ENQUÊTECOMMISSIE REGERINGSBELEID 1940–1945

VERSLAG HOUDENDE DE UITKOMSTEN

VAN HET ONDERZOEK

DEEL 8C-I

MILITAIR BELEID 1940—1945

(PUNT P VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERHOREN

STAATSDRUKKERIJ- EN UITGEVERIJBEDRIJF / 'S-GRAVENHAGE 1956

De chronologische en de alphabetische lijst der verhoren bevindt zich aan het einde van band C-II

ZITTING VAN WOENSDAG 7 APRIL 1948

Sub-Commissie III

Tegenwoordig de heer Schilthuis, voorzitter, en de heren van Dis en Koersen, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *k* en *p*.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

6702. De **Voorzitter:** Mijnheer *Furstner,* uit de oproep weet u zo ongeveer, waarover wij graag met u zouden spreken. Dat betreft dus uitsluitend die onderwerpen, welke tot het terrein van onze subcommissie behoren, en dat zijn dan in dit geval financiële en economische onderwerpen. U bent reeds dadelijk bij het begin van de oorlog in Engeland aangekomen, meen ik?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik zou u willen vragen of u het goedvindt, dat ik die omstandigheden, waaronder ik eigenlijk weggegaan ben in 1940, even, zij het vluchtig, aanroer, omdat naar mijn gevoel daar toch allerlei factoren uit voortkomen, die nodig zijn bij de beoordeling van de achtergrond van de gebeurtenissen; vooral die van de eerste weken, in Londen.

De **Voorzitter:** Gaarne.

A. Dan zou ik eerst willen zeggen, dat, alhoewel ik zelf persoonlijk na de gebeurtenissen van 1939 niet zo veel vredes-illusies meer koesterde, de Regeringspolitiek van neutraliteit m.i. dwong tot het nalaten van al die handelingen, die zouden kunnen doen veronderstellen, dat de Nederlandse militaire autoriteiten in de mogelijkheid van een oorlog met Duitsland geloofden. Er was dus niets voorbereid voor een verplaatsing van marine-eenheden, toen de oorlog uitbrak. Gedurende de oorlogsdagen is vanaf de eerste dag begonnen met het wegzenden van schepen, die door hun diepgang of andere eigenschappen, bijv. onderzeeboten, niet aan de verdediging te land konden medewerken. Vrijdags is de „Sumatra" gegaan, Zaterdags de „Heemskerck", na een bespreking met de chef materieel, schout-bijnacht *Doorman,* die eigenlijk het bevel voerde over alle schepen, die niet onder de chef staf ressorteerden — dat was een eigenaardige organisatie van vóór de oorlog op het Departement van Defensie —. Op tweede Pinksterdag ging de grote mijnenlegger „Van der Zaan" met de kabels van de vuurleiding van de „Sumatra" aan boord, die men noodzakelijk moest repareren, en een kleine mijnenlegger, ik meen „Medusa"; dat ging allemaal uit Willemsoord naar Engeland. Verder gingen de onderzeeboten, die natuurlijk ook niet dienstig konden worden gemaakt bij de verdediging te land, o.a. de nieuwe onderzeeboten de O-21 tot en met O-24 en de torpedobootjager „Isaäc Sweers", in de loop van Zondag en Maandag. Ik had in die dagen buitengewoon weinig verbinding met het hoofdkwartier. Ten eerste waren wij een beetje bang voor het gebruik der telefoon, omdat men in die tijd overal afgeluisterd kon worden. De verbinding door de stad was ook helemaal niet prettig, zoals u zich herinneren zult, in die dagen. Ik heb dus eigenlijk alleen doorlopend contact gehad in die eerste periode met mijn eigen commandementen in Willemsoord, Vlissingen, IJmuiden en Hoek van Holland, waarmede wij een storingvrije geheime telexverbinding hadden en waarmede wij dus vrijuit konden praten. Uit Den Helder werden er in die eerste dagen niets anders dan goede berichten, de succesvolle verdediging van de Afsluitdijk en het goede ingrijpen van de „Johan Maurits" met artillerievuur bij Kornwerderzand, gemeld, zodat er op tweede Pinksterdag een vrij optimistisch beeld verkregen werd van de hele situatie. Gehoopt werd, dat de z.g. vesting Holland het houden zou — waarover de landmacht altijd hoog opgegeven had —, totdat de geallieerden zouden komen opdagen. De indruk, dat wij hulp kregen, werd bovendien versterkt door het prompt reageren van de Britse „Admiralty" op ons verzoek om lichte vaartuigen voor het afslaan van landingspogingen op de Noordhollandse kust van het IJsselmeer. Een viertal „motor gun boats" waren zeer snel ter plaatse en gingen door het Noordzeekanaal naar het IJsselmeer, terwijl ons van Franse zijde magnetische mine sweepers gestuurd werden voor Vlissingen. Voegen wij daar nog bij, dat de berichten van het marinecommandement Vlissingen waren, dat het gemotoriseerde Franse leger onder de generaal *Giraud* reeds gepasseerd was op weg naar Brabant, dan is het waarschijnlijk begrijpelijk, dat de stemming op het marine-stafkwartier tot Maandagmiddag niet pessimistisch was, wat achteraf gebleken is natuurlijk volkomen onjuist te zijn. Wij hoopten de vesting Holland te zien bezetten door de Engelsen. De eerste verontrustende berichten kreeg ik van de marine-hulpvliegkampen op de plassen. Wij hadden op de verschillende meertjes en plassen hier in Holland, achter de waterlinie, bijtijds, reeds in 1939, onmiddellijk toen de oorlog in September begon, onze marine-luchtvaartdienst gedisloceerd in geheime vliegkampen, ten einde te voorkomen, dat ze uit de lucht zouden worden gebombardeerd op hun eigen vliegbasis, wat natuurlijk volkomen te voorzien was, dat dit geprobeerd zou worden. Als ik mij wel herinner, was het uit het kamp van de Loosdrechtse plassen, dat het eerste bericht kwam over een in wanorde terugtrekkend Nederlands leger. Maandagavond ben ik toen op het grote hoofdkwartier geweest en daar kreeg ik voor het eerst de indruk, dat eigenlijk een „débacle" dreigde. Het was met recht voor mij een slag, toen de generaal *Winkelman* zei, dat de toestand op het landfront zeer slecht was. Een nog grotere teleurstelling voor mij was de houding van de generaal *Winkelman* ten opzichte van het door mij uitgedrukte voornemen, om, als hij de veiligheid van de vlootbasis niet meer kon garanderen, met een deel van de marinestaf over te steken naar Engeland, ten einde van uit Engelse havens de strijd voort te zetten. Ik weet natuurlijk niet meer woordelijk, wat de generaal zei, maar ik herinner mij wel één uitdrukking en die was: „Integrale capitulatie". Als het ergste zou gebeuren — zo sprak de generaal ongeveer — zou hij een integrale capitulatie aanvragen en dat betekende in zijn woorden: „Ik blijf als opperbevelhebber, de generaal *van Voorst,* de commandant veldleger, blijft met het leger en u blijft met de marine". Ik zei, dat ik het voornaamste deel van de marine reeds in Engeland had en dat wij, behalve aan dit stukje Nederland hier, ook moesten denken aan Nederlandsch-Indië, dat nog vrij was, aan de West en aan de koopvaardijvloot. Naar mijn mening was met de val van Nederland in Europa de oorlog nog geenszins verloren. Slechts een deel van het Koninkrijk was bezet en de rest moest doorvechten. De generaal heeft toen een betoog gehouden over de onoverwinnelijke kracht van de Duitsers met hun „Sturzkampfflugzeuge" en met hun tanks; wij zouden ons misschien bij het onvermijdelijke moeten neerleggen en dan moesten wij hebben de „integrale capitulatie". Ik was het met deze hele redenering niet eens, ik kon de gedachtengang op dat ogenblik eigenlijk niet goed volgen. Het was een uiterst onverkwikkelijk gesprek, dat eindigde met een paar woorden van de generaal, die ik nooit zal vergeten nl.: „Ja, admiraal, ik kan u niet bij uw jas vasthouden, als u gaan wilt". Dit gesprek had plaats in de nacht van 13 op 14 Mei, ik denk te ongeveer middernacht. Het werd voor mij een moeilijke nacht. Ik sprak — in tegenstelling met mijn gewoonte — in diep vertrouwen de zaak nog eens door met mijn sous-chef staf, de kolonel *van Tijen,* omdat de tweede-vlagofficier, die ik ook op ons hoofdkwartier had, de schout-bij-nacht *Heeris,* niet aanwezig was, daar hij zijn nerveuze vrouw, die in de eerste nacht van de oorlog een poging tot zelfmoord had gedaan, 's nachts niet meer alleen kon laten. De kolonel *van* Tijen wees er zeer te recht op, dat wij reeds twee kruisers, een moderne jager en 6 onderzeeboten in Engeland hadden en dat de opperbevelhebber er met de staf moest zijn, opdat die schepen niet geheel zouden worden overgenomen door de Britse marine. Ook

de bemanningen zouden zich verlaten voelen als er geen vlagofficier voor haar belangen opkwam en die er voor zorgde, dat er onder eigen vlag doorgevochten werd. Ik besloot de verantwoordelijkheid te nemen en te gaan, maar zo laat mogelijk; ik zou de generaal nog eens opbellen als de berichten van de nacht binnen waren en er zou geen enkele van de kleinere scheepjes, die dus meededen aan de verdediging te land, met weinig diepgang, zoals de „Johan Maurits" bijv., naar Engeland gezonden worden, vóórdat de capitulatie-aanvrage zekerheid zou zijn geworden. Ik heb de generaal *Winkelman* 14 Mei 's morgens om acht uur nog eens opgebeld om te vragen of de toestand hopeloos was. De generaal zei toen met een soort „sneer": „Ik dacht, dat u al weggelopen was". Ik antwoordde hem, dat ik daarover niet meer praten wilde, maar dat ik naar de toestand op dat ogenblik informeerde. „Die is zeer slecht", zei hij toen, waarop ik antwoordde, dat dit dan wel de laatste keer zou zijn, dat hij mijn stem zou horen.

Ik gaf toen per telex order Willemsoord opdracht te geven een torpedoboot naar Scheveningen te zenden; ik was nl. van plan daarmede naar Engeland over te steken. Inmiddels was in de nanacht — ik denk omstreeks twee uur — een Frans gezelschap op het marine-stafkwartier gekomen onder geleide van de vroegere militaire attaché in den Haag de kolonel *Fonsegrive,* die mij uit vroegere jaren goed kende. Het bleek de „Général d'Armée" *Mittelhauser* te zijn met nog een generaal en drie kolonels van het Franse leger, die naar den Haag gekomen waren om de liaison op te nemen tussen het Nederlandse hoofdkwartier en het leger van de generaal *Giraud.* De generaal *Mittelhauser* of een van de andere Fransen zei, dat de Nederlandse opperbevelhebber hem „désemparé" leek, dat de generaal naar Frankrijk terug moest, maar geen vervoergelegenheid kon krijgen en dat hij zich in mijn handen stelde om niet in krijgsgevangenschap te geraken. Ik antwoordde hem, dat ik óók niet van plan was mij gevangen te laten nemen en dat hij Woensdagmorgen 9 uur op het marine-stafkwartier moest komen, dan kon hij met mij meegaan.

Na de oorlog heeft de generaal *Mittelhauser* mij een brief geschreven, waarin hij de gebeurtenissen van deze periode nog eens recapituleerde om mij te bedanken. Deze brief wilde ik aan u overleggen.

De **Voorzitter:** Misschien kunt u de brief even voorlezen?

A.

„Paris, 21 Avenue Suffren.

Le 14 janvier 1947.

A son Excellence
Lieutenant-Amiral *J. Th. Furstner.*

Amiral,

Je projetais depuis longtemps de vous écrire, mais je n'ai eu que récemment connaissance de votre adresse. J'avais à coeur de vous transmettre les sentiments de profonde reconnaissance que vous gardent les officiers d'une mission française, qui ont été aventurés à La Haye, à contre temps, le 14 mai 1940.

A cette date S.M. la Reine, la famille Royale, le Gouvernement et les Légations avaient quitté La Haye depuis la veille en même temps que la flotte nationale. L'armée de terre était déjà au bout de son effort. Nous prîmes contact vers 8 heures avec le G.Q.G. Hollandais et nous êumes de suite le sentiment d'un grand danger. L'ennemi avait dépassé Rotterdam et nous risquions d'un moment à l'autre, d'être faits prisonniers.

Notre dernière chance était la présence à La Haye d'une arrière-garde d'officiers d'Etat major de la Marine, sous votre commandement, occupés à brûler hâvitement les archives de l'Amirauté et cette arrière-garde allait prendre le large incessamment.

Nous nous présentâmes donc à vous, Amiral, vers 9 heures. Vous me permettrez d'écrire simplement que votre accueil et votre réponse furent inspirés des plus glorieuses traditions de votre Marine.

Dès 11 heures nous quittions l'Amirauté avec vous et vos officiers en auto, pour aller embarquer à Scheveningen sur un harenguier à moteur qui dut attendre longtemps en haute mer, un croiseur du Texel qui n'arriva jamais. Les Stukas qui croisaient nombreux au dessus de nos têtes, négligeaient heuresement notre petit bateau, mais ils n'ont sans doute, pas manqué le croiseur que vous attendiez."

(Die „croiseur" was een torpedoboot, de Z 5. Deze is ook niet gebombardeerd. Wel is gebombardeerd de „Johan Maurits", zoals u weet, die ook gezonken is.)

„Vers 16 heures, ne comptant plus sur le croiseur, vos officiers pensaient gagner la côte anglaise tout proche. C'est alors, Amiral, que voyant notre hâte à regagner le sol français, vous nous fîtes généreusement l'offre de nous conduire d'abord à Dunkerque.

Nous acceptâmes avec joie. Mais le détour pour le moteur de 60 chevaux du harenguier était long et périlleux. Sous votre direction prudente pendant la nuit du 14 au 15 mai, le crochet vers la côte française fut exécuté avec précision. C'est ainsi que vers 8 heures, le 15 Mai, les vigies du port de Dunkerque virent entrer dans les passes un harenguier hollandais de moins de 18 tonnes, piloté par un amiral et dont l'équipage, outre le patron qui tenait la barre, comportait une quinzaine d'officiers de Marine hollandais, encadrant deux généraux et trois colonels français.

Vous avez depuis, Amiral, connu d'autres émotions plus intéressantes, mais, peut-être, n'avez vous plus retrouvé un contact aussi étroit, aussi fraternel avec des camarades français en détresse.

Je suis sûr d'être leur interprête, en vous assurant ici, Amiral, qu'ils se souviendront toute leur vie, qu'ils doivent l'Amiral hollandais *Fustner* d'avoir échappé le 14 Mai 1940 à une longue et odieuse captivité.

Veuillez agréer, Amiral, avec les souhaits que je forme de tout coeur pour votre bonheur, l'expression reconnaissante de mes sentiments de fidèle et profond dévouement.

Mittelhauser.

P.s. La mission française qui devait demeurer au contact du G.Q.G. Hollandais, se composait:

du Général de Division *Lascroux,* chef de mission,

du Colonel d'infanterie *Fonsegrive,* ancien attaché militaire à La Haye,

du Lt.-Colonel *Moreau,* de la D.C.A. de Paris.

Le Général d'Armée *Mittelhauser* qu'accompagnait le Lt.-Colonel de cavalerie *Wixcback,* tué à l'ennemi devant *Mulhouse,* en février 1945 devrait présenter la Mission au G.Q.G. de la Haye, prendre un rapide contact et revenir à Paris à l'heure qu'il choisirait.

La Mission n'ayant pu franchir le Hollandsche Diep, ni au pont de Moerdijk, ni à celui de Geertruidenberg tenus dès le 10 mai pas les parachutistes ennemis, avait obtenu de gagner IJmuiden par voie de mer, en embarquant le 13 Mai au soir à Dunkerque, à bord des deux contre-Torpilleurs „Cyclone" et „Sirocco". Les deux généraux et les trois colonels français débarqués le 14 Mai à 5 heures du matin, furent conduits en vedette jusqu'au garde-côte hollandais embossé en face de la gare d'IJmuiden.

C'est de ce garde-côte que le colonel *Fonsegrive* prit liaison téléphonique avec l'Amirauté à La Haye et demanda des moyens de transport.

Les deux contre-Torpilleurs français, qui avaient amené la Mission, étaient sous le commandement du Capitaine de vaisseau *Urvoy de Portzauparc;* ils repartirent le 14 Mai pour Dunkerque, sans attendre."

Ik embarkeerde dus die nacht op de Scheveningen I, genaamd de „Johanna", een visserscheepje met hulpmotor van schipper *Hoefnagel,* in de Scheveningse vissershaven, en na 18 uur varen zijn wij aangekomen in Duinkerken. Toen wij daar aankwamen, kwam het heel goed uit, dat wij deze generaal aan boord hadden, want wij kwamen van een volkomen verboden richting, dwars over het mijnenveld. Het was niet gevaarlijk, want het scheepje had bijna geen diepgang en was bovendien van hout, dus voor een magnetische mijn behoefden wij niet bang te zijn. Alleen een accoustische mijn zou misschien tot explosie zijn gebracht.

Van alle kanten kwamen de Franse motorboten met „trained machine guns" aanzetten. Toen zij echter zagen, dat hun bloedeigen generaal met zijn rode kepi vóór hen stond, werden wij natuurlijk direct goed ontvangen.

In die nacht, op dat scheepje, heb ik natuurlijk ampel gelegenheid gehad om een soort analyse van de toestand te maken. Eerst heb ik mij verwonderd over de beweegredenen van de generaal *Winkelman,* maar later heb ik er een soort overdreven eerlijkheid als militair tegenover de tegenpartij in menen te zien. Men moet nooit uit het oog verliezen, dat in Mei 1940 de Nederlanders nog niet wisten hoe de Duitser hier op zou treden. Ik geloof, dat de generaal *Winkelman* een beetje ouderwets begrip had van het „met ere de wapens neerleggen". Hij was, meen ik, instinctief wat bang om iets te doen, wat de vijand hem na de, in zijn ogen, eervolle capitulatie zou kunnen kwalijk nemen. Nu ik weet van de generaal-majoor *Van Voorst tot Voorst,* zijn chef van de staf, het tegenwoordige lid van de Eerste Kamer, dat de generaal zich zelfs eerst verzette tegen het vernielen vóór de capitulatie van nog bruikbaar geschut, paste dat geheel in mijn beeld van de ouderwetse krijgsman, die de wapens met ere strekt. Ik weet trouwens, dat bij zeer velen in die tijd het denkbeeld had postgevat, dat de Duitsers geen barbaren waren, dat het nog wel zou meevallen, al zou men natuurlijk wel een tijdje in krijgsgevangenschap moeten gaan; dat het internationale recht wel voor de zaak zou zorgen. Men had immers niets slechts of niets onwaardigs gedaan?

Die gedachte leefde ook bij de marine en zelfs onder de allerhoogsten. De schout-bij-nacht *Doorman* weigerde, toen ik hem verzocht mee te gaan naar Engeland, waar deze bekwaamste van onze materieeldeskundigen zulk goed werk had kunnen doen. Dat een deel van het lagere personeel net zo dacht, bleek uit het feit, dat een aantal korporaals en manschappen, die al op weg waren naar Engeland aan boord van de G 13, tegen de uitdrukkelijke orders in, teruggingen naar Nieuwediep, naar moeder de vrouw, toen ze even de gelegenheid kregen.

Mij verwonderde dat helemaal niet, ik kende mijn pappenheimers wel. Het is toch van het allergrootste belang voor de beoordeling, vooral van ons beleid gedurende de eerste weken van het verblijf in Londen, dat deze omstandigheden op waarde worden geschat, als de achtergrond, waartegen onze beslissingen moeten worden gezien. Ik heb in een brief aan de Minister van Marine naar aanleiding van de opmerkingen in het verslag van de Commissie voor de Rijksuitgaven reeds uiteengezet, wat m.i. een bevelhebber voor ogen moet staan, als hij een inzinking van het z.g. moreel van zijn strijdmacht wil voorkomen.

Niets is minder waar dan wat men wel eens hoort, dat de discipline wel voor het moreel zorgt. „Cadaver-discipline" hebben we trouwens in de marine nooit gekend. Wil men streven naar leiderschap, dan moet men met een complex van vele factoren rekening houden en één er van is het bijbrengen aan het personeel van het besef, dat de leiding de toestand meester is. Een andere factor is, dat de leiding niet alleen voor het ogenblik financieel voor de leden van de organisatie zorgt, maar ook aan de toekomst van hen en hun gezinnen denkt. Verder moeten extra-diensten ook een extra-beloning kunnen vinden en moet met de mentaliteit van het personeel, zoals die zich wijzigt, rekening gehouden worden. Bij de mentaliteit van 1940 van het marine-personeel was ongetwijfeld een factor, die zwaar woog, het besef bij dat personeel, dat het van de efficiente werking van de organisatie, waarvan het deel uitmaakte, afhing of de oorlog al dan niet gewonnen kon worden. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat, wanneer de Nederlandse bijdrage tot de oorlog tot gevolg had, dat de duur van de oorlog ook maar met één maand zou kunnen worden bekort, die verkorting voor het Nederlandse volk van uiterst groot belang zou zijn. Sprekend over het moreel, mag men nimmer vergeten, dat er in Engeland op iedere radio geluisterd kan en kon worden naar de uitzendingen van het buitenland, dus ook van *Blokzijl,* en van andere zenders, zoals de speciale Duitse uitzendingen in het Nederlands voor de Nederlandse strijdkrachten in Engeland. Voorzichtigheid ten aanzien van het moreel van onze strijders was dus geboden. De omstandigheden, waaronder ik zelf naar Engeland gegaan ben, de periode van twijfel in het diepst van mijn hart — verborgen voor iedereen, maar daarom toch wel aanwezig —, die ik natuurlijk ook gehad heb, twijfel aan de juistheid van mijn beslissing in afwijking van de mening van de generaal *Winkelman,* die ik in vele opzichten zeer waardeer en waardeerde, hebben mij zeer sterk bewust gemaakt voor de aanwezigheid van het moreel ondergravende gevoel in de geesten van anderen. Het gevaar van het laten voortwoekeren van grieven, halve grieven of zelfs van vermeende grieven, in de omstandigheden van 1940 en 1941 onder het personeel, is bij de marine natuurlijk groter dan in andere organisaties, omdat aan boord van schepen vaak lange tijd alleen en los van enig contact met anderen de eventueel aanwezige halve grieven worden rondgedraaid in de geesten van enkelingen, die de kleurloze meerderheid gemakkelijk kunnen meekrijgen. De ervaring van mijn scheepstijd in Indië van 1913 tot 1917 en de Zeven Provinciën-affaire zijn mij altijd een waarschuwing gebleven en hebben mij steeds voor ogen gestaan in de periode 1940—1941. Alleen al hierom zal een bevelhebber halve grieven, net als halve waarheden, gegrond op een enkel feit, dat juist is, en veel franje, die onjuist voorgesteld is, zoveel mogelijk moeten voorkomen. Laat mij een voorbeeld geven: Ik had op het hoofdkwartier in Londen een hoofdofficier, die naar mijn mening niet tegen de spanning en nachtelijke onrust der geregelde bombardementen op kon. Hij bleef trouw zijn dienst vervullen, verzuimde geen werkuur, ondanks onvoldoende slaap, maar werd volkomen ongenietbaar.

Vanwege zijn betrekking kwamen commandanten van varende schepen en officieren en minderen veel bij hem op het bureau voor het in ontvangst nemen van aanmerkingen of soms voor geheime opdrachten en orders. Die mensen werden, naar mij verteld werd, bepaald onheus bejegend. Nu zal men achteraf zeggen: „De bevelhebber, die van het uitkafferen van varend personeel op het hoofdkwartier hoort, moet de betrokken hoofdofficier vervangen door een ander." Dat is gemakkelijk gezegd, maar door wie! Op de Scheveningen I was op 14 Mei uiteraard het kleinste aantal officieren meegenomen, dat nodig was. De bevelhebber der zeestrijdkrachten moest op die plaats in zijn staf een bekwame en krachtige persoonlijkheid hebben, die een zekere ancienniteit moest hebben, omdat men in de Nederlandse marine nu eenmaal zeer moeilijk een jongere over een oudere kan laten „bossen". Van vervanging door een veel jongere kon dus geen sprake zijn. De bevelhebber moest roeien met de riemen, die hij nu eenmaal had in deze bijzondere omstandigheden. Ik heb het toen geprobeerd door het zoveel mogelijk weghalen van hoofdofficieren met leidende betrekkingen uit het 's nachts geregeld gebombardeerde Londen naar het evacuatieverblijf East Burnham House. Ik kon de grieven, die ik van de varende vloot hoorde over de behandeling op het hoofdkwartier, zich niet laten ontwikkelen tot afmetingen, die het moreel en de discipline in gevaar zouden brengen. „Discipline is in the wardroom" — dat schreef *Jervis* al in 1797 — en verhalen aan boord in de longroom over vermeende onjuiste of onhebbelijke behandeling op het hoofdkwartier kunnen de discipline enorm schaden. Ik moet hier nog eens goed vastleggen, dat het hoofdkwartier van de marine dóór moest werken, wat er ook in Londen gebeurde.

Het is, voor zover ik weet, maar eens gebeurd, dat een schip — de O 10 — in de haven van Falmouth kwam om brandstof te laden op een tijdstip, dat daar geen olie van de goede qualiteit aanwezig was. Niet alleen, dat zulk een oponthoud de operatie schaadt — het ging toen om het helpen onderscheppen van de Duitse schepen „Scharnhorst" en „Gneisenau" in Brest —, maar het gaat ook, ik zou haast zeggen vooral, om de schade, die toegebracht wordt aan het moreel van de bemanning, die het vertrouwen verliest in de efficiente werking van de leiding en van de gehele organisatie, waarvan zij deel uitmaakt. Ik heb er toen een ernstige „row" over gemaakt bij de afdeling Materieel van mijn hoofdkwartier. In oorlogstijd kunnen wij ons zulke fouten niet veroorloven en al zou er een excuus zijn voor de betrokken officieren, omdat er in Londen een „blitz" geweest was, het màg eenvoudig niet voorkomen. Er zou geen excuus geweest zijn voor de verantwoordelijke topleiding, die tegen de gevolgen van die „blitz" niet alle maatregelen zou hebben genomen, die mogelijk waren!

Natuurlijk waren de vlotte voorzieningen in de behoefte van de vloot niet mogelijk geweest, als de verschillende afdelingen van de Britse admiraliteit niet zo welwillend en efficient hadden medegewerkt, maar die verschillende afdelingen moesten altijd bijtijds gewaarschuwd worden. Het administratieve apparaat moest in werking gebracht worden, ten einde de verstrekte goederen aan onze speciale eisen te laten voldoen, die wij wel moèsten stellen in verband met de van de Britse „designs" afwijkende machinerieën en inrichtingen op onze schepen. Onze schepen en vaartuigen hadden als gevolg van de politiek onzer vóóroorlogse materiële leiding allerlei afwijkende Duitse, Zwitserse, Zweedse en andere installaties, die bijvoorbeeld vaak andere dan de op Engelse vloot gebruikte brandstoffen, smeeroliën e.d. nodig maakten. Daardoor moest zeer veel werk verricht worden, dat vermeden zal kunnen worden in een onverhoopt nieuw voorkomend oorlogsgeval, waarbij de Nederlandse materiële leiding zich zal hebben ingesteld op de industrie van het land, met welks apparaat onze strijdkrachten zullen moeten samenwerken.

Tegen de achtergrond van de aldus geschetste toestand moet alles, wat in Londen verricht was, worden gezien. Mij is nu gevraagd, welke mijn bemoeienissen waren met het tot stand komen der verblijfstoelagen in de eerste weken in Londen. Die bemoeienissen waren uiteraard gering, omdat ik op dit gebied eigenlijk niets kon doen zonder de generaal *Dijxhoorn,* die Minister van Defensie was.

De nos. 6703 t/m 6756 hebben betrekking op punt *k* van het Enquêtebesluit.

6756. De **Voorzitter:** Dan zoudt u hetzelfde hebben kunnen verkrijgen, indien u ze bevorderd had ....

A. Als ik landmachtofficier geweest was, dan zou ik ze onmiddellijk bevorderd hebben. Dat is daar te doen gebruikelijk, lijkt mij.

6757. De **Voorzitter:** Daar is namelijk iets over te doen geweest, zoals u wel weet. Alleen is mij niet duidelijk geworden, waarom dat niet kon.

A. Omdat ik er niets voor voelde, de hele organisatie topzwaar te maken; voor de mariniers bijv., waar altijd één kolonel het hoogst geweest was en chef van het gehele korps, terwijl nu een luitenant-kolonel als oudste officier van de mariniers in Engeland kwam, waar zeer weinig mariniers waren. Ik voelde er niets voor om die dadelijk te bevorderen en straks te zitten met enige kolonels, die ik eigenlijk niet kon gebruiken. Zo is het met de schout-bij-nacht-

vlagofficier precies hetzelfde. Ik vond de hele gang van zaken bij de landmacht vaak vreemd, men zag daar soms mensen de eerste dag als eerste-luitenant en over drie weken als overste en nog vier weken later als kolonel. Dat is eenvoudig tegen iedere militaire gang van zaken in. Dat brengt altijd de grootste moeilijkheden mee, ook al, omdat het dan geen hoofdofficieren zijn, die werkelijk enige leiding kunnen geven.

Wij hebben precies hetzelfde gehad — het staat er wel helemaal buiten natuurlijk — met de marva's. Ik heb altijd gezegd, wij moeten bij de marva's maar twee of drie officieren hebben. Nu zijn er al weer veel en veel meer, maar geen goede officieren, want die meisjes hebben nooit geleerd om zelf ondergeschikt te zijn, dus die kunnen ook aan anderen geen leiding geven. Maar dat is nu eenmaal de moderne tijd geweest, de „Brave New World".

De nos. 6758 t/m 6781 hebben betrekking op punt *k* van het Enquêtebesluit.

J. TH. FURSTNER.

SCHILTHUIS, *voorzitter.*
VAN DIS.
STOKVIS.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 20 APRIL 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e* en *p.*

Verhoor van

FLORIS JOHANNES HEERIS,

oud 66 jaar, wonende te 's-Gravenhage, militair raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie, vice-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

8962. De **Voorzitter:** Wij zouden gaarne ingelicht worden over het vertrek van de vloot uit Nederland in de Meidagen van 1940. Kunt u een verslag geven van de wijze, waarop dat geschied is?

A. Gedurende de oorlogsdagen heeft de admiraal *Furstner,* die daar dus de verantwoordelijkheid voor draagt, de „Sumatra", dat was dus de kruiser, die in dienst was, en enige onderzeeboten, die voor verdediging van Nederland bestemd waren, naar Engeland gezonden. Verder zijn van de in aanbouw zijnde schepen, die dus nog geen oorlogsschip waren .....

8963. De **Voorzitter:** Op welke dagen is dit gebeurd? Het betrof, meen ik, de „Sumatra" en de „Heemskerck", de torpedobootjager „Isaäc Sweers" en een aantal onderzeeboten.

A. De „Heemskerck" was geen oorlogsschip. De „Heemskerck" was in aanbouw op de werf in Amsterdam. Deze was klaar voor zijn proeftochten en had een proeftochtbemanning aan boord gekregen om te gaan proefstomen, hetgeen in de Ierse Zee zou gebeuren, maar was dus nog geen oorlogsschip. Ook de vier onderzeeboten, die gedeeltelijk in Vlissingen en gedeeltelijk in Rotterdam in aanbouw waren, waren nog niet door de marine overgenomen. Deze hadden haar proeftochten gedaan en moesten dus daar nog afgetimmerd worden en zouden dan pas oorlogsschip worden.
De „Isaäc Sweers" bestond helemaal niet. Dat was de romp van een torpedobootjager, die later de naam „Isaäc Sweers" zou krijgen en die met een sleepboot naar Engeland gesleept is, omdat deze romp zich zelf helemaal niet verplaatsen kon. Dus dat zijn allemaal schepen, die niet stonden onder de bevelhebber van de zeestrijdkrachten, de admiraal *Furstner.* De voorbereidingen voor het wegbrengen van die schepen waren alle gebeurd door de chef van de afdeling Materieel Marine van het Departement van Defensie de schout bij nacht *Doorman,* de tegenwoordige vice-admiraal *Doorman.* Dus van de eigenlijke oorlogsvloot waren toen alleen weggestuurd de „Sumatra", die kon hier, omdat er geen aanval op het zeefront volgde, niets doen en liep alleen de risico door de luchtaanvallen ernstig beschadigd te worden, en de drie kleine onderzeeboten, die hier voor de verdeding van Nederland nog waren. Dat zijn de enige oorlogsschepen, die gedurende de oorlogsdagen vóór 14 Mei 1940 weggestuurd zijn.

8964. De **Voorzitter:** Ik heb hier de vijfde aflevering van het u waarschijnlijk bekende verzamelwerk „Onderdrukking en Verzet" ....

A. Professor *Verzijl* heeft mij hierover ....

De **Voorzitter:** Daarin staat op de blz. 259 e.v. een artikel van admiraal *Furstner,* getiteld „De Koninklijke Marine in de oorlogsdagen van Mei 1940", op de blz. 264 e.v., gevolgd door een artikel van prof. *Verzijl* met de titel „De Capitulatie". Nu heeft het onze aandacht getrokken — maar daar kom ik dadelijk wel op terug —, dat er een nuanceverschil bestaat tussen de voorstelling van zaken van prof. *Verzijl* en die van admiraal *Furstner.* Doch eerst wens ik uw zo juist gedane mededeling even te toetsen aan het artikel van admiraal *Furstner.* Deze toch zegt: „Inmiddels werd het de chef van de marinestaf" — dat is admiraal *Furstner* zelf nietwaar? — „duidelijk, dat de bedreiging onzer havens van de landzijde zo ernstig kon worden, dat een evacuatie door de marine noodzakelijk zou worden ten einde de strijd tegen de Duitsers van uit Britse bases te kunnen voortzetten. Op 11 Mei had een bespreking plaats van de chef marinestaf met de vlagofficier, chef van het materieel" — dat is dus schout bij nacht *Doorman* — „onder meer ten einde aan de te evacueren officieren van de staf ook de nodige officieren van de afdeling materieel toe te voegen om in Londen een klein doch volledig beheerslichaam te vormen. Op 11, 12 en 13 Mei werden de oorlogsschepen, die vanwege hun diepgang of om bijzondere redenen en eigenschappen (onderzeeboten) niet aan de steunverlening van ons leger konden deelnemen, reeds naar Engeland gedirigeerd. Zo verlieten Hr. Ms. kruisers „Sumatra" en „Heemskerck", de torpedobootjager „Isaäc Sweers" en de onderzeeboten O 9, O 10, O 13, O 21, O 22, O 23 en O 24 de vaderlandse wateren". Tot zover admiraal *Furstner.* En nu is dus de correctie, die u hierin aanbrengt, deze, dat niet juist is de indruk, die ik ook aanvankelijk had, dat dit allemaal onderdelen waren van de marine, maar dat dit eigenlijk uiteenvalt in tweeën, t.w. oorlogsschepen en schepen in aanbouw?

A. Het waren schepen, die in aanbouw waren, en schepen, die oorlogsschip waren. De „Heemskerck" was geen oorlogsschip; die moest als hij zijn proeftocht gedaan had, nog pl.m. een half jaar aftimmeren, voordat hij oorlogsschip kon zijn. De „Isaäc Sweers" was de romp van een torpedobootjager, die door een sleepboot naar Engeland moest worden gesleept en dus helemaal niet in het kader oorlogsschepen past. Van de onderzeeboten waren de boten met de lage nummers, dus dat zijn de O 9, O 11 en O 13, dit waren de kleine boten, in Nederland in dienst. Maar de grote met de hoge nummers, O 21, O 22, O 23 en O 24, waren boten, die in aanbouw waren en nog niet gereed waren voor de dienst.

8965. De **Voorzitter:** Is in het artikel van admiraal *Furstner* overigens de feitelijke toedracht van hetgeen er gebeurd is op 11, 12 en 13 Mei juist weergegeven?

A. Dat is juist. Ik weet natuurlijk niet meer precies of dat op 11 of 12 Mei gebeurd is.

8966. De **Voorzitter:** Nu volgt daarop nog een verhaal, dat aanvankelijk een mijnversperring gelegd zou worden, maar dat daar niets van terecht is gekomen, doch dat doet aan de essentie natuurlijk niets af. Verder schrijft admiraal *Furstner*: „Op 14 Mei werd de toestand zo critiek, dat de chef van de marinestaf besloot met veertien officieren der verschillende dienstvakken het Europese grondgebied van het Koninkrijk te verlaten. Hij embarkeerde te 14.30 uur op de Scheveningse botter „Johanna" (Sch. 1) van schipper *Hoefnagel* en had de gelegenheid een tweetal Franse generaals mee te nemen, die in den Haag waren gekomen om het contact met het Nederlandse hoofdkwartier voor de samenwerking met de Franse gemotoriseerde divisie in Noordbrabant op te nemen". De vraag, die daarbij in mij opkomt is deze: Professor *Verzijl* zegt, dat nog verschillende schepen op 14 Mei zijn weggestuurd, zelfs na de capitulatie. Waarom moest dan de chef van de marinestaf het land verlaten op een botter?

A. Dat kan ik u uitleggen. Wij hebben Maandag, dus dat is de dag, dat Hare Majesteit weggegaan is, 's avonds een bespreking gehad op het marinehoofdkwartier. Daar waren bij tegenwoordig de admiraal *Furstner,* de kapitein ter zee *van Tijen,* die chef van de operatieafdeling was, en ik als plaatsvervanger van *Furstner.* Toen is daar besproken, en daar is speciaal door *van Tijen* sterk de nadruk op gelegd, dat de chef van de marinestaf, die tevens bevel-

hebber van de zeestrijdkrachten was, dus in die functie de vloot commandeerde, weg moest gaan om in Engeland aan het Nederlandse materieel leiding te geven en te zorgen, dat de nog niet voor de dienst gereed zijnde schepen werden afgebouwd. Daar hebben wij een gesprek over gehad. De admiraal *Furstner,* die toen zeer vermoeid was en zeer onder de indruk van de gebeurtenissen, zeide er niet zo heel veel voor te voelen. Ik zelf aarzelde. De figuur, dat iedereen het land verliet op dat ogenblik en de rest hier liet zitten, stuitte mij in zekere zin tegen de borst. Wij zijn toen uit elkaar gegaan zonder dat er een bepaalde beslissing genomen is. Toen heb ik daarna *van Tijen* gevraagd om nog eens bij mij te komen, nadat ik enkele dingen op mijn bureau afgedaan had, en met *van Tijen* nog een gesprek gehad en tegen hem gezegd: ik ben het helemaal met je eens, ik zal het nu met admiraal *Furstner* nog eens bespreken. Ik ben toen naar admiraal *Furstner* toe gegaan en heb een gesprek met hem gehad. Toen heeft deze o.a. tegen mij gezegd: „Ja maar *Heeris,* ik ben zo verschrikkelijk moe". Toen heb ik gezegd — en na zijn terugkeer in Nederland in 1945, heb ik dit gesprek in het geheugen van admiraal *Furstner* teruggeroepen — „Ja, kijk eens, dat doet er nu niets aan toe. Als je 24 uur geslapen hebt, ben je weer fris en dan ben je weer in staat om die zaak op je te nemen. Er moet iemand naar de overkant toe om op een goed ogenblik de zaak in handen te hebben". Toen is *Furstner* 's avonds, dat zal geweest zijn om een uur of halfelf, naar de opperbevelhebber toegegaan. Hij heeft met de opperbevelhebber de zaak besproken en de opperbevelhebber voelde er ook niet veel voor. Die heeft gezegd: de generaal *van Voorst* gaat ook niet weg; ik kan u natuurlijk niet tegenhouden, ik kan u niet bij uw jasje houden, maar ik ben het er toch niet mee eens. Toen is *Furstner* op het bureau teruggekomen en heeft gezegd: „ik ga weg". En de volgende ochtend, dus dat is die Dinsdagochtend de dag van de capitulatie, is admiraal *Furstner* weggegaan. De oorlogsschepen, die nog in Nederland waren, lagen, hetzij in Nieuwediep, hetzij in Hoek van Holland en ook in Terschelling waren er nog. Toen is admiraal *Furstner* op de voormiddag van 14 Mei weggegaan. Hij is nog even bij mij op mijn kamer geweest, daar hebben wij nog even particulier gesproken. Hij heeft mij toen nog enkele woorden gezegd, nl. dat een groot gedeelte van het werk, dat door de marinestaf in die tijd gedaan was, mijn werk was geweest. Hij toch had het die tijd erg druk gehad met de plannen voor de aanbouw van twee nieuwe slagkruisers. Ik deed eigenlijk gezegd een groot gedeelte van het werk op het bureau. Zo is hij weggegaan. Hij heeft géén orders achtergelaten, ook niet over het wegsturen van de oorlogsschepen.

8967. De **Voorzitter:** Ja, daar komen wij dadelijk op terug.
U zegt dus, dat de admiraal *Furstner* weg is gegaan of heeft besloten weg te gaan na een conferentie met de opperbevelhebber van land- en zeemacht, waarbij deze laatste te kennen had gegeven, dat hij het niet wenselijk achtte, dat de bevelhebber der zeestrijdkrachten wegging. Hoe beoordeelt u dat uit een oogpunt van militaire verhoudingen?

A. Ja, kijkt u eens, ik acht dit een dusdanig ernstig geval, waarin men volkomen verantwoord is en ook de verantwoordelijkheid moet kunnen dragen om toch van hier weg te gaan. Ik vond dat belang overwegend. Er was geen één vlagofficier in Engeland, nietwaar, er was niemand anders dan de commandant van de „Sumatra", een kapitein ter zee, er was niemand eigenlijk gezegd om daar de leiding te nemen. Dus één moest er naar toe gaan.

8968. De **Voorzitter:** Maar er waren toch in Indië ettelijke vlagofficieren?

A. In Indië, maar voordat die uit Indië in Engeland waren, nietwaar, dat zou een hele tijd duren. Dus ik moet u eerlijk zeggen, ik heb het volkomen logisch gevonden. Laat ik zover gaan, als ik in zulk een geval verkeerd had en de opperbevelhebber had tegen mij gezegd, u gaat niet, dan was ik toch gegaan. Dit is één der zeldzame gevallen, waarin men met alle risico's voor zich zelf geroepen is op een ogenblik niet te gehoorzamen.

8969. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik meen, dat op deze manier ook enkele zeeofficieren uit Terschelling zijn weggegaan.

A. Kijkt u eens. Ik ben 's middags om 2 uur bij de opperbevelhebber gekomen. Daar heb ik ....

8970. De **Voorzitter:** Mag ik misschien voor de goede orde eerst nog iets anders vragen, want anders halen wij de dingen, vrees ik, door elkaar. U opent hier op het ogenblik een perspectief, dat ons volkomen nieuw is. U zou dus ook de consequentie trekken, dat, wanneer de opperbevelhebber een bepaalde order geeft aan b.v. de commandant veldleger, dat die commandant veldleger daarvan dan, indien hij van een andere mening is, afwijkt? Het is nog wat anders als men later aan de hand van nieuwe omstandigheden, die men niet meer met de opperbevelhebber heeft kunnen bespreken, van een bevel afwijkt. Maar hier was de figuur zo, dat het besproken werd met de opperbevelhebber, dat deze zijn mening te kennen gaf en dat desondanks de bevelhebber der zeestrijdkrachten zei, dat hij het toch anders zou doen. Terwijl er geen tussentijds novum was afgekomen. Is dát in overeenstemming met de militaire verhoudingen?

A. Kijkt u eens. Er zijn omstandigheden, waarin ik van een order moet durven en kunnen afwijken. En ik vond dit een dusdanig dominerend geval, dat je op een ogenblik zegt, ja nu moet ik die verantwoordelijkheid met alle risico daarvoor ....?

8971. De **Voorzitter:** Maar lag het geval hier misschien in feite niet enigszins anders? Wij hebben het over een order van de opperbevelhebber, maar ik kan mij ook voorstellen, dat het gesprek zo gelopen is, dat de opperbevelhebber heeft gezegd, dat hij er eigenlijk niet veel voor voelde, maar dat hij desondanks niet een positieve order heeft gegeven?

A. Neen, want zo meen ik, dat ik het ook aan u gezegd heb: De opperbevelhebber zei: „Ja, ik voel er niet veel voor, maar ik kan u niet bij uw jasje vasthouden", nietwaar. Dat waren de woorden.

8972. De **Voorzitter:** Dan heeft de opperbevelhebber dus ook niet gezegd: „Ik gelast u om hier te blijven?".

A. Neen, positief niet.

8973. De **Voorzitter:** Maar heeft hier nu misschien ook niet een beetje een rol gespeeld de gedachte, dat een opperbevelhebber van land- en zeemacht, die behoort tot de landmacht, eigenlijk niet kan beoordelen wat door de leiding van de zeemacht beslissend geacht wordt?

A. Ik zou hierbij willen vooropstellen, dat deze gedachte bij ons nooit een rol gespeeld heeft. De opperbevelhebber is opperbevelhebber, nietwaar, en die commandeert alles. Daar kwam bovendien bij, voor mij persoonlijk, dat ik de generaal *Winkelman* heel goed kende, want de vorige mobilisatie was ik chef van de marinestaf in Zeeland, en toen was de generaal *Winkelman* daar kapitein van de generale staf. Dus wij kenden elkaar heel goed en *Furstner* stond ook met de opperbevelhebber op heel goede voet. Die gedachte heeft dus per sé nooit een rol gespeeld.

8974. De **Voorzitter:** En hebt u niet de indruk, dat de opperbevelhebber het admiraal *Furstner* en u later kwalijk heeft genomen, dat het zo gelopen is?

A. Neen, helemaal niet. Ik zal u straks vertellen, als u mij toestaat, wat er verder gebeurd is die middag.

De **Voorzitter:** Ja, daar kom ik dadelijk op. Deze zaak komt hier zo ineens ter tafel, dat ik het uitvoerig wil bespreken.

A. Is uw idee, dat dit als het ware zou zijn ....

De **Voorzitter:** Insubordinatie.

A. Neen, absoluut niet. Het zou nooit in onze hersens zijn opgekomen.

8975. De **Voorzitter:** Dat leidt u af uit het karakter van het gesprek?

A. Ja. De opperbevelhebber zag het alleen anders dan *Furstner.* Maar hij gaf hem door geen positieve order te geven een zekere mate van vrijheid om te beslissen zoals hij wou.

8976. De **Voorzitter:** Dus dan ligt het toch iets anders dan zoals u het aanvankelijk stelde, toen u zei: „Men moet onder bepaalde omstandigheden van een order durven en kunnen afwijken". Die figuur heeft hier eigenlijk niet gelegen.

A. Heeft hier niet gelegen, neen. Dit is, laat ik zeggen, mijn opvatting in het algemeen. In een dergelijk geval, wanneer men voor een dergelijke grote beslissing staat, ja, dan zou ik een geval kunnen construeren, waarin je op een ogenblik zegt, ik doe het, met alle risico's, dat je later voor de krijgsraad komt, dan heb je de gevolgen daarvan te dragen.

8977. De **Voorzitter:** Juist. Het is nu wel duidelijk. Maar nu nog die ene vraag, die nog niet beantwoord is. Waarom moest nu de chef van de marinestaf uitgerekend in een botter de zee op?

A. Ik heb eerst later gehoord met welk vaartuig admiraal *Furstner* vertrokken is. Ik neem aan, dat hij van uit Scheveningen is weggegaan, omdat dat natuurlijk het gemakkelijkste punt was, waar hij op dat ogenblik embarqueren kon. Anders moest hij met een auto ergens naar toe gaan. Dan was het de vraag nog of hij daar een schip zou vinden om weg te gaan. Dat kan ik mij dus levendig voorstellen.

8978. De **Voorzitter:** U vindt dat derhalve onder de gegeven omstandigheden niet vreemd, omdat hij daar een scheepsgelegenheid had en hij dat ergens anders nog maar moest afwachten. Ik kom nu weer terug op het artikel van admiraal *Furstner*. Nadat hij dus medegedeeld heeft wat er geëvacueerd is op 11, 12 en 13 Mei en nadat hij verteld heeft, dat hij op 14 Mei zelf scheep is gegaan naar Engeland, gaat hij als volgt door: „Enkele uren vóór de onvermijdelijke capitulatie van het Nederlandse leger van kracht werd, verlieten ook de kleinere marinevaartuigen, die tot het laatst aan het leger steun waren blijven verlenen, de vaderlandse wateren".

Men zou hieruit de indruk kunnen krijgen, dat deze vaartuigen uit eigen initiatief de Nederlandse wateren verlieten. Dan zegt hij verderop, nadat hij het eerst nog over de gebeurtenissen in Zeeland heeft gehad: „Door een op het juiste ogenblik door de wd. chef van de marinestaf" — dat bent u blijkbaar — „verzonden telegram kon nog een gedeelte der in opleiding zijnde marinemannen uit Nieuwediep over zee en op last van de commandant van Zeeland de opleiding lichtmatrozen van Vlissingen over land via België worden geëvacueerd". En dan komt even verder: „Zo kon gezegd worden, dat de evacuatie der marine, op 11 Mei begonnen, op 19 Mei was voltooid". Dit alles lijkt op een suggestie alsof hier een volledig te voren opgemaakt plan op 19 Mei voltooid was.

A. U geeft het precies weer, zoals ook mijn indruk van deze zaak is.

8979. De **Voorzitter:** In het artikel van prof. *Verzijl* lees ik daarentegen het volgende: „Zodra dit hem bekend was geworden, heeft schout-bij-nacht (thans gepensionneerd vice-admiraal) *Heeris,* die de vice-admiraal *Furstner,* na diens vertrek naar Engeland in de morgen van 14 Mei, als hoofd van de afdeling zeemacht en chef van de marinestaf was opgevolgd, na bespreking met de Opperbevelhebber aan de commandanten te Hoek van Holland, IJmuiden en Den Helder order gegeven, alle vaarklare oorlogsschepen onmiddellijk te doen vertrekken, met bestemming naar Engeland; het nodige personeel voor bewaking en handhaving van de orde moest worden achtergelaten, maar overigens moest zoveel mogelijk personeel worden afgevoerd; in het bijzonder het technische personeel moest met de vaarklare schepen worden medegestuurd. Hieraan is onmiddellijk voldaan, met het resultaat, dat geen enkel tot varen in staat zijnd oorlogsschip in handen van de vijand is gevallen". Met andere woorden, hier wordt ten tonele gevoerd een initiatief, dat in het voorgaande artikel niet vermeld is.

Misschien kunt u daar nog een nadere toelichting op geven.

A. Ik ben 's middags om twee uur, dus dat is die Dinsdagmiddag, naar de opperbevelhebber gegaan. Ik heb toen aan de generaal gerapporteerd, dat de admiraal *Furstner* vertrokken was en dat ik de dienst van admiraal *Furstner* overgenomen had. Nu heb ik achteraf gehoord, daar heb ik in die dagen zelf niets van geweten, dat om ongeveer halfdrie 's middags op het hoofdkwartier bij de opperbevelhebber een bijeenkomst geweest is, waar o.a. alle opperofficieren, die bereikbaar waren, geweest zijn, en waar hun oordeel gevraagd is over de noodzakelijkheid van een capitulatie. Daar is de marine niet in gekend. Ik ben er niet geweest. 's Middags om 3 uur ongeveer, kwam de kapitein ter zee *van Tijen* bij mij en zei: „Nu moet u toch eens even horen, de president van het hoog militair gerechtshof de heer *Jellinghaus* is net bij mij geweest en die heeft mij gezegd, dat hij van de procureur-generaal gehoord had, dat de Duitsers Rotterdam al voorbij waren en al in de buurt van Delft waren. Toen belde ik de generaal *van Voorst* mijn collega van de afdeling landmacht op en die zei, ja, ik kan je door de telefoon geen inlichtingen geven. Toen ben ik onmiddellijk met mijn auto naar het hoofdkwartier aan het Voorhout gereden en daar ben ik bij *van Voorst* gekomen en toen stelde ik hem deze vraag en toen wees hij naar de deur — zijn kamer was naast de kamer van de generaal *Winkelman* en die deur stond open — en daar kwam de generaal *Winkelman* te voorschijn en toen zei ik tegen de generaal: „Maar generaal, hoe staan de zaken eigenlijk?" En toen hoorde ik van de generaal, dat hij bezig was te capituleren. Toen heb ik tegen de generaal gezegd: „Maar God generaal, dan stuur ik de marine toch nog weg". En zo ben ik uit het bureau van de generaal weggegaan en in mijn auto gestapt, naar de Badhuisweg gereden, waar ik mijn hoofdkwartier had en daar heb ik de order opgesteld voor de verschillende ondercommando's en die per telex doen verzenden. *Furstner* heeft toen hij wegging aan mij daarover geen enkele order of aanwijzing achtergelaten. De admiraal *Furstner* heeft dit later verklaard met te zeggen: „Ja, dat was helemaal niet nodig, want ik was er zeker van, dat *Heeris* de zaken zou doen, zoals ik dat zelf gedaan zou hebben", maar ik breng alleen naar voren, dat mij geen enkele order gegeven is. Zo heb ik op deze manier de marine weggestuurd. En ik ben daarmee doorgegaan 's avonds tot ongeveer 9 uur, toen zijn bij mij de laatste adelborsten en laatste telegrafisten, die ik nog op het hoofdkwartier op de Badhuisweg had, van uit Scheveningen vertrokken. En 's nachts om één uur kreeg ik de tweede Duitse marineattachés, die hier in den Haag waren, die toen dus vrijgelaten waren en opgeborgen waren geweest in het Hotel des Indes. Zij waren natuurlijk buitengewoon in hun wiek geschoten, dat de marine weg was. Toen heb ik hun gezegd, dat ik daar niet verder over behoefde te praten en toen zij mij zeiden: „Dan stel ik u er verantwoordelijk voor", heb ik geantwoord: „Dat is best, dat moet u doen". Ik heb er verder ook nooit iets meer van gehoord.

8980. De **Voorzitter:** Hebt u toen ook niet overwogen om zelf weg te gaan?

A. Neen, dat kon ik niet. Kijkt u eens even, er moest iemand hier zijn, die ten slotte de capitulatie verder, voor wat de marine betreft, regelde en die voor de zaken zorgde.

En wanneer ik hier al het personeel op een goed ogenblik achterliet en alle leidende officieren weggegaan waren, dat kon niet. Ik heb die nacht van 13 op 14 Mei ook uitdrukkelijk met *Furstner* besproken, dat de kapitein ter zee *van Tijen* tot mijn beschikking zou blijven. Die zou hier in Holland blijven om met mij de zaken van de marine hier in Holland te behandelen.

8981. De **Voorzitter:** Toen u dit gedaan hebt, hebt u waarschijnlijk bij u zelf wel overwogen, dat dit muisje nog wel een staartje kon hebben?

A. Zeker, ik heb geen ogenblik verwacht, dat het geen staartje zou hebben.

8982. De **Voorzitter:** Aan de andere kant stond het natuurlijk zo, dat de capitulatievoorwaarden op dat moment nog niet waren getekend.

A. Neen, maar laat ik zo zeggen, wanneer je zegt, ik leg de wapens neer, ik schei er mee uit en je stuurt de hele marine nog weg, dan ontstaat natuurlijk een figuur, die geen sympathie wekt bij de andere partij.

8983. De **Voorzitter:** Er staat in de capitulatievoorwaarden, in artikel 8, tweede lid, dat voor de marine van Duitse zijde met het oog op de capitulatie aangewezen is de kapitein ter zee *Hain*. Dat is dus de man, waarmede u waarschijnlijk wel spoedig contact hebt gekregen?

A. De volgende ochtend is de generaal *Winkelman* naar Rijsoord gegaan, daarheen ben ik ook niet mee geweest. Toen de generaal terugkwam, ben ik bij de generaal geroepen, die heeft tegen mij gezegd, je moet naar het Hotel des Indes gaan, daar zal je waarschijnlijk vinden die kapitein ter zee *Hain* en daar is een apart protocol voor de capitulatie van de marine en dat moet jij met hem behandelen en tekenen. Toen ben ik naar het Hotel des Indes gegaan, daar was geen kapitein ter zee *Hain,* dus ben toen teruggegaan naar mijn bureau. Ik werd toen om één uur of halfeen opgebeld, of ik wilde komen op het bureau van de Duitse marine-attaché om daar die zaken te bespreken. Daar trof ik toen die kapitein ter zee *Hain* en daar heb ik toen met de admiraal *Hintzmann,* dat was de eerste Duitse marine-attaché, en *Hain* de zaak besproken.

8984. De **Voorzitter:** Is daar het wegsturen van de rest van de vloot niet behandeld?

A. O, neen, dat is er niet in voorgekomen.
Zij vroegen mij wel een lijst van de oorlogsschepen, ik zei, die is kort, want er is niets. Zij waren toen zeer verontwaardigd en zeiden, als wij dat punt nu laten rusten, dan hoort u er later nog wel van. Ik zei, dat is best, daarna zijn wij toen over die andere punten gaan praten. Maar ik heb er verder nooit meer iets van gehoord.

8985. De **Voorzitter:** Thans zou ik u het volgende willen vragen. Kan men, naar uw oordeel, met betrekking tot de evacuatie van de marine eigenlijk niet zeggen, dat er van te voren een plan is vastgesteld?

A. Of er een plan in het hoofd van admiraal *Furstner* bestaan heeft, dat kan ik niet beoordelen. Van dat plan was mij niets bekend en er is mij ook geen enkele mededeling gedaan. Als ik zelf in dit geval geweest was, dan had ik, al vertrouwde ik iemand nog zo, toch tegen hem gezegd, zeg, denk er om, de schepen weg, hoor, vóórdat er gecapituleerd wordt of iets dergelijks. Maar in ieder geval, er is aan mij geen woord gezegd ....

8986. De **Voorzitter:** Dat was dus op het ogenblik, toen de admiraal *Furstner* wegging, waar u nu over spreekt. Maar ik bedoel of er vóór de Meidagen van 1940 een plan voorbereid was.

A. Van dit plan was mij absoluut niets bekend en ik heb er ook nooit iets van gehoord.

8987. De **Voorzitter:** Dus, laat ik zeggen, naar uw mening berust dat wegzenden van schepen op 11, 12 en 13 Mei telkens op incidentele beslissingen?

A. Dat zijn naar mijn mening incidentele beslissingen geweest, dat waren schepen, die hier niet meer nodig waren.

8988. De **Voorzitter:** Dat is dus waarschijnlijk in overleg met u gebeurd?

A. Neen, dat heb ik later gehoord, admiraal *Furstner* heeft het niet met mij vooraf besproken.

8989. De **Voorzitter:** Het komt dus hierop neer, dat — afgezien van hetgeen schout-bij-nacht *Doorman* in dezen verricht heeft — admiraal *Furstner* de beslissingen in zake het wegzenden van schepen vóór 14 Mei zelf genomen heeft, naar het hem in de loop van die dagen noodzakelijk voorkwam. Hij is daarop weggegaan, maar heeft geen opdracht nagelaten, wat er met de achterblijvende schepen moest gebeuren. Hij heeft toch wel aan u zijn bevoegdheden overgedragen?

A. Ook niet. Laten wij het zo zeggen. Hij ging weg, hij zei precies (Ik heb een buitengewoon goed geheugen voor deze dingen): *Furstner* kwam mijn kamer binnen. Wij zaten beiden op ons bureau aan de Badhuisweg. Hij zeide: „*Heeris,* ik ga weg. Doe mij geen uitgeleide naar de auto, want dat trekt zo de aandacht, dus blijf hier rustig op je kamer en laat ik je nog eens bedanken voor alles, wat je gedaan hebt in die tijd en je hebt hier werkelijk het leeuwendeel van het werk gedaan". Ik vond het een enigszins zonderlinge figuur, omdat ik in 1932 al gepensionneerd was. In 1937 heb ik het verzoek gekregen — ik was toen bezig met te studeren en had nooit gedacht om ooit weer marinediensten te doen —, of ik mij beschikbaar wilde stellen. Er moesten toen nieuwe organisaties gemaakt worden, in verband ook met de gespannen toestand, en toen heeft men mij het verzoek gedaan of ik dit op mij wou nemen. En toen in September 1939 ben ik bij Koninklijk besluit weer in activiteit hersteld en tevens bevorderd tot schout-bij-nacht.

8990. De **Voorzitter:** Juist. Het is dus zo, dat de overdracht van *Furstner's* bevoegdheden op u eigenlijk automatisch plaats vond?

A. Ja, *Furstner* en ik deden vanaf September tot de oorlog samen de wachtdienst. Elke avond was er een van ons tweeën altijd op het bureau aanwezig, de ene ging eten en dan bleef de ander, en als die weg was, bleef de ander tot half 12, 12 uur.

8991. De **Voorzitter:** En dat u op 14 Mei bevel gaf tot het wegzenden van de resterende schepen, vloeide dus automatisch uit uw nieuwe functie voort? Men kan het niet — ten minste, zo ziet u het — aldus opvatten, dat dit eigenlijk de laatste uitvoeringshandeling is geweest van een plan, dat men als een geheel moet zien? Om het precies te zeggen, komt het volgens u hierop neer, dat, wat er gebeurd is vóór 14 Mei, is geschied door admiraal *Furstner* en dat, wat er gebeurd is vanaf het vertrek van admiraal *Furstner,* is verricht op initiatief van de schout-bij-nacht *Heeris.* Zo is het eigenlijk naar uw mening?

A. Ja. En laat ik het zo zeggen, die gewrongen voorstelling in het begin, die u voorgelezen hebt, waar o.a. genoemd wordt de torpedojager „Isaäc Sweers" en ook alle andere schepen, nietwaar, dat past in dit kader, er wordt dus als het ware vermeld een grote serie oorlogsschepen, die al weggezonden waren, en dan worden ten slotte nog een paar, die nog overgebleven waren, achteraan weggezonden, dit is echter onjuist, want die schepen, die opgesomd worden, waren voor het grootste deel geen oorlogsschepen. Het waren schepen, die in aanbouw waren.

8992. De **Voorzitter:** Juist. Maar wat nu weg is gegaan op uw last, wat was dat nu? Prof. *Verzijl* zegt: „Het aantal destijds vertrokken schepen bedroeg ongeveer twintig". Wat waren dat voor schepen?

A. Dat waren o.a. mijnenleggers, mijnenvegers, torpedoboten, Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau", die 's morgens bij de Afsluitdijk gevochten had en op haar reis naar Engeland bij Callantsoog door de Duitsers met bommen uit vliegtuigen vernietigd is.
Het waren ongeveer een 20 schepen. Er zijn ongeveer met die schepen meegegaan een 2500 man.

8993. De **Voorzitter:** Dus het betekent, dat het alle schepen waren, die nog op enigerlei wijze bij de oorlogvoering hier betrokken waren?

A. Alles, wat er toen nog hier was, dat aan de oorlog deel had genomen, is toen weggestuurd.

8994. De **Voorzitter:** Wat was de totale tonnage van die schepen?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen, maar dat zal misschien geweest zijn, het waren betrekkelijk allemaal kleine schepen, nu laat ik zeggen misschien een 8000 ton of iets dergelijks.

De **Voorzitter:** Juist.

A. 5000 misschien, ik zou het niet durven schatten op het ogenblik.

8995. De **Voorzitter:** En u zegt, daar is meegegaan hoeveel man?

A. Ongeveer 2500 man.

8996. De **Voorzitter:** 2500 man? Prof. *Verzijl* zegt, dat ongeveer de helft van het totale in Nederland aanwezige marinepersoneel op deze wijze aan gevangenneming is ontkomen. Waar is dan de andere helft gebleven?

A. Die is hier in Holland gebleven. Die konden wij niet meer weg krijgen.

8997. De **Voorzitter:** Waren die niet meer te bereiken? Of konden die niet meer op die schepen?

A. Zij konden op deze schepen niet meer want dan waren die natuurlijk zo verschrikkelijk overbelast — het waren allemaal maar kleine schepen —, ook met nog uit IJmuiden vertrekkende koopvaardijschepen is nog ingevolge mijn order personeel meegegaan. Er zat een groot contingent in Amsterdam, dat wij op dat ogenblik niet meer weg konden krijgen. Ik heb er alle mogelijke moeite voor gedaan, maar het was mij verder onmogelijk.

8998. De **Voorzitter:** Is ook juist de volgende zin in het artikel van prof. *Verzijl:* „De op het IJsselmeer aanwezige Nederlandse oorlogsschepen zijn door de bemanningen tot zinken gebracht?"

A. Ja.

8999. De **Voorzitter:** Hoeveel waren er dat?

A. Dat was één van de pantserboten. Dat waren die pantserboten uit de oude tijd, dus dat waren scheepjes van 800 ton, en nog een mijnenveger, die dienst deed als bewakingsvaartuig. Dus laat ik zeggen twee scheepjes.

9000. De **Voorzitter:** Onder wiens bevel stonden deze?

A. Die stonden onder bevel van schout-bij-nacht *Vreede.*

9001. De **Voorzitter:** Heeft deze last gegeven tot het tot zinken brengen?

A. Dat was automatisch. Die schepen konden niet meer weg, dus toen de order van de opperbevelhebber kwam om te capituleren, hebben de bemanningen zelf die schepen laten zinken.

9002. De **Voorzitter:** Dat is dus niet op last gebeurd?

A. Neen. De commandant in Den Helder heeft nog aan de opperbevelhebber gevraagd om ook Den Helder uit te sluiten van de capitulatie net als Zeeland, omdat er ten slotte in Den Helder nog niets gebeurd was. De Duitsers toch hadden de afsluitdijk niet over kunnen komen, maar daar is de opperbevelhebber niet op ingegaan.
Mijn houding in deze is door de Regering ook gebillijkt. De vlagofficieren hebben allemaal, nadat de Regering in Nederland terugkwam, van de Minister een order gekregen om een verslag te maken van wat wij in de oorlogstijd gedaan hadden en ook daarna. Het gevolg daarvan is geweest, dat de Minister mij medegedeeld heeft, dat de Minister zeer tevreden was over mijn gevoerd beleid en daarom heeft men mij weer gevraagd om weer een functie in Londen te aanvaarden. Toen ben ik directeur van de luchtstrijdkrachten geworden.

9003. De **Voorzitter:** Na de oorlog?

A. Ja. Daar ben ik gebleven tot Maart 1946. Toen heb ik gevraagd om afgelost te worden, ik was toen 64 jaar. Het werd nu langzamerhand tijd om afgelost te worden.

9004. De **Voorzitter:** Toen u dat artikel van de heer *Furstner* las, vond u dat een zekere teleurstelling?

A. Kijkt u eens. Mag ik eens eerlijk tegen u spreken? Ik heb het gevoel gehad, dat is misschien kinderlijk, maar de gehele oorlogstijd heb ik het gevoel gehad, als de Regering in Nederland terugkomt, dan zal je zeker een mededeling krijgen, dat men dit toch wel zeer geapprecieerd heeft, die questie van de schepen. Dit is niet gebeurd. Toen de Regering hier terugkwam, zijn wij behandeld, laat ik zo maar zeggen, alsof wij allemaal in staat van beschuldiging stonden. Ik heb mij ten slotte met de grootste moeite aan de admiraal *Furstner* moeten opdringen om aan hem en aan de Minister van Marine een nota te geven over de quaestie van het gegeven erewoord, omdat ik daarvoor, wat het gehele personeel betrof, de morele verantwoordelijkheid wenste te dragen. Maar verder nam niemand enige notitie van ons.
Admiraal *Furstner* heeft ook nooit enige notitie van mij genomen. Daarom heb ik mij op een goed ogenblik tot de admiraal *Furstner* gewend en heb over deze zaak gesproken. Daarop heeft de admiraal *Furstner* een radiorede gehouden, waarin hij een zin gebruikt heeft met dat mooie woord van „de trouwe medewerker, die op het juiste ogenblik de schepen weggestuurd had", doch verder is hij altijd doorgegaan zijn lezing te geven, zoals hij tijdens de oorlog gedaan heeft. In Londen is een boek verschenen „Nederlandsch zeemacht in oorlogstijd" van de hand van de heer *Kroese* met een voorwoord van *Furstner* en daarin staat met zoveel woorden, dat de admiraal *Furstner* vóór zijn vertrek uit Holland het vertrek van de oorlogsschepen geregeld had. En dat heeft mij, laat ik het u eerlijk zeggen, verschrikkelijk hoog gezeten. En dat zit het nog.

De **Voorzitter:** Zegt u dit laatste nog eens. Dat staat in een boek, dat ....

A. Dat ik hier bij mij heb. Dit boek heeft voor het eerst een officier, die uit Engeland kwam, mij uit belangstelling ter hand gesteld. Ik geef u eerst even de titel op „Neêrlandsch zeemacht in oorlog", geschreven door kapitein-luitenant ter zee *Kroese* met een voorwoord van de luitenant-admiraal *Furstner,* Minister van Marine. Daar staat in: „Toen het hem duidelijk werd, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht het moeilijke besluit tot capituleeren zou moeten nemen, trof de bevelhebber der zeestrijdkrachten vice-admiraal *J. Th. Furstner* maatregelen om te voorkomen, dat de overgebleven schepen en vliegtuigen van de Koninklijke Marine in dezen val werden medegesleept". Dat wil dus zeggen, dat hij gezorgd heeft, dat de vloot wegkwam, zo leest iedereen het, nietwaar, dit boek heeft iedereen gelezen. En daar wordt met geen stom woord over gerept, dat iemand anders na zijn vertrek het gedaan heeft.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat wordt dan nu openbaar door deze enquête?

A. Ik hoop het. Ik moet u eerlijk zeggen, het heeft mij verschrikkelijk hoog gezeten.

9005. De **Voorzitter:** Voor het wegzenden van de rest van de schepen had u natuurlijk ook tegenover de Duitsers de verantwoordelijkheid te dragen. Het is nu allemaal wel heel aardig afgelopen, maar ....

A. Ik had de verantwoordelijkheid en niemand anders. Laat ik het u zo zeggen. Ik heb zo dikwijls gezegd, stel je voor, dat ik het niet gedaan had, wat was er dan met mij gebeurd, als de Regering teruggekomen was, dan zat ik nu in de gevangenis. En nu ik het wèl gedaan heb, nu heeft een ander het gedaan. Het was mijn plicht om dit te doen. En als ik het niet gedaan had, dan had ik voor het bijzonder gerechtshof gestaan of voor de raad van cassatie of wat ook en dan was ik veroordeeld wegens schandelijk plichtsverzuim. Maar nu heb ik het niet gedaan.

De **Voorzitter:** Ik ben voor wat mij betreft, aan het einde van de behandeling van dit punt. Indien u zelf nog iets hebt, wat u meent, dat in dit verband naar voren moet worden gebracht, dan wil ik u daartoe gaarne de gelegenheid geven.

A. In dit verband heb ik niets meer te zeggen.

9006. De **Voorzitter:** U acht het zo duidelijk genoeg?

A. Ik geloof, dat het volkomen duidelijk is.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u ten zeerste voor uw inlichtingen.

De nos. 9006 t/m 9017 hebben betrekking op de punten *b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u ten zeerste voor uw inlichtingen en sluit ik hiermede het verhoor.

F. J. HEERIS.

DONKER, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 21 APRIL 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e* en *p*.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 9063 t/m 9070 hebben betrekking op de punten *b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit.

9071. De **Voorzitter:** Dat was blijkbaar het begin van de terugtocht van de Grebbelinie.

A. Waarschijnlijk wel, ja. Hoewel dat vliegkamp natuurlijk een beetje noorderlijker ligt. Ik kreeg het gevoel, dat het een beetje een algemene debâcle was. Toen ben ik naar generaal *Winkelman* gegaan, dat was dus 's Maandags, de avond van de 13de. Toen heb ik een gesprek gehad met generaal *Winkelman,* maar wij spraken verschillende talen, misschien is het het beste om het zo uit te drukken. De generaal had het in de eerste plaats over de sterkte van de Duitsers, over de „Kampsturzflugzeuge" en de enorme hoeveelheid tanks en de onoverwinnelijkheid van Duitsland. Toen, op een gegeven moment, kwam dit: „Als het ergste komt" — iets in die geest, de juiste woorden ben ik vergeten, het is zoveel jaren geleden, maar de quintessens heb ik toen heel goed begrepen, want het was nogal een klap voor mij —: „Als het ergste komt, zal ik aanvragen een integrale capitulatie". Ik zei: „Dat is een mooi woord, maar wat bedoelt u daarmee generaal?" „Ja, als het ergste komt, veronderstellenderwijs gesproken, dan capituleren, ik als opperbevelhebber, het leger onder generaal *van Voorst,* de legercommandant, en de marine met u als hoofd". Ik zei: „Ik begrijp helemaal niet, waar dat voor nodig is en wat de bedoeling daarvan is, want per slot van rekening, als dit stukje van het Koninkrijk verloren gaat, dan is dat natuurlijk ontzettend beroerd, maar per slot van rekening is daarmee de oorlog niet afgelopen; wij hebben toch nog Indië en West-Indië, wij hebben de koopvaardij, wij hebben het grootste deel van de marine al in Engeland zitten". Ik moet hier even zeggen, dat meteen van de eerste dag van Vrijdag af wij al begonnen waren met het evacueren van de „Sumatra", de „Heemskerck", de „Isaäc Sweers" en de onderzeeboten en dan nog de grote mijnenlegger „van der Zaan", enfin, alles wat niet dadelijk kon dienen voor hulp aan de landmacht, aan de oostzijde van de vesting Holland, hadden wij toen al weggestuurd. Er viel aan het standpunt van de generaal niet te tornen, hij zag dit zo, hij zag eigenlijk de nederlaag en de capitulatie. Ik zei: Generaal dan geloof ik niet, dat ik mij bij deze opvatting kan neerleggen en ik ben van plan naar Engeland te gaan. Toen is het zo afgelopen, dat hij mij naar de deur bracht — het ging overigens zeer vriendschappelijk — en zei: „Ja, admiraal, ik kan u niet bij uw arm blijven vasthouden, als u weg wilt".

Op het stafkwartier was het een zeer moeilijke beslissing, die ik die nacht had te nemen, per slot van rekening ben je ook nog militair en het was niet zo gemakkelijk tegen de opvatting van de opperbevelhebber van land- en zeemacht in te gaan. Aan de andere kant was hierbij een steun, kan ik gerust zeggen, dat ik een dubbele functie had, dus dat ik ook als bevelhebber zeestrijdkrachten rechtstreeks onder de Regering stond en als zodanig had ik morele verplichtingen om de marine verder te „managen" en die marine was voor een groot gedeelte al over in Engeland. Toen heb ik dat besproken op het hoofdkwartier, met kolonel *van Tijen,* de sous-chef marinestaf. Ja, dat moet ik ook nog even vertellen, hoe of dat zat. Wij hadden vóór de oorlog een marinestaf met twee sous-chefs, één voor de operationale kant en één voor de materiële kant. De operationele kant had ik meegenomen naar de Badhuisweg en verder had ik meegenomen de schout-bij-nacht *Heeris. Heeris* heb ik in 1938 — hij was toen sinds zes jaar als kolonel gepensionneerd — weer in dienst genomen als „dug-out" — zo noemen ze in Engeland de ambtelijk overledenen, die weer opgegraven worden onder oorlogsomstandigheden —. *Heeris* had ik doen benoemen tot chef van het „Bureau Zeeverkeer". Naar aanleiding van de verandering in de doelstelling der marine van dr. *van Dijk* moest er natuurlijk nu een apart bureau met eigen competentie zijn, dat het zeeverkeer regelde. Het grote voordeel was, ten eerste, dat *Heeris* een zeer bekwaam officier was, maar ook, dat hij de broer was van de secretaris van de Redersvereniging en dus heel makkelijk contact met de scheepvaartkringen had. *Heeris* was dus chef van het Bureau Zeeverkeer op het marinehoofdkwartier. Na de allereerste nacht van de overval rapporteerde *Heeris* mij, dat hij zijn vrouw 's nachts niet alleen kon laten in verband met de hoogst nerveuze toestand bij hem thuis. In de nacht van 13 op 14 Mei was daarom alleen de kolonel *van Tijen,* die sous-chef marinestaf was voor operaties, op het hoofdkwartier. Toen hebben wij de zaak overwogen. De eerste impuls bij mij was: als een hoogste chef zegt: blijf maar, dan is er in normale tijden niet zo erg veel meer te praten, maar aan de andere kant, de tijden waren niet normaal en er was de verplichting van het bevelhebberschap der zeestrijdkrachten en van het werkelijke landsbelang, zoals ik het zag.

9072. De **Voorzitter:** Als ik het goed begrepen heb, is het onderhoud met de generaal *Winkelman* niet zo verlopen, dat hij een positief bevel gegeven heeft?

A. O, neen.

9073. De **Voorzitter:** U zegt het is een gesprek geweest, waarbij hij ten slotte heeft gezegd: „Ik kan u niet blijven vasthouden, als u weg wilt?"

A. Ja. Maar zo eenvoudig was de verhouding ook weer niet. Ik heb in vele opzichten respect voor generaal *Winkelman,* ik geloof, dat hij in vele opzichten een flinke man was. Zijn opvatting was maar niet als quantité négligeable op zij te zetten. Ik heb het gevoel — later heb ik dit, vooral bij die overtocht naar Engeland, toen dit voortdurend in mijn hersens omdraaide, overdacht —, dat zijn voornaamste argument was een soort van ouderwetse opvatting van het eervol strekken van de wapens en verder niets doen, wat de tegenpartij ons later kan kwalijk nemen, kan uitleggen als niet eerlijk en openhartig de zaak overgegeven te hebben. Ik geloof, dat dit bij hem voorzat.

9074. De **Voorzitter:** U hebt dus uw positie, dat begon u juist te vertellen, wel degelijk goed overwogen op dat moment?

A. O ja. Het was wel een zeer delicaat geval. Je wist niet of je deserteur was, dan wel het landsbelang goed zag, het was helemaal niet zo eenvoudig! Kolonel *van Tijen,* die een zeer rustige en nuchtere man was, die ik ook al jaren kende van de krijgsschool, legde er vooral de nadruk op, dat de mensen in Engeland toch een opperste chef moesten hebben, er moest toch een bevelsapparaat zijn, want — en nu moet ik weer even teruggaan —, dat bevelsapparaat hadden wij al voorbereid op de Zaterdag na de invasie. Op 11 Mei heb ik gevraagd te komen op de Badhuisweg schout-bij-nacht *Doorman,* L.C.A.M., dat is de chef materiaal, en toen heb ik hem gevraagd: Kijk eens even, wij moeten alles overwegen. Wij dachten toen — dat moet ik er bij zeggen —, dat wij het zouden kunnen houden; wij hadden zoveel gehoord van de Hollandse waterlinie, als wij nu maar tijd krijgen om de inundaties onder water te zetten, dan komt er wel

hulp van de geallieerden; dat werd ook enigszins bevestigd door die berichten omtrent generaal *Giraud,* die al langs Vlissingen was komen rollen, en het werd ook bevorderd door de hulp van de Britse Admiralty bij onze verdedigingsmaatregelen op het IJsselmeer. Toen nl. de Duitsers hun hoofd stootten voor het Kornwerderzand, hebben zij geprobeerd om troepen te laden in alle mogelijke vaartuigen aan de Overijsselse wal om over te steken naar Noordholland. Toen kreeg ik natuurlijk een noodkreet van het hoofdkwartier van de landmacht. Wij hadden helemaal geen troepen meer in Noordholland, het zou een debâcle worden, als de Duitsers over het IJsselmeer kwamen, dus moest de marine dit onder alle omstandigheden beletten. Nu hadden wij daar enige scheepjes, de z.g. Zuiderzee-flotille, oude kanonneerboten natuurlijk. Toen heb ik aan de Engelsen gevraagd om zo snel mogelijk kleine scheepjes te zenden en die hebben motor gunboats gestuurd. Die zijn ook nog op het IJsselmeer gekomen via het Noordzeekanaal, dat werd allemaal zeer vlot afgewerkt. Wij hadden dus het gevoel: als wij het hier nu maar een paar dagen houden, dan redden wij het wel, dan krijgen wij vliegtuigen van de Royal Air Force en dan zullen wij wel verder kijken. Maar toen op 13 Mei 's avonds kwam eigenlijk de slag op het hoofd, dat de generaal *Winkelman* zei: Nu ja, de zaak lijkt hopeloos! Toen heb ik generaal *Winkelman* op 14 Mei 's morgens nog opgebeld. De bedoeling was, dat wij zo lang mogelijk alles van de marine strijdkrachten, wat aan generaal *Winkelman* was toegevoegd voor de verdediging te land, in Holland zouden laten, zodat hij niet te klagen zou hebben, dat de marine was weggelopen. Alles echter wat niet of niet meer kon deelnemen aan die verdediging te land moest zo gauw mogelijk naar de Engelse havens worden gedirigeerd. Ik belde hem 's morgens om een uur of acht op, omdat dat de tijd was, dat de nachtberichten binnen konden zijn. Ik kreeg hem toen zelf aan de telefoon en het eerste wat hij zei, zo'n beetje met een sneer, was: „O, admiraal, ik dacht, dat u al weggelopen was". Ik antwoordde: „Generaal, laten wij daar nu niet weer over gaan praten, wij worden het hier toch niet over eens, ik wilde alleen weten, hoe is de toestand sedert gisteravond, want ik wil absoluut zeker zijn, dat het hopeloos is". Ik had het gevoel, als wij weggaan en wij blijken later het landfront te houden, dan zegt iedereen: de marine heeft het afgelegd. De generaal antwoordde: „Ja, de toestand is heel, heel slecht". Toen zei ik: „Nu, generaal, dan zal dit wet het laatste zijn wat u van mij hoort, denk ik". Ik heb toen order gegeven om de Z 5 vóór Scheveningen te laten komen, over de telex. De Z 5 is niet gekomen, daar was blijkbaar ook bij de marine in Den Helder een kink in de kabel. O ja, zoëven was ik nog bezig aan de voorbereiding van de evacuatie. Nu moet ik dat even duidelijk maken. Op Zaterdagavond 11 Mei heb ik de schout-bij-nacht *Doorman* laten komen om te overleggen, wat ons te doen stond, als het mis zou lopen. De conclusie was: natuurlijk, dan moeten wij weg. Ik zeide hem iets in deze geest: „Ik ga en het zou goed zijn als jij voor materieel meeging". Hij weigerde. Nu was dit mogelijk door de indeling der bevoegdheden, hij was schout-bij-nacht en ik was vice-admiraal, maar de organisatie op het Departement van Marine was zo, dat de afdeling materieel volkomen gelijkwaardig naast de marinestaf stond rechtstreeks onder de Minister. Dus ik zal maar zeggen de commando-bevoegdheid over de schepen in aanbouw b.v. was uitsluitend voorbehouden aan de chef materieel, daar had de chef marinestaf in zoverre niets over te zeggen. Dat was juist een van de vele wrijvingspunten, die er vóór 1940 altijd waren. In die periode van 1937 en 1938 wilde ik „speed up", ik wilde voortmaken met het opbouwwerk en dan had ik nogal eens ruzie met de chef materieel, die er zelfs bezwaar tegen maakte, dat de chef marinestaf naar de werven van aanbouw ging om de stand van het werk te bekijken. Hoe het ook zij, schout-bij-nacht *Doorman* wilde niet mee. Hij gaf op, dat hij nog zoveel af te wikkelen had, dat hij moest zorgen voor alle mogelijke supplies en zo, die nog door gingen, maar dat hij wel bereid was om vast aan te wijzen de officieren van materieel, die mee zouden gaan om in Engeland een compleet, zij het klein, bestuursapparaat te vormen. Wij waren vóór 1940 alleen marinestaf, dus ik moest van *Doorman* hebben mensen, die b.v. op het gebied van brandstoffen op de hoogte waren, en mensen van de machinekant. Die materieel-officieren zijn Zaterdag 11 Mei al aangewezen. Dus die stonden klaar, toen ik per slot van rekening op die laatste dag 14 Mei om 8 uur 's morgens de beslissing nam. Ik dacht toen met voldoende zekerheid te kunnen voorzien, dat het aan de landkant zou mislopen. Toen zijn al de aangewezen mensen bij ons op de Badhuisweg gekomen en zijn wij geëmbarqueerd in Scheveningen. Doordat de Z 5 niet kwam ....

9075. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wat was de Z 5?

A. De Z 5 is een torpedoboot. De torpedoboot, die ook in Rotterdam gevochten heeft men de „van Galen" en met de „51", maar die moest van Rotterdam terug om weer munitie te halen in Nieuwediep, dus die lag in Nieuwediep. Wij zijn geëmbarqueerd op de „Scheveningen 1", dat was een botter met motorvermogen, geheten de „Johanna" van schipper *Hoefnagel,* die gevorderd werd door het landstormkorps vaartuigendienst. Ik ben daar aan boord gegaan met een veertiental officieren van de marinestaf en van de afdeling materieel, en met vijf of zes Franse officieren, met hun commandant, de général *Mittelhauser.*

9076. De **Voorzitter:** Heeft die overtocht verder geen moeilijkheden meer opgeleverd?

A. Neen. Wij zijn naar Duinkerken gegaan om de generaal af te zetten. Waarom kijkt u zo verwonderd?

9077. De **Voorzitter:** Omdat ik in mijn gedachten had, dat u regelrecht naar Engeland was gegaan.

A. Neen, wij zijn op een mijl of vijftien afstand langs de kust gegaan, eerst naar Duinkerken om van daar met een Franse torpedojager overgezet te worden. Dit was practischer, vooral ook om die Fransen weer kwijt te raken. De général d'armée *Mittelhauser* was bestemd geweest voor de liaison tussen Nederland en Frankrijk, in verband met het gemotoriseerde leger, onder *Giraud,* dat in Brabant opereerde.

9078. De **Voorzitter:** Ja, de indruk, die wij er van gekregen hebben, is, dat, toen hij hier gekomen was, hij het gauw bekeken had. Toen zei hij, ik moet hier weg.

A. Ze kwamen bij mij, en zeiden: We kunnen de generaal *Mittelhauser* niet door de Duitsers gevangen laten nemen, hij is Membre du Conseil supérieur de Guerre, wij moeten nu weg, anders komen wij niet meer weg. Toen zei ik: Ik laat mij ook niet gevangen nemen, onder geen voorwaarde, dus blijf hier of kom morgen om 9 uur terug, dan zullen wij wel zien .... Deze Franse generaal was in zekere zin zeer nuttig toen wij in Duinkerken kwamen. Wij kwamen van een verboden richting, dwars over het mijnenveld, wat nu niet direct zo gevaarlijk was, want het scheepje had haast geen diepgang, het was van hout, dus de magnetische mijnen deden ons niets, alleen accoustische mijnen zouden misschien gevaarlijk kunnen zijn, maar wij werden wel natuurlijk van alle kanten bestormd door Franse motorboten met machineguns. Toen zei ik tegen de generaal: „Zet nu de rode kepi op", zodat hij van verre kenbaar was. De Franse patrouilleboten zagen hun bloedeigen generaal aan boord staan, dus toen werden wij zonder langdurige explicaties binnengeloodst.

9079. De **Voorzitter:** Ik heb hier in „Onderdrukking en Verzet" het artikel, dat u hebt geschreven over de evacuatie van de schepen van de marine naar Engeland. Daarin noemt u de schepen, die u hier al even de revue hebt laten passeren. Maar nu heeft de vice-admiraal *Heeris* hier gisteravond deze aanvulling op gegeven, dat deze schepen nog in twee categorieën moeten worden onderscheiden, d.w.z. de ene categorie waren schepen, die reeds behoorden tot de marine, de andere categorie bestond echter uit schepen, die nog niet overgedragen waren aan de marine, die in aanbouw waren, waarvan de aanbouw nog niet volledig voltooid was. Hij heeft als zodanig genoemd de „Heemskerck", de „Isaäc Sweers" en de onderzeeërs met de hoge nummers.

A. Ja.

9080. De **Voorzitter:** Dat is juist?

A. Ja zeker. De onderzeeboten heb ik zelfs nog met mensen van het stafkwartier weg laten brengen, omdat zij nog niet bemand waren. De luitenant ter zee 1ste klasse *Koudijs* o.a., dienende bij mij op het stafkwartier, heb ik toen naar Rotterdam gestuurd om van de O 21 of O 22 het commando te nemen met aanvulling van de mensen, die er al waren en die oorspronkelijk stonden onder schout-bij-nacht *Doorman.* Juist door die bespreking van Zaterdag ging dit allemaal vlot en *Koudijs* heeft daar het commando op zich genomen en die boot uitgebracht uit de Waterweg. Ik herinner me nog goed: die nacht, ik denk om een uur of één werd ik opgebeld uit ik denk Vlaardingen of Schiedam, toen was *Koudijs* aan de telefoon en die zei: „Het ligt hier vol met magnetische mijnen, dat weet u toch?" Ik zei: „Ja, dat weet ik." „Mag ik u alleen vragen, moet die boot er uit coûte que coûte of naar inzicht van de betrokken commandant." Toen zei ik: „Coûte que coûte, dat is het antwoord en zo gauw mogelijk, zorg, dat je wegkomt." En hij is er toen uitgekomen. Het was niet leuk. De loodsboot, die er vlak voorging, is gekelderd met het goud, maar dat is later weer teruggevonden.

9081. De **Voorzitter:** Ja, dat was in die zelfde tijd. Dat was dat goud, dat in Rotterdam lag. Hebt u, toen u wegging, uw commando overgedragen aan vice-admiraal *Heeris?*

A. Ja. Hij was de tweede vlag-officier, dus in zoverre was hij de meestaangewezen persoon. Kolonel *van Tijen* was eigenlijk meer mijn operationele man.

9082. De **Voorzitter:** Is kolonel *van Tijen* niet meegegaan?

A. Neen. U moet het werkelijk zien in het licht van de periode, waarin dit gebeurt; er waren een heleboel mensen, die natuurlijk niet wisten, hoe die Duitsers zouden optreden en ook helemaal niet dachten, dat de Duitsers zouden optreden als zij gedaan hebben. Men had het gevoel: nu ja, enfin, als het dan niet langer kan, dan leggen wij de wapens neer. De Duitsers zijn geen barbaren. Wij hebben niets gedaan, dat onwaardig of slecht is. Zij zullen mij gevangen nemen. Dan vallen wij onder de bepalingen van het Internationale Recht. Dat gevoel was er bij velen. Dat wordt wel eens vergeten in later tijd, maar het was helemaal niet zo, dat iedereen inzag, dat het was, zoals het later bleek te zijn.

9083. De **Voorzitter:** Wanneer hebt u het commando overgedragen? Des ochtends? Of is dat al de vorige avond gebeurd?

A. Neen, in de ochtend, na dat telefoongesprek van 8 uur met generaal *Winkelman,* om negen uur, of neen, wat later nog, want ik kwam om ongeveer 11 uur in de Scheveningse vissershaven. Toen hebben wij gewacht op de Z 5, die uit Nieuwediep moest komen. Die motorbotter is, toen het water laag werd, er eerst uitgegaan, omdat wij bang waren, dat hij anders vast zou blijven zitten. Om halftwee ben ik met de reddingboot in zee geëmbarqueerd op die botter.

9084. De **Voorzitter:** Hoe is die overdracht precies gegaan? Hebt u daar nog bepaalde instructies bij gegeven? Of is dat vrij informeel gegaan?

A. Neen, u moet zich even de situatie indenken op een zo betrekkelijk klein stafkwartier. Wij hadden er al zoveel dagen over gepraat, dat, als het misliep, wij weg zouden gaan, en verder waren er al zoveel schepen weggestuurd, dat iedereen wist wat er gebeurde. Uw vraag slaat natuurlijk op de idee-fixe van schout-bij-nacht *Heeris.* Die heeft zich al die jaren, dat hij onder de Duitsers zat, het idee door zijn hoofd gedraaid: ik heb de marine weggestuurd, zo iets in die geest.

De **Voorzitter:** Daar kom ik nu op. Dat is die controverse ....

A. Het deel van de schout-bij-nacht *Heeris* aan het wegsturen van de marine is geweest, per slot van rekening, het verzenden van het telegram van evacuatie der laatste scheepjes op het juiste moment. Dit apprecieer ik zeer, maar aan de andere kant, als hij het niet gedaan had, had zeker de kolonel *van Tijen* het gedaan of een van de stafofficieren; zelfs zegt de luitenant ter zee *Nuboer,* die een ondergeschikte positie had — hij was luitenant ter zee eerste klasse op de operatieafdeling —, dat hij de overtuiging had, dat dat telegram al klaarlag vóór wij weggingen. Ik weet helemaal niet of ik aan *Heeris* pertinent, zal ik maar zeggen, order gegeven heb: je stuurt de rest weg, die je nog weg kunt sturen. Het was zo natuurlijk, dat was zo vanzelfsprekend, dat ik gaarne wil aannemen, dat ik geen pertinente order gegeven heb.

9085. De **Voorzitter:** Dat was sous-entendu?

A. Daar was al sinds Zaterdagavond lang en breed over gesproken.

9086. De **Voorzitter:** Vice-admiraal *Heeris* zegt, dat is u waarschijnlijk ook al bekend uit de publicatie van prof. *Verzijl* in „Onderdrukking en Verzet" en uit hetgeen u er over hebt gehoord, dat uw publicatie eigenlijk de indruk wekt, alsof de evacuatie van de marine vóór en na de capitulatie het gevolg is van één plan, uitgaande van admiraal *Furstner,* terwijl de stelling van vice-admiraal *Heeris* deze is, dat hij zegt: de evacuatie vóór die tijd is natuurlijk gelast door admiraal *Furstner* als bevelhebber der zeestrijdkrachten, maar de beslissing en het initiatief van wat daar gebeurd is, na de capitulatie, dat is gebeurd door mij in overleg met generaal *Winkelman.*

A. Na de capitulatie is niets meer weggegaan, zover ik weet. Het gaat om die periode van halftwee, toen ik aan boord stapte, tot vijf uur, de capitulatie.

9087. De **Voorzitter:** Dat moet een misverstand zijn. Ik heb met admiraal *Heeris* gisteren doorgenomen het artikel van prof. *Verzijl,* getiteld: „De capitulatie". Prof. *Verzijl* schrijft het volgende: „In zijn oorspronkelijke hoedanigheid van opperste militaire bevelhebber moest generaal *Winkelman* reeds in de loop van de 14de Mei 1940 het bittere besluit nemen, de capitulatie der Nederlandse strijdmacht in het niet meer te redden gebied aan de overweldiger aan te bieden. Zodra dit hem bekend was geworden" — dus met andere woorden, toen bekend was geworden, dat generaal *Winkelman* het besluit had genomen, dat hij ging capituleren —, „heeft schout-bij-nacht (thans gepensionneerd vice-admiraal) *Heeris,* die de vice-admiraal *Furstner* na diens vertrek naar Engeland in de morgen van 14 Mei, als hoofd van de afdeling Zeemacht en chef van de Marinestaf was opgevolgd, na bespreking met de Opperbevelhebber, aan de commandanten te Hoek van Holland, IJmuiden en Den Helder order gegeven, alle vaarklare oorlogsschepen onmiddellijk te doen vertrekken, met bestemming naar Engeland". Dit heeft admiraal *Heeris* gisteren bevestigd. Ik heb dit doorgenomen met hem en hij zegt: zo is het gegaan.

A. Daarmee ben ik het roerend eens. Maar waar het om gaat: de capitulatie ging om vijf uur in. Het besluit tot capituleren heeft nog enige uren getraineerd, ook al, omdat ze in Rotterdam geen contact konden krijgen of iets dergelijks, maar in ieder geval, *Heeris* heeft zeer te recht, zodra hij wist, dat generaal *Winkelman* ging capituleren, alles nog gedaan, wat nodig was. Maar alles is weggestuurd — dat is juist onze kracht — vóór vijf uur.

9088. De **Voorzitter:** Nu moet er geen misverstand bestaan, wat wij onder capitulatie verstaan. Onder de capitulatie verstaat men in de wandeling het besluit, dat generaal *Winkelman* in de loop van de middag van veertien Mei nam, terwijl men natuurlijk ook, formeel gesproken, kan zeggen, dat de capitulatie de ondertekening is van de capitulatievoorwaarden op de ochtend van de 15de Mei in Rijsoord.

A. Het uur, waarop gezegd wordt: de capitulatie gaat in, dat is, als ik het wel heb, vijf uur geweest.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ongeveer vijf uur.

A. Ik bedoel maar, in zekere zin, wanneer men na de capitulatie die schepen weggestuurd had, was dat illegaal.

9089. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk, dat dit op zekere hoogte inderdaad het geval geweest is, omdat aan de uitvoering van dit bevel nog volop gewerkt is na de capitulatie in de zin, zoals wij zojuist bespraken.

A. Ik heb dat ook wel eens gehoord, o.a. van de kolonel *Hellingman,* die in die periode in IJmuiden commandeerde. Hij is toen later bij mij geweest in Londen, een jaar na dit hele geval, omdat hij zich bezwaard voelde nog, dat hij, ik geloof, „de Coen" had laten zinken vóór de haveningang, na vijf uur 's middags. Toen heb ik hem gezegd: „Mijn waarde Heer, er is „a war on", wij zullen ons geen moeilijkheden maken of het er een beetje vóór of een beetje er na gebeurd is, maar dat uur — vijf uur — is voor ons in zekere zin wel een belangrijk tijdstip.

9090. De **Voorzitter:** De grief van de heer *Heeris* is eigenlijk deze, dat hij zegt: Ik heb op dat moment dat besluit moeten nemen, ik heb daar de verantwoordelijkheid van moeten dragen ook tegenover de Duitsers, dat is ten slotte wel losgelopen, maar het had ook anders kunnen zijn, want men had hem daarover misschien ernstige moeilijkheden kunnen veroorzaken, en nu heb ik de verantwoordelijkheid van dit besluit op mij genomen, had ik eventueel de gevolgen daarvan moeten dragen, en toch wordt het thans door admiraal *Furstner* zo voorgesteld of dit besluit nog een uitvloeisel is van de maatregelen, die hij, admiraal *Furstner,* heeft genomen. Daar komt het eigenlijk op neer. Hij drukte het gisteren, geloof ik, zo uit: Als ik het niet gedaan had, dan was ik voor de krijgsraad gekomen, en nu ik het wel gedaan heb, heeft een ander het gedaan. Zo drukt hij het uit.

A. Ja, maar als je je plicht doet en uitvoert wat van je verlangd wordt, is dat altijd wel een beetje het geval, per slot van rekening. Zoals de zaak gelopen is, was het je kunt wel zeggen van Vrijdagavond al, want toen is de „Sumatra" al weggestuurd, maar zeker van Zaterdagavond, één doorgezette handeling van het wegsturen.

Ten aanzien van de grote mijnenlegger „van der Zaan" ook, die uitgegaan is op de 13de 's morgens, was dat allemaal zeer duidelijk één doorgezette handeling en iedereen wist het. Ik vind het zielig,

Heeris heeft mij ook, na mijn terugkomst, zijn visie gegeven. Ik heb nog nooit een man van 60 jaar zien huilen, maar toen was hij zo ontzaglijk geëmotionneerd! Ik kan het mij ook wel een beetje voorstellen en ik geef hem ook alle eer — ik heb het ook geprobeerd in dat stukje —, alle eer voor het kiezen van het ogenblik van wegzenden van het telegram. *Heeris'* verdienste komt er eigenlijk op neer, dat hij bij de uitvoering er om gedacht heeft om het jonge personeel, dat nog losliep, met de kleine scheepjes weg te sturen; daar moet hij, bij wijze van spreken, alle eer voor hebben, maar als hij het niet gedaan had, dan was hij voor de krijgsraad gekomen. Zo duidelijk was het voor iedereen wat gebeuren moest. Zo lag de situatie.

9091. De **Voorzitter:** In uw artikel vertelt u op blz. 260 wat ik zoëven heb aangehaald van die schepen, die op de 11de, 12de en de 13de Mei zijn weggestuurd; dan zegt u verder, dat u op de 14de Mei zelf vertrokken bent en dan gaat u even verder als volgt door: „Enkele uren vóór de onvermijdelijke capitulatie van het Nederlandse leger van kracht werd, verlieten ook de kleinere marinevaartuigen, die tot het laatst aan het leger steun waren blijven verlenen, de vaderlandse wateren". Nu is, als ik het goed aanvoel, de grief van admiraal *Heeris,* dat hier niet gememoreerd is, dat de verantwoordelijkheid voor het vertrek van de schepen na de capitulatie berust heeft bij hem. In uw artikel staat het eigenlijk vermeld als een voortzetting van wat er te voren reeds was gebeurd en verder staat daarin: „Enkele uren vóór de onvermijdelijke capitulatie", wat ook nog uitgelegd zou kunnen worden in deze zin, dat de schepen al op weg waren vóór het besluit van de generaal *Winkelman,* en dat is positief niet juist, nietwaar?

A. Dat wilde ik ook helemaal niet; het is precies gegaan, zoals ik het wou; ik was juist bang, dat de schepen, die hulp gaven aan de landmacht, te gauw weggestuurd zouden worden.

9092. De **Voorzitter:** Neen, maar dat staat hier niet. Hier staat: „Enkele uren vóór de onvermijdelijke capitulatie van het Nederlandse leger van kracht werd, verlieten ook de kleinere marinevaartuigen, die tot het laatst aan het leger steun waren blijven verlenen, de vaderlandse wateren". Als dit zo uitgelegd moet worden, dat u daarmee bedoelt, enkele uren vóór de ondertekening te Rijsoord, dan is het natuurlijk juist, maar als u er mee bedoelt: het besluit tot capitulatie, dan is het niet juist, want het is gebeurd na het besluit tot capitulatie.

A. Neen. Maar wat ik bedoeld heb, is ook niet Rijsoord, want ik wist niet wanneer Rijsoord precies geweest is, ik heb bedoeld het tijdstip van vijf uur, en misschien zijn er enkele handelingen gebeurd tien minuten over vijf of kwart over vijf of iets dergelijks, maar in het algemeen zijn vóór vijf uur, vóór het ingaan van de capitulatie — het enige uur, waarmee wij te maken hebben —, de schepen weggeweest. Dus was het volkomen rechtmatig, dat zij de oorlog voortzetten en het was uitgesloten, dat er tegen families en achterblijvenden van de opvarenden maatregelen genomen zouden kunnen worden, tenzij natuurlijk volkomen in strijd met alle oorlogsrecht. Dat was de bedoeling. Wachten tot het werkelijk absoluut mis is en dan weg vóórdat de capitulatie ingaat.

9093. De **Voorzitter:** Een andere zaak, waar admiraal *Heeris* bezwaar tegen heeft, is de vermelding in het boek „Neerlands zeemacht in oorlogstijd" van de luitenant ter zee 1ste klasse *A. Kroese,* die op blz. 22 zegt: „Op 14 Mei 1940 maakte de ongunstige militaire toestand op het landfront capitulatie onvermijdelijk. Toen het hem duidelijk werd, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht het moeilijke besluit tot capituleeren zou moeten nemen, trof de bevelhebber der zeestrijdkrachten vice-admiraal *J. Th. Furstner* maatregelen om te voorkomen, dat de overgebleven schepen en vliegtuigen van de Koninklijke Marine in dezen val werden meegesleept". Admiraal *Heeris* zegt hiertegenover: deze maatregelen heb ik getroffen. U bent natuurlijk niet verantwoordelijk voor wat de heer *Kroese* geschreven heeft in zijn in 1944 in Londen verschenen boek!

A. Heb ik daar niet een voorwoord in geschreven?

De **Voorzitter:** Inderdaad hebt u er een voorwoord in geschreven.

A. Het is misschien wat summier uitgedrukt, maar het geeft de gang van zaken wel weer. Men gaat toch niet allerlei uitvoeringsdetails naar voren brengen in een dergelijk boek, dat in Londen is uitgekomen.

9094. De **Voorzitter:** Toch kan ik mij wel enigszins verplaatsen in de gedachtengang van admiraal *Heeris.* Deze heeft natuurlijk op dat moment de verantwoordelijkheid van dit besluit zwaar gevoeld en vermoedelijk ook voor zich zelf duidelijk overwogen, wat de consequenties er van konden zijn, en in dat licht kan ik mij voorstellen, dat de voorstelling van zaken, die hier gegeven is, hem min of meer gegriefd heeft.

A. Nu heb ik dit met hem uitgepraat, of ik dacht, dat het uitgepraat was. Dit raakt hij echter niet meer kwijt, natuurlijk als dat zo ronddraait in je hersens, en dan na vijf of zes jaar! Ik kan mij dat levendig voorstellen, zoals ik zeg, de man huilde tranen met tuiten, toen ik op een gegeven moment zei: „Maar *Heeris,* wees nu toch redelijk, we waren er toch allang mee begonnen". „Ja maar ....."

9095. De **Voorzitter:** Thans zou ik u nog het volgende willen vragen: In het artikel van prof. *Verzijl* over de capitulatie komt ook nog deze zin voor: „De op het IJsselmeer aanwezige Nederlandse oorlogsschepen zijn door de bemanningen tot zinken gebracht". Dat is juist wat hier staat, maar u hebt zo straks gesproken van Engelse motorgunboats, die ook op het IJsselmeer waren gekomen. Wat is daarmee gebeurd?

A. Die zijn weggekomen, die lopen 36 mijl als het moet.

De nos. 9096 t/m 9103 hebben betrekking op de punten *b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit.

9104. De **Voorzitter:** Dan ben ik hiermee gekomen aan het eind van wat ik vanmorgen met u wilde bespreken. Hebt u misschien zelf in het kader van wat wij nu behandeld hebben nog bepaalde punten, die u meent van belang te zijn, om mee te delen? Dan kan dit nu nog gebeuren.

A. Ik ben niet zeker, ziet u, dat de schout-bij-nacht *Heeris* ook al door die moeilijkheden met zijn vrouw — zodanig in het geheel zat als b.v. kolonel *van Tijen* en als de andere officieren van het stafkwartier. Er was b.v. ook een operatie helemaal voorbereid van mijnenleggers uit Den Helder, waar ze per slot van rekening niet veel meer te doen hadden, omdat de mijnversperringen waren gelegd. Alles was afgesloten en de schepen hadden weer nieuwe mijnen geladen. Toen is er dus een operatie uitgewerkt op de staf (bij ons dus) waaraan ik ook zelf meegedaan heb, om een grote mijnversperring te leggen met onze laatste mijnen tussen het lichtschip „Haaks" en de vaste wal, ten einde te beletten, dat daar op een gegeven moment Duitse oorlogsschepen, die wij verwachtten, voor onze kust zouden komen. Dat is toen niet doorgegaan, maar in de operatiebevelen van die mijnenoperatie stond o.a. ook, dat al die mijnenleggers onmiddellijk na het gooien van de mijnen in zee, bij het lichtschip „Haaks", zouden oversteken naar Engeland. Het was zo algemeen bekend, dat wij verder uit Engeland gingen opereren, dat het, enfin, een tikkeltje vreemd aandoet, dat er nu ernstig wordt getwijfeld, door schout-bij-nacht *Heeris* of door wie dan ook, dat dit één doorlopende handeling was.

9105. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus het wegzenden der laatste schepen was naar uw mening eigenlijk de uitvoering van een bevel dat gegeven was?

De **Voorzitter:** Van een plan, dat er was.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Neen, van een bevel. U had toch bevel gegeven, dat de vloot weg moest gaan wanneer het mis ging. Een gedeelte daarvan, vooral de schepen, die nog niet tot de oorlogsvloot waren overgegaan, zijn toen al eerder gegaan en het gevolg daarvan was, dat, toen u vertrok en men wist, dat er gecapituleerd zou worden, deze order verder werd uitgevoerd en dus die schepen moesten vertrekken.

A. Natuurlijk.

9106. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Volgens u is dit volmaakt vanzelfsprekend.

A. Volmaakt vanzelfsprekend.

9107. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat deze schepen u volgden naar Engeland?

A. Natuurlijk.

9108. De **Voorzitter:** Er zit toch nog een nuance in, en wel deze U hebt niet een algemeen bevel gegeven, dat de vloot vertrekken moest. U hebt op de 11de, 12de en 13de Mei een aantal incidentele bevelen gegeven, nietwaar?

A. Ja.

9109. De **Voorzitter:** Op een gegeven moment hebt u gezegd: nu moet de „Sumatra" weg en volgend moment ....

A. Mag ik even interrumperen. In die omstandigheden zou het natuurlijk wat het moreel betreft helemaal niet goed geweest zijn om een algemene evacuatie te bevelen, dus dat bleef binnenskamers. Dat is de hele quastie.

9110. De **Voorzitter:** Dus er was geen algemeen bevel gegeven ..

A. Neen. Formeel mag men zeggen, de man is weggelopen, zonder formeel bevel achter te laten; maar met zuiver formalisme is geen teamwork mogelijk. En zonder teamwork is geen staf te drijven. Zo was ook de verhouding ten opzichte van Zeeland; ik ben helemaal geen bewonderaar van wat er in Zeeland gebeurd is, maar daar zijn ook schepen weggestuurd en is ook jong personeel van de matrozenopleiding van de „Noord-Brabant" over België teruggekomen. Vanzelfsprekend natuurlijk, na al wat voorafging. Ik zou er geen ogenblik over getwijfeld hebben, dat deze voor de hand liggende uitvoering achterwege zou kunnen blijven.

9111. De heer **Koersen:** En de schepen, die nog in aanbouw waren, die nog niet waren afgeleverd, die stonden toch onder bevel van de schout-bij-nacht *Doorman?*

A. Ja.

9112. De heer **Koersen:** Kon hij ook zelf die schepen laten gaan of heeft u daar ook opdracht toe gegeven om die schepen te laten gaan?

A. Dat is na die bespreking van Zaterdag gebeurd. Hij zal de opdracht gegeven hebben; hij zal een telegram gestuurd hebben, denk ik.

9113. De heer **Koersen:** Ja, want ik had toch goed begrepen van u, dat deze schepen niet onder uw zeggenschap vielen?

A. Neen, die vielen niet onder mijn rechtstreeks commando. Het was wel zo gesteld, dat als ik *Koudijs* stuurde van het stafkwartier om die onderzeeboten over te nemen als commandant, dan was dat in deze omstandigheden natuurlijk goed. *Doorman* was het er volkomen mee eens, dat dit zou gebeuren, alleen, hij ging zelf niet mee naar Engeland, wat ik heel jammer vond, want dat was ongetwijfeld een van de allerbekwaamste materieelmensen. En het materieel is zo'n geweldig moeilijke taak geworden in Engeland, omdat hier de materieelpolitiek altijd is geweest: goed en goedkoop, wat heel begrijpelijk is natuurlijk, maar wat betekent, dat onze schepen Zweedse ankerspillen hadden met Zwitserse motoren en Duitse vuurleiding. Allerlei verschillende dingen, waar de Engelsen van zeiden: Ja, hoor eens hier, wij kunnen onze oorlogsindustrie niet om gaan zetten om de Nederlandse marine te helpen aan een enkel van dat bepaalde soort dingen. Verder de olie b.v. Wij gebruikten verschillende soorten brandstofolie en smeerolie. Bepaalde mechanische inrichtingen hadden speciale soorten smeerolie nodig. Dat was allemaal in vredestijd best en onze schepen waren inderdaad uitstekend — dat wil ik hierbij op de voorgrond stellen — en het personeel, dat er mee opgeleid is en dat er mee gewerkt heeft, was in Engeland, bekend goed. Onze torpedomakers waren bepaald beter dan de Engelse torpedomakers. Een beetje „perfectionisme" zal er vermoedelijk ook wel bij geweest zijn. Maar in ieder geval, de grote moeilijkheid was om onze organisatie zich aan te doen passen aan deze oorlogvoering van, ja, zoals men toen dacht, van misschien een paar weken. Ook de Engelsen zagen toen natuurlijk zeer ernstig de kans op invasie. Een feit, dat ze werkelijk ook van de Engelse kant altijd gereleveerd hebben en hogelijk gewaardeerd hebben, was, dat, terwijl wij de 15de zijn aangekomen, de 22ste de „Flores" en de „Gruno" in de bewakingsgordel van de Thames estuary optraden. De eerste Juni heeft onze marineluchtvaartdienst met onze Fokker-vliegtuigen van de R.A.F. de bewaking overgenomen van de Bristol-Channel, en de Ierse Zee tegen onderzeeboten en de 12de Juni gingen onze eerste onderzeeboten naar de Noorse kust voor het onderscheppen van het ertsvervoer van Narvik naar Emden, wat natuurlijk ook zeer belangrijk was voor de oorlogsindustrie. Wij zijn dus buitengewoon snel gereorganiseerd.

9114. De **Voorzitter:** Mag ik u dan misschien nog een vraag stellen? U bent weggegaan in de middag van de 14de Mei na het onderhoud met generaal *Winkelman.* Toen wist u natuurlijk nog niet, dat de capitulatie op die dag zou komen, want dat besluit van generaal *Winkelman* is door het ultimatum met betrekking tot Rotterdam versneld. Het is in ieder geval eerst later op die dag genomen. Nu was uw overweging om te vertrekken, als ik het goed begrepen heb, dat een deel van de vloot in Engeland lag en dat het nodig was, dat daar een apparaat voor kwam om aan de oorlog deel te nemen. Aan de andere kant lag er nog een gedeelte hier, zij het een niet heel groot gedeelte, want dat bestond uit een twintigtal betrekkelijk kleine vaartuigen. Had u het een en het andere doel niet kunnen bereiken door het zo te arrangeren, dat u op het moment van de capitulatie, die, naar u toch kon begrijpen, binnen zeer korte tijd moest komen, al kon u niet weten, dat dit die zelfde dag reeds het geval zou zijn, vertrokken was met die laatste 20 schepen om het nu zo eens te zeggen. Behoorde dat tot het terrein van de mogelijkheden?

A. Nu, dat geloof ik niet. Wat zou u het voordeel daarvan gevonden hebben?

9115. De **Voorzitter:** Dat u zelf met de laatste schepen was vertrokken, nietwaar, dus dat u bij wijze van spreken tot het laatst ....

A. Die kapitein op de brug?

De **Voorzitter:** Ja.

A. C'est beau mais ce n'est pas la guerre! Er was werk te doen in Engeland.

9116. De **Voorzitter:** U hebt het niet overwogen of althans geen practische mogelijkheid daartoe gezien?

A. Neen, de Z-5, die zou ik gebruikt hebben om vervoerd te worden, maar uitsluitend als vervoermiddel. Maar helemaal geen vlaghijserij en de admiraal gaat met de laatste schepen weg. Er moest gereorganiseerd worden, geen „show" opgevoerd.

9117. De **Voorzitter:** Bovendien, de schepen lagen natuurlijk zeer verspreid, nietwaar?

A. We wisten helemaal niet wáár op een bepaald ogenblik, en je moet zo min mogelijk en alleen bij strikte noodzaak ingrijpen in de operaties van plaatselijke bevelhebbers natuurlijk. U moet niet vergeten, dat het voor *Jolles* een enorme klap was, toen het bericht kwam van wegsturen naar Engeland. Hij had het natuurlijk ook wel een klein beetje kunnen voelen aankomen, doordat de „van der Zaan" de vorige dag al weggestuurd was, met de „Medusa", geloof ik. In ieder geval twee mijnenleggers waren al weg en hij zal het wel een beetje hebben voelen aankomen, dat meer zouden volgen, maar hij was toen, ik mag gerust zeggen, in een soort van overwinningsstemming. Het ging daar best, zij hadden verliezen en zij werden zwaar gebombardeerd, maar men nàm het. Want dat is ook altijd een punt, nietwaar, hoe neemt de bevolking het en hoe neemt het leger het. Ook, hoe nemen de matrozen het, maar dat was allemaal in zekere zin best. Dus het was eigenlijk een grote desillusie voor hem, toen het bericht kwam, dat het mis zou lopen.

9118. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waar was de heer *Jolles* commandant?

A. In Willemsoord. En schout-bij-nacht *van der Stad* in Zeeland.

9119. De **Voorzitter:** Deze laatste is nog een ogenblik bevelhebber van de troepen in Zeeland geweest?

A. Ja.

9120. De **Voorzitter:** Hebt u nog iets, wat u meent in dit kader naar voren te moeten brengen?

A. Ja. Eén ding, alleen voor de quaestie van de achtergrond. Ik heb het in de andere commissie al verteld. Het geval van de G-13, waar een gedeelte van de bemanning zich onttrokken heeft van het naar Engeland gaan. Ik heb het toen verteld voor de economische en financiële commissie vooral om even de background van wat er allemaal de laatste dagen gebeurde te laten zien. Over dit geval zult u alles precies kunnen vragen aan *Wessels,* de luitenant ter zee 1ste klasse

Wessels, die toen commandant was van de G-13. Het geval lag zo, dat toen het per slot van rekening dan om de evacuatie van de laatste schepen ging, de „Johan Maurits", die had liggen schieten bij de Afsluitdijk, door bommen getroffen, gekapseisd en gezonken is. Toen lagen een aantal drenkelingen te water, die opgepikt zijn door de andere scheepjes, die er bij waren. Nu was de G-13 uit Den Helder weggestuurd met een vrij groot aantal (de G-13 is een van het kleinste type torpedoboten, van 150 ton ongeveer) jonge torpedomakers, althans mensen van een of andere opleiding in Nieuwediep. Die reddingspogingen duurden natuurlijk vrij lang en het was middernacht, toen de „Dorus Rijkers", de reddingboot van de Noord-Zuid-Hollandse in het Schulpegat kwam om die drenkelingen over te nemen en naar Nieuwediep te brengen. Toen het scheepje langszij van de G-13 kwam, zijn een aantal van de mensen, die meegenomen waren, juist om te evacueren en die wij zo goed in Engeland hadden kunnen gebruiken, overgesprongen om terug te gaan naar Nieuwediep. Ik bedoel maar, wij moeten ons zeer goed voor ogen houden, dat het helemaal niet allemaal helden waren, die op een gegeven moment nu eens flink gingen vechten aan de overkant. Er heerste veel meer een stemming van: nu ja, enfin, die Duitsers, misschien kun je er wel mee praten! De Engelsen zijn ook niet alles! Dat was ook in de eerste periode in Engeland duidelijk bemerkbaar. Ik hoop, dat u hierop later nog eens terugkomt, want in die eerste tijd was het zeer nodig om de mensen over dat punt heen te helpen, over dat gezichtspunt, waarbij zij eigenlijk vonden, enfin, dat ze „er ingelopen waren".

9121. De **Voorzitter:** Is er later nog iets gebeurd met die mensen, die toen .....

A. Ja, dat hebben we toen onderzocht. *Wessels* kon er betrekkelijk weinig aan doen; de mensen zelf waren weg, die waren bij moeder de vrouw terug, dus daar konden we toen helemaal niet aankomen; of dit na de oorlog nog gebeurd is, weet ik niet. *Wessels* was, naar onze eerste indruk, niet voldoende flink opgetreden. Maar het was stikdonkere nacht, alles black-out, natuurlijk ook die schepen, en pik dan maar eens uit, dat het geen drenkelingen zijn, die op de langszij liggende boot overspringen. Dat was niet zo eenvoudig. Er is wel een proces-verbaal van opgemaakt, in de Londense tijd, waarin dat uitgeplozen wordt. Het ging toen voornamelijk om het vaststellen van schuld eventueel bij *Wessels.* Maar ik heb ten slotte gezegd: dit is geen ding wat je iemand kunt verwijten.

Ik moet ook nog even zeggen, dat we van het begin af aan in Engeland alle radio-uitzendingen mochten en konden opvangen. D.w.z. *Blokzijl* werd altijd beluisterd en daarna hebben we nog zenders gehad, maar dat was veel later, van de Duitse Wehrmacht in het Nederlands, speciaal dan bestemd voor de Nederlandse landmacht en de marine, die in Engeland voor de Engelsen vochten, op die manier werd het voorgesteld.

9122. De **Voorzitter:** U wilt daarmee zeggen, dat dat een zekere invloed uitoefende, waar u moeilijkheden mee hebt gehad?

A. Neen. Moeilijkheden niet, maar waar je voorzichtig mee moest zijn. Men kan gerust zeggen, wat dat betreft, zijn we „lucky" geweest in vele opzichten. De Grieken hebben een volledige muiterij gehad. De Engelsen hebben met de „Queen Elisabeth" in Ceylon grote personeelsmoeilijkheden gehad. Dat schip heeft men moeten wegsturen. Altijd komen personeelsmoeilijkheden in die omstandigheden, dat is een historisch verschijnsel, dat ik vroeger al bestudeerd had, daar hoeft men helemaal niet van te schrikken, want dat is nu eenmaal zo; langdurige zeeoorlogen eisen ontzaglijk veel van het personeel en „dull"werk per slot van rekening. De zeeoorlog betekent helemaal niet voortdurend vechten, maar het is maanden varen, onderzeeboot-afweerpatrouille en convoyeren, in deze oorlog in het Kanaal mijnenlegoperaties en zo. Maanden, dat er practisch niets gebeurd en ineens een aanval, dan is het er op of er onder! Zo'n toestand vreet natuurlijk aan het moreel van de mensen. Dat kan niet anders. De Engelse admiraals hebben dit zeer juist gezien en die hebben ons in alle opzichten ook geholpen. Dit betekent voortdurend zorgen voor de bevelhebber.

9123. De **Voorzitter:** Maar u hebt nooit bepaalde incidenten gehad?

A. Neen.

Wat daarbij ook nog een rol gespeeld heeft, ten minste het lijkt niet onmogelijk: wij hebben van het begin af aan de marine laten sparen onder het motto: er zijn gezinnen achtergebleven, die natuurlijk worden geholpen, als ze niet door de Regering worden geholpen, dan worden ze door vrienden en kennissen of familie geholpen, die toch ook terugbetaald moeten worden, dus mensen: denk er om, je moet sparen. Maar je kunt die mensen niet laten sparen, zonder dat je er enige druk achter zet. Van het begin af aan hebben wij een betrekkelijk groot gedeelte van de eigenlijke inkomsten, behalve dan de toelagen, ingehouden. Dus daar kwam hoe langer hoe meer spaargeld natuurlijk, het werden bezittertjes, die er helemaal niet op gebrand waren om op een gegeven moment door eigen toedoen alles kwijt te raken. Een typisch voorbeeld, het zijn grapjes, maar voor het merendeel waren het grapjes, die z.g. kankerpartijtjes van de jongelui. Toen op een gegeven moment de heer *de Geer* naar Nederland ging, toen werd er op de vloot gezegd: Nu zie je wel waar onze spaarduiten blijven, de Minister van Financiën is er van door!

9124. De **Voorzitter:** Heeft het vertrek van de heer *de Geer* nog bepaalde gevolgen met betrekking tot de algemene stemming gehad?

A. Ja. Men vond dit eenvoudig afzichtelijk. Dit is inderdaad een klap voor het moreel geweest op het moment zelf.

9125. De **Voorzitter:** Er zijn verschillende uitingen, waaruit blijkt, dat men er ook onder de andere zeelieden nogal over sprak, maar tot bepaalde gevolgen heeft het eigenlijk niet geleid.

A. Neen.

9126. De **Voorzitter:** Maar daarom kan het op zich zelf nog wel ernstig genoeg zijn, dat is natuurlijk weer een andere zaak.

A. Alles komt bij elkaar.

9127. De **Voorzitter:** Maar u had de indruk, dat het speciaal op de zeelieden een onaangename indruk maakte?

A. Ja, naar mijn gevoel, ongetwijfeld.

9128. De **Voorzitter:** Die waren dan ook op een vooruitgeschoven post gesteld, en dan is het niet prettig, als men ziet, dat de hoogste chef .....

A. Het heeft een zeer slechte invloed gehad, die gelukkig betrekkelijk gauw weer tot het verleden behoorde, omdat onze positie ten opzichte van de Engelsen niet aangetast bleek, althans ten opzichte van de oorlogvoering b.v.

9129. De **Voorzitter:** Na het vertrek van de heer *de Geer* is er spoedig een keer gekomen in de oorlog en dus ook in de algemene mentaliteit, nietwaar? In September 1940 is de luchtslag om Engeland gewonnen en dat heeft toch in het algemeen wel bijgedragen tot het ophevelen van de mentaliteit?

A. Ja, ongetwijfeld, maar naar mijn overtuiging, is eigenlijk het keerpunt pas gekomen eind 1941, na de „battle of the Atlantic"; in de meer leidende Britse kringen werd de onderzeebootoorlog buitengewoon gevaarlijk ingezien. Vooral in die eerste periode, toen het nog „cash carry" was, toen men dus in Amerika wel oorlogsmaterieel kon krijgen, alleen echter als men het zelf haalde en contant betaalde. In die omstandigheden 300 000 ton scheepsruimte per maand verlies, dat houdt men niet vol.

9130. De **Voorzitter:** Maar toen in September 1940 de grote dreiging voor Engeland voorbij was, raakte toch de gedachte, dat de catastrophe onmiddellijk voor de deur stond, een beetje op de achtergrond?

A. Ja.

9131. De **Voorzitter:** Dat heeft dus waarschijnlijk wel bijgedragen tot .....

A. Ja, het invasiegevaar was weg, een gevaar, dat iedereen kon zien. De Home-Guard heb ik zien excerceren met uitgezaagde stukken hout, in plaats van een geweer, om maar vast handgrepen te leren voor de wapens, die later zouden komen. Maar het was eenvoudig treurig, wat die Engelsen van die improvisatie gemaakt hadden, zelfs kinderlijk soms. Voor afsluiting tegen tanks had men dan een boom, aan één eind voorzien van een wiel, en dan sjouwden zij die 's avonds dwars over de weg om de tanks tegen te houden! Voor iedereen, die het zien wou en die het zien kon, was het soms eenvoudig belachelijk.

9132. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus als de invasie een feit geworden was, was het onherroepelijk een nederlaag geworden?

A. Dat wil zeggen, dan hadden ze ergens in Schotland verder doorgevochten, zij hadden het niet opgegeven. Dat is typisch het Engelse volk, nietwaar? Er is geen quaestie geweest van ook maar een enkel ogenblik, dat men het wilde opgeven. Er bleef altijd dat idee van „we must muddle through" en dan met een enorme inslag van humor, wat ook een ontzaglijke kracht van het Engelse volk is.

De **Voorzitter:** Het komt mij voor, dat wij over deze dingen bij andere onderwerpen, die later aan de orde komen, nog wel eens zullen kunnen spreken, ook over hetgeen de marine nadien nog gedaan heeft. Dit verhoor heeft hoofdzakelijk betrekking op het vertrek van de Regering en de eerste periode in Londen tot en met het ontslag van de heer *de Geer* en zijn vertrek uit Lissabon. Op die andere onderwerpen komen wij waarschijnlijk later nog wel terug. Mag ik u thans dank zeggen voor de inlichtingen, die u ons deze keer verstrekt hebt?

Ik sluit het verhoor.

J. TH. FURSTNER.

DONKER, *Voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
SCHUIJT, *Griffier.*

ZITTING VAN MAANDAG 18 OCTOBER 1948

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, Voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e, n* en *p.*

Verhoor van

Jhr. Mr. ALIDIUS WARMOLDUS LAMBERTUS TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOUWER,

60 jaar, wonende te Parijs, Hr. Ms. ambassadeur te Parijs, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 28904 t/m 28966 hebben betrekking op de punten *b, c, d, e* en *r* van het Enquêtebesluit.

28967. De **Voorzitter:** Hiermede zijn wij ook met de behandeling van dit onderwerp gereed. Dat betekent, dat wij nu afgedaan hebben de twee speciale punten, die ik heb willen doen voorafgaan aan hetgeen wij vandaag in hoofdzaak te behandelen hebben, t.w. het beleid van de Nederlandsch-Indische Regering. De enquête strekt zich uit over het beleid van de Nederlandsch-Indische Regering van 1940 tot 20 November 1945, maar het is volkomen begrijpelijk, dat u van de latere tijd niet zo op de hoogte bent als van de eerste twee jaar. De periode na 1942 onttrekt zich aan uw persoonlijke wetenschap.

A. Volkomen; alles na 8 Maart 1942.

De nos. 28968 t/m 29060 hebben betrekking op punt *r* van het Enquêtebesluit.

29061. De **Voorzitter:** Dan wilde ik u iets vragen over de bevelvoering zoals die was tijdens de operaties. Heb ik het goed begrepen, dan was het zo, dat begin 1942 in Washington het hoogste geallieerde oorlogscollege werd opgericht, the Combined Chiefs of Staff, waarin ook Nederland zitting had. Daarin zaten *Marshall, King, Arnold,* admiraal *Ray;* de vertegenwoordiger van de president was voorzitter; er zaten vertegenwoordigers in van Engeland; voor ons hebben er in gezeten schout-bij-nacht *Meijer Ranneft,* vice-admiraal *Termijtelen* en vice-admiraal *Stöve,* maar Nederland had daarin alleen een consultatieve stem, zoals u weet, en de verhouding was natuurlijk zo, dat the Combined Chiefs of Staff alleen verantwoording schuldig waren aan *Roosevelt* en aan *Churchill.* Is het nu inderdaad zo, dat dit college in grote lijnen uitgestippeld heeft, hoe het militaire beleid in de Pacific en Nederlandsch-Indië zou worden gevoerd?

A. Wij zijn geruime tijd vóórdat de oorlog uitbrak, begonnen met stafbesprekingen met de Engelsen in Singapore, want ondanks het streven om de Japanners niet argwanend te maken en zoveel mogelijk ons zelf te blijven, mocht in geen enkel opzicht de voorbereiding van de oorlog, die eventueel gezamenlijk gevoerd moest worden, daaronder lijden. Toen zijn wij ingegaan op het voorstel om stafbesprekingen te houden in Singapore; ik geloof, dat de reizen van generaal *Popham* naar Indië daartoe de aanleiding zijn geweest. Die besprekingen hebben plaats gevonden in strikte vertrouwelijkheid, hoogst geheimzinnig en ze gingen over strategische voorzorgsmaatregelen, maar vooral over de vraag, waar de vloten, als de spanning op haar hoogst was, moesten worden opgesteld, waar de luchtmacht moest zijn, wie het bevel zou voeren op de diverse oorlogsterreinen en dergelijke vraagstukken. Die besprekingen zijn, geloof ik, het eerst gevoerd tussen de Engelsen en ons alleen. Later zijn ook de Australiërs er bij gekomen. Ik meen, dat ik de Regering in Londen hierover eerst in een later stadium heb ingelicht. Ik denk niet, dat u in het archief van onze Regering in Londen daarover veel meer dan het eindstadium vinden zult. Toen de Australiërs er bij kwamen, werden voor ons de besprekingen bevredigender, omdat toen ook het belang van het Oosten van onze archipel meer naar voren kwam. Te voren hadden wij, geloof ik, vrij sterk de indruk, dat de Engelsen alles om Singapore concentreerden en zich van hetgeen verder weg lag minder aantrokken. Dat was een begrijpelijk standpunt en niet alleen begrijpelijk vanuit Engels oogpunt, maar ook uit het oogpunt van de strategische verhoudingen in het hele gebied. Singapore vormde een kern van zodanige betekenis, dat behoud voor het geheel, waartoe ook Indië behoorde, van groot belang was. Niettemin was ik in die dagen bevreesd, dat de nadruk hierop te sterk zou vallen en dat er daardoor b.v. geen steun zou komen, wanneer er eens een bezetting van Ambon of dergelijke zou plaats hebben.

Mijnheer de Voorzitter! De bijzonderheden kan ik mij niet meer herinneren. Alleen die algemene gedachte is in mijn hoofd blijven hangen. Er waren dus eerst besprekingen met de Engelsen alleen, vervolgens ook met de Australiërs, waardoor het oosten van de archipel meer aandacht kreeg, en daarna ook met de Amerikanen. Dezen hebben toen ook aan de besprekingen deelgenomen.

29062. De **Voorzitter:** Vóór Pearl Habour?

A. Ja. Er waren te voren ook met hen plannen uitgewerkt. Er waren allerlei netelige punten. Vooral de quaestie van het bevelhebberschap was lastig en delicaat. Er zijn protocollen uitgewerkt en aan de Regeringen is gevraagd of zij zich daarmede konden verenigen. Dit waren geen bondgenootschappen, maar stafmaatregelen, die genomen zouden worden, indien men tot een gemeenschappelijke oorlogvoering kwam. Tot aanvaarding van die voorstellen is het niet gekomen. Men is blijven hangen in de gedachtenwisseling der Regeringen over het eindresultaat. Toen de aanval op Pearl Habour losbrak, met alles wat daaraan vastzat, is *Churchill,* naar ik meen, onmiddellijk naar Amerika gegaan en heeft daar besprekingen gevoerd over de wijze, waarop de strijd georganiseerd moest worden. Met veronachtzaming van hetgeen intussen in Singapore tussen de staven was uitgewerkt — dat was de heren waarschijnlijk niet bekend of zij wilden het anders hebben; ik weet de bijzonderheden daarvan niet —, is men tot een andere organisatie gekomen. Men besloot tot het z.g. Unified Command, dat onder *Wavell* zou staan.

29063. De **Voorzitter:** Als ik het goed begrijp, stonden in de eerste tijd van de oorlog met Java onze marine en ons leger dus nog onder eigen opperbevel?

A. Ja, behalve in zoverre, dat wij, omdat er geen andere regeling was, toch wel gedeeltelijk hebben gehandeld naar de afspraak van Singapore. Wij hebben dadelijk, naar ik meen, voor Singapore de vliegtuigen beschikbaar gesteld, welke volgens die afspraak afgestaan en onder Brits bevel gesteld zouden worden. U zoudt b.v. generaal *Bakkers,* de chef van de staf, hierover beter kunnen vragen.

Er is een telegrafische correspondentie over de bevelvoering geweest tussen de Regering in Londen en mij. Ik vraag mij af, of u die heeft aangetroffen.

De **Voorzitter:** Neen.

A. Ik geloof, dat u die wel interessant zoudt vinden. Ik kan haar niet nauwkeurig reconstrueren, maar zij komt ongeveer hierop neer: Door de Engelsen werd voorgesteld, dat er naast de staf in Amerika een combinatie van staven in Londen zou zijn. Dat zouden, geloof ik, de staven van Engeland, Nederland en Australië zijn. Zij zouden werken met een politiek samengestelde commissie, onder voorzitterschap van *Churchill,* en dan zou, wat de gemeenschappelijke staven voorstelden en de Regeringen hadden goedgekeurd, door Engelse tussenkomst in Amerika aan *Roosevelt* worden doorgegeven.

29064. De **Voorzitter:** Dat is ook gebeurd, want ik vind in een notitie, die voor ons is gemaakt — wij hebben hierover nog in het geheel geen originele stukken —, de volgende mededeling:

> „Naast het college van de „Combined Chiefs of Staff" had men in Washington nog een politiek college, waarvan President *Roosevelt* voorzitter was; het „Pacific War Council", waarin voor Nederland ambassadeur *Loudon* zat. In Londen had men een zelfde college, waarvan *Churchill* voorzitter was en waarin voor Nederland Minister *Gerbrandy* zat. Onder het „Pacific War Council" in Londen bestond daar nog het „Staff Committee for Pacific Warfare", waarin van Nederlandse zijde admiraal *Furstner* zat."

Slaat dat op hetgeen u zoëven zeide?

A. Ja, dat slaat er op. Ik begrijp het alleen niet van die commissie in Amerika, waarvan de heer *Loudon* lid was, maar misschien is het ten slotte zo geworden. Misschien vergis ik mij ook geheel. Het staat mij voor, dat er een telegramwisseling is geweest tussen het Opperbestuur in Londen en mij juist over die organisatie, waarvan ik toen begrepen had, dat de uiteindelijke beslissingen zouden worden genomen tussen *Churchill* en *Roosevelt* en dat Nederland alleen in de combinatie met *Churchill* in Londen zou meepraten. Toen ik dit of iets dergelijks vernam, heb ik dat geen juiste regeling gevonden. Waarom zou de Nederlandse mening uitsluitend in Londen tot haar recht mogen komen en zou ten slotte wat in Londen zou worden beslist, door de Engelsen aan *Roosevelt* worden voorgedragen? Ik heb gezegd: Wij hebben in Washington onze eigen vertegenwoordiger; er is geen reden om ons op deze wijze onder Engelse leiding te stellen. Ik herinner mij, dat daarop is geantwoord: De Engelsen zijn volkomen bereid, wanneer de Nederlandse mening in de commissie in Londen niet met de Engelse overeenkomt, die Nederlandse mening aan *Roosevelt* door te geven. Daarop heb ik weer geantwoord, dat ik ook dit een zonderlinge vorm vond en dat ik niet begreep, waarom wij die mening niet zelf in Washington zouden kenbaar maken. Hier is ten slotte de gedachtenwisseling, waarbij ik betrokken was, blijven steken. Ik wist niet meer, wat het uiteindelijke besluit geworden was. Dat zal ik niet hebben meegemaakt. Waarschijnlijk is het de regeling geweest, die u aangaf en krachtens welke de heer *Loudon* ons in de organisatie te Washington vertegenwoordigde. Ik herhaal slechts, dat er ongerustheid in Indië geweest is, dat wij geen behoorlijke plaats in het overleg zouden krijgen en anderen, hoezeer bevriend ook, tegenover de Amerikanen onze woordvoerders zouden moeten worden in een aangelegenheid, die de levensbelangen van Indië betrof. Ik heb in dat kader een keer een telegram van de heer *Gerbrandy* ontvangen, waaruit ik begreep, dat hij het met mij eens was, maar dat om de een of andere reden reeds een afspraak gemaakt was en de situatie niet te herstellen viel. Wanneer u de inhoud van deze telegrammen zoudt kennen, zoudt u een heel wat beter beeld krijgen dan mijn geheugen u verschaffen kan.

29065. De **Voorzitter:** U wijst ons in ieder geval de weg, waar wij een en ander kunnen vinden.

Nu heb ik uit de notities, die ik hier heb, begrepen, dat de grote lijnen van de oorlogvoering in de maanden Januari, Februari en Maart 1942 ten slotte zijn vastgesteld door de Combined Chiefs of Staff, die het opperste militair college vormden.

A. Dat college zou, als ik het organisatorisch goed begrijp, alleen contacten met generaal *Wavell* moeten hebben. Ik kon dus niet rechtstreeks bemerken, wat dat college deed. Op het ogenblik, dat het ging werken, was generaal *Wavell* reeds opperbevelhebber van het Unified Far Eastern Command. U weet, dat toen het commando verdeeld is; generaal *Wavell* kreeg Malakka, Birma, Nederlandsch-Indië, maar niet de Philippijnen geloof ik; China en Indo-China kwamen onder *Tsjang Kai Sjek,* die boos was, dat hij Birma niet kreeg. Er speelden allerlei politieke vraagstukken doorheen; hiervan weet ik niet veel bijzonderheden; een en ander was buiten ons om uitgemaakt, maar ik hoorde er wel eens wat van en dit zijn mijn indrukken er van.

29066. De **Voorzitter:** Dus van de Combined Chiefs of Staff gingen de bevelen naar *Wavell*?

A. Ja, zo begreep ik het.

29067. De **Voorzitter:** En hoe ging dat nu verder?

A. Generaal *Wavell* had verschillende beveelsorganisaties, één voor Malakka, één voor Birma en één voor Indië. In Indië was het bevel verdeeld in drieën: één commandant voor het leger, één voor de luchtmacht en één voor de marine. Voor het leger was dat generaal *ter Poorten;* voor de luchtmacht was het..... dat weet ik niet meer.

29068. De **Voorzitter:** Er staat hier: In Nederlandsch-Indië was een Engelse air-marshall commandant der luchtmacht, admiraal *Hart* commandant van de zeemacht en generaal *ter Poorten* van de landstrijdmacht.

Wat was nu de positie van de Gouverneur-Generaal als opperbevelhebber in Nederlandsch-Indië?

A. Daarover heb ik voor mij zelf, helemaal niet met de gedachte aan uw commissie, vroeger een enkele aantekening gemaakt; misschien kan ik die even voorlezen.

De **Voorzitter:** Gaarne.

A. Ik kan haar zo gauw niet vinden; misschien kan ik het u wel vertellen.

Inderdaad was de situatie enigszins ingewikkeld, want ik was opperbevelhebber van land- en zeemacht en had als zodanig onder mij de Nederlandse weermacht en generaal *Wavell* was opperbevelhebber van alle internationale strijdkrachten, die er waren, dus ook van de Nederlandse. De Nederlandse Regering heeft mij gevraagd of ik interventie van de Londense Regering wenste voor de regeling van de positie. Ik heb geantwoord, dat ik die liever niet had, omdat ik het beter oordeelde die zaken niet theoretisch te stellen, maar te vertrouwen, dat het contact tussen *Wavell* en mij kon worden gelegd op een wijze, waardoor ik dicht bij mijn normale positie zou blijven. Er is ook geen ogenblik moeilijkheid geweest. Generaal *Wavell* vergaderde dagelijks met de voornaamste militairen, waaronder natuurlijk generaal *ter Poorten.*

29069. De **Voorzitter:** Waar had generaal *Wavell* zijn hoofdkwartier?

A. In Lembang, vlak bij Bandoeng. Hij vergaderde met de voornaamste militaire bevelhebbers — de drie, die ik zojuist noemde — en bovendien was admiraal *Helfrich* er bij. Daar werden de militaire zaken besproken. Ik had regelmatig contact met deze beide Nederlandse militaire heren. Zij vertelden mij wat op die vergaderingen besloten was en lichtten mij in over de wijze, waarop de uitvoering zou plaats hebben. Hetgeen zij bespraken, was in het algemeen van zuiver militaire aard en aangezien ik mijn opperbevelhebberschap zo heb opgevat, dat het meer diende om de politieke consequenties van militaire daden te overwegen en eventuele meningsverschillen tussen land- en zeemacht op te lossen en het mijn taak achtte, mij niet te bemoeien met de militair-technische dingen, waarvan ik geen verstand had, gaf dit geen aanleiding tot moeilijkheden.

29070. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk ook, omdat u zelf probeerde moeilijkheden te vermijden. Ik kan mij voorstellen, dat, wanneer iemand in uw positie het niet zeer tactvol behandelde, hij heel spoedig in alle mogelijke conflicten zou hebben gezeten.

A. Dat zou wel mogelijk zijn geweest.

29071. De **Voorzitter:** Het was een moeilijke positie.

A. Inderdaad. Toch is het heel erg meegevallen, goeddeels, denk ik, door de persoonlijkheid van generaal *Wavell.* Hij is van het begin af met de grootste vriendelijkheid en volledige erkenning van mijn positie opgetreden. Ik heb met hem nooit wrijving gehad.

29072. De **Voorzitter:** Maar bij de capitulatie kwam uw positie als opperbevelhebber in volle omvang en verantwoordelijkheid naar voren.

A. Ook niet, door andere omstandigheden. Maar mag ik eerst nog even dit zeggen: ik herinner mij een enkel geval, waarin de beslissing van generaal *Wavell* en mijn verantwoordelijkheid met elkaar in conflict hadden kunnen komen. Op een gegeven ogenblik

vond generaal *Wavell* het nl. van belang, dat alle prauwen langs de Oostkust van Sumatra en de Noordkust van Java zouden worden verwijderd, eventueel zelfs vernietigd. Dat waren er heel veel. Dit zou een sterk ingrijpen in de belangen van de bevolking zijn geweest. Dit raakte haar bestaan en zij zou zo'n maatregel waarschijnlijk niet begrepen hebben. Generaal *Wavell* vond verwijdering of vernietiging nodig om een begrijpelijke reden: de Japanners hadden zich in Malakka van de plaatselijke prauwen verzekerd en daarvan gebruik gemaakt om telkens weer op een nieuw punt landingen te verrichten en daardoor een groot nadeel aan de Engelse verdediging in Malakka toe te brengen. Dat wilde hij in Indië voorkomen. Daarover is gesproken met admiraal *Helfrich* en generaal *ter Poorten*. Generaal *Bakkers* van de Staatsmobilisatieraad was er ook bij. Wij meenden, dat het op de manier, zoals het eerst werd voorgesteld, moeilijk kon. Toen zijn andere dingen overwogen, b.v. of de boten niet hoger op de rivieren gebracht konden worden om althans enigszins aan de Japanse invloed onttrokken te zijn. Ik weet niet meer, wat er van gekomen is, ik geloof niet veel, maar ik herinner mij wel, dat er niets gedaan is, waar ik bezwaar tegen had moeten blijven maken. Met een beetje geven en nemen is het heel goed gegaan.

29073. De **Voorzitter:** U zeide zojuist, dat er bij de capitulatie in dit opzicht ook geen moeilijkheden waren.

A. Toen was er een heel andere situatie. Generaal *Wavell* was al weg. Hij is bij mij gekomen in de villa, die ik in Bandoeng had, op 23 of 24 Februari. Hij zeide mij, dat hij opdracht had van zijn Regering Java te verlaten. Dat was natuurlijk, omdat men de zaak hopeloos vond. De Japanse inval stond te beginnen en men wilde niet, dat hij met zijn uitgebreide staf zou worden gevangen genomen. Generaal *Wavell,* die een trouw en moedig, ook een vasthoudend man was — die indruk kreeg ik bij elk gesprek met hem —, vond het hoogst pijnlijk op het ogenblik van het gevaar weg te gaan. Hij vertelde mij, dat dit vertrek hem verschrikkelijk speet, dat hij zich geen illusies maakte over het verloop van zaken, maar dat hij de strijd gaarne met ons tot het einde had willen strijden. Ik heb hem geantwoord te begrijpen, dat hij niet anders doen kon dan zijn orders naleven, en aangedrongen, dat hij spoedig zou weggaan, omdat het beter was weg te gaan vóórdat de inval er was dan op het ogenblik, dat de strijd aan de gang was.

29074. De **Voorzitter:** Was de inval op Java toen nog niet begonnen?

A. Neen. Het gesprek was op 22, 23 of 24 Februari, terwijl de inval heeft plaats gehad in de nacht van 28 Februari op 1 Maart. Nadat generaal *Wavell* was weggegaan, waren wij weer onze eigen baas en was generaal *ter Poorten* chef van het leger en admiraal *Helfrich* chef van de vloot.

29075. De **Voorzitter:** En u was de opperbevelhebber?

A. Ja.

29076. De **Voorzitter:** Ging generaal *Wavell* naar Australië?

A. Hij ging naar Birma of Brits-Indië.

29077. De **Voorzitter:** Hij gaf in ieder geval geen bevelen meer?

A. Hij trok zich terug.

29078. De **Voorzitter:** Hoe was in die dagen de verhouding tussen u, als de formele opperbevelhebber, en de Combined Chiefs of Staff? Hebben die nog iets van zich laten horen?

A. Neen.

De nos. 29079 t/m 29086 hebben betrekking op punt *r* van het Enquêtebesluit.

29087. De **Voorzitter:** Had admiraal *Helfrich* dat commando ook nog op 23 Februari, toen generaal *Wavell* wegging?

A. Ja.

29088. De **Voorzitter:** Dus generaal *Wavell* trok weg en zijn ondercommandanten bleven?

A. Ja. Zo commandeerde generaal *ter Poorten* over de landmacht.

29089. De **Voorzitter:** Dus ook over de Engelse ondercommandanten?

A. Ja.

29090. De **Voorzitter:** En de Engelse luchtmaarschalk commandeerde over alle luchtstrijdkrachten?

A. Neen, die was weg. Wij oordeelden toen ook over het gebruik van de luchtstrijdkrachten. En admiraal *Helfrich* bleef commandant van de drie gezamenlijke vloten. Ik kan niet zeggen, dat ik mij nog het gesprek voorstel, waarin het besluit tot de aanval genomen is, maar het staat mij voor, dat het voor admiraal *Helfrich* en — op zijn initiatief — ook voor mij reeds geruime tijd vaststond, dat de vloot een uiterste poging moest doen om de landingen te verhinderen. Wel degelijk was in het bewustzijn het risico aanwezig, dat deze onderneming met zich zou brengen. Maar als men eenmaal zegt: „Deze schepen kunnen blijven om de strijd mede te voeren" en men weet, dat het een hopeloze strijd is, is het voor de hand liggend, dat de vloot op het laatste ogenblik ook wordt ingezet, zoals reeds in het voornemen gelegen had. Ongetwijfeld zal ik mijn medewerking daaraan hebben gegeven. Dit kon niet beslist zijn zonder mij. Mij staat alleen niet meer voor de geest het bepaalde ogenblik, waarop dat besluit definitief gevallen is. Of dat, wat mij betreft, schriftelijk is gegaan of mondeling, weet ik niet. Maar meermalen is tussen admiraal *Helfrich* en mij besproken, dat op het laatste ogenblik de vloot moest worden ingezet om de landingen te vertragen en de vijand zo groot mogelijke verliezen toe te brengen.

Ik ben het volkomen met u eens, Mijnheer de Voorzitter, dat de betrokkenen grootse offervaardigheid en onvolprezen moed hebben betracht, maar dat de technische kant van de zaak eveneens beoordeeld mag worden. Ik heb later, toen ik bevrijd werd, gehoord, dat er veel critiek is geweest, speciaal, naar ik meen, in Amerika. Ik kan geen oordeel geven. Ik kan de technische mogelijkheden, die er waren, niet beoordelen. Uit hetgeen ik later heb gehoord, heb ik wel de indruk gekregen, dat onze vloten bijzonder ongelukkig gediend hebben, omdat ze gevallen zijn in onderzeebootnesten, die verschillende schepen in de lucht hebben doen vliegen, waardoor de aanval ontredderd was, en dat goede kansen, waarop men gehoopt had, niet geboden zijn.

29091. De **Voorzitter:** Dàt is een probleem, dat wij, vóórdat wij maar enigermate tot conclusies kunnen komen, eerst met de technici moeten bespreken. Later kunnen wij er met u misschien nog eens over spreken.

A. Er is geen enkele poging mijnerzijds om de verantwoordelijkheid af te wijzen, integendeel, ik gevoel het geheel als onder mijn verantwoordelijkheid geschied. Ik herhaal, dat er met mij ongetwijfeld over gesproken is. Ik wist ook de datum, waarop het gebeuren zou. Ik zie alleen niet het ogenblik van de beslissing voor mij. Mijn verhouding met de heer *Helfrich* was zo, dat er geen sprake van was, dat hij dit buiten mij zou doen.

De nos. 29092 t/m 29101 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

29102. De **Voorzitter:** In ieder geval is het nut van een enquête als deze, dat men, indien men ten minste voldoende hulp van de deskundigen krijgt, waaraan ik niet twijfel, tot een gefundeerde beschouwing hierover kan komen en dat alles, wat geruchten zijn, kan worden afgesneden. Dat is op zich zelf van groot belang.

A. U vindt de voornaamste gegevens in het rapport van generaal *Bakkers*. Anderen kunnen daar hun mening naast stellen.

Op het laatste ogenblik is er nog over gedacht, of men de bergen zou ingaan. Op een guerilla-oorlog was het leger echter niet voorbereid. Generaal *Bakkers* wijst er — meen ik — op, dat ook de stemming der bevolking niet gunstig was.

29103. De **Voorzitter:** Misschien wilt u nu vertellen, op welk ogenblik u tot het besluit bent gekomen te capituleren, welke motieven u daartoe aanleiding hebben gegeven, hoe die capitulatie heeft plaats gevonden en welke de redenen zijn geweest voor uw besluit om u in krijgsgevangenschap te begeven.

A. Ik heb over het einde van de zaak voor mij zelf enkele aantekeningen gemaakt.

Misschien is het het gemakkelijkst, dat ik daaruit iets voorlees. Ik zie hier een passage, die mij aanleiding geeft nog even een aanvulling te verstrekken, in zake de aard der verdediging. In elk geval kan men van de luchtmacht zeggen, dat haar opofferingsgezindheid voorbeeldig is geweest. De laatste vliegtuigen zijn weggegaan, toen de mannen heel goed wisten, wat hun kansen in de ondeugdelijk geworden toestellen waren. Voor hun moed kan men niet genoeg lof uiten. Deze staat op één lijn met die, welke de vloot in de Javazee getoond heeft.

Dan heb ik hier een aantekening, die weergeeft hoe de positie was tegen het einde van de strijd, maar dit is een aantekening van een leek. U hebt veel meer aan wat generaal *Bakkers* schrijft. Ik zeg hiervan dit:

> „Nauwkeuriger, op militair deskundige wijze ingerichte, beschouwing zou het duidelijk kunnen maken, dat op Java verdediging niet meer te voeren viel en op zijn hoogst nog gedacht had kunnen worden aan een soort guerilla-oorlog van kleine, verspreide eenheden. Doch daarop was het leger niet voorbereid en de houding der bevolking, op wier steun in een zo dicht bevolkt land als Java in de eerste plaats zou moeten kunnen gerekend worden, gaf geen hoop. Integendeel, ongeregeldheden braken op vele plaatsen uit en aangenomen moet worden, dat verraad en vrees voor de Japanners het hunne zouden doen om Nederlandsche guerilla-strijdkrachten het bestaan onmogelijk te maken. Niettemin is in de allerlaatste dagen nog overwogen of iets in den zin van den kleinen oorlog kon worden gedaan. Voor wat mijzelf betreft, was ik besloten het leger te blijven volgen, zoolang het den strijd kon voortzetten, ook, wanneer het niet meer mogelijk zou zijn dit te doen in grootere, samenhangende eenheden. Ik stelde slechts de voorwaarde, dat een terrein zou kunnen gevonden worden, hetwelk zich voor operaties van eenigszins langeren duur leende, en een althans min of meer adaequate groep militairen beschikbaar zoude zijn. Mij werd bericht, dat een geëigende plaats in de bergen, zuidelijk van Bandoeng, te vinden was. Daar zouden vrijwel ondoordringbare bosschen en steil opgaande hellingen bescherming geven en zou een groep van eenige honderden mannen de open terreindeelen eenigen tijd kunnen verdedigen. Ik legde dit denkbeeld voor aan den Generalen Staf ter onderzoek en droeg intusschen aan overste *Lanzing* op aanstonds maatregelen te nemen om een verblijf ter plaatse voor te bereiden door opzending van levensmiddelen, kleeding, linnen en dekens en wat eventueel verder noodig mocht zijn. Het antwoord van den staf luidde volstrekt ongunstig; de plaats zou voor verdediging op de voorgestelde wijze volstrekt ongeschikt zijn, weshalve van het plan werd afgezien. In deze omstandigheden meende ik, dat het mij niet zou passen de bergen in te trekken om iets langer uit Japansche handen te blijven. Ik achtte het verkieslijk en meer overeenkomstig de waardigheid van het gezag, hetwelk ik vertegenwoordigde, in eenigszins ordelijke omstandigheden te worden gevangen genomen dan van plaats tot plaats te worden opgejaagd om — wellicht door de bevolking verraden — door den eersten den besten Japanschen soldaat van achter een theestruik" — zooals ik het in die dagen uitdrukte — „te worden weggesleept.
>
> Overwogen moest worden hoe, als het oogenblik daar zou zijn, het contact met den vijand voor overgave zou moeten worden opgenomen. Een gedachtenwisseling heeft met het opperbestuur plaats gevonden. Wie die gedachtenwisseling heeft ingeleid, de Regeering te Londen of ik, kan ik mij niet meer herinneren. Waarschijnlijk kwam het initiatief uit Londen, waar men van het hopelooze van den toestand op de hoogte was. Reeds vóór de landing toch had generaal *Wavell* instructie gekregen Java te verlaten om niet in de onvermijdelijke nederlaag en overgave te worden betrokken; de twee voor Nederlandsch-Indië bestemde Australische divisies, die uit het Midden-Oosten onderweg waren, waren om dezelfde reden naar elders gedirigeerd; slechts een kleine voorhoede onder brigadier *Blackburn* was in Indië aangekomen. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat de gedachtenwisseling door het opperbestuur is ingeleid om den wensch kenbaar te maken eventueel niet alle strijdkrachten in één algemeene capitulatie te betrekken, maar casu quo alleen die gedeelten over te geven, die, als zelfstandige eenheden beschouwd, den strijd niet zouden kunnen voortzetten. De wensch van het opperbestuur was redelijk."

Er waren kleine aantallen guerillatroepen op Borneo en op Celebes, er waren op Java 14 000 man, waarover ik eerder gesproken heb, en er was nog een troep op Sumatra onder generaal *Overakker*. Op Java was de situatie aldus: op Oost-Java was er een divisie onder generaal *Ilgen*, die steeds verder naar het Oosten werd gedreven en ook zonder vliegtuigen was; in Midden-Java was nog een kleine groep, bestaande uit over het algemeen onvolwaardige eenheden, die steeds moesten terugtrekken en zich ten slotte in de buurt van Tjilatjap bevonden; meer naar het Westen, op de Bandoengse hoogvlakte, was de „Black Force", onder brigadier *Blackburn*, een Australiër; om Bandoeng heen bevonden zich de troepen, die eerst bij de Tjiaterstelling hadden stand gehouden, maar in de richting van de stad teruggedreven werden; deze stonden onder bevel van generaal *Pesman*, en ten slotte bevonden zich westelijk van Bandoeng de troepen van generaal *Schilling*. Van geen dezer groepen kon iets van betekenis meer worden verwacht. Dat was de situatie, waarin over de overgave was te beslissen. Ik lees nu verder:

> „Het belang van zoo lang mogelijke voortzetting van den strijd was, zij het niet uit militair, dan toch uit politiek en prestige-oogpunt, vanzelfsprekend. Staat het mij wèl voor, dan is aan het opperbestuur instemming met dezen wensch te kennen gegeven, maar werd tevens op twee punten gewezen. In de eerste plaats op de positie van Bandoeng en in de tweede plaats op de noodzaak om ten aanzien van de bevelvoering regelingen te treffen.
>
> Wat het eerste betreft, werd aan het opperbestuur voorgehouden, dat, aangezien Indische Regeering en legerstaf in Bandoeng vereenigd waren, het denkbaar was, dat de Japansche bevelhebber den eisch van algemeene overgave zou willen afdwingen door bedreiging van Bandoeng met vernietiging uit de lucht of anderszins. In Bandoeng waren talrijke vluchtelingen samengevloeid; de nog niet strijdbare, maar voor training opgeroepen Javaansche militie en andere troepen waren in de stad en onmiddellijke omgeving gelegerd. Zouden de Japanners door vernietigende luchtbombardementen de door hen gewenschte beslissing willen forceeren, dan zou een volgehouden weigering zwaar van consequentie zijn voor allen, die in dit gebied waren samengedrongen. Naast de verschrikkingen van het bombardement, dat zonder tegenweer zou moeten worden ondergaan, stond te vreezen, dat de bevolking uit den band zou springen, hetgeen de ramp zou verergeren. Het was noodzakelijk zekerheid te verkrijgen, of het opperbestuur inderdaad bedoelde, dat zijn wensch ten koste van welke consequenties ook zou worden doorgevoerd. Was daaromtrent eenmaal, met inzicht over en weer in de mogelijke gevolgen, een afspraak gemaakt, dan zou zij tot het uiterste moeten worden nageleefd. Een antwoord werd ontvangen, waarin eenerzijds werd gezegd, dat onder alle omstandigheden algeheele capitulatie moest worden uitgesloten, doch anderzijds een passage voorkwam, die — in vijf punten ingedeeld — in één daarvan hiermee niet te rijmen viel."

Ik heb dit in Maart 1947 opgeschreven.

> „Naar Londen werd teruggeseind met verzoek de tegenstrijdigheid door een volstrekt duidelijke mededeeling op te heffen. Een antwoord is niet ontvangen, althans niet ontcijferd geworden. Kort vóór de capitulatie is een cijfertelegram binnengekomen. Wat dit heeft ingehouden, is niet bekend kunnen worden, daar op dat oogenblik, op mijn order, de code reeds vernietigd was. Op Donderdag 5 of Vrijdag 6 Maart, waarschijnlijk den laatsten datum, werd in den middag door Europeesche militairen in de vrijwel leege straat langs de Residentswoning, waar ik mij bevond, geroepen, dat ruim baan moest worden gemaakt, aangezien de Japanners in aantocht waren. Zij riepen dit herhaaldelijk en met nadruk. Wèl was het weinig waarschijnlijk, gezien wat er van de militaire situatie bekend was, dat zoo onverwacht de Japansche troepen in Bandoeng hadden kunnen doordringen, maar ik wenschte ten aanzien van den cijfercode en wat daarmede verband houdt, geen risico's te nemen. Deze stukken moesten vernietigd zijn, vóórdat zij gevaar liepen in Japansche handen te raken. Ik raadpleegde den heer *Kiveron*, die in hetzelfde gebouw aanwezig was, en toen bleek, dat met de vernietiging één tot anderhalf uur gemoeid zou zijn, deed ik daartoe overgaan.
>
> Met betrekking tot het tweede bovengenoemde punt, de bevelvoering, was het van belang een zoodanige regeling te treffen, dat geen opperbevelhebber meer aanwezig zou zijn, d.w.z., dat er niemand in Indië zou zijn, die bevoegdheid had tot algemeene capitulatie te besluiten."

Dit punt hield verband met het eerste over de positie van Bandoeng. Het was nodig, dat er niet een autoriteit zou zijn, aan wie,

vanwege zijn bevoegdheid, de eis kon worden gesteld alles tegelijk over te geven of zijn omgeving, in casu Bandoeng, te zien ten onder gaan.

„Herinner ik het mij wel, dan werd aan de Kroon voorgesteld deze bevoegdheid aan zich te trekken en aan bevelvoerders in Indië slechts het recht te laten te capituleeren voor zich zelf en voor diegenen, die zich bij hen zouden bevinden. Aldus zou, zoo werd gehoopt, de uitoefening van pressie voor de Japanners minder voor de hand komen te liggen. Opdat dezen de situatie zouden kennen, werd voorgesteld de Koninklijke beslissing door de radio bekend te maken. Dit voorstel is niet volledig gevolgd. Wel werd ik bij noodwet van het opperbevel ontheven, maar dit liet aan den legercommandant en generaal *ter Poorten*, een centrale bevoegdheid ten aanzien van het leger."

29104. De **Voorzitter:** Is dat bij wetsbesluit gebeurd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

29105. De **Voorzitter:** Is u dat ter kennis gebracht op de datum van de 6de of iets eerder?

A. Neen, dat is gekomen na de telegramwisseling. Ik denk, dat het geweest is .....

De nos. 29106 t/m 29117 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

29118. De **Voorzitter:** Kunt u met een enkel woord aangeven, hoe uw terzijdestelling — als zodanig heb ik het begrepen — en uw gevangenneming in hun werk zijn gegaan?

A. Ik had naar Londen getelegrafeerd, dat het wenselijk was het opperbevel te doen beëindigen. Het zou zó moeten gebeuren, dat er geen algemeen opperbevelhebber over zou zijn. De Regering in Londen heeft dat niet zo gedaan. Zij heeft getelegrafeerd: Bij noodwet zijt gij van het opperbevel ontheven. Aangezien zich dat beperkte tot mij, stond het voor mij niet vast, wat de bedoeling van de maatregel was. Ik giste — zoals ik u reeds zeide —, dat het de bedoeling is geweest, niet mij de overgave te laten verrichten, omdat men de burgerlijke en militaire bevoegdheden wilde scheiden.

29119. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk had men ook de gedachte, dat, als u ontheven was van het opperbevel, de kans groter was, dat de afzonderlijke legeronderdelen afzonderlijk konden capituleren.

A. Maar nu bleef toch de bevoegdheid bij generaal *ter Poorten*. Misschien werd het niet begrepen in Londen. Het ging alles ook zo snel. Ik ben dus ontheven van het opperbevel. Daarna is er nog een telegram gekomen, waarin de vraag voorkwam, wat ik eigenlijk van plan was, of ik wilde blijven of weg wilde gaan en bovendien, geloof ik, nog de mededeling, dat, wanneer ik het beter vond weg te gaan, daaraan de vorm zou kunnen gegeven worden van vervulling van een opdracht elders. Precies weet ik dit niet meer.

29120. De **Voorzitter:** Dat moeten wij uit de telegrammen opmaken.

A. Het denkbeeld kon niet ernstig overwogen worden, als men de plaatselijke situatie kende. U begrijpt wel, dat het op de gehele gemeenschap een miserabele indruk zou maken, als zij de bezetting te gemoet zou moeten gaan met de gedachte, dat de leiders zich in veiligheid hadden gesteld. Dit was onaanvaardbaar. Wij wisten niet, wat de bezetting zou geven. Wij hadden de ergste verhalen gehoord over Japanse wreedheden in China en er was dus reden om te vrezen, dat iets soortgelijks in Indië zou gebeuren. Ook uit de Buitengewesten, die eerder bezet waren, waren verontrustende berichten gekomen. Men kon echter ook de verwachting koesteren, dat de Japanners zich in het meer Westerse milieu van Bandoeng, Batavia en de andere grote steden, misschien in Indië in het algemeen, beter zouden gedragen dan in China. Hoe dit ook zij, het zou voor de bevolking bepaald ontmoedigend zijn geweest en verzwakkend voor het moreel, als de hoogstgeplaatsten haar verlaten hadden. Er kon voor mij geen sprake van zijn op het aanbod van het opperbestuur in te gaan. Ik heb niet geantwoord; waarom niet, weet ik niet meer. Het telegram is kort voor het vertrek van de heer *van Mook* gekomen. Ik heb van hem afscheid genomen, toen hij naar Australië ging. Hij heeft nog aan de hand gedaan, dat het beter was, dat hij zou blijven en ik wegging, maar dat kon bepaald niet. Ik achtte het nodig, dat ik zou blijven, doch dr. *van Mook*, die het meest geschikt was in het buitenland steun te geven, vertrekken zou. Hij heeft om een schriftelijke opdracht gevraagd, omdat hij natuurlijk niet kon weten, wat er met mij zou gebeuren en later misverstand over zijn vertrek zou kunnen ontstaan. Ik heb hem een eigenhandig op correspondentiepapier geschreven opdracht gegeven, waarin ik verklaarde, dat hij op mijn verzoek Indië verliet, omdat het mij wenselijk leek, dat hij zijn bekwaamheid ter beschikking stelde van de Regering en wijders, dat hij vergezeld zou zijn van de personen, die hij had uitgekozen en aan wier vertrek ik mijn goedkeuring had gehecht. Ik kan mij de inhoud, die in deze geest moet geweest zijn, niet nauwkeurig herinneren. U zou dr. *van Mook* kunnen vragen; hij zal het geschrift wel bewaard hebben. Per vliegtuig is hij weggegaan. Enige dagen te voren reeds had ik hem geraden haast te maken met zijn vertrek, maar hij zag er tegen op Java te verlaten. Hij was zonder vrees. De gevaren van de tocht werden groter, naarmate de tijd verliep. Ik heb hem gezegd, dat het er niet om te doen was risico's te nemen, maar veilig Australië te bereiken.

29121. De **Voorzitter:** Is hij per vliegtuig vertrokken?

A. Ja, in het nachtelijk uur.

29122. De **Voorzitter:** Met achterlating van zijn gezin?

A. Geen van de heren heeft zijn gezin kunnen meenemen.

29123. De **Voorzitter:** Wat is er met u gebeurd op de 9de en de volgende dagen?

A. Ik ben de 9de in Bandoeng in mijn villa gebleven, te zamen met enige heren, die er al waren, de heren *Kiveron, Idenburg*, de Gouverneur van West-Java, *Hagenaar, Hulsewe*, baron *van Boetselaer*, die een positie innam bij de secretarie, en verder mijn beide adjudanten, de heren *Lantzing* en *van Till*.

Op die dag of de volgende dag is een hoog Japans officier gekomen om een wacht te installeren. Ik liet hem door de adjudant vragen binnen te komen, opdat ik even met hem zou kunnen spreken, maar dat wilde hij niet; hij verzekerde, dat de wacht er zou zijn om de Gouverneur-Generaal te beschermen, niet om hem te hinderen.

29124. De **Voorzitter:** Het komt er dus op neer, dat men u reeds van de 9de af als gevangene behandeld heeft?

A. Ja. Er kan bijgevoegd worden, dat de Japanners nooit met mij over enig ding van zakelijke aard gesproken hebben. Ik had een en ander overdacht om klaar te zijn, wanneer ze mij iets zouden vragen, b.v. waar de Europeanen het best geïnterneerd zouden worden, want dat de Nederlanders geïnterneerd zouden worden, leek mij voor de hand te liggen; misschien is deze maatregel voor sommigen, ondanks de misère in de kampen, nog een zekere bescherming geweest. Velen zouden zich in clandestien werk hebben geworpen, waaraan in Indië waarschijnlijk nog meer gevaren verbonden waren dan hier. Ik had dus overwogen wat ik zou moeten antwoorden, als mij naar de beste wijze van internering gevraagd zou worden, maar ik heb niet de gelegenheid gehad mij er over uit te spreken. De Japanners hebben mij nergens in gekend. Wel heeft in de eerste dagen, toen de telefoon nog werkte, een van de leden van de Raad van Indië meegedeeld, dat ergens in Bandoeng of omgeving een Europees meisje door een Japanner zou verkracht zijn; hij vroeg of ik daartegen zou protesteren. Dit leek mij echter een geïsoleerd geval, dat meer op de weg lag van de plaatselijke autoriteiten om te behandelen; ik had geen overzicht meer; ik werd steeds scherper afgezonderd. Wat mij bereikte, waren geruchten; het scheen mij beter mij daarmee niet te bemoeien; bovendien zou elke interventie als iets lachwekkends beschouwd zijn door de Japanners en in wezen een machteloos gebaar zijn geweest.

29125. De **Voorzitter:** U hebt bij uw overweging vóór de capitulatie, of u zou weggaan of niet, als doorslaggevend argument aangenomen het moreel van de bevolking, die het niet zou begrijpen, dat de Gouverneur-Generaal zou weggaan op een ogenblik, dat de zaak verkeerd liep. Die overweging heeft ook gegolden in de discussies op de ochtend van de 13de Mei 1940 bij het Kabinet hier te lande. Toch is het Kabinet tot de conclusie gekomen, dat men moest vertrekken naar Engeland. Nu golden daarvoor overwegingen, die voor

u niet konden gelden, nl. dat Kabinet en Regering een taak hadden, die verder reikte dan het Rijk in Europa. Soortgelijke overwegingen konden voor u niet gelden, doch daartegenover zou men kunnen zeggen: Aan de ene kant staat de overweging van het moreel van de bevolking, maar aan de andere kant staat, wat de Gouverneur-Generaal betreft, die de hoogste autoriteit is en de eerst aangewezene om de politiek verder te bepalen, dat het van belang geacht kan worden, dat de Gouverneur-Generaal weggaat om aan de verdere strijd voor de eventuele terugverovering van Nederlandsch-Indië leiding te geven.

Ik kan begrijpen, dat u tot die beslissing bent gekomen. U hebt gekozen wat u als het zwaarste beschouwde. Dat respecteer ik ten volle. Maar als u het achteraf bekijkt, acht u die beslissing dan nog de juiste, of zoudt u zeggen: De andere overwegingen waren toch ook van zodanig belang, dat ik misschien anders had moeten beslissen?

A. Ik heb geen twijfel over de juistheid der beslissing. Toen ik zojuist sprak over het moreel, doelde ik niet op het moreel voor de strijd. De strijd had opgehouden. Toen de strijd ophield en de heer *van Mook* vertrok, ging het er om, de capitulatie zo behoorlijk mogelijk tot stand te brengen. De strijd zou door mijn vertrek niet hebben geleden. Ik bedoelde het moreel van de bevolking, die een onbekende misère te gemoet ging. Dat moreel zou ongetwijfeld een verzwakking hebben ondergaan.

29126. De **Voorzitter:** U denkt hierbij speciaal aan de Nederlandse bevolking?

A. Inderdaad aan haar, maar ook aan de Indonesische bevolking, aan de gehele Indische gemeenschap. Allen, die tot die samenleving behoorden, zouden worden getroffen, zij het degenen, die tot de leidende kringen behoorden, het meest. Verwacht werd, dat de Nederlanders als vijanden zouden behandeld worden, de inheemsen minder of niet, maar toch heel wat zouden te verduren krijgen. De Chinezen zouden, voor wat de meer vooraanstaanden betreft, wellicht een soortgelijke behandeling als de Nederlanders ondergaan, dacht ik. Ik geloof niet, dat ik anders had moeten handelen. Had b.v. Sumatra het terrein van een strijd van betekenis kunnen zijn na de bezetting op Java, dan zou het een onjuiste beslissing zijn geweest, maar er was nergens in de archipel uitzicht meer op ernstige tegenstand.

29127. De **Voorzitter:** Het kan alleen de vraag zijn, of de taak, die u de heer *van Mook* had toegedacht, niet in de eerste plaats door u had moeten worden verricht.

A. De heer *van Mook* was naar buiten gegaan om verder voor de Indische zaken te zorgen. Wij hadden schepen weggestuurd; over het gebruik daarvan moest worden beslist. Er waren belangen van onze banken, cultures en grote handelshuizen, die op de een of andere wijze verzorgd en gecoördineerd moesten worden. De Nederlandse Regering was voor deze zaken onvoldoende geoutilleerd. Het was nodig, dat iemand naar buiten ging om ze te behartigen. Ik vond de heer *van Mook* daarvoor zeer bekwaam. Ik heb er niet aan gedacht, dat het *mijn* plicht was dat te doen in plaats van te blijven. Ik geloof ook wel, dat het feit, dat mijn vrouw, mijn dochter en ik zelf gebleven zijn, de Indische gemeenschap een zekere steun is geweest. Ook voor de Indonesische bevolking moest het — zo althans hoopte ik — iets betekenen, dat de dragers van het Nederlands gezag in Indië bleven, ook toen de tijden van voorspoed voorbij waren.

29128. De **Voorzitter:** Zijn uw vrouw en uw dochter gevangen gebleven in Indië of zijn zij met u meegegaan?

A. Zij zijn in Indië gebleven. Ik heb in de nacht van 20 op 21 Februari, om 2 uur, afscheid van haar genomen in Batavia. Toen er voldoende berichten binnen kwamen over de Japanse vloot en het aantal schepen ons een indruk gaf van hetgeen ons te wachten stond, achtte ik het beter dadelijk naar Bandoeng te gaan, omdat daar het laatste moest worden doorgemaakt en omdat, wanneer wij zouden wachten tot de landingen, de verplaatsing van de vele honderden mensen, die met de Regering zouden meegaan, waarschijnlijk niet in dezelfde orde en rust volbracht zou kunnen worden. Ik overwoog voornamelijk ook, dat de Japanners, die al in Palembang waren, gemakkelijk met parachutisten konden werken en de verbinding met Bandoeng onmogelijk, althans gevaarlijk konden maken. Ik dacht: Als wij toch daarheen moeten gaan, is het beter te gaan, terwijl de mogelijkheid daartoe nog gunstig is. Ik heb dus van mijn vrouw en dochter afscheid genomen in Batavia in de nacht van 20 op 21 Februari. Ik heb ze eerst teruggezien na de bevrijding.

29129. De **Voorzitter:** Is het feit, dat u in gevangenschap bent gegaan, in Indië bekend geweest? Anders zou het middel niet gewerkt hebben, nietwaar?

A. Ik had geen reden daaraan op de een of andere wijze speciaal bekendheid te geven. Het was niet twijfelachtig, dat de aanwezigheid van mijn gezin en mij vanzelf bekend worden zou. Ik ben eerst in de villa in Bandoeng gebleven; daarna heb ik in de strafgevangenis van Soekamiskin cellulair gezeten. Dat heeft maar kort geduurd. Vandaar werd ik vervoerd naar Batavia, waar ik, bij aankomst, een vrij grote menigte heb gezien, die ook mij gezien heeft. Geruchten verspreiden zich in Indië snel. Een geheimblijven van onze aanwezigheid was dus à priori uitgesloten. Uit de kampen lekte ook van alles uit.

Ik had ook — waarom zou ik het niet zeggen? — een moreel bezwaar om weg te gaan.

29130. De **Voorzitter:** Dat wilde ik juist zeggen. Ik heb het zó begrepen: Het was voor u niet alleen een quaestie van het steunen van het moreel van de bevolking, maar u kon ook voor uw eigen geweten niet anders doen?

A. Dezelfde overweging, die waarschijnlijk medegewerkt heeft om de heer *van Mook* te doen vragen: Zal ik niet blijven en zult u niet weggaan? en hem zijn vertrek steeds deed uitstellen. Hij voelde de solidariteit stellig ook. Dit lag voor de hand.

29131. De **Voorzitter:** Met andere woorden: Als het niet bekend was geworden bij de bevolking, zou het toch het resultaat zijn geweest van het te rade gaan met uw eigen geweten?

A. Ja.

29132. De **Voorzitter:** Uw gevangenschap .... — of was het krijgsgevangenschap?

A. Ik weet het niet precies.

29133. De **Voorzitter:** .... hebt u hoofdzakelijk doorgebracht in Formosa en Mandsjoerije?

A. Ja.

29134. De **Voorzitter:** U bent in 1945 door de Russen bevrijd?

A. Ja. Ik weet helaas de datum niet nauwkeurig meer. Ik denk, dat het de 23ste of 24ste Augustus is geweest. Wij kregen kort na het sluiten van de wapenstilstand bezoek van Amerikaanse officieren, die een uur vóórdat de wapenstilstand was getekend in Kummings (China), waren opgestegen en bij Moekden zijn geparachuteerd. Zij zijn daar eerst door de Japanners gevangen genomen, maar na uitleg van hun missie voortgeholpen. Zij zijn per trein naar ons gekomen om ons te vertellen, dat de oorlog beëindigd was, waarna zij naar Moekden zijn teruggereisd om een trein te halen, die ons naar die plaats zou vervoeren. Zij bleven lang weg. Het land was in opstand en spoorbanen waren opgebroken. Intussen bleven wij in het kamp, bewaakt door de Japanners tegen onheilen, die in de onzekere omstandigheden ons zouden bedreigen. Voordat de Amerikanen konden terugkomen, trok een Russische colonne door het plaatje, waar ons kamp gelegen was. Het heette Seian. Een van de Amerikanen, die was achtergebleven, kende Russisch. Hij heeft contact tot stand gebracht en medewerking gevraagd. Het antwoord was: U kunt hier blijven, als u wilt, maar wij ontwapenen de Japanners; u kunt ons ook volgen. Het leek niet aantrekkelijk zonder gewapende wacht in een land te blijven, waar oproer en algemene onveiligheid was. Wij zijn in een autobus uit het stadje met de Russen meegegaan. Het was een moeizame tocht van 60 uur door de binnenlanden van Mandsjoerije langs ellendige wegen. De Russen hielpen, als we met onze autobussen niet verder konden. Te Kaigen zijn wij op de trein naar Moekden gezet, waar wij 's nachts aankwamen. Op het spoorwegemplacement bleven wij onder Russische bewaking, aangezien het ter plaatse niet veilig was. Toen het licht werd, zijn wij Moekden te voet ingegaan. De Amerikanen hebben ons door de lucht verder vervoerd.

29135. De **Voorzitter:** U bent toen regelrecht naar Nederland gegaan?

A. Ik ben eerst gegaan naar Tsoengking, waar ik ten ambassade logeerde; daar kreeg ik een telegram van de Regering, een zeer

hartelijk telegram, waarvan het mij spijt, dat ik de tekst niet meer heb; als u die tegenkomt, wil ik hem gaarne hebben. Ik werd gelukgewenst met mijn bevrijding. Gezegd werd, dat ik zelf moest beslissen, of ik naar Indië zou gaan, dan wel eerst naar Nederland zou komen; Koningin en Regering drukten voorkeur uit voor mijn komst eerst naar Nederland. Ik zou mijn persoonlijke belangen mogen laten wegen. Ik vermoed, dat daarmee gedoeld werd op de omstandigheid, dat mijn gezin nog in Batavia was.

De keuze leek mij niet moeilijk; ik kwam uit gevangenschap, wist niet, wat er in de wereld omging en dacht, dat ik beter zou doen mij eerst op de hoogte te stellen. Ik vond de voorkeur voor mijn komst naar Nederland voor de hand liggend.

29136. De **Voorzitter:** Hoe was uw behandeling in krijgsgevangenschap?

A. Daarin heb ik niet meer doorgemaakt dan alle andere krijgsgevangenen. Ik heb geen martelingen ondergaan. Het vervoer per schip was telkens heel akelig. Na enige weken in de villa te Bandoeng, had ik de gevangenis Soekamiskeis als verblijfplaats gedurende een tiental dagen, daarna Batavia tot eind 1942, vervolgens ging het met een tussenverblijf te Singapore naar Japan, daarna weer naar het zuiden: Formosa; op dat eiland heb drie verschillende kampen gehad. Soms was de behandeling te verdragen, soms minder; wij hebben variëteit gekend, maar ik heb niet het recht u hiermee lang op te houden.

29137. De **Voorzitter:** U bevond zich dus aan het einde van de oorlog niet in een toestand van volslagen uitputting?

A. Dat zou te veel gezegd zijn, maar ik voelde mij niet best.

29138. De **Voorzitter:** Hebt u perioden gekend van niet voldoende voedsel?

A. Ja, soms was er bepaald ondervoeding, in sommige perioden was het slecht, in andere beter. Toen de Japanners vonden, dat de Amerikanen gevaarlijk dicht bij Formosa kwamen, hebben ze ons weggehaald en weer naar Japan overgebracht. Wij waren vrij goed op de hoogte van de gebeurtenissen, want wij hadden Japanse kranten gekregen; wij begrepen, dat het onderzeebootgevaar belangrijk was toegenomen. Wij zijn die keer vervoerd door de lucht, hetgeen een voordeel was.

29139. De **Voorzitter:** U was altijd in een betrekkelijk klein gezelschap?

A. Ik was in een klein gezelschap midden 1943. De Japanners hadden de 16 belangrijkste gevangenen uit de Engelsen, Nederlanders en Amerikanen gekozen en ieder een oppasser gegeven.

29140. De **Voorzitter:** Die oppasser was geen Japanner?

A. Neen, een Nederlander. In October 1944 waren wij dus weer naar Japan gegaan; vandaar per boot naar Fusau in Zuid-Korea, per trein door heel Korea en een deel van Mandsjoerije tot voorbij Moekden naar ons eerste kamp in Mandsjoerije, waar ook andere gevangenen uit Formosa verzameld werden. De 16 personen zijn in December 1944 opnieuw afgezonderd in een kamp oostelijk van de Noord-Zuidspoorlijn. Het merkwaardige is, dat wij vrijwel steeds lectuur hebben gehad.

29141. De **Voorzitter:** Wie zorgde daarvoor?

A. De Y.M.C.A. Men heeft in Formosa bovendien een uitgebreide bibliotheek, die in beslag was genomen bij een Engelsman in Shanghai, te onzer beschikking gesteld. Dat was veel waard.

29142. De **Voorzitter:** Dan kom ik aan het laatste punt, dat ik aan de orde wil stellen, uw ontslagneming als Gouverneur-Generaal. U hebt ons bij schrijven van 5 Juli 1948 een uitvoerige uiteenzetting daaromtrent doen toekomen, waarin is weergegeven het resultaat van de besprekingen, die, toen u eenmaal in Nederland was teruggekomen, hebben plaats gevonden in het bijzonder tussen de Minister van Overzeese Gebiedsdelen en u. U hebt in die brief weergegeven de overwegingen, welke zowel de Minister van Overzeese Gebiedsdelen als u hebben geleid. U hebt daaraan nog toegevoegd een brief van de heer *Logemann* van 9 October 1945 en uw antwoord daarop van 11 October 1945.

Indien u ons toestemming kunt geven om gebruik te maken van deze stukken, in die zin, dat wij deze als bijlagen aan het rapport, dat te zijner tijd door onze commissie over het Regeringsbeleid in Nederlandsch-Indië zal worden uitgebracht, kunnen toevoegen en daarop mede ons verslag over dit onderdeel kunnen baseren, is het misschien niet nodig, dat wij nu tot een uitvoerige bespreking van dit punt overgaan. Het is op zich zelf een buitengewoon belangrijke aangelegenheid en het is ook een zaak, waarvoor, naar ik gerust mag zeggen, het Nederlandse volk belangstelling heeft, ten einde te weten op grond van welke overwegingen de wegen in October 1945 uit elkaar zijn gegaan, maar dat kan natuurlijk ook in ons verslag verwerkt worden aan de hand van deze bijlagen, tenzij u mocht menen, dat u daaraan nog iets moet toevoegen, dat u gaarne in de tekst van dit verhoor zag opgenomen.

A. Wat de publicatie van die beide brieven van 9 en 11 October betreft, kan ik alleen zeggen, dat zij door de Minister van Overzeese Gebiedsdelen en ook door mij als strikt vertrouwelijke brieven zijn beschouwd. Als zodanig zijn zij ook gemerkt. Ik zou er nooit over denken, die brieven te publiceren zonder daarvoor toestemming van de Regering te vragen. Ik meende, dat de vraag van uw commissie, om inlichtingen te geven over de omstandigheden, waaronder het ontslag heeft plaats gehad, aldus moest worden verstaan, dat u de vertrouwelijke kant van de zaak ook wilde weten en tot die kennis gerechtigd was. Nu is het aan u te bepalen, of u dergelijke stukken moogt publiceren. Ik maak er geen bezwaar tegen. Ik weet niet, in hoeverre u vertrouwelijke stukken moogt publiceren.

29143. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat wij daarin heel ver kunnen gaan, want ik had natuurlijk evenzeer de gehele zaak met u kunnen doorlopen en dan had u hetgeen in deze stukken staat, in uw verklaring vermeld. Dat zou dan door het verhoor als zodanig gepubliceerd worden. Men kan zeggen, dat tegenover de Enquêtecommissie door de getuigen, wanneer zij bepaalde dingen ongezegd laten, in hoofdzaak alleen een beroep kan worden gedaan op het Staatsbelang. Naarmate een zaak verder in het verleden ligt, wordt dat beroep op het Staatsbelang natuurlijk minder klemmend. Ik zie eigenlijk geen enkele reden, waarom dit niet bekend zou kunnen worden. Trouwens, in de redevoering van Minister *Logemann* in de Tweede Kamer op 18 October 1945 staat het toch ook al vrij duidelijk.

A. Ik heb zoveel mogelijk objectiviteit willen betrachten en ook een controverse willen voorkomen. Dat kon ik niet beter doen dan door u de brief van de heer *Logemann* aan mij en de brief van mij aan de heer *Logemann* voor te leggen. Die beide brieven zijn geschreven, toen wij besloten hadden uit elkaar te gaan. Wij oordeelden het juist iets zwart op wit te zetten en spraken af, dat de heer *Logemann* aan mij zou schrijven en dat ik daarop zou antwoorden. Zoals u ziet, heb ik in mijn antwoord gecorrigeerd, wat ik meende, dat de heer *Logemann* niet geheel juist had weergegeven. De heer *Logemann* en ik waren overeengekomen de brieven vooral kort te houden. Vandaar, dat u ook van mijn kant niet een lang betoog, maar enkel summiere opmerkingen aantreft. Deze dienen nauwkeurig gelezen te worden, als men van de vrij ingewikkelde quaestie het volle beeld wil krijgen. Ik dacht, dat het het beste was u die brieven over te leggen en daaraan iets toe te voegen om mijn standpunt te verduidelijken. Daarvoor diende mijn nota. De opvatting, die ik heb horen uiten, alsof ik zou zijn weggewerkt, omdat de Regering mij eigenlijk lastig vond, was minder vriendelijk voor de Regering. Ik meende, dat de nota, die ik voor u schreef, de gelegenheid bood dit recht te zetten. De heer *Logemann* heeft er misschien behoefte aan zijn standpunt nader te omschrijven; misschien ook niet, omdat hij al gelegenheid heeft gehad zijn zienswijze toe te lichten in het Kamerdebat en te doen blijken in het beleid, dat hij daarna heeft gevoerd.

29144. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk, dat de heer *Logemann* geen enkel bezwaar zal hebben, dat het in deze vorm bekend wordt. Bovendien zullen wij hem zelf er over horen. Dan zal het doel, dat u zich voorstelt te bereiken, volkomen bereikt zijn.

A. Ik heb getracht de aangelegenheid zo objectief mogelijk te behandelen.

29145. De **Voorzitter:** Die indruk maakte uw brief van 5 Juli 1948 aan onze commissie in hoge mate.

Ik meen, dat nu het ogenblik is gekomen om dit lange verhoor te beëindigen. Meent u, dat u zelf in dit kader nog iets onder onze aandacht moet brengen of meent u, dat wij de hoofdpunten voor deze keer wel de revue hebben laten passeren?

A. Ik geloof, dat dit wel het geval is. Er zijn natuurlijk nog allerlei dingen, b.v. de vraag, waarom ik vrouwen en kinderen niet tijdig heb weggezonden, waarover veel is gepraat, en waarom van de ambtenaren is verlangd, dat zij op hun posten zouden blijven, maar daarmee zou ik in een lang verhaal komen.

De **Voorzitter:** Hetgeen u vandaag hebt medegedeeld, kan de grondslag zijn voor de verhoren van een aantal andere getuigen. De quaesties, die wij vandaag niet of niet ten voeten uit hebben behandeld, zullen in die verhoren wel naar voren komen. Wanneer dan zou blijken, dat een bepaald punt voor u van belang is of dat in het bijzonder uw beleid daarbij betrokken is, zullen wij u dat zonder enige twijfel voorleggen, wanneer u hier een volgende keer komt. Het lijkt mij stellig noodzakelijk, dat wij, wanneer wij een overzicht over de zaak hebben, nog eens met u praten.

A. Misschien is het wel nuttig, dat ik nog even vertel, hoe het gekomen is — ik heb gemerkt, dat velen dat niet hebben begrepen —, dat op 8 December door mij de verklaring werd afgegeven, dat wij ons als in oorlog met Japan beschouwden.

Er zijn er, die gezegd hebben: Dat kon toch de Gouverneur-Generaal niet doen. Oorlog verklaart de Regering alleen. Het is zo gebeurd: Van de onderhandelingen in Washington, voorafgaande aan de oorlog, was ik op de hoogte gehouden; daaruit was het duidelijk hoe de omstandigheden zich toespitsten en hoe ieder ogenblik het uitbreken van de strijd kon worden verwacht zonder een plechtige oorlogsverklaring. Ik had een dag of tien vóór de 8ste December een telegram gestuurd naar het Opperbestuur, waarin ik er op wees, dat met de mogelijkheid rekening moest worden gehouden, dat een Japanse aanval in Oost-Azië niet dadelijk metterdaad ook Nederlandsch-Indië zou betreffen; dat b.v. Engels of Amerikaans gebied eerst zou worden aangevallen; dan zou Indië een beslissing moeten nemen over zijn houding en het leek mij wenselijk, dat die beslissing zonder enige vertraging zou kunnen vallen. Daarom vroeg ik machtiging om te bepalen, dat wij terstond aan de strijd zouden deelnemen. Die machtiging heb ik gekregen in een Koninklijk besluit, waarvan het misschien voor u de moeite waard is de tekst op te zoeken.

In het Indisch telegram, dat de aanleiding tot het Koninklijk besluit was, zult u mijn overwegingen vinden. In de eerste plaats moest men in aanmerking nemen, dat Nederlandsch-Indië een levend belang had bij het verloop van die oorlog en omgekeerd de oorlogvoerenden veel belang hadden bij de houding van Nederlandsch-Indië, wat betreft petroleum, tin, rubber, enz., ook wat onze scheepvaart aangaat, zodat het niet denkbaar was, dat wij gedurende langere tijd een soort van neutraliteit zouden kunnen betrachten. Als wij dit zouden proberen, zou de ineenstrengeling van de belangen maken, dat wij toch binnen korte tijd door een opeenvolging van incidenten in de oorlog betrokken zouden worden. Voor het moreel van de bevolking en de strijdkrachten, alsmede voor onze positie bij de geallieerden zou zo'n loop geen goed doen. Het leek belangrijk beter dadelijk te bekennen, dat onze belangen bij deze strijd gemoeid waren, en wel ten volle en dat, ook al was de aanval niet daadwerkelijk op Nederlandsch-Indië gedaan, hij zich toch ook op ons richtte. Ook uit militair oogpunt verdiende het de voorkeur van stonde af aan de strijdkrachten te doen samenwerken. Een poging tot neutraliteit zou een lijdensweg geworden zijn, toch eindigende met oorlog, die dan zou komen, na een demoraliserende periode van hoop en vrees. Ik vroeg te voren om niet genoodzaakt te zijn op een gegeven ogenblik eerst overleg te plegen met Londen. Die machtiging heb ik — zoals ik zeide — gekregen.

29146. De **Voorzitter:** Hoe kon daaruit dan misverstand ontstaan? Ik veronderstel, dat u, toen u die verklaring uitsprak, hebt gezegd, dat u dat deed in opdracht van H.M.'s Regering.

A. Dat heb ik, geloof ik, niet gezegd. Als u het stuk doorleest, zult u zien, dat ik ook niet een oorlogsverklaring heb uitgesproken. Ik heb dat expres vermeden. Ik heb het ongeveer aldus geformuleerd, dat de strijd als ook tegen Nederlandsch-Indië gericht moest worden beschouwd en wij daarom onmiddellijk aan de strijd deelnamen. Ik heb niet in optima forma een oorlogsverklaring afgegeven. Deze is daarna gekomen van Londen via het gezantschap in Tokio, zoals behoorde.

29147. De **Voorzitter:** Aan wie?

A. Aan de Japanse Regering.

29148. De **Voorzitter:** Er is dus een oorlogsverklaring van ons gekomen?

A. Van de Nederlandse Regering in Londen via het gezantschap in Tokio aan de Japanse Regering. Die oorlogsverklaring kwam na de verklaring, die ik door de radio had afgelegd, dat wij ons als in de strijd gemengd beschouwden. Dit is gelukkig gelopen. In de nacht van 7 op 8 December kwamen de eerste berichten door, omstreeks 3 uur, van de aanvallen op Pearl Habour, de Philippijnen en Malakka. Die verhalen leken eerst ongelooflijk, maar zij werden talrijker. Zij werden weggehouden van de pers, omdat ik het eerst het publiek wilde inlichten, opdat met het gebeurde tegelijk bekend zou worden, dat wij ons in de strijd betrokken beschouwden. Naarmate het later werd, werd er meer aandrang uitgeoefend om de berichten vrij te geven voor de pers of mijn verklaring af te leggen, maar ik durfde dit laatste nog niet, aangezien er alleen maar berichten van nieuwsagentschappen waren. Ik wachtte op officieel bericht. Wij hadden met vele autoriteiten in Oost-Azië een codewoord afgesproken, dat zij eenvoudig hadden af te geven, wanneer hun gebied werd aangevallen en die codewoorden kwamen maar niet binnen. Eerst op het laatste ogenblik, toen de radio het ochtendnieuws zou uitzenden, kwamen ze en was de situatie duidelijk genoeg om de verklaring uit te spreken. Te haren aanzien geldt weer, wat ik van andere stukken gezegd heb: zij schijnt hier in verminkte tekst aanwezig te zijn. In de „Javasche Courant" moet u de juiste tekst kunnen vinden.

De **Voorzitter:** Ik dank u ten zeerste voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

Het verhoor wordt gesloten.

A. W. L. TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOUWER.

DONKER, *Voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, *Griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 16 DECEMBER 1948

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ADRIAAN QUIRINUS HENDRIK DIJXHOORN,

oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-generaal, lid van het Hoog Militair Gerechtshof,
oud-Minister van Defensie.

Hij legt de belofte af als getuige.

38180. De **Voorzitter:** Vandaag zouden wij het militaire beleid gedurende de Londense periode willen behandelen, voor zover u daarbij betrokken is. Welke zijn precies uw functies geweest van 1940 tot 1945?

A. Aanvankelijk was ik Minister van Defensie.

38181. De **Voorzitter:** Hoe lang is u dit geweest?

A. Tot 12 Juni 1941. Van 12 Juni 1941 tot 31 December 1941 ben ik op nonactiviteit gesteld. Op 31 December 1941 ben ik benoemd tot generaal-majoor en tot Regeringsvertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff, te Washington; in de eerste dagen van 1942 ben ik daarheen vertrokken. Op 5 October 1944 ben ik teruggegaan naar Engeland voor het overbrengen van een belangrijke mededeling aan onze Regering; ik ben er toen gebleven. Van 5 November tot 14 December 1944 was ik gedetacheerd bij het hoofdkwartier van de 21ste Army Group onder veldmaarschalk *Montgomery*. Daarna ben ik weer naar Londen teruggegaan en ter beschikking gesteld van de Minister van Oorlog voor allerlei bijzondere opdrachten. Op 26 April 1945 werd ik gedetacheerd bij het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. te Reims. Ik ben daar gebleven tot het einde van de oorlog, nl. tot 9 Mei 1945. Middelerwijl was ik 25 April 1945 benoemd tot waarnemend chef van de generale staf. Toen in Mei 1945 te Reims de wapenstilstand was gesloten, heb ik afscheid genomen van generaal *Eisenhower* en heb mij 9 Mei 1945 gemeld bij de Minister van Oorlog in Oisterwijk. Ik was dus toen waarnemend chef van de generale staf.

38182. De **Voorzitter:** Hoe lang is u dit geweest?

A. Tot 1 November 1945. Op mijn verzoek is mij op die datum als zodanig eervol ontslag verleend. Ik stel er prijs op om te zeggen, dat mijn benoeming op 25 April 1945 tot „waarnemend" chef van de generale staf op mijn verzoek is geschied. De Minister van Oorlog, de heer *de Quay,* wilde mij tot chef van de generale staf benoemen, doch dit wenste ik niet. Ik meende deze functie open te moeten laten voor collega's, die in krijgsgevangenschap zaten, die ouder waren dan ik en op deze functie aanspraak zouden kunnen maken. Ik wilde niet als oorlogsprofiteur van de omstandigheden gebruik maken, te worden benoemd tot chef van de generale staf. In October 1945 gebeurden er dingen, waarvoor ik als chef van de generale staf geen verantwoordelijkheid kon dragen, en toen heb ik aan Minister *Meynen* verzocht, mij niet meer voor deze functie in aanmerking te brengen.

38183. De **Voorzitter:** Heeft u nog niet één functie vergeten? U bent ook in Amerika geweest als gemachtigde, in verband met de recrutering.

A. Toen ik naar Amerika ging als Regeringsvertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff, heeft de Minister van Defensie a.i. *van Boeyen* mij verzocht tevens te willen optreden als gemachtigde van hem bij de recrutering in Amerika en Canada, ter vereenvoudiging van de gang van zaken. Alle stukken moesten eerst naar Engeland en dan weer terug. Dit duurde heel lang en aangezien deze zaak door mij was opgezet, heeft de Minister mij gevraagd beslissingen in zake recruteringsaangelegenheden in zijn naam te nemen.

38184. De **Voorzitter:** Toen in 1940 de Duitsers in ons land kwamen, is een deel van de Nederlandse krijgsmacht via België en Frankrijk teruggetrokken en overgestoken naar Engeland. Waren er door de Regering van te voren bepaalde maatregelen genomen in verband met de mogelijkheid, dat na het uitbreken van de oorlog een deel van het Nederlandse leger zou moeten oversteken naar Engeland?

A. Neen.

38185. De **Voorzitter:** In het boek, dat hij geschreven heeft, zegt generaal *Kruls,* dat de troepen wel onder zeer moeilijke omstandigheden zijn teruggetrokken door België en Frankrijk en dat zij in vele gevallen werden gewantrouwd door de Fransen, de Belgen en de Engelsen. Is u daarvan iets bekend?

A. Inderdaad heb ik er wel van gehoord, maar zij zijn ten slotte in Engeland aangekomen. Aanvankelijk zijn zij te Haverfordwest gekantonneerd en daarna ondergebracht in een kamp te Porthcawl. De Engelsen hebben een grondig onderzoek ingesteld naar de betrouwbaarheid van de overgekomen Nederlandse militairen.

38186. De **Voorzitter:** Generaal *Kruls* zegt, dat zij reeds vóórdat zij in Engeland waren in het algemeen werden gewantrouwd. Dit was zelfs zó erg, dat, toen de soldaten in Cherbourg waren, de aanwezige Engelsen bevel hebben gegeven, dat de Nederlandse afdeling vóór de nacht de wapens moest inleveren. Het is natuurlijk niet bevorderlijk voor het moreel van de terugtrekkende Nederlanders, dat zij, bondgenoten zijnde, de wapens moesten inleveren.

A. Dit lag, geloof ik, meer aan de plaatselijke commandanten, die het zekere voor het onzekere wilden nemen. Echter zijn, voor zover ik weet, deze troepen met hun wapenen in Engeland aangekomen.

38187. De **Voorzitter:** Dit is mogelijk, indien zij de wapens vóór de nacht moesten inleveren en waarschijnlijk de volgende morgen weer terugkregen.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Ik beschouw deze maatregel toch meer als een veiligheidsmaatregel, die de commandant ter plaatse nam om het zekere voor het onzekere te nemen. Het is zeer goed mogelijk, dat dit alles is gebeurd. Ik herinner het mij niet precies meer. Maar in ieder geval is het niet gelast door Regeringsinstanties of hoge militairen; zoals gezegd, beschouw ik het meer als een veiligheidsmaatregel van de commandant ter plaatse.

38188. De **Voorzitter:** Dit wantrouwen schijnt toch vrij algemeen te hebben geheerst. Is de Regering daaromtrent iets ter ore gekomen, toen zij in Engeland was, en, zo ja, heeft zij zich daarover in verbinding gesteld met de Engelse autoriteiten, omdat het toch eigenlijk wel heel merkwaardig is, dat bondgenoten worden gewantrouwd?

A. Inderdaad, in die tijd vertrouwde niemand een ander, in verband met het optreden van de vijfde colonne. In den Haag heb ik het zelf meegemaakt; toen ik met mijn auto van het Departement van Economische Zaken naar het Plein reed, werd ik wel 30 keer aangehouden, niettegenstaande er twee chauffeurs van de militaire politie op mijn auto zaten en de vlag van de Minister van Defensie vooropstond. Dit wantrouwen was ook overgewaaid naar onze zuidelijke buren, ik heb er echter nooit een wantrouwen van een bevriende Mogendheid in gezien. Iedereen zorgde persoonlijk voor zijn eigen veiligheid en wantrouwde ieder ander mens.

38189. De **Voorzitter:** Heeft de Regering hierin geen aanleiding gevonden bepaalde stappen te ondernemen?

A. Neen; in die tijd speelde de debacle in België en Frankrijk en later bij Duinkerken. Men heeft deze dingen laten passeren, als men ons na aankomst in Engeland maar behulpzaam was met de opbouw van een nieuwe krijgsmacht.

38190. De **Voorzitter:** Nadat de Nederlandse troepen in Engeland waren aangekomen, zijn ze in een bepaald kamp ondergebracht. Eerst in Haverfordwest?

A. Haverfordwest was meer een kantonnement; de mensen waren daar ondergebracht in huizen, winkels, magazijnen, enz. Dit heeft slechts kort geduurd en daarna zijn ze overgebracht naar een kamp te Porthcawl.

38191. De **Voorzitter:** Weet u nog de grootte van het Nederlandse contingent, dat in Porthcawl is ondergebracht?

A. Via België en Frankrijk waren er ± 1300 man overgekomen van alle wapens en ook van de Koninklijke Marechaussee. Deze mensen waren gedeeltelijk overgekomen in bussen met burgerchauffeurs, die voornamelijk in Zeeland waren gevorderd.

38192. De **Voorzitter:** Welk plan had de Regering met deze troepen?

A. Men heeft zich voorgesteld deze troepen te organiseren tot een gevechtseenheid op basis van de infanterie. Het contingent was klein en er waren geen kanonnen e.d. meegekomen, zodat er niet veel anders mee te beginnen was.

38193. De **Voorzitter:** Ik meen, dat men de bedoeling had de Nederlandse troepen te gebruiken voor de bewaking van vliegvelden.

A. Inderdaad. Toen deze troepen weer enige gevechtswaarde hadden, heeft men ze, vooral in de nabijheid van Porthcawl, waar vliegvelden waren, gebruikt voor de bewaking van vliegvelden. Natuurlijk was dit — van Nederlands standpunt bezien — een secundaire taak, waarmee de Nederlandse Regering dan ook geen genoegen heeft genomen. Zij heeft er bij de Engelsen op aangedrongen betere wapenen voor deze troepen te verstrekken, ten einde zodoende een eenheid te kunnen vormen, die aan de daadwerkelijke oorlogvoering zou kunnen deelnemen en niet alleen bestemd was voor de bewaking van vliegvelden e.d.

38194. De **Voorzitter:** In Juni heeft u een brief geschreven aan major *Carlisle,* die over deze materie handelde. In deze brief is sprake van het bezwaar tegen het deelnemen van Nederlandse troepen aan het aanleggen van defensiewerken, daar gevreesd werd voor het moreel van de troepen. Ik weet niet of u zich dit nog herinnert, maar misschien kunt u hierover nog iets zeggen.

A. Mijn vrees is altijd geweest, dat de troepen niet als een werkelijke „vechteenheid" zouden worden beschouwd en niet als een dusdanige eenheid zouden worden bewapend, waardoor het moreel van de troepen zou dalen. Ik heb dit ook vastgelegd in een nota, die ik bij een onderhoud op 21 Juni 1940 met de toenmalige Secretary of War, mr. *Eden,* aan hem heb overhandigd. In deze nota staat precies uit hoeveel man de Nederlandse troepen bestonden: 250 gendarmes, 100 man van de militaire politie, 250 man air force-personnel en 700 soldaten, die tot verschillende divisies en wapens behoorden, bij elkaar 1300 man. Verder staat er in:

> „The Netherland Government wishes to strengthen their troops with volunteers and conscripts and to establish a Dutch legion consisting at least of one regiment infantry, one battalion light tanks and light anti-aircraft and light anti-tank guns. It is the desire of the Netherland Government, that air force-personnel be incorporated in the Royal Air Force."

Ik heb hem toen de tegenwoordige toestand uitgelegd en ten slotte heb ik de wensen van de Nederlandse Regering kenbaar gemaakt, nl.: betere behandeling van de troepen op de voet van de geallieerden; ten tweede aanvulling van hun uitrusting met wapens; tegemoetkomendheid voor de oefening; inschakeling van het personeel van de luchtvaart bij de Royal Air Force en inschakeling van de marechaussees in een politieformatie.

Daarbij meende ik nog een stoot in de goede richting te kunnen geven, door er bij te zeggen: „Ingeval het Britse Gouvernement niet kan instemmen met deze voorstellen, zal de Nederlandse Regering het op prijs stellen, als de Britse autoriteiten haar medewerking zouden willen verlenen, om deze troepen dan naar Curaçao, naar Oost-Indië of elders te zenden."

Dit is in het kort de bespreking met *Eden* geweest. Daarop zijn besprekingen van mijn Departement met het War Office gevolgd en ten slotte heb ik nog op de 26ste Juli 1940 drie brieven aan mr. *Eden* gezonden, die ik hierbij aan u overleg. Mr. *Eden* wilde wel zijn best doen om de troepen in Engeland te houden en beter te bewapenen en ons behulpzaam te zijn om ze te brengen op gelijke hoogte als de andere geallieerden. De eerste brief gaat over de bewapening, de tweede over de bewapening van de troepen die in Canada gerecruteerd zouden worden (en daarna naar Engeland zouden worden overgebracht), en de derde brief handelt over het onderbrengen van de troepen gedurende het winterseizoen. Ik kan deze brieven hier achterlaten.

38195. De **Voorzitter:** Ik stel er veel prijs op. Men had in het begin natuurlijk gebrek aan alles.

A. Ja, er was in het bijzonder gebrek aan wapens en kleding. Voedsel kregen wij doorgaans wel. Aanvankelijk kon de Nederlandse intendant bij de militaire autoriteiten niet voldoende bereiken, hij werd van het kastje naar de muur gestuurd. Ten slotte heeft hij een vrachtauto genomen en is zelf naar de fabrieken gereden, waarna wij zo goed in de kleding zaten, dat naburige Engelse onderdelen bij ons uniformen kwamen vragen.

38196. De **Voorzitter:** In het algemeen had Engeland toch ook niet veel.

A. Alles was héél moeilijk. Vlak daarna was er de Duinkerken-affaire. De Engelse soldaten, die terugkwamen, hadden nagenoeg niets. Hun wapenen hadden zij veelal op het strand achter moeten laten en velen waren slechts half gekleed. Deze troepen moesten natuurlijk zo spoedig mogelijk weer tot fighting-units worden gereorganiseerd. Dat de geallieerden bij het verstrekken van wapens en uitrusting niet in de eerste plaats werden geholpen, is volkomen begrijpelijk. Naderhand is alles veel beter gegaan.

38197. De **Voorzitter:** De minder goede bevoorrading was in elk geval niet een gevolg van een minder goede verstandhouding over en weer; of speelde dit toch wel een rol?

A. Nadat het onderzoek naar de betrouwbaarheid van het personeel was afgelopen, is verder alles veel beter gegaan en heb ik er veel minder moeite mee gehad. De oorzaak van de vertraging aan Engelse zijde lag aan het „niet kunnen", de onbetrouwbaarheid van de troepen speelde zeker geen rol.

38198. De **Voorzitter:** Was er een behoorlijke oefengelegenheid bij zo'n kamp?

A. Bij Porthcawl kon worden geoefend. Er is daar aan de kust een strandje met duinen en verder was er bouwland. De oefeningen konden aanvankelijk in hoofdzaak slechts tot doel hebben de tucht te versterken, immers, om de gevechtswaarde te vergroten, moest men over moderne wapens beschikken en daar is in het begin het wachten op geweest.

38199. De **Voorzitter:** U spreekt daar over de tucht. Hoe was de verhouding tussen de officieren en de troepen?

A. Omdat ik er ongunstige verhalen over hoorde, ben ik verschillende malen naar Porthcawl geweest om niet alleen de troepen, maar ook in het bijzonder de officieren toe te spreken. Het was een allegaartje van mensen, die enigszins uit het lood waren geslagen door het verloop van de oorlog. Zij waren in Engeland en konden aanvankelijk niets doen, zodat de stemming niet zo best was. Daarbij kwam, dat er enige jongelui waren, die „explodeerden". Bovendien waren er enige officieren, die ten opzichte van anderen wantrouwen koesterden. U zult mij toestaan, dat ik geen namen noem. Mij bereikten bijv. berichten, dat bepaalde officieren onbetrouwbaar waren. In die tijd legde ik niets naast mij neer; ik stelde dus een onderzoek in en liet hen bij me komen. Het bleek dan, dat deze officieren volkomen betrouwbaar waren; sommigen hebben later zelfs hoge functies in ons leger gekregen. Toen de stemming niet voldoende verbeterde, heb ik in de cantine in Porthcawl een toespraak gehouden en heb de officieren een uitbrander gegeven en gezegd, dat het geroddel afgelopen moest zijn. Men vond dit niet prettig, maar het

was nodig. Een grote grief van mij was ook, dat men met klachten niet steeds bij de Minister van Defensie kwam, maar naar Londen ging en ze daar ergens deponeerde. Het was ongelofelijk moeilijk orde in deze chaos te brengen. Mede om dit gedaan te krijgen, heb ik luitenant-generaal *Noothoven van Goor* benoemd tot inspecteur van de Nederlandse troepen; volgens mij heeft hij dit zeer goed gedaan.

38200. De **Voorzitter:** Men kan hier twee dingen onderscheiden: ten eerste de verhouding van de troep tot de officieren en omgekeerd en in de tweede plaats de houding van de officieren op zich zelf. Wat het eerste betreft, staat in het boek van generaal *Kruls,* dat de troepen, te recht of ten onrechte, het vertrouwen in verschillende officieren hadden verloren. Is u hiervan iets bekend?

A. Er waren officieren overgekomen, die ongeschikt waren voor een troepencommando. De commandanten kenden de officieren aanvankelijk ook niet. Na verloop van enige tijd bleek, dat er bij waren, die ten enenmale ongeschikt waren om in de troep te dienen. Op aanwijzing van luitenant-generaal *Noothoven van Goor* zijn toen verschillende officieren uit de troep weggehaald en te werk gesteld op verschillende Departementen in Londen, waar sommigen uitstekend werk hebben verricht. Maar dat ging allemaal niet ineens en daarom hebben sommige officieren in het begin wel eens moeilijkheden veroorzaakt.

38201. De **Voorzitter:** Het gebrek aan vertrouwen was dus niet gegrond op politieke onbetrouwbaarheid of op de omstandigheid, dat men de gedachte had, dat de officieren hun taak niet wilden vervullen, maar meer omdat zij ongeschikt waren in de nieuwe omstandigheden, waarin zij verkeerden.

A. Sommige officieren lieten eerder de veren hangen dan andere; er waren er ook, die ontmoedigd waren. Als de troep dit merkt, dan zijn er vele soldaten, die hun dit kwalijk nemen.

38202. De **Voorzitter:** Het was dus geen aanbevelenswaardige houding van deze officieren.

A. Zeker niet, en daar moest tegen worden opgetreden. Overigens waren er ook velen, die niets dan lof verdienen.

38203. De **Voorzitter:** Redelijkerwijze zou men toch een andere verwachting hebben gehad van deze officieren.

A. Inderdaad, het was zeer afkeurenswaardig.

38204. De **Voorzitter:** Ik heb wel eens gehoord, dat een gedeelte van de hoofdofficieren in een Engels landhuis was verzameld, zonder dat zij daar eigenlijk iets belangrijks hadden te doen. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen, daarvan heb ik nooit gehoord.

38205. De **Voorzitter:** Is het ook juist, dat de cursussen, die werden gehouden, over het algemeen slecht werden gevolgd door de hoofdofficieren?

A. Welke cursussen bedoelt u? Cursussen, die door de Engelsen werden gehouden?

De **Voorzitter:** Cursussen in het algemeen.

A. Daarvan is mij niets bekend.

38206. De **Voorzitter:** Een dergelijke klacht is ons ter ore gekomen; het is dus wel goed, dat ik het heb gevraagd, dan kan deze meteen de kop worden ingedrukt.

Het betrof cursussen over het gebruik van wapenen, over de tactiek en de krijgskunde, die slechts zeer zelden zouden zijn gevolgd, en indien zij werden gevolgd, was het meestal als toehoorder, terwijl Engelse en andere geallieerde officieren voortdurend naar deze cursussen werden gestuurd, van het slagen waarvan promotie tot de naast hogere rang afhing. Dit is ons ter ore gekomen en ik wilde het gaarne verifiëren.

A. Dit is mij als Minister nooit gerapporteerd, het lijkt mij ook zeer onwaarschijnlijk. Wanneer generaal *Noothoven van Goor* mensen op cursussen detacheert, dan is hij zeker mans genoeg om te zorgen, dat ze er ook heengaan.

38207. De **Voorzitter:** Ik zou ook zeggen, dat dit een bevel is, waar men zich niet aan heeft te onttrekken.

A. Generaal *Noothoven van Goor* heeft mij nooit gemeld, dat hij moeite had om de mensen naar de cursussen te krijgen. Het is echter in de militaire wereld ook onbestaanbaar; wanneer men niet gaat, wordt men gestraft.

38208. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de afdeling militaire luchtvaart naar een ander kamp is gegaan.

A. Met de militaire luchtvaart is het als volgt gegaan: Van de marine en van de landmacht kwamen er vliegers en ook enig ander personeel over. Het was natuurlijk prettig geweest, wanneer ik weer een marine- en een landmachtvliegdienst had kunnen opbouwen. Ik had er echter de toestellen niet voor, evenmin de mecaniciens, het grondpersoneel en de instructeurs; het ging dus niet.

Ik heb het toen als volgt gedaan: omdat de marinevliegdienst het meeste bezat, heb ik alles van de landmacht, wat niet vloog, overgeheveld naar de marine. Ik kon voor de marine dan iets bruikbaars maken. Met mr. *Sinclair,* de Engelse Air-Minister, had ik afgesproken, dat degenen, die bij de landmacht wilden vliegen, zouden worden opgeleid bij de Royal Air Force. Nederland had dus alleen een eigen marinevliegdienst; voor de landmacht ging alles naar de Royal Air Force, waar wij op de duur dan eigen squadrons zouden krijgen.

38209. De **Voorzitter:** U is toen al spoedig begonnen te trachten het leger uit te breiden; dientengevolge is er een bepaalde wetgeving ontstaan. Het eerste besluit is het z.g. Besluit A 10.

Dit besluit had betrekking op de dienstplicht van de in Groot-Brittannië, Noord-Ierland en de Verenigde Staten van Noord-Amerika en Canada wonende Nederlanders.

Er was tweeërlei systeem mogelijk geweest, nl. oplegging van dienstplicht en de werving van vrijwilligers. Ik meen, dat de Regering welbewust het eerste heeft gekozen; is hierover gediscussieerd of sprak dit vanzelf?

A. Ik verwachtte niets van een vrijwillige dienstname in die landen, althans heel weinig. Dit risico wenste ik niet te nemen. Ik ben begonnen met het samenstellen van een overzicht — voor zover dit in Engeland mogelijk was — van het aantal mannen van dienstplichtige leeftijd, dat zich over de hele wereld bevond. Ten slotte heb ik daar de landen uitgehaald, waar zich de meeste mannen van dienstplichtige leeftijd bevonden. De andere landen heb ik laten schieten; dit waren ook landen, die het verst van Engeland verwijderd waren. Het doen overkomen van de daar woonachtigen zou grote financiële offers hebben gevergd; het ging om aantallen van twee of drie mensen. De meeste mannen woonden in Engeland, Amerika en Canada en voor hen hebben wij de dienstplicht ingevoerd, althans, dit wilden wij gaarne doen. De moeilijkheid was echter, dat wij moesten trachten de verschillende landen gunstig te stemmen, opdat zij toestemming zouden geven in hun land te recruteren.

38210. De **Voorzitter:** Dit onderwerp zou ik graag straks met u willen behandelen, daarbij komt het bekende proces-*Amand* ter sprake. Ik meen, dat Engeland wenste, dat van Nederland dezelfde jaarklassen zouden worden opgeroepen als in Engeland het geval was. Is u hiervan iets bekend?

A. Hierover zou ik het archief van het Departement moeten raadplegen; het is heel goed mogelijk, dat dit ter sprake is gekomen.

38211. De **Voorzitter:** Het wordt vermeld in het boek „Nederlands Recht in Oorlogstijd", in een artikel van mr. *H. Winkel,* die u wel bekend is. Ik neem dus aan, dat dit juist is. Had men er een speciale bedoeling mee om dezelfde jaarklassen op te roepen als in Engeland? Deed men dit uit het oogpunt van coördinatie?

A. Ik zal dit vermoedelijk hebben gedaan, omdat ik dacht de beste kans van slagen te hebben, als wij begonnen met het net zo te doen als de Engelsen. In Amerika en Canada heb ik dit niet gedaan, daar lag de zaak anders.

38212. De **Voorzitter:** Het is mij opgevallen, dat Besluit A 10 handelt over Nederlanders, geboren tussen 1 Januari 1904 en 1 Januari 1921, die wonen in Groot-Brittannië, Noord-Ierland, de Verenigde Staten van Noord-Amerika en Canada. Ierland is hier niet bij; was dit om een bepaalde reden?

A. Voor de Ierse Vrijstaat moesten wij onderhandelen met een andere Regering en waarschijnlijk daarom hebben wij dit land niet meegerekend; vermoedelijk zal het ook wel zijn geweest, omdat daar niet zo veel Nederlanders woonden.

38213. De **Voorzitter:** Wanneer u zegt een andere Staat, dan geldt dit in dezelfde mate voor de Verenigde Staten.

A. Met dit verschil, dat in de Verenigde Staten meer mannen woonden. Voorts kon men met Ierland moeilijkheden voorzien, omdat dit land neutraal was.

38214. De **Voorzitter:** De Regering heeft welbewust de richtlijn getrokken zich zo nauw mogelijk aan te sluiten aan de geldende Nederlandse wetgeving. Kunt u nog mededelen in hoeverre dit een onderwerp van discussie is geweest en of het een welbewust besluit is geweest?

A. Ik herinner mij er dit nog van. Ik wilde zo min mogelijk afwijken van de bestaande wetgeving, het moest natuurlijk wel eens gebeuren, maar ik voelde er niets voor onder het motto van „Staatsnoodrecht" geheel nieuwe wetten te maken. Het was ook niet nodig, de Dienstplichtwet was vrij goed en er was veel van te gebruiken; ik heb dus voorgesteld alles zo veel mogelijk te doen zoals in Nederland. Wanneer men een nieuwe wet ging invoeren, zouden oudere mensen zich op deze wet en de nieuwe mensen zich op de oude wet kunnen gaan beroepen.

38215. De **Voorzitter:** Ik waardeer dit standpunt ook, maar het is goed, dat dit wordt vastgelegd.
Bij de vrijstelling is u er echter enigszins van afgeweken; u heeft wel vrijstelling verleend wegens persoonlijke onmisbaarheid en het bekleden van een godsdienstig ambt en in geval van een verdrag of wegens een bijzonder geval, maar kostwinnerschap en broederdienst zijn daarbij uitgesloten. Ik vermoed, dat men dit heeft gedaan in verband met het geringe aantal.

A. Er werd ten slotte een ruime kostwinnersvergoeding verstrekt; indien ik mij goed herinner, waren er ook andere landen, die geen kostwinnerschap en broederdienst erkenden, ten einde maar zo veel mogelijk mensen te verkrijgen.

38216. De **Voorzitter:** In Besluit A 10 gaat het om Nederlanders, wonende in Groot-Brittannië, Noord-Ierland, de Verenigde Staten van Noord-Amerika en Canada.
Bij besluit B 3, dat dateert van vijf maanden later, zijn de woorden „de Vereenigde Staten van Noord-Amerika" geschrapt. Heeft men daarmede een aparte bedoeling gehad, zodat er een verschil was tussen Canada en de Verenigde Staten?
Het is het Besluit B 3 van 9 Januari 1941. Staat dit misschien in verband met de onderscheiding „inschrijving, inlijving en oproeping"?

A. Het is een formele quaestie geweest van tact en beleid, omdat niet alle landen recrutering van buitenlanders toelaten.

38217. De **Voorzitter:** Dus geen principiële quaestie?

A. Het is een formele quaestie geweest.

38218. De **Voorzitter:** De onderscheiding van „inschrijving, inlijving en oproeping" herinnert u zich nog. Er is wel eens van afgeweken doordat men de ingelijfden direct heeft opgeroepen, maar dat stond dan waarschijnlijk in verband met de bijzondere omstandigheden.
Er is nog een besluit geweest, no. B 43 van 21 April 1941 — u was toen nog Minister —, waarbij de Minister van Oorlog gemachtigd werd tot het opleggen van de verplichting, persoonlijke diensten bij of ten behoeve van de luchtvaart te verrichten of het aan hen toebehorend of in hun bezit zijnde roerend goed ter beschikking van de Staat te stellen.
Dit is een vrij ver gaande machtiging geweest. Kunt u hieromtrent nog iets mededelen?

A. Ik zou het archief moeten raadplegen om precies te weten, wat daarvoor de reden is geweest.
Ik herinner me wel, dat het ging om personeel, enz. van de burgerluchtvaart om dit te kunnen militariseren.

38219. De **Voorzitter:** Het is niet zo'n heel belangrijk punt, maar het is een deel van de wetgeving in die periode in Engeland en als zodanig valt het rechtstreeks onder .....

A. Er is natuurlijk een bepaalde aanleiding toe geweest, maar welke deze was, herinner ik mij op het ogenblik niet.

38220. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gesproken over de inspecteur van de Nederlandse troepen in Engeland, de generaal *Noothoven van Goor.* Wat voor functie was dit eigenlijk, wat voor taak had hij?

A. De generaal *Noothoven van Goor* had de gehele verzorging en opleiding van de troepen. Om alle zaken betreffende materieel, kleding, personeel, enz. in één hand te leggen en de Minister van Defensie daarmee niet te bezwaren, heb ik één opperofficier aan de top van alles gezet, als een intermédiair tussen de kampcommandant en de Minister van Oorlog. Alle problemen, die zich op militair gebied voordeden, kwamen als het ware samen bij de inspecteur van de Nederlandse troepen; daardoor werd de Minister van Oorlog ontlast van het nemen van beslissingen in tal van details, waarvoor hij ten slotte niet was.

38221. De **Voorzitter:** Kunt u nog enkele mensen noemen, die een vooraanstaande positie bij het leger in Engeland bekleedden?

A. Bedoelt u namen van kampcommandanten?

38222. De **Voorzitter:** Ja, of mensen, die direct ondergeschikt waren aan generaal *Noothoven van Goor.*

A. Als kampcommandant zijn achtereenvolgens opgetreden eerst overste *Sicherer,* toen de overste *van de Plassche,* overste *Sas,* overste *Doorman,* kolonel *van Voorst Evekink* en ten slotte kolonel *de Ruyter van Steveninck.* De inspecteur van de Nederlandse troepen had als officieren aan zich toegevoegd de kapitein mr. *Bas Backer,* de kapitein der artillerie *André de la Porte,* luitenant-kolonel der genie *Beckman.* Hoofd van de marechaussee was majoor jhr. *den Beer Poortugael,* verder de kapiteins *van der Kroon, Kist,* enz.

38223. De **Voorzitter:** Ik zou nu graag het een en ander van u willen horen over het proces-*Amand.* Destijds heeft dit bij de recrutering nogal een rol gespeeld, omdat verschillende mensen daarin aanleiding hebben gevonden zich te onttrekken aan dienstneming in het Nederlandse leger. Kunt u hier het een en ander over mededelen?

A. Deze *Amand* beriep zich op de Habeas Corpus Act, toen hij, niet van verlof teruggekeerd zijnde, door de Britse politie werd gearresteerd op grond van het bepaalde in de Allied Forces Act, naar mij werd medegedeeld, gesteund door raddraaiers van andere geallieerden, zodat over een behoorlijke kas werd beschikt om dit proces te bekostigen. Dit proces is hoog gelopen. Mr. *Snijders* en mr. *Winkel* hebben zich daar zeer veel moeite voor gegeven. Ik was de mening toegedaan, dat wij rustig door moesten gaan en zo nodig de uiteindelijke beslissing van het House of Lords moesten afwachten. Het House of Lords heeft zich inderdaad met dit proces bemoeid. Het is gewonnen, waarna *Amand* aan de Nederlandse autoriteiten werd uitgeleverd.

38224. De **Voorzitter:** Het heeft waarschijnlijk wel een nadelige invloed gehad op de recrutering?

A. Aanvankelijk zullen er wel wat zijn weggebleven, dat is moeilijk te controleren. Maar wanneer u bedoelt, dat het de recrutering niet populair maakte, ben ik het met u eens.

38225. De **Voorzitter:** Op blz. 132 in zijn boek over de Koninklijke landmacht zegt generaal *Kruls:*

> „De duur van het proces-*Amand* heeft aan de recrutering in Engeland veel schade toegebracht, daar verschillende dienstplichtigen probeerden de kat uit de boom te kijken en zich op allerlei manieren voorlopig aan hun verplichtingen te onttrekken."

A. Inderdaad was het geen reclame en het maakte de dienstplicht niet populair. Ik zou echter het aantal manschappen, dat wij daardoor niet hebben gekregen, niet in cijfers kunnen uitdrukken.

38226. De **Voorzitter:** Wij in het bezette gebied hebben altijd de indruk gehad, dat ieder, die buiten Nederland was, zijn best deed zoveel mogelijk mee te werken aan de herovering van Nederland.

Het was voor ons ondenkbaar, dat er iemand zou zijn, die zou weigeren, maar blijkbaar heeft men in Engeland, de Verenigde Staten en Canada daaromtrent wel andere gedachten gehad. Kunt u hierover nog iets mededelen?

A. Ik heb dezelfde illusie gehad als u, denkende, dat de mensen als het ware de recruteringsbureaux zouden plat lopen om zich te melden om voor de Nederlandse zaak te vechten. Maar niets was minder waar. De goeden echter niet te na gesproken; er zijn mensen geweest, die have en goed hebben achtergelaten om de Nederlandse zaak te dienen; niets dan lof voor hen. Maar een zeer groot deel trachtte er buiten te blijven.

38227. De **Voorzitter:** Was er een bepaalde reden voor?

A. Volgens mij was één reden, dat de mensen te lang uit Nederland weg waren. Speciaal gold dit voor hen, die in Canada en en Amerika woonden; zij waren verameríkaanst en voelden betrekkelijk heel weinig meer voor het moederland. Het onder de wapenen komen betekende voor velen ook, dat zij zich grote opofferingen moesten getroosten. Ik heb dan ook niets dan lof voor de landbouwers uit Canada, waarbij er zelfs waren, die hun boerderij hebben verkocht om toch voor het vaderland te kunnen vechten. Zij moesten soms dagen reizen, voordat zij bij een dokter waren om zich te laten keuren.

38228. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat *Amand* werd gesteund door raddraaiers van andere nationaliteiten. Waren er ook groepen onder de Nederlanders, die *Amand* steunden?

A. Daarvan is mij niets gebleken.

38229. De **Voorzitter:** Maar wel dat het mensen waren van andere nationaliteiten?

A. Dit is mij indertijd gerapporteerd. Ik heb natuurlijk naar deze *Amand* geïnformeerd, hij bleek bollen- of bloemenhandelaar te zijn. Ik vroeg mij dan ook af, hoe hij dit proces kon voeren; men deelde mij echter mede, dat er velen van andere nationaliteit waren, die zich voor dit proces interesseerden en hem financieel steunden.

38230. De **Voorzitter:** Heeft hij zijn straf uitgezeten?

A. Dat kan ik niet zeker zeggen, ik was toen geen Minister meer. Ik meen, dat hij door de Krijgsraad te velde is veroordeeld.

38231. De **Voorzitter:** Weet u ook of er nog iets is gebeurd met de anderen, die probeerden zich aan hun verplichtingen te onttrekken?

A. Zij zullen zijn opgeroepen door het recruteringsbureau en nalatigen zullen door mijn opvolger vermoedelijk wel zijn vervolgd.

38232. De **Voorzitter:** Was er een krijgsraad, die deze zaak behandelde?

A. Tijdens mijn Ministerschap ben ik begonnen met een krijgsraad op te richten. Begin 1941 werd deze krijgsraad geïnstalleerd. Ik herinner mij, dat er van Engelse zijde toestemming moest worden verleend om een krijgsraad op te richten. Dat ging niet zo heel vlot.

38233. De **Voorzitter:** Kunt u misschien de volgorde opgeven van de kampen, waarin de Nederlanders in Engeland zijn geweest?

A. Men is begonnen met een kantonnement in Haverfordwest, daarna betrok men een kamp te Porthcawl.
Er is voorts een opleidingskamp geweest in Conway. Daarop werd een kantonnement betrokken in Congleton en ten slotte het op mijn last gebouwde kamp nabij Wolverhampton.

38234. De **Voorzitter:** De Regering heeft aan de Engelsen verzocht een groot kamp bij Porthcawl te mogen bouwen; de Engelse Regering heeft daarop een weigerend antwoord gegeven.
Wat kunt u hieromtrent mededelen?

A. Ik leg u hierbij over uit mijn persoonlijk archief een rapport, gedateerd 6 September 1940, waarin alles is vermeld, wat er is gedaan. Voorts heb ik ook nog enige gegevens, die ik hierbij overleg, omtrent het kamp zelf, hoeveel materialen gebruikt zijn, enz., enz. U ziet uit deze stukken wanneer ik begonnen ben, hoe de besprekingen zijn gelopen met het War Office, hoe de terreinen zijn geïnspecteerd, enz. en hoe de uiteindelijke beslissing van de Engelsen ten slotte is verkregen.
Het is een modelkamp geworden, alles was keurig voor elkaar.

38235. De **Voorzitter:** Werd het kamp door de militairen gebouwd of werd het door vakmensen gedaan?

A. Het waren burgers, vakmensen.

38236. De **Voorzitter:** Engelsen?

A. Ja, doch zij werkten onder Nederlandse leiding. De luitenant der genie *de Koning* heeft de leiding gehad bij de bouw van het kamp.

38237. De **Voorzitter:** Was dit het kamp Wolverhampton?

A. Ja. Toen wij het plan opvatten om een kamp te bouwen, wisten wij nog niet waar wij dit zouden doen; uiteindelijk is de keus gevallen op Wolverhampton in de Midlands.

38238. De **Voorzitter:** De Engelsen hebben dus geweigerd, dat er een groot kamp bij Porthcawl zou worden gebouwd?

A. Ja, maar ik was óók niet zo gesteld op een kamp bij Porthcawl. Ik heb het terrein daar bekeken. Wat oefenterreinen betrof, was de ligging niet zo heel gunstig. Bovendien lag het in de nabijheid van vliegvelden, hetgeen een ernstig nadeel was.

38239. De **Voorzitter:** Deze weigering van de Engelsen moet dus niet al te tragisch worden opgevat.

A. Helemaal niet, als ik er op had gestaan, dan had ik het wel gekregen, maar bij Wolverhampton was ik veel beter uit.

38240. De **Voorzitter:** Was Wolverhampton in alle opzichten geschikt voor een kamp? Lag het niet in een industriegebied?

A. Het lag ongeveer 5 km buiten Wolverhampton. Er is wel eens over geklaagd, dat het kamp zo ver buiten de stad lag, maar dat kon niet anders, men kan moeilijk een kamp in een stad bouwen.

38241. De **Voorzitter:** De bouw van het kamp bij Wolverhampton is dus wel een gevolg geweest van een intensieve bemoeienis van de Regering.

A. Het is uitgegaan van mij als Minister van Defensie, omdat de legering naar mijn oordeel onvoldoende was en zeker niet ten goede kwam aan het moreel.

38242. De **Voorzitter:** Werd er door de militairen geklaagd over de legering?

A. Niet overmatig, maar als zij de hele winter in Porthcawl hadden moeten blijven, zou dit natuurlijk wel zijn gebeurd.

38243. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat in het algemeen de legering van de Nederlandse troepen minder was dan die van de Engelsen?

A. Zeker niet; en in Wolverhampton was daar helemaal geen sprake van. Ik heb veel Engelse legerplaatsen gezien, maar vele konden niet aan ons kamp in Wolverhampton tippen.

38244. De **Voorzitter:** Wie financierde de bouw van dit kamp?

A. De Nederlandse Regering. Naderhand is dit kamp geliquideerd; ik kan u hierover geen positieve gegevens verstrekken, maar ik geloof, dat wij er niet veel op hebben verloren.

38245. De **Voorzitter:** Het is toen weer verkocht aan de Engelse Regering. In December 1940 is — meen ik — de Engelse organisatie ingevoerd bij ons leger in Engeland. Wat was het onderscheid tussen de Nederlandse en de Engelse organisatie?

A. Het onderscheid was hoofdzakelijk van technisch-infanteristische aard. Men excerceerde er anders, enz. De sterkte van onze troepen was beneden die van een bataljon, meer hadden wij niet.

Wij namen nu van de Engelsen over wat zij hadden aan mijnwerpers, anti-tankgeschut, lichte mitrailleurs, zware mitrailleurs, enz. Zodoende konden wij de reglementen en instructies van de Engelsen volgen. Verder kregen wij verschillende Engelse instructeurs om ons behulpzaam te zijn bij het trainen met de nieuwe wapenen en bij de opleiding in het algemeen. Het was dus zeer gewenst, om niet te zeggen noodzakelijk, dat de lagere eenheden de Engelse organisatie hadden.

38246. De **Voorzitter:** In Januari 1941 is de Koninklijke Nederlandse Brigade opgericht in Congleton. Men heeft daar, meen ik, een scheiding gemaakt tussen een bataljon geoefenden en een bataljon recruten. Is dit zo?

A. Het zal geweest zijn om de jonge recruten van de ouderen af te zonderen. Men kan twee systemen bij de militaire organisatie volgen, nl. de jonge recruten plaatsen te midden van de ouderen, dan wel de ouderen en de jongeren ieder in een apart onderdeel plaatsen. Aan beide systemen zijn voor- en nadelen verbonden, maar ten slotte heeft men de ouderen en jongeren gescheiden. Een van de redenen is ook geweest, dat er onder de ouderen wel eens werd gemopperd; omdat wij de stemming bij de jongeren niet wilden bederven, hebben wij ze daarom apart gehouden.

38247. De **Voorzitter:** Met het leger zullen waarschijnlijk ook wel enkele politiek onbetrouwbare figuren zijn overgekomen. Zijn hiertegen nog bepaalde maatregelen genomen?

A. Ik durf niet te zeggen, hoeveel er als politiek onbetrouwbaar uit het leger zijn verwijderd, in ieder geval zijn het er niet veel geweest. Zoudt u deze vraag eens willen preciseren?

De **Voorzitter:** Ik bedoel of deze zaak de aandacht heeft gehad van de Regering en of de politiek onbetrouwbaren er zo spoedig mogelijk zijn uitgehaald.

A. Ja. Behalve dat wij dit zelf hebben gedaan, hebben de Engelsen zich er ook mee bemoeid. Toen wij pas in Engeland waren, zijn de soldaten allemaal door de Engelsen getest, opdat er geen politiek onbetrouwbaren tussen waren.

38248. De **Voorzitter:** Kon dit niet beter door een Nederlandse instantie worden gedaan? Deze was toch beter bekend met de situatie en de verhoudingen.

A. Ja, maar u moet niet vergeten, dat wij in Engeland waren en de Engelsen baas in eigen huis. Een Nederlandse instantie hield een oogje in het zeil.

38249. De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering was toch ook wel actief, zij voelde er ook niets voor politiek onbetrouwbaren te hebben.

A. Dit spreekt vanzelf.

38250. De **Voorzitter:** Verschillende officieren zijn om andere redenen uit het leger verdwenen of hebben een andere functie gekregen. Kunt u hierover nog iets mededelen?

A. Zoëven zei ik u al, dat er officieren waren, die volkomen ongeschikt waren voor troependienst; zij zijn, behalve op het Departement van Defensie, ook bij andere Departementen tewerkgesteld.

38251. De **Voorzitter:** Het was dus een omschakeling naar functies, die zij beter konden waarnemen?

A. Bovendien was het mij niet helemaal onwelkom, dat dit met de officieren gebeurde, omdat er in vergelijking met het aantal manschappen een surplus aan officieren was. Ik had er dus geen bezwaar tegen, dat men de officieren, die in de troep minder voldeden, er uit haalde, vooral ook omdat er bij de andere Departementen een schromelijk tekort aan personeel was. Er zijn officieren, die naderhand op een Departement een leidende positie hebben gekregen, door hun bekwaamheid in dit opzicht. Om een voorbeeld te noemen, eerste-luitenant mr. *Winkel* was een eerste klas jurist, maar de troep lag hem niet.

38252. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de Regering aanvankelijk het voornemen had deze officieren op wachtgeld te stellen, maar dat er van Engelse zijde onoverkomelijke bezwaren tegen waren.

A. De Engelsen wilden, dat iedereen een bezigheid had. Wanneer iemand werd afgekeurd, konden wij hem niet zijn gang laten gaan.

38253. De **Voorzitter:** Is het juist, dat verschillende officieren bij Engelse onderdelen werden gedetacheerd?

A. In de loop van de tijd zijn er heel wat officieren bij Engelse onderdelen gedetacheerd om zich in militair opzicht te bekwamen.

38254. De **Voorzitter:** Is dit direct al gebeurd? Werd dit gedaan, omdat deze officieren bij de Nederlandse troepen niet zo goed voldeden?

A. Voor zover ik weet, niet. Het is wel mogelijk, dat men bij de bewaking van de vliegvelden verbindingsofficieren detacheerde om het verband tussen de Nederlanders en de Engelsen te onderhouden.

38255. De **Voorzitter:** Men is ook voornemens geweest officieren, op wier behoud geen prijs werd gesteld, te detacheren in Canada. Volgens de gegevens, welke zijn ontleend aan een brief van generaal *Noothoven van Goor,* zou aangeraden zijn officieren, die men kwijt wilde, in Canada te detacheren. Zij konden dan — ver buiten het vijandelijk toneel — diensten verrichten bij de vorming van een Nederlands legioen. Hiertoe zou ook kapitein *Derksema* hebben behoord, die later bij de Inlichtingendienst is gekomen. Het blijkt zelfs, dat kapitein *Derksema* geneeskundig-psychiatrisch zou worden onderzocht.

A. Dergelijke maatregelen waren van mij niet te verwachten. Hoe deze gegevens in uw bezit zijn gekomen, is mij niet bekend, maar zij zijn nooit van mij uitgegaan. Ik heb nooit het voornemen gehad officieren, die in Engeland niet voldeden, naar Amerika te zenden. Ik heb *Derksema* ook gerekend tot degenen, die in het kamp niet te gebruiken waren. Hij was een jong meester in de rechten en ik heb hem toen uitgeleend aan het Departement van Justitie. Hij stond nu niet meer onder mij, ik had dus niets meer over hem te zeggen.

38256. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat de Engelsen hebben gezegd: „Wanneer de Nederlandse Regering van oordeel is, dat ze minder goed passen in de huidige situatie van het leger in Engeland, dan kunnen zij nog emplooi vinden in het gebied, dat ver is verwijderd van het strijdtoneel."

A. Neen. Wanneer de Engelsen dit zouden hebben gezegd, had ik geantwoord, dat zij zich met hun eigen zaken moesten bemoeien.

38257. De **Voorzitter:** De Engelsen hebben echter wel bezwaren geopperd tegen het op wachtgeld stellen van officieren, die waren afgekeurd. In zekere zin is dit ook een interne Nederlandse aangelegenheid.

A. Neen. Deze mensen liepen dan in Engeland niets doende rond en dit wensten de Engelsen niet.

38258. De **Voorzitter:** Naderhand is dit toch wel gebeurd; ik meen, dat generaal *van de Plassche* ook op nonactiviteit is gesteld. Was hiertegen geen bezwaar?

A. Generaal *van de Plassche* was bij de Engelsen zeer goed bekend; ik ben ook op nonactief geweest, maar men heeft er niet over gedacht hierover iets te zeggen. Men wilde echter niet, dat een dergelijke maatregel algemeen zou worden toegepast en in het bijzonder niet — om een voorbeeld te noemen — dat lagere officieren en minderen niets doende in Engeland zouden rondwandelen.

38259. De **Voorzitter:** Er werd dus een onderscheid gemaakt tussen hoge personen, die op nonactiviteit werd gesteld, en lagere?

A. Neen, zo sterk formuleerde men het niet.

38260. De **Voorzitter:** Was dit ook niet het geval met generaal *van Oorschot?*

A. Als iemand een potje kon breken bij de Engelsen, was het wel generaal *van Oorschot.* Toen generaal *van Oorschot* — na mijn aftreden als Minister — werd gepensionneerd, werd er niet over gedacht hem lastig te vallen. Het principe der Engelsen was echter, dat mensen, waar ze niets van wisten, dus in het algemeen lageren, niet zo maar mochten rondlopen.

38261. De **Voorzitter:** Toch was hier dus een ingrijpen van de Engelsen in de interne aangelegenheden van de Nederlanders.

A. Houdt u mij ten goede, als dit in Nederland was voorgekomen, had ik er ook bezwaar tegen gemaakt en gezegd: „Hier geen Engelsen, die niets lopen te doen". Meestal zijn het van de lagere militairen niet de besten, die uit het leger worden verwijderd; al deze mensen zouden dus zonder doel in Engeland zijn en hiervoor wilde men een stokje steken.

38262. De **Voorzitter:** Stonden de Engelsen niet op het standpunt, dat, wanneer de Nederlandse autoriteiten een dergelijke maatregel namen, deze toch zeer gerechtvaardigd was?

A. De Engelsen voelden ook wel, dat het voor ons vervelend was, dat wij deze mensen hadden.
Ik zal u een paar voorbeelden noemen: Zoëven sprak ik over de buschauffeurs. Zij waren in Zeeland met hun bus gevorderd en met de troepen door België en Frankrijk gereden en ten slotte waren zij met hun bus in Engeland aangekomen. Ik achtte het mijn plicht voor deze mensen te zorgen. Over het algemeen waren het oudere mensen van in de vijftig en zij zaten ook in het kamp. De bussen heb ik overgenomen en de chauffeurs heb ik gemilitariseerd. Inderdaad waren deze mensen een blok aan mijn been, maar ik heb er niet over gedacht hen weg te zenden. In de eerste plaats was ik moreel verplicht voor hen te zorgen en bovendien hadden de Engelsen zeer gegronde bezwaren kunnen maken, indien ik ze in oorlogstijd als burgers had weggezonden om in Engeland als leeglopers rond te dwalen. En nu een tweede voorbeeld. In de loop van de tijd kwamen er mensen, die afgekeurd werden en ongeschikt waren voor de velddienst. Wij noemden hen de „C-gekeurden". Over hen is een ontzettende ruzie geweest. Het bekendmaken van de naam van „Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene" is uitgesteld, omdat men van mij eiste, dat ik alle „C-gekeurden" uit het kamp zou verwijderen, hetgeen ik heb geweigerd. Terwijl ik zelf had voorgesteld de brigade zo te noemen, is hij tijdens mijn Ministerschap niet zo genoemd. De naam is pas bekend geworden, toen ik was afgetreden. Wat er met de „C-gekeurden" is gebeurd, weet ik niet, maar ik achtte het mijn plicht voor deze mensen te zorgen tot de bevrijding van het vaderland.

38263. De **Voorzitter:** Zoëven vroeg u, hoe ik aan bepaalde gegevens kwam over de eventuele tewerkstelling in Canada. Deze gegevens zijn ontleend aan een brief van de inspecteur van de Nederlandse troepen, generaal-majoor *Noothoven van Goor,* aan u gericht. Deze brief is uit Glasgow, gedateerd 28 Juli 1940. Ik zal zo weinig mogelijk namen noemen, maar er wordt o.a. het volgende in vermeld:

> „Ter gevolggeving aan een mij op 26 Juli l.l. door den kapitein van den Generalen Staf *W. Th. Carp* namens u telefonisch verstrekte opdracht moge ik Uwer Excellentie berichten, dat de volgende officieren, mede gehoord den kampcommandant, naar mijn meening zoo spoedig mogelijk uit het kamp te Dan Y Craig dienen te worden verwijderd:
>
> *a.* officieren op wier behoud om verschillende redenen geen prijs wordt gesteld;
>
> *b.* officieren op wier behoud in Engeland geen prijs wordt gesteld, doch die wellicht in Canada, ver van het strijdtooneel verwijderd, diensten zouden kunnen bewijzen bij de vorming aldaar van een gedeelte van het Nederlandsch Legioen."

Zo pas heb ik de naam *Derksema* genoemd; van hem staat er, dat de reserve-kapitein mr. *Derksema* en nog een persoon geneeskundig en psychiatrisch dienden te worden onderzocht en daarbij wel definitief voor de militaire dienst zouden worden afgekeurd.
In een andere brief, die ook handelt over overcomplete officieren, gedateerd 13 Juli, staat iets dergelijks. Ten aanzien van een bepaalde persoon staat er: „hij is hoogst zenuwachtig en zeer onbeheerst in zijn uitlatingen, zoodat hij misschien in Canada tot rust en kalmte kan komen."
Dit zijn de gegevens; misschien herinnert u zich er nu iets van.

A. Deze officieren zijn niet naar Canada gegaan; ook met *Derksema* is dit niet gebeurd, hij is bij de heer *van 't Sant* gebleven. U heeft daar een stukje voorgelezen uit een studie of uit een voorstel, waarbij het er om ging wat men met de mensen moest doen. Het is geen maatregel geweest, die is genomen, en voor zover ik weet, is er geen enkele van deze officieren in Canada terechtgekomen.

38264. De **Voorzitter:** In elk geval blijkt hier wel uit, dat er in het Nederlandse leger officieren waren, die minder geschikt werden geacht voor de taak, die zij daarin moesten vervullen; voor hen werd naar een betere werkkring gezocht. Vermoedelijk zal hier wel gedeeltelijk gevolg aan zijn gegeven; u heeft zopas iemand genoemd, die inderdaad een andere werkkring heeft gekregen.

A. Degenen, die wij kwijt wilden en die anderen graag wilden hebben, lieten wij natuurlijk gaan. Daar was geen enkel bezwaar tegen, omdat zij in Regeringsverband aan een Departement verbonden bleven.

38265. De **Voorzitter:** Deze zaak is toch niet van die aard, dat overplaatsing op zich zelf als oneervol moest worden beschouwd; in de totaal veranderde omstandigheden moesten ook andere eisen aan de officieren worden gesteld.

A. Ik wil u wel zeggen, dat er enkelen bij waren, die wij om hun gedragingen wilden verwijderen; defaitisme, enz.; anderen omdat zij niet voldeden.

38266. De **Voorzitter:** Er bestond dus inderdaad defaitisme onder de officieren.

A. Inderdaad, bij enkele officieren. In het begin hebben wij met dezen veel moeite gehad.

38267. De **Voorzitter:** Dan wil ik u vragen hoe de voorlichting van de troepen is geweest. Ik meen, dat de voorlichting plaats vond door middel van luister-bulletins; hierover is een quaestie geweest, nl. wie zou bepalen wat wel en wat niet aan de troepen zou worden medegedeeld.

A. Ik kan u daarop geen antwoord geven. Dit is in eerste instantie een zaak van de inspecteur van de Nederlandse troepen geweest. Ik herinner er mij op het ogenblik niets van, misschien kunt u mij op weg helpen door er het een en ander van te zeggen.

38268. De **Voorzitter:** Er is door u een brief gezonden aan de inspecteur van de Nederlandse troepen, waarin sprake is van voorlichting door middel van luister-bulletins, waaruit een uittreksel of toelichting voor de troepen zou worden verstrekt.

> „De Minister van Oorlog wenscht zelf te bepalen, wat bij de luister-bulletins de troep wel of niet mag of moet worden bekend gemaakt."

Blijkbaar is er dus een quaestie geweest, die door u in een brief aan de inspecteur is behandeld.

A. Het is heel goed mogelijk. In de loop van de tijd heb ik natuurlijk vele brieven geschreven, het is dus heel goed mogelijk, dat ik dit ook geschreven heb; ik herinner het mij echter niet.

38269. De **Voorzitter:** Dan ga ik over tot een ander onderwerp. U heeft zoëven gesproken over de marechaussee; daarover was ook een meningsverschil.

A. Men wilde graag politiediensten in Engeland verrichten, maar de Engelsen maakten daartegen bezwaar. Zij wilden niet, dat er door vreemden politiediensten werden verricht, waarin zij volgens mij volkomen gelijk hadden.
Bij deze mensen waren er velen, die al te oud waren om nog infanterist-veldsoldaat te worden; ik heb toen met deze mensen een gemechaniseerde eenheid willen maken. Zij zelf vonden dit niet zo prettig, zij hadden liever rustig de oorlog doorgebracht met het leren opmaken van processen-verbaal en het bestuderen van wetten. De mensen zijn toen ondergebracht in een kamp in de buurt van Congleton, waar een opleiding van personeel, bestemd voor een gemechaniseerde eenheid, begon. Dit is zo gebleven totdat ik aftrad.

38270. De **Voorzitter:** U zult het wel niet erg hebben gewaardeerd, dat men liever rustig processen-verbaal opmaakte.

A. Helemaal niet, en dit is ook een van de redenen geweest, waardoor de situatie voor mij steeds moeilijker werd. Men legde zich niet neer bij een beslissing van de Minister van Defensie; men ging dan naar andere instanties om zich er over te beklagen. Dit was de geestesgesteldheid van vele officieren; men wilde zijn eigen zin doordrijven.

38271. De **Voorzitter:** Het is goed, dat wij dit hier niet hebben geweten.

A. Dit heb ik mij in die dagen ook wel eens gerealiseerd.

38272. De **Voorzitter:** Ik heb nu de brief gevonden, waarover ik het zoëven had, hij is gedateerd 20 Augustus 1940. Het is een nota aan het hoofd van de IIIde afdeling; over hetzelfde onderwerp volgt later nog een brief aan de inspecteur van de Nederlandse troepen te Glasgow. In de nota aan het hoofd van de IIIde afdeling schrijft u:

„Een groot gedeelte van de bulletins van den Luisterdienst wordt ingenomen door mededeelingen van zgn. anti-fluistercampagne.

Aangezien de inhoud van deze berichten een zuivere weergave is gaan vormen van de Duitsche propaganda, acht ik het niet gewenscht de bulletins ongewijzigd naar het kamp te doen doorgeven.

Evenmin acht ik het gewenscht, dat in de door te zenden luisterberichten volkomen gezwegen wordt over de anti-fluistercampagne, te meer aangezien hiervan door belangstellenden kennis genomen kan worden door zelf naar de radio te luisteren. Het ligt niet in mijn voornemen dit laatste voor de militairen te verbieden of te beperken. In verband met bovenstaande beschouwingen verzoek ik u de berichten van den Regeeringspersdienst telkens wanneer deze verschijnen voor het kamp te willen omwerken, en wel in dien zin, dat:

a. de eigenlijke nieuwsberichten als een kort, zakelijk verhaal worden weergegeven;

b. de mededeelingen van de anti-fluistercampagne slechts dan *in hoofdzaak* worden vermeld, indien hiertoe bepaaldelijk aanleiding bestaat. Zij moeten van eenig commentaar c q van de noodige tegenspraak worden voorzien."

Misschien herinnert u zich nu, waarover de quaestie handelde.

A. Het zal wel zijn, dat ik op een gegeven moment wenste in te grijpen, aan de hand van binnengekomen klachten, opdat de mensen behoorlijk en juist zouden worden ingelicht.

38273. De **Voorzitter:** In begin 1941 heeft de Regering gevraagd ter versterking van het contingent in Engeland, bijv. drie regimenten infanterie met hulpwapens van het K.N.I.L. ter beschikking te stellen. Dit is u natuurlijk bekend.

Mijn vraag is nu, of de Regering het, met het oog op de situatie in het Verre Oosten, durfde te risqueren troepen aan deze gebieden te onttrekken.

A. Ik geloof, dat het zo was, dat men aan de Gouverneur-Generaal heeft gevraagd of hij er bezwaar tegen had, dit te doen.

De Gouverneur-Generaal heeft hiertegen echter bezwaar gemaakt, het is ten minste niet doorgegaan.

38274. De **Voorzitter:** Er is een telegram geweest van de Minister van Koloniën, de heer *Welter,* aan de Gouverneur-Generaal, waarin stond, dat de Regering bij terugkeer naar Nederland moest beschikken over een sterk gewapende macht voor het herstel der orde en de handhaving van het gezag. Het legioen van 3000 man was daarvoor onvoldoende. De Regering verzocht de Gouverneur-Generaal of er eventueel uit Indië te rekenen viel op drie regimenten infanterie met hulpwagens, anders zou moeten worden berust in vreemde hulp, hetgeen zowel uit nationaal als internationaal oogpunt minder gewenst was.

A. Deze troepen waren bestemd voor de terugkeer naar Nederland, ze werden niet zo maar naar Engeland gezonden.

38275. De **Voorzitter:** Men wist niets omtrent het tijdstip, waarop dit zou plaats hebben, en gezien de gespannen toestand in het Verre Oosten...

A. Het was alleen de vraag, of men, wanneer alles *goed* liep, drie regimenten zou kunnen krijgen bij de bevrijding van Nederland. Ik geloof, dat dit de strekking van de vraag was.

38276. De **Voorzitter:** Is het naar uw mening niet doorgegaan?

A. Neen, de Gouverneur-Generaal heeft, indien ik mij goed herinner, gezegd: „Neen, ook al wordt Nederland bevrijd, ik kan de troepen niet missen."

38277. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de quaestie, die er is geweest over de uitwisseling van geheime kaarten; het ging over het gebied rondom Celebes. Ik meen, dat het verzoek van Engeland was daarin te worden geholpen.

A. Ik zou hierover het archief moeten raadplegen; in die tijd had ik zoveel vraagstukken te behandelen, dat ik nu werkelijk niet precies meer weet hoe dit in elkaar zit.

38278. De **Voorzitter:** Dit is een onderwerp, dat betrekking heeft op het Verre Oosten. Het is een afzonderlijk punt, waarmee wij ons bezighouden, maar het zou mogelijk zijn, dat u er iets van wist.

A. Neen, ik herinner mij hiervan niets. Ik zou eerst het archief moeten raadplegen.

38279. De **Voorzitter:** Misschien is u wel iets bekend over het herplaatsen van officieren, die een erewoord-verklaring hadden getekend. Hierover is veel correspondentie geweest.

A. Ik kan u hierover dit zeggen: Er waren twee stromingen, de officieren, die waren overgekomen naar Engeland en hun erewoord hadden gegeven, aannemen of niet aannemen.

Ten slotte is door de Regering bepaald, dat deze mensen zouden worden aangenomen; het heeft echter heel wat voeten in de aarde gehad voor het zover was.

Mijn mening was als volgt. In artikel 10 van het Haagsch Verdrag staat, dat krijgsgevangenen op erewoord kunnen worden vrijgelaten, indien de wetten van hun land zulks veroorloven. Nederland bezat echter geen wet, waarbij het vrijlaten op erewoord aan krijgsgevangenen werd erkend en geregeld. De Duitsers hadden „vrijlating op erewoord" dus niet mogen verlenen en derhalve waren wij niet gebonden aan de gevolgen daarvan. Dat de officieren hun erewoord hebben gegeven, is tot daaraan toe, maar de Duitsers hadden het niet mogen vragen en nog minder verlenen; dit was een schending van het Haags Reglement. Aangezien het een onrechtmatige daad was, trok ik mij van de gevolgen niets aan, en ik heb de officieren, wanneer zij overkwamen, weer aangenomen. Zoals ik zeide, het heeft echter heel wat voeten in de aarde gehad, voor het zover was, want er waren vele tegenkantingen tegen deze redenering.

38280. De **Voorzitter:** Ja, want al hebben de Duitsers dit dan ten onrechte gevraagd, dan betekent dat nog geen verontschuldiging voor de mensen, die wel hun erewoord hebben gegeven; dit is een daad op zich zelf.

A. Dit interresseert mij niet; de man heeft een daad gedaan, die hij al of niet mocht doen, maar de Regering heeft daarmee niets te maken. De Duitsers hadden het niet mogen verlenen.

38281. De **Voorzitter:** Dit lijkt mij wel een zeer formele opvatting van de zaak. Ik kan mij voorstellen, dat men op het standpunt staat, dat de aangelegenheid los van deze daad, op zich zelf kan worden beoordeeld, maar wanneer men zijn erewoord heeft gegeven, kan dit iets zeggen omtrent de gezindheid van de persoon.

A. Dan behoort u, wat dit betreft, ook tot de „oppositie". Ten slotte heb ik deze mensen allen aangenomen.

38282. De **Voorzitter:** Er was, geloof ik, nog een onderscheiding tussen degenen, die hun erewoord hadden gegeven, maar dit hadden teruggestuurd en degenen, die dit niet hadden gedaan.

Wanneer het is teruggestuurd, betekent dit, dat de officier zijn erewoord heeft ingetrokken en zich weer als vrij Nederlander beschouwt. Het is weer iets anders, wanneer men dit niet doet.

A. Voor mij telde dit niet. Als iemand ontvlucht en daaraan een begin van uitvoering geeft en eerst dan zijn erewoord terugzendt (het is voorgekomen, dat dit per post geschiedde), dan heeft hij zijn erewoord reeds geschonden. Trekt hij zijn erewoord in vóórdat hij ontvlucht, dan heeft hij, als men het scherp stelt, het contract éénzijdig verbroken. De meesten waren er echter al van door op het moment, dat zij hun erewoord terugstuurden. De door u gememoreerde onderscheiding heb ik dus verder buiten beschouwing gelaten.

32283. De **Voorzitter:** Maar toch heeft men zijn erewoord gegeven; er is een groot onderscheid tussen de mensen, die hun erewoord wèl en zij die het niet hebben gegeven.

A. Wanneer er iemand kwam, die zijn erewoord *niet* had gegeven, hadden wij er uiteraard helemaal geen moeilijkheden mee. Het ging om hen, die het wel hadden gedaan en daarna zeiden: „Ik heb er genoeg van, ik ga naar de overkant".

Het ging er dus om, wat er met *deze* mensen moest gebeuren. Ik heb daarbij niet over het hoofd gezien, dat — als deze mensen nog eens in handen van de vijand zouden vallen — zij groot risico liepen. De meesten hebben dit risico echter genomen.

38284. De **Voorzitter:** Op zich zelf is het natuurlijk zeer te waarderen, dat men in Engeland is gekomen om mee te helpen de Nederlandse onafhankelijkheid te herstellen; dit neemt echter niet weg, dat de Regering misschien toch wel een andere houding had kunnen aannemen. Kunt u ook zeggen, waaruit de oppositie bestond? Waren dit autoriteiten in het leger of civiele kringen?

A. De tegenstelling heeft zich gedemonstreerd in het Kabinet.

38285. De **Voorzitter:** Er zijn toch ook civiele kringen buiten het Kabinet.

A. Hoe bedoelt u dit?

38286. De **Voorzitter:** Er kan ook een opinie zijn van vooraanstaande mensen, die niet in het Kabinet waren.

A. Daar heb ik niets van gehoord of het moest zijn van die officier, die diep teleurgesteld was, toen hij blijkbaar door een gerucht vernam, dat er een mogelijkheid bestond, dat hij niet zou worden aangenomen. Deze quaestie is helemaal in de cuisine intérieure van de Regering behandeld en hier was een felle tegenkanting.

38287. De **Voorzitter:** Ik zou nu graag van u willen weten, hoe in het begin van uw verblijf in Engeland de indeling van het Departement is geweest.

A. Een Iste, IIde, IIIde en IVde afdeling en de vliegdienst.
De Iste afdeling was de Generale Staf, de IIde Legering en Verpleging, de IIIde Personeel en de IVde Materieel.
De afdeling Bijzondere Aangelegenheden is pas later ontstaan, toen ik begon met de voorbereidingen voor de terugkeer; de z.g. afdeling B.A., onder leiding van luitenant-generaal *van der Vijver*.

38288. De **Voorzitter:** Was hij ook Secretaris-Generaal?

A. Dat is hij later geworden, maar niet meer onder mij. Hij was aanvankelijk hoofd van de Militaire Missie in Parijs. Toen in de eerste dagen van Mei de zaak misging, zijn de Ministers *Welter, van Kleffens* en ik naar Parijs gegaan en daar heb ik hem ook ontmoet. Ik heb hem naar Engeland gestuurd, omdat hij een waardevolle kracht was.

38289. De **Voorzitter:** Hij is dus zeer spoedig aan het Departement verbonden?

A. Ja.

38290. De **Voorzitter:** Wanneer is de Militaire Missie naar Londen gegaan?

A. In de ochtend van de 10de Mei hebben zij een poging gedaan om naar Engeland over te steken. Ik had twee watervliegtuigen in reserve op de Brasemermeren, één werd bestemd voor de Ministers *van Kleffens* en *Welter* en het ander voor de Militaire Missie. Het vliegtuig voor de missie werd door de Duitsers aangeschoten en toen zijn zij ten slotte met een schip gegaan. Zij zijn dus in de eerste dagen van Mei in Londen aangekomen.

38291. De **Voorzitter:** Wie was het hoofd van de Militaire Missie?

A. Generaal-majoor *van Oorschot.*

38292. De **Voorzitter:** Was de major *Carliste* zijn Engelse tegenspeler?

A. U moet hem niet zien als zijn tegenspeler; hij was de verbindingsofficier bij het War Office. Alle buitenlandse Mogendheden konden maar niet zo op het War Office terecht; zij moesten eerst naar de major *Carlisle,* die hen dan weer verder hielp.

38293. De **Voorzitter:** Zoudt u de taak van de missie willen omschrijven?

A. Alles, wat bij het War Office werd aangeboden, liep via de Militaire Missie; deze was dus de trait d'union tussen het Departement van Defensie en het War Office.

38294. De **Voorzitter:** Heeft de missie haar taak goed gedaan?

A. Volgens mij voortreffelijk. Ik heb heel veel gemak van deze missie gehad; dit kwam in hoofdzaak door generaal *van Oorschot.* Hij kent de Engelsen goed, hij spreekt vlot Engels, hij is zeer beminnelijk en hij begrijpt de Engelsen goed. Het bleek mij al spoedig, dat de Engelsen zeer op generaal *van Oorschot* waren gesteld. Hij heeft mij grote diensten bewezen.

38295. De **Voorzitter:** Naderhand is Prins *Bernhard* ten tonele verschenen, hij heeft ook een bepaalde taak of functie gehad. Kunt u hierover iets mededelen?

A. Bedoelt u de wijziging in de Militaire Missie in 1941?

38296. De **Voorzitter:** Vanaf December 1940 heeft de Prins deelgenomen aan de besprekingen tussen generaal *van Oorschot* enerzijds en major *Carlisle* anderzijds.

A. Hij deed dit in zijn functie van hoofdverbindingsofficier.

38297. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen Prins *Bernhard* en generaal *van Oorschot?*

A. Er was geen verhouding tussen deze twee autoriteiten. De hoofdverbindingsofficier stond rechtstreeks onder de Minister van Defensie; hij had alleen de opdrachten, die de Minister hem gaf, uit te voeren. Wanneer hij op eigen initiatief handelde, had hij de Minister daarvan in kennis te stellen.

38298. De **Voorzitter:** Is hier ook nog ingegrepen door zeer hoge Engelse autoriteiten om Prins *Bernhard* bij de Militaire Missie te plaatsen?

A. Om hem daar als verbindingsofficier te krijgen? Ja. Deze suggestie is gekomen van de zijde van Z.K.H. Prins *Bernhard* via de koning van Engeland. Op een gegeven moment werd ik voor een fait accompli gesteld. Ik ben bereid de brief daarover aan de commissie over te leggen.

De **Voorzitter:** Ik stel er wel prijs op.

A. Het is wel een brief van geheime aard, maar u kunt er uit zien hoe de zaak is gelopen.

38299. De **Voorzitter:** Hoe stond Minister *Gerbrandy* tegenover de missie?
Ik meen, dat hij van oordeel was, dat de missie kon worden opgeheven.

A. Ik kan u daaromtrent het volgende mededelen. In het voorjaar van 1941, vlak voor de crisis aan het Departement van Defensie, bereikten mij berichten, dat in Londen het gerucht de ronde deed, dat op Chester Square het plan was ontworpen tot reorganisatie van het Departement van Defensie. Dit plan hield onder meer in de opheffing van de Koninklijke Nederlandse Militaire Missie, aan wier hoofd stond de generaal-majoor *van Oorschot.*
Ik kon echter niet op deze praatjes ingaan. Voor een dergelijke reorganisatie moest men in elk geval bij de Minister van Defensie zijn. Onwaarschijnlijk kwam mij de inhoud van dit gerucht niet voor.
Door het te mijner kennis gekomen gerucht was ik gewaarschuwd, dat er weer iets op komst was, en inderdaad had ik kort daarop een onderhoud met de heer *Gerbrandy,* die mij mededeelde, dat hij gaarne zag, dat ik de Militaire Missie zou opheffen. Deze missie, zo zeide hij, was naar zijn oordeel volkomen overbodig.
In mijn mémoires heb ik aangetekend: „Waar een Minister van Justitie al geen verstand van heeft!"
Ik heb de heer *Gerbrandy* uiteengezet, waarom ik er niet aan dacht de Militaire Missie op te heffen. De missie werkte goed, zij vormde het contact in het overleg tussen mijn Departement en het War Office en het was mij bekend, dat de Engelsen gaarne met de missie werkten. De generaal *van Oorschot* was zeer goed bij het War Office geïntroduceerd en ten slotte wenste ik de missie niet op te heffen, omdat alles goed liep en ik er veel gemak van had.

38300. De heer **Korthals:** Op dat ogenblik was de heer *Gerbrandy* toch Minister-President?

A. Ja. De heer *Gerbrandy* betreurde het, dat ik niet op zijn suggestie wilde ingaan. Het gesprek werd vrij fel en ik zag mij daar-

door genoodzaakt tegenover de heer *Gerbrandy* te onthullen, dat ik heel goed wist, dat dit plan afkomstig was van Chester Square, en ik verzocht hem zich niet met mijn zaken te willen bemoeien. Deze reorganisatie van de Militaire Missie is tijdens mijn Ministerschap niet doorgegaan, maar ik was als Minister van Defensie nog niet verdwenen, of de Koninklijke Militaire Missie werd gereorganiseerd en, wat de opzet was, de generaal-majoor *van Oorschot* werd gepensionneerd.

De heer *van Boeyen* (Minister van Defensie a.i.) gaf als motief aan de generaal *van Oorschot* op, dat er doorstroming moest zijn in de hogere rangen en ook de jongere officieren een kans moesten hebben.

Als hoofd van de Militaire Missie is Z.K.H. opgetreden, hij kreeg de generaal-majoor *Phaff* toegevoegd, toenmaals nog kolonel.

38301. De **Voorzitter:** Wilde Minister *Gerbrandy* de Militaire Missie opheffen of reorganiseren? Wat waren zijn motieven daarvoor?

A. De heer *Gerbrandy* wilde de missie opheffen, hij vond haar overbodig; dit was zijn enige motief. Een ander motief heeft hij tegenover mij niet gebruikt. De achtergrond was, dat men op Chester Square graag generaal *van Oorschot* kwijt wilde, omdat hij zeer slecht in de pas stond bij de bekende heer *van 't Sant*. Men heeft toen het plan ontworpen, door opheffing van de Militaire Missie de generaal *van Oorschot* kwijt te raken. Naderhand, toen ik weg was, bleek, dat de missie niet te missen was; de Engelsen wilden niet anders werken dan door middel van de Militaire Missie. Hij werd dus ook niet opgeheven, maar gereorganiseerd, d.w.z. er werd een ander hoofd aangesteld.

38302. De **Voorzitter:** Welke bezwaren bestonden er tegen generaal *van Oorschot?*

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen. Verschillende malen heb ik de Minister-President gevraagd, mij deze bezwaren mede te delen. Het ging niet alleen tegen generaal *van Oorschot*, maar ook tegen tal van andere mensen van mijn Departement, o.a. de toenmalige kapitein *Kruls,* de overste *van de Plassche,* de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Post Uiterweer.* Tot heden toe zijn mij deze bezwaren nog niet bekend. Mondeling en schriftelijk heb ik de heer *Gerbrandy* herhaaldelijk verzocht, mij deze bezwaren mede te delen; hierop heb ik echter nooit antwoord gehad. Ik kan u een schriftelijk rappèl overleggen. Ik heb hier een brief van 20 Maart 1941, No. 76 P, van mij aan de Minister van Justitie, waarin ik hem heb gevraagd mij zijn bezwaren tegen deze heren mede te delen.

38303. De **Voorzitter:** Volgens die brief bestaan die hieruit, dat zij de heer *van 't Sant* zwart maakten.

A. Ik heb hem de feiten gevraagd, dit was een praatje.

38304. De **Voorzitter:** Hebt u nog andere brieven, behalve No. 76 P, die u kunt overleggen?

A. Neen, die heb ik niet bij mij.

38305. De **Voorzitter:** Vormden de officieren, waartegen hij bezwaren had, in een bepaald opzicht een collectiviteit?

A. Neen. Generaal *van Oorschot* zat in C. en A.-Building, dus een heel eind van Stratton House; kapitein *Kruls* en de heer *Post Uiterweer* waren mijn adjudanten; met hun werkzaamheden hadden zij niets met elkaar te maken. Er was dus helemaal geen collectiviteit.

38306. De **Voorzitter:** Vroeger ook niet?

A. Ook dat niet. In Holland was generaal *van Oorschot* steeds bij de Inlichtingendienst geweest, waarbij noch de heer *Kruls,* noch de heer *Post Uiterweer* werkzaam waren.

38307. De **Voorzitter:** Waren er ook bezwaren tegen de heren *van de Plassche* en *Olifiers?* Of lag dit op een ander vlak?

A. Ja. Het was natuurlijk aangewezen, deze heren in te schakelen bij een op te richten Inlichtingendienst; dit mocht echter niet. Deze heren mochten dit niet doen, de heer *van 't Sant* moest dit doen. Zij zijn dus op zij gezet en zijn ergens anders te werk gesteld.

38308. De **Voorzitter:** Er bestonden dus andere bezwaren tegen de heren *Kruls* en *Post Uiterweer.*

A. Inderdaad. Ik heb mij veel moeite getroost, deze bezwaren te weten te komen, ook in mijn eigen belang als Minister, omdat ik tegen hen geen enkel bezwaar had. Zij werkten hard, zij bewezen mij goede diensten. Herhaaldelijk heb ik gevraagd, mij de bezwaren mede te delen, maar zij werden mij onthouden.

38309. De **Voorzitter:** Welke instantie zou in de gedachten van Minister *Gerbrandy* de taak van de Militaire Missie hebben moeten overnemen? Is u dit bekend?

A. Neen. Minister *Gerbrandy* heeft tegen mij gezegd, dat hij de Missie wilde opheffen, maar hij heeft mij nooit verteld, hoe het dan verder moest. Hij kon haar echter niet opheffen, omdat de Engelsen nu eenmaal via een Missie wilden werken. Naderhand is dit ook gebleken en toen is er slechts een personeelsreorganisatie gekomen.

38310. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de taak van de Militaire Missie niet alleen bestond uit het onderhouden van de verbinding, maar dat zij ook op ander gebied nog wel iets had te doen, b.v. de aankoop van materialen en het sluiten van contracten, enz.

A. Dan was zij de tussenschakel. Zoals u zag uit de papieren, die ik u overlegde betreffende de bouw van het kamp, zijn de besprekingen veelal gevoerd via generaal *van Oorschot;* dit alles ging namens de Minister van Defensie. Wanneer er b.v. zo'n bespreking op het War Office was, ging generaal *van Oorschot* er heen en het hoofd van de afdeling Materieel, majoor *Grootenhuis,* die voorzien was van mijn instructies.

38311. De **Voorzitter:** U is dus van oordeel, dat de Militaire Missie heel goed werk heeft gedaan?

A. Ik zou het zelfs willen qualificeren als uitmuntend; ik kon niet zonder de Missie. Het is heel vaak voorgekomen, dat bepaalde zaken — ik kan hier geen voorbeeld noemen —, die verkeerd gingen, door generaal *van Oorschot* weer recht werden gezet.

38312. De **Voorzitter:** Door wiens schuld gingen deze zaken verkeerd?

A. Wanneer bijv. iets niet werd bereikt, dat ik gaarne wilde, werd generaal *van Oorschot* er op afgestuurd om het in orde te brengen.

38313. De **Voorzitter:** Was er niet de quaestie met de enkelkappen?

A. De Engelse autoriteiten stonden er op, dat de Nederlandse militairen, ook buiten dienst anklets zouden dragen. Hierover ontstond ontevredenheid en de kolonel *Sas,* die toen commandant was van het legioen, vond het nodig, de Minister van Defensie er voor te spannen om aan de Engelsen te vragen of de Nederlandse militairen geen vrijstelling kon worden verleend voor het dragen van anklets buiten dienst. Ik ben daarop niet ingegaan, omdat het zuiver een zaak betrof van de Nederlandse commandant met de Engelse militaire autoriteiten, waaronder hij ressorteerde. Niettemin heeft de hoofdverbindingsofficier buiten mij om deze quaestie aanhangig gemaakt bij het War Office, dat prompt antwoordde, dat het in deze zaak niet kon ingrijpen.

Dit was de quaestie van de anklets; generaal *van Oorschot* heeft hier enigszins buitengestaan.

38314. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat de quaestie van de enkelkappen toch wel met major *Carlisle* is besproken.

A. Het is behandeld in de vergadering van de missie met major *Carlisle.* De Engelsen deelden mijn standpunt, dat het een quaestie was tussen de Nederlandse troepencommandant en de Engelse troepencommandant, waaronder hij ressorteerde. Het was geen quaestie om te behandelen op het „level" van het Engelse War Office en het Nederlandse Departement van Defensie, daar hoorde het niet thuis.

38315. De **Voorzitter:** Generaal *van Oorschot* is toch niet tijdens uw Ministerschap ontslagen, was het niet iets later?

A. Ik heb pertinent geweigerd de mij opgegeven heren, waaronder ik ook de latere generaal-majoor *van Voorst Evekink* moet noemen, te ontslaan. Het waren *van Oorschot, van Voorst Evekink, van de Plassche, Post Uiterweer* en *Kruls.* Er werd mij geen enkel steekhoudend argument opgegeven, waarom deze mensen niet goed waren op een Departement, zodat ik heb geweigerd mij zonder personeel op een Departement neer te zetten. Het aantal mensen, dat bekwaam was om op een Departement te werken, was zeer gering.

38316. De **Voorzitter:** Zijn deze mensen later allen ontslagen?

A. Generaal-majoor *van Oorschot* is ontslagen.

38317. De **Voorzitter:** Al of niet op eigen verzoek?

A. Niet op eigen verzoek. Kolonel *van Voorst Evekink* is benoemd tot commandant in Wolverhampton; overste *van de Plassche* is op nonactiviteit gesteld; kapitein *Kruls* werd ontheven van zijn adjudantschap en kreeg een andere betrekking op het Departement en de luitenant-ter-zee *Post Uiterweer* werd ontheven van zijn adjudantschap en te werk gesteld op het Departement van Marine.

Het is wel aardig om te zien, dat ik niet zo verkeerd heb gedaan deze mensen te handhaven. Generaal *van Oorschot* is later, toen het met de Inlichtingendienst spaak liep, teruggeroepen; generaal-majoor *van Voorst Evekink* is later commandant van alle troepen in Engeland en militair attaché geworden, hij is eerst onlangs afgetreden; de toenmalige overste *van de Plassche* heeft het gebracht tot generaal-majoor en is laatstelijk militair attaché in Praag geweest; kapitein *Kruls* is met sprongen generaal-majoor geworden, chef staf van het Militair Gezag en is thans luitenant-generaal, chef van de generale staf; de luitenant-ter-zee *Post Uiterweer* heeft het na mijn aftreden gebracht tot commandant van de Nederlandse Marine in Engeland en bekleedt thans een vooraanstaande positie aan het Departement van Marine.

Ik moest echter deze mensen van mijn Departement wegzenden, omdat zij de heer *van 't Sant* niet bevielen. Dit is de ondergrond van alles.

38318. De **Voorzitter:** Welk principieel verschil bestond er tussen de functie van adjudant en die van ambtenaar aan het Departement? Het moet toch wel een zodanig verschil zijn, dat het ene niet werd getolereerd en het andere wel.

A. Als adjudant is men natuurlijk meer in direct contact met de Minister; men heeft misschien gedacht: „Als deze man uit de directe omgeving van de Minister is, dan is het beter."

Ik weet niet, waarom men het toen wel goedgevonden heeft, dat men hen op een andere plaats op het Departement plaatste. Misschien wel om aan geheime wensen te voldoen.

38319. De **Voorzitter:** Er was inmiddels een andere Minister gekomen.

A. Omdat ik altijd mijn bezwaren in de Ministerraad bekend maakte, wist de andere Minister heel goed, waar de schoen wrong. Toen hij dus ad interim werd belast met het Departement, is hij begonnen aan de geuite wensen te voldoen.

38320. De heer **Korthals:** Ik zou gaarne de volgende vraag willen stellen: wanneer ik u goed heb begrepen, moesten alle genoemde heren naar uw mening verdwijnen, omdat zij zich de toorn van de heer *van 't Sant* op de hals zouden hebben gehaald. Voor de commissie is nogal eens over de heer *van 't Sant* gesproken en ik zou het nu wel op prijs stellen, indien u dit nader zou kunnen adstrueren. Is dit meer een vermoeden of heeft u bepaalde feiten, die zouden kunnen aantonen, dat het ook inderdaad zo is?

A. Inderdaad kan ik het u aantonen. Ten eerste al uit het gezegde van de heer *Gerbrandy,* dat ik zoëven aanhaalde uit de brief 76 P, waarin hij zegt, dat hij bezwaar had tegen deze heren, omdat zij de heer *van 't Sant* zwart maakten.

38321. De **Voorzitter:** Is dit een brief van de Minister van Justitie of is het een aanhaling uit de brief van u?

A. Heeft u 76 P misschien bij de hand?

De **Voorzitter:** Ik heb hier slechts een uittreksel, voor de documentatie heeft dit niet veel waarde.

A. Als punt 1 er maar instaat.

38322. De **Voorzitter:** In het uittreksel staat bij P 76:

> „Brief van de Minister van Defensie aan de Minister van Justitie van 20 Maart, waaruit blijkt, dat de Minister van Justitie zich ongeveer 6 weken daarvoor bij de Minister van Defensie had beklaagd, dat enkele officieren uit zijn omgeving de heer *van 't Sant* naar buiten hadden zwart gemaakt."

Dit is natuurlijk geen bewijs, wij hebben dus liever, dat u een stuk produceert, waaruit duidelijk de bezwaren van de Minister van Justitie spreken.

A. Ik kan u deze produceren, maar ik kan ze in deze stapel papieren, welke ik bij mij heb, zo gauw niet vinden.

In mijn memoires heb ik het volgende staan:

> „De heer *Gerbrandy* deelde mij op zekeren dag in begin 1941 mede, dat er over den heer *van 't Sant* door de heeren aan mijn Departement kwaad werd gesproken. Achtereenvolgens noemde hij den generaal *van Oorschot,* den luitenant-kolonel *van de Plassche,* majoor *Grootenhuis,* en beide adjudanten, den luitenant-ter-zee 1ste klasse *Post Uiterweer* en den kapitein *Kruls.* Ik heb toen gevraagd of de heer *Gerbrandy* zijn bezwaren zwart op wit wilde stellen en ik zeide hem een zeer gestreng onderzoek toe. Aangezien hij in dit gesprek geen feiten kon noemen, zal men van mij kunnen begrijpen, dat ik deze houding aannam. Ik hoorde echter niets; mondeling heb ik den heer *Gerbrandy* verschillende malen herinnerd aan de geuite beschuldigingen en hem er op gewezen, dat de beschuldigden er recht op hadden te weten wat hun ten laste werd gelegd. Maar dit alles heeft niets geholpen en op 2 Juni 1941, den dag, waarop ik deze regelen schrijf, weet ik nog niet wat genoemde heeren hebben misdreven. Antwoord op mijn brieven heb ik nooit gehad. Blijkbaar mag men maar zoo'n beetje roddelen. Dit heele geval kan moeilijk door iemand anders zijn aangestookt dan door den heer *van 't Sant* zelf. Ook de Prins heeft zich in deze zaak niet onbetuigd gelaten en is persoonlijk mij komen mededeelen, dat te mijnen Departemente kwaad over den heer *van 't Sant* werd gesproken."

De Prins zeide mij, dat hij bij mij kwam op verzoek van de heer *van 't Sant.*

38323. De **Voorzitter:** Dit is geen brief, waaruit de bezwaren van Minister *Gerbrandy* blijken.

A. Neen, de heer *Gerbrandy* heeft mij slechts gezegd: „Zij maken de heer *van 't Sant* zwart" en verder niets. Hij is altijd in gebreke gebleven mij één bezwaar te noemen ten aanzien van de heren. Ik heb deze heren ook niets ten laste kunnen leggen.

38324. De **Voorzitter:** De brief van 20 Maart is meer een verzoek aan de Minister van Justitie om nadere gegevens over het kwaadspreken. In uw ambtsperiode is er in verband met deze aangelegenheid geen wijziging gekomen?

A. Neen, maar hier heb ik een brief van 26 November 1940, no. 890, waaruit dan wèl de bezwaren van de heer *Gerbrandy* blijken, welke brief ik met mijn antwoord daarop overleg.

38325. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets te zeggen over het werk van de Militaire Missie in uw ambtsperiode?

A. Neen.

28326. De **Voorzitter:** In welke andere landen had Nederland in die tijd nog een Militaire Missie?

A. Er is naderhand, in Juli of Augustus, een Militaire Missie naar Canada gegaan voor de recrutering.

De **Voorzitter:** Dit bedoel ik niet, hier zullen wij het straks nog over hebben.

A. In geen enkel land was er meer een Militaire Missie. De missie in Frankrijk was uit elkaar geslagen. Generaal *van der Vijver* had ik naar Engeland overgeplaatst met de toenmalige majoor *de Broekert.* Omdat er nog het een en ander was af te wikkelen, zijn aanvankelijk de kolonel *van Voorst Evekink* en de kapitein *de Ruyter van Steveninck* in Frankrijk gebleven, maar zij zijn later ook nog naar Engeland overgekomen. Daarmee was de Militaire Missie in Frankrijk ook opgeheven. Luitenant-kolonel *van Voorst Evekink* is begin 1941 overgekomen.

38327. De **Voorzitter:** Was aan de missie ook een kapitein *van Royen* verbonden?

A. Ja, daar was de kapitein *van Royen* aan verbonden, die zich minder correct heeft gedragen. Ik heb nog wanhopige pogingen aangewend hem naar Engeland te krijgen, maar ten slotte is deze man naar Holland teruggekeerd.

38328. De **Voorzitter:** Wat was er met de kapitein *van Royen* aan de hand?

In welk opzicht heeft hij zich niet correct gedragen?

A. Hij heeft niet voldaan aan de opdracht om mee te gaan naar Engeland, maar hij is naar Holland teruggegaan, omdat hij, naar hij beweerde, daar nuttiger werk zou kunnen doen. Hij heeft dus geen gevolg gegeven aan de opdracht van de toenmalige luitenant-kolonel *van Voorst Evekink* om mee naar Engeland te gaan. Luitenant-kolonel *van Voorst Evekink* kon in Frankrijk moeilijk iets doen, hij kon hem niet in arrest stellen.

38329. De **Voorzitter:** Wanneer is kapitein *van Royen* naar Nederland teruggekeerd?

A. Op 5 Februari 1941.

38330. De **Voorzitter:** Wanneer is de Militaire Missie opgeheven?

A. Het heeft vrij lang geduurd, voordat *van Voorst Evekink* in Engeland is gekomen; de oorzaak hiervan was onder meer, dat hij in Frankrijk moeilijk vervoergelegenheid kon krijgen en eind Augustus in Spanje te La Junquera is aangehouden en twee dagen later naar Frankrijk teruggestuurd. Ten slotte is hij van uit Marseille met een vliegtuig naar Casablanca gegaan en van daaruit naar Engeland.

38331. De **Voorzitter:** Kon hij niet via Zwitserland gaan?

A. Neen. Ik heb hier nog telegrammen, die aan *van Royen* zijn verzonden.

38332. De **Voorzitter:** Wilt u ze misschien even voorlezen?

A. Op 9 Februari heeft *van Royen* mij geschreven, dat hij het beter vond naar Holland terug te gaan. Te voren had hij mij, 13 December 1940, een telegram gezonden, waarin hij om ontslag verzocht. Ik heb dit geweigerd.

38333. De **Voorzitter:** Dus hij heeft toch ontslag gevraagd en is niet zonder meer vertrokken.

A. Ja. *Van Voorst Evekink* heeft, toen *van Royen* reeds vertrokken was, ook nog een poging gedaan om hem tot andere gedachten te brengen en heeft het volgende telegram gezonden aan een bevriende Fransman: Prière instamment conseiller *Bob* (d.i. *van Royen)* en mon nom de nous joindre.
Van *Kruls* heb ik in mijn archief afschrift van twee telegrammen, die hij aan *van Royen* zond:

1°. „Chef avait répondu votre télégramme du treize décembre stop Il tient à l'exécution de votre mission stop Démission pas acceptée stop à mon avis votre place est chez nous."

2°. „Désolé de votre télégramme stop Votre collaboration ici est nécessaire."

5 Februari seint *van Royen* aan *Kruls:*

„Démarche irréparable pour repatriement déjà fait stop Me croyant dans impasse sans perspective j'ai voulu regagner possibilités de servir le pays stop Soyez convaincus de bonne intention stop Merci pour télégramme cordial."

38334. De **Voorzitter:** U heeft het Ministerie van Buitenlandse Zaken er waarschijnlijk ook in gemengd. Ik heb hier een brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, gericht aan de Minister van Defensie:

„Met verwijzing naar vorige correspondentie betreffende de Nederlandse Militaire Missie in Frankrijk, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens met verzoek om terugzending, schrijven met bijlage te doen toekomen van den voormaligen consul-generaal van Frankrijk, dd. 11 Januari jl., waaruit Uwer Excellentie gelieve te ontwaren, dat het vertrek van den overste *Van Voorst Evekink* en den kapitein *de Ruyter van Steveninck* thans aanstaande is. Ik zou het op prijs stellen van Uwer Exellentie te mogen vernemen, of hij inderdaad niet wenscht, dat kapitein *van Royen* zich alsnog naar Engeland begeeft."

Dit is door u beantwoord met het telegram:

„Démission *van Royen* pas acceptée."

Is de Militaire Missie in Frankrijk ook gehandhaafd onder het Vichy-bewind?

A. Toen de Duitsers Parijs naderden, heeft *van Voorst Evekink* tegelijk met onze gezant, de heer *Loudon,* Parijs verlaten en is naar het zuiden van Frankrijk getrokken. Hij is bij de Franse Regering gebleven, totdat op een gegeven moment zijn aanwezigheid daar niet meer nodig was, en ik heb hem geseind, dat hij moest overkomen. Hij had vanaf dat moment geen opdracht meer, hij moest alleen trachten naar Engeland te komen. Hij behoorde toen niet meer tot de Militaire Missie, hij stond volkomen op zich zelf.

38335. De **Voorzitter:** De taak van de Militaire Missie is dus geëindigd ongeveer Juli 1940, bij de capitulatie van Frankrijk.

A. Ja. Toen is zijn taak beëindigd, hij is nooit bij de Vichy-Regering geweest.

38336. De **Voorzitter:** Kon de Militaire Missie op grond van internationale bepalingen niet teruggaan naar Engeland?

A. Men liet haar niet gaan. *Van Voorst Evekink* heeft veel tegenwerking gehad. Op een gegeven moment heeft hij getracht via Spanje te gaan; met heel veel moeite had hij daarvoor benzine gekregen. Hij moest echter eerst een hele middag op stap om vaatjes en bidons te kopen om de benzine in te doen, want die gaven ze hem niet. Toen hij in Spanje kwam, is hij daar aangehouden; hij is toen na 2 dagen teruggegaan, anders was hij in de gevangenis terechtgekomen. Ten slotte is hij naar Marseille gegaan en heeft zich met *de Ruyter van Steveninck* op een slinkse manier in een vliegtuig weten te werken. Op deze wijze zijn ze in Casablanca aangekomen.

38337. De **Voorzitter:** Er is een overeenkomst gesloten tussen Nederland en de Engelse Regering betreffende het gebruik van de Nederlandse strijdkrachten in Engeland, de z.g. „Allied Forces Act". De verhouding tussen de beide legers berustte daarop. U heeft hieraan natuurlijk ook daadwerkelijk medegewerkt. Hadden ook de andere landen, die in een dergelijke positie verkeerden, b.v. Noorwegen, een zodanige overeenkomst met Engeland gesloten?

A. Hier moet ik u het antwoord op schuldig blijven, dit durf ik niet te zeggen.

38338. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen omtrent de inhoud van deze overeenkomst? Ik meen, dat het zo was, dat onze strijdkrachten zouden worden gebruikt onder Brits opperbevel; het Nederlandse leger bleef echter een eenheid. Is dit juist?

A. Ja.

38339. De **Voorzitter:** Heeft deze verhouding nog moeilijkheden opgeleverd?

A. Heeft u daar het stuk, zoals het uiteindelijk is getekend?

38340. De **Voorzitter:** Ik weet niet of dit het is, zoals het is getekend, maar ik heb hier een overeenkomst, waaronder de namen staan van *Eelco van Kleffens* en *Anthony Eden.*

A. Mag ik het stuk even zien?

38341. De **Voorzitter:** Misschien kunt u over deze passage iets mededelen:

„In het geval van gezamenlijke operaties met als doel de herovering van Nederland, zullen de Nederlandsche strijdkrachten te land eveneens onder Britsch opperbevel staan met dien verstande, dat in een later stadium, wanneer Nederlandsch grondgebied zal zijn bezet door geallieerde strijdkrachten, het opperbevel op verzoek van de Nederlandsche Regering kan worden overgedragen aan een officier van de Nederlandsche strijdkrachten."

A. Het was natuurlijk heel begrijpelijk, dat wij aanvankelijk bij een invasie onder Brits opperbevel zouden komen, maar daarna zou het, naar mijn oordeel, zo moeten zijn, dat, wanneer het ging om de bevrijding van Nederland, op verzoek van de Nederlandse Regering het opperbevel moest worden overgedragen aan een Nederlandse officier. Ik heb hierop bij de Engelsen zeer aangedrongen; zij konden mijn standpunt begrijpen. Wij hadden bij een dergelijke operatie natuurlijk de hulp van Engeland nodig, maar wanneer het ging om het vechten op eigen grondgebied, dan moest het bevel in handen van een Nederlandse opperbevelhebber worden gelegd. U weet in hoeverre dit is gebeurd.

38342. De **Voorzitter:** Het leger en de vloot, voor zover de laatste zich in Europa bevond, werden onder Brits opperbevel gesteld. Zijn

uit deze verhouding ook nog moeilijkheden voortgevloeid of is alles goed verlopen?

A. Dit heeft geen moeilijkheden opgeleverd, althans niet gedurende mijn Ministerschap.

38343. De **Voorzitter:** Was iedereen in het leger het hiermede ook eens? Ik meen, dat ik eens ergens heb gelezen, dat er onder de jongere militairen de begeerte was, geen deel uit te maken van het Engelse leger. Is u dit bekend?

A. Misschien is dit een gesprek geweest van jongeren onder elkaar, maar het is nooit als voorstel bij mij gekomen. Ik moet echter opmerken, dat wij geen deel uitmaakten van het Engelse leger, doch als Nederlands contingent onder Brits bevel stonden.

38344. De **Voorzitter:** Wat de marine in het Verre Oosten betreft, was deze quaestie anders geregeld. Voor zover ik het heb kunnen nagaan, zou er zijn een samenwerking van de Nederlandse en Britse marine, doch onder Nederlandse leiding. In één van de paragrafen van de overeenkomst staat:

> „Indien toevoeging van eenheden van de Britsche Marine aan de Nederlandsche marine in het Verre Oosten plaats vindt, zal dit geschieden onder Nederlandsche bevelen."

Van onze kant beschouwd, was dit een goede noot.

A. In het Verre Oosten waren meer eenheden van de Nederlandse marine dan van de Engelse, vooral in de wateren van onze archipel. Het was dan ook logisch, dat, wanneer er in die wateren een Engels oorlogsschip kwam, dit zich schikte naar het Nederlandse opperbevel.

38345. De **Voorzitter:** Ik meen, dat dit later ook in practijk is gebracht.

A. Ja. Vóór de slag in de Javazee is op een gegeven moment het bevel van de Amerikaanse admiraal overgegaan op admiraal *Helfrich.*

38346. De **Voorzitter:** Zijn er nog langdurige onderhandelingen geweest over de totstandkoming van deze overeenkomst of is dit zonder veel discussie gepasseerd? Behalve dan het punt, dat u zoëven noemde.

A. Er zijn natuurlijk enkele ontwerpen geweest, maar ik kan u niet zeggen wanneer het zo ver was, dat de beide handtekeningen er onder werden gezet. Men heeft van het begin af aan samengewerkt op een prettige manier, maar er moest ten slotte iets zwart op wit staan. Dat kost altijd even tijd. Hoelang het heeft geduurd, zou ik u uit mijn hoofd niet durven zeggen.

38347. De **Voorzitter:** Werden de onderhandelingen alleen gevoerd door de Minister van Buitenlandse Zaken, die het stuk heeft ondertekend, of was dit een Kabinetszaak?

A. De onderhandelingen werden ten slotte op diplomatiek niveau door de Minister van Buitenlandse Zaken gevoerd, nadat hij natuurlijk te voren overleg had gepleegd met de Minister van Defensie.

38348. De **Voorzitter:** Na uw ontslag is u tot ongeveer 1 Januari 1942 op nonactiviteit gesteld. U is toen benoemd tot lid van de Combined Chiefs of Staff.

A. Ja, tot Regeringsvertegenwoordiger.

38349. De **Voorzitter:** Dus geen lid?

A. Neen. The Combined Chiefs of Staff zijn de verenigde staven van de Engelsen en de Amerikanen. Hierbij hadden enige landen een vertegenwoordiger — Nederland was het eerste land — om, indien de oorlogvoering hun land betrof, te kunnen worden geraadpleegd en mede een stem in het kapittel te kunnen hebben.

38350. De **Voorzitter:** Misschien kunt u iets vertellen over hetgeen u in die qualiteit heeft gedaan.

A. Ik moest op de hoogte blijven van het verloop van de oorlog en gegevens verstrekken aan the Combined Chiefs of Staff, waaraan het behoefte had. Voorts moest ik de oorlogsleiding op de hoogte houden van de gebeurtenissen in Holland. Dit is in het kort mijn taak geweest.

38351. De **Voorzitter:** Ging het geven van inlichtingen altijd van u uit, of werd er ook wel door the Combined Chiefs of Staff om verzocht? Woonde u alle vergaderingen bij of deed u dit alleen op verzoek?

A. De vergaderingen werden bijgewoond òf op verzoek van the Combined Chiefs of Staff òf wanneer wij er om verzochten. Wij waren niet bij alle vergaderingen; wanneer er bijv. werd gesproken over zaken, die alleen de Engelsen en Amerikanen aangingen en waarbij Nederland niet betrokken was, werden wij er buiten gelaten. Ik gaf zoveel mogelijk inlichtingen, waardoor men zo min mogelijk had te vragen. Mij is echter veel gevraagd op tactisch gebied, met name over de wijze van oorlogvoeren in ons polderland.

38352. De **Voorzitter:** Is het verzoek tot de benoeming uitgegaan van Amerika en Engeland of was het een verzoek van de Nederlandse Regering?

A. Ik meen mij te herinneren, dat het van de Nederlandse Regering is uitgegaan een vertegenwoordiger naar the Combined Chiefs of Staff te zenden. De eerste vertegenwoordigers waren voor de marine schout-bij-nacht *Termijtelen* en ik voor de landmacht; toen wij echter in Washington aankwamen, was het college „Combined Chiefs of Staff" nog in wording, zodat de start moeilijk is geweest. Zo was bijvoorbeeld het gebouw, waarin the Combined Chiefs of Staff zouden worden gevestigd, nog niet gereed. Aanvankelijk konden wij daar maar één kamer krijgen. Later breidde het personeel zich echter zo uit, dat wij een huis hebben moeten huren om onze bureaux onder te brengen.

38353. De **Voorzitter:** Waren er ook nog andere landen dan Nederland, die een vertegenwoordiger hadden aangewezen?

A. Of het officiële vertegenwoordigers waren, zoals Nederland had, is mij niet bekend; er waren echter wel vergaderingen, waarbij een Chinese, een Franse en ook een enkele maal een Poolse vertegenwoordiger aanwezig waren. Toen de Poolse chef van de generale staf, generaal *Sikorsky,* zelf eens overkwam naar Amerika, heeft hij de gelegenheid gekregen bij the Combined Chiefs of Staff een verklaring af te leggen. Voor zover mij bekend is, was alleen de Nederlandse vertegenwoordiging permanent en regelmatig.

38354. De **Voorzitter:** Had u ook een kleine staf bij u?

A. Ja. Wij zijn aanvankelijk heel bescheiden begonnen. De marine- en de landmachtvertegenwoordiger hadden ieder een adjudant en samen één secretaresse; naarmate het werk toenam, is dit uitgebreid en op het laatst was er een bezetting van ongeveer 15 officieren. De kwestie van de olie vereiste zeer veel werk. Immers, de olie- en benzinevoorziening in deze oorlog was zeer belangrijk; er was de Amerikanen alles aan gelegen, dat bij de herovering van Nederlands grondgebied in het Verre Oosten de daar aanwezige oliebronnen zo spoedig mogelijk weer in exploitatie zouden worden gebracht. Daarom hadden zij ons gevraagd maatregelen te nemen, dit zo spoedig mogelijk te doen. Dit was een zeer moeilijke organisatie, omdat daarvoor het technisch personeel van de Nederlandse oliemaatschappijen, die over de hele wereld waren verspreid, in Amerika verzameld moest worden, ten einde daarmede een eenheid te vormen, die ogenblikkelijk aan het werk kon gaan, wanneer b.v. een olierijk gebied van Nieuw-Guinea was heroverd op de Japanners. Dit gaf heel veel werk en het kostte nogal wat personeel.

38355. De **Voorzitter:** Wie was in die tijd de militair attaché in Washington?

A. In die tijd was kolonel *Weijerman* militair attaché.

38356. De **Voorzitter:** Zijn er veel moeilijkheden met hem geweest? Kunt u hierover iets mededelen?

A. Ja. Het komt in het kort hierop neer, dat deze kolonel eigenlijk weigerde zijn loyale medewerking te verlenen aan de beide Regeringsvertegenwoordigers bij the Combined Chiefs of Staff. Hij werkte met zijn contacten en de inlichtingen, die hij kreeg, wenste hij niet aan de Regeringsvertegenwoordigers te geven. Ook wenste hij, dat ik — wanneer ik met een Amerikaanse legerautoriteit van het War Department ging praten — dit door zijn tussenkomst zou doen. Hij nam een houding aan, alsof hij in het contact met de Amerikanen „de man" was. Hij toonde een souvereine minachting voor de twee Regeringsvertegenwoordigers in Washington.

38357. De **Voorzitter:** Hoe was de hiërarchische verhouding tussen u en hem?

A. Hiërarchisch hadden de beide Regeringsvertegenwoordigers niets over hem te zeggen; het sprak echter vanzelf, dat wij natuurlijk trachtten de militair attaché in onze werkzaamheden te betrekken, omdat de gegevens, waarover hij beschikte, en de connecties, die hij had, voor ons van grote waarde konden zijn. In de eerste dagen, die ik in Washington was, liet hij zich al zeer onaangenaam uit door te zeggen: „Ik heb niets met u te maken". De ambassadeur, de heer *Loudon,* heeft wanhopige pogingen in het werk gesteld, de militair attaché tot andere gedachten te brengen. Hij heeft zich zelfs de moeite getroost een paar vergaderingen te leiden, waarbij de Regeringsvertegenwoordigers, de militair attaché en de marine-attaché, de schout-bij-nacht *Meyer Ranneft,* waren, ten einde op deze wijze het onderling contact te bevorderen. Met de schout-bij-nacht *Meyer Ranneft* zijn practisch weinig moeilijkheden gerezen. Kolonel *Weijerman* was echter niet tot rede te brengen; herhaaldelijk hebben wij dit naar Londen gerapporteerd en gevraagd deze officier af te lossen, omdat hij de zaak geen goed deed. Deze man was wars van alles en werkte tegen. De heer *van Mook* hield deze kolonel de hand boven het hoofd; ten slotte is echter het in Washington beroemd geworden telegram naar Londen gegaan, waarin stond: „Nu heeft *Weijerman* zelfs ruzie met *van Boetzelaer*", althans woorden van die strekking. Daarop is hij verdwenen.

38358. De **Voorzitter:** Wie was de directe chef van de militair attaché?

A. Zijn directe chef was de ambassadeur en ook de Minister van Koloniën. Voor zijn werk als militair attaché in Washington was de ambassadeur zijn chef, voor zijn all round militair werk de Minister van Koloniën, die — indien ik mij niet vergis — hem ook had benoemd. Hij rapporteerde dan ook rechtstreeks aan de Minister van Koloniën. Dat heeft hij mij persoonlijk gezegd.

38359. De **Voorzitter:** Er was in elk geval iemand, die hem kon bevelen het contact op de best denkbare wijze uit te oefenen. Waarom is dit bevel niet gegeven?

A. Omdat er dan een tegenstelling kwam tussen de gezant in Washington en de Minister van Koloniën, de heer *van Mook.* De ambassadeur heeft hem herhaaldelijk op zijn verplichtingen gewezen; hij verschool zich echter altijd achter de heer *van Mook* en schakelde hem dan in. Het was voor de heer *Loudon* een zeer moeilijke positie. Ik ben bij besprekingen geweest, waarbij de heer *Loudon* moeite deed hem tot inkeer te brengen, maar deze kolonel was onwillig.

38360. De **Voorzitter:** Wanneer de directe chef hem bevelen geeft, dan heeft hij er zich aan te houden. Hij kan zich natuurlijk beroepen op een ander, maar waarom heeft die dan niet het bevel gegeven? Hier hapert iets.

A. Dit is ook uitentreuren aan Londen gerapporteerd door de Regeringsvertegenwoordigers met het verzoek deze kolonel terug te halen, maar in Londen deed men het niet.

38361. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Ik denk, omdat de heer *van Mook* zei, dat deze man er moest blijven.

38362. De **Voorzitter:** Ondanks alles?

A. Ik herinner mij nog wel, dat het zo ver kwam, dat, toen de Regeringsvertegenwoordigers hem iets verzochten, hij antwoordde: „Ik wens hierop niet te antwoorden." U kunt zich deze toestand niet voorstellen; van de zijde van Londen liet men de Regeringsvertegenwoordigers gewoon in hun hemd staan. Men deed er niets aan om aan deze ongewenste toestand een einde te maken. *Weijerman* kon bovendien de eerste viool niet spelen — en daarom was deze zaak zo belangrijk —, omdat the Combined Chiefs of Staff pertinent niet met een militair attaché wensten te werken. Zij waren van oordeel, dat de militair attaché's altijd nog een diplomatieke status en ondergeschiktheid hadden. Geheimen, die bij the Combined Chiefs of Staff werden besproken, behoorden — indien gewenst — buiten de diplomatieke sfeer te blijven. En nu zag men het zo, dat militair attaché's op een gegeven moment verplicht zouden kunnen zijn hun gezant of ambassadeur in te lichten omtrent militaire geheimen. De beide Regeringsvertegenwoordigers van hun kant hadden dus een reden om van de militair attaché te profiteren, maar deze moest vooral niet op het eerste plan worden gebracht of worden opgenomen in hun milieu als Regeringsvertegenwoordigers. Geschiedde dat, dan zouden wij, wat het geven van inlichtingen betreft, op een gegeven moment worden afgesneden van the Combined Chiefs of Staff; die kans bestond inderdaad. Het geval heeft zich met Canada voorgedaan; aanvankelijk had men voor Canada de Canadese militair attaché aangesteld, toen men dit echter bemerkte, bleek men hem uit te schakelen, doordat men hem geen berichten meer verstrekte.

Maar de heer *Weijerman* voelde er niets voor, op het tweede plan te komen en heeft zich daartegen verzet.

38363. De **Voorzitter:** Het is wel merkwaardig, dat zoiets in oorlogstijd kan plaats vinden. Wanneer het een zakelijk verschil is, kan men er over vechten; dit is echter een onverkwikkelijk competentieverschil en persoonlijke geraaktheid.

A. Ja, deze man was hoogst eer- en heerszuchtig; hij voelde zich vermoedelijk op zijn tenen getrapt door het besluit van de Regering om een vlag- en een opperofficier als Regeringsvertegenwoordigers aan te stellen.

38364. De **Voorzitter:** U achtte deze houding natuurlijk onjuist.

A. Volkomen, doch de Regering te Londen wenste dit niet in te zien ondanks alle protesten van vice-admiraal *Stöve* en van mij, om van die van de ambassadeur nog maar niet eens te spreken. Ik ben bereid de gehele correspondentie hierover aan de commissie ter inzage te geven. Wij hebben gevochten deze man weg te krijgen, maar wij hebben niets bereikt.

38365. De **Voorzitter:** Ik zou het graag ter inzage hebben. Heeft dit alles u werkelijk in uw werkzaamheden belemmerd?

A. Belemmerd ja, doch wij hadden zelf ook veel contacten en waren goed geïntroduceerd; wij hadden echter meer geweten, als kolonel *Weijerman* ons ook zijn inlichtingen had medegedeeld.

38366. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat dit conflict de Nederlandse zaak schade heeft gedaan?

A. Neen, maar dat is dan uitsluitend te danken aan de tact van de ambassadeur en de Regeringsvertegenwoordigers, die, zoals vanzelf spreekt, daarvan naar buiten niet deden blijken.

38367. De **Voorzitter:** Het was ten slotte van geringer belang.

A. Ja. Waarschijnlijk zal dit ook wel de reden zijn geweest, dat de Nederlandse Regering — hoewel volkomen ten onrechte — zei: „Laat ze in Washington maar kibbelen, wij doen er niets aan, wij vinden het niet belangrijk genoeg."

38368. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk was het feit wel in brede kringen bekend.

A. Wij spraken er niet over.

38369. De **Voorzitter:** Het kan natuurlijk aan de Nederlandse naam schade doen, wanneer in oorlogstijd bepaalde instanties hevige ruzie met elkaar hebben.

A. Inderdaad, maar wij hebben er niemand iets van laten merken.

38370. De **Voorzitter:** Ten slotte is hij opgevolgd door kolonel *Roos,* na een onenigheid met de ambassadeur?

A. Met de „ambassade". Toen is het telegram gestuurd: „Hij heeft nu zelfs ruzie met *van Boetzelaer*". Dit is de reden geweest hem ten slotte weg te halen. Kolonel *Roos* is toen benoemd tot militair attaché; deze was al een tijd op ons bureau werkzaam geweest als luchtvaartdeskundige, hij was een kolonel van het Indische leger. Met hem hebben wij steeds zeer prettig samengewerkt.

38371. De **Voorzitter:** Hoe lang bent in deze functie in Washington gebleven?

A. Tot April 1945 ben ik officieel in deze functie gebleven, maar sinds 5 October 1944 heb ik deze functie niet kunnen waarnemen, daar ik toen uit Washington ben weggegaan naar Londen.

38372. De **Voorzitter:** Waarom is u teruggegaan?

A. In 1943 ben ik eens naar Londen teruggekeerd om overleg te plegen met de Regering en in 1944 — dus het tijdstip, waar u naar vraagt —, ben ik teruggegaan, omdat ik bezwaren had tegen de wijze, waarop, mijn inziens, de oorlog in Nederland werd gevoerd, en de plannen, welke men verder koesterde.

Ik meende, dat het noodzakelijk was, dat Nederland veel meer invloed op de oorlogvoering op zijn grondgebied moest krijgen dan het had.

Zoals u bekend is, was in September de slag bij Arnhem. In Washington hoorden wij natuurlijk het verloop van deze operatie. Het stond bij mij als een paal boven water, dat het zo ook niet kon. Het is een debacle geworden. Deze operatie was slecht „getimed" en er waren te weinig troepen ingezet.

Om verder bloedvergieten en narigheid te voorkomen en wetende welke plannen men verder koesterde, heb ik hierover op 2 October te 11.00 uur gesproken met Field-Marshall Sir *John Dill,* Engels lid van the Combined Chiefs of Staff en op 3 October te 11.30 uur met generaal *Marshall,* chef van de Amerikaanse Generale Staf en Amerikaans lid van the Combined Chiefs of Staff. Tegenover deze autoriteiten heb ik uiteengezet, hoe volgens mij de oorlog op de noordelijke vleugel moest worden gevoerd. Voorts besprak ik met hen opleiding en bewapening van de gezagsbataljons, bestemd voor Nederlandsch-Indië, en de oprichting van een legerkorps voor Nederlandsch-Indië. Generaal *Marshall* vond een en ander dermate belangrijk, dat hij zei, dat ik dit mijn Regering moest mededelen. Hij was het — naar ik meende te bemerken — met mijn zienswijze eens en zei, dat ik de volgende dag naar Engeland moest vertrekken. Generaal *Marshall* zelf moest voor een bespreking naar *Eisenhower* en zou het er dan meteen met hem over hebben. Dit is de reden, waarom ik de 5de October 1944 naar Engeland ben vertrokken. Minister *van Mook* was op dat moment ook in Washington. Wij samen telegrafeerden, dat ik zou overkomen om een belangrijke mededeling te doen, waarop prompt het antwoord kwam: „Overkomst van *Dijxhoorn* niet nodig en niet gewenst."

38373. De **Voorzitter:** Hoe is het mogelijk, dat, wanneer een oud-Minister seint, dat hij mededelingen heeft te doen, het antwoord is: „Hij moet niet komen."? Was het niet de plicht van de Regering, de mededeling in elk geval in ontvangst te nemen?

A. Ik zou het ook zeggen, maar toch ontving ik dit telegram.

38374. De heer **Korthals:** Van wie was dit telegram afkomstig?

A. Van *Gerbrandy*. De heer *van Mook* heeft mij toen gezegd, dat ik toch moest gaan. Hij zou mij een brief meegeven.

38375. De **Voorzitter:** Was men op het moment, dat *Gerbrandy* zijn telegram naar Amerika zond, van bepaalde zijde ingelicht over de inhoud van uw mededelingen?

A. Gedeeltelijk. Ik leg u hierbij afschrift van de telegrammen over.

38376. De **Voorzitter:** Heeft u enig idee, waarom de Regering toen dit telegram heeft verzonden?

A. *Gerbrandy* zei: „Nu de oorlog dichter bij Nederlands gebied komt, wil *Dijxhoorn* er zeker dichter bij zijn." Ik heb hierover toen mijn schouders maar opgehaald en geen commentaar gegeven.

38377. De **Voorzitter:** Was het op zich zelf onjuist, dat u zou wensen aan de herovering van Nederland deel te nemen?

A. Ik had geen werkzaam aandeel in de herovering van ons land, ik was geen troepencommandant; het zou alleen uit nieuwsgierigheid hebben kunnen zijn, dat ik er bij had willen zijn. Maar voor een dergelijke onzinnige veronderstelling haal ik mijn schouders op.

In de nacht van Vrijdag op Zaterdag was ik in Engeland aangekomen en ik heb mij Zaterdagmorgen vroeg met de meeste spoed naar het Departement begeven om deze belangrijke mededelingen te doen.

38378. De **Voorzitter:** Welk Departement?

A. Eerst naar het Departement van Algemene Oorlogvoering, dus naar de Minister-President, en toen naar Oorlog. Noch de ene, noch de andere Minister wenste mij te ontvangen. Ik moest volledigheidshalve zeggen, dat — toen ik die morgen een tweede poging deed om tot die Ministers door te dringen —, er een vergadering was van de „Ministers-kwartiermakers". Ik heb mij daar toen laten aandienen. Ik ben echter niet verder gekomen dan de gang. Minister *van Lidth de Jeude* stak zijn hoofd buiten de deur en zei: „Dag generaal, wat hebt u te vertellen?". Ik antwoordde, dat ik een zeer belangrijke mededeling omtrent de oorlogvoering had te doen en lichtte de Minister heel kort in. Hij antwoordde, dat hij op het ogenblik geen tijd had. Toen ik nogmaals zei, dat het zeer belangrijk was, werd ik bedankt en verdween de Minister weer in de vergadering. Zo behartigde deze bewindsman 's lands zaken en zo behandelde deze bewindsman een generaal, Regeringsvertegenwoordiger in the C.C.S. Ik ben dus onverrichterzake naar huis gegaan.

38379. De **Voorzitter:** Bent u in Londen gebleven?

A. Ja. Maandag ben ik opnieuw begonnen pogingen te doen om te worden ontvangen. Natuurlijk had ik Zaterdagochtend de brief van *van Mook* op het Departement van *Gerbrandy* achtergelaten. Eindelijk konden de Ministers *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* mij Maandagmiddag te 12.45 uur ontvangen. Ik ben er heengegaan en ik werd door de Minister-President ontvangen met de woorden: „Ik vind uw optreden hoogst indisciplinair. Als ik militair was, zou ik u straffen." Hij deelde mij voorts mede, dat hij eerst van plan was geweest mij in het geheel niet te ontvangen.

38380. De **Voorzitter:** Bestond er een hiërarchische verhouding tussen de Minister-President en u?

A. In het geheel niet.

38381. De **Voorzitter:** Waaruit bestond het indisciplinaire optreden?

A. Dat weet ik niet. Blijkbaar doelde hij op het telegram, waarin stond, dat mijn overkomst niet nodig en niet gewenst was.

38382. De **Voorzitter:** Als er geen hiërarchische verhouding was, kon men dan wel van indisciplinair spreken?

A. Minister *Gerbrandy* blijkbaar wel. De Minister was heel boos. Toen hij een beetje bedaard was, heb ik gevraagd of hij de brief van *van Mook* al had gelezen. Hij wist van een brief van *van Mook* niets. Hij heeft daarop deze brief laten opzoeken en hem in mijn bijzijn opengemaakt en gelezen; toen veranderde hij als een blad aan een boom en kon ik hem alles vertellen.

38383. De **Voorzitter:** Kunt u misschien zeggen, waaruit de mededeling bestond?

A. Op Vrijdag 29 September 1944 hoorde ik in een vergadering van the Combined Chiefs of Staff uit de mond van de voorzitter, admiraal *Leahy,* dat er plannen bestonden, althans gesproken werd, over het oprukken in de richting van Rotterdam, hetzij van uit het zuiden, hetzij van uit het oosten. Hiervoor voelde ik niets, men kon veel beter eerst met de Duitsers afrekenen door een omvatting van de noordelijke vleugel en het Ruhrgebied, waarbij men Nederland even links kon laten liggen. Anders zou Nederland oorlogsterrein worden, zonder dat het voor de oorlogvoering van enig belang zou zijn. Al zou men het handje vol Duitsers in Nederland verslaan ten koste van dit land en zijn inwoners, dan had men daarmede nog niet het Duitse leger verslagen.

Ik was dus speciaal naar Engeland overgekomen om er bij de Regering op aan te dringen, iemand te plaatsen bij de 21ste Army Group, dan wel bij generaal *Eisenhower,* die invloed op de oorlogvoering kon uitoefenen. Ik heb gezegd: *„Gerbrandy,* wanneer de oorlog op deze wijze wordt doorgevoerd, kunt u niet meer met fatsoen in Nederland terugkeren, want de Regering heeft niet de minste invloed op de gang van de oorlogvoering gehad. Er is geen Nederlands officier, die enig advies kan geven", althans woorden van die strekking. Ik heb toen nog de debacle van Arnhem aangehaald; deze had niet behoeven te gebeuren, indien er bij *Montgomery* maar een Nederlands staf-officier was geweest, met een stem in de „planning". Maar er was niemand, die *Montgomery* advies gaf.

38384. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat de Regering wel getracht heeft adviezen te geven. Is u hiervan iets bekend?

A. Neen, dit weet ik niet.

38385. De **Voorzitter:** De mogelijkheid bestaat, dat men het getracht heeft, maar dat het niet is gelukt.

A. Dan had ik het beslist moeten horen in mijn functie van Regeringsvertegenwoordiger bij the Combined Chiefs of Staff.

38386. De **Voorzitter:** Uw grief tegen de Regering was dus, dat zij te weinig aandacht besteedde aan de oorlogvoering. Heeft u daarvoor concrete gegevens?

A. Bij de operationele afdelingen, noch van de 21ste Army Group, noch van het hoofdkwartier van generaal *Eisenhower,* was een Nederlands officier, die bij de operatiën, voor zover Nederland betreft, was ingeschakeld. Alle plannen op Nederlands grondgebied werden uitgewerkt door de staf van de 21ste Army Group, zonder dat daarbij een Nederlands officier zijn stem kon laten horen.

Dit was daarom zo belangrijk, omdat de wijze van oorlogvoering op Nederlands grondgebied ongelofelijk veel verschilt van die in een terrein zoals het Franse of het Belgische. De debacle van Arnhem was naar mijn oordeel een gevolg van de totale onkunde van het terrein tussen Nijmegen en Arnhem en anderzijds van het terrein tussen de kanalen in Noord-België en Nijmegen. Het was zo, dat op een gegeven moment *Montgomery* met zijn leger nog achter die kanalen, o.a. bij Beeringen, zat, toen de parachutisten al werden gedropt in Nederland. Men had er geen begrip van, dat het oprukken door het Brabantse terrein, om de parachutisten te hulp te komen, niet zo gauw kon gaan als men zich dat had voorgesteld. Wanneer er een Nederlands officier was geweest, had hij kunnen zeggen, dat men door Brabant, met al zijn hindernissen en gelet op het wegennet, niet zo vlot kon oprukken als door Frankrijk. En als men dan bij Nijmegen is, is men nog niet in Arnhem. Als de Duitsers de hoogten bij Arnhem beheersen, kunnen zij iedereen, die door de Betuwe aankomt, wegschieten. Men heeft de duur, benodigd voor het oprukken, slecht berekend, en de parachutisten waren te zwak om zich lange tijd te handhaven.

Om Nederland voor verdere flaters te behoeden, heb ik het mijn plicht geacht de Nederlandse Regering daarvoor te waarschuwen. Zij moest nu eisen, dat er een Nederlands stafofficier meedeed met de „planning".

38387. De **Voorzitter:** Hiermede is nog niet bewezen, dat de Nederlandse Regering niet heeft getracht een officier bij het hoofdkwartier geplaatst te krijgen. Wanneer ik hoor, dat iemand als u niet door *Montgomery* wordt ontvangen, dan kan ik mij ook indenken, dat de legerleiding geen Nederlands officier er bij wenste.

A. Het lag anders. De kapitein ter zee *Moolenburgh* en ik zijn onverrichter zake terug moeten gaan, omdat het, volgens mij, niet heel tactvol was ingekleed om ons bij de 21ste Army Group gedetacheerd te krijgen.

Men heeft m.i. de onhandigheid begaan eerst naar het hoofdkwartier van *Eisenhower* te gaan en daar toestemming te vragen voor de detachering van *Moolenburgh* en *Dijxhoorn* bij de 21ste Army Group, waar hij uiteraard geen bezwaar tegen had. Toen *Montgomery* dit vernam, kan ik mij voorstellen, dat hij heeft gedacht: ik laat mij geen Nederlandse officieren opdringen, ik zal zelf uitmaken wie ik in mijn staf toelaat. Mij is er niets van bekend, dat er overigens ernstige pogingen zijn gedaan om invloed te krijgen op het verloop van de operatiën; men zou dit aan de Minister-President zelf moeten vragen. Het maakt op mij de indruk, dat men gewoon achter de Engelsen is aangelopen toen het niet zo gemakkelijk ging.

38388. De **Voorzitter:** U begrijpt natuurlijk, dat wij zodanige gegevens willen hebben, dat de feiten komen vast te staan.

Is het niet merkwaardig, dat *Montgomery* u zelfs niet eens wilde ontvangen?

A. Het was, zacht uitgedrukt, niet erg beleefd. Verschillende malen heb ik hierover gesproken met de chef van zijn staf. Ik heb hier een verslag van de wederwaardigheden tijdens mijn detachering bij de 21ste Army Group, waarin u precies kunt zien, wat ik dagelijks heb gedaan, wat ik aan de Minister van Oorlog en de Minister-President heb gerapporteerd omtrent mijn faits et gestes gedurende de dagen in Brussel. Ik zal u dit overleggen. In verband met hetgeen ik zojuist mededeelde, moge ik uw aandacht vestigen op de aanhef van de ministeriële beschikking van 1 November 1944, Afd I, no 20. Hoewel wij bij de staf van *Montgomery* vriendelijk zijn ontvangen en sommige heren graag gegevens wilden hebben omtrent de oorlogvoering op Nederlandse bodem, was maarschalk *Montgomery* zelf afstotend en liet ons weten, dat hij ons niet wilde zien, omdat hij niet om ons had gevraagd.

38389. De **Voorzitter:** Waar is u toen precies geplaatst?

U is toen niet door *Montgomery* ontvangen, maar u heeft toch wel een bepaalde positie gekregen.

A. Het is zo gegaan. Wij zijn ondergebracht bij de liaison-officieren van de verschillende Mogendheden, die bij de 21ste Army Group waren gedetacheerd.

38390. De **Voorzitter:** Door wie?

A. Door de „S.H.A.E.F.-Mission to the Netherlands". Aanvankelijk zijn wij namelijk ontvangen door deze „Mission" van *Eisenhower.* Omdat wij echter in Engels operatiegebied waren, moesten wij bij de genoemde liaison-officieren worden ingedeeld. Wij hebben toen getracht vaste voet bij het hoofdkwartier van *Montgomery* te krijgen; dit lukte echter niet. Het is gebleven bij het geven van enige adviezen op technisch gebied.

38391. De **Voorzitter:** Tussen welke instanties vormden de Engelse liaison-officieren de verbinding?

A. Zij waren liaison-officieren van de vreemde Mogendheden. Er waren b.v. verbindingsofficieren van Polen, Tsjecho-Slowakije, België, Frankrijk en de Groothertog van Luxemburg was zelf verbindingsofficier. Zij waren er om aangelegenheden van hun eigen troepen te verzorgen.

38392. **De Voorzitter:** Hun eigen troepen?

A. Ja. Voor ons was er de kolonel *de Broekert.* Wanneer er iets was met de Prinses Irene Brigade, werd dit aan kolonel *de Broekert* gezegd, die dan weer zorgde, dat het in orde kwam. Het waren officieren, die niets te maken hadden met de operatiën. Kolonel *de Broekert* was zuiver verbindingsofficier, ik zou willen zeggen voor inwendige huishoudelijke zaken.

38393. De **Voorzitter:** Wat voor status had u, toen u daar was?

A. Geen. Ik was een generaal-majoor, die een poging waagde vaste voet te krijgen in het hoofdkwartier van *Montgomery.*

38394. De **Voorzitter:** Werden deze pogingen al of niet door de Regering gesteund?

A. Ze liet het aanvankelijk rustig aan *Moolenburgh* en mij over. Toen er met de 21ste Army Group moeilijkheden kwamen, ging zij deze uit de weg door te bepalen, dat wij alleen met de 21ste Army Group mochten spreken via de „S.H.A.E.F.-Mission". Ik verwijs hiervoor naar de brief van de Minister van Oorlog dd. 18 November 1944, Afd. I, no. 16, voorkomende in het dossier, dat ik u zojuist overhandigde. Dat was een ontoelaatbare rem en derhalve fout.

In December was ik er al zes weken, terwijl ik mij natuurlijk zo nuttig mogelijk maakte. Zo heb ik ook wel adviezen gegeven aan het 1ste Canadese leger en ik ben ook verschillende malen naar Holland geweest. Toen Minister *Gerbrandy* in begin December in Brussel kwam, heb ik gezegd, dat ik er genoeg van had. De heer *Moolenburgh* was al weggegaan.

38395. De **Voorzitter:** Hoe stond het in dit opzicht met de Belgische Regering?

A. Ik had niets te maken met de Belgische Regering.

38396. De **Voorzitter:** Neen, maar hoe was de verhouding tussen de Belgische Regering en *Montgomery?*

A. Dat weet ik niet.

38397. De **Voorzitter:** Was er van de Belgen ook iemand op het niveau, dat u voor u zelf wenste?

A. Neen, zo iemand heb ik nooit ontmoet. Ik heb echter wel gemerkt, dat er een innig contact bestond tussen de Belgen en de 21ste Army Group. Dit kon natuurlijk gemakkelijk, doordat de Belgen met hun gehele staf in Brussel waren.

38398. De **Voorzitter:** Ik bedoel, of *Eisenhower* en *Montgomery* Nederland anders hebben behandeld dan België. Men zou anders kunnen zeggen, dat het alleen de Nederlandse Regering is geweest, die te weinig actief was.

A. De verhouding met de Belgen moet anders zijn geweest.

38399. De heer **Korthals:** Ik heb dus begrepen, dat u de toevoeging van een Nederlands opperofficier nodig achtte in verband met de zeer bijzondere omstandigheden van Nederland.

A. Ja. Het behoefde echter geen opperofficier te zijn. Ik heb *Gerbrandy* nadrukkelijk gezegd, dat ik niet uit Amerika overkwam om bij *Montgomery* te worden gedetacheerd. Ik ging veel liever terug naar mijn post in Amerika. Het was al voldoende, als er een staf-officier bij *Montgomery* kwam. Wij hadden er genoeg; iedere staf-officier is op de hoogte van de oorlogvoering in ons polderland. *Gerbrandy* vond het echter wenselijker, dat er een generaal naar toe ging. *Moolenburgh* is toen voor de luchtvaart gegaan.

38400. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u daar gast geweest?

A. Ik ben 14 December naar Londen teruggekeerd en was 4 November in Brussel aangekomen.

38401. De heer **Korthals:** Is toen de heer *Gerbrandy* gekomen?

A. Toen de heer *Gerbrandy* 7 December in Brussel kwam, was het voor mij meteen de gelegenheid te zeggen, dat ik er niet voor voelde nog langer te blijven.

38402. De **Voorzitter:** Heeft u later nog contact gehad met *Montgomery*?

A. Neen. De Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude,* heeft ook eens zijn opwachting gemaakt bij *Montgomery;* het is hem echter niet gelukt mijn positie daar te verbeteren.

38403. De **Voorzitter:** Heeft u persoonlijk geen onderhoud met *Montgomery* gehad?

A. Neen, ik heb dit wel aan de chef van zijn staf aangevraagd. *Montgomery* stelde er blijkbaar geen prijs op; hij had niet om de heren gevraagd en wenste ze ook niet te ontvangen.

38404. De heer **Korthals:** Heeft de heer *van Lidth de Jeude* wel gepoogd uw positie te versterken?

A. Ik ben niet bij het onderhoud geweest. Ik kan dus niet zeggen of de heer *van Lidth de Jeude* een ernstige poging heeft gedaan, mij daar geplaatst te krijgen. Naderhand is ook *Gerbrandy* nog geweest, doch zonder enig resultaat.
Ik durf zelfs niet te zeggen, of zij het onderwerp hebben aangeroerd. Ik heb hun gevraagd: „Hoe staat het nu met mijn positie, is die in orde gekomen?" Waarop zij antwoordden, dat zij er niets aan konden doen.

38405. De **Voorzitter:** Het is dus zo, dat *Montgomery* heeft gevraagd, of *van Lidth de Jeude* bij hem kwam.

A. Ik denk, dat *van Lidth de Jeude* er om had gevraagd.

38406. De **Voorzitter:** U heeft zonet gezegd, dat *Montgomery* had verklaard, dat hij niet om u had gevraagd en u dus ook niet behoefde te komen.

A. Ja, maar *van Lidth de Jeude* was Minister en een lid van de Nederlandse Regering.

38407. De **Voorzitter:** U had toch een zeer hoge positie als waarnemer bij the Combined Chiefs of Staff. U kwam met een boodschap, die van direct belang was voor de oorlogvoering.

38408. De heer **Korthals:** Is uw visie op de oorlogvoering nog ter kennis gebracht van *Montgomery?*

A. Door mij niet.

38409. De **Voorzitter:** Bent u daarna weer naar Londen teruggegaan?

A. Ja.

38410. De **Voorzitter:** Heeft u daar een bepaalde taak gekregen?

A. Neen, ik had gevraagd naar Washington te mogen terugkeren. Er was echter een Ministerscrisis; het Departement van Oorlog zou gereorganiseerd worden en men had allerlei plannen met de generaals *Sas, van Voorst Evekink* en mij. Ik moest dus nog maar even wachten. In de tijd, dat ik toen niets te doen had, heb ik mij beziggehouden met het maken van een studie over de wederopbouw van de Nederlandse strijdkrachten.
Onderwijl speelde zich de Ministerscrisis aan het Departement van Oorlog af. Ik weet niet of het de bedoeling is, dat dit hier in de finesses wordt onderzocht; ik zou u willen voorstellen dit dan bij een volgende gelegenheid te doen, dan kan ik mijn aantekeningen en brieven meenemen.

38411. De **Voorzitter:** Te zijner tijd wil ik dit onderwerp graag bespreken. Ik wilde nu met een nieuw onderdeel beginnen, namelijk de recrutering in Canada en in de Verenigde Staten van Noord-Amerika. U heeft daar eerst mee te maken gehad in uw qualiteit als Minister en later als gemachtigde. Hiertussen is echter een periode, dat u er geen bemoeienis mee heeft gehad, namelijk de periode van uw nonactiviteit. Het kan natuurlijk wel gebeuren, dat ik u iets vraag over de periode waarmede u niets heeft uit te staan, maar dan waarschuwt u mij maar.
U heeft het initiatief genomen tot de uitlokking van de Koninklijke besluiten, die de oproepen regelden van de Nederlanders, die daarvoor in het buitenland in aanmerking kwamen.
De recrutering in Canada is naast die in de Verenigde Staten wel een van de belangrijkste. Wie was door u aangesteld om de leiding van de recrutering op zich te nemen?

A. Aanvankelijk is dit de kolonel *Sas* geweest, met als toegevoegd officier de majoor *Carp,* terwijl het Departement van Buitenlandse Zaken de heer *Bosch van Drakestein* aan deze missie toevoegde.

38412. De **Voorzitter:** Waarom was er iemand van Buitenlandse Zaken toegevoegd?

A. Omdat het gewenst was iemand, die in de diplomatieke dienst thuis was, er bij te hebben, in verband met onderhandelingen, die moesten worden gevoerd op Regeringsniveau. Als ik mij goed herinner, is hij bij die gelegenheid benoemd tot reserve-officier.

38413. De **Voorzitter:** Hij was daar dus niet speciaal als vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken, maar als officier, die ook in diplomatieke dienst was geweest.

A. Ja, zo kunt u het zien, want hij had geen aparte status; hij behoorde tot de missie, die naar Amerika ging.

38414. De **Voorzitter:** Was er niet een Militaire Missie in Canada?

A. Dat was deze.

38415. De **Voorzitter:** Was er een apart bevel over de soldaten, die ten gevolge van de recrutering waren opgenomen, en daarnaast de Militaire Missie?

A. Dit was hetzelfde. Het hoofd van de Militaire Missie was tevens commandant van de troepen in Canada.

38416. De **Voorzitter:** De missie bestond dus toch wel afzonderlijk naast het gerecruteerde leger?

A. Het waren natuurlijk de kolonel *Sas,* de compagniescommandanten met hun officieren, die het bevel over de troep voerden; daarnaast stond de Militaire Missie, die als zodanig geen werk verrichtte op het gebied van de troepen, maar die de recrutering moest stimuleren en uitvoeren.

38417. De **Voorzitter:** Dus een soort personele unie.

A. Ja.

38418. De **Voorzitter:** Geschiedde de oproeping volgens een bepaalde regeling?

A. Ik heb richtlijnen uitgegeven, die bij de recrutering in acht moesten worden genomen.

38419. De **Voorzitter:** De opleiding zou in ploegen plaats hebben. Hoe groot was elke ploeg en hoe groot was de capaciteit van de opleiding?

A. Ik durf u dit niet uit mijn hoofd te zeggen, maar de sterkte der ploegen hield verband met het aantal manschappen, dat aan de oproeping gevolg gaf. De capaciteit van de opleiding hield weer verband met het beschikbare instructieve kader. Het was dus zo, dat — wanneer er een te grote toevloed van recruten was geweest — men genoodzaakt had kunnen worden het instructieve kader daaraan aan te passen, d.w.z. uit te breiden. Wij moesten dus zorgen, dat er geen overvloed kwam; men moest dus zorg dragen voor een tijdige doorzending naar Engeland. Ik durf u niet uit het hoofd met getallen te zeggen hoe dit alles verlopen is.

38420. De **Voorzitter:** Kunt u misschien de beweegredenen aangeven, die geleid hebben tot de recrutering in het buitenland?

A. Ik vond het noodzakelijk, dat ik bij de bevrijding van Nederland een zo groot mogelijk aantal troepen had. Daarnaast vond ik het ontoelaatbaar, dat er vrije Nederlanders buiten het bezette gebied zouden zijn, die niet daadwerkelijk aan de bevrijding van het moederland zouden deelnemen. Tegenover de bewoners van het bezette gebied vond ik het niet verantwoord deze mensen te laten lopen alsof er geen oorlog was. Deze mensen hadden het voorrecht niet in het bezette gebied te wonen; zij waren dus verplicht een aandeel te leveren in de bevrijding van het moederland.

38421. De **Voorzitter:** Heeft de Regering bepaalde verwachtingen gehad omtrent de uiteindelijke resultaten van de recrutering?

A. Ten Departemente had men een idee van het aantal mensen van dienstplichtige leeftijd, die in de verschillende landen waren. De grootste aantallen hiervan waren in Canada, Amerika, Engeland en Zuid-Afrika. De getallen weet ik niet meer uit mijn hoofd, maar men had het idee, dat men de sterkte van het legioen zou kunnen opvoeren tot zeker 3 à 5000 man. Deze illusie had ik mij gevormd als Minister van Defensie. Ik heb er nooit aan gedacht divisies te kunnen vormen, maar wel dat wij het legioen belangrijk zouden kunnen uitbreiden, zodat het een troepenafdeling van enige betekenis zou worden.

38422. De **Voorzitter:** De Regering is dus waarschijnlijk in de verwachtingen teleurgesteld.

A. Zeer zeker.

38423. De **Voorzitter:** Gold dit zowel voor Canada als voor de Verenigde Staten of ook voor de andere landen, waar de recrutering heeft plaats gehad?

A. Ja.

38424. De **Voorzitter:** Wij hebben van verschillende bezwaren gehoord, die ik graag aan uw oordeel zou willen toetsen.
Het eerste bezwaar is, dat verscheidene gerecruteerde militairen zich er later over zouden hebben beklaagd, dat zij valselijk waren voorgelicht over wat hun te toen stond na de inlijving bij de Nederlandse strijdkrachten en dat er zelfs bepaalde autoritaire methodes zijn toegepast om hen te pakken te krijgen. Is u hiervan iets bekend?

A. Neen.

38425. De **Voorzitter:** Ik vraag het hierom, omdat hierover in het Parlement in Canada iets is gezegd, nl. premier *Mackenzie King* heeft zich er op een bepaalde manier over uitgelaten, die enigszins storend heeft gewerkt op de ambitie om zich te melden. Ik heb hier een afschrift van een brief van onze gezant in Canada aan onze Minister van Buitenlandse Zaken over deze uitlating van de Eerste Minister, waarin het volgende staat:

> „De Eerste Minister gaf te kennen, dat hij in zijn beantwoording van de vragen van het lid van het Parlement, *Coldwell,* zoo beslist categorisch was geweest om elk debat over de Canadeesche politie bij voorbaat af te snijden. Er bestaan hier en daar gevoelens van geprikkeldheid tegen de politie; verwijten van autoritaire methodes ten einde gegadigden er toe te brengen soldaat te worden, hetzij in buitenlandsche legioenen, hetzij in het Canadeesche legioen overzee."

Een dergelijke zin geeft enige grond aan de gedachte, dat er methodes zouden zijn toegepast, die niet helemaal door de beugel kunnen.

A. Ik geloof niet, dat dit zou kunnen slaan op Nederlandse recruteringsofficieren; hoe zouden wij pressie kunnen uitoefenen om onder de wapenen te komen? Wij genoten gastvrijheid in die landen en wij konden niet anders doen dan langs reglementaire weg de mensen oproepen. Ieder dreigement of pressie, als door u bedoeld, zou onlogisch zijn geweest, omdat wij geen enkel middel hadden om pressie uit te oefenen.

38426. De **Voorzitter:** Men zou natuurlijk morele pressie kunnen uitoefenen, maar dan is het moeilijk een grens te trekken tussen wat geoorloofd en ongeoorloofd is. Men mag er in elk geval op aandringen om dienst te nemen.

A. Natuurlijk. Het kan gebeurd zijn, dat men wel eens heeft gezegd: „Denk er om, wanneer je weigert om onder de wapenen te komen, moet je naderhand niet naar de consul of de gezant gaan om voorrechten als Nederlander te vragen, bijv. door het aanvragen van een paspoort of reisfaciliteiten, enz."
Ik herinner mij, dat er zo iets wel eens is gezegd.

38427. De **Voorzitter:** Ik neem wel aan, dat u hierbij gelijk heeft. Later zijn er nog richtlijnen uitgegeven voor de oproeping en daarin wordt o.a. gezegd: „In het algemeen komt het geraden voor, daarop (nl. op sancties) niet al te zeer den nadruk te leggen, maar door overreding den betrokkene te overtuigen van zijn plicht om aan de oproeping in werkelijken dienst te voldoen."
Hieruit blijkt duidelijk, dat men in dit opzicht de goede weg wenste te bewandelen en dat men niet te zeer methodes wilde toepassen, die niet geoorloofd waren.

A. Men had ook geen enkel machtsmiddel.

38428. De **Voorzitter:** Er is ook nog een klacht, dat men recruten onder een voorwendsel naar consulaten heeft gelokt, wanneer een Nederlands schip in de nabijheid lag. Is u hiervan iets bekend?

A. Het lijkt mij uitermate onlogisch; het is ook bepaald niet waar. Want al lag er een schip in de haven, dan kwam een recruut, die niet in uniform was en geen papieren had, er niet op. Men moest per se eerst bij het legioen komen en daar papieren krijgen om ten slotte door ons, d.w.z. de Nederlandse militaire autoriteiten, te worden overgebracht naar Engeland. Het was soms zo, dat, als er een schip beschikbaar was om recruten te vervoeren, wij ons moesten haasten om bij de Canadese autoriteiten de papieren te krijgen, ten einde deze mensen tijdig op het schip te plaatsen, voorzien van een permit om het land te verlaten.
Wanneer er dus toevallig eens een schip lag in een plaats, waar ook een consul was, dan waren mensen niet in uniform en zonder geldige papieren er zo afgehaald door de Mounted Police of Canada. Hieromtrent bent u beslist verkeerd ingelicht.

38429. De **Voorzitter:** Er is ook nog gezegd, dat de Regering misbruik heeft gemaakt van „manpower and brains", d.w.z. dat mensen, die in het buitenland een vrij hoge positie bekleedden in maatschappelijk opzicht, tot 1944 soms weinig productief werk hebben verricht.

A. Bedoelt u dat in algemene zin?

38430. De **Voorzitter:** Ik bedoel, dat zij in het leger een dermate lage positie hadden, die in geen verhouding stond tot de positie, die zij in het maatschappelijk leven bekleedden.

A. Dit kan later misschien gebeurd zijn, na mijn aftreden. In het begin heb ik daarvan geen last gehad. Toen ik 12 Juni 1941 aftrad, waren al deze mensen nog in opleiding, zij waren op zijn hoogst korporaal of sergeant. Er is geen sprake van, dat ik hen niet zou hebben gebruikt.

38431. De **Voorzitter:** Het kan natuurlijk ook in de tijd zijn geweest, dat u gemachtigde was.

A. Bepaaldelijk niet. De opleiding was er te kort voor aan de gang. Ik zal u dit toelichten. Op een gegeven moment kwam ter sprake hoe lang de mensen in Canada moesten blijven. Ik heb toen bepaald: „De mensen blijven tot het vertrek van de eerstvolgende boot." Dus, wanneer de eerstvolgende boot bij wijze van spreken na veertien dagen vertrok, duurde de vooropleiding in Canada maar veertien dagen. Ik wenste niet, dat deze mensen in Canada bleven om volledig te worden geoefend, dit kon veel beter in Engeland gebeuren, waar een behoorlijk kamp was. Ik was tegen het formeren van een grote afdeling in Canada, het moest niets anders dan een doorgangshuis zijn. Het „manpower and brains" speelde, voor mij, als gemachtigde in Canada, absoluut geen rol.

38432. De **Voorzitter:** Dit kon natuurlijk wel eens lang duren.

A. Het duurde soms wel eens lang, maar ik geloof, dat de recruten er nooit langer dan drie maanden zijn geweest.

38433. De **Voorzitter:** Waren er Nederlandse instructeurs?

A. Ja, en in Canada waren het voor het grootste gedeelte mensen, die afkomstig waren van de militaire politie. In het begin van mijn verhoor heb ik gezegd, dat er veel mensen van de militaire politie uit Nederland naar Engeland waren overgekomen. Van hen is er een aantal naar Canada gegaan als instructeur.

38434. De **Voorzitter:** De Canadese Regering heeft ook nog beletselen in de weg gelegd, maar die waren niet van die aard, dat zij als een onvriendelijkheid konden worden beschouwd; zij werden waarschijnlijk grif geaccepteerd.

A. In feite was het niet mogelijk, dat een Mogendheid (Nederland) in een vreemd land mensen onder de wapenen ging roepen. Het was dus in de eerste plaats de taak van de Militaire Missie om dit op Regeringsniveau in orde te brengen. Dit was niet altijd even gemakkelijk; men verzette zich er tegen dan wel stelde veel eisen en restricties. De diplomatieke onderhandelingen zijn echter ten slotte met min of meer succes bekroond. Helaas waren de resultaten niet evenredig met het werk, dat er aan vast had gezeten. Immers, toen wij eindelijk konden beginnen met de recrutering, was de opkomst teleurstellend. In Amerika waren wij gehandicapt door de bepaling, dat mensen, die z.g. „first papers" hadden (dat zijn zij, die voor naturalisatie in aanmerking kwamen), verboden werd in Nederlandse dienst te treden. In de tweede plaats was het ook zeer moeilijk de woonplaats te weten te komen van de in Amerika woonachtige Nederlanders. Wij hebben toen pogingen aangewend inzage te krijgen van de z.g. „Alien Registration". Hierin zijn alle in Amerika woonachtige vreemdelingen opgenomen. Deze pogingen zijn op niets uitgelopen. Wij hebben toen getracht bevriend te geraken met de „local draft boards". Dit zijn de recruteringsbureaux in Amerika. Indien wij die goed kenden, mochten wij wel eens inzage hebben van hun registers en konden wij er de Nederlanders uithalen. Dit was echter zuiver een vriendendienst. Zo hebben wij heel prettig gewerkt met een „local draft board" in New York.

38435. De **Voorzitter:** In Augustus 1940 is in Canada een registratie geweest van alle inwoners van Canada en ten gevolge daarvan kon men de beschikking krijgen over de namen van de Nederlanders. Volgens een rapport, dat is uitgebracht door de heer *Carp,* kwamen toen 1219 namen ter beschikking. Men kan nu de vraag stellen of dit geringe aantal niet de oorzaak had kunnen zijn om de recrutering te staken, want de verwachtingen waren veel hoger geweest.

A. Inderdaad, maar het werkte nu eenmaal en wanneer men er nu mee ophield, zou dit onbillijk zijn tegenover de mensen, die al waren opgeroepen. Voor mij was het ook een principe-quaestie, nl. dat het onduldbaar was vrije Nederlanders maar te laten rondlopen.

38436. De **Voorzitter:** Dit was nog in het beginstadium.

A. Stelt u voor, dat er van die 1219 er nu eens 600 waren gekomen. Dan was dit toch weer een aanwinst geweest voor het legioen in Engeland. Wij wisten natuurlijk niet van te voren, dat het bij deze 600 zou blijven. Dit getal noem ik maar als een voorbeeld.

38437. De **Voorzitter:** Mijn vraag had eigenlijk meer betrekking op de eventuele overwegingen, die er bij de Regering konden zijn geweest.

A. Naderhand heeft men het legioen in Canada opgeheven en heeft men de recrutering overgedragen aan Buitenlandse Zaken, die de consuls er mede belastte.

38438. De **Voorzitter:** Er waren ook Nederlanders in Canada, die weigerden dienst te nemen in het Nederlandse leger, maar zich wel hebben opgegeven bij het Canadese leger?

A. Zij zullen dit waarschijnlijk wel hebben gedaan om later weer een re-entry permit te krijgen voor Canada. Zij dachten natuurlijk, dat zij, wanneer zij in het Canadese leger gingen, een prioriteit zouden hebben.

38439. De **Voorzitter:** Zij vreesden, dat zij de prioriteit zouden kwijtraken?

A. Ja, en ook de re-entry permit. Zij wisten veelal niet, dat de Amerikanen en de Canadezen bereid waren weer een re-entry permit te verlenen.

38440. De **Voorzitter:** De eerste opleiding heeft plaats gehad in de kazerne in Stratford. Was die niet veel te groot?

A. Toen bleek, dat er niet zo veel recruten kwamen, was zij inderdaad te groot.

38441. De **Voorzitter:** Aanvankelijk heeft men dus gedacht, dat dit gebouw er goed voor was.

A. Ja. Men moest kiezen uit en ook genoegen nemen met de gebouwen, die door Canada werden aangewezen.

38442. De **Voorzitter:** De eerste ploeg is op 19 Januari 1941 onder de wapenen gekomen; de sterkte hiervan was 1 kapitein, 5 1ste-luitenants, 14 sergeanten, 10 korporaals en 124 soldaten. Het lijkt een heel logische opbouw. Was deze samenstelling een toevallige omstandigheid of heeft men er zich bij de opleiding op gericht de samenstelling zo te doen zijn?

A. Ik geloof, dat het mede een toevallige omstandigheid is geweest, dat deze getallenverhouding zo gunstig tot stand is gekomen. Maar het was ook het beleid van de toenmalige kolonel *Sas.* Men heeft een aantal mensen opgeroepen en moest daarna afwachten wat er onder de wapenen zou komen.

38443. De **Voorzitter:** Dit waren dus allemaal mensen, die in Canada woonden?

A. Ja.

38444. De **Voorzitter:** De eerste ploeg was niet zo'n groot aantal. Volgens de gegevens was hiervan de oorzaak, dat velen hun boerderij niet zo spoedig konden verkopen. Dit heeft natuurlijk vertragend gewerkt. In het rapport staat verder, dat de Minister de oproep niet later wilde stellen, ten einde hun de gelegenheid te geven om alsnog geruime tijd te hebben hun boerderij te verkopen. Was er een aannemelijke reden voor, dit verzoek te weigeren?

A. Dit is geweest eind 1940. Ik was toen nog in Engeland Minister en kreeg van de missie in Canada bericht, dat de oproeping weer was uitgesteld. Als ik mij goed herinner, is dit een paar maal gebeurd; ik heb toen gezegd, dat het nu niet meer kon worden uitgesteld, en de mensen moesten worden opgeroepen. Ik moest ook oppassen, dat de zaak niet aan de lijn werd gehouden, waardoor de indruk zou kunnen worden gevestigd, dat het de Nederlanders met het oproepen geen ernst was.

38445. De **Voorzitter:** De mensen, die in Canada waren, konden de toestand wellicht beter beoordelen. Wanneer u zegt: „Ik ben niet bereid deze oproep uit te stellen", dan krijgt dit het karakter van forceren van de zaak.

A. Juist, maar in sommige gevallen kan dit forceren wel eens goed zijn; het is een middel om een beetje meer gang achter de zaak te zetten. In ieder geval waren het over de honderd mensen, die men in Engeland goed kon gebruiken.

38446. De **Voorzitter:** Heeft u de overtuiging, dat men in Canada in deze dingen wat te laks was?

A. Neen. Maar het is natuurlijk veel gemakkelijker, wanneer men bijv. op een gegeven moment één sterke ploeg heeft. Ik verdenk kolonel *Sas* geenszins van laksheid, integendeel, maar ik kan mij indenken, dat men liever wachtte, tot er b.v. 300 waren, die ineens konden worden opgeleid. Ik redeneerde echter zo, dat men — ook uit een oogpunt van prestige — nu moest beginnen met de mensen, die men had, op te roepen en naar Engeland te zenden. Dat was een quaestie van beleid.

38447. De **Voorzitter:** Er waren heel wat Nederlanders, die het niet als hun plicht hebben erkend te voldoen aan de Nederlandse oproeping. Misschien kunt u hierover nog iets zeggen.

A. Wij konden deze mensen oproepen, op hun morele plicht wijzen, maar wij konden hen niet dwingen. Het was heel gemakkelijk te weigeren op te komen, want noch in Canada, noch in Amerika hadden wij enig machtsmiddel om deze mensen tot opkomst te dwingen. Het was ons zelfs pertinent verboden.

38448. De **Voorzitter:** Dit is een punt geweest, dat vrij intensief is behandeld, omdat er een lid van het Canadese Parlement was, die in dit verband vragen heeft gesteld aan de heer *Mackenzie King*. Deze heeft toen geantwoord, dat elke dwangmaatregel verboden was; daardoor zijn velen gestijfd in hun verzet tegen het opkomen. De gezant heeft hierover overleg gepleegd met de Canadese Regering en het is later ook weer in orde gekomen. Dit is echter ook één van de dingen geweest, die de recrutering schade hebben gedaan.

A. Hier kwam ook nog bij, dat het Canadese leger niet zonder Canadese wet buiten Canada mocht worden gebruikt. Toen de recrutering in Canada begon, was deze wet nog niet aangenomen. De Hollandse Canadezen wilden nog eerst even de kat uit de boom kijken, want als de wet niet afkwam, dan konden zij veel beter in het Canadese leger gaan, dat in het land bleef. Bij de Hollanders werden zij op de boot gezet en naar Engeland gezonden. Dit was natuurlijk ook een „drawback" voor de recrutering.

38449. De **Voorzitter:** U heeft zonet gezegd, dat de recruten naar Engeland werden gestuurd, zo spoedig er een boot beschikbaar was. In bepaalde opzichten kon dit natuurlijk afbreuk doen aan hun opleiding; was het onverschillig op welk moment zij naar Engeland werden gebracht in verband met hun opleiding? Werd deze in Engeland voortgezet?

A. Ja, dit had geen invloed. De opleiding in Canada was zeer summier en duurde niet lang. Wanneer de troep in Engeland kwam, had deze juist de eerste elementaire zaken van de opleiding achter de rug. Het was niet erg, als zij de allereerste beginselen dan nog maar eens vlug doorliepen, voor zover zulks althans nodig was.

38450. De **Voorzitter:** Waarom werd er dan eigenlijk een opleiding in Canada gehouden?

A. De tijd, dat de mannen er waren, moest natuurlijk nuttig worden besteed. Wanneer de recruten b.v. veertien dagen op de boot moesten wachten, konden zij die tijd niet ledig doorbrengen. Men begon dan met de opleiding; hiervoor hadden wij dan ook een aantal instructeurs, die er ogenblikkelijk mee konden beginnen. Het duurde soms wel eens lang vcordat er een boot ging en in die tijd was men dan een heel eind gevorderd.

De recruten kwamen druppelsgewijze binnen; deze opleiding stelde dus — wat het programma betrof — hoge eisen aan de officieren.

38451. De **Voorzitter:** Achtte u het noodzakelijk, dat er voor de opleiding zo'n grote staf was?

A. De staf was niet overdreven groot; hiervoor kan ik u verwijzen naar een verslag van de president van de Buitengewone Rekenkamer, de heer *van Rhijn*. Hij heeft er een alleszins gunstig rapport over uitgebracht; als voorzitter van de Rekenkamer let hij er natuurlijk bijzonder op. Hij heeft mij persoonlijk gezegd, dat hij in Canada alles voortreffelijk in orde vond.

Er was echter vrij veel te doen; de mensen moesten worden gekleed en gevoed, de mannen van dienstplichtige leeftijd moesten worden geregistreerd, de mensen moesten worden opgeroepen, het transport naar Engeland moest worden geregeld en ten slotte waren er de betalingen. Er was veel te doen, al was het aantal mensen klein. Voor het behandelen van geldzaken moet men nu eenmaal een administrateur hebben; dit kan niet iemand doen, die niet op de hoogte is van de militaire administratie. Voor de voeding en de kleding heeft men een verplegingsofficier nodig. Zo heeft men al spoedig een zeker aantal mensen in de staf, die — afgescheiden of het aantal recruten groot of klein is — niet gemist kunnen worden.

38452. De **Voorzitter:** U is dus van oordeel, dat de staf zeker niet overmatig groot is geweest.

A. Neen.

38453. De **Voorzitter:** De godsdienstige verzorging werd behandeld door een Canadees protestant en een Rooms-Katholieke geestelijke. Op bepaalde dagen werden er godsdienstige samenkomsten gehouden; werd dit op Zondag gedaan of werd hiervoor een willekeurige dag uitgekozen?

A. Dit gebeurde door de week en op Zondag. Op Zondag werd er een preek gehouden en door de week konden de militairen terecht bij een dominee in Stratford, die een tehuis voor hen had ingericht.

38454. De **Voorzitter:** Hoe was de stemming bij de recruten? In het begin was er — geloof ik — nogal een gedeprimeerde stemming.

A. In Canada viel het erg mee. Natuurlijk vonden de mensen het niet prettig, dat zij uit hun omgeving waren weggehaald; maar onder de mensen, die have en goed in de steek hadden gelaten om te gaan dienen, was de stemming zeker niet slecht. Ook onder de officieren was de stemming goed. Ik ben ongeveer driemaal in Canada geweest om daar de toestand op te nemen, maar ik kan u zeggen, dat de stemming onder de officieren uitstekend was. *Carp* had er slag van om met officieren om te gaan; wanneer er een officier was, die onaangenaam optrad, werd hij ook met de eerstvolgende boot weggezonden om de stemming niet te bederven.

38455. De **Voorzitter:** Men heeft getracht van de Canadese Regering de toezegging te krijgen om op diegenen, die weigerden op te komen, de verklaring toe te passen: „Disloyal to the Allied cause". Wat betekent dit precies en wat waren de gevolgen hiervan?

A. Wanneer de Canadezen deze man „disloyal" verklaarden, kon de Canadese Regering sancties op hem toepassen. Wij konden dit niet; wanneer de Canadese Regering dit deed, werd hij wel gedwongen onder de wapenen te komen.

38456. De **Voorzitter:** Er zijn herhaaldelijk pogingen aangewend om ook andere faciliteiten bij de recrutering te verkrijgen. In December 1941 heeft de Canadese Regering ten slotte toegestaan, dat de genaturaliseerde Nederlanders en de personen met dubbele nationaliteit dienst konden nemen bij de Nederlandse troepen. Zodanige personen, die reeds dienden bij het Canadese leger, konden overgaan naar de Nederlandse troepen; de naturalisatie van Nederlanders zou worden uitgesteld, wanneer de indruk werd gekregen, dat zodanige naturalisatie-aanvragen geschiedden met het oogmerk om aan de Nederlandse militaire dienst te ontkomen.

Is het uw indruk, dat door deze faciliteiten het aantal recruten is toegenomen? Of is dit van betrekkelijk geringe invloed geweest?

A. Ik kan hier niet dadelijk een antwoord op geven.

38457. De **Voorzitter:** Ik heb u zoëven gesproken over de uitlating van *Mackenzie King;* volgens het rapport van de heer *Carp* zou dit ten gevolge hebben gehad, dat verschillende soldaten deserteerden en dat van de derde ploeg, die op 7 Mei 1941 onder de wapenen kwam, 57 pct. van de opgeroepenen in gebreke bleef om zich aan te melden. Dit is wel een ontstellend aantal. Herinnert u zich nog het een en ander van deze quaestie?

A. Neen, daar zou ik het archief op moeten naslaan.

38458. De **Voorzitter:** In het rapport staat verder, dat geconstateerd kon worden, dat de Nederlandse Militaire Missie voor wat de recrutering betreft op velerlei gebied op de andere missies een voorsprong had. Blijkbaar waren er dus ook missies van andere landen, die recruteerden. Het doet dan wel goed te horen, dat onze missie daarop een voorsprong had. Is u hiervan iets bekend?

A. Ja. Zowel in Canada als in Amerika dienden wij bij wijze van spreken als vraagbaak voor andere buitenlanders, die ook recruteerden. Vaak liep men achter ons aan, omdat wij mensen hadden, die het goede contact hadden met de Canadese en Amerikaanse autoriteiten.

38459. De **Voorzitter:** Men heeft ook wel enkele reizen gemaakt om de daarvoor in aanmerking komende mensen te bewegen aan de oproeping gevolg te geven. Ik heb hiervan enkele cijfers; het aantal bezochte personen is 179 en daarvan zijn er ten slotte slechts 26 opgekomen. Dit is wel een slecht resultaat.

A. Ik herinner mij, dat majoor *Carp* en kapitein *Kerkhoven* Canada en het westen van Amerika hebben doorgereisd om daar, in overleg met de consuls ter plaatse, voordrachten te houden en propaganda voor de zaak te maken. Dit alles kwam niet uitsluitend ten goede van de recrutering; het bijkomstige voordeel was — hoewel het hiervoor niet was opgezet —, dat ook reclame werd gemaakt voor de Nederlandse zaak. Dit middel heeft echter ook gefaald.

38460. De **Voorzitter:** Volgens de richtlijnen moesten niet worden opgeroepen degenen, die niet voldeden aan de eis van politieke betrouwbaarheid. Hoe stelde men het vast of iemand al of niet politiek betrouwbaar was?

A. Hierover kon men inlichtingen verkrijgen o.a. bij het Federal Bureau of Investigation. Als ik mij goed herinner, toetste men dit ook aan de gegevens, die men kreeg van het Departement van Justitie en aan de gegevens van de Mounted Police.

38461. De **Voorzitter:** Op 24 Januari 1942 bent u in Washington aangekomen; toen is er de quaestie aan de orde geweest, dat er bij de recrutering een reorganisatie zou moeten plaats hebben. Hierover is een briefwisseling geweest met Londen. Herinnert u zich hiervan nog iets?

A. Ik herinner mij, dat men alles wilde concentreren en de mensen niet eerst naar Canada zenden. Men wilde een standplaats in Amerika hebben; dit is echter niet doorgegaan, doordat de Amerikanen per se niet wilden, dat wij een trainingskamp, zoals wij dit in Canada hadden, op Amerikaanse bodem vestigden. Ik heb echter geen kans gezien de recrutering te vereenvoudigen; vanaf het moment, dat wij in Amerika niet werden toegelaten met een trainingskamp, bleef er niets anders over dan de mensen, die in Amerika werden gerecruteerd, via Canada naar Engeland te verschepen. Het was wel wenselijk de recrutering te vereenvoudigen, maar het was niet mogelijk. Bovendien moet men ook niet vergeten, dat de afstanden zeer groot waren; het concentreren was theoretisch juist, maar de afstanden, waarover de recrutering ging, deden aan die theorie afbreuk. Ik herinner mij wel, dat ik het personeel heb ingekrompen, maar ten slotte was men toch aan een zeker minimum aantal mensen gebonden. Eens in de veertien dagen diende ik hierover staatjes in. Wat dit betreft, was men op het Departement wel zeer pietepeuterig.

38462. De **Voorzitter:** In begin 1942 is de heer *Sas* teruggeroepen en ontheven van zijn functie als commandant van de Nederlandse troepen. Stak hier iets achter?

A. Neen, dit was uit bezuiniging. Er waren twee hoofdofficieren van de generale staf en ik zelf kwam er nog bij als Regeringsgemachtigde. Een consul-generaal, die disponibel was, de heer *van Schreven,* zou een recruteringsbureau in New York krijgen; ik vond het daarom overbodig, dat er twee hoofdofficieren van de generale staf in Canada waren, terwijl er in Londen grote behoefte was aan iemand met de capaciteiten van de heer *Sas.*

38463. De **Voorzitter:** Correspondeerde het werk van de heer *Sas* zodanig met uw werk, dat er eigenlijk een doublure ontstond?

A. De rest van het werk kon de heer *Carp* overnemen. In Stratford waren er wel perioden, waarin er maar 100 man aanwezig was; het was dan enigszins topzwaar, wanneer er een kolonel en een overste waren.
De heer *Sas* heeft mij eerst helemaal ingewerkt voor hij wegging; daarna heb ik de besprekingen gevoerd met de heer *van Schreven* en de Amerikaanse autoriteiten.

38464. De **Voorzitter:** Zoëven hebben wij gesproken over het geven van functies aan mensen, die in de maatschappij een goede positie hadden; functies, die nu niet zo heel veel talent vereisten.
Volgens een rapport van de heer *Carp* ten tijde van de bezuiniging is het zó gegaan:

> „Deze groote bezuiniging werd mogelijk toen bleek, dat in den loop van den tijd er steeds militairen onder de wapenen kwamen, die òf op medisch advies òf wegens huiselijke of zakelijke omstandigheden niet of althans bezwaarlijk dadelijk overzee konden worden gestuurd. Door deze mannen in de verschillende corveediensten in te schakelen kon langzamerhand het burgerpersoneel worden vervangen."

Ongetwijfeld is dit een bezuiniging, maar daardoor kreeg men, dat militairen, die anders een behoorlijke positie bekleedden en aan heel ander werk waren gewend, nu bij corveediensten werden ingeschakeld. Had dit niet anders kunnen gebeuren?

A. Neen. Dit is echter het beleid geweest van de commandant. Ik wil mij niet aan de verantwoordelijkheid onttrekken, maar ik heb dit alles aan de commandant overgelaten. Die kon het niet anders regelen. Want waar had hij die mensen dan te werk moeten stellen?

38465. De **Voorzitter:** Zijn er nog bepaalde moeilijkheden voorgekomen bij de recrutering in de Verenigde Staten?

A. Aanvankelijk wilden de Amerikanen niets weten van de recrutering; het heeft moeizame besprekingen gekost, voordat wij gedaan kregen, dat wij ten slotte mochten oproepen. Hieraan waren echter tal van restricties verbonden; zoals ik reeds zeide, mochten wij o.a. de mensen met „first papers" niet oproepen en wij kregen de „Alien Registration" niet ter inzage. Het was geen eenvoudige zaak.
Wij hebben verschillende recruteringsbureaux geopend, nl. in New York, Chicago, San Francisco en Los Angeles. Zo goed en zo kwaad als het ging, hebben wij aan de door de Amerikanen gestelde voorwaarden voldaan en de recrutering opgezet; hierbij moest natuurlijk ook rekening worden gehouden met de belangen van de mensen. Wij moesten b.v. zorgen, dat zij, wanneer de oorlog was afgelopen, weer in Amerika konden terugkomen; daarvoor moesten zij een re-entry permit hebben. Er deden zich allerlei eigenaardigheden en ingewikkeldheden voor; het bleek o.a., dat er tal van Nederlanders waren, die helemaal geen papieren hadden om in Amerika te blijven. O.a. waren dit schepelingen, die deserteerden en dan in New York bleven hangen. Er waren mensen, die al jaren in Amerika woonden en nooit door de Amerikaanse autoriteiten waren achterhaald; dezen voelden er niet veel voor om zich op te geven. Wanneer zij echter kwamen en het ons bleek, dat zij geen papieren hadden, was het voor ons de puzzle te zorgen, dat zij later weer konden terugkomen. Dit waren problemen, die heel moeilijk waren op te lossen en alle incidenteel moesten worden behandeld.

38466. De **Voorzitter:** In het algemeen kunt u dus wel zeggen, dat de Amerikaanse Regering alle medewerking heeft verleend.

A. Zij hadden misschien wat hulpvaardiger kunnen zijn met het verstrekken van gegevens om de mensen te kunnen vinden.

38467. De **Voorzitter:** Was er ook een duidelijk onderscheid tussen de medewerking vóór en na het intreden in de oorlog van Amerika?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen. Ik ben er gekomen, toen de oorlog met Japan al was uitgebroken.

38468. De **Voorzitter:** Misschien heeft u hierover iets gehoord van degenen, die onder u waren gesteld.

A. Toen ik in Amerika kwam, was daar nog geen sprake van de recrutering; die moest nog worden opgezet. Er waren toen wel inleidende besprekingen geweest, maar men was niet tot een resultaat gekomen. Ik ben toen begonnen met contact op te nemen met de Amerikaanse Minister van Oorlog, *Stimpson,* en zijn Assistent Secretary of War, *Mac Loy*; dit heeft wel resultaat gehad. Wat de uitvoering betreft, kwam ik in contact met generaal *Hershey,* directeur van het Amerikaanse recruteringssysteem.

38469. De **Voorzitter:** Op 20 Mei 1942 heeft de Minister van Oorlog een brief aan u gezonden, waarin hij als zijn mening kenbaar maakt, dat de huidige organisatie in Canada onnodig kostbaar was, en waarin hij twijfel uitsprak over de noodzakelijkheid om de Militaire Missie en het recruteringsbureau in Canada gescheiden te houden. Blijkbaar heeft de Minister toen aangedrongen op bezuiniging op de organisatie en op het gescheiden zijn van de Militaire Missie en het recruteringsbureau. U heeft zich daartegen verzet. Wilt u hierover uw beschouwing geven?

A. De huisvesting in Stratford bleek, omdat men niet wist hoeveel mensen er zouden opkomen, achteraf te ruim te zijn. De huur van de gebouwen was misschien ook wel hoog. Ik heb toen gezocht naar een goedkopere gelegenheid en in overleg met de Canadezen zijn wij naar Guelph overgeplaatst en zo is er een belangrijke bezuiniging tot stand gekomen.
Toen de Minister de wens te kennen gaf te bezuinigen en wij zeker wisten, dat er niet zo veel mensen zouden opkomen, was er niets tegen om naar een goedkopere gelegenheid uit te zien, hoewel verhuizen ook geld kost en niemand kon zeggen hoe lang er nog gerecruteerd zou moeten worden. De verantwoordelijkheid was voor de Minister.

38470. De **Voorzitter:** Dan de scheiding tussen de missie en het recruteringsbureau.

A. Ik begrijp niet goed, wat de Minister hiermede bedoelt. De heer *Sas* was weg en de heer *Carp* moest alles doen; hij was commandant van de troepen en hoofd van de Militaire Missie en leidde de recrutering; als recruteringsofficieren had hij de heren *de Kuyper, van den Bergh* en *van Riemsdijk* onder zich. Ieder had een gedeelte van Amerika en Canada.

38471. De **Voorzitter:** De letterlijke tekst van de brief van de Minister luidt aldus:

„Ik vraag mij af of het wel noodzakelijk en wenschelijk is een scheiding te maken tusschen de Militaire Missie in Canada en het recruteeringsbureau daar te lande. Naar mijn oordeel zou daartoe slechts aanleiding bestaan, wanneer het hoofd van het recruteeringsbureau niet ten volle geschikt is te achten alle aan de recruteering in Canada verbonden werkzaamheden te verrichten. Waar dit geen kwestie is van *militaire* bekwaamheid, is de kapitein *S. v. d. Bergh,* voor zoover ik in staat ben dit te beoordelen, zeer geschikt om den recruteringsarbeid in zijn vollen omvang te verrichten en ik kan dan ook moeilijk inzien, waartoe het noodzakelijk is een gedeelte van diens arbeid op te dragen aan een in de Vereenigde Staten gevestigd Hoofd der Militaire Missie, waaraan hij ondergeschikt is. Ook de functie van verbindingsofficier te Stratford zou, naar mijn oordeel, zeer wel kunnen vervallen. Mocht gij het noodig achten, dat de leider der recruteering in Canada een hoogeren rang heeft, dan ben ik bereid den kapitein *van den Bergh* voor te dragen voor een tijdelijke bevordering tot majoor."

Misschien komt u nu weer iets in de herinnering, waardoor u hierover nog een enkele inlichting kunt geven.

A. Ik begrijp nog steeds niet wat de Minister bedoelde.

38472. De **Voorzitter:** Het kan natuurlijk zijn, dat het de Minister zelf niet duidelijk geweest is en dat hij het derhalve ook niet duidelijk in de brief heeft kunnen uitdrukken.

A. Inderdaad. Bedoelt de Minister een militaire missie in Canada met het hoofd daarvan in de Verenigde Staten? En de recruteringsbureaux in de Verenigde Staten, die hun recruten naar Canada doen afvlocien?

De **Voorzitter:** De Minister spreekt over een scheiding tussen de Militaire Missie in Canada en het recruteringsbureau daar te lande, dus dat is ook in Canada. Hij wilde er blijkbaar één organisatie van maken.

A. Hij heeft dus de officieren meerdere werkzaamheden willen laten doen. Maar dat deden ze al. Ik zou niet weten wat hij er anders mee bedoelt.

38473. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat de Minister in Londen de situatie niet duidelijk voor ogen heeft gestaan.

A. Inderdaad hebben wij daarvan wel eens meer last gehad.

38474. De **Voorzitter:** U zult zich er waarschijnlijk wel tegen hebben verzet.

De Minister heeft meermalen toegegeven, wanneer hij bemerkte, dat hij verkeerd was voorgelicht.

De nieuwe commandant van de Nederlandse troepen in Canada, de heer *Carp,* kreeg op 17 Juli 1942 van de Minister van Oorlog telegrafisch het bevel tot overplaatsing. Is u bekend waarom dit is gebeurd? Hij was pas vijf maanden in functie.

Hier staat:

„Intusschen werd op 17 Juli 1942 door den Minister van Oorlog telegrafisch overplaatsing van den commandant van de Nederlandsche troepen in Canada, den majoor van den Generalen Staf, *W. T. Carp,* naar Engeland bevolen."

A. Ik zal mij daartegen wel hebben verzet; het is ook niet doorgegaan.

38475. De **Voorzitter:** Welke reden kan de Minister daarvoor hebben gehad?

A. Ik weet niet welke hogere motieven de Minister er toe hebben geleid plotseling deze majoor van de generale staf, die volkomen bekend was met de moeilijke werkzaamheden, zowel in Canada als in Amerika, over te plaatsen. Ik geloof, dat ik daartegen heftig heb geprotesteerd, en toen is het ook niet doorgegaan.

38476. De **Voorzitter:** In die tijd vond ook de wisseling plaats van het hoofd van het bureau New York; de vervanging van de heer *van Schreven* door de heer *van den Bergh.* Had dit een bepaalde betekenis?

A. In de eerste plaats was dit om te bezuinigen en in de tweede plaats herinner ik mij, dat de heer *van Schreven* de wens te kennen had gegeven weer naar de diplomatieke dienst over te gaan.

38477. De **Voorzitter:** Er behoeft dus geen bijzondere betekenis aan worden toegekend?

A. Neen.

38478. De **Voorzitter:** Als gevolg van de bezuiniging heeft men een nieuwe kazerne betrokken in Guelph; er is echter nog wel strijd gevoerd over de quaestie of men inderdaad Stratford zou verlaten en naar Guelph zou overgaan. U zei zoëven, dat Stratford eigenlijk te groot was; wanneer dit nu vaststond, zie ik niet in waarom er strijd moest worden geleverd over de vraag of men er al dan niet zou blijven. Waren er andere omstandigheden, die hiervoor pleitten?

A. Ik kan het mij zo vlug niet herinneren, hiervoor zou ik het archief moeten naslaan.

38479. De **Voorzitter:** Er was toen een recrutering van slechts 20 man per maand; het is haast niet mogelijk, dat dit getal kon leiden tot het aanhouden van Stratford; het aantal lijkt mij vrij klein.

A. Hierom kan het niet zijn geweest. Het was natuurlijk in hoofdzaak om de kosten; wij waren pas in Stratford en nu moest alles weer worden verhuisd. Wij moesten ook betalen om in Stratford alles weer te brengen in de toestand zoals het was, toen wij er kwamen. Ik denk, dat ik de Minister deze motieven heb voorgehouden, omdat het financiële voordeel ten slotte niet zo heel groot was, ten minste, als men niet lang te Guelph zou blijven.

38480. De heer **Dassen:** Kan het niet zijn, dat men aanvankelijk de opheffing van alles wenste?

A. Dit is eerst later gekomen.

38481. De heer **Dassen:** En dat later een ruil tot stand is gekomen met de Canadezen?

A. Neen, men wilde het toen nog niet opheffen, maar wel bezuinigen.

38482. De **Voorzitter:** Op 11 Maart 1942 heeft de Canadese Regering zich gewend tot de Nederlandse gezant in Ottawa met een Nota, met het verzoek om goed te vinden, dat Nederlandse onderdanen verplicht zouden worden tot dienstneming in het Canadese leger. Dit verzoek is afgewezen; waarschijnlijk zullen hiervoor wel plausibele redenen zijn geweest. Op zich zelf is het echter pijnlijk, dat, wanneer men in een bepaald land gastvrijheid geniet, men een bepaald verzoek moet afwijzen. Kunt u hierover iets mededelen? Misschien heeft men dit gedaan, omdat anders de opkomst van Nederlandse troepen helemaal zou mislukken.

A. Mag ik nog even horen hoe deze Nota precies was geformuleerd?

38483. De **Voorzitter:** De Canadese Regering heeft zich op 11 Maart 1942 met een Nota tot de Nederlandse gezant te Ottawa gewend, met het verzoek goed te vinden, dat Nederlandse onderdanen verplicht zouden kunnen worden tot dienstneming in het Canadese leger voor dienst in Canada. Bij hun oproeping zou dan aan de Nederlandse autoriteiten naam en adres worden opgegeven, opdat deze autoriteiten nog een kans zouden hebben de opgeroepenen voor Nederlandse krijgsdienst te winnen. De Nederlandse autoriteiten zouden echter, wanneer de opgeroepene toch in het Canadese leger dienst nam, deze man niet als weigerachtig of als deserteur mogen beschouwen. Het antwoord op bovengenoemde Nota aan het Canadese Gouvernement werd op 12 Mei 1942 ingediend en was afwijzend. Daarenboven werd nogmaals sterk aangedrongen op meerdere steun bij het oproepen van de in Canada verblijf houdende Nederlandse onderdanen.

A. De Canadezen wilden dus deze Nederlanders in hun leger hebben. De Nota gaat er om, dat wij geen maatregelen zouden nemen, als zij in het Canadese leger kwamen; wij wilden dit echter niet doen, omdat wij meer recht op hen hadden.

38484. De **Voorzitter:** In die tijd is de verplichte militaire dienst in Canada ingevoerd en waarschijnlijk heeft dit hiermede in verband gestaan.

A. Wanneer wij er in hadden toegestemd, kwam de recrutering helemaal op losse schroeven te staan. De Canadezen zouden anders dwang op deze mensen kunnen uitoefenen en dan zouden wij niemand meer krijgen.

38485. De **Voorzitter:** Is het u bekend welke bestemming degenen kregen, die in Canada werden opgeleid?

A. Van uit Amerika kon ik dit niet volgen. Zij, die werden opgeroepen, gingen via Stratford en Guelph naar Engeland. Zo gauw als zij op de boot waren, wist ik niet meer wat er met hen gebeurde.

38486. De **Voorzitter:** Is u ook iets bekend omtrent het contingent Nederlandse troepen op Curaçao?

A. Neen, ik weet er heel weinig van. Ik herinner mij wel, dat er op een gegeven moment van uit Canada een detachement ter versterking naar Curaçao is gezonden.

38487. De **Voorzitter:** Viel dit niet onder uw bevoegdheid?

A. Neen.

38488. De **Voorzitter:** In 1942 is er een quaestie geweest ten aanzien van het verlenen van onbepaald klein verlof. De Minister wenste dit in eigen handen te houden; hierover is nogal strijd geweest. De verloven werden altijd door u verleend, de Minister wenste dit echter niet en wilde de zaak in eigen handen hebben. Herinnert u zich wat hiervan de aanleiding is geweest?

A. Ik wijt dit aan machtswellust van het Departement, dat alles wilde centraliseren. Wanneer iemand voor onbepaald klein verlof in aanmerking kwam, moest het eerst aan de Minister worden gevraagd, deze kon het echter niet beoordelen en moest afgaan op mijn advies. Ik geloof, dat het een quaestie van beleid was, waar niet veel achter schuilde.

38489. De **Voorzitter:** Dit kan men toch het beste beoordelen, wanneer men zelf in Amerika is.

A. De Minister moest toch op mijn kompas zeilen.

38490. De **Voorzitter:** Er moet toch wel een zeer belangrijke reden zijn geweest, waarom men in Londen de beslissing hierover wilde nemen. In de eerste plaats waren er maar weinig recruten en in de tweede plaats was de afstand zo groot. Waarom liet men dit niet over aan de Nederlandse instantie in Amerika?

A. Ik geloof, dat dit enigszins de machtswellust is geweest van ambtenaren.

38491. De **Voorzitter:** Er was destijds in Amerika een adviescommissie voor vrijstellingen van de militaire dienst; hierover is met u een meningsverschil geweest. De heren hebben toen ontslag gevraagd en de Minister heeft het verleend. Kunt u hierover nog iets mededelen?

A. Ik had daar een commissie van advies voor vrijstellingen, omdat ik van achter mijn bureau niet kon beoordelen wie er voor in aanmerking kwamen; als regel hield ik mij ook aan hun adviezen. Op een gegeven moment ben ik er — op goede gronden — van afgeweken en toen waren de heren dermate boos, dat zij ontslag vroegen. Ten slotte waren zij slechts een commissie van advies en de uiteindelijke beslissing was voor mijn verantwoording. Ik heb de Minister hierover een brief geschreven en de heer *van Boeyen* heeft hun toen een behoorlijk standje gegeven en gezegd, dat het geen manier van optreden was.
Dit geval ging om twee bekende mensen, *van Stolk* en een andere.

38492. De **Voorzitter:** Uit de stukken blijkt maar van één geval, nl. van *van Stolk*.

A. Het waren er twee. Ik heb dit geval nauwkeurig bestudeerd. Naderhand is *van Stolk* toch in dienst gegaan. De heer *van Stolk* was onder de heer *Steenberghe* Regeringscommissaris; hij was belast met het aankopen van allerlei voorraden, zoals granen, leer, enz. Hiervoor moest hij reizen maken; hij had echter slechts een klein bureau, waar hij zelf was, een andere heer en zijn zoon. Wanneer deze zoon nu ook in dienst moest, was hij daardoor zeer onthand. Na ampele overwegingen en na *Steenberghe* te hebben gehoord, vond ik het billijk, dat zijn zoon voorlopig bij hem kon blijven, te meer daar zijn andere zoon al bij de Marine was. Dit is het geval *van Stolk*.

38493. De **Voorzitter:** Er is toen geen nieuwe commissie ingesteld, blijkbaar heeft u de zaak zelf in handen gekregen.
Volgens onze gegevens is het eindresultaat geweest, dat er 1093 dienstplichtigen een opleiding hebben gehad. Dit resultaat is niet zo geweldig geweest, maar aan de andere kant heeft de Nederlandse Regering daarmede getoond, dat zij van goeden wille was en bereid was een zo groot mogelijk aandeel in de strijd te hebben.

A. Tegenover het buitenland was dit goed; men zag, dat Nederland actief was en probeerde zijn troepensterkte op te voeren.

38494. De **Voorzitter:** In de meeste landen was de recrutering een taak van de consuls; waren er buiten Canada en de Verenigde Staten nog landen, waar er voor de recrutering een organisatie is opgericht? Ik bedoel dit in het algemeen. Was dit niet het geval in Zuid-Afrika?

A. Ik heb naar Zuid-Afrika een commissie gezonden onder leiding van dr. *Koch* om daar de recrutering ter hand te nemen. Het werken met consuls trok mij niet aan en daarom heb ik het ook hoofdzakelijk via militaire bureaux gedaan. De consuls hadden er vaak geen tijd voor en zij waren er ook niet van op de hoogte. Recruteren is niet ieders werk. Voor zover mij bekend is, waren er voor de andere landen militaire missies.

38495. De **Voorzitter:** Had u de leiding van de recrutering over de gehele wereld of alleen over die in Amerika en Canada?

A. Neen, ik had niet de leiding; ik was slechts gemachtigde in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en Canada. Wanneer er in deze Staten beslissingen waren te nemen, moest ik dit doen; de leiding had echter de Minister.

38496. De **Voorzitter:** Het benoemen van de commissie, die naar Zuid-Afrika is gegaan, heeft plaats gevonden tijdens uw Ministerschap?

A. Ja.

38497. De **Voorzitter:** Weet u iets omtrent de resultaten van de recrutering in Zuid-Afrika?

A. Neen. Toen ik als Minister aftrad, was dr. *Koch* met zijn missie eerst kort te voren vertrokken. Als ik mij niet bedrieg, was hij juist in Zuid-Afrika aangekomen, toen ik aftrad.

38498. De **Voorzitter:** Dan wilde ik u vragen hoe de houding was van de bevelhebber van de zeemacht tot de geallieerde marineautoriteiten.

A. Om u volledig in te lichten, zou ik de instructie van de bevelhebber der zeestrijdkrachten moeten hebben.

38499. De **Voorzitter:** Die is mij niet bekend. Van welke datum is deze instructie?

A. Van 19 Mei 1940. Kort na aankomst in Londen is deze gemaakt. Mag ik u een afschrift aanbieden?
Het was dus zó, dat de bevelhebber der zeestrijdkrachten, die rechtstreeks onder de Regering stond, gemachtigd was namens haar — wat de oorlogvoering betreft — rechtstreeks te onderhandelen met bevelvoerende geallieerde autoriteiten. In wezen kwam zijn taak hierop neer, dat hij bevelhebber was van de Nederlandse zeestrijdkrachten en zorg had te dragen, dat zij konden varen en vechten. Hij deed dus meer dienst als reder. De schepen werden als regel onder bevel gesteld van de Britse commandanten van eenheden.

38500. De **Voorzitter:** Had de bevelhebber van de zeemacht in de eerste tijd ook een departementale functie? Naar ik meen, was de marine een onderdeel van het Departement van Defensie.

A. Inderdaad. Wat de administratieve kant van de zaak betreft, dus het personeel, de betalingen, het repareren van schepen, het materieel, enz., stond hij rechtstreeks onder de Minister van Defensie. Als bevelhebber van de zeestrijdkrachten stond hij onder de Regering, waarbij dezelfde procedure werd gevolgd als destijds met de opperbevelhebber.

38501. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk zal dit wel tot dezelfde moeilijkheden hebben geleid.

A. Inderdaad.

38502. De **Voorzitter:** Er is een schrijven van de bevelhebber der zeemacht, waarin staat, dat hij meent geen verplichting op zich te kunnen nemen om een niet militaire instantie als een Minister van Defensie van de plannen op operatief gebied van te voren in te lichten.
Dit is een zinsnede uit een van zijn brieven, waar de Regering het niet mee eens was.

A. Aan wie heeft hij deze brief gezonden?

38503. De **Voorzitter:** Voor zover ik kan nagaan, heeft hij deze gezonden aan de Minister van Defensie. Blijkens onze gegevens heeft deze quaestie een punt van bespreking in het Kabinet uitgemaakt en naar aanleiding hiervan heeft u toen de bevelhebber een brief gezonden. Hierin wordt o.a. gezegd:

> „Wat nu Uw bezwaren betreft om *vooraf* inlichtingen te verstrekken, merk ik het volgende op. Het kan der Nederlandsche Regeering niet onverschillig zijn welk aandeel de Nederlandsche strijdkrachten hebben in den gemeenschappelijken strijd, noch in hoeverre de Nederlandsche bevolking in dien strijd is of wordt betrokken. Als markant voorbeeld moge ik noemen „de bombardementen op doelen in Nederland". U zult mij moeten toegeven, dat de Nederlandsche Regeering — wat deze materie betreft — er wel bijzonder belang in stelt op welke wijze gebombardeerd wordt en er bijvoorbeeld wel eenig bezwaar tegen zou hebben, indien besloten mocht worden om „at random" Nederland te gaan bombardeeren. Zij wordt daaromtrent dan ook reeds van te voren ingelicht. Zoo interesseert de Regeering zich uiteraard ook voor de krijgsverrichtingen ter zee en zij ontvangt daaromtrent gaarne inlichtingen, niet alleen achteraf maar zoonoodig ook — zulks in verband met Haar beleid en Haar verantwoordelijkheid tegenover het Nederlandsche volk — *vooraf* Het trof mij, dat U het in Uw hooger genoemden brief doet voorkomen, alsof *voorgenomen* operatiën steeds een materie zouden zijn, die uitsluitend ter beoordeeling van den Bevelhebber der Zeestrijdkrachten is. Ik deel die opvatting niet Volgens Uw instructie is U gemachtigd om namens de Nederlandsche Regeering met de bevelvoerende organen der geallieerde zee- en luchtstrijdkrachten te onderhandelen, de voor een goede samenwerking benoodigde maatregelen te treffen, enz. Maar uit deze vèrstrekkende machtiging vloeit dan ook tevens voort, dat U de Regeering op de hoogte houdt van alle operatiën en van alle plannen, waarbij — ik herhaal — Haar beleid en Haar verantwoordelijkheid tegenover het Nederlandsche volk betrokken kunnen zijn. Er kunnen zich dus gevallen voordoen, waarin het bepaaldelijk op Uw weg ligt de Regeering door tusschenkomst van den Minister van Defensie *vooraf* in te lichten. Met inachtneming van Uw verantwoordelijkheid tegenover de Regeering laat ik de beslissing inzake gevallen, waarin dit laatste gewenscht is, gaarne aan U over."

Deze brief zult u zich waarschijnlijk wel herinneren; hierin komt hetzelfde element voor als in de quaestie, die heeft gespeeld tussen de O.L.Z. en U vóór de oorlog.

A. Wanneer het weer zover zou komen en de staatsrechtelijke positie van de bevelhebber der zeestrijdkrachten was dezelfde, dan zou ik deze brief precies weer zo schrijven. Ik heb toch de gevallen aangeduid, waarin hij de Regering moest inlichten, te weten: voor zover het Nederlandse volk daarbij werd betrokken of het beleid van de Regering; ik heb echter bepaaldelijk niet geëist, dat hij ons van alle operatieve ondernemingen op de hoogte zou brengen. Het interesseert de Nederlandse Regering niet of een duikboot gaat liggen voor het Skagerak of de Straat van Gibraltar. Uit de brief resulteert ook niet, dat de bevelhebber der zeestrijdkrachten verplicht was dit aan de Regering mede te delen. Het interesseert de Regering echter wel, wanneer men van plan is — om een voorbeeld te noemen — met de zeestrijdkrachten Scheveningen te gaan bombarderen. Het Nederlandse volk is er dan bij betrokken en het betreft hier wel degelijk het beleid van de Nederlandse Regering; men zou anders met recht kunnen zeggen, dat wij niet bij machte waren zulk een plan te voorkomen.
Dit is weer de oude quaestie, die ook heeft gespeeld met generaal *Reynders* en in mindere mate met de bevelhebber der zeestrijdkrachten. Wanneer men wordt benoemd tot zo'n hoge functie, denkt men de baas te zijn en geen verantwoording aan de Regering te behoeven af te leggen of slechts achteraf. Men negeert dan de Regering, die ten slotte tegenover het Nederlandse volk de verantwoordelijkheid draagt. Een opperbevelhebber of een bevelhebber der zeestrijdkrachten legt geen verantwoordelijkheid af aan de Volksvertegenwoordiging, dat vergeet men. Bovendien, als men „namens de Nederlandsche Regeering" tot onderhandelen is gemachtigd, vloeit daar m. i. uit voort, dat men verplicht is die Regering in de hierboven vermelde gevallen op de hoogte te houden.

38504. De **Voorzitter:** Stond de bevelhebber der zeestrijdkrachten ook op het standpunt, dat hij eigenlijk een autonome positie had?

A. Ja, vandaar dat de bevelhebber der zeestrijdkrachten met totale negatie van de Regering rechtstreeks rapporteerde aan de Kroon. Ik moge u daarvan een voorbeeld geven.
Ik kwam er toevallig achter, dat een onderzeeboot was vergaan en dat zulks aan de Kroon was gerapporteerd.
Toen ik hieromtrent navraag deed, bleek het ook zo te zijn. Ik heb de admiraal toen gezegd, dat de Regering er prijs op zou stellen omtrent dergelijke zaken te worden ingelicht.

38505. De **Voorzitter:** Ontving de Regering hieromtrent niet geregeld rapporten? De Regering kon toch van de bevelhebber eisen, geregeld te worden ingelicht.

A. In het algemeen bleef de Regering, door tussenkomst van de Minister van Defensie, wel op de hoogte van wat er gebeurde. De grotere eenheden, die wij nog bezaten, enkele onderzeeboten, destroyers, enz. voeren in Engels verband; met de operatiën zelf had de Regering niets te maken. Immers, wanneer de bevelhebber der zeestrijdkrachten onder bevel van de Regering staat, wil dit niet zeggen, dat hij operatieve geheimen moet mededelen; hij moet de Regering echter wel inlichten, wanneer de operaties het beleid der Regering kunnen betreffen.

38506. De **Voorzitter:** De quaestie van het eventueel zenden van de „Heemskerck" en de „Sweers" naar Indië handelde toch ook hierover?

A. Dit is niet in mijn tijd gebeurd.

38507. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het wel tijdens uw Ministerschap was voorgevallen.

A. Ik geloof het niet. Wel zijn de „Sumatra" en de „Heemskerck" zonder mijn voorkennis naar Canada gezonden, terwijl ik order had gegeven ze te repareren c.q. af te bouwen.

De **Voorzitter:** Op het ogenblik heb ik niets meer te vragen. Heeft u nog iets wat u ter sprake wilt brengen?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. Q. H. DIJXHOORN.

ALGERA, *voorzitter.*

KORTHALS.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Dassen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

WILHELM THEODOR CARP,
oud 51 jaar, wonende te Scheveningen,
generaal-majoor bij de generale staf.

Hij legt de eed af als getuige.

40460. De **Voorzitter:** U is opgeroepen om zo mogelijk verschillende inlichtingen te geven over de recrutering in Canada en de Verenigde Staten van Noord-Amerika, misschien ook nog in andere landen.
Welke functies hebt u bekleed in de oorlogstijd?

A. Op 10 Mei 1940 ben ik als verbindingsofficier met een missie naar Parijs gestuurd, welke stad ik bereikt heb via Engeland en Duinkerken. De missie is in de maand Mei na de overgave van Nederland opgeheven en de officieren zijn toen op last van de Minister van Oorlog naar Engeland gegaan, waar ik werkzaam ben geweest op het Departement van Oorlog.

40461. De **Voorzitter:** Bedoelt u de capitulatie van Frankrijk?

A. Neen, van Nederland. Toen was er geen aanleiding meer, dat de missie nog langer in Frankrijk bleef.
Ik ben werkzaam geweest op het Departement van Oorlog tot September 1940 en heb mij hoofdzakelijk beziggehouden met de recrutering van Nederlanders, die in Engeland woonachtig waren. Het heeft tot resultaat gehad, dat in Augustus ongeveer 300 man naar Haverfordwest zijn gegaan, naar het Nederlandse kamp. Daarna ben ik in September met een missie onder de toenmalige luitenant-kolonel *Sas* naar Canada vertrokken in de functie van chef-staf van de missie. Ik was toen kapitein van de generale staf. Enige maanden, tot Januari 1941, ben ik in Ottawa gebleven, waar alle regelingen getroffen werden om zo spoedig mogelijk te kunnen beginnen met een eigen kampement, dat toen, na verkenning, gevonden is in Stratford. Daar ben ik merendeels opgetreden als waarnemend commandant, omdat luitenant-kolonel *Sas* het grootste gedeelte van de tijd in de Verenigde Staten was voor de recrutering. Toen generaal *Dijxhoorn* als vertegenwoordiger van de Minister belast was met het oppertoezicht over de recrutering in Canada en de Verenigde Staten, ben ik, doordat de luitenant-kolonel *Sas* naar Londen werd teruggeroepen, commandant geworden van de Nederlandse troepen in Canada en ik heb korte tijd daarna tevens het recruteringsbureau New York onder mijn bevelen gekregen.
Ik ben in Canada gebleven tot October 1943 en vervolgens overgeplaatst naar de Netherlands Representatives to the Combined Chiefs of Staff in Washington. Van daar heb ik nog een reis naar Hawaï gemaakt in verband met trainingskampen aldaar, omdat er eerst sprake van was, dat de Nederlandse soldaten, behalve de mariniers, in Amerika zouden worden opgeleid, hetgeen later niet doorgegaan is. In September 1945 ben ik naar Nederland teruggeroepen.

40462. De **Voorzitter:** Kunt u ons vertellen, hoe de recrutering in Canada is begonnen?

A. Ik heb na afloop in Washington een rapport samengesteld, omdat ik dacht, dat men, gezien de wijze, waarop de troepen zijn opgeheven, naderhand nooit meer een indruk zou kunnen krijgen van datgene, wat daar gebeurd is. Ik heb naar aanleiding van het gedeelte van het archief, dat in New York lag, en het gedeelte van het archief, dat in Montreal lag, respectievelijk onder de consul-generaal, een rapport samengesteld, waarin, naar ik meen, een zo goed mogelijk beeld is gegeven van datgene, wat gebeurd is. Ik meen, dat u dit rapport in uw bezit hebt.

40463. De **Voorzitter:** Ja. Kunt u in deze zitting de juistheid daarvan bevestigen?

A. Ja, het is over de gehele lijn historisch volkomen juist. In de slotconclusies heb ik aangegeven, dat in het begin, toen er omtrent de mogelijkheid van recrutering allerlei verwachtingen bestonden, de opzet zeer kostbaar en ruim is geweest en dat het later in Guelph veel goedkoper is geworden.

40464. De **Voorzitter:** Welke zijn de redenen, waarom men in de verwachtingen is teleurgesteld? Ik meen, dat men gedacht heeft, dat er in Canada en de Verenigde Staten heel veel militairen gerecruteerd zouden worden. Welke zijn naar uw mening de redenen, dat in Canada de recrutering zulk een teleurstellend resultaat heeft opgeleverd?

A. Ik moge in dit verband wijzen op het feit, dat Canada geen compulsory service kende, d.w.z. geen verplichte dienstplicht had. In Canada kan men niet spreken van een dienstplicht, doch is het gehele leger uit vrijwilligers opgebouwd geweest. Dat is vrijwel gedurende de gehele oorlog zo gebleven, waardoor men onze recrutering, die verplicht was, eigenlijk niet erkende. Wij riepen de mensen op, maar die mensen, die al jaren in Canada woonden, zagen, dat hun Canadese vrienden volkomen vrij waren in hun keuze om onder de wapenen te komen. Dat is op het laatste ogenblik in Canada veranderd, doch ook toen was men nog niet verplicht overzee te dienen. Wij kregen alle medewerking van de militaire autoriteiten, doch het feit, dat deze zaak in de politiek kwam, werkte remmend op het oproepen van onze mensen.
Ik heb in het rapport vermeld het feit, dat op een gegeven ogenblik de Eerste-Minister *Mackenzie King* in het Parlement naar aanleiding van een vraag van de leider van de C.C.F., de arbeiderspartij, of het juist was, dat buitenlandse Mogendheden met behulp van de politie recruteerden, onmiddellijk heeft gezegd, dat men volkomen vrij was te gaan of niet te gaan, met als gevolg, dat de volgende dag, toen dit in de krant werd gepubliceerd, 6 mensen uit mijn kazerne deserteerden en van de ploeg, die zou opkomen, 56 of 57 pct. weigerde op te komen.

40465. De **Voorzitter:** Waren zij volgens de Nederlandse wetgeving verplicht om op te komen?

A. Ja. Ik kon die mensen wel schrijven, dat zij als deserteurs werden beschouwd, maar dat had geen invloed, want er stond niets tegenover. Het enige, dat ik kon gebruiken, was de Foreign Forces Act. Deze gold echter alleen voor mensen, die in de kazerne in uniform soldij hadden genoten. In dat geval konden zij met behulp van de politie worden teruggehaald. De eerste man, waarmee ik dat heb gedaan, zat in Vancouver en deze beriep zich op de Habeas Corpus Act met als gevolg, dat er eerst een proces moest worden gevoerd. Canada stoorde zich niet helemaal aan de Engelse jurisprudentie in dezen. Een zeer gevoelig punt was, dat het zich als dominion in een andere status beschouwde ten aanzien hiervan. Ik geloof, dat wij, wanneer wij een proces tegen de Canadese Regering waren begonnen, dit proces misschien hadden gewonnen, maar dan zouden wij de kans hebben gelopen, dat wij — bij wijze van spreken — het land hadden moeten verlaten. De samenwerking was gebaseerd op goodwill.

40466. De **Voorzitter:** Mag men de conclusie trekken, dat hetgeen van Canadese zijde gebeurde niet voortvloeide uit een onvriendelijke stemming jegens ons, maar uit het feit, dat men wilde, dat andere landen op dezelfde wijze recruteerden als zij, n.l. op vrijwillige basis?

A. Dat was in Canada het geval; men wilde het op vrijwillige basis doen. Wij zijn gewend aan conscriptie, maar in Canada was het woord conscriptie gelijk een rode lap voor een stier.

40467. De **Voorzitter:** Ik meen, dat van Nederlandse zijde in milde vorm is geprotesteerd tegen deze uitlating van *Mackenzie King?*

A. Er is een vrij scherpe nota ingediend door de heer *Groenman.* De heer *Mackenzie King* heeft toen zijn spijt betuigd en daarin aangevoerd, dat hij dacht, dat het een aanval was op de Canadian Mounted Police, die ik indertijd had bezocht om te vragen, of zij mijn deserteurs konden beschouwen als mensen, die weigerden op te komen uit hoofde van hun pro-Duitse gevoelens. Dat was ook een zeer netelige quaestie. Men heeft toen gezegd, dat men die mensen er alleen heen kon sturen om informaties te nemen, en dit zou als voldoende moeten worden beschouwd om de mensen er toe te bewegen. In de practijk kwam er niets van terecht.

40468. De **Voorzitter:** Heeft de Canadese politie de recruten wel eens bezocht, zodat zij dus wel was ingeschakeld?

A. Zij hebben het wel geprobeerd, maar van de resultaten heb ik niets bemerkt.

40469. De **Voorzitter:** Ten slotte is er een verklaring gekomen van Canadese zijde, dat degenen, die weigerachtig waren om op te komen, werden beschouwd als disloyal to the allied cause.

A. Wij hebben gevraagd hen als zodanig te beschouwen. Ik geloof niet, dat dit door de Canadese Regering is gedaan.

40470. De **Voorzitter:** Wat was de betekenis van die formule?

A. Wij zouden in het Hollands zeggen: pro-nazi.

40471. De **Voorzitter:** Het was dus meer een zedelijke veroordeling dan dat er dwingende maatregelen uit voortvloeiden?

A. Ik heb het rapport zo klein mogelijk gehouden in verband met het vele, dat er gebeurd is, maar ik heb zeer nauw samengewerkt met de Britse Intelligence, ten einde gegevens te krijgen van de mensen, die wij kregen en voor wier betrouwbaarheid ik moest instaan. Zo kregen wij het geval van een zekere mijnheer *Sips;* voor zover wij het konden uitzoeken, stond het voor ons vrij vast, dat hij een Duitse opleiding had gehad en naar Amerika was gekomen met spionnagedoeleinden, hetgeen niet gelukte. Hij zat in Havana, toen wij hem hebben opgeroepen. Ik heb met de Engelsen deze zaak uitgezocht en toen bleek, dat deze man inderdaad een spion was, althans voor de Duitsers werkte. Ik heb hem toen laten interneren en zelfs dat gaf grote moeilijkheden. Ik ben voor een commissie geweest, die door de Minister van Justitie was ingesteld om deze zaak van alle kanten te bekijken. Deze dingen waren in Canada ontzettend moeilijk, misschien omdat men daar een andere visie op het geheel had dan wij in Europa.

40472. De **Voorzitter:** Maar in het algemeen heeft het onderzoek naar de betrouwbaarheid gunstige resultaten opgeleverd?

A. Ja. Vóórdat een man naar Engeland werd gestuurd, moest hij een interim-kaart hebben, die hij kreeg van de British Intelligence. Deze kaarten werden naar New York gestuurd en van daar naar de Engelse autoriteiten te Londen, waar werd uitgemaakt of hij naar Engeland kon worden gestuurd; zo ja, dan kreeg hij een embarcation-card. De moeilijkheid was in hoofdzaak, dat men te Londen niet inzag, dat er zoveel werk verricht moest worden voordat de man overgestuurd kon worden.

40473. De **Voorzitter:** U bedoelt met Londen de Minister van Oorlog?

A. Inderdaad.

40474. De **Voorzitter:** Ik meen, dat het zo was, dat veel Nederlanders in Canada liever bij het Canadese leger wilden dienen dan bij het Nederlandse.

A. Ja, ze zeiden: dan kan ik in Canada blijven.

40475. De **Voorzitter:** Maar het Canadeese leger ging toch ook naar Europa?

A. Dat bestond toen zuiver uit vrijwilligers. Pas tegen het eind van de oorlog is de dienstplicht ingesteld, maar ook toen was het overzee gaan nog niet gedwongen. Dit gaf aanleiding tot zeer ongewenste toestanden; men trachtte de mensen te pressen in de kazernes, door hen allerlei vuil werk te laten doen, ten einde hen te laten aanmelden voor de oversea service.

40476. De **Voorzitter:** Hoe kwam u aan de gegevens voor de recrutering?

A. In de Angelsaksische landen was geen burgerlijke stand en de Nederlandse Regering heeft nooit opdracht gegeven, zoals andere Regeringen deden, dat elke Nederlander in het buitenland zich bij de consuls moet melden, zodat men geen gegevens had over de Nederlanders en de naturalisatie van Nederlanders in de betrokken landen. Wij hebben wel een lijst kunnen krijgen van de consul-generaal te Montreal, maar die was verre van volledig.

Er was een groot enthousiasme geweest in de Meidagen en vlak daarna, maar dat was door het lange uitblijven van de missie aanzienlijk minder geworden.

Toen hebben wij ons gewend tot het registratiebureau, dat in 1940 in Canada een volkstelling had gehouden. Van die gegevens zijn wij uitgegaan en hebben wij afschriften gemaakt. Doch de gegevens, die wij nodig hadden, zaten tussen elf millioen namen in; dit is een enorm werk geweest, waarbij wij van Canadese zijde volledige medewerking hebben gehad. Wij hebben successievelijk alle namen opgezocht en de mensen aangeschreven. Dan kwam het heel dikwijls voor, dat de betrokkene verhuisd was, en men behoefde in Canada geen verhuisbiljet aan te vragen. Wij wisten deze mensen te vinden door de postmasters aan te schrijven, omdat de mensen bij verhuizing bij de postmaster hun adres opgaven. Het gevolg was, dat het dikwijls zeer lang duurde, voordat wij een man gevonden hadden.

40477. De **Voorzitter:** Wanneer u de namen in uw bezit had, liet u dan deze mensen ook wel eens bezoeken?

A. Dat is pas later gebeurd, toen er zeer veel weigerachtigen waren. Vóórdat wij hen op de deserteurslijst plaatsten, hebben wij deze mensen zoveel mogelijk laten bezoeken. Men kreeg eerst een formulier om in te vullen of men inderdaad degene was, die als Hollander door ons werd gezocht. Dan werd het keuringsformulier gestuurd. De betrokkenen werden gekeurd bij de Canadese Medical Boards, waarvan wij de gegevens kregen, waarna onze dokter uitmaakte of men geschikt of ongeschikt was. De man kreeg dan zes weken de tijd om op te komen. Hij moest meestal zijn boerderij verkopen; sommigen verkochten hun vee. Aangezien de mensen ver van de gemeenschap afzaten, brachten zij hun vrouw in een of ander bewoond oord onder, waardoor het noodzakelijk was, dat zij hun bezittingen van de hand deden. Vervolgens kwamen zij naar Stratford, waarna zij na ongeveer een maand of zes weken overzee werden gestuurd. Dan moest eerst nog de kostwinnersvergoeding worden geregeld. Daarvoor hadden wij een Bureau of Investigation ingeschakeld, waar de gehele status van de man door een particuliere maatschappij werd nagegaan en aan ons opgegeven. Vervolgens moest de zaak behandeld worden door de commissie-Kostwinnersvergoeding in Canada, die in Toronto zetelde en die met een uiteindelijk voorstel kwam, waarna ik namens de Minister het bedrag toekende. Dit moest alles gebeuren, vóórdat de man overzee kon gaan.

40478. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat de mensen soms hun boerderij moesten verkopen. Het lijkt mij aannemelijk, dat daarvoor even tijd werd gegeven.

A. De Minister van Oorlog heeft er steeds op aangedrongen, dat ik de mensen zo kort mogelijk bij mij hield en zo snel mogelijk naar Engeland stuurde. Ik heb hem nooit geheel duidelijk kunnen maken, dat verschillende punten voor ons zeer moeilijk waren, o.a. de particuliere omstandigheden van de betrokkenen, waarmede wel degelijk rekening moest worden gehouden. U zult ook zien, dat een van de redenen van opheffing is geweest, voor zover de Minister die redenen gegeven heeft, dat de Minister de mensen nog korter bij mij wilde laten en dat ik niet de tijd kon vinden alle manipulaties, die nodig waren, te verrichten. Ook namen de Canadezen op de konvooien geen mensen, zonder dat die de eerste graad van africhting doorlopen hadden.

Zo waren er bijv. mensen, die ik er van kon overtuigen, dat zij dienst moesten nemen, maar de mensen, die in Amerika opkwamen, hadden dikwijls een week of acht nodig om hun zaken te regelen. Ik sprak dan met het recruteringsbureau af, dat deze mensen eerst naar mij zouden komen en dan de eerste graad van africhting in 14 dagen zouden krijgen. Daarna stuurde ik hen terug om hun zaken af te wikkelen. Als zij dan nog van gedachten mochten veranderen, kon ik hen altijd laten halen. Propaganda voor de Nederlandse zaak in Amerika was, gezien de uitgestrektheid, zeer moeilijk.

40479. De **Voorzitter:** En de resultaten waren ook niet groot. In uw rapport heb ik gezien, dat er een reis door Canada is gemaakt door een drietal onderofficieren, die de recruten thuis hebben bezocht, tot een getal van 179, waarvan er ten slotte 13 genegen waren, direct op te komen. Dat is toch een gering resultaat?

A. Ja.

40480. De **Voorzitter:** Acht u het in het algemeen aannemelijk, dat men bezwaren had om dienst te nemen?

A. Zoals ik reeds zei: wij hebben daar niet te maken met Nederlanders, zoals zij in Nederland zijn, maar met mensen, die indertijd uit Nederland zijn weggegaan, omdat zij daar geen bestaan konden vinden. Ik heb voor het eerst de Wasserman Test en het doorlichten toegepast, omdat bleek, dat 15 pct. — eerst wel 30 pct. — werd afgekeurd. Er waren veel mensen bij, die een plek in de longen hadden. Deze mensen hadden onder uiterst moeilijke omstandigheden geleefd. Er was vrijwel geen enkele Nederlander in Canada, wie het naar den vleze ging. Het waren zeer eenvoudige mensen, die met hard werken als knecht of met een klein boerderijtje hun geld verdienden en een bestaan hadden gevonden. Voor zover zij geen familie in Nederland meer hadden, kwam het verlaten vaderland pas op de tweede plaats. Zij moesten nu alles opgeven, wat zij hadden opgebouwd. Voor hen kwamen er Canadezen in de plaats, die niet hoefden te gaan. Wanneer zij zich van het Koninklijk besluit niets aantrokken, omdat zij zich Canadees voelden en uit laksheid hadden vergeten hun papieren aan te vragen, gebeurde er nog niets. Er was inderdaad een zeer groot aantal punten, die wij bij de recrutering tegen ons hadden. Daarom hebben wij getracht, de Canadese Regering er van te overtuigen, dat deze mensen moesten opkomen. Hetzelfde hebben wij ook in Amerika gedaan, maar men ziet deze zaken daar anders. Men ziet het daar als een deel van de democratie om de mensen vrij te laten in hun verplichtingen in zake de landsdefensie. Dit rust enigszins op het feit, dat het land zeer geïsoleerd ligt en niet direct een groot staand leger nodig heeft.

40481. De **Voorzitter:** Het ging toch allemaal voor het hetzelfde doel?
Het was toch allemaal bedoeld om dezelfde oorlog te winnen?

A. Met het grote verschil, dat de Canadezen hun mensen opriepen voor Home defense. Zij werden niet gedwongen om overzee te gaan. Degenen, die overzee gingen, waren vrijwilligers. Dit steunt op de gehele Canadese politiek in verband met Quebec, waar men zeer liberaal is en waar *Mackenzie King* de stemmen voor zijn zetel vandaan haalde. Hij pakte daarom Quebec met zijden handschoenen aan, hetgeen door de conservatieve partij tegen hem werd uitgespeeld. In de vorige oorlog is in Quebec geschoten, toen men de mensen voor dienstplicht ging oproepen. Ik heb persoonlijk informaties genomen en toen bleek, dat vele mensen zich voor vrijwillige training opgaven, een uniform ontvingen, weer naar huis gingen, niet meer terugkeerden en alleen hun uniform aantrokken, wanneer zij 's avonds naar de bioscoop gingen, omdat zij daar dan gratis toegang hadden.
Dat is de Frans-Canadese mentaliteit i. z. de dienstneming, die men daar nooit zou accepteren. Men is niet anti-militair, maar zegt: Dit doe je vrijwillig. Er zijn eerst allerlei leuzen geweest, waaruit de afschuw voor de verplichte dienst bleek. Er zijn in het Canadese leger dan ook maar heel weinig Frans sprekende eenheden geweest.

40482. De **Voorzitter:** Er is later een tijd geweest, dat degenen, die niet overzee konden, tot corveeërs gemaakt zijn?

A. Toen ik het commando kreeg, kreeg ik de nalatenschap van mijn voorganger, die om billijke redenen een grotere verwachting van een duurdere opzet in Stratford had met 45 corveeërs, steunende op de wens van de Minister om elke weerbare man zo gauw mogelijk te sturen. Dat was een zeer kostbare geschiedenis. Ik mocht geen mensen nemen, die niet voor 100 pct. voor de velddienst geschikt waren. Ik heb daarover meermalen geschreven, omdat ik het standpunt niet juist vond, dat de mensen door de zware keuringseisen moesten worden afgewezen, die toen door de Amerikanen voor het actieve leger werden opgeroepen en weggestuurd, naar de Pacific of waar dan ook. Ik ging er van uit, dat onze keuringseisen gelijk moesten zijn aan die van het betrokken land om niet de Hollanders, die wel in ons leger wilden dienen, te verplichten dat te doen in een ander leger. Ik heb nog geschreven over de mogelijkheid om eventueel voor koks, oppassers, chauffeurs, bedienden, enz. mindere krachten aan te nemen; daarop is nooit gereageerd. Ik heb later enige mensen achtergehouden, die C gekeurd waren (dat is de derde graad van keuring), en die heb ik gebruikt in de kazernes, waardoor ik 45 man corveeërs kon laten afvloeien.

40483. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat men zo in Canada redeneerde, maar wanneer bleek, dat men alleen maar corveeër werd, kan inderdaad de vraag rijzen: is dat nu het offer wel waard? Er waren zelfs mensen bij, die hun boerderij verkocht hadden.

A. Ik heb niet alleen aan corveeërs gedacht. Er zijn zeer veel mensen met platvoeten afgekeurd, die uitstekende chauffeurs geweest zouden zijn.

40484. De **Voorzitter:** Maar de corveeërs zijn ontslagen en daarvoor zijn Nederlandse militairen in de plaats gekomen, die dus corveeër werden, waarbij mensen waren, die misschien een zeer zwaar offer hadden gebracht.

A. Zij deden het op vrijwillige basis; ze konden elke dag naar huis. Het waren oudere mensen. Een er van is later brievenbesteller geworden. Ze voelden er voor om te blijven en die heb ik aangehouden, maar het was zuiver op vrijwillige basis, want mensen, die geen A of B gekeurd waren, mocht ik niet houden.

40485. De **Voorzitter:** U hebt in het begin een vrij grote staf gehad in Stratford. Was dat nodig?

A. Ik geloof het wel. De eerste opzet heeft onder auspiciën van overste *Sas* plaats gehad. In het begin liet het geheel zich nog niet dadelijk overzien. Wij hebben getracht een groot aantal mensen over te krijgen, zodat daarvoor instructeurs nodig waren. Wij hebben een vrij groot aantal onderofficieren uit Engeland gekregen; dezen zijn successievelijk afgevloeid. Er zijn niet veel officieren overgekomen. De oorspronkelijke missie was niet groot. Wij hebben dadelijk de beschikking gekregen over reserve-officieren uit Canada en Amerika, die gedeeltelijk gedurende een tijd zijn blijven hangen, maar daarna doorgezonden zijn. Er is doorlopend wisseling geweest. Ik heb 76 officieren gehad; het grootste aantal, dat er gelijktijdig is geweest, zal misschien 18 of 20 geweest zijn.

40486. De **Voorzitter:** Bij het detachement, dat op 25 Januari 1941 is aangekomen, bevonden zich 7 officieren, 9 onderofficieren en 28 korporaals.

A. Dat was afgsproken met de Minister in verband met de verwachting, die men koesterde. Daarvan zijn er zeer velen spoedig teruggegaan.

40487. De **Voorzitter:** U hebt wel de indruk, dat het aantal bij het minder worden van het werk ook in die verhouding is afgevloeid?

A. Ik heb ook een staat gemaakt van datgene, wat ieder te doen had. De correspondentie was zeer groot; er waren per dag gemiddeld 60 binnenkomende en 60 uitgaande brieven. Het was een vrij groot bedrijf.
Mijn staf, zoals die het laatste jaar onder mijn bevel gewerkt heeft, bestond uit een luitenant-adjudant, die het reisbureau vormde en de aangelegenheden betreffende de mensen uit Zuid-Amerika regelde, behalve zijn andere werk als adjudant; een dokter; een kwartiermeester, die de geldelijke verantwoording had en als zodanig meer dan een dagtaak, omdat er vrij veel verandering en beweging was. Dan had ik de kostwinnersvergoedingen met een adjudant-onderofficier en het recruteringsbureau-Canada en -Zuid-Amerika, later samengevloeid; verder het troependetachement met aan het hoofd een kapitein, die naar behoefte van het aantal mensen een aantal officieren had, meestal niet groter dan twee.
Wij hebben in Guelph, toen wij een onderkomen konden leveren voor 80 man, er op een gegeven moment door allerlei oorzaken ineens 150 gehad.

40488. De **Voorzitter:** Kent u ir *Pot,* die in 1942 een inspectiereis naar Stratford heeft gemaakt?

A. Als hoedanig is hij daar geweest?

De **Voorzitter:** Hij was reserve-eerste-luitenant der artillerie en heeft op 1 Mei 1942 een rapport uitgebracht, nadat hij een dienstreis naar Stratford had gemaakt.

A. Waarvoor is hij daar geweest? Namens de Minister?

De **Voorzitter:** Hij zal er wel namens de Minister geweest zijn.

A. Ik heb van de zijde van het Departement van Oorlog nooit iemand gezien. Ik had gaarne contact gehad — dit was een van mijn bezwaren —, omdat er dikwijls misverstanden rezen en ook om het feit, dat er in Londen gedecideerd onwelwillend over de Canadese zaak werd gesproken. Het is later ook weerlegd door de generaal *Dijxhoorn.*

40489. De **Voorzitter:** U kent de heer *Pot* dus niet?

A. Ik kan hem niet voor de geest halen.

40490. De **Voorzitter:** Het is merkwaardig, want in het rapport staat, dat hij met u heeft gesproken.

A. Ik heb in die jaren met zoveel mensen gesproken.

40491. De **Voorzitter:** Hij schrijft o.a., dat er wrijving was tussen majoor *Carp* en de heer *van Schreven,* en hij heeft de uitlating opgevangen: „die *van Schreven* moet vooral niet denken, dat hij ook iets te zeggen heeft." Kunt u daarover iets mededelen?

A. Er zijn inderdaad moeilijkheden geweest tussen de heer *van Schreven* en mij. De overste *Sas* heeft indertijd de heer *van Schreven* aangesteld als hoofd van het recruteringsbureau in New York. Wij hadden niet de indruk, dat daarmede een gelukkige keuze was gedaan. Als u de heer *van Schreven* reeds eerder heeft ontmoet, behoef ik u dit misschien niet verder uiteen te zetten.

De **Voorzitter:** Wij hebben hem hier nog niet als getuige gehoord.

A. De heer *van Schreven* heeft het werk onder overste *Sas* gedaan en daar stonden wij buiten. Toen generaal *Dijxhoorn* in Washington aankwam, was er reeds sprake van een reorganisatie, waarbij het troependetachement zou worden opgeheven en met commissies zou worden gewerkt. Ik zou dan de commissie in de Verenigde Staten hebben gekregen. Dat is toen niet doorgegaan en het recruteringsbureau, dat als zodanig onder overste *Sas* stond, werd bij de eerste reorganisatie van de generaal *Dijxhoorn* onder hem zelf geplaatst. Ik trad in de functie van overste *Sas,* met als gevolg, dat ik het als een groot bezwaar voelde, dat ik geen enkele zeggingskracht had in de oproeping van de mensen daar, want ik moest tegenover de Canadese Regering verantwoordelijk blijven voor de mensen, die Canada binnenkwamen, hetgeen heel moeilijk was, indien die mensen, wanneer zij bij mij niet zouden voldoen, niet naar de Verenigde Staten konden terugkeren, wanneer zij niet de goede papieren hadden, hetgeen dikwijls het geval was. Ik heb er toen bij de generaal *Dijxhoorn* op aangedrongen, dat de toestand zou worden gehandhaafd, zoals deze vroeger was, nl. dat het recruteringsbureau te New York zou blijven onder de commandant van de Nederlandse troepen. Dit is later gebeurd. In die tussentijd is er voor de heer *van Schreven* aanleiding geweest, onwelwillende brieven te schrijven, waarop ik steeds vormelijk heb geantwoord. Toen *van Schreven* wist, dat hij zou weggaan, moest een officier van mijn staf overgaan naar New York. Deze officier, die alvast dat bureau voor mij moest overnemen, heb ik in verband met het feit, dat ik naderhand van de heer *van Schreven* de zaak zou overnemen, gevraagd, mij geregeld van de verschillende zaken te berichten, opdat ik in staat zou zijn, daar ik nooit dat bureau onder mij had gehad, mij van de verschillende afdelingen van dat bureau een indruk te verschaffen. Die officier van mijn staf was de heer *de Kuyper* uit Canada. Hij is op dat bureau gekomen en heeft enkele notities gemaakt, die hij van plan was naar mij te sturen, doch welke hij in de prullemand heeft gegooid. Deze notities zijn door *van Schreven* gevonden in de prullemand en zijn aanleiding geweest voor de opmerking, dat ik mij meester trachtte te maken van het bureau, enz. Ik heb in mijn brieven steeds getracht de zaak zoveel mogelijk recht te zetten, maar heb de indruk, dat dat maar zeer betrekkelijk het geval is geweest. *Van Schreven* was iemand, die zeer goed sprak en prettig optrad naar buiten en hiervan ook gebruik heeft gemaakt om mij persoonlijk in een zeer slecht daglicht te stellen. Dat is mij ook gebleken, doordat men mij naderhand heeft meegedeeld, dat *van Schreven* een rapport heeft geschreven over mijn persoon en de toenmalige kapitein *van den Bergh* als degenen, die de zaken volkomen verkeerd aanpakten. Dat rapport heeft hij rechtstreeks gestuurd naar Prins *Bernhard,* die het gestuurd heeft naar de Minister van Oorlog; deze heeft het om advies in handen gesteld van generaal *Dijxhoorn,* die onmiddellijk de onjuiste beweringen daarin aan de Minister heeft meegedeeld.

40492. De **Voorzitter:** Welk bezwaar had de heer *van Schreven* tegen u of tegen uw werk?

A. Daar hadden wij niets mee te maken. Wat hij tegen mij gehad heeft, is mij niet duidelijk. Ik ben een enkele keer in New York geweest en dan was hij altijd heel vriendelijk. Hij had verder niets met mij te maken. Ik weet niet of hij gedesillusionneerd was of niet. Hij heeft aan de heer *Dijxhoorn* bericht, dat er in heel Amerika niets meer te recruteren viel, terwijl de aantallen, die er daarna uitgehaald zijn, groter waren dan vroeger.

40493. De **Voorzitter:** Stond de heer *van Schreven* rechtstreeks onder de heer *Dijxhoorn?*

A. Toen generaal *Dijxhoorn* in Washington kwam, was het zo, dat overste *Sas* mij als waarnemend commandant in Canada had zitten en *van Schreven* in New York; dan had hij nog *Drooglever Fortuyn* in Chicago zitten en in San Francisco en Los Angeles ook nog iemand *(Droste).*

40494. De **Voorzitter:** En toen overste *Sas* wegging, nam generaal *Dijxhoorn* zijn plaats in?

A. Generaal *Dijxhoorn* is uit Londen gekomen met instructies voor reorganisatie van de recrutering, maar hij kon daartoe niet overgaan. Men zou de mensen in boardinghouses, enz. willen onderbrengen, maar dat waren allemaal dingen, die daar onmogelijk waren, want de Canadese Regering eiste, dat de mannen met de nodige kennis overzee gestuurd werden. De heer *van Schreven* stond onder overste *Sas;* toen generaal *Dijxhoorn* kwam, is overste *Sas* naar Londen gegaan en ik ben in de plaats gekomen van overste *Sas,* met dien verstande, dat het recruteringsbureau New York onder de generaal kwam. Toen ik bezwaar maakte, is dat veranderd, maar toen is de heer *van Schreven* weggegaan.

40495. De **Voorzitter:** Van welke materiële inhoud waren die bezwaren?
Wanneer de heer *van Schreven* de recrutering ter hand nam, welke moeilijkheden waren er dan?
Ik bedoel dus het feit, dat de heer *van Schreven* het deed of.....

A. ... of een officier, die onder mijn bevel stond. Als ik iemand van New York uit niet de grens overgestuurd kreeg, ten aanzien van wie ik moest mededelen: ik kan hem niet naar Engeland oversturen, dan was het voor mij een enorme puzzle.

40496. De **Voorzitter:** Paste de heer *van Schreven* andere normen toe dan u zoudt hebben gedaan?

A. Neen, maar er was niet over te praten. Ik kreeg geregeld mensen, die mij aanleiding gaven zeer ernstig op te treden. Men maakte wel een goede beurt met het oversturen van veel mensen, maar wanneer zij door mij als niet geschikt werden geoordeeld om naar Engeland te gaan, dan bleek het een enorm bezwaar, dat ik geen enkele zeggenschap had ten aanzien van bepaalde dubieuze gevallen.

40497. De **Voorzitter:** Heeft de heer *van Schreven* critiek uitgebracht op de recrutering in Canada?

A. Dat geloof ik niet.

40498. De **Voorzitter:** U is later de chef geworden over het recruteringsbureau in New York. Toen is de heer *van Schreven* verdwenen.

A. Kapitein *van den Bergh* is toen hoofd van het bureau recrutering geworden in plaats van de heer *van Schreven.*

40499. De **Voorzitter:** Waarom is de heer *van Schreven* verdwenen?

A. Hij is officieel weggegaan, omdat het aantal recruten het niet noodzakelijk maakte, dat hij als consul-generaal langer aan de buitenlandse dienst werd onttrokken.

40500. De **Voorzitter:** Is het u bekend, waarom de heer *Sas* naar Londen is teruggegaan?

A. Neen. Ik heb er bij gezeten, toen generaal *Dijxhoorn* zeide, dat hij voor dringende staffuncties naar Londen moest teruggaan.

40501. De **Voorzitter:** Ik heb hier een rapport, waarin gesproken wordt over de drie officieren, die in 1942 voor de troep beschikbaar waren, kapitein *Niterink,* luitenant *ten Doesschate* en luitenant *Elink Schuurman.* Ik lees daarin:

> „Deze hadden absoluut niets te doen, omdat voor de africhting daarvan, voor zoover deze nog mogelijk was in verband met het niet kunnen uitrukken door sneeuw gedurende den gehelen winter, een groot aantal onderofficieren beschikbaar was. *Elink Schuurman* (een Shell-collega van mij) klaagde steen en been, dat hij niet wist, hoe hij den tijd moest „doorhangen"."

A. Er zijn massa's van dergelijke rapporten geweest. Ik betreur het nog steeds, dat er nooit iemand van de zijde van het Departement van Oorlog is komen kijken. Ik heb generaal *Dijxhoorn* tweemaal bij mij gehad. De toenmalige Prinses *Juliana* kwam bij elk detachement, dat overzee ging, kijken, en een keer hebben wij bezoek gehad van Koningin *Wilhelmina.*

Gezien het feit, dat men alles schriftelijk moest afdoen en door de voor alle mogelijke roddelverhalen vermoedelijk zeer vruchtbare bodem in Londen, heb ik altijd het gevoel gehad, dat het zeer jammer was, dat nooit iemand eens officieel is komen kijken om zich te overtuigen. Ik heb de overtuiging, dat er eigenlijk op de houding van de officieren, behoudens een zeer kleine uitzondering, niets te zeggen is geweest, dat de geest van de troep uitstekend was, behoudens een enkeling van het allooi, dat altijd aanleiding tot moeilijkheden geeft, en dat de indruk naar buiten, zoals de Minister van Oorlog van Canada mij gezegd heeft, bijzonder goed is geweest. De Minister van Oorlog in Canada heeft mij er bij gezegd, dat dit voor hem aanleiding was bij de Canadese Regering voorstellen te doen in die zin, dat bij de immigratie de Nederlanders zeer grote prioriteit zouden krijgen.

40502. De **Voorzitter:** U maakt er eigenlijk de Regering een grief van, dat er te weinig contact is geweest tussen Londen, Washington en de recrutering in Canada?

A. Ik zal niet zeggen Londen—Washington. Dat is een quaestie, die zich naderhand bij de Combined Chiefs of Staff heeft afgespeeld. Wanneer men een bedrijf heeft, zoals wij daar drie jaar hebben gehad, waarbij men de gehele dag bezig was allerlei — ook plaatselijke — moeilijkheden te overwinnen en waarbij de troep volgens mijn idee zijn uiterste best heeft gedaan en er een goede geest was, en niettegenstaande dit alles van uit Londen — en ook van andere zijden — alle mogelijke moeite werd gedaan om de boel af te breken, is het begrijpelijk, dat men graag eens een officiële persoonlijkheid zou zien, die zich van de zaken op de hoogte stelde. De heer *van Rhijn* van de Rekenkamer is er geweest, maar dat bezoek stond hier geheel buiten.

40503. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is er dus weinig reden tot critiek op de samenstelling van de staf in de tijd, dat de recrutering in Canada was. Er was dus genoeg werk?

A. Ja. Het uitrukken van de troep, de oefeningen, enz. Ik heb hier verschillende photo's. Indien u zich daarvoor interesseert en van de kazernes een indruk zoudt willen krijgen, zou ik u deze photo's gaarne ter hand stellen.

De **Voorzitter:** U kunt deze wel overleggen; wanneer wij ze hebben ingezien, zullen wij ze u terugzenden.

(Getuige overhandigt enige photo's.)

40504. De **Voorzitter:** In uw rapport hebt u gesproken over particuliere bijeenkomsten van de vertegenwoordigers van de verschillende militaire missies in Canada.

A. Er was over het algemeen veel contact tussen het Ministerie van Oorlog in Canada voor het verkrijgen van allerlei faciliteiten in zake kazernering, vervoer en recrutering. Daardoor kwam het voor, dat ik dikwijls naar dat Departement moest gaan. Dit bleek ook het geval te zijn met de verschillende leden van de andere missies, die daar waren, b.v. Tsjecho-Slowakije, Joego-Slavië, Polen, België en de Vrije Fransen. Men heeft toen besloten, deze zaken gezamenlijk af te doen, waardoor het mogelijk zou zijn om dadelijk met iets meer voortvarendheid oplossingen te kunnen zoeken. Zo was er dan maandelijks of eens in de zes weken een bijeenkomst van de commandanten van de verschillende kampen en hoofden van de missies, waarbij dan de onderwerpen tijdig te voren werden ingestuurd en men de mensen van Buitenlandse Zaken of van de Kwartiermeester-Generaal of van het Departement van Oorlog daar te zamen bracht, waardoor dan tevens, zo mogelijk, een oplossing kon worden gevonden. Die bijeenkomsten zijn zeer nuttig geweest en men had zodoende veel contact. Wat de een door een bepaalde methode tot oplossing bracht, werd dikwijls door de ander overgenomen. Ik kreeg sterk de indruk, dat over het algemeen de zaken vrij grondig door ons werden bezien, zodat wij zeer veel andere missies hebben kunnen helpen.

40505. De **Voorzitter:** U zegt in uw rapport, dat de Nederlandse militaire missie een voorsprong had op de andere.

A. Inderdaad. In de eerste plaats cijfer ik een Hollander nog niet helemaal weg. Als wij zo iets doen, bekijken wij het grondig. Een Fransman of een Belg doet zo iets wat gemakkelijker. Ik heb o.a. een Belgisch officier bij mij gehad om inlichtingen. Wij hebben vrij constant kunnen werken. Doordat wij in Ottawa drie maanden hebben gezeten en daar vrijwel de eerste missie waren, die begon, hebben wij vrijwel dadelijk alle mogelijkheden kunnen onderzoeken.

40506. De **Voorzitter:** Ik heb wel eens gehoord, dat de kazerne in Stratford zeer ongeschikt gelegen was.

A. Ongeschikt gelegen niet; voor het doel lag ze zeer juist, enigszins in de richting van de lijn San Francisco—Halifax, vanuit New York en ook vanuit Vancouver gemakkelijk te bereiken, maar voor het eigenlijke doel was ze minder geschikt. Wij hebben eerst een verkenningstocht gemaakt; generaal *Mac Donald* bood ons een plaats aan, waar we in een volkomen in elkaar gezakte fabriek hadden kunnen verblijven. Dat hebben wij geweigerd. Later konden wij barakken krijgen, die 150 000 dollar zouden kosten; dat hebben wij ook geweigerd. Nog later kwam men met de mogelijkheid van Stratford.

40507. De **Voorzitter:** Is het juist, dat die kazerne klimatologisch ongunstig gelegen was en dat daarom de Canadezen hun troepen er uitgehaald hebben?

A. Gedecideerd niet. Ik geloof, dat dit kan berusten op het feit, dat Stratford gelegen is in de snowbelt, die door Canada heen loopt. Dat wil zeggen: het sneeuwt er meer dan in meer zuidelijk en noordelijk gelegen streken, maar daardoor is de temperatuur er minder laag. Wij hebben in Ottawa temperaturen gehad van 40 graden below zero; die kwamen in Ontario niet voor, maar daar was meer sneeuw. Daardoor liep misschien tweemaal per jaar het treinverkeer vast, maar dat kon ons weinig schelen. Twee dagen later hadden de sneeuwploegen alles op de wegen weer verwijderd. Elke Vrijdag maakte ik met de mensen een mars van plm. drie uur om ze wat los te krijgen.

40508. De **Voorzitter:** Naderhand is er een andere kazerne gekomen?

A. In 1942. Toen het ging spannen met de hoge kosten bij het geringe aantal recruten, hebben wij alles bekeken. Met de zaakgelastige heb ik gesproken over de mogelijkheid van onderbrenging in boardinghouses, ook bezien in verband met de grote kans, die men in een stad als Montreal zou lopen op besmetting door venerische ziekten, enz. Dan had ik weer met zoveel zieken gezeten. Ik moest de mensen een zekere training geven, ten einde hen daarna zo goed mogelijk over te sturen. Dat was mijn hoofdbezwaar tegen het systeem, dat men op het Ministerie gaarne zou hebben gezien, nl. dat wij de mensen na opkomst in de stad ondergebracht hadden. Maar daarvoor zijn plaatsen als Montreal en New York absoluut ongeschikt, zeer zeker in oorlogstijd. Wij hebben toen weer uitgekeken naar een gebouw en dat heeft ontzettend veel moeilijkheden opgeleverd. Stratford wilde ons gaarne houden. Er is toen van militaire zijde Guelph aangeboden. Dat is vrijgemaakt; het was een winterfairbuilding, een tentoonstel-

lingsgebouw voor vee geweest. Er was ook een manege in. Voor de legering was het veel minder geschikt. Ik betaalde 100 dollar huur per maand en kon er 180 mensen bergen. Als ik er meer had, lagen zij boven elkaar. Dat gaf zomers klachten, dat het te warm was. In het algemeen heeft Guelph echter wel voldaan.

40509. De **Voorzitter:** Waarom is het stationnement in Guelph opgeheven?

A. Daarvoor heeft de Minister nooit enige reden opgegeven. Het laatste telegram was: ik hef het op in verband met de duurte.
De quaestie van de duurte was echter zeer betrekkelijk. Men ging toen over tot twee missies, een bureau in New York en een in Montreal, waar de bureaux per vierkante meter werden betaald. Ik had in Guelph mijn kliniek voor de vrouwen der militairen, die nu door burgerartsen behandeld moesten worden. Ik beweerde, dat de gehele zaak duurder werd.

40510. De **Voorzitter:** Welke practische gevolgen had de opheffing van Guelph voor de recrutering?

A. De recrutering is overgegaan naar de resp. consuls-generaal, doch kon niet meer op dezelfde basis worden voortgezet.

40511. De **Voorzitter:** De consul-generaal had toch ook een gebouw nodig?

A. De consuls-generaal hebben gezegd: wij hebben naast ons gewone werk geen tijd voor de recrutering, wij wensen een militair bureau.
Vandaar dat er geen enkele personeelsbezuiniging is bereikt.

40512. De **Voorzitter:** Is de recrutering na de overdracht in hetzelfde tempo doorgegaan?

A. Dat kan ik niet beoordelen. Ik was zelf aan voorstellen aan de Minister toe om deze zaak sterk te bekrimpen. Mijn advies hieromtrent is echter nooit gevraagd.

40513. De **Voorzitter:** Achtte u de mogelijkheid van inkrimping aanwezig?

A. Ja, toen wel. Ik had de bureaux, die in verschillende steden kwamen, bij elkaar willen houden in het kazernement. Dat had ik in Guelph willen laten.

40514. De **Voorzitter:** Er is in een zekere tijd het streven geweest de militaire missies en het recruteringsbureau te verenigen. Daarvan was u geen voorstander?

A. Dat is het eerste plan-*Dijxhoorn* geweest. Daarmee is generaal *Dijxhoorn* uit Engeland gekomen. Dat bleek om practische redenen niet mogelijk. Ik heb toen enkele bezwaren laten horen, o.a. dat de troepencommandant los zou zijn van de recrutering en dat deze rechtstreeks correspondentie met Londen zou hebben. Daaraan had hij nooit iets gedaan. Hij zou ook contact moeten opnemen met alle mogelijke Canadese autoriteiten en daarvoor achtte ik hem niet geschikt. Ik heb dit aan generaal *Dijxhoorn* medegedeeld en deze is daarvan toen afgestapt.

40515. De **Voorzitter:** Er is ook een plan geweest om u naar Engeland over te plaatsen. Was daarvoor een reden?

A. Er is een telegram gekomen met de inhoud: „Ik plaats *Carp* over voor staffunctie naar Londen." Daar is toen bezwaar tegen gemaakt door generaal *Dijxhoorn,* die met verschillende instanties daarover heeft getelegrafeerd. Hij heeft daarbij o.a. gezegd, dat, indien ik zou weggaan, hij een geschikt hoofdofficier moest terughebben. Men heeft er toen aan gedacht, deze functie met die van de militaire attaché in Ottawa te combineren; ook daarvan is niets terechtgekomen. Toen ik dacht, dat ik naar Engeland kon terugkeren, werd ik ingedeeld bij generaal *Dijxhoorn.* Door mij is naderhand een telegram gestuurd, dat ik gaarne aan de operaties zou deelnemen en of ik kon worden overgeplaatst naar Engeland (naar Londen). De Minister heeft toen geseind, dat deze aanvrage te laat kwam. Dat telegram is nooit helemaal door mij begrepen.

40516. De **Voorzitter:** Welke bemoeiingen hebt u gehad met de recrutering in de Verenigde Staten? Het recruteringsburau in New York is in Augustus 1942 onder uw leiding gekomen. Was dat het begin van uw bemoeiingen?

A. Ja. Vóór die tijd was de heer *van Schreven* onder overste *Sas.* De heer *Sas* was het grootste deel van zijn tijd in Amerika. Ik wist er weinig van.

40517. De **Voorzitter:** U heeft toen de heer *van den Bergh* aan het hoofd gesteld. Kunt u daarover iets mededelen?

A. Ik ging eens in de zes weken naar dat bureau in New York. Voor de rest hadden wij telefonisch contact, soms om de andere dag. Ik heb de indruk gekregen, dat *van den Bergh* de recrutering met grote voortvarendheid heeft opgezet en dat hij verschillende bronnen heeft aangeboord, die tot dusverre niet waren bekeken.

40518. De **Voorzitter:** Stond u toen rechtstreeks onder generaal *Dijxhoorn?*

A. Wat de recrutering betreft onder generaal *Dijxhoorn* en wat het troependetachement betreft onder de Minister van Oorlog.

40519. De **Voorzitter:** Hoe was uw verhouding met generaal *Dijxhoorn?*

A. Uitstekend. Met hem heb ik nooit moeilijkheden gehad.

40520. De **Voorzitter:** Uw bemoeiingen met de recrutering in de Verenigde Staten beperkten zich dus tot de algemene leiding?

A. Tot besprekingen en tot het inzicht in de mogelijkheden, enz. Wanneer echter b.v. kapitein *van den Bergh* een bespreking moest voeren met Amerikaanse autoriteiten, dan deed hij dit via de generaal *Dijxhoorn* en de ambassade. Het State Department kan men niet binnenkomen, als men niet is geïntroduceerd door iemand van de ambassade. Die besprekingen hadden meestal plaats met generaal *Dijxhoorn* en de ambassade en dan kreeg ik bericht van de uitslag daarvan. Wij schakelden dan gemakshalve Canada uit en dan deed hij dit rechtstreeks.

40521. De **Voorzitter:** Hebt u ook bemoeienis gehad met de troepen in Curaçao en Suriname?

A. Dat is na deze periode geweest, dat de heer *van Mook* om mij gevraagd heeft.

40522. De **Voorzitter:** Er staat in het rapport wel iets over Suriname, nl. dat zich daar 400 gekleurde gegadigden hebben aangemeld, maar dat de Minister van Oorlog weigerde die te accepteren; dat was Minister *van Boeyen.* Weet u waarom deze geweigerd heeft?

A. Neen, dat is mij niet bekend. Ik heb telegrafisch gevraagd of wij die mensen konden nemen. Dat was zo: een officier ging tijdens zijn verlof zijn familie bezoeken en bij zijn aankomst met de boot vroeg iemand hem: Kom je hier om te recruteren? Hij heeft daar toen gesproken; er ontstond een geweldig enthousiasme, met het gevolg, dat zich 400 mensen aanmeldden. Hij kwam met dat verhaal bij mij. Het was een dubieuze aangelegenheid, want Suriname was uitgeschakeld bij de recrutering krachtens verschillende Koninklijke besluiten. Ik heb dat toen aan de Minister gevraagd en een weigerend antwoord gekregen.

40523. De **Voorzitter:** Maar het is u misschien wel bekend of er Nederlandse troepen naar Suriname zijn gegaan met Amerikanen en eventueel Engelsen?

A. Ja, ik heb zelf 50 man geleverd voor Curaçao.

40524. De **Voorzitter:** Niet voor Suriname?

A. Neen. Van die 50 zijn er velen teruggekomen; daarover vindt u in mijn rapport nog een telegram. Omdat het mij niet aanging, heb ik dat alleen maar vermeld. Men zei, dat die mensen zeer ontevreden terugkwamen. Ik heb ze persoonlijk gehoord en toen bleek, dat ze inderdaad allemaal hetzelfde antwoord gaven, nl. dat zij ontevreden waren, bijv. over het feit, dat men met negers samen op een ziekenzaal lag. Op wacht kreeg men hetzelfde eten als de negers; de negers kregen een soort van rijst met olie. Dat de Nederlandse bevolking zich pro-Amerikaans toonde en weinig pro-Nederlands, zodat onze soldaten zich achtergesteld voelden. Dat heb ik naderhand bevestigd. Toen ik in Washington was geplaatst, is de vraag gekomen of ik naar Curaçao gestuurd zou kunnen

worden; het was een vraag van de heer *van Mook* en toen heeft generaal *Dijxhoorn* naar Londen getelegrafeerd, dat hij mij moeilijk kon missen, doch dat hij mij ten hoogste zes maanden daarvoor kon afstaan. Toen ik klaarstond om te gaan, is er een telegram gekomen van de heer *Kasteel,* dat het niet nodig was.

40525. De **Voorzitter:** U hebt o.a. als reden van het slechte moreel op Curaçao opgegeven:

> „Barakken met ongedierte, w.c. doorloopend bevuild, soldateneten zeer slecht, blanken moesten gewapend loopen uit vrees opstand kleurlingen, op wacht moest met kleurlingen worden geslapen, in ziekenzaal lagen blanken en kleurlingen, de laatsten met geslachtsziekten, door elkaar, in kampcantine kostten cigaretten 43 cent en bier 65 cent, in naburige Amerikaansche cantine resp. 10 en 25 cent. De blanke Curaçaosche bevolking trok de aanwezige Amerikanen sterk voor, behandelde de dienstplichtigen als kolonialen."

Maar dat sloeg op één kamp, niet waar? Voor andere gold dat minder. U hebt er naderhand niet meer van gehoord?

A. Mij is opdracht gegeven: stel een onderzoek in naar de verhalen van de soldaten over de toestand aldaar. Toen heb ik dit als resumé gegeven van de meningen van een groot aantal mensen, die ik gehoord heb.

40526. De **Voorzitter:** Wie was de commandant van de troepen in Curaçao?

A. Een marine-officier; de naam is mij ontschoten. Er bestond ook enige animositeit. De onderofficieren klaagden er over, dat zij marine-commando's van de mariniers moesten gebruiken.

40527. De **Voorzitter:** U bent niet op de hoogte omtrent de sterkte van het Nederlandse contingent op Curaçao en ook niet omtrent die van andere landen?

A. Neen.

40528. De **Voorzitter:** Hebt u ook bemoeienis gehad met de recrutering in andere delen van Amerika?

A. Er stonden nog kleine Staatjes in Midden-Amerika onder de ambassadeur in Washington. Daar is niet veel uitgehaald. Ik heb mensen gehad uit Cuba, Chili en Argentinië. Die mensen waren rechtstreeks ter plaatse door de gezanten gerecruteerd en doorgezonden naar Canada. De verbinding met Engeland was vrij slecht in die tijd. Zodra er opdracht van de Minister kwam, heb ik mij met hen in verbinding gesteld en gezegd, dat zij op die en die manier konden worden overgestuurd. Londen had alleen een keuringsformulier voor Europa; ik heb een formulier voor Zuid-Amerika laten maken. Dat heeft de Minister overgenomen.

40529. De **Voorzitter:** Werden degenen, die gerecruteerd waren in andere Staten voor opleiding in Canada, later doorgezonden naar Engeland?

A. Ja. Er zijn enkelen rechtstreeks gegaan. Ik heb Engelandvaarders gehad, die op Curaçao terecht waren gekomen. Die zijn ook via Canada gegaan. Men had hen rechtstreeks willen sturen, maar het schip, waarop zij zich bevonden, was van die aard, dat twee jongelui overboord zijn gesprongen en in New York zijn gekomen. Ik heb in overleg met de ambassadeur de mensen er af laten halen en gekleed: zij zijn toen ook in Canada gekomen.

40530. De **Voorzitter:** Hebt u daarbij niet dezelfde moeilijkheden gehad, die u vreesde voor de Verenigde Staten, omdat de heer *van Schreven* niet onder u stond? U had waarschijnlijk ook niets te zeggen over de recrutering in andere Staten van Amerika.

A. Dat is juist, maar daarvoor was de ambassadeur verantwoordelijk.

40531. De **Voorzitter:** Leverde het voor u geen moeilijkheden op?

A. Neen. Wanneer zij in Engeland niet voldeden, was de ambassadeur verantwoordelijk.

40532. De **Voorzitter:** Bleef in de Verenigde Staten generaal *Dijxhoorn* niet de verantwoordelijke man?

A. Zij waren niet in de Verenigde Staten gerecruteerd. Het geval-*van Schreven* heeft zeer kort bestaan. Het is misschien een quaestie van een enkele maand geweest. Precies weet ik het niet uit mijn hoofd; hij is kort daarna ontslagen. De quaestie is pas opgekomen, toen de overste *Sas* wegging en aan mij het commando overdroeg. Toen kwam de heer *van Schreven* rechtstreeks onder generaal *Dijxhoorn* en heb ik mijn bezwaren aan generaal *Dijxhoorn* hierover medegedeeld. Als het puntje bij het paaltje kwam en ik die mensen moest oversturen of terugsturen, kon ik altijd tegen generaal *Dijxhoorn* zeggen: U bent nu de verantwoordelijke man. Generaal *Dijxhoorn* heeft toen het redelijke hiervan ingezien en dat het ook eenvoudiger was, de toestand te handhaven, zoals die bestond. Ik heb nooit begrepen, waarom, toen de heer *Sas* wegging, de heer *van Schreven* onder generaal *Dijxhoorn* moest komen. Ik heb alleen geijverd voor handhaving van de bestaande toestand.

40533. De **Voorzitter:** Weet u iets omtrent de recrutering in Zuid-Afrika?

A. Neen, alleen dat dr. *Koch* daarheen is gestuurd en dat hij in New York is gekomen en daar heeft gezegd, dat het daar allemaal veel beter ging dan in Amerika. Toen heb ik hem alleen maar kunnen zeggen, dat de moeilijkheden in Amerika van een andere aard waren dan die in Zuid-Afrika. Zoals u in het rapport kunt lezen, is de zaak, wat de recrutering betreft, in Amerika hoofdzakelijk vastgelopen op de besliste onwil van de Amerikanen om hierin mede te werken. Ik verklaar dat zo, dat er in de vorige oorlog een groot Pools legioen uit Amerika is gekomen, waarmede men grote moeilijkheden heeft gehad. Een Amerikaan wil nu eenmaal, dat een man, die in Amerika komt wonen, Amerikaan wordt. Vandaar ook dat de kinderen, die daar worden geboren, Amerikanen worden, al zijn zij van Nederlandse ouders. Wanneer de immigranten geen Amerikaan worden en hun eigen nationaliteit blijven behouden en daarenboven bij elkaar gaan wonen, krijgt men allerlei ongewenste toestanden volgens het Amerikaanse inzicht. Men heeft streken in Amerika, waar uitsluitend Pools wordt gesproken. In Canada waren bij ons in de buurt allerlei plaatsen, zoals New Breslau, New Berlin, New Hannover, waar men oudere mensen op straat tegenkwam, die geen woord Engels spraken. In Kitchener werden wij een keer ontvangen door een burgemeester, die Duits sprak. Dat zijn toestanden, die men daar ongewenst acht; men tracht dan ook deze nationale gevoelens over het algemeen zoveel mogelijk tegen te gaan. De recrutering is daar spaak gelopen, omdat wij alleen de Nederlanders, die geen first papers hadden, tot dienstnemen mochten bewegen.

40534. De **Voorzitter:** Het lijkt mij, dat de recrutering in de Verenigde Staten een teleurstelling heeft opgeleverd, gezien het grote aantal Nederlanders, dat daar was.

A. Ik heb eens een reis gemaakt naar de Westkust, naar Bellflower, en heb daar voor een volle bioscoopzaal met gewezen Hollanders gesproken, die nu allen Amerikanen waren. Ook waren het allemaal genaturaliseerde Hollanders in Holland-Michigan. De kinderen van die mensen spraken thuis nog wel Hollands, maar op de scholen ook niet meer. Zoveel Hollanders waren er dus niet meer.

40535. De **Voorzitter:** Dan nog iets over uw werkzaamheden bij de Combined Chiefs of Staff. U hebt in 1944 een reis gemaakt naar Pearl Harbour met de heren *van Mook* en *Weijerman*. Kunt u ons iets meedelen over de controverse tussen de heren *Dijxhoorn* en *Weijerman?*

A. Alleen uit eigen waarneming, want deze zaak ging mij persoonlijk nooit aan. Ik vond het optreden van *Weijerman* niet altijd militair juist. Er zijn vergaderingen geweest, waar ik niet bij mocht zijn, ook al op verlangen van *Weijerman;* als de generaal om een stuk vroeg, zei hij b.v., dat men het bij hem op het bureau kon halen; kortom, hij was heel weinig toeschietelijk. Bij de Combined Chiefs of Staff (de American joint en de British joint) wilde men niet hebben, dat de militaire attaché's in de plannen betrokken werden, daar zij van de politieke kant van het bedrijf kwamen. De verbinding tussen het State Department en de Combined Chiefs of Staff geschiedde ook alleen maar door liaison-officers. De ambassadeurs moesten volkomen buiten de militaire plannen worden gehouden. Op een gegeven ogenblik werden zelfs hun postzakken onderzocht. Dat klinkt raar, maar vele Zuid-Amerikaanse Staten waren neutraal, die men echter in verband met allerlei andere affaires dikwijls niet

helemaal vertrouwde. Dat maakte het wenselijk, dat de ambassades buiten het militaire werk stonden. Nu vond onze ambassadeur het toch nodig, dat de militaire attaché op de hoogte was, en gelastte, dat er wekelijks een bespreking zou zijn tussen de beide vertegenwoordigers en de militaire attaché. Dat gaf haken en ogen, omdat *Weijerman* door zijn optreden oorzaak was van zeer veel moeilijkheden. Ik heb die vergaderingen niet bijgewoond, zodat ik het van ter zijde gehoord heb, dat generaal *Dijxhoorn* dikwijls zeer verontwaardigd was.

40536. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden had u bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik was toegevoegd aan de generaal *Dijxhoorn.*

40537. De **Voorzitter:** Had die reis een bepaald doel?

A. Die reis is zo tot stand gekomen: Generaal *Marshall* had een persoonlijke invitatie gericht tot de heer *van Mook* om de verschillende kampen op Hawaï, de grote basis, te bezoeken. De heer *van Mook* heeft die aangenomen en heeft zich gewend tot generaal *Dijxhoorn,* omdat hij als niet-deskundige dacht, dat er misschien voor deskundigen iets meer uit te halen was. Toen heeft generaal *Dijxhoorn* mij aangewezen en de ambassadeur heeft de militaire attaché aangewezen; dat was een Indisch officier en ik was Nederlands officier. Wij zijn toen meegegaan en op Hawaï ontvangen door generaal *Richardson.* De heer *van Mook,* die rust nodig had, is toen een week of tien dagen bij de consul-generaal, die hij persoonlijk kende, gaan uitrusten, terwijl wij een officier toegevoegd kregen om ons de gehele basis te laten zien. Daarvan hebben wij gebruik gemaakt om daarover een rapport te maken. De heer *Weijerman* en ik hebben beiden een rapport gemaakt. Op de vraag, of wij één rapport konden maken, heeft de heer *Weijerman* gezegd: daarvoor voel ik niet. Toen ik vroeg zijn rapport ter inzage te mogen hebben, zeide hij: Dat is geheim.

Ik had hier zelf te maken met iets, dat vermoedelijk voor andere mensen tot ruzie aanleiding zou hebben kunnen geven. Hij was heel moeilijk in de omgang.

40538. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de werkzaamheden bij de Combined Chiefs of Staff of hadden die werkzaamheden niets te maken met de recrutering?

A. Neen. Bij alle operaties en moeilijkheden, die daar behandeld werden, waarbij Nederland betrokken was, werden wij gehoord.

40539. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de heer *Dijxhoorn* vertrokken is naar Engeland in November 1944?

A. Toen ben ik zijn opvolger geworden. Ik heb de functie waargenomen. Ik had geen recht van tekenen; schout-bij-nacht *van der Kun* heeft toen getekend. Ik ben gekend in de operatie van Balikpapan en Tarakan.

40540. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u daar gebleven?

A. Tot September 1945.

40541. De **Voorzitter:** Totdat u naar Nederland terugkeerde.

A. Ik ben teruggeroepen door de chef van de generale staf, generaal *Dijxhoorn.* Toen bleek, dat ik bestemd was om militair attaché in Brussel te worden. Daartegen heb ik mij enigermate verzet en dat is niet doorgegaan. Toen heb ik mijn tegenwoordige werkkring aan de Hogere Krijgsschool gekregen.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. TH. CARP.

ALGERA, *voorzitter.*
DASSEN.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren de Kort en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Mr. AUGUST KERKHOVEN,

oud 46 jaar, wonende te Wassenaar, hoofd-ambtenaar bij het Ministerie van Economische Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

40542. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u gedurende de tijd van de oorlog bekleed?

A. Ik was in 1940 directeur van het Centraal Instituut tot bevordering van het normale handelsverkeer tussen Nederland en andere landen. Als zodanig was ik in Parijs om advies te geven aan de Regeringscommissie onder de heer *Lamping,* die onder andere met de Fransen in onderhandeling trad.

Toen wij bericht hadden gekregen, dat de oorlog was uitgebroken, heb ik geprobeerd naar Nederland terug te keren. Ik heb Brussel bereikt. Daar hoorden wij, dat de verbinding met Nederland verbroken was, waarom ik naar Parijs ben teruggekeerd. Van Parijs ben ik naar Engeland gegaan. Vóór ik Engeland had bereikt, had ik het geluk in de trein de Ministers *Welter, van Kleffens* en *Dijxhoorn* te ontmoeten. Die ontmoeting heeft er toe geleid, dat ik in de trein naar Londen werd aangenomen als officier, toegevoegd aan generaal *van der Vijver.* Ik ben ongeveer een week in Londen geweest en ben vandaar gedirigeerd naar Haverfordwest, Pembrokeshire. Ik ben daar veertien dagen gebleven en werd toen overgebracht naar Porthcawl, South Wales, waar diegenen werden verzameld, die van de Nederlandse troepen over waren. Ik werd toen toegevoegd in de rang van kapitein aan generaal-majoor *G. B. Noothoven van Goor* en tevens voor korte tijd belast met — wij zaten nog in tentenkampen — O. en O.

Ik ben toen al spoedig, omdat ik de Engelse taal beheers en met Amerikaanse omstandigheden bekend ben, aangewezen als lid van de Nederlandse Militaire Missie Canada. Ik werd tijdelijk overgeplaatst naar Londen, maar ben spoedig vandaar vertrokken: einde September zijn wij, na de Blitz-aanval op Londen te hebben meegemaakt, onder leiding van luitenant-kolonel *G. J. Sas* naar Canada scheep gegaan, waar wij eind September of begin October goed zijn aangekomen met de opdracht de aldaar en in de V.S. woonachtige Nederlanders te recruteren.

Maar nu ben ik al verder gegaan dan u hebt gevraagd.

Mij was in de rang van kapitein de functie toegekend van militair liaison-officier in tegenstelling tot de functie van diplomatiek liaison-officier, die ook vervuld werd.

Ik heb mij beziggehouden met de verbinding met de Canadese autoriteiten en uit de aard van mijn functie speciaal met de militaire Canadese autoriteiten, met het Ministerie van Defensie in Ottawa. Wij zijn in eerste instantie naar Ottawa gegaan, omdat daar de zetel van de Regering is en dus daar de contacten moesten worden gelegd. Wij wisten, dat de Canadese Regering in principe toestemming tot recrutering had gegeven, maar wij wisten nog niet, hoe en van waar uit wij zouden recruteren en waar wij de recruten zouden verzamelen. Een kazerne moest worden ingericht, enz.

Luitenant-kolonel *Sas* is na enige tijd vervangen door majoor, thans generaal-majoor, *Carp,* aan wie ik werd toegevoegd. Ik werd belast met verschillende werkzaamheden: de correspondentie in het Engels en in het Nederlands, de pers, de propaganda, enfin: met administratieve werkzaamheden, omdat ik administratief officier ben en geen opleiding voor troepenofficier heb ontvangen. In het bijzonder was ik aangesteld voor de correspondentie met de Canadese militaire autoriteiten, maar de correspondentie met het Nederlandse Departement van Defensie ging ook door mijn handen.

Ik stond rechtstreeks onder de commandant, hoewel ik niet zijn adjudant was, maar meer zijn rechterhand.

Ik heb steeds geprobeerd terug te gaan, weer dichter bij het strijdtoneel te komen. Ik heb geprobeerd er toestemming voor te krijgen en heb er verzoekschriften voor willen indienen, maar mijn commandanten (luitenant-kolonel *Sas* en majoor *Carp)* hebben mij steeds gevraagd, dit niet te doen, omdat ik zogenaamd niet te vervangen zou zijn.

40543. De **Voorzitter:** Beviel het u niet in Canada?

A. Ja, maar ik gevoelde mij gedwongen nader bij het strijdtoneel te komen, meer actief deel te nemen.

40544. De **Voorzitter:** Hadt u een volle dagtaak?

A. Ja. Ik heb bij mijn opgesomde werkzaamheden nog tegen de honderd lezingen gegeven. Ik reisde daarbij van noord naar zuid, van west naar oost om contacten te leggen met de Nederlandse kolonies en tevens propaganda voor de Nederlandse zaak te maken. Mijn nerveuse trillingen heb ik daaraan gedeeltelijk te danken.

40545. De **Voorzitter:** Raakte u overspannen?

A. Toen niet, maar aan het einde van mijn verblijf in New York heb ik deze zenuwstoring gekregen. Of het aan de daaraan voorafgegane periode te danken is, weet ik niet. Daarover wil ik echter niet klagen. Maar de dagtaak was volledig en het was menigmaal zeer inspannend werk. Je verkeert dikwijls onder een grote spanning, wanneer je moet spreken voor menigten variërend van 60 tot 1200 man.

40546. De **Voorzitter:** Tot wanneer bent u in Canada gebleven?

A. Tot einde 1943. Toen was de recrutering voorbij.

40547. De **Voorzitter:** Dus u heeft de periode van Guelph nog meegemaakt?

A. Ja. Zoals ik reeds zei, heb ik geprobeerd naar Engeland terug te komen, maar het werd steeds geweigerd. Bovendien werd mij verzocht geen verzoekschrift daartoe in te dienen. Ik dacht, dat ik mijn kans kreeg, toen ik hoorde, dat ik waarschijnlijk als commandant het laatste detachement af te leveren recruten naar Engeland zou geleiden. Op het laatste moment kreeg ik echter de opdracht, mij naar New York te begeven, ten einde hoofd te worden van het recruteringsbureau aldaar. Dit bureau stond aanvankelijk onder de supervisie van generaal-majoor *Dijxhoorn,* maar toen ik het overnam, is het een afdeling van het consulaat-generaal geworden.

40548. De **Voorzitter:** Was toen de heer *van Schreven* er niet meer?

A. Neen, die was al weg. Ik heb het overgenomen van de heer *S. van den Bergh.* Ik ben daar gebleven van einde 1943 tot 9 Februari 1946. Omstreeks midden 1944 heb ik een verzoekschrift ingediend, gebaseerd op mijn mening, dat de werkzaamheden, die er toen waren overgebleven, nauwelijks de aanwezigheid van iemand, die de rang van majoor had — ik was inmiddels tot majoor benoemd — nodig maakten. Ik vond het daarom gewettigd te worden overgeplaatst. Ook dit verzoek werd afgewezen. Ik kan daarvan een bewijs overleggen.

40549. De **Voorzitter:** Heeft u in Canada ook dienst bij de troepen gedaan of bent u alleen administratief werkzaam geweest?

A. Ja, administratief, dat komt, omdat ik mijn eerste militaire opleiding heb gehad als zeemilicien matroos. Ik ben op voordracht van de Minister van Defensie tot officier voor algemene diensten benoemd.

40550. De **Voorzitter:** U was bij de afdeling propaganda werkzaam. U zult dus waarschijnlijk wel een indruk hebben gekregen van de bereidwilligheid van de Nederlanders om dienst te nemen.

A. Ja, die is in Canada vrij goed geweest. Ik meen, dat er 6 à 700 zijn opgekomen. Het aantal is hetzelfde als dat, wat in de Verenigde Staten is opgekomen. Naar verhouding is dat dus voor Canada een goed percentage. De gezindheid van de Hollanders was in het begin niet goed. Dat komt gedeeltelijk, omdat de Hollanders, die er zaten, uit Holland zijn weggegaan, niet omdat zij het er zo prettig vonden, maar juist, omdat zij het er niet prettig hadden.
Zij hadden hun laatste cent in een boerderij in Canada gestoken en waren een nieuw leven begonnen. Men verzocht hun nu dat alles weer op te geven en te gaan vechten voor het vaderland, dat zij al hadden verlaten.
Ik zeg niet, dat zij gelijk hadden, maar het is begrijpelijk, dat sommigen weigerden op te komen.

40551. De **Voorzitter:** Waren de ervaringen in economisch opzicht in Canada beter dan in Nederland?

A. Ja, dat kan men in het algemeen wel zeggen. Men was er zeer gelukkig.
Het volgende is merkwaardig. Een van de grootste koloniën, die ik heb bezocht en toegesproken, was in Winnipeg, waar eerst allerlei stemmen tegen de recrutering waren opgegaan, zelfs in het parlement van Manitoba. Ik ging daarheen met de mededeling, dat ik mijn huid zo duur mogelijk moest verkopen. Wij hebben er een avond gehad, die ik nooit zal vergeten: toen ik in het houten kerkje kwam, stonden de ongeveer 600 mensen, die er bijeen waren, als één man op en brachten mij een ovatie. Dat kwam, doordat zij de Hollandse uniform zagen, die hen weer Hollands deed gevoelen. Er was veel oranje en het Wilhelmus werd gezongen. En toch, als puntje bij paaltje kwam, waren zij op hun boerderij en het leven in Canada zeer gesteld. Dat heb ik overal teruggevonden, behalve in de delen bij de westkust, in Brits Columbia, in de buurt van Vancouver. Diegenen, die mislukt waren, gingen meestal naar Columbia, waar het klimaat mild is; daar waren, ik wil niet zeggen het uitschot van de Hollanders, maar de teleurgestelden, die hun boerderijen niet tot bloei hadden weten te brengen.
Het is in elk geval een hard leven. De Hollander kan die hardheid wel verdragen en in het algemeen ben ik tot de conclusie gekomen, dat men er zeer gelukkig werkte.

40552. De **Voorzitter:** Vanmorgen is hier een getuige geweest, die zei, dat men er een zeer hard leven had; daaruit kan men een conclusie trekken, die anders is dan de uwe. Maar het zal wellicht van de woonplaats afhangen.

A. In de buurt van Vancouver in Brits Columbia was het slecht; daar is men gans gedesillusionneerd teruggekomen.
Maar de boeren, die ik gesproken heb — en ik heb er vele gesproken — waren allen pro-Canada.

40553. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens zijn ten slotte 337 dienstplichtigen en vrijwilligers onder de wapenen gekomen.

A. Dat lijkt mij aan de lage kant.

De **Voorzitter:** Het is uit een officieel rapport van generaal *Carp;* het zal dus wel juist zijn.

A. Dan zijn er in Amerika meer opgekomen.

40554. De **Voorzitter:** Uit de Verenigde Staten 420 en uit Zuid-Amerika 150. In totaal waren het 1093.

A. Die uit Zuid-Amerika heb ik er waarschijnlijk bij geteld.

40555. De **Voorzitter:** Kwamen die ook naar Canada toe?

A. Ja, uit de Verenigde Staten ook.

40556. De **Voorzitter:** U had te zorgen voor de opzet van de propaganda voor de recrutering?

A. Als dat mijn taak alleen was geweest, zou ik geen volledige dagtaak hebben gehad, maar ik had ook de volledige correspondentie in het Engels en in het Nederlands, correspondentie met de recruteringsbureaux in Amerika, enz.
Ik heb hier een officieel verzoekschrift, dat goedgekeurd is door majoor *Carp* en dat naar Londen is gestuurd; daarin schrijf ik:

> „dat in bovengenoemde periode door hem navolgende werkzaamheden werden verricht, of door hem tijdelijk zijn verricht: pers- en propaganda-aangelegenheden, de behandeling in het algemeen van de correspondentie zoowel in het Hollandsch als in het Engelsch, de behandeling van kwesties betreffende kostwinnersvergoeding en teruggekeerde gedemobiliseerde militairen (onderstand, werkverschaffing), de behandeling van deserteurskwesties en andere juridische aangelegenheden, het geven van Engelsche lessen aan het instructiekader, het geven van een 80-tal lezingen in Canada zoowel als in de Vereenigde Staten."

40557. De **Voorzitter:** Zoals u weet, was de Minister van Oorlog van mening, dat de zaak in Canada te groot was opgezet. Is dat ook uw idee?

A. Neen, dat had immers vanuit Londen kunnen worden gecontroleerd.

40558. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk acht u de resultaten der recrutering wel teleurstellend. Misschien heeft u er zelf eerst een andere voorstelling van gehad.

A. Die zijn zeker teleurstellend geweest. Vermoedelijk is de zaak niet altijd op de juiste wijze aangepakt. Ik zou in het algemeen willen stellen: men moet niet iets verplicht stellen, wanneer men de naleving niet kan afdwingen. Waarom is de recrutering in Zuid-Afrika zoveel gemakkelijker gegaan? Omdat men daar een stok achter de deur had, omdat de Zuid-Afrikaanse Regering zei: wanneer ge niet opkomt, dan bent ge blijkbaar tegen onze war-effort. In Canada echter werd ondanks onze pogingen, een zodanige stok achter de deur steeds geweigerd. Dat komt omdat het een immigrantenland is. Wanneer men iets niet kan afdwingen, moet men het niet verplicht stellen. Dan moet men het op een basis van vrijwilligheid doen. Men heeft dan de kans, dat het een groot succes zal worden.

40559. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat dat meer resultaat zou hebben opgeleverd?

A. Ik zou zeggen van wel, maar dat is natuurlijk een indruk. Ik kan het niet bewijzen, maar wanneer mensen, die daar jarenlang wonen, een Hollands formulier ontvangen, waarop staat: Ik verzoek u op die en die datum zich daar en daar te melden, dan zegt men: wat heb ik daarmede te maken?

40560. De **Voorzitter:** Kon u daarop geen invloed uitoefenen?

A. Neen.

40561. De **Voorzitter:** U zat toch bij de administratie en hadt te maken met de propaganda?

A. Daarvoor zijn instructies gegeven.

40562. De **Voorzitter:** Instructies van Londen uit?

A. Ja. Die instructies moeten van Londen zijn gekomen, neem ik aan, want ik denk niet, dat b.v. overste *Sas* hierin zijn eigen visie heeft kunnen volgen. Daarop had ik in ieder geval geen invloed, zeker in het begin niet, toen ik nog „groen" was, en als kapitein heb je tegenover een overste niet veel te zeggen.

40563. De heer **Dassen:** Bestond in Canada de dienstplicht voor de Canadezen?

A. Neen, het geschiedde allemaal op basis van vrijwilligheid in verband met de gevoeligheden in de provincie Quebec.

40564. De heer **Dassen:** Dan is dit de verklaring: dat men moeilijk de Nederlanders kon verplichten, terwijl men zulks ten aanzien van de eigen bevolking niet deed.

A. Dat is ongetwijfeld een factor. De Canadezen zeiden: wij hebben niets met jullie wetgeving te maken; wij zijn hier in Canada.

40565. De **Voorzitter:** Er is wel eens gezegd, dat men misbruik heeft gemaakt van de beschikbare manpower en brains in verband

met het feit, dat degenen, die opgeroepen werden, geen productief werk verrichtten. Er is een tijd geweest, dat men uit bezuinigingsoogpunt verschillende recruten corveeër heeft gemaakt.

Nu kan ik mij indenken, dat iemand, die het offer van de verkoop van zijn boerderij heeft gebracht en als corveeër moet fungeren, dat niet pleizierig vindt.

A. Het is speciaal aan het einde het geval geweest. Maar het heeft betrekking gehad op C-gekeurden. A is geschikt voor alle diensten, B is geschikt voor alle diensten behalve infanterie en C is geschikt voor administratieve dienst en corvée in het bijzonder. Maar als men daartoe gedwongen wordt, is het niet pleizierig, dat geef ik toe.

40566. De heer **Dassen:** U zegt: „Maar als men daartoe gedwongen wordt, is het niet pleizierig". Dan mag ik even vaststellen, of het juist is; realiseer het u even: werden die C-gekeurden toch als corveeërs verplicht dienst te doen, of was het ten slotte een kwestie van vrijwilligheid bij hen, omdat het vaak mensen waren, die toch niets meer om handen hadden, en anderen, die zich min of meer maatschappelijk mislukt gevoelden en dachten: als corveeër heb je nog iets en krijg je een baantje?

A. Dat is bij sommigen het geval geweest. Maar ik bedoel dit: doordat wij in het begin een tekort aan manpower hadden, zijn er wel eens te veel opgeroepen mensen van leeftijden, waaraan wij in Nederland niet zouden hebben gedacht. Die C-gekeurden hebben wij speciaal over zee gestuurd voor hulp, die er zijn moet om sterke mensen te sparen en de gevechtskracht zo op te voeren. Dat hebben wij later minder gedaan, omdat wij zoveel te horen kregen over hen, die in Engeland tot weinig tevredenheid dienst deden. Hoe langer wij gekeurd hebben, des te strenger is deze gemaakt. Nu kan het zijn, dat iemand, die A- of B-gekeurd is, tijdens de dienst gebreken blijkt te hebben, die bij de keuring niet aan de dag traden. Bij herkeuring kan hij dan C-gekeurde worden. Juist met het oog op het tekort aan burgerpersoneel hebben wij die mensen in corvéebaantjes geplaatst, dikwijls op hun eigen verzoek. Misschien waren er enkelen, die het niet prettig vonden, maar er waren enkele ouderen, die het heel pleizierig vonden.

40567. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen over het contact met de Canadese militairen?

A. Dat contact is van het begin af aan zeer goed geweest. Wij zijn beide een klein land; het contact was er gemakkelijker door; het is van het begin af aan goed gelegd.

Wij zijn naar Ottawa gegaan en hebben met de missie een bezoek gebracht aan de Minister van Defensie. Wij hebben het probleem uitgelegd en mede dank zij — hoe gek het ook moge klinken — een grote cocktail-party hebben wij van dat moment af — voordien waren zij weinig toeschietelijk — van de Canadese autoriteiten de volle medewerking op elk gebied gekregen. Het was zo, dat ik op het Departement van Defensie bij iedereen kon binnenlopen, bij wijze van spreken tot zelfs bij de Minister. Dat is in een groot land niet mogelijk, maar in een klein land wel.

40568. De **Voorzitter:** Nam u deel aan de bijeenkomsten van de vertegenwoordigers van de verschillende militaire missies in Canada?

A. Ja, daar ben ik dikwijls geweest.

40569. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de Nederlandse Militaire Missie daar nog al een goed figuur sloeg.

A. Ja, ik geloof niet het tegendeel.

40570. De **Voorzitter:** Wat is daar o.a. behandeld?

A. Die vergaderingen waren ons eigenlijk een doorn in het oog, omdat wij bij de Canadezen het maximum hadden bereikt, dat was te bereiken. Wij hadden b.v. van het Dominion Bureau of Statistics de toezegging gekregen, dat zij ons de adressen van alle Hollanders zouden geven. Dat is een kardinaal punt: je kunt willen recruteren en een missie opdragen dit te gaan doen, maar als je in een vreemd werelddeel zit en niet weet waar de Hollanders wonen, is het zoeken naar die mensen het zoeken naar spelden in een hooiberg.

Dat heeft ook de recrutering in de Verenigde Staten min of meer genekt, omdat wij daar deze medewerking niet hebben verkregen. Wij hadden bij de Canadezen bereikt, wat wij konden bereiken en dit maakte onze positie tegenover de andere missies wel eens vervelend, omdat wij niet de spits wilden afbijten voor hen, die nog niet zover waren als wij.

40571. De **Voorzitter:** In het begin van 1942 heeft het Canadese Gouvernement besloten tot verplichte militaire dienst, waarbij het heeft verzocht goed te vinden, dat de Nederlandse onderdanen verplicht werden tot dienstneming in het Canadese leger, maar dat is door ons geweigerd. Heeft dit niet storend op de goede verhouding gewerkt?

A. Neen, ik herinner het mij vaag. Wij hebben er nooit last van gehad.

40572. De **Voorzitter:** Is hier eigenlijk geen sprake van ondankbaarheid jegens de gastvrijheid van Canada?

A. Ik ben vergeten hoe de zaak precies was. Ik kan mij wel dit voorstellen, dat, wanneer de Canadezen zeggen: ik wil het recht hebben Hollanders in het Canadese leger op te nemen, er een competentievraagstuk tussen twee legers ontstaat en dat is uit den boze. Deze kwestie heeft echter nooit invloed op onze recrutering gehad, omdat die toen grotendeels al achter de rug was.

40573. De **Voorzitter:** Kunt u misschien een kort overzicht geven van de wijze, waarop de propaganda in Canada is gevoerd?

A. O.a. door lezingen. Ik ben er langzamerhand, door een toeval, mee begonnen. Oorspronkelijk lag dit niet in mijn bedoeling. Heel in het begin was ik in Ottawa in een club, waar men mij vroeg eens iets te vertellen over hetgeen Holland had gedaan. Dat is toen zo ingeslagen, dat van het een het ander is gekomen en ik de ene uitnodiging na de andere kreeg. Toen realiseerden wij ons, dat zulks niet alleen van belang was om de aandacht te vestigen op de recrutering, maar ook om de Canadezen te laten weten, dat wij in Holland niet bij de pakken bleven neerzitten. Dat wij bestonden, wist men wel, maar dat wij b.v. nog gevochten hadden, was niet bekend! Het was in het bijzonder nuttig voor de Hollandse zaak in het algemeen en voor de medewerking, die wij daardoor van de Canadese bevolking hebben gekregen. De Hollandse zaak stond gunstig bekend. Men sprak er thuis over en op deze wijze hebben wij deserteurs langs omwegen kunnen bereiken. Wanneer men na zo'n spreekbeurt thuis kwam, zei men: wat hij heeft gezegd, is eigenlijk wel juist; Holland vecht voor een goede zaak. Zo hebben wij verschillende dienstweigeraars langs indirecte weg kunnen ompraten.

40574. De **Voorzitter:** Hebt u nog een rondreis door Canada gemaakt?

A. Ja, ik heb twee reizen gemaakt. De eerste in 1941. Ik ben toen van het oosten naar het westen gegaan, waarbij ik 24 of 28 lezingen heb gehouden. Ik heb tegelijk een rapport over mijn bevindingen ten aanzien van de consulaire dienst in die gebieden uitgebracht.

Tevens heb ik van de gelegenheid gebruik kunnen maken om mijn opwachting te maken bij de verschillende Canadese commandanten van de militaire districten. Het geheel is nog al een zware opdracht geweest.

40575. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat, voor zover er bij de recrutering van succes kan worden gesproken, dat een gevolg is geweest van de propaganda?

A. Ik ben er van overtuigd, dat het er toe bijgedragen heeft, maar ik zeg: een succes, gezien het aantal, dat opgekomen is, is het niet. De houding van de Hollanders is mij zeer tegengevallen. Er zijn er nog altijd velen thuisgebleven.

De lezingen hebben er in ieder geval toe bijgedragen. Op andere wijze was er overigens practisch geen propaganda te maken. Wel hebben wij in het begin op alle postkantoren een „poster" opgehangen (dat zal ook wel in het verslag van generaal *Carp* staan), die in het Engels en in het Nederlands was gesteld. De „poster" was echter gesteld in een nog al autoritaire taal en heeft misschien afschrikwekkend gewerkt.

40576. De **Voorzitter:** Wanneer is u van Canada naar de Verenigde Staten gegaan?

A. In 1943.

40577. De **Voorzitter:** Toen kwam u aan het propagandabureau in New York?

A. Neen, aan het recruteringsbureau.

40578. De **Voorzitter:** Daar had u dezelfde functie: zorgen voor de propaganda?

A. Dat ben ik er steeds bij blijven doen. Dat was echter niet mijn hoofdtaak; dat was meer recrutering.

40579. De **Voorzitter:** Had u ook Zuid-Amerika, of alleen Noord-Amerika?

A. Alleen Noord-Amerika.

40580. De **Voorzitter:** Was u ook niet werkzaam ten behoeve van recrutering voor Zuid-Amerikaanse Staten?

A. Neen, daarmee heb ik nooit iets te maken gehad. In Canada hadden wij wel contact met de Zuid-Amerikaanse Staten, d.w.z. daar kwamen ook de in die landen opgekomen recruten binnen. Er zijn niet veel gekomen; ik herinner mij niet eens meer het aantal. Toen ik in New York was, was het merendeel al door en kwamen er practisch geen nieuwe; in Canada was immers de kazerne al gesloten.

40581. De **Voorzitter:** U hebt met generaal *Carp* een propagandareis door de Verenigde Staten gemaakt?

A. Dat was mijn tweede reis. Eerst zijn wij dezelfde weg gevolgd, die ik gedeeltelijk op mijn eerste reis gevolgd had, dat is dwars door Canada naar Vancouver. Vandaar zijn wij langs de westkust naar beneden gezakt naar Seattle, Portland, San Francisco en Los Angeles, ook al om daar de Hollandse kolonie te bezoeken en propaganda te maken.

40582. De **Voorzitter:** U hebt daar in het algemeen ook gesproken over de invasie in Nederland en dan in het bijzonder waarschijnlijk over de recrutering, dus meer over Nederland in het algemeen?

A. In het algemeen meer over de positie van Nederland in het wereldconflict. Die lezingen — of voordrachten, hoe u het noemen wilt — zijn in de loop der jaren veranderd. Al naargelang de politieke toestand zich wijzigde, kon ik de zaak aanvullen. Later ben ik bijv. over Nederlandsch-Indië gaan praten, toen dat in het brandpunt van de belangstelling stond.
Ik weet niet in hoeverre het zijn nut heeft bij u enige voorbeelden achter te laten; het zijn enige exemplaren van mijn propagandatoespraken, van mijn spreekbeurten over de radio en van vraaggesprekken over de radio.

De **Voorzitter:** Wij willen ze graag even ter inzage hebben; u krijgt ze van ons weer terug.

A. In New York was er slechts weinig sprake van propaganda. Daarvoor was het reeds te laat. Het was meer een kwestie van de algemene leiding van de recrutering, de verzorging van de contingenten, die uit West-Indië in koloniale uniform kwamen en in het battledress gestoken moesten worden, financiële bijstand, geneeskundige verzorging, enz. Ik heb, toen ik wegging, door mijn opvolger een verslag laten opmaken, waarin de werkzaamheden van het bureau staan omschreven. Wellicht is het voor de commissie van belang.

40583. De **Voorzitter:** De commissie zal er gaarne kennis van nemen.
Was er contact tussen de Regering in Londen en de recruteringsinstanties in Canada?

A. Ja, er was zelfs een zeer intensief contact.

40584. De **Voorzitter:** Ik bedoel: kwam er geregeld bezoek om de zaak na te gaan?

A. Ja, om de zoveel tijd kwam er iemand in Guelph. De Prinses kwam ook regelmatig. Wanneer er een contingent naar Engeland ging, kwam Zij vanuit Ottawa over en sprak de jongens toe. Dat werd altijd bijzonder op prijs gesteld. Van Londen uit werd er echter zeer zeker contrôle uitgeoefend op hetgeen er gebeurde.

40585. De **Voorzitter:** Kent u ook ir. *Pot*? Hij moet begin 1942 een bezoek hebben gebracht aan Stratford, waarover hij een rapport heeft uitgebracht. Hij was reserve-luitenant bij de artillerie.

A. Hij is mij niet bekend. Misschien is het een geheime opdracht geweest. U moet niet vergeten, dat mij zeer veel mensen zijn gepasseerd.

40586. De **Voorzitter:** Ik kan mij toch voorstellen, dat iemand, die een contrôle instelt, wel enige indruk bij u zou achterlaten.

A. Als het een eerste-luitenant is geweest, dan zou ik het mij zeer zeker herinneren, omdat het niet de taak van een eerste-luitenant is contrôle uit te oefenen.

40587. De **Voorzitter:** Ik heb zelfs de indruk, dat hij met u heeft gesproken.

A. Dat is best mogelijk, maar ik kan het mij niet herinneren. Hij heeft mij dan in ieder geval niet gezegd, dat hij voor contrôle kwam.

40588. De **Voorzitter:** De Regering had wel de indruk, dat de zaak te groot was opgezet en dat er noodzakelijk een inkrimping moest plaats vinden, gezien ook het resultaat van de recrutering. Bent u het daarmede eens?

A. Neen, ik zie niet in, dat wij het op kleinere schaal zouden hebben kunnen doen, want als wij daar op het eten en de legering nog hadden bezuinigd, zou het zeker met de recrutering niet gegaan zijn.

40589. De **Voorzitter:** De kazerne in Stratford was zeer groot?

A. Het was een oude meubelfabriek. Dank zij herhaalde pogingen en grote pressie op de Canadezen zijn wij ten slotte er in geslaagd deze kazerne te krijgen. Toen wij in 1940 de zaak moesten opzetten, was het ook voor de Canadezen het begin van de oorlog; ook zij riepen hun mensen op. Al hun kazerneruimte en accommodatie was volkomen bezet. Wij zijn toen in deze oude meubelfabriek terechtgekomen, waarvan wij één vleugel helemaal hebben gebruikt en een gedeelte van de andere. De bovenste verdieping was niet te gebruiken; deze was zo wankel, dat gevreesd werd dat zij, als de jongens er op zouden hossen, ineen zou storten. Wij hebben de fabriek voor niet veel geld gekregen; ten minste het leek ons niet zoveel in die tijd, nl. $ 500.— per maand. Toen wij begonnen, was er niets te krijgen en hebben wij moeten nemen wat ons het beste leek van wat er over was. Toen de Canadezen de fabriek, welke toen ook al als kazerne gebruikt werd, verlieten, hebben wij haar overgenomen. Wij hebben toen de Schönheitsfehler — om het in het Zwitsers te zeggen —, voor zover hoogst noodzakelijk, weggenomen; wij hebben de rommel er uitgehaald en vrijelijk de verf- en witkwast gehanteerd, omdat het anders geen legering was om Hollandse jongens in te zetten. Wij hebben dat alles gedaan in de gedachte, dat wij honderden recruten zouden krijgen, maar dat is tegengevallen. Wij konden het juiste aantal niet altijd schatten en zijn daarbij veelal afgegaan op de mening van de gezant in Ottawa en van de verschillende consulaire posten. Wat ten slotte is gekomen, is van onze verwachtingen aanzienlijk afgeweken. Maar toen wij zagen, dat de zaak te groot was opgezet, hebben wij onmiddellijk uitgezien naar andere kwartieren, die in 1942 gemakkelijker te krijgen waren, en zijn toen naar Guelph gegaan.

40590. De **Voorzitter:** Dat ging onder aandrang van de heer *Dijxhoorn* en, via hem, van de Regering in Londen?

A. Ja, er is over gecorrespondeerd.

40591. De **Voorzitter:** Het is waarschijnlijk geen eigen initiatief van de recruteringsdienst in Canada geweest?

A. Dat kan ik heus niet meer zeggen.

40592. De **Voorzitter:** Einde 1943 was de liquidatie in Guelph voltooid. Toen hebt u een andere taak gekregen?

A. Ja, toen ben ik naar New York gegaan.

40593. De **Voorzitter:** Jawel, maar had u niet de leiding van de werkzaamheden, toen de liquidatie voltooid was?

A. Neen; na de sluiting ben ik weggegaan.

40594. De **Voorzitter:** Toen bent u hoofd van het bureau in New York geworden?

A. Toen heb ik de leiding van de werkzaamheden van het bureau te New York overgenomen en was het met mijn bemoeienis

met Canada afgelopen. Daarmee heb ik verder niets te maken gehad; de werkzaamheden in dat land werden overgenomen door ritmeester *A. G. W. van Riemsdijk.*

40595. De **Voorzitter:** Is deze in Canada gebleven?

A. Neen. Ik was even de zaak kwijt; het was zo: toen het kamp in Guelph werd opgeheven, hebben wij twee centrale punten gemaakt: een in Montreal, onder leiding van *van Riemsdijk,* en een — dat bestond al — in New York. Alles, wat afgewikkeld moest worden in Canada, o.a. de kwestie van de gedemobiliseerden (de recrutering was toen voorbij, maar toen kregen wij de kwestie van de gedemobiliseerden), is in Montreal gebeurd onder toezicht van generaal *Dijxhoorn,* toentertijd een van de Nederlandse vertegenwoordigers aan het Combined Chiefs of Staff Committee te Washington, D.C. Met Canada heb ik toen niets meer te maken gehad; ik heb alleen te maken gehad met mijn taak in New York.

40596. De **Voorzitter:** Tot het einde van de oorlog, of ook nog daarna?

A. Tot Februari 1946.

De **Voorzitter:** Wij danken u zeer voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. KERKHOVEN.

ALGERA, *voorzitter.*

DE KORT.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren de Kort en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. ADRIAAN WILLEM GERRIT VAN RIEMSDIJK,
oud 39 jaar, wonende te Noordwijk,
industrieel.

Hij legt de eed af als getuige.

40597. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u gedurende de tijd van de oorlog bekleed?

A. Ik ben 6 Januari 1941 onder de wapenen gekomen bij de Nederlandse troepen in Stratford, Ontario.

40598. De **Voorzitter:** Was u toen in Canada?

A. Ik woonde in Canada.

40599. De **Voorzitter:** Was het ingevolge de algemene recrutering, dat u opgekomen bent?

A. Er werd al gerecruteerd. De eerste reserve-officieren, die in Canada woonachtig waren — het waren er vier — zijn op die datum onder de wapenen gekomen.

40600. De **Voorzitter:** Dus u behoorde bij het eerste contingent, dat op 9 Januari 1941 is opgekomen?

A. Ja, het was op 9 Januari.

40601. De **Voorzitter:** Er waren één kapitein en vijf eerste-luitenants. Behoorde u bij die groep?

A. Ja. Ik heb daar eerst een tijd als instructeur bij de troep gediend. Na het weggaan van de toenmalige overste *Sas* ben ik door de toenmalige commandant majoor *Carp* belast met de supervisie over de recrutering in die gebieden, die lagen buiten Canada en de Verenigde Staten, meer speciaal Zuid- en Midden-Amerika en het toezicht op die groepen, die via die gebieden naar Canada kwamen. Dit was derhalve de administratieve kant van de zaak. De eigenlijke recrutering in die gebieden geschiedde door de plaatselijke diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers. Zij riepen ter plaatse op en stuurden de keuringsgegevens naar de Nederlandse troepen in Canada. Die gegevens werden op speciale formulieren gecontroleerd door de dokter en kwamen daarna bij mij terug. Ik deed de verdere correspondentie, bepaalde de datum van oproeping, zorgde voor het vervoer, enz. Na het weggaan van de toenmalige kapitein *van den Bergh* ben ik belast geweest met de gehele recrutering. In die tussentijd waren die gebieden uitgekamd. Ik heb mij toen gedurende enige tijd bemoeid met de recrutering in Canada.

40602. De **Voorzitter:** Dat uitkammen is ondanks alle moeite niet erg volledig geweest.

A. Neen, er is natuurlijk een niet onaanzienlijk aantal mensen niet onder de wapenen gekomen, gedeeltelijk op gegronde redenen en met daarvoor verleende vrijstelling van opkomst. Een ander gedeelte is eenvoudig niet opgekomen, aangezien er geen machtsmiddelen waren, ten minste niet in die gebieden.

40603. De **Voorzitter:** Hoe stonden in het algemeen de Regeringen van de Zuid-Amerikaanse Staten tegenover deze recrutering?

A. Ik geloof, dat er noch tegenwerking, noch medewerking is ontvangen. Het werd geheel door de plaatselijke diplomaten of soms door middel van de consulaire kanalen gedaan. Ik denk, dat het er van afhangt welk land het betreft.

40604. De **Voorzitter:** Ja, tussen de Regering van Nederland en die van Canada en van de Verenigde Staten werden nogal veel onderhandelingen gevoerd over deze kwestie; is dit in Zuid-Amerika ook het geval geweest, of oordeelden die Regeringen: laten zij hun gang maar gaan?

A. Zij konden zich met niets bemoeien; er was slechts één land in oorlog, Brazilië; de overige waren neutraal.

40605. De **Voorzitter:** Dat waren de Verenigde Staten eerst ook.

A. Daarom hebben wij in het begin in de Verenigde Staten de grootste moeilijkheden gehad.

40606. De **Voorzitter:** Hebt u dezelfde moeilijkheden in Zuid-Amerika gehad?

A. Dat geloof ik niet, omdat het aantal Hollanders, dat daar zat, veel kleiner was. In Argentinië was het misschien het grootst; dan kwam Brazilië, maar daar was het zeer klein.

40607. De **Voorzitter:** Dus uw bemoeienissen begonnen eigenlijk pas na het moment, waarop u in Canada een opgave had ontvangen van de recruten, die opgeroepen konden worden?

A. Wat Zuid-Amerika betreft wel, want daar was het geheel in handen gesteld van diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers. Wij deden alleen de afwerking. Wij deden wel wat niet voorzien was in de richtlijnen, maar de officier van gezondheid heeft geëntameerd, dat de keuringsformulieren naar Canada werden gezonden om door onze officier van gezondheid te worden gecontroleerd.

40608. De **Voorzitter:** Had de keuring in Zuid-Amerika plaats?

A. Ja, dat kon niet anders. In de richtlijnen stond, dat de beslissing, wie onder de wapenen worden geroepen, in handen van de diplomatieke vertegenwoordigers wordt gelegd, maar er wordt niet in details bij gezegd, wie ten slotte eigenlijk een beslissing omtrent de geschiktheid voor de militaire dienst moet nemen. Er waren zekere directieven, maar die waren onvoldoende voor een gezant om met behulp daarvan te kunnen oordelen over de physieke geschiktheid.
Toen wij wisten, dat er een Koninklijk besluit was getekend, met betrekking tot de dienstplicht in zekere landen, hebben wij onmiddellijk van Canada uit geschreven: op deze manier moet het gebeuren, d.w.z. wij hebben de keuringsformulieren gezonden; die waren op dezelfde manier opgemaakt als de Canadese; zij werden bij onze beoordeling niet teruggestuurd aan de diplomatieke vertegenwoordiger, want het was ja of neen. Als het „ja" was, moest de gezant de opgeroepene verschepen, de kostwinnersvergoeding vaststellen, enz.

40609. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens zijn ten slotte 150 man uit Zuid-Amerika gekomen. Is het naar uw oordeel relatief — in vergelijking met Canada en de Verenigde Staten — veel? Of is het heel weinig?

A. Het ligt ongeveer in het midden. Er had misschien als het helemaal uitgekamd was geworden, het dubbele kunnen uitkomen, maar meer ook niet.

40610. De **Voorzitter:** Dan is het relatief nogal vrij gunstig geweest.

A. Ja, misschien wel.

40611. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden had u nog meer?

A. Ik heb de lichamelijke opvoeding onder mijn leiding gehad en in het algemeen wat men noemde „Welfare". Ik ben belast geweest met de intendance, waaronder eveneens de cantines ressorteerden. Wij hebben dikwijls vele functies gehad. „Public relations" heb ik ook een tijd waargenomen. Het waren verschillende bijzondere functies, die ik had.

40612. De **Voorzitter:** Was het apparaat in Canada niet wat te groot in verband met de uitkomsten?

A. Het apparaat is inderdaad in het begin misschien niet, maar in de tweede helft wel rijkelijk groot geweest.

40613. De **Voorzitter:** Zijn er ook pogingen uitgegaan van het recruteringsbureau zelf in Canada om vereenvoudiging tot stand te brengen, of is het meer gebeurd door drang van hogerhand?

A. Die pogingen zijn ongetwijfeld gedaan, ook om een andere oplossing te vinden, een oplossing misschien meer in de richting van die van de Belgen, maar dat stuitte weer op vele moeilijkheden en complicaties.
De onzekerheid zat eigenlijk hierin: er kwamen regelmatig groepen mensen uit Spanje en Portugal via Curaçao, en dat bracht weer met zich, dat er ruimte nodig was. Verder kwamen regelmatig kanonniers, die bij de koopvaardij waren, terug. Er was een vrij regelmatig va et vient. Het apparaat was in de tweede helft echter ongetwijfeld aan de grote kant.

40614. De **Voorzitter:** De kazerne is waarschijnlijk altijd veel te groot geweest.

A. Die kwestie was wel uiterst lastig, omdat er geen ruimte te krijgen was. Dat had niet veel anders gedaan kunnen worden. Guelph was al belangrijk kleiner.

40615. De **Voorzitter:** Hadt u daarnaast gelegenheid om uw particuliere zaken te bevorderen?

A. Neen. Ik had natuurlijk 's avonds vrij. Ik was directeur van het filiaal van de Erven Lucas Bols in Canada. Maar in verband met de grondstoffenrantsoenering liep dit gedurende de oorlog allemaal vanzelf. In mijn vacantie ging ik meestal naar het bedrijf, maar ik was er niet nodig.

40616. De **Voorzitter:** U kon dus al uw tijd besteden aan uw militaire functie.

A. Dat heb ik ook gedaan. Er is ook een zeker vlagvertoon geweest, dat ongetwijfeld een goede indruk heeft gemaakt. De vriendschapsbanden met Canada waren zeer goed.

40617. De **Voorzitter:** U kon dus wel een deel van de tijd beschikbaar stellen voor het kweken van goodwill?

A. Er waren natuurlijk altijd een aantal officiële aangelegenheden. Er waren toen nog vele vergaderingen in Ottawa van de officieren van de „allied forces" over recruteringskwesties, kledingaangelegenheden, enz.

40618. De **Voorzitter:** Maar doordat de recrutering niet veel opleverde, was het waarschijnlijk een rustige werkkring.

A. U weet, dat de vaststelling der kostwinnersvergoeding een vrij ingewikkelde zaak was. Voor wij een man onder de wapenen hadden, was er reeds een dik dossier. Er was heel veel zuiver administratief werk aan te doen.

40619. De **Voorzitter:** Nam u ook deel aan de besprekingen op het Departement van Landsverdediging?

A. In het begin niet, later wel. Ik ben er verschillende malen met majoor *Carp* en kapitein *Kerkhoven* geweest. Soms was ook de dokter er bij.

40620. De **Voorzitter:** Wat werd daar behandeld?

A. In het begin van de recrutering was het zo, dat de Hollanders niet door de Canadezen, maar door ons werden opgeroepen. Er waren echter, die geen gehoor gaven, terwijl tegen hen geen machtsmiddelen bestonden. Dit is in lange vergaderingen besproken. Er werd toen later besloten, dat de Hollanders zouden worden opgeroepen door de Canadezen en dan de keuze zouden krijgen tussen bij ons dan wel bij de Canadezen te dienen.
Ik zeg het u nu in een paar woorden, maar het heeft een ongelofelijk lange tijd geduurd eer wij het voor elkaar hadden en daaraan waren oneindige besprekingen voorafgegaan.

40621. De **Voorzitter:** Maar in het algemeen is het resultaat wel teleurstellend geweest, geloof ik.

A. Het resultaat van de totale recrutering is teleurstellend geweest, maar de grote fout zit hierin, dat het aantal Nederlanders in Canada veel kleiner was dan volgens de cijfers, die men in Londen tot zijn beschikking had. Het was een volkomen verkeerde berekening. Er werd gesproken van 200 000; doch er was geen kwestie van. Canada heeft naar verhouding nog vrij aardige resultaten opgebracht. Amerika was heel beroerd.

40622. De **Voorzitter:** Canada volgens onze gegevens in totaal 337.

A. In totaal hebben wij nooit meer dan 1200 man opgeroepen, geloof ik.

40623. De **Voorzitter:** De meesten kwamen niet?

A. Neen, ik bedoel: 1200 man hebben wij onder de wapenen gehad.

40624. De **Voorzitter:** Met inbegrip van de recruten uit de Verenigde Staten en Zuid-Amerika?

A. Ja, alles. De opzet van de gehele zaak is natuurlijk veel te groot geweest. Men is uit Londen gekomen met veel te grote verwachtingen.

40625. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat het resultaat de kosten en de moeite waard geweest is?

A. Zo'n vraag mag u eigenlijk niet stellen.

40626. De **Voorzitter:** Maar u mag alle factoren in ogenschouw nemen, niet alleen het aantal, maar ook eventuele goodwill, die gekweekt is, en het hoog houden van de goede naam van Nederland.

A. Dat er in die landen gerecruteerd moest worden, op welke manier ook, is ongetwijfeld een feit. Als wij niets hadden gedaan en de Hollanders hadden laten zitten, zou het op het buitenland ongetwijfeld een bijzonder slechte indruk hebben gemaakt. Wij hebben ook expresselijk vrij hoog van de toren geblazen; wij hebben veel gewerkt met foto's, die wij hebben rondgestuurd aan de bladen. Enfin, er is veel gedaan: de bezoeken van de Prinses, van de Earl of Athlone en al die dingen; wij hebben getracht er een zekere propaganda van te laten uitgaan. Ongetwijfeld is dit gelukt, doch het resultaat is niet uit te drukken in geld.

40627. De **Voorzitter:** Neen, ik vraag uw indruk.

A. Een indruk? U weet: de opleiding bij het luchtwapen in Canada (R.C.A.F.) gedurende de oorlog werd geschat per piloot op $ 25.000.— (de kosten van vliegvelden, vliegtuigen, afschrijvingen, salarissen van het personeel, alles bij elkaar). Ik herinner het mij heel goed, omdat ik een van de piloten, die in Canada was opgeleid, *van Stockum,* uit de Royal Canadian Airforce heb gepeuterd en bij ons heb gekregen (hij is naar Londen gegaan en is helaas verongelukt). Toen dit mij gelukt was, zei men: dat is een cadeautje van de Canadezen van $ 25.000.—.
Dat de zaak altijd te groot opgezet is, is ongetwijfeld waar. Ik heb ook op een zeker ogenblik gevoeld, dat het einde moest komen en ben ook naar Europa gegaan.

40628. De **Voorzitter:** Toen Guelph einde 1943 geliquideerd werd, was u in Guelph?

A. Ik heb persoonlijk geliquideerd. Ik ben de laatste man, die is weggegaan. Ik heb alle uitrustingsstukken, enz. naar de Canadezen teruggebracht. Vóór de liquidatie had ik reeds gevraagd overgeplaatst te worden naar Europa. Ik ben toen nog bijna een jaar werkzaam geweest als hoofd van het militair bureau van het consulaat-

generaal en als wnd. consul-generaal in Montreal. Op die oplossing had ik al eerder aangedrongen. Ik had daar een klein bureau en het komende en gaande militaire personeel kon worden ondergebracht bij de Canadese militairen.

40629. De **Voorzitter:** U had dus daar ook recruteringswerkzaamheden?

A. Ja. Het was een klein bureau. Ik had een sergeant-majoor en een schrijver. Het was goed, dat dit bureau er was, want het heeft naderhand de werkzaamheden, verbonden aan de demobilisatie, verricht. Die werkzaamheden begonnen niet pas na de oorlog, maar die waren er ook al in 1943 en 1944. Volgens de richtlijnen uit Londen mochten wij bij het uitbreken van de oorlog tot onze grote verbazing vrijwilligers accepteren tot 55 jaar. Aangezien er in Canada een niet onaanzienlijk aantal mannen van die leeftijd rondliep en er lichte keuringseisen waren gesteld, gingen velen op 52-, 53- of 54-jarige leeftijd overzee. In 1944 waren ze weer een paar jaar ouder. In de Engelse Midlands, waar het klimaat nat is, kregen velen bronchitis, kwamen terug en kregen een invaliditeitsvergoeding.

40630. De **Voorzitter:** Er is wel eens de vrees geweest, dat zij, wanneer zij dienst namen in het Nederlandse leger, minder kans zouden hebben in Canada terug te komen. Wat is u daarvan bekend?

A. Die vrees was niet zozeer in Canada als wel in Amerika aanwezig. Ik geloof niet, dat het daar is voorgekomen, dat sommigen niet meer terug konden komen. In de Verenigde Staten was het echter een enorme puzzle. Er was daar een zeer groot aantal gedroste zeelui, die zich zonder „permit" in de Verenigde Staten bevonden. Een aantal van deze mensen heeft dienst genomen en ik geloof, dat er met hen grote moeilijkheden zijn geweest, omdat zij geen re-entry permit hadden. Ik geloof, dat het later wel gedeeltelijk is geregeld.

40631. De **Voorzitter:** Heeft de liquidatie een vlot verloop gehad?

A. Ja, alle militaire uitrustingen, enz. hebben wij teruggestuurd.

40632. De **Voorzitter:** Heeft u in de latere tijd nog moeilijkheden met de recrutering gehad?

A. Neen, het aantal recruten was in die tijd — het was einde 1943 — zeer miniem. Wij hadden lijsten van de daar wonende Hollanders en wanneer dan een bepaalde lichting aan de beurt was, bleek uit die lijsten wie in aanmerking kwamen.
Zij werden dan opgeroepen. Zo kamden wij nog een laatste 5, 6 man per maand uit degenen, die 18 jaar werden.

40633. De **Voorzitter:** Hoelang is u hoofd van het militaire bureau geweest?

A. Ik schat, dat ik dat ongeveer een jaar ben geweest.

40634. De **Voorzitter:** Is u daarna naar Engeland gegaan?

A. Ja, naar Engeland en naar België.

40635. De **Voorzitter:** Dus u heeft deelgenomen aan de veldtocht?

A. Ik ben verbindingsofficier geweest (dat was wat ik gaarne wilde) bij de Canadezen, omdat ik er vandaan kwam. Ik had al in 1943 een request aan de Minister gezonden, daarheen te mogen gaan. De toenmalige gezant in Ottawa heeft mij niet willen laten gaan. Toen is de consul-generaal (dat was de heer *Luden*) overgeplaatst en opgevolgd door de heer *Middelburg*. Daartussen was een periode en heb ik waargenomen als consul-generaal. Ik ben pas December 1944 uit Canada weggegaan.

40636. De heer **Dassen:** Hoe was in het algemeen de mentaliteit van de Nederlanders in Canada, ik bedoel vooral met het oog op het dienst nemen voor Nederland?

A. Ik moet dus eigenlijk generaliseren, want er waren enthousiaste mensen en minder enthousiaste mensen. Door de bank genomen, vond ik niet, dat het enthousiasme de spuigaten uitliep.

40637. De heer **Dassen:** Kunt u als Nederlander, die er woonde, zeggen of er redelijke argumenten voor waren? U kende de mentaliteit en de economische omstandigheden.

A. De meeste van deze mensen waren hun contacten met Nederland kwijt en zeiden: „Het is heel beroerd, dat Nederland in de oorlog is, maar dat is voor ons geen reden om onder de wapenen te gaan."
Een gedeelte hebben wij gekregen, doordat wij een kostwinnersvergoedingsregeling hadden, die misschien iets gunstiger was dan die van de Canadezen, althans voor grotere gezinnen Het enthousiasme was door de bank niet groot, voornamelijk omdat de opgeroepenen het contact met Nederland kwijt waren. Sommigen beweerden, dat zij Canadees waren; zij zaten daar al zo lang op hun boerderijen en dachten, dat zij het vanzelf waren geworden. Er waren mensen, die hun nationaliteit hadden verloren, doordat zij zich in geen tien jaar bij de consul hadden gemeld. De band met Holland was er niet meer; er is ook nooit iets tot behoud er van gedaan.

40638. De heer **Dassen:** Wat zou u kiezen, als u een keuze zou moeten maken tussen het systeem van recrutering, zoals het in Canada is opgezet, en de recrutering, zoals zij in Midden- en Zuid-Amerika is geweest, waar men het liet lopen over de diplomatieke en consulaire ambtenaren?

A. U moet niet vergeten, dat in die tijd de consulaire en diplomatieke posten veel te weinig personeel hadden om dat te hebben kunnen doen. Er was een Chargé d'Affaires in Ottawa, die alleen één secretaresse had. De consul-generaal in Montreal, de enige beroepsconsul, zat met één meisje en een kanselier, die wij nog hebben geleverd: een afgekeurde man van ons. Die bureaux waren ten enenmale onvoldoende bezet om het recruteringswerk in Canada te kunnen doen.
Overigens was het goed, dat die troepen daar zijn geweest. Het was goed, dat er ten minste een plaats op het westelijk halfrond bestond, waar de gaande en komende man onder dak kwam. Dit gebeurde meer dan u zoudt denken. Er kwamen o.a. mensen uit Engeland op weg naar de luchtvaartopleiding van de K.N.I.L. in Amerika. Voor deze mensen was een onderkomen inderdaad noodzakelijk, maar dit onderkomen is natuurlijk een beetje groot geweest.

40639. De heer **Dassen:** Men mag het onderkomen niet alleen afstemmen op de recrutering. Het heeft ook een andere bestemming gehad.

A. Als deze recrutering gedaan was door de consulaire vertegenwoordigingen, was het op niets uitgelopen.

40640. De heer **Dassen:** In Zuid-Amerika schijnt het nog een 150 man opgeleverd te hebben.

A. U moet niet vergeten, dat er in Zuid-Amerika een groot aantal landen is, waardoor er naar verhouding een veel betere vertegenwoordiging was dan in Canada. In Buenos Aires b.v. waren een consul-generaal en een gezant met een staf personeel. Zij hadden misschien 200 Hollanders te recruteren. In Brazilië was er misschien sprake van 150 man. In Canada was het aantal veel groter. Ik weet niet hoeveel Hollanders er in Zuid-Amerika woonden en ik kan ook niet beoordelen welk percentage er in verhouding tot Canada is uitgekomen.

40641. De **Voorzitter:** Zou de uitkomst zonder recrutering gunstiger zijn geweest, b.v. wanneer zij geschied was op basis van vrijwilligheid?

A. Ongetwijfeld niet. Deze manier van oproepen is juist geweest. Men moet de mensen verplichten, evenals het hier gebeurde, om, wanneer het land in nood is, in militaire dienst te komen. Conscriptie dus. De grote moeilijkheid was, dat tegen hen, die niet opkwamen, geen sancties bestonden. Ik geloof, dat de kwestie van de zwarte lijsten in de doofpot is geraakt.

40642. De **Voorzitter:** Heeft u in uw diensttijd kennis gemaakt met ir. *Pot?*

A. Ja.

40643. De **Voorzitter:** In welk verband?

A. Als ik mij goed herinner, is *Pot* opgekomen uit Venezuela. Hij was bij de Shell.

40644. De **Voorzitter:** Is hij gewoon als recruut in dienst geweest?

A. Ik meende, dat hij reserve-officier was.

Ik geloof, dat hij naar het oliebataljon is gegaan. Dit was een bataljon, dat door de toenmalige Minister *van Mook* werd opgericht om in Nica-verband naar Indië te gaan.

40645. De **Voorzitter:** Herinnert u zich hoelang hij in Canada in dienst is geweest?

A. Neen, maar als ik mij goed herinner, is hij er niet lang geweest.

40646. De **Voorzitter:** Heeft u verder zelf nog iets op te merken?

A. Ik zou gaarne willen weten of het de bedoeling is de resultaten van de recrutering af te wegen tegen de kosten of wordt alleen maar de morele kant van de zaak bestudeerd?

De **Voorzitter:** Dit onderzoek is een uitvloeisel van een besluit van de Tweede Kamer.

A. O ja, met betrekking tot het Regeringsbeleid 1940—1945.
Ik zou er aan willen toevoegen, dat het in het begin uiterst lastig is geweest enig contact met Londen te krijgen, en zelfs enige beslissingen uit Londen te krijgen. Wij heben in het begin veel op eigen kompas moeten varen om de eenvoudige reden, dat de instructies niet uitkwamen, omdat in Londen de Departementen zonder bezetting waren. Ik herinner mij, dat er een nieuw Koninklijk besluit voor het oproepen van een nieuwe jaarklasse moest zijn, doch dat bleek dan in Londen vergeten en kwam pas na ons verzoek.
Wij hebben in het begin heel moeilijk gewerkt.

40647. De **Voorzitter:** Is het beter geworden, toen generaal *Dijxhoorn* in Amerika kwam?

A. Neen. Ten slotte is hij alleen aangesteld om de supervisie van de recrutering te houden ..... och, tegen het einde liep alles beter! Men begon met een aantal officieren, die in een Engels sprekend land kwamen, doch de Engelse taal zeer matig beheersten, hetgeen niet bevorderlijk was.

40648. De **Voorzitter:** U hebt in het geheel geen bemoeienis met de recrutering in de Verenigde Staten gehad?

A. Neen. Ik heb mij wel verstout op een zeker ogenblik daarover een brief met een rapport te schrijven aan wijlen overste *Sas,* omdat ik het helemaal niet eens was en vond, dat er een totaal verkeerde persoon zat, die het deed.

40649. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. *Van Schreven.* Hij leek mij niet geschikt, hoewel hij ambtelijk behoorlijk onderlegd was. Ik heb er een beetje moeilijkheden met de overste over gehad, maar ik vond, dat de recrutering bijzonder slecht ging in het begin, in aanmerking nemende de bestaande moeilijkheden.

40650. De **Voorzitter:** Kunt u dit iets nader toelichten?

A. In het algemeen zou ik willen zeggen, dat het bureau daar kans heeft gezien zich in een minimum van tijd impopulair te maken bij de Nederlandse bevolking in New York en dan ook vrijwel bij iedereen. Dat heeft de zaak geen goed gedaan. Nu was het ook niet gemakkelijk, vooral niet in het begin. Ik herinner mij heel goed, dat in Juni 1941 de stemming bij de Amerikaanse bevolking was, dat het in Europa was afgelopen.

40651. De **Voorzitter:** Door welke maatregelen heeft het bureau zich impopulair gemaakt?

A. Ik geloof door eenvoudig ambtelijke oproepen uit te sturen aan mensen, die lange tijd uit Holland weg waren; ik geloof, dat het bij die mensen op een andere manier had moeten gebeuren. Je kunt niet een Nederlander, die lang in het buitenland heeft gezeten, zo'n nota sturen en zeggen: „Morgen om negen uur, enz.". Dat kan en bestaat niet! Het enige resultaat is, dat je daarmee een hoop kwaad bloed zet. Ik geloof, dat in het begin heel veel dingen op een onoordeelkundige manier zijn gedaan; dat men dacht, dat men in Nederland was. Het is absoluut uit den boze om het zo te doen. Men moet daarbij een beetje ..... marchanderen, dit is hier het goede woord niet, maar men moet het op een andere manier doen dan waarop men in Nederland iemand onder de wapenen roept.

40652. De **Voorzitter:** Hoe kwam u daarvan op de hoogte? Het speelde zich af in de Verenigde Staten en u zat in Canada.

A. In de eerste plaats had ik zeer veel mensen, die ik kende in de Verenigde Staten; je zag de resultaten en de correspondentie, die er over gevoerd werd.
Ik ben er ook altijd een voorstander van geweest onze eigen mensen er neer te zetten?

40653. De **Voorzitter:** Wat verstaat u onder „eigen mensen"?

A. Het bureau is ten slotte bemand met mensen van de Nederlandse troepen in Canada. Eerst heeft daar gezeten *de Kuyper* als assistent van *van Schreven.* Daarna is kapitein *van den Bergh* er heen gegaan en ten slotte heeft majoor *Kerkhoven* er gezeten.

40654. De **Voorzitter:** Is het toen beter gegaan?

A. Ja, daar ben ik van overtuigd. Als dat niet was gebeurd, zou het heel wat slechter zijn gegaan.

40655. De **Voorzitter:** Daardoor was waarschijnlijk de verhouding tussen de Nederlandse militairen in Canada en het bureau in New York niet zo goed?

A. Er waren inderdaad moeilijkheden, maar ik ben het gelukkig vergeten. Er werden ook wel domme dingen gedaan. Er werden beloften gedaan, die niet konden worden nagekomen.

40656. De **Voorzitter:** Er heerste dus ontevredenheid bij de recruten, die uit de Verenigde Staten in Canada kwamen.

A. Voor een gedeelte wel. U moet niet vergeten, dat de meeste mensen daar een zeer lucratieve betrekking hadden. Er was een zeker antagonisme tussen hen, die wel naar Engeland over gingen, en de vulpenbrigade, bestaande uit mensen, die wij alleen maar onder de wapenen hebben gehad om hen te militariseren. Daarna gingen ze terug naar New York, waar ze dan vrij van Amerikaanse militaire dienst bleven. Op deze manier konden wij allerlei mensen in sleutelposities in New York handhaven. Ze bleven in uniform, maar ontvingen geen geld. Zij zaten o.a. bij de Scheepvaartmissie, enz. Daarmede is heel goed werk gedaan. Maar er ontstond daardoor ook wrevel, want de een ging naar Engeland en de ander zat, in zijn uniform, met zijn vulpenhouder te schrijven.

40657. De **Voorzitter:** Hebt u nog bemoeienis met de vrijstellingen gehad?

A. Alleen toen ik de recrutering had, had ik er iets mede te maken.

40658. De **Voorzitter:** Er is toch een commissie in Amerika geweest, die ten aanzien van de vrijstellingen adviseerde?

A. Ja, maar in Canada deden wij het zelf. Wij hadden wel de kostwinnersvergoeding.

40659. De **Voorzitter:** Is u van de vrijstellingscommissie in Amerika niets bekend?

A. Neen. Ik meen, dat *Schotte* er in zat. Hij heeft zich con amore met het recruteringsbureau beziggehouden, maar het ging niet. Hij was een goed Nederlander, maar hij kon het niet.

40660. De heer **Dassen:** Het viel mij op, dat uw zienswijze is, dat men de conscriptie in Canada moest toepassen. Dat is een zienswijze, die niet door allen wordt gedeeld, ook niet door de militaire missie in Canada zelf, omdat men zegt: in het land zelf bestaat het systeem niet (integendeel, er zijn zeer grote groepen van de bevolking, die dit systeem pertinent afwijzen, nl. in het Frans sprekende gedeelte van Canada) en nu is het van een buitenlandse Mogendheid verkeerd met een systeem van werving te komen, dat volkomen indruist tegen datgene, wat men daar te lande doet en in praktijk brengt. Men meent dus, dat men met een vrijwillige werving meer zou hebben kunnen bereiken, omdat zij de mentaliteit beter zou hebben aangesproken dan met de verplichte dienstneming, terwijl het bezwaar van Amerika, zoals u het beschrijft, tegen de verplichte dienstneming tot op zekere hoogte moet gelden voor Canada, waar men een

briefje krijgt met de mededeling: komt u (niet morgen, maar) over twee weken om gekeurd te worden.

A. Dat ben ik zeer zeker niet met u eens. In de eerste plaats moet u niet vergeten, dat de Nederlanders, die in Canada zaten, op enkele uitzonderingen na niet in het Frans sprekende gedeelte zaten.

In de tweede plaats is er wel degelijk conscriptie in Canada geweest, behalve voor overzee. Er is ook nog conscriptie voor overzee geweest: er zijn een of twee divisies geconscripteerd overgegaan, waarop onmiddellijk een groot aantal Canadezen in de bossen is verdwenen. Zij hebben met die Canadezen hetzelfde gedaan als wij; door al die dienstweigeraars, onder wie zelfs deserteurs, hebben zij een streep gehaald. Dat was inderdaad in het Frans sprekende gedeelte van Canada.

40661. De heer **Dassen:** Later is de conscriptie .....

A. Ja, later! Ik denk: vrij kort nadat Amerika in de oorlog is gekomen.

40662. De heer **Dassen:** Generaal *Carp* dacht aan het einde.

A. Ik denk in 1943.

De **Voorzitter:** In 1942.

A. Toen was er een complete conscriptie. De mensen werden onder de wapenen geroepen en vrij slecht behandeld, omdat zij natuurlijk door de andere heren werden beschouwd als uitschot. Er was alleen geen conscriptie voor overzee, maar daarbij liggen wij heel anders, omdat onze operatievelden overzee liggen.

Met die opvatting ben ik het dus per se niet eens.

Het enige nadeel is, dat je in feite — behalve in Zuid-Afrika, waar het wel kon — geen sancties kunt uitoefenen tegen mensen, die niet opkomen. Dat is, wat wij altijd hebben geprobeerd in Canada gedaan te krijgen: dat een Nederlandse dienstweigeraar even goed werd opgepakt (althans dat er iets aan gedaan werd) als een Canadese; dat is het enig juiste en op deze manier moet de zaak eventueel in de toekomst worden aangepakt; er moet over één kam worden geschoren.

De enige kans is, dat zij op de plaats, waar zij wonen, met een verkeerd oog worden aangekeken. Maar Canada, met zijn slechts 12 millioen inwoners, is zo ongelooflijk groot. Als je een dag op de trein gaat zitten, kom je in een ander dorp en daar weet niemand, wat je vroeger hebt gedaan.

De **Voorzitter:** In alle geval heeft dat niet veel geholpen.
Ik dank u voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. W. G. VAN RIEMSDIJK.

ALGERA, *voorzitter.*

DE KORT.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 15 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

WILLEM CALTEN,

oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage, arts.

Hij legt de eed af als getuige.

40684. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed gedurende de oorlogstijd?

A. Ik was reserve-officier van gezondheid; eerst bataljonsarts in Grave en daarna ben ik met de troepen via Frankrijk naar Engeland overgestoken. Toen ben ik bij de troepen in Porthcawl geweest, later heb ik deel uitgemaakt van de keuringscommissie in Londen. In November 1940 ben ik als lid van de Militaire Missie naar Canada vertrokken.

40685. De **Voorzitter:** Pas in November 1940?

A. Ja.

40686. De **Voorzitter:** Was u hoofd van de geneeskundige dienst in Canada?

A. Ik was de enige arts; ik was belast met het medische gedeelte. In Engeland had ik een keuringsformulier samengesteld volgens welk formulier de Nederlandse troepen toen werden gekeurd. Met deze gegevens ben ik naar Canada gegaan en ik heb bij de staf van de Canadese geneeskundige dienst contact gezocht voor het regelen van de keuring van Nederlanders in Canada. Later heb ik de leiding gegeven aan en de contrôle uitgeoefend op de keuringen, die in de Verenigde Staten en Zuid-Amerika gebeurden.

40687. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de werking van de keuring in Canada?

A. In Canada heb ik contact gezocht met de Canadese geneeskundige dienst en ik heb verzocht of de Nederlanders, die wij vonden, door de Canadese keuringscommissie mochten worden gekeurd. Dit verzoek is ingewilligd. Zij stuurden de formulieren dan naar mij en daarnaar beoordeelde ik dan of deze mensen zouden worden geaccepteerd of niet en of eventuele herkeuringen moesten worden aangevraagd.

40688. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk was het in verband met de grote afstanden, dat deze keuring door de Canadezen gebeurde?

A. Ja, de afstanden waren enorm en de mensen woonden zeer verspreid. Toen wij in Canada aankwamen, kregen wij van de consul-generaal een lijst met namen van mensen, die eens op zijn bureau waren geweest. Dit waren de eerste gegevens, waarmee wij zijn gaan werken. In Canada bestond geen registratie, hieraan werd met man en macht gewerkt. Toen wij er waren, hebben wij de eerste lijst gekregen van Nederlanders, die in Canada woonachtig waren; dikwijls bleken deze lijsten geheel onvolledig te zijn; veel mensen bleken b.v. al te zijn genaturaliseerd, enz.

40689. De **Voorzitter:** Had u bemoeienis met de troepen zelf?

A. Neen, d.w.z. ik hield alleen het ziekenrapport voor de troep.

40690. De **Voorzitter:** Hoe was de geest van de troep?

A. De geest was buitengewoon goed.

Voor de eerste groep, die wij moesten oproepen, werd ons heel weinig tijd gelaten. Wij schreven brieven aan de Hollanders, die wij vonden; in het begin ging het volgens de Hollandse stijl van: „Hiermede draag ik U op, U onmiddellijk enz." Deze toon viel daar niet helemaal in goede aarde.

Op de kaart heb ik de verschillende hoofdsteden van het middenwesten gezocht en het centrum daarvan was ongeveer twaalf uur reizen verwijderd van de omliggende steden. Op een bepaalde dag liet ik de mensen daar bij elkaar komen. Door de staf in Ottawa werd de Canadese board ter plaatse er van verwittigd. Die dag ben ik er ook zelf geweest en ik heb dus de eerste reacties meegemaakt. Dikwijls hadden de mensen allerlei opmerkingen, die wel een kern van waarheid hadden, zoals: „Nu ben ik uit Holland weggegaan, omdat ik er geen boterham kon verdienen en nu moet ik er voor vechten."

Verder waren er bezwaren, dat er nog niets bekend was betreffende een kostwinnersvergoeding, vergoeding voor oorlogsinvaliditeit, enz.

Toen ik deze mensen had gezien, zag ik alles vrij somber in. Van de eerste ploeg is echter meteen al over de 80 pct. opgekomen en de stemming van deze mannen was uitstekend. Toen ik hierover mijn verbazing uitsprak tegen een officier, die ook was opgekomen, zei hij: „Je hebt er natuurlijk het land aan, dat je moet opkomen, maar wanneer je dan een man bent, heb je toch geen rust, als je niet gaat. Als je gaat, wil je ook weten, waar het voor is." Deze mensen waren slechts bij ons voor een eerste oefening en dan gingen ze over naar Engeland; in veertien dagen leerden zij meer dan vroeger een recruut in een jaar. Als regel deden zij dit met een buitengewone ijver en toewijding.

40691. De **Voorzitter:** U maakte natuurlijk kennis met het beste deel, nl. diegenen, die opkwamen. Het percentage niet opgekomenen was zeer groot, ten slotte zijn er uit Canada slechts 337 opgekomen.

A. In Canada bestond geen dienstplicht voor overzee, dit was een politieke kwestie. Wij hebben altijd gehoopt, dat dit nog zou komen, want het was toen hangende.

De mensen, die niet waren opgekomen, zouden dan wel moeten. Voor zover mij bekend is, is het percentage niet-opgekomenen in Canada niet zo groot geweest. De meesten zijn wel gekomen en vooral de ouderen, de jongeren waren als kind uit Holland gegaan en voelden er niet veel meer voor. De ouderen echter hadden nog het gevoel, iets voor hun familie in Holland te moeten doen; zij waren veel fanatieker en enthousiaster om te komen dan de jongeren. Wanneer de mensen niet kwamen, bleek, dat zij waren genaturaliseerd of het bezig waren te worden, enz.

Het waren echter lang niet altijd de besten, die opkwamen. De Noren en de Polen blijven veel langer hun eigen nationaliteit behouden dan de Hollanders. Wanneer het de Hollanders in een vreemd land goed gaat, trouwen zij met een meisje van het land en zij spreken de taal vlot en vercanadezen of veramerikaniseren veel sneller. De mensen, die na een aantal jaren nog Hollander waren, waren dikwijls degenen, die het niet zo best was gegaan en die er om een of andere duistere reden waren. Voor hen was het dikwijls een uitkomst, dat zij onder de wapenen werden geroepen; zij hadden nu een gelegenheid er uit te komen. Veel boeren waren in 1928 in Canada gekomen, vlak voor de krach; zij zaten daar op een kleine boerderij onder de hypotheek en leden armoede. Doordat zij onder de wapenen gingen, werd de boerderij door de Staat overgenomen en waren zij uit de narigheid.

40692. De **Voorzitter:** De sociale omstandigheden waren in Canada dus niet beter dan in Nederland, toen zij daaruit vertrokken?

A. Hoe bedoelt u dit?

40693. De **Voorzitter:** Waren de sociale omstandigheden in Canada voor hen beter dan in Nederland of omgekeerd?

A. Dit was verschillend. Er waren er, die het goed was gegaan. Het zijn niet altijd de besten, die het moederland verlaten, maar het zijn ook wel degenen, die het in Holland niet lukken wil. Juist in Canada zijn veel brave, rechtschapen boeren; zij waren echter net gekomen toen in 1928 de krach kwam, waardoor de graanprijzen kelderden. Zij waren er met een klein kapitaal naar toe gegaan en toen zaten zij vast. Dan is Canada een hard land, 's zomers is het gloeiend heet en 's winters ontzettend koud. Ik denk ook wel eens, dat de mensen, die nu weer naar Canada gaan en hier hun boerderij achterlaten, in veel opzichten een veel minder comfortabel leven zullen hebben dan hier; maar er zijn in Canada mogelijkheden, die hier niet zijn.

40694. De **Voorzitter:** Er waren ook verschillende opgeroepenen, die hun boerderijen moesten verkopen, om aan hun opkomstplicht te kunnen voldoen. In dit verband heeft men de Minister verzocht, de datum van opkomst uit te stellen; dit is door de Minister geweigerd. Vindt u dit niet enigszins rigoureus?

A. Volgens mij was het belachelijk. In November 1940 zijn wij gekomen en wij zijn meteen aan het werk gegaan. De Canadezen zijn ons steeds ter wille geweest. Een week, nadat wij waren aangekomen, hadden wij al een bureau en hadden wij contact met alle instanties, die wij nodig hadden. Eerst hebben wij moeten werken met de brieven, die wij van de consul-generaal kregen en die in vele gevallen verkeerd bleken te zijn.

Wij moesten dus de mensen aanschrijven, antwoord krijgen en dan moesten wij hun weer berichten waar en wanneer zij voor de keuring moesten komen. Daarna moesten wij hun nog weer mededelen of zij goed- of afgekeurd waren en dan moesten zij hun zaken regelen.

Wij hebben toen een maand uitstel gevraagd om een volledige ploeg bij elkaar te krijgen. Dit is uit Engeland geweigerd, men deed alsof de invasie voor de deur stond.

Van uit Engeland zou een detachement komen om de troepen te trainen, dit is te laat gekomen. Toevallig hadden wij het geluk, dat er enige goede reserve-officieren en onder-officieren waren opgeroepen, en daardoor liep de zaak. Wanneer dit echter niet het geval was geweest, hadden wij niet geweten wat met de eerste ploeg te doen.

40695. De **Voorzitter:** U kunt het beleid van de Regering in dezen dus niet bewonderen.

A. Het is altijd hetzelfde. In Engeland vond men, dat wij niet deugden; wij wilden daarom zo graag, dat er eens iemand kwam om alles te bekijken, dan konden zij pas alles begrijpen. Wanneer er eens iemand van ons naar Engeland ging, was het merkbaar, dan was het contact iets beter.

40696. De **Voorzitter:** Is er van uit Londen wel eens contrôle geweest?

A. In 1943 is generaal *Phaff* geweest. Volgens mij was het echter zo, dat men van te voren al wist, dat hij alleen maar kwam om te bewijzen, dat het bij ons een wanorde was. Wij vonden het prettig, dat er nu eens iemand kwam, aan wie wij de zaak konden uitleggen; dit was echter niet nodig, hij wist al precies hoe alles in zijn werk ging.

Ook generaal *Dijxhoorn* is in 1942 gekomen als gevolmachtigde van de Regering. Wij dachten, dat wij de beslissingen toen direct aan hem konden overlaten; het bleek echter, dat hij een schakel meer was. Wanneer er iets was, vroeg hij het toch weer eerst aan Londen. Bovendien was er toen net de kwestie van Indië, zodat hij het daarmede veel drukker had dan met de recrutering in Canada.

40697. De **Voorzitter:** Kent u een ingenieur *Pot*?

A. De naam heb ik wel eens gehoord, maar ik geloof, dat hij na mijn tijd is geweest. In Maart 1943 ben ik naar Engeland teruggegaan.

40698. De **Voorzitter:** Hij schijnt er in het begin van 1942 te zijn geweest.

A. Wat was zijn rang?

De **Voorzitter:** Hij was reserve-1ste-luitenant van de artillerie.

A. In Canada, in Stratford?

40699. De **Voorzitter:** In elk geval is hij in Canada geweest, ook in Stratford; hij heeft een rapport uitgebracht over de toestanden daar. Het is mogelijk, dat hij als recruut in dienst is gekomen en later 1ste-luitenant is geworden.

A. Het is natuurlijk mogelijk, ik kan het mij echter niet meer herinneren. Er waren mensen, die er maar veertien dagen bleven. Wanneer er juist een ploeg vertrok, gingen zij dikwijls meteen mee.

40700. De **Voorzitter:** Ik meen, dat degenen, die in de termen vielen om te worden opgeroepen, wel eens persoonlijk werden bezocht. Dat lijkt mij een betere methode dan ze een briefje thuis te sturen.

A. Toen wij voor de eerste oproep geen uitstel konden krijgen, zeiden wij: „Ze beseffen in Engeland niet, dat wij in Stratford dichter bij Engeland zijn dan bij de andere hoek van Canada." Canada is van kust tot kust vijf en een halve dag reizen, dus het is onmogelijk, de mensen allen te bezoeken.

40701. De **Voorzitter:** Ik meen, dat kapitein *Kerkhoven* ook eens een tournée door Canada heeft gemaakt, waarbij hij lezingen hield. Hij trok toch ook naar alle windstreken van Canada.

A. Ja, maar dan was het een bepaalde tour; bovendien hield hij deze lezingen in de grote steden, terwijl de meeste mensen op het platteland woonden. Verschillende mensen woonden ook in Churchill aan Hudson Bay; wanneer men hen wilde bezoeken, moest men vanaf Winnipeg nog vijf dagen reizen. Het zijn enorme afstanden; alleen tussen de grote steden zijn treinverbindingen en de tussenverbindingen zijn slecht.

40702. De **Voorzitter:** Uit de stukken heb ik gezien, dat de Canadese politie de recruten ook wel opzocht.

A. Dit gebeurde alleen, wanneer ze waren gedeserteerd, maar niet als ze niet wilden komen; dit was niet mogelijk. Wanneer iemand was gedeserteerd, hoopten wij eigenlijk, dat hij maar niet zou terugkomen, want er moesten dan twee onder-officieren b.v. vijf dagen heen en vijf terug reizen om hem te halen. Het kon niet met één man gebeuren, want deze kon niet vijf dagen achter elkaar wakker blijven om de deserteur te bewaken. Bij een van deze gelegenheden kwamen zij met een heel andere man terug, die de juiste bleek te zijn. De man, die oorspronkelijk in dienst was gekomen en toen was gedeserteerd, bleek geen Hollander te zijn, maar een Canadees, die het had overgenomen.

40703. De **Voorzitter:** In een rapport heb ik gelezen, dat het aantal afgekeurden zeer groot was. Is dit juist?

A. Dit is heel verschillend. Het is mij ook verweten, dat ik er te veel had goedgekeurd. Toen wij naar Canada gingen, hadden wij opdracht de mensen tot 54 jaar goed te keuren, omdat het toen de bedoeling was een goed getraind politiekorps te vormen om b.v. met „Bijltjesdag" de orde in Holland te kunnen handhaven. Toen wij er echter waren, moesten wij allerlei mensen afstaan voor Curaçao, voor de Marine en de koopvaardij en alle mogelijke andere instanties. Aan de andere kant wilde men in Engeland een macht vormen, die later de „Brigade" is genoemd. Toen heeft men geklaagd, dat er te veel waren goedgekeurd; men kon niets beginnen met deze oude mensen.

Het aantal afkeuringen in Canada was niet groot. Natuurlijk heb ik streng gekeurd; ik liet altijd een röntgenphoto maken en een Wassermann-onderzoek doen. Waneer deze mensen achteraf niet geschikt bleken te zijn, waren de gemaakte onkosten natuurlijk zeer hoog. Ze hadden eerst een korte proeftijd bij ons en dan werden ze naar Engeland gezonden en van daar uit moesten ze dan later weer worden teruggezonden. Het was natuurlijk niet geheel te vermijden.

40704. De **Voorzitter:** Generaal *Carp* heeft geklaagd, dat over het algemeen het aantal afgekeurden zeer groot was, vermoedelijk ten gevolge van het feit, dat velen der in Canada verblijf houdende Nederlanders gedurende lange tijd onder minder gunstige sociale omstandigheden hadden geleefd. Is dit ook uw mening?

A. Waarschijnlijk heeft generaal *Carp* dit aangehaald uit een dagboek, dat ik heb bijgehouden; hij vertelde mij later, dat hij er veel aan had gehad.

Ik had altijd last met de keuringen; aan de ene kant werd mij verweten, dat ik er te veel afkeurde, en aan de andere kant, dat ik er te veel goedkeurde.

Het is echter absoluut een feit, dat de sociale omstandigheden van de mensen, die opkwamen, dikwijls niet bijzonder goed waren. De gezondheidstoestand in Canada is niet bijzonder goed; het klimaat eist veel meer van de mensen, het leven is veel harder dan hier.

40705. De **Voorzitter:** Is u van oordeel, dat de leeftijdsgrens, die is aangehouden, te hoog was?

A. Wanneer het er om ging, iedere man, die te gebruiken was, te benutten, dan ging het; maar wanneer men er een vechtbrigade van wilde maken, was 54 jaar natuurlijk krankzinnig.

Op een bepaald moment had men in Engeland bedacht, geen politietroepen te organiseren, maar een vechtbrigade te vormen. Men heeft ons dit echter niet medegedeeld, zodat wij weer de klacht kregen, dat de mensen te oud waren. Zoëven zei ik u al, dat wij de oudere mensen het gemakkelijkst kregen, omdat zij nog het meest voor Holland voelden.

40706. De **Voorzitter:** Heeft u nog bemoeiing gehad met de keuring in de Verenigde Staten?

A. Ja.

40707. De **Voorzitter:** Had u daarover ook de leiding?

A. Het was zo geregeld, dat de mensen daar werden gekeurd volgens instructies, die ik had gegeven. De keuringen werden dan naar mij gezonden en door mij beoordeeld en ik vroeg eventueel herkeuringen aan. De instructie was, dat de mensen niet mochten komen, voordat ik ze had goedgekeurd; dit gold ook voor Zuid-Amerika. In het begin is het nl. gebeurd, dat de mensen locaal door een dokter werden gekeurd en naar ons gezonden en dan moesten wij hen onmiddellijk in een sanatorium onderbrengen. Het bleef daar echter niet bij, want wanneer de man weer zover was, dat hij terug kon gaan, zei de consul van het betreffende land: „Wilt u maar een verklaring geven, dat hij weer gezond is." Dit konden wij natuurlijk niet en dan zaten wij met de man.

Er is toen uit Engeland een bericht gekomen, dat er in Zuid-Amerika ook zou worden gekeurd en dat dit door de consuls of gezanten zou worden gedaan. Wij konden daar natuurlijk niet tegen in gaan, maar wij hebben hen wel gewaarschuwd, met de grootste strengheid te keuren, daar wij er anders veel moeilijkheden mee zouden krijgen.

In het begin, toen alles nog niet goed geregeld was, kwamen enkele enthousiasten uit zich zelf. Ook is het verschillende malen voorgekomen, dat er mensen aankwamen, die wij niet meer terug konden sturen. Er was er b.v. een, die t.b.c. had, en een ander kreeg, gelukkig net op de grens, delirium tremens; wanneer deze man over de grens was gekomen, had Amerika hem nooit meer toegelaten. Dit waren allemaal dingen, die de zaak veel gecompliceerder maakten, dan op het eerste gezicht leek.

40708. De **Voorzitter:** De Regering was enigszins ontevreden over de resultaten van de recrutering.

A. Zij kon het niet beoordelen.

40709. De **Voorzitter:** Is het ook uw mening, dat het apparaat te groot was opgezet?

A. Neen. Achteraf bezien, had het kleiner gekund, maar van te voren was dit niet te voorzien. De kans bestond, dat t.z.t. de dienstplicht overzee in Canada zou worden ingevoerd; ook verwachtte men, dat wanneer Amerika in oorlog zou komen, er velen van daar uit naar Canada zouden komen. De Surinaamse negers wilden heel graag in dienst komen; dit is echter niet doorgegaan, omdat men geen zwarte troepen in Engeland wilde hebben.

40710. De **Voorzitter:** De Regering heeft dit niet toegestaan. Weet u ook, waarom dit is geweigerd? Het waren 400 man.

A. Ik vermoed, dat men last kreeg met de Zuid-Afrikaners, die zeer anti-kleurling zijn. De Zuid-Afrikaners wensten niet met een neger in één slaapzaal te slapen. Bovendien zou het ook mogelijk zijn, dat de Engelsen bezwaren zouden hebben gehad tegen zwarte troepen. Ik weet hier echter niet veel van.

40711. De **Voorzitter:** Heeft u ook de indruk, dat toen de Regering in 1942 reorganisatieplannen had, het recruteringsapparaat op dat moment wel te groot was in verband met de werkzaamheden? De Regering is toen via generaal *Dijxhoorn* met het voorstel gekomen Stratford op te heffen.

A. Wij hebben er nooit het rechte van geweten, maar wij hadden wel de indruk, dat er in 1942 niet veel meer was te verwachten en dat het wel kon worden ingekrompen; wij zijn toen ook naar Guelph verhuisd.

40712. De **Voorzitter:** U heeft waarschijnlijk wel een bepaalde indruk over de hoeveelheid werk, die er toen was.

A. De hoeveelheid werk was altijd nog vrij belangrijk. U begrijpt natuurlijk wel, dat er altijd een uitgebreide correspondentie moest worden gevoerd. Iedere man moest apart worden behandeld. Er waren verschillende centra in Canada, vier recruteringsbureaux in de Verenigde Staten en verder alles in Zuid-Amerika. Wij moesten ook weten, wat er precies met de mensen gebeurde.

Het kwam wel voor, dat er acuut een aantal mensen werd gevraagd als „gunner" naar de koopvaardijschepen te gaan. Hiervoor was grote animo, want het betaalde goed; meestal waren dit mensen, die niet zo geschikt waren voor de velddienst. Dikwijls vertrokken zij overhaast naar New York, waar ze dan werden ingedeeld op de schepen. Op een gegeven moment kregen wij bericht, dat het schip, dat met de eerste Hollander uit Brazilië was vertrokken, met man en muis was vergaan. Wij hebben aan de betreffende consul doorbericht, dat deze man voor het vaderland was gesneuveld. Van het geval was nogal ophef gemaakt. Inmiddels kregen wij uit New York bericht, dat deze man nooit op het schip had gezeten, maar deserteur was; de nationale held was dus gedegradeerd tot deserteur. De weduwe van deze man kreeg een opgewekte brief van hem uit Zuid-Afrika, dat hij het best maakte en het varen hem uitstekend beviel.

Dit was nu een geval van een kleine slordigheid; deze man was naar een ander schip gegaan dan waarvoor hij was genoteerd.

Dit is nu één geval, maar zo waren er alle mogelijke dingen. In Engeland was bepaald, dat de kostwinnersvergoeding een bepaald bedrag was, dit bleek niet te kunnen worden doorgevoerd; de levensstandaard in Brazilië was zeer laag en in Venezuela zeer hoog. Aan de ene kant was het bedrag dus veel te hoog en aan de andere kant weer te laag.

Het administratieve gedeelte werd dus steeds omvangrijker; wij hadden alle processen van de mensen die waren gedeserteerd en weer opgehaald; de mensen, die uit Engeland waren teruggekomen en afgekeurd en die pensioen aanvroegen; achtergelaten betrekkingen, die niet konden rondkomen enz. Er was enorm veel werk aan verbonden; hetgeen men niet zou verwachten, gezien het kleine aantal, waarover het ging. In 1942 hadden wij echter wel het gevoel, dat het zo langzamerhand minder zou worden; ook Guelph was nog betrekkelijk groot.

40713. De **Voorzitter:** U acht het dus wel gemotiveerd, dat de dienst toen is ingekrompen en ook, dat het wel ongeveer op het juiste ogenblik is gebeurd?

A. Vóór die tijd kon het niet; toen leefden wij nog steeds in de afwachting wat er in Amerika zou gebeuren en wat er zou komen van de dienstplicht overzee in Canada, enz.

Ik had toen ook al een verzoek ingediend om terug te gaan naar Engeland, omdat het echte recruteren nu toch was afgelopen.

40714. De **Voorzitter:** Wie is uw opvolger geweest?

A. Dr. *Pritzelwitz van der Horst.*

40715. De **Voorzitter:** Hij had zeker niet veel meer te doen?

A. Er was nog betrekkelijk veel werk door de correspondentie over al deze gevallen. Er moesten mensen worden herkeurd en dan waren er langzamerhand een stel chronische zieken gekomen, die wij in de sanatoria moesten bezoeken. Voorts moesten wij ook nog zorgen voor de vliegkeuringen; er was altijd een aantal mensen, die naar de luchtvaart over wilden.

Er was natuurlijk geen uitgebreide dienst; ik had zelf drie mensen opgeleid tot Eerste Hulp-mensen. Wij moesten dus ongeveer alles zelf doen.

40716. De **Voorzitter:** Was er in Canada een vliegopleiding voor Nederlanders?

A. Degenen, die voor piloot geschikt waren, moesten door een speciale commissie worden gekeurd; later werden ze naar Jackson in Amerika gezonden, waar ze werden opgeleid.

40717. De **Voorzitter:** Bent u daarna naar Engeland gegaan?

A. Ja.

40718. De **Voorzitter:** Welke functie heeft u daar gehad?

A. Ik ben kamparts van het kamp Wolverhampton geweest, totdat ik als arts van het troependetachement Militair Gezag in 1944 naar Brussel ben gegaan. Daarna is mij opgedragen, de keuringen te regelen voor het nieuw op te bouwen Nederlandse leger. Tot het einde van mijn diensttijd heb ik de keuringsraden samengesteld en georganiseerd.

40719. De **Voorzitter:** Kunt u ook nog iets zeggen over de geest van de troepen in Wolverhampton?

A. Ik heb slechts één maand de brigade waargenomen, doordat de brigade-arts naar een cursus moest; ik had toen de indruk, dat de geest vrij goed was. Natuurlijk was het moeilijk, omdat zij niet steeds in actie waren; er waren natuurlijk perioden van training, maar verder moest men wachten op de invasie. Men kreeg wel eens onpleizierige brieven van huis; de mensen, die andere capaciteiten in hun mars hadden dan soldaatje spelen, werden ook onrustig en zeiden: „Ik kan wel wat beters doen", enz.

De stemming van de mensen uit Zuid-Afrika was niet bepaald goed; dit lag in het feit, dat ze daar verplicht waren om op te komen. In het voorjaar 1943 heb ik niet een bepaald slechte geest bij de brigade aangetroffen.

40720. De **Voorzitter:** Kan men het naar uw oordeel aan de Regering wijten, dat er zo nu en dan een slechte geest was, omdat men weinig te doen had?

A. De Regering kon hieraan niets doen; dit gold voor alle troepen. Over het algemeen waren de mensen uit Holland of overzee afkomstig, er was maar een kleine groep, die in Engeland woonde. Zij zaten maar te wachten tot eindelijk de invasie kwam. De Regering kan wel eens maatregelen hebben genomen, die de geest minder gunstig hebben beïnvloed; het is echter niemand kwalijk te nemen, dat de stemming zo nu en dan zakte, het is te begrijpen.

40721. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets op te merken?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. CALTEN.

ALGERA, *voorzitter.*

SCHMAL.

DASSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 15 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Aanwezig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MARTINUS BERNARD NITERINK,
oud 54 jaar, wonende te Vught,
ambtenaar bij een Raad van Arbeid.

Hij legt de eed af als getuige.

40722. De **Voorzitter:** Mag ik weten, welke functies u heeft gehad gedurende de oorlogstijd van 1940 tot 1945?

A. In Nederland was ik kapitein van een compagnie, waarmee ik in Juni 1940 naar Engeland ben overgestoken. Ik ben bataljonscommandant geworden in het kamp Porthcawl; daarna ben ik naar Congleton gegaan en op 6 Januari 1941 ben ik overgestoken naar Canada en daar ben ik instructeur geworden van de recruten, die in Canada werden opgeroepen. Tot eind Augustus 1943 ben ik daar gebleven en toen ben ik teruggegaan naar Engeland. Eerst heb ik een tijdje gezeten bij het bureau van het Militair Gezag en later ben ik naar het kamp Wolverhampton gegaan, waar ik commandant van de troepen van het Militair Gezag ben geworden. Met deze troepen ben ik later overgestoken naar het vasteland, Brussel, Breda, den Haag. Toen was de oorlog afgelopen.

40723. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets vertellen van uw ervaringen in de eerste tijd in Engeland?

A. Wij werden ondergebracht in het kamp Porthcawl. In het begin was het natuurlijk moeilijk, want de mensen, die aankwamen, moesten door de Engelsen worden onderzocht. U kunt begrijpen, dat de geest van de troepen niet uitmuntend was. Alles was bijeen gegaard. Er waren veel treinsoldaten bij, en anderen, die vroeger op een bureau hadden gezeten, en dus niet als militair dienst hadden gedaan.

In de loop van ongeveer enige weken zijn daaruit vijf compagnieën gevormd en een compagnie voor motortractie. De infanteriecompagnieën waren er om de vliegvelden te bewaken, drie vliegvelden en de haven Port Talbot. Dit is zo gebleven tot 1 October 1940 en toen is alles wat er uit Nederland was gekomen, overgegaan naar Congleton en daar zijn de troepen verder afgericht. Hiervan heb ik echter niet veel meegemaakt, omdat ik in Januari 1941 naar Canada ben gegaan.

40724. De **Voorzitter:** In het begin hadden de troepen zeker niet veel uitrusting en wapenen?

A. Neen, wij hadden wel onze geweren meegenomen. Ik had een compagnie PAG; deze kanonnetjes hebben we niet mee kunnen nemen. In Frankrijk hebben wij ze op de terugtocht in de steek moeten laten, omdat ze telkens door de veren zakten en door ons niet konden worden gerepareerd. Wij hebben er toen de sluitstukken uitgehaald en die meegenomen. Onze voertuigen, auto's en tractors hebben wij wel meegenomen, deze zijn met de „Prinses Beatrix" en later met een ander schip in het kamp aangekomen. Hetgeen wij aan vuurwapenen hadden, hebben wij moeten afstaan aan de Engelse Home Guard en na betrekkelijk korte tijd hebben wij Engelse geweren gekregen en de light machine guns. In het begin was het niet veel, maar later werd het beter. Toen ik naar Canada ging was de uitrusting van de troep nog maar heel eenvoudig; zij zaten wel behoorlijk in de kleren, maar verder hadden zij niets anders dan een geweer. Machinegeweren waren er nog maar heel weinig. Voor zover ik weet, waren er geen andere wapenen. De troepen hebben wel les gehad met de mortier en de brengun, maar bij de troep, waarbij ik was, hebben ze geen brenguns gehad. Later is uit deze troep de Prinses Irene Brigade opgebouwd en toen zijn er wel wapens gekomen.

40725. De **Voorzitter:** Kunt u vertellen, waarom de geest van de troepen niet zo goed was?

A. Mijns inziens is dit heel goed te verklaren. Toen de Duitsers binnenvielen lagen wij in de Peel; zonder dat er iets is gebeurd moesten wij onze stelling 's nachts verlaten. De volgende dag hebben wij 's midags een kort gevecht gehad bij Helmond en daarna hebben wij niets anders gedaan dan terugtrekken. Wij zijn nog een paar dagen in Zeeuwsch-Vlaanderen geweest, waar we de opdracht kregen onze wapens af te geven. Wij hebben dit niet gedaan, maar een groot gedeelte van de troepen heeft het wel gedaan.

17 Mei zijn wij uit Zeeuwsch-Vlaanderen vertrokken en daarna hebben wij eigenlijk steeds langs de weg geleefd, totdat wij in Evreux aankwamen bij Parijs. Wij hebben toen een paar dagen in Saint Marthe gezeten. Wij hadden niets meer, ook geen voedsel, en wij kregen eten van de Fransen. Een hele tijd hebben wij heel oud brood gekregen, waar de draden in waren. Dit brood was eigenlijk bestemd geweest voor het geallieerde rayon bij Duinkerken en had niet verder kunnen komen.

De kwestie was ook, dat de mensen er zelf geen toekomst meer in zagen. De Duitsers drongen steeds meer op.

Wij zijn toen naar Douvres-Délivrande in Normandië gegaan. De Duitsers waren toen al bij Le Havre, wij kregen elke dag bezoek van Duitse vliegmachines en wij konden practisch niets terug doen, want wij hadden alleen nog maar handvuurwapens.

40726. De **Voorzitter:** In het boek van generaal *Kruls* staat, dat de Nederlandse troepen door de geallieerden werden gewantrouwd, zowel door de Fransen als door de Engelsen. Is dit juist?

A. Ja. Dit begon al in Zeeuwsch-Vlaanderen. Er was daar een Franse kolonel, die mij zonder meer gevangen wilde nemen en ik kon hem niet overtuigen. Dit speelde zich af in Sas van Gent. Ik had ongeveer 800 man bij me; deze heb ik met lichte machinegeweren op het raadhuis laten komen en ik heb toen gezegd: „Nu heeft u de keus, nu kan ik u vast zetten en anders moet u uw mond houden".

In Frankrijk is het over het algemeen ook zo gegaan; in sommige plaatsen was het niet zo erg.

In België ging het heel goed. In Antwerpen zijn wij korte tijd vastgehouden, maar ik had een bewijs gekregen van een Franse majoor uit Rijckevorsel bij Hoogstraten, dat ik door mocht. De commandant de la place in Antwerpen heeft toen de Franse majoor opgebeld en deze heeft toen gezegd, dat alles in orde was. Overal waar wij zijn geweest, Ostende, Duinkerken, enz. is het goed gegaan. Ik meen, dat wij toen de opdracht van de ambassade hebben gekregen naar Nantes te gaan. Wij zijn daar geweest, maar de mensen waren daar al veel minder vriendelijk. De commandant in Nantes zei, dat wij direct terug moesten. Wij kwamen daar Zaterdagavond aan en wij hadden niet veel zin direct terug te gaan. Wij hebben toen gezegd, dat wij er bezwaar tegen hadden op Zondag te reizen en toen hebben wij toestemming gekregen, tot Maandagmorgen zes uur te blijven. Wij zijn toen teruggegaan naar Caen(?) en vandaar zijn wij direct doorgestuurd naar Normandië. Tot ongeveer 5 Juni zijn wij daar geweest. Het ging daar heel goed, hoewel de gendarmerie betrekkelijk lastig was. Ik heb enige keren een lijst moeten opmaken met de namen en woonplaatsen van de mensen; ik had hiertegen bezwaar, maar ik had geen keus en moest het wel doen.

Later zijn deze lijsten in handen van de Duitsers gevallen en daardoor heeft mijn vrouw bericht gekregen, dat ik nog in het land der levenden was.

40727. De **Voorzitter:** Waarom werd u gewantrouwd? Omdat Nederland had gecapituleerd?

A. Er was een algemene vrees voor parachutisten, vijfde colonne en dergelijke.

40728. De **Voorzitter:** In het begin was het in Engeland ook zo, dat de Engelsen u ook wantrouwden?

A. Ja. Wij kwamen 's nachts om een uur of twee in het kamp aan. Wij werden allen in tenten opgesloten met een Engelse schildwacht er voor, wij mochten er niet uit. De volgende morgen is men begonnen met een onderzoek. Het heeft echter heel lang geduurd voordat wij uit het kamp mochten. De officieren mochten later het kamp wel uit en de minderen nog niet; de officieren mochten over de spoorlijn komen en de minderen tot aan de lijn. Het heeft echter wel een dag of tien, veertien geduurd, voordat wij zelf de bewaking mochten doen. In de telefooncentrale van het kamp hebben wij echter altijd Engelse soldaten gehad.

40729. De **Voorzitter:** Dit wantrouwen heeft, geloof ik, niet zo heel lang geduurd?

A. Neen. Zo gauw de Engelsen ons konden gebruiken, begonnen ze er wel anders over te denken. Wij hebben bij Stormy Downs loopgraven gemaakt en bij verschillende vliegvelden in de buurt hebben de mensen van ons werkelijk hard gewerkt. Wij hadden ook een behoorlijk aantal mecaniciens bij ons, die zij goed konden gebruiken voor de reparatie van de vliegtuigen. Zij waren zeer ingenomen met ons personeel.

40730. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de officieren en de minderen bij de Nederlandse troepen?

A. Over het algemeen goed. Ik ben zelf practisch commandant geweest. Er was een oudere kapitein, die ziek was, hij had last van zijn maag en moest daardoor telkens uitvallen. Verder was er een majoor *Koch,* hij was hoogste in rang en daarom commandant van de troepen, dit was echter niet mogelijk, omdat hij dokter was. Ik heb er nooit iets van gemerkt, dat de minderen iets op hun officieren tegen hadden. De verhouding was een beetje ongewoon. Het enige tuchtmiddel, dat wij op de terugtocht hadden, was: „iemand die niet goed oppast, mag niet op de wagen mee", verder konden wij er natuurlijk niets aan doen. Over het algemeen heeft de troep zich zeer goed gedragen, wij hebben er helemaal geen last van gehad.
Toen de oorlog aan de gang was, heb ik het verschijnsel opgemerkt, dat de troep werkelijk aan de officieren hing. Als er iets aan de hand was stapten ze op hen af en vroegen inlichtingen of hulp. Ik geloof ook niet, dat een officier hen in de steek heeft gelaten.

40731. De **Voorzitter:** Ik heb hier een rapport, dat in Augustus 1940 is uitgebracht aan de Minister van Defensie. Hierin staat, dat de stemming van de troep zeer defaitistisch was en er heerste nogal wat ontevredenheid, o.a. kwam dit, doordat de manschappen alle vertrouwen in hun officieren hadden verloren.

A. In Augustus 1940 moet het in het kamp Porthcawl zijn geweest.

40732. De **Voorzitter:** Was u niet in Porthcawl?

A. Ja. In het begin was het inderdaad moeilijk, maar ik kan mij toch niet herinneren, dat het in Augustus nog zo was. Wij hebben toen de verjaardag van de Koningin gevierd. De soldaten hebben keurig gedefileerd en wij hadden een aardig muziekkorps. Het feest is ook heel goed verlopen.

40733. De **Voorzitter:** Er heerste bij de soldaten de gedachte, dat de officieren hen in de oorlog alleen hadden gelaten.

A. Ik herinner mij nu wel, dat ik een enkele keer zoiets heb gehoord. Er waren een paar gevallen, die ik na kon gaan en daarbij was de betrokken officier volkomen onschuldig. O.a. werd kapitein *Hendriks* genoemd. Dit was degene, die ik zojuist noemde, die eigenlijk commandant was en waar ik het commando van heb overgenomen. Deze man was een ernstige maaglijder. Toen de oorlog uitbrak lag hij in Breda in het hospitaal, klaar om geopereerd te worden. Breda moest toen geëvacueerd worden en men heeft deze man uit zijn bed gelicht en op straat gezet en gezegd: „Ziet u maar hoe u zich redt". Deze man was allerminst capabel om met de troep op te trekken. Hij heeft het nog tot Normandië gedaan, hoewel hij al steeds uitviel. Zo gauw wij in Engeland aankwamen is hij naar het hospitaal gegaan, waar hij maanden heeft gelegen.

40734. De **Voorzitter:** Wanneer bent u precies naar Canada gegaan?

A. In Januari 1941.

40735. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over uw ervaringen in Canada?

A. Mijn ervaringen in Canada zijn over het algemeen heel prettig geweest. Ik heb daar natuurlijk weinig anders gezien dan de troep en de burgers waarmede wij in aanraking kwamen. De troep was zeer ijverig; over het algemeen waren het mensen, die vrijwillig opkwamen. Ze werden natuurlijk wel opgeroepen, maar wij konden geen sancties toepassen, wanneer ze niet kwamen. De mensen die kwamen, waren over het algemeen van goede wil en dit hebben zij ook getoond.

40736. De **Voorzitter:** U zult aanvankelijk wel een andere gedachte hebben gehad omtrent de resultaten van de recrutering? Is het u erg tegengevallen?

A. Ik wist niets van de recrutering af, omdat ik er zelf niet aan mee heb gedaan. In het najaar van 1940, ik meen September, is er al een commissie naar toe gegaan. Deze bestond uit de toenmalige majoor *Sas,* kapitein *Carp,* nu commandant van de Hogere Krijgsschool, dokter *Calten* en kapitein *Kerkhoven.* Zij hebben de recrutering opgezet, maar ik heb niets anders gedaan dan het materiaal, dat aankwam, af te richten. De mensen mochten niet onafgericht oversteken, de Engelsen wilden dit niet hebben; zij moesten ongeveer zes weken worden afgericht voor zij weggingen.
Ik kan mij wel herinneren, dat wij in het begin hebben gedacht, dat er meer zouden komen, het is dan ook tegengevallen. Dit kwam echter ook, doordat wij geen sancties konden toepassen. Ik weet wel, dat het percentage, dat uit de Verenigde Staten is opgekomen, ontzaglijk is tegengevallen.

40737. De **Voorzitter:** Ik meen, dat u nogal een grote staf had, die u behulpzaam was bij de opleiding; hierbij waren nogal wat onderofficieren.

A. Toen wij van Engeland naar Canada overstaken, geloof ik, dat wij in totaal met 35 man waren.

40738. De **Voorzitter:** Waren dit allen instructeurs?

A. Neen, er waren ook administrateurs bij. In Canada was niemand, die de administratie van een onderdeel kon voeren. Er was ook geen fourier, er was helemaal geen deskundig personeel. Van degenen, die daar zijn aangekomen, zijn er enkelen betrekkelijk kort daarna weer weggegaan.
Toen ik er aankwam, waren er al wat recruten opgekomen. Wij zijn iets later aangekomen, doordat wij niet de gewone route konden varen in verband met het duikbotengevaar. Er waren toen al ongeveer 150 man onder de wapenen gekomen, met wat officieren, en toen hadden wij onze handen vol.

40739. De **Voorzitter:** Heeft u, zolang u in Canada bent geweest, steeds veel werk gehad?

A. In het begin niet, want toen had ik geen commando; ik was toen alleen aangewezen als hoofdinstructeur. Een eerste-luitenant was commandant van de troep. Later is dit veranderd, hij is toen weggegaan en ik ben commandant van de troep geworden; behalve instructeur was ik dus ook commandant van de troep.
In de eerste tijd hadden wij de moeilijkheid, dat wij niet precies wisten wat wij moesten doen. Wij wisten niet precies hoe wij aan allerlei dingen moesten komen en daardoor hebben wij wel met het een en ander gesukkeld.

40740. De **Voorzitter:** Is u ook van mening, dat, achteraf bezien, het apparaat wel wat groot was opgezet?

A. Dit zou kunnen zijn, wat betreft de militaire missie, maar wat wij aan instructeurs hadden was niet zoveel. Ik zei u al, dat er betrekkelijk spoedig weer wat mensen zijn weggegaan. Er zijn er gegaan naar West-Indië, naar Ottawa, waar Prinses *Juliana* was, en er zijn er ook weer teruggegaan naar Engeland.

Voor de rest hadden wij werkelijk niet genoeg personeel, wij moesten het aanvullen uit het personeel, dat onder de wapenen kwam. Er waren er enkelen bij, die nogal goed waren; wij konden hen dan een tijdje overhouden en desnoods gingen zij dan met een later schip weg.

Wij hebben het natuurlijk niet altijd even druk gehad, want als er een schip was vertrokken, waren wij voor ongeveer driekwart leeg en moesten wij wachten tot er weer nieuwe mensen opkwamen. Hieraan was niets te doen. De mensen werden steeds opgeroepen en gekeurd, maar de een kwam vier dagen te vroeg en de ander drie dagen te laat. Dit was ook moeilijk met de verbindingen. Wanneer de mensen uit het hooge Noorden moesten komen, moesten ze eerst met de hondenslee reizen en sneeuwschoenen en verder met allerlei gelegenheden; het was dan natuurlijk uiterst moeilijk om uit te rekenen hoe laat en wanneer ze zouden aankomen.

Wij hebben ook mensen gehad, die uit Japan, Cuba, Zuid-Amerika, Egypte, Turkije en Marokko kwamen; ook hebben wij vrij veel Engelandvaarders gehad, die via Portugal naar West-Indië waren gegaan en later bij ons zijn gekomen.

Het hokte natuurlijk wel eens, want als de recrutering niet vlot ging, was het een tijdje wat slap en dan ineens was het weer druk. Het vertrek van de schepen was ook niet geregeld. Er werd angstvallig voor gewaakt, dat er niet een vaste periode was, dat de schepen vertrokken, dit was gevaarlijk in verband met de duikboten. Ineens kregen wij bericht, dat er over zoveel dagen misschien een boot zou gaan. De mensen moesten dan nog eerst twee en een halve dag in de trein zitten, voordat zij in Halifax waren. Met grote spoed moest dus alles in orde worden gemaakt en de mensen naar de trein gebracht. Verscheidene keren heb ik ze zelf weggebracht. In Halifax moesten zij wachten tot de boot vertrok; vaak lag het schip nog een week in de haven voordat ze uitvoeren.

40741. De **Voorzitter:** Had u ook de opleiding van degenen, die een speciale bestemming hadden gekozen, b.v. de vliegdienst?

A. Neen.

40742. De **Voorzitter:** Waar was die opleiding?

A. In Jackson, in de Verenigde Staten.

40743. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u in Canada gebleven?

A. Als ik mij goed herinner tot 23 Augustus 1943.

40744. De **Voorzitter:** Toen was het ook zowat afgelopen.

A. Ja. Er waren er toen nog maar heel weinig. Wij hadden gehoopt, dat er uit de Verenigde Staten veel recruten zouden komen, maar dit is niet gebeurd.

40745. De **Voorzitter:** Uit Zuid-Amerika heeft u er wel enkele gehad.

A. Ja.

40746. De **Voorzitter:** Gingen de recruten uit Zuid-Afrika direct naar Engeland?

A. Ja, wij hebben hen niet gehad.

40747. De **Voorzitter:** Bent u toen weer naar Engeland teruggegaan?

A. Ja.

40748. De **Voorzitter:** Welke taak heeft u daar gehad?

A. Ik ben naar Londen gegaan, waar ik eerst administrateur zou worden van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Ik heb toen misschien een dag of tien bij de heer *Pelt* op kantoor gezeten; ik ben echter zelf geen administrateur van beroep, dit was maar een noodgeval. Gelukkig hebben zij toen iemand gekregen, die het wel goed kon, en toen ben ik weer teruggegaan naar generaal *Kruls* en ben ik belast met het vormen van het troependetachement van het Militair Gezag en het voorbereiden van de mobilisatie van het Militair Gezag en het overgaan naar het vasteland.

40749. De **Voorzitter:** Heeft u in Canada nog bijzondere moeilijkheden gehad of verliep alles vrij vlot?

A. Wij hebben van de Canadezen altijd alle mogelijke medewerking ondervonden. Het is vaak fantastisch geweest, zoals de mensen ons hebben geholpen. Zij rekenden er ook op, dat wij hen hielpen. Het gebeurde wel, dat er b.v. 200 Canadezen kwamen, die met een of andere stoet op stap waren. Zij deden dit om de mensen te laten zien, wat voor voertuigen, enz. de troepen hadden; zij maakten dan tentoonstellingsreizen. Wanneer deze mensen in Stratford kwamen, waar wij lagen, dan kwamen zij bij ons en sliepen bij ons. De militairen, die op reis waren, logeerden ook bij ons. Wij waren gewoon opgenomen in de hiërarchie van het leger, wij kregen ook de Canadese legerorders en dergelijke dingen meer. Wij deden ook mee, wanneer er b.v. een trein moest worden afgezet, enz.

40750. De **Voorzitter:** Was de kazerne in Stratford niet veel te groot?

A. De kazerne in Stratford was eigenlijk een meubelfabriek, waarvan een gedeelte in gebruik was. Eigenlijk was zij niet zo geschikt voor kazerne, maar wij hebben altijd het idee gehad, dat de mensen er maar kort zouden blijven. De mensen zouden worden aangekleed en dan een week of vier, vijf, zes afgericht en dan moesten ze weg; zij zijn er wel eens langer geweest.

Het gebouw was veel te groot. Voordat wij er in kwamen, lagen er de Highland Light Infantry, ik geloof, dat het een kleine 2000 man was. De Canadezen liggen wel ontzaglijk dicht op elkaar, net als de Engelsen. Zij liggen mannetje aan mannetje en wel twee of drie boven op elkaar. Zo dicht legeren wij niet, maar in ieder geval was het veel te groot.

40751. De **Voorzitter:** De Regering heeft in 1942 aangedrongen op verkleining van het apparaat. Was dit naar uw oordeel wel juist?

A. Ja, het was zeer zeker juist. In October 1942 zijn wij verhuisd naar Guelph; hier was een veel kleinere gelegenheid. Er zijn in Canada eigenlijk geen kazernes, een onderkomen voor de troepen was dus moeilijk te vinden. Wij konden ook niet in een uithoek gaan zitten, dus wij moesten in Ontario blijven; wij waren afhankelijk van de Canadezen.

40752. De **Voorzitter:** Is het, naar uw oordeel, een juiste daad van de Regering geweest de recrutering in het buitenland ter hand te nemen?

A. Ik geloof het zeer zeker. Er zijn moeilijkheden en tegenvallers geweest. Toen Amerika in de oorlog kwam, hebben wij zo wat niemand meer uit de Verenigde Staten gekregen. De Amerikanen pakten iedereen op, die ongeveer de grootte had van een soldaat. Het is wel met onze soldaten gebeurd; ze werden door de politie opgepakt en gekeurd en wanneer ze geen lotingsnummer of militair nummer hadden, zeiden zij, dat zij er wel voor zouden zorgen. Wij zijn een hele tijd een man kwijt geweest, die met verlof naar de Verenigde Staten was gegaan. Hij was opgepakt en met veel moeite hebben wij ontdekt, dat hij in het Amerikaanse leger diende en het al tot korporaal had gebracht; wij hebben hem teruggekregen.

40753. De heer **Dassen:** Zoudt u inlichtingen kunnen geven over de mentaliteit in het algemeen en de stemming van de mensen, die als vrijwilligers in Canada dienst namen?

A. De stemming was heel goed.

40754. De heer **Dassen:** U ging van dag tot dag met de mensen om.

A. De stemming was heel goed. Zij deden hun uiterste best zich als een correct soldaat te gedragen; als ze met dames in aanraking kwamen of in openbare gelegenheden kwamen, gedroegen zij zich buitengewoon keurig.

Zij deden hun best zo gauw mogelijk afgericht te zijn en zij vochten er om, wie het eerst op wacht mocht. Het enthousiasme was groot.

Telkens wanneer er troepen naar Engeland zouden gaan, kwam Prinses *Juliana* de troepen inspecteren; er werd dan ook voor de Prinses gedefileerd en dan waren ze er verschrikkelijk happig op mee te mogen doen. Op hun verzoek werden ze dan in hun vrije tijd nog door een sergeant bijgestoomd, zodat ze toch nog mee konden doen.

40755. De heer **Dassen:** Hoe was de onderlinge verhouding van de officieren in Canada?

A. Buitengewoon goed.

40756. De **Voorzitter:** En de verhouding van de officieren tot de soldaten en omgekeerd?

A. Ook goed.

40757. De **Voorzitter:** Was er niet een te grote afstand tussen de beide categorieën?

A. Het hangt er van af wat u een grote afstand noemt. Na die die tijd heb ik ook nog gediend en ik ben ook nog in Indië geweest; er is wel iets veranderd in de algemene verhouding tussen een officier en een soldaat. In Canada vierden wij b.v. samen het Sint Nicolaasfeest; toen Prinses *Margriet* werd geboren, hebben wij ook samen feest gevierd. Door de Canadezen werden wij ook wel eens uitgenodigd en dan gingen de officieren met hun manschappen naar een of andere festiviteit.

Het was natuurlijk niet zo, dat wij met de soldaten uitgingen. Ik ging natuurlijk iedere dag met hen om, maar de lokalen, die zij bezochten, daar kwamen wij ook vrij geregeld.

40758. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u heeft gezegd?

A. Ik kan het mij op het ogenblik niet herinneren.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. B. NITERINK.

ALGERA, *voorzitter.*
SCHMAL.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 15 FEBRUARI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

mr. GERARD ADOLF BOON,

oud 66 jaar, wonende te 's-Gravenhage, advocaat.

Hij legt de eed af als getuige.

40759. De **Voorzitter:** Als onderwerp van uw oproeping heeft gegolden de recrutering in het buitenland en u begrijpt wel, dat het de bedoeling is om speciaal de recrutering in Canada te behandelen, omdat u daarmee waarschijnlijk het best op de hoogte is, of hebt u ook kennis van de recrutering in andere landen dan Canada?

A. Ik ben het hoofd geweest van de missie in de door de Russen bezette gebieden. Ik dacht eigenlijk, dat ik daarvoor was opgeroepen. Ik was in Canada echter voorzitter van de kostwinnersvergoedingcommissie, dus ik kan u daarvan ook wel iets vertellen.

40760. De **Voorzitter:** Zullen we maar met Canada beginnen? Misschien kunt u daar enkele inlichtingen over geven. U hebt daar in een vorig verhoor ook al iets over opgemerkt. U hebt toen o.a. gezegd, dat de recrutering daar duur is geweest en dat het nog veel duurder is geweest in verhouding tot de resultaten, die het heeft opgeleverd. Daarom zou ik allereerst deze vraag willen stellen: Acht u het een juist beleid van de Regering, dat zij overgegaan is tot recrutering in het buitenland?

A. Ja. Ik acht het inderdaad juist, dat de Regering is overgegaan om zoveel mogelijk mensen te krijgen om beschikbaar te zijn in Engeland. Ik heb destijds ook in een artikel van een blad in New York er op aangedrongen, dat er een aantal mensen beschikbaar zou worden gesteld om opgeleid te worden in Amerika en Australië, omdat ik meende, dat het dringend noodzakelijk was, dat wij een divisie beschikbaar hadden zowel in Amerika als in Australië om direct bij de bevrijding van Indië aanwezig te zijn, omdat er anders moeilijkheden konden ontstaan en het noodzakelijk was, dat Indië niet alleen bevrijd werd door geallieerden, maar dat wij daarbij aanwezig waren voor de indruk op de Indonesische bevolking. Maar zover is het niet gekomen. Dat de Regering in ieder geval het wenselijk heeft geacht om zoveel mogelijk mannen te recruteren in dat deel van de wereld, acht ik juist. Er is toen een missie gekomen, waarvan de onlangs omgekomen generaal *Sas* aan het hoofd stond, die toen nog overste was. Hij is toen dadelijk er toe overgegaan een commissie kostwinnersvergoeding in te stellen, waarvan ik voorzitter was en o.a. de consul-generaal *Luden,* pater *van den Bosch* en de heer *Hartog* leden, terwijl mijn vrouw honorair-secretaresse was. Als de mensen zich daar aangaven — soms vaak vrijwillig, soms min of meer noodgedwongen, al kon er niet direct dwang worden uitgeoefend, omdat, als puntje bij paaltje kwam, de Canadezen dit weigerden — dan werd de kostwinnersvergoeding vastgesteld in verhouding tot de grootte der gezinnen, die ze hadden, de lonen, die ze verdienden, enz.

De recrutering strekte zich uit tot Zuid-Amerika, want er kwamen Nederlanders uit Zuid-Amerika door Amerika naar Canada. Ze kwamen eerst in het kamp te Stratford en in een latere periode in Guelph.

Nu was de opleiding daar uitermate slecht. Ik kan niet zeggen, waaraan dat te wijten is, maar er waren slechts enkele bruikbare moderne geweren en verder geen één machinegeweer. Dus het werd een beetje marcheren, een beetje loopgraafjes maken en dergelijke meer. Maar van een serieuze opleiding was natuurlijk geen sprake en er was later ook geen geestdrift om naar Engeland te gaan, omdat ze hoorden, dat ze daar in Engeland in Wolverhampton weinig emplooi hadden. U weet zelf wel, dat, wanneer mensen met enthousiasme gekomen zijn, zij ook ingezet willen worden. En wanneer zij enkele jaren maar zo'n beetje rond moeten lopen, dan is dat voor het moreel van de troep verkeerd.

Een bezwaar was, dat de mensen daar zeer lang bleven en de kosten daardoor ontzettend hoog werden. Ook werden er te veel gerecruteerd. Er werden mannen aangenomen, die feitelijk afgekeurd hadden moeten worden. Het gevolg daarvan was, dat een aantal mannen, toen ze in Engeland kwamen, teruggestuurd werden, wat natuurlijk ontzettend hoge en onnodige kosten met zich medebracht. De mensen werden uit hun gezinnen gehaald, het gezin moest ondersteund worden, de reis moest betaald worden, alsmede de reis terug. Het was soms vooruit te voorspellen, want ik herinner mij, dat er o.a. een landbouwer bij was, een man met 8 kinderen beneden de 21 jaar, wiens handen volkomen verkeerd stonden. Het is te voorzien, dat men in het leger aan zo iemand in het geheel niets zou hebben. Het was veel beter geweest om zo iemand voor de landbouw, wat ook zeer nodig was, te houden, dan deze man naar Engeland te sturen.

Het is een fout geweest, dat men er te veel op heeft gewerkt om iedereen maar te krijgen, die er maar eventjes voor in aanmerking kwam.

40761. De heer **Dassen:** Was er geen verschil in de methode van werving in Amerika met die in Canada of Zuid-Amerika? Was dat overal zo, dat men de normen te vaag nam?

A. Ja, er was in Amerika wel een sub-bureau voor recrutering, maar de mensen werden allemaal doorgestuurd naar Canada. Ze werden in Canada ook gekeurd door medici. Eerst was er één medicus, later twee medici, die onderzochten.

40762. De heer **Dassen:** Is u zelf in Canada geweest? Hebt u de kampen in Stratford en Guelph bezocht?

A. Ja, ik heb beide kampen meermalen bezocht. Ik woonde in Toronto, dat is ongeveer 1½ à 2½ uur met de trein daar vandaan.

40763. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gesproken over de omstandigheden, dat er te veel mensen werden goedgekeurd. Was dat een fout in de keuringseisen of in de keuring?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Ik durf alleen het resultaat te zeggen, want ik weet natuurlijk niet wat de eisen waren. Ik weet alleen, dat er verschillende mensen waren van wie men zei: Het is toch eigenlijk onmogelijk, dat dat soort mensen naar Engeland wordt gezonden, want wat hebben ze in hemelsnaam aan dergelijke mannen in het legioen? Ik kende verschillenden van deze mensen, want ieder weekend kwamen er een stuk of 4, 5 van die soldaten bij ons om een prettig weekend te hebben. Dan leerde ik dus de mensen ook persoonlijk kennen. Dan vroeg je je af: is er niet een aantal mensen bij, die eigenlijk afgekeurd hadden moeten worden?

40764. De **Voorzitter:** Het merkwaardige is, dat in een verslag, dat generaal *Carp* heeft uitgebracht, het aantal afgekeurden juist zeer groot wordt genoemd, hetgeen geweten werd aan de minder gunstige sociale omstandigheden, waarin ze hebben geleefd.

Dus daaruit zou blijken, dat men toch nog wel vrij streng heeft gekeurd.

A. Het is mogelijk, dat behalve degenen, die afgekeurd hadden moeten worden, reeds een groot aantal afgekeurd was.

Maar mijn stellige indruk is, het blijkt trouwens ook wel, wanneer men generaal *Carp* zou vragen, hoeveel mensen er teruggestuurd zijn uit Engeland zonder dat ze eigenlijk gediend hadden en ook zonder dat ze feitelijk dienst hebben gedaan, behalve dat ze misschien een half jaar in Engeland hebben gezeten, dat het aantal wel vrij groot zal zijn.

40765. De **Voorzitter:** Het aantal heeft echter niet zoveel geholpen, want ten slotte zijn er maar ruim 300 man uit Canada opgekomen.

A. Ik heb het niet alleen over wat uit Canada kwam, maar ook uit geheel Amerika en Zuid-Amerika; dezen kwamen allemaal naar Canada.

40766. De **Voorzitter:** Maar totaal zijn er opgekomen uit of via Canada iets meer dan 1000 man.

A. Ik meen 1200 man.

40767. De heer **Dassen:** Is het u bekend, welke bedoeling men had met deze werving? Of dit was om actieve soldaten als het ware te hebben of was het misschien de bedoeling om een politieleger te kweken? Want dan kunnen de maatstaven wel verschillen.

A. Het was de bedoeling om actieve soldaten te hebben, daarom heet het ook Legioen Nederland. Het was de bedoeling om deze mensen in te zetten bij de bevrijding.

40768. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk is het resultaat wel erg tegengevallen en een teleurstelling voor u geweest.

A. Ontzettend tegengevallen. Daardoor is men er waarschijnlijk toe overgegaan om mensen, die minder geschikt waren, er ook bij te nemen. Ik had in het begin gedacht, dat duizenden en duizenden zich zouden aanmelden. Maar u moet zich eens indenken, welk een afstand het was voor mensen uit Brazilië, Chili, Argentinië, enz., waaruit toch verschillenden zijn gekomen. Dat was een reusachtige reis.

40769. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de methode van het uitbrengen van uw adviezen over de kostwinnersvergoeding?

A. Ja. Ik kan u zeggen, dat die bijna altijd opgevolgd werden. Later waren overste *Sas* en later majoor *Carp* dikwijls bij de vergaderingen der commissie.

40770. De **Voorzitter:** Maar hoe was de methode?

A. De methode werd genomen van het aantal kinderen en de verdiensten, die het gezin had, met een maximum van 5 dollar per dag. In zeer bijzondere gevallen, b.v. bij een gezin van 10 kinderen, kon het iets hoger worden. Maar anders was het maximum 5 dollar.

40771. De **Voorzitter:** Hield u ook rekening met de levensstandaard in het land, waar de recruten vandaan kwamen? Ik kan me indenken, dat het ene land nog wel wat verschil maakte bij het andere.

A. Natuurlijk werd daar rekening mede gehouden. We hadden daar dan ook gegevens over.

40772. De **Voorzitter:** De Regering is destijds van plan geweest om de regeling van de kostwinnersvergoeding af te nemen van de commissie en te geven aan de consuls. Dat zal u waarschijnlijk wel bekend zijn. Misschien kunt u mededelen hoe het standpunt daar tegenover was.

A. Dat standpunt was afwijzend. Wij waren er allen tegen en dat hebben we ook aan Londen medegedeeld en Londen ging er ten slotte ook mede akkoord. Ook overste *Sas* heeft in die geest geadviseerd.
Canada is een land met 12 millioen inwoners, maar met een enorme oppervlakte en heel verschillende delen. Er werd gevraagd zowel aan de consul als aan de plaatselijke autoriteiten, de politie-autoriteiten en aan de werkgever om gegevens, ten einde te komen tot de kostwinnersvergoeding.
Dat kon binnen enkele weken gebeuren door een centrale commissie en als de consuls dat zouden doen, zouden zij verschillende maatstaven aanleggen. Daarom was het veel beter om het centraal te houden, terwijl toch altijd ook de consuls ingeschakeld werden, zoals zoëven omschreven.

40773. De **Voorzitter:** Is u ook bekend, waarom de Regering dat wilde en waarom zij later weer van standpunt is veranderd?

A. Ja, er was een of ander advies over uitgebracht, welk, kan ik u niet zeggen. Ik heb het indertijd wel geweten hoe het gekomen is, maar het staat mij nu niet meer voor de geest. Ik herinner me wel, dat wij daar als commissie advies over hebben uitgebracht. Het is ten slotte niet doorgegaan. Maar hoe dat aan het rollen is gegaan, kan ik u niet zeggen.

40774. De **Voorzitter:** Zo op het oog heeft de Regering wel een wat wisselvallig beleid in dezen gevoerd, want zij heeft er eerst op aangedrongen, dat de regeling naar de consuls zou gaan, en toen er van de kant van de legerautoriteiten op aangedrongen is dat niet te doen, maar die regeling bij de commissie te laten blijven, heeft de Regering toch gezegd: „Het moet naar de consuls". Dat is in Augustus 1941 geweest en in October 1941 werd weer gezegd de zaak te laten zoals ze was.

A. Ja, inderdaad, in dit opzicht is het een wisselvalligheid geweest, maar in ieder geval de commissie heeft tot het laatste ogenblik bestaan.

40775. De **Voorzitter:** U kreeg daardoor ook de gelegenheid om met verschillende militairen kennis te maken. U heeft dus waarschijnlijk ook wel een oordeel over de geest van die troep. Mag ik dat horen?

A. Dat er door alle chefs met de meeste tact werd gehandeld, kan moeilijk worden gezegd. Er waren bij de manschappen tal van ontevredenen, omdat ze naar hun oordeel te veel uit de hoogte behandeld werden, in het bijzonder bij mensen, die uit Holland kwamen. Om één voorbeeld te noemen: Ik herinner mij zekere jongelui, die uit Holland gevlucht waren om te dienen, *Krediet, Pos* en *Brero,* ontzettend kranige jongens, die uit Delfzijl waren gegaan, waar ze op een bootje dienst hadden genomen, de een als kok en de anderen als scheepsgezel. Zij waren gedrost wat met de kapitein al zo'n beetje was afgesproken al mocht het natuurlijk niet bekend zijn, dat ze zouden drossen. Ze gingen via Helsinki, Moskou, over Japan en zijn daarna in San Francisco terechtgekomen. Ze waren in San Francisco in de Hollandse kolonie gekomen en de consul gaf hun opdracht dadelijk naar Stratford te gaan. Maar zij zijn daar vier dagen blijven feesten wat nu niet zo verwonderlijk is voor Leidse studenten, die zo'n reis achter de rug hadden en die natuurlijk door de Nederlanders werden gefêteerd. In Stratford werden ze ontvangen met de mededeling, dat ze eigenlijk een week in de cel zouden moeten, omdat ze deserteurs waren, daar ze niet onmiddellijk doorgegaan waren naar Stratford. U voelt wel, dat dit een volkomen onmenskundige opvatting was. Ik kan me niet voorstellen, dat men iets dergelijks doet. Het was volkomen begrijpelijk, dat die jongelui daar vier dagen gebleven waren. Ze waren niet verplicht geweest om uit Nederland weg te gaan om hun land te dienen. Ze hadden het gedaan onder de grootst mogelijke gevaren en ze hadden over de gehele wereld al genoeg ellende gehad, eerst in Helsinki, waar ze onvoldoende geholpen waren door de consul, waarna ze het beroerd hebben gehad in Moskou en Tokio, tot ze in San Francisco enthousiast werden ontvangen bij de Nederlandse kolonie. Ik geef u alleen maar één voorbeeld. U kent luitenant *Krediet* wel, die later kapitein is geworden, adjudant van H.M. de Koningin en drager van de Militaire Willemsorde. Ik herinner me, dat hij zeer ontstemd was over de manier — hij kwam enige weken later bij ons —, waarop zij in Stratford ontvangen zijn, en met *Pos* was het precies hetzelfde.

40776. De **Voorzitter:** Van wie ging die maatregel uit? Van de commandant?

A. Ja. Maar er waren natuurlijk ook luitenants, die met volle toewijding het werk deden.

40777. De **Voorzitter:** Waren er ook anderen?

A. Ja, het was verschillend. Er was een aantal luitenants, die inderdaad zeer bemind waren. Maar er was veelal te weinig belangstelling en medeleven. Speciaal voor diegenen, die uit Holland kwamen. In plaats, dat aan dezen gevraagd werd: „Wat hebben jullie meegemaakt, hoe is het er allemaal mee?", kregen zij alleen te horen: Jullie zijn eigenlijk deserteurs, jullie behoorden eigenlijk gestraft te worden. Mijn indruk is altijd geweest, dat de geest in het Legioen prettiger en beter had kunnen zijn, waneer er meer medeleven was geweest, zoals het behoort onder mensen, die te zamen hun land dienen.

40778. De **Voorzitter:** U hebt in een vorig verhoor gezegd, dat de mensen eigenlijk geprest waren om in het legioen dienst te nemen. Kunt u dat nog toelichten?

A. Ja. Ik vind het b.v. niet prettig om namen te noemen, maar er reisden twee sergeants in Amerika voor de recrutering. Dezen gingen de mensen overtuigen, dat ze dienst moesten nemen en dat het dienen verplicht was. Deze mensen werden op de trein gezet en er schijnen er in Hamilton te zijn gekomen zonder te weten waar ze naar toe gingen. Er werd dus vaak een zware druk op de mensen

uitgeoefend om dienst te nemen, omdat ze anders landverraders waren, dat hun het Nederlanderschap ontnomen zou worden en dergelijke dreigementen meer. Nu is het niet zo onbegrijpelijk, dat de mensen — al is het niet juist — zo'n beetje geprest werden, want officieel kon het natuurlijk niet gebeuren, daar er geen sprake van was, dat de Amerikanen of Canadezen hun hulp verleenden om Nederlanders te recruteren.

40779. De **Voorzitter:** Van Nederlandse kant was het wel een verplichting krachtens A 10.

A. Ja zeker, het was verplicht. Ik neem het ook niet kwalijk, dat zij tegen de Nederlanders zeiden: „Jullie verliezen je Nederlanderschap als jullie het niet doen. Het is je plicht als flinke vent om mee te doen."

40780. De **Voorzitter:** Hebt u er ook een indruk over of het apparaat, speciaal in Canada, te groot was voor het werk, dat er gedaan werd?

A. Ik heb zo de indruk, dat het aantal officieren te groot was voor het betrekkelijk kleine aantal mensen, dat er gewoonlijk was. Dat had kleiner gekund. Het was te duur opgezet.

40781. De **Voorzitter:** Maar dat is in zekere zin waarschijnlijk te billijken, omdat de Regering niet van te voren wist hoe groot de opkomst zou zijn.

A. De Regering had natuurlijk veel meer mensen verwacht. Later had men het aantal officieren kunnen verminderen, maar hoe gaat dat gewoonlijk, zij blijven hangen.

40782. De **Voorzitter:** U acht het ook juist, dat men uit Stratford is gegaan en een kazerne in Guelph heeft betrokken?

A. Ja, dat is in overleg met de Canadezen.

40783. De **Voorzitter:** Kunt u misschien nog iets mededelen over de recrutering in Canada?

A. Indien u geen speciale vragen hebt, geloof ik wel, dat ik hierover voldoende heb gezegd.

40784. De **Voorzitter:** Bent u bekend met de recrutering in Amerika? Of meent u, dat dit ook tegelijkertijd met het voorgaande is beantwoord?

A. In Amerika was een oud-consul uit Bogota, die de recrutering leidde, de heer *van Schreven.* Er is toen later een wrijving geweest met de heren in Stratford. De heer *van Schreven* klaagde, dat hij er uit gewerkt werd en toen is kapitein *van den Bergh* naar New York gegaan en hij is daar een tijdlang hoofd van de recrutering geweest.

40785. De **Voorzitter:** Weet u wat de oorzaak was van die wrijving? Was dat jalouzie?

A. Ik geloof, dat er wel een beetje jalouzie achter zat. *Van den Bergh* wilde graag naar New York om daar de recrutering te leiden en er werd beweerd, dat *van Schreven* er niet genoeg werk van maakte. Ik kan er geen oordeel over vellen, wie van de twee gelijk had; wèl weet ik, dat *van Schreven* het met weinig hulp deed, terwijl het personeel van *van den Bergh* veel groter was.

40786. De **Voorzitter:** In Amerika is de recrutering nog meer tegengevallen dan in Canada. Zijn daar bijzondere oorzaken voor? Was b.v. de houding van de Amerikaanse Regering anders?

A. De Amerikaanse Regering bemoeide zich er niet mee. Men moest echter zeer oppassen om de Nederlanders aan het verstand te brengen, dat zij gestraft zouden worden, wanneer zij geen dienst namen, hetgeen ook niet helemaal juist was. Of het niet mogelijk was, dat daar meer activiteit zou zijn betoond, weet ik niet. Men had later in ieder geval twee sergeants, die permanent rondreisden om mensen op te diepen. En ik heb niet de indruk, dat dezen daar maar een spelletje van maakten; zij zullen er inderdaad wel genoeg moeite voor gedaan hebben. Maar men zou zo denken — ook vlak bij New York woonden veel Nederlanders —, dat er veel meer Hollanders opgediept zouden zijn om dienst te nemen. Wat de reden van het échec is, weet ik niet. Het lag ook niet op mijn weg om dat te onderzoeken.

40787. De **Voorzitter:** Was er ook een wijziging op te merken nadat Amerika ook in de oorlog gekomen was?

A. U meent, of er toen veel meer mensen in dienst kwamen? Neen, dat was niet het geval. Maar er zijn wel verschillende gevallen van landgenoten, die niet wilden dienst nemen bij de Nederlanders, maar die later wèl in Amerikaanse dienst zijn gegaan.

40788. De **Voorzitter:** U zei daar straks, dat u dacht, dat u over iets anders zou worden gevraagd dan over Canada en Amerika. Dan wil ik u gaarne thans de gelegenheid geven om.....

A. Ik dacht, dat u over de repatriëring in de Balkan zou vragen, omdat ik daar het hoofd van de missie ben geweest.

40789. De **Voorzitter:** Wanneer is u daar geweest?

A. Van half Juni 1945 tot einde 1946.

De **Voorzitter:** Dat valt gedeeltelijk buiten de tijd, waarover het onderzoek van de Enquêtecommissie loopt.

A. Het viel mij alleen op, dat de heer *Ferwerda* mij zeide: „Ik heb een lange vragenlijst gekregen met o.a. een heel eigenaardige vraag: wie is mr. *G. A. Boon?*" Ik zei: „Nu, dat is gemakkelijk te beantwoorden. Als de commissie niet weet, dat ik vroeger 15 jaar lid van de Tweede Kamer ben geweest, dan moet zij dat maar uitzoeken." Daarom dacht ik, dat het onderzoek zou gaan over de repatriëring. Maar uw onderzoek loopt over geheel iets anders.

De **Voorzitter:** Het onderzoek, dat wij op het ogenblik ter hand hebben genomen, is punt *p* van het Enquêtebesluit, nl. het militaire beleid, dat door de Regering in Londen is gevoerd van 1940—1945. En een onderdeel daarvan is de recrutering in het buitenland. Dat was het onderwerp, waarover wij het hier wilden hebben, en daarvoor is u ook opgeroepen.

A. Dus niet over de repatriëring, zoals ik meende?

De **Voorzitter:** Sub-Commissie III behandelt dat onderwerp; de heer *Schilthuis* is voorzitter daarvan.

A. Ik zou het op prijs stellen om juist daarover iets te zeggen. Want ik heb indertijd een resumé uit het rapport-*Vorrink* gezien en ik ben nooit gehoord door die commissie. Toch zag ik in dat resumé een aantal volkomen onjuiste opmerkingen over de missie in Praag van een majoor, waarop ik nooit heb gereageerd, omdat ik dacht, dat ik voor uw commissie dit zou kunnen toelichten. Maar dat zal dus niet gaan.

De **Voorzitter:** D.w.z. op dit ogenblik niet. Maar ik wil graag de gedachte overbrengen aan Sub-Commissie III.

A. Ik zou het zeer op prijs stellen om juist daarover gehoord te worden.

40790. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets toe te voegen aan hetgeen gezegd is?

A. Neen, alleen dat het verhoor ging over een geheel andere zaak dan ik gedacht had bij mijn oproeping.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. A. BOON.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 1 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

HUGO CHARLES GUSTAV Baron VAN LAWICK,
oud 66 jaar, wonende te Breda,
generaal-majoor b. d.

Hij legt de eed af als getuige.

43323. De **Voorzitter:** U hebt einde 1947 een geschrift ingezonden bij de commissie, met een brochure. De commissie heeft de quaestie van het erewoord van de officieren in haar onderzoek betrokken en stelt het op prijs u hierover te horen. Mag ik u vragen of u wilt beginnen met een verhandeling over de feitelijke gang van zaken, zoals die in 1940 na de capitulatie is geweest, ten aanzien van de quaestie van het erewoord?

A. Toen de capitulatie in 1940 plaats vond, werd het gehele Nederlandse leger krijgsgevangen, dus alle officieren ook. Niettemin was het blijkbaar de bedoeling van de Duitsers onze sympathie te krijgen voor hun optreden, althans, ze hebben de officieren toegestaan om hier te lande in betrekkelijke vrijheid te blijven leven en zelfs hun wapen te blijven dragen. Inmiddels is in de loop van de maand Mei begonnen met de demobilisatie en wij kunnen wel zeggen met de liquidatie van de weermacht. Toen is tevens naar voren gekomen, dat de Duitsers zich blijkbaar van de medewerking van het beroepspersoneel wilden verzekeren, althans, zij boden het de mogelijkheid om hier in betrekkelijke vrijheid, met een zekere meldingsplicht, te blijven voortleven. Het moest zich dan verbinden — de officieren op erewoord, de overigen bij belofte — om niet meer aan de bestaande krijgsverrichtingen deel te nemen, noch Duitsland te zullen schaden. Hoe de verbintenis precies zou luiden, zou nader worden bekendgemaakt, maar in algemene zin zou zij daarop neerkomen.

Ze is ook bekendgemaakt; in mijn brochure heb ik ze aangegeven en met toelichtingen aangevuld. Men moest zich verbinden om niets te doen, noch ook na te laten, waardoor men Duitsland in enig opzicht zou kunnen schaden. De opperbevelhebber heeft toen nog gepoogd, de terminologie van de erewoordverklaring verzacht te krijgen en de laatste Juni of de eerste Juli bekendgemaakt, dat hij, in verband met het daarmee te verkrijgen resultaat, zou aangeven of de verklaring zijns inziens zou kunnen worden getekend. Toen hebben de Duitsers op die avond de opperbevelhebber van land- en zeemacht gevankelijk naar Duitsland weggevoerd, zodat hij geen gelegenheid meer heeft gehad om in dezen een uitspraak te doen.

43324. De **Voorzitter:** Ik meen, dat het zo geweest is, dat reeds in de maand Mei de geruchten liepen, dat er een erewoord zou worden gevraagd, en dat er toen een conferentie is geweest, nog in de maand Mei, tussen de opperbevelhebber van land- en zeemacht en een aantal hoge officieren.

A. Ik weet niet of dat in Mei of Juni is geweest.

43325. De **Voorzitter:** Later, in Juli, is er nog een conferentie geweest, waar u niet bij was.

A. Dit is mij niet bekend.

43326. De **Voorzitter:** Maar in de maand Mei is er een conferentie geweest, waarin geen beslissing is gevallen over de aan te nemen houding. Bent u daar ook bij geweest?

A. Daar ben ik niet bij geweest. Evenmin te den Haag op de bijeenkomst van opperofficieren uit de residentie en andere garnizoenen.

43327. De **Voorzitter:** U hebt er waarschijnlijk wel iets van gehoord?

A. Dat heb ik pas later in krijgsgevangenschap in Duitsland van generaal *Best,* die ook in krijgsgevangenschap was, vernomen. Hij zei me: „Het spijt me ontzettend, ik heb je eigenlijk vergeten te vragen, er bij te komen."

43328. De **Voorzitter:** Is er u iets van bekend, dat, nadat generaal *Winkelman* gevangen is genomen, het gerucht ging, dat generaal *Winkelman* eigenlijk wel een uitspraak had gedaan in die zin, dat hij in de ondertekening niet een handeling zag, welke in strijd zou zijn met de eed en de eer van de officieren? Voorts gaat het verhaal, dat men een ontwerp van de beschikking in die zin op de schrijftafel van de generaal heeft zien liggen. Is u daar iets van bekend, het kan zijn, dat generaal *Winkelman* . . .

A. Het volgende is mij bekend. Kolonel *van Alphen* heeft de laatste dag vóór het tekenen van het erewoord, dat zal dus de 13de Juli zijn geweest, te kennen gegeven, dat het een landsbelang was om de verklaring te tekenen. Toen ben ik die avond per auto met de heer *Felderhof,* tegenwoordig procureur-generaal in Indië, naar kolonel *van Alphen,* te Voorburg, gereden om te vragen wat dat landsbelang was. Het bleek niets anders te wezen dan wat men ook zelf kon nagaan, geen bijzonder landsbelang mijns inziens. Kolonel *van Alphen* vertelde mij, dat ook generaal *Winkelman* het ondertekenen van de verklaring voorstond. Ik zei: Daar is mij niets van bekend. „Ja, er is een papiertje gevonden op de schrijftafel van generaal *van Voorst* — u ziet het hier, het is de hand van generaal *van Voorst* —, dat de verklaring zou kunnen worden getekend." De kolonel vertoonde mij een niet ondertekend papiertje, waarop een dergelijke mededeling stond geschreven. Het kan het handschrift van laatstgenoemde generaal zijn geweest, dit kan ik niet met beslistheid zeggen, maar wil het direct aannemen. Evenwel weet ik niet, wat het voor een karakter had. Was het misschien een ontwerp-kennisgeving om direct te kunnen uitzenden, voor het geval het erewoord vatbaar zou worden geacht om te worden ondertekend, dit kan ik niet zeggen. Dit is het enige, dat ik van dit geval weet.

43329. De **Voorzitter:** Dan zou ik u graag willen vragen wat uw inzicht is omtrent de wettelijke positie. In artikel 10 van het Haags Verdrag van 18 October 1907 staat:

> „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven."

Is het naar uw mening zo, dat de wetten van het land aan de officieren veroorloofden om hun erewoord te geven?

A. Ja, zo is het. Onze wet verbiedt zulks nergens en ons Velddienstvoorschrift schrijft over dat erewoord en geeft zelfs aan, dat men het onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet houden. De voorschriften voor het K.N.I.L. daarentegen verbieden de officier van dat leger om zich op erewoord in vrijheid te doen stellen. Dit verbod werd echter ingetrokken door de secretarisgeneraal, ik meen eind Juni, althans kort vóór de tekendatum, ten einde ook de Indische officieren de gelegenheid te geven om te tekenen.

43330. De **Voorzitter:** Wij kunnen een onderscheid maken tussen drie categorieën, tussen officieren van de Koninklijke landmacht

de officieren van het K.N.I.L., die gedetacheerd waren bij de Koninklijke landmacht, en de K.N.I.L.-officieren. Voor de Nederlandse officieren is het inderdaad zoals u zegt, dat de wetten van het land zoiets moesten veroorloven. Maar u weet waarschijnlijk, dat de Regering op een ander standpunt stond. U hebt uw geschrift geschreven als een aanklacht, als een bewijs, dat u het niet eens is met de Regering en dat u dit punt aan een onderzoek zou willen zien onderworpen. De Regering in Londen stond op het standpunt, dat er in Nederland geen wettelijke bepaling was, die de officieren toestond om hun erewoord aan een vreemde te geven.

A. Neen, hiertoe is ook geen wet nodig. Om het *on*geoorloofd te doen zijn van het betrokken door Nederland gesloten verdrag gebruik te maken, had dit bepaaldelijk moeten zijn „verboden". En aangezien de wet het zich op erewoord in vrijheid doen stellen dus „toeliet", was de Regering ook „contractueel" gebonden om van hen, die hun erewoord ter zake braken, geen diensten te vorderen, noch te aanvaarden.

43331. De **Voorzitter:** Dat is in uw interpretatie juist, maar de interpretatie van de Regering was anders dan de uwe, nl. deze, dat er geen wettelijke bepaling was, die de officieren toestond om hun erewoord aan de vijand te geven, dus dat er geen wettelijke bepaling was in Nederland, waarin stond: „Gij moogt uw erewoord geven." Dat is de interpretatie in Londen geweest en op die grond heeft de Regering gezegd, dat de Duitsers dus volkenrechtelijk geen enkel recht hadden om die verklaring te vragen, zodat de Regering geen enkele verplichting ex artikel 10 van het Haags Verdrag op zich kon nemen. Ik geloof, dat hier de kern van het verschil ligt tussen de Regering en u. U zegt: de wetten van het land veroorloven het wel, omdat er geen bepaald verbod is, maar de Regering in Londen heeft gezegd, dat er nergens een bepaling is, waarin toegestaan wordt, dat de officieren het erewoord geven.

A. Ik zou zeggen, dat om te beginnen het door Nederland ondertekende verdrag ook aan haar onderdanen veroorloofde er van gebruik te maken zolang de Regering dit niet „verbood". Maar bovendien, wanneer de Regering het gebruik er van door haar eigen landgenoten niet wenste goed te keuren, had zij de bepaling nooit zonder meer in de voorschriften voor haar landmacht mogen opnemen. Dat zij dit wèl deed, wettigt m.i. de conclusie, dat zij de bepalingen van het verdrag wel degelijk voor haar landmacht toepasselijk achtte.

43332. De **Voorzitter:** Ik releveer deze opvatting van de Regering om u de gelegenheid te geven uw zienswijze daar tegenover te stellen. Ten aanzien van de officieren van het K.N.I.L. ligt de zaak natuurlijk wel anders, omdat daar een nadrukkelijk verbod was om het erewoord te geven. Wel is er later een verklaring geweest van de secretaris-generaal van Koloniën, waarin het verbod werd opgeheven. Acht u die verklaring van de secretaris-generaal van Koloniën van zodanige aard, dat daardoor inderdaad het verbod is vervallen?

A. Ik ben van mening, dat, daar de secretaris-generaal op dat ogenblik de Minister verving — het was in het begin van de oorlog, dus er was nog geen quaestie van collaboratie met de vijand —, de officieren de maatregel konden beschouwen als een ministeriële bepaling, dus dat ook zij gerechtigd waren om te tekenen.

43333. De **Voorzitter:** De Regering stelt daartegenover, dat de verantwoordelijke chefs weg waren, zodat die autoriteiten, zoals de secretaris-generaal van Koloniën, niet namens de Regering of namens de verantwoordelijke chefs konden spreken, dus zij ontkent, dat de secretaris-generaal de bevoegdheid had om dat verbod in te trekken.

A. Verondersteld, dat die mening juist is, dan nog zouden de officieren, dunkt mij, gedechargeerd zijn, indien zij na deze toestemming wel tekenden.

43334. De **Voorzitter:** Ook wanneer die verklaring van een onbevoegde afkomstig is?

A. In de secretaris-generaal mocht de officier m.i. op dat ogenblik geen onbevoegde zien, maar hem moest hij daarentegen als de in deze zaak bevoegde autoriteit beschouwen.

43335. De **Voorzitter:** Dus u is van mening, dat de ondergeschikte officier niet de vraag in ogenschouw mocht nemen of inderdaad degene, die het verbod heeft opgeheven, daartoe bevoegd was?

A. Ja, zeker wel, maar in het onderhavige geval kon het antwoord niet twijfelachtig zijn. Hij behoorde de secretaris-generaal als de bevoegde autoriteit te erkennen, althans op dat ogenblik, dus in Juni 1940. Een tweetal jaren later zou het een ander geval hebben kunnen worden.

43336. De **Voorzitter:** Dus u acht de officieren, die getekend hebben, gedisculpeerd door hun inzicht in de bevoegdheid van de secretaris-generaal?

A. Volmaakt.

43337. De **Voorzitter:** Hoe staat u tegenover de positie van de officieren van het K.N.I.L., die gedetacheerd waren bij de Nederlandse landmacht, waaraan waren die onderworpen?

A. Aan de Nederlandsch-Indische wetten, voor wat het tekenen van de erewoordverklaring betreft.

43338. De **Voorzitter:** Dus die mochten de verklaring ook niet tekenen?

A. Aanvankelijk niet, maar na de maatregel van de secretaris-generaal mijns inziens wel.

43339. De **Voorzitter:** Er is ook een opvatting, die zegt, dat die gedetacheerde officieren vielen onder de regelen voor de Nederlandse landmacht en dus niet meer onder de bepalingen van het K.N.I.L.

A. Ik zou zeggen van neen. Het was niet iets, dat verband hield met hun werkzaamheid bij het Nederlandse leger. Het was een quaestie, die nauw gebonden was aan de aard van het Nederlandsch-Indische leger alleen.

43340. De **Voorzitter:** Hoe staat het in dit opzicht met de officieren van de marine?

A. De bepalingen van de marine ken ik niet, dat weet ik niet.

43341. De **Voorzitter:** U hebt in uw brochure geschreven, dat u kon begrijpen, dat sommige officieren hun erewoord hebben gegeven. U veroordeelt het dus niet bij alle officieren?

A. Neen, ik veroordeel het niet bij alle officieren.

43342. De **Voorzitter:** Hoe ziet u dan de verhouding van de officieren, die op uw inziens acceptabele grond het erewoord hebben gegeven en de eed van trouw, die ook na de capitulatie van kracht is gebleven, de eed van trouw aan de Koningin? Of is uw mening, dat deze na de capitulatie niet meer gold?

A. Ja zeker, die bleef gelden, in de eerste plaats gelden, maar, wanneer een officier door hier te blijven het landsbelang bleef dienen, dan acht ik niet, dat deze beslissing van hem in strijd komt met zijn eed van trouw aan de Koningin, integendeel, maar alleen onder die omstandigheden.

43343. De **Voorzitter:** Dus u is van mening, dat de omstandigheden een zodanige invloed kunnen uitoefenen, dat men alleen daardoor niet meer gebonden is aan de eed van trouw aan de Koningin?

A. Neen, neen, pardon, de omstandigheden kunnen zodanig zijn, dat het geven van het erewoord niet in strijd komt met de eed aan de Koningin.

43344. De **Voorzitter:** Is u inderdaad van mening, dat dat het geval is?

A. Ik noem b.v. wat de Koninklijke Militaire Academie zelf betreft. De K.M.A. moest worden geliquideerd. Dus alle daar in opleiding zijnde jongelui zouden in de maatschappij worden losgelaten. Nu was er door de opperbevelhebber goedgevonden, dat men ze nog enige tijd aan de inrichting zou houden, ten einde hen wetenschappelijk zo ver klaar te maken, dat zij een burgerwerkkring zouden kunnen verkrijgen, dan wel zich hiervoor verder zouden kunnen bekwamen, zonder de aan de K.M.A. reeds volbrachte studiejaren als verloren te beschouwen. In het oog genomen betrekkingen waren die van ingenieur, accountant en leraar in lichamelijke

oefening. Deze voorbereidende studie, welke ongeveer een jaar zou vereisen, achtte ik een sociaal landsbelang en het kwam mij dan ook gewettigd voor en niet in strijd met de eed aan de Koningin, dat de voor die studie nodige leraren de erewoordverklaring tekenden.

43345. De **Voorzitter:** Vindt u dit een niet wat relatieve opvatting?

A. Ik kan mij voorstellen, dat een ander mijn mening niet deelt, maar ik voor mij voel het toch als een landsbelang van grote waarde om die jongelui, die ten gevolge van de liquidatie van de weermacht in de maatschappij zouden terugvloeien en dan door de demoraliserende capitulatiegevolgen gevaar liepen om op drift te raken, op te vangen en een nieuwe betrekkingsmogelijkheid voor hen te openen. Nadat de taak van de daarbij betrokken officieren zou zijn volbracht, konden zij hun erewoord weer teruggeven en in krijgsgevangenschap worden weggevoerd.

43346. De **Voorzitter:** Ja, was dat inderdaad mogelijk? U hebt dat in uw brochure ook geschreven en dat berust waarschijnlijk op een verklaring van een of andere Duitse officier, die gezegd heeft: wanneer ge een keer uw erewoord hebt gegeven, dan kunt gij dat weer terugnemen en u kunt tegen ons zeggen: ik trek dat erewoord in. Maar bestaan daaromtrent bepalingen of is er een uitspraak dienaangaande geweest van de bevoegde Duitse instantie?

A. Het is een uitspraak geweest, die aan het algemeen hoofdkwartier is gedaan door de Duitse officier, die was aangewezen om als verbindingsschakel tussen de Duitse instantie (het Duitse opperbevel hier) en het algemeen hoofdkwartier op te treden. Ik geef echter toe, dat de mogelijkheid tot het teruggeven van het erewoord overtuigender had kunnen worden vastgelegd. Dit is dan ook de reden, dat ik als gouverneur der K.M.A. de chef landmacht van het algemeen hoofdkwartier begin Juli 1940 heb verzocht om het daarheen te leiden, dat die mogelijkheid schriftelijk in de erewoordverklaring zou worden opgenomen. Blijkbaar is aan dit verzoek niet meer kunnen worden voldaan. Maar waar de mogelijkheid door een officiële Duitse instantie was aangegeven, hadden de betrokken officieren het in elk geval moeten proberen. Trouwens, er zijn verscheidene officieren geweest, die, getekend hebbende, later het woord hebben teruggegeven en teruggekregen.

43347. De **Voorzitter:** Hoe staat u in het algemeen tegenover die officieren, die wel het erewoord hebben gegeven, maar daarvoor geen acceptabele reden hadden?

A. Daar sta ik zeer mild tegenover, want door verschil van opvatting en dus in dat opzicht gebrek aan leiding heerste hier ter zake veel verwarring.

43348. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat die leiding in deze zin gegeven is, dat men wel mocht tekenen, althans wanneer ik zie de verklaring van de secretaris-generaal van Koloniën en ook het rondschrijven van vice-admiraal *Heeris*. Men kan daaruit de conclusie trekken, dat het geoorloofd was om het erewoord te geven.

A. Voor die groepen. Voor het K.N.I.L. en voor de marine dan, maar, ik zal maar zeggen, voor het Nederlandse leger, onze Koninklijke landmacht, was die uitspraak nog niet gekomen. Wel had de opperbevelhebber te kennen gegeven, dat hij nog zou bekendmaken of het tekenen van de erewoordverklaring al dan niet zou kunnen geschieden, m.a.w., het was volstrekt niet uitgesloten, dat het als oirbaar zou zijn aan te merken.

43349. De **Voorzitter:** Dus uw gehele bezwaar richt zich eigenlijk tegen de officieren, die hun erewoord hebben gegeven, maar dat niet hebben teruggegeven aan de Duitsers en nochtans zonder dat zij dat hebben gedaan — laat ik zeggen — naar Engeland zijn overgestoken.

A. Ja. Dat is breken van het erewoord.

43350. De **Voorzitter:** Richt zich uw bezwaar tegen die officier of tegen de Nederlandse Regering?

A. In de eerste plaats tegen de officier, want woordbreuk is allereerst een persoonlijke quaestie. Maar in niet mindere mate tegen de Regering, die van de woordbreuk op de hoogte was en niettemin die officieren weer in dienst nam. Dit doende schond zij een verdrag, dat zij had getekend, en onttrok zich aan haar zedelijke plicht om de heiligheid van het erewoord te beschermen.

43351. De **Voorzitter:** Ja, maar in de opvatting van de Regering staat die zaak natuurlijk iets anders. Wanneer de Regering zegt, dat er geen wettelijke bepaling was, die de officieren toestond om hun erewoord aan de vijand te geven, dat de Duitsers geen recht hadden het erewoord te vragen en dat er dus geen volkenrechtelijke verplichting was voor de Regering, dan ligt de zaak natuurlijk iets anders, alleen, u accepteert die verklaring niet.

A. Neen, ik kan het helaas niet onderschrijven.

43352. De **Voorzitter:** Want de Regering stond uitdrukkelijk op het standpunt, dat aan de invrijheidstelling op erewoord elke volkenrechtelijke basis ontbrak en dat daardoor de Regering dus ook geen enkele verplichting uit artikel 10 uit het Haagse Verdrag op zich behoefde te nemen. En in die opvatting is het denkbaar, dat de Regering zegt: Ik neem ze weer in dienst. Anders staat de zaak, wanneer uw opvating de juiste is, maar ik geef u graag de gelegenheid om uw zienswijze daartegenover te stellen.

A. Zoals ik al heb gezegd, kan ik dat Regeringsstandpunt absoluut niet delen, ik acht het, met een sterk woord, bepaald niet oirbaar, dat de Regering een dergelijk standpunt inneemt. Maar zelfs als die opvatting van de Regering juist was, dan nog bleven de betrokken officieren schuldig aan erewoordbreuk.

43353. De **Voorzitter:** Acht u dat ook het geval, wanneer het een tegenpartij betreft, die zelf de internationale verdragen schendt?

A. Ja. Het erewoord staat daarbuiten. Wie zijn erewoord gaf, heeft dit niet te beoordelen. Men heeft het erewoord niet alleen gegeven tegenover anderen, maar ook tegenover zich zelf en zelfs tegenover God heeft men dit gedaan. Het erewoord staat te hoog om het te kunnen breken alleen omdat de vijand daarna verdragen schendt. Het is een te hoge verbintenis, die men aangaat. Ik heb het ook trouwens in mijn brochure gezegd, ik voel het als iets heiligs aan. De eer is een goddelijk pand, dat men ongeschonden weer moet inlossen, wanneer men van het leven scheidt.

43354. De **Voorzitter:** Wat had, naar uw opvatting, de Regering moeten doen, toen de officieren, die hun erewoord hebben gegeven, in Engeland aankwamen?

A. Ze niet in dienst moeten nemen. Ze niet willen ontvangen zelfs. Maar ze voor de krijgsraad moeten brengen, ingevolge het militaire strafrecht.

43355. De **Voorzitter:** Wat is uw gedachte over hetgeen de Regering na de bevrijding hier in Nederland had moeten doen?

A. Zich zelf herzien. Het boetekleed aantrekken en alsnog doen wat zij verzuimd had. Zij had de betrokken officieren moeten pensionneren.

43356. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat de Regering in haar opvatting daartoe niet gekomen is, maar aan de andere kant kan ik uw redenering volgen. Deze mensen hebben een keer hun erewoord gegeven, maar betekent het feit, dat zij naar Engeland zijn overgestoken, niet een dergelijk blijk van vaderlandsliefde, dat men wel iets door de vingers kan zien?

A. Niet zoiets!

43357. De **Voorzitter:** Mag men zo de zaak niet stellen?

A. Neen, het erewoord staat te hoog om bij het breken er van iets door de vingers te zien.

De **Voorzitter:** Ik verdedig momenteel niets.

A. Neen, maar ik weet, er zijn talloze mensen, die dit standpunt wel innemen. Het erewoord acht ik daarvoor evenwel te heilig. Wanneer men hiermee gaat transigeren, wordt een der belangrijkste zedelijke beginselen aangevreten, namelijk de goede trouw.

43358. De **Voorzitter:** Heeft de Regering in Londen zich ook nog met de officieren bemoeid, die geweigerd hebben het erewoord te geven?

A. Hoe bedoelt u: Bemoeid?

43359. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er een bericht of boodschap van de Koningin is geweest, die de hoogste waardering...

A. O ja, een dergelijke boodschap is, meen ik, in 1942 doorgekomen. Zij bereikte het kamp, waarin de Nederlandse hoofd- en subalterne officieren werden vastgehouden; met de overige generaals-niet-tekenaars was ik in een ander kamp opgesloten. In eerstbedoeld kamp is die boodschap van Hare Majesteit de Koningin doorgedrongen, ik veronderstel, door medewerking van een of andere Nederlandse instantie of van de dames der officieren.

43360. De **Voorzitter:** Ik meen, dat het via Bern is gegaan.

A. O, via Bern, op die manier.

43361. De **Voorzitter:** Dus daar hebt u geen kennis van gehad?

A. Neen. Ik heb het daarna gehoord.

43362. De **Voorzitter:** En heeft de Regering na de bevrijding ook een bepaalde houding aangenomen tegenover degenen, die geweigerd hebben om het erewoord te geven? Ook niet een bewijs van erkentelijkheid of iets dergelijks?

A. Neen, eerder het tegenovergestelde.

43363. De **Voorzitter:** Kunt u zeggen waaruit dat blijkt?

A. Ik kreeg de indruk, dat zij liever had gezien, dat wij weg waren gebleven dan dat wij terugkwamen. Ons, generaals, waaronder de opperbevelhebber, die in een generaalskamp lagen, heeft men niet teruggehaald. Wij hebben op eigen initiatief terug moeten komen.

43364. De **Voorzitter:** Uit een krijgsgevangenenkamp?

A. Ja. En de overigen zijn ten slotte teruggekomen na een heel lange tijd en zijn hier heel weinig aardig ontvangen. Dat wil zeggen, niet alleen diegenen, die niet getekend hadden, maar alle krijgsgevangen officieren. Dus zowel zij, die getekend hadden, als zij, die het niet hadden gedaan.

43365. De **Voorzitter:** Is er een duidelijk onderscheid in de behandeling tussen degenen, die dadelijk geweigerd hebben, en degenen, die eerst wel getekend hebben en later ook in krijgsgevangenschap zijn gegaan? Ik bedoel die officieren, die hun erewoord hebben gegeven en later toch in krijgsgevangenschap zijn geraakt. Was er een duidelijk onderscheid in behandeling tussen die beide groepen?

A. Neen, de houding der Regering tegenover beide groepen was m.i. dezelfde. Maar ik had het gevoel, dat de minder welwillende ontvangst meer hieraan te wijten was, dat beide groepen tot het „oude leger" behoorden.

43366. De **Voorzitter:** Dat is waarschijnlijk een persoonlijke opvatting.

A. Ja, het was niet een quaestie van het tekenen of niet tekenen.

43367. De **Voorzitter:** U hebt het zo pas gehad over de strafbaarheid van de officieren, die het erewoord hebben gebroken. Die strafbaarheid berust dan waarschijnlijk op artikel 91 van het Militair Wetboek van Strafrecht? U hebt dat in uw brochure ook aangegeven; hij, die tegenover de vijand opzettelijk handelt in strijd met enige bepaling, voorkomende in het verdrag, geldende tussen Nederland en de Mogendheid, waarmede Nederland in oorlog is, of met enig voorschrift ingevolge zodanig verdrag vastgesteld, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaar. Dat is blijkbaar de bepaling, die u op het oog heeft.

A. Ja, inderdaad.

43368. De **Voorzitter:** U is van mening, dat ook de Regering gehouden is van hen generlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord?

A. Ja, juist.

43369. De **Voorzitter:** U hebt dit gevoeld als een zeer belangrijke quaestie.

A. Als een zeer belangrijke quaestie. Als de belangrijkste quaestie. En zelfs wanneer het standpunt van de Regering, dat u straks noemde, juist was, t.w. dat de officieren zich niet op erewoord in vrijheid hadden mogen doen stellen, omdat in Nederland geen wet bestaat, die hun daartoe de uitgesproken machtiging verleent, dan nog had zij van hen, die zulks niettemin deden, geen diensten mogen aanvaarden. Dit had zij niet mogen doen, omdat zij hiermee woordbreuk van haar officieren sanctionneerde. Maar bovendien had het voor haar dan een vraagpunt moeten vormen of die officieren nog wel in de Koninklijke landmacht konden worden gehandhaafd.

43370. De **Voorzitter:** U hebt u zojuist beroepen op het Velddienstvoorschrift. In het Velddienstvoorschrift staat, dat het erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen, maar impliceert die bepaling ook, *dat* de wet het geven van het erewoord toestaat? Ik kan mij indenken, dat het in een velddienstvoorschrift staat *voor het geval* de wet het zou toelaten, maar heeft de bepaling uit het Velddienstvoorschrift de betekenis, dat dan ook de wet inderdaad toestemming geeft om het erewoord te geven?

A. Anders had die bepaling toch niet in die voorschriften opgenomen *behoeven* te worden.

43371. De **Voorzitter:** Maar men heeft die misschien opgenomen — ik zeg dit nu veronderstellenderwijze —, voor het geval de wet zou toestaan, dat het erewoord werd gegeven.

A. Het is ondenkbaar, dat de Minister van Oorlog een dergelijk punt in het Velddienstvoorschrift zou doen opnemen met de onuitgesproken bedoeling, het als verboden te beschouwen. Hiermee immers zou slechts verwarring in de geesten worden gesticht. Te meer is dit zo, omdat genoemd voorschrift niet alleen voor oudere, maar ook voor jongere officieren en zelfs voor onderofficieren en manschappen geldt. Het feit alleen, dat de Minister van Oorlog het punt in het Velddienstvoorschrift deed opnemen, getuigt er van, dat het voor hem vaststond, dat ook de krijgsgevangen Nederlander zich tegen erewoord in vrijheid mocht doen stellen.

43372. De **Voorzitter:** De tekst in het Haags Verdrag luidt zo: „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven.....", en duidt nu het woord veroorloven op een positieve bepaling? Kan men zeggen: het ontbreken van het verlof is identiek aan het veroorloven?

A. Ja zeker, want „veroorloven" is niet alleen het geoorloofde met name als toegestaan verklaren, maar het betekent ook „toelaten", „mogelijk maken".

43373. De **Voorzitter:** Ja, maar als er geen bepaling is, dan behoeft dat nog niet te betekenen, dat iets ook is toegelaten.

A. Als er geen verbodsbepaling bestaat, dan is een zodanige handeling ook niet verboden, dus is ze geoorloofd. Ze is niet een van de tien geboden.

43374. De **Voorzitter:** De Regering in Londen stond op een geheel ander standpunt.

A. Het standpunt van de Regering wordt niet gedekt door de taalkundige tekst van het besproken artikel 10, aangezien „veroorloven" niet alleen „toestaan" betekent, maar bovendien „toelaten", dus „mogelijk maken". Dit is trouwens evenzo het geval met de Franse tekst, welke „autoriser" bezigt, dat taalkundig ook die ruime betekenis heeft.

43375. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets toe te voegen aan hetgeen u gezegd hebt?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. CH. G. VAN LAWICK.

ALGERA, *voorzitter.*
WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1949

Sub-Commissie

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Dr. CAREL FREDERIK KOCH,
oud 58 jaar, wonende te Amsterdam, chirurg.

Hij legt de eed af als getuige.

44366. De **Voorzitter:** Waar was u bij het begin van de oorlog?

A. In Zeeland, Middelburg, als reserve-dirigerend officier van gezondheid bij het commandement Zeeland.

44367. De **Voorzitter:** Hebt u de reis meegemaakt door België en Frankrijk?

A. Ja.

44368. De **Voorzitter:** Bent u toen overgestoken naar Engeland?

A. Van uit Brest, met een grote groep.

44369. De **Voorzitter:** Waar is u toen terechtgekomen?

A. In Londen. Mij werd opgedragen daar te zijn chef van de militair-geneeskundige dienst.

44370. De **Voorzitter:** Moest u toen geregeld naar de verschillende kampen reizen?

A. Ja; alleen het kamp in Porthcawl was er toen. Later heb ik ook geregeld gereisd, toen ze in Congleton waren, in Noord-Wales.

44371. De **Voorzitter:** Bent u ook in Hednesford geweest?

A. Ja, daar ben ik ook geweest; als ik mij goed herinner, zat daar een afdeling luchtmacht. Maar die viel buiten de troep, waarmede ik te maken had.

44372. De **Voorzitter:** En in Wolverhampton?

A. Ja, daar ben ik ook geweest, toen ik later terugkeerde uit Zuid-Afrika.

44373. De **Voorzitter:** Kwam u geregeld in aanraking met de troep?

A. Ja.

44374. De **Voorzitter:** Kunt u ons wat vertellen over de geest in de troep?

A. Dat moet u in verschillende perioden verdelen. Bij aankomst in Engeland was die stemming buitengewoon goed. Die mensen waren heel blij en dankbaar, dat ze in Engeland aangekomen waren, niet alleen voor hun eigen lijfsbehoud, maar ook omdat zij voelden, dat zij iets konden verrichten. Nu was het natuurlijk heel moeilijk om die troep ingeschakeld te krijgen in algemeen, intergeallieerd verband; dat heeft een hele tijd geduurd. Men is toen begonnen met die troep te oefenen en ik had de indruk, dat dat anders was dan het Engelse leger en het geallieerde leger werden geoefend en dat zij daar niet onverdeeld gelukkig over waren. Ik ben toen in Mei 1941 naar Zuid-Afrika gezonden en ben weer teruggekomen in September of October 1942. Ik kreeg er toen weer mijn positie als chef van de militair-geneeskundige dienst. Tevens was er in die tussentijd, daar had ik zelf ook aan kunnen medewerken, een Nederlands militair hospitaal gekomen en ik ging daar geregeld heen, omdat wij niet volop in de chirurgen zaten, om daar te opereren. Toen is de periode gekomen, dat men die mensen meer heeft kunnen oefenen volgens de beginselen, welke voor een moderne oorlog nuttig zijn. Degenen, die deze opleiding kregen, werkten ook onder officieren, die die opleiding hadden gehad, zodat de mannen begrepen, dat zij nuttig werk zouden kunnen doen. Ik geloof, dat de stemming toen niet zo slecht was, maar het was uitermate moeilijk om in dat kamp te Wolverhampton die troep goed bezig te houden en daar waren zij ontevreden over. Ik geloof niet, dat het in de eerste plaats te wijten is aan de officieren, zeker niet aan de subalterne officieren. Velen hebben erg hun best gedaan. Ik heb altijd de indruk gekregen, dat het voor degenen, die moesten zorgen, dat het Nederlandse contingent opgenomen werd in het intergeallieerd verband, een beetje moeilijk was dit con amore te doen, doordat het gedeeltelijk mensen waren, die zeer geworteld waren in een andere geestesgesteldheid.

44375. De **Voorzitter:** Meent u, dat in dit opzicht een verwijt kan worden gericht aan de Regering?

A. Neen, ik geloof het niet. Ik spreek nu over de jaren 1942 tot 1944, de tijd, dat zij ingeschakeld waren in de Prinses Irene-Brigade. Het lijkt mij niet, dat er met zoveel klem op samenwerking is aangedrongen. Degenen, die inspecteur waren, waren bejaarde lieden; in het begin generaal *Phaff*. Generaal *Noothoven van Goor* was toen al overleden. Hij was buitengewoon bemind, hij was een buitengewoon humaan en tegelijkertijd rechtvaardig leider van de troep. Generaal *Phaff* stond er enigszins vreemd tegenover. Hij werd inspecteur. Ik heb persoonlijk wel de indruk gehad, dat hij enigszins buiten de troep stond.

44376. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* is, naar ik meen, ook inspecteur geweest?

A. Hij was een zeer stimulerende kracht. Hij heeft sterk aangedrongen op tal van verbeteringen en die ook doorgevoerd. Hij heeft een streng militair regime ingevoerd. Hij was toegankelijk voor iedereen.

44377. De **Voorzitter:** U bent dus eigenlijk van mening, dat er een tijd is geweest, waarin een groep van officieren enigszins een aversie had tegen het nieuwe en liever op de oude weg wilde voortgaan?

A. Ja, en die geen soepelheid hadden, die niet aanvoelden, dat men de weg moest inslaan, die m.i. de meest aangewezene was.

44378. De **Voorzitter:** Slaat dit ook op de periode, voordat u naar Zuid-Afrika ging?

A. Ik geloof niet, dat men dat verwijt ook voor die periode kan maken, omdat men moest „acclamatiseren".

44379. De **Voorzitter:** Hebt u wel eens de indruk gehad, dat verschillende officieren in het begin niet het vertrouwen van de troep hadden op grond van de omstandigheid, dat men meende, dat de officieren defaitistisch ingesteld waren?

A. Ik geloof niet, dat de soldaten en onderofficieren daaraan toekwamen. Ik weet wel, dat bepaalde officieren niet het volle vertrouwen hadden, dat bepaalde officieren defaitistisch ingesteld waren en zelfs waarschijnlijk door hun opleiding en vakstudie meer belangstelling en eerbied hadden voor de Duitsers als soldaten dan voor de anderen.

44380. De **Voorzitter:** Heeft de troep daarvan iets gemerkt?

A. Neen.

44381. De **Voorzitter:** De commissie beschikt over enkele gegevens, waaruit men zou kunnen opmaken, dat er ook bij de gewone soldaten een zekere aversie was tegen bepaalde officieren. Daaruit zou blijken, dat het ook in de troep zelf wel was doorgedrongen.

A. Berustte die aversie op defaitisme of zelfs op weinig sympathie voor de oorlogszaak?

44382. De **Voorzitter:** In het algemeen wordt het zo uitgedrukt, dat men te weinig vertrouwen in de officieren had.

A. Wat de leiding betreft, kan ik mij voorstellen, dat de troep niet enthousiast was. Er waren verschillende officieren, ook reserve-officieren, die — en dit is meer te wijten aan het systeem, dat vóór de oorlog gold, toen weinig gelet werd op lichamelijke geschiktheid, met het gevolg, dat er zeer gezette personen bij waren; in Engeland kwam het zelfs nog voor, dat een kapitein op de fiets de oefeningen meemaakte, wanneer de troep marcheerde — niet het volle vertrouwen hadden. Maar dat heeft niets te maken met de andere vraag, die u mij stelde naar aanleiding van het defaitisme. Ik geloof, dat er bij de troep wel degelijk een zekere aversie bestond tegen deze „fietsers", maar ik geloof niet, dat het zo diep ging, dat men een op hoger plan staande aversie had.

44383. De **Voorzitter:** In het boek van generaal *Kruls,* getiteld „Nederland paraat?", staat deze zin:

> „De stemming in de troep was zeer gevoelig en had sterk geleden onder de aanvankelijk onplezierige behandeling van Engelse zijde en later als gevolg van de vele verdenkingen, die tegen bepaalde personen bestonden over hun politieke betrouwbaarheid. Terecht of ten onrechte had de troep bovendien het vertrouwen in verschillende zijner officieren verloren."

A. Het slaat, geloof ik, niet op defaitisme. Het slaat voornamelijk op het gedrag in Nederland. Er waren b.v. troepen uit de Peel. Ik heb die troepen in Frankrijk zonder enige aanvoering zien rondlopen. Ik heb daar troepen officieren op eigen gelegenheid zien aankomen. Ik heb, zoals u misschien weet, tijdelijk de leiding van die tocht op mij genomen, omdat er geen troepenofficieren waren, die daartoe capabel waren of er zin in hadden. Ik heb officieren met zijn vijven in een fraaie auto zien aankomen. Op mijn vraag, hoe het kwam, dat zij niet met de troep waren meegekomen, antwoordden zij, dat zij vooruit waren gegaan. Toen de officieren weer bij de troep terugkwamen, waren de troepen daarover hoogst ontevreden.

44384. De **Voorzitter:** Dus u hebt een taak waargenomen, die bestemd was voor de troepenofficieren?

A. Ja, daarover heb ik destijds een schrijven van de Minister van Oorlog gekregen, die daarin zijn tevredenheid betuigde, hetgeen mij meteen de ontevredenheid van de betrokken officieren op de hals haalde. Deze mensen zijn toen door generaal *Noothoven van Goor* aanvankelijk niet bevorderd. Later is dat toch wel gebeurd.

44385. De **Voorzitter:** Is u gebleken, dat de Regering tegen deze officieren, die dan hun plicht hebben verzaakt, bepaalde maatregelen heeft genomen?

A. Men heeft het laten lopen. Vergeet u niet, dat dit had moeten gebeuren in de allereerste tijd, waarvan ik heb gelezen, dat men in sommige omstandigheden bepaalde personen niet aanrekende de daden, die zij hebben gedaan, omdat hun opleiding niet goed was geweest. Wanneer men het optreden van de diplomaten vergoelijkt, mag men dit zeker ook doen ten aanzien van de eenvoudige reserve-officieren en hun niet aanrekenen, dat zij in het begin niet wisten, hoe zij zich gedragen moesten. Zij kenden de Franse taal niet. Zij konden zich niet met de Franse autoriteiten verstaan. Dat was een zeer groot bezwaar, maar het was hun schuld niet, dat zij aanvoerders waren in oorlogstijd. In vredestijd was er geen bezwaar tegen. Deze mensen voelden de zaak ook niet aan. Zij waren reeds verdoofd door de mobilisatie. Al die maanden hebben zij in Brabant gezeten, zij hadden niets te doen. Zij waren niet opgewassen tegen de toestand. Dat waren mensen, die waarschijnlijk nooit iets meer hadden gezien dan hun nauwe omgeving. Ik kan begrijpen, dat de Regering daartegen geen maatregel heeft getroffen en dat men het op dergelijke grond heeft gedaan; dat is ook niet zo erg.

44386. De **Voorzitter:** Ik heb u voorgelezen uit het boek van generaal *Kruls;* deze spreekt in de eerste plaats over de stemming in de troep op grond van de aanvankelijk onpleizierige houding van Engelse zijde en ook later als gevolg van vele verdenkingen, die tegen bepaalde personen bestonden ten aanzien van de politieke betrouwbaarheid.

A. Daarvan is mij niets gebleken, ten minste niet in een dergelijke uitgebreide zin. Toen wij zijn aangekomen, daar was ik bij, zijn wij gezamenlijk per trein afgevoerd naar dat kamp in Porthcawl en achter prikkeldraad gezet, alsof wij suspect waren. Daar hadden ze ook gelijk in, maar dat kon de troep niet direct begrijpen. Er is een commissie benoemd om te onderzoeken wie betrouwbaar was en wie niet, bestaande uit generaal *van der Vijver,* de tegenwoordige generaal *van de Plassche* en ik, en zo hebben wij gezuiverd.

44387. De **Voorzitter:** Wat was het resultaat?

A. Daarvan is niets uitgekomen. Al die mensen, die wij hadden, waren goed en je kon er niets op zeggen, maar de bedoeling was aan de Engelsen aan te tonen, dat het betrouwbare soldaten waren, die als officiële soldaten, behorende tot de Koninklijke landmacht, daar waren gekomen, terwijl de Engelsen zeiden: die kennen wij niet, ze hebben allemaal een grijs uniform aan en spreken een taal, die wij niet kennen. Die voorlichting heeft kort geduurd; na enige weken is de ban opgeheven. Eerst mochten ze alleen in het stadje gaan tot een zekere grens; later mochten ze zich vrij bewegen. Maar de eerste dagen, toen de mensen dachten: nu zijn we er, rees er een geweldige ontstemming.

44388. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat dat een deceptie was, gezien het bondgenootschappelijk karakter van de verhouding Nederland—Engeland, maar vindt u, dat een en ander te recht is geschied van Engelse kant?

A. Dat kon niet anders. Er was van alles overgekomen en van allerlei onderdelen door elkaar. Hoe gemakkelijk had er niet een Duitser binnengesmokkeld kunnen zijn. Het waren zuiver politiële of andere maatregelen, die in een dergelijke tijd en in zulke omstandigheden wel moesten worden toegepast.

44389. De **Voorzitter:** U hadt waarschijnlijk uw werk bij het Nederlandse legioen, dat later de Prinses Irene-Brigade is geworden?

A. Neen, ik zat op het Ministerie van Oorlog. De Geneeskundige Dienst Landmacht bleef daaronder ressorteren, dus ik zat niet bij de troep, maar ik had de inspectie. Later ben ik inspecteur geworden van de geneeskundige dienst bij de troep en toen ook nog van de luchtmacht.

44390. De **Voorzitter:** Is van het begin af aan niet inspecteur van de Nederlandse troepen geweest de heer *Noothoven van Goor*?

A. Ja, tot aan zijn dood.

44391. De **Voorzitter:** Wie zijn de opeenvolgende commandanten geweest van het Nederlandse legioen, later de Prinses Irene-Brigade? Ik meen eerst de heer *Sicherer?*

A. Ja, dat was de oudst aanwezige reserve-officier die overkwam, maar die was tegen die taak niet opgewassen. Ik geloof niet, dat er verder veel kwaads tegen hem in te brengen was. Later heeft hij in Londen een of andere positie gekregen, een kalm baantje, en langzamerhand heeft men weinig meer van hem vernomen.

44392. De **Voorzitter:** Wie zijn daarna gekomen?

A. Generaal *van Voorst Evekink* is het geweest, maar daarvóór nog iemand anders, wiens naam mij ontschoten is; daarna de heer *de Ruyter van Steveninck,* die het gebleven is. Er stond een inspecteur boven, eerst *Noothoven van Goor,* later *Phaff,* toen de *Bruyne* en daarna, naar ik meen, *van Voorst Evekink.*

44393. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nu vertellen hoe de militaire missie naar Zuid-Afrika en het begin van de recrutering in Zuid-Afrika tot stand zijn gekomen?

A. Ongeveer in Februari 1941 is de tegenwoordige generaal *Kruls* bij mij gekomen; hij heeft mij gevraagd of ik zin had naar Zuid-Afrika te gaan om daar te organiseren de recrutering van de Nederlandse dienstplichtigen, wat zeker noodzakelijk was, omdat men alle

dienstplichtigen in Canada en in de Verenigde Staten had opgeroepen en omdat kort daarna ook een besluit in de Ministerraad gevallen is, waarbij de Nederlandse dienstplichtigen over de gehele wereld zouden worden opgeroepen. Ik was daartoe wel bereid. Ik heb gevraagd mij slechts één persoon toe te wijzen, luitenant *Reuhl,* die op de terugtocht is omgekomen, een buitengewoon sympathiek, eerlijk en getrouw man. Wij zijn per schip, in konvooi, op 10 Mei 1941 vertrokken. Ik had bij mijn vertrek aan de toenmalige Minister *Dijxhoorn* verzocht het zo te regelen, dat ik het werk zelfstandig zou kunnen doen. Men had mij eerst gevraagd mede te gaan naar Canada, maar toen ik hoorde, dat het een grote missie was en welke plannen die had, heb ik verzocht daarvan ontheven te worden, omdat het toch niet veel resultaat zou hebben.

Ik was blij, dat de heer *Dijxhoorn* zeide: Wil jij het in Zuid-Afrika doen?

Ik heb gezegd: Ja, maar ik wil niet onder iemand anders staan, behalve onder u.

Toen ik aankwam, was er echter inmiddels een telegram gekomen, dat ik stond onder de gezant en niet onder de Minister van Oorlog. Bovendien had men daarheen laten komen de heer *Bosma,* een gepensionneerd schout-bij-nacht. Dat maakte voor mij de zaak heel moeilijk. Ik was in rang lager dan *Bosma,* ik was niet meer zelfstandig en mijn eerste opwelling was: ik ga terug.

Ik heb het niet gedaan, omdat de gezant gezegd heeft: de heer *Bosma,* dat kan niet, die kan geen hoofd van de missie zijn, die is haast kinds.

of was hij altijd kinds geweest?

44394. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was hij al zo oud

A. Voor zijn leeftijd was hij wel vroeg kinds, ik kende hem niet van te voren, maar hij werd bij de marine wel de „singing fool" genoemd.

Verder heb ik ook van mensen, die in die tijd uit Indië overkwamen, gehoord, dat men de hemel dankbaar was, dat men hem daar kwijt was. Later heb ik admiraal *Furstner* gesproken, die tegen mij zei: ik kan mij voorstellen, dat je daarvan pleizier hebt gehad. Die mijnheer *Bosma* was er dus. Ik heb met hem gesproken en tot mijn grote verbazing vond hij het goed, dat ik hoofd van de missie werd, wat, militair gesproken, natuurlijk waanzin was. Hij grondde het voornamelijk op het feit, dat hij geen uniform had en dus geen volledig militair was. Hoe dan ook, ik heb mijnheer *Bosma,* omdat hij ouder was dan ik, zoveel mogelijk zijn gang laten gaan, maar toen hij na zoveel maanden pas één man voor de marine gevangen had, heb ik gezegd, dat ik het zelf wel zou doen. Het is natuurlijk een min of meer grappige episode geweest, maar als je het niet van de vrolijke zijde had opgevat, zou je diep rampzalig zijn geweest.

44395. De **Voorzitter:** Hoe is de recrutering begonnen?

A. Ik ben begonnen met te zeggen: ik moet eerst eens zien of het mogelijk is. De gezant heeft mij toen geïntroduceerd bij generaal *Smuts.* Die zei: ik vind het prachtig, maar wegens de inwendige politieke toestand hier kan ik je niet de minste sanctie geven. Als zij weigeren, kunnen wij niets doen. Wij hebben toen een bespreking gehad, waarbij aanwezig waren de heer *van Lennep,* die de leiding had, de toenmalige consul-generaal de heer *Daubenton,* die consul-generaal in Johannesburg was en later inspecteur van de geneeskundige dienst is geweest, en nog enige mensen. De heer *Daubenton* zei: ik geloof niet, dat het zal gaan. Ik vond echter, dat men een figuur zou slaan, wanneer men na de quaestie besproken te hebben met generaal *Smuts* en de chef van de staf zou zeggen: wij durven het niet aan. Ik heb dus gemeend om, gezien de tijdsomstandigheden, door te zetten. Het is ook doorgegaan. Het tegenvoorstel was om alleen vrijwilligers te laten opkomen. Dat vond ik unfair tegenover Canada en Amerika. Ik verwachtte daarvan moeilijkheden voor de Regering. Op grond van de Nederlandse wetgeving was men zowel in Canada als in de Verenigde Staten verplicht op te komen. In Canada wilde men echter alleen maar toestaan, dat de mensen vrijwillig in dienst gingen. Volgens de Nederlandse wetgeving was de positie echter gelijk en daarom vond ik het onbillijk, wanneer men de mensen, omdat ze toevallig in Zuid-Afrika woonden, niet zou verplichten op te komen. Wij hebben toen de Zuid-Afrikaanse Regering gevraagd ons inzage te geven van de lijsten van in Zuid-Afrika wonende Nederlanders. Er was echter niemand geregistreerd. Men had in Zuid-Afrika geen burgerlijke stand. Als men de een of andere moeilijkheid ondervindt, kan men gewoon naar een andere plaats verhuizen. Wij zijn er echter toch achter gekomen en hebben 2000 dienstplichtigen gevonden. Toen is begonnen een tegenactie van de groep-*Malan,* de Ossewa Brandwag en *Pirow.* Die hebben ons een proces aangedaan.

44396. De **Voorzitter:** Die *Pirow* heeft ook schriftelijke vragen gesteld in het Parlement, meen ik.

A. Ja, naar aanleiding daarvan heeft hij o.a. daar ook over gesproken, en gezegd, dat hij hoopte, dat de Duitsers de overwinning zouden behalen. In dat land kon je dat doen. Toen is dus een proces gevoerd, waarbij verantwoordelijk werden gesteld generaal *Smuts,* de gezant en ik, in deze geest, dat wij ons schuldig zouden maken aan het voornemen tot een soort mensenroof. Daartoe kon je dat terugbrengen. Dat proces is dus gevoerd en wij zijn vrijgesproken. Maar inmiddels was er een organisatie ontstaan, waarin een vrij groot aantal Nederlanders werkzaam was, om ons in de wielen te rijden, waarbij ze niet geschroomd hebben om processen te laten voeren tegen ons naar aanleiding van bepaalde gevallen van oproepen van dienstplichtigen, waarbij ik weet door inlichtingen, welke ik persoonlijk kreeg, dat daar die partij van *Malan* achter zat, en aan één proces 3000 pond is besteed om twee mensen buiten de dienst te houden, hetgeen echter niet is gelukt.

Er is toen ingesteld een geneeskundige keuring, waarbij het Zuid-Afrikaanse leger voor ons keurde. Ik kreeg van het Zuid-Afrikaanse leger een klein kamp in Kaapstad, dat als doorgangskamp werd gebruikt. Dan gingen er telkens kleinere groepen over per schip, omdat ik dacht, dat het in het algemeen beter was met een kleinere groep te gaan wegens het torpederingsgevaar.

De tegenpartij was zo brutaal geworden, dat zij openlijk aanstookte tot dienstweigering en toen werd die campagne als het ware gekoppeld aan een actie tegen de Zuid-Afrikaanse Regering van generaal *Smuts,* waarvan ze zeiden: het is de schuld van *Smuts* — het was hun bedoeling er een politieke beweging van te maken —, dat hier dergelijke schandelijke dingen gebeuren. Ik heb er generaal *Smuts* opmerkzaam op gemaakt, dat die actie tegen ons op zijn hoofd terecht zou komen. Hij heeft toen een besluit uitgevaardigd, waarbij dienstweigeraars zouden worden gearresteerd en gedeporteerd. Je kon ze natuurlijk niet deporteren naar Nederland, maar ze zouden op een Nederlands schip worden gezet, dat naar Suriname zou varen. Er is samenwerking verkregen met de Zuid-Afrikaanse Staatspolitie en op een goede nacht zijn 200 dienstweigeraars gearresteerd, die openlijk provoceerden; ze zijn opgepakt, naar Kaapstad vervoerd en daar opgesloten. Ik moest ze toen bezoeken en nog proberen hen te overtuigen, dat het stom was, enz. In plaats van 200, hebben we er ten slotte maar 80 te pakken gekregen, aangezien velen door de Afrikaanse politie gewaarschuwd waren. Die anderen zijn letterlijk de wildernis ingetrokken, waar ze het toen ook niet erg plezierig hebben gehad, want ze konden zich nergens vertonen. Het is toen rustig geworden en wij hebben geen last meer gehad van officiële tegenwerking. Onder leiding van *Looringh van Beeck,* die een buitengewoon goed vaderlander was en tegelijk goed Zuid-Afrikaander, een zeer krachtige figuur, is dat eerste transport overgebracht en dat is de kern geworden van de Prinses Irene-Brigade. Die zijn begin 1942 aangekomen in Engeland, een goede 100 man, allen uitgezochte mensen. Later zijn die andere contingenten gekomen, zodat er eindelijk 600 of 700 man zijn overgekomen uit Zuid-Afrika. Toen mijn taak was afgelopen, althans dat vond ik, heb ik willen teruggaan en ben ik ook teruggekomen.

44397. De **Voorzitter:** Men kan dus wel zeggen, dat de houding van de Zuid-Afrikaanse Regering gunstiger voor ons is geweest dan die van de Canadese Regering, want de Zuid-Afrikaanse Regering heeft er in toegestemd, dat de dienstweigeraars werden gearresteerd, hetgeen men in Canada niet heeft gedaan!

A. Ja, maar in Canada was het niet zó, dat er een actie van de bevolking tegen de Regering was.

44398. De **Voorzitter:** Er is in het Parlement ook wel iets gebeurd!

A. Ik zal u aan de hand van een krant eens laten zien, wat er in Zuid-Afrika gebeurde.

(Getuige overhandigt de Voorzitter een courant.)

Onze werkzaamheden vormden daar lange tijd het meest belangrijke nieuws op de gehele voorpagina. De krant, die ik u gegeven heb, is de Transvaler, het blad van *Malan,* de leider van de anti-*Smuts*-partij. Ik heb nog meer van dergelijke kranten; ik wil ze u gaarne tijdelijk ter inzage geven, maar wilde ze wel gaarne terug hebben.

De **Voorzitter:** De commissie zou dit zeer op prijs stellen.

A. Toen de dienstweigeraars opgepakt werden, schrokken de vrouwen zich een ongeluk. Zij hebben in Pretoria het gezantschap

belegerd en zijn er gaan kamperen in de tuin van het gezantschap. Dat is een buitengewoon onverkwikkelijke geschiedenis geworden. In plaats, dat de gezant de mensen er uit heeft laten zetten, heeft hij dit niet gedaan, doch pas na één of twee dagen. Dit heeft onze naam niet veel goed gedaan.

44399. De **Voorzitter:** Er is ook wel gezegd, dat de Nederlandse instanties barbaars optraden tegen de vrouwen van dienstweigeraars.

A. Daar is niets van waar!
In Kaapstad hebben zij hetzelfde geprobeerd te doen. Daar zat de heer *van Swinderen*. Daar zijn zij direct het consulaat uitgezet.

44400. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe heeft de heer *van Swinderen* het aangepakt?

A. In de eerste plaats kon hij uitstekend met de mensen opschieten. Ik wil in dit verband gaarne een goed woord voor de heer *van Swinderen* doen.

44401. De **Voorzitter:** Hoe is het met de heer *Bosma* gegaan?

A. Droevig. Ik heb een rapport over *Bosma* moeten uitbrengen. Hij heeft zich op een feestavond ter gelegenheid van het vertrek van dienstplichtigen opgewonden tegenover een sergeant, die hij een slag in het gelaat gegeven heeft. De man had zich keurig gedragen. Het is zó hoog gelopen, dat de politie is gekomen, de schout-bij-nacht bij de arm genomen heeft en uit de zaal verwijderd heeft.
Ik heb hem de volgende dag bij mij laten komen en gezegd, dat dat niet ging. Hij vond het niet zo erg, hij had al excuus gemaakt. In dit opzicht heeft de gezant mij volkomen gesteund. Ik heb een rapport over de zaak aan de Minister van Oorlog geschreven.
Ik heb de heer *Bosma* gezegd, dat hij ontslag moest vragen. Hij zei: ik doe het niet. Toen heb ik gezegd: dat ik dan zou moeten zorgen, dat hij het kreeg. Na enige tijd besloot hij echter zelf ontslag te vragen. Hij heeft niet veel kwaad gedaan, maar in het geheel geen goed, in het bijzonder militair niet. Ze noemden hem in Zuid-Afrika „the old lady" en dat was nog vriendelijk uitgedrukt.

44402. De **Voorzitter:** Ik wil u thans gaarne in de gelegenheid stellen iets over de heer *van Swinderen* te zeggen.

A. Hij was, geloof ik, gezantschapssecretaris, maar hij was als consul in Kaapstad aangesteld en daar werd hij door de Nederlandse kolonie zeer geappreciëerd, en te recht, want hij deed niets dan goeds. Hij deed verder veel goed werk voor onze zaak bij de Engelsen. Hij was, wat de Regeringspartij betreft, volkomen onverdacht en hij had zoveel invloed bij de tegenstanders van de *Smuts*-partij, dus de aanhangers van *Malan*, dat, wanneer de redacteur van het blad van de *Malan*-partij, een zekere mijnheer *Leyds*, een bepaald artikel wilde plaatsen, hij van te voren aan *van Swinderen* vroeg of deze het erg vond, als het werd opgenomen. Wanneer deze dan vond, dat het niet wenselijk was, dan gebeurde het ook niet. Op *van Swinderen* dreef de Hollandse naam en alles wat bedorven werd, werd weer goed gemaakt door *van Swinderen*. Ik heb van generaal *Pierre de Villiers*, in die dagen een nationale held, omdat hij enige steden in Noord-Afrika heeft veroverd, vernomen, dat hij, alsook de Zuid-Afrikaanse Regering, hem zeer apprecieerde. Later is de heer *van Swinderen* naar New York overgeplaatst, om welke reden is mij onbekend. Ik weet wel, dat er een hoop onaangename dingen over hem zijn gezegd. Ik kwam de drie maanden vóór mijn vertrek iedere maand een dag of tien in Kaapstad en heb dus van nabij kunnen meemaken, dat hij uitstekend werk heeft gedaan.

44403. De **Voorzitter:** Heeft hij altijd de volle medewerking van de gezant gehad?

A. Neen.

44404. De **Voorzitter:** Ik zou daarover gaarne iets meer horen.

A. Het is moeilijk hierover iets meer te zeggen zonder dat men de ervaring van de persoon van *van Lennep* heeft, die ik heb en die iedereen heeft, die met hem heeft omgegaan. Het is een man, die er de nadelen van ondervond op een post geplaatst te zijn, waarvoor hij niet geschikt was. Ten eerste niet wat betreft zijn verstandelijke vermogens. Hij heeft, voor zover mij bekend, met goed gevolg vijf klassen van het gymnasium gevolgd. Hij is bij het bankiershuis Hope & Co. in Amsterdam geweest. Dat ging niet en toen is hij diplomaat geworden. Hoe, is mij onbekend, maar het is gebeurd. Hij kwam na enige jaren op een van de allermoeilijkste posten, die er in die tijd bestonden, nl. in Zuid-Afrika, waar door de Nederlandse Regering een politiek werd gevoerd, die hierop neerkwam, dat men trachtte zo vriendelijk mogelijk om te gaan met de stamverwanten en met het Engelse element zo voorzichtig mogelijk om te gaan. Daarbij kwam, dat toen wij nog niet in oorlog waren, aan Nederland, dus aan *van Lennep*, opgedragen was de belangen van de Duitsers in Zuid-West-Afrika te behartigen. Dat was natuurlijk volkomen in orde. Hij heeft dat zelf niet gedaan, maar heeft daar de heer *Daubenton* naar toe gestuurd. Die heeft dat voortreffelijk gedaan, ook voor Nederland, en hij wist daar buitengewoon belangrijke informaties voor Nederland te weten te komen.

44405. De **Voorzitter:** Woont hij nog in Nederland?

A. Hij woont op het ogenblik in Abessynië, meen ik. Hij is misschien daar weer vervangen, maar is op het ogenblik, meen ik, toch bij het Rode Kruis.
De heer *van Lennep* moest toen volgens het beleid van de Nederlandse Regering vooral goede betrekkingen met *Malan* en *Herzog* onderhouden. Alle mogelijke mensen van deze richting werden op het gezantschap geregeld ontvangen. Toen kwam Nederland in de oorlog en velen dezer lieden waren hevig anti-*Smuts* en anti-Brits, zelfs pro-Nazi. Plotseling konden deze personen natuurlijk niet meer worden ontvangen als vroeger en vonden zij dit onaangenaam, terwijl degenen, die *Smuts* en het Britse Rijk van harte waren toegedaan, deze verandering van houding met voorzichtigheid bekeken. Daardoor is de heer *van Lennep* in een ongelooflijk moeilijke positie gekomen, die een scherpzinnig man ook hoofdbrekens gekost zou hebben om er tussenuit te komen. Hij was m.i. niet met hart en ziel in het begin van de oorlog en vóór die tijd zeker niet aan de kant van de geallieerden. Maar dat waren er meer, dus dat was niet zo bijzonder. Wij waren toen neutraal in die tijd. Hij was geheel opgevoed daarin. De Duitse invloed in Zuid-Afrika was enorm groot. Was doordrongen en werd als het ware vertegenwoordigd door de Ossewa Brandwag, een soort N.S.B. Dan was er *Pirow*, in 1939 Minister van Oorlog, wiens vrouw met een grote swastika op haar hoed durfde te komen op een officieel feest in het begin van de oorlog. Verder waren er nog *Malan* en *Herzog*, die tegen deelname aan de oorlog tegen Duitsland waren. Men kan dus begrijpen hoe moeilijk die hele positie daar was. Nu is *van Lennep* daarbij niet de man, die leiding kan geven; hij was b.v. niet in staat een eigen redevoering te maken, dat moest iemand anders doen. Hij hing dus af van anderen. Hij moest eigenlijk iedereen tegen iedereen uitspelen. Kreeg hij een sterke man aan boord, zoals *Bosch van Drakesteyn*, die zeer anti-Duits was, dan liep dat uit op moeilijkheden. Deze was ook persoonlijk niet bang, maar de gezant had een ontzettend bange natuur. Velen hadden de indruk, dat hij zich in zijn strijd tegen bepaalde personen van unfaire middelen bediende. Hij had een bijzonder slechte naam, hij was niet the right man in the right place. Er is herhaaldelijk van Zuid-Afrika uit getracht om iemand anders te krijgen, maar dat is nooit gebeurd, omdat de Minister van Buitenlandse Zaken hem blijkbaar goed genoeg vond.

44406. De **Voorzitter:** Hoe was zijn beleid in engere zin ten opzichte van de recrutering, of liet hij alles aan u over?

A. Hij liet vrijwel alles aan mij over. Natuurlijk nam hij een actief aandeel, wanneer de werkzaamheden op het niveau en tot de competentie van de gezant behoorden. Hij kwam wel redevoeringen houden bij het vertrek van de eerste troepen, maar zijn populariteit was zeer gering. Bij het eerste transport liep de helft van de kerels weg. Toen hij later aan boord kwam, stonden zij allen aan bakboord en gingen allen naar stuurboord.

44407. De heer **Posthumus:** Verleende hij bij uw contact met de Zuid-Afrikaanse Regering actieve steun? Zorgde hij, dat u geïntroduceerd werd, dat alles goed liep?

A. Hij heeft mij wel geïntroduceerd.

44408. De heer **Posthumus:** Deed hij dat van harte?

A. Dat weet ik niet. Hij deed nooit iets van harte.

44409. De heer **Posthumus:** Hij was niet spontaan in zijn steun aan u?

A. Neen.

44410. De **Voorzitter:** Waaruit bestond de taak van de militaire missie?

A. Ik geloof, dat ik een instructie bij mij heb, alsmede een rapport betreffende de redenen, waarom slechts een betrekkelijk gering aantal dienstplichtigen kon worden getransporteerd.

44411. De **Voorzitter:** Een van de redenen was, dat er verschillende emigranten onder waren, die onvoldoende bestaansmogelijkheid in Nederland hadden gehad en daarom geëmigreerd waren.

A. Gedeeltelijk waren deze dingen geheel ten onrechte, zoals de mensen het niet goed zien, wanneer zij het de Regering kwalijk nemen, als er werkloosheid heerst.
Aan de andere kant heb ik paspoorten gezien, waarin met rode inkt stond geschreven, dat de houder nooit om hulp mocht aankomen bij een Nederlandse consul, terwijl hij toch nog Nederlander en Nederlands dienstplichtige was.

44412. De **Voorzitter:** Wie had dat er in geschreven?

A. Ik meen de secretarie van Voorburg.

44413. De heer **Posthumus:** Maar geen Zuid-Afrikaanse autoriteit?

A. Neen.

44414. De heer **Posthumus:** Ook geen Nederlandse consul?

A. Neen, het was door een instantie in Nederland er in geschreven.

44415. De **Voorzitter:** Is het juist, dat verschillende personen, die in aanmerking voor recrutering kwamen, liever in het Zuid-Afrikaanse leger wilden dienen?

A. Ja.

44416. De **Voorzitter:** Wat was daarvan de reden?

A. De eerste reden was, dat zij Zuid-Afrikaan wilden worden. Het is te begrijpen, dat deze mensen, toen zij zich verplicht zagen voor dienstneming in het Nederlandse leger op te komen, veel liever in het Zuid-Afrikaanse leger als vrijwilliger dienst namen, wat velen ook gedaan wisten te krijgen. In het bijzonder in het begin van de oorlog kon men voor geld veel gedaan krijgen. Voor vijf pond kreeg je een commissie als officier en voor drie pond als onderofficier. Men kon op deze wijze gedaan krijgen, dat men in b.v. Pretoria kon blijven. Er waren er echter ook ruim honderd, die actief hebben deelgenomen aan de strijd in Noord-Afrika en die er niets voor gevoelden om naar Engeland te gaan, waar niet gevochten werd. Er moet een archief van de militaire missie in Zuid-Afrika zijn. U zult daar alle stukken uit die tijd vinden. Ik denk, dat het op het Ministerie van Oorlog is. Ik kreeg in Pretoria eigen inlichtingen. Zo waren mij van een advocatenkantoor, waar de dienstweigeraars hun zaak in behandeling gaven, de kosten bekend. Daaruit bleek mij, dat men voor twee arme metselaars £ 3000 over had, om een proces tegen de voor de oproep verantwoordelijke personen te voeren. Men had allerlei voorwendsels. Zo beriep de dienstplichtige *Sikkel* zich op zijn oom, Minister-President *Gerbrandy*, om uit de dienst te blijven. Hij kreeg echter van zijn oom bericht, dat deze zich er niet mede wenste te bemoeien. *Sikkel* is toen naar Suriname gezonden.

44417. De **Voorzitter:** Hij heeft later zijn bezwaren tegen dienstneming laten varen?

A. Ja, maar hij is eerst naar Suriname gegaan.

44418. De **Voorzitter:** Het behoorde volgens de instructie in de eerste plaats tot de taak van de militaire missie om propaganda te maken. Hoe hebt u dat gedaan?

A. Redevoeringen houden. Ik ben toen „gestenigd". Dat beseft men hier niet voldoende, maar in Zuid-Afrika, vanaf het ogenblik, dat wij in oorlog waren aan de kant van Engeland, keerde 40 of 45 % van de bevolking zich tegen ons. Daar is b.v. geweest een propagandavergadering in Johannesburg, waar ongeveer 1500 mensen waren; dat is een onafgebroken reeks van interrupties en onaangenaamheden geweest en na afloop stonden ze klaar om mij buiten het gebouw op te wachten.

44419. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waren dat allemaal Hollanders, die daar waren?

A. Ja, grotendeels, maar versterkt door het rapalje.

44420. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hadt u die vergadering bijeengeroepen per advertentie?

A. Ja, met een advertentie, dat er voor de Hollanders een propagandavergadering zou worden gehouden, waarop niet gesproken werd over dienstneming.

44421. De **Voorzitter:** Is u de gehele Republiek Zuid-Afrika doorgegaan?

A. Ik was gedetacheerd in Pretoria. Johannesburg is daar maar een uur vandaan. Ik ben in Kaapstad, Durban, Bloemfontein geweest en Kimberley, heb daar met de autoriteiten gesproken en op vergaderingen en ik heb ook geregeld voor de radio gesproken.

44422. De **Voorzitter:** Was uw ervaring in alle plaatsen dezelfde? Was overal de stemming anti-Nederlands?

A. Ja; althans bij deze bepaalde categorie; degenen, die daar waren, waren Hollanders, die er waren gekomen als werklozen, die daar dus de mogelijkheid gekregen hadden van een bestaan en die zich ineens er voor geplaatst zagen, dat zij dat bestaan moesten opgeven en moesten gaan vechten voor een land, waarvoor zij niets meer over hadden. Zij kwamen met hun bezwaar: Holland is niet in staat geweest ons eten te geven; waarom zouden wij voor Holland vechten? Daarnaast waren er, die er politieke munt uit sloegen, dat waren de *Malan*-mensen, *Pirow*, enz. Dat die mensen zo zijn geworden, is ook hieruit te verklaren: dat waren vrije mensen, veel timmerlieden, handwerksmensen enz., die naar Zuid-Afrika waren gekomen, die geen Engels kenden en de enige personen, met wie zij konden spreken, waren die Afrikaans sprekende elementen en dat deel was anti-Engels en anti-*Smuts;* die waren dus tegen de Regering.
Prachtig, als men zo samen kan kankeren. Het werd een nauwe band. Toen de mensen zich tegenover dezelfde vijand geplaatst zagen, steunden zij elkaar als geen ander. Vele Hollanders waren ook zeer goed, vnl. de kinderen van degenen, die vroeger gekomen waren, in de tijd van *Kruger*. Er waren mensen, die na de vorige oorlog gekomen zijn en een prachtige carrière hadden gemaakt. Die waren er niet heengegaan in de omstandigheden, waaronder die mislukten uit Nederland er heengegaan waren.
Oorspronkelijk werd gezegd: als u geld verdient, moet u ons de reis terugbetalen.
Er waren mensen, die dat niet wilden doen, die daartegen ernstige bezwaren hadden.
Op een van de vergaderingen, ik meen in Johannesburg, zeide een man tegen mij: ik heb in 1939 in Holland zoveel maanden gevangengezeten, omdat ik een naburig Staatshoofd, *Hitler*, had beledigd; die zelfde mensen wensen nu, dat ik tegen *Hitler* ga vechten.
Ik heb geantwoord: de Nederlandse Regering zal de eerste zijn om u nu gelijk te geven; ga naar Londen, ga hun dank in ontvangst nemen.
Zij werden opgestookt door de *Malan*-mensen. Het is voorgekomen, dat op een avond in alle bioscopen in Pretoria brandbommen werden gegooid, dat er een bomaanslag werd gepleegd op de electrische leiding van de mijnen, waardoor 22 mijnen een paar dagen niet konden werken. Dergelijke rare toestanden heersten er; er waren twee partijen, één voor de Duitsers en één voor de Engelsen.
Ik heb later niet veel steun van de gezant gehad; hij liet vrijwel alles aan de Militaire Missie over.

44423. De **Voorzitter:** Tegenover die oppositie stond toch wel de grote steun van de Regering zelf?

A. Natuurlijk, van *Smuts*.

44424. De **Voorzitter:** Dat woog daar wel tegenop?

A. Ja. Ik geloof overigens, dat het resultaat van de recrutering waarlijk niet zo gek is geweest. Wanneer u het vergelijkt met Canada en de Verenigde Staten, slaat Zuid-Afrika een goed figuur.

44425. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoeveel hebt u er tot het leger gebracht?

A. 600 à 700. Dat is niet zo slecht, als men er rekening mede houdt, dat er op de 2000 1000 moesten worden afgekeurd in ver-

band met de eisen van de moderne oorlogvoering en dat wij er 400 moesten afstaan, die men in de industrie niet kon missen. Ik ging één keer in de week spreken met de director-general of manpower, die besliste of de mensen weg moesten. Dat was een heel prettige discussie omtrent de vraag of het van belang was, ja dan neen, of zo iemand in Zuid-Afrika bleef. Daarbij ondervond ik de grootst mogelijke medewerking.

44426. De **Voorzitter:** Volgens de betreffende gegevens zouden 2300 Nederlanders zijn opgeroepen, waarvan er 1400 zijn goedgekeurd. Er zijn er ongeveer 900 afgekeurd.

A. Ongeveer 1000.

44427. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de keuringseisen en de keuring zelf?

A. De keuring zelf werd verricht door het Zuid-Afrikaanse leger. Ik kreeg de keuringsrapporten. Als ik dacht, dat er iets niet in orde was, bekeek ik het zelf of gaf ik opdracht, dat er nog iets bijzonders moest gebeuren.

44428. De **Voorzitter:** Wat bedoelt u met de uitdrukking „niet in orde"? Bedoelt u daarmede, dat er sabotage was?

A. Zo langzamerhand wisten wij wel waar die vandaan kwam.

44429. De **Voorzitter:** Heeft zich dat in grote omvang voorgedaan?

A. Wel pogingen tot omkoping, maar aangezien het ook voor Zuid-Afrikaanders zelf gebeurde, konden wij er moeilijk veel aanstoot aan nemen. Wij konden er achter komen door zelf te keuren.

44430. De **Voorzitter:** Onder deze omstandigheden zal er ook wel een strenge onderscheiding naar politieke betrouwbaarheid zijn geweest.

A. Ja.

44431. De **Voorzitter:** Wie verrichtte deze?

A. Dat lieten wij door de Zuid-Afrikaners doen. In de bepalingen van de oproep stond, dat men politiek betrouwbaar moest zijn. Wanneer men dan opzettelijk kwam vertellen, dat men politiek onbetrouwbaar was, zat je met de moeilijkheden. Wij hebben toen weten door te drijven, dat zij, die zeiden, dat ze politiek onbetrouwbaar waren, aan de Staatspolitie konden worden opgegeven. We waarschuwden de mensen, dat zij anders bij de Staatspolitie zouden worden aangegeven en in een interneringskamp zouden komen. Wij hebben in het begin de mensen, die politiek onbetrouwbaar waren, moeten laten lopen. Zij waren actief bezig tegen ons te werken en toen hebben wij hen laten oppakken als dienstweigeraars.

44432. De **Voorzitter:** Werden deze dienstweigeraars gevonden in een bepaalde groep of kwamen ze uit een bepaalde landstreek?

A. Uiteraard kwamen de meesten uit de steden, want daar werden ze van te voren bewerkt. Van een bepaalde groep was eigenlijk geen sprake.

44433. De **Voorzitter:** Was het om principiële, om politieke of om persoonlijke redenen, dat men dienst weigerde?

A. De voornaamste reden was, dat ze niet wilden. Iemand als *Sikkel* schreef grote stukken, waaruit moest blijken, dat dienstneming niet overeenkwam met zijn godsdienstige overtuiging. Dit kon echter worden weerlegd. Als politieke reden gaven zij aan, dat zij anti-Engels en pro-nazi waren, maar daarmee is men gauw opgehouden. De voornaamste reden was echter, dat ze er geen zin in hadden. De mensen waren naar Zuid-Afrika getrokken, hadden daar een bestaan gevonden, kinderen gekregen en moesten nu vechten voor een land, dat zij vergeten waren. Er werd ook veel invloed door de vrouwen uitgeoefend. Er is er een geweest, die voor zijn vrouw is gevlucht. Hij was sergeant bij de artillerie. Zijn vrouw wilde hem niet laten gaan. Op het laatste ogenblik hebben wij hem naar Kaapstad gezonden, waardoor zij te laat kwam om hem bij zijn jas te pakken.

44434. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wilde hij wel graag?

A. Ja, maar zij was van de Ossewa Brandwag, een pro-nazi organisatie. Dat hij in dienst ging, gaf al moeilijkheden, maar dat hij overzee werd gezonden, deed de deur dicht.

44435. De **Voorzitter:** Er zullen natuurlijk wel moeilijke gevallen zijn geweest ten gevolge van het feit, dat sommigen zich een goed bestaan hadden opgebouwd en nu overzee moesten.

A. Ik gaf in dat geval uitstel, soms wel 1½ jaar, om de zaken in orde te brengen. Daar waren wij zeer billijk mede, als de mensen van goede wil waren, maar uitlegden: Mijn gehele bestaan gaat te gronde.

44436. De **Voorzitter:** Moest u daarvoor toestemming vragen van de Regering in Londen?

A. Neen, die bemoeide zich er niet mede. Ik stuurde afschrift van mijn correspondentie.

44437. De **Voorzitter:** Heeft de Regering zich ook in een of andere vorm daadwerkelijk bemoeid met de recrutering? Heeft zij u bepaalde instructies gegeven in bepaalde concrete situaties?

A. Wel eens. Als er een twijfelgeval was, ging de gezant in code telegraferen naar Londen. Dan hoorde ik na enige tijd of hij had geïnformeerd en of het goed was en dan was het eigenlijk altijd goed. Direct kreeg ik er niet veel last mee. Wel hield ik de Regering zorgvuldig op de hoogte van wat er gebeurde, maar ik stond er buiten.

44438. De **Voorzitter:** U stond toch onder de gezant?

A. Ja, maar dat hebben wij toen geredresseerd.

44439. De **Voorzitter:** U stond eigenlijk onder het Ministerie van Oorlog?

A. Ik stond onder het Ministerie, maar mijn correspondentie moest allemaal lopen over de gezant. Daartegen heb ik wel eens gezondigd en daarover ben ik wel eens ernstig berispt, maar dat moest wel in sommige gevallen.

44440. De **Voorzitter:** Had u de beschikking over een kazerne?

A. Wij hadden alleen een klein kampje, dat wij eigenlijk voor niets kregen van Zuid-Afrika, in tegenstelling tot wat in Canada gebeurde, waar de opleiding in een kazerne plaats vond, wat ontzaglijk duur was. Ik heb gezegd: de gehele opleiding moet in Engeland gebeuren; laten wij zien, dat wij die in Engeland krijgen. Die weg is uitgestippeld, ze konden in Kaapstad bijeenkomen, daar drie, vier dagen of een week blijven en dan vertrekken. Dat liep heel goed. Ik had daar een paar instructeurs, die hen zover brachten, dat zij konden salueren en wat rondstappen en marcheren. Een dag te voren was er des avonds een feestje of een bijeenkomst met de familie en des middags een soort parade van ongeveer een man of 60. Ze waren dan erg trots, als ze heel mooi konden marcheren. Velen waren vroeger ook al in dienst geweest. Wanneer je die mensen zo wilde oefenen, dat zij wat waard waren, moest je zulke geweldige uitgaven gaan doen, dat dat waanzin was. Aangezien die missie in heel goede betrekking stond tot Zuid-Afrika, hebben ze ons een kamp ter beschikking gesteld met tenten, voeding, enz.

44441. De **Voorzitter:** Moesten de recruten een bepaalde graad van geoefendheid hebben voordat zij werden weggezonden of hing dat af van de scheepsgelegenheid?

A. In Canada hebben ze getracht die mensen een zekere geoefendheid bij te brengen, maar dat duurde lang en waarom zouden wij die mensen, die goed bevonden waren om weg te gaan, zo lang houden? Het was mijns inziens het beste hen zo spoedig mogelijk weg te sturen naar een omgeving, waar ze met andere Hollanders goed konden worden geoefend en waar een groter verband was.

44442. De **Voorzitter:** Had u verschillende recruteringsbureaux in verschillende steden of werd alles centraal geregeld?

A. Het centrale bureau was in Pretoria en verder waren er consuls, dus ik heb geen aparte bureaux opgericht. In Johannesburg was daarvoor een aparte man, die dat deed. Iemand, die daar toch werkzaam was, nam de afdeling militairen onder toezicht van *Daubenton*. In Kaapstad was het de heer *van Swinderen*, in Durban de toenmalige consul.

44443. De **Voorzitter:** Vielen de Zuid-Afrikaners, die oorspronkelijk Nederlander waren geweest, er ook onder?

A. Neen, wanneer zij de Zuid-Afrikaanse nationaliteit bezaten, hadden wij geen rechten. Daarom probeerden zij allen zo gauw mogelijk de Zuid-Afrikaanse nationaliteit te krijgen. Ik heb de Regering gevraagd dit stop te zetten — hetgeen geschied is —, omdat ik merkte, dat de enige bedoeling was er tussenuit te draaien.

44444. De **Voorzitter:** Hebt u ook hinder gehad van desertie, wanneer zij opgekomen waren?

A. Neen, dan kwamen zij het kamp niet uit.

44445. De **Voorzitter:** Waren er ook andere militaire missies in Zuid-Afrika?

A. Ja, maar niet voor de recrutering. Generaal *Smuts* heeft gezegd: Ik heb met jullie zulk een last gehad, ik doe het niet met anderen.
De Belgen en Fransen hebben het geprobeerd, maar het ging om zulk een klein aantal, dat het geen zin had.

44446. De **Voorzitter:** Had u geregeld contact met de andere militaire missies?

A. Ja, ik woonde aan huis bij de sous-chef van de Engelse militaire missie.

44447. De **Voorzitter:** Van welke aard was het contact? Had u onderling besprekingen?

A. Ik ondervond alle mogelijke medewerking van hen. Het was een vriendschappelijke verhouding geworden. Ik woonde er met *Reuhl.*

44448. De **Voorzitter:** Was er ook een militaire commandant van de recruten?

A. Ja, altijd degene, die met het volgende transport zou weggaan, terwijl er drie man op het bureau werkten. Het bureau bestond uit een chef en zijn adjudant, luitenant *Reuhl.* Degene, die met het volgende transport zou weggaan, wist drie maanden van te voren, welke mensen er waren. Hij voerde alle correspondentie met hen. Als de mensen in Kaapstad kwamen, kende hij hen goed. Intussen zat de man voor het volgende transport al weer bij mij en maakte het volgende klaar.

44449. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er een keer een transport is verongelukt.

A. Ja, daarvan was luitenant *Reuhl* de commandant. Zij zijn op de normale wijze ingescheept, maar het was een alleen varend schip. Er voeren alleen varende schepen, die theoretisch snel genoeg waren voor duikboten en die een snelheid van 18 knopen hadden. Zij waren echter nooit schoongemaakt. Door de aanwas voeren zij niet harder dan 13 tot 14 knopen en vele werden getorpedeerd.
Luitenant *Reuhl* is aan boord gegaan met 55 man. Zij zijn ten westen van Ierland getorpedeerd. Het is een heel tragische geschiedenis geweest. Er is één Hollands zee-officier van afgekomen. Van het geheel zijn er 50 mensen gered.
Er waren ook nog vrouwen aan boord, die naar haar man in Engeland gingen.

44450. De **Voorzitter:** Ik zou het op prijs stellen, wanneer u nog iets nader zou willen ingaan op de quaestie van de rechtstreekse correspondentie tussen de Minister van Oorlog en u. Waarom hebt u rechtstreeks met de Minister van Oorlog gecorrespondeerd?

A. Omdat ik merkte, dat de gezant achter mijn rug om correspondentie voerde met zijn Ministerie, welke correspondentie werd doorgegeven aan het Ministerie van Oorlog, waardoor van mijn werk een verkeerde indruk werd gegeven en waardoor er, wat de dienst betrof, tegen mij maatregelen zouden kunnen worden genomen, die niet in het belang van de zaak waren.

44451. De **Voorzitter:** Kwam het voor, dat correspondentie, van u afkomstig en bestemd voor de Minister van Oorlog, werd onderschept?

A. Dat is een slimme vraag. Daarvoor zou men zeker moeten weten . . . . Hoe zou ik het eigenlijk kunnen weten?

De **Voorzitter:** U zoudt kunnen zeggen: ik vermoed het.

A. Ik heb alle reden om het aan te nemen. Dat maakte natuurlijk de samenwerking niet prettig. Het was een klacht, die ook door anderen werd geuit. Ik heb reden aan te nemen, dat particuliere correspondentie van mij werd geopend.

44452. De **Voorzitter:** Kwam het omgekeerde ook voor, nl. dat brieven van de Minister van Oorlog, voor u bestemd, u niet bereikten?

A. Ik heb er mij wel eens over verbaasd, waarom de brieven niet aankwamen. Meer zou ik niet willen zeggen.

44453. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De persoonlijke verhouding was dus ook niet goed.

A. Op het laatst was het zelfs zo, dat wij elkaar niet meer zagen. Ik heb zelfs een jonge man als luitenant *Reuhl* moeten zeggen: je moet beleefder tegen de gezant zijn. Wij weten allemaal wat voor een persoon het is, wij zien allen, dat vele dingen verkeerd zijn, maar u moet toch beleefd blijven.

44454. De **Voorzitter:** U zegt: u zoudt liever niet meer willen vertellen. Wat kúnt u meer vertellen?

A. Ik meen toch het recht te hebben te zeggen: Ik acht het ongewenst. U begrijpt, dat in die zaak de heer *van Lennep* veel critiek op zich geladen heeft. Dat weet ieder. Maar ik zit hier alleen voor zover het verband houdt met de recrutering. Als zodanig is mij gevraagd te getuigen.

De **Voorzitter:** Volgens artikel 20, lid 2, van de Enquêtewet heeft de commissie het recht om alles te vragen. Ik vind dit wel een belangrijke quaestie.

A. Inderdaad, dat is het.

De **Voorzitter:** De Enquêtecommissie heeft mede tot taak om die dingen na te gaan.

A. De quaestie is of het belang van de Staat er mede gemoeid is om dit te verzwijgen of niet.

De **Voorzitter:** U kunt natuurlijk zeggen, dat u meent, dat een bepaalde mededeling in strijd is met het landsbelang.

A. Dus u stelt mij de pertinente vraag om iets mede te delen, waaruit zou blijken, dat de heer *van Lennep* door de Zuid-Afrikaanse Regering niet geapprecieerd werd. Kunt u deze vraag niet meer in strikte vorm stellen?

De **Voorzitter:** Ik zou willen vragen, dat u mededeelt, wat u liever niet zoudt willen mededelen.

A. Het was heel moeilijk samen te werken met iemand, die zo weinig het vertrouwen ook had van de Zuid-Afrikaanse Regering. Wanneer ik u namen zou noemen van wie mij dat persoonlijk hebben gezegd, zijn dat hoge ambtenaren, die mij in vertrouwen die mededeling hebben gedaan. Daar kan ik toch moeilijk mededeling van gaan doen in een commissie, waarvan toch is gezegd, dat er een openbaar rapport zal worden gepubliceerd.

De **Voorzitter:** Gaat u maar zover als u meent te kunnen gaan.

44455. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De heer *van Lennep* is toch niet meer in Zuid-Afrika aanwezig!

A. Hij is op het ogenblik gezant in Denemarken.

44456. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** En waren die ambtenaren Zuid-Afrikaanse ambtenaren?

A. Ja, maar dat zijn ambtenaren van zodanige standing, dat zij het hoogst onaangenaam zouden vinden, wanneer hun vertrouwen zou worden beschaamd, doordat ik dit hier verder ging vertellen.

De **Voorzitter:** Gaat u maar zover als u meent te kunnen gaan.

A. Dan kan ik b.v. zeggen, dat een van de hoogleraren van de hogeschool in Zuid-Afrika mij een brief heeft meegegeven, omdat hij deze niet durfde te versturen, voor de heer *Beelaerts van Blokland,* waarin hij deze dringend verzocht zijn invloed aan te wenden

opdat die mijnheer, op wie hij een critiek gaf, welke zeer scherp was, en die gezant was, ontheven zou worden van zijn taak. Er is een Zuid-Afrikaans generaal, die mij heeft gezegd, toen ik wegging: als je enige invloed kunt oefenen en je spreekt b.v. eens met de Koningin, zeg dan: we are fed up with that man. U begrijpt, hoe moeilijk het was in die omstandigheden met zo iemand mooi weer te spelen.

Een ander ding is het volgende.

Toen ik geroepen werd en zat te praten bij de Zuid-Afrikaanse Staatspolitie, zat er ook iemand uit Londen van de inlichtingendienst en werd mij plotseling in een zakelijk gesprek de volgende vraag gesteld: wat denk je van de politieke betrouwbaarheid van jullie gezant?

Ik heb daarop geantwoord: dat vind ik een heel unfaire vraag.

Daaruit voelt u, hoe deze man beschouwd werd en dat ik van hem niet veel steun kreeg.

In het begin kon ik geen passe-partout krijgen voor het militaire hoofdkwartier. Ik had het herhaaldelijk gevraagd; het moest over de heer *van Lennep* lopen, maar er kwam niets van. Toen ik het de chef staf zelf vroeg, zeide hij: sta jij onder *van Lennep?*

Ik antwoordde: neen, onder de Minister van Oorlog, waarop hij tegen een ondergeschikte zeide: wilt u direct een passe-partout voor kolonel *Koch* geven.

44457. De **Voorzitter:** Dat heeft toch ook zijn invloed gehad op de recrutering? Wanneer u ambtelijke correspondentie had, die het onderwerp recrutering behandelde, en er kwam stagnatie door de houding van de gezant, dan is dat iets, dat zijn invloed heeft doen gelden op de recrutering?

A. In elk geval heeft het met de recrutering zijdelings te maken. Nadat deze zaak opgelost werd, heb ik nooit meer enige last met het Zuid-Afrikaanse leger gehad.

44458. De **Voorzitter:** Wanneer u een categorisch antwoord moet geven op de vraag of u altijd de volle medewerking van de gezant hebt gehad bij de vervulling van de taak, die u door de Regering in Londen was opgedragen, wat is dan uw antwoord?

A. Niet altijd de volledige medewerking.

44459. De **Voorzitter:** Hoe lang heeft de recrutering in Zuid-Afrika geduurd?

A. Het is omstreeks Augustus 1941 begonnen. Langzamerhand zijn de mensen opgeroepen. Ik geloof, dat het laatste transport in 1943 is weggegaan.

44460. De **Voorzitter:** Wie heeft na uw vertrek de leiding van de recrutering gehad?

A. De toenmalige majoor *de Boer.* Hij kon heel goed met de heer *van Lennep* opschieten.

44461. De **Voorzitter:** Is majoor *de Boer* te bereiken?

A. Misschien is hij nog in Zuid-Afrika.

44462. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Weet u zijn voorletters misschien?

A. Neen, maar hij was bij de Bataafse. Hij was heel intiem met de heer *van Lennep.*

44463. De **Voorzitter:** Ligt in die mededeling een beoordeling van de qualiteit van de persoon?

A. U bedoelt, dat hij intiem met hem was? Neen.

44464. De **Voorzitter:** Wanneer bent u weer vertrokken?

A. 30 Augustus 1942. Eind September ben ik in Engeland aangekomen.

44465. De **Voorzitter:** Hebt u toen uw oude taak weer opgevat?

A. Ja.

44466. De **Voorzitter:** Is er ook nog sprake van geweest, dat u naar Canada en naar de Verenigde Staten zou gaan om daar enige leiding aan de recrutering te geven?

A. Neen, dat was vóór die tijd, nl. in Augustus 1941, en toen heb ik er voor bedankt.

44467. De **Voorzitter:** Ik meen in de stukken te hebben gelezen, dat er ook later sprake van is geweest, maar het is mogelijk, dat die geruchten u niet hebben bereikt. Eind 1942 heeft men er aan gedacht u naar Amerika te zenden.

A. Ik heb zo iets horen verluiden, maar ik heb duidelijk laten merken, dat ik in de chirurgie wilde gaan. Dit is ook gebeurd. Ik ben bij de R.A.F. gedetacheerd. Ik meende, dat ik mij daar nuttiger kon maken. Ik ben wel een halfjaar naar Amerika geweest in opdracht van de Minister van Oorlog om een verslag uit te brengen over de oorlogschirurgie.

44468. De **Voorzitter:** Heeft hetgeen u in Amerika heeft opgedaan nut voor ons leger gehad?

A. Ik meen van wel; ik ben vlak vóór de invasie in 1944 inspecteur van de Geneeskundige Dienst van de Landmacht geworden en als zodanig ben ik in Nederland gekomen, totdat men een goede opvolger in de heer *Daubenton* had gevonden. Ik ben toen met een kleine groep, waaronder een jong chirurg, twee tandartsen, een narcotiseur en twee operatiezusters naar het centrum in East Grinstead gegaan, waar vele oorlogsgewonden waren. We zouden ons daar als groep toeleggen op de plastische chirurgie om later als groep voor ons leger te werken. Wij zijn een van de laatste dagen van November vertrokken, maar de volgende dag kwam er een contra-order. De Minister deed het niet. Wij zijn toen toch gebleven, omdat het Rode Kruis ons dat door een toelage heeft mogelijk gemaakt. Het heeft in het geheel een jaar geduurd. Toen wij terugkwamen, heeft het leger ons weer tot zich getrokken. Wij hebben in Arnhem gewerkt. In Juni 1947 ben ik met ontslag uit de dienst gegaan. Anderen hebben nog enige tijd doorgewerkt, maar de groep is nu uiteengevallen. Er is iets als een kern, een begin van organisatie, als er eens iets mocht gebeuren.

44469. De **Voorzitter:** Moeten wij de reis naar Amerika beschouwen als een voorbereiding tot de terugkeer naar Nederland?

A. Ja.

44470. De **Voorzitter:** Hebt u verder nog iets mede te delen, dat van belang is voor de commissie?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

C. F. KOCH.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

HENRI GERARD WINKELMAN,

oud 72 jaar, wonende te Soesterberg,
oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht.

Hij legt de eed af als getuige en deskundige.

44471. De **Voorzitter:** Het spijt mij, dat wij, na zovele verhoren, u nogmaals moeten lastig vallen en wel over een quaestie van geringere omvang, nl. het erewoord van de officieren. Er zijn enkele officieren geweest, die hun erewoord hebben verbroken en naar Engeland zijn gegaan. De Regering in Londen heeft toen de diensten van die officieren aangenomen. Dat is dus een quaestie van Regeringsbeleid, welke de Enquêtecommissie in haar onderzoek heeft betrokken. Na de oorlog is een brochure verschenen van generaalmajoor *H. Ch. G. baron van Lawick:* „Een brandend eerevraagstuk voor onze weermacht". Baron *van Lawick* heeft een verzoek gericht aan de Enquêtecommissie om deze zaak nader te onderzoeken. Wij hebben ook de overtuiging gekregen, dat het inderdaad bij sommige officieren een brandend vraagstuk mag worden genoemd. Het is dus niet van belang ontbloot, dat wij hierop nader ingaan. De commissie wil u enkele dingen vragen als getuige en als deskundige en hoe uw visie is op de bepalingen, welke deze materie beheersen. Wat het eerste betreft, zou ik u willen vragen of u misschien een kort overzicht kunt geven van de feitelijke gang van zaken na de capitulatie, voor zover deze quaestie betreft. U zou b.v. kunnen beginnen met de bijeenkomst in Mei 1940, onder uw leiding, met een aantal hoge officieren, waar is besproken, of men al dan niet het erewoord zou geven.

A. In die vergadering van opperofficieren heb ik als mijn zienswijze medegedeeld, dat het niet verboden was om een erewoord aan de vijand te geven. Ik beroep mij daarvoor op de bepalingen in het Voorschrift van onze Velddienst, dat is vastgesteld door de Minister van Oorlog. In punt 635 staat:

> „Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op eerewoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn eerewoord te geven."

Dit zegt nog niets ten gunste van mijn opvatting, maar de volgende zin luidt:

> „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen."

Wanneer het verboden was om een erewoord te geven, zou het geen zin hebben om deze dwingende bepaling, om de voorwaarden na te komen, in ons voorschrift op te nemen, dus hieruit leid ik af, dat het niet verboden is om een erewoord te geven.

Een tweede quaestie is, of men hierdoor kan zeggen: voortaan ben ik bereid altijd mijn erewoord te geven, indien ik daarmede vrijheid van krijgsgevangenschap kan krijgen.

44472. De **Voorzitter:** In artikel 10 van het Haags Verdrag staat:

> „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven.".

Uw stelling is — en dit is ook de stelling van baron *van Lawick* —: wanneer het niet verboden is, is het geoorloofd.

Men leidt het geoorloofd zijn af uit de omstandigheid, dat in het velddienstvoorschrift gesproken wordt van: een erewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen.

Is het misschien ook zo, dat die bepaling daarin geplaatst is, niet omdat het erewoord bepaald toegelaten was, maar voor het geval, dat het eventueel in de wetgeving zou worden toegelaten?

A. Dat zou dus zijn het rekening willen houden met bepalingen, die misschien wel eens zouden kunnen worden vastgesteld, wat echter bij onze voorschriften niet gebruikelijk is. Deze zijn gegrond op de meer reële basis van het werkelijk bestaande. Ik zou het bepaaldelijk abnormaal vinden, als de door u genoemde bedoeling zou hebben voorgezeten. In ieder geval geloof ik, dat het vreemd zou zijn, indien de Regering, als zij het op dat moment niet geoorloofd achtte een erewoord te geven, toch in de voorschriften een bepaling zou opnemen hoe men, ingeval men wel het erewoord geeft, zou moeten handelen. Naar mijn mening kan men uit de geciteerde alinea niet anders afleiden dan dat het geven van een erewoord formeel niet verboden is.

44473. De **Voorzitter:** De commissie heeft hieromtrent nog geen vaststaande mening, maar het is blijkbaar niet zo abnormaal, want de Regering in Londen heeft een andere gedachte gehad. De Regering in Londen heeft natuurlijk ook de bepaling uit dit velddienstvoorschrift moeten kennen. Desalniettemin stond de Regering in Londen op het standpunt, dat in onze wetgeving ten aanzien van de Koninklijke landmacht geen bepaling voorkwam, die het geven van het erewoord met zoveel woorden toestond. De redenering van de Regering is de volgende. Krachtens artikel 10 van het Haags Verdrag is het zo, dat krijgsgevangenen op erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van het land zulks veroorloven. De Regering zegt echter: de wetten van het land veroorloven het niet, want er was niet een bepaling, die het geven van het erewoord toestond. Dus mochten de officieren het erewoord niet geven, omdat het niet toegestaan was. Daarom hadden de Duitsers volkenrechtelijk geen recht deze verklaring te vragen. Mitsdien ontbrak aan de invrijheidstelling op erewoord elke volkenrechtelijke basis en kan de Regering geen enkele verplichting uit het Haags Verdrag op zich nemen.

Die redenering kan ik tot op zekere hoogte volgen, doch dan blijft de moeilijkheid van de bepaling uit het Velddienstvoorschrift. Dit geeft een aanwijzing in die richting, dat het inderdaad toegelaten was.

Wanneer echter aan de andere kant in het Haags Verdrag staat, dat krijgsgevangenen op erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van het land zulks veroorloven, dan verwacht men, dat in de wetgeving een positieve bepaling staat in die zin, dat het geoorloofd is.

A. Ik weet niet of de Regering in Londen ons Velddienstvoorschrift voor ogen had. Het lijkt mij echter zeer onwaarschijnlijk in verband met het feit, dat de toenmalige Minister een andere was dan degene, die het voorschrift heeft vastgesteld. Toen het werd vastgesteld, stonden daarin de twee alinea's, die ik citeerde. Ik kan daaruit niet anders lezen dan dat het geven van het erewoord formeel niet verboden is. Anders zouden die alinea's werkelijk geen zin hebben. Bepalingen ten aanzien van iets, dat op het ogenblik niet kan gebeuren, komen in onze voorschriften niet voor. Voor degenen, die dit voorschrift moesten toepassen, was geen andere conclusie mogelijk dan dat de mogelijkheid van het geven van het erewoord bestond.

44474. De **Voorzitter:** D.w.z. dat juridisch de mogelijkheid bestond.

A. Niet alleen juridisch, maar ook logisch redenerende.

44475. De **Voorzitter:** U staat dus op het standpunt, dat de wetten van ons land het veroorloofden?

A. Zij stonden het m.i. toe. Zij hadden het niet verboden.

44476. De **Voorzitter:** Maar dat betekent nog niet, dat het uit een ander opzicht aanbevelenswaardig is.

A. Dat is een tweede punt. Maar de beschouwing, dat Duitsland het recht niet had deze vraag te stellen, zou ik niet willen onderschrijven, want de wetten, die wij maken, gelden voor ons. Zij behoeven niet door Duitsland te worden gekend. Of wij een bepaling hebben, dat het al of niet mag, moeten degenen, aan wie het gevraagd wordt, beoordelen, maar wij kunnen niet aan de Duitsers de plicht opleggen om niets te vragen, dat wij aan onze mensen verboden hebben. Evenmin behoeven wij de Duitse wetten te kennen.

44477. De **Voorzitter:** Dit zou voortvloeien uit het Haagse verdrag. De Duitsers zouden behoren na te gaan, of daar inderdaad een dergelijke bepaling voorkomt.

A. Naar mijn smaak is dat nagaan de plicht van degenen aan wie de vraag wordt gesteld. Er staat niet, dat het niet gevraagd mag worden. Er staat: het mag niet gegeven worden.

44478. De **Voorzitter:** Ik geef u de opvatting van de Regering in Londen.

A. Ik moet u dan mededelen, dat ik het met de opvatting van de Regering op dit punt niet eens kan zijn. Ik heb in die vergadering gezegd: ik laat het aan de personen zelf over om te oordelen over de wijze, waarop zij de zaak willen aanpakken. Ik heb er bijgevoegd: ik wil de heren mededelen, dat ik het het mooiste zou vinden, als wij allemaal en corps in krijgsgevangenschap gingen. Ik heb hieromtrent echter geen bindend voorschrift gegeven, omdat mij uit gesprekken met officieren in het algemeen hoofdkwartier gebleken was, dat er bij velen een geweldige tegenstand was, ook bij de officieren, die oorspronkelijk mijn gevoelen ook waren toegedaan, maar die daarna, toen er enige tijd overheen was gegaan, zeiden: er is zoveel tegenstand, dat zelfs al zou de opperbevelhebber aanwijzingen geven, velen die niet zouden opvolgen. Het is een zaak, die wij menen met ons geweten zelf te moeten uitvechten en dan zouden wij ons aan een aanwijzing niet gebonden achten. Dit wetende, heb ik besloten geen aanwijzingen te geven, want het geven van aanwijzingen, die niet worden opgevolgd, werkt schadelijker dan geen aanwijzingen te geven. Wel heb ik gezegd, en dat later in een brief bevestigd: ik zal mijn zienswijze over deze quaestie aan de heren kenbaar maken, maar dat kon ik pas doen, indien ik de tekst van de voorwaarden van het erewoord wist. Dit hebben de Duitsers mij onmogelijk gemaakt door de tekst pas te publiceren 10 of 14 dagen nadat zij mij hadden weggevoerd. Ik heb dus mijn mening aan het leger niet kunnen kenbaar maken. Op 1 Juli is een brief uitgegaan, waarin ik in uitzicht stelde, zodra mij de redactie van het erewoord bekend zou zijn, mijn visie daarop te geven, maar de mogelijkheid daartoe is mij ontnomen, omdat ik in de avond van dezelfde dag ben weggevoerd. De besprekingen, die ik met de Duitsers heb gevoerd, zijn mijnerzijds afwijzend geweest. Ik had twee grote bezwaren tegen de ontwerp-redactie. Het ene was, dat niet alleen verboden was handelingen te plegen, die de Duitsers schade konden berokkenen, maar dat ook het nalaten van handelingen, indien zij daardoor direct of indirect, in welke vorm ook, schade zouden kunnen lijden, verboden was. Met andere woorden: wanneer ik mijn erewoord had gegeven onder die voorwaarden en ik wist, dat er iets zou gebeuren ten nadele van de Duitsers, zou ik op grond van die voorwaarden verplicht zijn geweest naar de Duitsers toe te gaan en te zeggen: denk er om, dat en dat is in de maak. Dat was onaannemelijk en dat was mijn grote bezwaar. Later is de redactie veranderd en is gesproken van een verzuim. Het is slechts een nuance, want in het wezen van de zaak kan men onder dat „verzuim" alles brengen. Ook dus het nalaten van waarschuwen. Dat was onaanvaardbaar.

Het tweede punt, waarover ik het niet eens werd met de Duitsers, was de quaestie, dat ik wenste, dat men te allen tijde, als men zijn erewoord had gegeven, dit zou kunnen terugnemen, dat dit dus officieel werd gestipuleerd. Toen werd mij tegengevoerd: u begrijpt toch, dat wij niet kunnen aanvaarden, dat als u 's morgens een briefkaart stuurt: ik neem mijn erewoord terug, u 's middags iets tegen ons zou kunnen ondernemen. Ik heb toen geantwoord: dat is natuurlijk ook niet de bedoeling; u moet de maatregelen kunnen nemen, welke u nodig acht, hetzij controlerende, hetzij effectieve, dus gevangenschap. Die vrijheid moet u hebben, dat moet in de voorwaarden staan. Ik kon het daarover niet eens worden en ik meen, dat toen op Vrijdag of Zaterdag, voorafgaande aan de Maandag, waarop ik ben weggevoerd, werd gezegd: wacht u maar, de volgende week krijgt u het ontwerp. Mijn laatste woorden aan de Duitsers zijn geweest, dat ik met hun ontwerp toch niet kon instemmen, maar toen ben ik afgevoerd.

De Duitsers hebben, buiten mij om, de militaire attaché, die hier was, rond laten reizen door het land, om de officieren van verschillende legerkorpsen, buiten mij om, te overtuigen, dat het zo nuttig was als zij de verklaring afgaven.

44479. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat een kapitein van de generale staf, voordat u gevangen werd genomen, in een nota heeft aangeraden de verklaring wel te tekenen, zonder dat u het wist?

A. Dat is mij niet bekend, maar wel weet ik, dat na mijn afvoering kolonel *van Alphen,* die hoofd was van de Afdeling Landmacht bij het Algemeen Hoofdkwartier, geschreven heeft, dat het een landsbelang was om te tekenen.

44480. De **Voorzitter:** Ik heb hier een nota van generaal *Boerstra,* waarin staat:

> „Op 26 Juni ging van den kapitein van den generalen staf, hoofd van de afdeeling van het Ministerie van Defensie, welke de onttakeling van de weermacht behandelde, een nota uit aan de andere afdeelingshoofden ter toelichting van de reeds eerder bekend gemaakte richtlijnen voor de ontbinding van het leger. De nota eindigde met een alinea, welke geen verband hield met hetgeen voorafging, en welke luidde: „Ik raad de verklaring te teekenen." Deze nota werd in afschrift gezonden aan de hooge commando's. Het Algemeen Hoofdkwartier, en met name de Opperbevelhebber, was er ten eenenmale onkundig van tot het oogenblik, waarop een der hooge commando's een vraag ter zake stelde."

A. Dat was mij nog niet bekend. Het is voor het eerst, dat ik dit verneem.

44481. De **Voorzitter:** U kunt daarover geen nadere inlichtingen geven?

A. Neen, alleen, dat ik het er natuurlijk niet mede eens ben.

44482. De **Voorzitter:** Ik neem aan, dat het wel juist is, want er is ook een rapport van de heer *Giebel* en daarin staat ook, dat die brief eindigt met de woorden:

> „Dezerzijds wordt aangeraden de verklaring op eerewoord te teekenen."

U hebt er in elk geval geen kennis van gehad?

A. Neen.

44483. De **Voorzitter:** U bent ten slotte niet in de gelegenheid geweest een bepaalde beschikking te nemen?

A. Neen.

44484. De **Voorzitter:** In de nota van generaal *Boerstra* staat ook:

> „Verder werd rondverteld, dat generaal *Winkelman* den avond vóór zijn gevangenneming tot de slotsom zou zijn gekomen, dat, nu hem was gebleken, dat men zijn verklaring desgewenscht ieder oogenblik kon terugnemen, hij in de onderteekening er van niet een handeling zag, welke in strijd zou zijn met den eed en de eer van den officier. Intusschen zou hij ieder militair — want van alle beroepsmilitairen werd de verklaring gevorderd — vrijlaten om ter zake naar eigen inzicht te handelen.
>
> Een ontwerp van een beschikking in dezen zin — in potlood op een „stukje papier" en niet geparafeerd — zou op des generaals schrijftafel hebben gelegen."

Is u daarvan iets bekend?

A. Zoals het hier staat, is het niet juist. Toen ik reeds in Duitsland was, is in den Haag een vergadering gehouden van generaals, onder leiding van generaal *Best,* waar deze quaestie besproken is. In die vergadering heeft kolonel *van Alphen* een snippertje papier voorgelezen, dat gevonden zou zijn op een van de schrijftafels in het

algemeen hoofdkwartier en waarop met potlood stond: de opperbevelhebber heeft geen bezwaar tegen ondertekening, of althans woorden van die strekking. Hoe dit velletje papier tot stand is gekomen, weet ik niet. Het is zeer zeker niet door mij gegeven in de vorm van een beschikking. Het is nooit door mij gegeven als iets, dat aan het leger bekend moest worden gemaakt. Dit is klaarblijkelijk iets uit de keuken van het algemeen hoofdkwartier, dat echter niet bestemd was om opgediend te worden. Daaruit mag men dan ook geen consequenties trekken. Het laatste, dat ik gezegd heb, is: ik zal u mijn zienswijze kenbaar maken. Dat is het enige, waarop men zich in het leger kan beroepen.

44485. De **Voorzitter:** Ten slotte kan ieder een ontwerp-beschikking op uw schrijftafel deponeren!

A. Er is mij verteld, dat het op de schrijftafel van de chef staf lag en niet in mijn kamer, en dat het niet was een beschikking, maar een potloodaantekening. Voor mij kan dit nooit iets van zodanige waarde zijn, dat men zich daarop in het leger zou kunnen beroepen

44486. De **Voorzitter:** Later heeft men zich waarschijnlijk op de vermeende woorden van u beroepen om aannemelijk te maken, dat het geven van het erewoord wel geoorloofd was.

A. Dat spreek ik niet tegen. Als men iets wil, is het begrijpelijk, dat men zoveel mogelijk ter ondersteuning aanvoert, maar in dit geval was het beroep ten onrechte.

De **Voorzitter:** Daarom is het goed, dat dit eens recht gezet wordt.

A. Mij is van die aantekening niets bekend.
Ik heb het verslag van de zuiveringscommissie, ingesteld door generaal *Engles,* gelezen. Daarin wordt o.m. vermeld, dat algemeen bekend was, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht zich tot het laatst toe verzet heeft tegen het tekenen van het erewoord, hetgeen intussen ook niet helemaal juist was, want ik kon mij er niet tegen verzetten.

44487. De **Voorzitter:** Ik begrijp, dat u het ten slotte niet juist achtte, dat de officieren het erewoord wèl hebben gegeven.

A. Ik vond het niet juist. Toen ik in krijgsgevangenschap was, is er een ogenblik geweest, dat ik aanleiding zou hebben gehad om te repatriëren. Toen de dokter bij mij kwam en meende, dat ik hem daarvoor had laten komen, heb ik hem dadelijk gezegd, dat ik niet genegen was mijn erewoord te geven.

44488. De **Voorzitter:** Hoe ziet u de verhouding tussen het geven van het erewoord en de eed van trouw aan de Koningin?

A. Onder de voorwaarden, die aan dit erewoord waren verbonden, vind ik het er niet mede te verenigen. Ik kan mij voorstellen, dat er een erewoord wordt gegeven, dat er wel mede te verenigen is. Ik heb zelf in Duitsland tijdelijk mijn erewoord gegeven, toen ik behandeld moest worden in een lazaret. Er was geen bewaking en toen werd mij gezegd: als ge uw erewoord gedurende de tijd van behandeling geeft, kunt ge worden opgenomen. Dat heb ik aanvaard, maar het erewoord verviel op de dag, dat ik het lazaret verliet.

44489. De **Voorzitter:** Verviel de eed van trouw aan de Koningin door de capitulatie?

A. Neen, die bleef te allen tijde.

44490. De **Voorzitter:** Hoe is dan met elkaar in overeenstemming te brengen het geven van het erewoord en de eed van trouw?

A. Die zijn onder de door de Duitsers gestelde voorwaarden niet met elkaar overeen te brengen. Er kan zich echter het geval voordoen, dat men niet ontrouw aan de Koningin is, wanneer men een erewoord geeft. Zoals in mijn geval — ik moest worden geopereerd — had ik de Koningin geen dienst bewezen door te zeggen: Ik geef het erewoord niet en ga dan ook niet in het lazaret, maar wanneer ik een blijvend erewoord had gegeven, zou het fout zijn geweest. Ik kan mij dus voorstellen, dat er omstandigheden zijn, dat men tijdelijk een erewoord geeft, maar daarna moet men weer vrij zijn om te doen wat men moet doen, d.w.z. iedere gelegenheid te baat nemen, zolang de oorlog bestaat, om aan de kant van de Koningin te staan en de vijand te benadelen.

44491. De **Voorzitter:** Als deskundige is het dus uw oordeel, dat in het algemeen het geven van het erewoord in strijd komt met de eed van trouw aan de Koningin, behoudens bepaalde gevallen.

A. Ja, zeer exceptioneel.

44492. De **Voorzitter:** De argumenten, die er gebruikt zijn voor het geven van het erewoord, vindt u dus niet steekhoudend.

A. Neen.

44493. De **Voorzitter:** Men zou dus moeten toepassen de sancties, die verbonden zijn aan het verbreken van de eed van trouw.

A. Ik zou iets zachter in mijn oordeel willen zijn.

44494. De **Voorzitter:** Ik bedoel meer of het inderdaad het geval zou kunnen zijn, dat men sancties kan toepassen.

A. Mag ik het zo stellen: Indien inderdaad gestipuleerd was, dat het erewoord in strijd is met de eed van trouw aan de Koningin, dan zou het toepassen van sancties inderdaad plaats kunnen vinden, maar hier zijn zeer veel verzachtende omstandigheden. Wanneer door het algemeen hoofdkwartier — dat was toen kolonel *van Alphen,* die belast was met de leiding — brieven worden uitgezonden, waarin staat: het tekenen is een landsbelang, dan kan ik mij voorstellen, dat er velen zijn, die zeggen: dan teken ik. Dat vind ik een dusdanig verzachtende omstandigheid, dat ik in mijn oordeel omtrent hetgeen gebeurd is, toch wel zeer zacht wil zijn, en dan herhaal ik ook nog mijn verwijzing naar het Velddienstvoorschrift, dat naar mijn opvatting het geven van een erewoord niet absoluut verbiedt. Daarom acht ik het noodzakelijk, dat men zo gauw mogelijk er weer aan vasthoudt, zoals het was in het Nederlandsch-Indische leger, dat het verboden is om het erewoord te geven. Dit zou voor mij de oplossing zijn. Maar onder hetgeen is geschied, zou ik persoonlijk een streep willen zetten en ik zou daarop niet willen terugkomen om bepaalde maatregelen te nemen.

44495. De **Voorzitter:** U weet, dat het verbod voor de K.N.I.L.-officieren is ingetrokken door de secretaris-generaal. Meent u, dat die intrekking rechtskracht heeft?

A. Ik geloof het wel, want de secretaris-generaal was toen eigenlijk de plaatsvervanger van de Minister.

44496. De **Voorzitter:** De Regering stond op het standpunt, dat de verantwoordelijke chef weg was, zodat die autoriteit niet namens de verantwoordelijke chef kon spreken, dus de Regering ontkent de rechtskracht van de opheffing van het verbod, maar u meent dus als deskundige, dat die opheffing van het verbod rechtskracht had?

A. Ja, want wat zou anders de secretaris-generaal nog hebben kunnen doen? Dan zouden de secretarissen-generaal eigenlijk geen enkele beslissing hebben kunnen nemen, omdat de Regering er niet was. Wanneer men meent, dit niet te kunnen aanvaarden, is het naar mijn smaak duidelijk, dat zij wel bevoegdheid hadden.

44497. De **Voorzitter:** Baron *van Lawick* zegt in zijn boekje:

> „Wat de officieren van het K.N.I.L. betreft, werd het voor hen bestaande verbod door den Secretaris-Generaal van Koloniën op 26 Juni 1940 ingetrokken. Ook voor hen kon zoo'n verbintenis dus redelijkerwijze als geoorloofd worden beschouwd."

Ik ben gevallen over het woord „redelijkerwijze", want als het rechtskracht had, was het geen vraag meer.

A. Dat ben ik met u eens.

44498. De **Voorzitter:** Er zijn verschillende officieren geweest, die hun erewoord wèl hebben gegeven. Mag men volgens u het erewoord, wanneer het is gegeven, ook breken?

A. Nooit, Mijnheer de Voorzitter.

44499. De **Voorzitter:** Dus ook niet, wanneer men zegt: de Duitsers hebben zich zelf schuldig gemaakt aan schending van het Volkenrecht en allerlei andere minderwaardige praktijken?

A. Neen. Er was een andere oplossing geweest. Ze hadden dan dat erewoord moeten teruggeven en zeggen: maak mij maar krijgsgevangen. Maar wanneer men zelf verkeerd doet omdat een ander

verkeerd doet, stelt men zich op dezelfde lijn. Het erewoord staat te hoog; anders heeft het geen waarde meer. Als men dat geeft, is men tot het einde toe daaraan gebonden, zoals ook ons velddienstvoorschrift strikt eist.

44500. De **Voorzitter:** Het breken van het erewoord veroordeelt u dus?

A. Ten enenmale.

44501. De **Voorzitter:** Meent u ook, dat degene, die dat gedaan heeft, strafbaar is volgens de artikelen van het Wetboek voor Militair Strafrecht?

A. Ik zou geen artikel weten.

44502. De **Voorzitter:** Artikel 79?

A. Ja, maar dat is het omgekeerde, nl. dat iemand, die bij ons in krijgsgevangenschap is en de voorwaarden, welke hij aanvaard heeft, niet nakomt, door ons gestraft wordt. Zó streng vatten de Nederlanders het op, als de vijand zijn woord niet nakomt, dat men zulks met de dood of met gevangenisstraf, tijdelijk of levenslang, strafbaar stelt.

44503. De **Voorzitter:** In artikel 91 van het Wetboek Militair Strafrecht staat:

> „Hij die tegenover den vijand opzettelijk handelt in strijd met eenige bepaling, voorkomende in een verdrag, geldende tusschen Nederland en de Mogendheid, waarmede Nederland in oorlog is, of met eenig voorschrift, ingevolge zoodanig verdrag vastgesteld, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren."

A. Ten opzichte hiervan bestaat geen verdrag met het buitenland.

44504. De **Voorzitter:** Ik dacht: het Haags Verdrag!

A. Daarin wordt juist de vraag opengelaten of het erewoord mag worden aanvaard, ja dan neen.

44505. De **Voorzitter:** Dus u bent van mening, dat die officieren niet strafbaar zijn?

A. Niet strafbaar volgens het genoemde wetboek, maar naar mijn mening hebben zij wel zeer afkeurenswaardig gehandeld, nl. in strijd met een goede opvatting van eer. Ook hebben zij niet voldaan aan de door mij reeds genoemde eis van het velddienstvoorschrift, dat een gegeven woord onder alle omstandigheden moet worden nagekomen. Een en ander neemt intussen niet weg, dat ik alle respect en grote waardering heb voor de bedoelingen, die deze officieren hebben gehad en voor de grote moed, die zij veelal hebben betoond bij hun verder optreden. Mogelijk zelfs zouden sommigen voor toekenning van de Willemsorde in aanmerking hebben kunnen komen, maar toch zou men hen tegelijkertijd op het punt van het erewoord hebben moeten desavoueren.

44506. De **Voorzitter:** Welke is uw mening over de houding van de Regering in Londen?

A. Ik heb gehoord, dat de mensen, die daar kwamen, werden ontvangen. Dat vind ik heel jammer en niet juist van de Regering. Ik vind het daarom niet juist, omdat in hetzelfde artikel 10 staat, dat de Regeringen van iemand, die zijn erewoord heeft gegeven, hetgeen hij onder alle omstandigheden moet houden, niets mogen vergen wat daarmede in strijd zou kunnen zijn. En onze Regering heeft na de bevrijding zelfs officieren, die het erewoord hadden gegeven, in het zuiden des lands in dienst genomen en daarmede gehandeld in strijd met het verdrag, dat Nederland getekend had.
Ik geloof, dat de oorspronkelijke opvatting van de Regering in Londen anders is geweest en dat de eerste officieren, die daar gekomen zijn, niet zijn ontvangen. Ik weet niet of het waar is, maar bij ons in Duitsland ging het verhaal, dat H. M. de Koningin ten aanzien van de eerste officier, die daar kwam, na zijn woord te hebben gebroken, zou hebben gevraagd: mag ik die mijnheer ontvangen?, dat de oorspronkelijke opvatting was: neen, maar dat men er later anders over heeft gedacht.
Ik weet niet of het waar is, ik zeg alleen, wat ik gehoord heb.

44507. De **Voorzitter:** Er is later, in de zomer van 1945, een memorandum tot de Voorzitter van de Ministerraad gericht door de oudsten der groep hoofdofficieren en subalterne officieren-niet-tekenaars, ten einde een bepaalde uitspraak uit te lokken, blijkbaar met de bedoeling om een uitspraak te krijgen over het al of niet laakbare van het tekenen en om een woord van waardering van de zijde van de Regering te horen aan het adres van degenen, die niet getekend hadden.

A. Daarvan is mij niets bekend. En wat betreft een woord van waardering voor de niet-tekenaars keur ik het af, als dit inderdaad de bedoeling is geweest, want zoals uit hetgeen ik u daarover mocht mededelen, blijkt, beschouw ik het niet tekenen geenszins als een bijzondere daad, die waardering behoeft.

44508. De **Voorzitter:** Er is gedurende de oorlog wel een attentie van de kant van de Koningin geweest via Bern, of heeft die het kamp niet bereikt?

A. Die heeft ons niet bereikt.

44509. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de Minister van Oorlog, gericht aan de militaire attaché te Bern, waarin staat: „dat van H. M. de Koningin machtiging is verkregen om langs geheimen weg Harer Majesteits groote waardeering te doen toekomen aan de officieren in Duitsche krijgsgevangenschap, waarbij Hare Majesteit echter tegelijkertijd uitdrukt, dat Hoogst Dezelve zich Haar oordeel over de motieven van de Nederlandsche officieren, die wèl de belofte om niet meer tegen Duitschland te strijden hebben afgelegd, wenscht voor te behouden".

A. Dat is mij niet bekend.

44510. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het is een brief van 23 April 1942. Het sloeg bepaaldelijk op uw groep.

A. De brief is niet tot ons gekomen.

44511. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Met hoeveel officieren zat u daar gevangen? Het waren toch allemaal heren, die niet getekend hadden?

A. Ja. Wij waren met zijn vijven; de twee generaals *van Voorst tot Voorst* en de generaals *van Lawick* en *van den Bent*. Aanvankelijk ook generaal *Best* en admiraal *van Laer,* maar deze beiden zijn wegens ziekte gerepatriëerd.

44512. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waren er ook andere officieren, die niet getekend hadden?

A. Ja, die waren in een ander kamp.

44513. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Zijn die niet in het begin opgepakt?

A. Ja zeker, ze zijn allemaal gegaan naar het kamp in Soest.

44514. De **Voorzitter:** Ik heb uit het verhoor begrepen, dat u het eens bent met baron *van Lawick*. Mag ik die conclusie trekken?

A. Helemaal.

44515. De **Voorzitter:** Wilt u nog iets toevoegen aan hetgeen u gezegd hebt?

A. Ik zou alleen op de wenselijkheid willen wijzen, dat er in de toekomst geen twijfel meer kan bestaan. Ik zou daarom gaarne zien, dat werd uitgemaakt of een erewoord al dan niet mag worden gegeven. Ik vind dit zeer wenselijk, zo niet noodzakelijk.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. G. WINKELMAN.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MURK BOERSTRA,

oud 65 jaar, wonende te 's-Gravenhage, oud-commandant van het Koninklijk Nederlandsch-Indische leger.

Hij legt de eed af als getuige.

44516. De **Voorzitter:** De commissie heeft u opgeroepen om verklaringen af te leggen over de quaestie van het erewoord, dat in de oorlog door de officieren aan de Duitsers is gegeven. Er zijn enkele officieren geweest, die dat woord hebben gebroken door naar Engeland uit te wijken. De Regering in Londen heeft die officieren weer in dienst genomen. Die quaestie betreft dus een punt van Regeringsbeleid uit de Londense periode, hetwelk van groot belang wordt geacht in officierskringen. Na de oorlog is een brochure verschenen van baron *van Lawick,* „Een brandend eerevraagstuk voor onze weermacht" en deze heeft ons ook nog een nota toegezonden. U hebt in Mei 1940 een nota doen toekomen aan de opperbevelhebber, waarin uw zienswijze wordt uiteengezet. U hebt ook een nota meegenomen op uw reis naar Tokio. Hebt u over die nota nog besprekingen kunnen voeren in Tokio?

A. Neen, daar zijn geen besprekingen over gevoerd. Ik heb later vernomen van Minister *Welter,* dat de Regering in Londen het niet wenselijk had geacht deze zaak bij H.M. de Koningin voor te brengen, waarschijnlijk omdat men vermoedde — en daar zou ik ook in kunnen treden —, dat de Koningin er geen oor naar zou hebben gehad om de in Duitsland vertoevende krijgsgevangen officieren toe te staan de verklaring op erewoord alsnog te tekenen.

44517. De **Voorzitter:** De conclusie van uw nota was aan de Koningin te verzoeken, dat zij er in zou toestemmen, dat de in Duitsland verblijvende krijgsgevangen officieren, indien zij dit wensten althans, hun handtekening onder de verklaring zouden plaatsen.

A. Indien zij dit wensten. Niet, dat ik de idee had, dat velen dit zouden wensen, maar nu het zo was gelopen, dat zij, die naar Duitsland waren gegaan, in zoveel moeilijker omstandigheden waren gekomen dan de officieren, die hier waren gebleven, zag ik daar een zó groot verschil in, dat ik mij als oud-commandant jegens hen verplicht voelde, hen althans nog in de gelegenheid te stellen, wanneer zij dat wensten, om naar Nederland terug te keren, mits zij van de Koningin toestemming kregen, dus hun woord terugkregen. Dit bleef de voorwaarde, want ik heb mij altijd op het standpunt gesteld, dat het geven van het erewoord, gegeven de inhoud van de verklaring, niet te verenigen was met de eed van trouw. Gegeven de inhoud, want een verklaring van zo verre strekking achtte ik niet verenigbaar met die eed. Ik heb dat ook uiteengezet in de nota aan generaal *Winkelman* en hem in overweging gegeven om te doen wat hij kon om de inhoud van die verklaring te wijzigen en te verzachten. Dat is niet gelukt. Die verklaring is naar de inhoud gebleven zoals zij oorspronkelijk was, wellicht met enige kleine wijzigingen. Zoals zij ten slotte is gegeven, achtte ik haar niet verenigbaar met de eed van trouw. Men moet zich wel voor ogen stellen, wat de verklaring betekende. Men gaf daarin zijn erewoord, dat men niets zou ondernemen tegen de vijand, zolang de oorlog duurde, zolang de vrede niet was getekend; zelfs wanneer Nederland door de geallieerden bezet was, zouden de heren nog op de plaats rust hebben moeten blijven staan. Ook dan mochten zij de wapens niet tegen de Duitsers opnemen. Zij mochten niets doen of nalaten, wat in het nadeel van Duitsland zou kunnen zijn. Dat ging heel ver! Wanneer b.v. een officier, die deze verklaring tekende, te weten kwam, dat een Nederlander, zijn vader of een van zijn vrienden, illegaal iets tegen de Duitsers had ondernomen, dan was hij volgens deze verklaring verplicht het aan te geven bij de Duitsers. Deed hij het niet, dan had hij zijn erewoord gebroken. Hier was dan immers opzet in het spel. De Duitsers erkenden, dat het element „opzet" aanwezig zou moeten zijn om het verzuim tot een strafbaar verzuim te stempelen. Er was dan ook een officier, die aan zijn vader schreef: „als jij of een van je vrienden iets tegen de Duitsers onderneemt en ik weet dat, dan moet ik jou of je vriend verraden. Men kan veel van mij eisen, maar dat niet. En men kan niet wit noemen, wat zwart is." De jonge man tekende niet en is naar Duitsland gegaan. Nu is dit wel een uiterste, maar men tekende er toch maar voor!

Wanneer men als officier, in het algemeen als man, die zich rekent te zijn een man van eer, zijn erewoord geeft, heeft men dat erewoord te houden. Wie zijn woord schendt, schendt zich zelf. Dat is voor mij zulk een elementaire waarheid, dat daarover, naar mijn mening, geen discussie mogelijk is. Het is voor mij ten enenmale onbegrijpelijk, dat het gedrag van die officieren, waarover u sprak, vergoelijking vindt, meer dan dat, dat de Regering de heren een zekere voorkeurbehandeling heeft gegeven, naar ik heb vernomen.

Ik weet wel, dat daarvoor argumenten zijn aangevoerd. Ik weet, dat Minister *Dijxhoorn* in Londen heeft betoogd, dat, aangezien in geen enkele Nederlandse bepaling uitdrukkelijk stond, dat het geven van het erewoord was toegelaten, het daarom eigenlijk was verboden het erewoord te geven, dat de Duitsers onze officieren deze verklaring daarom niet hadden mogen voorleggen, en dat, toen onze officieren toch getekend hadden, die handtekening waardeloos was, hetgeen er op neerkomt, dat de verklaring op erewoord als een stuk scheurpapier zou kunnen worden beschouwd.

Ik kan die uitleg niet volgen. Wanneer men niet wenst, dat de officieren hun erewoord geven, dan legt men dat vast, zoals dat ook door de legercommandant in Indië is geschied voor het leger, dat onder zijn bevelen zou moeten strijden. Dan zegt men: je mag je erewoord niet geven, wanneer het de bedoeling is om daarmede de vrijheid te krijgen. Het is vroeger in Nederland in een instructie verboden geweest. Dat verbod is er uitgelicht en toen het er uitgelicht was, wilde dit stilzwijgend zeggen: het is weer toegelaten. Het woord in artikel 10 van het verdrag: veroorloofd, wil niet anders zeggen dan: toegelaten. Wanneer men de Franse tekst daarnaast neemt, leest men daarin hetzelfde. Bovendien wordt in het Nederlandse Velddienstvoorschrift nog eens uitdrukkelijk vastgesteld, dat een officier, die zijn erewoord geeft, zich daaraan nauwgezet heeft te houden. Daarin wordt herhaald wat artikel 10 van het Landoorlogreglement daaromtrent vermeldt. Wanneer men geen erewoord mocht geven, behoefde het Velddienstvoorschrift er niet van te gewagen. Niemand heeft er in 1940 ook maar een moment aan gedacht, dat de voorschriften het niet zouden toelaten. Die opvatting is later blijkbaar in Londen opgekomen, want geen generaal of luitenant, voor zover ik weet, heeft zich hier op dat standpunt gesteld. Men mocht zijn erewoord geven. Men had dat uit te maken met zijn eigen geweten, maar men mocht zijn erewoord geven. Had men echter zijn handtekening gezet, dan was men daaraan gebonden. Het argument van de Regering in Londen zegt mij niets, sterker, ik verwerp het ten volle en ik betreur het zeer, dat men is gekomen met een argument, waarvan ik alleen nog zou willen zeggen, dat een officier het m.i. onder geen omstandigheid zou mogen hanteren. Zo sterk gevoel ik het.

44518. De **Voorzitter:** U zegt dus, dat het geoorloofd is het erewoord te geven.

A. Ja.

44519. De **Voorzitter:** Hoe ziet u dan de verhouding tussen het geven van het erewoord en de eed van trouw aan de Koningin?

A. Er zijn verschillende vormen van verklaring. Men heeft b.v. een erewoord van beperkte strekking. In een krijgsgevangenkamp wordt aan sport gedaan. De vijand kan nu zeggen: gij moogt aan sport doen, maar op voorwaarde, dat ge niet ontvlucht.

44520. De **Voorzitter:** Maar hoe verhoudt zich *dit* erewoord tot de eed van trouw aan de Koningin?

A. Het is daarmee onverenigbaar, omdat men zich door het geven van dit erewoord ten enenmale uitschakelde uit alle strijd tegen de vijand; men mocht niet ontvluchten, men mocht geen verzet plegen van welke aard ook, of men brak zijn woord. Men was aan handen en voeten gebonden en een officier, wiens taak het is te strijden zolang hij kan en zolang de mogelijkheid daartoe bestaat, mag zich niet door het geven van zulk een erewoord daaraan onttrekken.

44521. De **Voorzitter:** Dus u meent, dat het geven van *dit* erewoord in strijd is met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Van *dit* erewoord. Men zou er misschien nog over hebben kunnen denken, wanneer de inhoud van die verklaring zó was gewijzigd, dat b.v. was gezegd: dat het niet zou gelden, wanneer de Duitsers zich uit dit land zouden hebben teruggetrokken. Dan zou het nog weer wat anders geweest zijn, want dan had men klaar kunnen staan om zich aan te sluiten bij de geallieerde strijdmacht, als deze dit land bezette. Men kon zich zo een tussenvorm denken, maar dat hebben de Duitsers niet gewild. Zoals het er nu stond, zouden b.v. bij een landing of raid van de geallieerde vloot op de kust onze zee-officieren zich niet aan boord van die schepen mogen begeven. Dan braken zij hun woord. Dit ging zover, dat het voor mij onmogelijk was om dit in overeenstemming te brengen met de eed van trouw aan de Koningin.

44522. De **Voorzitter:** Dus u staat op het standpunt, dat de wetten van het land wel veroorloofden, dat dit erewoord werd gegeven, maar dat de eed van trouw aan de Koningin dat niet veroorloofde.

A. De wetten van het land laten toe het geven van een erewoord, maar het staat aan ieder om in een bepaald geval voor zich zelf te beslissen of een erewoord, dat betrekking heeft op een verklaring van zo wijde strekking, ook gegeven mag worden. Mij dunkt, dat de zaak duidelijk is. Het was hier een geheel leger, dat zich op deze wijze gewonnen gaf. Wanneer het een beperkt troependeel betreft, blijft er altijd nog een grote strijdmacht over, maar voor het gehele leger was het iets ongehoords.

44523. De **Voorzitter:** Dus u keurt de houding van de officieren af, die hun woord wèl hebben gegeven?

A. Ja, die keur ik af.

44524. De **Voorzitter:** Ongeacht de motieven?

A. Ik ken allerlei motieven, er is een hele lijst van, maar geen enkel is voor mij doorslaggevend. Ik kan mij voorstellen, dat er uitzonderingsgevallen waren; wanneer iemand b.v. in grote huiselijke moeilijkheden zit of een functie bekleedt van zó groot belang, dat hij zegt: ik moet hier blijven. Maar dan moet ieder van die gevallen op zich zelf worden bekeken. Dan kan er in bepaalde gevallen aanleiding zijn om te zeggen: ik kan er mee akkoord gaan, en in een ander geval kan men misschien oordelen: hier zijn verzachtende omstandigheden, maar principieel verandert de zaak daardoor toch niet.

44525. De **Voorzitter:** Voor de K.N.I.L.-officieren was er een bepaald verbod en de secretaris-generaal van Koloniën heeft dat verbod opgeheven.

A. Die bepaling is in Indië gemaakt door de legercommandant voor het leger, dat onder zijn bevelen zou strijden. De officieren, die in Nederland waren gedetacheerd bij de Hogere Krijgsschool of bij de Koninklijke Militaire Academie, waren in geval van mobilisatie en oorlog ook in het kader van het Nederlandse leger; ook de verlofgangers traden dan in het kader van dat leger. Al die officieren stonden dan onder Nederlands militair regime, onder de Nederlandse militaire tucht, onder de Nederlandse militaire wetten van strafrecht. Het was dus voor de hand liggend en zeker begrijpelijk, dat, waar bleek, dat die bepaling enige onzekerheid schiep, de secretaris-generaal tot de uitspraak kwam, dat voor die officieren hier in Nederland die bepaling niet zou gelden, waardoor bereikt werd, dat de Nederlandse en de Indische officieren aan dezelfde bepalingen waren onderworpen. Zo is het door de Indische officieren ook opgevat.

Er is wel over het verbod gepraat, maar toen de bepaling van de secretaris-generaal afkwam, hebben zij zich beschouwd als ter zake over één kam te kunnen worden geschoren met de Nederlandse officieren. Ik heb het gemerkt in de twee maanden, gedurende welke ik in 1940 met hen te maken heb gehad. Het maakte voor hen geen verschil. Ik heb hun voorgehouden: het is voor u een quaestie van geweten.

Ik had er mijn eigen oordeel over en heb het hun niet onthouden. Maar ook: ik heb hun niets opgedrongen; zij zijn bij mij gekomen als bij een oudere kameraad. Ik heb het in rustige bewoordingen gezegd: gij moet handelen naar eigen inzicht, naar wat uw eigen geweten zegt.

Wat betreft de bevoegdheid van de secretaris-generaal, verkeerde men hier in zeer buitengewone omstandigheden. Er was een opperbevelhebber, die zeer bijzondere bevoegdheden had. Er waren secretarissen-generaal, die een soort van Minister waren. Of de secretaris-generaal inderdaad de bevoegdheid had — die de Minister van Koloniën ongetwijfeld zou hebben gehad — dit te doen, dat is wellicht een aardige quaestie om door een jong jurist in een dissertatie te worden behandeld, maar men kan niet verwachten, dat de officieren zich toentertijd daarover het hoofd zouden breken en dat zij niet zouden aannemen, dat deze man, op zulk een hoge post, geen maatregel zou treffen dan waartoe hij rechtens bevoegd was. Zij hebben het m.i. aanvaard en ik ook. Ik vond het aan de ene kant mooi, omdat degene, die het geven van het erewoord door de Nederlandse officieren veroordeelde, dit nu ook ten aanzien van de Indische officieren moest doen en omgekeerd. Aan de andere kant vond ik het jammer, omdat het wegnemen van deze bepaling natuurlijk twijfelaars er toe bracht te doen, wat ik zelf niet voorstond.

Ik vind het ten slotte goed, dat het zo gebeurd is, omdat men nu het gehele probleem kan zien als een onscheidbaar probleem voor de Nederlandse en de Indische officieren.

44526. De **Voorzitter:** Hebt u hieraan nog iets toe te voegen?

A. Ik zou gaarne nog het volgende willen opmerken.

Ik heb in 1940 een dagboek over deze quaestie bijgehouden. Ik heb dat laten overtikken. Ook heb ik het standpunt, dat ik hier heb uiteengezet, maar dat meer aspecten heeft, in een nota verwerkt. Als u er prijs op stelt, die geschriften in uw bezit te hebben en daarvan het gebruik te maken, dat u er van wenst te maken, dan wil ik ze gaarne te uwer beschikking stellen.

De **Voorzitter:** Wij stellen er zeer veel prijs op.

A. Nòg zou ik gaarne iets willen opmerken.

In 1945 zijn generaal *Schuurman* en ik bij Minister *Meynen* geweest en hebben hem gesproken over de quaestie van het niet houden van het erewoord. Hij zou er over nadenken. Hij heeft ons toen een brief geschreven, die ik gehecht heb aan mijn eigen beschouwingen. Daarin zegt Minister *Meynen,* dat op het moment, dat de heren de verklaring betreffende het erewoord tekenden, zij geen krijgsgevangenen waren en dat artikel 10 van het Landoorlogreglement dus niet op hen van toepassing was, want dat geldt voor krijgsgevangenen. De „Führer" zou hen hebben vrijgelaten. Nu had de „Führer" in zijn „grootmoedigheid" de in de oorlogsdagen gemaakte Nederlandse krijgsgevangenen, die naar Duitsland waren overgebracht, naar Nederland laten terugkeren. Over deze vrijlating hebben de kranten toen veel geschreven. Dit neemt niet weg, dat onze officieren krijgsgevangenen waren en bleven. Zij waren het volgens de capitulatievoorwaarden. De hele gang van zaken wees er op, dat zij krijgsgevangenen bleven. Zij hielden meldingsplicht en ook de circulaires, die van Duitse zijde uitgingen, stelden, dat zij krijgsgevangenen waren. Niemand dacht er toen aan, dat zij geen krijgsgevangenen zouden zijn. Zij waren in Nederland, hadden een grote vrijheid van beweging en zouden die behouden, als zij de verklaring tekenden, maar zij zouden die kwijtraken, als zij naar Duitsland gingen. De Minister van Oorlog zeide echter, dat zij geen

krijgsgevangenen waren. Dit was dus een ander argument dan dat, te Londen gebruikt.

Dan kwam het volgende argument. Ik lees het hier voor:

> „Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen."

Duitsland is van de baan en daarmede zijn alle handelingen van die officieren, die illegaal werk hebben verricht, niet meer te beschouwen als tegen die Staat gericht. Wij hebben gezegd: als dat zo was, dan zouden ook de daden, verricht ten voordele van Duitsland, niet meer kunnen worden beschouwd als tegen Nederland gericht. Dat zouden de collaborateurs wel wensen!

Mij is gebleken, dat men zich op allerlei manieren uit dit vraagstuk heeft willen werken. De Regering voelde zich te staan voor een moeilijk probleem, omdat zij nagenoeg alle toenmaals in Nederland aanwezige Nederlandse officieren, onder wie er toch zovele goeden waren, in de erewoordquaestie zou moeten desavoueren, en dat heeft zij zeer zeker aanvankelijk niet gewild. Maar dat men van Regeringszijde met zulke drogredenen komt, dat is mij toch te sterk.

De brief van Minister *Meynen* en het dezerzijdse antwoord daarop zijn als bijlagen bij mijn nota [1]) gevoegd.

Hoofdzaak is voor mij, dat in het belang van het Nederlandse leger en de Nederlandse vloot en Nederland zelf de Regering voor de toekomst alles doet om te voorkomen, dat dergelijke droeve feiten zich herhalen. Hoofdzaak is, dat de Regering maatregelen neemt, die voor geen tweeledige uitleg vatbaar zijn, opdat de officieren zich later zullen gedragen, zoals het officieren betaamt, en zij met opgeheven hoofd voor de troep kunnen terugkeren, als de oorlog is afgelopen.

De **Voorzitter:** Ik dank u ten zeerste voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. BOERSTRA.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

[1]) Nl. de overhandigde nota, waarvan sprake is in het antwoord op vraag 44526.

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

FLORIS JOHANNES HEERIS,

oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage, militair raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie, vice-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige-deskundige.

44527. De **Voorzitter:** Ik veronderstel, dat de quaestie van het erewoord van de officieren u wel bekend is.

A. Uiteraard.

44528. De **Voorzitter:** Ik zou het op prijs stellen, wanneer u wilde aangeven welke bepalingen er op dit gebied ten aanzien van de marine-officieren bestonden.

A. Er bestond ten opzichte van de marine-officieren geen enkele bepaling.

44529. De **Voorzitter:** Was er dus noch een verbod, noch een toelating?

A. Ja, alleen in de Bevorderingswet voor de Zeemacht komt op een zeker ogenblik iets voor, waar het erewoord bij betrokken is. In artikel 25 staat o.a.:

„1. Officieren, die zich in krijgsgevangenschap bevinden of door eene vreemde mogendheid geïnterneerd zijn, daaronder begrepen de zoodanige, die onder belofte of voorwaarden zijn vrijgelaten, worden niet bevorderd.

2. Wanneer zij binnen vier jaren uit krijgsgevangenschap of interneering worden ontslagen en hunne bevordering naar ouderdom van rang tijdens de gevangenschap of interneering zoude hebben kunnen plaats vinden, zullen zij, in geval er geene redenen aanwezig zijn om hunne bevordering niet te doen geschieden, bij hunne terugkomst worden bevorderd en hunne vroegere plaats in de ranglijst hernemen."

Daar wordt dus voor de officieren, die in krijgsgevangenschap zijn geweest, en voor de officieren, die het erewoord hebben gegeven, bepaald, dat zij bevorderd of niet bevorderd kunnen worden. Beide categorieën worden over één kam geschoren.

44530. De **Voorzitter:** Daaruit kan men naar uw oordeel de conclusie trekken, dat het wel toelaatbaar is, dat een officier zijn erewoord geeft?

A. Ja. In dezen is ook een punt van belang, dat, terwijl de Nederlandse Regering in dit opzicht nooit orders heeft gegeven, voor het Indische leger wel een dergelijke bepaling bestond, nl. dat het niet mocht. De Nederlandse Regering heeft voor de marine in dit opzicht nooit enige aanwijzing gegeven.

44531. De **Voorzitter:** Wilt u daaruit concluderen, dat het voor de marine wel geoorloofd is?

A. Daarin zou zeker een aanwijzing gelegen zijn. Dit klemt vooral te meer, omdat de marine nu eens in Nederland en dan weer in Indië diende en dat de voor het K.N.I.L. geldende bepaling voor de marine niet gold. Ik heb van het bestaan van dit verbod voor het Indische leger eerst gehoord na de bezetting.

44532. De **Voorzitter:** Is daarover van de zijde van de leiding van de marine ook nog een rondschrijven aan de marine-officieren uitgegaan of heeft iedere officier dat naar eer en geweten trachten op te lossen?

A. Ik wist door mijn gesprekken met generaal *Winkelman* de houding, die deze ten opzichte van de erewoordquaestie innam. De avond voordat generaal *Winkelman* door de Duitsers gearresteerd is, heeft hij mij persoonlijk medegedeeld, dat hij, nu hij wist, dat het erewoord te allen tijde kon worden teruggegeven, tegen het geven van het erewoord geen bezwaar had en het niet in strijd achtte met de officierseer en de officierseed.

Ik heb rijpelijk overwogen, wat ik zou doen. Ik heb gemeend, dat het mijn plicht was tegenover het personeel duidelijk uit te spreken, wat in dit opzicht mijn oordeel was. Ik heb schriftelijk daarover een order uitgegeven, die ik u misschien mag voorlezen.

De **Voorzitter:** U kunt het stuk ook aan de commissie overleggen en misschien thans alleen de korte inhoud weergeven.

A. Ik mag misschien de volgende passage even voorlezen!

„Ik teeken hierbij het volgende aan:

1. .....

2. Vaststaat, dat ieder, die deze verklaring aflegt, bevoegd is het gegeven woord (de afgelegde verklaring) te allen tijde weder terug te nemen.

3. De bedoeling van den laatsten zin der verklaring wordt door de Duitsche autoriteit schriftelijk in dier voege toegelicht, dat de handeling of het verzuim „absichtlich", „opzettelijk", moet zijn gepleegd."

44533. De heer **Korthals:** Van wanneer is die brief?

A. Dat is geweest een dag of vijf voordat de quaestie, of het erewoord gegeven moest worden, in een beslissend stadium was gekomen.

44534. De heer **Korthals:** Waren toen de voorwaarden bekend?

A. Ja, het stuk begint er mede! Er staat in:

„Luidt in den Nederlandschen tekst:

„Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front, noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden." "

Nu was ik het met die redactie, speciaal wat betreft het verzuim, niet eens. Ik was van mening, dat daar bij moest staan: opzettelijk. Men kan wel zeggen: een verzuim is nooit opzettelijk, maar dat was een juridische overweging, die beter vermeden kon worden. Ik ben toen gegaan naar de toenmalige chef afdeling Landmacht A.H.K., kolonel *van Alphen*. Ik heb met hem besproken de mogelijkheid, dit er in op te nemen, doch hem niet kunnen overtuigen. Toen ben ik gegaan naar kolonel *Otzen*, de vroegere Duitse militair attaché. Deze heeft gezegd: ik deel uw zienswijze, ik zal zorgen, dat het er in opgenomen wordt.

Vandaar dat dit er speciaal in opgenomen zou worden, om te voorkomen, dat op een gegeven ogenblik tegen iemand, die b.v. per ongeluk niet goed verduisterd had, gezegd zou worden: man, je hebt je erewoord gebroken.

44535. De **Voorzitter:** Is het naar uw mening toelaatbaar, dat *dit* erewoord gegeven werd?

A. Onder de omstandigheden, waaronder wij toen verkeerden, gezien het feit, dat de mogelijkheid bestond voor de officieren van

de marine weg te komen en naar Indië gestuurd te worden en dat in de tekst alleen stond, dat zij tegen het Duitse Rijk niet zouden vechten, heb ik daartegen geen bezwaar gehad, conform de opvatting van generaal *Winkelman.*

44536. De heer **Korthals:** Als ik het goed begrijp, zijn de voorwaarden pas bekend geworden nadat generaal *Winkelman* was afgevoerd.

A. Generaal *Winkelman* heeft het de avond van te voren met mij besproken. Toen wist hij de tekst. Er is nog een geschiedenis aan verbonden, waardoor ik dit duidelijk kan maken.

Toen de Regering in Nederland terugkwam en ik over dit punt niet direct speciaal door de Regering of de Minister van Marine gehoord werd, heb ik een nota opgesteld. Die nota heb ik in twee exemplaren gegeven aan admiraal *Furstner,* met het verzoek een er van aan de Minister te geven, omdat ik wenste te doen uitkomen, dat ik *alleen* de verantwoordelijkheid daarvoor droeg.

De **Voorzitter:** Wilt u die nota afstaan?

A. Misschien wilt u er een kopie van maken; ik bewaar het originele stuk gaarne.

Op 2 Juli is generaal *Winkelman* gearresteerd. Dit is een notitie, die ik direct gemaakt heb en die gedurende de gehele oorlog in een safe heeft gelegen. Er staat:

„2 Juli 1940 werd ik te circa 9.15 v.m. op mijn bureau opgebeld door den Gen. *van Voorst,* Chef van de Afd. Landmacht van het Alg. Hoofdkwartier, die mij vroeg, of het mij mogelijk was, terstond op het Hoofdkwartier te komen, daar er een zeer ernstige zaak was en hij niet bij mij kon komen. Ik ben onmiddellijk per auto daarheen gegaan en trof daar den Gen. *v. Voorst,* bovenbedoeld, die mij mededeelde, dat de OB. de Gen. *Winkelman* in den afgeloopen nacht was gearresteerd, dat nadere bijzonderheden niet bekend waren, dat de adj. *Romswinckel* naar Wassenaar was gezonden om informaties in te winnen, doch niet was teruggekeerd en, dat hij zelf, zijn broer de Ltnt.-Gen. Gew. Comdt. van het Veldleger en Kol. *van Alphen* te 10 uur bij Gen. *Christiansen* waren ontboden. In de kamer van Gen. *v. Voorst* waren, voor zoover ik mij dat herinner, aanwezig de drie bovengenoemde Heeren, generaal *Best* en Kol. *Thoden van Velzen.* Toen besproken werd, om welke reden Gen. *Winkelman* zou zijn gearresteerd, zeide Gen. *van Voorst* (Chef Afd. Landm. Alg. H.K.), „als het gebeurd is in verband met de eerewoordkwestie, zijn zij verkeerd, want Gen. *Winkelman* had sinds kort als zijn standpunt bepaald, dat hij tegen het geven van het eerewoord geen bezwaar meer had", althans woorden van deze strekking.

Hij las toen op wat Gen. *Winkelman* ter zake had verklaard. Of hij dit papiertje toen aan Kol. *v. Alphen* heeft gegeven, weet ik niet. De opgelezen verklaring strookte trouwens met wat Gen. *Winkelman* — ik meen op Maandag 1 Juli — toen ik hem laat in den N.M. bezocht, mij had gezegd. De beide Heeren *van Voorst* en *Van Alphen* zijn toen vertrokken. De beide eerstgenoemden zijn niet meer teruggekeerd.

w.g. H."

Een dag of vijf vóór de datum, waarop het erewoord daadwerkelijk zou moeten worden gegeven, is er een bijeenkomst geweest van alle opperofficieren en vlagofficieren. In die vergadering is de zaak besproken. Kolonel *van Alphen* werd uitgenodigd in die vergadering te komen, waar hij mededeling heeft gedaan van de mening van generaal *Winkelman* in zake het afgeven der verklaring. De tekst op het papiertje, dat hij gekregen had van generaal *van Voorst tot Voorst* en dat toen getoond is, luidde:

„Nu vaststaat, dat een officier, die zijn eerewoord geeft, te allen tijde de bevoegdheid heeft om dit te herroepen, acht ik het geven van dit woord niet in strijd met den officierseed en de officierseer. Ik laat overigens aan elken militair over, om zelfstandig zijn houding in deze te bepalen."

Omtrent die bijeenkomst heb ik een notitie, getekend door generaal *Hasselman* en mij zelf.

Ik heb in mijn circulaire gezegd:

„Ten slotte acht ik het mijn plicht, gezien het schrijven dd. 2 Juli 1940 M.S.V./108 bekend te maken, dat ieder persoonlijk te beslissen heeft, wat hij in deze meent te moeten doen, doch dat ik het teekenen der verklaring niet in strijd acht met den officierseed en de officierseer en daarin niet een ontoelaatbare handeling zie."

Op grond daarvan meen ik, dat ik degene was, die voor het gehele marinepersoneel de morele verantwoordelijkheid op zich moest nemen.

44537. De **Voorzitter:** Ik mag dus concluderen, dat u als deskundige het geven van *dit* erewoord niet in strijd achtte met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Op dat ogenblik en onder die omstandigheden, neen.

44538. De **Voorzitter:** Hoe staat u tegenover het breken van het eens gegeven erewoord? Acht u dat toelaatbaar of niet? Zoals u weet, zijn verschillende officieren naar Engeland uitgeweken en dat heeft de Regering geaccepteerd.

A. Het is uitdrukkelijk verboden. De Regering mag van de diensten van dergelijke officieren geen gebruik maken, maar ik kan mij voorstellen, dat men onder zodanige omstandigheden komt te verkeren, dat men moet zeggen: ik heb geen keuze. Misschien mag ik in dit verband een voorbeeld noemen. In 1943 kwam een jonge man bij mij, die mij mededeelde, dat alle parachutisten, die uit Engeland gestuurd werden, gevangengenomen waren en in Haaren zaten. Volgens de eed zou ik een dergelijke mededeling niet mogen doen doorseinen. Ik heb het toch gedaan. Men komt voor een conflict te staan, waarin eigenlijk geen andere houding mogelijk is.

44539. De **Voorzitter:** Het resultaat is ten slotte geweest, dat de meeste marine-officieren hebben getekend.

A. Ja, ongeveer 95 pct.

44540. De **Voorzitter:** Wat is uw oordeel over de houding van degenen, die niet hebben getekend?

A. Daar heb ik respect voor gehad. Iedereen moest het voor zich zelf uitmaken. Ik kan mij voorstellen, dat iemand zegt: Ik heb er bezwaar tegen. Ik heb dat volkomen gerespecteerd.

Ik zou er nog dit aan willen toevoegen.

Ik heb nog een vervolg, nl. een mededeling, die ik aan het personeel heb gedaan. Toen de marine als het ware door de Duitsers ontbonden werd, heb ik, ook in verband met alles, wat hieraan voorafgegaan was, gemeend, dat dit maar niet zo zonder meer mocht gebeuren. Ik heb aan het personeel een dagorder uitgegeven. Het was mijn bedoeling deze overal, in Den Helder, Rotterdam, Amsterdam, enz. persoonlijk aan het personeel voor te lezen. Ik heb dit echter niet kunnen doen, omdat ik enkele dagen te voren bewusteloos in mijn bureau gevonden werd. Ik heb het alleen in Den Helder gedaan. Misschien mag ik u deze even voorlezen:

„Dagorder van den Chef van den Marinestaf.

Vóórdat de Koninklijke Marine in dat deel van het grondgebied van het Koninkrijk der Nederlanden, dat zich uitstrekt tusschen den Dollard en de Schelde, naar ik vertrouw, slechts tijdelijk, als het ware, uit dienst wordt gesteld, wil ik een laatste woord tot U richten.

Officieren, onderofficieren en manschappen,

wij herdenken op dit oogenblik allereerst onze gevallen kameraden, die het laatste offer hebben gebracht.

Wij gedenken onze kameraden, van hoog tot laag, die het voorrecht hebben op de wereldzeeën te kunnen blijven dienen, onder onze vrije Nederlandsche Vlag.

In de Koninklijke Marine heeft altijd een band bestaan tusschen het personeel, een band, ontstaan uit het gezamenlijk beleven, in een nauw begrensde ruimte, van zooveel, dat ons aller leven waarde en inhoud gaf. Zelden heb ik dien band meer gevoeld dan in deze dagen. Die band mag niet verdwijnen en ik bezweer U allen, zorg, dat dit niet gebeurt. Houd het contact met Uw kameraden vast, help en steun elkaar waar zulks maar mogelijk is. Strek die hulp en steun ook uit tot de vrouwen en gezinnen van Uw kameraden, die niet in dit deel van Nederland zijn.

Vergeet geen oogenblik, dat de mogelijkheid voorhanden is, dat over korteren of langeren tijd het Vaderland opnieuw een beroep op U zal doen. Houd U daartoe bereid. Beschouw U zelve als staande „op de plaats rust", wachtende, dat het bevel „geeft acht" zal klinken.

De Koninklijke Marine heeft sinds September 1939 in moeilijke omstandigheden gedaan wat verwacht mocht worden en ik kan U hier op dit oogenblik met den meesten nadruk ver-

zekeren, dat van de meest uiteenloopende zijden, deze meening herhaaldelijk tot mijn kennis is gekomen.

Verliest Uw vertrouwen in de toekomst niet. Blijft er op vertrouwen, dat er een Almacht bestaat, die richt naar voor ons onbekende wetten. Laat ons met vertrouwen het uiteindelijk lot van ons Vaderland uit Zijn Handen verwachten.

Blijft de gedachte levendig houden, dat gij zijt Marineman. Gedraagt U, waar ook en onder welke omstandigheden ook, op zulk een wijze, dat de goede naam der Koninklijke Marine behouden blijft.

Vergeet niet, dat gij zijt Nederlander en dat, wat ook Uw persoonlijke gevoelens mogen zijn en in welke mate gij U ook moogt neergedrukt voelen door den geweldigen slag die aan ons Land is toegebracht, U niet het recht hebt bij de pakken neer te zitten, doch dat het Uw plicht is, in elk opzicht en met Uw volle persoonlijkheid mede te helpen om datgene te doen, wat voor ons Land thans gedaan kan worden.

Hij die zich daaraan onttrekt, hetzij als gevolg van een groote moreele depressie, hetzij als gevolg van zijn persoonlijke meening, dat er toch niets gedaan kan worden, onttrekt zich mijns inziens aan een plicht, die op ons allen rust.

Het lot heeft mij een taak opgelegd, die ik niet heb gezocht. In den tijd na 15 Mei heb ik slechts één doel voor oogen gehad, nl. datgene te doen, wat mij voor de Marine en voor het Personeel het beste toescheen. Bij het vervullen van die taak, heb ik zeer veel steun gehad, zoowel door rechtstreekschen mede-arbeid als door de houding van het personeel. Ik zal dit nimmer vergeten en ik blijf U daarvoor dankbaar.

Indien in vroegere tijden Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin door Haar Volk persoonlijk hulde werd gebracht, wees Zij steeds op „het Vaderland". Ik ben overtuigd in Haren geest te handelen, indien ik U allen verzoek met mij een driewerf „Hoezee" uit te brengen op ons aller Vaderland. *God behoede en bescherme Nederland. Leve ons Vaderland!*"

Deze dagorder is niet alleen voorgelezen, doch aan alle mensen uitgereikt, voordat de marine uit elkaar ging.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. J. HEERIS.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MATTHIJS VAN HENSBERGEN,

oud 38 jaar, wonende te 's-Gravenhage, weg- en waterbouwkundige.

Hij legt de eed af als getuige.

44541. De **Voorzitter:** U hebt een brief gestuurd aan de Enquêtecommissie, waarin u mededeelt, dat u bode is geweest bij de Nederlandse Militaire Missie, tekenaar bij Binnenlandse Zaken en daarna tekenaar bij de Militaire Inlichtingendienst en voorts dat u in het bijzonder ook inlichtingen kunt geven over de onenigheden, die plaats hadden tussen het leger en de marine. Ik zou met dat laatste willen beginnen. Ik wil u gaarne de gelegenheid geven om datgene aan de commissie mede te delen, wat, naar u meent, van belang kan zijn voor haar werkzaamheden.

A. Bij de quaestie van onenigheid tussen het leger en de marine denk ik speciaal aan mijn periode, dat ik bij de Militaire Inlichtingendienst heb gewerkt.

44542. De **Voorzitter:** Welke functie had u daar?

A. Ik werkte daar als topografisch tekenaar. Ik heb mijn tekeningen bij mij, dus ik kan u laten zien wat ik daar heb gedaan. De chef van de militaire inlichtingendienst (M.I.D.) was kapitein *Lieftinck*.

44543. De **Voorzitter:** Dat is hij op een zeker tijdstip geweest. Later zijn er weer anderen geweest.

A. Gedurende de periode dat ik er geweest ben, waren zij dat.

44544. De **Voorzitter:** Ja, maar u noemde zo pas alleen kapitein *Lieftinck*.

A. Ja, er zijn er meer. Kapitein *Lieftinck* werd bijgestaan door luitenant-ter-zee 1ste klasse *Schilp*.

Dezen werkten samen met de officieren van de landmacht. Dat waren — mag ik even mijn gegevens er bij halen — luitenant *Bijl*, die hoofdzakelijk belast was met de administratie, voor het uitzoeken van de documenten, die binnenkwamen, en luitenant *van de Wetering*, die zich met de z.g. vesting Holland bemoeide. Deze had tot taak uit te zoeken waar de verschillende divisies van de Duitsers in Holland gevestigd waren. Dat wisselde echter steeds, weshalve hij hiervan een kaartsysteem bijhield. Laatstgenoemde was zeer goed op de hoogte van de Franse taal en hield daarvan ook het gedeelte van Frankrijk, waarmee vooral Nederland in verbinding stond, in het oog.

Er was nog een luitenant bij, maar zijn naam kan ik mij helaas niet meer herinneren. Het is al zo'n tijd geleden en in mijn gegevens heb ik het ook niet kunnen vinden. Maar de hoofdzaak is, dat deze luitenants samenwerkten met die twee luitenants van de marine. Het is altijd een quaestie geweest — dat is u misschien wel bekend —, dat er tussen marine en het leger altijd een beetje wrijving was. De marine keek altijd op het leger en de landmacht neer en er was altijd en nu nog geen zuivere samenwerking.

Luitenant *Bijl*, die ik speciaal genoemd heb, heeft steeds onenigheden gehad over de administratie. Er was schijnbaar niet het goede systeem gevolgd. Hij heeft er ook rapporten van laten opmaken, want hij stond meer indirect onder overste *Doorman*. Hij heeft er dus melding van gemaakt en steeds rapporten daarover ingediend. De administratie klopte niet (in zoverre ik dat begrepen heb); wanneer ze een zeer belangrijk document moesten hebben, nl. waar mensen in Holland hun leven voor gewaagd hadden, was dit op een verkeerde manier opgeborgen en soms helemaal niet terug te vinden, hetgeen ik voor zo'n tere dienst zeer funest acht.

44545. De **Voorzitter:** Wat was naar uw oordeel daarvan de oorzaak?

A. De heer *Lieftinck* en vooral de heer *Schilp* waren het hier niet mee eens. Ze wilden niet toegeven aan de luitenants van het leger, dat hun systeem fout was, en wilden er niets over horen. Dat was een soort eigenwijsheid; ze gingen van het standpunt uit, dat hun systeem wel goed was. Er werd dus niets aan gewijzigd.

44546. De **Voorzitter:** Waarmede was u het eens?

A. Ja, ik was het eens met luitenant *Bijl*.

44547. De **Voorzitter:** Op grond waarvan was u het eens met hem?

A. Ik geloofde luitenant *Bijl*. Hij heeft mij de quaestie persoonlijk verteld.

44548. De **Voorzitter:** Het was dus niet uit eigen wetenschap, maar omdat u geloof hechtte aan luitenant *Bijl*.

A. Ik was maar korporaal bij de dienst, dus ik had er ook niet over te oordelen. Ik zeg hier alleen datgene, wat mij was opgevallen.

44549. De **Voorzitter:** Maar u had toch uw oordeel en ik mag veronderstellen, dat dat ook op goede gronden berust.

A. Ja.

44550. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zag wel de administratie van luitenant *Bijl*. Was die altijd goed in orde?

A. Zijn systeem is nooit ingevoerd.

44551. De **Voorzitter:** Het is dus zo, dat luitenant *Bijl* een systeem wilde invoeren, waarin de gegevens — laat ik nu maar even ruwweg zeggen — uit Holland wel goed op het kaartsysteem zouden komen, en naar uw mening was het systeem, wat er wel gold, niet goed?

Wie was verantwoordelijk voor het systeem, dat wel gold?

A. De heer *Schilp* en kapitein *Lieftinck* waren de chefs.

44552. De **Voorzitter:** De heer *Bijl* wilde daar dus verandering in brengen, maar daartoe kreeg hij geen kans.

A. Ja.

44553. De **Voorzitter:** Kunt u ook zeggen waaruit die veranderingen bestonden?

A. Neen. Hij had natuurlijk zijn eigen systeem.

44554. De **Voorzitter:** Ik bedoel, wat was fout in het systeem van de heer *Schilp* en wat acht u nu goed in het systeem van de heer *Bijl?*

A. Dat kan ik u zo niet zeggen.

44555. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het lijkt mij het beste, dat luitenant *Bijl* dit zelf vertelt.
Waar zit luitenant *Bijl* op het ogenblik?
Hij is toch nog wel in leven?

A. Ja, dat geloof ik wel.

44556. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was hij beroepsofficier?

A. Ik geloof, dat hij reserve was. Ik weet het niet zeker.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat is wel na te gaan.

A. Ik heb hier opgenomen van wat mij nu speciaal opgevallen is. Wij kregen ook nog photo's van de R.A.F. Ik ben op Vrijdag 12 Maart 1943 bij de Militaire Inlichtingendienst gekomen. Ik was de enige tekenaar en moest op een primitieve manier van luchtphoto's kaarten fabriceren ten behoeve van de landmacht.

44557. De **Voorzitter:** Voor Nederland of ook voor Engeland?

A. Ik heb op verzoek van de Engelse geheime dienst Düsseldorf getekend. Ik heb hier ook een getuigschrift van. De Engelsen drukten zelf de kaarten. Ik ben één keer met de heer *Schilp* naar een fabriek buiten Londen geweest om precies te zien hoe de Engelsen de kleurendruk wilden hebben. Ik moest me natuurlijk daarbij aanpassen.

44558. De **Voorzitter:** Was u ook in dienst van de Engelsen?

A. Neen, ik was in dienst van de Nederlandse militaire dienst.

44559. De **Voorzitter:** Werd het privé aan u gevraagd deze opdracht uit te voeren of ging dat via het bureau?

A. Ja, het bureau kreeg de opdracht.

44560. De **Voorzitter:** U kreeg dus via uw bureau weer de opdracht.

A. Ja, wij kregen van de R.A.F. de photo's, ongeveer 600 van Düsseldorf, en ik volvoerde dan de opdracht om Düsseldorf te tekenen, zoals ze dat wilden hebben. Maar wat ik vooral naar voren wil brengen in mijn brief is de ruzie, waar u het over had. De bom is op een zeker moment gebarsten, hetgeen natuurlijk niet kon uitblijven. Want luitenant *Bijl* had b.v. geen gelijk gekregen.
Kolonel *de Bruyne* was topchef van de mariniers van het bureau M.V.T., welke was gevestigd in flat 12 Hereford House in Park Street.
Als ik me goed herinner, was dat van de Militaire Voorbereiding Terugkeer in Nederland. Hij werkte samen met overste *Doorman,* overste *de Broekert* van de luchtmacht, luitenant *Horn* als adjudant en luitenant *Smith* en luitenant-ter-zee baron *Lewe van Aduard.* Voor Prins *Bernhard* was ook een vergaderkamer gereserveerd. Kolonel *de Bruyne* nam afscheid van ons op 15 Augustus 1944 met een toespraak tot het gehele personeel M.I.D en M.V.T.; daar was ik persoonlijk bij tegenwoordig. Hij hield deze toespraak op zijn kamer. Hij zei, dat hij niet de reden kon zeggen waarom hij afscheid nam. (M.a.w. M.V.T. was dus meteen opgeheven.) Het was echter een ere-quaestie en hij zou naar Amerika gaan. Dit is alles, wat ik van die rede kan zeggen.

44561. De **Voorzitter:** Is hij ook naar Amerika gegaan?

A. Ik weet het niet zeker. Later is nog de marine samengevoegd met het Nederlandse leger. Kolonel *de Bruyne* heeft daar nogal een rol in gespeeld; hij heeft nog inspectie gehouden. De mariniers zijn toen ingedeeld bij de Prinses Irene-Brigade. Dezen zijn naar Frankrijk gegaan en hebben nog meegevochten onder *Montgomery.* Op 15 Augustus was dus het afscheid en direct daarop (16 Augustus) hebben kapitein *Lieftinck* en *Schilp* M.I.D. verlaten, waardoor dus ook M.I.D. werd opgeheven.

44562. De **Voorzitter:** Het is mij niet helemaal duidelijk, dat, wanneer twee mensen de dienst verlaten, dan ook de dienst wordt opgeheven.

A. De eerste dagen ben ik daar helemaal alleen geweest.

De **Voorzitter:** Maar er was dan toch een bureau.

A. Op 27 Augustus kwam echter luitenant *de Ritter* op het bureau en zei, dat hij de chef nu was. Hij had geen tijd om zich met ons te bemoeien, dus met dat tekenwerk en de kaarten moest ik het zelf maar zien klaar te spelen. Met hem kwamen op het bureau sergeant *Koning,* korporaal *Heldoorn, Stroman* en *Sneltjes* (dat waren de vroegere manschappen van de originele Intelligence Service van het Nederlandse leger der Prinses Irene-Brigade, onder leiding toen van luitenant *Brinkgeve).* Deze mensen hadden het consigne om naar Frankrijk te vertrekken. Dat heeft geduurd tot 15 September 1944. Nu kwam — ik geloof, dat het acht dagen daarvóór was — luitenant *Bijl.* Wij hadden daar een donkere kamer voor de luchtphoto's, waarvan wij de kaarten moesten tekenen en vervolgens vergroten, en allerlei andere dingen, o.a. de electrische leidingen, die aangelegd waren, enz., welke werden door luitenant *Bijl* op order van overste *Doorman* afgebroken. Alles werd ingepakt. Op Vrijdag 15 September kwamen de heren *Schilp* en *Lieftinck* terug en richtten daar het Bureau Marid op (Marine Inlichtingen Departement).

44563. De **Voorzitter:** Deden ze dat op eigen houtje of hadden ze orders van de Minister?

A. Nu, ik denk, dat de oprichting van Marid in opdracht van de marine geschiedde.

44564. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was toen alles afgebroken?

A. Ik was nog bezig met Enschede te tekenen, maar ik kon niets meer doen, want de kaarten konden daardoor niet gemaakt worden. Toen heb ik de kaart van Enschede weer terug moeten geven aan de Engelse Intelligence Service en die heeft het toen afgemaakt.
Al die tijd ben ik nog bij de heer *Schilp* geweest, want ze beschouwden mij altijd nog een beetje gedetacheerd bij de marine, totdat ik Dinsdag 6 Maart 1945 naar Bath bij Bristol vertrok om voor de hydrographische dienst te werken en om de kaarten bij te werken, de hydrographische kaarten van Nederland en Indië.
Deze werden daar bijgewerkt, want alle koperplaten van de hydrographische dienst bleken verdwenen te zijn; die hadden de Duitsers naar Japan gestuurd. Nu gingen ze bij de Engelsen nieuwe zinkplaten e.d. maken en toen heb ik al de kaarten bij moeten werken. Toen ben ik met luitenant *Zalentein* (luitenant-ter-zee 1ste klasse) naar Bath vertrokken. Die zaak is zo dus afgelopen.

44565. De **Voorzitter:** Maar hebt u bepaalde critiek op hetgeen er gebeurd is of vindt u, dat alles normaal is gegaan?

A. De quaestie is, dat ik feitelijk alleen wil vertellen wat mij opgevallen is. Toen luitenant *de Ritter* daar kwam met een aantal mensen, gingen ze aan het pakken natuurlijk. Ze kregen toen pas kaarten van Amerika, gemaakt door de Shell, geloof ik, op een grotere schaal. Ze moesten die allemaal opvouwen en in trommeltjes doen. Alles werd voor de overkant ingepakt, waarvoor een commandowagen ter beschikking was gesteld. Ook moesten al de kaartenbakken naar de overkant, zodat het een rommeltje van je welste was. In die tijd, wat ik even naar voren wil brengen, heb ik gezien, dat twee mensen van de British Intelligence Service samen met luitenant *de Ritter* bezig zijn geweest om de kaart van Arnhem uit te zoeken.

44566. De **Voorzitter:** Wanneer was dat precies? Kunt u zich de datum nog herinneren?

A. Ik kan het u helaas niet zeggen. Ik heb het ook nog in mijn dagboek nagezocht. Het is wel in die periode geweest, waarin luitenant *de Ritter* er met die mensen zijn geweest.

44567. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Meent u, dat dat een voorbereiding was van de aanval op Arnhem?

A. Absoluut. De quaestie was zo, dat de kaarten gewoon in kleurendruk gedrukt werden, door mij en door nog twee andere tekenaars (sergeant *Rutte* en soldaat *Smulders,* die er later bijgekomen zijn) getekend. Er stond niets op. Meestal waren het steden die wij tekenden. Ook de hele kuststrook van Noordholland hebben wij b.v. getekend. In rode inkt werden dan op die kaarten alle kanonnen, afweergeschut, hoofdkwartieren, telefoonleidingen vermeld.

44568. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe kwam u aan die gegevens waar dat geschut stond? Kwamen die uit Holland via agenten?

A. Alhoewel wij erg veel op de luchtphoto's konden zien (waar we dan ook op getraind waren), zoals de plaatsen van zwaar geschut, draadversperringen, telefoonleidingen e.d., was de moeilijkheid of die kanonnen bezet waren en wat het kaliber daarvan was en nog andere dingen, welke op een luchtphoto niet te zien zijn. Die kregen wij van die spionnen, waarover ik sprak.

44569. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Via agenten uit Holland of via de zenders?

A. Er was nog een tweede bureau geweest van majoor *Somer.* Hiermede ben ik ook nog in contact geweest, want in de periode, dat de heer *Schilp* weg was, had ik weinig te doen en kreeg hiervan op de duur genoeg, zodat ik ander werk ging zoeken. Toen ben ik in contact gekomen met B.I. Het verlof was ook ingetrokken, omdat toen juist het tweede front was begonnen. Ik moest toen op B.I. komen, waar zich ook een donkere kamer bevond. Hier werden de smalfilms ontwikkeld. Onder leiding van majoor *Somer* werden vergrotingen gemaakt en naar diverse bureaux, die er belang bij hadden, gestuurd. Alles, wat tekeningen aanging en wat kaarten betrof, kregen wij. Dat was waarschijnlijk het werk van spionnen van onze kant en ook van de illegaliteit, maar wie dat waren en hoe dat in elkaar zat, heb ik nooit kunnen constateren, omdat de namen en stempels, enz. er af waren geknipt. Dus er was daardoor een opening in de photo gebleven. Ik weet wel, dat ik heel wat rapporten heb gehad van *Wim U,* een schuilnaam natuurlijk. Toen ik mij bij B.I. moest melden, was het de bedoeling, dat ik in de donkere kamer de films zou leren ontwikkelen, opdat de heren met verlof konden gaan, terwijl ik niet met verlof mocht. Ik was daarover een beetje gepikeerd. Ik ben er echter niet op ingegaan, omdat ik het een beetje gek vond, hetgeen misschien niet goed is geweest.

44570. De **Voorzitter:** Is dat ongeveer hetgeen u de commissie wilde mededelen?

A. Ik zou u misschien nog meer kunnen vertellen, want ik ben overal bij geweest, maar ik weet niet of u nog iets wilt weten.

44571. De **Voorzitter:** Hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Ik was bij de genie en gedetacheerd achter Helmond in Aarle-Rixtel.

44572. De **Voorzitter:** U bent dus meegegaan door België naar Frankrijk en zo overgestoken naar Engeland?

A. Ja. Op de fiets ben ik via Zeeland, België en Frankrijk tot Caen getrokken en van Brest met de boot naar Engeland gegaan.

44573. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over de Nederlandse militaire missie, waar u bij bent geweest?

A. Ik heb gewerkt als bode bij majoor *Schoonenberg* in Hereford House en daar heb ik heel prettig gewerkt. Ik had er niet zo'n heel belangrijke functie; ik moest alleen hoge heren aandienen, die er kwamen. Prins *Bernhard* zelf b.v. Daarna ben ik bij Binnenlandse Zaken gekomen als tekenaar.

44574. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** En later bent u bij de Militaire Inlichtingendienst gekomen?

A. Als tekenaar was ik bij Binnenlandse Zaken. Daar was een zekere kapitein *Ubachs.* Toen ik in Londen kwam, moest ik natuurlijk mijn beroep opgeven. Hij kreeg in de gaten, dat ik zo mooi kon tekenen. Hij zat hopeloos in de war.

Ze waren steeds aan het verhuizen. De codedienst, Rode Kruisafdeling, Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken, Sociale Zaken, enz. gingen dan hier en dan daar naar toe. Die kapitein ging over het meubilair daar, over de wijze van indelen en was hopeloos de kluts kwijtgeraakt. Hij wist op het laatst niet meer waar de mensen allemaal zaten. Ik heb toen getracht daarvan een overzicht te maken door plattegronden te tekenen en elk Departement hierop een kleur te geven en deze op zijn bureau op te hangen. Nu kon hij precies zien waar elk Departement was en kon aan de hand hiervan een betere indeling maken. Dat viel ontzettend in de smaak bij kapitein *Ubachs.* Toen zocht de geheime dienst een tekenaar en kreeg ik bevel daar te gaan tekenen. Hierdoor kon ik niet bij de Rijkswaterstaat komen (ik ben opzichter bij de Rijkswaterstaat).

44575. De **Voorzitter:** Mocht u nog inlichtingen aan de commissie kunnen verschaffen, die u van belang lijken te zijn, dan zou ik u willen verzoeken om daarvan een schriftelijke nota te maken en bij de commissie in te dienen. Is u daartoe bereid? Wij zouden het zeer appreciëren.

A. Ja. De moeilijkheid is, dat ik niet weet wat de heren belangrijk vinden.

De **Voorzitter:** Als u een nota wilt maken van hetgeen u belangrijk acht, dan zal de commissie dit wel verder beoordelen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zoudt de moeilijkheden van de diensten onderling b.v. nog nader kunnen uitwerken. Dat zouden wij goed kunnen gebruiken.

A. Zoudt u dat graag van mij willen hebben?

De **Voorzitter:** Wanneer u een schriftelijke nota indient, dan kunnen wij beoordelen of dat voor ons aanleiding is om u nogmaals te horen om dan op enkele bijzonderheden nader in te gaan.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt daar heel wat opgeschreven.

A. Ik heb hier een uittreksel. Ik heb nl. een dagboek van al de 5 jaren. Datum e.d. heb ik daar allemaal uitgehaald.

44576. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hebt u niets gemerkt van de moeilijkheden van de inlichtingendienst? Je las nl. hier in de kranten over allerlei geschriften, agenten, enz.

A. De moeilijkheid was, dat bij de geheime dienst alles geheim was, ook onder elkaar. Wij wisten nooit welke mensen b.v. weggezonden werden. Wij vermoedden wel eens wat. Ik heb vaak gezegd: „Oh, dat is er vast eentje." En later bleek het dan zo te zijn.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat is prachtig.

A. Toen die actie van Arnhem begon, wist ik pas, dat wij daarvoor de tekening eigenlijk hadden gemaakt. Dat wist ik vóór die tijd niet.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

M. VAN HENSBERGEN.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 16 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

mr. HANS WINKEL,
oud 39 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
bedrijfsjurist.

Hij legt de eed af als getuige/deskundige.

45183. De **Voorzitter:** Zoudt u iets willen vertellen over het erewoord van de officieren en over het proces-*Amand* en nog enkele andere punten? U herinnert zich waarschijnlijk wel, dat er een bepaalde beslissing in Londen is genomen ten aanzien van die officieren, die hun erewoord aan de Duitsers hadden gegeven en naderhand uitgeweken zijn uit Nederland en in Engeland zijn terechtgekomen. De Regering heeft toen geaccepteerd, dat deze officieren weer in dienst werden gesteld. Is het u mogelijk uw zienswijze daarover kenbaar te maken?

A. Sinds het begin, sinds Juli 1940, was ik op het Departement bij de Afdeling Juridische Zaken en Dienstplicht. Ik heb wel gehoord, dat er over gesproken is naar aanleiding van de komst van de tegenwoordige majoor *Beelaerts van Blokland.* Dat was één van de officieren, die het toen ter sprake heeft gebracht. Er is eerst een beslissing geweest — voor zover ik mij ten minste herinner —, dat die officieren niet aan het strijdende gedeelte zouden deelnemen. Maar naderhand is men daar op teruggekomen. Naderhand zijn die officieren bij de latere Brigade Prinses Irene ingedeeld.

45184. De **Voorzitter:** Dus u draagt geen kennis van de argumenten, die de Regering heeft gehad?

A. Toevallig heeft een officier, die eigenlijk onder mij stond, luitenant *Jongbloed* — hij is nu bij de Unilever —, een heel lange nota over dit onderwerp geschreven. Voor zover ik mij herinner, heeft deze luitenant zodanige argumenten te berde gebracht, dat men eigenlijk van zijn aanvankelijke mening is teruggekomen om die officieren te seponeren en ze alsnog toch bij de Brigade Prinses Irene ingedeeld heeft.

45185. De **Voorzitter:** Wanneer wij daarover nadere inlichtingen willen hebben, lijkt het u het beste om ons daartoe tot de heer *Jongbloed* te wenden? De heer *Jongbloed* werkt bij Unilever?

A. Ja. De indeling op het Departement was zo, dat het hoofd van de betreffende onderafdeling Landmacht toen overste *van de Plassche* nog was. Ik weet niet, of u overste *van de Plassche* al gehoord hebt. Hij is nu generaal-majoor. Hij woont nu op de Waalsdorperweg.

De **Voorzitter:** Wij zullen generaal-majoor *van de Plassche* over dit punt nog kunnen horen.

A. Het hoofd van de afdeling Landmacht als geheel was generaal *van der Vijver,* die later secretaris-generaal is geworden.

45186. De **Voorzitter:** Hebt u ook studie gemaakt van deze quaestie?

A. Neen. Volkenrechtelijk is het een moeilijk punt, maar daar gaat het hier natuurlijk niet om.

45187. De **Voorzitter:** Dat punt komt hier wel bij ter sprake. Wanneer er in artikel 10 van het Haags Verdrag staat, dat de krijgsgevangenen op hun erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven, zou de vraag kunnen worden gesteld: wordt hier onder de wet verstaan de wet in formele of in materiële zin? Daar hebt u misschien wel een oordeel over?

A. Men heeft toen gezegd, dat de Nederlandse wet het niet verbood.

Maar ik zou het liever aan de genoemde officieren overlaten, want ik heb die nota toen wel gelezen, maar er is zo ontzettend veel gebeurd, dat ik mij niet precies meer kan herinneren, wat nu eigenlijk de juiste argumenten zijn geweest. Ik weet wel positief, dat de Regering eerst die heren wilde seponeren en later is men daar op teruggekomen.

45188. De **Voorzitter:** Er is ook sprake geweest om die officieren dan in dienst te stellen in de Overzeese Gebiedsdelen of in Canada?

A. Ja, in Canada. Met seponeren bedoel ik dus niet eventueel op het front te brengen, maar dat men de vijand tegenover zich zou hebben, aan wie men het erewoord gegeven had.

45189. De **Voorzitter:** U was toch juridisch adviseur van de Minister?

A. Dat is misschien een beetje groot woord.

45190. De **Voorzitter:** Hebt u de quaestie van het proces-*Amand* ook meegemaakt?

A. Ja, dat heb ik wel meegemaakt.

45191. De **Voorzitter:** Kunt u daar iets over vertellen?

A. Ja. Volgens internationaal recht is een vreemd leger — dat zich met toestemming van de souverein op eens anders gebied bevindt — autonoom en het kan dus zijn eigen krijgsrecht toepassen. Wij hadden daarbij de toestemming van de Engelsen eigenlijk niet nodig, maar de Engelsen hebben desondanks de z.g. Allied Forces Act 1940 gemaakt, waarin zij bepaalde regels vastlegden, namelijk die van onze bevoegdheden — met onze bedoel ik dan alle tijdelijk overgeplaatste Regeringen met haar legertjes. Op grond van de uitvoeringsbepalingen daarvan kon men deserteurs arresteren door middel van de Engelse militaire politie. Volgens de Dienstplichtwet is het zo, dat men eigenlijk al een deserteur is, wanneer men niet voldoet aan oproeping in werkelijke dienst. Dus formeel maakten degenen, die in Engeland opgeroepen zijn — u weet er zijn in Engeland dienstplichtbesluiten gemaakt — en niet aan die oproepingen voldeden, zich aan een Nederlands militair-rechtelijk strafbaar feit schuldig. Op grond daarvan hebben wij, toen *Amand* — dat was dus één van de mensen, die op grond van een van de eerste dienstplichtbesluiten was opgeroepen — niet kwam, hem door middel van de Engelse militaire politie laten arresteren. Toen heeft hij de hulp ingeroepen van de Habeas corpus-Act. U weet natuurlijk, dat dit een procedure is, waarbij men de Engelse Rechter kan vragen om te onderzoeken of men terecht in arrest is gesteld. Op grond daarvan is hij een proces begonnen, waarbij eigenlijk het kernpunt was: Is het dienstplichtbesluit, waarbij Nederlanders, in Engeland verblijvende, van een zekere leeftijdsklasse dienstplichtig werden en aan oproepingen in werkelijke dienst moesten gevolg geven, terecht gegeven? Wij moesten dat niet alleen met het oog op die recrutering natuurlijk met kracht bevestigen, maar ook met het oog op allerlei andere besluiten, met name die bekende besluiten A 1 en A 6, waarbij het vermogen van alle Nederlanders in het buitenland tijdelijk is overgegaan op de Nederlandse Regering, om die te beschermen tegen maatregelen in het buitenland jegens vijandelijk vermogen. Er was toen juist al in Amerika een proces aanhangig over dat A 1; wij hadden er dus groot belang bij om dat proces — ten aanzien dus van de vraag, of de Nederlandse Regering wetgevende macht bleef houden, hoewel ze buiten haar territoir was en hoewel ze geen contact had met de Staten-Generaal, toch rechtsgeldig wetten kon maken — te winnen.

Zulks is in de twee processen-*Amand* bevestigd. Het is een heel lang proces geweest, het is beide keren in drie instanties gevoerd. Met Kerstmis is het naar de House of Lords gegaan. U weet misschien, dat er in Engeland een groep van Nederlandse bloembollenhandelaren was in Spalding (Holland). *Amand* werd gesteund door die bloembollenhandelaren. En daardoor heeft hij het geld voor het proces kunnen opbrengen, want dat was bijzonder kostbaar.

45192. De **Voorzitter:** Wat voor belang hadden de bloembollenhandelaren er bij?

A. Omdat al die mensen op dezelfde manier op het punt stonden om opgeroepen te worden.

45193. De **Voorzitter:** Zat hier ook een politieke kant aan?

A. Neen. Volgens mij niet. Wel was er bij de Engelsen wel een politieke kant, want zij waren altijd vreselijk gereserveerd, omdat men wel is waar autonomie aan de strijdkrachten gaf van de kleine geallieerden (dus die daar tijdelijk hun zetel hadden), maar men zat natuurlijk vooral met Tsjecho-Slowakije en Polen; de mensen, die vroeger tot Tsjecho-Slowakije behoord hadden, en studentengroepen e.d. Men wilde daarom eigenlijk slechts aarzelend die kleine geallieerden in staat stellen om al hun dienstplichtigen op te roepen, en dat hele proces-*Amand* is eigenlijk min of meer door een vergissing van de Engelse militaire politie begonnen; maar toen het eenmaal zo ver was, toen de man een proces begonnen was, kon de Engelse Regering niet anders doen dan ons helpen. Dat heeft zij ook gedaan. De Engelse Regering bij monde van de Attorney-General (te vergelijken met de Landsadvocaat) heeft zich in dat proces als partij gevoegd en hij heeft namens de Engelse Regering een verklaring afgelegd, waarbij de Engelse Regering ons erkende als Mogendheid en ook als hebbende wetgevende bevoegdheid. Ik heb daar een artikel over geschreven in het Jaarboek van Grotius. Die verklaring staat daar ook in.

45194. De **Voorzitter:** In het boek „Nederlandsch Recht in Oorlogstijd in Engeland ontstaan en toegepast" wordt het proces behandeld door mr. *F. J. H. Snijders* (blz. 15 tot 18). Is dat stuk juist?

A. Ja.

45195. De **Voorzitter:** Is het initiatief tot dit proces van *Amand* uitgegaan, of is hij later opgestookt?

A. Eerst hebben wij gedacht, dat het eenvoudig van hem zelf uitging, maar zijn advocaat was de zeer bekwame Nederlandse jurist mr. *Roosegaarde Bisschop,* die eigenlijk de enige goede Nederlandse advocaat in Engeland was. Hij had — naar ik meen — een zekere rancune tegen het Departement van Justitie, omdat hij daar niet als adviseur was geaccepteerd, hoewel hij vroeger wel adviseur van het gezantschap was geweest. Deze mr. *Roosegaarde Bisschop* heeft hem met alle kracht en macht verdedigd, ook bijzonder goed verdedigd. Hij is zelfs zo ver gegaan — de Nederlandse kolonie nam het hem erg kwalijk —, dat hij een verklaring heeft gekregen van de Attorney-General. Deze is tegelijkertijd, heel curieus, deken van, wat wij zouden noemen, de Orde van Advocaten (er is maar één orde van Advocaten in Engeland). Hij heeft verklaard, dat het volkomen in overeenstemming met de ereregels was van de Engelse advocaten, dat hij dat standpunt ten gunste van *Amand* innam, met andere woorden, dat hij de wetgevende bevoegdheid van de Nederlandse Regering ontkende. Aanvankelijk geloof ik niet, dat daar politieke overwegingen achterzaten. Dit is wèl zo geweest — het staat ook in het artikel van Grotius, dat ik geschreven heb — met processen in *andere* landen. Er zijn bijv. processen in Zuid-Afrika geweest en in Canada. En vooral in Zuid-Afrika heeft het veel meer een politiek karakter gehad. De meeste Regeringen gingen niet verder dan dat men negatief zei: Gij hebt autonomie. De Zuid-Afrikaanse Regering is verder gegaan en heeft gezegd: degenen, die niet voldoen aan een oproep van een geallieerde Mogendheid (zij kon natuurlijk niet alleen Nederland noemen, maar het was eigenlijk praktisch alleen voor Nederland) krijgen geen verblijfsvergunning meer. De mensen, die dus Nederlander waren en nog geen permanente verblijfsvergunning als zodanig hadden in Zuid-Afrika, zijn, toen zij weigerden op te komen, naar Suriname gevoerd. Enfin, dat weet u waarschijnlijk wel. Van die mensen hebben we enorm veel requesten gehad.

Ik geloof niet, dat die quaestie helemaal gelukkig is behandeld, maar aan die mensen konden we niets anders doen. Ze moesten uit Zuid-Afrika weg.

45196. De **Voorzitter:** Moet men de houding van de Engelse Regering in het algemeen als negatief qualificeren?

A. Ja. Er was natuurlijk ook een juridische afdeling bij het Britse Ministerie van Oorlog, waar ik verschillende malen ben geweest. Daar zei men ook ronduit: „Wij kunnen jullie, kleine geallieerden, niet volledig helpen (daarbij doelende op de Belgen en Nederlanders), die wij wel volkomen vertrouwden, omdat wij met de politieke quaesties zitten van andere kleine geallieerden" (o.a. de Polen, die drie of vier keer van land verwisseld zijn, en de Tsjechen, die intern allerlei moeilijkheden hebben met de communisten). Enfin, u weet dat natuurlijk! Daarom konden ze ons niet volledig helpen.

Als u de uitvoeringsregels leest van de Allied Forces Act, dan kon men er uit opmaken, dat de Engelsen alleen maar bedoelden een regeling te treffen voor diegenen, die al lid waren van die geallieerde strijdkrachten. Want wij konden eenvoudig op grond van onze wetten, van onze Dienstplichtwet met name, in verband met onze dienstplichtbesluiten, zeggen: Die man maakt zich schuldig aan een militair-rechtelijk vergrijp, dus die valt onder de nieuwe uitvoeringsbepalingen, dus moet men ons helpen. Wij hebben het nooit te ver doorgedreven. Toen het proces-*Amand* nog niet was beslist, hebben we het verder in Engeland laten lopen.

45197. De **Voorzitter:** Het proces heeft waarschijnlijk wel een slechte invloed gehad op de resultaten van de recrutering?

A. Ja. Daar is ook sprake van een andere invloed. Ik heb eigenlijk de Brigade Prinses Irene gerecruteerd. Ik heb daar alles voor gedaan, maar onze moeilijkheid was eigenlijk deze: de Nederlanders in het buitenland waren eigenlijk steeds bekwame mensen, terwijl de mensen, die van andere landen emigreerden, zoals Polen e.d., juist veel minder maatschappelijk vooruit waren gekomen.

Wanneer wij mensen opriepen, dan waren het allemaal mensen in de oorlogsindustrie of die een belangrijke positie hadden, die b.v. bij Philips of de Shell of een andere grote maatschappij of ook wel bij Engelse maatschappijen in dienst waren. Dat hadden zij ook door. Wij hadden een afspraak met de Engelsen, dat wij in beginsel zouden volgen het advies van een door de Engelsen aangewezen bureau: — hier te lande is ook zo'n bureau, dat naar ik meen, bureau Verloven heet — in Engeland was het ingedeeld bij het Ministry of Labour. Het heette „the International Labour Branch". Door dat bureau waren algemene criteria opgesteld voor mensen, die vrijstelling konden krijgen en daar hebben wij ons practisch altijd aan gehouden. Als wij een Nederlander niet vertrouwden of als iemand zei, dat hij in een bijzondere positie was, dan gingen wij af op het advies van „the International Labour Branch". Maar dat was natuurlijk wel weer moeilijker elders in het buitenland. Wij zijn eerst in Engeland begonnen, maar zoals u ook in het boek „Nederlands recht in Oorlogstijd" ziet, zijn wij later ook in andere landen begonnen. Daar moesten wij natuurlijk veel meer afgaan op de Nederlandse consuls en de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers en die hadden dikwijls geen behoorlijke lijsten van al die Nederlanders, waardoor het veel moeilijker was. Er waren natuurlijk personen, waarvan je het niet zo goed kon controleren, dikwijls hielp persoonlijke invloed.

45198. De **Voorzitter:** In welke functie had u de leiding van de recrutering in Engeland?

A. Toen het Departement begon, was het het Departement van Defensie. De vijfde Afdeling was, als ik mij wel herinner, de Afdeling Landmacht. Toen Minister *Dijxhoorn* is afgetreden, heeft zich dat natuurlijk afgesplitst. Toen is dat met een paar andere Afdelingen het Ministerie van Oorlog geworden. Daarin was ik het hoofd van het Bureau Dienstplicht en Juridische Zaken.

45199. De **Voorzitter:** Was dat de eerste Afdeling B?

A. B is later gekomen. Dit was de eerste Afdeling.

45200. De **Voorzitter:** Ik heb hier een notitie, waarin staat, dat op 25 Augustus 1941 een reorganisatie heeft plaats gehad; de eerste Afdeling B had als onderdeel recrutering en zakenverloven en u hebt later de leiding van I C, Juridische Zaken, gekregen.

A. Ja, dat was er ook bij. Als ik mij wel herinner, zijn die letters er pas later bijgekomen. Het was een heel kleine kern in het begin. Ik was er eigenlijk met één of twee andere mensen. Ik heb hier haast geen stukken bij mij, Mijnheer de Voorzitter, want bij gebrek aan woonruimte heb ik al mijn stukken in een kist. Precies kan ik u dit soort dingen niet zeggen, want de kist is op het ogenblik bij de verhuizer. Maar als ik mij wel herinner, was de afdeling oorspronkelijk tot 1943 niet gescheiden.

45201. De **Voorzitter:** Is het u nog mogelijk stukken aan de commissie over te leggen?

A. Wat zoudt u voor stukken willen hebben?

De **Voorzitter:** Over het militaire beleid in Engeland van 1940—1945.

A. U moet mij excuseren, ik was daar ten slotte maar kapitein, u begrijpt, dat ik dan niet de leiding had, al was ik adviseur.

45202. De **Voorzitter:** Maar u hebt wel de leiding van de recrutering gehad.

A. Ja, maar ik heb hoogstens wat aantekeningen, maar eigenlijk stukken mag men niet eens bezitten. Wat u wilt weten, zal ik proberen op te zoeken. Ik zou werkelijk niet weten wat ik voor stukken zou moeten hebben, die van belang zijn.

45203. De **Voorzitter:** Hoe is de gang van zaken met de recrutering in Engeland geweest?

A. Ja, we hebben er eens een verslag van gemaakt. Die stukken zouden op het Departement moeten zijn. Het is niet goed gegaan, het is beneden de verwachting gebleven. Deze twee factoren speelden een grote rol. In de eerste plaats het proces-*Amand*, dat twee jaar geduurd heeft, naar ik meen. In de tweede plaats het feit, dat wij ons moesten houden aan die International Labour Branch. Bij alle grote maatschappijen had ik eigenlijk zo'n beetje de naam als boeman. Ja, al die mensen van de Shell en van Philips kwamen zeuren om vrijstelling voor hun mensen, dus ik had wel een beetje de naam, dat ik lastig was. Ondanks dat feit kon ik toch meestal niet anders doen dan op grond van de adviezen van „the International Labour Branch" de mensen vrijgeven.

45204. De **Voorzitter:** Kunt u ons ongeveer aangeven hoeveel?

A. Neen. Als u het wilt, kan ik het nog wel eens nagaan. Het hele archief is op het Departement van Oorlog aanwezig, maar wij hebben nog een verslag gemaakt, een algemeen overzicht. Maar het was vrij droevig. Ik denk zeker niet, dat van de mensen, die dan volgens de opgave van de consuls in aanmerking kwamen, een-derde is gekomen.

45205. De **Voorzitter:** Werd er in Ierland ook gerecruteerd?

A. Ja, in Zuid-Ierland. Daar zijn vrijwilligers gekomen. U kunt dat naslaan in het boekje „Nederlands recht in oorlogstijd". Daarin is een schema aangegeven. Achterin staat het artikel, dat ik geschreven heb. Daarbij is tevens een schema, waarop alle landen staan aangeduid.

De **Voorzitter:** Het besluit A 10 had betrekking op Groot-Brittannië en Noord-Ierland, enz.

A. Uit de Vrijstaat hebben wij alleen maar vrijwilligers gekregen. Het is misschien ook mogelijk, dat er besluiten waren, waar alleen maar de door de vijand bezette gebieden buitengesloten werden.

45206. De **Voorzitter:** In ieder geval heeft een en ander in Ierland niet veel resultaat opgeleverd, waarschijnlijk omdat er weinig Nederlanders waren.

A. Ja, er waren er betrekkelijk weinig. Nu ja, er was de Maatschappij voor Havenwerken. Daarbij waren nogal wat Nederlanders in dienst.

45207. De **Voorzitter:** Heeft u ook iets te maken gehad met de recrutering in Canada en de Verenigde Staten? Ik heb hier een rapport van mr. *Knipscheer* en daar hebt u — ik meen ten minste, dat het uw handschrift is — enkele aantekeningen bij gemaakt. De heer *Knipscheer* was blijkbaar zeer ontevreden over de gang van zaken en u kon zich blijkbaar verenigen met die kritiek, omdat er van uw hand staat: „De recrutering in Noord-Amerika is inderdaad onbevredigend".

A. Ja, dat was — naar ik meen — in het begin.

45208. De **Voorzitter:** Er is toen overwogen of er een commissie zou worden samengesteld om de zaak te onderzoeken. Kunt u daaromtrent nog iets mededelen?

A. Oorspronkelijk was het hoofd der recrutering in Canada en de U.S.A. majoor *Sas*, die nu in Prestwick is omgekomen.

45209. De **Voorzitter:** Welke bezwaren waren er bij het Departement tegen de gang van zaken in Canada?

A. Wij vonden, dat overste *Sas* niet de goede contacten had gezocht, e.d.

45210. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waar is de correspondentie daarover?

A. Die is op het Departement van Oorlog. Het recruteren heeft ontzettend veel geld gekost, maar het resultaat is inderdaad betrekkelijk gering geweest. De moeilijkheid was in het begin ook deze, dat men in Amerika een ander soort besluit moest nemen — want Amerika was toen nog neutraal —, dus daarom konden de mensen over de grote afstanden niet als militair reizen. Zij konden niet op de gewone wijze gerecruteerd worden, maar moesten — wat de Dienstplichtwet ook mogelijk maakt — ingelijfd worden buiten hun tegenwoordigheid. Dat was één van de moeilijkheden, waar generaal *Sas* mee te kampen had.

45211. De **Voorzitter:** Wanneer ik uw stuk lees, krijg ik de indruk, dat men in Londen grote bezwaren had tegen de gang van zaken, en ook, dat de verschillende personen hun taak niet op de juiste wijze hebben uitgeoefend en dat er sprake van was om een commissie te benoemen, die verschillende getuigen zou moeten horen, opdat zou blijken, hoe inderdaad de situatie was. U hebt daar o.a. nog van gezegd: Dat moet niet al te luidruchtig gebeuren, want „wij moeten overwegen, welke indruk één en ander op de Amerikanen en Canadezen zal maken: zoveel mogelijk onze eigen vuile was binnenskamers te wassen". Blijkbaar is er vuile was geweest.

A. Ja.

45212. De **Voorzitter:** Daar zou ik wel iets over willen horen. Ten minste als u het zich thans nog herinnert.

A. Er is zo veel gebeurd in die tussentijd.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik denk, dat u de kist zult moeten laten komen.

A. Daar zal niets betreffende die aangelegenheden inzitten. We kregen eigenlijk nooit voldoende mensen voor de Brigade. Er was met veel moeite in Stratford een kazerne gehuurd. Om die kazerne een beetje te vullen, moest hij daar natuurlijk een aantal mensen hébben en behouden. We kregen eigenlijk de indruk, dat *Sas* het niet prettig vond om iedere keer zo'n contingent te sturen, want het was toch eigenlijk wel een beetje dwaas, dat er in die kazerne zo betrekkelijk weinig mensen zaten. Ik geloof nooit, dat er meer dan 200 mensen waren.
De Canadese Regering heeft ook pas heel laat zo'n Allied Forces Act gemaakt. Achteraf bezien, had overste *Sas* het ons misschien gauwer moeten zeggen, dat het een mislukking was.

45213. De **Voorzitter:** De heer *Sas* is daar niet zo heel lang geweest. De heer *Carp* is hem opgevolgd. Waarschijnlijk zal uw opmerking dan mede betrekking hebben op het beleid van de heer *Carp*.

A. Ja, dat was eigenlijk zijn tweede man.
Tot 1943 is de heer *Sas* er — naar ik meen — geweest.

45214. De **Voorzitter:** Weet u ook, waar de heer *Knipscheer* is?

A. Die is op het ogenblik in San Francisco.

45215. De **Voorzitter:** Dan is het moeilijk om hem hier te horen?

A. Ja. Ik kende hem toevallig uit dienst van vroeger, toen we opgeleid werden. Het is toen later wel gebleken, dat het nu niet een 100 pct. betrouwbare figuur is. Hij is hier destijds ook als advocaat geschorst. Toen is hij weggegaan naar Amerika.

45216. De **Voorzitter:** Hij schrijft hierin: „Mijn voorlopige indruk is, dat de navolgende personen en onderwerpen zijn gecompromitteerd: 1. Onderwerpen: *a.* contacten met U.S.-autoriteiten; *b.* werkwijze van de bureaux; *c.* keuze van ondergeschikt personeel en van personeel codedienst, en *d.* keuring van dienstplichtigen. Daaruit blijkt, dat er bezwaren waren.

A. Ja, het is ook nooit helemaal goed gegaan. Generaal *Kruls* was toen eigenlijk hoofd van de afdeling Landmacht, dus hij kan het u natuurlijk nog veel meer in bijzonderheden vertellen. Ik weet niet of hij al gehoord is.

45217. De **Voorzitter:** Neen, maar hij heeft er zelf aantekeningen bij gemaakt; het ligt dus voor de hand, dat hij er iets van weet.

A. Ja, maar dit is, wat ik u vertel.

45218. De **Voorzitter:** Dan is er ook sprake van een luitenant, die ontslagen is uit de codedienst in Canada. Is u daar iets van bekend?

A. Als u de naam noemt.

De **Voorzitter:** *Markus,* naar ik meen.

A. Ja, ik geloof, dat hij een protégé van *Sas* was. Dat zou ik heus niet meer weten. Het klinkt misschien vreselijk gek, maar ik kan het mij werkelijk niet meer precies herinneren. Is dit een stuk, dat u gelicht hebt, of is dit een stuk, dat de heer *Knipscheer* u gestuurd heeft?

45219. De **Voorzitter:** Dit is, naar mij dunkt, een stuk, afkomstig van het Departement van Oorlog.

A. Maar daar staat hoogst waarschijnlijk een *K.* op.

45220. De **Voorzitter:** Dus u weet op het ogenblik niet meer?

A. Neen, ik kan u in het algemeen zeggen, dat ze niet tevreden waren en dat ze de indruk hadden, dat het niet goed ging. Daarna is de heer *Sas* nog eens teruggeweest en toen heeft hij het nog allemaal verklaard, maar het ging werkelijk heel beroerd.

45221. De heer **Dassen:** Heeft het Departement zich ooit op de hoogte gesteld over de moeilijkheden?

A. Dit waren mensen van het Departement.

45222. De heer **Dassen:** Goed, maar daar hadden ze toch een eigen kijk op. Heeft men van het Ministerie uit nooit eens het geval bekeken? Want ik heb zo de indruk, dat veel bezwaren eigenlijk alleen beoordeeld werden naar de resultaten.

A. Ja.

De heer **Dassen:** Dat was moeilijk.

A. Ja. Het was buitengewoon moeilijk. Die hele neutraliteitspolitiek van Amerika was een heel grote moeilijkheid.
De moeilijkheid in het algemeen van de recrutering in het buitenland was, naar men kan zeggen, eigenlijk een gebrek aan nationaal besef. Zodra wij, na de Duitse invasie, in Engeland aankwamen, heeft men vreselijk veel aanbiedingen gekregen van mensen uit de hele wereld.
Dat eerste enthousiasme heeft men niet kunnen opvangen. Als wij dat hadden kunnen opvangen, dan was de brigade zeker drie, vier keer zo groot geweest.

45223. De **Voorzitter:** Waarom kon men dat niet opvangen?

A. In 1940 was er in Engeland nauwelijks uitrusting voor de eigen troepen. Na Duinkerken was er nauwelijks uitrusting voor één Engelse brigade, laat staan, dat er een uitrusting was voor al die geallieerde vrijwilligers. Dat was volkomen uitgesloten. Al die aanbiedingen konden alleen worden genoteerd. Maar het eerste enthousiasme na de invasie hebben wij absoluut niet kunnen opvangen.

45224. De **Voorzitter:** Is dat enthousiasme later verdwenen?

A. Ja. Toen zeiden zij natuurlijk: „Jullie hebben nooit iets laten horen en wij hebben nu gedacht, dat er nooit meer iets van zou komen."
Toen kwamen die recruteringsbesluiten, gedateerd 1942/1943, en de mensen hadden zich toen al op een heel andere manier ingesteld. Maar wanneer wij het eerste enthousiasme hadden kunnen opvangen, wat natuurlijk niet aan ons lag, maar aan dc hele oorlogssituatie, dan hadden wij inderdaad veel meer mensen kunnen krijgen.

45225. De **Voorzitter:** Maar de eerste recruteringsbesluiten zijn toch al van 1940?

A. Ja, maar dat was pas Augustus.

De **Voorzitter:** Augustus 1940?

A. Ja, maar dat was alleen voor Engeland.
Generaal *Dijxhoorn* heeft er toen heel veel aan gedaan. Met grote moeite hebben wij daar een heel oud kasteel, dat nog afgekeurd was door de medische dienst, kunnen krijgen. Daarin is de eerste kazerne geweest.

45226. De **Voorzitter:** Hoe heette dat kasteel?

A. Ruperra Castle (S.W.).

45227. De **Voorzitter:** Dat was zeker voor een bepaald doel?

A. Dat was voor de eerste mensen.
Dat waren al de mensen, die naar Engeland overgekomen waren.

45228. De **Voorzitter:** En Haverfordwest?

A. Ja, eerst was het Haverfordwest. Toen is het Porthcawl geworden.

45229. De **Voorzitter:** Bent u mee overgestoken?

A. Ja, ik was officier in IJmuiden.

45230. De **Voorzitter:** Waar bent u toen eerst heengegaan?

A. Ik ben eerst in Haverfordwest en Porthcawl geweest. Een maand ongeveer. Daar heb ik met generaal *Noothoven van Goor* en anderen politiek onbetrouwbare mensen gehoord.

45231. De **Voorzitter:** Waren er zulke mensen?

A. Ja, dat beweerde men. Er zijn er toen ook een paar geïnterneerd geworden.

45232. De **Voorzitter:** Wie was er toen kampcommandant?

A. Ik geloof, dat het toen de heer *Sas* was.

45233. De **Voorzitter:** Er is ook een zekere *Sicherer* geweest.

A. Ja, maar dat was geen flinke man.

45234. De **Voorzitter:** Wie was de opvolger van *Sicherer*?

A. Ik dacht eigenlijk, dat het de heer *Sas* was.

45235. De **Voorzitter:** Dan wilde ik u nog de volgende vraag stellen. In begin 1943 zijn in Nederland de reserve-officieren door de Duitsers opgeroepen om zich weer te melden. Verschillenden daarvan zijn toen ondergedoken. Het is mogelijk, dat daarover een bericht naar Engeland is gegaan. Hoe was de houding van de Regering tegenover het al of niet voldoen aan de oproep van de Duitsers? Is er u iets van bekend, dat dit probleem de Regering in Engeland heeft beziggehouden?

A. Neen, die geheime dienst .....

45236. De **Voorzitter:** Het behoeft geen geheime dienst te zijn.

A. Ja, maar dit waren dan die codeberichten en die heb ik nooit gezien.

45237. De **Voorzitter:** Wanneer een dergelijk bericht was overgekomen, kan ik mij indenken, dat dit in ambtelijke kring besproken is om de Minister te adviseren.

A. Ja, dat kan ik mij niet herinneren, ik heb er niet aan meegewerkt.

45238. De **Voorzitter:** Hebt u misschien nog iets mede te delen?

A. Ik weet natuurlijk niet of u zaken over Militair Gezag wilt weten. Daar kan ik u wel over inlichten.

De **Voorzitter:** Dat ligt op het terrein van een andere commissie.

A. Neen, dan kan ik u verder niets zeggen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

H. WINKEL.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 16 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. Mr. OTTO EDWARD WILLEM SIX,

oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage, oud-secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën.

Hij legt de eed af als getuige.

45239. De **Voorzitter:** Ik zou u graag een paar vragen willen stellen over de quaestie van het erewoord van de officieren. Dit is een punt, dat betrekking heeft op het Regeringsbeleid in Londen, omdat er officieren geweest zijn, die oorspronkelijk het erewoord aan de Duitsers hebben gegeven, daarna zijn uitgeweken en in Engeland aangekomen. Ten aanzien van deze officieren heeft de Regering de beslissing genomen, dat zij weer in dienst konden worden gesteld bij het leger. Van de kant van verschillende officieren is daar later nogal critiek op geleverd. Er is o.a. een brochure verschenen van baron *van Lawick,* die het met die maatregel van de Regering in Londen helemaal niet eens is. Dit is een onderwerp, dat door de Enquêtecommissie in beschouwing is genomen. Nu hebt u met die zaak te maken gehad als secretaris-generaal van het Departement van Koloniën in verband met de officieren van het K.N.I.L.

A. Ja.

45240. De **Voorzitter:** En voornamelijk dan de officieren, die gedetacheerd waren bij de Koninklijke landmacht. Misschien kunt u even zeggen hoe de wettelijke toestand op dat ogenblik was?

A. Nu, dat is vrij eenvoudig. Er is een Indisch militair voorschrift, of liever complex van voorschriften, waarvan ik overigens niets afweet, met bepalingen aangaande het conventioneel oorlogsrecht. Op blz. 52 daarvan was op het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië een noot gesteld van de volgende inhoud:

„Het is aan krijgsgevangenen, behoorende tot het Nederlandsch-Indische leger, verboden hun eerewoord te geven."

Toen is in Juni 1940 die zaak — voor zover ik mij herinner — ondershands aanhangig gemaakt vanwege de toenmalige opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal *Winkelman.* Over die zaak is een nota op het Departement van Koloniën opgesteld door generaal *Feuilletau de Bruyn,* destijds hoofd van de Militaire Afdeling van dat Departement, die daarin heeft betoogd, dat deze bepaling voor hier te lande gedetacheerde officieren uiteraard niet geldt, omdat de officieren, die hier gedetacheerd of werkzaam zijn, in alles de voorschriften van het Nederlandse leger volgen. En dat is toen bij brief van 27 Juni 1940 ter kennis gebracht van generaal *Winkelman.* Dit is alles, wat ik er u van vertellen kan.

45241. De **Voorzitter:** U hebt toen het verbod voor de K.N.I.L.-officieren ingetrokken op 26 Juni 1940.

A. „Het verbod ingetrokken" is niet helemaal juist. Op 27 Juni 1940 is er een brief gegaan naar generaal *Winkelman* om mede te delen, dat dat de mijnerzijdse opvatting was.

45242. De **Voorzitter:** In het geschriftje van baron *van Lawick* staat:

„Wat de officieren van het K.N.I.L. betreft, werd het voor hen bestaande verbod door den Secretaris-Generaal van Koloniën op 26 Juni 1940 ingetrokken. Ook voor hen kon zoo'n verbintenis dus redelijkerwijze als geoorloofd worden beschouwd."

In een ander rapport, dat wij te dezer zake hebben, staat:

„In de maand Juni is deze noot" — waarover u zojuist gesproken hebt — „door het Departement van Koloniën niet toepasselijk verklaard op de in het Nederlandsche leger dienende Indische officieren, omdat voor het Nederlandsche leger, noch voor de Koninklijke marine zulk een voorschrift bestond."

A. Ja, voor de Indische officieren, voor zover ze gedetacheerd of werkzaam waren hier te lande.

45243. De **Voorzitter:** Ja, maar u hebt dus in ieder geval een maatregel getroffen, waardoor er een bepaalde uitspraak werd gedaan ten aanzien van het geven van het erewoord. Nu was die aangelegenheid vrij onduidelijk geregeld voor de landmacht, omdat in artikel 10 van het Haagse Verdrag stond: „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord in vrijheid worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven." Nu heeft de Regering later in Londen gezegd, dat de wetten van het land zulks *niet* veroorloven, maar de opvatting hier te lande was, dat de wetten het wel veroorloofden, maar ten aanzien van het K.N.I.L. was de situatie werkelijk duidelijk, omdat er een verbod was. Doordat u maatregelen hebt getroffen, is aan die duidelijke situatie eigenlijk een einde gekomen, zodat men nu weer voor de vraag stond: is het geven van het erewoord nu eigenlijk al of niet toegelaten?

A. Ja.

45244. De **Voorzitter:** Had u een bepaalde reden om een einde te maken aan een duidelijke situatie?

A. Pardon, als ik u interrumpeer, maar de situatie was niet helemaal duidelijk, omdat er in die conventionele voorschriften niet werd gesproken over bij het Nederlandse leger gedetacheerde of hier te lande werkzaam gestelde officieren. De algemene regel is voor de Indische officieren, dat, wanneer ze bij het Nederlandse leger zijn gedetacheerd, ze dan de voorschriften, die gelden voor de officieren bij het Nederlandse leger, volgen.

45245. De **Voorzitter:** Maar was het dan nodig, dat daar nog een bepaalde uitspraak over werd gedaan?

A. Ja, omdat er naar gevraagd werd.

45246. De **Voorzitter:** U had waarschijnlijk ook kunnen zeggen: ik laat die bepaling voor wat zij is. Die is duidelijk, want wanneer de zaak min of meer twijfelachtig wordt, is het zeer moeilijk voor de officieren om uit te maken: wat zullen wij doen? Zullen wij het erewoord geven, ja of neen?

Wanneer er een duidelijker bepaling is, dan is dat geen vraag. Is het nu niet zo, dat hierdoor de officieren voor zich zelf in moeilijker omstandigheden zijn gekomen?

A. Ik geloof juist, dat de officieren in alle opzichten op dezelfde manier behandeld moesten worden als de officieren van het Nederlandse leger. Ik was hiervan overtuigd, aan de hand van hetgeen generaal *Feuilletau de Bruyn* toen heeft betoogd. Daarom heb ik gemeend, dat de Indische officieren, hier gedetacheerd, ook hun erewoord zouden kunnen geven. Dat is ook de reden waarom ik het gedaan heb.

45247. De **Voorzitter:** Acht u het juist, dat officieren hun erewoord aan de Duitsers hebben gegeven?

A. Dat is achteraf heel moeilijk te zeggen. U moet niet vergeten, dat het in Juni 1940 was. Op dat tijdstip waren er nog enige duizenden Nederlandse officieren, die het gedaan hebben.

45248. De **Voorzitter:** Laat ik het dan zo formuleren: achtte u het in Juni 1940 juist, dat de officieren hun erewoord hebben gegeven?

A. Ja, zeker in die tijd.

45249. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat u zegt: ik acht het toelaatbaar, dat een erewoord wordt gegeven. Maar acht u het ook toelaatbaar, dat *dit* erewoord wordt gegeven, waarin de officieren zelfs beloofd hebben om ook geen verzuim te plegen?

A. In die tijd was het zo de algemene opvatting. Ik weet wel, dat er toen nog overleg is gepleegd met generaal *Winkelman,* die ook op hetzelfde standpunt stond.

45250. De **Voorzitter:** Hij heeft het erewoord niet gegeven.

A. Neen, maar hij is toen meegenomen. Hij is na 29 Juni 1940 meegenomen. Het erewoord had hij toen nog niet gegeven. Ik weet niet meer, wat de kritieke datum was, maar het was later.

45251. De **Voorzitter:** Maar er is toch een aantal opperofficieren geweest, die het erewoord niet hebben gegeven; zij zijn toen in krijgsgevangenschap gevoerd.

A. Ja, generaal *van Voorst* o.a.

45252. De **Voorzitter:** Het waren in totaal ongeveer zestig officieren.

A. Maar daarvan behoorde een groot gedeelte tot het Indische leger.

45253. De **Voorzitter:** Degenen, die hun erewoord niet gegeven hebben, waren over het algemeen toch leidende figuren, generaal *Best* o.a.

A. Of het leidende figuren waren, weet ik niet, ik ben zelf geen militair en ik ben nooit militair geweest, maar een feit is, dat er toch een aantal generaals bijv. is geweest, die wel hun erewoord hebben gegeven.

45254. De **Voorzitter:** Ik weet niet of u zich de tekst nog herinnert van dat erewoord; deze was zo:

> „Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect, zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Dat was dus een zeer verregaand erewoord.

A. Ja, maar in die tijd waren wij ook nog heel naïef.

45255. De **Voorzitter:** Maar acht u dit erewoord niet in strijd met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Neen, dat geloof ik niet. Dat kan ik niet zien.

45256. De **Voorzitter:** Hoe ver ging een eed van trouw aan de Koningin dan? Hield die op een bepaald ogenblik op te werken?

A. Neen, maar ik kan niet zien, waarom dit een eedschending zou zijn. Trouwens, ik geloof, dat er zeer velen waren, die op hetzelfde standpunt stonden.

45257. De **Voorzitter:** Maar welke inhoud had dan nog de eed van trouw aan de Koningin, wanneer zelfs een dergelijk erewoord kon worden gegeven?

A. Dat zou u eens aan een militaire deskundige moeten vragen, dat weet ik niet.

45258. De **Voorzitter:** Er zijn officieren geweest, die later hun erewoord hebben gebroken. Acht u dat juist?

A. Ja, omdat de omstandigheden toen gebleken waren te zijn veranderd. In Juni 1940 waren de Duitsers toch wolven in schaapsvacht.

45259. De **Voorzitter:** De opvatting van generaal *Winkelman* en ook van andere officieren is, dat men onder geen omstandigheid dat erewoord mocht breken, los van de vraag hoe de Duitsers ten slotte hebben gehandeld, want in het Velddienstvoorschrift stond: „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen." Het is zelfs zo volgens het Haags Verdrag, dat de eigen Regering, wanneer het erewoord is gegeven, gehouden is van hen generlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord. Zo was toen de positie.

A. Maar die vraag was er niet, er is oorspronkelijk gestipuleerd, dat die officieren te allen tijde hun erewoord konden teruggeven.

De **Voorzitter:** Inderdaad is dat door een Duits officier gezegd.

A. Ik geloof, dat er ook wel zijn geweest, die dat gedaan hebben.

45260. De **Voorzitter:** Maar dan voegt men daarbij, dat het dan op deze wijze moest gebeuren, dat men naar de Duitse autoriteiten was gegaan met de boodschap: ik geef mijn erewoord terug en ik ga in krijgsgevangenschap. Later zou men dan kunnen ontsnappen uit de krijgsgevangenschap. Ze moesten echter toch eerst dat erewoord bij de Duitsers zelf teruggeven en dat hebben verschillende officieren niet gedaan.

A. Ik dacht, dat betrokkenen — laat ik zeggen — bij aangetekend schrijven konden mededelen, dat ze hun erewoord terugnamen en dat ze vervolgens onderdoken.

45261. De **Voorzitter:** Dat is niet de gangbare opvatting.

A. Ik moet u zeggen, dit is een terrein, waarop ik mij nooit bewogen heb.

45262. De **Voorzitter:** Neen, maar we hebben u opgeroepen, omdat toen onder uw verantwoordelijkheid een verandering in de wettelijke situatie is gekomen.

A. Ja, dat begrijp ik.

45263. De **Voorzitter:** Bent u van mening, dat de intrekking van het verbod, door u gegeven in Juni 1940, rechtskracht had?

A. Dat is in feite een heel moeilijke vraag. Ik heb hier niet precies de vorm voor mij, waarin het gegeven is.

45264. De **Voorzitter:** De Regering in Londen heeft later gezegd, dat de autoriteiten, zoals de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën, niet namens de Regering of namens verantwoordelijke chefs konden spreken. Zo is de opvatting van de Regering in Londen geweest. Misschien hebt u daar ook een idee over. Welke is nu de juiste opvatting?

A. Ik vind wat de Regering in Londen achteraf heeft gezegd enigermate in strijd met hetgeen zij van te voren hebben medegedeeld. Toen Minister *Welter* is weggegaan, heeft hij mij opgedragen de hele zaak over te nemen. „Het is verder aan jou opgedragen", aldus zijn woorden.

45265. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Maar er is nog een officiële opdracht geweest. En officieel eigenlijk door de Regering opgedragen aan de heer *Winkelman* en de secretarissen-generaal.

A. Ja, dat is gebeurd, toen de andere Ministers weggingen. Dat is op 14 Mei gebeurd.

45266. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus dan zou u de volledige bevoegdheid als Minister hebben gehad om dit te doen?

A. Ja.

45267. De **Voorzitter:** Het is merkwaardig, dat de Regering in Londen daar klaarblijkelijk dan niet aan gedacht zou hebben.

A. Ja, maar daarvan is nooit iets op schrift gezet. De heren hebben wel eens meer iets vergeten, naar ik vrees.

45268. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hebt u dus toen die Indische officieren ontheven van die bepalingen van de Indische militaire wetgeving? Weet u ook hoeveel officieren er ongeveer in het land waren, wie dat betrof, die dan bij de landmacht geplaatst waren?

A. Dat kan ik u helemaal niet zeggen.

45269. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U weet dus niet, hoeveel er getekend en hoeveel er niet getekend hebben?

A. Neen. Ik weet wel, dat van de officieren, die in krijgsgevangenschap gegaan zijn, ongeveer de helft officieren van het Indische leger waren.

45270. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus er waren er hier heel veel?

A. Eerst was er hier een aantal gedetacheerd, er was er een aantal bij de krijgsschool. Er waren er enigen bij het Departement van Koloniën.

45271. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus zij vielen eigenlijk nog allemaal onder die bepaling van die Indische militaire wetgeving?

A. Ja.

45272. De **Voorzitter:** Is het wel uw bedoeling geweest om de opheffing van het verbod te beperken tot de K.N.I.L.-officieren, die bij de Koninklijke landmacht dienden?

A. Ja.

45273. De **Voorzitter:** Niet voor de andere K.N.I.L.-officieren?

A. Neen, enkel voor de officieren, die hier in enigerlei functie waren.

45274. De **Voorzitter:** En u hebt dat gedaan op grond van de omstandigheid, dat het — laat ik zeggen — gewoonterecht was, dat die officieren onder dezelfde bepalingen vielen als de officieren van de Koninklijke landmacht?

A. Uit de noot van het Indische Departement van Oorlog moet afgeleid worden, dat men aan de gedetacheerde Indische officieren blijkbaar niets had. De nota is een stuk van het Departement van Koloniën van 27 Juni, VIde Afdeling, no. 5.

45275. De **Voorzitter:** Bent u ook in het bezit van het rapport van de heer *Feuilletau de Bruyn*?

A. Neen, ik ben daarvan niet in het bezit. Het behoort tot het archief van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen. Dus u zou het aan de Minister kunnen opvragen. Ik heb er over gedacht het mede te nemen, maar ik kwam tot de conclusie, dat niet te mogen doen.

45276. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus u hebt wel een kopie?

A. Ik heb geen kopie, maar ik ben het originele stuk onlangs gaan inkijken.

45277. De **Voorzitter:** Hebt u hier misschien zelf nog iets aan toe te voegen, of heeft u nog behoefte iets anders mede te delen?

A. Neen, ik dank u zeer.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit hiermede het verhoor.

O. E. W. SIX.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 22 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CHARLES JOSEPH IGNACE MARIE WELTER,
oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Minister van Koloniën.

Hij legt de eed af als getuige.

45395. De **Voorzitter:** De commissie zou u vandaag enkele vragen willen stellen over een punt van het Enquêtebesluit, waarover u nog niet eerder is gehoord, nl. het militaire beleid in de Londense periode, maar dit betreft dan voor u natuurlijk alleen een gedeelte, omdat u in November 1941 is afgetreden als Minister.

A. 20 November 1941.

De **Voorzitter:** In die periode heeft zich afgespeeld de quaestie van de behandeling van de Italiaanse oorlogs- en handelsschepen. Misschien kunt u mededelen, welk standpunt de Regering ten opzichte van Italië heeft ingenomen, toen op 10 Juni 1940 Italië de oorlog had verklaard aan Engeland.

A. Ik meen, dat wij daaruit niet aanstonds de conclusie hebben getrokken, dat dit ook impliceerde een oorlogsverklaring van ons aan Italië, maar dat eerst later — niet zoveel later — tot die oorlogsverklaring is besloten; althans dit is mijn indruk.

45396. De **Voorzitter:** Herinnert u zich misschien — het is al lang geleden — op welke grond, op welke motieven die min of meer vage houding is aangenomen?

A. Die houding is aangenomen op grond hiervan, dat wij waarlijk al genoeg zorgen aan ons hoofd hadden en in een ontzaglijk moeilijke positie verkeerden en wij enigszins huiverig waren om al dadelijk de verst mogelijke consequenties te trekken uit de verhouding van Italië tot Engeland. Ik geloof, dat dit wel de grond is geweest, dat wij een zekere schroom, een zekere angstvalligheid hadden om dadelijk de verst mogelijke consequenties te trekken uit de houding, welke een van onze geallieerden had ingenomen.

45397. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de bevelhebber der zeestrijdkrachten, vice-admiraal *Furstner,* gericht aan de Minister van Defensie, waarvan een afschrift is gezonden aan de Ministers van Koloniën en van Buitenlandse Zaken. Daarin lees ik de volgende zinsnede:

> „Toen 10 Juni jl. Italië aan het Britsche Rijk den oorlog verklaard had, heeft de Nederlandsche Regeering op mijn verzoek Haar standpunt bepaald. Dat standpunt was uiterst vaag en de vaagheid werd mij verklaard als het gevolg van de zeer groote financieele belangen, die Nederland in Italië had en nog zou hebben."

Kan dat een argument geweest zijn?

A. Ja, mede een argument. Daartegenover stond, dat de Italiaanse belangen in Indië, die daartegenover in compensatie zouden kunnen worden gebracht, betrekkelijk zeer gering waren.

45398. De **Voorzitter:** Het standpunt, dat de heer *Furstner* in die brief heeft uiteengezet, is van die aard, dat hij dit argument niet waardeerde, omdat hij op het standpunt van de totale oorlog stond en meende, dat er geen tussenstandpunt mogelijk was. Ik weet niet of de Regering zich naar aanleiding daarvan over deze quaestie heeft bezonnen. Er is een bespreking geweest tussen de Minister-President en de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Koloniën, van Binnenlandse Zaken en van Oorlog over de quaestie van de „raiders" en in verband daarmede is deze brief geschreven. U herinnert u niet, hoe het zich precies heeft toegedragen?

A. Neen. Na enige tijd bleek, dat het onvermijdelijk was, dat wij de uiterste consequentie trokken; toen hebben wij het gedaan.

45399. De **Voorzitter:** De heer *Furstner* stelt het zo, dat het oorspronkelijke standpunt betekent, dat de bondgenoten ieder voor zich het eigen belang nastreven ten detrimente van het bondgenootschappelijk belang. Dat ligt er misschien enigszins in?

A. Ja.

45400. De **Voorzitter:** Het vage standpunt heeft consequenties gehad ten opzichte van de houding van onze oorlogsschepen tegenover de Italiaanse.

A. Een van de argumenten, waarom wij besloten hebben Italië de oorlog te verklaren, was, dat de positie van onze oorlogsschepen heel moeilijk werd, aangezien zij geheel onder Engels commando stonden en de Engelse vloot oorlogshandelingen zou moeten plegen tegenover de Italiaanse. Onze vloot, ondergeschikt aan de Engelse leiding, zou daardoor in een heel moeilijke positie komen.

45401. De **Voorzitter:** Het merkwaardige is, dat het verschillend was naarmate men ten westen of ten oosten van Mauritius opereerde. Nederlandse commandanten onder Britse „operational control" moesten de bevelen van de Britse Commanders-in-chief opvolgen en moesten dus Italiaanse schepen als vijand beschouwen. Dit gold ook voor Nederlandse commandanten in de Engelse wateren, ook als zij niet in Brits verband opereerden. De Nederlandse commandanten in West-Indië hadden zich te gedragen naar het telegram van de Minister van Koloniën van 12 Juni aan de Gouverneur van Curaçao, luidende:

> „In geallieerd verband optredend moet Cdt. Kinsbergen bevelen van den Engelschen bevelhebber opvolgen. Verhouding tot Italië nog niet geregeld."

Daaruit blijkt, dat men de bevelen van de Engelse bevelhebber moest opvolgen. Zo gauw men echter ten oosten van Mauritius kwam, gold een ander standpunt. Dat andere standpunt is ingegeven door de status-quo-eis van Japan. U kunt misschien mededelen, wat dat inhield?

A. Ik meen, dat Japan bereid was buiten de oorlog te blijven, indien in het verre Oosten de toestand van vóór de oorlog in geen enkel opzicht verandering zou ondergaan.

45402. De **Voorzitter:** Wanneer de Italiaanse schepen door onze strijdkrachten in open zee werden aangetroffen, dan mochten deze op dat deel van het oorlogsterrein geen initiatief nemen tot oorlogsdaden op grond van de status-quo-eis van Japan. Dit was erg lastig.

A. Inderdaad, het gaf gewrongen verhoudingen, zodat wij ten slotte hebben besloten de oorlog aan Italië te verklaren.

45403. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens had de Engelse Regering al op 13 Augustus 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld, dat een beroep op de status-quo-eis van Japan geen zin meer had, maar desniettemin is de Nederlandse Regering

voorlopig doorgegaan met de handhaving van die positie tegenover de Italiaanse oorlogsschepen. Is u bekend, waarom de Nederlandse Regering dit heeft gedaan?

A. Dit zou ik u niet kunnen zeggen. Ik weet alleen — het is misschien nuttig, het in dit verband te vermelden —, dat de Engelse Regering buitengewoon angstig was voor een conflict met Japan. Ik herinner me, dat er een van de eerste weken, dat ik in Londen was, twee afgezanten kwamen van het Foreign Office, o.a. Sir *James Seymour,* het hoofd van de afdeling Oostaziatische Zaken, die mij letterlijk kwamen bezweren, toch vooral geen vijandelijke daden tegen Japan direct of indirect te entameren, aangezien Zijner Majesteits Gouvernement dit zeer ongaarne zou zien.
Onze houding tegenover Japan is ongetwijfeld mede door die mededeling van de zijde van het Foreign Office bepaald geworden. In zoverre verwondert mij die uiting van Engelse zijde, aangezien mij persoonlijk bekend was, dat men van Engelse zijde Japan tot het uiterste wilde ontzien.

45404. De **Voorzitter:** Deze uitlating is ontleend aan dezelfde brief van de heer *Furstner.* Hierin wordt gezegd:

> „De Britsche Regeering had trouwens reeds bij schrijven van 13 Augustus 1940 van den Gezant bij Hr. Ms. Hof aan den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken medegedeeld, dat de houding van Nederlandsche oorlogsschepen tegen Italiaansche schepen niet duidelijk geregeld is en daarbij als haar meening geponeerd, dat een beroep op den status-quo-eisch van Japan geen zin meer heeft."

Dit is dus reeds op 13 Augustus 1940 gebeurd.

A. De mededeling, die mij gedaan is, kan niet later dan 1 Juli 1940 zijn geweest.

De **Voorzitter:** Dan kan het kloppen, want dit was vóór 13 Augustus 1940.

A. Het is echter zeer weinig aannemelijk, dat in een maand tijd een dergelijk groot verschil van politiek zou zijn ontstaan. Ik weet uit de allerbeste bron, dat ook nadien Engeland steeds het standpunt heeft ingenomen: geen vijandelijke daden tegen Japan. U weet, dat Engeland op verzoek van Japan zelfs de Birma-weg voor drie maanden heeft gesloten — dit is na Augustus 1940 geweest —, omdat de Japanse Regering had laten weten, dat het openlaten zou zijn „a major issue". De heer *A. R. Butler,* onderstaatssecretaris voor Buitenlandse Zaken, heeft mij dat persoonlijk medegedeeld.

45405. De **Voorzitter:** De heer *Furstner* drong aan op een meer krachtige houding en hij gebruikte daarbij o.a. dit argument, dat enig wantrouwen in Amerika bestond ten aanzien van de wil tot tegenstand, die Nederland in de Pacific aan een agressor zou bieden.
Is u hiervan iets bekend?

A. Ik kan met de meest stellige zekerheid zeggen, dat Engeland tot het laatste toe geen oorlog met Japan heeft gewild en alles heeft gedaan, wat mogelijk was om die te voorkomen.

De **Voorzitter:** Het gaat hier over Amerika.

A. Dan zou hetzelfde moeten gelden voor Engeland als tegenover ons gold, want natuurlijk was Amerika volkomen op de hoogte van de Engelse houding tegenover Japan.

45406. De **Voorzitter:** Ik meen, dat wij van dit punt kunnen afstappen. Thans moge ik u de vraag stellen, of de verdediging van Curaçao niet in de eerste plaats behoorde tot de zorg van de Minister van Koloniën.

A. Ja.

45407. De **Voorzitter:** Kunt u ook uiteenzetten hoe de bevoegdheden precies lagen?

A. Die bevoegdheid vond haar oorsprong in het budgetrecht. De Minister van Koloniën was verantwoordelijk voor het budget zowel van Nederlandsch-Indië als van Suriname en Curaçao. Dat bracht mede, dat op het gebied van de defensie het initiatief ook uitging van de Minister van Koloniën, in nauwe samenwerking uiteraard met zijn ambtgenoot van Marine, omdat de verdediging overzee voor een belangrijk deel berustte bij de Marine. Tussen die twee bewindslieden had dus voortdurend nauw overleg plaats. Maar de uiteindelijke verantwoordelijkheid berustte bij de Minister van Koloniën. Ik heb het altijd zo opgevat en mij daarnaar ook gedragen.

45408. De **Voorzitter:** Kunt u ook mededelen, hoe de verdediging van Curaçao geregeld was vlak vóór het begin van de oorlog?

A. Ik moet weer een beroep doen op de omstandigheid, dat het zolang geleden is en heel veel dingen mij ontgaan zijn. Ik herinner mij, dat ik getroffen was bij mijn optreden als Minister van Koloniën in 1937 door een volkomen ontstentenis van elke defensie op Curaçao en aangezien Curaçao, door de aanwezigheid van grote olieraffinaderijen, uit een oogpunt van defensie natuurlijk van het grootste belang was, heb ik mij dadelijk er toe gezet om te trachten daarin verbetering te brengen. Dat heeft geresulteerd in de eerste plaats in het zenden van troepen naar Curaçao met medewerking van de Ministers van Marine en van Oorlog en in de tweede plaats in het indienen van een wetsontwerp, waarbij een crediet werd aangevraagd van, naar ik meen, 2 millioen om batterijen op Curaçao en op Aruba aan te leggen; het kan ook zijn alleen op Curaçao. Dat wetsontwerp heb ik zelf nog verdedigd in de Kamer, wanneer weet ik niet precies meer, het kan zijn in 1939 of 1940. Dat beoogde dus om een zware batterij op Curaçao aan te leggen. Ik herinner mij nog, dat wij de kanonnen, die natuurlijk niet meer te krijgen waren in die tijd, want iedereen bestelde toen kanonnen, gekregen hebben van de Engelse Admiraliteit, kanonnen van een kaliber van ongeveer 20 cm. Dat wetsontwerp is in de Tweede Kamer gepasseerd, ik meen ook, dat het wet geworden is; in ieder geval heb ik het verdedigd in de Tweede Kamer.

45409. De **Voorzitter:** Was er ook een vrijwilligerskorps op Curaçao?

A. Dat is mogelijk, maar daar hecht ik weinig waarde aan.

45410. De **Voorzitter:** Ik heb gelezen in het boek van generaal *Kruls,* „Nederland Paraat", dat in Augustus 1939, in verband met de spanning in Europa, het V.K.C., sterk ongeveer 200 man, door de Gouverneur van Curaçao onder de wapenen is geroepen, waaruit ik opmaak, dat er toen een zeer kleine legermacht was.

A. Er waren te voren al soldaten naar Curaçao gezonden. Er was op Curaçao niets, dat op defensie leek. Ik herinner mij, dat het mij frappeerde, dat er volstrekt niets aan gedaan was.

45411. De **Voorzitter:** Toen in Mei 1940 de oorlog uitbrak, zijn er vreemde troepen op Curaçao gekomen.

A. Later. Dat is geweest in de tweede helft van 1941.

45412. De **Voorzitter:** Nederlandse troepen?

A. Amerikaanse troepen. Dat heb ik uitgelokt. Ik was in 1941 in Amerika en heb toen van de gelegenheid gebruik gemaakt met maritieme en legerautoriteiten te spreken over de verdediging van Curaçao en van Suriname. Suriname vervulde toen de zeer belangrijke rol van leverancier van bauxiet. Ik heb er de aandacht van de betrokken admiraal op gevestigd, dat Suriname geheel onverdedigd was, dat wij in Curaçao gedaan hadden, wat wij konden doen, maar dat ik ook de positie van Curaçao als leverancier van brandstof, vnl. benzine, uiterst gevaarlijk achtte. Als gevolg van die besprekingen heeft President *Roosevelt* zich enige tijd daarna tot H.M. de Koningin gewend met een persoonlijke brief, waarin hij aanbood de zending van Amerikaanse troepen naar Suriname en Curaçao.

45413. De **Voorzitter:** Minister *van Kleffens* heeft verklaard, dat hij in Mei 1940 een onderhoud heeft gehad met Minister *Halifax* en dat deze gezegd heeft: u vindt het zeker wel goed, dat wij de olieraffinaderijen van Curaçao bezetten. Toen is er de quaestie van het opperbevel geweest.

A. Ja, er zijn ook Engelse troepen geweest.

45414. De **Voorzitter:** Ik meen, dat zij geplaatst zijn onder de Gouverneur van Curaçao. Dat was een prestigequaestie.

A. Later zijn die troepen vervangen door Amerikaanse troepen. De Engelse troepen werden weggehaald en moesten terug, naar ik meen, naar Trinidad.

45415. De **Voorzitter:** Hoe is het verdere verloop geweest met de zending van troepen naar Curaçao tot uw aftreden?

A. Wij hadden geen troepen meer; door de afsnijding van het moederland was aanvulling niet meer mogelijk.

45416. De heer **Dassen:** In September 1941 heeft men toch een detachement van de Prinses Irene-brigade ter sterkte van 150 man naar Suriname gezonden!

A. Dit is mogelijk. Nu u het zegt, herinner ik het mij.

45417. De heer **Dassen:** Het was mede ter voorkoming van een grotere uitbreiding van Amerikaanse troepen in die gebieden.

De **Voorzitter:** Men wenste te voorkomen, dat te veel vreemde troepen op Curaçao kwamen en daarom propageerde men sterk de gedachte, er Nederlandse troepen heen te zenden.

A. Ik heb nooit bezwaar gehad tegen Amerikaanse en Engelse troepen op Curaçao en in Suriname. Beide gebiedsdelen waren van vitale betekenis voor de oorlogvoering en in dit opzicht moest nationaal prestige wijken voor het overwegend belang van de oorlogvoering.

De heer **Dassen:** Het feit alleen, dat Amerika nog buiten de oorlog stond, veranderde enigermate de situatie.

45418. De **Voorzitter:** Deze situatie is wel merkwaardig, want ik heb een brief van de Minister van Koloniën van 20 Mei 1941, gericht aan de Minister van Defensie, waarin wordt gesproken over de wenselijkheid, „op Curaçao en Aruba gelegerde Engelsche troepen zoo spoedig als mogelijk door Nederlandsche strijdkrachten te vervangen." Hierin worden enkele argumenten aangegeven en een daarvan is:

> „de waarschijnlijkheid, dat het Britsche Rijk eerlang de verdediging der geallieerde territoriën in het Westelijk Halfrond geheel aan de U.S.A. zal toevertrouwen".

Hieruit spreekt zo iets als een wens, dat Amerika het niet zou doen en dat men liever had, dat er Engelsen dan Amerikanen waren.

Dit volgt ook uit een ander argument, waaromtrent wordt gezegd:

> „Een situatie waarbij Amerika practisch in den oorlog wordt betrokken schijnt steeds meer waarschijnlijk. Naarmate de oorlog dichter bij Amerika komt, nadert dezelve Curaçao, waarbij de verdediging van dit oliegebied steeds klemmender wordt. Alsdan zal Amerika wellicht aandringen zelf de bescherming van deze eilanden ter hand te nemen, hetgeen ook voor de toekomst gevaren in zich draagt."

Men stond dus toen blijkbaar op het standpunt, dat het wel een gevaarlijke kant had, wanneer Amerikaanse troepen daar kwamen.

A. Welke ondertekening draagt deze brief?

De **Voorzitter:** *Verniers van der Loeff.* Het was tijdens uw reis naar Indië. Hieruit blijkt in elk geval een zekere officiële mening, dat men het niet zonder gevaar achtte, dat Amerikaanse troepen op Curaçao kwamen.

A. Ik ben het daarmede niet eens geweest, maar ik kan het wel begrijpen. Men vond het natuurlijk onaangenaam, vreemde troepen te moeten ontvangen. Er zit iets onplezierigs in uit nationaal oogpunt.

45419. De **Voorzitter:** De vraag is, welke gevaren daaraan voor de toekomst verbonden zouden zijn geweest.

A. De gevaren vanwege het Amerikaanse imperialisme, dat ongetwijfeld bestaat. Bovendien waren er de op Amerika gerichte tendenzen, die in de Caraïbische Zee en ook op Curaçao toen bepaald al bestonden. De situatie van Curaçao bracht mede, dat er economisch, en als gevolg indirect ook politiek, belangrijke stromingen waren, die gericht waren op de Verenigde Staten van Amerika. Met deze situatie voor ogen kan ik begrijpen, dat men zegt: er waren bezwaren, daar juist Amerikaanse troepen te hebben. Voor mijn overweging gold echter alleen, dat zonder de olie van Curaçao en Aruba de oorlog niet kon worden gewonnen. Dit was ten enenmale uitgesloten. Curaçao en Aruba waren toen van direct vitaal belang voor de oorlogvoering. De benzine voor de Royal Air Force kwam, naar ik meen, geheel en al van Curaçao. Zonder de raffinaderijen van Curaçao en Aruba ware de oorlogvoering verlamd. Hetzelfde gold voor Suriname, wat bauxiet betreft.

45420. De **Voorzitter:** Men had ook bezwaar tegen de aanwezigheid van Engelse troepen, maar misschien uit nationaal oogpunt?

A. Ja.

45421. De **Voorzitter:** Er is ook nog gepoogd om 1300 man van het K.N.I.L. daarheen over te brengen, maar daartegen had de Regering bezwaar.

A. Ja, omdat ze in Indië zelf geen troepen hadden.

45422. De **Voorzitter:** Is daarmede niet in tegenspraak, dat later aangeboden is om te zijner tijd van uit Indië een expeditiekorps van 10 000 man naar Engeland te sturen ter bevrijding van Nederland?

A. Dat was in de tijd toen wij dachten, dat Indië uit de oorlog zou blijven.

45423. De **Voorzitter:** Dat was 10 Juli 1941. Maar aan de andere kant had men wel bezwaar om soldaten te onttrekken aan het K.N.I.L.

A. Ja, maar dat idee van die 10 000 man troepen was in de gedachte, dat het conflict zich niet tot de Pacific zou uitstrekken en dat dit gemotiveerd was, volgt hieruit, dat Engeland tot het uiterste wilde gaan om een conflict te vermijden en wij natuurlijk in dezelfde richting dachten en handelden.

In de tweede plaats — het is natuurlijk allemaal achteraf beschouwd niet zeer zakelijk geweest — hadden wij de gedachte, dat de oorlog niet zolang meer zou duren en dat wij dus met eigen troepen zouden kunnen deelnemen aan de eindphase van de oorlog, welk tijdstip dus naar achteraf is gebleken, toen helaas nog ver was.

45424. De **Voorzitter:** Nadat het verzoek geweigerd is om 1300 man K.N.I.L.-troepen te sturen, heeft men getracht om 1300 man te krijgen van het Nederlandse legioen in Engeland en Canada, maar ook dat is geweigerd. Er was een verschil van inzicht: aan de ene kant was er een stroming om het Nederlandse legioen, later Prinses Irene-Brigade, als een eenheid te houden en zo sterk mogelijk te doen zijn, ten einde te kunnen meedoen bij de bevrijding van Nederland, aan de andere kant was de opvatting om zoveel mogelijk het overzeese gebied met eigen troepen te verdedigen. Kunt u iets over die controverse mededelen?

A. Ik stond voor de onmogelijkheid om het eigen gebied met eigen troepen te verdedigen. Vóór de oorlog heb ik gedaan wat toen mogelijk was om in de defensie verbetering te brengen, maar in de oorlog was verdere versterking van de defensie door ons eigenlijk niet meer mogelijk. Ik heb dan ook nooit bezwaar gehad tegen vreemde troepen in Suriname en Curaçao. Ik heb ook dadelijk meegewerkt aan het zenden van Engelse troepen naar Curaçao.

45425. De **Voorzitter:** Het verschil was dus eigenlijk dit: aan de ene kant was er de stroming om de Prinses Irene-Brigade zo sterk mogelijk te doen zijn in Engeland; aan de andere kant werd er telkens aan geknabbeld en werd verzocht militairen beschikbaar te stellen voor allerlei doeleinden, waaronder ook de verdediging van de overzeese gebiedsdelen. Men wilde het eigen gebied met eigen troepen verdedigen. Deze visies stonden tegenover elkaar, maar uw opvatting was dus, dat u het liefste had, dat vreemde troepen voor de verdediging van die gebiedsdelen in de West zouden zorgen.

A. Niet het liefst, maar dat ik er geen bezwaar tegen had, gezien de feitelijke onmogelijkheid om die voor de oorlogvoering buitengewoon belangrijke gebieden met eigen troepen afdoende te beschermen.

45426. De **Voorzitter:** Waarom kwamen voor de verdediging van West-Indië alleen blanke troepen in aanmerking?

A. U bedoelt de troepen, die daar gelicht waren?

De **Voorzitter:** Geen gekleurde troepen.

A. Die zouden uit Suriname of Curaçao zelf gelicht moeten zijn.

45427. De **Voorzitter:** In een schrijven van de Minister van Koloniën, ook ondertekend door *Verniers van der Loeff,* staat:

„Vooropstellende, dat voor de defensie van West-Indië alleen blanke troepen in aanmerking kunnen komen" .... enz.

Blijkbaar stelde men zich op het standpunt, dat alleen blanke troepen voor de defensie in aanmerking kwamen. Heeft dat een bepaalde reden?

A. Ik kan het niet beoordelen, ik draag voor die brief geen verantwoordelijkheid.

45428. De heer **Dassen:** Men heeft deze mensen ook uitgesloten van vrijwillige dienstneming. Het ging verder. Het was een vrij principieel standpunt, dat men innam, nl. dat ook de mogelijkheid van vrijwillige dienstneming voor de mensen in Curaçao en Suriname niet werd gewenst.

A. Ik meen, dat er in Suriname gekleurde troepen waren.

De **Voorzitter:** Dit gaat over Curaçao.

A. Er was geen militie, noch in Curaçao, noch in Suriname.

45429. De **Voorzitter:** Herinnert u zich, wie Gouverneur van Curaçao was?

A. Ja, de heer *Wouters.*

45430. De **Voorzitter:** En wie was commandant van het Nederlandse detachement op Curaçao?

A. Dat weet ik niet meer.

45431. De **Voorzitter:** Weet u, wie commandant is geweest van het detachement — dat was een deel van de Prinses Irene-brigade —, dat bestemd was voor Oost-Indië en dat zijn bestemming niet heeft bereikt?

A. Neen.

45432. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nog iets zeggen over de verdediging van Suriname?

A. Voor Suriname geldt hetzelfde als voor Curaçao, nl. dat de verdediging in het geheel niet geregeld was. Toen ik in 1937 als Minister van Koloniën optrad, heb ik daaraan aandacht gewijd, maar ik kon van het toenmalige Kabinet geen geld los krijgen voor de verdediging van Suriname. Men had daartegen blijkbaar overwegende bezwaren. Toen ik in 1939 in het Kabinet-*de Geer* trad, heb ik in een mondeling onderhoud tegen *de Geer* gezegd, dat ik er prijs op stelde f 100 000 te krijgen voor de aanschaffing van het meest noodzakelijk materiaal voor de verdediging van Suriname. *De Geer* heeft dit toegestaan; het bedrag kwam ten laste van de Nederlandse begroting.

Die gelden zijn besteed voor de aanschaffing van geschut, zodat er althans iets werd gedaan aan de verdediging van Suriname.

45433. De **Voorzitter:** De verdediging was van belang met het oog op het bauxiet!

A. Ja. De Amerikanen hadden er ook grote belangstelling voor, nadat ik hen er op gewezen had.

45434. De **Voorzitter:** In Suriname hebben zich in de tweede helft van 1941 400 man gekleurde troepen aangemeld voor dienstneming bij de Nederlandse troepen, maar dat is door de heer *van Boeyen* geweigerd. Weet u, waarom dat is geweigerd?

A. Neen.

45435. De **Voorzitter:** Het zou kunnen zijn, dat het in overleg met u is geschied?

A. Neen.

Ik zou nog gaarne deze algemene opmerking willen maken, dat in de periode, die aan de tweede wereldoorlog is voorafgegaan, in Nederland pas op het allerlaatste ogenblik, maar in Indië, Suriname en Curaçao reeds een paar jaar tevoren, rekening werd gehouden met de mogelijkheid van een conflict, waarin ook de overzeese gebiedsdelen zouden zijn betrokken. Ook de toestand in Nederland op het gebied van de defensie was in hoge mate onbevredigend. Niet dan op het allerlaatst was men tot het inzicht gekomen, dat de verdediging van onze vrijheid en onafhankelijkheid grote offers eiste. In Nederlandsch-Indië was de toestand bij mijn optreden zo, dat zelfs de oorlogsvoorraden waren aangetast vanwege de voorgeschreven bezuiniging.

De **Voorzitter:** Over Nederlandsch-Indië zullen wij u later nog horen. Wij hebben het verhoor nu beperkt tot het Westelijk halfrond.

A. Hetzelfde geldt voor Suriname en Curaçao. Ook hier was tot 1937 zelfs niet gedacht aan de mogelijkheid, dat deze gebiedsdelen zouden kunnen worden betrokken in een conflict, waarin het moederland was gewikkeld. Dit is de verklaring van het feit, dat bij mijn optreden, toen de oorlogsdreiging langzamerhand duidelijker werd, op het gebied van de defensie practisch niets gedaan was.

Deze gebiedsdelen zelf treft daarvoor geen verwijt, omdat er een bepaling was in de Staatsregeling van Curaçao en van Suriname, dat alle kosten voor de verdediging zouden worden gedragen door het moederland. Ik moge tot lof van Curaçao zeggen, dat dit heeft besloten, tijdens de oorlog, vrijwillig een bijdrage te leveren voor de verdediging van het eiland, hoewel het daartoe volgens de wet niet verplicht was.

Ik geloof, dat het goed is, dit als achtergrond van het gehele gebeuren en de regeling en organisatie van onze verdediging in aanmerking te nemen. Niemand heeft vroeger ooit gedacht aan de mogelijkheid, dat de gebiedsdelen in de West betrokken zouden kunnen worden in een of ander conflict, vandaar, dat aan hun defensie tot 1937 practisch niets was gedaan.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

Ch. J. I. M. WELTER.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 22 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. DIEDERIK JACOB HERMAN NICOLAAS DEN BEER POORTUGAEL,

oud 48 jaar, wonende te Eindhoven, gepensionneerd kolonel der Koninklijke marechaussee.

Hij legt de eed af als getuige.

45436. De **Voorzitter:** Misschien kunt u beginnen met mede te delen, hoe de situatie met de marechaussee was bij het begin van de oorlog en op welke wijze de marechaussee, die onder uw bevelen stond, naar Engeland is gegaan.

A. Dat begint dan met de nacht van 9 op 10 Mei 1940, toen ik werd opgebeld, ik meen door de commissaris van politie te Breda, dat de Duitsers de grens hadden overschreden en ons land waren binnengevallen. Daarop is alarm gemaakt en zijn natuurlijk de nodige voorbereidingen, die al getroffen waren, uitgevoerd. Als divisiecommandant was mijn standplaats den Bosch, en ik ben dus met mijn brigade gegaan naar het punt, waar wij moesten samenkomen, dat was Waalwijk, het concentratiepunt. Daar is de divisie langzamerhand binnengestroomd. Ook een gedeelte van de tweede divisie heeft zich daarbij aangesloten; dat was van majoor, toen kapitein *Suylen,* districtscommandant te Nijmegen. Het is wel een zware wissel, die u op mijn geheugen trekt, want het is negen jaar geleden. Ik heb allerlei documenten bij mij, welke ik u gaarne wil overleggen.

Wij waren dus in Waalwijk en wisten niet, wat er zou gebeuren. De divisie was onder het commando gesteld van de commandant van de IIIde legerdivisie, die in Vught lag, dat was indertijd generaal *van Nijnatten,* van wie wij verder onze bevelen kregen. De oorspronkelijke opzet was, dat de divisie eerst zou gaan naar Waalwijk en vandaar naar een punt, gelegen midden in de weilanden, ik ben de naam vergeten, in de richting van Utrecht. Daar zou de divisie geconcentreerd worden en zou vandaar naar den Haag marcheren. Daarvan is niets gekomen, want 's avonds in Waalwijk, toen het grootste gedeelte van de divisie geconcentreerd was, is er bericht binnengekomen van de troepencommandant van de IIIde legerdivisie, dat men met het oog op de parachutisten en het behulpzaam zijn van de Franse colonnes, die ons land zouden binnenkomen, naar Breda moest marcheren. Vandaar dat de divisie naar Breda geconcentreerd is.

45437. De **Voorzitter:** Kunt u even in het kort aangeven langs welke route u naar Engeland is gegaan, of zich daarbij bijzondere gebeurtenissen hebben afgespeeld en waar u in Engeland is terechtgekomen?

A. In Breda heeft een Franse commandant ons gevraagd, of wij de weg en de brug bij Rijsbergen konden repareren, die met het oog op de neutraliteit naar het zuiden was opgeblazen. Daarvoor stond de Franse tankdivisie klaar om ons land binnen te komen. Ik heb de burgemeester van Breda opgebeld en gevraagd, of hij mensen kon sturen om de weg te repareren. Er zijn vele mensen gekomen; de sloot, die er doorheenliep, is dichtgegooid. Toen ben ik eens aan de overkant gaan kijken naar de tankdivisie van de Fransen, maar hoe goed ik ook heb gekeken, ik heb geen enkele tank gezien. Ik heb ook heel weinig Fransen gezien. De enige, die mij later is gepasseerd, was een Franse generaal, die vroeg, of hij in de buurt van Amsterdam was. Toen kwamen er wat motoren met zijspan, van die dingen, die wij al lang hadden afgeschreven. Er zaten Franse soldaten met mitrailleurtjes in. Er zijn nog drie heel aftandse pantserwagens voorbijgekomen. En dat was de gehele Franse tankdivisie!

45438. De **Voorzitter:** Wanneer is u de terugtocht begonnen?

A. Van 11 op 12 Mei.

45439. De **Voorzitter:** Langs welke route?

A. Daarop zijn wij eerst naar Roosendaal gegaan, waar wij een Frans liaison-officier hebben ontmoet, die weer met hele verhalen over tankdivisies kwam, die wij zouden kunnen opwachten, maar die niet kwamen. Wij moesten trouwens de kazerne uit, want deze werd gebombardeerd. Daarop zijn wij eerst naar Hoogerheide gegaan om te proberen via Zeeland nog in den Haag te komen. De Moerdijkbrug was in de tussentijd bezet; daar konden wij niet over. In Hoogerheide hebben wij overnacht, vervolgens geholpen om het vliegveld Woensdrecht nog wat te bewaken en daarna kregen wij bericht, dat de weg naar Zeeland over Goes, dus de route ten noorden van de Schelde, al door de Duitsers was bezet en dat er geen sprake meer van was, dat wij daar over konden komen. Bovendien leek het ons ook minder wenselijk die route te nemen, want als je de Duitsers achter je aan kreeg, zat je als een muis in de val. Wij hebben toen van Hoogerheide uit getracht, via Antwerpen, in Zeeland te komen, wat ons na enige moeilijkheden wel is gelukt. De Belgen hielden ons eerst voor franctireurs en dachten, dat wij verklede Duitsers waren. Ik werd met twee pistolen op mijn borst ontvangen. Wij moesten daar de hele dag rondzeulen.

45440. De **Voorzitter:** Bleef u in marechausseeverband bij elkaar?

A. Ja. Eerst toen ik een majoor van de gendarmerie ontmoette, die ik van vroeger kende, was de zaak opgelost. Wij werden naar de Bal-kazerne gebracht en daar maakte men gebruik van ons om de Duitse dispersé's te attraperen. Er waren ongeveer een 500 of 600 Nederlandse soldaten. Dit is niet geheel juist. De dispersé's waren natuurlijk de gevluchte Nederlandse soldaten. De Duitsers, die er tussen zouden zijn (dezen bestonden echter, naar ik meen, meer in de phantasie der Belgen), zou men infiltristen kunnen noemen.

De 500 à 600 man slaat dus op de Nederlandse soldaten. Men heeft ons gevraagd, of wij de Duitsers er uit wilden halen. Telkens, wanneer wij de mensen opgesteld hadden, kwam er luchtalarm en verdween alles in de schuilkelders. Het heeft enige uren geduurd en toen heb ik gezegd: goedschiks of kwaadschiks, ik ga door de tunnel. Wij hebben 's nachts gereden van Antwerpen door de tunnel naar Hulst, waar wij weer contact hebben opgenomen met de Fransen. In overleg met een Frans generaal hebben wij de diensten van de marechaussee in verband gebracht met de Franse troepen, die daar waren. Daarna is er gepatrouilleerd op parachutisten en zijn de dispersé's, de uitgeweken soldaten, opgevangen en in een bepaalde hoek van Zeeland bij elkaar gedreven. Intussen waren daar ook gekomen overste *Granpré Molière* en de schout-bij-nacht *van der Stad.* Deze laatste trad op als opperbevelhebber Land- en Zeemacht. Deze heeft toen opdracht gegeven aan overste *Granpré Molière,* dat vermoed ik althans, om daar de troep weer in verschillende onderdelen onder te brengen, er weer afdelingen van te maken. Als ik mij niet vergis, heb ik toen mijn divisie in twee afdelingen verdeeld. Wij hebben toen als officieren aangetrokken kapitein *van Tienhoven* en luitenant *Bredt,* beiden van de rijdende artillerie; het was natuurlijk lastig, omdat ik geen enkele adjudant had. Er is toen veel met de Fransen gewerkt en er is een afdeling van 100 man onder kapitein *Ellens* naar Zuid-Beveland gestuurd. Wij vonden dat heel jammer, omdat we wel begrepen, dat hij wel naar de overkant kon komen, maar dat hij niet meer kon terugkomen. Zij zijn ook allen gevangengenomen. Het laatste, dat ik er mij van herinner, is, dat ik telefoneerde met de districtscommandant in Vlissingen, *Losecaat van Nouhuys,* die zei: de Duitsers komen, wij kunnen niets meer doen; ik hang af, want ik moet mij overgeven met mijn afdeling.

Daarna hebben wij opdracht gekregen van de opperbevelhebber om ons te begeven naar het vliegveld Nantes, waar een oefenschool was van Nederlandse vliegers. Wij zijn toen gemarcheerd naar Grevelingen, en vandaar naar Abbeville, via Montreuil. We hebben toen een heel eigenaardige opdracht gekregen, via de opperbevelhebber, namelijk om verschillende mensen, dispersé's, op te vangen, die in Montreuil en omstreken zouden ronddolen.

45441. De **Voorzitter:** Welke opperbevelhebber?

A. De schout-bij-nacht *van der Stad.* Omdat Nederland zich had overgegeven — Zeeuwsch-Vlaanderen ging toen door —, was hij op dat moment opperbevelhebber, zo tekende hij zich. De overste *Beckman,* van de genie, kwam mij zeggen namens de opperbevelhebber, dat ik mij eerst naar Montreuil moest begeven en daar tot taak had al die dispersé's op te vangen. Wij hadden al bemerkt, dat zich daar ongeveer niemand bevond, dat sporadisch enkele soldaten op een fietsje door het land zwierven, maar van veel betekenis was dit niet. Ik had er eigenlijk het land aan, want ik had direct naar Abbeville willen gaan, want voor mijn autobussen had ik haast geen benzine meer. Er was mij gezegd, dat er in Abbeville een grote dump was van de Engelsen en daar kon ik bijtanken. Maar, zoals de Engelsen zijn, het was 6 uur en na 6 uur, oorlog of geen oorlog: de zaak was gesloten; dan kon je gaan eten, want je kwam voor niets. Ik vreesde dus dit als gevolg van het oponthoud in Montreuil.

Wij hebben een paar Hollandse officieren opgevangen, die onder geleide van politietroepen aankwamen. Ik heb hen overgenomen en medegenomen. Blijkbaar dacht men, dat er met hen iets aan de hand was. De een was luitenant *Ballot,* die later in Engeland adjudant van de Minister is geweest.

45442. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Werd hij daar zo'n beetje opgebracht?

A. Ja, hij was met nog een officier. Er kwam een auto met mensen van de politietroepen en die twee officieren er in. Zij waren suspect. Wij hebben hen overgenomen en een onderzoek ingesteld. Toen bleek, dat er eigenlijk niets aan de hand was. Luitenant *Ballot* is commandant van het vliegveld in Woensdrecht geweest. Er kwamen allerlei berichten, die op niets leken. Er kwam b.v. op een gegeven moment een sergeant bij mij met een majoor-dominee, die er met de kas van door was.

45443. De **Voorzitter:** Van het Nederlandse leger?

A. Ja. Die majoor bleek niet geheel zuiver te zijn geweest. Ieder, die klachten had of die iets raar vond, kwam bij ons.

In Abbeville was de dump gesloten. Daar hebben wij overnacht. Wij, mijn adjudant en ik, zouden naar de divisiecommandant van de Fransen in Amiens gaan. De volgende morgen was de tank gebombardeerd en in brand geraakt. Toen wij vertrokken waren, is het hotel, waar wij overnacht hebben, ook in vlammen opgegaan. Halverwege Amiens kregen wij bericht: Keer gauw terug! De Duitsers zijn al in Amiens. Ik ben teruggekeerd naar de divisie, die op weg naar Rouen, vlak bij Abbeville, stond en die een hevig bombardement heeft gehad. Meestal gingen wij langs de weg liggen. In dit geval echter zijn wij in en onder de autobussen gebleven en juist op de plaats, waar wij anders geschuild zouden hebben, vielen de bommen.

Als gevolg van het feit, dat ik geen benzine meer had, heb ik de helft van mijn wagens moeten afdanken. Ik heb de benzine er uit gehaald om de andere wagens op gang te brengen. Wij hebben daar van 's morgens zes uur gestaan tot 's middags vier uur en konden werkelijk geen centimeter naar voren of naar achteren komen, want de gehele weg was één blok vluchtelingen.

45444. De **Voorzitter:** Was u de commandant van de marechaussee?

A. Ja. Ik heb de grootste moeite gehad, toen ik uit Amiens kwam, bij mijn divisie te komen. Om vier uur heeft de weg zich opgelost en kwam er een beetje schot in. Een groot gedeelte van de mensen is toen per rijwiel naar Rouen gegaan. Wij zijn met ongeveer de helft van de wagens naar Rouen doorgegaan.

45445. De **Voorzitter:** Bent u ten slotte in Brest terechtgekomen?

A. Ja. Op de weg naar Rouen ben ik vooruitgegaan om kwartier te maken en vlak bij Rouen hebben wij overnacht. De volgende morgen heb ik geprobeerd in Rouen aan levensmiddelen en dergelijke voor mijn mensen te komen. Dit was ontzettend lastig. Het was bij de Franse bureaux echt een warboel. Het heeft de gehele dag geduurd en eindelijk, toen ik mijn levensmiddelen had en opdracht wilde geven, de spullen te halen, hoorde ik, dat mijn gehele divisie was verdwenen. De ondercommandant had mij niet afgewacht — wat ik hem zeer kwalijk heb genomen — en is verder gegaan met de divisie, zodat ik daar zeker een halve dag aan het zoeken ben geweest. In de buurt van Evreux heb ik mijn divisie weer opgevangen. Wij hebben daar overnacht in een manege en zijn vandaar naar Laval gegaan. Naar alle waarschijnlijkheid is het Leman geweest en niet Laval, doch dat doet weinig ter zake. Hier heb ik voor het eerst kunnen uitrusten in een goed bed. Van Laval zijn wij rechtstreeks naar Nantes gegaan. Hier was alles vol en hebben wij veel moeite gehad om onder dak te komen. Wij zijn, als ik mij niet vergis, in een plaatsje Douvres terechtgekomen, waar wij contact hebben gemaakt met de Franse gendarmerie. In de tussentijd was de Hollandse opleiding verplaatst, zodat onze komst geen zin meer had. Wij zijn er enige tijd geweest, hebben dienst gedaan met de Franse gendarmerie en kregen daarop opdracht, terug te gaan naar een klein plaatsje in de buurt van Caen, Délivrande.

Hier zijn wij vrij lang geweest en wij hadden er eigenlijk niets te doen; wij lagen te wachten om naar Engeland te gaan. Ik heb in Cherbourg enige pogingen gedaan om de Engelsen te bewegen, ons over te zetten naar Engeland. Dat is niet gelukt. Wij zijn nog een keer gevangengenomen door de Fransen in Carentan. Ze hadden eerst order uitgegeven, dat de officieren vrij beweging hadden in dat gedeelte van Normandië tot Cherbourg, maar achter onze rug om hebben ze die order veranderd en ons kleinere bewegingsvrijheid gegeven, maar toen wij in Carentan kwamen, ze wisten, dat wij er zouden komen, zijn wij er een dag vastgehouden. Later heb ik bij de commandant in Caen ernstig geprotesteerd, dat wij zo behandeld zijn. In Nantes heb ik ontmoet majoor *Koch,* die een gedeelte van de Nederlandse troepen bij zich had. Ik heb met hem afgesproken om samen te reizen. Ik kon hem helpen, omdat ik nogal veel geld bij mij had. Dat kwam door een kwartiermeester in Sluis. Oorspronkelijk kregen wij de mededeling van de opperbevelhebber, de schout-bij-nacht *van der Stad,* dat de kwartiermeester er van door was met de kas.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat was al de tweede.

A. Die was er met een andere kas van door.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Er waren blijkbaar nogal wat kassen!

A. Dit bleek op een misverstand te berusten. Hij was er niet met de kas van door, integendeel. Hij kwam bij ons en zei: ik heb nog zoveel geld; wat moet ik daarmee doen? Wilt u het zolang hebben? Ik dacht: dat is altijd gemakkelijk, vooral als je op reis bent, en toen heb ik f 22 000 van hem gekregen, die in Frankrijk van veel nut zijn geweest, want je kon niet altijd op requisitie leven en ik heb dikwijls benzine en levensmiddelen moeten kopen en heb de mensen dikwijls geld moeten geven om zich wat te kopen.

45446. De **Voorzitter:** U had u zeker als doel gesteld om naar Engeland te gaan?

A. Neen; mijn oorspronkelijk doel was den Haag. Wij hebben dat geprobeerd, maar dat ging natuurlijk niet. Ik ben zolang mogelijk in Sluis gebleven, ook in verband met de berichten, welke wij kregen. We weten nu natuurlijk veel meer, maar toen wisten wij niet veel.

45447. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Had u geen radio?

A. Er was wel een radio, maar de berichten waren niet betrouwbaar. De ene keer hoorde je: Italië is omgedraaid en gaat met ons meedoen, dan waren de Duitsers hier of daar weer door en je kon al die berichten niet controleren. Toen hoorden wij, dat Nederland zich had overgegeven. Dat hebben wij eerst ook niet geloofd en zo kwamen er 101 berichten, het ene met een grond van waarheid, het andere weer niet.

45448. De **Voorzitter:** U was in Délivrande; is u toen naar Brest gegaan?

A. U vroeg mij of mijn doel was Engeland. Neen. Dat bericht heb ik weer gekregen van de militair attaché in Parijs.

45449. De **Voorzitter:** Van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Ja.

45450. De **Voorzitter:** Was die bij u?

A. Neen, die was in Parijs, maar ik telefoneerde met hem, als ik de kans kreeg.

45451. De **Voorzitter:** Heeft hij u opdracht gegeven om naar Engeland te gaan?

A. Neen, niet direct. Hij heeft wel gezegd, dat ik het moest proberen, en dat heb ik ook geprobeerd in Cherbourg! Daar heb ik ontmoet majoor *Sas,* die op weg was van Berlijn naar Engeland.

Ik heb wel gezegd: zeg aan de Regering, dat wij hier zitten. Toen begreep ik wel, dat het uiteindelijk Engeland moest worden. Oorspronkelijk, toen wij in Nantes waren, was ons doel ons ter beschikking van de Fransen te stellen.

45452. De **Voorzitter:** Hebt u bij de overtocht naar Engeland verliezen geleden?

A. Neen.

45453. De **Voorzitter:** Met hoeveel man is u in Engeland gearriveerd?

A. Ik meen zoiets van 350; er waren ook burgerchauffeurs bij.

45454. De **Voorzitter:** Dus alles inbegrepen?

A. Ja.

45455. De **Voorzitter:** Waar is u toen terechtgekomen?

A. Ik heb later in Délivrande een telegram gekregen van generaal *van Oorschot* namens de Minister, dat er in Brest een boot voor ons klaarlag en of wij maar naar Brest wilden gaan. Intussen kreeg ik bevel de wagens in te leveren van de Franse autoriteiten, dan kon ik de volgende dag per trein naar Brest gaan. Ik heb gezegd, dat ik mijn wagens wilde houden. De toestand was zodanig, dat ik heel goed kon aannemen, dat er de volgende morgen in het geheel geen trein zou lopen.

Men heeft er in toegestemd, dat ik mijn spullen behield. Wij zijn met de wagens naar Brest gegaan. Daar zijn wij ingescheept. Ondanks overste *Beckman* ben ik met mijn spullen en wagens naar binnen gekomen. De Engelsen wilden eerst mijn wagens niet medenemen. Toen was de divisie al ingeladen. De Engelsen zeiden: u gaat varen.

Wij hebben de divisie weer van de boot afgehaald en heel veel pour-parlers gehad. Toen is overste *Beckman* er weer tussengekomen. Hij zeide: „Ja, als de Engelsen het nu beter vinden.....", waarop ik gezegd heb: „Er uit, of ik laat u in het hok zetten." Ik heb tegen twee marechaussee gezegd: „Brengt de overste aan boord."

Dat schijnt op de lachlust van de Engelsen te hebben gewerkt, want toen was ineens alles goed. Ik heb mijn transport weer ingeladen, ook van de militairen van majoor *Koch,* die ik bij mij had. Vervolgens zijn wij naar Plymouth gegaan. In Plymouth zijn wij heel prettig ontvangen; wij zijn ontwapend, alle spullen werden ons afgenomen en wij zijn als krijgsgevangenen naar Porthcawl gevoerd.

45456. De **Voorzitter:** Daar was al een gedeelte van het Nederlandse leger?

A. Ja, dat al eerder was overgekomen. In Porthcawl bleek het ons nog meer, dat wij als krijgsgevangenen werden behandeld. Wij kregen opdracht onder escorte te lopen naar het kamp, wat ik geweigerd heb.

45457. De **Voorzitter:** Wie was de commandant van het kamp?

A. Dat was generaal *Noothoven van Goor.*

45458. De **Voorzitter:** Deze was inspecteur van de Nederlandse troepen, maar was hij ook commandant van het kamp?

A. Neen, dat was majoor *Sicherer,* maar deze had niets in te brengen, want de Engelse commandant regelde de zaak en had gewapende wachten om het kamp. Wij zaten achter prikkeldraad.

45459. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Er was toch een soort Patriotic School om te zien, met wie men te maken had?

A. Neen. Onze ontvangst in Engeland was een van de meest onaangename dingen. Zij was schandalig en van laag tot hoog hebben wij ons daaraan krom geërgerd. Het spijt mij — generaal *Noothoven van Goor* leeft niet meer —, dat ik moet zeggen, dat ik hem altijd kwalijk heb genomen, dat wij daar zo zijn ontvangen en dat de Hollandse troepen zo lang achter de Engelse wachten hebben gezeten.

45460. De **Voorzitter:** Lag de fout bij de Engelsen of bij de Nederlanders?

A. Bij de Nederlanders, omdat zij daarmee genoegen hebben genomen. Ik heb geweigerd naar het kamp te lopen en ik heb gezegd: Ik wil een auto hebben en behoorlijk naar het kamp worden gebracht. Als je de Engelsen eens goed wat zei, dan vonden zij het ook. Zij vonden het ook idioot, op zo'n manier behandeld te worden.

De volgende dag heb ik direct, in tegenwoordigheid van de generaal, bij de een of andere Engelse kolonel geprotesteerd tegen de manier, waarop wij daar waren ontvangen en als krijgsgevangenen werden behandeld, en verklaard, dat ik daarmee geen genoegen nam. Ik heb direct tegen de generaal gezegd: Wanneer u dit wenst te bestendigen, dan zou ik nog vandaag naar Londen willen gaan om het met de Minister te bespreken; dat neem ik niet. Ik heb tegen de Engelsen gezegd: Ik ben hier met een troep, die in Nederland vrij goed bekendstaat; ik garandeer de betrouwbaarheid van elke man in mijn divisie. Hij zei: Neemt u dan de wacht over. Het gevolg was, dat twee uur later de Engelsen zijn afgemarcheerd en wij het kamp hebben bewaakt. Er was nog een vervelende liaison-officier, die allerlei kleine bezwaartjes had en bijvoorbeeld bepaalde, dat de mensen alleen tussen 4 en 9 uur het kamp uit mochten gaan, maar na een paar dagen was de toestand vrij normaal en ging alles gewoon zijn gang.

45461. De **Voorzitter:** Stond u toen onder bevel van majoor *Sicherer?*

A. Gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet. Voor de kamporders stond ik onder zijn bevel, maar voor de meer algemene onder de generaal en onder Minister *Dijxhoorn.*

45462. De **Voorzitter:** Dus onder het Departement van Oorlog?

A. Ja.

45463. De **Voorzitter:** Wat heeft u toen gedaan met de marechaussee? Hebt u haar een bepaalde taak gegeven?

A. Toen ik er enige dagen was, heb ik met behulp van de toenmalige kapitein *Kist* een ontwerp gemaakt voor de marechaussee, die daar helemaal verkeerd zat in dat kamp. De geest van de troepen was abominabel en met geen pen te beschrijven. Het was een stel bolsjewieken; dat was gewoon niet mooi meer!

45464. De **Voorzitter:** Waarom?

A. De mensen waren gedemoraliseerd, zij waren weggelopen. Het waren ook niet de besten, die daar naar toe gekomen waren; het waren weggelopen troepen. Er zaten officieren, onderofficieren en soldaten. Het was een vreselijk zootje. Er was geen orde in te brengen; daar heb ik ook nog heel veel moeite voor gedaan. Ik heb ook tegen de generaal gezegd: Hier kan ik niet blijven, wij moeten hier weg, want als je een gave appel naast een rotte appel legt, wordt de gave appel rot, wordt er in ieder geval niet beter van.

45465. De **Voorzitter:** Konden de officieren die mensen niet in de hand houden?

A. Neen.

45466. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Ik geloof niet, dat het gehalte over het algemeen zo erg hoog was.

45467. De **Voorzitter:** Het waren toch officieren van het Nederlandse leger?

A. Wat zal ik daarvan zeggen? Het was niet mooi, wat er was; het was eigenlijk verschrikkelijk. Het was eigenlijk wel een bewijs, dat wij indertijd een goede kijk op de zaak hadden. Ik heb het ook duidelijk in het begin gezegd tegen de generaal: U hebt hier een

afdeling marechaussee en u hebt hier drie beroepsofficieren, we kunnen niet zeggen: zo excellente superieuren, maar waar u toch wat houvast aan hebt, dat waren de kapiteins *Suylen, van der Kroon* en *van Tienhoven*. En verder kapitein *Kist* en ondergetekende. Wij wisten wat tucht en orde was en de generaal vond het prettig, dat wij er waren. Toen ik tegen de generaal zei: Ik ga naar de Minister, wij willen uit dat kamp, zei hij: Als de marechaussee weggaat, neem ik mijn ontslag, want dan wordt het hier moord en doodslag.

45468. De **Voorzitter:** Wat was uw plan?

A. Ik had mijn marechaussee. Ik heb mijn plan aan de Minister voorgelegd en die was er ook zeer vóór. Ik wilde daarvan een grote eenheid maken, die bewapenen met pantsers en motoren met mitrailleurs. Dan daarbij doen andere afdelingen en wat er verder goed was aan troepen, met enkele officieren, van wie wij dachten, dat het nog wel ging, en daarvan eigenlijk het kernpunt te maken, waarmede wij later in Nederland zouden terugkomen.

45469. De **Voorzitter:** Is er niet aanvankelijk een poging gedaan om de marechaussee afzonderlijk te houden en die te bestemmen voor een politietaak, wanneer Nederland later bevrijd was?

A. Ja; dat werd zeer toegejuicht. De Minister was er vóór. Ik ben in Londen geweest en heb dat met de Minister besproken. Hij vond het prachtig. De Minister is later nog in het kamp geweest en heeft in tegenwoordigheid van alle officieren gezegd, dat ik met mijn plan zou komen en dat hij dat zo mooi vond. Ik ben toen Engeland doorgegaan om een plaats te zoeken, groot genoeg om die troepen te legeren. Tot mijn grote verwondering echter moest ik veertien dagen later weer bij de Minister komen, die zei: het is af, er gebeurt niets; de marechaussee blijft daar en daar wordt een compagnie van geformeerd.

45470. De **Voorzitter:** Is er in die tijd niet een oproeping geweest om zich op te geven voor de luchtvaart in Nederlandsch-Indië?

A. Niet dat ik mij herinner. Het is mogelijk!

45471. De **Voorzitter:** Er is een brief van de inspecteur van de Nederlandse troepen, generaal *Noothoven van Goor* van 26 Augustus 1940, waarin deze schrijft:

> „Bij de compagnie mobiele marechaussee had de opgave voor de Luchtvaart in Nederlandsch-Indië het karakter van een protest tegen de inlijving bij het Legioen.
> In overleg met den Commandant der Nederlandsche Troepen te Dan y Cray en met den Commandant der Koninklijke Marechaussee, den majoor jhr. *den Beer Poortugael,* hebben wij deze opgave voorloopig achtergehouden. Het moge U echter voldoende zijn, dat nagenoeg de geheele mobiele marechaussee zich genegen heeft verklaard."

Is u daarvan iets bekend?

A. Ik kan er mij op het ogenblik niets van herinneren. Mijn geheugen heeft mij, vooral in die dagen, zeer sterk in de steek gelaten. Tussen het moment, waarop ik van huis ging, en Sluis, dat is vijf dagen, heb ik niet geslapen en ben ik niet uit de kleren geweest. Het was alles de commandant. De commandant moest aan de telefoon komen, de commandant moest dit en de commandant moest dat doen. Ik ben ook op een gegeven moment in elkaar gezakt.

De **Voorzitter:** Maar dit was in Augustus.

A. In de eerste maanden heeft mijn geheugen zo geleden, dat ik, toen ik op een gegeven moment o.a. de voornaam van mijn vrouw moest opgeven, mij deze niet kon herinneren.

45472. De **Voorzitter:** Dit was een nogal belangrijk iets, omdat de Minister van Defensie aan de inspecteur van de Nederlandse troepen heeft teruggeschreven:

> „Met leedwezen heb ik uit Uwen brief 34 P vernomen, dat bij de Compagnie mobiele marechaussee de opgave voor de luchtvaart in Nederlandsch-Indië het karakter van een protest tegen de inlijving bij het Legioen had aangenomen. Ik verzoek u den majoor jhr. *den Beer Poortugael* namens mij te willen doen kennen, dat ik hem en mede de bij het wapen der Koninklijke Marechaussee dienstdoende officieren ten volle verantwoordelijk stel voor den geest onder bedoeld personeel en dat ik, hoe ongaarne ook, niet zal nalaten om, indien die geest te wenschen overlaat, de meest krasse maatregelen te nemen."

Dit was een vrij scherpe beschuldiging, zodat ik moet vermoeden, dat u er wel iets van weet.

A. Neen. Er zijn heel veel haken en ogen geweest. Dit herinner ik mij echter niet. Het is heel goed mogelijk, dat het nooit te mijner kennis is gebracht. Men heeft mijn positie gewoon ondergraven als een konijnenhol. Men heeft mij mijn compagnie afgenomen. Ik had er niets meer mede te maken.

45473. De **Voorzitter:** Maar de marechaussee wenste blijkbaar niet ingelijfd te worden.

A. Dat is mij niet bekend.

45474. De **Voorzitter:** U stond toch op het standpunt om zelfstandig te blijven en niet ingelijfd te worden?

A. Dat kon toen niet meer. Ik heb er mij heftig tegen verzet en er met de generaal en met de Minister ernstige discussies over gehad. Ik heb het echter verloren.

45475. De **Voorzitter:** Is er niet een splitsing geweest, in die zin, dat een deel naar Londen is gegaan, de ouderen, die administratieve en bewakingsfuncties kregen?

A. Zegt u maar gerust portiersfuncties!

45476. De **Voorzitter:** Terwijl een ander deel is ingedeeld bij de troep en het derde deel is gevormd tot een compagnie mobiele marechaussee?

A. Die was mij geheel uit de hand geslagen. Ik bleef inspecteur der Koninklijke marechaussee, maar dat was een doekje voor het bloeden.

45477. De **Voorzitter:** Dat was alleen een administratieve functie?

A. Ja.

45478. De **Voorzitter:** Die mobiele marechaussee is toen naar Extleton gegaan volgens generaal *Kruls*. Deze schrijft op blz. 133 van zijn boek:

> „Op 2 Januari ging nl. de Compagnie mobiele marechaussee naar Extleton, terwijl de laatste troepen, die nog in de buurt van Porthcawl belast waren met vliegveldbewaking, naar Congleton werden overgeplaatst."

A. Op 3 October is de gehele marechaussee naar Congleton gegaan.

45479. De **Voorzitter:** Welke taak had de marechaussee daar?

A. Oefenen met de troepen. Hiermede had ik verder geen bemoeienis. De politie-afdeling deed zo'n beetje militaire politiedienst: verbalen opmaken van diefstallen en dergelijke dingen.

45480. De **Voorzitter:** Wie is de opvolger geweest van de heer *Sicherer* als kampcommandant?

A. Overste *Sas*.

45481. De **Voorzitter:** En daarna?

A. Ik.

45482. De **Voorzitter:** In Porthcawl?

A. Ja.

45483. De **Voorzitter:** Hoe lang?

A. Tot het kamp opgeheven werd.

45484. De **Voorzitter:** Dus tot de troepen naar Congleton gingen.

A. Ik ben achtergebleven tot eind October 1940. Toen ben ik naar Congleton gegaan.

45485. De **Voorzitter:** Wie werd daar de kampcommandant?

A. Daar was een kantonnement en de commandant was majoor *Doorman,* nu generaal *Doorman.*
Ik herinner me nu de naam Extleton weer. Het was zo iets als Wassenaar hier. Bij Congleton was een gehuchtje, dat daar eigenlijk nog bij hoorde. Daar is indertijd ook die pantserformatie gekomen van kapitein *Kist.* De compagnie mobiele marechaussee is toen omgezet in een pantserformatie. Zij stond oorspronkelijk onder kapitein *Suylen* en het kan best zijn, dat zij op 2 Januari naar Extleton is gegaan. Later is zij naar Ranton Abbey gegaan.

45486. De **Voorzitter:** Hebt u ook iets te maken gehad met de bewaking van Maidenhead?

A. Neen.

45487. De **Voorzitter:** Dus van de quaestie tussen het Departement van Oorlog en dat van Justitie weet u ook niets?

A. Neen.

45488. De **Voorzitter:** En van de rol, die de heer *van 't Sant* daarbij heeft gespeeld?

A. Neen. Ik heb *van 't Sant* alleen in het begin ontmoet en ik heb toen nog wel eens met hem gesproken. De hele boel was mij uit de hand geslagen.

45489. De **Voorzitter:** Wie is de commandant geweest in Maidenhead?

A. Als ik mij niet vergis, was het adjudant *de Ruysscher,* een onderofficier.

45490. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u verder gehad in Engeland, nadat u kampcommandant bent geweest in Porthcawl?

A. Het was alles zo vaag. Vandaag hoorde je iets en dan plaatste ik een man over van Congleton naar Manchester voor een taak, maar dan hoorde ik: dat kan niet, want die man is al lang weg, die heb ik al ergens anders voor bestemd. Het ging zo raar, dat ik eigenlijk niet meer wist, wie ik had en wat ik kon commanderen.

45491. De **Voorzitter:** Waar was u commandant van?

A. Eigenlijk van niets.

45492. De **Voorzitter:** Had u geen manschappen onder u?

A. Ja; als z.g. inspecteur van de Koninklijke marechaussee had ik eigenlijk de hele boel onder mij, maar ik had niets te vertellen.

45493. De **Voorzitter:** U had dus ook het bewakingsdetachement?

A. Ja, dat was het enige eigenlijk, maar ik had verder niets te vertellen.

45494. De **Voorzitter:** Was het een honoraire functie?

A. Het leek wel zo. Het was iets, dat een dagelijkse ergernis voor mij is geweest, een dagelijkse ruzie met de generaal. Het speet mij, want het was een prettige man, maar ik heb eigenlijk al die tijd, van 's morgens tot 's avonds, zitten vechten en proberen er iets van terecht te brengen.

45495. De **Voorzitter:** Waar vocht u voor?

A. Om de marechaussee weer bij elkaar te brengen en er een ordentelijk geheel van te maken.

45496. De **Voorzitter:** Wie wilde er geen ordentelijk geheel van maken? Was het de Minister?

A. Ja, wat moet ik daarop nu zeggen?

45497. De heer **Dassen:** Is eigenlijk achteraf bezien — het is natuurlijk veel gemakkelijker nu achteraf daarover te oordelen dan van het begin af —, de idee om de marechaussee als eenheid bij elkaar te houden met als taak de voorbereiding van haar taak in Nederland niet te boud? Men kon toch in 1940 voorzien, dat de oorlog langer zou duren dan drie maanden. Ik kan mij voorstellen, dat men niet graag zag, dat daar een groep van voortreffelijke manschappen jaren, als het ware, werd voorbereid voor een politionele taak in Nederland, want de oorlog was nu eenmaal een feit, waarmede men moest rekening houden.

A. Dat dachten wij ook. Wij hebben er met de Minister over gesproken, dat wij eventueel in het Engelse leger ingezet zouden worden. Dan had je ten minste een flinke kern gehad, maar het oorspronkelijke, het hoofddoel, was — het is niet nodig geweest, maar dat wisten wij toen niet; wij wisten niet, wanneer de oorlog zou aflopen en wat er zou gebeuren of hoe wij in Nederland zouden terugkeren; de gedachte was toen natuurlijk, dat hier alles in handen van de N.S.B. zou zijn en dat er krachtig weerstand zou worden geboden — om als kern in Nederland op te treden.
Wij hadden gedacht: wij komen met een afdeling marechaussee als met een grote macht; wij gaan b.v. naar Amsterdam en gaan Amsterdam zuiveren. Wij trekken goede mensen aan, maar men heeft hier een kern.
Dat heeft de Minister ook altijd gaarne gewenst. Oorspronkelijk is het voor mij geheimgehouden, maar op een avond, toen generaal *Noothoven van Goor* en ik ontzettende ruzie hadden — misschien was er nog een klein borreltje bij gedronken —, heeft hij zich laten ontvallen: Je hebt wel gedacht, dat de Minister je dat aangedaan heeft, maar dat heb ik je aangedaan.
Nadat ik toestemming had gekregen naar de Estate te gaan en deze gekocht zou worden of al gekocht was, heeft de generaal tegen de liason-officer kolonel *Jones,* van wie ik ook niet veel moois zou kunnen vertellen, gezegd: Als de marechaussee weggaat, kunnen wij ons wel oprollen. Zonder dat gaat het niet. Wij moeten coûte que coûte zien de marechaussee hier te houden. Kolonel *Jones* is naar het War Office gegaan en heeft gesproken met generaal *Gowrie.* Generaal *Gowrie* heeft tegen het War Office gezegd: Dat gaat niet! Het War Office heeft tegen de Minister — maar daar heb ik niet bij gestaan — gezegd: Het gebeurt niet!

45498. De **Voorzitter:** Dat betekent, dat de marechaussee bij de andere Nederlandse troepen bleef!

A. De resultaten zijn niet uitgebleven.

45499. De **Voorzitter:** Was de marechaussee daarin opgelost?

A. Het werd een mislukking. Eerst werd er van alles beloofd. De compagnie zou onder de marechaussee blijven. Geen andere officier zou er bij komen. Het is echter op een mislukking uitgelopen. Het werd ons op alle mogelijke manieren onaangenaam en moeilijk gemaakt. Ons werd verweten, dat wij ons op een afstand hielden en dat wij ons superieur voelden. Aan de andere kant werd van ons gevraagd, dat wij contrôle op de officieren zouden uitoefenen, in die zin, dat wij hen onder de duim zouden houden. Als de zaak volledig dronken thuiskwam, moesten wij de heren op hun nummer zetten.

45500. De **Voorzitter:** Dus u fungeerde als militaire politie?

A. U kunt het niet bepaald militaire politie noemen. Ons werd een zekere gezagspositie tegenover de officieren gegeven. Als men niet met die heren uitging naar allerlei dronkemanspartijtjes, dan beklaagden zij zich er over, dat de marechaussee zich superieur voelde, en dan kregen wij het nog op onze boterham ook.

45501. De **Voorzitter:** U zegt nogal wat over de houding van de officieren. Wat u hier verklaart, is niet zo gunstig.

A. Als u eens een rapport wilde vragen in Haverfordwest, dan zou u eens wat te horen krijgen!

45502. De **Voorzitter:** Hoe kwam dat zo?

A. Ja, het was er een bende!

45503. De **Voorzitter:** Wist de Minister dat?

A. Ik geloof, dat die troep is overgeplaatst van Haverfordwest naar Porthcawl.

45504. De **Voorzitter:** Waren het infanteristen?

A. Er zat van alles tussen.

45505. De **Voorzitter:** Hoe groot was die troep?

A. Dat weet ik niet. Het was alles verspreid. Er waren officieren bij, die eigenlijk geen officier waren, die de grootste vertrouwensposities hadden en die als korporaal waren overgekomen.
De generaal luisterde naar deze mensen, die alles moesten voorbereiden.
Er was o.a. een korporaal van de autotractie. Hij kwam in Engeland, heeft een paar sterren op zijn jas gezet en was toen de grote man van de auto's. Een kapitein, die hiervan op de hoogte was, was zelf ook een groot man. Later is alles uitgekomen en zijn zij gestraft; de een is een jaar naar het detentiewerk gegaan en de ander is ontslagen. Er zijn meer officieren ontslagen. Ik heb zelf in commissies gezeten om officieren te ontslaan. Het zat bij mij zo hoog. U zou hierover het oordeel kunnen horen van kolonel *Kist* en kolonel *van der Kroon.*

45506. De **Voorzitter:** Dit betekent dus, dat er een tekort was in de handhaving van de tucht? Is hierop nooit de aandacht van de Minister gevestigd?

A. Ja. Eerst was het in handen van majoor *Sicherer.* Dit was een beste man, een allerbraafste kerel, maar als commandant was het niets. Iedereen deed, was hij wilde. Het was in één woord een zootje.

De **Voorzitter:** Ik vind dit een ernstige beschuldiging.

A. Ik heb zoëven mijn twee vingers in de hoogte gestoken en ik vertel het precies, zoals wij het daar vonden. Ik mag er geen mooie doekjes om winden en zeggen, dat het wel ging.

45507. De heer **Dassen:** Is er geen verbetering in gekomen?

A. Op de duur wel; toen is overste *Sas* gekomen. Ik ben naar Londen gegaan.

45508. De **Voorzitter:** Het is dus een quaestie van een paar weken geweest, want overste *Sas* zat al vrij spoedig in Canada. Hij is, meen ik, in September daarheen gegaan. Het geval moet zich dus beperken tot een heel korte tijd.

A. Toen is het nog niet zo heel veel verbeterd.

45509. De **Voorzitter:** En toen u commandant was?

A. Ik heb er hoge ruzie om gehad. Ik heb de meest onaangename dingen gehad met de generaal. Ik kreeg te horen, dat ik me niet zo populair wist te maken als majoor *Sicherer* en overste *Sas.*

45510. De **Voorzitter:** Toen u commandant was, kon u toch de orde handhaven? U had daartoe de bevoegdheid.

A. Ja. Er is ook behoorlijk onder gerommeld, maar dit werd ook weer niet gesanctionneerd. Als ik officieren, die om elf uur thuis moesten zijn en om drie uur 's nachts nog in het hotel zaten, de volgende dag op het matje liet komen en hierover een nota schreef, dan kreeg ik geen antwoord. Ik was alleen maar kampcommandant. De generaal zei: Vind je dat nu zo erg? Het zijn jonge kerels!

45511. De **Voorzitter:** Uw optreden werd dus door uw superieur niet gedekt?

A. Neen.

45512. De **Voorzitter:** Bedoelt u daarmee alleen de generaal?

A. Niet alleen de generaal, maar ook de officieren, die in de staf van de generaal zaten. Daarmee had de generaal een heel slechte keus gedaan.

45513. De **Voorzitter:** Wat is er later met die officieren gebeurd?

A. Ze hebben allemaal hoge functies gekregen. Eén heeft het zelfs tot overste gebracht. Er zijn er ook weggegaan. Er zat ook een kapitein, die was eerst lichtmatroos geweest. Hij was ook in de staf van de generaal en maakte ook orders, kapitein *Kerkhoven.*

45514. De **Voorzitter:** Kunt u een kort overzicht geven, wat er verder met de marechaussee gebeurd is?

A. Die is geheel uit elkaar geslagen. De opperwachtmeesters waren inderdaad te oud, die konden dat kampleven niet meer aan. Er waren mensen bij van 60 jaar. Wij hebben geprobeerd, daarvoor een oplossing te vinden. De een heeft een betrekking gekregen in Londen, een ander heeft een betrekking gekregen in Fleetwood, bij de Nederlandse vissers. Ik had er uit begrepen, dat die mensen een behoorlijke betrekking zouden krijgen, maar het kwam er op neer, dat zij portier werden bij de verschillende Ministeries. Dat was heel droevig, maar zij, niet de opperwachtmeesters, maar de autoriteiten in Londen, vonden het mooi. Die mensen moesten een blauw uniform dragen terwijl de anderen in khaki werden gestoken. Ze werden als het ware als parademannetjes door Londen gestuurd.

45515. De **Voorzitter:** Had u te maken met de compagnie Mobiele Marechaussee?

A. Eigenlijk niet.

45516. De **Voorzitter:** Wat is daarmede gebeurd?

A. Daar is dat pantser voor gekomen. Ze hebben in Stafford, in dat klooster, dat afgebrand is, gezeten. Dat was een tactische eenheid en dat hoorde onder de commandant van het bataljon. Dat zijn geweest majoor *Doorman* en majoor *de Ruyter van Steveninck.* Later is daarvan een brigade geformeerd en die is gekomen onder kolonel *van Voorst Evekink.*

45517. De **Voorzitter:** Is u altijd gebleven binnen het verband van de Prinses Irene-Brigade?

A. Daarmede heb ik nooit iets te maken gehad. Eerst is kolonel *Phaff* opgetreden als brigadecommandant. Die was toen ook commandant van de troepen.

45518. De **Voorzitter:** Wie heeft generaal *Noothoven van Goor* vervangen als inspecteur?

A. Generaal *Phaff.*

45519. De **Voorzitter:** Welke was later uw functie?

A. Eerst zogenaamd inspecteur van de marechaussee, maar dat was een wassen neus. Ik had een bureau en nog mijn adjudant en een paar schrijvers. Daar kwam wat administratie en ik had z.g. ook de bevordering.

45520. De **Voorzitter:** Was dat een beleefde poging om u te écarteren?

A. Er was eigenlijk niets meer voor mij. Men had de gehele divisie uit elkaar gerukt en daar hing ik wat boven. Ik heb later de generaal er over gesproken en gezegd: Kan ik misschien iets doen in uw staf? Ik dacht: Dan zit ik dicht bij het vuur en kan misschien nog iets doen, maar veel resultaat heeft dat niet opgeleverd.
Ik heb toen van de generaal nog de belofte gekregen, dat, als er een derde bataljon zou worden geformeerd, ik mijn marechaussee weer terugkreeg en weer in divisieverband zou kunnen verenigen.
Het derde bataljon is er nooit geweest. De divisie is ook nooit hersteld.

45521. De **Voorzitter:** Heeft die functie geduurd tot het eind van de oorlog?

A. In 1942 is de generaal gestorven. Met generaal *Phaff* wilde ik niet in zee gaan en ik heb de Minister verzocht mij op nonactief te stellen. Ik was president van de krijgsraad. Ik kon geen president blijven. Ik liep er bij!

45522. De **Voorzitter:** Hebt u later een werkelijke functie gekregen?

A. In 1943 heeft de toenmalige chef Militair Gezag, kolonel *Kruls,* mij gevraagd of ik de grensbewaking wilde organiseren. Hij heeft mij de opdracht voor de commandant grensbewaking laten zien. Ik was blij, dat ik iets kon doen, maar dat commando bestond nog geen drie dagen of er werd aan getrokken. Het is ook een strijd van drie maanden geweest. Telkens werden mij bevoegdheden afgenomen. De commandant van de grensbewaking stond rechtstreeks onder de chef Militair Gezag, maar drie dagen daarna was er een coördinator gekomen, majoor *de Boer.* Er zat weer een trap tussen

de commandant grensbewaking en de chef Militair Gezag. Wanneer ik iets had, moest ik eerst bij majoor *de Boer* zijn; dat was een jongere en hij wist er niets van. Zo is er van alles geweest.
In Februari heb ik de Minister 13 punten voorgelegd en gezegd: ik wil het gaarne verder doen, maar dan moeten deze punten ingewilligd worden. Dat kon niet!

45523. De **Voorzitter:** U hebt niet veel vruchtbaar werk kunnen doen?

A. Ja, ik heb in grote lijnen de zaak georganiseerd. Wat het geworden is, is niet aan mij te wijten.

45524. De heer **Dassen:** U hebt gezegd, dat u bij de wisseling van het commando, toen generaal *Phaff* commandant werd, met hem in ieder geval niet wilde werken. Daarvoor hebt u blijkbaar een speciale reden?

A. Dat was een zeer persoonlijke reden.

45525. De **Voorzitter:** Had u er zelf zeggenschap over, wat u al of niet wilde?

A. Neen, daarom ben ik naar de Minister gegaan.

45526. De **Voorzitter:** Heeft de Minister uw verzoek ingewilligd?

A. Ja.

45527. De **Voorzitter:** Hebt u na de bevrijding nog een bepaalde taak gehad?

A. Ik ben tot mijn pensionnering commandant van de eerste divisie geweest.

45528. De **Voorzitter:** U beschikt echter, volgens wat u zoëven hebt gezegd, over een complete geschiedenis van de lotgevallen van de marechaussee in die vijf jaren?

A. Ja. Ik heb hier rapporten van allerhande soort. Er zijn originelen bij en afschriften, maar ik heb niet het minste bezwaar, ze af te staan.

45529. De heer **Dassen:** Bestond er ook een controverse tussen de Koninklijke marechaussee en het leger hier te lande vóór de oorlogshandelingen?

A. Neen. In Engeland is zij wel ontstaan. Wij waren goed genoeg om de boel te bewaken en de orde te stichten. Voor de rest konden wij naar de pomp lopen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

D. J. H. N. DEN BEER POORTUGAEL.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 23 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Schmal en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JACOBUS GEORGE MARIE VAN DE PLASSCHE,
oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

45722. De **Voorzitter:** Wij zouden gaarne enkele inlichtingen ontvangen over de tijd, dat u in Londen is geweest, van 1940 tot 1945. U is, toen u in Londen is aangekomen, geplaatst aan het Ministerie van Defensie? Of heeft u eerst nog iets anders gedaan?

A. Mijn bestemming was, mij te melden bij de Militaire Missie, een missie onder generaal-majoor *van Oorschot* en luitenant-kolonel *Zegers*. Daar heb ik mij dus gemeld.

45723. De **Voorzitter:** Wat is er toen met u gebeurd?

A. Toen heb ik daar de aangelegenheden behandeld van de landmacht. De heer *Zegers* behandelde de aangelegenheden van de luchtmacht.

45724. De **Voorzitter:** Kunt u een klein overzicht geven van de departementale indeling, zoals die in het begin was?

A. De Militaire Missie werd dus wat haar werkzaamheden betreft in tweeën gesplitst, een afdeling Landmachtzaken en een afdeling Luchtmachtzaken. Dit heeft enige tijd geduurd, totdat het eigenlijke Departement van Oorlog weer werd opgericht; de Minister van Oorlog met zijn twee adjudanten was er. De Regering heeft toen na enige tijd bij alle Departementen weer afdelingen ingesteld en is weer met het gewone werk doorgegaan. Op een gegeven ogenblik — ik weet niet meer na hoevele weken — werd het Departement van Oorlog gevormd en werd ik overgeplaatst van de Militaire Missie naar dit Departement. Ik werd hoofd van de z.g. Derde Afdeling, belast met de Inlichtingendienst en met de militaire attaché's.

45725. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over uw werkzaamheden bij de Militaire Missie als hoofd van de Afdeling Landmacht?

A. Dat is slechts een zeer korte tijd geweest. Bij de Afdeling Landmacht werden alle personen, die zich hadden aangemeld, geregistreerd, meestal werden zij doorgestuurd naar het kamp in Wales, te Haverfordwest, later werd het Porthcawl. Hier waren de Nederlandse troepen, die in Engeland waren aangekomen, waaronder de marechaussee en de uit België aangekomen Nederlandse militairen.

45726. De **Voorzitter:** De Militaire Missie was dus een voorloopster van het Departement van Defensie?

A. In zeker opzicht. Er is natuurlijk nooit aan gedacht, dat een deel van het Departement naar Engeland zou gaan. De Militaire Missie is oorspronkelijk ingesteld om contact te houden met de bondgenoten.

45727. De **Voorzitter:** Kwam u als deel uitmakende van de Militaire Missie rechtstreeks in contact met de Engelsen of ging alles via generaal-majoor *van Oorschot*?

A. Ingedeeld bij de Militaire Missie, had ik echter wel rechtstreeks contact gehad met de Engelse militaire autoriteiten, althans met de heren van de Engelse Geheime Dienst. Alle zaken, de Geheime Dienst betreffende, behandelde ik in die tijd, voor zover ik weet.

45728. De **Voorzitter:** Was het niet de speciale taak van de Militaire Missie om het contact te onderhouden tussen de Nederlandse en de Engelse autoriteiten of was er nog een andere taak?

A. Ik ken de instructie niet. De Militaire Missie is met een instructie, die u nog vinden kunt, naar Engeland gegaan. In die instructie zult u de taak precies omschreven vinden. In het algemeen is zij niet anders geweest dan het plegen van overleg met de Britse autoriteiten en dat deed generaal *van Oorschot* en luitenant-kolonel *Zegers* voor zover de luchtmacht betreft. Voor de landmacht was er niet veel te overleggen. Zoals u weet, waren er slechts enkele troepen, die samenstroomden in kampen.

45729. De **Voorzitter:** Maar er waren wel quaesties bij de troepen, b.v. de behandeling, die zij ondervonden van Engelse kant, zoals tot uiting kwam in het betrouwbaarheidsonderzoek. Men werd eerst soms haast beschouwd als onbetrouwbaar. Is daaraan van de zijde van de missie nog iets gedaan?

A. Dat geloof ik niet. Ik denk, dat dat in een later stadium viel. Ik herinner mij, dat ik door de Minister van Oorlog *Dijxhoorn* werd uitgezonden om een onderzoek naar de troepen in te stellen.

45730. De **Voorzitter:** Welke ervaringen hebt u daarbij opgedaan?

A. Ik heb het onderzoek te zamen gedaan met de heer *Olifiers*. Het was voor mij ook nieuw werk. In Nederland deed de heer *Roseboom* het altijd. De ervaringen waren deze, dat de mensen elkaar in die spannende en moeilijke tijd niet erg vertrouwden. De Engelsen namen het betrouwbaarheidsonderzoek zeer ernstig op, waarin ik hen eigenlijk geen ongelijk kon geven. Ik herinner mij, dat de marechaussee's erg kwaad waren over het feit, dat zij als gewapende troep hun wapens moesten inleveren en in een kamp werden opgesloten. De officieren hebben mij daarover gesproken. Zij vonden het geen behandeling.

45731. De **Voorzitter:** Had de heer *den Beer Poortugael* daarover klachten?

A. Ja.

45732. De **Voorzitter:** Heeft hij die ter kennis gebracht van de Minister of van u?

A. Ja, van de Minister en van mij. Ik heb verschillende keren met de heer *den Beer Poortugael* gesproken. Aangezien het voor mij vaststond, dat de marechaussee betrouwbaar was en men het aan de commandant kon overlaten, heb ik er later alleen met de Minister over gesproken. Ik meen ook, dat ik tegen de heer *den Beer Poortugael* heb opgemerkt, dat deze zaak wel terecht zou komen, maar dat de Engelsen ten opzichte van de veiligheid zeer serieus waren en hun eigen maatregelen namen.

45733. De **Voorzitter:** Heeft u ook kennis van een controverse in die zin, dat de heer *den Beer Poortugael* de marechaussee als één lichaam wilde handhaven, terwijl van andere kanten een splitsing werd bevorderd? Een deel is naar Londen gegaan als een administratieve eenheid, een ander deel is bij de troep gebleven en een derde deel is gemotoriseerd. In elk geval was het van de zijde van het Departement niet de bedoeling de marechaussee als een geheel te handhaven?

A. Neen, per se niet.

45734. De **Voorzitter:** Welke motieven had men om de marechaussee niet als eenheid te handhaven?

A. De marechaussee was in ons land een politietroep. Het militaire karakter was voor een deel verloren gegaan, omdat men tevens opdrachten van justitie had; zij vormde wel een korps, maar niet een vechteenheid; het waren mensen van zeer verschillende leeftijd, ouderen en ook jongeren; de marechaussee's, die in Engeland waren aangekomen, waren voor het grootste gedeelte afkomstig uit Brabant en Limburg. Bij de troepen had men zeer grote behoefte aan kader en nu leverde in de omstandigheden, waaronder wij in Engeland waren, het korps marechaussee natuurlijk een zeer behoorlijk aantal beroepsmilitairen, die zeer goed als kader zouden kunnen optreden. Het zou derhalve onjuist geweest zijn, dezen in één onderdeel bij elkaar te houden, terwijl er gebrek aan goed kader was; deze marechaussee's zouden als kader ook de tucht en de orde op goede wijze weten te handhaven; voorts zouden zij als het ware de ruggegraat kunnen vormen van nieuw te vormen onderdelen. De marechaussee's vormden een onderdeel, dat heel wat kader zou kunnen leveren.

45735. De **Voorzitter:** Dus u achtte niet gerechtvaardigd en niet juist de gedachte van de heer *den Beer Poortugael* om het korps marechaussee als eenheid te behouden, die later bestemd kon worden om politiedienst in bevrijd Nederland te doen?

A. Neen, zeker niet. De opzet van ons was toen om een Nederlands contingent te vormen; de veronderstelling was toen, dat wij veel mensen zouden kunnen recruteren uit Amerika en Canada, zodat wij een vrij groot Nederlands onderdeel bij elkaar zouden kunnen brengen; daarin zouden deze marechaussee's, voor zover zij daarvoor geschikt waren, als kader een vrij grote rol hebben kunnen spelen.

45736. De **Voorzitter:** Heeft u wel eens klachten gehoord over het moreel van de troepen en over de toestanden, die daarbij heersten? Wij hebben gisteravond een getuige gehoord, die de officieren van dronkenschap beschuldigde en die zich aldus uitdrukte: Het was een bende.

A. Wanneer u wilt vergelijken de samengeraapte troepen, die in Haverfordwest waren, met regelmatig gevormde troepen, dan kunt u misschien zeggen, dat het een bende was, maar men moet het bezien met het oog van die tijd. Het waren meest gedemoraliseerde mensen, die gevochten hadden in Brabant, die voor een zeer moeilijke taak hadden gestaan, die ten slotte gevlucht waren, wier moreel peil dus niet zeer hoog meer was. Dit zelfde geldt voor de officieren, die meegekomen waren uit Brabant en Limburg; zij waren moreel geschokt. Het gedeelte, dat in Haverfordwest zat, was geen onmiddellijk bruikbare militaire troep; een troep, die in het veld is geweest en een dergelijke taak achter de rug heeft, is niet meer onmiddellijk te gebruiken. In zover was er een groot verschil tussen deze troepen van infanterie en artillerie, die bij elkaar lagen, en het gedeeltelijke korps marechaussee, dat meer een eenheid was gebleven. Dezen waren oudere mensen, beroepssoldaten, die vermoedelijk niet die schok moeten opvangen, die het gewone leger, de gewone soldaten, hadden moeten doorstaan. Ik ben alleen voor het onderzoek geweest in Haverfordwest en in Porthcawl; ik heb toen wel de indruk gekregen, dat de troep gedemoraliseerd was en dat men het middel zocht om dit te herstellen. Of de officieren en soldaten veel dronken waren, weet ik niet. Ik weet wel, dat ik daar overdag toestanden zag, die mij niet bevielen, de tenue en het voorkomen van de militairen, de omgang met de burgerbevolking vond ik niet het bewijs van een troep, die men in de hand heeft. Generaal *Noothoven van Goor* was toen al aangekomen; hij was door de Militaire Missie doorgezonden naar de Nederlandse troepen en belast met het commando. Het was een zeer zware taak om de troep weer te organiseren en orde en tucht bij te brengen.

Ik herinner mij goed, dat de andere troepen niet erg goed waren en het is uit dat oogpunt verklaarbaar, dat de commandant van de marechaussee zijn mensen bij elkaar wilde houden. Maar dat was niet de mening van het Departement van Oorlog, want daar zag men in de marechaussee een reserve aan kader voor het op te richten Nederlandse onderdeel, waarbij gedacht werd aan een troep van ten minste 10 000 man of meer, wanneer de recrutering in Canada, de Verenigde Staten en in andere landen zou meevallen.

45737. De **Voorzitter:** Wie was in die tijd commandant van het Nederlandse legioen?

A. Dat was, meen ik, overste *Sicherer.*

45738. De **Voorzitter:** Hij is dat dan toch niet lang gebleven? Is hij opgevolgd door de heer *Sas?*

A. Ja, maar dat is in de latere tijd geweest.

45739. De **Voorzitter:** Ja, maar niet zoveel later, want de heer *Sas* is al vrij spoedig naar Canada gegaan om daar de recrutering op zich te nemen. Dat is, meen ik, in September geweest.

A. *Sas* was het hoofd van de IVde Afdeling van het Departement van Oorlog in Londen. Toen hij naar Canada ging, ben ik hem opgevolgd. Van hoofd IIIde Afdeling werd ik hoofd IVde Afdeling. Ik kan mij niet herinneren, dat hij voordien het commando over de troep heeft gehad.

45740. De **Voorzitter:** Is de heer *den Beer Poortugael* nog commandant van de troepen geweest of is hij aan de kant geschoven?

A. Ik herinner mij niet, dat hij commandant van het legioen is geweest.

45741. De **Voorzitter:** Hij heeft gisteren gezegd, dat hij inspecteur van de marechaussee was geworden, hetgeen feitelijk een honoraire functie zou zijn geweest, omdat hij niets te vertellen had.

A. Hij is inderdaad later niet meer belast geweest met het commando over de marechaussee, maar wat hij eigenlijk wèl deed, is mij niet precies duidelijk geweest. Ik heb de titel van inspecteur nooit gehoord. Ik weet, dat hij door Minister *Dijxhoorn* is ter zijde gesteld.

45742. De **Voorzitter:** Hij heeft later zelf gevraagd om op nonactiviteit te worden gesteld. Men krijgt de indruk, dat men niet veel met hem op had en dat hij daarom een functie kreeg zonder enige werkelijke bevoegdheid, welke functie dan was die van inspecteur van de marechaussee.

A. Dat heb ik nooit gehoord. Ik weet wel, dat hij een tijdlang geen commando had. Ik denk, dat het gebeurd is in de tijd, dat ik zelf op nonactief was gesteld. De moeilijkheden met de heer *den Beer Poortugael* vonden haar oorzaak in het feit, dat hij de marechaussee bij elkaar wilde houden en zich niet wilde schikken naar wat de Minister van Oorlog wilde. Later, toen de recrutering niet zo verliep als men zich had gedacht, heeft men de marechaussee op een andere manier omgevormd in een jong en in een oud gedeelte, waarbij het jonge gedeelte een gevechtseenheid werd.

45743. De **Voorzitter:** Er is al vrij vlug een compagnie gemotoriseerde marechaussee gevormd. Deze is misschien de voorloopster geweest.

A. Ja, dat is waarschijnlijk onder de heer *van Boeyen* geweest. Dat is de voorloopster geweest.

45744. De **Voorzitter:** Er is ook een controverse geweest betreffende de bestemming van de Irene-brigade. De ene groep wilde daarvan een eenheid maken, die bestemd was om later deel te nemen aan de bevrijding van Nederland; aan de andere kant was er een zekere afknabbelingspolitiek, die de mensen van het Nederlandse legioen wilde gebruiken voor allerlei doeleinden, b.v. uitzending naar de overzeese gebiedsdelen, enz. enz. Daartegen heeft de Minister zich echter verzet.

A. Die dingen zijn waarschijnlijk gebeurd in de periode, toen ik niet meer hoofd van de IVde Afdeling van het Departement was. Ik ben er althans nooit bij betrokken geweest. Wij hadden indertijd besloten dat legioen in zijn geheel te laten en te laten dienst doen mede aan de bevrijding van Nederland.

45745. De **Voorzitter:** Is de heer *de Broekert* ook commandant geweest?

A. Ik meen van wel. Hij is later overgegaan naar een staf, die men gevormd had in Londen en die aanvankelijk stond onder generaal *Phaff.*

45746. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de taak, die de troepen in de begintijd in Engeland hadden? Die bestond o.a. in de bewaking van vliegvelden. Er is toen nog onderhandeld met de Engelse autoriteiten over de vraag of men zou overgaan tot het graven van verdedigingswerken, waarvoor de Minister niet gevoelde;

die wilde hun gaarne een meer positieve taak geven, nl. de bewaking van vliegvelden. Dat is toen doorgegaan. Daarover is correspondentie geweest.

A. Ja, ik herinner mij daarvan gehoord te hebben.

De **Voorzitter:** Dat is geweest in het allereerste begin, Juli of Augustus 1940.

A. Daarvan is mij niet veel bekend.

45747. De **Voorzitter:** Waarom is het legioen naar Porthcawl gegaan? Was dat om meer eenheid te brengen in de verschillende afdelingen, die hier en daar zaten?

A. Waarschijnlijk wel. In Porthcawl waren zij, naar ik meen, als eenheid ondergebracht; aanvankelijk lagen zij daar in tenten; het was in het begin wat koud; men kreeg echter een meer overzichtelijk geheel. In Haverfordwest lagen zij verspreid in huizen, bij de burgers ingekwartierd. Dit is altijd zeer moeilijk voor de handhaving van de orde. Overbrenging naar Porthcawl was in dit opzicht een grote verbetering.

45748. De **Voorzitter:** Heeft u nog meer rechtstreekse bemoeiingen gehad met het Nederlandse legioen, toen u op het Ministerie zat als hoofd van de Afdeling Landmacht?

A. Neen, zeer weinig.

45749. De **Voorzitter:** Maar liepen de voorzieningen, die getroffen werden ten aanzien van het Nederlands legioen, niet over het Ministerie, waarbij u hoofd was van de Afdeling Landmacht?

A. Inderdaad.
Ik ben tot 1 September 1941 hoofd van de IVde Afdeling geweest.

45750. De **Voorzitter:** U is, meen ik, 15 Juli 1940 bij de IVde Afdeling geplaatst in de plaats van de heer *Sas* en in Februari 1941 bent u de heer *van der Vijver* opgevolgd als hoofd van de afdeling?

A. Ik heb een aantekening gevonden, dat ik bij ministeriële aanschrijving van..... benoemd werd tot hoofd van de IVde Afdeling. Vóór die tijd was ik dus hoofd van de IIIde Afdeling. In September ben ik afgetreden. De Minister was afgetreden op 12 Juni 1941. Ik heb dus gedurende die tijd van Februari tot September de zaken van de landmacht behandeld, voor zover de Minister het niet rechtstreeks deed in overleg met de commandant van het legioen.

45751. De **Voorzitter:** Hebt u de overgang meegemaakt naar Wolverhampton?

A. Ik herinner mij niet precies in welke tijd het viel.

De **Voorzitter:** Dat speelt zich ongeveer in die tijd af.

A. Ik heb wel meegemaakt de plannen voor de bouw van het kamp in Wolverhampton. Ik ben verscheidene keren met de Minister in Wolverhampton geweest en heb met het hoofd van de technische afdeling, de heer *Grootenhuis,* die mèt de heer *Wijnmalen* belast was met de bouw van de kampen, besprekingen gehad.

45752. De **Voorzitter:** Die voorzieningen hebben plaats gehad in de maanden Juli tot September. De troepen zijn daarna overgeplaatst.

A. Ik herinner mij niet of de troepen nog onder Minister *Dijxhoorn* zijn overgegaan. Ik denk van wel, maar ik heb er geen datum van gevonden.

45753. De **Voorzitter:** Hebt u het Departement verlaten als gevolg van een reorganisatie?

A. Ja.

45754. De **Voorzitter:** Is de heer *Kruls* uw opvolger geworden?

A. In zoverre, dat de verschillende afdelingen werden samengetrokken bij de z.g. eerste afdeling, welke afdeling toen alle zaken behandelde, die vroeger behandeld werden door de heer *Kruls* zelf, door de vierde afdeling en door de afdeling van de heer *Grootenhuis.* Deze nieuwe eerste afdeling werd gesplitst in verschillende bureaux, waarbij dezelfde mensen bleven zitten, die vroeger bij de afdelingen zaten.

45755. De **Voorzitter:** Lag er een bepaalde gedachte aan deze reorganisatie ten grondslag?

A. Ik heb het nooit begrepen.

45756. De **Voorzitter:** Of was het de bedoeling enkele mensen op nonactiviteit te stellen?

A. Dat heb ik altijd ernstig vermoed. Na het aftreden van Minister *Dijxhoorn* verzocht de nieuwe Minister, de heer *van Boeyen,* ons bij hem te komen. Na afloop van de bespreking heeft hij mij een ogenblik vastgehouden en mij gezegd, omdat ik hoofd van de IVde Afdeling was en dus alle landmachtzaken over mij liepen en hij van militaire zaken weinig verstand had, dat hij op mijn medewerking zeer veel prijs stelde. Ik vond het jammer, dat de heer *Dijxhoorn* weg was, en ik was niet erg ingenomen met Minister *van Boeyen,* maar ik heb beloofd, dat ik het met het meeste plezier zou doen, aangezien het mijn taak was. Dat was op 24 Juli 1941. Ik heb toen een hele tijd niets meer gehoord. Ik heb weinig contact met hem gehad, zoals het wel meer gebeurt met Ministers, totdat hij mij op 15 Augustus 1941 plotseling mededeelde, dat hij van plan was mij op nonactiviteit te stellen.
Waarom weet ik niet. Ik kreeg op een goede dag een Koninklijk besluit te zien, waarbij het gehele Departement hervormd was; mijn afdeling stond er niet meer op en mijn naam ook niet.

45757. De **Voorzitter:** De reden daarvan is u in het geheel niet medegedeeld?

A. Jawel. Minister *van Boeyen* heeft allerlei redenen opgegeven, waarbij geen enkele doorslaggevende was. Hij zeide: Hij moest reorganiseren, er waren officieren over. Als u ze precies wilt weten, zal ik mijn aantekeningen daarover eens moeten raadplegen; dan kan ik u precies de redenen opgeven; die aantekeningen heb ik echter niet bij mij.

45758. De **Voorzitter:** Kunt u die schriftelijk aan ons mededelen?

A. O ja, ik heb ze later opgeschreven. Ik heb later begrepen, althans de bewijzen gekregen, dat die Minister was opgedragen mij naar huis te sturen. Hij heeft later zijn excuses laten maken en gezegd, dat hij dikwijls niet anders kon.

45759. De **Voorzitter:** Hij heeft dus de reden niet genoemd. Wat kan dan de werkelijke reden geweest zijn?

A. Dat is voor ons altijd een raadsel geweest, evenals zovele zaken in Londen een raadsel zijn geweest en zijn gebleven, waaromtrent dan vermoedens ontstaan, maar waarvoor ook nu nog mij de bewijzen ontbreken.

45760. De **Voorzitter:** Men moet toch kunnen aannemen, dat voor iets dergelijks een redelijke grond bestaat.

A. Die heb ik nooit gevonden. Ten aanzien van mijn dienst is mij nooit enig verwijt gemaakt. Ik hield mij voornamelijk bezig met de recrutering; ik zat er erg achterheen, omdat ik deze een groot belang achtte. Ik heb daarbij nooit enige moeilijkheden gehad, noch ooit een verwijt gehoord van de heer *Dijxhoorn* of van de heer *van Boeyen.*

45761. De **Voorzitter:** Kan de reden ook gelegen zijn in de omstandigheid, dat u vóór de oorlog bij de Inlichtingendienst is geweest?

A. Het is mogelijk. Ik heb in Londen een heleboel bittere ervaringen gehad, tot het einde toe en toen ben ik voor mij zelf, uit dingen, die ik dan wel hoorde vertellen, tot de conclusie gekomen, dat het ergste, dat ons verweten is, maar dat ons nooit gezegd is, was wat wij bij het Algemeen Hoofdkwartier hebben gehoord.

45762. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen, waaruit die bittere ervaringen bestonden?

A. Het is een zeer bittere ervaring, wanneer men hier zijn plicht heeft gedaan zo goed als men kon, wanneer men op een bijzondere, schriftelijke last door de opperbevelhebber naar Engeland is gezonden, wanneer men dan gelegenheid heeft iets te doen voor zijn land, dat bevrijd moet worden van de Duitsers, door het moreel op te houden, terwijl ieder dacht, dat de oorlog gewonnen zou worden door *Hitler,* wanneer men dan van een andere opinie is en alles doet,

wat men kan doen om Nederland een behoorlijk aandeel te geven, en dan als beroepsofficier zonder meer aan de dijk gezet wordt; dat is dan een moordende slag en de bitterste ervaring.

45763. De **Voorzitter:** Dan moet die maatregel ook toegepast zijn op anderen. U was niet de enige, die op het Algemeen Hoofdkwartier gezeten had. Hoe staat het dan met de andere officieren van het Algemeen Hoofdkwartier?

A. Tot de officieren, die bij mijn afdeling waren, behoorde in de eerste plaats de overste *Olifiers*. Deze was niet bij de generale staf. Hij was een officier van de jagers en diende bij het hoofdbureau, maar hij behoorde niet tot wat wij noemden het dienstvak van de generale staf. Misschien werd hij daarom niet verwijderd. De heer *Schoonenberg,* toenmalig kapitein, was ook van mijn bureau en is ook gebleven. Verder waren er van de Inlichtingendienst nog enkele officieren, die later waren overgekomen, o.a. de reserve-officier *Ubachs,* oud-beroepsofficier, die in de buitendienst had gewerkt, en nog twee luitenants, de heren *Fickert* en *van Helvoirt.* Al deze officieren waren aanvankelijk ingedeeld bij het legioen. Van het algemeen hoofdkwartier waren verder niet veel mensen aanwezig. Degenen, die weg moesten, waren eigenlijk de stafofficieren. Het is generaal *Dijxhoorn,* die als Minister viel, het waren later de heer *van Voorst Evekink,* generaal *van Oorschot* en de heer *Sas,* die in Canada zat en later blijkbaar ook nog wel eens uit de gratie was bij de Minister. De heer *Evekink* was commandant van het legioen geweest, is later naar Indië gegaan of gestuurd, kwam daarna weer terug en heeft toen ook een tijd niets lopen doen.

45764. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat ook op Minister *Dijxhoorn* aandrang is uitgeoefend om u op nonactiviteit te stellen, of is dat pas begonnen bij Minister *van Boeyen?* U heeft gezegd, dat u goed kon opschieten met Minister *Dijxhoorn,* hij zal er dus waarschijnlijk niet aan hebben gedacht u op nonactiviteit te stellen.

A. Ik kon met Minister *Dijxhoorn* goed opschieten. Mijn bezwaar was wel, dat hij veel dingen alleen met zijn adjudanten besprak, zoals hij het hier gewoon was geweest. Zijn interesse was vooral de bouw van het kamp om alle manschappen onderdak te brengen. De recrutering had ook wel zijn belangstelling, maar hij moest zich in die tijd bezighouden met dingen, waarvoor onmiddellijk maatregelen genomen moesten worden. Ik stond particulier op zeer goede voet met hem. Ik kan niet zeggen, dat de samenwerking heel bijzonder is geweest, maar wij hebben nooit enig conflict gehad. Wij woonden in hetzelfde huis en gingen druk met elkaar om. Mijn ergernis over de heer *Dijxhoorn* is hoofdzakelijk geweest betreffende het feit, dat hij vele dingen besprak met zijn adjudanten van landmacht en marine en mij er buiten liet.

45765. De **Voorzitter:** Zijn er tegelijk met u nog meer officieren op nonactiviteit gesteld?

A. Ik meen, dat ook generaal *van Oorschot* als hoofd van de Militaire Missie is weggegaan.

45766. De **Voorzitter:** Was het ontslag van de heer *van Oorschot* vrijwillig of is hij gedwongen geweest ontslag te nemen?

A. Voor zover ik mij herinner, is het zeker niet vrijwillig geweest.

45767. De **Voorzitter:** Waarom is hij er dan uitgegaan?

A. Er zijn dingen geweest, die voor ons ook raadsels waren, waarvan ik ook nooit een oplossing heb gekregen. Ik praat daarover liever niet meer. Dit is een akelige „muddle". U zult ook bij dit onderzoek wel eens tot dingen komen, die weinig logisch zijn.

De **Voorzitter:** Die zoeken wij zoveel mogelijk uit.

A. Ik wil gaarne daaraan zoveel mogelijk medewerken.

45768. De **Voorzitter:** Wat denkt u van het ontslag van generaal *van Oorschot?*

A. Deze is, naar mijn mening, zeker weggewerkt. Naar mijn mening was generaal *van Oorschot* een figuur, die als hoofd van de Militaire Missie zeer op haar plaats was. Wanneer hij hulp en steun had moeten hebben, waren er de stafofficieren om die te geven. Wanneer ik in Engeland geweest was, zou ik hem ook benoemd hebben; hij was bij de Engelsen zeer thuis.

45769. De **Voorzitter:** Dus u hebt wel de indruk, dat de heer *van Oorschot* zijn taak op uitnemende wijze vervuld heeft?

A. Dat deed hij inderdaad!

45770. De **Voorzitter:** En dat zijn aftreden een verlies voor de Nederlandse zaak is geweest?

A. Buiten twijfel. Maar: hij had geassisteerd moeten worden door twee stafofficieren, zoals de heer *Zegers* altijd is meegegaan. Hij had een grotere staf moeten hebben. Of hij in het latere stadium van de zaak nog precies de man geweest zou zijn, is de vraag, maar hij was het zeker wel in 1940 en 1941.

45771. De **Voorzitter:** De bedoeling van mijn vraag was of een bepaalde gedachte ten grondslag heeft gelegen aan de op nonactiefstelling van bepaalde personen, die bij het algemeen hoofdkwartier werkzaam zijn geweest.

A. Ik heb het nooit goed kunnen begrijpen, maar mijn conclusie is ten slotte geweest: omdat ik tot het algemeen hoofdkwartier behoorde, heb ik altijd allerlei bezwaren ondervonden, die ik nooit iemand verteld heb. Ik ben later opnieuw voor dergelijke dingen komen te staan, waarvoor ik ook geen verklaring wist.

45772. De **Voorzitter:** Voor de commissie is ook verschenen kolonel *Somer,* die later hoofd van de Inlichtingendienst is geworden. Hoe is dat dan gekomen?

A. Dat weet u waarschijnlijk beter dan ik.

De **Voorzitter:** Ik vraag u op het ogenblik, niet u vraagt mij.

A. Dat was ook een raadsel. Die theorie van het algemeen hoofdkwartier gaat dan niet op; misschien gaat dit ook niet geheel op. De heer *Somer* is in een latere tijd in Engeland gekomen. Ik heb hem voor het eerst gezien in Februari 1943, toen hij mij voorbij wilde lopen; hij is inderdaad belast met de Inlichtingendienst; ik beleefde toen een zeer prettige tijd; ik was bezig verbindingsofficieren te vormen voor het Nederlandse leger.

45773. De **Voorzitter:** Werpt het feit van de benoeming van de heer *Somer* niet omver uw theorie, dat officieren ontslagen zijn, omdat zij van het algemeen hoofdkwartier waren?

A. De heer *Somer* had zich in minachtende zin uitgelaten over het algemeen hoofdkwartier. Dat kunt u lezen in de „Haagsche Courant".

De **Voorzitter:** U kunt het ook lezen in het verslag van de Enquêtecommissie.

A. Die verslagen heb ik nog niet gekregen, hoewel ik ze besteld heb.

De **Voorzitter:** Die zullen ongetwijfeld spoedig komen.

A. Ik weet niet of het feit, dat de heer *Somer* verbindingen had met het algemeen hoofdkwartier, van invloed is geweest op het al of niet benoemen van de heer *Somer.* Ik heb dat toen gedacht nadat ik de rede van de heer *van Genechten* over de radio had gehoord. Die heeft er het een en ander over gezegd. Ik heb die rede nog bewaard. Toen bleek, dat de heer *Somer* zich minachtend had uitgelaten over de opperbevelhebber en over de werkzaamheden van het algemeen hoofdkwartier. Wij vonden het zeer eigenaardig, dat hij later bij de Inlichtingendienst kwam. Blijkbaar heeft hij later in Nederland nog werk gedaan. Hij heeft ten minste enkele aantekeningen gemaakt over de geschutsopstellingen in Nederland, die ik heb moeten doorgeven aan het bureau van de heer *van 't Sant.* Zoals u weet, is hij later uit Nederland ontsnapt en naar Londen gekomen, waar het hem, voor zover mij bekend is, goed is gegaan.

45774. De **Voorzitter:** Hebt u, toen u hoofd van de afdeling landmacht was, nog meegemaakt de quaestie van het erewoord van de officieren? Zoals u weet, zijn er officieren geweest, die hun erewoord aan de Duitsers hebben gegeven en die later zijn ontsnapt en door de Regering in dienst zijn genomen.

A. Dat was in de tijd toen ik op nonactiviteit was. Wij hebben er wel over gesproken welke opvatting men dienaangaande moest hebben.

45775. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets mededelen?

A. Ik heb een brief van 30 Mei 1941, waarin de Minister van Oorlog aan H.M. de Koningin een advies geeft. Ik zou eens kunnen nakijken of ik hierover iets heb aangetekend. Het is een veel besproken onderwerp geweest.

45776. De **Voorzitter:** Kon u het standpunt van de Regering delen?

A. Ik weet niet meer, wat het standpunt van de Regering was.

45777. De **Voorzitter:** Het standpunt was om de officieren wel in dienst te nemen.

A. Ja, maar indertijd was er de opvatting, dat die officieren wel naar Indië mochten gaan om tegen de Japanners te vechten.

45778. De **Voorzitter:** Dat was geen principiële reden. Dit werd alleen gedaan, opdat deze officieren niet in handen van de Duitsers zouden vallen. Principieel heeft de Regering echter uitgemaakt, dat men deze officieren wel in dienst kon nemen, waartegenover de opvatting stond, dat iemand, die zijn erewoord tegenover de Duitsers heeft gegeven, volgens het Haagse Verdrag niet meer in dienst mocht worden genomen.

A. Ja, maar wij waren allemaal zo verbitterd op de Duitsers, dat het ook mijn mening was, dat, als de Duitsers ons zo behandelden, het verantwoord was en dat dan ieder de consequentie maar moest dragen. Indien *Hitler* ons zou binden om die officieren niet meer in dienst te nemen, terwijl hij zich zelf veroorloofde allerlei mensen dood te schieten of zijn troepen in de uniform van Nederlandse soldaten ons land liet binnenvallen, dan zou men, indien men dezelfde maatregelen nam, in de oorlog het loodje leggen. Dat was de mening van de jongeren en die mening ben ik ook toegedaan. Ik heb het rapport van de Minister niet gezien.

45779. De **Voorzitter:** Is het uw mening, dat er, toen u aan het Ministerie was, een overcompleet aan officieren was? Algemeen werd toen geklaagd over de geringe getalssterkte van de Irene-Brigade. U was op nonactiviteit gesteld, omdat er te veel officieren waren. Was dat inderdaad zo? In het algemeen was er schaarste aan personeel.

A. Er was een zekere schaarste aan personeel, dat leiding kon geven, maar ik heb ook niet de indruk..... Misschien zijn er in het begin bij het legioen te veel officieren geweest.

45780. De **Voorzitter:** U zegt: Het feit, dat er te veel officieren waren, was de reden, door Minister *van Boeyen* uitgesproken voor uw ontslag. Wanneer u zegt, dat er te weinig waren, komt uw op nonactiefstelling in een nog scherper licht te staan.

A. De officieren van het leger zijn de stafofficieren, dus beroepsofficieren; dat waren de geschiktsten; van dezen kon men nooit te veel hebben. Naar mijn mening is er wel een tijd geweest, dat er een te veel aan officieren van lagere rangen was in vergelijking met het geringe aantal troepen, dat wij hadden. Van de hogere officieren had men echter zeker niet te veel. Er behoefde niets te gebeuren of er was een plaats vacant. Bijvoorbeeld toen de heer *Sas* naar Canada was, moest ik de Inlichtingendienst verlaten om weer een hoofd voor de vierde afdeling te krijgen.

45781. De **Voorzitter:** Men meende toen dus, dat er geen dienst was, waarvoor u in aanmerking kwam?

A. Ik heb dat nooit begrepen. Op nonactief kon men alleen gesteld worden, wanneer een dienstvak werd opgeheven of wanneer er een te groot aantal officieren was.

45782. De **Voorzitter:** Ik kan mij voorstellen, dat men iemand op nonactief stelt, wanneer er geen werk was, maar dat was in de Londense periode natuurlijk niet het geval. Daardoor kreeg uw ontslag een te scherper karakter.

A. Ik heb het ook nooit begrepen.

45783. De **Voorzitter:** Dus u kunt de reden daarvan niet aangeven.

A. Ik heb het altijd heel gek gevonden.

45784. De **Voorzitter:** Maar u weet ook niet zeker, waarom u ontslagen is.

A. Ik zou het eens moeten nazien in mijn aantekeningen. Ik heb het indertijd opgeschreven.

45785. De **Voorzitter:** Kunt u ons een schriftelijk overzicht geven van uw aantekeningen?

A. Dat zou een enorm omvangrijk werk zijn, een ontzaglijk werk. Ik zal proberen daarvan een overzicht te maken, maar dat zou toch enige dagen duren.

De **Voorzitter:** Wij zouden het zeer op prijs stellen.

A. Dan krijgt u een overzicht van wat mij overkomen is en van wat ik toen dacht. Ik zal proberen het zo kort mogelijk te maken.

45786. De **Voorzitter:** Hoe lang heeft uw nonactiviteit geduurd?

A. Ik ben weer in actieve dienst teruggeroepen op 6 Juni 1942; dus tien maanden heb ik de tuin aangeharkt en op Piccadilly lopen paraderen.

De **Voorzitter:** In figuurlijke zin!

A. In werkelijke zin alleen maar zolang ik het met de figuur overeen kon brengen, want ik zat in een Londens hotel buiten en kon moeilijk zeggen: Ik ga vandaag maar niet naar kantoor. Ik ging dus naar Londen, liep inderdaad door Piccadilly en ging een kop koffie halen en de krant lezen. Met een niet al te late trein ging ik dan weer terug, zodat het niet opviel, dat ik als beroepsofficier in oorlogstijd niets te doen had. Men heeft het ook nooit aan de Engelsen medegedeeld.

45787. De **Voorzitter:** Had u geen mogelijkheid van beroep?

A. Bij wie? Op 2 April 1942 ben ik bij de heer *Beelaerts van Blokland* geweest. Hij was de enige man met wie ik praten kon. Maar iedereen zag mij liever gaan dan komen. Dat was de Londense sfeer. Er was geen enkel lichaam van beroep. Mijn chef was de Minister van Oorlog. Ik heb gesproken met de heren *van Oorschot, van Goor* en *van der Vijver,* maar blijkbaar stonden deze heren even machteloos als ik.

45788. De **Voorzitter:** Maar er is in Engeland op een bepaald moment toch wel een rechterlijke instantie geweest, waar men voor dergelijke dingen beroep kon instellen?

A. Die was er toen niet. Men zal het waarschijnlijk ook hebben tegengehouden. Die „men" waren de slechte invloeden, die in Londen heersten.

45789. De **Voorzitter:** Maar die slechte invloeden moeten dan van bepaalde personen zijn uitgegaan. Wie behoorden tot die groep?

A. De Minister is verantwoordelijk. Hij behoort tot de Regering en door welke invloeden de Regering eventueel wordt bewerkt, weet ik niet. Niet door het volk, want wij zijn er nooit in geslaagd een vereniging op te richten van Nederlanders in Engeland, waar men de grieven kon bespreken. Er was geen Parlement. Zover heeft nooit iemand het kunnen brengen. Ik heb er veel over gesproken met de heer *de Moor,* die helaas overleden is. Om een of andere reden slaagden wij daarin nooit. *De Moor* was er ook fel op. Hij was een goede vriend van mij en hij ergerde zich ook aan vele toestanden. Iedereen, die in Engeland binnenkwam, werd door de Engelsen verdacht, maar daarna nog een veel langere tijd door de Nederlanders.

45790. De **Voorzitter:** Op welke toestanden heb u het oog? Blijkbaar heeft uw opmerking ook betrekking op andere toestanden. Waren er bepaalde omstandigheden, die ontevredenheid wekten?

A. Ja, dit gaat over een periode van vijf jaar. Ik heb dikwijls opgemerkt, dat vele Nederlanders niet tevreden waren. Iedereen was réfugié en refugié's zijn waarschijnlijk moeilijk te besturen en te leiden, maar wij zijn dikwijls op het feit gestuit, dat het overleg met de Minister zo moeilijk was. Men kon geen contact met de Minister krijgen. Die onttrok zich overal aan. Hij woonde in een hotel, waar niemand bij hem kon komen. Het was een beetje een gekkenhuis. Dat was ook de klacht van de heer *de Moor.* Waarom men het heeft

tegengehouden weet ik niet. Men heeft later een Raad van Advies gemaakt, waarin iedere Nederlander werd opgesloten, die men competent achtte een oordeel te geven, maar aan wie werd opgelegd nooit iets te vertellen van hetgeen daar behandeld werd. Het was de reinste doofpot.

47591. De **Voorzitter:** U bedoelt de geheimhoudingsplicht.

A. Ja, het was de reinste doofpot, die men kon uitvinden, de geheimhoudingsplicht.

45792. De **Voorzitter:** Dus u is op 6 Juni 1942 leider geworden van de zg. aanvullingscursus voor de opleiding van verbindingsofficieren?

A. Ik kreeg tien dagen tijd om alles in orde te maken.

45793. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van die cursus?

A. De bedoeling was in de tijd van twee maanden officieren te vormen, die met het Engelse leger mee konden gaan, wanneer de veldtocht op het continent zou beginnen. De opleiding zou zijn half Engels, half Nederlands. De betrokkenen moesten kunnen dienen als verbindingsofficier tussen de troepen en de bevolking; zij moesten een militaire opleiding krijgen en moesten veel weten, o.a. over Nederlandse waterstaatstoestanden. Die opleiding had zeer de belangstelling indertijd, ook van de andere Ministers en van de Engelsen. De militaire opleiding was half Engels, half Nederlands; er kwamen Engelse en Nederlandse instructeurs; er waren onder de leerlingen ook burgers bij, die nooit in dienst waren geweest. Dat was een eigenaardig en een zeer interessant werk. Er behoorde een detachering bij het Engelse leger bij. Deze verbindingsofficieren hebben daar zeer goed voldaan; men was over hun opleiding en over de keuze zeer te spreken.

45794. De **Voorzitter:** U hebt over die dienst gerapporteerd aan de Minister. Zijn afschriften van deze rapporten nog in uw bezit?

A. Ik geloof van wel. Toen ik naar Praag moest, heb ik veel opgeruimd. Ik heb gisteren echter enkele aantekeningen omtrent mijn verblijf in Londen gevonden en ik heb, naar ik meen, ook nog enkele aantekeningen van die cursus.

45795. De **Voorzitter:** Ook daarbij is uw weg niet over rozen gegaan. Er was verschil van opinie over de doelstellingen van de opleiding van verbindingsofficieren. Er was een controverse tussen de Minister en de heer *de Bruyne* enerzijds en u anderzijds, en wel in die zin, dat u die verbindingsofficieren een ruimere taak wilde toebedelen dan de Minister. De Minister en de heer *de Bruyne* zagen het zo, dat die verbindingsofficieren een beperkte taak zouden hebben als zg. intellectuele gidsen, terwijl u die taak veel uitgebreider zag. Heeft u daarover besprekingen gevoerd met de heer *de Bruyne?*

A. Ik weet niet wat daarvan waar is. Ik weet wel: de opleiding van die verbindingsofficieren was er op gericht, dat zij met de Engelsen zouden meegaan en onder de Engelse autoriteiten zouden dienen en dus daar geen bevelsbevoegdheid zouden bezitten.

45796. De **Voorzitter:** Het wordt in een rapport van de heer *de Bruyne* zo voorgesteld, dat u zou willen, dat de besten en meest bekwamen van het Nederlandse leger ter beschikking zouden worden gesteld als verbindingsofficier en dat de gehele Koninklijke Brigade Prinses Irene bestemd zou worden voor de verbindingsdienst. Dat betekent dus de oplossing van de Irene-Brigade in een verbindingsdienst, terwijl de Regering op het standpunt stond, dat deze brigade gebruikt moest worden als een eenheid voor de bevrijding van Nederland.

A. Ik heb dat inderdaad wel eens voorgestaan, dat de brigade, waarvoor men toen geen taak had en die een klein onderdeel was, zou worden opgelost en het personeel hiervan zou worden toegevoegd aan de Engelsen, zodat, wanneer er een Canadees of Engels onderdeel naar Nederland zou komen, dit de beschikking zou hebben over Nederlandse verbindingsofficieren en ordonnansen om hen te helpen. Dit heb ik ontwikkeld, omdat de brigade niet de minste gevechtskracht had voor de verovering van terrein op het continent. Het was een symbolisch geheel, dat op zich zelf dapper kon vechten, maar ik meende, dat de invloed van de Nederlandse troepen bij de bevrijding groter zou kunnen zijn, wanneer zij verdeeld in het Engelse leger zouden optreden.

45797. De **Voorzitter:** De Regering heeft op het standpunt gestaan, dat de Irene-Brigade een aparte eenheid moest blijven, die als zodanig deel zou nemen aan de bevrijding van Nederland in de gedachte, dat, wanneer er iets zou gebeuren, Nederland er bij moest zijn.

A. Dat hebben de Engelsen ook gewild. Ik heb de gedachte ontwikkeld, dat het van meer belang was, dat er bij elk onderdeel een aantal Nederlanders was. Mijn inziens kon dan nuttiger werk worden verricht, vooral omdat de brigade bestond uit een groot aantal intellectuelen, die als verbindingsofficieren konden worden gebruikt. Ik wist hoe moeilijk het voor de Engelsen was om zich op het continent thuis te voelen.

45798. De **Voorzitter:** Uw opvatting heeft blijkbaar niet gezegevierd, want de Irene-Brigade heeft inderdaad als aparte eenheid aan de strijd deelgenomen.

A. Mijn opvatting heeft dikwijls niet gezegevierd, maar ik geloof, dat de Regering het in dit geval ook niet anders kon doen, want de Engelsen wilden graag hebben, dat er van die kleine contingenten waren — ze hadden daar niet altijd de prettigste naam voor. Er moest van elk land een klein onderdeel aanwezig zijn, dat kon gelden als vreemde troepen. De Engelsen waren niet tegen de verbinding. Integendeel, het verschilpunt gaat hier over de uitbreiding van de idee.

45799. De **Voorzitter:** Wie kwamen er op de cursus voor verbindingsofficier? Ik meen, dat er ook burgers aan konden deelnemen.

A. Het was mij opgedragen om de mensen te recruteren. Ik kreeg de mensen uit het kamp aangewezen. Wij mochten ze niet zelf uitkiezen. Dit geschiedde door het Ministerie. Ik zocht onder de burgerij liefhebbers.
Wij hadden nog enkele andere officieren, die daaraan wat deden. Toentertijd was de toeloop vrij groot; er waren zelfs ouderen, zelfs vele ouderen bij, die voor hun land wat wilden doen. Er waren ook personen bij, van wie ik gemerkt heb, dat zij onder het mom van verbindingsofficier zo spoedig mogelijk naar het vaderland wilden gaan om hun eigen zaken en belangen te behartigen.

45800. De **Voorzitter:** Heeft die opleiding er ook toe geleid, dat men de verkregen kennis in practijk heeft gebracht?

A. Aanvankelijk is mij beloofd, dat ik als verbindingsofficier zou mogen meegaan; ten slotte mocht ik in het geheel niet mee; evenwel: het gebruik, dat men van die verbindingsofficieren gemaakt heeft, weet ik nog niet precies. Er is toen een staf gevormd in Londen; en toen het met de cursus afgelopen was, zeide de heer *Doorman:* ik moet toch weten welke mensen er zijn en wat er met hen gebeuren moet, hoe zij beoordeeld zijn, ik dacht, dat u het toch wel wist. Ik heb hem toen de gegevens verstrekt; hoe zij ingedeeld zijn, weet ik niet; ik geloof wel, dat al die officieren zeer nuttig werk hebben gedaan; sommigen zijn bij het Militair Gezag of bij de Engelse troepen in dienst geweest; sommigen zijn mee naar Duitsland gegaan. Het waren er 212 in totaal. De quaestie van de verbindingen is later overschaduwd door de plannen betreffende het Militair Gezag. Eerst zou de heer *Sas* er mee belast worden, toen zou ik het worden en ten slotte de heer *Kruls.* Toen ging deze ook weer mensen opleiden voor het Militair Gezag.

De **Voorzitter:** Concurrentie voor uw cursus dus!

De heer **Dassen:** Ieder liefhebberde daarin een beetje.

A. Neen, dat was volstrekt niet nodig. Ik heb dat nooit zo erg gevoeld. Het liep tegen het eind van de cursus, maar toen ben ik niet verder opgetreden ten aanzien van Militair Gezag. Dat ging weer telkens buiten de hoofdofficieren om. Die cursus was beëindigd tegen einde 1943.

45801. De **Voorzitter:** Waarom heeft men er een einde aan gemaakt?

A. Omdat er weer totaal andere doelstellingen aan verbonden waren. Het was zeer moeilijk burgers daarvoor te krijgen; de werkelijke oorzaak daarvan weet ik niet; ik heb dat wel geprobeerd te weten te komen, maar Minister *van Lidth de Jeude* geeft niet altijd scherpe antwoorden.

45802. De **Voorzitter:** Men heeft dus het doel niet steeds zogoed mogelijk voor ogen gehouden?

A. Eerst wel. Wij hadden de opdracht gekregen zo spoedig mogelijk de cursus te beëindigen om dan naar het Europese continent te kunnen gaan; toen was de ernst zeer groot. Ik heb later ontdekt, bij mijn detachering bij het Engelse leger, dat men voor een aanval op Europa zeker niet gereed was. Men praatte in die tijd veel over het z.g. „second front".

45803. De **Voorzitter:** Heeft Militair Gezag toen velen van hen, die in aanmerking kwamen, opgeslokt?

A. Met het Militair Gezag heb ik persoonlijk niets te maken gehad. Later is voor de verbindingsofficieren er een ander voor aangewezen. Ook gingen er ex-burgers naar huis terug. Er was een regeling, dat ze zouden worden gemobiliseerd. Zij zouden zich dan op een bepaald punt moeten vervoegen, waar zij orders zouden krijgen, aangevende voor welk onderdeel zij bestemd waren. Dat was indertijd zeer geheim. Mijn opvolger was kapitein *van de Velde*. Hoe het verder is gegaan, weet ik niet. Hij was op het Departement en stond onder generaal *Kruls* en *Kruls* had ook Militair Gezag onder zich. Ik had er toen niets meer mee te maken. Ik was toen aangewezen als hoofd van het Bureau Afwikkeling van het Departement van Oorlog.

45804. De **Voorzitter:** Met het oog op het eventuele vertrek van de Regering uit Londen naar Nederland?

A. Ja, 16 November 1943 werd ik als hoofd van die afdeling aangewezen. Het had niets om het lijf.

45805. De **Voorzitter:** Was het een honoraire functie?

A. Neen, het werd betaald. Ik had een adjudant en een typiste, maar ik had geen werk.

De **Voorzitter:** Dat is zeer merkwaardig.

A. Ja, maar ik heb in die tijd nog wel andere opdrachten vervuld, die niet aangenaam waren.

45806. De **Voorzitter:** Er is later toch wel een Afwikkelingsbureau geweest, dat na de bevrijding effectief heeft gewerkt?

A. Ik heb op 20 Juni 1945 een benoeming gekregen als hoofd van het Bureau Londen van het Ministerie van Oorlog. Al die tijd is het met het afwikkelingsbureau een beetje zwevend geweest. Ik heb ook nog eens een opdracht gekregen om de moderne tactiek en strategie te bestuderen.

45807. De **Voorzitter:** Wanneer is die afwikkeling tot een einde gekomen?

A. Dat is een hele geschiedenis geworden, want in plaats van af te wikkelen, is de Regering gaan opwikkelen. Ik heb dit ook aan Minister *Meynen* verteld. Aanvankelijk had men de idee, dat alles uit Londen weg moest. Later bleek het, dat men in plaats van een afwikkelingsbureau een soort van dependance van het Ministerie van Oorlog moest houden, omdat men troepen naar Engeland stuurde om te oefenen. De sterkte was soms 13 000 man en voorts de luchtmacht. Generaal *van Voorst Evekink* was belast met de opleiding.

45808. De **Voorzitter:** Dus u had ook het kamp in Wolverhampton onder u, waar de militairen zaten, die voor Indië werden opgeleid. Of is dat van latere tijd geweest?

A. Wolverhampton hoorde administratief onder het Departement van Oorlog, maar de troepen stonden onder het bevel van de heer *van Voorst Evekink*. Hij was commandant van de Nederlandse troepen-Engeland. Ik was hoofd van het Bureau-Londen van het Ministerie van Oorlog.

45809. De **Voorzitter:** Wanneer is u teruggekomen?

A. Ik meen 1 Juli 1947. Ik was van het begin af aan belast met de afwikkeling.

Ik heb verschillende malen bezoeken gehad van autoriteiten uit Nederland om na te gaan hoeveel militair en burgerpersoneel in Engeland moest blijven. Hierover heb ik enige strijd moeten voeren. De heren wilden bijna al het personeel laten verdwijnen. De Minister stuurde echter steeds meer troepen.

Toen de opleidingen aan het aflopen waren, heeft het mij nog veel moeite gekost om de verschillende onderdelen op te heffen.

45810. De **Voorzitter:** Had u naast dat afwikkelingsbureau, dat in September 1943 ingesteld is, nog andere werkzaamheden?

A. Ik ben 6 November 1943 aangewezen als hoofd van het afwikkelingsbureau; ik had toen een bureau tegenover het Departement aan Arlingtonstreet. Dit heeft enkele maanden geduurd. Ik had toen niets te doen; generaal *Phaff* heeft toen voorgesteld om mij in te delen bij een excursie naar het Italiaanse front. Ik ben toen van 13 tot 28 Februari 1944 op reis geweest.

45811. De **Voorzitter:** Waar is u toen geweest?

A. In Tunis, Algiers, Napels en aan het Italiaanse front, toen de aanval begon op de abdij van Monte Cassino.

45812. De **Voorzitter:** Met welk doel was u daar?

A. Het was een invitatie van de Engelsen om daarvan wat te laten zien. Ik heb nagegaan hoe de regeling was aan het front en in het achterland, ook met het oog op de nieuwe regeling van Militair Gezag; daarover heb ik een rapport ingediend, waarvan later dankbaar gebruik is gemaakt voor het Militair Gezag.

De commissie bestond uit generaal-majoor *Phaff*, kolonel van de generale staf *van de Plassche* en kapitein *Breitenstein*. Toen ik terugkwam, ben ik o.a. benoemd in de Commissie voor militaire onderscheidingen (op 6 April 1944). Op 17 November 1944 is door de Franse Regering agreement verleend voor mijn toelating als militair attaché in Algiers. Ik heb later echter een beschikking van generaal *van der Vijver* gekregen, waarin hij mij mededeelde, dat tot zijn spijt het plan om mij tot militair attaché te benoemen niet de goedkeuring van de Regering had kunnen krijgen.

Daarna volgde de opdracht om te gaan studeren. Voorts ben ik officier-commissaris bij de krijgsraad te velde geweest en later benoemd tot hoofd van het bureau Londen; eerst toen alles uit Londen wegging, kon ik ook weggaan.

45813. De **Voorzitter:** Wie is er wel militair attaché in Algiers geworden?

A. Dat vond men toen niet meer nodig. Men had mij willen sturen om mij weg te hebben. Later ging het ineens niet door, omdat de Minister geen officier kon missen.

De **Voorzitter:** Ik geloof, dat wij ongeveer de materie hebben behandeld. Wij zullen gaarne kennis nemen van uw overzicht. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

J. G. M. VAN DE PLASSCHE.

ALGERA, *voorzitter.*
SCHMAL.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 23 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Algera, voorzitter en Schmal en Dassen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

HERMAN FRANCISCUS MARIA
BARON VAN VOORST TOT VOORST,
oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-generaal titulair b.d.,
lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Hij legt de eed af als getuige en deskundige.

45814. De **Voorzitter:** De commissie wilde graag met u spreken over de quaestie van het erewoord.

In 1940 is door heel veel officieren het erewoord aan de Duitsers gegeven. Verschillende van deze officieren hebben dit erewoord gebroken, zijn naar Engeland gegaan en hebben zich ter beschikking van de Regering gesteld en de Regering heeft hun diensten aanvaard. Op dit punt raakt de quaestie het Regeringsbeleid in Londen. Ik zou het op prijs stellen, wanneer u over de voorgeschiedenis hiervan iets zou kunnen vertellen, dus van hetgeen is gebeurd direct na de capitulatie. Ik meen, dat op uw instigatie of op die van de opperbevelhebber einde Mei een vergadering van een aantal officieren is geweest, waar deze zaak is besproken.

A. Ik heb zowel in Groningen tijdens mijn internering aldaar als later in krijgsgevangenschap in Duitsland hierover een paar aantekeningen gemaakt, die ik hier bij mij heb. In Groningen heb ik niet veel aantekeningen gemaakt, ik zie in deze echter staan, en dit komt ook overeen met mijn geheugen, dat er op het algemeen hoofdkwartier een bespreking is geweest, waarbij bij monde van een van de officieren van het algemeen hoofdkwartier te kennen werd gegeven, dat men het geven van het woord niet gewenst achtte, omdat men dit niet in overeenstemming vond met de toestand. Na een onderlinge bespreking van de officieren werd ons echter daarna ter kennis gebracht, dat men het geven van het woord wel gewenst achtte om verschillende redenen, die op het ogenblik weinig ter zake doen. Daarna is er een bespreking geweest o.a. met de commandant van het veldleger, de commandant van de vesting Holland, de commandant van de luchtverdediging en andere autoriteiten. Hierbij bleek, als ik mij goed herinner, dat de meerderheid van die autoriteiten van mening was, dat men het woord niet mocht geven. Men vond het echter toch gewenst de mening van de andere generaals te polsen; het resultaat is geweest, dat de meerderheid er vóór was het woord wel te geven. Zo stond de zaak dus eind Mei. De Duitsers hebben daarna voortdurend getracht invloed uit te oefenen, ook rechtstreeks bij de opperbevelhebber. Kolonel *Schwabedissen* is bij de opperbevelhebber geweest en heeft toen verklaard, dat, wanneer men het erewoord gaf, men het te allen tijde zou kunnen terugnemen.

Op 2 Juli heeft de internering van generaal *Winkelman* plaats gevonden. Het lijkt mij het beste, dat ik u een aantekening overhandig, die ik heb gemaakt toen ik in krijgsgevangenschap in Hohnstein was. Ik wil hier echter de nadruk leggen op de noot, die ik onderaan heb gezet. Ik zal u dit stuk even voorlezen. Ik heb dit opgeschreven toen de generaals *Best, van den Bent* en baron *van Lawick* bij ons in Hohnstein kwamen. Op 6 September 1940 zijn zij aangekomen en op 7 September heb ik het eerste onderhoud met hen kunnen hebben. Dit is een uittreksel uit mijn dagboek.

> „De nieuwe kameraden hebben veel te vertellen. Het hoofdonderwerp van het gesprek is de quaestie van het erewoord. Deze zaak heeft zich nl. afgespeeld na het vertrek van generaal *Winkelman* naar Königstein en dat van *Godfried* (mijn broer) en van mij naar Zwolle en Groningen. *Best* doet een omstandig verhaal van een vergadering van Ned. generaals, waarbij — volgens hem — van de zijde der pro-ondertekenaars de bedoeling voorzat om een eenstemmig advies van de generaalsvergadering te geven aan het officierskorps. Men is niet tot een dergelijk advies kunnen komen. De pro's hadden steun aan twee argumenten, nl.: 1. dat aan de tekst (van de af te geven verklaring) zou worden toegevoegd: „opzettelijk" (benadelen, nalaten, enz.) en 2. dat men het gegeven woord te allen tijde zou kunnen teruggeven. Toen men niet tot overeenstemming is kunnen komen werd ter tafel gebracht het papiertje, dat ik Dinsdagmorgen (2 Juli) na de bespreking met *Schwabedissen* aan *Govers* had gegeven en dat ik (nadat gen. *Winkelman* was gevangengenomen) die zelfde morgen vóór die bespreking inderhaast had opgesteld en voorgelezen aan de in het A.H.K. aanwezige Commandant Veldleger, CH. Marinestaf, C-Lvd., *van Alphen* (souschef), Directeur Etappen- en Verkeersdienst. Op dit papiertje had ik het voorlopig idee van de O.L.Z. weergegeven, zoals dit — in afwachting van de definitieve tekst (van de af te geven verklaring) — op Maandag 1 Juli in de kamer van de O.L.Z. met mij was geformuleerd. De tekst luidde *ongeveer:* „De O.L.Z. beschouwt het geven van een erewoord niet in strijd met de officierseed en de officierseer. Overigens wordt aan ieder officier persoonlijk overgelaten of hij zijn woord al dan niet wil geven."
>
> Ook hierin vonden de „pro-erewoord" steun voor hun opvatting en mening. Tot goed begrip van de zaak dient, dat de O.L.Z. in beginsel het enig goede standpunt vond, dat *geen* erewoord werd gegeven. Het was echter voldoende duidelijk gebleken, dat een groot deel van het officierskorps hem in deze opvatting *niet* zou volgen, zodat het positief geven van een bevel of aanwijzing om het woord niet te geven zeer nadelige gevolgen zou hebben voor het aanzien van het officierskorps en deszelfs eenheid; en dat zowel naar buiten als naar binnen!
>
> Aangezien het verbod om het erewoord te geven niet in onze voorschriften voorkomt, meende de O.L.Z., dat daaruit voortvloeide, dat de Regering in het geven van het erewoord niets zag, dat in strijd was met eed of eer."'

Dit verbod heeft vroeger wel in de voorschriften gestaan, maar bij de herziening van het Velddienstvoorschrift — ik weet niet meer in welk jaar — is dit vervallen.

> „Intussen kon een positieve verklaring terzake nog niet worden gegeven, zolang de juiste tekst van de (te ondertekenen) verklaring nog niet bekend was. Wel stond vast, dat men het gegeven woord zou kunnen intrekken; dit had *Schwabedissen* aan de O.L.Z. persoonlijk verklaard. De juiste tekst was evenwel nog niet officieel bekend. De O.L.Z. kon dus omtrent die hem nog onbekende tekst geen verklaring geven."

Hierbij heb ik een nadere toelichting gezet, die gedateerd is 23-3-1949, nl.:

> „Hieruit volgt, dat aan deze formulering niet de betekenis kan worden toegekend van een ontwerp-mededeling, bestemd ter publicatie. Wel oordeelde ik het *noodzakelijk,* dat de sous-chef, die mij vervangen zou, op de hoogte was van de laatste idee — in algemene zin — van de O.L.Z."

Ik wist op dat ogenblik, 2 Juli ± 9.00, nl. niet wat de Duitsers nog meer voor hadden en ik was ontboden bij *Schwabedissen.* Er kon dus nog van alles gebeuren.

> „Daarom heb ik dit opnieuw aan hem medegedeeld door tussenkomst van *Govers."*

Bij het onderhoud met *Schwabedissen* heeft hij mij medegedeeld, dat ik in Groningen zou worden geïnterneerd; ik moest zorgen de volgende dag vóór 12 uur den Haag te hebben verlaten en ik mocht verder geen enkel contact meer met het hoofdkwartier hebben.

Govers was er mee belast mij naar huis te brengen om afscheid te nemen. Van dat ogenblik heb ik gebruik gemaakt even op een papiertje te krabbelen, wat ik 's morgens in het hoofdkwartier aan de

heren, die ik zojuist heb genoemd, had medegedeeld. Ik vond het noodzakelijk, dat *van Alphen* precies op de hoogte was van hetgeen door de opperbevelhebber en mij was besproken.

„Ik had dit des morgens reeds voorgelezen; verwarring omtrent de tekst mocht niet bestaan."

Mijn angst was, dat, indien er geen enkele aanwijzing zou zijn gepubliceerd, men zou zeggen, dat de opperbevelhebber het geven van het erewoord aanbeval. De generaal wilde zover per se niet gaan, hij wilde het aan de persoonlijke opinie van de officieren overlaten. Het standpunt van de opperbevelhebber voor zijn persoon was — voor zover mij bekend is — precies hetzelfde als van mij, dat het niet met de waardigheid en de plicht van een officier overeenkomt het erewoord te geven onder deze omstandigheden. Dit was een persoonlijke opvatting, die geen steun vond in de voorschriften en reglementen.

„De *onjuiste* conclusie is blijkbaar getrokken, dat de O.L.Z. integraal met de *eerst later* bekend gemaakte tekst instemde.

Blijkbaar aarzelden nog vele officieren. Hierop heeft kolonel *van Alphen* een verklaring gepubliceerd, dat het *in het belang van het land* moest worden geacht, dat het officierskorps zijn erewoord gaf. Dit heeft het bedroevende resultaat gehad, dat — behalve een aantal (37) Indische officieren, 3 generaals, 3 subalterne officieren van de landmacht en 5 marine-officieren, alsmede een stoker van de marine en 12 cadetten — iedereen heeft getekend."

45815. De **Voorzitter:** Ik dank u voor deze mededeling; zij geeft enig licht in de zaak. Uit de stukken blijkt, dat men zich heeft beroepen op deze zogenaamde ontwerp-beschikking. Er is gezegd, dat, toen generaal *Winkelman* gevangen is genomen, er op zijn schrijftafel een ontwerp-beschikking is gevonden, waaruit geconcludeerd werd, dat generaal *Winkelman* hierover een bepaalde mening had, en men heeft zich hierop beroepen.

Uit uw mededeling blijkt, dat generaal *Winkelman* hiervan niet op de hoogte is geweest, maar dat u deze verklaring hebt opgesteld, nadat hij was gevangengenomen.

A. D.w.z. ik heb haar niet opgesteld, het was de laatste gedachte van generaal *Winkelman*. Hij heeft deze met mij besproken, terwijl wij afwachtten wat de juiste verklaring van de tekst van het erewoord zou zijn.

45816. De **Voorzitter:** Ik verbaas mij hierover enigszins, omdat hier staat:

„De O.L.Z. beschouwt het geven van een erewoord niet in strijd met de officierseed".

Bij het verhoor, dat generaal *Winkelman* hier twee weken geleden heeft gehad, heb ik gevraagd, hoe het geven van het erewoord en de eed van trouw met elkaar in overeenstemming zijn te brengen. De generaal heeft geantwoord, dat die niet met elkaar overeen zijn te brengen. Daaruit volgt, dat generaal *Winkelman* op het standpunt stond, dat de erewoordverklaring in strijd was met de eed van trouw.

A. Ik kan hierop verder niets antwoorden.

Dit was besproken met de generaal en het was het laatste idee, dat ik toen heb geformuleerd als voorlopige neerslag van gedachten, in afwachting van de verklaring, die nog zou komen.

Het is best mogelijk, dat in de af te leggen verklaring nog andere dingen zouden staan, die wel bepaald in strijd zouden zijn met de eed. Voor zover ik mij herinner en voor zover ik de overtuiging heb voor zijn persoon, was de gedachte van de generaal, dat het verbod vroeger in de voorschriften had gestaan en dat dit verbod op een gegeven ogenblik doelbewust daaruit is geschrapt. De Regering ging er dus mee akkoord, dat een officier, die in krijgsgevangenschap zou gaan, zijn erewoord zou mogen geven.

45817. De **Voorzitter:** Generaal *Winkelman* kende dus de uiteindelijke tekst nog niet, toen.....

A. Neen, die kende hij niet. Hij kon de verklaring dus niet afgeven en hij heeft die ook niet afgegeven. Daarom heb ik die laatste noot er bij gezet om goed tot uitdrukking te laten komen, dat generaal *Winkelman* deze verklaring nog niet gepubliceerd wenste te zien.

45818. De **Voorzitter:** In elk geval mogen wij concluderen, dat deze verklaring, voor zover die dan naar de gedachte afkomstig zou zijn van generaal *Winkelman*, betrekking had op *een* erewoord, maar niet op *dit* erewoord.

A. Juist. Ik heb het er ook uitdrukkelijk bij gezegd. Ik vond het noodzakelijk, dat de sous-chef wist, dat de generaal toch nog bedenkingen had, ook vanwege zijn persoonlijke mening, zodat nooit gezegd kon worden — het is eigenlijk het voornaamste punt, dat ieder zijn eigen standpunt moest bepalen —, dat generaal *Winkelman* het wilde of het stimuleerde, dat iedereen zijn erewoord maar gaf.

45819. De **Voorzitter:** Achteraf beschouwd kan ik mij indenken, dat dit enige verwarring heeft gegeven, omdat deze verklaring niet betrekking heeft op het erewoord, dat ten slotte door een aantal officieren is gegeven, maar op een erewoord in het algemeen. Ik geloof, dat men zich voor de daad van het tekenen van het erewoord moeilijk op generaal *Winkelman* kan beroepen.

A. Daar kan men zich niet op beroepen.

45820. De **Voorzitter:** Nu wilde ik de quaestie van de toelaatbaarheid van het erewoord bespreken. U weet, dat in artikel 10 van het Haags Verdrag staat, dat de krijgsgevangenen op hun erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven. Moet het woord „wet" hier worden verstaan in materiële of formele zin? Ik denk in materiële zin, omdat het een internationaalrechtelijke bepaling is.

A. Er moet ergens uit blijken, dat het verboden is.

45821. De **Voorzitter:** Dus in de vorm van een wet of in de vorm van een voorschrift.

A. Ja.

45822. De **Voorzitter:** In punt 635 van het Velddienstvoorschrift staat, dat een erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen. Is dit een positief-rechtelijke bepaling of betekent dit, dat, indien een erewoord wordt toegestaan, dat dan het erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen? Kan men zich hier dus op beroepen, wanneer men wil aantonen, dat inderdaad in de Nederlandse wetgeving het erewoord was toegestaan?

A. Ja, èn negatief èn positief. Negatief, omdat er geen verbodswet bestaat, en positief, omdat er wordt verondersteld, dat er een erewoord kan worden gegeven.

45823. De **Voorzitter:** Kan men in het algemeen zeggen, dat, wanneer iets niet per se is verboden, het is toegestaan?

A. Neen, ik zou zo ver niet willen gaan, dit is de restrictie.

45824. De **Voorzitter:** Men kan wel zeggen, dat het verbod gold voor de K.N.I.L.-officieren.

A. Dat zijn andere voorschriften, daar stond het verbod wel in.

45825. De **Voorzitter:** Een verbod, en daaruit zou men kunnen afleiden, dat het wel was toegestaan voor de officieren van de Koninklijke Landmacht om het erewoord te geven. Generaal *Winkelman* heeft zelf ook een erewoord gegeven, toen hij geruime tijd in het ziekenhuis is opgenomen geweest. Dit had echter een heel ander karakter.

A. Ik heb ook mijn erewoord gegeven om buiten de vesting te mogen wandelen, dus dat ik gedurende de tijd van de wandeling niet zou ontvluchten.

45826. De **Voorzitter:** Het door de Duitsers gevraagde erewoord ging echter zeer ver, omdat men hier ook het erewoord gaf, dat men geen enkel verzuim zou plegen. Wanneer er dus een officier was, die een zoon had in de illegale beweging en de vader droeg hiervan kennis, dan was hij verplicht dit aan te geven bij de Duitsers.

A. Ja. Mijns inziens mocht men deze verklaring per se niet tekenen.

45827. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is dit erewoord in strijd met de eed van trouw van de officieren?

A. Ja; daar komt alleen dit bij, dat men het te allen tijde zou kunnen teruggeven.

45828. De **Voorzitter:** Dit blijkt nergens uit. Men heeft dit wel gezegd, en het schijnt dat er een Duits officier is geweest, die dit heeft beweerd, maar is dat wel voldoende?

A. Ik ben het helemaal met u eens, ik heb het zelf dan ook niet willen geven.

45829. De **Voorzitter:** De Regering in Londen stond op het standpunt, dat de Nederlandse wetgeving het niet toestond.

A. De Regering in Londen stond dus op het standpunt, dat men het erewoord niet mocht geven?

De **Voorzitter:** Dat de wetgeving niet toestond een erewoord te geven.

A. Dat wist ik niet.

45830. De **Voorzitter:** De Regering zegt nl., dat er in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond hun erewoord aan de vijand te geven. Volkenrechtelijk beschouwd, hadden de Duitse autoriteiten dus niet het recht bedoelde verklaring te vragen, ook niet wanneer in aanmerking worden genomen het rondschrijven van de schout-bij-nacht *Heeris,* dat van de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën en dat van kolonel *van Alphen.* Immers waren onderscheiden verantwoordelijke chefs gevangengezet en hadden het land verlaten, zodat de bedoelde autoriteiten niet namens de Regering of namens de verantwoordelijke chefs konden spreken. De door hen uitgevaardigde bepalingen kunnen dus bezwaarlijk en zeker niet tegenover de vijandelijke Regering op één lijn worden gesteld met de in artikel 10 bedoelde wetten, die voor het in vrijheid stellen worden vereist. Derhalve was de Ministerraad van oordeel, dat aan de invrijheidstelling op erewoord van Nederlandse officieren, die de verklaring tekenden, elke volkenrechtelijke basis ontbrak en dat dus ook de Regering volkenrechtelijk niet verbonden was om deze officieren niet weer in dienst terug te nemen.

Dit is de constructie, die men er in Londen voor heeft gevonden.

A. Ik vind het een zeer gezochte constructie. Zoals u zegt, bestaat er geen positief verbod en in de tweede plaats wordt er stilzwijgend aangenomen in punt 635 van de Velddienst, dat de Regering een erewoord erkent. Persoonlijk ben ik tegen het geven van een erewoord. Dit is echter een quaestie van persoonlijk inzicht, omdat ik van oordeel ben, dat de bepalingen in dit opzicht gehandhaafd hadden moeten blijven.

45831. De **Voorzitter:** Ik vind, dat er een groot verschil is in wat de inhoud is van een erewoord. Dit erewoord ging, zoals ik al zei, zeer ver. Dan komt echter deze quaestie: wanneer het erewoord eenmaal is gegeven, mag het dan worden gebroken?

A. Neen, het mag niet worden gebroken.

45832. De **Voorzitter:** Ook niet, wanneer Duitsland zelf zich niet houdt aan het volkenrecht?

A. Het mag niet gebroken worden, als de Duitsers zich niet houden aan bepalingen van het volkenrecht in algemene zin; maar als zij zelf bepalingen van de verklaring van het erewoord zouden verbreken, dan behoort men zich de vrije keus voor te behouden.

De **Voorzitter:** In dit geval is het niet gebeurd.

A. Ik ken de verklaring niet, ik heb haar niet willen lezen.

45833. De **Voorzitter:** Ik zal u de verklaring even voorlezen:

> „Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland.
>
> Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade van welken aard ook zou kunnen lijden."

Dit gaat dus wel heel ver.

A. Afgezien van mijn persoonlijk standpunt, is dit een onmogelijke verklaring voor een officier, juist die quaestie van het verzuim.

45834. De **Voorzitter:** Daar is ook alweer iets op gevonden. Admiraal *Heeris* heeft daarover verklaard, dat van Duitse zijde was gezegd, dat de handeling of het verzuim „opzettelijk" moet zijn gepleegd. Hierover hebben wij geen enkele schriftelijke verklaring van Duitse kant. Het is een mondeling verhaal, waardoor de Duitsers zich niet gebonden hebben geacht. In dit kader is u dus ook van oordeel, dat de Regering in Londen de officieren, die het erewoord hadden gegeven en later gebroken, ten onrechte wederom in dienst heeft genomen.

A. Ik vind het niet goed.

45835. De **Voorzitter:** In het Haags Verdrag staat: „Hunne eigen Regeering is alsdan gehouden van hen geenerlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord".

Wanneer een erewoord is gegeven, zal de Regering van hen dus generlei dienst mogen vorderen. Zij heeft dit wel gedaan, dus, zo zegt men, heeft de Regering verkeerd gedaan. U is het hier dus mee eens.

A. Ik ben het er mee eens, dat de Regering in algemene zin niet een officier, die zijn woord gebroken heeft, in dienst mag nemen, tenzij voor het bijzondere geval vaststond, dat de Duitsers tegenover hem ook hun woord hadden verbroken. De algemene bepaling, dat een officier, die zijn erewoord breekt, wanneer hij in Engeland komt, weer wordt aangenomen, kan ik zeker niet onderschrijven. Het oorlogsrecht en alles wordt dan op losse schroeven gesteld; alles, wat aan waarheid en waarheidsliefde nog enige waarde heeft in deze maatschappij, kan dan wel overboord worden gegooid.

45836. De **Voorzitter:** Wanneer ik u nu de vraag stel of er argumenten zijn, die het geven van dit erewoord toelaatbaar maken, maak ik uit hetgeen u hebt gezegd op, dat u van mening is, dat die argumenten er niet zijn.

A. Ik acht geen enkel argument aanwezig. Ik kan hieraan toevoegen, dat er al dadelijk bij de eerste bespreking een officier is geweest, die zei: „Ik geef mijn woord, maar het zijn zulke . . . ., ik breek het toch". Ik heb toen meteen gezegd, dat hij zijn woord dan niet mocht geven.

45837. De **Voorzitter:** Er zijn toen vele argumenten gebezigd, die van weinig waarde waren; op zich zelf waren zij het natuurlijk wel, maar in het licht van deze belangrijke zaak niet? Men zei b.v., dat men liever thuis wilde blijven, of dat men meende op die manier een tegenwicht tegen de N.S.B. te kunnen vormen, of iets dergelijks. Deze zijn echter van een gehalte, dat ze hierbij niet in aanmerking kunnen komen?

A. Neen, want wanneer men een tegenwicht tegen de N.S.B. wilde vormen, speelde men eigenlijk tegen de Duitsers. Juist het feit, dat de Duitsers er zo op gebrand waren, dat wij ons woord zouden geven, was misschien voor mij instinctmatig het hoofdargument het niet te doen, omdat ik hun spel niet wilde spelen.

45838. De **Voorzitter:** Bleef de eed van trouw aan de Koningin na de capitulatie gelden?

A. Ja.

45839. De **Voorzitter:** Is het u bekend, welk standpunt de Regering na de bevrijding tegenover dit vraagstuk heeft ingenomen?

A. Ik mag niet zeggen, dat ik weet welk dit standpunt is. Ik weet slechts, dat de officieren, die hun woord hebben gegeven, weer in dienst zijn genomen en dat de officieren, die hun woord hebben gebroken, ook gehandhaafd zijn. Ik ken echter geen officiële verklaring.

45840. De **Voorzitter:** Ik kan u die mededelen. Er zijn twee motieven geweest, die de Regering hierbij hebben geleid. In de eerste plaats zegt de Minister van Oorlog, de heer *Meynen:*

> „Artikel 10 van dit Reglement (het Haags Verdrag) is op de betrokken officieren echter niet van toepassing, daar zij, die op 15 Juli 1940 de eerewoordsverklaring teekenden, op dat oogenblik — na hun invrijheidstelling door den Führer van het Duitsche Rijk — geen krijgsgevangenen meer waren."

Met dit punt bent u het zeker niet eens.

A. Neen, ze bleven krijgsgevangene, ze waren echter niet in verzekerde bewaring.

45841. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is dit argument van de Regering dus ondeugdelijk.
Het tweede is:

„Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat, zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen."

Het gaat hierover, dat, toen Nederland gedeeltelijk was bevrijd, verschillende officieren, die hun erewoord hadden gegeven, in dienst zijn genomen. Zij hadden dus bij erewoord beloofd, dat zij niets tegen de Duitse Staat zouden ondernemen. De Regering zegt nu, dat dit hier niet geldt, want na de capitulatie van Duitsland kan men nooit zeggen, dat de daden van die officieren nog kunnen worden beschouwd als tegen die Staat te zijn gericht.

A. Ik begrijp het argument niet.

45842. De **Voorzitter:** Ik kan het begrijpen, wanneer het gaat om het tijdstip na de capitulatie. Hierover kan ook nog verschil van gevoelen wezen, want dan is er nog geen vrede gesloten. Men kan ook zeggen, dat de oorlog dan nog voortduurt, al is er dan een capitulatie geweest. Naar mijn oordeel geldt dit echter toch niet — voor zover ik het op het ogenblik kan bekijken — in de tijd vóór de capitulatie van Duitsland, toen nog maar een deel van Nederland was bevrijd.

A. Neen, zeker niet, toen was de oorlog nog zeer bloedig aan de gang.

45843. De **Voorzitter:** Er is later een Comité voor Orde en Recht opgericht — misschien bent u er wel van op de hoogte —, waarvan de voorzitter luitenant-generaal *Schuurman* was en waarin ook zitting had reserve-kolonel *Roelofsen*. Zij hebben zich over deze zaak tot de Regering gewend en ik meen, dat zij daarbij generaal *van Nijnatten* als voorbeeld hebben aangehaald, die waarschijnlijk vóór de capitulatie, maar na de gedeeltelijke bevrijding van Nederland weer in dienst is gekomen. Men zegt daarvan, dat de Regering deze diensten niet mocht aanvaarden, omdat hij zijn erewoord had gegeven.

A. Daar ben ik het mede eens.

45844. De **Voorzitter:** De Regering zegt echter, dat door de gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland deze daden niet meer worden beschouwd als gericht tegen de Duitse Staat. Dit lijkt op een constructie achteraf.

A. Op 3 Juli 1945 kon de officier voor zich zelf zeggen, dat de oorlog was afgelopen en dat hij zijn diensten aan de Staat kon aanbieden, die zelf moest beoordelen of hij die kon aannemen. Dan staat de officier m.i. verder vrij. Dus na de capitulatie van Duitsland stond de officier verder vrij. Wanneer men deze constructie aanvaardt, kan de Regering beslissen of het feit, dat vóór de capitulatie van Duitsland de officier zijn erewoord heeft gebroken, zo ernstig is, dat zij daarvoor een straf noodzakelijk acht; zij kan daarvoor o.a. de officier niet weer in dienst nemen.
Het gaat echter niet op om te zeggen, dat reeds na de bevrijding van het zuiden van Nederland de officier de facto vrij was en dus ontslagen van zijn erewoord.
Ik denk, dat het de bedoeling is om te zeggen, dat de officieren de facto vrij zijn, omdat de Duitsers teruggetrokken zijn, en dat zij daardoor zijn ontslagen van het erewoord.
Er staat echter uitdrukkelijk in de afgegeven verklaring, dat zij gedurende de tijd van de oorlog niets zullen doen en geen handelingen zullen begaan tegen de Duitsers of verzuim zullen plegen.

45845. De **Voorzitter:** Dit is iets, dat met terugwerkende kracht zo zou moeten gelden, want die officieren hebben dienst gedaan in het tijdvak van September 1944, toen Nederland gedeeltelijk was bevrijd, tot aan de capitulatie. Men kan daarna niet meer zeggen, dat de capitulatie met terugwerkende kracht .....

A. Neen, dat kan men niet zeggen.

45846. De **Voorzitter:** Voor de K.N.I.L.-officieren bestond een verbod om het erewoord te geven. Op 26 Juni 1940 is dit door de secretaris-generaal van Koloniën ingetrokken. Had volgens u deze intrekking rechtskracht? Deze intrekking had betrekking op de K.N.I.L.-officieren, die dienden bij de Nederlandse landmacht.

A. De enige, die het had mogen intrekken, is m.i. de opperbevelhebber geweest. De officieren waren gesteld onder de opperbevelhebber en de opperbevelhebber had op dat moment de Regeringsmacht. Een zelfstandige handeling van een secretaris-generaal is in dit opzicht m.i. niet geldig.

45847. De **Voorzitter:** De Regering in Londen is van oordeel, dat zij geen rechtskracht had.

A. Ik moet echter zeggen, dat het voor de officieren, wie het aangaat, wel moeilijk is dit juridische verschil te onderscheiden. Ik wil geen steen op de officieren werpen, die zich hierop beroepen.

45848. De **Voorzitter:** Zij zullen zich wel niet meer met deze quaestie hebben vermoeid, nadat de intrekking had plaats gehad door de huns inziens bevoegde autoriteit.
Hebt u hier misschien nog iets aan toe te voegen?

A. Het is misschien goed nog eens te zeggen, dat de betekenis van het erewoord bij de officieren zo dient te zijn ingeworteld als een onverbreekbaar iets, dat zij daar nooit van af mogen wijken.
Ik grond deze mening niet alleen op persoonlijke overwegingen. Reeds vóór Christus' geboorte gold deze mening bij de Romeinen. In de Romeinse geschiedenis immers kan men lezen, dat *Hannibal* op een gegeven ogenblik enige Romeinse officieren, die bij Cannae gevangen waren genomen, had vrijgelaten om te onderhandelen bij de Senaat te Rome over hun lot. De officieren hadden daartoe hun woord moeten geven, dat zij zouden terugkeren. Een van hen is echter, toen ze nauwelijks buiten het kamp waren, weer even teruggegaan om zogenaamd iets te halen, dat hij vergeten had. De officieren zijn in Rome gekomen; de Romeinse Senaat heeft hen afgewezen en ze moesten weer terug in gevangenschap. Degene, die de list te baat had genomen om zogenaamd iets te halen, zei, dat hij niet terug behoefde, daar hij reeds teruggekeerd was. De Romeinse Senaat heeft toen beslist, dat het voor een officier onwaardig was op die manier te trachten onder zijn woord uit te komen en ook hij is in krijgsgevangenschap teruggezonden.
Ik vermeld nog, dat *Livius*, die het voorval verhaalt, zelfs vermijdt de naam van die officier te noemen, zo verachtelijk vond men zelfs in de Romeinse tijd het breken van het erewoord.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. F. M. VAN VOORST TOT VOORST.

ALGERA, *voorzitter.*
SCHMAL.
DASSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 23 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Dassen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Mr. GERARD FRANS JOHAN JONGBLOED

oud 35 jaar, wonende te Rotterdam,
assistent van de directie der „Unilever".

Hij legt de eed af als getuige en deskundige.

45849. De **Voorzitter:** Ik wilde u iets vragen over de bekende quaestie van het erewoord van de officieren. Wij hebben hier de heer *Winkel* gehoord, die ons naar u heeft verwezen, omdat u destijds de Regering in Londen met betrekking tot deze quaestie heeft geadviseerd. Ik zou het op prijs stellen van u te vernemen op welke gronden de Regering in Londen de beslissing heeft genomen, dat die officieren, die hun erewoord hebben gegeven, het later hebben gebroken en naar Engeland zijn gegaan, opnieuw in dienst zijn genomen.

A. Als u de vraag zo stelt, kan ik haar niet beantwoorden, omdat ik niet tegenwoordig ben geweest bij de vergadering, waar de beslissing ten slotte is genomen. Dit besluit is in de Ministerraad genomen en ik heb ook geen inzage gehad van de notulen. Ik was toen werkzaam bij de juridische afdeling van het Ministerie van Oorlog en ik kan u zeggen welke overwegingen ik meende te kunnen aanvoeren om een besluit, als naderhand is genomen, te rechtvaardigen.

45850. De **Voorzitter:** Ik moet dus aannemen, dat de Regering naar buiten nooit een motivering van haar beslissing heeft gegeven.

A. Althans niet tegenover mij en voor zover ik weet niet officieel ambtelijk.

45851. De **Voorzitter:** Mag ik u dan vragen, welke gronden u had voor het advies, dat u de Regering heeft uitgebracht?

A. Ja, ik moet hierbij echter de reserve maken, dat het al weer negen jaar geleden is. Voor zover ik mij echter kan herinneren, stond de zaak als volgt. De zaak is acuut geworden, doordat plotseling een paar mensen met vliegtuigen uit Nederland waren ontsnapt. Het eerste, wat ik er van hoorde, was, dat er bij de Regering geen communis opinio was ten aanzien van de vraag of deze mensen zonder meer een militaire taak kon worden opgedragen in de strijd tegen de Duitsers. Dit was in verband met het feit, dat enkelen van deze mensen zich door hun woord hadden verbonden niets jegens de vijand te ondernemen. Mijn standpunt hierover, hetgeen ik in een nota heb kenbaar gemaakt, was als volgt: in de eerste plaats had de vijand niet het recht een dergelijke belofte van de mensen te vragen. Dit was strijdig met het oorlogsrecht. Al werd daarbij niet officieel de sanctie gesteld, dat, wanneer men weigerde deze verklaring te tekenen, maatregelen zouden worden genomen, werd hier toch gebruik gemaakt van de stok achter de deur, zodat het alternatief hernieuwde gevangenschap zou zijn.

Ik heb hierbij betoogd, dat de Duitsers volkomen het recht hadden na de overgave de mensen gevangen te houden, maar nadat eenmaal was gezegd, dat ze naar huis konden gaan, was het een bedreiging om te zeggen, dat ze weer zouden worden opgepakt, tenzij ze bereid waren een verklaring te tekenen, dat zij niets zouden doen. In de tweede plaats was hier — mijns inziens — een beroep mogelijk op het Staatsnoodrecht, in deze zin, dat wij in deze bijzondere omstandigheden hadden te maken met een vijand, die zich zelf in geen enkel opzicht hield aan gemaakte afspraken en verplichtingen, in verdragen vastgelegd, tenzij hem dit schikte. Onder deze omstandigheden konden wij ons ook niet langer houden aan de verplichtingen, die uit verschillende verdragen en uit het oorlogsrecht voortvloeien, aangezien dit een ondraaglijke last op de ene oorlogvoerende partij zou leggen, terwijl de ander slechts dan gebonden was, wanneer hij zich gebonden achtte.

Ik geloof, dat dit in grote trekken de motivering was.

45852. De **Voorzitter:** Mag ik u dan mijnerzijds een korte samenvatting geven van hetgeen zou kunnen gelden als het standpunt van de Regering en u dan vragen of u het daarmede eens is?

De Minister van Defensie heeft een advies uitgebracht aan de Koningin, hetgeen hierop neerkomt, dat er in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die het de officieren toestond hun erewoord aan de vijand te geven. De Duitsers hadden dus volkenrechtelijk ook geen enkel recht bedoelde verklaring te vragen, waardoor aan de invrijheidstelling op erewoord elke volkenrechtelijke basis ontbrak, en daardoor kon de Regering geen enkele verplichting ex artikel 10 van het Haags Verdrag op zich nemen om deze mensen niet weer in dienst te nemen.

Ik vermoed, dat u het hiermede eens is.

A. In grote trekken is dit mijn eerste argument geweest. Het tweede argument is blijkbaar in dit advies niet gebruikt, nl. dat de Duitsers zich zelf slechts aan de bepalingen hielden, wanneer hun dit schikte.

Uit de eedsafneming heb ik afgeleid, dat u niet alleen wetenschap, maar ook opinies op prijs stelt en daarom zou ik hieraan graag iets toevoegen.

Naar mijn mening is het een zeer ernstige fout geweest in de Nederlandse militaire reglementen het er op aan te laten komen en dat daarin geen bepaling was opgenomen, die een officier uitdrukkelijk verbood zijn erewoord te geven.

45853. De **Voorzitter:** Bij de K.N.I.L.-officieren was het wel het geval.

A. Ja, en voor zover ik mij herinner, was dit oorspronkelijk ook bij de Nederlandse reglementen zo, maar het is vervallen. In de Engelse oorlogsreglementen staat het nog steeds. Ik ben een tijdlang in Engelse dienst geweest, waar ik ook enige gevallen heb meegemaakt van mensen, die uit krijgsgevangenschap waren ontsnapt. Hoewel dit individueel wel eens tot moeilijkheden aanleiding had gegeven, kan ik, als algemene conclusie, toch niet anders zeggen dan dat het een grote steun is voor de man, die gevangen is, als hij zich kan beroepen op het feit, dat hij een bepaalde belofte niet mag geven. Het lijkt mij, dat het schrappen van een dergelijke bepaling de positie van de krijgsgevangenen nodeloos heeft verzwakt.

45854. De **Voorzitter:** Er bestaat verschil van gevoelen over de vraag hoe de wettelijke positie precies was. De Regering zegt, dat er geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond hun erewoord aan de vijand te geven. Daartegenover wordt opgemerkt, dat in artikel 10 van het Haags Verdrag staat, dat de krijgsgevangenen op hun erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven. Daaraan wordt toegevoegd, dat inderdaad de wetten dit veroorloven, omdat in punt 635 van het Velddienstvoorschrift staat:

> „Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op eerewoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn eerewoord te geven. Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen."

Uit de aanwezigheid van die bepaling leidt men af, dat het inderdaad aan de officieren van de Koninklijke landmacht was toegestaan het erewoord te geven of, laat ik zeggen, *een* erewoord te geven. Een andere vraag is natuurlijk nog, of *dit* erewoord had mogen worden gegeven.

A. Dit is een belangrijk punt. Ik herinner mij, dat het argument is aangevoerd, dat het gevraagde erewoord natuurlijk veel verder ging dan een erewoord, dat men niet zou trachten te ontsnappen. Ongetwijfeld is slechts daarvan sprake in de bepaling, die u zonet citeerde.

45855. De **Voorzitter:** Is u ook niet van mening, dat men dit punt van het Velddienstvoorschrift kan aangrijpen door te beweren, dat inderdaad het geven van het erewoord was toegestaan?

A. Daar de officier bij het interpreteren van dit soort bepalingen betrekkelijk leek is, is de verleiding zeer groot hierin een grond te kunnen vinden, wanneer hij dit wil.

De **Voorzitter:** Er zijn ook wel eens juristen onder de officieren.

A. De zaak was van de aanvang af buitengewoon moeilijk, omdat er bij dit soort aangelegenheden aan Nederlandse kant onvoldoende voorlichting heeft bestaan. De Regering is weggegaan en heeft gezegd, dat generaal *Winkelman* haar vertegenwoordigde en wanneer er dus door hogere militairen over dit soort dingen later in Nederland opinies werden gegeven, kon dit worden opgevat als een gezaghebbende verklaring of instructie. Het is heel moeilijk van de andere kant — ik ben hier toen niet geweest — een oordeel te vellen; ik meen echter overtuigd te zijn, dat ik niet het woord zou hebben gegeven, wanneer ik de bepalingen er op zou hebben nagelezen.

45856. De **Voorzitter:** Was aan u in Londen deze bepaling in het Velddienstvoorschrift bekend? Is het een element geweest in de oordeelvorming over deze quaestie? Ik kan mij indenken, dat, wanneer dit niet bekend is geweest — men heeft natuurlijk niet alles naar Londen kunnen meenemen —, men een bepaalde beslissing heeft genomen zonder kennis van dit Velddienstvoorschrift, waardoor de beslissing van de Regering aannemelijker is dan met de kennis hiervan.

A. Ik kan niet meer met zekerheid verklaren of de tekst van dit voorschrift aanwezig was. Ik kan mij wel herinneren, dat het bestaan van dit artikel bekend was en als een element in het oordeel over de vraag tot gelding is gebracht.

Het advies, dat door de juridische afdeling is uitgebracht, heeft zich op het standpunt gesteld, ten eerste, dat de belofte, die was gevraagd, veel verder ging dan wat in oude militaire taal het parool was om niet te ontvluchten. In de tweede plaats wist de gever van het woord bij voorbaat, dat hij te maken had met iemand, die van het gegeven woord een onrechtmatig gebruik zou maken; daarom was de vrijheid in enige bepaling opgenomen niet zodanig, dat iemand op eigen gezag een dergelijke belofte zou mogen geven.

45857. De **Voorzitter:** Erkent u de bepaling van het Velddienstvoorschrift als een bepaling, die toestaat, dat men een erewoord mag geven?

A. Een erewoord om niet te zullen ontsnappen.

45858. De **Voorzitter:** Wanneer in het Velddienstvoorschrift staat, dat een erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen, impliceert dit niet, dat er inderdaad een bepaling bestaat, waarin wordt toegestaan het erewoord te geven, maar het geldt *in geval* een dergelijk erewoord in de wetgeving zou worden toegestaan. Aldus sommiger mening; hoe is echter uw standpunt hierover? Vindt u, dat, wanneer de genoemde bepaling in het Velddienstvoorschrift staat, dit de kracht heeft van een positief rechtelijke bepaling, waarbij wordt toegestaan een erewoord te geven?

A. Ik vind het een enigszins zwak argument, gezien het feit, dat er in ieder geval een zekere analogie uit deze bepaling valt af te leiden, om nu te zeggen, dat er in de instructies niet uitdrukkelijk macht is gegeven een erewoord te geven en het daarom verboden is. Ik erken dus niet het direct gegeven recht aan een officier om krachtens dit artikel zijn erewoord te geven. Tot mijn spijt erken ik wel, dat uit dit artikel kan worden gedistilleerd, dat een mogelijkheid tot het geven van het erewoord aan het oordeel van een officier wordt overgelaten. Als ik in deze situatie had verkeerd, zou ik het niet hebben gegeven, ik geef echter toe, dat dit de stelling, dat het niet uitdrukkelijk is toegestaan en dus ook verboden is, verzwakt. Ik hoop, dat ik duidelijk ben geweest.

45859. De **Voorzitter:** Ik begrijp u volkomen. Voor de K.N.I.L.-officieren bestond er een uitdrukkelijk verbod. Voor die officieren, die waren gedetacheerd bij de Koninklijke landmacht, is dit ingetrokken door de secretaris-generaal van Koloniën. In het advies, dat de Minister van Defensie heeft gegeven, wordt hieraan geen rechtskracht toegekend. Wat is uw mening hierover?

A. Ik zou hierop willen antwoorden, dat, waar het voor de officieren van de Koninklijke landmacht al zeer dubieus was of men op het aanbod van het parool zou ingaan, het feit, dat dit voor Indische officieren oorspronkelijk was verboden en nu werd ingetrokken een aanleiding te meer moest zijn, met het gebruik maken van het aanbod zeer voorzichtig om te gaan. Het aanbod, zoals het werd gedaan, kon onder geen beding door een officier worden aanvaard.

45860. De **Voorzitter:** Had in de gegeven verhouding de intrekking door de secretaris-generaal rechtskracht? Was hij, naar uw oordeel, daarvoor inderdaad de bevoegde autoriteit?

A. Ik zou zeggen van neen. Ik weet niet welke overwegingen hierbij hebben gegolden, maar naar mijn idee moet uit het feit, dat officieren van het K.N.I.L. waren gedetacheerd bij de Koninklijke landmacht, worden afgeleid, dat zij onder de opperbevelhebber stonden en dat dus op hen de Nederlandse voorschriften van toepassing waren.

45861. De **Voorzitter:** Naar uw mening had alleen de opperbevelhebber de bevoegdheid, deze bepaling in te trekken.

A. Volgens mij hadden zij niets meer te maken met deze bepaling, krachtens het feit, dat zij gedetacheerd waren. Iets anders zou het zijn geweest, wanneer een officier van het K.N.I.L. hier in Nederland met verlof zou zijn geweest en niet in actieve dienst was; deze zou dan nog onder zijn oude bepalingen staan. Ik meen mij echter te herinneren, dat zij allemaal zijn opgeroepen.

45862. De **Voorzitter:** Men is het niet helemaal eens over de quaestie of de voorschriften van de landmacht toepasselijk waren op de gedetacheerde K.N.I.L.-officieren.

A. Ik meen, dat dit inderdaad uit de bepalingen omtrent detachering kan worden afgeleid.

45863. De **Voorzitter:** U hebt destijds kennis genomen van de inhoud van het erewoord. Is naar uw oordeel het geven van dit erewoord in strijd met de eed van trouw aan de Koningin? U weet, dat het zeer ver ging, er is zelfs sprake van, dat men geen enkel verzuim mocht plegen. Ik kan u dit gedeelte van de tekst nog wel even voorlezen:

> „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Wanneer men dus kennis droeg van illegaal werk, zou men op grond van dit erewoord verplicht zijn dit bij de Duitsers aan te geven. Ik vraag u nu, of een zo ver gaand erewoord in strijd is met de eed van trouw, die een officier aflegt.

A. U stelt mij een zeer moeilijke vraag. Ik acht het in strijd met de krijgstucht, dat deze belofte aan de Duitsers wordt gedaan. U kunt stellen, dat de krijgstucht is belichaamd in de eed van trouw; naar mijn mening wordt met de eed de verbintenis niet meer dan bezegeld, niet gesloten. Aangezien het dus alleen een bezegeling is, ken ik aan de eed niet die rechtskracht toe, die er veelal aan wordt toegekend. Ik heb ook nog een eigen standpunt over eden in het toekomende. Het lijkt mij moreel aanvechtbaar of men iemand kan betichten van een meineed, wanneer hij een eed heeft afgelegd en men hem er aan zou kunnen houden, wanneer de omstandigheden totaal zijn veranderd. Ik noem u het geval van de Tsjechische officieren, die plotseling zien, dat hun Regering communistisch is geworden. Ik zou mij liever niet beroepen op het feit, dat het afleggen van deze belofte een schennis van de officierseed is; ik zou mij er uitsluitend op beroepen, dat het een schennis van de krijgstucht is. Ieder voor zich moet uitmaken welke waarde hij toekent aan de officierseed, als bezegeling van zijn verbintenis als officier.

45864. De **Voorzitter:** Wanneer het erewoord eenmaal is gegeven, is het dan geoorloofd dit te verbreken?

A. Ik geloof, dat dit een gewetensvraag is. Ik kan mij voorstellen, dat iemand, ziende, dat de Duitsers door deze belofte te vragen een daad verrichten, die in strijd is met het oorlogsrecht en die hem tot veel meer bindt dan mag, bewust en opzettelijk dit erewoord gaf met de bedoeling het weer te verbreken, wanneer zich de gelegenheid daartoe voordoet. Dit impliceert natuurlijk, dat hij dan zeker

het recht heeft met een los briefje hiervan mededeling te doen. Ik ben nl. overtuigd, dat de Duitsers precies hetzelfde zouden hebben gedaan, zoals zij het ook in andere opzichten hebben gedaan.

45865. De **Voorzitter:** Uit eens anders misdaden mag men niet afleiden, dat men zelf ook dat mag doen, wat men eventueel in een ander afkeurt.

A. Neen. Maar wanneer men zich op het noodrecht kon beroepen — ik geloof, dat dit voor elke Nederlander geoorloofd was — en men stond tegenover een vijand, die zich alleen dan aan de voorschriften hield, wanneer het hem zelf schikte, komt, naar mijn idee, bij elke overeenkomst, waarbij één partij zich alleen dan er aan houdt, wanneer het hem schikt, de persoon, die zich er eerlijk aan houdt, in een intolerabel nadelige positie.

45866. De **Voorzitter:** Men kan dan vragen waaraan Duitsland zich niet heeft gehouden. Had dit speciaal betrekking op dit erewoord?

A. Tot dat moment wel. Op het moment, dat de Duitsers zich er niet meer aan zouden hebben gehouden, was die overeenkomst natuurlijk vervallen.

45867. De **Voorzitter:** Het gaat juist over deze overeenkomst.

A. Ik ben misschien erg immoreel, maar ik zou bepaald op het standpunt staan, dat ik dit erewoord niet bindend acht.

45868. De **Voorzitter:** Door een andere deskundige is hier verklaard, dat men deze weg had moeten volgen, nl. dat men zich weer bij de Duitsers had aangemeld met de mededeling, dat men zijn erewoord introk, zodat men weer in krijgsgevangenschap was gevoerd en dan kon men een poging doen om te ontvluchten.

A. Men was dan inderdaad volkomen in zijn recht geweest, met deze reserve echter, dat naar mijn mening het erewoord nooit had mogen worden gegeven. In de Engelse bepalingen ligt deze zaak zeer uitdrukkelijk vast. Bij de British Navy is het zelfs zo, dat iedereen moet kunnen aantonen, dat hij buiten zijn schuld gevangen is genomen en dat hij alles heeft ondernomen, wat hij kon, om te ontsnappen. Dit is natuurlijk een formaliteit, maar hierin ligt de erkenning, dat een militair onder alle omstandigheden gebonden blijft aan zijn eigen voorschriften, die hem verbieden zich tegenover de vijand tot iets te binden en hem de verplichting opleggen alles te ondernemen, wat hij kan, om de vijand te blijven schaden.

45869. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk is u wel van mening, dat het de plicht van de Regering is in dit opzicht geen twijfel te laten bestaan en om de aan te nemen houding ook vast te leggen.

A. Zeer zeker. Ik acht dit niet alleen de plicht van de Regering, maar ook een veel betere oplossing, omdat — zoals ik in het begin al heb gezegd — de krijgsgevangene de steun niet kan ontberen van bepalingen in zijn reglementen, die hem verbieden in enig opzicht concessies te doen of als tegenprestatie concessies te aanvaarden, omdat in dat geval gewaarborgd is, dat de man, die ze toch aanvaardt, bij voorbaat eerloos is, en het erewoord, dat hij geeft, heeft dan ook geen waarde meer.

45870. De **Voorzitter:** Wat was naar uw oordeel de status van de officieren toen zij het erewoord gaven; waren zij toen krijgsgevangene of niet? Dit is nl. hierom van belang, omdat de Regering na de bevrijding heeft gezegd, dat artikel 10 op de betrokken officieren niet van toepassing was, daar zij, die op 15 Juli 1940 de erewoordsverklaring tekenden, op dat ogenblik, na hun invrijheidstelling door de Führer van het Duitse Rijk, geen krijgsgevangene meer waren.
Dit is een stelling, die door anderen wordt aangevallen en die naar hun oordeel niet opgaat, omdat men meent, dat ze toen wel krijgsgevangene waren.

A. Hier moet eerst een definitie worden gesteld. Is een krijgsgevangene het formele begrip van iemand, die in de vrijheid van zijn bewegingen is belemmerd, of het materiële begrip van iemand, die gevangen is? Ik voel het meeste voor het laatste. Was de vrijheid van een officier, vóórdat hij de verklaring had ondertekend, geringer dan die van elke andere inwoner van Nederland?

45871. De **Voorzitter:** Is het naar uw oordeel juist, dat zij, naar de Regering zegt, geen krijgsgevangene waren?

Wanneer zij inderdaad geen krijgsgevangene waren, dat is het genoemde artikel niet van toepassing, volgens de Regering van 1945, en op die manier tracht men dan uit de moeilijkheid te komen.

A. Het is een argument, dat in 1940 niet is gebruikt, opzettelijk niet, omdat, naar mijn gevoelen, de feiten te weinig bekend waren, waaruit men zou kunnen beoordelen in hoeverre er voor deze mensen een zekere dwang was op deze overeenkomst in te gaan of niet.

45872. De **Voorzitter:** Wij hebben hier overigens geen enkele stem vernomen, die op het standpunt stond, dat zij geen krijgsgevangene waren. Ik geloof, dat de deskundigen menen, dat de militairen toen wel krijgsgevangene waren. Dit is ook het standpunt van prof. *van Hamel*. In „De Telegraaf" van 16 Augustus 1940 heeft hij geschreven:

> „Terwijl onze militairen sinds de capitulatie in den toestand van krijgsgevangenschap verkeerden, enz.".

A. Ik weet niet of dit uit deze zin kan worden afgeleid. Ik geloof, dat hierover kan worden gedebatteerd, omdat er geen authentieke interpretatie is voor krijgsgevangenschap. Wij hebben er ons in 1940 uitdrukkelijk niet op beroepen, omdat wij niet konden beoordelen in hoeverre andere vrijheidsbeperkingen golden op het moment, dat de belofte door de officieren werd afgelegd, voor andere categorieën van Nederlanders. Het tweede punt is: wat zijn ze dan wel, als ze geen krijgsgevangenen zijn, vrije mensen zijn het ook niet.

45873. De **Voorzitter:** Het is dus wel een element geweest, dat u hebt gebruikt bij de beoordeling van dit vraagstuk.

A. Wij hebben het er buiten gelaten. Ik wil hier echter eerlijkheidshalve stellen, dat de argumentering, die wij hebben gevolgd, een rechtvaardiging was. Wij waren geen rechters. Wij trachtten het op redelijke gronden aanvaardbaar te maken deze verplichtingen te handhaven. Daarbij was de tweeledige vraag, in de eerste plaats of de man er zich aan moet houden en in de tweede plaats of de — wat wij noemen — wettige Nederlandse Regering enige band heeft over te nemen, wanneer de man er zich niet aan heeft gehouden en hij zich nu weer onder haar jurisdictie bevindt.

45874. De **Voorzitter:** De vraag is dus wel onder de ogen gezien, maar men heeft er zich niet over uitgesproken.

A. Wij hebben er ons uitdrukkelijk niet over uitgesproken.

45875. De **Voorzitter:** Heef u er bezwaar tegen, dat ik u nog een enkele vraag stel van andere aard, namelijk over het Nederlandse legioen?

A. Neen.

45876. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat u er deel van heeft uitgemaakt?

A. In de begintijd.

45877. De **Voorzitter:** Met welk gedeelte van de troepen bent u naar Engeland overgestoken?

A. Eigenlijk met geen gedeelte. Ik ben met een marinedetachement overgestoken en ik had een korporaal en een vaandrig bij mij; zelf was ik tweede luitenant. Onderweg had ik mij aangesloten bij een aantal marinedetachementen.

45878. De **Voorzitter:** In welk kamp bent u in Engeland terechtgekomen?

A. Eerst in Haverfordwest in Wales en vervolgens in Porthcawl.

45879. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de toestanden in beide kampen?

A. Ik zou in grote trekken dit zeggen: Er was een algemene demoralisatie, die zich bij elk mens naar zijn natuur uitte. Elke variant van demoralisatie heb ik daar meegemaakt en daarbij was de hoogte van rang geen criterium. Ik heb zeer hoge officieren meegemaakt, die zich aan hun moedeloosheid overgaven, en ik heb flinke soldaten meegemaakt. Het omgekeerde kwam echter evenzeer voor. Allen waren zeer gespannen en ook degenen, die tegen de algemene neiging om het zaakje er bij neer te gooien, ingingen, deden

dit niet op een zodanig juiste manier, dat zij daarmede een overredingskracht op de anderen uitoefenden. Integendeel, ook zij waren — als ik het zo mag uitdrukken — enigszins hysterisch in de wijze, waarop zij dit deden.

Ik zal u een voorbeeld noemen. Op een gegeven moment is er in Porthcawl een request rondgegaan, dat — volgens mijn herinnering — door zestig van de tachtig officieren is getekend, waarin het volgende werd gevraagd: Hier was een klein legioen aanwezig, de ontvangst van de Engelsen was buitengewoon ongastvrij, hetgeen zij een belediging achtten en zij wilden zich dan veel liever nuttig maken in een gebied van het Nederlandse Rijk, waar ze onder eigen vlag zouden kunnen dienen, en zij verzochten naar Indië of Curaçao te worden overgebracht.

Dit klonk plausibel, maar naar mijn mening — ik behoorde tot de twintig, die bepaald weigerden dit request te tekenen — was het unfair de Engelsen van ongastvrijheid te beschuldigen. Het is later gebleken, dat er zich wel degelijk enkele door de Duitsers gezonden agenten onder de in Engeland aangekomen Nederlanders bevonden. Zelfs al was dit niet zo geweest, dan had een land, dat in een dergelijke moeilijke positie verkeerde, te allen tijde het recht eerst eens te kijken wie men voor zich had, alvorens men hun dezelfde rechten en privileges als enig ander bondgenoot toekende. Verder was ik er van overtuigd, dat het motief achter het indienen van dit request angst was en geen gekwetste trots en het aanbod naar Indië of de West te gaan voortsproot uit het verlangen ook uit Engeland weg te gaan.

Als zestig van de tachtig officieren dit request ondertekenen, dan kunt u zich wel voorstellen, dat de geest onder hen buitengewoon slecht was.

Ik heb behoord tot de groep, die weigerde. Over het algemeen waren dit de jongere officieren, die het gemakkelijker hadden; ik was b.v. ongetrouwd, en dit waren de meesten van de jongeren, dus wij hadden ook veel minder achtergelaten in Nederland en de morele klap was voor ons niet zo zwaar aangekomen.

Als ik nu terugdenk, geloof ik wel, dat wij werkelijk tactloos zijn geweest in de manier, waarop wij als jongeren tegen deze mensen zijn ingegaan. Wanneer er een verstandige leiding was geweest, had veel van dit soort wrijving kunnen worden voorkomen.

45880. De **Voorzitter:** Er was dus geen verstandige leiding?

A. Over de leiding kan ik u — als ik eerlijk ben — slechts zeggen, dat zij buitengewoon slecht was.

45881. De **Voorzitter:** Bedoelt u daarmede de leiding van generaal *Noothoven van Goor* of van de kampcommandant, de heer *Sicherer?*

A. In de eerste zes weken was de heer *Noothoven van Goor* niet kenbaar als leider. Overste *Sicherer* was ook gedemoraliseerd, hij wilde wel, maar hij was slap en in zijn naaste omgeving had hij een aantal hogere officieren, die een buitengewoon slechte invloed op hem uitoefenden. Hij was zeker niet de man, die bij machte was er een eind aan te maken.

45882. De **Voorzitter:** In welk opzicht oefenden deze officieren slechte invloed uit?

A. In elk opzicht. De een door zich te buiten te gaan aan drank, de ander door zich van de rest van de troep niets aan te trekken en alleen voor zich zelf te zorgen, een derde door midden in een open veld in het kamp een schuilkelder te graven en zich daardoor tegenover de soldaten aan de algemene spot en smaad bloot te geven, een vierde door te trachten zich aan de dienst in het legioen te onttrekken en elders een plaats te krijgen, een vijfde door niet van zijn bed op te staan, enfin, u kunt zich elke omstandigheid indenken. Ik zou mij uit die dagen heel weinig mensen kunnen herinneren, die overeind zijn gebleven.

45883. De **Voorzitter:** De opmerking, die generaal *Kruls* in zijn boek maakt, dat de meeste officieren het vertrouwen van de soldaten hadden verloren, is dus wel juist.

A. Het is ongetwijfeld juist. Ik zal u dit voorbeeld geven. Ik ben vlieger en ik was toen reserve-officier van algemene dienst. In Nederland was ik niet dienstplichtig geweest, ik had mij vrijwillig aangemeld, maar ik had geen opleiding genoten, die mij geschikt maakte voor dienst bij de troepen. In Engeland verviel dit natuurlijk, wij hadden allen evenveel oorlogservaring en de vredeservaring bleek ineens niet meer zo belangrijk te zijn. Ik heb toen de taak gekregen van officier van kazernering, zodat het mijn taak was te zorgen, dat de mensen legering kregen. Ik moest zorgen dat de tenten behoorlijk werden opgeslagen en dat wasplaatsen, urinoirs e.d. in behoorlijke staat werden gehouden.

Het is mij overkomen, dat het hard regende en de urinoirs verstopt geraakten, hetgeen in een kamp een ernstige toestand is. Er was een dagelijkse corveeploeg aangewezen en deze heb ik uitgenodigd maatregelen te nemen om de viezigheid weer te laten doorstromen, waarop zij dit allen weigerden. De enige manier, die ik toen wist om hen dit toch te laten doen, was door zelf de kleren uit te trekken en te beginnen met zelf de schop in de grond te steken. In vredestijd zou men hierover niet piekeren, het zou als dienstweigering worden beschouwd en als zodanig zouden er ook maatregelen worden genomen. In die omstandigheden was echter het geven van het voorbeeld de enige mogelijkheid.

45884. De **Voorzitter:** Zijn deze mensen nog gestraft?

A. Neen, en het is nog veel gekker; later ben ik ter verantwoording geroepen en werd mij gezegd, dat ik mij als officier had misdragen door mij te verlagen op deze manier te trachten de krijgstucht te handhaven.

45885. De **Voorzitter:** Bij wie is u ter verantwoording geroepen?

A. Het ging niet zozeer officieel, ik meen, dat dit kapitein *Versluys* was. Ik meen, dat kapitein *Kist* er ook bij tegenwoordig was.

45886. De **Voorzitter:** Was de laatste niet bij de marechaussee?

A. Ja.

45887. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er bij het detachement van de marechaussee nogal spanningen waren.

A. Het was de meeste gehate troep van alles.

45888. De **Voorzitter:** Waarom waren zij gehaat?

A. Dit stamde uit de ontsnapping uit Frankrijk. Ik ben er zelf niet bij geweest. De marechaussee's hebben zich buitengewoon impopulair gemaakt, doordat zij steeds verkondigden, dat zij geen vechtsoldaten waren, maar een ander soort, politie. Zij waren dus niet bestemd om enig risico te lopen. Zij zijn inderdaad onder goede leiding naar Engeland vertrokken.

45889. De **Voorzitter:** Wie was de leider daarvan?

A. Er waren drie officieren, dat waren kapitein *Kist,* kapitein *van der Kroon* en nog iemand en majoor *den Beer Poortugael.* De marechaussee's hebben echter uitsluitend voor zich zelf gezorgd en dat was eigenlijk de reden van de grote haat. Terwijl velen van de mensen, die in Engeland aankwamen, gedurende dagen zonder eten of drinken waren geweest, kwamen deze mensen aan en hebben in het kamp nog veertien dagen koffie kunnen drinken uit de voorraad, die zij bij zich hadden. Er was geen sprake van, dat zij iemand onderweg behulpzaam zouden zijn. In normale omstandigheden geloof ik, dat het is te rechtvaardigen, dat men zegt, dat het zijn plicht is te zorgen, dat zijn onderdeel overkomt en bij elkaar blijft. Ik geloof echter, dat deze heren het zeer ver hebben gedreven, omdat zij, als zij dan politie waren, tot het laatst hadden moeten blijven om het verkeer te regelen. Het tegendeel is echter waar, zij waren het eerste weg.

45890. De **Voorzitter:** Zijn zij in het kamp als politie opgetreden?

A. In het begin niet. Bovendien waren er veel te veel in verhouding tot het aantal mensen, er was geen behoefte aan zoveel politie. Zij hebben wel politiediensten gedaan, maar men kan niet zeggen, dat de marechaussee de politie was.

45891. De **Voorzitter:** Is het korps marechaussee niet gesplitst? Zelf had men het idee, dat men als aparte eenheid zou blijven bestaan om, wanneer later Nederland weer vrij was, bepaalde politiediensten te verrichten. Ik meen, dat de Regering in Londen op een ander standpunt stond. Naar ik meen, heeft zij een splitsing in drieën tot stand gebracht, waarbij een deel van de marechaussee is gebruikt voor administratieve diensten in Londen, een deel bij de troep is gebleven en een ander deel een aparte eenheid is geworden, die later ook aan de gevechten zou deelnemen. Kunt u hierover nog iets mededelen?

A. Ik kan u hierover mededelen, dat de idee om ze bij elkaar te houden van de officieren was. Er ontstond daaruit in de soldatenmond de tegenstelling of ze zouden worden gebruikt om te vechten of om het vechten te ontgaan. Wanneer de vraag zo werd gesteld, zei met name majoor *den Beer Poortugael,* dat men bij elkaar moest blijven, onder alle omstandigheden, om na de bevrijding te kunnen helpen.

Ik weet niet in hoeverre deze splitsing een resultaat is geweest van een weloverwogen politiek van de Regering, maar het is een feit, dat de splitsing toch tot stand is gekomen. Er was een aantal jongere marechaussee's, die met alle geweld wel wilden vechten, en zij hadden niet het gevoel, dat, wanneer zij als korps marechaussee bij elkaar bleven onder deze officieren, zij dan ooit iets konden doen. Anderzijds was er een aantal mensen, die te oud waren om nog enige militaire waarde te hebben.

45892. De **Voorzitter:** Welke taak heeft men aan de Nederlandse militairen gegeven?

A. Hun eerste taak in Engeland was de bewaking van de vliegvelden en zij bestond hieruit, dat uit het kamp geregeld een compagnie bij een van de in de buurt liggende vliegvelden werd gedetacheerd voor een aantal weken en dan weer werd afgelost. De dienst op de vliegvelden was niet zo aangenaam, dus dat ging bij toerbeurt.

45893. De **Voorzitter:** Hadden de soldaten over het algemeen een volle dagtaak?

A. Neen. Het ongelukkige is echter, dat een soldaat nooit een volle dagtaak heeft, als hij niet vecht.

45894. De **Voorzitter:** Het zal waarschijnlijk ook wel een demoraliserende invloed hebben gehad, dat men rondliep zonder een behoorlijke dagtaak.

A. Ik geloof, dat dit alles slechts een quaestie van leiding is. In de Engelse krijgsgevangenenkampen, waar verschillende Nederlanders zijn geweest, hadden alle mensen een dagtaak, daar zorgde de leiding voor. Ik geloof, dat onze officieren volkomen tekortschoten in hun psychologisch inzicht hoe zij de troep moesten bezighouden. Volgens mij grijpt dit ver terug, tot vóór de oorlog, waar b.v. de troep uitrukte onder een luitenant en de kapitein misschien eens op de fiets een keer kwam kijken. Hij was geen deel van de troep en de troep zag hem niet als een deel van hen en als iemand die ook alle verplichtingen van de troep moet delen.

45895. De **Voorzitter:** De officieren kwamen nu voor een deel althans voor een taak te staan, die zij in Nederland nooit hadden gehad, en ook onder veranderde omstandigheden.

A. Elke officier, die is opgeleid in vredestijd, komt te staan voor omstandigheden, die anders zijn dan hij had verwacht. Mijn verwijt geldt het feit, dat ons leger een vredesleger was. In geen enkel opzicht was rekening gehouden met het feit, dat men in oorlog zou kunnen komen. U ziet dit aan de quaestie van het erewoord, dit was eenvoudig niet overwogen.

45896. De **Voorzitter:** Overste *Sicherer* is spoedig door een andere vervangen?

A. Omstreeks September is hij naar Londen overgeplaatst.

45897. De **Voorzitter:** Is de heer *Sas* ook nog niet een tijd commandant van het legioen geweest?

A. Dat is na mijn tijd geweest. In Augustus ben ik naar Londen overgeplaatst.

45898. De **Voorzitter:** Waren de soldaten toen al in Porthcawl?

A. Van begin Juni tot half Augustus ben ik in Porthcawl geweest en twee dagen vóórdat de in Engeland gemobiliseerden opkwamen, ben ik overgeplaatst. Ik heb dus wel voor hen het kampement in orde laten maken, maar ik heb ze net niet meer meegemaakt.

45899. De **Voorzitter:** Heeft u verder nog bemoeienis gehad met het Nederlands legioen, dat later „Prinses Irene-brigade" is geworden?

A. Neen. Tot het voorjaar van 1941 heb ik in Londen op het Ministerie van Oorlog gewerkt en daarna ben ik in dienst gegaan bij de Royal Air Force.

45900. De **Voorzitter:** Werkte u bij de afdeling Landmacht of bij de juridische afdeling?

A. Ik kwam oorspronkelijk op de juridische afdeling, maar later behandelde ik ook allerlei zaken van militaire aard.

45901. De **Voorzitter:** Wanneer bent u bij de Royal Air Force gekomen?

A. Ik meen Juni 1941.

45902. De **Voorzitter:** U was dus practisch in Engelse dienst?

A. Onder Engelse krijgstucht.

Ik kan u een illustratie geven van de slechte geest van de Nederlandse troepen. Ik ben eenmaal uit de troep overgeplaatst naar Londen en ik ben eenmaal uit Londen weggegaan naar de Royal Air Force. Over de eerste overplaatsing hoorde ik na enige maanden, dat het algemene verhaal ging, dat ik op eigen verzoek was overgeplaatst naar Londen. Londen was een Walhalla, daar was je van de troep af, daar kon je lekker eten en daar had je het veel beter. Gedeeltelijk is dit natuurlijk de altijd bestaande tegenstelling tussen troep en hoofdkwartier. Dit was echter erg, omdat het tegendeel waar was; ik had er mij met hand en tand tegen verzet overgeplaatst te worden naar Londen, want ik wilde juist bij de troep blijven. De eerste keer wilde men mij dus van de kwaadste en de minst vechtlustige neigingen betichten. De tweede keer was het precies hetzelfde verhaal, toen ik overging naar de Royal Air Force. Ik ging over als officier en samen met mij gingen een dikke twintig Hollandse soldaten in opleiding. Tegenover het Nederlandse hoofdkwartier was ik min of meer verantwoordelijk voor hen en moest ik rapport over hen uitbrengen en door de Engelse commandant werd ik ook in die zin in vertrouwen genomen. Toen bemerkte ik, dat een paar van de beste jongens wonderlijk onaangenaam tegen mij waren. Op een gegeven moment heb ik dit eens uitgezocht en het bleek, dat onder deze jongens het verhaal ging, dat ik bij de Royal Air Force had dienst genomen om uit Londen weg te komen, omdat er zo werd gebombardeerd, en het was mijn bedoeling om, als ik mijn opleiding had gehad, weer een ander excuus te verzinnen, zodat ik toch vooral niet in operationele dienst zou komen.

Als men zo ver gaat de motieven van een collega uit te leggen, als een zich onttrekken aan de gevaren en aan de dienst, dan bewijst dit hoe algemeen slecht de geest was, als men dit gelooft.

Zeker tot 1942 is dit zo gebleven en toen is de brigade beter geworden. Wij hoorden althans toen bij de Royal Air Force, dat de geest beter was.

45903. De **Voorzitter:** Had het dienst nemen bij de Royal Air Force het karakter van een detachering?

A. De afspraak was, dat, wanneer Nederland weer vrij zou zijn, wij weer beschikbaar zouden komen. Ik ben dus door de Royal Air Force onafhankelijk van hun demobilisatieschema losgelaten.

45904. De **Voorzitter:** Hoelang heeft u bij de Royal Air Force gediend?

A. Als officier van de R.A.F.V.R. heb ik er gediend tot Augustus 1945. In werkelijkheid heb ik er als Nederlands officier, die er was gedetacheerd, nog verder tot October 1946 dienst verricht.

45905. De **Voorzitter:** U heeft dan zeker ook aan operaties deelgenomen?

A. Ja.

45906. De **Voorzitter:** Waaruit bestonden die?

A. Ik werd jachtvlieger en in 1942 had ik mijn opleiding voltooid. Een korte tijd ben ik toen bij een Engels squadron geweest tot er een Nederlands squadron is opgericht, waar ik bij ben gekomen. In 1944 heb ik een ongelukje gehad en toen ben ik weer bij een Engels squadron terechtgekomen.

45907. De **Voorzitter:** Stond het Nederlandse squadron op enigerlei wijze onder de bevelen van een Nederlandse instantie?

A. Neen. Er was natuurlijk een liaison tussen het Air Ministry en de afdeling Luchtvaart van het Ministerie van Oorlog. Er bestond echter geen rechtstreeks contact tussen de afdeling Luchtvaart in Londen en de operationele eenheid.

45908. De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering droeg daarvoor dus geen verantwoordelijkheid.

A. Niet als vechteenheid. Er waren natuurlijk wel afspraken omtrent betaling, enz.

45909. De **Voorzitter:** Hebben zich gedurende de periode, dat u bij het Departement werkzaam bent geweest nog bepaalde vraagstukken voorgedaan, waarover u iets zou kunnen zeggen?

A. O.a. heb ik mij bemoeid met de recrutering van de buiten het bezette gebied aanwezige Nederlanders en ook daar bleek de algemene slapheid aan Nederlandse kant.
Op een gegeven moment is er een Koninklijk besluit uitgevaardigd, waarbij alle Nederlanders zouden worden gemobiliseerd. Dit Koninklijk besluit is op Buitenlandse Zaken zeer geruime tijd blijven liggen en niet doorgegeven aan onze consulaire vertegenwoordigers. Ik geloof, dat dit een oponthoud van twee of drie maanden is geweest. Ter verdediging moet ik aanvoeren, dat men een hele verzameling amateurs had, met hier en daar een deskundige ambtenaar er tussen. Hoezeer een ambtenaar in normale tijd wordt verguisd, blijkt het toch niet zo eenvoudig, als niet-ambtenaar een ambtenaar te imiteren, ook in zijn goede eigenschappen.

45910. De **Voorzitter:** Geldt, naar uw mening, deze slapheid ook voor degenen, die de leiding hadden van recrutering in Canada, de U.S.A. en in Zuid-Afrika?

A. U stelt een zeer algemene vraag.

De **Voorzitter:** U mag haar ook gespecificeerd beantwoorden.

A. Ik moet hierbij echter de reserve maken, dat ik afhankelijk ben van hetgeen ik heb gehoord. Ik heb soms goede en soms minder goede indrukken gehad, en dit bleek ook wel uit de resultaten. Ik geloof, dat in Zuid-Afrika de zaak aanzienlijk beter was dan in Canada.

45911. De **Voorzitter:** Daar was natuurlijk ook een reden voor, nl. doordat de Zuid-Afrikaanse Regering medewerkte, ook ten aanzien van de dienstweigeraars, terwijl dit in Canada en de Verenigde Staten niet werd gedaan.

A. U zou het ook kunnen omdraaien. Ik geloof, dat er meer te bereiken zou zijn geweest met een krachtiger representatie.
Het is altijd heel moeilijk in dezen een oordeel te vellen. Ik had een zeer slechte indruk van de toenmalige kapitein *Carp*. Ik ben er van overtuigd, dat hij zeer gaarne bereid was deze taak op zich te nemen, omdat dit o.a. vrij ver weg was. Ik herinner mij uitlatingen in de zin van: „Het is hier ook mis", voordat hij wegging. Natuurlijk is dat niet de ideale man om te beginnen met de recrutering. Toen het na een jaar niet mis bleek te zijn, zal de ijver wel toegenomen zijn. Mijn indruk van hem was buitengewoon slecht. Nu zouden wij het misschien niet meer zo erg vinden, maar ik herinner mij, dat wij ons toen zeer hebben opgewonden, omdat hij van uit Londen een brief schreef aan zijn vrouw. Wij meenden toen, dat hij dit onder die omstandigheden beslist niet had moeten doen.

45912. De **Voorzitter:** Was zijn vrouw dan in Nederland?

A. Ja, en zijn dochter.
In die tussentijd was natuurlijk volkomen bekend, waar die stond. Wanneer hij had geschreven en niemand had het geweten, was dit niet zo erg geweest. Het was echter bekend en dit had een buitengewoon nadelige invloed in de gevoelige atmospheer, waar steeds de goeden en niet-goeden werden geschift.

45913. De **Voorzitter:** Zijn hieruit nog schadelijke gevolgen voortgekomen?

A. Ik geloof het niet, hoewel ik mij niet vlei, dat de Duitsers niet nauwkeurig op de hoogte waren van de toestanden in Londen.

45914. De heer **Schmal:** Ik geloof toch niet, dat ze dit uit de brieven hebben kunnen weten.

A. Men wrong zich in elke bocht om maar in contact te komen met Nederland en naar mijn mening had de leiding in de eerste plaats zelf het voorbeeld moeten geven door het niet te doen en in de tweede plaats had zij moeten trachten andere hiervan te weerhouden. Ook van de latere kolonel *de Broekert* heb ik een heel slechte indruk. Men zocht en vroeg om leiding, aanvankelijk kon deze slechts komen van de oudere officieren, totdat men het klassieke systeem van promotie naar anciënniteit had doorbroken, zodat jongere krachten, die meer in zich hadden, naar voren konden komen. In de eerste twee jaar was daarvan geen sprake en naar mijn idee hebben de ouderen volkomen gefaald. Ik herinner mij een voorval in Haverfordwest, toen enkele officieren, waaronder o.a. *de Broekert*, daar een paar collega's ontmoetten, die juist uit Cherbourg waren aangekomen. Het Franse leger was toen verslagen. Op het volle perron, waar iedereen was om te kijken of er nog bekenden bij de aangekomenen waren, zei hij, dat zij stom waren geweest en naar Noord-Afrika hadden moeten gaan, want hier zou het eerstdaags ook mis gaan. Dit woog in die tijd ontzaglijk zwaar, vooral bij de eenvoudige soldaat in de troep.

45915. De **Voorzitter:** Heeft u nog bemoeienis gehad met de uitzending van een gedeelte van de Prinses Irene-brigade naar Suriname?

A. Neen.

45916. De **Voorzitter:** Dit is dus niet op uw afdeling behandeld?

A. Neen.

45917. De **Voorzitter:** Is het request van die zestig officieren naar de Regering gegaan of naar een militaire instantie? Is er ook antwoord op gekomen?

A. De uitzending van de mensen naar Suriname is daar meen ik o.a. een uitvloeisel van geweest.

45918. De **Voorzitter:** Ik bedoel of het request naar de Regering is gestuurd?

A. Het is naar de Regering in Londen gestuurd.

45919. De **Voorzitter:** Is er ook een antwoord op gekomen?

A. Geen formeel antwoord. Naar mijn idee had er een zeer positief antwoord op moeten komen. Men had moeten zeggen, dat dit een ding was, dat nooit had mogen worden ingediend en waar de leiding van het kamp, wanneer het was ingediend, verder geen gevolg aan had mogen geven.

45920. De **Voorzitter:** In die tijd is er ook sprake van geweest, dat de zetel van de Nederlandse Regering zou worden overgeplaatst naar Indië en in dit kader zou een dergelijk verzoek misschien nog hebben gepast. Dit was waarschijnlijk echter een vraagstuk, dat bij de troep niet bekend was.

A. Er werd wel over gesproken, want er waren mensen, die geregeld heen en weer reisden, en elk gerucht was onmiddellijk prijs voor iedereen. Men beschuldigde elkaar over en weer en de waarheid was, dat beide partijen faalden. Op zijn zachtst gezegd, was iedereen uit zijn evenwicht en het gevolg daarvan was een wantrouwen jegens ieder ander, of hij wel bereid was zijn plicht te doen. Er gebeurden ook inderdaad heel wonderlijke dingen. Ter illustratie kan ik u vertellen, dat men in de Ministerraad had besloten niet meer de Nederlandse vlag op Stratton House te hijsen in verband met de bombardementen. Men had de naïeve gedachte, dat de Duitse bommenwerpers op de Nederlandse vlag zouden mikken. Dit schetst wel de stemming. Het is slechts een quaestie geweest van het zich hiertegen verzetten van twee of drie Ministers, dat dit niet is gebeurd. Zulke dingen lekten uit, heel Stratton House was zo lek als een mandje en de troep kwam dit dan ook weer te weten.

45921. De **Voorzitter:** Dit gerucht behoefde natuurlijk nog niet waar te zijn.

A. Dit was ongetwijfeld waar.

De heer **Dassen:** Het had ook een verhaaltje kunnen zijn.

A. Wanneer de Regering in Londen uit ernstige, juridische overwegingen zou hebben gezegd, dat zij haar zetel wilde verplaatsen naar Indië, had men ongetwijfeld in het militaire kamp gezegd, dat zij bang was. Omgekeerd interpreteerde iedereen in Londen dit request uit het kamp, waarin stond, dat men liever onder Nederlandse vlag op Nederlands gebied wilde dienen, als een uiting van angst.

45922. De heer **Dassen:** Het aantal marechaussee's op het totaal was, geloof ik, vrij groot?

A. Ik schat, dat er drie à vierhonderd waren op een totaal van ongeveer vijftienhonderd.

45923. De heer **Dassen:** Onderscheidden deze mensen van de Koninklijke Marechaussee zich inderdaad in hun militair hoger gehalte? Of was dit ook niet het geval? Dat zij een eenheid op zich zelf wilden vormen was begrijpelijk. Was dit echter een eenheid, die als zodanig boven de anderen uitstak door de geest van de officieren en de manschappen?

A. Zij waren zeker ook gedemoraliseerd, wat hun niet zo kwalijk is te nemen. Bij mij staat echter vast, dat zij bij voorbaat niet het moreel hadden en het nooit hadden gehad. Zij onderscheidden zich door hun uiterlijk betere vorm, zij lieten zich niet zo hangen, er zat meer verband in. Het verband was echter nooit gericht op oorlogvoeren.

45924. De **Voorzitter:** Mag ik nog even vragen wie de opvolger van overste *Sicherer* is geworden?

A. Ik kan het u werkelijk niet precies zeggen. Ik geloof, dat het de heer *Sas* was. Heel kort daarna is generaal *van Goor* er bij gaan wonen.

De **Voorzitter:** Deze was inspecteur.

A. Ja, maar toen hij er eenmaal woonde, werd de zaak anders. Ik geloof echter wel, dat de heer *Sas* toen commandant was. Deze is daarna naar Amerika gegaan en hij is toen vervangen door de heer *Doorman.*

45925. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets op te merken?

A. Ik zou alleen graag nog eens willen onderstrepen, dat, naar mijn mening, wat de erewoordquaestie betreft, het grootste falen vóór de oorlog heeft plaats gehad, door de militaire reglementen in geen enkel opzicht aan te passen aan de eisen van een werkelijke oorlogvoering.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. F. J. JONGBLOED.

ALGERA, *voorzitter.*
SCHMAL.
DASSEN.
SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 29 MAART 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Dassen en Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JURRIAAN WILHELM SCHOTTE,

oud 52 jaar, wonende te Blaricum, directeur-generaal van een naamloze vennootschap (Internationale Bedrijfsmachine-Maatschappij).

Hij legt de eed af als getuige.

45926. De **Voorzitter:** Welke functie of functies hebt u bekleed in de oorlogstijd in Amerika?

A. Ik was daar voor mijn maatschappij, toen de inval in Holland plaats had. Ik woonde vóór de oorlog in Zwitserland en was in Amerika op zakenbezoek. Mijn president vond het beter, dat ik in Amerika bleef. Ik heb mij op 10 of 11 Mei 1940 als vrijwilliger gemeld bij het consulaat; ik heb dat herhaald, toen ik bemerkte, dat recruten werden opgeroepen, in het begin van 1941. Toen ben ik gekeurd en goedgekeurd en ik zou toen opkomen in Canada, waar wij een trainingskamp hadden. Toen echter de commandant van de Nederlandse troepen daar (overste *Sas*) van mijn geval hoorde, heeft hij mij gevraagd, in New York te wachten; in een gesprek, dat wij daar hadden, heeft hij mij gevraagd, in het recruteringsbureau een post te aanvaarden. Dat vond hij vooral daarom gewenst, omdat hij er iemand wilde hebben, die van een beetje rijpere leeftijd was en die een beetje ervaring had in de omgang met mensen. Ik heb het geaccepteerd en ben in het recruteringsbureau werkzaam geweest tot ongeveer einde 1942. Intussen was generaal *Dijxhoorn* de commandant geworden. Mijn betrekking bij het recruteringsbureau was een burgerlijke betrekking; voor de vervulling daarvan had ik klein verlof uit het leger gekregen, omdat, toen wij met de recrutering begonnen, de Verenigde Staten nog niet in de oorlog waren betrokken en geen recrutering voor vreemde legers mocht plaats hebben, ook niet door Nederlanders. Behalve degenen, die aan de ambassade waren geaccrediteerd, mocht niemand daar in een of andere militaire functie verkeren.

Ik kreeg dus klein verlof, wat betekende, dat ik in dienstverband bleef en elk ogenblik kon worden opgeroepen. Het was dus een burgerlijke baan. Ik heb die betrekking opgezegd naar aanleiding van een verschil van mening met generaal *Dijxhoorn* en heb verzocht, mij in werkelijke dienst op te roepen. Het heeft een paar weken geduurd, voordat ik bericht kreeg, dat zij wegens mijn leeftijd er van afzagen mij op te roepen en dat ik eervol uit de dienst werd ontslagen.

45927. De **Voorzitter:** Was dat einde 1942?

A. Ja. Ik ben eigenlijk een beetje onvoorbereid voor dit verhoor; toen ik de oproeping voor dit verhoor ontving, was het kort dag. Bovendien waren mijn werkzaamheden verleden week van die aard, dat ik eigenlijk geen data heb kunnen verzamelen, wat wel nodig was, omdat ik een slecht geheugen voor namen en data heb.

Maar ik kan het wel reconstrueren; als het van belang is, kan ik u precies zeggen, wanneer mijn taak daar begon en eindigde.

45928. De **Voorzitter:** Ik meen, dat op 1 Augustus 1942 de heer *van Schreven* is vervangen door de heer *van den Bergh.* Is u toen nog gebleven?

A. De heer *van Schreven* was er eigenlijk al met één been uit, toen ik er nog was. Ik heb niet onder *van den Bergh* gewerkt; ik was daar eigenlijk alleen toen de heer *van den Bergh* overnam. Ik neem aan, dat mijn uittreden wel wat later dan Augustus is geweest. Ik heb een getuigschrift gekregen — dat ik niet zo gauw heb kunnen vinden — en daaruit blijkt wel tot welke datum ik daar gewerkt heb.

45929. De **Voorzitter:** Wij hebben een brief gekregen van de heer *van Schreven,* die in Amerika zit, waarin hij zegt, dat u gedurende de tijd, dat u onder zijn leiding werkte, volkomen op de hoogte was van de gang van zaken, van eind November 1940 tot eind Juli 1942, tot het bureau kwam onder leiding van de heer *van den Bergh.* U is dus niet werkzaam gebleven, toen kapitein *van den Bergh* daar kwam?

A. Integendeel; die heeft de zaak overgenomen, toen ik uitviel.

45930. De **Voorzitter:** Maar u bent nog wel een tijdlang gebleven bij de commissie voor de vrijstellingen?

A. Neen, dat is de aanleiding geweest van het geschil met de heer *Dijxhoorn.* Ik was secretaris van de commissie van advies voor kostwinnersvergoeding; die bracht advies uit aan de commandant over de grootte van de vergoeding, die in bepaalde gevallen uitbetaald moest worden, enz. Die commissie is en bloc afgetreden.

45931. De **Voorzitter:** Is u niet in de war met de commissie voor de vrijstellingen?

A. U hebt gelijk. Ik kwam wel in die ene commissie, maar had daar geen functie. De commissie voor de vrijstellingen is en bloc afgetreden.

45932. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over het meningsverschil?

A. Het betrof twee gevallen, waarin de commissie adviseerde om op te roepen; het ene geval was dat van een knaap van 21 jaar, die onmisbaar was verklaard; het andere betrof een jongeman van 29 jaar, die al in dienst was en er uitgehaald werd. Het laatste geval was niet zo belangrijk, maar wat het eerste betreft, was de commissie het er direct over eens, dat dat niet ging; direct oproepen, was het advies aan de commandant; daarop is toen afwijzend beschikt. Wij hebben dat niet geaccepteerd en geprotesteerd bij *Dijxhoorn.* Deze heeft ons en bloc naar Washington laten komen en ons medegedeeld, dat hij bleef bij zijn mening: die jongen mocht niet opgeroepen worden.

45933. De **Voorzitter:** Was dat *van Stolk?*

A. Ja; toen zijn wij afgetreden en heb ik mijn ontslag ingediend bij het recruteringsbureau.

45934. De **Voorzitter:** Was er een zekere verplichting om de adviezen der commissie op te volgen?

A. Neen, dat niet; het was een commissie van advies.

45935. De **Voorzitter:** Ik vraag het, omdat u er de conclusie aan verbond om af te treden.

A. Wij meenden, dat dit geval te frappant was en dat de commissie van advies daardoor in discrediet zou komen.

45936. De **Voorzitter:** Wat zat hier dan achter?

A. Ik heb eerst de vader van die jongen bij mij gehad; dat was vóórdat het in de commissie kwam; die vader zeide: U heeft mijn zoon opgeroepen, maar dat gaat niet; zonder hem kan ik het niet doen; die is veel te belangrijk. Dat heb ik betwist en ik heb daarover nog gesproken met mr. *Steenberghe,* die zich blijkbaar voor

dat geval interesseerde en die ik ontmoette op een ontvangst in New York; deze was blijkbaar al op de hoogte gesteld en deze heeft mij gewaarschuwd, dat ik met mijn vingers daarvan moest afblijven: ik kon daaraan mijn vingers branden. Ik heb nog gezegd, dat ik daarvoor niet bang was. Toen is dus een verzoek om vrijstelling ingediend en dat heb ik, als secretaris van die commissie, aan de commissie voorgelegd. Ieder was het er direct mee eens, dat die jongen opgeroepen moest worden; hij zou misschien enig uitstel kunnen krijgen, zodat zijn vader intussen voor een opvolger kon zorgen. Dat geval heeft zich enigszins verscherpt en dat is bij de generaal gekomen; deze heeft ons, toen wij bij onze mening bleven, ontboden; hij heeft zijn beslissing niet veranderd.

45937. De **Voorzitter:** U weet, dat de Minister zich achter generaal *Dijxhoorn* gesteld heeft.

A. Wij hebben het geval daarna aan de Minister in Londen voorgelegd, om te weten, dat onze houding op de juiste wijze belicht zou worden, waarop de Minister schreef, dat hij meende niet op een reeds genomen beslissing van de generaal te kunnen terugkomen, zonder verdere argumentatie.

45938. De **Voorzitter:** Werkten hier bepaalde invloeden?

A. Ja. Dat is echter heel moeilijk te zeggen, want er zijn van die toestanden, ten aanzien waarvan men direct aanvoelt en ziet: zo ligt de zaak, zonder dat men daarvoor directe bewijzen heeft. Het is hier niet de plaats om met vermoedens aan te komen. Het feit, dat de heer *van Stolk* zeer goed bevriend was met de heer *Steenberghe* en met generaal *Dijxhoorn,* zal ongetwijfeld op deze zaak invloed hebben geoefend.

45939. De **Voorzitter:** Misschien kunt u iets mededelen over de gang van zaken bij de recrutering in Amerika, zoals die zich van de aanvang af heeft voorgedaan. U is daarmede in December 1940 begonnen? Toen is althans het recruteringsbureau ingesteld.

A. Ik was er niet direct bij. In mijn oorspronkelijke aanmelding stond een oud adres van mij; men had mij niet direct kunnen vinden; toen ik er bij kwam, moet het begin 1941 geweest zijn; toen waren zij al iets aan de gang. De heer *Sas,* die toen overste was, is een uitstekend chef voor ons geweest, die voor een goed idée enthousiast kon worden en daaraan zijn volle medewerking gaf. In de tweede plaats hebben wij ook altijd een uitstekende medewerking van de ambassade gehad, die vooral in de tijd, vóórdat Amerika in de oorlog was, zeer nodig was. Recrutering mocht er niet gedaan worden en het State Department zelf — dat was vóór mijn tijd, dat heb ik van de heer *Sas* gehoord — heeft ons het idée aan de hand gedaan een Koninklijk besluit uit te vaardigen, waarbij alle jonge mannen, geboren tussen die en die data, al in het leger zaten en dus alleen nog maar geregistreerd en gekeurd moesten worden, zodat wij niet recruteerden, maar registreerden. Daarvan heeft het State Department wel enige last gehad, omdat van dienstweigeraars, die meenden, dat zij de hulp van de Amerikanen moesten inroepen, wel enige klachten bij het State Department kwamen, maar die werden altijd op heel vriendelijke wijze met ons behandeld.

De moeilijkheden bij de recrutering waren tweeërlei, d.w.z. er waren twee belangrijke hindernissen. In de eerste plaats waren de Hollanders in Amerika niet geregistreerd, dus er bestonden geen lijsten; wij moesten dus de hulp inroepen van verenigingen van Nederlanders (van welke verenigingen sommige niet medewerkten), van de consulaten en van de mensen, die in de loop van de tijd op de consulaten verschenen om hun pas te laten verlengen en die, als zij de dienstplichtige leeftijd hadden, eerst naar ons werden gestuurd, vóór zij faciliteiten van de consulaten kregen. In de tweede plaats was er het feit, dat wij op geen enkele manier dwang konden uitoefenen; wij konden niet dreigen. Wij hadden graag willen doen, wat wij de Belgen zagen doen, die verklaarden, dat na de oorlog de goederen van de dienstweigeraars in België verbeurd zouden worden verklaard, enz. Wij verklaarden de Hollanders, die weigerden, alleen tot dienstweigeraars.

45940. De **Voorzitter:** Zat er niet iets onbillijks in, dat men gebruik maakte van de toevallige omstandigheid, dat mensen met een consulaat in aanraking waren geweest, terwijl de namen van anderen buiten beschouwing werden gelaten?

A. Dat is natuurlijk wel zo, maar wij hebben deze zaak voldoende gepropageerd op de wijze, waarop het mogelijk was. Wanneer b.v. personen in het openbaar als spreker optraden, wezen zij op de recrutering. Wij hebben er ook de pers bij gehaald. In de loop van de kleine twee jaar, dat ik er bij ben geweest, hebben wij, geloof ik — het is moeilijk te taxeren —, wel bereikt, dat 90 à 95 % van de Hollanders, die in Amerika waren, op de een of andere manier hiervan af wisten.

45941. De **Voorzitter:** Kunt u iets zeggen over de Amerikaanse wettelijke bepalingen, die een hinderpaal voor het welslagen van de recrutering hebben gevormd?

A. Ja, dat is eigenlijk de quaestie: 1°. dat wij op geen manier enige pressie of dwang konden uitoefenen, en 2°. dat, toen Amerika zelf begon te recruteren, wij aan iedere Hollander de keus moesten laten of hij in het Amerikaanse of in het Hollandse leger wilde dienen. Daarvan hebben in de eerste plaats alle dienstweigeraars bij ons gebruik gemaakt, in de tweede plaats degenen, die hun toekomst in Amerika zagen, en in de derde plaats een categorie van, laten wij zeggen: slappelingen, die dachten, dat het in het Amerikaanse leger veiliger zou zijn dan in het Hollandse, dat al in Engeland zat.

45942. De **Voorzitter:** Bestonden er Amerikaanse wettelijke bepalingen, die inhielden een verbod van recrutering ten behoeve van een vreemde Mogendheid?

A. Ja. Juist daarom hebben wij niet gerecruteerd, maar geregistreerd; zij werden alleen geregistreerd, d.w.z. zij waren al in het verband van het leger opgenomen in verband met hun leeftijd.

45943. De **Voorzitter:** Dit was dus een formeel iets om aan de werking van de wettelijke bepalingen te ontkomen?

A. Het was een suggestie van het State Department geweest.

45944. De **Voorzitter:** Waren er ook bepalingen, ten gevolge waarvan het verboden was om in circulaires clausules op te nemen, waarin direct of indirect een aansporing tot werving voorkwam?

A. Ja. Wij waren met die teksten ook buitengewoon voorzichtig.

45945. De **Voorzitter:** Dus u mocht eigenlijk in een circulaire geen suggestieve taal gebruiken?

A. Neen. Wij mochten ook niet zeggen: Mijnheer, doe uw plicht, anders kunt u last krijgen.

45946. De **Voorzitter:** Was er ook een verbod om openlijk propaganda te voeren voor het Nederlandse Legioen? Dat ligt ongeveer in hetzelfde kader.

A. U moet twee perioden onderscheiden: vóórdat Amerika in de oorlog kwam en daarna. Daarvóór moesten wij wel zeer voorzichtig zijn.

45947. De **Voorzitter:** Maar is deze houding van Amerika niet verwonderlijk, daar men in het algemeen toch zeer vriendschappelijk gezind was tegenover de geallieerden?

A. Zeker, maar dat schreef hun wetgeving voor.

45948. De **Voorzitter:** Die was toch voor wijziging vatbaar?

A. Ja, die suggestie hebben zij ons aan de hand gedaan.

45949. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: Dat was een mogelijkheid binnen het kader van de bestaande wetgeving, maar de wetgeving zelf kon toch ook worden veranderd.

A. Maar daarvoor had men de publieke opinie, vóórdat Amerika in de oorlog kwam, niet mee en de publieke opinie is in Amerika koning.

45950. De **Voorzitter:** Betekende het, dat de publieke opinie niet sympathiek stond...

A. Tegenover de oorlogvoering in Europa, om er eindelijk weer ingesleept te worden. Die slappe en enigszins vijandelijke houding tegenover de oorlog in Europa had grote invloed op onze landgenoten. Er was vóórdat Amerika in de oorlog kwam een heel lauwe stemming; wij hebben dan ook een hele portie dienstweigeraars gehad.

45951. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat zo de mening was van de isolationisten.

A. Mijn maatschappij is een Amerikaanse maatschappij, waarmee ik voortdurend contact had. Ik werd dikwijls op het kantoor geroepen, als het over Europeese aangelegenheden ging; ik ontmoette daar mijn vrienden voortdurend, maar die beschouwden mij als een warmonger, die coûte que coûte Amerika in de oorlog wilde meeslepen.

45952. De **Voorzitter:** Men kan dus wel zeggen, dat er een duidelijk onderscheid was tussen de tijd vóórdat en nadat Amerika in oorlog kwam? Kreeg u daarna meer medewerking?

A. Ja, daarna lieten ze ons meer vrij opereren, maar toen was tegelijkertijd ook de goede tijd voor de recrutering voorbij, doordat het Amerikaanse leger begon op te nemen.

45953. De **Voorzitter:** Ik meen, dat volgens de Selective Training and Service Act degenen, die in het bezit waren van de „eerste papieren", verplicht waren in de Amerikaanse weermacht te dienen.

A. Daarover is een voortdurende strijd geweest. Wij stelden ons op het standpunt, dat die „eerste papieren" alleen het voornemen te kennen gaven om Amerikaans burger te worden, maar daarmee ben je nog geen burger. Met die gevallen hebben wij moeilijkheden gehad. Wij hebben verschillenden van die mensen wel in het leger gekregen, maar er zijn ook gevallen geweest, waarin de mensen het met de Amerikaanse autoriteiten hebben opgenomen en wij zo'n beetje onze vingers van het geval moesten aftrekken.

45954. De **Voorzitter:** Is er niet een poging gedaan om degenen, die in het bezit waren van „first papers", vrij te krijgen van de Amerikaanse dienstplicht?

A. Ja, daar zijn wij mee bezig geweest, maar herinner ik het mij goed, dan was het toch uiteindelijk zo, dat wij die mensen vrij moesten laten in hun keuze. Ik meen zelfs, dat uiteindelijk op het laatst het zo was, dat die mensen verplicht waren in het Amerikaanse leger te gaan, tenzij zij vóór die tijd over de grens waren. Ik ben daarvan niet geheel zeker, maar ik geloof, dat dit de ontwikkeling was.

45955. De **Voorzitter:** Is het niet zo, dat er vele Nederlanders zijn geweest, die, toen in 1939 de oorlog in Europa uitbrak, getracht hebben zich te redden door zo gauw mogelijk de „first papers" aan te vragen?

A. Dat is zo.

45956. De **Voorzitter:** Dat werd door u zeker niet als een fraaie houding beschouwd?

A. Neen, integendeel. Wij keken ook wel degelijk de datum van die „first papers" na.

45957. De **Voorzitter:** Is dit in vrij grote mate gebeurd?

A. Dat is moeilijk te beoordelen. Dit begrip „in vrij grote mate" is vrij relatief. Ik kan mij wel herinneren, dat ik mij dikwijls geergerd heb.

45958. De **Voorzitter:** Ik bedoel: is dit verschijnsel bij uw werkzaamheden in belangrijke mate voorgekomen?

A. Ja zeker, dat was een vrij bekend verschijnsel.

45959. De **Voorzitter:** Er is ook getracht die mensen vervallen te verklaren van hun „first papers", zodat zij daardoor vatbaar werden voor Nederlandse recrutering. Herinnert u zich dat?

A. Neen. Dat wij een poging hebben gedaan, is mogelijk, maar dat dit een schijn van kans zou hebben gehad, geloof ik niet. Dat zou geheel tegen de Amerikaanse spirit in zijn.

45960. De **Voorzitter:** In een rapport van generaal *Carp* lees ik, dat tot de zaken, die de Nederlandse recrutering in de U.S.A. in de weg stonden, behoorden o.m. de bepalingen der Amerikaanse Selective Training and Service Act.
Allereerst werd getracht om de Nederlanders, die volgens onze wet van dienstplichtige leeftijd waren en die tevens in het bezit van Amerikaanse „eerste papieren" waren, vrij te stellen van hun Amerikaanse dienstplicht. Toen dit niet mogelijk bleek, werd getracht de betrokken Nederlanders van hun „eerste papieren" vervallen te verklaren. Maar dat is blijkbaar aan uw aandacht ontsnapt.

A. Ik kan mij dat ook niet voorstellen. De aanvrage van die „first papers" houdt in het afzweren van de Koningin en van het Nederlanderschap door de betreffende. Die verkeert dus op dat ogenblik in een toestand van statenloosheid.

45961. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat u over deze quaestie een onderhoud had gehad met een Amerikaans ambtenaar, de heer *Dargusch.*

A. Ik kan het mij niet herinneren. Deze quaestie is lang en breed met de officieren van de Selective Training and Service Act besproken.

45962. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, door u ondertekend en gericht aan de waarnemend commandant van de Nederlandse troepen in Canada, welke brief o.a. over deze quaestie handelt.
Misschien kunt u over dat geval iets meedelen?

A. Ik herinner mij nu wel, dat er een aantal besprekingen over die quaestie is geweest, maar ten slotte draait het hierop uit, dat de Amerikaanse recruteringsbureaux, die, als ik het mij goed herinner, selective service organizations werden genoemd, vrij autonoom werkten en dat b.v. over een punt, waaromtrent ik het in Washington met het War-Department eens word, in New York wordt gezegd: daarvan trekken wij ons niets aan.
Ik ben ook nog eens op het matje geroepen door een klacht van het hoofd van de selective service in New York, omdat ik probeerde hem een opinie bij te brengen, die hij, toen ik bij hem was, wel juridisch juist vond, maar waarvan hij na achteraf overleg blijkbaar vond, dat het nogal arrogant van onze kant was. Een gemeenschappelijke vriend, een Amerikaans officier, heeft het bij deze man weer een beetje gesust. Wij kregen van de selective boards geen medewerking, dat is in elk geval zeker. Zij hadden maar één taak, namelijk zoveel mogelijk mannetjes opbrengen.

45963. De **Voorzitter:** Is u ook iets bekend van de andere Nederlandse recruteringsbureaux, nl. die in Los Angeles, Chicago, San Francisco?

A. Wij zijn daar niet heel gelukkig geweest met de personen, die daarvoor werden aangesteld. Ik zeg het niet critisch, maar als dit een zaak was geweest, aan het hoofd waarvan ik had gestaan, zou ik nergens een kantoor hebben geopend, zonder er zelf naar toe te gaan en persoonlijk mijn medewerkers uit te zoeken. Toen ik in het recruteringsbureau kwam, lag dit al voor. Om de zaak op een zuinige voet te doen, werd zo'n bureau in een consulaat ondergebracht en werden daarvoor eigenlijk meestal personen genomen, die met een heel laag salaris tevreden konden of moesten zijn en die niet goed waren getraind. Het was allemaal een beetje te duur.

45964. De **Voorzitter:** Volgens wie was het te duur?

A. In de eerste plaats naar mijn oordeel.

45965. De **Voorzitter:** U hebt het werk gratis gedaan, meen ik.

A. Ja, dat was om het nog goedkoper te maken. De quaestie was dit — als ik het even in het algemeen mag zeggen —: de Nederlandse Regering en — zoals wij hadden gehoord — de Koningin waren er zeer op gesteld, dat wij uit de rest van de wereld een zo groot mogelijk aantal recruten kregen in het Nederlandse leger als demonstratie tegenover de geallieerden, dat het Nederlandse volk vol enthousiasme meedeed.

45966. De **Voorzitter:** Die gedachte achtte u waarschijnlijk juist?

A. Ja. Wij waren er dus op uit, iedereen te vangen, die wij konden krijgen en die geschikt was. De goede mensen kwamen wel in het begin; die meldden zich zelf wel; met hen hadden wij geen moeilijkheden. De moeilijkheden lagen bij de mensen, die niet direct de oproeping volgden, b.v. vaders van families, bij mensen, die uit Holland waren weggegaan en in Amerika hun toekomst wilden zoeken, en ook bij mensen, die niet wilden opkomen.

Met de laatste categorie hebben wij rond zitten te zeuren. Die mensen hebben wij aangeschreven en met hen gesproken; dat was hoofdzakelijk mijn taak.

Bij de eerste groep was het routinewerk.

Bij de tweede categorie was het een quaestie van studie, van de zaak bekijken en het zoeken naar een zo menselijk mogelijke oplossing van de problemen van de betrokkenen, maar daarmee was het dan afgelopen. Na ongeveer een jaar begon de recrutering sterk af te flauwen. Ik meende, dat het toen langzamerhand niet meer gerechtvaardigd was die grote onkosten te maken voor de enkele mensen, die er nog kwamen, mensen, die physiek en moreel niet meer tot de beste elementen behoorden. Dat is dan ook een van de redenen geweest, waarom ik er uitging, want ik vond, dat het afgelopen was.

45967. De **Voorzitter:** Stonden die drie bureaux organisatorisch onder New York en ook onder uw leiding?

A. Ja. Ik heb daarover dikwijls gesproken met overste *Sas* en later met generaal *Dijxhoorn;* toen was het al zover, dat het niet meer de moeite waard was om er iets goeds van te maken, omdat de opbrengst vrij onbevredigend was geworden.

45968. De **Voorzitter:** Kunt u over de resultaten van die bureaux in het algemeen iets meedelen? Heeft die zaak aan uw gedachte beantwoord?

A. Neen. Ik vond het niet bevredigend. Ik heb ook dikwijls voorgesteld mij er eens heen te laten gaan, maar er zijn verschillende redenen waarom dat niet gebeurd is. Ten eerste was de heer *van Schreven* vrij veel afwezig; hij was dikwijls ziek, is later ook geopereerd en verder is hij b.v. naar Zuid-Amerika gestuurd om een gezant te vervangen. Ik zat dus dikwijls voor het hele bureau en het was heel moeilijk voor mij geweest om er uit te gaan; langzamerhand dreef de zaak op mij, voor de rest waren het jonge mensen. Voorts zag ik tegen de kosten op en speciaal toen ik er mij eigenlijk van bewust werd, dat het toch niet liep, achtte ik de tijd gekomen om te zeggen: laten wij het maar sluiten.

45969. De **Voorzitter:** Maar gold hier niet: „De cost gaet voor de baet uit?"

A. Maar de „baet" was al weg.

45970. De **Voorzitter:** In het begin toch niet?

A. Neen, maar ik kende die mensen niet, die toen aangenomen werden. Wij zaten te wachten tot er wat gebeurde.

45971. De **Voorzitter:** Juist daarom was het van belang geweest, dat u er heenging om te zien welk materiaal er was.

A. Dat is waarschijnlijk juist; aan de andere kant is er een punt, dat wij even moeten overwegen: hoe verder u van de oostkust van Amerika komt, des te kleiner wordt de mogelijkheid daar een Hollander te vinden. Ze zitten bijna allemaal in het oosten en in het halve midden-westen. Dan was er nog het volgende probleem. Voor de recrutering in de boerengebieden was het nodig geweest het platteland op te gaan om daar de zaak te propageren. Daarvoor zou een auto nodig geweest zijn en daarvoor zouden wij iemand gehad moeten hebben, die daaraan zijn volle tijd had kunnen geven. Wij waren indertijd, toen generaal *Dijxhoorn* de zaak overnam, zover met hem gekomen, dat hij dat wel wilde doen. Nu herinner ik mij: hij had iemand in Engeland op het oog, die hij voor dit doel zeer geschikt achtte, een propagandist; hij zou de zaak met Engeland opnemen; ik weet niet wat daaraan verder gebeurd is.

45972. De **Voorzitter:** Bij verscheidene verhoren is ons medegedeeld, dat majoor *Carp* en kapitein *Kerkhoven* een propagandareis hebben gemaakt naar de Westkust en dat zij verscheidene duizenden mensen hebben bereikt op deze wijze.

A. Dat betwijfel ik.

45973. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: niet dat zij voor dit doel verkregen zijn, maar dat zij hen toch bij elkaar gekregen hebben.

A. Ja, met een gezellige avond; dan komen zij wel, maar niet voor de recrutering. U kunt wel aannemen, dat dit gebeurde in een tijd, waarin de mensen met de goede opvattingen er al uit waren. Ik heb over die reis een gedeeltelijk bericht gehad; die reis was in de eerste plaats te laat en voorts veel te duur in vergelijking met wat het kon opbrengen. Het is ook een feit, dat, toen kapitein *van den Bergh* het bureau overnam onder majoor *Carp,* zij toen niet meer te recruteren hadden. Zij hebben toen hun tijd gevuld met het recruteren van mensen b.v., die wij afgekeurd hadden of die wij ongeschikt bevonden hadden.

45974. De **Voorzitter:** Dus dat was om maar werk te hebben?

A. Ja, dat is wel degelijk mijn mening. Zij hebben twee dingen gedaan.

In de eerste plaats dit. Ik had de administratie van het recruteringsbureau omgebouwd, toen ik daar zat; toen ik daar kwam, was er een administratie nog uit de tijd van *Napoleon;* die ging volgens voorschriften, zoals die in Holland bestonden en in Engeland overgenomen waren. Wanneer b.v. iemand opgeroepen werd, werd de kopie van zijn oproeping gebonden in een boek O; dat werd opgeschreven in een boek, chronologisch. Dan moest die man gekeurd worden; zijn oproep voor de keuring ging in een ander boek, K. Iemand, die mij op kantoor wilde spreken over zijn geval — in gewone zaken heeft men alles in afzonderlijke mappen voor elke zaak; op het recruteringsbureau zat echter alles in afzonderlijke boeken —, moest eerst opgeven, wanneer hij ongeveer geschreven had of werd. Toen heb ik de heer *Sas* voorgeslagen die zaak uit elkaar te halen en iedere persoon een afzonderlijke map te geven. Hij vond het prachtig, maar het mocht niet volgens de voorschriften. Ik heb gewacht totdat de heer *van Schreven* op een van zijn reizen was en de heer *Sas* weg was, toen heb ik de gehele zaak in de mappen gedaan en veranderd; toen zij terugkeerden, vonden zij het prachtig en bleef het zo.

45975. De **Voorzitter:** Welke voorschriften zijn dat?

A. Dat zijn militaire voorschriften. Men moet voor die dingen allemaal aparte boeken hebben, wat zij ook gedaan hebben. Dit is in Canada zo gebeurd. Toen zij het bureau in New York overnamen, zijn er een sergeant en soldaten uit Canada gekomen; toen hebben zij alles weer teruggelegd in de boeken K en O. Daarmede zijn zij lang bezig geweest; dat was een enorme uitzoekerij. Ik heb daarover wel eens gesproken met kapitein *van den Bergh.* Ik heb hem wel eens ontmoet en heb hem gevraagd: wat voeren jullie uit? Kijk, zei hij, wij moeten de administratie van Canada en de Verenigde Staten coordineren. Ja, merkte ik op, maar dan ga je toch het kleinste naar het grootste veranderen. De administratie in Canada was veel kleiner, omdat er veel minder Hollanders waren. Als zakenman — wat hij zou zijn geweest — verander je naar wat het meest logisch is. Neen, antwoordde hij, dat kan niet op grond van de voorschriften. Wij hadden geen recht gehad om het te doen. Zij waren er maandenlang mee bezig.

Zij riepen de gerecruteerden op, die afgekeurd waren. Er waren namelijk drie categorieën:

1°. zij, die volkomen werden goedgekeurd;

2°. zij, die voor beperkte diensten werden goedgekeurd, en

3°. ongeschikten.

Vrij in het begin van de recrutering — ik weet niet meer precies wanneer — kregen wij het bericht, dat wij de halfgeschikten (de tweede categorie) niet meer mochten oproepen; men had daarvan genoeg in Engeland. Er liepen enige honderden rond — ik weet niet meer het precieze aantal —, die in Engeland waren afgekeurd, doordat zij slecht waren gekeurd, toen zij waren opgeroepen, of doordat zij tijdens de dienst het een of ander hadden opgelopen. Men had er meer van dan voor de administratie, enz. nodig waren; dat werd dus gestopt. Deze mensen zijn na mijn tijd opgeroepen. Zij werden voor twee weken naar Canada gestuurd en daar in uniform gestoken; zij kwamen in New York terug en namen allerlei baantjes aan. Zij zaten op Regeringsbureaux postzegels op te plakken voor hetzelfde salaris als degenen, die daar in gewone burgerdienst waren. Er is in de Nederlandse kolonie een buitengewone ergernis over geweest, zeer terecht naar mijn mening, omdat het niet juist was tegenover de mensen, die in uniform en werkelijk in militaire dienst waren, hun plicht deden en daarbij het nodige gevaar liepen.

Die opnieuw opgeroepen mensen kwamen één keer per week in een gymnastiekzaaltje bij elkaar; daar werd dan wat gemarcheerd of theorie gegeven, maar dat betekende niets. In de „Knickerbocker" is er nog van de hand van het vroegere lid der Tweede Kamer, de heer *Boon,* een artikel over verschenen, waarin hij van een schandaal spreekt. Er werden dus geruchten verspreid, dat na onze tijd nog zoveel mensen gerecruteerd zijn, maar dat was geen recrutering. Het is de vraag: hoeveel mensen zijn er nagekomen, die naar Engeland zijn gestuurd en de grote uitgaven rechtvaardigden?

45976. De **Voorzitter:** Hebt u er geen moeilijkheden mede gehad, dat u ongehoorzaam bent geweest aan de boekhoudvoorschriften?

A. Neen, die zaak zat te goed in elkaar. Het was toch logisch! Het moest alleen worden gedaan in een onbewaakt ogenblik. Overste *Sas* was een zeer sensibel mens, ik bedoel: iemand, met wie men kon praten.

45977. De **Voorzitter:** Is er u iets van bekend, dat er tegenwerking en misschien zelfs sabotage is geweest, wat de recrutering betreft, door de actie van een Nederlander, die *Birnbaum* heette?

A. Ja.

45978. De **Voorzitter:** Kunt u er ons iets over mededelen?

A. Neen. Het is niet in mijn tijd geweest. Men heeft er mij eens iets van verteld. Het was een zeer berucht geval vóór mijn tijd.

45979. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van een actie van barones *Gevers*?

A. Ja. Zij hield haar zoon met man en macht uit het Nederlandse leger, ofschoon hij reserve-officier was. Zij heeft zich zeer verontwaardigd uitgelaten over wat wij haar zoon aandeden, en omdat zij een vrouw was met een zeker society-prestige, betekende dat wel wat in bepaalde kringen.

45980. De **Voorzitter:** De recrutering heeft dus door haar optreden schade gehad?

A. Dat kan ik niet nagaan. Dat bepaalde mensen zich direct daarbij hebben aangeleund, neem ik ook wel aan, maar de schade van dit geval was het voorbeeld, dat die zoon gaf.

45981. De **Voorzitter:** Waarom wilde die niet?

A. Of daarvoor ooit een reden is opgegeven, weet ik niet. Hij is later in het Amerikaanse leger gegaan, want dat moest toen.

45982. De **Voorzitter:** Was barones *Gevers* niet de echtgenote van een der vroegere Nederlandse gezanten?

A. Ja, daarom was het zeer pijnlijk, speciaal ook tegenover de Amerikanen.

45983. De **Voorzitter:** Het geval heeft dus de Nederlandse zaak kwaad gedaan?

A. Ontegenzeglijk, want het geval was wel bekend, speciaal omdat die vrouw nogal rond sprak.

45984. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de actie van consul-generaal *Gastman*?

A. Ja, die ken ik zeer goed. Wij hadden zijn zoon opgeroepen en dat lustte hem niet; hij heeft die zoon op alle mogelijke manieren er proberen uit te draaien, maar het eind van het lied was, dat wij de zoon hebben opgeroepen en dat deze niet opkwam, dus de facto dienstweigeraar was. Daarover heeft de ambassadeur zich zeer opgewonden en hem het vuur aan de schenen gelegd. Wat er precies gebeurd is, weet ik niet, maar ik kan het mij wel voorstellen, want daarin was de heer *Loudon* zeer fel. Hij is toen opgekomen. De jongen was zeer gewillig, maar het was in dit geval de vader. De jongen is in de dienst afgekeurd.

45985. De **Voorzitter:** Kan men in het algemeen zeggen, dat dergelijke gevallen symptomatisch waren voor de gehele recrutering?

A. Als u mijn algemene indruk vraagt, dan was het de kleine man en de middelman, die veel meer dan de intellectuelen of aristocraten toonden het hart op de goede plaats te hebben.

45986. De **Voorzitter:** Is het voor u niet zeer hinderlijk geweest, dat er geen sanctie bestond ten aanzien van de Nederlandse dienstweigeraars?

A. Inderdaad; wat de Belgen hadden, was veel beter.

45987. De **Voorzitter:** Hoe zat het nu met de mogelijkheid van hen, die dienst hadden genomen en naar Europa waren gegaan, om terug te komen? Hadden die een re-entry-permit?

A. Ja, die kregen een re-entry-permit. Er kwam een algemene bepaling af van de Amerikanen, dat degenen, die in Amerika verblijf hadden gehouden en in een geallieerd leger dienden, weer in het land terug mochten komen.

45988. De **Voorzitter:** Dat was niet zo in de aanvang?

A. Neen.

45989. De **Voorzitter:** U moest er dus ook voor vechten om het zover te krijgen?

A. Ja, die mensen konden een re-entry-permit krijgen, als zij resident waren en als zij maar niet vertelden, dat zij in een vreemd leger gingen dienen.

45990. De **Voorzitter:** Hebben de heer *van Schreven* en U vrijwillig het bureau verlaten, of is dat gebeurd op aandrang van de Regering, die burgerpersoneel wilde vervangen door militair personeel?

A. Er is wel zeer sterke druk op ons uitgeoefend om er uit te gaan.

45991. De **Voorzitter:** Door de Regering?

A. Neen, niet door de Regering, maar door de officieren, die in Canada zaten.

45992. De **Voorzitter:** Om zakelijke of persoonlijke redenen?

A. Om persoonlijke redenen. De recrutering in Canada was afgelopen; dus voor die heren was de zaak daar uit. Dat betekende, dat zij naar Engeland terug moesten, dan wel iets anders moesten vinden. Zij hadden allang het oog op het recruteringsbureau in New York geslagen; dit werd ons duidelijk, toen zij attaques op ons begonnen te maken, die bij nader onderzoek in geen enkel geval gerechtvaardigd bleken. Daarbij wilden zij b.v. aantonen, dat wij de zaken niet goed deden, niet efficient waren, enz.; de fout bleek echter in hun eigen administratie te zitten en niet bij het recruteringsbureau. In een zeer ruchtbaar geworden geval hebben zij de militaire arts een lijst van ongeveer 75 gevallen laten opmaken, waarin wij niet gerapporteerd zouden hebben of waarin zij er nooit meer iets van gehoord hadden; wij hadden daaraan niets gedaan en zij vroegen: waarom is deze of die man niet opgeroepen? Het bleek echter, dat zij die man hadden afgekeurd of dat zij wel degelijk bericht hadden gehad. Van die 75 gevallen zijn er twee overgebleven, waarover wat te praten viel.

Een tweede attaque kwam in die vorm, dat er een onderzoek is ingesteld door een vertegenwoordiger van de Rekenkamer in Londen, door de heer *Keller,* die de Regeringsbureaux controleerde; deze meneer vertelde mij, dat wij veel te duur werkten; ik vroeg hem, hoe hij daaraan kwam, en toen zeide hij: ik heb hier een lijst van de salarissen, die jullie betalen; het totaal bedrag is zoveel per maand. Daarop stond ook mijn naam met een bedrag van $ 500 per maand. Ik zeide tot hem: ik krijg niets. Hij antwoordde: dat weet ik, maar u heeft er recht op, U zou het morgen kunnen verlangen, want generaal *Dijxhoorn* heeft u dit toegezegd. Ik zeide: daar protesteer ik zwaar tegen, dat gaat er uit, en toen heeft deze heer, die mij nauwelijks kende, gezegd: U is idioot, als u denkt, dat u daarvoor ooit dankbaarheid krijgt. Ik zeg: daarvoor heb ik het ook niet gedaan. Dan had hij nog de volgende theorie: ik kan dat veel goedkoper doen met die militairen uit Canada. Ik zeg: goedkoper, die mensen moet je toch ook betalen? Ja, antwoordde hij, maar die mensen moet ik toch al betalen, dat kost mij dus niets. Toen heb ik gezegd: wij betalen die mensen om te vechten en het gaat niet aan, deze mensen met alle mogelijke sterren en vrij grote toelagen — in Amerika kregen zij vrij grote toelagen — te gebruiken voor werk, dat wij door burgers kunnen laten doen, burgers, die niet kunnen vechten of daarvoor te oud zijn, dat is afgelopen. Dat beviel hun niet. Er is daarvoor een brief van de heer *Dijxhoorn* aan de heer *van Schreven* gekomen, waarbij de heer *Dijxhoorn* mededeelde, dat hij verlangde, dat mij een salaris werd uitbetaald, door hem vastgesteld op $ 500, omdat hij het niet in overeenstemming met de waardigheid van de Staat achtte, dat iemand zijn diensten aan deze Staat gratis gaf.

Dat vond ik wel een heel sterk staaltje, waar de Amerikanen ons het voorbeeld gaven door hun „one-dollar-a-year-men", die men daar op zeer grote schaal had. Ik heb dan ook geweigerd er op in te gaan; dat heeft de heer *van Schreven* hem ook wel geschreven.
De heer *van Schreven* zou naar Rusland gaan om daar op het gezantschap te werken; hij is er toen, geloof ik, daarna uitgegaan, maar voor zover ik weet, heeft hij niet het recruteringsbureau verlaten om dezelfde reden, waarom ik er uitging.

45993. De **Voorzitter:** De heer *van Schreven,* die op het ogenblik in Amerika zit, heeft ons een brief geschreven, waarin hij zegt, dat zijn functie op zijn eigen initiatief en aanbeveling werd opgeheven, omdat hij tot de overtuiging was gekomen, dat na een bepaald tijdstip weinig of geen dienstplichtigen of vrijwilligen in zijn ambtsgebied meer waren te recruteren.

A. Dat is juist.

45994. De **Voorzitter:** En dat de enkele gevallen, die er waren, door de consulaten konden worden ter hand genomen.

A. Ja.

45995. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de heren *van Schreven* en *Carp?*

A. Die waren als water en vuur.

45996. De **Voorzitter:** Op zakelijke gronden?

A. Ja, door de attaques, die voortdurend door *Carp* op ons werden gedaan; hij streed niet met open vizier; wij kregen die dingen van buiten af.

45997. De **Voorzitter:** Ik wilde nu nog even op de registratie terugkomen, waarop u zoëven hebt geduid.
Hoe bent u ten slotte aan de namen gekomen en welke pogingen hebt u bij de Amerikanen gedaan om uit een bepaalde registratie namen te verkrijgen?

A. Dat hebben wij niet bij de Amerikanen gedaan. Die pogingen konden wij alleen doen bij de Hollandse en de semi-Hollandse instellingen, zoals verenigingen van Amerikanen van Hollandse afkomst.

45998. De **Voorzitter:** Was er geen Immigration-Office?

A. Ja, maar daarvan konden wij geen adressen krijgen.

45999. De **Voorzitter:** Weigerde men dat?

A. Ik heb wel met de immigratie te maken gehad, maar of het in dit verband is geweest, weet ik niet meer.

46000. De **Voorzitter:** De Amerikanen zullen toch wel lijsten hebben gehad van personen, die naar Amerika verhuisden?

A. Maar niet meer met adressen, want in Amerika bestaat geen burgerlijke registratie. Een vreemdeling, die aan wal komt, verdwijnt dus in de menigte.

46001. De **Voorzitter:** Acht u het op grond van uw ervaringen wenselijk, dat Nederland er toe overgaat, in het buitenland, ook nu, een registratie aan te houden van de Nederlanders, die in het buitenland vertoeven of wonen?

A. Zeer zeker. Dat kunnen de consulaten doen, want iedere Nederlander of laten wij liever zeggen 95 % van de Nederlanders, die Amerika binnenkomen, komt toch wel vroeger of later met een consulaat in aanraking. Het zou natuurlijk al gedeeltelijk door de Regeringsbureaux en buiten Amerika kunnen geschieden, want iemand, die b.v. naar Amerika gaat, heeft een pas nodig en ook papieren van de Nederlandse Regering hier, waaruit blijkt, dat hij zijn belasting heeft betaald, enz.
Ik neem dus aan, dat het zeer zeker mogelijk is, wanneer het reeds bij de bron begint, en ook, dat het absoluut wenselijk is.

46002. De **Voorzitter:** Dus uit deze geschiedenis zou men een bepaalde les voor de toekomst kunnen trekken?

A. Ja, wij hebben zeer sterk gevoeld, dat dat fout was. Er zijn andere landen, die het wel hebben gedaan.

46003. De **Voorzitter:** Hoe was de bevoegdheidsverhouding tussen de commandant van de Nederlandse troepen in Canada en het hoofd van het registratiebureau?

A. Het hoofd van het registratiebureau stond onder de commandant.

46004. De **Voorzitter:** En de commandant stond onder generaal *Dijxhoorn?*

A. Eerst was overste *Sas* commandant; zijn volgende chef zat in Londen; toen kwam generaal *Dijxhoorn,* dat was op het tijdstip, waarop *Sas* naar Londen gezonden werd en *Carp* het in Canada overnam. *Carp* stond dus onder *Dijxhoorn,* maar het recruteringsbureau rapporteerde van toen direct aan *Dijxhoorn* en niet aan *Carp;* dat hadden wij bedongen.

46005. De **Voorzitter:** Bemoeide generaal *Dijxhoorn* zich rechtstreeks met de recrutering in Amerika?

A. Ja, in negatieve zin; ik wijs op die beide gevallen, die ik reeds besprak. Ik heb hem overigens niet al te lang meegemaakt; hij was echter wel geïnteresseerd.

46006. De **Voorzitter:** Hebt u bemoeienis gehad met de recrutering in Zuid- en Midden-Amerika?

A. Neen; wij kregen wel die mensen doorgestuurd en zorgden ook voor doortrekkende recruten, miliciens of wat het waren. Als er soldaten op doortocht kwamen, zorgden wij er voor, dat ze ondergebracht werden, enz.

46007. De **Voorzitter:** Maar Cuba en Haïti stonden, meen ik, onder de ambassade in Washington?

A. Ja, in die landen werd de recrutering gedaan door de consulaten. Ik meen, dat *Sas* officieel eigenlijk ook verantwoordelijk was voor de recrutering in Zuid-Amerika. Ik ben daar vrij zeker van, echter niet voor 100 pct.

46008. De **Voorzitter:** Op een bepaald ogenblik wilde de Minister van Oorlog het verlenen van onbepaald klein verlof in eigen handen nemen. Is u daaromtrent iets bekend? Hij wilde dat blijkbaar niet meer overlaten aan generaal *Dijxhoorn.*

A. Dat is na mijn tijd geweest. Dat zal wel naar aanleiding van dat geval geweest zijn, want toen ik op het recruteringsbureau in het begin een keer alleen voor de taak stond — *van Schreven* was weg, misschien door ziekte —, kreeg ik een paar gevallen te behandelen, waarin er, naar het mij leek, wel grond was voor uitstel of afstel; ik vond echter de verantwoordelijkheid voor mij te groot om er over te beslissen; toen heb ik aan *Sas* voorgesteld een commissie in het leven te roepen. Dat is gebeurd. Toen deze commissie aftrad, hebben *Carp* en *van den Bergh* verklaard, dat zij een dergelijke commissie niet nodig hadden. Het kan zijn, dat daaruit het besluit van de Minister geboren is om het verlenen van klein verlof in eigen hand te houden.
Wij hadden het zoëven over het geval-*van Stolk.* Daaraan zit nog iets meer vast. De Amerikanen gaven nooit afstel; zij gaven in geval van „onontbeerlijkheid" tot een maximum van zes maanden uitstel, maar nimmer afstel; met andere woorden: zij verklaarden, dat niemand ooit onontbeerlijk is; wij dachten, dat wij met dat geval van die 21 jaar van ons het wel beter wisten. Zijn vader kocht graan in voor de Nederlandse Regering; of dit zijn enig beroep was, dan wel een bijbaantje, weet ik niet; zijn zoon hielp hem daarbij.

46009. De **Voorzitter:** Is u in het algemeen iets bekend van de militairisering van de Nederlandse dienstplichtigen in vitale Nederlandse bedrijven? Men heeft die jongelui toen gemilitairiseerd, ten gevolge waarvan zij niet in het Amerikaanse leger behoefden te dienen.

A. Wij hebben wel gevallen gehad — maar dit is op zeer kleine schaal gebeurd —, waarin wij geadviseerd hebben om uitstel, dat telkens verleend kon worden, omdat wij vonden, dat de persoon in quaestie in de war effort in Amerika belangrijker werk deed dan als soldaat in het Nederlandse leger. Ik kan mij niet herinneren, hoeveel dergelijke gevallen wij gehad hebben; dit kunnen er echter niet veel geweest zijn; de commissie was in dit opzicht niet zeer scheutig.

46010. De **Voorzitter:** Heeft u ook kennis gehad van het conflict tussen de heer *Dijxhoorn* en de militair attaché de heer *Weijerman?*

A. Neen.

46011. De **Voorzitter:** Heeft u ook iets te maken gehad met de vliegeropleiding in Jackson?

A. Ja, wij hebben mensen gerecruteerd, die daarheen zijn gegaan. Ik heb met een van de vliegerofficieren, die in New York zaten — ik weet niet wie; hij is later in Indië omgekomen — nogal contact gehad; men stelde aan degenen, die naar Jackson gingen, bijzondere eisen.

46012. De **Voorzitter:** Van wie ging die opleiding uit? Was dat een Nederlandse opleiding?

A. Ja. Dat was een Amerikaanse opleiding en daar zaten de Nederlanders tussen. Ik meen, dat mij verteld is, dat zij ook hun training hoofdzakelijk van de Amerikanen kregen.

46013. De **Voorzitter:** Had die opleiding plaats onder verantwoordelijkheid van Nederlandse autoriteiten of van Amerikaanse autoriteiten?

A. Dat weet ik niet; ik ben er nooit geweest.

46014. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat aan die opleiding vele Nederlandse recruten hebben deelgenomen?

A. Ik meen, dat er daarbij ook waren, die uit Engeland zijn gestuurd, maar dat is buiten ons om gegaan; die werden, naar ik aanneem, eerst naar Canada gestuurd en dan eindelijk naar Jackson gezonden.

46015. De **Voorzitter:** Dus Jackson was de vliegeropleiding voor het gehele Nederlandse leger?

A. Dat is te sterk. Ik weet, dat er ook een opleiding was in Engeland. Of daar nu op de duur alle vliegers opgeleid werden, weet ik niet. Ik herinner mij nog enkele gevallen van mensen, die ik op mijn bureau gehad heb en die ik later weer in uniform terug zag op doortocht naar Jackson, die daar voor hun opleiding heengingen.

46016. De **Voorzitter:** Heeft u in het algemeen de indruk, dat door de recruteringsbureaux, zowel dat in New York als de drie andere, gedaan is wat menselijkerwijze kon worden gedaan om de recrutering te doen slagen, maar dat die door andere invloeden van buiten voor een groot deel is mislukt?

A. Dat is moeilijk te zeggen. Natuurlijk zijn er zeer sterke invloeden van buiten geweest.
Nu u mij de vraag zo stelt, vraag ik mij af, of ik het anders zou doen, wanneer ik het vandaag weer zou moeten doen. De verhoudingen, waaronder wij in de Verenigde Staten leefden, vormden een zeer ongunstige factor. Wij hebben van de Nederlandse Regering weinig of niets aanmoedigends gezien, integendeel! Ik kan niet zeggen, dat er van de Regering in Londen iets is uitgegaan, dat aan deze zaak bevorderlijk is geweest.

46017. De **Voorzitter:** Hoe is dat te verklaren? De recrutering is wel door de Nederlandse Regering aangemoedigd, d.w.z. zij heeft het initiatief tot recrutering genomen. Hoe is dan te verklaren, dat zij, toen de zaak eenmaal op gang was, er minder gunstig tegenover stond? Of mag men de vraag zo niet formuleren?

A. Misschien kan ik het het best illustreren met een voorbeeld. Een van de belangrijkste instrumenten, die wij in handen hadden om de mensen aan te moedigen, in het leger te gaan, was de kostwinnersvergoeding. Er werd op het laatst gerecruteerd tot de leeftijd van 42 jaar (eerst was de leeftijd hoger gesteld), die voor de militaire dienst in een moderne oorlog eigenlijk veel te hoog is. Enfin, dat moest worden gedaan; dat waren onze voorschriften. Er waren natuurlijk mensen van 40 jaar onder, die met vijf of zes kinderen op een boerderijtje zaten, of mensen, die zich in een zaakje hadden ingekocht en nog afbetalingen moesten doen, enz. Deze mensen hadden natuurlijk een zeer rechtvaardige case; menselijkerwijze zat er iets in; het moest bekeken worden en er moest iets aan worden gedaan.

Wij hadden in het begin vrij behoorlijke mogelijkheden. Tot wij op een goede dag plotseling nieuwe voorschriften uit Londen kregen (een gedrukt boekje), waarover niemand van ons was geraadpleegd — terwijl wij er toch middenin zaten —, waarin de verschillen in kosten van levensonderhoud in Engeland, Canada en de Verenigde Staten eenvoudig niet waren opgenomen en waarbij de uitbetalingen in vele gevallen lager werden dan zij voorheen waren. Dat gaat natuurlijk niet. Als men een huisvader van 40 of 42 jaar, laten wij zeggen met een behoorlijke kostwinnersvergoeding, verlokt om dit grote offer tegenover zijn gezin te brengen door in het leger te gaan, gaat het niet aan om, wanneer hij een half jaar in het leger in Engeland zit, tot hem te zeggen: wij gaan nu uw familie minder betalen.
Ik herinner mij, dat ik toen alleen was; ik weet niet, waar de heer *van Schreven* toen was. Ik heb er ontzaglijk sterk tegen geprotesteerd en had daarbij overste *Sas* en de ambassadeur mee. De opdracht was, direct met de uitvoering te beginnen; dat heb ik niet gedaan. Ik heb eerst gewacht om te zien, wat die protesten zouden teweegbrengen. Het duurde altijd ontzaglijk lang, maar toen kregen wij bericht uit Londen, dat het toch moest worden gedaan.
Toen heb ik gezegd: Daar doe ik niet aan mee. Dat is toen een beetje op de oude voet voortgegaan, totdat er bericht kwam uit Londen, dat het niet hoefde.

46018. De **Voorzitter:** Naar uw mening heeft de Regering in Londen zeer weinig inlichtingen gevraagd aan de Nederlandse instanties in Amerika, voordat zij tot bepaalde maatregelen overging?

A. *Deze* maatregel.

46019. De **Voorzitter:** Dat geldt dus niet in algemene zin?

A. Ik heb alleen maar het vage idee, dat wij ons aan de Regering in Londen dikwijls geërgerd hebben, maar ik zou op het ogenblik niet een tweede voorbeeld kunnen noemen.

46020. De **Voorzitter:** Ging dat met de bewuste gedachte van de Regering om u te passeren?

A. Neen, maar wel hadden wij de indruk — b.v. in dat geval van de kostwinnersvergoeding, een zeer ergerlijk geval, dat veel geld gekost heeft, want juristen hebben daaraan maanden zitten werken, terwijl het ook nog gedrukt moest worden —, dat er in Londen mensen zaten, die zich belangrijk wilden maken zonder kennis van zaken te hebben. Ik heb zeer sterk het gevoel, dat wij ons dikwijls geërgerd hebben over dingen uit Londen, maar ik kan mij op het ogenblik geen verdere directe feiten meer herinneren.

46021. De **Voorzitter:** De samenwerking was dus niet zoals die naar uw oordeel had moeten zijn?

A. Neen. Wij hadden geen direct contact met Londen. Dat ging via het bureau van de commandant in Canada en voordat het bij ons kwam, had men het misschien al weer met Londen opgenomen, maar wij kregen die verhalen wel en af en toe werden wij bij de dingen betrokken, zoals bij dat beruchte boekje. Het is een feit, dat ik al die tijd niets inspirerends uit Londen heb gezien.

46022. De **Voorzitter:** Ook niet door de commissie van generaal *Dijxhoorn?*

A. Die heb ik eigenlijk niet zolang meegemaakt.

46023. De **Voorzitter:** Een half jaar ongeveer; die was in Januari 1942 in Amerika aangekomen.

A. Ik ben in mijn opinie over generaal *Dijxhoorn* (u zult zeggen, ik matig mij iets aan) misschien zeer sterk bevooroordeeld, omdat ik geen grote indruk van hem had, om het zo op zijn zachtst te zeggen. In het begin ging het wel goed, maar een ding, dat mij voortdurend ergerde, was dit; hij werd „the next man is right"-generaal genoemd; hij was het b.v. met mij over een zeker punt eens, maar draaide ik mij om, dan was hij het met de volgende man eens, hoewel diens opinie soms lijnrecht tegenover de mijne stond.
De taak van de recrutering — dat mag ik nu wel even zeggen — was natuurlijk helemaal geen aangename baan; het was voor mij zeer vreemd werk en verder behandelde ik alleen de onaangename gevallen, want de aangename werden in het vóórkantoor behandeld. De enige persoon, die mij ooit een woord van appreciatie heeft gegeven, is Prins *Bernhard* geweest en ook overste *Sas*.

Toen Prins *Bernhard* eens met Prinses *Juliana* op het recruteringsbureau of registratiebureau een bezoek bracht, bleek hij uitstekend op de hoogte te zijn; het lag er dik op, dat de Prins onze rapporten gelezen had en wist wat wij deden en welke de moeilijkheden waren. Dat is iets, dat ik in mijn privé-leven ook altijd heb toegepast: als men denkt, dat iemand behoorlijk werk doet, dan is het aangebracht en ook juist, dat men af en toe ook eens zijn appreciatie toont. Zelf heb ik dit van niemand anders ondervonden dan van de heer *Sas*, maar deze was een vriend van mij geworden, en van Prins *Bernhard*.

Ik wil alleen dit zeggen: iets inspirerends, iets aanmoedigends, is van de Londense Regering voor ons niet uitgegaan; dat dit de goede gang van zaken geschaad heeft, geloof ik ook wel is waar niet, wij hebben ons daardoor niet laten beïnvloeden, maar ik zie dit toch als een fout.

46024. De heer **Dassen:** Heeft u een indruk in cijfers als het ware van de resultaten van de recrutering in Amerika?

A. Neen, ik heb een slecht geheugen voor getallen. Wij hebben die indertijd wel opgesteld. Wanneer ik mij echter goed herinner, zijn de gevallen, die wij behandeld hebben, iets minder dan 2000.

46025. De heer **Dassen:** Heeft u ook een idee van het aantal Nederlanders, die eventueel voor dienstplicht in aanmerking zouden komen in Amerika?

A. Wij hebben daarvan wel eens getallen gehad, maar die moeten zeer speculatief geweest zijn.

46026. De heer **Dassen:** Kunnen deze getallen dan ongeveer kloppen, dat in totaal bij u op het bureau behandeld zijn ruim 1500 personen?

A. Ja.

46027. De heer **Dassen:** Met als resultaat, dat daarvan 420 opgekomen zijn?

A. Dat kan. Dat aantal van 1500 ligt mij ook bij.

46028. De heer **Dassen:** Men neemt aan, dat dat de helft van het aantal dienstplichtigen is, die in Amerika geweest zijn.

A. Dat is wel mogelijk, maar dat is speculatief. Een groot aantal zit verborgen op het platteland, die nooit te bereiken zijn.

46029. De **Voorzitter:** Weet u ook wanneer de recrutering in Amerika definitief is beëindigd?

A. Dat weet ik niet. Later is dat kantoor opgedoekt, maar toen heeft kapitein *Kerkhoven* het nog een tijd op het consulaat voortgezet.

46030. De **Voorzitter:** Heeft u, nadat u het bureau heeft verlaten, nog een bepaalde taak gehad?

A. Ja. Ik heb mij, omdat ik bij de Hollanders niets kon doen, bij de Amerikanen gemeld; ik heb lange tijd met het Intelligencebureau van de Amerikanen samengewerkt, omdat ik — dat was met medeweten van de ambassade — de Zuid-Oost-Europese landen zeer goed kende, althans kende, en er zeer weinig mensen waren, die daarvan op de hoogte waren, en verder, omdat in het materiaal van mijn maatschappij enorm belangrijke dingen lagen, die voor hen belangrijk waren, speciaal voor de post-war-tijd. In Zuid-Oost-Europa was ik zeer goed met de politiek op de hoogte en ik wist, welke mensen van belang waren, omdat ik daar jarenlang zaken met de Staten (Regeringen) heb gedaan. Verder kende ik alle grote fabrieken uit hoofde van mijn vak (ik ben van huis uit organisator).

46031. De **Voorzitter:** Dus u hebt niet meer diensten verricht ten behoeve van Nederland, d.w.z. wel indirect, maar niet in rechtstreeks verband?

A. Neen, ik heb wel moeite gedaan om er in te komen, maar het feit, dat ik het altijd voor niets wilde doen, is de grootste hinderpaal geweest.

46032. De **Voorzitter:** Hebt u nu nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd, of meent u, dat van uw kant de zaak thans voldoende is behandeld?

A. Het enige, dat misschien nog van belang is, is het volgende. Wij hebben eerst de consul-generaal *Schuurman* gehad, die het met de recrutering in het geheel niet eens was. Hij vond, dat het eigenlijk ronselen was en dus beneden de waardigheid van de Staat; hij had er zeer eigenaardige opvattingen over. Hij heeft door zijn lauwheid (het is een beste, brave kerel, dat moet ik er direct bijzeggen) ons de zaak zeer moeilijk gemaakt en ook — dat gold over het algemeen — de stemming van de Hollanders niet kunnen aanwakkeren, wat zijn taak als consul-generaal volgens mij was.

Daarna is *Gastman* er geweest, die zijn persoonlijke interesse had. Toen is de heer *Elink Schuurman* gekomen. Die was uitstekend! Van hem hebben wij honderd procent medewerking gehad.

46033. De **Voorzitter:** Heeft hij er veel bemoeienis mee gehad?

A. Wij hadden voortdurend de consul-generaal nodig. Wij hadden mensen nodig en het ging om dat te propageren; daarbij handelde hij op de juiste manier.

46034. De **Voorzitter:** Is de heer *van Schreven* niet consul-generaal geweest?

A. Hij had de titel, maar toen de recrutering begon, was hij juist tussen twee banen in en heeft overste *Sas* hem opgevangen. In elk geval heeft de heer *Elink Schuurman* voor ons zeer goed werk gedaan. Het was zeer nodig. Er werd in de Hollandse kolonie ontzaglijk geroddeld. De consul-generaal *Schuurman* liet het maar doorrollen zonder te stoppen en de consul-generaal *Elink Schuurman* is degene geweest, die in de Hollandse kolonie wat bij elkaar heeft gebracht en er een andere spirit in heeft weten te brengen. Dat heeft op ons werk zijn terugslag gehad. Jammer genoeg was het toen al vrij laat.

46035. De **Voorzitter:** Heeft de Nederlandse Regering er nooit iets tegen gedaan, dat men, laat ik zeggen, lauw was? Of was het de Regering niet bekend?

A. Ik moet u eerlijk zeggen: die mensen leven in een wereldje, waar ik zo ver vanaf sta, dat het voor mij moeilijk is, mij er een oordeel over te vormen. Ik heb veel met Hollandse ambassades en consulaten te maken gehad en dan bekijken wij als zakenlui het heel anders dan de diplomaten het doen. Ondanks het feit, dat de heer *Loudon* nogal een krachtfiguur was, zaten op de ambassade heel zwakke figuren. Het is iets, dat in de eeuwen is gegroeid en waarvan wij moeilijk afkomen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. W. SCHOTTE.

ALGERA, *voorzitter.*
DASSEN.
STUFKENS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 5 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Dassen en Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

PIETER BRIJNEN, gezegd VAN HOUTEN,
oud 41 jaar, wonende te Wassenaar,
journalist, radio-commentator.

Hij legt de eed af als getuige.

46439. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk, dat u bereid bent mededelingen te doen over het militaire beleid in Londen van 1940 tot 1945. Mag ik u dan vragen hiermede een begin te maken?

A. Ik kan natuurlijk niet een overzicht geven van het militaire beleid in het algemeen, omdat ik daarmede maar zeer ten dele te maken heb gehad. Mijn taak was een zeer afzonderlijke en ik ressorteerde onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken, zij het in uniform. Dit was na 15 April 1943; in het eerste gedeelte van de oorlog was ik, met toestemming van H.M. de Koningin, werkzaam voor de afdeling M.I. 5-B 24 van het Britse Ministerie van Oorlog.
Enkele punten, waarvan ik van te voren had gehoord, dat u hiervoor belangstelling had, kan ik u misschien wel noemen.

46440. De **Voorzitter:** Wij hebben b.v. belangstelling voor de Prinses Irene-Brigade en alles, wat daarmede verband houdt.

A. Over de Irene-Brigade kan ik u betrekkelijk weinig zeggen. Slechts bij hoge uitzondering ben ik wel eens in Wolverhampton geweest; ik heb er b.v. wel eens aan voetbalwedstrijden deelgenomen, maar ik ben er vrijwel nooit in uniform geweest. Militair gesproken heb ik er zeer weinig contact gehad. Ik kan de toestanden in het kamp en de onderlinge verhoudingen niet beoordelen.
Wel kan ik u iets zeggen over de verhoudingen in Londen, omdat ik daarmede natuurlijk meer in aanraking kwam, hoewel ik er niet op uit was. Over het algemeen vonden wij, dat er in Londen een ietwat luxueuze politiek gevoerd werd. Wij hadden de indruk, dat vele militaire bureaux op te royale en kostbare wijze waren gehuisvest en dat de dure ruimte op veel te royale wijze werd gebruikt. Op de bureaux Documentatie en Zuivering, waar wij werkten en die in het Ministerie van Binnenlandse Zaken waren ondergebracht, hebben wij ons uiterste best gedaan zo zuinig mogelijk te zijn. Men heeft daar b.v. met enige hoofdofficieren gewerkt in een corridor, die tamelijk tochtig was, omdat anders ruimte had moeten worden bijgehuurd, die natuurlijk voor rekening van de Overheid was gekomen. In Arlington House daarentegen waren de officieren in een flat ondergebracht met een bijbehorende badkamer en keuken, die eigenlijk geen nut hadden. In de keuken was een soldaat, die af en toe een kopje thee binnenbracht, maar de badkamer was nergens goed voor. Ik geloof, dat men dit wel op een voordeliger en vooral bescheidener wijze had kunnen doen.

46441. De **Voorzitter:** Heeft u hier het oog op het Departement zelf?

A. Het Departement van Oorlog. Ik heb echter niets met de huisvesting te maken gehad en ik kan niet beoordelen, voor welke problemen de officier, belast met de huisvesting en de autoriteiten, die hem toestemming gaven deze dure panden te huren, hebben gestaan. Het is heel moeilijk dit als outsider te overzien. Wij vonden het wel wat luxueus; ik geloof, dat Arlington House een van de duurste flatgebouwen van Londen is.
Verder heb ik de indruk gekregen, dat men soms bepaalde personen in de militaire dienst betrok, waarvan het ons bevreemdde, dat men deze wenste te employeren. Ik denk hierbij aan de IIde Afdeling (Comptabiliteit) van het Ministerie. Het hoofd daarvan was eerst de overste *E. Cohen* en later werd hij vervangen door luitenant, later luitenant-kolonel, *Palstra.* De promotie bij dergelijke bureaux was ongemeen hoog en ging buitengewoon snel. Ik herinner mij, dat de vroegere Tsjecho-Slowaakse gezant bij het Nederlandse Hof, Z. Exc. dr. *K. Erban,* er mij op wees, dat zijn salaris als gezant bij de verschillende geallieerde hoven aanzienlijk minder was dan dat van middelmatige functionarissen bij onze dienst. Zelf heb ik dit ook gemerkt, toen ik van een zeer verantwoordelijke post bij de Britse Regering overging naar een, in mijn ogen, minder verantwoordelijke post bij de Nederlandse Regering, en mijn salaris aanzienlijk hoger werd.
Bij de IIde Afdeling werkte eerst overste *Cohen.* Deze is een officier, die aanvankelijk als kapitein in Wolverhampton is geweest en van daar naar Londen is gegaan. Hij werd bevorderd tot majoor en vervolgens tot overste en werd hoofd van de afdeling, die ging over onze salarissen, toelagen en dergelijke. Er gingen toen geruchten, dat overste *Cohen* zich ten koste van de openbare kas verrijkte; deze zijn ook bevestigd, doordat hij deswege — ik meen door generaal *Dijxhoorn* — is gearresteerd en uit zijn functie ontzet. Met deze luitenant-kolonel *Cohen* had ik een bespreking gehad, omdat de financiële regeling voor de reserve-officieren van dien aard was, dat ongehuwden zonder kinderen sterk bevoordeeld werden ten opzichte van gehuwden met kinderen.

46442. De **Voorzitter:** Mag ik even terugkomen op uw mededeling, dat generaal *Dijxhoorn* de heer *Cohen* zou hebben gearresteerd. U heeft eerst gezegd, dat de heer *Cohen* in Wolverhampton is geweest. Welke zijn de tijdstippen, waarop het een en ander is gebeurd? Generaal *Dijxhoorn* is in 1941 als Minister afgetreden.

A. Hij heeft het niet als Minister gedaan. Om een officier te arresteren, heeft men een hogere officier nodig.

46443. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat generaal *Dijxhoorn,* nadat hij was afgetreden, op nonactiviteit was gesteld en dat hij in Januari 1942 naar Amerika was vertrokken. Wanneer is dit dan gebeurd?

A. Dit moet later zijn gebeurd, eind 1943 of 1944.

46444. De **Voorzitter:** Het lijkt mij onmogelijk, ik meen, dat generaal *Dijxhoorn* pas in November 1944 uit Amerika is teruggekomen.

A. Dan zal het generaal *Dijxhoorn* niet zijn geweest, maar een andere generaal. Wij hoorden later, dat er een generaal moest worden gezocht om dit te doen. Eigenlijk is dit een bijkomstigheid; een feit is, dat de heer *Cohen* werd gearresteerd wegens het zich verrijken. Wat verder precies de aanklacht is geweest en hoe de feiten waren, weet ik niet.

De **Voorzitter:** U begrijpt, dat wij natuurlijk graag zo nauwkeurig mogelijk van een en ander kennis willen nemen.

A. Ik kan u niet meer zeggen dan ik er van heb vernomen. Ik was toen dus bij overste *Cohen* geweest om te protesteren tegen het feit, dat de financiële regeling van dien aard was, dat zij nadelig was voor de officieren, die gehuwd waren en vrouw en kind hadden, en te voordelig voor degenen, die ongehuwd waren. Verschillende officieren hebben daartegen geprotesteerd, o.a. overste *Olifiers.* Deze bespreking stond ook in verband met het feit, dat mijn vrouw, die een burgerfunctie bekleedde, op het punt stond bij het V.H.K. te gaan dienen.

46445. De **Voorzitter:** Ressorteerde u ook onder Oorlog?

A. Als officier ressorteerde ik onder Oorlog, maar mijn chef was de Minister van Binnenlandse Zaken; ik was ingedeeld bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Vóór de oorlog was er een afdeling G.S. III en een deel van het werk van deze afdeling is door Minister *van Boeyen,* toen hij Minister van Oorlog a.i. was, overgeheveld naar Binnenlandse Zaken. De bureaux, die toen werden gecommandeerd door overste *C. M. Olifiers* en overste *F. van der Kroon,* behoorden tot het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Militair gesproken was mijn chef de Minister van Oorlog.

46446. De **Voorzitter:** Wie stelde uw salaris vast?

A. Mijn salaris was een standaardsalaris. Bij een bepaalde rang behoorde een bepaald salaris. Het was nu zo, dat mijn vrouw een burgerfunctie had en deze zou gaan verlaten om dienst te nemen bij het V.H.K. Wij hadden een zoon in Engeland en een dochter in Nederland, zodat ik moest rekenen op aanzienlijke financiële verplichtingen, omdat er natuurlijk vijf jaar voor het kind in Nederland was gezorgd.
Wanneer mijn vrouw bij het V.H.K. zou gaan, zouden wij beiden naar het vasteland gaan. Mijn inkomen werd dan zeer aanzienlijk verminderd, het bestond namelijk grotendeels uit de z.g. „Londense toelage".

46447. De **Voorzitter:** U zei, dat uw salaris heel wat hoger was dan in Engelse dienst.

A. Inderdaad. Het is echter zo, dat, wanneer ik hetzelfde werk doe als een ander en de ander krijgt daarvoor 100 pct. en ik 40 pct., mij dit niet redelijk voorkomt. Bovendien kwam ik voor zeer ernstige kosten te staan, omdat ik mijn zoon ergens in Engeland moest onderbrengen, omdat mijn vrouw in militaire dienst ging. Tegelijkertijd had ik dus twee kinderen bij vreemden, waarvoor ik moest betalen, en mijn vrouw zou haar bezoldigde betrekking bij het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen verlaten om in militaire dienst een klein soldij te ontvangen. Als beloning daarvoor en voor het op ons genomen risico en alle narigheden werd ons gezamenlijk inkomen sterk verminderd.

46448. De **Voorzitter:** Kan ik het zo uitdrukken, dat uw salaris op zich zelf, zonder toelagen, relatief te laag, maar in verhouding tot de Engelsen te hoog was?

A. U kunt zeggen, dat ons Engelse salaris zéér laag was. Dit was echter de algemene tendenz, b.v. ook bij de Tsjechische Regering betaalde men te weinig. Het was zo, dat ik van mijn Engelse salaris niet kon leven, zoals dat in verband met mijn werk noodzakelijk was, zodat ik in het eerste gedeelte van de oorlog van mijn broer in Indië geld heb moeten laten overkomen om mijn functie naar behoren te kunnen uitoefenen.

46449. De **Voorzitter:** In verhouding tot de Engelse dienst had u een behoorlijk salaris, maar in verhouding tot degenen, die werkten bij de Nederlandse dienst, had u, naar uw oordeel, te weinig.

A. Ik vond het onredelijk, dat er onderscheid werd gemaakt tussen de ongehuwden en de gehuwden met kinderen, d.w.z. juist degenen, die zorgen hadden, terwijl anderen hun geld vaak lichtvaardig uitgaven. Ik was eerste-luitenant, hetgeen ik in 1934 was geworden.

46450. De **Voorzitter:** Gold dit ook voor burgerlijke ambtenaren?

A. Dat kan ik u niet zeggen.

46451. De **Voorzitter:** Het zou dan zó kunnen zijn, dat er in het ene geval misschien Kabinetspolitiek zou zijn en in het andere geval de politiek van één Minister.

A. Ik kan u dit niet zeggen, ik kan dit niet beoordelen, omdat ik niet op de hoogte ben van deze salarissen. In verband met mijn werk heb ik mij betrekkelijk weinig in de algemene kring begeven; ik heb mij meer beziggehouden met mijn eigen werk en ik heb meer met de Engelsen omgegaan. Ik kwam zelden in de Nederlandse Club en bijna nooit in Nederlandse milieu's.

46452. De **Voorzitter:** U weet dus ook niet of uw situatie een unicum of dat het een van algemene aard was.

A. Ik weet alleen, dat ten aanzien van het militaire salaris toevallig overste *Olifiers,* die ook vrouw en dochter in Engeland had, en nog enige lieden, die in dezelfde positie verkeerden, opmerkten, dat zij naar verhouding zeer waren achtergesteld bij de mensen, die dit niet hadden.
Ik zei u al, dat het meer ging om de toelagen, die men kreeg. De toelage was hoger dan het salaris. De jonge officieren kregen precies dezelfde toelage als de oudere. Zij hadden dus vrijwel hetzelfde inkomen; er was een heel klein verschil in het aantal dienstjaren. Het bedrag van de kindertoelage was iets van f 14 in de maand, hetgeen bij het totale salaris geen rol speelde. Naar mijn mening werden de jonge officieren in een positie geplaatst, waarin zij voor hun leeftijd te veel geld op zak hadden.

46453. De **Voorzitter:** Kunt u een en ander ook in cijfers uitdrukken?

A. Wanneer een oudere officier met 10 dienstjaren b.v. £ 90 in de maand ontving, dan neem ik aan, dat een jonge luitenant met twee dienstjaren en ongehuwd een bedrag van meer dan £ 70 ontving. In Nederlands geld is dit misschien f 800 in de maand.
Ik denk hierbij aan een bepaalde jonge 2de-luitenant, die vóór de oorlog korte tijd in dienst was geweest bij een levensverzekeringsmaatschappij, waar hij misschien f 60 in de maand ontving. Wanneer zo'n jongen plotseling wordt geplaatst in een positie, waar hij f 800 in de maand heeft te verteren, vind ik dit zeer aan de ruime kant. Als men dit salaris in verband met de omstandigheden noodzakelijk vindt, kan men beter verplicht een bepaald gedeelte reserveren, zodat hij, wanneer hij later uit dienst komt, dit nog krijgt. Minister *van Boeyen* heeft hieraan nog gewerkt. Hij heeft ook een spaarbank in Londen opgericht en hij heeft er zeer voor gewerkt de mensen er toe te brengen, zoveel mogelijk van hun geld op de spaarbank te zetten.

46454. De **Voorzitter:** In hoeverre hield het salaris verband met de rang, die men bekleedde?

A. In de eerste plaats ontving men salaris overeenkomstig zijn rang. In de tweede plaats kwam er per 2 dienstjaren een bepaald bedrag bij en in de derde plaats was er een kindertoeslag, die zeer gering was. Bovenop het salaris kwam de toelage en deze was uitsluitend afhankelijk van de rang. Wanneer men aanneemt, dat iemand 10 jaar eerste-luitenant blijft, dan heeft iemand van 24 jaar dezelfde toelage als iemand van 34 jaar. De toelage is een bepaald bedrag per dag.

46455. De **Voorzitter:** Heeft u uw bezwaren in Londen kenbaar gemaakt?

A. Ik heb bij overste *Cohen* bezwaar gemaakt tegen de manier, waarop dit was geregeld. Ik heb gezegd, dat dit een manier van salaris opstellen was, die het tegendeel bevorderde van het nemen van verantwoordelijkheid voor een gezin. De regeling lag helemaal in de lijn van de ongetrouwde jongelui, terwijl de mensen met gezinnen achteruit werden gesteld.
Ik herinner mij, dat overste *Olifiers* mij eens heeft verteld, dat hij had gevraagd of hij in de gelegenheid kon worden gesteld op hetzelfde niveau te leven als zijn ongehuwde collegae.

46456. De **Voorzitter:** Droeg de heer *Cohen* hiervoor de verantwoordelijkheid?

A. De heer *Cohen* was het hoofd van het bureau, dat deze aangelegenheden regelde. Hij stond natuurlijk onder de Minister. Bij deze discussie bleek, dat de regeling voor het vertrek naar het continent, waartegen ik kwam protesteren, was ontworpen door luitenant *Palstra.* Plotseling schoot mij iets te binnen en ik zei tegen overste *Cohen,* dat het mij onwaarschijnlijk zou lijken, indien luitenant *Palstra* enig begrip had voor gezinsverhoudingen en gezinsverantwoordelijkheid.

46457. De **Voorzitter:** Heeft u zich niet tot de Minister zelf gewend?

A. Neen. Ik heb het anders gedaan. Eerst heb ik eens verder geïnformeerd of dit dezelfde heer *Palstra* was, want ik moest toch even weten waarover ik het had. Ik kreeg toen zodanig sterke aanwijzingen, dat hij degene was, die bij schandalen betrokken

was geweest, dat ik naar het bureau van generaal *Kruls* ben gegaan, waar ik door de heer *K. Silbiger* werd ontvangen. Hij was aanvankelijk reserve-luitenant bij de pontonniers, en is betrekkelijk snel kolonel geworden. Ik kende de heer *Silbiger* persoonlijk; wij hebben samen op de lagere school gezeten en ik heb hem gezegd, dat ik had ontdekt, dat de heer *Palstra* op dat bureau werkzaam was en dat ik hen voor hem wilde waarschuwen. Het lag voor de hand, dat er onder de toenmalige omstandigheden gemakkelijk opnieuw schandalen konden ontstaan.

46458. De **Voorzitter:** Dit had natuurlijk niets met salaris te maken.

A. Neen. Ik kom hier ook niet om te klagen over de salarissen. Het is slechts zo, dat het mij tijdens de discussie met overste *Cohen* bleek, dat de heer *Palstra* daar werkzaam was.

46459. De **Voorzitter:** Uw critiek op de salariëring heeft op het ogenblik plaats gemaakt voor een critiek op bepaalde personen.

A. De heer *Silbiger* heeft mij aangehoord en beloofd, dat hij de zaak verder zou bekijken. Inmiddels is overste *Cohen* verwijderd, omdat er onregelmatigheden hadden plaats gevonden, en de heer *Palstra* werd met de leiding belast. Hij was bestemd om, wanneer generaal *Kruls* met het Militair Gezag naar Nederland zou gaan, daar de financiële scepter te zwaaien.

46460. De **Voorzitter:** Is er ook een strafrechtelijke vervolging tegen de heer *Cohen* ingesteld?

A. Ik kan het u niet zeggen, ik meen van wel.
Een tijd later ben ik weer naar het bureau van generaal *Kruls* gegaan. Ik werd weer door de heer *Silbiger* ontvangen en heb gevraagd hoe het nu stond, want de heer *Palstra* was nu plaatsvervangend hoofd geworden. Dit kon nooit goed gaan. De heer *Silbiger* heeft mij toen gezegd, dat de zaak was bekeken; inderdaad werd veel over hem gezegd, maar er was geen wettig en overtuigend bewijs. Hij vroeg mij of ik dit leveren kon. Ik heb toen gezegd, dat ik voor de goede zaak veel over had en veel onderzoekingen had verricht, maar dat ik daartoe toch niet bereid was. Het leveren van een wettig en overtuigend bewijs op dat gebied is een zeer pijnlijke zaak.

46461. De **Voorzitter:** U moest toch beschikken over gegevens, op grond waarvan u tot dit oordeel was gekomen?

A. Ja, deze had ik van alle mogelijke betrouwbaren en bekenden verkregen. Ik kan u niet precies zeggen, van wie ik ze heb gekregen. U begrijpt, dat, wanneer men jarenlang van alle mogelijke mensen gegevens heeft ontvangen en men mij dan vijf jaar later vraagt, wie de bron is geweest, waaruit ik heb geput, ik dit niet meer kan zeggen.

46462. De **Voorzitter:** Ik heb u dit ook niet gevraagd. Ik vraag u slechts of de gegevens van dien aard waren, dat u daarmede toen tot een oordeel kon komen.

A. Ja. De heer *Palstra,* die inmiddels was bevorderd, had een Engelse soldaat aangetrokken, die in het Engelse leger was afgekeurd wegens homo-sexualiteit, wat in het zakboekje stond aangetekend als „nervous trouble" of „nervous disease". Deze soldaat werd aangesteld tot kapitein van de Koninklijke landmacht, met het resultaat, dat luitenants, die vele jaren als officieren in het Nederlandse leger hadden gediend, militair lager in rang waren dan deze man, omtrent wiens afvloeiing uit het Engelse leger wij op de hoogte waren.

46463. De **Voorzitter:** Wanneer is dit geweest?

A. Dat gebeurde betrekkelijk kort nadat de leiding van dit bureau was overgegaan op de heer *Palstra.*

46464. De **Voorzitter:** Hebt u zich hierover beklaagd bij de heer *van Lidth de Jeude?*

A. Ik heb daarover geklaagd bij de heer *Silbiger.*

46465. De **Voorzitter:** Bent u niet bij de Minister geweest?

A. Neen.

46466. De **Voorzitter:** Was dat niet een betere weg geweest? De Minister is de man, die de verantwoordelijkheid draagt.

A. Misschien wel. Maar de verhouding lag nu eenmaal zo, dat generaal *Kruls* de man was, die deze dingen technisch regelde. Ik heb ook niet de bedoeling gehad mij te beklagen, ik wilde slechts tijdig waarschuwen. Ik ben er dus naar toe gegaan en ik heb gezegd, dat het gevaarlijk was en dat men het risico nam iemand op een plaats te zetten, waar hij ongelukken zou veroorzaken.

46467. De **Voorzitter:** Voelde u zich verantwoord, dat u zich beperkte tot een lagere instantie?

A. Ik verwachtte, dat men met deze waarschuwing — het was niet de eerste keer, dat ik, zonder publiek opzien te baren en zonder officiële papieren, een ernstige waarschuwing gaf — rekening zou houden.

46468. De **Voorzitter:** Naar mijn oordeel is dit niet voldoende, wanneer blijkt, dat u met deze waarschuwingen geen succes had. Het ligt dan toch voor de hand, dat u naar degene gaat, die hiervoor de verantwoordelijkheid draagt.

A. Op zich zelf genomen is dit juist. In dezelfde tijd werd het mij bekend, dat ik de leiding van het bureau, waarbij ik werkzaam was, moest overnemen en dat dit bureau naar Nederland moest worden overgeplaatst. Daarvoor moesten alle mogelijke ingewikkelde voorbereidingen worden getroffen, zodat ik mij hierop in de eerste plaats moest concentreren. Daardoor kon ik niet mijn volle aandacht aan het andere probleem wijden. U moet dus begrijpen, dat ik boordevol werk zat en er slechts even uitliep naar een bureau, waarvan ik de man, met wie ik sprak, toevallig ook nog persoonlijk kende en daar vertelde hoe alles in elkaar zat en zei, dat zij moesten oppassen. Ik moet u zelfs zeggen, dat het mij niet onmiddellijk bekend is geweest òf men hierop reageerde. Alles was in een sfeer van dislocatie.

46469. De **Voorzitter:** Uw critiek richt zich op dit ogenblik dus niet tot een Minister, maar tot een ambtenaar.

A. Ik richtte mij op dat ogenblik tot dit bureau.

46470. De **Voorzitter:** Neen, op het ogenblik in dit verhoor hebt u dus geen critiek op een Minister, maar op een ambtenaar.

A. Inderdaad, ik heb critiek op de leiding van het Militair Gezag, dat met een dergelijke figuur in zee ging.

46471. De **Voorzitter:** De leiding berustte bij de Minister.

A. Formeel is dit natuurlijk juist. Op dat ogenblik was het in Londen zo, dat, uit practisch oogpunt beschouwd, voor ons de leiding scheen te berusten bij generaal *Kruls.* Tot op zekere hoogte moest dit ook wel, omdat in een zeer snel tempo een groot aantal beslissingen moest worden genomen. Mijn waarschuwing was een min of meer collegiale.

46472. De **Voorzitter:** Ik begrijp de situatie heel goed, het doet echter niets af van het feit, dat de Minister de verantwoordelijke persoon is.

A. Ik kom hier niet om critiek uit te oefenen op generaal *Kruls* of de Minister. Ik deel u mede, dat een, naar mijn mening, gevaarlijke persoon in een belangrijke functie werd gesteld. Ik geloof, dat ik niet eens competent zou zijn uit te maken, wie hierover zou moeten oordelen. Ik achtte het een ernstige fout, indien men dit zou doen.

46473. De **Voorzitter:** Iemand heeft natuurlijk de benoeming gedaan. Wanneer u zodanige mededeling doet, moet deze op een persoon betrekking hebben.

A. Het is misschien juist, dat de Minister hiervoor uiteindelijk verantwoordelijk is. Hij zal zeker de aanstellingen hebben getekend.

46474. De **Voorzitter:** U bent echter niet met de klacht bij de Minister gekomen.

A. Neen. Ik weet zelfs niet of daartoe de mogelijkheid wel zou hebben bestaan. Dit gebeurde in de tijd van de dislocatie van alle diensten en in die tijd moest men eerst zijn eigen werk doen en had men geen tijd voor bijkomstige aangelegenheden.

46475. De **Voorzitter:** Ik wil dit als een verzachtende omstandigheid aanmerken. Niettegenstaande dit, heeft u toch niet alle mogelijkheden te baat genomen, zij het dan om plausibele redenen.

A. Ik geloof, dat ik daartoe eenvoudig niet de kans heb gehad. Daarna ben ik o.a. geruime tijd in Tilburg geweest en ik zou niet hebben geweten waar de Minister was.

46476. De **Voorzitter:** Dit is toch geen afdoend antwoord.

A. U voelt ook wel, dat men een dergelijk soort inlichtingen niet op papier zet.

46477. De **Voorzitter:** U had het bij een mondeling onderhoud kunnen mededelen.

A. Ik kan niet anders zeggen dan dat in de tijden, dat er niet een dergelijke druk op de hele situatie stond, de heer *van Lidth de Jeude* zeer wel te benaderen was. Ik kende hem persoonlijk al jaren vóór de oorlog.
Ik ben er niet toe gekomen, omdat ik de onmiddellijk belanghebbenden heb gewaarschuwd, en ik heb gemeend, dat op grond van mijn ervaring op dit gebied deze mensen genoeg gewaarschuwd zouden zijn om voortaan goed uit te kijken.

46478. De **Voorzitter:** Uw opmerking had dus meer het karakter van een goede raadgeving.

A. Juist. Later heb ik vernomen, dat de heer *Palstra,* als majoor, later luitenant-kolonel, naar Brussel is gegaan en daar een zeer dure auto heeft aangeschaft voor Rijksrekening. Rondom deze figuur zijn in Brussel langzamerhand nieuwe schandalen van homo-sexuele aard ontstaan. U begrijpt, dat, wanneer de leiding van deze dienst en de toegevoegde kapitein van deze aard zijn, dit tot complicaties aanleiding moet geven.

46479. De **Voorzitter:** Heeft de justitie zich hierin gemengd?

A. Deze heren waren in Brussel en ik ben daar niet geweest.

46480. De **Voorzitter:** Hoe kwam u dan een en ander te weten? Kan ik zeggen, dat u dit niet uit eigen wetenschap hebt, maar van een ander hebt gehoord?

A. Juist. Ik vertel u dit uitsluitend als aanleiding voor een verder onderzoek naar de personen, die daar wel bij betrokken zijn geweest. In Brussel zijn dus nieuwe moeilijkheden ontstaan en ook in Parijs. Van tijd tot tijd gingen deze heren namelijk per auto naar Parijs. Het is toen van dien aard geweest — ik heb dit weer van horen zeggen —, dat luitenant baron *van Tuyll jr.* — de grootgrondbezitter te Heeze (N.-B.) — zich daarover heeft beklaagd en heeft gezegd, dat dit een onhoudbare toestand was. Aanvankelijk heeft de heer *van Tuyll* hierover moeilijkheden gekregen met zijn militaire chefs en is zelfs even met ziekteverlof gestuurd. Ik kan u wel zeggen, dat ik dit van jhr. *Henri Ph. Boddaert* heb gehoord, die op het ogenblik in de Ramlehstraat 3*d,* Rotterdam-Oost, woont. U zou hem daarover kunnen vragen. Er waren meer officieren, die bezwaar maakten tegen deze situatie. Ten slotte heeft zich een incident voorgedaan. Hierdoor is door de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *Meynen,* plotseling aan de heer *Palstra* en de bijbehorende Engelse officier ontslag verleend.

46481. De **Voorzitter:** Kunt u ook een tijdstip aangeven?

A. Ik kan u dit zeggen, dat deze Engelse officier nog in Apeldoorn is geweest en daar als majoor belangrijke financiële verantwoordelijkheden heeft gedragen. Dit is natuurlijk ook een tijdsbepaling, ik kan het niet meer zo uit mijn hoofd zeggen.

46482. De **Voorzitter:** Deze bepaling is hierom van belang, omdat, wanneer het gebeurde na 20 November 1945 zou vallen, dit niet meer zou behoren tot de taak van de Enquêtecommissie.

A. Het ontslag misschien niet, maar de gebeurtenissen, daaraan voorafgaand, toch wel. Wij vonden dit een staaltje van ergerlijk beleid. Ik was geen voorstander van het Militair Gezag en ik heb ook gevraagd er niet toe behoeven te behoren. Het leek mij ook, dat het snel bevorderen van alle mogelijke burgers, zonder militaire vooropleiding, in militaire rang, onoverkomelijk tot moeilijkheden moest leiden.

46483. De **Voorzitter:** Het waren tijdelijke rangen.

A. Ja, maar gedurende de tijd, dat zij die rang bekleedden, oefenden zij ook het daarbij behorende gezag uit en dit leek mij niet zonder gevaar. Het is natuurlijk de vraag of een Militair Gezag nuttig is of niet.

De **Voorzitter:** Het is in elk geval een quaestie van het Militair Gezag en dit berust bij een andere sub-commissie. In deze subcommissie onderzoeken wij speciaal het militaire beleid van het Ministerie van Oorlog.

A. Er is nog een quaestie, waarover ik meen iets te moeten verklaren. Ik weet echter niet of dit onder uw compententie valt, het heeft namelijk betrekking op de positie van de toenmalige majoor *Sas,* de militair attaché in Berlijn in 1939.

De **Voorzitter:** Het valt onder deze sub-commissie, maar het onderzoek er naar is al afgelopen.

A. Ik meende, dat er nog aanvullingen op werden gegeven.

De **Voorzitter:** Ik zou u in overweging geven, deze schriftelijk bij de commissie in te dienen.

A. Ik kan het u misschien even mededelen, zodat u kunt beoordelen of het al of niet de moeite waard is.

De **Voorzitter:** Het oordeel er over zou ik mij willen voorbehouden, dit moet door de gehele commissie worden beoordeeld. Ik geef u daarom de raad deze zaak schriftelijk af te doen en ik wil u graag de volledige gelegenheid geven die dingen naar voren te brengen, waarvan u meent, dat zij voor de commissie van belang kunnen zijn.

A. Ik beschouw de Londense periode als een geheel en u licht er een bepaald aspect uit, zodat ik mij daar nu op moet concentreren. In het algemeen kan ik zeggen, dat de bevorderingspolitiek van het Militair Gezag moeilijkheden verwekte ten opzichte van ouder beroepspersoneel. Ik herinner mij, dat men van een bureau een onderofficier moest afstaan aan het Militair Gezag. U begrijpt wel, dat men, zonder afbreuk te doen aan de kwaliteiten van die onderofficier, toch niet degene afstond, die men het liefst wilde behouden. Wanneer dan de mensen, die men niet heeft laten gaan en niet kon missen, enkele dagen later ontdekken, dat de man, die men heeft laten gaan, rondloopt met een hogere rang, begrijpt u wel, dat dit een onaangename indruk maakt. Ik wil niet zeggen, dat dit personeel ook maar iets in zijn dienst is te kort geschoten, het tegendeel is eerder het geval. Zij hebben hun uiterste best gedaan en werk verricht, dat eigenlijk boven hun krachten lag. Dit was dus wel heel pijnlijk.
Ik herinner mij, dat op een bureau een marechaussee was, die men niet ongaarne zag gaan. Enige tijd later kreeg ik een kamer in het gebouw van het Bureau Nationale Veiligheid. Op een deur zag ik de naam van deze marechaussee staan, met de rang van luitenant. Inderdaad zag ik hem als luitenant voorbijkomen. Ongetwijfeld was hij de minst bekwame kracht, die bij zijn oorspronkelijke bureau werkzaam was geweest, terwijl andere mensen, na dertig voortreffelijke dienstjaren, wachtmeester eerste klas waren.
Ik geloof, dat deze politiek niet goed is geweest. Men heeft een inflatie van rangen toegepast, zonder voldoende reserve.
De heer *Wiardi Beckman* werd vóór de oorlog opgeroepen en kreeg toen de rang van eerste-luitenant. In de periode van het Militair Gezag werden zeer veel mensen aangesteld, die meteen begonnen in de rang van luitenant-kolonel. U begrijpt dan wel, dat het voor degenen, die wat langer in het leger hebben meegelopen, pijnlijk en onaangenaam is.

46484. De **Voorzitter:** Vond dit speciaal bij Militair Gezag plaats?

A. Dit vond ook bij andere diensten plaats, maar zeer speciaal bij Militair Gezag.

46485. De **Voorzitter:** Hadden de Engelsen ook niet een dergelijk systeem, dat, wanneer de mensen bij de Inlichtingendienst kwamen, zij dadelijk de rang van luitenant kregen?

A. Neen. Het was juist zo, dat, wanneer een man bij ons sergeant was — ik spreek over de tijd, dat ik toegevoegd was aan het Britse Intelligence Corps — en hij naar een andere eenheid overging, men hem daar als majoor zag lopen.

U moet goed begrijpen, dat de Inlichtingendienst, zoals die sinds lange tijd in Engeland bestaat, een grote traditie heeft en een reputatie, die b.v. die van het regiment grenadiers in Nederland nog overtreft. Hij heeft een aanzienlijk gezag, dat natuurlijk niet kan worden vergeleken met dat van de bureaux, die men aan onze kant uit de grond moest stampen.

46486. De **Voorzitter:** U heeft nu enkele gevallen opgenoemd; dragen deze naar uw oordeel het karakter van een uitzondering?

A. Neen, ik heb de indruk gekregen, dat men in deze dingen veel te gemakkelijk en veel te slordig te werk is gegaan.

46487. De **Voorzitter:** Kwam dit gedeeltelijk ook niet voort uit een gebrek aan beschikbare mensen?

A. Zeker. Dit impliceert echter niet, dat men de beschikbare krachten niet zorgvuldiger had moeten bekijken en zorgvuldiger had moeten indelen. Men is daarin mijns inziens te kort geschoten. De zegswijze bestond in Londen, dat men, wanneer men er kwam als smid, een redelijke kans had als bakker te worden aangesteld.

46488. De **Voorzitter:** Kunt u zeggen of er een zorgvuldig onderzoek plaats vond, vóórdat men iemand benoemde?

A. Bij enkele gevallen — zie het geval-*Palstra* — herinner ik mij, dat het onderzoek bepaald onvoldoende was. Uit een bepaalde kring beval men iemand aan. Dan werd hij aangesteld en zag men hem plotseling in een uniform met balken en sterren lopen.

46489. De **Voorzitter:** Acht u het bepaald onmogelijk, dat in een geval als door u is genoemd een zorgvuldig onderzoek heeft plaats gevonden, terwijl men na het onderzoek tot de conclusie kwam, dat het bewijs toch eigenlijk niet kon worden geleverd?

A. B.v. het geval-*Palstra*. De tweede keer heeft de heer *Silbiger* mij gezegd, dat men het op zijn bureau ook had gehoord, maar niet over bewijzen beschikte. Ik heb hem toen gezegd, dat dit in dergelijke gevallen altijd zo was. De practijk wijst uit, dat het zeer zelden voorkomt, dat men werkelijk bewijzen kan geven, omdat de betrokkenen natuurlijk geen medewerking verlenen.

Ik heb hem echter gezegd, dat, wanneer iemand in het algemeen de reputatie heeft en de tekenen, die daarop wijzen, het naar mijn mening onvoorzichtig is hem een afzonderlijke functie met grote verantwoordelijkheid te geven. Wanneer daar dan bovendien een tweede figuur bij opduikt, die uit het Engelse leger komt met deze bekende aantekening in zijn zakboekje, dan blijft er voor mij geen twijfel meer over. Ik vond, dat men daarin onverantwoordelijk te werk ging, juist waar dit om de financiën ging en men toch al de indruk kreeg, dat daarmee soms ruim werd omgesprongen.

Wanneer u het weekblad „Vrij Nederland" uit Londen leest, dan ziet u daarin een rubriekje van de heer *H. B. Fortuyn* met gesprekfragmenten uit „The Netherlands House". Als u dat leest, kunt u een beeld krijgen van hetgeen er week voor week in de Nederlandse kringen werd gezegd. U zult dan zien wat een sfeer van gebrek aan appreciatie voor deze gestes in het algemeen bestond.

46490. De **Voorzitter:** Hetgeen wordt geschreven, levert niet altijd een bewijs.

A. Natuurlijk niet. Het is echter toch zo, dat wanneer men in het algemeen een bepaalde opinie heeft over een bepaald beleid, deze opinie meestal in grote trekken wel juist is.

Ik herinner mij, dat in de vorige oorlog het beleid van Minister *Posthuma* niet werd vertrouwd. Door officiële geschiedschrijvers werd dit in mooie boeken toch gerechtvaardigd. In de tweede wereldoorlog bleek, dat er niettemin aanzienlijke kreuken in dit karakter waren.

46491. De heer **Stufkens:** Als ik het goed heb begrepen, hebt u niet afgemaakt wat u over die traktementen had te zeggen.

A. Door de voorzitter ben ik in de richting van precisering en detaillering over de traktementen geleid. Ik ben niet hier gekomen om een beschouwing over de traktementen ten beste te geven, ik heb alleen laten uitkomen hoe ik toevallig tegen de affaire van de heer *Palstra* aanliep.

De **Voorzitter:** Hoe nauwkeuriger uw gegevens, hoe waardevoller uw verklaring.

A. Ik heb toen inderdaad gedaan gekregen, dat de Regering een tegemoetkoming heeft gegeven in gedeelten voor de verzorging van onze zoon, die wij in Engeland moesten achterlaten. Wanneer mijn vrouw in Londen was gebleven, had zij niet alleen haar £ 25 salaris ontvangen in de functie, die zij had, maar had zij daarnaast 60 pct. van mijn toelage behouden. Wanneer mijn vrouw dus niets deed voor de goede zaak, ontvingen wij ruim £ 60 per maand méér dan wanneer zij zich verdienstelijk maakte. Dit was waartegen ik protesteerde. Wij wilden ons allebei voor de goede zaak inspannen en het resultaat was, dat wij aanzienlijk in onze inkomsten werden beknot.

46492. De heer **Stufkens:** Dit was dus een incidentele oplossing.

A. Ja, mevrouw *Smit*, de commandante van het V.H.K., is ook nog tussenbeide gekomen en Minister *van Lidth de Jeude* heeft toen een toelage toegekend voor de tijd, dat onze zoon in Engeland zou zijn. Een gedeelte van de school- en onderhoudskosten, die wij moesten betalen, werd vergoed.

46493. De heer **Stufkens:** Is de algemene discrepantie tussen de lonen van de gehuwden en ongehuwden niet veranderd?

A. Neen. Qua opzet was deze volkomen fout. Ik heb er niet op gerekend, dat u mij hierover iets zoudt vragen, anders had ik u mijn afrekeningen kunnen tonen.

De **Voorzitter:** Ik heb het gevoel, dat u er zelf over bent begonnen.

A. Ik heb het slechts in het voorbijgaan genoemd om te komen tot iets heel anders en u bent toen op dat punt doorgegaan.

46494. De **Voorzitter:** Wij willen graag zo nauwkeurig mogelijk weten wat er is gebeurd. Is het u mogelijk een gedetailleerde salarisregeling over te leggen?

A. Die kan ik u niet overleggen, maar wel mijn eigen salarisafrekeningen.

46495. De **Voorzitter:** Het belang van uw salaris zit hem juist in de vergelijking van de gehuwden met de ongehuwden.

A. U kunt het zien op dat papier, want er staan alle mogelijke paragrafen op, het ziet er uit als een belastingbiljet.

46496. De heer **Dassen:** Heeft u een indruk gekregen van de onderlinge verhoudingen van de hoofdofficieren?

A. Over het algemeen kan ik u dit niet zeggen. In die tijd waren er erg veel hoofdofficieren gemaakt. Ik werkte bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Overste *F. van der Kroon* van de Kon. Marechaussee was chef van het bureau „Zuivering" en overste *C. M. Olifiers* was chef van het bureau „Documentatie". De verhouding tussen deze hoofdofficieren was zeer goed en de sfeer, waarin werd gewerkt, was uitnemend. Het bureau Documentatie was wonderlijk samengesteld. Er werkten o.m. een kapitein van een vrachtschip, twee eerste-machinisten van gezonken vrachtschepen, twee beschadigde bedienden van schepen, die ook waren gezonken, een kapster uit Parijs, een heer, die vroeger voor radio-Tokio had gesproken, een paar onderofficieren van de Kon. Marechaussee, een sergeant met een gewond been en een veearts uit Horst. Hiermede moest een dergelijk bureau werken, waarbij de marechaussee vaak een stevige ruggegraat vormde. Men moet respect hebben voor het werk, dat de onderofficieren van de marechaussee hebben verricht.

46497. De heer **Dassen:** Waren zij bij uw bureau gedetacheerd?

A. Ja. Het spijt mij te zeggen, dat men elders wel marechaussees, zelfs onderofficieren, gebruikte als portier om kopjes koffie e.d. rond te brengen, liften te openen en alle mogelijke werk liet doen, dat men gewoonlijk aan boden opdraagt.

46498. De **Voorzitter:** Van welke leeftijd waren deze marechaussees?

A. Het waren oudere mensen over het algemeen. Ik wil daarmede niet zeggen, dat men hen beter in Wolverhampton bij het leger had kunnen voegen, maar men had ze moeten distribueren over de Engelse politie. Men had ze moeten laten rouleren om daar alle mogelijke kennis op te doen, zodat wij, wanneer wij in Nederland terugkwamen, beschikten over een groot aantal ervaren oudere instructeurs.

46499. De **Voorzitter:** Zouden de Engelsen daartoe hun toestemming hebben gegeven?

A. Ik veronderstel van wel. In dat opzicht heb ik persoonlijk alle faciliteiten van de Engelsen ondervonden en ik ben er van overtuigd, dat, wanneer hun dit op tactvolle wijze was gevraagd, zij er zeker wel in hadden toegestemd. Men had de onderofficieren der Kon. Marechaussee over het gehele land moeten uitzetten en men had hun vakbekwaamheid tot het uiterste moeten opvoeren. Wij hadden dan na de bevrijding in Nederland brigadecommandanten gehad, die goed Engels spraken, en deze mensen hadden hun politiekennis en hun algemene inzichten kunnen verruimen.

Het enige, dat nu kan worden gezegd, is, dat ze wat in rang zijn gestegen, omdat ze zo dicht bij het vuur zaten.

Het bureau Documentatie verzamelde gegevens over de politieke gedragingen van personen in Nederland. Wij hadden een kaartsysteem met 125 000 namen, waarin aan de hand van allerlei gegevens nauwkeurig aantekening van hun gedragingen werd gehouden.

Het bureau Zuivering zocht daaruit de personen, ambtenaren, burgemeesters e.d., welke later zouden moeten worden vervangen.

Zo verzamelden zij gegevens op allerlei gebied, zodat Ministers en andere leidende personen, die beslissingen moesten nemen in verband met de toestand in Nederland, deze inlichtingen konden krijgen.

Deze twee bureaux moesten dus hand in hand werken. U begrijpt, dat enkele ondergeschikten van die bureaux een enkele keer wel eens niet harmonieerden. Wanneer de chefs echter de intense bedoeling hebben de samenwerking goed te laten verlopen, dan gebeurt dit ook. Er waren nog andere bureaux, o.a. van overste *Derksema,* het bureau van kolonel dr. *Somer,* van generaal *van Oorschot.* Ik kan u, wanneer u hierop prijsstelt, hierover wel iets zeggen.

De **Voorzitter:** Dit valt onder een andere sub-commissie. Wij willen graag overbrengen, dat u nog inlichtingen kunt verschaffen over de Inlichtingendienst. U zou dan door een andere sub-commissie worden opgeroepen.

A. Wat ons bureau betreft, kan ik u slechts zeggen, dat wij zeer plezierig hebben samengewerkt. Ik heb ook de indruk, dat er zeer hard en zuiver is gewerkt.

46500. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets op te merken over hetgeen kan worden gerekend te behoren tot het militaire beleid in Londen?

A. Op het ogenblik niet.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. BRIJNEN VAN HOUTEN.

ALGERA, *voorzitter.*
DASSEN.
STUFKENS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 6 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Algera, voorzitter, en van Dis, Dassen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

HENDRIK JOHAN PHAFF,
oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd generaal-majoor.

Hij legt de eed af als getuige.

46502. De **Voorzitter:** Mag ik u vragen, welke functies u in Engeland hebt bekleed in de periode 1940—1945?

A. Van mijn overkomst af was ik adjudant van H.M. de Koningin en dienstdoend adjudant van Z.K.H. Prins *Bernhard*. Toen ben ik van 11 Januari 1941 af tot 1 September 1941 commandant geweest van de Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene. Daarna ben ik toegevoegd geweest aan de Koninklijke Nederlandse Militaire Missie, waarvan Prins *Bernhard* het hoofd was. Dit heeft geduurd van 1 September 1941 tot 1 Mei 1942 en van laatstgenoemde datum af tot 15 Juli 1943 ben ik geweest inspecteur van de Nederlandse troepen in Engeland en Noord-Ierland. Daarna ben ik militair attaché geweest tot het einde van de oorlog.

46503. De **Voorzitter:** Wie was uw voorganger als commandant van de Prinses Irene-Brigade?

A. Dat was overste *Sas*. Hij is het kort geweest, maar ik weet niet hoe lang, want toen was ik niet bij de brigade. De troep is begonnen in Haverfordwest, in de Midlands en is in Juni 1940 naar Porthcawl gegaan. Toen is majoor of overste *Sas*, ik geloof, dat hij overste was, commandant geweest. Het was toen echter geen brigade; het was eenvoudig een troep, verenigd in een eenheid.

46504. De **Voorzitter:** Wanneer is de troep uit Porthcawl gegaan? Herinnert u zich dat?

A. Neen. Ik ben ineens gekomen, in Januari 1941, in Congleton.

46505. De **Voorzitter:** Waren daar alle troepen uit Porthcawl?

A. Ja; het kan zijn, dat er een detachement verspreid was, maar het geheel was verenigd in Congleton. Toen ben ik daar brigade-commandant geworden. Ik ben de eerste brigade-commandant geweest, want vóór die tijd had men niet het voornemen er een bepaalde eenheid van te maken. De troep was toen verenigd en dat moest georganiseerd worden.

46506. De **Voorzitter:** Op 11 Januari 1941 is dus eigenlijk de latere Prinses Irene-Brigade als eenheid opgericht.

A. Ja.

46507. De **Voorzitter:** Naar ik meen, is de heer *Sas* al vroeger naar Canada gegaan?

A. Ja.

46508. De **Voorzitter:** Ik dacht in September 1940. Dan zou er een hiaat zijn.

A. Toen was, meen ik, majoor *Doorman* commandant. Toen ik daar kwam, waren er twee zeer onvolledige bataljons, het ene onder commando van majoor *Doorman* of misschien een kapitein, dat weet ik niet precies meer, het is al meer dan acht jaar geleden, maar in Congleton was in ieder geval majoor *Doorman* en deze had, als oudste, het commando. Commandant van het andere bataljon was majoor *de Broekert*. Toen ben ik gekomen en werd ik brigade-commandant. Toen was dus *Doorman* commandant van het Iste en *de Broekert* commandant van het IIde bataljon.

46509. De **Voorzitter:** Wat was het verschil tussen het Iste en het IIde bataljon?

A. Het Iste bestond hoofdzakelijk uit mensen, die uit Nederland waren gekomen, en het IIde uit mensen, die er in Engeland waren bijgekomen, dus die opgeroepen waren uit alle delen van de wereld. Dat was toen nog niet veel; het was voornamelijk uit Engeland. Later zijn er uit 33 verschillende landen, als ik mij niet vergis, mensen bijgekomen. Dat was het IIde bataljon. Dus die mensen waren nog helemaal niet in militaire dienst geweest; die kregen daar hun eerste opleiding.
Dat was eigenlijk het verschil tussen het Iste en IIde bataljon.

46510. De **Voorzitter:** Welke taak had het Iste bataljon?

A. Een bepaalde taak had het niet. Wij hebben hen verder geoefend. Wij hebben ook gevraagd deel te mogen uitmaken van het Engelse leger, om met dit Engelse leger te vechten daar, waar het nodig was.

46511. De **Voorzitter:** Kan het Iste bataljon als eenheid worden beschouwd of had het tal van onderdelen, die niet zoveel met elkaar te maken hadden?

A. Die vraag begrijp ik niet.

46512. De **Voorzitter:** Zijn er ook niet politietroepen en marechaussees overgestoken?

A. Ja. Er waren veel artilleristen uit Brabant bij (dat was een belangrijk deel) en die zijn allemaal weer geoefend als infanterist om er op die manier een eenheid van te maken.
Die eenheid had in het begin niet zoveel waarde. De oude marechaussees waren daar niet bruikbaar voor. Er waren opperwachtmeesters en oude wachtmeesters bij, die niet geschikt voor troependienst en dienst te velde waren. Voor hen heeft men gezocht naar andere diensten, b.v. bewakingsdiensten; een detachement marechaussee bewaakte in de nabijheid van Congleton een groot Engels munitiedepot. U kunt de sterkte vinden in de stukken van de brigade.

46513. De **Voorzitter:** Er is tussen de leiding van de marechaussee en het Departement verschil van opinie geweest over de toekomstige taak van de marechaussee.
Weet u daar iets van?

A. Ja, van horen zeggen. Wat zij wel verteld hebben? Zij wilden eigenlijk weer bouwen aan een toekomstig korps marechaussee in Nederland; zij wilden dat op moderne leest schoeien en voorzien van gevechtswagens, die echter in de eerste tijd absoluut niet te krijgen waren, maar die wij in 1941 wel hebben gekregen. Toen ben ik ook hoofdzakelijk begonnen met alle jonge marechaussees er bij in te delen, juist om zoveel mogelijk aan hun wensen te voldoen en omdat men hen ook geschikt vond. Maar daar kon het niet bij blijven; er waren er te weinig voor; er werden in elk geval ook troepen voor gebruikt.

46514. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de marechaussee in drieën is gesplitst: een deel ouderen, dat naar Londen ging, een deel, dat werd ingedeeld bij de troep, en een korps mobiele marechaussee.

A. Dat is de compagnie, die ik bedoel, de compagnie met de gevechtswagens. U had in Londen de ouden, die dienst deden als

concierge en die bewakingsdiensten in de gebouwen van de Nederlandse Regering verrichtten. Dan was er een compagnie mobiele marechaussee, die bij de gevechtswagens was ingedeeld. In een abby in de buurt zat ook een deel marechaussee.

46515. De **Voorzitter:** Acht u de beslissing van de Regering juist om de marechaussee aldus te verdelen of is u van mening, dat het beter was geweest het korps als één geheel te behouden met het oog op de toekomstige taak in Nederland?

A. Wij moesten de mensen zoveel mogelijk gebruiken daar, waar zij het best te gebruiken waren. De oude onderofficieren waren per se niet te gebruiken in de troep. Dus de bewakingsdiensten in Londen vond ik een heel gelukkige oplossing.

Er was niets op tegen, dat de jonge marechaussees bij de gevechtswagens werden ingedeeld; het waren jonge, flinke kerels.

Ik begrijp niet die mobiele marechaussee; die zat in de buurt, maar nogal een eind weg. Of het een compagnie of een detachement was, daar wil ik af zijn. Die marechaussees waren ook voor een of andere bewakingstaak. Men verwachtte toen nog altijd een inval in Engeland en moest o.a. maatregelen nemen tegen parachutisten; er waren bepaalde objecten, die direct door die troepen konden worden beschermd.

46516. De **Voorzitter:** Hebt u nog bemoeienis met de troep gehad vóór u commandant werd?

A. Neen.

46517. De **Voorzitter:** Kunt u misschien in het kort aangeven, welke doelstelling de brigade had in de tijd, toen u daarmee te maken had, eerst als commandant en later als inspecteur?

A. De doelstelling was mede te vechten met de Engelsen, waar het nodig was.

46518. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: bij een eventuele invasie?

A. Waar bedoelt u?

De **Voorzitter:** Op het vasteland.

A. Maar ook eventueel in Engeland.

46519. De **Voorzitter:** Is daar in de practijk iets van gekomen?

A. Neen, want er is in Engeland geen invasie geweest.

46520. De **Voorzitter:** Ook niet wat de kustbewaking betreft?

A. Ja, in 1943 hebben ze een deel van de kustbewaking gehad.

46521. De **Voorzitter:** Hoe hebt u de troep aangetroffen, toen u commandant was geworden?

A. Er was een enigszins eigenaardige stemming. Het was moeilijk; de mensen zaten daar in Engeland van alles afgesloten. Het enige verband waren de Rode Kruis-berichten, die er soms 6 à 7 maanden over deden. De mensen werden niet vriendelijk behandeld door de Engelsen, toen ze aankwamen — dit heb ik van horen zeggen —; ze werden behandeld zoals wijlen luitenant-generaal *Noothoven van Goor* heeft verteld, als gevangenen, ze werden in de trein gezet en als de trein stopte, werd er voor de wagons, waarin de Nederlanders zaten, een Engelse soldaat gezet; men was blijkbaar bang voor een vijfde colonne. Dat gaf natuurlijk een onaangename stemming onder de mensen. Toen ik commandant werd, was de stemming zo, dat dat hun nog dwars zat. Er was niets anders te doen dan te oefenen; wapens had men heel weinig; die waren er trouwens in heel Engeland niet. Wij waren zeer slecht uitgerust. Langzamerhand is dat beter geworden; toen hebben wij vrijwel opgedeeld met de Engelsen; kregen die meer, dan kregen wij het ook. Geschoten werd er uiterst zelden en dat maakte een heel slechte indruk bij de troep, maar er was geen munitie en wat er was, moest voor de eenheden te velde gebruikt worden. De Engelsen schoten b.v. maar eens in de twee maanden en dat deden wij ook. Dergelijke dingen werden de commandant verweten, maar ik kon moeilijk zeggen: Mannen, er is geen munitie in Engeland. Misschien zouden de Duitsers zo iets kunnen horen. Maar er is geoefend en ten slotte is de stemming eigenlijk heel goed geweest; de oefeningen waren goed en de mensen zijn goed vooruitgegaan. Er kwamen wel eens Engelse autoriteiten kijken en die zeiden ook, dat het goed was.

46522. De **Voorzitter:** U hebt 22 Januari 1941 een rapport uitgebracht over de toestand bij de brigade en daarin o.m. geschreven, dat de kwartieren eigenlijk onvoldoende waren.

A. Inderdaad; toch waren de mensen op de duur in Congleton veel gelukkiger dan later in het mooie kamp bij Wolverhampton. Congleton was een eenvoudige fabriksstad met een eenvoudige bevolking en na de dienst kwamen de soldaten dikwijls in die gezinnen. De kwartieren waren inderdaad eigenlijk onvoldoende, maar het terrein was er heel goed.

46523. De **Voorzitter:** Wie was verantwoordelijk voor de toestand, waarin de kwartieren zich bevonden?

A. Dat waren de Engelsen. Wij moesten het vragen en zeiden: dat en dat deugt niet, enz. Wij trachtten er zoveel mogelijk verbetering in te brengen en hebben er ook veel aan kunnen verbeteren. Maar vooral de oudere marechaussee's voelden zich diep ongelukkig met hun allen in één grote lokaliteit te moeten slapen. Dat waren ze niet meer gewend. In hun gebied in Nederland waren ze kleine autoriteitjes geworden. Zo'n opperwachtmeester moest nu gaan slapen met een stuk of tien anderen en dat vonden ze diep beneden hun waardigheid. Je kon ook best begrijpen, dat zij het zo voelden. Ik zei dan: Ja mannen, maar we zijn in oorlog. Dat namen ze ook wel, maar ze voelden het toch zo. Het was natuurlijk onmogelijk voor hen ieder een kamer te krijgen.

46524. De **Voorzitter:** Waren ze niet dankbaar, dat zij in vrijheid konden blijven?

A. Ja, maar het eigenaardige was: de mensen voelden zich de helden. Ik zei: neen, de helden zitten in Nederland, die onder de moffen zitten en ze daar tegenwerken; wij zitten hier verduiveld goed en moeten zorgen, dat wij ons deel meedoen om die moffen er weer uit te gooien.

46525. De **Voorzitter:** Zij hadden er waarschijnlijk geen idee van, onder welke omstandigheden wij hier leefden.

A. Daar hoorde men toch wel van, maar die eenvoudige mensen, die ineens in een vreemd land waren gekomen, voelden zich ongelukkig. Dat is later wel veranderd. De jongeren pasten zich natuurlijk gemakkelijker aan, maar er zijn wel van die ouderen geweest, die tot het laatst toe geen Engels hebben willen leren. Die mensen voelden zich uiterst ongelukkig.

46526. De **Voorzitter:** Werd er ook iets ter bestrijding van deze mentaliteit gedaan?

A. Ja, er is veel gepraat met hen, maar men stelde zich altijd op het standpunt: zij waren marechaussee en dat was anders dan de rest van het leger.

46527. De **Voorzitter:** Er waren toch ook anderen?

A. Zeker, maar dat waren jongere mensen, die pasten zich gemakkelijker aan. Er waren echter vele anderen, die er over piekerden, hoe hun familie het hier maakte, enz. In het begin liep het met die Rode Kruis-berichten ook niet zo goed. Het heeft een hele tijd geduurd, voordat de eerste Rode Kruis-berichten ons bereikten. Zo'n bericht deed er zes of zeven maanden over; ik kreeg ze ook wel en kon het dan zien aan de datum. Het waren maar 25 woorden, dus dat was ook niets. Die mensen zeiden: zes maanden geleden schreven ze, dat ze het goed maakten, maar hoe is het nu?

46528. De **Voorzitter:** U hebt gerapporteerd ten aanzien van de discipline, dat deze bij het Iste bataljon vrij slap was en bij het IIde beter.

A. Dat is in het begin geweest, maar dat is later veel verbeterd.

46529. De **Voorzitter:** Wat de geoefendheid betreft, hebt u gerapporteerd ten aanzien van het Iste bataljon, dat zij zeer matig was en ten aanzien van het IIde bevredigend, terwijl het IIde bataljon toch nieuwer was.

A. Bevredigend naar dat ogenblik, naar de tijd, dat die mensen in dienst waren.

46530. De **Voorzitter:** Waren de officieren en onderofficieren berekend voor hun taak?

A. Matig, zoals het gehele Nederlandse leger zeer matig berekend was voor zijn taak.

46531. De **Voorzitter:** In Engeland kregen ze toch een andere taak.

A. Dat gaat over Januari 1941. Doordat er zoveel ontbrak om behoorlijk te oefenen, was het ook vrij moeilijk; dat is later beter geworden. Maar het was, zoals u het hebt gezegd.

46532. De **Voorzitter:** U schreef letterlijk:

„Verschillende officieren en onderofficieren zijn onvoldoende berekend voor hun taak, wat gedeeltelijk komt, omdat zij geen infanterist zijn. Zij hebben zeer veel leiding van hun chefs noodig; zelfs de kapiteins zijn niet allen geschikt voor compagniescommandant."

A. Er waren veel artilleristen bij; die waren als infanterist niet berekend voor hun taak; dat hebben zij daar moeten leren.

46533. De **Voorzitter:** U was ook van oordeel, dat er te weinig officieren waren.

A. Als het er staat, ja, dan zeker. U moet niet vergeten: het is allemaal acht jaar geleden!

46534. De **Voorzitter:** Maar aannemende, dat het juist is — en ik neem het aan —....

A. Ja, want als ik het gezegd heb, heb ik het ook zo gevonden.

De **Voorzitter:** . . . . hoe is het dan te verklaren, dat verschillende officieren op nonactiviteit werden gesteld?

A. Omdat zij helemaal ongeschikt waren. Met de grootste moeite heb ik er zes verwijderd, die volkomen ongeschikt waren. Ik heb er liever geen dan zes volkomen ongeschikte.

46535. De **Voorzitter:** Ik bedoel ook officieren als de heer *van de Plassche.*

A. Dat moet u aan de Minister vragen. Hij was niet bij de brigade.

46536. De **Voorzitter:** Er waren meerdere officieren, die op nonactiviteit werden gesteld. Men kon hen toch overplaatsen, wanneer ze voor een bepaalde functie niet geschikt waren?

A. Ja, dat heeft de Minister niet gedaan. Ik heb er om gevraagd; ik heb gezegd: er zijn officieren van de generale staf; alle bureaux zitten dik in de officieren. Dat is niet gebeurd. Welke reden de Regering er voor heeft gehad, weet ik niet.

46537. De **Voorzitter:** Hoe was de brigade ingedeeld?

A. Het zouden worden drie bataljons van ongeveer 800 man en dat leek mij wel zeer optimistisch. Toen ik er kwam, waren er twee zeer onvolledige bataljons, waarvan het Iste bataljon kon worden beschouwd als recrutenbataljon; als ik mij niet vergis, waren er mensen uit Nederland bij. Ik ben toen begonnen het personeel van het IIde bataljon, voor zover de recruten opgeleid waren, over te plaatsen naar het Iste bataljon om zodoende te trachten tot een volledig bataljon te komen.

46538. De **Voorzitter:** Werden er ook veel cursussen gehouden?

A. Ja, heel veel. Maar wat bedoelt u eigenlijk?

46539. De **Voorzitter:** Voor officieren en onderofficieren.

A. Ja.

46540. De **Voorzitter:** Onder Engelse leiding?

A. Ja, zij gingen naar Engelse cursussen. Dat was het beste om de samenwerking met de Engelsen te leren en eenheid te krijgen. Het trok de mensen zeer. Het merkwaardige was: de mensen, die naar de cursussen gingen, waren officieren, onderofficieren en soldaten, en die kwamen altijd terug met zeer goede rapporten. Die kunt u allemaal vinden in het archief. Het was een hoogst enkele keer, dat iemand niet voldeed; ik durf wel zeggen: het zijn er geen vijf geweest. Ik vroeg zoveel mogelijk bij de Engelsen om hen naar cursussen te sturen, omdat het de mensen een hart onder de riem stak. Zij deden dan wat anders dan altijd maar bij elkaar zitten.

Ik vraag mij af of het niet beter was het helemaal op te lossen in een Engels onderdeel, zoals later gebeurd is. Ik heb er dikwijls op aangedrongen.

46541. De **Voorzitter:** Ik meen mij te herinneren, dat de Regering de opvatting had, dat men toch apart moest blijven om later als zelfstandige eenheid te kunnen deelnemen aan de bevrijding van Nederland, hetgeen ook van psychologische betekenis zou zijn.

A. Er was ook ontzaglijk veel voor te zeggen.
Ten slotte is het gebleven één brigade, bestaande uit drie zogenaamde gevechtseenheden, die elk afzonderlijk bij toerbeurt werden ingedeeld bij een Engelse divisie en die daar helemaal meededen; dat ging prachtig!

46542. De **Voorzitter:** Op 28 Januari 1941 is opgericht een eskadron pantserwagens, waarvan de bemanning hoofdzakelijk bestond uit marechaussees. Werd dat ook ingevoegd?

A. Neen, het behoorde bij de brigade.

46543. De **Voorzitter:** Het oefende afzonderlijk?

A. Ja, maar grote oefeningen werden samen gehouden met de infanterie.

46544. De **Voorzitter:** Ik meen, dat het 1ste bataljon een Engelse organisatie had.

A. Dat was het enig juiste. Dat had de organisatie van een Engels bataljon. Wij moesten alles van de Engelsen krijgen: Engelse uniformen, Engelse wapens, en de Engelse organisatie was daarom de enig juiste.
Wanneer wij te velde gingen, moesten wij aanvulling krijgen, naar de eenheden, waaruit het leger bestond; als de sterkte van de ene compagnie anders is dan die van de andere, zou men misschien net te veel of te weinig krijgen dan ze nodig hebben. Het enig juiste was helemaal de Engelse organisatie te volgen, niet omdat die de beste was, maar omdat dat het meest practisch was.

46545. De **Voorzitter:** Wie waren onder u geplaatst?

A. Majoor *Doorman* en majoor *de Broekert.*

46546. De **Voorzitter:** En de heer *de Ruyter van Steveninck?*

A. Die is later gekomen, heeft het van *Doorman* overgenomen en is later brigade-commandant geworden. Na mij is de toenmalige kolonel *van Voorst Evekink* commandant geweest, in September 1941, tot ze naar Indië gingen; dat is geweest in Januari; toen is generaal-majoor *de Ruyter van Steveninck* het geworden en die is het gebleven tot het einde. Hij is helaas op dit ogenblik zeer ernstig ziek.

46547. De **Voorzitter:** In de loop van 1941 heeft de brigade de naam gekregen van Prises Irene-Brigade. Is u over de naamgeving iets bekend?

A. De Koningin heeft op 29 Augustus 1941 aan de brigade een vaandel gegeven en tegelijkertijd de naam Prinses Irene.

46548. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van moeilijkheden, die er zijn geweest in dat verband?

A. Neen.

46549. De **Voorzitter:** De toenmalige Minister van Oorlog heeft hier medegedeeld, dat het bekendmaken van de naam van de Prinses Irene-Brigade is uitgesteld, omdat men eiste, dat hij alle C-gekeurden uit het kamp zou verwijderen, hetgeen hij had geweigerd.

A. Ik hoor het hier voor het eerst; ik herinner er mij niets van.

46550. De **Voorzitter:** De doelstelling, die door de Regering werd aanvaard, was, dat een zo sterk mogelijke Nederlandse militaire macht moest deelnemen aan de bevrijding van ons grondgebied in Europa, zodat de brigade verkeerde in een langdurige toestand van afwachten, hetgeen niet gunstig werkte op het moreel.

A. Neen, zeker niet. Ik wijs ook op het overgaan van Congleton naar Wolverhampton, waarvoor ik altijd heb gewaarschuwd. Ik heb dat tegengehouden zoveel ik kon. Het kamp was lang niet klaar; toen wij er kwamen, was het een ontzettende rommel; er waren geen goede wegen. Het regende heel veel in die tijd, zodat men tot de enkels door de modder liep. Ook waren de hutten niet klaar. Wij moesten uit Congleton, omdat daar Engelse troepen moesten komen, maar die waren er een jaar later nog niet.

46551. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk gekregen, dat het een gevolg is van de activiteit van onze Regering, dat men in het kamp van Wolverhampton is gekomen. Is u het daarmede niet eens?

A. Zeer zeker, als het geschikt was.

46552. De **Voorzitter:** Was Congleton beter geschikt?

A. De mensen lagen daar in oude fabrieken en daarbij waren er, die onvoldoende waren, maar toch hebben de mensen zich daar gelukkiger gevoeld dan in het mooie kamp te Wolverhampton.

46553. De **Voorzitter:** Is ter voorkoming van daling van het moreel van de troep deze voldoende bekendgemaakt met het doel van de brigade?

A. Daar had je het altijd over. Door de Minister *van Lidth de Jeude* is er ook een grote speech over gehouden tegenover de troep. Dat wisten ze allemaal. Ik kan een aardig staaltje vertellen. Ik liep op een ochtend door het kamp en sprak een van de mensen aan en maakte een praatje; het was in 1941. Hij zei: kolonel, het wordt tijd, dat wij eens een invasie doen op het vasteland. Ik zei: dat vind ik ook, maar daar is men hier nog niet klaar voor. Ik heb daarover met hem staan praten, er kwamen andere soldaten bij, een paar korporaals ook en zo stonden wij daar met een man of vijftien. Ze begrepen allemaal wel, dat je zo maar niet naar het vasteland kon gaan, dat er een behoorlijke voorbereiding moest zijn, maar na een minuut of twintig zei die man: ja, kolonel, u hebt wel gelijk, maar ik vind toch, dat wij het maar moeten doen. Ze wilden wat doen en dat er niets gedaan werd, drukte de stemming. Dat was ook volkomen te begrijpen. Ik ben toen van dat troepje lachend weggegaan en heb gezegd: mannen, nu moeten jullie maar eens trachten hem uit te leggen, dat het zo maar niet gaat. Dit tekent toch wel de geest.

46554. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk was ook van invloed op het moreel de gang van zaken met betrekking tot de recrutering, waaruit bleek, dat er weinig aanvulling kwam.

A. Die recrutering was op een gegeven ogenblik afgelopen. Wij hebben uit Zuid-Afrika ook een contingent gehad.

46555. De **Voorzitter:** Dat was niet groot, en wat via Canada is gekomen, was nog geen 1100 man. Aan de andere kant werd er telkens geplukt aan de brigade.

A. Ja, overal moesten mensen werkzaam worden gesteld op de Departementen in Londen. Dat was natuurlijk fnuikend. Er werden ook steeds meer mensen ongeschikt voor de dienst te velde; dat is zo het gewone verloop van een lichting. Zij werden ieder jaar vrij streng gekeurd en velen werden niet geschikt meer bevonden. Zij vielen af en moesten in bijbaantjes worden gezet en hoe meer bijbaantjes bij de troep, hoe fnuikender voor het moreel; dat waren: al die kerels, die er maar bij lopen. In het algemeen echter vond ik de stemming toch zeer voldoende en ik heb altijd het vertrouwen gehad, als ze moesten vechten, dat ze het dan zouden doen, en dat hebben ze ook gedaan.

46556. De **Voorzitter:** Hebt u meegemaakt de uitzending van een detachement naar Indië?

A. Toen was ik geen brigade-commandant meer; toen zat ik bij de Nederlandse Militaire Missie te Londen.

46557. De **Voorzitter:** Onder wiens bevel stond dat detachement? Van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Die is meegegaan. Hij is als brigade-commandant daar naar toegegaan, maar of hij bepaald de commandant was, weet ik niet.

46558. De **Voorzitter:** Maar hij was toch de hoogste in rang, die meeging. Dan ligt het toch voor de hand, dat hij commandant was?

A. Het waren er niet veel.

De **Voorzitter:** 151 man.

A. Ja, maar daar maak je een kolonel geen commandant van.

46559. De **Voorzitter:** Ging hij als gast mee?

A. Hij moest eigenlijk voorbereiden de overkomst van het Iste bataljon.

46560. De **Voorzitter:** Weet u iets omtrent de ervaringen van dat detachement?

A. Alleen van horen zeggen. Ze zijn gestrand op Ceylon en zijn niet verder gekomen. Er zijn toen veel akeligheden geweest. Ze hadden niets te doen en moesten wachten. Ze moesten schepen helpen laden en ontladen, naar is verhaald.

46561. De **Voorzitter:** U hebt als inspecteur van de Nederlandse troepen daarmede niets te maken gehad?

A. Neen, zij stonden onder commando van het Oosten, van admiraal *Helfrich.* Ik heb gevraagd aan de Minister, want het waren eigenlijk de besten, die gegaan waren: laat die mensen wat doen. Er waren — u zult de cijfers wel voor u hebben — 30 of 35 officieren, maar dat waren uitgezochte mensen. Dat detachement bestond eigenlijk uit de beste elementen, die in de brigade waren.

46562. De **Voorzitter:** Er zijn ook detachementen gegaan naar Suriname en Curaçao?

A. Ja, dat geloof ik wel, heel kleine.

46563. De **Voorzitter:** Dat is waarschijnlijk in de tijd geweest, dat u bij de Militaire Missie was?

A. Ja, want ik ben pas 1 Mei 1942 inspecteur geworden en toen was het er allemaal al, dus daar heb ik rechtstreeks niet mee te maken gehad en daar weet ik eigenlijk niets van.

46564. De **Voorzitter:** Welke taak had u bij de Nederlandse Militaire Missie?

A. Die had tot taak de verbinding tussen de Nederlandse Regering en de Engelse Regering te vormen, wat het militaire betrof. Dus wanneer wij wat nodig hadden, vroeg de missie dat aan de Engelse militaire autoriteiten; daar ging alles over.

46565. De **Voorzitter:** Wie was het hoofd van de missie?

A. De Prins.

46566. De **Voorzitter:** Maar vóór hem? Was dat niet generaal *van Oorschot?*

A. Ja, dat is wel mogelijk, maar die was er, toen ik er kwam, niet meer. Ja, ik geloof het wel.

46567. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend waarom generaal *van Oorschot* zijn ontslag heeft gekregen als hoofd van de Nederlandse Militaire Missie?

A. Neen, dat weet ik niet.

46568. De **Voorzitter:** Wat betreft de brigade: daarbij zijn ook mensen aangewezen als air-gunners. Welke functie hadden die mensen?

A. Die zaten op de koopvaardijschepen en bedienden daar dus het luchtdoelgeschut. Het waren — geloof ik — vrijwilligers. Het waren oudere mensen, die niet meer te velde mee konden en zich daarvoor hadden opgegeven.

46569. De **Voorzitter:** Het waren dus de kanonniers op de koopvaardijschepen?

A. Ja, alleen voor het luchtdoelgeschut op koopvaardijschepen; zij werden opgeleid in Liverpool.

46570. De **Voorzitter:** Waren er ook z.g. commando's?

A. Ja, daar zijn ook troepen naar toegegaan. Dat waren tot in de perfectie afgerichte infanterie-eenheden, die een zeer zware training kregen en opdrachten kregen voor kleine ondernemingen. Er zijn er in Frankrijk geweest. De meest enthousiaste mensen gaven zich er voor op.
Ik vond het prachtig, als er zo iets kwam, want dat haalde het moreel omhoog.

46571. De **Voorzitter:** Stonden zij onder Engelse leiding?

A. Zij stonden helemaal onder Engelse leiding.

46572. De **Voorzitter:** Was er niet een Nederlandse commandant onder Engelse leiding?

A. Ja.

46573. De **Voorzitter:** Kunt u ook zeggen wie het was?

A. U kunt het in de stukken vinden. Het was een 1ste-luitenant, een lange man, wiens naam ik niet meer ken.
De opleiding geschiedde helemaal door de Engelsen, ook die van de ingedeelde officieren, die dus de opleiding geheel van de Engelsen kregen. Het gebeurde in Schotland; ik ben er verschillende malen geweest.

46574. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen omtrent concrete verrichtingen van de commando's?

A. Van de Engelse?

De **Voorzitter:** Neen, van het Nederlandse aandeel in de Engelse commando's. Ik meen, dat er een apart onderdeel was, dat uitsluitend uit Nederlanders bestond, nummer X.

A. Ja, groep nummer X; het waren Nederlanders. Van alle geallieerden hadden zij commandotroepen.

46575. De **Voorzitter:** In het boek van generaal *Kruls* („Nederland Paraat"), staat:

> „In Juni 1942 begon de Engelse legerleiding met het samenstellen van een geallieerd commando onder Engels bevel, dat No 10 (I.A.) commando genoemd zou worden. Dit commando verzamelde alle commando's van niet-Engelse nationaliteit en bracht ze onder in 7 troepen. De Nederlandse troep kreeg de naam „Nr. 2 (Dutch) Troop"."

Het is een aparte Nederlandse eenheid onder Engelse leiding geweest; het is interessant te weten, wat het onderdeel gedaan heeft.

A. Ik herinner mij niet, dat zij bij een of andere onderneming in Frankrijk zijn geweest; dat geloof ik niet.

46576. De **Voorzitter:** Maar hebben zij niets anders gedaan dan oefenen?
Zijn ze niet in werkelijkheid ingezet?

A. Neen, de andere geallieerde commando's ook niet, maar het ging allemaal zeer geheimzinnig; er is een luitenant bij een van die ondernemingen gesneuveld, meen ik; er is dus wel wat geweest. Maar die verslagen zult u toch wel in het archief hebben?

De **Voorzitter:** De commissie heeft die verslagen niet, maar wanneer u kunt aangeven, waar wij hierover inlichtingen kunnen krijgen, dan nemen wij daarvan graag kennis.

A. Bij het Departement van Oorlog; daar moet het gehele archief van het Nederlandse Departement van Oorlog in Engeland zijn.

De **Voorzitter:** Ten minste wanneer het compleet is.

A. Dat weet ik natuurlijk niet; bij de brigade is ook een archief.

46577. De **Voorzitter:** Wie zouden wij eventueel kunnen horen over de verrichtingen van de commandotroepen?

A. Heeft u niet een lijst van de officieren van de brigade uit die tijd?

De **Voorzitter:** Wij hebben wel verschillende namen.

A. Ik kan ze niet uit mijn hoofd opnoemen. De luitenant, over wie ik zoëven sprak, zie ik vóór mij: niet al te groot, rossig, maar de naam weet ik niet. Dat was een heel flinke vent.

46578. De **Voorzitter:** Is er ook niet een groep geweest, die bestond uit parachutisten?

A. Die zijn als zodanig geoefend; wij hoopten ze als parachutist te kunnen gebruiken; later zijn ze, wegens gebrek aan sterkte, gewoon bij de brigade ingedeeld, wat hun moreel als parachutist geen goed deed. Ze zijn niet gebruikt als parachutist. Ik weet niet of ze bij Arnhem ook niet gedeeltelijk individueel zijn ingedeeld.

46579. De **Voorzitter:** Zijn er ook mensen van de brigade terechtgekomen bij de luchtstrijdkrachten?

A. Ja, dat waren de parachutisten.

46580. De **Voorzitter:** Maar er zijn toch ook sommigen bij de Royal Air Force gekomen?

A. Zeker, velen hebben daarom gevraagd, ook voor de Nederlandse squadrons, die gevormd zijn; ook zijn er mensen individueel ingedeeld bij Engelse onderdelen.

46581. De **Voorzitter:** Waren er aparte Nederlandse squadrons?

A. Ja.

46582. De **Voorzitter:** Kunt u over de verrichtingen daarvan iets meedelen?

A. Ze hebben gewoon meegedaan aan die raids e.d. Ze stonden geheel buiten brigadeverband. Het waren allemaal jonge mensen, die vroegen bij de luchtmacht te worden ingedeeld.

46583. De **Voorzitter:** Er is u waarschijnlijk wel iets bekend van de reorganisatieplannen van de brigade?

A. Zeer zeker; er zijn toen drie gevechtstroepen gemaakt.

46584. De **Voorzitter:** Tussen eind 1941 en 1943 is er een hele discussie geweest over eventuele reorganisatie. U voelde voor die reorganisatie niet veel?

A. Inderdaad; ik wilde eens rust hebben voor de troep.

46585. De **Voorzitter:** Is dat de reden waarom het zolang geduurd heeft?

A. Neen; daarvan trokken zij zich geen steek aan.

46586. De **Voorzitter:** Kan men die reorganisatieplannen het best aldus qualificeren, dat men wilde hebben een divisional reconnaissance battalion of een motor battalion. Kunt u iets zeggen over het verschil?

A. Dat waren gemakkelijk verplaatsbare bataljons, die vooruitgezonden konden worden ter verkenning.

46587. De **Voorzitter:** De Minister heeft op een bepaald moment ingestemd met het eerste reorganisatieplan van de divisional reconnaissance battalions, maar dat is niet uitgevoerd. Waarom niet?

A. Dat weet ik niet, maar het zou mij niet verbazen, als dat zat in de geringe sterkte van de troep, want er gingen zoveel mensen af, er gingen er ook veel naar de R.A.F., enz. Dat maakte het moeilijk om een behoorlijke eenheid, die wat betekende, te vormen.

46588. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk in de correspondentie daarover een werkzaam aandeel gehad, want dat was voor een groot deel toch in de tijd, dat u inspecteur was.

A. Natuurlijk, maar ik herinner mij al die correspondentie niet meer; die was nogal uitgebreid.

46589. De **Voorzitter:** Volgens mijn gegevens is op 1 Januari 1943 die nieuwe organisatie ingevoerd. Herinnert u zich dat?

A. Toen hebben wij gekregen die drie gevechtstroepen in plaats van die bataljons, maar dat het precies 1 Januari 1943 is geweest, weet ik natuurlijk niet meer.

46590. De **Voorzitter:** Er is sprake van geweest, begin 1943, om kolonel *de Bruyne* voorlopig te belasten met de waarneming van de inspectie, indien de inspecteur bijv. over veertien dagen nog niet terug was. Blijkbaar was u veel afwezig. Waarom?

A. In 1943? Ik ben in Afrika geweest.

46591. De **Voorzitter:** Had u daar ook een taak, welke samenhing met het militaire beleid?

A. De Prins bracht daar een bezoek en als toegevoegd adjudant ben ik mee geweest.

46592. De **Voorzitter:** Kon u worden gemist als inspecteur?

A. Dat heb ik ook gevraagd, toen mij dat opgedragen werd, maar men heeft mij gezegd: ja.

46593. De **Voorzitter:** Is u dat door de Minister van Oorlog opgedragen?

A. Ja, maar ik bleef adjudant van H.M. de Koningin en was toegevoegd-adjudant van de Prins. Ik heb gevraagd of dat samenging en of het niet nodig was mij van andere functies te ontheffen, maar dat is niet gebeurd.

46594. De **Voorzitter:** Oppervlakkig beschouwd zou men zeggen, dat het nadelige gevolgen moest hebben, wanneer de inspecteur uit Engeland vertrok. Wie bleef dan op de inspectie?

A. Een plaatsvervanger. Ik heb daar ook op gewezen.

46595. De **Voorzitter:** Is u ook bekend met de quaestie van het detachement Maidenhead, of dat zou ressorteren onder Justitie dan wel onder Oorlog, en met de rol, welke de heer *van 't Sant* daarin heeft gespeeld? Kunt u ons daarvan iets mededelen?

A. Dat weet ik niet precies meer. Dat is ook weer zo'n ruzie geweest. Ik geloof, dat *van 't Sant* wilde, dat het commandantschap aan hem kwam. Ik beweerde, dat het een onderdeel was van de brigade, dus de brigadecommandant daar het commando over hield. Ik herinner mij, dat er een officier van de brigade is geweest, die naar Maidenhead ging om eens te kijken, hoe die mensen daar waren, enz. en dat hem de toegang is geweigerd.

46596. De **Voorzitter:** U herinnert zich verder geen bijzonderheden?

A. Neen. Toen heb ik er een officier naar toegezonden als inspecteur en die is er wel geweest, maar dat weet ik verder niet meer.

46597. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, dat er door een aantal officieren klachten over de toestanden in de brigade zijn geuit? Dat is geweest in April 1943. Toen zijn er door verschillende officieren bezwaren ingebracht, die doorgestuurd zijn door de afdelingscommandant *Beelaerts van Blokland.* Daar hebt u ook een advies over uitgebracht op 20 April 1943.

A. Ja, dat moet natuurlijk wel.

46598. De **Voorzitter:** Er staat o.a. in het request:

„dat als resultaat van een thans, bijna driejarig verblijf in Engeland, de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" bestaat uit:

drie hoogst onvolledige, slecht getrainde (enkele kleine onderdeelen uitgezonderd) gevechtsgroepen, welke voor een zeer groot deel zijn samengesteld uit „B" gekeurden (en op papier „A" gekeurden, die in werkelijkheid onder categorie „B" vallen), en over 35 jaar oude manschappen, welke niet in staat zijn, in eerste lijn te vechten;

een Verkenningsafdeeling, welke voor taktisch gebruik te klein in manschappen en materieel is;

een Artilleriegroep, die geen reserve aan manschappen heeft;

een Parachutistengroep, die uit het in de Brigade aanwezige personeel nimmer tot een volledige eenheid kan uitgroeien;

een Recrutencompagnie van circa 80 man, waarvan het aantal „A" gekeurden beneden de 35 jaar, dat in de Brigade zal worden ingedeeld, niet meer dan twintig bedraagt;

een groep van circa 300 „C" gekeurden en voor den dienst veelal geheel onbruikbare mannen, welke bekend staan onder den naam „Substitenten";

een groep Brigade Politie;

O. en O. en ander talrijk bureaupersoneel;".

Daar zit enige kritiek in. Wat waren eigenlijk subsistenten?

A. Dat waren mensen, die voor allerlei werkjes werden gebruikt, als bijkok en dergelijke.

46599. De **Voorzitter:** Men constateert ook, dat de reorganisaties niet de vurig gehoopte verbeteringen hebben gebracht. Is dat juist?

A. Ja, dat kan wel. Het is mogelijk!

46600. De **Voorzitter:** Zij schrijven ook:

„dat tijdens het bezoek van Kolonel *Kruls* en in de toen gehouden bijeenkomst met officieren, in Februari j.l. te Wolverhampton, naar aanleiding van een uitspraak, door een der officieren, door het Hoofd van den Medischen Dienst uitdrukkelijk is verklaard, dat de Brigade slechts 400 à 500 manschappen telt, welke voor een gevecht in eerste lijn bruikbaar zijn, een feit dat blijkbaar aan Uwe Excellentie verzwegen was, maar overigens aan de ondergeteekenden wèl bekend was;"

De ondergetekenden zijn: *B. ter Haar, J. Hudig, N. R. Burgers, A. W. Kuipers, C. Buisman, A. M. Herbrink, H. v. Oosterom, H. F. Tuininga, H. A. Schaafsma, H. C. Haitink, D. Badings, B. A. Piets, W. van Marle, J. Rijkens, J. H. Oerlemans, H. L. de Vries* en *A. A. Land.*

Vormden zij een bepaalde groep?

A. Neen, het waren officieren, die er bij behoorden.

46601. De **Voorzitter:** Maar die waarschijnlijk op de hoogte van de toestand waren?

A. Dat waren wij allemaal.

46602. De **Voorzitter:** U hebt toen medegedeeld, dat de toon van het request ongepast was?

A. Dat kan wel.

46603. De **Voorzitter:** Maar herinnert u zich nog of zakelijk deze mensen in meerdere of mindere mate gelijk hadden?

A. Neen, dat herinner ik mij niet, maar iedereen wist heel veel van het begin af aan.

46604. De **Voorzitter:** Ja, maar men kan op het standpunt staan, dat, wanneer een dergelijke, zeer concrete klacht wordt geuit, zij voortvloeit uit belangstelling en bedoeld is om verbetering in de toestand te brengen.

A. Hoe wilt u verbetering brengen? Er waren zoveel mensen B-gekeurd; die kun je niet A-gekeurd praten.

Ik heb altijd, van het begin af aan, de sterkte te gering gevonden en gezegd: Maak er niet allemaal mooie dingen van, maar laten wij proberen één eenheid op behoorlijke sterkte te brengen, en deel die dan in bij Engelse brigades, als wij een bataljon kunnen halen. Maar ze wilden altijd een legertje op zich zelf vormen. Dat was naar mijn idee de fout.

46605. De **Voorzitter:** Deze officieren hadden een bepaalde oplossing. Zij wilden, dat niet langer werd vastgehouden „aan het reeds lang onbereikbare begrip van een brigade met een brigadestaf".

A. Ja, daar hadden ze groot gelijk in; dat heb ik ook dikwijls gezegd.

46606. De **Voorzitter:** Ze wilden verder opheffing van de drie gevechtsgroepen.

A. Ja, die ze eerst allemaal zo dolgraag wilden hebben.

46607. De **Voorzitter:** Dan wilden ze verder een gevechtseenheid uit de 400 à 450 vechtbare „A" gekeurde mannen, met een maximum-leeftijdsgrens van 35 jaar.

A. En de rest?

De **Voorzitter:** Zij wilden deze gevechtseenheid zo organiseren, dat ze taktisch ingezet kon worden voor operaties met de geallieerde legereenheden, en verder een reserve vormen uit recruten.

A. Die 450 man waren een half bataljon; het enige, dat men daarmee kon doen, was het indelen bij een Engelse brigade en dat vond die waarschijnlijk niet eens pleizierig.

46608. De **Voorzitter:** Dan wensten zij:

„toewijzing aan deze gevechtseenheid van streng geselecteerde officieren en onderofficieren van mentale vaardigheid, die uiteraard niet alleen aan de voor de manschappen gestelde lichamelijke en leeftijdseischen moeten voldoen, maar tevens vervuld zijn van één verlangen om niet achter te blijven wanneer de tijd van een „second front", in het bijzonder het uur van de bevrijding van ons vaderland is aangebroken, zulks onder bereidheid om alle persoonlijke belangen op te offeren."

A. Ik ben er geroerd van!

46609. De **Voorzitter:** En voorts:

„onmiddellijke verwijdering van deze gevechtseenheid uit het kamp en indeeling bij de Engelschen;"

46610. De heer **Posthumus:** Hier is dus inderdaad een verschil van mening over de vraag, door getuige ook al genoemd, of de Nederlandse troepen in Engels verband dienen te worden opgenomen dan wel als zelfstandige eenheid gehandhaafd. Getuige heeft opgemerkt, dat er een typisch streven was om een apart Nederlands legertje te houden. Kunt u iets naders vertellen, waarom bepaalde mensen dat nodig vonden?

A. Men wilde hier als eenheid terugkomen. Ik ben altijd geweest voor samenwerking met de Engelsen, niet zo, dat je b.v. 20 Hollanders zet tussen de Engelsen, maar een Hollandse compagnie b.v.

46611. De heer **Posthumus:** Als ik het goed begrijp, acht u het dus mogelijk beide standpunten te verenigen, nl. een eenheid te houden, die later als kern van het Nederlandse leger direct kon optreden en toch als gevechtseenheid in organisatorisch verband in het geallieerde leger kon worden opgenomen.

A. Een Hollandse compagnie b.v. als onderdeel van het Engelse leger. De Nederlanders wilden met een Nederlandse eenheid naar voren komen, maar van het begin af heb ik altijd gemeend, dat wij daarmee te hoog grepen.

46612. De **Voorzitter:** Dat adres werd gesteund door de heer *Beelaerts van Blokland,* maar die heeft er niet zoveel plezier van beleefd . . . .

A. Neen.

46613. De **Voorzitter:** . . . . want u was het met dat optreden ook niet eens en meende, dat op het onbehoorlijke daarvan moest worden gewezen.

A. De wijze, waarop het gebeurde! Zij hadden kunnen komen bij de brigade-commandant. Iedereen had altijd plannen. Dat was wel eens om duivels te worden. Ieder wist het beter. Ieder soldaat wist het precies. Daar zat natuurlijk ook wel weer wat goeds in; de belangstelling moet je ook niet tegenwerken, maar als ik mij ga bemoeien met de organisatie van de ziekenhuizen b.v., komt er ook niet zoveel van terecht.

46614. De **Voorzitter:** Maar dit waren mensen, die al lang bij de brigade waren geweest en een bepaald ideaal hadden, dat ze naar voren brachten. Het is de vraag of het juist dan wel niet juist was, maar het kan inderdaad een bewijs van belangstelling zijn.

A. Wat is dat voor een algemene term: dat onderdeel, te vormen uit geselecteerde mensen, die dan een organisch geheel vormen. Het is allemaal zo mooi, maar het zijn allemaal algemeenheden. Daar heb je geen houvast aan. Een leger moet bestaan uit officieren, die ideale mensen zijn, onderofficieren, die prachtkerels zijn, soldaten, die van hoog gehalte zijn. Dat moet bij ieder leger. Dat moet bij ieder onderdeel, in de maatschappij, in de fabriek, overal. Het moeten allemaal prachtmensen zijn en allemaal idealisten.

46615. De **Voorzitter:** Heeft de heer *Beelaerts van Blokland* hierover een afkeurende opmerking gekregen?

A. Dat weet ik niet.

46616. De **Voorzitter:** Is hij gebleven bij de brigade?

A. Ja.

46617. De **Voorzitter:** Hebt u iets te maken gehad met het detachement, dat naar Suriname is gegaan in uw qualiteit van waarnemend hoofd van de Koninklijke Nederlandse Militaire Missie, of herinnert u zich dat niet meer?

A. Ik meen met de reisgelegenheid en dergelijke wel.

46618. De **Voorzitter:** En de bewapening?

A. Altijd, wanneer de brigade bewapening of uitrusting moest hebben, vroeg de Militaire Missie, die bij het Engelse War Office aan. Men trachtte dan het nodige te krijgen. Daar was die Nederlandse Militaire Missie voor.

46619. De **Voorzitter:** U hebt ook een functie gehad bij het Centraal Orgaan, dat ressorteerde onder Algemene Oorlogvoering. Of is u dat niet bekend?

A. Dat is mij niet bekend; ik herinner er mij niets van.

46620. De **Voorzitter:** Dat was blijkbaar het bureau, dat onder leiding stond van de Prins.

A. Ja, nu u dit zegt, als adjudant van de Prins heb ik daar natuurlijk wel iets mede te doen gehad; maar ik kan mij er niets meer van herinneren.

46621. De **Voorzitter:** Ik lees hier:

„Volledigheidshalve zij hier nog aangestipt, dat — waarschijnlijk in de maand Juni 1942 — een onder het Departement van Algemeene Oorlogvoering ressorteerend „Centraal Orgaan" met coördineerende en stimuleerende taak, is opgericht onder leiding van Z.K.H. den Prins der Nederlanden, aan wien is toegevoegd generaal-majoor *Phaff,* welke opperofficier deze betrekking cumuleert met de functie van inspecteur der Nederlandsche troepen."

Kunt u mij iets meedelen over die functie, die u toen hebt bekleed?

A. Neen; ik herinner mij er niets meer van. Een vergadering van het Centraal Orgaan heb ik zeker nooit bijgewoond.

46622. De **Voorzitter:** De uitlating, die ik zo pas voorlas, staat in de brief van de heren *van Voorst Evekink, Sas* en *Kruls.*

A. Ik spreek het niet tegen; ik zeg alleen: ik herinner er mij niets meer van.

46623. De **Voorzitter:** 1 Juli 1943 is u militair attaché geworden?

A. Ik geloof 15 Juli.

46624. De **Voorzitter:** In elk geval nadat u was afgetreden als inspecteur. Waarom is u afgetreden?

A. Er moest een militair attaché zijn en daar vond de Minister mij blijkbaar geschikt voor. Er is niets geweest; er zijn geen moeilijkheden geweest.

46625. De **Voorzitter:** Is de heer *Schoonenberg* militair attaché geweest?

A. Die was adjunct-attaché; hij was onder mij.

46626. De **Voorzitter:** Heeft hij niet de functie van Nederlands militair attaché bekleed?

A. Neen. Hij was militair attaché bij de geallieerde Regeringen en ik was het bij de Engelsen. (Ik behoorde tot de Nederlandse ambassade en had een adjunct-attaché bij de Belgen, Fransen, Polen en Tsjechen.) Dit is onjuist. De toenmalige majoor *Schoonenberg* was adjunct-militair attaché bij de Engelsen en militair attaché bij de Belgen, Fransen, Polen en Tsjechen.

46627. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over uw werkzaamheden in deze functie?

A. Die waren precies hetzelfde als bij de Nederlandse Militaire Missie: alle Nederlandse belangen behartigen bij de Engelse Regering. Ik ging naar het War Office en waarheen het nodig was.

46628. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen het hoofd van de Nederlandse Missie en het hoofd van de Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.)?

A. Goed. Het hoofd van de Nederlandse Militaire Missie was toen Zijne Koninklijke Hoogheid; het hoofd van M.V.T. was de toenmalige majoor of kolonel *Kruls.*

De **Voorzitter:** Neen, de heer *de Bruyne.*

A. O, ja! Ja, die verhouding was heel goed, voor zover ik weet. Maar met M.V.T. had ik niets te maken; die behandelde het neerlaten van parachutisten boven Nederland; dat ging uit de aard der zaak met grote geheimhouding gepaard, zodat niemand, die er niets mede te maken had, er iets van hoorde. Ik wilde er ook niet zijdelings naar informeren, maar ik weet, dat Z.K.H. er besprekingen over had met kolonel *de Bruyne.* Ik heb nooit anders gehoord dan dat die verhouding goed was.

46629. De **Voorzitter:** Is u iets bekend over een instructie van de Nederlandse Militaire Missie?

A. Ja, die instructie was er natuurlijk.

46630. De **Voorzitter:** Er is een tijdlang een aanvullingscursus geweest, die onder leiding van de heer *van de Plassche* stond; de bedoeling er van was de vorming van verbindingsofficieren.

A. Ja.

46631. De **Voorzitter:** Er was verschil van opinie tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *van de Plassche.* Is u er iets van bekend?

A. Daar is mij niets van bekend.

46632. De **Voorzitter:** Dat speelt wel in de tijd, dat u inspecteur der Nederlandse troepen was; het kon zijn, dat u er iets van wist. De heer *van de Plassche* had namelijk een veel uitgebreider opvatting van zijn taak dan de heer *de Bruyne.* De heer *de Bruyne* was van mening, dat verbindingsofficieren moesten zijn een soort van intellectuele gidsen, terwijl de heer *van de Plassche* de hele brigade wilde omvormen tot een verbindingsafdeling.

A. Er is ook een tijd geweest, dat men de brigade wilde opheffen en er verbindingsmensen van wilde maken. Er waren ettelijke plannen.

46633. De **Voorzitter:** U hebt als militair attaché ook te maken gehad met de verhouding tussen de brigade en de twenty-first armygroep?

A. Daar zijn ze toen bij ingedeeld.

46634. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets meedelen?

A. Neen, niets bijzonders. De brigade is gewoon ingedeeld bij de 21ste legergroep van *Montgomery;* ze zijn naar de kust gegaan en hebben meegedaan aan de invasie. Toen ze meer te doen kregen, steeg de stemming aanmerkelijk, maar er is niets bijzonders bij voorgevallen.

46635. De **Voorzitter:** Maar is de brigade in haar geheel overgegaan naar de 21ste legergroep, ook het depot?

A. Neen, het depot niet, want dat bleef in Wolverhampton, maar dat is veel eerder geweest; toen was ik nog inspecteur. Ik herinner mij, dat ze overgingen naar de Engelsen; ze zijn aan de oostkust gekomen. Toen heb ik bepaald, dat het depot rechtstreeks kwam onder de inspecteur om onnodige correspondentie te voorkomen tussen de brigadecommandant en het depot. De commandant zou aan het depot vragen om aanvulling; bij het depot kwamen ook alle mensen, die niet geschikt waren voor de dienst te velde.

46636. De **Voorzitter:** Maar de correspondentie over de 21ste legergroep dateert van Juli 1943. Toen was u net militair attaché.

A. Maar ik herinner mij nog iets van die practische overwegingen, waarvan ik zojuist sprak.

46637. De **Voorzitter:** Is het u bekend of er nogal veel drankmisbruik is geweest bij de groep?

A. Dat werd verteld. Ik heb daar een hele correspondentie over gehad. Als ik u dat mag geven ..... Ik zal het op prijs stellen, als ik het bij gelegenheid mag terugkrijgen.
Over de brigade is altijd ontzettend veel geroddeld en er is veel critiek op uitgeoefend.

46638. De **Voorzitter:** Misschien kunt u daarover in het kort iets meedelen?

A. Er werd verteld, dat er een geweldig drankmisbruik was, dat de mensen zich hoogst onbehoorlijk gedroegen, dat er in Congleton veel lawaai werd gemaakt bij het avondappèl, enz. Ik heb een en ander onderzocht. Van drankmisbruik — ik heb dat van de inspecteur van politie te Congleton — was geen sprake. Ik ben enige malen een halfuur vóór het avondappèl door Congleton gewandeld. Dat kon ik gemakkelijk doen in donker; ik heb echter nooit enige herrie ontdekt. In Londen echter hoorde men de afgrijselijkste verhalen over de brigade. Zo was het echter helemaal niet. De Minister heeft mij laten komen om te horen of het inderdaad zo verschrikkelijk was; er was echter geen sprake van wangedrag. Het waren natuurlijk geen engelen, maar er was geen sprake van wangedrag.

46639. De **Voorzitter:** Acht u het mogelijk, dat de toestand daar minder gunstig was voordat er een commissie is geweest?

A. Na al die praatjes, die ik in al die jaren heb gehoord, zou ik geen enkel oordeel willen uitspreken over hetgeen daarover verteld werd. Ik wil liever de naam niet noemen, maar er is iemand geweest, die buitengewoon veel goed heeft gedaan voor de brigade en van wie werd verteld, dat die man niet deugde en niets deed. Daar was geen sprake van. Toen ik daar naar toe ging, dacht ik: het is moeilijk om met zo iemand te werken, maar er was geen sprake van, integendeel, die persoon werd zeer hoog geacht. Die praatjes zijn altijd gebleven, geloof ik; dat heb ik ook in mijn brief gezet. Bij het 2de bataljon waren veel intellectuelen, mensen, die in het buitenland gekomen waren, daar een betrekking hadden gekregen en vonden, dat zij meer konden zijn dan gewoon soldaat; wat intellect betreft, waren zij meer geschikt voor officier en onderofficier, meer dan wij konden gebruiken. Daaruit moest je een keuze doen en de anderen werden ontevreden. Een vader b.v., die al jaren in Engeland woont, komt bij een Hollander en zegt: mijn zoon kan natuurlijk geen officier worden, want die is Katholiek. Een week later komt een andere vader bij die zelfde persoon en zegt: mijn zoon wordt natuurlijk geen officier, want hij is Protestant.

46640. De **Voorzitter:** Onder de recruten, die in Engeland opkwamen, waren nogal wat employé's van van Nievelt, de K.P.M., enz. In die kringen o.a. vond men degenen, die zich gedesillusionneerd voelden.

A. Natuurlijk; die mensen werden uit hun werk gehaald, werden opgeleid en moesten verder afwachten wat er gebeurde.

46641. De **Voorzitter:** Achtte u het niet onbevredigend, dat zij zolang in een toestand van afwachting moesten leven, terwijl er niets te doen was?

A. Zeker, maar wat hadden wij dan moeten doen? Alle troepen, die in Engeland waren, zaten in veel gunstiger omstandigheden, die waren in het eigen land, die gingen met verlof, maar wij zaten in zeer moeilijke omstandigheden. Natuurlijk, dat dit de stemming drukte, maar wat moesten wij doen?

46642. De **Voorzitter:** Wat is uw opvatting: is het inzicht van de Regering om een apart onderdeel te houden en daarmede deel te nemen aan de bevrijding van Nederland het meest juiste, of was het beter geweest, dat men maar geheel was ingedeeld bij het Engelse leger, met de kans, dat men de Nederlanders had verspreid over allerlei onderdelen?

A. Een apart Nederlands onderdeel, maar niet hoger reikend dan wij konden.

46643. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk, dat men eerder te worstelen had met een tekort dan met een teveel aan manschappen.

A. Wij konden toch een Nederlandse compagnie vormen en verder deel uitmaken van een Engels bataljon.

46644. De **Voorzitter:** Is het niet teleurstellend geweest, dat de Prinses Irene-Brigade niet groter is geworden? Men heeft telkens geworsteld om tot een bepaald aantal te komen en dat is nooit gelukt. De doelstelling was om zoveel mogelijk mensen te recruteren om daarvan deel te kunnen uitmaken.

A. Dat is inderdaad teleurstellend geweest.

46645. De **Voorzitter:** De Regering had blijkbaar het plan het contingent te vergroten.

A. Ja, maar beter was natuurlijk een klein, goed toegerust onderdeel.

46646. De **Voorzitter:** Maar de Regering wilde het toch zo groot mogelijk hebben.

A. Ja. Er vielen telkens mensen af, die niet meer geschikt waren voor de dienst te velde en die ouder werden. Men had dus moeten nemen een onderdeel, dat zo groot was als men het kon vormen met de beschikbare krachten, maar men had niet moeten beginnen met te zeggen: een brigade in 1941, terwijl er nauwelijks voor 1 bataljon genoeg was; zeker niet voor twee of drie gevechtsgroepen. Dus men had moeten beginnen met één oorlogscompagnie, dan met de tweede, daarna met de derde en als men er vier had, had men moeten zeggen: het is een bataljon, komen er nog meer, laten wij dan kijken of wij een tweede bataljon kunnen formeren.
Dat vonden de mensen (de officieren en het kader) ook niet mooi genoeg; zij zaten te dringen naar een of andere eenheid met een mooie grote naam.

46647. De **Voorzitter:** In het algemeen wenste men wel zo actief mogelijk te dienen?

A. Zeer zeker. Dat is, wat de stemming drukte: zij wilden actief zijn, maar wij waren het niet. Vergeet u niet: dat waren geen van de Engelse troepen in Engeland en die verkeerden in veel gunstiger omstandigheden.

46648. De **Voorzitter:** Heeft de Regering, naar uw oordeel, alle mogelijkheden uitgebuit om de mensen zoveel mogelijk een eigen taak te geven?

A. Ja. Daarom heb ik de mensen zoveel mogelijk gedetacheerd naar de cursussen, wat de mensen goed deed, heb ik een commandotroep en een parachutistengroep gevormd. Ik heb nooit gedacht, dat het werkelijk practische resultaten zou opleveren, dat wij een enorme commandotroep zouden krijgen, die wat bij de landing zou presteren. Maar het hief het moreel van de mensen op. Van de parachutisten ook wel. Daar waren allen toe te vinden; er was heel veel animo voor. Het bleek, dat de mensen veel élan hadden.

46649. De **Voorzitter:** Was er bij de commandotroepen een officier, die de naam *Linzel* droeg?

A. Ja.

46650. De **Voorzitter:** Was die in Engeland?

A. Ja.

46651. De **Voorzitter:** Die zouden wij dus daarover kunnen horen?

A. Ja zeker!

46652. De **Voorzitter:** Heeft u ook iets met de zeemacht te maken gehad?

A. Neen.

46653. De **Voorzitter:** Daarover kunt u ons dus geen inlichtingen geven.
Hebt u nu nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd?

A. Neen. Ik zou alleen willen opmerken: het is zo lang geleden gebeurd, dat ik dikwijls onbevredigende antwoorden heb moeten geven. Er is daarna zoveel gebeurd, dat men die dingen niet meer onthoudt.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. J. PHAFF.

ALGERA, *voorzitter.*
VAN DIS.
DASSEN.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 6 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Dassen en Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

WILLY KIST,

oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kolonel der marechaussee.

Hij legt de eed af als getuige.

46654. De **Voorzitter:** Bent u met de 1ste divisie der marechaussee meegegaan via België en Frankrijk naar Engeland?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

46655. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend welk contact er bestond tussen de Regering in Londen en de troepen, waarbij u zich bevond gedurende de reis door Frankrijk? Wie heeft bijvoorbeeld de beslissing genomen, dat men naar Engeland zou gaan?

A. Wij waren in Zeeuwsch-Vlaanderen en hebben daar van de commandant van Zeeland, schout-bij-nacht *van der Stad,* de opdracht gekregen om ons met de hele 1ste divisie der Koninklijke Marechaussee naar Nantes te begeven. Men verwachtte, dat in Nantes een Nederlands vliegveld was, waar zich Nederlandse eskaders bevonden. Om de 1ste divisie Koninklijke Marechaussee niet in handen van de vijand te doen vallen, besloot de commandant in Zeeland ons naar Nantes te zenden. Toen wij in Nantes aankwamen, waren er geen Nederlandse vliegtuigen. Er was ook geen vliegveld, dat wij zouden kunnen bewaken, zoals aanvankelijk in het voornemen lag. Dus toen waren we daar, zonder doel en werkeloos. Toen heeft de commandant van die divisie getracht in contact te komen met de militaire attaché in Parijs. Ik meen, dat dit ook gelukt is. Wij moesten daar op orders wachten. Die orders zijn gekomen en hielden in, dat wij ons naar Caen in Normandië moesten begeven. In die tussentijd hadden wij gehoord, dat de Nederlandse Regering naar Engeland was uitgeweken. Dat wist ik ten minste niet, toen ik wegging uit Zeeland.

46656. De **Voorzitter:** Wie heeft u, toen u in Caen was, opdracht gegeven om naar Engeland te gaan?

A. Wij hebben daar een dag of tien, veertien, moeten wachten. Er waren nog meer Nederlandse troepen verzameld. Als ik me goed herinner, waren door de zorg van de militaire attaché in Parijs alle Nederlandse troepen in België gedirigeerd naar Caen, met de bedoeling ze van daar over te brengen naar Engeland.

46657. De **Voorzitter:** Zijn er ook Nederlandse troepen via Duinkerken met de Engelsen mee naar Engeland gegaan?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik heb wel eens gehoord van één of twee schepen, die zelf zijn overgestoken van de richting Duinkerken, die nooit zijn aangekomen, maar ik kan u dat niet verder zeggen, want wij hadden met niemand contact. We waren daar in Caen erg geïsoleerd en het was zo'n vreemde tijd, men hoorde niets dan geruchten, kranten waren er wel, maar die zeiden ook niets. We konden alleen maar afleiden uit de geruchten en uit de vage berichten, die doordrongen, dat het Franse leger in volle terugtocht was. Maar hoe de stand van zaken was, kan ik u niet zeggen.

46658. De **Voorzitter:** Op wiens bevel hebt u Caen verlaten?

A. Op bevel van de Nederlandse Regering te Londen. Ik meen, dat er op een Zaterdagavond een telegram kwam, dat wij scheep moesten gaan in Brest, naar Engeland. Ik kan u waarschijnlijk de datum wel opnoemen, want ik heb het een en ander bij me gestoken.

46659. De **Voorzitter:** Ik heb hier nl. een telegram, dat van 8 Juni is, maar dat is gericht aan majoor *den Beer Poortugael* en majoor *Koch,* te Délivrande, dus niet in Caen .....

A. Délivrande was een klein dorpje even buiten Caen, dus wanneer ik spreek over Caen, dan moet u daaronder verstaan „la Délivrande".

46660. De **Voorzitter:** In dat telegram staat, dat men naar Brest moest gaan en dat men daar moest wachten op een Nederlands schip, en het was ondertekend: Minister van Defensie, *Oorschot.* De heer *van Oorschot* was toen hoofd van de Nederlandse Militaire Missie te Londen.

A. Dat zal waarschijnlijk wel geweest moeten zijn: Vóór de Minister. Generaal *van Oorschot* was toen hoofd van de Nederlandse Militaire Missie te Londen.

46661. De **Voorzitter:** Hebt u nog meer gegevens?

A. Ik heb wel data bij me, Mijnheer de Voorzitter. In de stukken, die ik hier bij me heb, bevindt zich wel de hele route, die we hebben genomen van 18 Mei tot 28 Mei, dus van den Bosch tot Caen toe. Ik wil u dat gaarne overleggen, als u die stukken wilt hebben, want om dit alles op te zoeken, is niet zo eenvoudig voor mij. Ik heb deze stukken in geen jaren gezien, dat voelt u wel.

46662. De **Voorzitter:** Ik stel het zeer op prijs, dat u deze stukken aan de commissie overlegt. Waarheen bent u gebracht toen u in Engeland aankwam?

A. Toen zijn wij gebracht naar Porthcawl in South Wales.

46663. De **Voorzitter:** En hoe bent u daar gekomen?

A. Wij zijn met de trein gegaan van Plymouth, de bedoeling was eerst, dat wij naar Southampton zouden gaan, maar dat kon niet, in verband met onderzeeboten of mijnen, dat weet ik nu niet meer, maar gedurende de reis — we zijn 's nachts gevaren — is de route veranderd en werden wij aan land gezet. Wij kwamen 's morgens vroeg in Plymouth aan; we zijn de hele dag op het schip gebleven, werden 's avonds tussen 6 en 8 in een trein geladen en met onbekende bestemming zijn we vertrokken. De Nederlandse officier in Plymouth, die ons daar kwam afhalen, namens de commandant van de Nederlandse troepen in Engeland, mocht niet zeggen waar we heengingen, alvorens de trein een goed eind onderweg was. De hele nacht hebben we in de trein gezeten, eenmaal zijn we gestopt in Exeter, dus op dat ogenblik wisten we, dat we eigenlijk richting hart van Engeland gingen. Toen we uit Exeter weer vertrokken, heeft die Nederlandse officier ons bekendgemaakt, dat we naar Porthcawl zouden gaan, wat ons niets zei. Ik had ten minste nooit van Porthcawl gehoord, maar het was een plaats aan de kust van South Wales, bij Cardiff. Daar kwamen we de volgende morgen heel vroeg aan, om zes uur.

46664. De **Voorzitter:** Wat is er toen precies aangekomen in Porthcawl, alleen de 1ste divisie Koninklijke Marechaussee of waren er ook nog andere troepen bij?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, er waren ook nog andere troepen bij, niet veel; er waren althans officieren bij; of er nu ook nog veel manschappen en onderofficieren bij waren, durf ik u eigenlijk niet meer te zeggen. Het was de hele 1ste divisie marechaussee,

behalve het detachement, dat was achtergebleven in Brest voor het inladen van de bagage, waarvoor geen plaats was en die dientengevolge met een ander schip mee moest. En, zoals ik zeg, er waren wel enkele officieren, waarvan ik u de namen niet meer kan zeggen. Die herinner ik mij niet meer.

46665. De **Voorzitter:** En hoe was de samenstelling van de eerste divisie op dat ogenblik? Was die nog onderverdeeld?

A. Ja, die was onderverdeeld in drie afdelingen.

46666. De **Voorzitter:** Hadden die ook bepaalde benamingen of taken?

A. 1ste, 2de en 3de afdeling. Het was eenvoudig een onderverdeling. Er waren 4 officieren, de toenmalige majoor *den Beer Poortugael,* als commandant, en er waren drie districtscommandanten, waarvan ik er een was, en ook dus drie kapiteins. Elke kapitein had zijn afdeling onder zijn bevel, dat was in hoofdzaak het eigen district.

46667. De **Voorzitter:** Welke kapiteins waren dat?

A. Dat was de toenmalige kapitein *Suylen,* kapitein *van der Kroon* en mijn persoon.
En verder waren er nog aan de divisie toegevoegd — dat was in Zeeland gebeurd —, de kapitein van de rijdende artillerie *van Tienhoven* en de luitenant van de rijdende artillerie *Bredt.*

46668. De **Voorzitter:** Waren er ook politietroepen bij?

A. Of die politietroepen er toen al bij waren, herinner ik mij niet meer, Mijnheer de Voorzitter. Ik herinner mij heel goed, dat ik ze nog een ogenblik heb aangetroffen in Porthcawl, ik weet ook waar ze vandaan kwamen, maar of ze met dat zelfde schip zijn overgekomen, kan ik u niet meer zeggen.

46669. De **Voorzitter:** Kwam u in Porthcawl onder het commando van de kampcommandant?

A. Ja, wij kwamen onder het commando van de kampcommandant.

46670. De **Voorzitter:** Wie was dat op het ogenblik?

A. Dat was de toenmalige majoor of overste, ik geloof majoor *Sicherer,* reserve-majoor van de infanterie. Toen wij aankwamen, was hij daar al, want er waren daar al Nederlandse troepen, die aanvankelijk aan land zijn gegaan of ook gelegerd zijn geweest in Haverfordwest, in Pembroke.

46671. De **Voorzitter:** Dus de verhoudingen waren zo, dat majoor *den Beer Poortugael* ondergeschikt was aan overste *Sicherer?*

A. Ja, in het kamp.

46672. De **Voorzitter:** Maar bleef de Koninklijke Marechaussee daar overigens nog een apart onderdeel?

A. Ja, dat was juist een van de moeilijkheden in het begin. Maar u weet waarschijnlijk van de moeilijkheden af?

46673. De **Voorzitter:** Ik wilde wel graag, dat u een overzicht gaf van de moeilijkheden, die er waren.

A. Daar kan ik u natuurlijk veel van vertellen, Mijnheer de Voorzitter. Ik kan alleen vertellen wat ik ambtelijk weet; ik kan ook vertellen wat ik persoonlijk weet. Dit wordt dan een heel verhaal.

De **Voorzitter:** Begint u maar.

A. Wij kwamen aan, zoals ik u zei, in Porthcawl, 's morgens om ongeveer 6 uur, op een akelige regenachtige dag. Op het station werden we ontvangen door generaal *Noothoven van Goor,* toentertijd inspecteur van de Nederlandse troepen in Engeland; verder was aanwezig de toenmalige luitenant *André de la Porte,* die was toegevoegd aan generaal *Noothoven van Goor,* en een Engels verbindingsofficier, waarvan ik de naam niet meer weet, het kan zijn, dat het kapitein *Speelman* is geweest, en nog een paar Nederlandse officieren. Toen wij in de trein zaten — we waren nog vreselijk slaperig, we hadden de hele nacht in de trein doorgebracht —, werd er geroepen: Uitstappen, Porthcawl. Enfin, we stapten uit, we waren dus gewoon in ons veldtenue met onze wapens, en alles, wat we hoorden was: de wapens op een hoop gooien en aantreden. Dat was heel vreemd voor een soldaat en niet heel prettig om de wapens op een hoop te moeten gooien, dat begrijpt u.

46674. De **Voorzitter:** Was dat een bevel van Nederlandse zijde?

A. Dat was het commando, dat werd overgebracht door de toenmalige luitenant *André de la Porte.*

46675. De **Voorzitter:** Maar u weet niet of het uiteindelijk afkomstig was van Engelse dan wel van Nederlandse zijde?

A. Dat kan ik u niet zeggen, ik vermoed, dat het oorspronkelijk wel uit Engelse bron zal zijn gekomen, want u weet misschien, dat wij daar eigenlijk de eerste dagen als krijgsgevangenen werden beschouwd. Men had daar met allerlei vreemde militairen te doen, in vreemde uniformen, en was als de dood voor de vijfde colonne. Men beschouwde ons ook als krijgsgevangenen, maar dan op een min of meer vriendelijke wijze. We hadden die order dan opgevolgd en zo stonden we dus op het station. We werden naar buiten gebracht en toen werd er weer een order gegeven: „Officieren bij elkaar gaan staan, onderofficieren bij elkaar gaan staan, marechaussees bij elkaar gaan staan en burgers bij elkaar gaan staan." U moet namelijk weten, dat we nog een twintig à dertig burgers bij ons hadden; dat waren chauffeurs van gevorderde bussen, waarmee we door Frankrijk waren gereden. Toen werd er gezegd: Marechaussees instappen in de eerste drie lorries. Ze stapten in en er ging een gewapende Engelse schildwacht voorop met een bajonet en een achterin. Ze werden weggereden met onbekende bestemming. We vroegen zo eens terloops: „Waar gaan we eigenlijk heen?" Toen werd ons dan verteld, dat we naar een kamp gingen in de buurt van Porthcawl, bij Newton, een dorpje. En toen die lorries weg waren en weer teruggekomen waren, — dit duurde niet zo erg lang, want de afstand was niet zo groot — ging hetzelfde gebeuren met de onderofficieren. Deze onderofficieren deden het ook. De lorries kwamen weer terug en toen werd er gezegd: „Officieren en burgers instappen." Wij zeiden toen: „Dat doen we niet, we willen niet rijden met Engelse soldaten met een geweer als schildwachten. We gaan dan maar liever lopen dan in die auto's zitten." Ik weet niet hoe het zich toegedragen heeft, maar in ieder geval werd er besloten, dat wij wel konden rijden zonder die Engelse schildwachten, hetgeen gebeurd is. Zo zijn we in dat kamp gekomen, waar dus al de rest van de marechaussee was en waar nog meer troepen bleken te liggen. Majoor *Sicherer* was daar kampcommandant. Het bleek, dat het kamp werd bewaakt door Engelse schildwachten, aan de vier kanten stonden Engelse schildwachten en aan de ingang stond een wacht. Je mocht eigenlijk niets in dat kamp, je was gevangen. De ontvangst was dus niet zo erg prettig. Ik wil u maar zeggen, dat er noch door de generaal, noch door een van de andere officieren moeite werd gedaan om ons de toestand uit te leggen, er werd ook niet eens gezegd wie ze waren, ik bedoel, er werd ook niet voorgesteld, zoals dat toch te doen gebruikelijk is. Het ging op een zeer vreemde wijze. Door die reizen en tochten waren wij langzamerhand ook een beetje prikkelbaar geworden. Er waren in Frankrijk ook al onaangenaamheden geweest, dus van den beginne af was de stemming, de verhouding, al niet zo goed. Daar kwam toen bij, dat de toenmalige majoor *den Beer Poortugael* zich eigenlijk verzette tegen deze gang van zaken, omdat in onze voorschriften staat, dat de marechaussee altijd dienst moet doen onder eigen officieren en dat officieren, ik bedoel van de linietroepen, zoals in het oude voorschrift staat, geen zeggenschap hebben over de marechaussee. Dit gaf al dadelijk strubbelingen.

46676. De **Voorzitter:** Door wie is dat voorschrift vastgesteld?

A. Dat is een Koninklijk besluit van 1815, dat nog steeds van kracht is. De moeilijkheden kwamen, doordat nu een toestand werd geschapen, dat de marechaussee rechtstreeks onder de officieren van de linietroepen kwam, zonder eigenlijk hogere toestemming van de inspecteur van de Nederlandse troepen Daar verzette zich majoor *den Beer Poortugael* tegen.

46677. De **Voorzitter:** Ging het hier om een bevelsverhouding of een meer administratieve verhouding?

A. Ach, u moet dat bekijken in het licht van de omstandigheden; een andere moeilijkheid was ook alweer, dat er geen bevelsverhouding was, dat was het ongeluk juist. Het was een rommel. Wanneer er een bevelsverhouding was geweest, dan had men ook geweten waar

men aan toe was. U moet mij goed begrijpen. Er werden wel bevelen gegeven, maar die werden geregeld niet uitgevoerd. Daar legde men zich bij neer en dat schepte ook al een heel vreemde toestand. Dit beviel ons, als marechaussee-officieren en als marechausseedivisie, maar heel slecht. Want de troepen, die in het kamp aanwezig waren, waren al geruime tijd, ik schat enkele weken, of misschien nog eerder, van Haverfordwest overgebracht en het moreel van de troepen was er ook niet op vooruitgegaan.

46678. De **Voorzitter:** Waren dat bevelen, die door generaal *Noothoven van Goor* of door overste *Sicherer* werden gegeven aan zijn eigen troepen of aan de marechaussee?

A. Dat waren bevelen, die zowel door de generaal als door overste *Sicherer* aan de marechaussee en ook aan de eigen troepen werden gegeven.

46679. De **Voorzitter:** Maar u zegt, dat die bevelen niet werden opgevolgd. Ik kan me moeilijk indenken, dat de marechaussee .....

A. Dat gaf juist de strubbelingen. Die bevelen werden wel opgevolgd door de marechaussee, maar niet door de anderen. Er was b.v. 's morgens om zes uur appèl en daar stonden dan opperwachtmeesters, wachtmeesters en marechaussees, en zo nu en dan kwam eens wat aandruppelen van de andere troepen. En daar gebeurde niets aan. Dat gaf dan de moeilijkheden, wanneer er b.v. marechaussee-officieren en -onderofficieren belast waren met de dagdiensten of de weekdiensten. Dit vindt u allemaal hier in de rapporten. Er staat b.v. ook in, dat men 's morgens om tien uur een gestrafte in zijn tent vond liggen, gewoon in pyama, die nog niet eens was opgestaan. En als daar rapport van gemaakt werd, gebeurde er niets. Men lachte er om. Ik hoop, dat u de stemming aanvoelt. Het waren zeer abnormale verhoudingen, die ons zeer rauw op het lijf vielen. Er waren bij de andere troepen ook goede officieren, Mijnheer de Voorzitter, ze waren niet allemaal zo. Deze officieren trachtten daar orde te scheppen en een geregelde gang van zaken te krijgen, maar ze vonden geen steun.

46680. De **Voorzitter:** Dus de leiding was, naar uw oordeel, in verzuim?

A. Jawel.

46681. De **Voorzitter:** En wat verstaat u onder leiding, zowel de generaal als overste *Sicherer,* of één van beiden?

A. In elk geval vond de commandant van de divisie marechaussee geen gehoor bij generaal *Noothoven van Goor.*

46682. De **Voorzitter:** De heer *den Beer Poortugael* had dus klachten over het niet opvolgen van de bevelen door de troepen van overste *Sicherer* of had hij ook nog andere .....

A. Ja, overste *Sicherer* had ons ook onder zijn bevelen.

46683. De **Voorzitter:** Maar waarop hadden de klachten van de heer *den Beer Poortugael* dan precies betrekking?

A. Die klachten hadden dan in de eerste plaats betrekking op de geschade verhouding, waarbij wij gewoon werden „opgemixt" met de overige troepen, en ten tweede op de weinige tucht, die er heerste in het kamp.

46684. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel zou alleen de Kroon de bevoegdheid hebben gehad om een bevelsverhouding te scheppen, zoals die in het kamp bestond?

A. Inderdaad, althans naar mijn mening was de aanwezige Nederlandse autoriteit niet bevoegd om zonder meer een andere verhouding te scheppen op dat ogenblik.

46685. De **Voorzitter:** En is deze quaestie nog op de een of andere wijze opgelost?

A. Het is feitelijk nooit opgelost. Het is in die zin opgelost, dat langzamerhand de gehele divisie is onttrokken aan de bevelsbevoegdheid van de toenmalige majoor *den Beer Poortugael.* Eigenlijk ging dit ongemerkt, nu eens tien mensen er af, dan weer eens vijf en twintig mensen er af, en eindelijk bleef er alleen een stafje over, waar hij zelf inzat, maar hij had niets meer.

46686. De **Voorzitter:** Is dat door een bevoegde autoriteit gebeurd of niet?

A. Dat gebeurde allemaal door de inspecteur der Nederlandse troepen.

46687. De **Voorzitter:** Met of zonder machtiging van de Minister?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik kan u alleen zeggen, dat, toen de heer *den Beer Poortugael* het niet eens kon worden met de inspecteur van de Nederlandse troepen, hij zich gewend heeft tot de Minister en dat de Minister — toen Minister *Dijxhoorn* — gewonnen werd voor zijn standpunt en toegegeven heeft, terwijl hij ook een order heeft uitgegeven.

46688. De **Voorzitter:** Kunt u dat standpunt ook formuleren?

A. Ja, dat kan ik zeker formuleren, Mijnheer de Voorzitter, want ik heb hier een afschrift van die order. Misschien mag ik u dit geven? Daar staat heel duidelijk in, dat met betrekking tot het personeel der Koninklijke Marechaussee het volgende werd besloten. Op de eerste plaats, dat de marechaussee afzonderlijk zal worden gelegerd — dus dat is het beginsel, wat ik u net zei — en bewapend zal worden met lichte vecht- of pantserwagens en brengun-carriers, bewapend met motoren met zijspan en tommyguns, en dan zich zal voorbereiden om zich gereed te maken voor een modern politiekorps, ten einde bij terugkeer in Nederland als zodanig diensten te kunnen bewijzen als mobiel politiekorps. Het is een zeer precies gegeven order van de Minister. Toen de inspecteur van de Nederlandse troepen deze order kreeg, is hij op zijn beurt naar de Minister gegaan en heeft gezegd: „Dit is wel wat bar, ik houd niets over in het kamp. De enige troepen, waar ik nog wat aan heb, worden me nu ook nog afgenomen." U moet namelijk weten — nu kom ik weer terug op wat ik in het begin heb gezegd —, dat wij in het begin krijgsgevangenen waren, en door toedoen van majoor *den Beer Poortugael* is toen bewerkt kunnen worden, dat die Engelse schildwachten werden ingetrokken, maar de Engelsen wilden toch die Nederlandse troepen niet zonder bewaking laten. Zij hadden ook geen vrijheid van beweging en moesten in het kamp blijven. De marechaussee werd toen belast met de bewaking van het kamp, aan de ene kant was dat natuurlijk een zeer ongunstige figuur; als je moet leven met anderen in een tentje daarnaast, en je bent ook belast met het toezicht, dan geeft dat allemaal haken en ogen, dat voelt u wel, en de onaangenaamheden waren niet van de lucht. Ook alweer door toedoen van majoor *den Beer Poortugael* is toen bij de Engelsen bewerkstelligd, dat ten minste die marechaussee, die belast zou zijn met het toezicht in het kamp, afzonderlijk gelegerd werd buiten het kamp. Dat was al een heel grote vooruitgang, terwijl een ander deel, de jongste marechaussee, werd verzameld in een compagnie, de z.g. compagnie mobiele marechaussee, een infanteriecompagnie, en die compagnie werd met nog enkele andere officieren van de marechaussee belast met de bewaking van de kust. U voelt wel, het had niet veel te betekenen; we hadden geen van allen meer dan een geweer met vijf patronen. Dat was niet ter verdediging van de kust, maar diende meer als waarschuwing. Een kustwacht zou men het kunnen noemen.

46689. De **Voorzitter:** De Minister is toch later van dat standpunt teruggekomen?

A. Hij is daar later van teruggekomen, nadat generaal *Noothoven van Goor* bij de Minister is geweest.

46690. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, waarin staat, dat op 20 Juni 1940 de divisiecommandant een bespreking heeft gehad met de Minister van Defensie, en volgens dit stuk heeft de heer *Dijxhoorn* ingestemd met de gedane voorstellen.

A. Zijn dat deze voorstellen?

De **Voorzitter:** Ja, dat zijn deze voorstellen. En later bleek, dat generaal *Noothoven van Goor* daar bezwaren tegen had?

A. Jawel. Hij beriep zich altijd op de Engelsen. Of dit nu juist is of niet juist is, weet ik niet. Ik kreeg toen alleen de indruk, dat door al die regelingen en bepalingen de gang van zaken bij de Nederlandse troepen niet werd bevorderd.

46691. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen omtrent een bespreking, welke u gehad hebt met generaal *de Jonge van Ellemeet?*

A. Ja, dat kan inderdaad. Op een goed ogenblik — we mochten met verlof om beurten, ongeveer drie of vier dagen, we mochten dan naar Londen toe, en moesten ons dan eerst gaan melden bij de Militaire Missie, bij generaal *van Oorschot,* en dat heb ik ook gedaan — ben ik van daar, omdat ik in Londen de weg niet wist en er niemand had, naar generaal-majoor *de Jonge van Ellemeet* gegaan, die een goede vriend van mij was en nog is.

46692. De **Voorzitter:** Welke functie had de generaal?

A. Die was adjudant van H.M. de Koningin.

46693. De **Voorzitter:** En had die enige bevoegdheid in dit opzicht?

A. Hij had geen bevoegdheden over de Nederlandse troepen. Hij was adjudant van de Koningin. Daar ben ik dus aangekomen als particulier. Hij zei tegen mij: „Ik ben blij je te zien, hoe gaat het, waar zit je en wat doe je?" Toen kwam ik natuurlijk met mijn hele verhaal. En daar was niet alleen *de Jonge van Ellemeet,* maar ook generaal *Phaff,* en daar was majoor *Schneider,* reserve-majoor van de Grenadiers, en eveneens de toenmalige kapitein *van Lawick van Pabst,* als ordonnance-officier, en de heer *van 't Sant.* Zij woonden allemaal in Londen in een huis op Eaton Square, 82, meen ik, waar ook Hare Majesteit verbleef. Ik heb al onze wederwaardigheden verteld. Over ons verblijf in Brabant, onze tocht door Frankrijk, aankomst in het kamp, hoe het daar allemaal gegaan was, en dat vond men allemaal heel erg. Men heeft daar toen o.a. gezegd: „Wat wou jij dan eigenlijk?" Daarop antwoordde ik: „Ik wou graag, dat de plannen van majoor *den Beer Poortugael* voortgang vinden. Dan zouden we aan onze taak kunnen voldoen, die ons is opgedragen." Verder schijnt er niet over gesproken te zijn, totdat mij enige dagen later werd verzocht om terug te komen naar Londen. Toen ik daar weer kwam, bleek, dat generaal *de Jonge van Ellemeet* er met de Prins over gesproken had. Misschien ook met andere personen, maar dat kan ik u niet zeker zeggen. Het hele gezelschap, Prins *Bernhard* incluis, had toen besloten om de Minister er toe te bewegen, aan de marechaussee, die daar zat, althans een opdracht te geven zoals u vindt in die order van de Minister, want ze stonden achter zijn plannen.

46694. De **Voorzitter:** Dus de Minister heeft deze beslissing genomen in de eerste plaats om het personeel der Koninklijke Marechaussee uit het verband van de troepen te Porthcawl te lichten en elders onder te brengen; de politietroepen bleven in Porthcawl. Ten tweede, het detachement Koninklijke Marechaussee werd gemotoriseerd en uitgerust met lichte vecht- of pantserwagens of bren-carriers, bewapende motoren met zijspan en tommyguns. Dit kan dus aangemerkt worden als het oorspronkelijke standpunt van de Minister?

A. Ja.

46695. De **Voorzitter:** Daaruit blijkt dus, dat er een scheiding kwam tussen de Koninklijke Marechaussee en de politietroepen?

A. Ja.

46696. De **Voorzitter:** Was dat naar uw oordeel juist?

A. Dat was in zoverre juist, dat de scheiding vóór de oorlog ook bestond. In Nederland werd de legerpolitiedienst gedaan door de politietroepen en de burgerpolitiedienst door de marechaussee. Dit was dus wel juist. Men wilde natuurlijk bij die troepen een militair politie-orgaan houden. Dat men daarvoor deze politietroepen bestemde, acht ik wel juist.

46697. De **Voorzitter:** In de tweede plaats kan hieruit worden geconcludeerd, dat de Koninklijke Marechaussee werd gemotoriseerd.

A. Ja.

46698. De **Voorzitter:** Welke betekenis had dat ten opzichte van de taak, waarvoor de marechaussee dan bestemd was?

A. Het doel was dus om de marechaussee geschikt te maken voor de terugkeer naar Nederland, zodat de Nederlandse Regering op dat ogenblik zou kunnen beschikken over een mobiel politie-orgaan, omdat men toen nog vermoedde — men wist niet hoe lang de oorlog nog zou duren, het had één jaar, twee jaar of nog langer kunnen zijn —, dat er heel wat op te knappen zou zijn. Men wenste dan over een mobiel politie-orgaan, dat men vóór de oorlog eigenlijk niet kende in Nederland, te beschikken.

46699. De **Voorzitter:** Dat betekende, dat — men kon natuurlijk niet alles voorzien — de marechaussee in Engeland een hele tijd niet veel te doen zou hebben.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Nu moet ik u tegenspreken, want er staat ook uitdrukkelijk in dat zelfde stuk: „Uiteraard komt het gemotoriseerde detachement Koninklijke Marechaussee, nadat het zal zijn geoefend met het nieuwe materieel, voor diensten in Engeland ter beschikking." Dus met andere woorden, voor de vliegveldverdediging, zoals wij dat later ook hebben gedaan. Alleen waren wij dan niet meer direct in legerverband geweest, maar indirect en onder eigen commando. Voor een juist begrip moet ik hier misschien nog bij opmerken, dat de mentaliteit van de marechaussee nu eenmaal anders is dan bij de rest van het leger; ik bedoel, dat er meer een band is, en men heeft over het algemeen over verschillende zaken andere opvattingen. Ik bedoel, dat er geen quaestie van was — en zeker niet vóór de oorlog —, dat de marechaussee niet betrouwbaar zou zijn of dat men een opdracht gaf, die niet zou worden uitgevoerd. En dat kwam bij die troepen in Engeland nogal eens voor. Daardoor boterde het ook niet tussen de marechaussee en de rest van die troepen. Het waren ook niet de beste troepen, die daar waren aangekomen, dat begrijpt u wel. Het waren eigenlijk allemaal oudere lichtingen, uit de Peel, veelal treinsoldaten.

46700. De **Voorzitter:** Het besluit van de Minister is niet uitgevoerd?

A. Het is niet uitgevoerd, Mijnheer de Voorzitter, doordat generaal *Noothoven van Goor* ook naar de Minister is gegaan en dit ongedaan heeft weten te maken. Dat heeft hij gedaan — dit is eigenlijk iets, dat ik gehoord heb en waarvoor ik voor de zekerheid niet kan instaan —, dat zou in overleg zijn gebeurd daarna met generaal *Cory,* die belast was met het toezicht op alle vreemde troepen in Engeland. We hebben inspectie gehad en alle Nederlandse troepen stonden aangetreden in het kamp van Porthcawl. De generaal inspecteerde de troepen. Hij zag toen ook de marechaussee staan, ze hadden de blauwe uniform nog aan, en de rest van het Nederlandse leger stond òf in het khaki òf nog gedeeltelijk in de oude Nederlandse uniformen. Ik herinner me, dat de generaal, vóór hij wegging, gezegd zou hebben tegen generaal *Noothoven van Goor,* dat de marechaussees door hun geuniformeerdheid — buiten hun schuld dus — en door hun organiek verband een betere indruk hadden gemaakt dan de rest. „This is a fine body of men, I want that body of men." En daar, dacht ik, heeft toen generaal *Noothoven van Goor* ook gebruik van gemaakt, want wanneer hij die tweehonderd marechaussees ging missen, was dat een aanmerkelijke klap in zijn effectieve sterkte. Het was op dat ogenblik eigenlijk de kern van zijn troep. Ik kan dus best begrijpen, dat de generaal als zodanig er niet veel voor voelde om ons af te geven.

46701. De **Voorzitter:** Is er nog een onderhoud geweest tussen generaal *Noothoven van Goor,* majoor *den Beer Poortugael* en u?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Dat heb ik hier.

46702. De **Voorzitter:** Kunt u misschien in het kort weergeven wat daar besproken is?

A. Dat was eigenlijk zo, Mijnheer de Voorzitter: Toen ik de tweede keer uit Londen terugkwam, nadat generaal *de Jonge van Ellemeet* mij dus gevraagd had nog eens bij hem te komen, moest ik de volgende dag bij generaal *Noothoven van Goor* komen, die mij verweet, dat ik naar Londen was gegaan en zijn plannen in de war had gestuurd. Ik heb toen gezegd, dat ik hem niet begreep en dat ik zijn plannen helemaal niet in de war wilde sturen, maar dat ik alleen was ontboden om antwoord te geven op vragen, die mij werden gesteld, en mijn mening te kennen geven. Dat heeft generaal *Noothoven van Goor* mij zeer kwalijk genomen. Maar later heeft hij toch die woorden weer ingetrokken. U kunt dit ook in dit stuk vinden; ik heb het nu weer bij mijn papieren gevonden. Ik heb het blijkbaar indertijd belangrijk genoeg gevonden om het op papier te zetten.

46703. De **Voorzitter:** Maar dit heeft betrekking op een onderhoud op 26 Juni, dus dat was vóór de oorspronkelijke beslissing van de Minister. Maar na de beslissing van de Minister hebt u op 1 Augustus het onderhoud gehad, waarop ik zoëven doelde. Ik heb hier een notitie, waarin staat:

> „Onderhoud op 31 Juli met Luit.Kol. *Jones,* die mij (d.i. dan de heer *den Beer Poortugael)* mededeelde, dat hij over de diensten van alle marechaussees beneden 38 jaar wilde beschikken als

infanteristen. Ze zouden dan gecamoufleerd worden als soldaten, zoodat de vijand dan niet kon weten, dat het eigenlijk marechaussees waren. Ik kreeg den indruk, dat overste *Jones* dit als de meening van War Office verkondigde. Den volgenden dag, 1 Augustus, sprak ik hierover met den generaal *Noothoven van Goor,* in tegenwoordigheid van kapt. *Kist.*"

A. Is dit niet hetzelfde?

De **Voorzitter:** Deze notitie is van 1 Augustus en de andere is van 26 Juni; de eerste is dus van na de beslissing van de Minister.

A. Dat herinner ik mij niet meer, Mijnheer de Voorzitter. We hebben zoveel besproken daar op die kamer, ik zou er niet meer precies op kunnen antwoorden. Ik dacht, dat het hierom ging, dat dit het betreffende stuk was.

46704. De **Voorzitter:** Hier staat ook in, dat generaal *Noothoven van Goor* van de marechaussee een compagnie infanterie maakte. De generaal zei, dat van een tankbataljon toch geen sprake kon zijn, vanwege de grote nasleep en het vele benodigde technische personeel. U kunt misschien wel een beschouwing over dat vraagstuk houden.

A. Ja. Op een goed ogenblik, de datum weet ik niet meer, kwam de Minister van Oorlog, generaal *Dijxhoorn,* in het kamp te Porthcawl en deze heeft een uiteenzetting gegeven voor alle officieren van wat hij meende, dat nu eigenlijk gedaan moest worden. Hij had het plan, dat er Nederlandse troepen zouden worden geformeerd uit vrijwilligers uit Amerika, Canada en Zuid-Afrika, en men dacht ook over het oproepen van dienstplichtigen in Engeland, Canada, Zuid-Afrika om een volledige brigade infanterie, dus 3 bataljons en een tankbataljon, te formeren. Dit was dus een idee van de Minister van Oorlog.

46705. De **Voorzitter:** Daar was u het niet mee eens waarschijnlijk?

A. Ik heb daar eigenlijk geen mening over gehad. Dat ging mij eigenlijk helemaal niet aan, dus heb ik er niet over gesproken. Ik heb me er alleen over verwonderd, waar al die mensen vandaan moesten komen. Want een brigade infanterie en een tankbataljon is nogal wat. Ik wist helemaal niet wie men kon oproepen en zou oproepen en wie niet; ik heb dat dus maar belangstellend aangehoord. Waar ik het helemaal niet mee eens was, dat was, dat deze marechaussees als gewoon soldaat zouden worden gebruikt. Daar achtte ik hen veel te kostbaar voor. Maar het is op die vergadering niet ter sprake gekomen, Mijnheer de Voorzitter! Daar hebben wel heren van andere wapens, die meenden daar wel over te kunnen oordelen, het woord gevoerd.

46706. De **Voorzitter:** In ieder geval is het besluit van de Minister, waarover we hebben gesproken, niet uitgevoerd?

A. Neen, dat is niet uitgevoerd.

46707. De **Voorzitter:** En wat is daarvoor in de plaats gekomen?

A. Daarvoor is in de plaats gekomen, zoals ik u zeide, dat er uit de jongste marechaussees en het jongste kader, ik meen beneden de 36 jaar, een compagnie mobiele marechaussee werd geformeerd, welke in feite een compagnie infanterie was en een politie-afdeling. Dat waren de oudere onderofficieren en dan waren er nog heel oude onderofficieren; er waren mensen bij, tegen hun pensioen aan, van ongeveer 55 jaar. Deze mensen waren toen bestemd voor administratieve betrekkingen en werden naar Londen afgevoerd en hebben daar functies gekregen op het Departement, als kamerbewaarder, bode e.d.

46708. De **Voorzitter:** Dus er waren op dat ogenblik drie categorieën: de mobiele marechaussee, de politie-afdeling en dan de administratieve groep. Wat is er met de mobiele marechaussee gebeurd? Is die altijd in het verband van de Irene-Brigade gebleven?

A. De Irene-Brigade bestond toen nog niet; het was toen Legioen Nederland. Die mobiele compagnie is ongeveer in Augustus tot stand gekomen en is eerst gebruikt voor de kustverdediging bij Porthcawl.

46709. De **Voorzitter:** Wie was daar de commandant van?

A. De toenmalige kapitein *Suylen.* Eind September, begin October zijn alle Nederlandse troepen verplaatst van Porthcawl naar Congleton, dat was een plaatsje ongeveer midden tussen Manchester en Birmingham. Daar kwamen dus die andere Nederlandse troepen aan, die in een bataljon waren verenigd, plus die mobiele compagnie, plus die politiemarechaussee, dat ging allemaal naar Congleton. Toen ben ik drie of vier dagen vóór Kerstmis geroepen bij generaal *Noothoven van Goor* met majoor *den Beer Poortugael,* die zijn hoofdkwartier toen had in Knutsford, dat weer 20 km N.W. lag. En toen deelde de generaal mij het plan om mij te belasten met het commando van een eskadron pantserwagens mede.

46710. De **Voorzitter:** Bestaande uit marechaussee of ook uit anderen?

A. Dat zou bestaan uit uitsluitend marechaussee en hij wenste daarvoor te bestemmen de mobiele compagnie marechaussee. Ik heb de generaal gevraagd waarom ik daarvoor werd aangewezen, want dat ik zeer weinig motorminded was, en ook niets wist van de tactiek en het werken van een eskadron pantserwagens. Maar de generaal zou en moest mij daarvoor hebben. Ik heb daarop gezegd: Nu, als u mij aanwijst, dan ben ik soldaat genoeg om de functie te aanvaarden, maar waarom neemt u nu net mij, want u hebt hier toch een kapitein van de rijdende artillerie, die al met pantserwagens gewerkt heeft, en u hebt hier ook nog een luitenant van de rijdende artillerie, dus waarom kiest u mij? Toen was het antwoord van de generaal: Ja, er moet eens een beetje tucht in die onderdelen komen en daar vind ik jou nu de aangewezen persoon voor. Ik heb het toen aanvaard; alles moest opnieuw worden opgezet en inderdaad hebben we in de eerste of tweede week van Januari veertien pantserwagentjes gekregen. Nu moet u niet denken aan de pantserwagens die u tegenwoordig ziet, dat waren maar kleine Humber-wagentjes, dat wil zeggen een motor met een stalen bak er op.

46711. De **Voorzitter:** Bleef u daarmee in het verband van de Irene-Brigade?

A. Neen, ik heb generaal *Noothoven van Goor* gevraagd of ik dan toch wel, als hij dat van mij eiste, enige voorwaarden mocht stellen. Dat heeft de generaal goedgevonden. Die voorwaarde was, dat ik rechtstreeks onder hem zou ressorteren en dat het eskadron uitsluitend uit marechaussees zou bestaan en, voor zoveel nodig, anderen, die ik zelf zou mogen uitzoeken. Want ik voelde heel goed, dat ik daar geen mensen genoeg voor had. De sterkte was veel te klein voor een mobiele compagnie. Daar kon ik geen eskadron mee formeren. Om nu te voorkomen, dat ik mensen kreeg, die ik liever niet zou hebben, heb ik dus gevraagd of ik mijn mensen zelf mocht uitzoeken en dat is mij toegestaan. Ik heb dat ook gedaan. Maar later is dat helemaal verwaterd — het is allemaal zo vervelend om te vertellen —, toen liep het met die andere onderdelen weer een beetje mis. Het was een beetje afgeroomd, ze moesten er dus ook weer betere krachten bij hebben. Toen ging men weer verdelen. Ik kreeg weer mindere terug en zij kregen weer betere mensen van mij. Het is ten slotte niet zo uitgevallen als de bedoeling was.

Tot Mei 1941 was het Nederlandse legioen gelegerd in Congleton. Daar kon ik niet bij. Daar was geen plaats voor mij. Ik ben toen gezonden naar Ranton Abby, waar vroeger al de mobiele compagnie was. Het was een oude abby bij Stafford in de buurt. Terwijl wij drie dagen op manoeuvre waren, is die abby afgebrand. Toen moesten wij een ander onderkomen hebben. We zijn toen gegaan naar een plaatsje, genaamd Bidulph. Van daar hebben we een beetje rondgezworven totdat het Nederlandse kamp in Wolverhampton klaar was, het echte Nederlandse kamp, dat daar gebouwd is, zoals u weet, en daar was ook ruimte voor ons. Toen wilden de Engelse autoriteiten, gelet op de woonruimte voor troepen, beschikbaar in Engeland, alle Nederlandse troepen in dat kamp hebben. Wij kwamen toen ook in dat kamp. Automatisch ben ik toen eigenlijk onder de brigadecommandant gekomen. Ik had daar verder geen bezwaren tegen.

46712. De **Voorzitter:** Hoe groot was de sterkte van uw mobiele marechaussee?

A. Ik denk een honderd vijftig man. Misschien kan ik wel eens opzoeken hoeveel het er precies waren.

46713. De **Voorzitter:** En wat deed dat onderdeel? Oefenen?

A. Wij oefenden, want wij moesten allemaal opnieuw beginnen. We moesten eerst chauffeurs opleiden, brengun-schutters opleiden, de tactiek van zo'n eskadron leren. Tevens waren wij belast met de bewaking van vliegvelden rond Wolverhampton en rond Bidulph. De bedoeling was — men was toen erg bang voor parachutisten —, dat,

als er parachutisten zouden landen, wij er heen zouden gaan en trachten die parachutisten te verdrijven of halverwege dood te schieten. Dat was dus de eigenlijke taak.

46714. De **Voorzitter:** Is dit onderdeel in stand gebleven?

A. Ja, dit onderdeel is in stand gebleven.

46715. De **Voorzitter:** Hoelang?

A. Het is na allerlei hervormingen tot stand gebleven tot de opheffing van de Irene-Brigade in 1946. Maar het is telkens gereorganiseerd. We hebben later ander materieel gekregen.

46716. De **Voorzitter:** U is commandant gebleven tot Januari 1942?

A. Tot Januari 1942.

46717. De **Voorzitter:** En wie is u opgevolgd in deze functie?

A. Ik meen, dat dit aanvankelijk is geweest ritmeester jhr. *Beelaerts van Blokland*, thans majoor bij de cavalerie.

46718. De **Voorzitter:** Is u ook bekend, wat er met de politieafdeling is gebeurd? Is die binnen het kader van het Nederlandse Legioen gebleven?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

46719. De **Voorzitter:** Met een aparte commandant?

A. Met een aparte commandant. Aanvankelijk was dit kapitein *van der Kroon*, later is dit geworden luitenant, de latere kapitein, *Peters*.

46720. De **Voorzitter:** En waar is het detachement vandaan gekomen, dat later belast is met de bewaking van Maidenhead?

A. Dat is ook getrokken uit de Prinses Irene-Brigade en uit de politie-afdeling. Op een ogenblik moest er een detachement Maidenhead worden geformeerd. Dit hield ook weer verband met een berichtje van de Minister; deze had in zijn hoofd, dat het politiekorps belast zou worden met de bewaking van de Regeringsgebouwen, die men aanvankelijk ook geplanned had in de nabijheid van Worcester, ergens in de buurt waar ook het oefenterrein voor ons zou zijn, en ook belast met het waken voor de veiligheid van Hare Majesteit. Daar is nooit iets van gekomen. In de eerste plaats zijn die Regeringsgebouwen nooit verplaatst geweest naar Worcester; zij zijn altijd in Londen gebleven. In de tweede plaats wenste Hare Majesteit geen bewaking te hebben. Totdat op een goed ogenblik bommen begonnen te vallen en men weer vrees had voor parachutisten e. a. Toen heeft de Engelse Regering — als ik het goed gehoord heb — de eis gesteld, dat er een detachement bewaking zou komen. Toen was men ook al verder gevorderd met de Prinses Irene-Brigade. Men zat ook vreselijk met de handen in het haar, want dit betekende weer een aderlating voor de Prinses Irene-Brigade van veertig man, meen ik. Toen zijn die mensen uit marechausseepersoneel getrokken, van de politieafdeling en het eskadron pantserwagens.

46721. De **Voorzitter:** Om nog even terug te komen op uw verblijf in Porthcawl; er is op een bepaald tijdstip gelegenheid geweest om zich op te geven voor de luchtvaart in Nederlandsch-Indië. Hoe heeft de marechaussee daarop gereageerd?

A. Er waren enkele liefhebbers voor, maar niet veel, als ik mij goed herinner. Ik geloof zelfs, dat er een paar ook gegaan zijn.

46722. De **Voorzitter:** Wij hebben namelijk een brief van de inspecteur van de Nederlandse troepen aan de Minister van Defensie van 26 Augustus 1940, waarin staat:

> „Bij de compagnie mobiele marechaussee had de opgave voor de Luchtvaart in Nederlandsch-Indië het karakter van een protest tegen de inlijving bij het Legioen. In overleg met den Commandant der Nederlandsche troepen te Dan-Y-Craig en met den Commandant der Koninklijke Marechaussee den majoor *den Beer Poortugael*, hebben wij deze opgave voorloopig achtergehouden. Het moge u echter voldoende zijn, dat nagenoeg de geheele mobiele marechaussee zich genegen heeft verklaard".

Is u daarvan iets bekend?

A. Voor zover ik mij herinner, waren er enkele mensen, die zich daarvoor opgaven. Er zijn er ook een paar gegaan, als ik mij niet vergis. Over het algemeen kan ik u wel dit zeggen, Mijnheer de Voorzitter: Men was niet erg „keen" om buiten het verband van de marechaussee te dienen. Er waren natuurlijk honderd en één opgaven, er moesten mensen zijn voor de luchtvaart, er moesten mensen zijn, later, om op de schepen te dienen als kanonniers, er moesten mensen zijn die parachutisten werden, en er moesten mensen zijn die commando's zouden worden. We hadden ook honderd en één aanvragen voor specialisten. Er waren ook altijd enkele mensen, die dat wel wilden, waarvan er verschillende later commando's zijn geworden of parachutist. Voor de geheime dienst hebben zich mensen opgegeven. Het protest als zodanig kan ik mij niet herinneren.

46723. De **Voorzitter:** Is de heer *den Beer Poortugael* nog een tijdlang kampcommandant geweest in Dan-Y-Craig?

A. Ja.

46724. De **Voorzitter:** Was hij de opvolger van overste *Sicherer?*

A. Ja, hij was, meen ik, de opvolger van overste *Sicherer*.

46725. De **Voorzitter:** En wie is zijn opvolger geweest?

A. Ik denk de toenmalige majoor *Sas*. Ik vermoed, dat deze zijn opvolger is geweest.

46726. De **Voorzitter:** Het feit, dat de marechaussee als eenheid is opgeheven, in het begin van 1941, heeft ook weer gevolgen gehad ten opzichte van de positie van de commandant van de divisie; die is, meen ik, ontheven van zijn commando.

A. Ja, dat commando is eigenlijk doodgebloed. Ik weet niet of hij ten slotte een brief van de Minister heeft gekregen, dat hij ontheven was, dat kan ik u niet zeggen. Maar ik herinner mij nog heel goed, dat ik aan hem was toegevoegd door de commandant. Daarom weet ik misschien van verschillende dingen meer af dan iemand anders. We zaten in Congleton ten slotte met zijn tweeën op een bureau met een paar schrijvers en hadden niets meer te doen, want alle troepen waren ons ontnomen.

46727. De **Voorzitter:** Het feit dus, dat u het commando kreeg over de mobiele marechaussee, betekende, dat u weer een werkkring kreeg.

A. Ik had wel een werkkring, want ik was officier-commissaris en ik was belast met de vóóropleidingen. Ik had dus wel een dagtaak, maar het was toch niet veel bijzonders. Het was in zoverre wel een veel meer omvattende dagtaak en prettiger ook.

46728. De **Voorzitter:** Maar had deze hele ontwikkeling niet uw sympathie?

A. Neen.

46729. De **Voorzitter:** En waarschijnlijk ook niet die van de gehele marechaussee? En in dit opzicht is u het dus niet eens met het beleid der Regering ten aanzien van de marechaussee?

A. Althans heeft de Regering, naar mijn mening, niet de beste weg gekozen. Ik meen altijd nog, dat men van de marechaussee veel meer profijt had kunnen trekken. Als u ziet in wat voor ongelukkige baantjes al die marechaussees terecht zijn gekomen, als u ziet wat ik zelf voor ongelukkige baantjes heb gehad, dan zeg ik: had men van al die mensen niet meer profijt kunnen trekken?

46730. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk de vraag of de Regering op andere wijze kon voorzien in de vervulling van de betrekkingen, die ten slotte door de marechaussee zijn vervuld.

A. Dat kan ik u niet zeggen. In ieder geval meen ik, dat men toch altijd wijs doet om de mensen met de vakkennis te brengen op plaatsen, waar ze horen, en niet een officier van de infanterie te belasten met politie-aangelegenheden en een officier van de marechaussee met infanterie-aangelegenheden. Ik kan mij niet begrijpen, dat zulks voor het land het meeste rendement geeft. Verder ken ik de overwegingen van de Regering niet, Mijnheer de Voorzitter.

46731. De **Voorzitter:** Bent u tot Januari 1942 bij de mobiele marechaussee gebleven? Wat hebt u daarna gedaan?

A. Toen ben ik geplaatst op het Bureau Inlichtingen. Dat maakte deel uit van het Departement van Binnenlandse Zaken. Daarvan was het hoofd de toenmalige majoor *Olifiers.* Het was een bureau, dat zich bezighield met het verzamelen van inlichtingen uit Nederland. Men legde daar een kaartsysteem aan van alles, wat wetenswaardig was, met de bedoeling, wanneer een Regeringsinstantie in Engeland iets wilde weten, dat men kon vragen b.v.: „Ik wil iets weten over het aantal N.S.B.-ers of over de werking van een bepaald bureau in Nederland." Wij hadden dan maar een lade open te trekken en te zeggen: „Hier hebt u het." Dat was de bedoeling.

46732. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u bij die inlichtingendienst gebleven?

A. Ik ben daar geweest van Januari tot Augustus ongeveer, dus plus minus een halfjaar. Vervolgens ben ik geplaatst op het Departement van Justitie.

46733. De **Voorzitter:** In welke functie?

A. Toen ging langzamerhand de Minister van Justitie toch enige belangstelling krijgen voor de marechaussee. Hij zal gedacht hebben: „Nu kan het ogenblik toch wel eens naderen, dat we teruggaan, en dan zit ik eigenlijk, ik heb niets." Toen had men de idee, dat er toch wel eens iemand moest komen, die zich ging voorbereiden op politiegebied.

Het zou mij niet verwonderen, als dat ook kwam naar aanleiding van de mensen die overkwamen, Engelandvaarders. Daar waren enkele politiemannen bij, die met berichten en gegevens kwamen. Het zou me niet verwonderen, als die daartoe de stoot hebben gegeven. Toen werd ik geplaatst op dat bureau met de bedoeling om mee te werken aan de voorbereiding voor de zuivering en de heroprichting van de politie in Nederland. Ik heb daar zeer kort gezeten. Om het plat te zeggen, ik zat daar eigenlijk voor gek. Er was niets te doen. Ik heb de Minister gevraagd — toen ik dan verschillende malen met Minister *van Angeren* had gesproken en na mijn gezichtspunten omtrent mijn taak van de hervorming van de politie ten beste te hebben gegeven en deze ook in nota's te hebben vastgelegd — maatregelen te nemen. Toen ik merkte, dat men er niet op inging, dat er eigenlijk niets ging gebeuren en dat alles zou worden gevoegd bij het Militair Gezag, dat alles in handen zou krijgen, en terwijl met de vorming van de politie ook weer een ondeskundige was belast, heb ik gevraagd mij te ontheffen van die functie, want ik zag daar geen heil in. Ik zat op dat bureau eigenlijk duimen te draaien en dat beviel mij slecht. De oplossing kwam, toen ik op een goed ogenblik door de Minister van Oorlog werd aangewezen als hoofd van het Bureau Grensbewaking.

46734. De **Voorzitter:** Mag ik nog even vragen wie met de politie belast was bij het Militair Gezag?

A. Dat waren twee heren, de uitvoerende man was eigenlijk kapitein *Peters,* die ik u reeds noemde, een zeer jonge man, als dienstplichtige onder de wapenen gekomen in Engeland, opgeleid tot reserve-officier en aanvankelijk ingedeeld bij de toenmalige kapitein *van der Kroon* bij de politie-afdeling in het kamp Wolverhampton. Toen kapitein *van der Kroon* wegging — hij is majoor geworden en moest toen weg, het was een kapiteinsfunctie —, is *Peters* commandant van de politie-afdeling geworden. Hij is bij het Militair Gezag de eerste commandant van de Nederlandse politie geweest, later werd dit de toenmalige commandant van de Politie-Buitendienst, dat was een orgaan van het Departement van Justitie, mr. *Derksema.*

46735. De **Voorzitter:** Kunt u iets zeggen over de inhoud van de nota's, die u hebt gemaakt?

A. Ja, die heb ik hier bij mij.

46736. De **Voorzitter:** U mag ze natuurlijk gerust overleggen, maar misschien is het voor het verhoor goed, als u de inhoud heel in het kort even weergeeft.

A. Ik zou er dit even van willen zeggen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb in dezen nauw samengewerkt met de toenmalige majoor *van der Kroon,* die toentertijd op het bureau Zuivering van Binnenlandse Zaken zat. Het was een bureau, dat de zuivering van alle ambtenaren hier in Nederland moest voorbereiden naar aanleiding van de gegevens, die men in Engeland kreeg. De gegevens — die ik dan weer van mijn oude Bureau Inlichtingen kreeg — gingen naar hem door, dan naar verschillende instanties en hij kreeg dan die zuiveringszaken. Ik gaf de gegevens en hij maakte daarvan dossiers. Ons inzicht was toen, dat het nodig zou zijn, dat de Nederlandse Regering bij terugkomst in Nederland zou beschikken over een mobiel politieapparaat, in die zin, dat zij een paar mobiele staven zou hebben, die konden werken, waar dat nodig zou zijn. Wij zagen, dat Nederland niet ineens helemaal vrij zou zijn, maar dat het bij stukjes en beetjes zou gaan, hetgeen later ook zo is uitgekomen. Wij zouden beginnen, laten we zeggen, in Breda, met een substaf in Bergen op Zoom voor West-Brabant en een substaf in Eindhoven voor Oost-Brabant; misschien nog een substaf in Venlo voor Limburg of in Maastricht, zodat dus die staven in hun omgeving de goede elementen samenvoegden tot een politiekorpsje, een streekpolitiekorpsje, waarmee gewerkt kon worden aanvankelijk — dat was het voornaamste — voor het oppakken van N.S.B.-ers en onbetrouwbare elementen. Langzamerhand zouden wij ook weer nieuwe stafjes vormen, die dan weer op zouden schuiven over de Maas — tussen de Maas en de Rijn —, waar we hetzelfde zouden doen en dan weer een sprong zouden maken. Dat was in grote trekken de opzet. Het is helemaal in duigen gevallen, omdat het Militair Gezag die zaken in handen heeft genomen. U vindt ook nota's tussen Oorlog en Justitie, die Departementen waren het ook helemaal niet eens. Uiteindelijk heeft het Departement van Oorlog deze strijd gewonnen, omdat het uiteindelijk een Militair Gezag werd onder het Departement van Oorlog, dat een eigen politie-apparaat heeft opgebouwd.

46737. De **Voorzitter:** De organisatie, zoals u die zag, zou dan waarschijnlijk onder Justitie ressorteren?

A. Ja, er was toen nog geen quaestie van een Militair Gezag. Dus daar kon men toen nog niet over praten.

46738. De **Voorzitter:** Wat zou er in uw systeem gebeurd zijn met de marechaussee?

A. Die bestond niet meer, Mijnheer de Voorzitter.

46739. De **Voorzitter:** Neen, maar had u ook een plan om weer een nieuw systeem in het leven te roepen?

A. Wij hadden het plan om zoveel mensen uit de marechaussee in Engeland uit te trekken als nodig was om die staven te bemannen. Maar dus niet met het idee om die mensen hier in Nederland als manschappen te gebruiken. Daar hadden we niet genoeg mensen voor. Er waren er allengs zoveel verdwenen naar Indië, naar West-Indië, en bovendien waren verschillende mensen verongelukt in die tussentijd. Het aantal, dat uiteindelijk overbleef, was zo wel afgeroomd, dat men mijns inziens nooit genoeg mensen zou hebben om die hier als politie-agent te gebruiken. Het gevolg was, dat wij het personeel voor de straatdienst, voor de recherche, hier moesten vinden. Dus alleen de staven wilden wij formeren.

46740. De **Voorzitter:** Maar had u ook een idee over het in de toekomst al dan niet weer bestaan van de marechaussee, en dan in welke vorm, of ging dat buiten het kader om?

A. Dat ging buiten het kader om. Ik had toen zeer sterk de indruk, en die kon ik hebben, omdat ik op het Departement van Justitie had gezeten en toen nog zat en wist, dat het de bedoeling van de Minister van Justitie was, dat hij de marechaussee in de oude vorm niet meer terug wilde hebben. Toen ik daar zat, heb ik daar verder nooit enige moeite voor gedaan. Ik heb mijn gezichtspunt aan de Minister verteld, maar ik wist heel goed, dat de Minister dit niet deelde. Het was mijn taak ook niet om dat voor te bereiden. Mijn taak was alleen om de politie bij eerste terugkomst voor te bereiden; verder ging mijn taak niet.

46741. De **Voorzitter:** In de tijd, dat u verbonden was aan het Ministerie van Justitie, hebben zich enkele moeilijkheden voorgedaan met betrekking tot het detachement Maidenhead. Daar zult u waarschijnlijk ook wel iets over gehoord hebben. Kunt u daar iets over mededelen? Het Departement van Oorlog vroeg op een bepaald ogenblik inlichtingen aan de commandant van het detachement Maidenhead omtrent dat bewakingsdetachement. Toen heeft de heer *van 't Sant* die brief blijkbaar in handen gekregen en hij stond op het standpunt, dat die gegevens moesten worden gevraagd bij de directeur van politie, dat was dan de heer *van 't Sant.*

Zo is, meen ik, de zaak aan de rol gekomen.

A. Ik heb hier een dagboek, Mijnheer de Voorzitter, waar de hele periode nauwkeurig in beschreven is. Ik zou niet meer precies uit mijn hoofd kunnen zeggen, hoe het gegaan is. En wel om de reden, dat ik buiten al die zaken werd gehouden. Het was een heel vreemde verhouding. Deze marechaussee zweefde bij Maidenhead volkomen in de lucht. Ze stonden rechtstreeks onder de heer *van 't Sant,* die toen de titel droeg van directeur van politie.

46742. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: dat wenste hij, maar was dat inderdaad ook zo?

A. Het was inderdaad ook zo. Op papier niet, op papier stonden ze onder het Departement van Oorlog. Maar u vindt ook een nota van de Minister van Oorlog bij deze gegevens, waarin de Minister van Oorlog aan zijn amtgenoot van Justitie schrijft: „U hebt zich met die marechaussee nooit bemoeid in Engeland en nu wilt u er zich ineens wel mee gaan bemoeien. Dat klopt niet." Dit is misschien wel typerend, als ik u er die ene zin uit noem.

46743. De **Voorzitter:** Ik wilde u juist vragen: Is het juist, dat Justitie nooit iets heeft gedaan voor bewakingsdetachementen van de Koningin, maar dat de bewaking van de Britse militaire autoriteiten is uitgegaan? En wel een militaire bewaking van 120 man?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik heb u daarnet al gezegd: Ik wist iets van 120 man, maar ik meen, dat dit is uitgegaan van de Engelse autoriteiten, omdat men toen weer vreesde voor parachutisten en omdat er bommen gingen vallen. Men vond het toen toch te gewaagd. Alle Staatshoofden hebben toen bewaking gekregen en ook de Koningin, de Nederlandse Koningin.

46744. De **Voorzitter:** Waarom moest er eigenlijk zo'n drukte worden gemaakt over de vraag aan wie namen moesten worden verstrekt, aan de commandant van het detachement, de commandant van de brigade of aan de heer *van 't Sant?* Was dat nu allemaal zo belangrijk?

A. U weet, de strijd tussen het Departement van Justitie en van Oorlog over de marechaussee was nog gaande.

46745. De **Voorzitter:** Dat komt meer voor: Justitie en Binnenlandse Zaken voeren thans ook een strijd over de politie.

A. Naar mijn mening was dit een quaestie van prestige. De Minister van Justitie stond op het standpunt, dat hij belast was met de veiligheid van Hare Majesteit de Koningin, terwijl de Minister van Oorlog op het standpunt stond, dat die marechaussees van hem waren. U vindt dat in deze nota ook allemaal staan. Dus daar begonnen de moeilijkheden. De Minister van Justitie kon H.M. niet bewaken, als hij geen mensen had, en dus moest deze eigenlijk gaan vragen aan Oorlog: Minister van Oorlog, kunt u mij wat mensen geven? De Minister van Oorlog wilde dat niet, zoals hij ook schrijft .....

46746. De **Voorzitter:** Zit er nu niet iets onredelijks in om midden in oorlogstijd zo'n drukte te maken over dergelijke formaliteiten?

A. Ik ben het volkomen met u eens, maar het is niet aan mij, hierover te oordelen. Ik geef u slechts mijn persoonlijke mening. Als ik u dit mag achterlaten, dan kunt u alles lezen. Het hele tijdperk van mij op het Departement vindt u hier van dag tot dag beschreven. Ik heb dat gedaan, omdat mij die gang van zaken niet beviel en omdat ik dacht, dat daar misschien nog wel eens iets uit zou voortkomen. Dus ik laat dit maar liever hier.

46747. De **Voorzitter:** Het lijkt mij toch wel gewenst, dat u nu hier in dit verhoor althans de kern van de zaak even meedeelt.

A. Ik zie het zo: de commandant van de Nederlandse troepen, die soldaten nodig had, wilde geen man afgeven; naarmate wij daar langer zaten, werden die soldaten ouder en er kwamen weinig jongeren bij, dus er vielen steeds mensen af; men zag die brigade steeds meer inkrimpen. Men wilde dus liever geen soldaten afgeven en aan de andere kant wilde de Regering, althans de Minister van Justitie, mensen hebben om H.M. te kunnen bewaken. Dat was de hele wrijving.

46748. De **Voorzitter:** Maar waren er naar uw inzicht ook wel argumenten, die pleitten vóór het standpunt van de Regering? Het zal toch niet een quaestie van wit-zwart zijn geweest?

A. Neen, ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat men het nodig vond uit een prestige-oogpunt, dat is mijn persoonlijke mening, begrijpt u dat goed, dat, wanneer D-day kwam, er ook een Nederlandse brigade zou zijn, die mee zou vechten. Dat is naar mijn mening de oorzaak, want u voelt wel, dat het anderhalve bataljon de oorlog toch niet kon winnen op het continent; als dat dus het enige argument zou zijn geweest, dan hadden we best allemaal daar kunnen blijven zitten. Maar men vond het uit een ander oogpunt nodig, dat er een Nederlands detachement was, zoals er ook een zeer miniem Belgisch detachement was. Dit is mijn persoonlijke opvatting daarvan, maar verder ken ik de zakelijke opvatting van de oude Regering niet.

46749. De **Voorzitter:** Hoelang bent u op Justitie geweest, zonder dat u iets hebt gedaan?

A. Ongeveer een halfjaar. Ik heb daar heel weinig gedaan, ik heb een reglement in elkaar moeten zetten, een tuchtreglement voor de burgerpolitie in Nederland na de oorlog.
Ik zei u al, dat ik volkomen de idee had, dat de marechaussee in de oude vorm nooit meer terug zou komen. Dat bleek mij uit zulke symptomen.

46750. De **Voorzitter:** Kwam het meer voor aan de Departementen, dat de bezetting zo overdadig was?

A. Ja, overdadig? Het gaat hier alleen over mijn kantoor. Ik had niet eens een typiste, maar er was niet veel te doen.

46751. De **Voorzitter:** Maar in verhouding tot het werk, dat er was?

A. Er waren andere afdelingen, waar wel veel te doen was. B.v. de inlichtingendienst van de heer *Olifiers* was wel druk. Ze hadden daar zeer druk werk. Daar stroomden de berichten binnen uit krantengegevens. We hadden verhoren van Engelandvaarders. Ik heb ook nooit mijn neus gestoken in aangelegenheden van andere Departementen. Ik durf dat niet zeggen. Maar dáár was niet veel te doen althans. Daar heb ik, ik mag het nog eens plat zeggen, voor gek gezeten.

46752. De **Voorzitter:** En waar is u daarna terechtgekomen?

A. Het was toen al October 1943. Ik heb toen een briefje gekregen van de Minister van Oorlog, dat ik werd belast om op te treden als hoofd van het bureau Grensbewaking. De Regering had toen besloten, dat er hier bij de bevrijding zou worden opgericht een korps grensbewaking. Het was op aandrang van het geallieerde opperbevel, dat zo gauw als de geallieerden de Nederlandse grens hadden overschreden die grens moest worden bezet door Nederlandse onderdelen, troepen, organen, of hoe u het noemen wilt. Men had daar weinig troepen voor. De bedoeling was, dat er een organisatie in het leven zou worden geroepen om direct bij terugkeer hier te organiseren een korps grensbewaking. Daarmee werd ik belast.

46753. De **Voorzitter:** Maar hoe kon u dat organiseren, terwijl u niet de beschikking had over manschappen?

A. Dat gebeurde als volgt. Ik moet u er bij zeggen, dat er eerst mee belast is geweest majoor, toen overste, *den Beer Poortugael.*

46754. De **Voorzitter:** Naar ik meen, voelde deze er niet voor.

A. Aanvankelijk voelde hij er wel voor. Hij heeft ongenoegen gehad met generaal *Kruls.* Hij heeft toen gezegd: Ik schei er mee uit, ik kan die verantwoordelijkheid niet dragen. Ik heb er toen lang met generaal *Kruls* over gesproken, u vindt er in de stukken nog enige aantekeningen van, en toen heeft generaal *Kruls* mij enkele dingen toegezegd, die ik nodig vond en welke gedeeltelijk parallel liepen met de eisen, welke de toenmalige overste *den Beer Poortugael* gesteld had. Ik heb dat toen aanvaard, of liever gezegd, het werd mij ook weer opgedragen. Ik had ook kunnen zeggen: „Nu ga ik weg", maar ik vond dat niet juist. Ik was het niet eens met die houding. Als je het niet 100 pct. kunt doen, dan moet je het 50 pct. trachten te doen, maar je moet het trachten te doen.

46755. De **Voorzitter:** Maar is het ook te verklaren, dat u wel kon bereiken, wat niet gelukte aan de heer *den Beer Poortugael?*

A. Ik geloof, dat het een persoonlijk iets is. Ik bedoel, men kan met de een beter praten dan met de ander.

46756. De **Voorzitter:** Maar gaat u door met uw uiteenzetting over de organisatie van de grensbewaking.

A. Ik kreeg de beschikking over 6 officieren, 6 hoofdofficieren. Dezen werden aangewezen als vakcommandanten. De hele Nederlandse grens was verdeeld in vakken.

46757. De **Voorzitter:** Waren dat officieren van de Irene-Brigade?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, het waren allemaal oudere officieren, die niet bruikbaar waren te velde. Dezen werden er voor bestemd. Wij gingen toen organiseren. Hoeveel compagnieën er in ieder vak moesten komen. Dit ging in nauwe samenwerking met de repatriëring, waarvan de toenmalige majoor *de Boer,* dr. *de Boer,* het hoofd was. De geallieerden eisten deze grensbewaking, want er zou een grote druk komen van displaced persons op de Nederlandse en Belgische grens en daar wilden ze die mensen niet hebben, alleen maar die er thuisbehoren, nl. Nederlanders, Belgen en Fransen. De rest moest er uit worden gehouden. De Engelsen zouden dan in Duitsland grote kampen gaan oprichten, waar alle displaced persons werden opgevangen en die dan bij stoten geloosd zouden worden. Nederlanders op Nederlands gebied, Belgen op Belgisch gebied, Fransen op Frans gebied. Maar men zou b.v. ook een kamp bij Hannover, waar Fransen zaten, door Nederland laten verplaatsen. Dat was er bij inbegrepen. Omgekeerd zag men Duitsers en Fransen uit Rusland door België en Nederland naar Duitsland teruggaan. Het was nogal een ingewikkeld systeem, dat men had bedacht.

46758. De **Voorzitter:** En correspondeerde dat met de systemen, die men in andere landen had, b.v. België en Frankrijk?

A. Dat meen ik van wel. Ik geloof, dat het eigenlijk allemaal uit Engelse bron kwam. Wij hadden het maar uit te voeren. Ik geloof wel, dat het hetzelfde geregeld was, ik kan dat niet precies zeggen. Althans had men daar ook agenten. Maar hoe dat werkte, weet ik niet. Ik heb daar niet mee te doen gehad. Dus dat was allemaal op papier vastgelegd. Toen het eerst Zuid-Limburg vrijkwam, is de vakcommandant van Zuid-Limburg naar Maastricht gegaan en heeft daar een compagnie geformeerd. Hij heeft daar een kapitein gevonden van het Nederlandse leger en zoveel luitenants en zoveel sergeanten en zoveel soldaten: die mensen gingen allemaal een vrijwillige verbintenis aan en dienden daar als vrijwilliger bij de grensbewaking. Zo gauw als er een stukje Nederlands terrein vrij was, werd daar een compagnie gevormd. We hadden natuurlijk een bepaald aantal compagnieën. Als een stukje te klein was, werd er een sectie of een halve compagnie gevormd. Zo zijn we de gehele grens langs gewandeld. Toen Groningen vrij kwam, hadden we daar alles bij elkaar, naar ik meen, 36 compagnieën.

46759. De **Voorzitter:** Wanneer bent u overgestoken naar het vasteland?

A. Op 14 September 1944, Mijnheer de Voorzitter.

46760. De **Voorzitter:** Dus u kon persoonlijk de hele zaak leiden?

A. Ik heb persoonlijk de hele zaak geleid. Wij werden overgezet per vliegtuig van Londen naar Brussel, met alleen bij ons een koffertje met het handboek van de grensbewaking en repatriëring, en moesten hier alles vinden. We hadden nog geen fiets, geen potlood bij ons.

46761. De **Voorzitter:** En is die organisatie vrij vlot verlopen? Was er voldoende animo?

A. Dat hing helemaal af van de streek. In meerdere plaatsen ging het zeer vlot, in andere plaatsen ging het langzamer. Dat hing ook weer af van de omstandigheden. In Zeeuwsch-Vlaanderen, waar iedereen in beroerdigheid zat, waar de mensen nog geen dak boven het hoofd hadden, was men natuurlijk niet erg bereid om te velde te gaan. De moeilijkheid was ook, dat we niet alleen niets hadden om zelf mee te werken, maar we hadden geen uniformen, er waren geen wapens, geen schoenen en het was midden in de winter. Dus dat was allemaal niet best. Het was aanvankelijk een leger van Pichegru op klompen. Maar we hebben ons er toch zo goed mogelijk doorheen geslagen.

46762. De **Voorzitter:** Hoe groot is het korps ten slotte geworden?

A. 36 maal 150 man. Enkele duizenden. De moeilijkheid was om de goede elementen te krijgen. Er waren vele streken in het land, waar je wel smokkelaars kon krijgen, maar voor de rest niets. Die kon je niet gebruiken. Dat was ook alweer een moeilijkheid op zich zelf. De rivaliteit tussen de verschillende stromingen in Nederland speelden ons ook parten. Men had het zich in vele streken in Nederland heel anders gedacht. Men had daar ook wel iets voorbereid. We hadden wel de opdracht om die verenigingen en onderdelen direct in te schakelen, ik herinner me nog heel goed, dat er moeilijkheden in Maastricht waren. Daar was de Ordedienst. Er was een commandant — de naam weet ik niet meer —, die een en ander had geregeld en het zelfstandig wilde doen, zonder er iemand anders in te kennen. Dat gaf natuurlijk weer moeilijkheden. Het duurde daarom langer, het moest worden bijgelegd en er moest gepraat worden, er moest getracht worden tot een schikking te komen, dus hier en daar duurde het wel langer en op andere plaatsen ging het vlot.

46763. De **Voorzitter:** Hing het er niet van af wie een officiële opdracht kon tonen? U had een officiële opdracht.

A. Ja, maar die heren kwamen ook met papiertjes, van generaal *Röell,* van generaal zus en mijnheer zo en van de commissaris.

46764. De **Voorzitter:** Maar u had waarschijnlijk een opdracht van de Regering?

A. Ik had een opdracht van de Regering. Maar die werd niet overal erkend. Het was niet zo eenvoudig.

46765. De **Voorzitter:** Dus eigenlijk was het een beetje een warboel.

A. Het was een warboel op vele plaatsen, inderdaad.

46766. De **Voorzitter:** Kunt u dat nog iets concretiseren?

A. Ik zou haast willen zeggen: dat vindt u alles in het archief van de grensbewaking, want er zijn nogal wat brieven over geschreven. De grootste moeilijkheid hebben we in Maastricht gehad. Het was allemaal niet zo eenvoudig om de heren er daar van te overtuigen, dat het de wens van de Regering was, dat het zo gebeurde. Daar heb ik niet alleen moeilijkheden gehad, maar daar heeft b.v. ook de Regeringscommissaris moeilijkheden gehad.

46767. De **Voorzitter:** Wie was de Regeringscommissaris?

A. Dat was de toenmalige overste *Vullinghs.*

46768. De **Voorzitter:** Waar was deze Regeringscommissaris van?

A. Van Maastricht.

46769. De **Voorzitter:** Ja, maar was dat de militaire commissaris?

A. De militaire commissaris. In Maastricht gaf het grote moeilijkheden; zo hebben we bijv. ook moeilijkheden gehad in Twente.

46770. De **Voorzitter:** Ook met de O.D?

A. Of het met de O.D. was, kan ik u niet meer zeggen. Daar heeft het ook lang geduurd.

46771. De **Voorzitter:** Hoelang hebt u de leiding van de grensbewaking gehad?

A. De leiding heb ik tot 20 Mei 1945 gehad, Mijnheer de Voorzitter. Ik had mij in Engeland namelijk al opgegeven voordat we weggingen. Ik had me direct al opgegeven, toen ik hoorde, dat het de bedoeling was, dat er een expeditionnaire macht naar Indië zou worden gezonden; dat trok me eigenlijk meer, moet ik u zeggen, dan op een bureau zitten. Ik heb me dus opgegeven als vrijwilliger, als er daar een functie voor me was op mijn terrein, want ik was langzamerhand moe van al die andere terreinen, moet ik er bij zeggen. Men heeft mijn verzoek ingewilligd en men heeft mij toen aangewezen als D.P.M. Dat wil zeggen: Deputy Provost Marshal, hoofd van de militaire politie van de expeditionnaire macht, die naar Indië zou gaan. Daar stond ik dus voor geboekt, men ging die expeditionnaire macht al organiseren voordat wij weggingen. Met de organisatie was generaal *van Voorst Evekink* belast; deze zag mij op dat ogenblik node gaan, maar kon er ook niets aan doen. De Regering had, naar men zeide, geen krachten, dus ik moest mee naar Nederland. Toen heeft generaal *Kruls* mij toezegging gedaan, dat, zo gauw

als ik een opvolger had, ik naar Engeland zou kunnen terugkeren om de nieuwe taak op mij te nemen. Nu was het niet alleen voor mij een speciale opdracht. Iedereen had de opdracht, dus de Regeringscommissaris, Militair Gezag, grensbewaking, repatriëring, zo gauw mogelijk te zoeken naar een plaatsvervanger hier in Holland. Men vond het beter, als er hier ingezetenen waren, die het gezag in handen zouden nemen. Ik heb toen een plaatsvervanger gevonden. Iemand, die mij al voor de geest stond, de toenmalige kolonel *van Everdingen* van de marechaussee, die leek mij daar geschikt voor. Ik heb hem laten oproepen, nog van uit Brussel. We hebben heel lang nog in Brussel gezeten, van September 1944 tot Maart 1945, waarna we zijn verhuisd naar Breda. Hij is toen met een bootje de rivieren overgestoken — tijdens de bezetting nog — en heeft zich gemeld in Brussel. Hij heeft toen het commando overgenomen, d.w.z. generaal *Kruls* vond het niet goed, dat het direct gebeurde, hij wilde, dat ik eerst de hele grensbewaking organiseerde. Ik moest mee tot Groningen om de zaak daar te organiseren, en toen het op poten stond heb ik het commando moeten overgeven. Dat was, naar ik meen, 20 Mei 1945.

46772. De **Voorzitter:** Bent u toen naar Engeland gegaan?

A. Ik ben toen naar Engeland gegaan en heb de nieuwe taak aanvaard, die gedeeltelijk is misgelopen, want de expeditionnaire macht als zodanig is ten slotte niet naar Indië gegaan.

46773. De **Voorzitter:** Hoelang bent u nog in Engeland gebleven?

A. Ik heb daar gezeten totdat de 7 December-divisie was opgeleid. Daar heb ik de militaire politie in Engeland georganiseerd en van de 7 December-divisie. Het waren 6 compagnieën bij elkaar.

46774. De **Voorzitter:** Wat is er gebeurd met de militaire politie?

A. Die zijn naar Indië gegaan. Ze hoorden bij de 7 December-divisie. Daar zijn van overgebleven 2 compagnieën, die in Engeland dienst deden in die opleidingskampen, waar militaire politie nodig was, en deze zijn naar Nederland gekomen, voor zover ze ook niet zijn meegegaan met de volgende divisie. Dat kan ik echter niet met zekerheid zeggen.

46775. De **Voorzitter:** Maar nu zijn we al buiten het kader van onze opdracht, want die gaat tot 20 November 1945. Hebt u nog iets toe te voegen aan hetgeen u gezegd hebt, iets dat u meent, dat van waarde kan zijn voor de commissie?

A. Ik kan er nog dagen over praten, maar ik weet niet, wat u nog weten wilt. Als u nog enkele vragen wilt stellen, dan zal ik die trachten te beantwoorden. Ik kan u dit allemaal achterlaten, Mijnheer de Voorzitter. Ik kan u ook nog de hele zaak van de grensbewaking geven, ik heb het nu niet bij me, ik wist niet, dat het aan de orde komen zou.

De **Voorzitter:** Ik geloof wel, dat het goed is, dat u dit voorlopig hier achterlaat, dan kunnen wij dat bestuderen.

A. Ik hoop alleen, dat u er wijs uit kunt worden. Er zijn nogal verwarrende aantekeningetjes bij, voor mij erg begrijpelijk, maar ik weet niet of ze voor de heren begrijpelijk zullen zijn.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit hierbij het verhoor.

W. KIST.

ALGERA, *voorzitter.*
DASSEN.
STUFKENS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 13 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren de Kort en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JAN JOSEPH GODFRIED
BARON VAN VOORST TOT VOORST,

oud 68 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

47156. De **Voorzitter:** De commissie heeft u gevraagd hier te komen om te spreken over het erewoord van de officieren. De Regering in Londen heeft enkele officieren, die hun erewoord hadden gegeven en later hebben verbroken en naar Engeland zijn gegaan, weer in dienst genomen. Bovendien heeft de Regering na de bevrijding — vóór 20 November 1945 — ook een bepaald standpunt ingenomen. Ook dat is onderworpen aan het oordeel van de Enquêtecommissie. Wij zouden het op prijs stellen, indien u zoudt willen beginnen met een kort overzicht te geven van wat zich heeft afgespeeld na de capitulatie.

A. Dat wil ik gaarne doen, ook omdat ik er nogal nauw bij betrokken ben geweest.

Bij het afleggen van de erewoordsverklaring aan de vijand gaat het er om of deze niet in strijd is met de officierseed, eisende „trouw aan de Koningin, gehoorzaamheid aan de wetten en onderwerping aan de krijgstucht". Indien de wetten van het land — overeenkomstig art. 10 van het Reglement betreffende de Wetten en Gebruiken van den oorlog te land van 18 October 1907 (waarin staat, dat de krijgsgevangenen op hun erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven) — of desnoods een Koninklijk besluit een bepaling bevatten, dat het geven van de erewoordsverklaring tot het vrijkomen van of uit krijgsgevangenschap is veroorloofd, dan is er in beginsel geen conflict met de eed o.m. van trouw aan de Koningin.

47157. De **Voorzitter:** U vat dus het woord „wetten" op in formele en niet in materiële zin.

A. Daar kom ik nog op. Voorshands ben ik aan het materiële gedeelte, want de Regering in Londen heeft met de wet rekening gehouden in zoverre, dat zij die wetten van de landoorlog niet toepasselijk heeft verklaard; dan ook is er geen conflict met enige erewoordsverklaring. Een wet, welke het geven van het erewoord veroorlooft, als hier bedoeld, bestond intussen in Nederland niet.

Sedert 1896 was in de Velddienstvoorschriften van 1896, 1899, 1906, 1909, 1912 en 1915, in punt 399, onder het hoofd *Capitulatiën,* bepaald, dat geen capitulatievoorwaarden mogen worden goedgekeurd, die, ten einde krijgsgevangenschap te ontgaan, de verplichting zouden opleggen, niet meer tegen de vijand te dienen. In het Velddienstvoorschrift van 1926 en in dat van 1936 komen geen bepalingen voor capitulatiën meer voor.

U zult misschien vragen: waarom? Ik ben zelf belast geweest aan het bureau van de generale staf met het maken van het Velddienstvoorschrift in 1926. In het Velddienstvoorschrift 1926 nu komen geen bepalingen over capitulatiën meer voor, om te voorkomen, dat bij het Nederlandse leger het idee zou postvatten, dat het ooit zou capituleren. Helaas is dat in 1940 noodgedwongen wel gebeurd. [1]) Wel komen daarin bepalingen voor over het erewoord; dat is een geheel andere zaak; daarover staat dus wèl iets in de laatste Velddienstvoorschriften. Onder punt no. 525 wordt daarin namelijk gezegd.....

De **Voorzitter:** Ik dacht punt no. 635.

A. Het is begonnen met het Velddienstvoorschrift 1926, punt no. 525; ook in het Velddienstvoorschrift 1936, punt no. 635, wordt gezegd, dat een krijgsgevangene niet kan worden gedwongen zijn vrijheid op erewoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn erewoord te geven. Voorts is daarin bepaald, dat een gegeven erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen. In elk geval ontbraken in 1940 definitieve voorschriften van de Nederlandse Regering, dat het geven van de erewoordsverklaring tot het vrijkomen van of uit krijgsgevangenschap was geoorloofd dan wel verboden.

47158. De **Voorzitter:** In punt no. 635 van het Velddienstvoorschrift staat dus:

> „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden in acht genomen."

Nu is hier van verscheidene zijden verdedigd, dat het bestaan van deze bepaling betekende, dat het erewoord in Nederland inderdaad was toegestaan. Men kan ook zeggen: deze bepaling geldt alleen voor zover en indien het geven van een erewoord is toegestaan, maar in het algemeen hebben de deskundigen hier tot nu toe beweerd: uit deze bepaling volgt, dat het toegestaan is, dat het erewoord mag worden gegeven; anders heeft het geen zin, het hierin te zetten.

A. Mijn mening daarover is, dat er staat: een gegeven erewoord, dus als men het gegeven heeft, moet men nakomen. Deze bepaling is overgenomen uit het Haagse Verdrag betreffende de Wetten en Gebruiken van de landoorlog en laatstelijk het Verdrag betreffende de behandeling van krijgsgevangenen van Juli 1929, maar de wettelijke bepaling of het Koninklijk besluit, dat toestaat het erewoord te geven, ontbreekt in ons land.

47159. De **Voorzitter:** Ik heb hier een memorandum van generaal *Boerstra,* waarin hij schrijft:

> „In vroeger tijd in ons land verboden, is dit verbod later opgeheven. Velddienstvoorschrift (Deel II, punt 635) bevat bepalingen tot uitvoering (en steun) van het internationale artikel 10, zulks in voldoening aan den in art. 1 van het Landoorlogreglement gestelden eisch. Met de opheffing van het aanvankelijke verbod, dat voorkwam in de Instr. Stellingscommandanten uit het jaar 1875, kwam dit verbod te vervallen en was het geven van het eerewoord toegelaten, veroorloofd (dit is het woord van art. 10 L.O.R.). Geen sterveling heeft zulks in Juni/Juli 1940 anders gezien."

Iets verder zegt hij:

> „Ik merk echter op, dat in Mei/Juni 1940 niemand de zaak zoo heeft gezien, noch een enkel Generaal, noch een enkel luitenant."

U poneert op het ogenblik de stelling, die u naar voren brengt. Zag u die quaestie in 1940 ook zo of bent u later van standpunt ge-

---

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:*
Het is, achteraf beschouwd, te betreuren, dat de bepaling betreffende capitulatiën, welke wel in het boekwerk „Bepalingen uit het Conventioneel Oorlogsrecht", uitgegeven door het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië (1930) voorkomt, uit het Nederlands Velddienstvoorschrift is komen te vervallen. Immers zou alsdan bij het sluiten van de capitulatie in Mei 1940 deze bepaling vermoedelijk zijn toegepast en zijn overeengekomen, dat in een erewoordsverklaring, ten einde krijgsgevangenschap te ontgaan, de Duitsers *niet* de verplichting zouden mogen opleggen om niet meer tegen hen te dienen.

wijzigd, nadat u bekend was, wat het standpunt van de Regering in Londen in dat opzicht was geweest?

A. Neen. Mijn standpunt was: men geeft de vijand zijn erewoord niet.

47160. De **Voorzitter:** Dat is een andere quaestie. De quaestie waarom het nu gaat, is: Staat de Nederlandse wet het geven van het erewoord toe?

A. Neen, mijn standpunt was, dat de betreffende wet ontbrak.

47161. De **Voorzitter:** Men kan uit punt 635 van het Velddienstvoorschrift misschien halen.....

A. Dat is afgeleid van de wetten betreffende oorlog te land.

47162. De **Voorzitter:** Generaal *Boerstra* zegt, dat er niemand in 1940 is geweest, die op het standpunt stond, dat het geven van het erewoord niet toegelaten was. Dat is op het ogenblik wel uw standpunt?

A. Als u mijn verdere ontwikkeling wilt volgen, komen wij daar wel op. Als het u interesseert, dan komt dit standpunt naar voren, ook wat gedaan is door de opperbevelhebber. De opperbevelhebber heeft er breedvoerig over gesproken, ook met mij, of het al dan niet was toegelaten. De opperbevelhebber heeft er een apart stuk over laten opmaken, welk stuk ik thans bij mij heb. Dat is het kladje — het oorspronkelijke —, waarvan reeds meer sprake is geweest. Daaruit volgt, dat de opperbevelhebber zelf zijn standpunt in dat opzicht wenste te bepalen en dit wenste mede te delen aan de officieren.

47163. De **Voorzitter:** Ik wil u niet beperken in de methode van het maken van uw opmerkingen, maar het kan gemakkelijk zijn, dat wij eerst dit punt afwikkelen.

A. Zoals u wilt, Mijnheer de Voorzitter! Ik moet uw leiding volgen, maar u kunt ook uw vragen stellen, nadat ik eerst de ontwikkeling heb weergegeven. Ik zou dit historisch willen ontwikkelen en allereerst komen tot hetgeen de opperbevelhebber heeft gedaan.

De **Voorzitter:** Ik wil u niet gaarne storen in de opbouw van uw betoog. Als u er de voorkeur aan geeft, eerst uw betoog te houden, kunt u uw gang gaan.

A. In elk geval ontbraken in 1940 definitieve voorschriften van de Nederlandse Regering, dat het geven van de erewoordsverklaring tot het vrijkomen van of uit krijgsgevangenschap was veroorloofd, dan wel verboden. Evenwel was het geven van het erewoord in de voor het K. N. I. L. geldende bepalingen verboden. Dat zal de heer *Boerstra* ook wel hebben medegedeeld. Op blz. 52 van het boekwerk „Bepalingen uit het Conventioneel Oorlogsrecht", uitgegeven door het Departement van Oorlog in Ned.-Indië, komt een noot voor, luidende: „Het is aan krijgsgevangenen, behoorende tot het Ned.-Indische Leger, verboden zich op eerewoord te doen in vrijheid stellen."

Wanneer men deze bepaling apart maakt, blijkt daaruit, dat het nodig was geacht, een afzonderlijke bepaling te maken, dat het verboden was het erewoord te geven voor het Ned.-Ind. leger.

Deze bepaling is echter in Juni 1940 door het Departement van Koloniën niet toepasselijk verklaard op de in het Nederlandse leger dienende officieren van het K.N.I.L., omdat noch voor de Koninklijke landmacht, noch voor de Koninklijke marine dit voorschrift bestond, opdat de officieren van het K.N.I.L. in dezelfde positie zouden komen als die van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke marine, wie het geven van hun erewoord, ten einde in vrijheid te worden gesteld, althans *niet* was *verboden*.

Van de Regering in Londen, welke daartoe van 15 Mei tot 15 Juli 1940 de gelegenheid heeft gehad, kwamen geen voorschriften, ook niet het verbod tot het geven van het erewoord. Ook daar werd de verhouding tot de vijand toen anders ingezien dan geleidelijk aan het geval werd.

De opperbevelhebber van land- en zeemacht, die, met alle volmachten bekleed; de Regering hier te lande verving, kon — nu er geen wettelijke of andere bepaling was — wel het afleggen van een erewoordsverklaring verbieden, indien hij deze in strijd achtte b.v. met de eed van trouw aan de Koningin, zowel als machtiging verlenen tot het geven er van, dan wel in de derde plaats de er bij betrokkenen geheel vrijlaten.

Het optreden van de opperbevelhebber van land- en zeemacht in dezen begint met de capitulatie en daarmede het krijgsgevangen maken van de weermacht door de Duitsers. Daarom dient het aldus in krijgsgevangenschap geraken nader te worden bezien. Velen toch menen, dat, toen de weermacht niet dadelijk door de Duitsers werd overgebracht naar Duitsland en niet achter prikkeldraad werd opgesloten, het een ieder, er toe behorende, vrijstond op de een of andere wijze te ontsnappen en zelfs dat de commandanten dit in de hand moesten werken. Nog daargelaten, dat het mij persoonlijk wegens internering te Zwolle later niet wel mogelijk was zulks te doen, zij er op gewezen, dat het niet dadelijk afzonderen b.v. van alle officieren weinig tot het begrip zich in krijgsgevangenschap bevinden afdeed. Volgens de toenmaals geldig geachte begrippen van fatsoen en eer was het gehele officierskorps gehouden aan de capitulatievoorwaarden, ondertekend door de hoogste chef. Bovendien voorziet artikel 93 van het Mil. Strafwetboek op de scherpste wijze in het zich houden ook aan een capitulatieverdrag, want het luidt:

> „De militair, die opzettelijk een met den vijand als zoodanig gesloten overeenkomst wederrechtelijk schaadt, wordt gestraft met den dood, levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren."

De opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal *Winkelman*, heeft, mede ter uitvoering van het capitulatieverdrag, zich persoonlijk met de erewoordsquaestie bemoeid. Het optreden van de opperbevelhebber van land- en zeemacht was, voor zover mij bekend, als volgt:

Telefonisch en persoonlijk ontving o.a. de commandant van het veldleger te Zeist opdracht na te gaan hoe de hogere commandanten en ook officieren van zijn hoofdkwartier in principe tegenover het geven van het erewoord stonden. De commandant van het veldleger moest met spoed ter zake een onderzoek instellen, dat een informatorisch karakter droeg. Hij mocht daarbij niet zijn eigen mening over het al dan niet geven van het erewoord kenbaar maken. Een tekst van de erewoordsverklaring was toen nog niet bekend. Ik heb toen op het hoofdkwartier te Zeist op of omstreeks 15 Juni 1940 in een bijeenkomst schriftelijke vragen gesteld. De heren zaten aan een tafel. Ik heb papieren uitgegeven, waarin vragen, als hier bedoeld, stonden vermeld; er was geen discussie vooraf of daarna.

Uit de daarbij ingeleverde schriftelijke antwoorden bleek dadelijk, dat, op één na, alle aanwezigen, voor zover ik mij herinner de generaals *van den Bent, van Nijnatten* en *Dames*, de kolonels *Schimmel, van der Bijl, van Voorthuijsen* en *Nijland*, geen erewoord wensten te geven. Toen bleek, dat kolonel *Barbas* wel zijn erewoord wilde geven, doch blijkbaar de strekking van de schriftelijke vragen niet had begrepen, heb ik voor hem die vragen verduidelijkt. Na zich hierover te hebben bezonnen, was ook kolonel *Barbas* tegen het afgeven van het erewoord. Dit alles gaf ik telefonisch door aan generaal *Winkelman*. Dit was dus omstreeks 15 Juni 1940.

Op 20 Juni werd ik, op grond van de door de Duitsers gegeven bevelen, ontheven van mijn commando over het veldleger. Ik kwam toen op het algemeen hoofdkwartier te werken. Daar zijn door de opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal *Winkelman*, met de chef staf landmacht, generaal-majoor *van Voorst tot Voorst*, en met mij, en soms ook met de chef staf zeemacht, schout-bij-nacht *Heeris*, als ik mij goed herinner, driemaal besprekingen gehouden over de tekst van het erewoord, zoals dit van de Duitsers werd ontvangen. Ook wilden de Duitsers het aanvankelijk zo beschouwen, dat het erewoord, eenmaal gegeven, niet kon worden herroepen. Mijn standpunt bij deze besprekingen is onveranderd geweest, dat, welke tekst de Duitsers ook opstelden, deze onaanvaardbaar was. Aan de vijand wenste ik mijn erewoord niet te geven, ook niet om daarmede te verkrijgen, dat ik niet in krijgsgevangenschap zou worden gesteld. En daarom ging het! Ik heb dit ook aan mijn omgeving medegedeeld, maar aangezien ik niet meer als commandant van het veldleger kon optreden — ik was toch afgezet —, heb ik dit slechts medegedeeld aan hen, die er mij om vroegen.

Inmiddels was het Zaterdag 29 Juni 1940 geworden, de verjaardag van Prins *Bernhard*. Toen is er een manifestatie op het Paleis in het Noordeinde geweest; er is toen ingetekend op de felicitatieregisters aldaar; de Duitsers hebben dat bemerkt; er zijn voorts anti-Duitse manifestaties geweest in Amsterdam en Rotterdam; die middag hebben de Duitsers de toegangen tot het Paleis afgezet; des avonds hebben zij demonstratief gedoken met duikbommenwerpers op de binnenstad van den Haag.

In de nacht van Maandag 1 op Dinsdag 2 Juli 1940 is generaal *Winkelman* opgelicht en per auto naar Königstein in Saksen gebracht. Op 2 Juli 1940 werden de chef staf landmacht, generaal-majoor *van Voorst tot Voorst* en ik, als oud-commandant van het veldleger, ontboden op het kwartier van generaal *Christiansen*. Aldaar waren aanwezig de chef staf kolonel *Schwabedissen* en de vroegere Duitse militair attaché luitenant-kolonel *Otzen*. Iedere verdere werkzaamheid werd mijn broeder en mij verboden en wij werden op 3 Juli 1940 geïnterneerd, mijn broeder in Groningen en ik in Zwolle, blijkbaar

om te beletten, dat wij, na het vertrek van generaal *Winkelman,* enige invloed op het officierskorps zouden kunnen uitoefenen. Wij mochten geen verbinding hebben met officieren en geen bezoek ontvangen.

Mij werd op 20 Juli 1940 de erewoordsverklaring voorgelegd door de Duitse garnizoenscommandant te Zwolle; mij werd toen medegedeeld, dat ik zelfs ontslagen zou worden uit de internering en ook overigens geheel vrij zou zijn, wanneer ik de verklaring ondertekende. Dat heb ik geweigerd. De dag vóór de internering, dus 1 Juli, als ik mij niet vergis, besprak de opperbevelhebber van land- en zeemacht met de chef staf landmacht, de chef staf zeemacht en mij nog eens de tekst van de erewoordsverklaring, zoals deze toen luidde.

47164. De **Voorzitter:** Is er een nota geweest van kapitein *Hasselman,* hoofd van het Afwikkelingsbureau?

A. Vóór 1 Juli bestond er toch geen afwikkelingsbureau?

47165. De **Voorzitter:** Ik heb hier een nota van 26 Juni 1940, getekend door het hoofd van het Afwikkelingsbureau, kapitein *B. Hasselman.*

A. Dat is vreemd; de opperbevelhebber was er nog.

47166. De **Voorzitter:** Maar er kan toch wel een hoofd van het Afwikkelingsbureau zijn geweest?

A. Daarvan heb ik toen niets gehoord, als ik mij dit nog goed herinner.

47167. De **Voorzitter:** De nota was de nadere toelichting van het bevel van de Duitse Rijkscommissaris voor de Demobilisatie van de Nederlandse weermacht. Hij deelde daarin verschillende regelingen mede. Het laatste punt, dat er los aan vastzit, is:

„Ik raad de verklaring op eerewoord af te geven."

A. Aan wie was die nota gericht?

De **Voorzitter:** Aan Heren Afdelingshoofden.

A. Ja, nu begrijp ik het, het betrof het Departement van Defensie; althans, zoals ik het begrijp.

47168. De **Voorzitter:** Er staat bij als opmerking van de heer *Boerstra:*

„Dit stuk schijnt verzonden te zijn, ook aan de Div. Staven, zonder medeweten van de Opp. L. en Z. Althans, het A.H.K. over deze nota opgebeld, deelde mede, „er niets van te weten"."

A. Ik heb er later wel iets over horen verluiden, maar dacht, dat het alleen het Departement van Defensie betrof.

47169. De **Voorzitter:** Generaal *Winkelman* kende dit stuk ook niet, maar ik heb in andere stukken gelezen, dat deze daad van kapitein *Hasselman* de betekenis had van een werken achter de rug van de opperbevelhebber van land- en zeemacht om. Ik had daarover gaarne inlichtingen van u ontvangen.

A. Ik wil niets insinueren over iets, dat ik niet weet. Ik heb er wel over horen fluisteren, maar verder is mij niets bekend. De opperbevelhebber was degene, die dit uitmaakte.

47170. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk goed mogelijk, dat u het toen niet wist, omdat het algemeen hoofdkwartier er niet in gekend was en u vanaf 2 Juli ingerekend bent geweest.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Op 1 Juli besprak dus de opperbevelhebber van land- en zeemacht met de chef staf landmacht, chef staf zeemacht en mij nog eens de tekst van de erewoordsverklaring, zoals deze toen luidde. Ik zeide toen tot hem: Hoe de Duitsers het ook draaien, ik doe het niet. Mijn reconstructie is nu als volgt: De Duitsers hebben toen blijkbaar toegegeven, dat de officier, die zijn erewoord geeft, te allen tijde de bevoegdheid heeft dit te herroepen.

47171. De **Voorzitter:** Dit is, naar ik meen, niet schriftelijk vastgelegd, althans niet door de Duitsers?

A. Althans heeft de opperbevelhebber van land- en zeemacht blijkbaar kort daarna aan de chef staf landmacht opgedragen, in zijn bijzijn, een stuk op te maken, waarvan het zwaartepunt valt op het kunnen herroepen van het erewoord. Van een bepaalde tekst wordt niet gesproken. Immers is door de steller een begin van een bijzin doorgeslagen, welke op de omschrijving van de verklaring betrekking heeft. Ik heb hier dat papiertje. Het eigenaardige is, dat uit het doorslaan van woorden kan worden afgeleid, dat generaal *van Voorst,* mijn broer, die het opmaakte, eerst heeft geschreven en doorgeslagen de letters „besch" (begin van „beschreven"). Daarna volgt „omschreven in de bijgevoegde" en daarna is dit weer doorgeslagen tegelijk met het voorafgaande woordje „als". Men wilde blijkbaar eerst geen bezwaar maken, althans, dit was de gedachte, tegen de tekst van het erewoord. Er stond dus: „als omschreven in de bijgevoegde", maar niet meer in de aldus begonnen zin.

47172. De **Voorzitter:** Maar uw broer heeft een verklaring afgelegd, dat hij dit heeft opgetekend als zijnde de mening van de opperbevelhebber van land- en zeemacht.

A. Dit klopt met mijn voorstelling van zaken. Het interessante ligt mijns inziens hierin: Men heeft eerst willen zeggen: *Als beschreven,* toen de letters *besch* doorgeslagen en daarna de hele zaak „als was omschreven in een bijgevoegde" doorgeslagen. Toen stond er dus:

„Nu vaststaat, dat een officier die zijn eerewoord geeft, ten allen tijde de bevoegdheid heeft om dit te herroepen, acht ik het geven van dit woord niet in strijd met den officierseed en de officierseer . . .", enz.

47173. De **Voorzitter:** Ik denk, dat achteraf gebleken is, dat het niet zo heel vaststond.

A. De tekst is mij niet meer bekend en naderhand is er een vergadering van opperofficieren geweest, waar deze zaak besproken is, op 6 Juli.

47174. De **Voorzitter:** Ik mag opmerken, dat dit gaat over het erewoord in het algemeen, maar niet over het erewoord, dat later door de Duitsers is gevraagd.

A. Daarom heb ik getracht mijn zienswijze kenbaar te maken, dat uit hetgeen doorgeslagen is, volgt, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht het niet eens was met het erewoord; hij kreeg natuurlijk de tekst, die toen voorlag. Later heeft hij schriftelijk verklaard aan Minister *Meynen,* dat hij het erewoord, zoals dat is afgelegd door de officieren, onaanvaardbaar achtte.

47175. De **Voorzitter:** Maar dat briefje is later aangegrepen door degenen, die wel de erewoordsverklaring hebben afgelegd.

A. Er zijn daarom ook disculpatiegronden voor de officieren, die de erewoordsverklaring aflegden, hoewel ik hun mening niet deel.

De **Voorzitter:** Mogen wij dit briefje houden?

A. Dit hoort in het archief van de commissie van zuivering, waarvan ik voorzitter ben geweest, maar ik geloof niet, dat er bezwaar tegen is, dat u het houdt.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer.

A. U ziet, dat er na negen jaar aan zes regels grote waarde wordt toegekend.

Ik heb dus gezegd: Van een bepaalde tekst is geen sprake. Zelfs is door de steller een begin van een bijzin doorgeslagen, welke op de omschrijving van de verklaring betrekking heeft. De opperbevelhebber van land- en zeemacht was het hiermee dus niet eens.

Het is dit briefje, hetwelk kolonel *van Alphen* blijkbaar 2 of 3 Juli vond in het bureau van generaal *Winkelman.*

Hoe de erewoordsverklaring toen luidde, is mij niet meer bekend. Generaal *Winkelman* heeft zowel in krijgsgevangenschap als in Juli 1945 schriftelijk aan Minister *Meynen* verklaard, dat de erewoordsverklaring, zoals deze uiteindelijk aan de officieren ter tekening werd voorgelegd, voor hem onaannemelijk zou zijn geweest.

47176. De **Voorzitter:** Uw broer heeft verklaard:

„Toen men niet tot overeenstemming is kunnen komen, werd ter tafel gebracht het papiertje, dat ik Dinsdagmorgen (2 Juli) na de bespreking met *Schwabedissen* aan *Govers* had gegeven en dat ik (nadat gen. *Winkelman* was gevangengenomen), die zelfde morgen vóór die bespreking inderhaast had opgesteld en voorgelezen aan de in het A.H.K. aanwezige Commandant Veldleger, CH. Marinestaf, C-Lvd. *van Alphen* (sous-chef), Directeur Etappen- en Verkeersdienst. Op dit papiertje had ik het voorlopig idee van de O.L.Z. weergegeven, zoals dit — in afwachting van de definitieve tekst (van de af te geven verklaring) — op Maandag 1 Juli in de kamer van de O.L.Z. met mij was geformuleerd."

Er staat echter bij, dat de heer *van Alphen* het aan generaal *Govers* had gegeven.

A. Dat wist ik niet meer. Ik dacht, dat kolonel *van Alphen* het gevonden had. Het zweefde mij nog heel vaag voor ogen, dat dit zo gebeurd is, maar ik neem het grif aan. Het was echter later (1945) in het bezit van kolonel *van Alphen.* [1])

De Duitsers zijn toen — generaal *Winkelman,* mijn broeder en ik waren dus off side gesteld — daarmede doorgegaan en hebben de definitieve tekst vastgesteld, waarop dus noch door generaal *Winkelman,* noch door mijn broeder, noch door mij invloed uitgeoefend is kunnen worden. Bepaald is, dat de officieren het erewoord 15 Juli zouden afleggen, terwijl 8 Juli een opgave moest inkomen bij het algemeen hoofdkwartier wat betreft het afleggen in het algemeen van het erewoord.

In verband hiermede vergaderden op 6 Juli te den Haag op initiatief van luitenant-generaal *Best,* commandant luchtverdediging, de actief dienende opper- en vlagofficieren, te weten: negen generaal-majoors, onder wie de vier legerkorpscommandanten en vier schouten-bij-nacht. Generaal *Best* heeft mij gemachtigd de inhoud van een overzicht van deze bespreking, hetwelk hij te zamen met generaal-majoor *van den Bent* in krijgsgevangenschap op 14 Februari 1941 opstelde, aan de Enquête-commissie mede te delen. Ik leg een afschrift er van hierbij over.

In deze vergadering zou worden nagegaan of het mogelijk zou zijn tot een collectief standpunt in zake het geven van het erewoord te komen, zulks in verband met de dringend kenbaar gemaakte wens van hoofd- en subalterne officieren het standpunt van de opper- en vlagofficieren te vernemen, nu generaal *Winkelman* en generaal-majoor *van Voorst tot Voorst* en ik waren uitgeschakeld.

Echter was, toen die heren vergaderden op 6 Juli 1940, de juiste inhoud van de uiteindelijke tekst nog niet officieel bekend. Wel was een concept in de Nederlandse taal aanwezig, dat overigens echter geheel overeenkomt met de uiteindelijke tekst, zoals deze op 15 Juli ondertekend moest worden. Dit wordt bevestigd door generaal-majoor *Best.* Generaal-majoor *Carstens* — al wat ik nu zeg is volgens de verklaringen van generaal *Best* en generaal *van den Bent;* ik ben er niet zelf bij geweest — verzekerde toen, dat een clausule zou worden ingevoegd: „te allen tijde kan het erewoord worden herroepen." Nu had kolonel *van Alphen* reeds op 5 Juli 1940 per telex aan land- en zeemacht medegedeeld:

> „dat ieder, die bereid is deze verklaring af te leggen, bevoegd is het gegeven woord (de afgelegde belofte) te allen tijde weder terug te nemen."

47177. De **Voorzitter:** Dat die bevoegdheid, die mogelijkheid is gegeven, blijkt officieel uit niets.

A. Ik zeg alleen, dat deze generaals mij dit hebben medegedeeld. Generaal-majoor *Carstens* is overleden. Schriftelijk is het, voor zover mij bekend, niet door de Duitsers bepaald. Alleen heeft generaal *Winkelman* gezegd in dit papiertje, dat hij heeft laten opstellen door generaal-majoor *van Voorst tot Voorst,* „nu de bevoegdheid vaststaat, dat het eerewoord kan worden herroepen". Voorts heeft kolonel *van Alphen* dit in een telexbericht als vaststaand doen uitgeven. Ik vermoed verder, dat de Duitsers gebruik hebben gemaakt van het verschil van mening, dat zij bij de officieren hadden onderkend, en dat zij daarom de drie leidende generaals hebben uitgeschakeld, ten einde meer de vrije hand te krijgen ter zake van tekst en aanvaarding van het erewoord.

47178. De **Voorzitter:** Die quaestie liep over de invoeging van het woord „opzettelijk".

A. Het erewoord kon dus worden herroepen.

Inderdaad zei generaal *Carstens* in de vorenbedoelde bijeenkomst, dat in de slotzin tussen de woorden „zal" en „geen" het woord „opzettelijk" alsnog zou worden opgenomen, zodat het dan zou luiden: „Ik zal opzettelijk geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

47179. De **Voorzitter:** Zou het principieel veel verschil hebben gemaakt, wanneer het woord „opzettelijk" er bijgekomen was? Wanneer een jong officier de erewoordsverklaring had afgegeven en hij kwam te weten, dat zijn vader lid is van een illegale organisatie, dan kan men stellen, dat hij dat hoorde aan te geven bij de Duitsers. Wanneer hij het niet deed, zou dat dan een opzettelijk verzuim zijn? Ik heb uit de stukken niet de indruk gekregen, dat dit later op enigerlei wijze is vastgelegd.

A. Door de Duitsers?

De **Voorzitter:** Neen. Het is ook niet later in een verklaring van Duitse zijde naar voren gebracht.

A. De Duitsers hebben driemaal, toen er heren waren, die het erewoord hebben opgezegd, opgemerkt: Ik houd er slechts rekening mede, dat u uw erewoord hebt gegeven.

47180. De **Voorzitter:** Ik heb gevonden een circulaire van 4 November 1941, die afkomstig is van het hoofd van het Afwikkelingsbureau, de heer *Hasselman,* en van de chef van het Hoofdregelingsbureau, de heer *Carstens.* Deze circulaire luidt als volgt:

> „Het is ons bekend, dat beroepsofficieren op nonactiviteit of op wachtgeld, hebben gepoogd zich naar Engeland te begeven al dan niet met de bedoeling zich bij de daar aanwezige Nederlandsche strijdkrachten te voegen. Wij achten het daarom noodig te herinneren aan den tekst der, destijds *geheel uit vrijen wil* en — naar wij moeten aannemen — *na rijp beraad* afgelegde verklaring, waarbij de onderteekenaar op eerewoord verzekert, dat hij gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland en geen handeling of verzuim zal plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Het is mogelijk, dat deze circulaire onder Duitse aandrang tot stand is gekomen, maar hierin staat niets, dat betrekking heeft op het teruggeven van het erewoord of iets over het woord „opzettelijk". Blijkbaar hebben de Duitsers er van afgezien en is dit een herhaling van de erewoordsverklaring, waarbij al het andere is weggevaagd. Wij kunnen er aan ontlenen, dat de Duitsers, de belofte, indien die althans is gegeven, dat het woord „opzettelijk" vóór het woord „verzuim" zou komen, niet gestand hebben gedaan.

A. Ik heb in Zwolle de erewoordsverklaring voor ogen gehad, maar daarin stond het niet.

47181. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat door een schriftelijke verklaring, vóór of na de erewoordsverklaring gegeven, er de mogelijkheid zou zijn geweest om het erewoord terug te nemen.

A. Ik heb zo'n stuk nooit gezien. De Duitsers waren er zo happig op, dat het erewoord werd afgegeven, dat zij het er dan wel zouden hebben bijgegeven, als zij op algemene weerstand zouden zijn gestuit. De „Führer" was immers zo „grosszzügig" geweest te bepalen, dat wij niet in gevangenschap behoefden, en nu moest het officierskorps zich hier ook dankbaar voor tonen en de erewoordsverklaring afleggen! Dat was zo de Duitse visie.

47182. De **Voorzitter:** De chef van de marinestaf *Heeris* heeft in een rondschrijven aan degenen, die onder hem waren gesteld, toch maar gezegd:

> „Vaststaat, dat ieder, die deze verklaring aflegt, bevoegd is, het gegeven woord (de afgelegde verklaring) te allen tijde weder terug te nemen."
>
> „De bedoeling van den laatsten zin der verklaring wordt door de Duitsche autoriteit schriftelijk in dier voege toegelicht, dat handeling of het verzuim „absichtlich", „opzettelijk", moet zijn gepleegd."

Dat is eigenlijk veel verder gaand, omdat er, voor zover mij bekend, geen Duitse schriftelijke verklaring was. Wat hier staat, namelijk „wordt toegelicht", enz. zal betekend hebben „*zal* schriftelijk worden toegelicht", hetgeen nooit is gebeurd.

A. Ik herhaal, dat ik het alleen weet door de schriftelijke verklaring, afgelegd in krijgsgevangenschap door de generaals *van den Bent* en *Best,* welke ik thans verder vervolg.

Schout-bij-nacht *Heeris* zowel als generaal-majoor *van Nijnatten* verklaarden, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht tegen de aldus geformuleerde verklaring geen bezwaar zou hebben gehad en deze zienswijze zou hebben kenbaar gemaakt aan generaal-majoor *H.* baron *van Voorst tot Voorst,* die daarvan schriftelijk aantekening

---

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:*
In verband met het door de Voorzitter voorgelezen gedeelte uit de verklaring van mijn broer staat mij nu de gang van zaken, ook wat dit betreft, goed voor ogen. Ik verklaar nu ter aanvulling als volgt:
De verklaring, voorkomende op het bewuste papiertje, is, tijdens de laatste vergadering van generaal *Winkelman* met mijn broer, de chef marinestaf en mij (op 1 Juli), opgemaakt aan het bureau van generaal *Winkelman* door mijn broer, die daarbij vermeldde wat hij opschreef. Toen hij de woorden „als omschreven in de bijgevoegde" opschreef, heb ik geprotesteerd. Generaal *Winkelman* heeft toen gezegd deze woorden door te slaan. De volgende dag is dit zelfde briefje, dat er dus reeds was, blijkbaar ter sprake gebracht op de wijze als mijn broer heeft verklaard.

zou hebben gehouden, welke aantekening in het bezit was van kolonel *van Alphen*. Deze is toen telefonisch ter vergadering ontboden, nadat generaal-majoor *van den Bent* had medegedeeld, dat hij 5 Juli het algemeen hoofdkwartier had opgebeld en van kolonel *van Alphen* had vernomen, dat de officiële tekst nog niet bekend was. Generaal *van den Bent* vroeg hoe het mogelijk was, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht, die vóór 5 Juli in krijgsgevangenschap was gevoerd en derhalve niet bekend kon zijn met de definitieve tekst, hierover een oordeel kon uitspreken. Het briefje van generaal-majoor *H. van Voorst tot Voorst* is daarna getoond door kolonel *van Alphen*, die inmiddels was aangekomen. Maar generaal *van den Bent* handhaafde zijn bezwaar, dat door generaal *Best* werd gedeeld. Generaal *Best* deelde desgevraagd nog mede, dat de geëiste verklaring op erewoord niet in overeenstemming kan worden geacht met de eed van trouw aan de Koningin, aangezien de Nederlandse Regering, waarvan Hare Majesteit aan het hoofd staat, zich in volle oorlog acht met Duitsland en de verklaring feitelijk het nakomen van de officierseed belet.

47183. De **Voorzitter:** Is dat ook uw mening?

A. Jawel, Mijnheer de Voorzitter!

Besloten werd, gelet op de niet te overbruggen tegenstellingen, geen besluit of conclusie der vergadering naar buiten kenbaar te maken.

De heren hebben dus vergaderd, ten einde aan de hoofd- en subalterne officieren hun mening kenbaar te maken, maar aangezien zich tegenstellingen voordeden, is dat niet gebeurd.

Toen 12 Juli de officiële tekst van het erewoord bekend werd, bleek, dat noch het woord „opzettelijk", noch de clausule „te allen tijde kan het eerewoord worden herroepen" in de verklaring was opgenomen.

De Duitsers hebben aanvankelijk, als gezegd, in drie gevallen het opzeggen van het erewoord geweigerd, doch later zich blijkbaar bij het opzeggen neergelegd.

Er bleef intussen voor alle hoofd- en subalterne officieren van leger en vloot het volgende over:

In de eerste plaats: de tekst van het telexbericht van 5 Juli van het hoofd van de Afdeling Landmacht, kolonel *van Alphen*, aan alle autoriteiten, O.L.Z./A.H.K., Afd. Landm., Sectie Kabinet 1242 (het maakte de indruk, dat het kwam van de opperbevelhebber),

> „dat ieder, die bereid is deze verklaring af te leggen, bevoegd is het gegeven woord (de afgelegde belofte) te allen tijde weder terug te nemen".

In de tweede plaats beschikten de hoofd- en subalterne officieren over de brief, ondertekend door kolonel *van Alphen* van 12 Juli 1940, Algemeen Hoofdkwartier, Afdeling Landmacht, Sectie Ib, no. 1880 A,

> dat naar zijn mening „het afleggen van de verklaring, die van de beroepsmilitairen wordt gevraagd, in de gegeven omstandigheden in 's lands belang is".

In de derde plaats was er reeds de brief van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal *Winkelman*, van 26 Juni 1940, waarbij werd medegedeeld, dat de Duitsers hadden bepaald, dat ter voorkoming van uitbreiding der werkloosheid op 11 Juli 1940 de z.g. „Opbouwdienst" werd ingesteld. Beroeps-, hoofd- en subalterne officieren, die zich vrijwillig meldden, konden, volgens de door de Duitsers gemaakte regeling, na ondertekening van de erewoordsverklaring in de Opbouwdienst te werk worden gesteld.

Deze brief is ondertekend namens de opperbevelhebber van land- en zeemacht door de chef van de staf van de landmacht, *H. F. M.* baron *van Voorst tot Voorst;* dan volgt de verzendlijst; de brief ging naar het gehele leger toe, naar alle autoriteiten. De aanhef van de brief luidde als volgt:

> „Hierbij doe ik U het in de verzendlijst vermelde aantal exemplaren toekomen van den brief van den D. Kommissar voor de demobilisatie van de Ned. Weermacht betreffende den Opbouwdienst ter kennisneming en ter behandeling voor wat betreft het gestelde onder pt. 10*aa*."

Punt 10*aa* van de brief van de D. Kommissar voor de demobilisatie van de Nederlandse weermacht behelsde:

> „*aa.* Ausfüllung der in der Anlage beigefügten Fragekarte (Anl. 1) durch die gem. Ziff. 4 als *Aufbauführer u. Aufbauunterführer in Frage kommenden* Wehrmachtsangehörigen (sich freiwillig meldende akt. Offz. und Uffz. sowie Offz. d. R.; ferner die zum Aufbaudienst verpflichteten Uffz. d. R.). Die Fragekarte sind der Registratur der Abwicklungsstelle des Departments v. Defensie für den Aufbaustab möglichst umgehend, spätestens jedoch bis zum 3.7.40 zugehen zu lassen."

En in punt 4*c* staat:

> „*c. aktive Offiziere und Offiziere d. R.*, die sich freiwillig melden (nach Unterzeichnung der vorgeschriebenen Erklärung).
> In Frage kommen im allgemeinen nur Subalterneoffiziere. Für Stabsoffiziere ist die Anzahl der verfügbaren Stellen beschränkt."

De officieren, die dus deze brief kregen, hebben kunnen denken: De opperbevelhebber acht het afgeven van de erewoordsverklaring goed; wij kunnen in de Opbouwdienst worden ingedeeld, als wij de verklaring afleggen. Er zijn in deze zaak hierbij enorm veel haken en ogen. Velen hebben te recht hieruit afgeleid, dat de opperbevelhebber het in de Opbouwdienst te werk stellen onder afgeven van de erewoordsverklaring goedkeurde.

47184. De **Voorzitter:** U gebruikte de woorden „te recht". Is dat uw mening?

A. Ja. Dat men het er te recht uit heeft kunnen afleiden.

47185. De **Voorzitter:** Het is de vraag of dat de bedoeling is geweest.

A. Het was niet de bedoeling van de opperbevelhebber, aan te geven, dat de heren de erewoordsverklaring konden afgeven.

47186. De **Voorzitter:** En u gebruikte de woorden „te recht".

A. Ik heb van u een oproep gekregen en ik moest in een minimum van tijd dit alles bij elkaar zoeken, zodat...

47187. De **Voorzitter:** Ik vermoed, dat het het meest in uw opvatting ligt, wanneer de woorden „te recht" hier worden weggelaten.

A. De officieren, die dit hebben gedaan, wil ik ook de hand boven het hoofd houden. Daarom zou ik willen zeggen: Kan worden afgeleid.

47188. De **Voorzitter:** U schrapt dus de woorden „te recht"?

A. Ja, onder aantekening, dat ik in korte tijd deze memorie in elkaar heb gezet.

Uit deze drie brieven, welke een zeer groot aantal hoofd- en subalterne officieren volstrekt te goeder trouw hebben opgevat als weergevende de mening van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, bestaan genoegzaam disculpatiegronden voor de officieren, die de erewoordsverklaring hebben ondertekend. Dit is, voor wat de brieven van kolonel *van Alphen* betreft, door Minister *Meynen* ook medegedeeld aan de officieren, die zitting hadden in de subcommissies in eerste aanleg voor zuivering van de op 15 Mei 1942 in krijgsgevangenschap gevoerd zijnde beroepsofficieren.

47189. De **Voorzitter:** U is bij de zuivering van de officieren opgedragen, rekening te houden met de mening van de Minister. Is het juist, dat generaal *van den Bent* daarom zijn ontslag heeft genomen?

A. Ja. Er zijn allerlei facetten aan deze tere quaestie. Er zijn zelfs vele officieren geweest, die alleen omdat zij meenden, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht het afgeven van de erewoordsverklaring in het landsbelang had aangeraden, geheel „contre-coeur" de verklaring hebben afgegeven. Dit zij op de voorgrond gesteld.

Door het ondertekenen van deze erewoordsverklaring — en het zich daaraan houden — kan niet meer rechtstreeks trouw aan de Koningin door voortzetten van de strijd onder welke vorm ook tot uiting worden gebracht.

Dit was een vrijwillige daad, terwijl het in krijgsgevangenschap gebracht worden met alle gevolgen er van, als strafkampen, enz., een dwangmaatregel is, behoudens voor degenen, die zich later hiervoor vrijwillig hebben gemeld.

Er is ontkend, dat er geen risico van een conflict bestond tussen de verplichtingen, voortspruitende uit de eed, en die, voortspruitende uit de op erewoord afgelegde verklaring. Dit kan niet juist worden geacht.

Aangetekend zij, dat de verklaring ook voor beroepsonderofficieren en minderen gold, maar niet op erewoord van hen werd gevraagd, evenmin als zij een eed moeten afleggen als voor de officier geldt, maar een verklaring van trouw bij het ondertekenen van hun verbandsacte.

Op 15 Juli moest de verklaring worden ondertekend. Op 16 Juli werden degenen, die aanvankelijk hadden geweigerd te tekenen, voor hun definitieve beslissing gesteld.

De volgende aantallen beroepsofficieren hebben geweigerd de verklaring te ondertekenen en zijn in krijgsgevangenschap gebracht: 5 opperofficieren en 3 subalterne officieren van de Koninklijke landmacht (generaal *Winkelman* is niet voor de vraag gesteld te tekenen); 8 subalterne officieren van de Koninklijke marine; 41 officieren en cadetten van het K.N.I.L. (43 officieren van het K.N.I.L. hebben wel getekend).

In April 1942 heeft H.M. de Koningin machtiging verleend om Harer Majesteits grote waardering te doen toekomen langs geheime weg aan de officieren in krijgsgevangenschap. Dat heeft ons ook bereikt.

47190. De **Voorzitter:** Via Zwitserland?

A. Ik geloof, dat het gebeurd is rechtstreeks in een brief van een officier, die gevlucht is uit het kamp van de subalterne officieren en die het met een soort van code heeft doorgegeven. Aan ons is het medegedeeld in een brief van een officier uit een ander kamp.

Daarbij drukte H.M. tegelijk uit, dat Zij zich Haar oordeel over de motieven van de officieren, die wel de belofte om niet meer tegen Duitsland te strijden, hebben afgelegd, wenste voor te behouden.

Ik kom nu op de houding van de officieren, die, ondanks het geven van het erewoord, de vijand afbreuk deden.

Dit waren de officieren, die later, als gevolg van het verdere optreden van de vijand, tot de overtuiging zijn gekomen — of bij enkelen, die zulks reeds dadelijk inzagen, maar zich aanvankelijk vrijheid van handelen wilden voorbehouden —, dat uiteindelijk de officierseed moet prevaleren boven iedere andere verklaring, tegenover de vijand afgelegd, en die daarvan de consequenties hebben getrokken door hun erewoord te breken.

De Minister van Oorlog, de heer *Meynen,* evenals alle leden van het Kabinet-*Schermerhorn* hebben dit standpunt volledig aanvaardbaar geacht. Voor mij en voor een ander lid van de commissie van zuivering van de later in krijgsgevangenschap gebrachte officieren, voor generaal *van den Bent* dus, en voor verschillende leden van de subcommissies daarvan werd dit een zeer moeilijke zaak.

Er waren dus officieren, die hun in volle vrijheid gegeven erewoord hadden gebroken, ten einde tegen de vijand, veelal in het geheim, te kunnen optreden. Iets geheel anders dan het ontvluchten uit krijgsgevangenschap, waarbij de officieren geen enkele aangegane verplichting schonden. Ik heb mij met de opvatting van de Ministerraad, zij het na aanvankelijk een ander standpunt te hebben ingenomen, na veel innerlijke strijd verenigd, omdat het mij bleek, dat niet alleen ook de Regering te Londen, maar in het bijzonder Hare Majesteit de Koningin, na aanvankelijk een ander mening te zijn toegedaan, dit standpunt innamen.

47191. De **Voorzitter:** Is dat de enige reden voor u geweest, waarom u dit andere standpunt heeft ingenomen?

A. Er waren voor mij nog andere redenen, Mijnheer de Voorzitter. De officieren, die na het breken van hun erewoord naar Engeland waren gegaan, werden in het begin niet aanvaard en niet in dienst hersteld. Later is dat wèl het geval geweest en zijn zij in de Nederlandse strijdmacht opgenomen, hoewel dit in strijd is met de tweede zinsnede van artikel 10 van het Reglement betreffende Wetten en Gebruiken van den oorlog te land. De gronden van de Regering waren de volgende. Immers, bij Kabinetsrescript van 6 Juni 1941, no. 7, heeft H.M. de Koningin doen weten, zich met de conclusie van een rapport van de Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn,* hierover van 30 Mei 1941 te kunnen verenigen. Deze conclusie komt hierop neer, dat:

> een wettelijke bepaling, welke de officier toestond zijn erewoord aan de vijand te geven, in Nederland niet bestond. Volkenrechtelijk hadden de Duitse autoriteiten dus niet het recht de erewoordsverklaring te vragen.
>
> De Regering is daarom van oordeel, dat zij ten aanzien van de officieren, die de verklaring tekenden, geen enkele verplichting, zoals in de tweede alinea van art. 10 van het Reglement op de Wetten en Gebruiken van de oorlog te land bedoeld, op zich kan nemen. Er is uit dien hoofde geen bezwaar om dergelijke naar Engeland overgekomen officieren wederom in actieve dienst te stellen.

Minister *Meynen* schreef op 3 Juli 1945 aan luitenant-generaal buiten dienst van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger (K.N.I.L.) *Boerstra,* die het breken van het erewoord veroordeelde, dat artikel 10 niet van toepassing was ....

47192. De **Voorzitter:** Dat gaat over een andere quaestie, namelijk over de vraag of men al dan niet krijgsgevangen was.

A. Ja, omdat de officieren op 15 Juli 1940 bij het tekenen van de verklaring geen krijgsgevangenen meer waren volgens Minister *Meynen.*

47193. De **Voorzitter:** Dat is iets anders dan de vraag of het breken van het erewoord al dan niet toelaatbaar was. Wat is nu uw standpunt ten aanzien van het breken van dit erewoord?

A. Ik heb aanvankelijk gemeend, dat deze opvatting van Minister *Meynen* niet juist kon worden geacht.

47194. De **Voorzitter:** Het gaat nu over de mening van de Regering in Londen, namelijk dat het niet toegestaan was, het erewoord te geven, omdat er geen wettelijke bepalingen bestonden, welke de officieren toestonden hun erewoord te geven. Is dat ook uw mening?

A. Er was geen wettelijke bepaling; dat is zo; daarmede ben ik het eens.

47195. De **Voorzitter:** Daarmede is u het later eens geworden?

A. Neen. Er is geen wettelijke bepaling, die de officieren toestond het erewoord te geven.

47196. De **Voorzitter:** Hoe vat u dan het woord „wet" op? Heeft de bepaling in het Velddienstvoorschrift de betekenis van „wet"? En, zo neen, waarom niet?

A. Omdat de bepaling gegrond is op de wetten en gebruiken van de oorlog te land en het Verdrag van 1929 nopens de behandeling van krijgsgevangenen en verder niets voorschrijft dan wat deze in het algemeen bepalen. Een bepaling in het Velddienstvoorschrift, dat het geven van het erewoord is veroorloofd dan wel dat dit is verboden, is er *niet.*

47197. De **Voorzitter:** Het is een vraag, waaromtrent men het niet eens is. Sommigen zeggen — dit kwam zoëven ook reeds ter sprake —, dat de bepaling in het Velddienstvoorschrift de kracht heeft van een wettelijke bepaling, die het geven van een erewoord toestond.

A. Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen, zijn erewoord te geven, dat o.m. staat in het Velddienstvoorschrift.

47198. De **Voorzitter:** „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden worden in acht genomen." Verschillende deskundigen vatten het zo op, dat dit materieel inhoudt, dat het erewoord mag worden gegeven.

A. Ik ben het er niet mee eens, dat men hieruit kan afleiden, dat men het erewoord kan geven.

Ik heb het nooit anders gezien, anders had ik gezegd: Het staat in het Velddienstvoorschrift. Dat kwam niet ter sprake; dat had geen kracht voor deze zaak. De opperbevelhebber van land- en zeemacht moest nu een nadere bepaling geven.

Ik had zojuist ook willen zeggen, dat de opvatting van Minister *Meynen* ten aanzien van het niet krijgsgevangenen meer zijn van de officieren bij het tekenen en de erewoordsverklaring niet juist kon worden geacht. De Duitsers hadden ons krijgsgevangen gemaakt en daarna losgelaten, om welke reden dan ook. Men was echter doende met de quaestie van de erewoordsverklaring. Al zit men niet ergens achter prikkeldraad, men viel niettemin onder de capitulatievoorwaarden — op het niet voldoen aan deze voorwaarden staat als gezegd zelfs de doodstraf — en had zich te houden aan het verdrag, dat de hoogste militaire autoriteit sloot en dat de krijgsgevangenschap inhield.

47199. De **Voorzitter:** Naar uw mening waren dus de officieren wel degelijk krijgsgevangenen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

47200. De **Voorzitter:** De opmerking van de Regering na de bevrijding gaat dus naar uw mening niet op?

A. Neen. Ik heb reeds aangetoond, dat ik het niet eens was met deze opmerking van de heer *Meynen;* men heeft zich aan de capitulatievoorwaarden te houden. Het rapport van Minister *Dijxhoorn* aan de Koningin spreekt niet over het feit, dat, al hadden de Duitsers geen recht de erewoordsverklaring te vragen, de officieren, die desondanks hun erewoord gaven, zonder beperking hieraan waren gebonden. Het rapport beoogt alleen de houding van de Regering te rechtvaardigen.

47201. De **Voorzitter:** Uw oordeel is dus: Als men eenmaal zijn erewoord heeft gegeven, mag men het niet breken.

A. Tenzij er bijzondere omstandigheden zijn. Echter dient ten aanzien van de officieren zelf de eed te worden afgewogen ten opzichte van het woord van eer.

Aangezien de eed van trouw is afgelegd aan de Koningin, komt het in de eerste plaats er op aan hoe Hare Majesteit het voldoen aan de eed opvat. Op de voorgrond zij gesteld, dat de eed tegenover God, althans met het aanroepen van Gods hulp, is afgelegd. Maar het gaat tevens om de waarde, welke aan het begrip „trouw" moet worden toegekend. Waar nu de Koningin zelf het zodanig beschouwt, dat de ook aan Haar afgelegde eed boven het woord van eer, volgens de tekst, als door de Duitsers gevergd, praevaleert, is hiermede naar mijn mening het beslissende woord gezegd in een gewetensconflict, dat zovele tere facetten biedt en waarbij komt, dat het Nederlandse volk in al zijn geledingen een erewoord tegenover de bezetter, zoals deze zich had doen kennen, niet meer „au sérieux" nam.

Maar voor mij was beslissend, dat de Koningin het zo beschouwt, dat de eed praevaleert boven het erewoord. Ik zeg dit in volle vrijheid van geweten, want ik heb géén erewoord gegeven.

Er komt het volgende bij. De Minister van Oorlog de heer *Meynen* (ik vraag de commissie zich te verplaatsen in de toestand van toen, kort na de oorlog), deelde mij, blijkens een door mij behouden aantekening, in zijn Kabinet begin Juli 1945, mede, nadat ik met de Minister persoonlijk hierover een lange discussie had gehad, dat, indien de Commissie Verantwoording Krijgsgevangen Officieren, waarvan ik voorzitter was, de richtlijnen van de Regering mede ten aanzien van de officieren, die het erewoord hadden gebroken, niet zou in acht nemen, het ontslag der commissie zou volgen. Ik had daar geen bezwaar tegen; ik had dat praesidium slechts aanvaard, omdat het mij gevraagd was door de Minister van Oorlog, de heer *de Quay;* het was voor mij helemaal geen aangename taak om aan sommige heren, die in krijgsgevangenschap geweest waren, te zeggen: Gij hebt gefaald, gij zijt niet meer geschikt. Minister *de Quay* stond er echter op, dat ik het zou aanvaarden, en toen heb ik het gedaan in 's lands belang. Ik had toen later aan Minister *Meynen* kunnen zeggen: Geeft u maar ontslag, ik hechtte er helemaal niet aan er in te blijven.

47202. De **Voorzitter:** Voelde u dat als een geoorloofd of ongeoorloofd ingrijpen van de Regering in het werk van de Zuiveringscommissie?

A. Wij werkten naar richtlijnen van de Regering. De commissie kan geen afwijkende richtlijnen samenstellen en daarnaar principieel verschillende officieren veroordelen, terwijl vervolgens de Regering zegt: Ik laat ze vrij gaan.

47203. De **Voorzitter:** De commissie was dus gebonden aan de richtlijnen der Regering?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Minister *Meynen* dus deelde mede, dat, indien de commissie niet de richtlijnen der Regering zou volgen, het ontslag der commissie zou volgen. De gevolgen zouden ernstig zijn. Men moest namelijk voorkomen, dat het volk er zich mee ging bemoeien, „want", zo zeide woordelijk Minister *Meynen,* „dan zouden alle officieren, die hun erewoord hebben gegeven, er aan gaan". Dat was natuurlijk wat sterk gezegd, maar ze zouden toch volgens die opvatting gebrandmerkt zijn in de volksopinie.

47204. De **Voorzitter:** Speelde hier de quaestie van de utiliteit een rol?

A. Inderdaad, het was een utiliteits-, zo niet opportuniteitsstandpunt. De oorlog ontketent allerlei gevoelens en inzichten, welke met elkaar in botsing komen; evengoed als over de vraag of men een mens mag en moet doden, krijgt men allerlei oordelen over de waarde van het erewoord. Moet men een Duitser, die hier binnengedrongen is, beschouwen als een tegenstander, tegenover wie het erewoord moet worden gehandhaafd? Ik zou zeggen: Ja; de communis opinio echter ging later grotendeels in een andere richting.

47205. De **Voorzitter:** Maar in elk geval is het zó, dat de beslissing over de erewoordsquaestie is onttrokken aan de Zuiveringscommissie en door de Regering overgenomen.

A. Ja zeker, zoals ik het zie. Generaal *van den Bent* heeft toen ontslag gevraagd; die bleef het er niet mee eens en deze opinie van hem is zeker door Minister *Meynen* gewaardeerd. Aanvankelijk was het zó in deze commissie: er waren drie leden, generaal-majoor *Koot,* generaal-majoor *van den Bent* en ik. Er waren twee leden, die stemden zus, generaal *van den Bent* stemde zó. Er was steeds een minderheid; dat kon zo niet doorgaan; het is wel goed, de meningen tegenover elkaar te stellen, maar men kon ten slotte niet vlot en niet soepel werken. Bovendien stonden wij in dit opzicht voor de moeilijkheid, dat de leden van de subcommissies — wij hadden subcommissies, die in eerste aanleg de officieren van lagere rang moesten horen — wèl het erewoord hadden gegeven.

De conclusie van dit alles is, dat men nooit het erewoord moet geven aan de vijand; dan had men later zuiverder gestaan. Men had de vijand moeten laten handelen zoals hij wilde, daarbij krijgsgevangenschap desnoods aanvaardend.

47206. De **Voorzitter:** Er had een duidelijke wettelijke bepaling moeten zijn geweest.

A. Zelfs als die er was geweest, kon ik niet iets ondertekenen, waarvan ik weet, dat alles, wat er in staat en wat ik zal moeten doen of nalaten, in strijd kan komen met mijn eed aan de Koningin en met mijn gevoel van eer.

47207. De **Voorzitter:** Er is wellicht een erewoord mogelijk, dat wel toelaatbaar is.

A. Tegenover een vijand, die hier is binnengedrongen, zoals de Duitser dit heeft gedaan, en die geen eerlijk tweegevecht heeft aangegaan, geef ik geen erewoord.

47208. De **Voorzitter:** De heer *Winkelman* heeft ook een tijdlang zijn erewoord gegeven, namelijk toen hij enige tijd in het ziekenhuis is opgenomen, maar dat was een erewoord van andere aard.

A. Dat was noodgedwongen; dat was geen erewoord, gevraagd in de eerlijke betekenis er van. Hij beloofde niet te ontvluchten. Het is in dergelijke omstandigheden overigens niet eerlijk te trachten te ontvluchten. Dat was geen erewoordsverklaring als hier ter sprake is gekomen. Indien hij ten behoeve van het ondergaan ener operatie niet zijn woord gaf, bleef hij in zijn hok achter het prikkeldraad; zonder dat iemand er mede gebaat was, had hij dan zijn gezondheid ernstig geschaad.

47209. De **Voorzitter:** Is het geoorloofd geven van een erewoord niet afhankelijk van de inhoud daarvan?

A. Het is misschien zeer kort aangebonden, maar ik heb gezegd tot generaal *Winkelman:* Ik teken — wat ook de inhoud er van is — geen enkel erewoord om aan de krijgsgevangenschap te ontgaan, al kende ik de Duitse mentaliteit en voelde ik, met wat voor mensen wij misschien te doen konden hebben. De Jappen waren nog veel erger. Die hebben de Duitse erewoordsclausule overgenomen. Nochtans hebben zij krijgsgevangenen maar dadelijk doodgeslagen, in stukken gesneden en de stukken vlees in de ogen van de officieren gegooid. Dit gebeurde met Nederlandse mariniers. Wat moet je doen tegenover dergelijke mensen? De zaak heeft zich intussen geleidelijk ontwikkeld, zowel het optreden der Duitsers als onze houding er tegenover. Nochtans waren er reeds dadelijk bedenkelijke symptomen. Het eigenlijke leger, dus de Wehrmacht, trad geheel anders op dan de S.S., onderdelen hiervan hebben o.m. op de Grebbeberg het afmaken van gevangenen op hun geweten.

Wat nu verder mijn standpunt ten aanzien van de richtlijnen van de toenmalige Regering in zake het erewoord betreft, zou, indien bij de zuivering van de officieren ware teruggekomen op het standpunt van de Londense Regering, een onoverkomelijke verwarring zijn ontstaan. Dat heb ik ook overwogen. Officieren, die bij het verzet, in strijd met hun erewoord aangegaan, het leven hadden gelaten, zouden evenals anderen, die zich daarbij dapper hadden gedragen en zelfs daarvoor waren onderscheiden, gedesavoueerd moeten worden, indien de Regering andere richtlijnen had gegeven. Wanneer men niet medeging met de lijn, al dan niet terecht, in Londen getrokken, zou een zodanige chaos zijn ontstaan, dat de latere Regering die wel móést volgen. Men staat voor de gevolgen van een beslissing, welke men zelf niet heeft genomen.

47210. De heer **de Kort:** Is aan het afleggen van de eed van trouw in officierskringen de inhoud verbonden, dat men de strijd voortzet, zolang de Koningin, waaraan men trouw heeft beloofd, de strijd voortzet? Of is daar de gedachte aan verbonden, dat er bepaalde limieten aan zijn?

A. Men moet strijden tot het uiterste, tot het niet meer mogelijk is.

47211. De heer **de Kort:** Dat is tot de dood.

A. Als men b.v. bemerkt, dat men is omsingeld en langer verzet niets anders dan bloedbaden geeft, dan geeft men zich over, want dan valt er niets meer uit te halen. Men moet op een redelijke manier tot de laatste man en de laatste patroon de strijd voortzetten.

47212. De **Voorzitter:** Zover was het, naar uw oordeel, in Juni 1940 nog niet.

A. Dat is een andere quaestie.

47213. De heer **de Kort:** Als zich dat feit voordoet ...

A. Ik ben teruggegaan op de vesting Holland om de strijd voort te zetten.

47214. De **Voorzitter:** Ik bedoelde te vragen: Naar uw oordeel was het nog niet zover in Juli 1940? Toen was men niet zover, dat men de erewoordsverklaring moest laten praevaleren boven de eed van trouw aan de Koningin?

A. Ik begrijp u niet.

47215. De **Voorzitter:** U hebt gezegd: Men moet zich redelijkerwijs verzetten tot het uiterste. In dat stadium was men in Juli 1940 nog niet?

A. Er was gecapituleerd, dus was het uit. Ik mocht geen verzet meer plegen. Generaal *Winkelman* had het capitulatieverdrag getekend, waarbij ook ik mij moest overgeven. Ik ben overigens buiten het opstellen van het capitulatieverdrag gebleven. Wanneer eenmaal het capitulatieverdrag is getekend, dan heeft men zich er aan te houden. Dit is ook wettelijk vastgelegd.

47216. De heer **de Kort:** De officieren moesten dus de strijd voortzetten tot het uiterste; er komt een moment van capitulatie, waarmede dat uiterste in de ogen van de opperbevelhebber is bereikt. Ik mag dus aannemen: ook in de ogen van de Koningin, die het besluit van generaal *Winkelman* natuurlijk dekt. Vanaf dat moment behoorden de officieren die capitulatiebepalingen in acht te nemen, maar zij behoorden toch wel potentieel ter beschikking van de Koningin te staan, want hun eed van trouw ontsloeg hen niet er van hun krachten weer in dienst van de Koningin te stellen. De verklaring, die de Duitsers eisten, belette hen eigenlijk zich potentieel ter beschikking te houden van de Koningin.

A. Inderdaad. Ik ben officier en als officier wens ik de vijand geen erewoordsverklaring te geven, welke mij belet mij ter beschikking te houden van de Koningin.

47217. De heer **Posthumus:** Ik heb alleen begrepen, dat in deze Velddienstvoorschriften er aanknopingspunten zijn om deze zaak eventueel voor zich zelf wat redelijker te stellen, ook om eventueel op het ogenblik, dat het gebeurt, daarmede rekening te houden. Nu heb ik begrepen, dat in 1926 het Velddienstvoorschrift 525 met behulp van uw medewerking is gemaakt.

A. Inderdaad.

47218. De heer **Posthumus:** Bent u het met de formulering van dat voorschrift 525 en ook van de wet, die er is, op zich zelf eens?

A. Welke wet?

47219. De heer **Posthumus:** Begrijp ik het goed, dan is deze formulering van de Velddienstvoorschriften een gevolg van gegevens op het gebied van internationale voorschriften.

A. Inderdaad.

47220. De heer **Posthumus:** U meent dus, dat dit voorschrift inderdaad een logisch gevolg is van, laat ik zeggen, identiek is met de wettelijke voorschriften?

A. Internationale overeenkomst.

47221. De heer **Posthumus:** Dat is ook wet. In zeker opzicht is 525 dus te beschouwen als een samenvatting van de wettelijke voorschriften van het internationale recht op dit punt.

A. Het is slechts een gewoon overnemen er van, zonder verdere critiek, noch aanvulling.

47222. De heer **Posthumus:** Het is dus eigenlijk een wettelijk voorschrift, voortvloeiende uit het internationale recht.

A. Ja, maar in dat zelfde internationale recht staat: Indien de wetten van het land ... enz. en die regeling „bij de wetten des lands" is niet gemaakt en dus niet in het Velddienstvoorschrift opgenomen. Indien ik het nu zou moeten maken, zou het eerste, dat ik zou zeggen, zijn: Schrijf er in: „Het geven van het erewoord is verboden voor iedere officier", precies als toenmaals in Nederlandsch-Indië.

47223. De heer **Posthumus:** Maar het internationale recht is ook een wet.

A. Maar het moet nader geregeld zijn door de wetten des lands en deze ontbreken.

47224. De heer **de Kort:** Als ik het dus nu goed begrijp, acht getuige de erewoordsverklaring onjuist en in strijd met de officierseed. Logischerwijze zou daarop straf volgen.

A. Straf volgen? Neen, dat is heel wat anders. Ik heb gezegd, dat er drie disculpatiegronden zijn.

47225. De heer **de Kort:** Maar, zegt getuige, ik deel toch het standpunt van Minister *Meynen,* niet ten principale, maar ik deel het, omdat er disculpatiegronden aanwezig zijn, en deze acht ik van zoveel belang, dat deze mensen er verder geen verwijt van wordt gemaakt en dat er geen maatregelen tegen hen worden genomen.

A. Ja, wat het laatste betreft. Ik heb overigens uiteengezet op welke gronden ik mij bij de aanwijzingen van de Regering en Minister *Meynen* heb neergelegd en dit zijn niet louter de disculpatiegronden, want het ging vooral om de houding tegenover de officieren, die hun erewoord hadden *gebroken.*

47226. De heer **de Kort:** U deelt dus niet het standpunt van Minister *Meynen* in beginsel; u zegt: het erewoord mag niet gegeven worden, maar er zijn dermate grote disculpatiegronden aanwezig, dat ... enz.

A. Inderdaad, wat het *geven* van dit erewoord betreft, geldt hetgeen u mij in de mond geeft. In het kort nog iets, dat slaat op de laatste vraag.

Het kan niemand worden kwalijk genomen, als hij toenmaals hierover — het breken van het erewoord — een ander standpunt heeft ingenomen en daarbij blijft. Ik neem dus speciaal generaal *van den Bent* niets kwalijk. Wij zijn integendeel goede vrienden en begrijpen elkaar volkomen. Maar hij ziet het zus en ik zie het zo. Ik heb er lang over gewikt en gezwoegd en er slapeloze nachten door gehad: wat moest ik doen? Er waren allerlei consequenties aan verbonden.

Indien bijvoorbeeld een officier, die zijn erewoord had gegeven en zich daaraan hield, en verder ook de houding van hen, die wel hun erewoord braken en op daadwerkelijke wijze aan het verzet deelnamen, absoluut verwerpelijk achtte, kon hij dan wel b.v. in aanmerking komen om te worden benoemd als militair-lid van een Bijzonder Gerechtshof, dat juist had te beoordelen het optreden van Duitsers en Nederlanders, tegen de verzetsbeweging ondernomen, een verzetsbeweging, onder de leiding veelal van officieren, die hun erewoord niet verder gestand wilden doen? Degene, die het breken van het erewoord door de officieren absoluut verwerpelijk achtte en er lijnrecht tegenover stond, kon daarom niet worden benoemd tot lid van een Bijzonder Gerechtshof, omdat hij in beginsel het optreden van dergelijke officieren in het verzet veroordeelde en toch een oordeel moest vellen in zake het optreden van afvallige Nederlanders en Duitsers ook tegen hen. Dergelijke gevallen hebben wij gehad in de Militaire Zuiveringscommissie; iemand, die gaarne lid wilde worden van een Bijzonder Gerechtshof, bleef absoluut staan op en vasthouden aan het standpunt, dat de officieren, die dit erewoord hadden gebroken, onjuist waren. Toen heb ik hem o.m. gevraagd: Als er nu eens Engelse parachutisten voor de deur staan en bij u toevlucht zouden zoeken, wat doet u dan? U heeft uw erewoord aan de Duitsers gegeven. Dat waren moeilijkheden en consequenties, die aan die gehele zaak vastzaten. Bij de zuivering van officieren is er van uitgegaan, dat de officieren, die hun erewoord hadden gegeven en het gestand bleven, volledige disculpatie vinden in hetgeen het algemeen hoofdkwartier hierover naar voren bracht. Iets anders is het, wanneer de beroepsofficier ten tweeden male, en wel na op 15 Mei 1942 in krijgsgevangenschap te zijn gebracht, zijn erewoord heeft gegeven alleen om uit de krijgsgevangenschap vrij te komen. Op 15 Mei 1942 zijn alle officieren door de Duitsers op verzamelpunten bijeenge-

roepen, gecontroleerd en in krijgsgevangenschap gebracht, hoewel zij hun erewoord hadden gegeven; er zijn er geweest, die in die krijgsgevangenschap ten tweeden male hun erewoord hebben gegeven om vrij te komen; daarom waren die officieren dubbel gebonden tegenover de Duitsers; eerst door het eerst gegeven erewoord; dat hebben de Duitsers niet verder erkend; door die krijgsgevangenschap verviel feitelijk het eerste erewoord, hetwelk was gegeven om vrij te blijven.

47227. De **Voorzitter:** Dus u neemt aan, dat zij weer van het erewoord vrij waren, nadat zij in krijgsgevangenschap werden weggevoerd. Zij mochten daarna dus ook daden verrichten tegen de Duitsers?

A. Ja.

47228. De **Voorzitter:** Als zij dan naar Londen gingen, waren zij vrij!

A. Volkomen vrij. Ik ben dat geheel met u eens. Het is alles even subtiel en daarom is er maar één oplossing, namelijk het onder dergelijke omstandigheden niet te doen. In de officiersstand is de erewoordsquaestie een zeer belangrijke zaak. Men heeft zelfs commissies van onderzoek en raden van onderzoek, die in een gegeven geval moeten beoordelen oneervolle handelingen, waardoor de waardigheid van de officiersrang bepaaldelijk wordt aangerand. Zij brengen hierover advies uit aan de Minister van Oorlog. Er bestaat echter geen erecode in de Nederlandse officiersstand, elders vroeger wel. Er behoort echter wel een zekere eenheid van aanvoelen op het gebied van zaken van eer in het officierskorps aanwezig te zijn, ook om de officiersstand op waarde en in ere te houden.

Nu de verdere consequentie van het ten tweeden male gegeven erewoord. De officier wordt daardoor dus dubbel gebonden tegenover de Duitsers; al was het eerste erewoord vervallen, dit geschiedde buiten zijn eigen toedoen; maar nu geldt tegenover de vijand het opnieuw gegeven erewoord. Alsdan gelden de disculperende gronden in het algemeen niet. Zulks te meer niet, omdat:

1°. in de sedert begin 1940 verlopen periode de vijand onder het *Hitler*-regime meer en meer zijn ware gedaante had getoond, en

2°. de Duitsers op verraderlijke wijze waren opgetreden tegenover de beroepsofficieren, die hun erewoord hadden gegeven en de vrijheid hadden behouden, maar toch twee jaren later in krijgsgevangenschap waren gebracht en zulks als gevolg van het optreden van vele officieren bij de z.g. „Ordedienst". Dat beschouwden de Duitsers als het breken van het erewoord.

47229. De **Voorzitter:** Zijn er veel officieren geweest, die tweemaal het erewoord hebben gegeven?

A. Er zijn er verscheidenen geweest. Er zijn er geweest, die op een nieuw erewoord uit krijgsgevangenschap konden worden ontslagen, omdat zij niet meer geheel fit waren of boven de 60 jaar waren. De vijf generaals, die hun erewoord aanvankelijk niet wilden geven, is iets dergelijks niet aangeboden.

Bij het voor de tweede maal geven van het erewoord geldt het voorbehoud van zware ziekte, welke zou kunnen leiden tot overlijden in krijgsgevangenschap. Generaal *Best,* die oorspronkelijk niet zijn erewoord had gegeven, was doodziek. De Duitsers hebben hem gezegd: U kunt op erewoord naar huis gaan. Hij heeft toen, omdat hij doodziek was, zijn erewoord gegeven. Minister *Meynen* heeft dit zeker als een disculperende grond beschouwd. Als disculperende grond werd ook door de toenmalige Regering beschouwd het terstond na terugkeer uit krijgsgevangenschap in Nederland in het verzet gaan. Zij braken dus het juist gegeven erewoord, terwijl er officieren waren, die juist in later tijd het erewoord hebben gegeven om iets in het verzet te kunnen doen.

47230. De **Voorzitter:** Is dat naar uw oordeel juist?

A. Het is disculperend. Het enige, dat juist is, is, dat men uit krijgsgevangenschap ontvlucht en, dit gelukt zijnde, men in het verzet gaat. Als men dan wordt gevangengenomen, gebeurt er niets, althans voor wat het ontvluchten betreft! Als die andere heren werden gepakt, werden zij veroordeeld en hadden kans gefusilleerd te worden, alleen reeds omdat zij het erewoord gebroken hadden. Er is onder de krijgsgevangen officieren heel wat te doen geweest over het voor de tweede maal geven van het erewoord, ten einde vrij te komen van krijgsgevangenschap. Er vormde zich onder leiding van een kapitein van de generale staf, de zogenaamde *Uyterschout*-beweging, waarbij lijsten rondgingen, vergaderingen werden gehouden en door de leiders er van, althans zeker door de hoofdleider, die voeling hield met de Duitse kampleiding, werd aangegeven, dat het geen enkel bezwaar ontmoette voor de tweede maal het erewoord te geven. Alleen moest men zich absoluut loyaal er aan houden, ook om zich het bij de Duitsers als gevolg van de Ordedienstbeweging in het erewoord van de officier geschokte vertrouwen weder waardig te maken. Verder zou in Nederland zogenaamd „nuttig" werk in algemene zin kunnen worden verricht. Er is dadelijk een sterke tegenbeweging ingezet onder leiding onder meer van de kapitein van de generale staf *Fiévez* en luitenant-kolonel *Veldmeijer.* Ten slotte hebben betrekkelijk weinig officieren aan deze lokstem gevolg gegeven.

47231. De **Voorzitter:** Moet men de houding van de groep-*Uyterschout* qualificeren als pro-Duits?

A. Als zeer anti-Nederlands en niet een officier waardig. Er waren er echter ook, die het tweede erewoord gaven met de vooropgezette bedoeling om, eenmaal in Nederland gekomen, dit in te trekken, ten einde in het verzet te kunnen gaan werken. De hoofdleider, *Uyterschout,* heeft later beweerd, dat bij hem de geheime bedoeling voorzat om tegen de Duitsers te werken. Hij heeft daarvan echter aan zijn kameraden in krijgsgevangenschap geen mededeling gedaan, integendeel hun steeds de strengste loyaliteit tegenover de Duitsers voorgehouden. Deze kameraden zouden, indien bij hem persoonlijk de tegengestelde bedoeling had voorgezeten, opzettelijk door hem zijn misleid. Hij is voor de commissie geweest en uit het leger verwijderd.

47232. De heer **Posthumus:** Door de commissie?

A. Op advies van de commissie; hierbij sloot zuivering door een commissie in hogere aanleg aan en ten slotte besliste de Kroon op voorstel van de Minister van Oorlog.

47233. De **Voorzitter:** Ik zou nog een vraag willen stellen naar aanleiding van de brief van de Minister van Oorlog van 3 Juli 1945. De Regering heeft zich beraden over het weer in dienst stellen van de officieren, die de erewoordsverklaring ondertekenden; een van de factoren bij de beoordeling was, dat de officieren op dat moment, 15 Juli 1940, geen krijgsgevangenen meer waren. En verder staat er: „Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen."

Het ging toen o.a. over generaal *van Nijnatten,* die, toen een deel van Nederland bevrijd was, in dienst is getreden en die ook door zijn erewoord was gebonden om niet tegen Duitsland te vechten. Is u het er mee eens, dat de ambtshandelingen van degenen, die hun erewoord gegeven hadden, als niet meer tegen Duitsland gericht waren te beschouwen?

47234. De heer **Posthumus:** Omdat de capitulatie gevolgd is, daarom zijn de handelingen vóór de capitulatie gerechtvaardigd?

47235. De **Voorzitter:** Generaal *van Nijnatten* is in dienst getreden vóór de algehele capitulatie van Duitsland. Die brief is u blijkbaar bekend?

A. Dan moet ik hem hier hebben.

De **Voorzitter:** Hij is gericht aan luitenant-generaal *Schuurman* en luitenant-generaal *Boerstra.*

A. 7 Juli 1945? Nu u het mij zo mededeelt, herinner ik het mij weer. Ik heb die brief hier niet liggen. Ik acht die redenering zeer gezocht; ik kan niet anders zeggen. De gehele quaestie van het erewoord brengt overigens allerlei moeilijkheden met zich mede, welke men nooit heeft voorzien.

De **Voorzitter:** U heeft de verschillende facetten van deze zaak nu voldoende belicht. Heeft u misschien nog iets op te merken ter verduidelijking? Zo neen, dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST.

ALGERA, *voorzitter.*
DE KORT.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 13 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren de Kort en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JAN LINZEL,

oud 30 jaar, wonende te Breda, kapitein.

Hij legt de eed af als getuige.

47236. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u in Engeland bij het leger gehad?

A. Ik ben in September 1941 in Engeland aangekomen.

47237. De **Voorzitter:** Hoe bent u daar aangekomen?

A. In een bootje met zeven andere mensen. Ik ben in Engeland, nadat ik verhoord was door diverse autoriteiten, ingedeeld bij de „Prinses Irene-Brigade".

47238. De **Voorzitter:** Was u actief dienend officier in de oorlog?

A. Ik was vaandrig.

47239. De **Voorzitter:** U hoorde dus niet bij het beroepskader?

A. Neen.

47240. De **Voorzitter:** In welke functie was u ingedeeld bij de „Prinses Irene-Brigade"?

A. Ik ben luitenant geworden en pelotonscommandant.

47241. De **Voorzitter:** Kunt u over uw dienen bij de „Prinses Irene-Brigade" iets mededelen?

A. Ik had er veel meer van gedacht. Ik had door de radio in Nederland enthousiaste verhalen gehoord, dat er een groot Nederlands leger was. Natuurlijk wilde ik graag dienen en daarom ben ik naar Engeland gegaan. Het leger was echter niet zo erg groot. Ik ben eind September naar een cursus gegaan om de militaire stof nog eens op te halen. Daarna ben ik in een carrier-peloton geweest; maar er was niet veel te doen.

47242. De **Voorzitter:** Dat was dus een teleurstelling voor u?

A. Enigszins. Ik vond het prettig in het leger terug te zijn, maar het viel iets tegen. Men kon echter niet verwachten, dat men onmiddellijk iets kon gaan doen. In Februari 1942 kwam er een aanvrage voor vrijwilligers voor de commando's.

47243. De **Voorzitter:** Kunt u over de periode, dat u nog niet bij de commando's was, verder nog iets mededelen? Kunt u iets zeggen over de geest van de troep en de cursus, die u hebt gevolgd?

A. Bij de brigade ben ik een paar dagen geweest en ben toen naar de cursus gegaan. Dat was een Engelse cursus en die diende om ons opnieuw in de militaire stof in te werken. Men kreeg daar nieuwe ideeën.

47244. De **Voorzitter:** Namen meer mensen van de „Prinses Irene-Brigade" er aan deel?

A. Ik ging er heen met nog een officier.

47245. De **Voorzitter:** Had die cursus nog een bepaald doel, anders dan oude kennis op te halen?

A. Het was een cursus voor pelotonscommandant, de taktiek op dit niveau was sinds 1940 wel wat veranderd.

47246. De **Voorzitter:** U was pelotonscommandant en wie stond er boven u?

A. Toen ik terugkwam, ben ik ingedeeld bij het carrier-peloton van het eerste bataljon; daar was ik opvolger pelotonscommandant.

47247. De **Voorzitter:** U is dus daarna weer bij de Irene-brigade teruggekomen?

A. Ja.

47248. De **Voorzitter:** Wat deed de troep toen?

A. Niet erg veel. Het was een tamelijk rustige tijd daar.

47249. De **Voorzitter:** Bevredigde dat de mensen?

A. Het bevredigde mij althans niet.

47250. De **Voorzitter:** Had men bepaalde critiek ook op de Regering, dat zij de troep niets liet doen, of voelde men het zo, dat de Regering moeilijk anders kon doen dan een afwachtende houding aannemen?

A. Ik ben maar korte tijd bij de brigade geweest; maar een paar maanden. De Hollandse soldaat is niet erg gemakkelijk; als er één soldaat critiek heeft en kankert, dan is het de Hollandse. Maar critiek op de Regering . . . dat geloof ik niet.

47251. De **Voorzitter:** U is dus als vrijwilliger gegaan naar een commandotroep?

A. Er is ook nog die episode van Nederlandsch-Indië geweest.

47252. De **Voorzitter:** Is u mee geweest?

A. Ik stond op de lijst. Het eerste bataljon zou naar Indië gaan in Januari 1942. Ik zou met het eerste detachement meegegaan zijn, maar ik trouwde toen met een Engels meisje en toen zei de kolonel: Je kunt beter met het tweede detachement meegaan; ik kon dan een rustige honeymoon met mijn vrouw hebben. Dat tweede detachement is echter nooit weggegaan, omdat Java toen viel.

47253. De **Voorzitter:** Wie was de commandant daarvan?

A. Kolonel *van Voorst Evekink.*

47254. De **Voorzitter:** En toen hebt u zich vrijwillig opgegeven voor een commando?

A. Ja, die gelegenheid werd toen gegeven.

47255. De **Voorzitter:** Hoeveel hebben zich opgegeven?

A. 8 officieren en 40 onderofficieren en soldaten.

47256. De **Voorzitter:** Stond zo'n commando onder Engelse leiding of bleef het een onderdeel uitmaken van de Nederlandse bevelvoering van de Irene-Brigade?

A. Wij hebben in Maart 1942 de brigade verlaten; de groep van 40 man ging naar verschillende Engelse commando's. Ik ben met 9 man gegaan naar No. 9 Commando in Schotland.

47257. De **Voorzitter:** Was het later niet zo, dat No. 10 Commando bestond uit geallieerden?

A. Eerst is dat groepje Hollanders — het waren er 40 — ingedeeld bij de Engelse No.'s 3, 4, 9 en 12 Commando. Daarbij hebben zij

gezeten tot Mei; toen werden die 40 Hollanders verzameld; zij zijn toen naar Schotland gegaan naar een trainingskamp in Achnacarry; daar zijn wij zes weken behoorlijk te pakken genomen en toen zijn wij teruggegaan; er zou toen een geallieerd commando worden opgericht, No. 10 Commando, waarvan de eerste troep zou bestaan uit de Fransen en de tweede groep uit de Hollanders.

47258. De **Voorzitter:** Welke bedoeling had men met de commando's?

A. Speciaal van dat Hollandse commando of in het algemeen?

De **Voorzitter:** In het algemeen en in het bijzonder van het Nederlandse.

A. Naar wat ik gehoord had, was het een „raiding force". De Engelsen waren van het continent afgeslagen en om Duitsland te doen geloven, dat het met Engeland nog lang niet klaar was, hadden zij bepaalde onderdelen gevormd, allemaal van vrijwilligers, die nu en dan een raid uitvoerden op het continent, in Noorwegen, Frankrijk of waar ook.

47259. De **Voorzitter:** U moest daarvoor een zeer intensieve training ondergaan?

A. Ja.

47260. De **Voorzitter:** Heeft u, toen u bij een van de commando's was, ook deelgenomen aan een raid, vóórdat u bij No. 10 Commando was?

A. Neen. Wij zetten onze training bij No. 10 Commando voort.

47261. De **Voorzitter:** Waar heeft No. 10 Commando getraind? Ik meen in Wales?

A. Toen No. 10 Commando opgericht werd, zijn wij gegaan naar Portmadock in Wales. De Fransen zaten in Criccieth. Het hoofdkwartier — het was een Engelse staf — zat in Harlech.
Later kwamen er nog een Belgische, Noorse, Poolse en Joegoslavische Troop bij.

47262. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de strenge training?

A. De zwaarste tijd van de commando's was in Schotland, in het commandokamp. Daar moest het kaf van het koren gescheiden worden; er gingen honderden vrijwilligers naar toe. Van 's ochtends vroeg tot des avonds laat werd men daar behoorlijk aangepakt en getraind. De mensen sliepen in tenten bij elk soort weer; er werd achter elkaar door en door geoefend, stormbaan, enz. Er werd op je geschoten; je kreeg snelle marsen, wij hebben eens met de Hollandse troep tien mijl in vijf kwartier met volle bepakking afgelegd; er waren oefeningen, die 48 uur duurden en waarbij je maar halve rations kreeg, dus niet voldoende te eten en weinig slaap. Zo ging het zes à acht weken achter elkaar door. Men kreeg bijna geen rust. In zeven dagen had men een middag rust. 's Zondags had men geen vrij. Alles ging achter elkaar door. Het was een harde training, waarbij mensen, die niet meekonden, uitvielen.

47263. De **Voorzitter:** Op die manier bereikte men zeker wel een goede selectie.

A. Het was een uiterst geselecteerd onderdeel.

47264. De **Voorzitter:** Hebben de Nederlandse vrijwilligers dat kunnen volhouden of zijn er Nederlanders uitgevallen?

A. De Nederlanders sloegen een goed figuur, maar er vielen er natuurlijk ook enkelen van uit.

47265. De **Voorzitter:** Er kwamen zeker genoeg vrijwilligers bij?

A. De eerste 40 man waren niet voldoende om een troep te vormen. Een troep zou 87 of 89 man worden. In Juli 1942 kregen wij opnieuw vrijwilligers, die weer naar Schotland zijn gestuurd; daarvan zijn wederom verschillende mensen afgevallen. Toen hebben wij een troep bij elkaar gekregen, doch deze is nooit volledig geweest.

47266. De **Voorzitter:** Had zo'n commando een bepaalde sterkte of hing dat van de omstandigheden af?

A. Het was de bedoeling, dat een Troop van No. 10 Commando 87 of 89 man sterk zou zijn.

47267. De **Voorzitter:** Bestond de Nederlandse troep uit Nederlanders uit alle oorden van de wereld?

A. Ja.

47268. De **Voorzitter:** Kunt u daarvan iets vertellen?

A. Er zaten b.v. in: *Westerling,* de „Turk", die uit Griekenland kwam, *de Koning,* die rentmeester was en uit Argentinië kwam, verder knapen uit Canada, Amerika, Zuid-Afrika, China.

47269. De **Voorzitter:** Vormden zij een homogeen geheel?

A. Ja, het was een prettig geheel.

47270. De **Voorzitter:** Op een gegeven ogenblik is u uit Engeland vertrokken. Wanneer was dat?

A. Dat is geweest 15 December 1943.

47271. De **Voorzitter:** Werd u uitgestuurd door de Nederlandse Regering of ging dat van de Engelsen uit?

A. Ik weet niet het juiste er van, maar op een gegeven ogenblik vroegen — aangezien No. 10 Commando steeds maar niet werd ingezet — de troepleiders van de diverse Troops, zowel de Nederlandse, Belgische, Franse als Noorse en Poolse: Wanneer komen wij aan de beurt? Andere commando's gingen er wel op uit. Dit werd met Lord *Louis Mountbatten* opgenomen en toen is de beslissing genomen van Engelse zijde, naar ik aanneem, dat No. 10 Commando zou worden ingezet. Het lag eerst in de bedoeling, dat de Poolse en de Nederlandse troep samen naar Italië zouden gaan. Daar zat de 2de Commando Brigade en daar zouden wij aan toegevoegd worden. Wij hebben ons daarvoor gereedgemaakt en toen kwam het nieuws, dat wij niet naar Italië zouden gaan, maar de Belgen en dat wij naar Birma zouden gaan. Ik neem aan, dat Lord *Louis Mountbatten* speciaal de Nederlandse troep had gevraagd, omdat hij iets van plan was in het Verre Oosten, waarbij Nederlandse belangen waren betrokken en waarbij hij graag een Nederlandse commandotroep had. Wij zijn toen uitgestuurd naar Brits-Indië.

47272. De **Voorzitter:** Hoe bent u daar gekomen?

A. Per boot.

47273. De **Voorzitter:** Waar kwam u terecht?

A. Wij zijn ingescheept te Glasgow en zijn 15 Januari in Bombay aangekomen. Daar gearriveerd, werden wij onmiddellijk per trein vervoerd naar een kamp, alwaar de 3de Commando Brigade gelegerd was, welke uit No. 1, 5, 42 R.M. en 44 R.M. Commando bestond. Wij werden aan No. 5 Commando toegevoegd en later aan No. 1 Commando.

47274. De **Voorzitter:** Bestonden er nog andere commando-eenheden?

A. Ja. Er bestonden vier commando-brigades; de 2de brigade zat in Italië, de 1ste en de 4de waren in Engeland en de 3de brigade in Brits-Indië. Er zou een combined operation plaats hebben ergens op Sumatra.

47275. De **Voorzitter:** Hoe groot waren de Engelse afdelingen?

A. Een brigade bestond uit 4 Commando's; een Commando bestond weer uit 6 Troops en een Troop was ongeveer 70 man sterk.

47276. De **Voorzitter:** Beschikte u over voldoende materiaal?

A. Het materiaal was goed; wij kregen het van de Engelsen; wel hadden wij grote personeelsmoeilijkheden.

47277. De **Voorzitter:** In welk opzicht?

A. Wij hadden erg veel moeite om personeel te krijgen. Er waren genoeg vrijwilligers, maar er waren ook andere onderdelen, die hun personeel moesten behouden. De Prinses Irene-Brigade stond eigenlijk niet met veel enthousiasme mensen aan ons af; die had ook met personeelstekorten te kampen.

47278. De **Voorzitter:** Ik lees in het boek van generaal *Kruls,* dat er kort na de aankomst bekend werd gemaakt, dat boten, enz. niet beschikbaar waren, omdat die voor een aanval op Zuid-Europa beschikbaar moesten blijven.

A. Ja, dat is zo. Toen ik sprak over goed en voldoende materieel, dacht ik aan wapens en radiomaterieel. Hier gaat het nu over Landingcrafts. Eind Februari, meen ik, heeft Lord *Louis Mountbatten* een toespraak gehouden tot de 3de Commando Brigade en gezegd, dat bepaalde dingen, die hij „geplanned" had, niet konden doorgaan, omdat op de conferentie van Teheran besloten was, dat Duitsland als no. 1 op het programma stond en dat daarna Japan aangepakt zou worden.

47279. De **Voorzitter:** Wat voor training hebt u ondergaan in Brits-Indië? Jungle-training?

A. Eerst drie maanden acclimatiseren in het kamp bij Poona, daarna twee maanden jungle-training in Belgaum, waarna we naar Cocanada, een plaatsje aan de oostkust tussen Madras en Calcutta, gingen.

47280. De **Voorzitter:** Waaruit bestond die jungle-training?

A. Het was een forse training; oefeningen van lange duur; dag aan dag werd er gewerkt, patrouille gelopen onder leiding van Engelse officieren met Ghurka-soldaten. Het ging er om de mensen behoorlijk fit te maken, opdat zij ook commando-prestaties in de tropen zouden kunnen leveren.

47281. De **Voorzitter:** Is er ook niet een actie geweest achter de Japanse linies in Birma? Was u daar zelf bij?

A. Daar was ik zelf niet bij. Lord *Mountbatten* had gezegd, dat het goed zou zijn, als ik contact zou opnemen met admiraal *Helfrich* op Ceylon.

47282. De **Voorzitter:** U was commandant van de troep?

A. Ja. Lord *Mountbatten* had gezegd, dat dé grote operatie niet zou doorgaan, maar dat hij zou zorgen, dat er andere dingen voor de commando-brigade zouden komen; dat deze dus niet werkloos zou blijven, maar dat hij ze bij andere operaties zou inschakelen, zij het dan niet zo groot. Toen ben ik op advies van *Mountbatten* naar Ceylon toe gegaan, om contact te zoeken met admiraal *Helfrich:* misschien had die iets te doen voor ons. Er was op Ceylon een Nederlandse groep mensen, die raids uitvoerden op Sumatra. Toen ik terugkwam van dat bezoek aan admiraal *Helfrich,* hoorde ik, dat No. 5 en No. 44 R.M. Commando vertrokken waren om een actie te voeren in Birma. De Nederlandse commandotroep kon daaraan niet meedoen en toen was mijn opvolger, luitenant *Knottenbelt,* naar de Engelse brigadecommandant gegaan en had gezegd: Hoe zit dat nu, wij zijn hierheen gekomen om eindelijk eens in actie te gaan en nu gaat de Hollandse Troop weer niet mee. Het resultaat was: dat, alhoewel de gehele Troop niet mee kon, de brigade-commandant 5 van onze mensen mee wilde nemen. Luitenant *Knottenbelt* heeft toen eerst om vrijwilligers gevraagd; iedereen wilde echter mee en toen hebben zij door het lot beslist, wie zou meegaan. Toen ik terugkwam, waren deze vijf mensen reeds vertrokken en kwamen na enkele maanden weer terug.

47283. De **Voorzitter:** Zijn er ook verliezen geleden? Of zijn zij alle vijf teruggekomen?

A. Zij zijn allen teruggekomen; alleen de soldaat *Blatt* werd gewond.

47284. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets gehoord over hun ervaringen?

A. Wij hebben natuurlijk diverse verhalen gehoord van deze heren. Dat is echter zo uitgebreid .....

47285. De **Voorzitter:** Kunt u er iets van vertellen? Het is een bewijs van Nederlandse moed, dus het is van belang, dat wij iets van die berichten horen.

A. No. 5 en 44 R.M. Commando zijn achter de frontlijn van de Jappen in Birma bij Maungdaw geland. De Hollanders waren ingedeeld bij deze Engelse onderdelen. Wie zich daar heel goed gedragen heeft, is soldaat *de Koning;* hij is nu kapitein in Indië. Hij heeft in Birma het Bronzen Kruis verdiend.

47286. De **Voorzitter:** Was hij de leider van deze groep?

A. Neen, dat was luitenant *Knottenbelt.* Er mochten mee een luitenant, een sergeant *(van der Veer),* een korporaal en twee soldaten.

De Koning heeft op een gegeven ogenblik, toen *Blatt* door een Japanse handgranaat gewond was geraakt, deze weer opgehaald. Naar wat ik er van begrepen heb, liepen zij in een lange colonne 's nachts door de jungle en werden overvallen door de Jappen; de colonne werd uit elkaar geslagen en *Blatt* raakte gewond; hij verborg zich in het oerwoud en toen is *de Koning* hem vrijwillig gaan opzoeken, terwijl het eigenlijk verboden was; zij mochten niet op hun eentje er op uit, maar hij heeft hem toch opgehaald.

47287. De **Voorzitter:** Hoe waren de bevelsverhoudingen? Aan wie was u rechtstreeks ondergeschikt? Aan B.S.O., de commandant van de Irene-Brigade of de Engelse commandant?

A. In Brits-Indië had ik eigenlijk niets met admiraal *Helfrich* te maken; dat was vreemd; daarom wilde hij mij ook gaarne spreken, hoe dat nu eigenlijk zat. Wij stonden dus onder de bevelen van de Engelse brigadecommandant van de 3de Commando Brigade. Verder stonden wij, zo heb ik altijd begrepen, rechtstreeks onder de Minister van Oorlog.

47288. De **Voorzitter:** Is het initiatief tot die bespreking uitgegaan van admiraal *Helfrich* of van de Minister?

A. De eerste bespreking is uitgegaan van Lord *Louis Mountbatten.*

47289. De **Voorzitter:** Maar aanleiding was toch, dat u uw nood ging klagen?

A. Dat is later geweest. Toen ik terugkwam uit Ceylon en hoorde, dat er maar vijf man waren meegegaan met deze actie, was de rest van de troep zeer ontstemd.
Toen ben ik naar New Delhi gegaan om daar te bespreken of het niet mogelijk was, de Hollandse troep in actie te krijgen. Wij zagen aankomen, dat wij in Brits-Indië evenals in Engeland weinig te doen zouden krijgen. Op een gegeven ogenblik besloot ik Lord *Louis Mountbatten* op te zoeken om hem te vragen, of de Nederlandse commandotroep kon worden teruggezonden naar Engeland, omdat het in die tijd duidelijk werd, dat de invasie in Europa spoedig zou plaats vinden en daar wilde ik erg graag bij zijn.

47290. De **Voorzitter:** Had u geen rechtstreeks contact met de Nederlandse autoriteiten in Engeland?

A. Neen. Ik heb wel enkele malen over bepaalde dingen geschreven, maar contact bestond er practisch niet.

47291. De **Voorzitter:** U was dus helemaal afgestaan aan de Engelsen? Hoe reageerde de troep er op, dat zij werkloos in Brits-Indië moest blijven?

A. Hij vond dat zeer onaangenaam en dat was voor mij reden om Lord *Louis Mountbatten* op te zoeken en hem te vragen ons terug te sturen naar Engeland.
Ik besloot dus naar Lord *Louis Mountbatten* te gaan en had mijn passage bij de Engelse brigade reeds voor elkaar gekregen om naar Ceylon te gaan.

47292. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. In Mei 1944. Ik kreeg toen echter ook een telegram van admiraal *Helfrich,* waarin hij mij vroeg om naar Ceylon te komen. Ik heb dat telegram bij mij.

47293. De **Voorzitter:** Wilt u dat telegram overleggen aan de commissie?

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter.

(Getuige overhandigt een telegram.)

47294. De **Voorzitter:** Vindt u het goed, dat wij een afschrift van dit telegram maken en het dan aan u terugzenden?

A. Ja. Ik ben toen naar Ceylon gegaan en had een onderhoud met admiraal *Helfrich* en de heer *van Mook,* die daar ook was. Ik heb die twee heren mijn verhaal gedaan, dat het ons niet beviel in Brits-Indië en dat wij terugwilden naar Engeland. Ik vertelde, dat wij in Engeland behoorlijk waren opgeleid en dat de mensen verlangend waren in actie te komen en dat zij daarom ook bij de commando's waren gegaan. Wij hadden gehoopt, dat wij naar Brits-Indië waren gestuurd om iets te doen en nu begon het er op te lijken, dat wij weer niets te doen zouden krijgen. Bovendien dat, wanneer eventueel de invasie in

Europa zou gaan gebeuren en wij in Brits-Indië niets deden, er moeilijkheden zouden komen met de mensen, omdat het buitengewoon naar zou zijn, dat men misschien Holland zou binnenvallen, terwijl wij, heel goed opgeleid, duimen zaten te draaien in Brits-Indië. Ik heb tegen admiraal *Helfrich* gezegd, dat het mijn bedoeling was Lord *Mountbatten* daarover te spreken en hem te verzoeken ons terug te sturen naar Engeland. Ik geloof, dat de heren *Helfrich* en *van Mook* daar wel voor voelden; ze hebben een brief geschreven aan Lord *Louis Mountbatten*.

47295. De **Voorzitter:** Hebt u die meegekregen?

A. Dat kan ik mij niet meer herinneren. Het is ook mogelijk, dat die brief over de post werd gezonden, maar ik heb de indruk, dat de admiraal *Helfrich* onze zaak bij Lord *Louis Mountbatten* goed heeft bepleit.

Toen ben ik naar Kandy gereisd en in contact gekomen met de kapitein ter zee *Perks* en generaal *Lushington*. Ik heb daar mijn verhaal gedaan en werd enkele dagen later toegelaten bij Lord *Louis Mountbatten*, die ik met klem verzocht ons zo spoedig mogelijk in actie te brengen; ik zeide, dat het moreel van de troep niet vooruitging door nimmer in actie te komen en wees er op, dat, wanneer er in Europa, en speciaal in Nederland, gevochten zou worden, het voor deze mensen buitengewoon ongelukkig zou zijn als ze daar niet bij zouden zijn; ook dat, naar ik meende, de mensen, die uit het buitenland in het leger gekomen waren, de belofte van de Regering hadden, dat zij een half jaar, nadat Nederland was bevrijd, teruggestuurd zouden worden naar de landen, waar ze vandaan kwamen. In die tijd zag het er naar uit, dat de oorlog in het oosten veel langer zou duren dan die in het westen. *Mountbatten* zei toen, dat hij gunstig zou adviseren, dat de troep zou teruggaan naar Engeland. Er is toen een telegram verstuurd, waarvan ik een afschrift heb gehad, dat ik echter niet kan vinden; dit was een telegram van Lord *Mountbatten* of generaal *Lushington* aan de Chief Combined Operations in Engeland.

47296. De **Voorzitter:** Wanneer is u in Engeland teruggekomen?

A. Wij zijn 15 Juli op de boot gestapt en kwamen 15 Augustus in Engeland aan.

47297. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat iets later van de zijde van de inspecteur van de Nederlandse troepen getracht is de commandotroep weer bij de Irene-Brigade te voegen?

A. Was dat generaal *de Bruyne?*

De **Voorzitter:** Het was de toenmalige overste *Doorman*.

A. Er zijn wel, toen wij terugkwamen, diverse geruchten geweest, dat men dingen met ons wilde doen, die niet prettig waren, b.v. om als wacht voor H.M. de Koningin te fungeren, wanneer Hare Majesteit in Nederland zou terugkomen, alhoewel dit natuurlijk wel een zeer verende opdracht zou geweest zijn. Voor dergelijke dingen waren wij echter niet getraind. Ik geloof, dat onze beschermheiligen ons zeer gunstig gezind zijn geweest. Wij zijn onmiddellijk, toen wij terugkwamen, met twee weken disembarcation-verlof gestuurd. Enkele dagen, nadat wij terug waren van verlof, kwam de Prins bij ons. Z.K.H. vroeg toen acht vrijwilligers voor een bepaalde job in Holland, voorts vier man als lijfwacht voor de Prins, en wat de rest betreft, zo deelde de Prins mee, was Hij aan het proberen om ons ingedeeld te krijgen bij de Airborne Army, het onderdeel, dat de landingen zou doen bij Arnhem en Nijmegen, althans bepaalde luchtoperaties.

47298. De **Voorzitter:** Dus er zijn enkelen naar de lijfwacht van de Prins overgegaan. Zijn er ook niet naar het bureau B.B.O. overgegaan?

A. Dat was dat groepje van acht man.

47299. De **Voorzitter:** Hebben nog leden van het commando deelgenomen aan de luchtlandingen bij Arnhem of andere plaatsen?

A. Ja. Het was 2 September, dat de Prins bij ons was in Eastbourne; acht man zijn onmiddellijk weggegaan naar het B.B.O. en vier zijn met de Prins meegegaan. Tot de anderen zeide de Prins: Jullie zult nog wel nader horen. Eén of twee dagen daarna kwamen diverse berichten, met het gevolg, dat de rest van de troep werd gestuurd naar de 52ste divisie ergens in het noorden van Engeland. Daar aangekomen, kreeg ik opdracht om 12 à 14 man te dirigeren naar de First British Airborne Division; er zou een operatie komen. Het zouden eerst alleen de First British Airborne Division, de Poolse Parachute Brigade en de 52ste divisie zijn, die een landing bij Arnhem zouden maken; die operatie werd echter uitgesteld; er schenen inlichtingen te zijn, dat de tegenstand daar sterker was dan eerst vermoed werd. Toen werd ook ingeschakeld de twee en tachtigste Amerikaanse Airborne Division en de 101ste Amerikaanse Airborne Division; ik kreeg opdracht om ook aan die twee divisies elk een groep te leveren; die werden dan ook aangewezen en ik bleef met vijf man zitten bij de 52ste divisie, die ook zou meedoen aan die operatie. Op een gegeven ogenblik legde generaal *Hakewell-Smith* deze operatie uit; er zou geland worden bij Nijmegen, Arnhem en Eindhoven; de 52ste divisie zou vervoerd worden naar het vliegveld Deelen, en die zou dan van daaruit verder in de richting Duitsland doorstoten. In September begon deze luchtlandingsoperatie, die echter bij Arnhem niet het gewenste resultaat opleverde, met het gevolg, dat de 52ste divisie niet bij Deelen ingezet kon worden. Ik zat daar nog altijd met die vijf man bij die 52ste divisie, die nu weer een andere landing moest voorbereiden ten zuiden van de Rijn; dat is evenwel ook niet doorgegaan. Ik heb mij toen, met toestemming van C-52 div., gewend tot de Rear H.Q. Airborne Army in de buurt van Londen en gevraagd of wij niet onmiddellijk naar Nijmegen konden gaan.

Dit werd goedgevonden en toen ben ik dus met de andere heren en een jeep in een vliegtuig geladen. Wij hadden een groep van 12 man bij Arnhem zitten en twee groepen van 12 man bij de 82ste en 101ste Amerikaanse Airborne divisie.

47300. De **Voorzitter:** Zijn er verliezen geleden?

A. Alleen bij Arnhem is de soldaat *Rozenboom* gedood. Er waren enkele gewonden en er is een stelletje in krijgsgevangenschap geraakt. Er kwamen enkelen van Arnhem terug. Dat waren luitenant *Knottenbelt* en nog drie soldaten. Op een gegeven ogenblik heb ik de troep verzameld toen de Airborne Army rust zou krijgen. Ik heb contact opgenomen met de 4de commandobrigade, die in België zat, en toen kreeg ik te horen, dat er een operatie werd voorbereid tegen Walcheren. Of zij precies Walcheren hebben genoemd of een andere plaats in Nederland, weet ik niet zeker. Zij vroegen of wij zin hadden om mee te doen, waarop ik bevestigend heb geantwoord. Nadat ik mijn mannen had verzameld, zijn wij naar de 4de commando-brigade gegaan, waar wij werden verdeeld over No. 4 en No. 47 R.M. Commando.

47301. De **Voorzitter:** Hebt u daaraan meegedaan?

A. Ja.

47302. De **Voorzitter:** Zijn er verliezen geleden?

A. Alleen gewonden.

47303. De **Voorzitter:** Kunt u iets over die operatie meedelen?

A. Alleen wat Westkapelle aangaat. Wij zijn des morgens 10 uur geland met grote landingcrafts, L.C.T.'s, waarin Buffalo's (gepantserde amphibietanks), die ons het strand zouden oprijden. Er was eerst een geweldig bombardement van een marine-eskader geweest, waaronder de „Warspite" en rocketschepen, die de kust onder vuur namen. Wij zijn dus om tien uur aan land gegaan. Op een gegeven ogenblik werd onze landingcraft geraakt door de Duitse artillerie. Wij moesten door het gat bij Westkapelle heen en daarop had de Duitse artillerie zwaar artillerievuur gelegd. Onze landingsboot werd op 400 meter voor de kust tweemaal getroffen. Dat was tamelijk riskant, omdat er ook munitie en vlammenwerpers inzaten. Wij zijn aan de achterzijde van de duinen geland met No. 47 en No. 48 Commando, rechts van het gat in de dijk; No. 10 Commando en No. 40 Commando landden aan de linkerkant van het gat. No. 10 Commando bestond toen uit de Noorse en de Belgische troep. Wij waren ingedeeld bij No. 47 Commando. Een gedeelte zat bij No. 4 Commando, welke bij Vlissingen landde. No. 47 en 48 Commando moesten de duinenstrook tussen Westkapelle en Vlissingen op de Duitsers veroveren, waarbij No. 48 voorging tot aan Zoutelande, halverwege Vlissingen.

Na Zoutelande — tot zover werden door No. 47 Commando alleen enkele verliezen geleden door Duits vuur — heeft dus No. 47 Commando de opmars overgenomen en toen zijn wij aan de gang gegaan. Er waren onder andere enkele zware batterij-opstellingen bij Dishoek; dit werd een tamelijk zware aanval, waarbij onze mensen zich behoorlijk gedragen hebben. Na een geweldige inleidende artilleriebeschieting vanuit Breskens werd de aanval ingezet; de moffen staken steeds weer hun kop op, maar het is enkele Hollanders gelukt tamelijk

diep in de stellingen door te dringen. Het was al avond, toen wij een vaste basis hadden gevormd, waarop de moffen des nachts een tegenaanval hebben gedaan, die wij hebben afgeslagen. De volgende ochtend is het doorgegaan en is de tegenstand tamelijk vlot opgeruimd. Bij een van die aanvallen op de derde dag lagen wij met 13 Hollanders bij elkaar; de moffen schoten met mortiervuur, precies in de duinpan, waar wij lagen; er kwamen 6 mortierbommen neer en van de 13 waren een sergeant en ik de enigen, die niet gewond waren.

47304. De **Voorzitter:** Daar hebt u dus eigenlijk de vuurdoop ontvangen.

A. De eerste vuurdoop was bij Nijmegen, Arnhem en Eindhoven.

47305. De **Voorzitter:** En hebben de mensen, die bij B.B.O. waren, nog bepaalde dingen gedaan?

A. Er zijn verschillende heren geland, in verschillende provincies, onder anderen *van der Veer* in Groningen en *de Koning* in Friesland. Er zijn 5 van de 8 in Nederland gedropt; die hebben daar de ondergrondse helpen organiseren; toen de Engelsen later naar het noorden doorstootten, hebben ze met de ondergrondse samen bepaalde acties uitgevoerd om de Engelsen te helpen.

47306. De **Voorzitter:** En hebt u later de troep weer verzameld na al die acties? Is hij weer een eenheid geworden?

A. Na de actie op Walcheren was de troep niet zo sterk meer; er waren nog maar 16 man. Toen heb ik direct geprobeerd weer nieuwe recruten te krijgen; de personeelssituatie was toen iets beter; het zuiden van het land was bevrijd. Ik heb het met Prins *Bernhard* opgenomen; die heeft ontzaglijk veel voor de commando's gedaan en is ook veel bij ons geweest. Wij mochten toen 100 recruten gaan recruteren uit Brabant en Limburg; dat heeft een officier met een onderofficier gedaan; die hebben enthousiaste jongelui verzameld. In Schotland hebben deze een training doorlopen van 3 à 4 maanden, en in April waren wij opnieuw gereed voor actie. Toen werden wij naar de 4de commando-brigade gedirigeerd, welke in Zeeland was.

47307. De **Voorzitter:** Wie stuurde u?

A. De Engelsen. De Belgen hadden ook veel recruten gekregen en die waren ook opnieuw in Schotland getraind. De Belgen gingen daarna naar de 1ste commando-brigade, ergens in Duitsland, terwijl wij dus als Nederlandse commandotroep beter bij de 4de commando-brigade in Zeeland gebruikt konden worden.
Toen hebben wij nog even een stuk front tussen de Moerdijk en Geertruidenberg bezet, en twee weken daarna was de oorlog afgelopen.

47308. De **Voorzitter:** Wat is er verder met de troep gebeurd?

A. Toen hebben wij verder met de 4de commando-brigade de weg afgelegd naar Duitsland. Daar hebben wij enige tijd gezeten bij de bewaking van een concentratiekamp in Recklinghausen. Ik had Lord *Louis Mountbatten* op Ceylon beloofd, dat ik, wanneer de oorlog in Europa afgelopen zou zijn, opnieuw met Nederlandse commando's naar het Oosten zou komen. Zoals ik reeds eerder zeide, waren in Mei 1944 mijn argumenten, dat, wanneer Europa bevrijd zou zijn, de troep te klein zou worden, omdat verscheidene mensen de belofte hadden een half jaar na de bevrijding van Nederland naar huis te mogen gaan. Toen zeide hij, dat hij zeer zeker het belang inzag van Nederlandse troepen in de Pacific, om mede te helpen bij de bevrijding van Nederlandsch-Indië, maar dat, wanneer het dan zo'n klein groepje zou zijn, omdat verscheidene mensen al naar verschillende landen teruggegaan zouden zijn, dit dan geen voldoend aantal zou zijn om iets te presteren. Ik had toen gezegd, dat, wanneer de oorlog in Europa afgelopen zou zijn, het mij geen moeite zou kosten vrijwilligers bij elkaar te krijgen om opnieuw met een commando naar het Oosten te gaan, en aldaar op te treden bij de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Dat was min of meer een belofte, die ik gedaan heb, en Lord *Louis Mountbatten* stelde er ook prijs op, dat wij zouden terugkomen met één of misschien meer troepen. Ik ben daaraan begonnen en heb gevraagd of het niet mogelijk was met een troep, of met drie daartoe op te leiden troepen, uitgezonden te worden naar Nederlandsch-Indië. De Engelsen waren daarvoor wel enthousiast; ik zou hen hebben mogen opleiden in Engeland; van Nederlandse zijde werd dit echter afgewezen.

47309. De **Voorzitter:** Welke Nederlandse zijde?

A. Ik heb toentertijd een onderhoud gehad met de Minister van Oorlog, prof. *de Quay;* ik had een audiëntie verzocht en heb toen gevraagd of het mogelijk was opnieuw een aantal mensen te recruteren voor de commando's om naar Indië te gaan, maar de Minister meende, dat het niet noodzakelijk was dat te doen; het was niet noodzakelijk, dat er commandotroepen naar Indië zouden gaan, en mijn voorstel werd zonder meer afgewezen.

47310. De **Voorzitter:** Gaf de Minister nog een reden voor deze afwijzing op?

A. Ik had de indruk — echter niet met besliste stelligheid —, dat men dacht, dat Nederlandsch-Indië eigenlijk zonder veel moeite weer in ons bezit zou komen. Ik voerde als laatste argument nog aan, dat er in Atjeh vroeger al gevochten was en dat er misschien nu opnieuw gevochten moest worden. Later is gebleken, dat geheel Indië in opstand kwam.

47311. De **Voorzitter:** Dat is dus afgewezen?

A. Dat is afgewezen. Toen heb ik voorgesteld de commando's, die uiteraard goed getraind waren, te gebruiken als instructeurs. Ik had gaarne opgericht gezien een soort battle-school, een stormschool, waar de Nederlandse soldaten een behoorlijke training zouden krijgen, alvorens zij in actie zouden gaan.
Dat voorstel is min of meer afgewezen. Later is toch een stormschool opgericht. In Augustus 1945 verliep de troep min of meer, want er gingen steeds meer mensen weg naar de landen, waar zij vandaan gekomen waren, terwijl anderen als O.V.W.'ers naar Indië gingen. Ik kreeg in die tijd van luitenant-kolonel *Staal* het voorstel om naar Londen te gaan, om de training te organiseren van de Nederlandse strijdkrachten in Engeland. Omdat mijn troep toch verliep, heb ik dit voorstel aangenomen.

47312. De **Voorzitter:** Is het u bekend, waarom uw voorstel tot het oprichten van een stormschool niet is aanvaard?

A. Ik had de indruk, dat men meende, dat het niet nodig was de Nederlandse soldaat een soort commando-training te geven. Dat was een harde training en men vond dit niet noodzakelijk.

47313. De **Voorzitter:** Hoe kwam het dan, dat er in Bloemendaal een stormschool is opgericht?

A. Omdat men later wellicht van gedachten veranderde.

47314. De **Voorzitter:** Wanneer bent u naar Londen gegaan?

A. September 1945.

47315. De **Voorzitter:** Welke taak kreeg u?

A. Commander van de Netherlands Training Liaison Mission.

47316. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets mededelen?

A. Er was een hoofdkwartier in Londen voor de expeditionnaire macht — de latere 7 December-divisie —; dat waren troepen, die overal naar toe gezonden konden worden en er moest een nieuw bureau komen voor officieren en onderofficieren, die in Engeland een opleiding zouden ontvangen en daarna in Nederland bleven. Hiervoor werd een soort liaison-mission in Londen opgericht, waarvan ik het hoofd werd. Ik heb toen pech gehad, want ik was daarmee ongeveer twee weken bezig, toen ik last kreeg van geïnfecteerde lymphklieren in mijn nek. Ik ben toen opgenomen in een Engels hospitaal. Gedurende zes maanden heb ik dus geen leiding kunnen geven aan deze missie en werd veel werk overgenomen door het hoofdkwartier van de E.M. Onmiddellijk nadat ik beter was, heb ik luitenant-kolonel *Staal* geadviseerd deze mission maar te liquideren en ben ik naar Nederlandsch-Indië gegaan als vrijwilliger.

47317. De **Voorzitter:** Hebt u verder nog iets mede te delen, dat voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. LINZEL.

ALGERA, *voorzitter.*
DE KORT.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 13 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

GIELLIAM JOHANNES JOSEPHUS WOUTERS,
oud 66 jaar, wonende te Sittard,
oud-gouverneur van Curaçao.

Hij legt de eed af als getuige.

47318. De **Voorzitter:** Van wanneer tot wanneer is u gouverneur van Curaçao geweest?

A. Van 13 Juni 1936 tot 15 Juni 1942.

47319. De **Voorzitter:** Dan kunt u waarschijnlijk wel aan de commissie mededelen hoe vóór het uitbreken van de oorlog de verdediging van Curaçao was geregeld.

A. Ik heb van u het verzoek gekregen om zoveel mogelijk alles zwart op wit te zetten. U begrijpt, dat ik niet veel heb, want de officiële stukken vindt u in Curaçao, maar ik had toevallig z.g. particuliere brieven, welke ik heb gewisseld met Minister *Welter,* eigenlijk verkapte dienstbrieven, en misschien dat wij aan de hand daarvan een en ander kunnen behandelen. Ik kan die brieven hier achterlaten en kan natuurlijk ook wel wat vertellen, of wordt dit te lang?

De **Voorzitter:** Dit is natuurlijk moeilijk van te voren te zeggen, maar de commissie zou in elk geval wel gaarne zien, dat u de brieven overlegt.

A. In het kort komt het hierop neer, dat ik van het begin af aan er op getamboereerd heb, dat de verdediging van Curaçao veel te wensen overliet.

47320. De **Voorzitter:** U bedoelt: van het begin van uw ambtsperiode.

A. Ja. Dat was trouwens overal zo. Wij hadden daar in ronde getallen een 160 man militaire politietroepen, denk ik, en een 150 man mariniers. Daarmede moesten worden verdedigd Curaçao met zijn raffinaderij om de haven en Aruba met de raffinaderijen van de Eagle en de Lago Oil. De andere eilanden moest men aan hun lot overlaten, want er was niets anders dan politie. Van meet af aan heb ik gevraagd om meer troepen te krijgen. Naar mijn smaak was er niet voldoende voorbereid voor het geval er mobilisatie kwam. Toen ik daar aankwam, voelde ik aankomen, dat wij oorlog met Duitsland kregen. Toen heb ik — ik was vroeger in militaire dienst geweest en had bij de generale staf gezeten; daarna was ik burgemeester geweest — verschillende zaken voorbereid, zodat iedereen, ook de militairen, nauwkeurig wist wat hij te doen en te laten had, maar ik had het gevoel: als wij worden aangevallen, kunnen wij maar een kort ogenblik vechten en dan roemrijk ten ondergaan; het was immers uitgesloten om bij een aanval van enige betekenis de aanvallers tegen te houden. Verder had ik een vrijwilligerskorps.

47321. De **Voorzitter:** Hoe groot was dat korps?

A. Het kan een 100 man geweest zijn, maar daar doe ik een slag naar. Ze wisten niet veel.

47322. De **Voorzitter:** Ik heb ergens gelezen, dat het een 200 man zou zijn geweest.

A. Het is mogelijk, maar dan later.

47323. De **Voorzitter:** In Augustus 1939. Toen hebt u volgens onze gegevens het vrijwilligerskorps opgericht. Zou het toen ongeveer 200 man zijn geweest, of acht u dit aan de hoge kant?

A. Ja, er zijn er ook nog afgevallen. Bij de mensen, die zich aanmeldden, waren er ook aan wie wij niets hadden. Ik had het recht om de schutterij in het leven te roepen. Eigenlijk waren het dienstplichtigen. „Schutterijen" vond ik een minder goed woord, gezien de betekenis, welke wij daaraan in Nederland hechten. Ik heb hen onder de wapenen geroepen en had, toen ik wegging, al enige lichtingen onder de wapenen.

47324. De **Voorzitter:** Is dat hetzelfde, wat wij hier onder landmacht verstaan?

A. Dat is wat men hier onder dienstplichtigen verstaat. Ik heb hen laten africhten door mariniers en dienstplichtig kader. Ik had toestemming gekregen om die dienstplichtigen op Curaçao onder de wapenen te houden.

47325. De **Voorzitter:** Werden die dienstplichtigen gerecruteerd uit alle bevolkingsgroepen?

A. Ja. Die mensen hebben het heel goed gedaan. Tot mijn leedwezen hebben zij later de schutterij weer opgedoekt; waarom weet ik niet. Zij hebben, als ik goed ben ingelicht, die schutterij weer afgeschaft.

47326. De **Voorzitter:** U bedoelt: na de oorlog.

A. Ja. Zij wilden te recht gelijke rechten hebben. Dan hebben zij ook gelijke plichten: o.m. het verdedigen van het grondgebied, en daartoe waren zij in staat.

47327. De **Voorzitter:** Waren dat Nederlanders?

A. Het waren allen Nederlanders.

47328. De **Voorzitter:** Ja, maar ik bedoel mensen, die geboren en getogen zijn in Nederland.

A. Neen, dat zal er een hoogst enkele geweest zijn. In hoofdzaak waren zij gerecruteerd uit de bevolking van Curaçao. Die mensen waren goed; in het begin waren zij enigszins nerveus, maar dat ging over. Zij werden wat hard aangepakt door de mariniers, die direct mariniers van hen wilden maken. Dat ging uit de aard der zaak niet.

47329. De **Voorzitter:** Was die verdediging ingesteld op een bepaalde aanval?

A. Wij konden aanvankelijk niet anders. Het was het best te beschouwen als infanterie met mitrailleurs. Ik had gezorgd, dat er de nodige wapens met munitie voor hen waren. Ik heb de mariniers opdrachten gegeven. Wij hadden eigenlijk geen vuurmonden, slechts verouderde vuurmonden voor het afgeven van saluutschoten. Daarop heb ik steeds getamboereerd bij de Regering.

Misschien mag ik u even voorlezen een uittreksel uit een zogenaamd particulier schrijven van de Minister van Koloniën, *Welter,* aan mij dd. 18 Juli 1938. Dit luidt als volgt:

> „Met groote voldoening heb ik vernomen, dat de Staten van Curaçao de begrooting hebben goedgekeurd, waarop is uitgetrokken een post van f 100 000 als vrijwillige bijdrage aan de defensie. Ik vermoed, dat dit hier te lande een uitstekenden indruk

zal maken, omdat men daaruit te recht zal afleiden, dat Curaçao in de huidige omstandigheden het als zijn plicht gevoelt bij te dragen aan den zeer zwaren last, welken de defensie aan de gansche natie oplegt.

Ik ben U zeer erkentelijk voor het aandeel, dat U in deze beslissing heeft willen nemen."

Curaçao behoefde niet bij te dragen voor de defensie, want deze werd betaald door Nederland.

In een uittreksel van een particuliere brief van mij d.d. 21 September 1938 aan de Minister van Koloniën, de heer *Welter,* schreef ik:

„Eenigen tijd geleden zond ik Uwe Excellentie een radiogram, waarin ik mededeelde in hoofdzaak in te stemmen met de voorstellen, de verdediging van Curaçao betreffende, ...

Uit deze uittreksels kunt U afleiden, dat er officiële stukken zijn, en als deze hier zijn zoekgeraakt — waarop kans is —, dan kunt u ze op Curaçao vinden, want ik neem als zeker aan, dat zij daar zijn.

.... „zooals die aan Uw departement waren uitgewerkt, doch dat ik vermeende er bezwaar tegen te moeten maken, dat de vliegtuigen en de duikbooten eerst te mijner beschikking zouden worden gesteld als er gevaar zou dreigen."

Ik had op dit gebied niets. Het enige was een oorlogsbodem, die voor langere tijd was gedetacheerd, en een paar onderzeeërs. Er was de „Johan Maurits", die zich later heeft onderscheiden bij de Afsluitdijk onder bevel van de toenmalige overste *Kronenberg* (meen ik). Na die tijd is het een va-et-vient van oorlogsbodems geweest. Ik heb gehad de „Jan van Brakel". Later heb ik weer een tijd niets gehad. Dit was zeer te betreuren, want de commandant van de oorlogsbodem was in de regel de oudst-aanwezend zeeofficier, die in geval van nood het bevel zou moeten voeren. Ik stond daar wel naast als opperbevelhebber van land- en zeemacht, maar het was een toeval, dat zowel mijn voorganger als ik militair waren geweest. Mijn opvolger was het niet.

Ik heb als commandanten van de oorlogsbodems gehad *van den Donker, Kronenberg,* jhr. *Versluijs, Hoeke* — een buitengewoon goed zeeofficier — en nog wat officieren van lagere rang, die onderzeeboten commandeerden. Verder had ik kapitein *Venema* als commandant der politietroepen en overste *Langeveld* als kapitein van de mariniers. Dezen waren niet oudst-aanwezend zeeofficier, want dit was de commandant van de oorlogsbodem, die hoger in rang was.

Door dit heen en weer schuiven vóór de oorlog liet de samenwerking tussen de gouverneur, die opperbevelhebber was, en de algemeen militaire commandant zeer te wensen over.

Op een gegeven ogenblik heb ik gedaan gekregen, dat ik torpedolanceerinrichtingen kreeg om de haven van Aruba en vooral ook die van Curaçao te verdedigen. Toen was er overste *van Straelen,* die later is gesneuveld. Die man heeft aan het in stelling brengen van die dingen ongeveer niets gedaan. Hij ging wat tochtjes maken met de heer *Schonegevel,* met wie ik op minder goede voet stond, en ging dan zo kijken hoe Curaçao verdedigd moest worden, maar practisch kwam er niets uit de doos. Totdat ik eens vroeg: hoe zit dat? Kunnen de torpedo's gelanceerd worden? Ik dacht: van de wal uit, maar dat ging toen niet. Toen heeft een luitenant van een onderzeeboot dat voor elkaar gebracht. Dit moet dus zijn geweest in 1937.

Die zoëven door mij genoemde brief van 21 September 1938 aan Minister *Welter* luidt dus:

„Eenigen tijd geleden zond ik Uwe Excellentie een radiogram, waarin ik mededeelde in hoofdzaak in te stemmen met de voorstellen, de verdediging van Curaçao betreffende, zooals die aan Uw departement waren uitgewerkt, doch dat ik vermeende er bezwaar tegen te moeten maken, dat de vliegtuigen en de duikbooten eerst te mijner beschikking zouden worden gesteld als er gevaar zou dreigen. Het is m.i. namelijk de vraag of de vliegtuigen en onderzeeërs dan op tijd ons gebiedsdeel kunnen bereiken en zelfs of het mogelijk zal zijn ze dan nog naar West-Indië te zenden.

Ik acht hun voortdurende aanwezigheid met het oog op een behoorlijke defensie — men staat hier voortdurend aan verrassingen bloot — zoowel in vredes- als in oorlogstijd gebiedend noodzakelijk, zooals ik ook verhooging der weerbaarheid, overeenkomstig bovenbedoelde voorstellen, hoog noodig oordeel."

Hieruit blijkt dus, dat de heer *Welter* bezig was met de defensie te verbeteren. Hij was de eerste Minister, die daar ernstig aan gewerkt heeft. De brief vervolgt:

„Zooals de toestand nu is zijn we vrijwel weerloos en in elk geval niet in staat de olieraffinaderijen, welke voor ons van zulk een groote beteekenis zijn, behoorlijk te beschermen. Dit gevoelt ook de bevolking. Zoo gaat op Aruba het praatje, dat zoodra er een oorlog mocht uitbreken, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika de noodige oorlogsbodems naar genoemd eiland zullen zenden ter bescherming van de belangen der Lago Oil- en Transport Cy. Het wil mij daarom voorkomen, ook voor ons presuge van belang te zijn, dat doorloopend een aantal militaire vliegtuigen en oorlogsbodems in het gebiedsdeel aanwezig zijn."

Ik heb er nooit méér dan één oorlogsbodem gehad!

„Volgens uw laatste telegram, op de defensie betrekking hebbende, kon ik de quaestie in de Staten niet aanhangig maken alvorens u in deze overeenstemming hebt bereikt met uw ambtgenoot van Defensie. Aangezien u mij ook hebt medegedeeld, dat u het op prijs zoudt stellen als voor het onderwerpelijke doel de noodige gelden nog in 1939 beschikbaar gesteld zouden kunnen worden — hetgeen ook ik wenschelijk acht — en de suppletoire begrooting spoedig bij de Staten zal moeten worden ingediend, moge ik beleefd, zoo mogelijk, op een spoedige beslissing in deze aandringen. Als de vliegtuigen en onderzeeërs, waarover ik boven schreef, reeds in vredestijd hier gestationneerd zulen worden, geloof ik, dat de meergenoemde voorstellen, niettegenstaande dit verhooging der inkomstenbelasting ten gevolge zal hebben, door de Staten zullen worden aanvaard. Men gevoelt hier momenteel de zedelijke verplichting om aan 's lands defensie mede te werken.

Zoo is op mijn voorstel een z.g. „Defensiefonds" in het leven geroepen, met het doel, in navolging van het moederland, vrijwillige giften in te zamelen om de uitvoering van de reorganisatieplannen der Regeering op defensiegebied te helpen bespoedigen.

Ik heb den indruk, dat hier voor dit doel nog een aardig bedrag bij elkander zal worden gebracht."

Voorts heb ik hier een uittreksel uit een particuliere brief van Minister *Welter* aan mij dd. 31 October 1938. Het speelt dus allemaal vóór de oorlog, want na het uitbreken van de oorlog kreeg ik geen brieven meer; die werden onderschept. Toen bewerkte ik alles per code-telegram.

47330. De **Voorzitter:** Door wie werden die brieven onderschept?

A. Dat krijgt u nog te horen. Op een gegeven ogenblik bemerkte ik, dat de brieven van de Minister werden opengemaakt. Toen heb ik onder code gewerkt.

De **Voorzitter:** Wij moeten dit punt niet vergeten.

A. U zult het ook niet vergeten.

Die brief van 31 October 1938 luidt:

„Met belangstelling nam ik kennis van Uw schrijven van 21 September j.l."

Dit was de brief, welke ik zoëven heb voorgelezen.

„Ik kan mij begrijpen, dat in de dagen van internationale spanning, die juist voorbij zijn, U een bezwaard gevoel moet hebben gehad in verband met de volkomen ontstentenis van weermiddelen in het gebiedsdeel onder Uw bestuur. Ik wil trachten aan dien toestand van volkomen weerloosheid zoo spoedig mogelijk een einde te maken en heb in dat opzicht reeds het een en ander bereikt, hoewel wat gedaan is, nog geheel onvoldoende is. Intusschen zult U reeds ontvangen hebben eenige mitrailleurs en voorts de torpedolanceerinrichtingen."

Dat was hetgeen, waarover ik zoëven sprak. Het waren zware mitrailleurs, want lichte mitrailleurs behoren tot de uitrusting van de mariniers.

„Binnenkort zullen U nog een paar torpedo's worden toegezonden ten behoeve van die lanceerinrichtingen."

Een paar, want ik had er veel te weinig; dat ging ook mondjesmaat.

„Een versterking met vijf en dertig mariniers is met de „Gelderland" op weg en na aankomst daarvan zult u in verband met de aanwezigheid van mitrailleurs en torpedolanceerinrichtingen althans niet meer geheel en al weerloos zijn."

Toen heb ik eens gelachen.

„Van den Minister van Defensie ontving ik een paar dagen geleden een door den Marinestaf uitgewerkt plan voor de verdediging van Curaçao, dat nog op het Departement in studie is, maar dat ik toch zoo spoedig mogelijk U zal toezenden, teneinde ook U in de gelegenheid te stellen daarover Uw meening te

zeggen. Zelf een leek zijnde op het gebied van defensie, ben ik geneigd mij bij het deskundig oordeel van den Marinestaf neer te leggen, dat — voor zoover ik kan beoordelen — redelijke waarborgen geeft dat Curaçao tegen onverhoedsche overvallen en aanvallen met lichte strijdkrachten zich kan teweer stellen."

Meer dan lichte strijdkrachten waren het inderdaad ook niet.

„Het is waarlijk een beschikking der Voorzienigheid, dat ons thans weder de tijd gelaten wordt om iets te doen voor de verdediging van Curaçao en dat wij niet voor de consequenties zijn gesteld van de m.i. onverantwoordelijke verwaarloozing van de defensie van dat gebiedsdeel gedurende lange jaren."

Dat is inderdaad zo, maar ik mag hier zeker wel eens naar voren brengen, dat wij het toenmalige Ministerie geen verwijt mogen maken. Als wij immers een verwijt gaan maken — ik ben oud-militair, heb als militair overal, op verschillende bureaux gewerkt en mij er aan geërgerd —, moeten wij de gehele natie een verwijt maken, want wij kregen geen geld. Ik heb mij ook op politiek terrein bewogen; ik ben R.-K. Als men die dingen in vergaderingen naar voren bracht, werd men al heel gauw voor militarist uitgekreten, als men om geld durfde vragen. De gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven. Wij konden daar in die periode niet veel meer doen dan vechten en dan roemrijk ten ondergaan.

Ik heb in het fort, dat vlak bij het huis van de gouverneur lag, de goudvoorraad liggen. Ik ben er niet zeker van, of de Duitsers dat niet wisten; het krioelde daar van de Duitsers. In de eerste nacht heb ik een kleine 300 Duitsers geknipt.

47331. De **Voorzitter:** U bedoelt: in de nacht van 9 op 10 Mei.

A. Ja. De Duitsers daar wisten er toen nog niets van dat er oorlog was met Nederland. Om 12 uur van de 10de Mei ging de boot met die Duitsers al naar Bonaire. Later is daar een vast kamp gekomen. Wij hadden het geluk, dat wij de N.S.B.-ers er ook bij hadden.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het is u meegelopen.

A. Ja. Ik zou daarover zeer veel kunnen vertellen.

De **Voorzitter:** Dat moogt u wel doen.

A. Het was voor ons buitengewoon moeilijk. Ik heb daar zeer veel Duitse schepen gehad, toen wij neutraal waren; dat is voor mij verreweg de zwaarste tijd geweest. Er lagen 9 Duitse schepen in de haven, welke er zogenaamd niet meer uit durfden; weer andere Duitse schepen mochten er niet uit, want daar had de Curaçaose Petroleum Industrie Maatschappij beslag op gelegd. Ik kreeg ook al die berichten van de heer *Sas* uit Berlijn; ik was er trouwens ten volle van overtuigd, dat er het een en ander zou gaan gebeuren. Toen lagen daar die vrienden in het Schottegat, waaromheen de olieraffinaderijen liggen. Ik dacht: die moeten er uit, want als er wat gebeurt, zijn zij van plan de heleboel in brand te steken. Toen heb ik, op gevaar af, dat de Minister van Buitenlandse Zaken mij aan mijn jas zou gaan trekken, die schepen om het Schottegat heengelegd, niet onder stoom, onder bewaking van militairen. Toen ik het bericht kreeg, dat wij op 10 Mei aangevallen waren, heb ik onmiddellijk de diverse commandanten opgebeld en gezegd: Jullie hebt je opdrachten; er op los! Ze hebben zich schitterend gehouden, én de militaire politie én de mariniers. Wij zijn geen enkel schip kwijt geraakt en toch begonnen ze allemaal te branden, toen de militaire commandanten er op kwamen. De Duitsers hadden installaties gemaakt, die de zaak in brand zetten, zodra het licht werd ingeschakeld.

47332. De **Voorzitter:** Hoe is de brand geblust?

A. Dit heb ik aan de havencommandant overgelaten. De Duitsers hebben wij geïnterneerd; later zijn zij naar Jamaïca gegaan. Ik heb er nog een brief van de Minister van Buitenlandse Zaken over gehad, waarin stond, dat de plunjezakken van die kerels zoek waren. Ik werd toen van ergernis zo wit als een doek, want ons aanzien tegenover het buitenland kwam hierdoor volgens genoemde Minister in het gedrang. Het was toen al uitgemaakt, dat ik zou aftreden, en ik heb het antwoord daarom zo zacht mogelijk gemaakt. Ik heb wel gezegd, dat zij moesten oppassen voor andere dingen. Van alle Duitsers, die wij naar Bonaire hadden gestuurd, hadden wij de meubels op last der Regering opgeslagen. Deze meubels gingen door het vocht van de zee tot bederf over en ik heb daarom voorgesteld, ze te verkopen of ze te gebruiken. Dit hebben ze niet gedaan.

47333. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Die plunjezakken zijn zeker verbrand, toen zij zelf de schepen in brand staken?

A. Neen, want de schepen brandden op dat moment niet of pas. Zij zijn tijdens het vervoer zoekgeraakt. Het was een beetje klein gedoe eigenlijk, maar ik had het verwacht.

47334. De **Voorzitter:** Bent u nu klaar met de periode van vóór 10 Mei 1940?

A. Ja. Alle schepen hebben wij kunnen behouden.

47335. De **Voorzitter:** U had dus toen het vrijwilligerskorps en de schutterij?

A. Deze laatste was in opleiding.

47336. De **Voorzitter:** U had ook mariniers?

A. Ja.

Ik zou zo kunnen doorgaan met die brieven, want u krijgt hierdoor een goed inzicht. Ik heb hier het uittreksel van mijn particuliere brief van 24 December 1938 aan Minister *Welter,* dat luidt:

„Het schrijven van Uwe Excellentie d.d. 21 October j.l. ontving ik in goede orde. Dat, zooals U daarin mededeelde, Uw correspondentie met mij in de veelbewogen maanden, welke achter ons liggen, eenigszins op den achtergrond geraakte, is vanzelfsprekend.

Al is in September j.l. door den z.g. Vrede van München het uitbreken van een grooten oorlog voorkomen, wel blijft naar mijn gevoelen de politieke hemel bewolkt en dient men rekening te houden met de mogelijkheid, dat binnen afzienbaren tijd de wereld weer in vuur en vlam zal staan. Het is daarom, dat ik Uwe Excellentie dankbaar ben, dat U niet alleen mijn in het najaar 1937 gedane voorstellen, de verdediging van Curaçao betreffende, een willig oor hebt verleend, maar dat U, nu de tijden daarvoor gunstig zijn, nog meer te mijner beschikking wilt doen stellen dan ik destijds vroeg.

Dezer dagen ontving ik een geheim schrijven van Uwe Excellentie, waarin U te kennen gaf, stappen te willen doen om de hier aanwezige dienstplichtigen in geval van mobilisatie in dit gebiedsdeel te laten.

Zooals u inmiddels zult hebben bemerkt, heb ik U ongeveer een week te voren een brief gezonden, waarin ik zulks vroeg en waarin ik tevens uiteenzette, welk gebruik ik mij voorstel van de in geval van nood hier onder de wapenen te roepen officieren, onderofficieren en manschappen te maken."

Dat was in hoofdzaak opleiding van dienstplichtigen, dus de schutterij en bewakingsdiensten.

„Met belangstelling nam ik kennis van de briefwisseling, welke Uwe Excellentie met Uw ambtgenoot van Defensie over de onderwerpelijke aangelegenheid hebt gevoerd.

Met het oog op den onzekeren toestand, waarin wij ons m.i. bevinden en waarop ik hierboven doelde, hoop ik, dat de gedachtenwisseling over Curaçao's defensie spoedig haar beslag moge krijgen. Als de levende en doode weermiddelen te mijner beschikking worden gesteld, welke Uwe Excellentie voor de verdediging van dit gebiedsdeel heeft gevraagd, verdient het m.i. aanbeveling hier een defensie-departement in het leven te roepen en met de leiding daarvan een hoofd-officier — bij voorkeur van de zeemacht — te belasten, die doorloopend aan den wal vertoeft.

Deze hoofdofficier zou niet alleen een departementshoofd moeten zijn, maar tevens zou hij — zonder in deze te tornen aan het opperbevelschap over Zee- en Landmacht van den Gouverneur — zoowel in vredes- als in oorlogstijd het commando moeten voeren over alle in het gebiedsdeel aanwezige militaire troepen en vaartuigen. Dat klemt te meer als de hier aanwezige Gouverneur geen oud-beroepsmilitair is. Er zou dan bovendien een einde komen aan het voortdurend gaan en komen van oudst-aanwezende zeeofficieren, hetgeen — Uwe Exellentie zal dit ongetwijfeld met mij eens zijn — allesbehalve in het belang van een goede verdediging van dit gebiedsdeel is.

Van een behoorlijke samenwerking tusschen oudst-aanwezend zee-officier en gouverneur komt, zooals het nu gaat, niets."

Ik heb u dat verteld; ze waren er nauwelijks of ze gingen weer weg.

„In een geheimschrijven vroeg Uwe Excellentie mij, hoe ik dacht over het instellen van een politieken inlichtingendienst met de heer *Fens* aan het hoofd."

Zo'n inlichtingendienst is er later gekomen, maar niet met de heer *Fens* aan het hoofd, maar met aan het hoofd luitenant-kolonel *ter Beek,* van het Indische leger.

„Een dag later deelde een der officieren van Hr. Ms. Gelderland mijn adjudant mede, dat we hier op Curaçao een inlichtingendienst zouden krijgen onder leiding van luitenant *Fens.* Vermoedelijk heeft hij die wetenschap in Nederland opgedaan.

Een dag of tien geleden heb ik met de Statenleden in een geheime vergadering de defensieplannen besproken en, zooals ik Uwe Excellentie al in een officieel schrijven berichtte, kreeg ik den indruk, dat de meesten hunner geneigd zijn, gelden voor de defensie beschikbaar te stellen.

Een flink bedrag zal ik daarvoor bij de 2de suppletoire begrooting voor 1939 aanvragen.

Alle Statenleden waren bij die bespreking aanwezig, behalve de heer *Bichon van IJsselmonde,* die mededeeld had niet te zullen komen, omdat ik z.i. de bedoelde mededeelingen" — het betrof den inhoud van geheime stukken tusschen Uwe Excellentie en mij gewisseld — niet in een gesloten, maar in een openbare vergadering moest doen. Ik vond dit, zacht uitgedrukt, een vreemd optreden van den rechtskundig adviseur van de directie der C.P.I.M.

Zooals ik u al schreef verwacht ik van de zijde van genoemde directie bezwaren tegen de door mij op Uwe aanwijzingen voor te stellen belastingverhooging. Wellicht vindt Uwe Excellentie hierin aanleiding over deze aangelegenheid met den heer *de Kok* van gedachten te wisselen. Ontegenzeggelijk zullen de olie-maatschappijen grootendeels het gelag moeten betalen, maar dit wil mij voorkomen billijk te zijn, omdat het toch door en voor die maatschappijen is, dat zulke uitgebreide en kostbare verdedigingsmaatregelen getroffen moeten worden."

Onze verhouding, vooral tot wat de Nederlandse olie betreft, was vrij lastig. Ik heb daar ook enkele N.S.B.-ers vandaan gehaald.

Uittreksel uit een particulier schrijven van mij aan de Minister van Koloniën, de heer *Welter,* dd. 9 Januari 1939.

„In mijn officieel schrijven dd. 19 December 1938, M.G. no. 135 Geheim, vroeg ik Uwe Excellentie te willen bevorderen, dat mij het recht zou worden verleend de in dit gebiedsdeel vertoevende dienstplichtigen (officieren enz., enz.) in geval van mobilisatie of gedeeltelijke mobilisatie onder de wapenen te roepen en te bestemmen voor de verdediging der eilanden Curaçao en Aruba. Aangezien een groot aantal dienstplichtigen werkzaam is bij de C.P.I.M., besprak ik deze quaestie met den heer *van Nijmegen Schonegevel,* die mij mededeelde, dat hij in geval van nood 1/3 hunner zou kunnen missen zonder zijn bedrijf te ontwrichten."

Het ging om de olie, dus ik mocht dat bedrijf ook niet ontwrichten. Het ging ook niet aan, dat ik ze zó ging beschermen, dat ze niet konden werken, want olie moest er zijn.

„Deze herhalingsoefeningen — voor zoover noodig — kunnen m.i. zóó geregeld worden, dat niet meer dan 1/3 van bedoeld personeel tegelijk opgeroepen wordt. Ingeval van mobilisatie of gedeeltelijke mobilisatie (vóórmobilisatie inbegrepen) zou 1/3 der opgeroepenen naar Aruba gezonden kunnen worden, terwijl 2/3 hunner — voor zoover het behoort tot de C.P.I.M. — aan het werk zou kunnen blijven, onder voorwaarde, dat zij op het eerste teeken mijnerzijds op slag onder de wapenen moet komen.

Dat is m.i. mogelijk door in een of meer daarvoor aan te wijzen gebouwen, staande op het „Isla-terrein" — dat is het olieterrein —, kleeding en wapens — voor iederen dienstplichtige op een vaste plaats bij elkander opgehangen — op te bergen.

De munitie zou hetzij in die gebouwen, hetzij in de onmiddellijke nabijheid daarvan, gesteld onder onafgebroken militaire bewaking, opgelegd kunnen worden.

Enkele dagen geleden heb ik nachtvluchten laten doen en wel bij en zonder maanlicht."

Dat is in de tropen heel wat anders dan u hier hebt.

„In beide gevallen teekende de kust zich zeer sterk af en waren verschillende doelen gemakkelijk te vinden."

De golfbreking vindt daar precies op de kust plaats. Waar de golfbreking is, daar is de kust. Men weet dus precies, waar de kust is.

„De verduistering op sommige deelen van het eiland Curaçao toegepast had alleen deze voordeelen, dat het oriënteeren den vlieger wat meer tijd kostte en dat hij om zich te kunnen oriënteeren lager moest vliegen, waardoor de verdediger iets meer speling krijgt om zijn afweergeschut in werking te brengen en de kans op afschieten grooter wordt."

Ik heb hier een uittreksel uit een brief van mij dd. 25 Januari 1939, gezonden aan de Minister van Koloniën, de heer *Welter.* Dit is een particuliere brief; het is trouwens allemaal particuliere correspondentie. Nu weet ik niet precies — ik vermoed het echter —, of het afweergeschut inmiddels reeds was aangekomen. Daarvoor moet ik de brief bij de hand hebben. Dat is ook zo lang geleden.

Ik lees hier:

„Hetgeen Uwe Excellentie mij over den internationalen toestand schreef, is niet erg bemoedigend.

Ik heb na ontvangst van Uw schrijven dan ook onmiddellijk een code-telegram gezonden, waarin ik U verzocht mijn verzoek om verlof buiten beschouwing te willen laten zoo lang de politieke hemel zoo bewolkt blijft als hij thans is.

Toen ik dezer dagen — ook hierover ontving Uwe Excellentie een code-telegram — liet nagaan of we nu zoo ver waren, dat de torpedolanceerinrichtingen in stelling konden worden gebracht, vernam ik tot mijn schrik dat zulks nog niet het geval was."

Daarover heb ik straks reeds gesproken.

„Men had mij aanvankelijk medegedeeld, dat de torpedo's niet van den wal af gelanceerd konden worden, doch dat daartoe van vlotten gebruik moest worden gemaakt.

Bij mijn navraag" — het was de taak van de toenmalige Oudst-Aanwezend Zee-officier geweest om daarvoor te zorgen; het lag niet op mijn weg om dat te doen — „bleek dat de tegenwoordige Oudst-Aanwezend Zeeofficier" — het was een jonge officier; hij heeft goed werk verricht — „van oordeel is dat er lichters voor noodig zijn, die de C.P.I.M." — de Curaçaose Petroleum Industrie Maatschappij — „wel beschikbaar zou willen stellen als ik dit nu al zou gelasten. In vredestijd mis ik echter de bevoegdheid een dergelijk bevel te geven en daarom verzocht ik omtrent het door de C.P.I.M. kenbaar gemaakte verlangen Uw oordeel te mogen vernemen. Ook deelde de Oudst-Aanwezend Zeeofficier mij mede, dat op H.M.'s „Johan Maurits" " — dit schip was toen blijkbaar op komst; het was onderweg — „geen kader en manschappen zijn, die torpedolanceerinrichtingen kunnen bedienen."

Ik had dus torpedolanceerinrichtingen en torpedo's, maar geen personeel, dat die inrichtingen kon bedienen.

„Indien zulks inderdaad zoo is dan zou Uwe Excellentie mij zeer verplichten door bij Minister *van Dijk* op uitzending van het benoodigde personeel te willen aandringen. Ook moge ik U verzoeken te willen bevorderen dat de in uitzicht gestelde doode en levende weermiddelen spoedig te mijner beschikking komen.

Dezer dagen nam ik een proef, welke ten doel had op het Schottegat drijvende brandende olie tegen te houden. Die proef slaagde."

Anders gingen alle schepen er aan. Dat was mijn angst ook, toen die Duitse schepen in het Schottegat lagen. Als de Duitsers de boel in brand staken — in normale toestand dreef er zelfs al olie op het water —, gingen alle schepen er aan.

„Ik zal nu een afsluiting in gereedheid laten brengen, die op elk gewild oogenblik in de Anna-baai ter hoogte van het fort Nassau te water kan worden gelaten."

Dan werd het Schottegat afgesloten en was de haven ten minste beveiligd.

„De nieuwe luitenant-adjudant droeg ik de samenstelling van een ontwerp luchtbeschermingsdienst voor het eiland Curaçao op. Omtrent dien officier, die eerst sedert 9 Januari hier is, kan ik uiteraard nog niet veel zeggen. De eerste indruk, die hij op mij maakt, is goed."

Ik was ook met de verduistering begonnen.

Hier volgt een uittreksel uit de aan mij gezonden brief van de Minister van Koloniën dd. 24 Augustus 1939 (particulier). Dat was dus een brief van de heer *Welter:*

„De huidige spanning in Europa doet mij meer dan ooit betreuren, dat de defensie van Curaçao nog altijd niet zelfs aan bescheiden eischen voldoet. Binnenkort zal echter een aanvang worden gemaakt met de inrichting van de verdediging van Curaçao en ook van Aruba door de opstelling van twee batterijen kustgeschut à drie stukken van 19,2 cm.

Bij ontvangst dezes zult U wellicht reeds hebben ontmoet kolonel *van der Steen* en den luitenant der Genie *Muusses,* die belast zijn respectievelijk met de opstelling en den bouw dezer batterijen. Wij zijn er in geslaagd, deze stukken geschut van Engeland over te nemen tegen een zeer matigen prijs, waarbij waarschijnlijk een groote rol heeft gespeeld de omstandigheid, dat Engeland groot belang heeft bij de verdediging van Curaçao."

Ik kreeg dus een batterij van drie stukken van 19,2 cm op Curaçao en één op Aruba voor de verdediging van twee grote raffinaderijen.

„Voor de bewapening van Curaçao met dit en ander geschut, bediening van zoeklichten, mijnen enz., zal noodig zijn een vrij belangrijke uitbreiding van personeel. Op mijn Departement heeft men berekend, dat noodig zal zijn f 1 millioen 's jaars boven hetgeen thans reeds door het Moederland wordt betaald; ik heb dit bedrag, aangezien het mij te hoog leek, doen terugbrengen tot 3 ton 's jaars en opdracht gegeven, met U in overleg te treden over de mogelijkheid om de ontbrekende personeelsformaties te vinden door de inrichting van vrijwilliger-corpsen."

Ik heb later allerlei vuurmonden er bij gekregen, vooral toen Oost-Indië gevallen was.

„Hierover krijgt U binnenkort dus een afzonderlijk schrijven, waarin tevens Uw oordeel zal worden gevraagd over de mogelijkheid om het evengenoemde bedrag van 3 ton door Curaçao te doen betalen."

Een uittreksel uit een brief van de Minister van Koloniën, de heer *Welter,* dd. 7 September 1939 (particulier) luidt als volgt:

„Nu ik U toch schrijf, wil ik van de gelegenheid gebruik maken U mede te deelen, dat tusschen 16 en 19 dezer de eerste drie stukken kustgeschut van 19,2 cm naar Curaçao zullen worden verscheept en het tweede drietal tegen het einde van deze maand of begin October."

Einde 1939 heb ik de batterijen gekregen, althans de vuurmonden. Ik was bezig, de boel in orde te brengen en zij zullen dus tegen die tijd wel in stelling hebben gestaan.

„Het zal mij een groote voldoening zijn, als de vuurmonden zijn opgesteld, want de toestand van volkomen weerloosheid van Curaçao en Aruba vervult mij met groote zorg."

Uittreksel uit een brief van mij dd. 19 September 1939 bestemd voor de Minister van Koloniën, de heer *Welter* (particulier):

„Op hetgeen U ten aanzien der defensie mededeelde, komt het mij wenschelijk voor in dit schrijven — en vooral onder de huidige omstandigheden — niet al te veel in te gaan.

Ik ben er n.l. niet zeker van, dat Uw bovenaangehaalde brief onderweg niet open gemaakt is.

Vóór ik hem opende, heb ik hem, jammer genoeg, niet aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen, maar toen ik de enveloppe aan den bovenkant opende, ging dit zoo gemakkelijk, dat mijn argwaan werd gewekt.

Op dezelfde wijze heb ik toen den zijkant van het couvert geopend en ik kreeg den indruk, dat dit niet zoo gemakkelijk ging als met den bovenkant, terwijl de opengesneden zijkanten ook meer gekarteld waren als de bovenkant.

Geheel ben ik het met U eens, dat als er in de toekomst voor de defensiedoeleinden op Curaçao meer uitgegeven moet worden Curaçao daaraan naar vermogen moet bijdragen."

Na die tijd heb ik alles per code-telegram gedaan.

47337. De **Voorzitter:** Heeft u later bevestiging gekregen van uw vermoeden of is dit het enige geval gebleven?

A. Daartoe hebben zij de kans niet gehad, want ik heb niets meer schriftelijk gedaan.

47338. De **Voorzitter:** Is uw vermoeden op de een of andere wijze bevestigd geworden?

A. Neen, maar men was zeer bedreven, ook op Curaçao, in het openen van stukken. Wij zijn langzamerhand toezicht op de correspondentie gaan houden. Ik weet niet, of het onderweg is gebeurd of op Curaçao. Het vervelende was, dat er mensen waren, die niet te vertrouwen waren. Ik liep altijd met een geladen pistool in mijn zak en ik heb gedacht: een van de eersten, die ik het licht uitblaas, is een van de heren, die vlak bij mij zitten. Ik had geen bewijzen, maar ik verdacht hem in hoge mate. Ik zal zijn naam niet noemen, maar ik dacht: is dat wel zuiver?

47339. De **Voorzitter:** Was het een ambtenaar?

A. Ja, en een hoge ook!

Maar er waren er meer, ten aanzien van wie ik mij heb afgevraagd: wat gebeurt er? Wij hebben een aanval gehad van onderzeeboten, die torpedo's lanceerden op schepen. Ik had voorschriften voor verduistering gegeven; alles was duister gemaakt, vooral aan de kust, maar wat moet je van een hoofdofficier denken, als dan in de bungalow van die officier het licht aan is!

47340. De **Voorzitter:** U was toch opperbevelhebber! Wat hebt u daartegen gedaan?

A. Ik heb gezorgd, dat dat niet meer gebeuren kon. Ik heb over die hoofdofficier geschreven en die is ook weggegaan.

47341. De **Voorzitter:** U kon hem ook straf opleggen.

A. Ja, maar hij had tot nog toe zijn plicht gedaan. Ik had hem zelfs voorgedragen voor een hogere onderscheiding. Het kon een vergissing zijn. Later heb ik gedacht: is het een vergissing of is het opzet geweest?

47342. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waren die officieren naar uw mening lid van de N.S.B.?

A. Neen; over het algemeen vertrouwde ik ze wel, maar dit was een moeilijk geval. Ik had gevraagd of ze mij die man wilden terugsturen, omdat ik zeer tevreden over hem was geweest. Toen ik op Curaçao kwam in 1936 was hij daar aanwezig en gedurende zijn eerste verblijfsperiode op Curaçao was ik ook heel tevreden over hem. Hij kwam erg nerveus terug, toen hij voor de tweede keer kwam. Toen heb ik hem voor een hogere decoratie voorgedragen. Daarop heb ik een antwoord gekregen waar ik onmiddellijk op heb aangeslagen. Die mijnheer heeft hier in Nederland bij het uitbreken van de oorlog een functie gehad. Toen hij op Curaçao aankwam, vertelde hij, hoe het in Nederland in 1940 gegaan was. Dat was van dien aard, dat ik heb gezegd: doe mij een genoegen en praat hier niet over die dingen, over het terugtrekken van onze troepen, enz., want dat zou hier de moed er uithalen.

47343. De **Voorzitter:** Dat was dus in oorlogstijd.

A. Ja, want ik kreeg in die tijd een torpedoaanval. Hij heeft toen een lezing gehouden van wat hier had plaats gehad in de eerste oorlogsdagen en we hebben op Curaçao met grote ogen en open oren er naar zitten luisteren, dat hier in Nederland stellingen ontruimd waren vóórdat onze soldaten de vijand hadden gezien, enz., enz. Ik dacht: dat zal mij niet gebeuren; je vecht tot het laatste. Ik heb mij toen ongerust gemaakt, maar dacht, dat ik het misschien wat zwart inzag. Ik had bedoelde hoofdofficier voorgedragen voor een hogere onderscheiding, maar toen ik de mededeling kreeg, dat hij zich hier zou moeten verantwoorden, heb ik gezegd: wel allemachtig, sturen jullie mij iemand, die ik als oudst-aanwezend zeeofficier krijg en die zich volgens jullie brief straks nog in Nederland zal moeten verantwoorden of de zaken wel goed gemarcheerd hebben! Neem hem alsjeblieft zo gauw mogelijk terug. Toen is hij niet lang daarna vertrokken en heb ik een ander gekregen, dus ik heb wel wat gedaan. Aan die hoofdambtenaar had ik verder niets Hij heeft uitdrukkingen gebezigd, dat je zei: ik moet daarmede wat voorzichtig zijn. Men vergeet het vaak in de toestand van het ogenblik. Je had mensen en je wist niet, of je ze vertrouwen kon. Ik heb nogal geageerd tegen de N.S.B., toen ik er pas kwam; toen kwam de hoofdinspecteur *Meersma* bij mij en zei: Ik ben overtuigd, dat bij de I.S.L.A. een massa N.S.B.-ers zitten. Dat is later wel meegevallen, maar er zaten er toch wel.

Toen heb ik gezegd: Ja, maar dat gaat niet. Wij wisten toen nog niets van die N.S.B. af; het kon een politieke partij zijn. Ik heb er in Nederland als burgemeester al achterheen gezeten, omdat ik de N.S.B.-ers niet vertrouwde. Toen ik hoorde dat bij C.P.I.M. N.S.B.-ers zaten en dat zij een schietvereniging hadden, dacht ik: wacht even; ik heb de heer *van Nijmegen Schonegevel* bij mij laten komen en gezegd: Ik wil van de heren en hun partij niets zeggen, maar mijn sympathie hebben zij niet; ik wil er voorzichtig mee zijn. In deze geest — ik weet het niet precies meer; het is reeds zo lang geleden — heb ik gesproken. Ik heb nog gezegd: Ik hoop, dat ik medewerking zal krijgen bij mijn maatregelen en dat zonder er veel gerucht over te maken. Ik heb de heer *Colijn* daarvan ook bericht gegeven. Zij kregen voor hun schietoefeningen twee geweren. Alle andere geweren moesten op het fort worden ingeleverd. Zij kregen patronen, maar leverden na afloop der schietoefeningen de hulzen bij mij in. Het was anders niet te achterhalen, of zij patronen achterhielden. Neem eens aan, dat er iets gebeuren zou, dan zou je met je eigen patronen worden neergelegd. Zo gemakkelijk is het dus niet geweest. Ik had over die hoofdofficier niet willen spreken; ik heb zijn naam echter niet genoemd. Ik heb op zijn vervanging aangedrongen. Ik vond het vreemd, dat zij mij die man hadden gestuurd. Als ik geen ervaring had gehad, had ik er niets van gehoord; misschien was het goed gegaan, maar misschien ook niet. Ik geloof niet, dat het veel storm heeft veroorzaakt op het Departement, want ik heb hem later op het Departement van Marine gezien.

Een tweede uittreksel uit die brief van mij d.d. 19 September 1939 bevat het volgende:

„De diverse maatregelen, welke naar aanleiding van de mobilisatie in het moederland voor dit gebiedsdeel getroffen moesten worden, hadden een rustig en vlot verloop, omdat ik voor alle daarvoor in aanmerking komende ambtenaren en militaire commandanten reeds in 1937" — dus betrekkelijk vlug na mijn optreden — „instructies enz. had samengesteld in den geest van de mobilisatie-aanwijzingen burgemeesters in Nederland.

Ieder wist dus wat van hem verwacht werd."

Dat wisten ook de militairen. Ik had alles voorbereid. Ik had het hier bij de motordienst ook moeten doen. Toen er wat gebeurde, behoefde ik dan ook maar op een knop te drukken en het werd uitgevoerd.

„Regelmatig hoop ik Uwe Excellentie radiografisch op de hoogte te houden van de voornaamste maatregelen, welke ik in verband met den bijzonderen toestand, waarin wij ons thans bevinden, getroffen heb."

Hier volgt een uittreksel uit een door mij d.d. 8 Februari 1940 aan de Minister van Koloniën, de heer *Welter*, gezonden brief, een particulier schrijven.

„De heer *Giebel* (destijds majoor van den Generalen Staf van het O.I.L.)" — thans generaal — „is druk bezig met de organisatie der weermacht op de eilanden Curaçao en Aruba."

Ik heb nog eens gevraagd iemand te sturen om die zaak goed te bekijken, omdat er meer troepen en wapens waren gekomen; ik had allerlei dingen gekregen, welke ik vroeger niet had.

„Hij werkt m.i. vlot en goed. Alleen heeft hij een onjuiste opvatting omtrent het gebruik der militaire politietroepen.

Als ik zijn zin zou doen dan zou ik dat korps alleen met den bewakings- en politiedienst belasten. Maar daarvoor heb ik geen militaire politietroepen noodig. Dat kan gewone politie ook. Van de militaire politie wil ik voor het geval wij in oorlog geraken in de eerste plaats een militair gebruik maken (daarvoor is in vredestijd oefening noodig), terwijl de politiedienst dan op het tweede plan komt (daarmede bedoel ik niet den dienst der burgerpolitie en zeer zeker niet die der recherche)."

Wij hadden daar nogal wat vreemdelingen.

„Zouden de schutters, hetgeen de toekomst moet leren" — en dat heeft de toekomst geleerd — „goed bruikbare militairen zijn dan kan niet alleen maar dan moet naar mijn meening overwogen worden of het dure korps militaire politie vervangen kan worden door een minder kostbaar burgerpolitiekorps.

Verder wil de majoor *Giebel* de mariniers — althans een deel hunner — laten opleiden voor bediening van het kustgeschut. De meeningen van kolonel *van der Steen* en die van majoor *Giebel* loopen in deze sterk uit elkander.

Vóór zijn vertrek wees kolonel *van der Steen* er nog op, dat zijns inziens bedoelde bediening opgedragen moest worden aan manschappen der kustartillerie van het Oostindisch leger.

Het wil mij voorkomen, dat kolonel *van der Steen* het bij het rechte eind heeft. Men kan m.i. in een korten tijd van een marinier (feitelijk een infanterist) geen goed kanonnier maken.

Het verblijf in dit gebiedsdeel van den oudst-aanwezend zeeofficier, overste *Hoeke*, commandant van Hr. Ms. „van Kinsbergen", is tot mijn groote vreugde met vier maanden verlengd.

Ik verheug mij daarover, omdat genoemde hoofdofficier zich in deze moeilijke maanden heeft doen kennen als een kundig en ijverig man, een man van karakter, een man, die verantwoording durft te dragen en ook ongevraagd adviezen uitbrengt en zich voor moeilijke opdrachten aanmeldt, in tegenstelling met anderen, die zich — militair uitgedrukt — zooveel mogelijk dekken.

Kortom, ik beschouw overste *Hoeke* (en bij deze beoordeeling mag ik er zeker wel op wijzen, dat ik een kwart eeuw als officier diende) als een pracht hoofdofficier. Hij staat mij krachtig ter zijde en geniet mijn volle vertrouwen.

Ik deel Uwe Excellentie dit niet alleen mede om u een beeld te geven van den tegenwoordigen O.A.Z., maar ook in de hoop, dat u zoo vriendelijk zult willen zijn mijn oordeel omtrent overste *Hoeke* ter kennis van zijn militaire chefs te brengen.".

Deze man werkte op een manier, die boven mijn lof was verheven. Op een gegeven ogenblik moesten de Duitse schepen worden verhaald, maar zij waren toen onder stoom en wij moesten er voor oppassen, dat Engelse schepen niet op die schepen zouden vuren, terwijl zij nog in de territoriale wateren waren. Voorts moesten wij zorgen, dat de Duitse schepen, waarop beslag was gelegd, geen poging zouden wagen te verdwijnen. Er werd toen besproken, wat moest gebeuren. Wij hadden Hr. Ms. „van Kinsbergen". Ik heb gezegd: dan moeten jullie er tussen in gaan varen en tussen de schepen en de territoriale grens blijven. Er werd gevraagd, hoe er moest worden gehandeld, als er wat zou gebeuren. Hierover moest ik eerst denken, maar toen zei ik: dan torpedeer je ze. Overste *Hoeke* vroeg toen, of hij mocht overstappen op een onderzeeboot. U begrijpt, dat ik hiervoor veel respect had.

Ik heb hier verder cijfers betreffende de uitgaven voor de verdediging. Curaçao behoefde financieel hoegenaamd niets te doen voor de defensie. Uit de begroting zult u echter merken, dat er nog aardig wat is opgebracht. Men kwam alleen reeds voor de vrijwillige bijdrage aan de Rijksbegroting in de kosten van de oorlogvoering tot meer dan 2 millioen.

47344. De **Voorzitter:** Op 10 Mei 1940 is de oorlog uitgebroken. Toen kreeg u vreemde militairen, Fransen en Canadezen?

A. Neen. Ik heb Engelse troepen gehad en die zijn er twee jaar geweest.

47345. De **Voorzitter:** Ik lees in het boek „Nederland Paraat?" van generaal *Kruls* op pag. 283:

„In Mei 1940 arriveerde te Aruba een contingent Franse militairen ter sterkte van 150 man, terwijl een contingent Canadese troepen ter sterkte van 750 man ontscheepte te Curaçao, ten einde hulp en bijstand te verlenen bij de bewaking van de zo zeer in belangrijkheid gestegen olie-raffinaderijen."

A. Het waren Engelse troepen. Ik heb nog een Engelse onderscheiding gekregen, toen die troepen weggingen.

47346. De **Voorzitter:** Zijn die troepen er gekomen op uw verzoek of op dat van de Regering?

A. Als ik het mij goed herinner, zijn zij gezonden.

Over die Fransen was ik helemaal niet te spreken. Dat was een samenraapsel van mensen van die eilanden in de buurt. Toen Frankrijk gevallen was, waren wij blij, dat ze weggingen. De Engelsen waren uitstekend.

47347. De **Voorzitter:** Was u ook van die vreemde militairen de opperbevelhebber?

A. Toen nog wel, ja, maar tegen de tijd, dat ik wegging, is daarin verandering gekomen. Ik meen, toen de Amerikanen kwamen.

47348. De **Voorzitter:** Hing dit samen met verandering in het gouverneurschap?

A. Neen, want dit had zich ook al afgespeeld in Oost-Indië; daar was een Gouverneur-Generaal, die ook niet meer zuiver opperbevelhebber was. Ze hebben mij toen een telegram gestuurd, meen ik, dat aan onduidelijkheid niets te wensen overliet, waarin stond, dat ik in dezelfde positie kwam als de heer *van Starkenborgh Stachouwer*. Ik heb gezegd, dat ik van die positie niets wist, dus of ze mij wilden vertellen, waarop dat neerkwam. Het kwam daarop neer, dat ik in naam nog opperbevelhebber was, maar in wezen was het feitelijk in handen van de oudste commandant; dat was, meen ik, een Engelsman of een Amerikaan. Dat weet ik niet precies meer; dat is in de tijd geweest, dat die wisseling kwam. Op dat ogenblik had ik een baron als eerstaanwezend hoofdofficier, de naam is mij ontgaan; hij is hier commandant geweest van de opleiding van adelborsten. Hij kwam mij regelmatig het een en ander vertellen wat er gebeurde, want ik wenste op de hoogte te blijven, althans wat er met onze Hollandse troepen gebeurde. Ik begreep wel, dat het niet kwaad was, gezien de positie van die troepen, het doel, waarvoor zij er waren, en de rol, die zij zouden moeten spelen, dat er één hoofdcommandant kwam en dan was dat opperbevelhebberschap beter in handen van een actief militair dan van de Gouverneur van Curaçao, al was deze ook jarenlang actief dienend militair geweest. Ik had eigenlijk gewild, dat ze hadden gezegd: Je bent geen opperbevelhebber meer; òf het een òf het ander. Òf je bent het, òf je bent het niet, maar dat heb ik niet gedaan gekregen. Later schijnt daarin verandering te zijn gekomen.

47349. De **Voorzitter:** In Juni 1940 is de schuttersplicht ingesteld op Curaçao en Aruba?

A. Dat kan uitkomen, al dacht ik, dat het wat eerder was geweest.

47350. De **Voorzitter:** Daarna, in December 1940, is de eerste lichting schutters opgekomen van 275 man?

A. Ja.

47351. De **Voorzitter:** U hebt ook een detachement kustartillerie gehad van het K.N.I.L.?

A. Ja.

47352. De **Voorzitter:** Daarna is uit Canada nog een contingent gekomen van 360 man?

A. Ja; dat waren Canadezen.

47353. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het Nederlanders waren.

A. Die waren er wel bij; mensen, die jarenlang in Canada gezeten hadden.

47354. De **Voorzitter:** Hoe was het moreel van de troepen?

A. Buitengewoon goed. Ik ben zeer tevreden geweest over de troep. Dat is ook tot uiting gekomen toen hier de overval is geweest en wij de Duitsers en N.S.B.-ers hebben moeten interneren en de Duitse schepen in beslag hebben moeten nemen.

47355. De **Voorzitter:** Wij hebben een rapport van de heer *Carp,* waarin geklaagd werd over het moreel van de troep op Curaçao, maar dat is waarschijnlijk in later jaren geweest.

A. Dat is mogelijk. Ik heb er nooit iets van gemerkt. Ik ben zeer tevreden geweest over hen. U zult ook zien — ik heb het niet voorgelezen —, dat ik in de Staten van Curaçao heb gezegd, ik meen in 1942, dat ik over de schutters tevreden was en dat zij uitstekend voor hun taak berekend waren.

47356. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de Engelse troepen op Aruba en Curaçao gekomen?

A. Al heel spoedig; wanneer precies, weet ik ook niet. Dat kunt u te weten komen uit de officiële stukken van Curaçao.

47357. De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering streefde er naar om de vreemde troepen zoveel mogelijk te vervangen door Nederlandse. Of is u daarvan niets bekend?

A. Daarvan heb ik niets gemerkt. Ik heb alle mogelijke moeite gedaan om de Nederlanders te houden. Ik weet, dat er mij mariniers zijn afgenomen en naar Nederlandsch-Indië gestuurd.

47358. De **Voorzitter:** Weet u iets over een extra-installatie voor draadloze telegrafie? Daarover is quaestie geweest.

A. Neen.

47359. De **Voorzitter:** Dat is inderdaad in uw tijd geweest. Ik heb hier een brief van de Minister van Koloniën aan de Minister van Defensie van 5 Mei 1941 — dat was dus in uw tijd — .....

A. Ja, toen was ik er nog.

De **Voorzitter:** ... en daarin staat:

> „De Gouverneur van genoemd gebiedsdeel deelt mede, dat, hoewel diens instemming met het oprichten van een Engelsch legerradiostation nimmer is gevraagd geworden, de Algemeen Militaire Commandant aldaar dadelijk na aankomst van het station alle medewerking voor de regeling van zendvergunning, den zendtijd, gebruik golflengte en tijdelijk overbrengen van het station heeft verleend, zoodat dit reeds vanaf begin April in werking is."

En dan staat er:

> „Op een later gevolgde aanvraag voor den bouw van een permanent gebouw van f 2500,— ten laste v/h Nederlandsche Gouvernement heeft vorengenoemde Commandant geantwoord, dat dit station voor de Nederlandsche defensie onnoodig was en dat hij geen aanleiding kon vinden het benoodigde bedrag daarvoor aan te vragen."

Welke commandant in 1941 is dat geweest?

A. Dat is mij ontgaan. De laatste is geweest *Hugh Haller* en daarvóór is er een weggegaan.

47360. De **Voorzitter:** Was het een Nederlandse commandant?

A. Een Nederlandse commandant in 1941?

De **Voorzitter:** Wie was de Algemeen Militaire Commandant?

A. Dat was vermoedelijk overste *van den Donker.*

47361. De **Voorzitter:** Deze is hierbij dus betrokken geweest?

A. Ja zeker, hij was er toen nog.

47362. De **Voorzitter:** Hier staat verder nog:

> „De betrokken landvoogd deelt voorts mede, dat het doel der betreffende installatie is, het beschikken over een verbinding met andere (Britsche) eilanden „in case of emergency" en vestigt er daarbij de aandacht op, dat het Nederlandsche Militaire radiostation sedert 24 Maart jl. is gereedgekomen en deze gouvernementszender eventueel als reserve kan dienen."

De Minister van Koloniën concludeert hieruit, dat hij geen bezwaar tegen de oprichting van een dergelijk gebouw heeft. Herinnert u zich daarvan niets?

A. Neen. Wij hebben zoveel maatregelen genomen. Als het in de bedoeling heeft gelegen om samenwerking te verkrijgen, zal het wel voor de hand hebben gelegen, maar ik herinner het mij niet meer.

47363. De **Voorzitter:** Hoe stond u tegenover de eventuele aanwezigheid van Amerikaanse troepen op Curaçao? Had u de indruk, dat deze gevaren kon opleveren voor de toekomst?

A. Ik heb ze maar heel kort gehad. Zijn zij niet in het begin van 1942 gekomen? Er staat mij zo iets van bij. Kunt u het misschien uit de stukken halen?

47364. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van 20 Mei 1941 van de Minister van Koloniën, gericht aan de Minister van Defensie. Daarin staat o.a., dat Amerika, wanneer het in de oorlog is betrokken, wellicht zal aandringen zelf de bescherming van deze eilanden ter hand te nemen, hetgeen ook voor de toekomst gevaren in zich draagt.

A. Ik kan u wel heel precies zeggen wat mijn gevoelens waren. Ik heb met die Engelsen buitengewoon prettig samengewerkt. De samenwerking met de Amerikanen heeft maar kort geduurd, want ik ben in 1942 afgetreden. Mijn eerste indruk was, dat je ze op hun plaats moest houden. Hiervoor heb ik met de Engelsen nooit enige last gehad.

47365. De **Voorzitter:** Zag u er een bepaald gevaar in, dat de Amerikaanse troepen de Engelse zouden vervangen, bijvoorbeeld met het oog op Amerikaans imperialisme?

A. Neen, maar men kon veel moeilijker met de Amerikanen werken.

Ik ben er in 1945 nog eens geweest als lid van de Anglo-American Caribbean Committee, die poogde een grotere samenwerking tot stand te brengen tussen de landen om de Caraïbische Zee, zonder zich op politiek gebied te bewegen. Juist voordat ik terugkwam, is er een vergadering geweest van die commissie, die ik niet heb bijgewoond. Daar zei een mijnheer *Tausig* bij de opening — het was de voorzitter van de Amerikanen —, naar ik meen zelfs namens *Truman,* dat de verschillende eilanden om de Caraïbische Zee — het ging dus niet alleen om de onze, maar ook bijvoorbeeld om de Engelse — spoedig hun zelfbeschikkingsrecht zouden krijgen. Ik ben toen naar de ambassade te Washington gegaan en heb de latere Minister *van Boetzelaer* er op gewezen en hem gevraagd: heeft u dat ook gelezen? Het scheen een verrassing voor hem te zijn. Ik dacht, dat wij ons in die commissie van politiek moesten onthouden en dat er zuiver economische dingen zouden worden besproken. Ik weet wel, dat men met een zekere reserve hier tegenoverstond, ook tegenover het lid worden van die commissie. Ik ben dan ook eerst alleen lid geweest voor het research-werk. Ik heb ook nog eens een bezoek gebracht aan het hoofd van de zevende afdeling van het Departement, die mij had geschreven: wij moeten met die grote broers een beetje oppassen! Van de militairen heb ik echter geen last gehad.

47366. De **Voorzitter:** Waarom wilde men voor de defensie van West-Indië alleen blanke troepen in aanmerking doen komen?

A. Daarvan is mij niets bekend. Ik ben juist de man geweest, die de schutters naar voren heeft gehaald.

47367. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de Minister van Koloniën van 29 Mei 1941, gericht aan de Minister van Defensie, waarin staat:

„vooropstellende, dat voor de defensie van West-Indië alleen blanke troepen in aanmerking kunnen komen, moet worden bedacht, dat van de genoemde 5200 Europeanen een groot gedeelte niet voldoet aan den evenvermelden eisch.".

A. Toen had ik toch de schutterij al. Na hetgeen ik heb gezegd, begrijpt u, dat ik daarmede niet instem. Naar mijn gevoelen moesten wij de mensen daar laten vechten.

47368. De **Voorzitter:** Men bedoelde blanke troepen uit het K.N.I.L.
Kunt u iets mededelen over de verdediging van de Bullenbaai tegen een beschieting door een hulpkruiser-raider?

A. Ik herinner mij niets bijzonders daarvan, maar dat die Bullenbaai opgenomen is in de verdediging, als er vuurmonden waren, ligt voor de hand, want daar was de nodige olie. Ik denk wel, net als de Carracasbaai, dat ze verdedigd moesten worden, als er middelen waren.

47369. De **Voorzitter:** Maar u weet niet of het inderdaad gebeurd is?

A. Neen, dat weet ik niet.

47370. De **Voorzitter:** Of bemoeide u zich niet meer met de militaire zaken? Dit is geweest in Juli 1941.

A. Ik herinner het mij niet. Ik betwijfel toch of toen al die bepaling gemaakt is, dat ik geen opperbevelhebber meer was, want ik heb daar geweldig om moeten vechten. Men trachtte zoveel mogelijk, toen dat eenmaal er door was, de Gouverneur overal buiten te houden.

47371. De **Voorzitter:** Ik veronderstel, dat u er iets mede hebt te maken gehad, omdat in die brief van de Minister van Defensie wordt gewezen op de wenselijkheid om de vroegere opperbevelhebber, nl. de Gouverneur van Curaçao, inlichtingen te geven.

A. Dat bleef ik in naam, maar ik herinner mij dat niet meer. Ik weet wel, dat ik er steeds achterheen heb gezeten om het in staat van verdediging te brengen.

47372. De **Voorzitter:** Wie is commandant geweest van het Nederlandse detachement, toen u Gouverneur was, in het algemeen dus van het Nederlandse deel van de troepen?

A. Aanvankelijk is militair commandant geweest overste *Hoeke,* daarna is het geweest overste *van den Donker* en daarna die baron, wiens naam ik vergeten ben.

47373. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** *Van Asbeck?*

A. Ja; die was er ook, toen ik wegging. Als commandant van de militaire politietroepen was er de tegenwoordige overste *Venema,* toen kapitein. De commandant van de mariniers was de huidige overste *Langeveld,* toen kapitein *Langeveld.*

47374. De **Voorzitter:** Is er ook een luitenant *Ter Wilde* geweest of was dat nà uw tijd?

A. Ik herinner mij de naam niet.

47375. De **Voorzitter:** Ik heb hier weer de brief van de Minister van Koloniën van 20 Mei 1941 en gericht aan de Minister van Defensie, waarin staat:

„Ook de Gouverneur van Curaçao heeft meerdere malen met klem gewezen op de wenschelijkheid de Engelsche troepen in zijn gebiedsdeel door Nederlandsche te vervangen. Nog onlangs heeft deze Landvoogd nagegaan in hoeverre, althans ten deele, de bewaking van Curaçao in de naaste toekomst kan worden overgenomen door een lichting schutterij, welke in Januari 1942 aldaar zal zijn afgericht."

Dus u gaf blijkbaar ook de voorkeur aan verdediging door eigen troepen.

A. Ja, ik vond het maar een matig genoegen, dat je die hulp van buiten kreeg, te meer, daar de bewoners van Curaçao smaalden: Als er geholpen moet worden, kunnen zij het niet. Daarom heb ik ook de schutterij zo gauw in het leven geroepen.

47376. De **Voorzitter:** Hebt u nog te doen gehad met dienstweigeraars uit Zuid-Afrika, die naar Curaçao zijn gedirigeerd?

A. Neen; ik meen, dat er éénmaal een geval is geweest, maar van Zuid-Afrika weet ik niet.

47377. De **Voorzitter:** Curaçao fungeerde als doorgangsstation voor mensen, die uit Frankrijk, enz. kwamen en vandaar naar Canada of Londen werden gebracht.

A. Dat gebeurde ook wel.

47378. De **Voorzitter:** Maar dat herinnert u zich niet?

A. Als het iets van belang was geweest, zou ik het mij zeker herinneren.

47379. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets op te merken over de verdediging van Curaçao?

A. Neen, maar wel voor wat mij zelf betreft.
Met mijn aftreden heeft de heer *Gerbrandy* enigszins vreemd gedaan, en wel zo, dat Minister *van Mook* mij, toen ik te Washington voor de Anglo-American Caribean Committee was, zeide: U gelooft toch niet, dat ik daaraan heb medegewerkt? Na mijn ambtsperiode is mij gevraagd of ik wilde blijven. Dat is enigszins vreemd, een beetje minder mooi gegaan. Ik was van plan, dat hier aanhangig te maken. Toen ik na mijn terugkomst eenmaal hier was, dacht ik: Zij hebben zoveel te doen, wat zullen zij zich druk maken over die vroegere Gouverneur. Nu ik echter toch hier moest komen, heb ik de betreffende afschriften medegebracht; het gaat toch niet aan op een dergelijke wijze om te springen met een Gouverneur.

De **Voorzitter:** Ik zou u willen vragen deze zaak schriftelijk voor te bereiden en de betreffende stukken over te leggen aan de commissie.

A. Ik heb alles bij mij.

De **Voorzitter:** Dan kunt u het aan ons overleggen. Wij zullen het dan bezien. Het is mogelijk, dat u voor deze zaak nog eens wordt opgeroepen.

A. Mijn bedoeling is in het geheel niet om voor mij persoonlijk daarover moeilijkheden te maken. Ik ben uitgewerkt en geloof het verder wel. Hoe meer zij mij met rust laten, hoe liever ik het heb. Als u er echter iets aan heeft in het belang van de zaak, kunt u er gebruik van maken, maar voor mij behoeft er verder niets te gebeuren. Ik heb het voor kennisgeving aangenomen. Als er iemand mee gecompromitteerd is, is het de heer *Gerbrandy* en niet ik.

47380. De **Voorzitter:** Hebt u nog iets op te merken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

G. J. J. WOUTERS.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
DE KORT.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 26 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Vonk en Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *f* en *p*.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Mariniers.

Hij legt de eed af als getuige.

47690. De **Voorzitter:** Het verhoor van vanmiddag loopt over een onderwerp, waarover u niet eerder is gehoord, namelijk het militaire beleid, dat in Engeland is gevoerd gedurende de periode 1940—1945.
In het begin van de oorlog was u in Indië?

A. Ja.

47691. De **Voorzitter:** Wanneer is u in Engeland gekomen?

A. Einde December 1941.

47692. De **Voorzitter:** Is u uit Indië teruggeroepen, opdat u een bepaalde functie zou gaan bekleden in Engeland?

A. Ik werd einde Augustus 1941 uit Indië teruggeroepen naar Londen om een bepaalde functie op mij te nemen, die mij niet bekend was.

47693. De **Voorzitter:** Kreeg u die functie direct na uw aankomst in Engeland?

A. Toen ik in Engeland aankwam, kreeg ik de opdracht de taak van hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) op mij te nemen.

47694. De **Voorzitter:** Wanneer is dat bureau ingesteld?

A. Dat kan ik u niet vertellen. Dat moet al lang bestaan hebben, van het begin af aan, onder de toenmalige Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn*, maar ik vond er niets van in de stukken terug.

47695. De **Voorzitter:** Had het die bepaalde naam al?

A. Het heette Bureau Voorbereiding Terugkeer, tenminste, zo heb ik het overgekregen. Ik heb geen archief en geen aparte instructie overgekregen.

47696. De **Voorzitter:** Maar er zijn later wel nieuwe besluiten geweest, waarbij het bureau M.V.T., zoals het later heette (Militaire Voorbereiding Terugkeer), een nieuwe taak heeft gekregen.

A. Dat is juist.

47697. De **Voorzitter:** Welke taak had het bureau, toen u er chef van werd?

A. Het in behandeling nemen van alle vraagstukken, die betrekking hadden op een eventuele terugkeer naar Nederland na of tijdens de bevrijding.

47698. De **Voorzitter:** Behoorde daartoe ook een zekere taak, die lag op het gebied van de inlichtingendienst?

A. Die behoorde er niet bij. Er behoorde echter wel een behoorlijke inlichtingendienst te zijn, ten einde goede voorbereidende maatregelen te kunnen nemen. Als zodanig had dus het B.V.T. een goede inlichtingendienst nodig, maar dit behoefde niet inhaerent te zijn aan het begrip B.V.T.

47699. De **Voorzitter:** In hoeverre kan men zeggen, dat het bureau, ik noemde het M.V.T., die naam heeft het later gekregen, zich niet met de inlichtingendienst heeft beziggehouden?

A. Het B.V.T. hield zich ook niet met de inlichtingendienst bezig. Op een gegeven moment is aan dezelfde persoon, die hoofd van het B.V.T. was, de opdracht gegeven ook de leiding van de C.I.D. op zich te nemen. Die inlichtingendienst behoorde niet bij het B.V.T. thuis. Er moest alleen een behoorlijke dienst zijn, die gegevens verstrekte over hetgeen er zich in Nederland afspeelde, in die zin, dat men enig inzicht kon krijgen in de maatregelen, die nodig waren voor een goede voorbereiding met het oog op de terugkeer in Nederland.

47700. De **Voorzitter:** Wij kunnen dus een duidelijke onderscheiding maken, voor wat de taken betreft, tussen C.I.D. en B.V.T.?

A. Ja, ongetwijfeld.

47701. De **Voorzitter:** Op dit punt zal ik later nog terugkomen, maar ik wil hieraan eerst laten voorafgaan een bespreking van uw bemoeiingen met de landmacht. Wanneer is u waarnemend inspecteur geworden van de Nederlandse Strijdkrachten?

A. Ongeveer medio 1943. De datum kan ik u thans niet precies zeggen. Ik kan dit wel napluizen, want het moet in de archieven van het Departement van Oorlog terug te vinden zijn. Ik meen, dat het geweest is in Juni, Juli of Augustus 1943.

47702. De **Voorzitter:** Waarom was u eerst waarnemend inspecteur?

A. Van de troepen in Engeland? Ik geloof, dat ik direct inspecteur was, maar het is mogelijk, dat ik eerst waarnemend inspecteur was. Ik ben generaal *Phaff* opgevolgd; die was, naar ik meen, ook inspecteur. Ik kan het overigens niet met zekerheid zeggen en zou dit in het betreffende Koninklijk besluit moeten nakijken.

47703. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat u ongeveer op 1 Juli 1943 inspecteur was geworden.

A. Dat is zeer goed mogelijk.

47704. De **Voorzitter:** Was u niet belast met de waarneming van de inspectie?

A. Neen. Generaal *Phaff* was eerst inspecteur der Nederlandse strijdkrachten; ik had er toen niets mede te maken.

47705. De **Voorzitter:** Weet u ook of er sprake van is geweest u met de waarneming van de inspectie te belasten tijdens de afwezigheid van generaal *Phaff?*

A. Neen, voor zover mij bekend, was dit niet het geval. Ik merkte alleen, toen ik omstreeks Juli 1943 de mededeling van de Minister van Oorlog kreeg om die taak op mij te nemen, dat daarover tussen hem en admiraal *Furstner* reeds lang gesproken was; mij zelf was daarvan tot dusverre echter niets bekend.

47706. De **Voorzitter:** Wat was het verschil tussen de taak van de inspecteur der troepen en de brigadecommandant?

A. De brigadecommandant, de toenmalige overste *de Ruyter van Steveninck,* thans kolonel, had het directe bevel over de brigade en de inspecteur was een hogere miltaire autoriteit, die er op moest toezien, dat de organisatie en de voorbereiding van de oorlogstaak op de juiste wijze zouden geschieden, en die tegelijkertijd contact moest vormen met de Britse instanties, die daarbij behulpzaam zouden zijn.

47707. De **Voorzitter:** Wij kunnen dus niet zeggen, dat de inspectie een doorzendbureau was, waarvan de taak ongeveer identiek was met die van de commandant van de „Irene-Brigade"?

A. Neen. Zo heb ik, toen ik inspecteur was geworden, een verandering in de organisatie aangebracht.

47708. De **Voorzitter:** In één van onze stukken is er sprake van, dat men de inspectie beschouwde als een louter doorzendstation, zonder dat er leiding van uitging. Dat had betrekking op de wijze, waarop de heer *Phaff* zijn taak opvatte. In dat opzicht kan men de inspectie misschien zo noemen, omdat de inspecteur veel van huis was en daardoor niet in de gelegenheid was, daadwerkelijk de inspectie ter hand te nemen.

A. Daarvan is mij niets bekend. Ik was van de werkwijze en de manier, waarop de heer *Phaff* zijn taak vervulde, niet op de hoogte. Dat stond buiten mijn competentie.

47709. De **Voorzitter:** Lag er enig voordeel in, dat er een combinatie kwam van de functie van hoofd van de M.V.T. en die van de inspectie? Of was dat louter een toevalligheid?

A. Ik herinneer mij, dat de Minister van Oorlog, toen hij mij opdroeg, deze taak er bij te nemen, de woorden heeft gebruikt: „En bovendien moet je later met die brigade werken; het is van belang, dat je ook daadwerkelijk wordt betrokken in het klaarmaken van deze brigade voor haar oorlogstaak". Als zodanig lag er dus misschien enig verband, maar noodzakelijk leek het mij persoonlijk niet. Het had trouwens ook nog een andere reden, dat mij die taak werd opgedragen.

47710. De **Voorzitter:** Er is, naar ik meen, critiek uitgeoefend op de omstandigheid, dat u als kolonel van de mariniers werd belast met een landmachtfunctie.

A. Ik was van Maart/April 1942 reeds onder de Minister van Oorlog geplaatst. Wat dat betreft, was het geen vreemde gebeurtenis voor mij.

47711. De **Voorzitter:** Is er u iets van bekend, dat de mensen van de „Irene-Brigade" begin 1943 geen vertrouwen hadden in de leiding van de toenmalige commandant?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik was in die tijd in Londen en daar werd veel geroddeld en gekletst. Ik heb mij er buiten gehouden. Ik zou hoogstens kunnen vertellen, wat in de vorm van praatjes langs mij heen dreef. De Minister van Oorlog heeft mij in Juli bij zich geroepen en heeft gezegd, dat het noodzakelijk was, dat ik die leiding overnam, omdat hij vreesde, dat er moeilijkheden in de brigade zouden komen in verband met een ontevreden stemming.

47712. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de commandant van de „Irene-Brigade" —, dat was de heer *de Ruyter van Steveninck* —, waarin staat:

> „Ik moge Uwer Excellentie berichten als volgt:
> Zoowel uit het request van een aantal mijner Officieren, hetgeen ik u met mijn advies No. 99B/G.P. van 17-4-1943 heb doen toekomen, als uit andere bronnen, is mij den laatsten tijd gebleken, dat een gedeelte van het mij o.h. personeel het vertrouwen in mijn leiding en in mijn staf mist, omdat naar hun meening de wijze, waarop het personeel in de verschillende eenheden is ingedeeld en de wijze, waarop de training plaats vindt, niet zou strooken met de vereischten van vaardigheid en vooral van physieke geschiktheid, die de uiteindelijke taak der Brigade (zooals deze in het voornemen onzer Regeering en der Britsche legerleiding ligt) zou stellen."

Die brief is in uw handen gesteld om daarover advies uit te brengen.

A. Maar dit betreft een heel andere zaak, namelijk een mogelijke ontevredenheid over de leiding van de brigadecommandant; u had het over ontevredenheid over de leiding van de inspecteur.

De **Voorzitter:** Dat is een misverstand. Ik had het over het vertrouwen in de leiding van de toenmalige commandant.

A. O, dan heb ik, geloof ik, geantwoord, dat mij daarvan niets bekend was. Maar deze brief is mij bekend.

47713. De **Voorzitter:** Is u iets bekend geworden van dat gebrek aan vertrouwen in de leiding van de brigade?

A. Toen mij de functie van inspecteur was opgedragen en de Minister mij had gezegd, dat ik het moest doen, omdat hij bang was, dat er anders onaangenaamheden in de brigade zouden ontstaan wegens een betrekkelijke mate van ontevredenheid en ontstemming, ben ik naar de brigade gegaan.

47714. De **Voorzitter:** Dat was later, toen u de functie van inspecteur had aanvaard. Dit speelt eerder: 11 Mei 1943. U had toen de qualiteit van Hoofd M.V.T. Waarom kreeg u die brief om advies?

A. Die brief heb ìk toch niet geschreven? Hij is, meen ik, van *de Ruyter van Steveninck.*

47715. De **Voorzitter:** Jawel, maar er is een brief bij van 11 Mei 1943, die een beschouwing geeft over de brief van de commandant van de Irene-Brigade, en daaronder staat: „Het Hoofd M.T.V. de Kolonel der Mariniers, *M. R. de Bruyne.*"
Dat is dus 11 Mei 1943 geweest en dat heb ik in verband hiermede gebracht, dat u toen waarschijnlijk waarnemend inspecteur is geweest. Anders kan ik mij niet indenken, dat het Hoofd M.V.T. moest adviseren over een brief van de commandant van de Irene-Brigade.

A. Was ik niet inspecteur?

De **Voorzitter:** Neen, dat bent u geworden 1 Juli 1943; dat is dus later. Het is geweest, toen generaal *Phaff* op reis was naar Afrika. U is toen waarschijnlijk waarnemend inspecteur geweest.

A. Het zou zijn na te gaan. Ik vind het vreemd, nu ik het hoor, maar ik herinner mij, dat ik de brief in handen heb gehad. Het kan zijn, dat ik waarnemend inspecteur ben geweest. Het is alweer zolang geleden! Ik heb geen archief tot mijn beschikking om mijn geheugen op te frissen wat dat betreft.

47716. De **Voorzitter:** Er is ook nog sprake van, dat de commandant van de Irene-Brigade eigenlijk een ruggesteun van de Regering wenste om daardoor meer gedekt te zijn bij zijn beleid ten opzichte van de troep. Hij schrijft o.a.:

> „Aangezien deze training echter een voorbereiding moet vormen voor de later door deze eenheden te verrichten taken, acht ik het noodzakelijk, dat mijn trainingsinstructies door de Regeering worden beoordeeld ten einde vast te stellen of met het voldoen aan deze instructies de Brigade wordt voorbereid voor door de Regeering gedachte taken.
> Het ligt in mijn bedoeling om het besluit van de Regeering aan de troepen mede te deelen, ten einde de misvatting, als zoude door mij niet in den geest van de Regeering worden gehandeld, geheel te ontzenuwen."

Daarop heeft u een vrij scherpe kritiek geleverd. U heeft gezegd:

> „Het geheel maakt verder op mij een teleurstellenden indruk. Ik mis er den geest in, waaruit zou moeten blijken, dat beseft wordt, dat het uiterste en wellicht meer dan dat zal moeten worden gepresteerd voor de bevrijding van land en volk. Eenerzijds de neiging om „de menschen zooveel mogelijk te willen sparen", anderzijds de behoefte om aan den troep duidelijk te maken, dat „de Commandant niet meer eischt dan de Regeering zelf" wijst m.i. bedenkelijk op een geestestoestand als die van eind 1918. Ik bedoel hiermede allerminst een kritiek op den C.K.N.B. Hij zal hiertoe wel gekomen zijn door ervaringen, welke hem als het ware naar dit peil drukten.
> De eenige remedie is: De C.K.N.B. meedeelen, wat men precies wil en hem daarna de macht en het vertrouwen schenken om zijn taak naar beste weten en kunnen te vervullen."

Nu zal het u misschien wel iets duidelijker zijn geworden en kunt u er misschien iets over zeggen?

A. Ik moet eerlijk zeggen: het kan zijn, dat ik het zelf heb gezegd. Later, toen ik als inspecteur een bezoek aan de brigade had gebracht, heb ik onmiddellijk hetzelfde bij de Regering naar voren gebracht. Ik herinner mij wel, dat ik er dit van heb gezegd: in deze troep ontbreekt de ziel.
Men had een troep mensen, waarin vele behoorlijke, flinke kerels zaten, die jaren hadden rondgelopen zonder hun definitieve bestemming te weten. Dat is voor een troep, als het behoorlijke flinke kerels zijn, niet te dragen. Dit is ook een van de grote oorzaken geweest, waardoor dit een ongelukkige troep was.

47717. De **Voorzitter:** Heeft de Regering nooit medegedeeld wat de definitieve taak van de brigade was?

A. Neen. Ik heb verzocht een positieve uitspraak te doen over hetgeen er met de troep zou gebeuren: of hij vechten moest of niet. Ik heb daaraan nog toegevoegd: als de troep niet moet vechten, doek hem dan op en geef de mensen andere passende functies, waar zij gebruikt kunnen worden. Indien de troep wel moet vechten, dan moet alles er op worden gericht hem zo goed mogelijk voor die taak gereed te maken.

47718. De **Voorzitter:** Er waren dus blijkbaar twee opvattingen: de ene was, dat de brigade daadwerkelijk mede zou moeten doen aan de bevrijding van Nederland, en de andere opvatting was, dat de brigade een reservoir moest of kon zijn van mensen met het oog op de vervulling van allerlei diensten en taken.

A. Mijn opvatting was, dat men daar als het ware tussen was blijven hangen. Daardoor wist de troep niet waaraan hij toe was, en dat was een van de hoofdoorzaken, dat er op dat ogenblik geen behoorlijke spirit in zat.

47719. De **Voorzitter:** Acht u achteraf de doelstelling van de Regering om de Irene-Brigade zo groot mogelijk te houden, ten einde haar later te doen helpen bij de bevrijding van Nederland, goed?

A. Die brigade was er nu eenmaal. Men wilde van de zijde van het leger, dat een onderdeel van het Nederlandse leger deel zou uitmaken van de troepen, die de bevrijding van Nederland zouden bewerkstelligen. Tenslotte was het een vastgelegd iets. Er waren overigens vele en vele andere functies in oorlogstijd, waarin flinke Nederlanders zeer goed konden worden gebruikt.

47720. De **Voorzitter:** Er zijn toen ook troepen naar Brits-Indië gegaan?

A. Ja, heel in het begin.

47721. De **Voorzitter:** In de tijd, waarover ik thans spreek, was er ook een gedeelte van de Irene-Brigade gedetacheerd bij een Engels onderdeel. Kunt u daarvan iets mededelen?

A. Alleen voor de training bedoelt u?

De **Voorzitter:** Ja.

A. In feite werd de Irene-Brigade getraind onder leiding van een aparte liaison-groep van het Engelse leger; die was er aan vastgekoppeld. Het gebeurde wel eens, dat een speciaal onderdeel, bijv. van de artillerie en de vechtwagens, op een gegeven moment een trainingsperiode doormaakte bij een Engels onderdeel; dat behoorde bij de normale training.

47722. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog hoe bij uw optreden als inspecteur de indeling der brigade was? Er was een commandant, die zijn staf had. Maar hoe lag de zaak ten aanzien van de onderdelen, de verschillende bataljons en welke taken hadden die?

A. Ik durf niet meer zeggen, hoe het precies was op dat moment. Ik meen echter, dat de indeling niet veel verschilde met de latere definitieve vorm; men bouwde de brigade op uit drie gevechtsgroepen.

47723. De **Voorzitter:** Zo was het later; dat waren toen die fighting units. Er is een tijd geweest, dat er een eerste en een tweede bataljon was. Het eerste bataljon was, naar ik meen, meer voor de ouderen, het tweede meer voor de recruten.

A. Dat was vóór mijn tijd.

47724. De **Voorzitter:** Een eskadron pantserwagens was er ook bij?

A. Ja.

47725. De **Voorzitter:** En ook de brigadepolitie?

A. Ja. Artillerie was er ook bij.

47726. De **Voorzitter:** Omstreeks die tijd, ik geloof, dat het 1 Januari 1943 is geweest, is de Irene-Brigade gereorganiseerd.

A. Er is vóór mijn tijd bij de Irene-Brigade veel gereorganiseerd. 1 Januari 1943 was vóór mijn tijd.

De **Voorzitter:** Inderdaad, maar het is mogelijk, dat u zich daarvan nog iets herinnert.

A. Ik weet wel, dat er in die tijd veel bij de Irene-Brigade georganiseerd en gereorganiseerd is.

47727. De **Voorzitter:** Was er, toen u kwam, een brigade met een gemotoriseerd karakter?

A. Ja. Het was er een, die gemotoriseerd kon worden genoemd. Wij hebben het aantal voertuigen opgevoerd.

47728. De **Voorzitter:** Hetgeen ook nog vóór uw tijd is geweest, is — misschien hebt u er nog een herinnering aan — een actie van een aantal officieren om verbetering aan te brengen in de „Irene-Brigade". Dat hebt u waarschijnlijk niet zelf meegemaakt?

A. Is er niet een brief uitgegaan van een aantal officieren, rechtstreeks aan de Prins?

De **Voorzitter:** Ja, zo iets is er geweest in April 1943.

A. De Minister zag daarin een mate van onrust en ontevredenheid, die hem verontrustte.

47729. De **Voorzitter:** In elk geval was de heer *Phaff* in functie en heeft daarover het zijne gezegd. Kan men dit beschouwen als een blijk van belangstelling van die officieren om de taak der brigade zo goed mogelijk tot haar recht te doen komen?

A. Mijn ervaring met de „Irene-Brigade" is geweest, dat er een groot aantal goede, jonge officieren in zat, die alleen maar uitermate ontevreden waren, dat zij steeds maar niet wisten, waaraan zij toe waren, en die niet het gevoel hadden, dat zij werden klaargemaakt voor een daadwerkelijke oorlogstaak. Zij bedoelden het allemaal goed. Het werd op een gegeven ogenblik misschien een ietwat vreemdsoortige uiting, maar deze was goed bedoeld.

47730. De **Voorzitter:** U is 1 Juli 1943 inspecteur geworden en hebt onmiddellijk een onderzoek ingesteld naar de toestand, waarin de brigade verkeerde. Daarover hebt u gerapporteerd. Uw eerste rapport was naar aanleiding van — het was een voorlopig rapport, dat dateerde van 5 Juli 1943 — een bespreking, die u hebt gehouden met de brigadecommandant en met zijn belangrijkste stafofficieren, en een kennismaking met de twee gevechtstroepen van de brigade, de verkenningsafdeling en de batterij artillerie. Misschien kunt u iets mededelen over de zaak, waarom het toen ging?

A. De hoofdzaak, waarom deze troep er zielig aan toe was, was, dat de mensen niet wisten, waaraan zij toe waren. De een zei, dat de training te hard was, en de ander, dat de training te slap was. Men wist niet, waarnaar men toe moest werken. Er zaten verschillende categorieën in, die met aparte zorg moesten worden aangepakt en behandeld. Dit betrof o.a. een grote groep communisten. Het waren maar gedeeltelijk communisten, want zij waren ook wel flinke kerels. Zij waren uit gevangenissen in Spanje gekomen en hadden gediend in de Internationale Brigade. Dit gaf aparte zorg. Ik vond dit overdreven, want het waren uitstekende kerels, maar van het slag, dat op een gegeven ogenblik een andere maatstaf van beoordeling er op nahield over de wijze van tuchthandhaving en de reglementen dan de normale Nederlander. Er was ook een groep mensen uit Zuid-Afrika en Canada, die door het maandenlange, ja, jarenlange betrekkelijk stilzitten en door het niet weten, waaraan zij toe waren, ontevreden waren geworden, omdat zij zich gingen vergelijken met hun medeburgers uit Afrika en Canada, waarvoor allerlei regelingen waren

afgekomen van de zijde van de Zuidafrikaanse en Canadese Regeringen bij de mobilisatie. Dit betrof allerlei vormen van steunverlening. Zo waren er diverse dingen. De taak was om in de eerste plaats de troep duidelijk te maken, waarvoor hij diende, en verder het duidelijk te laten uitkomen in het trainingsschema, waardoor de commandant steun kreeg, omdat de gehele troep dan wist: daar en daar gaat het naar toe, en in de tweede plaats om meer aandacht te gaan besteden aan ongetwijfeld zeer gegronde grieven van de groep Canadezen en Zuid-Afrikaners, die er ook wel wat ongelukkig aan toe waren. Ik heb toen veel met de Zuid-Afrikaners gesproken. Die mensen werden zich de realiteit hoe langer hoe meer bewust. Het grootste gedeelte bestond uit mannen, die in de financiële crisisjaren 1929—1936 waren geëmigreerd; toen waren zij in Nederland op een boot gezet met de mededeling, dat dit het laatste was, dat de Nederlandse Regering voor hen deed. Toen de oorlog kwam, herinnerde men zich plotseling (zeiden zij), dat zij Nederlanders waren, en werden zij uit hun pas opgebouwde zaak of bedrijf gehaald. Zij deden hun werk goed en waren gewillig, maar hadden in Engeland niets te doen, althans: daar hadden zij het gevoel, niets te doen te hebben. Dat kwam in de loop der jaren steeds sterker naar voren.

Daarbij kwam, dat door de Zuidafrikaanse en Canadese Regeringen maatregelen voor demobilisatie waren genomen, die naar Nederlandse begrippen uitermate gunstig waren: degenen, die terugkwamen, zouden een bepaald bedrag uitbetaald krijgen, waardoor het hun mogelijk werd gemaakt hun plaats in de maatschappij terug te vinden; er werd hun steun verleend. Ik geloof, dat het ook van Nederlandse zijde later veel beter is geworden, maar op dat gebied bestond er op dat moment nog geen enkele regeling.

47731. De **Voorzitter:** U hebt in uw rapport ook aan de Regering verweten, dat men geen vaste lijn volgde bij de opbouw van de brigade. U hebt letterlijk gezegd, dat

> „de vele reorganisaties, het gesol met personeel, het lukraak nastreven van het vormen van formaties voor bijzondere taken (parachutisten, commando's, hulp K.N.I.L. in Oost en West) ten koste van het hoofdorgaan de K.N.B. zelve, heeft geleid tot de gedachte, *dat de vorming van een gevechtswaardige Nederlandsche brigade nooit in ernst door de verantwoordelijke hoogste leiding werd en wordt nagestreefd.*"

Daarmee had u waarschijnlijk op het oog de Minister of de Regering.

A. Dat had ik niet alleen, maar dat hadden alle anderen, die ik er over sprak; de betrokken commandanten en de officieren. Die troep heeft nooit geweten waarvoor hij diende. Dat vind ik vooral in een tijd van oorlog voor de flinke mensen, die in de troep zaten, verkeerd. Het was bedroevend, dat het in 1943 moest worden geconstateerd.

Ik heb het daar misschien wat scherp neergezet, maar dat gebeurde meer in die tijd.

47732. De **Voorzitter:** Waaraan lag het, dat de Regering geen kennis van haar bedoelingen gaf; was het besluiteloosheid?

A. Ik vermoed, dat men bleef hangen tussen verschillende opvattingen en begrippen en daardoor niet tot een definitieve oplossing kwam; dan krijgt u dit altijd.

Toen ik inspecteur was geworden, heb ik gezegd: Er zal een beslissing moeten worden genomen omtrent datgene, wat er met de troep moet gebeuren; dit kan men de mensen niet aandoen in tijden van oorlog (ook wel niet in vredestijd, maar zeker niet in oorlogstijd, omdat er dan zoveel psychische spanningen zijn).

De kerels van de brigade „Prinses Irene", onder wie vele flinke mensen waren, werden geridiculiseerd, wanneer zij langs de bureauknullen in Londen liepen, omdat men in hen zag een soort van pret-soldaten. Dat is voor een man niet om te dragen!

47733. De **Voorzitter:** Er is een streven geweest, aan de brigade ook aparte taken op te dragen: voor parachutisten, commando, enz. Het verdiende aanbeveling, dat men werk kreeg; voor het karakter van de brigade was het misschien beter de eenheid te bewaren om haar zo sterk mogelijk te doen zijn. Maar uit het oogpunt van het geven van werk was het misschien beter bijzondere taken op te dragen?

A. Als u mij vraagt, of ik de enige zaligmakende oplossing vond, dat de brigade werd in stand gehouden, dan is mijn antwoord: Neen. Er waren legio andere mogelijkheden: het trainen voor bepaalde commandotroepen, het vormen van parachutistentroepen, van liaison-groepen, die later eventueel nodig zouden zijn bij Engelse, Canadese of Amerikaanse troepen; op de koopvaardijschepen bestond een groot gebrek aan air-gunners. Er lagen zoveel andere taken. Als u vraagt: Op welke manier hadden zij het grootste rendement kunnen leveren voor de bevrijding van het land, dan waren er allerlei andere mogelijkheden geweest, die misschien een groter rendement hadden gegeven dan het vormen van deze toch betrekkelijk kleine brigade. Het was een erequaestie voor het Nederlandse leger om met een strijdend onderdeel in Nederland terug te keren. Ik ben en was wel geen man van de landmacht, maar ik voelde dit als een zeer begrijpelijke zaak.

47734. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen hoe het met die commando's is afgelopen en wat daarmede is gedaan?

A. Zij hebben aan enkele raids deelgenomen bij de Franse en Noorse kust; het was een zeer klein onderdeel.

47735. De **Voorzitter:** Vormden de parachutisten een aparte afdeling? Ontvingen zij een aparte opleiding, waarna zij direct weer bij de brigade terugkwamen, of bleven zij een aparte afdeling?

A. Die afdeling is er geweest vóór mijn tijd. Bij mijn optreden trof ik hen aan met het onderscheidingsteken op de mouw. Ik ben er daarna mee doorgegaan en liet ze ieder jaar een soort van herhalingsproef afleggen. Het kon tenslotte van veel belang zijn, indien wij deze mensen bij de hand hadden, b.v. voor het leggen van contacten met verzetsgroepen achter de vijandelijke linies. Als organisatie heb ik de groep echter niet gekend.

47736. De **Voorzitter:** U hebt enkele mogelijkheden aangegeven tot versterking van de brigade, o.a. door het Nederlandse commando aan de brigade toe te voegen, maar ook door de Nederlanders, die zich op dat moment in Noord-Afrika bij het Franse Vreemdelingenlegioen bevonden, bij de brigade te voegen. Ging het in het laatste geval om een groot aantal personen?

A. Toen de Regering eenmaal de positieve uitspraak had gedaan, dat de troep voor oorlogsgebruik zou worden gereedgemaakt, ben ik direct begonnen de troep te reorganiseren en uit te kammen, waardoor de oudere elementen, die niet meer geschikt waren voor de strijd te velde, er uit werden gehaald. Dat kon ik alleen doen, indien ik wist, dat ik de daardoor ontstane gaten met mensen van andere categorieën kon aanvullen. Ik ging na waar ik die mensen vandaan kon halen. Op dat moment hadden wij physiek goede krachten, die uitstekend waren getraind, bij de commando's. Er waren voorts enkele andere contingenten verspreid over Engeland en Canada. Er waren toen voor die tijd vrij positieve berichten, dat er enkele honderdtallen Nederlanders in het Vreemdelingenlegioen in Noord-Afrika zaten, hoofdzakelijk mensen, die tijdens de bezetting uit Nederland waren gevlucht. Deze mensen waren naar Frankrijk gegaan, waren in Franse handen gevallen en hadden toen getekend voor het Vreemdelingenlegioen, ten einde uit Europa weg te kunnen komen. Het getal, dat werd genoemd, was 800. Achteraf bleek, dat er geen enkele uit kon komen; ik heb er ten minste geen een gekregen. Het gevolg was, dat dat gat, waarover ik sprak, bleef bestaan. Ik heb dit later met een honderdtal mariniers uit Amerika kunnen opvullen, waardoor de zaak op peil werd gebracht. Aanvankelijk bleef er een gat van 120 man. *Montgomery* zei, dat, indien dat gat niet werd bijgevuld, de brigade niet mocht meedoen.

47737. De **Voorzitter:** U hebt over deze zaak dus nog een onderhoud gehad met *Montgomery?*

A. Ja. *Montgomery* is op mijn verzoek ook medegegaan naar Harwich. Hij heeft de troep toegesproken op de hem eigen wijze, ten einde de mensen duidelijk te maken, dat zij er op konden rekenen, dat zij voor de vijand zouden worden gezet. Deze zaak liep toen reeds lang. Wij wisten toen met grote zekerheid, dat de bronnen, waaruit wij mensen moesten krijgen, òf opdroogden òf niet bestonden.

Toen zat dat gat er in. In een van de gevechtsgroepen mankeerde de infanteriekern. Weggaande, zei hij: „Ik waarschuw u, indien dat gat niet wordt opgevuld, gaan zij niet mee." Dat was een soort van onprettig middel, dat hij toepaste, maar ik zat er mee, en toen heb ik een keer bij de Minister van Oorlog en van Marine aangeklopt om de mariniers, die in Amerika in training waren, het gat te laten opvullen.

47738. De **Voorzitter:** Stuitte dat op tegenstand?

A. Ja.

47739. De **Voorzitter:** Van welke kant kwam die?

A. Van marinezijde.

47740. De **Voorzitter:** Was er een redelijke grond voor?

A. Daarover kan men van mening verschillen. Die ruim 250 mariniers had ik zelf — ik was de oudste marinier — samengebracht in Amerika om daar te worden opgeleid tot een kernkadergroep voor een later te vormen mariniersbrigade, die zou deelnemen aan de voortzetting van de oorlog in de Pacific. Dat waren kerels, die voor alles werden opgeleid, bij de tanks, genie, enz.

Ik was in Januari 1944 naar Amerika overgevlogen en had toen voor mij zelf geconstateerd, dat uit het oogpunt van de infanterist de troep klaar was, maar waar deze mensen in feite werden opgeleid tot een instructeurskader, kon men zeggen: „Het is beter, dat zij doorgaan." Men kon moeilijk zeggen: „Zij zijn nu klaar." Elke week, dat die opleiding langer duurde, maakte, dat zij beter voor hun taak van instructeur berekend waren. De mensen van de „Irene-Brigade" hadden vanaf het moment, dat zij wisten, waaraan zij toe waren, hard gewerkt en nu zouden zij op het moment van de invasie niet meegaan, omdat die 120 infanteristen mankeerden. Die zaten in Amerika en waren klaar. Ik weet ook wel het verwijt, dat admiraal *Furstner* mij maakte: „Veronderstel, dat er sneuvelen."

Dat is echter inhaerent met oorlogvoering. Daar stond tegenover, dat degenen, die er levend uit te voorschijn kwamen, in waarde waren gestegen voor de oorlogvoering in de Pacific. Dat was weer meegenomen. U voelt, dat het een quaestie was van: „Het kan wel en het kan niet". *Furstner* zei niet, dat het niet kon, maar hij had er wel bezwaar tegen, omdat die kerntroep voor een ander doel werd klaargemaakt. Ik zou trouwens zelf de commandant van die troep worden.

47741. De **Voorzitter:** Het was dus de bedoeling van admiraal *Furstner* om die mariniers voor die ene taak te reserveren. Anders had men de opvatting kunnen verdedigen: Laat ze eerst naar de „Irene-Brigade" gaan en dan voor de Pacific worden ingezet.

A. Het zal voor u onbegrijpelijk zijn, maar deze vreemdsoortige oorlogstoestand moet men hebben gekend. Er waren groepen burgers in Amerika — ik zal geen namen noemen —, die zich en bloc daartegen verzetten. Hoe zou dit worden opgevat? Het U.S.A. Marine Corps had zich eerst moeite gegeven voor de training van die mensen en nu zouden zij worden weggehaald om in Europa te sneuvelen. Ik heb veel contact gehad met officieren van het U.S.A. Marine Corps, maar mij is van enig bezwaar tegen de voorgenomen maatregel nooit iets gebleken.

Enfin, dat zijn zo van die beelden, die men in oorlogstijd in Londen dagelijks had.

47742. De **Voorzitter:** Is u speciaal in verband met de Marine-Brigade naar Amerika geweest?

A. Ja, alleen voor de voorbereiding van de vorming van een mariniersbrigade.

47743. De **Voorzitter:** Hoe is het afgelopen?

A. De kernkadergroep, die geleidelijk aan 280 man groot was geworden, is keurig opgeleid. Ik ben in Augustus 1944, toen ik in Engeland mijn ontslag had gekregen, overgestoken naar Amerika om zelf de directe leiding te nemen. Ik had de leiding van op een afstand, uit Londen, gehad door telkens over te vliegen uit Londen, maar ik had er mijn plaatsvervangers zitten.

Wij hebben het peil bereikt van het U.S. M(arine) C(orps), toen het zuiden van Nederland werd bevrijd. Het liep prachtig, wij waren kant en klaar, de mannen waren magnifiek voorbereid.

Wij hebben in het zuiden van het land, toen het was bevrijd, uit de tienduizenden, die zich aanmeldden, slechts een deel van het benodigde personeel kunnen krijgen, omdat men wilde, dat de brigade zou bestaan uit mannen uit het gehele Nederlandse volk. Wij hebben toen voor de anderen moeten wachten tot Maart 1945; dat is een handicap geweest.

De mannen uit het zuiden hadden een prachtige training gehad. De 3 à 4000, die er later, d.i. in 1945, bijkwamen, stonden klaar om over te steken in Ostende en Antwerpen, toen wij de collaps van Japan kregen en Amerika daarop zei: zij mogen er niet meer in. De ene helft van mijn personeel had ik uitstekend getraind en klaar in Amerika, de andere helft stond hier klaar en die heb ik moeten overbrengen naar Indië en die heb ik aldaar dezelfde training moeten geven.

De brigade is ten slotte magnifiek „voor elkaar" gekomen.

47744. De **Voorzitter:** Is zij op volledige sterkte gekomen?

A. Zij had 9000 man sterk moeten zijn. Wij zijn hals over kop uit Amerika vertrokken om politieke redenen. Wij zijn eerst naar Malakka en later naar Indië gestuurd. In de Pacific lag voor ons geen taak meer; er is onmiddellijk overgeschakeld op Indië. Wij zijn drie maanden op Malakka geweest en toen overgestoken naar Soerabaia, waar wij ons werk zijn begonnen.

Ik moet er dit nog bij vertellen. Ik ben eerst doorgestoomd naar de rede van Priok; bij vergissing hebben de Engelsen opdracht gegeven daar een detachement aan wal te zetten. Ik heb het afgezet en het is daar blijven zitten; het heeft direct werk in Indië gedaan, maar de rest is teruggestuurd naar Singapore en ondergebracht op een rubberonderneming van Dunlop bij Ladang Geddes. Daar heb ik de jongens er bij gekregen, die hier stonden te wachten in Ostende, Antwerpen en Tilburg. Zij hebben daar hun eerste training gekregen en de rest hebben zij geleerd in de practijk zelf. Het was een flink slag van jongens; er was van alles mee te doen.

47745. De **Voorzitter:** Blijkbaar was de geest in Engeland niet zo prachtig. U hebt geschreven:

> „Reeds veel te veel werd in dezen zwaren oorlogstijd opgeofferd, door vooral maar niet te willen tornen aan sloome vredesopvattingen betreffende competenties en prestige."

Speelden prestige-quaesties een rol?

A. Ja, die kwamen veel voor.

47746. De **Voorzitter:** Kunt u het misschien toelichten?

A. Neen.

47747. De **Voorzitter:** Waren het dingen van persoonlijke aard?

A. Het zijn vrijwel allemaal persoonlijke dingen.

47748. De **Voorzitter:** Er was ook een deel van de Irene-Brigade, dat behoorde tot het detachement, dat in 1942 naar Indië is uitgezonden. U hebt waarschijnlijk pogingen aangewend om dat detachement terug te krijgen bij de Irene-Brigade. Hoe is het daarmee gegaan; is het detachement tijdig teruggekomen?

A. Neen. Op een gegeven moment is het ingezet voor Indië voor zeer belangrijke taken; het was een soort van — ik zou het willen noemen — S.O.E.-werk, ondergronds werk, groepen aan wal zetten op Sumatra, verkenningen verrichten, contact opnemen met bevolkingsgroepen. Het stond onder leiding van een paar officieren van het K.N.I.L.; ik meen, dat zij op Ceylon zaten en voor een ander gedeelte in Australië. Die deden hoogst verdienstelijk en goed werk.

47749. De **Voorzitter:** Wie was de commandant van de troepen?

A. Dat was *Mollinger,* thans kolonel in Zuid-Sumatra. Overste *Pel* was een van de commandanten.

47750. De **Voorzitter:** Aanvankelijk was de heer *van Voorst Evekink* commandant van het detachement? Die is al vroeg teruggegaan?

A. Ja. Een gedeelte van de troepen is gebruikt voor de bewaking van vliegvelden in Australië en Brits-Indië; die mensen waren in elk geval niet los te breken; die waren daar onmisbaar. Er moeten grondploegen zijn op de vliegvelden, want een vliegtuig kan niet gerund worden, indien men geen mensen heeft om het werk op de grond te doen. De Nederlandse vliegers hadden daar hun eigen vliegvelden, hetgeen op zich zelf, in het raam van het geallieerde verband, in die tijd als een grote overwinning voor ons kon worden aangemerkt. Indien men de grondploegen zou weghalen, zouden wij daardoor de vliegvelden weer zijn kwijtgeraakt. Dat was een machtig argument om deze mensen daar te laten. Er waren diverse jonge reserve-officieren. Ik herinner mij b.v. een zekere *van Tuyll;* ik ben hem hier onlangs nog tegengekomen. Dat was een ongelooflijk flinke officier. Die zoudt u over dit werk kunnen horen.

47751. De **Voorzitter:** Ik meen, dat zij in de eerste tijd weinig te doen hadden. Ik heb wel eens gehoord, dat er onder de mensen toen grote moedeloosheid heerste.

A. Dat kan wel; dat heb ik ook wel gehoord.

47752. De **Voorzitter:** Is de Irene-Brigade later een onderdeel geworden van de 21ste Army-groop?

A. Dat weet ik niet. Het lag wel in de bedoeling. Ik ben echter vóór die tijd weggegaan.

47753. De **Voorzitter:** In Augustus—September 1943 zijn er onderhandelingen gevoerd tussen Nederlandse en Engelse autoriteiten over het gebruik van de Irene-Brigade. Er zijn toen ook bepaalde richtlijnen vastgesteld. Daarbij was ook bepaald, dat de Irene-Brigade niet onmiddellijk aan de invasie zou deelnemen, maar eerst later zou worden ingezet.

A. Dat is eerst de opvatting geweest. Zij zou aan de invasie althans niet deelnemen in het eerste échelon, zoals wij dat noemen; zij is later in een tweede échelon gekomen. Zij is wel betrekkelijk vlug overgekomen.

47754. De **Voorzitter:** Hoe is het eigenlijk met de indeling in die fighting units gegaan? Aanvankelijk was er een grote onderbezetting en van de Engelse kant werd er geëist, dat de drie fighting units volledig zouden worden bemand. Kostte dat veel moeite?

A. Toen ik de zaak had gereorganiseerd en alles, wat oud was, er uit had gehaald, waren er twee fighting units volledig bemand. De derde was sterk onderbemand, hetgeen ik alleen kon oplossen door er mariniers uit Amerika in te halen.

47755. De **Voorzitter:** Wie waren de commandanten van de fighting units?

A. Dat kan *de Ruyter van Steveninck* u wel vertellen. Ik herinner mij de majoors *Paessens* en *Hubert.*

De **Voorzitter:** U verwijst ons naar de heer *de Ruyter van Steveninck,* maar ik geloof, dat deze ernstig ziek is.

A. Vraagt u het *Pahud de Mortanges* maar. Die weet het even goed.

47756. De **Voorzitter:** Had u voldoende bewapening in die tijd?

A. De bewapening was even goed als die van de Engelsen. Als ik het echter vergelijk met hetgeen ik met de mariniers-brigade uit Amerika heb meegekregen, dan was het kinderwerk.

47757. De **Voorzitter:** Waren er veel manschappen bij de „Irene-Brigade", die niet voor hun gevechtstaak geschikt waren?

A. Er zijn nog diverse mensen meegegaan, die te oud waren. Het was qua troep een troep, die te oud was. Bij de training bleken zij echter mee te kunnen. Als ik voor hen dezelfde maatstaf zou hebben aangelegd als voor de mariniers, zouden er meer uitgebleven zijn. Zij hebben physiek een uithoudingsvermogen getoond, dat goed was.

47758. De **Voorzitter:** Waar was de „Irene-Brigade" gehuisvest?

A. Toen ik inspecteur was, zat zij in Wolverhampton. Daar was een groot kamp, waarin de „Irene-Brigade" was ondergebracht. Later is zij in verschillende andere plaatsen gelegerd geweest, o.a. in Harwich en in andere kleine plaatsjes aan de Oostkust. De mannen zijn daar veel op manoeuvre geweest. Het grote kamp, het centrum, waar zij hebben gezeten, was Wolverhampton.

47759. De **Voorzitter:** Is het depot daar achtergebleven?

A. Ja.

47760. De **Voorzitter:** Was er niet een detachement Londen?

A. Dat waren de kerels van de bureaux, die ergens onderdak en voeding moesten hebben.

47761. De **Voorzitter:** Dat was dus formeel een onderdeel van de „Irene-Brigade"? In werkelijkheid waren dat administrateurs?

A. Het was geen onderdeel van de „Irene-Brigade". Het behoorde tot het Nederlandse leger in Engeland.

47762. De **Voorzitter:** Zij stonden wel onder u?

A. Ja.

47763. De **Voorzitter:** Herinnert u zich iets over de quaestie van de voorwaardelijke invrijheidstelling van leden van de „Irene-Brigade", die een vrijheidsstraf ondergingen, vlak vóór de veldtocht in Frankrijk?

A. Neen.

47764. De **Voorzitter:** U is afgetreden 15 Augustus 1944?

A. Ja.

47765. De **Voorzitter:** Wie was uw opvolger?

A. De toenmalige kolonel — mijn chef staf — en de tegenwoordige generaal-majoor *Doorman,* die in Londen zit.

47766. De **Voorzitter:** Waarom is u afgetreden? Is dat op eigen verzoek geweest?

A. Ja.

47767. De **Voorzitter:** Wat was de reden daarvan?

A. Dat vertel ik liever niet; het heeft weinig zin. Ik heb in die paar jaar, dat ik in Engeland was en onder de Minister van Oorlog diende, uit de aard der zaak niet altijd even prettig gediend, omdat verschillende hoge officieren van de landmacht het niet prettig vonden, mij op die plaats te zien zitten, hetgeen ik wel begrijpelijk vond. Dat nam echter zeer onaangename vormen aan. Ik heb de laatste 3 à 4 maanden vóór mijn ontslag het idee gehad, dat die intrigevorming steeds toenam. Daartegen was ik niet bestand. Dat is een van de dingen, waarop ik niet het juiste antwoord weet, en dan ga ik weg.

47768. De **Voorzitter:** Had het geschilpunt niet betrekking op de bevoegdheden van het Hoofd van de Nederlandse Militaire Missie?

A. Dat was ten slotte de druppel, die de emmer deed overlopen.

47769. De **Voorzitter:** Waar bestond, wat dat betreft, de quaestie precies in?

A. Ik weet niet of het u ook uit de stukken bekend is, maar ik was voorbestemd bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten te zijn. Ik zou met de betrokken Army-groop oversteken, terwijl *de Ruyter van Steveninck* direct de brigade zou commanderen.
Enfin, later heeft Prins *Bernhard* de functie op zich genomen met *Doorman* als chef staf. Alles in die richting had ik voorbereid; ik had in die richting gewerkt, maar op het allerlaatste moment deelde de Minister van Oorlog mij mee, dat het noodzakelijk was, dat een generaal boven mij werd gesteld. De mening was, dat een marinier geen generaal kon worden, want het korps van de mariniers kende vóór de oorlog geen generaals. Ik had alle voorbereidende besprekingen gehouden met maarschalk *Montgomery* en de officieren van zijn staf en had nooit bemerkt, dat het feit, dat ik kolonel was, een bezwaar vormde; dat was het ook niet; dat hebben de Engelsen pertinent ontkend. Er zat dus iets anders achter. De Minister had eerst voorgesteld: generaal *Phaff* zou op die plaats komen, maar zou geen verantwoordelijkheid dragen. Hoewel ik dit geen prettige oplossing vond, heb ik er mij bij neergelegd voor de goede gang van zaken, zij het met heel veel moeite. Toen de officiële instructie uitkwam, was er een zinnetje aan toegevoegd, waaruit bleek, dat de verantwoordelijkheid was verlegd naar generaal *Phaff.* Toen heb ik gezegd: dat is het allerlaatste, en heb ik ontslag gevraagd.

47770. De **Voorzitter:** Kon u zo maar ontslag vragen?

A. Ontslag vragen kan men altijd, zelfs in oorlogstijd. Dat had ik in die periode zelfs zes keer gedaan; wat dat betreft, had ik enige ervaring.
Ik heb het ditmaal in wat erg forse termen gesteld.

47771. De **Voorzitter:** U had bezwaar, langer te blijven dienen onder het Ministerie van Oorlog?

A. U kunt het zo noemen.

47772. De **Voorzitter:** Op grond van andere ervaringen of alleen op grond van een controverse met het hoofd van de Nederlandse Militaire Missie?

A. Het was geen quaestie van controverse; ik had groot respect voor generaal *Phaff* als mens.

47773. De **Voorzitter:** U hebt ook gezegd, dat de Minister geleidelijk ieder persoonlijk contact met u als hoofd van M.V.T. verbrak. Kunt u nog nader toelichten, waarom dat gebeurd is?

A. Waarom het is gebeurd, weet ik niet, maar het was een feit.

47774. De **Voorzitter:** Er werden ook belangrijke zaken aan u onthouden, nietwaar?

A. Ja.

47775. De **Voorzitter:** Kunt u voorbeelden noemen?

A. Als toekomstig bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten behoorde ik op de hoogte te worden gehouden van alle belangrijke gegevens, die uit Holland binnenkwamen. Dat was aan de betrokken instanties door de Minister van Oorlog zeer positief opgedragen, het stond zwart op wit. Alleen: men deed het niet. Toen ik het bij de Minister naar voren bracht, kreeg ik ten antwoord: als zij het niet willen, kan ik er ook niets aan doen. Deze instanties stonden niet onder mijn leiding, dus ik was geheel afhankelijk van de kracht, waarmede tegen deze instanties werd opgetreden, en die kracht was niet erg groot.

47776. De **Voorzitter:** U kreeg ook nooit positief antwoord — hebt u in uw brief gezegd —, wanneer u brieven schreef. Is het zo?

A. Als ik het er in heb gezet, is het zo.

47777. De **Voorzitter:** Hebt u zelf niet een gedachte over de achtergrond, die er bij de Minister geweest moet zijn om die houding aan te nemen? U hebt b.v. geschreven, dat de Minister aan generaal *van Oorschot* opdracht gaf, alle contact met u zo spoedig mogelijk te verbreken. Dat is een vrij kras ding.

A. Generaal *van Oorschot* heeft mij zelf verteld, dat de Minister opdracht had gegeven het contact met mij zo spoedig mogelijk te verbreken, terwijl ik anderzijds zwart op wit de mededeling had gekregen, dat generaal *van Oorschot* mij van alles volledig op de hoogte moest houden. Volgens mij is dit met elkaar in tegenspraak.

47778. De **Voorzitter:** Maar daarvoor moet toch een reden zijn geweest. Hebt u daarvan enige indruk?

A. Totaal onbekend. Daarvoor kan mijns inziens geen reden zijn geweest. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat een Minister op een bepaald moment zegt, dat het contact met iemand moet worden verbroken. Maar dat een Minister aan de ene kant zou zeggen: je moet hem van alles volledig op de hoogte houden, en aan de andere kant zou zeggen: het contact moet met hem worden verbroken, dàt kan ik mij niet voorstellen.

47779. De **Voorzitter:** Zou dit dan iets willekeurigs geweest zijn, zonder dat daarvoor een reden bestond?

A. Ik kan ten hoogste een vermoeden hebben.

47780. De **Voorzitter:** Welk vermoeden?

A. Het spijt mij, Mijnheer de Voorzitter, maar dat deel ik liever niet mede.

De **Voorzitter:** Ik zou het toch wel zeer op prijs stellen, indien u dit wel deed.

A. Neen, dat kan ik niet doen; ik kan het ook met geen enkel bewijs staven.

47781. De heer **Vonk:** Het gaat hier voor een gedeelte toch ook over de quaestie van de ministeriële verantwoordelijkheid en dat is juist het politieke punt, waarover deze enquête gaat.

A. Ik weet het niet.

De heer **Vonk:** Ik begrijp uw standpunt en waardeer dit ook, maar u moet wel goed begrijpen, dat het hier een zaak betreft, die juist dat punt, dat ik noemde, gaat raken.

47782. De **Voorzitter:** U hebt verder geschreven:

> „*d.* Wanneer het Bureau Inlichtingen mij stelselmatig verminkte of moeilijk te definieeren berichten doorzendt en daardoor het werk van mijn Bureau M.I.D. extra moeilijk en hier en daar zelfs onmogelijk maakt wend ik mij verschillende malen schriftelijk tot Uwe Excellentie.
>
> Weliswaar ontvang ik daarop afschriften van brieven van u aan Hoofd B.I. waarin op beteren vorm van plichtsbetrachting wordt aangedrongen, doch wanneer dit alles weinig of geen resultaat oplevert, mocht ik van u het antwoord ontvangen: „Ja, als ze niet doen wat ik zeg, kan ik het ook niet helpen"."

Ik vind dit een vrij ernstige beschuldiging. Daarover zou ik gaarne enkele inlichtingen hebben.

A. Daarover zijn m.i. geen inlichtingen nodig. Het is precies zoals het daar staat. Onder mij ressorteerde de M.I.D., die de inlichtingen verzamelde, welke werden ingewonnen door het B.I.

47783. De **Voorzitter:** Maar u zegt hier, dat het B.I. u stelselmatig verminkte of moeilijk te definiëren berichten doorzond.

A. Ja, dikwijls volkomen onbegrijpelijke berichten, die niet te ontwarren waren.

47784. De **Voorzitter:** Maar u zegt, dat dit stelselmatig gebeurde, en wanneer het stelselmatig gebeurt, moet men er een bedoeling mede hebben. Men kan iets dergelijks ook bij vergissing doen, maar zodra het stelselmatig gebeurt, wordt het opzet.

A. Ik kan thans, nu er zoveel jaren zijn verstreken, niet meer zeggen of dit zó is gebeurd. Stelselmatig is misschien een wat ongelukkig gekozen woord, maar het gebeurde in elk geval telkens.

47785. De **Voorzitter:** U houdt die beschuldiging in elk geval staande?

A. Vóórdat ik deze brief schreef, heb ik dit herhaalde malen aan de Minister gerapporteerd, zowel schriftelijk als mondeling.

47786. De **Voorzitter:** U schrijft dan verder:

> „*f.* Wanneer dan echter eindelijk het begrip van deze nieuwe creatie ook tot mij doordringt, dien ik mij neer te leggen bij het aanvaarden van een, in den beginne overigens zuiver als niet-verantwoordelijke spreekbuis voorgestelde leiding van een generaal, die gedurende al de jaren in Engeland nooit met eenig verantwoordelijk werk op dit gebied werd belast.
>
> Hoezeer mij dit ook tegen de borst stuitte aanvaardde ik dit, daarbij voor de zooveelste maal (met het oog op wat ik als de „goede zaak" beschouw) conflicten vermijdend.

Waarop slaat dit?

A. Op hetzelfde als hetgeen ik zojuist heb trachten duidelijk te maken. Op een gegeven ogenblik beweerde de Minister van Oorlog, dat het noodzakelijk was, dat er toch een generaal zou worden benoemd op een plaats, die zowel het Militair Gezag, waarvan generaal *Kruls* chef was, als de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten zou overkoepelen, die als het ware een liaison zou vormen met de hoogste instanties van de geallieerden. Dit zou zijn een hogere commandant, die de verantwoordelijkheid droeg voor het geheel. Daarover is uitgebreid gesproken, bij welke bespreking aanwezig waren de heren *van Lidth de Jeude, van Angeren, Kruls,* nog iemand en ik. Het was meer een figuur voor de vorm. Wij droegen onze eigen verantwoordelijkheid tegenover de geallieerde bevelhebbers en tegenover de Minister. Deze hoge autoriteit zou niet verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hetgeen wij goed of kwaad deden. Het was een vreemde figuur, maar het was ook een gezochte figuur. Ik heb geprobeerd mij daarbij neer te leggen. Ik vond het verre van aangenaam dit op het allerlaatste moment te zien, maar ik legde mij er bij neer. Een dag of twee later kwam de officiële instructie, waarbij een zin was gezet, waaruit men kon lezen: de verantwoordelijkheid is toch neergelegd bij die hoge autoriteit. Ik meende, dat men mij had kunnen waarschuwen. Het feit, dat men mij een concept-instructie heeft voorgelegd en mij gevraagd heeft: gaat u daarmee akkoord, terwijl men daarna, een dag of twee later, een instructie zendt met die zin er bij — zonder enige waarschuwing —, die in feite de instructie verandert, heeft voor mij de reactie gegeven om weg te gaan.

47787. De **Voorzitter:** Het was toch zo, dat, ingeval er verschil was tussen u en het hoofd van de Militaire Missie, de beslissende stem zou liggen bij het hoofd van de Militaire Missie?

A. Dat was niet de zin, waarom het ging; het was een zin, waarin stond, dat het hoofd van de Militaire Missie verantwoordelijkheid droeg voor alles, wat er gebeurde, tegenover het geallieerde opperbevel.

47788. De **Voorzitter:** Wie was het hoofd van de Militaire Missie?

A. Dat zou worden generaal *Phaff*.

47789. De **Voorzitter:** Is die het ook geworden?

A. Neen. Toen ik was weggegaan, was het afgelopen.

47790. De **Voorzitter:** Het geval was dus geconstrueerd om u beentje te lichten?

47791. De heer **Vonk:** Ik begrijp, dat u het niet prettig vindt om, waar het hier zo nauw uw eigen persoon betreft, inlichtingen te geven. Wie zou ons hierover inlichtingen kunnen verstrekken?

A. De toenmalige Minister van Oorlog.

47792. De heer **Vonk:** En daarnevens?

A. Dat weet ik niet.

47793. De heer **Vonk:** Generaal *Kruls?*

A. Dat weet ik niet.

47794. De **Voorzitter:** Hebt u vaak audiëntie aangevraagd bij de Minister?

A. Dat hoefde ik niet. De verhouding was zó, dat ik de Minister kon opbellen en dat hij dan zei: Kom direct of kom dan en dan.

47795. De **Voorzitter:** Maar in de laatste tijd werd dat blijkbaar niet meer ingewilligd, want u hebt gezegd . . . .

A. Neen, dat is daarvan niet de bedoeling geweest. Gedurende de gehele periode, ook toen de heer *van Boeyen* Minister was, waren er dagelijkse problemen, waarmee ik bij de Minister moest komen. Dan kwamen er allerlei vraagstukken aan de orde. Ik vroeg: „Mag ik dit bij u naar voren brengen", en dan kwam ik bij de Minister om dat te bespreken. De laatste maanden waren er geen problemen meer, behalve die enkele, door mij naar voren gebracht. Dat waren alleen klachten over het verkrijgen van onvoldoende inlichtingen en over gebrek aan medewerking.

47796. De **Voorzitter:** U hebt ontslag gevraagd in de vorm van ontheffing uit al uw functies, die ressorteerden onder de Minister van Oorlog. U wilde dus niet meer onder de Minister van Oorlog ressorteren?

A. Ik ressorteerde onder de Minister van Oorlog en was inspecteur van de Nederlandse troepen en hoofd van M.V.T. (Militaire Voorbereiding Terugkeer) en was tevens belast met de waarneming van de M.I.D. (Militaire Inlichtingen Dienst). Er zullen misschien nog wel enkele dingen bij zijn geweest, maar ik heb ze samengevat in één ding. Er moest een einde aan komen.

47797. De **Voorzitter:** Hebt u direct ontslag gekregen of is u een paar weken met verlof geweest vóór uw ontslag?

A. Ik heb alleen veertien dagen verlof gevraagd, omdat ik onmiddellijk naar Amerika moest.
De gehele periode had van mij veel psychische inspanning gevergd en daarom vroeg ik een dag of veertien te mogen uitblazen. Ik had geen dag verlof gehad en al die tijd heel hard gewerkt. Ik ben toen in Cornwall geweest. Na tien dagen kreeg ik bericht, naar Londen terug te keren om naar Amerika te gaan.

47798. De **Voorzitter:** Het zal wel enige reactie in de Londense kringen hebben teweeggebracht; of hebt u er niets van bemerkt?

A. Het zal wel; het was een ongelooflijk roddelgat.

47799. De **Voorzitter:** Ik vraag het, omdat in een van de dagboeken, die aan onze commissie zijn overgelegd, de zin voorkomt, dat u met verlof is gegaan, omdat u in een brief had geschreven, dat van het Departement van Oorlog 50 % onbetrouwbaar en 50 % idioot zou zijn. U was toen voor veertien dagen met verlof gestuurd.
Zo reageerde blijkbaar the man in the street er op.
Welke arbeid hebt u toen in Amerika gedaan?

A. Ik heb de directe leiding van de vorming der mariniersbrigade op mij genomen.

47800. De **Voorzitter:** En die heeft u gehouden tot het einde van de oorlog?

A. Ik ben eind Augustus — misschien in de eerste dagen van September — 1944 in Amerika aangekomen en ik heb mij toen vervoegd bij de commandant van het U.S.A. Marine Corps. Ik ben gegaan naar het trainingskamp van mijn mensen, die in opleiding waren voor het kernkader. Geleidelijk kwamen er jongens uit het bevrijde zuiden van Nederland bij: uit Brabant en Limburg. Toen kregen wij de grote trainingstroepen, mensen, die bestemd waren in de brigade een bepaalde plaats in te nemen.
Daar ben ik bij gebleven, ik meen, tot Juli 1945; het was direct na de bevrijding van Noord-Nederland. Ik ben komen overvliegen. Ik had o.a. nodig een vijftigtal reserve-officieren van het Hollandse leger. Ik had wel een hoop jonge knapen opgeleid, die uit Holland waren gekomen en had wel voldoende subaltern kader, maar dat was van zeer jonge leeftijd en ik had oudere officieren nodig voor meer verantwoordelijke functies. Ik heb gevraagd, die ouderen te mogen betrekken uit het Hollandse leger. Toen is mij door de toenmalige Minister van Oorlog toegezegd, dat ik er vijftig mocht nemen. Ik ben die zelf komen recruteren; uit de 250 à 300 gegadigden heb ik er 50 gekozen. Toen ik die had, ben ik teruggegaan. Ik zou vier dagen bij mijn gezin in Londen mogen blijven, maar vóórdat ik den Haag uit was, kwam het bericht, dat Japan had gecapituleerd en toen kreeg ik van Londen opdracht, direct naar Amerika terug te keren, omdat men vermoedde, dat het politieke moeilijkheden zou geven bij het State Department in verband met het feit, dat de Nederlandse troepen in elk geval voor de Pacific niet meer nodig waren.

47801. De **Voorzitter:** Van wie kreeg u de opdracht om naar Amerika terug te gaan?

A. Van de Minister van Marine, de heer *de Booy*, onder wie ik ressorteerde, toen ik naar Amerika was gegaan.
Organisch ben ik uiteraard altijd als officier der mariniers tot de Koninklijke marine blijven behoren, ook al was ik gedurende 2½ jaar onder de Minister van Oorlog te werk gesteld geweest. Toen ik die order om rechtstreeks van Nederland naar U.S.A. terug te keren kreeg, bevond Minister *de Booy* zich in Londen.

47802. De **Voorzitter:** Hoe groot was het aantal militairen in Amerika onder uw leiding?

A. 5000 in Amerika. Later in Malakka en Indië kwamen de jongens uit Holland er bij.

47803. De **Voorzitter:** Wanneer is de opleiding daar geëindigd?

A. Midden October 1945 zijn wij en bloc uit Norfolk vertrokken met twee schepen, de „Noordam" en de „Bloemfontein".

47804. De **Voorzitter:** Wie had de leiding van de mariniers in Amerika toen u in Engeland was, hoewel u toen wel de formele leiding had?

A. Voor het organisatorische deel hadden wij majoor *Lewe van Aduard*. Die had ik toen in Washington zitten voor het directe contact met het U.S.A.-M.C. Ik had het plan in Londen uitgewerkt en hij was van alles op de hoogte. Voor de practische training en opleiding hadden wij overste *Langeveld*.

47805. De **Voorzitter:** Wanneer is de opleiding daar begonnen?

A. Bedoelt u de opleiding van de kernkadergroep? U moet begrijpen, dat dit was het beroepspersoneel van de mariniers, dat als het ware nog zwierf uit Indië en de West. In het begin van 1943 zijn zij voor het eerst samengetrokken.

47806. De **Voorzitter:** In welke plaatsen van Amerika?

A. In verschillende plaatsen. Een groot contingent zat in Camp Le Jeune in North Carolina, in Pendleton; zij zaten ook aan de Westkust. Zij zaten over 8 of 9 kampen verdeeld. Het hing er van af voor welk onderdeel de mensen waren bestemd. De mannen, die b.v. voor de tankafdeling werden opgeleid, zaten in een kamp voor tanks, die voor artillerie, genie enz. zaten weer in andere kampen, enz.

47807. De **Voorzitter:** Berustte die opleidingsmogelijkheid op een overeenkomst met de Amerikaanse Regering?

A. Dat is nogal eigenaardig in zijn werk gegaan. In 1942, toen ik onder de Minister van Oorlog ressorteerde, kreeg ik er van de Minister van Marine een opdracht tussendoor om een organisatie te ontwerpen voor een soort van regiment of brigade, die na de bevrijding van Nederland zou worden bemand en die zou moeten mededoen aan de amphibische oorlogvoering in de Pacific. Die opdracht voerde ik uit, waarbij ik in Londen contact opnam met mijn collega's van de Engelse en Amerikaanse mariniers, die daar zaten. Om diverse redenen, die thans niet ter zake doen, richtte ik mij geheel en al op de Amerikaanse organisatie. Ik heb dat ontwerp bij admiraal *Furstner* ingediend. Hij vond dat toen, laat ik maar zeggen te modern. Vóór 1940 waren wij gewend geweest aan mariniers, die alleen een geweer en een wandelstok hadden. Ik kwam nu met werkelijke vechtwapens uit de bus. Daarom bleef het ontwerp rusten. Maandenlang heb ik er niets meer van gehoord. De Minister vond het te weelderig. Wat er tussen zat en wat er gebeurd is, weet ik niet, maar toen kwam er een telegram van admiraal *Helfrich,* die ergens in Ceylon zat, en van de ambassadeur in Washington, de heer *Loudon,* dat inhield, dat de Amerikanen gaarne zouden zien, dat de zaak weer werd opgenomen.
Het is toen uitgevoerd. Over hetgeen eventueel aan de Regeringstop is verhandeld, weet ik niets. Er is natuurlijk toestemming gegeven, maar wat zich precies heeft afgespeeld, weet ik niet. Dat zou de heer *Loudon* u kunnen zeggen.

47808. De **Voorzitter:** Hoelang duurde zo'n training?

A. Toen ik begon, duurde die heel kort. De Amerikanen hebben hun eerste opleiding in het begin van de oorlog zelf beperkt tot vier maanden. Dat heeft veel bloed gekost en later heeft men het verlengd tot een jaar. Er zijn tussenstadia geweest. Zo hadden wij ons voorgenomen, een opleiding te geven van 8 à 9 maanden. Dat was het oefenschema, dat wij hadden opgezet. De jongens uit het zuiden, dus uit Brabant en Limburg, zijn er aan toegekomen, maar de jongens uit het noorden niet.

47809. De **Voorzitter:** U is toch in 1943 al met de training begonnen?

A. Dat was de kernkadergroep. Die groep werd later het kader van de brigade. Het was het raam, de encadrering voor de mariniersbrigade. De infanterist met het geweer en de man achter de mitrailleur moesten uit Holland komen. Wij hadden de training van de kernkadergroep — dat was een kleine groep beroepspersoneel, bijeengekamd uit de gehele wereld — en de training van de jongens uit het reeds bevrijde Holland. Die kwamen in het najaar 1944, begin 1945.

47810. De **Voorzitter:** Die zijn niet helemaal getraind kunnen worden door gebrek aan tijd?

A. De jongens uit Brabant en Limburg wel, want die waren begin 1945 in Amerika en wij zijn in October 1945 weggegaan.

47811. De **Voorzitter:** Hoe groot was de kernkadergroep?

A. 280 man.

47812. De **Voorzitter:** Die zijn natuurlijk al die tijd in Amerika gebleven?

A. Ja, maar zij zijn ook naar Indië gegaan.

47813. De **Voorzitter:** Er is in Engeland nog een z.g. aanvullingscursus geweest onder leiding van de heer *van de Plassche,* welke cursus ten doel had, verbindingsofficieren op te leiden. Ik geloof, dat u het met de heer *van de Plassche* niet eens was, want u stond op het standpunt, dat dezen moesten zijn een soort van intellectuele gidsen, terwijl de heer *van de Plassche* de gehele brigade tot een soort van verbindingsdienst wilde maken.

A. Alleen ten opzichte van dat laatste verschilden wij van mening. Het militaire beleid lag in vele verschillende handen. Zo ging men er van de zijde van de Minister van Oorlog toe over — vermoedelijk is dat uit de koker van de heer *Kruls* gekomen — om verbindingsofficieren te maken, ten einde die toe te voegen aan de geallieerde onderdelen, die Nederland zouden binnentrekken. De toenmalige kolonel *van de Plassche* wilde de gehele brigade daarin oplossen en dat was ik niet met hem eens. Ik zei: Deze brigade zal als brigade strijdend in Holland terugkeren, dus dat kan niet; anders hebben wij weer voor niets gewerkt. Dat had een oplossing kunnen zijn in 1943.

47814. De **Voorzitter:** U stond toen dus op het standpunt: Wij moeten de brigade gebruiken om daadwerkelijk als vechtelement dienst te doen.

A. Ik was op dat standpunt gekomen, omdat ik vrij unaniem van gezaghebbende legermensen had gehoord, dat dit de beste oplossing zou zijn. Ik voelde dit ook zo aan.

47815. De **Voorzitter:** Hebt u in enigerlei vorm te maken gehad met de eventuele richtlijnen voor de bevordering van de officieren? Daarover is ook nog een hele strijd geweest.

A. Ja, het is ook aan de orde gekomen. Daar hebt u nu een van de taken van de inspecteur, die de Minister omtrent de beste oplossing moet voorlichten.

47816. De **Voorzitter:** Wat was uw gedachte daaromtrent?

A. Ik heb zoveel problemen op het gebied van bevordering door mijn hoofd laten gaan, dat ik niet meer precies weet, waar het hier om ging.
Ik herinner mij, dat er een tijd is geweest, dat men vond, dat de rangen in de brigade allemaal te laag waren.

47817. De **Voorzitter:** Het ging er, dunkt mij, ook weleens om, dat er te weinig mensen tot officier werden benoemd. Maar dat kwam waarschijnlijk ook, doordat er genoeg officieren waren?

A. O ja, dat er meer mensen waren, die wel de capaciteiten hadden om officier te worden, maar ja, dan waren er geen plaatsen voor. Ja, dat is ook een punt, dat aan de orde is geweest.
Als ik het mij goed herinner, heb ik door de brigadecommandant een onderzoek laten instellen om te weten te komen, hoeveel van die bekwame en intellectuele knapen er rondliepen. Ik geloof, dat het resultaat bedroevend is geweest. Het is, meen ik, in getallen opgegeven.

47818. De **Voorzitter:** Hoe was tijdens uw inspecteurschap eigenlijk het moreel van de troep?

A. Wel, ik moet u zeggen, dat ik met heel veel plezier met de troep heb gewerkt. Na een paar maanden vond ik, dat het voor een troep, die werkelijk aan de oude kant was, maar die werkelijk hard werkte en hard trainde, een aardige troep was.

47819. De **Voorzitter:** Er waren zeker heel wat mensen bij, die uit Zuid-Afrika en Zuid-Amerika waren gekomen?

A. Speciaal uit Zuid-Afrika en Canada.

47820. De **Voorzitter:** Ik meen, dat sommigen bezorgd waren voor de toekomst.

A. Ik meen, dat ik daarover al iets in het begin van dit verhoor heb gezegd.

De **Voorzitter:** Inderdaad!
Er is een bijeenkomst geweest — daarvan zult u ongetwijfeld ook op de hoogte zijn — ten huize van Prins *Bernhard,* waarbij ook de reserve-officieren *Linthorst Homan* en *van den Wall Bake* aanwezig waren. Daar is o.a. de quaestie besproken, dat een aantal van de mensen, die later gedemobiliseerd zouden worden, het odium op zich zouden kunnen krijgen, dat zij het niet verder hadden kunnen brengen dan soldaat, doordat er niet zoveel kansen waren voor de op-

leiding tot officier. Daaruit resulteerde de vraag, of het wenselijk was, de mensen een rang te geven voor of bij de demobilisatie.
Ook de quaestie van de nazorg speelde er een rol.

A. Ja, dat herinner ik mij.

47821. De **Voorzitter:** Er was ook deze klacht bij, dat er nogal veelvuldig bepaalde rangen werden verleend aan mensen die in Londen werkzaam waren, en dat de bevordering daar sneller verliep dan bij de troep. Is dat ook waar?

A. U hebt misschien ook een brief, waarin ik heb gezegd, dat de indruk was, dat, als men op een bureau zat, de bevordering heel snel ging. Bij de troep was het allerminst het geval.
U weet: dat zijn de bekende grieven, die altijd bestaan tussen Departement en troep en bureau. Ik heb ook het idee gehad. Ik heb het tegen de Minister gezegd en het hem ook zwart op wit gegeven.

47822. De **Voorzitter:** Het werd verergerd door de mening, dat het personeel betrof, dat ongeschikt was voor de brigade?

A. Er zaten verschillende mensen op de bureaux, die uit de brigade waren verwijderd wegens ongeschiktheid voor het werk in de troep. Het kan een man zijn met capaciteiten, een intellectuele kracht, die echter totaal ongeschikt was om met mensen om te springen.

47823. De **Voorzitter:** U zult waarschijnlijk niets te doen hebben gehad met de recrutering in Canada en de Verenigde Staten?

A. Dat is vóór mijn tijd geweest. Het bestond in Canada, maar ik had er niets over te zeggen; het ressorteerde direct onder de Minister. Ik heb er alleen zoveel mee te maken gehad, dat ik er sterk op aangedrongen heb, het zo snel mogelijk op te heffen. Het leverde per jaar anderhalve man en een paardekop op en er zaten 129 man in een kazerne. Die 129 man heb ik willen aantrekken naar Londen.

47824. De **Voorzitter:** De recrutering beperkte zich tot kleine aantallen, ten minste in verhouding tot de verwachtingen, die men gehad heeft. U zult vermoedelijk wel van oordeel zijn, dat, los van het resultaat, het voornemen der Regering om overal ter wereld Nederlanders te recruteren, ten einde een zo groot mogelijke bijdrage tot het voeren van de strijd te leveren, op zich zelf aanbeveling verdiende.

A. Ik weet niet of dit altijd wel op de meest tactvolle wijze is gedaan, maar het moet ongetwijfeld als een goede manier worden gezien om van overal Nederlanders bij elkaar te brengen, ten einde bij die strijd te helpen.

47825. De **Voorzitter:** U zegt: ik weet niet of dit wel op de meest tactvolle wijze is gedaan. Hebt u daarover dan een indruk?

A. *De Ruyter van Steveninck* zou u daarover meer kunnen vertellen. Er zijn trouwens nog veel meer mensen, die hier veel meer vanaf weten. Er was bijv. een Transvaler, hij is later commandant van de grenadiers gemaakt als beloning voor zijn grote verdiensten in de Engelse periode, die farmer was in Zuid-Afrika en die de vertrouwensman van deze mensen was.

47826. De **Voorzitter:** Was dat *Looringh van Beeck?*

A. Ja, juist, Mijnheer de Voorzitter; die kan u daarover veel vertellen. Een ander is de heer *Land.* Die heb ik een paar dagen geleden ontmoet. Hij was reserve-officier bij de cavalerie. Hij zat bij onze pantserwagens. Het was een buitengewoon aardige man, die zeer intens met zijn mensen medeleefde. Toen ik hem een paar dagen geleden ontmoette, vroeg ik hem: wat doe je nu? Hij had een of andere functie, ik denk in de staf van de V.V.D. Kent u hem, mijnheer *Vonk?*

De heer **Vonk:** Ja, dat moet dezelfde zijn.

A. Hij kwam een paar dagen geleden nog bij mij met het probleem van een man, die op dit ogenblik nog op een zeer beroerde manier zou worden behandeld. Ik heb hem destijds zeer veel bij mij gehad. Hij leefde zeer intens met de mensen mede. Hij kan u over deze zaak veel vertellen. Wij hebben destijds commissies gevormd, zodat iedere man, die wat op zijn hart had, vrijuit kon spreken. Daarin zat de heer *Land.* De heer *Looringh van Beeck* was voorzitter voor de mensen uit Zuid-Afrika. Door de vorming van die commissies konden er aan de Minister veel beter gefundeerde voorstellen worden gedaan om bepaalde zaken op te lossen.

47827. De **Voorzitter:** U hebt ook enkele beschouwingen gegeven over de quaestie van de terugzetting van de generale staf. Ik veronderstel, dat dit gaat over de quaestie van de behandeling van de officieren, die in Nederland vóór het uitbreken van de oorlog bij de generale staf waren.

A. Hebt u daarover papieren? Ik heb zelf maar één stuk, meen ik, hierover geschreven. Eén keer ben ik namelijk heel boos geworden en toen heb ik iets over de generale staf geschreven. Ik vind het eigenlijk jammer, dat dit hier wordt aangehaald, want beide betrokkenen zijn thans dood. De toenmalige overste, wijlen generaalmajoor *Sas,* had een brief geschreven aan de Minister van Oorlog, de heer *van Boeyen.* De heer *van Boeyen* gaf mij die brief persoonlijk in handen. Daarin stond, dat het voor overste *Sas* onaanvaardbaar was, dat een officier van de mariniers — ongeacht diens persoon dan, want hij had niets tegen mij persoonlijk — op een plaats zat, waar een officier van de generale staf moest zitten. Die brief was zeer fel gesteld en daarin stond o.a.: „deze man" — dat was ik dus — „zal doorlopend mijn tijdbommen op zijn weg vinden". Ik heb toen gezegd: ik ben wel bestand tegen de tijdbommen van één man, maar niet tegen gehele reeksen van commissoriale tijdbommen, want men ging toen commissies vormen. Ik weet niet, of u dat schrijven van mij over de generale staf in handen hebt gekregen.

47828. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk van 23 October 1943, waarboven staat:

> „Eenige opmerkingen van den Kolonel der Mariniers *M. R. de Bruyne* betreffende de beschouwingen van den Luitenant-Generaal *J. F. van der Vijver.*"

Hierin komt een hoofdstuk voor, getiteld:

> „Thans de quaestie der „bittere terugzetting van den generalen staf"."

A. Generaal *van der Vijver* heeft daarover geschreven? Ik herinner mij die brief haast niet meer. Er was een sterke verbittering onder die mensen.

47829. De **Voorzitter:** Was daarvoor een reden?

A. Ongetwijfeld zaten zij niet in de functies, die voor de hand lagen.

47830. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Dat moet u aan de Minister vragen.

47831. De **Voorzitter:** Hebt u daarvan geen indruk?

A. Ik heb er wel iets van horen zeggen, maar niet zodanig, dat ik het hier naar voren zou willen brengen.

47832. De **Voorzitter:** Dit is geweest in het tijdvak van de heer *van Boeyen,* die dood is. Hem kunnen wij dus niets vragen.

A. Dan zal de heer *Furstner* u alle inlichtingen kunnen geven. Er waren zoveel mensen bij betrokken. De heer *van Angeren* zal dat ook wel weten.

47833. De **Voorzitter:** Dat is dus een quaestie geweest, die de gehele Regering aanging?

A. Of het de gehele Regering was, weet ik niet. Bij de meeste militaire problemen kwam altijd — wat ik zou willen noemen — een rompkabinet bijeen, waarin een paar Ministers zaten, die op de hoogte waren van alles en nog wat.

47834. De **Voorzitter:** U bedoelt de ministeriële commissie Voorbereiding Terugkeer?

A. Ja. U weet, dat die commissie opgehouden heeft te bestaan, toen het Departement van Algemene Oorlogvoering is gevormd. Dat is halverwege 1942 geweest. Hiervan kreeg de heer *Gerbrandy* de leiding. In elk geval, wanneer er bepaalde militaire problemen waren, zag men bij elkaar komen — het was dikwijls een lichaam van variabele vorm — de Minister van Oorlog, de Minister van Marine, de Minister-President, de Minister van Justitie en ook dikwijls de heer *Michiels van Verduynen.*

47835. De **Voorzitter:** Heeft men tegenover de officieren, die de leiding hadden gehad van de marine in Nederland, en de generale staf — wanneer men dat zo noemen mag — van de Nederlandse troepen in Indië een gelijke houding aangenomen als tegenover de generale staf van de landmacht? Is er een aanwijsbaar verschil in behandeling tussen officieren van de generale staf en de leidinggevende mensen van de marine en later van de landmacht in Indië?

A. Ik weet niet, wat u een wijze van behandeling noemt. In het begin was de Minister van Defensie zelf de chef van het Bureau Voorbreiding Terugkeer. Toen hij was afgetreden, ben ik uit Indië geroepen om die functie op mij te nemen, terwijl het in wezen, wanneer men dit bekijkt uit het oogpunt van: wie moet je daarvoor hebben, een officier van de generale staf of een officier van de mariniers, een functie was voor een man van de generale staf.

47836. De **Voorzitter:** Die Minister van Defensie is midden 1941 afgetreden en is begin 1942 naar Amerika vertrokken.

A. Dat is mij bekend.

47837. De **Voorzitter:** Generaal *van Oorschot* was het hoofd van de Militaire Missie en is toen ook op nonactief gesteld, evenals de heer *van de Plassche*. Dat waren toch officieren van de generale staf, van G.S. III?

A. Dat is allemaal uit de tijd, dat ik nog niet in Engeland was; ik weet niet, wat zich daar heeft afgespeeld.

47838. De **Voorzitter:** In het schrijven, dat ik zoëven noemde, hebt u dit gezegd — u hebt er zo pas al op geduid —:

> „Toen ik mij in Dec. 1942 na uit Indië hiervoor te zijn opgeroepen, bij den Minister van Marine vervoegde, ontving ik mijn opdracht, welke onder meer behelsde de „militaire voorbereiding terugkeer". Op mijn allereerste, eenigszins van verwondering getuigende vraag, waarom dit niet was opgedragen aan een opperofficier van den Gen. Staf, kreeg ik o.m. ten antwoord: „dat deze aangelegenheid tot kort voor dien (d.i. *ruim 1½ jaar*) in handen was geweest van een Commissie van G.S. officieren, doch dat men niets was opgeschoten". De geestelijke erfenis die ik over kreeg en die nog steeds kan worden bezichtigd, gaf ook mij wel een zeer schamelen indruk van wat gepresteerd was."

Dat is dus in overeenstemming met wat u zopas hebt gezegd, dat u het wonderlijk vond, dat iemand van de marine daartoe werd benoemd.

A. Iedereen, die de zaak onpartijdig bekijkt, zegt: dat moet een man van de generale staf zijn.

47839. De **Voorzitter:** Er is een quaestie geweest met het detachement marechaussee, dat in Maidenhead was gestationneerd. Daar hebt u ook wel enige kennis van?

A. Ja, ik herinner mij er iets van.

47840. De **Voorzitter:** Kunt u daarover ook iets meedelen? U hebt er o.a. over gerapporteerd, dat u na de aanvaarding van uw inspecteurschap een onderzoek had ingesteld naar de organisatie en de taak van het detachement marechaussee te Maidenhead. In verband daarmede had u geconstateerd wantoestanden, die voortsproten uit „een niet goed geregelde gezagsverhouding dan wel uit het feit, dat van bepaalde zijde niet de hand wordt gehouden aan de voorgeschreven bevelsverhoudingen". Het was een strijd tussen het Departement van Oorlog en het Departement van Justitie, meen ik, over de vraag, wie de zeggenschap zou hebben.

A. Ik geloof niet, dat het zover ging. Het was meer een quaestie van personen. Het is een beetje precaire zaak. Het gedeelte van de marechaussee, dat in Engeland was, ressorteerde onder de militaire commandant; er was een detachement van geplaatst in Maidenhead. Waarop het neerkwam, was, dat de heer *van 't Sant*, die secretaris van Hare Majesteit de Koningin was, afweek van alle voorschriften en orders, die ten aanzien van dit detachement waren gegeven. Dat gaf dikwijls aanleiding tot onprettige verhoudingen tegenover de commandant van de marechaussee.

47841. De **Voorzitter:** Had de heer *van 't Sant* daartoe bevoegdheid?

A. Naar mijn mening zeker niet; hij deed het maar.

47842. De **Voorzitter:** Is hij daarover ter verantwoording geroepen, naar u weet?

A. Het is mij niet bekend.

47843. De **Voorzitter:** Heeft uw klacht in dat opzicht ook resultaat gehad?

A. Ik durf dit niet precies meer zeggen. Ik geloof, dat ik zelf maatregelen heb genomen, waardoor het niet meer mogelijk was. Dit was wel een futiliteit in het geheel. Ik geloof niet, dat dit een belangrijke zaak is.

47844. De **Voorzitter:** Maar u hebt door het nemen van deze maatregelen bereikt, dat elk verband tussen de marechaussee-troepen en het detachement in Maidenhead werd opgeheven. Blijkbaar was u van gevoelen, dat het bewakingsdetachement van Hare Majesteit de Koningin niet meer zou moeten ressorteren onder Oorlog.

A. Ik herinner mij er wat meer van. Ik heb gezegd: Maak er een afzonderlijk detachement van en stel niet meer de commandant van de marechaussee verantwoordelijk voor dit detachement. Voor een commandant, die verantwoordelijk is voor de militaire eenheid van het geheel en die wenst, dat er allerlei dingen worden gedaan op het gebied van de verrichting van de dienst e.d., valt er niet te werken, indien er één eenheid is, die zich aan de bevelen van die commandant niet houdt en zich beroept op orders van een instantie, die geen orders heeft te geven.

47845. De **Voorzitter:** Men zou ook kunnen zeggen, dat de bevelsverhouding moest worden gehandhaafd.

A. Dat was niet altijd mogelijk, ten gevolge van de bijzondere toestand, die er in Engeland bestond.

47846. De **Voorzitter:** Het was dan wel een heel bijzondere toestand, dat een bepaalde bevelsverhouding niet kon worden gehandhaafd.

A. Er bestond ook een zeer bijzondere toestand in Engeland.

47847. De **Voorzitter:** Daarover kunt u niet meer mededelen?

A. Neen.

47848. De **Voorzitter:** Ik zou u nog iets willen vragen over het Bureau M.V.T. Kunt u even in het kort weergeven wat de taak van dat bureau is geweest?

A. De overgang van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) naar het Bureau M.V.T. is u bekend, neem ik aan. Oorspronkelijk was ik belast met de leiding van het B.V.T. Er bestonden zeer vage ideeën over hetgeen dat bureau moest omvatten. Na een paar maanden kwam ik tot de conclusie, dat 99 % van het werk op niet-militair gebied lag. Het werk had betrekking op allerlei vraagstukken van politieke, financiële, economische en scheepvaartkundige aard. Dat heb ik bij de Minister naar voren gebracht, waaruit is voortgekomen, in Mei of Juni, de vorming van dat nieuwe Departement, dat al die taken overnam voor wat de voorbereiding van de terugkeer betrof op niet-militair gebied. De vraagstukken, liggende op militair gebied, werden opgedragen aan het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Daar werden alle gegevens, die op militair gebied uit Nederland kwamen, verwerkt en doorgegeven aan militaire instanties, in de eerste plaats Engelse, maar ook aan Franse en Belgische militaire instanties. Het betrof ook het uitvoeren van bepaalde studie-opdrachten, die van Engelse zijde werden gegeven, waarbij werd gevraagd om een topografische beschrijving te geven van kusten, gedeelten van het land, rivieren, bruggen, wegen e.d. Dat alles moest worden uitgewerkt. De bedoeling was eigenlijk, dat het Bureau M.V.T. reeds als een kern aanwezig zou zijn voor de later te vormen staf van de opperbevelhebber van de te vormen Nederlandse strijdkrachten.

47849. De **Voorzitter:** Is de derde afdeling van het Departement van Oorlog niet enige tijd belast geweest met de voorbereidingen voor de terugkeer?

A. Neen, dat is niet zo. De derde afdeling van het Departement had allerlei dingen voorbereid voor de latere opbouw van een nieuw leger, nadat Nederland bevrijd zou zijn. Nu grepen deze twee dingen dikwijls in elkaar.

47850. De **Voorzitter:** U bedoelt O.G.S., het Bureau Organisatie Generale Staf onder de heer *van Voorst Evekink?*

A. Ja.

47851. De **Voorzitter:** Was het niet een gekunstelde splitsing?

A. Dat was het ongetwijfeld, maar de Minister moest op een gegeven ogenblik de officieren van de generale staf aan het werk zetten en hun ook bevredigend werk geven, dus gaf hij die taak.

47852. De **Voorzitter:** Dat was dus werkverschaffing.

A. In feite had het beter met elkaar gecombineerd kunnen zijn.

47853. De **Voorzitter:** Hoe kan men in het kort het onderscheid aangeven tussen M.V.T. en O.G.S.?

A. Het werk van de M.V.T. was rechtstreeks gericht op de oorlog, de manoeuvres, die moesten leiden tot de bevrijding en op hetgeen er direct na de oorlog in Nederland zou moeten gebeuren. Die derde afdeling had tot taak om voor jaren te plannen, wat na de bevrijding op militair gebied in Nederland zou moeten gebeuren, organisatorische quaesties e.d. Waar zij begonnen, eindigden wij. Zo moest het ten minste zijn; dat liep dikwijls door elkaar heen.

47854. De **Voorzitter:** Heeft u misschien kennis gemaakt met het Bureau Bijzondere Aangelegenheden? Dat was van 1941. Misschien was dat er reeds geweest, vóórdat u in Engeland kwam. Is dat bureau als een voorloper te beschouwen van het B.V.T.?

A. Ik ken alleen het Bureau Bijzondere Opdrachten, dat onder *van Oorschot* heeft gestaan.

47855. De **Voorzitter:** Ik bedoel het Bureau Bijzondere Aangelegenheden onder generaal *van der Vijver*, dat in 1941 verbonden is geweest aan het Departement van Oorlog en dat in September weer is opgeheven.

A. De naam is mij zelfs niet bekend.

47856. De **Voorzitter:** Heeft de verhouding M.V.T.—O.G.S. in de practijk moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen.

47857. De **Voorzitter:** Hebt u bemoeienis gehad met de vorming van een intergeallieerde staf, waarin ook Nederland vertegenwoordigd moest zijn? Er schijnt ook een mijnheer *Brooke* bij betrokken te zijn geweest.

A. In welke tijd is dat geweest?

De **Voorzitter:** In November 1942.

A. De naam *Brooke* komt mij bekend voor. Kan dat dat stafje zijn geweest, dat zou worden gevormd voor zuiver S.O.E.-werk voor de ondergrondse strijdkrachten?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat was een Engelse tak van dienst, de S.O.E., die tot taak had, in geheel Europa ondergrondse strijdkrachten te vormen.

47858. De **Voorzitter:** U hebt daarover in November 1942 een brief geschreven aan de Minister van Oorlog en daarbij verwees u naar een brief, die door generaal *Brooke* 2 Juni 1942 zou zijn geschreven, maar die de Regering nimmer te uwer kennis zou hebben gebracht.

A. Dat is niet *Brooke*, dat was de hoogste militaire autoriteit van deze zijde in Engeland. Hij was de chef van alle staven. Staat er geen x achter?

De **Voorzitter:** Hier staat *Brooke*.
U hebt uw beklag gedaan bij de Minister, dat u niet bekend was met die brief, terwijl de zaak toch op uw terrein lag.

A. Hij was verzeild in het andere bureau en daar had men hem niet doorgegeven. Het is nooit vast komen te staan. In November 1942 kregen wij bericht, dat een brief was gericht aan de Nederlandse Regering voor het vormen van die internationale staf; hij was mij niet bekend; hij was blijven hangen bij de commissie van generale staf-officieren.

47859. De **Voorzitter:** Was het een belangrijke quaestie?

A. Het had belangrijk kunnen zijn, want einde 1942 heeft men altijd gedacht, dat in West-Europa een collaps zou komen van Duitse zijde, en dan had het ongetwijfeld ernstig kunnen zijn. Ik durf niet zeggen, welk antwoord ik heb gekregen op mijn vraag aan de Minister, waar de brief gebleven was.

47860. De **Voorzitter:** Er is in Februari 1943 ook overleg geweest tussen de Amerikaanse kolonel *Solbert* en u.

A. Dat lag op een ander terrein.

47861. De **Voorzitter:** Waar ging het over?

A. Wel, zoals u bekend zal zijn, was er een bureau, dat ook onder mij ressorteerde en dat samenwerkte met S.O.E. van de Engelsen, die de vorming van ondergrondse strijdgroepen in de bezette landen tot taak had; dat deden dus de Engelsen. In die periode (einde 1942, begin 1943) begonnen de Amerikanen er ook mee. Het was een soort van concurrerend element tussen de Amerikanen en Engelsen; zij wilden niet samenwerken. Kolonel *Solbert* is bij mij gekomen om te spreken over het opzetten van een Amerikaanse dienst op hetzelfde terrein. Dat was natuurlijk uitgesloten; het was mooi genoeg met het ene. Misschien kan ik het u zó duidelijker zeggen: Kolonel *Solbert* behoorde tot een overeenkomstige tak van dienst, maar dan van de Amerikanen, en wilde ook in de bezette gebieden gaan werken op dit terrein.

47862. De **Voorzitter:** Heeft het overleg tot resultaten geleid?

A. Neen, ik heb het onmiddellijk gerapporteerd aan de Engelse en Nederlandse zijde, omdat ik bang was, dat twee dingen door elkaar heen zouden lopen in Nederland. Daarna hebben wij niets meer met de Amerikanen te maken gehad.

47863. De **Voorzitter:** Er is ook geweest een commissie tot formulering van wapenstilstandsvoorwaarden. Hebt u daarin ook zitting gehad?

A. Neen, maar ik weet, dat die commissie er geweest is.

47864. De **Voorzitter:** Daarover kunt u verder geen inlichtingen geven?

A. Neen.

47865. De **Voorzitter:** Is u iets bekend ten aanzien van de contacten met betrekking tot het uitvoeren van luchtbombardementen boven Nederland? U hebt volgens een stuk, dat wij hebben, gevraagd om bescherming van electrische centrales en nu bleek, dat juist die werden gebombardeerd. Het is voorgekomen in IJmuiden en den Haag in Mei 1943.

A. Ja . . . „gevraagd om bescherming van electrische centralen" . . . ik herinner mij (maar het is allemaal zo ongelooflijk lang geleden!), dat ik op een gegeven ogenblik aan de Engelse generale staf een stuk heb doen toekomen, waarin ik heb aangegeven, welke objecten in Nederland in allereerste instantie in aanmerking kwamen voor bescherming, en waarin ik heb gevraagd of zij bij eventuele terugkeer, bij de bevrijding aparte maatregelen konden nemen om in elk geval die objecten in handen te houden. Ik geloof niet, dat ik speciaal heb gevraagd om bescherming van electrische centralen. Die bombardementen kunnen zijn geboden door instanties, die hiervan niets wisten. Het waren dikwijls bureaux, die naast elkaar werkten. De kolenmijnen in Limburg en bepaalde krachtcentralen zullen er ook wel bijgestaan hebben.

47866. De **Voorzitter:** Hoelang heeft de M.V.T. bestaan?

A. Toen ik wegging, heeft de toenmalige kolonel *Doorman* het van mij overgenomen. Het heeft toen, meen ik, nog maar kort bestaan, want spoedig daarna kwam de invasie in Normandië.

47867. De **Voorzitter:** Viel het transport van de in Engeland aanwezige troepen en militaire onderdelen naar Nederland ook onder de M.V.T.?

A. Neen, dat was een aparte affaire.

47868. De **Voorzitter:** U hebt herhaaldelijk aangedrongen op de instelling van een Nederlandse transportinstantie. Waarop had dit betrekking?

A. Er moesten zoveel zaken naar Nederland worden overgebracht, b.v. de archieven van allerlei Departementen, de inventarissen van verschillende kampementen. Ieder Departement begon toen op eigen initiatief iets te organiseren. Toen heb ik gezegd: Maak één behoorlijke transportinstantie. Daaronder behoorden ook de depots, die in Engeland waren achtergebleven en die naar Nederland moesten worden overgebracht.

47869. De **Voorzitter:** Behoorde het nemen van bepaalde maatregelen tot vorming van groepen, die mede zouden kunnen helpen om de terugkeer naar Nederland gemakkelijker te maken, ook tot de taak van de M.V.T.?

A. Dat behoorde ambtshalve niet onder de M.V.T.; men heeft het wel daaronder gebracht. Ik heb bij de behandeling van de kwestie van de inlichtingendienst hierover zeer uitvoerige mededelingen gedaan in de commissie, waarvan de heer *Donker* voorzitter is. Die is van deze zaak zeer uitgebreid op de hoogte. In die commissie is dit onderwerp apart behandeld.

47870. De **Voorzitter:** Voor wat dit betreft, ressorteerde de inlichtingendienst blijkbaar wel onder de M.V.T.?

A. Het hoefde niet. Ik heb er zelf doorlopend op aangedrongen, dat een ander die inlichtingendienst onder zich zou nemen. Die inlichtingendienst behoefde alleen maar de gegevens te fourneren, die nodig waren voor de M.V.T. om de terugkeer te kunnen voorbereiden.

47871. De **Voorzitter:** Ressorteerde dit niet onder de M.I.D.?

A. Gedeeltelijk. Voor het militaire apparaat waren echter vele gegevens uit Nederland, op economisch en waterstaatkundig gebied b.v., van zeer veel belang. Zelfs was het voor de M.V.T. van belang te weten hoe de diverse stromingen zich onder de Nederlandse bevolking in de loop der jaren hadden ontwikkeld.

47872. De **Voorzitter:** Er bestond dus geen duidelijke scheiding tussen de werkzaamheden van de verschillende diensten; zij overlapten elkaar wel eens?

A. Er bestond wel een scherpe afscheiding. De M.V.T. bereidde alleen voor voor de terugkeer. Daarvoor had het nodig de inlichtingen van een behoorlijk werkende inlichtingendienst. Het ongeluk wilde nu, dat men blijkbaar in Londen geen man vond om die inlichtingendienst op poten te zetten. Men zei toen tegen mij: Dat neemt u er maar bij. Onder de drang der omstandigheden werd het aan elkaar gekoppeld, maar het hoefde niet.

47873. De **Voorzitter:** Maar in Engeland waren toch officieren van de Nederlandse inlichtingendienst van vóór Mei 1940.

A. Dat is naar voren gebracht, ook door mij. Persoonlijk kende ik deze officieren niet, maar ik heb gezegd: Generaal *van Oorschot* zit hier toch en *van de Plassche*. Ook burgers heb ik naar voren gebracht. Men heeft hen echter niet genomen.

47874. De heer **Vonk:** Eén ding begrijp ik niet goed en dat is, waarom u zo vreselijk er de nadruk op legde, dat het niet bij elkaar behoorde. Het komt er toch op neer hoe de feitelijke toestand was. Het was toch op gronden, die aanvechtbaar waren, bij elkaar gebracht. Of had men er een speciale bedoeling bij?

A. Neen. Men kan zeggen: Men heeft een staf, het operatieve orgaan. Dat heeft inlichtingen nodig en daarvoor is er een apart bureau.

47875. De **Voorzitter:** Ik begrijp u volkomen. U was dus niet zo ingenomen met het onderbrengen van die dienst bij de andere?

A. Neen. Dat werd een opeenstapeling van functies en het zou in de practijk door elkaar gaan lopen.

47876. De **Voorzitter:** Ressorteerde de sabotagevoorbereiding onder M.V.T.?

A. Ja. Het waren aparte opdrachten, het was geen zuiver M.V.T.-werk.

47877. De **Voorzitter:** Zij had dus verschillende opdrachten en een daarvan was sabotage.

A. De M.V.T. had de voorbereiding van de terugkeer van militairen. Op een gegeven moment is aan de M.V.T. ook opgedragen contact op te nemen met S.O.E. Daarmede heeft M.V.T. tegelijkertijd de voorbereiding voor het verzet op het moment van de bevrijding behandeld.

47878. De **Voorzitter:** Hoelang heeft dat geduurd?

A. Het heeft opgehouden te bestaan in Januari 1944, maar het werk zelf is stopgezet in Juni 1943, zulks in tegenstelling tot de vele geruchten, die er over zijn.

47879. De **Voorzitter:** Hebt u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u heeft gezegd?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

ALGERA, *voorzitter.*
VONK.
STUFKENS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 28 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

DAVID JACOBUS GALLE,

oud 51 jaar, wonende te Zwolle,
rector van het Christelijk Lyceum te Zwolle.

Hij legt de eed af als getuige.

47880. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich bij de capitulatie van Nederland op 14 Mei 1940?

A. In West-Zeeuwsch-Vlaanderen, in de buurt van Aardenburg.

47881. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk dus, nadat u was teruggetrokken uit de Peelstelling?

A. Ja.

47882. De **Voorzitter:** Bij welk onderdeel was u?

A. Ik was commandant van de middelste afdeling van 20 R.A., een van de nieuwopgerichte regimenten, die in April 1940 naar Brabant zijn gegaan om daar een afdeling 7 cm veld te vervangen (het was namelijk 8 staal), de oude stukken van de vorige oorlog. Regimentscommandant was overste *Granpré Molière.* Het regiment bestond uit drie afdelingen, die over een heel grote sector waren verspreid; daarvan had ik de middelste onder mijn commando met de rang van kapitein; ik was toegevoegd aan een infanterie-commandant, de vakcommandant van het vak Erp; voor rechtstreekse steun aan I-13 R.I., een infanterie-bataljon.

47883. De **Voorzitter:** Langs welke weg is u teruggetrokken?

A. Wij zijn via Breda, Antwerpen en Terneuzen naar Aardenburg gegaan.

47884. De **Voorzitter:** Kunt u ons enkele bijzonderheden over die tocht mededelen?

A. Op het moment, dat de mededeling kwam, dat de vijandelijkheden waren uitgebroken, waren wij in de stelling. Wij hebben daar echter geen vijand gezien. Wij zaten tussen de tang. De afdeling rechts van ons heeft contact met de vijand gehad en de afdeling links van ons ook. Er waren, militair gezien, onredelijke afstanden tussen de afdelingen, afstanden van 15 tot 20 km. Om halfnegen 's avonds kreeg ik opdracht van de vakcommandant na twaalf uur 's avonds terug te trekken tot achter de Zuid-Willemsvaart. Om halftien kreeg ik een telefoontje, dat wij onmiddellijk moesten terugtrekken. Wij hadden ons ingeschoten en klaargemaakt voor de ontvangst van de vijand, maar er is geen vijand gekomen. Intussen hadden wij alleen bericht gekregen, dat er grensoverschrijding had plaats gehad. Na het terugtrekken heb ik in de buurt van Koevering contact gehad met de vakcommandant, overste *Snoek.* Ik heb mij bij hem gemeld en hij heeft opdracht gegeven nog in stelling te komen op een bepaald punt, hetgeen echter niet meer mogelijk was, omdat de infanterie reeds verder teruggetrokken was dan dit punt. Toen ben ik van mijn opdracht, rechtstreekse steun te verlenen, ontslagen. Ik heb de afdeling nabij Best achtergelaten en contact opgenomen met mijn eigen commandant, overste *Granpré Molière.* Ik heb hem in Tilburg kort gesproken en opdracht gekregen terug te trekken op Breda. De afdeling is intussen onder bevel van de oudste batterijcommandant opgerukt in de richting van Breda. Onderweg zijn de stukken onklaar gemaakt en achtergelaten. Zij bestond toen dus alleen nog uit personeel plus munitieauto's, waarvan wij later veel plezier gehad hebben. Ik zelf heb de afdeling bij Moergestel weer aangetroffen en ben toen doorgetrokken naar Breda. De volgende morgen (Pinksterzondag) heb ik besloten — er was vrij veel luchtactie — de auto's achter te laten in het Mastbos en te voet België in te trekken. 's Nachts hebben wij de auto's teruggehaald.

47885. De **Voorzitter:** Had u een bepaalde reden om de auto's achter te laten?

A. Ik vond het te gevaarlijk in colonne op te trekken. Ik weet niet, of het een verstandig besluit is geweest. Het is echter goed afgelopen en wij hebben de auto's teruggekregen. De situatie was zodanig, dat er voortdurend vijandelijke vliegtuigen in de lucht waren en dat wij practisch niet buiten bedekt terrein konden komen. De vorige dag was de colonne reeds uit de lucht beschoten. Mijn auto heb ik met mijn adjudant vooruitgezonden naar het dorp Hoogstraten in België. Wij zijn te voet dwars door het terrein daar terechtgekomen. 's Nachts heb ik de auto's laten terughalen en toen zijn wij op Antwerpen teruggetrokken. Wij hebben enige keren in de Luchtbal-Kazerne rust gehouden om de chauffeurs te laten slapen en daarna heb ik alle auto's naar Zeeuwsch-Vlaanderen gestuurd. Aangezien er nog zeer veel activiteit in de lucht was, heb ik de auto's met een tussenruimte van tien minuten laten vertrekken. Het merendeel is in Terneuzen terechtgekomen. Daar kreeg ik de mededeling, dat wij niet in het oostelijk deel van de stelling mochten blijven, omdat de Fransen daar een lijn aan het vormen waren. Wij kwamen dus op Pinkstermaandag in westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen terecht. Daar kwam ik weer in contact met mijn eigen commandant, die in Antwerpen volgens zijn zeggen wel mijn afdeling had gezien, maar mij niet gesproken had. Daar kreeg ik de opdracht mij naar Aardenburg te begeven met alles, wat artillerist was, met de bedoeling om een soort van compagnie te vormen als reservecompagnie bij de op te richten anti-parachutisten-compagnieën der infanterie. Daar is feitelijk niets van terechtgekomen. Ik heb opgenomen hoeveel mensen er precies over waren. Een van mijn batterijcommandanten ben ik in Breda kwijtgeraakt. Ik heb nooit kunnen achterhalen, waarom hij is achtergebleven. De rest is netjes meegegaan. Toen dus de capitulatie van het noorden kwam, zaten wij in Zeeuwsch-Vlaanderen. Op zeker moment kreeg ik — de toestand was toen nogal verward — een zeer merkwaardig bericht. De dokter kwam nl. met de mededeling, dat mijn commandant, overste *Granpré Molière* was verdwenen en dat een infanterie-majoor, majoor *de Heer* in Oostburg mijn onmiddellijke chef was geworden. Ik heb toen met hem contact opgenomen om te vragen wat er gedaan moest worden, want wij kregen moeilijkheden met de ravitaillering, omdat de Fransen alles opkochten. Vóór zijn verdwijning had ik nog telefonisch advies gekregen van mijn eigenlijke commandant, overste *Granpré Molière,* om contact op te nemen met de Belgische generaal *Glory* te Brugge. Op grond van die wenk heb ik een paar officieren naar Brugge gestuurd om met die generaal contact op te nemen, maar majoor *de Heer* verbood mij eerst de grens over te gaan. Ik had echter de idee, dat ik aan de verkeerde kant zat. Het kwam mij voor, dat ergens een verdedigingslijn zou worden gevormd, en ik wilde achter die lijn zien te komen. Het denkbeeld van een vertrek naar Engeland was toen nog niet bij ons opgekomen. Ik kwam dus in een tweede bezoek bij mijn nieuwe commandant, majoor *de Heer,* met de vraag of hij het goed vond, dat ik met mijn troepen de grens overging. Hij wou echter geen toestemming geven, want het Commando-Zeeland had verboden het land te verlaten. Ik heb toen gezegd, dat ik gaarne zou zien, als hij mij dit verbood, dat hij wat voor mij deed om aan eten te komen. Ik heb hem tenslotte zover gekregen, dat ik de vage order kreeg om naar bevind van zaken te handelen. Dit betekende, dat, wanneer ik een beslissing nam en het liep verkeerd af, majoor *de Heer* geen verantwoordelijkheid droeg, in elk geval hij niet ter verantwoording kon worden geroepen, waarmee ik verder geen kwaad van *de Heer* wil zeggen; ik heb hem nooit meer ontmoet en kan mij zelfs zijn gezicht

niet meer herinneren. Hij dorst de verantwoordelijkheid er voor blijkbaar niet op zich nemen.

Intussen had ik een paar officieren naar Brugge gestuurd om contact op te nemen. Er gingen geruchten, volgens welke Nederlandse troepen, die in België kwamen, door de Belgen werden ontwapend. Dat was onze bedoeling niet, al hadden wij dan ook alleen maar geweren bij ons. Het bleek, dat het niet waar was, dat wij er welkom waren en dat wij ons konden hergroeperen, om een wijs woord te gebruiken, achter Brugge. Op grond van de mededelingen van de Belgen heb ik besloten, met mijn mensen België in te trekken, waarbij ik de bedoeling had, ergens achter een bepaalde lijn inderdaad te hergroeperen. Ik had toen de idee, dat hetzelfde wel zou worden gedaan door vele infanteristen en dat, als er een lijn ontstond ergens achter de Yser of de Somme, enkele tienduizenden mannen, die ergens waren terechtgekomen, in België of Frankrijk op de een of andere manier wellicht een of ander onderdeel konden vormen.

47886. De **Voorzitter:** Hoe groot was uw groep?

A. Mijn groep was maar ruim honderd man groot; het was een heel kleine afdeling, d.w.z. kleiner dan een normale afdeling van 7 cm veld. Mijn afdeling bestond overwegend uit recruten, die half afgericht en snel klaargemaakt waren voor 8 staal (ik was vóór die tijd commandant van een depotbatterij in Oegstgeest en Leiden) en hals over kop naar Brabant waren gestuurd. Ik heb de opdracht gekregen, zelf een plaatsvervanger aan te wijzen voor de depotbatterij (ik heb daarvoor een majoor gevonden) en dan zelf met de nieuwgevormde afdeling naar Brabant te trekken. Dat is 27 April 1940 gebeurd.

Toen wij bij Brugge waren, kregen wij van een of andere Belgische instantie het advies, verderop te gaan. Ik ben bij Abbeville door de opening heengekropen, een kleine 24 uur vóórdat de Duitsers daar de zak van Duinkerken sloten. Het was min of meer puur geluk, dat het lukte; het kwam, doordat wij over behoorlijke wagens beschikten. Het enige goede, dat wij hadden, waren onze munitiewagens (de munitie is in Breda achtergelaten) en de chauffeurs, die allen jonge kerels waren en zich uitstekend hebben gedragen; die hebben zich eigenlijk practisch lens gereden.

Ik heb aan de troep niet de vraag gesteld: wil je mee naar de overkant of België in? Er is geen sprake van geweest. Er is ook geen sprake van verzet geweest. Ik heb doodgewoon gezegd: „Wij gaan België in en ik raad jullie aan, zo dicht mogelijk bij mij te blijven; alleen wanneer wij in groepsverband zijn — wij komen in een streek, waar jullie de taal niet verstaat — kan ik iets voor jullie doen; wanneer je als eenling rondloopt, ben je straks hulpeloos." Bij alle mogelijke vragen, die ik in Engeland heb gehoord: „Mag het wel? Kun je wel de grens over met troepen?, enz.", heb ik geen seconde stilgestaan; ik heb ook van de kant van de troep nooit de opmerking gehoord (ik wil niet beweren, dat er geen enkele geweest is, die het gedacht heeft): ik vind het welletjes. Over het algemeen zijn de lui, als schapen tegen mij aangedrukt, bij mij gebleven, werkelijk met het gevoel: Als wij samen zijn, hebben wij eten en kunnen wij verder trekken.

Een enkele auto is onderweg verongelukt. Ik heb de opdracht gegeven: Als er een auto stuk is (van repareren was geen sprake; wij waren langzamerhand in een grote chaos van terugtrekkende burgers terechtgekomen), laat je die staan en probeer je zelf mee te komen; dus eerst de mensen en dan het materiaal overladen en als dat niet kan, laat je de zaak achter. Er zijn een paar auto's gesneuveld.

Zo hebben wij Abbeville bereikt. Het stond in brand; het was gebombardeerd; het waren wellicht preliminaire bombardementen van de moffen, die langs het dal van de Somme oprukten. Daar wist ik op dat moment echter niets van.

Er werd even gebombardeerd, terwijl wij er waren, maar daarvan hebben wij geen schade ondervonden. In Brabant is de colonne een keer beschoten, hetgeen alleen tot resultaat heeft gehad, dat een vent aan de voet werd gewond. Wij hebben nooit gevechtsaanraking met de Duitsers gehad, noch zware aanvallen uit de lucht. Achteraf heb ik kunnen uitrekenen, dat wij, toen wij Abbeville gepasseerd waren, buiten de zak waren, die 24 uur later gesloten werd. Van dat ogenblik af hebben wij geen mof in de lucht gezien en zaten wij midden tussen de stroom van vluchtelingen. Toen is een van mijn officieren op het idee gekomen het gezantschap in Parijs op te bellen en dat is de oorzaak van het feit, dat wij snel in Engeland zijn terechtgekomen. Van de zijde van het gezantschap kregen wij de mededeling, dat wij moesten trachten via Le Havre of Cherbourg Engeland te bereiken. Daardoor zijn wij in tegenstelling tot de meesten rechtsaf geslagen, Normandië in, in de richting van Cherbourg; ik zeg: in tegenstelling met anderen, omdat er hier en daar marechaussees stonden, die naar het zuiden verwezen. Ik ben er nooit achtergekomen, hoe die regeling ontstaan is. Blijkbaar was er een order, dat de terugtrekkende troepen aanwijzingen moesten krijgen om naar het zuiden van Frankrijk te gaan. Dit heeft tot gevolg gehad, dat velen zuidelijker gestrand zijn en later naar Engeland gekomen zijn of Engeland niet meer hebben bereikt. Op een gegeven moment stond er een marechaussee op de weg, die ons niet wilde doorlaten. Ik heb gezegd, dat hij op zij moest gaan, dat ik de opdracht had naar Cherbourg te gaan. Daarvoor is hij gezwicht.

Ik ben in Cherbourg gekomen. Daar lag een boot klaar, die Engelse reservetroepen had overgebracht en die ons de volgende morgen heeft medegenomen. Op 24 Mei zijn wij in Southampton aangekomen.

47887. De **Voorzitter:** Is er niet een kleine groep in een gevangenis in Frankrijk terechtgekomen?

A. Van een gevangenis weet ik niets af. Er is een kleine groep in Abbeville min of meer op hol geslagen, een groep van 6 of 7 man. Tijdens het bombardement zijn zij langs de weg gaan rijden. Zij zijn ons gaan zoeken en hebben ons niet gevonden. Drie weken later zijn zij in Engeland aangekomen.

47888. De **Voorzitter:** Hebt u verder nog contact gehad met andere onderdelen van het Nederlandse leger dan met de marechaussee?

A. Het enige contact, behalve met de marechaussee, is geweest met dokter *Koch*. Hij had een kleine colonne, naar hij zeide, met gewonden en heeft mij om benzine gevraagd. Van onze schaarse voorraad hebben wij enige benzine gegeven.

Benzine is altijd het grote probleem geweest. Wij zijn op een gegeven moment in de buurt van Caen zonder benzine gestrand. Ik had alleen mijn eigen auto geheel gevuld om zo nodig hulp te kunnen halen. Toen hebben de Fransen een kleine wagen met een 400 liter benzine gestuurd en zijn wij doorgereden.

Het enige, dat er verder met mijn troepen in Zeeuwsch-Vlaanderen is gebeurd, is, dat iemand zich met mijn troepen heeft bemoeid. Zoals u zich herinnert, had ik mijn auto's één voor één uit Antwerpen verzonden. Op elke auto zat een vaandrig of een sergeant. Zij hadden de opdracht in Terneuzen bij mij te komen. Een deel van deze auto's is in Hulst opgevangen door majoor *den Beer Poortugael*, die de opdracht gaf rechtstreeks door te gaan naar West-Zeeuwsch-Vlaanderen. De meeste onderofficieren hebben zich van deze opdracht niets aangetrokken. Enkele vaandrigs echter, die deze nieuwe opdracht meer formeel hebben opgevat, zijn in Vlissingen terechtgekomen, waar ik ze ben kwijtgeraakt. Een paar anderen zijn toch in Breskens blijven hangen en zijn later bij mij gekomen. Dit optreden van deze majoor was natuurlijk volkomen onjuist. Aan deze manoeuvre heb ik het te danken gehad, dat er enkelen van mijn troep zijn weggeraakt. In het algemeen was het in Zeeuwsch-Vlaanderen zó, dat je hard je best moest doen om anderen te weerhouden zich met je troepen te bemoeien. Ik heb tijdens mijn terugtocht meer last gehad van de vrienden dan van de vijanden.

47889. De **Voorzitter:** Waar is u in Engeland terechtgekomen?

A. Ik werd in Southampton ontvangen door een kapitein uit Londen. Er stond een trein gereed. Blijkbaar had men van Parijs uit gewaarschuwd, dat er een kans was, dat er Nederlandse troepen overkwamen.

47890. De **Voorzitter:** Wie was die kapitein?

A. Kapitein *Schoonenberg*. Wij kwamen terecht in Haverfordwest, waar wij veertien dagen zijn gebleven. Vandaar kwamen wij in Porthcawl terecht.

47891. De **Voorzitter:** Welke onderdelen zijn in Haverfordwest geweest?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen. Het waren allemaal fragmenten van bepaalde infanterie-onderdelen. Er was ook een groep vliegeniers in Porthcawl, maar of deze groep nu eerst in Haverfordwest is geweest, weet ik niet meer. Ik dacht van niet.

47892. De **Voorzitter:** Was er leiding?

A. Dat begon in Haverfordwest. Commandant werd de oudst aanwezige officier, majoor *Sicherer*. Hij is nog een poosje commandant gebleven in Porthcawl. Daarna is hij opgevolgd door de heer *Sas*.

47893. De **Voorzitter:** Ging het vrij georganiseerd toe in Haverfordwest?

A. Wij zijn daar veertien dagen gebleven. De Engelsen hebben ons daar vandaan gehaald, omdat zij vonden, dat het een te losse boel zou worden. De stemming was daar wel zo'n beetje: „Wij hebben het achter de rug, wat kunnen wij hier eigenlijk nog doen?"

47894. De **Voorzitter:** Was er zuiver een toestand van afwachten of had men een bepaalde taak?

A. In Haverfordwest hadden wij nog niets te doen; dat is pas in Porthcawl gekomen.

47895. De **Voorzitter:** Wanneer bent u daar gekomen?

A. Ik denk, dat wij veertien dagen in Haverfordwest zijn geweest, waar wij 24 Mei zijn gekomen; wij zullen dus ongeveer half Juni in Porthcawl zijn gekomen.

47896. De **Voorzitter:** En daar was een kamp?

A. Daar kwamen wij terecht in een tentenkamp aan het Kanaal van Bristol; het is een soort van badplaatsje en daarbuiten was een tentenkamp ingericht. Daar was onze positie eerst niet duidelijk. Wij werden door een soort van Engelse kampcommandant (het is mij nooit duidelijk geworden wat zijn positie eigenlijk was; laten wij zeggen: kampcommandant) ontvangen. Hij maakte daar een scheiding tussen de officieren en de troep en behandelde ons ongeveer als gevangenen; de officieren mochten op een gegeven moment geen contact met de troep hebben. Dat bleek puur op een vergissing te berusten. De commandant is snel verdwenen en onmiddellijk door een andere vervangen en het is onmiddellijk rechtgezet door generaal *van Oorschot.* Deze is er toen eigenlijk meer geweest om de gemoederen tot bedaren te brengen, die natuurlijk nogal gepiqueerd waren over de situatie van de scheiding. Generaal *van Oorschot* kwam dezelfde dag; dat kwam toevallig goed uit.
Wat daar gevormd werden, waren de Nederlandse troepen in Engeland.

47897. De **Voorzitter:** Heetten ze al „Nederlands Legioen"?

A. Neen. Trouwens: „Nederlands Legioen" is nooit een officiële naam geweest, voor zover ik weet. De naam was „Nederlandse Troepen in Engeland". Zij bestonden uit een aantal onderdelen; ik geloof niet, dat zij een aparte naam hadden. Compagnieën heetten zij niet. Ik was commandant van een onderdeel, bestaande uit mijn artilleristen en een aantal infanteristen, die zich in Frankrijk bij mij hadden aangesloten.

47898. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen van de bevelsorganisatie, zoals die in Porthcawl is gevormd?

A. Daar zat op dat ogenblik generaal *Noothoven van Goor;* ik weet niet, wanneer hij inspecteur is geworden. Commandant van de troepen was majoor *Sicherer,* die kort er na overste is geworden, maar ik meen nog in de Porthcawlse tijd, vóórdat hij vervangen was door overste *Sas.* Ik meen, dat er toen drie onderdelen van de Nederlandse Troepen in Engeland waren, om bij mij zelf te beginnen: mijn onderdeel (in hoofdzaak artilleristen), een infanterie-onderdeel en een stel vliegeniers en dan nog apart politietroepen, want het kan ook zijn, dat er vier onderdelen waren.
Dat was een vreselijk losse organisatie; het was eigenlijk meer het toekennen van de naam van onderdeel aan groepjes, die toevallig bij elkaar waren gekomen, want eigenlijk had ik het enige onderdeel, dat nog intact was van Holland uit; alle andere onderdeeltjes waren in Frankrijk gevormd, behalve dan de groep marechaussees en de politiegroep, die beide nooit waren teruggeslagen.

47899. De **Voorzitter:** Dus men kan wel zeggen, dat men trachtte wat artillerie was te brengen bij artillerie en wat infanterie was bij infanterie, enz. Had elke groep een eigen commandant?

A. Met de vliegeniers zijn zij onmiddellijk begonnen een weg te zoeken om hen bij de vliegerij geplaatst te krijgen; dat is korte tijd er na gelukt.

47900. De **Voorzitter:** Bij de Royal Air Forces?

A. Ja, dat wil zeggen: om in contact met de Royal Air Forces te komen.

De z.g. Allied Forces Act, die later onze positie in Engeland zuiver gemaakt heeft, moest toen nog ontstaan. De vraag, welke onze status was, was op dat ogenblik nog niet beantwoord. Er waren daar enkele losse onderdelen, waarbij de wapens zoveel mogelijk gescheiden werden gehouden. De mensen werden geplaatst onder de commandant, met wie zij overgekomen waren, of onder de commandant, die toevallig een bepaalde groep in Frankrijk had gevormd. De losse lui werden willekeurig bij verschillende onderdelen ingedeeld.

47901. De **Voorzitter:** Herinnert u zich enkele namen?

A. Ik heb thuis nog wel een lijst van officieren, die op een gegeven moment in Porthcawl aanwezig waren.

47902. De **Voorzitter:** Kunt u ons die lijst overleggen?

A. Die kan ik u wel toezenden.

47903. De **Voorzitter:** Is er gedurende de tijd, dat u in Porthcawl was, langzamerhand wel wat meer vastheid in de organisatie gekomen?

A. Ik ben er niet lang geweest. Ik heb tot taak gekregen een deel van een vliegveld te bewaken. Ik ben er met mijn eigen mensen heengegaan. De bedoeling was, dat twee onderdelen om beurten naar het vliegveld zouden gaan en toegevoegd werden aan het regiment van de London Scottish. Toen was er in Engeland nog geen grondverdediging van de R.A.F. De Engelsen begonnen zich te realiseren, dat het nog wel noodzakelijk was de grote vliegvelden te bewaken tegen eventuele parachutisten. Daarvoor gebruikten zij infanterietroepen, terwijl de R.A.F. later zijn eigen ground defence kreeg. Aan een van de Engelse bataljons, belast met de grondverdediging, werd mijn compagnie toegevoegd. Zij had het karakter van een infanteriecompagnie. Het was een merkwaardig feit, dat het voor de Engelsen enige betekenis had, dat wij onze geweren hadden medegebracht en dat wij per man over 100 patronen beschikten. Op dat ogenblik vonden de Engelsen dat prettig; dan behoefden zij ons niet onmiddellijk aan geweren te helpen.

47904. De **Voorzitter:** Bleef u onder bevel van de kampcommandant of stond u onder bevel van de inspecteur?

A. Neen, voor zover dit betrof, bleef ik onder bevel van de kampcommandant. Het was oorspronkelijk de bedoeling er om beurten heen te gaan. Ik ben er 14 dagen geweest, vervolgens een ander onderdeel en daarna ben ik weer teruggegaan. Toen heeft de commandant gevraagd of zij er maar één onderdeel wilden laten, omdat hij die wisseling onprettig vond. Daarom ben ik er vast gebleven. Ik stond officieel nog onder de kampcommandant, een oudere kapitein van de infanterie, die later naar Canada is gegaan. Hij heeft zich echter nooit met de aangelegenheid bemoeid. Degene, met wie ik te maken had voor de werkzaamheden daar, was een Engelse bataljonscommandant. Dit is zo gebleven gedurende de tijd van het jaar.

47905. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de stemming in het kamp te Porthcawl? Er is wel eens gezegd, dat de troep het vertrouwen in de officieren had verloren.

A. Dat was ook gedeeltelijk het geval. Het heeft ongetwijfeld moeite gekost om de goede militaire verhoudingen er weer in te krijgen, omdat er een aantal officieren was, dat naar de mening van de troep te vroeg in Engeland was aangekomen. Dit heeft ongetwijfeld aanleiding gegeven tot bepaalde wrijvingen. Ik heb daar persoonlijk geen last van gehad, omdat ik met mijn eigen mensen overgekomen ben, maar er waren onderdelen, waar de stemming deze was: wij laten ons door de officieren niets meer zeggen. Dat is geleidelijk geluwd. Er waren echter inderdaad officieren, die ver vóór hun troepen uit in Engeland zijn gekomen. De mannen keken dan zeer vreemd op, wanneer zij in Engeland een luitenant tegenkwamen, die in Vlaanderen was verdwenen. Het is ontzaglijk moeilijk na te gaan hoe men dit moet beoordelen. Ik kan mij een situatie voorstellen, dat men het contact met de troep verliest. Ik ben zelf naar Tilburg geweest om met mijn commandant contact op te nemen. Wanneer toen mijn auto was beschoten en ik de troep niet meer had kunnen bereiken, dan zou de troep hebben gezegd: onze kapitein is er van door. In het algemeen echter geeft het te denken, wanneer zo'n commandant voor zijn troepen uit de veilige zone bereikt. In het algemeen toch zal het zo zijn, dat hij achterblijft en strandt, maar wanneer hij op verkenning naar voren gaat en die verkenning uitstrekt tot Engeland, dan moet ik zeggen, dat ik dit bedenkelijk vind. Ik ben overtuigd, zonder dat ik namen zou kunnen noemen, dat er officieren

zijn geweest, die met een niet volkomen zuiver geweten tegenover hun troep kwamen te staan. Dit is natuurlijk door de soldaten aangedikt. De lui waren zeer geïrriteerd en over het algemeen overdreven opgewonden. Het heeft een hele tijd geduurd voordat de opgewonden elementen, die de zaak zeer opbliezen, tot bedaren kwamen.

Wat verder de stemming heeft verstoord, is de spanning tussen de gewone infanterie en artillerie enerzijds en de marechaussee anderzijds. De marechaussee uit Brabant is model naar Engeland verhuisd. Zij hebben geen contact met de vijand gehad. Zij hebben alles normaal opgeladen. Zij hebben zelfs hun archieven en hun rijwielen meegenomen en hebben onderweg geweigerd soldaten, die zich aan de kant van de weg bevonden en te voet waren, mee te nemen. De motivering er voor was, dat zij zich niet met de troepen mochten bemoeien, omdat zij eigenlijk geen normale troepen waren en de Conventie van Genève niet toeliet, dat zij Nederlandse militairen bij hun onderdeel toelieten, daar zij dan in een scheve positie kwamen te staan.

Mijn opinie is, dat zij hun archieven en hun fietsen in de modder hadden moeten gooien en soldaten hadden moeten laden, zoveel mogelijk. Die weg hebben zij niet gekozen en dat heeft veel kwaad bloed gezet.

Daar zit een heel ander hoofdstuk aan vast, namelijk de houding, die aanvankelijk de marechaussee in Engeland heeft aangenomen ten opzichte van haar taak; die houding heeft dit heel sterk verlevendigd, omdat daardoor juist de animositeit werd geaccentueerd. Dat was ongetwijfeld gedeeltelijk eenzijdig van de kant van de troepen, maar er zat wel iets in, dat juist was. Ik kan mij voorstellen, dat soldaten, die geprobeerd hadden met een vrachtauto mee te rijden (b.v. een groepje van zes of zeven man, die vroegen mee te mogen rijden), maar te horen hadden gekregen: „Neen, dat kunnen wij niet doen, want wij moeten onze paperassen en fietsen meenemen", vuur en vlam spogen, toen zij in Engeland dezelfde kerels rustig voor zich zagen. Wie de schuld is, is een moeilijk punt; ik weet niet of zij daartoe orders hadden.

47906. De **Voorzitter:** Was u in Porthcawl in het kamp, toen de marechaussee er aankwam?

A. Ik was in elk geval in het kamp, toen de marechaussees er waren; ik denk, dat ik er was, toen zij kwamen.

47907. De **Voorzitter:** Waren zij belast met de bewaking?

A. Ja. Dat is natuurlijk ook iets, dat pleit in het voordeel van de marechaussee. Dat gaf ten onrechte wrijving, doordat bepaalde lui, die uit de band wilden springen, het natuurlijk de marechaussee, die haar plicht deed, kwalijk namen, wanneer zij hen tegenhield en 's avonds na bezette tijd niet in het kamp toeliet. In het algemeen was er een vrij delicate situatie en was het in die situatie vrij gevaarlijk die opdrachten te geven, juist omdat zij in die richting de naam had, gedeeltelijk terecht en — zoals altijd bij zo iets — gedeeltelijk overdreven.

47908. De **Voorzitter:** Bleven er verder moeilijkheden bestaan tussen de marechaussee en de artillerie en de infanterie?

A. Dit is een ding geweest, dat vrij diep heeft gezeten en dat gedurende een lange tijd op gegeven momenten weer bovenkwam, wanneer er een of andere strubbeling was.

47909. De **Voorzitter:** Waaruit bestond dan die strubbeling?

A. Hierin, dat b.v. een soldaat de houding aannam van „dat laat ik mij niet zeggen door een marechaussee", die onmiddellijk door zijn korporaalschap de hogere in rang was van de soldaat. Men kan zeggen, dat in het algemeen deze twee mentaliteiten moeilijk verzoenbaar waren in één militair verband.

Ik moet er bij zeggen (eerlijkheidshalve en om de zaken in evenwicht te houden), dat later velen van die marechaussees zich hebben ontpopt als uitstekende soldaten, die volkomen achter de zaak stonden. De eerste houding van eigenlijk niet-volledig-mee-willen-doen als volledig militair was veel meer een quaestie van de leiding van de marechaussees dan van de marechaussees zelf. Daardoor kwamen de gewone marechaussees en de lagere rangen in een moeilijke positie, omdat zij meenden, dat hun commandant niet achter hen stond en zij het gevoel hadden, dat hun positie in hun korps in gevaar kwam, wanneer zij te happig bleken op een tijdelijke baan in strikt militaire zin.

47910. De **Voorzitter:** Welke was precies de doelstelling van de leiding van de marechaussee?

A. De oudste officier van de marechaussee was majoor *den Beer Poortugael*. Hij stond, naar ik meen, op het standpunt, dat de volkenrechtelijke positie van de marechaussee niet toeliet, dat zij dienst deden als gewone militairen. Een tijd lang heeft hij zich ongetwijfeld ook bij generaal *Noothoven van Goor* daartegen verzet. Dat is een strubbeling geweest, die slechts kort geduurd heeft. De stemming onder de marechaussee was zodanig, dat vele ouderen, van ± 50 jaar, dit wel een vrij aardige oplossing vonden en dat de jongeren er in het algemeen niets voor voelden en veel liever gewoon wilden meedoen.

47911. De **Voorzitter:** Men wilde dus van de kant van de leiding van de marechaussee dit wapen geheel afzonderlijk houden, eventueel met het oog op de taak in bevrijd Nederland?

A. De voornaamste reden schijnt geweest te zijn, dat zij vonden, dat zij volkenrechtelijk als militairen in een scheve positie kwamen. Het standpunt was, dat de marechaussee eigenlijk niet normaal mocht vechten, maar alleen politiedienst moest verrichten. Dat ging zover, dat de populaire opvatting was: Gesteld, dat wij als marechaussees in handen van de Duitsers vallen, dan worden wij tegen de muur gezet. Ik heb toen eens gezegd: Als dat zo is, dan zie ik niet in, waarom zij niet tijdelijk als militairen beschouwd kunnen worden. Hef dan tijdelijk het korps op en maak er gewone militairen van. Majoor *den Beer Poortugael* zat het zeer hoog. Zelfs toen eenmaal de zaak anders beslist was, heeft hij er op aangedrongen, dat hij de gehele administratie intact zou houden, opdat eventueel later bij de terugkeer in Nederland, waarbij hij ook dacht aan de mogelijkheid van terugkeer, wanneer wij verloren zouden hebben, dit politieapparaat weer normaal zou kunnen worden ingelijfd in het politieapparaat, zoals op dat moment in Nederland was ontstaan. Vooral dat laatste is hem zeer kwalijk genomen door degenen, die er feller tegenover stonden, nl. dat hij dacht aan de mogelijkheid van terugkeer met zijn marechaussees, gesteld, dat wij de oorlog verloren zouden hebben.

47912. De **Voorzitter:** Het zal u wel bekend zijn, dat de Regering een andere opvatting huldigde. De Regering heeft meer het standpunt ingenomen, dat de marechaussee voor andere diensten gebruikt moest worden.

A. Ja, d.w.z. voor de militaire dienst.

47913. De **Voorzitter:** Ook voor bureaudienst in Londen.

A. Dat gold voor de ouderen. Ik geloof, dat de Regering op het standpunt stond: de ouderen kan men niet bij de gewone troep gebruiken. De ouderen zijn in Londen neergepoot. De jongeren zijn tenslotte vooral terechtgekomen in de verkenningstroep van de brigade, waarvan eerst kapitein *Kist* en later de heer *Beelaerts van Blokland* commandant was.

47914. De **Voorzitter:** Zijn er ook enkelen terechtgekomen bij de politietroepen of was dat een geheel afzonderlijke groep?

A. Voor zover ik weet, zijn de politietroepen en de marechaussee nooit vermengd.

47915. De **Voorzitter:** Waar kwamen ze vandaan?

A. Dat weet ik niet meer.

47916. De **Voorzitter:** In elk geval zijn ze ook als een zekere eenheid naar Engeland overgestoken?

A. Ja, zij hebben de opdracht gehad om de politieke gevangenen naar Frankrijk te vervoeren. Nadat zij die gevangenen in Frankrijk hadden afgeleverd, zijn ze naar Engeland overgestoken. Luitenant *Drost* was er bij. Voor zover ik weet, zijn die politietroepen opgesoupeerd in de gewone onderdelen. Bij de marechaussee is het zo gegaan, dat de gevechtswaardige onderdelen bij de troep zijn terechtgekomen. Ook de meeste officieren zijn daar terechtgekomen.

47917. De **Voorzitter:** Niet allemaal?

A. Neen, o.a. majoor *den Beer Poortugael*. De kapiteins *Kist* en *Suylen* zijn naar de troep overgeplaatst. Dat is geschied na de oprichting van de Prinses Irene-Brigade in 1941. De encadrering van

de brigade heeft plaats gehad in het begin van 1941, zonder dat de marechaussee daaraan mede deed, blijkbaar omdat de kwestie nog hangende was. Dat is de reden geweest, waarom ik second in command geworden ben van het eerste bataljon, waar majoor *Doorman* commandant van was.

47918. De **Voorzitter:** Wanneer is u daar second in command geworden?

A. Kort voordat de brigade werd opgericht, in Januari 1941. In het begin van Februari 1941 is de brigade opgericht met de bedoeling om er van te maken een complete brigade naar Engels model. Toen zat de troep niet meer in Porthcawl, maar in Congleton.

47919. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er in Augustus 1940 nog gelegenheid is geweest zich op te geven voor de Indische vliegdienst of voor de K.N.I.L.

A. Dat weet ik niet. In de eerste weken is er in Haverfordwest sprake van geweest, dat verschillenden uit Engeland wel, hetzij naar de West, hetzij naar de Oost wilden. Er is een stroming geweest, die zeide: waarom stuurt men ons niet naar Indië, want wij zitten hier op vreemd grondgebied. Toen men eenmaal bezig was aan de voorbereiding van de Allied Forces Act, had het geen zin meer. Toen ging men uit van de veronderstelling, dat men een brigade wilde maken. Alleen heeft men daaraan niet volledig de hand gehouden.

47920. De **Voorzitter:** Hoe lang is u commandant geweest van het detachement, dat het vliegveld bewaakte?

A. Tot vlak vóór Kerstmis 1940.

47921. De **Voorzitter:** Hebben zich in die tijd nog bijzonderheden voorgedaan?

A. Er was een heel prettige samenwerking met de Engelsen.

47922. De **Voorzitter:** Wie was in Januari 1941 commandant van het Legioen?

A. Kolonel *Phaff* zal het zijn geweest.

47923. De **Voorzitter:** Wat was het onderscheid tussen het Iste en IIde bataljon?

A. U spreekt telkens van „Legioen", maar ik ken de officiële naam „Legioen" eigenlijk niet.

De **Voorzitter:** Het wordt wel zo aangeduid in de stukken.

A. Voor zover ik weet, heeft de naam nooit officieel bestaan, maar ik kan mij vergissen. Dat zou moeten zijn geweest de eerste tijd van de Nederlandse troepen in Engeland; toen heette het geheel: Nederlandse Troepen in Engeland. Dat weet ik positief zeker. Daar was de eerste afdeling van onder mijn commando; dat is overgegaan, voor zover ik weet, in brigade en dan Brigade Prinses Irene; dat was in Februari 1941.

47924. De **Voorzitter:** De naam Brigade Prinses Irene is pas later gekomen, na het aftreden van Minister *Dijxhoorn;* ik dacht in Augustus 1941.

A. Ik dacht van niet. Ik zou het wel kunnen terugvinden. Ik kan mij vergissen; u hebt zoveel gegevens, die ik niet heb. De brigade is, naar ik meen, opgericht in Februari 1941. Wellicht is de naam Irene-Brigade later toegekend.

47925. De **Voorzitter:** Ja, want Minister *Dijxhoorn* heeft hier verklaard:

> „Het bekend maken van de naam „Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene" is uitgesteld, omdat men van mij eiste, dat ik alle „C-gekeurden" uit het kamp zou verwijderen, hetgeen ik heb geweigerd."

Eerst na zijn aftreden is de naam Irene-Brigade gekomen.

A. Ik herinner mij nu, dat het is gebeurd in het kamp in Wolverhampton en daar zijn wij pas in de zomer van 1941 gekomen.

47926. De **Voorzitter:** Wanneer is u verhuisd van Porthcawl naar Congleton?

A. Ik ben van Porthcawl naar St. Athan gegaan (het vliegveld); vandaar ben ik niet meer in Porthcawl terug geweest, maar ben ik rechtstreeks van het vliegveld, waar ik gedetacheerd was bij de Engelsen, overgeplaatst naar Congleton om second in command van het Iste bataljon te worden.

47927. De **Voorzitter:** Weet u ook of alles, wat in Porthcawl was gelegerd, is overgegaan naar Congleton?

A. Ja.

47928. De **Voorzitter:** Congleton was gewoon een voortzetting van Porthcawl?

A. Ja. Er was nog een ander onderdeel in..... ik kan mij de naam van het plaatsje niet meer herinneren; ik ben er maar één keer geweest. Daar werden alle recruten in Engeland verzameld.
U vroeg mij zoëven: wat is het verschil tussen het Iste en IIde Bataljon. Einde 1940 was de situatie zo. Op een bepaalde datum moet op de een of andere manier een brigade opgericht zijn, want die bataljons waren onderdelen van de brigade. Het moet begin 1941 zijn geweest.

47929. De **Voorzitter:** Op blz. 140 van het boek „Nederland Paraat? De Koninklijke Landmacht, door mr. *H. J. Kruls*" staat:

> „Op 11 Januari 1941 werd in het Nederlandse garnizoen te Congleton in Cheshire uit de daar aanwezige Nederlandse troepen de Koninklijke Nederlandse Brigade opgericht,".

A. Een brigade bestaat uit drie bataljons. Het was toen de bedoeling in het eerste bataljon alles te verzamelen, wat overgekomen en dus afgericht soldaat was; in het tweede bataljon alle recruten, die in Engeland geworven waren, waarmede men bezig was. Als het tweede bataljon klaar was, zou dat een gevechtswaardig bataljon worden. Een derde bataljon zou dan recrutenbataljon worden. Als dat klaar was, zou de brigade worden gevormd. Het derde bataljon is echter nooit ontstaan. Tegen het eind van 1942 is er een reorganisatie gekomen, waarbij de brigade niet meer zou bestaan uit drie bataljons, maar uit drie z.g. gevechtsgroepen plus een verkenningsafdeling. In de plaats van het bataljon kwam er een gevechtsgroep, zeer modern bewapend, met de bedoeling met weinig mensen een zo groot mogelijke beweeglijkheid en gevechtskracht te verkrijgen.

47930. De **Voorzitter:** Wat deed het eerste bataljon?

A. Oefenen.

47931. De **Voorzitter:** Men kreeg de z.g. Engelse organisatie. Wat hield dat in?

A. Dat betekende, dat wij voortaan niet de Nederlandse troepen in Engeland heetten, maar brigade zouden worden. Die naam is Engels. Hij verving de vroegere naam van regiment. De bedoeling was oorspronkelijk een model Engelse brigade te maken, een brigade, tot op ieder onderdeel gelijk aan de Engelse. Daarop is ook het kamp gebouwd. Daarvoor zou Engels materiaal geleverd worden. Het moest een normale doodgewone Engelse infanteriebrigade worden. Van dat ogenblik af is men naar Engels model gaan africhten. De organisatie is Engels geworden. Toen is de regeling getroffen, dat officieren en onderofficieren een cursus bij de Engelsen zouden volgen om de Engelse methoden te leren kennen.

47932. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de materiaalpositie?

A. Die was in het begin heel minnetjes. Wij zijn op een gegeven moment door de Engelsen bij een bepaalde urgentiecategorie ingedeeld. Toen hebben de Engelsen zich strikt gehouden aan de afspraak, dat wij procentsgewijze precies dezelfde aanvulling zouden krijgen, die de Engelse brigades van dezelfde categorie kregen. Dat neemt niet weg, dat men bij de reorganisatie van bataljon tot gevechtsgroep nog lang niet al de spullen had; die hadden de Engelsen echter zelf ook niet!

47933. De **Voorzitter:** Welke was de innerlijke waarde van die reorganisatie?

A. Dat is een noodsprong geweest, een goede overigens, een erkenning van de realiteit, dat wij niet in staat bleken om zoveel personeel in Engeland op te leveren, dat een volledige brigade kon worden gevormd. Dit hing samen met het feit, dat velen werden afgekeurd en dat allerlei afzonderlijke diensten werden opgericht, waardoor natuurlijk velen aan de brigade werden onttrokken. Voorts

is de recrutering in Canada, Amerika en Zuid-Afrika buitengewoon tegengevallen. De aanvankelijke verwachting was, dat wij zelfs een divisie zouden kunnen formeren! Men heeft er vrij lang over gedaan zich te realiseren, dat een brigade ook te hoog gegrepen was. Wij hebben het van het kamp uit spoediger gezien dan men het in Londen wilde accepteren, want wij zagen het verloop veel duidelijker voor ons, een verloop, dat ongelooflijk groot was. Men staat er eigenlijk te weinig bij stil, dat men in een normaal leger iedere zieke jonge man direct door een andere soldaat kan vervangen. Op een gegeven ogenblik heeft men echter besloten met handhaving van de naam brigade een kleiner onderdeel te vormen, omdat men het aantal mensen voor een complete brigade niet kon opbrengen. De Engelsen gebruiken de naam fighting unit voor ieder willekeurig samengesteld onderdeel, dat in het leven wordt geroepen voor een speciale taak. Dat kon in een groter verband ook zoveel als een divisie zijn. De naam gevechtsgroep is de Nederlandse vertaling van fighting unit. Daardoor kreeg de brigade een aparte organisatie, die de Engelsen toch eigenlijk niet kenden. Dit bracht organisatorisch heel wat moeilijkheden mede. Er moesten ontworpen worden drie gevechtseenheden, gevechtsgroepen met verkenningsafdelingen, waarbij iedere gevechtsgroep het midden hield tussen een compagnie en een bataljon. Men zou kunnen spreken van een versterkte compagnie. Een gevechtsgroep telde ongeveer 250 man, terwijl men er voor een bataljon ong. 700 moet hebben. Om de gevechtskracht echter zo groot mogelijk te maken, werd er bij de organisatie op gerekend, dat de groep zeer grote beweeglijkheid zou hebben. Het bleef infanterie, maar met veel tractie om zich zelfstandig te verplaatsen en met een extra sterke bewapening.

47934. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat die fighting units pas einde 1943 werden gevormd, toen generaal *de Bruyne* inspecteur is geworden? Er is einde 1942 wel een reorganisatie geweest, maar dateren de fighting units niet van einde 1943?

A. De gevechtsgroepen zijn opgericht begin 1943. Ik ben toen commandant geworden van de eerste gevechtsgroep. Van Julianadag in 1943 af zijn de gevechtsgroepen ieder afzonderlijk naar een Engels onderdeel gegaan om met de Engelsen te oefenen en o.a. aan field firing te doen. We werden dan dus toegevoegd aan een Engels trainingsregiment. In de zomer van 1943 hebben we in een zomerkamp gezeten, oostelijk van Londen, waar we als brigade samen met de Engelsen soms wel drie weken lang oefenden. Hier deden wij mee aan oefeningen in groot verband. In de winter is de gehele brigade terechtgekomen in Harwich, met een taak in de kustbewaking.

De organisatie, waarbij de gevechtsgroepen zijn ontstaan, dateert van begin 1943; zij heeft echter pas volledig haar beslag gekregen begin 1944; toen waren de gevechtsgroepen pas min of meer compleet; ik ben er toen uitgegaan.

47935. De **Voorzitter:** Er is heel wat correspondentie over gevoerd tussen generaal *de Bruyne* en Engelse autoriteiten. Het ging over drie fighting units. Generaal *de Bruyne* zei: Het is onmogelijk, wij kunnen twee fighting units bemannen. Die correspondentie dateert van de tweede helft van 1943.

A. Toen bestonden zij al, toen waren er twee. De derde was nog in oprichting. Neen toch, er waren er toen al drie, maar de derde was lang niet compleet. De fighting units zijn pas compleet geworden, toen ik er vandaan was. Toen is een deel van mijn mensen (dat wil zeggen er is toen een troepje teruggekomen uit Suriname; het bestond voor een groot deel uit mensen, die met mij overgekomen waren) aan de eenheid toegevoegd om de zaak te completeren. Ik weet niet, of helemaal formeel gezien de units volgens de organisatie op sterkte waren bij de invasie.

47936. De **Voorzitter:** U hebt gezegd: commandant van het Iste bataljon was *Doorman*.

A. Ja.

47937. De **Voorzitter:** Wie zijn hem opgevolgd in dezelfde kwaliteit?

A. Brigadecommandant was kolonel *Phaff*.

47938. De **Voorzitter:** En later *de Ruyter van Steveninck*.

A. Jawel, maar die is eerst nog bataljonscommandant geweest en toen ..... ja, er zit *van Voorst Evekink* nog tussen.

Majoor *Doorman* is geworden z.g. brigade-majoor; dat is de man, die, nu ja, de onmiddellijke leiding heeft onder de brigade-commandant. Hij kwam dus in de staf van de brigade te zitten.

Als ik mij niet vergis, is *de Ruyter van Steveninck* even commandant geweest.

Daarna is *Suylen* het geworden; dat was een marechaussee.

Toen majoor *Doorman* brigade-majoor werd, ben ik commandant geworden van het IIde bataljon. Dat was aan het einde van het jaar 1942.

47939. De **Voorzitter:** Dus u hebt ook meegemaakt het vertrek van het eerste detachement naar Indië?

A. O ja!

47940. De **Voorzitter:** Kunt u daarover ook iets mededelen?

A. Het is veel vroeger geweest.

47941. De **Voorzitter:** Ja, het is begin 1942 geweest.

A. Wat is er van te vertellen?

De **Voorzitter:** Er zijn enkele moeilijkheden geweest. Er waren enkelen, die zich beriepen op artikel 192 van de Grondwet. Daarbij is de volgende kwestie geweest. Dat bataljon had zich, naar ik meen, in zijn geheel uitgesproken voor een vertrek naar Indië, althans de commandant had het gezegd.

Die dingen bedoel ik. Daarover kunt u misschien iets meedelen? Het was toch uw bataljon?

A. Neen, het ging om de brigade. Hoe zal ik het nu zo kort mogelijk formuleren, zoals ik het zie?

Commandant van de brigade was kolonel *van Voorst Evekink*. Ik heb u al verteld, dat er al in Porthcawl onder ons een stroming was, die zei: waarom sturen ze ons niet naar Indië? Ik ben van opinie: als zij ooit iets in die richting hadden willen doen, hadden zij het toen moeten doen.

Het punt, dat u nu aanraakt, vind ik een van de zwakste punten van het Regeringsbeleid. Van die verlangens om naar de West of de Oost te gaan, is niets terechtgekomen. Men heeft bepaald, dat wij in Engeland zouden blijven.

47942. De **Voorzitter:** Er is wel een detachement naar Suriname gegaan!

A. Met dat detachement zijn velen van mijn mensen medegegaan. Dat was volkomen verantwoord, omdat de Amerikanen eenvoudig de bauxiet wilden beschermen en gedreigd hadden, dat zij de zaak zelf in handen zouden nemen, als wij er niet voor zorgden. Ik vind het volkomen logisch, dat men voor die dreiging zwichtte. Ik geloof, dat dat detachement volkomen buiten beschouwing kan blijven.

Toen de Regering in 1940 besloten had, dat wij niet naar Indië zouden gaan en dat wij zouden vormen een onderdeel, dat eventueel bij een invasie aan de zijde van de Engelsen zou vechten, had de Regering voet bij stuk moeten houden, ook op het moment, waarop de oorlog met Japan kwam. Als men soldaten naar Indië stuurt, doet men het met de overweging, dat er oorlog kan komen. Waar zou het anders mede zijn dan met Japan? Het heeft geen zin, wanneer de oorlog uitbreekt, in een zekere opgewonden stemming te zeggen: Nu gaan wij toch troepen naar Indië zenden.

Hier komt de kolonel *van Voorst Evekink* in het geding. Op het moment, waarop Japan in de oorlog kwam, was er geen sprake van een gevechtswaardige brigade, op geen stukken na! Desondanks heeft de commandant, kolonel *van Voorst Evekink*, de Minister namens de brigade aangeboden: wij willen gaarne naar Indië.

Minister *van Boeyen* is naar het kamp gekomen om in het bijzijn van generaal *Noothoven van Goor* zijn diepe vreugde uit te spreken in verband met het feit, dat kolonel *van Voorst Evekink* het initiatief had genomen om de brigade aan te bieden. Blijkbaar heeft de Regering in principe dat aanbod van de brigadecommandant geaccepteerd.

47943. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wist de brigade er zelf iets van?

A. Er is wel over gesproken, maar er is nooit een enquête gehouden: willen jullie wel? Het moest zijn spontaan, vooral heel spontaan!

Zijn grote medestanders waren de intussen overgekomen Indische officieren, die terecht zeiden: wat doen wij hier in vredesnaam? Als er in Indië gevochten wordt, moeten wij dan hier op een houtje zitten bijten? Dat al die heren fel waren om naar Indië te gaan, is volkomen begrijpelijk. Verder waren de meningen in de troep zeer verdeeld en was er betrekkelijk weinig enthousiasme.

Toen is de vraag opgekomen: kunnen wij daartoe gedwongen worden? Men besloot toen vrijwilligers te werven. Intussen had men zich ook bezonnen op deze quaestie en zei men: van een werkelijk sturen van een brigade als gevechtseenheid is geen sprake, want die brigade is nog lang niet op oorlogssterkte of op oorlogsoefeningspeil. Het is toen uitgedraaid op het verzamelen van een detachement vrijwilligers, waarmede de commandant van het tweede bataljon, *van den Berge,* naar Indië is gegaan. *Van Voorst Evekink* is er zelfstandig heengegaan, niet als commandant. Ik weet niet in welke functie hij er is heengegaan, maar in ieder geval niet als commandant. Het was eigenlijk ook geen onderdeel, maar in hoofdzaak kaderleden, die in Indië zouden worden afgericht en ingepast in het Indische leger. Er is geen sprake geweest van een gevechtsonderdeel. Ze zijn in Ceylon gestrand. Mijn zienswijze is, dat het geen zin had in een soort van bravourstemming uitstekend materiaal aan de eenheid in Engeland te onttrekken, een eenheid, die toch al zo bloedarm was, omdat men op zijn vingers kon uitrekenen — hoewel wel niemand zal hebben voorzien, dat het zo snel zou zijn afgelopen —, dat deze mensen in Indië niet van zo'n betekenis konden zijn, dat dit zou opwegen tegen het feit, dat ze in Engeland aan de eenheid werden onttrokken. Het eerste detachement telde, meen ik, ± 100 man, het tweede is niet meer vertrokken.

47944. De **Voorzitter:** Dat telde 150 man.

A. Dat is mogelijk. Het betekende in ieder geval een ontzettende aderlating voor de brigade. Eigenlijk bleef de nieuwe commandant, de heer *de Ruyter van Steveninck* met de brokken zitten. Ik zal ook nooit de afscheidsvergadering vergeten, waar kolonel *van Voorst Evekink* nog steeds sprak over de brigade, die naar Indië ging. Toen werd nog steeds de fictie gehandhaafd: de brigade ging naar Indië. Ik heb toen de heer *de Ruyter van Steveninck,* die naast mij zat, gevraagd of hij hierop niets wilde zeggen. Hij zei: ik doe het niet, doe jij het maar. Ik heb toen gezegd, dat ik de indruk had gekregen, dat er een detachement naar Indië ging en dat de brigade achter zou blijven en ik heb gevraagd of de kolonel, waar de brigade zou achterblijven, enige wenken kon geven op welke manier de brigade nu zou moeten worden georganiseerd. Ik ben overtuigd, dat hij het mij diep kwalijk heeft genomen, maar hij heeft het onmiddellijk, wat ik ook verwachtte, geneutraliseerd door te zeggen: „Wat ben ik blij, dat u dit naar voren brengt, want dat zouden wij in het enthousiasme over Indië vergeten; zo en zo zal het moeten gaan."

In feite vind ik — en nu leg ik, geloof ik, de vinger op de wonde — bij dat hele enthousiasme voor wat heette „de brigade naar Indië", maar ten slotte niets anders was dan het zenden van een afzonderlijk uitgepikt stel vrijwilligers naar Indië, dat het nadeel, dat aan de organisatie van de brigade werd toegebracht, veel groter was dan het voordeel zou zijn geweest, als zij in Indië waren gekomen, omdat zij altijd te laat zouden zijn gekomen.

Als de Regering zoiets had gewild, had zij het in 1940 moeten doen. Wanneer de Minister in 1942 om het feit, dat er oorlog met Japan is, overstag gaat, vind ik dat een tekort aan vastheid.

47945. De **Voorzitter:** U zegt „de Minister"; het is ook mogelijk, dat het een beslissing van de Regering is geweest.

A. Ja, goed, de Regering dan; daar weet ik niets van. Laat ik liever zeggen: dat de Regering op dat ogenblik het aanbod aanvaardde, zie ik als een fout.

47946. De **Voorzitter:** De geringe bereidheid bij de troepen om naar Indië te gaan, berustte waarschijnlijk niet uitsluitend op het bezwaar, dat men ontleende aan artikel 192 van de Grondwet; er zullen ook wel andere motieven een rol hebben gespeeld, b.v. de begeerte om bij de invasie deel te nemen aan de bevrijding van Nederland?

A. O ja! Het is toen een zeer verwarde toestand geweest. Het komt er op neer, dat er eigenlijk een tikje een hoera-stemming is gekweekt van „je moet naar Indië; als je een flinke kerel bent, wil je dan natuurlijk mee naar Indië, want de commandant heeft ons aangeboden enz., enz."

Ongetwijfeld waren er velen, die heus niet om formele redenen niet naar Indië wilden, maar die er eenvoudig het grote nut niet van inzagen. Er was een ander bezwaar, dat ik persoonlijk ook had; ik vind eigenlijk, dat de Regering bij deze maatregel de verantwoordelijkheid afschoof op de mannen. Ik ben van mening, dat de Regering op dat moment had moeten beslissen: willen wij hen naar Indië sturen of hier laten? Als zij besloten had, dat zij bevoegd was, of dat zij de bevoegdheid nam, om uitzonderlijke redenen troepen naar Indië te sturen, dan had zij de mensen moeten aanwijzen, dan had zij wel vrijwilligers kunnen vragen, maar dan had zij moeten vaststellen: „dit aantal willen wij sturen, wij vragen eventueel vrijwilligers, maar zo nodig wijzen wij mensen aan", afwegende de belangen, die er waren in Engeland, en de belangen, die er waren in Indië.

Daardoor was er een vrij grote categorie, waartoe ik zelf behoorde, die eenvoudig op het standpunt stond (voor mij had dat alleen theoretische betekenis; mijn leeftijd bracht mee, dat ik, wat dat betreft, niet begeerd was; men vond, dat men mij hard genoeg kon gebruiken in Engeland; het was geen probleem voor mij, maar ik was van oordeel, dat jongere mensen terecht op dat standpunt konden staan): wanneer zij mij wil gebruiken, dan moet de Regering maar de moed hebben, de verantwoordelijkheid te nemen en de opdracht te geven, naar Indië te gaan, maar als zij vraagt: „wil je vrijwillig gaan?" dan vechten wij liever in Nederland en blijven dus hier.

Er is een brede categorie geweest, die niet uit een tekort aan belangstelling voor Indië of uit lafheid gebleven is, maar gezegd heeft: „Blijkbaar vraagt de Regering vrijwilligers: vrijwillig gaan wij niet, maar als beslist wordt, dat de militaire belangen eisen, dat wij naar Indië gaan, dan gaan wij natuurlijk wel".

Daarnaast was er een heel kleine categorie, die in dat geval wellicht zou hebben gezegd: „Dat willen wij niet." Dat is subjectief, want ik kan niet uitmaken hoeveel er zo waren, maar dit was mijn totale indruk. In elk geval was, doordat eigenlijk de gemiddelde opinie onderdrukt of genegeerd werd, de tegenstelling tussen wie als vrijwilligers enthousiast naar Indië gaan en wie natuurlijk niet willen en wegkruipen achter een artikel van de Grondwet veel scherper gesteld dan in werkelijkheid de verhoudingen waren.

47947. De **Voorzitter:** Er zijn ook nog andere afsplitsingen van de brigade geweest. Hebben die ook betekenende invloed op het geheel gehad? Ik bedoel b.v. de commandotroepen en de airgunners.

A. De airgunners waren geen groot verlies. Het waren allemaal mensen, die voor de gewone infanteriedienst niet geschikt waren. De commandotroepen zeer zeker. Dat is echter een betrekkelijk klein aantal geweest.

47948. De **Voorzitter:** Het bleef geheel op zich zelf en behoorde organiek niet meer tot de Irene Brigade?

A. Ik geloof van alleen administratief, maar zij hadden in elk geval geen betekenis meer voor de gevechtswaarde van de brigade.

47949. De **Voorzitter:** Hoe was het met de parachutisten? Kwamen die in een apart verband?

A. Voor zover ik mij herinner, vormden zij een apart onderdeel, eventueel ter beschikking van de Engelsen te stellen of als losse individuen door de Engelsen te gebruiken, organiek binnen het verband van de brigade.

47950. De **Voorzitter:** Had die een Nederlandse commandant?

A. Ja.

47951. De **Voorzitter:** Weet u zijn naam?

A. Neen.

47952. De **Voorzitter:** Eind 1942 was u commandant van het tweede bataljon?

A. Ja.

47953. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u het gebleven?

A. Tot het voorjaar van 1944.

47954. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Ik ben korpscommandant van het detachement Londen geworden. Ik was in 1941 majoor geworden.

47955. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen uit de practijk van uw bevelhebberschap van de eerste gevechtsgroep, omtrent datgene, wat de troep deed?

A. Van November 1943 af is de training van de gevechtsgroepen model aangepakt, waarbij ik buiten beschouwing laat, dat zij niet compleet waren. In het voorjaar van 1943 zijn de gevechtsgroepen alle drie afzonderlijk, nog niet op volledige sterkte, ingedeeld bij een Engelse training unit, waar zij in contact met de Engelsen hebben

getraind. Die soldaten waren wel vrij behoorlijk afgericht, maar hebben toen, vooral de eerste tijd, hun z.g. field firing gekregen, d.w.z. dat men ter beschikking krijgt een stuk onbewoond gebied, waar men naar hartelust met scherp kan schieten met geweren en mortieren, om de oorlogshandelingen zo juist mogelijk na te bootsen. In de zomer zijn wij bij elkaar gekomen in een kamp in het zuiden van Engeland. Van dat ogenblik af heeft men in brigadeverband gewerkt en daar traden ook de verkenningsafdelingen op. Verder hebben wij meegedaan aan oefeningen in groter verband met de Engelsen. Daarmede is de hele zomer gevuld geweest, zodat men eigenlijk kan zeggen, dat de brigade, wat de training betreft, aan het einde van 1943 vrij aardig gevechtsklaar was, behoudens dan het feit, dat ze nog altijd niet op sterkte was en het niet te beoordelen was, welke verzwakking er ontstond, als de niet getrainde aanvulling er bij kwam.

47956. De **Voorzitter:** Wij hebben klachten gehad over de geest van de troep.

A. Dat is in hoofdzaak het geval geweest tot 1943. Toen de gevechtsgroepen eenmaal gevormd werden, werd het beter. Een afbraak, als ik zoëven noemde, had natuurlijk ook invloed op de stemming van de achterblijvers, want men moest opnieuw beginnen met de hergroepering. Het is de taak van de ondercommandanten om dit alles te doen en in de eerste jaren was de stemming zo, dat wij ons steeds afvroegen wanneer er een oekase uit Londen zou komen, waardoor de zaak weer als een kaartenhuis in elkaar zou liggen. In het algemeen geloof ik, dat de klachten over de stemming bij de troep overdreven waren.

47957. De **Voorzitter:** De leiding van de brigade kende dus de precieze bedoelingen van de Regering ook niet. Is er een bepaalde grief in die zin, dat de Regering te weinig inlichtingen heeft gegeven aan de troep omtrent de doelstelling van de Irene Brigade?

A. Hoe kan men een grief hebben tegen iemand, die niet zegt wat men moet doen, wanneer die iemand zelf niet weet wat hij wil?

De **Voorzitter:** Het laatste was niet aan mijn vraag verbonden.

A. Ik twijfel er nog altijd aan of men wel duidelijk wist, wat men wilde. Dit heeft geduurd tot aan de reorganisatie in 1943.

47958. De **Voorzitter:** Ja, maar in April 1943 is er toch nog een 15-tal luitenants geweest, die een request aan de Minister hebben gestuurd, waarin geklaagd werd over de toestand in de brigade?

A. Ik herinner het mij vaag.

47959. De **Voorzitter:** Het request is doorgestuurd door ritmeester *Beelaerts van Blokland.* Het waren dus waarschijnlijk officieren, die onder hem dienden. Zij brachten tal van bezwaren naar voren, die door de leiding zijn afgewezen, maar daaruit blijkt toch wel, dat men toen ook nog niet tevreden was. Heeft u dat zelf meegemaakt?

A. Zijdelings, maar het was juist op het ogenblik, toen de betere tijd aanbrak, want in het voorjaar van 1943 zijn wij op stap gegaan.

47960. De **Voorzitter:** Een van de grieven is, dat de reorganisatie, die einde 1942 is tot stand gekomen „geenszins de vurig behoefde verbetering heeft gebracht".

A. Daarmede ben ik het in zoverre niet eens, dat het voordeel bij deze reorganisatie ten minste was, dat men eindelijk de utopie losliet, dat het mogelijk was een brigade te vormen en men nu eens precies ging uitrekenen, wat de mogelijkheden waren met het personeel en het materieel, dat men had. Dat er toen natuurlijk pover weinig uit de bus kwam, was aan de ene kant een nadeel en een desillusie, maar aan de andere kant wist men ten minste precies, waaraan men toe was. Daarom heb ik de reorganisatie als zodanig toegejuicht, omdat men toen ten minste eerlijk ging zien wat onze mogelijkheden waren, of liever: hoe klein onze mogelijkheden waren, terwijl men vóór die tijd altijd het gevoel had, dat er in het vage werd gehoopt op de geweldige aanvulling van recruten uit Canada en Amerika, wat een slag in de lucht was.

47961. De **Voorzitter:** Die fighting units bestonden zeker voor het grootste gedeelte uit A-gekeurden?

A. Ik geloof van wel.
Ik heb vergeten te zeggen, dat er nog een batterij artillerie bij was voor rechtstreekse steun, d.w.z. een batterij in de oude Nederlandse betekenis van het woord, een batterij van vier stukken, die later aan de overkant is uitgebreid tot een afdeling; daarin zaten ook B-gekeurden. Ik geloof, dat de gewone infanteriemensen A-gekeurden waren, zeker wat de soldaten betrof; van de officieren zou ik het niet durven zeggen.

47962. De **Voorzitter:** Is u begin 1944 op eigen verzoek naar Londen overgeplaatst als hoofd van het detachement?

A. Ja.

47963. De **Voorzitter:** Was het een normale eenheid?

A. Dat wil zeggen: ik heb niet gevraagd om naar het detachement te worden overgeplaatst; ik heb gevraagd van mijn functie bij de brigade te worden ontheven.

47964. De **Voorzitter:** Zonder aan te geven, welke wensen u had?

A. Dat kon niet.

47965. De **Voorzitter:** Waarom wilde u er vandaan?

A. Omdat ik vrij sterke bezwaren tegen de leiding van de brigade had en omdat, toen ik dit in het bijzijn van de brigadecommandant bij de inspecteur naar voren had gebracht, het tot geen enkele consequentie heeft geleid. Ik heb na dit gesprek de zaak een poos afgewacht en toen aan de inspecteur gezegd, dat ik maar liever van mijn functie ontheven wilde worden.

47966. De **Voorzitter:** Welke bezwaren waren het?

A. Ik had op dat ogenblik weinig vertrouwen in de bekwaamheid van de brigademajoor, toen overste *Suylen,* en laat ik zeggen een matig vertrouwen in de brigadecommandant zelf. De brigademajoor is de rechterhand van de brigadecommandant. Ik heb er zeer sterk de nadruk op gelegd, dat dit mijn subjectieve inzicht was, maar ik heb het op een gegeven moment toch naar voren gebracht. Het heeft tot geen wrijving aanleiding gegeven.

47967. De **Voorzitter:** Waarin demonstreerde de geringe bekwaamheid van de leiding zich?

A. Ik had de indruk bij de oefeningen, dat van de brigade, speciaal van de kant van de brigademajoor, veel te weinig uitging aan centrale leiding.

47968. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat de heer *de Ruyter van Steveninck* er zelf ook iets van gevoeld heeft. Hij heeft in een brief aan generaal *de Bruyne* geschreven, dat hij gedacht had, dat hij niet het volledige vertrouwen van de ondergeschikten bezat.

A. Dat moet hij gezegd hebben. Dat is uitgesproken in het bijzijn van de inspecteur. Ik heb de inspecteur een onderhoud gevraagd over een ernstig feit en er bij gezegd, dat ik, wat ik te zeggen had, wilde zeggen in het bijzijn van de brigadecomandant en de brigademajoor. Ik heb er te voren niet over gesproken met de andere twee commandanten der gevechtsgroepen. Zij waren bij het gesprek tegenwoordig. Een van hen heeft tijdens die bespreking verklaard het met mij eens te zijn.

47969. De **Voorzitter:** Uw klacht hield dus in, dat de gevechtsgroepscommandanten te veel op eigen initiatief moesten handelen?

A. Ja, daarop zou het uitgedraaid zijn.

47970. De **Voorzitter:** Dat kan soms een gezonde vorm van delegatie zijn. Was het in dit geval niet zo?

A. Ik weet het niet. Dat zou hebben afgehangen van de wijze, waarop in de toekomst die gevechtsgroepen zouden moeten optreden. Wanneer die een min of meer afzonderlijke taak kregen, had het iets voor. Dit is een heel moeilijk punt. Mijn bezwaar ging in hoofdzaak zaak tegen het feit, dat ik vond, dat majoor *Suylen* te weinig training had gehad om zijn taak goed te kunnen doen. Ik ben er van overtuigd, dat overste *de Ruyter van Steveninck* dit bezwaar ook wel enigszins gevoeld heeft. Later is majoor *Suylen* uit die functie verdwenen. Ik ben op mijn verzoek weggegaan.

47971. De **Voorzitter:** Het was een klacht, die zich eigenlijk speciaal richtte tegen degenen, die majoor *Suylen* benoemd hadden. Uw klacht ging ook tegen de commandant.

A. Ja, maar in veel mindere mate. Ik zou haast zeggen: om het handhaven van die situatie.

47972. De **Voorzitter:** Betekent het dan, dat u als gevolg daarvan uit de brigade moest gaan?

A. „Moest" natuurlijk niet. Wanneer echter de dingen bleven zoals ze waren, dan was het wel een ernstige overweging waard. Ik heb de quaestie aan de inspecteur voorgelegd, waarbij ik ook als argument heb gebruikt, dat ik mijn leeftijd ook als een bezwaar voelde om als commandant van een gevechtsgroep op te treden, gezien de eisen van de moderne oorlogvoering. 35 jaar is op het ogenblik de leeftijdsgrens, die de Engelsen voor een bataljonscommandant stellen en te recht. Ik was de 45 gepasseerd. Dat was ook een bezwaar, maar dat heeft niet de doorslag gegeven.

47973. De **Voorzitter:** Waren uw bezwaren met het feit, dat de leiding te slap was, uitgeput?

A. Ik zou niet weten hoe ik het nog meer moet detailleren.

47974. De **Voorzitter:** Werden dingen, die men moest doen, nagelaten?

A. Neen.

47975. De **Voorzitter:** U is dus in Januari 1944 naar Londen gegaan?

A. Ja, het kan ook iets later zijn geweest.

47976. De **Voorzitter:** Wat omvatte het detachement-Londen precies?

A. Het was een samenraapsel van alles, wat in Londen op bureaux werkte. Er stond een luitenant aan de top, die commandant geworden was in de tijd, toen het nog een klein troepje was. Langzamerhand omvatte het echter een aantal van enkele honderden en die kon hij geen baas meer. Het was iemand, die ook door zijn rang weinig verweer had tegen de verschillende officieren, die op de bureaux zaten en die de mensen veelvuldig aan de noodzakelijke training onttrokken. De inspecteur heeft toen gezegd: Dat is net iets voor jou. Ik werd dus korpscommandant boven de luitenant. Zo had ik tegelijk iets te maken met allerlei bemoeiingen, die er plaats hadden in verband met de vorming van het Militair Gezag.

47977. De **Voorzitter:** Behoorden tot het detachement-Londen alleen de mensen, die op de bureaux zaten?

A. Practisch wel. Ook corveeërs vielen er onder. We zaten in een kazerne-achtig huis.

47978. De **Voorzitter:** Oorspronkelijk was men toch bij particulieren ondergebracht?

A. Dat kan wel, maar ik meen, dat men reeds in 1941 het Sutherland House in de buurt van Kensington Park had.

47979. De **Voorzitter:** Dan moet er toch wel een regeling zijn geweest wat betreft de bevelsverhoudingen, want wanneer iemand op een Departement werkt, staat hij toch onder de Minister. In hoeverre was dat geregeld?

A. In de gewone dienstverhouding. Zo iemand was werkzaam bij een bepaalde functionaris, maar hij stond rechtstreeks onder mijn commando. Juridisch gezien, was het zo, dat hij door mij beschikbaar werd gesteld om ergens te werken, zodat ik de bevoegdheid had om een sergeant op een gegeven moment op te dragen bij mij te verschijnen om enige training te krijgen. Dat waren dingen, waarover wel eens strubbeling was, omdat men vaak met de bewering aankwam, dat zo iemand op het bureau niet gemist kon worden.

47980. De **Voorzitter:** Maar u had toch niet de bevoegdheid om iemand bij een bepaald Departement te benoemen?

A. Neen, de figuur was deze, dat aan mij als korpscommandant gevraagd werd of ik iemand had. De Minister kon mij uiteraard opdracht geven, iemand van een bepaalde rang beschikbaar te stellen om op een bepaald bureau te werken of ook bepaalde personen aanwijzen voor bepaalde functies.

47981. De **Voorzitter:** Heeft een tijdlang onder het detachement-Londen geressorteerd het detachement, dat in Maidenhead was belast met de bewaking van de Koningin?

A. Neen, ten minste niet in mijn tijd. Van vóór die tijd weet ik het niet.

47982. De **Voorzitter:** Dus u had eigenlijk, laat ik zeggen: de administratieve regeling voor degenen, die bij het detachement-Londen behoorden?

A. Ja, maar behalve de administratieve regeling hadden wij (het had overigens niet veel om het lijf) de zorg voor het enigszins in training houden van de mensen, zodat zij af en toe moesten komen om hun militaire kennis wat bij te houden.

47983. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de officieren in Londen in het algemeen?

A. Daarvan heb ik vrij weinig bemerkt; ik heb hen in Londen weinig meer gezien, ik bedoel: de meeste heren, die op bureaux zaten.

47984. De **Voorzitter:** Hoe lang is u commandant van het detachement-Londen gebleven?

A. Tot in September, tot na de invasie. Toen ik uit de brigade kwam, was ik ook mijn oorlogsfunctie kwijtgeraakt en heb ik een nieuwe oorlogsfunctie gekregen, nl. die van grensvakcommandant en repatriëringscommissaris. Dat was een dubbele functie. Er waren in totaal acht van deze functionarissen.

47985. De **Voorzitter:** Was het onder de heer *Kist*?

A. Ja, als grensvakcommandant. Als repatriëringscommissaris stond ik onder majoor *de Boer.*

47986. De **Voorzitter:** Wanneer is u uit Engeland teruggegaan?

A. Vlak na de bevrijding van Brussel, begin September, ben ik naar Brussel gevlogen met de bedoeling naar Twente te gaan en de grens van Overijssel af te zetten, wanneer „Arnhem" gelukt was. Toen het niet doorging, ben ik in Brussel gestrand en ben ik een tijdlang met het transport van de staf van het M.G. belast geweest. Toen Twente bevrijd was, ben ik achter de Engelsen aan er naar toe gegaan om de grensbewaking en de repatriëring te organiseren.

Er waren acht officieren aangewezen met de dubbele functie. Als grensvakcommandant stond je onder kolonel *Kist* en als repatriëringscommissaris onder majoor *de Boer,* met de bedoeling ter plaatse een functionaris te vinden voor het een of ander, al naar je je zelf voor het een of het ander meer geschikt vond, of ter plaatse iemand vond, die voor het een of het ander meer geschikt was. Bij mij is het er op uitgelopen, dat ik een Twents fabrikant, de heer *van Heek,* vond, die als Rode Kruis-man allerlei op repatriëringsterrein, kan ik wel zeggen, had georganiseerd; die heb ik voorgedragen als repatriëringscommissaris en ik ben alleen grensvakcommandant gebleven. Het betekende echter practisch, dat ik ook voor de repatriëringsaangelegenheden het contact met de Engelsen bleef onderhouden.

47987. De **Voorzitter:** Dus tot de bevrijding van Nederland was u belast met transportaangelegenheden voor de staf van het M.G.?

A. Ja.

47988. De **Voorzitter:** Hebt u inderdaad bemoeiing gehad met de repatriëring naast de man, die u had aangesteld?

A. Ja, de eerste maanden. Dat is eigenlijk de mooiste tijd geweest. Ik heb de nieuwe repatriëringscommissaris overigens niet aangesteld, maar voorgedragen. De aanstelling kwam van het M.G. met tijdelijke benoeming tot majoor.

Ik zelf werd tijdelijk bevorderd tot luitenant-kolonel.

In Enschede was ondergronds heel wat voorbereid, maar alles op papier. Mijn eerste taak is geweest alles, wat plaatselijk was gebeurd, in Enschede, Hengelo en Almelo, te coördineren en georganiseerd te krijgen naar het inzicht van de geallieerden en onze Regering in Londen. Onze instructie was in het algemeen de mensen bij te brengen, welke de bedoeling van het ontvangen der repatriërenden was, de bestrijding van luis, enz. Met geweldige medewerking van een aantal

zeer practische mensen in Twente was de zaak vrij gauw georganiseerd. Wij hebben toen de situatie gehad, dat er dagen waren, waarop 3000 mensen de grens over kwamen. Alles moest geschieden in contact met de Engelsen, die voor de voeding en voor de gehele verpleging moesten zorgen. Dat eiste nogal wat onderhandelingen en het vinden van de juiste personen. In het begin is het zo geweest, dat de heer *van Heek*, in afwachting van zijn benoeming, vooral morele steun gaf en dat hij ook voor mij de mensen uitzocht. Hij was iemand, die ter plaatse volkomen bekend was, gezag had in de streek en naar beneden alles kon doen, maar die uiteraard niet wegwijs was in de militaire sfeer van de Canadezen en Engelsen. Zo heb ik in heel nauw contact met hem gedurende de eerste paar maanden practisch twee kanten uit gewerkt. Daarnaast stond mijn taak als grensvakcommandant, die meer militair was. Zij bestond in het afsluiten van de grens van Overijssel met nieuw opgerichte compagnieën, hulpdienst aan de repatriëring en het uitschiften van verdachte personen uit de repatriërenden.

47989. De **Voorzitter:** En daarna?

A. Toen de repatriëring begon te luwen, bleef op de duur alleen over de grensbewaking, het afsluiten van de grens, de bestrijding van de smokkelaars, enz.

47990. De **Voorzitter:** Wanneer was uw taak volledig beëindigd?

A. Ik ben ten slotte begin Augustus 1946 uit dienst gekomen.

De **Voorzitter:** Mocht u nog schriftelijke gegevens hebben, dan houden wij ons daarvoor aanbevolen.

A. Ik kan u nog een verslag sturen van de eerste tijd tot de komst in Engeland. Dat heb ik in Londen moeten inleveren! Het gaat over datgene, wat er met mijn afdeling gebeurd is van 10 Mei tot 24 Mei.

De **Voorzitter:** Het kan voor de algemene oriëntatie voor ons van belang zijn daarover te beschikken. Ik zou u willen verzoeken dit over te leggen.

A. Verder wil ik nog wel eens nagaan, of er misschien nog bepaalde papieren zijn, die voor uw commissie van belang zijn. Een afgerond dossier heb ik echter niet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u ten zeerste voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

D. J. GALLE.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 28 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. JAN JACOB GERARD BEELAERTS VAN BLOKLAND,
oud 39 jaar, wonende te Wassenaar, majoor.

Hij legt de eed af als getuige.

47991. De **Voorzitter:** Wanneer en hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Ik ben in Mei 1941 met een uit de Minervahaven gestolen Duits toestel opgestegen op 10 Mei 1941 en dus een jaar na de Duitse bezetting van Nederland in Engeland aangekomen.

47992. De **Voorzitter:** Waar heeft u zich gemeld?

A. Ik werd door de Engelsen opgepakt, aangezien ik een oude wet had overtreden door met ongeldige papieren in Engeland aan te komen. Ik kwam in de Patriotic School, waar ik echter spoedig werd losgelaten. Ik meldde mij toen op Chester Square in het hoofdkwartier van Z.K.H. Prins *Bernhard,* waar de heer *Derksema* en andere heren zaten.

47993. De **Voorzitter:** Dus u hebt geen last gehad van de diefstal van het vliegtuig?

A. Neen, het duurde alleen een maand voordat de Nederlandse Regering mij toestond bij de Nederlandse strijdkrachten te dienen.

47994. De **Voorzitter:** Kunt u ons daarover iets meer mededelen, want hier speelt een vrij belangrijke quaestie een rol, nl. de quaestie van het erewoord. Wij hebben daarover al verschillende heren gehoord. Er zijn verschillende standpunten. De Regering moest zich dus blijkbaar in uw geval beraden.

A. Het was de eerste keer, dat er in Engeland twee mannen aankwamen, nl. de vlieger-luitenant *Steen* en ondergetekende, die met deze erewoordquaestie iets te maken hadden.

47995. De **Voorzitter:** Dit is een punt, dat door de commissie moet worden beoordeeld en daarom stellen wij er prijs op hieromtrent te worden ingelicht. Het betreft in uw geval twee punten: het afleggen van het erewoord en het uitwijken naar Engeland.

A. Op een gegeven ogenblik werd ons gevraagd het erewoord af te leggen, waarbij werd gezegd, dat het kon worden teruggegeven.

47996. De **Voorzitter:** Door wie werd dat verklaard?

A. Ik geloof: door generaal *van Andel.*

47997. De **Voorzitter:** Hebt u het nooit op schrift gehad?

A. Ja, er is een papier van geweest.

47998. De **Voorzitter:** Maar niet van de toezegging, dat het kon worden teruggegeven?

A. Neen.

47999. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Stond dat er niet in?

A. Neen, niet op dat papier, maar wel in een rondzendbrief, die wij van te voren hebben gehad, waarin ons werd opgedragen, daarheen te gaan en ons erewoord af te geven.

48000. De **Voorzitter:** U herinnert het u niet precies meer?

A. Neen.

48001. De **Voorzitter:** Maar u herinnert zich wel de tekst van het erewoord?

A. Neen, ook niet.

48002. De **Voorzitter:** Destijds hebt u er wel kennis van genomen?

A. Ja. Indertijd heb ik die ehrenwörtliche Erklärung ondertekend.

48003. De **Voorzitter:** Ging u het erewoord eigenlijk niet wat ver?

A. Wij hebben er vrij zwaar met elkaar over gesproken of wij het wel of niet zouden doen. Toen is gezegd, dat er twee mogelijkheden waren: òf men legde het niet af (en kwam dan in Duitse krijgsgevangenschap), òf men legde het wel af met de bepaling, dat men het kon teruggeven (en dan kon men blijven). Er werd geacht in het tweede geval, dat het nuttig zou zijn in het land te blijven, aannemende ook, dat de Duitsers hier in het begin een bepaalde richtlijn voor hun beleid hadden aangegeven, namelijk dat Nederland volgens Nederlandse wetten zou worden geregeerd, enz. enz.
Toen is op een gegeven moment gebleken, dat men zich aan de richtlijn, die de Duitsers in het begin hadden uitgegeven, niet hield, en in de tweede plaats is gebleken, dat, toen twee heren hun erewoord teruggaven, de Duitsers het niet hebben geaccepteerd.
Toen hebben wij gezegd: wat heeft het voor zin, wanneer er bij gezegd wordt: „je kunt het teruggeven" en de Duitsers accepteren het niet meer, nu wij dat doen?

48004. De **Voorzitter:** Hebt u het erewoord ook op formele wijze teruggegeven?

A. Vóórdat ik wegging, heb ik een brief geschreven aan *Seyss-Inquart,* waarbij ik mijn erewoord teruggaf, en ik heb er over gesproken met overste *Pahud.* Dat was vrij laat. Wij hadden de Duitsers een jaar meegemaakt. Overste *Pahud,* commandant van de School voor Reserve-Cavalerie-Officieren, heeft het mij sterk ontraden en heeft gezegd: „De Duitsers zijn geen normale tegenstanders, zoals vóór deze oorlog en vóór 1914 het geval was of dikwijls is geweest. Wanneer je dit doet, stel je je familieleden aan alle mogelijke kwade gevolgen bloot. Het is volkomen onverantwoordelijk om ten opzichte van deze groep mensen op een dergelijke manier op te treden en het erewoord terug te geven. Wees een verstandig mens en gooi de brief in de kachel." Dat heb ik daarom ook gedaan. Maar wij waren eigenlijk het meest van de ehrenwörtliche Erklärung af, omdat twee mensen het erewoord hebben teruggegeven en wij toen allemaal een brief van de Duitse Overheid hier hebben gehad, waarin stond, dat wij eenmaal deze ehrenwörtliche Erklärung ondertekend hadden en voor het verloop van het conflict er aan gebonden waren, wat er verder ook zou gebeuren. Het is nooit in ons hoofd opgekomen om te onderschrijven „wat er verder ook zou gebeuren".

48005. De **Voorzitter:** Als ik het goed begrijp, hebben de Duitsers het teruggeven van het erewoord niet geaccepteerd?

A. Van twee anderen niet.

48006. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt zelf de brief niet verzonden?

A. Ik heb zelf een brief geschreven, maar op advies van anderen heb ik die niet verzonden.

48007. De **Voorzitter:** Er zijn ook enkelen geweest, die hun erewoord aan de Duitsers hebben teruggegeven, daarna in krijgsgevangenschap zijn gevoerd, maar daaruit zijn ontsnapt en daarna naar Engeland zijn gegaan. Is u daarvan iets bekend?

A. Ik geloof, dat ik er iets van gehoord heb. Ik geloof niet, dat hij in Engeland is gebleven, maar naar Indië is gegaan; ik zou het u niet precies kunnen zeggen.

48008. De **Voorzitter:** De tekst van het erewoord ging vrij ver.

A. Dat was voor de duur van het conflict.

48009. De **Voorzitter:** Ik mag u misschien even de tekst voorlezen:

> „Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Die quaestie van het verzuim is iets, dat vrij ver ging. De commissie stelt er prijs op de verschillende standpunten hier in het onderzoek tot hun recht te doen komen. Daarom heb ik u ook gevraagd, of u uw standpunt in dezen kenbaar wilt maken.

48010. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zeide: er was onder elkaar overleg gepleegd over de vraag, of men het erewoord zou afleggen. Ging er ook leiding van bovenaf uit?

A. De leiding van bovenaf was: leg het erewoord af. Van generaal *van Andel* hebben wij er een soort brief over gehad.

48011. De **Voorzitter:** Is bij de besprekingen de tekst van het erewoord behandeld? Er zijn eerst onderhandelingen geweest, waarbij het ging om een erewoord in het algemeen. Het maakt verschil welk erewoord men moet geven.

A. Dat weet ik niet.

48012. De **Voorzitter:** U hebt gezegd: er was onder elkaar een bespreking over geweest. Gebeurde dat, terwijl de tekst u bekend was of ging het over het geven van een erewoord in het algemeen? Er kunnen omstandigheden zijn, waaronder het geoorloofd is een erewoord af te leggen, maar zij kunnen ook zodanig zijn, dat er bezwaren tegen bestaan.

A. Ik geloof niet, dat de tekst van te voren bekend was.

48013. De **Voorzitter:** U herinnert zich niet, dat over de tekst zelf besprekingen zijn gevoerd?

A. Neen.

48014. De **Voorzitter:** Is het zo, dat over een erewoord in het algemeen is gesproken en dat men, toen er een erewoord werd gevraagd, getekend heeft zonder zich nauwlettend rekenschap te geven van de inhoud?

A. Ja.

48015. De **Voorzitter:** Hebt u daarover zelf nog met de Regering in Londen gesproken of ging het verder buiten u om?

A. Het is buiten mij om gegaan.

48016. De **Voorzitter:** U hebt op een gegeven moment bericht gehad?

A. Ik heb er met de Prins over gesproken.

48017. De **Voorzitter:** Hebt u er een schriftelijke mededeling van gekregen?

A. Neen, ik heb er geen schriftelijke mededeling van de Regering over gehad.

48018. De **Voorzitter:** Welke functie heeft de Regering u gegeven?

A. Zij heeft mij gezonden naar het kamp van de Nederlandse troepen in Wolverhampton. Daar ben ik opvolgend eskadronscommandant in een eskadron pantserwagens geworden.

48019. De **Voorzitter:** U kunt misschien iets vertellen over de organisatie en de doelstelling van dat eskadron pantserwagens.

A. Mag ik eerst een andere opmerking maken? Kort voordat ik wegging, heb ik bezoek gehad van enige heren van de O.D., die mij een bericht voor de Regering gaven. Ik ben met het bericht weggegaan en heb het onder vier ogen aan H.M. de Koningin overhandigd. Daarna zijn wij aan het werk gegaan om voor de O.D. een hulpbureau te vormen. Bij aankomst in Londen bleek ons al gauw, dat er zeer weinig leiding en gezag waren. Het eerste, dat wij vroegen, was: Waar is de opperbevelhebber, waar zit de chef staf?, omdat dat over het algemeen in oorlogstijd de figuren zijn, die het gehele beleid moeten coördineren. Tot onze grote verbazing bleek, dat men deze figuren niet noodzakelijk achtte. Men zeide: De Engelsen voeren oorlog, wij behoeven zelf geen politiek in dezen te voeren.

Het resultaat was, dat het gehele beleid was verdeeld. Maar het ergste was dit. Het aantal personen, waarover men de beschikking had, was toch reeds beperkt, maar dit aantal werd bovendien nog steeds verminderd, doordat ze links en rechts voor allerlei diensten werden aangetrokken. In de tweede plaats kwam er bij, dat de O.D. zei: Mocht er een invasie plaats hebben, dan willen wij er zeker van zijn, dat het geen misleidende manoeuvre, maar het grote uur is. Daarom willen wij, dat Z.K.H. opperbevelhebber wordt en als zodanig een proclamatie uitvaardigt: Jongens, we komen er aan, pak alles, waarmee je schieten kan en doe mee. In dat geval wilde de O.D. meedoen, maar in het geval van een schijnmanoeuvre had men geen zin er in te lopen. Die boodschap had men aan mij meegegeven.

48020. De **Voorzitter:** Wie zaten er in het toestel?

A. *Lindeman, Steen, Boomsma* en ik. *Steen* was de vlieger. *Boomsma* en *Steen* waren vliegtuigmonteurs. *Lindeman* werkte op Schiphol. Zij hadden het plan met een driemotorige Junkers te verdwijnen. Toevalligerwijze ben ik met dit clubje in aanraking gekomen. Het plan om met een Junkers te gaan is mislukt en daarom hebben wij het toestel uit de Minervahaven genomen.

Wij hebben dus geprobeerd Z.K.H. te overtuigen, dat hij dit opperbevel op zich moest nemen, maar hij zei: Als er straks op los geslagen wordt en alle N.S.B.-ers worden vermoord, dan komt al het bloed op mijn nek. Wij hebben toen gezegd: Hoogheid, we moeten de zaak goed voorbereiden; er komen militaire krijgsraden, waarvoor deze mensen volgens de Nederlandse wetten zullen worden veroordeeld. Ondanks al onze pogingen is het niet zover gekomen. Ik ben daarna naar het kamp gegaan.

48021. De **Voorzitter:** Kunt u de functie van inspecteur van de Nederlandse troepen hiermede niet vergelijken?

A. Dat was het klachtenbureau. Wanneer iemand was gestraft en hij meende zich hierover te moeten beklagen, dan kwam de inspecteur het bekijken. Hij was de aartsvader, die de plooien gladstreek.

48022. De **Voorzitter:** Hij had toch ook bevelsbevoegdheid over de brigade?

A. Wanneer men oorlog voert, dan moet men kunnen bepalen wat men met de verschillende mensen gaat doen. Er waren verschillende mogelijkheden, maar dit behoorde niet tot zijn taak.

48023. De **Voorzitter:** Dat was dus de bevoegdheid van de Regering.

A. Maar de Regering had niemand, die het deed.

48024. De **Voorzitter:** Zij kon toch zelf de doelstelling bepalen?

A. Maar dat deed zij niet. Want op een gegeven ogenblik, toen *Dijxhoorn* aftrad als Minister, kwam hij in het kamp. Wij zeiden toen: Wat moet de brigade doen? Hij antwoordde: Dat weet ik niet.

Hij wist niet het doel van de brigade aan te wijzen.

Sommigen hadden een vaag idee. Wij hadden namelijk nog altijd de hoop, dat de Duitse tegenstand op mysterieuze wijze in elkaar zou storten en de zaak plotseling zou worden bevrijd. Nederland zou dan uit de band springen; iedereen zou naar een bijl grijpen en de ander afslachten. Ik heb er een stuk over gestuurd naar „Vrij Nederland", dat wonderlijk genoeg is opgenomen. Daar zou de politie dan bij te pas komen. Wij hebben een sterk gevoel voor politie; die ligt ons na aan het hart, meer dan de soldaterij. Er is gezegd: wie in de brigade zit, zal als agent optreden. *Van 't Sant* zei tegen mij: u bent

de aangewezen man om met een eskadron Amsterdam rustig te houden en ik hoop, dat de Regering achteraankomt om te laten zien, hoe goed zij voor ons had gezorgd.

48025. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men had inmiddels het Kabinet-*Gerbrandy* gekregen.

A. Ja. *„De Geer"* heeft zich afgespeeld vóór ik er was.
De brigade was een heel merkwaardig gezelschap. Het waren idem zoveel koninkrijkjes naast elkaar.
U heeft zoëven de heer *Galle* gehoord. Een voortreffelijk mens was het! Hij heeft de brigade gered. Een man met een sterk karakter! Op een gegeven ogenblik, wij stonden al voor de sprong naar Nederland, een half jaar er vanaf, heeft hij het durven bestaan, in tegenwoordigheid van de inspecteur te zeggen: in deze brigadeleiding hebben wij verder geen vertrouwen, dat gaat mis. Anderen hebben het aangehangen en daardoor is inderdaad veel veranderd. Om u een klein idee te geven: op een gegeven ogenblik stonden op het manoeuvre-veld aangetreden 307 man; een plechtige uitreiking van diploma's van de Home-Service. De brigade was sterk 1800 man, maar er bleven 307 over, die geschikt waren om naar het veld te gaan. Daarvoor hadden wij nodig 40 bureautjes en 50 schrijfmachines. De sterkte is heel wat groter geweest; toen Hare Majesteit kwam voor het uitreiken van het vaandel, stonden er 800 à 900 man.
De brigade had een ontzettend blok aan het been, de „subsistenten", door o.a. aanvoer van ongeschikte soldaten.
De Regering had nl. een politiekje: wij maken een brigade van 3 à 4000 man met zoveel uit Canada, Amerika en Zuid-Afrika. Al die mensen waren, toen wij kwamen, enthousiast: dat arme Nederland, zo boos overvallen!, wat moeten wij doen? Toen men ging recruteren, heeft men er de domper op gezet, het veel te laat aangepakt en het enthousiasme was weg.
Die mensen waren allen als volksverhuizers uit Nederland weggegaan, omdat zij geen bestaan meer hadden. Dan is men geneigd bij de legermacht van het nieuwe vaderland te gaan dienen. Daarbij kwam, dat de mensen, die in Amerika soldaat werden, na twee maanden in dienst te zijn geweest, het Amerikaanse Staatsburgerschap kregen, terwijl zij anders jaren moesten wachten. Het was moeilijk er mensen vandaan te slepen. Het zaakje is mislukt, behalve Zuid-Afrika. De Zuidafrikaanse Regering is bijzonder vriendelijk geweest. Alle Hollanders moesten opkomen. Wilden zij niet, dan zouden zij aan de Nederlandse Regering worden uitgeleverd. De Nederlandse Regering zeide: Als jullie niet opkomen, dan heb ik een paar fijne kampen in Suriname.

48026. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat u werd ingedeeld bij een eskadron pantserwagens. Misschien wilt u ons over dat eskadron enkele mededelingen doen?

A. Dat eskadron was 120 man groot, grotendeels marechaussee. Die zijn langzamerhand verdwenen. Zeer oude wagens werden door nieuwere vervangen. Tenslotte is het gezelschap te velde gegaan. Ik ben commandant van het eskadron geweest 1942—1944, daarna stafmajoor van de brigade.

48027. De **Voorzitter:** Had dat eskadron een aparte taak?

A. Ja, maar een taak met de brigade samen, in brigadeverband. Het paste er eigenlijk niet geheel in. Het was wel Engels opgezet. De mogelijkheid van een invasie door Duitsland was groot en daarom werd de brigade ingeschakeld in de verdediging van Engeland. Daartoe zijn in grote steden verschillende oefeningen gehouden. De geoefendheid van de brigade lag echter niet op zeer hoog plan.

48028. De **Voorzitter:** Hoe was het moreel van de troep?

A. Slecht. Dat kwam, omdat men geen plannen had. Men wilde een brigade formeren. De recruteringsplannen zijn echter mislukt. In plaats van de tering naar de nering te zetten en de organisatie aan te passen aan de hoeveelheid mensen, die men had, wilde men tegenover de buitenwacht, Engeland, niet toegeven, dat men meer vertoon maakte dan men in werkelijkheid had. Het resultaat was, dat geen enkel onderdeel op sterkte was.

48029. De **Voorzitter:** Er werd ook voor andere doeleinden afgeknabbeld, b.v. het detachement naar Brits-Indië. Dat hebt u waarschijnlijk ook medegemaakt. Kunt u daarover iets mededelen?

A. Dat is enigszins een drama geweest. Wat betreft het detachement naar Suriname waren er direct 150 man bereid. Men zeide: Dat kunnen wij niet weer doen. Zo gaan de besten weg. Als het weer gebeurt, moeten wij gewoon een bepaald onderdeel aanwijzen.

Er waren er ook een paar van mijn eskadron bij. Het detachement naar Brits-Indië is een belangrijk ding geweest.
Op een gegeven moment kregen wij een aantal Nederlandsch-Indische officieren als versterking. Die zouden het zaakje wel op poten zetten. Ze zeiden: We zitten er moeilijk voor in Nederlandsch-Indië, we moeten alles doen om die brigade naar Nederlandsch-Indië over te brengen.

48030. De **Voorzitter:** Dat was toch ook het oordeel van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Ja zeker, de heer *van Voorst Evekink* wilde naar Indië. Op een gegeven ogenblik werd het eerste bataljon der brigade aangevuld met het tweede en werd aangewezen om naar Indië te gaan. Toen zeiden die kerels: Dat is allemaal wel aardig, maar we hebben toch nog zo iets als een Grondwet [1]) en deze is niet buiten werking gesteld. Er is geen noodwet voor in de plaats gekomen. Achteraf bleek, dat ieder beschouwd werd als vrijwilliger naar Indië te gaan. Daarover is deining ontstaan. Men zei: Het is allemaal wel erg grappig, maar dit gaat te ver, wij doen daaraan niet mee.

48031. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Uit het motief, dat men niet voor Indië voelde, of uit het motief, dat men liever Nederland wilde bevrijden?

A. Het laatste was een belangrijk motief, maar het andere motief was, dat men dacht: uit het oog, uit het hart. Wanneer wij uit Engeland weg zijn en wij zitten daar ergens in de rimboe, wie trekt zich dan van ons nog iets aan?

48032. De **Voorzitter:** Is het detachement onder de leiding van de heer *van Voorst Evekink* weggegaan?

A. Neen, hij heeft daar een troepencommandant voor aangewezen.

48033. De **Voorzitter:** Het is toch wel een eigenaardige figuur, dat hij geen commandant was en toch meeging.

A. Ja, majoor *van den Berge* was de troepencommandant.

48034. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik begrijp dat niet helemaal. Reisde de heer *van Voorst Evekink* dan vooruit?

A. Ja, hij is vooruit gereisd met de „Heemskerck".

48035. De **Voorzitter:** Met wat voor opdracht?

A. Om de zaak te verkennen, denk ik. De Indische officieren, die zeer op hem gebeten waren, zeiden: laat hem maar komen, dan maken wij hem stadscommandant in Soekaboemi.

48036. De **Voorzitter:** Had hij een adjudant bij zich?

A. Ja, een zeer bijzondere, de heer *van Tienhoven.*

48037. De **Voorzitter:** Hij is, meen ik, spoedig teruggegaan.

A. Ja. Het is een nare geschiedenis geweest. De troepen wilden niet naar Indië. Toen hebben we in onze nood geschreven naar Z.K.H. en gezegd: het gaat niet, kunt u niet zeggen, dat het afgelopen moet zijn en dat die mensen aangewezen worden om naar Indië te gaan? De Prins is gekomen, hij heeft de kerels toegesproken en gezegd: Het is de wens van H.M. de Koningin, dat u naar Indië gaat. Ze zijn toen als makke schapen aan boord gewandeld.

48038. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus trouw tegenover de Koningin was wel aanwezig!

A. Ja zeker.

48039. De **Voorzitter:** Wie waren in uw tijd commandant van de Prinses Irene-Brigade?

A. Dat was eerst overste *Phaff,* daarna kolonel *van Voorst Evekink* en tenslotte kolonel *de Ruyter van Steveninck.* Er zijn, vóór de brigade was gevormd, veel moeilijkheden geweest. De brigade bestond voor een groot deel uit weggelopen troepen. Er waren troepen aangekomen zonder officieren en er waren officieren aangekomen zonder troepen. Men heeft het alles bij elkaar geveegd en zo kwamen

---

[1]) Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: De Grondwet verbood uitzending naar Indië tegen de wil van de betrokkene.

sommige troepen te staan tegenover een weggelopen officier. Hierover is begrijpelijkerwijs bij de troep veel ontstemming geweest. Men heeft het veel te laat onderzocht en dit onderzoek gaf allerlei moeilijkheden. Er was niets te doen voor die troep. De Regering zei: politie-spelen; de troep zei: barst met je politie-spelen, wij moeten Nederland bevrijden, wij moeten soldaat zijn. Het heeft een hele tijd geduurd, voordat het tot rust is gekomen. Er is een groot request aan de Regering gezonden met het verzoek om de zaak te verbeteren, opdat het vertrouwen zou terugkomen. Bepaalde gevallen werden onderzocht, de zaak zelf niet. De troep wilde niet in het kamp blijven hokken, maar wilde ingezet worden voor nuttiger doeleinden dan de bewaking van vliegvelden.

48040. De **Voorzitter:** Is dat niet van iets latere datum geweest? U bedoelt waarschijnlijk het adres, dat getekend is door *B. ter Haar* en zestien anderen.

A. Neen, dat is een tweede request; ik bedoel het eerste geval. Overste *Phaff* heeft ons laten komen en bleek zeer ontsticht te zijn. Hij zei: het spijt mij, dat jullie het verzonden; ik ga de volgende week weg. Wij hebben toen gezegd: het spijt ons, het is niet tegen u persoonlijk gericht, het is om de zaak te verbeteren, daarom hebben wij de zaak precies beschreven. Wij hebben mede een exemplaar *van Voorst Evekink* in zijn maag gesplitst en hebben gezegd: bekijk het goed. Wij kenden elkaar. *Van Voorst Evekink* kwam, hield een grote toespraak tot de troep en zei: „Geef mij slechts drie maanden uw vertrouwen en ik zal u laten zien wat ik waard ben." Overste *Kist* kende hem ook zeer goed en zei: allemaal toneel! De drie maanden waren om en *van Voorst Evekink* was weg.

Later hebben wij nog een request geschreven. Wij zaten met het geweldige blok aan het been: de subsistenten. De Regering wilde niet tegen de Engelse Regering zeggen: de recrutering is mislukt, geef ons een organisatie, die daarvoor past. Wij zaten in het kamp met 400 mensen, die volkomen ongeschikt waren.

48041. De **Voorzitter:** Hoe kwamen die ongeschikte mensen daar?

A. Zij waren allemaal afgekeurd.

De **Voorzitter:** Dan kom je er juist niet.

A. De geest was slecht. Men wist niet, wat er gebeurde. Men zei: er zijn geen plannen gemaakt en wij lopen hier maar rond te banjeren. Met die slechte geest kwamen de zieke harten en nieren en de kromme tenen; dat is altijd zo, als de geest slecht wordt, zakt het physiek in elkaar en dan kwamen ze voor de dokter.

Wij hadden langzamerhand heel veel mensen uit Canada verzameld. Er kwamen eens honderd man. Ik keek hen eens aan en zei: 25 soldaten en 75 is afval. Dat bleek: daardoor zwol de subsistentencompagnie aan. Zij zaten in hetzelfde kamp, in één afdeling, in een hoek. Zij moesten worden gebruikt. Een kwam bij de eerst-aanwezend ingenieur, die hem vroeg: wil je bij mij op het bureau komen? De vent antwoordde: „Het lijkt mij wel, maar u moet er goed rekening mee houden, dat ik driemaal in de week naar het hospitaal moet, want ik mis dat en dat en moet dan in de ijzeren long." Een andere vent zei: „Ik dacht, dat hier kippen waren en dat wij steeds rijst kregen, want ik heb eieren en rijst nodig; ik ben met die en die kwaal gekomen en ze hebben tegen mij gezegd: kippen en rijst zijn er genoeg in Engeland." Wij hadden geweldig veel van die kerels. Wij hadden ook een neger; die werd afgekeurd voor de dienst in de tropen!

48042. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De medische dienst was blijkbaar merkwaardig georganiseerd.

A. Ja. Iedereen behoorde gekeurd te zijn, maar het was niet het geval. Op een gegeven ogenblik keken de Engelsen de zaak wel eens na. Wij hadden een zakboekje, waarin behoorde te staan, of wij A-, B- of C-gekeurd waren; er stond niets in. Op een goede dag, toen de troep aan het oefenen was, kwam de dokter, die in alle zakboekjes de letter A — dat zijn degenen, die aan de hoogste eisen voldoen — zette, hoewel hij de mensen helemaal niet gezien had.

Op een gegeven ogenblik was er een geweldige schaarste aan benzine en had men de order uitgegeven, dat er niet gereden mocht worden. Toch zag ik op zekere morgen om kwart voor twaalf een auto langs rijden. De volgende dag gebeurde hetzelfde. Ik hield de auto aan en vroeg de bestuurder, wat dit te betekenen had. Hij antwoordde: ik heb een busdienst naar de cantine voor de subsistenten. In de auto zat één man. De subsistenten, die weinig te doen hadden, zaten reeds in de cantine. Ik heb tegen de brigadecommandant gezegd, dat dit te gek was. De commandant heeft ingegrepen en de busdienst gestopt.

48043. De **Voorzitter:** Is het juist, dat de bevordering van de mensen in Londen sneller ging dan bij de Irene-Brigade?

A. De Regering was met een zeer kleine staf in Engeland aangekomen. Het ambtenarenapparaat vroeg mensen. Men had niet veel mensenkennis. Diegenen, die het hardst naar Engeland hadden gelopen en zich bij de bureaux hadden gemeld, waren niet de allerbesten, maar werden direct aangenomen. Daarbij kwam, dat men van de zijde van de brigade zeide: ik heb te weinig mensen voor de organisatie. Ik laat niemand los, tenzij een man ongeschikt wordt. De mensen, die ongeschikt waren, waren niet de allerbesten. De mensen, die voor ons minder geschikt waren, gingen naar Londen. Zij werden in Londen met open armen ontvangen in verband met het tekort aan personeel.

48044. De **Voorzitter:** Heeft dat de geest beïnvloed?

A. Ja. Zij kwamen bij mij om er over te praten. Ik heb hen toegesproken en gezegd: ik geloof, dat het Nederlandse volk jullie dankbaar zal zijn, dat jullie je niet hebt laten gaan en geen last hebt gekregen van hart of nieren, maar dat jullie domweg in de brigade bent gebleven, die straks met geweer en bajonet de mensen aan de overkant wil bevrijden.

48045. De **Voorzitter:** Het hing toch niet van iemands eigen inzicht af of hij al dan niet tot de brigade zou behoren?

A. Ja, als je je beroerd voelt, gaan je hart en je nieren kapot. Ik heb op een gegeven moment gezegd: dat gebeurt niet meer; al die knullen, die door de dokter minder geschikt worden geacht, af te voeren. Er is toen gezegd: wij gaan alle mensen bekijken. Dan keken wij hen aan en zeiden: Het is maar het beste, dat je naar Wolverhampton gaat. Daar was kapitein *Looringh van Beeck,* nu kolonel, een kapitein van de oude school, die de mensen, indien nodig, strafte met om de andere dag op water en brood. Wanneer we dan enige maanden later bij hem kwamen kijken, zeiden we: zijn dat nu dezelfde mensen, die wij hem hebben gezonden? Het liep fantastisch.

48046. De **Voorzitter:** Is die kolonel nog in ons land?

A. Neen, hij zit in Zuid-Afrika. Hij heeft hier het korps van de grenadiers heropgericht. Wij hebben weer een request ingediend. Alle jonge officieren zeiden: wij hebben er tabak van, we gaan de dienst uit; we hebben gedaan wat wij konden.

48047. De **Voorzitter:** Konden ze zo maar de dienst uit?

A. Ze hadden ontslag willen vragen, maar het was oorlogstijd en er moest gevochten worden. Men vond het hoogst onbehoorlijk om ontslag te vragen. Toen hebben we dus een request opgesteld. Ik heb er hier en daar enige verzachtingen in aangebracht, maar ten slotte heb ik gezegd: het spijt mij, maar als beroepsofficier kan ik het niet tekenen. Ik zal echter zorgen, dat het verzonden wordt.

48048. De **Voorzitter:** Waren het allemaal reserve-officieren?

A. Er waren enkele beroepsofficieren bij. In de brigade waren ± 6 beroepsofficieren.

48049. De **Voorzitter:** Hebt u zich verenigd met het request?

A. Ik heb gezegd: Zo'n request moet bij een autoriteit worden ingediend en dit moet volgens de hiërarchieke weg gebeuren. Ik ben jullie hiërarchieke chef. Ik zal er dus een aanbiedingsbrief bij schrijven en dat heb ik gedaan.

48050. De **Voorzitter:** Waarom is het rechtstreeks naar de Minister van Oorlog gestuurd en niet naar uw onmiddellijke chef?

A. Het is naar mijn onmiddellijke chef gegaan, maar het was gericht aan de Minister van Oorlog, één exemplaar ging rechtstreeks.

48051. De **Voorzitter:** Hebt u er zelf nog iets mee te maken gehad in die zin, dat men van hogerhand blijken van ontevredenheid jegens u gaf?

A. Er is een onderzoek ingesteld, maar dit is als een nachtkaars uitgegaan. De tijd dooft alle dingen. Toen wij enige dagen verder waren, was de zaak al geluwd. Er was een luwend antwoord van boven af gekomen. Het request was historie geworden zonder dat er verder iets gebeurde.

48052. De **Voorzitter:** Er wordt in het request gesteld, dat er drie hoogst onvolledige, slecht getrainde gevechtsgroepen waren, welke voor een zeer groot deel waren samengesteld uit B-gekeurden en manschappen ouder dan 35 jaar en daarop werd critiek uitgeoefend.

A. Ja, ik heb in dit opzicht zelf ook nog wel eens wat geschreven. Ik kende de Minister van Oorlog namelijk nogal goed. Ik heb hier een briefje, dat aan hem is gericht.

Het luidt:

„Excellentie,

La civilisation héritière de Dieu a fait chacun responsable de tous les hommes, vandaar dat u mij de ongedisciplineerdheid van dit schrijven, door het voortsnellen van den tijd gevorderd, zult willen vergeven.

Door onstabiliteit van personen en ideeën is van samenhang en gevechtsvaardigheid geen sprake.

In mijn onderdeel zag ik in 1 jaar van de 221 er 102 weer gaan; een opgevat doel wordt zoo nooit bereikt. Wij Nederlanders willen altijd te veel met te weinig in te korten tijd.

Voor nieuwe organisatie zal de mankracht geheel ontbreken, tenzij 3e en 4e rangs, waarbij ook de tactische zijde groote bezwaren heeft. Voor een zuivere politietaak, waartoe zij zich wel leent, voelt het betere deel hier weinig en m.i. met haar het Nederlandsche volk evenzoo weinig.

Onze overste, gevraagd waarom zijn o.i. juiste voorstel (Reconnaissance unit) niet doorging, zeide „ja, dit komt van boven".

De verhoudingen zijn geheel scheef gegroeid van aantal vechttroepen = bureau's + hulpdiensten (62 schrijfmachines).

Door hier eenige dagen rond te wandelen en onder en in de officiersmess te spreken zoudt U, Excellentie, zich het snelst een juist beeld van deze colonie kunnen vormen."

Zijne Exellentie is in het kamp geweest; hij heeft mij 's avonds laten komen. Hij heeft ons gevraagd, wat wij wilden. Wij zeiden: wat het beste is; wij hebben een plan klaar: een eskadron pantserwagens; een compagnie infanterie en een batterij artillerie zijn er en gaan naar de Engelsen, de rest wordt kader.

48053. De **Voorzitter:** Het eskadron pantserwagens was er al.

A. Ja. Wij splitsten en verminderden de brigade; het eskadron pantserwagens, een compagnie infanterie, een batterij artillerie zetten wij apart en detacheren wij bij de gelijksoortige eenheden bij de Engelsen om ervaring op te doen in het gevechtsveld; van de rest maken wij kader.

Zijne Excellentie zei: „Het kan heel moeilijk; wanneer het eskadron, de compagnie of de batterij iets flinks uithaalt, wordt het op de rekening van de Engelse eenheden geschreven; dat willen wij niet; wij willen de Nederlandse vlag hebben en dat kan alleen door de brigade bijeen te houden." Daarom is de brigade bijeengebleven.

Wij hebben ook bezoek gehad van overste *Kruls,* die kwam uitleggen, waarom het M.G. werd opgericht en waarom dat moest bestaan van mensen buiten de brigade, dus ten dele van de mensen, die tot nu toe de brigade hadden gedrukt. Vandaar dat wij enige bezwaartjes hadden.

Wij hebben die gelegenheid aangegrepen om verschillende moeilijkheden naar voren te brengen. Wij hebben drie vragen willen stellen. De eerste vraag, omtrent de promotiepolitiek, hebben wij laten vervallen, omdat hij met het voorbijspringen van de majoorsrang was gepromoveerd.

De tweede vraag, die wij wel stelden, was: waarom de organisatie van de brigade geen verband hield met de werkelijk aanwezige sterkte. Toen zei hij: Mijnheer *Beelaerts,* wij hebben ons helaas weer vergist, d.w.z. in de recruteringspolitiek van het buitenland.

De derde vraag heb ik toegelicht: dat en dat is fout. Daarop heeft hij gezegd: „De Nederlandse Regering heeft haar eigen adviseurs en daarmede afgelopen." Anderen, die feller waren dan ik, sprongen op en zeiden: „Het is een schande! Al jaren lang hebben wij het voor zoete koek opgegeten. Wij weten wel, dat dat en dat mis is. De recrutering is mislukt. Wij hebben niet meer dan 600 flinke kerels en er gebeurt niets."

Tijdens besprekingen met Minister *van Lidth de Jeude* hebben wij gezegd: die mannen in het kamp, dat dient nergens toe; er heerst een kankerstemming. Onze training en onze geoefendheid zijn ver beneden peil. Wij kunnen het niet hebben, dat wij, wanneer Nederland bevrijd wordt, nog in Engeland zitten. Wij moeten naar de Engelsen toe, wij moeten het kamp uit. Zij hebben gezegd: Dat is goed.

In April zijn wij er uit gegaan en met de Engelsen gaan oefenen.

48054. De **Voorzitter:** Er zijn tegen u geen maatregelen genomen, omdat u het adres gesteund hebt?

A. Neen.

48055. De **Voorzitter:** Toen, in April, kon er dus eigenlijk pas goed getraind worden?

A. Ja. Wij schoten echter in de bergen in Wales reeds vóór de detachering. Ik kon alle patronen, die in het kamp aanwezig waren, opschieten. De rest schoot in het begin niet zoveel. De detachering bij de Engelsen is erg gunstig geweest.

48056. De **Voorzitter:** U was wel tevreden over het resultaat van uw eigen groep?

A. Ja, dank zij de onderlinge verhoudingen in het eskadron, die buitengewoon goed waren, ben ik er boven uit gekomen. Anders had ik het physiek niet volgehouden.

48057. De **Voorzitter:** Hoelang bent u commandant geweest?

A. Twee jaar, eerst van het eskadron pantserwagens, daarna van het verkenningseskadron. In December 1941 ben ik commandant geworden; in 1942 is het omgezet in een verkenningseskadron. In September 1943 werd ik brigademajoor.

48058. De **Voorzitter:** Welke waren uw werkzaamheden in die functie?

A. Wij zijn in een Engels kamp bij Londen geweest en daarna naar Harwich gegaan als bezetting. Er werden alsmaar bieten gerooid. Dat is het geval, dat majoor *Galle* is gaan optreden met majoor *Hubert.* Ik heb gezegd: het gaat zo niet langer.

48059. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Moesten de soldaten bieten rooien?

A. Dat deed iedereen (ook de Engelse troepen). Er werd niet meer geoefend. De inspecteur van de Nederlandse troepen is toen zeer ontsteld geweest, de opvolgend brigadecommandant en de brigademajoor zijn er uit gegaan. De inspecteur heeft tegen mij gezegd: u moet het overnemen. Ik voelde er weinig voor en antwoordde: als u mij aanwijst, dan houdt alles op. Hij heeft mij toen aangewezen. De brigadecommandant zelf had een ernstige morele opstopper gehad. Wij zeiden: wij moeten eerlijk worden ten opzichte van de Engelsen en zeggen: wij hebben jullie altijd belazerd, wij hebben maar 800 man.

48060. De **Voorzitter:** Had men dan altijd tegen de Engelsen gezegd, dat men 3 à 4000 man had?

A. Zo erg was het niet. Wij hebben gezegd: Wij willen een nieuwe organisatie maken, want deze organisatie is te groot. Het was een organisatie van 1600 man. Over die organisatievorm hadden wij generaal *Kruls* aangevallen. In Harwich (najaar 1943) hebben wij gezegd: dat kan zo niet langer, de tijd dringt.

48061. De **Voorzitter:** Maar u hebt gezegd: De Engelsen waren niet op de hoogte van de gevechtswaarde.

A. Dat waren ze ook niet. Zij waren niet precies op de hoogte van het tekort aan manschappen. Ze wisten er wel iets van. Het kwam zo uit: We kregen zo weinig materieel van de Engelsen, maar toen wij eerlijk waren geworden en gezegd hebben: wij hebben maar zoveel man, we zullen er een andere organisatie van maken, kwamen de spullen direct na de reorganisatie los.

48062. De **Voorzitter:** Zijn er toen ook maatregelen genomen om meer manschappen te krijgen?

A. Kolonel *de Bruyne* heeft een aantal mariniers uit Suriname laten komen en die hebben het gat, dat wij hadden, opgevuld.

48063. De **Voorzitter:** Heeft hij ook niet getracht mariniers uit de Verenigde Staten te krijgen?

A. Dat bedoel ik ook. Het waren drie pelotons.

48064. De **Voorzitter:** Heeft hij ook getracht mensen uit het Vreemdelingenlegioen te krijgen?

A. Ja, maar dat zette geen zoden aan de dijk. Er zijn er een stuk of twintig gekomen.

48065. De **Voorzitter:** U sprak zoëven over het gebrek aan vertrouwen in de leiding, ten gevolge waarvan de heer *Galle* is weggegaan. Kunt u dat concretiseren, want daarvoor moeten toch bepaalde gronden aanwezig zijn?

A. Ja, het gebrek aan vertrouwen is hiermede begonnen, dat er uit Nederland troepen zijn gekomen niet in verband met hun officieren of omgekeerd.

48066. De **Voorzitter:** Ja, dat is in het begin geweest, maar ik spreek nu over Januari 1944.

A. Dat gebrek aan vertrouwen zat hierin, dat de troep zei: Wij hebben geen organisatie, die past op onze sterkte; wij zitten steeds met incomplete afdelingen en ook de geoefendheid is dermate laag, dat, wanneer wij straks te velde moeten gaan, wij er niets van te recht brengen.

48067. De **Voorzitter:** Dat zei de troep, maar waarom had ú gebrek aan vertrouwen in de leiding? Op grond van welke tekortkomingen in de leiding?

A. Ik ben op die vergadering, waar er over gesproken is, niet aanwezig geweest.

48068. De **Voorzitter:** Neen, maar u zult toch wel uw eigen mening hebben gehad.

A. Het geval kwam ter sprake en kolonel *de Bruyne* zei tegen mij: U moet het overnemen. Ik zei: Ik ben niet op die vergadering geweest, waar het vertrouwen is opgezegd, maar ik sta aan dezelfde kant als die heren.

48069. De **Voorzitter:** Wilt u dat eens toelichten?

A. Er ging van de brigadeleiding zo weinig uit. De leiding had veel meer kunnen doen. Ze had veel eerder naar de Engelsen kunnen gaan en kunnen zeggen: Geef ons een organisatie, die past. Die had wel degelijk kunnen doorgaan met oefenen. Ik kon het met de verkenningsafdeling wel: drie dagen bieten rooien en de rest oefenen.

48070. De **Voorzitter:** Er is niets veranderd in de leiding van de brigade, want de brigadecommandant is gebleven.

A. Zijn opvolger en brigademajoor is hij kwijtgeraakt.

48071. De **Voorzitter:** Dat zijn ondergeschikten.

A. Die zijn zeer belangrijk; van hen hangt zeer veel af.

48072. De **Voorzitter:** Het zat hem dus niet in de leiding van de commandant van de brigade?

A. Dat weet ik niet; ik wil er niet op ingaan.

48073. De **Voorzitter:** Het is toch wel van belang, dat er even wordt gesproken, anders zou bepaalde personen, die het niet verdienen, een verwijt treffen. Het is goed, dat de zaak even precies wordt gesteld.

A. Het is zo: Wanneer men, zoals in dit geval, een kleine staf van drie man heeft, van wie twee niet deugen, dan kan men als commandant ook niet heel veel doen.

48074. De **Voorzitter:** Dat hangt af van de vraag, wie commandant is en welke bekwaamheid hij heeft.

A. De een is gevoelig, de ander niet. Hij heeft een moeilijke practijk meegemaakt: steeds werden er mensen aan onttrokken en nieuwe aan toegevoegd. De koers van de brigade stond ver beneden pari; het gezelschap in Wolverhampton is niets waard, zei men. Hij heeft dus een zeer onprettige tijd meegemaakt. Hij was kennelijk onder de indruk daarvan. Er ging tijdelijk niet zo heel veel meer van hem uit. Andere mensen met sterkere zenuwen hebben het beter verdragen en hadden op het einde wat energie over; tot die behoorde ik waarschijnlijk.

48075. De **Voorzitter:** Welke personen zijn uit de staf verdwenen?

A. De opvolgende commandant en de brigademajoor, kolonel *Suylen* en kapitein *Ballot* zijn weggegaan. De brigadecommandant is gebleven.

48076. De **Voorzitter:** Wie zijn de opvolgers van deze twee geweest?

A. De opvolgende commandant werd niet vervangen; ik werd brigademajoor.

48077. De **Voorzitter:** Waren er verder geen redenen tot klagen?

A. Ideaal was het nog niet. Een dergelijke grote hoeveelheid moeilijkheden is niet in één slag opgelost. Wij zijn naar de Engelsen gegaan en hebben hun gezegd: geeft ons een organisatie, die er op past. Verschillende officieren, ook lagere, met wie je moet samenwerken, zijn vervangen. Wij hebben gezegd: wij gaan schietoefeningen houden in het terrein en blijven dan vier dagen weg. Het is allemaal gelukt. Toen de troep terugkwam, had hij meer zelfvertrouwen gekregen. Wij zijn vier dagen uitgegaan, zijn niet verhongerd en hebben geschoten. Na die tijd hebben wij steeds meer oefeningen gehad.

48078. De **Voorzitter:** Is de brigade klaargekomen op de door de Engelsen gestelde tijd?

A. Ja, met de hakken over de sloot. Kolonel *de Bruyne* heeft gevraagd: wil je het overnemen? Toen heb ik gezegd: goed. Hij heeft mij de hand gedrukt, omdat ik het deed. Maar, heb ik gezegd, u had het mij zes maanden eerder moeten vragen. Er is daarna nog vrij behoorlijk geoefend — al was het dan niet met grote overmaat —; wij zijn nog met de hakken over de sloot gekomen.

48079. De **Voorzitter:** Op welk moment moest u klaar zijn?

A. Dat wisten wij niet. In Januari 1944, toen wij begonnen te repareren, wat er te repareren was, wisten wij niet, wanneer wij in werkelijkheid moesten optreden.
De brigade was slecht geoefend en had het gevoel niet te kunnen meedoen; zij had geen organisatie, die er op paste.

48080. De **Voorzitter:** Heeft de Engelse Regering gevraagd, in Juni klaar te zijn?

A. Dat is er na geweest, maar niet in Januari 1944. Op een gegeven moment in Maart of April heeft men gezegd: Dàn moet je klaar zijn. Toen zijn wij gaan mobiliseren en op een gegeven moment hebben wij een reserve-afdeling geformeerd.

48081. De **Voorzitter:** Zijn er verder nog wijzigingen gekomen in de hogere leiding, voordat men overging?

A. Er zijn andere mensen aangetrokken, overste *Pahud* en majoor *van der Wijck*. Dat heeft ook ten zeerste tot verbetering van de toestand bijgedragen.

48082. De **Voorzitter:** Er heeft ook wijziging in de inspectie plaats gehad?

A. Dat gebeurde, toen wij in Frankrijk zaten.

48083. De **Voorzitter:** Wanneer bent u naar Frankrijk gegaan?

A. In Augustus.

48084. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Bent u met de eerste troepen overgestoken, op 12 Augustus?

A. Een maand later. Verder is de gehele campagne van een leien dakje gegaan.

48085. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets vertellen over de campagne in Frankrijk? Kunt u een kort overzicht geven van de route, die gevolgd is, eventueel van het treffen met de vijand?

A. Iedereen zeide: die ellendige Engelsen, zij laten anderen voor zich vechten, en wij dachten: Zij zullen ons ergens gebruiken, waar veel doden vallen. Het viel echter geweldig mee. Zij hebben ons op een zeer rustig front ingezet, op de noordelijke vleugel van de sector.

48086. De **Voorzitter:** Geloofde u de verhalen, dat de Engelsen anderen voor zich lieten vechten?

A. Hier en daar gebeurde het wel. De Canadezen hebben er veel gevochten.

48087. De **Voorzitter:** Werden de Canadezen door de Engelsen gecommandeerd?

A. Zij stonden onder hun eigen commandant, doch wel onder Engels opperbevel. Wij zijn dus op een rustig front ingezet en hebben er een dag of vijf gezeten. De vijand is weggelopen en wij zijn er achter aan gegaan. Het was aan de andere kant prettig, dat zij verdwenen.

48088. De **Voorzitter:** Op welk punt was dat?

A. Aan het Orne-front.

48089. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U bent dus begonnen met vijf dagen vechten?

A. Toen wij aan wal kwamen, zijn wij begonnen met op een rustig plaatsje te Cresserons onze spullen na te kijken en een beetje te wennen. Toen zijn wij ingezet op het rustige front aan de Orne. De moffen hadden heel weinig projectielen, maar de projectielen, die zij afschoten, waren bijzonder goed gericht.

Daarbij kwam, dat wij enigszins slaafs waren; wij namen de stellingen in, zoals ze door onze voorgangers opgezet waren. Er was een huis, het enige huis daar, en de moffen wisten, dat de staf er in zat. De Engelsman, die ons de zaak overgaf, zeide: er zijn hier reeds 70 man gevallen. Inderdaad, het geval zette zich rustig voort.

De overste *Pahud* en ik zeiden: Wij zijn gek, als wij dat doen; laten wij op 400 meter afstand in een veldje gaan zitten. Dan zijn wij het geval kwijt. De brigadecommandant voelde er niets voor.

48090. De **Voorzitter:** Stond het huis nog overeind nadat het zo vaak was beschoten?

A. De projectielen vielen er gelukkig grotendeels naast. Alleen was er een jeep in de lucht gevlogen, zodat het huis gekraakt was. Op een gegeven ogenblik was het enige, dat gedaan moest worden, patrouillelopen. De moffen namen enige dagen later de benen. De Engelsen zeiden: Wij zijn parachutisten. We zouden hier vier dagen blijven, we zitten hier nu een maand. Ons verliespercentage is zoveel geweest, het heeft zoveel kerels gekost, dus wij zijn niet agressief. De moffen waren echter weg en wij achtervolgden. Wij zijn dus op de gevechtswagens geklommen en hebben de achtervolging ingezet. De vijand vluchtte voor ons uit. Er zijn geen vreselijke voorvallen geweest. We hebben een grote rit gemaakt van uit de omgeving van Amiens tot Brussel. Het is voortreffelijk gegaan.

48091. De **Voorzitter:** Dus de brigade is niet veel in gevechtscontact geweest?

A. In het begin niet, in Nederland wel.

48092. De **Voorzitter:** Zijn er in België nog verliezen geweest?

A. Wij hebben een naar ding meegemaakt. Toen wij in Brussel kwamen, hoorden we van sommige Engelsen, dat ze al in Nederland waren geweest. Ze konden zich best voorstellen, dat wij zo spoedig mogelijk naar ons land wilden. We zijn vlug opgemarcheerd. We werden door de Belgen zeer warm ontvangen. In sommige plaatsen zag het zwart van de mensen. Op een zeker moment na Leuven had de mof op straat een tank achter een uitgebrande wagen gezet en in de flank een stelling betrokken. De brigade vloog er boven op, schoof in elkaar en het zaakje werd daarna van uit de flank in elkaar geschoten. Dit kostte ons twee doden, vijftien gewonden en een aantal wagens. Het was een zeer onprettig voorval. Verder hebben wij geen last meer van hen gehad. Toen wij nog in Frankrijk waren, was er een moeilijke quaestie. Wij zaten op de linkervleugel en zagen, dat wij op deze wijze tegen de Schelde zouden oplopen. We zeiden: we zitten aan de verkeerde kant, want we kunnen Holland zo niet bereiken. We wilden naar de rechtervleugel. De brigadecommandant zou toen met de hoogste baas contact opnemen over deze quaestie. Maar hij kwam niet terug en toen wij het bericht kregen, dat de Engelsen voor de Nederlandse grens zaten, heb ik gezegd als brigademajoor: ik ga weg, nu is het ogenblik gekomen waarop we drie jaar lang gewacht hebben. Hier zitten wij verkeerd; dat is te gek; wij gaan weg. „Neen", zei de majoor *Pahud de Mortanges,* „laten wij nog even wachten". Na een uurtje was de brigadecommandant nog niet terug; wij hebben het drie uur volgehouden. Om vijf uur komt de brigadecommandant aanzetten: „Het is voor elkaar; wij mogen weg." Wij zijn over Amiens naar Brussel gereden. De Engelse staf had gezegd: het is zo moeilijk wat te verschuiven. Lt.-Col. *Mills* zei: „Geef ons toestemming te verschuiven, want de Hollanders gaan uit zich zelf." Dit konden de Engelsen begrijpen en zij gaven toestemming.

48093. De **Voorzitter:** Waar bent u in Nederland binnengevallen?

A. Wij zijn van Brussel gegaan over Beeringen, waar nog gevochten is.

„Brigade" was voor onze kleine groep een belachelijke naam! Een Engelse divisiecommandant zei: „U bent een brigade; neem dat front van 4 km in." Wij moesten met 1200 man een front van 4 km bezetten! De vijand was gelukkig niet veel meer waard.

Wij zijn doorgegaan naar het zuiden van de grens. Het Engelse bevel zei: Wij hebben voor jullie een aardige taak: Het Loo, het Paleis van de Koningin, Apeldoorn bezetten, dat is iets voor jullie. Met 1200 man moesten we Apeldoorn bezetten! Een divisie zou naar Hattem en omgeving gaan; wij naar Apeldoorn; een divisie naar Arnhem. Wij kregen een toespraak van de generaal *Horrochs* in het kamp van Beeringen. Hij vertelde ons, wat er zou gebeuren. Het 30ste legercorps zou met 20 000 voertuigen optrekken over één secundaire weg; zo iets was in de oorlogsgeschiedenis nog nooit vertoond. Aan flankbeveiliging deden wij heel weinig.

Wij kwamen in Grave te zitten. Het werd wat stil bij de brug. Er werd gezegd: het is mis, wij zijn afgeknepen. De moffen hadden het front een paar keer doorgesneden. Als je de haveloze moffen zag, waren zij niets waard. Wij trokken ons er niets van aan en werkten ons program af en trokken langs de grote wegen. De moffen zaten in de bossen, waar wij weinig aan deden. Op een gegeven ogenblik kwam in Uden de bevolking ons waarschuwen: het is helemaal mis, tanks en Duitse strijdkrachten zitten in Den Bosch. Wij naar de Engelsen om te vragen: doe er wat tegen. Goed, zeggen zij, wij zullen vliegtuigen zenden. Wat weinig hielp.

48094. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was dat alles nog vóór „Arnhem"?

A. Ja.

48095. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waaraan is het eigenlijk toe te schrijven, dat wij Arnhem toen niet hebben gekregen? Aan het niet doordrukken?

A. Ja, ten dele. Maar als u ziet de geweldig grote aantallen mensen, die in de vorige wereldoorlog zijn gesneuveld, is het te begrijpen. Als de Duitsers, die in de bosjes zaten, zich niet wilden overgeven, werd er geweldig hard op geschoten; bleek na een tijdje, dat zij er nog zaten, dan werd het overgedaan; bemerkte je niets meer van hen, dan ging je langzaam naar voren.

48096. De **Voorzitter:** Bent u in de buurt van Oorschot geweest?

A. Ja. Slechts kort. Ik ben door de Prins overgepoot naar het hoofdkwartier en belast met het toezicht op de Binnenlandse Strijdkrachten. Later werd ik adviseur voor de stoottroepen voor Limburg. In October ben ik weggegaan van de brigade en heb ik nog korte tijd troepen getraind in Deurne; einde October ben ik met de staf van Z.K.H. naar Brussel gegaan om toezicht op de Binnenlandse Strijdkrachten te houden, en heb dat gedaan tot Januari. Toen werd het bureauleven mij te gortig. Vervolgens ben ik met de stoottroepen in Limburg opgerukt tot April en toen teruggegaan naar de staf van generaal *Doorman* om de cavalerie in elkaar te zetten.

48097. De **Voorzitter:** Welke was de bedoeling van de stoottroepen in Limburg?

A. Dat was een illegale groep van 200 of 300 man. In de eerste tijd hebben de mensen, praktisch gesproken, zonder uitrusting aan het noordfront van Sittard heel goed werk gedaan. Toen ik kwam, waren zij teruggenomen. De Amerikanen zijn er een week geweest en toen ging de vijand terug. Wij zijn verder met de Amerikanen medegegaan, toegevoegd aan de provost marshall, de hoogste politie-autoriteit van het Amerikaanse leger, van wie ik nog geweldig geschrokken ben. Die provost marshall zette iedere plunderaar, die brandkasten openmaakte, tegen de muur. Op een gegeven moment kwamen wij in München-Gladbach. Ik kwam op zijn bureau en zag drie brandkasten, die opengesneden werden. Er kwam een schrijver binnen en ik zeide: Jullie doen rare dingen buiten. Hij antwoordde: Ja, we hadden geen lasser, het had drie dagen eerder moeten gebeuren. Maar als je als provost marshall op klaarlichte dag niet weet te voorkomen, dat drie brandkasten worden opengesneden en leeggeplunderd op de stoep voor zijn bureau, dan vind ik dat toch wel sterk.

48098. De **Voorzitter:** Bent u op de hoogte van de totale sterkte, die de brigade bij de inval in Frankrijk had?

A. Ja, 1200 man.

48099. De **Voorzitter:** En het aantal gesneuvelden?

A. Ik geloof 30.

48100. De **Voorzitter:** En het aantal gewonden?

A. 50 of 70.

48101. De **Voorzitter:** Hebt u een rapport over de belevenissen van de brigade moeten maken?

A. Neen.

48102. De **Voorzitter:** Bestaat er een rapport?

A. Ja. Kapitein *Fack*, de adjudant van de brigadecommandant, heeft een dagboek bijgehouden. Daarvan is een gedeelte gepubliceerd in „Ons Leger", maar ik weet niet of hij het heeft afgemaakt. Ik meen, dat het laatste deel nog moet worden uitgewerkt.

48103. De **Voorzitter:** Hoelang heeft uw functie bij de stoottroepen en het adviseurschap bij Prins *Bernhard* geduurd?

A. Ik ben adviseur geweest van Januari tot April. In April werd het mij te gortig. Toen hielden mijn zenuwen het niet meer uit. Majoor *Kronig* kwam toen. De regimentscommandant, een toffe jongen, had gezegd: „Ik zie je met wantrouwen komen". Het was een intrigantenboel. Hij was twee dagen bij zijn commando aanwezig, de rest van de tijd zat hij in Eindhoven. Wanneer wij in de troep gingen kijken, deugde er niet veel van. Daarover werd dan een rapport geschreven. Reden waarom hij mij geen auto ter beschikking stelde.

48104. De **Voorzitter:** Wat hebt u na April gedaan?

A. Daarna ben ik teruggekomen bij generaal *Doorman*. Toen zei *Doorman:* Ga maar bij *Staal* zitten en toen heb ik de selectie van de officieren opgezet.

48105. De **Voorzitter:** Waarop had dat selecteren van de officieren betrekking?

A. Op vrijwillige dienstneming bij het Nederlandse leger voor reserve-officiersopleiding. Wij hebben in Breda een commissie gevormd. Wij hebben bekeken welke normen er gesteld moesten worden. Het was een voorloper op de officierenselectie.

48106. De **Voorzitter:** Wat was uw functie na de bevrijding?

A. Tot Juli zijn wij met die zaak bezig gebleven. Toen heb ik de cavalerie in Bergen op Zoom opgezet. Daarna de hogere krijgsschool en thans ben ik bij de generale staf werkzaam.

48107. De **Voorzitter:** Ik ben hiermede aan het einde van mijn vragen. Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Ik zou alleen dit willen opmerken. Wanneer er ooit in de toekomst weer eens iets dergelijks zich mocht voordoen, dan moeten we toch zien te bereiken, dat het niet weer zo rommelachtig wordt. Toen ik in Engeland aankwam, heb ik gevraagd: waar zitten de topfiguren, die de zaak moeten coördineren. Maar die waren niet te vinden. Men had geen chef staf voor de planning. Het gepruts, dat wij in de eerste jaren hebben meegemaakt, wijt ik voor een groot gedeelte aan het feit, dat dergelijke mensen er niet waren. Wij hebben gezegd: Maak een bureau generale staf, wij moeten instructies hebben. Maar de brigadecommandant zei: Ik heb met legeropbouw niets te maken; ik moet meedoen aan de bevrijding. Het bureau O.G.S. zei: Ik moet de legeropbouw voorbereiden, ik heb geen mensen. Geef mij 40 man om op te leiden tot fourier-rustkamer enz., zoveel mensen voor dit en dat. Maar de brigadecommandant zei: „Het spijt mij zeer, maar de sterkte laat het niet toe." Tussen de brigade en het bureau O.G.S. in is de opbouw van het Nederlandse leger weggevallen. Men had veel meer succes kunnen hebben, als men het wel had gekund, als er een instantie was geweest, die gezegd had: „Het is afgelopen; je leidt zoveel op; die gaan mee; sneuvelen zij niet, dan heb ik hen beschikbaar voor legeropbouw."

48108. De **Voorzitter:** De Regering was de instantie, die de beslissing kon geven.

A. Daar bemerkten wij niets van.

48109. De **Voorzitter:** Dat is een andere quaestie. Als u zegt: „er moest een instantie zijn", dan is het de Regering.

A. Hebt u een figuur voor militaire zaken nodig, dus een opperbevelhebber, die de opbouw en de brigade had kunnen coördineren?

48110. De **Voorzitter:** De Minister van Oorlog kan het ook doen.

A. Als het een figuur is, die er zelf geen kaas van heeft gegeten, gaat het niet.

48111. De **Voorzitter:** Daar gaat het niet om. Het gaat om de vraag: is er een instantie, die het kan doen? Moet het per se een opperbevelhebber zijn? Kan het niet evengoed een Minister van Defensie of de Regering zijn?

A. Ik ben blij, dat dan de zaak nu zover is gekomen, dat één iets meer te vertellen heeft gekregen. In Engeland gaat het wel, daar is meer teamgeest. Wij liggen tussen de Duitsers en de Engelsen in en ik ben blij, dat wij Amerikaans gaan doen, want het Amerikaanse ligt ons nader (wat betreft de moeilijkheden, die op te lossen zijn) dan het Engelse. We hebben te weinig team-spirit om de zaken voldoende te doen. Er moet op een gegeven ogenblik een figuur zijn, die zegt: dat moet gebeuren.

De **Voorzitter:** Wij danken u zeer voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. J. G. BEELAERTS VAN BLOKLAND.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 28 APRIL 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JAN GERRIT MEYER,

oud 45 jaar, wonende te Rotterdam, assistent bedrijfsingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

48112. De **Voorzitter:** Wanneer is u in oorlogstijd in Engeland gekomen?

A. Ik ben nooit in Engeland geweest gedurende de oorlogstijd. Ik was in Brits-Indië op een suikerfabriek werkzaam. De Hollanders werden opgeroepen in Brits-Indië en ingevolge de recrutering in Brits-Indië werd ik in dienst geroepen.

48113. De **Voorzitter:** Wanneer is dat het geval geweest?

A. Ik ben in Mei 1942 onder dienst gekomen.

48114. De **Voorzitter:** Was er een recruteringsbureau in Brits-Indië?

A. Ik kreeg een oproep via de Nederlandse consul in Bombay.

48115. De **Voorzitter:** Zijn er toen veel Nederlanders in Brits-Indië gerecruteerd?

A. Niet veel. Er zijn wel enkelen, die niet opgeroepen zijn, en die zich op de een of andere manier onttrokken hebben aan de dienst, tenminste die b.v. uitstel hebben gevraagd. Zover ik weet, zijn er maar enkelen opgekomen.

48116. De **Voorzitter:** Dus u kunt niet een getal noemen?

A. Neen, ik kan geen getal noemen. Het waren er in ieder geval niet veel.

48117. De **Voorzitter:** Woonde u al lang in Brits-Indië?

A. Ja, ik was er sinds 1933.

48118. De **Voorzitter:** Waar is u toen in dienst gekomen?

A. Ik was toen bij de consul in Bombay. Ik heb daar een dag of veertien gewacht en ben toen naar het hoofdkwartier gestuurd van admiraal *Helfrich* in Colombo.

48119. De **Voorzitter:** Woonde u ver van Bombay?

A. Ja, ik woonde bij Delhi in de buurt, ongeveer een dagreis.

48120. De **Voorzitter:** U moest dus bij admiraal *Helfrich* in Colombo komen. Wat heeft die met u gedaan?

A. Het bleek een vergissing te zijn, want ik werd weer per vliegtuig teruggestuurd naar Bombay. Het detachement van de Prinses Irene-Brigade was inmiddels vertrokken naar Saugor in Brits-Indië. Ik ben toen via Bombay naar Saugor gegaan.

48121. De **Voorzitter:** Waar ligt dat ongeveer?

A. Saugor ligt ongeveer halverwege van Delhi naar de zuidkust, ongeveer in het midden van het schiereiland.

48122. De **Voorzitter:** Vertoefde het detachement daar al enige tijd, toen u er kwam?

A. Ja, de troepen waren daar al een dag of veertien, ik weet het niet precies.

48123. De **Voorzitter:** Hoe was de legering daar? Zat u in een kamp?

A. We zaten in een kamp; een Brits opleidingskamp van de Infanterieschool.

48124. De **Voorzitter:** Was de legering daar voldoende? Beantwoordde dat wel aan behoorlijke eisen?

A. Ja, dat ging wel.

48125. De **Voorzitter:** Hoeveel Nederlandse soldaten zaten daar in dat kamp? Hebt u daar enig idee van?

A. Tussen de 150 en 200 ongeveer.

48126. De **Voorzitter:** Wie was toen de commandant van de troep?

A. Dat was overste *van den Berge* van het Indische leger.

48127. De **Voorzitter:** Weet u ook hoe de bevelsverhouding was? Was overste *ven den Berge* ondergeschikt aan een Engelse autoriteit of stond hij rechtstreeks onder Nederlandse leiding?

A. Dat geloof ik niet. Ik bedoel: hij stond rechtstreeks onder admiraal *Helfrich.*

48128. De **Voorzitter:** Wat deed de troep daar in dat kamp?

A. De troep deed op dat moment niet veel. Zover ik uit de voorgeschiedenis heb gehoord, die ik zelf eigenlijk niet meegemaakt heb, hebben ze eerst een tijd in Colombo gezeten aan boord van schepen. De moeilijkheid was om een geschikte legerplaats voor de troepen te vinden. Die is toen eindelijk gevonden in Saugor. Het klimaat in Saugor was erg afmattend, het was zo warm en erg vochtig. Men heeft in het begin nogal tamelijk veel willen doen met de mensen, veel laten marcheren, maar er waren veel uitvallers. De geest van de troep was een beetje wankel.

48129. De **Voorzitter:** Weet u ook wat de oorzaak daarvan was?

A. Ja, aan de ene kant hoofdzakelijk het klimaat. Bovendien was de troep op weg naar Nederlandsch-Indië, wat ze natuurlijk nooit bereikt hebben, ze stonden toen eigenlijk een beetje doelloos. De mensen waren hun doel kwijt.

48130. De **Voorzitter:** Hoelang heeft die toestand van afwachten geduurd?

A. Heel kort, want kort nadat ik in Saugor aankwam is er een nieuwe regeling getroffen, d.w.z. het commando werd overgenomen door majoor *Mollinger,* die uit Engeland was gekomen met een plan om een commando-opleiding te beginnen daar. Dat is toen eigenlijk meteen ingegaan.

48131. De **Voorzitter:** Waar is overste *van den Berge* toen gebleven?

A. Die is overgeplaatst; ik weet niet waarheen.

48132. De **Voorzitter:** Is de troep toen in zijn geheel gebleven of is die gesplitst in verschillende onderdelen?

A. De troep is gesplitst. Majoor *Mollinger* heeft appèl laten houden voor iedereen, die aanwezig was. Hij heeft toen in een toespraak tot de troep het doel van de opleiding uitgelegd. Hij heeft gezegd, dat hij het nog niet helemaal kon vertellen, omdat het natuurlijk geheim was, maar hij wou dan vrijwilligers hebben. Toen heeft een groot deel van de troep zich als vrijwilliger opgegeven en ook alle officieren hebben zich als vrijwilliger opgegeven, d.w.z. de officieren werden later gevraagd, eerst werd de troep, d.w.z. de minderen en onderofficieren, gevraagd.

48133. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over de taak van die verschillende onderdelen?

A. De commando's werden opgeleid voor wat de Engelsen noemen „combined operations", dat zijn dus landingstroepen min of meer. Het overige deel, dat zich niet opgaf voor de commando's, is overgegaan naar de Marine Luchtvaartdienst in Ceylon.

48134. De **Voorzitter:** Volgens de gegevens, die ik hier heb, was het het korps Insulinde, dat onder het commando van majoor *Mollinger* stond.

A. Ja.

48135. De **Voorzitter:** Het restant was ingedeeld bij de gronddiensten van de luchtvaart in Colombo en Australië. Is dat juist?

A. Neen, niet helemaal. De gronddienst van de Marine Luchtvaartdienst was niet in Colombo, maar in China-Bay, dat is aan de oostkant van Ceylon dicht bij Trincomalee. Colombo ligt aan de westzijde.

48136. De **Voorzitter:** Heeft u ook kolonel *van Voorst Evekink* nog meegemaakt?

A. Neen, die heb ik niet meegemaakt.

48137. De **Voorzitter:** Waarbij was u ingedeeld?

A. Ik werd ingedeeld bij het gedeelte, dat naar de Marine Luchtvaartdienst ging. In de eerste plaats in verband met mijn leeftijd, ik was toen 38 jaar, en in de tweede plaats, omdat ik jarenlang niet meer in militaire dienst was geweest en dus weer opgeleid moest worden. Er waren eigenlijk al te veel officieren naar verhouding. Ik werd dus naar de Marine Luchtvaartdienst gedirigeerd. Ik kreeg eerst nog twee opleidingen op een Infanterieschool in Saugor, voor infanterie-wapens en 3 inch-mortieren. Toen ben ik in Augustus 1942 overgegaan naar de Marine Luchtvaartdienst, waar inmiddels het detachement al was aangekomen.

48138. De **Voorzitter:** Waar was dat gevestigd?

A. In China-Bay. Er was daar een groot vliegveld, geschikt zowel voor landvliegtuigen als voor watervliegtuigen. De Marine Luchtvaartdienst opereerde toen met Catalina's.

48139. De **Voorzitter:** Wie zaten er nog meer in de leiding behalve majoor *Mollinger?*

A. Majoor *Mollinger* en kapitein *Pel* was er bij. Laatstgenoemde was toen nog kapitein en er was nog een beroepsluitenant.

48140. De **Voorzitter:** Waarin bestond toen het werk van uw groep?

A. Bedoelt u van de groep Insulinde of van de Marine Luchtvaartdienst?

De **Voorzitter:** Van uw onderdeel bij de Marine Luchtvaartdienst.

A. Een gedeelte van de Prinses Irene-Brigade, dat dus uiteindelijk bij de Marine Luchtvaartdienst terecht is gekomen. Ongeveer een man of 40 verrichtte allerlei soorten diensten, die ook door de matrozen van de Marine Luchtvaartdienst werden verricht, hoofdzakelijk gronddiensten. Bijvoorbeeld het schoonmaken van mitrailleurs, het laden van bommen en het laden van benzine, het autotransport namen ze ook voor een groot deel voor hun rekening, dus zowel het rijden van vrachtwagens als het repareren. Koks waren er verder ook, kortom, er was van alles.

48141. De **Voorzitter:** Is u daar de chef geworden over die troep?

A. Neen, ik was eigenlijk geen chef, ik was divisiechef, dat betekende min of meer contactofficier. Bij de marine is het namelijk gebruikelijk, dat de verschillende afdelingen aan boord van een oorlogsschip elk haar divisiechef hebben. De bedoeling van de divisiechef is, dat hij contact houdt met zijn ondergeschikten. Een matroos kan dus op een bepaalde tijd van de dag bij zijn divisiechef komen, als hij b.v. moeilijkheden heeft of een verzoek heeft of iets dergelijks. Ook wanneer er b.v. een rapport uitgezocht moet worden, gaat dat via de divisiechef.
Ik was divisiechef voor het landmachtpersoneel bij de Marine Luchtvaartdienst. Alle verzoeken en rapporten voor die soldaten liepen dus over mij.

48142. De **Voorzitter:** Was het landmachtpersoneel omvangrijker dan die groep van de Irene-Brigade, die bij de marine was?

A. Neen, die was kleiner. Er waren eerst ongeveer 150 man in Saugor. Bij de Marine Luchtvaartdienst waren er misschien 40 à 50, ik meen alles bij elkaar, dus 1/3 ongeveer.

48143. De **Voorzitter:** Welke chefs had u?

A. Ik kwam hier rechtstreeks onder het commando van de commandant van het vliegkamp van de Marine Luchtvaartdienst; dat was overste *van Prooijen*. Ik hield soms nog wel contact met het korps Insulinde, maar ja, dat was meer persoonlijk contact.

48144. De **Voorzitter:** U hebt u in 1944 nog eens gewend tot de commandant van de Marine Luchtvaartdienst in verband met de wens van het landmachtpersoneel om te kunnen repatriëren. Herinnert u zich dat nog?

A. Nou eigenlijk niet tot de commandant van de Marine Luchtvaartdienst. Ik heb me wel eens gewend tot de Minister van Oorlog door tussenkomst van de commandant van de Marine Luchtvaartdienst en B.S.O. (de Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten).

48145. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, die, wat het opschrift betreft, gericht is aan de commandant van de Marine Luchtvaartdienst, maar natuurlijk met de bedoeling, dat die doorgestuurd zou worden via B.S.O. Uit welke landen kwamen de mensen, die tot het landmachtpersoneel behoorden? Niet alleen uit Nederland, maar waarschijnlijk ook uit het buitenland?

A. Ja, er waren enkelen bij uit Canada en U.S.A. Zuid-Afrika niet, meen ik, maar wel verschillenden uit Canada. Maar de meesten kwamen toch uit Holland vandaan en ook nog enkelen uit België en één uit Frankrijk.

48146. De **Voorzitter:** Hoe is dat afgelopen? Wanneer zijn deze mensen weer teruggegaan?

A. Deze mensen zijn teruggegaan in Juli of Augustus 1945.

48147. De **Voorzitter:** Is u toen ook uit de dienst ontslagen?

A. Neen, ik ben pas later, in November 1945, uit Ceylon weggegaan.

48148. De **Voorzitter:** Is daar verder nog correspondentie over gevoerd?

A. Ik heb nooit antwoord op die brief gekregen.

48149. De **Voorzitter:** Is u ook niets mondeling medegedeeld?

A. Neen, er is mij niets medegedeeld.

48150. De **Voorzitter:** In dit verband zal er dus wel enige ontevredenheid zijn geweest bij het personeel, omdat men niet wist waar men aan toe was?

A. Ja, het personeel was natuurlijk in een onprettige positie, omdat ze zolang van huis af waren. Aan de andere kant zei de commandant van de Marine Luchtvaartdienst: „Jullie mogen wel naar huis, als ik andere mensen krijg, want anders kan ik de dienst niet volhouden".

48151. De **Voorzitter:** Bestond er bij hen niet de begeerte om mede te werken aan de bevrijding van Nederland?

A. Die bestond zeker.

48152. De **Voorzitter:** Er bestond weinig uitzicht, dat ze in Ceylon daadwerkelijk werden ingezet?

A. Ja, ze namen daar ook deel aan de oorlogvoering, maar het sprak voor hen natuurlijk meer, als ze b.v. bij de bevrijding van Nederland hadden kunnen zijn. Dat was hun persoonlijke wens natuurlijk wel.

48153. De **Voorzitter:** Op welke wijze namen ze daar deel aan de oorlogvoering?

A. De Marine Luchtvaartdienst bestond uit gedeelten van een hele luchtvaartdienst, die uit Java was geëvacueerd en daarna weer opgebouwd. Deze vlogen in convooien tegen duikbootaanvallen. Er waren daar Japanse en ook enkele Duitse duikboten.

48154. De **Voorzitter:** Hebben van de Nederlandse troepen ook nog verschillenden het leven verloren?

A. Van het landmachtpersoneel niet. Er zijn wel enkele mensen omgekomen met vliegtuigongevallen.

48155. De **Voorzitter:** Zijn er nog bepaalde gebeurtenissen geweest op het gebied van de oorlogvoering, waarover u iets zoudt kunnen mededelen? Ik bedoel: staaltjes van betoonde moed, enz.

A. Ik zou zeggen, dat het personeel, hetgeen bij de luchtvaartdienst was, zich volledig heeft ingezet voor het werk, waarvoor het stond. Er waren er, die een opleiding voor luchtdoelmitrailleurschutter volgden, en er waren b.v. een paar onderofficieren, die in de eerste plaats als instructeurs daarin een examen hadden afgelegd en die ook volledig hebben meegewerkt. Ze gingen ook mee de lucht in, vlogen ook en deden al de oefeningen mee. De Marine Luchtvaartdienst was erg te spreken over het landmachtpersoneel.

48156. De **Voorzitter:** Hoe waren nu precies de bevelsverhoudingen daar? Uw commando, d.w.z. het landmachtpersoneel, stond dus rechtstreeks onder de overste van de gehele luchtvaartdienst? Wie was dat?

A. Dat was overste *van Prooijen*. Ik heb later weleens gehoord van de chef Personeel van de B.S.O. Dat was toenmaals overste *Huijer*. Hij was van plan om mij detachementscommandant te maken. Ik zou dan ondercommandant worden onder overste *van Prooijen* voor het landmachtpersoneel, maar dat is niet doorgegaan. Het was natuurlijk voor die mensen een moeilijke tijd. Aan de ene kant de marine, die goed voor hen zorgde, ik bedoel het eten was goed, de ligging was tamelijk, voor zover het toen geregeld kon worden, in het begin waren de mensen ook wel tevreden. Maar de oorlog duurde lang. Ze hebben drie jaar lang in hetzelfde kamp gezeten en op de duur werd dat natuurlijk voor iedereen vervelend. Op een gegeven moment was er een soort onprettige stemming. Ik heb toen gevraagd aan de overste of ik de mensen iets kon vertellen over de correspondentie, die ik gevoerd had om hen afgelost te krijgen. De overste vond dat goed. Toen heb ik het personeel van de landmacht toegesproken in onze eigen bioscoopzaal, waarin we ze op een avond bij elkaar hebben getrommeld. Ik heb ze toegesproken en hun verteld wat er alzo gedaan was voor hen, o.a., dat we althans geprobeerd hadden hen afgelost te krijgen. Toen waren ze tevreden gesteld. Ik bedoel, er was een beetje een gespannen atmosfeer, maar daarna waren ze tevreden gesteld. Ik vroeg later nog eens een onderofficier hoe de mensen er over dachten. Hij zei toen zo iets van: „ze waren er weg van". Ze hadden weer vertrouwen in de leiding gekregen en daar kwam het maar op aan. Ze dachten eigenlijk, dat wij niets voor hen deden. Het is nu eenmaal zo, dat je als officier niet al die bijzonderheden van dienstcorrespondentie bekend kan maken aan je soldaten; dat gebeurt nu eenmaal niet. Misschien had ik hun persoonlijk wel het een en ander meer kunnen vertellen, maar ja, daar heb ik ook niet aan gedacht, d.w.z. totdat ik het hun eigenlijk officieel met toestemming van de commandant kon mededelen. Toen heb ik hun ook al die brieven voorgelezen.

48157. De **Voorzitter:** Wat kon u dan officieel mededelen? Dat ze weer terug konden?

A. Neen, dat niet, maar toen had ik toestemming van mijn commandant om hen te vertellen hoe de zaken stonden.

48158. De **Voorzitter:** Is er toen plotseling in 1945 een bevel gekomen uit Londen, dat ze terug konden komen?

A. Neen, voor zover ik weet, is het een beslissing geweest van admiraal *Helfrich*. Admiraal *Helfrich* heeft, toen het ter sprake kwam, gezegd, dat het detachement P.I.B. terug mocht. Nou, toen zijn ze teruggegaan. De moeilijkheid, waarmede de commandant van de Marine Luchtvaartdienst te kampen had, was, dat het aantal oorlogsvrijwilligers uit Nederland erg gering was. We hadden gehoopt, dat we de mensen bij tientallen zouden binnen krijgen, maar er kwamen slechts enkelen en dat was na de bevrijding van het zuiden.

48159. De **Voorzitter:** Waar hebben de anderen uit Brits-Indië gediend, toen die ten gevolge van de recrutering waren opgekomen? Zijn die ook bij uw afdeling terechtgekomen of bij andere afdelingen?

A. Nou, ik kan u alleen het volgende zeggen. Ik kende een andere fabricagechef *van der Suiker,* die bij een fabriek bij mij in de buurt zat, die ook bij de marine in Colombo is gekomen en later overste geworden is in Delhi. Verder was er nog iemand, die ik ook kende, die, geloof ik, in Australië is terechtgekomen. Anders weet ik niemand.

48160. De **Voorzitter:** Heeft u verder nog contact gehad met het korps Insulinde, dat onder leiding van majoor *Mollinger* stond?

A. Ik kwam er wel eens een enkele keer.

48161. De **Voorzitter:** Is er ook niet eens een conflict geweest met majoor *Mollinger* of is u daar niets van bekend?

A. Ik meen, dat er een conflict is geweest met kapitein *Pel,* maar dat weet ik ook niet zeker. Ik ben daar in ieder geval niet persoonlijk bij betrokken geweest en daarom lijkt het mij beter me daar niet over uit te laten.

48162. De **Voorzitter:** Waar was het korps Insulinde gestationneerd?

A. Dat was in het kamp D. gestationneerd, dicht bij Colombo, ongeveer een halfuur met een taxi van Colombo.

48163. De **Voorzitter:** Het is u waarschijnlijk wel bekend, welke taak dat korps had?

A. Ja, ze hebben verschillende landingen gemaakt op Sumatra in oorlogstijd, naar ik meen.

48164. De **Voorzitter:** Weet u iets van de resultaten daarvan of hoe dat in zijn werk ging?

A. Ik heb wel gehoord, dat ze een keer onder vuur geweest zijn.

48165. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van zo'n reis naar Sumatra?

A. Vermoedelijk om inlichtingen te krijgen. Het was heel moeilijk om inlichtingen te krijgen van militaire aard, want de Jappen hadden een zeer goed werkende veiligheidsdienst georganiseerd. Iedereen, die b.v. in een kampong kwam, waarin hij niet thuishoorde, werd gerapporteerd. Er zijn, voor zover ik gehoord heb, verschillende mensen, die eigenlijk als commando uitgestuurd werden om inlichtingen in te winnen, nooit teruggekomen. Zelfs Indische jongens, waarvan door hun huidkleur en de bekendheid met de taal en de streek eigenlijk verwacht mocht worden, dat zij niet opgemerkt zouden worden, zijn toch nog gepakt, voor zover ik gehoord heb.

48166. De **Voorzitter:** Waren dat mensen, die waren opgekomen krachtens de recrutering?

A. Neen, dat weet ik niet, maar dit is wat ik zo in het algemeen gehoord heb, ik kreeg weleens Intelligenceberichten te lezen.

48167. De **Voorzitter:** Zijn daarbij ook nog mensen van ons omgekomen?

A. Niet, dat ik weet.

48168. De **Voorzitter:** Hoelang is dat korps Insulinde daar gebleven?

A. Dat is ook zo ongeveer tot 1945 daar gebleven en is toen naar Nederlandsch-Indië gegaan.

48169. De **Voorzitter:** U weet waarschijnlijk niets van de situatie in dat korps, o.a. of het moreel van die troep goed was? U is daar niet zo nauwkeurig mee in aanraking geweest?

A. Voor zover ik gehoord heb, was het moreel wel goed. Wel hebben we van kamp D bij de Marine Luchtvaartdienst een paar onderofficieren gestuurd gekregen, die onmilitair waren geweest. Zij hadden gemopperd en ik weet al niet meer. Die zijn toen als straf overgeplaatst van het korps Insulinde naar ons detachement van de Marine Luchtvaartdienst. Ik geloof, dat het om een financiële aangelegenheid ging.
De heren dachten, dat ze tekort gedaan werden, ik weet het niet precies. Het waren twee wachtmeesters van de marechaussee.

48170. De **Voorzitter:** Heeft u ook nog contact gehad met de commandotroep die onder leiding van kapitein *Linzel* gelegerd is geweest in Brits-Indië?

A. Neen, daarvan heb ik nooit gehoord.

48171. De **Voorzitter:** Hebt u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u gezegd heeft over de detachementen in Brits-Indië, wat naar u meent van belang kan zijn voor de commissie?
Of vindt u, dat u dat wel vrij volledig heeft medegedeeld?
Heeft u er ook een rapport over uitgebracht?

A. Neen, een rapport heb ik niet en ook geen enkel afschrift van een stuk of iets dergelijks. Op een gegeven moment is ons bureau verbrand in China-Bay.
Het was bij de Marine Luchtvaartdienst een beetje een moeilijke tijd, omdat de mensen daarvoor een lange tijd in de rimboe zaten en er was voor hen geen vermaak. Een soldaat gaat er wel mede akkoord om bijvoorbeeld allerlei onaangenaamheden door te maken en te vechten ook wel als het moet, maar daarnaast wil hij ook wel een verzetje hebben en dat hadden ze daar niet.
Er waren natuurlijk ook mensen in dat kamp, zowel bij de marine als bij de soldaten, die zaten te piekeren over hun familieleden, vooral bij de Marine Luchtvaartdienst. Er waren bijvoorbeeld een hoop lui, die een gezin op Java hadden achtergelaten, waarover ze niets hoorden. De jongens uit Holland kregen ten minste nog wel eens Rode Kruis-berichten, maar mensen met gezinnen op Java kregen nooit berichten, omdat de Jappen geen berichten, ook geen Rode Kruis-berichten, doorlieten.
De commandant is wel eens aangevallen, maar dat ging meestal meer over vliegtechnische problemen, waarmede de mensen van de landmacht eigenlijk niets te maken hadden.
De marine in het algemeen heeft goed gezorgd voor de soldaten van de landmacht. De verhouding was over het algemeen goed. Er werd ook gezorgd voor een radio en later kregen we een eigen bioscoop en verder kregen we dagelijks een courant van het hoofdkwartier in Colombo en nog een blad uit Engeland „Vrij Nederland".
Het was natuurlijk een tijd, waar niemand naar terugverlangt.

48172. De **Voorzitter:** Hoe groot was de omvang van de Marine Luchtvaartdienst in Colombo?

A. Die is klein begonnen. Het zijn eigenlijk een paar toestellen, die uit Nederlandsch-Indië zijn uitgeweken. Op het laatst hadden ze een dubbel squadron. Een squadron Catalina's en een squadron Liberators.

48173. De **Voorzitter:** Hoeveel man personeel omvatte dat geheel?

A. Dat weet ik niet precies, maar toch zeker wel een 300 of 400 man.

48174. De heer **Posthumus:** Was u allen in zuiver Nederlandse dienst?

A. Ja, d.w.z. we waren ingedeeld als operationeel squadron van de Royal Air Force. 321 was het nummer van het squadron.

48175. De heer **Posthumus:** Maar de leiding van dat squadron was in Nederlandse handen, doch onder de bevelen van de geallieerden?

A. Ja, onder de operationele bevelen van de Engelsen.

48176. De **Voorzitter:** Maar hoe was de verhouding dan tot de B.S.O.?

A. De B.S.O. ging over het personeel, b.v. over overplaatsing en dergelijke.

48177. De **Voorzitter:** Over het algemeen stond het squadron dus onder Engelse leiding, maar wat het administratieve betrof, onder de leiding van de B.S.O.?

A. Ja.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. G. MEYER.

ALGERA, *voorzitter.*
HOOGCARSPEL.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 4 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Vonk en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van:

LEENDERT ADRIAAN VAN DEN BERGE,
oud 50 jaar, wonende te Amsterdam, luit. kol. Inf. K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

49071. De **Voorzitter:** Welke functie bekleedde u vóór het uitbreken van de oorlog?

A. Op 10 Mei 1940 was ik commandant van het korps Marechaussee in Atjeh.

49072. De **Voorzitter:** Hoelang bent u in Indië gebleven?

A. Tot 21 Juli 1941.

49073. De **Voorzitter:** Dus u hebt de oorlog met Japan daar niet meer meegemaakt?

A. Dat wil zeggen: alleen in het begin niet. Ik heb van 1942 tot 1944 in Nieuw Guinea gezeten.

49074. De **Voorzitter:** Dat was dus, nadat u in Londen is geweest?

A. Ja, daarna.

49075. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets vertellen over in Indië getroffen voorbereidingen met het oog op de naderende oorlog met Japan?

A. Op een gegeven ogenblik — de datum kan ik u niet precies meer zeggen — is er een bespreking van de gewestelijke commandant kolonel *Gosenson* met de toenmalige majoor *Palmer van den Broek,* toentertijd commandant van het tweede garnizoensbataljon van A en O., en mijn persoon geweest. Daarbij werd voorlopig vastgesteld hoe de verdediging eigenlijk gevoerd zou worden. Het kwam in principe hierop neer, dat kolonel *Gosenson* zich zelf zou verplaatsen naar Takengon. Als opvolgend oudste kwam ik en ik zou naar Geumpang gaan en daar een gedeelte onder mij nemen, terwijl majoor *Palmer van den Broek* bij een eventuele landing bij Olehleh, een vertraagd gevecht zou voeren om terug te trekken in de richting van Tangse en Geumpang.

49076. De **Voorzitter:** Werd die vergadering belegd op verzoek van het opperbevel? Of op eigen initiatief?

A. Ik werd bij de kolonel geroepen.

49077. De **Voorzitter:** Kunt u daar misschien nog iets meer van vertellen?

A. Ze zijn toen begonnen met voorbereidingen te treffen door het bouwen van kleine pill-boxes bij Olehleh. Ik heb toen zelf direct voorgesteld om in ieder geval radiotoestellen naar Atjeh te halen, want er was niets van die aard. Ik stelde eveneens voor mitrailleurs te bestellen, want wij hadden in heel Atjeh geen enkel automatisch wapen, alleen karabijnen en klewangs. Ik heb o.a. ook aan de kolonel voorgesteld om direct een weg te maken tussen Geumpang en Takengon, dat is vier dagen lopen, om daar tevens telefoonverbindingen aan te brengen, zodat het dan vrij zeker was, dat althans de kolonel en ik verbinding zouden hebben. Bij Pangkalanbrandan is men ook begonnen met voorbereidingen te treffen, maar daar heb ik verder niets van gezien. In Juni 1941 ben ik al weggegaan, in verband met mijn opdracht naar Engeland te gaan.

49078. De **Voorzitter:** Van wie hebt u die opdracht gekregen?

A. Die opdracht heb ik gekregen van het legerbestuur.

49079. De **Voorzitter:** In Indië?

A. Ja.

49080. De **Voorzitter:** Dus u werd eigenlijk van uit Indië naar Engeland uitgezonden? Of verzocht men u van uit Engeland om daarheen te komen?

A. Waarschijnlijk is er wel een verzoek van uit Engeland geweest om Indische officieren te sturen. Wij zijn met 6 officieren uitgestuurd.

49081. De **Voorzitter:** Wie waren er nog meer bij?

A. Dat waren de toenmalige overste *Meyer* (thans generaal-majoor), kapitein *Mollinger* (nu kolonel), kapitein *Pel,* luitenant *Scheepens* en luitenant *Wijnmalen.*

49082. De **Voorzitter:** Zijn daar niet enkelen van overleden?

A. Ja, luitenant *Scheepens* en luitenant *Wijnmalen* zijn overleden.

49083. De **Voorzitter:** Waar is de verblijfplaats van de anderen, die u noemde?

A. Generaal *Meyer* zit in Semarang, kolonel *Mollinger* zit in Palembang en overste *Pel,* naar ik het laatst hoorde, in Soerabaja.

49084. De **Voorzitter:** Wist u, wat de bedoeling was van die uitzending naar Engeland?

A. Voor zover wij daarover werden ingelicht, was het eigenlijk in verband met de weinige discipline, die er bij de Irene-Brigade was. Daarom werd een aantal Indische officieren ingezet.

49085. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Overste *Meyer* en kapitein *Pel* waren vooruit per vliegtuig van uit Canada vertrokken ongeveer begin October 1941. Wij — de andere officieren — zijn met een transportschip half October 1941 aangekomen.

49086. De **Voorzitter:** Langs welke route bent u gegaan?

A. Wij zijn per vliegtuig van Batavia naar Sidney gereisd en met een Amerikaans schip van Sidney naar San Francisco. Daarna met de trein naar New York, vervolgens naar Toronto, omdat daar het verzamelkamp was van de Irene-Brigade, vanwaar ze werden ingescheept naar Engeland.
Wij zijn doorgegaan naar Montreal en daar hebben we onze instructies afgewacht om vervolgens met een transportschip naar Engeland te gaan.

49087. De **Voorzitter:** Heeft u daar in Canada nog iets gezien van de recrutenopleiding?

A. Wij zijn er even geweest, we brachten er een niet officieel bezoek, aangezien wij in die tijd niet in uniformen mochten lopen. Majoor *Carp,* die toentertijd commandant was, heeft ons toen het kamp laten zien en heeft de troep voor ons laten defileren. Wij hebben met hem de lunch gebruikt.

49088. De **Voorzitter:** Welke indruk kreeg u van het geheel?

A. Over de mensen konden wij ons geen indruk vestigen. Het was plm. 125 man. Wij kregen de indruk, dat daar alle manschappen verzameld werden en als er transportgelegenheid was, dan vertrokken ze.

49089. De **Voorzitter:** Nadat u in Engeland bent aangekomen, welke functie kreeg u toen uit te oefenen en waar?

A. Ik werd ingedeeld in het kamp te Wolverhampton; overste *Meyer* werd kampcommandant. Ik kreeg het tweede bataljon onder mijn bevel.

49090. De **Voorzitter:** Hoe was uw indruk van de discipline?

A. Wij zijn daarheen gegaan met het oog op het verkrijgen van een betere disciplinaire toestand.

49091. De **Voorzitter:** Kunt u daar iets over mededelen?

A. Het bataljon, dat ik kreeg, stond onder commando van een kapitein, die, zo werd mij verteld, in Holland de troep in de steek had gelaten. Uiteraard miste hij het prestige onder de manschappen. Ik nam na één of twee dagen het commando over.

49092. De **Voorzitter:** Was het eigenlijk een opleidingsbataljon?

A. Dat was het eerste bataljon. Het tweede bataljon bestond uit schrijvers, schoenmakers en chauffeurs.

49093. De **Voorzitter:** Dus een allegaartje?

A. Ja, vandaar mijn grote moeite om het bataljon aan te laten treden. Men zeide: „Dat zal niet gaan, want men heeft er bezwaar tegen, dat die mensen weg moeten." Ik heb toen gevraagd er een brigade-order van te maken, daar ik de troep anders niet meer bij elkaar kon krijgen. Dat is gebeurd. Er deed zich toen een typisch geval voor. De afgetreden commandant sprak een kort woord, waarna ik het woord nam. Tegen één van de jongelui, die met het geweer bij de voet stond, zeide ik: „Haal je hand uit je zak." Daarover is later twee maal vier en twintig uur gesproken, dat ik een dergelijke opmerking durfde te maken. Ik heb juist met opzet verder niets gezegd en gedacht: Dat komt verder wel vanzelf terecht.

Het tweede geval wat het typeert, was b.v.: ik stond in de deur van mijn bureau en daar pal tegenover was het postkantoor. Op een gegeven moment ging daar een man binnen, gekleed in een leren jas en met een leren helm op; hij zag er uit als een Engelse postbode. Toen kwam er een sergeant bij, waaraan ik vroeg: Is dat de Engelse postbode? Zijn antwoord was: Neen, dat is een Nederlandse motorrijder. Hij passeerde mij op een halve meter afstand, keek mij pal in mijn gezicht en trok zich er verder niets van aan. Toen ben ik even naar binnen gegaan en vroeg hem: Ben je een motorrijder? Zijn antwoord was: Ja, overste. Ik vroeg hem daarop, waarom hij mij niet groette. De motorrijder antwoordde: Dat is hier in dit kamp niet de gewoonte. Daar trekt men zich toch niets van aan.

49094. De **Voorzitter:** Stond u rechtstreeks onder de brigadecommandant?

A. Ja.

49095. De **Voorzitter:** Had deze brigadecommandant ook een staf?

A. Ja, hij had een betrekkelijk kleine staf. Deze staf bestond uit een stuk of vijf officieren.

49096. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de namen?

A. Als ik mij niet vergis was er een luitenant *Ritter.* Verdere namen kan ik mij niet herinneren.

49097. De **Voorzitter:** Welke resultaten heeft het gehad, dat u ingegrepen hebt?

A. Wij zijn er maar heel kort geweest, de Japanners begonnen in December en toen hebben wij direct gevraagd als officieren, die lange tijd in Indië waren geweest, of ze ons daar niet beter konden gebruiken. Dus toen hebben wij bij het Departement het verzoek ingediend om naar Indië te worden teruggezonden.

49098. De **Voorzitter:** Welke taak had het bataljon, zolang u commandant bent geweest?

A. Voornamelijk bestond dit uit mensen, die alle mogelijke baantjes hadden, en verder was er nog een groep van ongeveer 70 recruten, die werden opgeleid. We zaten daar echter met te veel officieren, zodat ik op een gegeven moment gevraagd heb, òf een gedeelte weg te sturen, òf ze een andere taak te geven. Ze liepen elkaar in de weg. De troep kreeg de ene dag die officier en de volgende dag weer een andere officier. Deze troep was voor het grootste gedeelte daar vrijwillig gekomen en het is de jongens ontzettend tegengevallen, dat ze werkjes kregen als aardappels rooien voor de boeren en meer van dergelijke zaken. Dat gaf geen bevrediging, vandaar dat het te begrijpen was, dat de jongens ook niets voor het hele zaakje voelden. Toen is de mogelijkheid geopperd of ze niet bij Engelse onderdelen konden worden ingedeeld, of aan de kustplaatsen of op de vliegvelden konden worden gedetacheerd. Dan hadden ze ten minste het idee, dat ze daadwerkelijk een taak hadden. Dat is toen later ook gebeurd. Luitenant *Wijnmalen* en ik zijn er twee en een halve maand geweest. Wij waren de eersten, die naar Indië werden uitgezonden.

49099. De **Voorzitter:** Wat was nu de taak van de overcomplete officieren bij het bataljon?

A. Tegen de overcomplete officieren heb ik op een gegeven moment gezegd: Ik kan jullie niet gebruiken, en ik heb ze opdrachten gegeven om zelf uit te werken, terwijl de rest zich met de troep bezighield.

49100. De **Voorzitter:** Had die toestand ook een slechte invloed op het moreel van de recruten?

A. Inderdaad.
Maar het ergste was eigenlijk, dat de jongens niet ingezet werden voor een taak.

49101. De **Voorzitter:** Acht u dat een bepaalde fout? Of bestond toen niet de mogelijkheid om de troep bij het Engelse leger te detacheren?

A. Of dit gevraagd is, weet ik niet. Ik heb echter altijd gezegd, dat het de enige oplossing voor de jongens zou zijn.

49102. De **Voorzitter:** De opvatting van de Regering is zo geweest, dat men de Irene-Brigade als een aparte eenheid moest handhaven, om die later voor de bevrijding van Nederland te kunnen inzetten.

A. Ja, dat was de hoofdzaak. In die tussentijd wist niemand, wanneer we zouden kunnen beginnen. De jongens vroegen dan ook op een gegeven ogenblik: Waarvoor hebben we ons eigenlijk opgegeven? Ze kwamen allemaal vrijwillig uit Zuid-Amerika en Canada om hun land te dienen. Toen moesten ze aardappels rooien en dergelijke. Dit was het hoofdmotief, dat ze steeds aanvoerden. Op zijn tijd was dit natuurlijk ook nodig, maar daarvoor waren ze toch niet speciaal gekomen.

49103. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel had men die tijd van afwachten nuttiger moeten besteden. Waren er geschikte taken?

A. Later heb ik gehoord, dat ze de bewaking van vliegvelden hebben gekregen. Nu was men er in Engeland — naar ik meen — niet zo buitengewoon ver mee gevorderd. In de korte tijd, dat ik er zat, heb ik o.a. gehoord, dat er toen opdracht is gekomen, dat in bepaalde gevallen het eerste bataljon ingezet zou worden voor bewaking van enige vliegvelden dicht bij het kamp. Maar dat is toen in de korte tijd, dat ik er zat, niet gebeurd.

49104. De **Voorzitter:** Met de bewaking van vliegvelden waren zij in 1940 al belast, toen men nog in het kamp Porthcawl zat.

A. In het Zuiden?

De **Voorzitter:** Ja, naar ik meen, in het Zuiden.

A. Maar in Wolverhampton hadden ze niets van die aard. Actief waren zij niet. Dat eerste bataljon wel, daar ging men op oefening. Het andere had echter gewoon garnizoensdienst, met velddienst, enz.

49105. De **Voorzitter:** U sprak zoëven over de slappe discipline. Lag dat aan uw voorganger, de bataljonscommandant, of aan de brigadecommandant of eventueel aan de inspecteur van de Nederlandse troepen?

A. Ja, uit de aard der zaak was het bekend, dat mijn voorganger niet heel veel prestige had. Voor de rest werd er in die tijd nogal veel van commandant gewisseld. Om de vier maanden of om het halve jaar — naar ik zo hoorde — was er weer een nieuwe brigadecommandant, wat natuurlijk ook niet bevorderlijk is. Of echter nu daar precies de fout in zou liggen, zou ik u niet kunnen zeggen. Per slot van rekening zijn wij begonnen met de zaak op te bouwen en verder hebben wij ons nergens mee bemoeid.

49106. De **Voorzitter:** Is het wel uw indruk, dat uw aanwezigheid resultaten heeft opgeleverd?

A. Het was kort. De anderen zijn er langer gebleven, die andere drie officieren hebben langer bij het eerste bataljon gezeten. Zij kwamen dikwijls hun klachten uiten.
Wij waren een heel ander systeem gewend.

49107. De **Voorzitter:** Kunt u misschien mededelen, wat er na het uitbreken van de oorlog met Japan tot het moment van de uitzending van het eerste detachement is gebeurd?

A. Op het moment, dat wij hoorden van het uitbreken van de oorlog, zeiden de Indische officieren: Wij gaan terug, als wij kunnen. Wij hebben dat toen aan kolonel *van Voorst Evekink* medegedeeld. Deze heeft toen gezegd, dat er een voorstel zou worden gedaan. Hij heeft toen één van de officieren met een brief naar H. M. de Koningin gezonden, voor zover ik weet, waarin hij aanbood om met de brigade naar Indië te gaan. Daarop is blijkbaar een zeer lange gedachtenwisseling in het Kabinet gevolgd, en toen het eindelijk was beslist, zou één bataljon gaan. Dat zou dan worden samengesteld uit het eerste bataljon. Dat werd als zodanig aangewezen. Bij de toespraak van de kolonel werd alleen verteld — het was blijkbaar in opdracht van het Ministerie —, dat degenen, die zich in verband met de bepalingen van de Grondwet van het niet behoeven te dienen overzee, daarop wilden beroepen, zich konden opgeven en dezen moesten de volgende dag bij de kolonel komen voor nadere toelichtingen. De kolonel heeft mij toen gevraagd — het was 's middags om twee uur — om daarbij tegenwoordig te zijn. Ik schat, dat het bataljon 600 of 700 man sterk was. Daarvan kwamen er naar schatting 200 met bezwaren, waarvan er m.i. velen waren, die het woord Grondwet zelfs nog nooit gehoord hadden en niet eens wisten, wat het eigenlijk betekende. Ik heb er ongeveer tien minuten of een kwartier bij gezeten en een heleboel reclames aangehoord, dat men daar niets voor voelde. Op een gegeven moment kwam er een van de jongelui — die in Engeland was opgekomen, naar ik later hoorde —, die aan de kolonel verklaarde: „Als u mij naar Lybië stuurt, dan ga ik, maar ik ga niet naar Indië." Toen de kolonel vroeg wat voor bezwaren hij had, verklaarde hij: „Mijn broer zit ook in Lybië" — deze diende blijkbaar bij de Engelse troepen — „Holland heeft nooit iets voor mij gedaan, dus ik vertik het om iets voor Holland te doen." Toen werd het mij eerlijk gezegd een beetje te bar en heb ik de kolonel verzocht of ik weg mocht gaan. De kolonel antwoordde: Ga je gang maar. Dus van de rest van die bezwaren heb ik niets meer gehoord.

49108. De heer **Posthumus:** Wat bedoelde deze jongen daarmede? Dat hij om de een of andere reden destijds Holland had moeten verlaten, omdat hij daar geen werk kon vinden?

A. Hij zat — voor zover ik weet — al jaren in Engeland.

49109. De heer **Posthumus:** Dat kan dus een oorzaak zijn. Dat zijn mensen, die Holland verlaten hebben, omdat zij daar geen levensmogelijkheden zagen, vandaar eventueel die opmerking, dat hij zeide: „Holland heeft voor mij niets gedaan, dus ik doe niets voor Holland".

A. Dat is inderdaad mogelijk.

De heer **Posthumus:** Van uit dat standpunt bezien, is het begrijpelijk.

49110. De **Voorzitter:** De commandant heeft het aanbod dus namens de brigade gedaan?

A. Ja, namens de brigade.

49111. De **Voorzitter:** Had u wel de indruk, dat de hele brigade ook achter dat aanbod stond? Of althans een groot deel daarvan?

A. Een deel zeer zeker, maar de animo was niet groot. Een groot gedeelte heeft ten slotte op een gegeven moment ingezien, dat ze niets konden zeggen.

49112. De **Voorzitter:** Maar had dat aanbod van de commandant deze betekenis, dat het de brigade zodanig bond, dat men kon zeggen: Door dit aanbod van de commandant heeft de brigade zich in zijn geheel vrijwillig ter beschikking gesteld en kan dus het grondwettelijk bezwaar niet gelden?

A. Ik weet niet, wat er allemaal in de Ministerraad besproken is, maar de troep als geheel stond daar in ieder geval niet achter en voelde zich enigszins overrompeld. Men vertelde ten minste, dat de kolonel dat nu wel aanbood, maar men voelde er niet zo veel voor. Wat ook wel bleek, van het eerste bataljon was er 30 pct., dat bezwaren maakte om weg te gaan.

49113. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel ontbrak er nogal heel wat aan het peil van de brigade en aan de geoefendheid. Had het daarom wel zin om dat aanbod te doen?

A. Het eerste bataljon was vrij aardig geoefend. Zij waren regelmatig bezig geweest. Uit de aard van de zaak hadden ze er wel heel wat bij moeten leren en vandaar ook het besluit om een aantal officieren, kader en verder nog een aantal andere mensen, die vermoedelijk de eerste tijd werkzaam zouden zijn als chauffeurs, kleermakers en schoenmakers, vooruit te laten gaan — wat inderdaad gebeurd is — met de bedoeling, dat zij op Java eerst een maand of twee hun opleiding zouden krijgen en dat zij daarna dan de rest van het bataljon konden opvangen en ze verder trainen. Het idee zat dus niet voor, om ze daar ogenblikkelijk in te zetten, maar om ze in Indië eerst te trainen.

49114. De **Voorzitter:** De bedoeling is geweest om het detachement in tweeën te laten vertrekken, een eerste en tweede detachement.

A. Ja, inderdaad.

49115. De **Voorzitter:** Zat er enige lijn in die scheiding tussen het eerste en tweede detachement?

A. Neen, het ging voornamelijk om de quaestie, dat officieren en kader, dat men niet direct nodig had, niet bij het achterblijvende gedeelte bleven, dat het grootste was, maar dat zo veel mogelijk officieren en kader direct naar Indië toe konden gaan om zich daar te oriënteren en aan Indië gewend te raken. Tevens kon dan worden nagegaan, wat de mogelijkheden voor de troepen waren.

49116. De **Voorzitter:** Het eerste detachement was dus een bepaalde selectie uit de gehele troep?

A. Ja, uit elke compagnie werden enige officieren weggehaald en wat onderofficieren. De rest zou dan volgen met de rest van het bataljon.

49117. De **Voorzitter:** Bent u benoemd tot commandant van het eerste detachement?

A. Ja.

49118. De **Voorzitter:** Maar hoe was dan de verhouding met kolonel *van Voorst Evekink,* want deze ging toch zelf ook mee?

A. Ja, kolonel *van Voorst Evekink* is zelf ook meegegaan, maar hij was alleenreizend, zou ik haast zeggen.

49119. De **Voorzitter:** Was hij gast?

A. Ja, hij had zelf aangevraagd om direct mee te gaan en dat is blijkbaar door de Regering goedgevonden en hij, kolonel *van Voorst Evekink,* is toen met hetzelfde schip vertrokken als waarmede wij zijn vertrokken.

49120. De **Voorzitter:** Maar stond u op die reis onder zijn commando?

A. Neen. Ik stond strafrechtelijk en krijgstuchtelijk onder commando — het was een marineschip — van de commandant van het schip, de „Colombia".

49121. De **Voorzitter:** Van wie had u de militaire bevelen te wachten? Van de kolonel?

A. Neen, ik had de opdracht met die troep naar Indië te gaan en verder niet. Uit de aard van de zaak beraadslaagden we wel met elkaar als er iets was.
Eigenlijk kon de kolonel gedurende de reis geen opdrachten geven. Hij was geen detachementscommandant.

49122. De **Voorzitter:** Wie moest u opdrachten geven, wanneer er het een of ander gebeurde?

A. Bedoelt u aan boord?

49123. De **Voorzitter:** Ja, tijdens de reis, wanneer bijv. bleek, dat men niet meer nodig was in Indië, wie had dan een commando moeten geven?

A. Dan hadden wij of uit Londen of, als we dichterbij waren, in Colombo order moeten krijgen.

49124. De **Voorzitter:** Wie had die order of dat bericht dan gekregen, kolonel *van Voorst Evekink* of u?

A. Dat had ik gekregen.
De commandant van het schip natuurlijk in de eerste plaats en daarna ik. De kolonel niet, want deze reisde helemaal buiten detachementsverband.

49125. De **Voorzitter:** Hoe groot was de troep, die onder uw commando stond?

A. Deze groep bestond uit 150 man.

49126. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de heer *van Voorst Evekink* de reis niet geheel met de troep heeft medegemaakt, maar het laatste gedeelte van de reis op een andere manier heeft afgelegd.

A. De kolonel is er in Freetown afgegaan en is toen verder met de „Heemskerck" — die daar lag en eerder in Java aan zou komen dan wij — mede gegaan om daar al vast zo veel mogelijk besprekingen te voeren en voor ons de nodige voorbereidingen te treffen. Dat is niet gelukt, want ze waren al in de buurt van Tjilatjap en toen is er bericht gekomen terug te gaan.

49127. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets vertellen over het verloop van de reis?

A. Gedurende de reis zelf stond de troep uit de aard van de zaak, wat de krijgstucht betreft, onder de commandant van het schip, kolonel *Hoeke,* meen ik; verder kreeg ik of mijn adjudant van hem de opdrachten voor de ploegen, die ingericht moesten worden voor allerhande werkzaamheden aan boord, en de rest, die niet aan boord behoefde te werken, kreeg Maleise les of theorie, enz. voor zover dat aan boord mogelijk was.

49128. De **Voorzitter:** Welke route werd genomen?

A. We zijn eerst naar Freetown gegaan en van Freetown naar Kaapstad en van Kaapstad naar Colombo.

49129. De **Voorzitter:** Wanneer kreeg u het bericht, dat u niet meer naar Indië behoefde door te reizen?

A. Na aankomst in Colombo moest ik mij bij admiraal *Helfrich* melden, die daar als commandant zat, en daar hoorde ik toen, dat we niet verder konden gaan. Enige dagen later kwam de kolonel terug en hadden wij een bespreking met admiraal *Helfrich.* Toen vroeg admiraal *Helfrich* ons wat er nu moest gebeuren. We hebben voorgesteld de troep terug te zenden, omdat de rest van het bataljon vermoedelijk toch niet meer zou komen en de mensen dan weer in hun oude functie konden worden teruggeplaatst, behalve luitenant *Wijnmalen* en mijn persoon, want wij waren de enige twee Indische officieren. Wij meenden, dat wij daar beter werk konden verrichten en mogelijke opdrachten vervullen. Admiraal *Helfrich* ging daarmede akkoord en hij heeft daarover ook geconfereerd, vermoedelijk met admiraal *Furstner* en daarna is het negatieve antwoord gekomen. De troep moest ingeschakeld worden in de verdediging van Ceylon en verder raids voorbereiden op Indië, waarbij als reden werd opgegeven, dat uit prestige overwegingen de troep niet kon worden teruggezonden, want we zaten in de voorste lijn.

49130. De **Voorzitter:** Moet ik uit die gang van zaken concluderen, dat u eigenlijk onder de Minister van Marine kwam te ressorteren?

A. Neen, maar admiraal *Helfrich* was algemeen commandant in het Oosten.

49131. De **Voorzitter:** Ja, maar deze had weer instructies van admiraal *Furstner,* de Minister van Marine.

A. Ja.

49132. De **Voorzitter:** Bent u voorlopig aan boord gebleven?

A. Wij zijn nog een paar dagen aan boord van de „Colombia" gebleven, daarna zijn we op een ander schip overgegaan, op de „Tjibadak".

49133. De **Voorzitter:** Hoe nam de troep het op, dat men niet verder kon gaan?

A. De troep wilde het liefst terug. Dat bleek naderhand ook wel, want er is nog een telegram verstuurd, waarin admiraal *Helfrich* er op aangedrongen had om die troep toch maar liever naar Engeland terug te sturen, aangezien het allemaal kersverse Hollandse jongens waren en van raids op Sumatra hadden ze geen kaas gegeten. Dat zou toch niet gaan, althans pas na een hele tijd zouden ze enige geschiktheid voor de tropen bezitten. Om bij de verdediging van Ceylon te worden ingeschakeld, had geen zin, omdat deze troep geen eenheid was; dus dan had men die hele troep moeten splitsen en bij alle mogelijke onderdelen onderbrengen. Bovendien waren de Engelsen er ook niet op gesteld, die hadden er niets aan. De Engelsen zeiden: „Laat die jongens maar liever teruggaan." Ze gingen er dus mede akkoord, dat ze naar Engeland teruggingen. Toen is het eerste gedeelte van het plan voor de verdediging van Ceylon vervallen en het tweede gedeelte is gehandhaafd. Toen heb ik voorgesteld, een terrein uit te zoeken, waar een behoorlijke rimboe was. Ze moesten toch het allereerst leren zich in de rimboe te bewegen. Dat heeft een hele tijd geduurd, ruim twee maanden, voordat het uitgezocht was.

49134. De **Voorzitter:** Heeft u eerst niet een bezoek gebracht aan een kamp op Ceylon voor het onderzoeken van legeringsmogelijkheden? Was dat niet het kamp Diyatalawa?

A. Ja, het is mogelijk, dat het dat kamp is geweest.

49135. De **Voorzitter:** Daar heeft u, naar ik meen, een rapport over uitgebracht?

A. Ja, inderdaad, daar heb ik toen een bezoek gebracht. Wij zaten steeds aan boord van dat schip en daar konden wij vrijwel niets doen. De „Tjibadak" had zelfs niet eens een eigen sloep om ons aan de wal te brengen. Uit de aard van de zaak konden we natuurlijk aan boord niet trainen en wij wilden gaan trainen. Toen werd o.a. dat kamp genoemd.

49136. De **Voorzitter:** En daar bent u toen geweest?

A. Ja.

49137. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets zeggen over het resultaat van die reis?

A. Dat is toen niet doorgegaan. De redenen daarvoor zou ik u niet precies durven zeggen. Het slot is geweest, dat wij in Brits-Indië terecht gekomen zijn, in Saugor. Het jungleterrein, dat wij wilden hebben, was op Ceylon niet beschikbaar. Wij hebben daaromtrent nog een conferentie gehad met Engelse officieren. Ons werd toen medegedeeld, dat het terrein, dat we zochten, in Brits-Indië te vinden was. Zo besloten we dus naar Brits-Indië te gaan.

49138. De **Voorzitter:** Behandelde u dergelijke aangelegenheden zelfstandig of ging dat via de brigadecommandant?

A. Dat ging in overleg met de brigadecommandant, die was er altijd bij. De kolonel is ook bij die bespreking geweest.

49139. De **Voorzitter:** Ik meen, dat in de eerste twee maanden de stemming van de troep wel zeer slecht is geweest.

A. Ja, omdat die mensen zich daar practisch nergens konden bewegen. Het is op mijn aandringen geweest, dat ze van de boot afkwamen en ergens aan de wal ondergebracht zouden worden.

49140. De heer **Vonk:** Welke periode was dat nu precies?

A. Wij zijn — meen ik — 8 Maart 1942 aangekomen in Colombo. Dat zijn de eerste twee maanden geweest.

49141. De **Voorzitter:** Waar hield u de troepen mee onledig gedurende die tijd?

A. Een paar keer in de week de wal op, als ik dat gedaan kon krijgen. Dan gingen we een mars maken of iets anders. In ieder geval om te zorgen, dat ze fit bleven. Verder werden er lessen en theorie gegeven.

49142. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in het kamp te Saugor gekomen?

A. Dat is ongeveer half Mei geweest.

49143. De **Voorzitter:** Maar in ieder geval was het wel duidelijk, dat de Regering geen terugzending naar Engeland wenste?

A. Neen. Dat is pertinent afgewezen.

49144. De **Voorzitter:** Men heeft dus toen van uit Engeland een nieuwe opdracht aan de troep gegeven?

A. Ja.

49145. De **Voorzitter:** Is er niet een splitsing geweest, dat het ene gedeelte naar Ceylon ging, bij de Marine-Luchtvaartdienst, en dat het andere deel werd gebruikt voor speciale opdrachten?

A. Toen wij naar Saugor toe zouden gaan, was de bedoeling nog, dat wij daar dus in het rimboeterrein zouden gaan oefenen. Terwijl ik naar het schip toeging om naar Bombay te gaan, kreeg ik vóór het vertrek een telegram, dat ik persoonlijk bestemd zou zijn om in Saugor de zaak over te geven aan majoor *Mollinger,* die van uit Engeland zou komen, en dat ik naar Australië toe zou gaan. Toen is er zoveel mogelijk aan gewerkt om de jongens in die twee maanden in Colombo inderdaad op plaatsen te krijgen, waar ze het liefst zouden willen werken. Dat is toen inderdaad zo gebeurd en er zijn enige jongens uitgegaan en bij de Marine-codedienst terechtgekomen. In Saugor zelf, bij aankomst van majoor *Mollinger,* bleek deze eigenlijk maar 35 man nodig te hebben. Uit de aard van de zaak kon dat niet en dus heeft majoor *Mollinger* het hele detachement overgenomen. Daar is later een gedeelte van naar Australië gegaan, dat hij niet nodig had, en zijn groep is naar Colombo teruggegaan. Daar ben ik echter zelf niet meer bij geweest, want ik ben toen meteen vertrokken.

49146. De **Voorzitter:** Heeft majoor *Mollinger* toen het bevel van u overgenomen?

A. Ja, majoor *Mollinger* heeft het bevel van mij overgenomen.

49147. De **Voorzitter:** Bent u onmiddellijk daarna vertrokken?

A. Ja, ik ben direct uit Saugor gegaan en heb in Bombay het troepenschip afgewacht om mee naar Australië te gaan.

49148. De **Voorzitter:** Er is later — naar ik meen — quaestie geweest met majoor *Mollinger.* Is u daar iets van bekend?

A. In Colombo?

49149. De **Voorzitter:** Of in Brits-Indië. Of weet u daar niet van? Is u iets bekend van de raids op Sumatra, waarvoor de groep dan bestemd was? Hebben die inderdaad plaats gevonden?

A. Ja, dergelijke raids hebben verschillende keren plaats gevonden.

49150. De **Voorzitter:** Kunt u daar iets over mededelen? Of is u daarover uit eigen wetenschap niets bekend?

A. Het is alleen, wat ik heb horen zeggen, dus niet uit eigen wetenschap. O.a. heb ik dit van de heer *Scheepens* zelf gehoord, die enige keren op de Atjehse kust is geweest. Volgens zijn zeggen hebben ze zich één keer nog zwemmende kunnen redden, omdat ze direct werden verraden. Ze waren in een kampong, de Jappen waren blijkbaar gewaarschuwd en toen zijn ze nog net weg kunnen komen en hebben ze zich zwemmende naar de onderzeeër begeven, waar ze mee gekomen waren. Verder weet ik niets over die raids.

49151. De **Voorzitter:** Wie bekleedde naast majoor *Mollinger* nog een leidende functie in dat groepje?

A. Kapitein *Pel* was daarbij ingedeeld, dus dat was direct zijn opvolger. Dan was de heer *Scheepens* er bij. Van de Indische officieren was er verder niemand bij ingedeeld.

49152. De **Voorzitter:** Wie zouden wij daarover het beste kunnen horen, naar uw oordeel?

A. De enige, waarvan ik het zeker weet, is de heer *Sisselaar.* Deze zit in Amsterdam. Hij is er bij geweest. Hij werkt in Amsterdam bij de K.L.M.

49153. De **Voorzitter:** Was daar ook niet een zekere *Ritter* bij?

A. Ja, die zat in de groep. Na aankomst in Australië ben ik een paar dagen later meteen doorgegaan naar Merauke. Ik ben pas een jaar later in Australië teruggekomen, dus ik weet niet, wanneer die splitsing heeft plaats gevonden.

49154. De **Voorzitter:** Ik zie hier nog de naam *van den Brandeler.*

A. Ja, die was er ook bij, zit nu in Brussel.

49155. De **Voorzitter:** En *Hoogland* en *van Poeteren?*

A. *Hoogland* is overleden. Waar van *Poeteren* is gebleven, weet ik niet. *Hoogland* is toen afgekeurd en teruggegaan.

49156. De **Voorzitter:** In welk gedeelte van Indië was majoor *Mollinger* vóór het uitbreken van de oorlog?

A. Ik meen in Batavia.

49157. De **Voorzitter:** Hoe is het nu eigenlijk te verklaren, dat tot commandant van de groep majoor *Mollinger* werd benoemd en niet u, terwijl u op Sumatra toch beter bekend was dan majoor *Mollinger?*

A. Ik kreeg net een nieuwe opdracht, zoals ik u daarnet al vertelde, om naar Australië toe te gaan, om als commandant van de troep in Australië op te treden, terwijl majoor *Mollinger* in Engeland een speciale cursus volgde voor commandotraining en ik had deze cursus niet gevolgd, dus was majoor *Mollinger* er uit de aard van de zaak de aangewezen man voor.

49158. De **Voorzitter:** Ja, maar u wist eerst niet, dat u naar Australië zou gaan. Toen was het wel even een moeilijkheid hoe de verhouding zou zijn tussen u en majoor *Mollinger.*

A. Jawel, maar tegelijk kreeg ik dus die opdracht om naar Australië te gaan en ik hoorde, dat majoor *Mollinger* zou komen en dat ik daarop moest wachten om de zaak over te geven.

49159. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat u al eerder wist, dat majoor *Mollinger* zou komen.

A. Ik meen, dat het kort vóór mijn vertrek is geweest, dat er bericht is gekomen.

49160. De **Voorzitter:** Ik heb hier een rapport van kolonel *van Voorst Evekink* en daar staat dit in:

> „Overste *van den Berge,* wiens moreel, in verband met de onderscheidene hiervoor beschreven teleurstellingen, toch al op een zware proef was gesteld, bleek uitermate pijnlijk getroffen door de onbeteekenende taak, welke hem blijkens de ontvangen instructies nu verder zou zijn toebedeeld."

Die instructies hadden betrekking op de speciale opdrachten, die er gegeven zouden worden. Dan richt de heer *van Voorst Evekink* zich tot de B.S.O. en schrijft:

„Naar aanleiding van uw door mijn tusschenkomst aan luitenant-kolonel *van den Berge* gezonden brief met bijlagen van 9 dezer, NSO/2, veroorloof ik mij het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen. Zie ik goed, dan zal het landmacht-detachement worden voorzien van twee commandanten, die *naast elkaar* en zonder dat de een ondergeschikt is aan den andere, ieder het bevel — de eene tactisch, de andere administratief — over dat detachement zullen voeren. Een dergelijke splitsing van het compagniescommando heeft gedurende enkele jaren na 1918 toepassing gevonden bij de Nederlandsche infanterie. Zulks met de uitsluitende bedoeling om een 72-tal beroepskapiteins voor de toen ter hand genomen afvloeiing te behoeden en voor het leger te behouden."

Verder staat er o.a. nog de uitdrukking in: „Geen twee kapiteins op de brug." Dan eindigt kolonel *van Voorst Evekink* zo:

„Subsidiair, indien om bepaalde, mij thans nog verborgen redenen, de voorkeur zou blijven geschonken aan het op het eerste plan brengen van majoor *Mollinger,* dan ware m.i. overste *van den Berge* te sparen voor den onverdienden smaad zich te zien belast met simpel administratief beheer over een kleine 150 hoofden, doch ware om te zien naar eenige functie, waarin de capaciteiten en de ervaring van laatstgenoemden hoofdofficier in het belang van het oorlogsdoel, hetwelk wij nastreven, volledig tot haar recht komen."

A. Ja, inderdaad, maar ik ben er tenslotte overheen gekomen, omdat ik toen naar Australië ging. Als u het mij niet had gezegd, was het helemaal niet in mij opgekomen.

49161. De **Voorzitter:** Na deze quaestie is pas de opdracht gekomen, dat u naar Australië zou gaan.

A. Ja. Van deze correspondentie weet ik niets af, tussen kolonel *van Voorst Evekink* en admiraal *Helfrich.*

49162. De **Voorzitter:** Maar van het geval op zich zelf wel?

A. Ja, dat weet ik wel. Want toen heb ik gezegd: Wat moet hij hier komen doen en waarom moet het op die manier gebeuren? Vandaar dat ik het op een gegeven moment zeer prettig vond naar Australië te gaan.

49163. De **Voorzitter:** Daarom vroeg ik u of het niet beter zou zijn geweest, dat u opdracht had gekregen, raids op Sumatra uit te voeren, omdat u in Atjeh bent geweest en daar dus de plaatsen beter kende. En waarom moest nu majoor *Mollinger* daarvoor worden aangewezen?

A. Ja, dat hebben ze vermoedelijk gedaan, omdat hij toen op die cursus in Engeland zat of dat hij daar zelf op heeft aangedrongen. Dat weet ik allemaal niet. Maar uit de aard van de zaak was het wel gewenst geweest, dat ik was gegaan, en dan had ik een dergelijke cursus in Brits-Indië kunnen volgen. Men hoort en leest er natuurlijk het een en ander van, maar als men zelf zo'n cursus niet heeft meegemaakt, dan kent men de finesses niet precies. Dat is waarschijnlijk een van de redenen in dit geval geweest.

49164. De **Voorzitter:** Dus u weet niet om welke redenen majoor *Mollinger* deze opdracht heeft gekregen en u niet?

A. Neen, daar weet ik niets van af.

49165. De **Voorzitter:** Wanneer bent u toen naar Australië gegaan?

A. Dat is ongeveer half Juli geweest, want ik ben 3 Augustus aangekomen. Dus we zullen ongeveer half Juli vertrokken zijn.

49166. De **Voorzitter:** Welke taak hebt u daar gekregen?

A. Op de weg van Bombay naar Australië heb ik eerst Colombo even aangedaan. Toen heb ik mijn opwachting bij admiraal *Helfrich* gemaakt en deze vertelde mij: Ik weet niet precies, wat u zult gaan doen, want overste *van Straten* is uit Timor in Australië teruggekomen en nu moet er één officier in Australië zitten en één in Merauke. Waarop ik antwoordde, dat ik het al begreep, want *van Straten* was ouder dan ik en dus zou deze in Australië blijven en ik doorgaan naar Merauke. Wat dan ook inderdaad zo is gebeurd. Hetgeen vrij logisch was. Dus ik ben toen vijf dagen in Australië geweest om wat kleren e.d. bij te kopen. Toen ben ik met het vliegtuig naar Merauke doorgegaan, waar ik toen majoor *Spoor* — de tegenwoorige legercommandant — afgelost heb, die daar voor zes weken had waargenomen, want men had mij eigenlijk eerder verwacht.

49167. De **Voorzitter:** Heeft u in Brits-Indië ook nog gesproken met de militair attaché, generaal *van Temmen?*

A. Ja, in Brits-Indië of in Colombo.

49168. De **Voorzitter:** Het kan in Colombo zijn geweest, maar u hebt hem toch in ieder geval ontmoet?

A. Ja, ik heb hem daar inderdaad ontmoet. Hij kwam toen net uit Tsjoenking.

49169. De **Voorzitter:** Weet u ook, wat het doel van die reis was?

A. Hij heeft mij toen gezegd, dat hij wilde proberen naar Washington te gaan.

49170. De **Voorzitter:** Dus de reis had geen verband met uw eventuele zending naar Australië?

A. Hij heeft mij alleen gezegd, te willen proberen naar Washington te gaan.

49171. De **Voorzitter:** Misschien wilt u nu doorgaan met uw mededelingen over uw komst en uw werkzaamheden in Australië en daarna?

A. Dus daar ben ik maar vijf dagen geweest en toen ben ik met een watervliegtuig van ons naar Merauke toegegaan. Van majoor *Spoor* heb ik de zaak overgenomen. Hij was daar als territoriaal commandant en tevens belast met de functie van assistent-resident. Daar ben ik twee jaar gebleven van Augustus 1942 tot Augustus 1944.

49172. De **Voorzitter:** Merauke is, meen ik, niet bezet geweest?

A. Neen, Merauke is nooit bezet geweest. Dat hele stuk is altijd vrij geweest. Alleen toen ik er kwam, zaten er ongeveer een 125 man, een compagnie van ons en een batterij licht luchtafweergeschut van de Amerikanen.

49173. De **Voorzitter:** Is er op Merauke weleens een Japanse aanval geweest?

A. Ze zijn onderweg geweest. Tenminste tegen Kerstmis 1942 kreeg ik een codetelegram uit Melbourne, dat er twee eskaders van de Jappen onderweg waren, vermoedelijk richting Merauke. Ik kon elk ogenblik een aanval verwachten. Ze zijn echter nooit gekomen. We hebben er verder niets van gemerkt. Het enige, waar we last van hadden, waren bombardementen met vliegtuigen.

49174. De **Voorzitter:** Het is u dan waarschijnlijk ook niet bekend, wat de reden is geweest, dat er niets van is gekomen?

A. Neen, dat verwondert mij nog altijd. We hadden maar 125 man, dus we hadden practisch gesproken niets kunnen doen; we hadden even tegenweer kunnen bieden. Dan hadden we terug moeten trekken naar het binnenland, dat zou het enige zijn geweest, wat er op had gezeten. Er uit komen was geen sprake van.

49175. De heer **Posthumus:** Hadden de Japanners last van die basis op Merauke? Dat is natuurlijk ook nog een vraag in dit verband.

A. Last niet, maar voor zover ik het zag, als zij Merauke genomen hadden en daar onmiddellijk een vliegveld aangelegd hadden, hadden ze de Torresstraat, de verbinding tussen Australië en Nieuw Guinea, practisch beheerst. Toen ze bezig waren met die opmars in het noorden, hadden ze vermoedelijk Moresby kunnen nemen.

49176. De heer **Posthumus:** Dus uw conclusie is, dat het wel belangrijk voor de Japanners had kunnen zijn?

A. Inderdaad, het is mij altijd een raadsel geweest, waarom ze niet hebben doorgezet.

49177. De **Voorzitter:** U zat daar dus met ongeveer 125 man?

A. Ja. Plus die Amerikaanse batterij. Toen zijn daarna, langzamerhand — dus in 1943 — is dat begonnen, een 5000 man Australische troepen gekomen tot het einde toe.

49178. De **Voorzitter:** Wat hebben deze troepen daar in die tussentijd gedaan?

A. Toen is daar ook een vliegveld aangelegd. Ze hebben daar een rimboetraining gehad, die ze nodig hadden. Met een paar kleine motorboten, die ze o.a. hadden, zijn ze naar het westelijk gedeelte van Nieuw-Guinea gegaan, waar de Japanners aan de zuidkust zaten. Daar hebben ze een ontmoeting gehad met een paar boten van de Japanners, die ze in de grond hebben geboord.

49179. De **Voorzitter:** Was er ook nog een Nederlandse bestuursambtenaar in Merauke?

A. Na een jaar is er een assistent-resident gekomen.

49180. De **Voorzitter:** Maar hoe lagen nu in die tijd de bevelsverhoudingen? Er waren Australische troepen, er waren Amerikaanse troepen, er waren troepen van het K.N.I.L. en er was een bestuursambtenaar. Hoe zat dat in elkaar?

A. De troepen stonden als zodanig allemaal onder die Australische brigadier.

49181. De **Voorzitter:** Dus u ook?

A. Neen, ik niet, want ik was direct onder de commandant van die compagnie, er was een kapitein bij. Dat was de heer *Molenbrugge*. Hij zit op het ogenblik in Suriname. Ik zat er dus als territoriaal commandant en tevens als bestuurshoofd. Als zodanig was ik uit de aard van de zaak de Nederlandse baas.
Het militaire gedeelte, dus het tactische gedeelte, stond helemaal onder de brigadier.

49182. De **Voorzitter:** Op Curaçao was het zo, dat de Gouverneur van Curaçao althans formeel opperbevelhebber was. Was u nu daar ook formeel opperbevelhebber?

A. Neen. De troepen stonden helemaal onder de brigadier.

49183. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nu iets vertellen van de verrichtingen van de troep?

A. Bedoelt u van de Nederlandse compagnie?

49184. De **Voorzitter:** Ja, en eventueel ook wat er meer in militair opzicht is gebeurd.

A. Er is inderdaad heel weinig gebeurd. Aan het strand, Merauke ligt een stuk naar binnen aan de rivier, waarbij de rivier op een gegeven moment ombuigt en weer teruggaat, dus in een soort landtong, waren verdedigingen aangebracht. Dus langs de kust, waarvan de uiterste westpunt door de Nederlandse troepen was bezet. Ze hadden daar stellingen, verderop kwamen de Australiërs. Er is verder nooit iets gebeurd, behalve luchtbombardementen en patrouilles, die in het binnenland zijn gemaakt. Dat was eigenlijk meer voor training, want er was op een 200 mijl afstand geen Japanner te bekennen. Later is een gedeelte van die troep naar Tanah Merah gegaan, dat is ook bezet geworden, waar de Digoellisten indertijd waren geïnterneerd, dat is 150 mijl volgens de rechte lijn ten noorden van Merauke. Daar is toen één compagnie Australische troepen gekomen. Ze hebben verder met de Japanners ook geen contact gehad.

49185. De **Voorzitter:** Heeft de troep verder nog strijd gevoerd?

A. Alleen dat ene moment, dat ze toen met die gewapende sloepjes naar het westen zijn gevaren, langs de zuidkust, waar ze op een gegeven ogenblik een paar Japanse bootjes in de grond hebben geboord. Daar is men voortdurend aan het patrouilleren gebleven. In Merauke zelf, of in de directe omgeving van Merauke, is nooit iets gebeurd.

49186. De **Voorzitter:** En gebeurde er nog iets bijzonders bij de bezetting van de plaats Tanah Merah?

A. Neen, want die plaats was al in onze handen.

Dat was ongeveer een kring van een 200 mijl ten westen van Merauke en dan tot de Australische grens aan de andere kant in het oosten en naar het noorden tot het gebergte. Dat was helemaal vrij. En bij de Wisselmeren, een gebied, dat meer naar het westen ligt. Dat was oorspronkelijk vrij — daar zat een controleur, de heer *de Bruyn* — en is later in Japanse handen gekomen. Hij zat er met enige mensen en heeft terug moeten trekken. Hij is toen het binnenland ingetrokken en we hebben hem er later met een vliegtuig uitgehaald.

49187. De **Voorzitter:** Dus het gebied van Merauke is het enige gebied geweest, dat altijd vrij is gebleven?

A. Ja. Dat is het enige gebied geweest.

49188. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u daar geweest?

A. Ik ben er twee jaar geweest. Het laatste jaar, dus vanaf eind Juli, begin Augustus 1944 tot de capitulatie van de Japanners, ben ik in Australië geweest.

49189. De **Voorzitter:** Wat voor taak had u daar?

A. Ik ben in het kamp in Casino geweest en daar was een bataljon infanterie, een zwak bataljon, onder overste *Breemouer*, en één technisch bataljon, dat bestemd was voor de oliemaatschappijen, en zij werden daarom in het boren geoefend en in het oprichten van torens, met de bedoeling om direct naar Tarakan en Balik Papan terug te kunnen gaan. Ik werd daarboven gesteld als overschakelend commandant.

49190. De **Voorzitter:** Onder wie stond u toen rechtstreeks?

A. Onder overste *Meyer*, deze was garnizoenscommandant.

49191. De **Voorzitter:** Hoe noemde u die plaats?

A. Casino.

49192. De **Voorzitter:** Wie stond weer boven overste *Meyer?*

A. Daarboven stond rechtstreeks de legercommandant.

49193. De **Voorzitter:** Hoelang bent u daar gebleven?

A. Daar ben ik tot direct na de capitulatie gebleven en toen ben ik naar Tarakan en Balik Papan uitgezonden om daar uit de ex-krijgsgevangenen nieuwe compagnieën op te richten en te bewapenen met wapens, die we van de Australiërs zouden krijgen. Eerst was de bedoeling van de Amerikanen, maar later hebben wij wapens van de Australiërs gekregen. Daar ben ik ongeveer een maand bezig geweest en toen ben ik naar Australië teruggekomen, waarna overste *Meyer* en ik opdracht kregen om met spoed naar Batavia te komen. We zijn per vliegtuig naar Batavia gegaan en hebben ons bij de legerleiding gemeld en werden ter beschikking van generaal *Schilling* gesteld.

49194. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Dat was begin October. Naar ik meen 2 October 1945.

49195. De **Voorzitter:** Welke troepen waren er toen in Batavia?

A. Toen waren net één of twee dagen van te voren de eerste manschappen van die compagnieën aangekomen. In totaal waren er in het begin zeven compagnieën, later zijn er nog twee bijgekomen.

49196. De **Voorzitter:** Uit welke verschillende plaatsen kwamen deze compagnieën?

A. Dat waren die zes compagnieën uit Tarakan en Balik Papan en een compagnie uit Australië.

49197. De **Voorzitter:** Hebt u daar nog mede gewerkt?

A. Op dat moment was alles nog niet helemaal geregeld uit de aard van de zaak. De legerleiding was ook pas gearriveerd. Generaal *Schilling* had toen nog geen werk voor ons. Na een paar dagen heeft hij mij aangewezen als waarnemend regimentscommandant over de twee bataljons, die uit die compagnieën gevormd waren. Toen zijn we het zuiden van Batavia schoon gaan vegen. Daar ben ik tot

28 Mei 1946 gebleven, daarna is het regimentsverband opgebroken en de troepen werden ingedeeld bij de intussen aangekomen Hollandse brigades. Toen heeft generaal *Spoor* gezegd: Momenteel heb ik geen commando voor je, maar ik heb wel werk voor je in Holland. Dus toen ben ik naar Holland gegaan.

49198. De **Voorzitter:** Inmiddels zijn wij de datum 20 November 1945 gepasseerd.

A. Ja.

49199. De **Voorzitter:** Maar misschien kunt u nog zeggen, hoe de bevelsverhouding was ten opzichte van de Engelsen, in de tijd, dat u in Batavia was?

A. Ik kreeg mijn orders direct van generaal *Schilling,* die troepencommandant van Batavia was. Deze kreeg, voor zover mij bekend, orders, althans aanwijzingen van de Engelsen. Later — ik weet niet precies meer, welke maand dat is geweest — ben ik nog aangewezen om als liaison-officer op te treden, omdat wij toen eigenlijk rechtstreeks onder de Engelsen geplaatst werden, voor de uitvoering van diverse opdrachten.

49200. De **Voorzitter:** Nu wilde ik u nog iets anders vragen. Heeft de verhouding met de heer *van Voorst Evekink* en u nog moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen.

49201. De **Voorzitter:** Dus er is een goede samenwerking geweest?

A. Ja, we hebben eigenlijk verder van elkaar niet veel meer gezien.

49202. De heer **Posthumus:** Ik zou graag nog even op één quaestie terug willen komen, waar naar mijn gevoel de heer *van den Berge* misschien wat te vaag op heeft geantwoord. Het gaat namelijk over de toestand van de Irene-Brigade in Engeland, tijdens zijn verblijf aldaar. Ik kan mij namelijk heel moeilijk voorstellen, dat u als vakman heeft geconstateerd, dat het een zeer onbevredigende toestand was, en dat u zich daarbij eigenlijk niet heeft afgevraagd, wat de oorzaken daarvan zouden zijn. Het schijnt mij toe, dat men dan toch probeert om die oorzaken na te speuren om op die wijze de zaak op de beste manier aan te kunnen pakken. U zegt: Ja, daar heb ik mij maar niet in verdiept. Ik vind het een beetje onbegrijpelijk, dat u zich daar niet in verdiepte.

A. Men hoorde op een gegeven moment natuurlijk een heleboel aangelegenheden, die niet te controleren waren. Vooral als het misschien aangelegenheden zijn, die de vroegere commandant betreffen; wij hebben toen gezegd: Daar hebben wij niets mee te maken. Wij beginnen zoveel mogelijk op te bouwen. U zult natuurlijk inderdaad terecht kunnen zeggen: Zoek de fouten, die er geweest zijn, haal ze er uit, dan is het inderdaad gemakkelijker aan te pakken. Dan kan men beginnen met die uit de aard van de zaak op zij te zetten. Wij stonden tegenover het beleid in Engeland als Indische officieren toch al vreemd.

49203. De **Voorzitter:** Het beleid van wie?

A. In het algemeen. Hetzij bij de legerleiding, of waar dan ook. Daar stonden wij eigenlijk helemaal buiten. Toen wij zouden komen, was men blijkbaar bij de Brigade daar niet zo mee ingenomen, wat o.a. tot uiting is gekomen in een stuk van luitenant *Ritter.* Die heeft over dit onderwerp een mooi stuk geschreven. Iets van: passen jullie maar op, in die geest. De klapperbomen, waarin de Indische officieren zitten. Men vond de komst van de Indische officieren eigenlijk niet prettig. Dat hoorden wij al heel vlug.

49204. De **Voorzitter:** Dus het was een quaestie van tactiek, die u volgde?

A. Ja, inderdaad.

49205. De **Voorzitter:** U noemde zo pas het woord beleid, hoe zou u dat nader karakteriseren?

A. Hoe ik er over dacht?

49206. De **Voorzitter:** Waarin dat beleid bestond. Kunt u dat nader formuleren?

A. Ja, ik bekeek het uit de aard van de zaak meer uit militair oogpunt, dus de quaestie hoe moet worden aangepakt, het voorbeeld, dat uit de aard van de zaak door de officieren gegeven wordt.

49207. De heer **Posthumus:** Daar gaat het mij nu juist om. Ik behoef helemaal niet van u te horen: die mijnheer heeft dat fout gedaan en die mijnheer heeft dat fout gedaan. Maar u kunt ons toch wel nader nog iets zeggen juist over de oorzaken van deze slappe situatie, welke fouten er in het algemeen bij de leiding de oorzaak van waren, zonder dat u daarbij namen noemt. Ik bedoel, dan moeten daarvoor toch in de leiding oorzaken zijn geweest. Dan moeten er toch bepaalde dingen zijn nagelaten, die u als vakman direct ziet.

A. Inderdaad, het ging m. i. om een te slap optreden. Wat voor een troep nu eenmaal altijd funest is.

49208. De heer **Posthumus:** Juist, dus men heeft van het begin af niet de kans gezien om daar direct weer een behoorlijke discipline in te krijgen, en dat is o.a. veroorzaakt, doordat de leidende figuren, die de discipline moesten handhaven, dat hebben nagelaten.

A. Dat tekende het feit, dat ik daarstraks van die motorrijder aanhaalde. Die zei, dat ze daar toch geen van allen in het kamp op letten. Dergelijke aangelegenheden zijn er m.i. de voornaamste oorzaak van geweest.

49209. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het nuttig kan zijn voor de commissie om te vernemen?

A. Ik weet niet of u speciale gevallen bedoelt.
Dit is zo in het algemeen, wat ik heb meegemaakt.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

L. A. VAN DEN BERGE.

ALGERA, *voorzitter.*
VONK.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Stufkens, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

FREDERIK VINCENT DE GROOF,
oud 48 jaar, wonende te Goes,
geadmitteerd konvooiloper (douaneagent).

Hij legt de belofte af als getuige.

50581. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u in oorlogstijd bekleed?

A. Mag ik u eerst een vraag stellen? Ben ik als militair verplicht tegenover een burgercommissie in die zin verklaringen af te leggen?

De **Voorzitter:** Inderdaad bent u dat volgens de Enquêtewet verplicht; u mag zich eventueel alleen op het landsbelang beroepen.

A. Ik ben alleen maar een klein officiertje geweest. Ik ben vrijwillig officier van de Vrijwillige Hoofdstormkorpsvaartuigendienst en ik was militair scheepvaartagent te Hansweert.
Wilt u ook weten, wat ik in Nederland ben geweest?

50582. De **Voorzitter:** Ja, u kunt beginnen met even op te geven, welke functies u na 10 Mei 1940 hebt bekleed.

A. Bij het uitbreken van de oorlog was ik eerste-luitenant en militair scheepvaartagent te Hansweert. Daarna ben ik naar Engeland gegaan met de marine. Dit kwam, doordat ik door de oorlog niet in staat was in verbinding te komen met mijn kantoor. De commandant zat in Rotterdam, zodat ik mij heb moeten wenden tot het marinecommando in Middelburg.

50583. De **Voorzitter:** Misschien wilt u even uw functies opgeven?

A. Ik was nog altijd militair scheepvaartagent. Zolang ik het vasteland van Europa niet heb verlaten, ben ik altijd militair scheepvaartagent geweest.

50584. De **Voorzitter:** Misschien kunt u even de tijdvakken aangeven, waarin u uw verschillende functies hebt bekleed.

A. Ik heb hier alleen maar een rapportje, dat ik indertijd in Londen heb moeten inleveren. Toen Hansweert gevallen was, ben ik door de commandant van Zuid-Beveland in mijn functie van commandant van de vaartuigendienst overgeplaatst naar Terneuzen, ter assistentie van mijn adjudant, de heer *W. Muller.* De heer *W. Muller* was te Terneuzen adjudant van de vaartuigendienst. Omdat we ons niet krijgsgevangen wensten te laten maken, zijn we doorgegaan naar België, omdat er geruchten waren, dat het Nederlandse leger daar opnieuw zou worden hervormd. In Zuidzande heb ik twee marineofficieren ontmoet, de heer *von Mühlen* en de heer *Calten Houwing,* waarvan ik enige instructies — gedurende de paar dagen, dat er oorlog was — heb ontvangen. Zij hebben mij toen gezegd mede te gaan naar Frankrijk. We zijn in Duinkerken terechtgekomen met de adjudant; daar zijn we een nacht overgebleven, omdat het bleek, dat het Nederlandse leger niet in België opnieuw gevormd zou worden. Ik heb daar overnacht in de Jean Bart-kazerne en de andere twee heren zijn naar de marinekazerne gegaan.
Later ben ik opgehaald en werd mij gezegd mede naar Engeland te gaan. Dat heb ik ook gedaan met mijn adjudant *Muller.*

50585. De **Voorzitter:** Wie heeft dat gezegd?

A. De marine-officier. Dat was *Calten Houwing* of *von Mühlen.* Het geschiedde in opdracht van overste *van den Donker.*
Calten Houwing was toen nog luitenant ter zee eerste klasse. Deze heren hebben ons opdracht gegeven naar Duinkerken te gaan, waarheen we ook op weg waren.
Wij zijn nog een paar dagen in Duinkerken geweest, waarop de heren ons vervolgens kwamen halen. De volgende plaats, die we aandeden, was een klein haventje vlak bij Cherbourg. Met de „Batavier II" zijn we naar Engeland overgestoken.

50586. De **Voorzitter:** Wanneer ik het goed begrijp, dan bent u dus niet in een bepaald militair verband teruggetrokken?

A. Neen, ik had helemaal geen officieren en geen soldaten onder mij staan.

50587. De **Voorzitter:** Uw gaan naar Engeland is dus tenslotte een gevolg geweest van een bevel van een Nederlandse instantie, welke niet in Londen was gevestigd.

A. Neen. D.w.z. het naar Engeland gaan moet gescheiden worden. Ik wenste niet krijgsgevangen genomen te worden. Ik dacht oorspronkelijk, dat we weer konden vechten in België en Frankrijk. Toen dat mislukte, heeft het marine-onderdeel gezegd, dat ik mede naar Engeland moest gaan, hetgeen ik natuurlijk gaarne deed. Daar heb ik de gehele tijd in de brigade dienst gedaan, dus met Londen had ik niets te maken.

50588. De **Voorzitter:** Er is dus geen telegram van Londen uitgegaan naar de groep of het onderdeel, waarbij u zich bevond, met de opdracht naar Engeland te gaan?

A. Neen.

50589. De **Voorzitter:** Hebt u daarvan een verslag?

A. Ja, maar dat geef ik liever niet af, want het is mijn laatste exemplaar. Dat is een verslag over het vertrek van Hansweert tot Engeland. Een exemplaar er van is in het bezit van het leger.

50590. De **Voorzitter:** Kan de commissie dit verslag ter inzage krijgen?

A. Ja, natuurlijk. Ik zou het wel gaarne terugontvangen.

50591. De **Voorzitter:** Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Wij zouden met de „Batavier II" in Plymouth landen, waarvoor echter geen toestemming werd verstrekt. Dientengevolge zijn we in Falmouth geland. Ik had nog een paar soldaten bij mij en de adjudant *Muller.* Deze soldaten waren met de auto van de marine mee naar Cherbourg gekomen en kwamen daar onder mij te staan. We zijn met de marine meegegaan naar Falmouth en ik uit mijn grote bewondering voor de wijze, waarop alles door de marine was georganiseerd, het was prima. Er heerste absoluut geen geest van wanorde of angst, ook niet onder de officieren.

50592. De **Voorzitter:** Door wie is een en ander georganiseerd?

A. Door het commando Vlissingen. De boot is — naar ik meen — van uit Engeland gezonden. Alles was prima voorzien. Toen heb ik opdracht gekregen, een dag of twee na aankomst, als commandant van hen, die bij de landmacht dienden, met dezen naar Londen te gaan. Ik moest mij dan bij het leger melden.

50593. De **Voorzitter:** Waar was u toen?

A. In Falmouth. Ik heb ook nog enige matrozen meegenomen. Wij zijn daar 's avonds aangekomen, er was niemand van het leger

aanwezig, maar wel van de marine, zelfs enige hoge officieren. We werden in een hotelletje ondergebracht, de verzorging was slecht door het leger georganiseerd.
De volgende dag moest ik mij bij een generaal melden, waarvan ik de naam ben vergeten.
Ik kreeg opdracht naar Haverfordwest te gaan. Daar was nl. nog een ander gedeelte van het leger. We zijn daar een paar dagen geweest en toen zijn we naar een kamp in Porthcawl gegaan.

50594. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over de toestanden in het kantonnement Haverfordwest? Misschien kunt u enkele onderdelen noemen, die daar gelegerd waren?

A. Het was een bij elkaar geraapt troepje. Daar is precies alles mee uitgedrukt. Er was geen onderdeel.

50595. De **Voorzitter:** Hoe was u daar gelegerd, in tenten, of in huizen?

A. De legering was, gezien de omstandigheden, zeer goed.

50596. De **Voorzitter:** Waren die huizen dan direct beschikbaar?

A. Ja, er waren lege huizen. Het was een vergaan dorpje.

50597. De **Voorzitter:** Bent u toen in Juni naar Porthcawl gegaan?

A. De data weet ik niet meer. Wij zijn in ieder geval daarna naar Porthcawl gegaan, waar een uitstekend kamp was. Daar ben ik zo'n beetje het hoofd van de keuken geworden, omdat ik wilde werken. Het niets om handen hebben begon mij te vervelen. Ik had opdracht toezicht op de koks te houden. Ik zou haast zeggen, dat ik zo'n beetje chef-kok was.

50598. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de geest van de troep in Porthcawl?

A. De geest was prima.

50599. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de officieren, onderofficieren en de soldaten?

A. Ik heb niet de minste last met de mensen gehad.
Er waren natuurlijk bij de soldaten weleens mensen, die hun hoofd verloren, maar dat gebeurde ook bij de officieren. Ze waren natuurlijk ongerust over thuis.

50600. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is er geen reden om wat betreft de krijgstucht, enz. ontevreden te zijn?

A. Neen. De soldaten liepen direct met Engelse meisjes weg. Ik moet eerlijk zeggen, gedurende mijn hele verblijf in Engeland heb ik over de soldaten zeer zeker niet te klagen gehad. Er waren wel een paar rare soldaten bij, maar dat heb je altijd.

50601. De **Voorzitter:** Er is hier door sommigen weleens geklaagd, dat de geest bij de troep slecht was.

A. De geest van de troep was ten opzichte van de marechaussee's slecht, het boterde indertijd niet.

50602. De **Voorzitter:** Wat was er dan?

A. Ik weet het niet; tussen ons, officieren, en marechaussee-officieren ging het ook niet al te best.
Tussen het leger en die mensen waren er wel uitzonderingen. Die vindt men echter altijd.

50603. De **Voorzitter:** Er moet toch een reden geweest zijn, waarom de verhouding niet zo goed was?

A. Ja, dat lag misschien een beetje aan de hogere leiding. De verhouding was in ieder geval niet al te best. Ik vermoed, dat u ergens op zinspeelt, maar dat heeft niets te maken met de verhouding tussen de officieren en de soldaten van het leger.

50604. De **Voorzitter:** Zegt u maar, waar het wèl mee te maken heeft.

A. Ja, het waren echte marechaussee's. Zij dachten, dat zij thuis in Holland waren. Zij pasten misschien de krijgstucht weleens een beetje vreemd toe.

50605. De **Voorzitter:** Heeft dat moeilijkheden opgeleverd?

A. Ja, wat ik van hogere officieren gehoord heb, kraakte het zo nu en dan weleens. Ik was maar een eerste-luitenant, dus ik bemoeide mij er niet veel mede.
Eerst waren de marechaussee's in hetzelfde kamp als wij en later zijn zij in een kamp naast ons gekomen.
Tussen de marechaussee-officieren en de landmachtofficieren is altijd een heel grote kloof geweest.

50606. De **Voorzitter:** Hadden de soldaten in het algemeen voldoende vertrouwen in de officieren?

A. Ik had die vraag wel verwacht en ik moet eerlijk zeggen, dat er groot vertrouwen bestond.
Bij het overgaan naar het vasteland van de brigade in 1944 hadden de mensen tijd genoeg om er vandoor te gaan. Als er geen vertrouwen was geweest, was er toch weleens een achtergebleven.

50607. De **Voorzitter:** Neen, maar men kan zonder dat natuurlijk ook kritiek hebben op de houding, die de officieren hebben aangenomen.

A. Dat heeft men altijd. Wij hadden kritiek op de soldaten en zij hadden kritiek op ons. Ik heb altijd onder de jongens gezeten, ik heb zelfs de moeilijkste compagnie van 500 man gehad, maar ik kan niet zeggen, dat er beslist een grote haat of een grote kritiek was.
Van de 110 officieren, die in 1940 naar Engeland waren overgestoken, zijn er maar 11 naar Frankrijk overgegaan, dus er was een goede zuivering. Bovendien was er een heel strenge krijgstucht vooral onder de officieren; er is veel onder de officieren gestraft.

50608. De **Voorzitter:** Begonnen de Nederlandse troepen zich zo langzamerhand ook als een eenheid te organiseren?

A. Ja, dit is vrij gauw gegaan. In Augustus 1940 zijn de recruten opgeroepen en toen is het tweede bataljon gevormd. Bij het eerste bataljon waren het bijna allen oude mensen, die uit Holland waren overgekomen. Er was maar een heel klein onderdeel met jonge mannen.

50609. De **Voorzitter:** Welke legeronderdelen uit Nederland waren er?

A. Er was infanterie, artillerie, van alles. Men heeft meteen uit de reeds aanwezigen en de recruten twee bataljons gevormd.

50610. De **Voorzitter:** Wat was het verschil tussen die beide bataljons?

A. Het tweede bataljon bestond grotendeels uit de jongere mannen en lag in een plaatsje aan de westkust.

50611. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u in Porthcawl gebleven?

A. Tegen de winter zijn wij overgegaan naar Congleton, waar wij in huizen waren ondergebracht. Van Congleton zijn wij naderhand overgegaan naar Wolverhampton, waar ons kamp was.
Tenslotte waren die twee bataljons een brigade geworden, en deze is na Wolverhampton „on the move" gegaan — naar ik meen in 1942 — en in Mei zijn wij vertrokken.
Mijn onderdeel — ik behoorde tot de tweede „Independent Company" — is naar Blackburn gegaan en is practisch gesproken zo'n beetje heel Engeland doorgetrokken.
Van een slechte geest heb ik echter nooit iets gemerkt.

50612. De **Voorzitter:** Maar de recruten hadden — ten minste, dat blijkt uit verklaringen, die wij hier wel gehoord hebben — soms practisch haast geen werk.
Deze recruten kwamen uit alle landen van de wereld en ze moesten altijd in een toestand van afwachting leven.

A. Nu moet u dat niet overdrijven, want als men de Zuid-Afrikanen zag, dat waren zulke verwende jongens; zij weigerden bijv. schoenen te poetsen en te fietsen. Dat was in Zuid-Afrika niet de gewoonte. Men heeft toen — mijns inziens — de onhandigheid begaan een Zuid-Afrikaanse compagnie op te richten, want dan waren ze allen bij elkaar. Dit is beslist een fout geweest. Het waren over het paard getilde jongelieden. Zo bestaan er meerderen. Ik kan mij wel indenken, dat je, als je in Zuid-Afrika zit en je komt naar Enge-

land met zijn slechte klimaat en mist en waar het altijd regent, dat je een beetje gedeprimeerd bent. Op die manier komen er ook klachten.

50613. De **Voorzitter:** Wat deed de brigade in het algemeen in Congleton?

A. De brigade is altijd vreselijk door Londen geplukt, doordat men altijd manschappen als kantoorklerken, enz. wilde hebben. Wij zijn tenslotte, nadat wij in 1942 in training waren gegaan, overal naar toe gegaan en hebben verschillende plaatsen beschermd. In het begin hebben we Porthcawl beschermd, omdat men bang was, dat de Duitsers daar met parachutisten zouden komen.
In Wolverhampton hebben we natuurlijk niet veel gedaan, maar daar gingen onze mensen toch geregeld helpen, als er bombardementen waren, vooral de hulptroepactie.
In 1943 en 1944 hebben wij een gedeelte van Harwich bezet, waarvan mettertijd ook gebleken is, dat de Duitsers daar hebben willen landen. Er waren bombardementen, maar daar ging men ook aan wennen.

50614. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u hoofd van de keuken geweest?

A. Toen wij van Porthcawl naar Congleton zouden gaan, ben ik officier van kazernering geworden.

50615. De **Voorzitter:** In Congleton?

A. Ja, dat is een heel oud plaatsje, het oude Manchester, bestaande uit oude vervallen fabrieken. De huizen waren vrij behoorlijk. Na enige tijd werden we overgeplaatst naar Wolverhampton. Daar ben ik ook nog commandant geweest van de subsistenten-compagnie, bestaande uit mannen, die ongeschikt waren voor alle diensten. Daar waren heel lastige elementen onder. We hadden toch een diepe bewondering voor hen. U moet niet vergeten, dat ze van huis af waren, het duurde soms tijden, voordat ze iets van thuis hoorden.

50616. De **Voorzitter:** U zegt, dat die subsistenten ongeschikt waren voor alle werk. Hoe was het dan mogelijk, dat ze goedgekeurd waren?

A. Zij waren ook niet goedgekeurd, maar er waren er meerderen, waarmee men niets kon aanvangen.
We hebben het zo geregeld, dat ze b.v. chauffeur, timmerman of metselaar werden. We hebben ze aan het werk gezet. Van die mensen hoorde men ook geen klachten, dat ze niets te doen hadden.

50617. De **Voorzitter:** Waar waren zij dan ongeschikt voor?

A. Te velde. Velen van deze jongens hebben later weer zelf aangeboden te vechten en zijn ook naar Frankrijk overgestoken. De mannen van de brigade waren gemiddeld 32 jaar oud. Onze soldaten waren allemaal midden dertig. Ze hebben prima gewerkt tot aan Hedel toe.

50618. De **Voorzitter:** U vertelde daarnet, dat in het begin de brigade uit twee bataljons bestond, maar er is toch ook spoedig een eskadron pantserwagens opgericht?
Hebt u daar iets mede te maken gehad?

A. Dat is later opgericht. Er vielen heel veel mensen af, die in Londen te werk werden gesteld. In Londen moesten kantoren worden geopend. Dat is indertijd ook een van de motieven geweest, dat wij een aantal mariniers in de tweede unit hebben gehad. Toen er tenslotte lijn kwam in de brigade, is dat eskadron gesticht. Dat is het latere geweest.

50619. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens is het eskadron pantserwagens opgericht op 28 Januari 1941, waarbij ook verschillende leden van het wapen van de marechaussee waren ingedeeld.

A. Van de marechaussee's heeft men er vooral de jongere mannen uitgehaald. Er is ook een aantal mannen naar de Engelse parachutisten gegaan. Daar is niet veel meer van over.

50620. De **Voorzitter:** Bleef dat dan een apart onderdeel?

A. We hebben ze nooit meer teruggezien. Ze zijn afgevoerd en ze zijn bij de Engelsen ondergebracht.
Van de mannen uit de brigade, die later zijn opgeroepen om te worden gedropt, hoorden we ook niets meer.

50621. De **Voorzitter:** Later, in midden 1941, heeft de Irene-Brigade meer een bepaalde vorm gekregen. Naast die twee bataljons is er toen ook een verbindingsafdeling gekomen.

A. Ja, maar de brigade was toen al gevormd.

50622. De **Voorzitter:** Ja, in die tijd is de brigade gevormd als Prinses Irene-Brigade.

A. Ja. De verbindingsafdeling was niet zo groot, er waren enkele telefonisten, maar dat is later allemaal verdwenen. Toen is de brigade ontstaan, bestaande uit drie fighting-units, enige artillerie, en dan die zgn. pantserwagens.

50623. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens maakte u op 31 December 1942 deel uit van de staf van de brigade.

A. Ja, daar heb ik ook nog even op kantoor gezeten. Ik weet niet precies meer, wanneer dat was.

50624. De **Voorzitter:** Met de heren *Molenaar* en *Fack*.

A. Neen. De heer *Molenaar* niet, wel de heer *Fack*. De heer *Molenaar* is mijn commandant geworden. Hij was direct zwaar gewond in Frankrijk. De heer *Molenaar* was er toen absoluut nog niet, de heer *Fack* wel.

50625. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de organisatie van de brigade op dat ogenblik?

A. Er zijn zo veel veranderingen geweest, dat ik het op het ogenblik alles niet meer weet.

50626. De **Voorzitter:** Kunt u dan een algemeen beeld geven van de organisatie in de tijd, toen u bij de brigade was ingedeeld?

A. Wij hadden toen ook ongeveer drie fighting-units. Ik ben in 1941 in de staf gekomen. Van de staf ben ik naar de tweede unit gegaan en deze is toen in Mei 1942 op stap gegaan.

50627. De **Voorzitter:** Was u commandant van die tweede unit?

A. Neen, ik was kapitein-kwartiermeester. Ik had het commando te velde over het B-echelon, ook in Frankrijk. In Frankrijk heb ik nogal eens alle B-echelons onder mijn bevel gehad, nl. wanneer deze gezamenlijk en apart van hun A-echelon moesten oprukken, maar verder had ik alleen het B-echelon van mijn eigen unit, de tweede unit.

50628. De **Voorzitter:** Heeft u ook de quaestie van de uitzending van dat detachement naar Indië medegemaakt en de moeilijkheden, die daarbij naar voren kwamen?

A. Ja, natuurlijk.

50629. De **Voorzitter:** Kunt u daar misschien het een en ander van vertellen?

A. Het was natuurlijk een oorlogstoestand. Ik zal u bijv. een verhaal vertellen over een soldaat. Ik kwam veel in het ziekenhuis te Wolverhampton en daar lag een soldaat met een gebroken been. Deze soldaat zei het volgende tegen mij: „Kapitein, ik wil naar Indië." Mijn antwoord was: „Ja, jongen, maar je hebt een gebroken been." Er waren jongens, die dolgraag wilden, maar er was ook een aantal, dat niet wilde. Dit is onder kolonel *Evekink* geweest; ik kwam echter niet in aanmerking, omdat generaal *Noothoven van Goor* mij niet wilde uitzenden. Bovendien waren we ook te oud.

50630. De **Voorzitter:** Was er een bepaalde leeftijdsgrens?

A. Ja, ik vermoed wel, dat er een strijd tussen de brigade en Londen is geweest. Generaal *Noothoven van Goor* heeft er op gestaan, dat verschillende officieren bleven, waaronder ook ik.

50631. De **Voorzitter:** Maar werden de manschappen niet in de gelegenheid gesteld om een beroep te doen op artikel 192 van de Grondwet?

A. Dat is, geloof ik, wel zo geweest, maar ik zat er niet in. Ik heb er weleens iets van gehoord, maar ik geloof niet, dat ze verplicht waren om uitgezonden te worden.

50632. De **Voorzitter:** U hebt dat toch allemaal meegemaakt in uw functie of ging u dat allemaal voorbij?

A. Ja, dat ging mij voorbij. Men hoorde in het kamp wel het een en ander over Indië. Er waren er werkelijk velen, die dolgraag wilden gaan. De officieren zijn allemaal jongere mannen geweest. Er is ook nog een detachement naar West-Indië gegaan.

De **Voorzitter:** Ja, naar Suriname.

A. Het leger was niet zo groot en het werd van alle kanten geplukt. Dan kom ik weer op hetzelfde terug, dat de meesten te oud waren.

50633. De **Voorzitter:** Wat voor indruk maakte het op de brigade, dat er zo veel mensen weggehaald werden?

A. Het maakte een heel slechte indruk.

50634. De **Voorzitter:** Het was toch eigenlijk de bedoeling als eenheid te worden ingezet?

A. Dat hoopten we allemaal, het heeft in ieder geval een heel slechte indruk gemaakt. Ik heb altijd horen beweren, dat Minister *van Lidth de Jeude* zich er met hand en hand tegen heeft verzet. Hij heeft er ook praktisch gesproken een eind aan gemaakt.

50635. De **Voorzitter:** Aan dat weghalen van manschappen?

A. Ja. Dat was ook een van de redenen, dat we mariniers nodig hadden om iets te kunnen presteren.

50636. De **Voorzitter:** Waar kwamen die mariniers vandaan?

A. Ze kwamen uit Amerika.

50637. De **Voorzitter:** Waren dat flinke militairen?

A. Ik vind het altijd zeer onsympathiek, dat die mariniers naar boven werden gestoken, want de beste soldaten zijn, volgens mij, nog altijd gewoon de Hollandse soldaten. Dit waren helemaal geen bijzondere mensen, zeer zeker niets beter dan onze jongens.

50638. De heer **Hoogcarspel:** De mariniers waren toch ook Hollanders?

A. Ja. Nu moet ik nog iets recht zetten. Men had verschillende groepen, de Hollandse jongens waren wij, die in 1940 waren overgekomen. Verder waren er de Engeland-vaarders en de mariniers. Dus als wij spreken over de Hollandse jongens, zijn dat de mannen van 1940, degenen, die bijna allemaal vrijwillig naar Engeland zijn overgegaan.

50639. De **Voorzitter:** U was verbonden aan zo'n fighting-unit. Hoe was de samenstelling en de bewapening daarvan?

A. Daar is ook van alles aan geprobeerd. Men had een headquarter en dan zal ik u het allerlaatste noemen, want doordat er zo veel manschappen weggehaald werden, was de unit sterk verminderd. Officieel was het zo, dat de brigade uit drie fighting-units bestond. Een fighting-unit bestond uit een majoor, een kapitein, een adjudant en drie platoons van drie groepen. De verbindingsmensen vormden een apart peloton. Er was enige artillerie, de supporting-company, bestaande uit twee zestien-ponders, zware mitrailleurs. Dan was er het zesde peloton, het vervoer. Later, toen er zo veel manschappen weg waren, is de verbindingscompagnie geweldig ingekrompen. Een compagnie was verdeeld in een A- en B-echelon en de taak van het B-echelon, waarvan ik dan commandant was, bestond uit het achterblijven bij de wagens. Als er gevochten werd, kwamen de wagens zoveel mogelijk naar achteren. In de practijk zat ik vaak vóór de units.

50640. De **Voorzitter:** Had men daarbij het Engelse schema in acht genomen?

A. Volgens mij was het een prachtig Engels systeem, want de onderdelen waren geheel self-supporting. Tijdens verplaatsen naar België of in Frankrijk kon men direct bij aankomst eten bij de Engelsen krijgen. Ze hadden een eigen keuken, enz.

50641. De **Voorzitter:** De brigade stond natuurlijk wel onder Engels oppercommando?

A. Ja, ingedeeld bij een Engelse divisie. De brigade veranderde ieder ogenblik van divisie. In Frankrijk heb ik meegemaakt, dat wij onder zes verschillende commando's waren. Als de Duitsers niet terug wilden trekken, ging onze divisie er weer heen. De Belgen moesten het eerst België binnenkomen en wij het eerst Nederland, dit bracht steeds verandering van commando mee. Ik denk, dat wij een stuk of tien, twaalf divisies afgewerkt hebben.

50642. De **Voorzitter:** Had u voldoende oefengelegenheid in Wolverhampton?

A. Ja, dat ging wel. Het duurde echter vreselijk lang, voordat er wat gebeurde en dat begon de manschappen te vervelen. Wij hadden geregeld schietoefeningen en er waren allerlei cursussen.

50643. De **Voorzitter:** Bent u uit Wolverhampton weggegaan en toegevoegd aan een Engelse eenheid?

A. Neen, dat wil zeggen, toen wij in 1942 dus zgn. helemaal klaar waren, zijn wij naar Blackburn gegaan en daar oefenden wij het systeem zoveel mogelijk op ons zelf, maar wij stonden onder de bevelen van een Engels onderdeel.

50644. De **Voorzitter:** Dus u werd telkens bij een Engels onderdeel gedetacheerd?

A. Ja.

50645. De **Voorzitter:** Gebeurde dat met alle drie fighting-units?

A. Ja, met alle drie. Toen we uit het kamp kwamen, hebben we elkaar practisch gesproken niet meer teruggezien, totdat wij in Londen allemaal weer tezamen kwamen, ter verscheping naar Frankrijk.

50646. De **Voorzitter:** Dus u bent niet meer in Wolverhampton terug geweest?

A. Neen.

50647. De **Voorzitter:** Ging u dan van de ene plaats naar de andere?

A. Ja, we zijn in Blackburn en in diverse delen van Engeland geweest. Wij zijn o.a. twee keer in de buurt van Harwich en wij zijn in het badplaatsje Frinton geweest. Van Frinton zijn wij naar een plaatsje in de buurt van King's Lynn gegaan. Vandaar via Londen meteen overgestoken naar Frankrijk.

50648. De **Voorzitter:** Bleef u telkens bij hetzelfde Engelse onderdeel gedetacheerd?

A. Neen.
Ik was quartermaster, dus ik had de administratie onder mij, zo ook het eten; dat eten kreeg men ook weer van de andere Engelse onderdelen.

50649. De **Voorzitter:** Wat voor soort oefeningen werden er gehouden?

A. We zijn tegen de Polen bezig geweest en we vochten heel veel tegen de Belgen. In het begin hadden wij ook heel veel oefeningen met de Home Guard, maar dat was altijd op een Zaterdag, en dat begon onze „heren" te vervelen. Het waren altijd oefeningen van Zaterdag op Zondag. De aanvallen begonnen altijd na zes uur, want dan gingen de boeren melken en dan was de Home Guard weg. Daar is terecht een stokje voor gestoken, omdat wij voor de Engelsen prima tegenstanders waren. Wij waren rustig en kalm. Van de Polen, enz. kwamen velen in het ziekenhuis terecht, ze waren nogal hardhandig.

50650. De heer **Hoogcarspel:** Ze hadden dus fighting-spirit?

A. We hebben ook een keer een Pool het ziekenhuis ingeslagen. Hij kreeg een volle „flodder". Hij droeg nl. een monocle en dat irriteerde onze manschappen.
We hadden het geschut zo opgesteld, dat we het op vijf meter afstand konden afschieten, waardoor de Pool ook prompt het ziekenhuis werd ingeslagen. Dat was alleen vanwege de monocle. Ik begrijp niet, dat er iets tegen die brigade is. De brigade was werkelijk een keurbrigade met een phantastisch goede geest, ten minste wat mijn onderdeel betreft.

50651. De **Voorzitter:** Kon u altijd voldoende oefenmateriaal krijgen?

A. Ja, dat ging goed.

50652. De **Voorzitter:** Ook in het begin al?

A. Ja, dat ging wel. U moet echter niet vergeten, dat Engeland zelf niets had. Het wordt altijd vergeten, dat de Engelsen toen nog niets hadden.
We hebben nog tegen de Engelsen geoefend, de Home Guard was gewapend met stokken, hooivorken en jachtgeweren. Het is allemaal echter vrij snel opgebouwd.

50653. De **Voorzitter:** Hebt u weleens iets van klachten gemerkt, dat degenen, die in Londen op de bureaux zaten, veel sneller promotie maakten dan de officieren bij de troep?

A. Ja, zeer zeker. Ik ben begonnen als eerste-luitenant en ik ben naar keuze bevorderd, hetgeen er verder niet toe doet, maar al mijn vrienden en soldaten hebben in de oorlog maar één promotie meegemaakt.
In Londen is er bijv. iemand geweest, die was begonnen als sergeant, hij was zo slecht, dat wij deze man administratief wilden terugstellen. Dat is helemaal geen schande, want deze man was tien, twaalf jaar niet in dienst geweest.
Toen kwam er bericht van een Departement, dat — ik ben zijn naam vergeten — de man zo aardig was en zijn vrouw was secretaresse bij een van zijn vrienden, of hij niet in aanmerking kwam om tot officier te worden bevorderd. We hebben geantwoord, dat hij zelfs als sergeant niet deugde. Later is deze man bij het Militair Gezag gegaan en hij werd naderhand als kapitein gesignaleerd. Dat maakte een phantastisch slechte indruk.

50654. De **Voorzitter:** Deze politiek acht u dus wel absoluut onjuist?

A. Er zijn heren bij geweest, die uit Amerika zijn gekomen, waarvan men wist, dat ze voor een hogere rang niet deugden. Later kwamen zij bij het Militair Gezag en daar signaleerde men ze in een veel hogere rang.
De man, waar ik zoëven over sprak, is bijna majoor geweest, maar kapitein zeer zeker, terwijl hij eigenlijk nooit officier had mogen worden.
Wat nog veel harder was, toen wij bijv. in Zeeland lagen, en in Brussel kwamen, zagen wij daar mensen, die in 1941—1942 voor sergeant-majoor-administrateur waren gezakt, nu bevorderd tot kapitein.
Ik had zelf een administrateur, die voor dat examen was geslaagd, maar deze administrateur kon nooit hoger komen dan sergeant-majoor.
Zulke schandalige dingen gebeurden er. De geest in de brigade is prima geweest, maar dat er zo nu en dan gemopperd werd, kan ik mij voorstellen.
Over Londen weet ik verder niets, daar kwam ik alleen zo nu en dan met verlof.

50655. De **Voorzitter:** Wat de brigade zelf betreft, was het aantal officieren zo groot, dat practisch gesproken degenen, die wel voor officier in aanmerking zouden zijn gekomen, het om die reden niet konden worden?

A. Neen. Er zijn zeer zeker, zoals ik u zeg, toen de brigade in Frankrijk landde, vele ouderen geweest en de rest was allemaal in Engeland aangevuld. Er waren soldaten en sergeanten, die naar een Engelse officierscursus gingen. Er zijn cursussen voor officieren geweest, waar soldaten naar toe gingen.
Twee keer weet ik zeker. Iedereen wilde officier worden, want dan mochten ze met bruine schoenen lopen en met een open boordje. Dat zijn allemaal van die kleine dingen, waarop men niet te veel moet ingaan.
Wat natuurlijk in het begin stak, was, dat wij, officieren, met open boordje mochten lopen en een onderofficier en een soldaat niet. Ook dat wij een regenjas hadden, daar konden wij niets aan doen, dat is zuiver het Engelse systeem.
Van de brigade wil ik helemaal geen kwaad horen, want de geest was prima. Zulke mannen krijgt men nooit meer terug.

50656. De **Voorzitter:** Had u de indruk, dat de brigade voldoende geoefend was, toen er werd overgestoken naar Frankrijk?

A. Ja. Er waren te weinig manschappen, dat was de hele quaestie. Men had te veel aan ons geplukt. De Engelse brigades hadden 3000 man, wij hadden er nog niet eens 1200. Onze commandant kon daar echter niets aan doen, de fout zat ergens anders.

50657. De **Voorzitter:** Bent u in Augustus 1944 overgegaan naar Frankrijk?

A. Ja.

50658. De **Voorzitter:** Waar bent u toen geland?

A. In Arromanches.

50659. De **Voorzitter:** Hebt u toen direct aan de krijgsverrichtingen deelgenomen?

A. Ja, direct. D.w.z., men kwam daar aan — alles was prima georganiseerd —; we hadden eten meegekregen voor een dag. Iedere soldaat of officier kreeg een pakje met een kacheltje. In vijf minuten was onze hele troep gelost met 60 wagens. Men moest daarna naar een assembly-point gaan, een weiland, waar het eten genuttigd werd en de brigade werd opgesteld.
Wij zijn naar de Orne gegaan. Daar was het erg slecht. De soldaten zaten van onder tot boven onder het ongedierte en de modder, maar er werd absoluut niet gemopperd.
Van de brigade mogen ze niets zeggen, anders krijgen ze met mij te doen. Van hoog tot laag zijn wij goed geweest. In het begin is er misschien weleens een beetje gemopperd, maar er moest nu eenmaal geschikt worden. Ik had bijv. een chauffeur, die een keer 36 uur heeft gereden, hoewel hij erge last had van spataderen, maar hij is meegegaan.

50660. De **Voorzitter:** Hoelang hebt u daar gevochten?

A. Een dag of tien.

50661. De **Voorzitter:** Kunt u daarover nog bijzonderheden mededelen?

A. Mijn commandant en verschillende mensen zijn daar gewond. Wij hebben daar onder vuur gelegen. De mariniers zijn echter weer te veel naar voren gestoken in de geschiedenis. Zij hebben niet veel gedaan. Het wordt wel gezegd, dat zij een dorpje bezet hebben voor ons, maar dat is niet waar. Toen zij daar aankwamen, was de eerste unit er al. Ik heb eens een rede van een majoor gehoord, maar deze gaf een totaal verkeerde lezing.

50662. De **Voorzitter:** Heeft de brigade daar nog enige bepaalde successen behaald?

A. De brigade heeft mijns inziens zeer goed gevochten en zeer zeker de ouderen. De mensen van de Engelse brigade waren 23 jaar en wij waren 32, maar daar hebben wij niet voor behoeven te wijken. Ik heb alles medegemaakt, behalve Hedel. Toen Antwerpen bevrijd was, ben ik weer teruggeroepen in mijn functie bij de Vaartuigendienst en heb ik in Zuid-Nederland moeten helpen voor transport van goederen (eten, enz., aangevoerd te Antwerpen, voor Zuid-Nederland bestemd).

50663. De **Voorzitter:** Kunt u bepaalde krijgsfeiten noemen?

A. Tilburg, bijvoorbeeld.

50664. De **Voorzitter:** Ik bedoel vanaf Frankrijk.

A. Het klinkt misschien verbazend vreemd, maar ik weet mijn route helemaal niet meer, want het ging nu en dan zo vlug. De brigade heeft overal heel goed gevochten. Wij zijn in Frankrijk geweest, wij hebben nog in België gezeten bij Beeringen, waar wij het kanaal hebben verdedigd. Wij hebben daar nog tegen de Hollandse S.S. gevochten.

50665. De **Voorzitter:** Is de brigade later niet opgetreden bij Oirschot?

A. Ja, de onderdelen van de brigade lagen op verschillende plaatsen. Ik heb voor Tilburg gelegen en in Waalwijk en vervolgens zijn we naar Zeeland gegaan. We zijn in Eindhoven binnengekomen

en van Eindhoven zijn we doorgegaan naar Grave. Van Grave zijn we twee dagen naar België teruggegaan om te rusten. Van uit België ging het weer naar Tilburg en van Tilburg naar Waalwijk. Daar was eigenlijk mijn onderdeel. De hele brigade is toen naar Walcheren gegaan, een gedeelte op Noord-Beveland en een gedeelte op Zuid-Beveland. In April ben ik weggegaan; de rest is naar Hedel gegaan en de brigade is in den Haag geëindigd.

De mariniers waren bij ons weer weggetrokken. Mijn eenheid werd versterkt met de Recci, want daar was praktisch gesproken niets meer van over.

50666. De **Voorzitter:** De brigade was dus eigenlijk een beetje uit elkaar gevallen?

A. Neen, men kreeg een bepaalde strook, de onderdelen lagen op verschillende plaatsen en men had toch nooit contact met elkaar. Er is een paar maal in Brabant ook vrij hard geschoten. Ik heb met mijn B-echelon boven de brug van Grave gelegen en daar hadden we iedere avond de Duitsers boven ons.

50667. De **Voorzitter:** Heeft de brigade grote verliezen geleden?

A. Ja, dat is ook heel eigenaardig, daar merkte je niets van. Dat is het Engelse systeem, als er een gewonde was, werd deze afgevoerd en men hoorde er niets meer van. Majoor *Molenaar* is toen met een man of vijf gewond geraakt; de majoor heb ik teruggezien, maar van de anderen heb ik nooit meer iets gehoord.

Er was ook een aanvullingstroep, dus als er manschappen gewond werden weggevoerd, kregen we daaruit nieuwe mensen. Gewonden kwamen in ieder geval helemaal niet meer terug in de oude onderdelen. Ze kwamen dan in nieuwe onderdelen, waar ze nodig waren. Het aantal doden weet ik ook niet. Ik heb een soldaat begraven, omdat ik er toevallig bij was, maar ik wist eerst niet wie het was. Ik kreeg ook eens 's avonds laat bericht, dat ik een sergeant van de mariniers moest begraven, en 's morgens om zes uur was hij al begraven.

50668. De **Voorzitter:** Hoelang bent u bij de Irene-Brigade gebleven?

A. Bijna tot het einde, tot aan Hedel, toen ben ik naar Antwerpen geroepen.

50669. De **Voorzitter:** Ook in een militaire functie?

A. Ja, dat was, geloof ik, tot mijn schande, Militair Gezag. Ik stond onder majoor *Meerburg* voor de bevoorrading van Nederland. Als brigade moesten we van Militair Gezag niet veel hebben.

50670. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Omdat mensen, die bij ons niets konden presteren, daar officier werden. Dat was niet de juiste weg, daar hebben wij hard voor gevochten. Mijn oppasser, die over honderden ponden de wacht had, omdat wij aan het front waren, kon ik niet eens eerste klasse maken. Als men bij Militair Gezag kwam, werd men zo officier.

50671. De **Voorzitter:** Kon men zich bij Militair Gezag vrijwillig opgeven?

A. Ik vermoed van wel, als men er vrienden had zitten. Zoals ik u vertelde, men begon er als kantoorbediende. Dan hadden de heren weer een typiste nodig en dan hadden ze weer iets anders nodig. Ik weet het allemaal niet precies, maar de mensen verdwenen, behalve de goeden namelijk, die wilden vechten.

50672. De **Voorzitter:** In ieder geval acht u de bevorderingspolitiek, die dan werd gevolgd, onjuist.

A. Ja, nu weet ik natuurlijk niet precies het systeem van Militair Gezag. Ik vind het onjuist, dat mensen uit een vechtonderdeel dergelijke banen bij het Militair Gezag hadden.

Dat ondermijnde ons moreel.

Het is voorgekomen, dat een van onze jongens geweigerd had een kolonel te groeten, die de Minister van Oorlog bleek te zijn; waarop zij mijn advies vroegen. Ik heb gezegd, dat de man groot gelijk had. Die onderofficier had nl. geantwoord: „Militair Gezag groet ik niet". Dat is een uiting hoe men over Militair Gezag in het algemeen dacht. Bij de Zuid-Afrikanen waren zeer veel mensen met gewetensbezwaren, die zijn ook naar Londen gegaan.

50673. De **Voorzitter:** Dit waren de dienstweigeraars.

A. Ja.

50674. De heer **Hoogcarspel:** Waren er mensen, die bezwaren hadden uitgezonden te worden naar Indië?

A. Ja, die zijn er vermoedelijk wel geweest, maar ik weet er eerlijk gezegd niet veel van. Het gaan naar West-Indië is, geloof ik, helemaal vrijwillig geweest.

50675. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd, wat misschien nog van belang kan zijn?

A. Neen, alleen, dat ik gaarne mijn hulde wil brengen aan de Hollandse jongens, die hun plicht hebben gedaan.

Ik hoop, dat de heren geen verkeerde indruk van de brigade hebben. We hebben wel erg veel last van die Engelandvaarders gehad.

50676. De **Voorzitter:** In welk opzicht?

A. Het waren veelal avonturiers en ze werden in Londen zeer verwend. In Londen werd de brigade zeer zwart gemaakt, vooral door de Joden, en dat heeft ons altijd gestoken.

Ter verklaring der uitdrukking „Joden" het volgende:

Toen in Augustus 1940 de Nederlanders, verblijvende in Engeland, onder de wapenen werden geroepen, waren hieronder vele Joden. Het was begrijpelijk, dat dezen er niet veel voor voelden om in dienst te komen en zoveel mogelijk trachtten hiervan los te komen. Daar dit bijna nooit mogelijk was, probeerden zij in Londen op de Nederlandse kantoren of Ministeries te komen, wat gemakkelijker ging. Langzamerhand kwamen de Engelandvaarders over en dezen ontmoetten vanzelfsprekend eerst deze Nederlandse militairen. Natuurlijk was hun vraag: „Waarom ben je niet in het Nederlandse leger of de brigade?" Om hun figuur te redden, was hun enig antwoord: „Dat is daar zo'n bende of rommeltje, dat je beter je vaderland hier in Londen kunt dienen." Door dit gezegde kwam de brigade zeer ten onrechte in een kwade reuk te staan.

50677. De **Voorzitter:** Maar hoe konden de Engelandvaarders de brigade zwart maken?

A. De brigade werd in Londen zwart gemaakt.

We hebben misschien meer mensen in Engeland verloren dan met vechten.

Dan wilde ik nog iets zeggen. Wij moesten in Engeland altijd 50 % van ons inkomen storten voor eventueel verleende financiële steun aan ons gezin in Nederland, wat we gaarne deden. De afrekening nu, ik weet niet of het uw competentie is, is zeer slecht. Het waren ponden van f 7,60 en later van f 10,69 en nu willen ze ons afschepen met f 7,60. Er zijn nu nog jongens, die geld moeten bijbetalen, terwijl er beloofd is, dat ze het geld misschien terugkregen, maar niet meer behoefden te betalen. Als de heren daar iets aan kunnen doen, zou ik het zeer op prijs stellen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik hierbij het verhoor.

F. V. DE GROOF.

ALGERA, *voorzitter.*
HOOGCARSPEL.
STUFKENS.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Stufkens, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Prof. Dr. Ir. WILLEM SCHERMERHORN,
oud 54 jaar, wonende te Bilthoven, oud-Minister-President.

Hij legt de eed af als getuige.

50680. De **Voorzitter:** De Enquêtecommissie heeft u momenteel niet zo heel veel te vragen, maar wij wilden gaarne enkele inlichtingen hebben over de quaestie van het erewoord van de officieren.

In het kort gezegd, heeft deze zaak zich zo toegedragen: In Juli 1940 is door zeer veel beroepsofficieren een erewoord aan de Duitsers gegeven. Dat erewoord luidde als volgt:

> „Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Ik zei, dat door heel veel officieren dat erewoord is gegeven; later zijn er officieren geweest, die dat erewoord hebben verbroken en naar Engeland zijn ontsnapt. In Engeland zijn zij door de Regering wederom in dienst gesteld. Nu staat in het Haags Verdrag een bepaling, dat, wanneer iemand het erewoord heeft gegeven, zijn eigen Regering alsdan is gehouden van hem generlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord. Dat heeft de Regering in Londen wel gedaan en hier raakt dus het onderzoek van de Enquêtecommissie het Regeringsbeleid in Londen. Het raakt eveneens het beleid van de Regering na de bevrijding, omdat enkele officieren, die behoren tot degenen, die het erewoord niet hebben gegeven, zich tot de Regering hebben gewend om van de Regering een uitspraak te krijgen over de houding van degenen, die het erewoord hebben gegeven, en ook van degenen, die dat erewoord hebben verbroken. Zo is volgens onze gegevens een memorandum van de heer *Engles* gezonden aan de Minister-President. Er staat in de begeleidende brief van de heer *Engles* van 18 Juli 1945, gericht aan Zijne Excellentie de Voorzitter van de Ministerraad:

> „Aangezien vele punten, vermeld in bijgesloten memorandum en verslag wellicht een mondelinge toelichting vereischen, moge ik Uwer Excellentie verzoeken mij wel in audiëntie te willen ontvangen."

Heeft die audiëntie ook plaats gehad en kunt u mededelen, wat toen uw standpunt is geweest?

A. Ik heb, toen ik deze uitnodiging kreeg, weleens even nagedacht, maar ik heb natuurlijk het bezwaar, dat ik over geen enkel document uit deze periode beschik, zoals ook terecht verwacht kan worden, met het gevolg, dat elders, waarschijnlijk op het Kabinet van de Minister-President, over deze zaken meer te vinden is dan ik in mijn zwakke geheugen kan opdelven. Ik herinner mij, dat ik inderdaad de heer *Engles* ontvangen heb. Ik herinner mij ook uit een gesprek met mijn toenmalige ambtgenoot *Meynen,* dat de heer *Engles* nogal enige bezwaren had — in het algemeen — tegenover het beleid van de Regering ten aanzien van degenen, die wel die eed hadden afgelegd. Of dat gesprek nu heeft plaats gevonden naar aanleiding van dat stuk, durf ik u niet meer te zeggen. Het zal wel, maar als u mij de pertinente verklaring vraagt, dat dit gesprek met de heer *Engles* is geweest naar aanleiding van dat request, dan moet ik eerlijk zeggen, dat ik dat niet meer weet en niet meer dan een vermoeden heb. Wat de houding toen is geweest, kan ik u ook niet meer met zekerheid in bijzonderheden zeggen. Alleen weet ik wel, dat — en de heer *Meynen* zal zich dat zonder twijfel ook nog wel herinneren — wij toen op het standpunt stonden, dat het misschien wel waar was, dat de heer *Engles* de juiste houding had aangenomen, maar dat de wijze, waarop hij het probleem stelde, het voor ons niet eenvoudiger maakte, hem genoegdoening te geven. Laat ik het daar maar bij laten. Achter deze formule zit voldoende verborgen.

50681. De **Voorzitter:** Wij hebben een brief ontvangen van baron *van Lawick,* gedateerd 18 December 1947, waarin hij ook even over het memorandum heeft gesproken, en wel het volgende:

> „Dit memorandum werd blijkbaar ter zijde gelegd, althans bleef eenige reactie er op uit."

Nu is dat een mededeling, die volkomen voor rekening van de heer *van Lawick* blijft. In elk geval is het dus wel in uw geheugen blijven zitten, dat over deze zaak is gesproken?

A. Ja, zonder enige twijfel.

50682. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat dit niet is gebeurd naar aanleiding van het memorandum, want er is een uitspraak van de Minister van Oorlog, gedateerd 3 Juli 1945, en dat is voordat het memorandum van de heer *Engles* is ingediend. Daarin nam de Regering het standpunt in, dat artikel 10 van het Haags Verdrag op de betrokken officieren niet van toepassing was, daar zij, die op 15 Juli 1940 de erewoordsverklaring tekenden, op dat ogenblik geen krijgsgevangenen meer waren. Dat is een opvatting, die door bijna iedereen wordt bestreden, omdat men zegt: Ze waren toen wel krijgsgevangenen.

De tweede reden is deze:

> „Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen."

Dus dat was eigenlijk een capitulatie met terugwerkende kracht.

A. Dat lijkt mij nog zwakker dan het eerste argument.

Ik weet het niet; toen dit gebeurde, waren deze mensen natuurlijk weer vrij. Neen, zij hebben die eed afgelegd op het moment, dat ze vrijgelaten werden, als ik mij niet vergis.

50683. De **Voorzitter:** Dat erewoord hebben ze op 15 Juli 1940 gegeven, terwijl ze gewoon in Nederland waren. Degenen, die weigerden, kwamen opnieuw in werkelijke krijgsgevangenschap.

A. Ja. Goed, ik wil mij over het juridische probleem, of zij toen al of niet krijgsgevangenen waren, niet uitlaten. Het feit echter, dat de Duitsers later, toen ze ze inderdaad wel krijgsgevangen wilden maken, een fuik opengezet hebben om ze daar in te laten zwemmen, was toch een bewijs, dat ze er niet zo zeker van waren, dat ze hen allemaal prompt, zoals dat met krijgsgevangenen te doen gebruikelijk is, aan een touw hadden.

50684. De **Voorzitter:** Later is er nog een brief van de Minister van Marine geweest, gedateerd 8 Augustus 1945, en deze heeft uitdrukkelijk daarin gezegd, dat destijds de juiste opvatting zou zijn geweest om niet het erewoord te geven. Dus achteraf heeft hij wel een bepaalde uitspraak gedaan. Maar nu wilde ik nog graag even het volgende verifiëren. De commissie heeft een brief gehad van luitenant-generaal *Boerstra* en die vermeldt daarin een deel van een gesprek, dat u in Batavia met de heer *Engles* over deze quaestie hebt gehad.

A. Waar de heer *Boerstra* waarschijnlijk toch ook niet bij was?

50685. De **Voorzitter:** Hij is er niet bij geweest, maar hij haalt aan uit een brief van generaal *Engles,* wat deze daarover aan hem heeft geschreven in verband met de behandeling van deze zaak door de Enquêtecommissie. De aanhaling luidt als volgt:

„Inderdaad heeft de oud-Minister-President *Schermerhorn* mij te Batavia verklaard, dat mijn memorandum, hetwelk ik medio 1945 aan de Ministerraad had gezonden, zo goed in elkaar zat, dat ze er geen speld tussen konden steken, maar dat de politieke situatie toen zo was, dat men de consequenties niet aandurfde."

Weet u waar die „politieke situatie" op slaat?

A. Kijkt u eens, ik heb uit Batavia wel meer citaten gezien van mijn uitlatingen, die ik niet allemaal voor mijn rekening neem. Ik zeg niet, dat dit onjuist is, maar op deze manier zal het wel niet volledig zijn, want ik had toen een zeer bepaalde indruk van deze hele aangelegenheid, nl. eensdeels wel, dat ik natuurlijk aan de kant van de mensen stond, die „neen" tegen de Duitsers hadden gezegd, doch daarnaast dat ik de wijze, waarop zij dat na de oorlog opdienden, niet in elk opzicht prettig vond.

50686. De **Voorzitter:** Het zou kunnen zijn, dat de Regering gedacht heeft: Bij die erewoordquaestie is 90 pct. of misschien nog groter deel van de officieren betrokken en om nu een uitspraak te doen contra die grote groep van officieren, is moeilijk.

A. Daar ging het eigenlijk om. Dat werd van ons verlangd.

50687. De **Voorzitter:** Daar was de Regering waarschijnlijk huiverig voor?

A. Ja.

50688. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat men in een dergelijke positie komt te verkeren.

A. Ik wil nog wel een stap verder gaan en zeggen wat er voor mij persoonlijk mede achterzat. U moet goed begrijpen, dat men, toen in die eerste maanden, dit hele geval moest zien tegen de achtergrond van het gehele Nederlandse verzet. Daar was dit slechts één element in. Wel, hetgeen hier eigenlijk verlangd werd, was min of meer een positieve aanklacht tegen al diegenen, die aan dat verzet geen deel hadden genomen en een andere opvatting hadden gehad.

50689. De **Voorzitter:** Men kan de zaak zo stellen, dat degenen, die het erewoord niet hebben gegeven, de mensen zijn geweest, die eigenlijk het eerst aan het verzet hebben deelgenomen.

A. Juist, daar had ik respect voor.

50690. De **Voorzitter:** Nu verlangde men blijkbaar van de Regering een positieve uitspraak.

A. Die in positieve zin juist is.

50691. De **Voorzitter:** En een uitspraak, dat de houding van de anderen onjuist was.

A. En dat laatste, daar ging het eigenlijk in hoofdzaak om. Ik meen mij te herinneren, dat ik in Batavia dit de heer *Engles* nog eens duidelijker heb gezegd dan dat ik dat gedaan heb bij dat gesprek als Minister.
Maar dat staat niet in het citaat van generaal *Boerstra.*

50692. De **Voorzitter:** Neen, dit is een citaat van de heer *Engles,* overgebracht door de heer *Boerstra.*

A. Ja. Dat was eigenlijk ons bezwaar. De heer *Meynen* en ik hebben dit uit en te na bepraat.
Maar wij vonden dit tegenover het hele officierenkorps in de eerste plaats en ook tegenover een heel groot deel van het Nederlandse volk, dat een vergelijkbare houding had aangenomen, op dat moment, van een Regering uit, die zelf ook voor een deel de pretentie had in dit opzicht persoonlijk aan de goede kant gestaan te hebben, een beetje veel gevergd.

50693. De **Voorzitter:** Of mag men het misschien zo zeggen, niet opportuun.

A. Inderdaad.

50694. De heer **Hoogcarspel:** Vreesde de Regering de gevolgen er van?

A. Neen, maar wij vonden dit toegeven aan dit verlangen, gezien tegen de achtergrond van de hele situatie, psychologisch in het Nederlandse volk van dat ogenblik, niet zo erg tactvol.

50695. De **Voorzitter:** Uw opvatting was dus: Het is een moeilijk probleem en verreweg het grootste deel van het hele beroepsofficierenkorps was er bij betrokken.

A. Ja, het zat er aan vast. Als men dan een groot deel van het Nederlandse volk daarmede gelijkschakelt of, laat ik het zo liever zeggen, parallel schakelt, dan moest men dus constateren, dat dat tegelijk aan dit probleem vastzat.

50696. De heer **Hoogcarspel:** Maar een ander gedeelte van het Nederlandse volk, dat wel de juiste houding had aangenomen, voelde zich toch ook weer getroffen.

A. Ik heb in dat jaar, daartegenover, meer dan eens op een wijze gesproken, die dat gedeelte van het Nederlandse volk in ieder geval een zekere erkenning gaf. Dat weet ik zeker.

50697. De **Voorzitter:** Het was psychologisch wel verklaarbaar, dat die officieren, die het erewoord niet hadden gegeven, een verklaring van de Regering wilden hebben, want hun optreden is ook wel eens ongunstig beoordeeld. Men heeft wel eens gezegd: Zij hebben niet het erewoord gegeven, zij zitten in Duitsland en hebben zich daarmede onttrokken aan elk gevaar, dat ze anders hier in bezet gebied hadden gelopen. Dat is natuurlijk iets, dat hen wel getroffen heeft.

A. Dat verwijt hebben zij zeker van mijn kant niet gehad.

50698. De **Voorzitter:** Neen, dat beweer ik ook niet, maar ik bedoel, dat ze dat verwijt weleens hebben gehad van andere officieren, die wel het erewoord hebben gegeven.

50699. De heer **Hoogcarspel:** Voor hen zou het natuurlijk een genoegdoening geweest zijn, als de Regering een zekere positieve houding tegenover hen had aangenomen.

A. Er zijn heel wat burgemeesters, die zijn blijven zitten, en die hebben hetzelfde gezegd tegenover hun collega's, die zich hebben laten ontslaan.

50700. De **Voorzitter:** Volledigheidshalve zal ik nog even een zin voorlezen uit het door generaal *Boerstra* gegeven citaat van generaal *Engles,* u daarmede de gelegenheid gevend om het uwe er van te zeggen:

„De heer *Schermerhorn* heeft mij toen ook gezegd, dat de toenmalige Minister van Oorlog mij er mondeling op had moeten antwoorden."

A. Waar mondeling had op moeten antwoorden?

De **Voorzitter:** Op die quaestie van het memorandum.

A. Ik geloof, dat de heer *Engles* ruimschoots antwoord in de gesprekken heeft gehad. Vraagt u dat maar eens aan de heer *Meynen.*

50701. De **Voorzitter:** Neen, maar zoals het hier staat, moet men er uit concluderen, dat de Minister van Oorlog er mondeling op had moeten antwoorden en niet schriftelijk. Daarom is het wel goed, dat u uw gedachte hierover geeft.

A. Daar geloof ik niets van.

50702. De **Voorzitter:** Verder zegt generaal *Engles* nog: „Ik heb wel een stormachtige bespreking met deze oud-Minister gehad, maar met geen woord heeft hij naar bedoeld memorandum verwezen." Een en ander is niet helemaal duidelijk.

A. Een stormachtige bespreking in Batavia?

De **Voorzitter:** Bedoeld zal zijn de oud-Minister *Meynen*; uit het zinsverband blijkt dat niet heel duidelijk.

A. Ik herinner mij van stormen in die richting niet veel.

50703. De **Voorzitter:** Ik denk, dat het de heer *Meynen* is, met wie hij een stormachtige bespreking heeft gehad.

A. Die had hij al gehad toen hij Minister was.

50704. De **Voorzitter:** Er zijn ook nog andere officieren geweest, die zich hierover tot de Regering hebben gewend, nl. het Comité voor Orde en Recht, dat als dagelijks bestuur had luitenant-generaal *Schuurman,* kolonel *Roelofsen* en de heer *Schotte.* Maar dit contact is waarschijnlijk rechtstreeks met de Minister van Oorlog geweest.

A. Daar herinner ik mij niets van.

50705. De **Voorzitter:** Neen, daar bent u dan ook niet bij betrokken geweest. In antwoord daarop is juist die merkwaardige brief uitgegaan met de twee motiveringen, die ik zo pas heb genoemd. Deze quaestie is dus wel in verschillend opzicht aan de orde geweest. En op het ogenblik beroert het het officierenkorps, althans sommigen nog wel zeer, zoals gebleken is.

A. Ja.

De **Voorzitter:** Dit blijkt ook uit de verschillende verhoren, die we hier hebben gehad.

A. Ja, ik herinner mij nu wel het gesprek, dat ik met generaal *Engles* in Batavia heb gehad. Dat was niet speciaal daarover. Ik ontmoette hem toen, en hoe gaat het dan: Men refereert aan een vorig gesprek, een vorige gelegenheid, waarbij men elkaar gesproken heeft, en toen kwam vanzelf deze geschiedenis weer naar boven. Inderdaad stond ik op het standpunt en dat sta ik nog, dat deze mensen, op dat ogenblik voor deze keuze gesteld, een daad gedaan hebben, die juist was, en het gelijk aan hun kant was.

50706. De heer **Hoogcarspel:** Daar mag dan uit afgeleid worden, dat naar uw mening de daad van de anderen onjuist is geweest?

A. Ja. Evengoed als ik later de loyaliteitsverklaring van de studenten onjuist gevonden heb.

50707. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u gezegd hebt, waarvan u meent, dat het nuttig kan zijn voor de commissie om te horen?

A. Neen.

50708. De heer **Hoogcarspel:** Er zijn toch officieren geweest, die het afleggen van die eed tegenover de Duitsers hebben gerechtvaardigd, aangezien zij dan in de gelegenheid waren om hier illegaal werk te doen? Maar lang niet alle officieren hebben van de gelegenheid, die hun, eigenlijk in strijd met die eed, geboden was om illegaal werk te doen, gebruik gemaakt. Had de Regering nu geen onderscheid kunnen maken tussen deze beide groepen en kunnen zeggen: „Degenen, die het nu gedaan hebben en daarna het Nederlandse belang hebben gediend, daarvan is te begrijpen, dat ze dat dus om utilitaire redenen gedaan hebben."? Degenen, die de eed hebben afgelegd, zich geheel afzijdig hebben gehouden, daar is het toch wel van te veroordelen.

A. Ik geloof, dat dat wel mogelijk zou zijn geweest, alleen komt men dan weer voor deze moeilijkheid, dat men nooit in de zielen lezen kan op het moment, dat die eed wordt afgelegd, want menigeen is later in het verzet terechtgekomen, en ik zou niet graag de mensen de kost geven, die er in verzeild zijn, niet altijd van te voren wetende, wat ze zouden gaan doen.

De heer **Hoogcarspel:** Ja, dat is met velen het geval.

A. Maar ik geef u gelijk, dat voor een dergelijk onderscheid misschien ruimte geweest zou zijn. Laat ik echter nog zeggen, dat de wijze, waarop van de andere zijde het probleem gesteld werd — als ik mijn herinnering nog eens raadpleeg —, er waarschijnlijk wel toe bijgedragen heeft onze lust om dat te doen niet al te groot te maken.

50709. De **Voorzitter:** Kunt u die wijze waarop nog iets nader omschrijven?

De heer **Hoogcarspel:** Die wijze waarop, heeft u zoëven ook gezegd, was.....

De heer **Stufkens:** Het zich op de borst kloppen.

A. Ja, dat vonden wij er niet prettig in.

50710. De heer **Hoogcarspel:** U vindt dat te veel hoovaardigheid?

A. Ja. Vergeet u niet, dat was op het moment, dat die psychologie van het verzet een niet onbelangrijke rol speelde. Op dat ogenblik stonden wij op het standpunt en wij geloofden, dat het juist was, dat men het verzet in zijn geheel als nationaal verschijnsel aanvaardde, maar dat elke verhovaardiging in dit opzicht, misschien zelfs onbedoeld, onjuist was. En dat het in ieder geval de taak van de Regering was, zelfs de schijn daarvan te vermijden.

Mag ik het nog eens zo uitdrukken: wanneer het probleem van de houding van de officieren uit een volstrekt neutrale sfeer naar voren gekomen zou zijn, dan zou er misschien ruimte geweest zijn voor een dergelijke objectieve behandeling en analyse van de gevallen, zoals de heer *Hoogcarspel* die stelt. Maar het feit, dat het niet zo was, maakte dat niet gemakkelijker. Begrijpt de voorzitter nu ongeveer, wat ik bedoel?

50711. De **Voorzitter:** Ja, ik begrijp het. Ik wilde u nog wel een vraag stellen. In het memorandum van de heer *Engles* wordt ook nog gevraagd, dat men van de Regering gaarne duidelijke richtlijnen zou willen hebben met het oog op de toekomst, dus richtlijnen, die dan zouden gelden voor de weermacht in de toekomst. Ik weet niet, of de Regering daar iets aan gedaan heeft. In ieder geval is dit een belangrijke vraag, want er bestaat onzekerheid over. In het Haagse Verdrag stond: „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven". Nu bestond er grote twijfel over, hoe het in dezen met de landmacht gesteld was, nl. of inderdaad de wetten het veroorloofden. Er was wel een bepaling in het Velddienstvoorschrift, waarin stond: „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen", maar men kan de vraag stellen, of dit niet is een voorschrift voor het geval, dat er een wettelijke bepaling was? Nu heeft de Regering in Londen gezegd: De wetten van het land veroorloven het niet, want er is geen bepaling, die het geven van het erewoord toestaat, terwijl anderen zich op dit Velddienstvoorschrift hebben beroepen en hebben gezegd: Er is een bepaling, dat een erewoord onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid moet worden nagekomen, en dus is het geven van het erewoord wel toegestaan, zodat er grote twijfel bestond. Het zou dus wel wenselijk zijn, dat de Regering inderdaad duidelijke richtlijnen gaf, waar men zich in de toekomst aan moet houden.

A. Nu u het zegt, herinner ik mij wel, dat er over dit punt wel degelijk gesproken is, maar het is bij mij te vaag om werkelijk hier een antwoord op te geven. Overigens heb ik een vermoeden, dat het Departement van Oorlog en mijn oud-ambtgenoot *Meynen* in die periode ook nog wel andere zorgen hadden dan het oplossen van dit probleem, waarvan men toen op dat moment met recht en rede kon zeggen: Andere problemen zijn waarschijnlijk urgenter.

50712. De heer **Hoogcarspel:** Het is nog wel de vraag of deze eed, door deze officieren voor de Duitse weermachtleiding afgelegd, niet in strijd is met de eed van trouw, die elke officier dient af te leggen vóór het *aanvaarden* van zijn ambt.

A. Daar is toen bij die gelegenheid ook over gesproken, en ik meen ook wel, dat de bestrijders van die eed zich daarop hebben beroepen.

50713. De heer **Hoogcarspel:** Maar dan zouden er maatregelen moeten worden genomen tegenover het onrecht.

A. Wat er verder van terecht is gekomen, kan ik u niet zeggen.

50714. De heer **Hoogcarspel:** Het is begrijpelijk, dat het tot ontevredenheid aanleiding heeft gegeven bij degenen, die althans niet in strijd met de eed gehandeld hebben.

A. Ja, volkomen juist.

50715. De **Voorzitter:** Ik neem aan, dat u nu voor uw deel medegedeeld hebt aan de commissie, wat u mede kunt delen.

A. Ja, inderdaad, ik zou bijna zeggen, ik ben tot op de uiterste grens gegaan, misschien zelfs er over heen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit hiermede het verhoor.

W. SCHERMERHORN.

ALGERA, *voorzitter.*
HOOGCARSPEL.
STUFKENS.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Stufkens, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

FRANCISCUS JOHANNES MOLENAAR,
oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-kolonel-waarnemer.

Hij legt de eed af als getuige.

50716. De **Voorzitter:** Het verhoor heeft tot onderwerp het militair beleid van 1940—1945, voor zover u daarbij betrokken is geweest in enigerlei vorm. U hebt o.a. deel uitgemaakt van de staf der Prinses Irene-Brigade. Ter inleiding mag ik u misschien wel even vragen, waar u zich op 10 Mei 1940 bevond?

A. Op 10 Mei 1940 maakte ik deel uit van het hoofdkwartier van het veldleger, dat in Zeist gevestigd was.

50717. De **Voorzitter:** Wanneer bent u naar Engeland overgestoken?

A. Ik heb Nederland 11 November 1941 verlaten.

50718. De **Voorzitter:** Dus u bent eerst in Nederland gebleven?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik ben eerst in Nederland gebleven.

50719. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk te maken gehad met de quaestie over het erewoord van de officieren?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

50720. De **Voorzitter:** De quaestie van het erewoord maakt ook een onderdeel uit van de onderzoekingen van de commissie. Er zijn officieren, die het erewoord hebben gegeven en het naderhand — zoals men dat noemt — niet hebben gehouden en die toen naar Engeland zijn overgestoken, waarna de diensten van die Nederlandse officieren door de Nederlandse Regering in Londen zijn aanvaard.

Of dat juist is, is een punt, waaromtrent men het oordeel van de Enquêtecommissie heeft gevraagd. Dit punt betreft het Regeringsbeleid in Londen, nl. dat de Regering in strijd met de tekst van het Haagse Verdrag de diensten van die Nederlandse officieren zou hebben aanvaard. Het is geen gemakkelijk vraagstuk voor de Enquêtecommissie om daarover haar oordeel kenbaar te maken. Daarom zou ik het op prijs stellen, dat u, waar u met die quaestie te maken hebt gehad, uw visie op deze zaak geeft.

A. Ik wil dat met genoegen doen, Mijnheer de Voorzitter. Zoals ik zoëven reeds zeide, maakte ik deel uit van het hoofdkwartier van het leger en behartigde daar op het hoofdkwartier de aangelegenheden, de militaire luchtvaart betreffende.

Behalve dat ik daar als militaire luchtvaartman zat, waren daar o.m. mijn onmiddellijke chef, de luitenant-kolonel-waarnemer *Sar,* en de toenmalige kapitein vlieger *Aler,* om enkelen van de belangrijkste, meest vooraanstaande officieren in deze sectie militaire luchtvaart te noemen. Ik herinner mij tot op de dag van heden, dat wij langdurig met elkaar gesproken hebben, hoe wij met dit z.g. erewoord aan moesten. Vooral omdat de inhoud van dat erewoord toen nog niet bekend was. Dat is zeer laat bekend geworden, zoals u waarschijnlijk ook weet. Toen de inhoud bekend is geworden, is daar min of meer bot bovenop gevolgd de aanbeveling om in het belang van het land deze erewoordverklaring te tekenen. Deze brief was ondertekend door de kolonel van de generale staf *van Alphen.* Toen was in het algemeen onze opinie en in het bijzonder die van overste *Sar,* dat wij het niet zouden doen. Wij zijn er over blijven praten en toen is mijn opinie deze geweest, die ik o.m. voornoemde officieren open en eerlijk heb gezegd: Heren, als wij deze verklaring niet tekenen, zijn we er zeker van, dat we in krijgsgevangenschap geraken. Of wij ons vaderland daarmede een dienst bewijzen, betwijfel ik. We weten alle wie en wat *Hitler* is, en wat heeft *Hitler,* niet alleen in de afgelopen paar weken, maar ten slotte ook in de afgelopen jaren gedaan? Hij heeft óók vele verdragen gesloten en getekend. Ten slotte heeft hij al deze verdragen als vodjes papier beschouwd. Ik kan de heren verklaren, zoals ik daar tegenover deze officieren ook heb gezegd, dat ik er mijn heil in zag, deze verklaring te tekenen, al ging dit tekenen mij aan het hart, maar haar overigens te beschouwen als een vod papier. Ik ben stiekem mijn gang gegaan, daar komt het op neer, Mijnheer de Voorzitter.

50721. De **Voorzitter:** Hoe stond u tegenover die officieren, die geweigerd hebben, het erewoord af te geven?

A. Au fond kan ik niet anders zeggen dan dat het flinke kerels waren, ongetwijfeld siert een dergelijke houding de officier.

50722. De **Voorzitter:** U hebt zich dus, al of niet terecht, niet aan het erewoord gehouden?

A. Neen.

50723. De **Voorzitter:** Is het overeenkomstig uw overtuiging, dat de omstandigheid, dat de Duitsers verkeerde dingen deden, zelfs zeer verkeerde dingen, o.a. het zich niet houden aan verdragen, een voldoende motivering is om ook van de kant van degenen, die het erewoord hebben gegeven, dat te verbreken?

A. Mijnheer de Voorzitter, voor mij was deze oorlog een totale oorlog. Daarnevens kunt u zeggen, dat de Duitsers de methode huldigden van: Het doel heiligt de middelen. Dat heb ik ook later in Londen tegen de toenmalige majoor *Kruls* gezegd. Ik zeide o.m. tegen hem: Met mankracht alleen redt u het niet in deze oorlog. U zult ook de Nederlandse vrouwen moeten oproepen. In deze weken, reeds betrekkelijk kort na de capitulatie, heb ik aangevoeld, dat in deze z.g. tijd van totale oorlog wij alleen zouden kunnen winnen met ongeveer dezelfde methode toe te passen als de vijand deed.

Ik geef direct toe, Mijnheer de Voorzitter, dat zo oppervlakkig bekeken en beschouwd het misschien een houding is, die de officier niet direct siert.

50724. De **Voorzitter:** U spreekt in zeer algemene bewoordingen, maar de motieven, die de verschillende officieren er toe hebben geleid om wel dat erewoord te geven, waren ook zeer verschillend in qualiteit. Wanneer iemand het erewoord heeft gegeven om maar niet in krijgsgevangenschap te gaan en om maar thuis te kunnen blijven, is dat van een andere orde dan wanneer men zegt: Dan kan ik mij verdienstelijk maken in de strijd tegen de vijand. Die argumenten liggen niet geheel op één lijn.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb u mijn persoonlijk standpunt in die dagen weergegeven, om nog eens te herhalen: Door in krijgsgevangenschap gaan, daarmee bereikt men niet veel, om de eenvoudige reden, dat men dan niets voor het vaderland kan doen. Verder was het mijn persoonlijke opvatting, mijn persoonlijk gevoelen en mijn persoonlijke drang in die dagen: Ik verzet mij hiertegen tot en met. Dat heb ik ook gedaan. Ik heb deze verklaring dus zuiver als een vod papier beschouwd en ik heb voor het vaderland gewerkt volgens mijn beste weten en kunnen.

50725. De **Voorzitter:** Ik stel het zeer op prijs, dat u uw opvatting kenbaar hebt gemaakt aan de commissie. Dat u voor het vader-

land hebt willen werken, blijkt wel uit uw gaan naar Engeland. Misschien kunt u ons mededelen op welke wijze u naar Engeland bent gegaan?

A. Ik ben na de capitulatie — aanvankelijk heb ik de militaire luchtvaart moeten afwikkelen — niet direct op nonactiviteit gesteld, maar ik heb het eerste luchtvaartregiment, het tweede luchtvaartregiment, de inspectie van de militaire luchtvaart, daarnaast alle vliegvelden en terreinen, die door deze resp. regimenten bezet waren geweest tijdens mobilisatie en oorlogsdagen, moeten afwikkelen. Dat heb ik ongeveer een halfjaar gedaan, toen ik min of meer cru aan kant ben gezet. Ik had vóór die tijd gesolliciteerd bij de Staatsmijnen. Ik wenste geen opbouwdienst, ik wenste geen rivier- of andere politie. Die mogelijkheden waren geschapen. De opbouwdienst wenste ik helemaal niet, omdat ik daar een verkapte arbeidsdienst in zag. Bij de Staatsmijnen heb ik gesolliciteerd, omdat ik indertijd als secretaris deel uitmaakte van een interdepartementale commissie, welke commissie opdracht had, richtlijnen vast te stellen voor de luchtbescherming van het mijngebied. De richtlijnen zijn eertijds goedgekeurd door de Minister van Waterstaat en ik dacht: Nu ben ik zo'n expert geworden op luchtbeschermingsgebied en de mijnen zijn zulk een belangrijk object, men zal mij daar ongetwijfeld kunnen gebruiken. Ik ben toen in December naar de Staatsmijnen gegaan. Door onverklaarbare redenen ben ik niet bij de luchtbescherming gekomen, maar bij het spoor- en expeditiebedrijf van de Staatsmijnen. Ik ben naar Limburg gaan verhuizen — ik heb een ingenieurswoning gekregen — en ik ben vrij spoedig leider geworden van de ondergrondse beweging van het mijngebied. Daarnaast heb ik geheel afgescheiden van deze — noemt u het — militaire organisatie een geheim blaadje opgericht, specifiek bestemd voor de mijnwerkers. Gedachtig aan wat in Duitsland in de afgelopen jaren was geschied: het paaien van de arbeiders en de quaestie van het frappez, frappez toujours, wenste ik onze mijnwerkers realistisch voor te lichten op velerlei gebied, o.m. kon men in dit krantje lezen wat er maandelijks naar Duitsland werd verscheept of vervoerd per spoor aan kolen. Dit krantje — schrikt u niet — had de naam „Het Vrije Volk". Ik heb de betrokken partij of directie later nooit een proces aangedaan. Ik weet niet of ze de naam gestolen hebben. Met dit krantje ben ik vastgelopen. Het is een geschiedenis op zich zelf, Mijnheer de Voorzitter, en het is zó gelopen, dat ik op een gegeven moment moest verdwijnen. Ik ben toen aanvankelijk ondergedoken in Bloemendaal, voor twee à drie dagen, vervolgens in Amsterdam. Ik heb mijn woning, dus ook Zuid-Limburg, verlaten 29 October 1941 en ik heb het land vanuit Amsterdam verlaten 11 November 1941, dus 12, 13 dagen later.

50726. De **Voorzitter:** Mag ik u één vraag er tussenin stellen? Hebt u, toen u leider was van dat ondergrondse werk, ook nog met Engeland op een of andere wijze contact gehad?

A. Neen, ik heb geen contact gehad.

50727. De **Voorzitter:** Hoe bent u vanuit Amsterdam naar Engeland gegaan?

A. Ik was in Amsterdam in contact gekomen, of liever gezegd al in Bloemendaal, met sergeant-vlieger *G. van Os,* een oud-vlieger van Soesterberg. Door mijn goede kennissen, die mij daar in Bloemendaal bij wildvreemde mensen hadden ondergebracht, kwam ik met hem in kennis. Deze *van Os* heeft mij naar Amsterdam overgebracht en hij zat — althans volgens zijn verklaringen — ook dik in het ondergrondse werk. Hij vertelde mij hierover, omdat hij mij ook zo nu en dan in Amsterdam kwam opzoeken. Ik was in die jaren nog kapitein, en hij zei tegen mij: Kapitein, ik moet verdwijnen en u moet ook weg. Ik had contact gehad met mijn chef Inlichtingendienst in Heerlen, de heer *Charles Bongaerts,* inspecteur van politie, nu gestorven, die mij o.m. had medegedeeld, dat er een inval in mijn woning was gedaan. Mijn vrouw had men in het gevang gezet, of liever gezegd in het huis van bewaring te Maastricht opgesloten en het is voor mij een geweldige tweestrijd geweest, of ik mij bij de Duitsers moest aanmelden, ten behoeve uiteraard van de zaak van mijn echtgenote, of niet. Men heeft mij gezegd: „Jij gaat weg." *Van Os* heeft hiervoor gezorgd. Ik ben in de vroege morgen van de 11de November per trein vanaf het Centraalstation naar Roosendaal gereisd en in Roosendaal zouden wij in de wachtkamer derde klasse ontmoeten onze z.g. passeur. *Van Os* was in Haarlem in dezelfde trein gestapt. Verder zou zich in Roosendaal ook nog bij ons voegen dr. *Prins,* een reserve-officier van gezondheid, een Jodenarts. De passeur troffen we daar, zijn naam is mij niet bekend. Dr. *Prins* kwam ook, en wij zijn vanuit Roosendaal gaan wandelen over de Belgische grens en hebben de nacht in Antwerpen doorgebracht. De volgende dag zijn we doorgereisd naar Givet in Noord-Frankrijk; per trein en per voetmars van Givet de daaropvolgende dag naar Nancy en daar zijn we overgegeven aan de Franse dienst. De Nederlandse passeur ging toen terug naar Nederland. De Franse passeur heeft ons de volgende dag naar Besançon gebracht en dezelfde nacht nog zijn we overgestoken of doorgereisd, na een zeer lange nachtelijke wandeling, naar vrij Frankrijk. In vrij Frankrijk ben ik verder doorgereisd na vele wederwaardigheden — want ik heb nog een aantal dagen in verzekerde bewaring bij de Police Spécial gezeten — naar Lyon. Ik heb mij daar vervoegd bij het Office Néerlandais, zoals dat in die tijd officieel heette, omdat de naam consul niet meer mocht worden gebruikt. Dat stond vermoedelijk in de wapenstilstandbepalingen, die Frankrijk met Duitsland had gesloten. Van dat Office Néerlandais was het hoofd, monsieur *Jacquet,* een Fransman. Daar zat tevens een Nederlander, de heer *Sally Noach.* Deze heer *Noach* woont tegenwoordig in Amsterdam, hij was afkomstig uit Antwerpen. Deze heren hebben ons de volgende dag doorgestuurd naar Toulouse, en ik heb in het z.g. Nederlandse centrum, dat even buiten Toulouse was gelegen, ongeveer vier maanden doorgebracht. Vervolgens ben ik met een ander clubje, steeds inbegrepen de sergeant-vlieger *van Os,* naar het Nederlandse centrum in Perpignan gegaan. Daar heb ik nog ongeveer drie maanden vertoefd. Toen heb ik officiële papieren en dollars gekregen en ben via Madrid en Lissabon naar Engeland gereisd. Ik heb Frankrijk 10 Juni 1942 verlaten en ik heb Engeland 28 Juni bereikt.

50728. De **Voorzitter:** Kunt u ook bepaalde namen noemen van Nederlanders, die hebben medegewerkt aan het slagen van uw tocht of die u eventueel niet de nodige faciliteiten hebben gegeven?

A. Nu komen we op het beroemde punt; de houding van onze buitenlandse vertegenwoordigers. Ik heb hierover eertijds zeven kwartier op het Ministerie van Buitenlandse Zaken zitten praten, Mijnheer de Voorzitter, bij de commissie-*Cleveringa.* Misschien, dat het aanbeveling verdient, dat u dit verhoor opvraagt. Het is uit de aard van de zaak een verhaal op zich zelf.

De **Voorzitter:** Deze quaestie van de verbindingen ressorteert onder een andere sub-commissie dan deze, maar ik heb u de vraag gesteld om namen te horen om daarmede misschien een houvast te geven aan de andere sub-commissie, die dan kan overwegen of het wenselijk is u te horen.

A. Ik heb zekere bezwaren toen in deze commissie naar voren gebracht, Mijnheer de Voorzitter! Ik zal u een enkele naam noemen, omdat ik ook volkomen de moeilijke positie voor onze buitenlandse vertegenwoordigers besef. Mijn hoofdbezwaren in de commissie van prof. *Cleveringa* zijn tegen de heer *Sevenster* gericht geweest, onze vertegenwoordiger in Vichy. Ik kan spreken over de houding van de consul-generaal in Madrid — ik heb ongeveer vier dagen in Madrid vertoefd. Deze consul-generaal is nog tijdens de oorlog ontslagen, de heer *de Bruyn Tengbergen.* Tegen hem had ik zeer vele bezwaren, maar of het iets uit zal halen om te vertellen, weet ik niet, aangezien hij — zoals reeds gezegd — nog tijdens de oorlog is ontslagen. Hij is nu gestorven.

50729. De **Voorzitter:** Het lijkt mij niet op zijn plaats om dat voor deze sub-commissie te verklaren. De andere sub-commissie kan eventueel overwegen of zij u over dit onderwerp nog zal horen. Kunt u nog even zeggen wanneer u in Engeland is aangekomen?

A. Ik ben op 28 Juni 1942 in Engeland gearriveerd.

50730. De **Voorzitter:** Waar bent u toen in Engeland terechtgekomen?

A. Zoals u waarschijnlijk weet, valt men uit de aard van de zaak in Engelse handen, veiligheidspolitie of security, enz. Even buiten Londen kwamen alle vreemdelingen in de zogenaamde Patriotic School, een vrij groot gebouw. Volgens ingemetselde gevelstenen was het een weeshuis. Daar werd men verder gehoord en dat onderzoek duurde als regel zo ongeveer 7 tot 8 dagen. Men werd daar door verschillende sub-commissies gehoord, d.w.z. er was een sub-commissie op het gebied van de luchtvaart, mensen die trachtten alles uit iemand te pompen, wat men op luchtvaartgebied had gezien in Nederland, of van de marine, of van de luchtmacht. Er zaten mensen voor de ondergrondse beweging in Nederland. Verder trof men daar alle mogelijke nationaliteiten aan, Russen, Polen, enz. Men was volkomen opgesloten, een grote tuin er om heen, waarin

men zich vrij mocht bewegen. Er was dubbel prikkeldraad om de tuin aangebracht en er waren militaire posten. Men mocht niet telefoneren en niet corresponderen. Men kreeg verder te eten en te slapen. Men werd tevens geneeskundig onderzocht.

50731. De **Voorzitter:** En wat was de eerste Nederlandse instantie, waarmede u in aanraking kwam?

A. Ik meen, dat het geweest is het bureau van de Nederlandse Veiligheidsdienst, want daar werden alle Nederlanders heengebracht. In die tijd zat er — naar ik meen — de heer *Derksema.* Verder werd men even buiten Londen door de zorg van de Nederlandse Regering in een grote villa ondergebracht. Ik kan niet anders zeggen, dat was allemaal keurig verzorgd voor alle eerstaankomende mensen. Tenslotte moet men niet vergeten, dat de meeste Nederlanders, die daar aankwamen, er maar armzalig uitzagen, wat kleding en bagage betrof. Men had eigenlijk niet meer dan men aan had. Vooral wanneer als regel deze kleding nog afkomstig was uit Nederland, was de kleding wel versleten, gescheurd en van de nodige rafels voorzien. Tenslotte ben ik beroepsofficier, voor mij was het helemaal niet moeilijk om een bepaalde betrekking te vinden, want ik zou natuurlijk teruggaan naar de Nederlandse strijdkrachten, die in Engeland waren.

Van de gelegenheid, dat men dus op dit grote buiten was ondergebracht door de zorg van de Nederlandse Regering, werd gebruik gemaakt door de Nederlandse veiligheidsdienst om de mensen te verhoren. Zo ben ik daar verhoord door de heer *Lieftinck,* ik meen toen kapitein der mariniers.

50732. De **Voorzitter:** En daarna?

A. Toen ik van de Patriotic School kwam, had ik betrekkelijk spoedig mijn opwachting gemaakt op het Ministerie van Oorlog en ben daar gekomen bij het hoofd van de Eerste Afdeling van dat Ministerie, de tegenwoordige generaal *Kruls,* toenmaals majoor. Majoor *Kruls* heeft mij gezegd: *„Molenaar"* — wij kenden elkaar reeds jaren van vóór de oorlog — „het is de wens van de Minister van Oorlog, dat je naar de Prinses Irene-Brigade gaat als chef van de staf." Ik antwoordde, dat ik daar niets voor voelde. Tenslotte was ik luchtvaartman, wat wist ik van die andere zaken meer af? Sinds 1934 zat ik bij de militaire luchtvaart. Ik zou het heel logisch hebben gevonden, als de Minister of majoor *Kruls* mij bij de R.A.F. had gedetacheerd. Enfin, ik kon praten als Brugman — excuseer, als ik mij misschien enigszins populair uitdruk, Mijnheer de Voorzitter. Ik moest en zou naar deze brigade. Ik zei tegen majoor *Kruls,* dat ik eerst wel eens even met hem wilde praten, want van de Engelse organisatie, die we dan ook bij de brigade hadden, wist ik niets af. Ik ben een maand gedetacheerd geweest bij het Engelse leger, naar aanleiding van dat gesprek. Ik was gedetacheerd bij de 139ste Engelse Infanterie Brigade, die aan de oostkust was gelegerd, nabij het dorp Rye. Daar heb ik gedurende deze detachering danig rondgekeken. Ik heb mij niet uitsluitend beperkt tot de brigadestaf, doch ben tevens bij de bataljons en compagnieën geweest. Ik heb de kustverdediging nader bekeken, die viel in het ressort der 139ste brigade, en ik heb tevens zesdaagse manoeuvres medegemaakt van een Engelse divisie tegen een Canadese divisie. Ik heb ongetwijfeld een zeer leerzame tijd gehad. Ik kreeg zeer veel medewerking van alle Engelse officieren bij deze brigade. Op 26 Augustus 1942 ben ik bij de brigade aangekomen, nadat ik enige dagen tevoren was benoemd tot tijdelijk majoor. Zo ben ik bij de brigade gekomen, Mijnheer de Voorzitter.

50733. De **Voorzitter:** U vertelde, dat u was bestemd om chef staf van de brigade te worden. Was er dan geen chef staf?

A. Toen ik daar aankwam, niet.

50734. De **Voorzitter:** Dus dit was eigenlijk een nieuwigheid? Of bestond de functie, maar was deze niet vervuld?

A. Ik denk, dat de functie niet was vervuld, in ieder geval, toen ik daar kwam, was er geen chef staf. De enige, die er zat, behalve de commandant, overste *de Ruyter van Steveninck,* was een z.g. staffcaptain, kapitein *Ballot,* verder een luitenant-adjudant, *Fack,* en de kapitein *F. V. de Groof,* die u vóór mij hebt gehoord.

50735. De **Voorzitter:** Kunt u ook een korte schets geven van de toestand, waarin u de Irene-Brigade aantrof, wat de organisatie en de geest van de troep betreft?

A. De brigade, zoals ik die qua organisatie aantrof, bestond uit het eerste bataljon, onder bevel van de toenmalige majoor *Suylen,* een marechaussee-officier. Dat was vrijwel compleet, qua mankracht. Er was een tweede bataljon, onder bevel van de toenmalige majoor *Galle,* dat lang niet compleet was. Men zou dat kunnen beschouwen als een depotbataljon. Immers, de mensen, die betrekkelijk sporadisch aankwamen bij de brigade, niet alleen Engelandvaarders, maar Nederlanders, meest uit Zuid-Afrika of Canada, werden allemaal bij dat bataljon ingedeeld. Ze werden soldaat gemaakt, dus getraind, om op een bepaald tijdstip te worden opgenomen in het eerste bataljon of het eskadron pantserwagens als geoefend soldaat. Bij deze onderdelen ontvingen zij dan verder hun operationele training. Dan was er, zoals reeds gezegd, een eskadron pantserwagens onder de toenmalige ritmeester *Beelaerts van Blokland.* Dit waren eigenlijk wel de grote en belangrijkste bestanddelen van de brigade. Men had ongetwijfeld een geneeskundige dienst en een tandheelkundige dienst en er was een genie-officier met toegevoegd personeel, maar die zorgde voornamelijk voor het herstel en de schade aan het kampement. Verder was er een herstelplaats voor motormateriaal met een aparte kampcommandant, majoor *Hendriks.* Dit waren wel de grote bestanddelen, Mijnheer de Voorzitter.

50736. De **Voorzitter:** Hoe was het met de tucht en de geest?

A. Mijnheer de Voorzitter, toen ik daar kwam, heb ik even moeten wennen aan de brigade. Dit wennen heeft langere tijd in beslag genomen dan men normaal behoeft, wanneer men bij een vreemd onderdeel komt. De oorzaak daarvan lag in de verschillende nationaliteiten, die men bij de brigade vond. Het grootste gedeelte bestond uit, wat wij in Engeland noemden, de Hollandse man, waaronder is te verstaan de man, die in 1940 was overgestoken. Als tweede belangrijkste groep zou ik u willen noemen de Zuidafrikaanse mensen en als derde grote groep de Canadezen. De geest in die tijd, dus Augustus 1942, zou ik met een enkel woord willen bestempelen als: een welwillende houding, een welwillende geest. 100 pct. was de geest zeker niet, Mijnheer de Voorzitter, want in het algemeen was in die tijd de klacht van de mensen: Wij hebben nu wel hier en daar gezeten, maar er is te veel met ons gesold. We hebben te weinig rust gehad — rust dan natuurlijk in de goede betekenis van het woord — en wij zijn te veel georganiseerd en gereorganiseerd geworden. Wat zeer typisch is, Mijnheer de Voorzitter, de Hollandse jonge man had geen vertrouwen in wat de Nederlandse pers en Nederlandse radio in Engeland zeiden.

50737. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Waarom niet, Mijnheer de Voorzitter! De Hollandse mensen, die daar zaten, waren degenen, die in 1940 zijn overgestoken. Het waren over het algemeen oudere mensen. Ze hadden in het algemeen bij de reserve-eenheden gezeten en in het algemeen in het zuiden van het land, mensen van oudere lichtingen en velen van hen waren getrouwd, hadden dus vrouw en kinderen in Nederland. Zij zelf hadden dus de ellende van de Duitse bezetting hier niet medegemaakt. Ik had het tenslotte hier 1½ jaar medegemaakt. Ze konden zich niet indenken, Mijnheer de Voorzitter, welke methoden de Duitsers hier toepasten. Ik heb met de jongens gesproken, d.w.z. niet alleen individueel. Ik heb ook voor verzamelde compagnieën gesproken en ik heb mijn ervaringen verteld en ik heb later, toen andere officieren na mij uit Nederland kwamen, die officieren uitgenodigd om voor het hele onderdeel lezingen te houden. Zo is de brigade gaandeweg anders gaan denken, toen ging men werkelijk geloven, dat het in Nederland wel erg was. Aanvankelijk beschouwde men het weekblad „Vrij Nederland" en alles, wat Radio-Oranje en de B.B.C. schreven en vertelden, als reclame.

50738. De **Voorzitter:** Had de troep een duidelijk inzicht in de bedoeling, die de Regering had met de Irene-Brigade?

A. Dat is een zeer moeilijke vraag. Deze vraag is door de jongens en ook wel door ons, officieren, gesteld geworden tijdens ons verblijf daar. Zoals de brigade daar zat in die tijd, was het geen brigade, althans geen operationele brigade. Hoogstens had men daarvoor kunnen bestemmen een bataljon, met het eskadron pantserwagens met wat hulptroepen. De brigade is aanvankelijk opgezet met de bedoeling te worden georganiseerd als een Engelse brigade van drie bataljons; maar de mankracht ontbrak ons. De brigade had in die tijd al veel mensen moeten afstaan. Er ging een detachement naar Indië en naar de West. De brigade heeft aan de koopvaardij mensen moeten leveren, omdat de koopvaardijschepen bewapend moesten worden. Dus de brigade is vóór mijn tijd al regelmatig geplukt aan mankracht. In mijn tijd is de brigade ook nog geplukt om het 322ste squadron te voorzien van grondpersoneel. Dat heb ik toentertijd

uitvoerig besproken met de toenmalige majoor *Berdenis van Berlekom,* die militaire luchtvaartaangelegenheden op het Ministerie van Oorlog behandelde. Maar omdat de eenvoudige man tenslotte zelf zag, dat het geen brigade, maar een bataljon was, met wat aanhangsels, vroeg men zich af: Hoe kunnen wij nu als brigade op deze wijze worden ingezet? Dat ziet een soldaat evengoed als een jongere of een oudere officier. Vandaar ook, dat toen het vaststond, dat ik als chef staf naar de brigade zou gaan, ik majoor *Kruls* heb uitgenodigd, mij het een en ander over de brigade te vertellen; over de toestand, geest, e.d. Dat heeft majoor *Kruls* gedaan, hij heeft mij o.m. geschetst, dat er te weinig mankracht was en er was bij de brigade een vrij groot percentage mannen, dat voor het eigenlijke veldwerk, oorlogshandwerk, te oud was. Ik antwoordde majoor *Kruls,* dat daar iets op moest worden gevonden en er leek mij toen maar één oplossing mogelijk en wel om de brigade te reorganiseren in deze geest, dat men de mankracht, die er was, tussen de wielen zette, de brigade motoriseerde. Een man, die te oud is, misschien platvoeten heeft, kan immers een uitstekende chauffeur zijn, maar is natuurlijk uit de aard van de zaak een slechte infanterist. Bij die gelegenheid heb ik tevens tegen de heer *Kruls* gezegd: In mijn ogen moeten ook de Nederlandse vrouwen worden gemobiliseerd, zoals men het in Engeland en in Amerika doet. Toen heeft de toenmalige majoor *Kruls* tegen mij gezegd: *Molenaar,* dat heb ik al eens voorgesteld en je moet het dossier maar eens zien, wat in het archief ligt. Maar men had dus, om op uw vraag terug te komen, Mijnheer de Voorzitter, geen helder idee en men betwijfelde het zeer of de brigade in die toestand, zoals de brigade daar zat en georganiseerd was, geschikt was voor operationeel gebruik. Het was m.i. niet mogelijk. Dat bedierf de indruk van de eenvoudige Jan soldaat, want deze zag het tenslotte even goed als ieder ander. Dat had ook zijn invloed op de geest.

50739. De **Voorzitter:** Heeft de Regering voldoende voorlichting aan de troep gegeven over dit probleem? Ik kan mij indenken, dat de recruten, die uit Canada en Zuid-Afrika waren gekomen, daar dikwijls grote belangen hadden achtergelaten en die in Engeland eigenlijk in zekere zin tot werkloosheid waren gedoemd, dikwijls de vraag hebben gesteld: Wat doen wij hier? Is er nu van de Regering voldoende uitgegaan om deze mensen te stimuleren? Of liet men de zaak een beetje op zijn beloop?

A. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat van de zijde van de Regering, in het algemeen gesproken van de zijde van Londen, in deze richting niet voldoende voorlichting is geweest. Ik herinner mij nog heel goed hoe één keer de Minister van Oorlog, ir. *van Lidth de Jeude,* bij de brigade is geweest, en dat moet zijn geweest in December 1942, toen we dan op 1 Januari 1943 tot een reorganisatie van de brigade zouden overgaan en hij dit voor het gezamenlijke personeel van de brigade aankondigde in een rede, die zeer bij de mensen insloeg. Dit is de enige voorlichting, die ik in Engeland van Ministerszijde heb meegemaakt. We hebben de toenmalige majoor *Kruls,* toen het Militair Gezag in oprichting was, in Wolverhampton op bezoek gehad, waar hij voor de officieren een uiteenzetting heeft gegeven omtrent de plannen, die er in het algemeen bestonden qua Militair Gezag, de brigade e.d. Wij voelden natuurlijk, dat, wanneer de brigade dadelijk naar de „overkant" zou gaan, wij onder Engelse bevelen zouden staan, maar er zouden toch voorbereidingen moeten worden getroffen op ander gebied, bij voorbeeld de quaestie van Nederlandse liaison-officers, Militair Gezag e.d. Dus één voordracht, die ik in totaal van die zijde heb aangehoord, Mijnheer de Voorzitter.

50740. De **Voorzitter:** Dus u bent bij die bijeenkomst aanwezig geweest?

A. Ja, ik ben daarbij aanwezig geweest.

50741. De **Voorzitter:** Deze bijeenkomst wordt behandeld in een request, dat is gezonden aan de Minister van Oorlog van 8 April 1943. Het request is ondertekend door de officieren van de verkenningsafdeling, de eerste, tweede en derde gevechtsgroep enz. en is doorgezonden door de heer *Beelaerts van Blokland.*

U bent waarschijnlijk op de hoogte van het verzenden van dat request. Er staat een opsomming in van de grieven, die de officieren tegen de gang van zaken bij de Irene-Brigade hadden. Er staat als vijfde punt in:

> „dat tijdens het bezoek van Kolonel *Kruls* en in de toen gehouden bijeenkomst met officieren, in Februari jl. te Wolverhampton, naar aanleiding van een uitspraak, door een der officieren, door het hoofd van den Medischen Dienst uitdrukkelijk is verklaard, dat de Brigade slechts 400 à 450 manschappen telt, welke voor een gevecht in eerste lijn bruikbaar zijn, een feit dat blijkbaar aan Uwe Excellentie verzwegen was, maar overigens aan de ondergeteekenden wel bekend was; 6°. dat naar aanleiding van deze mededeeling van het Hoofd van den Medischen Dienst, den Kolonel *Kruls* gevraagd is, de wenschelijkheid van de vorming van drie gevechtsgroepen opnieuw nader te willen overwegen; 7°. dat in genoemde bijeenkomst tevens den Kolonel gevraagd is om een uiteenzetting van het taktische gebruik van de thans bestaande gevechtsgroepen; 8°. dat naar aanleiding van hetgeen onder 6°. en 7°. gemeld is, door den Kolonel binnen korten termijn, een tweede bijeenkomst met de officieren toegezegd was; 9°. dat thans bijna twee maanden verloopen zijn, zonder dat deze tweede bijeenkomst heeft plaats gevonden en in de samenstelling en organisatie eenige veranderingen zijn aangebracht."

Kunt u daar iets over zeggen?

A. Het blijkt hieruit, dat de vergadering ongeveer in Februari 1943 moet hebben plaats gehad.

50742. De heer **Hoogcarspel:** Omdat majoor *Kruls* al kolonel was?

A. Ja.

50743. De heer **Hoogcarspel:** U zei, dat hij overste was.

A. De rang overste heeft hij overgeslagen. Hij was majoor, twee dagen overste geweest, en toen direct kolonel, naar ik meen. Ja, er zijn in die vergadering grieven naar voren gekomen van een reserve-officier van gezondheid, wiens naam ik mij op het ogenblik niet herinner, Mijnheer de Voorzitter. Deze reserve-officier is toen nogal scherp geweest in het debat. Dat herinner ik mij wel. Maar de hele quaestie hangt ten nauwste samen met wat men tenslotte altijd verkrijgt in een langdurige rustperiode, Mijnheer de Voorzitter. Wat men ook heeft gekregen aan het einde van de mobilisatie 1914—1918. Als men zo veel jaren moet wachten in een uitgangstoestand, in een mobilisatietoestand, dan krijgt men altijd, behalve het normale Nederlandse gekanker, wat helemaal niet erg is, want daar zijn we allemaal aan gewend, vitterige mensen, die op elkaar afgeven, men gaat zoeken. Dat gebeurt altijd.

50744. De **Voorzitter:** In dit request is sprake van drie gevechtsgroepen. U sprak zoëven over twee bataljons. Dus ik maak er uit op, dat er sedertdien een reorganisatie had plaats gevonden en misschien mag ik van u horen, waarin die reorganisatie heeft bestaan?

A. Die reorganisatie heb ik uit de aard van de zaak, als chef van de staf, helemaal meegemaakt. De brigade hebben we met ingang van 1 Januari 1943 gereorganiseerd in drie gevechtsgroepen en een verkenningsafdeling (de nieuwe naam voor het eskadron pantserwagens) met daarbij een supply-sectie. Elke gevechtsgroep bestond uit twee pelotons infanterie en dan een speciaal peloton, waarin men aantrof zware mitrailleurs, anti-tankgeschut en mortieren, de nodige supply hierachter; supply in de vorm van extra-munitie. De sterkte van een dergelijke gevechtsgroep aan mankracht bedroeg ongeveer 260 man in totaal. Au fond was deze organisatie volgens mijn persoonlijke opvatting niet onaardig. Het enige nadeel was, dat de infantristische kracht te zwak was. Vandaar dat wij er steeds naar gestreefd hebben om te komen tot drie infanteriepelotons.

50745. De **Voorzitter:** Wat was nu, militair gezien, eigenlijk de betekenis van deze reorganisatie?

A. De reorganisatie was dus eigenlijk o.m. een tegemoetkoming aan mijn wensen. Ik moet in dezen verwijzen naar mijn gesprek in Londen met de toenmalige majoor *Kruls,* vóór ik naar de brigade ging. Kortom: wij gaan de brigade motoriseren, zodat wij van de oudere en minder goede te velde staande mensen gebruik kunnen maken om die als chauffeur te kunnen indelen.

50746. De **Voorzitter:** Hoe ging het dan verder met de opleiding, want dat ene bataljon was speciaal bedoeld voor de opleiding van recruten, en bestond er in de nieuwe organisatie ook nog een opleiding?

A. Neen, wij hebben dat tweede bataljon opgeheven. Ik herinner mij, dat ik hier persoonlijk een ernstige stem in het kapittel heb gehad. Men wenste dit tweede bataljon te handhaven als een soortement depot-bataljon, waarvan ik u de betekenis in het begin heb

uiteengezet. Ik heb gezegd: Neen, opheffen en gebruik maken van de commandant van dit bataljon, majoor *Galle,* om commandant van één van de gevechtsgroepen te maken. We hebben een zeer eenvoudige depot-compagnie behouden, onder leiding van luitenant *Smeets.* Deze vertoeft op het ogenblik als kapitein in Indië. Dit bataljon is dus volkomen opgeheven.

50747. De **Voorzitter:** Zijn er in die tijd ook nog mensen naar de commando's overgegaan? Of was dat nog vóór uw tijd?

A. Dat is vóór mijn tijd geweest, Mijnheer de Voorzitter. Ook deze commando's hadden chronisch gebrek aan personeel en in die tijd stonden de commando's ook nog onder bevelen — laat ik het liever zo zeggen —, onder de administratieve bevelen van de commandant van de Prinses Irene-Brigade. Zo eens in de maand kwam de commandant zakelijk besprekingen voeren met de commandant. Dan sprak ik uit de aard van de zaak deze man ook.

50748. De **Voorzitter:** Was dat een Engels officier?

A. Neen, dat was een Nederlands officier.

50749. De **Voorzitter:** Was dat de heer *Linzel?*

A. Neen, de heer *Linzel* zat daar wel. Er zat verder luitenant *Ruysch van Dugteren,* de toenmalige commandant was een kapitein en *Linzel* was second-in-command.

50750. De **Voorzitter:** Is deze later niet met een commandotroep naar Brits-Indië gegaan?

A. Ja.

50751. De **Voorzitter:** Bleven er toen in Engeland nog Nederlandse commandotroepen over?

A. Neen, want deze commandotroepen waren niet bij de brigade, maar zij zaten ergens aan de westkust en maakten deel uit van het z.g. Allied Command, 10 Allied Command.

50752. De **Voorzitter:** Ja, de tweede groep daarvan bestond uit Nederlanders.

A. Ja, die bestond uit Nederlanders. Er zaten Belgen, enfin, er zaten overal van die internationale groepen.

50753. De **Voorzitter:** Die groep is toen naar Brits-Indië gegaan. Maar bleven er toen in Engeland nog andere Nederlandse commando's over, die niet tot Nr. 2 (Dutch) Troop behoorden?

A. Daar is mij niets van bekend, Mijnheer de Voorzitter.
Ik dacht, dat dit hele troepje naar Engels-Indië was gegaan. Ik geloof, dat alleen de commandant, waarover nog al enige deining is geweest, niet is meegegaan.

50754. De **Voorzitter:** Neen, het commando berustte toen bij *Linzel.*

A. Ja, maar vóórdien, meen ik, een ander.

50755. De **Voorzitter:** Toen ze naar Brits-Indië zijn gegaan, berustte het commando bij *Linzel.*

A. Ja.

50756. De **Voorzitter:** Weet u waarom die kapitein niet is meegegaan?

A. Ik heb alleen begrepen, dat hij z.g. voor de tropen zou zijn afgekeurd. Dat is hem heel erg kwalijk genomen.

50757. De **Voorzitter:** Hoe kan men het iemand kwalijk nemen, wanneer hij afgekeurd wordt?

A. Omdat men er iets achter zocht. Ik heb het de man persoonlijk niet kwalijk genomen, als men het niet zeker weet. Ik heb hem er ook nooit over gesproken. Het is alleen, wat ik gehoord heb, uit de commando's zelf, Mijnheer de Voorzitter.

50758. De **Voorzitter:** Men zou het alleen degene kwalijk kunnen nemen, die hem afgekeurd heeft.

A. Ja, toch stak er iets achter. Meer kan ik u niet zeggen, Mijnheer de Voorzitter.

50759. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van krijgsverrichtingen, die door onze commandotroepen zijn verricht, toen ze nog in Engeland waren? Hebben ze ook deelgenomen aan raids op de kust?

A. Daar is mij niets van bekend.

50760. De **Voorzitter:** Dus hun werk heeft alleen bestaan uit training?

A. Van raids is mij niets bekend.

50761. De **Voorzitter:** Werd er in die tijd ook nog telkens aan de Irene-Brigade geknabbeld? Werden er nog mensen aangetrokken voor andere doeleinden? Voor de bureaux in Londen, enz.?

A. Ik heb u zoëven al gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat in mijn tijd als chef staf — op 1 Januari 1943 ben ik chef staf af geworden en ben ik commandant van de tweede gevechtsgroep geworden —, ik heb besprekingen gevoerd met majoor *Berdenis van Berlekom,* omdat wij uit de brigade moesten verschaffen het grondpersoneel voor het 322ste Squadron.

50762. De **Voorzitter:** Wie is uw opvolger als chef staf geweest?

A. Majoor *Suylen.*

50763. De **Voorzitter:** Heeft de reorganisatie, die toen heeft plaats gevonden, bevrediging gewekt?

A. Aanvankelijk stond men er zeer sceptisch tegenover, zelfs de officieren, ook majoor *Suylen.*
Ik heb deze reorganisatie persoonlijk aangekondigd, in een toespraak in de grote verenigingszaal in Wolverhampton.

50764. De **Voorzitter:** De heren, die dat request van 8 April 1943 hebben ingediend, van na de reorganisatie dus, hebben daarover ook hun oordeel kenbaar gemaakt. U zult ons daaromtrent ook wel kunnen inlichten, in hoeverre dat juist was. Ze hebben o.a. dit gezegd, dat „als resultaat van een thans, bijna driejarig verblijf in Engeland, de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses-Irene" bestaat uit: drie hoogst onvolledige, slecht getrainde (enkele kleine onderdeelen uitgezonderd) gevechtsgroepen, welke voor een zeer groot deel zijn samengesteld uit „B" gekeurden (en op papier „A" gekeurden, die in werkelijkheid onder categorie „B" vallen), en over 35 jaar oude manschappen, welke niet in staat zijn in eerste lijn te vechten".

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik heb zoëven al gezegd, dat de infantristische kracht van deze gevechtsgroepen te gering was. Dat is ook nooit door iemand, ook niet door de commandant van de brigade, ontkend. In verhouding tot het aantal specialistische wapens was de infanterie-sterkte veel te gering en met de brigade-commandant, overste *de Ruyter van Steveninck,* aan de kop hebben wij altijd gezegd: Wij moeten trachten, deze infantristische kracht op te voeren. Wat ook later gebeurd is, nog in Engeland.

50765. De **Voorzitter:** Iets dergelijks zal dan ook gelden voor het volgende: „Een verkenningsafdeeling, welke voor tactisch gebruik te klein in manschappen en materieel is."

A. Ja. De samenstelling van dit pamflet zal vermoedelijk gesteld zijn door de heer *Beelaerts van Blokland.*

50766. De **Voorzitter:** Deze was niet-ondertekenaar.

A. Juist.

50767. De **Voorzitter:** Hij heeft het wel doorgezonden en zich daarmede eens verklaard. Maar de ondertekenaars zijn, en dan zult u misschien wel bekende namen tegenkomen: *ter Haar, Hudig, Burgers, Kuipers, Buisman, Herbrink van Oosterom, Tuininga, Schaafsma, Haitink, Badings, Piets, van Marle, Rijkens, Oerlemans, de Vries* en *Land.*

A. Ik herinner mij nu, dat het allemaal luitenants zijn geweest. Ik herken de namen. Toen ik dit pamflet heb gelezen, herinner ik mij heel goed, Mijnheer de Voorzitter, te hebben gezegd: Welke waarde moet men aan dit pamflet hechten? Wat bereikt men er mede? Ten slotte: wat er in staat, weet een commandant van een brigade ook wel. En welke de grieven nu ook zijn, die men heeft tegen een bepaalde organisatie of tegen een bepaalde bewapening of tegen een hoeveelheid mensen, die „A" of „B" zijn gekeurd, laten deze mensen hun uiterste krachten maar eens inspannen om de zaak beter te maken. In deze geest heb ik mij toentertijd uitgelaten.

50768. De **Voorzitter:** Waarom zei u: Het zal wel van de heer *Beelaerts van Blokland* zijn?

A. De heer *Beelaerts van Blokland* ken ik uit de aard van de zaak al enige jaren. Hij was, om het enigszins populair te zeggen, een zeer kritisch mens. Laat ik het zeer voorzichtig zeggen.

50769. De **Voorzitter:** Maar kan men van deze mensen niet zeggen, dat zij het met goede bedoelingen hebben gedaan, uit liefde voor de zaak?

A. Dit is verkeerde liefde, Mijnheer de Voorzitter. Als wij hier, zoals wij hier op het ogenblik tezamen zitten, het over een bepaalde zaak met elkaar eens zijn, nadat wij voordien bekeken hebben de weg, die we willen gaan, heeft het dan zin dat één of meerderen van ons een dergelijk pamflet schrijven?

De **Voorzitter:** Gaat u maar door.

A. Begrijpt u de betekenis, Mijnheer de Voorzitter? Er is onder die omstandigheden, als men het allemaal met elkaar eens is, maar één opvatting: De handen nog steviger in elkaar te slaan dan we nu al doen en we gaan nog harder trainen en nog harder vechten om de zaak daar te krijgen, waar we heen willen.

50770. De **Voorzitter:** Maar in theorie bestaat altijd de mogelijkheid, dat er een betere oplossing is dan getroffen is. Wanneer men een huns inziens betere oplossing naar voren brengt, dan kan dat op zich zelf waarschijnlijk wel waardering verdienen. En het zou mogelijk kunnen zijn, dat een dergelijke oplossing beter was dan de bestaande toestand.

A. Dit is voor mij, Mijnheer de Voorzitter, jeugdige onbezonnenheid, een open deur intrappen. Ik hoop mij voor u duidelijk te hebben uitgedrukt.

50771. De **Voorzitter:** Ja, u bedoelt eigenlijk te zeggen: de bezwaren waren gegrond, maar ze moesten worden overwonnen door meerdere inspanning.

A. Mijnheer de Voorzitter, zoals men ook in dit pamflet zette, dat er maar 400 à 500 „A"-gekeurde mensen waren, wat schiet men er mede op door dit in een officieel pamflet te zetten, men kreeg er toch niet meerdere mensen mede.

50772. De **Voorzitter:** Neen, maar zij stellen dan voor om de vorming te doen plaats hebben van een gevechtseenheid uit de 400 à 450 „A"-gekeurde mannen met een maximum leeftijdgrens van 35 jaar.

A. Ik betwijfel het of de Engelsen daar ooit zouden zijn ingetrapt, Mijnheer de Voorzitter, want tenslotte keken deze jonge mensen niet verder dan hun neus lang was. Dat is een andere zijde van het geval. Men zit daar als Nederlander en wat ik persoonlijk met mijn officieren altijd getracht heb te doen, is een zekere goodwill te kweken. Tenslotte was men geheel van de Engelsen afhankelijk. Men wil dus ook tegenover de Engelsen min of meer goed voor de dag komen. En of men nu met deze gevechtseenheid van 400 à 450 „A"-gekeurde mensen goed voor de dag zou zijn gekomen, dat is voor mij eigenlijk geen vraag, Mijnheer de Voorzitter. Daar zou ik direct op kunnen antwoorden: Neen. De practijk van het latere geval is ook, dat wij hebben getracht door speciale gymnastiek, meer in het bijzonder de morgengymnastiek, met medewerking van doktoren, enz. de mannen, die z.g. „B" gekeurd waren, op te fixen. Dat is ons nogal aardig gelukt.

50773. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de Engelse autoriteiten ook zeer stellig hebben vastgehouden aan hun eis om drie gevechtsgroepen te vormen. Ook meen ik, dat de commandant weleens van plan is geweest of er op heeft aangedrongen om twee gevechtsgroepen te vormen, omdat er geen mankracht genoeg was, maar dat er van Engelse zijde juist altijd werd vastgehouden aan drie gevechtsgroepen.

A. Mijn gevechtsgroep is in de eerste Harwich-periode afgebroken. Ik heb toen mijn twee infanteriepelotons af moeten staan, ik gaf er één aan de eerste en één aan de derde gevechtsgroep, zodat die gevechtsgroepen toen drie infanteriepelotons hadden. Daarnevens heb ik de open ruimten in haar specialistische pelotons moeten aanvullen. Ik ben toen uit de aard van de zaak woedend geweest. Het is niet prettig, wanneer men een bepaalde geest in een eenheid heeft gebracht, deze eenheid te verbreken door de mensen, al is het pelotonsgewijze, her- en derwaarts te sturen. Toen heb ik die drie pelotons mariniers bij mijn gevechtsgroep gekregen.

50774. De **Voorzitter:** Kunt u daar iets over mededelen? Zijn die niet uit Amerika gekomen?

A. Ja, inderdaad.

50775. De **Voorzitter:** Is u iets bekend over die Mariniers-Brigade?

A. Bedoelt u over de Mariniers-Brigade, zoals deze op het ogenblik in Indië zit?

De **Voorzitter:** Neen, zoals ze toen in Amerika was.

A. Daar weet ik alleen datgene van, wat mij de mariniers-officieren hebben verteld. Ik heb bij mij gekregen kapitein *Arends* als mijn second-in-command, alsmede een aantal luitenants, o.m. luitenant *van Aller.*

50776. De **Voorzitter:** Wie was de chef van de Mariniers-Brigade in Amerika?

A. Dat weet ik heus niet meer.

50777. De **Voorzitter:** Was dat de heer *Lewe van Aduard?*

A. Hij is naar Amerika gegaan, na aanvankelijk in Engeland te hebben verbleven. Of hij er chef is geweest, kan ik u niet zeggen. Hij heeft in ieder geval in Engeland gezeten, want ik heb hem meermalen gesproken. Op een gegeven moment is hij toen naar Amerika gegaan.

50778. De **Voorzitter:** Pasten die mariniers goed in het geheel van de Irene-Brigade?

A. Ik heb er nogal enige last mede gehad, Mijnheer de Voorzitter. Ze stonden onder mijn bevelen. Last in zoverre, dat volgens hun zeggen hun in Amerika dit was beloofd en dat was beloofd, enfin 101 dingen. Ze zouden wel die cursus volgen of ze zouden korporaal worden. Aangelegenheden, die ik niet kon beoordelen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb de toenmalige inspecteur van de Nederlandse troepen, kolonel *de Bruyne,* terzake ingelicht.

50779. De **Voorzitter:** Deze was er zeer vóór, dat de mariniers bij de Irene-Brigade kwamen.

A. Ja, hij heeft ze zelf uit Amerika doen komen. Kolonel *de Bruyne* is toen ook in Harwich geweest. Hij heeft in mijn bijzijn, op mijn bureau in Harwich, al die klachten onderzocht. Maar hij kon er ook niet uitkomen. Wat tenslotte één of andere kapitein of wie ook in Amerika zegt, dat wist kolonel *de Bruyne* ook niet. Kolonel *de Bruyne* heeft in ieder geval kennis genomen van al de klachten, die de mensen hadden. Hij heeft deze opgetekend en hij heeft daarover uit de aard der zaak brieven naar Amerika geschreven. Het waren echte kankerpitten, laten we het eerlijk en ronduit zeggen. Ze waren niet beter dan mijn infanteristen, die ik voordien had. Geen sprake van.

50780. De **Voorzitter:** Maar u kon er toch een bruikbare gevechtsgroep van maken?

A. Ja, dat wil zeggen: ik heb dag en nacht met die mannen moeten werken. Ik ben begonnen met het kader. Ze waren natuurlijk getraind en opgeleid met het Amerikaanse materiaal. Zij kenden het Engelse geweer dus niet en geen stengun. Ze kenden natuurlijk geen Engelse mitrailleur, e.d. Dus ben ik begonnen in de avonden extra-cursussen te geven aan officieren en onderofficieren. Ik heb een groot deel van het overige kader ingeschakeld bij de instructie voor deze mariniers. Ik ging ook Zaterdagsmiddags door, om tijdig klaar te zijn. Ik weet niet meer welke en hoeveel tijd ik beschikbaar kreeg om ze klaar te hebben, maar het was niet zo heel veel tijd. Ik geloof een maand of twee, drie. Dat hebben we voor elkaar weten te brengen, Mijnheer de Voorzitter.

50781. De **Voorzitter:** Vormden ze bij u een apart onderdeel of werden ze in het geheel opgelost?

A. Ze werden in drie pelotons georganiseerd, dus ze vormden één geheel, het infanteristische geheel in mijn gevechtsgroep.

50782. De **Voorzitter:** Wie waren de commandanten van die andere gevechtsgroepen?

A. Voor de eerste gevechtsgroep was er majoor *Galle* en bij de derde gevechtsgroep majoor *Hubert*.

50783. De **Voorzitter:** Was dat een buitenlander?

A. Ik geloof, dat de heer *Hubert* op het ogenblik nog altijd in Marseille woont. Hij is vertegenwoordiger van één van onze grote scheepvaartmaatschappijen. Majoor *Galle* woont, geloof ik, nog altijd in Zwolle, waarschijnlijk als leraar.

50784. De **Voorzitter:** De heer *Galle* hebben we hier al gehad. Die gevechtsgroep is toen uit Wolverhampton gegaan en gedetacheerd bij een Engels legeronderdeel?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

50785. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen hoe dat is gegaan?

A. Deze verschillende onderdelen, dus de drie gevechtsgroepen met de verkenningsafdeling, zijn op 1 Mei 1943 uit Wolverhampton vertrokken en zo ben ik gedetacheerd geworden bij de Lancashire Fusiliers.

50786. De **Voorzitter:** Wat bleef er in Wolverhampton over?

A. De staf van de brigade en supply-afdeling, dus de aan- en afvoer, de geneeskundige dienst bleef achter, de tandartsen eveneens, alsmede de herstellingsplaats voor de auto's. De depotcompagnie en het kampcommando bleven eveneens achter, tenslotte moet dit laatste altijd achterblijven. De drie gevechtsgroepen met de verkenningsafdeling trokken er dus uit. Zo werd ik voor zes weken bij de Lancashire Fusiliers gedetacheerd in Lancashire.

50787. De **Voorzitter:** Moest u toen meedoen aan oefeningen in het verband van het Engelse leger?

A. Daar niet. Dat wil zeggen: ik heb wat oefeningetjes meegemaakt, maar toch alleen maar in heel klein verband daar, met de Engelsen samen. Ik heb maar enige oefeningen meegemaakt, waarbij als tegenpartij een Engels peloton optrad. Ik heb daar hoofdzakelijk zelf geoefend. Ik heb daarbij alle mogelijke assistentie verleend gekregen van dit Engelse regiment. Er was permanent een Engelse kapitein aan mij toegevoegd, die mij inlichtingen kon verschaffen over oefenterreinen en schietbanen en die mij overgangsmiddelen verschafte om rivierovergangen te beoefenen. We hadden bij de brigade geen rubberbootjes e.d. De Engelse kapitein zorgde, dat ze in ons bezit kwamen en wij konden onze oefeningen houden.
Hij was permanent aan mij toegevoegd en van deze man heb ik niet anders dan enorm veel plezier gehad. Wij hebben daar buitengewoon prettig geoefend; ik kan niet anders zeggen van dat zeer gastvrije Lancashire. Ik zou haast zeggen, dat het nog gastvrijer dan Limburg is.

50788. De **Voorzitter:** Waarheen bent u daarna gegaan?

A. Daarna zijn wij gegaan naar, dat wil zeggen daar is tenslotte de hele brigade verzameld, Ashridge Camp, bij Berkhampstead (Herts). Dus toen was er in Wolverhampton niets meer, met uitzondering van het kampcommando, de depotcompagnie en enige autoreparatie. De tandartsen zijn later ook weggegaan en met ons verenigd, toen zij hun verplaatsbare installaties in autobussen hadden ontvangen. Doktoren waren er overigens nog. De brigade was organiek, volgens haar organisatie compleet n Berkhampstead, in Ashridge Camp.

50789. De **Voorzitter:** Dus toen waren alle drie gevechtsgroepen weer verenigd?

A. Met de verkenningsafdeling en de brigadetroepen en zijn aan- en afvoer (wat men daarvoor nodig had) en geneeskundige dienst; dat was alles.

50790. De **Voorzitter:** In welke tijd was dat?

A. Wij zijn 1 Mei uit Wolverhampton gegaan; ik ben zes weken in Lancashire geweest, dus op ongeveer 15 Juni ben ik in Ashridge Camp aangekomen en wij zijn ongeveer 3½ maand in dat kamp gebleven.

50791. De **Voorzitter:** Wat is er toen met de gevechtsgroepen gebeurd?

A. Vanaf dat moment zijn we constant in volkomen brigadeverband gebleven.

50792. De **Voorzitter:** Maar wel van de ene plaats naar de andere?

A. Ja. Na deze 3½ maand zijn we naar Harwich gegaan. Daar hebben we ongeveer 3 maanden verbleven. Op 1 Januari 1944 zijn we naar Frinton on Sea verhuisd, alwaar we ook 3 maanden verbleven. Vervolgens terug naar Harwich, weer voor 3 maanden, en toen zijn we naar een kamp in Norfolk vertrokken. Vanuit dat kamp zijn we in de eerste week van Augustus via Londen naar Normandië verscheept.

50793. De **Voorzitter:** Had u van tevoren wel het gevoel, dat er een invasie op komst was? Of was dat allemaal strikt geheim?

A. We wisten eigenlijk allemaal, dat er iets moest komen, Mijnheer de Voorzitter. Want voordat de eigenlijke invasie, op 6 Juni 1944, plaats vond, was er al enige maanden van tevoren een 100 pct. brievencensuur ingevoerd, de verloven waren ingetrokken, zelfs de 24- en 36-uur-verloven of 48-uur-verloven. Er heerste dus een zekere spanning. Intrekken van verloven en het instellen van een 100 pct. censuur alleen al doen vermoeden, dat er iets op til is.

50794. De **Voorzitter:** Was de oefening van die gevechtsgroepen gericht op het latere werk in Frankrijk?

A. We hebben vooral in Ashridge Camp in Berkhampstead zeer veel geoefend. Er ging geen week voorbij, of er was ten minste een 2-daagse oefening. En dat ging altijd dag en nacht door. Er waren 3-daagse en zelfs 9-daagse oefeningen. Er is daar zeer intensief geoefend in Berkhampstead, veel ook met Engelse bataljons. De 9-daagse oefening was een zeer groots opgezette oefening. Er waren de Nederlandse brigade, de Belgische brigade, een Poolse tankdivisie en Engelse divisies. Er is in deze periode, zoals reeds gezegd, zeer intensief geoefend. In die tijd was de geest in de brigade zeer goed, zelfs uitstekend. Ik kon met die mannen alles doen. Niets was hun te veel, oefeningen of geen oefeningen, er heerste een prettige, kameraadschappelijke geest. Er is hard gewerkt in Berkhampstead.

50795. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over de verhouding van de commandant van de Irene-Brigade tot de troep? Ik heb hier nl. een brief van de heer *de Ruyter van Steveninck,* gericht aan de Minister van Oorlog, waarin hij schrijft, dat het hem in de laatste tijd is gebleken, dat een gedeelte van zijn personeel het vertrouwen in zijn leiding en in zijn staf miste. Kunt u daar iets over mededelen?

A. Zoals het tenslotte in elke maatschappij gaat of in elke organisatie gaat, is men het wel eens niet met zijn chef eens, maar dat zegt niets. De chef maakt het uit en als ondergeschikte heeft men het uit te voeren, maar de verantwoording draagt de chef. Of dat dus in een militaire organisatie is of in een burgerorganisatie, dat is precies hetzelfde. Een verschil van mening zegt niets, maar wanneer men tenslotte het vertrouwen in een chef gaat verliezen, is dat een zeer ernstige zaak. Dit geval heeft zich op een zeer pijnlijke manier voorgedaan. In de eerste Harwich-periode, toen majoor *Galle* dit vertrouwen heeft opgezegd, o.m. in bijzijn van kolonel *de Bruyne.* Majoor *Hubert* is hem toen bijgevallen. Ik heb niets gezegd, Mijnheer de Voorzitter. Het was een zeer pijnlijke geschiedenis; tenslotte is mijn opvatting als beroepsofficier zó: ook als mindere heeft men zijn chef te dekken en het is wel een uiterste, wanneer men min of meer in het openbaar zijn chef aan de kaak stelt.

50796. De **Voorzitter:** Dus u vond het optreden eigenlijk indisciplinair?

A. Ik schrok er van, Mijnheer de Voorzitter! Majoor *Galle* had hier nooit met mij over gesproken, ofschoon ik met alle commandanten van de verschillende onderdelen op zeer goede voet stond, dus ook met majoor *Galle* en met majoor *Hubert.* Er heerste een prettige geest, een gezonde rivaliteit tussen de gevechtsgroepen, niet een geest van elkander puntjes voor de neus wegkapen. Niet alleen bij de commandanten van deze drie gevechtsgroepen, maar ook bij de luitenants, onderofficieren en soldaten trof men een dergelijke gezonde rivaliteit aan. Maar ik vond deze geschiedenis enorm pijnlijk.

Daar waren niet alleen de commandanten van de gevechtsgroepen bij, maar ook de verschillende officieren van de staf, en tenslotte kolonel *de Bruyne,* de inspecteur van de Nederlandse troepen. Zelfs kolonel *de Bruyne* was in mijn ogen perplex en wist ook niet direct, wat te zeggen. Ik kan u wel zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat kort daarop kolonel *de Bruyne* in een onderhoud met mij, mij de vraag heeft gesteld, wat of ik er van dacht. Niet over de scène daar, maar hoe of mijn vertrouwen tegenover de brigadecommandant was. Toen heb ik geantwoord, dat ik het eens was met majoor *Galle,* maar de wijze, waarop hij dit te berde had gebracht, niet fraai vond, om geen ander woord te gebruiken.

50797. De **Voorzitter:** Maar dan kunt u misschien mededelen, welke de opvatting van majoor *Galle* was en welke die van de heer *de Ruyter van Steveninck.* Dus waarin hoofdzakelijk het verschil van inzicht bestond.

A. De klacht van de heer *Galle,* tot uiting komende daar in deze vergadering in Harwich, kwam hierop neer, dat hij de brigadecommandant beschuldigde van onvoldoende leiding te geven aan de brigade.

50798. De **Voorzitter:** Was dat uit bepaalde verschijnselen op te maken?

A. Mijnheer de Voorzitter! Dit is met een enkel woord niet te zeggen. Het vertrouwen in een chef groeit, heeft tijd nodig. Wanneer men tenslotte het vertrouwen in een chef verliest, dan kan ik mij indenken, dat het plotseling gebeurt, nadat deze chef een enorme stommiteit heeft begaan, maar u kunt zich toch ook ongetwijfeld indenken, dat men het vertrouwen geleidelijk aan verliest. Dat het dus als het ware een complex wordt van klachtjes en griefjes. Dat laatste was — naar ik meen — het geval bij de heer *Galle* en eveneens bij mij.

50799. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat inspecteur *de Bruyne* de commandant van de Irene-Brigade heeft gedekt, omdat de heer *Galle* toen van het toneel is verdwenen?

A. Ik heb tegen kolonel *de Bruyne* gezegd: Kolonel, deze brigadecommandant is, gezien het voorgevallene, niet meer te handhaven.

De **Voorzitter:** Dat is nog niet een antwoord op mijn vraag!

A. Dit heb ik toen tegen kolonel *de Bruyne* gezegd. Hij vroeg mij wat er dan wel moest gebeuren, maar dat was niet aan mij om daar in eerste instantie mijn hersenen over te pijnigen.
Maar wat bedoelde u, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter:** Ik heb gevraagd: Kan men zeggen, dat inspecteur *de Bruyne* de commandant van de Irene-Brigade dekte, omdat niet hij is verdwenen, maar de heer *Galle*?

A. Dit moet wel, daar heeft noch de brigadecommandant, noch kolonel *de Bruyne,* ook niet majoor *Galle* ooit met mij over gesproken. Door het handhaven van overste *de Ruyter van Steveninck* moet hij hem per se gedekt hebben; men kan tot geen andere conclusie komen.

50800. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat het blijven van overste *de Ruyter van Steveninck* later nog moeilijkheden heeft veroorzaakt?

A. Neen, d.w.z., wij zijn op dezelfde voet blijven doorwandelen.

50801. De **Voorzitter:** Waaruit dus zou kunnen voortvloeien, dat het van kolonel *de Bruyne* verantwoord is geweest om de brigadecommandant te handhaven? D.w.z. gerechtvaardigd door het goede gevolg.

A. Het is uit de aard van de zaak altijd heel moeilijk om zich een oordeel over een chef te vormen.

50802. De **Voorzitter:** Ja, maar ik vraag hoe het zakelijk is geweest?

A. Het zakelijke is dit geweest, dat er dus au fond niets is veranderd, behalve dat majoor *Galle* op een zeker moment is verdwenen; majoor *Hubert* gehandhaafd is niettegenstaande hij ook onmiddellijk majoor *Galle* is bijgevallen. Ik heb dus ook in een onderhoud onder vier ogen kolonel *de Bruyne* te verstaan gegeven, dat ik het eigenlijk in de grond van mijn hart met majoor *Galle* eens was. Hij moet hem gedekt hebben en of het nu verantwoord was, weet ik niet.

50803. De **Voorzitter:** U heeft gezegd, dat het later geen moeilijkheden heeft opgeleverd. Dus daaruit zou men kunnen concluderen, dat het gedekt worden verantwoord is geweest.

A. Tot die conclusie zou ik nu moeten komen, Mijnheer de Voorzitter.

50804. De heer **Hoogcarspel:** Is er later verandering in de leiding gekomen?

A. Neen.

50805. De **Voorzitter:** Maar dat heeft toch geen gevolg gehad, dat het minder goed verlopen is?

A. Laat ik u iets anders vertellen. We hadden generaal *Phaff* aanvankelijk als inspecteur. Generaal *Phaff* werd militair attaché bij het hof van St. James en zie, tot mijn grote verbazing komt er een marineman als inspecteur van de Nederlandse troepen. Ik vond het een belediging, Mijnheer de Voorzitter.

50806. De **Voorzitter:** Waarom?

A. Kunt u zich een Nederlands hoofdofficier voorstellen als inspecteur of commandant bij de mariniers of bij de marine? Ik ben onmiddellijk naar mijn brigadecommandant gelopen en heb er mij over beklaagd, omdat ik mij beledigd voelde. Er waren toch voldoende hoofdofficieren in Engeland. Hadden we geen kolonel *Sas,* hadden we geen overste *de Broekert,* kolonel *van de Plassche?* Was er geen overste of kolonel *Doorman?* Allemaal stafofficieren, mensen met stafbevoegdheid. Er waren er nog wel meer. Ik vond het een schande. Overste *de Ruyter van Steveninck* vond dat niet. Ik heb hem toen verzocht, mijn bezwaren naar Londen door te geven, althans mijn gevoelens; hij vond dit echter niet noodzakelijk.

50807. De **Voorzitter:** U wilde dit verhaal als een inleiding gebruiken om tot andere dingen te komen.

A. Tenslotte, overste *de Ruyter van Steveninck* is een beroepsofficier, ik ben tenslotte ook beroepsofficier en hij voelde dit niet aan als een vernederend iets, dat hij daar een marineman boven zich kreeg in stede van iemand van de landmacht. Hier heeft u bijvoorbeeld een feit in een ketting van feiten, waardoor men op een gegeven moment een bepaald vertrouwen of wantrouwen verkrijgt jegens een meerdere. Wantrouwen is natuurlijk in dezen veel te sterk uitgedrukt, maar een bepaalde verhouding.

50808. De heer **Hoogcarspel:** Wantrouwen wat het beleid betreft?

A. Ja.

50809. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets mede te delen, dat ons van nut zou kunnen zijn ten aanzien van de Irene-Brigade gedurende de tijd, dat deze in Engeland was?

A. Als luchtvaartman is het mij zeer aan het hart gegaan, dat ik dus bij de infanterie was. Ik kan echter verklaren, dat de jaren, die ik met en bij deze brigade heb gediend, voor mij ten eeuwigen dage prettige jaren zullen blijven. Ik heb er zeer vele moeilijkheden gehad, meer in het bijzonder met onze mensen, om die — ik zou haast zeggen — op te kweken tot een bepaald peil van geoefendheid, mede gezien hun leeftijd, want het viel niet mee. Wij hebben dit bereikt door een zeer intensieve oefening en training en het is dan ook, dat ik met genoegen de verdere verrichtingen heb kunnen lezen van de brigade vanaf Normandië in de richting van Nederland.

50810. De **Voorzitter:** Daar wilde ik u nog graag wat over vragen, maar eerst nog deze vraag: Heeft u in Engeland nog iets te maken gehad met de luchtvaart?

A. Heel weinig, practisch niets.

50811. De **Voorzitter:** Dus daarover kunt u niets mededelen?

A. Neen, wat ik daarvan af weet, is een persoonlijke indruk uit gesprekken, die ik òf met majoor *Berdenis van Berlekom* òf met overste *de Broekert* heb gehad.

50812. De **Voorzitter:** Wie is de opvolger geworden als inspecteur van de Nederlandse troepen van kolonel *de Bruyne*? Of is die functie op de duur niet vervuld?

A. Neen.

50813. De **Voorzitter:** In 1944 is kolonel *de Bruyne* weggegaan.

A. Dat hoorden we, toen we in Londen verbleven. Toen in één der vele parken even buiten Londen de brigade geconcentreerd was met andere troepen, Canadezen en Engelsen, geconcentreerd was vóór de inscheping, die dan binnen 24 uur c.q. 36 uur zou gebeuren, hoorde ik dat. De Minister van Oorlog is in dit kamp gekomen om daar afscheid van de commandant van de brigade te nemen. Dat is toen een beetje typisch geweest, omdat hij van de ondercommandanten of van de manschappen of onderofficieren geen afscheid heeft genomen. Terwijl nota bene een Engels generaal, waarvan ik mij de naam niet meer herinner — maar hij was de chief-liaison-officer —, wel afscheid van ons heeft genomen. Hij had de brigade-commandant verzocht afscheid te mogen nemen van de officieren. Minister *van Lidth de Jeude* heeft dat niet gedaan. In dit kamp verblijvende, hoorden wij, althans ik — ik meen van één van de officieren van de staf van de brigade —, dat kolonel *de Bruyne* geen inspecteur meer was en dat — ik meen — Prins *Bernhard* deze functie had overgenomen met de nieuwe benaming dan van bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Maar hoe zich dit nu binnenskamers heeft afgespeeld, weet ik alleen bij geruchte, Mijnheer de Voorzitter, daar weet ik dus verder niets van af.

50814. De **Voorzitter:** Ik wilde nu nog even overgaan tot de verrichtingen van de Irene-Brigade in Frankrijk. Bent u ook meegegaan?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

50815. De heer **Hoogcarspel:** Ik wilde u even iets vragen. U hebt daarstraks gezegd, dat de brigade herhaaldelijk werd geplukt, geplukt door verschillende afdelingen. Ook door bureaux in Londen?

A. Ook wel. Wij hebben ons er altijd met hand en tand tegen verzet.

50816. De heer **Hoogcarspel:** Maar is ook daardoor niet een zekere ontstemming ontstaan?

A. Ja zeker, wij hebben in de eerste plaats mensen zelf vrijwillig losgelaten, die krachten, die wij ook werkelijk niet meer op een zeker physiek peil konden krijgen, altijd natuurlijk mede na advies en overleg met de geneeskundige dienst. Deze mensen kwamen practisch allen in Londen terecht. Ze kwamen in die periode meestal in de organisatie van het militair gezag. Dit zette bij de manschappen van de brigade in zoverre kwaad bloed, omdat zij binnen zeer korte tijd bevordering maakten. Ik herinner mij een sergeant — het speet mij, dat ik hem moest missen — die moest afvallen. Hij had op betrekkelijk jeugdige leeftijd een veel te hoge bloeddruk. In een minimum van tijd was hij adjudant.

50817. De **Voorzitter:** Dus de ontevredenheid berustte hierop, dat de promoties in Londen veel sneller voortgang vonden dan bij de brigade?

A. Ga naar Londen en het komt in orde, een spreekwoordelijk gezegde van Jan de soldaat. Of ga naar bepaalde instanties.

50818. De **Voorzitter:** U bent dus mede overgestoken naar Frankrijk?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

50819. De **Voorzitter:** Hoe is het toen verder met de Irene-Brigade gegaan? Daar zou ik gaarne iets over horen.

A. De Brigade is op een aantal z.g. landingscrafts ingescheept, welke ongeveer 1500 ton inhoud hebben; en zo is de tweede gevechtsgroep onder mijn bevel ook ingescheept op één van deze schepen. Ik kreeg mede onder mijn bevelen een aantal Engelse en Canadese detachementen, die ik in Normandië had af te leveren. Ik verwonderde mij zeer, want er waren zelfs enkele officieren onder, hoger in rang dan ik. Deze inscheping is dus gescheiden gegaan; ik ben het laatst ingescheept en de inscheping geschiedde in diverse havens in de Londondocks. Direct na de inscheping voer het schip naar de monding van de Theems en in de monding van de Theems kwamen wij te midden van een grote hoeveelheid schepen te liggen, waar we de andere gevechtsgroepen onderkenden. Hier werd een konvooi geformeerd en dat konvooi bestond in het algemeen uit de Nederlandse brigade en uit de Belgische brigade. Het aantal schepen, dat verder in de monding van de Theems lag, was ontelbaar. We zijn toen onmiddellijk na aankomst gaan varen, 's nachts doorgevaren en de volgende middag zijn we in Normandië geland. Ik had het genoegen het eerst te landen, ofschoon ik het laatst ingescheept was en het ongeduld van vele mensen om aan land te springen moest ik bedwingen. Ik wilde zelf dat genoegen als commandant hebben. Ik wilde het eerst aan land gaan. Wij zijn gaan rijden, Mijnheer de Voorzitter, dat was heel eenvoudig. Zo'n schip is in een paar minuten leeg in deze kunstmatige haveninstallaties en men had de borden te volgen, ofschoon ik als commandant dan de laatste was, die de landingspier verliet, omdat ik de nodige papieren bij mij had, die ik af moest tekenen en aan de ontschepingsofficier ter hand moest stellen. We kwamen toen in een weide, waar ik de gehele gevechtsgroep vond. Daar hebben we moeten wachten. In die weide stond een klein houten gebouwtje, het bureau van een Engelse kapitein en deze Engelse kapitein had orders, dat wij hier de nacht hadden door te brengen en dat wij nieuwe orders de volgende dag zouden ontvangen. De brigadecommandant bevond zich niet op die weide en de staf ook niet. Ik zat daar met een andere gevechtsgroep, alsmede met een deel van de Belgische brigade, dus vermoedelijk had men meer van dergelijke opstellingsplaatsen, in verband met de verspreiding van doelen. De volgende namiddag zijn we toen gaan rijden. Ik had opdracht ontvangen om mij te begeven naar een bepaald punt. Ik kreeg daartoe aan mij toegevoegd een detachement Canadese militaire politie voor wegwijzing onder bevel van een luitenant en met deze luitenant ben ik samen in een jeep gaan zitten aan de kop van de colonne. We zijn 's nachts naar onze nieuwe opstellingsplaats gereden, wat het rayon van de divisie-reserves bleek te zijn. Daar trof ik de volgende morgen de hele brigade aan; dus elk van de gevechtsgroepen en andere onderdelen had 's nachts gemarcheerd en was verder voor mij niet te zien geweest. We meldden ons vanzelfsprekend als commandanten bij de brigadecommandant. We hadden daar toen voorlopig te blijven. We hadden voldoende eten bij ons, we hadden dit in Engeland al ontvangen, z.g. compactrations. Het water was een kleine moeilijkheid, maar er waren op diverse punten waterpompen geslagen. Water van de Franse boerderijen is in het algemeen niet bevorderlijk voor uw gezondheid, zoals u waarschijnlijk weet. De dag daarop zijn we met de brigadecommandant naar voren gegaan en hebben daar een deel van het front verkend, dat Engelse parachutisten bezet hielden. Dat deel van het front, gevormd dus door deze parachutetroepen, zouden wij met de brigade moeten overnemen. Ik kreeg een deel van dat front, ik kreeg de linkervleugel. Ik heb dat toen verder verkend, tezamen met de Engelse commandant ter plaatse en ik had te veel troepen.

50820. De **Voorzitter:** Te veel?

A. Ja. Zo'n parachutistencompagnie is maar zwak, zelfs veel zwakker ook dan een gewone infanteriecompagnie, zodat de frontbreedte, die ik daar kreeg, te smal was. Ik kon niet verder naar links, want daar was een eigen mijnenveld, en naar rechts ook niet, want daar zat naast mij als buurman de derde gevechtsgroep, majoor *Hubert,* terwijl de eerste gevechtsgroep, majoor *Paessens,* als opvolger van majoor *Galle,* op de rechtervleugel zat. Toen heb ik tegen die brigadecommandant gezegd, dat ik te veel mensen had. Er is toen een peloton in reserve genomen, dat is in 2de lijn opgesteld, alsmede mijn antitankgeschut, omdat het Engelse antitankgeschut, dat in de stelling stond, ter plaatse bleef; dat kon ik dus zo overnemen. Dus mijn antitankgeschut kwam in reserve, in tweede lijn, en een infanteriepeloton kwam in tweede lijn, zodat ik met twee pelotons en met mijn zware mitrailleurs in voorste lijn zat. De mortieren van alle gevechtsgroepen waren geconcentreerd om een massaal vuur te kunnen afgeven. De batterij-artillerie van de brigade stond ook opgesteld. Die batterij-artillerie heb ik straks vergeten bij de nieuwe organisatie op te noemen. Verder was er dag en nacht een patrouillegang. In deze opstelling verblijvende, ben ik zwaar gewond geraakt de 13de Augustus 's-avonds om vijf minuten over half tien. Ik ben geopereerd en afgevoerd en ben vervolgens na een verblijf in Canadese en vervolgens nog Engelse veldhospitalen van totaal veertien dagen naar Engeland per vliegtuig afgevoerd. Ik bleef daar toen nog verder in diverse hospitalen tot half December, waarna ik ben ontslagen met drie maanden ziekenverlof. Dit ziekenverlof heb ik toen verzocht door te mogen brengen in het bevrijde zuiden. Mijn vrouw woonde altijd nog in Heerlen. Dit verzoek werd toegestaan, zodat ik op 31 December, juist vóór het nieuwe jaar, voor het eerst na drie jaar

en drie maanden weer thuiskwam. Toen deze drie maanden om waren, heb ik mij naar Londen begeven. Ik ben daar opnieuw door een commissie van doktoren gekeurd, afgekeurd voor de velddienst, waarschijnlijk ten eeuwigen dage, en ben toen weer naar Limburg teruggegaan om het verlof, dat ik had, te gebruiken om geheel gratis mijn diensten aan te bieden aan de Staatsmijnen. Toen heeft men mij gegeven — juist natuurlijk omdat ik buitengewoon op de hoogte was van het gehele afvoer- en aanvoersysteem, zowel te water als te land — de gehele afvoer van kolen. Dat was een zeer belangrijke quaestie in die dagen. Iedereen schreeuwde om kolen. Tenslotte als men iets wil opbouwen, moet men kolen hebben. Na afloop van deze keuring ben ik dus weer naar Limburg gegaan, vooral omdat ik daar samenwerkte met Canadese, Amerikaanse en Engelse officieren, die zich natuurlijk allemaal zeer interesseerden voor een goede kolenvoorziening. Ik was als regel de vraagbaak voor deze officieren, totdat ik plotseling een telegram uit Londen kreeg of ik maar onmiddellijk naar Londen wilde komen. Toen ik dan in Londen kwam, dat zal omstreeks April zijn geweest, en mij daar vervoegde bij de wnd. secretarsi-generaal, generaal *van der Vijver,* werd mij medegedeeld, dat ik tot adjudant van de Minister was benoemd. Of ik dus maar wilde blijven.

50821. De **Voorzitter:** Was dat toen Minister *de Quay?*

A. Dat was toen Minister *de Quay*. Ik heb deze functie uitgeoefend onder het bewind van deze Minister, eveneens onder Minister *Meynen,* tot ik opnieuw ziek ben geworden in hoofdzaak van mijn vorige verwonding. Ik ben toen overwerkt geweest, heb mij niet voldoende in acht genomen en ben toen weer ingestort. Dat is in Februari 1946 geweest.

50822. De **Voorzitter:** Dat is een datum na 20 November 1945, dus dat valt buiten het onderzoek van de Enquêtecommissie.

Hebt u misschien nog iets mede te delen, dat voor de commissie van nut zou kunnen zijn? Of hebt u stukken?

A. Neen, ik heb geen enkel stuk voor u, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Het kon zijn, dat u een dagboek of iets dergelijks had gemaakt.

A. Dat is helaas in Frankrijk verloren geraakt.

De **Voorzitter:** Dat is jammer.

A. Er heeft zich nog een typisch voorval afgespeeld, dat ik nog zou willen releveren. Het spijt mij alleen, dat ik de heren misschien te lang van hun kostbare tijd neem.

Zoals u weet — ik spreek nu van vóór de reorganisatie van de brigade, dus in 1942 — was in het begin majoor *Suylen* commandant van het eerste bataljon (majoor der Koninklijke Marechaussee). Mijn functie als chef van de staf was in zoverre misschien een beetje moeilijk, doordat de beide bataljonscommandanten *Suylen* en *Galle* ouder in anciënniteit waren dan ik. Majoor *Galle* heeft onmiddellijk tegen mij gezegd, na mijn aankomst: Ik vind het reusachtig, dat je hier bent, want je weet veel meer van de militaire wetenschap dan ik, ik vind het heel logisch, dat je die baan hebt. Je hebt van mij 100 pct. steun en medewerking. Van majoor *Suylen* heb ik dat niet gehoord. Majoor *Suylen* heeft zich op een gegeven moment geroepen gevoeld om een request aan de Minister van Oorlog te schrijven, dat eigenlijk hierop neerkwam, dat hij als politieman zeer gaarne gedetacheerd zou willen worden bij Scotland Yard. Bij een bezoek — dat is hetzelfde bezoek geweest, dat de Minister bracht, toen hij zijn speech heeft gehouden, voordat de brigade gereorganiseerd zou worden in drie gevechtsgroepen — heeft de Minister majoor *Suylen* bij zich geroepen. Majoor *Suylen* is dus daar in de gelegenheid gesteld geworden om zijn request nader toe te lichten. Wat zich binnen die vier muren van dat bureau heeft afgespeeld, weet ik niet. Dat heeft hij mij ook nooit verteld. Maar de speech, die Minister *van Lidth de Jeude* hield voor de complete brigade en die een enorme weerklank bij jong en oud en bij hoog en laag had gevonden, ook bij mij, werd 's middags bij mij persoonlijk de bodem ingeslagen, doordat ik toen hoorde, dat majoor *Suylen* chef van de staf zou worden. De kracht, waarmede Minister *van Lidth de Jeude* gesproken had en de kracht, die hij ook van jong en oud en van hoog tot laag verwachtte, was wel zeer in tegenspraak met de maatregel, die ik 's middags te horen kreeg. Nu ben ik nogal kalm van aard, al zeg ik het zelf en ik bezit goddank de eigenschap, dat ik, wanneer ik een bepaalde mening heb, mij altijd heel goed kan indenken in de mening van een ander, ook al is die mening tegengesteld. Maar dit feit heeft mij zo enorm gegriefd, dat ik er even over gedacht heb, dan ook maar te verdwijnen en een dergelijk soort van request in te dienen en te zeggen, dat ik er ook genoeg van had en naar de luchtvaart zou willen. Want daar kwam het op neer, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb het niet gedaan. Toen de brigadecommandant mij het officieel mededeelde, waar majoor *Suylen* bijstond, toen heb ik tegen de brigadecommandant gezegd: Ik heb hier niet om gevraagd, de heer *Suylen* wel. Ik vertel u dat nu niet, omdat dit verhaal waarschijnlijk ook in één van de delen komt te staan. U mag het voor mij eventueel rustig schrappen. Het is dus helemaal geen persoonlijke rivaliteit, maar ik heb hier alleen mee getracht te schetsen de bepaalde mentaliteit van een enkel persoon. Ziet u hierin, dat ik de heer *Suylen* of een ander persoon een hak wil zetten, dan moet u het per se schrappen.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. J. MOLENAAR.

ALGERA, *voorzitter.*
HOOGCARSPEL.
STUFKENS.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Posthumus en Stufkens, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ROBERT FACK,

oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage, gezantschapssecretaris, werkzaam aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

50823. De **Voorzitter:** Wilt u mij even opgeven, waar u op 10 Mei 1940 was?

A. Ik was in IJmuiden, bij het 2de detachement kustartillerie.

50824. De **Voorzitter:** Is u toen overgevaren naar Engeland?

A. Ik ben een paar uur na de capitulatie overgevaren naar Engeland.

50825. De **Voorzitter:** Was dat op eigen gelegenheid of in dienstverband?

A. Dat was op eigen initiatief. Het was niet in dienstverband, want ik heb geen opdracht gekregen; ik heb toestemming gevraagd.

50826. De **Voorzitter:** U bekleedde toch wel een militaire functie?

A. Ja zeker, ik was vaandrig.

50827. De **Voorzitter:** Dus het was niet ter begeleiding van krijgsgevangenen?

A. Neen, dat was het niet.

50828. De **Voorzitter:** Waar is u in Engeland aangekomen?

A. Twee dagen later, dus dat is de 16de geweest, in een plaats, genaamd Poole.

50829. De **Voorzitter:** Wat hebt u toen in Engeland gedaan?

A. Ik kwam daar aan met een klein kustvaardertje — een klein vrachtscheepje —, waarop ongeveer een 100 mensen geladen waren, grotendeels burgers met ongeveer een tiental militairen aan boord. Wij werden in Poole ontvangen en meteen gescheiden. De militairen werden gescheiden van de burgers en wij werden in een kamp ondergebracht, dat al in gereedheid was. Wij werden daar even ondervraagd, kregen daar wat te eten, want wij hadden natuurlijk twee dagen zonder eten op zee gezeten. Wij hebben de nacht doorgebracht in tenten en zijn daarop de volgende morgen naar Londen vertrokken, onder Engels militair geleide en daar zijn wij afgeleverd aan de Nederlandse autoriteiten.

50830. De **Voorzitter:** Waarheen hebben zij u gedirigeerd?

A. Zij hebben ons gedirigeerd naar verschillende plaatsen, waar wij eventueel de eerstvolgende dagen en nachten zouden kunnen doorbrengen, want wij kwamen natuurlijk aan op een vrij ongelegen moment. Men wist niet hoeveel militairen er zouden aankomen en men kon daar moeilijk een schatting naar maken. Ik was vaandrig en een vaandrig wordt in de dienst behandeld als officier, dus ik ben met nog een paar officieren ondergebracht in een kazerne van een Engels regiment in het centrum van Londen. Ik heb opdracht gekregen mij iedere morgen op het Ministerie van Oorlog te melden — als ik mij goed herinner zo iets van negen uur of halftien — en dan af te wachten of er orders waren. Dit zelfde herhaalde zich 's middags weer om 2 uur. Wij hebben dus die eerste dagen, zonder erg veel te doen, min of meer werkeloos gezeten in een gebouw in North Row in Londen.

50831. De **Voorzitter:** Hoe lang heeft dat geduurd?

A. Dat heeft niet lang geduurd. Een enkele keer werd er eens een opdracht gegeven om andere groepen militairen af te halen van een station of iets dergelijks, of voor onderdak of een maaltijd te zorgen voor een groep militairen, die aankwam. De officieren, die Engels spraken, werden natuurlijk nog al gauw aangewezen om dergelijke baantjes te verzorgen. Aangezien het Engels mij nogal lag, werd ik nogal eens ingeschakeld bij dergelijke dingen.

50832. De **Voorzitter:** Alleen voor de ontvangst van de militairen in Londen of ook aan de kust?

A. Dat was wat de ontvangst in Londen betrof. Ik ben nooit buiten Londen uitgestuurd. Het hele verblijf in Londen heeft niet lang geduurd.

50833. De **Voorzitter:** Welke troepen kwamen er dan in Londen aan, want de meeste gingen toch rechtstreeks naar de kampen in Haverfordwest of Porthcawl?

A. Dat zal ik u zeggen. Het kamp Haverfordwest heeft inderdaad al in die tijd wat troepen ontvangen. Maar de eerste kleine groepen, die uit Nederland van de kust overkwamen, kwamen in verspreide plaatsen langs de Engelse kust aan en deze zijn langzamerhand naar Londen gedirigeerd. Dus vooral de eerste dagen, vlak na onze aankomst in Londen, omdat wij er zo snel waren, hebben wij nogal eens een dergelijke ontvangst te regelen gekregen.

50834. De **Voorzitter:** Werden die militairen dan gestuurd naar de kampen in Haverfordwest of Porthcawl of bleven zij in Londen?

A. Zij bleven enkele dagen in Londen, totdat wij ongeveer een totaal van — naar ik schat — een 200 à 300 militairen op deze wijze in Londen hadden verzameld. Een week na onze aankomst in Londen hebben wij opdracht gekregen om ons in het geheel te verplaatsen naar Haverfordwest. Dat is het moment geweest, waarop eigenlijk de legerplaats Haverfordwest, als ik het zo mag noemen, in functie is getreden.

50835. De **Voorzitter:** Daar zat zeker niet veel eenheid in die militairen?

A. Geen enkele eenheid, en dit gebrek aan eenheid is natuurlijk nog lang blijven bestaan. Ten eerste hadden wij soldaten van alle mogelijke wapens en dienstvakken; infanteristen, cavaleristen, artilleristen, alles liep door elkaar heen.

50836. De **Voorzitter:** Is u toen ook naar Haverfordwest gegaan?

A. Ja, inderdaad.

50837. De **Voorzitter:** Welke functie kreeg u daar?

A. Wij werden daar gesplitst in drie groepen, die enigszins naar de wapenen waren ingedeeld. Aangezien ik artillerist was, ben ik ingedeeld bij een groep artilleristen. Eigenlijk om de mensen bezig te houden. Er was geen kleding, geen wapenuitrusting of iets van dergelijke aard, dus wij konden met de soldaten niet veel anders doen dan wat sport en wat Engels leren.

50838. De **Voorzitter:** Zij hadden toch hun eigen kleding?

A. Zij hadden hun eigen kleding, maar die was grotendeels kapot. Zij hadden aan wat zij dus enkele weken lang aangehad hadden, zonder enige verschoning of iets dergelijks, dus het werd zaak daar wat verandering in te brengen. Aangezien het toen erg mooi weer was, hebben wij toen kans gezien om wat sportkleding op te doen en daar de mannen mee uit te rusten. Zoals ik zeg, wij hielden ze dus bezig die eerste week met wat sport, marcheren om ze fit te houden en lessen in de Engelse taal. Onderricht in rangen en onderscheidingstekens van het Engelse leger, want het was toch wel gewenst, dat ook de Nederlandse soldaten althans een Engelse sergeant van een Engelse kapitein konden onderscheiden. Daar zijn die eerste dagen mee heengegaan. Het verblijf in Haverfordwest heeft ook niet erg lang geduurd, als ik mij goed herinner, ongeveer twee en een halve week. Toen zijn wij met het hele detachement overgeplaatst naar een andere plaats in Zuid-Wales, genaamd Porthcawl.

50839. De **Voorzitter:** Was er toen al een commandant van de troepen in Haverfordwest?

A. In Haverfordwest is een reserve-luitenant-kolonel aangewezen als commandant van de troepen.

50840. De **Voorzitter:** De heer *Sicherer?*

A. Ja, de heer *Sicherer;* deze is niet lang gebleven. Hij is nog even geweest in Porthcawl en is opgevolgd, als ik mij goed herinner, door overste *Sas.* Er is in die tijd — u moet mij een beetje excuseren — nogal een snelle opeenvolging van commandanten van het toenmalige detachement geweest. Ik herinner mij, dat in die zomer als commandant zijn opgetreden overste *Sicherer,* toen de toenmalige majoor *Sas,* de majoor van de marechaussee, de heer *den Beer Poortugael,* daarop majoor *Doorman,* die een tijd is gebleven.

50841. De **Voorzitter:** Toen de heer *Phaff?*

A. Ja.

50842. De **Voorzitter:** Bent u meegegaan naar Porthcawl?

A. Ja, ik ben meegegaan naar Porthcawl. Daar hebben wij voor het eerst eigenlijk van het detachement een min of meer bruikbaar militair geheel trachten te maken, omdat wij daar ten eerste de beschikking kregen over wapens en wij vlak achter ons kamp een klein schietbaantje konden maken, op een plaats, die al eens eerder als schietbaan was gebruikt. Voorts lagen daar de duinen vlak aan de zee, achter ons kamp, zodat wij daar wat konden oefenen, en al gauw kregen wij een paar taken toegewezen, nl. de grondbewaking van een drietal vliegvelden. Ik ben zelf met een compagnie op een van die vliegvelden verschillende malen gestationneerd geweest voor een paar weken aan één stuk.

50843. De **Voorzitter:** Hoe ver was het van Porthcawl naar het vliegveld?

A. Eén vliegveld lag aan de overkant van de weg en van het kamp op een afstand van misschien een kwartier. Een ander vliegveld lag op een afstand van — als ik mij goed herinner — een km of 30, en het derde lag daar vlak bij, maar misschien nog een km of 3 à 4 verderop; alle dus aan de Zuidkant van Wales. Wij hebben daar op deze manier, door telkens compagnieën af te wisselen met de bewaking van die vliegvelden, de zomer doorgebracht en ook door de troepen verder te trainen, wat enigszins lastig was, doordat het mensen waren van verschillende uiteenlopende onderdelen. Wij zijn toen overgeplaatst, niet in het geheel, maar per gedeelte; één deel in het midden van September naar het noorden van Wales en een ander deel eind September, begin October, waar ik zelf bij was, naar een plaats Congleton in Cheshire.

50844. De **Voorzitter:** Kunt u ook zeggen welke delen, of was dit willekeurig?

A. Neen, dat was niet willekeurig. Wij waren in die tijd ingedeeld in twee bataljons. Het eerste bataljon bestond uit troepen, die in Nederland in dienst waren en overgestoken waren naar Engeland en min of meer geacht konden worden als getrainde troepen te kunnen optreden. Op de 15de Augustus 1940 — als ik mij goed herinner — zijn in Engeland andere Nederlanders opgeroepen.

50845. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de namen van de commandanten?

A. Van het 2de bataljon was het in die tijd majoor *de Broekert;* dit was dus het trainingsbataljon van de mensen, die nog moesten worden opgeleid. Van het eerste bataljon kan ik mij op het ogenblik niet herinneren.

50846. De **Voorzitter:** Is de heer *Doorman* ook nog commandant geweest?

A. Ja, hij was eigenlijk commandant van het geheel.

De **Voorzitter:** Ja, later.

A. Ja, maar ik geloof, dat hij tegelijkertijd de functie van bataljonscommandant bekleedde en dat hij een andere commandant had, die het dagelijkse werk van hem overnam. Ik weet dit niet zeker meer, want ik zat toen in die tijd op het vliegveld, herinner ik mij nog, en ik was tenslotte net 2de-luitenant, en wat zich 30 km van ons afspeelde, weet ik niet precies meer. In ieder geval zijn wij toen overgeplaatst naar het noorden van Engeland, althans naar het midden.

50847. De **Voorzitter:** U was nog bezig met uiteen te zetten, welke delen werden overgeplaatst.

A. Het trainingsbataljon is al gauw op een andere plaats gestationneerd dan het eerste, om die mensen in de gelegenheid te stellen zich onafhankelijk te trainen en af te richten, zonder dat zij te veel in de dagelijkse sleur van het militaire leven van het eerste bataljon verward zouden raken. Zij zijn overgeplaatst naar Noord-Wales — als ik mij goed herinner — op de 15de September 1940. Het eerste bataljon is telkens per gedeelte verplaatst naar Congleton; dit moest wel zo, omdat de aflossing van de vliegveldbewaking niet altijd op dezelfde dag kon gebeuren. Ik ben zelf met het grootste deel van dat eerste bataljon vertrokken en dat was — als ik mij goed herinner — zo iets van de 2de of 3de October; toen vertrok dus het detachement uit Porthcawl naar Congleton. Een flinke compagnie bleef achter op één van de vliegvelden, omdat de bewaking nog niet kon worden overgenomen. Wilt u ook nog weten hoe de zaak in Congleton verder is verlopen?

50848. De **Voorzitter:** Ik wilde eerst eens even aan u vragen of u in Porthcawl ook moeilijkheden meegemaakt hebt met de marechaussee.

A. Ja, wrijving was er weleens. Ik herinner mij, dat de marechaussee in het kamp werd afgezonderd van de andere soldaten. Er werd een bepaald deel van het kamp aangewezen, waar de tenten van de marechaussee moesten worden opgesteld, die dus verder afgezonderd werden van de rest. Onaangenaamheden deden zich verder voor van formele aard. Er waren nogal strikte regels vastgesteld door de kampcommandant; officieren b.v. moesten — als ik mij goed herinner — om halfnegen 's avonds in het kamp zijn en mochten er dan niet meer uit. Onderofficieren, geloof ik, om acht uur (in elk geval iets vroeger), en de manschappen nog iets vroeger. De bewaking en de contrôle van deze zaken waren opgedragen aan onderofficieren van de marechaussee, zodat zich de merkwaardige figuur voordeed, dat alle officieren zich 's avonds moesten laten controleren, als zij het kamp binnenkwamen, door de onderofficieren van de marechaussee, die moesten aantekenen, dat zij er geweest waren en zich op tijd binnen gemeld hadden. Dit werd als erg onpleizierig gevoeld en het heeft de goede verstandhouding niet bevorderd. Heeft u nog het oog op andere moeilijkheden?

50849. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de officieren en de minderen?

A. Bedoelt u de marechaussee?

De **Voorzitter:** Neen, ik bedoel van het geheel.

A. Dat hing er erg van af. Over het algemeen kan men zeggen: redelijk goed, want iedereen zat in hetzelfde kamp, de officieren, onderofficieren en manschappen. Iedereen leefde onder dezelfde omstandigheden, at hetzelfde voedsel. Iedereen was in tenten ondergebracht en iedereen had de plicht op bepaalde uren het kamp binnen te komen, al was dat niet zo'n erg plezierige plicht. Enfin, het hele leven werd door iedereen gedeeld. De soldaat zag dit natuurlijk

ook en wat dat betreft, waren er weinig wrijvingen. Daar stonden echter een paar dingen tegenover, b.v., dat vele officieren, die in dat kamp gestationneerd waren en een functie hadden gekregen om bij de troep te dienen, bijvoorbeeld als sectiecommandant bij een infanteriecompagnie of iets dergelijks, niet tegen die zaak waren opgewassen, omdat zij zo iets nog nooit hadden gedaan. Ik spreek uit eigen ervaring. Het is merkwaardig zelfs voor een jong officier, die pas van de artillerieschool komt en nooit met iets anders te maken heeft gehad dan met een batterij artillerie, wanneer hij plotseling in een infanteriecompagnie wordt gezet en wordt gecommandeerd om daarmee op te trekken. Het valt niet mee, als je dat nooit hebt gedaan. Van opleiding was in die tijd nog geen sprake; het volgen van cursussen was nog niet georganiseerd. Later is dit allemaal veel beter geworden. Van een groot aantal officieren stonden de handen een beetje scheef bij dit vak en dit heeft natuurlijk nu en dan weleens tot wrijving geleid. Vooral ook met onderofficieren, die in het werk van de infanterie goed getraind waren.

50850. De **Voorzitter:** Ik meen in het boek van generaal *Kruls* te hebben gelezen, dat bij vele soldaten het vertrouwen in verschillende officieren geschokt was. Een en ander waarschijnlijk ook door de wijze, waarop men naar Engeland was gegaan, of omdat men voelde, dat zij niet bekwaam waren voor hun taak. Hebt u daar iets van gemerkt?

A. Ja, maar dat waren toch eigenlijk meer persoonlijke gevallen. Dit is meer als incidenteel te beschouwen dan als principieel. Het zou bepaald onjuist zijn om te zeggen, dat alle officieren het vertrouwen hadden verloren van de soldaten. Er waren inderdaad officieren, die bepaald het vertrouwen van de troep niet hadden.

50851. De **Voorzitter:** Wij hebben hier getuigen gehad, die verklaard hebben, dat de leiding ook vrij zwak was in die tijd.

A. Ja, dat was zij ook. Dit kwam vaak door de oorzaak, die ik zojuist aangaf, namelijk dat officieren met taken werden belast, waarvoor zij hun hele leven nog niet hadden gestaan.

50852. De **Voorzitter:** Ja, maar ook de hogere leiding, de commandant.

A. Van de commandant?

De **Voorzitter:** Ja, er is b.v. gezegd, dat de leiding van de overste *Sicherer* weinig krachtig was.

A. Die was bijzonder weinig krachtig, maar hij heeft dan ook niet zo vreselijk lang de leiding gehad; dat is maar een quaestie geweest van misschien niet veel meer dan twee maanden of iets dergelijks.

50853. De **Voorzitter:** Hoe is het in Congleton verder gelopen?

A. In Congleton werd de zaak langzamerhand beter. Ongeveer September werden de eerste officieren naar Engelse cursussen gestuurd om het vak wat beter te leren en dit is steeds intensiever geworden. Met andere woorden: hoe langer wij in Engeland waren, hoe meer officieren, die het infanterievak niet kenden, thuisraakten in de moeilijkheden en met de troep beter konden opschieten.

50854. De **Voorzitter:** Wanneer zijn die twee bataljons weer verenigd?

A. Dat is niet zo erg lang daarna geweest, als ik mij goed herinner, ongeveer het eind van het jaar, dus omstreeks eind December, begin Januari 1940/41.

50855. De **Voorzitter:** Ik meen, dat in Januari 1941 de naam Nederlands Legioen werd ingevoerd.

A. Koninklijke Nederlandse Brigade.

50856. De **Voorzitter:** Maar de naam Prinses Irene-Brigade is pas later gekomen.

A. Ja, die is pas later gekomen.

50857. De **Voorzitter:** Toen is de zaak zich dus eigenlijk een beetje gaan kristalliseren.

A. Ja.

50858. De **Voorzitter:** Welke taak had toen het legioen of de brigade?

A. In de tijd, dat wij in Congleton waren, is er geen bepaalde definitieve taak als deel van de verdediging van Engeland aan ons gegeven. Dit was voornamelijk, omdat wij toen midden in het land waren, dus niet dicht bij een van de kusten, en wij niet veel anders te doen hadden dan ons voor te bereiden op eventuele taken, die wij zouden kunnen krijgen, als Engeland uit de lucht of de zee zou worden aangevallen. Voornamelijk uit de lucht. Er waren in die buurt nogal wat vliegvelden en belangrijke objecten, fabrieken en wij hebben ons dus vele malen geoefend in het snel bezetten van bepaalde punten, het snel heroveren van een vliegveld, als dat eens door parachutistentroepen bezet mocht zijn, of iets dergelijks. Bepaalde objecten hebben wij niet gehad. Niet meer dus zoals de bewaking van vliegvelden in Zuid-Wales.

50859. De **Voorzitter:** U hebt natuurlijk ook meegemaakt, dat verschillende recruten uit heel veel landen van de wereld binnenkwamen?

A. Ja.

50860. De **Voorzitter:** Hoe was de stemming van die mensen?

A. Dat was iets later. In die eerste tijd hadden wij nog niet veel andere recruten dan die uit Engeland. De stemming van die Engelse recruten was over het algemeen bijzonder goed, vooral ook omdat het grootste deel van deze recruten zich vrijwillig had opgegeven.

50861. De **Voorzitter:** Vóór het midden van 1941 waren er ook al recruten uit Canada.

A. Als ik mij goed herinner, is onze commissie naar Canada onder leiding van overste *Sas* ongeveer 1 November vertrokken. Neen, overste *Sas* is toen alleen vertrokken, maar wij hebben toen een aantal officieren en onderofficieren moeten aanwijzen, die later zouden komen om daar de zaak te helpen opzetten, als instructeur en als toegevoegd aan de commandant. Dezen zijn veel later vertrokken.

50862. De **Voorzitter:** Ik dacht Januari 1941.

A. Inderdaad, die zijn nog na Kerstmis vertrokken, herinner ik mij.

50863. De **Voorzitter:** De recruten zullen er waarschijnlijk niet zo erg veel mee hebben opgehad, dat zij naar Engeland moesten gaan en daar niet daadwerkelijk aan de strijd konden deelnemen.

A. Dat was natuurlijk een klacht, die voor het hele leger gold. Ik bedoel, dit gold zowel voor het Engelse leger in Engeland als voor alle andere mensen, die in Engeland in het leger waren. Het was natuurlijk altijd een vervelend gevoel, ook voor ons, dat wij dus wel militair waren en dat wij in oorlog waren en dat ons land bezet was, maar dat wij toch niet actief aan de strijd konden deelnemen. Na enig praten met de mensen was het altijd wel aan hun verstand te brengen, dat de zaken nu eenmaal zo lagen en dat er op dat moment niets aan te doen was.

50864. De **Voorzitter:** Hoe was de legering in Congleton?

A. Niet brillant. De legeringsruimte bestond uit een aantal lege, oude fabrieken; over het algemeen waren dit textiel- of sigarenfabrieken. Die waren oud en als ik mij goed herinner, waren zelfs sommige ongeschikt verklaard om als fabrieksgebouw te dienen. Deze zijn wat opgekalefaterd en daar werd onze hele troep in gezet. Ik kan als anecdote b.v. vertellen, dat het nog weleens is gebeurd, dat een van onze soldaten door de vloer viel, omdat er plotseling een plank bezweek.

50865. De **Voorzitter:** In Wolverhampton was het zeker beter?

A. Ja, daar was het uitstekend. Daar was een speciaal nieuw kamp gebouwd, mede onder toezicht van een Nederlandse genieofficier, luitenant *de Koningh*.

50866. De **Voorzitter:** Werd er ook belangstelling van de kant van de Regering getoond?

A. Bedoelt u in de tijd in Congleton dus, nog vóór dat er veel mensen waren?

De **Voorzitter:** Ja, en in Porthcawl?

A. In Porthcawl kan ik over overdadige belangstelling niet praten, later wel. In Congleton wel. Toen werd er wat meer gedaan aan — wat wij noemden — O. en O. (Ontwikkeling en Ontspanning), hoewel wij daar zelf natuurlijk al vrij veel aan deden, werd er toen ook van hogerhand nog weleens belangstelling getoond. Maar dat is eigenlijk pas goed begonnen te lopen verder in de loop van dat jaar, dus voornamelijk toen wij Congleton al verlaten hadden.

50867. De **Voorzitter:** Ik bedoel ook of er persoonlijk bezoek van Ministers was.

A. Er is een bezoek geweest van de Prins in Congleton en later zijn er ook hoge autoriteiten geweest. Ik herinner mij, dat ik daar b.v. — ik geloof de Amerikaanse ambassadeur — ook gezien heb. De heer *van Kleffens* is — geloof ik — ook een keer op bezoek geweest. Ik geloof, dat dat niet meer gebeurd is dan één of twee keer. Later raakten wij aan dergelijke bezoeken gewend, omdat zij volkomen regelmatig voorkwamen; ongeveer eens in de maand kregen wij een dergelijk officieel bezoek. In de eerste tijd was dat nog niet zo.

50868. De **Voorzitter:** Tegen het einde van 1940 kwam er ook een brigadestaf?

A. Inderdaad, daar ben ik zelf bij geplaatst.

50869. De **Voorzitter:** Is u toen al bij de staf geplaatst?

A. Ik ben bij de staf geplaatst ongeveer een maand nadat wij in Congleton waren aangekomen als 2de-adjudant van de brigadecommandant. Dat zat hem eigenlijk weer hierin, dat de brigadecommandant iemand nodig had, die kleine werkzaamheden voor hem kon opknappen, waarbij het contact met de Engelsen nodig was, omdat velen van onze oudere officieren niet gemakkelijk de Engelse taal beheersten.

50870. De **Voorzitter:** Er was toch ook een eskadron pantserwagens gevormd?

A. Er is ook een eskadron pantserwagens gevormd, maar dat is pas iets later geweest.

50871. De **Voorzitter:** Ik dacht Januari 1941.

A. Inderdaad, dat is in die tijd geweest. Het bestond uit marechaussees, zij hebben Congleton verlaten en zich gelegerd in het plaatsje Biddulph, dat iets ten zuiden van Congleton ligt, op een kleine afstand van ongeveer een kilometer of zes, zeven.

50872. De **Voorzitter:** Er is nogal wat aan de Irene-Brigade geknabbeld.

A. Er is verschrikkelijk aan geknabbeld.

50873. De **Voorzitter:** De Londense bureaux hebben zich nogal wat mensen toegeëigend.

A. Ja, helaas wel.

50874. De **Voorzitter:** Wij hebben hier kritiek gehoord over de quaestie van de bevordering, nl. de omstandigheid, dat de bevordering in Londen veel sneller ging dan in de troep.

A. Ja, dat was ook zo, helaas. Het ligt natuurlijk hieraan, dat men langzamerhand tot de overtuiging kwam in de Nederlandse legerleiding en in de Regering in het algemeen, dat men militairen een rang, al was het dan een tijdelijke rang, een persoonlijke rang, behoorde te geven, die behoorde bij het werk, dat zij verrichtten. Nu is het natuurlijk vrij moeilijk omhoog te klimmen in een militair onderdeel, dat is gebaseerd op een bepaalde organisatie. Zodra men echter dat militaire onderdeel verlaat, wordt het veel eenvoudiger, want dan is men niet meer gebonden aan bepaalde rigide organisaties en plannen, zoals die in het boekje gedrukt staan, en dan komt men gemakkelijker tot het verlenen van hogere rangen.

50875. De **Voorzitter:** Dit heeft nl. tot ontevredenheid geleid.

A. Dat heeft tot zeer grote ontevredenheid geleid. Wat vaak gebeurde, was, dat de brigadecommandant opdracht kreeg om een paar mensen af te staan, die dan naar Londen gedirigeerd moesten worden, zoals dat heette; soms werden zij bij name genoemd, soms niet. Veelal, als zij niet bij name genoemd werden, werden niet de allerbesten uit de brigade gestuurd, omdat wij op deze wijze anders natuurlijk al onze goede krachten, die wij voor de strijd nodig zouden hebben, zouden verliezen. Wij zagen dan vaak gebeuren, dat mensen, die niet op grond van eerste klas kwaliteiten naar elders geloodst waren, toch hogere rangen kregen.

50876. De **Voorzitter:** Zijn er nogal wat mensen naar de R.A.F. gegaan?

A. Er zijn heel wat mensen naar de R.A.F. gegaan. Maar dat was weer iets, waar wij minder bezwaren tegen hadden, omdat deze mensen zichtbaar nuttig werk bleven doen. Daarvan kon men dag in dag uit zien, dat zij erg nuttig werk deden, hetgeen voor een groot aantal anderen niet zo gold.

50877. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de belevenissen van de Nederlandse vliegers bij de R.A.F.?

A. Alleen wat ik bij monde van vrienden weleens heb gehoord. Ik heb daar geen officiële verslagen van.

50878. De **Voorzitter:** In September 1941 is een detachement naar Suriname gegaan. Dat deed natuurlijk ook weer afbreuk aan het geheel.

A. Ja, inderdaad.

50879. De **Voorzitter:** Was dit vrijwillig?

A. Ja. Het scheelde ons echter ook weer zo iets van een 100 à 150 man, ik kan mij het juiste getal niet meer herinneren.

50880. De **Voorzitter:** Is er in September 1941 niet een contingent van 175 man gegaan en in November een van 75?

A. Inderdaad. Er zijn twee detachementen geweest. Ik weet niet meer precies hoe groot zij waren, maar ik herinner mij wel, dat er twee verschillende zijn geweest. Zo zijn er meer geweest, wij hebben immers mensen afgestaan aan de koopvaardij — de airgunners — om daar de kanonnen tegen vliegtuigen te bemannen. Wij hebben enkele mensen afgestaan aan de marine en anderen zijn naar Londen gestuurd, zoals u reeds zelf opmerkte. Wij hebben een deel van een commando gevormd, nl. van het geallieerde commando (wat dan de Engelsen de „commando's" noemden). Dit onderdeel was verder onafhankelijk van de brigade en dus voor ons verloren.

50881. De **Voorzitter:** Wie was de eerste bevelhebber van het commando?

A. Ik meen wel, dat kapitein *P. J. Mulders* de eerste was. Ik weet niet of hij nog in Amsterdam woont. Hij heeft zich in 1945 na zijn demobilisatie in Amsterdam gevestigd.

50882. De **Voorzitter:** Later is hij opgevolgd door de heer *Linzel.*

A. Ja. De heer *Linzel* was een van zijn officieren en toen kapitein *Mulders* uit het commando verdween, is de heer *Linzel* automatisch commandant geworden.

50883. De **Voorzitter:** Weet u, waarom kapitein *Mulders* niet meegegaan is naar Brits-Indië? Het commando is onder leiding van de heer *Linzel* naar Brits-Indië vertrokken.

A. Neen, het commando is toen niet naar Brits-Indië vertrokken.

50884. De **Voorzitter:** Ja, dat was toen troep no. 2 van groep 10.

A. U praat nu over een paar jaar verder.

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat weet ik niet; ik weet daar niets van. Ik dacht, dat u nog over die eerste tijd sprak.

50885. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons wel iets vertellen van hetgeen zich heeft afgespeeld bij de uitzending van het 1ste detachement naar Indië?

A. Ja zeker, dat kan ik. Toen Indië werd overvallen, is — ik geloof een dag of twee later — de gelegenheid opengesteld voor het personeel van de Prinses Irene-Brigade om zich aan te melden om vrijwillig naar Indië te gaan.

50886. De **Voorzitter:** Is er niet eerst een vrijwillig aanbod geweest van de brigadecommandant, de heer *van Voorst Evekink,* die zich met de hele brigade beschikbaar heeft gesteld om naar Indië uitgezonden te worden?

A. Ja, inderdaad. Het was echter, geloof ik, meer een gebaar dan iets anders. Ik bedoel, dat het natuurlijk heel eenvoudig voor de brigadecommandant was om zich zonder meer beschikbaar te stellen, maar er kwamen nog andere dingen bij, waarmede hij op dat moment waarschijnlijk geen rekening had gehouden.

50887. De **Voorzitter:** Neen, maar daaruit kon de Regering misschien de conclusie trekken, dat de brigade zich in haar geheel vrijwillig ter beschikking heeft gesteld, en dan was er geen moeilijkheid met artikel 192 van de Grondwet.

A. Of de Regering die conclusie daaruit heeft getrokken, weet ik niet. In ieder geval is dat aanbod wel gedaan.

50888. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nu een kort overzicht geven van wat er toen gebeurd is?

A. Men heeft dus toen de gelegenheid gekregen zich al dan niet beschikbaar te stellen om naar Indië te gaan. Hierbij deden zich nogal wat moeilijkheden voor, omdat er verschillende mensen waren, die niet van plan waren zich daarvoor beschikbaar te stellen. Deze mensen is dus gevraagd, welke bezwaren zij hadden. Sommigen beriepen zich op de Grondwet, anderen op gewetensbezwaren en dergelijke dingen. Het resultaat is geweest, dat alleen de mensen naar Indië zijn gegaan, die werkelijk, noch door de Grondwet, noch door gewetensbezwaren gehinderd, voelden, dat zij daartoe geroepen waren. De bedoeling was twee detachementen te sturen, omdat het nogal moeilijk ging, in verband met de verscheping, om de zaak in haar geheel over te brengen. Eerst werden de liefhebbers voor Indië dus op een lijst gezet en daarna werd beslist welke met de eerste groep zouden gaan en welke met de tweede. Ik herinner mij, dat ik zelf oorspronkelijk op de eerste lijst heb gestaan en later op overwegingen van administratieve aard naar de tweede ben verplaatst. Het gevolg is geweest, dat ik dus niet naar Indië ben gegaan, want alleen de eerste groep is vertrokken. Deze mensen hebben wij verder nogal uit het oog verloren; wij weten wel ongeveer wat zij gedaan hebben uit privé-correspondentie.

50889. De **Voorzitter:** U weet het dus niet uit eigen wetenschap?

A. Neen.

50890. De **Voorzitter:** Acht u alle aangevoerde bezwaren tegen uitzending gegrond?

A. Ik heb mij nooit erg goed kunnen verenigen met bezwaren tegen uitzending naar Indië. Ik kende de bepaling van de Grondwet ook en ik kon mij voorstellen, dat er mensen waren, die er op dat moment tegen opzagen naar Indië te gaan en die dus naar een excuus zochten. Het moest hun immers gevraagd worden of zij er bezwaar tegen hadden op grond van de bepaling van de Grondwet.

50891. De **Voorzitter:** Dit betekende dus weer een grote aderlating voor de Irene-Brigade.

A. Inderdaad. De eerste groep was, als ik mij goed herinner, juist over de 100 man, zo iets als 120 man.

50892. De **Voorzitter:** 154 man.

A. Ja, zoiets zal het geweest zijn. Het tweede is nooit vertrokken, dus die hebben wij behouden.

50893. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk kunt u ons wel iets mededelen over de reorganisatie van de Irene-Brigade, die later heeft plaats gevonden.

A. Ja, daar kan ik u wel iets over vertellen. Het is oorspronkelijk de bedoeling geweest, het plan is opgekomen Januari 1941, om de Irene-Brigade — toen nog geheten de Koninklijke Brigade — te organiseren als een Engelse infanteriebrigade, met andere woorden, een brigade met een staf en enkele hulptroepen, zoals misschien een verbindingsafdeling, eventueel een afdeling pantserwagens, een verkenningstroep en drie infanteriebataljons. Het eerste bataljon zou dan worden gevormd door de al getrainde troepen, die wij nog uit Nederland hadden. Het tweede bataljon zou worden gevormd door het toenmalige tweede bataljon, mensen, die in Engeland waren opgeroepen. Het derde bataljon zou worden gevormd door recruten uit Canada, Zuid-Afrika en mogelijk andere landen. Door de voortdurende aderlatingen in de volgende jaren, dus in 1941 en 1942, is gebleken, dat van het plan niets terecht kon komen. Wij zagen nooit kans om boven een sterkte uit te komen van twee bataljons. Met andere woorden: het idee van de Engelse infanteriebrigade moest langzamerhand vervallen worden verklaard. Vandaar dat in het voorjaar van 1943 het plan is ontstaan een nieuwe organisatie in te voeren; die organisatie is uitgewerkt in samenwerking met het War Office in Londen en men is toen gekomen tot een organisatie van een brigadestaf met een kleine verbindingsafdeling, een verkenningsafdeling, een drietal mobiele zogenaamde onafhankelijke compagnieën, een brigadetrein en nog enkele hulptroepen, waaronder ook bijvoorbeeld een reserve-afdeling, met andere woorden, een compagnie reserve-troepen, die zou kunnen dienen, als er verliezen kwamen in de andere onderdelen. Het totaal was ongeveer een sterkte van, met inbegrip van die reservecompagnie, een kleine 1500 man.

50894. De **Voorzitter:** Was er ook een afdeling veldartillerie?

A. Er was ook een afdeling veldartillerie.

50895. De **Voorzitter:** Met wat voor stukken?

A. De Engelse 25-ponder. Het was een zogenaamde troop en had 4 stukken.

50896. De **Voorzitter:** Een batterij?

A. Het was wat men in Nederland een batterij noemt.

50897. De **Voorzitter:** Aan het einde van 1941 is er bij de Irene-Brigade een aantal Indische officieren gekomen.

A. Ja, inderdaad.

50898. De **Voorzitter:** Had dit een bepaalde bedoeling?

A. De bedoeling was — als ik mij goed herinner — om een element van beroepsofficieren te brengen in de encadrering van de Prinses Irene-Brigade. De encadrering van de brigade immers bestond bijna uitsluitend uit reserve-officieren en verschillende malen bleek, dat niet iedereen het met de houding en de omgang van de reserve-officieren met de minderen eens was. Men heeft toen gemeend goed te doen een aantal beschikbare Indische beroepsofficieren, die blijkbaar een goede naam hadden, toe te voegen aan de brigade.

50899. De **Voorzitter:** Er is hier een getuige geweest, die heeft verklaard, dat de toevoeging van de Indische officieren ook de betere handhaving van de tucht betrof.

A. Ja, dat is een van de argumenten, die ook wel eens aangevoerd werden.

50900. De **Voorzitter:** Mankeerde daar dan wel eens wat aan?

A. Naar mijn persoonlijke opvatting viel dat nogal mee. Er waren inderdaad officieren, die de tucht niet behoorlijk konden handhaven, en er waren anderen, die het voortreffelijk deden. In een dergelijk moeilijke situatie is het natuurlijk roeien met de riemen, die je hebt. Men kan niet altijd de officieren precies zo uitkiezen of ze omvormen, zoals men het graag zou willen. Wij kregen de officieren toegewezen in de brigade en dan moesten wij het daar maar mee doen. Het waren niet zonder uitzondering de beste elementen, helaas.

50901. De **Voorzitter:** Stond het u altijd duidelijk voor de geest wat de bedoeling van de Regering was met de Irene-Brigade?

A. Dat is ons helaas niet altijd duidelijk geweest; dit staat ook in verband met het feit, dat voortdurende aderlatingen op ons werden toegepast. Het is moeilijk in te zien, als men bezig is met een troep af te richten en te trainen, hoe daar ooit wat van terecht kan komen, als elk ogenblik de manschappen, de onderofficieren en ook de officieren worden afgenomen.

50902. De **Voorzitter:** Er is dus altijd een weifelende politiek van de Regering geweest?

A. Ja, die indruk kregen wij ook. Wij waren er sterk van overtuigd, dat, als er niet een heel andere lijn werd gevolgd met de brigade, wij nooit in staat zouden zijn aan het gevecht deel te nemen, juist door deze zwakte.

50903. De **Voorzitter:** Welke lijn was dit volgens u?

A. Dit was dus de lijn van vastberaden tegen de toenmalige Minister van Oorlog te zeggen: „Van nu af aan moet u ons personeel met rust laten." Dat was dan vooral bij de reorganisatie waar ik het zojuist over had, die dus in begin 1943 is doorgevoerd. Van dit moment af moest men ons geen personeel meer afnemen en ook geen officieren meer.

50904. De **Voorzitter:** U hebt zojuist gesproken over die drie gevechtsgroepen. Waren die alle volledig bemand?

A. Die zijn niet altijd volledig bemand geweest. Oorspronkelijk was de opzet om het infanterie-element behoorlijk te maken. Daar dit onmogelijk bleek, hebben wij er toen al heel gauw van moeten afzien; het infanterie-element is toen ook teruggebracht. Wij zijn toen na verloop van enige tijd aangevuld met een honderdtal mariniers met 4 officieren en die hebben het infanteriegedeelte van een van de gevechtsgroepen gevormd, zodat wij daarna de drie gevechtsgroepen op sterkte hadden.

50905. De **Voorzitter:** Zij hadden waarschijnlijk Engelse uitrustingen?

A. Die hadden wij zelf ook.

50906. De **Voorzitter:** Ik bedoel de gevechtstroepen.

A. Ja, alles was volkomen Engels uitgerust.

50907. De **Voorzitter:** U had echter uw eigen instructeurs?

A. Ja, onze eigen instructeurs, die dan weer geïnstrueerd werden op Engelse cursussen om daar op de hoogte te raken van het gebruik van de Engelse wapenen en ook van de Engelse gevechtstactiek.

50908. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de rol, die de z.g. subsistentengroep heeft gespeeld?

A. Ja, dat is een heel teer punt geweest. De subsistencompagnie is opgericht, omdat er een aantal soldaten rondliep, die bepaalde, noodzakelijke werkjes in het kamp moesten doen en die eigenlijk physiek, of om welke andere reden dan ook, niet geschikt waren om andere, meer belangrijke dingen te doen.

50909. De **Voorzitter:** Had dat ook invloed op de geest van de hele brigade?

A. Men kan zeggen van wel. Het is natuurlijk een onaangenaam gezicht om daar in een kamp altijd een kleine compagnie te hebben rondlopen, die eigenlijk weinig anders doet dan de zaak schoonhouden.

50910. De **Voorzitter:** Er waren misschien ook wel mensen bij, die gerecruteerd waren uit andere werelddelen.

A. Die waren er zeker wel bij.

50911. De **Voorzitter:** Misschien was het wel bitter voor hen, dat zij uit hun werk waren gehaald, terwijl zij niets anders hadden te doen dan een beetje subsistentenwerk.

A. Dat was vaak niet te voorzien.

50912. De **Voorzitter:** Is de keuring misschien niet streng genoeg geweest?

A. Die indruk hebbben wij weleens gehad, maar daar kwam natuurlijk ook wel bij, dat sommigen van deze mensen die vrijwillig waren gegaan, later eigenlijk niet bestand bleken te zijn tegen de nogal zware eisen.

50913. De **Voorzitter:** Hoelang bent u in Wolverhampton gebleven?

A. Dat is geweest van midden 1941 — als ik mij goed herinner, ben ik aangekomen op de 15de Juni in Wolverhampton — en ik ben gebleven tot precies twee jaar daarna tot midden Juni 1943.

50914. De **Voorzitter:** Bij welke gevechtsgroep was u?

A. Ik was bij de brigadestaf.

50915. De **Voorzitter:** Toen de gevechtsgroepen werden gedetacheerd bij het Engelse leger, is een deel achtergebleven in Wolverhampton?

A. Ja, dat was dus al in het voorjaar. Bijna zodra de groepen gevormd waren, zijn zij gedetacheerd bij het Engelse leger; dit zijn de verkenningsafdeling geweest, de drie verschillende gevechtsgroepen en de artillerie. Dus er bleven verschillende kleine onderdelen over, zoals b.v. de brigadestaf, de verbindingsafdeling, de brigadetrein, dus het onderdeel, dat voor de aan- en afvoer moest zorgen, en de genoemde subsistentencompagnie.

50916. De **Voorzitter:** Dus bleven er voor de stafcompagnie niet zo veel over.

A. Dat viel nogal mee. De staf, als u daaronder begrijpt de verbindingsafdeling, die gewoonlijk administratief onder de staf werd begrepen, bleef gewoon dooroefenen en trok het veld in met de radiotoestellen. Ik moet daarbij misschien zeggen, dat de officieren en de onderofficieren, die daarbij dienden, allen waren opgeleid in het Engelse leger en dus van A tot Z in die methode thuiswaren.

50917. De **Voorzitter:** Bleef de commandant ook in Wolverhampton?

A. De commandant, dit kan ik dus weer uit persoonlijke ervaring verklaren, omdat ik gewoonlijk met hem meereisde, reisde gewoonlijk de verschillende onderdelen af en bleef telkens ergens één of twee dagen. Hij woonde dan de oefeningen bij van de verschillende onderdelen, die nogal verspreid gelegerd waren.

50918. De **Voorzitter:** De commandant had, meen ik, wel eens het gevoel, dat hij niet volledig het vertrouwen genoot van zijn manschappen, is u daar iets van bekend?

A. Hij heeft altijd een onaangenaam gevoel gehad in verband met die affaire van zijn broer, die hem altijd als een schaduw boven zijn hoofd heeft gehangen. Men is hierdoor weleens een keer aan het twijfelen gebracht, maar bij nader inzien heeft dit toch weinig invloed gehad.

50919. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen — u bent er zelf niet bij geweest, maar u hebt meegereisd met de commandant — over de detachering van die gevechtsgroepen bij Engelse onderdelen?

A. Die onderdelen waren gedetacheerd bij soortgelijke onderdelen, met andere woorden de infanterie bij verschillende infanterie-onderdelen; zij waren gelegerd en in de training opgenomen bij deze Engelse onderdelen. De verkenningsafdeling was opgenomen bij een Engels verkenningsregiment en de artillerie bij een artillerie-onderdeel. Er werd dus met de verschillende Engelse onderdelen getraind, er werd mee op oefening uitgegaan en er werd op gelet, dat alles, wat men in het Nederlandse onderdeel deed, conform de regels en de voorschriften van het Engelse onderdeel was, zodat, wanneer men later op het continent samen te velde zou trekken, geen misverstanden mogelijk zouden zijn.

50920. De **Voorzitter:** Wie regelde eigenlijk de opleiding en de oefeningen van de gevechtsgroepen? Deden de Engelse autoriteiten dat of geschiedde alles door de commandant?

A. Hoe bedoelt u?

50921. De **Voorzitter:** Toen de groepen al gedecentraliseerd waren en dus op de verschillende plaatsen gedetacheerd waren bij de Engelse onderdelen.

A. Dat deed nog altijd de commandant, maar aangezien de commandant over het algemeen op dezelfde plaats in dezelfde officiersmess woonde als de Engelse commandant, werd dit in onderling overleg geregeld. Ik heb nogal veel lof gehoord over de manier, waarop dat geregeld was. Dat werd altijd vriendschappelijk, kameraadschappelijk onderling opgelost.

50922. De **Voorzitter:** Was naar uw oordeel de brigade voldoende geoefend toen zij werd opgeroepen om over te steken naar Frankrijk?

A. Bepaald wel. U moet niet vergeten, dat toen ongeveer eind Juni 1943 onze verschillende onderdelen terugkwamen van de Engelse

detachering, de brigade weer was samengevoegd tot een geheel. Wij waren toen in een tentenkamp ondergebracht bij een plaats, genaamd Ashridge dat iets buiten Berkhampstead ligt. Daar zijn wij dus met de gehele brigade gelegerd geweest en hebben wij voortdurend in brigadeverband geoefend. Van dat moment af zijn de oefeningen eigenlijk nooit opgehouden tot aan het moment, dat wij ten slotte naar Frankrijk zijn overgestoken.

50923. De **Voorzitter:** Dat is waarschijnlijk wel ongeveer de hoofdzaak van hetgeen u kunt vertellen over het verblijf van de Irene-Brigade in Engeland, of kunt u hieraan nog iets toevoegen?

A. In hoofdzaak is het dit wel. Ik zou nog kunnen vertellen, dat wij aan het eind van 1943 en in het begin van 1944 nog ingeschakeld zijn geweest bij de kustverdediging en dat wij verschillende landingsoefeningen hebben uitgevoerd om ons voor te bereiden op het landen in Frankrijk. Ook hebben wij nog heel andere dingen gedaan voor het geval, dat het eens nodig mocht zijn; wij hebben b.v. in 1942 en 1943 tot het midden van 1944 door zelfs ongeveer een tachtigtal parachutisten opgeleid en dezen zijn in de Prinses Irene-Brigade gebleven voor het geval, dat zij eens nodig mochten zijn.

50924. De **Voorzitter:** Zijn die later nog gebruikt?

A. Zij zijn niet gebruikt op grond van het feit, dat, als wij die parachutisten, toen wij al in Frankrijk en in België waren en zelfs in Nederland, op dat moment uit de brigade zouden nemen, wij een groot deel van onze infanterie meteen kwijt zouden zijn, zodat de brigade niet meer zou kunnen optreden in de normale vorm.

50925. De **Voorzitter:** Zij hebben dus als infanteristen dienst gedaan.

A. Ja, of in andere functies, wat zij dan toevallig mochten zijn.

50926. De **Voorzitter:** Was het een aparte groep van parachutisten, die onder een apart commando stond?

A. Het is geen aparte groep geweest: het was zo, dat vrijwel het hele infanteriegedeelte van de eerste gevechtsgroep (men had immers de 1ste, 2de en 3de gevechtsgroep) bestond uit parachutisten; de commandant was zelf een parachutist.

50927. De **Voorzitter:** Wie was dat dan?

A. Majoor *Paessens.*

50928. De **Voorzitter:** Misschien kunt u iets vertellen van het vertrek uit Engeland en de aankomst in Frankrijk van de Irene-Brigade?

A. Ja, dat kan ik zeker. Ik moet u dan misschien zeggen, dat ik zelf een week vóór de brigade ben vertrokken om contact op te nemen met het hoofdkwartier van het Canadese leger, waarbij wij gedetacheerd zouden worden en in de operaties waarvan wij zouden worden opgenomen. Ik ben dus niet geweest bij het feitelijke opbreken van de brigade in Engeland en de overtocht, omdat ik ongeveer één week tevoren met een vliegtuig was overgevlogen naar Frankrijk. Ik kan u dus beginnen te vertellen van het moment af, dat ik op de kust van Frankrijk stond en de brigade zag landen, tenzij u nog wilt horen wat ik alleen van horen zeggen kan weten.

De **Voorzitter:** Ik heb liever, dat u dingen uit eigen wetenschap vertelt.

A. Dan kan ik u dus vertellen, dat in de paar dagen, die ik bij het Canadese leger heb doorgebracht om contact op te nemen, ik met twee andere officieren de Canadese commandanten heb kunnen vertellen hoe de brigade georganiseerd was, wat onze bewapening was, onze sterkte en dergelijke dingen en o.a., dat wij volkomen mobiel waren. Ik heb dus ongeveer kunnen inspecteren, waar wij in de eerste plaats zouden kunnen worden ingezet, en enkele dagen later kwam het bericht, dat de brigade onderweg was en op een bepaald moment zou aankomen. Ik heb mij toen naar de plaats begeven, waar het zou gebeuren, en de brigade is in perfecte orde geland, zonder enige moeite.

50929. De **Voorzitter:** Zonder verliezen?

A. Zonder verliezen. Veel heb ik daar dus niet over te vertellen. Het ging zoals het met honderden andere geallieerde onderdelen ging, de zaak werd met grote snelheid aan land gezet, al het materieel daarbij, en het werd verzameld in een bepaald kamp. Dit was een stuk land, waar verder niets op stond, maar dat alleen een ingang had en waar men dus alles, wat bij een bepaald onderdeel behoorde, inschoof tot het moment kwam, dat het hele onderdeel compleet was. Dan werd het er uit gehaald en naar een bepaalde plaats gestuurd.

50930. De **Voorzitter:** Aan welk deel van het front werd de brigade ingezet?

A. Aan het front van de Orne, dat kleine riviertje, dat door Caen naar het noorden loopt naar de kust. Zoals u zich herinneren zult, was ongeveer een week of vijf na de dag van de invasie het front iets verschoven ten oosten van dat riviertje de Orne. Dit stuk front werd gehouden door de zesde luchtlandingsdivisie van het Engelse leger, die voor deze bepaalde operatie onder het commando was geplaatst van het Canadese leger. Wij hebben toen met de brigade een deel van dat front van die zesde luchtlandingsdivisie overgenomen.

50931. De **Voorzitter:** Was het nogal een moeilijk gedeelte?

A. Dat was een vrij lastig deel. Het terrein was moeilijk en het was volkomen vastgelopen; het was moeilijk om daar iets aan te doen en er werd voortdurend van beide kanten ook vrij aanzienlijk artillerie- en mortiervuur afgegeven. Hoewel er niet veel anders te doen was, dan eenvoudig de vijand in het oog te houden en patrouillebewegingen uit te voeren om te kijken of er misschien een kleine verschuiving van de frontlijn kon plaats vinden, was het toch wel een lastig deel van het front.

50932. De **Voorzitter:** Hebben de Duitsers het nogal lang verdedigd?

A. Dat bleven zij bepaald taai verdedigen. De afstand tussen onze frontlijn op bepaalde plaatsen en die van de Duitsers was niet meer dan tussen de 100 en 150 meter; zover lagen wij dus uit elkaar. Er was dus niet veel aan te doen. Op het tussenterrein lagen veel mijnen verspreid.

50933. De **Voorzitter:** Wat was het voor terrein?

A. Het was heuvelachtig terrein.

50934. De **Voorzitter:** Heeft de Irene-Brigade daar nog aan de aanvallen deelgenomen?

A. Wij hebben daar aan de aanvallen deelgenomen op het moment, dat ten zuiden van onze stellingen de Duitsers op de vlucht gingen. Wij hebben toen in het grote geallieerde plan aan de aanval in het oosten deelgenomen en zijn ook op een bepaalde manier er doorheen gebroken; overigens zonder veel verliezen. De voornaamste verliezen, die wij in die tijd bij die aanval leden, bestonden uit mensen, die op mijnen trapten, en enkelen, die door een schot van een scherpschutter werden gedood of gewond. De Duitsers zelf hadden het al gauw begrepen en sloegen op de vlucht uit hun stellingen.

50935. De **Voorzitter:** Dus de Duitsers hebben daar hun posities opgeofferd ten gevolge van operaties aan het zuidelijk deel van het front.

A. Ja, het was een grote samenhangende operatie en ze zagen dat hun positie op dat moment op dat punt hopeloos begon te worden.

50936. De **Voorzitter:** Is de brigade in voortdurend contact met de Duitsers gebleven?

A. Men kan zeggen, dat dit over het algemeen wel het geval is geweest, niet iedere dag, maar toch in grote lijnen wel. Wat dat betreft, geloof ik, dat u misschien wat zou hebben aan het verhaal, dat ik geschreven heb en dat in de „Pen Gun" is verschenen. Ik heb dit aan de hand van officiële gegevens gedaan. Ik was nl. in die tijd aangesteld als „intelligence-officer" en een van mijn taken was: het oorlogsdagboek bij te houden van de Prinses Irene-Brigade. Ik heb dus iedere dag moeten bijhouden wat er is gebeurd. Aan de hand van deze gegevens — dat is natuurlijk nogal droge militaire stijl — heb ik toen die stukken in de „Pen Gun" geschreven.

50937. De **Voorzitter:** Kunt u er ons een exemplaar van ter beschikking stellen?

A. Ik heb de verzameling bij mij. Dit zijn dus de knipsels uit de „Pen Gun", waar die verschillende artikelen in staan. Het zijn dus niets anders dan die artikeltjes, van het eerste tot het laatste.

50938. De **Voorzitter:** Zijn dat uittreksels van het dagboek?

A. Zij zijn gebaseerd op het dagboek.

50939. De **Voorzitter:** Juist, dus het dagboek is uitgebreider.

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Het dagboek is bepaald beknopter, omdat dit tot een verhaal is gemaakt en omdat er nog persoonlijke ervaringen in verwerkt zijn, die natuurlijk voor het officiële dagboek niet ter zake doen.

50940. De **Voorzitter:** Dus wanneer men de beschikking heeft over deze artikelen, is het niet nodig om het dagboek te bezitten?

A. Dat geloof ik niet.

50941. De **Voorzitter:** Weet u ook waar het dagboek is?

A. Ik kan u alleen zeggen, dat ik het zelf aan kolonel *de Ruyter van Steveninck* heb toegestuurd in het begin van 1946.

50942. De **Voorzitter:** Wilt u uw gegevens ter beschikking stellen van de commissie?

A. Ik wil het zeker ter beschikking stellen. Ik zou het wel graag terug hebben als het kan. Het zijn mijn enige exemplaren. Ik ben nog altijd van plan om dit eens, als het kan, af te maken. Het is nl. nog niet helemaal af. Het loopt tot 17 October 1944.

De **Voorzitter:** U krijgt het terug.

A. Heel graag.

50943. De **Voorzitter:** Weet u hoe de leiding van de Irene-brigade was samengesteld?

A. De brigadecommandant was dus kolonel *de Ruyter van Steveninck*; ondercommandant was overste *Pahud de Mortanges* — ik praat dus nu over de brigadestaf —; verder was er nog in iemand, die in het Engelse leger als staff-captain werd omschreven en eigenlijk was het de administratieve officier van het hoofdkwartier. Dit was de toenmalige kapitein, later majoor *van der Wijck,* die thans overste *van der Wijck* van de generale staf is, en dan was er verder de inlichtingenofficier, dat was ik zelf, en er waren twee verbindingsofficieren. Met verbindingsofficieren bedoel ik in dit geval de liaison-officieren, die dus op een motorfiets er op uitgestuurd konden worden om met andere onderdelen aan onze linker- of rechterflank contact op te nemen.

50944. De **Voorzitter:** Waren er ook groepen bij de Irene-Brigade, die aparte ondercommandanten hadden?

A. Er was dus een verbindingsafdeling in de zin van draadloze verbindingen; daarvan was commandant luitenant *van Oosterom,* die op het ogenblik in Engeland woont. Ik heb één functionaris in de brigadestaf vergeten op te noemen, nl. de brigademajoor; dat is een hele tijd majoor *Beelaerts van Blokland* geweest, totdat de heer *Beelaerts van Blokland* werd overgeplaatst en deze taak ook werd overgenomen door overste *Pahud de Mortanges.*

50945. De **Voorzitter:** Welke functie had de heer *Doorman?*

A. Gene bij ons. Hij diende niet bij de Prinses Irene-Brigade.

50946. De **Voorzitter:** Waar was hij dan?

A. De heer *Doorman* diende in die tijd onder kolonel *de Bruyne,* later bij de Prins — bij de staf van de opperbevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten.

50947. De **Voorzitter:** Dus hij is niet met de Irene-Brigade overgestoken naar Engeland?

A. Neen, bepaald niet.

50948. De **Voorzitter:** Misschien kunt u even aangeven hoe de verdere tocht is geweest van de Irene-Brigade?

A. Wij zijn dus van de Orne in oostelijke richting gegaan en wij zijn daar door verschillende grotere en kleinere plaatsen getrokken totdat we ongeveer de 26ste Augustus de Seine bereikten.

50949. De **Voorzitter:** Zonder in gevecht te zijn geweest?

A. Verschillende malen zijn wij in gevecht geweest, o.a. bij een bezetting van een vrij grote stad, genaamd Pont Audemer, waar we een nogal aardig gevecht hebben gehad.

50950. De **Voorzitter:** Hebt u er ook verliezen bij geleden?

A. Verschillende; ja, er zijn wel verliezen geleden. Ik kan niet zeggen, dat de verliezen in die tijd bijzonder groot waren, maar er waren toch elke dag verliezen. We bereikten dus ongeveer de 26ste Augustus de Seine en hebben toen moeten wachten totdat de Seine volkomen bezet was aan de linkeroever en daarna zouden onze verdere orders doorkomen. Toen die kwamen, moest het 2de Britse leger — doorgestoten door Noord-Frankrijk — België in, zodat wij plotseling orders kregen ons gereed te maken en in een grote sprong door de corridor, die door Noord-Frankrijk was getrokken, heen te rijden met zo snel mogelijke vaart om daarna te zien hoever we zouden kunnen komen in België. Wij zijn toen gekomen tot aan Beeringen aan het Albertkanaal, waar wij weer contact kregen. Ons eerste contact was bij Diest, een klein plaatsje tussen Leuven en Beeringen, waar we voor het eerst eigenlijk weer, na de gevechten aan de Seine, onder behoorlijk vijandelijk vuur kwamen te staan. We hebben daarbij nogal wat verliezen geleden. Toen kwamen de volgende gevechten bij Beeringen aan het Albertkanaal, die een paar dagen hebben geduurd; intussen waren de Duitsers nog steeds op hun retour. Toen de grote operatie werd voorbereid met luchtlandingstroepen in Nederland, dat was dus niet veel later, werden wij ingezet bij het infanteriegedeelte van de geallieerde troepen, die wederom door de corridor, nu door Nederland, moesten trekken om te zien of men het IJsselmeer zou kunnen bereiken. We zijn dus niet zover gekomen. We hebben het niet verder gebracht dan Nijmegen.

50951. De **Voorzitter:** Was dat nog altijd de hele brigade?

A. Dat was nog altijd de hele brigade. Er is af en toe wel een klein onderdeel achtergebleven. Ik herinner mij bijvoorbeeld, dat, voor enige tijd, niet erg lang, een van de gevechtstroepen is achtergebleven, als garnizoen van een klein Frans kustplaatsje, maar dat is niet lang geweest. Verder is het de hele brigade geweest. Zo zijn we dus in de buurt van Nijmegen aangekomen en hebben daar weer contact gehad aan de linkerflank door in het land van Maas en Waal de Duitsers te beschieten aan de overkant van de Waal en te zorgen, dat zij het terrein niet in konden komen. Wij zijn toen nog verschillende malen afgesneden geweest bij die corridor — zoals u zich misschien nog wel zult herinneren — totdat het moment kwam, dat het bleek, dat de luchtlanding bij Arnhem als mislukt moest worden beschouwd en de eerste Engelse luchtlandingsdivisie uit Arnhem werd teruggetrokken. Op dat moment kon men niet veel anders doen dan de corridor door Nederland uitbreiden in beide richtingen en toen zijn wij daar weer bij gebruikt. Wij hebben toen geholpen om de corridor in westelijke richting uit te breiden en hebben toen gaandeweg deelgenomen aan de bevrijding van Noordbrabant. Toen dat gebeurd was, zijn wij overgeplaatst naar Walcheren en hebben daar de bezetting op ons genomen, omdat de geallieerde legerleiding er veel belang bij had de Schelde open te houden, met het oog op de haven van Antwerpen. Bovendien kregen wij de bewaking van Noord-Beveland en de noordkust van Zuid-Beveland, omdat daar vlak tegenover, aan de overkant van de Oosterschelde, de Duitsers nog op de eilanden zaten, waar we dus voortdurend artilleriecontact mee hadden en die bovendien overkwamen met patrouilles, waardoor we er ook nogal eens mee in contact zijn geweest. Daar hebben we min of meer overwinterd. Wij zijn toen weer voor het eerst opgetrokken na die winter van 1944/'45, toen de activiteit weer begon. Het plan is toen geweest om de Nederlandse brigade en een paar Britse onderdelen te gebruiken om van 's-Hertogenbosch uit naar het noorden van Nederland door te stoten; dat is tot op zekere hoogte gelukt en we hebben met de brigade een bruggenhoofd gevormd op de andere zijde van de rivier de Maas, bij Hedel, met het oog op de toekomstige actie in noordelijke richting. Vóórdat het zover kwam, was het al niet meer nodig, toen zijn wij tenslotte omgereden via Nijmegen en Arnhem en van Wageningen zijn we tenslotte op de bekende datum den Haag binnengereden.

50952. De **Voorzitter:** Is er nog een formele ontbinding geweest van de Nederlandse brigade?

A. De ontbinding is inderdaad formeel geweest. De Prins is op een goede dag bij ons gekomen en heeft ons voor de laatste maal geïnspecteerd en daarmee is dus de brigade als zodanig op dat moment ontbonden verklaard.

50953. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Dat is, geloof ik, op 13 Juli 1945 geweest. Een week of tien, elf nadat wij in den Haag aankwamen. Zover ben ik in mijn dagboek niet gekomen; daar kunt u het niet in vinden.

50954. De **Voorzitter:** Was er nog een bepaalde verhouding tussen de N.B.S. en de Irene-Brigade?

A. De N.B.S. Bedoelt u de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten? Daar was geen contact mee.

50955. De **Voorzitter:** Dus er was niet een bevelsverhouding tussen de commandant van de N.B.S. en de Irene-Brigade?

A. Neen, geen enkele. Onze commandant was dus de commandant van het Britse onderdeel — of geallieerd onderdeel, wij zijn ook wel bij een Canadees onderdeel geweest —, waarbij wij voor een bepaalde operatie waren ingedeeld, terwijl wij nooit andere troepen onder ons hebben gehad dan onze eigen.

50956. De **Voorzitter:** Dus u hebt nooit te maken gehad met de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Neen.

50957. De **Voorzitter:** Weet u, globaal geteld, de verliezen die de Irene-Brigade heeft geleden?

A. Ik zou zeggen, dat het tegen de 50 doden moeten zijn geweest waarschijnlijk — zoiets als 45, als ik mij goed herinner — en waarschijnlijk een honderdtal gewonden, waarvan natuurlijk verschillenden weer na verloop van tijd terugkwamen en normaal dienst deden.

50958. De **Voorzitter:** Is het personeel van de Irene-Brigade na de ontbinding direct naar huis gegaan? Wat is er in het algemeen mee gebeurd?

A. Wij kregen de toezegging, dat al het personeel, dat bij de Prinses Irene-Brigade had gediend, recht had op demobilisatie, desgewenst binnen 6 maanden na het beëindigen van de vijandelijkheden in Europa.

50959. De **Voorzitter:** Gold dit voor allemaal of gold dit alleen voor degenen, die gerecruteerd waren uit vreemde landen?

A. Dat gold voor allemaal. Het was waarschijnlijk gegeven met het oog op de recruteringen in vreemde landen, maar het gold ook voor de Nederlandse soldaten, die dus al in Nederland waren opgekomen en van daar naar Engeland waren overgestoken

50960. De **Voorzitter:** Is daar de hand aan gehouden?

A. Ja.

50961. De **Voorzitter:** Tenzij men zelf wilde blijven dienen.

A. Dat is verschillende malen voorgekomen.

50962. De **Voorzitter:** Dus u is ook na 20 November 1945 nog niet gedemobiliseerd.

A. Ik ben officieel zo iets als de 6de October, een dergelijke datum, gedemobiliseerd.

50963. De **Voorzitter:** Dus dat was minder dan 6 maanden na de ontbinding van de Irene-Brigade.

A. Ja, het moest ook binnen die zes maanden.

50964. De **Voorzitter:** Zijn er nog bijzonderheden, waarvan u denkt, dat het van waarde is, dat de commissie hiervan kennis neemt, of meent u, dat u hiermede wel ongeveer heeft verteld wat uwerzijds te zeggen is over de Irene-Brigade?

A. Ik geloof, dat ik u hiermede wel in hoofdzaak mijn kennis over die tijd in het kort heb weergegeven. Ik zou misschien nog de namen kunnen noemen, maar die zult u langzamerhand wel kennen, van andere ex-officieren van de Irene-Brigade, die u met enige vrucht zou kunnen ondervragen.

50965. De **Voorzitter:** Wij hebben er wel verschillenden hier gehad, maar het kon zijn, dat er nog een naam bij was, die ons niet bekend is, dus ik wil u graag in de gelegenheid stellen om enkele namen te noemen.

A. Misschien zou ik, voor wat betreft dat deel van de Prinses Irene-Brigade, dat naar Indië is vertrokken en dat tenslotte terechtgekomen is in Ceylon en later in andere delen van Brits-Indië, de naam kunnen noemen van de heer *van Tuyll van Serooskerken,* die tot zeer onlangs bij de economische afdeling van Buitenlandse Zaken werkzaam was.

50966. De **Voorzitter:** Maar die had daar geen bevelsfunctie, dacht ik.

A. Hij was in ieder geval een van de officieren.

50967. De **Voorzitter:** Het bevel berustte bij kapitein *van den Berge.*

A. Hij zou u waarschijnlijk wel kunnen inlichten. Wat betreft die commando's, zoudt u waarschijnlijk de eerste commandant gunstig kunnen horen, dat is dan de voormalige kapitein *Mulders,* die, voor zover ik weet, nog in Amsterdam zou wonen.

50968. De **Voorzitter:** Weet u ook wie als commandant is meegegaan met dat detachement naar Suriname?

A. Ja, dat was een kapitein *van der Hoek,* maar voor zover ik mij herinner, heeft hij het grootste deel van zijn leven in Zuid-Amerika doorgebracht en hij zal daar nog wel zijn; dus of hij erg gemakkelijk te benaderen zal zijn, weet ik niet.

50969. De **Voorzitter:** U weet misschien ook wie de militaire commandant is geweest in die tijd in Curaçao en Suriname?

A. Neen, dat kan ik u niet zeggen, daar weet ik niet veel van. Ik vraag me juist af of ik mij nog de naam herinner van een van de officieren in die streken, die op het ogenblik hier in Nederland zou zijn. Ik geloof niet, dat mij er een te binnen schiet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

R. FACK.

ALGERA, *voorzitter.*
POSTHUMUS.
STUFKENS.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 11 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CORNELIS SISSELAAR,

oud 31 jaar, wonende te Amsterdam (Z.), technisch employé K.L.M.

Hij legt de eed af als getuige.

51251. De **Voorzitter:** Mag ik beginnen met u te vragen waar u 10 Mei 1940 was?

A. Toen was ik in Haarlem, als vaandrig in dienst bij het korps motordienst.

51252. De **Voorzitter:** Wanneer is u naar Engeland gegaan?

A. In de nacht van 14 op 15 Mei, met een Engelse destroyer.

51253. De **Voorzitter:** Was dat in groepsverband of ging u op eigen gelegenheid?

A. Eigen gelegenheid.

51254. De **Voorzitter:** Had u daar een bepaalde reden voor?

A. Het is aldus gegaan. Wij hoorden in Haarlem door de radio, dat Vesting Holland werd overgegeven. Omdat wij toen order hadden niet naar de radio te luisteren, heb ik mij begeven naar het hoofdkwartier, ik meen, dat dit in Overveen was, waar ook de rest van de officieren was. Daar werd getracht telefonisch contact te krijgen met den Haag voor bevestiging van dat bericht van overgave. Dat kwam des avonds vrij laat door, tussen 9 en 10 uur, en toen bleek inderdaad, dat werd overgegeven. Wij kregen toen opdracht naar ons onderdeel in Haarlem terug te gaan en om de grendels van de geweren in het Spaarne te gooien. Wij waren daar o.a. met enige vaandrigs, die eigenlijk geen troep hadden, we waren te werk gesteld in de werkplaatsen en waren administratief ingedeeld in een compagnie, omdat wij geen vechtend onderdeel waren. Wij hebben gevraagd of wij weg mochten, om door te vechten buiten de Vesting Holland. Wij kregen daarvoor eerst geen toestemming; men zei: je doet, wat je wordt gezegd. Wij zijn toen gegaan naar de naast hogere chef, die zei: je doet maar, wat je niet laten kunt; ik mag geen toestemming geven. Toen zijn wij met ons eigen transport, er waren namelijk nog een paar vaandrigs en officieren bij, o.a. kapitein *Gonggrijp,* naar den Haag gegaan, met de bedoeling om over de grote rivieren naar het Zuiden te komen. Wij kwamen in den Haag aan; op het Malieveld was een grote brand. Wij wisten toen niet hoe de situatie was, omdat wij geen zuiderlingen, maar noordelingen waren, en toen wij de weg vroegen naar Rotterdam, keken de Hagenaars ons zeer verbaasd aan en zeiden: dan loop je tegen de Duitsers aan. Wij reden toen wat door den Haag. Bij ons was een vaandrig, die 11 of 12 Mei Engelsen had moeten halen met een autocolonne van Hoek van Holland, en hij zei: laten wij proberen naar Hoek van Holland te komen. Wij zijn toen met twee auto's naar den Hoek gereden, op zoek naar een roeiboot om uit te varen. Er lag geen roeiboot, alleen een grote stoomboot; dat bleek een Engelse destroyer te zijn. De luitenant, die bij ons was, ontdekte, dat het een Engels schip was. Hij sprak zijn talen goed, is er op afgegaan en kwam juichend de wal op en zei: ze liggen op ons te wachten. Die Rijksauto hebben wij in de tweede versnelling gezet en te Hoek van Holland in het water laten plonsen. Wij zijn werkelijk keurig aan boord van die Engelse destroyer ontvangen en nog dezelfde nacht weggevaren. Aan boord waren marine-officieren van de Vesting Holland, verschillende militairen en burgers. Op weg naar de haven kwamen wij veel militairen (vermoedelijk de bezetting van de vesting) met hun plunjezakken tegen. Zij hadden bij wijze van spreken allen aan boord kunnen gaan. Een van de scheepsofficieren zeide: Als jullie een evacuatie hebt geregeld, roep ik het andere schip binnen. Het lag daar vol mijnen; de kapitein heeft keurig op meerdere évacué's gewacht. Iemand vroeg: Als het zo gemakkelijk gaat, mag ik dan die en die in den Haag gaan halen? De commandant zeide weer: Dan wacht ik wel. Eindelijk zijn wij weggegaan, nadat er een Duits vliegtuig overkwam, waarop wij gevuurd hebben en het aanschoten. De commandant achtte het toen beter om te vertrekken, omdat de Duitsers konden aannemen, dat er nog een Engels schip lag.

Zo was de stemming daar. Die man heeft keurig gewacht.

Wij zijn dan dezelfde nacht naar Engeland gegaan en kwamen 's ochtends op zee vele vissersboten en andere boten met vlaggen tegen; zij waren allemaal gepavoiseerd; ik vond dat nogal belachelijk.

51255. De heer **Schmal:** Waarvoor waren die boten getooid met al die vlaggen?

A. Dat was een uiting van de stemming, welke aan boord van die boten heerste, omdat men met die boten nog was kunnen wegvaren uit Scheveningen.

Toen wij in Dover aankwamen, werden wij op een zeer nette wijze ontvangen en geïnterneerd.

51256. De **Voorzitter:** Door de Engelsen?

A. Ja. De officieren gingen in hotels en wij, vaandrigs, werden ondergebracht in de Transit Barracks. Wij mochten alle wapens houden: wij hadden b.v. nog pistolen. De Engelsen daar gingen terug naar België en Frankrijk; die lagen daar dus ook gewoon. Wij hebben gevraagd, of wij niet met zo'n boot mee mochten, omdat het in het geheel niet de bedoeling was om in Engeland te blijven zitten. Dat mocht echter niet. Wij hebben daar 4 à 5 dagen gezeten, toen er iemand van de Hollandse missie kwam en ons heeft geïdentificeerd. Onder geleide werden wij buiten gebracht en mochten marcheren en kregen verplichte sport; later mochten wij inkopen doen.

Na ons verblijf van ± 5 dagen werden wij gestuurd naar Londen. Daar hebben wij geld gekregen om ons in de kleren te steken. Wij hadden nl. geen van allen geld bij ons. Wij kregen daarvoor £ 50. Wij zijn daar 4, 5 dagen geweest en zijn toen met onbekende bestemming getransporteerd naar Zuid Wales. De machinist van de trein wist blijkbaar ook niet, waar wij naar toe gingen. Want in Tenby werden wij uitgeladen, waar bleek, dat dit dorp bestemd was voor de Belgen. Wij zijn er gevoed. De ontvangst door de Engelsen en Belgen was zeer prettig. Wij hebben bussen gekregen en zijn gegaan naar Haverfordwest. Daar hebben wij, ik denk, 10 tot 14 dagen gelegen. Er kwamen steeds meer mensen aan uit België en Frankrijk. Het grootste detachement, dat daar aankwam, was de vliegschool Haamstede met complete uitrusting.

51257. De **Voorzitter:** Wie was daarvan de chef?

A. Ik meen, dat majoor *de Broekert* daar een van de oudste officieren was.

Wij waren met ongeveer 40 officieren. Het troependetachement groeide uit dat dorp, want dat was er niet op berekend. De orders voor het betrekken van de wacht waren iedere dag anders; dàn een geweer met munitie, dàn weer zonder munitie, dàn alleen met een bajonet, enz. Wij zijn toen gestuurd, weer met de trein, naar Porthcawl, aan de kust, en daar zijn wij helemaal geïnterneerd, op een omrasterd grasveld. De eerste dag moest ieder op het gras zitten, ook generaal *Noothoven van Goor.* Wij werden verspreid in groepen en daar liepen Engelsen tussendoor, die zeiden: sit down. Ze hadden ons gescheiden in officieren en manschappen en daar liep bij ons een brigadier tussen met een stok en het was telkens: sit down en: shut up. Toen heeft generaal *Noothoven van Goor* tegen die kerel gezegd, dat er iets moest gebeuren en dat wij honger kregen. Hij is

toen opgestaan met zijn adjudant en is toen naar die brigadier gegaan en heeft geregeld, dat wij mochten eten. De officieren konden in groepsverband gaan eten. Met mij waren er, die dit niet deden, omdat wij meenden, dat, als de manschappen niet mochten eten, wij het ook niet moesten doen. Het was een oud concentratiekamp; er was wel een gebouwtje en een W.C., en 's avonds hebben wij tenten gekregen. Wij hebben die opgezet, de officieren aan de ene zijde en de manschappen aan de andere zijde van het veld. Tussen die tenten door liepen 's nachts Engelse schildwachten; de orders waren voor ons: niet praten en geen lichten laten schijnen. Het leek wel of ze bang waren voor ons, aan de andere kant mochten wij toch alle wapens weer houden, dus dat was ook nogal vreemd. Dat heeft zo enige dagen geduurd. Wij hadden geen kribben en geen dekens, we gapten maar wat planken om op te slapen. Later werd er wel wat georganiseerd. Wij mochten het kamp eerst niet uit, daarna alleen de officieren van vier tot zes en de manschappen gedurende één uur. Langzamerhand werd dat steeds beter. Die brigadier heeft het er maar vier dagen uitgehouden en werd toen vervangen, omdat hij misschien zijn opdracht verkeerd opgevat had. Daarna werd veel verbeterd en werden wij niet meer behandeld als zeer gevaarlijke personen, maar als misschien geallieerden. Wij kregen wapens, kleren en schoenen, want toen kwamen ook al die mensen uit Frankrijk aan, die weken lang door Frankrijk hadden gezeuld, zonder schoenen, enz. Daar was o.a. bij een zeer groot detachement marechaussee, onder leiding van majoor *den Beer Poortugael.*

51258. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding met de marechaussee?

A. Uitermate slecht.

51259. De **Voorzitter:** Hoe kwam dat?

A. Ik ben er niet bij geweest, het zijn maar verhalen, die ik hoorde.

De **Voorzitter:** Vertelt u het zo kort mogelijk, maar ik heb liever dingen, die u uit eigen wetenschap bekend zijn.

A. De stemming was zo slecht als gevolg van hetgeen de landmacht in Frankrijk had meegemaakt. De marechaussees reden daar in trucks, beladen met fietsen en in volledige uitrusting, dus met het tweede stel blauw, inclusief damborden, enz., terwijl ze de infanteristen lieten staan. Ze kwamen ook aan met die fietsen, damborden, volledige uitrusting met nestels, enz., dat was keurig, maar in plaats van die fietsen en andere dingen hadden ze meer mensen kunnen meenemen. Toen ze dus aankwamen in Engeland, zeiden die anderen: daar heb je die blauwen! Die hebben ons toen laten staan. Zij hadden wel te eten en de andere Hollanders mochten verrekken. Daar begon het mee. Toen werden deze mensen belast met orde- en bewakingsdienst. Er kwamen toen ook wel onaangenaamheden voor, dit in tegenstelling met hetgeen ten aanzien van het detachement van 100 man politietroepen het geval was.

51260. De **Voorzitter:** Berustte de houding van de marechaussee op een zeker inzicht van de kant van de marechaussee, nl. dat zij een bepaalde categorie vertegenwoordigden en niet tot het leger behoorden?

A. Dat kwam er ook nog bij: ze waren non-combattanten. Zij moesten geen kampbewakingsdienst maar andere bewakingsdienst verrichten. Ik kan mij nog herinneren, dat zij toen zeiden: Wij zijn non-combattanten, wij doen niet mee.

51261. De **Voorzitter:** Hoe was de geest in het kamp, de verhouding tussen de officieren en soldaten? In het boek van generaal *Kruls* staat o.a., dat de soldaten het vertrouwen in sommige officieren hadden verloren. Is u daarvan iets gebleken?

A. Inderdaad. Er waren daar nl. bepaalde eenheden, voornamelijk uit de Peel; ik weet niet, welk regiment daar lag. Daarvan waren mensen, o.a. officieren, aangekomen. De soldaten konden niet beoordelen, waarom die officieren waren weggelopen. Zij zeiden echter: Daar heb je hem ook; toen was hij commandant en was weg, en nu staat hij hier met de scepter te zwaaien. Die stemming was er dus wel degelijk bij de manschappen en zeker bij de mensen van het regiment uit de Peel of Limburg. Het betrof o.a. majoor — hij heeft later enige van zijn vingers verloren — *Sicherer.*

51262. De **Voorzitter:** Hij was toen kampcommandant?

A. Ja.

51263. De heer **Posthumus:** Was het een algemeen verschijnsel of vindt u, dat het ten aanzien van enkele officieren gold? Kan men zeggen, dat in het algemeen de stemming er een was van weinig vertrouwen in het gezag van de officieren hebben?

A. Het is moeilijk te zeggen. De ligging en het eten waren er zeer slecht en er was geen oefengelegenheid. De mensen waren dus verslagen. Dan is de stemming nooit lollig. Als zij direct een goed traktement, goede ligging en goed voedsel hadden gekregen en er was gezegd: „Straks gaan wij weer vechten", dan had men een andere stemming gekregen dan wanneer er wordt gezegd: „Loop maar op je blote poten, totdat je schoenen krijgt". Die stemming uitte zich. Zij hebben tegen mij zeer weinig gezegd. Ik was van de motordienst en de mensen, die er van die dienst waren, kende ik goed.

51264. De heer **Posthumus:** En als zij een officier kenden, die zich gedurende de oorlog in Nederland wel wat te gauw van zijn troep had gedistantieerd, hadden zij dat direct bij de hand?

A. Natuurlijk. Er waren daar o.a. een paar jonge officieren, die met hun pag-trekker waren weggereden, en die men dat verweet.

51265. De **Voorzitter:** Kan dat niet worden verklaard uit het feit, dat men zich nog in de beginperiode bevond en het moeilijk was om alles direct voor elkaar te hebben?

A. Dat komt er natuurlijk bij. Als die zaak slecht loopt en je ziet niet anders dan officieren, die uiteraard goed werden betaald en niets deden — er werden in die tijd ook wel eens drinkgelagen door hen gehouden —, dan zeg je dat allicht, als je in hetzelfde kamp zit. Dat krijg je overal. Daarbij kwam, dat men dikwijls niet kon beoordelen, waarom die meerderen zo hebben gehandeld. Ik heb gehoord, dat een officier, die volkomen van zijn troep was afgesloten, is weggegaan. Dat kan ik niet beoordelen.

51266. De **Voorzitter:** Heeft die onaangename situatie lang geduurd of is er spoedig enige verbetering gekomen?

A. Dat kan ik mij niet goed herinneren. Ik had mijn werk buiten het kamp. Ik ben wapenkamerofficier geworden. Die wapenkamer had ik in Porthcawl zelf. Ik zat nooit in het kamp meer, ik was tot des avonds 8 uur weg en hoorde dan: de discipline is slecht. Ja, als je slecht gekleed bent, enz., wordt de zaak ook veel vervelender, maar tenslotte is die zaak toch vrij snel beter geworden, toen de Engelsen ons indeelden voor de vliegveldbewaking. Dat waren drie vliegvelden, Stormy Down, St. Athans en Llandow. Daar zijn detachementen heengegaan, die daar zeer goed werk deden. De interne discipline zal niet zo goed zijn geweest, maar er waren geen onaangenaamheden; de commandanten konden hun eigen kader uitzoeken, dus die organisatie klopte wel. Kapitein *Galle* bijv. zat in St. Athans en had alle manschappen van een paar batterijen om zich heen verzameld; dat liep wel. Ik reed de kampen af om ze van wapens, munitie, enz. te voorzien en heb toen nooit meer iets onaangenaams bemerkt. Maar in het eigen kamp zelf was er een zeer ontevreden groep, o.a. de burgerchauffeurs, die op de bussen van de marechaussee hadden gezeten. Die mensen zijn door de marechaussee eigenlijk beduveld; zij zijn, in Nederland nog, onder dwang verplicht om te rijden in die wagens en na door België en Frankrijk vervoerd te zijn, zeiden zij op de kade: Wij gaan op de boot, zoek het verder zelf maar uit. De chauffeurs zijn toen ook aan boord gegaan van andere schepen. De betalingsmoeilijkheden kwamen in Engeland, want die mensen waren gevorderd voor een bepaald bedrag, f 2,50 per dag, met vergoeding voor de wagen. Een gedeelte van de wagens is nog meegenomen. De burgerchauffeurs werden toen ook nog gemilitariseerd; er was er een bij van 55 jaar, die wilde geen soldaat meer spelen.

51267. De heer **Schmal:** U zei, dat u in Engeland generaal *Noothoven van Goor* had kunnen gadeslaan. In welke qualiteit was hij aanwezig? Was hij er als krijgsgevangene, zat hij ook op de grond?

A. Ja, hij zat ook op het gras.

51268. De heer **Schmal:** Hij was toch met een Regeringsopdracht vertrokken vóór de oorlog, om te doen wat zijn hand vond om te doen. De Engelsen behandelden hem dus als krijgsgevangene? Ik bedoel: toen u daar kwam, trof u daar de generaal, die er op het gras zat.

A. Wij zijn allen gelijk uit die trein gemarcheerd.

51269. De heer **Schmal:** Dus daar zat hij ook in?

A. Ja, maar het was niet zozeer een krijgsgevangenentransport. In het dorp waren wij geheel vrij, maar omdat dat dorp te klein werd, zijn wij verplaatst naar een ander kamp.

51270. De **Voorzitter:** Is er nog een betrouwbaarheidsonderzoek geweest van Nederlandse kant?

A. Ja; eerst hebben wij dat gehad in Dover.

51271. De **Voorzitter:** Van Engelse kant?

A. Neen, van Hollandse kant. Een overste heeft het daar gedaan. Later in Porthcawl zijn er telkens mensen, van wie men blijkbaar foute dingen wist of vermoedde, er uitgelicht; enkelen mochten, hangende het onderzoek, niet in een Engelse uniform rondlopen. Wij moesten in battledress lopen met ingang van 1 September. Daarvoor werd iedereen wel niet persoonlijk geïnterviewd door de Engelsen, maar er was wel een onderzoek aan voorafgegaan. De mensen, die onbetrouwbaar waren of nog niet als betrouwbaar bekendstonden, kregen geen toestemming om in battledress te lopen. Wij hebben allemaal een briefje gekregen, dat wij in battledress mochten lopen. Degenen, die deze toestemming niet kregen, waren wel in ons midden. Dat was erg pijnlijk, want dat viel natuurlijk zeer op en ontlokte de nodige opmerkingen. Ik zelf heb 's avonds in Hollandse uniform gelopen tot December, omdat de kleermaker door mijn detachering niet tijdig een passend service dress kon maken.

51272. De **Voorzitter:** Hebt u ook meegemaakt de verhuizing naar Congleton en Wolverhampton?

A. Ik ben begin September naar een plaats bij Liverpool gegaan om een weapontrainingcursus te volgen en inmiddels heeft die verhuizing plaats gehad.

51273. De **Voorzitter:** Was dat een cursus alleen voor Nederlanders?

A. Dat was een Engelse cursus. Er was intussen een Engelse missie ontstaan, waarbij o.a. de heer *Speelman* nog betrokken was, die onder meer trainingsaangelegenheden regelde en mij aanwees voor deze cursus. De eerste cursus was een weapontrainingcursus. Toen deze was afgelopen, waren de troepen inmiddels verhuisd naar Congleton.

51274. De **Voorzitter:** En daarna is u meegegaan naar Wolverhampton?

A. Ja.

51275. De **Voorzitter:** Waren er bepaalde onderdelen in Congleton gelegerd? Er is eerst een scheiding geweest; een deel van de Nederlandse troepenmacht was in Congleton en een ander deel in een andere plaats ondergebracht.

A. Op 15 Augustus zijn opgeroepen de z.g. Engelse vrijwilligers. Zij zijn gelegerd nabij Cardiff. Het z.g. IIde bataljon is toen niet naar Congleton gegaan, maar naar Noord-Wales.

51276. De **Voorzitter:** Later is echter alles weer verenigd.

A. Veel later pas. De marechaussee lag weer in een ander dorp.

51277. De **Voorzitter:** Hoe is het gelopen met de bewapening van de Nederlandse troepen?

A. In Juli, Augustus 1940 hebben wij onze eerste geweren gekregen, benevens koppels, patroontassen, enz. Ik geloof, dat er toen nog geens brens bij waren. Ik heb van ons oude Lewis-materiaal nog dubbele mitrailleuropstellingen voor luchtdoelgeschut gemaakt. Wij hebben daarmede de komst van de Duitsers afgewacht tijdens het grote alarm voor de invasiepoging. Langzamerhand hebben wij meer gekregen. Onze bewapening is vrij slecht geweest, omdat de Engelsen zelf niet veel hadden. Begin 1941 is er vergaderd na een grote oefening en kwam tot uiting, dat wij toen zeer begunstigd waren, omdat wij een kwart van onze organieke bewapening hadden, o.a. een kwart van de brens en trainingsmortieren. Later werd mij medegedeeld, dat de Fransen en Polen nogal aanmerkingen hadden gemaakt en meer dan 50 procent van hun bewapening kregen, terwijl de Homeguard nog met houten geweren stond. Ja, het is wel langzaam gegaan.

51278. De **Voorzitter:** Hoe was het gesteld met de bewapening van het eskadron pantserwagens, dat in Januari 1941 is opgericht?

A. In Januari 1941?

De **Voorzitter:** Toen is het eskadron pantserwagens opgericht, hoofdzakelijk bestaande uit personeel van de Koninklijke Marechaussee.

A. Inderdaad. Toen is ook het eerste bataljon omgeschakeld tot een Engelse organisatie en noemden wij het, in plaats van eerste, tweede, derde compagnie, A-, B-, C-compagnie, enz. Ik werd toen commandant van vier brenguncarriers.

51279. De **Voorzitter:** Opereerden die als aparte eenheid in het gehele verband?

A. Meer als onderdeel van de ondersteuningscompagnie. Een bataljon heeft vier compagnieën plus een ondersteuningscompagnie en deze heeft weer zeven pelotons. Daarvan was dit één peloton. Wat ik mij van die marechaussee herinner, is, dat ze Humbers hadden, vrij ouderwetse pantserwagens, maar ik geloof niet veel bewapening.

51280. De **Voorzitter:** Dus u is een van die groepscommandanten geworden.

A. Ja, als oprichter van een brenguncarrier-peloton.

51281. De **Voorzitter:** Kunt u van de ontwikkeling daarvan iets mededelen?

A. Ik ben begonnen met 10 man politietroepen. Het is eigenlijk jammer geweest, dat het oorspronkelijke detachement van 100 man uit elkaar gevallen is, maar er waren instructeurs nodig. De besten werden gestuurd naar het IIde bataljon, dat opgericht was, toen is er van het restant weer een troep afgegaan voor Canada en toen bleven er nog twintig over. Omdat het goede kerels waren, heb ik gevraagd om daar mijn keuze uit te mogen maken. Ik heb er ook een paar monteurs en chauffeurs bijgekregen. Daarna ben ik met ongeveer 10 man en de vier carriers gedetacheerd bij een Schots bataljon in Crew en daar hebben wij de gehele tijd die vier gehouden. Met veel tact heb ik enige motorfietsen van de marechaussee gekregen; de bewapening werd langzamerhand ook beter. Eind 1941 had de hele brigade 20 carriers, waarvan ik er 14 had, met de benodigde motorfietsen, die ik links en rechts „georganiseerd" had. De marechaussee's konden of wilden ze niet repareren en schreven ze af; dan repareerde ik ze en bleken het nog zeer bruikbare motorrijwielen te zijn.

51282. De **Voorzitter:** Hoe lang is u in die functie gebleven?

A. Als pelotonscommandant tot mijn vertrek naar Indië.

51283. De **Voorzitter:** In Januari 1942 is het eerste detachement weggegaan. Dat heeft nogal wat moeilijkheden veroorzaakt. Er waren er, die een beroep hebben gedaan op de Grondwet, om niet te worden uitgezonden naar Indië. Anderen hadden weer andere bezwaren. Wat kunt u daarvan mededelen?

A. Toen wij hoorden, dat er oorlog in het verre Oosten was uitgebroken, hebben enige jonge officieren een request geschreven voor directe overplaatsing naar Indië. Wij hadden gehoord, dat er veel kader nodig was. Bovendien was de dienst in Engeland erg vervelend. Wij begrepen uit besprekingen, dat die invasie toch voorlopig niet zou plaats vinden. De troepen moesten medehelpen met het bieten en aardappelen rooien en wij vonden, dat wij nuttiger werk konden doen in Indië. Meerdere jonge officieren gaven zich op om vrijwillig te gaan.

51284. De **Voorzitter:** Hoe vonden de mensen uit Canada het, dat ze bieten en aardappelen moesten rooien?

A. Dat weet ik niet, want die waren voor het merendeel in het tweede bataljon ingedeeld. Zolang die jongens maar wat konden bijverdienen, wat konden rondhangen, vonden ze het vaak al lang mooi. Ik heb met mijn peloton nooit gerooid, omdat ik verzocht heb, daarvan vrijgesteld te worden, in verband met de graad van geoefendheid, die ik wilde bereiken, en de taken, die mij waren gesteld voor de diverse alarmstellingen in de omgeving.

51285. De **Voorzitter:** Kunt u ons van het request een afschrift geven?

A. Dat heb ik nog wel. Dat was een zeer summier getypt requestje. Vrij spoedig, nadat wij het hebben ingediend, is kolonel *van Voorst Evekink* naar Londen vertrokken. Hij kwam vrij opgewekt terug. Wij dachten allen: Als wij nu niet weggaan, komen wij nooit meer weg; afwachten maar. Op 1 Januari 1942 was er appèl-generaal in de grote eetzaal van het bataljon. Ik geloof, dat Minister *Gerbrandy* er bij was — op dit punt kan ik mij niet alles herinneren — en een grote speech heeft gehouden. Er werd gezegd, dat het 1ste bataljon naar Indië zou worden gestuurd. De reactie in de zaal was niet prettig en er werden enige kreten geuit. Na de Minister kwam kolonel *van Voorst Evekink;* deze begon zijn speech op een zeer merkwaardige wijze — het was wel grappig — en zeide: „Ik, Boef" — dat was zijn hond — „en 20 officieren", enz. „zullen voor het eerste detachement aangewezen worden.", enz.

De **Voorzitter:** Het is niet zo erg belangrijk, dat zijn hondje meeging.

A. Dat is meegegaan.

De **Voorzitter:** En ook weer mee teruggegaan?

A. Ja. De kolonel is per vliegtuig teruggevlogen, maar die oppasser heeft er lang mee omgezwalkt, doch is later weer in Engeland aangekomen. Er zijn nogal wat onaangenaamheden geweest met de marine-autoriteiten.

De heer **Schmal:** Nam die hond een dreigende houding aan?

A. Het is in het geheel niet interessant.

De heer **Posthumus:** Vertelt u het maar eens.

A. Die kolonel is in Freetown overgestapt op Hr. Ms. „Heemskerck". De „Heemskerck" zou uit het konvooi gaan en versneld naar Batavia vertrekken. Kolonel *van Voorst Evekink* vond het belangrijk daar aan boord te gaan met die hond. Honden zijn verboden op oorlogsschepen, maar kolonel *van Voorst Evekink* schijnt gezegd te hebben, dat het niet zijn persoonlijke eigendom was, doch dat van de troep. Die hond is toen met die oppasser meegegaan. Later bleek het, dat die hond persoonlijk eigendom van *van Voorst Evekink* was. De marine vond dit voorval o.a. zeer onaangenaam.

51286. De **Voorzitter:** Hoe was het verdere gedeelte van die vergadering?

A. Toen is dus gezegd, dat dit detachement zou voorgaan. De datum van vertrek was natuurlijk geheim. Maar er werden toen direct maatregelen genomen.

51287. De **Voorzitter:** Zijn er nog bezwaren naar voren gebracht?

A. Toen niet direct. Men kreeg er niet de gelegenheid voor. Er is alleen gezegd, dat in de Grondwet stond, dat het niet kon gebeuren. Die mensen werden schichtig, voornamelijk de gehuwden, uit Engeland afkomstig, werden zeer verontrust. Er waren ook militairen uit Holland, die zich meenden te kunnen beroepen op de Grondwet. Ieder, die geen zin had, zeide: In de Grondwet staat, enz.

51288. De **Voorzitter:** Zijn al degenen, die zich op de Grondwet hebben beroepen, in Engeland gebleven, of is dat moeilijk uit te maken?

A. Neen, zeker niet, want in mijn peloton waren er weinig. Iedere pelotons- of compagniescommandant werd verzocht om met zijn mensen naar de kolonel te gaan. Ik ben er ook heengegaan. Er kwam o.a. een man binnen, die zei: ik ga niet naar Indië, want het staat in de Grondwet. Toen de kolonel vroeg: wat staat in de Grondwet?, wist hij dit niet. Er werd gezegd: je moet dan eerst de Grondwet maar gaan bestuderen. Er waren wel mensen, die goede motieven hadden, maar in het algemeen beriepen degenen, die niet wilden, zich op de Grondwet. Voor zover ik kan nagaan, zijn de mensen, die geen verdere motieven hadden, inderdaad meegegaan. De mensen met redelijke motieven zijn achtergebleven.

51289. De heer **Schmal:** Vond u dat beroep op de Grondwet niet redelijk?

A. Ik persoonlijk niet; dat interesseerde mij bovendien niets. De keuring ging heel vlug. Als men het fijn vond om naar Indië te gaan, werd men zeer vluchtig gekeurd. Er waren toch nog veel mensen, die graag wilden.

51290. De **Voorzitter:** Hoe hebt u de reis gemaakt?

A. Met Hr. Ms. „Colombia", via Kaapstad—Colombo. Daar zijn wij blijven steken.

51291. De **Voorzitter:** Daar kreeg u bericht, dat u niet verder hoefde?

A. Ja, daar zijn wij gestrand. Wij wisten in het begin niet wat er aan de hand was, totdat admiraal *Helfrich* een rede hield, waaruit bleek, dat de situatie in Indië hopeloos was en dat wij voorlopig niet konden doorvaren.

51292. De **Voorzitter:** Is u aan boord van de „Colombia" gebleven?

A. Wij hebben ± drie maanden in die haven gelegen en werden op diverse schepen gehuisvest.

51293. De **Voorzitter:** Was er geen kamp?

A. Waarschijnlijk niet. Kolonel *van Voorst Evekink* had zich teruggetrokken van het commandantschap en als oudste was aan boord luitenant-kolonel *van den Berge,* van het K.N.I.L., die vertelde, dat de Engelsen wel graag hadden gewild, dat wij aan de wal kustwacht gingen betrekken, maar dat hij had geconstateerd, dat de Engelsen zelf zeer weinig troepen hadden. Hij zei: als de Jappen komen, worden wij ook ingerekend. Wij hadden al onze zware wapens in Engeland moeten achterlaten, dus we hadden alleen maar geweren. Besloten werd om het detachement aan boord van een Hollands schip te laten blijven, om bij een evacuatie direct mede te kunnen varen.

51294. De **Voorzitter:** Hadden er oefeningen plaats?

A. Wij waren ingedeeld bij de marine en deden als zodanig ook wachtdiensten. Overigens zaten de mensen aan boord en deden huishoudelijke dienst met de marine, dus gangen schrobben, koken, enz. Er werd ook gemarcheerd.

51295. De **Voorzitter:** Toen is u later naar Saugor gegaan?

A. Inderdaad.

51296. De **Voorzitter:** Is u ook meegegaan?

A. Ja.

51297. De **Voorzitter:** Toen is daar een splitsing gekomen?

A. Ja, toen majoor *Mollinger* uit Engeland kwam. Luitenant-kolonel *van den Berge* had opdracht gekregen, om met het detachement naar Saugor te gaan, waar wij een speciale infanterie-opleiding zouden krijgen. De instructies waren blijkbaar niet geheel duidelijk geweest en wij kregen een zeer summiere opleiding, onder leiding van kapitein *Scheepens.*

51298. De **Voorzitter:** Is er een afdeling voor de marineluchtvaart achtergebleven op Ceylon?

A. Neen, het gehele detachement is naar Saugor gegaan. De splitsing heeft later plaats gehad, toen majoor *Mollinger* uit Engeland terugkwam. Hij had het idee opgevat om met een stel vrijwilligers Sumatra te heroveren door middel van landingen met parachutisten en met behulp van onderzeeboten en om de bevolking van Sumatra zo ver te krijgen, dat zij met ons zou meewerken. In Engeland had hij tonnen explosieven en wapens gekocht.

51299. De **Voorzitter:** Had dit korps een bepaalde naam?

A. Het korps Insulinde.
Toen majoor *Mollinger* zelf kwam, bleek, dat er nog niet veel aan dat idee was gedaan. Hij heeft met de Engelse kampcommandant geregeld welke cursus de vrijwilligers zouden krijgen. Zij zouden aan een zeer speciale keuring worden onderworpen. Van het gehele detachement zijn toen 15 officieren en 50 onderofficieren en manschappen goedgekeurd.

51300. De **Voorzitter:** Welke functie had kapitein *Pel*?

A. Hij was ondercommandant van *Mollinger.* Hij en kapitein *Scheepens* waren daar inmiddels uit Engeland gekomen.

51301. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons mededelen, hoe het verder is verlopen.

A. De mensen, die werden goedgekeurd, verbonden zich dus vrijwillig bij dat korps, dat toen nog niet de naam van korps Insulinde had. Men gaf zich op voor zeer gevaarlijk werk; de omvang van het werk kon majoor *Mollinger* vanwege de geheimhouding niet zeggen. De rest, die werd afgekeurd, is daar min of meer aan zijn lot overgelaten, kreeg een minder zware training en is later naar de marineluchtvaartdienst gegaan.

51302. De **Voorzitter:** U werd dus bestemd voor die dienst?

A. Ja. Wij zijn naar Colombo teruggegaan met het gehele korps. De eerste actie was reeds door luitenant *Wijnmalen* met de K 18, meen ik, uitgevoerd. Hij verongelukte bij Padang en is niet meer teruggekomen.

51303. De **Voorzitter:** Is hij gesneuveld?

A. Hij werd mishandeld.

51304. De **Voorzitter:** Door de bevolking?

A. Door de Jappen. Hij is zo gepijnigd onder het verhoor, dat hij om een pistool heeft gevraagd. Dat appreciëerden de Jappen. Hij is een van de weinigen geweest, die een grafzerk hebben gekregen. Dat is nog vóór de oprichting van het korps geweest. Wij zijn naar Colombo gegaan om verder te trainen en daarna naar Poona om een amphibiecursus te krijgen. Dat was in September, October 1942. Toen werd de eerste actie gepland voor Sumatra. Men heeft nog enige moeilijkheden gehad, omdat men geen onderzeeboot kon krijgen. De marine vond het verkeerd onder de bestaande omstandigheden zo'n boot beschikbaar te stellen voor een dergelijke operatie. In December hebben wij de actie met de O 24 gekregen bij Troemon op de Westkust van Sumatra (Atjeh). Die actie hebben wij uitgevoerd en die is zeer raar afgelopen.

51305. De **Voorzitter:** Kon u ongehinderd aan land komen?

A. Ja. Wij zijn 's nachts aan land gegaan.

51306. De **Voorzitter:** Wie had de leiding daarvan?

A. Er waren twee commandanten, majoor *Pel* en kapitein *Scheepens*. Majoor *Pel* moest op het strand blijven en wij zouden onder leiding van kapitein *Scheepens* een hoofd van de bevolking gaan halen, die majoor *Pel* weer kende. Maar om een of andere reden heeft majoor *Mollinger* majoor *Pel* niet naar die kampong willen laten gaan. Opdracht was, dat majoor *Pel* op het strand zou blijven, wij zouden dat hoofd van zijn bed lichten en naar het strand brengen, waar majoor *Pel* hem zou ondervragen. Die actie is niet volgens het plan verlopen. Toen het licht werd, zijn wij het bos ingetrokken met een patrouille om die zelfde nacht nog dat hoofd van zijn bed te lichten en weer terug te brengen naar majoor *Pel,* die met een kustwacht bij de boten was achtergebleven. 's Morgens werden wij echter reeds ontdekt door het spoor op het strand en heeft majoor *Pel* één man achter de patrouille aangestuurd om deze terug te halen. Wij hebben toen de gehele dag aan het strand gezeten, want hij wilde de actie niet meer laten doorgaan. Er is een zeer uitgebreide documentatie over die actie, of heeft u daar misschien niet van gehoord?

51307. De **Voorzitter:** Waar is die gepubliceerd?

A. Die is nooit gepubliceerd in die vorm. Majoor *Mollinger* is ontslagen als commandant, waarna majoor *Pel* hem opvolgde. Alle officieren hadden zwaar de pee in tegen majoor *Pel,* o.a. omdat hij zich bij die actie o.i. zeer ondeskundig heeft gedragen. Een aantal heeft een verzoek ingediend tot overplaatsing en dat heeft hij opgevat als een soort demonstratie.

51308. De **Voorzitter:** Waarom is majoor *Mollinger* vervangen?

A. Ik heb bij geruchte gehoord, dat hij onenigheid heeft gehad met kolonel *van der Kun* van de Koninklijke marine. Hij is toen naar West-Indië overgeplaatst. Er is toen een commissie van onderzoek ingesteld door de marine, omdat die gelijkluidende verzoekschriften waren ingediend. Dat is een zeer uitgebreid onderzoek geworden en vond plaats in de loop van 1943. Er is nooit enige reactie op gekomen, althans, er zijn nooit stappen ondernomen, ofschoon dit zeer uitgebreide rapport ook in Londen is aangekomen. Wij hebben later gevraagd aan een van onze officieren om te onderzoeken wat de reactie in Londen was, omdat op geen van onze requesten ooit antwoord ontvangen werd. Toen bleek, dat men het in Londen te „gekleurd" vond.

51309. De **Voorzitter:** Waren die requesten gericht aan de Minister of aan admiraal *Helfrich?*

A. Onze hoogste commandant was toen admiraal *Helfrich* en ze werden dus via het marinehoofdkwartier ingediend. Ik weet van mensen, die requesten indienden, maar ook nooit antwoord ontvingen.

51310. De **Voorzitter:** Hoe is het verder die dag op het strand afgelopen?

A. Toen kwam die kampong uitgelopen, naar schatting kwamen 200 man gillende aanlopen, met sabels, enz. Wij kregen bevel om in zee te steken.

51311. De **Voorzitter:** Dus dat was een vlucht?

A. Ja. Intussen was er een onweersbui geweest en de toch al zware branding werd nog ruwer, waardoor een overhaast te water gaan niet goed kan aflopen.

51312. De **Voorzitter:** Nam de bevolking een vijandige houding tegenover u aan?

A. Zij kwamen joelend en krijsend aanlopen en waren nog een 500 m van ons verwijderd.

51313. De **Voorzitter:** Hadden zij een vriendschappelijke of vijandelijke bedoeling?

A. Dat kon je zo niet bekijken. Ik denk niet, dat zij kwamen met een vriendschappelijke bedoeling. Er kwamen een paar honderd mensen gillend aanlopen. De boten werden overhaast in het water gedragen en sloegen vrijwel direct om. Ik had de majoor geholpen met het naar het water toedragen van zijn boot. Luitenant *van Tuyll* en ik waren daarom de laatsten, die in zee zouden gaan. Wij zagen, dat de boten mooie loopings maakten en omsloegen. Onze boot is er goed doorheen gekomen.

51314. De **Voorzitter:** Waar bleef kapitein *Scheepens*?

A. Die was ook te water. Terwijl wij met onze boot het laatst in zee staken en ik hem nog een zet gaf om deze door de branding te krijgen, hoorde ik majoor *Pel* schreeuwen: Terug! Zijn boot was omgeslagen en alles was in zee gevallen. Wij konden niet in de branding omkeren, maar zijn even doorgevaren en toen omgekeerd. Inmiddels was de hele zaak op het strand aangespoeld. Die Atjehers hadden inmiddels een halve cirkel om ons gevormd. Ondertussen had de majoor een oude bekende ontmoet. Hij had nog een droog tinnetje cigaretten en overhandigde hem dit. Toen was de vrede direct gesloten. Hij kende de Atjehse taal en heeft die mensen zover gebracht, dat zij ons hielpen al dat wrakhout van die boten bij elkaar te zoeken. Eén boot bleek niet te repareren; wij hebben die aan de rand van het bos gelegd. Toen werden wij geïnviteerd om naar de kampong te komen. Dat hebben wij gedaan. *Pel* zeide toen tegen mij: „Dit is een nette manier van gevangenneming." Ik dacht: Daar bedank ik voor, want wij hadden allemaal twee wapens en er was toen nog geen schot gevallen. Die kerels hadden alleen sabels. Ik was dit niet van plan om te doen en ging naar *Scheepens* toe en zeide: *Pel* zegt, dat dit een geval van gevangenneming is. Hij antwoordde: Ach, die kletst. Het was dus geen gevangenneming. Toen zijn wij met zijn tienen, terwijl wij waren omringd door die mensen, naar hun kampong gelopen. Aan beide zijden kreeg je een man naast je; zij deden erg krijgshaftig. Wij zijn feestelijk onthaald in het huis van het hoofd. Deze was echter door de Jappen gevangengenomen, omdat hij pro-Hollands was. Die actie van ons was dus toch op niets uitgedraaid. Wij zijn daar keurig ontvangen met koffie en sigaartjes en hebben van een rijsttafel genoten. 's Avonds wilde *Pel* niet meer terug met de kano's en heeft getracht een prauw te krijgen. De prauwenvoerders wilden echter niet varen. Waarom weet ik niet. Wij kregen de indruk, dat de zee te ruw was en wij nu maar moesten wachten. Zij zeiden dit echter niet, maar vertelden, dat ze de de prauwenvoerders aan het zoeken waren. *Pel* wilde wachten, hij was bang geworden en wilde met een grote boot terug naar de onderzeeboot, welke 's nachts op een afgesproken tijdstip voor de kust zou liggen. De anderen zeiden: Laten wij gaan, anders kunnen wij ook niet meer met de kano's. Wij hebben *Pel* overreed om toch met de kano's te gaan, nadat wij de prauwenvoerders zelf opgezocht hadden. Zij weigerden echter te varen en besloten werd om toch met onze eigen kano's te gaan.

Wij zijn toen het strand afgelopen naar de kano's en er stond een zware branding. Luitenant *van Tuyll* en ik hebben getracht door de branding heen te komen, maar de kano sloeg stuk bij deze pogingen. Majoor *Pel* zei daarna: ik moet weg, ik ben de belangrijkste man, ik heb alle gegevens, dus ik ga weg, hier hebben jullie allemaal geld. Hij gaf ieder een rijksdaalder of tien gulden; de volgende maand worden jullie wel gehaald. Er werd verder niets afgesproken van tekens, datum of een rendez-vous. Ieder moest helpen en dat is ons geluk geweest, want wij hebben daardoor een nieuwe manier gevonden om die boot door de branding heen te krijgen. Toen wij weer terug op het strand waren, zei kapitein *Scheepens:* ik ben ook belangrijk, ik heb ook gegevens, dus ik ga ook weg. Wij dus weer helpen. Wij bleven toen met vijf man over, met twee enigszins bruikbare vouwkano's. Wij beraadslaagden en besloten, dat het waanzin zou zijn hier een maand te blijven zitten met die paar guldens en wilden trachten de onderzeeboot te bereiken, desnoods zwemmende. Met behulp van enige Atjehers hebben wij de boten door de branding gekregen en tekens afgesproken voor het geval het onderling contact verloren zou gaan. Dit ging voortreffelijk. Wij hebben buiten de branding liggen wachten, totdat de tweede boot met onze drie man er ook aankwam en zijn gezamenlijk naar de onderzeeboot gevaren. Het was een grote baai en men hoorde de vogels fluiten over de branding heen. Ik meende een afwijkend gefluit te horen en vermoedde, dat het een menselijk voortgebracht geluid was. Wij floten en riepen terug en het bleek kapitein *Scheepens* te zijn, die vermoedelijk gewetenswroeging had gekregen. Dit was een gelukkige omstandigheid, want anders hadden ze ons nooit gevonden. Zo zijn wij met drie boten naar de O 24 teruggevaren, waar majoor *Pel* vrij overstuur op een kooi lag. Naderhand bleek, dat hij tegen die onderzeebootkapitein gezegd zou hebben om maar weg te varen. De commandant vertrouwde het niet erg en vond het raadzamer om te wachten. Wij hadden toen nog enige landingen moeten doen op dit kustgedeelte gedurende deze tocht, maar die zijn gecancelled, o.a. door de marine, omdat men kon aannemen, dat de kustbewaking gealarmeerd was en de belangrijkheid van onze landingen niet opwoog tegen het risico van het verspelen van de onderzeeboot.

In Februari is er nog een actie geweest, ook op hetzelfde kustgedeelte van Sumatra.

51315. De **Voorzitter:** Is dat goed afgelopen?

A. Daar zijn ze afgeschoten.

51316. De **Voorzitter:** Werd die kust overal bewaakt?

A. Ja; dat hadden de Jappen goed georganiseerd. De patrouille moest contact met de bevolking maken om inlichtingen te verkrijgen en intussen waarschuwden zij een Jappenpatrouille, die zich verdekt opstelde in de buurt van de landingsboot. Toen onze mensen teruggingen, openden de Japanners het vuur. Iedereen sprong in zee, zwom door de branding, waarbuiten wij ook nog boten verankerd hadden liggen, waarmede zij naar de onderzeeboot peddelden.

51317. De **Voorzitter:** U hebt dus verder geen raids op Sumatra ondernomen?

A. Ja, maar niet onder *Pel.*

51318. De **Voorzitter:** Wanneer is de daaropvolgende actie geweest?

A. In 1944. Het beroerde was, dat majoor *Pel* wel acties plande, maar als de vastgestelde datum aanbrak, dit hem blijkbaar zeer verontrustte, vooral het feit, dat er verliezen mogelijk waren. Hij probeerde er wel mannen bij te krijgen. Hij plande echter acties, waar dikwijls maanden zwaar voor getraind werd, en er werden zelfs verschillende uitrustingsstukken voor zo'n actie in Engeland besteld en deze kwamen overvloedig en werden zelfs per vliegtuig verstuurd. Als de vastgestelde datum kwam, dan werden er altijd omstandigheden aangevoerd, waardoor de acties afgelast moesten worden. De Engelsen noemden hem daarom een „double faced person". Hij was onder de borrel, als hij zo praatte, erg geschikt, maar tot daden kwam het zelden. Vandaar dat wij zeer ontevreden waren.

51319. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen van die actie in 1944?

A. Die actie was zeer geheim. Het hoofdkwartier van *Mountbatten* was overgebracht van New Delhi naar Kandy. De Engelsen gingen toen op meer intensieve schaal opleiden voor de invasie van Sumatra en Malakka. Daarvoor hadden zij o.a. nodig inlichtingen over de Westkust van Sumatra, in verband met de aanleg van vliegvelden. Toen zijn wij uitgezocht — er was een Hollandse en een Engelse groep — om daar 4 terreinen te verkennen voor de aanleg van vliegvelden. Het originele Engelse plan was waanzin. Kapitein *Scheepens* heeft met zijn ervaring de Engelsen er van kunnen overtuigen om de operatie anders te organiseren. Wij zijn toen met een Engelse boot naar Sumatra gegaan. Er waren twee commandanten, van iedere groep één.

Een uiteindelijke beslissing kon door geen van beiden genomen worden. Kapitein *Scheepens* kon vanwege zijn geographische en talenkennis alleen de Engelse commandant adviseren. De opdrachten waren van te voren verdeeld, en wel zodanig, dat, als de ene groep op verkenning moest, de andere als kustwacht en ferry-party fungeerde.

Door omstandigheden werden er 5 landingen gemaakt, waarbij wij gedurende de laatste drie Engelsen verloren.

Voor deze actie werden ingedeeld twee officieren van de Royal Engineers, die ter plaatse o.a. grondproeven moesten nemen. Deze officieren waren uit de aard der zaak slecht getraind en waren de zwemkunst en het peddelen niet erg meester; wij beschouwden hen dan ook als passagier. Als er geland was, brachten wij hen naar het te onderzoeken terrein, waar ze grondproeven en dergelijke namen.

Bij de voorlaatste landing zuid van Meulaboh was de bevolking gealarmeerd, doordat een bevolkingspatrouille ontmoet werd, redenen waarom kapitein *Scheepens* de Engelse groepscommandant (wiens beurt het was om de wal weer op te gaan) afraadde nog een landing iets noordelijker en dichter bij Meulaboh te maken. De luchtphoto's vertoonden een niet te indentificeren plek, hetgeen vermoedelijk een Pillbox of iets dergelijks was.

Kapitein *Scheepens* had intussen rheumatiek gekregen en ik werd belast met het commando van de ferry-party.

Ik had het idee geopperd om mij met een van de experts buiten de branding te laten afzetten, dan naar de kust te zwemmen en het terrein te verkennen. Als je dan ontdekt werd, kon je met zijn tweeën gemakkelijker wegkomen dan met zijn tienen. De Engelse commandant stond er echter op, dat hij deze actie zou uitvoeren, en hij verkoos om met nog twee man te gaan.

Met een rubberboot zetten wij hen af buiten de branding en bleven daar verder liggen, totdat ze terug zouden keren. Nadat zij ongeveer een uur aan de wal waren geweest, ontstond er een hevig vuurgevecht en ik nam aan, dat hij tegen de Jappen was opgelopen. Van tevoren hadden wij afgesproken, dat, als er wat zou gebeuren, hij in de rivier zou springen en zich zou laten afdrijven naar zee. Zij hadden rode schouderlampen, die zij zouden aandraaien, zodat ik hen kon waarnemen en aan boord nemen. Tijdens het vuren ben ik de riviermonding ingepeddeld en heb liggen wachten, totdat ik enige tijd daarna onder vuur werd genomen. Ik hoorde intussen een motorboot en heb met mijn radio de onderzeeboot opgeroepen om dit te melden en instructies te vragen. Ik werd teruggeroepen en kwam aan boord zonder die drie mensen. Dat vond ik erg pijnlijk. Het was de laatste actie.

51320. De **Voorzitter:** Waar zijn die mensen gebleven?

A. Die zijn gesneuveld; althans vermist. Na de oorlog heb ik er naar geïnformeerd en gehoord, dat de Jappen er nog één hebben kunnen vinden.

Toen ik aan boord terugkwam, was de stemming in het officiersverblijf vrij gespannen, te meer daar mij werd verweten door kapitein *Scheepens,* dat die actie fout was gelopen. Ik antwoordde hem: daar zitten getuigen; er is drie dagen beweerd, dat het fout zou gaan en tegen alle adviezen wenste de Engelse kapitein toch te gaan, nu gaat het fout en heb ik het gedaan. Bij dit werk komt ook nog wat list kijken. Als je het op een andere manier twee dagen naderhand doet, heb je kans, dat het lukt. Het bleek, dat het advies van kapitein *Scheepens* zeer terecht is geweest.

51321. De **Voorzitter:** Zijn wat u hebt genoemd alle acties geweest van het korps Insulinde?

A. Neen, er zijn meer acties geweest. Dit zijn mijn acties geweest. Ik ben toen o.a. 6 maanden gedetacheerd geweest in Poona om te worden opgeleid voor special forces-agent. Daartussen door zijn nog acties geweest.

51322. De **Voorzitter:** Bestaan er ook nog rapporten over die acties?

A. Het is jammer, dat die stukken vermoedelijk zoek zijn geraakt.

51323. De **Voorzitter:** Kunt u nog namen en functies noemen van anderen, die aan die acties hebben deelgenomen?

A. *De Roo, de Bruïne, van Tuyll, van Eek, Witkamp,* als officieren, de Engelse majoor *Lodge,* de korporaals van de politietroepen *Bogers, Quinten, de Leeuw, Hakkenberg,* en nog een aantal Chinezen.

51324. De **Voorzitter:** Het gaat er mij niet om al die namen te weten; het is echter goed enkele namen van Nederlanders te weten. U is in training gegaan voor de tocht naar de Andamanen?

A. De Engelsen zouden de Andamanen gaan bezetten en hadden daarvoor nodig enige agenten, die de kustverdediging en wegen naar de objecten zouden verkennen. Deze moesten dan vanaf de kust door middel van lampjes de landingstroepen binnen loodsen en daarna de ingewonnen inlichtingen aan hen verstrekken. In Augustus 1943 zou eerst kapitein *Scheepens* naar Poona gaan, maar hij moest op actie; zijn plaatsvervanger, luitenant *van Eek,* was door ziekte verhinderd, waarna ik werd aangewezen. De opleiding was zeer slecht en werd gegeven door instructeurs, die nog nooit iets in die zin hadden gedaan. Onze groep, genaamd „combined o.p.s." (afkorting van operations) was samengesteld uit een commandant, die majoor was, en vier officieren, afgevaardigd door twee infanterie-brigades, en twee officieren van Special Forces, waarvan ik er een was. Geen van hen had enige ervaring in dit speciale werk. Het bleek, dat de Engelse instructeurs zeer slecht op de hoogte waren van dit soort acties.

51325. De **Voorzitter:** Is die operatie doorgegaan?

A. Neen, die is gecanceld door de overeenkomst van Yalta, toen werd besloten, dat de geallieerden alle krachten in het Westen zouden aanwenden en die niet zouden versnipperen over de invasie van Normandië en enige minder belangrijke acties in het verre Oosten. Voor deze acties had men twee divisies uitgetrokken, die toen naar het Birma-front gestuurd werden. In Bombay lagen in de haven reeds veel landingsschepen voor deze actie.

51326. De **Voorzitter:** Wanneer bent u toen gegaan naar Nederlandsch-Indië?

A. Dit was een detachering van het korps Insulinde naar Poona. Ik ben daar geweest van Augustus 1943 tot Januari 1944, toen de actie werd afgelast.

51327. De **Voorzitter:** Ik bedoel: na de raids, welke u hebt gemaakt.

A. Na die vijf acties, waarvan ik heb verteld, zijn veel acties gepland voor Nederlandsch-Oost-Indië, o.a. werd maandenlang geoefend om het oliecentrum Pankalan Brandan op te blazen. Wij hebben daaraan maandenlang gewerkt. Het is een reusachtig werk geweest. In Januari/Februari 1945 waren wij klaar om die actie te beginnen, toen de Engelse marine bezwaren maakte en zeide door een mijnenveld te moeten varen; door de actieleider werden de plannen dienovereenkomstig gewijzigd. Majoor *Pel* vond het toen ook te gevaarlijk en wilde niet 12 mensen voor deze actie riskeren. De actie vond niet plaats.

De Engelsen begonnen het toen echter belangrijker te vinden om meer inlichtingen uit de bezette gebieden te krijgen, voornamelijk uit de binnenlanden. Voordien waren er door ons korps reeds enige pogingen gedaan om groepen per onderzeeboot aan de kust af te zetten met als opdracht zich daar enige maanden schuil te houden en inlichtingen per radio door te geven. Voor dit doel werd door ons een aantal Chinezen opgeleid.

Geen dezer pogingen is echter gelukt. Door de Jappen werd de kust zeer behoorlijk bewaakt, o.a. door bevolkingspatrouilles, en onze groepen werden alle gesignaleerd tijdens het aan wal brengen van voedsel en uitrusting, nodig voor een verblijf van 2 à 3 maanden.

51328. De **Voorzitter:** Wat hebt u daar gedaan. Had u een bepaalde opdracht?

A. Ik had opdracht daar te blijven zitten tot het einde van de oorlog, want er was geen manier om terug te komen. Ik moest inlichtingen verzamelen, o.a. van de Japanse verbindingswegen. Het gerucht liep nl., dat zij het Medanse spoorwegnet hadden verbonden met het Palembangse net; dat er een weg was aangelegd van Medan naar Palembang. Als eerste van dit nieuwe plan werd ik aangewezen om op de Padang Lawas (Midden-Sumatra) geparachuteerd te worden met één Chinees en 2 Javanen om inlichtingen in te winnen. Ongeveer dezelfde tijd zou een groep springen bij de Goudberg in Noord-Atjeh en de Engelse majoor met enige Chinezen zou met een onderzeeboot afgezet worden bij Tandjong Balai.

Ik ben daar toen gesprongen en heb er gezeten tot het einde van de oorlog.

Tevens zou ik als hoofdgroep het werk voorbereiden voor andere partijen, die nog gedropt zouden worden voor een eventueel te ontplooien guerilla-activiteit. Majoor *Pel* was reeds geruime tijd vervangen door de kapitein-luitenant ter zee *Wingender.*

Om een idee te geven hoe de voorbereiding geschiedde voor die actie, kan ik u het volgende zeggen:

Toen mij werd aangezegd, dat ik mij gereed moest maken om binnen 3 weken op de Padang Lawas geparachuteerd te worden, kon niemand mij zeggen waar deze precies lag, op de stafkaarten stond hij nl. niet getekend.

Een Engelse majoor, die vóór de oorlog planter op Sumatra's Oostkust was geweest, dacht, dat het toen als K.N.I.L.M.-noodlandingsterrein gebruikt werd, en had er indertijd eens een autotocht heen gemaakt.

Om er echter te springen en enige maanden met een blank gezicht ondergedoken te kunnen leven, is het wel van belang om meerdere détails te weten.

Toen ben ik naar de R.A.F. gegaan en heb luchtphoto's gevraagd, Men wist daar ook niet, waar het lag. Ik zeide toen: Geef mij dan maar luchtphoto's van Sumatra, zo'n beetje in het midden. Een piloot had zijn camera laten openstaan, vliegend naar het oliecentrum Pankalan Brandan, dat reeds eerder vernield werd. Op die photo's kwamen mijlen wolken en oerwoud voor, maar ook stukjes open land. Ik heb een net stukje bij een weg opgezocht. Wij konden op de kaart controleren, dat het helemaal dat plaatsje niet was. Ik dacht: Dan ga je daar maar heen. Ik heb zelf mijn intelligence verzameld en had daar 14 dagen tijd voor. Intussen moest de R.A.F. een droppingsveld voor mij uitzoeken. Ik kreeg de photo's weer terug waar zij 10 droppingsvelden op hadden aangetekend, maar geen voldeed aan mijn voorwaarden.

Ik nam hier geen genoegen mede en mijn eisen moesten weer naar de R.A.F. worden gestuurd. Daar had men twee dagen tijd voor nodig. Men moest helemaal naar Kandy toe. De afstand Ceylon—Midden Sumatra retour was echter nauwelijks te bevliegen met een Liberator. Het eten voor zoveel man, de radiosets en de generatoren, verpakt in genummerde containers, vormden al een zware vracht. 's Avonds vóór ik zou weggaan, werd ik ontboden op het H.K. om te vernemen, dat de helft van het toegezegde gewicht niet meegenomen kon worden. Ik vroeg: welke pakken wel? Een beetje voedsel en in ieder geval mijn radioset!

Wij gingen naar de R.A.F. toe en werden naar een geheim vliegveld gebracht. Men zei: Wij zullen wel zien, wat wij meenemen. Met drie extra-romptanks konden zij het net halen. 's Middags om 2 uur gingen wij weg met een viermotorig vliegtuig en 's nachts om 12 uur werden wij gedropt, 2 km fout, hetgeen naderhand bleek. Ik ben met die drie man het bos ingedoken, om mij daar eerst te organiseren. Ik had mijn containers niet allemaal gevonden. Als men 's nachts iets naar beneden ziet komen, ziet men het tegen de heldere hemel, maar zodra het onder de horizon is, ziet men het niet meer. Veel eten had ik toen niet meer. Ik ben inderdaad in de aether gekomen met die radioset en na drie dagen ging er een tandwieltje van een van de generatoren stuk. Ik had de andere reeds ver in het bos verstopt. Die tweede generator werd gehaald. Na enkele dagen bezweek ook deze en heb ik gevraagd, of zij een nooddropping wilden geven. Het was van te voren zo geregeld, dat, als je uit de aether ging, je gedurende een bepaalde week binnen een maand een nooddropping kon verwachten tegen het vallen van de avond. Ik kon dan met een seinlampje de herkenningstekens geven. Die week brak aan. De eerste avond hoorden wij het toestel om 4 uur 's middags. Ik had niets geprepareerd, want veronderstelde, dat ze later zouden komen. Dat vliegtuig was reeds ver weg vóór ik het bos uit was. Ik moest nl. een uur lopen zonder kappen om geen spoor te maken. Met een zaklantaarn gaf ik nog tekens, die onopgemerkt bleven. Ik heb toen een vuur ontstoken, maar snel weer uitgemaakt. Ik dacht: ik heb kans, dat ze die week weer terugkomen, want ik had geen eten meer. Aan het eind van de week kwamen ze weer; ik had de vuren klaar gelegd in de hoop, dat de kampongbevolking deze niet zou opmerken. Ik hoorde het toestel weer om halfvijf, het kwam laag over. Ik stak de herkenningsvuren aan en het vliegtuig waggelde met zijn vleugels. Toen begon het te stormen en woeien de vuren over de walletjes. Er was niets meer aan te blussen en toen het vliegtuig weer over kwam, het duurde vrij lang voordat het die draai had genomen, was het één vlammenzee. Ik had gehoopt, dat de parachutes meer naar het bos toe gedropt zouden worden, zodat ik de containers gemakkelijk daar naar toe had kunnen verplaatsen, maar

alles kwam in het vuur terecht. Het was ± anderhalve ton, wat wij door het vuur moesten sjouwen en we werkten als koelies. Er zitten drie bussen in zo'n container en in iedere bus zit 60 kg. Ik heb eerst de radio's er uitgehaald en dat vuur maar gelaten voor wat het was. Ik moest bovendien zorgen, dat ze de sporen niet konden zien. Vóórdat het donker werd, hadden we alles naar de bosrand gedragen. Aangezien de bevolking ons vanuit de hoge stellages, die de Jappen hadden opgericht, konden waarnemen, leek het mij raadzaam om zo snel mogelijk de belangrijkste spullen, zoals radio's, batterijen, enz. diep in het bos te verstoppen. De gehele nacht zijn we daar mede bezig geweest.

51329. De **Voorzitter:** Hebt u aan uw opdracht kunnen voldoen?

A. Dat is inderdaad raar gegaan. Ik heb inlichtingen verkregen, maar kon met die vier man niets uitrichten. Ik had één radio-telegrafist, die continu moest seinen, want op 1500 mijlen was de verbinding zeer slecht. In plaats van een kwartier te zenden, zat die man er de gehele dag aan. Hij zond de gehele dag en wij laadden steeds maar accu's op, onze versterkingspartij is nooit nagedropt. Die stond klaar in Colombo en zou vóór eind Juni mij komen versterken.

Het was zo warm op het vliegveld in Ceylon, dat het vliegtuig niet kon starten met die topbelasting, omdat de luchtdichtheid te gering was.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest om mij te kunnen ontplooien. Ik heb een paar weken verkend en de resultaten doorgeseind, maar enige uitgebreide actie kon ik niet ondernemen. Toen is de capitulatie gekomen en 2 September kwam ik het bos uit. Ik had contact met de bevolking opgenomen door mijn spionnen, maar als je niet op de hoogte bent van de toestand, doe je de meest gekke dingen. De mensen liepen niet eens in een vuile sarong, maar in boombast, dus die spion van mij, die in de kampong kwam met een sarong, viel direct op en kon bovendien geen goed verhaal vertellen, waar hij vandaan kwam. Op de km-palen langs de grote weg stond nl. een getal met de letters W.R. Op de kaart stond alleen bos, in die richting. W.R. bleek naderhand Watas Riouw te betekenen, een oude grens van onze residentie Riouw. Waar de weg verder heen leidde, kon ik daar niet uitzoeken.

Inmiddels had ik met een inlander geregeld, dat de Jappen moesten zorgen voor het transport naar Rantau Prapat. Die man heeft mij toen verteld, wat er allemaal was gebeurd in de oorlog en hoe de Jappen de capitulatie opvatten, waarheen die weg liep, en o.a., dat de Jappen, toen dat vuurtje bij mij brandde, met 400 man naar mij hadden gezocht. Hij heeft van die andere raids verteld. Van die raids op de westkust was vrij veel bekend. De Jappen aldaar en ook de inlanders hadden er van gehoord.

Scheepens was daar een zeer bekende naam. Kolonel *Scheepens*, zijn vader, was een groot officier geweest.

Ik ben toen naar Rantau Prapat gegaan, waar vijf interneringskampen waren met plm. 8500 mannen, vrouwen en kinderen.

51330. De **Voorzitter:** Wat is er met de rest van het detachement gebeurd? Is dat in Brits-Indië gebleven?

A. Er bevonden zich tevens toen 3 groepen in Sumatra, o.a. bij de Goudberg en bij Tandjong Balai, die beide versterking kregen van Ceylon uit respectievelijk per vliegtuig en onderzeeboot.

In Ceylon werden nog andere groepen gereedgemaakt om boven Sumatra uitgeworpen te worden.

51331. De heer **Posthumus:** Zij hebben hen allen op dezelfde wijze gered? Zij zijn niet gepakt?

A. Neen, zij zijn niet gepakt. Er zijn verschillende partijen gedropt bij Medan. Zo 5, 6, 7, 8 September zijn bij de interneringskampen ook groepen gedropt. Er stonden er klaar, die een andere bestemming hebben gekregen en als Rapwi-parties zijn gegaan naar Padang en Palembang. Mijn versterkingsgroep is pas in het interneringskamp gekomen, twee maanden, nadat zij gepland was.

Ik heb getracht de geïnterneerden aan voedsel en kleding te helpen, hetgeen in het begin moeilijk was, en tevens mijn intelligence-taak te vervullen, want toen bestond de Republiek daar nog niet. Op Java is ze op 18 Augustus uitgeroepen en in Sumatra pas 8 October. Het woelde daar wel. Ik heb daar oudgedienden van het K.N.I.L. gerecruteerd, maar had geen wapens. Zodra ik wapens en uitrusting uit Ceylon zou krijgen, had ik het plan hen voor bewakingsdoeleinden te gebruiken. Ik droeg hun op terug te gaan om voor mij inlichtingen te verzamelen. De Jappen waren daar belast met de zorg voor orde en rust. Zij deden dit slecht en lieten het rampokken toe. Een Chinees meldde mij, dat sinds de handel met de blanken in de kampen begon vaak auto's, beladen met groenten uit de bergen, omgegooid en de bestuurders gemolesteerd werden door de inlanders, als zij vermoedden, dat de lading voor de blanken bestemd was.

Als zo'n geval mij ter ore kwam, ging ik naar de Japanse commandant toe en vertelde hem het voorgevallene, bracht hem nogmaals aan het verstand, dat hij belast was met de zorg voor orde en rust, en droeg hem op, om mij de volgende dag de daders te tonen en de auto en groenten aan de eigenaar terug te bezorgen. Dat vond hij in het geheel niet aardig. Ik had hem nl. erg bang gemaakt en zijn naam in zijn tegenwoordigheid naar het H.K. doorgeseind om op de zwarte lijst te plaatsen, als hij ongehoorzaam was. Iedere keer als er was gerampokt, liet ik de daders door hem ophalen en opsluiten.

De Jappen lieten hen er echter de volgende dag weer uit. Op deze manier hield ik er zo'n beetje de discipline in en kreeg ik van de Chinezen, die mij nu geregeld bezochten, veel inlichtingen en wist ik wat er in het hele gebied omging. Ik moest ook de economische toestand van de tuinen aldaar onderzoeken en ik ging met planters en administrateurs, die in de kampen zaten, alle fabrieken en tuinen inspecteren. Ik kreeg dan een prachtig overzicht van de stand van zaken. Dat zond ik door naar Colombo. Er lag een geweldige hoeveelheid rubber. Ik heb het driemaal moeten seinen, nog vooroorlogs verpakt, anders geloofden ze het niet. Als wij toen direct dat bestuur hadden overgenomen, had dit allemaal aan de rechtmatige eigenaars teruggegeven kunnen worden. De goedangmeesters kwamen met de sleutels van de goedangs bij ons en meldden, als er b.v. een baal rubber gestolen was; de Jappen hadden niets afgevoerd. Ik kreeg opdracht uit Colombo om de afvoer van die rubber langs de rivier te regelen. Ik heb de diepgang laten opnemen om met landingsvaartuigen direct de rivier te kunnen opvaren. Die rubbertuinen hadden allemaal steigers langs de rivier, vanwaar de rubber verscheept kon worden.

51332. De **Voorzitter:** Hoe was de stemming van de bevolking tegen de Nederlanders?

A. Waar ik zat voortreffelijk. Dat is pas naderhand veranderd. Wij zijn met de evacuatie begonnen begin October, dat heeft net één maand geduurd; ik was begin November klaar. Op 8 October 1945 werd in Medan de republiek uitgeroepen. Toen begonnen ze daar vervelend te worden, maar waar ik zat nog niet. Ik kon langs die wegen rijden zonder enig wapen en kon overal komen, er gebeurde niets. Pas tegen eind October begonnen ze vervelend te worden.

51333. De **Voorzitter:** Hoe demonstreerde zich dat?

A. Dan stonden ze met bamboesperen en maakten rare schijnbewegingen.

51334. De **Voorzitter:** Waar waren die op gericht?

A. Meest tegen ons.

51335. De heer **Schmal:** Dus een dreigende houding.

A. Ja, maar als je hard bulderde, liepen ze weg.

Ze hadden bevel gekregen van een of andere vent om gek te gaan doen.

51336. De **Voorzitter:** Werd u belemmerd in uw zorg voor de bevolking?

A. In het begin niet, maar later wel. De geïnterneerden konden zich buiten de kampen, die in de rubbertuinen lagen, vrijelijk begeven, maar later kwamen er rampokkerels, die het de mensen lastig maakten of de vrouwen te lijf gingen.

51337. De **Voorzitter:** Wat had dat voor zin?

A. Om onrust te maken; alleen doen ze het nu georganiseerd, maar toen niet. Als je schreeuwde, liepen ze weg. Ongeveer 15 November was het kamp leeg en werd ik naar Medan overgeplaatst. Dat was jammer, want ik kende de streek goed en de bevolking had ontzag gekregen. Als ze mijn auto zagen aankomen, was elk spoor van ongeregeld optreden direct afgelopen. Dit had ik alleen bereikt door de rampokkers door de Jappen op te laten pakken. Buiten dat rayon wisten zij het niet en ik heb de grootste moeite gehad om onder bescherming van de Jappen naar Medan terug te komen. Ik had wapens in mijn zak, maar mocht die niet gebruiken. Waar men normaal een paar uur over doet, heb ik wel 7 uur over gedaan.

Er waren aanhoudend slagbomen en karretjes over de weg, maar er is geen schot gelost; men deed alleen maar vervelend. Ik mocht niet op vragen antwoorden bij de barricaden van de Jappen, want dan dachten de inlanders, dat er een Engelsman in de wagen zou zitten en was er een betere kans, dat ik er door mocht. De inlanders wisten echter dat ik onderweg was, omdat ze zelf de telefoonlijnen bedienden en mijn komst reeds door hadden gekregen. Ik kon niets doen, want ik stond onder bescherming van de Jappen. Ik herinner mij, dat tijdens een van de vele aanhoudingen er een Japanse vrachtauto achter ons aankwam en plotseling de barricade geopend werd en wij mochten doorrijden. De Japanse auto bleek slechts met wasgoed beladen te zijn, maar de inlanders vermoedden waarschijnlijk, dat er versterking aankwam. Wij reden toen een geheel eind achter die wasauto aan en ondervonden weinig last.

De Engelse commandant in Medan had meerdere malen beloofd het gebied met gemotoriseerde eenheden te patrouilleren, maar ze hebben dit nooit gedaan!

51338. De **Voorzitter:** Welke was de bedoeling van het u lastig maken?

A. Het ging gewoon tegen de blanken en was niet speciaal gericht tegen mij. Het had ook een weinig georganiseerd karakter en vermoedelijk tot doel onrust te zaaien en te rampokken.

In Rantau Prapat drongen ze niet door tot in de kampen, maar in Medan werden geregeld mensen ontvoerd.

Eerst hadden ze geen vuurwapens, maar later lieten de Jappen hun magazijnen leegstelen.

De Japanse commandant liet 's nachts mijn huis bewaken, omdat hij verantwoordelijk was voor mijn welzijn. Op een gegeven avond trok de Japanse wacht op met houten geweren of stokken en ik vroeg hem, wat dat nu wel te betekenen had. Er kwam toen een omstandig verhaal, want 's nachts was zijn wapenmagazijn geplunderd.

Dit was natuurlijk een doorgestoken kaart.

Omstreeks die tijd begon hij zich aan te stellen en vertelde, dat hij mij naar Medan moest laten begeleiden, maar het niet aandurfde, omdat hij niet genoeg vuurwapenen meer bezat en alleen maar messen. Hij kon het dus niet op zich nemen en ik moest maar wachten.

Door toen op zijn eergevoel te werken en hem te vertellen, dat ik hen lafaards vond, omdat ze gehele veldslagen tegen de Engelsen en Amerikanen gewonnen hadden en nu niet eens met een paar messen eventueel aanvallende inlanders durfden te attaqueren, draaide hij om en ging mijn tocht naar Medan door. Er waren toen plotseling toch geweren.

51339. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Het is half November geweest. Ik kwam daar om die zaak over te geven en af te wikkelen.

In al die andere kampen hadden zich grote moeilijkheden voorgedaan met de Hollandse parties en de Engelse bezetting. Wij bekeken het van onze kant en de Engelsen van hun kant. Ik heb er geen last van gehad, omdat de Engelsen in mijn kamp zich alleen met de vrouwen bemoeiden, maar niet met zaken op politiek gebied.

Wij ressorteerden onder Force 136 en rapporteerden door middel van onze eigen radio's de situatie aan ons hoofdkwartier te Colombo.

Uit de aard der zaak werden dus schiet-, brand- en rampokpartijen gemeld, als die zich voordeden. De commandanten van de Engelse bezettingstroepen bleken dit niet te doen, maar meldden, dat alles rustig was.

Aangezien de organisatie van ons belangrijk was, kreeg de Intelligence Staff van admiraal *Mountbatten* vermoedelijk twee berichten over een zelfde periode en district, die verschillend luidden.

Over deze situatierapporten ontstond onenigheid en de resp. Hollandse „party-leaders" (onderofficieren en luitenants) moesten zich tegenover de Engelse commandant bezettingstroepen verantwoorden en de berichtgeving over die rampokpartijen aan hen overlaten, want zij hadden die nog nooit geconstateerd. De parties bevonden zich toen in Medan, Palembang, Pakan Baroe, Fort de Kock, etc.

51340. De **Voorzitter:** Dat waren dus opzettelijk verkeerde inlichtingen?

A. Ja. Of het op instructie gebeurde, weet ik niet. Er zijn toen reusachtige moeilijkheden ontstaan tussen de commandanten van die groepen en de Engelsen. De Hollanders mochten geen berichten meer verzenden of moesten hun telegrammen overleggen aan de Engelse commandanten. Enkele zeiden toen: wij zijn Hollanders en behoren tot Force 136 en hebben niets met jullie legerorganisatie te maken, maar intussen hadden ze hun radiozenders afgegeven, dus dat gaf moeilijkheden. Sommigen zeiden: ik doe het niet, ik vraag terugroeping. Inmmiddels was er een Engelse commandant boven ons geplaatst.

De **Voorzitter:** Wij zijn hiermede langzamerhand genaderd tot 20 November 1945, dat is de einddatum van het onderzoek.

A. De Engelsen hebben daar een zeer vuile rol in gespeeld.

De **Voorzitter:** U hebt wel heel veel meegemaakt. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. SISSELAAR.

ALGERA, *voorzitter.*
SCHMAL.
POSTHUMUS.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Roosjen en de Kort, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CHARLES FERDINAND PAHUD DE MORTANGES,
oud 53 jaar, wonende te Amersfoort, kolonel.

Hij legt de eed af als getuige.

53295. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich toen een deel van het Nederlandse leger capituleerde op 14 Mei 1940?

A. Toen bevond ik mij in Overveen.

53296. De **Voorzitter:** Welke functie had u toen?

A. Commandant van de School Reserve-officieren der Cavalerie.

53297. De **Voorzitter:** U is, naar ik meen, nog een hele tijd in Nederland gebleven?

A. Ja, nogal een tijd.

53298. De **Voorzitter:** Tot welke datum?

A. Tot de datum, dat de officieren zijn opgepakt; dat is de 15de of de 17de Mei 1942 geweest. Dat was de bekende datum, dat alle beroepsofficieren zich moesten melden en zijn weggevoerd.

53299. De **Voorzitter:** In verband met de omstandigheid, dat u beroepsofficier was, zou ik even ter sprake willen brengen de quaestie van het erewoord van de officieren. Zoals u weet, hebben de meeste officieren in Juni 1940 het erewoord gegeven. Naderhand zijn verschillende officieren naar Engeland overgestoken, van wier diensten de Regering aldaar toen weer gebruik heeft gemaakt.

Nu is dat een quaestie, die ook aan het oordeel van de Enquêtecommissie is onderworpen, omdat volgens het Haags Verdrag de Regering geen gebruik mocht maken van de diensten van officieren, die hun erewoord hadden gegeven en als zodanig raakte dit dus het Regeringsbeleid in Londen. Nu bestaan daaromtrent verschillende opvattingen en de Enquêtecommissie zou van die opvattingen graag kennis nemen en de verschillende aspecten daarvan in ogenschouw nemen, ten einde tot een zo gefundeerd mogelijk oordeel te kunnen komen.

Er zijn officieren geweest, die hun erewoord hebben gegeven en later, zonder dat ze het hebben teruggegeven aan de Duitsers, naar Engeland zijn overgestoken. Er zijn er ook geweest, die oorspronkelijk het erewoord hebben gegeven, maar het aan de Duitsers hebben teruggegeven en in krijgsgevangenschap zijn weggevoerd. Ik meen, dat u bij de laatste categorie behoorde. Is het juist, dat u uw erewoord teruggegeven hebt aan de Duitsers?

A. Neen.

Ik ben met de gehele ploeg meegegaan naar Neurenberg en Stanislau. Ik heb in 1939 verwondingen aan mijn pols gehad. De Hollandse dokter in Stanislau heeft me teruggestuurd voor verdere behandeling. Ik ben toen een paar maanden in Holland geweest en daarna weer teruggevoerd, maar toen ben ik uit de trein verdwenen.

53300. De **Voorzitter:** U hebt in ieder geval in Juni 1940 wel het erewoord aan de Duitsers gegeven. Wij zouden het op prijs stellen van u te vernemen wat uw beschouwing daaromtrent is.

A. Mijn beschouwing was: het gegeven woord is een gegeven woord. Ik heb gelegenheid genoeg gehad om te verdwijnen. Maar ik heb altijd gemeend, dat, nu ik mij éénmaal verbonden had, ik me daaraan moest houden.

53301. De **Voorzitter:** U hebt de zaak waarschijnlijk zo opgevat, dat, toen u in werkelijke krijgsgevangenschap was gevoerd, daarbij ook de quaestie van het erewoord geheel van de baan was; u hebt toen misschien geredeneerd, dat, nu de Duitsers zich ook niet aan de overeenkomst hadden gehouden, de erewoordquaestie dus vervallen was, of is dat niet uw redenering geweest?

A. Neen, dat is niet mijn redenering geweest.

53302. De **Voorzitter:** Achtte u zich op het moment van ontvluchting niet meer gebonden aan het erewoord?

A. Een krijgsgevangene mag ontvluchten; ze hadden mij maar beter moeten bewaken.

53303. De **Voorzitter:** Maar mocht men ook ontvluchten, wanneer men zijn erewoord had gegeven? Want zoals u zei, achtte u dat erewoord nog van kracht. Dat erewoord ging echter ontzaglijk ver; het hield niet alleen in, dat men loyaal zou zijn tegenover de Duitsers, maar ook dat men geen verzuim zou plegen.

A. Zolang men vrij was, maar nu we eenmaal in krijgsgevangenschap waren, hield dat erewoord op.

53304. De **Voorzitter:** Dat was nu juist mijn vraag, nl. of u het juist achtte, dat, nadat u in werkelijke krijgsgevangenschap was gevoerd, het erewoord niet meer gold. U hebt gezegd „neen", maar u is nu blijkbaar wel de opvatting toegedaan, dat u daarna weer vrij was van het erewoord.

A. Ja.

53305. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nog mededelen, welke overwegingen er toe geleid hebben om wel het erewoord te geven in Juni 1940.

De commissie wil graag over deze quaestie tot een bepaald oordeel komen. Nu hebben wij al verschillende meningen gehoord van beroepsofficieren, die niet hun erewoord hebben gegeven, en ook enkelen, die het wel hebben gedaan. Ter completering zou het wenselijk zijn, dat ook u daarover uw beschouwing gaf, t.w. of u het acceptabel acht, dat het erewoord werd gegeven?

A. Ik achtte het wel acceptabel, omdat ten eerste generaal *Winkelman* gezegd heeft, dat het gegeven kon worden, en verder omdat ik altijd gemeend heb, dat het nuttiger was om hier te kunnen blijven dan om achter prikkeldraad te gaan zitten.

53306. De **Voorzitter:** U zegt: Generaal *Winkelman* achtte het geoorloofd, maar ik geloof, dat uw opvatting niet juist is. Want toen generaal *Winkelman* gevangen is genomen kende hij het erewoord nog niet. U zou wel kunnen zeggen, dat hij onder bepaalde omstandigheden geen bezwaar had, dat *een* erewoord werd afgelegd, maar hij heeft zich nooit uitgesproken over dit erewoord. Het is wel mogelijk, dat men dit toen aan de beroepsofficieren heeft gezegd en dat dit een van de factoren is geweest, waarop men dat erewoord heeft gegeven, maar in werkelijkheid heeft generaal *Winkelman* zich over dit erewoord niet uitgesproken, integendeel, hij heeft hier uitdrukkelijk verklaard, dat hij dat erewoord in strijd achtte met de eed van trouw aan de Koningin. Maar dat wist u op dat moment natuurlijk niet.

A. Neen. Wij hadden de indruk, dat generaal *Winkelman* had gezegd: dat kan gegeven worden.

53307. De **Voorzitter:** Er was, meen ik, ook een rondschrijven van het Afwikkelingsbureau, waarvan de heer *Hasselman* de chef was, waarin voorkwam, dat het erewoord kon worden afgegeven. Of is u dat schrijven niet bekend?

A. Neen, dat is mij niet bekend.

53308. De **Voorzitter:** In ieder geval is u in krijgsgevangenschap ontvlucht. Misschien kunt u ons nog mededelen hoe u naar Engeland is gekomen?

A. Eerst ben ik een tijd ondergedoken geweest hier in het land en had ik contact met de toenmalige kapitein *Tonnet*. Ik wist wel, dat deze ondergronds werk deed; hij heeft toen ook gezegd: ik zal je helpen om weg te komen.
Toen hebben we samen overlegd en heb ik hem gevraagd: of het wenselijk zou zijn te informeren wat te doen: hier blijven of naar Engeland gaan.
Hij heeft toen in Londen geïnformeerd en het antwoord luidde: naar Engeland komen. Enige weken daarna ontmoette ik de toenmalige luitenant *van Borssum Buisman*, die „gedropt" was uit Engeland, die mij eveneens zijn hulp toezegde. Zo ben ik hier op weg gegaan met luitenant *de Jonge*, via België, Frankrijk, Spanje, Portugal en Gibraltar.

53309. De **Voorzitter:** Wat is u overkomen toen u in Engeland aankwam?

A. Ik kwam eerst op „school" en daar heb ik nogal lang gezeten. Ik heb pech gehad, want er kwamen net 5 Hollandse jongens met een bootje uit Holland aan en die gingen vóór.

53310. De **Voorzitter:** Werden die aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen?

A. Ja. Ze werden ondervraagd en er werden hun veel vragen gesteld.

53311. De **Voorzitter:** Maar dat gebeurde door Engelse instanties?

A. Ja.

53312. De **Voorzitter:** Heeft u ook nog moeite gehad met Nederlandse instanties?

A. Neen. Na de „Patriotic School" werden we wel onder geleide van uit Huize „Floris" naar bepaalde instanties gebracht, maar dat had eigenlijk weinig om het lijf.

53313. De **Voorzitter:** Maar bij welke instanties bent u toen geweest?

A. De namen kan ik mij niet meer herinneren.
Eerst werd men politiek onderzocht en daarna op economisch en financieel gebied. De namen van de ondervragers weet ik eigenlijk niet meer precies.

53314. De **Voorzitter:** Wanneer is u in Engeland aangekomen?

A. Dat is geweest ongeveer 18 Februari 1944.

53315. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u in Engeland gekregen?

A. Ik ben ondercommandant geworden van de Prinses Irene-Brigade. Kolonel *de Ruyter* was toen commandant.

53316. De **Voorzitter:** U was dus lid van de staf?

A. Ja. Lid van de staf waren ook de toenmalige kapitein *v. d. Wijck*, ritmeester *Beelaerts van Blokland*, luitenant *Slagter*, luitenant *Kleyn Molenkamp* en kapitein *Fack*.

53317. De **Voorzitter:** Waar was de staf van de brigade?

A. Die was in Frinton.

53318. De **Voorzitter:** Kunt een overzicht geven van de samenstelling van de Irene-Brigade op dat ogenblik?

A. Deze bestond uit 2 infanterie-eenheden, een artillerie-eenheid en een verkenningseenheid. Vervolgens was er een heel klein begin van een derde infanterie-eenheid.

53319. De **Voorzitter:** Wie waren de commandanten van die drie infanterie-eenheden, de z.g. fighting-units?

A. Dat waren majoor *Molenaar, Hubert* en later *Arends.*

53320. De **Voorzitter:** Was de heer *Galle* er toen nog?

A. Die heb ik nog even meegemaakt. Maar hij is weggegaan, toen ik er een paar weken was.

53321. De **Voorzitter:** Weet u ook waarom hij is weggegaan?

A. Neen.

53322. De **Voorzitter:** Hoe sterk was de gehele formatie?

A. Toen wij overgegaan zijn naar Normandië, was zij 1252 man sterk.

53323. De **Voorzitter:** Nu hebt u een overzicht gegeven van de Irene-Brigade, maar waar bevonden de onderdelen zich? Naar ik meen, waren die gedetacheerd bij verschillende Engelse onderdelen. Of was dat nog iets vroeger?

A. Dat is vroeger geweest. Toen ik aankwam, was de hele brigade in Frinton aan de kust.

53324. De **Voorzitter:** Was er toen nog verband met de afdelingen parachutisten en de commandotroepen?

A. In de brigade waren parachutisten en die heb ik ook nog in Engeland zien oefenen, omdat men dacht, dat er altijd nog mogelijkheden zouden bestaan, dat er parachutisten gebruikt zouden worden.

53325. De **Voorzitter:** U is in elk geval dus bij de Irene-Brigade gebleven tot aan de overgang naar Frankrijk. Kunt u ons over die periode mededelen, wat er gebeurd is met de Irene-Brigade, wat de oefeningen betreft?

A. Van Frinton zijn wij naar Harwich gegaan, van Harwich naar Narborough Camp vlak bij Kingslyn en van Kingslyn zijn wij geconcentreerd in Tilbury en vandaar overgestoken. Wij hebben op het laatst nog zeer veel geoefend, o.a. hebben wij ook een oefening gehad tegen de Belgische brigade. Verder hebben de Engelsen zoveel als ze konden auto's en ander oorlogsmateriaal vernieuwd (zoals wapens en kleding), zodat wij zo goed mogelijk overzee konden gaan.

53326. De **Voorzitter:** Maar stond u toen ook nog onder Engels opperbevel?

A. Neen. Wij hadden wel bij ons liaison-officers, het waren drie officieren, later vier, die eigenlijk intermediair waren. Die zijn ook meegegaan tijdens de veldtocht. Maar we stonden toen eigenlijk nog onder Nederlands commando. Een week, vóórdat wij overgingen, kwamen wij onder Engels commando (21st Army-group).

53327. De **Voorzitter:** Hoe was de geest van de troep, toen u bij de brigade kwam?

A. Toen ik aankwam, was de geest matig. De mensen waren al heel lang in Engeland en hadden veel geoefend. Altijd was hun gezegd: „In het voorjaar gaan wij", maar er gebeurde niets en ze konden zich eigenlijk niet indenken, dat het dit jaar wèl zou gebeuren. Maar toen de grote oefeningen begonnen en de mensen bemerkten, dat hun spullen vernieuwd en nagekeken werden, kregen ze weer nieuwe moed. Ik herinner me altijd nog D-day. Niemand wist wanneer de invasie zou beginnen, en toen deze bekend werd midden in een oefening, liep die oefening min of meer spaak, omdat iedereen naar de radio luisterde en iedereen zei: „nou, laat ons maar meteen meegaan, want nu hebben wij „echt plezier" er in kan ik niet zeggen, maar wij zijn nu enthousiast om mee te doen".

53328. De **Voorzitter:** Uitte zich die stemming door kankeren of ook door mindere plichtsbetrachting? Was er critiek op de Regering?

A. Men was aanvankelijk eigenlijk mat door het lange verblijf in Engeland. De mensen waren meest vanaf 1939 in dienst. Ze zijn toen naar Engeland verdreven van huis af. Er is veel geoefend in het begin. Maar ja, het werd altijd weer oefenen en altijd weer hetzelfde, waardoor de mensen er eigenlijk geen zin meer in hadden, vandaar genoemde stemming.

53329. De **Voorzitter:** Was volgens u de leiding voldoende opgewassen tegen haar taak?

A. Ja. Er waren natuurlijk dingen, die niet zo prettig waren. De troep b.v. kreeg minder toelage dan in Londen. Ze vergaten hierbij natuurlijk wel, dat de mensen in Londen zelf in hun voedsel en huisvesting moesten voorzien, maar er was altijd nogal een scherpe controverse tussen de brigade en „Londen".

53330. De **Voorzitter:** Hierbij komt de quaestie van de bevordering ter sprake. Naar sommiger mening werd men te Londen veel sneller bevorderd dan bij de Irene-Brigade en dat heeft, geloof ik, nogal veel kwaad bloed gezet.

A. In het algemeen voelde men zich achteruitgesteld. Vooral in het begin, toen was ik er nog niet, maar dat heb ik gehoord, was de betaling, de toelage in Londen, veel groter dan de mensen kregen, die bij de brigade in Congleton zaten of waar dan ook.

53331. De **Voorzitter:** Uit de correspondentie, waarover wij de beschikking hebben, kan men eigenlijk de conclusie trekken, dat de commandant zelf van oordeel was, dat hij in zekere zin niet altijd het vertrouwen had van zijn ondergeschikten. En dat hij deswege weleens geklaagd heeft, dat hij de zaak misschien niet helemaal aan kon. Hebt u daarvan weleens iets gemerkt?

A. Bedoelt u de commandant?

De **Voorzitter:** Ja, de heer *de Ruyter van Steveninck.*

A. Neen. Volgens mij heeft hij altijd de zaak zo goed mogelijk beheerst.

53332. De **Voorzitter:** De briefwisseling, waarop ik doel, is van midden 1943, dus dat was vóór uw komst. Naderhand kan het natuurlijk veel beter zijn geworden, zodat u het niet hebt gemerkt.

A. Dat is mogelijk.

53333. De **Voorzitter:** Was er nogal veel contact met de inspecteur van de Nederlandse troepen?

A. Niet veel. Nu en dan kwam hij ons opzoeken. Ook andere generaals, officieren en kolonel *de Ruyter* gingen soms naar de inspecteur toe.
Ik heb wel de overtuiging (ik kan het niet bewijzen), dat de inspecteur geweldig veel gedaan heeft voor de brigade en dat ze het ook aan hem te danken heeft, dat ze mee is gegaan met de 21st Army-group.

53334. De **Voorzitter:** Is u ook bekend, waarom de inspecteur in Augustus 1944 is afgetreden?

A. Neen.

53335. De **Voorzitter:** Bij de Irene-Brigade zijn in latere tijd mariniers gekomen.

A. Die zijn later gekomen, want die moesten de geringe sterkte van de derde gevechtsgroep aanvullen.

53336. De **Voorzitter:** Hebt u die mariniers nog meegemaakt?

A. Ja, die heb ik meegemaakt.

53337. De **Voorzitter:** Kunt u daar iets van vertellen? Konden die zich goed aanpassen aan de Irene-Brigade? Was hun opleiding zó geweest, dat zij hun taak konden vervullen in de Irene-Brigade?

A. De mariniers zouden komen! Wij hadden een geweldige dunk van de mariniers, omdat het altijd een prima korps is geweest. De mensen zijn ook wel goed geweest, maar ik heb idee, dat ze nu niet het allerbeste hadden gestuurd uit Amerika.

53338. De **Voorzitter:** Heeft dat ook een ongunstige uitwerking gehad op het geheel van de brigade?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen, want het waren allen beroepsmensen; toen de brigade te velde ging, hebben ze ook wel degelijk hun zaken goed gedaan.

53339. De **Voorzitter:** Wat zat er in uw tijd nog in Wolverhampton? Zat daar nog een onderdeel van de brigade?

A. Neen.

53340. De **Voorzitter:** Ook de subsistenten niet?

A. Nou, er was wel een subsistentenafdeling, maar die behoorde eigenlijk niet tot de brigade. Volgens mijn weten tenminste niet. De brigade was bij elkaar.

53341. De **Voorzitter:** Had u de indruk, dat de Regering voldoende werkzaam was om het moreel van de troep hoog te houden? Ik bedoel dit: heeft men voor voldoende voorlichting gezorgd omtrent het uiteindelijk doel van de brigade?

A. Dat is volgens mijn weten helemaal niet gebeurd.

53342. De **Voorzitter:** Dus dat men daarin niet voldoende activiteit heeft getoond, zou eigenlijk gelden als een grief tegen de Regering.

A. Ja, mijn indruk is (ik kan het nooit bewijzen), dat de Regering eigenlijk de brigade liever niet mee had in de oorlog. Ik heb altijd zo'n gevoel gehad, dat de Regering dacht: nou ja, laat ik die nu maar bij me houden totdat ik in Holland ben en dan kan ik er mee doen wat ik wil. Maar de bewijzen daarvoor heb ik niet.

53343. De **Voorzitter:** Er is natuurlijk een verschil van opvatting geweest. Aan de ene kant had men de opvatting, dat men de brigade als een zo groot mogelijke eenheid wilde bewaren om van dienst te kunnen zijn bij de bevrijding van Nederland.
Aan de andere kant was er een politiek, die de mensen van de brigade telkens weer beschikbaar deed stellen voor andere doeleinden, voor de bureaux te Londen, voor Indië, enz., waardoor de kracht van de brigade geringer werd. Nu hebben we hier de indruk gekregen, dat de Regering op het standpunt stond, dat de brigade wel een eenheid moest blijven, althans in de laatste tijd, om mede te kunnen werken aan de bevrijding van Nederland, dus om er zelf bij te zijn.

A. Die indruk heb ik niet gehad. Mijn indruk is, dat de Regering de brigade had willen gebruiken, misschien op het laatst in Nederland of zo, maar niet dat we eigenlijk werkelijk mee zouden gaan met de 21st Army-group.

53344. De **Voorzitter:** Wanneer is u overgestoken?

A. Dat is 5 Augustus 1944 geweest.

53345. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen hoe dat in zijn werk is gegaan?

A. We zijn verzameld in Tilbury in een kamp. Toen zijn we scheep gegaan. Eerst is het laden en het wegvaren geschied met onze ondersteuningsafdeling, een kleine reserve, die we bij ons hadden; deze is ook het eerst aangekomen in Normandië. Daarna zijn we allen in de Liberty-schepen overgestoken.

53346. De **Voorzitter:** Hoe is het gegaan met de aankomst in Frankrijk, wat is er toen met de brigade gebeurd?

A. Nadat de brigade was aangekomen, zijn wij eerst weer in een kamp gebracht, want bij aankomst in Normandië werd alles gesplitst; de voertuigen gingen de éne kant uit en de mensen de andere kant. We kregen, ik meen, 2 dagen om alles weer in orde te brengen en zijn toen in de frontlijn bij St. Come gegaan.

53347. De **Voorzitter:** Misschien kunt u nu een aaneensluitend overzicht geven van de verrichtingen van de brigade tot aan haar komst in Nederland.

A. Wij zijn (wat ik heb gezegd) eerst bij St. Come ingezet als aflossing van de parachutisten; wilt u het gedetailleerd hebben?

De **Voorzitter:** Ik laat volkomen aan u over om het te vertellen, zoals u meent, dat het het meest nuttig kan zijn voor de commissie.

A. St. Come ligt boven Caen. We hebben het daar moeilijk gehad, vooral in het begin. Toen werden er nogal eens enkele fouten gemaakt, waardoor de verliezen groot waren. Het was daar verder een ontzettende rommel, alles door parachutisten achtergelaten.

53348. De **Voorzitter:** Acht u de verliezen een gevolg van gemaakte fouten?

A. Aanvankelijk zijn er fouten gemaakt, die de troep natuurlijk altijd maakt in het begin van een veldtocht. Wanneer je in het begin in de vuurlinie komt, blijf je dikwijls te dicht bij elkaar, je houdt een bespreking b.v. met vier, vijf man en dat wordt je gauw afgeleerd.
Van St. Come zijn we vertrokken naar Pont Audemer, daar zijn de Nederlanders het eerst ingetrokken. Wij zijn eerst nog geweest in Benoville, dat ligt vlak bij St. Come in de gemeente Bréville, Pont l'Évêque, Pont Audemer en toen doorgetrokken tot aan de Seine. Een patrouille ging naar een heel klein plaatsje, Bolbec, dat ligt aan de andere kant van de Seine. Vandaar zijn wij in een grote ruk naar Brussel gegaan in anderhalve dag.

53349. De **Voorzitter:** Met welke voertuigen ging u?

A. Per auto. We waren gemotoriseerd. Vóór Brussel moesten wij stoppen om benzine bij te laden. Van Brussel zijn wij direct doorgestoten naar het Albertkanaal. Wij hebben toen bij Diest nog een overval gehad van de Duitsers. Wij zijn terechtgekomen ten zuiden van Eindhoven.

53350. De **Voorzitter:** Bleef u altijd als een aparte eenheid gehandhaafd?

A. Als regel wel. We kregen afgeronde taken. De artillerie is wel eens een paar keer gedetacheerd geweest. Vooral in het begin is deze er nogal eens uitgenomen, ook later toen wij in Holland waren.

53351. De **Voorzitter:** Dus het was wel zo, dat de Geallieerden er rekening mee hielden, dat de brigade een Nederlandse eenheid was?

A. Ja.

53352. De **Voorzitter:** Bleek dat ook uit de taken, die ze kreeg?

A. Ja, o.a. werd aan de Engelsen gezegd: de Hollandse brigade gaat mee, maar het is natuurlijk niet een A I-brigade. De mensen van de brigade waren gemiddeld 32 jaar oud, dus waren het niet direct troepen om overal het spit af te bijten. Maar wij werden ingezet voor een taak, die wij konden volbrengen.

53353. De **Voorzitter:** Hadden die ook een op Nederland gericht karakter?

A. Qua africhting e.d. was dat natuurlijk helemaal Engels, maar het was wel degelijk een absolute Nederlandse eenheid, hoewel men natuurlijk veel voelde voor de Engelsen, er waren bovendien veel mensen bij, die uit Engelse dominions kwamen, die waren natuurlijk wel meer Engels georiënteerd. Maar toch was de gehele stemming Hollands.

53354. De **Voorzitter:** En was men altijd vol strijdlust?

A. In het algemeen wel. Als de Hollandse soldaat eenmaal weet wat hij doen moet, dan is hij goed.

53355. De **Voorzitter:** Kunt u uit die periode ook nog bepaalde krijgsfeiten mededelen, die een bijzonder karakter droegen?

A. Bijzondere dingen hebben wij niet gedaan. Wij hebben altijd onze plicht gedaan. Ik wil hierbij wel memoreren, dat onze commandant, kolonel *de Ruyter van Steveninck,* naar mijn oordeel reusachtig goed is geweest. Een man, die altijd optimist bleef, ons ten voorbeeld was en ons voorging; hij heeft zich buitengewoon goed gedragen.

53356. De **Voorzitter:** Ik heb weleens met elkaar in verband horen brengen de Irene-Brigade en het dorp Oirschot, is daar misschien iets bijzonders gebeurd?

A. Wij hebben vóór Oirschot gelegen. De Engelsen hadden eerst het Wilhelminakanaal bezet en die taak hebben wij overgenomen. De toren van Oirschot, ik weet niet of u die kent, is een heel zware, oude toren. De Duitsers hadden van daaruit natuurlijk een inzicht in ons terrein en dat vonden de Engelsen niet prettig.
Ik weet, dat de Engelsen eens voorgesteld hebben, om die te gaan beschieten. Toen hebben wij gevraagd: „doe dat niet, want daar zou het dorp zo enorm van te lijden hebben. Wij, die er tegenover liggen, hebben niet veel last van de Duitsers, dus laat het zolang het niet strikt nodig is". Dat hebben ze toen ook gedaan. De burgemeester van Oirschot is weleens bij de staf geweest toen die in Oerle lag, en heeft weleens gevraagd: „Wanneer zal Oirschot nu toch vrijkomen, ik ben toch zo benieuwd hoe het is" en toen heb ik gezegd: „als wij eens wat weten, dan zullen wij u een berichtje sturen, als u maar zegt waar u bent." Wij hebben Oirschot ook zoveel mogelijk gespaard en toen de bevrijding er was — in Oirschot is in die tijd heel weinig gebeurd —, hebben wij hem dan ook een bericht gestuurd, dat Oirschot verder zonder slag of stoot was vrijgekomen. Ik heb naderhand weleens gehoord dat het hem heel erg tegenviel toen hij Oirschot inkwam. Maar naar mijn mening heeft Oirschot zolang in de vuurlinie gelegen, dat het, menselijkerwijze gesproken, veel meer vernield had moeten zijn.

53357. De **Voorzitter:** Heeft de Irene-Brigade, toen zij in België en later in Nederland was, weleens bezoek van één of meer Ministers gehad?

A. De Minister van Oorlog is eenmaal geweest, toen wij vlak bij Kaatsheuvel waren.

53358. De **Voorzitter:** En verder niet?

A. Neen.

53359. De **Voorzitter:** Hoe werd dat aangevoeld?

A. Het werd wel gewaardeerd, dat de Minister ons kwam bezoeken.

53360. De **Voorzitter:** Ik bedoel, dat het bezoek maar tot één keer beperkt bleef.

A. Nou, daar hebben wij eigenlijk weinig over gedacht.

53361. De **Voorzitter:** Hoe is het verder gegaan met de Irene-Brigade, nadat Oirschot was genomen?

A. Voordat Oirschot was gevallen, zijn wij bij Eindhoven binnengekomen, zijn toen naar Grave getrokken, van Grave naar Oirschot, van Oirschot naar Kaatsheuvel, van Kaatsheuvel naar Tilburg, van Tilburg naar Hulten en van Hulten zijn wij even teruggegaan naar België, om uit te blazen (twee dagen) en toen naar Middelburg. Van Middelburg zijn wij gegaan naar Vlijmen, Hedel en toen kwam de bevrijding.

53362. De **Voorzitter:** Hebt u in die tijd nog werkelijke krijgsverrichtingen gedaan?

A. Meerdere malen zijn wij ingezet. Wij zijn geweest bij St. Come, Pont l'Évêque, Pont Audemer, aan het St. Albertkanaal, Grave voor een bewakingstaak en daarna bij Kaatsheuvel voor het houden van de rivier; bij Tilburg ingezet om deze stad te nemen, hetgeen helaas niet gelukt is, toen bij Gilze-Rijen en de bossen bij Dorst, daar hebben wij de uitwijkende Duitsers tegengehouden, die anders waren ontsnapt, en daarna hebben wij het gehele eiland Walcheren en Noord-Beveland gehouden.

53363. De **Voorzitter:** Heeft de brigade veel verliezen geleden?

A. Betrekkelijk heel weinig. Als ik het goed onthouden heb, waren er 53 gesneuvelden en een 120 gewonden.

53364. De **Voorzitter:** Wat is er later na de bevrijding met de Irene-Brigade gebeurd?

A. Na de bevrijding is de brigade ontbonden.

53365. De **Voorzitter:** Is dat direct gebeurd?

A. Niet direct. Die is officieel ontbonden op ongeveer 3 Juli 1945.

53366. De **Voorzitter:** Waren er geen bepalingen omtrent de demobilisatie?

A. Ja, er zijn vele bepalingen geweest.

53367. De **Voorzitter:** Welke bepalingen golden op dat moment?

A. Nou, die kan ik niet precies uit mijn hoofd zeggen. Ik weet wel, dat de mensen, die opgekomen waren b.v. in Canada, terug konden gaan naar Canada op Rijkskosten. Niet onmiddellijk, maar toch wel vrij gauw zijn wij met de demobilisatie begonnen.

53368. De **Voorzitter:** Was er niet een termijn aan verbonden: uiterlijk zo lang na de bevrijding?

A. Dat is wel mogelijk, maar de termijn weet ik niet meer.

53369. De **Voorzitter:** De Irene-Brigade was wel een beetje een allegaartje, omdat er mensen uit verschillende delen van de wereld bij waren?

A. Ja, ze spraken, geloof ik, 36 verschillende talen, ze kwamen dan ook uit 27 verschillende landen.

53370. De **Voorzitter:** Heeft dat geen invloed gehad op de onderlinge geest, althans niet in ongunstig opzicht?

A. Neen. Vooral toen wij eenmaal op het vasteland waren, toen is de stemming werkelijk altijd buitengewoon goed geweest. Veel samenwerking en goede verstandhouding.

53371. De **Voorzitter:** Is u tot het einde toe bij de brigade gebleven?

A. Ja. Ik heb, omdat kolonel *de Ruyter van Steveninck* werd weggeroepen, nog een gedeelte afgewikkeld tot circa December 1945.

53372. De **Voorzitter:** Waarheen is de kolonel toen gegaan?

A. Hij is naar Apeldoorn geroepen om bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten te worden.

53373. De **Voorzitter:** Had u nog andere werkzaamheden na de ontbinding van de Irene-Brigade dan de afwikkeling? Ik dacht, dat u ook bij de marechaussee was geweest?

A. Ja. Die opdracht heb ik gekregen in September en daarbij deed ik dan de afwikkeling.

53374. De **Voorzitter:** Wat kunt u ons mededelen over de nieuwe organisatie van de marechaussee, die door u ter hand is genomen?

A. Ik kreeg de opdracht om te formeren een zgn. „slagwapen", dat werd genoemd de Mobiele Afdeling van de Koninklijke Marechaussee, van ongeveer 1200 man.
Ik ben daar ook enthousiast mee begonnen en had gelukkig nog verschillende mensen van de brigade om mij daarmee te helpen. Maar dat is eigenlijk op niets uitgelopen.

53375. De **Voorzitter:** Wie was toen commandant van de marechaussee?

A. Dat was generaal *van den Hoek*. Ik geloof, dat ik voor diens aanstelling benoemd ben voor die mobiele afdeling. Zij hebben mij eerst gevraagd of ik commandant marechaussee wilde worden, maar dat heb ik niet gedaan. Ik ben wel commandant geworden van die afdeling. Even te voren of tegelijk of daarna is generaal *van den Hoek* commandant van de marechaussee geworden.

53376. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, waarin de organisatie van de Mobiele Brigade van de Koninklijke Marechaussee wordt vermeld. Daarbij was ook, naar ik meen, ingedeeld een escadron pantserwagens. De brief is toen naar de Minister gegaan, maar de Minister heeft zijn goedkeuring daaraan niet gehecht. Hij had bepaalde bezwaren. Eén er van was, dat het plan niet de commandant van de marechaussee gepasseerd was. Herinnert u er zich iets van, dat daarover een quaestie is geweest?

A. Neen.

53377. De **Voorzitter:** De Minister had een opmerking, dat alle bijlagen, die bij dat plan waren, in de Engelse taal waren gesteld.

A. Ja, dat is zo, de benamingen waren in de Engelse taal gesteld, omdat de wapens en andere dingen, die wij nodig hadden, toch uit Engeland moesten komen. Bovendien wist ik de Hollandse vertaling niet, die bestond toen nog niet.

53378. De **Voorzitter:** De Minister maakte er nogal bezwaar tegen, dat niet de Hollandse taal, maar de Engelse taal was gebruikt. Hebt u er kennis van gekregen waarom de Minister niet met het plan akkoord ging, want u zegt, dat het op niets is uitgelopen.

A. Neen. Tenminste in zoverre, er is een bespreking geweest met Minister *Schermerhorn,* Minister *Meynen,* de toenmalige kolonel *van den Hoek,* mijn persoon en naar ik meen, was er nog iemand bij. Minister *Meynen* heeft toen gezegd, dat hij eigenlijk liever wat wilde wachten, het was zo duur en eigenlijk ook te prematuur.

53379. De **Voorzitter:** Wilde men dus eigenlijk de marechaussee niet meer oprichten? Wat was de bedoeling?

A. Oprichten, dat wel. Mij was alleen gezegd, dat ik op snelle wijze 1200 man klaar moest maken. Dat kon natuurlijk niet. Ik kon met weinig kader niet zo maar opeens 1200 man de baas. Dus ik had het in ploegen van 300 gedaan, net zolang totdat ik 1200 man klaar zou hebben.
Toen heeft Minister *Meynen* gezegd: „Neen, geen 1200 man; u hebt nu 300 man en die houdt u."

53380. De **Voorzitter:** Waren bij die plannen ook nog betrokken de marechaussee's, die naar Engeland waren overgestoken in 1940? Zoals u weet, was het de bedoeling van de staf om de marechaussee zoveel mogelijk als een aparte eenheid in Engeland te houden voor het verrichten van politiediensten.
Hebben die heren, zoals *van der Kroon, Kist, den Beer Poortugael* en *Suylen,* er ook een rol bij gespeeld?

A. Neen. Dezen waren wel bij de marechaussee, maar *van der Kroon* was bij het Militair Gezag en *Kist* ook. *Den Beer Poortugael* is, als ik het goed heb, achtergebleven in Engeland. Deze is pas later teruggekomen. Maar met de mensen, die in Engeland achtergebleven zijn of bij Militair Gezag waren, heb ik eigenlijk nooit iets te maken gehad. De marechaussees, die in de brigade hadden meegevochten, heb ik in de eerste plaats gebruikt en aangevuld met infanterie-officieren en onderofficieren.

53381. De **Voorzitter:** Hebt u iets gemerkt van de strijd, die er was tussen het Ministerie van Justitie en dat van Oorlog over de bevoegdheden t.a.v. de marechaussee?

A. Ja. In het begin is daarover veel gestreden. Daarom o.a. heb ik het ook niet aangenomen om commandant te worden, omdat ik daar niet voldoende inzat. Ik weet wel, dat commandant *van den Hoek* toen veel moeilijkheden heeft gehad, omdat de vraag zich voordeed, wat de marechaussee zou worden. Zou dat militaire politie worden met „bevoegdheid" of zonder „bevoegdheid". Ik weet wel, dat er veel over te doen is geweest, maar het raakte mij niet als commandant van die afdeling.

53382. De **Voorzitter:** Het was in uw tijd toch zo, dat de marechaussee ressorteerde onder Oorlog?

A. Ja.

53383. De **Voorzitter:** Dan zijn wij nu genaderd tot November 1945 en houdt het onderzoek van de Enquêtecommissie op. Kunt u misschien nog iets mededelen wat u meent, dat nuttig kan zijn voor de commissie voor het onderzoek?

A. Ja. Ik heb steeds het gevoel gehad, dat men eigenlijk niet voldoende moeite doet om de mentaliteit van de soldaten te doorgronden.

53384. De **Voorzitter:** U bedoelt de Regering?

A. Ja, althans de leiding. Ik neem b.v. als voorbeeld: Wij gingen over zee. De Engelsen, die over zee gingen en gingen vechten, kregen extra-toelagen, een soort gevarentoelage. Wij hadden in Engeland een kamptoelage gehad en die bleef ook toen wij over zee gingen. Dat

werd in Belgische of Franse francs uitbetaald. De mannen hadden dus het gevoel achtergesteld te zijn bij de Engelsen. Bovendien was gezegd, dat, wanneer wij in Holland terugkwamen, wij dezelfde toelage zouden krijgen als in 1940. Toen heeft kolonel *de Ruyter van Steveninck* er direct werk van gemaakt en heeft een officier naar Londen gezonden, die toen terugkwam met het bericht, dat men er een beetje bij zou doen. Dan is er ook nog een Koninklijk besluit van Februari 1944, waarin wordt bepaald, dat de gereserveerde bezoldiging (van de gehuwden werd 50% van de bezoldiging gereserveerd) in Holland zou worden uitbetaald, als de familie tenminste geen schulden had gemaakt. Bij Koninklijk besluit is bepaald, dat het £ hier zou worden terugbetaald tegen de waarde van f 7,60, terwijl allerlei andere verrekeningen tegen een koers gebeuren van f 10,69. Dat is volgens mij een raadsel en m.i. ook een ontzaglijke onbillijkheid.

53385. De **Voorzitter:** Hoe is dat in de practijk opgelost?

A. Dat is nog niet opgelost.

53386. **De Voorzitter:** Nu nog niet?

A. Neen.

53387. De **Voorzitter:** Maar er zijn toch wel uitbetalingen geweest?

A. Ja, er zijn uitbetalingen geweest. Maar dit is altijd nog een strijd, die gaande is.

53388. De **Voorzitter:** Dus men meent nog, dat men recht heeft op het verschil tussen f 7,60 en f 10,69?

A. Ja, vooral waar het Rijk die ponden na de oorlog voor het laatste bedrag heeft overgenomen. Ik meen, dat het niet anders dan volkomen billijk is, dat aan de mannen het bedrag, dat het Rijk voor het £ ontvangen heeft, terugbetaald wordt. Ik kom er nogal fel tegen op, omdat nu vele mensen allemaal geld moeten terugbetalen. Maar dat komt volgens mij, doordat de berekening fout is. Er zijn verschillende mensen van de brigade, die b.v. f 500 of f 1800 moeten terugbetalen. Als de berekening juist was geweest, dan zouden die bedragen lager zijn geweest of niet bestaan.

53389. De **Voorzitter:** Op welke basis heeft men die foutieve berekening opgesteld?

A. Dat is juist wat ik u reeds zei: Niet voldoende denken aan Jan de soldaat.

53390. De **Voorzitter:** U zegt, dat de Regering uitbetaalt volgens f 7,60, waardoor een foutieve berekening ontstaat, en dat men nu nog terug moet betalen, wat men te veel heeft ontvangen. Hoe liggen precies die verhoudingen? Hoe is die foutieve uitkering gekomen? Naar welke waarde is daarbij dan gerekend?

A. Dat is f 7,60. Het moet zijn f 10,69.

53391. De **Voorzitter:** Wanneer men heeft uitbetaald volgens f 7,60, hoe kan de Regering dan nu nog gaan terugvorderen?

A. De gezinnen, die hier in Holland achterbleven, kregen dikwijls niets. Die hebben dus geld opgenomen bij de gemeenten of bij zekere instanties om te kunnen leven. Toen de mannen terugkwamen, hebben die instanties natuurlijk gezegd: nu moet je nog zoveel aan mij terugbetalen. Meestal zijn het gemeenten of het Rijk geweest, die gesteund hebben.

53392. De **Voorzitter:** Wanneer is de Regering begonnen met die afrekeningen. Is dat al in 1945 geweest?

A. Ik denk het niet. Ik vermoed, dat dat geweest is in 1946.

53393. De **Voorzitter:** In elk geval raakte dit het Koninklijk besluit van 1944?

A. Ja, Februari 1944.

53394. De **Voorzitter:** Heeft dat Koninklijk besluit de stemming bij de brigade nogal in ongunstige zin beïnvloed?

A. Toen voelde men nog niet wat dat beduidde.

53395. De **Voorzitter:** Verwachtte men, dat na de bevrijding alles in orde zou komen?

A. Ja, men heeft per se gedacht: als wij in Holland terugkomen, dan krijgen wij waarop wij recht hebben en demobiliseren zo gauw mogelijk.

53396. De **Voorzitter:** Dus uw oordeel is, dat de teleurstelling gerechtvaardigd is?

A. Ja, absoluut. De demobilisatie is, dat moet ik zeggen, vrij vlot verlopen. Wij hebben er ook enige officieren van de brigade aangezet en het is redelijk verlopen.

53397. De **Voorzitter:** Zijn er nog officieren overgegaan in het leger met een definitieve verbintenis?

A. Ja. Kolonel *de Ruyter van Steveninck* heeft van Minister *Meynen* gedaan gekregen, dat mensen van de brigade, mits zij voldeden, overgingen in beroepsdienst en de rang behielden, die ze bij de Brigade hadden.

53398. De **Voorzitter:** Dus dan werd hun rang niet meer erkend als een tijdelijke rang, maar als een definitieve.

A. De tijdelijke rang werd effectief bij de overgang.

53399. De **Voorzitter:** Dat was voor hen waarschijnlijk een meevallertje?

A. Op dat ogenblik wel.

53400. De **Voorzitter:** Want er zijn, meen ik, heel wat mensen, die een tijdelijke rang hadden en teruggesteld zijn op de oorspronkelijke.

A. Bij andere onderdelen, ja, maar dat wordt nu weer glad gestreken. Een man van de brigade, die b.v. 8 jaar voorsprong had gekregen, wordt nu weer afgeremd.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit hierbij het verhoor.

C. F. PAHUD DE MORTANGES.

ALGERA, *voorzitter.*
ROOSJEN.
DE KORT.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 18 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heer Fokkema en mejuffrouw Klompé, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Ir. JOHAN PIETER BERDENIS VAN BERLEKOM,
oud 47 jaar, wonende te Middelburg, ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

53401. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u bekleed in de tijd, dat u in Londen bent geweest?

A. Op 31 Mei 1940 ben ik in Londen aangekomen en enige dagen daarna ben ik ingedeeld bij de Militaire Missie van generaal *van Oorschot,* waar men een luchtvaartdeskundige nodig had, omdat luitenant-kolonel *Zegers* was uitgeschakeld.

53402. De **Voorzitter:** Misschien kunt u in het kort even uw verschillende functies noemen en dan kunnen wij er daarna dieper op ingaan.

A. Enige tijd daarna heeft de Minister mij tevens belast met de leiding van het bureau Luchtvaart van het Departement van Oorlog. Hier ben ik gebleven tot Minister *van Boeyen* het Departement overnam, dat was dus Juni 1941. Er is toen een wijziging gekomen, de Militaire Missie is opgeheven en ik ben naar het Departement verhuisd. Er heeft daar ook een kleine reorganisatie plaats gehad, waardoor ik hoofd werd van het bureau Luchtvaart, dat weer een onderdeel was van de Eerste Afdeling. De Eerste Afdeling was het leger. De toenmalige kapitein *Kruls* was daarvan het hoofd en onder hem ben ik toen met hetzelfde werk gewoon doorgegaan.

Deze toestand heeft geduurd tot Juni 1944, toen is het Directoraat Luchtstrijdkrachten opgericht. Dat was een combinatie van de Marine Luchtvaartdienst en de Militaire Luchtvaart. Dit was iets, waarvoor ik had gestreefd om het tot stand te brengen; ik zal het straks nog even toelichten. De directeur was de toenmalige schout-bij-nacht *Termijtelen* en ik werd de onderdirecteur. Wij kregen toen een apart bureau in Park Lane.

53403. De **Voorzitter:** Straks wil ik hier graag dieper op ingaan, maar wil ik eerst graag nog van u weten, waar u was op 14 Mei 1940, toen de capitulatie een voldongen feit was.

A. Ik was commandant van het vliegveld Haamstede. De 14de Mei, vóórdat ik wist, dat de capitulatie er was, werd ik door het commando Zeeland naar Middelburg geroepen, waar men mij bij de Franse troepen heeft gedetacheerd. Ik woonde toentertijd in Frankrijk, ik kon de taal dus goed verstaan. Men heeft mij dus laten komen en ik werd liaison-officier bij het leger van generaal *Durand.*

53404. De **Voorzitter:** Was overste *de Broekert* daar ook?

A. Neen.

53405. De **Voorzitter:** Waar was hij toen?

A. Ik kan het mij op het ogenblik niet herinneren.

In Haamstede was een vliegschool van het IIIde Luchtvaartregiment, dat onder commando van overste *Kloppert* stond. Ik was er de commandant van en tevens vliegparkcommandant. Na de overval en het mitrailleren, dat wij daar hebben gehad — wij hadden vrijwel niets om ons te verdedigen, want het waren bijna allemaal leerlingen —, is de 11de of de 12de Mei de 4de verkenningsgroep onder kapitein *de Ruyter van Steveninck* — een broer van de latere commandant van de brigade — gekomen. Zij konden niet veel meer doen dan wij, maar officieel was het een gevechtseenheid. Ik heb met de vrijwel ongewapende mecaniciens en leerling-vliegers in Haamstede en Renesse gezeten. Wij kregen opdracht parachutisten te bevechten, maar er waren geen parachutisten, dus er was eigenlijk niet veel te doen. Het is jammer, dat wij niet weggetrokken zijn. Ik geloof echter, dat u dit al gepubliceerd hebt, dus veel nut heeft dit verhaal niet meer.

53406. De **Voorzitter:** Een eventuele tocht door Frankrijk is niet door ons beschreven. Zijn er van uw mensen ook nog meegegaan naar Frankrijk?

A. Ja, maar ik was ze kwijt, want ik moest naar Middelburg. Ik heb er mijn best voor gedaan bij schout-bij-nacht *van der Stad,* de commandant in Zeeland, dat wij de vliegschool bij Haamstede weghaalden. Het leek mij een belangrijke factor om er verder in de oorlog nog iets mee te doen, er waren instructeurs en mecaniciens bij, waaraan in iedere oorlog een enorm gebrek is. Men had er echter niet veel oren naar, dus ik had niet veel succes. Ik heb toen eindelijk een marine-officier gevonden, die zo vriendelijk is geweest een van de laatste dagen een schip te zenden, en hij is er in geslaagd de mensen er op te krijgen.

53407. De **Voorzitter:** Hoeveel mensen waren dit ongeveer?

A. Met de vliegschool in Vlissingen gebeurde hetzelfde en beide zijn in Engeland aangekomen. Wij hadden toen ca. 80 leerling-vliegers, een half dozijn instructeurs, in totaal ca. twee dozijn officieren en ongeveer 40 à 50 man grondstafpersoneel. De helft van de leerling-vliegers kwam van Haamstede.

53408. De **Voorzitter:** Hebt u nog een tocht door Frankrijk gemaakt?

A. Toen de capitulatie kwam, hebben de Fransen nog even geresisteerd en de stellingen van de Nederlanders overgenomen. Toen de Duitsers Walcheren naderden en het hopeloos was, ben ik met enige andere officieren weggegaan. Wij zijn met een bootje over de Schelde gevaren en met een taxi, die wij het geluk hadden in Breskens te vinden, zijn wij naar Duinkerken gereden.

Ik dacht, dat het het beste zou zijn naar Parijs te gaan, want ik kende de gezant, de heer *Loudon,* goed en hij leek mij een soort baken om inlichtingen te vragen, wat wij verder gingen doen. Bovendien wist ik, dat de Koningin en de Regering in Londen waren.

Van Duinkerken zijn wij met een trein naar Parijs gegaan. De 17de of 18de Mei 's avonds hebben wij daar toen een gesprek gehad. Toevallig was Prins *Bernhard* er ook, hij was nog even in Zeeuwsch-Vlaanderen geweest. Deze zei ons toen, dat wij naar Londen moesten gaan en daar de luchtvaart weer oprichten. In Parijs heb ik nog een verslag geschreven over de dagen in Haamstede, dat ik heb ingediend bij de militair attaché, luitenant-kolonel *van Voorst Evekink.* Toen hebben wij geprobeerd naar Engeland te komen. Dit is niet zo vlot gegaan; wij kregen wel hulp van de Engelsen, we kregen zelfs een visum. Wij zijn naar Le Havre gegaan, waar we enige dagen zijn gebleven; we werden ingekwartierd in een mess van de Engelsen. De haven was versperd door magnetische mijnen en buiten lag nog een Engelse vloot, die troepen had willen landen, maar ze nu niet naar binnen kon krijgen. Er werd zeer zwaar gebombardeerd, de Duitsers zaten steeds boven de stad.

De Engelsen zeiden bijna niets tegen ons en keken ons eigenlijk een beetje gek aan, u weet hoe het die dagen ging. Op een gegeven moment trokken ze weg en toen wij vroegen, waarheen ze gingen, vertelden zij, dat ze naar de andere kant van de Seine gingen omdat de Duitsers dicht in de buurt waren. Wij hadden geen vervoermiddel

en toevallig hebben wij op de markt in Le Hâvre het Tweede-Kamerlid de heer *Schaepman* ontmoet, die van Argentinië in Antwerpen was geland. Deze had een auto bij zich en met hem zijn wij naar het zuiden gereisd en met hulp van connecties zijn wij naar Bordeaux gegaan. Daar konden wij ook niet wegkomen. Enfin, ik heb iets meegemaakt van de ellende in Frankrijk. Wij zelf hebben veel geluk gehad. Vervolgens zijn wij in Tonnay Charente terechtgekomen en met een klein bootje zijn wij in Engeland aangekomen. Dit was op het moment van de evacuatie van Duinkerken. Wij hadden geen radio aan boord en wisten dus niet wat er aan de hand was. Wij zijn in de lengte door het Kanaal gevaren, want de kapitein moest naar Gravesend. Wij hebben dus nogal wat wrakken gezien, er was veel luchtactiviteit.

53409. De heer **Fokkema:** U bent dus niet in de eerste de beste haven in Engeland geland?

A. Neen, ik ben op 31 Mei in Gravesend geland. Dit was de bestemming van het schip.

53410. De **Voorzitter:** Waar bent u toen terechtgekomen?

A. Wij zijn in een mess van de Royal Engineers ontvangen, waar men heel hartelijk was. We kregen thee en daarna was er een „security-onderhoud". Wij hebben het geluk gehad, dat wij altijd heel behoorlijk zijn behandeld.

53411. De **Voorzitter:** Was het een onderzoek van Engelse kant?

A. Ja. Toen dit was gebeurd, heeft men ons een treinkaartje gegeven voor Londen en het adres van de Militaire Missie. Wij kwamen vrij laat aan en de volgende morgen hebben wij ons daar gemeld.

53412. De **Voorzitter:** Was daar toen ook de heer *Schoonenberg?*

A. Ja, hij was waarschijnlijk de eerste Nederlandse officier, die ik toen heb gezien.

53413. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets vertellen over het werk, dat u bij de Militaire Missie hebt gedaan?

A. Op dat moment wist ik natuurlijk niet, dat ik bij de Missie zou blijven. Dit zijn toevallige omstandigheden geweest en ik was ook een van de oudste officieren van de luchtvaart. Luitenant-kolonel *Zegers* maakte deel uit van de Missie, hij is uitgeschakeld en toen had generaal *van Oorschot* eigenlijk niemand. Zo is het, geloof ik, gebeurd. Hij heeft aan de Minister gevraagd of ik bij hem kon komen en toen ben ik er gebleven.

Inmiddels waren de mensen van de vliegscholen in Engeland aangekomen en beschikten wij dus over enig personeel. Wij hebben er toen veel werk van gemaakt om op de een of andere manier weer tot een organisatie van de luchtstrijdkrachten te komen. Hierover zijn veel onderhandelingen gevoerd, die de hele zomer hebben geduurd. Het einde is geweest, dat de mensen naar Indië zijn gezonden en daar vrijwel niets hebben gedaan.

53414. De **Voorzitter:** In Juli hebt u daarover nog contact gehad met de squadron-leader *Glanville.* Misschien kunt u hierover nog iets vertellen?

A. Ik heb hierover nog het een en ander bij me, o.a. een nota van *Glanville,* waaruit blijkt, dat de Engelsen ons wel wilden helpen. *Glanville* was een van de liaison-officieren. Het was een moeilijk geval. Wij vroegen of wij de training van de vliegers op een vliegveld in Engeland met Engelse hulp konden voortzetten. Men voelde er wel voor, maar het bleek, dat Engeland het zich niet kon veroorloven. Zelf hadden ze geweldige aantallen mensen te trainen, die uiteraard voorgingen. Verder was hun outillage nog niet in orde, dus het ging niet. Minister *Dijxhoorn* voelde er wel voor, de training van de mensen, die wij hadden, in Engeland af te maken. Dit kon niet. Ik ben toen geroepen bij de air-commodore *Boyd* en hij zei, dat het hem speet, maar dat zij zich deze luxe op het ogenblik niet konden veroorloven, men verwachtte elk ogenblik een grote Duitse aanval. Ik kreeg echter het aanbod, dat wij in New Foundland bij het later zeer bekend geworden vliegveld Gander een Hollandse vliegschool konden oprichten.

53415. De **Voorzitter:** Wij hebben een rapport van generaal *van Oorschot,* dat ook over deze quaestie handelt.

Uit dit rapport blijkt ook, dat de Nederlandse luchtmacht de kleinste was van de luchtmachten van de verdreven landen.

A. En ook is gebleven.

53416. De **Voorzitter:** Hebben de getallen, die u zoëven hebt genoemd, ook betrekking op het aantal, dat in Engeland is aangekomen?

A. Ik ben uitgegaan van het aantal, dat in Engeland is aangekomen. In Haamstede waren veel meer mensen, maar daar was veel infanterie bij, nl. een compagnie infanterie voor verdediging van het vliegveld; zij hadden vier zware mitrailleurs, dus veel resultaat had het niet. Van deze mensen is niemand overgekomen. Zeer kort vóór de Duitse overval kregen wij een batterij 4 cm T.L., die zo gelukkig was een Heinkel bommenwerper neer te schieten. Ook van dit personeel is niemand naar Engeland gegaan.

Toen ik die boot had, heb ik getelefoneerd met de officier, wie ik het commando had overgegeven. Men aarzelde erg en velen wilden niet gaan, omdat ze b.v. zeiden, dat ze niet voor Frankrijk wilden vechten. Ik heb toen het bevel gegeven, dat ze moesten komen, omdat het absoluut noodzakelijk was, en toen zijn zij aan boord van het schip gegaan. Er zijn natuurlijk wel enkelen achtergebleven, maar toch waren er ongeveer 40 mecano's, waarvan de helft uit Haamstede afkomstig was.

Ik heb iets gedaan, waarvan ik nogal spijt heb. In een bui van opruimwoede heb ik, toen ik weer in Nederland terug was, lijsten verscheurd, waar de namen van al deze mensen op stonden, zodat ik nu de aantallen niet meer precies weet. Het is jammer, dat ik niet bij de archieven van de legerluchtmacht kan komen, maar daar is dit alles te vinden. Mijn archieven in Engeland waren zeer compleet en die moeten er zijn. Ik weet zeker, dat alles is overgekomen.

53417. De **Voorzitter:** Wij zullen onderzoeken of zij ons kunnen dienen. Ik heb hier een resumé van generaal *van Oorschot,* waarin verschillende voorstellen worden genoemd:

> „1°. dat de respectieve luchtmachten binnenkort worden overgebracht naar de overzeesche gebiedsdeelen van de betreffende Rijken;
>
> 2°. indien de betreffende Regeeringen te kennen geven, dat het haar wensch is om binnen het verband van Groot-Britannië te blijven, dan zouden zij voor de volgende keuze worden gesteld:
>
> *a.* zij krijgen vermoedelijk terreinen toegewezen in Canada;
>
> *b.* zij blijven in Groot-Britannië. In het laatste geval worden de afgerichte krachten ingezet in de R.A.F., het resteerende personeel wordt ingedeeld voor het verrichten van pionierswerkzaamheden."

Welke keuze heeft Nederland hieruit gedaan?

A. Ik zou daarop willen antwoorden, dat de pap nooit zo heet wordt gegeten als zij op tafel komt.

De Minister heeft zonder twijfel ontweken een keuze te doen en heeft toen op aandringen van admiraal *Furstner* de knoop doorgehakt door te besluiten allen bij de marine te plaatsen. De marine wilde deze mensen graag hebben. Practisch kwam het hierop neer, dat de marine de mecaniciens overnam, die zij ook goed kon gebruiken, want de marine was met een paar vliegtuigen overgekomen, een paar oude Fokkers. Zij hebben toen van de Engelsen daarvoor in de plaats andere toestellen gekregen om coastal command-werk te doen. De leerlingen zouden dan in Indië worden getraind.

Hieraan was echter al een andere vraag voorafgegaan. Koloniën wilde deze mensen nl. ook graag hebben. De Minister had dus naar Indië geseind of de mensen daar welkom waren en of ze daar konden worden afgetraind. Hierop was een bevestigend antwoord gekomen.

De **Voorzitter:** Inderdaad, blijkens zijn telegram wilde de Gouverneur-Generaal deze mensen graag hebben.

A. Ik heb toen de opdracht gehad, deze mensen persoonlijk te vragen of zij naar Indië wilden gaan, omdat de wet nog bestond, waarbij men niet gedwongen kon worden naar Indië te gaan. Dit gaf nul op het request, op een enkele na. De mentaliteit van de jongelui op dat ogenblik was, dat zij de Duitsers te lijf wilden gaan. Indië sprak niet tot hen, later ook niet.

Bij de marine is het anders gegaan. De marine gaf de belofte, dat ze alleen naar Indië zouden gaan om te worden afgetraind en daarna zouden terugkomen om in Engeland te worden ingezet. Dit is ook gebeurd, maar in Indië hebben ze bijna niets gedaan; er was geen

materieel. Ik heb hierover veel klachten gehoord. Er zijn besprekingen gevoerd tussen Minister *Dyxhoorn,* admiraal *Furstner* en mij over wat er nu moest gebeuren. Er was toen echter niet zo heel veel aan te doen, ze waren nu eenmaal in Indië. De instructeurs klaagden, dat ze niets hadden te doen, er waren ook veel Amerikaanse instructeurs. Vliegtuigen waren er niet voldoende; de Amerikanen hadden lesvliegtuigen beloofd, maar die zijn nooit gekomen.

Eindelijk zijn deze mensen weer in groepen in Engeland teruggekomen en hebben toen hun training in de R.A.F. voleindigd.

53418. De **Voorzitter:** Generaal *van Oorschot* schrijft nog, dat Nederland de voorkeur zou hebben voor het vliegveld in New Foundland.

> „aangezien Nederland rees eenige teleurstellingen met haar luchtmacht had gehad en dit plan reeds in voorafgaande besprekingen was genoemd".

Wat waren dit voor teleurstellingen, die Nederland met zijn luchtmacht had gehad?

A. Het kan slechts hierop slaan, dat de mensen, waar wij in het begin contact mee hadden, een beetje te hard van stapel zijn gelopen en hebben gezegd, dat wij in Engeland konden worden getraind, en dat dit later is ingetrokken.

Toen ben ik bij de air-commodore *Boyd* geroepen, die mij zei, dat ze het niet konden doen. Kort daarop is men met het voorstel van New Foundland gekomen.

53419. De **Voorzitter:** Hoe is dit afgelopen?

A. Minister *Dijxhoorn,* de hele Regering en ook de toenmalige gezant wilden dit niet. Wij hebben het niet kunnen winnen. Ik heb het altijd heel jammer gevonden. Noorwegen had ook zo'n kleine groep mensen, dezen zijn niet naar New Foundland, maar naar Canada gegaan. Zij hebben geen uitgerust vliegveld gekregen, zij moesten er nog alles van maken. Het heette Little Norway en het is een uitermate geslaagde organisatie geworden.

Wij hadden dit ook kunnen doen. Er was echter niet genoeg behuizing, maar in één van de rapporten staat ook, dat wij in drie maanden tijd heus wel kans zouden zien met hout uit de pijnbossen hutten te bouwen. Het was een groot vliegveld met grote runways. Er werd echter veel kwaad van gesproken, men zei, dat het er altijd mistte. Wij hebben het geluk gehad de havenmeester van Gander te spreken, die naar Engeland kwam en mij toen zeer volledige inlichtingen heeft gegeven. Hij zei, dat het er nooit mistte. Deze misvatting berustte op het feit, dat een aantal mijlen uit de kust, waar de warme en de koude golfstroom elkaar ontmoeten in de Atlantische Oceaan, altijd veel mist hangt, waarvan de scheepvaart veel last heeft. Op het land mist het niet, het is er wel koud en het waait er hard. Aan de andere kant had het echter ook weer het voordeel, dat men er behoorlijke vliegers kon kweken.

53420. De **Voorzitter:** U vindt het dus jammer, dat dit plan niet is doorgegaan?

A. Zeer zeker betreur ik het. Later is mij gebleken, dat, wanneer wij naar New Foundland waren gegaan, de Regering een heel andere politiek jegens de luchtvaart had moeten volgen. Dit hebben zij niet gedaan en daarvan is dit de eerste stap geweest. Dan had men moeten zeggen, dat de luchtvaart een zekere prioriteit, wat personeel betreft, had moeten krijgen, en wij hadden in al die jaren dan meer recruten moeten kunnen aanwerven. Dit is ook een geweldige strijd geweest.

53421. De **Voorzitter:** Dit is juist niet gebeurd.

A. Neen, alles was voor de Brigade.

53422. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat wat Nederland aan luchtmacht in Engeland had in de R.A.F. is opgelost?

A. Wat wij hadden meegebracht, is naar de marine gegaan. Deze mensen hebben in het 320st squadron gediend en zij hebben zware verliezen geleden. Dit squadron was weer in de R.A.F. opgenomen.

53423. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook enkele personen noemen, die wij kunnen horen over hetgeen er met de luchtmacht bij de marine is gebeurd?

A. Ja, diverse, goede en slechte. Tot de eerste categorie behoren de commandanten van het squadron in de laatste oorlogsjaren. *Burgerhout* was heel goed en heeft hoge decoraties van de Engelsen gekregen. Hij heeft de zware aanvallen boven Frankrijk meegemaakt. Ook zijn opvolger *Witholt* was een uitstekend commandant gedurende de bevrijdingsveldtocht. Daarvóór is *de Meester* er geweest, die was uitermate bedroevend, de geest was toen heel slecht. In den beginne was er *van Olm,* die zijn taak ernstig opvatte, maar niet over aanvoerderseigenschappen beschikte als de latere commandanten. U kunt hierover echter beter inlichtingen krijgen van mensen, die er bij hebben gediend. Ik zat nogal op een afstand en had er slechts administratieve bemoeiingen mee. Ik wil nog noemen officier-vlieger *Sobels,* die op het Marine Hoofdkwartier belast was met alle regelingen betreffende de Marine Luchtvaartdienst.

53424. De **Voorzitter:** Kunt u hiervan nog iets mededelen?

A. Het waren administratieve bemoeiingen in die zin, dat deze mensen allen voor de duur van de oorlog bij de marine waren gedetacheerd, maar zij bleven landmachtpersoneel; dit eisten zij ook. Hierbij deden zich allerlei ingewikkelde betalingsquaesties voor en verder wilde ik ook zoveel mogelijk hun persoonlijke belangen behartigen, want zij voelden zich in een vreemd kamp.

53425. De **Voorzitter:** Moet ik daaruit begrijpen, dat zij, wat het militaire gedeelte betreft, onder de bevelen van de zeemacht stonden?

A. Het is nog ingewikkelder. Het squadron als zodanig was een marine-eenheid, maar operationeel stond het onder R.A.F.-commando. Er was een Nederlandse commandant. Bij dit squadron was ook nog een gedeelte landmachtpersoneel. Disciplinair stond dit ook onder Marine, de mensen droegen een marine-uniform, maar toch waren er quaesties, die nog door Oorlog moesten worden behandeld. Later is dit alles beter geworden.

Het volgende kwam er in het begin nog bij, wat in het squadron veel kwaad bloed heeft gezet. Bij de R.A.F. is het nl. gewoonte, dat de commandant van een operationeel squadron meevliegt en aanvoert. *De Meester* heeft dit niet gedaan, hij heeft het bij de Engelsen dan ook zo verbruid, dat hij weg moest. Hij was geen aanvoerder en deelde alleen straffen op de grond uit.

In de eerste twee jaar was de geest van het personeel der militaire luchtvaart uitermate slecht, ook de periode in Indië, waar ze niets hadden gedaan, had geen goede invloed uitgeoefend.

53426. De **Voorzitter:** Bedoelt u het onderdeel van het Indische detachement, dat bij de Marine Luchtvaartdienst op Ceylon is gekomen?

A. Hiervan weet ik te weinig. De marine liet van tijd tot tijd kleine aanvullingen, voornamelijk wanneer zij officieren nodig had, van het detachement van Ceylon naar Engeland komen. O.a. is *Burgerhout* daar vandaan gekomen.

U zei, dat wij in de R.A.F. waren opgelost. Eigenlijk is dit niet waar. De groep, die wij uit Holland hadden meegebracht, is bij de Nederlanders gebleven en niet in de R.A.F. opgelost, al was men daar wel bij ingedeeld. Naast dit alles, ondanks alle moeilijkheden en tegenwerking, is tenslotte toch een kern van een nieuwe militaire luchtvaart volledig in R.A.F.-verband ontstaan.

53427. De **Voorzitter:** Waren dit mensen, die ook in de Irene-Brigade hadden gediend?

A. Ja, o.a., en dit is hetgene, waar ik mij verder al die jaren veel mee bezig heb gehouden. Dit is tot iets groots uitgegroeid en het heeft ook de grondslagen gelegd om later actief oorlog tegen Japan te kunnen voeren, die, zoals u weet, werd afgebroken. De positie was zo, dat, toen het personeel der militaire luchtvaart weg was, ik niet wist wat ik zou gaan doen. Ik was 40 en kwam operationeel niet in aanmerking. Intussen ontving ik ontzettend veel brieven van jongelui uit de Irene-Brigade en van allerlei jongens, die overkwamen, die wilden gaan vliegen, vooral de laatsten. Zij zeiden, dat ze niet waren gekomen om in het kamp te gaan zitten. Zo zijn er honderden bij elkaar gekomen.

53428. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat er ook weleens moeite was geweest met de recrutering van het personeel uit de Brigade ten behoeve van de R.A.F.

A. Ik heb verschrikkelijk veel moeite gehad om b.v. een grondploeg bij elkaar te krijgen. Dit was natuurlijk een ander genre mensen, die ik in de technische vakken moest trainen. Hiervoor was maar één reservoir, de Brigade, en deze wilde — dit was van haar

standpunt zeer begrijpelijk — deze mensen niet afstaan. Eindelijk heb ik B- en C-gekeurden, die operationeel toch niet bruikbaar waren, gekregen; hiermede hebben wij echter veel moeilijkheden gehad, toen het 322ste squadron naar het continent ging. De andere moeilijkheid was, dat de Departementen en de successieve Ministers van Oorlog hier nooit erg voor hebben gevoeld en dit eigenlijk een beetje hebben tegengewerkt. Het is wonderlijk, wat achteraf nog tot stand is gekomen. Ik kan echter zeggen, dat ik van de heer *Kruls* altijd veel medewerking heb ondervonden.

53429. De **Voorzitter:** Ik heb hier correspondentie van het einde van 1943 tussen de air-commodore *Beaumont* en de Minister van Oorlog. Hier staat, dat de heer *Beaumont* een vrijwilligersopleiding voor twee Nederlandse squadrons wil. De Minister antwoordt, dat hij de voorgenomen beschikbaarstelling van 10 personen per 4 weken niet kan garanderen wegens de geringe recrutering en de meerdere behoeften voor andere wapenen.
Het verbaast mij daarom, dat u zegt, dat er zoveel mensen hebben deelgenomen aan de opleiding bij de luchtmacht.

A. Wij hadden niets en als het dan in die vijf jaar tot een paar honderd oploopt, dan vonden wij dit niet onbetekenend. Het is natuurlijk veel te weinig.
De heer *Beaumont* heeft het over twee squadrons, dit zijn het marine- en het legersquadron. Wij zijn nl. tot één legersquadron gekomen. Het is misschien goed, dat ik in het kort even vertel, hoe deze geschiedenis is gelopen.
Toen wij de oude militaire luchtvaart kwijt waren, is er een stilstand van enige maanden geweest. Prins *Bernhard* heeft toen bereikt, dat er in December toch een groep van ongeveer 20 jongelui in de R.A.F. mocht worden getraind. Op dat moment had ik een enorme stapel brieven liggen, vooral van jongelui, die uit Holland waren gekomen, *van Eendenburg* e.d., die allemaal wilden vliegen en er ook voor in aanmerking kwamen. Zij waren physiek goed en hadden een opleiding h.b.s. of gymnasium achter de rug. Voorlopig waren zij in het kamp geplaatst en op deze manier zijn zij er toen uitgehaald. Het heeft — meen ik — tot Maart geduurd, vóórdat de training begon, het was voor de Engelsen ook moeilijk om in te schikken, maar het is toch gebeurd. Deze groep werd dus gedetacheerd bij de R.A.F. Zij heette „volontary reserve". Na deze groep heb ik erg mijn best gedaan om meer groepen te krijgen en successievelijk zijn deze gekomen. Deze mensen werden allemaal voor vlieger opgeleid en deze training duurde nogal lang. Het waren meest jonge mensen, die jachtvlieger wilden worden. Dit was hèt ideaal van jongens van die leeftijd. Toen ontstond het idee om ook een Nederlands Spitfire Squadron te vormen. Langzamerhand, door er maar steeds over te praten, is dit idee ook op de Departementen doorgedrongen. Toen het benodigde aantal vliegers met reserves er achter aanwezig was, kwam de quaestie van de grondstaf, die er toch ook moest zijn. Eindelijk heb ik dan gedaan gekregen de grondstaf te mogen uitzoeken. De brigade stond er echter geweldig onvriendelijk tegenover, zodat ik allemaal B- en C-gekeurden kreeg, waarmede ik veel last heb gehad. Uiteindelijk konden velen van hen de campagne in Frankrijk niet medemaken. Zo is het 322ste squadron tot stand gekomen. Het heeft enorme prestaties geleverd en aan de bevrijding van Nederland heeft het actief medegewerkt.

53430. De **Voorzitter:** Hoe groot is zo'n squadron?

A. Een jachtesquadrille heeft 18 vliegtuigen, waarvan er 12 vliegen en 6 op de grond staan als reserve. Bij die 12 vliegtuigen behoren 21 of 22 vliegers. De rest is ongeveer 140 man. Dit was de kleinste eenheid, die in de R.A.F. bestond. Bij ons squadron waren nog een paar Engelsen voor aanvuling. Dit is de kern geworden, waarmede de militaire luchtvaart nog iets heeft kunnen bereiken.

53431. De **Voorzitter:** Heeft dit Nederlandse squadron nog vluchten boven Europa gemaakt?

A. In Mei 1944 heeft Minister *Gerbrandy* mij gevraagd de geschiedenis te schrijven van de luchtmacht. De Regering wilde een populair boekje uitgeven, dat in Nederland zou worden verspreid. Na enige moeilijkheden met de Minister over het begrip luchtmacht heb ik geschreven over de militaire luchtvaart, waartoe ik zelf behoor, maar voor zover ik weet, is er niets van gepubliceerd. Eind 1944 moest ik het inleveren, dus over 1945 staat er niets in. De kopij hiervan heb ik bij mij. U kunt hierin heel wat vinden. Ik heb het natuurlijk geschreven voor een populaire publicatie, maar het is allemaal juist. Misschien mag ik u vragen, waarom dit boekje nooit is gepubliceerd? Verschillende personen hebben hiervoor iets geschreven.

53432. De **Voorzitter:** Kunt u ons mededelen, tot wie wij deze vraag zouden kunnen richten?

A. Misschien wel. Ik heb een brief van de heer *van Haersma de With* — die deze zaken verzorgde en bij Minister *Gerbrandy* werkzaam was —, waarin staat, dat het boekje binnenkort ter perse zou gaan, waarom hij aandrong, dat ik mijn aandeel zou inzenden.

53433. De **Voorzitter:** De beslissing berustte waarschijnlijk bij de toenmalige Minister *van Lidth de Jeude?*

A. Neen, bij de Minister-President *Gerbrandy,* die dit boekje wilde uitgegeven voor de gehele Nederlandse Regering. Wat ik heb geschreven, was maar een onderdeel daarvan. Ik geloof, dat u het het beste aan de heer *Gerbrandy* zelf zoudt kunnen vragen. Mag ik doorgaan met mijn verhaal over de R.A.F.? Van de mensen, die vliegopleiding kregen, werd een deel inderdaad jachtvlieger, terwijl een ander deel daarvoor de qualiteiten niet had en sommigen helemaal geen vlieger werden. De Engelse instructeurs maakten een splitsing, zodat een deel der leerlingen waarnemer, navigator, luchtschutter, telegrafist, enz. werd. Zo successievelijk kregen we dus allerlei groepjes met diverse bestemming. Ze werden ingedeeld bij Britse eenheden, waardoor dus de Hollanders in zeer veel Britse gevechtseenheden, in heavy-bombers, light-bombers, verkenners, enz., veel ervaring opdeden. Deze mensen hadden het allemaal zonder één uitzondering uitstekend naar hun zin. Het was werkelijk aardig, zoals ze zich aanpasten bij de verschillende nationaliteiten, die in die eenheden bijeen waren. In 1943 werd de eerste en enige Nederlandse eenheid, het 322ste squadron opgericht door een ander squadron over te nemen, dit langzamerhand met Nederlanders te bevolken en het 322 te noemen. Dit is dus de kern geworden van de Nederlandse militaire luchtmacht, die wij later hebben meegebracht naar Nederland.

53434. De **Voorzitter:** Stonden dezen binnen het verband van een Engelse bevelvoering onder een aparte Nederlandse commandant?

A. Neen, dit kon niet, behalve in het 322ste Squadron, waar het laatste oorlogsjaar een Nederlandse commandant was. Ze hadden natuurlijk „Netherlands" op hun schouder, maar waren verspreid in diverse eenheden onder de andere nationaliteiten.

53435. De **Voorzitter:** Dus wanneer ik zou vragen, wie de leiders waren van dit Nederlandse squadron, zoudt u dit niet kunnen zeggen?

A. Van het Nederlandse squadron 322 kan ik het u wel vertellen. We waren er voor 95 pct. in geslaagd om het Nederlands te maken. Eerst heeft het onder Engelse commandanten gestaan, later onder de Nederlander *van der Stok.* Misschien heeft u deze al gesproken, anders zou ik het u zeer willen aanraden. Hij is uitermate goed geweest. Tweemaal is hij uit Duitsland ontsnapt, tweemaal heeft hij in de R.A.F. gediend, de eerste keer in 1941, de tweede keer in 1944; hij was Soesterbergs reserve-officier. Na zijn eerste aankomst in Engeland heeft hij voor de R.A.F. gevlogen; in 1942 is hij in Frankrijk neergeschoten, maar heeft het er levend afgebracht, is gevangengenomen, heeft in Stalag Luft 4 gezeten. Hieruit is hij ontsnapt. Hij was een van de 18 mensen, die, na een lange tunnel te hebben gegraven, zijn ontvlucht. De rest van de 72 werd gefusilleerd. Hierover is toen een groot schandaal geweest. Hij kwam weer naar Engeland en na eerst bij enige andere squadrons te hebben gevlogen, is hij bij 322 gekomen, waarvan hij commandant is geworden. Hij is werkelijk een van de beste oorlogsvliegers, die we hebben gehad.

53436. De **Voorzitter:** Kunt u nog meer namen noemen?

A. Dit was dan *B. van der Stok.* Zijn adres weet ik niet, maar hij studeert voor dokter in Utrecht. Zijn moeder woont in den Haag, Waalsdorperweg. Hij zal wel graag willen komen. Misschien kom ik ook nog wel op andere namen. Dit squadron was volkomen operationeel in 1944; het heeft eerst met hoogvliegende Spitfires tegen de flying bombs gevochten en hiervan hebben ze er ongeveer 120 neergehaald. Toen de invasie begon op 6 Juni 1944, waren zij nog niet in de Tactical Air Force ingedeeld, wat wel het geval was met het marine squadron 320, dat zeer veel boven Normandië heeft geopereerd. Later in het jaar werd ook het 322ste squadron in de T.A.F. opgenomen en het heeft toen in België gewerkt, ook in Woensdrecht en in Duitsland. Het heeft de bevrijdingscampagne meegemaakt en zware verliezen geleden, o.a. bij Deventer. Op 1 September 1944 verloren we op één dag — we hadden toen een Zuid-Afrikaanse commandant, majoor *Kuhlmann* van de Zuid-Afrikaanse luchtmacht, een buitengewoon

bekwaam en plezierig man — de commandant plus de twee flight commanders, twee ondercommandanten, die ieder zes vliegtuigen aanvoerden, *van Eendenburg* en *Plesman*. *Plesman* is helaas gesneuveld, de andere twee zijn allebei goed terechtgekomen. *Kuhlmann* is gevangengenomen en tot het eind van de oorlog in Duitsland geweest. *Van Eendenburg* is bij het Franse Maquis terechtgekomen en korte tijd later weer teruggekomen. *Van Eendenburg* kunt u ook laten komen. Hij woont in den Haag.

53437. De **Voorzitter:** Is u ook iets bekend omtrent de vluchten van individuele Nederlandse vliegers bij de R.A.F. in Duitsland?

A. Ja, b.v. luitenant *Guit,* een oud-Soesterberg-vlieger, is bij een ontsnappingspoging in 1940 uit Nederland, nog wel gewapend zijnde, door de Duitsers gevangengenomen en is tot een paar jaar dwangarbeid veroordeeld. Hij heeft daarbij een voet verloren, enfin, wat hij toen heeft meegemaakt, is heel erg geweest. Hij is in 1942 ontsnapt en in Engeland aangekomen. Hij heeft meegevlogen in Mosquito's in de R.A.F. Later, aan het eind van de oorlog in Februari 1945, is hij toch nog neergeschoten bij Hannover, waar hij levend van af is gekomen, gevangengenomen en door de Amerikanen bevrijd. Hij zat in een Engels squadron.

53438. De **Voorzitter:** Het is van belang, dat de commissie zoveel mogelijk op de hoogte komt van de prestaties, die door de Nederlandse troepen in oorlogstijd zijn geleverd.

A. Ik kan u ook *Cohen* noemen. Hij heeft in het squadron gezeten, dat Kleykamp, waar het kaartenarchief was, gebombardeerd heeft. Later is deze *Cohen* gesneuveld. Verder herinner ik mij *van Zinnicq Bergmann,* die nog altijd adjudant van de Koningin is. Deze heeft ook een bijzondere staat van dienst. Hij heeft met Typhoons gevlogen. Luitenant *Jongbloed* is bij ons Spitfire Squadron geweest. Het is moeilijk voor mij volledig te zijn, want wij hadden veel flinke vliegers.

53439. De **Voorzitter:** U hebt iets medegedeeld over de personeelsvoorziening van het Nederlandse squadron. Weet u ook, hoe het is gegaan met het verzoek van de heer *Beaumont* om meer personeel ter beschikking te stellen? Heeft de Nederlandse Regering hieraan kunnen voldoen?

A. Neen, wij kregen groepen van acht, zeven, vijf en vier personen en wij zouden groepen van tien moeten hebben.

53440. De **Voorzitter:** Heeft het moeilijkheden bij de opleiding opgeleverd, dat dit aantal te klein was?

A. Tenslotte niet zoveel. Het Spitfire Squadron heeft het er mee gedaan. De Engelsen werkten altijd met grote reserves en deze waren bij ons maar erg mager. De mensen bleven zolang in een operational training unit tot ze moesten aanvullen. Toch is het allemaal goed gegaan. Het 320ste squadron daarentegen heeft wel een heel erg tekort gehad. Het was een operational eenheid en moest in stand gehouden worden. De Engelsen vulden hier zelf aan.

53441. De **Voorzitter:** Het kan natuurlijk ook zó zijn, dat er wel voldoende belangstelling was van de kant van de vrijwilligers, maar dat de Regering van haar kant vond, dat er geen mensen van de Irene-Brigade meer mochten worden afgenomen.

A. Ja, dat was de quaestie. De Regering wilde niet, dat de Irene-Brigade nog meer werd geplukt. Als de vrijwilligers in Engeland aankwamen, moesten ze ergens heen. Meestal kwamen ze dan in de Irene-Brigade. Verschillende keren heb ik daaruit groepjes van ongeveer 20 mensen gehaald. Toen ik op een moment weer een nota voor Minister *van Boeyen* had, werd deze boos en zei: „Nu is het genoeg, nu moet er een toestand van rust intreden!"

53442. De **Voorzitter:** Acht u deze maatregel van de Regering gemotiveerd?

A. Niemand wist, wanneer precies de invasie zou komen. Of de Irene-Brigade, politiek gesproken, voor Nederland van belang is geweest, kan ik niet beoordelen. Als war effort lijkt het mij niet de manier om het grootste rendement uit de beschikbare middelen te halen.

53443. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk weleens iets vernomen over de stemming op dit punt bij de Irene-Brigade?

A. Wanneer zo'n groepje eindelijk mocht gaan vliegen, heb ik ze eerst aan de tand gevoeld. Verschillende keren ben ik dan ook in het kamp geweest, maar ik vond het daar een nare toestand. De mensen hadden eigenlijk niets te doen. Ze hadden geen modern materieel. Aan het einde is dit allemaal wel verbeterd. In Normandië hebben ze het ook goed gedaan. Toen hadden ze ook behoorlijk materieel gekregen. Ik voor mij geloof, dat, als ik Minister was, ik hiervoor geen verantwoordelijkheid zou hebben willen dragen. Als ik op een andere manier iets met ze kon doen en daardoor de geest goed zou kunnen houden, zou ik ze niet zo hebben laten zitten.

53444. De **Voorzitter:** Er waren mensen bij, die in Amerika, Canada en andere landen hun bedrijf hadden opgegeven en daar zaten af te wachten.

A. Wat men in dat kamp te horen kreeg, was bedroevend. De Nederlandse Regering kon uit zich zelf weinig doen. Ze zat in een uitermate moeilijk parket. Wij waren bij de R.A.F. veel meer gewend. We werden veel meer gewaardeerd. We kregen van alles het beste. De opleiding klonk als een klok. We hadden het meest moderne materieel. Het verschil met de Irene-Brigade was geweldig groot. Geen enkele Nederlandse vlieger behoefde zich over het materieel zorgen te maken. We kregen het automatisch, ook de aanvullingen. Dit allemaal wetende, zou ik hebben gezegd, dat het beter was onze hoofd-effort in de lucht te maken. Maar het erge van alles was, dat niemand, de Ministers, hun generaals en adviseurs uit de oorlogsperiode hier ooit naar wilde luisteren. Met heel veel moeite heb ik gedaan gekregen, dat kleine groepen bij de R.A.F. gedetacheerd werden voor de duur van de oorlog. Maar toen later, bij de moeilijkheden in Japan, de Minister van Koloniën vliegers wilde hebben, telefoneerde de Minister van Oorlog mij, dat hij al onze vliegers uit de R.A.F. wilde hebben. Deze mensen waren in opleiding, er was al veel geld voor uitgegeven. De Engelsen dachten er gewoon niet over. We hebben het trouwens ook gezien bij de vliegers, die we naar Indië hebben gestuurd, dat het allemaal geld en tijd verkwanselen is geweest. Wilt u misschien nog iets weten omtrent de kosten?

De **Voorzitter:** Ja, vertelt u het maar.

A. De prijs van zo'n Spitfire-squadron was £ 500 000 per jaar. Daarvoor had men toestellen en wanneer men die verloor, kwamen er automatisch nieuwe voor. Alles was bij deze prijs inbegrepen. Ook munitie, upkeep, enz.

53445. De **Voorzitter:** Werd dit steeds door de Engelsen betaald?

A. Dat ging op lend-lease-overeenkomst, voor zover ik weet.

53446. De **Voorzitter:** Wat de krijgsverrichtingen van dit squadron betreft kunnen we ons dus beter wenden tot mensen, die er daadwerkelijk bij betrokken zijn geweest?

A. In mijn verslag staat ook wel iets heel summier genoemd.

53447. De **Voorzitter:** Wanneer is dit squadron opgeheven?

A. Het 322ste squadron is naar Brabant gekomen en daarna naar Duitsland gegaan, waar het veel operaties heeft meegemaakt. We hebben in Westfalen op een vliegveld gezeten. Eindelijk is het naar Nederland teruggekomen en vandaar uit, naar ik meen, naar Indië gezonden.

53448. De **Voorzitter:** We hebben nu gesproken over de Marine Luchtvaartdienst en over de toevoeging van Nederlanders bij de R.A.F. Was er daarnaast nog een organisatie?

A. Later is eindelijk een overkoepelend lichaam van deze twee organisaties tot stand gekomen, in Juni 1944. Dit is iets, waar de officier-vlieger *H. P. Sobels* van de Marine Luchtvaartdienst en ik zelf ons veel moeite voor hebben gegeven. In het begin trainde de marine ook nog mensen voor de R.A.F.; de militaire luchtvaart leverde het grootste deel van de opleiding der Nederlanders. De Air-Commodore was van mening, dat er meer moesten komen; de Engelsen vonden het ook een onaangename toestand, dat zij steeds met twee Departementen hadden te maken. Voor onze kleine groepjes mensen moesten zij tweemaal besprekingen houden. Wij hebben er daarom op aangedrongen een directoraat te maken. Er bestond al een directoraat, in het verband van de R.A.F. zelf, voor de buitenlandse luchtstrijdkrachten. Ik heb met schout-bij-nacht *Termijtelen* goed kunnen werken. Hij was zelf chef marinestaf. Op Park Lane hebben we een paar étages gekregen, waar het directoraat werd

gevestigd, waarvan ik onderdirecteur werd. De bedoeling hiervan was, meer eenheden te vormen, en daarvoor meer mensen te trainen na de bevrijding van Nederland.

53449. De **Voorzitter:** Waarom had de Regering hiertegen bezwaar?

A. De Minister wordt natuurlijk geadviseerd door zijn raadgevers, waarvan ik er één was, maar er waren er ook velen van de landmacht. Er zaten op het Ministerie mensen, die graag promotie wilden maken. Er bestond veel naijver. Deze mensen zouden niets meer betekenen, wanneer er geen brigade meer zou zijn. Het is mijn persoonlijke opinie, dat deze mensen tegen een onafhankelijke luchtmacht waren.

53450. De **Voorzitter:** Daarvoor moet natuurlijk een zakelijke motivering zijn.

A. Ik heb met generaal *van Voorst Evekink* besprekingen gevoerd over de toekomst van de luchtmacht. Wij hebben getracht iets op te zetten, dat ook voor na de oorlog kon dienen. Hierover zijn nota's geschreven, waarin beide standpunten zijn vermeld. Ik ben ook vele malen bij de Minister geweest, omdat er een weermachtorganisatie moest gevonden worden, waarin de luchtvaart een belangrijke rol speelde. Wij streefden naar een kleine onafhankelijke luchtmacht, die niet zou staan onder de bevelen of invloeden van een cavalerie-officier of zee-officier. De Engelsen hadden dit allang bereikt. De Amerikanen hebben na de oorlog ook alles gereorganiseerd tot een onafhankelijke luchtmacht, net als de R.A.F. Ik zou het ook niet erg hebben gevonden, wanneer alles bij de marine was gekomen of alles bij de landmacht, indien er maar een toestand kwam, dat men met deskundige verantwoordelijke mensen te maken kreeg, in een eigen organisatie. Wij hadden dit niet en wij hebben het ook nooit kunnen bereiken.

Dit directoraat is echter tot stand gekomen, want het ging er daarbij om een organisatie te scheppen, die behoorlijk liep en die prestige had bij de uitvoering van een beperkte taak.

Dit is met schout-bij-nacht *Termijtelen* goed gegaan. Wij hebben toen een enorm schema opgemaakt betreffende de opleiding voor de voortzetting van de oorlog tegen Japan. Ik heb hier een rapport, dat niet is gedateerd, maar het moet zijn geweest van Mei of Juni 1945. Wij hebben 2000 recruten uit Nederland gehaald, grotendeels natuurlijk uit de zuidelijke provincies, waarmede wij onmiddellijk in Eindhoven zijn begonnen. Wij hadden verreweg de beste organisatie voor de recrutering; Eindhoven is werkelijk een groot succes geweest. Wij hadden daar een paar winkels gehuurd en daarin een opkomststation georganiseerd. Bovendien kregen wij, zoals dit altijd ging, de hulp van de R.A.F., die ons heel goede officieren ter beschikking had gesteld om de mensen te testen. Ik heb 2000 verbandacten getekend, allemaal voor Indië. Daarvan was een deel bestemd voor de militaire luchtvaart van het Nederlandsch-Indische leger. In 1945 is hard gewerkt. Het was toen een grote organisatie geworden. Wij hadden dit nooit kunnen doen met de oude personeelsindeling van Oorlog en Marine, want deze mensen wisten niets van de luchtvaart af.

53451. De **Voorzitter:** Wat is hiervan verder terecht gekomen?

A. De grondploegmensen — dit waren er ongeveer twaalfhonderd — zijn allemaal in Engeland afgetraind. Langzamerhand zullen ze nu wel naar huis zijn, maar jarenlang hebben deze mensen hier in Nederland geholpen met de opbouw der luchtstrijdkrachten op de vliegvelden Gilze-Rijen, Woensdrecht, Twente, enz. Er zijn verder veel vliegers opgeleid, die de oorlogsvliegers hebben opgevolgd en hun plaats in de squadrons hebben ingenomen. Zij hebben o.a. instructies gegeven op de scholen.

53452. De **Voorzitter:** Wat heeft dit betekend ten aanzien van de deelneming aan de strijd in Indië?

A. Bedoelt u de tegenwoordige strijd in Indië?

De **Voorzitter:** De strijd in 1945 en later.

A. We hadden toen nog niets bereikt; we waren met een groot opleidingsschema begonnen en in November 1945 is de recrutering in Eindhoven aangevangen. Het was dus een quaestie op lange termijn zoals men het in Londen ook inzag.

53453. De **Voorzitter:** Onmiddellijk na de bevrijding van een deel van Nederland is men dus met kracht begonnen deze zaak op te bouwen?

A. Ja, met enorme kracht. Het was allemaal goed voorbereid. Er zou een bepaald aantal squadrons uit voortkomen, bommenwerpers en jachtvliegtuigen.

53454. De **Voorzitter:** Heeft men hiervan later ook nog profijt gehad?

A. De luchtvaart heeft hierdoor een grondstaf gekregen, die ze anders in geen jaren bij elkaar gekregen zou hebben. Deze grondstaf heeft de Engelse scholen nog doorlopen. De luchtvaart is hierdoor in de gelegenheid geweest zelf ook scholen in te richten. Hetzelfde geldt voor de vliegers.

53455. De **Voorzitter:** Heeft u ook iets te maken gehad met de luchtvaart in Australië nadat Indië had gecapituleerd? Heeft men uit de mensen, die ontsnapt zijn uit Indië, in Australië nog getracht een luchtmacht op te bouwen?

A. Hiervan weet ik maar heel weinig af. De mensen uit Indië onder generaal *van Oyen* zijn later naar Jackson gegaan in de Verenigde Staten, waar ze een vliegschool hebben gehad.

53456. De **Voorzitter:** Weet u ook iets van de vliegschool in Jackson?

A. In de zomer van 1943 ben ik gedurende 17 dagen in Canada geweest, daarheen gevlogen met Prins *Bernhard*. Onze jongens werden op de scholen van de R.A.F. en de Canadian Air Force getraind. Ik ging al die scholen af. Ik heb toen een enorm snelle tocht gemaakt van vliegveld naar vliegveld, en overal geprobeerd kleine moeilijkheden op te lossen. We hadden toen nog geen liaison-officieren en zaten niet te dik in ons personeel.

53457. De **Voorzitter:** Bent u ook in Guelph geweest?

A. Neen, ik ben alleen bij de luchtmacht geweest. De eerste dag ben ik in Ottawa aangekomen, een paar dagen heb ik contact gehad met de Headquarters van deze organisaties, waarna ik een tocht heb gemaakt over Canada tot bij de Rocky Mountains, waar wij 15 à 20 jongens op een vliegschool hadden. In de prairies bevonden zich de meeste stations, waar ook groepjes Hollanders werden getraind. Ik heb daar overal bezoeken gebracht, waarna ik weer ben teruggevlogen.

53458. De **Voorzitter:** Kunt u zeggen, waaruit de moeilijkheden bestonden?

A. Het waren maar alledaagse moeilijkheden, geen ernstige. We hadden in het begin niet veel contact met deze mensen. Dit kwam, doordat ik alleen maar een secretaresse en één of twee officieren op mijn bureau had. Hiermee moest ik alles doen. Zodoende was er weinig gelegenheid om meer aandacht aan het luchtmachtpersoneel in Canada te geven. Dit was eigenlijk de reden. De Belgen en de Polen, enz. hadden er minstens één of twee liaison-officieren zitten, die de persoonlijke belangen van de jongens behartigden. De Nederlanders wilden ook wel een beetje steun hebben, en ook wanneer zij iets verkeerds hadden gedaan, kon hun dit beter door een Hollander worden verteld. Later heb ik er een paar instructeurs heen kunnen zenden, o.a. *Wesselius,* een Hollander, die uit Zuid-Afrika kwam, waarna het veel beter ging.

53459. De **Voorzitter:** Ik vroeg het, omdat ik hier een brief heb van 1943, waarin verschillende klachten zijn opgenomen. Deze brief is afkomstig van ir. *P. J. C. Vos.*

A. Ik ken de heer *Vos* goed, maar hij is niet in Canada geweest.

53460. De **Voorzitter:** Is hij ook iemand, die ons inlichtingen zou kunnen geven?

A. Ja, u zoudt hem ook kunnen horen.

53461. De **Voorzitter:** Deze brief betreft de positie van de Hollandse jongens bij de R.A.F., o.a. de keuzepromotie.

A. Er waren eigenlijk weinig klachten. De keuzepromotie was natuurlijk een belangrijk punt. Deze mensen werden volledig volgens het R.A.F.-systeem opgeleid, en naar hun cijfers, gedrag, enz., werden ze voor een rang aanbevolen. Voor de Nederlanders ging dit precies als voor de Polen, Tsjechen, Belgen en Britten. In principe namen wij

die rangen over. Als de mensen b.v. tot pilot-officer werden aangesteld, legden ze geen eed af. De Engelsen leggen een eed aan de Koning af. Wij gaven ze dan de overeenkomstige rang van tweede luitenant, en beëdigden ze op onze manier. Maar natuurlijk kwam het voor, dat er mensen waren, die zelf vonden, dat ze in aanmerking kwamen voor officier en het niet werden. Naar Nederlandse maatstaf hebben we eerder meer dan minder officieren gekregen.

53462. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk bent u wel bekend geweest met deze brief, die gericht was aan de Minister van Oorlog. Ik zal u hieruit een stukje voorlezen:

> „Bij de R.A.F. is de rang van een officier in het algemeen afhankelijk van de functie die hij vervult, b.v. een flying officer, die tot fligth-commander is aangewezen, wordt automatisch bevorderd tot flight-lieutenant. Het aanwijzen van officieren voor bepaalde functies geschiedt uitsluitend op verdiensten en ik heb dan ook in Bomber- zoowel als in Fighter-command kunnen constateeren, dat jongelui van even in de twintig, na 2 of 3 jaar in de Air Force soms reeds den rang van wingcommander bekleeden, terwijl squadron-leaders van dezen leeftijd zelfs in het geheel geen zeldzaamheid zijn. Voor het Hollandsche personeel, gedetacheerd bij de R.A.F., geldt echter het volgende: Aangezien het in de bedoeling ligt om t.z.t. een Hollandsch fighter-squadron te vormen, zijn zoo mogelijk alle leerlingen tot jachtvliegers opgeleid of reeds geoefenden als jachtvlieger ingedeeld en zij dienen dus in de toekomst bij elkaar te worden gehouden. Dit sluit echter in, dat zij van keuzepromotie door de R.A.F. zijn uitgesloten en het gevolg daarvan is dus, dat nu zeer veel vliegers, deels uit teleurstelling, dat het Hollandsche squadron nog steeds niet tot stand kwam, deels vanwege bovengenoemde geringe promotiekans, tracht als enkeling in de R.A.F. zijn weg te vinden, waardoor het Hoofd van de afdeeling Luchtvaart overstelpt wordt met de behandeling van „bijzondere gevallen"."

A. Hier is iets van waar. In elke kleine organisatie, in zulke omstandigheden verkerend, krijgt men deze toestand, omdat er te geringe promotiekans is. Bij de jachtvliegers in het Spitfire-squadron waren er mensen, die vonden, dat, wanneer ze in een Engels Spifire-squadron zouden zitten, ze minder gebonden waren en wanneer ze daar zouden voldoen, konden ze worden overgeplaatst en flight-commander worden. Wij konden dit niet toepassen. Wij moesten dit groepje Nederlanders bij elkaar houden en pas wanneer er geen commandant meer was, kon er een andere commandant als opvolger komen. De jongelui, die individueel in ander squadrons bij de R.A.F. vlogen, werden misschien flight-lieutenant, maar meer toch niet. Geen enkele van deze Nederlanders is flight-squadron-leader geworden bij de R.A.F., wat aan de Belgen nog wel eens is gelukt. Voor ons heeft het te kort geduurd. De toevloed van mensen, die werkelijk actief gingen deelnemen in R.A.F.-verband, begon pas half 1943. Het is een groot verschil of men in het begin van de oorlog reeds mensen bij de R.A.F. heeft zitten, of na een jaar is begonnen met opleiden.

53463. De **Voorzitter:** De promotiequaestie is bij de Irene-Brigade ook wel een punt van bespreking geweest.

A. Men had daar natuurlijk hetzelfde. Men zal dit altijd houden in zulke omstandigheden.

53464. De **Voorzitter:** Daarnaast kwam het verschijnsel, dat men in Londen op de bureaux veel sneller promotie maakte dan in de Irene-Brigade en dit is ook wel vaak oorzaak geweest van ontevredenheid. Misschien hebt u hiervan ook wel eens iets meegemaakt.

A. Bij het Militair Gezag werden geweldig veel promoties gemaakt, maar daarnaast waren er natuurlijk afdelingschefs, die in hogere rangen moesten komen. Tot 1943 — ik had toen al veel dienstjaren — heb ik als kapitein onderhandelingen gevoerd met Air Commodores en Air Marshals en vond dit helemaal niet zo verschrikkelijk erg. Het was echter wel een gekke figuur. Ik geloof, dat de heer *Kruls* dit ook inzag, en later is dan ook gezegd, dat mensen, die contact onderhielden met buitenlandse militairen van hoge rangen, enigszins gelijkwaardig moesten worden gemaakt. Daarom zijn er op de bureaux zoveel hogere rangen gekomen. Zóveel bureaux kunnen dit anders niet zijn geweest, afgezien van Militair Gezag.

In 1943 ben ik tijdelijk majoor geworden en in 1944 tijdelijk luitenant-kolonel op voordracht van schout-bij-nacht *Termijtelen.*

53465. De **Voorzitter:** Ik bedoel personen, die oorspronkelijk een lagere rang, b.v. luitenant, hadden, en zo gauw als ze in Londen kwamen een hogere rang kregen.

A. Is in speciale gevallen wel voorgekomen. Men zou natuurlijk de mensen, die de kastanjes uit het vuur halen, een hogere rang willen geven, maar ik geloof, dat een leger zo niet kan bestaan. Sommige mensen, die naar Engeland overkwamen, werden grote beloften gedaan, zodat ze dachten, dat ze hoge rangen en posities zouden krijgen. Over het algemeen hebben de Air Force-mensen het, vergeleken bij de anderen, op dit punt toch wel beter gehad. Ze hebben veel groter verliezen geleden, maar een groot gedeelte werd officier, meer dan in de Brigade. Veel jongens zouden in de Brigade misschien nooit officier zijn geworden, omdat er geen ruimte was.

53466. De **Voorzitter:** Hoe was het met de beloning? De heer *Vos* heeft ook een klacht ingediend over de ambtstoelage.

A. De beloning vond ik erg royaal. De pay van de R.A.F. en van de Engelse strijdkrachten was veel lager. Het Departement van Oorlog paste het verschil tussen Nederlandse en R.A.F.-bezoldiging bij. Onze mensen van de R.A.F. kregen hun pay van de R.A.F. — dit werd later verrekend — en bovendien kregen ze dit verschil plus nog een kamptoelage, die de Engelsen niet kregen. In Londen heb ik nooit te klagen gehad. U kunt zich moeilijk storen aan mensen, die over te weinig geld praten.

53467. De **Voorzitter:** Wij toetsen de verschillende meningen en de commissie spreekt naar aanleiding daarvan haar oordeel uit. Wij horen de zaak liefst van beide kanten. De heer *Vos* schrijft, dat het door de vliegers als een onrecht wordt gevoeld, dat:

> „hoewel de ambtstoelagen in vele gevallen worden uitbetaald, deze voor luchtvaartpersoneel tot nu toe zijn ingehouden, terwijl dit ook met de helft van het zg. vlieggeld het geval is."

A. Deze opmerking is juist. De reden was, dat men wilde vermijden, dat het Nederlandse personeel in de R.A.F. over belangrijk meer contanten zou beschikken dan hun collega's. Brevettoelagen en de helft van het vlieggeld werden daarom gereserveerd en konden in bijzondere gevallen worden opgenomen. Bovendien werd van mensen, die getrouwd waren, de helft van hun gage gereserveerd voor hun vrouw in Holland. Dit is met de ondersteuning, die hier plaats had, verrekend.

53468. De **Voorzitter:** De klacht van de heer *Vos* gaat verder:

> „Behalve de Marine zijn wij de eenigen, die tot nu toe vechten of althans dagelijks de kans loopen onzen nek te breken. Van de aantrekkelijk snelle promoties bij de R.A.F. zijn wij practisch buitengesloten en over een wat vlottere promotie van reserveofficieren wordt in Londen eenvoudig niet gedacht. Deze is alleen weggelegd voor bureau-functionarissen en beroepsofficieren, die bovendien toelagen ontvangen, welke ons worden onthouden."

A. De heer *Vos* heeft, voor zover mij bekend, één keer een operational vlucht vrijwillig meegemaakt en heeft niet in een operational squadron gezeten. Wanneer hij zo praat, is dit niet helemaal juist. In Londen kreeg men een hogere toelage dan in de kampementen. Londen was ook veel duurder dan zo'n kamp, waar men in de mess voor 1 of 2 shilling kon eten. Men houdt dit verschil altijd, en altijd zijn er mensen, die na-ijverig zijn.

53469. De **Voorzitter:** Kunt u ons nog iets mededelen over de luchtmacht, dat we nog niet hebben besproken?

A. Er is nog één ding, dat ik zelf altijd aardig vind. Bij de bevrijding, zo redeneerden enige collega's en ik, zal er grote behoefte aan een transportdienst bestaan. De Departementen, die naar Nederland teruggingen, zouden dan een beroep op ons doen. Ook hier wil ik uitdrukkelijk vaststellen, dat we in dit plan niet de minste medewerking van de Regering kregen, althans van de Minister van Oorlog. Voor deze onderneming moesten er een paar vliegtuigen worden gekocht. Eindelijk, na heel veel moeite, hebben Marine en Oorlog heel ouderwetse toestellen aangeschaft, maar we hadden in ieder geval een begin.

53470. De **Voorzitter:** Wie is hiervoor verantwoordelijk?

A. Het was Minister *van Lidth de Jeude,* zeer beslist, en dan verder Minister *Furstner.* Het was heel moeilijk en het duurde allemaal heel lang, maanden en maanden. We hebben toen een paar De Havilland-vliegtuigen gekregen en daarmede een transport flight opgesteld, op Hendon, een vliegveld bij Londen, met vliegers, die operationeel rust hadden. Met veel moeite hebben we een paar mecaniciens gevonden, die niet weer in aanmerking kwamen om bij een operational squadron te dienen. We hebben daarbij veel hulp van de Engelsen gehad. Het

was een heel merkwaardige flight. In 1940 kwam een zekere heer *Heymans* van Schiphol naar Engeland gevlogen met een Koolhoven-toestelletje. Zijn toestel hebben wij als eerste kunnen gebruiken. Die flight is uitgebreid met een paar communicatietoestellen. Later hebben we er ook een operational toestel bijgevoegd, nl. een Lockheed Hudson, een vrij groot toestel. Ook een paar Lockheeds 12A uit Amerika. Prins *Bernhard* heeft een vliegtuig van de vliegschool te Jackson gekregen, dat hierbij ook is ingedeeld. Later is er nog een ander toestel bijgekomen van Jackson, ik weet niet meer om welke reden; in ieder geval was dit een vriendelijkheid van terzijde. Met deze toestellen is een bonte flight tot stand gekomen. Toen Brabant werd bevrijd wilde iedereen naar Nederland, de Minister-President voorop en wij hebben toen veel gevlogen. Ook hebben we veel levensmiddelen, archieven en V.I.P.'s, dat zijn zeer belangrijke personen, vervoerd. Later hebben we 6 Dakota's gekocht in Amerika, omdat de transportcapaciteit, die we hadden, veel te klein was. We hadden daarvoor geen geoefend personeel, en hebben deze tweede flight op het vliegveld Croydon ondergebracht. *Parmentier* is hierbij ingeschakeld met K.L.M.-personeel, dat o.a. uit Brabant etc. kwam. We hadden eerst een volledig Engelse grondstaf, later kwamen hiervoor Hollanders in de plaats. Hiermede konden we groter hoeveelheden vracht vervoeren. Dit stond allemaal onder het Directoraat Luchtstrijdkrachten. We hebben dus een militaire luchttransportdienst opgericht, die goed klopte. Er is een verslag opgemaakt door degene, die daarvoor het vracht- en personenverkeer regelde, welk verslag mij is aangeboden, toen ik wegging. U kunt dit inzien.

De **Voorzitter:** Ik dank u hiervoor zeer. We zullen zorgen, dat u het weer terugkrijgt.

A. Heel graag.

53471. De **Voorzitter:** Ik heb u nog een paar vragen te stellen. U hebt gesproken over de Militaire Missie, waaraan u was verbonden. Midden 1941 hebt u die verlaten.

A. Ik meen, dat die toen is opgeheven.

53472. De **Voorzitter:** Neen, het hoofd van de Militaire Missie, namelijk generaal *van Oorschot* is door Prins *Bernhard* vervangen.

A. In Augustus werd ik er eigenlijk al uitgehaald.

53473. De **Voorzitter:** Bent u van mening, dat de Militaire Missie een zodanige functie vervulde, dat deze moest blijven bestaan, of kon er aanleiding worden gevonden om deze Militaire Missie op te heffen? U hebt aan de werkzaamheden deelgenomen, waarschijnlijk kunt u dus hierover wel een oordeel vellen.

A. Misschien zult u uit mijn beschouwing begrepen hebben, dat het werk, dat ik deed, eigenlijk heel weinig meer met de Militaire Missie te maken had. De vlag was Militaire Missie, maar zelf waren we het eigenlijk al vergeten, dat het een Militaire Missie was. Ik was belast met de liaison met het Air Ministry en de opbouw van de Nederlandse Luchtstrijdkrachten en daarbij direct verantwoordelijk aan de Minister; tevens werd ik door Minister *Dijxhoorn* tot Hoofd van een Afdeling Luchtvaart op het Departement aangesteld. De Missie moest bij de Engelsen opkomen voor de belangen van de Brigade. Majoor *Schoonenberg* spande zich in om wapens en dergelijke te verschaffen aan de kampen. Ik geloof, dat dit niet zo'n reusachtig succes heeft gehad.

53474. De **Voorzitter:** Er was bij het Ministerie toch ook een afdeling, die over het materieel ging?

A. Ik geloof niet, dat men in die omstandigheden een missie nodig had, of misschien was het anders te organiseren geweest. Een ander ding is, dat ik het jammer vind, dat men generaal *van Oorschot* niet op een andere plaats heeft gebruikt. Hij had heel goede relaties in Engeland. Later heeft hij ook wel bewezen iets te kunnen presteren.

53475. De **Voorzitter:** Is het u bekend, waarom generaal *van Oorschot* geen taak meer heeft gekregen?

A. Alles wat ik van generaal *van Oorschot* weet, weet ik uit gesprekken met hemzelf. Er was in Londen een grote moeilijkheid in verband met de Intelligence. Dit is eigenlijk begonnen door het optreden van de heer *van 't Sant,* die de grote antagonist van de heer *van Oorschot* bleek te zijn. Ik heb gehoord, dat generaal *van Oorschot* door het optreden van de heer *van 't Sant* aan de kant is gezet. Ik heb al gezegd, dat dit een indruk is, die ik van de heer *van Oorschot* zelf heb. Ik heb mij er verder nooit mee bemoeid en ik heb er ook nooit met de heer *van 't Sant* over gepraat.

53476. De **Voorzitter:** Is de heer *Schoonenberg* altijd gehandhaafd bij de Militaire Missie?

A. *Schoonenberg* is gebleven, toen Prins *Bernhard* hoofd van de Militaire Missie werd.

53477. De **Voorzitter:** Later heeft hij toch de functie van militair attaché gekregen?

A. Ik geloof niet, dat hij militair attaché is geweest. Hij heeft wel bij de militair attaché gewerkt.

53478. De **Voorzitter:** Generaal *Phaff* is militair attaché geweest.

A. U hebt gelijk. Generaal *Phaff* is militair attaché geweest en *Schoonenberg* was aan hem toegevoegd. Ik meen mij echter te herinneren, dat hij militair attaché bij de kleinere geallieerden was. Dit was meer een representatieve betrekking.

53479. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over de verhoudingen bij het Ministerie van Oorlog in de tijd, dat u er bent geweest?

A. Ik had daar eigenlijk een aparte functie en ik stond buiten de afdelingen, die voor de landmacht en de Brigade werkten. U hebt nu wel van mij begrepen, dat ik daarvoor weinig belangstelling had. Ik stond met alle mensen gelukkig persoonlijk op goede voet; ik heb mij niet in hun zaken verdiept. Verder heb ik ook weinig particulier contact met de mensen gehad. Ik heb het altijd prettig gevonden om samen te werken en de moeilijkheden te bespreken met generaal *Kruls.*

53480. De **Voorzitter:** Adviseerde u de Minister rechtstreeks?

A. Ja. Er zijn wel eens mensen tussengeschakeld geweest, maar ik ben vrij veel bij de Minister geweest om te adviseren.

53481. De **Voorzitter:** Nu vraag ik u iets, dat zeer zijdelings met de luchtvaart te maken heeft, maar het kan zijn, dat u er iets over hebt gehoord. Hebt u te maken gehad met de verspreiding van thee door de R.A.F.?

A. Ik heb te maken gehad met de verspreiding van sigaretten, de oranjepakjes met „Nederland zal Herrijzen", en met photo's van de Prinses en de Prins, maar van thee kan ik mij niets herinneren.

53482. De **Voorzitter:** Kunt u hierover iets mededelen?

A. Ik kan er weinig interessants over mededelen. Ik werd een keer bij Prins *Bernhard* geroepen, die mij dit plan uitlegde en waardoor ik besprekingen moest gaan voeren. Ik kan er misschien nog wel iets van terugzoeken thuis. Het ging niet om thee.

De **Voorzitter:** Dit is via de marine attaché *Moolenburgh* gegaan.

A. De voorbereiding van het uitwerpen van sigaretten deed ik natuurlijk met genoegen. Prins *Bernhard,* die mij kende, en die voor de luchtvaart veel interesse had, heeft mij daarvoor opgeroepen. Er was geen behoorlijke organisatie om zulke dingen voor te bereiden. Ik had echter wel enige relaties bij het Air Ministry. Ik geloof, dat ik hiervoor bij een Air Commodore ben geweest, die mij medewerking verleende. Het ging allemaal zeer geheimzinnig; men sprak daarover verder tegen niemand. Zodoende maakte ik er ook geen aantekeningen over. Van Koloniën — kolonel *de Blieck* — en de heer *Röell* hadden hiermee te maken — moesten de sigaretten komen. Hierbij kwam de Board of Trade te pas, in verband met een belastingquaestie. Toen eindelijk de pakken klaar waren, moesten ze op een bepaalde plaats en tijd worden afgeleverd. Ze werden daar overgenomen en verder had ik er niets meer mee te maken. Het had een volkomen incidenteel karakter. Later heb ik er nooit meer van gehoord.

53483. De **Voorzitter:** Is er nooit over gedacht permanent deze sigaretten te verspreiden?

A. Dat weet ik niet.

53484. De **Voorzitter:** Het werd wel zeer gewaardeerd in Nederland, wanneer dergelijke zendingen uit de lucht kwamen.

A. Ik kan u wel zeggen, dat het een moeilijkheid was met de R.A.F. De R.A.F. voelde hiervoor niet zoveel, wat te begrijpen is. Ze wilden geen extra-risico lopen voor iets, dat in hun ogen minder noodzakelijk was. Meestal moest men er vrij laag voor vliegen om de pakken behoorlijk af te gooien. Wij hebben op het Air Ministry de kaart bekeken. Als ik me goed herinner zijn de pakken afgeworpen in de buurt van Hoorn, in ieder geval in dat gedeelte van Nederland. Het was niet om politiek-tactische redenen, maar omdat de afweer daar voor de vliegtuigen het gunstigst was.

53485. De **Voorzitter:** In ieder geval bestond toch de mogelijkheid, dat dit zou bijdragen tot de verhoging van het moreel.

A. Zeer zeker.

53486. De **Voorzitter:** Door de R.A.F. zijn verscheidene luchtaanvallen gedaan op Nederlandse doelen. Werd daarbij van tevoren nog overleg gepleegd met de Nederlandse Regering te Londen?

A. Zover ik weet — *Moolenburgh* weet hiervan meer dan ik; hij was er voor aangewezen, dit contact aan te houden —, werd vooruit niet gezegd wat men ging doen. Operational commands doen dat nooit en kunnen het ook niet doen. Wel werden vooruit inlichtingen ingewonnen. Ik ben enige malen gevraagd om inlichtingen te geven over Zeeland, ook over Frankrijk, dat ik nogal goed ken. Bij veel mensen verzamelden ze gegevens.

53487. De **Voorzitter:** Ik bedoel de inlichtingen over objecten van groot economisch nut, b.v. de Hoogovens in IJmuiden. Het zou van belang zijn, wanneer hierover overleg was gepleegd met de Nederlandse Regering, wat ook misschien wel gebeurd zal zijn.

A. Ik geloof, dat de heer *Moolenburgh* u hierover meer kan vertellen.

53488. De **Voorzitter:** Werd er geprotesteerd bij de Engelse Regering, wanneer — ik neem aan bij vergissing — Nederlandse steden werden gebombardeerd?

A. Ik weet dit alleen van *Moolenburgh* zelf. Er schijnt wel eens een protest te zijn ingediend. De mentaliteit was ook zeer merkwaardig. De R.A.F. bestond in 1943 25 jaar. De officier op het Air Ministry, die onze zaken behartigde, deelde mij mede, dat een telegram van hulde van de chefs staf van de buitenlandse luchtmachten en van de resp. Ministers op hoge prijs zou worden gesteld. Ik heb toen een telegram gemaakt voor Minister *van Lidth de Jeude,* waarvan inderdaad op zichzelf niets te zeggen was. Ik herinner mij de inhoud ervan niet letterlijk, maar deze kwam neer op het samen strijd voeren voor onze onafhankelijkheid, hoop op de bevrijding, enz. Dit telegram werd 's avonds door de radio voorgelezen, gelijk met telegrammen van Noorse, Tsjechische, Poolse Ministers, enz. De volgende dag werd ik bij de Minister geroepen, die heel boos was. Ik begreep het niet zo gauw, want het was een hoogst onschuldig telegram; ik vertel u dit alleen, omdat het de moeilijkheden en de mentaliteit, die daar heerste, illustreert. De Minister zei, dat hij helemaal niet wist, hoe de Nederlandse bevolking hierop zou reageren, want de R.A.F. had kort daarvoor Rotterdam gebombardeerd. Tenslotte moest hij aan de politieke toekomst denken.

53489. De **Voorzitter:** Ik heb hier nog een briefwisseling uit 1942, een telegram van de heer *Loudon,* die wijst op het politieke belang, dat zo spoedig mogelijk een georganiseerde Nederlandse luchtmachtafdeling onder het opperbevel van Z.W.-Pacific komt te ressorteren. Hebt u hiervan ook iets meegemaakt?

A. Ik herinner me er heel vaag iets van.

53490. De **Voorzitter:** Het is een telegram van 19 Maart 1942. Het gaat er blijkbaar over om bij een eventuele herovering van Indië klaar te zijn. De Regering had daarbij gezegd, dat het zwaartepunt van de strijd in Europa lag.

A. Eind 1942 werd ik bij de heer *van Mook* en bij Minister *van Lidth de Jeude* geroepen. Ook generaal *van Oyen* was aanwezig. Zij wilden toen het Spitfire squadron, dat er net was, met alleen nog maar Nederlandse vliegers, naar Australië zenden, om vandaar uit de Japanners op Nieuw-Guinea aan te vallen. Dit was een enorme afstand, die de Spitfires niet eens kunnen afleggen. Hiervoor zouden ze dubbelstaartige Amerikaanse toestellen aanschaffen, Lightnings, die dit — wat later bleek — ook nauwelijks kunnen doen. Onze toestellen hadden alleen gebruikt kunnen worden voor base-defense, d.w.z. verdediging van vliegvelden in het noorden van Australië. Technisch was dit plan onjuist. Hollanders van het squadron van generaal *van Oyen* hebben daar niets te doen gehad. De Japanners hebben zich in de oorlog misschien één keer boven Australië begeven. De Minister had dit ongeveer besloten, maar het grote argument, dat ze toch niet weg konden uit de R.A.F., heeft de doorslag gegeven.

53491. De **Voorzitter:** Hebt u ook te maken gehad met de materiaalvoorziening, met bestellingen en dergelijke?

A. Neen, alleen eens voor 6 Dakota's, maar dit ging via Marine. U bedoelt waarschijnlijk het Purchasing Committee.

53492. De **Voorzitter:** We hebben zoëven de toekomst van de Nederlandse luchtmacht besproken. In een nota van de heer *van Voorst Evekink* blijkt, dat zijn opvatting was, dat de luchtvaart een voorname plaats moest hebben, maar niet zelfstandig moest zijn.

A. Ja, dat stond zo letterlijk in die nota. Hij zegt in die nota, dat er geen enkele Marine in de wereld is, die niet zijn eigen vliegtuigen wil hebben. Dit is een belangrijk punt. De Engelsen hebben het opgelost met carrier vliegtuigen, — dat zijn vliegtuigen die meevaren —. Dit wil niet zeggen, dat coastal command (kustbewaking) ook allemaal Marine moet zijn. Ik geloof, dat de R.A.F.-opvatting inderdaad de juiste is. Wanneer men een luchtmacht heeft, kan men die in de ure des gevaars ook overal inzetten. Het coastal command vliegen is een vliegtechniek. De mensen moeten schepen kunnen herkennen. Een vliegofficier, die een cursus volgt bij de Marine kan dit leren. Het is echter nog geen argument, om te zeggen, dat het allemaal Marine moet zijn. Het was een heel groot punt en de Nederlanders waren uitermate conservatief op dit punt.

53493. De **Voorzitter:** De heer *van Voorst Evekink* wenste wel de vorming van een luchtstaf, waarvan de heer *de Broekert* hoofd zou moeten zijn. Is dit eigenlijk niet hetzelfde principe als een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten?

A. Het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten bemoeide zich eigenlijk alleen met concrete zaken en maakte geen militaire studies. We hadden een orgaan nodig, dat opbouwde, samen met de R.A.F. en op advies van de R.A.F. zou komen tot een aantal squadrons voor de Japanse strijd. Daarnaast zou een aparte staf kunnen uitmaken hoe de latere luchtmacht zou moeten worden. Toen de heer *van Voorst Evekink* die nota schreef, was dit directoraat er nog niet. We hadden contact met S.H.A.E.F. en met de R.A.F. en ook een beetje met de Amerikaanse luchtmacht. De heer *de Broekert* was een luchtvaartofficier, die een tijd in de Brigade is geweest bij generaal *Noothoven van Goor.* Later heeft hij zich weer met de luchtvaart bemoeid.

53494. De **Voorzitter:** Waar is de heer *de Broekert* terechtgekomen, nadat hij uit de Irene-Brigade was weggegaan?

A. Hij is toen op het Departement gekomen en dit was in de episode vlak vóór het directoraat. De heer *de Broekert* was een van de mensen, die per se niets met de Marine wilden samendoen. Ik en anderen hebben rapporten voor hem geschreven en bij hem ingeleverd. Deze stukken betroffen de meningen van de schrijvers, hoe de luchtvaart zou moeten worden. Zelf heb ik ze niet meer. Het waren vrij grote rapporten. De heer *Vos* heeft hieraan nog medegewerkt. De heer *de Broekert* is niet op het Directoraat Luchtstrijdkrachten gekomen, eigenlijk een beetje door eigen schuld; hij was erg anti-marine. Het is heel erg moeilijk geweest te trachten het kleine refugié-groepje bij elkaar te brengen. Ik ben zo gelukkig geweest een marineman te vinden, die eigenlijk een vreemde eend in de bijt was en net zo voelde als ik. Met hem zijn we tot het directoraat gekomen. We hebben toen veel critiek gehad en zullen daarover nog veel critiek krijgen. Degenen, die voor militaire luchtvaart waren, wilden dit niet. Ik kwam wel eens op Marine, waar ze mijn collega vroegen, hoe hij toch met zo'n landmachtman kon praten. Met de heer *de Broekert* viel in deze verhouding niet te werken. Admiraal *Termijtelen* heeft hem niet willen hebben. Deze wilde een paar squadrons maken voor Indië, waar het voorlopig moest bij blijven.

53495. De **Voorzitter:** Heeft u ook nog iets te maken gehad met het Afwikkelingsbureau van het Departement van Oorlog in Londen? Het is wel even het plan geweest u daarbij in te schakelen.

A. Neen, daar weet ik niets van.

53496. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over de Voorlichtingsdienst van de Luchtstrijdkrachten?

A. Omdat er zo weinig bekend was over de prestaties hebben we — eigenlijk heel laat pas, toen we de beschikking over wat meer personeel begonnen te krijgen — een krantje uitgegeven, dat nu nog bestaat. Het heet „De Vliegende Hollander". We hebben dit nogal dilettantisch geredigeerd. Het werd grotendeels geschreven door operational pilots, die op rust waren en op mijn bureau zaten. Ze maakten en verzamelden kopieën om een beetje propaganda te maken voor de prestaties en ook voor de eenheid in de luchtmacht.

53497. De **Voorzitter:** De kwestie was, of hiervoor een aparte dienst moest zijn of dat dit moest worden opgenomen in de Regeringsvoorlichtingsdienst.

A. De mensen zaten in een kamertje bij ons op Park Lane en hadden — het waren er maar één of twee — contact met de Regeringsvoorlichtingsdienst, Radio Oranje, enz.

53498. De **Voorzitter:** Deze kwestie is tot een zeer hoog niveau geraakt, want de Minister-President is er bij te pas gekomen.

A. Ik vind het uitermate interessant te horen, dat er over deze zaak nogal wat te doen is geweest. Van mijn standpunt uit beschouwd is het altijd goed gegaan. Admiraal *Termijtelen* zal het wel hebben opgelost. Er was te weinig voorlichting en daarom gaven wij dit krantje uit.

53499. De **Voorzitter:** De quaestie ging hierom, dat de Regering het bepaald ongewenst achtte, dat voor een bepaald onderdeel van het Regeringsbeleid onafhankelijk van de Regeringsvoorlichtingsdienst een voorlichtingsorgaan zou worden geschapen. Daarom wilde men dit bureau opnemen in het verband van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Ik heb hier een brief, waarin de Minister van Oorlog instemt met de mening, die ik zojuist heb weergegeven.

A. Practisch kan dit geen resultaat hebben gehad. Het bureau is gebleven en later hebben we het laten verhuizen naar Eindhoven. Dit is allemaal in de laatste periode gebeurd. We hebben het toen gevestigd bij het opkomstdepot in Eindhoven, want we vonden het aardiger het blad in Nederland uit te geven.

53500. De **Voorzitter:** Ik ben aan het eind van mijn vragen gekomen. Mocht er nog iets zijn waarvan u meent, dat het wenselijk is, dat het nog door u naar voren wordt gebracht, dan wil ik u daarvoor in de gelegenheid stellen.

A. Eigenlijk zou ik even willen recapituleren, waarmee ik u nog dienen moet. Ik heb opgeschreven: de naam van de commandanten van het 320ste squadron, en ook wilde u iets weten over het uitwerpen van sigaretten.

De **Voorzitter:** Hetgeen u meent, dat belangrijk kan zijn voor ons, zou ik zeer op prijs stellen van u te ontvangen, eventueel onder conditie, dat het u wordt teruggezonden. Ik dank u nu voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. P. BERDENIS VAN BERLEKOM.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
KLOMPÉ.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 18 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heer Fokkema en mejuffrouw Klompé, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JOHANNES CHRISTIAAN GROOTENHUIS,
oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

53501. **De Voorzitter:** Waar bevond u zich op 14 Mei 1940?

A. Ik arriveerde toen in Engeland.

53502. **De Voorzitter:** Welke functie had u in Nederland in die tijd?

A. Ik was alleen Nederlands Staatsburger, ik had geen militaire functie, behoudens een con amore functie. Ik werd namelijk ongeveer anderhalf jaar daarvoor door de Minister van Defensie aangezocht om de belangen van het Ministerie van Defensie te behartigen voor het verkrijgen van snelle leverantie van materiaal, bestemd voor defensiedoeleinden, hetwelk besteld was in België, Frankrijk en ook in Engeland. De regie daarvan werd geleid door een orgaan, dat, — wanneer mijn geheugen mij niet in de steek laat, het is ongeveer tien jaar geleden — Centraal Orgaan voor de Voorzieningen van de Weermacht heette, destijds onder de heer *den Hollander*. Die aanstelling van het Ministerie van Defensie heb ik hier bij mij.

53503. **De Voorzitter:** Was dit een honoraire functie?

A. Het was een volkomen honoraire functie. Later is daar een honorarium voor uitgetrokken, maar ik heb het nimmer geïncasseerd. Integendeel, ik heb schriftelijk bevestigd, dat het mij daarom niet was begonnen en dat ik er prijs op stelde, het niet te incasseren. Dit is dan ook niet gebeurd.

53504. **De Voorzitter:** Bedoelt u hiermede de periode in Londen of alleen hier?

A. U hebt mij gevraagd of ik een functie had. Dit was de enige officiële functie, welke ik in Holland had. Ten gevolge daarvan had ik ook enige diplomatieke faciliteiten voor het reizen in het buitenland, want het omvatte alle ten behoeve van de Nederlandse defensie in België, Frankrijk en Engeland bestelde materialen. Commercieel had ik er verder niets mee te maken. Omdat men wist, dat ik goede betrekkingen had in die drie landen, heeft de Minister van Defensie mij aangezocht mij daarmede te willen belasten. Ik heb er een officiële aanstelling voor gekregen. Uit dien hoofde ben ik ook enige malen met b.v. de Commissie voor de Hembrug naar België gegaan om daar belangrijke bestellingen te doen en afspraken voor leveranties van defensiemateriaal te maken. Alles werd gedaan door de normale commerciële kanalen, zonder dat ik daarvan ooit enig voordeel heb gehad.

53505. **De Voorzitter:** U bent dus op eigen gezag naar Engeland overgestoken?

A. Op 13 Mei ben ik uit den Haag vertrokken naar Engeland, niet alleen op eigen gezag, maar ook op eigen initiatief.

53506. **De Voorzitter:** Bent u de volgende dag in Engeland aangekomen?

A. Ja.

53507. **De Voorzitter:** Tot welke instantie hebt u zich daar gewend?

A. Enige dagen na aankomst heb ik mij bij de toenmalige Minister van Defensie gemeld. Alvorens een beslissing te nemen of een aanbod te aanvaarden van de grote Engelse industrie, heb ik gevraagd of er prijs op werd gesteld mijn diensten bij Defensie in te schakelen. Aangezien hierop bevestigend werd geantwoord, ben ik in dienst getreden bij het Ministerie van Defensie.

53508. **De Voorzitter:** Hebt u daar een opdracht gekregen voor bepaalde werkzaamheden?

A. In eerste instantie ben ik aangesteld als hoofd van de afdeling Materieel, met de rang van tijdelijk hoofdambtenaar. Hiervoor kreeg ik een renumeratie, vastgesteld door de Minister. Later is dit veranderd, omdat bleek, dat het voor de goede en vlotte uitoefening van mijn functie nodig was, dat ik een militaire rang zou hebben, voldoende voor het uitoefenen van zo'n functie. Ik had veel te maken met de Engelse Overheid, in hoofdzaak met het War Office, dat over dergelijke dingen niet gaarne sprak met burgers. Ik ben aangesteld als reserve-majoor in speciale dienst, maar ik bleef hoofd van de afdeling Materieel. Na enige jaren ben ik bevorderd tot de tijdelijke rang van luitenant-kolonel, ook weer in speciale dienst en ook nog steeds als hoofd van de afdeling Materieel. Toen ik weer was teruggekeerd in Nederland, heb ik verzocht uit de militaire dienst te worden ontslagen. Ik heb toen eervol ontslag gekregen.

53509. **De Voorzitter:** Volgens onze gegevens is dit geweest op 8 October 1945.

A. Ja, en ik kan het u gemakkelijk maken. Destijds heb ik op verzoek van iemand, die belast was met het schrijven van de geschiedenis van het Departement van Defensie resp. Oorlog, te Londen, een beknopt overzicht samengesteld. U vindt daarin vrijwel alle data en de volledige gang van zaken. U kunt het behouden, ik heb er nog een afschrift van. Mag ik er nog een toelichting bij geven? Het heeft mij enigszins verwonderd, dat u mij niet hebt gevraagd, waarom ik naar Engeland ben gegaan. Uit uw eerste vraag heb ik opgemaakt, dat u waarschijnlijk hebt gedacht, dat ik in opdracht naar Engeland was gegaan.

53510. **De Voorzitter:** Neen, dat heb ik niet gedacht, maar ik zou het wel graag van u horen.

A. Op een gegeven ogenblik is er een Duits vliegtuig neergeschoten, waarin zich o.a. generaal *von Sponeck* bevond. Generaal *von Sponeck* had een lijst van gegadigden bij zich, waarop de Duitse instanties prijs stelden zich te verzekeren in eerste instantie, omdat zij meenden, dat die lieden waarschijnlijk niet met welgevallen het binnenrukken van de Duitse troepen in dit land zouden zien. Ik beschouw het nog steeds als een eer, dat mijn naam op die lijst stond.

53511. **De Voorzitter:** Hoe hebt u er kennis van gekregen, dat uw naam op die lijst stond?

A. Niet door een Nederlandse instantie, wat ik de Nederlandse instanties ten hoogste kwalijk blijf nemen. Ik ben de mening toegedaan, dat de Nederlandse instanties de plicht hebben gehad om die goede vaderlanders, die op dat ogenblik reeds door de Duitsers stonden genoteerd, als zijnde niet in overeenstemming met hun doeleinden, te waarschuwen om hun de gelegenheid te geven het land uit te gaan. Ik stel er prijs op, dit hier te verklaren, want ik ben nog zelden hiervoor in de gelegenheid geweest.

53512. **De Voorzitter:** Is het u bekend, welke Nederlandse instanties in het bezit zijn geweest van de *Sponeck*-papieren?

A. Ik meen, dat de eerste daartoe bevoegde instantie was de Nederlandse inlichtingendienst. Voorts meen ik, dat de Nederlandse

inlichtingendienst deze lijst heeft gegeven waar ze thuishoorde, nl. aan de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken. Het is mij bekend, dat deze lijst is gemultipliceerd, en aan alle buitenlandse militair attaché's gegeven is. Het enige dat men blijkbaar heeft nagelaten, is de Nederlanders, die er op stonden, te waarschuwen.

53513. De **Voorzitter:** De quaestie van de *Sponeck*-papieren is hier in den brede behandeld in een andere sub-commissie. Nu meen ik mij te herinneren, dat die lijst, nadat zij G.S. III was gepasseerd, is doorgegeven aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken en niet aan Binnenlandse Zaken.

A. Uw conclusie zal wel juist zijn — ik heb daaromtrent geen diepgaand onderzoek ingesteld —, ik heb me er destijds alleen aan geergerd, wat u zich wel voor kunt stellen, want niet alle Nederlanders zijn, zoals ik, ontsnapt. Het gaat hier echter niet om mij persoonlijk, het gaat om het feit.

53514. De **Voorzitter:** Ik begrijp dit volkomen. Hebt u het vernomen van Buitenlandse Zaken?

A. Van geen enkele Nederlandse instantie.

53515. De **Voorzitter:** Weet u de verdere lotgevallen van de *Sponeck*-papieren?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen, behoudens, dat het mij bekend is, dat die lijst gemultipliceerd is en, ik meen, door G.S. III gegeven aan buitenlandse militair attaché's. Toen ik toevallig het gerucht hoorde — in zeer enge kring was het bekend —, ben ik op eigen initiatief naar de Britse ambassade gegaan. Ik heb daar gevraagd of ik die lijst mocht inzien. Dit werd niet onmiddellijk toegestaan. Mij zijn wel enkele namen genoemd, o.a. mijn eigen naam. Daaruit heb ik de conclusie getrokken, dat het beter was om niet verder af te wachten. Later heb ik die lijst wel gezien en heb ik mijn naam er op zien staan.

53516. De **Voorzitter:** De heren van G.S. III stonden ook op de lijst.

A. Dit heb ik eerst later vernomen. Er stonden vele heren op de lijst. Daarom ben ik de mening toegedaan, dat men die Nederlanders had dienen te waarschuwen. Dit had m.i. Binnenlandse Zaken moeten doen.

53517. De **Voorzitter:** De vraag is natuurlijk, of u hiervan de Regering een verwijt kunt maken, want het is mogelijk, dat de toenmalige Ministers de lijst nooit hebben gezien.

A. Buitenlandse Zaken heeft ook een lijst gehad.

53518. De **Voorzitter:** De Minister heeft de lijst zeker niet gehad. Op 10 Mei is hij al naar het buitenland gegaan. In elk geval nemen wij nu nota van uw klacht. Op welke wijze bent u overgestoken?

A. Met een Engelse torpedojager. Er lagen bij Hoek van Holland twee jagers. Het was op 13 Mei, de Nederlandse Regering was reeds weg. Omdat ik tot het Bureau C.O.W. behoorde, ben ik naar het C.O.W. gegaan. Daar was toen alleen nog prof. *de Quay*, die bezig was papieren te verwijderen, waarvan hij het minder goed achtte, wanneer ze de Duitsers in handen zouden vallen. Ik heb hem gevraagd, wat hij deed. Hij wilde rustig afwachten en was niet van plan weg te gaan. Ik heb hem verteld, dat ik van plan was wel weg te gaan, in verband met deze geschiedenis.

53519. De **Voorzitter:** Hebt u een vermoeden, waarom de Duitsers u op de lijst hadden gezet?

A. Neen, niet bepaald. Ik ben echter niet bepaald pro-Duits; toen het Ministerie van Defensie mensen zocht om de belangen te behartigen in het buitenland, heeft zij diegenen aangezocht, die in die landen goede industriële relaties hadden, van zodanige aard, dat zij daar nut konden afwerpen. Die relaties heb ik in Duitsland nooit bezeten, wilde die daar ook niet bezitten, terwijl ik ze in die andere landen wel bezat. Die industriële belangen waren van een dergelijk volume en belangrijkheid, dat het niet ongemerkt kon blijven bij de diverse ambassades hier te lande, zodat ik ook de ambassades vrij goed kende. Er waren ook vrij grote belangen bij op het gebied van de vliegtuigindustrie voor de Nederlandse defensie. Dit geschiedt niet zonder dat de militair attaché van het desbetreffende land zich volkomen op de hoogte stelt, niet alleen van het doen en laten van de betreffende persoon, die de belangen behartigt, maar ook heeft hij er contact mee. Het is ook door die persoonlijke relaties, dat ik onmiddellijk in de gelegenheid ben gesteld om met mijn vrouw en twee zoons per torpedojager te vertrekken. Het zal u misschien verwonderen, dat ik zo ineens alles in de steek heb gelaten — ik heb dat inderdaad gedaan, mijn huis en mijn hele hebben en houden heb ik achtergelaten, ik heb niets meegenomen en de Duitsers hebben alles in beslag genomen, mijn geld en mijn bezittingen, enz. geconfisqueerd —, maar aangezien ik in 1914—1918 in België heb gewoond, heb ik al een oorlog achter de rug. Dit was de tweede oorlog, die ik meemaakte, en waarschijnlijk zou u nu ook anders handelen dan u in 1940 hebt gedaan, als u dezelfde ervaringen over tien jaar nog eens zou krijgen. Ik had deze „heren" al eens aan het werk gezien in 1914—1918.

53520. De **Voorzitter:** U wist dus al wat u te wachten stond.

A. Juist, en dit is de reden, dat ik niet heb geaarzeld over te steken.

53521. De **Voorzitter:** Hebt u er achteraf geen spijt van gehad?

A. Neen, want ik meen, dat ik mijn eigen land, zij het in mijn eigen kader, heb kunnen helpen door mijn diensten ter beschikking van de Minister van Defensie te stellen. Mijn vrouw en zoons hebben hetzelfde gedaan, ieder in hun eigen sfeer van actie natuurlijk.

53522. De **Voorzitter:** U begint uw overzicht met een splitsing van het Ministerie van Defensie in het Ministerie van Marine en van Oorlog. Dit is in 1941 geweest.

A. Juist.

53523. De **Voorzitter:** Wat kunt u vertellen over de uitoefening van uw taak gedurende de periode van het Ministerie van Defensie?

A. Ik was dus benoemd tot hoofd van de afdeling Materieel. Er was op dat ogenblik practisch geen materiaal, maar er waren wel „materiële" zaken te behandelen. De Minister werd op dat ogenblik ter zijde gestaan door zijn beide adjudanten, de tegenwoordige luitenant-generaal *Kruls* en de tegenwoordige kapitein-ter-zee *Post Uiterweer*. Bovendien door generaal *van der Vijver* en de toenmalige overste *van de Plassche*, thans generaal *van de Plassche*, een paar andere officieren en verder door 2 zeer jeugdige secretarissen. Dit was de zeer summaire staf, die ter beschikking van de Minister van Defensie stond. Geen van de door mij genoemde heren had een speciale opleiding gehad, die hem zonder meer in staat stelde in het buitenland materiële aangelegenheden snel en op industriële en commerciële wijze af te doen, vandaar dat mijn hulp hun welkom was. Vrijwel alles, wat dus niet behoorde tot quaesties van personeel, politiek of tactiek, kreeg het hoofd van de afdeling Materieel te behandelen. Dit begon dus bij een penhouder en eindigde met een automobiel, kanon of een vliegtuig. Daarbij kwam, dat er voor het Departement van Defensie grote bestellingen liepen, overal in het buitenland. Hierover kwamen telegrammen en brieven — meestal via de diverse gezantschappen en/of ambassades van de respectieve landen —, die behandeld moesten worden. Uit de aard van de zaak wist ik er weinig van af, want er was geen enkele documentatie beschikbaar, niemand had over deze zaken iets mee kunnen nemen. Ik kreeg dus de taak te trachten, die zaak te coördineren, en ik kwam al gauw tot de conclusie, dat het van uit een financieel standpunt beschouwd van belang was, de lopende bestellingen te liquideren. Ik was de mening toegedaan, dat de oorlog lang zou duren en dat iedere bestelling van materieel beter kon worden geannuleerd en het geld daarvan geïncasseerd dan de bestellingen uit te voeren, omdat ik wel wist, dat het materieel hopeloos verouderd zou zijn tegen de tijd, dat wij Nederlanders verplicht zouden worden het te accepteren. Voor de geallieerde oorlogvoering had het in het algemeen geen waarde, behoudens wanneer het basismaterialen waren, en deze heb ik dan ook overgedragen aan het Ministry of Supply. Op die manier hebben wij dus de oorlogvoering geholpen, zover dit mogelijk was. Als tegenprestatie is de waarde gecrediteerd. Aan de hand van de binnenkomende telegrammen en brieven heb ik lijsten samengesteld. Ik heb rondschrijvens gericht aan de diverse ambassades ter informatie en zo successievelijk hebben wij toch wel een overzicht gekregen van wat er eigenlijk was besteld, hetgeen voor millioenen was. Met sanctie van de Minister van Defensie hebben wij daarna — zo goed en zo kwaad als het ging — de bestellingen geliquideerd. De gelden daarvan zijn alle gestort op de rekeningen van de respectieve gezanten en/of ambassadeurs en ik veronderstel, dat ze later verantwoord zijn.

53524. De **Voorzitter:** Waren die bestellingen van te voren gefinancierd?

A. Vóór de oorlog was het meestal de gewoonte, dat er op dergelijke grote bestellingen percentages werden vooruitbetaald, of er werden bankkredieten voor geopend. Op dat moment hadden wij er belang bij — en dit is vandaag ook nog mijn visie — om te trachten die gelden te innen om ze ter beschikking te stellen van de Nederlandse Regering voor deelname aan de oorlog. Dit is de gedragslijn geweest en die is uitgevoerd. Ik heb de geschiedenis er van opgetekend in enige boeken; deze heb ik met enige andere archieven na mijn terugkomst in Nederland en nadat ik uit de militaire dienst was ontslagen, overgedragen en nu zijn ze onder de berusting van de Secretaris-Generaal.

53525. De **Voorzitter:** Heeft u er ook een overzicht van gemaakt?

A. Ik heb het allemaal in die boeken geschreven.

53526. De **Voorzitter:** Ik bedoel een beredeneerd overzicht, niet alleen cijfergroeperingen.

A. Ik heb bij elke bestelling afzonderlijk een verhaal geschreven hoe we er aan waren gekomen, enz. Alle binnengekomen gelden werden verantwoord bij het toenmalige Ministerie van Financiën, opdat dit op de hoogte zou zijn van het geld, dat binnenkwam. Dit geldt dus alleen voor bestellingen van Defensie. Van den beginne af aan hebben wij, ofschoon de beide Departementen verenigd waren, voor Marine een uitzondering gemaakt, en ik ben nooit hoofd van de Afdeling Materieel van Marine geweest. Marine had het voorrecht een grote staf technici te bezitten, het had een veel groter kader, en daar was onder meer de toenmalige kapitein-ter-zee *Feteris* als hoofd Materieel, tegenwoordig schout-bij-nacht b.d. Ik heb mij met hem alleen collegiaal verstaan en over en weer hebben we elkaar advies gevraagd en van advies gediend, maar verder heb ik geen bemoeienis gehad met het materieel van Marine.

53527. De **Voorzitter:** U hebt hier een aantal punten, 9 in totaal, opgeschreven, waarvan het eerste betreft de verkrijging van uniformen, uitrustingsstukken, wapens, transportauto's, vechtauto's voor de in Engeland gevormde Nederlandse Brigade „Prinses Irene". Toen de troepenonderdelen voor de brigade waren aangekomen in Engeland, was er niets aan troepenmateriaal, of ten minste heel weinig.

A. Practisch niets, behoudens een aantal geweren en automobielen; deze laatste van zeer gevarieerde afkomst en datum. Deze zijn bovendien afgenomen, omdat de Engelsen niet wilden, dat de troep zo maar in het land rondreed. Toen de stroom uitgewekenen in Engeland binnenkwam, hadden de Engelsen er alleen last van. Ze wilden niet, dat de buitenlandse militairen overal rondreden. Eigenlijk werden ze achter prikkeldraad gezet en de wagens werden afgenomen.

53528. De **Voorzitter:** Hadden ze die wagens meegenomen van overzee?

A. Ja, deze waren meegenomen van overzee. Men was er mee door België en Frankrijk gereden, men heeft er enige gerequireerd in Zeeuwsch-Vlaanderen en met die transportmiddelen is men later gedeeltelijk scheep gegaan, er zij ook diversen achtergebleven. De Engelsen, die niet goed wisten, wat ze met de mensen aan moesten, hebben ze in een kamp gezet. Het eerste, dat wij getracht hebben te doen, is te proberen de omstandigheden in het kamp materieel te verbeteren. Er was b.v. geen stro om op te liggen en de vraag was, hoe men snel aan voldoende stro komt in een vreemd land in oorlog. U zult het misschien eigenaardig vinden, maar in een land, dat in oorlog is, is het heel moeilijk aan stro of welk ander materiaal te komen. Daar begon het mee. We zijn dus begonnen met eerst de materiële omstandigheden te verbeteren en later hebben wij getracht onze eigen transportmiddelen terug te krijgen, hetgeen niet dan na moeizame onderhandelingen met het War Office gelukte. Dit ging altijd via de militaire missie, waar destijds generaal *van Oorschot* aan het hoofd stond. Ik werd vrijwel steeds in deze onderhandelingen betrokken zodra er materiaalquaesties bij te pas kwamen. Met generaal *van Oorschot* ging ik dan naar het War Office en meermalen ben ik ook alleen naar het War Office gegaan.

53529. De **Voorzitter:** Het was waarschijnlijk in de eerste tijd wel moeilijk om resultaten te krijgen. Engeland had zelf ook niet veel.

A. Engeland had heel weinig en het was zeer moeilijk enige resultaten te bereiken. Het waren zeer moeizame langdurige onderhandelingen. De Engelsen hadden in het algemeen voor ons geen tijd. Ze hadden wel een liaison-officer, maar deze moest toch, vóórdat hij antwoord kon geven, altijd sanctie vragen aan de oorlogsraad. Deze oorlogsraad vergaderde op gezette tijden en kon zich, vooral in het begin, pas met de geallieerden occuperen, wanneer er tijd over was. Uit de aard van de zaak was er heel weinig tijd over, dat kunt u zich wel voorstellen, toen we daar op de invasie van Engeland wachtten, na Duinkerken. We werden dus enigszins als quantité négligeable behandeld, ofschoon altijd zeer welwillend. Generaal *van Oorschot* was daar persona grata; ik spreek vlot Engels, al zeg ik het zelf, daar ik gedeeltelijk in Engeland ben opgeleid. Het was voor ons dus niet erg moeilijk om een gunstige sfeer te creëren. Ik geloof, dat wij zeer goed zijn behandeld, als ik dit vergelijk met de behandeling van enige andere geallieerden. Ik geloof niet, dat wij in dit opzicht te klagen hebben.

53530. De **Voorzitter:** Kan men dus zeggen, dat de moeilijkheden, waarover u hebt gesproken, alleen berustten op de omstandigheid, dat Engeland zelf heel weinig materiaal had en niet op een zekere onwelwillendheid?

A. Neen. Het is mijn vaste overtuiging, dat de werkelijke oorzaak was, dat Engeland zelf heel weinig materiaal beschikbaar had. Er was inderdaad, vooral na Duinkerken, maar heel weinig materiaal.

53531. De **Voorzitter:** Was het inderdaad te constateren, dat Nederland een klein beetje een prae had?

A. Ik wil niet zeggen, dat het duidelijk een prae had, maar dit is een gevoelsquaestie. Op een gegeven ogenblik hebben wij moeten bewijzen, dat wij het ernstig meenden; wij hebben ook moeten bewijzen, dat het mensenmateriaal, dat we toen hadden, de moeite waard was om het behoorlijk te encadreren en uit te rusten; we hebben moeten bewijzen, dat het ons ernst was met in het buitenland mensen op te roepen, wat ook is gedaan. De medewerking van Engelse zijde is toen zeer zeker vlot geweest. Het eerste bewijs daarvan is, dat ik, niettegenstaande de ontzettende materiaalschaarste in Engeland, persoonlijk toestemming heb gekregen, een kamp te bouwen in Wolverhampton. Er was geen gelegenheid om de mensen te laten waar ze waren. De winter stond voor de deur en onze mensen konden niet in dat kamp blijven. Ze kampeerden in tenten en later elders in een oud fabrieksgebouw. Dit kon enige tijd goed gaan, maar het kon niet permanent zo blijven. Ik heb toen toestemming gekregen van de Director of Fortifications om zelf met eigen middelen een kamp te bouwen, voor zover ik dan kans zag om het in eigen beheer te doen. Hij wilde eigenlijk weleens zien, of wij daar kans toe zagen. We hebben dat in korte tijd gedaan en altijd ben ik er nog trots op, dat we het gedaan hebben. Dit kamp hebben wij, nadat we Engeland hebben verlaten, aan de Engelse autoriteiten kunnen overgeven, tegen de zelf kostende prijs, min een zeer redelijke afschrijving voor gebruik en slijtage.

53532. De **Voorzitter:** Hebt u deelgenomen aan de onderhandelingen ter bepaling van de plaats van het kamp? Ik meen, dat eerst is geprobeerd om in Porthcawl een kamp te krijgen.

A. Inderdaad. Ik heb daaraan deelgenomen met de toenmalige liaison-officer bij onze troep. Dagenlang ben ik met die liaison-officer en enige andere officieren van ons en andere mensen op zoek gegaan naar geschikte terreinen. Dit gaf ook zeer grote moeilijkheden. Engeland was op dit moment verdeeld in verschillende commandementen. Wij zaten in het Western Command, wij hadden daar nu eenmaal contact mee; men raadde ons af buiten dit Western Command te komen, waarbij dan nog kwam, dat het zuiden volkomen uitgesloten was in verband met de invasiemogelijkheid, en wanneer wij zelf hadden moeten evacueren, moesten wij gaan in de richting noordwest. Wij konden toen de beschikking krijgen over een terrein in Wrottesly Park, dat aan lord *Wrottesly* behoorde. Wij hebben dit eenvoudig laten vorderen. De Engelse autoriteiten vonden het gewenst, dat wij in het binnenland zaten. Het was niet ideaal, maar het ging er hier niet om een ideaal kamp te bouwen, het ging er om, tijdelijke voorzieningen te treffen, en dit het liefst op een wijze, die welgevallig was aan de Engelsen, omdat bij ons toch de idee er achter stond, dit kamp te kunnen overdragen, want het kostte veel geld. Wij bouwden het op grond, die ons niet toebehoorde, en de Engelse wet zegt, dat wanneer men iets bouwt op grond, waarvan men geen eigenaar is, dan is de opstand van de eigenaar. Dit is

een grote moeilijkheid geweest. Er is later een nieuwe wet in Engeland aangenomen om te onteigenen, en als u nu nagaat wat het betekent om in Engeland een nieuwe wet te kunnen aannemen, dan is dit wel een bijzonderheid.

53533. De **Voorzitter:** U hebt in Juli 1940 een onderhoud gehad met major *Carlisle,* en ik geloof, dat hierbij ook de heer *Wijnmalen* betrokken was. Dit betrof de eventuele bouw van een kamp in Porthcawl.

A. Dit is zeer goed mogelijk.

53534. De **Voorzitter:** Weet u ook om welke reden het is afgesprongen?

A. Het terrein in Porthcawl was er inderdaad niet voor geschikt. Het zou zeer moeilijk zijn geweest om daar de nodige riolering in de grond te leggen. Wij moesten een kamp bouwen zoveel mogelijk onder bomen en gecamoufleerd, en dit zodanig, dat bij een bomaanval niet alles verloren was, b.v. de centrale, de centrale diensten, enz. Wij moesten dus in units bouwen. Het terrein in Porthcawl leende zich hiervoor absoluut niet. Het aanleggen van de nodige rioleringen, waterleiding en het maken van de nodige wegen zouden in Porthcawl een dergelijke hoeveelheid geld hebben gekost, dat het onverantwoord werd geacht. Wij hebben er een deskundige bijgehaald, omdat ik niet op mijn eigen oordeel wilde afgaan, en dit is de conclusie geweest.

53535. De **Voorzitter:** Er zijn toen heel wat conferenties geweest.

A. Er zijn zware conferenties geweest. Z.K.H. Prins *Bernhard* heeft zich bereid verklaard om op een soirée, die we hebben georganiseerd, een goed woordje te doen en dat heeft geholpen. Ook generaal *van Oorschot* is iemand, die altijd bereid is geweest mee te werken, en daardoor liep alles betrekkelijk gemakkelijk, toen we eenmaal de nodige goodwill hadden gevestigd en de Engelse instantie ons begreep en ons vertrouwde. Men was altijd vreselijk benauwd, dat er werd materiaal vermorst, en dat het onnuttig zou zijn. Op een gegeven ogenblik heb ik bij een bespreking vernomen, dat de hele quaestie van de materiaalpositie werd beheerst door een geheime sleutel of symbool, en als men dat symbool had met het recht om zich er van te bedienen, kon men verder het materiaal wel loskrijgen. Men had dan verder geen sancties meer nodig. De Director of Fortifications heeft op een gegeven ogenblik op goed vertrouwen aan mij het gebruik van dit symbool toegestaan. Hij heeft het streng laten controleren, ik heb regelmatig rekening en verantwoording moeten afleggen. Ik heb ook een complimentje gehad, er is toen gezegd, dat het goedgedaan was en dat het materiaal goed was gebruikt. Het kamp paste verder in hun kader, anders hadden ze het niet verder laten bouwen. We hebben Ierse werklui moeten laten aanrukken. Er waren in die area geen werklui om het kamp te laten bouwen en we mochten er eigenlijk geen werklui meer inbrengen. Dit gaf allemaal grote moeilijkheden, ofwel, we moesten ons self-supporting maken, zodat wij hen zelf moesten voeden, logeren, enz. We hebben geen enkele staking of opstand gehad en we hebben dag en nacht doorgewerkt.

53536. De **Voorzitter:** Die soirée op 10 Augustus heeft heel gunstige resultaten gehad. Als resultaat hiervan werd toegezegd, dat de nodige steun zou worden verleend.

A. Ja. Toen er een groep, niet alleen Hollanders, maar ook andere naties in Engeland aankwam, ieder met hun eigen treurige verhaal, hadden de Engelsen, die om hun bestaan vochten, daarvoor eigenlijk maar weinig oren. Uit beleefdheid, zoals de Engelsen over het algemeen zijn, hebben ze enige liaison-officieren aangesteld om deze verhalen aan te horen. Niemand had haast tijd om rapporten daarover te lezen. Wilde men dus op grond van dergelijke verhalen iets gedaan krijgen, dan moest dat op een andere manier gebeuren. Er moesten dan deuren worden opengemaakt van heren, die het eigenlijk veel te druk hadden, en dit ging niet een, twee, drie. Er moest dan getoond worden, dat de Nederlanders lieden waren, die wat wilden en die wat konden, dat het de moeite waard was, en dat ze het ook wel verdienden. Z.K.H. Prins *Bernhard* was altijd bereid daartoe mee te helpen. Generaal *van Oorschot* stond heel goed bekend en generaal *Dijxhoorn,* de toenmalige Minister, was eveneens persona grata, ook zijn persoonlijkheid heeft daar gewicht in de schaal gelegd.

53537. De **Voorzitter:** Welke rol heeft de heer *Wijnmalen* daar gespeeld?

A. Als ik iets gedaan moest krijgen of iets moest weten, heb ik mij tot die relaties gewend, die ik bezat. Een van die relaties was de heer *Wijnmalen,* een Nederlander, en bekend oud-vlieger, die al ongeveer dertig jaar in Engeland woont. Toevalligerwijze had hij daar ook een groot aannemersbedrijf. Hij had voor het Air Ministry grote contracten voor het bouwen van woningen en gedeeltelijk van kampen uitgevoerd en nog in uitvoering. Hij heeft mij die laten zien en verteld hoe het ging. Het spreekt vanzelf, dat ik direct zijn hulp heb ingeroepen. Toen er dus een kamp gebouwd moest worden, heb ik gevraagd of hij dit voor ons wilde doen, op grond van dezelfde contracten, basis en percentages als dat voor het Air Ministry geschiedde. Wat goed is voor het Air Ministry achtte ik ook goed voor ons. Zo zijn we eigenlijk daartoe gekomen.

53538. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat generaal *van Oorschot* persona grata was bij de Engelsen. Maar hoe is het te verklaren, dat hij het jaar daarop reeds is weggegaan?

A. Ik weet niet of dit aan de Engelsen te wijten is.

De **Voorzitter:** Dit is mijn vraag niet. Ik bedoel iets anders.

A. Het spijt me, maar gaat dit niet een beetje buiten het kader van het hoofd van de afdeling Materieel om?

De **Voorzitter:** Dat is een andere quaestie, maar het kon zijn, dat u het toevallig wist.

A. Ik heb daarover alleen maar mijn mening. Als u het mij niet verplicht te zeggen, zou ik er wel de voorkeur aan geven mij daarover niet uit te laten, want ik geloof, dat mijn mening niet veel gewicht in de schaal zal leggen. Ik heb geen enkele officiële functie meer en nadat ik mijn functie heb neergelegd, heb ik daarover verder nooit meer met iemand gesproken.

De **Voorzitter:** Het is bij u natuurlijk meer een quaestie van horen zeggen. Op zich zelf beschouwd, geloof ik niet, dat het juist zou zijn u hier een verplichting op te leggen hierover iets te zeggen.

A. Het is voor mij een beetje moeilijk.

53539. De **Voorzitter:** Generaal *Dijxhoorn* was hierbij, geloof ik, niet betrokken. Hij was al afgetreden als Minister van Oorlog. U hebt hier als derde punt genoemd: het bouwen van een legeringskamp bij Maidenhead, met een capaciteit van 124 man. Dit was, meen ik, het bewakingsdetachement.

A. Op een gegeven ogenblik bestond het niet geheel denkbeeldige gevaar — het mag nu wat phantastisch schijnen, maar toen was het heel goed mogelijk —, dat bij parachutistenlandingen de Koningin weleens gevaar zou kunnen lopen. Er gebeurden heel rare dingen op dat moment. De Engelsen hebben toen in ieder geval verlangd, dat wij de Koningin zouden doen bewaken. Op verzoek van de Engelsen hebben wij toen een klein kamp op zeer eenvoudige wijze gebouwd. In dit kamp zijn marechaussees gelegerd, maar de bedoeling was, dat, wanneer er een alarmtoestand zou zijn ingetreden, de nodige eenheden uit Wolverhampton zouden worden toegevoegd.

53540. De **Voorzitter:** U zegt, dat het kamp is gebouwd in opdracht van de Engelsen. Maar hoorde het niet tot de taak van de Nederlandse instanties, zorg te dragen voor die bewaking? Ik vraag het hierom, omdat men anders de conclusie zou kunnen trekken, dat de Nederlandse instanties hier in verzuim zouden zijn geweest.

A. Gaat het ook weer niet een beetje buiten het kader van het hoofd van de afdeling Materieel om dit te beoordelen? Er is daarover wel gediscuteerd, maar de werkelijke beoordeling stond niet aan mij. Zodra het om materiële voorzieningen voor de veiligheid van de Koningin ging, was ik de uitvoerder van alles, wat daarmee te maken had, en zulks vanaf de tijd, dat Hare Majesteit in Londen woonde tot later in Maidenhead. Deze instructies kreeg ik van de desbetreffende Minister van Defensie, resp. Minister van Oorlog.

53541. De **Voorzitter:** U hebt dus toch de opdracht gekregen van een Nederlandse instantie?

A. Ja. De Koningin woonde eerst in Eaton Square in Londen; er was daar geen behoorlijke schuilkelder.
Ik meen, dat in de Ministerraad toen bepaald is, dat er wat moest gebeuren. De Minister van Defensie is met de uitvoering belast en hij heeft mij toen de opdracht gegeven er het nodige aan te doen.

53542. De **Voorzitter:** Ik kreeg de indruk, dat het in eerste instantie van de Engelsen afkwam. Dit zou dan een merkwaardige figuur zijn.

A. Neen, dat was niet het geval. Het is mij bekend, dat de Engelsen wilden, dat wij zelf voor bewaking zorgden.

53543. De **Voorzitter:** U schrijft dan ook nog over het aanschaffen van automobielen voor diverse Regeringsinstanties. Dit was natuurlijk ook voor andere Departementen?

A. Ook voor andere Departementen, omdat zij geheel geen technische dienst hadden. Zij riepen dan de bemiddeling in van de Minister van Defensie, die dan op zijn beurt mij er mede belastte.

53544. De **Voorzitter:** Punt 5 houdt in het afwikkelen van een groot aantal bestellingen. Zoëven hebt u het al vrij volledig medegedeeld.

A. Ja. Ook ten opzichte van de overgave aan het Ministry of Supply en de verantwoording daarvan. Ik zal u een voorbeeld geven: Er was b.v. een grote partij messing voor het maken van munitie in Amerika gekocht. Sommige partijen waren zeilende, sommige lagen in de Londense dokken, andere waren in de fabrieken. Ik heb toen overleg gepleegd met de Engelse Minister of Supply en gevraagd of hij prijs stelde op die materialen. Toen de Minister of Supply er prijs op stelde, hebben wij het materiaal gewoon overgegeven met het verzoek onze rekening te crediteren. Dit is allemaal op de lange rekening gegaan. Wij hebben, voor zover mij bekend, de Engelsen ook nooit iets betaald; het werd allemaal gedebiteerd en gecrediteerd. Voor de bestellingen, die wij geannuleerd hebben bij de diverse fabrieken, hebben wij de kredieten geliquideerd en de vooruitbetalingen in het algemeen terugontvangen. In vele gevallen hebben wij schadevergoedingen moeten betalen. De discussies daarover, ofschoon wij daarover de contrôle hadden, hebben wij laten doen door de handelsattaché's bij de diverse gezantschappen, respectievelijk ambassades.

53545. De **Voorzitter:** Behoorde de bewapening van de Nederlandse legeronderdelen in Engeland ook tot uw taak? Gebeurde de bewapening rechtstreeks door de Engelsen of moest u de aankopen doen?

A. Ja, aan de onderhandelingen heb ik over het algemeen, vooral in het beginstadium, vrijwel uitsluitend met generaal *van Oorschot* deelgenomen, soms met de Minister persoonlijk en later met generaal *Phaff*. Aankopen van wapenen en uitrustingsstukken hebben praktisch nimmer plaats gevonden. Deze werden verstrekt op een formule van lend lease, dus het was geen daadwerkelijke aankoop. Het verkrijgen er van en het vervullen van de zeer vele en vaak nogal zwaarwichtige formaliteiten vielen wèl onder de competentie van het hoofd Materieel. Later is dit gewijzigd. Er is bij onze troep toen door de Engelsen een missie benoemd. Eerst moest er een zekere organisatie worden vastgesteld; aan een organisatie zit een zekere uitrusting vast, al naargelang de samenstelling van de troep. Als men een brigade maakt, moet men het daarvoor geschikte materiaal hebben, anders is het geen brigade. Daarvoor zijn allemaal schema's. De besprekingen hiervoor werden gevoerd door de Minister en in hoofdzaak door de tegenwoordige generaal *Kruls* en daarna werd de quaestie van de materiële voorziening voor de bewapening en uitrusting door mij behandeld.

53546. De **Voorzitter:** Maar om nu een voorbeeld te nemen: In Januari 1941 is er een eskadron pantserwagens opgericht. Hoe ging het nu met de materiaalvoorziening?

A. Dat was nog maar in het penibele begin. Die organisatie is meermalen veranderd, totdat het eindelijk de Prinses Irene-Brigade geworden is. Dit kon niet anders, door het wisselende mensenmateriaal. Wij wisten nog niet wat wij zouden krijgen, wij wisten wel wat wij hadden en wij hoopten, dat wij meer zouden krijgen. Bovendien is het mensenmateriaal soms in aantal afgenomen. De mensen werden ouder, er vielen er veel uit door ziekte, enz. Om kort te gaan, op een gegeven ogenblik werd er besloten een kleine pantser-unit te vormen. Toen wij dus de personeelsindeling ontvingen, heb ik de opdracht gekregen naar het War Office te gaan om te proberen, daarvoor het materiaal te verkrijgen. Deze pantserwagens — het waren maar brenguncarriers — hebben wij toen eenvoudig gekregen op grond van het invullen van een aantal formulieren, zogenaamde issues, dus niet tegen betaling; het was geen koop, er werden ook geen prijzen vastgesteld. Het waren allemaal formaliteiten. Later hebben de verrekeningen daarvan plaats gevonden. Langzamerhand is dit materiaal dus gegroeid, wij hebben eerst oude geweren gekregen, oude pantserwagens, enz. Later, toen de organisatie was opgebouwd en de Prinses Irene-Brigade was gevormd, hebben wij moderner materiaal gekregen. Voor de oefening kregen wij ook eerst nog gebruikt materiaal en een paar weken voordat er werkelijk naar Frankrijk werd gegaan, hebben wij al dat oude materiaal teruggegeven en is er nieuw materiaal voor in de plaats gekomen. Volledig uitgerust is de brigade vertrokken.

53547. De **Voorzitter:** Liep dit allemaal over u?

A. In het latere stadium liep niet alles meer over mij, in het begin wel, op de duur werd het steeds meer; door de liaison-officieren, die de Engelsen bij de troep hadden geplaatst, werd de zaak verder behandeld, maar vrijwel de gehele correspondentie zult u toch door mijn hand geschreven vinden.

53548. De **Voorzitter:** Er zijn verschillende reorganisaties geweest bij de Irene-Brigade. Er zijn ook gemotoriseerde afdelingen gevormd. Hebt u de ups en downs daarvan ook allemaal meegemaakt?

A. Ja, die heb ik allemaal meegemaakt.

53549. De **Voorzitter:** Was het moeilijk om gemotoriseerde afdelingen te vormen, wat het materiaal betreft?

A. Inderdaad, vooral in het begin. De Engelsen hadden een groot tekort er aan en waren er zeer zuinig mee. Zij gaven het ook niet, indien zij niet overtuigd waren, dat het nut zou hebben in het belang van de geallieerde oorlogvoering. Vandaar dat het zo belangrijk was, dat de zaak goed geëncadreerd was en dat wij goodwill opbouwden. Wij hebben het uiteindelijk wel gekregen.

53550. De **Voorzitter:** Waren het moeilijke onderhandelingen?

A. Er was onvoldoende materiaal. U kunt het zich misschien wel voorstellen hoe het was in het begin, in Engeland. Na Duinkerken was er eigenlijk niets, eerst moesten zij voor zich zelf zorgen.

53551. De **Voorzitter:** Heeft u ook te maken gehad met de aanschaffing van vliegtuigen en andere bestellingen in Amerika?

A. In het geheel niet. Dit liep alleen over Marine en over Koloniën. Met materiaal voor Marine en Koloniën heb ik niets te maken gehad. Een contract — het was vóór het uitbreken van de oorlog door Defensie gesloten voor vliegtuigmotoren destijds voor levering naar Nederland — staat wel bij mij verantwoord. Dit is behandeld door de toenmalige missie in de U.S.A. — er waren toen diverse militaire instanties of missies in Amerika —. Deze heren hebben toen zelf de modaliteiten vastgesteld. Voor dit contract is aan de Amerikaanse fabrieken een vrij hoge schadevergoeding uitbetaald, in tegenstelling met de schadevergoedingen, die wij in Zwitserland en elders, o.m. ook in Engeland, hebben betaald, die erg bescheiden zijn geweest.

53552. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat de bewapening van de Irene-Brigade wel de ontwikkling van de moderne wapens kon bijhouden?

A. De Engelsen lieten dit afhangen — en ik meen terecht — van het moreel, de discipline en de geoefendheid van de Nederlandse troep. Al naargelang ze er meer vertrouwen in hadden, kregen we moderner uitrustingen, uiteindelijk is men uitgerust als een volwaardige unit. Het was een enigszins bijzondere organisatie, want we hadden onvoldoende mensen. Men is vertrokken met het materiaal, dat op een gelijk ontwikkelingsstadium stond als dat van de Engelsen zelf.

53553. De **Voorzitter:** U heeft dus wel de indruk, dat u in uw pogen is geslaagd.

A. Zeer zeker.

53554. De **Voorzitter:** U heeft ook het toezicht op de kampen in Wolverhampton en Maidenhead gehad?

A. Ja. Op het onderhoud van de kampen.

53555. De **Voorzitter:** Waren de materiële voorzieningen in de kampen over het algemeen goed te noemen?

A. Dit moge blijken uit het feit, dat de Engelsen ons lof hebben toegezwaaid over de kampen en het onderhoud daarvan en dat ze die kampen gaarne hebben overgenomen. De onderhandelingen daarvoor en het vaststellen van de modaliteiten, waarop dit zou gebeuren, heb ik zelf nog gevoerd, toen ik nog korte tijd hier in den Haag in functie was. Men was er zeer over tevreden. Het waren eenvoudige kampen, geen luxueuze kampen — de kampen van de R.A.F. waren veel en veel luxueuzer —, maar ze waren beter dan de gemiddelde normale Engelse troepenkampen.

53556. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk heeft de troep hier geen reden gehad om te klagen?

A. Zeer zeker niet. Ik geloof, dat er in het begin weleens is geklaagd, een goede Hollander klaagt altijd; uiteindelijk is er niet geklaagd. Bij de inspecties, die ik regelmatig uitvoerde, heb ik veel met de gewone manschappen gesproken en ik geloof niet dat er reden tot werkelijke klachten waren. Ik heb ook weinig klachten gehoord, om u de waarheid te zeggen.

53557. De **Voorzitter:** Verder bent u ook belast geweest met de inspectie van het autotransportmateriaal van de beide kampen Wolverhampton en Maidenhead, maar hierover is wellicht niet veel te zeggen.

A. Daarover is heel weinig te zeggen. In het begin had men zeer slecht, oud materiaal in Wolverhampton, maar langzamerhand is dit verbeterd. We hadden een kleine reparatiewerkplaats ingericht om de mensen ook geoefend te houden.

53558. De **Voorzitter:** Kunt u bepaalde cijfers noemen met betrekking tot de mate van de bewapening van de Irene-Brigade?

A. Bedoelt u het aantal geweren, brenguns, enz.? Dat is natuurlijk heel verschillend geweest.

De **Voorzitter:** Ik bedoel, vóórdat men naar Frankrijk ging.

A. In het begin was er zeer onvoldoende materiaal, maar toch voldoende voor de oefening. Wanneer men een troep van 2000 man heeft, dan laat men niet allen tegelijk schieten. Een aantal is met verlof, anderen zijn ziek of hebben dienst in het kamp, enz. Men gaat dan met een gedeelte van de sterkte schieten. Dus als men b.v. een derde van het aantal geweren heeft van het totaalaantal manschappen, kan men toch behoorlijke geoefendheid houden. Daarmee hielden de Engelsen wel degelijk rekening. Het was krap aan, maar uiteindelijk is de Prinses Irene-Brigade weggegaan met een bewapening, zoals die in de schema's stond vastgesteld. Er is geen man weggegaan, die niet datgene had, wat hij nodig had.

53559. De **Voorzitter:** Ook had u tot taak het onderzoeken van en het geven van advies ten opzichte van uitvindingen. Zijn er nogal wat uitvindingen gedaan door de Nederlanders?

A. De vruchtbare geest van de Nederlanders heeft hen zelfs in ballingschap niet in de steek gelaten. Eén uitvinding staat me voor de geest, die het inderdaad heeft gebracht tot stadium van nut. Deze is van prof. *de Boer* en kapitein dr. *van Oormondt.* Beiden waren chemici en in dienst van Defensie. Zij waren belast met vertrouwelijke opdrachten, ook reeds vóórdat de oorlog uitbrak. Zij waren o.m. belast met het onderzoek van de verdediging tegen gasaanvallen. Zij zijn beiden naar Engeland overgestoken en verbonden aan de Londense universiteit. Daar hebben ze aan onderzoekingen deelgenomen en zelfs enige geheime patenten genomen met het Ministry of Supply. Ik kwam daar weer aan te pas, omdat het officieel behandeld moest worden. De Engelsen schijnen er veel prijs op te hebben gesteld, dat de Nederlanders ook op dit gebied een steentje hebben bijgedragen. Dit alles hielp voor het creëren van de nodige goodwill.

53560. De **Voorzitter:** Het leiden van de huishoudelijke dienst gaf zeker niet veel zorgen?

A. Deze dienst stond niet onder mij.

53561. De **Voorzitter:** U hebt een militair tehuis te Londen ingericht, met een capaciteit van plm. 200 man. Waren hiervoor bepaalde redenen? Ik heb weleens gehoord, dat de verschillende mensen, die aan het Ministerie werkten, eerst afzonderlijk woonden, maar later in dat huis zijn ondergebracht.

A. Dit is volkomen juist. Hoe langer hoe meer werden door alle mogelijke Ministeries militairen, die niet meer volwaardig militair waren, naar Londen getrokken om daar alle mogelijke diensten te doen, bodediensten, schrijfversdiensten, enz. Wij mochten in verband met de Engelse voorschriften deze mensen geen burger laten worden. Ze moesten militair blijven. In het begin, toen het nog niet zo'n grote omvang had genomen, hebben wij de militairen zich zelf maar laten inkwartieren. U kunt zich wel voorstellen hoe het gaat, als zo iets groeit. Later hebben wij ze enige kosthuizen en familiepensions en hotels aangewezen. Maar u voelt wel, dat het op deze wijze niet wel mogelijk was, buiten de diensturen de discipline te handhaven. Toen er successievelijk enige klachten kwamen — de Engelsen waren op dat gebied terecht streng; die klachten kwamen dan natuurlijk altijd op het Departement —, is er gezegd, dat er maar één methode was om hieraan een einde te maken en om de discipline weer in te voeren. Dit was, door deze lieden weer bij elkaar te groeperen en in een militair tehuis onder te brengen, er een commandant voor aan te stellen en te zorgen, dat ze op tijd binnen waren en dat ze zich gedroegen volgens militaire tucht. Ik heb de opdracht gekregen om voor het tehuis te zorgen. Het was geen gemakkelijke opdracht. U kunt zich wel voorstellen, dat in het gebombardeerde Londen een groot huizentekort was. Eindelijk heb ik met behulp van het Ministry of Works en het War Office een paar oude huizen toegewezen gekregen, die gedeeltelijk gebombardeerd waren en waarin niemand wilde wonen. Ik heb die huizen zo goed mogelijk laten repareren en ingericht, fornuizen er in gezet en dergelijke, om daardoor een grote familie van ongeveer 150 à 200 man te legeren en te voeden. De capaciteit was 200 man. Het was vrij summair.

53562. De **Voorzitter:** U had daarbij niet de sympathie van de lieden, die er moesten worden ingekwartierd?

A. Dat kan ik me levendig voorstellen, te meer, daar er enige gevangeniscellen moesten worden gemaakt, met tralies, waarvan het gezicht alleen al niet bepaald prikkelend werkte op de tevredenheid. Afgezien daarvan bestond er eerst geen mogelijkheid tot het zich begeven in schuilkelders; bombardementen waren niet erg prettig in het begin, men kon niet veel schuilen. Er waren alleen kelders, waarin je als een rat in de val kon lopen. Ik kan me levendig voorstellen, dat dit allemaal niet zo prettig was. Afgezien daarvan, ook al ware het de meest luxueuze inkwartiering geweest, dan nog zou men wellicht niet tevreden zijn geweest — ik kan het me voorstellen —, omdat deze lieden plotseling van hun tijdelijke vrijheid werden beroofd.

53563. De **Voorzitter:** Was het nu wel nodig, dadelijk zo'n radicale maatregel te nemen?

A. Militair gesproken, geloof ik van wel. Men kon tegenover de Engelsen niet op de duur al die militairen los laten lopen, want, de vele goede elementen niet te na gesproken, u kunt zich wel voorstellen, dat er ook enige, zij het ook weinig, minder goede elementen onder waren, die probeerden in Londen onder dak te komen. Ze waren òf physiek ongeschikt als militair, òf moreel van die aard, dat zij liever het kamp uitgingen. Eenmaal in Londen hadden zij gelegenheid om daarvan misbruik te maken en dit was toch niet toelaatbaar.

53564. De **Voorzitter:** U zult het met me eens zijn, dat dit toch wel een ernstige aangelegenheid is geweest.

A. Die is ook ernstig opgevat, vandaar, dat besloten werd dat militair tehuis te maken, en vanaf dat moment was het afgelopen. Ik zal u een voorbeeld noemen: Ik had een militaire transportcentrale. U voelt wel, dat ik hiervoor weleens chauffeurs kreeg, die men in het kamp liever niet meer wilde hebben. Het was nog niet zo eenvoudig om daaronder orde te houden.

53565. De **Voorzitter:** Moet ik aannemen, dat hierbij ook betrokken waren de mensen, die werkten op het Departement van Oorlog?

A. Geen burgers, alleen militairen.

53566. De **Voorzitter:** Ik bedoel ook militairen, die werkzaam waren in een of andere functie.

A. Zij gingen ook allemaal in het militair tehuis.

53567. De **Voorzitter:** Tot welke hoogte gingen de rangen?

A. Ik meen tot en met de rang van korporaal, maar ik durf het niet meer met zekerheid te zeggen.

53568. De **Voorzitter**: Maar kan men nu zeggen, dat tot en met de rang van korporaal de houding minder goed was dan in de rangen daarboven?

A. In het algemeen mag men toch wel verwachten, dat, wanneer men een hogere rang bekleedt, men toch meer verantwoordelijkheidsgevoel heeft.

53569. De **Voorzitter:** Dit gaat iets langs mijn vraag heen. U hebt het nu over wat men kan verwachten. Ik vroeg, of een dergelijke maatregel nu speciaal van toepassing moest zijn op korporaals en minderen.

A. Er zijn enige weinige zeer teleurstellende uitzonderingen onder het officierenkorps geweest, maar ik geloof, dat het voor die lieden zelf nog meer teleurstellend is geweest, want zij zijn allen zeer zwaar gestraft.

53570. De **Voorzitter:** Er wordt weleens gezegd, dat de oorlog in Londen niet werd gevoerd, maar gevierd.

A. Dat moet ik bepaald tegenspreken. Op het Departement van Defensie, respectievelijk van Oorlog, is dit nimmer het geval geweest. Later is dit wellicht tot een enkele uitzondering beperkt gebleven en deze lieden zijn dan ook zeer zwaar gestraft. U kent ze waarschijnlijk successievelijk wel bij naam.

53571. De **Voorzitter:** Dus u acht deze zegswijze volkomen onjuist?

A. In zijn algemeenheid wel.

53572. De **Voorzitter:** Het is van belang om dit vast te stellen, anders blijft zo'n gezegde als een legende hangen.

A. Door de integere figuur van generaal *Dijxhoorn,* generaal *van der Vijver,* generaal *van Oorschot* en de andere hoofdofficieren was er in de beginperiode zeer zeker geen sprake van. Later moesten er alle mogelijke nieuwe elementen worden aangetrokken, maar van een algemeen, wat u noemt, oorlogvieren, is nimmer sprake geweest. Er waren enkele hoge uitzonderingen, maar over het algemeen is er zeer hard gewerkt. Er zijn er zeer weinigen geweest, die misbruik gemaakt hebben, maar dit is niet door de beugel gegaan. Generaal *van der Vijver,* de laatste jaren secretaris-generaal, een streng, eerlijk mens, zag dergelijke dingen niet door de vingers, evenmin als de tegenwoordige generaal *Kruls,* die toen hoofd van de 1ste Afdeling was.

53573. De **Voorzitter:** Dus bij de korporaals en minderen was er een bepaalde afwijking ten aanzien van het geheel?

A. Ik zou dit zeer zeker niet willen beweren, integendeel, maar successievelijk zijn er zoveel mensen naar Londen getrokken, dat het eigenlijk zeer menselijk was, dat er onder een dergelijk groot aantal enkelen waren, die niet los konden lopen in uniform. Men moet hierbij niet vergeten, dat die mensen, toen ze nog niet waren ingekwartierd, toch een Nederlands uniform droegen, en daarom moest er voor gewaakt worden, dat zij zich als volwaardig Nederlands militair ook buiten de diensttijd op het Departement gedroegen. U voelt wel, dat de meeste Nederlandse militairen in Londen in het begin niet gewend waren aan de daar heersende opvattingen, die volkomen verschillend zijn van hier in Nederland, daar men in Londen zelfs op straat zijn meerderen niet behoeft te groeten. Het resultaat was dus weleens, dat ze een minder militaire houding aannamen, niet onbegrijpelijk overigens. Het bewandelen van de gulden middenweg heeft men hun in het kamp geleerd; men heeft kunnen zien, toen de Prinses Irene-Brigade hier terugkwam, hoe hun houding was, ook als ze hier op straat liepen. U voelt wel, dat het niet juist geweest ware ook in Londen geen voldoende discipline te handhaven. De militairen hadden maanden losgelopen, in Londen in uniform, hetgeen zijn voordeel ook altijd nog had — men had toegang tot alle mogelijke gelegenheden — zij konden thuiskomen, wanneer zij wilden, doen wat zij wilden, mits zij overdag op tijd op het Departement waren. Vandaar, dat zij bij elkaar ondergebracht dienden te worden.

53574. De **Voorzitter:** Het gevolg van die maatregel is geweest, dat de goede elementen de dupe zijn geworden van de slechte.

A. Ja, maar toch niet buiten een redelijke verwachting hunnerzijds. Als militair is men nu eenmaal verplicht in een kazerne te slapen.

53575. De **Voorzitter:** U acht dit dus volledig gemotiveerd?

A Ja, ook al was het onaangenaam voor velen.

53576. De **Voorzitter:** Was dit financieel ook voordeliger?

A. Ik geloof zelfs, dat het financieel ook voordeliger was, ik durf u echter geen positief antwoord te geven. Men heeft een becijfering gemaakt, mijn geheugen laat mij hier in de steek.

53577. De **Voorzitter:** Ik heb daarvan het tegendeel weleens horen beweren.

A. Het is best mogelijk, dat het tegendeel waar was, maar zelfs als dit zo was, dan waren wij toch verplicht het zo te doen.

53578. De **Voorzitter:** Welke voorbereidingen hebt u getroffen in verband met de terugkeer naar Nederland?

A. Hiervoor was nodig, dat we over de nodige transportmiddelen beschikten, verpakkingsmiddelen, kisten, enz., en dat er een organisatie werd opgebouwd. Wij moesten trachten met het Departement als een soort geheel in Nederland aan te komen, opdat het daar onmiddellijk zijn werkzaamheden zou kunnen voortzetten. Daarbij was alles nodig, vanaf schrijfmachines tot formulieren in het Nederlands. Het moge eenvoudig schijnen als ik praat over verpakkingskisten, maar in een oorlog is dit erg moeilijk. Er zijn geen kisten te koop in de oorlog. Toch hebben we honderden kisten meegebracht, na alle mogelijke onderhandelingen. Onderhandelingen over hout met een houtcontrôle, van de houtcontrôle naar een firma, die het mag maken, in een area die het mag maken, opslaan in een area, enz. enz.,

53579. De **Voorzitter:** U hebt hier verder aangegeven: „Het geven van advies in zake alle auto-ongevallen met Nederlandse militaire auto's in Engeland, het mede-ondertekenen van alle rapporten daaromtrent ten behoeve van de Britse autoriteiten c.q. de Nederlandse krijgsraad. Verder het maken van vertalingen voor het War Office, van bouw- en andere technische voorschriften van het Engels in het Nederlands." Ik geloof niet, dat dit veel aanleiding geeft om daarover opmerkingen te maken; het spreekt vanzelf. Het inklaren van troependetachementen in Liverpool en Glasgow uit Zuid-Afrika en Canada, het toespreken van troepen namens de Minister van Oorlog en het op transport stellen van troepen. Misschien kunt u daarover nog wel iets mededelen. De inhoud van de toespraken, die u hebt gehouden, had natuurlijk betrekking op de situatie, waarin de troepen verkeerden. Waarschijnlijk was dit niet altijd even gemakkelijk.

A. Dat was het inderdaad niet. De toenmalige Minister *van Boeyen* was nogal geschrokken, toen er een troependetachement aankwam, dat hoofdzakelijk uit vrijwilligers bestond. Het waren de beste elementen uit Zuid-Afrika. Prompt bij aankomst in Engeland werd die troep in de zogenaamde Patriotic School opgesloten. Dit was de gebruikelijke gang van zaken voor alle vreemdelingen, die in Engeland aankwamen, op welke wijze dan ook. Dit betekende dus gedurende enige weken opgesloten te zitten, zij het op behoorlijke wijze. U voelt echter wel, dat dit niet zo erg prettig werkte op het moreel van mensen, die zich vrijwillig voor dienstname hadden aangemeld. Het waren de allerbeste elementen uit Zuid-Afrika en daarover zijn toen nogal wat protesten gevallen. De Minister, die erg geschrokken was, heeft gevraagd of hieraan niets gedaan kon worden, en hoofd Materieel werd opgedragen hieraan een mouw te passen. Na overleg met de Engelsen is er bepaald, dat, wanneer weer een troepentransport zou komen, dit in de eerste plaats dan niet zou moeten zijn zoals in het begin het geval was, dat ze niet allen een militair zakboekje hadden. Burgers, die aankwamen, konden nu eenmaal niet anders behandeld worden. Militairen, waarvoor wij instonden, en die wij encadreerden, konden als troepen landen en als troepen verder behandeld worden, met alle faciliteiten van transport, die dan nodig zijn, vanaf de haven per vrachtauto en per trein. Dit kon alleen maar met een geencadreerde troep. We hebben daarover instructies gezonden naar Canada en Zuid-Afrika, en vanaf dit moment werden alleen maar troepen verzonden onder leiding van een officier, en allen voorzien van een zakboekje. Dan eisten de Engelsen, dat er een officier zou komen, die in Engeland al gehabiliteerd was en die de troep in ontvangst zou nemen en daarvoor verantwoordelijk was. De Minister wenste dan, dat de troep zou worden toegesproken namens hem, en dat de troep zou worden welkom geheten. Er werd hun moed ingesproken, medegedeeld, dat men begrip had voor de opoffering, die ze zich hadden getroost; wat het vaderland van hen verwachtte, en dat ze hier kameraden zouden vinden, enz., enz. Ik heb dit meerdere malen gedaan, in Glasgow en Liverpool; daar heb ik de troepen altijd ontvangen, zoals dit behoort, ingeschreven, gevoed, op transport gesteld.

Ze zijn altijd naar Wolverhampton gegaan. Met een enkele uitzondering is er nooit iemand vandoor gegaan. Eén keer is er iemand vandoor gegaan, die wij later hebben gevonden. Verder zijn er nooit moeilijkheden geweest met de Engelse instanties en evenmin met de troep. Niemand is meer in de gevangenis opgesloten en er zijn geen klachten meer geweest.

53580. De **Voorzitter:** Waren het over het algemeen kleine contingenten, die aankwamen?

A. Het waren dikwijls zeer kleine contingenten, er waren weleens 20 man, maar ook weleens 50.

53581. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat velen daarvan zijn teleurgesteld in Engeland?

A. Ik zou haast zeggen, dat het moeilijk anders kon door de lange duur, waarop zij in het kamp moesten blijven. Het is een zeer teleurstellende geschiedenis geworden. Er waren er, die niet teleurgesteld zijn geworden, doordat zij de gang van zaken begrepen, doch velen waren wel teleurgesteld.

53582. De **Voorzitter:** Is er van de zijde van de Regering voldoende voorlichting gegeven aan de troep ten aanzien van de doelstelling van de Irene-Brigade?

A. Die vraag durf ik niet met de nodige competentie te beantwoorden. Dit ging volkomen langs mij heen. Ik had met de personeelsorganisatie nooit iets te maken. Ik kreeg personeel ter beschikking, wanneer ik dit nodig had. Maar met de personeelsorganisatie of discipline heb ik nooit iets te maken gehad. Dat ging buiten mijn bevoegdheid.

53583. De **Voorzitter:** Het op transport stellen van de troep slaat waarschijnlijk op de uitzending van detachementen naar Brits- en West-Indië?

A. Neen, na aankomst in Engeland naar het kamp in Wolverhampton. Meestal was het bij aankomst donker geworden. Het ging niet altijd even eenvoudig als ik nu heb verteld.

53584. De **Voorzitter:** Aan welke studiecommissies hebt u deelgenomen? U noemt er hier een drietal.

A. Ik geloof, dat dit veel beneden de waarheid is.

53585. De **Voorzitter:** Wilt u deze drie dan noemen? Het zijn waarschijnlijk de belangrijkste.

A. De commissie voor bestudering van de wenselijkheid van annexatie van Duits grondgebied; de commissie voor het eisen van schadevergoedingen aan Duitsland. Uiteindelijk heeft het mij veel meer werk gegeven dan ik had verwacht, en bovendien ben ik benoemd in de intergeallieerde commissie: „Comité interallié pour l'étude de l'armistice".

53586. De **Voorzitter:** Was dit op verzoek van de Minister van Buitenlandse Zaken?

A. Ja, deze heeft zijn collega van Oorlog gevraagd of ik daarvoor kon worden afgestaan als expert.

53587. De **Voorzitter:** Hebt u nog exemplaren van de rapporten, die zijn uitgebracht?

A. Het is een lijvig dossier. Ik wil het u gaarne ter beschikking stellen, want ik doe er verder niets mee; er is een gedrukt exemplaar bij van het Comité interallié pour l'étude de l'armistice. De synthese van de behandeling van de Duitse staalindustrie is door mij geschreven, goedgekeurd en daarin opgenomen.

53588. De **Voorzitter:** U had ook de algemene leiding van de M.T.C. te Londen. Daarover hebt u, meen ik, zoëven iets medegedeeld.

A. Ja, het was een kleine motortransportcentrale met een dozijn automobielen, niet alleen ter beschikking van ons eigen Ministerie, maar ook van de andere Ministeries. Bovendien hadden wij een contingent chauffeuses, die de Engelsen ons hadden afgestaan met hun eigen automobielen.

53589. De **Voorzitter:** Die vrouwelijke chauffeurs zijn ter beschikking van het hoofd van de afdeling gesteld. Het bureau van mr. *de Gaay Fortman,* heeft u daarmee veel werk gehad?

A. Heel veel werk en heel veel narigheid. Ik heb er zwaar tegen geprotesteerd dit te moeten doen. Maar Minister *van den Broek* had zijn ambtgenoot Minister *van Lidth de Jeude* overgehaald mij dit op te dragen en niemand anders. Niemand wist er voldoende van, heette het.

53590. De **Voorzitter:** Het had toch ook een eervolle kant.

A. Ik had liever voor de eer bedankt. Ik heb er niets anders dan narigheid van gehad en nooit een woord van officiële dank, zelfs niet van mijn eigen Minister, op dat moment, van Minister *van Lidth de Jeude,* wie het, nadat hij mij had laten benoemen, ook waarschijnlijk niet meer interesseerde. Niettegenstaande mijn protesten heb ik geen behoorlijke hulp gekregen; men had mij verteld, dat het voldoende was als ik de leiding wilde nemen in de middag, want tegelijkertijd moest ik hoofd Materieel blijven. In plaats daarvan heb ik het werk zelf moeten doen met een enkele assistent, de heer *Beets,* een zeer intelligent en fatsoenlijk man; maar waar een bezetting van een half dozijn eerste klas krachten, technici, nodig was, heb ik geen hulp gekregen, behalve drie typistes.

53591. De **Voorzitter:** Waaruit bestond uw werk?

A. Men had mij plotseling gedoodverfd als zijnde op de hoogte met de inkoop en de voorziening van Nederland van alle metalen etc., vanaf ertsen voor de hoogovens tot de zinkertsen voor de zinkfabriek, staal, koper, edele metalen, etc. Er is geen mens geboren, die voldoende verstand van dit alles heeft. Ik heb altijd gezegd, dat ik het niet had, dat ik wel van metalen en industrie in het algemeen afwist om mijn eigen zaak te drijven, maar niet om voor een heel land in te kopen en daarvoor de materialen aan te schaffen. Niettegenstaande dat, ben ik met de taak belast en ik heb die maar zo goed mogelijk moeten doen. De heer *de Gaay Fortman* heeft zich daarmede dermate overwerkt, dat men, toen hij een decoratie kreeg, deze achter zijn baar heeft moeten aandragen. Ik zelf ben er ook zwaar overwerkt geworden en zo gauw mogelijk ben ik er uit gegaan, toen ik na de bevrijding van Nederland eindelijk de kans zag.

53592. De **Voorzitter:** Hebt u ook een taak gehad na de bevrijding van Nederland ten aanzien van de materiaalvoorziening?

A. Neen, in het geheel niet meer. Ik heb langer in Londen moeten blijven dan mijn functie als hoofd Materieel van Oorlog eigenlijk wettigde. Eindelijk kwam er iemand met gezag, de heer *den Hollander,* op dat moment secretaris van het Ministerie van Economische Zaken, als ik mij goed herinner. Bij deze heb ik geprotesteerd, dat ik geen dag langer deze taak wenste te handhaven en dat ik mijn mandaat neerlegde. Er was weer eens een Ministerwisseling op het Departement van Oorlog geweest. Minister *van Lidth de Jeude* had mij gezegd, dat, als ik het niet zou doen, ik toch gecommandeerd zou worden het te doen. Maar toen ik er later voor kon bedanken, heb ik op eigen initiatief mijn taak neergelegd. Met de verdere afwikkeling heb ik niets meer te maken gehad.

53593. De **Voorzitter:** Hebt u misschien nog schriftelijke gegevens, die u ter beschikking van de commissie kunt stellen, en die van dienst zouden kunnen zijn?

A. Ja, ik heb enige rapporten uitgebracht en daarvan heb ik nog wel afschriften. Ik wil ze wel gaarne van u terugontvangen.

53594. De **Voorzitter:** Ik stel daar wel prijs op. Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat dit van belang kan zijn voor de commissie?

A. Ik heb hier nog een korte beschrijving, die gediend heeft als basis voor een kleine speech van de toenmalige Minister bij de opening van het kamp te Wolverhampton. Alle verdere details van de kampen zijn aangetekend in een paar lijvige boeken met afschriften van de officiële documenten van de Engelsen, en ook vele photo's, die ik ter hand heb gesteld aan de heer *Rietveld,* secretaris-generaal van Oorlog. Verder heb ik hier afschriften van beschikkingen van het Ministerie.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. C. GROOTENHUIS.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
KLOMPÉ.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Vonk en de Graaf, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ROBBERT JACQUES EMILE MARIE
VAN ZINNICQ BERGMANN,

oud 32 jaar, wonende te Wassenaar, kapitein-vliegerofficier.

Hij legt de eed af als getuige.

55572. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland gekomen in oorlogstijd?

A. In Augustus 1942.

55573. De **Voorzitter:** Was u vóór Augustus 1942 in Nederland?

A. In Nederland en in Frankrijk.

55574. De **Voorzitter:** Was u beroepsofficier?

A. Ja.

55575. De **Voorzitter:** Dan hebt u waarschijnlijk ook te maken gehad met de quaestie van het erewoord van de officieren.

A. Ja.

55576. De **Voorzitter:** Dit is een heel moeilijke quaestie en de Enquêtecommissie heeft die betrokken in haar onderzoek. Er hebben zich gevallen voorgedaan, dat iemand zijn erewoord had afgelegd en daarna naar Engeland is uitgeweken. De Regering in Londen kwam toen voor de vraag te staan of zij de diensten van die officieren mocht aannemen. Nu heeft de Regering besloten dit wel te doen. Daartegen is bezwaar gemaakt door officieren, die geweigerd hebben het erewoord af te leggen. Deze zaak is vrij gecompliceerd en wij stellen er prijs op, dat diegenen, die daarmede in aanraking zijn geweest, hun visie op de zaak geven, opdat de commissie des te beter tot een oordeel kan komen. Mag ik u dus vragen hoe u gestaan heeft tegenover de quaestie van het geven van het erewoord in Juli 1940?

A. In de eerste plaats neem ik mijn persoonlijk geval. Ik heb in de oorlog mijn been gebroken, helaas niet vechtende, maar door een ongeluk, en ik was nog met ziekenverlof thuis, toen die vraag mij werd gesteld. Ik heb twee dingen overwogen. Ik kon dus kiezen tussen de weg naar krijgsgevangenschap, waarvoor ik in principe het meest voelde, of tekenen en kijken wat er gebeurde. Die gewetensvraag was natuurlijk moeilijk, die is voor iedereen waarschijnlijk even moeilijk geweest. Het heeft me ook een paar dagen gekost. Ik heb om uitstel gevraagd om deze zaak te mogen overwegen en ik heb het met mijn ouders besproken. De algemene opinie was: tekenen. Van hogerhand werden er toch wel richtlijnen gegeven, dat men gerust kon tekenen. Ik heb het gedaan zonder feitelijk de consequenties geheel te overzien. Een paar maanden later stond het voor mij absoluut vast, dat er maar één mogelijkheid was, weer te vechten tegen de Duitsers, òf ondergronds, òf door naar Engeland te gaan. Ik ben in Amsterdam geweest, toen die relletjes daar waren; de manier, waarop de Duitse bezetter met de machteloze mensen omsprong, gaf bij mij de doorslag om mij niet langer gebonden te voelen door een erewoord tegenover een bezetter, die zich dermate misdroeg tegenover ons volk. Ik heb er met mijn collega's over gesproken en wij waren — het merendeel van mijn vrienden, waarmede ik te maken had — allemaal op een gegeven moment van dezelfde opinie, namelijk dat het met ons per se mis zou lopen. Of wij werden morgen aan de dag gesnapt met een illegaal krantje en hadden ons erewoord net zogoed gebroken als wanneer wij de knoop definitief doorhakten en naar Engeland gingen. Hetgeen juist vanwege het erewoord een zeer gevaarlijke reis was. Eind 1940 en begin 1941 was er nog geen mogelijkheid van een overwinning op de Duitsers; het zag er toen somberder uit dan ooit. Wanneer wij dus beslisten weg te gaan, hadden wij ver over de 50 % kans om te sneuvelen, òf onderweg, òf aan de zijde van de Engelsen, en degenen, die het geluk hebben gehad om daar levend van af te komen — zoals ik zelf —, zullen toch niet durven beweren, dat zij dat dachten, toen zij overstaken. Ik heb het nooit gedacht, toen ik hier wegging. Dit is deze quaestie in het kort.

55577. De **Voorzitter:** Hieruit moet ik dus concluderen, dat u van mening was, dat de daden van de vijand een element opleverden, waardoor u niet gebonden bleef aan het erewoord.

A. Ja, dat was mijn overtuiging. Ik moet u daarbij nog zeggen — maar zoals alles toen verhalen waren —, dat, toen er twee officieren zijn geweest — dat zult u misschien later in andere verklaringen terugvinden —, die tegen *Christiansen* hebben gezegd, dat zij hun erewoord wilden intrekken, omdat zij dit niet langer konden uithouden, *Christiansen* heeft verklaard, dat dit geen motief was en dat hij er niets van wilde horen en dat de heren hier hoorden te blijven. Daar kwam nog bij, dat men op ieder moment — dat staat in de verklaring — het erewoord mocht intrekken.

55578. De **Voorzitter:** Dit staat niet in de verklaring, maar men heeft toen gezegd, dat van de Duitse kant was beweerd, dat men dit elk ogenblik mocht intrekken.

A. Juist, in de verklaring stond het dan blijkbaar niet.

55579. De **Voorzitter:** Het is zeer de vraag of een dergelijke verklaring rechtsgeldig is afgelegd.

A. Wij hebben er toen nog lang over gedelibereerd of het misschien nuttig zou zijn de heren een briefje in de bus te sturen en te zeggen, dat wij er mee ophielden. Men kan echter beter met open vizier vechten en niet van dergelijke soort trucjes toepassen.

55580. De **Voorzitter:** De opvatting van de officieren, die het erewoord niet hebben gegeven, was wel, dat men, wanneer men van plan was om het erewoord niet meer te houden, het terug moest geven aan de Duitsers, die dan zo iemand opnieuw in krijgsgevangenschap voerden, en dan kon de betrokken officier trachten te ontsnappen. Dit zou eigenlijk de aangewezen weg zijn.

A. Dat is natuurlijk in theorie volkomen juist, maar met het maken van plannen, en de dag, dat men denkt genoeg te weten in het land om een eventuele ontsnapping mogelijk te maken, is men al op het verkeerde pad wat betreft het erewoord. Van uit Duitsland naar ons land is het lastig, vermoed ik, maar het is verderop — wat ook gebleken is — nog lastiger.

55581. De **Voorzitter:** U bent dus bij het nemen van uw beslissing beïnvloed door de raadgeving van officieren van het Nederlandse leger? Waarschijnlijk van het hoofdkwartier?

A. U bedoelt met tekenen?

De Voorzitter: Ja.

A. Bij mij is geweest mijn jaargenoot *van den Bent*, die ook een fel tegenstander was van tekenen, en deze zei, dat van hogerhand — ik zeg u, ik was ziek thuis — inderdaad werd geadviseerd om te tekenen. Ik kon niet zelf gaan horen wat de mening was.

55582. De **Voorzitter:** Wat betekent dat „van hogerhand"?

A. Ik geloof, dat men zei, dat generaal *Carstens* het advies had gegeven om te tekenen.

55583. De **Voorzitter:** Herinnert u zich in dit verband ook de naam van *Hasselman?*

A. Dat durf ik niet te zeggen.

55584. De **Voorzitter:** Is er ook een beroep gedaan op een uitlating van generaal *Winkelman?*

A. Dat meen ik van wel.

55585. De **Voorzitter:** Generaal *Winkelman* heeft zich wel uitgesproken over *een* erewoord, maar niet over *dit* erewoord, dat tenslotte door de Duitsers is gevraagd en wat een heel andere inhoud had, dan generaal *Winkelman* waarschijnlijk ooit heeft kunnen bedenken.

A. Ja, maar de quaestie van dat erewoord was veel te groots om te kunnen overzien, toen het aan ons werd voorgelegd. De termijn — zoals ik u al zei, kwam ik met heel weinig mensen in contact, omdat ik ziek thuis lag — was kort. Ik heb de officier, die het mij gebracht heeft — de naam ben ik kwijt —, drie weken uitstel gevraagd, omdat er toch niet zo'n haast bij het tekenen was. De man nam toen een zeer onhebbelijke houding aan en zei, dat hij het mooi genoeg vond en dat ik maar had te tekenen of niet te tekenen en dat hij niet van plan was er langer op te wachten. Hij moest ook nog verder in het zuiden zijn en heeft mij toen twee of drie dagen uitstel gegeven.

55586. De **Voorzitter:** U had waarschijnlijk wel de overtuiging, dat het erewoord zeer ver ging.

A. Ja.

55587. De **Voorzitter:** Men mocht ook geen verzuim plegen tegenover de Duitsers. Dit houdt natuurlijk ontzaglijk veel in.

A. Ik moet ook zeggen, dat, als ik nogmaals in mijn leven voor de keuze zou komen te staan, het mij volkomen duidelijk zou zijn, wat te doen. Ik zou niet tekenen en meteen pakken. Als ik toen had kunnen lopen, had ik waarschijnlijk ook meteen de biezen gepakt.

55588. De **Voorzitter:** Ik heb uit uw woorden kunnen opmaken, dat u wel van mening bent, dat elke illegale daad in strijd is met het erewoord.

A. Iedere illegale daad is in strijd.

55589. De **Voorzitter:** U hebt hier dus eerst illegaal werk in Nederland gedaan?

A. Ja, voor zover u het illegaal werk wilt noemen. Ik heb voorbereidingen getroffen om naar Engeland te gaan en zoveel mogelijk dingen verzameld, die daar van nut konden zijn, gegevens betreffende concentraties van troepen en vliegvelden, enz. Het was allemaal zeer summier.

55590. De **Voorzitter:** Is het u gelukt om veel gegevens te verkrijgen?

A. Ja, als ik goed ben ingelicht.... Ik heb ongeveer een week gewerkt op het vliegveld Eindhoven. Met een sleepboot, liggende in het kanaal, dat langs het vliegveld loopt, heb ik alles opgenomen. Deze gegevens heb ik zo gauw, toen ik in Gibraltar was aangekomen, doorgegeven. Ik heb de gegevens over het Rijn—Hernekanaal, die ik van Hollandse sleepbootkapiteins had gekregen, doorgegeven aan consul *de Kuyper* in Nice, die mij heeft gezegd, dat daarna dit kanaal ook is gebombardeerd. Ik zou het natuurlijk erg prettig vinden, maar zeker weten doe ik het niet.

55591. De **Voorzitter:** Van welke tijd dateren die gegevens?

A. Die van het Rijn—Hernekanaal zijn in April 1941 in handen van de Engelsen gekomen en die van het vliegveld Eindhoven in Juni 1942. Ik heb ze in Nederland verzameld in Maart 1941.

55592. De **Voorzitter:** In welke vorm hebt u die gegevens overgebracht?

A. Die heb ik zelf overgebracht.

55593. De **Voorzitter:** In uw hoofd of...

A. Die gegevens waren vrij oppervlakkig. De quaestie bij het Rijn—Hernekanaal was zo, dat, als dat kanaal gebombardeerd werd, dit een enorme slag zou zijn voor het vervoer te water in dat gedeelte van Duitsland. Van het vliegveld had ik dus een overzicht in mijn hoofd, van de opstelling van de hangars, startbanen, enz. Dat heb ik met de hand getekend en in Engeland nog eens uitgelegd aan de de R.A.F.-intelligence.

55594. De **Voorzitter:** Wanneer bent u uit Nederland vertrokken?

A. Op 20 April 1941.

55595. De **Voorzitter:** Langs welke route bent u gegaan?

A. Ik ben tussen Maastricht en Luik de grens overgegaan en via Luik, Brussel, Lille, Parijs naar Nice getrokken. Ik ben alleen gegaan en heb op mijn eigen kompas gevaren.

55596. De **Voorzitter:** Heeft u nog moeilijkheden gehad op die reis?

A. Neen. Het gewone geluk, dat je nodig hebt.

55597. De **Voorzitter:** Hoe bent u verder gegaan na Nice?

A. Ik had natuurlijk toen geen papieren en niets bij mij, alleen een valse Franse Carte d'Identité en ik had hulp nodig van die Nederlandse autoriteiten, die hulp konden geven. Nu woonde een vriendin van een broer van mij in Nice; zij was de enige, die mij kon herkennen en zeggen wie ik in werkelijkheid was om zodoende meer medewerking te krijgen van de Nederlandse instantie in Nice, zodat deze mij op transport zou stellen naar Engeland, want van de verdere reis door Spanje wist ik niets af.

55598. De **Voorzitter:** Hoe is het toen gegaan?

A. Nu, die juffrouw herkende mij niet, dat was nogal somber. De consul kende ik echter, die had ik vroeger al eens hier in Holland ontmoet, maar ik wist helemaal niet, dat hij daar in Nice zat. Toen ik binnenkwam, was het leed al geleden, hij herkende mij en wist wie ik was. Hij heeft mij geadviseerd om te wachten en niet te riskeren op eigen houtje over de Pyreneeën te gaan. Dat wachten begon erg lang te duren. Ik heb een paar maal voorgesteld om toch maar op eigen manier te gaan. De consul zelf heeft mij altijd buitengewoon geholpen, in alle opzichten, zowel moreel, wat in die tijd nogal eens nodig was, als ook financieel, maar van de kant van Londen gebeurde niets.

55599. De **Voorzitter:** Wist men in Londen, dat u op weg was?

A. In Londen wist men, dat ik op weg was.

55600. De **Voorzitter:** Op welke wijze had men daar kennis van gekregen?

A. Dat zou u aan de heer *de Kuyper* moeten vragen. Deze heeft mij gegarandeerd, dat men er in Lissabon en in Madrid op de hoogte van was, dat ik in Nice was, niet onder mijn eigen naam, maar onder mijn schuilnaam.

55601. De **Voorzitter:** U weet dus niet hoe Londen het bericht heeft gekregen?

A. Neen, dat is mij niet bekend.

55602. De **Voorzitter:** Acht u het een verzuim van de Londense instanties, dat men niets van zich heeft laten horen?

A. Ja, volkomen.

55603. De **Voorzitter:** Hebt u achteraf ook kunnen uitvinden, waaraan dat te wijten was?

A. Volgens mij aan een totaal gebrek aan begrip van de toestanden op het continent.

55604. De **Voorzitter:** Maar aan welke instantie in Londen lag dat?

A. Volgens mij aan Buitenlandse Zaken en degenen, die voor de inlichtingendiensten moesten zorgen, en van het leger, dat zijn manschappen bij elkaar moest krijgen.

55605. De **Voorzitter:** Dat is een ietwat vage omschrijving van degenen, die eventueel dat verzuim zouden kunnen hebben gepleegd. Kunt u dat ook iets concretiseren?

A. Volgens mij was de grote moeilijkheid in Engeland, dat niemand wist wie nu daadwerkelijk ergens voor verantwoordelijk was. Als u vroeg, hoe die verbindingen in haar werk gingen en hoe het verliep met de mensen, die uit Holland moesten komen, dan kreeg men het vage geluid te horen, dat het nog geheim was en dat het zo gevaarlijk was, alsof zij helemaal niet wisten, wat er zich hier en in Frankrijk en Spanje afspeelde. Ik heb toen voorgesteld of ik terug zou gaan naar Frankrijk. Daarvoor ben ik geweest bij de heer *Warners* en dat verzoek is — volgens mij — helemaal niet in overweging genomen. Ik heb bij prof. *Cleveringa* al een keer verslag moeten uitbrengen. De heer *Warners* zegt, dat hij zich mij wel herinnert, maar van een voorstel weet hij niets. Als dat zo is, houdt natuurlijk alles op.

55606. De **Voorzitter:** Maar wij kunnen toch aannemen, dat, indien juist is, dat men in Londen op de hoogte is gebracht van uw aanwezigheid in Nice, er toch minstens één Nederlandse instantie is geweest, die er kennis van had. Kunt u ook zeggen, welke Nederlandse instantie dat dan is geweest?

A. Volgens mij Buitenlandse Zaken, aangezien de heer *de Kuyper* daartoe behoorde.

55607. De **Voorzitter:** Buitenlandse Zaken zou het dan niet hebben doorgegeven aan het hoofd van de inlichtingendienst?

A. Ik weet niet of iemand speciaal was opgedragen te zorgen, dat iedereen, die zich waar ook bevond, werd geholpen uit de handen van de Duitsers te komen. Volgens mij is het onbegrijpelijk, dat tientallen Polen en tientallen Belgen wel in Gibraltar aankwamen en dat de Hollanders er met vijf, zes mannen binnen kwamen druppelen, tegenover de tientallen Polen, die heel Europa door moesten. De Polen hadden een organisatie, de Belgen ook.

55608. De **Voorzitter:** Als ik mij goed herinner, hebt u zo pas gezegd, dat men in Lissabon en Madrid wel op de hoogte was van uw komst, dus daaruit zou kunnen worden geconcludeerd, dat men van uit Londen het bericht wel heeft doorgegeven aan Spanje en Portugal, maar dat men van daaruit geen pogingen heeft gedaan om u te helpen.

A. Ik geloof, dat de weg andersom is. Ik geloof, dat uit Frankrijk het bericht naar Madrid ging en ook naar Lissabon. Ik weet zeker, dat men het uiteindelijk in Lissabon wist, omdat er een neef van mij, de heer *Luns*, woonde. De wanhoop nabij, heb ik toen rechtstreeks laten schrijven.

55609. De **Voorzitter:** In die gedachtengang is het dus mogelijk, dat men het in Londen niet heeft geweten, maar dat het is blijven hangen in Lissabon en Madrid.

A. Dat is natuurlijk volkomen mogelijk.

55610. De **Voorzitter:** Dus dat betekent eigenlijk, dat u niet positief kunt zeggen, dat men het in Londen heeft geweten.

A. Neen, maar dan vraag ik mij toch af, als ze het dan in Londen niet hebben geweten, waarom zij het niet wisten.

55611. De **Voorzitter:** Omdat het van Madrid en Lissabon niet zou kunnen zijn doorgegeven naar Londen.

A. Dan was de dienst in Madrid en Lissabon toch wel bar slecht, dat men Londen niet op de hoogte hield van het eventueel mensenmateriaal, dat voor hun strijdkrachten benut kon worden.

55612. De **Voorzitter:** Wanneer het gaat om het vaststellen van de verantwoordelijkheid, dan moeten wij natuurlijk wel precies weten waar de fout ligt. Hoe lang bent u in Nice gebleven?

A. Van April 1941 tot Juni 1942.

55613. De **Voorzitter:** Hoe is uw route toen verder geweest, na Juni 1942?

A. Nice, Perpignan, bij de grensplaats Portbou over de grens. Barcelona, van Barcelona op een schip, met het schip ben ik gegaan tot aan Lissabon, toen ben ik gedrost en teruggegaan met een boot van de Intelligence Service naar Gibraltar.

55614. De **Voorzitter:** Hebt u hulp gehad bij het vertrek uit Frankrijk?

A. Ja, van de heer *de Kuyper* en uiteindelijk van uit Madrid.

55615. De **Voorzitter:** Dus niet van Franse kant met passeurs ...

A. Neen, het is legaal gegaan op illegale papieren.

55516. De **Voorzitter:** Dus toen heeft men van uit Madrid wel iets gedaan?

A. Ja.

55617. De **Voorzitter:** Het verzuim van Madrid zou dus hierop neerkomen, dat men te lang heeft gewacht?

A. Ja.

55618. De **Voorzitter:** Bij welke instantie in Barcelona bent u toen terechtgekomen?

A. In Barcelona bij consul *Kriens*.

55619. De **Voorzitter:** Heeft hij u flink geholpen?

A. Heel slecht. Ik heb geprobeerd van consul *Kriens* geld los te krijgen, wat raar moge klinken, maar mijn kleren en voedingstoestand, enz. waren niet van die aard, dat ik mij erg gelukkig voelde, en daarom heb ik een voorschot gevraagd op mijn salaris, wat consul *Kriens* mij heeft geweigerd. Hij gaf mij 60 peseta's of iets dergelijks, waarvoor nieuwe aanschaffing onmogelijk was. Wat ik zelf echter erger vond, was, dat ik naar Curaçao moest, door gebrek aan medewerking van consul *Kriens*. Ik had nu lang genoeg gewacht om in Engeland te komen en bovendien dacht ik, dat de oorlog spoedig voorbij zou zijn, ik wilde er nog wel aan meedoen. Nu was er in Barcelona gelegenheid, dat, als je gelegitimeerd was, wat de officieren, die uit Zwitserland kwamen, wel waren, je door de Engelsen van boord werd gehaald in Gibraltar, wat dan een rechtstreekse overtocht van daar naar Engeland betekende. Daar voelde ik veel meer voor — dat was natuurlijk helemaal een persoonlijke aangelegenheid —, maar m.i. was het land er ook meer mee gediend. Met een pleiziertochtje naar Curaçao en van Curaçao naar Canada en van daar naar Engeland gingen weer zoveel maanden verloren. Ik heb aan consul *Kriens* gevraagd of hij dit bericht aan de Engelse consul wilde doorgeven, zodat de Engelse consul zou kunnen zorg dragen, dat mijn naam doorgetelegrafeerd werd en in ieder geval bekend werd gemaakt in Gibraltar. De consul heeft mij tot drie keer toe gezegd, dat hij dit zou doen en dat hij bij de Engelse consul was geweest. De Engelse consul heeft mij tot drie keer toe bevestigd, dat hij de heer *Kriens* niet gezien had en dat hij van mijn naam nooit gehoord had.

55620. De **Voorzitter:** Welke reden zal de heer *Kriens* daarvoor hebben gehad?

A. Ik geloof, dat de heer *Kriens* heel weinig interesse had in de hele zaak.

55621. De **Voorzitter:** Hij was dus zeer passief?

A. M.i. veel te passief.

55622. De **Voorzitter:** Heeft hij ooit mededelingen aan u gedaan, dat hij niet veel voor die ontsnappingspogingen voelde?

A. Neen, dat heeft hij met geen enkel woord doen blijken.

55623. De **Voorzitter:** Hoe is u toen ten slotte in Engeland gekomen?

A. Wij zijn toen met een gewoon passagiersschip naar Engeland gegaan.

55624. De **Voorzitter:** Rechtsreeks?

A. Rechtstreeks. U bedoelt van uit Gibraltar?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ja, vanuit Gibraltar rechtstreeks naar Engeland.

56625. De **Voorzitter:** Wat was uw wedervaren bij aankomst in Engeland?

A. De Patriotic School. Men werd, aankomende in Engeland, opgesloten in de trein en dan werd men rechtstreeks naar de Patrotic School gevoerd.

55626. De **Voorzitter:** Maar u is waarschijnlijk ook wel ondervraagd door een Nederlandse instantie?

A. Ja, de naam van de eerste Nederlandse ondervrager ken ik niet. Ik ben o.a. ook door de heer *Pinto* ondervraagd, maar ik weet niet voor wie hij werkte.

55627. De **Voorzitter:** Heeft u toen de wens te kennen gegeven wat u in Engeland zoudt willen doen, of heeft men u een opdracht gegeven?

A. Ik kan mij helemaal niet herinneren, dat dit ter sprake is gekomen.

55628. De **Voorzitter:** Maar u is toch ergens in Engeland terechtgekomen?

A. Bedoelt u dat? Direct daarna ben ik gekomen bij de tegenwoordige generaal *Kruls* en heb ik een maand op zijn bureau gewerkt.

55629. De **Voorzitter:** Op afdeling I?

A. Dat durf ik u niet te zeggen, ik heb gewoon bij de toenmalige majoor *Kruls* op zijn bureau administratie, enz. bijgehouden.

55630. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, van welke aard die bezigheden waren? In het algemeen natuurlijk administratieve, maar waarop hadden zij betrekking?

A. Personeelsaangelegenheden.

55631. De **Voorzitter:** Van de Irene-Brigade of van andere diensten?

A. Ik ben er een maand ingedeeld en ik heb aan zoveel andere dingen mijn tijd besteed, verhoren, geneeskundig onderzoek, etc., dat ik geloof, dat mijn werk op dit bureau misschien alles samen in één dag kan worden gedaan, neen, dat durf ik u niet te zeggen.

55632. De **Voorzitter:** U hebt ook geen indruk over de personeelsbezetting aan het Departement?

A. In cijfers totaal niet. Ik heb natuurlijk wel een algemene indruk.

55633. De **Voorzitter:** Mag ik die eens van u horen?

A. Die personeelsbezetting was aan de hoge kant. Ik geloof, dat er links en rechts nog wel iets meer aan de vechtende onderdelen had kunnen worden gestuurd.

55634. De **Voorzitter:** Dus u is van mening, dat er te veel personeel is onttrokken aan de actieve dienst?

A. Te veel personeel is moeilijk te beoordelen, want ik heb niet voldoende overzicht gehad in wat men deed; ik zou een daadwerkelijk overzicht moeten hebben van het werk, dat zij hebben gedaan, en dan zou ik nog moeten weten hoeveel mensen wij precies hadden. Ik kreeg echter niet de indruk .... van geen enkel bureau in Londen, dat er ergens hard werd gewerkt. Maar dat is een zeer globaal overzicht.

55635. De **Voorzitter:** U beperkt zich dus tot het mededelen van een indruk.

A. Ja, per se.

55636. De **Voorzitter:** Wat gebeurde er na die maand?

A. In die maand heb ik o.a. ook het bezoek aan de heer *Warners* gebracht. Omdat ik van deze niets hoorde, heb ik direct pogingen in het werk gesteld om bij de R.A.F. te komen. Ik was cavalerie-officier, maar dank zij de toestemming van H.M. de Koningin mocht elke Engelandvaarder kiezen waar hij dacht zich verdienstelijk te kunnen maken. Van die gelegenheid heb ik gebruik gemaakt om mij op te geven voor de R.A.F.

55637. De **Voorzitter:** Was dat met medeweten van generaal *Kruls?*

A. Ja. Ik moet zeggen, dat generaal *Kruls* daarin buitengewoon sympathiek was; hij heeft er verder niet op aangedrongen, dat ik bleef, ofschoon hij mij waarschijnlijk in het leger nodig had. Hij heeft mij die kans gegeven en mij direct laten gaan.

55638. De **Voorzitter:** Heeft u ook overwogen om dienst te nemen bij de Irene-Brigade of had u reden dat niet te willen?

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik naar Engeland ben gegaan met de pertinente bedoeling om te vliegen, omdat ik dat het beste wapen vond om de Duitsers te lijf te gaan.

55639. De **Voorzitter:** U is dus in dienst gekomen bij de R.A.F. Was er toen al een Nederlands squadron?

A. Als het er niet was, dan was het in aanbouw, maar of het er toen al was, durf ik niet te zeggen.

55640. De **Voorzitter:** In elk geval hebt u gediend bij het Nederlandse squadron?

A. Neen, ik heb alleen maar gevlogen bij een Engels squadron.

55641. De **Voorzitter:** Hoe waren de verhoudingen dan precies? Misschien kunt u daar iets over mededelen.

A. De quaestie is zo, dat men als buitenlander helemaal in het Engelse schema trainde, dus vanaf de dag, dat men aankwam bij de R.A.F., trainde men tezamen met andere nationaliteiten en ook Engelsen. Men beëindigde zijn training, waar een vrij lange tijd mee gemoeid was, meestal in Engeland en dan werd men van daaruit gedistribueerd naar een of ander squadron. Nu was de situatie zo, dat, toen ik terugkwam uit Canada, waar ik mijn eerste opleiding had gehad, ons esquadrille vol was.

55642. De **Voorzitter:** Bent u in Canada geweest?

A. Ik ben in Canada getraind.

55643. De **Voorzitter:** Op de vliegschool in Jackson?

A. Neen, dat is in Amerika. Ik ben getraind in de Winton en Medecine Hat in Canada. De trainingsschool Jackson is onder Nederlandse leiding geweest in Amerika. Maar dit waren de Winton en Medecine Hat Engelse trainingsscholen. Toen ik dus terugkwam, was het Nederlandse escadrille vol en men probeerde mij er van te overtuigen, dat het het beste was te wachten tot er plaats was. Ik heb geprobeerd op eigen houtje bij een ander escadrille dan het Hollandse terecht te komen en dit is mij gelukt.

55644. De **Voorzitter:** Is u wel bij het Nederlandse escadrille geweest?

A. Neen, bij een Engels escadrille.

55645. De **Voorzitter:** Dus dat escadrille, dat vol was, was een Hollands?

A. Ja, dat was het Hollandse escadrille, de personeelsbezetting daarvan was op dat ogenblik compleet, dus men had geen mensen nodig en hield ons in reserve.

55646. De **Voorzitter:** In welke tijd is het geweest, dat u terugkwam uit Canada?

A. Ik ben 29 October 1943 uit Canada teruggekomen. Maar waar ik nu van spreek, de tijd, dat ik dus zat te wachten op een plaats in dat escadrille, heeft geduurd van 12 Juni 1944 tot 10 Juli 1944.

55647. De **Voorzitter:** Ik verwonder mij daar enigszins over, omdat het in November 1943 de Nederlandse Regering niet gelukte te voldoen aan de garantie, die men had gegeven, om tien personen per vier weken beschikbaar te stellen. Toen kon men dus het Nederlandse squadron niet behoorlijk vullen.

A. U spreekt van ....

De **Voorzitter:** Van November 1943.

A. Dat lijkt mij vrij phantastisch, want ik heb — meen ik — tussen 31 Maart 1944 en 23 Mei 1944 een bezoek gebracht aan het Nederlandse escadrille, dat toen in Acklington was. Het was m.i. volledig bezet en er werd ook helemaal niet over gesproken, dat men een tekort aan piloten had. Bovendien zaten wij te wachten. Als men piloten nodig had gehad, dan zou ik u onmiddellijk een stelletje op kunnen noemen, die terzelfder tijd als ik daar zaten en niet naar een escadrille zijn gegaan, maar nutteloos hun tijd rondvlogen in Schotland.

55648. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van 29 November 1943 van de Minister van Oorlog, gericht aan de heer *Beaumont,* die u natuurlijk wel hebt gekend. De korte inhoud daarvan komt hierop neer, nl. dat de Minister de voorgenomen beschikbaarstelling niet kon garanderen van tien manschappen per vier weken wegens geringere recrutering en meerdere behoefte voor andere wapenen.

A. Maar u zegt, tien manschappen per vier weken, bedoelt u daar precies mee, dat de Minister heeft gezegd, dat hij in de komende vier weken geen tien piloten ter beschikking had als aanvulling?

De **Voorzitter:** De Regering had zich in het algemeen blijkbaar op het standpunt gesteld, dat zij tien man per vier weken aan de Engelsen zou leveren.

A. Dan moet u een onderscheid maken. De Minister bedoelt waarschijnlijk, dat hij niet tien recruten kon sturen naar de opleiding. Dat wordt daar bedoeld, maar dat heeft niets te maken met de getrainde piloten, die het escadrille vormden, en de reserves, die zij hadden in de verschillende opleidingscentra.

De **Voorzitter:** Juist, dan is dat de oplossing.

A. Dat moet volgens mij de oplossing zijn.

55649. De **Voorzitter:** De situatie was dus zó, dat er een Nederlands squadron was en bovendien nog verscheidene Nederlandse vliegers.

A. Volgens mij is dat een vrij grote fout geweest. Ik weet niet of ik het recht heb daarover te oordelen, maar ik geloof, dat de Regering zich waarschijnlijk heeft gebonden met directe afspraken, dat zij één escadrille zou leveren en één brigade en één vloot, voorzover wij die vloot in Engeland hadden. Eén escadrille bestaat uit 24 piloten, soms iets groter in aantal, soms iets kleiner, die alle 24 in zo'n bepaald verband oefenen, acties ondernemen, enz. en dus alle 24 dezelfde ervaringen opdoen. Daarnaast hadden wij maar betrekkelijk weinig personeel bij andere onderdelen, bij andere escadrilles vooral dan nog veel reserve-officieren. Doordat de Regering zich waarschijnlijk hiertoe had verplicht, wilde zij geen piloten naar die andere onderdelen laten gaan om ervaring op te doen; 24 piloten in 24 andere onderdelen leren tien keer meer dan wanneer men met 24 Hollanders eenzelfde onderdeel vormt, samen vliegt, samen acties uitvoert, enz. Men ziet dan slechts een betrekkelijk klein gedeelte van de R.A.F. Als men echter de piloten bij verschillende onderdelen had ondergebracht, zodat zij dus ieder afzonderlijke ervaring hadden kunnen opdoen en, wanneer de invasie was gekomen, ze weer had verzameld om aan de belofte te voldoen en zo een Hollands escadrille had gevormd en daarmede naar Holland was gevlogen, had men een betere en grotere basis van kundige mensen kunnen hebben dan nu het geval is.

55650. De **Voorzitter:** Bent u van mening, dat het de wens van de Nederlandse Regering was, dat er een apart Nederlands squadron werd gevormd, of is het van Engelse kant uitgegaan?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Ik vermoed, dat het de wens is geweest van de Nederlandse Regering. Ik heb weleens gehoord, dat zij hetzelfde heeft gedaan met de marine.

55651. De **Voorzitter:** Ging de dienstneming op basis van vrijwilligheid en was er een bepaalde motivering, waarom men òf bij het Nederlandse squadron òf apart in opleiding kwam?

A. Men werd aangewezen voor het Nederlandse squadron, tenzij men zo gelukkig was, dat men zelf iets kon bereiken en in een ander escadrille kwam. Als men als jachtpiloot werd getraind — dit geldt alleen voor jachtpiloten —, dan was men voorbestemd voor het Hollandse escadrille. Alleen bij toeval kon men er uitkomen, maar dat was niet de gewone gang van zaken.

55652. De **Voorzitter:** Er moest zeker een Engelse instantie over beschikken of men als losse Nederlander in de R.A.F. kon worden opgenomen?

A. Ja, daar moest een Engelse instantie over beschikken, maar eerst moest men van de Hollandse kant vrijgelaten worden.

55653. De **Voorzitter:** Wie was commandant van het 322ste squadron? Kunt u een paar namen noemen?

A. Een Zuid-Afrikaan is commandant geweest en een Engelsman. *Van der Stok* was de laatste commandant.

55654. De **Voorzitter:** Bedoelt u *Kuhlmann*?

A. Dat is de Zuid-Afrikaan. Ik ken die mensen alleen van naam, ik heb er nooit mee gevlogen. Ik ken wel *van der Stok* en *van Eendenburg,* die even commandant is geweest.

55655. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk hebt u geen kennis van het squadron, dat bij de marine heeft gediend. Tot wanneer is u bij de R.A.F. geweest?

A. Tot Juli 1945.

55656. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen omtrent uw werkelijke krijgsverrichtingen, b.v. over de vluchten, die u hebt gemaakt naar het vasteland van Europa?

A. Ik heb gen enkele vlucht gemaakt naar het vasteland, ja, één, om er te komen, maar ik heb al mijn vluchten van uit Normandië gemaakt en later met het optrekkende leger. Ik ben ingedeeld geweest bij de rechtstreekse luchtsteun aan het leger. Verder heb ik verkenningsvluchten in ons land zelf gemaakt.

55657. De **Voorzitter:** Dus in Engeland hebt u zich meer bepaald tot oefeningen . . . .

A. Ja, ik was ingedeeld bij de verdediging van Schotland.

55658. De **Voorzitter:** U zegt de verdediging van Schotland. In welk verband?

A. Met een escadrille moesten wij de havens bewaken. Maar het kwam hierop neer, dat we nooit een vijand hebben gezien. De bewaking was vrij goed georganiseerd en de Duitsers kwamen niet meer, want het was tegen het einde van hun bombardementen.

55659. De **Voorzitter:** U is dus meegegaan naar Frankrijk?

A. Ja.

55660. De **Voorzitter:** Hebt u van daaruit vluchten ondernomen?

A. Ja.

55661. De **Voorzitter:** Misschien kunt u daarover iets mededelen. Wij stellen er wel prijs op van de verrichtingen van de Nederlanders bij de R.A.F. kennis te nemen; het is misschien moeilijk voor u om over uw eigen daden te spreken, maar u kunt allicht in algemene zin hierover iets mededelen.

A. Het is misschien het beste, dat ik u uitleg, wat wij ongeveer moesten doen. Ik heb gevlogen met een „Typhoon", dat is een éénmotorig éénpersoonstoestel, bewapend met 4 kanonnen en 8 raketten. De bedoeling van dit wapen is in tankslagen de vijandelijke tanks aan te vallen en als er strongholds zijn, b.v. een huis, waarin de vijand zich met mitrailleurs heeft verschanst, met die raketten te bestoken en zodoende een directe steun te verlenen aan de eigen troepen. Dit ging als volgt te werk. Wanneer in de frontlijn een eigen onderdeel, een compagnie of een bataljon tot stilstand kwam en aan een hoofdkwartier doorgaf, dat zij niet vooruit kon, omdat ze door de vijand in een versterking werd tegengehouden, werd dit onmiddellijk doorgeseind naar de sectie van de Typhoons. Onmiddellijk stegen wij dan op en terwijl wij vlogen, werd ons de positie van het huis, of wat het was, opgegeven en deden wij een aanval; wij hoorden later van de grondtroepen of het succes had opgeleverd. Een andere taak, die wij hadden, was lange afstandvluchten — wat wij dan lange afstand noemden —, waarbij men alles, wat men op de weg tegenkwam, moest proberen te vernietigen, locomotieven, auto's, schepen, vooral sleepboten. Wanneer men fabrieken zag, die aan het werk waren, en men had geen rijdende doelen, dan viel men zo'n fabriek aan. Gaandeweg werd het een jacht op alles, wat schade kon opleveren voor onze eigen troepen. Dat zijn de twee verschillende taken, die wij hadden.

55662. De **Voorzitter:** Hebben de Nederlanders bij de R.A.F. daaraan nog in ruime mate deelgenomen?

A. Slechts twee op Typhoons. Een jongen, *Wiersum,* die na veertig vluchten is afgeschoten, krijgsgevangen is gemaakt en die er levend van af gekomen is, en ik zelf.

55663. De **Voorzitter:** Hebt u ook een indruk, hoeveel Nederlanders in totaal bij de R.A.F. hebben gediend?

A. Daar heb ik geen notie van. Men zag maar zo'n beperkt aantal van die mensen. Men kwam ze eens tegen met verlof, zodat ik geen daadwerkelijk aantal durf te noemen.

55664. De **Voorzitter:** U bent dus steeds als „losse" Nederlander bij de R.A.F. werkzaam geweest?

A. Ja.

55665. De **Voorzitter:** In Juni 1945 is uw verband bij de R.A.F. beëindigd?

A. Ja.

55666. De **Voorzitter:** Hebt u ook nog vluchten boven Nederland gemaakt?

A. Ja. Arnhem is het eerste doel van mijn vluchten boven Nederland geweest, dit was, toen Arnhem werd aangevallen door de parachutisten. Daarna ben ik heel lang op het vliegveld in Eindhoven geweest, Helmond en Twenthe. Ik zou het moeten nakijken om precies te weten hoeveel aanvallen ik in Nederland heb meegemaakt.

55667. De **Voorzitter:** Heeft u schriftelijke gegevens, die u hier kunt achterlaten?

A. Ja. Dit is het enige, dat ik heb. U kunt het natuurlijk inzien.

De **Voorzitter:** U krijgt het terug.

A. Uitstekend.

55668. De **Voorzitter:** Wat hebt u gedaan na beëindiging van het verband bij de R.A.F.?

A. Ik ben toen benoemd tot adjudant van H.M. de Koningin.

55669. De **Voorzitter:** Hebt u ook zitting gehad in een commissie, die het Departement van Oorlog moest adviseren bij de oplossing van vraagstukken, „waarbij de kennis van hen, die thans op het vasteland werken, niet gemist kan worden", zoals het officieel heette?

A. Neen, daarin heb ik nooit zitting gehad.

55670. De **Voorzitter:** Dan is het waarschijnlijk bij een voornemen gebleven, want ik heb hier een voorstel om de commissie voornoemd als volgt samen te stellen: de heren *Pahud de Mortanges, Meynen* — de latere Minister —, *Staal, Frowein* en als secretaris *van Zinnicq Bergmann.*

A. Dat is mijn broer.

55671. De **Voorzitter:** Is er verder nog iets, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn mede te delen aan de commissie in het kader van het militaire beleid?

A. Neen.

55672. De heer **Vonk:** Ik wil nog graag een vraag stellen. Ik heb begrepen, dat u op eigen verzoek bij de R.A.F. bent gebleven. Is dit zo?

A. Inderdaad.

55673. De heer **Vonk:** Was er nog een speciale reden om liever niet bij een Nederlands wapen te dienen of was het alleen maar liefhebberij om bij de R.A.F. te dienen?

A. U stelt mij een heel moeilijke vraag. Het is natuurlijk een persoonlijk gevoel, dat heel weinig waarde heeft. Ik voelde mij er niet thuis. Ik heb er éénmaal een bezoek gebracht. De stemming, die ik daar in 10 minuten tijds waarnam, lag mij niet.

55674. De **Voorzitter:** Waar was dat?

A. In Acklington, bij het Hollandse escadrille, dat daar aan het trainen was.

55675. De **Voorzitter:** Kunt u dit iets nader concretiseren?

A. De verhouding was niet prettig tussen de piloten, enz. Er werd te veel gepraat van: jij moet niet meepraten, je bent nog veel te jong als oorlogsvlieger, enz., enfin, dit doet men niet. Zo iets behoeft men niet te zeggen, ook al is het waar. Deze opmerking was tegen een piloot, die in dat escadrille zat. Het zijn maar kleinigheden en zoals ik u zeg, is dit helemaal een persoonlijk gevoel. Het deed niet prettig aan.

55676. De heer **de Graaf:** Was dit een algemeen beeld, dat u bij de Nederlandse eenheden kon waarnemen, of was dit, omdat de Engelsen anders waren dan de Nederlanders?

A. De sfeer in de Engelse teams is altijd anders. Ik heb zelf een tijdlang het commando gehad over een half escadrille. Ik heb nooit één opmerking behoeven te maken en de zaak liep altijd. Ze hebben een gemakkelijker manier van werken dan wij. Wij zijn iets lastiger en stugger in de omgang dan zij.

55677. De heer **de Graaf:** Maar is het nu een quaestie van de organisatie, die u niet prettig vond, of was het gewoon het Hollandse karakterbeeld, dat u daarin minder aantrok dan het Engelse?

A. Ja, dat laatste. Ik heb over de organisatie geen oordeel gehad. Maar daar kwam wel bij, dat ook dit een argument was voor mij persoonlijk. Ik had niet de indruk, dat we zo heel erg veel presteerden en op het punt stonden te presteren. In die tijd was het Nederlandse squadron, geloof ik, in een moeilijk stadium. Naderhand zijn ze, onder *van der Stok,* sprongen vooruitgegaan. Dat was een heel ander beeld. Op het continent en in Schijndel maakte het squadron een heel andere indruk.

55678. De **Voorzitter:** Was de tucht niet al te goed onder de Nederlandse vliegers?

A. Ja, misschien voor mijn gevoel te sterk. De verhoudingen lagen daar verkeerd, begrijpt u. Ik kwam daar binnen en de stemming deed niet prettig aan, in tegenstelling juist met later in Schijndel, waar ik een aardig stel mensen vond. Het is misschien een heel ongelukkig moment geweest.

55679. De **Voorzitter:** Is die verbetering, naar u meent, te danken aan het optreden van de heer *van der Stok?*

A. Ja, per se. Hij is de beste Nederlandse escadrillecommandant, die wij hebben gehad en daar ooit hadden kunnen krijgen. Hij was zelf een zeer moedig vlieger en een goed leider.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

R. J. E. M. VAN ZINNICQ BERGMANN.

ALGERA, *voorzitter.*
VONK.
DE GRAAF.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en de Graaf, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *j, o* en *p.*

Verhoor van

Ir. PIETER JACOBUS CHRISTIAAN VOS,

oud 45 jaar, wonende te Amsterdam, voormalig voorzittend directeur Ver. Vlietuigfabrieken „Fokker", thans directeur van de Koninklijke Vliegtuigfabrieken Fokker.

Hij legt de eed af als getuige.

56182. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Op 5 Mei 1941.

56183. De **Voorzitter:** Dus u bent na 10 Mei nog geruime tijd in Nederland gebleven?

A. Ja.

56184. De **Voorzitter:** Naar ik meen, was u geen beroepsofficier?

A. Neen.

56185. De **Voorzitter:** Hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Met een vliegtuig, van uit Schiphol.

56186. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen hoe dat ongeveer is gegaan?

A. Op de dag van de overgave is mijn poging, om weg te komen, mislukt — liever gezegd —, toen had ik het opgegeven. Daarna is het mij nog een paar maal mislukt om met een vliegtuig weg te komen. Toen ben ik naar de Fokkerfabriek teruggegaan, na in zgn. krijgsgevangenschap te hebben gezeten. Na enige tijd vroegen de Duitsers of wij toestellen, die moesten worden afgeleverd, konden invliegen. Wij hadden twee invliegers, nl. *Leegstra* en *Sonderman*. Het waren watervliegtuigen en landvliegtuigen. *Sonderman* had de watervliegtuigen en *Leegstra* de landvliegtuigen. We hebben er lang over gedacht of we het doen konden. Het leek nogal een typisch geval van collaboratie om voor de Duitsers te vliegen, maar er zaten mogelijkheden in. We hebben toen besloten om wel te vliegen en te trachten weg te komen. Het leek ook wel erg gunstig om dat met een watervliegtuig te doen en het is een heel lang verhaal, hoe dat allemaal wel en niet gelukt is, maar uiteindelijk hebben we op korte termijn besloten om met een landvliegtuig te gaan. We zijn van Schiphol weggevlogen naar Engeland toe.

56187. De **Voorzitter:** Leverde die ontsnapping nog moeilijkheden op?

A. Niet zozeer hier in Holland, want we hadden langzamerhand wel benzine genoeg weten te krijgen. Het was eigenlijk een walkover. In Engeland was het natuurlijk moeilijk, want we hadden de Duitse kruisen op en geen radio. Er werd nogal geschoten en we werden geraakt, maar we zijn niet in brand gevlogen.

56188. De **Voorzitter:** Bent u alleen gegaan of met anderen?

A. Met *Leegstra. Leegstra* vloog en ik zat achterin.

56189. De **Voorzitter:** Maar u bent toch ondanks de beschieting behouden aangekomen?

A. We zijn persoonlijk in ieder geval niet getroffen en de benzinetanks ook niet, dus we hebben nogal geboft.

56190. De **Voorzitter:** Er was dus nogal enig risico aan verbonden.

A. Ja, nogal.

56191. De **Voorzitter:** Waar bent u toen in Engeland terechtgekomen?

A. In een weiland bij Lowestoft.

56192. De **Voorzitter:** Bent u daar meegenomen door de Engelse instanties?

A. Ja. Het was een nogal „highly defended area". Het was tegen de tijd van de invasie, dus we werden onmiddellijk gevangen genomen, hetgeen logisch was. Toen hebben we het normale proces doorgemaakt; één nacht in de gevangenis en toen naar de zgn. Patriotic School, waar men werd ondervraagd en alle inlichtingen moest geven. De normale procedure. Dat heeft vijf dagen geduurd.

56193. De **Voorzitter:** En bent u daarna aan de Nederlandse instanties overgegeven?

A. Ja, daarna ben ik overgegeven aan de Nederlandse instanties.

56194. De **Voorzitter:** Welke Nederlandse instantie was dat?

A. Het Departement van Oorlog. Daar hebben we ons onmiddellijk als officier gemeld.

56195. De **Voorzitter:** Wat heeft men daar met u gedaan?

A. Opgeroepen in dienst. Toen heb ik onmiddellijk aangevraagd om in de R.A.F. te worden geplaatst. Dat is gebeurd en ik was twee maanden daarna in de R.A.F.

56196. De **Voorzitter:** Hebben ze u die toestemming vlot verleend?

A. Om in de R.A.F. te gaan?

56197. De **Voorzitter:** Ja, de Nederlandse instantie moest toch haar goedkeuring geven?

A. Jawel, maar ik was officier-waarnemer. Dit is in ieder geval vlot gelopen. Prins *Bernhard* heeft er nogal mee geholpen, want ik was eigenlijk iets te oud voor vlieger, maar er is een mouw aangepast.

56198. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in de R.A.F. opgenomen?

A. Ik meen 15 Juli 1941.

56199. De **Voorzitter:** Hebt u toen een Engelse opleiding moeten volgen?

A. Ja. Ik ben wel als officier in de R.A.F. gegaan, maar in de laagste rang en heb toen de volledige opleiding als vlieger gevolgd.

56200. De **Voorzitter:** Wanneer bent u toen na de opleiding in het verband van de R.A.F. opgenomen?

A. Na mijn opleiding ben ik een tijd lang instructeur geweest, vlieginstructeur. Eenmotorig en tweemotorig, nachtvliegen, enz. Toen

heb ik een opdracht van de Nederlandse Regering gekregen om in de R.A.F. de organisatie te bestuderen en praktijk op te doen en op operations te vliegen. Dat is gelukt, alweer via Prins *Bernhard,* die veel invloed had.

56201. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk in zijn kwaliteit als hoofd van de Militaire Missie?

A. Ja en ook omdat hij veel in de R.A.F. vloog. Dus hij kende veel mensen. Men kon in de R.A.F. altijd nogal wat gedaan krijgen, wanneer men de mensen persoonlijk kende. Toen heb ik die opdracht uitgevoerd en heb in bommenwerpers, jagers en vliegboten gezeten, als studie voor de voorbereiding van de reorganisatie van de luchtmacht na de oorlog.

56202. De **Voorzitter:** Dat was zeker een opdracht, die u alleen kon uitvoeren met toestemming van de Engelse autoriteiten?

A. Ja, ik was dus „cleared for security" wat men noemt en had dus een brief mee. Ik ben wel door 20 staven, opleidingsscholen en squadrons gegaan; dat ging heel goed.

56203. De **Voorzitter:** Heeft u daar een rapport over uitgebracht?

A. Ja, daar heb ik een rapport over uitgebracht.

56204. De **Voorzitter:** Wat was de inhoud van dat rapport? Had die betrekking op de toekomstige vorming van de luchtmacht in Nederland of zat dat element er niet zozeer in?

A. Dat element zat niet zozeer in dat rapport, omdat ik daarin heb weergegeven hoe de bestaande organisatie in Engeland was, om voor nakomelingen als het ware een handleiding te hebben om te weten hoe de R.A.F. in elkaar zat. Maar ik heb wel in diverse nota's mijn opinie over de luchtmacht na de oorlog gegeven, ook in de Bijzondere Raad van Advies, waar ik lid van was.

56205. De **Voorzitter:** Was u daar lid van?

A. Ja. Later, toen ik meer tijd had — want als vlieger zit men dikwijls in de mess en drinkt bier, dan heeft men niet zoveel tijd om grote rapporten te schrijven —, ben ik tot rapporten schrijven gekomen. Toen was ik uit de R.A.F. en teruggeplaatst naar de staf in Londen en gedetacheerd bij de K.L.M.

56206. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Ik denk in September 1943.

56207. De **Voorzitter:** Hebt u de nota's, die u hebt overgelegd als lid van de Bijzondere Raad van Advies, ingeleverd op eigen initiatief of krachtens een verzoek van de Regering?

A. Neen. U weet, de Raad van Advies gaf advies aan de Koningin over de Koninklijke besluiten en de begrotingen. Men kreeg dus als lid van de Raad van Advies altijd kans om op de begroting — zoals ook te doen gebruikelijk is — zijn visie of critiek te leveren. Als ik dus zo iets schreef, dan gaf ik dat als concept in de Raad van Advies. Dan werd het behandeld en opgenomen in een advies van de Raad. Ik neem aan, dat u de notulen van de Raad en alle adviezen door heeft gezien. Daar valt nog wel het een en ander uit te leren betreffende het Regeringsbeleid.

De **Voorzitter:** Ja, maar de Bijzondere Raad van Advies wordt door een andere sub-commissie onderzocht.

A. Ik heb een paar adviezen, die op luchtmacht en luchtvaart slaan, bewaard. Die zijn nog in mijn bezit.

56208. De **Voorzitter:** Hebt u bij de R.A.F. gediend in het kader van de Nederlandse organisatie, maakte u deel uit van het Nederlandse squadron, of was dat in die tijd nog niet gevormd?

A. Neen, dat was in die tijd nog niet gevormd. Ook toen het gevormd was, heb ik er niet in gezeten. Ik zat toen wel in een Fightersquadron, maar in een Engels.

56209. De **Voorzitter:** Naar ik meen, was u niet erg tevreden over de situatie, zoals die indertijd was.

A. Neen, ik kan niet zeggen, dat ik tevreden was.

56210. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen, welke uw bezwaren waren?

A. In het kort waren het de bezwaren van vóór de oorlog: Luchtmacht te klein en luchtmacht niet zelfstandig. Dat kwam natuurlijk in Londen weer bijzonder tot uiting. Het is ons slechts gelukt om één squadron te vormen. Er waren natuurlijk niet veel mensen. Wel kwamen zij uit alle delen van de wereld, maar er waren niet zo heel veel Hollanders. Dat hebben wij ons zelf te verwijten. Het was nl. jammer, dat de luchtmacht er in 1940 niet is uitgekomen. Niet omdat de mensen niet wilden, niet omdat wij geen vliegtuigen meer hadden, maar omdat dit eenvoudig niet voorzien was. Dus een bezwaar wat dat betreft (als men het over beleid heeft) vind ik, dat wij er niet zijn „uitgekomen"; de marine wel, de luchtmacht niet. Toen het besluit zou worden genomen om er uit te gaan, was dat op Dinsdagochtend; ik zat in de staf op Schiphol. Wij kregen toen het bericht door en er werd gevraagd hoeveel mecano's, enz. er waren. Men vroeg ons het maken van lange lijsten, in stede van toen — naar mijn smaak — te zeggen: „Zie, dat je er uit komt". Er lag een Luchtvaart Regiment op Schiphol. Waarom heeft de commandant niet gezegd: „Wij nemen alles mee, het is afgelopen"?

Wij hebben echter die dag de tijd verbeuzeld. Tenminste, zo zag ik het als officier van Schiphol uit. Ik weet natuurlijk niet, wat er in den Haag is gebeurd. Maar een feit is, dat men dus niet te voren heeft bedacht, dat het weleens nodig zou kunnen zijn om er uit te gaan en toen men dat op de laatste dagen besefte, heeft men het niet ten uitvoer gebracht. Als gevolg daarvan waren er maar heel weinig luchtvaartofficieren in Engeland. Wat men kon aantrekken, was gering en er ging natuurlijk veel naar de brigade.

De brigade slokte véél en mijn mening was, dat men beter een aantal squadrons kon hebben dan een brigade, want de squadrons hadden in die vijf jaren wat kunnen doen en de brigade kon niets doen. Wel was het natuurlijk mooier na de bevrijding met een brigade de dorpen binnen te trekken. Dus een propagandawaarde zat er zeker in de brigade. Het is ook gelukt, zou ik haast zeggen. Het Nederlandse volk heeft gezien, dat er Hollandse soldaten waren, maar het had in oorlogstijd meer zoden aan de dijk gezet, als we een luchtmacht hadden gehad.

Ook vond ik, dat men in 1940 van Regeringszijde industriële instructies had moeten geven, b.v. om de vliegtuigfabrieken te vernielen. Later heeft de R.A.F. het uit de lucht moeten doen, maar het was een kleine kunst geweest, om dat voor te bereiden. Ik moet hier direct bijzeggen, dat het nu niet beter is. Als men het heeft over het Regeringsbeleid 1940—1945, ligt mij eigenlijk 1945—1950 nader aan het hart, omdat ik aanneem, dat deze Enquêtecommissie er is, niet om achteraf mensen een verwijt te maken, maar om er lering uit te trekken. De lering is nog niet getrokken en ik zie ook geen enkele aanwijzing, dat er lering uit wordt getrokken; dus misschien zal het u gegeven zijn om dat wel te bewerkstelligen.

In ieder geval is de Fokkerfabriek niet opgeblazen. Industrieel hadden wij dus niets voorbereid en militair ook niet (nl. om weg te komen). Nu is er nog niets voorbereid; de Fokkerfabriek heeft nog geen instructies. Ik heb er wel om gevraagd; ook wat betreft de maatstaf voor collaboratie. Ik weet nu echter nog niet, als morgen de Russen komen, of we de fabriek moeten opblazen, of ik moet blijven zitten, of ik weg moet gaan, of er maatstaven zijn. Het is nog precies zoals ik u zojuist van vóór de oorlog vertelde.

Toen is dus tijdens de oorlog geen enkele unit gevormd, door: te weinig mensen in het algemeen, en door: te veel mensen naar de brigade en te weinig naar de luchtmacht. Toen het squadron gevormd was, waren we al heel blij, maar ik heb enige malen in een notitie doen uitkomen, dat we daarnaast ook stafofficieren moesten hebben, voor na de oorlog. Wat ik heb voorgesteld om te doen was: mensen de R.A.F. in sturen, niet om in een squadron te zitten, maar om in staven te neuzen. Ik kreeg zelf zulk een opdracht, waarschijnlijk omdat men dacht, dat ik het graag zelf wilde doen. Ik vond het ook inderdaad aardig, dat kan ik niet verhelen, maar ik had bedoeld, dat er mensen na mij zouden komen. Dus toen ik de eerste spits had afgebeten, om te kijken hoe de organisatie in het groot liep, had daar op voortgeborduurd moeten worden. Maar er is nooit meer iemand na mij gekomen en ik was dus praktisch de enige, die de organisatie had bestudeerd. Naar mijn smaak heeft zich dat gewroken, want we hebben na de oorlog met een heel moeilijke tijd te kampen gehad en nog, wat betreft leiding van de luchtmacht. Dit is een van de redenen, dat de luchtmacht nu nog niet zelfstandig is. U heeft gezien, dat er zelfs weer geen Staatssecretaris voor de luchtmacht is benoemd. Het lijkt nog steeds niet op enige zelfstandigheid. Dat komt o.a. — ten minste, dat neem ik aan —, omdat de Minister vindt, dat de bezetting nog

te gering is, dat eigenlijk de luchtmacht nog te klein is, zodat het niet gemotiveerd is om een Staatssecretaris te hebben, laat staan een Minister of een Departement, laat staan een luchtmacht als een zelfstandig deel van de weermacht, laat staan als een overwegend deel van de weermacht. Wat het toch moet worden; zoals het in alle landen is. In Engeland was de luchtmacht al een zelfstandig deel in 1919 en daarna in elk land. Alleen wij zijn tientallen jaren achter.

Dat „sticks out a mile", zoals ze in Engeland zeggen, en het is ook inderdaad duidelijk. Vóór de oorlog, tijdens en na de oorlog is de status van de luchtmacht in Nederland — ik zou haast zeggen — schrijnend. Ik heb enige notities meegenomen, dus het heeft weinig zin om daar een bloemlezing uit te geven; u kunt alles ter inzage krijgen.

De **Voorzitter:** Het belang van die bloemlezing ligt daarin, dat ze in het verband van een beëdigd verhoor wordt opgenomen.

A. Oh, juist.

De **Voorzitter:** Dus wanneer u in die geest enkele mededelingen kunt doen, houden wij ons aanbevolen. U mag dit doen met gebruikmaking van uw papieren.

A. Och, ik heb het wel in mijn hoofd, maar ik wil proberen er enige draad in te vinden. Als ik dus zeg, dat de luchtmacht te klein was en niet zelfstandig, dan zijn dat twee punten, waartegen ik bezwaar had. Het derde punt leek mij, dat wij er gauw bij moesten zijn en moesten beseffen, dat wij wel in Holland een zelfstandige luchtmacht konden maken, maar dat die internationaal nooit geheel en al zelfstandig zou zijn; dat die luchtmacht nl. een deel zou moeten uitmaken van een West-Europese luchtmacht. (Waar het nu ook schijnt naar toe te gaan.) Dat was al in 1941, 1942, 1943 te voorzien. Ik voorzag het, omdat ik dacht, dat wij zeker West-Europese ideeën zouden krijgen. Ook viel het te voorzien op grond van louter technische overwegingen, omdat ik als vliegtuigfabrikant vóór de oorlog wel zag wat onnuttig het eigenlijk was, om — wat wij deden — naar eigen ontwerp gevechtsvliegtuigen te vervaardigen. Wij maakten dus operationele wapens met alle — wat wij dan noemen — „gadgets" er in, allemaal naar eigen ontwerp, zodat, als men in groter verband moest opereren (en het viel toen ook al te voorzien, dat de volgende oorlog zeker in groter verband zou gaan), men dan allerlei eenlingen had, naar eigen smaak en ontwerp, en dus geen standaardreservedelen. Niet alleen duurde het al heel lang om in Holland vliegtuigen te ontwerpen, omdat Jan en alleman er wat mee te maken had en de aanschaffingspolitiek nu niet bepaald bewondering afdwong, maar toen in 1940 de oorlog uitbrak, stond er geen enkele vliegtuigserie op stapel!

Dat eigengereide in ons eigen land, het traineren met vliegtuigopdrachten, zó, dat als er een vliegtuig eindelijk besteld werd, het alweer verouderd was, deed veronderstellen, dat het na de oorlog toch wel anders zou moeten gaan. Ik meende in de oorlog al te mogen aannemen, dat, wanneer we weer eigen vliegtuigen zouden ontwerpen, het geen operationele vliegtuigen zouden zijn, en als ze dat waren, ze zouden worden gebouwd naar standaard van een „grotere broer", zodat, als men in groter verband werkte, er één standaard zou zijn.

Ik noemde dit in mijn notities altijd, dat een Hollandse luchtmacht „geschoeid moest zijn op de leest van de Engelse luchtmacht" en in een volgende oorlog moest passen in het grote geheel.

Past zij niet, dan is zij waardeloos. Een sleutel past op een deur en dan kan men die deur er mee openmaken, maar als het een sleutel is, die niet in het slot past, dan kan men de sleutel wel weggooien, want dan is het het meest onbruikbare ding, dat men zich kan voorstellen.

Viel het dus te voorzien, dat we later na de oorlog in groter verband een luchtmacht zouden moeten hebben, dan was het ook wel duidelijk, dat we al tijdens de oorlog voorbereidingen moesten treffen om dat verband op te nemen. Er was een prachtkans voor, want de geallieerde luchtmachtstaven en Ministers van Oorlog zaten allemaal in Londen. Allemaal vlak bij elkaar. Men behoefde, bij wijze van spreken, de straat maar over te steken en men kon met een expert van een ander land praten. Dit opnemen van contact is wel geprobeerd — ik zou haast zeggen — door het toenmalige Ministerie van Oorlog een beetje halfslachtig, want ten eerste voelden ze al niet veel voor de luchtmacht (niemand hunner kon dat, want het waren geen luchtmachtmensen), ten tweede was het opnemen van het contact niet gemakkelijk (het kostte veel tijd) en ten derde moet ik ter verdediging van de toenmalige Minister zeggen: de Engelsen waren niet erg happig op het opnemen van dat contact. Er waren toen zekere Engels-Amerikaanse gevoelens en ik heb altijd de indruk gekregen, dat de Engelsen gedacht hebben: „Dat contact groeit wel na de oorlog, maar laten wij nu niet ostentatief met de kleine landen overleg gaan plegen, dat maakt in Amerika een slechte indruk". Dus als het een aantal Ministers niet gelukt is om te bereiken wat ik dacht, dat kon worden bereikt, dan is daar waarschijnlijk het excuus voor, dat de medewerking van de Engelse kant nu niet bijzonder groot was. Ze zeiden zeker tegen samenwerking niet neen, maar ze lokten het niet uit.

Met dat al zijn we uit Engeland teruggekomen met zeer veel minder stafofficieren dan we hadden kunnen hebben. Ik geef toe, dat de stafofficieren, die we in Engeland hadden kunnen vormen, meest reserve-officieren zouden zijn geweest; men had ze uit de brigade moeten nemen of men had ze moeten aantrekken uit andere wapens, maar het waren meest reserve-officieren geweest, omdat er zo weinig beroepsofficieren waren. En nu is het verloop onder de reserve-officieren bijzonder groot, zoals u ongetwijfeld weet. Er zijn dan ook na de oorlog zeer veel reserve-officieren weggegaan, meestal uit teleurstelling, maar ook omdat de burgerbetrekking hen weer lokte, en als ik dus zeg, dat er heel veel stafofficieren hadden kunnen zijn, dan waren er nu toch weinig van over geweest. Maar in ieder geval, als er een zeker percentage reserve-officieren wegloopt, dan had men, wanneer er meer geweest waren, nu in ieder geval een aantal sterkere staven kunnen hebben. Ook geloof ik, dat dat groter aantal stafofficieren de luchtmacht weer sneller op poten had kunnen brengen dan nu het geval is kunnen zijn. Want er had wel op gerekend mogen worden, dat een aantal reserve-officieren na de oorlog nog tijdelijk kon aanblijven. Ik zelf ben een jaar, nadat ik gemobiliseerd had kunnen worden, in dienst gebleven, omdat ik het zonde vond om de opgedane kennis niet ten nutte te maken, en zeker vond ik het ook voor mij zelf niet prettig om het beroep, dat generaal *Aler* op mij deed, niet te honoreren. Ik weet ook zeker, dat een groot aantal andere reserve-officieren indertijd met die zelfde gevoelens zijn blijven dienen. Uit plichtsgevoel, zou ik haast zeggen. Waren er dus meer stafofficieren geweest, dan hadden we de luchtmacht sneller op kunnen bouwen en dan had deze waarschijnlijk al zelfstandig kunnen zijn, terwijl dat nu niet het geval is. Een niet zelfstandige luchtmacht is een onding. Het is precies hetzelfde of men zou zeggen, dat de marine een onderdeel van een ander wapen moest zijn. Dat is ondenkbaar, en het is even ondenkbaar voor de luchtmacht als het voor de marine is. Aangezien dit niet wordt ingezien, vindt men het de doodgewoonste zaak van de wereld, dat er nu geen Staatssecretaris voor de luchtmacht is benoemd.

Ik zal nu nog even mijn aantekeningen naslaan. Wilt u uitsluitend over de luchtmacht horen of zijn andere dingen u ook welkom?

De **Voorzitter:** Ja, andere dingen zijn ons ook welkom, maar daar wil ik u aanstonds graag de gelegenheid voor geven; we kunnen nu eerst even over de luchtmacht doorgaan.

A. Als ik zeg — en dat wil ik er graag even bijzeggen —, dat ik nota's schreef en dat ik vond, dat drie dingen: zelfstandigheid, meer stafofficieren en overleg met anderen, moesten worden bewerkstelligd, dan wil ik niet de indruk vestigen, dat ik de enige was, die zulke dingen nastreefde. Men vond altijd een gretig gehoor bij en kreeg zeer veel hulp van Prins *Bernhard*. Prins *Bernhard* deed het niet, omdat hij vond, dat hij het moest doen, maar hij deed het met zijn volle enthousiasme, omdat hij in hart en nieren een luchtvaartofficier is, kan ik wel zeggen. Er was kolonel *de Broekert* en anderen, maar het aantal was zeer gering en het aantal ouderen was op de vingers van één hand te tellen.

56211. De **Voorzitter:** Heeft u een indruk hoeveel Nederlandse beroepsofficieren van de luchtmacht bij de R.A.F. hebben gediend?

A. Ik denk nog geen 15, waarschijnlijk minder.

56212. De **Voorzitter:** Bent u positief van mening, dat de Regering in Londen er te weinig aandacht aan heeft besteed om haar luchtmacht op te bouwen en dat er te veel mensen naar de Irene-Brigade zijn gegaan, in plaats van meer mensen bij de R.A.F. te detacheren?

A. Dat ben ik zeker van mening. Ik wil hier niet zeggen, dat het ondoelmatig was om de Irene-Brigade te formeren. Men heeft dit waarschijnlijk uit allerlei overwegingen belangrijker gevonden dan het hebben van een grotere luchtmacht. Dus ik zal niet zeggen, dat die mensen een verspilling van krachten zijn geweest. Wie weet hoe belangrijk de Irene-Brigade is geweest voor het behouden van de rust in het land na de oorlog. Dat is allemaal moeilijk te zeggen, maar het heeft de luchtmacht in ieder geval zeer veel schade gedaan. Dat is een zekerheid, terwijl het nut van de Irene-Brigade misschien dubieus is geweest. Dat wil ik echter niet beoordelen.

56213. De **Voorzitter:** Het is de vraag in hoeverre de Regering dat van te voren heeft kunnen inzien.

A. Dat is inderdaad zo.

56214. De **Voorzitter:** Men wist natuurlijk helemaal het moment van de invasie en het moment, waarop de Irene-Brigade zou kunnen worden gebruikt, niet en daarom zijn er jaren van afwachting voorbijgegaan.

A. Inderdaad en die jaren van afwachting hadden, naar mijn mening, beter kunnen worden gebruikt. Als men dan luchtmachtman is, keek men al gauw jaloers naar de mensen, die daar in bruine uniformen liepen, terwijl het blauwe hadden moeten zijn! Ik wil het hier voorlopig eigenlijk maar bij laten. Ik kan in details gaan, maar het heeft zo weinig zin om kleine voorvallen op te noemen. Ik denk niet, dat wij daarmee gediend zijn.

56215. De **Voorzitter:** Is er niet iets in uw richting gebeurd, toen in 1944 het Directoraat van de Nederlandse Luchtstrijdkrachten is ingesteld? In Augustus heeft men de Nederlandse Luchtstrijdkrachten onder een eenhoofdige leiding gesteld, nl. die van schout-bij-nacht *Termijtelen,* met als zijn plaatsvervanger de heer *Berdenis van Berlekom.* Is dat iets in uw richting geweest of had dat een andere bedoeling?

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter:** Omdat u een voorstander van een zo zelfstandig mogelijke luchtmacht was.

A. Ja.

56216. De **Voorzitter:** Kan de instelling van het Directoraat voor de Luchtstrijdkrachten worden beschouwd als een eerste stap op de weg naar een zelfstandige luchtmacht?

A. Dat is, wat wij nog hadden weten te redden uit een stafcommissie, waar o.a. kolonel *de Broekert* en Prins *Bernhard* zitting in hadden en waar ik ook lid van was. Wij drieën hebben in die stafcommissie voor de luchtmacht een rapport uitgebracht tegen dat van de marine-luchtvaartdienst en tegen dat van de militaire luchtvaart van het Indische leger, wij gingen veel verder en het directoraat is uiteindelijk een compromis geweest tussen de drie gezichtspunten, Hollandse luchtmacht, marine-luchtvaartdienst en Indische luchtmacht.

56217. De **Voorzitter:** Kunt u op die verhouding van de marineluchtvaartdienst en de Indische luchtmacht ten opzichte van het directoraat dieper ingaan?

A. Ja, ik heb de rapporten bij mij, d.w.z. de conclusies uit de rapporten, maar in het kort gezegd: de Indische luchtmacht wilde niet graag combineren met de Hollandse luchtmacht. We hadden natuurlijk geponeerd, dat, wanneer men een zelfstandige luchtmacht maakt, deze dan, net als de marine, een luchtmacht voor het hele Koninkrijk moest zijn, zodat men over en weer kan detacheren en dat men dus een squadron naar Java had kunnen sturen, zoals men nu een kruiser naar Soerabaja stuurt. De medewerking van Indië was op dat moment echter voor dit denkbeeld niet groot. Het is misschien een beetje kinderachtig om het te zeggen, maar ik heb toen altijd sterk de indruk gekregen, dat de pensioenen daar achterzaten.

56218. De **Voorzitter:** Wat bedoelt u met dat moment?

A. In de stafcommissie; bij de besprekingen in die stafcommissie. Het niet volledig meegaan van de Indische luchtmachtmensen, waarvan we veel verwacht hadden, omdat zij ook de luchtmachtidee sterk aanhangen, was zeer teleurstellend. (Een er van was kolonel *Roos,* de latere militair attaché in Amerika.) Ze hebben het idee, dat, als de twee luchtmachten samen zouden gaan, de pensioenen en salarissen, zich zouden aanpassen aan het Hollandse peil, en dan zouden deze zoals die van de marine zijn. Iedereen weet, wat een marine-officier verdient, vergeleken met een Indisch officier; dat is een nogal scheve verhouding. Zoals gezegd, het is misschien een beetje kinderachtig, maar het woord „pensioenen" is toen gevallen en toen ging mij een licht op en dacht ik: Ja, ik kan mij ook wel begrijpen, dat, wanneer je pensioen tot de helft teruggebracht wordt, dit nogal een zwaar offer is voor het ideaal „de luchtmacht".

Marine voelde natuurlijk al direct ons streven naar de zelfstandige luchtmacht en marine is daartegen. Dat marine niet enthousiast was om zover te gaan en liever een middenweg koos, was dus logisch, van uit marinestandpunt gezien. Want men wilde in ieder geval de marine-luchtvaartdienst houden. Marine wilde verder ook graag — wat men noemde — „shore-based aircraft" hebben. Ze wilde zich dus niet alleen beperken tot carriers (wat het idee van de luchtmacht is), maar zij wilde ook op het land bommenwerpers hebben en verkenners, enz. Dat is de strijd geweest, die in Engeland is gestreden, in elk land is gestreden en die wij precies met over en weer dezelfde argumenten — men kan er in elke taal gramophoonplaten van maken — hebben gestreden. Uiteindelijk is in ieder ander land beslist ten gunste van een zelfstandige luchtmacht, maar hier zijn we nog lustig aan het pleiten en het schiet niet op.

Dat de marine haar eigen luchtmacht wil houden op schepen, is, naar mijn mening, zeer logisch. Ik zou ze deze ook — als ik het te zeggen had — nooit willen onthouden, want ik geloof, zoals een kruiser zijn eigen bepantsering meedraagt in de zijde, hij ook zijn eigen z.g. „umbrella" boven zich moet hebben, die hij zelf moet kunnen commanderen. Maar het lijkt mij absoluut niet nodig, dat de marine ook nog eens apart verkenningsvliegtuigen, bommenwerpers en transporttoestellen, enz. zou hebben. Deze kunnen gemakkelijk in de luchtmacht worden opgenomen.

56219. De **Voorzitter:** Het is mij nog niet geheel duidelijk in hoever hier van een compromis sprake is, want in het bericht, dat Radio Oranje op 29 Augustus 1944 heeft uitgezonden, stond, dat de Ministers van Oorlog en Marine hebben besloten de in de R.A.F. opgenomen Nederlandse luchtstrijdkrachten onder eenhoofdige leiding te stellen en samen te trekken onder het Directoraat der Nederlandse Luchtstrijdkrachten.

Die mededeling heeft alleen betrekking op de in de R.A.F. opgenomen Nederlandse luchtstrijdkrachten, dus niet op de marine-luchtstrijdkrachten.

A. Ja, maar de marine zat ook in de R.A.F.

Het merkwaardige was, dat er in een gewoon R.A.F.-squadron militairen in Hollandse marine-uniformen liepen. Dat was een aanfluiting van de Hollandse organisatie. Dit bericht was toenmaals wellicht niet geheel en al begrijpelijk, maar bovendien was „het onder eenhoofdige leiding stellen" ook overdreven, want die eenhoofdige leiding in Londen had niets over die squadrons te zeggen. Ze opereerden in Engels verband.

56220. De **Voorzitter:** Ja, maar administratief.

A. Administratief natuurlijk; als ze b.v. naar Londen kwamen, dan werden ze op één bureau uitbetaald. Dat is trouwens ook niet gelukt, want de marinemensen bleven steeds bij de marine te boek lopen. Dit bericht klonk beter dan het inderdaad was.

56221. De **Voorzitter:** Dus ik moet begrijpen, dat zowel het 320ste als het 322ste squadron beide in het verband van de R.A.F. zaten?

A. Ja, beide zaten operatief geheel in verband van de R.A.F.

56222. De **Voorzitter:** Maar er was toch zeker ook een bevoegdheid van Nederlandse kant?

A. Geen enkele.

56223. De **Voorzitter:** Ook niet bij de marine-luchtvaartdienst?

A. Ook zeker niet. Het was een squadron op een vliegveld en er zaten op dat vliegveld één of twee andere Engelse squadrons en het geheel opereerde weer in een group en stond onder „operational command" van zo'n group. Er kwam geen Hollander aan te pas. Ik heb het altijd jammer gevonden bijv., dat er op zulke groups-staven niet eens één Hollander zat. Niet dat hij dan dat Hollandse squadron opdrachten had kunnen geven, maar dan had men één level hoger ervaring opgedaan. We zijn nooit hoger gekomen dan squadronlevel.

56224. De **Voorzitter:** Wat was dan het verschil in taak tussen die beide squadrons?

A. Die waren geheel gelijk in de R.A.F.

56225. De **Voorzitter:** Wat voor zin had dan de onderscheiding, dat de éne marine-luchtvaartdienst heette?

A. Geen enkele. Marine wilde daaraan vasthouden. Administratief liepen ze dus bij de marine te boek. Dat marine-uniform was geheel niet nodig, het had helemaal niets meer met „marine" te maken.

56226. De **Voorzitter:** Hoe was het met het 321ste squadron?

A. Bedoelt u Colombo?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat was typisch marine. Dat was inderdaad een typisch marinesquadron. Het vloog op boten en dat deed marinewerk en dat voldeed ook aan alle eisen van een marinesquadron.

56227. De **Voorzitter:** Dus dat stond niet onder commando van de R.A.F.?

A. Dat stond ook onder commando van de R.A.F. Dat was dus ook een onderdeel van een group, en die group werd gecommandeerd door een Engelsman, geheel in Engels verband. Er is geen enkel Allied Squadron geweest, dat ooit zelfgepland operational werk heeft uitgevoerd. Alles werd vanuit de headquarters, van het command naar group, van group naar het station en op het station naar het squadron doorgegeven. Zo kwamen dus alle operationele bevelen van de R.A.F.
De Polen hadden weleens kans gezien om zoveel squadrons te hebben, dat ze zich met drie squadrons op één vliegveld konden neerleggen. Dan was de commandant van dat vliegveld zelf een Pool en de dokter en de administrateur eveneens, en de equipmentofficer. Zo hadden ze een heel Pools vliegveld. Maar ook die commandant moest zijn squadrons sturen naar waar group zei, dat hij dat moest doen, en de group was weer in Engels verband.

56228. De **Voorzitter:** Dat zou dus ook van Nederlandse kant hebben kunnen worden bereikt, wanneer men maar voldoende mensen had gehad.

A. Ja zeker, men doet pas goed training op, wanneer men niet alleen met een squadron vliegt, maar wanneer men het squadron ook geheel moet administreren. Wanneer men dus b.v. de stores moet binnenkrijgen. We hebben wel een Hollandse dokter gehad. Toen we het squadron kregen, gebeurde er dus al het een en ander; de Hollandse dokter kwam. Hij ging naar het Hollandse squadron, maar moest dan eerst leren, hoe de R.A.F.-procedure was. Dat had alles veel verder kunnen gaan, als het verband wat groter was geworden.

56229. De **Voorzitter:** Zat het 321ste squadron niet in het verband van de S.E.A.C.?

A. Ja.

56230. De **Voorzitter:** Was er een bepaalde verhouding tussen de S.E.A.C. en de R.A.F. in Engeland?

A. Ja, de R.A.F. heeft in Engeland als hoogste verdeling verschillende commands, dus b.v. coastal command, fighter command, training command, enz. Dat zijn samen de Home Forces, en dan heeft men onder de hoogste leiding nog andere „area's". Zo heeft men b.v. de R.A.F. Middle East. Men had ook S.E.A.C., een grote area, gelijkwaardig in level aan het home command, de home forces, kan men zeggen.

56231. De **Voorzitter:** Van Nederlandse kant bekeken stond in ieder geval het 322ste squadron administratief onder de Minister van Oorlog?

A. Ja.

56232. De **Voorzitter:** Stond het 320ste squadron administratief onder de Minister van Marine?

A. Ja, omdat de meeste mensen daarin marine-officieren waren en in marine-uniform liepen en geadministreerd werden door marine.

56233. De **Voorzitter:** En het 321ste squadron stond via admiraal *Helfrich* ook onder de Minister van Marine?

A. Ja, ook onder de Minister van Marine.

56234. De **Voorzitter:** Heeft u ook kennis gehad van de rapporten van de heren *Berdenis van Berlekom* en *van Voorst Evekink* over de luchtmacht? Of is u dat niet bekend?

A. Neen. Ik ken die rapporten niet. Ik ken de heer *Berdenis van Berlekom* zelf natuurlijk heel goed, dat is nog een Delftse vriend van mij, maar dit rapport zag ik niet. Het verwondert mij, want ik was adviseur van de Minister van Oorlog (algemeen adviseur luchtvaartzaken van de Minister van Oorlog) en meestal kreeg ik de rapporten wel ter beoordeling door, maar dit kan wel vóór of na mijn tijd geweest zijn.

56235. De **Voorzitter:** Ja, dit is in 1943 geweest.

A. Ja, het kan zijn, dat ik toen nog geen adviseur was.

56236. De **Voorzitter:** Ik denk in het kader van het bureau O.G.S.

A. Ja, dat is mogelijk.

56237. De heer **Fokkema:** Welke rang had u?

A. Toen ik kwam, was ik luitenant, maar een jaar te laat in promotie door de oorlog. Ik ben toen onmiddellijk kapitein gemaakt. In de R.A.F. ben ik pilot-officer geworden, toen flying-officer, toen flight-lieutenant. Daarna ben ik teruggeplaatst naar de staf in Londen en gedetacheerd als directeur bij de K.L.M. Toen ben ik majoor geworden en ik ben in Londen nog tot overste bevorderd.

56238. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk geen bemoeienis gehad met de vliegopleiding in Jackson?

A. Daar heb ik geen bemoeienis mee gehad.

56239. De **Voorzitter:** U was ook niet tevreden over de positie van de Nederlandse vliegers in de R.A.F., ik bedoel de financiële positie en de promotiemogelijkheden. Daar kunt u misschien nog wel iets over mededelen. U hebt daarover in 1943 een klacht aan de Minister van Oorlog gericht en die brief had betrekking op drieërlei, op de promotiekansen, op de toelagen en over de positie van het hoofd van de afdeling luchtmacht van het Departement.

A. Ja, daar zaten allerlei wrijfpunten, die ik hoorde van de jongelui en als ik ze dan redelijk vond, voelde ik mij nogal eens geroepen om als oudste een en ander ter kennis van de Minister van Oorlog te brengen.

56240. De **Voorzitter:** Was het hiërarchisch juist om u rechtstreeks tot de Minister te wenden?

A. Als ik het gedaan heb, vóórdat ik adviseur was . . . .

56241. De **Voorzitter:** Het is 19 Maart 1943 geweest.

A. Het kan wel zijn, dat het hiërarchisch toch juist is geweest, omdat ik een eenling was en dus geen commandant had. Ik kan mij niet herinneren, dat ik expressievelijk hiërarchisch onjuist zou willen zijn geweest. Het kan ook wel zijn, dat ik met *Berdenis van Berlekom* had afgesproken, dat ik van uit Ierland — waar ik toen lag — eens aan de Minister zou schrijven. Het kan ook wel zo zijn.

56242. De **Voorzitter:** Het maakt een beetje eigenaardige indruk, wanneer men leest, dat een officier bij de R.A.F. een klacht aan de Minister richt over de positie van een ambtenaar aan het Departement. U hebt daarmede bedoeld om te zeggen, dat de positie van die ambtenaar iets hoger moest zijn om gelijkwaardig te zijn aan zijn Engelse opposite-number.

A. Was het dat, ja inderdaad.

56243. De **Voorzitter:** Dat maakte een ietwat eigenaardige indruk.

A. Ja, maar er was niemand anders. Ik kon het moeilijk hèm laten zeggen. Hij had er waarschijnlijk — en ik herinner het mij nu wel — al enige malen op gewezen. Maar wanneer men betoogt, dat de rang te laag is in de internationale verhoudingen, als men daar een paar maal op wijst en men blijft „zaniken", dan wordt het al gauw als een jacht naar promotie, die in Londen nogal merkbaar was, gezien. Dus in dit geval was het niet zo gek, dat een ander, die er niets mee te maken had — ik was pilot-officer, ik wilde met geen stokslagen de R.A.F. uit of een hogere rang hebben, was dus volkomen onbevooroordeeld en kon hier enig gewicht in de schaal leggen —, een brief aan de Minister schreef.

56244. De **Voorzitter:** Heeft de Minister aan die klacht gehoor gegeven?

A. Ik meen van wel. Ik geloof zelfs kort daarop, maar men kan natuurlijk nooit weten of het al niet in de pen was of dat dat nu mijn brief had gedaan. Men weet meestal nooit precies de gevolgen van nota's, die men schrijft.

56245. De **Voorzitter:** Hoe zat het nu met de geringere promotiekansen van de Nederlandse officieren bij de R.A.F. in verhouding tot de Engelse officieren?

A. Ik denk, dat ik dit heb geschreven in de tijd, dat het squadron werd opgericht.

56246. De **Voorzitter:** Daar is een opmerking bij, dat het squadron nog steeds niet tot stand was gekomen. Dus het is wel ongeveer in de tijd geweest, dat men bezig was met de vorming van dat squadron.

A. Ja. Kunt u aanhalen, waarom ik die promotiekansen zo slecht vond? Ik kan het niet goed begrijpen. Die promotiekansen zijn slecht als ze in het squadron zitten, maar niet als dat niet het geval is.

De **Voorzitter:** Het staat onder punt 1 *(de brief wordt getoond).*

A. Ja, juist. Inderdaad was dit het nadeel van het vormen van een squadron. In de R.A.F. kan men na een half jaar of een jaar op grond van verdiensten squadronleader zijn, wingcommander, groupcaptain. In oorlogstijd is er geen enkele grens aan de promotie en de tijd; als men goed is, gaat het snel. Er waren bij ons zeer goede mensen, die, wanneer zij als eenling in de R.A.F. hadden gelopen, squadronleader waren geworden op louter verdienste; misschien meer. Nu wrong de schoen daar: Ik zag dus graag òf een Hollandse Unit, waar men dus kon leren om het „huishoudentje" te bedisselen, òf zoveel mogelijk hoge rangen, dus hoge stafofficieren. Een squadronleader werd bijv. op zo'n group geplaatst, wanneer hij goed gevlogen had. Dan zat hij aan de telefoon en leidde operaties. Dat was dus prettig geweest, wanneer een Hollander dat ook had kunnen doen. We hinkten toen op twee gedachten. We hadden èn geen squadron (dus dat squadron-werk leerden we niet) èn alle mensen, die in de R.A.F. vlogen, hield men tegen om squadronleader te worden. Er was als het ware een rem opgelegd, want het Departement van Oorlog wilde ze op een gegeven moment allemaal als luitenants in een Hollands squadron als vlieger kunnen plaatsen. Dus als er dan mannen uitschoten en wingcommander zouden worden, dan kon men ze nooit meer in het squadron krijgen. Dan liet men dus dat squadron al verlopen, doordat mensen er uit schoten door te hoge rangen te krijgen. Ze moesten dus een gelijke rang houden om ze dan allemaal tegelijk in een squadron te plaatsen. Ze kregen dus de hogere rangen niet en het squadron kwam er niet. Dus dat was unfair voor ze. Ze zaten dus op het squadron te wachten en inmiddels verging hun promotie en dat is de strekking.

56247. De **Voorzitter:** Dus u vond het wel een fout van de Regering, dat ze niet beter gezorgd had voor die promotiekansen, althans om te wachten met de vorming van dat squadron.

A. Ja, het was eigenlijk o.a. een prik om te zeggen: „Maak dat squadron nu. Maak òf het squadron òf geef het op en laat dan de boel verspreiden en allemaal stafofficieren worden." Een van de twee kon men doen, maar op dat moment deed men niets.
Dat squadron heeft veel voeten in de aarde gehad. Er waren ook veel moeilijkheden. Laat ik u zeggen, dat hier niet de Regering heeft tegengehouden of dat de Minister van Oorlog de vorming heeft tegengehouden. Er gebeurden alleen allerlei dingen langzaam. (Maar er gebeuren nu dingen nog veel langzamer dan toen. Daarbij vergeleken leefden we in Londen in een paradijs, zo snel als alles ging. Toen duurde iets maar een jaar, nu duurt alles drie of vier jaar). Wat dat betreft, is hier niet de leiding van de Regering, hier waren werkelijke moeilijkheden (o.a. te weinig mensen) de schuld.

56248. De **Voorzitter:** Maar u hebt uw verwijt toch wel aan de Minister gericht? Kon hij er iets aan doen?

A. Ja, hij kon er zeker wat aan doen. Er waren bijv. grondtroepen nodig. Als men nl. zo'n squadron had, dan zeiden de Engelsen: „Ja, dat is wel aardig, jullie vliegen en wij de grondtroepen leveren, maar leveren jullie ook maar eens wat van die mecano's en een bakker en een brievenbesteller." Dat waren natuurlijk gewone soldaten en die werden ons onthouden. Die moesten namelijk uit de brigade komen. Men kon niet verwachten uit de brigade veel officieren voor vliegers te krijgen. De brigade was ook niet dik bezaaid met officieren en hoger personeel. Maar men kon er wèl een fietsenmaker uit verwachten en mecano's. De vorming van het squadron heeft heel lang gehangen op grondtroepen en de grondtroepen hingen weer op het feit, dat we geen soldaten kregen, want die gingen naar de brigade.

56249. De **Voorzitter:** Er is in November 1943 nog een briefwisseling tussen de Minister en de heer *Beaumont* geweest, die u waarschijnlijk ook wel gekend hebt.

A. Ja.

56250. De **Voorzitter:** De Minister kon niet de voorgenomen beschikbaarstelling van 10 personen per 4 weken garanderen, wegens geringere recrutering en de meerdere behoeften voor andere wapenen. Daar zegt hij het dus open en bloot.

A. Ja.

56251. De **Voorzitter:** Zo op het eerste gezicht lijkt dat niet veel: 10 mensen per vier weken.

A. Dat is ook niet veel. Maar we kregen ze toch niet om de volgende redenen. Een brigade bestond uit een zeker aantal regimenten; men kwam net altijd wat te kort om er de juiste hoeveelheid van te hebben. Er werd weleens wat afgeknabbeld en men zag net geen kans om die werkelijke brigade te hebben. Geen wonder, dat er een voortdurende actie was om de brigade bij te vullen en er zaten een heleboel landmachtofficieren achter. Daar liepen generaals en kolonels rond, dus dezen hadden zeker meer te vertellen dan die ene majoor (later overste) *Berdenis van Berlekom,* reserve-officier-waarnemer. Hij zette niet zoveel zoden aan de dijk, dat kon men hem ook niet kwalijk nemen.

56252. De **Voorzitter:** Wat is de hoogste rang geweest, die een Nederlands officier bij de R.A.F. heeft gehad?

A. Squadronleader, als commandant van het squadron, dat is *van der Stok* geweest.

56253. De **Voorzitter:** Dat was — naar ik meen — niet de eerste?

A. *Van Eendenburg* is eerst commandant geweest. Daarna *van der Stok* en er heeft ook nog een technische wingcommander gezeten bij S.E.A.C., iemand, die daar in die buurt als Hollander — ik geloof — uit Indië was opgeroepen. Zijn naam herinner ik mij op het ogenblik niet.

56254. De **Voorzitter:** De heer *van Prooijen*?

A. Neen, wie ik bedoel diende niet in Hollands verband, maar in R.A.F.-uniform met drie banden van wingcommander. Ik heb hem eens gezien en later is hij ook naar Holland gekomen. Ik geloof, dat hij *van Veen* heette. Het was een sales-manager van General Motors in Indië en hij was opgeroepen en in de R.A.F gegaan en zat bij S.E.A.C. als wingcommander. Daar heb ik hem later eens gezien. Het is de enige wingcommander, die wij ooit gehad hebben. Dan zijn er natuurlijk als commandanten van het 320ste squadron in Engels verband oversten geweest. Daar was de commandant een overste.

56255. De **Voorzitter:** Kunt u die namen ook noemen?

A. De eerste was — naar ik meen — *Eddy Bakker* en toen *Meesters* en vervolgens *Burgerhout,* dus als Hollandse commandanten. Tevoren, toen ze nog in Leuchars zaten, *van Olm.*

56256. De **Voorzitter:** Had u de indruk, dat de quaestie van de promotie later beter geregeld was?

A. Later was het geen probleem meer, want toen was er een Hollands squadron.

56257. De **Voorzitter:** Ja, maar daarnaast waren ook nog anderen.

A. Ja, die zijn toen losgelaten. Men heeft toen later mensen, die niet in het squadron waren, de kans gegeven. Wanneer ze voor promotie in aanmerking kwamen, dan hadden ze die kunnen krijgen. Maar dat waren zeer enkelen; ik geloof niet, dat het gebeurd is.

56258. De **Voorzitter:** *Van Zinnicq Bergmann* was er b.v. bij.

A. Ja, *van Zinnicq Bergmann* was flight-lieutenant, dus die had een flight gekregen, als flightcommander in een ander squadron.

56259. De **Voorzitter:** Een tweede klacht, die u tot de Minister van Oorlog hebt gericht, ging over de ambtstoelagen.

A. Ja. Wat was dat ook weer?

De **Voorzitter:** Er staat b.v. in: „Het resultaat is, dat hun gevoelens" — dat zijn dus de gevoelens van de vliegers — „als volgt kunnen worden samengevat: „Behalve de Marine zijn wij de eenigen, die tot nu toe vechten of althans dagelijks de kans loopen onzen nek te breken. Van de aantrekkelijk snelle promotie bij de R.A.F. zijn wij practisch buitengesloten en over een wat vlottere promotie van reserve-officieren wordt in Londen eenvoudig niet gedacht. Deze is alleen weggelegd voor bureaufunctionarissen en beroepsofficieren, die bovendien toelagen ontvangen, welke ons worden onthouden"."

A. Ja, inderdaad. Dat was zo: Ieder ander had een Hollandse rang en dat werd betaald en dat was erg gunstig; ik heb helemaal geen critiek over het geld, dat we hebben gekregen, want dat was zeer royaal. Ik b.v. had de rang van kapitein en liep rond als pilot-officer en ik geloof, dat ik als kapitein 60 pond verdiende en een R.A.F.-pilot-officer kreeg 20 pond; dus ik kreeg driemaal zoveel als mijn collega's in de R.A.F. met dat zelfde dunne biesje, dus ik behoefde mij niet te beklagen. Er waren natuurlijk bij de jongere mensen 2de-luitenants en dezen werden uiteraard minder goed betaald, en dan zeiden zij „dat collega's, die in Londen op een bureau kwamen, naar een ander bureau gingen, en dan werd er een bureau bij gemaakt en dat was ook langzamerhand wel nodig en dan kreeg zo'n 2de-luitenant een tapijt op de vloer en hij had een telephoon. De volgende dag was hij 1ste-luitenant en kreeg nog meer brieven op zijn tafel en nog een schrijver en een typiste er bij; dan werd hij kapitein en vervolgens majoor na een tijdje. Dat ging allemaal prachtig, maar voor zijn collega, die 2de-luitenant was in de R.A.F., was niet de minste reden om die kapitein te maken". Dezen kregen géén Londense toelagen en ze kregen óók de rangen niet. Ze bleven maar 1ste- of 2de luitenant, en zoals gezegd — ik heb het daar wel eens onparlementair gezegd — hadden ze de kans om „hun nek te breken". Het kwam er volgens hen op neer, dat zij vochten en de rest, die op kantoor zat, de Londense verblijfstoelage kreeg en promotie toe.

56260. De **Voorzitter:** Ja, u hebt hier gezegd wat anderen dachten.

A. Ja, dat is waar, ik heb gezegd, dat het hun oordeel was.

56261. De **Voorzitter:** Dat was dezelfde klacht, die men ook bij de Irene-Brigade had.

A. Ja, inderdaad, en dat is de klacht van elke troepenofficier tegenover zijn collega, die op een staf is geplaatst. Dat is nu eenmaal altijd zo. Hier was het natuurlijk zeer gemarkeerd. In vredestijd merkt men dat niet zo erg, maar hier, met Londense toelagen, wel. En daar zaten dan nog Indische officieren. De salarissen van de Indische officieren werden „toverachtig" genoemd, want dat was een tropensalaris. Er kwam ook nog wat bij, omdat ze buiten gedetacheerd waren en niet bij hun gezinnen verbleven. Wanneer men dat allemaal opstapelde, was het nogal een aardig salaris, naar ik mij herinner.

56262. De **Voorzitter:** Maar hoe kon de Regering nu eigenlijk motiveren, dat deze praktijk plaats vond?

A. Hoe bedoelt u motiveren?

56263. De **Voorzitter:** Dat de promoties in Londen op die bureaux zo snel gingen, terwijl de mensen, die in de Irene-Brigade en in de R.A.F. zaten, eigenlijk achter werden gesteld?

A. Dat is natuurlijk een noodzaak. Als men in een squadron zit en men is de commandant niet, dan kan men geen majoor zijn.

56264. De **Voorzitter:** Neen, maar men kan wel een toelage krijgen.

A. Die toelage was natuurlijk theoretisch niet nodig, want het was ook inderdaad waar, dat, wie in Londen leefde, belangrijk duurder leefde dan wanneer men in de Irene-Brigade zat of in een officersmess op een vliegveld. Ik geloof, dat ik in een officersmess een shilling per dag betaalde en, zoals gezegd, drinkt men daar bier, maar dat bier kostte bijna niets en men kon bij wijze van spreken werkelijk zijn geld niet kwijt. Men kon sparen, terwijl het in Londen een heel ander leven was. Daar betaalde men 6 tot 7 pond per week voor een flatje. Daar waren stafofficieren en buitenlandse collega's en daar moest mee geluncht worden. Daar moest mee gepraat worden en dat gebeurde in Londen vaak onder de lunch. Dat waren de gewoonten, die men over moest nemen. Londen was bijzonder duur en de country was goedkoop, dus daar zat ook inderdaad een enorm verschil in levenspeil. Maar het stak toch. Er zat kwaad bloed, maar dat is de bekende controverse tussen de man te velde en de man op de staf. Maar ik zeg niet, dat die verhouding zo verschrikkelijk mis was. Ik vond, dat de mensen in Londen het er goed van konden doen, maar de mensen in squadrons hadden nu bepaaldelijk niet, dat ze 's avonds dat biertje niet konden drinken! Zo was het ook niet, maar ze voelden zich de krijgsman en zagen de promoties in Londen. Zo was het nu eenmaal en dat ze daar verbolgen over waren, was duidelijk.

56265. De **Voorzitter:** U vond toch wel, dat zij op een toelage recht hadden, ook in verband met het gevaar, dat zij liepen.

A. Ja, dat vond ik wel en toen is er ook de quaestie geweest — ik weet niet, of het in die brief staat —, dat men de vlieggelden ging inhouden. Misschien is dit wel geschreven naar aanleiding van het plan om de vlieggelden in te houden.

56266. De **Voorzitter:** U begint zo: „Door de vliegers wordt voorts als een onrecht gevoeld, dat, hoewel ambtstoelagen in vele gevallen worden uitbetaald, deze voor luchtvaartpersoneel tot nu toe zijn ingehouden, terwijl dit ook met de helft van het z.g. vlieggeld het geval is."

A. Ja, dat is ook zo. Er zijn ambtstoelagen, b.v. als men instructeur is. Er zijn ambtstoelagen als vlieger (vlieggeld per uur). Toen werd het halve vlieggeld ingehouden en instructeurs kregen b.v. — daar ben ik later ook nog het kind van de rekening van geworden — geen ambtstoelage. Maar voor een stafofficier bestaat ook een ambtstoelage en toen werd de ambtstoelage voor een stafofficier (het zonnetje) wel uitbetaald, maar het „vinkje" niet. Dat was ook een klacht.

Maar ik moet het u hier zeggen, ik vind het nu volslagen onbelangrijk. Dat waren allemaal van die kleine aangelegenheden, die staken, maar ik vond het weleens nodig om dat ter kennis van Londen te brengen. Want soms zijn er — dat komt zo vaak voor —, dat merk ik nu ook, als directeur van een fabriek, aangelegenheden, die de mensen enorm steken, die een stemming verknoeien, terwijl de directie eenvoudig niet weet, waar het in zit, omdat niemand het kan vertellen als het een quaestie van eigenbelang is.

56267. De **Voorzitter:** De quaestie is natuurlijk niet van belang ontbloot, wanneer zij de geest van de troep beïnvloedt.

A. Inderdaad, ik heb die dingen misschien weleens wat onreglementair en over het hoofd van een ander heen gemeld, maar het leek mij beter om ze te melden dan de jongens te laten mopperen, terwijl ze zelf te jong waren om werkelijk een brief aan de Minister te schrijven. Ik was een soort „brievenschrijver" in die tijd!

56268. De **Voorzitter:** U hebt zo pas gezegd, dat u ook nog wel andere mededelingen kon doen dan die betrekking op de luchtmacht hadden.

A. Er zijn een paar aangelegenheden, die mij indertijd sterk getroffen hebben.

De **Voorzitter:** Ik wil u graag de gelegenheid geven deze aangelegenheden te vertellen, mits het in het verband van het militaire blijft, want deze sub-commissie behandelt het militaire beleid.

A. Ja. Ik begrijp b.v. niet, waarom ze reserve-officier *Parmentier,* die op Lissabon vloog, Minister *de Geer* niet hebben laten terughalen. Toen ik uit Holland ontsnapte, was het eerste, dat ik in Londen hoorde, de geschiedenis over de heer *de Geer.* We weten er nu allemaal alles van, maar ik weet niet of iemand bij het proces van *de Geer* heeft gezegd, dat het de Regering te verwijten viel, dat ze hem niet uit Lissabon terughaalden. Het was een kleine kunst geweest om tegen *Parmentier* te zeggen: „Hier heb je een toestel" (hij vloog op Lissabon en hij was reserve-officier, en *Verhoeven* zijn co-pilot was ook reserve-officier. Iedereen was reserve-officier, dus ze hadden een militaire opdracht kunnen krijgen) „haal die man terug". En een klein schopje tegen een stoel ... Ze hadden het op hun dooie gemak kunnen doen; men zou er een roman over kunnen schrijven. Ze hadden hem kunnen bedwelmen, enz. Er gebeurden immers de gekste dingen in oorlogstijd! Maar nu zouden we het weer net zo gek vinden als we dat vóór de oorlog gek vonden. Toen vond ik, dat er bij de Regering in Londen een aparte (on-oorlogse) mentaliteit heerste; men besefte nog niet, dat men dingen kon doen buiten het gewone, omdat er oorlog was. Ze beseften het nog helemaal niet;

zoals gezegd, zaten ze te lunchen. Dat jaar Holland, dat ik had meegemaakt, hadden zij niet meegemaakt, dus ik kon ze het niet helemaal verwijten, maar ik vond het af en toe wel nodig er eens iets van te zeggen. Dat eerste jaar in Holland was nog helemaal niet erg, het was een „walk-over" bij wat er later gebeurd is. Maar er was toen toch bij mij al wel begrip, dat er wat gaande was in Europa! En dat begrip was er in Londen nog niet erg. Ik zal niet zeggen, dat *Churchill* dit begrip niet had, maar de Hollandse Regering niet erg. Ik vond ook, toen ik uit Holland in Engeland kwam, dat de belangstelling van de Ministers en „soortgelijke politieke figuren" zeer gering was. Men vroeg hoe het met „de partij" ging, waar ik nooit veel van begreep. Ze vroegen hoe de kiezers er over zouden denken. Dat wist ik heus niet en dan was het antwoord: „Als je dàt dan niet weet..." Verder toonde men niet veel belangstelling, in tegenstelling met H.M. de Koningin, die iedere man ontving, die uit Nederland kwam. Ik heb 1½ uur met Haar zitten praten. Dat verging mij niet alleen zo, maar iedereen. Zij was volkomen op de hoogte, wist alle stemmingen en Prins *Bernhard* trouwens ook. Ik vond dus niet, dat de Regering veel moeite nam om nu werkelijk de mentaliteit aan te voelen of te proberen te begrijpen, wat er in Holland omging. Vandaar ook, dat er zo weinig instructies van Londen zijn uitgegaan. Maar zoals gezegd, waarom zou ik daar nu over mopperen en iets zeggen over het Regeringsbeleid 1940—1945, als ik nu al maanden geleden een brief aan de Eerste-Minister heb geschreven om te vragen wat ik als fabrikant moet doen. Als b.v. straks de Russen komen, moet ik dan „weggaan"? (Het zal me wel niet nog eens lukken.) Enfin, zo kwajongensachtig was de brief niet gesteld, maar er is niet eens geantwoord: „Ik heb uw brief ontvangen", „ik zal er eens over nadenken", of „deze zaak heeft onze aandacht". Niet eens dat. Het is derhalve nu niet beter dan toen.

56269. De **Voorzitter:** Bent u in 1943 bij de K.L.M. gekomen?

A. Ja, bij de K.L.M. gedetacheerd. Ik bleef officier, dus het was een halve dagtaak.

56270. De **Voorzitter:** Dus voor de helft lid van de Bijzondere Raad van Advies en voor de helft K.L.M.?

A. Toen ben ik ook adviseur van de Minister over luchtvaartzaken geworden. Ik kreeg alle stukken door en adviseerde en verdiepte mij in allerlei aangelegenheden. En tijdje ben ik ook onderhoofd van de afdeling Luchtvaart geweest, toen *de Broekert* daar zat.

56271. De **Voorzitter:** Kunt u ons over die periode iets mededelen?

A. Bedoelt u civiel?

56272. De **Voorzitter:** Neen, militair.
U was toch adviseur voor luchtvaartaangelegenheden van de Minister. Kunt u ons mededelen wat u in deze qualiteit voor werk heeft gedaan?

A. Ik zou zeggen, in die periode heb ik weinig geschreven. Ten eerste heb ik de papieren niet, want men schreef zijn advies altijd op het stuk, dus daar heb ik geen kopieën van. Dus van wat voor zaken daar toen langs mij zijn gegaan, heb ik geen aantekeningen meer. Ten tweede was het in 1944 en toen heeft ook die stafcommissie gewerkt. Het had toen weinig zin om de Minister adviezen te geven of nota's te schrijven of voorstellen te doen, terwijl ik alle gelegenheid had om die op de stafcommissie te „luchten". Het had dus gek geleken voor admiraal *Termijtelen*, die voorzitter van die stafcommissie was, om buiten de stafcommissie om dan nog weer critiek te leveren. Deze is eigenlijk allemaal verwerkt in het rapport en in de verslagen en in de nota's van die vergaderingen. Dus over die periode is weinig te zeggen anders dan het werk van de stafcommissie.

56273. De **Voorzitter**: Had u in uw functie bij de K.L.M. nog iets te maken met militaire aangelegenheden?

A. Aanvankelijk niet, maar later hebben we de K.L.M. gemilitariseerd. Ik was directeur van de K.L.M. en ik was militair. Toen hebben we een aantal vliegtuigen gemilitariseerd, ten einde de kans te krijgen om onmiddellijk na de bevrijding naar Eindhoven te vliegen. Dat is ook gebeurd, het is gelukt.
Toen we wilden militariseren, was Waterstaat daar niet erg vóór. Ik bedoel: Waterstaat wilde liever met een van militaire smetten vrije K.L.M. terugkomen, terwijl naar mijn mening, dat niet mogelijk was, omdat we niet ineens als K.L.M. terug konden vliegen. Want Holland was nog maar net bevrijd en Eindhoven was nog door Engelsen bezet; dus men kon niet anders dan militair vliegen. Na veel haken en ogen en besprekingen is dat toen gedaan.

56274. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk bedoelt u met militariseren het in militair verband brengen van de K.L.M.?

A. Ja, maar ook het militariseren van de bemanningen. Nu trof dat, want de bemanningen van de K.L.M. waren practisch allemaal reserve-officieren. Dus ik liet ze gewoon oproepen via het Departement van Oorlog. Ze kregen een uniform aan en we schilderden een Engelse cocarde op het vliegtuig, en dan lieten we het een nummer geven. Toen hebben we nog kans gezien om in R.A.F.-verband een flight te vormen in een transportsquadron op Croydon en daar werd *Parmentier* de militaire commandant van. Ik was er de stafofficier van.

56275. De **Voorzitter:** Dus dat was een zuiver Nederlands verband?

A. Dat was een Nederlandse flight, maar die kreeg officieel zijn directieven weer van 110 Wing; zo heette dat. Dus *Parmentier* was niet de hoogste. Ik kon dus nooit tegen hem zeggen: Je moet 's ochtends of 's avonds vliegen. Ik deed administratie en voor de mensen en de militarisering zorgde ik eveneens. Ik zorgde, dat er toestemming kwam, en ik ging met de R.A.F.-staven praten. Zijn operational instructies kreeg *Parmentier* van de Engelsen, maar ik had er op de staf wèl voor gezorgd, dat de taak van die flight was: het verbinding onderhouden met Holland.
Dus men kon in zo'n geval wel invloed uitoefenen, maar de bevelen kwamen van Engelse zijde.

56276. De **Voorzitter:** Wat heeft de K.L.M. in dat verband gedaan? Kunt u daar nog iets over mededelen?

A. Er is aanhoudend Londen—Eindhoven gevlogen. Er zijn artikelen, die de Regering had gekocht, overgebracht. Men kreeg een heel va et vient van personen. Van mensen uit het bezette gebied naar Londen en omgekeerd. Er werd zeer veel heen en weer gevlogen. We waren toen dus materieel onafhankelijk van de Engelsen. We konden dus met eigen mensen, met eigen materieel, met een eigen flight die verbinding na de oorlog onmiddellijk onderhouden. Er is nogal wat gevlogen, al waren er niet zo veel toestellen. Wat er was, dat vloog.

56277. De **Voorzitter:** Wanneer is dat militaire verband beëindigd?

A. Ik meen 1 Juni 1946.

56278. De **Voorzitter:** Moest u in Engeland blijven, zolang u het verband met de R.A.F. had?

A. Ik moest er niet blijven, maar het was voor de K.L.M. gewenst. Het was voor de heer *Plesman*, die toen over was, makkelijk, dat hij iemand had, die in oorlogstijd in Londen had gezeten. Ik kon dus toen de heer *Plesman* „wegwijs" maken en hem vertellen wat er gebeurd was. Er moest iemand voor het Londen-kantoor zijn en ik moest daar ook blijven, omdat in Londen de zetel van de K.L.M. was. Eigenlijk was toen de K.L.M. in Holland nog een „vijandige" maatschappij, stond op de „zwarte lijst". Het klinkt nogal gek. Formeel was de zetel van de „werkelijke" K.L.M. naar Batavia en later naar Curaçao verplaatst en van Curaçao naar Londen en dus de „werkelijke directeuren", die de K.L.M. buiten Nederland konden binden, waren de heer *Nieuwenhuis* en ik en eigenlijk niet de heer *Plesman*. Maar dat is natuurlijk allemaal overgegaan en in ieder geval moest ik in die periode toch in Londen blijven zitten, voor het militair transport.

56279. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Nederland teruggekomen?

A. Toen ben ik in Februari 1946 de K.L.M. uitgegaan en heb dus die dubbele functie opgegeven. Toen ben ik in Londen gebleven voor de aankoop van het surplusmateriaal uit de R.A.F. voor de Hollandse Airforce. Dus toen admiraal *Heeris* in Londen zat en later kolonel *Aler*, was ik de liaison-officer, die de aanschaffingen regelde, uit de surplusvoorraden.

56280. De **Voorzitter:** Is daarbij in voldoende mate gebruik gemaakt van de aanwezigheid van beroepsluchtmachtofficieren?

A. In die periode nog niet, want die beroepsluchtmachtofficieren moesten nog „bijkomen". Ze kwamen uit krijgsgevangenschap.

56281. De **Voorzitter:** Ik bedoel van de beroepsluchtmachtofficieren, die de hele periode in Engeland zijn geweest. Het doet een beetje eigenaardig aan, dat men hiervoor admiraal *Heeris* gebruikte, die waarschijnlijk minder relaties had met Engelse instanties dan degenen, die gedurende die hele tijd in Engeland waren geweest.

A. Ja, ik moet u zeggen, ik was toen als reserve-officier de oudste van iedereen. Het klinkt erg gek, maar ik ben hier zelfs in Holland nog een tijd oudste geweest. Er waren dus helemaal geen mensen. *Berdenis van Berlekom* zat er, maar die was op het laatst nu niet zo persona grata. Er was eigenlijk niemand.

56282. De **Voorzitter:** Ik bedoel b.v. iemand als de heer *van Zinnicq Bergmann.*

A. Voor die aanschaffingen had dat weinig zin, dat was louter technisch, terwijl hij meer de „operational type" was, zoals men dat noemt.

56283. De **Voorzitter:** Dus u deed eigenlijk meer het werk onder de naam van admiraal *Heeris.*

A. Ja, wat de aanschaffingen betreft wel. Later speelde kolonel *Aler*, die toen topman werd, als opvolger van admiraal *Heeris*, een belangrijke rol. Hij heeft veel gedaan aan „target-one", dat door de R.A.F. uitgezet was.

56284. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk zeer belangrijk, dat bij deze aangelegenheden gebruik werd gemaakt van mensen, die de contacten met de Engelsen hadden.

A. Inderdaad.

56285. De **Voorzitter:** Acht u, dat dat in voldoende mate is gebeurd?

A. Ja, dat vind ik wel. Ik vind trouwens toch, dat het beleid van de huidige generaal *Aler* altijd bijzonder te loven is geweest. Ik ben nogal een bewonderaar van generaal *Aler*. Ik vind, dat hij, niet in Engeland geweest zijnde, zich bijzonder snel heeft aangepast. Hij had de mentaliteit, dat hij niet dacht, dat hij het wist. Hij nam zeer veel op van anderen, luisterde veel en hij heeft alles met de nodige tact weten te doen. Ik vind ook niet, dat men in de Belgische en de Franse luchtmacht heel sterk heeft gehad een geweldige controverse en ruzies tussen „de mensen van achter prikkeldraad" en „de mensen van de oorlog" zijn ontstaan. Ik bedoel dat verwijt van: „die prikkeldraadmentaliteit" („ze weten er niets van, die oude kerels") hebben wij weinig gehad. Wij hebben ook omgekeerd weinig gehad van: „die jonge mannen, die gevochten hadden" en dachten, dat ze het wisten. Natuurlijk wel énigszins. Dat krijgt men altijd; dat kan niet anders; er zijn vijf jaar tussen uit. Maar ik geloof, dat juist door de leiding van kolonel *Aler* het bij ons nogal goed verlopen is. In grote lijnen bekeken, is het zeker beter geweest dan in het buitenland.

Ik moet ook over één ding lof toezwaaien aan de Nederlandse Regering in Londen en dat is: Wat er ook gebeurde of wat ik vond, dat ze fout deden of wat ze aan onderlinge ruzies hadden, wij zijn — met de Noren — de naties geweest, die hun vuile was binnenshuis wasten. Er zijn Poolse schandalen, er zijn Franse schandalen en Tsjechische schandalen geweest. Dat hebben wij geheel en al niet gehad. Dus onze Ministers hebben, wat dat betreft, naar mijn mening, goed gehandeld. Wat schandaaltjes betreft, ze kwamen minder voor dan bij andere naties en als er wat was, dan gebeurde het achter gesloten deuren.

Er is echter een tijdlang — vóórdat de Raad van Advies werd opgericht — nogal erg veel critiek op de Regering geweest, dat ze niet alleen die gesloten deuren naar de buitenwereld hadden, maar ook voor de eigen kolonie. Men wist geheel en al niet, wat de Regering deed of waarom en hoe; er was security, ze konden dus niet veel zeggen en ze konden weinig publiceren; er was geen Kamer. Er was helemaal niets. Er was geen gelegenheid tot critiek; zeker geen Enquêtecommissie! Het parlementaire stelsel werkte niet, zodat men erg het idee had: „het is volkomen fascisme zonder het voordeel van het fascisme, dat er snel besluiten vallen".

Dus dat was, heel kort gezegd, de critiek, die er toen was, en deze is toen tot uiting gekomen in een studiegroep, die was opgericht op initiatief van de heer *Rijkens.* Aan die studiegroep heb ik toen eens een nota geschreven — het lijkt wel of ik de hele oorlog nota's geschreven heb —, waarin ik vroeg: Waarom is er geen Raad van Advies? Iemand anders had deze al voorgesteld, dat had ik ergens gelezen, doch het was weer in het vergeetboek geraakt. Toen werd er besloten, dat het ontwerp niet in de studiegroep thuishoorde, maar dat voorstanders zich bij mij konden melden na de vergadering. Toen bleek, dat daar bijv. de heer *Kessler* bij was en allemaal veel oudere mensen dan ik, had het weinig zin om voorzitter te worden van een tafel, waaraan allemaal mensen zaten, die mijn vader konden zijn. Een paar maal zijn wij bijeengekomen en hebben toen een adres aan de Regering gericht en gezegd: „Wij vinden, dat u zich opsluit in uw Regeringskamers, dat er nooit iets van uw daden naar buiten dringt en dat zulks de stemming in de kolonie niet bevordert". Na enig beraad is toen de Raad van Advies gekomen. Maar er was weer geheimhouding opgelegd aan de twaalf ingewijden. Degene, die onder de jongeren verkeerde, kon nog weleens wat zeggen, zoals: „Neen, daar denken ze heus wel aan" en „ik hoor het nu allemaal", en dat werkte een beetje — ik zal maar zeggen — „sussend", maar niet geheel en al bevredigend, wat ook eigenlijk in oorlogstijd moeilijk kon. Toch geloof ik, dat de Raad van Advies goed werk heeft gedaan, al was het alleen maar door het feit, dat men wist, dat de Raad er was; dat er 12 mensen rondliepen, die het behalve de Ministers „ook wisten". Dat gaf ten minste een geruststelling.

56286. De **Voorzitter:** Kunt u nu nog iets toevoegen aan hetgeen u hebt gezegd, wat u meent, dat van belang kan zijn voor de commissie om te weten en wat betrekking heeft op het militaire beleid? Of meent u, dat u hiermede voldoende hebt gezegd, wat van belang was?

A. Ik meen, dat ik nog in vele details zou kunnen gaan, maar dat het zo weinig zin heeft. In vind dus, als ik recapituleer, dat het jammer is, dat er in die tijd niet meer stafpersoneel is geweest. Dat ik de enige ben geweest en niemand eigenlijk na mij, die „door de R.A.F. is gewandeld".

Dat we te weinig mensen kregen om meer eenheden te vormen, te weinig mensen om behoorlijke grondtroepen te maken, te weinig mensen om naast een unit ook nog stafofficieren te maken.

Dat de luchtmacht daar in Londen al niet, als voorbereiding, een zelfstandige positie heeft gekregen en dat het overleg met de Engelsen laat is gekomen. Het zou aardig zijn geweest, als Holland daarin het initiatief had genomen. Met meer luchtmacht-animo en de backing van Prins *Bernhard,* hadden we meer initiatief kunnen nemen dan we gedaan hebben. En als resultaat, dat ons luchtwapen nu moeite heeft met zijn stafofficieren, moeite ook met zijn grondpersoneel en heel veel moeite om erkend te worden!

De aanschaffingspolitiek, wat betreft vóór de oorlog, vond ik niet bewonderenswaardig, zoals ik al zei. Ik vind dat nu nog niet, want als u weet, dat we nu al $2\frac{1}{2}$ jaar over een order bij de Fokkerfabriek praten, dat de Fokkerfabriek nu alweer aan het afzakken, aan het leeglopen is, terwijl wij toch een luchtmacht moeten opbouwen, dan kunnen er honderd haken en ogen zijn, maar dan is de aanschaffingspolitiek nu nòg niet in orde.

56287. De **Voorzitter:** Dat is waarschijnlijk geen gevolg van de politiek van de Nederlandse Regering in Londen? Of ziet u daar een onmiddellijk verband tussen?

A. Ja, ik zie als verband, dat ik matig in mijn critiek over 1940—1945 zal zijn en zeggen: Zij deden het nog zo slecht niet, want zij hadden zo weinig instrumenten; zij hadden weinig mensen, zij hadden weinig te zeggen. Het was heel moeilijk. En wij dachten toen: als wij weer in het eigen land zijn zou alles even prachtig zijn. Dan hadden wij weer een Kamer, dan hadden wij weer contrôle. Dan hadden wij weer de vrije beschikking, dan waren wij niet onder de Duitsers en ook niet onder de Engelsen en dan ging alles goed. Het is echter niet beter nu. Dit verband is er wel, dus aan u om als Enquêtecommissie uw conclusie te trekken.

56288. De heer **de Graaf:** Ik wilde dit nog vragen. Er zijn in 1941, het kan ook eind 1940 zijn geweest, vanuit Indië officieren van de militaire luchtvaart naar Engeland gegaan om daar ervaringen op te doen in oorlogswerk en ik hoorde in dat verband de naam *Bruinier.* Weet u ook, op welke wijze deze mensen zijn ingeschakeld en op welke wijze is getracht om hun ervaringen te geven?

A. Door ze precies te behandelen zoals ik of een ander en ze in te delen in een R.A.F.-squadron.

56289. De heer **de Graaf:** Dus zuiver alleen ervaringen omtrent het gevechtsvliegen en niet omtrent de organisatie?

A. Neen, geen organisatie, louter het gevechtsvliegen. Ze waren zeer goede vliegers en er sneuvelden er één of twee. Ik herinner mij, dat ik dacht: — zoals gezegd, was ik een beetje bemoeiallerig — „Dadelijk gaat *Bruinier* er ook nog aan". Nu ben ik instructeur van Prins *Bernhard* geweest en ik vloog nogal eens met hem, dus ik had het nogal gemakkelijk. Ik kon hem spreken en hij was óók nogal bemoeiallerig! Over zulke kleinigheden had ik lange stukken kunnen schrijven, maar dan was *Bruinier* al gesneuveld. Dus belde ik Prins *Bernhard* op en zei (vrij weergegeven): „Zoudt u niet zeggen, dat zij nu *Bruinier* terughalen, anders gaat hij er nog aan en komt er helemaal niets van die ervaring terecht." Men stuurde hem terug naar Indië, zeer tegen zijn zin. (Ik heb hem een avond verschrikkelijk horen mopperen, dat hij terug moest, en ik dacht: Je moest eens weten, dat ik je dat geleverd had).

56290. De heer **de Graaf:** Hebt u wel het idee, dat in ieder geval alles is gedaan om deze mensen de nodige ervaring ten behoeve van de oorlogvoering te geven?

A. Ja, in het squadron kregen ze operational ervaring en tactiek in de lucht. Het waren, naar ik meen, jonge officieren en ik geloof niet, dat het de bedoeling was om er stafofficieren van te maken.

56291. De heer **de Graaf:** Neen, het was meer de bedoeling om instructeurs te maken.

A. Ja. Dan was het wel de methode om ze in de R.A.F. te sturen.

56292. De **Voorzitter:** Heeft u zelf ook nog vluchten gemaakt boven het vasteland van Europa in oorlogsverband?

A. Ja, met een bomber naar Brest en Lorient, die duikbootplaatsen, die steeds werden gebombardeerd.

56293. De **Voorzitter:** Kunt u daar nog iets over mededelen en in het algemeen over uw werkzaamheid als oorlogsvlieger?

A. Dat was als „amateur". Ik had nl. de opdracht om de organisatie te bestuderen, maar toen heb ik in mijn opdracht, die ik zelf had gemaakt, iets extra's laten zetten. (Dit klinkt erg gek, maar iemand had gevraagd: Als je die opdracht krijgt, wat moeten de Engelsen dan eigenlijk weten? Toen heb ik de gegevens verstrekt en eigenlijk zelf die opdracht in elkaar gezet). Er stond in: Indien mogelijk practijk op te doen in oorlogsvluchten. Maar ik was als oorlogsvlieger niet in R.A.F.-verband ingedeeld. Dus heette ik dan „flight-lieutenant-super numery", en ging extra mee, als tweede-vlieger. Ik zat toen in Bombercommand bij Head Quarters, ging vervolgens naar een Groupcommand en dan naar een station en liet daar de brief zien en vroeg: Mag ik mee? Dan lieten ze een tweede-vlieger uitvallen en was ik de tweede-vlieger. Zo bombardeerde ik mee boven Lorient en deed tevens mijnenleggen. Hetzelfde heb ik gedaan in Fightercommand, maar daar kon ik niet als tweede-vlieger mee, want daar zijn alleen één-persoonsvliegtuigen. Dus daar moest ik door een hele operational-training heen en als ik dat officieel deed, kostte dat de Nederlandse Regering geld; dus dat kon niet. Maar men kon in die tijd in de R.A.F. een hele boel bereiken door er dan maar naar toe te gaan. Dan „bestudeerde ik de organisatie" van dat training-unit en dan viel er in die tijd altijd weleens een keer een leerling. Dat gebeurde ook, ik kon al een Spitfire vliegen en vroeg of men het goedvond, dat ik de plaats van die gevallen leerling in zou nemen. Dat werd mij toegestaan. Dus toen heb ik de hele training meegemaakt op Spitfires en de volle training als operational vlieger. Vervolgens ben ik naar een squadron gegaan; convooiëring in de Ierse Zee. Ik was toen wel te oud, want ik was toen al 40 jaar en dat is veel te oud voor Spitfire vliegen. Maar omdat ik weer was „supernumery" en eigenlijk niet in de organisatie ingedeeld en daar ze bovendien niet wisten, dat ik 40 jaar was, is het mij zo gelukt een tijdlang in een squadron te zitten.

56294. De **Voorzitter:** U zegt daar zo: het kostte de Nederlandse Regering geld en dus gebeurde het niet. Is dat een opmerking, waarvoor u een goede reden had?

A. Neen, men had nooit kunnen verantwoorden, om mij een hele operational-training voor Spitfire-vliegen te geven, terwijl ik later nooit de commandant van een Spitfire-squadron kon worden, omdat ik te oud was. Dus wat ik nu gek genoeg was om als amateur te doen, was officieel onzin; een man van 40 jaar Spitfire-vlieger te maken. Geen Minister had zijn handtekening gezet onder f 50 000 voor een opleiding voor mij, dat was duidelijk. Dus ik moest het doen, zoals het is gebeurd.

Toen heb ik een tijd in dat squadron gezeten, maar toen ze in de gaten kregen, dat ik te oud was, en het squadron werd overgeplaatst naar Eleven Group, lag ik er uit. Mijn ervaring had ik echter alweer gehad. Toen ben ik ten slotte naar Coastal Command gegaan en dat kon wel, daar mochten ouderen vliegen. Toen heb ik een paar tochten naar de Golf van Biscaye meegemaakt, tegen duikboten. Daar zie je niet veel en het is 17 uur over zee vliegen, hetgeen nogal saai is.

56294*a*. De **Voorzitter:** Dan geloof ik, dat we dit onderwerp, voor zover mogelijk, voldoende hebben besproken, tenzij u zelf nog iets hebt mede te delen.

A. Neen, ik wilde het eigenlijk hier maar bij laten. Ik wil u natuurlijk gaarne deze stukken ter inzage geven, waarbij een lijstje is gevoegd van de stukken, waarvan ik geen afschrift maakte. Deze laatste stukken zou ik dan gaarne terugontvangen, de andere kunt u desgewenst behouden.

De **Voorzitter:** Ik zal ze gaarne in ontvangst nemen en ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.
Ik sluit hierbij het verhoor.

P. J. C. VOS.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
DE GRAAF.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en de Graaf, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ABRAHAM VAN DER MOER,

oud 29 jaar, wonende te 's-Gravenhage, marine-officier.

Hij legt de eed af als getuige en als deskundige.

56295. De **Voorzitter:** Waar bent u geweest gedurende de periode 1940—1945?

A. Begin 1940 diende ik aan boord van Hr. Ms. „Jan van Brakel" hier in Holland. Kort vóór de inval van de Duitsers, in April, werd ik naar Nederlandsch-Indië uitgezonden met de „Christiaan Huygens". Dat was — naar ik meen — op één na het laatste schip, dat naar Indië ging. Toen ben ik aan boord van één van de torpedobootjagers in Indië geplaatst en heb steeds op het eskader gediend tot Maart 1942, toen ik ben geëvacueerd — het was na de slag in de Javazee — met de „Kota Baroe" naar Colombo en vandaar naar Zuid-Afrika. Ik heb toen enige tijd in Zuid-Afrika verbleven om te wachten op scheepsgelegenheid en ook omdat ik daar met een detachement inlandse en Indische jongens was, marineschepelingen, die naar de West zouden gaan. Ze zouden worden gebruikt om dienstweigeraars te bewaken. Ik ben tenslotte met de „Baarn" met een klein detachement naar de West gegaan. In Suriname ben ik van boord gegaan en daar ben ik tot na de oorlog gebleven.

56296. De **Voorzitter:** Dat eerste punt, dat u noemt, nl. uw dienst in Indië, is een punt, dat nog nader door de commissie zal worden behandeld. Mijn doel was om u vandaag te vragen over West-Indië. Maar misschien kunt u heel in het kort, als oriëntering, ons iets mededelen over uw werk in Indië tot 1942?

A. Nu, dat is heel gauw gezegd, Mijnheer de Voorzitter. Ik ben in Mei aangekomen en toen direct aan boord van een van Harer Majesteits torpedobootjagers geplaatst. Aan boord daarvan heb ik eerst die half oorlogs-, half vredestoestand meegemaakt, totdat de Japanners met de oorlog begonnen in December 1942. Toen heb ik de meeste van die gevechten en ook van die luchtaanvallen meegemaakt, die het eskader voerde en onderging, en tenslotte ook een gedeelte van de slag op de Javazee. Ik was toen aan boord van Harer Majesteits „Witte de With" en die is er vrijwel heelhuids uitgekomen. In de haven van Soerabaja heeft dit schip de volgende dag een bom gekregen van Japanse bommenwerpers en daarna is de bemanning in zijn geheel met de trein naar Tjilatjap gegaan aan de Zuidkust en van daaruit geëvacueerd.

56297. De **Voorzitter:** Bent u toen naar Colombo geëvacueerd?

A. Ja. Kort daarop en een paar dagen daarna met de „Nieuw Amsterdam" naar Durban in Zuid-Afrika.

56298. De **Voorzitter:** Dus u hebt niets meegemaakt van het detachement van de Irene-Brigade, dat op Ceylon was?

A. Neen, ik ben er, geloof ik, maar een dag of vijf geweest. Ik weet dat niet zo precies meer. We hebben er, praktisch gesproken, niets van meegemaakt. Ik was toen aan boord van de „Kota Baroe"; vervolgens ben ik op een logementsschip gekomen van de Java—China—Japanlijn. Daar verbleef ik eigenlijk alleen maar om opnieuw plunje te krijgen en een paar inkopen te doen. Direct daarna ben ik op de „Nieuw Amsterdam" gekomen en vertrokken. Dus weet ik eigenlijk niets van de walzaken. Bovendien waren die er toen eigenlijk nog niet, want admiraal *Helfrich* en een gedeelte van zijn staf waren toen nauwelijks aangekomen.

56299. De **Voorzitter:** Welke datum was dat?

A. Dat was begin Maart 1942.

56300. De **Voorzitter:** Dus wel ongeveer in de tijd, dat het Indisch detachement van de Irene-Brigade daar is gestrand?

A. Dat zal wel, dat weet ik niet precies. Die heb ik nooit gezien.

56301. De **Voorzitter:** Is u toen naar Zuid-Afrika gegaan?

A. Ja.

56302. De **Voorzitter:** Is u daar lang gebleven?

A. Daar ben ik tot begin Augustus 1942 gebleven. Een paar maanden.

56303. De **Voorzitter:** Waar bestond uw taak in Zuid-Afrika uit?

A. We waren daar met de „Nieuw Amsterdam" aangekomen. Er is toen een splitsing gemaakt, waarschijnlijk al in Colombo, tussen degenen, die door zouden gaan naar Engeland, en degenen, die naar de West moesten. Ik behoorde bij degenen, die naar de West moesten.

56304. De **Voorzitter:** Wie maakte dat uit?

A. Dat maakte toen blijkbaar het inderhaast opgerichte hoofdkwartier van de B.D.Z. uit. Ik weet niet hoe dat precies is gegaan. Ik weet wel, dat er een splitsing is gemaakt, vermoedelijk ook naar de landaard, waarbij het grootste deel van het inlandse personeel naar West-Indië werd gestuurd in verband met moeilijkheden, die misschien zouden kunnen ontstaan met dat personeel in Engeland, hoewel er toch ook wel een klein gedeelte naar Engeland is gegaan. Daar weet ik echter verder niets van. Er is in ieder geval een splitsing gemaakt en toen is een gedeelte van het detachement, dat de reis van Colombo naar Durban aan boord van de „Nieuw Amsterdam" maakte, van Durban via Kaapstad doorgegaan naar Engeland en een ander deel is in Durban gebleven. Het werd ondergebracht in het Clarewoodcamp, een heel groot transitokamp. U weet, dat de troepen van uit Engeland veelal om de Kaap gingen, en dan in Durban werden oververscheept, vanwaar ze naar het Egyptische strijdtoneel doorgingen. In dat kamp werden wij toen enige tijd ondergebracht. Eerst wist ik eigenlijk niet, waarvoor dat was. De commandant van het detachement, de luitenant-ter-zee der 1ste klasse *A. P. Smitt,* wist het evenmin. We zijn toen maar wat lessen gaan geven aan de manschappen van het detachement om hun onvoltooide opleiding voort te zetten.

56305. De **Voorzitter:** Hoe groot was dat detachement?

A. Dat bestond uit ongeveer 80 man.
Daar kregen we ook faciliteiten voor van de Zuid-Afrikaanse kampleiding en na een maand of drie is het detachement in zijn geheel naar Kaapstad gegaan, want toen had de commandant van het detachement inmiddels van de gezant gehoord, dat de bedoeling was, dat wij op onze tocht naar West-Indië een aantal dienstweigeraars zouden meenemen. Toen is er — ik geloof eigenlijk door gebrek aan ruimte aan boord van het schip, waarmee het detachement zou gaan — een splitsing in tweeën gekomen en heeft de heer *Smitt* een deel meegenomen van 50 militairen en — ik geloof — ook ongeveer 50 dienstweigeraars. Ik heb het tweede detachement gekregen, dat slechts bestond uit dertig militairen en 8 dienstweigeraars. Ik ben terechtgekomen op de „Baarn" van de K.N.S.M. en daarmee zijn wij van uit Kaapstad vertrokken.

56306. De heer **Fokkema:** Waren die dienstweigeraars ook mensen, die in Indië hadden gediend?

A. Neen, dat waren mensen, die in Zuid-Afrika werden opgeroepen om hun dienstplicht te vervullen en daaraan geen gehoor gaven. Ze zijn toen blijkbaar op verzoek van de Nederlandse Regering gearresteerd in Zuid-Afrika door de Zuid-Afrikanen en toen overgeleverd aan de kapitein van het schip.

56307. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk ook wel met de dienstweigeraars gesproken?

A. Het contact, dat ik met hen had, was zeer beperkt.

56308. De **Voorzitter:** Werden ze ook geheel en al als gevangenen beschouwd?

A. Ja, of in ieder geval als arrestanten. Er werd dus gezorgd, dat ze niet konden ontsnappen. Ik kan alleen maar oordelen over hetgeen is geschied op de „Baarn", daar had de kapitein, die overigens een vriend van mijn vader was en, mede daarom, mij in elk opzicht ter wille was, een verblijf voor hofmeesters laten ontruimen en dat was zodanig gelegen, dat het gemakkelijk te bewaken was. Daarbinnen was een verblijfje met een slaapverblijf, waar ze zich vrij in konden bewegen. Bovendien werden ze een paar keer per dag gelucht, natuurlijk steeds onder toezicht van een schildwacht. Er was — zoals u misschien weet — veel sympathie voor de Duitsers in Zuid-Afrika en dat was ook nogal verbreid onder de Nederlanders, die daar in de dertiger jaren zijn heengegaan. Het was dus wel zaak om op zijn qui vive te zijn. De mensen van het schip waren dan ook helemaal niet enthousiast over het aan boord zijn van deze lieden en ze werden dus behoorlijk gesepareerd gehouden en er werd voor gezorgd, dat ze niet konden ontsnappen. Dat is dan ook niet gebeurd.

56309. De **Voorzitter:** U hebt ze zeker in Suriname afgeleverd?

A. Ja, ik heb ze in Suriname afgeleverd.

56310. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u in West-Indië gebleven?

A. Ik ben dus in West-Indië gebleven van eind Augustus 1942 tot Juli 1946.

56311. De **Voorzitter:** U hebt later een studie geschreven over de verdediging van Suriname?

A. Ja, zo kan men het eigenlijk niet noemen, het is meer een overzicht van wat de Koninklijke Marine in Suriname in de afgelopen oorlog heeft verricht.

56312. De **Voorzitter:** U hebt daar natuurlijk gegevens voor gehad, want het omvat ook een periode, dat u niet in West-Indië bent geweest.

A. Neen, maar de periode daarvóór was, wat betreft de marine, in Suriname maar zeer beperkt. U zegt West-Indië, maar men dient in dit verband wel Curaçao en Suriname te onderscheiden, want Curaçao heeft altijd marine gehad en in Suriname is in 1899 het marinestation opgeheven.

56313. De **Voorzitter:** Maar kunt u hier iets vertellen over de verdedigingsmogelijkheid van Suriname, toen de oorlog uitbrak? U hebt daar ook iets over geschreven in uw artikel in het marineblad.

A. Wilt u daar nadere inlichtingen over hebben?

De **Voorzitter:** Ja, het is ook van belang, dat we die in het kader van het verhoor krijgen.

A. Wilt u nog eens toelichten, wat u precies met die vraag bedoelt?

56314. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de mogelijkheid van de verdediging van Suriname op het moment, dat de oorlog uitbrak?

A. Toen de oorlog uitbrak, was ik niet in Suriname.

De **Voorzitter:** Neen, daarom heb ik u ook gevraagd of u als deskundige enkele vragen zou willen beantwoorden.

A. Ik heb in dat artikel laten uitkomen, dat ik geloofde, dat de marine in Suriname een taak had en ook heeft. Zeker in oorlogstijd. Zoals ik zei, is de marine daar weggegaan — ik geloof in 1899, althans in het einde van de vorige eeuw of in het begin van deze eeuw —, waarna er nooit meer een marinestation is geweest. Er zijn wel geregeld bezoeken van oorlogsschepen geweest, maar van een basis, of het daar vast stationneren van een schip, is geen sprake geweest. Wel was er altijd een schip in Curaçao, maar de beide gebiedsdelen liggen 1000 mijl van elkaar en daar heeft Suriname dus weinig of niets aan.

Dat er van de marine niets in Suriname was, is ons wel opgebroken, hoewel niet zo lelijk als het had kunnen zijn. Zoals u misschien heeft gelezen, hebben de Duitsers, de „Goslar" — een schip, dat daar toevlucht had gezocht in 1939, toen de oorlog met Engeland uitbrak tot zinken gebracht. Vrijwel dwars in de rivier, maar gelukkig nog zodanig, dat de bauxietverscheping doorgang kon vinden. Dat vond o.a. zijn oorzaak in het feit, dat er geen marine was, althans geen deskundigen waren, die konden zorgen, dat dit niet gebeurde; dat is ook over het algemeen met dergelijke schepen in Indië en in Curaçao niet gebeurd. Daar is ook wel een enkel schip tot zinken gebracht, maar dat kwam door bijzondere omstandigheden.

56315. De **Voorzitter:** Men heeft toen een detachement mariniers uit Curaçao naar Suriname gestuurd?

A. Ja.

56316. De **Voorzitter:** Kon men die in Curaçao wel missen, want Curaçao kwam in ongeveer dezelfde omstandigheden te verkeren als Suriname?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen. Er is dit verschil, dat er in Curaçao meer was, in Suriname was niets. Dus in zoverre konden ze het samen delen. Van Curaçao weet ik echter verder helemaal niets.

56317. De **Voorzitter:** Bent u op hoogte met de landmacht in Suriname?

A. Ik weet er wel iets van.

56318. De **Voorzitter:** Ik wil daar gaarne iets over horen. Hoe zat het met de schutterij?

A. De details weet ik niet precies meer, maar de schutterij is — naar ik meen — schutters gaan oproepen in 1941. Er bestond ook een vrijwillige schutterij. Verder was daar dan — in totaal naar ik meen — een compagnie van het K.N.I.L. en geen Nederlandse landmacht. Het was altijd de gewoonte geweest om een kleine afdeling van het K.N.I.L. in Suriname te stationneren. In oorlogstijd moest die afdeling dan worden versterkt met de schutterij.

56319. De **Voorzitter:** Er zijn ook nog afdelingen van de Irene-Brigade naar Suriname gegaan.

A. Die zijn — naar ik meen — gestuurd naar aanleiding van de beveiliging, die er voor de bauxietmijnen moest zijn. U weet, dat de bauxietverscheping zeer belangrijk werd geacht en vermoedelijk ook de nabijheid van Frans Guyana, dat in het begin aan de kant van Vichy stond, maakte, dat men daar ongerust over was, vooral in verband met eventuele sabotage. Daarom moesten de troepen worden versterkt. Er is ook een vrij groot aantal Amerikanen geweest en waarschijnlijk moesten we er zelf wat aan doen en toen is een detachement van de Prinses Irene-Brigade naar Suriname gestuurd.

56320. De **Voorzitter:** Kent u ook nog enkele namen van degenen, die in Suriname commandant zijn geweest?

A. De oorspronkelijke troepencommandant was majoor *Vink*. Hij is nu gepensionneerd en woont in Hilversum. Majoor *Vink* is later opgevolgd door de toen — naar ik meen — nog tijdelijke kolonel *Meyer. (J. K. Meyer,* tegenwoordig generaal-majoor.) Generaal-majoor *Meyer* is nu in Indië. Nog later kolonel der artillerie K.N.I.L. *A. van Oosten.*

56321. De **Voorzitter:** Dat troepencommando is later vervangen door een territoriaal commando?

A. Ja.

56322. De **Voorzitter:** Wat is daarvan precies de betekenis?

A. Dat zou ik u niet precies kunnen zeggen.

56323. De **Voorzitter:** Hoe stond het toen in het algemeen met de bedreiging van Suriname van uit zee?

A. In het begin was er weinig sprake van activiteit ter zee voor de kust van Suriname, maar nadat de onderzeeboten zich blijkbaar om de Zuid verplaatsten en toen in het Noorden de afweermaatregelen begonnen toe te nemen, was er wel degelijk sprake van veel activiteit in de buurt. Er zijn dan ook tientallen schepen op de bauxietroute getorpedeerd. Voor de kust van Suriname is dat ook verschillende malen gebeurd en dat blijkt wel uit het feit, dat we verscheidene keren drenkelingen hebben moeten oppikken. Dus die bedreiging bestond, dat was niet in de eerste plaats voor Suriname zelf, maar dat was wèl voor het product, dat eigenlijk de waarde van Suriname voor de oorlogvoering bepaalde en wel de bauxiet.
Er bestond altijd de mogelijkheid, dat er kleine detachementen sabotageploegen aan de wal werden gezet of dat er eventueel kleinere schepen, waaronder ook wel denkbaar zijn onderzeeboten, de rivieren op zouden varen en ergens in het binnenland schade zouden aanrichten. Bijvoorbeeld een aantal ten anker liggende schepen torpederen. Tenslotte was ook mijnengevaar denkbaar.

56324. De **Voorzitter:** Op welke wijze heeft men daartegen de verdediging georganiseerd?

A. Wat betreft de landmacht kan ik daar weinig over zeggen, alleen dit, dat men is begonnen met een paar batterijen op te richten, kustbatterijen, die de monding van de Surinamerivier bestreken en het binnenvaren van schepen moesten verhinderen. Verder heeft men getracht om de verbinding met het lichtschip te verbeteren, waardoor het mogelijk zou zijn de schepen, die op een loods wachtten, niet zo lang buiten te laten liggen wachten. Dat ging nogal primitief; omdat het lichtschip die schepen ver zag aankomen, kon het een seintje naar de radiodienst sturen en de loods en de onderzoekingsofficieren konden dan gewaarschuwd worden, zodat die vertraging minder zou worden. Men heeft — van de verdediging ter land weet ik verder weinig — getracht de vliegvelden te beveiligen, evenals de bauxietbedrijven. Men heeft ook detachementen aan boord van de koopvaardijschepen gezet, die de rivier opvoeren om eventuele sabotage te voorkomen. Dat was allemaal landmacht, soms Amerikaanse landmacht; men wilde hiermee verhinderen, dat zo'n schip midden in de nauwe rivier zou zinken en daardoor de zaak blokkeren. Amerikanen hebben verder vliegtuigen op Zanderij, het vliegveld van Suriname, gestationneerd, voor patrouilles, ook speciaal tegen onderzeeboten. Er is een „blimp" gekomen, een kleine zeppelin, om ook tegen de onderzeeboten te gebruiken. Dan zijn we er gekomen met de marine, met kleine patrouille-bootjes, en enige tijd met twee mijnenvegers.

56325. De **Voorzitter:** Hoe heeft de marine de verdediging gevoerd?

A. Wij hebben ons speciaal toegelegd — omdat wij geen materieel hadden, dat meer gedoogde — op de verdediging van het zeegat van de Surinamerivier, waarbij wij dan elke nacht zorgden, dat er een boot in het zeegat aanwezig was, die dat bewaakte. De boot voer rond of lag ten anker, maar in ieder geval werd het zeegat bewaakt, zodat er geen ongewenste gasten onbemerkt naar binnen konden komen.

56326. De **Voorzitter:** Met hoeveel man bent u er eigenlijk aangekomen?

A. Ik ben er met een man of veertig aangekomen, maar die zijn niet in Suriname aan wal gegaan. Ik ben eigenlijk alleen aan de wal gegaan, met die acht arrestanten.

56327. De **Voorzitter:** Zijn de anderen naar Canada doorgestuurd?

A. Neen, naar Curaçao.

56328. De **Voorzitter:** Juist, naar Curaçao. U kunt waarschijnlijk wel iets over die „S. 1" en „S. 2" vertellen. Wat was daarvan de bedoeling?

A. Wat er precies oorspronkelijk de bedoeling van was, weet ik niet, maar zoals u weet, is Suriname in zeker opzicht een eiland, omdat wegverbindingen door het land eigenlijk niet bestaan. De grenzen zijn grote rivieren, de noordelijke grens is de zee en de zuidelijke grens is het oerwoud en bergland, waar men niet doorheen kan komen. Dus alle verkeer in Suriname met de buitenwereld en voor een groot gedeelte ook intern gebeurt over water. Dus het was wel logisch, dat de landmachtautoriteiten tot de conclusie kwamen, dat ze ook iets moesten hebben om te water te kunnen optreden. Toen, meen ik, heeft majoor *Vink* aan de Gouverneur voorgesteld om twee snelle motorboten aan te kopen. Dat is gebeurd en ik denk, dat men daar offerte van heeft gevraagd, en toen is de keuze dan gevallen op die bootjes, die dan later S. 1 en S. 2 zouden worden genoemd. Inmiddels was er een oudstaanwezend zee-officier gekomen. Hem werd toen door de Gouverneur gevraagd, of hij bootjes door de Marine zou kunnen laten exploiteren, omdat de Gouverneur waarschijnlijk wel inzag, dat ondeskundigen daarmee niet zo veel effect zouden bereiken. Dat heeft hij toegezegd en zo zijn we eigenlijk aan die bootjes gekomen. Het waren mooie snelle motorsloepen, meer niet.

56329. De **Voorzitter:** U hebt geschreven, dat die beide motorboten in dienst werden gesteld als Harer Majesteits „S. 1" en „S. 2" met het oog op het internationale zeerecht. Kunt u dat nog nader toelichten?

A. Dat is geweest in verband met het optreden jegens koopvaardijschepen, in het algemeen de verhouding tot koopvaardijschepen. Als zo'n scheepje daar in de monding lag, was het gewenst, dat het als oorlogsschip op kon treden.

56330. De **Voorzitter:** Wie hebben daar dienst gedaan als oudstaanwezend zee-officieren?

A. Wij zijn begonnen met kapitein-luitenant ter zee der Koninklijke Marine Reserve *A. C. H. Kuyck*. Ik geloof, dat hij nu directeur is van de Maatschappij Zeeland.

56331. De **Voorzitter:** Wie is zijn opvolger geweest?

A. Zijn opvolger is kapitein-ter-zee jhr. *W. Boreel* geweest. De heer *Boreel* is nu gepensionneerd. Later luitenant-ter-zee 1ste klasse *W. F. van Vreeswijk* en kapitein-luitenant ter zee *M. A. J. Derksema.*

56332. De **Voorzitter:** Er is toen een basis gebouwd. Kunt u nog iets nader toelichten, waaruit die basis bestond?

A. Die basis bestond tenslotte uit een steiger met een aantal ligplaatsen voor kleinere vaartuigen, een aantal woonbarakken en de nodige werkplaatsen om de onderdelen van de boten te onderhouden en te revideren, als dat nodig was. Bovendien was er een radiostation en cantine, kombuis, een benzinelaadstation, enz.

56333. De **Voorzitter:** U sprak zoëven over de verbindingen met het lichtschip. Kunt u in het algemeen mededelen hoe de verbindingen waren, ook wat de radiodienst betreft?

A. Wat betreft de landradiodienst, die dus in de oorlog de militaire radiodienst heette, weet ik weinig. Ik weet wel, dat de marine de verbinding van dat lichtschip heeft overgenomen. Wij zijn tot een eenvoudiger systeem, radiotelefonie met Amerikaanse toestellen, overgegaan, waardoor het mogelijk was, dat het personeel van het lichtschip zelf de zaak bediende. De burger radiodienst had oorspronkelijk de moeilijkheid, dat de mensen, die bij het telegrafietoestel opgezet werden, zeeziek waren. Toen er marinemensen werden ingezet, werd het beter, maar later hebben wij het anders gedaan. Telefonie is zó eenvoudig te bedienen, dat het personeel van het lichtschip het zelf kon doen. Het werd dus op de basis opgevangen en vanuit de basis werden de nodige berichten aan de militaire havencommandant, ook een marine-officier, en aan de loodsen uitgegeven.

56334. De **Voorzitter:** Wat omvatte de marine-patrouilledienst?

A. Die omvatte het grootste gedeelte van de marine in Suriname. Dat waren de boten, die elke nacht patrouilleerden en andere opdrachten uitvoerden, wanneer dat te pas kwam.

56335. De **Voorzitter:** Dat aantal boten is later uitgebreid?

A. Het aantal boten is ten slotte 6 geworden.
De eerste twee waren eigenlijk van het begin af weinig geschikt en daarom werd ook direct naar een vervanging van die boten gestreefd door een beter soort. Het bleek, dat de Purchasing Commission in New York de hand kon leggen op grotere motorboten, die „S. 3" en „S. 4" zouden heten.

56336. De **Voorzitter:** Wat was speciaal de taak van die boten?

A. Dezelfde taak, als die ik daareven noemde, maar ze waren daarvoor beter geschikt.

56337. De **Voorzitter:** En de „S.5" en de „S.6"?

A. Die waren precies gelijk aan de „S.3" en de „S.4", alleen beschikten zij over radartoestellen.

56338. De **Voorzitter:** Kon men toen zeggen, dat men voldoende materiaal voor de verdedigingstaak had?

A. Neen, zeker niet, de eerste twee laat ik er maar buiten, want dat waren eigenlijk motorsloepen. De andere vier boten beschikten, afgezien van dieptebommen, niet over apparatuur om onderzeeboten te bestrijden, die daar eigenlijk de voornaamste dreiging vormden. Het lag ook het meest op onze weg om de scheepvaart in de buurt van Suriname te beschermen. Asdic-apparatuur hadden ze niet, daar waren ze te klein voor.

56339. De **Voorzitter:** Zijn er weleens bepaalde successen bereikt?

A. Neen. Bedoelt u optreden tegen de vijand?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Neen, nooit.
Maar dat komt ook, omdat de kans geringer werd. Toen we eenmaal klaar waren — of althans toen we eindelijk wat hadden —, was de onderzeebootdreiging in dat gedeelte van de oceaan veel minder geworden. Tegelijkertijd of eigenlijk daarvoor waren de Amerikanen in dat gebied veel meer op stoot gekomen en het gevaar voor de onderzeeboten te groot gemaakt.

56340. De **Voorzitter:** Bent u precies op de hoogte met de bevelsverhoudingen in Suriname?

A. De Gouverneur was tevens opperbevelhebber. De territoriaalcommandant had het bevel te land, en de oudst-aanwezend zee-officier stond rechtstreeks onder de Gouverneur. Hoe het verder precies in elkaar zat, weet ik niet. Het kwam wel hier op neer, dat de territoriaal commandant ook had te maken met de instructie van die bootcommandanten, die in de monding lagen. Ze lagen binnen de territoriale wateren en die waren ook zijn bemoeienis. Bovendien stonden in die instructie ook richtlijnen over eventueel alarmeren van de landmacht. Er waren daar in de buurt die kustbatterijen, die moesten worden gewaarschuwd, als er iets was.

56341. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding met de Amerikaanse troepen? Onder wiens bevel stonden die? Amerikaans of formeel althans onder bevel van de Gouverneur?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen.

56342. De **Voorzitter:** U hebt in uw artikel gesproken over twee volledige bemanningen, die naar Florida zijn gegaan. Wat is de betekenis daarvan?

A. Van die boten! Ze gingen de boten halen, welke in Miami werden gebouwd, in de Verenigde Staten. De boten zijn van Miami naar Suriname komen varen.

56343. De **Voorzitter:** Hoe was de samenwerking tussen de landmacht en de marine?

A. Uitstekend.

56344. De **Voorzitter:** Is er weleens belangstelling geweest van de zijde van de Regering in de vorm van bezoeken?

A. Ja, ik kan wel zeggen, dat er geregeld contact was. Er zijn verschillende malen Ministers geweest, admiraal *Furstner,* die tevens Minister was, ook. Verder is ook schout-bij-nacht *Termijtelen* geweest, toen, naar ik meen, chef marinestaf. Ik geloof, dat Minister *Welter* ook een bezoek heeft gebracht. En Minister *Soejono* samen met een andere Minister bracht eveneens een bezoek. Wie de andere Minister was, weet ik niet meer.

56345. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er ook weleens bezoek is geweest van leden van het Koninklijk Huis?

A. Ja, twee keer. Minister *van Mook* — die was in die tijd, naar ik meen, ook Minister — bracht ook een bezoek.
De Koningin en de Prins zijn beiden geweest.

56346. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de luchtmacht in Suriname?

A. De luchtmacht was geheel Amerikaans.

56347. De **Voorzitter:** Werden er ook nog mensen voor de marine gerecruteerd? Kwam er aanvoer van nieuw personeel?

A. Er zijn verschillende malen wervingen geweest, waarbij kleine hoeveelheden personeel werden aangeworven, die dan òf naar Curaçao gingen voor een opleiding òf in Suriname zelf werden opgeleid, dus op die basis, en daar ook grotendeels plaatselijk werden gebruikt.

56348. De **Voorzitter:** Dus dat waren mensen uit Suriname?

A. Ja.

56349. De **Voorzitter:** Waren dat vrijwilligers of waren zij verplicht om op te komen?

A. Neen, de werving was vrijwillig. De marine kende in Suriname natuurlijk geen dienstplicht, alleen de Schutterij. Wij hebben bij de marine wel een paar schutters gehad, maar dat was alleen op vrijwillige basis. Hun werd gevraagd: Wil je bij de marine dienen? Dan bleven ze gewoon bij de landmacht in betaling, ze dienden echter bij ons.
Later is dat helemaal afgeschaft, toen die vrijwilligers kwamen.

56350. De **Voorzitter:** Kunt u nog even recapituleren, hoe de stand van zaken tegen het einde van de oorlog was?

A. Het eind van de oorlog?

56351. De **Voorzitter:** Wat was er toen aan verdedigingsmiddelen aanwezig?

A. Wat de marine betreft, waren er dus die zes boten, waarvan er twee eigenlijk niet meer dan motorsloepen waren. De andere vier waren patrouilleboten van 63 voet, bewapend met dieptebommen en mitrailleurs van 12,7 mm, voorzien van een behoorlijke radioinstallatie en twee er van ook voorzien van radar. Tegen het einde van de oorlog waren ze nog elke nacht in het zeegat en voerden verder opdrachten uit, zoals u die ook in mijn artikelen kunt vinden, ongeregelde opdrachten. Verder waren er het militair havencommando en de onderzoekingsdienst. Het detachement mariniers was nog tijdens de oorlog naar Amerika gegaan. Wat de landmacht betreft, kan ik u niet gedetailleerd inlichten. Ik kan u alleen zeggen, dat de beide batterijen nog bezet waren en overal in het land waren nog troepen aanwezig. Hoeveel Amerikanen er tegen het einde van de oorlog waren, kan ik u niet zeggen.

56352. De **Voorzitter:** Was de verhouding met de Amerikaanse troepen ook goed, of had u weinig contact?

A. Ik had betrekkelijk weinig contact met de Amerikaanse landmachttroepen. Ik had wèl contact met „blimp" en met de vliegtuigen, waarmede we samen moesten werken. Er was voorts een navalobserver, waarmede ik ook geregeld contact had. De verhouding met deze naval-observer was heel goed.

56353. De **Voorzitter:** Wat is er met een en ander na de oorlog gebeurd? Is alles in stand gebleven?

A. De marine is helemaal weggetrokken. De basis is aan het Gouvernement ter leen gegeven, dat daar zijn haven- en burgerloodsdiensten in heeft gevestigd. Het personeel is overgeplaatst en de boten zijn naar Curaçao gegaan; het materieel is gedeeltelijk plaatselijk verkocht en gedeeltelijk òf naar Nederland òf naar Curaçao opgezonden.

56354. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd, wat naar uw mening nog van nut voor de commissie kan zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. VAN DER MOER.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
DE GRAAF.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

BRAM VAN DER STOK,

oud 33 jaar, wonende te Utrecht, medisch student.

Hij legt de eed af als getuige.

56355. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog op 10 Mei 1940 en in welke functie was u toen?

A. Ik was reserve-tweede-luitenant-vlieger en ik bevond mij op het vliegveld „De Kooy" als lid van de eerste Jachtvliegtuigafdeling.

56356. De **Voorzitter:** Welke ervaringen hebt u in de oorlogsdagen opgedaan?

A. De eerste ervaring, die ik heb opgedaan, was, dat wij Donderdag 9 Mei 's avonds om een uur of acht een waarschuwing uit den Haag kregen, dat we bij een bepaalde boodschap — ik ben vergeten, hoe deze precies luidde — direct groot alarm moesten maken en ons met alle vliegtuigen in de lucht moesten begeven, boven het eigen vliegveld. Die waarschuwing hebben wij Vrijdagochtend om ± half drie gekregen. Ik weet niet helemaal precies de juiste tijden, maar het was ruim op tijd. Na de waarschuwing is de hele afdeling dan ook de lucht in gegaan en heeft daar, zoals was afgesproken, boven het vliegveld gepatrouilleerd. Om ongeveer 3 uur kregen wij van de grond melding, dat het vliegveld werd aangevallen en er heeft zich toen een luchtgevecht afgespeeld. Dat was voor het eerst, dat we eigenlijk wisten, dat we ons met Duitsland in oorlog bevonden.

56357. De **Voorzitter:** Hoe heeft het zich toen verder toegedragen?

A. Het is de hele dag met alarmen doorgegaan. Wij hebben de hele dag vluchten gemaakt, het vliegveld werd herhaaldelijk aangevallen, de gebouwen werden door toedoen van de vijand verwoest. Daarna is de hele afdeling naar Buiksloot overgeplaatst, een klein hulpvliegveld ten noorden van het IJ, en vandaar uit zijn weer allerlei vluchten ondernomen, o.a. naar het vliegveld Waalhaven, naar de Grebbeberg, enz. Ook hebben wij anti-parachutistenacties uitgevoerd. Ik kan geen melding van ongeregeldheden maken in de afdeling zelf. Wij zijn later naar Schiphol overgeplaatst, waar de laatste nog bruikbare jachtvliegtuigen bij elkaar zijn gevoegd. Vandaar uit zijn weer dergelijke vluchten ondernomen, totdat op het laatst de toestellen — er waren nog 9 jachtvliegtuigen vliegklaar, hoewel sterk beschadigd — de actie moesten beëindigen. De Dinsdag daarop ben ik naar Badhoevedorp gestuurd, nog door onze eigen commandanten. Er was ons verboden te vliegen of naar de vliegtuigen toe te gaan. Wij hebben dus order gekregen om absoluut geen weerstand meer te bieden. Wij hebben wapens moeten overgeven, hetgeen wij ook hebben gedaan en de vliegtuigen zijn in brand gestoken. Daaraan heb ik zelf niet mee willen doen. Toen ben ik vanuit Badhoevedorp naar huis gestuurd op groot verlof.

Het was slechts een mededeling, dat ik naar huis kon gaan en het beschouwen moest met groot verlof te zijn. We kregen de betalingen van de Nederlanders. Ik ben naar huis gegaan en heb mij verder als burger beschouwd. Ik ben toen weer aan de studie gegaan.

56358. De **Voorzitter:** Tot hoelang bent u in Nederland gebleven?

A. Ik ben tot Juli 1941 in Nederland gebleven. Toen ben ik naar Engeland gegaan.

56359. De **Voorzitter:** Hoe bent u daar heengegaan?

A. Ik ben op een boot naar Engeland gegaan. Er was een Zwitserse boot, die onder Panamese vlag voer, genaamd St. Cerque. Deze boot zou vanuit Rotterdam naar Amerika gaan voor de Zwitserse Regering. Ik kreeg een tip van de dokter, die de bemanning had gekeurd, en ik heb mij aan boord van het schip verstopt. Dat is gelukt, ik ben inderdaad op die manier weggekomen. De St. Cerque heeft een route langs de kust naar Noorwegen moeten volgen en daar is de Duitse bemanning van het schip afgegaan. Ten Zuiden van IJsland werden wij door een Engelse kruiser opgehouden. Ik heb mij toen bekendgemaakt. De Engelsen hebben mij bevrijd en op de Faröer aan wal gezet, waar ik onder Engelse bewaking gesteld werd. Op de Faröer heb ik een paar dagen gezeten en werd vervolgens naar Londen getransporteerd, waar ik in het kamp, Patriotic School, terecht kwam. Daar werd mijn identiteit onderzocht en werd ik tevens aan zeer strenge verhoren onderworpen. Na twee en een halve dag ben ik daar vandaan gekomen en heb mij op het bureau van H.M. de Koningin gemeld bij de heer *van 't Sant.* Deze heeft mij gevraagd wat mijn plannen waren en ik zei, dat ik was opgeleid voor vlieger en dat ik dus weer ging vliegen. Ik ben toen direct weer bij de vliegerij gekomen, d.w.z. eerst bij de Nederlandse militaire autoriteiten en daarna bij de R.A.F. ingedeeld.

56360. De **Voorzitter:** U zegt eerst bij de Nederlandse autoriteiten. Bent u daarmede in aanraking gekomen om vergunning te vragen naar de R.A.F. te gaan, of hebt u nog in andere zin werkzaamheden verricht voor de Nederlandse autoriteiten?

A. Ik heb uitgebreid moeten rapporteren, wat ik van toestanden in Nederland wist. Ik heb mijn ontvluchting moeten rapporteren. Ik heb de oorlogshandelingen van „De Kooy" en van die vijf dagen in Nederland moeten melden. Daarna ben ik naar een afdeling gestuurd, die toen onder commando van de heer *Berdenis van Berlekom* stond, indertijd kapitein. Onder zijn bevel stond een Nederlandse militaire afdeling en dat was eigenlijk alleen een bemiddelingsbureau voor Nederlanders, die bij de R.A.F. werden gedetacheerd. Deze bemiddeling is dan ook verleend en ik ben bij de R.A.F. gekomen. Ik werd toen opnieuw aangesteld, als Engels officier, onafhankelijk van de Nederlandse rang — ik ben daar ook een rang achteruitgezet — en heb toen eigenlijk als Engelsman dienst gedaan. Ik had zo goed als niets met de Nederlanders te maken. Het enige, waarvoor ik wel met de Nederlanders te maken had, was de betaling. Bij detachering bij de R.A.F. ging de Nederlandse betaling door en deze was wat hoger dan de Engelse. Dus wij kregen onze Engelse betaling met een maandelijks verschil, dat werd bijgepast.

56361. De **Voorzitter:** U kreeg — naar ik meen — geen ambtstoelage. Er zijn klachten over gerezen, dat de Nederlandse vliegers bij de R.A.F. geen toelagen kregen. Of is u daarvan niets bekend?

A. Ja, ik begrijp niet, dat u dit een ambtstoelage noemt. Ik durf het niet met zekerheid te zeggen. We hadden wel toelagen, maar die heetten anders. We hadden b.v. wel vliegertoelagen, de gevarentoelagen. Dan waren er nog wel andere toelagen, maar dat hing weer van allerlei omstandigheden af. Bijv. iemand, die in Londen was geplaatst, had een extra-toelage. De mensen, die op vliegvelden werden geplaatst, hadden die toelage niet.

56362. De **Voorzitter:** Ik heb hier een klacht, die op 19 Maart 1943 is ingediend bij de Minister van Oorlog. Daarin staat, dat de toelagen tot op dat ogenblik voor luchtvarend personeel waren ingehouden, terwijl dit ook met de helft van het z.g. vlieggeld het geval is.

A. In 1943 was ik niet meer in Engeland.

56363. De **Voorzitter:** Dus dat dateert misschien van een latere tijd?

A. Die toelagen zijn meerdere keren veranderd. Ik kan al deze veranderingen niet precies opnoemen.

56364. De **Voorzitter:** U zegt, dat u begin 1943 niet meer in Engeland was. Hoelang bent u dan in eerste instantie bij de R.A.F. geweest?

A. Ik ben 12 April 1942 boven Frankrijk afgeschoten en toen ben ik krijgsgevangen geraakt en ben dat tot 24 Maart 1944 gebleven. Toen ben ik uit dat kamp gekomen en 12 Juli weer in Engeland aangekomen.

56365. De **Voorzitter:** In welk kamp hebt u gezeten?

A. Ik heb gezeten in Sagan, Stalagluft III.

56366. De **Voorzitter:** Waar lag dat precies?

A. Dat ligt 130 km noord-west van Breslau aan de spoorweg naar Berlijn, het was geen Nederlands kamp, het was een geallieerd luchtvaartkamp voor officieren van de R.A.F.; geallieerden, die in de R.A.F. vlogen, en Amerikanen, maar alleen luchtvarend personeel.

56367. De **Voorzitter:** Hoe heeft u kunnen ontsnappen?

A. Door een tunnel. Misschien zult u het zich herinneren, er is daar een nogal grote ontvluchting geweest, waar 80 officieren bij betrokken waren en waarvan er toen 50 zijn doodgeschoten. Drie er van zijn in Engeland gekomen, twee Noren en ik. De anderen zijn gepakt. Het was voor mijn ontvluchting gunstig, dat ik Nederlander was en als Nederlands arbeider kon reizen. Ik kende Duitsland een beetje, ik spreek vrij goed Duits.

56368. De **Voorzitter:** Langs welke route bent u toen weer in Engeland teruggekomen?

A. Ik ben met de trein naar Nederland gegaan en heb in Nederland contacten gemaakt met ondergrondse groepen, o.a. in Utrecht. Vervolgens ben ik naar Brussel gegaan, Parijs, Toulouse, over de Pyreneeën, Madrid, Gibraltar en met het vliegtuig naar Londen.

56369. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over uw werk gedurende de eerste periode, dat u in Engeland bij de R.A.F. was?

A. Bij de R.A.F. ben ik in de 41ste Fighter Squadron geplaatst, een jachtvliegtuigafdeling, uitgerust met Spitfires, en deze afdeling was gestationneerd op het vliegveld Tangmere aan de zuidkust. Vandaar uit maakten wij vluchten op Frankrijk, z.g. „sweeps". Dat zijn aanvallende vluchten, uitgevoerd door uitsluitend jachtvliegtuigen. Ik denk, dat ik in die tijd ongeveer 40 van die vluchten heb meegemaakt. Ik was toen onder-squadron-commandant, dat is flight-lieutenant — kapitein in de Nederlandse rangen — en werd op 12 April 1942 boven Frankrijk afgeschoten.

56370. De **Voorzitter:** U hebt heel wat vluchten boven het vaste land van Europa gemaakt?

A. Ja.

56371. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over bepaalde successen, die in die periode met uw hulp zijn behaald?

A. Ik heb in die periode twee en een halve Duitse machine afgeschoten. Die halve betekent samen met een collega. Er moest een photo komen van het succes, dat men had. Er wordt nl. een film opgenomen, zodra men vuur opent. Er moesten verder twee getuigen zijn, die het gezien hadden. Ook heb ik een snelboot tot zinken gebracht. We hebben wel vaak contact gehad met vijandelijke jagers, maar dat zijn geen officiële erkenningen geweest. Ik heb wel verschillende probables, dat zijn van die „waarschijnlijke" overwinningen.

56372. De **Voorzitter:** Kwam u onmiddellijk weer bij de R.A.F., toen u in Engeland bent teruggekomen?

A. Ja, ik ben steeds bij de R.A.F. gebleven. Toen ik in Spanje kwam, heb ik mij ook als Engelsman uitgegeven! Ik heb daar ook uitsluitend met de Engelse ambassade te doen gehad. Ik heb mij opzettelijk niet met de Nederlanders bemoeid, omdat ik wist, dat zij veel grotere moeilijkheden hadden met ons er door te krijgen. Ik heb de heer *Schuller tot Peursum* wel een bezoek gebracht, en ik heb ook de consul in Madrid een bezoek gebracht, maar ik heb uitdrukkelijk gezegd, dat ik niet als Nederlander behoefde te worden beschouwd. De Engelsen hebben dat ook geaccepteerd en toen ik in Engeland aankwam, ben ik onmiddellijk weer in de R.A.F. gekomen in een niet-operationeel baantje. Ik heb nl. post gevlogen tussen Londen en Parijs, toen Parijs juist bevrijd was. Daarna ben ik weer in een Engelse jachtvliegtuigenafdeling gekomen als kapitein, en een maand daarna ben ik commandant van de Nederlandse jachtafdeling geworden. Dat was ook een Engelse afdeling, maar er zaten Hollandse vliegers in, zodat dat de Nederlandse afdeling werd genoemd.

56373. De **Voorzitter:** Was er geen afdeling van uitsluitend Nederlanders? Ook het Nederlandse squadron niet?

A. Neen. Het grondpersoneel was — naar ik meen — 40 pct. Hollands en het vliegpersoneel was misschien 75 pct. Hollands. We hebben een periode gehad, dat meer dan de helft Brits was.

56374. De **Voorzitter:** Dat was het z.g. 322ste squadron?

A. Ja.

56375. De **Voorzitter:** Wie waren daar uw voorgangers als commandant?

A. Mijn voorganger was een Engelsman *O'Neill,* daarvóór was het de Zuid-Afrikaan *Kuhlmann.* Vóór *O'Neill* is nog even *van Eendenburg* commandant geweest.

56376. De **Voorzitter:** Er waren ook verschillende Nederlandse vliegers buiten het verband van het Nederlandse squadron?

A. Ja, ten eerste een marine-afdeling, die heeft wel in de Engelse strijdmacht meegevlogen, maar is een Nederlandse afdeling gebleven; ze droegen Nederlandse uniformen.

56377. De **Voorzitter:** Hebt u daar verder niets mee te maken gehad?

A. Neen, ik heb wel samen met hen geopereerd. Ook zij behoorden tot de second T.A.F.
We hebben operationeel met hen samengewerkt, maar administratief vielen wij onder verschillende commando's.

56378. De **Voorzitter:** Hoe trof u daar de situatie aan, toen u commandant werd?

A. Betrekkelijk slecht. Mijn voorganger was iemand — een Engelsman —, die niet veel met de Nederlanders op had. Hij vond het min of meer een vernedering, dat hij commandant van deze „buitenlandse" afdeling was. Soms waren er vrij moeilijke verhoudingen in deze afdeling, omdat er niet voldoende gerouleerd werd. Bij alle Engelse afdelingen is het zo, dat wanneer iemand een beetje te lang in één afdeling zit, hij kan overgeplaatst worden. Er zijn honderden andere afdelingen, waar ze terecht konden. Bij ons zaten de jongens te veel op elkaar, jaren achtereen. De stemming werd soms hierdoor beïnvloed. Toen ik er kwam, was de stemming eigenlijk heel erg beneden peil. Dat was vier maanden vóór het einde van de oorlog. Het is wel verbeterd, want we hebben eenvoudig de mensen, die er te lang zaten, overgeplaatst naar een bureau in Londen of op een transportafdeling, in ieder geval helemaal uit de afdeling. Dat heeft veel verbetering gebracht, maar het was verder ook noodzakelijk om de volle bezetting te behouden. We hebben in die tijd nl. wat verliezen gehad, ten gevolge waarvan we vrij veel Britten in onze afdeling moesten nemen. Zodoende hadden we op een gegeven moment zeker voor de helft Britse vliegers. Het waren niet de besten, die wij toegestopt kregen; het waren allemaal mensen, die iemand anders graag kwijt wilde zijn. Dat is bepaald een heel slecht gedeelte van onze afdeling geweest. Daardoor was die stemming soms ook vrij matig. Op het laatst is het heel erg verbeterd, omdat natuurlijk de oorlog afliep. Iedereen dacht: Ik haal het, ik kom er door. Dat heeft heel goed op de stemming gewerkt. De minder goede stemming was ook enigszins te wijten aan het feit, dat de betaling inderdaad eigenaardig was te noemen. De militairen, die te velde waren en zelfs in Duitsland operationele dienst hadden, kregen

minder betaling — daar kwam het op neer — dan de mensen, die op een bureau werden geplaatst, dus ook diegenen, die uit het squadron overgeplaatst werden vanwege slechte capaciteiten, enz. De mensen in Londen kregen een hogere betaling.

56379. De **Voorzitter:** Dat is ook de algemene klacht van diegenen, die bij de Irene-Brigade hebben gediend.

A. Ja, de reden voor deze extra-betaling was, dat het leven in Londen zo duur was. Daar werd natuurlijk tegenover gesteld, dat men niet aan al die dure dingen mee behoefde te doen, alleen omdat men in een dure omgeving woont. Wij konden toch ook niet aan die dingen meedoen. Enfin, dat was in ieder geval een algemene klacht.

56380. De **Voorzitter:** Heeft u verschillende verbeteringen in het squadron aangebracht?

A. De verbetering bestond hierin, dat ik veel mensen heb overgeplaatst. Ik heb direct de mensen, die te lang in de afdeling zaten, overgeplaatst. Ik wist van te voren welke afdeling ik zou krijgen en heb meteen gezegd te zullen „verversen". Ik had op het laatst een afdeling met twee nieuwe flightcommanders en misschien nog één, twee leden van de oude ploeg en de rest allemaal nieuw.

56381. De **Voorzitter:** Er waren ook Nederlandse vliegerofficieren, die niet bij de marineluchtvaart waren, maar wel bij de R.A.F., los van het Nederlandse squadron.

A. Er waren verschillende militairen uit het Nederlands-Indische leger en anderen, die elders in de R.A.F. dienst deden.

56382. De **Voorzitter:** Ik bedoel figuren als de heer *van Zinnicq Bergmann.*

A. *Van Zinnicq Bergmann* is niet bij mij geweest.

56383. De **Voorzitter:** Neen, maar hij was wel bij de R.A.F., doch niet in het verband van het Nederlandse squadron.

A. Er zijn er zelfs vrij veel geweest, die niet in onze afdeling zaten, maar in een andere afdeling van de R.A.F. Op een goed moment waren er vrij veel vliegers en weinig verliezen, toen de afdeling niet operationeel vloog. Toen moesten die mensen, die hun opleiding voltooid hadden, ergens geplaatst worden. Op deze wijze belandden zij in die andere afdelingen. Nu was het verschrikkelijk moeilijk om deze jongens daar uit te krijgen. Zij hadden daar hun promotiekansen en hun vrienden en er werd dan alles aan gedaan om niet naar onze afdeling te gaan, die zeker in het begin niet zo'n prachtige naam had.

56384. De **Voorzitter:** Heeft u er moeite voor gedaan om die mensen bij het Nederlandse squadron te krijgen?

A. Ja. Ik heb het zelfs geëist. Ik heb toen de absolute eis gesteld, dat die Nederlandse vliegers, die in de R.A.F. waren, wanneer ik dat wenste, bij mij geplaatst werden. Ik heb er geen een gekregen!

56385. De **Voorzitter:** Is dat door de Engelse autoriteiten geweigerd?

A. Het is meer door tegenwerking gekomen. Het is niet officieel geweigerd. Als ik iemand vroeg, werd zo'n overplaatsing zo langzaam bewerkstelligd, dat het geen nut meer had. Ten slotte heb ik wel mensen gekregen, maar allemaal nadat de oorlog was afgelopen.

56386. De **Voorzitter:** Heeft de Minister hiermede ook nog bemoeienis gehad?

A. Dat denk ik niet, want ik heb het alleen via het bureau Londen gedaan, het bureau van de heer *Berdenis van Berlekom.*

56387. De **Voorzitter:** U vertelt, dat u met de heer *Berdenis van Berlekom* hebt gesproken, dus het Departement is er wel in gekend. Heeft het Departement zijn invloed bij de Engelsen aangewend?

A. Neen. Het Departement liet dit over aan het bureau Londen en het was een zuiver interne aangelegenheid van het bemiddelingsbureau van de heer *Berdenis van Berlekom* geweest, maar de heer *Berdenis van Berlekom* had het wel kunnen eisen, want dat gedoogde zijn functie daar wel degelijk.

56388. De **Voorzitter:** Welk bemiddelingsbureau was dat dan?

A. Ik noem het het directoraat, dat zorgde voor de betaling en dat de mensen, die zich daarvoor aanmeldden, bij de Engelsen in opleiding kwamen of geplaatst werden. Ze hadden verder zelf helemaal geen bevelsbevoegdheden. Het is feitelijk alleen maar een bemiddelingsbureau geweest.

56389. De **Voorzitter:** Dus uw conclusie is toch eigenlijk wel, dat de Nederlandse Regering in dit opzicht niet zo actief is geweest als eigenlijk wel nodig was geweest.

A. Het was inderdaad zeer onvoldoende, zoals het daar werd aangepakt.

56390. De **Voorzitter:** Kunt u dat iets nader concretiseren?

A. In de eerste plaats waren in Engeland aanwezig vliegers, die hoog genoeg van rang waren en oud genoeg als beroepsofficieren, die dat op zich hadden kunnen nemen. Deze mensen zijn in Engeland aangekomen en hebben dat niet gedaan. Zij zijn daar ook blijkbaar niet toe gedwongen. Het is toen wel gedaan door de reserve-, toentertijd kapitein-waarnemer *Berdenis van Berlekom,* die hier totaal ongeschikt voor was. Hij was al jarenlang uit de luchtvaart, hij was geen vlieger, hetgeen een principiële fout was. Bovendien was hij met al die aangelegenheden helemaal niet op de hoogte, dus hij heeft er weinig van terechtgebracht.

56391. De **Voorzitter:** Doelt u nu op zijn functie, die hij bij het directoraat had? Of op zijn functie als hoofd van de desbetreffende afdeling van het Departement?

A. Als hoofd van dat gedeelte van de Koninklijke Landmacht, dat de vliegers en het andere luchtvaartpersoneel moest verzorgen. Die afdeling heeft niet gedaan gekregen om ooit zelfstandig te blijven, zoals de marine wel heeft gedaan. Ik zou haast zeggen, dat wij van de Koninklijke Landmacht met meer vliegtuigen zijn overgekomen en met minstens zoveel personeel als de marine. De marine heeft het wel gedaan gekregen.

56392. De **Voorzitter:** Dus u bedoelt, dat de Regering had moeten trachten om de luchtvaart tot een zelfstandig Nederlands instituut te maken, zoals ook met de marine is gebeurd?

A. Ja. Zoals met de marine is gebeurd en zoals b.v. de Noren het hebben gedaan, zoals de Belgen, enz.

56393. De **Voorzitter:** Maar het aantal was toch niet groot?

A. Het aantal was inderdaad niet groot, dat was het van niemand, maar dat werd ook niet groter gemaakt. Bijvoorbeeld in de tijd, dat de Nederlandse militairen in Engeland helemaal niet actief waren, werd het bepaald tegengewerkt, dat Nederlandse militairen van de Koninklijke Landmacht overgingen naar de luchtvaart, waar ze wel een actieve functie konden krijgen.

56394. De **Voorzitter:** Kunt u ook zeggen door wie die tegenwerking geschiedde?

A. Ik weet het van een korte tijd, in het begin, voordat ik werd afgeschoten, dat nota bene een luchtvaartman *de Broekert* hier bepaald tegen was. De heer *de Broekert* heeft ik weet niet hoeveel mensen verhinderd bij de luchtvaart te komen. Zij zijn er uiteindelijk wèl bij gekomen. Er zijn veel mensen niet bij de luchtvaart kunnen komen, eenvoudig doordat het niet werd toegestaan.

56395. De **Voorzitter:** Naar uw mening had de Regering dus meer aandacht moeten besteden aan de luchtmacht, eventueel ten koste van de Irene-Brigade?

A. Ja, zeker.

56396. De **Voorzitter:** Kunt u dat ook nog nader toelichten?

A. Ja, een jonge man, die zich opgeeft om actief vlieger te worden, is in een jachtvliegtuig al bijna evenveel waard als een compagnie infanterie, als wij het alleen maar in bewapening uitdrukken. Dus als die jongens dat zelf willen, er werkelijk enthousiast voor zijn en de opleidingsmogelijkheid bestaat, dan geeft dit militair voordeel. Dat zo iets dan niet wordt toegestaan vanwege een andere afdeling, die werkelijk wat operationele kracht aangaat veel onbeduidender is, dan vind ik dat inderdaad een beleidsfout.

56397. De **Voorzitter:** De Regering had een bepaalde bedoeling met de Irene-Brigade om bij de invasie dienst te kunnen doen als aparte Nederlandse eenheid en zo mee te kunnen werken aan de bevrijding van Nederland.

A. Ja.

56398. De **Voorzitter:** Nu heeft dat wat lang geduurd, maar dat wist de Regering van te voren natuurlijk ook niet. Is het desondanks toch uw mening, dat men te veel op die ene kaart heeft gezet?

A. Ja, want de luchtvaart, die nu niet een eigen afdeling heeft gekregen en niet in Nederlands verband heeft gevlogen, heeft tenslotte toch ook aan die bevrijding meegedaan en heeft tenslotte veel langer meegedaan aan operaties tegen de Duitsers, helemaal niet vanaf de invasie, maar al jaren daarvoor.

56399. De **Voorzitter:** Hoe is in de practijk het optreden van het Nederlandse squadron, nadat u commandant bent geworden, geweest?

A. Goed, ik kan niet anders zeggen dan dat het zeer behoorlijk is geweest.

56400. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over de vluchten, die zijn gemaakt?

A. We zaten in de Canadese sector, helemaal in het noordelijk gedeelte van het front. Het werk, dat gedaan moest worden, was hoofdzakelijk samenwerking met de grondtroepen, dus het voorbereiden van bepaalde plaatsen, dorpen, stellingen, waar een aanval op zou worden gedaan. Bij een bepaalde operatie, bijv. de overtocht over de Rijn, hebben wij eerst een anti-luchtdoelgeschutoperatie moeten uitvoeren, later hebben wij hoge dekking tegen Duitse vliegtuigen moeten geven. Verder, wanneer er geen activiteit van de grondtroepen was, moesten wij dieper in het land het verkeer onmogelijk maken, treinen waren altijd doel — op iedere trein in Duitsland mocht worden geschoten. Op het laatst mocht zelfs op het verkeer op de wegen hier in Nederland geschoten worden, dat in verband kon staan met oorlogstransport. Er kon op iedere auto worden geschoten. Er is zelfs weleens een beetje misbruik van gemaakt, maar ik geloof toch niet zo zeer door onze mensen, want de Hollanders bedenken zich eerst, voordat ze op Nederlands gebied schieten. Het verkeer is bij vliegweer inderdaad min of meer van de wegen af geschoten, ook hier in Nederland.

56401. De **Voorzitter:** Heeft het Nederlandse squadron ook opdrachten gekregen, die speciaal betrekking op Nederlands grondgebied hadden, of werkte men geheel in het verband van de R.A.F.?

A. Men werkte geheel in het verband van de R.A.F. Er werd absoluut geen onderscheid gemaakt, het was een R.A.F.-afdeling. Het was min of meer toevallig, dat wij in deze sector zaten, anders hadden wij niet eens op Nederland geopereerd. Ik meen zelfs, dat de marine slechts weinige vluchten boven Nederland heeft gemaakt, maar haar dagelijkse werk was meer in Duitsland. Dat was min of meer een toevalligheid.

56402. De **Voorzitter:** Hoe groot was het Nederlandse squadron?

A. Het bestond uit 30 vliegtuigen, 36 piloten en ongeveer 300 man grondpersoneel.

56403. De **Voorzitter:** Zijn er veel verliezen geleden?

A. Ja, we hebben die laatste drie maanden 14 piloten verloren.

56404. De **Voorzitter:** Waren dat allemaal Nederlanders?

A. Neen. Er waren zeker wel een stuk of vier Engelsen bij, maar de sterkte in de lucht was 12 vliegtuigen, dus meer dan de hele afdeling was er door gewerkt. Veertien mensen is een heel zwaar verlies in drie maanden.

56405. De **Voorzitter:** Hoelang is het Nederlandse squadron als zodanig gehandhaafd gebleven?

A. Tot October 1945. Na de oorlog hebben we bezettingsdiensten gedaan in de buurt van Hannover en op 10 October is het squadron ontbonden en wij zijn overgeplaatst. Ik ben in Londen op het directoraat geplaatst.

56406. De **Voorzitter:** Wanneer?

A. Dat was ook ongeveer 10 October 1945. Toen is de afdeling ontbonden, de vliegtuigen zijn aan de R.A.F. afgeleverd, teruggegeven; daar is nog een vergissing mee begaan, want die vliegtuigen waren Nederlands eigendom. Dat is naderhand in orde gekomen. Het personeel werd langzamerhand gedemobiliseerd; we hadden veel Zuid-Afrikanen. De Engelsen werden overgeplaatst naar Engelse afdelingen en zij volgden hun eigen demobilisatieschema. De vliegers kregen of bureaubaantjes, of instructeursbaantjes, of ze werden transportvlieger; de afdeling bestond niet meer. Ik ben zelf op het directoraat geplaatst, ik heb daar nog wat stafwerk moeten doen en ben daarna naar Nederland overgeplaatst. Ik heb het laatste jaar tot 1 Januari 1947 op de Generale Staf gezeten.

56407. De **Voorzitter:** Vond u het directoraat van de Nederlandse luchtstrijdkrachten een gelukkige creatie?

A. Neen, het was zeker heel ongelukkig, maar ik geloof wel, dat het een noodzakelijk iets was. Er moest toch administratief een of andere organisatie zijn, waar die mensen onder vielen. De hele administratie van dat personeel moest natuurlijk wel een afdeling vormen. Dus dat is toen maar een directoraat genoemd.

56408. De **Voorzitter:** In welk opzicht vond u het een ongelukkig iets?

A. Al in het begin in 1941 heb ik zeer veel moeite gedaan om een onafhankelijke luchtmacht te krijgen. Ik dacht namelijk, dat het moment was gekomen om nu naar Engels voorbeeld een onafhankelijke luchtmacht te maken, althans in principe, en dat is pertinent geweigerd door de Regering. Daar dacht men niet over. Het is tot nu toe nog steeds niet gelukt. Ik ben bij H.M. de Koningin geweest, de Prins was er in gemoeid. Er is toen een directoraat gemaakt.

56409. De **Voorzitter:** Dat was toch in 1944?

A. Dat directoraat, neen, dat was toch veel eerder.

56410. De **Voorzitter:** Neen, ik heb niet het oog op de afdeling van het Departement, maar op het directoraat, dat onder leiding van schout-bij-nacht *Termijtelen* stond.

A. Ja, dan is het woord directoraat later ontstaan. Maar in feite was er niets veranderd, alleen was er toen een hogere chef gekomen, later nog even schout-bij-nacht *Heeris*.

De **Voorzitter:** Dat was na de oorlog.

A. Ja. De afdeling heeft de naam directoraat gekregen om een schrede te doen naar de zelfstandige luchtmacht.

56411. De **Voorzitter:** In dat opzicht was het volgens u een verbetering?

A. Neen, dat was z.g. die schrede om ons allemaal de mond te snoeren en er is zelfs niet over gedacht. Schout-bij-nacht *Termijtelen* was zelf een felle tegenstander van een onafhankelijke luchtmacht.

56412. De **Voorzitter:** Was er dan reden om u de mond te snoeren?

A. Ja, wij waren daar erg fel. We hebben onze mening helemaal niet onder stoelen of banken gestoken. Wij zagen daar zelf het belang van de luchtstrijdkrachten in. In onze ogen is het een wapen, dat minstens een gelijke plaats behoort te hebben als een landmacht of een zeemacht.

56413. De **Voorzitter:** Dus het directoraat was volgens u zo iets van camouflage?

A. Ja.

56414. De **Voorzitter:** Welke rol hebben de marine-autoriteiten hier nu in gespeeld?

A. De heer *Termijtelen* was de grootste tegenstander van een luchtmacht, die ik ooit heb meegemaakt. Na de oorlog ook nog. Hij heeft alles en alles gedaan om een onafhankelijke luchtmacht tegen te gaan.

56415. De **Voorzitter:** En toch werd hij hoofd van het directoraat?

A. Ja.

56416. De **Voorzitter:** Er is toen een radiobericht geweest voor Radio Oranje op 29 Augustus 1944.
Dat luidde:

„De Ministers van Oorlog en van Marine hebben besloten de in de R.A.F. opgenomen Nederlandsche luchtstrijdkrachten onder eenhoofdige leiding te stellen en samen te trekken onder het Directoraat der Nederlandsche Luchtstrijdkrachten."

Wat veranderde er daardoor in feite?

A. Absoluut niets. Alleen die naam directoraat is gemaakt en er is een marineman aan het hoofd gekomen. Het verband en de verhoudingen zijn verder precies gelijk gebleven, zelfs de administratieve verschillen, die tussen luchtvaart en marineluchtvaartdienst bestonden, bleven bestaan. De mensen bleven marine-officier en ze bleven landmachtofficier.

56417. De **Voorzitter:** Maar de marineluchtvaartdienst ressorteerde — naar ik meen — ook onder de R.A.F.?

A. Neen, wel operationeel, maar niet administratief.

56418. De **Voorzitter:** Juist, ik bedoelde ook operationeel, maar de dienst ressorteerde administratief dus onder de Minister van Marine.

A. Ja, onder een Nederlandse administratie. Bij ons was het zo, dat wij onder twee chefs stonden. Direct stonden we onder de Engelse chef, zowel operationeel als administratief. Wat betaling e.d. aanging, stonden we gedeeltelijk onder de Nederlanders.

56419. De **Voorzitter:** Hoe was de onderlinge verhouding tussen het Nederlandse squadron en de marineluchtvaartdienst?

A. Die verhouding was goed, daar heb ik nooit moeilijkheden mee gehad. De ene was een jachtafdeling en de andere was een lichtebommenafdeling. Ze hadden betrekkelijk weinig met elkaar te maken, dus van rivaliteit kan niet worden gesproken. Het waren zeer verschillende afdelingen.

56420. De **Voorzitter:** Heeft u iets te maken gehad met het 321ste squadron?

A. Neen.

56421. De **Voorzitter:** Wilt u nog iets toevoegen aan hetgeen u hebt gezegd en waarvan u meent, dat het van nut kan zijn voor de commissie, of meent u, dat dit onderwerp hiermee wel vrij volledig is behandeld?

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik niet precies weet, wat u eigenlijk uit mij had willen hebben. Ik heb u wel enige details over die afdeling verteld, maar ik weet niet of uw onderzoek eigenlijk niet een andere kant op had willen gaan, bijv. over bepaalde Regeringsaangelegenheden. Ik heb zelf geen Regeringsfunctie gehad, ik had een zuiver militaire functie.

56422. De **Voorzitter:** U spreekt hier over details, maar wat was volgens u dan de hoofdzaak geweest?

A. Voor wie de hoofdzaak?

De **Voorzitter:** Naar uw opvatting. U zegt, dat het onderzoek alleen in details is geweest.

A. Ik heb eigenlijk alleen over militaire aangelegenheden gesproken. Ik dacht, dat u over de betalingen en de algemene stemming in Londen veel zoudt willen weten. Ik zou een aangelegenheid willen toevoegen; het is iets, waar ik veel baat bij heb gehad, maar hetgeen echter zeer beschamend is geweest. Ik heb na de datum, dat onze afdeling werd ontbonden, een functie gekregen op het directoraat in Londen. Daar kreeg ik mijn salaris — ik was toen majoor —, maar ik kreeg ook mijn Londense toelage. De getallen weet ik niet meer, maar het eindcijfer zal ik u straks zeggen. Mijn toenmalige verloofde is toen in Engeland gekomen en werd op een van de Regeringsbureaux geplaatst. Zij kreeg ook een salaris, en dat was allemaal vrij hoog. Zij was daar secretaresse en kreeg ruim 10 pond per week, dat is f 450 per maand. Verder kreeg ik dus mijn salaris, mijn Londense toelage, mijn vliegtoelage ging gewoon door — dat vond ik allemaal niet zo erg —, maar bovendien kreeg ik een toelage als gehuwd officier — ik ben toen in Londen getrouwd — en ik kreeg een toelage, omdat ik niet thuis kon eten, aangezien mijn vrouw een Regeringsbetrekking had. Dan kreeg ik nog een toelage voor verblijfkosten. Alles bij elkaar verdiende ik toen bijna f 2000 per maand. Ik heb het maar een paar maanden gehad.

56423. De **Voorzitter:** Was daarin tevens het salaris van uw vrouw begrepen?

A. Ja, de 45 pond van mijn vrouw inbegrepen. Als dat reglementair gaat, zegt men natuurlijk niet, dat men het niet wil hebben. Ik heb helemaal geen kwaad geweten, maar het is voor een majoor op een bureaubaantje toch wel heel veel. Dat was zo geregeld. Het was een punt, wat naar mijn mening schandalig was, nl. de betalingen in Londen.

56424. De **Voorzitter:** Wanneer is het begonnen, dat u het hoge salaris kreeg?

A. Vanaf het moment, dat ik niet meer operationeel werkte.

56425. De **Voorzitter:** Kunt u een datum noemen? Het is vlak in de buurt van de einddatum van onze enquête, daarom is het van belang om precies de datum te weten.

A. Ja, October 1945.

De **Voorzitter:** Juist en de enquête eindigt 20 November 1945, dus het valt er nog precies binnen.

56426. De heer **de Graaf:** Was dit een bestaande regeling?

A. Ja, ik weet niet of die regeling tijdens de oorlog zo was, de oorlog is tenslotte maanden eerder afgelopen.

56427. De **Voorzitter:** U vermoedt, dat dit een na-oorlogse regeling is?

A. Ja, ik denk het wel, van mijn vrouw natuurlijk zeker, want er kwamen vele Hollandse mensen voor allerlei baantjes. Er schoten ineens allerlei bureaux uit de grond. Het was buitengewoon voordelig om een baantje in Londen te hebben. Dat was het vroeger ook al. Ik kon natuurlijk niet aan iedereen gaan vragen: Wat verdien je? Zekere mensen — ik zal hier beslist geen namen noemen — hebben het er helemaal op aan gestuurd om een baantje in Londen te krijgen en geen operationele diensten te doen.

56428. De **Voorzitter:** Hoe was dat nu administratief geregeld? Bij wie berustte de verantwoordelijkheid voor dergelijke aangelegenheden?

A. Bij de Minister.

56429. De **Voorzitter:** De Minister van Oorlog?

A. Ja, dat denk ik wel. Een maatregel, vooral zo'n betalingsmaatregel, kon niet door het directoraat worden genomen. Dat kon hoogstens voorgesteld worden. De verantwoordelijkheid zit hier ook wel een klein beetje in het voorstellen, dat zal ik zeker niet ontkennen, maar de beslissing wordt zeker door de Minister genomen.

56430. De **Voorzitter:** Deze commissie behandelt het militaire beleid, dus wat u onder hoofdzaak verstaat, zijn eigenlijk aangelegenheden, die onder een andere sub-commissie ressorteren. We hebben niettemin met belangstelling van uw mededelingen kennis genomen. Over het militaire beleid in die periode kunt u verder niets mededelen?

A. Neen, dat is er niet geweest.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

B. VAN DER STOK.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
DE GRAAF.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer Stufkens en mejuffrouw Klompé, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van:

Jhr. Ir. OTTO CORNELIS ADRIAAN VAN LIDTH DE JEUDE,
oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage, civiel ingenieur,
oud-Minister van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

57538. De **Voorzitter:** Heeft u in Londen een bepaalde Overheidsfunctie bekleed voordat u Minister werd?

A. Tot September 1942 was ik Regeringscommissaris voor Vluchtelingenzorg; dit hield in de zorg voor oorlogsslachtoffers en was gecombineerd met de functie van voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

57539. De **Voorzitter:** Deze functie valt buiten het onderwerp, dat wij nu zullen behandelen, nl. het militaire beleid. Wanneer bent u precies Minister geweest?

A. Van half September 1942 tot 23 Februari 1945.

57540. De **Voorzitter:** Kunt u misschien in het kort aangeven, volgens welke richtlijnen u het algemene militaire beleid, voor zover dit tot uw taak behoorde, in Londen hebt gevoerd?

A. Blijkens uw oproep zou ik gehoord worden over het militaire beleid van 1940—1945. Evenwel, mijn bemoeiingen bestrijken slechts de periode September 1942 tot Februari 1945. Bij de eerste bespreking, die niet uitsluitend ging over militair beleid, heb ik twee rapporten ingediend, het eerste was een aide-mémoire betreffende een vijftal hoofdpunten, het tweede gaf een algemeen beeld van het gevoerde beleid. De commissie had namelijk gevraagd om, ter vergemakkelijking van de discussie daarvan, een kort overzicht te geven. De datum van indiening herinner ik mij niet, maar het is al enige tijd geleden.

57541. De **Voorzitter:** Het eerste rapport is van 21 April 1948 en het tweede van 26 November 1948. Deze rapporten zijn inderdaad in ons bezit, maar ik zou ze graag willen verwerken in het verhoor en ze als aanknopingspunt nemen voor het ingaan op verdere bijzonderheden. Misschien kunt u in het kort mededelen, wat de algemene richtlijnen van uw beleid waren. U zoudt kunnen beginnen met de Irene-Brigade, de landmacht dus, ook in verhouding tot de luchtmacht.

A. De Prinses Irene-Brigade was al opgericht, toen ik optrad als Minister en was gelegerd in een kamp te Wolverhampton. Nederlanders, de zich buiten het bezette gebied bevonden, waren dienstplichtig en werden dus uit de verschillende landen opgeroepen. Behalve diegenen, die bij de luchtmacht, bij de marine of bij de geheime diensten werden ingedeeld, waren de dienstplichtigen in hoofdzaak bestemd om te dienen bij deze brigade. In overleg met en met medewerking van de Britse autoriteiten was deze brigade voorbestemd om later dienst te doen bij de bevrijding als Nederlandse eenheid. Men kon voorzien, dat daarbij het spit zou moeten worden afgebeten door geallieerde troepen en dat het geringe aantal manschappen, dat wij beschikbaar hadden, niet anders dan een morele betekenis en geen belangrijke militaire invloed kon hebben. Er was niet alleen een groot tekort aan militaire krachten, maar ook aan burgerlijke, zodat, zoals begrijpelijk was, pogingen werden aangewend om vrijstelling te verkrijgen van de militaire dienst of om te werk gesteld te worden bij een van de Departementen. Ik heb dit zoveel mogelijk beperkt, omdat de regeling, waarop de totstandkoming van de Prinses Irene-Brigade berustte, een militaire overeenkomst was met de Britse Regering, van Mei 1941, waarbij, met medewerking van de Britse autoriteiten, alle hulpmiddelen werden beschikbaar gesteld om de brigade uit te rusten, te onderhouden en te legeren. Van Britse zijde werd aandrang uitgeoefend om de brigade behoorlijk op peil te houden. In het begin heerste er in Wolverhampton nogal ontevredenheid. De mensen waren van heinde en ver bijeengekomen en begaven zich vol vaderlandsliefde in militaire dienst; ze waren uiteraard niet zeer tevreden, dat ze in een kamp moesten blijven afwachten, waar ze voor onbepaalde duur moesten oefenen en nog eens oefenen. Hierbij kwam nog, dat min of meer in afwijking van de toezeggingen de uitrusting zeer matig was. Het materieel, dat ter beschikking werd gesteld, was onvoldoende. De Britten hadden het aanvankelijk zelf ook niet, zodat een van mijn eerste pogingen, die ook met succes bekroond werd, is geweest, de uitrusting te verbeteren, waarvoor de goede wil zeker aanwezig was. Geleidelijk, toen men beter was ingericht voor het vervaardigen, aanschaffen en afstaan van materieel en materialen, ging het heel wat beter, zeer tot genoegen van hen, die zich er mee bezig moesten houden. Een ander bezwaar was — het kon niet anders, men heeft dit kunnen zien in elk land, waar men niet actief aan de oorlogvoering kon deelnemen —, dat er een zekere malaise ontstond. Hierbij kwam, dat marine en luchtmacht wel actief aan de oorlog deelnamen en zeer goede prestaties leverden, wat natuurlijk in het kamp het onbehaaglijke gevoel gaf, dat anderen wel konden mededoen, terwijl zij bleven „opgeborgen". Hieraan is zoveel mogelijk tegemoet gekomen door met de Britse legerautoriteiten, die in hun land manoeuvres hielden, overeen te komen, dat de Nederlandse brigade daarbij werd ingedeeld. Dit had veel succes en de Nederlandse brigade werd zeer geapprecieerd. Het heeft een goede invloed uitgeoefend op de geest van de troep. Toen de invasie in Frankrijk plaats had, is de brigade meegegaan en heeft deelgenomen aan de operaties. Uit die tijd dateren verscheidene brieven en verklaringen van Engelse commandanten, waarin ze zich buitengewoon gunstig uitlaten over de verrichtingen van de Prinses Irene-Brigade. De stemming was niet altijd prettig geweest door het langdurige afwachten, enz., zodat men zich weleens afvroeg of zij wel geschikt waren om met succes aan de operaties deel te nemen. De geschiktheid is volkomen bewaarheid. De brigade, die met haar lot in het kamp niet tevreden was, heeft bij deze gelegenheid getoond, alle eigenschappen te hebben, die nodig waren om behoorlijk voor de dag te komen. Wij hechtten daaraan bijzondere waarde. Er is weleens overwogen onze landgenoten bij de Engelse legerafdelingen in te delen. Ik had daartegen groot bezwaar, omdat, wanneer dit geringe aantal mensen werd verspreid over de geallieerde legers, er geen sprake meer zou zijn van een nationale vechteenheid. Bij een Nederlandse legerafdeling onder eigen vlag en met eigen commando kwam het Nederlandse karakter meer naar voren en daarin kon men het bewijs zien, dat de Nederlanders bij de bevrijding van hun land, zij het in zeer bescheiden mate, zelf ook waren vertegenwoordigd door een legerafdeling. Voordien waren er reeds grondige wijzigingen in de samenstelling van de brigade gebracht. Er waren in het begin elementen bij, die, uit militair oogpunt gezien, niet bepaald de meest gewenste waren, dikwijls verband houdende met gezondheid, leeftijd, enz. Voor zoverre dezen niet voor huishoudelijke diensten werden benut, werden zij vrijgesteld en werd een gevechtskern georganiseerd, die zeer bruikbaar was òf als afzonderlijk geheel, òf als onderdeel van een grotere geallieerde legermacht Deze kern kon nog worden gesplitst in kleinere groepen, waarvan afzonderlijk gebruik kon worden gemaakt. Dit leverde succes op.

57542. De **Voorzitter:** Er is altijd een zekere spanning geweest tussen de militairen, die bij de Irene-Brigade waren ondergebracht, en die van andere onderdelen, bijvoorbeeld de luchtmacht. De Irene-Brigade maakte een periode van afwachting door. Men wist niet, wanneer men daadwerkelijk in de strijd zou worden geworpen. Aan de andere kant waren er mogelijkheden, om direct aan de strijd deel te nemen. Dit was o.a. het geval bij de luchtmacht en ook bij de

commandotroepen. Men heeft bij de commissie weleens de klacht naar voren gebracht, dat de Regering wel wat veel klem heeft gelegd op de Irene-Brigade ten detrimente van die onderdelen, die direct aan de oorlog konden deelnemen. Er is een briefwisseling geweest tussen u en de Engelse Air Commodore *Beaumont,* waaruit blijkt, dat u toen geen 10 man per 4 weken kon leveren voor opleiding bij de Engelse luchtmacht. Mijn vraag is nu, hoe of u daartegenover stond. Is men inderdaad te kort geschoten in het leveren van manschappen voor die onderdelen van de Nederlandse weermacht, die onmiddellijk daadwerkelijk aan de oorlog konden deelnemen?

A. Ten eerste zit hierin een psychologisch argument, nl. dat men liever dienst deed bij de luchtmacht of bij de commando's dan bij de brigade, om dadelijk een actieve rol te kunnen spelen. U moet niet vergeten, dat er een chronisch tekort was. Achteraf lijkt het belachelijk, dat men nog niet eens 10 man per 4 weken voor deze diensten beschikbaar kon stellen, maar het was ontzaglijk moeilijk. De brigade is nooit kunnen komen op de sterkte, zoals deze in de militaire regeling was voorzien. Het betrof hier niet alleen de Nederlandse Regering, die de Irene-Brigade op peil moest brengen, maar ook van Engelse kant werd er zeer op aangedrongen. Zij stelden de hulpmiddelen beschikbaar en wilden dan ook een behoorlijke eenheid zien. Er werd voortdurend aandrang uitgeoefend om de brigade niet te ontvolken.

57543. De **Voorzitter:** Was die aandrang van zodanige aard, dat men het van Engelse kant op de koop toe nam, dat de Nederlanders daardoor minder konden leveren aan die onderdelen, die daadwerkelijk aan de oorlog deelnamen?

A. Ja, zeer stellig, omdat het aantal zo onbeduidend was.

57544. De **Voorzitter:** Ik stel me voor, dat de Regering bij de Engelse Regering drang zou hebben kunnen uitoefenen de Irene-Brigade iets minder sterk te laten zijn ten gunste van die eenheden, die onmiddellijk hielpen, bijvoorbeeld de R.A.F.

A. De aantallen waren te klein en het effect was zo gering.

57545. De **Voorzitter:** Dit is wel zo, maar zoals wij het hier hebben gehoord, waren er heel wat mensen, die graag een positieve rol wilden spelen en graag bij de luchtmacht wilden of bij andere onderdelen, die actief waren. Sommiger mening werd zo geformuleerd, dat de Regering te weinig oog had voor de belangen van de luchtmachtszaken.

A. Neen, dat is niet juist. Het was voor de Regering zeer moeilijk om met dit veel te geringe aantal mensen aan alle verlangens tegemoet te komen. Er is per saldo toch nog een aantal bij de luchtmacht en de commando's geplaatst. Ik praat hier over aantallen, maar het betreft hoogstens tientallen. De Irene-Brigade als vechtwaardige eenheid bestond slechts uit 1200 man.

57546. De **Voorzitter:** Men kan natuurlijk de quaestie zo stellen, dat in het ene geval het meevechten een wissel op de toekomst was en in het andere geval men onmiddellijk kon deelnemen. Was het laatste nu niet van veel groter belang dan dat men de Irene-Brigade zolang vasthield, totdat zij later aan de krijgsverrichtingen zou kunnen deelnemen?

A. Het is heel begrijpelijk, dat de mensen het laatste liever wilden, doch ik herhaal: het effect was wegens het volkomen onbetekenende aantal uiterst gering. Men wist, wat de brigade betrof, niet wanneer deze zou moeten optreden. Niemand kon dit overzien en evenmin hoe lang de oorlog zou duren. Het was inderdaad een wissel op de toekomst; het was vooral een quaestie van tijd. Het kon wat vroeger, maar ook wat later gebeuren. In 1942, reeds vóór mijn optreden, waren uit de slecht bezette gelederen van de Irene-Brigade een paar honderd man afgestaan voor Indië. U moet vooral niet denken, dat er een soort vasthoudendheid was om de brigade tot elke prijs op peil te houden, tot schade van andere werkelijke belangen.

57547. De **Voorzitter:** Het is ons bekend, dat er verschillende malen mensen zijn onttrokken aan de Irene-Brigade, zowel voor het Indische detachement als voor de detachementen naar West-Indië, enz. en voor de bureaux in Londen, waarop ook nogal wat critiek was. Wanneer er echter een onderdeel was, dat van geweldig belang was in die tijd, dan was dit toch wel de luchtmacht. Naar de mening van verschillende heren, die we hier hebben gehoord, vond men toch, dat de luchtmacht wel wat stiefmoederlijk werd behandeld.

A. Toch kunt u dat niet zeggen. We hadden een afdeling luchtmacht en het kostte zelfs veel moeite hiervoor het nodige vliegeniers- en grondpersoneel te vinden. Trouwens het materiaal er voor was maar mondjesmaat.

57548. De **Voorzitter:** Er bestond een Marine Luchtvaart Dienst en de rest van de vliegers was in het verband van de R.A.F. opgenomen?

A. Ja.

57549. De **Voorzitter:** U behoefde daarvoor dan toch waarschijnlijk geen eigen materiaal te hebben?

A. Materiaal werd door de Britten beschikbaar gesteld.

57550. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gesproken over een reorganisatie van de Irene-Brigade, die door u is tot stand gebracht. Kunt u ook aangeven, waaruit die reorganisatie precies heeft bestaan?

A. Het betrof voornamelijk de bewapening. Men had aanvankelijk een tankafdeling op het oog, maar daarvan werd tenslotte afgezien. De brigade werd verdeeld in 3 groepen, die elk een speciale taak konden verrichten. Eerlijk gezegd heb ik de technische details van de samenstelling van deze 3 groepen niet meer in mijn hoofd. De reorganisatie was gebaseerd op de taak en de bewapening van die groepen.

57551. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gezegd, dat de geest in de Irene-Brigade niet altijd even goed was, juist in verband met de quaestie van het afwachten. Zijn door de Regering voldoende maatregelen genomen op propagandistisch terrein om de mensen van de brigade bekend te maken met de doelstellingen van de brigade?
Enkele getuigen hebben gezegd, dat de troep er maar weinig mee bekend was en dat men het gevoel had, dat men doelloos voortleefde in Engeland, zonder dat men wist, welke bedoeling de Regering had.

A. Niet lang na mijn optreden heb ik in Wolverhampton een toespraak gehouden en het doel zeer duidelijk uiteengezet, waarmee men toen zeer ingenomen was. Zo al voordien twijfel bestond over de doelstelling, in elk geval is deze meer dan éénmaal zeer duidelijk aan de brigade uiteengezet.

57552. De **Voorzitter:** Was naar uw oordeel de leiding van de Irene-Brigade voldoende voor haar taak berekend?

A. De heer *de Ruyter van Steveninck,* de laatste commandant, was uitstekend. Ook was er een Britse liaison-officier, die steeds in het kamp was en met wie geregeld overleg werd gepleegd. Ik geloof, dat het succes van de manoeuvres hierop wijst.

57553. De **Voorzitter:** Wat was eigenlijk het verschil tussen de inspecteur van de Nederlandse troepen en de commandant van de Irene-Brigade? Was hier tot op zekere hoogte niet min of meer een doublure?

A. Ik geloof het niet. De inspecteur zetelde in Londen en had het toezicht, terwijl de commandant zich geregeld in het kamp bevond.

57554. De **Voorzitter:** Maar voor zover betreft de aard van de verschillende werkzaamheden?
We hebben hier een uitlating vernomen, dat de inspectie eigenlijk een beetje als doorzendstation fungeerde, vooral toen generaal *Phaff* inspecteur was.

A. Dat is wel meer de taak van een inspectie. Het zwaartepunt lag bij de commandant, die de dagelijkse leiding had, maar dikwijls overleg pleegde met de inspecteur.

57555. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk is de bedoeling van die opmerking geweest, dat er niet veel leiding van de inspectie uitging, althans niet toen generaal *Phaff* inspecteur was.

A. Neen.

57556. De **Voorzitter:** Waarom is de heer *Phaff* vervangen door de heer *de Bruyne?*

A. Omdat generaal *Phaff* toen een andere functie kreeg.

De **Voorzitter:** Hij is militair attaché geworden.

A. Inderdaad. Bovendien was generaal *de Bruyne* — toen nog kolonel *de Bruyne* — een zeer fikse troepenofficier, die waarschijnlijk wat dichter bij de brigade stond dan generaal *Phaff.*

57557. De **Voorzitter:** Heeft het moeilijkheden opgeleverd, dat generaal *de Bruyne* marine-officier was?

A. Niet in het kamp zelf.

57558. De **Voorzitter:** Vonden de officieren het niet merkwaardig, dat een marine-officier inspecteur van de Nederlandse troepen werd?

A. Hij was officier der mariniers, hetgeen natuurlijk een groot verschil is.

57559. De **Voorzitter:** Waarom heeft de Regering dit gedaan?

A. De Regering had vertrouwen in de heer *de Bruyne,* die een uitstekende staat van dienst had.

57560. De **Voorzitter:** Had men minder vertrouwen in de bekwaamheden van de aanwezige officieren van de Nederlandse landmacht?

A. Men zoekt in die omstandigheden degene uit, die in verband met de taak, die hem wacht, daarvoor het meest geschikt wordt geacht. Er waren bij de landmacht verschillende stafofficieren, die in aanmerking konden komen, maar ik meen, dat de keuze van de heer *de Bruyne* volkomen verantwoord was.

57561. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, dat de heer *Molenaar* chef staf van de Irene-Brigade was? Hij is vervangen door de heer *Suylen.* Herinnert u zich nog, waarom die vervanging heeft plaats gehad?

A. Neen.

57562. De **Voorzitter:** De heer *Molenaar* heeft hierover namelijk geklaagd; hij zei, dat er een onderhoud was geweest tussen u en de heer *Suylen* in het kamp, en dat hij daarna door de heer *Suylen* is vervangen.

A. Ik weet niet meer, hoe het is gegaan, maar er zullen nog wel andere redenen zijn geweest dan alleen een gesprek in het kamp.

57563. De **Voorzitter:** Zowel bij de Irene-Brigade als bij de luchtmacht heeft men geklaagd, dat de bevorderingen op de bureaux in Londen veel sneller plaats vonden dan bij de troep, en daardoor ontstond er een achterstand.

A. Hierin had men wel enigszins gelijk. De geschiedenis van de bevorderingen kostte veel hoofdbrekens. Degenen, vooral later zij, die b.v. bij het Militair Gezag werden ingedeeld, en ook degenen, die bij de administratie waren betrokken, hadden tegenspelers bij de Britten. Er werd verlangd, dat aan die personen overeenkomstige rangen zouden worden gegeven. Dit is toen opgelost door tijdelijke rangen te verlenen in verband met de functie, die werd bekleed. Een luitenant, die een bepaalde functie moest bekleden als tegenspeler van een Brits kapitein, werd, zolang hij deze functie bekleedde, ook tot kapitein bevorderd en wanneer hij uit zijn functie ontheven werd, werd hij weer luitenant. Dit is een stelsel, dat in Engeland algemeen gebruikelijk is, maar bij ons weinig populair. Men wilde gaarne nieuwe functies hebben, die recht gaven op die zelfde tijdelijk verhoogde rang. Teruglopen in rang wordt hier niet geapprecieerd.

57564. De **Voorzitter:** Heeft men die tijdelijke rangen alleen verleend wanneer er Engelse tegenspelers waren of ook wel in andere gevallen?

A. Als regel gebeurde het wel om deze reden, dus, wanneer de functie er aanleiding toe gaf.

57565. De **Voorzitter:** U hebt in 1944 bevorderd, dat er een Koninklijk besluit tot stand kwam, waarin de mogelijkheid werd geregeld, dat men een tijdelijk hogere rang zou kunnen bekleden. Ik meen, dat op de bureaux in Londen, ook los van Engelse tegenspelers, wel snellere bevorderingen afkwamen dan elders in een kamp zouden zijn geschied. Men heeft het hier zo gesteld, dat de Irene-Brigade werd geplukt, er werden mensen uitgehaald, die naar Londen gingen — welke niet altijd de beste elementen waren — en juist deze mensen maakten sneller promotie dan degenen, die achterbleven bij de troep. Dit heeft wel enige ontevredenheid gewekt.

A. Bevordering is uiteraard altijd een gevoelige quaestie voor militairen. Het kan zijn, dat de mensen, die in Londen zaten, door hun werkzaamheden eerder tot een rangsverhoging kwamen. In het algemeen is er bij de bevorderingen bescheidenheid betracht. De bevorderingen werden zoveel mogelijk beperkt, maar het kon niet altijd. U moet niet vergeten, dat er in het begin weinig reden voor snellere bevordering bestond, maar later, vooral toen het Militair Gezag ontstond, kwam dit meer en meer voor. Toen ontstond de samenwerking met de Britse tegenspelers.

57566. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat de bureaux in Londen wel wat zwaar waren bezet in verhouding tot het werk?

A. Neen, in het algemeen gesproken zeker niet. De meeste functies waren zwaar belast. Er was veel werk te verrichten, overal was het pootaan spelen; er was een tekort aan mensenmateriaal, ook op de bureaux.

57567. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de detachering van de Irene-Brigade bij de Britse onderdelen?

A. Ik meen, dat de Irene-Brigade in het begin van 1943 nieuwe bewapening kreeg; daarna kwam de training en in de loop van 1943 is de Irene-Brigade bij Engelse legeronderdelen gedetacheerd. Ze zijn onder meer aan de zuidkust te werk gesteld, en hebben van alles meegemaakt, en na 1943 zijn ze nog maar weinig in het kamp geweest.

57568. De **Voorzitter:** Stond deze detachering in onmiddellijk verband met de komende invasie?

A. Wel in verband, maar nog niet in onmiddellijk verband. Ze werden wel degelijk geschoold voor de invasie, waaromtrent toen echter nog geen concrete aanwijzingen bestonden.

57569. De **Voorzitter:** Hebt u wel eens iets gemerkt van moeilijkheden in verband met gebrek aan vertrouwen, dat de brigade had in de commandant *de Ruyter van Steveninck?*

A. Neen.

57570. De **Voorzitter:** De heer *de Ruyter van Steveninck* heeft u een brief geschreven, waarin stond, dat een gedeelte van het onder hem staande personeel het vertrouwen in zijn leiding en zijn staf miste. De wijze, waarop het personeel in de verschillende eenheden was ingedeeld, en de wijze, waarop de training geschiedde, zouden niet stroken met de vereisten van vaardigheid en vooral van physieke geschiktheid, die de uiteindelijke taak der brigade zou stellen. Dit is een brief geweest van 28 April 1943.

A. Toen was men nog niet zover.

57571. De **Voorzitter:** Men bevond zich toen nog in een periode van afwachting, maar blijkbaar heeft zich toen een gebrek aan vertrouwen in de commandant *de Ruyter van Steveninck* geopenbaard en heeft hij hiervan kennis gegeven.

A. Dit is onderzocht en besproken. In Wolverhampton had men volop tijd om over deze onderwerpen te praten. Een tijd lang was er wrijving tussen de jongere en oudere officieren. De opvattingen der ouderen ten aanzien van de krijgsvoering werden enigszins ouderwets geacht, de jongeren wilden meer de moderne kant uit en meenden, dat daaraan niet de nodige aandacht werd geschonken. De officieren werden gedetacheerd op cursussen en na enige tijd is deze wrijving verdwenen. In Maart 1943 waren ze nog slecht uitgerust en nog niet op manoeuvre geweest.

57572. De **Voorzitter:** U doelt hier waarschijnlijk op het request, dat 17 officieren hebben ingediend en waarin zij aandrongen op verbetering van de situatie. Vond u dit een geoorloofd optreden of zag u hierin een zekere belangstelling voor de zaak?

A. Dit laatste moet ik wel vooropstellen. Men kon het wel, vooral in het kader van militaire begrippen, uitleggen als enigszins op de grens van het toelaatbare, maar ik geloof, dat deze jongelui inderdaad allen behoorlijke lieden waren, die het goed bedoelden.

57573. De **Voorzitter:** Ik heb ook die indruk gekregen, want ik geloof, dat u minder krasse maatregelen wilde nemen tegen dit optreden dan werd voorgesteld door de inspecteur. De heer *de Bruyne* is later inspecteur geworden en is dit geweest tot ongeveer Augustus 1944. Hoe is de samenwerking geweest tussen u en de heer *de Bruyne?*

A. Ik ken de heer *de Bruyne* als een flink militair, maar ik heb wel eens moeilijkheden met hem gehad.

57574. De **Voorzitter:** Kunt u uiteenzetten, waarin die moeilijkheden hebben bestaan?

A. Het betrof hoofdzakelijk de questie van instructies en de verhouding tot andere militaire instanties waarbij hij meestal een nogal kloeke houding aannam. Daarbij speelde ook een rol, dat verschillende officieren der landmacht het niet prettig vonden, dat hij zo'n belangrijke rol speelde.

57575. De **Voorzitter:** Ik heb uit mededelingen omtrent deze quaestie de indruk gekregen, dat u zich persoonlijk minder ging bemoeien met de heer *de Bruyne*. Ik heb een klacht gelezen in een brief, die de heer *de Bruyne* schreef: „Uwe Excellentie begint geleidelijk aan ieder persoonlijk contact met mij als Hoofd M.V.T. te verbreken". Hierin staat dus, dat u ieder persoonlijk contact met hem wilde verbreken. Ook op vragen, die hij u zond, kreeg hij geen positieve antwoorden. Hij schrijft:

> „Wanneer het Bureau Inlichtingen mij stelselmatig verminkte of moeilijk te definieeren berichten doorzendt en daardoor het werk van mijn bureau M.I.D. extra moeilijk en hier en daar zelfs onmogelijk maakt, wend ik mij verschillende malen schriftelijk tot Uwe Excellentie",

maar dat leverde ook weinig resultaat op. Hij zegt, wanneer hij de verschillende bezwaren heeft geresumeerd, dat zijn taak en bevoegdheden geleidelijk dermate zijn ingekrompen, dat zijn aanwezigheid in een functie onder het Departement van Oorlog zeker niet meer noodzakelijk is.

> „Dat de inlichtingen mij gegeven, en de bevoegdheden mij verstrekt in geen verhouding staan tot de verantwoordelijke functie (B.N.S.), welke mij in de toekomst was toegedacht; dat ik niet dien steun en dat vertrouwen heb, die ik zou behoeven voor de goede vervulling van mijn taak en dat de geleidelijke, doch sterk doorgevoerde inkrimping van het aan mij toevertrouwde werk, thans zelfs een vorm heeft aangenomen (verhouding hoofd Ned. Militaire Missie-bevelhebber Nederlandsche strijdkrachten), welke voor mij volkomen onaanvaardbaar is."

Hij schrijft verder:

> „In deze belangrijke tijdsperiode" — in 1944 — „heeft Uwe Excellentie het niet meer noodig of gewenscht geacht in de laatste twee maanden een persoonlijk onderhoud met mij te hebben over diverse, toch bestaande vraagstukken".

Ik gaf u zoëven enkele opmerkingen weer van de heer *de Bruyne*, waaruit blijkt, dat er naar zijn mening een verhouding bestond, die hem allesbehalve aangenaam was, en dat er zelfs enige opzettelijkheid bij was.

A. Ik kan u verklaren, dat dit stellig niet het geval was. Hij was echter stug en zag wel eens moeilijkheden, die niet bestonden. Ik herinner me b.v. de geschiedenis van de Militaire Missie. De heer *Phaff* zou hoofd worden van deze missie. De betekenis van deze missie bleek gering te zijn, zodat de heren zelfs vroegen om van deze taak te worden ontheven. Er heeft zich toen met de heer *de Bruyne* een moeilijkheid voorgedaan betreffende de instructie van generaal *Phaff*, omdat hij meende, dat ik zonder zijn voorkennis in die instructie een verandering had aangebracht te zijnen nadele, die hij niet kon accepteren. Mijns inziens was die verandering zéér onbelangrijk en daardoor was — wanneer men op zulke punten doorlopend verschil van mening heeft — een minder vriendelijke verhouding ontstaan.

57576. De **Voorzitter:** Zou zo'n quaestie, wanneer deze in een mondeling onderhoud werd besproken, niet kunnen worden opgelost?

A. Het oorspronkelijke ontwerp was besproken, spoedshalve de bedoelde wijziging niet. Het is best mogelijk, dat ik gedurende een zekere periode geen besprekingen met de heer *de Bruyne* heb gehad, maar er is geen sprake van, dat dit opzettelijk zou zijn gebeurd. Ik had geregeld telefonisch contact met hem.

57577. De **Voorzitter:** Hij beklaagt er zich toch rechtstreeks over, dat u een onderhoud niet nodig of gewenst hebt geacht en dat u gedurende twee maanden, dit is in casu sinds 17 Mei, persoonlijk geen onderhoud met hem heeft gehad over diverse toch bestaande vraagstukken. Deze redactie wijst er op, dat het een zekere opzettelijkheid is geweest om geen onderhoud over deze vraagstukken te willen hebben.

A. Dit was absoluut niet het geval. Er waren trouwens talrijke te behandelen onderwerpen, niet alleen met de heer *de Bruyne*, maar ook met anderen en het is dus best mogelijk, dat hier een leemte is ontstaan, doordat een bespreking met de de heer *de Bruyne* werd uitgesteld en dat daardoor deze periode wat lang is geworden en deze lijkt mij, als ik het zo hoor, inderdaad ook lang. Ik moet echter beslist tegenspreken, dat dit opzettelijk zou zijn gebeurd om hem te vermijden.

57578. De **Voorzitter:** Was er in het algemeen mondeling contact tussen de verschillende functionarissen? In de periode van 1939-1940 heeft zich wel eens het verschijnsel voorgedaan, dat men briefjes ging schrijven — wanneer men brieven schrijft gaat dit wel eens feller dan wanneer men de zaak in een mondeling onderhoud bespreekt — terwijl deze moeilijkheden in een mondelinge bespreking vaak uit de weg zouden kunnen zijn geruimd. Hoe was dit in Engeland? Was er geregeld mondeling overleg of ging alles op formele wijze?

A. Ten eerste zat een groot deel van de staf op het Departement zelf. Het was dus heel eenvoudig deze te bereiken. Ik zou haast zeggen: dagelijks waren er besprekingen met de verschillende hoofden. De heer *de Bruyne* had zijn kantoor elders en daarom was natuurlijk mondeling overleg minder gemakkelijk. Regel was echter, dat alles mondeling werd besproken.

57579. De **Voorzitter:** Hebt u de ontslagaanvrage destijds zonder meer aanvaard?

A. Ik heb hem gevraagd, of hij op zijn ontslagaanvrage niet wilde terugkomen. Hij was hiertoe niet bereid, wat ik ook wel vermoedde, en nam tot mijn spijt een volkomen afwijzende houding aan.

57580. De **Voorzitter:** U bent dus van mening, dat het ongelijk geheel aan de kant van de heer *de Bruyne* lag?

A. Ik had het gevoel, dat de geschilpunten inderdaad niet zo gewichtig waren als hij meende, maar niettemin had ik toch grote waardering voor hem. Er waren steeds geschillen; het ging nu eenmaal niet anders. We konden elkaar, populair gezegd, niet „vatten".

57581. De **Voorzitter:** Wanneer de geschillen niet erg belangrijk zijn, lijkt het mij toe, dat het toch gemakkelijk is om tot overeenstemming te komen.

A. Het bleek hier niet zo te zijn.

57582. De **Voorzitter:** Wie is zijn opvolger geworden?

A. Ik weet niet meer of daarin niet onmiddellijk werd voorzien.

57583. De **Voorzitter:** Was het niet de heer *Doorman?*

A. Inderdaad. Later is de heer *Doorman* overgegaan naar een andere functie. De heer *Doorman* was altijd bij de heer *de Bruyne* werkzaam geweest en voldeed zeer goed.

57584. De **Voorzitter:** Er werd getracht uit verschillende bronnen mensen aan te trekken voor de Irene-Brigade. Welke houding heeft u aangenomen in verband met de Internationale Brigade, die in Spanje heeft gevochten?

A. Als ik me niet vergis, had de Internationale Brigade daar haar Nederlanderschap verloren. Een vertegenwoordiger van die groep was een zekere heer ..... Op dit punt had ik ook uitvoerig overleg gepleegd met de heer *de Bruyne*. Hun werd medegedeeld, dat zij in militaire dienst konden komen op de voet van dienstplichtigen, terwijl hun in uitzicht werd gesteld, dat ze hun Nederlanderschap zouden kunnen terugkrijgen bij gebleken plichtsbetrachting. Enigen hebben dit gedaan; de heer ..... niet; hierbij speelden natuurlijk politieke gevoelens een rol.

57585. De **Voorzitter:** Om de Irene Brigade — in 1940 was het nog geen Irene-Brigade — te versterken, is men begonnen met de recrutering in het buitenland. De hoofdzaak hiervan heeft zich afgespeeld, voordat u Minister werd. Het slot van wat er in Canada is gebeurd, heeft onder uw Ministerschap plaats gevonden. Ik denk, dat u de wijziging van Stratford naar Guelph hebt meegemaakt. Waarom is men naar Guelph gegaan en niet in Stratford gebleven?

A. Ik meen, dat dit een quaestie van behuizing was. Zeer tot teleurstelling van de mensen, die in Guelph zaten, is dit recruteringsbureau opgeheven, omdat het aantal recruten, dat dit bureau voortbracht, zo miniem was. Men had zich hiervan heel wat voorgesteld, maar het leverde weinig op. Het was een duur apparaat en er was geen behoefte meer aan. Mijn indruk was, dat degenen, die in Guelph de leiding hadden, een te optimistisch beeld gaven van de mogelijkheden om recruten te vinden. Als men vroeg, hoeveel recruten daar vandaan konden komen, was het altijd een zeer bevredigend cijfer, doch het resultaat was, dat er slechts een paar vandaan kwamen.

57586. De **Voorzitter:** Om welke reden stelde men het zo optimistisch voor?

A. Men vond Guelph een nuttige instelling.

57587. De **Voorzitter:** Waarom?

A. Als men maar resultaten had kunnen bereiken, zat men daar uitstekend.

57588. De **Voorzitter:** Had u de indruk, dat het hun bedoeling was, hun eigen bestaan daar veilig te stellen?

A. Dat wil ik niet aannemen en dat is altijd moeilijk te beoordelen. Als iemand zegt, dat een instelling, die hij beheert, zo nuttig is, kan men er weleens bij denken, dat dit verband houdt met eigen voldoening of belang, maar dit valt niet te bewijzen. De motieven, waarop men de instandhouding van Guelph bepleitte, achtte ik in alle gevallen ten enenmale onvoldoende. De naakte feiten waren van die aard, dat het geen zin meer had, het bureau te laten voortbestaan.

57589. De **Voorzitter:** Had de Regering voldoende contrôle op hetgeen in Canada en de Verenigde Staten gebeurde?

A. Wij hadden voortdurend voeling, maar het was in het algemeen een contrôle van verre. Hierbij kwam nog, dat de Nederlanders in Amerika, die volgens de wet de keuze kregen om dienst te doen in het Amerikaanse leger of in het Nederlandse, als regel het Amerikaanse leger kozen, zodat de opbrengst van Nederlandse recruten voor het Nederlandse leger in Amerika uiterst gering was.

57590. De **Voorzitter:** Toen u Minister werd, kwam u voor een situatie te staan, dat het aantal recruten daar maar zeer gering was, door welke omstandigheden dan ook. U vroeg zich dus af hiermee wel of niet door te gaan.

A. De opheffing van Guelph is veel later geweest.

57591. De **Voorzitter:** Inderdaad, maar in principe kon men de zaak toch wel overzien, toen u Minister werd. Men is in Januari 1941 met de recrutering begonnen. Anderhalf jaar later trad u op als Minister en toen waren de aantallen recruten, die uit de Verenigde Staten waren gekomen, toch vrij miniem.

A. In het begin was het wat meer en kon men het nog eens aanzien, maar langzamerhand werd het aantal steeds geringer.

57592. De **Voorzitter:** Met mijn vraag betreffende contrôle bedoelde ik zoëven of de Regering weleens iemand naar Guelph heeft gestuurd om na te gaan, hoe de situatie eigenlijk was.

A. Wij hebben dit zeer zeker gedaan.

57593. De **Voorzitter:** Generaal *Dijxhoorn,* uw gemachtigde, was toen in Amerika.

A. Ja, maar er is ook iemand van het Departement uitgezonden — zijn naam is mij ontschoten — om volledig verslag uit te brengen. Mede op grond van dit rapport is besloten, het recruteringsbureau op te heffen.

57594. De **Voorzitter:** Herinnert u zich in dit verband de naam van de heer *Pot* of is dit vóór uw tijd geweest?

A. Ja, ik ken de heer *Pot* wel, maar in ander verband.

57595. De **Voorzitter:** Er is sprake van geweest, de heer *Koch* een inspectiereis te laten maken naar de Verenigde Staten en Canada, want deze had de recrutering naar Zuid-Afrika geleid. Waarom is dit eigenlijk niet doorgegaan?

A. Dat is later doorgegaan.

57596. De **Voorzitter:** Later is hij er wel geweest voor andere doeleinden, maar niet voor de inspectiereis.

A. Hij is er in 1944 geweest voor een ander doel.

57597. De **Voorzitter:** Op 29 Maart 1943 hebt u aan generaalmajoor *Dijxhoorn* een brief geschreven, waarin staat, dat u afziet van uw voornemen, om de reserve dirigerend Officier van Gezondheid dr. *Koch* een inspectiereis naar de Verenigde Staten en Canada te laten maken. Dit is dus niet doorgegaan. De inspectiereis, die later is gemaakt, is voor andere doeleinden geweest.

A. Ja. Ik weet niet meer, welke redenen mij daarvan deden afzien. In Zuid-Afrika, waar de zaak anders lag, was hij met de recrutering belast geweest, zoals u weet.

57598. De **Voorzitter:** Zeer zeker. Maar omdat het daar zo goed is gelukt, althans relatief, heeft men misschien de gedachte gehad, hem in Amerika een kijkje te laten nemen om te zien, welke gebreken er daar aan de recrutering kleefden. Herinnert u zich het conflict tussen de Commissie Vrijstellingen en generaal *Dijxhoorn?* De Commissie Vrijstellingen heeft een advies uitgebracht, dat niet is opgevolgd door generaal *Dijxhoorn.* U hebt toen aan die commissie, nadat deze om die reden ontslag had aangevraagd, ook ontslag verleend. Het betrof de Commissie Vrijstellingen voor de militaire dienst in Amerika.

A. Weet u misschien ongeveer de periode?

De **Voorzitter:** Het is einde 1942 geweest.

A. Neen.

De **Voorzitter:** Het is lang geleden en dus begrijpelijk, wanneer u het zich niet meer herinnert.

A. Einde 1942 was ik nog slechts kort in functie. Ik kan het me waarlijk niet herinneren.

57599. De **Voorzitter:** U heeft ook een poging gedaan de recrutering in Canada en de Verenigde Staten in handen van de consuls te leggen. Ik meen, dat dit niet is doorgegaan.

A. Dat is tenslotte niet doorgegaan.

57600. De **Voorzitter:** Weet u ook de redenen hiervan?

A. Het kwam allemaal op hetzelfde neer: er waren geen recruten. De consuls konden net zo min recruten ontdekken als de commissie. Er was wel overleg gepleegd en er is nog over gecorrespondeerd met de consul-generaal in New York. Ik meen, dat daar nog iemand gedetacheerd werd voor korte tijd, die bij de recrutering behulpzaam kon zijn. Het resultaat is ook miniem geweest.

57601. De **Voorzitter:** Er is ook nog een quaestie geweest met Nederlanders, die werkzaam waren bij een erkend vitaal bedrijf op het gebied van de scheepvaart. Deze mensen dreigden door de Amerikanen te worden opgeroepen. Men heeft toen maatregelen genomen, dat zij zouden worden gemilitariseerd. U herinnert het zich waarschijnlijk nog wel.

A. Ja.

57602. De **Voorzitter:** Na lange aarzeling hebt u deze beslissing genomen. Waren er bezwaren tegen om deze mensen te militariseren? Het betrof dus Nederlanders, die werkzaam waren op scheepvaartgebied. Zij liepen de kans door de Amerikanen te worden opgeroepen, maar het belang van Nederland bracht mee, dat ze niet in Amerikaanse militaire dienst kwamen. Dit is toen opgelost door ze te militariseren. Het was een soort manoeuvre, waardoor deze mensen werden onttrokken aan het Amerikaanse leger. Was er misschien het bezwaar, dat men het niet fair vond tegenover de Amerikanen?

A. Dat was wel één van de bezwaren, doch ook overigens moest men enigszins voorzichtig zijn met militariseren — hetgeen toch al op vrij grote schaal plaats vond — met het oog op de consequenties. In het algemeen is het niet gewenst, dat burgerelementen, als het niet zeer nodig is, worden gemilitariseerd. Of ik lang of kort heb geaarzeld, herinner ik mij niet precies, doch tenslotte is toch de conclusie geweest, dat het behoud van deze mensen het zwaarst woog.

57603. De **Voorzitter:** U was dus ontevreden over de resultaten van de recrutering in Canada en in de Verenigde Staten. Iets beter ging het in Zuid-Afrika, waar men meer hulp had van de Zuid-Afrikaanse Regering, omdat daar degenen, die dienst weigerden, werden

gearresteerd, hetgeen niet het geval was in Amerika. Herinnert u zich nog iets omtrent de quaestie van de dienstweigeraars in Zuid-Afrika? De recrutering zelf is vóór uw tijd geweest?

A. Ja, deze is vóór mijn tijd geweest. Ik weet wel, dat er enige narigheden waren, maar in het algemeen is het nogal meegevallen. De gevallen, die zich hier voordeden, waren niet ernstig. Er is weleens een betoging geweest tegen de gezant van Zuid-Afrika, maar dit ging minder over het dienst nemen dan over de quaestie van de verzorging van de gezinnen en dergelijke.

57604. De **Voorzitter:** Is uw indruk, dat de gezant in Zuid-Afrika de recrutering ten zeerste heeft bevorderd?

A. Ik weet dit niet uit eigen ervaring. De gezant was jhr. *van Lennep.*

57605. De **Voorzitter:** De heer *Koch* heeft wel geklaagd over de medewerking van de gezant; is u hierover iets bekend?

A. Er zijn wel strubbelingen geweest in die dagen, maar deze worden blijkbaar wat aangedikt. Ik kan niet zeggen, dat ik de herinnering heb, dat jhr. *van Lennep* de recrutering ten zeerste bevorderde, maar evenmin heb ik de indruk, dat hij afwijzend hiertegenover stond. Hij was in een enigszins moeilijke positie, want betrokkenen kwamen steeds bij hem klagen over de moeilijkheden, die de recrutering met zich bracht. Dat hij dan een open oor had voor deze klachten en deze de recruteringsdienst voorhield, is begrijpelijk.

57606. De **Voorzitter:** De recrutering heeft bij grote delen van het Afrikaanse volk tegenwerking ondervonden, o.a. bij „De Ossewa Brandwag" en door de Duitsgezinde stemming van een deel van het volk.

A. Voor betrokkenen was het inderdaad een nare geschiedenis. Velen waren al lang in Zuid-Afrika gevestigd en voelden zich meer Zuid-Afrikaan dan Nederlander. Ze moesten daar alles opgeven, hun gezinnen achterlaten en hun baantje opgeven. Daarnaast moesten ze nog een gevaarlijke tocht per schip meemaken, waarbij een transport van 80 man vergaan is.

57607. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk hebt u wel bemoeienis gehad met de quaestie, waarheen de Zuid-Afrikaanse dienstweigeraars zouden worden gebracht. Dezen zijn naar Suriname gegaan. Is u iets bekend van de moeilijkheden, die dit heeft opgeleverd?

A. Het was een netelige quaestie. Men wist niet, wat met deze mensen aan te vangen. Ik weet niet of deze oplossing wel zo buitengewoon gelukkig is geweest. Men zat er een beetje mee. De mensen uit Zuid-Afrika waren min of meer van ons vervreemd en vonden het hoogst bezwaarlijk, dat ze werden weggeroepen. Er werd weleens gevraagd of wij de Irene-Brigade niet zouden opheffen. Dit was echter niet mogelijk. Wij konden de dienstplichtigen niet van heinde en verre laten komen, omdat het landsbelang dit nodig maakte, om na een jaar te vertellen, dat wij geen behoefte meer aan hen hadden. Dat was geen houding. Wij hadden een open oog voor de moeilijkheden van de Zuid-Afrikanen en zijn hun dan ook zeer ter wille geweest. Zij werden te zamen ingedeeld onder een kapitein uit Zuid-Afrika, dus een landgenoot van hen, die zeer geschikt was en goed met hen wist om te springen. Toen ze eenmaal daar waren, hebben ze voor 100% hun plicht gedaan. Het waren uitstekende jongens.

57608. De **Voorzitter:** Heeft u ook bemoeienis gehad met de doortocht van de Nederlanders door Zweden om zich daarna bij het Nederlandse leger in Engeland te voegen?

A. Neen. U bedoelt dus Nederlanders, die via Zweden naar Engeland kwamen. Dit kunnen er maar heel weinig zijn geweest.

De **Voorzitter:** Ja, het waren er niet veel.

A. Er zijn er meer via Spanje en Portugal gekomen.

57609. De **Voorzitter:** U kunt misschien wel mededelen hoe dit werkte?

A. Nadat ze uit Nederland weggingen, kwamen ze door België en Frankrijk, waar ze op verschillende plaatsen steun en hulp konden vinden; ze moesten dan de Pyreneeën over, wat een zware expeditie was, vooral in de winterdagen, en kwamen dan in Spanje aan. De Spanjaarden waren niet zeer toeschietelijk. Er waren daar kampen, waarin deze jongelui tijdelijk werden ondergebracht. De Spanjaarden wilden ze wel zo gauw mogelijk kwijt, maar zonder toestemming van Portugal werden ze daar niet ontvangen. Portugal stond op het standpunt, dat ze de mensen wel wilden binnenlaten, ze wilden ook wel korte tijd voor hen zorgen, maar wensten de zekerheid te hebben, dat zij weer zouden doorreizen. De transportmogelijkheden van Portugal naar Engeland waren heel schaars, zodat, wanneer het aantal Nederlandse vluchtelingen in Portugal te groot werd, de Portugese Regering weigerde er nog meer toe te laten, hetgeen dan betekende, dat degenen, die zich in Spanje bevonden, daar nog langer moesten blijven. Eenmaal hebben ze transport kunnen krijgen, ik meen naar Afrika, maar in het algemeen konden wij er niet in slagen voldoende transportmogelijkheid te bemachtigen om allen met de gewenste spoed over te brengen.

57610. De **Voorzitter:** Het was dus wel uw bedoeling deze mensen, die dienstplichtig waren, te helpen om te worden geïncorporeerd in het Nederlandse leger.

A. Zeer zeker. De actie om naar Engeland te komen, ging van deze jongelui uit. Hierop kon uiteraard geen drang worden uitgeoefend, want we konden hen niet bereiken.

57611. De **Voorzitter:** Nu zou ik u enige vragen willen stellen met betrekking tot de luchtmacht. Er is namelijk geklaagd, dat de promotiekansen van Nederlanders bij de R.A.F. veel geringer waren dan van de andere Nederlandse officieren. De Nederlandse officieren bij de R.A.F. hadden minder promotiekansen dan hun Engelse collega's, omdat ze op een bepaalde wijze dienden in de R.A.F. Is u hierover iets bekend? Ze zouden geen ambtstoelage hebben ontvangen en de helft van het zogenaamde vlieggeld werd ook ingehouden. Administratief stonden ze onder de Minister van Oorlog?

A. Ik meen, dat ik wel gevallen heb gehad, waarin bij de Britten moest worden aangedrongen om de positie van deze mensen te verbeteren, maar wat hiervan het resultaat is geweest, durf ik niet te zeggen. Ik herinner mij wel, dat hiervan sprake is geweest. Als zij zich achtergesteld gevoelden en kwamen klagen, werd de klacht onderzocht en bij de Britten aangedrongen hierin verandering te brengen. Dit lukte weleens, maar lang niet altijd. In het algemeen was de houding van de Britse legerautoriteiten niet onwelwillend. Het waren voor hen ook enigszins „buitenissige" gevallen.

57612. De **Voorzitter:** Heeft de Regering ook een bepaalde invloed uitgeoefend bij de vorming van een speciaal Nederlands squadron in de R.A.F., of werd dit overgelaten aan de Engelsen?

A. Hierop werd wel degelijk aangedrongen. Wat gold voor de luchtmacht gold ook voor de brigade; wij wilden een Nederlandse eenheid hebben onder Nederlandse kleur.

57613. De **Voorzitter:** Later is er op aangedrongen een afzonderlijk Departement voor de Nederlandse luchtvaart in te stellen. Er is toen een directoraat voor de luchtstrijdkrachten gekomen. Waarom is dit directoraat ingesteld?

A. Er waren drie belanghebbenden bij de luchtvaart: het Ministerie van Oorlog, van Marine en van Koloniën — later Overzeese Gebiedsdelen —, die elk meer krachten wilden aantrekken dan beschikbaar waren. Zij moesten toen onderling worden verdeeld. Als hoofd van het directoraat werd vice-admiraal *Termijtelen* van Marine benoemd, als onderchef de heer *Berdenis van Berlekom* van Oorlog. Van een oprichting van een afzonderlijk luchtvaartministerie, hoe sympathiek men hierover op zich zelf kan denken, kon natuurlijk geen sprake zijn. Wij konden onder de bestaande omstandigheden geen principiële verandering aanbrengen. Dit vraagstuk is hier in Nederland herhaaldelijk aan de orde gekomen en wanneer er een besluit in die zin zou moeten worden genomen, zou dit onder normale omstandigheden moeten gebeuren. Men moest in Londen geen luchtvaartministerie stichten, terwijl men een groot tekort aan luchtvaartpersoneel had.

57614. De **Voorzitter:** Veranderde er in feite ook iets door de oprichting van het directoraat?

A. Het onderlinge overleg tussen de Departementen en het overleg met de Britse autoriteiten werden er gemakkelijker door, maar overigens veranderde er niet veel. Het zwaartepunt werd meer verlegd naar de directeur-generaal. Voordat deze functie werd ingesteld, was daaromtrent overleg gepleegd met de heren *Berdenis van Berlekom* en *Termijtelen.*

57615. De **Voorzitter:** Feitelijk was de oprichting van het Directoraat een quaestie van administratieve verhoudingen en men mocht er dus niet een eerste stap op de weg naar een zelfstandige luchtmacht in zien?

A. Ja, gelet op de betekenis van een zelfstandige luchtmacht, zou dit zo kunnen worden gezien. Ik vond de vorming van een luchtmacht inderdaad een zeer belangrijk punt, maar in de gegeven omstandigheden zou ik nooit verder zijn gegaan.

57616. De **Voorzitter:** U had waarschijnlijk alleen administratief bemoeienis met het Nederlandse squadron bij de R.A.F. en niet met de Marine Luchtvaart Dienst?

A. Neen.

57617. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding met het squadron, dat op Colombo was gestationneerd? Had u hiermee iets te maken of berustte dit onder Marine?

A. Ja.

57618. De **Voorzitter:** Begin 1942 is er een Indisch detachement naar Brits-Indië vertrokken. De bedoeling hiervan was, dat het zou deelnemen aan de strijd in Oost-Indië, maar toen men daar in de buurt aankwam, was de oorlog voorlopig afgelopen en is het in Brits-Indië blijven hangen. Herhaaldelijk heeft het Indisch detachement getracht om terug te gaan naar Engeland. Kunt u mededelen, waarom deze mensen in Brits-Indië zijn gebleven en waarom de verzoeken om te worden teruggetransporteerd naar Engeland niet werden ingewilligd?

A. Het was weer dezelfde geschiedenis. Dit detachement was daar gestrand en kwam toen onder Marine en Koloniën. Aangezien daar net als overal een groot tekort was aan mensen, wilde Marine hen indelen bij speciale diensten en Koloniën wilde ze gebruiken voor ordediensten. Heel veel later zijn ze pas teruggekomen. In verhouding tot het kleine aantal, waaruit de brigade bestond, was dit van betekenis. Aangezien men het doel, waarvoor zij werden uitgezonden, belangrijk vond, heeft men ze laten gaan. Toen dit doel niet kon worden bereikt, moesten ze terugkomen, hetgeen met veel moeite is gebeurd. Dit is een strijdpunt geweest tussen de betrokken Departementen.

57619. De **Voorzitter:** U hebt er dus wel telkens op aangedrongen, dat deze troepen moesten terugkomen ter versterking van de Irene-Brigade?

A. Ik heb er zelfs zeer sterk op aangedrongen. Ik heb zelfs gedreigd er het bijltje bij neer te leggen. De brigade was geleidelijk op peil gekomen. Van Britse zijde werd bij mij geklaagd, dat de brigade werd te kort gedaan, doordat een deel was weggehaald, doch nu toch moest terugkeren.

57620. De **Voorzitter:** U bedoelt, dat u de portefeuillequaestie hebt gesteld. Dit heeft zich toch voorgedaan bij eventuele terugzending van de detachementen uit Suriname? Ik zie hier in een brief van u van 16 October 1943 deze zin staan:

> „Ten aanzien van de overigen zie ik mij echter verplicht deze terug te trekken, hetgeen ik van zoodanig belang acht, dat, wanneer deze eventueel niet zou plaats vinden, een situatie zou ontstaan, waarvoor ik de verantwoordelijkheid niet wensch te dragen".

Misschien hebt u het nog weleens gedaan naar aanleiding van het Indische detachement in Brits-Indië.

A. Ik weet mij thans niet meer te herinneren, waar deze lieden in West-Indië vandaan kwamen.

57621. De **Voorzitter:** Deze mensen kwamen oorspronkelijk ook van de Irene-Brigade.

A. Waarschijnlijk behoorden zij oorspronkelijk tot de groep, die werd uitgestuurd naar Indië. Deze groep is toen verspreid.

57622. De **Voorzitter:** Zij zijn van uit Engeland rechtstreeks naar Suriname gezonden in de jaren, voordat u Minister was. Het Indisch detachement, dat in Brits-Indië is blijven hangen, is gesplitst in een korps Insulinde en een deel, dat naar de Marine Luchtvaart Dienst op Ceylon is gegaan. Behoudens enkele uitzonderingen — er zijn er een paar naar Engeland teruggestuurd — zijn de mensen daar jaren gebleven. Dit kunnen dus niet dezelfden zijn geweest, die in Suriname zaten.

A. In 1942 zijn zij naar Indië gegaan.

57623. De **Voorzitter:** Er waren voorts ook mensen, die na de capitulatie uit Oost-Indië zijn weggegaan en in Curaçao zijn terechtgekomen. Dit waren niet diegenen, die bij het Indisch Detachement van de Irene-Brigade waren ingedeeld.

A. Ik meende mij te herinneren, dat de mensen, die in Brits-Indië hebben gezeten, ook waren terechtgekomen in West-Indië.

57624. De **Voorzitter:** Voor zover ik mij uit de verhoren kan herinneren, is dit niet het geval geweest. U nam deze quaestie dus wel hoog op.

A. Ja, zij behoorden rechtens bij de brigade thuis.

57625. De **Voorzitter:** Uiteindelijk zijn uw pogingen dus mislukt?

A. Neen, want later heb ik ze wel teruggekregen. Dit zal zijn geweest in de loop van 1944.

57626. De **Voorzitter:** Toch lang niet allemaal, want wij hebben hier gehoord, dat er in 1945 ook nog mensen waren.

A. De verklaring daarvan is, dat men deze mensen daar hogere rangen had gegeven. Er waren veel sergeants onder, die als gewoon soldaat waren weggegaan, en daarvan zijn er verschillenden gebleven, waaraan de brigade minder behoefte had.

57627. De **Voorzitter:** Herinnert u zich het conflict-*Mollinger*? De heer *Mollinger* was commandant van het korps Insulinde.

A. Neen, ik herinner mij er niets van.

57628. De **Voorzitter:** Bij de uitzending naar Indië heeft zich de quaestie van artikel 192 van de Grondwet voorgedaan. Dit heeft zich ook vóór uw tijd afgespeeld, maar daarna is het een punt van ernstige overweging bij het Kabinet geweest, waaruit een Koninklijk besluit is voortgekomen. Misschien kunt u hierover iets mededelen?

A. Artikel 192 van de Grondwet laat niet toe, dat militairen naar Indië gaan zonder hun toestemming. Aan de Britten was een opstelling van benodigde krachten voorgelegd — dit moest in overleg met de Britten geschieden, omdat zij zorgden voor de uitrusting —, volgens welke na de bevrijding ongeveer 180 000 man zouden worden opgeroepen. In overleg met de legerautoriteiten werd dit „establishment" vastgesteld, hetgeen inhield, dat daarvoor de nodige bewapening, enz. zou worden beschikbaar gesteld. Bij deze 180 000 man waren 50 à 60 000 inbegrepen, die bestemd waren voor het Verre Oosten. De bedoeling was, om de moeilijkheden i.v.m. artikel 192 van de Grondwet te ontgaan, hen als oorlogsvrijwilligers op te roepen. Dit bezwaar was dan uit de weg geruimd. Ik gevoelde niet veel voor wijziging van artikel 192 van de Grondwet bij Koninklijk besluit, hoewel daartoe tenslotte werd overgegaan. Het was natuurlijk de vraag of het zou gelukken een voldoende aantal oorlogsvrijwilligers aan te trekken. Bij de recruteringsbureaux, die in Brabant na de bevrijding werden gevestigd, bleek daarvoor zéér veel animo te bestaan. Er meldden zich zoveel oorlogsvrijwilligers aan, dat de toeloop zelfs moest geremd worden. Men kon de oorlogsvrijwilligers niet alleen uit het zuiden putten en had er mede rekening te houden, dat, als het noorden bevrijd zou zijn, zich aldaar ook nog velen zouden aanmelden. Bovendien kon een landstreek niet te veel ontvolkt worden in verband met de dringende eisen van wederopbouw. Het zuiden zou 2/5 van het totaal van 180 000 opbrengen. Tenslotte is het anders gelopen, daar deze oorlogsvrijwilligers niet aan bod zijn gekomen, daar men tenslotte op de lichtingen is teruggevallen, maar dat was na mijn tijd.

57629. De **Voorzitter:** Deze principiële beslissing van de Regering is al genomen vóór de bevrijding van Zuid-Nederland. Het Koninklijk besluit, dat hierop betrekking heeft, is van 22 Juli 1944. Dit slaat niet alleen op de vrijwilligers, want er staat in:

> „Overwegende, dat de verdediging van het grondgebied en de veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden in de huidige buitengewone omstandigheden eischen, dat dienstplichtigen bij de

landmacht, met inbegrip van hen, die behooren tot het reservepersoneel, en van hen die een verbintenis als vrijwilliger hebben aangegaan op den voet van dienstplichtige, overal heen kunnen worden gezonden, waar de vijanden van het Koninkrijk moeten worden bestreden, en dat het belang van het Koninkrijk derhalve niet gedoogt, dat het zenden van deze dienstplichtigen naar eenig gebied afhankelijk is van hunne toestemming, dan wel dat het beschikken voor dat doel over de landmacht van Nederlandsch-Indië en de schutterijen van Suriname en Curaçao een beletsel zoude vinden in eenige wettelijke bepaling;".

Hier is dus principieel de beslissing genomen, afwijkend van artikel 192 van de Grondwet.

A. Men deed dit, omdat men vreesde onvoldoende oorlogsvrijwilligers te vinden. Dit nam echter niet weg, dat het plan om deze te recruteren toch werd doorgezet.

57630. De **Voorzitter:** Het gaat mij hier om overwegingen, die het Kabinet heeft gehad om af te wijken van artikel 192 van de Grondwet. Welke redenen heeft het Kabinet hiervoor gehad?

A. De vrees, dat men niet voldoende oorlogsvrijwilligers zou krijgen.

57631. De **Voorzitter:** Aan de andere kant was er natuurlijk het grote belang om mensen naar Indië te brengen. Dit vormt een afweging van de verschillende aspecten.

A. Dit zelfde belang werd ook door ons ingezien.

57632. De **Voorzitter:** Bij de vrijwilligers speelde de quaestie van de toestemming geen rol. Artikel 192 spreekt over „zonder toestemming". Oorlogsvrijwilligers kon men overal heenzenden, met dienstplichtigen was dit echter anders. Ten aanzien daarvan is de beslissing genomen artikel 192 in dit verband ter zijde te stellen, namelijk om de mensen naar Indië te kunnen sturen. U achtte dus op dat ogenblik het belang, dat hierin gelegen was ten aanzien van het Koninkrijk, zodanig dat hier noodrecht mocht worden toegepast?

A. Ja, hoewel ik wel vertrouwen had voldoende oorlogsvrijwilligers te vinden. De 60 000 man, uitgetrokken voor de strijd in het Verre Oosten, zijn er volop geweest. We hadden dus toch een voldoende aantal gehad, met of zonder wijziging van artikel 192.

57633. De **Voorzitter:** U stond dus op het standpunt, dat dit Koninklijk besluit niet moest worden genomen? U wilde het er van af laten hangen of er voldoende vrijwilligers kwamen, waardoor de Regering geen besluit in deze quaestie behoefde te nemen?

A. Uiteraard zag men er tegenop bij Koninklijk besluit van de Grondwet af te wijken. De een was optimistisch in de verwachting voldoende oorlogsvrijwilligers te kunnen krijgen, de ander zag het somberder in. De schattingen liepen dan ook zeer uiteen, van hoogstens 10 000 tot minstens 100 000.

Er kwam nog bij, dat het in de bedoeling lag de oorlogsvrijwilligers ter beschikking te stellen van de geallieerde oorlogvoering, terwijl in de Angelsaksische landen het instituut van dienstplichtigen minder ingang vindt dan dat van vrijwilligers en dat het zich vrijwillig opgeven voor de strijd een betere indruk maakte dan wanneer dit onder dwang geschiedde.

57634. De **Voorzitter:** Blijkbaar heeft de Regering op het standpunt gestaan, deze zaak niet te mogen laten afhangen van het feit, of zich wel of niet voldoende oorlogsvrijwilligers beschikbaar zouden stellen, maar meende zij ook de principiële quaestie in ogenschouw te moeten nemen?

A. Men durfde inderdaad het risico niet te nemen; daarom werd in het Koninklijk besluit toch van artikel 192 afgeweken, omdat men niet voor het geval wilde komen te staan, dat het aantal oorlogsvrijwilligers zou tegenvallen.

57635. De **Voorzitter:** U hebt het zelf ook ondertekend. U hebt er zich dus ook mee verenigd?

A. Ja.

57636. De **Voorzitter:** Was u van mening, dat het noodrecht hier kon worden toegepast?

A. Ja. De heer *van Angeren* heeft nog een andere mogelijkheid overwogen, neerkomende op een juridische constructie, dat artikel 192 niet van toepassing was, maar daarvoor was men huiverig, omdat men vreesde, dat een dergelijke juridische interpretatie door het volk niet zou worden begrepen. De gedachte was, dat artikel 192 niet toepasselijk kon worden geacht op de buitengewone situatie, die zich hier voordeed, en dat een aanvulling, gegrond op noodrecht, gerechtvaardigd was.

57637. De **Voorzitter:** Weet u nog welke oplossing de heer *van Angeren* hiervoor had?

A. Neen, dat durf ik niet meer te zeggen.

57638. De **Voorzitter:** Is ook niet overwogen, degenen, die naar Indië gingen, in te delen bij de marine?

A. Ik meen, dat daarover wel gesproken is.

57639. De **Voorzitter:** In 1943 is er nog een Nederlandse commandotroep naar Brits-Indië uitgezonden. Dat was Nr. 2 (Dutch) Troop en het was het Nederlandse deel van de Engelse commandotroepen.

A. Ze stonden onder Britse leiding.

57640. De **Voorzitter:** Is dit in overleg met de Nederlandse Regering geschied?

A. We waren er van op de hoogte, maar zij stonden, zoals gezegd, onder Brits commando. Het was een commandotroep van parachutisten.

57641. De **Voorzitter:** Ze dienden toch ook voor raids.

A. Er was ook een Nederlandse afdeling parachutisten, die onder leiding van een Hollander stonden.

57642. De **Voorzitter:** Ik bedoel nu de commandotroep, die onder leiding van de heer *Linzel* naar Indië is gegaan en één jaar later is teruggekomen.

A. Dit is wel in overleg gebeurd met de Nederlandse Regering.

57643. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de aanvullingscursussen voor verbindingsofficieren, die er zijn geweest onder leiding van de heer *van de Plassche?* Met welke bedoeling werden deze cursussen gegeven?

A. Dat was al in een later stadium. Voornamelijk stond dit in verband met de opleiding voor degenen, die voor functies bij het Militair Gezag in aanmerking kwamen. In Engeland was een school, waar zij bekwaamd werden. Later werden liaison-officieren gevraagd, niet alleen voor Militair Gezag, maar ook voor andere diensten.

57644. De **Voorzitter:** Ik bedoel de cursus, die is begonnen in Juni 1942, dus vóórdat u Minister werd, en die heeft geduurd tot begin 1943.

A. Daarvan weet ik uiteraard niet veel. De cursus in 1942 had in elk geval geen grote omvang.

57645. De **Voorzitter:** De heer *van de Plassche* zou later in aanmerking zijn gekomen om benoemd te worden tot militair attaché in Algiers. Waarom is dit niet doorgegaan?

A. Dit hield onder meer verband met de houding van het hoofdkwartier in den Haag, waarbij de heer *van de Plassche* ook was betrokken.

57646. De **Voorzitter:** Wilt u hierop ingaan?

A. Voor zoverre mogelijk, want uit eenzijdige inlichtingen kon men niet veel concluderen. In elk geval wenste men, dat degenen, die daarbij direct betrokken waren en waarvoor men moest afwachten tot dat daaromtrent klaarheid zou zijn verkregen, liever niet in leidende functies werden geplaatst.

57647. De **Voorzitter:** Er is dus bij de Regering wel een bepaalde opzet geweest om de mensen, die bij het hoofdkwartier werkzaam waren, eigenlijk op nonactiviteit te houden.

A. Men wilde hun tenminste niet zodanig vooraanstaande functies bij terugkeer geven — vooral niet, omdat er in Nederland nogal wat stof over was opgewaaid —, voordat deze zaak uit de wereld was. Vermeend werd, dat het Hoog Militair Gerechtshof hierover zou moeten oordelen na terugkeer in Nederland, waarbij ik herinner aan een radiorede van de heer *van Genechten,* waarbij hij een en ander heeft geput uit de verhoren in de archieven van het Hoog Militair Gerechtshof.

57648. De **Voorzitter:** Is de Regering afgegaan op eenzijdige inlichtingen?

A. Neen, stellig niet. Het merendeel van hen, die bij het hoofdkwartier betrokken waren, waren krijgsgevangenen en dus onbereikbaar. Men kon onmogelijk een oordeel vellen, zonder hen gehoord te hebben. Slechts een paar waren naar Engeland gekomen, waaronder *van de Plassche,* die dus inlichtingen hierover konden geven. Majoor *Somer,* die als getuige was gehoord door het Hoog Militair Gerechtshof, heeft hierover verslag gegeven. De heer *van de Plassche* is gedurende mijn ambtsperiode in dienst geweest.

57649. **De Voorzitter:** Hij is door de heer *van Boeyen* op nonactiviteit gesteld en dit heeft geduurd tot Juli 1942, 8 maanden ongeveer. Generaal *van Oorschot* is ontslagen als hoofd van de Nederlandse Militaire Missie. De heren *van de Plassche* en *van Oorschot* zijn beiden op nonactief gesteld. Later hebben ze wel een andere functie gehad.

A. Generaal *van Oorschot* was niet bij het hoofdkwartier betrokken, wel bij de inlichtingendienst, maar dat was niet het punt. Volgens onze berichten werd de houding van het hoofdkwartier in Nederland zwaar aangevallen en de wens geuit, dat nagezocht werd in hoeverre iedereen zijn plicht had gedaan.

57650. De **Voorzitter:** U hebt een onderhoud gehad met de heer *van de Plassche* op 27 Mei 1944, waarbij deze zaak is besproken. Hierbij is tot uitdrukking gekomen, dat de Regering het ongewenst achtte, dat officieren van het voormalig hoofdkwartier een uitvoerende taak zouden krijgen. Volgens anderen was het niet juist om deze mensen geen bepaalde taken te geven. Ik heb hier een brief van de heer *van Voorst Evekink,* waarin hij o.a. schrijft:

> „De onbillijkheid van het bedoelde oordeel", (waarop de Regering zich baseerde) „door *onverantwoordelijke anonymi* uitgesproken, nog vóór de krijgsgeschiedenis is geschreven en zonder dat deskundig en onbevangen is kunnen worden nagegaan of, en eventueel door wie, laakbare fouten zijn gemaakt, en tenslotte zonder dat de Generale Staf zich ter zake heeft kunnen verantwoorden — de elementaire eis van de democratie, voor het behoud waarvan wij ons thans in oorlog bevinden — springt in het oog. *Achterklap* schijnt een zwakke kwalificatie voor dit gedoe".

De Regering werd hier een verwijt gemaakt, dat zij geloof zou hechten aan achterklap, en daarom zou zij de mensen niet een taak hebben gegeven, die zij eigenlijk wel zouden hebben kunnen vervullen.

A. Ik geloof het tegendeel. Het op nonactief stellen van *van de Plassche* heb ik niet gedaan. Men heeft hem wel degelijk een functie gegeven, juist met de bedoeling niet te prejudiciëren. Men wilde de zaak eerst in kruiken en kannen hebben en dit kon niet gebeuren dan in Nederland. Het is begrijpelijk, dat men op dit punt enigszins voorzichtig was.

57651. De **Voorzitter:** Het heeft natuurlijk een buitengewoon pijnlijke indruk gemaakt, dat iemand als de heer *van de Plassche* op nonactiviteit werd gesteld en dan nog wel in een tijd, dat Nederland alle beschikbare krachten nodig had.

A. Hetzelfde gold ook voor de heer *van Voorst Evekink,* die ook een tijd nonactief is geweest.

De **Voorzitter:** Die was militair attaché in Parijs.

A. Hij heeft een functie in Londen gekregen. Ik was geen voorstander van het op nonactiviteit stellen, waar er een zo groot tekort was aan geschikte krachten. De heer *van Voorst Evekink* werd belast met de studie van de reorganisatie van het leger, waaraan hij een volle taak had. Ditzelfde gold ook voor de heer *van de Plassche.* Het ging er alleen om of men hen zou belasten met een taak bij de terugkeer. Ik kan hierin geen disqualificatie van de Regering zien; dat zou het zijn geweest, wanneer betrokkenen bepaald ter zijde waren geschoven. Want behalve in 1942 — de twee gevallen, die u noemde en waarvan mij de redenen niet bekend zijn —, zijn zij steeds ten volle benut. Ik meen, dat bij mijn optreden de heer *van de Plassche* weer in dienst was.

De **Voorzitter:** Hij was toen leider van de verbindingscursus.

A. De anderen heb ik zelf weer aangesteld.

57652. De **Voorzitter:** Dat hij niet benoemd is tot militair attaché in Algiers, is toch wel onder uw verantwoordelijkheid geweest.

A. Men achtte dat minder wenselijk.

57653. De **Voorzitter:** Dit wil dus zeggen, dat de Regering het niet wenselijk achtte. Kunt u hiervoor objectieve redenen aangeven? Was de reden hiervoor, dat hij bij het hoofdkwartier is geweest?

A. Dit heeft daarbij wel een rol gespeeld.

57654. De **Voorzitter:** Had men in Engeland de opvatting, dat de militaire débâcle van de Meidagen in 1940 te wijten was aan tekortkomingen van de Nederlandse generale staf?

A. Neen. Wel was men verbaasd, dat het verzet in 1940 zo kort had geduurd, doch toen spoedig daarna hetzelfde in België gebeurde en korte tijd daarna ook in Frankrijk, begon men toch wel te begrijpen, dat de débâcle heus niet alleen aan de houding der Nederlanders lag. In het begin was de stemming ten opzichte van Nederland in het algemeen niet gunstig, waartoe o.a. het conflict-*de Geer* bijdroeg. Geleidelijk heeft men evenwel vertrouwen gekregen in de Regering en heeft men het verwijt weten af te wentelen, als zou Nederland zich in de eerste oorlogsdagen niet naar beste vermogen hebben verdedigd.

57655. De **Voorzitter:** Is u iets bekend over het conflict, dat er is geweest met het detachement marechaussee in Maidenhead? Hoe was precies de bevelsverhouding?

A. De marechaussee werd benut voor bewaking in Maidenhead. Ook waren marechaussees bij de Prinses Irene-Brigade ingedeeld. De vraag deed zich voor of zij benut zouden worden voor militaire operaties of alleen moesten dienen voor bewaking en ordebewaring. Er was de administratieve moeilijkheid met betrekking tot de formele positie van de marechaussee. Zij werden onder militair bevel gesteld, hoewel zij organisatorisch onder het Ministerie van Justitie ressorteerden. Hierover is inderdaad een en ander te doen geweest.

57656. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk gekregen, dat de heer *van 't Sant* meende, dat hij eigenlijk de chef van dat bewakingsdetachement was.

A. U kunt wel zeggen: Justitie, maar tenslotte is de zaak in der minne opgelost, hetgeen niet zo moeilijk was; het ging, geloof ik, maar om 40 man.

57657. De **Voorzitter:** U heeft, meen ik, het Vrouwen Hulp Korps opgericht?

A. Ja.

57658. De **Voorzitter:** Wat was hiervan de bedoeling?

A. In de eerste plaats werden in andere landen, ook in Engeland, vrouwenkorpsen opgericht. Er was een algemene drang van de kant van de vrouwen, en ook van de Nederlandse vrouwen, die in Engeland waren, zich nuttig te maken in het landsbelang. Zij mochten zeer bruikbaar worden geacht om zekere diensten te verrichten, welke vooral gelegen zijn op het gebied van verpleging, verzorging en dergelijke. Toen ik het plan te berde bracht om een Vrouwen Hulp Korps op te richten, gevoelde de Ministerraad hiervoor niet. Aanvankelijk heeft toen het Rode Kruis de eerste samenstelling van het Vrouwen Hulp Korps tot stand gebracht. Het stond evenwel voor de grote moeilijkheid, dat de Britse militaire autoriteiten, die moesten zorgen voor de uitrusting, enz., dit slechts deden voor een militaire organisatie en niet voor een Rode Kruis-organisatie. Toen heb ik besloten het Vrouwen Hulp Korps op te richten als een vrijwillig Vrouwen Hulp Korps, hetgeen de wet toelaat, waarin bepaald wordt — ik weet niet uit mijn hoofd, waar deze bepaling wordt aangetroffen —, dat de Minister van Oorlog in bijzondere omstandigheden speciale diensten kan instellen. Het Vrouwen Hulp Korps werd dus een militair onderdeel en toen werden ook kleding, voeding en het benodigde materieel beschikbaar gesteld. Dit korps is onmiddellijk na de bevrijding naar Nederland uitgezonden en heeft hier zéér nuttig werk verricht.

57659. De **Voorzitter:** Wie was de commandante van dit vrouwenkorps?

A. Mevrouw *Smit—Dyserinck.*

57660. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over het praktische werk van het vrouwenkorps? Wat heeft het zoal gepresteerd in Engeland?

A. Het heeft in Engeland eerst enige militaire scholing gekregen, hetgeen in het kamp te Wolverhampton geschiedde, en er werden oefeningen gehouden. Zo heb ik een oefening bijgewoond, waarbij in een nacht een rit van drie uur met zware lorries in colonne moest worden gemaakt, en zij kweten zich van deze taak op lofwaardige

wijze. Voorts werden cursussen gevolgd, waarbij ze o.a. op hospitaalgebied werden geschoold. Het korps heeft zeer nuttig werk verricht. Later is men, niettegenstaande de aanvankelijke tegenstand om vrouwen in militaire dienst in te schakelen, dan ook gekomen tot de oprichting van de MARVA en van het vrouwenkorps in Indië. De eigenlijke taak ving aan in de dagen van de terugkeer naar Nederland, waarvoor het ook was bedoeld. Ik heb later vernomen, dat het korps ook andere diensten heeft verleend dan waarvoor het was opgericht, o.a. werd het belast met de zorg voor de repatriërenden uit Indië, die bij aankomst in Suez aldaar gekleed en geproviandeerd moesten worden, hetgeen eigenlijk meer op de weg lag van het Rode Kruis. Dat het Vrouwen Hulp Korps, na een moeilijke geboorte, zich mag verheugen in een zo langdurig leven, is wellicht een aanwijzing voor het nut van deze instelling.

57661. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk hebt u weleens gehoord van de controverse, die heeft bestaan tussen generaal *Dijxhoorn* en de marine-attaché *Weijermann*? Kunt u ons hierover nader inlichten?

A. Ik wil vooropstellen, dat persoonlijke quaesties weleens voorkwamen. Of de motieven, waarom men elkaar niet steeds verdroeg, altijd zakelijk van betekenis waren, betwijfel ik enigszins. Dikwijls ging het over de vraag van wederzijdse bevoegdheden, die ook wel voorkwam tussen de betrokken Departementen. De heer *Weijerman* was in Washington gezeteld en ik heb hem nooit ontmoet. Ik herinner mij alleen, dat overleg werd gepleegd tussen de Departementen omtrent de regeling der verhoudingen en dat daarvoor een oplossing werd gevonden.

57662. De **Voorzitter:** Vond u het de juiste tijd voor al die persoonlijke geschillen?

A. Integendeel.

57663. De **Voorzitter:** Kon de Regering niet op korte termijn een eind aan dergelijke dingen maken?

A. Ik betwijfel of een Regering aan zulke voorvallen een eind kan maken. Hoewel men olie op de golven kan werpen, blijft het steeds moeilijk deze te voorkomen, vooral in een onder uitzonderlijke omstandigheden samengestelde gemeenschap, waarvan de leden allen in abnormale verhoudingen verkeerden.

57664. De **Voorzitter:** Dit waren toch mensen, die op een vrij hoog niveau werkten, zoals in Washington de vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff en een attaché.

A. Ik weet niet of dit wel verschil maakt, wanneer meningsverschillen ontstaan.

57665. De **Voorzitter:** Wanneer het ondergeschikten zijn, heeft het misschien niet die werking naar buiten uit dan wanneer het hogergeplaatsten zijn.

A. Het feit blijft toch zo. Het zijn in ieder geval incidenten geweest, die op de een of andere wijze zijn opgelost.

57666. De **Voorzitter:** Waren het incidenten, waarbij eigenlijk geen sprake was van gelijk of ongelijk, maar die terug te voeren waren op een incompatibilité d'humeur?

A. Ik ben geneigd, daaraan toch wel zekere invloed toe te schrijven.

57667. De **Voorzitter:** U herinnert zich misschien nog wel, dat generaal *Dijxhoorn* eind 1944 is teruggekeerd naar Londen? De heer *Dijxhoorn* heeft daarover verklaringen afgelegd in het verhoor, dat wij hem in December 1948 hebben afgenomen. Hij zei, dat hij aan de Regering had gevraagd te mogen terugkeren, omdat hij belangrijke mededelingen te doen had. Dit is geweigerd door de Regering. Waarom is dit geweigerd?

A. Ten eerste, omdat er toch geregeld contact plaats had, o.a. over de quaestie van de opleiding der divisies, die voor Indië waren bestemd, nl. of deze in Engeland of in Amerika zouden worden opgeleid. Hij nam in Amerika deel aan de besprekingen van de Combined Chiefs of Staff, voor zover deze Nederlandse belangen betroffen. Hij was al in Londen geweest, alwaar de zaak in overleg met hem was uitgewerkt, die hij, in Amerika teruggekeerd, met de Combined Chiefs of Staff nader zou bespreken. Wij meenden, dat men zou besluiten de opleiding in Amerika te doen plaats vinden, doch de Combined Chiefs of Staff oordeelden hierover anders en besloten, dat dit in Engeland zou gebeuren.

57668. De **Voorzitter:** Van zijn kant speelde hierbij nog een andere quaestie een rol, nl. het optreden van de geallieerde troepen in Nederland. Oorspronkelijk had hij bezwaren tegen de wijze, waarop naar zijn oordeel de oorlog in Nederland werd gevoerd, en de plannen, die men verder koesterde. De heer *Dijxhoorn* meende, dat het noodzakelijk was, dat Nederland veel meer invloed had op de oorlogvoering op zijn grondgebied dan tot nu toe het geval was. Hij had o.a. critiek op de operaties bij Arnhem. Hierover heeft hij gesproken met de Amerikaanse autoriteiten, evenals over de opleiding en de bewapening van de gezagsbataljons, bestemd voor Nederlandsch-Indië, en de oprichting van een legerkorps voor Nederlandsch-Indië. General *Marshall* had als zijn oordeel uitgesproken, dat de opmerkingen van de heer *Dijxhoorn* dermate belangrijk waren, dat de heer *Dijxhoorn* deze aan zijn Regering moest mededelen. De heer *Dijxhoorn* heeft verder gezegd:

> „Hij was het — naar ik meende te bemerken — met mijn zienswijze eens en zei, dat ik de volgende dag naar Engeland moest vertrekken. Generaal *Marshall* zelf moest voor een bespreking naar *Eisenhower* en zou het er dan meteen met hem over hebben. Dit is de reden, waarom ik de 5de October 1944 naar Engeland ben vertrokken. Minister *van Mook* was op dat moment ook in Washington. Wij samen telegrafeerden, dat ik zou overkomen om een belangrijke mededeling te doen, waarop prompt het antwoord kwam: „Overkomst van *Dijxhoorn* niet nodig en niet gewenst." "

Is het juist, zoals hij hier de quaestie weergeeft?

A. Ja.

57669. De **Voorzitter:** Was het telegram van Minister *van Mook* en Minister *Dijxhoorn* samen?

A. Ik meen mij te herinneren, dat het telegram door hen beiden was ondertekend.

57670. De **Voorzitter:** Daarna kwam dus het telegram van de Regering naar Washington, dat overkomst van de heer *Dijxhoorn* niet nodig en niet gewenst was. De heer *van Mook* heeft de heer *Dijxhoorn* toen gezegd, dat hij toch moest gaan, en hij heeft hem een brief meegegeven. Dit zijn de verklaringen van de heer *Dijxhoorn*.

A. De heer *Dijxhoorn* had als stafofficier uiteraard belangstelling voor en kennis van zaken omtrent de algemene oorlogvoering. Met betrekking tot de operaties bij Arnhem kon hij echter niet de minste invloed uitoefenen.

57671. De **Voorzitter:** Dit is de zaak achteraf beschouwd. U wist toen blijkbaar niet precies, waarover hij zou willen spreken. Hij zei, dat hij belangrijke mededelingen had te doen. Nu zou men de vraag kunnen stellen of het niet gewenst was geweest, wanneer iemand van de status van generaal *Dijxhoorn* een dergelijke verklaring wenst te geven, dat de Regering hem toch maar had laten komen.

A. Wij kenden zijn inzichten en meenden, dat hij deze op andere wijze kenbaar kon maken. Bovendien meenden wij, dat hij in ieder geval nuttiger bij de Chiefs of Staff kon blijven.

57672. De **Voorzitter:** Men kan dit opvatten als een klein verlof om bepaalde mededelingen in Londen te doen. Generaal *Dijxhoorn* heeft hier verklaard, dat hij op een Zaterdagmorgen is aangekomen en zich met de meeste spoed naar het Departement heeft begeven om belangrijke mededelingen te doen. Eerst ging hij naar het Departement voor Algemene Oorlogvoering, dus naar de Minister-President, en daarna naar het Departement van Oorlog. Noch de ene, noch de andere Minister, zo zegt hij, wenste mij te ontvangen.

A. Wij hebben hem natuurlijk wel ontvangen, maar niet die morgen.

57673. De **Voorzitter:** Later, toen hij een tweede poging deed om tot de Ministers door te dringen, bleek, dat er een vergadering was van de Ministers-kwartiermakers.

> „Ik heb mij daartoe laten aandienen. Ik ben echter niet verder gekomen dan de gang. Minister *van Lidth de Jeude* stak zijn hoofd buiten de deur en zei: „Dag generaal, wat hebt u te vertellen?" Ik antwoordde, dat ik een zeer belangrijke mededeling omtrent de oorlogvoering had te doen, en lichtte de Minister heel kort in. Hij antwoordde, dat hij op het ogenblik geen tijd had. Toen ik nogmaals zei, dat het zeer belangrijk was, werd ik bedankt en verdween de Minister weer in de vergadering. Zo behartigde deze bewindsman 's lands zaken en zo behandelde deze bewindsman een generaal, Regeringsvertegenwoordiger in de C.C.S. Ik ben dus onverrichterzake naar huis gegaan."

Ik geloof, dat het wenselijk is, dat ik u dit even voorlees, want dan hebt u gelegenheid uw zienswijze hierover te geven.

A. Mijn zienswijze is, dat zijn verwijt in deze vorm, op zijn zachtst gezegd, zeer overdreven is. Ik had toen al vernomen, welke de belangrijke aangelegenheid was, die generaal *Dijxhoorn* kwam bespreken. Daar wij in vergadering waren — wij hadden het in die dagen ongelofelijk volhandig —, was het op dat ogenblik niet mogelijk hem te woord te staan en heb ik mij toen moeten bepalen tot een kort onderhoud buitenskamers. Het was misschien minder prettig voor generaal *Dijxhoorn,* maar dit was toch niet onoverkomelijk. Ik geloof wel, even te mogen zeggen, dat, nadat wij hem tenslotte hebben gehoord, aan zijn belangrijke mededeling niet te kort was gedaan.

57674. De **Voorzitter:** Dit zijn nabeschouwingen. Op het moment, dat hij kwam, wist u nog niet, wat hij had te zeggen.

A. Neen, dat kon ik niet precies weten, maar wij stonden toch met elkander in geregeld contact.

57675. De **Voorzitter:** Generaal *Dijxhoorn* is tenslotte Maandagmiddag om 12.45 uur ontvangen door de Ministers *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude.* De Minister-President ontving hem met de woorden: „Ik vind uw optreden hoogst indisciplinair. Als ik militair was, zou ik u straffen."
Hij deelde hem voorts mede, dat hij eerst van plan was geweest generaal *Dijxhoorn* in het geheel niet te ontvangen. Dit geeft dus blijk van een vrij scherpe verhouding. Kwam dat meer voor of was het alleen bij dit geval, dat men zo tegenover elkaar stond?

A. Dat kwam weleens voor, maar dit is wel een sprekend geval.

57676. De **Voorzitter:** Wat is uw opvatting hierover? Is het terecht, dat de heer *Dijxhoorn* dit zegt, en is hij op een onjuiste manier ontvangen?

A. Niettegenstaande het telegram om niet te komen, is hij toch gekomen. Dit kan men, militair gesproken, als indisciplinair betitelen, hoewel ik dit verwijt niet gebezigd heb.

57677. De **Voorzitter:** Bestond er een hiërarchische verhouding?

A. Generaal *Dijxhoorn* was in militaire dienst, ressorterende onder het Ministerie van Oorlog. Ik geloof dan ook, dat de uitlating van de heer *Gerbrandy* over „disciplinaire straf" niet al te letterlijk moet worden opgenomen.

57678. De **Voorzitter:** Uw opvatting is dus, dat het eigenlijk juist is geweest, dat de heer *Dijxhoorn* niet is ontvangen op dat ogenblik, wegens de drukke werkzaamheden van de Ministerraad?

A. Ja. Het was misschien minder hoffelijk, maar het was op dat ogenblik onmogelijk.

57679. De **Voorzitter:** Een leek zou zich afvragen, wat het zou betekenen, dat een oud-Minister, die uit Amerika naar Engeland kwam, op deze manier werd behandeld.

A. Het was niet de eerste maal, dat hij naar Londen kwam. Enige tijd daarvóór was hij ook in Londen geweest en men stond steeds met hem in contact. Ik geloof, dat volgens zijn mening hij aan deze kant van de oceaan meer invloed kon uitoefenen op de militaire operaties van de geallieerden hier te lande, doch men moest daarmee voorzichtig zijn, omdat dit alleen mogelijk was voor zoverre het opperbevel daarvan gediend was.

57680. De **Voorzitter:** Wat is er verder gebeurd met de heer *Dijxhoorn?*

A. Hij werd toen aangewezen om naar Brussel te gaan, als lid van een militaire adviescommissie bij de staf van *Montgomery* om voorlichting te geven omtrent plaatselijke toestanden in Nederland, waarmede hij als stafofficier geacht mocht worden op de hoogte te zijn. Zijn medeleden waren de heren *Moolenburgh* en *de Vries,* laatstgenoemde hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat en als zodanig op de hoogte van waterstaatsaangelegenheden, die bij opmars van belang konden zijn. Deze commissie is echter niet lang bijeengebleven, want al spoedig werd vernomen, dat het opperbevel zich niet veel aan de commissie liet gelegen liggen.

57681. De **Voorzitter:** Was hierover van te voren geraadpleegd met de geallieerde leiding?

A. Zeker.

57682. De **Voorzitter:** Had men het toen goedgevonden?

A. Ja. Ik kan niet zeggen, dat *Montgomery* zich toen zeer enthousiast toonde, maar men dacht, dat het toch wel zijn nut kon hebben.

57683. De **Voorzitter:** Ook in de vorm, waarin tenslotte die missie is opgetreden, en ook wat de taak betreft?

A. Ja. De heer *Dijxhoorn* verklaarde, toen hij in Brussel was, dat zijn advies te weinig werd gevraagd. Er werd geen gebruik gemaakt van zijn diensten. Dit hing natuurlijk af van de inzichten van de legerleiding, waaraan niets te doen was.

57684. De **Voorzitter:** In de instructie staat:

> „In overleg met S.H.A.E.F. is overgegaan tot de instelling van een commissie van advies ad hoc, welke ter beschikking wordt gesteld van de „Operational Division" van het 21ste Legerkorps. Deze commissie heeft tot taak de geallieerde legerleiding van voorlichting te dienen omtrent de uit te voeren operaties op Nederlandsch grondgebied en het verschaffen van plaatselijke gegevens, die daarvoor van belang zijn te achten."

Van de kant van 21st Army Group werd later gezegd, dat zij niet gehouden waren aan de instructie van de Minister van Oorlog, en het „voorlichten" ging verder dan met de Nederlandse Ministers was besproken.
Blijkbaar was dus de opvatting van 21st Army Group, dat de commissie alleen zou worden geraadpleegd, wanneer de legerleiding dit nodig achtte. Men kon niet uit eigen beweging voorlichting geven.

A. Neen, hoewel de tekst van de instructie dit wel toeliet.

57685. De **Voorzitter:** Ik krijg de indruk, dat men in het algemeen niet wenste, dat deze commissie er was, omdat er tevens een militaire missie en een S.H.A.E.F.-missie waren.

A. U bedoelt, dat het van Engelse kant niet graag werd gezien.

57686. De **Voorzitter:** Juist. U hebt later een aanvulling gegeven op de instructie, waarin stond, dat het contact met 21st Army Group voortaan door de S.H.A.E.F.-mission to the Netherlands moest worden geleid. Ik weet niet of dit het karakter had van een disqualificatie.

A. Neen, maar de verhoudingen waren enigszins ingewikkeld.
Wij hadden veel met de S.H.A.E.F. te maken en omdat men daarmede dagelijks contact had, konden besprekingen met de legerleiding ook via S.H.A.E.F. gevoerd worden. Dit was dan een methode om eventueel ook ongevraagd een en ander te berde te brengen.
Het was bovendien een enorm drukke tijd, vooral voor de Operational Staffs, zodat voor mondeling overleg niet veel tijd zal zijn beschikbaar geweest. Later heb ik gehoord, dat vooral de diensten van de heer *de Vries* zeer op prijs werden gesteld, omdat hij krachtens zijn ambt nauwkeurig op de hoogte was met de waterstanden in rivieren, kanalen en polders, hetgeen voor de operaties van zeer veel nut was.

57687. De **Voorzitter:** De heer *Dijxhoorn* heeft hier verklaard, dat maarschalk *Montgomery* hem niet wilde ontvangen. Hij zegt, dat deze hem niet wilde zien, omdat hij niet om hem had gevraagd; u zegt, dat het in overleg was gegaan. Dit is dan toch zeer merkwaardig.

A. Niet in overleg met *Montgomery* zelf, die meestentijds aan het front vertoefde, maar wel met goedvinden van generaal *Eisenhower.*

57688. De **Voorzitter:** Het is toch wel merkwaardig, dat de Regering overleg heeft gepleegd en een bepaald besluit heeft genomen en dat, wanneer die commissie is tot stand gekomen, deze eigenlijk niet voor vol wordt aangezien.

A. Blijkbaar had *Montgomery* er niet veel oren naar. Er was een voor ons niet altijd begrijpelijke verhouding tussen *Montgomery* en *Eisenhower,* maar het is wel gebleken, dat generaal *Montgomery* er niet veel voor voelde.

57689. De **Voorzitter:** Heeft de Regering nog getracht de moeilijkheden, wanneer deze er waren, op te lossen door tussen beide te komen?

A. Ik heb dit herhaaldelijk gedaan. Het was echter een tijd, dat de Regering haar volle aandacht nodig had voor velerlei andere zaken, zodat niet veel tijd kon worden besteed aan deze kwestie, waarin *Montgomery* het laatste woord had.

57690. De **Voorzitter:** Het was toch op zich zelf wel een belangrijke quaestie, dat de Nederlanders invloed hadden bij het geallieerde opperbevel? Blijkbaar liep dit niet glad.

Er is een onderhoud geweest tussen Minister *Gerbrandy* en *Montgomery* op 7 December, welk onderhoud blijkbaar ook niets heeft opgeleverd. Kon men deze moeilijkheden nu beschouwen als een klap in het gezicht van de Nederlandse Regering? De commissie werd gedesavoueerd en heeft in die tijd practisch niets gedaan.

A. Men maakte gebruik van de commissie, wanneer men het nodig vond en anders niet. Vanzelf rijst de vraag, waarom *Montgomery* de heer *Dijxhoorn* niet heeft ontvangen. Was dit onwil, gebrek aan tijd of gebrek aan belangstelling voor de adviezen van generaal *Dijxhoorn?*

57691. De **Voorzitter:** Ik heb hier een gedeelte uit een rapport, dat de heer *Dijxhoorn* heeft uitgebracht. Hij beschrijft hierin een onderhoud met generaal *de Guingand:*

> „Met de deur in huis vallende, deelde de Generaal mij mede, dat hij mijn positie eigenlijk niet goed begreep. Op zeer vriendelijke wijze zeide hij mij, dat 21st Army Group niet om mij had gevraagd en dat militaire aangelegenheden altijd via de Nederlandsche militaire missie werden behandeld. Dit waren de strikte orders van S.H.A.E.F. S.H.A.E.F. had bovendien te mijnen opzichte geen opdracht gegeven. De 21st Army Group beschikte" — zoo ging de generaal verder — „over vele gegevens onder meer verkregen van tal van ingenieurs. Bij gevolg", aldus concludeerde de generaal, „kan ik mij uw positie niet goed voorstellen."

Ik vind het toch wel heel merkwaardig, dat een officiële commissie, van de Nederlandse Regering uitgaande, een dergelijke ontvangst krijgt. Men zou dan tot de conclusie moeten komen, dat de zaak niet in orde is. Kunt u ons mededelen, hoe de quaestie zich heeft afgespeeld?

A. Volgens mij ging het om de vraag of de Adviescommissie de positie kon innemen, die de heer *Dijxhoorn* verlangde, dat ze zou innemen, d.w.z. regelmatig uit eigen beweging advies uit te brengen en voorlichting te geven aan de legerleiding of dat het een commissie was, die beschikbaar was om desgewenst advies uit te brengen. Dit is het ten slotte geworden.

57692. De **Voorzitter:** De commissie is al heel spoedig opgeheven.

A. De heer *Dijxhoorn* was van oordeel, dat deze niet veel uitwerking had en evengoed kon worden opgeheven. Ik meen, dat de heer *de Vries* nog enige tijd werd aangehouden.

57693. De **Voorzitter:** Neen, hij is ook ontslagen. Ik heb hier een ministeriële beschikking van 15 Januari 1945, Afd. I, no. 17.

A. Ik meen toch, dat hij nog wel geraadpleegd werd, zij het niet meer als lid van de commissie. Men kon niet de heren *Dijxhoorn* en *Moolenburgh* uit hun functie ontheffen en alleen de heer *de Vries* handhaven.

57694. De **Voorzitter:** De ministeriële beschikking van 15 Januari 1945 overweegt: „dat gebleken is, dat bij het geallieerde Opperbevel aan de Commissie van Advies, ingesteld bij zijn beschikking dd. 1 November 1944, afd. I, no. 20, geen behoefte meer bestaat ten gevolge waarvan de Commissie niet de gelegenheid heeft de haar toegedachte taak te vervullen; besluit:" — dan volgen de namen van de ontslagenen —.

Dit maakt een eigenaardige indruk. De Regering heeft eerst met de geallieerde autoriteiten afgesproken, dat de commissie zou worden ingesteld, waarna de commissieleden worden benoemd; na enige tijd wordt de commissie eigenlijk op vriendelijke wijze de deur gewezen en door de Nederlandse Regering opgeheven.

Dit is onbevredigend en ik zou er toch wel prijs op stellen te weten, hoe de vork in de steel zit.

A. Bij het voorbereiden van de opmars bestond behoefte aan adviezen, waarvoor men een zeker aantal gegevens nodig had. Nadat men deze verkregen had, veranderde het karakter. Wij waren ook niet gesticht over de weinig tegemoetkomende wijze, waarop de 21st Army Group belemmeringen opwierp, o.a., dat alles via S.H.A.E.F. moest gebeuren. Het was doelloos een commissie te handhaven, die niet tot haar recht kan komen. Ik geloof, dat het motief, dat er geen behoefte meer aan bestond, de situatie weergeeft. Men wilde bepaalde inlichtingen hebben en toen men die eenmaal had, vond men, dat men voldoende op de hoogte was.

57695. De **Voorzitter:** Heeft die missie dan inderdaad inlichtingen gegeven? Ik krijg de indruk, dat men daar geen voet aan de grond kreeg.

A. Ik heb na mijn terugkomst de heer *de Vries* ontmoet, die ik persoonlijk kende als hoofdingenieur-directeur in Nijmegen. Het heeft destijds enige moeite gekost hem voor de adviescommissie los te krijgen, omdat hij node kon gemist worden. Het staat vast, dat hij de legerautoriteiten ook later nog wel degelijk waardevolle inlichtingen heeft verschaft en ik kan hieraan toevoegen, dat hem voor de bewezen diensten een Britse onderscheiding is te beurt gevallen.

57696. De **Voorzitter:** Heeft u hierover een bespreking gevoerd met *Montgomery?* De heer *Dijxhoorn* heeft geklaagd: „De Minister van Oorlog, de heer van *Lidth de Jeude,* heeft ook eens zijn opwachting gemaakt bij *Montgomery*; het is hem echter niet gelukt mijn positie daar te verbeteren". Is dit zo?

A. Ik ben bij *Montgomery* geweest, waar ik over een andere zaak heb gesproken en toen is ook dit punt ter sprake gekomen. *Montgomery* heeft toen eigenlijk hetzelfde gezegd, wat u daar voorlas. „Er was geen behoefte meer aan." Ik kwam bij *Montgomery* om te spreken over de voedselvoorziening na de bevrijding van het Zuiden.

57697. De **Voorzitter:** Uit de stukken krijg ik de indruk, dat *Montgomery* gepiqueerd is geweest, omdat hij een missie kreeg toegewezen, waarom hij niet had gevraagd.

A. Ja, die indruk kreeg ik ook, hetgeen waarschijnlijk te wijten was aan het feit, dat hij niet bijtijds op de hoogte was gesteld. Toch kan ik mij moeilijk voorstellen, dat *Montgomery* het van tevoren niet zou hebben geweten. Het initiatief tot het instellen van de commissie ging in ieder geval van onze kant uit, op voorstel van generaal *Dijxhoorn.* Men heeft er niet om gevraagd.

57698. De **Voorzitter:** Er was ook een Nederlandse S.H.A.E.F.-missie. Wat was de verhouding tussen die S.H.A.E.F.-missie en de missie-*Dijxhoorn*?

A. De Adviescommissie-*Dijxhoorn* was bedoeld om rechtstreeks te behoren tot de operational staff, maar blijkens de instructie van *Montgomery* moest deze commissie werken via de S.H.A.E.F. Verder bestond hiertussen geen verband.

57699. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over het werk van de heer *Dijxhoorn* bij de Combined Chiefs of Staff? Wat was zijn taak daar eigenlijk?

A. Er was afgesproken, dat, wanneer in de Combined Chiefs of Staff onderwerpen behandeld werden, betrekking hebbende op Nederlandse belangen, de Nederlandse vertegenwoordiger i.c. generaal *Dijxhoorn,* daarbij zou tegenwoordig zijn. Wij hebben een zeer sprekend voorbeeld gezien, dat men dit niet altijd deed. De heer *Dijxhoorn* deed ons geloven, dat zijn invloed bij de Combined Chiefs of Staff zeer groot was, zodat men zich geen zorgen behoefde te maken, dat aangelegenheden, Nederlandse belangen rakende, zouden worden besproken buiten zijn tegenwoordigheid. Toen de vraag aan de Combined Chiefs of Staff zou worden voorgelegd, of de troepen voor Indië bestemd in Engeland of Amerika zouden worden opgeleid, was generaal *Dijxhoorn* weer naar Amerika teruggekeerd vanuit Londen, waar hij de zaak met mij uitvoerig had besproken. In de vergadering van de Combined Chiefs of Staff zou hij zijn mening weergeven en bespreken, hoe dit zou worden geregeld. Na enige tijd bleek echter uit een telegrafische mededeling, dat de Chiefs of Staff hadden besloten, dat de opleiding in Engeland zou plaats vinden. Wij kregen echter geen bericht van generaal *Dijxhoorn,* en toen bleek, dat de beslissing was genomen zonder dat hij er iets vanaf wist.

57700. De **Voorzitter:** U hebt generaal *Dijxhoorn* opdracht gegeven het vraagstuk van de moderne legerorganisatie en uitrusting te bestuderen in Amerika. Is daarover nog een verslag verschenen?

A. Neen, daarover is geen verslag gekomen.

57701. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen, hoe het ging met de aankopen van materiaal in Amerika, of ressorteerde dit niet onder het Ministerie van Oorlog?

A. Neen, dat ressorteerde onder Economische Zaken.
U bedoelt de Aankoopcommissie.

De **Voorzitter:** Wanneer u er geen bezwaar tegen hebt, zou ik dit deel van het verhoor nu willen beëindigen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
KLOMPÉ.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer Stufkens en mejuffrouw Klompé, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ERNEST MARIE ALPHONSE SUYLEN,
oud 56 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
dirigerend officier van Rijkspolitie 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

57702. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog op 10 Mei 1940?

A. In Grave.

57703. De **Voorzitter:** Welke functie had u toen?

A. Ik was kapitein van de marechaussee in Nijmegen en ik was daags te voren in opdracht van mijn chef van Nijmegen naar Grave gegaan naar de marechausseekazerne aldaar. In Grave zag ik 's morgens om een uur of vier Duitse vliegtuigen.

57704. De **Voorzitter:** Bij welk onderdeel van de marechaussee was u?

A. Ik was districtscommandant in Nijmegen (dat is de tweede divisie Koninklijke marechaussee).

57705. De **Voorzitter:** Bent u na de oorlogsdagen met de marechaussee mee naar het zuiden gegaan?

A. Ja, ik ben de 10de Mei reeds van uit Grave — ook in opdracht, die ik te voren reeds had gekregen — naar Waalwijk gegaan om mij te melden bij de commandant van de eerste divisie marechaussee aldaar. In de loop van de 10de 's morgens ben ik tegelijk met de commandant van de divisie met enige brigades van het district Nijmegen in Waalwijk gearriveerd.

57706. De **Voorzitter:** Was de commandant toen jonkheer *den Beer Poortugael?*

A. Ja, hij was commandant van de eerste divisie, maar mijn chef was overste *van Everdingen* in Maastricht.

57707. De **Voorzitter:** Misschien kunt u in het kort uw belevenissen op de tocht door België en Frankrijk weergeven?
U bent toch met de divisie meegegaan?

A. Ik ben, naar ik meen, de 17de of 18de uit Sluis vertrokken met alle marechaussee's, die daar waren aanbeland. Wij zijn eerst door België getrokken en daarna Frankrijk in. Wij zijn allemaal bij elkaar gebleven; we hebben een aantal autobussen, vrachtwagens, enz. gevorderd in Zeeuwsch-Vlaanderen. Er is een aantal marechaussee's met rijwielen, gedeeltelijk op gevorderde voertuigen, in de richting België gegaan, eigenlijk in de richting van de westkust, Westende. Wij zijn niet lang in België geweest, wij zijn vrij gauw door België in Frankrijk gekomen. Daarna zijn we meestal langs de westkant van Frankrijk van de ene plaats naar de andere getrokken. Dat gebeurde allemaal, toen we bemerkten, dat in Zeeuwsch-Vlaanderen de Franse troepen, die daar lagen, richting Frankrijk terugtrokken. Ik weet niet precies, waar deze naar toe zijn gegaan.

57708. De **Voorzitter:** Welke delen van de marechaussee betrof dit nu en was dit de eerste divisie in haar geheel?

A. Het was langzamerhand de eerste divisie in haar geheel, behalve een gedeelte in Zeeland, van het district Vlissingen, waarvan kapitein *Losecaat van Nouhuys* commandant was. Deze verbleef nog op Walcheren met de brigade Vlissingen en met een aantal marechaussee's, die wij vanuit Hulst naar Goes gestuurd hadden. Toen de Nederlandse troepen terugtrokken in de richting Walcheren, zijn die marechaussee's met de troepen, die eigenlijk ter plaatse hoorden, ook richting Walcheren gegaan.
Ik heb enige malen vanuit Sluis en enige malen — naar ik meen — uit Oostburg getelefoneerd met kapitein *Losecaat van Nouhuys*, om te vragen naar de situatie op Walcheren. Schout-bij-nacht *van der Stad* voerde er toen nog het bevel; hij was — geloof ik — commandant van Zeeland. Kapitein *Losecaat van Nouhuys* gaf mij per telefoon heel weinig concrete inlichtingen. Ik heb hem ook gevraagd mijn kant uit te komen, want dat leek mij safer. Ik heb hem echter niet meer gezien tot na de oorlog.

57709. De **Voorzitter:** Dus dat deel van de marechaussee is niet meegegaan?

A. Neen.

57710. De **Voorzitter:** Was er behalve een deel van de eerste divisie ook nog een deel van de tweede divisie?

A. Bij de tweede divisie, waar ik dan zelf bij hoorde, was personeel van de brigades Gennep, Well, Oss, Uden, Boxmeer en Venray. Maar ze waren niet allemaal compleet. Er zijn natuurlijk ook weer manschappen afgevallen. Onder andere van de brigade Oss is opperwachtmeester *Mintjes* meegegaan in de richting Waalwijk, ook richting Breda, Bergen op Zoom, Antwerpen, toen weer terug in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen, maar vandaar is hij met de brigade-commandant uit Uden naar Zuid-Beveland gegaan, in opdracht van majoor *den Beer Poortugael.* Ik denk, dat ongeveer veertig man onder commando van kapitein *Ellens* naar de overkant zijn vertrokken.

57711. De **Voorzitter:** Kunt u het totaal van terugtrekkende marechaussee's ook in cijfers uitdrukken?

A. Ik vermoed, dat het plus minus 350 mensen waren. Het juiste getal weet ik waarachtig niet meer.

57712. De **Voorzitter:** Neen, maar toch ongeveer?

A. Ja.

57713. De **Voorzitter:** Zijn er nog bepaalde bijzonderheden op uw terugtocht door Frankrijk geweest?

A. Of het bepaald bijzonderheden zijn, weet ik niet. Wij hebben het langst in La Délivrande gelegen, daarna in Douvres. We zijn eigenlijk van de ene garnizoensplaats naar de andere getrokken. De Franse heren zelf hadden ook niet veel bijzonders wat de menage betrof. Het benzinevraagstuk was o.a. heel moeilijk. De commandanten de la place waren allen zeer geschikt. Ze begonnen aanvankelijk met vele bezwaren te opperen, als ze 300 à 400 mensen extra aan tafel kregen. Mijn persoonlijke indruk was over het geheel genomen, dat ze zeer voorkomend en zeer geschikt waren.

57714. De **Voorzitter:** Had u toen veel automateriaal bij u?

A. Wij hadden zelf betrekkelijk weinig auto's, alleen waren van de districten de verkeerswagens meegegaan; dan waren er een paar verkeersmotorrijwielen met zijspan. In Zeeuwsch-Vlaanderen zijn autobussen gevorderd.

57715. De **Voorzitter:** Waren er burgerchauffeurs bij?

A. Ja. Naderhand zijn er nog moeilijkheden geweest, om die mensen een of andere status te geven.

In Abbeville was een onontwarbare opstopping van troepen, want vandaar drong iedereen naar het zuiden. We waren zelf geparkeerd met een aantal auto's iets buiten Abbeville. Ik heb toen op eigen initiatief, omdat majoor *den Beer Poortugael* en kapitein *van Tienhoven* naar Amiens waren om benzine te krijgen, een aantal tanks, die nog benzine bevatten, laten ledigen en overhevelen in andere autobussen. Dat is mijn geluk geweest, want de volgende dag stonden benzine- en tankstations in Amiens in brand. We hebben toen geen druppel gekregen. Ik heb daar ongeveer vijf of zes van de slechtste wagens laten staan en aan een Fransman cadeau gegeven, omdat ik ze niet verder mee kon nemen. De mensen, die niet op de auto's mee konden, zijn toen per fiets meegegaan, hetgeen in die buurt zeer vermoeiend was.

57716. De **Voorzitter:** Had u ook nog gelegenheid om andere militairen, die niet tot de marechaussee behoorden, mee te nemen?

A. Ja, wij hadden op de grensbrigades hulpmarechaussee toegevoegd. Dat waren soldaten van de troep, welke reeds een hele tijd vóór 10 Mei 1940 bij ons dienst deden. Ze lagen o.a. in Gennep, Nijmegen, Millingen, Groesbeek, Siebengewald en Well; ik denk op alle brigades langs de hele oostgrens.

Deze mensen zijn ook meegegaan met de brigades, die naar Waalwijk en daarna naar Zeeuwsch-Vlaanderen gingen.

57717. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk of u op uw tocht door Frankrijk ook nog militairen, die op de terugtocht waren, mee hebt kunnen nemen op de auto's?

A. Neen. Daarmee heb ik wel onprettige momenten beleefd.

De **Voorzitter:** Daarom vraag ik het ook.

A. Die mensen stonden aan de kant van de weg en bij ons zaten de wagens bepaald stampvol. We hadden weinig benzine. We hebben ons zo nu en dan weleens op niet helemaal regelmatige wijze benzine moeten toeëigenen. De benzine was namelijk een van de moeilijkste problemen. Ik heb weleens gehoord, dat militairen hebben gezegd: Ja, we hebben die marechaussee's voorbij zien rijden maar wij konden op hun wagens geen plaats krijgen. Ik acht het niet onmogelijk, dat het gebeurd is, maar dan is het gebeurd, omdat wij zelf geen plaats over hadden. Ik kan u natuurlijk niet nauwkeurig de omstandigheden, waaronder dit gebeurde, vertellen, maar de algemene gedragslijn was: Iedereen zorgde er voor, dat hij zelf zijn vervoer had. Die klacht is dan zeker geuit door mensen, die van hun troep waren afgeraakt, die bijvoorbeeld in een café waren blijven zitten. Intussen was hun eigen onderdeel met auto's verder getrokken en dan dachten ze: Ik zal wel hier of daar een lift krijgen. Zo'n gezelschap van drie of vier mensen bleef dan aan de kant van de weg staan wachten. Het waren nooit troepenonderdelen, maar uitsluitend loslopende mensen. Inderdaad heb ik zelf ook Hollandse soldaten langs de weg zien staan. Dat heb ik soms weleens pijnlijk gevonden en dan dacht ik: Als ik mij in dezelfde positie had bevonden en Hollandse militairen — tenslotte waren de marechaussee's dat ook — had zien langs rijden en niet mee had gekund, dan zou ik daarover ook ontstemd geweest zijn.

57718. De **Voorzitter:** Ik heb deze vraag opzettelijk gesteld, omdat wij in de commissie klachten hebben vernomen. Zoals u weet, heeft de marechaussee in Engeland — daar komen we straks nog wel op — getracht om eigen zelfstandigheid te bewaren, en in dat verband werd er dan gezegd, dat zulks ook reeds bleek uit de terugtocht door Frankrijk, omdat men toen door een zekere ongerechtvaardigde korpstrots anderen, die niet bij de marechaussee hoorden, niet wilde laten meerijden. Ze werden gewoon aan de kant geschoven, onder de leuze: We zullen er voor zorgen, dat wij zelf eerst in veiligheid komen. Ik heb op het ogenblik de betreffende teksten niet ter beschikking, maar ik herinner mij, dat ongeveer in die geest werd gesproken, en daarom acht ik het wel van belang, dat u de gelegenheid hebt, om daar het uwe van te zeggen.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, persoonlijk kan ik er u van zeggen, dat ik nimmer — want ik ben later drie jaar bij de troep geweest en heb helemaal geen marechausseedienst gedaan — die gedachte van een te ver doorgevoerde korpstrots heb gehad. Ik herinner mij wel, dat wij in een bepaald gedeelte van Frankrijk weleens een paar soldaten aan de kant van de weg hebben laten staan. Het was waarschijnlijk in de buurt van Abbeville. Men had toen al zo veel inzicht in de oorlogvoering, dat het eigenlijk zaak was om niet bij de Somme afgesneden te worden. Dus iedereen probeerde aan de andere kant te komen, want de Fransen — dat herinner ik mij ook nog zeer goed, ik ben daar op een stafkwartier geweest — namen niet alles au sérieux. In een gesprek met een kapitein van een Frans stafkwartier vertelde ik o.a., dat een paar Duitse tanks tot de westkust waren doorgedrongen; deze kapitein vond dat echter helemaal geen bezwaar en zei: Die slaan we zo terug. Ik antwoordde: Als u daar maar zeker van bent. Ik vond het een bedenkelijk verschijnsel. Als de Duitsers eenmaal aan de kust zijn, heb je ze nog niet meteen weg. Dat is trouwens ook gebleken, ze hebben de hele zaak gewoon gecoupeerd. Dus in die tijd was er waarschijnlijk meer haast om naar het zuiden te komen dan aanvankelijk in de bedoeling lag. Zoals ik mij vaag kan herinneren — want ik weet ook niet precies, hoe en waar dat gebeurde —, hebben wij ook weleens mensen meegenomen. Wat zegt men dan?: Vooruit, klim er maar op. Ik weet ook, dat alles opeengepakt zat. Er hebben ook mensen geklaagd, omdat we tenslotte hebben gezegd: Doorrijden. Ik weet zeker, dat we dat hebben gezegd, omdat het ondoenlijk was een lange colonne voor een paar lifters te laten stoppen.

57719. De **Voorzitter:** Dat heeft later niet bijgedragen tot een grotere waardering voor het korps marechaussee.

A. Ik kan mij eigenlijk niet voorstellen, dat dat later zo zwaar is opgenomen.

Persoonlijk vond ik het onaangenamer, toen we België introkken, hetgeen een betrekkelijk moeilijk ogenblik was — tenslotte verliet men zijn eigen land — om de soldaten, die bij ons waren geweest en die aan de grens bij de marechaussee ingedeeld waren, achter te laten. Ze stonden daar met een zeer ernstig en teleurgesteld gezicht te kijken. Ze dachten: Wat gaat er nu met ons gebeuren?

57720. De **Voorzitter:** U bent —naar ik meen — niet op eigen initiatief naar Engeland overgestoken?

A. Ik ben onder commando van majoor *den Beer Poortugael* meegegaan.

57721. De **Voorzitter:** Was er niet een opdracht van Londen? We hebben hier de beschikking gekregen over een telegram, dat was ondertekend namens de Minister van Defensie door de heer *van Oorschot,* waarin opdracht werd gegeven zich in te schepen naar Engeland.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is best mogelijk. Ik was geen commandant; majoor *den Beer Poortugael* behandelde dit soort zaken. Ik meen, dat hij voor deze aangelegenheid naar Parijs is geweest of telefonisch contact met de gezant in Parijs heeft gehad, of met kapitein *van Royen.* Die naam heb ik toen ook gehoord. Bovendien is hij — meen ik — een keer naar Cherbourg geweest, omdat vandaar beter telefonische verbinding met het buitenland te verkrijgen was. Hij is in Cherbourg geweest, om te informeren wat er moest gebeuren.

Het is goed mogelijk, dat die opdracht van het Departement van Defensie is gekomen uit Londen van generaal *van Oorschot.* Maar ik weet het niet zeker.

57722. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Dat weet ik niet precies meer; ik meen in Juli in Plymouth.

57723. De **Voorzitter:** Bent u toen meteen naar Porthcawl gebracht?

A. Ja.

57724. De **Voorzitter:** Hoe heeft dat vervoer plaats gevonden? Moest u lopen of bent u daar per auto heengebracht?

A. Neen, wij zijn per trein vervoerd vanuit Plymouth. Ik heb toevallig nog een aantekening van de route. We gingen via Bristol naar Porthcawl. Daar was een kamp klaargemaakt.

57725. De **Voorzitter:** Zijn er nog moeilijkheden op de reis daarheen geweest?

A. Dat herinner ik mij niet.

57726. De **Voorzitter:** Reisde u onder Engelse bewaking?
Ik meen, dat er in dit opzicht enige moeilijkheden zijn geweest; dat men niet wilde accepteren om onder Engelse bewaking te reizen?

A. Er is een detachement achtergebleven onder luitenant *Bredt.* Dat herinner ik mij ook nog. Die is later bij mij ingedeeld; hij was reserve-officier van de rijdende artillerie en is belast geweest met het commando over enige opperwachtmeesters en marechaussee's om voor het door ons meegebrachte automateriaal te zorgen.
We zijn ingeladen; ik heb wel Engelse militairen gezien, maar ik herinner mij niets van enige moeilijkheden op de reis. Wel in het kamp; daar kreeg men het gevoel, dat men bepaald in een kamp werd opgesloten. We hebben ons misnoegen daarover ook niet onder stoelen of banken gestoken.

57727. De **Voorzitter:** Kunt u daar misschien nog iets over mededelen?

A. Ja. Dit was een kamp vlak bij het Bristol-Channel, waar tenten stonden, gedeeltelijk voor de soldaten en gedeeltelijk voor de officiersafdeling. Daar zijn we in ondergebracht. We werden er eigenlijk in geconsigneerd. Er was ook een tent, waar een soort mess gemaakt werd. Ik ben in het kamp steeds gelegerd geweest.
De bewaking rondom het kamp bestond aanvankelijk uit Engelse troepen, maar daarna heeft men, mede op aandrang van de officieren of liever gezegd van de troep, gedaan weten te krijgen, dat de bewaking door de marechaussee werd overgenomen.
Dus toen kregen we een soort militaire politie-opdracht en daar waren de marechaussee's nu toevallig net geschikt voor. Dat waren nl. mannen, die hun eigen commandanten hadden en die wij goed kenden. Om het kamp was prikkeldraad, maar men kon er gemakkelijk doorheen, zo erg was het nu ook weer niet. Er werd ook niet bepaald geschoten, wanneer men nu overdag eens even het kamp uitwipte, maar men kreeg wel het gevoel: Die Engelsen willen eens eerst zien, wat hier eigenlijk is binnengekomen. Ik heb o.a. het volgende meegemaakt, wat ik nu persoonlijk niet prettig vond — en ik heb dat briefje nog in mijn portefeuille —; een briefje van de toenmalige generaal *Noothoven van Goor,* die in een hotel in Porthcawl met zijn staf woonde. Ik ben daar een keer te dineren gevraagd. Ik moest om 12 uur in het kamp zijn en daarom kreeg ik van hem dat briefje mee, waarin stond: kapitein *Suylen* is opgehouden door mij. Dat briefje moest ik aan een sergeant laten zien, toen ik in het kamp terugkwam om een uur of één 's nachts; het was een eind lopen van het kamp af. Ik vond dat maar een matig genoegen, het geval met dat briefje, Mijnheer de Voorzitter. Eigenlijk werd ik behandeld als een recruut.

57728. De **Voorzitter:** Waren dat maatregelen, die door de Engelsen werden geëist?

A. In België en Frankrijk was iedereen zo'n beetje zijn eigen gang gegaan, maar in Porthcawl kwam daar een einde aan.
Een liaison-officier stond bij onze aankomst in Porthcawl op het perron met nog een Engelse toegevoegd kapitein ons op te wachten. Zij zijn steeds bij de staf van generaal *Noothoven van Goor* gebleven. Of bedoelde maatregelen generaal *Noothoven van Goor* gedicteerd zijn, weet ik niet. Ik kan mij echter niet voorstellen, dat het initiatief zuiver van de Nederlanders is uitgegaan. Die indruk kreeg ik er niet van.

57729. De **Voorzitter:** Hebt u een indruk gekregen van de geest van de Nederlandse troepen in het kamp in Porthcawl?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, die heb ik zeker. In de eerste plaats waren het natuurlijk troepen uit tal van onderdelen, die elkaar niet kenden. Dus het waren soldaten, korporaals, sergeanten, luitenants, kapiteins, die als droog zand aan elkaar hingen toen ze in Engeland aankwamen. Onderweg — we zijn er reeds mee begonnen in Zeeuwsch-Vlaanderen — zijn van die groepjes enige onderdelen geformeerd. Die mensen kenden elkaar natuurlijk bijna niet of sommigen helemaal niet. Er was de quaestie van infanterie of artillerie. Artillerie heeft zich trouwens nog een beetje langer gehandhaafd. Artillerie had een betrekkelijk groot onderdeel, dat bij elkaar hoorde. Het was een zeer heterogeen gezelschap. De geest van de troep was natuurlijk wel wat down. Ze waren echter blij, dat ze er doorheen waren. Deze mensen hadden genoeg van het hele oorlogvoeren. Ze waren blij, dat ze tot rust kwamen. Gedurende die tocht door België en Frankrijk zijn het bepaald zware dagen geweest. Menig man kwam er niet al te gezond vandaan. Wij hadden het voordeel, dat wij de marechaussee kenden, waarmee wij te maken haden. Bij de troep waren enkele mensen, officieren en misschien ook wel onderofficieren, die nu niet zo'n goede beurt gemaakt hadden in Nederland. Dat hadden die soldaten natuurlijk gezien en ondervonden. Ze liepen deze officieren weleens voorbij en dan groetten ze helemaal niet. De betrokken chef had niet veel behoefte om dat te rapporteren. Dan zou hij misschien ook een onaangename opmerking hebben gekregen van die ondergeschikte. In het begin was het een beetje erg rommelig in het kamp. Dat is geleidelijk aan wat verbeterd. De toenmalige commandant was de latere generaal *Sas.*

57730. De **Voorzitter:** Ja, maar eerst was overste *Sicherer* commandant.

A. Ja, inderdaad. Het was geen model geheel, Mijnheer de Voorzitter, dat kan ik u wel zeggen. Dat kon m.i. ook niet anders. Maar wat ik van de Engelsen heb gezien, die uit Frankrijk terugkwamen, dat was ook allerminst model.

57731. De **Voorzitter:** Merkte u in die tijd iets van de Regering, kwam er weleens iemand in het kamp? Een Minister of iemand anders?

A. Ik heb toen — meen ik — gezien generaal *Dijxhoorn.* En Minister *van Boeyen.* Hij heeft een paar marechaussee's ter beschikking gekregen, want hij had zo weinig personeel. Deze mensen heeft hij gevraagd tijdens een bezoek aan het kamp. Deze marechaussee's zijn later ook in burger-Overheidsdienst overgegaan. Ik meen ook, dat de Minister van Marine eens een bezoek aan het kamp heeft gebracht.

57732. De **Voorzitter:** Dat zal moeilijk gegaan zijn, want deze was er toen nog niet. Er was een Minister van Defensie.

A. Ik heb in ieder geval een marine-officier zien rondstappen.

57733. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding wederzijds tussen de marechaussee en de troepen?

A. Ik vond de verhouding niet slecht, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb eigenlijk direct opdracht gekregen om van de jongere marechaussee, en dat was het grootste aantal, een z.g. mobiele compagnie marechaussee te vormen.

57734. De **Voorzitter:** Er leefde bij de marechaussee een bepaalde opvatting, zoals u waarschijnlijk wel zult weten.
De opvatting was nl. deze, om niet een onderdeel van het leger te worden, maar om een zelfstandigheid te blijven met het oog op de latere taak in bevrijd Nederland. Dat is toen een hele quaestie geweest.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, daar weet ik weinig van, omdat ik van huis uit niet tot de divisie van majoor *den Beer Poortugael* hoorde. Ik heb toen gemerkt, dat kapitein *Kist* en ook majoor *den Beer Poortugael* contact hebben opgenomen met de toenmalige generaal *de Jonge van Ellemeet.* Ze hebben hem meerdere malen gepolst over de toekomst van de marechaussee. Daar ben ik echter helemaal buiten gebleven, daar weet ik eigenlijk heel weinig van. Ik heb het alleen zo nu en dan gemerkt.

57735. De **Voorzitter:** Wat was uw positie dan?

A. Ik was commandant van de z.g. mobiele marechaussee geworden. Ik bleef in het kamp, de andere heren zijn later in een hotel gaan wonen, dus zij hadden minder met de troep te maken. Ik heb een aparte compagnie marechaussee gevormd, die naast de infanteriecompagnieën gewoon aan alle oefeningen deelnam. Ze werden ook precies behandeld als een compagnie van de troep.

57736. De **Voorzitter:** Zo langzamerhand heeft er zich een verdeling in drieën voltrokken. Er is een deel van de marechaussee naar Londen gebracht voor administratieve functies.

A. Ja, dat waren de ouderen.

57737. De **Voorzitter:** Er was een deel, dat werd de compagnie mobiele marechaussee, en er was een deel, dat bij de troep werd gevoegd.

A. Neen, pardon, die compagnie mobiele marechaussee kwam bij de troep. Later is in Congleton en misschien ook nog in het kamp in Wolverhampton een gedeelte afgescheiden voor militair politiewerk.

57738. De **Voorzitter:** Dus naar uw opvatting is het zo, dat er dan een deel in Londen zat en een deel politietroepen en een deel mobiele marechaussee.

A. Aanvankelijk was het alleen Londen en mobiele marechaussee.

57739. De **Voorzitter:** Wat is er dan later bij gekomen?

A. Later is er een gedeelte onder kapitein *van der Kroon* afgesplitst voor militair politiewerk.

57740. De **Voorzitter:** Ik heb hier het boek van generaal *Kruls*: „Nederland Paraat", welk boek u waarschijnlijk wel kent. Daarin staat:

> „Een deel van de oudere marechaussees werd daarna geleidelijk overgebracht naar Londen voor verschillende administratieve en bewakingsfuncties, een ander deel werd ingedeeld bij de troepen, terwijl voorts een compagnie mobiele marechaussee werd gevormd."

Daarop grondde ik mijn drie delen, die ik zo pas noemde.

A. Neen, maar zo is het niet.

57741. De **Voorzitter:** Dus het is niet helemaal juist, wat hier staat?

A. Neen, dat is niet helemaal juist. Later is die compagnie mobiele marechaussee opgeheven en er zijn toen verschillende jonge marechaussee's naar de troep gegaan, bij het mortierpeloton, bij het verbindingspeloton, bij het mitrailleurpeloton. Ze zijn ook tot en met de bevrijding bij de brigade gebleven, tot en met het binnenkomen hier in Nederland. De volgorde is niet precies zo.

57742. De **Voorzitter:** Bedoelt u de chronologische volgorde?

A. Ja, de chronologische volgorde is niet helemaal juist. Tenminste er was aanvankelijk geen marechaussee bij de troep. Dat was ook in strijd met het beginsel, waarvan u straks zei, dat de marechaussee zich eigenlijk als een aparte troep afgezonderd wilde houden.

57743. De **Voorzitter:** Ja, zich afgezonderd *wilde* houden, maar dat is niet gelukt, want de Minister bleek op een ander standpunt te staan. De Minister stond op het standpunt, dat de marechaussee geen afzonderlijk geheel moest blijven.

A. Neen. Dat was ook mijn persoonlijke mening en daarom heb ik direct het commando over de compagnie mobiele marechaussee gekregen. Dat commando heb ik steeds gehouden, totdat ik een stafcompagnie kreeg.

57744. De **Voorzitter:** Misschien kunt u iets mededelen over de verrichtingen van de compagnie mobiele marechaussee?

A. Zij deden net zo als de andere vier of vijf compagnieën in Porthcawl de dagelijkse dienst mee en ze moesten natuurlijk net als andere troepenonderdelen op het gebied van exercitie en van veldoefeningen opnieuw geoefend worden.

57745. De **Voorzitter:** Dus zij had niet een aparte taak of een apart karakter?

A. Neen, absoluut niet. Ik oefende ook met de troep mee, omdat we langzamerhand allemaal soldaat, infanteristen waren geworden.

57746. De **Voorzitter:** Bent u met die compagnie mobiele marechaussee ook naar Congleton en Wolverhampton gegaan?

A. Ja, ik ben naar Congleton gegaan, daar heb ik haar een tijd bij de overige troepen gehad, daarna heb ik die compagnie apart gehad in Ranton Abbey.

57747. De **Voorzitter:** Extleton?

A. Dat is bij Eccleshall. Ranton Abbey is een 20 km ten zuiden van Congleton en daar heb ik die marechaussee apart geoefend bij Stafford, dat is in de country. In Maart 1941, gedurende een oefening van een aantal marechaussee's met de troep — een gedeelte was thuis —, is er brand uitgebroken. Een groot gedeelte van de mensen zijn bij die brand hun privé-bezittingen kwijtgeraakt. Ranton Abbey was het geboortehuis van een zekere Lord *Lichfield* en in dat huis waren nog overal open vuren. Door een typisch Engelse bouwwijze van die open vuren met zware eikenhouten balken is, doordat er nog vuur in de schoorsteen zat, volgens de brandweer uit Stafford, de brand een dag of veertien van te voren al begonnen. Gedurende afwezigheid hebben enige deuren en ramen opengestaan en is alles in lichter laaie komen te staan.

57748. De **Voorzitter:** In het boek van generaal *Kruls* staat:

> „Op 2 Januari ging nl. de Compagnie mobiele marechaussee naar Extleton.".

A. Ja. Eccleshall. Dat is hetzelfde plaatsje. Het is buiten Ranton Abbey. Ik weet niet precies, hoe het wordt geschreven.

De **Voorzitter:** Extleton.

A. Mag ik misschien even zien hoe het wordt geschreven? Dat is niet juist, Eccleshall heet het, dat was de gemeente — geloof ik — Ik heb nooit van Extleton gehoord. Ik moet er dan toch geweest zijn. Maar toen is dan die brand uitgebroken in het kwartier van de marechaussee's. Ik heb vlak daarna opdracht gekregen om naar Congleton terug te gaan. Bij de verkenningsafdeling, die intussen was geformeerd onder kapitein *Kist*, werden nog wat marechaussée's ingedeeld; de rest is toen geliquideerd.

57749. De **Voorzitter:** U bedoelt, dat de compagnie mobiele marechaussee toen is omgevormd?

A. Ja, daar is hoofdzakelijk een verkenningsgroep van gemaakt. Er waren echter ook enkele niet-marechaussee's bij ingedeeld.

57750. De **Voorzitter:** In Januari 1941 is er een eskadron pantserwagens opgericht, met hoofdzakelijk personeel van de Koninklijke Marechaussee. Was dat ook hetzelfde?

A. Er werden dus mensen van de mobiele marechaussee overgeheveld naar het eskadron pantserwagens.

57751. De **Voorzitter:** Dus het eskadron pantserwagens is dan hetzelfde, als wat u de verkenningsafdeling noemde?

A. Ja, later is dat verkenningsafdeling genoemd.

57752. De **Voorzitter:** Hoe groot was die afdeling pantserwagens?

A. Ongeveer een tachtig mensen.
Dat weet ik ook niet precies meer, want ik had er betrekkelijk weinig mee te maken.

57753. De **Voorzitter:** Bent u toen van het commando van de compagnie mobiele marechaussee ontheven?

A. Die compagnie is toen in feite geliquideerd. Ook wel tenvolge van die brand. Toen ben ik met een gedeelte van de marechaussee naar Congleton teruggegaan en ben belast geworden met het commando over een stafcompagnie van de Nederlandse troepen. Die was voordien gecommandeerd door kapitein *de Fremery*. De marechaussee's, die dus niet bij het eskadron pantserwagens ingedeeld werden, zijn over de troep verspreid en voornamelijk nog bij de stafcompagnie, waar ik zelf bij was. Maar dit waren gewoon troepen net als de anderen. Dat was eigenlijk een speciale naam van een onderdeel van een bataljon: de stafcompagnie. Daar hoorde bij het motormateriaal, de mortieren, de sectie seiners, de Bren-gun carriers, dat was meer het technische gedeelte van een bataljon.

57754. De **Voorzitter:** Maar waarom noemde men het stafcompagnie? In tegenstelling tot andere compagnieën?

A. Ja, de anderen noemden ze A-compagnie, B-compagnie, C-compagnie van een bataljon. Een stafcompagnie was eigenlijk de voornaamste compagnie van een bataljon. Dat was bij elk Engels onderdeel zo. Het werd van de Engelse formatie nagebootst.

57755. De **Voorzitter:** Hoe lang heeft die stafcompagnie bestaan?

A. Die is steeds blijven bestaan.

57756. De **Voorzitter:** Steeds onder uw leiding?

A. Neen, ik ben bij de stafcompagnie gebleven tot omstreeks Augustus 1941. Daarna ben ik op verzoek van de Minister van Defensie, — ik meen dat hij toen Minister van Oorlog was — de heer *van Boeyen*, naar Londen gegaan. Daar ben ik belast met de oprichting van het bureau Zuivering.

57757. De **Voorzitter:** Zuivering waarvan?

A. Van de Nederlandse ambtenaren. Daar ben ik voor naar Londen geroepen.

57758. De **Voorzitter:** Wanneer dat was voor de zuivering van Nederlandse ambtenaren, hoe kwam het dan, dat dit werk een onderdeel uitmaakte van het Departement van Oorlog?

A. Ik kwam toen bij Binnenlandse Zaken.

De **Voorzitter:** Juist.

A. Ik herinner mij, dat Minister *van Boeyen* in het kamp kwam met zijn adjudant — meen ik —.

57759. De **Voorzitter:** Omdat Minister *van Boeyen* ad interim Minister van Oorlog was. Daarna bent u — naar ik meen — weer bij de Irene-Brigade teruggekomen?

A. Ik ben teruggekomen, na vijf maanden in Londen geweest te zijn, in opdracht van de Minister ad interim *Furstner* — die brief heb ik toevallig nog — in verband met het weggaan van enige Indische hoofdofficieren, die intussen in het kamp waren gekomen en die ik niet kende — o.a. herinner ik mij de namen van een overste *Meyer* en *Mollinger,* en nog een paar subalterne officieren. Een van hen was commandant van het eerste bataljon. Speciaal op verzoek van de toenmalige majoor *Kruls* ben ik naar het kamp terug gegaan, om het commando van het eerste bataljon van één van die Indische officieren over te nemen.

57760. De **Voorzitter:** Dat was waarschijnlijk na het vertrek van het Indische detachement.

A. Ja, ik geloof, dat dit net weg was.

57761. De **Voorzitter:** Werd u ook commandant van het eerste bataljon?

A. Ja.

57762. De **Voorzitter:** Wat was het verschil tussen het eerste en tweede bataljon?

A. Ik begrijp niet, wat u bedoelt. Het eerste bataljon was eigenlijk het meest complete bataljon.

57763. De **Voorzitter:** Ja, maar had men toen niet dit verschil, dat bij het ene bataljon de recruten voor de opleiding kwamen?

A. Ja, misschien bedoelt u de subsistenten, die er eigenlijk bij kwamen.
Ik had eigenlijk niet bepaald recruten, weleens een enkele keer, o.a. had ik een compagnie Zuid-Afrikaners onder kapitein *Looringh van Beeck,* dezen behoorden bij het eerste bataljon.

57764. De **Voorzitter:** Stond u rechtstreeks onder de commandant van de brigade?

A. Ja, ik stond rechtstreeks onder de commandant van de brigade.

57765. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u commandant van het eerste bataljon gebleven?

A. Dat ben ik gebleven, totdat ik ben benoemd tot eerste ondercommandant van de brigade.

57766. De **Voorzitter:** Wie was uw voorganger als zodanig?

A. Ik was de eerste ondercommandant.

57767. De **Voorzitter:** Was daar niet een chef-staf?

A. Ja, bedoelt u bij de brigadestaf?

57768. De **Voorzitter:** Was dat niet de heer *Molenaar?*

A. Ja, de heer *Molenaar* is in die tijd gekomen. Ja, die kan wel chef-staf genoemd worden, bij de brigadestaf. Het is ook wel mogelijk, dat de heer *Molenaar* van mij het uitgedund bataljon heeft overgenomen.

57769. De **Voorzitter:** Was u eigenlijk niet zijn opvolger?

A. Neen. Ik was ondercommandant van de brigade. Dat is de heer *Molenaar* nooit geweest.

57770. De **Voorzitter:** Ik meen mij te herinneren, dat de heer *Molenaar* hier heeft verklaard, dat hij chef-staf af werd, toen u kwam en dat hij het met die maatregel niet eens was. Minister *van Lidth de Jeude* is toen in het kamp op bezoek geweest en er zou een bespreking tussen de Minister en u zijn geweest en na die bespreking zou u dan zijn opvolger zijn geworden.

A. Neen, ik ben toen ondercommandant geworden.
Er werden zgn. gevechtsgroepen geformeerd o.m. uit het 1ste bataljon. Op dat eerste bataljon was ik nogal trots, dat mocht vergeleken met andere onderdelen, ook met Engelse onderdelen, gezien worden. Ik had goede ondercommandanten, goede compagniescommandanten. Ik had helemaal geen last met het handhaven van de tucht. Persoonlijk ben ik van mening, dat de discipline van de Hollandse soldaat zeker niet onderdoet voor die van een buitenlands soldaat. Zij kunnen er misschien anders over denken dan ik. Als men maar met de troep meetrekt en meeleeft. Ik persoonlijk heb gedurende drie jaar nooit enig vergrijp tegen de discipline met die soldaten gehad. Ik vond het enorm flinke mannen.

57771. De **Voorzitter:** U zegt, dat die zaak ietwat anders zat.

A. Ja, het zat iets anders ten aanzien van majoor *Molenaar.* Ze gingen bij de brigade reorganiseren. Doordat er mensen afvielen, konden zij niet meer, wat aanvankelijk de bedoeling was, het aantal bataljons, dat in een brigade thuishoort, formeren. Daar gingen mensen naar de luchtmacht, er gingen mensen naar de zeemacht, ik weet niet precies, waar zij allemaal naar toe gingen. Sommigen gingen naar Londen. In ieder geval leden wij aan personeelsgebrek. Toen is men er toe gekomen — de aanvankelijke bedoeling was een brigade te hebben — om een verkenningsbataljon te maken, doch tenslotte, zijn er z.g. fighting-units geformeerd. Daarvoor moesten commandanten worden aangewezen. Ik had niet zo veel zin om van commandant van het eerste bataljon, commandant van een fighting-unit te worden. Ik heb toen voorgesteld majoor *Molenaar* als commandant van een fighting-unit aan te stellen, omdat hij belangrijk jonger was dan ik en hij pas uit Holland kwam. Ik was bovendien twee maanden lang voor een zeer zware tactische cursus op een Engelse hoofdofficiersschool gedetacheerd geweest. Daarom stelde ik voor, majoor *Molenaar* het commando over zo'n fighting-unit te geven en hem van het bureau af te halen. Toen is het second-in-commandschap bij de brigade ingesteld, waar ze in Engeland nogal mee werken. Dat ben ik als de eerste bij Ministeriële beschikking geworden — ik heb die beschikking geloof ik nog — second-in-command of the Dutch Brigade.

57772. De **Voorzitter:** Ik had zo de indruk, dat de heer *Molenaar* het als een verdringing beschouwde.

A. U moet goed begrijpen, dat ik marechausee-officier was en helemaal geen behoefte had om troepencommandant te worden, noch in Engeland, noch in Nederland terugzijnde, en majoor *Molenaar* kwam net kijken.

57773. De **Voorzitter:** Maar in ieder geval is dat dus een onderwerp van bespreking met de Minister geweest?

A. Ja, dat moet wel, want toen ben ik second-in-command geworden. Bovendien, wanneer majoor *Molenaar* op verdringing gezinspeeld heeft, moet het mij van het hart, dat ik hem tactisch wel zeer matig onderlegd vond. Dat heb ik majoor *Molenaar* ook schriftelijk medegedeeld. Ik kende majoor *Molenaar* voordien niet. Ik kan mij voorstellen, dat hij dat toen niet zo prettig gevonden heeft. Er was geen enkele reden aanwezig om majoor *Molenaar* second-in-command te maken, want er waren nog andere oudere majoors met meer rechten dan hij, bijv. majoor *Galle.* Deze werd het ook niet. Er zijn toen waarschijnlijk enkele zure gezichten geweest, dat is best mogelijk. Ik heb later gewoon met majoor *Molenaar* bij de brigade gediend. Hij heeft ook een heel goede fighting-unit gehad. Ik ben bij hem op inspectie geweest als second-in-command, dat herinner ik mij ook nog wel. Toen was de unit bij een Engels onderdeel gedetacheerd.

57774. De **Voorzitter:** Hebt u zelf de detachering ook meegemaakt?

A. Neen, want ik behoorde bij de brigadestaf. Die units werden gedetacheerd — o.a. de unit van majoor *Molenaar,* die het aardig had ingericht — bij een Lancashire-regiment. Majoor *Hubert* met kapitein *Scherpenberg* bij de Black Watch. Luitenant *Beelaerts van Blokland* zat bij een Engels Reconnaissance unit, in de buurt van Lancashire.

57775. De **Voorzitter**: Dus de commandant met de staf bleven in Wolverhampton?

A. Ja, ik ben toen op eigen verzoek, en dat droeg de goedkeuring van de heer *de Ruyter van Steveninck* weg, de verschillende units afgegaan. Ik wilde eens zelf gaan kijken hoe alles er uitzag. Ik ben toen ook nog bij een ander onderdeel geweest op het schiereiland Anglessy in de Ierse Zee. Daar waren enige Nederlandse officieren onder commando van luitenant *Ruys* met ongeveer 75 man gedetacheerd. Zij kregen een opleiding van de Engelsen bij de zware mitrailleurs. Ik kan u een aardig staaltje vertellen van wat mij daar is overkomen. Ik vroeg aan de Engelse commandant, die belast was met de opleiding van de zware mitrailleurschutters voor het hele Engelse leger op dat eiland, hoe het daar ging; waarop die commandant tegen mij zei: „Uitstekend." Ik vroeg of de manschappen de oefeningen konden volgen. Hij antwoordde: „Ja, buitengewoon goed, want the standard of your men is nearly as high as of our officersclasses". Er waren ook enige marechaussees bij, ik herinner mij marechaussee *van Linschoten,* waar toen even over is gesproken. Deze *van Linschoten* dient nu nog bij de marechaussee. Wel merkte hij terloops nog op: „But they are not so well disciplined." Ik vroeg de reden daarvan. De commandant vertelde mij, dat hij natuurlijk in het terrein bekend was, het was een flink heuvelterrein, en bij stafkaartlezen precies wist op de stafkaart, waar de verschillende heuvels lagen. Hij was in dat terrein volkomen thuis. Op een gegeven moment had één van onze mensen, korporaal *van Linschoten* dan, ook stafkaartlezen en schieten met de zware mitrailleurs en werd hem op de stafkaart de ligging van een bepaalde heuvel gevraagd. Over het juiste antwoord was verschil van mening. Korporaal *van Linschoten* had toen tegen de commandant gezegd: „You are wrong, Sir." Toen de commandant mij dat vertelde, dacht ik: „Als dat alles is, vind ik het niet zo verschrikkelijk." Ik maakte een beetje excuses, dat de mannen de taal niet goed kenden. Persoonlijk ben ik overigens van mening, dat aan de discipline van die mensen niets mankeerde, maar dat aan het bijbrengen van stijl en vormen in Nederland onvoldoende tijd en aandacht werd besteed. Als die soldaten zich misschien in het Engels een beetje anders hadden uitgedrukt, was het verschil niet opgevallen. Volgens de commandant was het in het Engelse leger niet mogelijk, dat een korporaal tegen een officier zegt: „You are wrong, Sir." Ik dacht bij mij zelf, dat wij dat nu niet zo verschrikkelijk erg vonden. Verder was ik zeer over die troep tevreden. En ook over de andere onderdelen, o.a. van majoor *Molenaar,* die een zeer goede geest onder zijn fighting-unit had. Hij had kennissen in de buurt, textielfabrikanten, en die hebben nogal geholpen. Ik meen ook de tegenwoordige Commissaris van de Koningin in Overijssel, Ridder *de van der Schueren,* die in die buurt woonde en daar bekend was. Majoor *Molenaar* heeft hem geïntroduceerd bij enkele fabrikanten, die nogal royaal met alle mogelijke cadeaux waren.

57776. De **Voorzitter:** Er is hier weleens verteld, dat de geest in de brigade niet zo geweldig goed was, omdat men in het onzekere verkeerde, wat er tenslotte met de Irene-Brigade zou gebeuren en men het gevoel had: „Wij doen hier eigenlijk maar niets. Is het allemaal wel de moeite waard, dat wij zijn opgeroepen en uit alle landen van de wereld zijn gekomen? Wat wil de Regering met ons?" Dat dus, wat dat betreft, de geest niet altijd even goed was.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik wil niet zeggen, dat er nu nooit eens op zijn Hollands werd gekankerd. Dat ontken ik niet. Ik kon dat vrij objectief beoordelen, omdat ik sedert jaren geen troepenofficier meer was. Kwam er nu iemand uit Nederland als Engelandvaarder of van elders bij de brigade, dan was het merkwaardig, dat ze allemaal nieuwe ideeën en nieuwe plannen hadden en dan deugde er dit niet en dan deugde er dat niet. Het moest dan veranderd worden. Inderdaad begon die oorlog langzamerhand nogal lang te duren. We waren weleens au bout du Latin.

57777. De **Voorzitter:** Heeft de Regering voldoende inlichtingen aan de troep gegeven, wat de uiteindelijke bedoeling van de Irene-Brigade was?

A. Dat was niet helemaal duidelijk, Mijnheer de Voorzitter. Er werden daarover weleens conferenties gehouden. Ik herinner mij, dat er weleens Engelse officieren over kwamen spreken, die een betrekkelijk onduidelijk beeld hadden van onze Hollandse toestanden. Ik herinner mij o.a. nog, dat toen gezegd werd, hoe met zware mortieren door sloten en polders gemanoeuvreerd moest worden. Ik zei tegen de generaal, dat ik dat eerst nog eens moest zien gebeuren. Zo eenvoudig is dat in het Hollandse terrein met die zware wapens op de nek niet. Enfin, de Engelsen kenden dat terrein in Nederland natuurlijk niet. Ze wisten ook niet precies, wat ze moesten doen, omdat ze niet wisten, waar de invasie zou plaats hebben. Het was allemaal maar een gissen.

57778. De **Voorzitter:** U heeft de reorganisatie van de Irene-Brigade ook meegemaakt?

A. U bedoelt van de brigade tot unit?

De **Voorzitter:** Ja, van brigade tot unit.

A. Ja, die heb ik meegemaakt.

57779. De **Voorzitter:** Wat was eigenlijk de zin van de reorganisatie?

A. De zin daarvan heb ik niet zo goed begrepen. Alleen kreeg ik de indruk, dat men niet voldoende mensen had om een volledige sterkte te formeren, zoals een Engelse brigade die had. Het gevolg hiervan was de oprichting der fighting-units, die links en rechts ingedeeld zouden kunnen worden, wanneer Nederland bevrijd werd. Er was intussen meer motortransport bij de troep gekomen. Ik herinner mij, dat er destijds werd gezegd: „Men kan een fighting-unit bijv. inzetten, wanneer er moeilijkheden in Rotterdam zijn, een andere in Amsterdam en weer een andere in Groningen." Ik moest dat eerst nog allemaal zien, voordat het zo ver was.

57780. De **Voorzitter:** Hoelang bent u second-in-command gebleven?

A. Dat ben ik gebleven totdat ik naar Londen ben teruggegaan, 1 Januari 1944. Ik werd ingedeeld bij generaal *van Voorst Evekink* en onder meer belast met de terugvoer van krijgsgevangenen en daartoe gedetacheerd bij het hoofdkwartier van generaal *Eisenhower.*

57781. De **Voorzitter:** Hebt u niet een evacuatieplan gemaakt?

A. Voor de krijgsgevangenen?

De **Voorzitter:** Ja, voor de krijgsgevangenen.

A. Ja. Toen ik daar straks over de discipline sprak, heb ik vergeten er aan toe te voegen, dat wij verschillende keren bezoek hebben gehad, dan van de Koningin, dan van de Prins, dan van de Minister, dan eens van een Engelse generaal en zo kwam het, dat we op het laatst niet voldoende variatie hadden op het gebied van oefeningen. We konden nu wel steeds een oefening ontwerpen om te laten zien, wat die mortieren kenden en wat de troep kende, maar dat werd ook eentonig. Toen heb ik bij een bezoek van de Koningin voorgesteld om de brigade — wat er dan van in Wolverhampton was — eens landsgewijze op te stellen en zo aan H.M. de Koningin te presenteren. Dat werd goedgevonden en nu geef ik u te raden, hoeveel landen daar stonden. Ik meen zelfs, dat ik H.M. de Koningin ook nog heb laten raden. Het waren mensen uit 26 verschillende landen. Als een typische bijzonderheid herinner ik mij nog, dat er twee broers apart naast elkaar stonden — Nederlanders —, waarvan de ene alleen Turks sprak en de andere alleen Frans en geen van tweëen Nederlands kende. Toen gevraagd werd, hoe dat dan met de oefeningen ging, heb ik gezegd, dat dat nog wel meeviel, dat er eerst zo'n beetje voorgedaan werd bij de schietoefeningen en de excercities en dat de mannen zich vrij gauw thuisvoelden. Ik had één soldaat speciaal met een grote tussenruimte opgesteld, waarop H.M. de Koningin vroeg, waar deze man vandaan kwam. Mijn antwoord was: „Uit Addis Abbeba." Deze man werkte daar bij een Franse concessie, een spoorwegmaatschappij naar de kust. Met zo'n gezelschap uit 26 landen viel het natuurlijk niet mee er een modelzaak van te maken. Bovendien was er natuurlijk constant changement in.

57782. De **Voorzitter:** Men had ook telkens afsplitsingen van de Irene-Brigade? Er is een afdeling parachutisten geweest?

A. Ja, onder kapitein *Paessens,* maar die is trouwens in het kamp Wolverhampton gebleven. Kapitein *Paessens* met de compagnie

parachutisten heb ik onder mijn commando gehad. Dat waren uitgezochte jonge mensen, die daar liefhebberij in hadden, die bovendien physiek geschikt waren; er waren ook enkele ouderen tussen, o.a. kapitein *Gerzon,* die in Afrika had gediend. Het was een compagnie, die er wezen mocht, die ook niet onderdeed voor een Engels onderdeel, tussen twee haakjes.

57783. De **Voorzitter:** Hebt u nog iets met de commandotroepen te maken gehad?

A. Bedoelt u de mensen, die later naar Brits-Indië zijn gegaan?

De **Voorzitter:** Ja, onder het commando van *Linzel.*

A. Neen, die commandotroepen zijn — naar ik meen — niet bij de brigade opgeleid.

57784. De **Voorzitter:** Neen, die kwamen in Engels verband.

A. Ja.

57785. De **Voorzitter:** Kunt u in het algemeen nog iets mededelen over de periode, die u als second-in-command bij de Irene-Brigade hebt doorgemaakt?

A. In wel opzicht bedoelt u eigenlijk? Er waren natuurlijk ups en downs, zoals dat altijd gaat in het leven. Ik ben toen twee à drie maanden ziek geweest. Intussen was de brigade naar Harwich vertrokken. Daar ben ik door majoor *Pahud de Mortanges* opgevolgd. Ik vond het eigenlijk erg jammer, dat ik niet bij de brigade bleef, want ik had er drie jaar mee rondgetrokken. Ik ging tenslotte niet gaarne weg, omdat te zien was, dat de bevrijding niet meer zo heel lang op zich zou laten wachten. In Harwich vond ik de brigade na mijn ziekte — niet omdat ik weg was geweest — er niet beter op geworden. Dat heb ik ook aan de brigadecommandant te verstaan gegeven. Dat kwam gedeeltelijk — waarvoor ik helemaal niet voelde —, omdat de mensen daar werden belast met bietenrooien in de buurt. Ze moesten 's morgens met hele detachementen gaan bieten rooien. Enfin, dat was voor de voedselvoorziening nodig, maar ik vond het niet zo erg geschikt voor de troep. Bovendien werd het uiterlijk aspect van de troep er niet beter op. Ze moesten rubberlaarzen aantrekken en kwamen dik onder de modder terug. Dan zeiden ze: „Zijn we nu uit Japan gekomen om bieten te rooien?" Daar hadden ze niet veel zin in, het was ook niet bepaald aangenaam werk.

57786. De **Voorzitter:** Hadden ze daar ook niet een beetje gelijk in?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik was het ook met die soldaten eens, maar het moest blijkbaar van de Engelsen. Ik was het niet altijd met die Engelsen eens. Maar dan werd zo iets weer goedgevonden. Ik voerde daar niet het commando, ik was niet de chef.

57787. De **Voorzitter:** Ik zou nu nog graag iets van u willen horen over uw bemoeienissen met de evacuatie van de Nederlandse krijgsgevangenen. U was waarschijnlijk bij O.G.S.

A. Ja.

57788. De **Voorzitter:** Waarvan de heer *van Voorst Evekink* het hoofd was?

A. Ja.

57789. De **Voorzitter:** Daar was u dus bij ingedeeld?

A. Ja.

57790. De **Voorzitter:** Had u speciaal de taak gekregen om een evacuatieplan voor de Nederlandse krijgsgevangenen te maken?

A. Ja, onder meer, Mijnheer de Voorzitter.

57791. De **Voorzitter:** Misschien kunt u daar iets over mededelen?

A. Ja zeker. Er was bij Supreme Headquarters, dat ten zuiden van Londen in een groot kamp gelegerd was, een speciale sectie Prisoners of War. Daarvan was een Engelse Brigadier chef en als second-in-command een Amerikaanse kolonel en er waren dan weer onderafdelingen met een Poolse overste, een Belgische overste, een Canadese groupcaptain, een Fransman is er later bijgekomen, Enfin, ieder land had daar zijn aparte afdeling.

57792. De **Voorzitter:** Wie was de Nederlandse functionaris?

A. Dat was ik zelf. Ik had aan mij toegevoegd een kapitein, later majoor, mr. *Lee.* Ik weet niet of u die naam weleens hebt gehoord. Hij is in ieder geval ook mee naar Frankrijk gegaan. Tevens is er een kapitein, later majoor, *Gonggrijp* bijgekomen. Ik was dus in Londen gestationneerd, het hoofdkwartier zat in Kingston, ten zuiden van Londen, waar ik elke dag naar toe ging, en daar werden, onder supervisie van die Engelse brigadier en die Amerikaanse kolonel, de schema's gemaakt en de gegevens verstrekt voor de evacuatie van onze krijgsgevangenen in Duitsland. Op het Departement van Oorlog in Arlington House zat ook een officier, die zich nogal met de krijgsgevangenen occupeerde.

57793. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Ik meen, dat het luitenant *Ruys* is geweest. Ze waren daar echter niet zo in de materie thuis, daar hadden ze niet genoeg gegevens over de personen, die in krijgsgevangenschap zaten. Ze beschikten niet over een kaartsysteem dat klopte. Dat is toen aangelegd, daar was o.a. — naar ik meen — luitenant *Ruys* bij. Dat kan ik u niet met zekerheid zeggen. Met hem hield ik ook contact, omdat men mij op het hoofdkwartier verschillende gegevens vroeg, die ik tenslotte weer van het Departement zelf moest hebben. Ik had, toen ik er naar toe ging, helemaal geen gegevens. Ik had zeer nauw contact met een Belgische en een Poolse overste, aangezien we vlak naast elkaar zaten. Zij hadden eveneens een toegevoegd officier bij zich. Later kwam er nog een Russische kolonel bij, die ook mee naar Frankrijk is gegaan en die speciaal met de krijgsgevangenen was belast. Ik heb verschillende maatregelen getroffen, die mij werden opgedragen. Door elk land werden die maatregelen eigenlijk uniform getroffen.

57794. De **Voorzitter:** Was de situatie zo, dat S.H.A.E.F. een plan maakte, waarbij dan het Nederlandse moest worden ingepast, of was u helemaal vrij om dat zelfstandig te doen?

A. Neen, ik was niet helemaal vrij. Ik heb wel enige bezwaren naar voren gebracht ten aanzien van de voorziening van de krijgsgevangenen. Daar moesten we ook voor zorgen.

57795. De **Voorzitter:** Maar het gaat hier nu speciaal over de evacuatie. Hoe had u zich die evacuatie voorgesteld?

A. De evacuatie had ik mij aldus voorgesteld. Men zei, dat die per trein zou gebeuren. Ik herinner mij nog, dat ik toen drie plaatsen heb opgegeven als een soort ontvangstcentrum voor de krijgsgevangenen, en daar heb ik gedeeltelijk lukraak voor genomen Weert — dat ik toevallig kende, omdat ik er had gewoond — aan de lijn Düsseldorf—Antwerpen; Ede, want ik wist, dat daar grote kazernes waren — ik had daar vroeger gediend —, aan de lijn Arnhem—Utrecht, en vervolgens Apeldoorn, aan de lijn Deventer richting Amersfoort, omdat ik veronderstelde, dat op het Loo waarschijnlijk wel plaats zou zijn. De Koningin zou naar mijn mening wel geen bezwaar maken de officieren en de troep voor een paar dagen op het Loo onderdak te verschaffen. Ik wist toen niet, dat de kazerne in Ede vernield zou zijn.

57796. De **Voorzitter:** Had u al een indruk van het aantal Nederlandse krijgsgevangenen?

A. Ja, dat wist ik later vrij nauwkeurig. Het waren er ongeveer 10 000. Ik wist ook precies, waar die mensen zaten, want we kregen geregeld rapporten van Buitenlandse Zaken, ons Departement van Buitenlandse Zaken. Die rapporten kwamen — naar ik meen — via het Zweedse gezantschap. Die hadden in Berlijn contact.

57797. De **Voorzitter:** Ja, dat kan wel, want Zweden was belast met de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland.

A. Ja, van hen kwamen eigenlijk de rapporten. Er waren ook Zweden, die om beurten de kampen bezochten en daarover rapporteerden. Bijv. dat in het een of andere kamp het eten niet goed was, of de verzorging niet goed, of dat er lekke barakken waren, of dat de kleding onvoldoende was. Dat soort aangelegenheden werd dan via zo'n soort intermédiair ter kennis van Buitenlandse Zaken gebracht en tevens van het Departement van Oorlog. Het Departement van Oorlog stuurde een afschrift aan mij op het algemeen hoofdkwartier.

57798. De **Voorzitter:** De Minister heeft zich akkoord verklaard met het plan, dat u toen hebt ingediend.

A. Ik denk van wel, ja.

57799. **De Voorzitter:** Moest u toen zo langzamerhand aan de uitvoering daarvan beginnen? Of maatregelen nemen met het oog op de uitvoering?

A. Ja, er kon natuurlijk geen uitvoering in Nederland komen, want we zaten nog in Engeland.

57800. **De Voorzitter:** Neen, maar u had b.v. bepaalde formaties kunnen maken.

A. Ja, er werden bepaalde officieren aangewezen, die naar de kampen in de buurt van de Oostenrijkse grens zouden gaan. Ik meen, dat dat kamp Tittmoning heette. Ik kan mij de naam niet meer precies herinneren. Een ander zou belast worden met kampen in de richting van de oostgrens in Duitsland, een ander weer met Neu-Brandenburg, waar het grootste aantal krijgsgevangenen vertoefde. Ik had persoonlijk in Engeland voorgesteld, en dat is later ook door de Engelsen, de Belgen en door de Amerikanen overgenomen, kaarten te laten maken, hetgeen ook is geschied, om aan deze heren verbindingsofficieren mede te geven. Ik weet niet of u die kaarten ooit gezien hebt. Op zo'n kaart stonden de naam, voornamen, geboortedatum, naam van het kamp, woonplaats der familie, enz., in het kort alle mogelijke gegevens zowel in het Engels, het Duits, het Nederlands en het Russisch. Ik kende toevallig de Russische taal enigszins. Ik heb deze kaarten in Engeland laten drukken, omdat ik vermoedde, dat verschillenden van onze krijgsgevangenen individueel met de Russen te maken zouden krijgen. Of nu elke krijgsgevangene bij de bevrijding zo'n kaart in werkelijkheid heeft gekregen — wat ik er van gehoord heb, is dat niet het geval geweest —, kan ik niet met zekerheid zeggen. Die kampen zijn anders bevrijd dan men zich dat op papier had voorgesteld.

57801. **De Voorzitter:** Maar was het de bedoeling, dat de Nederlanders zelfstandig de uitvoering ter hand zouden nemen of geschiedde alles door de S.H.A.E.F.?

A. Men kon geen enkele order geven zonder S.H.A.E.F. daarin te kennen.

57802. **De Voorzitter:** Ik bedoel, of de Nederlandse functionarissen door S.H.A.E.F. werden gemachtigd om datgene te doen, wat voor de Nederlandse krijgsgevangenen nodig geacht werd?

A. Ja, dat wel. Ik heb o.a. verschil van mening gehad met een Nederlands majoor, die op het Departement van Oorlog de financiën behandelde. Ik had toen o.a. voorgesteld om tijdig voor onze krijgsgevangenen ten minste één uniform te bestellen, omdat ik uit de rapporten had gemerkt, dat ze zeer slecht in de kleren zaten. Ik stelde voor, wanneer die mensen terugkwamen, voor hen in de ontvangstcentra uniformen, ondergoed, schoenen, sokken, een stuk scheerzeep, enz. klaar te hebben liggen. Ik stelde voor, dat in Amerika te kopen, opdat die krijgsgevangenen ten minste iets hadden, wanneer ze Nederland binnen zouden komen.

57803. **De Voorzitter:** Dat waren dus de ontvangstcentra, maar nu de kampen in Duitsland. Had u daar ook vrijheid van handelen?

A. Ja, daar had ik vrijheid van handelen, maar de moeilijkheid was de pakketten naar de kampen te krijgen.

57804. **De Voorzitter:** Ik bedoel de pakketten niet, maar ik bedoel of op het ogenblik van de bevrijding de Nederlandse autoriteiten vrijheid van handelen hadden en zelfstandig konden optreden?

A. Ik ben daar niet bij geweest.

57805. **De Voorzitter:** Neen, maar lag het in het plan, dat u het zelfstandig kon doen, of moest alles door de S.H.A.E.F. worden geregeld?

A. Ik kreeg de indruk, dat S.H.A.E.F. langzamerhand zelf het heft in handen wilde hebben en dat Nederland daarin betrekkelijk niet de vrije hand gelaten werd. Ik heb er geen persoonlijke ervaring van, maar de orders, die afkwamen, waren nogal van: „Zo en zo moet het gebeuren". Die indruk heb ik er van gekregen. Er was ook weleens bij S.H.A.E.F. verschil van mening. De Belgische overste bij voorbeeld was een beetje kort aangebonden, die accepteerde dat niet zo onmiddellijk. Hij maakte er ook bezwaren tegen. Hij had toevallig na de vorige oorlog in het Saargebied gezeten — u weet wel, toen daar ook Nederlandse burgemeesters zijn benoemd —: er zijn toen verschillende ambtelijke personen aangesteld. Die Belgische overste behoefde niet geleerd te worden, wat er bij de bevrijding van een kamp moest gebeuren; hij wist precies hoe het ging. Hij zei: „Laat dat maar aan mij over, ik zal zelf wel voor de voertuigen zorgen". Ik herinner mij heel goed, dat hij zei: Van de order van S.H.A.E.F.: stay put, dat wil zeggen, blijf waar je bent, komt in de praktijk niets terecht. De Belg meende, dat het uitgesloten was, dat men in de praktijk, als de oorlog eenmaal gewonnen en de kampen bevrijd waren, de krijgsgevangenen in de kampen kon houden, totdat S.H.A.E.F. met zijn apparaat ter plaatse was. Dan wilden de mensen allemaal naar hun land terug. Ik vermoedde dat ook wel. Hoe dat nu precies in werkelijkheid zou aflopen, wist ik ook niet. Maar S.H.A.E.F. zelf, en dat kon niet anders, moest een betrekkelijk vaste lijn houden, want het hoofdkwartier kon niet verdragen, dat iedereen maar op eigen houtje iets zou gaan doen. Het militair vervoer moest natuurlijk van hogerhand worden geregeld, wilde er iets van terechtkomen.

57806. **De Voorzitter:** Tot hoe lang hebben uw bemoeienissen met deze evacuatie geduurd?

A. Ze hebben ongeveer geduurd tot 2 Maart 1945.

57807. **De Voorzitter:** Dus u kunt ons verder over die evacuatie niets mededelen?

A. Neen, ik heb haar persoonlijk niet meegemaakt.

57808. **De Voorzitter:** Is het plan ook in practijk gebracht? Of is tenslotte de realiteit heel anders geweest?

A. Ik geloof, dat de realiteit heel anders is geweest (naar wat ik zo van andere heren heb gehoord, die in krijgsgevangenschap hebben gezeten), dan men op papier dacht, dat het moest gaan.

57809. **De Voorzitter:** Wie is na uw vertrek met de regeling belast geweest?

A. Dat is kolonel *van Andel* geweest. Die is mij opgevolgd.

57810. **De Voorzitter:** Hebt u toen een andere taak gekregen?

A. Ja. Ik ben naar Engeland teruggegaan.

57811. **De Voorzitter:** Was u op het vasteland?

A. Ja, ik zat op het hoofdkwartier in Versailles. Kort na de invasie heeft generaal *Eisenhower* het hoofdkwartier naar Versailles verplaatst. Met een Russisch, een Belgisch, een Pools en een Canadees officier ben ik per vliegtuig naar Villacoublay bij Parijs overgestoken. Ik ben in Versailles gebleven tot ik in Maart 1945 naar Engeland ben teruggegaan.

57812. **De Voorzitter:** In welke qualiteit?

A. Als overste van de marechaussee.

57813. **De Voorzitter:** Ja, maar voor welke opdracht?

A. Om mij te melden bij de Minister van Oorlog, *van Lidth de Jeude*.

57814. **De Voorzitter:** Dat kan niet.

A. Toch is het zo.

57815. **De Voorzitter:** In Maart 1945 was de heer *van Lidth de Jeude* geen Minister meer.

A. Is het dan Februari geweest?

De Voorzitter: Ja, dat is mogelijk, dat weet ik niet.

A. Dat zou ik even moeten nakijken. Ik dacht eigenlijk, dat het in Maart was.

Neen, dat is eerder geweest, inderdaad. U hebt gelijk. In elk geval, toen ik in Londen kwam, moest ik mij melden. Ik kan de datum precies nazien, wanneer u dat wenst, want het is voor mij een betrekkelijk gedenkwaardige terugtocht geweest.

57816. De **Voorzitter:** Waarom gedenkwaardig, om speciale redenen?

A. Ja. Ik heb mij daar terug moeten melden, eigenlijk tot mijn bevreemding.

57817. De **Voorzitter:** Wat zat daar dan achter?

A. Ja. Daar zat een bezoek achter, dat ik aan Nijmegen had gebracht.

De **Voorzitter:** Gaat u maar door, want deze opmerking is op zich zelf niet duidelijk.

A. Neen, dat is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter. Is het de bedoeling, dat ik het ook nog vertel?

De **Voorzitter:** Dat hangt er van af, of het van belang kan zijn voor het militaire beleid.

A. Neen, dit heeft eigenlijk met militair beleid niet veel te maken.

De **Voorzitter:** Is het van belang voor het onderzoek van de commissie?

A. Ik heb eigenlijk liever, dat u het de Minister van Oorlog zelf vraagt, die weet het precies. De toenmalige Minister *van Lidth de Jeude.* Ik wil het u ook wel vertellen, als het moet, maar ik vind het voor mij een beetje pijnlijk geval.

De **Voorzitter:** Vertelt u het maar.

A. Nu, Mijnheer de Voorzitter, de zaak zit zo. Ik heb op een gegeven ogenblik toestemming gekregen om vanuit Versailles naar mijn familie in Nijmegen te gaan. Die had ik in ruim 4 1/2 jaar niet meer gezien. Intussen was Nijmegen dus goed en wel bevrijd. Daar zaten Engelse en Amerikaanse troepen. Toen ben ik met behulp van die collega — zal ik maar zeggen —, de Canadese Groupcaptain, met zijn auto, een soort vrachtauto — ze zaten niet al te dik in de wagens — via Brussel naar Nijmegen gereden. Zijn vriend, ook een Canadees, was commandant van het vliegveld in Eindhoven en een ander commandant van het vliegveld in Grave. Ik dacht bij mij zelf: Als ik nu maar eerst in Grave kom, dan ben ik al ver genoeg. Ik wilde langzamerhand eens zien, wat er bij mij thuis van de zaak terecht was gekomen. Ik had van het bombardement van Nijmegen gehoord en mijn familie, vrouw en kinderen zaten in Nijmegen. Ik ben met die Canadees via Eindhoven naar Nijmegen gereden; intussen bleek het vliegveld in Grave net ontruimd te zijn, omdat het te drassig was om te gebruiken. In Nijmegen heb ik mijn familie ontmoet en bij haar enige dagen vertoefd. Onderwijl heb ik deze en gene gesproken. Nu komt eigenlijk de reden, waarom het langzamerhand een incident is geworden, wat ik helemaal niet had verwacht. Ik heb mijn oud-brigadecommandant van de marechaussee gesproken, die adjudant was geworden, *Jansen van Galen.* Ook heb ik de militair commissaris, een paar burgemeesters, die ik kende, en mijn oud-commandant van de Koninklijke Marechaussee, generaal *Bauduin,* die bij zijn schoonzoon in Overasselt logeerde, gesproken. Bovendien heb ik nog met enkele militairen van het Militair Gezag een onderhoud gehad. Van allen heb ik bepaald zeer onaangename feiten over het optreden der Amerikaanse troepen, speciaal de parachutisten, die bij Groesbeek in de Nijmegen-area gedaald waren en bij de bevrijding van Nederland een grote rol hadden gespeeld, horen vertellen. Ik heb verschillende heren laten vertellen, wat ze allemaal gehoord hadden. Zij vonden mij blijkbaar nogal belangrijk, omdat ik bij het hoofdkwartier zat. Speciaal generaal *Bauduin* heeft mij verzocht: „Als je nu terugkomt in Versailles, dan moet je *Eisenhower* eens vertellen wat die parachutisten hier uitgehaald hebben en zeg hem, dat we daar niet erg op gesteld zijn". Dat ging speciaal over het wederrechtelijk toeëigenen van alle mogelijke zaken, die met oorlogvoering niets te maken hadden.

Ik ben alleen teruggereden, via Brussel. Omdat de groupcaptain zijn vriend niet in Grave getroffen had en deze Canadees trouwens ook niet zoveel zin had om in Holland te blijven, was hij eerder teruggegaan. Ik heb middels het Militair Gezag een gevorderde auto met een burgerchauffeur van een mijnheer uit Nijmegen gekregen en toen ben ik via Brussel teruggereden. Daar heb ik weer benzine geleend of beter gezegd: gekregen bij het Militair Gezag. In Brussel heb ik de chef staf van het Militair Gezag, generaal *Kruls,* gesproken. Ik heb hem verteld, wat ik allemaal ervaren had en wat mij gezegd was door verschillende kennissen en vrienden. Generaal *Kruls* wist dat allemaal en had er al menig rapportje over ingediend, hetgeen niets had geholpen. Hij zei mij: „Als jij kans ziet om daar in Versailles iets aan te doen, want het begint mij ook langzamerhand te vervelen, doe het dan. Ik zal het nu van de daken schreeuwen." De gezant *van Harinxma thoe Slooten* had er ook iets van horen verluiden, maar die kende deze zaken niet zo uitvoerig. Ik ben doorgegaan naar Versailles en aldaar komende, heb ik de betrokken second-in-command —omdat de Engelse brigadier, waar ik u daar straks van sprak, niet aanwezig was — alles medegedeeld. Die Amerikaanse kolonel vroeg mij eerst: „How was your family?" Ik antwoordde: „Goed, het viel mij nog mee, de kinderen waren van mij een beetje vervreemd, maar dat zijn dingen, die men in oorlogstijd meemaakt. Maar er is iets anders, wat mij niet erg meegevallen is, nl. de Amerikaanse troepen." Hij vroeg mij, wat ik daarmede bedoelde.

Ik vertelde toen in korte trekken, wat mij in Nijmegen c.a. was medegedeeld, waarop hij tegen mij zei: „*Suylen,* would you put that on paper? And make a report of it?" Ik antwoordde: „If you like, you can have it straight away." Ik heb van mijn bevindingen een schriftelijk rapport opgemaakt. Dat heb ik op een Vrijdag ingediend. Op Zaterdag hoorde ik er niets van en op Zondag was ik in Parijs, waar ik Russische les had en daar kreeg ik een telefoontje of ik onmiddellijk naar Versailles terug wilde komen. Toen ben ik teruggegaan en moest mij bij generaal *Barker,* een van de hoofdondercommandanten van het hoofdkwartier, melden. Deze deelde mij mede, dat ik mij onmiddellijk moest melden bij generaal *Haynes* in Parijs, waar ik net vandaan kwam, en daar zou ik wel een en ander horen in verband met het rapport, dat ik ingediend had. De Amerikaanse kolonel had mij al verteld, dat generaal *Eisenhower* over het rapport niet te spreken was. Hij zei: „*Eisenhower,* the old man is furious." Ik dacht bij mij zelf: „Dat gaat goed." Ik heb mij 's middags eerst gemeld bij generaal *Lee,* die er niet was, en daarna bij generaal *Haynes,* de Inspector-General van de „American Forces in the European Theater of Operation". Ik heb hem een en ander verteld; hij had het rapport reeds gelezen en deze generaal zei tegen mij: „Ik heb hier een order, u moet morgen vroeg om die en die tijd met generaal *Haynes* (met mij dus, zei hij), een paar kolonels en met schrijverspersoneel naar de Nijmegen-area, to investigate your case. Ik dacht bij mij zelf: „Dat gaat vlug, dat gaat heel vlug."

De volgende morgen zijn wij via Brussel naar Nijmegen gereden, waar ik net een kleine week te voren geweest was. We zijn eerst naar generaal *Kruls* in Brussel gegaan en met hem heeft generaal *Haynes* gesproken. Ik had voor de zekerheid een afschrift van mijn rapport nog meegenomen en heb het belangrijkste er uit in het bijzijn van generaal *Haynes* voorgelezen. Ik zei: „*Kruls* — ik kende hem nogal goed —, is dat juist, wat ik gerapporteerd heb?" Hij antwoordde: „Precies". Wij hoorden nu ook, dat er verschillende rapporten binnengekomen waren over gevallen van looting en dat er ook maatregelen getroffen zouden zijn. Ik meen zelfs, dat toen door generaal *Kruls* is gezegd, dat een paar Amerikanen tegen de muur gezet waren, maar dat is later niet bevestigd. Daarna ben ik met die Amerikaanse generaal naar de Nederlandse gezant gegaan, omdat die ook in dat rapport genoemd was. Ik had hem tussen twee haakjes een afschrift van het rapport gestuurd, hetgeen ik ook gedaan had aan de Minister van Oorlog en aan generaal *Kruls.* Dat ik dit gedaan had, had ik op mijn rapport aan S.H.A.E.F. vermeld. Dus ze wisten bij S.H.A.E.F. wat ik gedaan had, omdat ik ten slotte alleen voor krijgsgevangenenzaken onder S.H.A.E.F. stond. Dit vond ik helemaal niets met krijgsgevangenschap-business te maken hebben. Zodoende zond ik aan die drie instanties een afschrift van het rapport. Wij hebben even met de gezant gesproken. Vervolgens zijn wij doorgegaan naar Nijmegen, waar wij 's avonds laat aankwamen. Nijmegen lag toen nog onder vuur. De volgende morgen zijn wij begonnen met het verhoor van verschillende in het rapport genoemde heren. Ik meen, dat wij het eerst de militaire commissaris gehoord hebben, die in de St. Annastichting zijn bureau had. De burgemeester van Groesbeek, die ik goed kende en mij nogal geklaagd had over wat in Groesbeek was gebeurd, heb ik laten opbellen. Ik hoorde toen, dat de burgemeesters van het bevrijde gedeelte van Gelderland in vergadering bijeen waren onder de waarnemende Commissaris der Koningin *van Voorst tot Voorst* en de militair commissaris *van Everdingen.* Er was een militair commissaris voor Gelderland, majoor *van Everdingen,* en er was er een uitsluitend voor Nijmegen; dat was majoor *Blaauw.* De burgemeesters vergaderden in het gebouw van de electrische centrale in Nijmegen.

Ik weet niet of u er bekend bent; het ligt vlak bij de Waal, een groot gebouw. Dat trof mooi, want dan konden wij meteen behalve de burgemeester van Groesbeek ook de andere burgemeesters eens

horen over wat zij te verklaren hadden. Er zaten ongeveer een dertig burgemeesters van de bevrijde gemeenten uit de buurt van Nijmegen en uit de Betuwe op deze vergadering. Generaal *Haynes* en ik zijn naar de electrische centrale gegaan met twee kolonels en nog een paar onderofficieren en binnenkomende, vroeg de vergadering zich ongetwijfeld af wat ik daar met die Amerikanen kwam doen. Zij hadden mij in 4½ jaar niet gezien. Een Engelse kolonel van Civil Affairs voerde juist het woord, ik meen, dat hij *Rawlings* heette, en hij hield net theorie voor die burgemeesters over looting. Ik dacht: „Dat is juist het geschikte moment van binnenkomen". Als voorzitter fungeerde de wnd. Commissaris der Koningin *van Voorst tot Voorst.* Naast hem zat de militair commissaris *van Everdingen,* daarnaast een secretaresse, dan die Engelse kolonel en verder de burgemeesters. De Engelse kolonel had het speciaal over het gevaar en het onaangename voor de bevolking om vee in de weide dood te schieten, dat zij toch al zo moeilijk konden remplaceren en zo nodig was voor de voedselvoorziening e.d. en dat dat allemaal heel streng gestraft moest worden. Er moesten onmiddellijk rapporten van gemaakt worden. Dit hoorden wij. Toen hij uitgesproken was, zei ik tegen de wnd. Commissaris wat het doel van mijn plotseling binnenkomen betekende. Het was wel een beetje een eigenaardige coïncidentie. Generaal *Haynes* heeft ook gesproken en vertelde, dat hij in opdracht van generaal *Eisenhower* naar Nijmegen was gekomen om een onderzoek in te stellen. De wnd. Commissaris der Koningin dankte hem er voor en vond het prettig, dat dit gebeurde, opdat er een einde aan de looting zou komen. Dat onderzoek heeft toen plaats gehad. Wij hebben verschillende mensen gehoord, ook de burgemeester van Groesbeek apart. Bovendien enkele mensen van de belastingen, die rond Groesbeek een soort surveillancedienst hadden verricht. Wij hebben ook generaal *Bauduin* gesproken, ik heb trouwens met generaal *Haynes* bij generaal *Bauduin* geluncht.

57818. De **Voorzitter:** Kunt u misschien even in het kort de afloop mededelen?

A. De afloop is als volgt geweest. Nadat mijn rapport nog eens bekeken is, is er blijkbaar een tegenrapport door generaal *Haynes* opgemaakt, gericht aan *Eisenhower.* Op een gegeven ogenblik hoorde *Suylen,* dat hij naar Londen terug moest, en ontheven was van zijn detachering bij S.H.A.E.F. Ik had blijkbaar iets gedaan, wat niet prettig gevonden werd. Ik heb dit ook onmiddellijk aan de Minister van Oorlog in Londen, de heer *van Lidth de Jeude,* gezegd. Ik vond het buitengewoon onaangenaam, omdat ik eigenlijk niet wist, wat ik misdaan had. Ik had gedacht de goede zaak te dienen, maar blijkbaar is dat niet het geval geweest. De heer *van Lidth de Jeude* zei: „*Suylen,* steek een sigaret op, overste, je hebt nog niet in de gaten, maar het is met hoge heren kwaad kersen eten." Dat had ik intussen in de gaten gekregen. Ik heb de Minister gezegd, dat ik het maar een matige vertoning vond door hem teruggeroepen te worden, zonder dat ik wist waarvoor het was. Dat was mij, ondanks mijn verzoek, bij S.H.A.E.F. te voren niet medegedeeld. Ik ben als goed vriend bij S.H.A.E.F. gescheiden en ben toen bij Justitie gekomen, omdat ik marechaussee-officier was. Intussen was er een andere organisatie van de politie in Nederland tot stand gekomen. Ik heb dat geval maar als gesloten beschouwd. Later is er nog meer over gesproken, het was blijkbaar een beetje overdreven, enfin, daar kan men van mening over verschillen. Dat is de reden, dat ik naar Engeland terugging.

De **Voorzitter:** Dan geloof ik, dat wij hiermede aan het einde van het verhoor zijn gekomen; ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

A. Het was niets bijzonders, ik heb zo goed mogelijk in het kort enige van mijn belevenissen verteld.

De **Voorzitter:** Ik sluit hiermede het verhoor.

E. M. A. SUYLEN.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
KLOMPÉ.
GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 14 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Posthumus en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

WILLEM VAN PROOIJEN,

oud 50 jaar, wonende te Den Helder, kapitein-luitenant-ter-zee-vlieger.

Hij legt de eed af als getuige.

58143. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich vlak vóór het uitbreken van de oorlog?

A. In Nederlandsch-Indië.

58144. De **Voorzitter:** Hoelang bent u daar gebleven?

A. Van Augustus 1938 tot Juni 1946. Dit wil zeggen, ik ben niet steeds in Nederlandsch-Indië geweest.

58145. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk hoelang u in Nederlandsch-Indië bent gebleven voordat u naar Ceylon ging.

A. Van Augustus 1938 tot 1 Maart 1942.

58146. De **Voorzitter:** Welke functie had u in Nederlandsch-Indië?

A. Ik was commandant van een eskader vliegtuigen.

58147. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de inrichting en de omvang van de luchtmacht in Nederlandsch-Indië?

A. Ik spreek nu alleen over de Nederlandse Marine Luchtvaart Dienst, dus niet over de luchtmacht van het leger. U bent er waarschijnlijk niet zo goed mee bekend. De luchtvaart van de marine was betrekkelijk klein. Ik meen, dat we 8 groepen in dienst hadden; elke groep had drie vliegtuigen. Dit waren grote zeevliegtuigen, in het algemeen vliegboten. Er waren wel meer vliegtuigen, maar dat waren reserve-vliegtuigen, die op het vliegveld Moro Kembangan bij Soerabaja waren gestationneerd. Verder waren er nog vliegtuigen, die niet zozeer voor oorlogsdoeleinden waren bestemd, maar dienden om de pas uit Nederland aangekomenen — die dus dikwijls een vliegbrevet of een waarnemersbrevet of een brevet van mitrailleurschutter hadden — aan het Indische klimaat en aan de Indische omstandigheden te wennen. Ze kregen daar dan als het ware een voortgezette opleiding. Dit was, wat de omvang van de vliegdienst betreft. Wat het doel van de vliegtuigen aangaat, was het in hoofdzaak verkenningsorgaan van de vloot. Het waren dus verkenningsvliegtuigen, die wel is waar voor bomaanvallen konden worden gebruikt, d.w.z. dat er bommen aangehangen konden worden, die men kon loslaten. Defensief waren deze vliegtuigen niet geschikt om aanvallend op te treden, omdat ze geen voldoende eigen defensie hadden; m.a.w., dat ze niet genoeg mitrailleurs aan boord hadden om zich de jagers van het lijf te houden. Snelheid en wendbaarheid ontbraken vanzelfsprekend, omdat een grote vliegboot zich niet leent als aanvalsobject. Dit neemt niet weg, dat zij daartoe toch werden gebruikt toen de nood aan de man kwam, wat eigenlijk vanzelfsprekend is. Wanneer men niets anders heeft, gebruikt men, wat men heeft. Van expert-standpunt uit gesproken, was het tegenover de vliegers — en hiermede bedoel ik het gehele vliegend personeel — niet helemaal billijk.

58148. De **Voorzitter:** Waar waren die verschillende groepen gestationneerd?

A. Ze waren vrij regelmatig verdeeld over de gehele archipel. Hoofdsteunpunt was natuurlijk Soerabaja met het grote vliegveld Moro Kembangan. Grote steunpunten waren ook: Tandjong Priok; — waarvan ik commandant werd, ik meen in 1941 — het vliegveld Ambon op het eiland Ambon en het vliegveld Tarakan. Daarnaast hadden we vele hulpsteunpunten. Dit waren plaatsen, waar alleen een hoeveelheid benzine, olie en bommen was opgeslagen, waarop een groep vliegtuigen van een van de steunpunten direct kon terugvallen, wanneer het door een of andere oorzaak olie of benzine nodig had. Inrichtingen als reparatiebasis, enz. waren geheel en al vreemd; kleinere reparaties konden geschieden op de hoofdsteunpunten, terwijl alle reparaties in Soerabaja konden gebeuren. Dit was in het algemeen de inrichting van de vliegdienst.

58149. De **Voorzitter:** Kunt u ook enkele steunpunten noemen?

A. Om te beginnen het steunpunt, waar ik zo lang en zo vaak ben geweest: Sedenau op de Natoena eilanden in de Zuid Chinese Zee; verder Pontianak; het meer van Tondano; de Klabat-baai; het eiland Banka; Tandjong Padan op het eiland Billiton; Tandjong Pinang in de Riouw Archipel; verder Padang op de Westkust van Sumatra; Oosthaven, dit is de haven van Telok Betong in Zuid Sumatra. Ik noemde het eerst het westelijk deel van de Archipel, omdat ik speciaal in deze tijd — de vóórtijd van de oorlog — daar commando's had. In het oosten, dus de Molukken en Nieuw-Guinea, ben ik wel vroeger geweest, maar in deze vooroorlogse tijd waren mijn bezigheden meer geconcentreerd in het westen van de Archipel. Wanneer u nog meer plaatsen wilt weten in het oosten, kan ik u die wel zeggen.

De **Voorzitter:** Vertelt u maar, voor zover u het weet.

A. In het midden van de Archipel Soerabaja, als hoofdcentrum; Tarakan, een belangrijk steunpunt: Balikpapan; Makassar; Menado. Deze waren wel de belangrijkste in het midden. In het oosten: Ternate; Ambon, als hoofdsteunpunt van het oosten; Manokwari op Nieuw-Guinea; Fak-Fak; Sorong, ook op Nieuw-Guinea; Timor Koepang. Bovendien waren er nog meer onbelangrijke steunpunten.

58150. De **Voorzitter:** Wie was in die vooroorlogse tijd de commandant van de marineluchtvaart?

A. Wijlen schout-bij-nacht *Doorman*, later gesneuveld als eskadercommandant van het eskader in Nederlandsch-Indië. Toen ik in Indië kwam — dit was in 1938 —, was *Doorman* de commandant; hij werd afgelost door kolonel *Bozuwa*.

58151. De **Voorzitter:** Hoe was de bevelsverhouding tussen de marine, de marineluchtvaart en de landmacht?

A. Wij hadden met de landmacht niets te maken. Het enige van de landmacht, waarmee we in die vooroorlogse tijd in aanraking kwamen, waren de gezamenlijke manoeuvres eens per jaar, waarbij dus niet alleen leger en vloot gezamenlijk manoeuvres hielden, maar ook de beide luchtvaartdiensten er van. Daarmee hield bij mijn weten het contact tussen leger en vloot op, afgezien van de conferenties daaromtrent, maar daarvan weet ik niets. Van de marine en van de Marine Luchtvaart Dienst weet ik het wel. De Marine Luchtvaart Dienst was en is een onderdeel van de marine. Als zodanig krijgt de Marine Luchtvaart Dienst uiteindelijk orders van de admiraal in Batavia, via de commandant van de Marine Luchtvaart Dienst, waarvan onze groepscommandanten de orders kregen. Deze kreeg zijn grote richtlijnen bepaald door de commandant zeemacht uit Batavia.

58152. De **Voorzitter:** U was dus commandant van de M.L.D. in Tandjong Priok?

A. Toen ik in 1938 in Indië kwam, werd ik groepscommandant van een groep zogenaamde Fokker-bommenwerpers. Ik ben dat maar

kort geweest. Daarna kreeg ik een groep nieuwe Dorniers; dat zijn X-boten, DO X 24, het typenummer van deze driemotorige vliegboten. In 1940 werd ik commandant van het vliegkamp Tandjong Priok, tevens commandant van de daar gestationneerde groepen vliegtuigen. Ik had dus een walfunctie als commandant van het vliegkamp en tevens een vliegende functie als groepscommandant.

58153. De **Voorzitter:** Ressorteerden de Fokker-bommenwerpers en de X 24 ook onder de Marine Luchtvaart Dienst?

A. Die X 24 waren driemotorige vliegboten en de Fokker-bommenwerpers waren gewone vliegtuigen. In plaats van wielen hadden ze echter drijvers, terwijl een vliegboot een schip is met een vleugel. Het hoorde allemaal onder de M.L.D.

58154. De **Voorzitter:** Kunt u enige mededelingen doen over het verloop van de oorlog, speciaal het inzetten van de M.L.D., voor zover u daarbij betrokken bent geweest?

A. Zoals ik u al zei, was de M.L.D. in de eerste plaats als verkenningsorgaan geoefend. Als zodanig handhaafden wij al gedurende de hele periode, dat Nederland in oorlog was, maar Indië nog niet tegen Japan, de neutraliteit in Nederlandsch-Indië. Dit geschiedde in hoofdzaak door deze vliegtuigen van de M.L.D. Toen de oorlog met Japan uitbrak, waren wij daarmee bezig.

58155. De **Voorzitter:** Hebt u ook neutraliteitsschendingen geconstateerd?

A. Ik zelf niet. Er zijn er enkele geweest, o.a. van een Italiaans schip, de „Erithrea". Bij toeval is dit ontdekt door de M.L.D. Het schip was vanaf het zuiden door de Indische Archipel naar Japan gevaren. Het werd ontdekt door een vliegtuig, dat helemaal niet op verkenning was, maar dat een paar autoriteiten moest vervoeren, ik meen van Soerabaja naar Ambon. Het vliegtuig herkende het schip niet als vijand. Toen het in Ambon aankwam, vertelde men casueel, dat men een schip had gezien, dat er zo en zo uitzag. Dit was verdacht. Men is toen aan het zoeken gegaan, maar het schip was inmiddels door.

58156. De **Voorzitter:** Weet u nog wanneer dit is geweest?

A. Ik ben er niet bij betrokken geweest; ik heb dit niet persoonlijk meegemaakt.

58157. De **Voorzitter:** Ik vraag het, omdat de Nederlandse Regering ten aanzien van de Italiaanse oorlogsschepen een verschillende houding heeft aangenomen naargelang het schepen ten westen of ten oosten van Mauritius betrof.

A. Dit was ten oosten van Mauritius.

58158. De **Voorzitter:** Ten westen van Mauritius gold, dat men die schepen wèl kon aanvallen, omdat men daar helemaal onder Engels verband viel, maar ten oosten van Mauritius gold de status quo-politiek. Daarom vraag ik, op welk moment dit is geweest.

A. Ik durf het niet met zekerheid te zeggen. Ik denk, dat het was in de laatste maanden van 1941. Deze gegevens kunt u echter volkomen zuiver krijgen bij de historische afdeling van de marine.

58159. De **Voorzitter:** Kunt u een paar namen noemen van in leven zijnde hoogste functionarissen van de M.L.D. uit die tijd?

A. Ik kan u dan noemen b.v. luitenant-ter-zee *Stegeman;* kapitein-luitenant-ter-zee *Reynierse*; luitenant-ter-zee-vlieger *Venema*; luitenant-ter-zee-vlieger *Rijnders.*

58160. De **Voorzitter:** U was met uw uiteenzetting toe aan het begin van de oorlog. Misschien wilt u nu verder gaan met wat er in oorlogstijd is gebeurd.

A. We waren al meer dan een jaar bezig met de handhaving van de neutraliteit, d.w.z., dat we steeds over de Archipel vlogen en deze sluitend verkenden. Er kon weinig door zonder dat wij dit zouden merken. Op 6 December 1941, dus twee dagen vóór de oorlog met Japan uitbrak, ontdekte ik persoonlijk de voelhorens van de Japanse vloot in de Zuid-Chinese Zee, in de vorm van een troepentransportschip, zwaar beladen met tanks en mobiel geschut, terwijl elk plaatsje verder was ingenomen door Japanners. Ik herkende het schip niet aan zijn vlag; het had wel een vlag, maar dit was zo'n vies doekje, dat men daaruit geen vlag kon opmaken. Ik ben er nog een tweede keer langs gevlogen, ditmaal op dekhoogte, want het was nog vrede. Wèl was de vrede zodanig, dat ik opdracht had gekregen met scherpe bommen te vliegen. Dit is natuurlijk vrij dreigend. Op niet meer dan 40 meter afstand vloog ik voorbij en zag duidelijk aan de gele gelaatskleur en de spleetogen, dat we met Japanners te doen hadden. Tevens zag ik, dat ze op de brug met de z.g. pom-poms, snelvuurgeschut, mijn vliegtuig volgden. Ik ben er dus maar niet voor de derde keer langs gegaan. Ik had trouwens genoeg gezien en heb dit onmiddellijk geseind naar Batavia en Singapore, want de rapporten van de verkenningen werden geseind naar Batavia en ook naar Singapore. Ook Singapore was dus op de hoogte met het zeer dreigende geval, dat zich een zwaar met oorlogstuig beladen schip, vol met soldaten, in de Nederlandsch-Indische wateren bevond, wel niet in territoriale wateren, maar toch op ons gebied. Later ben ik naar Batavia gevlogen — een vliegtocht van ongeveer vijf uur —, omdat ik het zo belangrijk vond, de admiraal hiervan persoonlijk nog eens in kennis te stellen en hem naast het telegram ook mondeling te vertellen wat ik had gezien. Een andere groep, welke was gebaseerd op Kuching in N.W. Brits Borneo —, welke ook onder mijn tactisch bevel stond, ofschoon deze groep een andere commandant had —, seinde met ongeveer een uur tijdsverschil, dat ze ook een schip hadden gevonden, dat zich voordeed als een Amerikaanse mijnenlegger. Uit onze eigen gegevens bleek, dat daar geen Amerikaans oorlogsschip op honderden mijlen afstand kon zitten. Dit was een zeer verdacht verschijnsel en het bleek ook een Japanner te zijn.

58161. De **Voorzitter:** Waren onze troepen ook op Brits-Borneo?

A. Onze troepen niet, alleen deze groep vliegtuigen vloog vandaar uit en kwam weer terug.

58162. De **Voorzitter:** Bestond er daaromtrent een overeenkomst?

A. Ja, met Singapore. Deze groep baseerde daar pas heel kort. Vóór die tijd hadden wij angstvallig de z.g. status quo in acht moeten nemen. De geallieerden waren dus gewaarschuwd van de dreigende aanval door onze verkenningen. Dit had tot gevolg, dat iedereen in Indië en Malakka van verlof werd teruggeroepen.

58163. De **Voorzitter:** Hebt u de admiraal persoonlijk gesproken?

A. Neen, de chef staf.

58164. De **Voorzitter:** Wie was de admiraal en wie was de chef staf?

A. De admiraal was *Helfrich* en de chef staf was een schout-bijnacht; ik kan niet op zijn naam komen. Hij is omgekomen bij de evacuatie van Nederlandsch-Indië, hetzij naar Australië, hetzij naar Ceylon. Hij heeft getracht de Wijnkoopsbaai te bereiken, waar een paar Nederlandse schepen lagen. Hij heeft deze inderdaad bereikt en met veel andere mensen is hij geëmbarqueerd. Deze schepen zijn door de Jappen gebombardeerd en tot zinken gebracht. Verschillenden van de mensen hebben zich weten te redden op de kust van Java, waar ze krijgsgevangen zijn geworden. Anderen zijn verdronken, en daarbij was hij ook.

58165. De **Voorzitter:** Gaat u maar door. U was op het moment, dat de verloven waren ingetrokken.

A. Wij gingen door met onze verkenningen. De volgende dag was het schip er nog; het voer op en neer, ogenschijnlijk zonder doel. Het was dus een verkenningsorgaan voor de grote Japanse vloot, die op 8 December, dus twee dagen later, bij Kota Baroe de landing uitvoerde. Tegelijkertijd vond de aanval op Pearl Harbour plaats. Op deze wijze verkenden de acht andere groepen vliegtuigen de honderden mijlen over de gehele Archipel. Het toeval wilde, dat de eerste vijand werd gezien op mijn gebied in de Zuid-Chinese Zee. Ik weet niet, of het uw bedoeling is, dat ik een volkomen beschrijving van de oorlog geef. Dit zou lang duren.

58166. De **Voorzitter:** Ik stel er wel prijs op te vernemen wat het deel van de M.L.D., dat onder uw commando stond, heeft gedaan.

A. Direct daarop gebeurde de grote ramp met de „Prince of Wales" en de „Repulse", een Engels slagschip en een slagkruiser. Van dit geval weet ik ook toevallig het een en ander, omdat ik daar zo dicht bij was. Precies de data weet ik niet meer, maar het moet

ongeveer 10 December 1941 zijn geweest, toen deze twee grote schepen uitvoeren om een eind te maken aan de Japanse invasievloot bij Kota Baroe. Ik werd door de Engelsen hiervan in kennis gesteld; ik weet niet meer hoe, radiografisch of via de lijn. Inmiddels was mijn positie op Sedanau op de Natoena eilanden in de Zuid-Chinese Zee zo geëxponeerd geworden, wetende, dat de Japanse vloot in de buurt was, en ook in verband met de geografische toestand daar. Een enkele torpedojager had ons kunnen afsluiten en wij hadden dan niet meer weg kunnen komen. Soldaten waren er nagenoeg niet op dit eiland. Er was daar een schip van de Gouvernementsmarine — ik meen, dat het de „Poolster" was — als logementsschip, want de vliegers met de vliegbemanning moesten natuurlijk slapen, als ze hadden gevlogen, en ook eten en drinken. Dat kon met veel moeite wel aan boord van de vliegtuigen gebeuren, maar het gaf toch niet de noodzakelijke rust om de volgende dag opnieuw te gaan verkennen. Daarom hadden we een schip van de Gouvernementsmarine, dat ook onder mijn bevel stond. Ik wilde dit niet graag opofferen, wanneer de Japanners die zaak hadden afgesloten. Ik vroeg telegrafisch verlof aan de admiraal om de basis van Natoena te mogen verplaatsen naar Sambo, een eilandje op 4 à 5 mijl van Singapore af op Nederlands gebied, een B.P.M.-eiland. Ik kreeg geen antwoord, de toestemming kwam niet af. Toen het me te bar werd, besloot ik zelf mijn basis te verplaatsen naar Sambo. Later kreeg ik van de admiraal te horen, dat hij dit buitengewoon goed had gevonden.

58167. De heer **de Graaf:** Wanneer had deze verplaatsing plaats?

A. Dat was op 9 December, direct nadat ik de Japanse vloot had gezien.

58168. De heer **de Graaf:** Dus op 6 December vroeg u reeds of u mocht verplaatsen?

A. Op 6 December vond ik de Japanse vloot. Ik ben toen gewoon naar de basis teruggekeerd, maar de nacht vond ik al niet veilig. 's Morgens ben ik gestart om te zien of de Japanse torpedojager, die ik daar beslist verwachtte, reeds in aantocht was. De Japanners wisten alles van ons via de Japanse vissers, die in vredestijd overal in onze territoriale wateren rondvoeren en pertinent spionnen waren. Ze wisten dus, dat wij daar een basis hadden. Gelukkig was er toen nog niets en in de loop van de dag heb ik het telegram verzonden met het verzoek de basis te mogen verplaatsen. Hierop kreeg ik geen antwoord. De volgende nacht ben ik op de basis gebleven, maar ik wist toen bijna zeker, dat ik er de volgende morgen niet meer uit zou kunnen komen. Bij donker ben ik weer gestart en nog steeds was de kust veilig. Ik heb toen geen risico meer genomen en ben weggegaan.

58169. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat u de chef staf persoonlijk had gesproken in die dagen.

A. Dat was direct na de vondst van die schepen, voordat ik dus over andere dingen had kunnen nadenken en alleen maar kon vertellen wat ik had gezien. Ik was commandant en kon daarom niet te lang wegblijven. Ik ben dus direct teruggevlogen naar mijn groepen. Van Sambo uit moesten dezelfde verkenningen worden gevlogen; de verplaatsing van de basis mocht geen invloed hebben op de opgedragen verkenningen. Ik wist, dat de twee Britse schepen onderweg waren naar Kota Baroe. De koers en de vaart van de schepen waren mij ook bekend. Hun bestek om de vier uur per wacht werden mij bericht. Ik liet de commandanten en de bemanning weten, dat van deze verkenning speciaal zeer veel zou afhangen, omdat we nu niet alleen de vijand verkenden, maar bovendien dienden ter bescherming van deze kapitale schepen. Dit werd ook in code geseind naar de andere groep, die van Kuching uit opereerde. We vlogen vanaf Sambo door Straat Singapore naar de Zuid-Chinese Zee. Het weer begon slechter te worden en het ging regenen. Tenslotte werd de regen zo dik, dat — wanneer de zaak niet zo belangrijk was geweest — ik de verkenning zou hebben afgebroken. Het was toch doelloos, omdat men niets kon zien; ternauwernood waren de eigen vleugelpunten te onderscheiden. Ik liet de verkenning doorgaan, maar ontving van alle vliegtuigen bericht, dat het een hopeloze zaak was. De twee schepen, waarvan we wisten, dat we ze moesten passeren, hebben we ook niet gezien en dit waren toch geen kleinigheden, die men over het hoofd kon zien. Kortom, nadat de vliegtuigen een uur of acht hadden gevlogen en de routes van de gehele Zuid-Chinese Zee waren afgezocht — ten minste, ze zouden afgezocht zijn geweest, wanneer er zicht geweest was —, kwamen we weer terug, maar niemand had iets gevonden. In de vroege ochtend daarop werden de beide schepen door de Jappen door bommen en torpedo's tot zinken gebracht. Er was bij de verkenning van ons, bij de teleurstelling, dat we niets hadden kunnen zien, één lichtpunt, nl. dat de Jappen ook niets hadden kunnen zien met hun verkenningsvliegtuigen. Wie schetst onze ongelooflijke verbazing en teleurstelling, toen we het bericht kregen, dat de twee schepen waren getorpedeerd. Hier moest iets verkeerd zijn, want door verkenning konden de Jappen niet weten, dat de twee schepen er waren. Nu geef ik u mijn redenering uit die tijd. Het moet zijn geweest òf spionnage in Singapore òf door ontcijfering van de code, waarin de berichten werden geseind. Nu zie ik gelijk, dat ik mij heb vergist met mijn verhaal. Ik ben toen pas naar Batavia gevlogen om de admiraal op de hoogte te stellen van deze verkenningen. Ik heb toen de chef staf gesproken, hem in de eerste plaats verteld van de verkenningen en bovendien van de boze vermoedens, die ik had.

58170. De heer **Posthumus:** Was het niet mogelijk, dat sinds uw verkenning het weer ter plaatse zodanig was veranderd, dat de Japanners de schepen intussen wel konden hebben waargenomen?

A. Na de oorlog heb ik geprobeerd om er achter te komen hoe het is gebeurd. Uit Amerikaanse verhoren van de Japanners is gebleken — dit beweerden althans de Japanners —, dat een onderzeeboot deze twee schepen in de nacht heeft verkend. Ik kan het niet ontkennen of bevestigen; het is natuurlijk een Jap, die dit zegt, maar het lijkt mij zeer onwaarschijnlijk. Zelfs indien een Japanse onderzeeboot deze schepen heeft verkend, moet deze wel zo dicht bij die schepen zijn geweest, dat ogenblikkelijk de vraag rijst, waarom hij er dan zelf geen torpedo heeft ingejaagd. Verder kan ik hiervan niets zeggen.

De **Voorzitter:** Gaat u nu maar verder met uw verhaal over de krijgsverrichtingen.

A. We kwamen juist van de verkenning terug, toen ik telegrafisch opdracht kreeg om met mijn groep vliegtuigen naar Moro Kembangan te vliegen, daar de vliegtuigen in te leveren om er nieuwe voor in de plaats te krijgen. Mijn vliegtuigen hadden heel lange tijd verkend, ook vóór deze oorlogsdreiging, en ze waren aan hun uren toe. Dit betekent, dat ze in onderhoud moesten, hetgeen alleen in Moro Kembangan kon geschieden. Daarvoor werd ik eerst afgelost door een andere groep, die misschien de 11de December kwam. Ik kreeg dus de opdracht om met mijn bommen, die nog aan de vleugels zaten, naar Soerabaja te vliegen. Dit was een afstand, die een X-vliegboot, volbeladen als deze was met benzine, bommen en oorlogsbemanning, juist kon halen. Ik begaf me dus op weg met de groep en was ongeveer in de Straat Karimata — dit is een straat tussen de eilanden Banka en Billiton en de kust van Borneo — toen ik een telegram van de commandant zeemacht ontving, dat ongeveer luidde: „Japans vliegkampschip in Javazee. Opsporen en vernietigen". Drie vliegboten afzenden op een Japans vliegkampschip, vanzelfsprekend in vijandelijke wateren door een permanence van jagers omgeven, betekende niet veel anders dan dat we een eervolle dood tegemoet gingen. Het ging echter niet anders, het was een pertinente order; ik klom dus met mijn vliegtuigen naar aanvalshoogte, we kozen daarvoor 3000 meter naar ik meen. Ik nam alle maatregelen, die nodig waren om, indien we het schip vonden, te kunnen aanvallen, d.w.z. de hulpmeting voor de bomaanval, enz., en we begonnen te zoeken in de Javazee. Op een gegeven moment zag een van de ondergeschikten iets. Het zicht was ontzettend goed; ik schatte het ongeveer op 30 zeemijlen afstand; dat is dus ruim 50 km. Later bleek het wel 40 mijl te zijn. We vlogen er heen, elk ogenblik verwachtende, dat, indien het het vliegkampschip was, wij zouden worden aangevallen door jachtvliegtuigen. Het schip kwam steeds dichterbij en inderdaad, iedereen in de groep was er van overtuigd, dat het het vliegkampschip was. Het was groot en plat, zoals een vliegkampschip zich vertoont, en mijn verwondering kende geen grenzen, toen ik maar niet werd aangevallen. We maakten ons zelf gereed voor de aanval. Zoals dit dan in onze tactiek gaat, ging ik, ongeveer twee mijl van het schip verwijderd en natuurlijk op een grote hoogte, over op de aanvalsrun. Uit de bocht komend, slingeren de bomrichtkijkers een beetje door de beweging van het vliegtuig en het duurt even voordat de zaak tot rust komt. We vlogen er heen en door de kijker zag ik, dat alles goed was: de langsdraad van de kijker ging over het midden van het schip. Daardoor kreeg ik even tijd om nog eens goed het schip zelf te observeren en met een schok zag ik, dat het geen vliegkampschip was, maar een grote tanker, die leeg was en daardoor hoog op het water lag. Zonder een seconde te verliezen — want het was het werk van seconden, voordat de bommen er af gingen —, ging ik in de bocht. Later bleek het een Zweedse tanker te zijn geweest. Hoe was dit verhaal ontstaan? De nacht van

tevoren was er een onderzeeboot van ons geweest, die een vliegkampschip had ontdekt in de Javazee en er twee torpedo's op had afgevuurd, die echter mis waren. De commandant vond dat toen vermoedelijk erg jammer, maar later was hij er erg blij mee, want hij had ze ook op die Zweedse tanker afgevuurd. Hij had dit naar de admiraal geseind en deze had het eerste het beste, dat er in de buurt was — en dat waren mijn vliegtuigen — er op afgestuurd. Van tevoren hadden wij het ook voor een vliegkampschip aangezien, maar bijtijds zag ik, God zij dank, dat het een tanker was. Dit liep dus nogal goed af. Inmiddels kon ik niet meer naar Soerabaja vanwege het klimmen naar grote hoogte, wat veel benzine eist, het zoeken en de aanval. Ik vloog daarom naar Batavia om benzine bij te laden en rapport van alles uit te brengen bij de chef staf. Omdat wij eigenlijk in Tandjong Priok thuishoorden, zoals ik u in het begin heb verteld, en onze gezinnen daar woonden, mochten we de nacht daar blijven, in plaats van ogenblikkelijk naar Soerabaja te gaan. De volgende dag zijn we naar Soerabaja gevlogen, hebben daar de vliegtuigen ingeleverd en andere vliegtuigen gekregen. Dit waren echter Catalina's PBY 5, een Amerikaanse typenaam. Deze waren nieuw voor ons, het was een heel nieuw type vliegtuig, ook vliegboot, geen drie-, maar een tweemotorig toestel, en daarmede moest opnieuw worden getraind. We hadden allemaal geoefende vliegers; deze training duurde niet langer dan een paar dagen. Ik werd toen met de Catalina's naar Tandjong Priok gestuurd om vandaar uit verkenningen te doen.

58171. De **Voorzitter:** Waren deze Catalina's ook juist aangekomen?

A. Het waren nieuwe vliegtuigen, die juist waren aangekomen.

58172. De heer **Posthumus:** Weet u bij schatting, hoe groot de aangekomen partij was?

A. Ik vermoed, dat het er 36 zijn geweest.

58173. De heer **Posthumus:** Ze kwamen dus eigenlijk iets te laat.

A. Het was wel nuttiger geweest, wanneer we er vóór de oorlog mee hadden kunnen oefenen; we hebben dit nu in oorlogstijd moeten doen.

58174. De **Voorzitter:** Betekende het maken van verkenningstochten van Tandjong Priok uit, dat de basis op Sambo was verplaatst?

A. Neen, de groep, die mij had afgelost, bleef vandaar uit opereren. Ik kreeg de nieuwe opdracht om me vanuit Tandjong Priok beschikbaar te houden. Mijn opdrachten vanuit Tandjong Priok hielden toen in hoofdzaak in: verkenningen in Straat Karimata en de Banka Straat naar eventuele Japanse schepen, die door de buitenste verkenning heen geslipt zouden zijn. Verder bestonden deze uit het begeleiden van konvooien tegen onderzeeboten. Die konvooien werden dan vrij diep in de Indische Oceaan opgepikt en onder begeleiding van zo'n Catalina door Straat Soenda, de Javazee om de Noord door Straat Banka naar Singapore gevoerd. Het waren in het algemeen troepentransportschepen en transportschepen met materieel om Malakka te versterken.

58175. De **Voorzitter:** Hebt u daarbij nog aanvallen meegemaakt?

A. Neen, in het begin niet. Later zijn die schepen wel aangevallen. Dit betekent niet, dat er geen Japanse onderzeeboten zijn geweest. De aanwezigheid van een vliegtuig is voor een onderzeeboot een onmiddellijk dreigend gevaar. Als de onderzeeboot het vliegtuig eerder ziet dan het vliegtuig de onderzeeboot, dan gaat toch de onderzeeboot direct onder water.

Het vliegtuig heeft dan zijn plicht gedaan zonder dat het 't weet. Omdat de onderzeeboot onder water moet en daar veel minder vaart kan lopen dan boven water, is in 90 van de 100 gevallen daarmee de aanval van de onderzeeboot onmogelijk gemaakt. Op deze wijze vervullen de vliegtuigen hun plicht zonder dat ze het weten.

Zo heb ik mijn tijd doorgebracht tot 18 Januari. Ik was naar Singapore geweest. In die tijd moest ik vaak naar Singapore om de admiraal of generaal *ter Poorten* naar Singapore te brengen, zodat ze daar konden confereren met de Britse leger- en vlootautoriteiten. Een andere keer moest ik naar Singapore om met Air Marshal Sir *Brooke Popham,* die daar het bevel voerde, te confereren over de coördinatie van onze verkenningen met die van de Engelsen. Ik weet niet meer voor welk doel ik op die bepaalde datum, 18 Januari, naar Singapore ben geweest. Wel weet ik, dat toen ik aankwam, juist het watervliegveld voor Singapore — want ik was met een watervliegtuig — werd gebombardeerd, zodat ik midden tussen de bommen landde. Er was niets aan te doen en er gebeurde verder ook niets. Toen ik van die vlucht terugkwam, stond een officier van de wacht met een telegram gereed, waarin mij werd opgedragen mijn commando's over te geven aan mijn oudste officier en zelf zo spoedig mogelijk naar Bandoeng te gaan, om daar de Reconnaissance Group te organiseren. Juist in die tijd, omstreeks 18 Januari 1942, was de Unified Command tot stand gekomen onder generaal *Wavell.* Mij werd opgedragen het onderdeel, de Reconnaissance Group, op te richten, onder kolonel *Bozuwa.* Deze kolonel had van vliegzaken niet veel verstand, was zelf ook geen vlieger of waarnemer. Hij was zeeofficier, commandant van de marinevliegdienst. Het werk moest ik hoofdzakelijk doen. Daarbij werden nog ongeveer 7 à 8 mensen, andere Nederlandse officieren, ingedeeld, 3 Amerikaanse en 3 Engelse officieren en ik meen 2 Australiërs. De Reconnaissance Group omvatte alle verkenningsvliegtuigen van Nederland, Amerika, Engeland en Australië. Voortaan zouden deze, eenhoofdig geleid, de verkenningen uitvoeren. Hiermee heb ik mij beziggehouden van 18 Januari tot aan de evacuatie, tot de Japanners goed en wel waren geland op Java, dus na de Javazeeslag.

58176. De **Voorzitter:** Hebben zich nog bijzonderheden voorgedaan bij het werk van de Reconnaissance Group?

A. De Amerikanen waren niet geheel content over ons. Om nu maar eens een voorbeeld te noemen: b.v. voor de uitoefening van de functie, waarvoor die Reconnaissance Group tot stand kwam, was het noodzakelijk, dat deze group in directe verbinding stond met zijn vliegtuigen op zee, om ogenblikkelijk waarnemingen, die de vliegers deden, zonder vertraging binnen te krijgen, opdat daarop door onze geallieerde leiding kon worden geageerd. Ik heb gedaan wat ik kon, maar ik kon maar niet aan radio-installaties komen. Dit wekte wel enigszins de wrevel op van de Amerikanen, en betrekkelijk terecht. De Amerikanen waren met veel Catalina's uit Manilla teruggetrokken op ons grondgebied in Nederlandsch-Indië. Deze toestellen waren ook bij de Reconnaissance Group gevoegd. Hiervan hebben ze er twee buiten dienst gesteld, de radiozend- en ontvanginrichting er uit gesloopt en deze naar Bandoeng opgestuurd en op deze manier stonden we wel in contact met onze vliegtuigen. Om in deze enigszins chaotische tijd, waarin de vijand steeds naderbijkwam en waarin de commandowisseling plaats had — de overgang van de bevoegdheden van onze eigen Nederlandse bevelhebbers op de buitenlanders —, een nieuwe organisatie op te richten en te doen opereren, was bijna de moeilijkste tijd uit de oorlog voor mij persoonlijk. Ik vond dit veel moeilijker dan in de lucht te zijn en Jappen te ontmoeten.

58177. De **Voorzitter:** De hoofdleiding berustte toch in verschillende gevallen in Nederlandse handen?

A. De hoofdleiding berustte van toen af bij generaal *Wavell.* Als opperbevelhebber ter zee had hij admiral *Hart* onder zich, een Amerikaan. Als onderbevelhebber in de lucht Air Chief Marshal *Pierce* en te land onze generaal *ter Poorten.* Dit waren dus de mensen, die rechtstreeks onder *Wavell* stonden. Admiraal *Helfrich,* die als adviseur nog veel kracht van stem had, was toch eigenlijk een beetje uitgerangeerd.

58178. De **Voorzitter:** Waarom was dit uw moeilijkste tijd?

A. Ik moest mijn eigen mannetjes in de lucht sturen, waarmee ik zelf nog pas in de lucht was geweest, terwijl ik toen wist waarheen ik ze stuurde. Dit kon niet anders.

58179. De **Voorzitter:** Deze moeilijkheden sproten dus niet voort uit gebrek aan samenwerking?

A. Er was wel samenwerking, voor zover dit mogelijk was.

58180. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen over de geleden verliezen?

A. Wat betreft de M.L.D., zijn de verliezen aan onze zijde belangrijk geweest. De opdrachten gingen van ons zelf uit, maar wij kregen ze ook van hogerhand. Wij moesten met onze vliegboten vliegterreinen bombarderen. Dit is geen opdracht voor een vliegboot. De fout was, dat we geen ander materiaal hadden en daarom

moesten we het toch doen. Vóór de oorlog hebben de vliegers er al voor gewaarschuwd, dat het vliegwapen niet iets is, waarvan men uitsluitend een verkenningsorgaan maakt. Dit wapen heeft slagkracht en dit is wel een beetje verwaarloosd.

58181. De **Voorzitter:** Uw indruk is, dat de Marine Luchtvaart Dienst niet voldoende voorbereid is geweest voor zijn taak in de oorlog?

A. Neen, dit beaam ik niet. Voor zijn taak als verkenningsorgaan was de M.L.D. volkomen uitgerust. Er is niets doorgeslipt in die eindeloos grote Archipel, of de M.L.D. heeft het gemeld. Dat ze er niets tegen konden doen, is een andere quaestie. Het was geen slagwapen.

58182. De **Voorzitter:** Uw bezwaar is dus, dat de M.L.D. is gebruikt voor een andere taak, dan waarvoor ze was bestemd, maar u zegt er bij, dat het niet anders kon.

A. Het kon toen niet anders. Tien jaar van tevoren hadden we natuurlijk anders geformeerd kunnen worden, als striking force.

58183. De heer **Posthumus:** Is de M.L.D. in die tijd of daarvoor ook gebruikt voor werkzaamheden boven Malakka?

A. Neen, dat is de landmacht geweest.

58184. De **Voorzitter:** Hoe beoordeelt u het optreden van de M.L.D. tijdens de oorlog? Heeft deze teleurstelling gebracht of vindt u, dat deze, voor zover dit mogelijk was, zich goed van zijn taak heeft gekweten?

A. Bedoelt u gedurende de tijd, waarover ik nu heb gesproken?

De **Voorzitter:** Ja, in oorlogstijd.

A. Mijn antwoord hierop is: voor 100 pct. goed. Maar ik voeg er onmiddellijk bij, dat het niet veel langer kon hebben geduurd, want dan was het in elkaar gezakt door oververmoeidheid van het personeel.

58185. De **Voorzitter:** U spreekt nu toch over de gehele periode tot aan de capitulatie?

A. Ja, toen er werd gecapituleerd, was er nog maar weinig over en datgene, wat over was, was nog moreel gebroken.

58186. De **Voorzitter:** Kunt u uit deze periode nog iets mededelen, wat uit uw eigen wetenschap bekend is en waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Bedoelt u detailgevallen van een of ander gevecht van een vliegtuig tegen een schip of iets dergelijks? Dit zijn dingen, die allemaal op data en zelfs op het uur zijn vastgelegd en die te vinden zijn in de historische afdeling van de marine.

58187. De **Voorzitter:** Welk deel is tenslotte ontsnapt?

A. De jongelui, die nog in opleiding waren en die men nog niet verantwoord tegen de Jappen de lucht in kon sturen, werden vóór de capitulatie overgeplaatst naar Australië. Er gingen ook verschillende ouderen mee, instructeurs, die bij de opleiding behoorden. Dezen zijn dus weggekomen. Van degenen, die aan de strijd hebben deelgenomen, zijn weggekomen en terechtgekomen: 4 Catalina's onder mijn bevel en 5 andere Catalina's. De 4 Catalina's gingen uit van West-Java en de 5 van Oost-Java, vanaf Soerabaja. Mijn Catalina's vlogen naar Ceylon, terwijl de andere vliegtuigen, Dorniers en Catalina's, allemaal vertrokken van Oost-Java, vanaf Soerabaja, en geland zijn in N.W.-Australië, in Broome. Daar is een groot drama gebeurd. Hierbij ben ik niet persoonlijk betrokken geweest, maar ik weet het wel uit de eerste hand. Toen wij op Ceylon aankwamen, werd ik benoemd tot commandant van de M.L.D., van wat er nog over was, en om een nieuwe luchtvaartdienst op te bouwen. Om die reden moest ik alle rapporten van iedereen, wat ze wisten en hadden meegemaakt, innemen. Dus wat ik vertel, is niet uit mijn eigen ervaring.

58188. De **Voorzitter:** Zijn die rapporten er nog?

A. Ik weet niet, waar ze zijn. Ik heb ze doorgestuurd naar het commando in Colombo, toen wij op Ceylon waren. Ik heb niet in Colombo gezeten. Ik zat aan de andere kant, waar de vliegbasis was. Dit verhaal krijgt u, wanneer u er belang in stelt, straks.

58189. De **Voorzitter:** Ik zou nu wel iets willen horen over het drama bij Broome.

A. De vliegtuigen kwamen daar aan, ik denk ongeveer 9 à 10 grote zeevliegtuigen van onze marine. Deze vliegtuigen waren volgeladen met bemanning, vrouwen en kinderen en landden in Broome op het water, toen het laag water was. De toestand in Broome is zodanig, dat men van een vliegboot moet worden afgehaald met een motorbootje, net als overal. Door dat lage water konden de motorbootjes niet varen, want ze lagen droog. De vliegtuigen moesten 2 à 2½ uur wachten tot het getij opkwam, zodat de motorbootjes konden varen om de mensen er af te halen. In die 2½ uur zijn de Japanse jachtvliegtuigen gekomen van een Japans vliegtuigmoederschip, en niets is gemakkelijker prooi, dan een op het water liggend vliegtuig; het kan zich niet verweren. Ze hebben alle vliegtuigen, vol met mensen, in brand geschoten. Daarbij zijn, naar ik meen, 50 tot 60 doden gevallen, grotendeels onder de vrouwen en kinderen.

58190. De **Voorzitter:** Wie was de commandant van die groep?

A. Het was niet één groep, er waren meerdere groepen en enkele vliegtuigen, die allemaal in de evacuatiechaos waren weggevlogen uit Oost-Java, Soerabaja en zijn omliggende hulpbases.

58191. De **Voorzitter:** U is dus commandant geworden van de M.L.D., voor zover er vliegtuigen over waren. Een deel daarvan zat dus op Ceylon, een ander deel in Australië.

A. Tot dan toe had ik een functie gehad onder generaal *Wavell,* bij het Unified Command. Een paar dagen vóór de evacuatie vertrok het Unified Command. Alle buitenlanders gingen weg. Admiraal *Helfrich* kreeg toen het bevel weer terug, maar toen was het een hopeloos verloren zaak, anders waren de anderen ook niet vertrokken. Toen de slag in de Javazee was verloren, moest ik plotseling weer bij admiraal *Helfrich* komen, waar ik de opdracht kreeg de evacuatie te leiden van hem en zijn staf. Ik moest alles in orde maken. Het was 's avonds om ongeveer 5 uur op de eerste Maart, geloof ik, toen hij me dat vertelde. De volgende morgen om vier uur moest ik hem komen afhalen van het Preanger Hotel om naar het meer te gaan, waar de vliegtuigen, die ik toen nog had, lagen. Er waren er toen nog vier. Ik kreeg opdracht om naar Colombo te gaan en ik moest er rekening mede houden, dat admiraal *Helfrich* en 26 leden van de marinestaf meegingen. Die opdracht is uitgevoerd. Ik heb die 26 man overgevoerd en persoonlijk heb ik de admiraal weggebracht naar Ceylon.

58192. De heer **de Graaf:** Van waaruit hebt u dit gedaan?

A. Vanaf het meer Bagendit, nabij Garoet. Toen de Japanners de Javazeeslag hadden gewonnen en met grote legers waren geland op Java, was het voor de M.L.D. niet meer nodig om te verkennen. De 4 vliegtuigen had ik onder de bomen verborgen in bergmeertjes. Wanneer ik ze open en bloot liet liggen, waren ze, evenals de vliegtuigen in Broome, beschoten.

Toen ik op 1 Maart van admiraal *Helfrich* de opdracht kreeg de evacuatie te verzorgen, was zijn eerste vraag, hoeveel vliegtuigen we nog hadden. We hadden er toen nog vijf, en vier er van konden vliegen. De vijfde had een gebroken fan-kast en moest eerst worden gerepareerd. Nadat dit was gebeurd, is dit vliegtuig ook nog weggekomen.

58193. De **Voorzitter:** Wat omvatte de M.L.D., die weggekomen is?

A. Vier Catalina's in Ceylon en 5 Catalina's, die overgebleven waren van de ramp in Broome in Australië, met nog een paar, ik meen 3, Dorniers, die inmiddels waren verouderd.

58194. De **Voorzitter:** Vormde het contingent in Australië een aparte groep?

A. Neen, dat hebben ze nooit gevormd. Nadat de situatie na de evacuatie was overzien en we uit Londen wisten, dat we in Ceylon moesten blijven — toen ik naar Ceylon ging, had ik er geen idee van, dat ik er zou blijven; ik dacht, dat we op weg naar Engeland of Amerika waren —, bleek uit de correspondentie tussen admiraal *Helfrich* en admiraal *Furstner,* dat Ceylon de basis zou blijven van de marine, dus ook van de M.L.D. Het was toen zaak, de 5 Catalina's uit Australië daar te concentreren bij de 4 op Ceylon. Dit is na enige moeilijkheden ook geschied.

58195. De **Voorzitter:** U had dus de hele M.L.D., voor zover ze over was, op Ceylon geconcentreerd. Hoe was de verhouding met de marine?

A. De verhouding van de M.L.D. met de marine was in alle opzichten goed.

58196. De **Voorzitter:** Ik bedoel meer de bevelsverhouding.

A. Ik stond rechtstreeks onder admiraal *Helfrich,* zonder tussenpersonen. Er deden zich wel complicaties voor. Ik kwam daar aan met 4 vliegtuigen, waarbij 5 officieren en 29 man. Dit moest weer een M.L.D. worden. Om te beginnen, kreeg ik er de 5 vliegtuigen bij uit Australië, met hun bemanning, ongeveer 40 man. Dit was nog niets natuurlijk. In Australië zat ook nog een gronddienst van de M.L.D., want er was ook nog een schip ontkomen. Ik moest die bemanning ook hebben. Dit kostte allemaal tijd en veroorzaakte moeilijkheden, maar tenslotte kwamen ze. Op een gegeven moment had ik 9 vliegtuigen. Tot zolang werden wij ondergebracht op een Engels station, Kogalla, en we stonden daar onder het bevel van een Engelsman. Toen ik het echter voor elkaar had, dat de 9 vliegtuigen in Ceylon waren terechtgekomen, met bemanningen en 100 man grondpersoneel, zeiden de Engelsen — wat natuurlijk op mijn eigen aandringen geschiedde, want we moesten een zelfstandige Nederlandse eenheid zijn en wilden niet onder de Engelsen blijven —, dat het goed was. We werden toen het 321 Dutch Squadron R.A.F., waarvan ik commandant werd. We stonden in volkomen organisatorisch verband met de R.A.F.; operationeel kreeg ik mijn orders van de R.A.F., maar administratief bleven we onder admiraal *Helfrich.*

58197. De **Voorzitter:** Wat was uw taak daar?

A. Verkenning naar onderzeeboten, kortom naar alles, en begeleiding van konvooien, waarvoor onze dienst was getraind en opgeleid. De Engelsen zagen dit goed in en hebben ons als zodanig gebruikt.

58198. De **Voorzitter:** U hebt ook nog een detachement gekregen, dat tot het Indisch detachement van de Irene-Brigade behoorde. Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Ja, die heb ik ook gekregen. Daarvoor ben ik een keer vanaf Colombo naar Londen opgeroepen. Ik vond dit helemaal niet zo erg, want ik wilde wel eens weg vanuit die jungle. Deze leden van de Irene-Brigade waren op eigen verzoek uit Engeland uitgezonden om de oorlog in Nederlandsch-Indië te helpen winnen. Het waren in het algemeen gesproken flinke kerels, want het waren vrijwilligers. Maar ten gevolge van moeilijkheden met de scheepvaart, gebrek aan scheepsruimte, duurde het nogal lang voordat ze overzee kwamen. Toen ze eindelijk in Brits-Indië waren aangeland, op weg naar Nederlandsch-Indië, kwamen wij er juist als évacué's vandaan en kreeg ik de opdracht om M.L.D. opnieuw te formeren. Na enige tijd — we wisten het natuurlijk niet van elkaar — kreeg ik er de lucht van, dat er Nederlandse soldaten als het ware gestrand waren, terwijl ik hopeloos met gebrek aan personeel zat te kampen. Ik dreef een aantal van 9 Catalina's — dat een grootte heeft van een Engels Catalina Squadron, die ook 9 vliegtuigen hebben — met 100 man; het British Establishment heeft met hetzelfde aantal vliegtuigen 450 man. Ik ging naar admiraal *Helfrich* om te vragen, wat er met die mannen van de Irene-Brigade moest gebeuren en of ik er niet wat van kon krijgen. Hoe het verder is gelopen in de onderlinge conferenties van de admiraal met de landmachtautoriteiten, weet ik niet, maar het slot van het geval was, dat op een gegeven ogenblik 60 man op China Bay aantraden, waar ik inmiddels met de M.L.D. was verzeild geraakt. China Bay is een prachtige oorlogsbaai bij Trinkomali, een stad aan de overkant van Colombo, ongeveer 14 uur met de trein er van af, op het eiland Ceylon. Dit was mijn basis geworden. Aan deze mannen van de Irene-Brigade heb ik geweldige steun gehad. Weliswaar waren het geen vliegers, de meesten hadden nog nooit een vliegtuig gezien, maar er waren kerels bij, die goed konden koken, er waren chauffeurs bij; ik liet ze allemaal stuk voor stuk voor mij komen en onderzocht, waarin ze handigheid en liefhebberij hadden. Wanneer het maar mogelijk was, gaf ik ze een functie naar hun zin. Zo'n squadron is een veelzijdige zaak, er zijn alle mogelijke functies. De mannen hadden het naar hun zin. In Brits-Indië was het niet zo fraai met ze, heb ik gehoord. Ze waren daar aan muiterij toe.

58199. De **Voorzitter:** De lieden, die u hebt gekregen, wilden toch graag weer naar Europa terug?

A. Op dat moment wilden ze helemaal niet terug.

58200. De **Voorzitter:** Iets later wel. Er is nog een briefwisseling geweest van de heer *Meyer,* 1ste-luitenant, die heeft verzocht — en dit is, dunkt mij, via uw bemiddeling gegaan — teruggevoerd te worden naar Engeland om eventueel deel te nemen aan de oorlog.

A. Er was geen scheepsruimte voor. Het heengaan naar Java, om daar de oorlog te helpen winnen, stuitte al op zoveel moeilijkheden vanwege gebrek aan scheepsruimte. Toen dit mislukte, was er geen beginnen aan om voor dezelfde mannen weer scheepsruimte op te vorderen om ze terug te voeren.

58201. De **Voorzitter:** Ook niet in een latere periode, in 1943 of 1944?

A. Absoluut niet. Ik weet niet, hoeveel u van deze oorlogvoering afweet, maar het cardinale punt was scheepsruimte, nog meer dan mankracht of munitie.

58202. De **Voorzitter:** Naar uw mening is dan de beslissing van de Regering om het Indisch detachement niet terug te halen naar Engeland gebaseerd op gebrek aan scheepsruimte en niet op het oordeel van de Regering, dat het Indisch detachement een bepaalde taak had te vervullen?

A. Men heeft mij daarover nooit gesproken. Ik kan u wel bevestigen, dat hetgeen ik vertel van scheepsruimte, juist is. Deze mannen vervulden een zeer nuttige taak in het Oosten. In hoeverre de Regering die mensen daar heeft willen laten of niet, weet ik niet.

58203. De **Voorzitter:** Ik vraag het, omdat u zo positief zegt, dat het gebrek aan scheepsruimte is geweest. U bent dus waarschijnlijk niet op de hoogte met de verrichtingen van het korps Insulinde, de rest van het Indisch detachement, dat is achtergebleven in Brits-Indië en dat allerhande raids moest uitvoeren op de kust van Sumatra.

A. Dit is het z.g. Kamp D geweest. Ik ken dit heel goed. Het waren goede vrienden van mij in die tijd.

58204. De **Voorzitter:** U bent daarmee dus niet in onmiddellijke aanraking geweest?

A. Niet in dienstfunctie. Het was een zeer geheim partijtje. Er is eens sprake van geweest, dat ik met een Catalina een stuk of vijf van deze mensen aan de wal moest zetten in Sumatra. Dit is niet doorgegaan. Het is wel gebeurd met een Engelse party.

58205. De **Voorzitter:** Ze gingen ook wel met een onderzeeboot?

A. Misschien wel in een onderzeeboot, maar de mensen, die ik bedoel, zouden eerst met een van onze Catalina's gaan, maar dit ging niet door. Ik weet niet om welke reden. Ik had er tenslotte niets mee te maken. Wel weet ik, dat ik op een gegeven moment twee rubberboten, reddingboten, die in een Catalina zitten, die men kan opblazen en waarin men dan met een stel mensen kan zitten, heb moeten afstaan aan kamp D voor een of andere expeditie. Verder was ik hierbij niet betrokken.

58206. De **Voorzitter:** Was u ook van mening, dat de mensen van de Irene-Brigade beter niet naar Engeland terug konden gaan, of hebt u de poging om ze terug te kunnen laten gaan, ondersteund?

A. Ik heb me er niet mee bemoeid. Wel heb ik aan de admiraal gezegd, dat ik die mensen goed kon gebruiken. Toen deze mensen eenmaal bij de marine waren, wensten ze niet meer terug te gaan naar de landmacht. Verschillenden — en dit zal wel in de papieren staan — hebben vrijwillig overgetekend bij de marine. Ik herinner mij een voorval, dat bij kamp D, een mijl of tien ten zuiden van Colombo gelegen, eens iemand nodig was, een chauffeur of kok. Ze konden hem nergens vandaan halen, dus moest hij maar bij mij vandaan komen, van de 60 man, die ik had. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik daarvoor weinig voelde. Ik had de mensen opgeleid en vond het niet prettig om ze dan weer af te moeten staan. Ik had echter maar weinig in te brengen en toen ik order kreeg van de admiraal om iemand te sturen, heb ik de mensen laten aantreden en gevraagd, wie er naar kamp D terug wilde. Er was er niet een, en ik heb er dus een moeten aanwijzen.

58207. De **Voorzitter:** Hoe groot is tenslotte uw afdeling geworden?

A. 450 man aan Nederlanders. Later kreeg ik er nog 100 Engelsen bij.

58208. De **Voorzitter:** Waren er veel onderdelen van de marine op Ceylon?

A. In de eerste plaats het hoofdkwartier. Admiraal *Helfrich* zat op Colombo met zijn staf. Men zou het een klein Departement van Marine kunnen noemen. Er kwamen ook voortdurend oorlogsschepen, die er echter niet bleven. De „Heemskerck" is er geweest; ook de „Tromp", de „van Galen" en de „Tjerk Hiddes" kwamen er geregeld, maar gingen ook weer weg, en verschillende onderzeeboten.

58209. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de mensen van de Irene-Brigade teruggegaan?

A. Zij zijn als eersten van de Nederlanders teruggegaan; ik meen ongeveer eind 1944.

58210. De **Voorzitter:** Hoelang is de M.L.D. op Ceylon gebleven?

A. Deze is daar gebleven tot ongeveer October 1945. Wij zijn toen overgeplaatst naar Java. Ik had toen het bevel overgegeven aan mijn opvolger, een maand na het einde van de oorlog in het Oosten.

58211. De **Voorzitter:** Wat bent u toen geworden.

A. Stafofficier vliegdienst. De admiraal heeft alle afdelingen onder zich, van de Afdeling Vliegdienst was ik stafofficier.

58212. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen uit de tijd, dat de M.L.D. op Ceylon was? Bepaalde feiten of krijgsverrichtingen, of meent u dat hiervoor weinig aanleiding is?

A. We hebben 32 000 vlieguren gemaakt met ons squadron. Het is een negatief antwoord, dat ik nu ga geven. Van die 32 000 uur is het allergrootste deel besteed aan het konvooieren van de meest waardevolle en vitale oorlogskonvooien. Er is nog nimmer een schip getorpedeerd, als er een Nederlandse Catalina van ons squadron boven hing. Het is wel negatief, maar het is toch wel mooi, geloof ik.

58213. De **Voorzitter:** U vertelde zoëven, dat u naar Londen bent opgeroepen. Bent u daar ook geweest?

A. Ik ben tweemaal in de periode van drie en een half jaar in Londen geweest. Minister *Gerbrandy* wilde mij spreken over de Irene-Brigade. De M.L.D. in het Oosten, zoals de Nederlandse benaming was, werkte maar door. Het begon de jongelui te vervelen, omdat de omstandigheden, waaronder ze leefden, niet aangenaam waren. We waren geen krijgsgevangenen, maar voor de rest hadden we ook weinig aan onze vrijheid. We zaten daar in een vliegkamp in de jungle, waar niet het minste vertier was, behalve dat wat we er zelf maakten. Dit kon alleen sport zijn. Aanvankelijk ging dit wel goed, maar toen dit jaren begon te duren, werd het bestaan eentonig. Er ging een algemene wens uit het squadron op om meer spectaculair aan de oorlog deel te nemen. Iedereen was er van doordrongen, dat we vitaal aan de oorlog deelnamen. Ze vonden dit echter niet genoeg. Ze wilden bommen zien ontploffen op een vijandelijk schip. Dit was niet onze taak, maar kon onze taak wel worden. Ik heb daarvoor lang gevochten en het is me tenslotte gelukt. Ik moest daarvoor andere vliegtuigen hebben, en dit waren Liberators, 4-motorige bommenwerpers. Tenslotte kreeg ik die door bemiddeling van de Nederlandse Regering, Engelse Regering en de Amerikanen in Washington. We hebben hemel en aarde bewogen, tot het lukte. En als enig geallieerde buiten Engeland en Amerika had alleen Nederland Liberators.

58214. De **Voorzitter:** Hebt u hierover besprekingen gevoerd met Minister *Gerbrandy?*

A. Neen, deze besprekingen werden gevoerd met alle mogelijke instanties, o.a. het Air Ministry in Londen. Voor deze kwestie ben ik met admiraal *Helfrich* naar Londen geweest en toen we daar goed en wel de zaak aanhangig hadden gemaakt, zei onze Minister *Furstner,* dat we daar eigenlijk aan het verkeerde adres waren en dat we terug moesten naar Ceylon om daar de zaak te beginnen. We vonden dat een weinig troostwekkend antwoord maar we hebben het gedaan en zijn toch geslaagd, ondanks het gemis van medewerking in die aanvankelijke periode, mag ik wel zeggen. Toen we eenmaal de zaak goed op gang hadden gebracht, is daarna wel van Londen uit meegewerkt om de vervanging te doen plaats vinden.

58215. De **Voorzitter:** Het gemis van medewerking had dus betrekking op de Nederlandse Regering?

A. Als men het Londense Departement van Marine als Regering wil beschouwen, ja. Ze stuurden ons toch terug naar Ceylon en zeiden: Begin daar zelf maar.

58216. De **Voorzitter:** U bent dus van mening, dat het Departement van Marine niet zo gehandeld heeft, als u verwachtte?

A. Het heeft in deze zaak van Catalina's naar Liberators, waarnaar ons squadron haakte, niet alle steun gegeven, die wij verwachtten.

58217. De **Voorzitter:** Is toen de terugkeer van het deel van de Irene-Brigade nog besproken?

A. Toen ik voor deze quaestie daar was, moest ik op een gegeven ogenblik bij Minister *Gerbrandy* komen. Ik had geen idee waarvoor dit zijn kon. Niemand lichtte mij daarover in. Ik weet niet meer, wanneer het precies is geweest. Ik zou het wel kunnen opzoeken in een dagboek of iets dergelijks.

58218. De **Voorzitter:** Hebt u een dagboek?

A. Ja, een oorlogsdagboek. We mochten eigenlijk helemaal geen dagboek bijhouden, en wanneer men het toch deed, mocht men werkelijk niet het minste op papier zetten over operatiën of gebeurtenissen, doch uitsluitend persoonlijke gedachten. Daaruit zou ik wel een of andere datum kunnen halen. Er staat natuurlijk ook in wanneer ik in Londen ben geweest. Bovendien is het na te gaan uit alle mogelijke bronnen.

58219. De **Voorzitter:** Wat hebt u besproken met Minister *Gerbrandy?*

A. Ik moest daar blijkbaar komen om vragen over de Irene-Brigade te beantwoorden. Hierbij waren Minister *Furstner* en de adjudant van Minister *Gerbrandy,* kolonel *Nuboer,* ook tegenwoordig. Hier bleek, dat er klachten waren binnengekomen over de behandeling van de Prinses Irene-Brigade. Het ging niet goed. Deze mensen hebben altijd klachten opgeleverd, behalve de mensen bij mij. Ik stond versteld. Een paar dagen geleden was ik van Ceylon gekomen, waar zich juist de quaestie had voorgedaan, dat ik geen vrijwilliger kon krijgen om naar de landmacht terug te gaan, waartoe ze behoorden. Ik vroeg aan de Minister, hoe dit te rijmen was. Toch waren er klachten en de Minister wenste van mij te horen, wat die klachten behelsden en in hoeverre ze gegrond waren. Ik vroeg de Minister, mij die klachten te noemen, omdat ik dan pas kon antwoorden. Eindelijk bleek, dat hier een vergissing in het spel was. Het waren niet mijn mensen, die hadden geklaagd, maar de klachten waren afkomstig uit Australië van mensen, waarmee ik niets te maken had. Over deze quaestie had Minister *Gerbrandy* mij vragen willen stellen.

58220. De **Voorzitter:** Het verzoek, dat door de heer *Meyer* werd gedaan, was toch eigenlijk ook een klacht.

A. De heer *Meyer* is mij nooit anders dan tevreden voorgekomen. Ik weet niet, over welke tijd u nu spreekt, tenzij u de tijd bedoelt, dat de Duitsers hier in Nederland de wapens hadden neergelegd. De mensen begonnen toen te dringen om weg te komen, wat zeer begrijpelijk is. Ze zijn ook zo snel als er maar scheepsruimte gevonden kon worden weggegaan als eersten. Vóór die tijd is mij niets bekend van enige ontevredenheid of drang om weg te komen.

58221. De **Voorzitter:** Is er verder nog iets, waarvan u denkt, dat het voor de commissie van belang kan zijn dit mede te delen, of meent u dat dit onderwerp zo wel voldoende is behandeld?

A. Ik geloof, dat het onderwerp van mijn squadron zo genoegzaam is bekeken. Het is niet genoeg besproken, wanneer u de ware oorlogsgeschiedenis zoudt willen horen. Dit zou echter dagen duren. Ik leefde natuurlijk in het algemeen wat lager dan het Regeringsniveau, maar met gepaste bescheidenheid zou ik hier willen beweren, dat de Regering het in die tijd nog niet zo dom deed.

58222. De heer **de Graaf:** U hebt verteld, dat u in Indonesië met de M.L.D. tot taak had het patrouilleren tot neutraliteitshandhaving. Nederland was echter in oorlog met Duitsland vanaf 10 Mei 1940 en ik mag toch wel aannemen, dat men bij de M.L.D. opdracht had om actief op te treden tegen b.v. Duitse raiders. Zijn daarvan nog feiten te vermelden?

A. Het Duitse schip de „Von Scheer", een van de vestzakslagschepen, die Duitsland bezat, was op een gegeven ogenblik doorgebroken in de Indische oceaan. De totale marine is gemobiliseerd geweest om dit schip — dat sterker was dan elke eenheid, die wij op de been konden brengen —, wanneer het zich in onze buurt zou vertonen, in de eerste plaats op te zoeken — en als zodanig had ik er mee te maken als commandant van een groep vliegtuigen —, maar ook om aan te vallen en te vernietigen en de aanval door te zetten tot het uiterste. Dat is een marineterm en betekent, dat hij kapotgaat of jij. In dit geval waren wij het vermoedelijk geweest, want het schip was eigenlijk te sterk voor ons. Ik ben natuurlijk bij de conferenties geweest, die onder leiding van admiraal *Helfrich* daarover werden gevoerd, waardoor wij tenslotte werden uitgezonden om dit schip op te vangen. Deze Duitse raider had een Nederlands schip bij Mauritius genomen en dit schip had nog de tijd gehad om te seinen, zodoende wisten wij er iets van. We dachten, dat de raider tussen Java en het Christmaseiland, dat 200 mijl ten zuiden van Java ligt, zou gaan. Ik had de opdracht met mijn vliegtuigen deze strook te bewaken en bovendien lagen onze torpedojagers op afstanden van 20 à 30 mijl van elkaar, gereed om aan te vallen. De oorlogsschepen en alles waren er bij betrokken. Ik weet dus wel zeer stellig, en positief, dat, wanneer dit schip in onze buurt was gekomen — al was het een overmachtig schip geweest — wij het zouden hebben aangevallen. Het is er niet geweest.

58223. De heer **Posthumus:** Heeft u enige zekerheid, dat het oorspronkelijke bericht goed was?

A. Het is een zekerheid uit het ongerijmde, namelijk, toen wij doorkregen, onze opwachtingsactie af te breken, kon dit nergens anders het gevolg van zijn, dan dat het schip ergens anders was gesignaleerd.

58224. De heer **Posthumus:** U hebt gesproken over de verschillende hoofd- en hulpsteunpunten. Kunt u ook bij benadering aangeven hoeveel grondpersoneel op deze steunpunten werkte?

A. Op hulpsteunpunten was geen personeel, alleen een inlander, die was aangesteld als wachtsman.

58225. De heer **Posthumus:** Was het opgeleid Indisch personeel?

A. Neen.

58226. De heer **Posthumus:** Waren ze ook niet in vaste dienst?

A. Ze stonden niet in dienstverband, maar ze kregen er natuurlijk wel een beloning voor.

58227. De heer **Posthumus:** En op de hoofdsteunpunten?

A. Daar was vast personeel. Op de bases Tandjong Priok, Soerabaja, Ambon en Tarakan waren betrekkelijk kleine vaste ploegen van deskundig personeel.

58228. De heer **Posthumus:** Op die hulpsteunpunten lagen toch munitievoorraden?

A. Neen, daar lagen alleen benzine en olie in vaten, die goed onder de bomen moesten worden gehouden, zodat de zon er niet op kon schijnen. Daarom had men zo'n wachtsman nodig.

58229. De heer **Posthumus:** Waren er geen bommen?

A. Het plan was er wel om daar bommen neer te leggen, maar ik geloof, dat het nooit zover is gekomen. De bommen zijn alleen maar verstrekt aan de hoofdsteunpunten. Onze organisatie in dit opzicht berustte ook vooral op de hulpschepen van de Gouvernementsmarine: de „Poolster", de „Fazant", de „Merel", de „Reiger", enz. Deze hulpschepen waren gemilitariseerd en hadden bommen aan boord om daarmede de vliegtuigen te bewapenen. Ook hadden ze benzine bij zich en verder allerlei spare-parts, reserve-vliegtuigonderdelen. Dit waren dus eigenlijk onze verplaatsbare steunpunten.

58230. De heer **Posthumus:** Ik heb nog een vraag naar aanleiding van wat u hebt verteld over het drama bij Broome. Bleek uit de rapporten, die u hebt ontvangen, of er geallieerde jagers een naburige basis hadden?

A. Neen, die hadden ze niet. Er was niets van geallieerden in de buurt, geen vliegkamp. Port Darwin was daar misschien ook wel 1000 mijl vandaan. Er was niets tegen deze aanval te beginnen.

58231. De heer **Posthumus:** Men had misschien van tevoren kunnen opstijgen om een andere plaats van afwachting te zoeken.

A. Ik wist het wel, maar de mensen, die in verwarring uit Soerabaja waren vertrokken, wisten niet, dat een Japans vliegdekschip zich ten zuiden van Java bevond. Dit was een Japans eskader, bestaande uit een of twee vliegkampschepen en een paar slagschepen. Met mijn evacuatie heb ik daarmede wel degelijk rekening gehouden. Ik ben niet te dicht bij Java gebleven, omdat ik dan te maken kreeg met jachtvliegtuigen van de Japanners, maar ook weer niet te ver naar het zuiden, omdat ik dan de kans kreeg het vliegkampschip te ontmoeten. Ik had een admiraal, de opperbevelhebber, aan boord, waarom ik geen enkel risico wilde lopen.

58232. De **Voorzitter:** De brief, die luitenant *Meyer* van de M.L.D. heeft geschreven en die aan u is gericht — „Aan den Commandant van de M.L.D. in het Oosten" —, is gedateerd op 12 Juni 1944. Hierbij werd uw bemiddeling ingeroepen, omdat de mensen wilden vernemen, wat de Regering eigenlijk met hen van plan was. Die brief zult u wel hebben doorgekregen. Het is dus geweest onmiddellijk na de invasie in Frankrijk.

A. Ik zal er vermoedelijk wel een advies bij hebben gegeven.

58233. De **Voorzitter:** Het advies is niet in ons bezit, maar waarschijnlijk zult u wel hebben geschreven, dat u de mensen daar nodig had. Herinnert u het zich niet?

A. Ik herinner het me niet, maar misschien herinner ik me er iets van, als ik de brief zie. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik er niets meer van weet. Vermoedelijk heb ik deze brief zonder commentaar naar de admiraal doorgestuurd.

De **Voorzitter:** Ik geloof, dat we hiermede aan het eind van dit verhoor zijn gekomen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. VAN PROOIJEN.

ALGERA, *voorzitter.*

POSTHUMUS.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 14 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Posthumus en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ADOLF CHRISTIAAN HENDRIK KUYCK,
oud 52 jaar, wonende te Rotterdam,
directeur Stoomvaartmaatschappij Zeeland.

Hij legt de eed af als getuige.

58234. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog in Mei 1940?

A. Te IJmuiden in dienst bij de Koninklijke Marine als reserve-officier. Ik was afdelingschef bij het Stuwadoorsbedrijf Müller en Co. in Rotterdam.

58235. De **Voorzitter:** Bent u naar Engeland uitgeweken?

A. In September 1939 werd ik opgeroepen als reserve-officier bij de Koninklijke Marine en kreeg het commando van het batterijschip IJmuiden, de oude Hr. Ms. „Heemskerck".

Na de overgave in Nederland op 14 Mei 1940 ben ik 's avonds met de mijnenleggers, die nog vaarbaar waren, met de rest van mijn bemanning, die ik nog bij me had, naar Engeland uitgeweken. We hebben eerst in IJmuiden de haven versperd; ik heb zelf nog geholpen schepen te doen zinken, ook mijn eigen schip. 's Avonds om ongeveer tien uur heb ik IJmuiden verlaten. Ik ben in Engeland aangekomen aan boord van de „Dirkje", een mijnenlegger. Van Harwich uit zijn wij via een Engelse Naval Basis doorgezonden naar Falmouth, waar de „Westernland", een schip van de Red Star lag. Hierop werden alle mensen van de Koninklijke Marine verzameld, die niet meer behoorden tot de bemanning van een schip van de Koninklijke Marine. Daar werd eerst uitgezocht wie men was en werden weer bemanningen samengesteld voor o.a. Franse schepen, die door de Nederlandse marine werden bemand. Aangezien er in de baai van Falmouth ook de Batavier II lag met pl.m. 60 adelborsten uit Den Helder, werd ik belast met het klaarmaken van een instituut om door te gaan met de opleiding van deze jongelui, die nog maar zeer kort in dienst waren. Ik heb dat instituut ingericht, een mijl of vier buiten Falmouth, te Ennys, een grote buitenplaats, die toevallig leeg kwam. Ik ben daar als eerste-officier werkzaam geweest; met de leiding werd een beroepsofficier belast. Ik was reservist en daarom wilde men mij toen niet de leiding geven van het instituut.

Ik ben daar anderhalf jaar geweest, totdat ik in Maart 1942 een oproep kreeg om naar Londen te komen, waar ik werd benoemd tot oudstaanwezend zeeofficier in Suriname. Aanvankelijk begreep ik daar niets van, aangezien ik wist, dat wij in Suriname geen marinebasis hadden. Voor zover mij bekend, was er ook geen marine, dus begreep ik niet, wat ik als oudstaanwezend zeeofficier in Paramaribo moest doen. Ik ben toen veertien dagen in Londen geweest om me klaar te maken voor mijn vertrek. Te Londen vernam ik echter, dat het de bedoeling was, dat ik werd toegevoegd aan Gouverneur *Kielstra* in Paramaribo om Zijne Excellentie te adviseren in zake de veiligheid van Suriname. In mijn instructie stond, dat ik werd toegevoegd aan de Gouverneur om Zijne Excellentie te adviseren in zake de veiligheid van Suriname, en zulks in verband met van Engelse en Amerikaanse zijde gerezen klachten. Ik werd daartoe vóór mijn vertrek eerst geplaatst bij de Engelse Naval Intelligence op de Admiraliteit te Londen, waar men mij een dossier ter inzage gaf betreffende deze klachten.

58236. De **Voorzitter:** Wilt u hierover het een en ander mededelen?

A. U begrijpt wel, dat ik hierover geen stukken heb, want mijn gehele dossier was zeer geheim.

58237. De **Voorzitter:** Het had kunnen zijn, dat u een dagboek had bijgehouden.

A. Het was ons absoluut verboden dagboeken te maken en zeer terecht, want zo'n dagboek kon men tenslotte kwijtraken. Uit mijn hoofd weet ik er echter nog wel het een en ander van. In het dossier vond ik rapporten, die de Engelsen over de toestanden in Suriname hadden gemaakt, en ook een lijst van gezaghebbers, waarvan uit de aard van de zaak prof. *Kielstra* bovenaan stond. De chef van de Intelligence zei me met een lachend gezicht, dat ik wel dingen zou vinden, die mij als Hollander niet zo erg prettig zouden aandoen. „Of het juist is wat wij hier hebben gezegd", ging hij verder, „weten wij ook niet, maar wij stellen er prijs op, dat u er heen gaat en dat u met ons samenwerkt en kijkt, in hoeverre daarin verbetering is te brengen". Van Engelse zijde was men dus zeer loyaal. Ik herinner mij niet zo heel veel meer van dat rapport, maar wel weet ik, dat er verschillende namen in voorkwamen van mensen, waarvan de beoordeling zeer gunstig was. Om een voorbeeld te noemen, majoor *Vink* van het Indisch Leger, die daar ook zat, werd hierin zeer goed beoordeeld. Ook de heer *Brons*, naderhand tijdelijk opvolger van de heer *Kielstra*. Wat de Gouverneur zelf betreft, was men minder vleiend. Ik herinner me, dat er stond: „Governor *Kielstra*, small and obstinate". Dit was het enige, wat de Engelsen over hem zeiden. Naderhand heb ik, toen ik daar was, de positie van de Gouverneur wel begrepen en ook ondervonden, dat de beoordelingen van Engelse en Amerikaanse zijde wel in hoge mate onbillijk waren. Ik heb prof. *Kielstra* zeer geapprecieerd, hoewel er dingen waren, waarin ik het absoluut niet met hem eens was en die ik dikwijls met hem heb behandeld.

Toen ik gedurende 14 dagen in Londen inzage had gehad van de rapporten, die ik naderhand, toen ik in Suriname was, beter begreep, merkte ik wel, dat er ook veel geroddeld was, waarover ik het later nog wel zal hebben.

Door de zorg van de Engelse Intelligence ben ik daarna uitgevlogen naar West-Indië. Ik moest in burger gaan, omdat ik in Lissabon moest verblijven. Bij aankomst miste ik daar juist een clipper, waardoor ik gedwongen was gedurende een week te Lissabon te blijven, waar ik mijn stukken, die ik bij mij had, op het gezantschap heb ondergebracht. Men had mij nl. koerier gemaakt en ik had stukken bij me voor de Gouverneur van Suriname en voor Gouverneur *Kasteel* in Curaçao.

58238. De **Voorzitter:** Waarom moest u over Lissabon?

A. De K.L.M. vloog mij naar Lissabon en vandaar uit moest ik de Pan American Clipper hebben, een grote clipper, die deze dienst onderhield en waarvan alle mogelijke koeriers gebruik maakten. Ik zat met 9 andere koeriers in die clipper. Toen ik te Lissabon aankwam, was er juist een clipper weg en de Pan American wist ook niet, wanneer er weer een clipper zou komen. Het binnenkomen van zo'n clipper werd zeer geheimgehouden en ik moest mij iedere middag op het kantoor van de Pan American melden om te horen of ik 's avonds wegging. Het was oorlogstijd en Duitse aanvallen op deze vliegtuigen waren niet denkbeeldig. De K.L.M.-route van Bristol naar Lissabon was niet verdedigd. In Lissabon wemelde het van de Duitsers en er was daar veel spionnage. Ik heb daar dus een week moeten wachten tot ik eindelijk verder kon met de eerstvolgende plane. Ik vloog via Baloma, een kleine Portugese, dus neutrale haven ten zuiden van Dakar en daarna over de Atlantische oceaan naar Belem, waar we hebben overnacht. Aangezien de clipper niet op het vliegveld Zanderij van Paramaribo kon landen, landde deze in Trinidad, vanwaar het doorging naar New York over de Bermuda's. Ik werd in Trinidad afgezet. Aangezien ik koerierstukken bij mij had

voor Gouverneur *Kasteel* van Curaçao en ik ook codes had meegekregen — waarvan ik zelf een sleutelblad had, een sleutelblad in Londen bij de Nederlandse marine lag en een sleutelblad bestemd was voor kapitein ter zee baron *van Asbeck,* die in Curaçao zat —, besloot ik met deze eerst contact te zoeken en deze koerierszaak eerst af te wikkelen. Ik heb dit gedaan; ik ben een dag of vijf in Curaçao geweest, waarna ik terugging naar Trinidad, waar een Amerikaanse generaal, die in Trinidad het commando had over de Amerikaanse luchttroepen, mij met een bomber naar Paramaribo heeft doen overvliegen. Ik werd bij aankomst zeer spoedig ontvangen door de adjudant van de Gouverneur en 's middags heb ik mijn opwachting gemaakt bij prof. *Kielstra.* Hoewel de Gouverneur blijkbaar had gevraagd om een Nederlandse marine-officier, was mijn positie hem niet heel duidelijk. Admiraal *Furstner* had mij vóór mijn vertrek uit Londen bij mijn instructie mondeling medegedeeld, dat het hem was gebleken, dat het tussen prof. *Kielstra* en de Amerikaanse gezaghebber van de Amerikaanse troepen niet zo erg boterde.

58239. De **Voorzitter:** Was Gouverneur *Kielstra* militaire commandant?

A. De territoriaal commandant stond onder de bevelen van de Gouverneur. Ik begreep wel, dat Gouverneur *Kielstra* zeer gebeten was op het feit, dat de Nederlandse Regering in Engeland hem Amerikaanse troepen had gezonden, zonder hem daarin persoonlijk te kennen. Ik kon hem daarin schoon gelijkgeven. De Gouverneur vertelde, dat hij plotseling bericht had gekregen, dat er zoveel Amerikaanse troepen naar Suriname kwamen om de bauxiet plants te bewaken. Hij kreeg niet de minste instructies, moest voor de troepen legering zoeken, waarvoor hij terreinen moest laten afzetten. De verhouding tot die Amerikaanse troepen was hem helemaal niet duidelijk. Hij was erg ontdaan, dat hij deze troepen maar ineens op zijn dak kreeg, zonder dat hij door de Nederlandse Regering daarvan in kennis was gesteld.

58240. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de Amerikaanse troepen daar aangekomen?

A. Deze waren er al toen ik kwam in April 1942. Ze hadden daar een vrij groot kamp. Wij hadden zelf niets ter verdediging van Suriname. Het was voor de Amerikanen van enorm groot belang, dat zij de bauxiet uit dit land veilig naar het zuiden van Noord-Amerika konden krijgen.

58241. De **Voorzitter:** Er waren toch wel Nederlandse troepen?

A. Heel weinig. Er was een klein beetje schutterij en er was een kleine afdeling K.N.I.L. onder bevel van majoor *Vink.*

58242. De **Voorzitter:** Er is toch ook een klein deel van de Irene-Brigade heengegaan?

A. Ja, doch dit was ook maar een heel klein deel en lang niet voldoende om over dit enorme terrein deze plants afdoende te beschermen. De Amerikanen kwamen met ongeveer duizend man, die verdeeld werden over twee grote plants. De geregelde aflossing van onze mensen was er verre van voldoende.

58243. De **Voorzitter:** U vertelt, dat er een afdeling van het K.N.I.L. was onder majoor *Vink.*

A. Juist. Deze was daar de militaire gezaghebber.

58244. De **Voorzitter:** Had het detachement van de Irene-Brigade een aparte commandant?

A. Neen. Er was wel een afdeling mariniers, onder commando van de toenmalige luitenant *Arends.* Deze mensen waren toevallig in West-Indië gekomen als bewakingstroepen van een groep NSB-ers, die uit Indië kwamen. Men had dezen overgebracht naar Suriname en zij werden tijdens dit transport door ongeveer 40 à 50 man mariniers bewaakt. De gouverneur *Kielstra* heeft deze mensen daarna voor bewaking aangehouden, waarvoor hij erg heeft moeten vechten. Er was een kleine afdeling Irene-Brigade onder commando van een luitenant. Allemaal stonden ze militair onder majoor *Vink* en later onder kolonel *Meyer,* die ongeveer gelijktijdig met mij in Suriname aankwam. Kolonel *Meyer* van het Indische leger werd door de Regering uitgezonden met de opdracht om daar zo spoedig mogelijk drie bataljons inheemse troepen onder de wapenen te roepen en te formeren, met de gedachte, dat, zo spoedig als wij daar zelf de bewaking ter hand zouden kunnen nemen, de Amerikanen konden verdwijnen. Ook van Amerikaanse zijde werd er steeds op aangedrongen, dat wij dit deden, want ze konden hun mensen best elders gebruiken. In de anderhalf jaar, dat ik daar ben geweest, heeft kolonel *Meyer* als territoriaal commandant met de meest mogelijke snelheid troepen onder de wapenen geroepen. Dit kon alleen aan de hand van de Wet op de Schutterij. Er was in Suriname een schutterij en alleen via deze schutterij konden de dienstplichtigen onder de wapenen worden geroepen. De bedoeling was, dat er van de drie bataljons twee naar Oost-Indië zouden worden gezonden. Men wilde dus een afdeling hebben, die van uit Suriname deelnam aan de oorlog. De Surinaamse bevolking beriep zich op de Surinaamse Staatsregeling, waarin staat, dat geen Surinamer buiten Suriname als soldaat kan worden gebruikt. Dit was een grote moeilijkheid. Naderhand heb ik gehoord, dat er wel Surinamers in Indië zijn geweest, maar dit waren vrijwilligers.

58245. De **Voorzitter:** Tussen wie was precies dit conflict?

A. Tussen kolonel *Meyer* en de Gouverneur. Kolonel *Meyer* had de opdracht 3 bataljons te formeren, waarvan er twee weg moesten. Eén bataljon zou worden aangehouden ter vervanging van de Amerikaanse troepen.

58246. De **Voorzitter:** Was dit nu een conflict op hoger niveau?

A. Dit is mij niet bekend. Ik weet wel, dat het verdwijnen uit Suriname van kolonel *Meyer* het gevolg was van het feit, dat hij aan de Koningin heeft willen rapporteren, dat de opdracht, welke hij had, onmogelijk werd gemaakt door de situatie daar. De Staten van Suriname verzetten zich ook hiertegen. Kolonel *Meyer* vond, dat de persoonlijkheid van Gouverneur *Kielstra,* die in de Surinaamse samenleving erg gehaat was — de Gouverneur zat daar al te lang; dit is niet mijn mening, maar die van kolonel *Meyer* —, hem eigenlijk in de weg stond voor de uitoefening van de opdracht. Hij vond, dat, wanneer er iemand als Gouverneur in Suriname kwam, die wel slag zou hebben om met de Staten om te gaan en de mensen hier op zijn hand zou krijgen, hij wel van de Staten gedaan zou krijgen, dat zij zouden toestaan, dat zijn troepen ook buiten Suriname zouden kunnen vechten. Dit was de gedachtengang van kolonel *Meyer.*

58247. De **Voorzitter:** Wanneer is dit precies geweest?

A. Dit conflict is geweest even vóór mijn verdwijning in Augustus 1943.

58248. De **Voorzitter:** Het is dan waarschijnlijk de bedoeling geweest deze troepen naar het Verre Oosten te sturen?

A. Ja, ter voorbereiding op het vertrek naar Oost-Indië. Ik weet niet, in hoeverre hij deze opdracht in werkelijkheid bezat. De Staatsregeling van Suriname verzette zich volkomen daartegen. Het was volkomen onmogelijk om dit te doen. Kolonel *Meyer* wilde de Surinamers enthousiast zien te krijgen om voor de Nederlandse Regering naar Indië te gaan om daar te vechten. Daarbij zag hij zich in conflict met de Gouverneur, die niet erg populair was. Dit liep zo hoog, dat hij achter de rug van de Gouverneur om een bode heeft gezonden naar H.M. de Koningin, die in Ottawa was. Dit is allemaal anders uitgekomen dan hij had gewild. H.M. de Koningin vernam, dat een vlootpredikant voor Haar een boodschap bracht. H.M. heeft toen aan Londen gevraagd, wat dit kon zijn. Londen heeft overleg gepleegd met de Gouverneur, die hiervan ook niets wist. Kolonel *Meyer* had mij er gelukkig buitengelaten, want anders had ik hem onmiddellijk moeten adviseren dit niet te doen. Als hij me wel had verteld, wat hij had gedaan, had ik onmiddellijk naar de Gouverneur moeten gaan. Ik was tenslotte aan de Gouverneur toegevoegd en was het met kolonel *Meyer* op dit punt helemaal niet eens. Toen ik op een gegeven ogenblik eens bij kolonel *Meyer* op zijn bureau was, vertelde hij, dat hij zat te wachten op zijn verdwijning uit Suriname. Dit is dan ook gebeurd. Hij is onmiddellijk afgelost en met hem ook zijn chef staf. Ik meen, dat kolonel *Henderson,* die toen commandant was van de Amerikaanse troepen, kolonel *Meyer* daarin wel had gesteund. Hij had o.a. het vliegtuig ter beschikking gesteld voor de vlootpredikant. Om deze redenen is hij door de Amerikanen afgelost. Ik geloof echter niet, dat de Amerikanen hem dit erg kwalijk hebben genomen, want ik meen, dat hij later promotie heeft gemaakt.

Dit was het conflict tussen kolonel *Meyer* en Gouverneur *Kielstra,* dat zich afspeelde ongeveer een maand voordat ik werd afgelost.

58249. De **Voorzitter:** Uit andere stukken lees ik, dat u ter beschikking werd gesteld als „maritiem adviseur".

A. Ja, ook wel als maritiem adviseur, maar meer in zake de veiligheid van Suriname, dus niet alleen op zuiver maritiem gebied. Het was wel degelijk op het gebied van censuur, spionnage, zuivere intelligence-aangelegenheden en dergelijke.

58250. De **Voorzitter:** Hoe was de situatie ten aanzien van de marine?

A. Toen ik er kwam, was er helemaal niets. We hebben daardoor ook menig conflict gehad met de bemanningen van de schepen, die de bauxiet kwamen halen. Op het traject van Suriname naar Trinidad was niet de minste bescherming voor deze konvooien. Noch de Engelsen, noch de Amerikanen hadden hier enige bescherming. De bemanningen, die zagen, dat de schepen daar bij bosjes werden getorpedeerd, kwamen in opstand. Wanneer ze met de schepen de rivier afkwamen en het konvooi werd geformeerd, hebben we het enige malen meegemaakt, dat zij de rivier niet wilden verlaten en niet wilden varen. Tot mijn spijt moet ik zeggen, dat wij deze moeilijkheden hoofdzakelijk met de Nederlandse bemanningen hebben meegemaakt. Noorse en Amerikaanse bemanningen veroorzaakten geen moeilijkheden. De bemanningen van de K.N.S.M. waren in dit opzicht wel buitengewoon lastig. Dit gaf dan veel aanleiding tot redeneren met die mensen. De Amerikanen stelden zich op het standpunt, dat zij wèl bescherming hadden, en wel van vliegtuigen. De bemanningen echter vonden, dat ze niets hadden aan vliegtuigen in de lucht, wanneer het schip, dat zwaarbeladen was met bauxiet, werd getorpedeerd, waarna het binnen vijf minuten zonk. De landvliegtuigen konden de bemanningen toch niet uit het water halen. Hierin hadden ze natuurlijk wel gelijk. Ze vroegen om een klein vaartuig, dat mee zou varen met het konvooi en dat in geval van nood de mensen uit het water zou kunnen oppikken of de sloepen op sleeptouw kon nemen, waardoor zij aan land konden komen.

Dikwijls heb ik hierover met de Gouverneur gesproken en ik heb hierbij steun gekregen vanuit Londen om, waar de Engelsen en Amerikanen hierin niets deden, te trachten in dit opzicht van Nederlandse marine-zijde iets te doen. Ik ben dan ook begonnen een Nederlandse marinebasis op te richten. Dit was in dat land allemaal erg moeilijk. Hout was slecht te krijgen en het was ook niet erg gemakkelijk om in de modder van de rivier iets op te bouwen, maar het is me in ieder geval toch gelukt.

Toen ik wegging was er een vrij grote basis, die beschikte over twee kleine, snelle motorboten en verder waren er 4 motorboten besteld, die juist werden gehaald toen ik vertrok. Ook Hr. Ms. „Dirkje", de mijnenlegger, waarmee ik uit IJmuiden ben weggekomen, en Hr. Ms. „Klaasje" zijn daar later aangekomen. De bauxietschepen konden toen gekonvooyeerd worden. De monding van de rivier kon veilig worden gesteld voordat zo'n konvooi wegvoer. De Duitsers wisten heel goed, dat de zwaarbeladen bauxietschepen alleen bij hoog water bij het lichtschip konden komen en met 25 voet konden afladen. De Duitsers wachtten daarom natuurlijk op de hoogwatertijden.

58251. De **Voorzitter:** Waren er geen verdedigingsmiddelen aan de monding van de rivier?

A. Neen. Wel heeft de territoriaal commandant daar in mijn tijd twee batterijen opgericht, maar toen wij er kwamen, was er niets.

58252. De **Voorzitter:** U had de functie van oudstaanwezend zee-officier?

A. Ja. Ik heb er later meer marine-officieren heengehaald. Mijn allereerste verzoek was om een luitenant-ter-zee 1ste klasse, die ik maritiem havencommandant kon maken.

Er waren enorme moeilijkheden in de haven. Wij kwamen doorlopend in conflict met schepen van de Alcoa — dit is de Amerikaanse maatschappij, die de bauxiet weghaalde —, de K.N.S.M.-schepen en de schepen van het Plaatselijke Gemengde Bedrijf, dat de kustvaart uitoefende op de kust van Suriname. Er waren moeilijkheden met water en brandstoffen laden en plaatsen aan de steiger, waarbij de K.N.S.M. en het Plaatselijke Gemengd Bedrijf in een hoek werden gedrukt door de Amerikanen. Ik heb daarvoor luitenant-ter-zee *Smit* gekregen en naderhand *Calten Houwing*. Deze laatste heeft het daar zeer goed gedaan. Hij heeft tenslotte orde en rust in de haven gebracht. Hij maakte uit, waar de schepen kwamen te liggen en ook verzorgde hij de toerbeurten van de schepen, rekening houdend met de belangen aangaande water laden, brandstof laden, enz. *Calte Houwing* heeft zich goed van zijn taak gekweten en we hebben verder geen last of strubbelingen meer gehad.

Hij was daar dus havencommandant. Het havencommandantschap ressorteerde in vredestijd onder de districtscommissaris van de stad. Deze was echter blij, dat hij dit baantje kon endosseren en zodoende werd *Calte Houwing* er mee belast.

Daarnaast hebben we toen een marinebasis opgericht, onder commando van luitenant-ter-zee *van der Moer*. Langzamerhand heb ik behalve deze luitenant *van der Moer* nog drie andere zee-officieren gekregen voor dekdienst en een officier M.S.D. voor de technische afdeling, voor de motoren dus, en bovendien nog een 60 man personeel. Ik heb ook Surinamers aangetrokken, die zich vrijwillig hebben opgegeven als matrozen — de eerste Surinaamse matrozen in de Nederlandse geschiedenis, geloof ik —, die dienst gedaan hebben op de scheepjes, die de monding van de rivier moesten veilig stellen voor het verlaten van de konvooien. Naderhand hebben ze ook meegekonvooieerd met de „Dirkje" en grotere schepen, naar ik meen.

58253. De **Voorzitter:** Hoe was nu precies de bevelsverhouding?

A. Ik stond zelf rechtstreeks onder de Gouverneur. De territoriaal commandant stond als hoofd van alle troepen in Suriname ook rechtstreeks onder de Gouverneur. Ik stond dus min of meer naast kolonel *Meyer*. Toen ik echter de marine-basis had opgericht, stond luitenant *van der Moer* onder de territoriaal commandant, dus niet onder mij. Voor de huishoudelijke gang van zaken had hij natuurlijk met mij te maken, maar voor militaire aangelegenheden had kolonel *Meyer* alleen het woord.

58254. De **Voorzitter:** Operationeel stond hij dus onder de territoriaal commandant, administratief onder u.

A. Ja. Op verzoek van kolonel *Meyer* had ik, wanneer er b.v. eens een aanval zou zijn, wel persoonlijk de leiding wat het maritieme gedeelte betreft en als zodanig stond ik dan onder hem.

58255. De **Voorzitter:** Is er in die tijd een reële bedreiging van Duitse kant geweest?

A. Neen. Er zijn wel onderzeeboten heel dicht op de kust geweest. Er zijn b.v. bauxietschepen getorpedeerd op een afstand van niet meer dan 4 mijl van het lichtschip. Van Amerikaanse zijde vond men het een bezwaar, dat naast Suriname Frans Guyana lag. Men vertrouwde het daar niet helemaal. Er lag een eilandje vlak bij Devil's Iland-Cayenne, dat op last van de Gouverneur aldaar helemaal was ontruimd. De Amerikanen waren helemaal niet gerust op wat men daar deed. Men vermoedde, dat die eilanden steunpunten waren van Duitse onderzeeboten. De onderzoekingen, die wij hebben gedaan bij mensen, die binnengebracht werden van getorpedeerde schepen, wezen uit, dat de Duitsers op de kust opereerden met heel grote schepen, onderzeeboten van 1200 à 1400 ton. Dit wees er op, dat deze schepen een lange reis konden maken en zeker wel drie à vier maanden op zee konden blijven, mits ze natuurlijk zo nu en dan voorzien werden van levensmiddelen, drinkwater en dergelijke; ook van brandstof. Het brandstof innemen kon natuurlijk in volle zee gebeuren; een tanker, gecamoufleerd onder bijvoorbeeld Zweedse vlag, kon in één nacht zo'n onderzeeboot wel volgooien met brandstof. Wij wisten ook wel, dat prauwen van Venezuela vertrokken vanaf een of ander haventje met een veertig à vijftigtal grote drums met gasolie en een maand of twee daarna werden gesignaleerd in een Braziliaanse haven, en dan hadden ze helemaal geen olie en ook geen papieren, die uitwezen, waar die olie eigenlijk gebleven was. Verder was het helemaal niet ondenkbaar, dat op deze lange rivierverbindingen sabotage zou worden gepleegd aan boord van de schepen zelf. Als vanuit Frans Guyana iemand over de grens van Suriname, dus op Nederlands grondgebied, zou komen en op de plants een dieptebom of iets dergelijks zou willen verwerken in de lading van een bauxietschip, zo was het mogelijk, dat zo'n bauxietschip in de lucht zou vliegen tijdens de vaart op de rivier, welke in de bovenstromen slechts een 60 à 70 meter breed is. Indien een schip daar zou zinken, dan zat het als een kurk op een fles en het hele bauxietplant was verstopt. De Amerikanen waren daar wel degelijk bang voor. Hun bauxietplants moesten dan ook zeer zwaar worden bewaakt. Iedereen moest toegangsbewijzen hebben en identity-checks om te kunnen worden toegelaten. De bemanningen van de schepen werden gecontroleerd om te weten met wat voor mensen men te doen had. Er werd strenge contrôle

uitgeoefend en mijns inziens zeer terecht. De Amerikanen wilden dit niet gemakkelijk uit handen geven, maar er waren wel andere dingen, die ze wel graag wilden overgeven, wanneer ze daarmee hun contingent belangrijk konden verminderen. Colonel *Henderson* kwam zeer dikwijls bij kolonel *Meyer* om te weten in hoeverre deze was gevorderd met de opleidingen en of hij nu naar Washington kon rapporteren, dat hij bijvoorbeeld 500 mensen kon wegzenden. De verhouding tussen kolonel *Meyer* en colonel *Henderson* was zeer goed.

58256. De **Voorzitter:** De Amerikanen streefden er dus niet naar om te blijven?

A. Ik heb die indruk van hen absoluut niet gekregen. De Amerikanen waren zeer zakelijk en zeiden, dat het hen alleen maar om de bauxiet begonnen was. Dit was dan ook het enige, wat hen interesseerde. De bauxiet moesten zij veilig stellen, want daar hing voor hen alles vanaf. Het vliegveld Zanderij hebben ze ook wel vergroot, omdat het vaak werd gebruikt als stopplaats voor de nieuwe bombers, die uit Amerika om de Zuid over de Atlantische Oceaan dwars door Afrika heen naar het Oosten werden gezonden. Het kon weleens voorkomen, dat men 's avonds op de Zanderij plotseling 75 bombers uit de lucht zag komen. Ze streken dan neer, werden allemaal getankt, de mensen bleven een nacht slapen en de volgende morgen gingen ze weer weg.

58257. De **Voorzitter:** In 1943 is van uit Londen getracht om een deel van de Irene-Brigade, dat daar zat, terug te krijgen naar Engeland, ter versterking van de Irene-Brigade daar. Was dit naar uw oordeel mogelijk? Had men die troepen daar dringend nodig?

A. Ik kan dit niet beoordelen. Ik heb grote bewondering voor wat kolonel *Meyer* daar in die anderhalf jaar heeft gepresteerd bij het oprichten van de enorme kampen voor drie volledige bataljons. Hij heeft dat deel, wat van de Irene-Brigade over was, samen met de mariniers verenigd in een half bataljon vechtwagens. Er waren een massa vechtwagens, oorspronkelijk bestemd voor Indië, die in Amerika klaar stonden en niet meer naar Indië konden: tanks en brengun-carriers. Deze kwamen naar Paramaribo. We hadden daar een half bataljon vechtwagens. Hiervoor kon de kolonel de inheemse troepen, aangezien deze niet zeer technisch waren, niet gebruiken. De Irene-Brigade en de mariniers zaten daarom op de vechtwagens. Ik kan me voorstellen, dat men zich in Suriname verzette tegen het wegnemen van de Irene-Brigade en de mariniers. Deze eenheid was zeer goed getraind en had een heel behoorlijke training gehad op de Savanna. Deze vechtwagens waren eventueel bruikbaar geweest om naar Indië uitgezonden te worden en men had niet veel zin om met één slag ineens te vernietigen wat men met inspanning had bereikt. De vechtwagens zelf zouden daar dan ook voor niets hebben staan te roesten.

58258. De **Voorzitter:** Hebben deze troepen later nog een reële oorlogstaak gehad?

A. Neen, de Surinaamse troepen niet.

58259. De **Voorzitter:** En de mensen van het K.N.I.L.?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen. Het was een handjevol, misschien een dertig man, dat daar zat. Ik weet absoluut niet, waar ze zijn gebleven. Het had eigenlijk niets te betekenen. Ze zullen wel overgeplaatst zijn. De mariniers zijn tenslotte allemaal teruggetrokken naar Engeland en zijn daar terechtgekomen bij de mariniersbrigade, die later naar Indië is gegaan. Luitenant *Arends,* die ik u zoëven noemde, heeft in Indië gevochten.

58260. De **Voorzitter:** De mariniersbrigade werd toch in Amerika opgeleid?

A. Ja, en een deel van de Irene-Brigade is ook naar de Verenigde Staten gegaan voor de opleiding. In 1943 werd het eigenlijk al een beetje geliquideerd. Toen ik in 1943 wegging, heb ik aan kapitein-ter-zee jhr. *Boreel* een marine-basis kunnen overgeven met materieel, maar in 1945 (ik had er toen niets meer mee te maken, want ik zat in Engeland) werd de zaak geliquideerd. De kust werd veiliger. De Duitse onderzeeboten werden teruggedrongen over de Atlantische Oceaan. Na de aanval op de noordkust van Afrika kwamen er veel minder onderzeeboten op de Zuid-Amerikaanse kust. Ook bij Trinidad werd het veiliger. Daarbij kwam, dat in 1943, even voordat ik wegging, de z.g. Blimbs verschenen. Dit waren kleine bestuurbare luchtballons van de Amerikaanse Marine, die zeer gevaarlijk waren voor de Duitse onderzeeboten. Op bepaalde afstanden werden deze langs de hele lijn van de kust van Noord- en Zuid-Amerika gestationneerd. Deze blimbs beschermden de konvooien. Ze hadden Asdic-apparaten en konden, in tegenstelling met een vliegtuig, tegen de wind in, rustig stilstaan op 25 meter boven het water. Ze luisterden dan onder water naar geluid. Ze hadden radarpeilingen, enz. Ook hadden ze telefonische verbindingen met de vliegvelden van de landvliegtuigen, die er aan de kust waren. Werd een onderzeeboot gesignaleerd, vooral wanneer deze zich bevond op de lage kusten bij de rivieren, waar zij geen voldoende diepte had om weg te duiken, dan was zo'n onderzeeboot er bij. De blimbs waren zelf wel kwetsbaar voor het geschut van de onderzeeboot, maar door hun snelheid van 80 à 100 mijl konden ze zich op een grote afstand houden. Wanneer ze een onderzeeboot hadden gesignaleerd, hielden ze deze in de gaten, telefoneerden, en na tien minuten waren er bombers, die een eind maakten aan de onderzeeboot. Dook deze daarentegen, dan ging de blimb er zelf heen en markeerde de plaats met bommen, die hij zelf bij zich had. Een onderzeeboot, die door zo'n blimb werd gesignaleerd, was er dus slecht aan toe en moest dus wegduiken of het uitvechten.

Dit heeft de situatie daar belangrijk verbeterd.

58261. De **Voorzitter:** Is u van mening, dat van Nederlandse zijde die maatregelen zijn genomen, die mogelijk waren voor de verdediging van Suriname?

A. Van maritieme zijde zeer zeker.

58262. De **Voorzitter:** Waarom bent u weggegaan?

A. Ik ben afgelost door kapitein-ter-zee jhr. *Boreel.* Ik werkte heel veel samen met de Amerikaanse Intelligence. Tussen de Amerikaanse Naval Intelligence en Army Intelligence evenwel bestond er een enorme animositeit. Het was daarom vrijwel onmogelijk om met allebei goede maatjes te zijn.

Het gehalte officieren, dat het Amerikaanse leger naar Suriname uitzond, stond verre boven dat van de marine. De marine moest de routes aangeven, die gevaren moesten worden door de bauxietschepen. De mensen voelden zich echter geroepen om alle mogelijke rare rapportjes naar Washington te zenden. Ik kwam hier tegenop, waardoor ik in conflict kwam met deze knapen. De Army Intelligence-officieren waren van een heel ander soort. Ze waren zeer loyaal en ik heb allerprettigst met hen samengewerkt, nadat ik een censuurkantoor had opgericht. Deze mensen trapten niet in de roddelpraatjes.

58263. De **Voorzitter:** Van welke kant kwam die roddelarij?

A. Daarvoor moet u eigenlijk Suriname kennen. Het is een kleine gemeenschap. De bevolking heeft een soort van haat tegen alles wat blank is. Die haat is niet zo erg, wanneer men daar tegenover staat met de nodige tact en daardoor de bevolking voor zich weet te winnen. Het Koningshuis staat boven al; men is zeer Koningsgezind en toen Prins *Bernhard* en naderhand Prinses *Juliana* daar kwamen, zijn dan ook blijken gegeven van ontzettende gehechtheid aan het Koningshuis. Dit vindt zijn grond in het feit, dat Koning *Willem III* de slavernij daar heeft afgeschaft, waarvoor ze enorm dankbaar zijn. Aan de andere kant verguist men iedere gezaghebber, die van Nederlandse zijde daarheen wordt gezonden. Nederlanders, die daar komen, worden zeer gereserveerd ontvangen. Ik heb zelf ondervonden, dat men in de eerste dagen in winkels b.v. onhebbelijk wordt behandeld. Wanneer ze echter in de gaten krijgen, dat men hen beschouwt als medemensen en dat men niet op hen neerziet, omdat ze zwart zijn, dat men geen rassenhaat heeft, zijn ze zeer geschikt. Wanneer men echter het woord neger daar noemt, nemen ze dat heel kwalijk. Ze zijn Surinamers en wanneer men enig blijk geeft van rassendiscriminatie, heeft men daar zijn kans verspeeld. Persoonlijk had ik het geluk, dat daar een zuster van mijn vrouw woont, die met een Surinamer is getrouwd. Ik had dus connectie en kwam in aanraking met een ras-Surinamer. Ik geloof ook wel, dat ik er altijd heel mooi tussen door heb gezeild. Ik had natuurlijk ook veel connectie met de Hollandse bevolking, die daar was, o.a. de directeur van de Surinaamse Bank, de heer *Schoch,* en dergelijke mensen, Men is daar heel erg belust op schandaaltjes. Het wemelde er daar dan ook van. Wanneer men dan een Amerikaanse Naval Observer heeft, die daarin trapt, die alle verhalen van de straat gaat zitten opstellen en dit alles naar Washington doorgeeft, krijgt men vreemde toestanden. Dit was dan ook het geval. Dit deed de Army-man niet. Wanneer er iets was, waarvan hij dacht, dat het van enige importance kon zijn, kwam hij bij me en vertelde wat hij gehoord had, en ik moest dit voor hem onderzoeken. Alle haat en nijd onder de mensen had toch niets met de

oorlogszaak te maken. Wanneer het de veiligheid van Suriname niet aanging, had men er niets mee te doen.

58264. De **Voorzitter:** Heeft u rapport uitgebracht aan de Minister van Marine?

A. Neen, ik heb wel een verdediging voor mij zelf uitgebracht aan admiraal *Furstner*, toen ik in Londen terug was. De eerste aanleiding voor mijn aflossing was een telegram van de Regeringspersdienst — betreffende het binnenkomen van schepelingen van getorpedeerde schepen —, dat is doorgeslipt, waarvoor ik verantwoordelijk was. Ik heb me daarvoor ook verantwoordelijk gesteld, hoewel het mijns inziens eigenlijk het gevolg was van een misplaatst vertrouwen in de Regeringspersman, die daar zat. Toen ik dit hoorde, heb ik dit onmiddellijk gemeld aan de Gouverneur. Het is mij erg kwalijk genomen; deze fout had per se niet mogen gebeuren. Alle scheepsbewegingen werden natuurlijk zeer geheim gehouden. Wanneer er b.v. een aanval was geweest van een Duitse onderzeeër op een konvooi, mocht dit niet worden gepubliceerd. Deze keer dan stonden in Paramaribo alle kranten er vol van. Men sprak op straat natuurlijk altijd met de mensen, die de dupe van zo'n torpedering waren geworden; het plaatselijk bekend worden van zo iets was dus toch niet tegen te houden geweest, maar daarvoor behoefde dit natuurlijk niet naar Amerika te worden geseind in een perstelegram van de Regeringspersdienst. Dit is wèl gebeurd en ik heb het zeer betreurd. Ik heb er mijn verontschuldiging voor aangeboden. Voor de Amerikaanse Naval Observer, die het niet kon zetten, dat ik op goede voet stond met het leger, en ook omdat ik zijn geroddel niet kon appreciëren, was dit echter aanleiding deze zaak behoorlijk op te blazen. Hij heeft toen over mij in Washington een rapport ingediend en dit rapport was meer dan schandelijk. Het grappige was, dat admiraal *Meyer Ranneft,* die in Washington zat, dit heeft doorgezonden naar Londen, en in Londen heeft men het standpunt ingenomen, dat ik naar aanleiding van dit rapport moest worden afgelost. Zonder de Gouverneur hierover te raadplegen en zonder hem van dit rapport in kennis te stellen, zonder mij zelf de klachten mede te delen, die er over mij waren, zonder mij in de gelegenheid te stellen onmiddellijk een verdediging op dit rapport klaar te maken, heeft men mij laten aflossen. Eerst in Londen heb ik inzage van dit schandelijke rapport gekregen. Ik heb dit mijn eigen marine heel kwalijk genomen. Toen eens een Naval Observer, die zich had misdragen, op mijn verzoek door de Gouverneur langs diplomatieke weg werd verwijderd, heeft de Amerikaanse Marine eerst een hoofdofficier naar Suriname gezonden om de zaak te onderzoeken. Deze hoofdofficier heeft met de Gouverneur en met mij gesproken en toen deze gegronde redenen zag, heeft men deze Observer overgeplaatst. Ik had verwacht, dat mijn eigen marine dit ten opzichte van mij ook zou hebben gedaan en dat men onmiddellijk zou hebben geseind naar admiraal *van Asbeck* in Curaçao om naar Suriname te gaan en daar deze zaak eerst te onderzoeken, alvorens mij af te lossen. Men heeft dit niet gedaan en mij dadelijk afgelost. Toen ik in Londen was, heb ik me verdedigd. Ik heb zelf om een commissie verzocht, die dan ook is benoemd. Van admiraal *Furstner* heb ik later een brief gekregen, waarin hij me meedeelde, dat hij het met mijn beleid daar volkomen eens was geweest en dat alle klachten, behalve natuurlijk dat ene geval van dat telegram, dat ik zelf onmiddellijk had erkend, ongegrond waren gebleken. Hij had nu natuurlijk meer gegevens gekregen, o.a. van de Gouverneur zelf. De zaak is toen omgedraaid en ik heb zelfs vernomen, dat luitenant ter zee 1ste klasse, reservist van de Amerikaanse Marine, *Sloan,* die deze rapporten had ingediend, onmiddellijk is afgelost en zelfs uit de Amerikaanse Marine is ontslagen.

Dit heeft natuurlijk met de maritieme verdediging van Suriname weinig te maken. Het is meer een quaestie van persoonlijke aard. Dit was dus de reden van mijn aflossing. De heer *Kielstra* en ook commandant *Henderson* vonden dit bepaald een weinig elegante manier van aflossen. Vandaar dat ik van colonel *Henderson* persoonlijk een buitengewoon aardig schrijven heb ontvangen om te bedanken voor al hetgeen ik met hem samen in Suriname had gedaan. Hij was zeer op mijn hand.

58265. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets gedaan op het gebied van de Radiodienst?

A. Neen.

58266. De **Voorzitter:** Ik lees hier namelijk in een artikel van luitenant *van der Moer* in het „Marineblad":

> „In overleg met de O.A.Z. van de Radiodienst in Curaçao werd tenslotte een filiaal opgericht, dat uitvloeide tot een volledig radiostation."

A. Dit is naderhand gebeurd. Wij zijn er inderdaad wel mee begonnen. Wij hadden een kortegolfzender. Ik heb daar toen een radiodienst ingesteld om verbinding te hebben met de schepen buiten. Er werd een Marine Radio Dienst opgericht; dit was een telefoondienst, een open dienst, die iedereen kon ontvangen. Er werd wel in code gesproken. Van mijn kantoor af had ik o.a. verbinding met het lichtschip buiten. Dit was een afstand van ongeveer 7 mijl, welke afstand ik hiermede gemakkelijk kon halen. Verder had ik op iedere motorboot een installatie. Ook op het marinestation. Dit was dan de Marine Radio Dienst; deze heeft o.a. een keer heel aardig gewerkt, toen er N.S.B.-ers waren ontsnapt. Ik heb de motorboten op patrouille op zeer snelle wijze rond kunnen laten varen om op een bepaald gedeelte bij het Toepad, waar men vermoedde, dat deze mensen zich bevonden om te ontwijken naar de Franse grens, hun de pas af te snijden. Ik heb toen heel aardig in verbinding kunnen staan met deze boten tijdens haar vaart.

58267. De **Voorzitter:** Heeft u later in Londen ook nog een bepaalde functie gehad?

A. Ik ben een week in New York geweest en toen ik daar aankwam, moest ik met de „Queen Elizabeth" naar Londen, waar ik op 25 Augustus 1943 aankwam en onmiddellijk op een cursus ben geplaatst voor sea-transport en navol control. Ik heb toen bij de Engelse marine diverse cursussen gevolgd, waarna ik ben toegevoegd aan de sea-transport officer, met bestemming Rotterdam. Toen ik deze cursussen had afgelopen, ben ik werkzaam geweest als seatransport officer en een paar maanden na de aanval op Normandië ben ik zelf overgestoken naar Normandië, waar ik de Engelse kolonel vond, die bestemd was voor Rotterdam en aan wie ik werd toegevoegd. Met hem en een paar Hollandse officieren, allemaal koopvaardijmensen, die de cursussen hadden gevolgd en bestemd waren voor diverse Nederlandse havens, ben ik door Frankrijk tot Antwerpen gekomen. Toen ik in Brussel zat, kwam de aanval op Arnhem.

58268. De **Voorzitter:** Wie was die kolonel?

A. Captain *Thomson,* een Engels reservist. Bij Arnhem sloot het front zich voor de winter. Ik ben toen teruggegaan naar Engeland. In de staf van admiraal *Stöve* ben ik weer teruggekomen in Brussel, waar ik nog enige tijd heb gewerkt tot het front naar het noorden openging. Met het konvooi van captain *Thomson* ben ik eerst tot Apeldoorn gekomen, waar wij een paar dagen hebben gewacht op de onderhandelingen, die toen hebben plaats gevonden in Wageningen. Wij zijn toen met het konvooi onmiddellijk rechtstreeks doorgegaan tot Rotterdam.

58269. De **Voorzitter:** Had u een bepaalde taak ten opzichte van de havens?

A. Ja, men had mij daarvoor gekozen, omdat ik, toen ik in 1939 onder de wapenen kwam, chef van het stuwadoorsbedrijf Müller en Co. in Rotterdam was, waardoor ik niet alleen bekend was met de havens, maar ook met de installaties van de havens. Ik was stuwadoor en de sea-transport is een dienst, die zich speciaal belast met het laden en lossen van schepen. Ik was dus eigenlijk een militaire stuwadoor. Ik heb captain *Thomson* geassisteerd. In het allereerste begin, toen wij daar aankwamen, ging het er om ruimte te vinden, aan de havens een kantoor te vinden, telefoon, een mess voor de officieren, enz., enz. Met mijn plaatselijke kennis van Rotterdam was ik daar van dienst. Naderhand draaiden de Engelsen de zaak zelf. Naderhand ben ik aangetrokken door de heer *Bensink,* die toen havencommissaris van Rotterdam was, en op zijn kantoor ben ik werkzaam geweest onder mijn tegenwoordige directeur, die toen ook indertijd naar Engeland was uitgeweken en die ik in Londen ontmoette.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. C. H. KUYCK.

ALGERA, *voorzitter.*

POSTHUMUS.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 14 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Stufkens en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquête-besluit: *p.*

Verhoor van
Mr. CHARLES LOUIS FRÉDÉRIC CROMMELIN,

oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
referendaris-sous-chef van het Kabinet van de Minister van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

58270. De **Voorzitter:** Waar hebt u gedurende de bezettingstijd vertoefd?

A. Tot 23 October 1940 in den Haag, van 23 October 1940 tot 23 October 1942 in Duitse handen, tuchthuisstraf. Daarna voornamelijk in de achterhoek van Gelderland, Laren (Gelderland).

58271. De **Voorzitter:** Wanneer bent u weer in dienst gekomen van een officiële Nederlandse instantie?

A. De eerste week van April 1945 in Londen.

58272. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Reserve-majoor van het wapen der cavalerie.

58273. De **Voorzitter:** Met welke taak was u belast?

A. Ik was belast met een uitzending naar Odessa om behulpzaam te zijn bij de repatriëring van Nederlandse krijgsgevangenen, die verwacht werden langs de weg van Odessa naar huis te zullen worden gestuurd.

58274. De **Voorzitter:** Juist, ik heb hier een beschikking van de Minister van Oorlog van 3 Mei en daarin werd bepaald, dat de reserve-majoor der cavalerie mr. *C. L. F. Crommelin* wordt belast met de repatriëring van de Nederlandse krijgsgevangenen, bevrijd door de Russische legers, en dat was het onderwerp, waarover wij van u gaarne enkele inlichtingen wilden hebben.
Misschien kunt u een overzicht geven van het werk, dat u daarbij hebt gedaan?

A. Die inlichtingen zullen helaas erg gering moeten zijn, aangezien ik nooit naar Odessa ben gekomen door weigering van de Russen om mij en de aan mij toen toe te voegen kapitein *van Schelle* een visum te geven. Een visum is aangevraagd, zowel bij de Russische ambassade in Londen als door onze ambassadeur in Moskou en daar is nooit taal of teken op gekomen. Inmiddels vroeg de gezant, de heer *Craandijk,* toenmaals hoofd van onze militaire missie in Rome, dringend om hulp bij zijn repatriëringsbezigheden; toen ben ik met kapitein *van Schelle* gestuurd naar Rome — waar kapitein *van Schelle* al geweest was en die vandaar teruggeroepen was om met mij naar Rusland te gaan — om in afwachting van de verlening van ons visum daar nuttig te kunnen zijn. Dat visum is nooit afgekomen en de noodzakelijkheid om onze werkzaamheden in Odessa aan te vangen is ook verdwenen, omdat inmiddels door een afspraak tussen de Amerikaans-Britse legers enerzijds en het Russische leger anderzijds in Duitsland een afspraak is gemaakt om die Nederlandse krijgsgevangenen — hier werd voornamelijk gedacht aan de officieren, waarvoor de Regering veel aandacht had — langs een andere weg te repatriëren. Ze zijn over land teruggekomen, dus de westelijke route en niet over Odessa en over de zee. Dus de noodzaak van die opdracht was volkomen vervallen.

58275. De **Voorzitter:** Maar zijn er nog niet krijgsgevangenen in Rusland achtergebleven?

A. Daar kan ik u niets van vertellen, mijn oorspronkelijke taak is toen komen te vervallen.

58276. De **Voorzitter:** Hebt u in Rome werkzaamheden gedaan voor de repatriëring?

A. Ja, voornamelijk van D.P.'s, de ontheemden.

58277. De **Voorzitter:** Dus niet van militairen?

A. Ook wel; ik heb enige weken gezeten in Riccione, dat is een plaatsje aan de Adriatische Zee, daar was mijn aanwezigheid verzocht door de Brits-Amerikaanse Geallieerde Commissie, die toen Italië regeerde om uit — ik geloof 300 000 — krijgsgevangenen, die toen in Britse handen waren, de Hollanders te zoeken en vast te stellen welke nationaliteit ze hadden. Daarvoor heb ik enige weken in het kamp in de buurt van Rimini vertoefd om die mensen voor mij te laten passeren.

58278. De **Voorzitter:** Waar kwamen die krijgsgevangenen vandaan, uit de kampen in Duitsland?

A. Neen, dat waren voornamelijk krijgsgevangenen en dus mensen, die krijgsgevangen waren gemaakt door de geallieerden in Italië, die met de Duitsers meevochten, maar daar zat ook van alles tussen. Ik heb o.a. het heel bijzondere genoegen gesmaakt om te midden van de zgn. Nederlandse krijgsgevangenen drie jeugdige illegale werkers te vinden uit Laren (Gelderland); ze waren toevallig uit Holten, in de buurt waar ik zelf gewoond had, die daar door de Duitsers waren gevangengenomen, een boerderij omsingeld, het gewone procédé.
Ik kende de namen van de jongens en ik kende ze zelf. Ik heb ze daar in Italië aangetroffen; zij waren van het ene kamp naar het andere vervoerd en in Joego-Slavië terechtgekomen. Aldaar hadden zij zich aangesloten bij de Joego-Slavische partisanen en ze hadden toen vernomen, dat er in Venetië scheepsgelegenheid zou zijn naar Holland — zoals die verhalen dan gaan —, en de Engelsen hadden ze toen eigenlijk maar voor hun bestwil gevangengenomen en ze zaten daar dus in dat krijgsgevangenenkamp.

58279. De **Voorzitter:** Dus dat was een waarschijnlijk zeer gemêleerd gezelschap.

A. Ja, zeer gemêleerd.

58280. De **Voorzitter:** Er zullen er bij geweest zijn, die vrijwillig in Duitse dienst waren gegaan en misschien ook die gedwongen waren in Duitse dienst te treden.

A. Ja.

58281. De **Voorzitter:** En misschien ook andere groepen; kunt u daar het een en ander over mededelen?

A. Mijn geheugen was ten opzichte hiervan niet al te best meer. Ik heb echter, zelf zittende op het Ministerie, het dossier „Krijgsgevangenen Italië" laten komen en heb daarbij, nu u toch over groepen vraagt, een telegram van mij zelf gevonden, dat ik, eerlijk gezegd, wat vergeten was en waarin ik juist die groepenindeling maakte, nl. telegram 19. Daar heb ik juist een telegram, dat naar Londen gezonden is in Augustus 1945. Zal ik u het telegram voorlezen? Het is vrij lang.

De **Voorzitter:** Gaarne.

A. Het is een telegram aan de Minister van Buitenlandse Zaken, toen in Londen; het is verzonden uit Rome, zeer merkwaardig op 31 Juli 1945 en ontvangen in Londen 1 Augustus, het is een cijfertelegram, dus het is weleens enigszins door elkaar:

> „Geallieerd Hoofdkwartier in Italië dringt aan op spoedige beslissing inzake de volgende drie vragen, wat krijgsgevangenen betreft:
>
> 1. Wat dient te geschieden met 41 krijgsgevangenen, Nederlanders van Waffen S.S. Mogelijkheid a hierbij is transport naar Nederland door de Britten, alwaar wij hen zullen berechten. Mogelijkheid b is daarentegen hen niet te repatriëeren, doch hen tezamen met Duitsche S.S.'ers in Britsche handen te laten. Bij mogelijkheid b zou volgens mijn oordeel een andere be-

handeling gewenscht zijn voor een aantal 16- tot 20-jarigen, welke niet vrijwilligers waren, doch in de S.S. gedwongen werden en wie het hardste lot te besparen ware.

Mogelijkheid a, dat is dus transport naar Nederland om hen te berechten, is raadzaam uit prestige-overwegingen en gebleken Britsche verlangen; zoomede te billijken met het oog op de jeugdige groep en ook bij ouderen bestaande schuldnuances. Geheele S.S.-groep deed schriftelijk verzoek om te mogen strijden tegen Japan, waarbij dit verlangen gebaseerd werd op een mij onbekende toezegging in een radiorede van Hare Majesteit.

Vraag 2. Wat dient te geschieden met 15 krijgsgevangen Nederlanders van Wehrmacht of Kriegsmarine. Ook ten aanzien hiervan gelden mogelijkheden a en b.

Volgens mij heeft mogelijkheid a de voorkeur. De 3de vraag was, wat dient te geschieden met krijgsgevangen Duitsche militairen, opgevoed en gevestigd in Nederland. Dezen zijn veelal met Nederlandsche vrouwen gehuwd en hoewel geheel Nederlands aandoend vanwege Duitsche nationaliteit in dienst geroepen. Zij vormen een fatsoenlijke groep met zaken, vrouwen en kinderen in Nederland. Daar spoedige versnippering van de gevangenen verwacnt kan worden, is een spoedig antwoord urgent. Verzoeke beslissing te willen seinen."

Daar is nooit antwoord op gekomen.

58282. De **Voorzitter:** Weet u ook, waarom niet?

A. Neen, dat weet ik niet.

58283. De **Voorzitter:** Dus u moest zelf een beslissing nemen?

A. Toen hebben uiteindelijk de Engelsen zelf beslist.

Kapitein *van Schelle* is daarna naar Nederland gegaan en die heb ik gezegd: Zorg nu, dat ik uitsluitsel krijg. Ik ontving toen een brief van kolonel *Einthoven* van het Bureau Nationale Veiligheid aan de Minister van Buitenlandse Zaken van October 1945, die als volgt luidde:

„In verband met verzoek, dat ik heden ontving van den kapitein *van Schelle,* behoorende tot de Nederlandsche Missie in Italië heb ik Uwe Excellentie het navolgende mede te deelen. De heer *van Schelle* verzocht mij om inlichtingen over de vraag, hoe te handelen met Nederlandsche leden van Duitsche Wehrmacht en S.S., die zich momenteel in Italië bevinden. Aangezien al de personen, tot deze groepen behoorende, in Nederland berecht dienen te worden, en reeds zeer veel S.S.-manschappen uit Frankrijk, België en ook uit Duitschland hierheen gedirigeerd zijn, ligt het voor de hand, dat ook de groepen, waarover de heer *van Schelle* mij sprak, zoo spoedig mogelijk naar Nederland worden afgevoerd. Ik moge u daarom in overweging geven, den heer *van Schelle,* dan wel zijn chef in Italië te melden, dat Zijne Excellentie er prijs op stelt, dat de personen als hierboven bedoeld ten snelste naar Nederland komen".

Een telegram van de heer *van Schelle* voor mij:

„In overleg met kolonel *Einthoven* van het Bureau Nationale Veiligheid moeten alle krijgsgevangenen van wie de Nederlandsche nationaliteit vaststaat, onder escorte naar Nederland worden gerepatrieerd. Als convooileider is waarschijnlijk een Nederlandsch N.C.O. onderofficier beschikbaar. Dit geldt niet voor krijgsgevangenen en D.P.'s van andere of twijfelachtige nationaliteit."

58284. De **Voorzitter:** Van welke datum is deze brief?

A. November 1945. Inmiddels was dat al gebeurd. Dit is een telegram aan Londen uit Rome van 8 Augustus 1945, met verwijzing naar mijn telegram 19 (19 is dat lange telegram, dat ik eerst voorgelezen heb) N.A.C. Dat is een open telegram, waarop dus ook betrekking heeft *Meynen* 655 met indeling der rapporten.

„De betrokken Nederlanders zijn tengevolge van het uitblijven van instructie van Uwe Excellentie op Engelsch bevel op 24 Augustus onder geleide op transport gesteld naar Nederland."

Er is toch gebeurd wat wij wensten. Op 27 Augustus kwamen zij in Klagenfurt aan.

58285. De **Voorzitter:** Heeft dit betrekking op alle krijgsgevangenen?

A. Blijkbaar niet, ik ben het ook enigszins vergeten, want anders begrijp ik niet, waarom wij er in October en November nog over zouden spreken met kolonel *Einthoven.* Ik ben de juiste toedracht enigszins vergeten.

58286. De **Voorzitter:** Hebt u zelf ook een schifting gemaakt tussen de goede Nederlandse elementen en degenen, die vrijwillig in Duitse dienst zijn getreden?

A. Die schifting had ik alleen willen maken voor het geval we die mogelijkheid b — meen ik dat we dat noemden — zouden hebben toegepast; dat is: de slechte elementen — dus de S.S.-ers — in Engelse handen laten. Toen hadden wij de betere elementen, waaronder ik versta de gedwongen jongens van 16 tot 20 jaar, naar Nederland willen zenden. Dat is achteraf niet nodig geweest, want de Engelsen hebben hen naar Nederland willen zenden, wat ook het beste systeem was.

58287. De **Voorzitter:** Dus u hebt ook niet een bepaalde afzonderlijke maatregel voorgesteld ten aanzien van degenen, die uit de illegaliteit waren voortgekomen, waarmede u in kennis kwam.

A. Ja zeker, die heb ik ook vrijgekregen en die hebben we via de weg van de D.P.'s naar Holland gekregen en sommigen met de grootste spoed. Daar hebben we ons zeer veel moeite voor gegeven; die drie reeds eerder genoemde jongelui heb ik enige weken nog op 's lands kosten een vrij goede behandeling gegeven en die zijn al heel spoedig verdwenen.

58288. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk geen bemoeiingen gehad met Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland, die daar vrij zijn gekomen.

A. Neen, daar heb ik niet mee te maken gehad.

58289. De **Voorzitter:** Dus het betrof hier alleen degenen, die in de Duitse Wehrmacht of in andere Duitse militaire organisaties zijn terechtgekomen en die daarna in handen van de geallieerden zijn gekomen.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, zo is het wel.

58290. De **Voorzitter:** Tot wanneer hebben uw bemoeiingen in Italië geduurd?

A. Tot Juni 1946, dus precies een jaar.

58291. De **Voorzitter:** Ons onderzoek gaat tot 20 November 1945, dus ik kan u niet naar dat latere gedeelte vragen, maar kunt u ons misschien nog iets mededelen over de periode vóór 20 November 1945?

A. Tot 20 November 1945? Ja zeker, toen was ik er zelf.

58292. De **Voorzitter:** Ja, maar kunt u na hetgeen u gezegd hebt daar nog inlichtingen over verstrekken?

A. Althans op het gebied van krijgsgevangenen, heb ik u naar ik meen alles al gezegd, want dit telegram was juist van Augustus 1945.

De **Voorzitter:** Het onderzoek loopt tot 20 November 1945.

A. Ja, 20 November 1945, in die tijd speelde zich het bezoek van kapitein *van Schelle* bij kolonel *Einthoven* af.

58293. De **Voorzitter:** Zaten die mensen in krijgsgevangenenkampen in Italië of had u ze in een apart kamp?

A. Neen, de krijgsgevangenen zaten in een krijgsgevangenenkamp.

58294. De **Voorzitter:** U zei, u had de taak om de Nederlanders daaruit te halen?

A. De Nederlanders, de D.P.'s, die uit kampen kwamen, maar alles wat militair was, waaronder ik S.S., Wehrmacht en Marine versta, lieten wij rustig in de kampen bij de Engelsen zitten.

58295. De **Voorzitter:** Maar u registreerde ze wel?

A. Ja, daar gingen lijsten van naar Nederland, welke ik hier niet meer heb en die weer in andere dossiers zijn.

De **Voorzitter:** Dan geloof ik, dat wij hiermede dit onderwerp wel voldoende hebben behandeld. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hierbij het verhoor.

CH. L. F. CROMMELIN.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
DE GRAAF.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 14 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Stufkens en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CORNELIS MOOLENBURGH,
oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Inspecteur voor de Scheepvaart.

Hij legt de eed af als getuige.

58296. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich op 10 Mei 1940?

A. Bij de marinestaf in den Haag, Badhuisweg 169.

58297. De **Voorzitter:** Op welke wijze bent u naar Engeland gekomen?

A. Ik ben naar Engeland gegaan met de „Scheveningen I". Dit schip is uit de haven van Scheveningen vertrokken met de chef van de marinestaf en een aantal officieren aan boord. De 15de Mei, de volgende morgen — we waren de 14de 's middags vertrokken —, hebben we Duinkerken aangedaan, hebben daar door de zorgen van admiraal *Abrial* overnacht en zijn de volgende dag met twee Franse torpedobootjagers van Duinkerken naar Dover gebracht. Van Dover zijn wij, de middag van onze aankomst, per auto naar Londen gegaan.

58298. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden hebt u in Engeland gekregen?

A. Ik werd toegevoegd aan de ambassade, eerst als adjunct-marine-attaché, later als marine-attaché.

58299. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook iets mededelen omtrent uw werkzaamheden als marine-attaché?

A. Ja, dat is uit de aard der zaak niet zo in een enkel woord gezegd.

De **Voorzitter:** Ik geef u volledig de vrijheid om het zo te zeggen, zoals u zelf meent, dat het het beste is.

A. In hoofdzaak — dat was het voornaamste deel van mijn werkkring — had ik een nauwe samenwerking, een nauwe liaison eigenlijk, met het Air Ministry en the Commands van the Royal Air Force, in het bijzonder met dat in het Bombercommand en het Coastal Command. Met het Fightercommand was mijn liaison minder nauw, omdat daarmede aanvankelijk voor mijn werk minder contact nodig was. Naderhand had ik ook nauw contact met een liaison-officer bij het Air Ministry van de Amerikaanse Army Airforces. Dit is in het kort eigenlijk het voornaamste; uiteraard buiten het contact met de Admiraliteit.

58300. De **Voorzitter:** Wat was de inhoud van dat contact? Over welke aangelegenheden ging het?

A. Ik kan u misschien beter vertellen, hoe dat contact tot stand is gekomen, omdat daaruit de aard vanzelf blijkt. Bij Coastal Command Headquarters was een officier-vlieger geplaatst, als verbindingsofficier voor de vliegtuigen van de Marine Luchtvaartdienst, welke kort vóór de capitulatie uit Nederland waren overgevlogen en die direct bij „Coastal Command" waren ingedeeld. Aan deze verbindingsofficier, die met mij in hetzelfde hotel woonde, werden vragen gesteld, waarop hij geen antwoord kon geven. Omdat hij wist, dat ik jarenlang bij de marinestaf werkzaam was geweest en in Nederland plaatselijk goed bekend was, vroeg hij mij, of ik niet eens naar Coastal Command Headquarters kon komen en de heren de voorlichting geven, die gevraagd werd. Zo gezegd, zo gedaan. Ik heb toen enkele gegevens verstrekt over de Nederlandse havens, welke men nodig had met het oog op de dreiging met invasie. Aan de andere kant heb ik daar een aantal gegevens kunnen putten uit geheime rapporten over de actie, welke de R.A.F. toen boven Europa begon; en speciaal natuurlijk boven Nederland. Laatstgenoemde gegevens rapporteerde ik aan mijn directe chef en toen — naar ik meen — in de Ministerraad moeilijkheden ontstonden, of in ieder geval enige verbazing rees over bombardementen op Nederlandse steden en plaatsen, zoals die door Hilversum-Radio werden opgegeven, werd vanwege de Regering in Londen gezegd, dat het wenselijk zou zijn, als er iemand was, die nauw contact met de R.A.F. kon opnemen over deze zaken. Hr. Ms. Ambassadeur, Jhr. *Michiels van Verduynen,* heeft toen de aandacht op zijn adjudant marine-attaché gevestigd, die reeds een goed contact met het Air Ministry, enz. had, en stelde voor hem daarvoor aan te houden. Zo is alles tot stand gekomen, zo ben ik eigenlijk door het contact met het Coastal Command ook met het Air Ministry en de andere Commands in verbinding gekomen.

58301. De **Voorzitter:** U had het zo pas over de luchtaanvallen op het bezette Nederlandse gebied. Maakte u daar rapporten over?

A. Ja, daar maakte ik rapporten over. De bescheiden, die ik daarnet noemde, welke ik op Coastal Command ter inzage kreeg, bestudeerde ik zeer zorgvuldig en dan maakte ik rapporten over hetgeen ik dacht, dat van belang was voor onze Regering.

58302. De **Voorzitter:** Welke Ministers stuurde u dat toe?

A. De Minister-President kreeg eeen exemplaar, de Minister van Marine, de Minister van Buitenlandse Zaken, de bevelhebber der zeestrijdkrachten en naderhand — meen ik — ook de Minister van Oorlog, maar dat zou ik precies moeten nakijken.

58303. De **Voorzitter:** Zijn er niet enige moeilijkheden geweest met de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart b.v. ten aanzien van het bombarderen van electrische centrales? U was belast met het geven van adviezen aan de R.A.F. betreffende de meest gewenste doelen in Nederland en nu meende de Minister, dat u aanbevolen had om de electrische centrales te bombarderen, en volgens opvatting van anderen moest dat juist niet geschieden.

A. Ik vrees, dat u een verkeerde inlichting hebt gekregen. Tijdens de campagne van de Duitsers in de Balkan werd op het Air Ministry een plan ontworpen om de veiligheid, het leven van de Duitsers in bezet West-Europa vrijwel onmogelijk te maken. In het bijzonder wilde men de Duitse Fighters zoveel mogelijk uit Noord-West-Europa verjagen, ten einde de verliezen, welke de R.A.F. vooral bij de dag-raids met de lichte Blenheim-bombers leed, te reduceren. Men heeft toen een ogenblik gedacht, dit misschien te kunnen bereiken door de powerstations in die West-Europese kuststrook onbruikbaar te maken. Dit werd o.a. aan mij verteld, waarop ik heb gezegd: „Daar behoeven we niet over te praten, want niet alleen, dat u de Duitsers daar niet mee treft, die hebben toch hun eigen aggregaten voor hun zoeklichten en hun anti-luchtvuurleiding bij de batterijen, doch u maakt het leven in Nederland volkomen onmogelijk, waar alles op electrische basis geschoeid is, als zuivelfabrieken, bakkerijen, meelfabrieken, enz. Het land kan verder niet bemalen worden, wanneer de electrische stroom uitvalt." Voor het Air Ministry vormde deze mening een teleurstelling. Men zou haar dan ook gaarne door de Nederlandse Regering bevestigd zien.

Het Kabinet, de heer *Albarda* was toen nog Minister van Waterstaat, bevestigde mijn standpunt, dat men de centrales in Nederland niet moest aanvallen. Dit werd overgebracht aan het Air Ministry

en de Air-Council heeft zich daarmede verenigd. Dus de Nederlandse centrales hebben van begin 1941 af op de lijst van de verboden doelen gestaan.

Toen is in 1943 — in begin Mei — een oproep uit Nederland gekomen, die ik zelf niet heb gezien, maar die bij H.M. de Koningin was binnengekomen, waarin werd gesproken over een algemene staking, welke zou zijn uitgebroken, en dat alle mogelijke steun verzocht werd om het verkeer volkomen te ontwrichten. Hiervan heb ik gehoord, doordat ik op een Zondagavond werd opgebeld in mijn hotel, met het verzoek de volgende ochtend vroeg in de stad te zijn, ten einde een en ander te bespreken. 's Maandagsmorgens werd mij verteld, dat in overleg tussen H.M. de Koningin en enkele Ministers was besloten, dat op alle mogelijke manieren steun zou worden gegeven aan deze uitgebroken algemene staking. De vraag werd mij gesteld, welke doelen ik zou kunnen opgeven om het verkeer te ontwrichten.

Ik heb mij toen beperkt tot het aangeven van de paar hoofdknooppunten, waar men, door schade aan de emplacementen, het spoorwegverkeer zou kunnen stilleggen. Ik heb daar direct bij gezegd: „Stelt u zich niet voor, dat dit iets geeft, omdat, zelfs al treft men — zoals de Engelsen het noemen — de „choking points" van de emplacementen, het dan toch slechts een quaestie van enige uren is, dat u het verkeer daardoor stagneert." Enfin, dit voorstel is overgebracht aan het Air Ministry en daar was bij vermeld, dat wanneer verder contact wenselijk werd geacht, dit met mij kon worden opgenomen. Nauwelijks een uur later werd ik dan ook opgebeld door een van mijn vaste contactpersonen op het Air Ministry, een groupcaptain, die zeide, dat zij „not very impressed" waren door onze voorstellen. Ik verklaarde, dat mij dat niet verbaasde. Hij vroeg mij even aan te komen. Zo gezegd, zo gedaan en toen, in overleg met de daarvoor aangewezen autoriteiten op het Air Ministry, ben ik met deze group-captain per auto direct, dus op Maandagmorgen om ± 11 uur, naar het Headquarters Bomber Command gegaan. Dit was inmiddels telefonisch van een en ander op de hoogte gesteld en men bleek daar kennelijk bezorgd over de ontwikkeling in Nederland. Men vroeg mij: „Wat hebben zij gedaan? Het is veel te vroeg, want wij kunnen jullie nog helemaal niet helpen, militair gesproken." Ik antwoordde niet te weten, wat er gebeurd was. Mij was alleen bericht, dat een verzoek uit Nederland gekomen was om alle mogelijke steun te geven voor een algemeen verzet, dat uitgebroken moest zijn. Met de toen aanwezige middelen, zowel van Britse als van Amerikaanse zijde, kon weinig worden gedaan, maar van beide zijden werd gezegd: „Wij zullen doen wat wij kunnen om jullie volk in deze zeer riskante en moeilijke taak te steunen; doch het aanvallen van een paar wissels en knooppunten van de spoorwegen geeft niets." Daarop heeft men mij voorgelegd, welke middelen toen aanwezig waren en dat was zó weinig, dat ik tegen mijn oorspronkelijke eigen adviezen inging.

Destijds moest het leven in Nederland zoveel mogelijk normaal blijven, doch nu moest men de zaak ontwrichten en dat kon men met de beschikbare middelen niet beter doen dan door enkele voorname centrales stil te leggen. In overleg met de Engelsen werd toen een aanvalsplan voor deze centrales opgemaakt, waar de Amerikanen ook aan deelnamen, en dit plan heeft direct een begin van uitvoering gekregen. Dit alles heb ik natuurlijk direct aan de Regering gerapporteerd, die daarop geen enkele kritiek heeft gegeven. Ik had er nog de nadruk op gelegd, dat ik hier afgeweken was van de beslissing van twee jaar geleden om die centrales juist te sparen, nu de toestand zo volkomen veranderd was.

Vervolgens kwam er een paar dagen later een brief van generaal *de Bruyne,* waarin deze zeide tot zijn verbazing te hebben vernomen, dat ik toestemming had gegeven om enige grote centrales aan te vallen, terwijl hij in een ander comité altijd doende was geweest om die centrales te bewaren. Ook bij de bevrijding zouden ze gespaard moeten blijven. Generaal *de Bruyne,* die mij geregeld gegevens verstrekte uit de inlichtingen, welke hij uit Holland kreeg in verband met zijn werkkring, had mij echter nooit verteld, dat hij ook speciaal deze centrales had willen sparen.

Zulks had, geloof ik — dat wil ik eerlijk zeggen — niet veel invloed gehad op de beslissing, die ik toen op dat moment heb moeten nemen. Generaal *de Bruyne* stelde toen voor om een comité te vormen, bestaande uit de Minister-President, de Minister van Buitenlandse Zaken, de Minister van Marine, de Minister van Oorlog en jhr. *Michiels van Verduynen,* om over soortgelijke belangrijke bombardementquaesties geraadpleegd te worden en beslissingen ter zake te nemen. Bij dat comité zouden dan nog als technische adviseurs generaal *de Bruyne* en ik zelf zitten en bovendien zou Z.K.H. Prins *Bernhard* bij alle vergaderingen aanwezig kunnen zijn. In dit toen gevormde comité is deze quaestie nog even ter sprake gebracht en ik heb niet anders gehoord, dan dat de heren volkomen achter de beslissing gestaan hebben, die ik eerder genomen had.

58304. De **Voorzitter:** Is die commissie nog tot stand gekomen?

A. Die commissie heeft meermalen vergaderd.

58305. De **Voorzitter:** Men wenste toen een centraal orgaan voor de oorlogsleiding; dan zou er een technische commissie worden benoemd, die over de bombardementen plannen maakte?

A. Ja, speciaal wat de bombardementen betrof.

58306. De **Voorzitter:** Had u daar ook zitting in?

A. Ja, als technisch-adviseur.

58307. De **Voorzitter:** Is die commissie blijven bestaan?

A. Ja, die is tot het eind toe blijven bestaan.

58308. De **Voorzitter:** Heeft die commissie verder ook altijd adviezen gegeven?

A. Naderhand is door deze commissie een door de „Oorlogsraad" goedgekeurde instructie voor mij opgesteld, die hierop neerkwam, dat, wanneer er moeilijke gevallen waren, ik het verzoek aan de Minister-President richtte om de commissie bij elkaar te laten komen. Ik legde dan het geval voor, dat zich voorgedaan had of zich zou kunnen gaan voordoen, en gaf mijn advies. De commissie nam daarop een beslissing, volgens welke verder werd gehandeld. In die instructie stond ook, dat in gevallen, die spoedeisend waren en waar geen aperte moeilijkheden in te voorzien zouden zijn, ik naar eigen inzicht kon handelen, natuurlijk altijd onder de voorwaarde naderhand rapport uit te brengen.

58309. De **Voorzitter:** Zijn er later nog moeilijkheden geweest?

A. Voor zover mij bekend geen enkele moeilijkheid.

58310. De **Voorzitter:** U hebt zo pas gezegd, dat u eerst adjunct-marine-attaché was en later marine-attaché, maar de nu genoemde werkzaamheden lagen toch meer op het terrein van de luchtmacht.

A. Ja.

58311. De **Voorzitter:** Had u dan een meer uitgebreide functie?

A. Dat zat zo: Ik ben zee-officier geweest en ik werd als marine-attaché aangesteld. Door mijn plaatselijke kennis van Nederland, omdat ik hier jarenlang gediend had en niet veel in Indië ben geweest en mij veel door het land bewogen had en vele industrieën kende en bezocht had, heeft men mij speciaal voor dit doel gebruikt. Nu zult u zeggen, dit ligt een beetje buiten uw werk als marine-attaché — dat geef ik direct toe —, maar u moet niet vergeten, dat op de admiraliteit mijn jaargenoot, de vorige marine-attaché, als Dutch-Naval-Liaison-officer was geplaatst.

58312. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Kapitein-ter-zee *A. de Booy.* Hij was daar als Dutch-Naval-Liaison-officer geplaatst, dus hij ving al het werk op, dat voor de dagelijkse contacten tussen de Nederlandse marine en Britse marine nodig was.

58313. De **Voorzitter:** Om nog even over die luchtmacht te spreken, hoe was de verhouding tussen de Nederlandse en Engelse bevelhebbers, wanneer het de eventuele wijzigingen aanging bij de vorming van Nederlandse squadrons, enz.?

A. Dit werd niet door mij behandeld, dus daar kan ik u niet over inlichten.

58314. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de onder-staatssecretaris van het Air Ministry, die handelt over de procedure in verband met beslissingen over de formaties van nieuwe squadrons en van materiële wijzigingen in de bestaande squadrons en die is gericht aan de heer *C. Moolenburgh.*

A. Die werd mij natuurlijk toegezonden als zijnde de op het Air Ministry bekende marine-attaché, maar soortgelijke brieven werden

door mij dan ogenblikkelijk doorgegeven aan admiraal *Furstner,* die deze behandelde met zijn staf. Ik werd eigenlijk meer als postkantoor gebruikt dan dat ik deze zaken zelf behandelde. Ik weet dus heus niet meer, wat er in die brief heeft gestaan of wat in het door de admiraal geconcipiëerde antwoord heeft gestaan.

58315. De **Voorzitter:** Gingen deze zaken in alle gevallen naar de admiraal, want er was niet alleen een squadron bij de marine-luchtvaartdienst, maar er was ook een squadron bij de R.A.F.?

A. Dat is pas later gekomen, het 322ste squadron, en dan gingen de brieven naar de Minister van Oorlog.

De **Voorzitter:** Dit is een brief van 24 November 1943, u kunt de inhoud even zien.

A. Dank u.

58316. De **Voorzitter:** Herinnert u zich die quaestie nog?

A. Ik herinner mij wel, dat ik de brief gehad heb, nu ik hem weer lees. U ziet ook, dat de brief bij mij is binnengekomen en meteen is doorgegaan naar de Minister voor Algemene Oorlogvoering, de Minister van Marine en de Minister van Oorlog. Dit was eind 1943 en toen was het 322ste squadron gevormd, dus het ging laatstgenoemde ook aan en uiteraard ook de Minister voor Algemene Oorlogvoering.

58317. De **Voorzitter:** Dus u fungeerde alleen als doorzendstation?

A. Ja, in dit geval wel. Dit schrijven kwam ook van the Foreign Liaison-Section van het Air Ministry en die was ook doorzendstation voor de verschillende afdelingen van het Air Ministry naar de diverse bondgenoten. Die sectie kreeg dan zelf ook de gegevens, zij redigeerde de brief aan de hand van die gegevens en stuurde hem dan naar hun contact, dat was voor Nederland ik dan. Ik stuurde de brief snel weer naar de mensen in onze organisatie, die hem moesten behandelen.

58318. De **Voorzitter:** Men kan toch uw functie als marine-attaché niet alleen qualificeren met de term doorzendstation?

A. Neen, maar ik geloof ook, dat ik u tot dusverre een ander beeld gegeven heb.

58319. De **Voorzitter:** Ja, wanneer het ging om de luchtmacht, maar uw werkzaamheden als marine-attaché? Daar hebt u nog niet over gesproken.

A. Ik heb u wel gezegd, dat het voornaamste werk voor het contact tussen de Koninklijke Marine en de Britse Marine gedaan werd door de Dutch-Naval-Liaison-officer, kapitein-ter-zee *A. de Booy,* die met een staf van officieren op de admiraliteit een paar vertrekken in gebruik had genomen.
Mijn contact met de admiraliteit beperkte zich in hoofdzaak, zoals zulks voor een marine-attaché gebruikelijk is, tot de Naval-Intelligence-Division, waar men een aparte verbindingsofficier had aangewezen als contactpersoon. Als men een vraag heeft te richten tot een dergelijke organisatie, dan zoekt men eerst contact met de verbindingsofficier en deze regelt dan de nodig te achten bezoeken. Alle contacten — in vredestijd ook — en in oorlogstijd werd daar nauwgezet de hand aan gehouden, die men als marine-attaché met de admiraliteit voert, lopen over de aangewezen verbindingsofficier.

58320. De **Voorzitter:** Onafhankelijk van het niveau, waarop zich de eventuele onderhandelingen bewegen?

A. Ik zal u een voorbeeld noemen. Ik kan mij voorstellen, dat men aan die verbindingsofficier zegt: „Ik wil de Director Naval Intelligence spreken over een zaak, die hem persoonlijk wel zal interesseren en ik zou deze gaarne direct bij de rear-admiral voorbrengen." Dan begrijpt men het wel, en behoeft verder geen uitleg te worden gegeven. Maar ook zulk een contact werd altijd via de verbindingsofficier gelegd.

58321. De **Voorzitter:** Er zullen toch in bepaalde gevallen wel rechtstreekse verbindingen zijn geweest tussen de Minister van Marine van Nederland en de Engelse Minister?

A. Uiteraard.

58322. De **Voorzitter:** Dus het contact werd toch beperkt tot een bepaalde groep van gevallen of een bepaald belang, waarvoor u als bemiddelaar dienst deed of als doorzendstation?

A. Ja, dan zou ik alle „files" uit Londen na moeten kijken, dat kan ik u heus niet meer uit mijn herinnering vertellen.

58323. De **Voorzitter:** Door het feit, dat u marine-attaché was, werd dus niet uitgesloten, dat er ook rechtstreekse besprekingen plaats vonden?

A. Neen, die bestonden zeker. De bevelhebber der zeestrijdkrachten, de chef van de marinestaf, de chef der afdeling Materieel, enz. enz., hadden zeker rechtstreeks contact met de verschillende Sea-Lords en hun andere Britse collega's, dat spreekt van zelf.

58324. De **Voorzitter:** Ging dat nu tot een bepaald niveau of waren de gevallen vrij willekeurig, waarin al of niet van de marine-attaché gebruik werd gemaakt?

A. De marine-attaché werd weinig gebruikt, omdat we reeds de Dutch-Naval-Liaison-officer hadden. Laatstgenoemde deed het werk. Men kon voor het contact met de Britse marine niet beter doen dan de verbinding via de Dutch-Naval-Liaison-officer te leggen, want over hem liep verreweg de hoofdstroom. Wat over de marine-attaché kwam, was niet meer dan een druppel.

58325. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Dat was kapitein-ter-zee *A. de Booy.*

58326. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de verspreiding van thee boven Nederland vanuit de lucht? Daar hebt u ook een rol in gespeeld — misschien ook als doorzendstation —, maar daar zal u ook wel iets van bekend zijn.

A. Ja, daar weet ik iets van. Op een gegeven moment is dat schriftelijk aangevraagd. Ik heb het gevraagd aan de Foreign-Liaison-Section van het Air Ministry. Een tijd later hebben we antwoord gekregen, dat men het gaarne zou doen bij voorkomende gelegenheden, en dat is ook gebeurd.

58327. De **Voorzitter:** Hoe is de toedracht geweest met de thee? De pakjes zijn — naar ik meen — uit Indië gekomen.

A. Ja, die zijn inderdaad door Indië gegeven.

58328. De **Voorzitter:** Of is u de interne geschiedenis daarvan niet bekend?

A. Hoe die pakjes daar kwamen?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Neen, daar weet ik niets van. Ik weet alleen, dat ze er waren en dat men zeide: „Kun jij er voor zorgen, dat ze boven Nederland verspreid worden?" En dat is gelukt.

58329. De **Voorzitter:** U herinnert zich waarschijnlijk wel, dat er een commissie van advies is geweest, die ter beschikking van 21st Armygroup werd gesteld? Dat is een hele geschiedenis geweest, waarover u ook rapport hebt uitgebracht. Daar zaten generaal *Dijxhoorn,* ir. *de Vries* en u in.

A. De heer *de Vries* uit Nijmegen?

De **Voorzitter:** Ja.

A. De heer *de Vries* heb ik nooit ontmoet, moet ik u bekennen. Ik wist, dat er een ingenieur van de Rijkswaterstaat uit Nijmegen voor zou worden aangezocht.

58330. De **Voorzitter:** Ja, er is een besluit van de Minister van Oorlog van 1 November 1944 en daar staat in: „Tot leden van deze commissie worden door mij benoemd: 1. de generaal-majoor *A. Q. H. Dijxhoorn,* 2. de kapitein ter zee *C. Moolenburgh,* 3. de hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat ir. *F. de Vries.*" De bedoeling van die commissie was om „de geallieerde legerleiding van voorlichting te dienen omtrent de uit te voeren operaties op Nederlandsch grondgebied

en het verschaffen van plaatselijke gegevens, die daarvoor van belang zijn te achten". Dat is eigenlijk een mislukking geworden, zoals u weet.

A. Ja. Ik moet ook hier weer met enig voorbehoud „ja" zeggen, omdat generaal *Dijxhoorn* zeer speciaal voor de legeroperaties was aangewezen, en de heer *de Vries* was voor de waterstaatkundige zijde van dergelijke problemen en ik was speciaal aan die commissie toegevoegd om adviezen op luchtvaartgebied te geven, omdat ik zulks in Londen al deed; vandaar, dat ik ook niet permanent in Brussel werd gedetacheerd, maar mijn functie in Londen bleef vervullen. Alleen vloog ik iedere maand per R.A.F. Transportcommand naar Brussel, alwaar ik, afhangende van de werkzaamheden, 5—12 dagen bleef en dan, als de zaken grondig waren besproken, ging ik weer terug. Ik ben toen vrij kort na onze aankomst met generaal *Dijxhoorn* bij de chef van de staf van veldmaarschalk *Montgomery* geweest, generaal *de Guingand*. Het maakte toen niet de indruk, dat we hard opschoten, dat we veel deuren „open" kregen. Ik heb toen generaal *Dijxhoorn* gezegd: op een verandering in de houding van „boven af" eigenlijk niet te kunnen wachten. Het hoofdkwartier van de veldmaarschalk in Brussel „La Résidence" bestond uit twee gebouwen; in het voorste gebouw aan de de Wetstraat, zat het leger en in het tweede gebouw de R.A.F., de II Tactical Air Force. Ik heb generaal *Dijxhoorn* toen gezegd, dat ik dit tweede gebouw op eigen gelegenheid binnen zou gaan, want daar moest ik ten slotte werken. Dank zij de goede referenties, die ik uit Londen had meegekregen, kreeg ik daar wel een aantal deuren „open". Ik heb toen geregeld, tijdens al mijn bezoeken, die ik aan Brussel bracht in de winter van 1944/'45, contact gehad o.a. met de Group-Captain Operations van II T.A.F., die de man was, die de operaties uitwerkte en besprak. Ik heb toen ook de chef van de Air-Staff aldaar begroet en diens deputy.

58331. De **Voorzitter:** Waarom is die commissie op 15 Januari alweer ontbonden?

A. Omdat generaal *Dijxhoorn* geen emplooi had en toen is teruggegaan naar Londen.

58332. De **Voorzitter:** Maar dan behoefde u nog niet ontslag te krijgen?

A. Neen, maar mijn zaak heeft ook niet gestagneerd. Ik kan u niet meer opgeven, wanneer ik het laatst in Brussel geweest ben, maar zeker tot vrij ver in het voorjaar 1945.

58333. De **Voorzitter:** Ja, maar juist daarom was er geen reden, dat ook u werd ontslagen als lid van die commissie.

A. Ik weet niet, wat daar de beweegredenen van zijn geweest.

58334. De **Voorzitter:** U bent op 4 November 1944 in Brussel aangekomen?

A. Ja, ik was toen eerst in Versailles geweest met de heer *Gerbrandy* en de heer *van Lidth de Jeude*.

58335. De **Voorzitter:** Generaal *Dijxhoorn* was zeer slecht te spreken over hetgeen gebeurd is, of liever over hetgeen niet is gebeurd, want hij kreeg geen voet aan de grond.

A. Neen. Hij had geen voet aan de grond.

58336. De **Voorzitter:** Wat was de oorzaak? Er was toch eerst uitdrukkelijk door de Nederlandse Regering afgesproken met de geallieerde autoriteiten, dat zij hun taak daar zouden kunnen uitvoeren.

A. Ik weet niet, hoever deze afspraak is gegaan. Ik weet alleen, dat na de eerste luchtaanval op de Westkapelse Zeedijk de heer *Gerbrandy* met de heer *van Lidth de Jeude*, een Engelse kolonel en ik zelf per vliegtuig naar Versailles zijn gevlogen om daar generaal *Eisenhower* te ontmoeten en te spreken, dat soortgelijke aanvallen zo mogelijk niet zouden worden herhaald, zonder medeweten van de Nederlandse Regering. Daarop is in overleg tussen de beide Ministers en generaal *Bedell Smith*, — generaal *Eisenhower* was afwezig — besloten, dat genoemde commissie in Brussel bij het hoofdkwartier van maarschalk *Montgomery* zou komen. Daarvoor zijn dan de heren, die u daarnet noemde aangewezen. Hoe dit nu veldmaarschalk *Montgomery* bereikt heeft, weet ik niet. Of generaal *Eisenhower* opdracht heeft gegeven, òf dat het van Nederlandse zijde aan *Montgomery* is toegespeeld, weet ik niet; maar in ieder geval kregen we wel direct de indruk, dat onze komst de maarschalk niet erg welkom was.

58337. De **Voorzitter:** Neen, hij zou hebben gezegd: „Ik heb niet om de heren gevraagd, ik wil ze niet ontvangen."

A. Dan weet u meer dan ik zelf weet. Ik weet alleen, dat generaal *Dijxhoorn* zeer vriendelijk werd ontvangen door lagere regionen — ik zou haast zeggen door de Foreign-Liaison-Section, die met hem op moest trekken —, maar ook zij kon de veldmaarschalk niet bewegen, de generaal te woord te staan en zijn adviezen te vragen. Dat hing van de veldmaarschalk af. Omdat ik aan zag komen, dat generaal *Dijxhoorn* niet opschoot, heb ik besloten het achtergebouw binnen te gaan. Ik wilde zien, wat daar te bereiken viel. Daar is het gelukt, zoals ik u daarnet verteld heb.

58338. De **Voorzitter:** U hebt daarover een nota geschreven voor de ambassadeur, gedagtekend 28 November 1944. Daarin hebt u een overzicht gegeven van de dingen, die u hebt meegemaakt. U schrijft b.v., dat generaal *Dijxhoorn* en u, op uw verzoek, d.w.z. van u beiden, op Donderdag 9 November uw opwachting hebt gemaakt bij de waarnemend chef Operations, daar de aangewezen hoofdverbindingsofficier brigadier *Peto* geen aanstalten maakte om dit onderhoud zijnerzijds te bespoedigen. Daar bleek dus waarschijnlijk al van enige aversie sprake te zijn.

A. Ja.

58339. De **Voorzitter:** Dan schrijft u, dat:

> aan colonel *Hobbs* van de General Stafoperations, aan de hand van de gegeven instructie, de vraag werd voorgelegd, of wij in kennis zouden kunnen worden gesteld met de uit te voeren militaire plannen, voor zover deze Nederland aangingen. Colonel *Hobbs* achtte dit volkomen logisch en noodzakelijk voor het vervullen van onze opdracht, doch moest zulks aan de chef van de staf vragen. Hij leidde ons echter direct rond in de Operationsroom, blijkbaar niet verwachtend, dat er enige bedenkingen tegen ons verzoek zouden rijzen.

Dat herinnert u zich waarschijnlijk wel?

A. Ja. Nu u het voorleest, herinner ik mij het weer.

58340. De **Voorzitter:** Voorts:

> In de daaropvolgende week werd generaal *Dijxhoorn* bij de chef van de staf ontboden. Dit onderhoud heeft generaal *Dijxhoorn* uitvoerig gerapporteerd. Het kwam er in het kort op neer, dat de chef van de staf te kennen gaf, dat de 21st Army Group niet om de commissie ad hoc had gevraagd, en de 21st Army Group via de Nederlandse Liaison-officer bij het hoofdkwartier, luitenant-kolonel *de Broekert*, alle gewenste contact met Nederland had, dat de instructie der commissie ad hoc verre uitging boven hetgeen naar zijn mening te Parijs door de Nederlandse Regering met generaal *Bedell Smith* was besproken en dat de veldmaarschalk niet van plan was, mededeling van zijn plannen te doen aan de leden der commissie.

A. Als ik dat zo geschreven heb, dat is dan vers onder de indruk van het gebeurde, zal het wel volkomen juist geweest zijn.

58341. De **Voorzitter:** Is het nu niet eigenaardig, dat de Nederlandse Regering, nadat zij contact had gehad met S.H.A.E.F., een commissie benoemd heeft, om dat contact dan ook daadwerkelijk te leggen, en dat men dan op deze manier werd getracteerd?

A. Ja, het klinkt zo heel eigenaardig, maar ik weet — wat ik daarnet al zei — natuurlijk niet, hoe dit door S.H.A.E.F. met *Montgomery* opgenomen is.

58342. De **Voorzitter:** U vervolgt dan:

> Tezelfder tijd dan had generaal *Edwards*, hoofd van de S.H.A.E.F.-Mission to the Netherlands, de Minister-President alhier gerapporteerd, dat generaal *Dijxhoorn* te ijverig wilde zijn, en er een buffer tussen hem en 21st Army Group Headquarters moest worden gevormd. Zonder verdere inlichtingen aan generaal *Dijxhoorn* te vragen, vaardigde de Minister van

Oorlog daarop een aanvulling op de boven aangehaalde instructie uit, inhoudende, dat alle contact met 21st Army Group Headquarters voortaan door S.H.A.E.F.-Mission to the Netherlands moest worden geleid.

Dus dat betekende eigenlijk, dat de commissie een beetje achteruit werd gezet en dat alle contact via die S.H.A.E.F.-Mission moest gaan.

A. Die daar tenslotte voor geheel ander werk zat.

58343. De **Voorzitter:** U hebt er verder bijgeschreven:

Een en ander werd door generaal *Edwards* dd. 15 dezer mondeling medegedeeld met enige uitvluchten als motivering.

Dus naar uw oordeel waren er toen ook uitvluchten.

A. Dat was natuurlijk, omdat men niet wilde. De veldmaarschalk wilde er kennelijk niet aan. Dan worden dergelijke dingen wel naar voren gebracht. Maar zoals ik u daarnet al heb gezegd: Bij de Airforce heb ik deze bezwaren nooit ontmoet.

58344. De **Voorzitter:** Dus u onderhield het contact op een lager niveau?

A. Dat contact van mij met de II T.A.F., dat was dus met de group-captain-Ops. en de chef van de staf, liep zonder enige trouble.

58345. De **Voorzitter:** Dat was dus niet de 21st Army Group.

A. Neen, dat was the second Tactical Airforce.

58346. De **Voorzitter:** Ja, maar dat was ook iets anders. U was in die commissie benoemd voor het contact met de 21st Army Group.

A. Maar de Second Tactical Airforce hoorde onder de 21st Army Group; die werkte daarmee samen.

58347. De **Voorzitter:** Dan had u dat contact misschien niet krachtens het lidmaatschap van deze commissie, maar krachtens een andere opdracht?

A. Neen, mijn opdracht in die commissie was speciaal voor het luchtgedeelte en aangezien dat luchtgedeelte hoofdzakelijk behandeld werd in de Second Tactical Airforce ben ik daar naar toe gestapt. Dat is gelukt. Ik zeg hier „hoofdzakelijk", omdat bij de inlichtingensectie van 21st Army Group ook werkzaamheden werden verricht in verband met luchtdoelen in Nederland. Ook met deze sectie heb ik veel contact gehad en steun gevonden, maar dat was op een lager niveau. Daar waren het heren in khaki, die deze samenwerking evenzeer toejuichten als de heren in het „Air-force blue" en daar ging het even vlot. Om met admiraal *Castex* te spreken, werd hier gebruik gemaakt van „La Passerelle".

58348. De heer **Stufkens:** U had het over het eerste bombardement van West-Kapelle, dat blijkbaar gebeurd was zonder dat de Nederlandse Regering daar kennis van droeg. Was er toen dan een vacuum, had u toen geen contact?

A. Contacten hadden we wel, maar u moet niet vergeten, dat de opdracht voor dit bombardement is uitgegaan van het opererende leger. Het is ons naderhand duidelijk geworden, hoe dat is gegaan. Wij hebben altijd op het standpunt gestaan — het enige juiste standpunt geloof ik —, dat interventie van buitenstaanders met werkelijke operaties in verband met troepenbewegingen niet moest plaats hebben. Bij de strategische bombardementen, zoals die plaats hadden op het achterland, hadden wij „a finger in the pie". Maar een aanval in verband met de operaties van oprukkende troepeneenheden werd uitsluitend beoordeeld door de bevelhebber van die troepeneenheden, dus de 21st Army Group in dit geval, en *Eisenhower* uiteindelijk.

58349. De **Voorzitter:** Maar welke indruk is tenslotte bij u achtergebleven over de geschiedenis met deze commissie? Had u een onaangename indruk of is het u min of meer voorbijgegaan?

A. Voor de voorzitter van de commissie vond ik het uitermate pijnlijk. Hij heeft daar in Brussel gezeten van begin November tot eind December, misschien begin Januari en zoals u daarnet al zei, hij heeft heel weinig voet aan de grond gekregen. Dus voor de commissie als zodanig was het ook afschuwelijk, maar ik heb toen onder de druk van de omstandigheden bij mij zelf gezegd: „punt **1** is nu niet de formaliteit, maar de quaestie, dat voorkomen moet worden, dat er cardinale vergissingen worden gemaakt". Dus heb ik mij door de formele terughoudendheid niet laten weerhouden en zoals ik u al gezegd heb, heb ik bij de Intelligence Section van de 21st Army Group, bij de Second Tactical Airforce en bij de Naval Section van de Second Tactical Airforce, ook volledige steun en begrip gevonden, op even prettige wijze als ik die op het Air Ministry en bij de Commands in Engeland kende.

58350. De **Voorzitter:** Welke gedachte heeft u nu voor u zelf, wat heeft hier eigenlijk achter gezeten?

A. Wat hier achter zou hebben gezeten?

58351. De **Voorzitter:** Ja, wat hier achter heeft gezeten, want de Nederlandse Regering had contact opgenomen met de Headquarters en de commissie was met een bepaalde opdracht benoemd en er is totaal niets van terecht gekomen, terwijl de voorzitter van de commissie dan toch een generaal-majoor en oud-Minister was.

A. Neen, ik kan niet de gedachten lezen van de mensen, die hier een spaak in het wiel hebben gestoken.

58352. De **Voorzitter:** Welke mensen zijn dat naar uw oordeel, die hier een spaak in het wiel hebben gestoken?

A. Ik veronderstel in de eerste plaats veldmaarschalk *Montgomery* zelf, doch dit is maar een gis.

58353. De heer **Stufkens:** Is het ook uw indruk, dat men van inlichtingen van de heer *de Vries* wel gebruik heeft gemaakt?

A. Zoals ik daarnet al heb gezegd, ik heb de heer *de Vries* nooit ontmoet. Ik weet zelfs niet, of hij ooit in Brussel is geweest.

58354. De heer **Stufkens:** Wij hebben gehoord, dat er van de inlichtingen van de heer *de Vries* nogal gebruik werd gemaakt, zakelijke gegevens, over waterstanden, enz.

A. Dat kan heel goed zijn, dan stuurde men vermoedelijk iemand naar Nijmegen toe en werd hem gevraagd: „Kunt u dit en dat opgeven?" Ik maakte zelf in die tijd dienstreizen naar Brussel, zoals ik al aangegeven heb, dus als de heer *de Vries* in Brussel geweest is, dan is het in een periode geweest, dat ik in Londen zat.

58355. De **Voorzitter:** Is het nu inderdaad zo, dat die militaire missie of die liaison officer dezelfde inlichtingen kon verschaffen als bedoeld was, dat de commissie zou geven? Men heeft toen volgens uw rapport gezegd, dat de commissie eigenlijk niet nodig was, maar dat de Nederlandse liaison-officer bij het hoofdkwartier, luitenant-kolonel *de Broekert* het gewenste contact met Nederland had, dus dat deze een voldoende instantie daarvoor was.

A. Ik meen, dat men dat toen van Engelse zijde naar voren heeft gebracht.

58356. De **Voorzitter:** Is het ook uw indruk, dat die belangen wel voldoende werden gediend door de liaison-officer en dat dus de commissie uit dien hoofde niet nodig was?

A. Daarvoor zou ik het werk van kolonel *de Broekert* helemaal hebben moeten nagaan. Ik herinner mij wel, dat hij op een heel ander terrein werkzaam was, recrutering van troepen in juist bevrijd Nederland, e.d.

58357. De **Voorzitter:** De conclusie uit wat u nu zegt, zou moeten zijn, dat wat ik zo pas heb voorgelezen ook onder de serie uitvluchten behoorde.

A. De opzet was, om voordat men in H.Q. 21st Army Group een cardinale beslissing nam, men de technische adviezen van generaal *Dijxhoorn,* een expert in de militaire aardrijkskundige gesteldheid van Nederland, zou inwinnen. Daarvoor moest hij natuurlijk weten wat men van plan was om te kunnen zeggen: „U moet niet — laten we eens een voorbeeld noemen — bij Rhenen de Rijn oversteken, maar u moet dat bij Westervoort doen, omdat daar de situatie uit deze en gene oogpunten gezien beter is. Dat was de opzet en daarvoor moest hij natuurlijk ingeschakeld worden.

58358. De **Voorzitter:** Dat gebeurde eerst niet.

A. Dat heeft men niet gewild. Dan is het voor een generaal natuurlijk veel moeilijker dan voor mij, die geen vlag- of opperofficier was, want ik kon gemakkelijker een weg vinden langs lagere regionen dan de generaal, die daarvoor zijn rang tegen zich had.

58359. De **Voorzitter:** Uw conclusie is nog geweest, dat de vreemde figuur was geschapen, dat voor het contact voor de leden der commissie ad hoc met de legerleiding, welke liet opereren in bezet Nederlands gebied, een instantie werd ingeschakeld, die slechts als een buffer was bedoeld, en welke een snel en soepel werken vrijwel illusoir zou maken.

A. Ja, dat is dan de S.H.A.E.F.-Mission to the Netherlands geweest, dat is de buffer, die geschapen werd.

58360. De **Voorzitter:** Generaal *Dijxhoorn* was van oordeel, dat door deze hele affaire een situatie was ontstaan, waarbij op Nederlands gebied operaties werden uitgevoerd, waarin van Nederlandse zijde niemand was gekend en waaromtrent van Nederlandse zijde niemand op de hoogte was. Is die conclusie juist?

A. Ja, die conclusie is zeker juist.

58361. De **Voorzitter:** Deze situatie acht u onjuist?

A. De situatie was volkomen onjuist. Dat was „chez vous, sur vous et sans vous". Maar aan de andere kant moeten we niet vergeten, als men de verantwoordelijk bevelhebber is over een strijdmacht, dan wil men zelf ook te beslissen hebben.

58362. De **Voorzitter:** Het gaat niet om zelf al of niet beslissen, maar of men adviezen wil ontvangen. Blijkbaar wilde men geen adviezen vragen aan de commissie.

A. Wat dat betreft, moet ik u zeggen: in het achterste gebouw in de de Wetstraat heeft men wel degelijk adviezen gevraagd.

58363. De **Voorzitter:** Ja, maar daar zat u niet als lid van de commissie.

A. Neen en toch ja. Ik had in die commissie speciaal voor de luchtmacht zitting. En het luchtmachtgedeelte werd behandeld in dat tweede gebouw. Maar zoals ik u daarnet al zei, het ging daar niet over de veldmaarschalk heen, maar het ging onder de veldmaarschalk door, doch het bereikte de mensen, die een en ander moesten uitvoeren.

58364. De **Voorzitter:** Dan moeten we de conclusie trekken, dat de leden van de commissie niet altijd op dezelfde wijze zijn behandeld.

A. Dat is mogelijk.

58365. De **Voorzitter:** Welke zijn daarna nog uw functies geweest of bent u weer als marine-attaché teruggegaan?

A. Ik ben als marine-attaché in September 1945 afgelost door kapitein-ter-zee *de Meester* en ben toen hier in den Haag geplaatst geworden.

58366. De **Voorzitter:** Kunt u misschien nog mededelingen doen buiten die, welke u al gedaan hebt, waarvan u meent, dat zij van nut voor de commissie kunnen zijn? Of meent u, dat van uw kant nu een genoegzame bijdrage is geleverd?

A. Ik zou niet weten, welk terrein ik nog aan zou moeten boren. U heeft blijkbaar al een hele stapel stukken over dit geheel. Wanneer u daar nog vraagpunten in hebt, dan kan ik die misschien nog nader toelichten.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

C. MOOLENBURGH.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
DE GRAAF.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 23 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer Korthals en mejuffrouw Klompé, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

SIDNEY JAMES VAN DEN BERGH,
oud 50 jaar, wonende te Wassenaar,
industrieel, reserve-generaal-majoor.

Hij legt de eed af als getuige.

59018. De **Voorzitter:** Wanneer is u in 1940 in Engeland aangekomen?

A. Dat is geweest op de morgen van de 15de Mei.

59019. De **Voorzitter:** Hoe heeft u Engeland bereikt?

A. Ik ben gegaan met een klein motorscheepje, dat in IJmuiden lag voor de intendance, waarbij ik toen werkzaam was.

59020. De **Voorzitter:** In welke rang?

A. Ik was reserve-kapitein bij het dienstvak van de intendance. Ik was gemobiliseerd sedert de algemene mobilisatie in 1939.

59021. De **Voorzitter:** Waar is u in Engeland terechtgekomen?

A. Ik ben aangekomen (ik was natuurlijk niet alleen) in Harwich. Wij zijn doorgegaan naar Londen, waar ik mij heb gemeld bij de Nederlandse ambassade.

59022. De **Voorzitter:** U zegt „wij". Was het een legeronderdeel?

A. Ik had nog een officier van dit dienstvak bij mij en ook, geloof ik, twee onderofficieren. Mijn vrouw was ook bij mij.

59023. De **Voorzitter:** Wie was die officier?

A. Dat was luitenant *Mulders;* dat weet ik niet precies meer; hij is bij de Prinses Irene-Brigade gekomen en heeft tot het laatste toe meegedaan.

59024. De **Voorzitter:** Waar is u toen in Engeland te werk gesteld?

A. Men heeft mij eerst tijdelijk te werk gesteld bij de ambassade, waar ik wat nachtdienst heb gedaan en de telefoon heb bediend. Ik heb meegeholpen het bureau in te richten, dat men in Londen voor de Nederlandse troepen gekregen of gehuurd had. Na korte tijd zijn wij gestuurd naar de kampen in Zuid-Wales, eerst naar Haverfordwest en toen naar Porthcawl. Daar was ik belast met de voorziening van de troepen met kleding en uitrusting, waarmee zeer veel te doen was. Dat ben ik gebleven tot September 1940, toen men mij heeft opgedragen met een commissie van Nederlandse officieren naar Canada te gaan.

59025. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de geest in de troepen gedurende de eerste maanden?

A. Die geest was niet heel best. Men had natuurlijk allen de nederlaag meegemaakt. Velen waren langs allerlei moeilijke wegen naar Engeland ontkomen; zij hadden alles verloren, wat zij bezaten; zij hadden hun gezinnen moeten verlaten. In het algemeen waren er verschillenden, die meenden, dat de oorlog was verloren en dat het weinig zin had door te gaan.

59026. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen de officieren en de minderen? Wij hebben hier weleens gehoord, dat er nogal wat critiek op de officieren was, omdat sommigen van hen zich nogal defaitistisch hadden gedragen bij de vlucht of het vertrek naar Engeland.

A. In mijn onderdeel heb ik daarvan niets gemerkt. De verhouding was goed.

59027. De **Voorzitter:** Is de leiding ook goed geweest?

A. U moet natuurlijk in aanmerking nemen de omstandigheden, waaronder die troepen daar zijn samengekomen. Het is gemakkelijk achteraf critiek te oefenen, maar onder de omstandigheden, waarin die mensen zijn samengekomen, was het inderdaad zeer moeilijk. Generaal *Noothoven van Goor* heeft zich daarbij, naar mijn mening, altijd voortreffelijk gedragen en hij heeft alles gedaan om de geest van de troep te verbeteren.

59028. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de controverse, die bestond tussen de marechaussee en de rest van de troepen?

A. Ja, dat moest wel opvallen. Het was moeilijk, omdat die marechaussees zich niet als militairen beschouwden en dus bezwaar hadden als gewoon soldaat te worden ingezet. Daarvan heb ik heel veel gezien. Ik was in die tijd echter niet hoog genoeg om daar veel van te weten of daar veel aan te kunnen doen.

59029. De **Voorzitter:** U bent dus in September 1940 met de militaire missie onder leiding van de heer *Sas* naar Canada gegaan. Welke functie hebt u in Canada bekleed?

A. Ik heb eerst meegeholpen om de kazernering in orde te maken. Eigenlijk hebben wij in die eerste weken het werk gezamenlijk gedaan. Onder commando van de toenmalige overste *Sas* hebben wij de verschillende brieven geschreven, die geschreven moesten worden, de bezoeken aan de Canadese autoriteiten gebracht, die gebracht moesten worden, en de voorbereidingen getroffen om de kazerne in Stratford in te richten.

59030. De **Voorzitter:** Kunt u misschien over die kazernering het een en ander mededelen? De verwachtingen waren nogal hoog gespannen, maar de resultaten zijn, meen ik, tegengevallen, zodat de kazerne veel te groot is geweest. Of kan men het zo sterk niet zeggen?

A. Het was zeer moeilijk een goede kazernering te vinden. Canada was zelf in oorlog en er werd gemobiliseerd, zodat alles, wat op dit gebied beschikbaar was, al was ingenomen. Wij hebben tenslotte die kazerne gekregen. Wij dachten, dat meer mensen onder de wapenen zouden komen dan tenslotte gekomen zijn, maar er zijn toch tijden geweest, dat die kazerne vrij behoorlijk gevuld was. Wanneer er juist nieuwe mensen waren bijgekomen en de oude troepen nog niet waren vertrokken, was de kazerne vrij aardig bezet. Het was een oude meubelfabriek met grote zalen. Wanneer daarvan nu een zaal vrij stond, zal dat de kosten niet belangrijk hebben verhoogd.

59031. De **Voorzitter:** Heeft u rechtstreeks met de recrutering te maken gehad of begonnen uw werkzaamheden, nadat de recruten waren aangekomen?

A. In het begin begonnen mijn werkzaamheden pas, nadat de recruten waren aangekomen. Ik zorgde voor de opleiding en de uitrusting en ik was verantwoordelijk voor de voeding, de verwarming, enz. In de laatste tijd ben ik met de recrutering belast.

59032. De **Voorzitter:** Welke waren, naar uw oordeel, de moeilijkheden, welke men bij de recrutering in Canada had te overwinnen?

A. Er waren moeilijkheden van verschillende aard. In de eerste plaats waren de Nederlanders in Canada over het algemeen reeds

lange tijd in Canada en was de band met het moederland wat losser geworden. Het waren over het algemeen ook mensen, die uit Holland hadden moeten weggaan, omdat het hier niet best was, die in Canada betere levensomstandigheden voor zich zelf hadden geschapen en uit de aard der zaak meer voor Canada voelden. Verder konden wij de mensen niet de verplichting opleggen onder de wapenen te komen. Wij stuurden hun wel een officiële oproep, maar als zij daaraan geen gevolg gaven, waren er geen dwangmiddelen om de mensen naar ons toe te brengen. Bovendien was er in Canada geen dienstplicht. Deze bestond wel in de Verenigde Staten.

Als zij dus niet bij ons kwamen, wisten zij, dat zij niet bij de Canadezen onder de wapenen behoefden te komen. Toch is het percentage, dat is opgekomen, betrekkelijk groot geweest.

59033. De **Voorzitter:** Wat waren uw werkzaamheden, toen u met de recrutering te maken had? Ging u het land door?

A. Ik heb in de omgeving nogal wat redevoeringen gehouden. Mij werd gevraagd voor verschillende Canadese verenigingen redevoeringen te houden over het Nederlandse doel van de oorlog en over de belangrijkheid van Nederland en Nederlandsch-Indië.

Ik geloof, dat ik 50 verschillende redevoeringen heb gehouden. Hoofdzaak waren de verschillende lijsten van Nederlanders in Canada, die wij van de Canadezen kregen. Dat was het resultaat van de volkstelling, die gehouden was en waarbij ieder zijn nationaliteit had moeten opgeven. De Canadese Regering had zich bereid verklaard de lijsten van de Hollanders aan ons te geven. Zij werden nagekeken en de mensen van dienstplichtige leeftijd werden aangeschreven. Er kwam vaak geen antwoord. Dan werden zij weer aangeschreven of wij stuurden een onderofficier om de mensen te bezoeken en na te gaan, waarom zij niet kwamen.

59034. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat de top in Canada wat zwaar bezet was in verhouding tot de werkzaamheden? Er is van Londen uit wel enige critiek geoefend, in die zin, dat de recrutering was tegengevallen en dat het apparaat te groot was.

A. Er heeft in de loop van de tijd, vooral nadat ik weg was naar de Verenigde Staten, een vrij belangrijke afvloeiing plaats gehad. In het begin hadden wij niet de indruk, dat er te veel officieren waren.

59035. De **Voorzitter:** Ook niet einde 1941?

A. Het ging af en aan. Er waren tijden, dat wij met een paar honderd militairen zaten. Als de troep vertrokken was, waren er 30 of 40 over. In die periode was het weinig. Dan wisten wij echter, dat er een tijd zou komen, waarin er weer mensen nodig waren.

59036. De **Voorzitter:** Wij hebben hier wel de mening horen verkondigen, dat de leidende officieren blij waren, dat zij in Canada zaten en niet in de gevaarlijke zone, dat men het er op aanlegde onmisbaar te zijn en het dus te doen voorkomen, alsof men niet kon worden gemist.

A. Daarvan heb ik nooit ernstige verschijnselen gemerkt. Ik kan mij voorstellen, dat iemand in zijn hart dacht, dat hij daar goed zat, maar dat is menselijk.

59037. De **Voorzitter:** Ik ben het met u eens, dat het menselijk is, maar het mag niet tot gevolg hebben, dat het apparaat veel te groot is.

A. Dat moest de leiding uitmaken.

59038. De **Voorzitter:** Was het apparaat te groot, ja of neen?

A. Op sommige ogenblikken niet, op andere ogenblikken nauwelijks.

59039. De **Voorzitter:** Geldt dit ook voor de latere periode?

A. Toen zat ik in New York. Ik ben in het najaar van 1942 overgeplaatst.

59040. De **Voorzitter:** Bent u daar op eigen verzoek heengegaan of om andere redenen?

A. Ik ben er door mijn commandant heengestuurd, omdat men daar de recrutering opnieuw leven wilde inblazen.

59041. De **Voorzitter:** Kunt u ons over de periode in Canada nog iets mededelen?

A. Ik zou gaarne willen, dat niet de indruk werd gevestigd, alsof de verschillende mensen hebben zitten luieren. Er is over het algemeen hard gewerkt. Vooral de officieren, met de opleiding van de troep belast, hebben het zeer druk gehad. Wij hadden moeilijk materiaal: mensen, die nauwelijks Hollands kenden, en recruten, die veel ouder waren dan normaal het geval is, in het begin tot bij de 50 jaar. De taak om te trachten hiervan soldaten te maken, was zeer zwaar.

59042. De **Voorzitter:** Uw voorganger was de consul-generaal *van Schreven* in New York. Waarom is die weggegaan?

A. Ik geloof, dat er moeilijkheden met majoor *Carp* waren. Ik heb hem nooit gezien.

59043. De **Voorzitter:** U kent die moeilijkheden tussen de heer *Carp* en de heer *van Schreven* niet?

A. Neen.

59044. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de recrutering in Amerika? Hoe was de stand van zaken op het ogenblik, waarop u het bureau overnam?

A. De heer *van Schreven* schijnt van mening te zijn geweest, dat er niets meer te bereiken was.

Toen ik de zaak overnam, kreeg ik de indruk, dat er nog veel te doen was.

Wij hebben er na, geloof ik, meer mensen uitgehaald dan er vóór het geval was.

59045. De **Voorzitter:** Bestonden de recruteringsbureaux in Los Angeles en andere plaatsen?

A. Die heb ik voor een gedeelte opgericht. Wij hebben in Los Angeles de Nederlandse consul gevraagd ons te helpen bij de recrutering. Laat ik het liever zó zeggen: wij hebben overal de Nederlandse consuls ingeschakeld en in Californië, dat ver van New York was en waar wij het niet zelf konden doen, hebben wij hun een beetje grotere bevoegdheid gegeven.

59046. De **Voorzitter:** Kunt u zich daarmee niet vergissen? Ik lees namelijk in een rapport, dat die recruteringsbureaux al eerder zijn opgericht. Op 6 Maart 1941 werd te Chicago een onder leiding van de heer *C. Droogleever Fortuyn* staand registratiebureau opgericht.

A. Dat is mogelijk.

59047. De **Voorzitter:** In begin Mei 1941 werd voorts besloten tot oprichting van een registratiebureau te San Francisco en Los Angeles.

A. De heer *Droogleever Fortuyn* heb ik nooit meegemaakt.

59048. De **Voorzitter:** Maar u hebt zoëven gezegd, dat u de bureaux hebt opgericht.

A. Het is moeilijk te zeggen, waar het begon, dat het een recruteringsbureau was, en waar het eindigde, dat de consul ons behulpzaam was bij de recrutering. Het was meestal ook geen bureau van enige omvang met enig personeel; het was meestal één man, die er enige tijd aan gaf.

59049. De **Voorzitter:** Hoe waren, toen u in New York hoofd van het registratiebureau werd, de verhoudingen met de commandant van de Nederlandse troepen in Canada en de verhoudingen met de Nederlandse autoriteiten in New York?

A. Met de commandant van de troepen in Canada was het al heel eenvoudig; dat was mijn chef; van hem kreeg ik aanwijzingen en ik hield hem op de hoogte van wat er gebeurde.

Ik moest trachten met de Amerikaanse autoriteiten in nauw contact te komen. Ik heb een zeer nauw contact gehad, zowel met het hoofd van de Amerikaanse recrutering als met de verschillende recruteringsbureaux in de verschillende Staten. In Amerika ging het volgens de Staten: een bureau in New York had de provincie New York onder zich. Wij moesten er nauw contact mee houden, omdat wij van deze mensen toestemming moesten krijgen om de Nederlanders, die bekend waren, onder de wapenen te roepen.

59050. De **Voorzitter:** Wie was in de Verenigde Staten de hoogste Nederlandse militaire autoriteit buiten de heer *Dijxhoorn?*

A. Ik heb alleen generaal *Dijxhoorn* als mijn hoogste chef gekend.

59051. De **Voorzitter:** Ik vroeg: buiten de heer *Dijxhoorn;* die was, meen ik, meer vertegenwoordiger van de Minister.

A. Hij bemoeide zich intensief met de recrutering.

59052. De **Voorzitter:** Was er een hiërarchische verhouding tussen de commandant van de Nederlandse troepen in Canada en generaal *Dijxhoorn?*

A. Ik had de indruk, dat de commandant van de Nederlandse troepen in Canada onder generaal *Dijxhoorn* stond. Dikwijls kwam generaal *Dijxhoorn* zelf bij mij en besprak hij de zaken direct met mij en gaf hij mij ook direct zijn aanwijzingen. Ik nam aan, dat dat in overeenstemming met mijn commandant was, en dat was ook zo.

59053. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de moeilijkheden, die ten gevolge hebben gehad, dat de recrutering onder de heer *van Schreven* — zoals u het hebt uitgedrukt — is doodgelopen?

A. Het is voor mij als opvolger van de heer *van Schreven* moeilijk te beoordelen. Ik heb er natuurlijk de archieven gevonden. Ik vond verschillende dossiers van mensen, die nog niet voldoende waren bewerkt; men had op een gegeven ogenblik de zaak opgegeven, terwijl ik geloof, dat er met een zeker doorzettingsvermogen nog allerhande te bereiken was. Er is dan ook dikwijls iets bereikt.

59054. De **Voorzitter:** Wanneer iemand een bureau overneemt, stelt hij zich op de hoogte van de moeilijkheden, die er zijn. Die moeilijkheden kunnen naar twee kanten liggen. Die kunnen, zoals u hebt opgemerkt, hierin bestaan, dat de mensen, die in aanmerking komen voor recrutering, niet voldoende bewerkt zijn, maar het kan ook zijn, dat het schort aan het contact met de Amerikaanse autoriteiten, zodat op dat gebied moeilijkheden moeten worden overwonnen. Liggen naar uw oordeel de moeilijkheden naar beide kanten?

A. Ik kwam voor de moeilijkheid te staan, dat op het bureau het personeel op de jongste bediende na weg was. De heer *van Schreven* had alles meegenomen, behalve de jongste bediende, die van niets wist. Wel waren er de dossiers.

59055. De **Voorzitter:** Het duidt voor mijn gevoel op een onregelmatigheid, wanneer men het gehele personeel meeneemt en de zaak zonder meer aan zijn opvolger overlaat.

A. Ik was ook niet erg vriendelijk gestemd tegenover de heer *van Schreven.*

59056. De **Voorzitter:** Wat was het eigenlijk? Het was toch zeer abnormaal.

A. Ik had de indruk, dat het weggaan van de heer *van Schreven* op niet al te vriendelijke manier was gebeurd en dat hij zich daarom had teruggetrokken.

59057. De **Voorzitter:** Is de heer *Schotte* niet even gebleven of was die ook vertrokken?

A. Die was er ook niet meer. Hij is nog wel enkele keren teruggekomen voor het geven van advies, maar hij had de vaste dienst van het bureau verlaten, toen ik er kwam.

59058. De **Voorzitter:** Heeft men naar uw oordeel het gehele personeel ten onrechte laten weggaan en acht u het in strijd met de belangen van de recrutering, dat men deze weg heeft gevolgd?

A. Ik kan alleen zeggen, dat het voor mij als opvolger zeer moeilijk was, dat ik moest werken met geheel nieuw personeel, dat niets wist van de voorgeschiedenis van de recrutering. Ik moest op de papieren afgaan, maar men had ook vaak met de mensen persoonlijk gesproken en dat kon ik niet terugvinden. Het kwam dikwijls voor, dat de mensen zeiden, dat zij hadden gesproken met de heer *van Schreven* of met een van de andere heren van zijn bureau. Dat kon ik niet controleren.

59059. De **Voorzitter:** Ik vind het een zeer belangrijke quaestie. Het gaat om de vraag, of de Nederlandse belangen door de desbetreffende autoriteiten voldoende zijn behartigd. Uit wat u zegt, zou men de conclusie kunnen trekken, dat dit in New York niet het geval is geweest, omdat men dat bureau aan u heeft overgedragen zonder orde op zaken te stellen.

A. De toenmalige luitenant *de Kuyper* is ongeveer 14 dagen vóór mij in New York gekomen en heeft misschien iets meer van het oude personeel gezien, maar hij beklaagde zich er ook over, dat hij niet voldoende wist.

59060. De **Voorzitter:** Wie is er verantwoordelijk voor, dat het op deze wijze is gebeurd?

A. Het recruteringsbureau in New York stond onder de commandant van de Nederlandse troepen in Canada.

59061. De **Voorzitter:** Was hij van de situatie op de hoogte?

A. Hij was geheel op de hoogte, maar ik weet niet, of hij er iets aan kon doen.

59062. De **Voorzitter:** Welke maatregelen hebt u genomen om de recrutering beter tot haar recht te doen komen?

A. In de eerste plaats hebben wij de dossiers, die aanwezig waren, doorgewerkt en hebben wij de mensen, die daarin voorkwamen, aangeschreven of bezocht. In de tweede plaats heb ik getracht een betere voeling te krijgen met de verschillende Amerikaanse recruteringsboards. Inderdaad is het ons gelukt van die boards in de Staten, waar de meeste Nederlanders woonden — er waren eigenlijk maar enkele Staten, die voor ons van belang waren —, de namen te krijgen van de Nederlanders, die in aanmerking kwamen voor de Amerikaanse dienstplicht. Als die mensen bereid waren in plaats van bij het Amerikaanse leger bij ons te gaan, konden zij ook bij ons komen. Wij hebben een zeer nauw contact gehad. Als wij iemand wilden oproepen, die in aanmerking kwam voor de Amerikaanse dienstplicht, moesten wij daarvoor de toestemming van deze boards hebben. Een goede verhouding tot die boards was voor ons dus onontbeerlijk.

59063. De **Voorzitter:** Hoe zat het met de quaestie van de first papers?

A. De mensen, die Amerikaanse first papers hadden opgenomen, mochten niet door ons worden opgeroepen. Aan die bepaling werd echter niet voor de volle 100 pct. vastgehouden. Het is ons soms gelukt mensen met first papers onder de wapenen te roepen.

59064. De **Voorzitter:** In dit opzicht is waarschijnlijk overleg met de Amerikaanse Regering gepleegd?

A. Er is zeker overleg met de Amerikaanse Regering gepleegd. Het officiële standpunt van de Amerikaanse Regering was, dat dergelijke Nederlanders niet voor Nederlandse dienstplicht in aanmerking kwamen, maar ondergeschikte autoriteiten weken daarvan wel af en stonden toch toe deze mensen op te roepen.

59065. De **Voorzitter:** Het volgende punt is de verschaffing van het adressenmateriaal. Is het wel op bevredigende wijze verlopen of waren er vele klachten?

A. De medewerking van de Amerikaanse boards in de voornaamste Staten was zeer groot. Ik kreeg vrijwel iedere dag een lijst van namen van mensen, die weer opgeroepen waren.

59066. De **Voorzitter:** Heeft men ook getracht te bereiken, dat de weigerachtigen door Amerika met de sterke arm zouden kunnen worden gedwongen aan de oproeping gevolg te geven?

A. Het is waarschijnlijk wel geprobeerd, maar niet gelukt. De stok achter de deur was, dat, als zij niet bij ons kwamen, zij door Amerika werden opgeroepen.

59067. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen, in cijfers, over de resultaten van de recrutering in uw periode?

A. Dat zou ik zeer ongaarne doen. Ik heb de cijfers niet in mijn hoofd en geen papieren, waaruit ik ze kan putten.

59068. De **Voorzitter:** Hebt u op uw bureau meer personeel gehad dan de heer *van Schreven?*

A. Ik weet niet precies, hoeveel mensen de heer *van Schreven* had. Het zal heel weinig gescheeld hebben. Ik had betrekkelijk weinig mensen, in de drukste tijd 5 of 6.

59069. De **Voorzitter:** Wij hebben hier een getuige gehad, die over de quaestie met de heer *van Schreven* gezegd heeft:

„In Amerika was een oud-consul uit Bogota, die de recrutering leidde, de heer *van Schreven*. Er is toen later een wrijving geweest met de heren in Stratford. De heer *van Schreven* klaagde, dat hij er uit gewerkt werd en toen is kapitein *van den Bergh* naar New York gegaan en hij is daar een tijdlang hoofd van de recrutering geweest."

De Voorzitter heeft daarop gevraagd:

„Weet u wat de oorzaak was van die wrijving? Was dat jalouzie?"

Het antwoord van de getuige was:

„Ik geloof wel, dat er een beetje jaloezie achter zat. *Van den Bergh* wilde graag naar New York om daar de recrutering te leiden en er werd beweerd, dat *van Schreven* er niet genoeg werk van maakte. Ik kan er geen oordeel over vellen, wie van de twee gelijk had; wel weet ik, dat *van Schreven* het met weinig hulp deed, terwijl het personeel van *van den Bergh* veel groter was."

A. Ik kan niet beoordelen, of het groter was. Wij hadden een betrekkelijk zeer klein aantal mensen, later 4 of 5, in de beste tijd 6 of 7.

59070. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel was het niet te veel?

A. Neen. Wij stuurden nogal veel mensen uit om Nederlanders aan huis op te zoeken. Het was werk, dat wel degelijk zijn rendement opbracht.

59071. De **Voorzitter:** Ik zou gaarne iets van u willen horen over de militarisering van die Nederlanders, die in vitale bedrijven werkten.

A. Er waren in New York verschillende Hollandse scheepvaartmaatschappijen gevestigd. Het was van zeer groot belang, dat op die kantoren Nederlanders aanwezig waren, althans mensen, die behoorlijk Nederlands spraken, zodat zij met de kapiteins en de bemanningen van de schepen in hun eigen taal konden spreken. Deze mensen dreigden door Amerika te worden opgeroepen.

Er is toen dus besloten, dat deze mensen door ons zouden worden opgeroepen, dat zij zouden worden gemilitariseerd en dat zij als militair op die bureaux zouden gaan werken. Er is gevormd een compagnie van Nederlandse troepen in New York, waarvan eerst 1ste-luitenant *de Kuyper* commandant is geweest en waarvan ik later commandant ben geworden.

Deze mensen kwamen nu en dan eens samen om iets te horen over militaire onderwerpen. In het algemeen zaten deze mensen in uniform op hun gewone plaatsen op de bureaux; hierdoor is vermeden, dat zij werden opgeroepen voor de Amerikaanse dienstplicht.

59072. De **Voorzitter:** Is het in zijn algemeenheid wel juist, dat al deze mensen in aanmerking kwamen om door de Amerikanen te worden opgeroepen? Gold het ook voor de mensen van de Nederlandse Aankoopcommissie?

A. Het lijkt mij toe, dat mensen, die in officiële Nederlandse Staatsdienst waren, niet door de Amerikanen konden worden opgeroepen. In hoeverre het gold voor de mensen van de Nederlandse Aankoopcommissie, weet ik niet.

59073. De **Voorzitter:** Dit gold ook voor de mensen der Nederlandse Aankoopcommissie, want die waren in het bezit van een z.g. blauwe kaart; de Amerikanen stonden op het standpunt, dat het officials waren, die niet door de Amerikanen konden worden opgeroepen. Nu is ons uit mededelingen gebleken, dat u ook plannen koesterde ten opzichte van het personeel der Nederlandse Aankoopcommissie.

A. Zijn er mensen van de Nederlandse Aankoopcommissie door ons opgeroepen?

59074. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: u hebt er volgens onze gegevens in elk geval een plan voor gehad. Er is een vergadering geweest van de coördinatiecommissie in New York en daarin hebt u in de loop van de discussies te kennen gegeven, dat u ook plannen had ten opzichte van de mensen der Nederlandse Aankoopcommissie.

A. Dat is mogelijk. Wij hebben weleens verschil van mening gehad over de vraag, of een bepaalde man al of niet onmisbaar was, maar dan ging het niet over de militaire dienst in Amerika, maar in Engeland. Dat was een dagelijkse bron van discussie, ook met de scheepvaartcommissie, die trachtte de mensen voor de zeevaart te winnen. De scheepvaartmaatschappijen zeiden: wij hebben die man nodig voor het vitale werk. Generaal *Dijxhoorn* besliste dan, of de man al of niet in onontbeerlijk werk zat.

Onze taak was de man op te roepen; het was de taak van de Nederlandse Aankoopcommissie of van de betrokken scheepvaartmaatschappij ons duidelijk te maken, dat deze man onmisbaar was.

Ik zal nooit iemand van de Nederlandse Aankoopcommissie hebben opgeroepen om hem in New York te houden.

59075. De **Voorzitter:** Moest men niet zonder meer aannemen, dat degenen, die bij de Nederlandse Aankoopcommissie waren, onmisbaar waren? Anders komt men tot de veronderstelling, dat deze commissie meer personeel had dan noodzakelijk was.

A. Het is mogelijk, dat er over enkele gevallen twijfel is geweest; dat zal zeker wel het geval geweest zijn. In die tijd beschouwde men zich graag als onmisbaar. Het was onze taak deze mensen te laten bewijzen, dat zij inderdaad onmisbaar waren. Wij begonnen met hen op te roepen en zij moesten bij ons een verzoek om uitstel van opkomst of wat dan ook indienen en dan moest mijn chef beoordelen, of zij inderdaad onmisbaar waren.

59076. De **Voorzitter:** De bedoeling van de militarisering was deze mensen te beschermen tegen het dienen in het Amerikaanse leger?

A. Dat was iets anders.

59077. De **Voorzitter:** Dat was het eerste doel, onafhankelijk van de vraag, of zij in een particulier bedrijf dan wel in Overheidsdienst werkzaam waren.

A. Het was aan de betrokkene eventueel te bewijzen, dat hij in zijn burgerbetrekking in de Verenigde Staten belangrijker was voor de geallieerde oorlogvoering dan in het leger of op de vloot.

59078. De **Voorzitter:** Dus dat gold ook voor de mensen van de Nederlandse Aankoopcommissie?

A. Dat gold voor alle Nederlanders in de Verenigde Staten, waar zij ook waren.

59079. De **Voorzitter:** Maar u is het waarschijnlijk wel met mij eens, dat men personeel van de Nederlandse Aankoopcommissie niet in militaire dienst behoefde op te roepen om hen te vrijwaren tegen dienstneming in het Amerikaanse leger in het algemeen.

A. Ik weet het niet zeker, maar ik neem aan, dat u gelijk hebt.

59080. De **Voorzitter:** Nu was het uw bedoeling, degenen, die voor die dienstneming in aanmerking kwamen, voor veertien dagen op te roepen in Canada. Daar is nogal wat critiek op geweest, omdat men zei: het gaat verder dan het doel van de militarisering.

Welke reden had u om deze mensen ook in daadwerkelijke militaire dienst op te roepen?

A. Ik moet even protesteren, wanneer u zegt „u", want dat gebeurde op last van mijn commandant. De bedoeling was, deze mensen althans enig idee te geven van hun verplichtingen als militair. Zij liepen in uniform rond en moesten dus weten, wie hun meerderen waren, hoe zij moesten salueren en hoe zij zich in het algemeen gesproken in het openbaar hadden te gedragen. Daarvoor werden zij 14 dagen naar Canada gestuurd.

59081. De **Voorzitter:** Op zich zelf is er enige strijd tussen het niet militariseren van deze mensen, omdat zij absoluut noodzakelijk zijn, en het feit, dat zij 14 dagen uit hun werk werden gehaald om in werkelijke dienst te komen.

A. Daarom werd de termijn ook zo kort gehouden. Die termijn werd door de militairen als veel te kort beschouwd.

59082. De **Voorzitter:** Voor de gewone militaire opleiding, maar toch niet gezien het doel van deze militarisering. Bovendien kwamen zij na drie maanden voor korte tijd onder de wapenen en had u ook avondcursussen.

A. Ja, wij hadden wel avondcursussen.

59083. De **Voorzitter:** Hoe reageerde het bedrijfsleven daarop?

A. Ik heb nooit van enige wrijving gehoord, zeker niet in verband met de avondcursussen.

59084. De **Voorzitter:** Gaf het oproepen van die mensen geen moeilijkheden in verband met de hiërarchie? Zij kwamen eigenlijk om zo te zeggen onder twee bevelhebbers te staan, onder een militaire chef en onder een burgerlijke chef.

A. Dat heeft nooit tot moeilijkheden aanleiding gegeven. Het was de bedoeling van generaal *Dijxhoorn,* deze mensen zoveel mogelijk in militair verband te brengen om ook tegenover de Amerikanen de zaak zo echt mogelijk te laten lijken.

59085. De **Voorzitter:** Kon het oproepen van deze mensen in militaire dienst geen twijfel wekken aan de bonafiditeit van de recruteringsinstantie ten aanzien van het steunen van de vitale bedrijven?

A. Ik neem aan, dat het weggaan voor 14 dagen niet zo heel storend voor de bedrijven zal zijn geweest. Die mensen zullen ook wel 14 dagen met vacantie zijn gegaan.

59086. De **Voorzitter:** De vacantie zal er wel bovenop zijn gekomen.

A. Ik denk het niet. Als zij eenmaal militair waren, moesten zij ons toestemming vragen om met vacantie te gaan.

59087. De **Voorzitter:** Hoe was uw standpunt tegenover het zenden van de militairen naar Engeland?

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter:** Tegenover het zenden van de recruten.

A. De bedoeling van deze gehele zaak was toch de mensen naar Engeland te sturen. Behalve naar Engeland heb ik ook mensen naar Curaçao gestuurd als gunners en ook heb ik wel mensen naar Jackson gestuurd als vliegers.

59088. De **Voorzitter:** Ons is medegedeeld, dat u zich in een vergadering van de coördinatiecommissie, waarover ik heb gesproken, in deze zin heeft uitgelaten, dat het geen zin had het geringe aantal mensen, dat wij in militaire dienst hadden en dat was bestemd om te worden gebruikt bij het vrijkomen van Nederland, dus de Irene-Brigade, bij daaraan voorafgaande militaire acties in te zetten, waarbij er een grote kans was, dat zij zouden sneuvelen. Ik wil u gaarne de gelegenheid geven mede te delen, of dat juist of niet juist is.

A. Ik geloof, dat het zeker niet juist is. Ik heb wel dikwijls de mening horen uitspreken, dat het beter was, deze mensen zolang mogelijk vrij te houden, opdat wij, zodra het zover was, troepen voor Nederland ter beschikking hadden. Wij waren echter niet voldoende hoog in rang om daarop enige invloed te kunnen uitoefenen. In die tijd kon ik mij misschien wel met die mening verenigen.

59089. De **Voorzitter:** Hoe is het afgelopen met de militarisering? Is het doorgegaan, dat die mensen voor twee weken werden opgeroepen?

A. Als ik het mij wel herinner, is het gedeeltelijk gebeurd en is het op het laatst achterwege gebleven. In 1944 ben ik teruggegaan naar Engeland en Holland.

59090. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van onbekende datum van de Minister van Oorlog — de brief, waarin het telegram vermeld is, is gedateerd 17 Mei 1943 —, luidende:

„Betrokken personeel wel militairiseeren doch geen militaire opleiding geven dus niet naar Guelph dirigeeren stop brief volgt."

A. Er staat mij iets van bij, dat wij hen in het begin naar Guelph hebben gestuurd en dat daarmede later de hand gelicht is.

59091. De **Voorzitter:** Werden de recruten, die opgekomen waren, allen naar Engeland gestuurd?

A. Met uitzondering van degenen, die naar Curaçao of Jackson gingen en die als gunners werden aangenomen. Wij hebben ook 10 % naar de marine gestuurd. De rest — dat was de meerderheid — ging naar Engeland.

59092. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de luchtvaartopleiding in Jackson?

A. Ik ben nooit in Jackson geweest. Mijn taak hield op, als ik de mensen naar Jackson zond. De jongens, die terugkwamen, spraken echter altijd met veel enthousiasme over de opleiding.

59093. De **Voorzitter:** Hoelang bent u hoofd van het recruteringsbureau in New York gebleven?

A. Ik ben in October 1943 weggegaan.

59094. De **Voorzitter:** Was de situatie toen zodanig, dat u meende, dat de recrutering ten einde liep?

A. Ja, toen was het practisch afgelopen. Toen draaide het werk meer om de kostwinnersvergoedingen, de repatriëring van mensen, die afgekeurd waren, e.d.

59095. De **Voorzitter:** Wij kunnen uw werkzaamheden dus zo qualificeren, dat zij bestaan hebben in het intensiveren van de bewerking van Nederlanders, die voor recrutering in aanmerking kwamen?

A. Ja, plus alle andere werkzaamheden, die van het hoofd van een recruteringsbureau gevergd worden. Ik was lid van de commissie voor kostwinnersvergoedingen. Een tijdlang ben ik commandant van de Nederlandse troepen in New York geweest.

59096. De **Voorzitter:** Was dat een groot contingent?

A. Ik geloof op een gegeven ogenblik 50 of 60 man.

59097. De **Voorzitter:** Zat u ook in de vrijstellingencommissie?

A. Ik geloof niet, dat er een vrijstellingencommissie was. Als iemand vrijstelling vroeg, stuurde ik het verzoek naar de commandant. Deze gaf het verder door aan generaal *Dijxhoorn.*

59098. De **Voorzitter:** Ja, er is een commissie geweest. Die heeft een conflict gehad met generaal *Dijxhoorn,* omdat deze zich met een advies niet kon verenigen. Toen heeft de commissie en bloc ontslag gevraagd. Het is mogelijk, dat het vóór uw tijd geweest is.

A. Ik herinner mij, dat ik er iets van gehoord heb, maar het is niet in mijn tijd geweest.

59099. De **Voorzitter:** Hoe kunt u in het algemeen de medewerking qualificeren van de Nederlanders in Amerika, die voor recrutering in aanmerking kwamen, en van de anderen, die een functie van leidende aard of een functie in het bedrijfsleven hadden?

A. Laat ik met het laatste beginnen. Ik geloof, dat de Nederlanders in de Verenigde Staten, die medewerking konden geven, deze medewerking altijd hebben gegeven. Ik spreek nu over de consulaire ambtenaren, die altijd van ganser harte hebben medegewerkt. Er waren enkele grote maatschappijen (Philips, de scheepvaartmaatschappijen, de Kunstzijde en nog enkele andere), die enigszins verdeelde belangen hadden en niet graag zagen, dat zeer waardevolle medewerkers onder de wapenen werden geroepen; het was voor hen dikwijls moeilijk, te overwegen, wat het belangrijkste was. Ik heb echter nooit over medewerking van die kant behoeven te klagen.

Wat de mensen zelf betrof, was het zeer verschillend, omdat de Nederlandse kolonie uit zoveel verschillende soorten van mensen bestond. U had in de eerste plaats een zeer belangrijk gedeelte, dat bestond uit réfugié's, die de laatste jaren uit Nederland waren gekomen uit angst voor het nationaal-socialisme; u had er Nederlanders, die reeds zeer geruime tijd in Amerika woonden en door een of ander verzuim nog niet de Amerikaanse nationaliteit hadden verkregen, maar zich veel meer Amerikaan dan Nederlander gevoelden; u had er ook Nederlanders (b.v. reizigers in bloembollen) die eigenlijk in Amerika waren verrast door de oorlog en niet zo'n groot enthousiasme voor deze zaak hadden.

Het beste resultaat hadden wij bij de réfugié's, die zeer kort tevoren uit Nederland waren gekomen. Meestal waren het Joden, die zeer veel voor deze zaak gevoelden. De moeilijkheden hadden wij bij de mensen, die allang in Amerika woonden en zich meer Amerikaan dan Nederlander gevoelden.

59100. De **Voorzitter:** Was er ook een regeling, dat men te zijner tijd weer in Amerika kon terugkeren? Kreeg men een re-entry-permit?

A. Wij hebben altijd alles gedaan, wat in ons vermogen was om daartoe van de Amerikanen alle mogelijke toezeggingen te verkrijgen. U weet, dat generaal *Dijxhoorn* bij enigen van de allerhoogst geplaatste personen in de Verenigde Staten hierover is geweest. Ik heb de overtuiging, dat op dit punt alles is gedaan, wat mogelijk was. Het was moeilijk, omdat wij soms Nederlanders onder de wapenen riepen, die niet legaal in de Verenigde Staten waren. U had b.v. zeelieden, die van hun schepen waren weggelopen en enige jaren illegaal in de Verenigde Staten woonden. De grote moeilijkheid was, de Verenigde Staten er toe te bewegen om deze Nederlanders, die er niet hadden mogen zijn, bij hun terugkeer in de Verenigde Staten toe te laten.

59101. De **Voorzitter:** Er bestond, meen ik, geen consulaire registratie?

A. Neen. Wij hebben het als een groot gemis beschouwd, dat er voor Nederlanders geen registratie was, zoals die voor Duitsers en mensen van andere nationaliteit wel bestond. Die andere geallieerde naties hadden het dus gemakkelijker bij het oproepen van hun mensen.

59102. De **Voorzitter:** Was het niet zo, dat men wel de mensen te pakken kreeg, die toevallig met een consulaat in aanraking waren gekomen, en niet de mensen, met wie dat niet het geval was geweest?

A. Dat was in het begin wel zo, maar later hebben wij in Canada de volledige lijsten van de volkstelling gekregen, zodat niemand meer door de mazen van het net kon komen. Wij kregen toen practisch alle namen. In de Verenigde Staten werden zij, voor zover zij in Amerikaanse dienst werden opgeroepen, bij de keuring op lijsten geplaatst en moesten zij hun nationaliteit opgeven, en de namen der Nederlanders werden aan ons doorgezonden.
De Amerikanen hebben echter geweigerd, ons de resultaten van de volkstelling te geven. Wij hebben al het mogelijke gedaan om ze te krijgen. Generaal *Dijxhoorn* is nog naar de Attorney-General gegaan, maar men zei: neen; bij die volkstelling bestond een zekere geheimhouding en men gevoelde zich niet gerechtigd, de namen aan ons te geven.

59103. De **Voorzitter:** Ook niet tegenover bondgenoten?

A. Neen. Aan de andere kant is men ons tegemoet gekomen, door toe te staan, dat de Selected Service Boards ons de namen van de Nederlanders gaven.

59104. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat practisch alle Nederlanders, die in aanmerking kwamen, wel in de een of andere vorm zijn bereikt?

A. „Alle Nederlanders" is te veel gezegd, maar een zeer groot percentage van hen is wel door ons bereikt.

59105. De **Voorzitter:** Hebt u ook te maken gehad met de recrutering in Midden-Amerika of ging dat via de consulaten?

A. Ik heb er even mee te maken gehad, toen ik met de Canadese recrutering bezig was. Dit werd direct gedaan van Canada uit. Daarvoor heb ik contact gehad met de gezanten in Argentinië, Brazilië, enz.

59106. De **Voorzitter:** Is het bureau opgeheven, toen u bent weggegaan?

A. Neen, dat is overgenomen door majoor *Kerkhoven.*

59107. De **Voorzitter:** Maar u zei zoëven, dat toen, naar uw oordeel, de recrutering was afgelopen.

A. Toen is de taak een andere geworden. Toen hield men zich bezig met de repatriëring, de vaststelling en uitbetaling van kostwinnersvergoedingen en het corresponderen met de vrouwen en de andere mensen, die afhankelijk waren van de soldaten over zee. De taak is toen kleiner geworden, maar het was toch nog altijd een vrij belangrijke taak.

59108. De **Voorzitter:** Was er geregeld een goed contact tussen de commandant van de Nederlandse troepen in Canada en het recruteringsbureau in New York?

A. Er was een zeer goed en zeer geregeld contact.

59109. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u daarna gekregen?

A. Ik ben toen tijdelijk onder de orders van generaal *Dijxhoorn* geweest. Deze heeft mij opgedragen, met de Amerikanen samen te werken in verband met de Amerikaanse plannen voor het bombarderen van Nederlandsch Oost-Indië. Er moesten z.g. bombing targets worden vastgesteld. Er moesten allerlei mensen worden verhoord, die informaties konden geven over bepaalde objecten in Nederlandsch-Indië. Omdat ik Nederlandsch-Indië kende, werd ik aangewezen om dat heel geheime werk te doen. Ik stond onder de toenmalige overste *Salm,* die heel veel van deze verhoren behandelde. Daarna heb ik er op aangedrongen, naar Europa te worden gestuurd, en toen ben ik in Juni 1944 naar Engeland teruggeroepen.

59110. De **Voorzitter:** Was dat werk in het kader van de Combined Chiefs of Staffs?

A. Ik vermoed het wel. Het gebeurde in zeer nauwe samenwerking tussen Amerika en ons.

59111. De **Voorzitter:** Welke functie had de heer *Salm?*

A. Ik had de indruk, dat hij het hoofd was van onze geheime dienst in Amerika.

59112. De **Voorzitter:** Had u ook te maken met overste *Weijerman?*

A. Nauwelijks. Ik heb hem één keer ontmoet.

59113. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u in Engeland gekregen?

A. Ik heb in Engeland onder overste *Cohen* de leiding gekregen van de intendance. Kort nadat de Nederlandse troepen naar Frankrijk waren gegaan, ben ik naar België gegaan. Toen Zeeuwsch-Vlaanderen werd bevrijd, ben ik daar korte tijd geweest. Vervolgens heb ik mij als eerste Nederlands onderdeel in Breda gevestigd als hoofd van de intendance en later als kwartiermeester-generaal.

59114. De **Voorzitter:** Had u in die functie ook met de regeling van de bezoldigingen te maken?

A. Met de bezoldigingen hadden wij niets te maken. Ik moest de troepen voorzien van kleding, uitrusting en later voeding. Ook had ik te maken met de reparatie van de auto's, terwijl de gehele cantinedienst onder mij stond. Ik deed alles, wat ook nu nog onder een kwartiermeester-generaal valt.

59115. De **Voorzitter:** Hebt u misschien nog iets mede te delen, dat van belang voor de commissie kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

S. J. VAN DEN BERGH.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
KLOMPÉ.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 29 JUNI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Korthals en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JACOBUS ANTONIE GIJSBERTUS VAN ANDEL,
oud 69 jaar, wonende te Oisterwijk, generaal-majoor b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

59473. De **Voorzitter:** U hebt een functie bekleed bij de repatriëring van de krijgsgevangenen?

A. Ja.

59474. De **Voorzitter:** Welke functie was dat?

A. Ik was chef liaison-officer van de Section P.W.X. G.I.-Division S.H.A.E.F.

59475. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven van uw werkzaamheden daar?

A. Dat kan ik zeker doen. Ik zal maar beginnen vanaf het ogenblik, dat ik in bovengenoemde functie in dienst ben gekomen. Ik ben aldaar in functie getreden op 22 Maart 1945. Ik was vóór die tijd korpscommandant van het Militair Gezag in Brussel en heb mij toen naar Londen begeven om mij op de hoogte te stellen van mijn functie bij S.H.A.E.F. en mijn instructies te ontvangen voor deze werkzaamheden. Ik kon geen instructie aan het Departement van Oorlog krijgen en toen heb ik mij bij de Minister van Oorlog gemeld, dat was admiraal *de Booy*, die mij alle medewerking heeft gegeven, zodat ik binnen zeer korte tijd een instructie had, waarop ik kon werken. Mijn voorganger, luitenant-kolonel *Suylen*, had geen instructie. Toen ik mij op de hoogte had gesteld, is mij het volgende gebleken, nl. dat S.H.A.E.F. aan verschillende landen had gevraagd — die bij de geallieerden hoorden — P.W.X.-establishments te formeren, ten einde samen te werken voor de bevrijding van de krijgsgevangenen. Alle instructies omtrent deze werkzaamheden gingen uit van S.H.A.E.F., dus van Amerikaans-Engelse zijde. Wij, geallieerden — ik spreek van geallieerden, daar bedoel ik mee: de Belgen, de Polen, de Tsjechen, de Fransen, enz. —, hadden die instructies op te volgen. Vóór S.H.A.E.F. Londen verliet — zij zijn toen naar Versailles gegaan —, waren de geallieerden op de hoogte gesteld van de plannen voor de bevrijding, die omvatten: dat de krijgsgevangenen in hun kamp zouden blijven, dus „to stay put" — die uitdrukking zult u straks nog wel meer horen —, en elke P.W.X.-formatie zond naar elk kamp van haar eigen nationaliteit een team officieren af om daar zekere werkzaamheden te verrichten. Die werkzaamheden waren o.a.: 1°. het kamp te beheren; 2°. de lijsten van de namen van de krijgsgevangenen op te stellen, en 3°. de zorg voor kleding, soldij, traktement, versnapering, enz. Verder zouden dan de krijgsgevangenen geleidelijk naar hun eigen land worden afgevoerd. Verder was hiermede door S.H.A.E.F. bepaald, dat, wanneer het zover was, dat de krijgsgevangenen waren bevrijd, elke nationaliteit van krijgsgevangenen zou worden toegesproken door het hoofd van hun eigen Regering in Londen. S.H.A.E.F. zelf zou tevoren door radio of schriftelijke opdracht uit vliegtuigen aan elk kamp de opdracht geven „to stay put". Hoe de toespraak van H.M. uitgezonden zou worden, is mij niet bekend, waarschijnlijk door Radio Oranje. Naar mij later is gebleken, zijn èn de toespraak van het hoofd van de Regering, dus van de Minister-President, èn van de Koningin niet uitgezonden. De oorspronkelijke opdracht, zoals die door S.H.A.E.F. gegeven is, is enigszins in duigen gevallen, omdat de Amerikaanse, Engelse en Russische troepen zo enorm snel oprukten en de kampen reeds op mars waren. Zelfs werd om en bij de kampen gevochten en dan wilde S.H.A.E.F. hebben, dat de kampen onmiddellijk werden ontruimd. De Amerikanen, Engelsen en Russen waren dus in de gevangenenkampen vóórdat een ploeg van P.W.X. der andere geallieerden deze kon bereiken. Dit kwam ook, omdat ze veel en beter materieel hadden (auto's) en de geallieerden (Belgen, Fransen, enz.) hebben ondanks de hevige protesten en smeekbeden met slecht materieel moeten werken. Het was zelfs zo erg, dat we soms niet verder konden gaan. Wij, Hollanders, waren nog vóór de Belgen en de Polen met onze teams in sommige gevangenenkampen. Voor encadrering van de teams kregen we officieren en manschappen, de laatsten waren chauffeurs van het vrijwilligersbureau van generaal *van Nijnatten* uit Eindhoven. Het was zo, dat ik op een gegeven ogenblik 11 chauffeurs kreeg, en weldra bleek, dat geen van die chauffeurs ooit in een auto had gezeten. Dus toen moesten we weer gaan opleiden. Door de chaos in de kampen, toen de Russen, Engelsen en Amerikanen er waren, ging iedereen zijn eigen gang. De Amerikanen pakten de gevangen Hollanders, Belgen, Polen, enz. zo spoedig mogelijk op, deden ze in treinen en stuurden ze naar achteren, om verder te kunnen vechten. Daardoor kwam alles zeer ongeregeld aan, soms in treinen naar Parijs, soms in auto's, soms lopend kwamen ze over de Hollandse, Belgische en Franse grens, soms alleen of in groepjes. Toen hebben de Fransen een verzamelcentrum in Parijs opgericht, waarmede ik zeer veel contact heb gehad. Zij belden mij onmiddellijk op, wanneer in Frankrijk hetzij gewonden, hetzij gevangenen waren aangekomen. Na veel moeite en vertraging heb ik enkele officieren uit Nederland gekregen en begon ik zelf verzamelcentra in te richten. O.a. heb ik een verzamelcentrum in Parijs ingericht en een in een badplaatsje, genaamd Pougues les Eaux, dat was in Bourgogne, in een streek, waar nog veel voedsel te krijgen was. Bovendien een in Godinne aan de Maas in België, zuidelijk van Namen, met behulp van het Belgische Rode Kruis. In het aanvoerstation in Parijs, dat was het station Quai d'Orsay, was steeds een Nederlandse ploeg van officieren aanwezig voor ontvangst van de Nederlandse gevangenen, die dezen dan afvoerden naar het Nederlandse centrum Parijs, en daarna stuurden wij ze door naar Pougues les Eaux om ze te voeden, tot rust te brengen, moreel een beetje omhoog te brengen en dan weer later naar Nederland af te voeren. We konden deze gevangenen niet geregeld naar Nederland afvoeren, ten eerste wegens gebrek aan treinen, want de treinen liepen niet verder dan Brussel, en omdat Nederland niet zo veel mensen kon opnemen, door gebrek aan voedsel; er werd mij verzocht die mensen daar zo lang mogelijk vast te houden, wat natuurlijk ook niet altijd lukte. Godinne, het centrum, dat ik bij Namen had gemaakt, voerde af naar Brussel, waar ik ook een centrum had gemaakt. Dat centrum in Brussel was om alles op te vangen, wat ik uit Parijs stuurde of uit Frankrijk of België aankwam in Brussel, die daar dan los zouden lopen. Dezen werden daar verzameld en werden dan gevoed, gekleed, enz. en geregeld naar Holland afgevoerd. Dat zelfde gebeurde met Godinne. De majoor, die daar zat, zorgde voor het opvangen van de mensen uit de treinen uit Duitsland, de zwervelingen, enz. en zorgde daarna voor een geregelde afvoer naar Nederland. Hoewel wij persoonlijk zeer bevriend waren met de Amerikaanse en Engelse officieren bij de verschillende afdelingen van S.H.A.E.F., werden wij toch door S.H.A.E.F. zelf, als staf, lelijk in de steek gelaten, wat betreft materieel. Wij, dus ook de Belgische, Poolse, Franse sections kregen meest oud materieel. De chef liaison-officieren, nl. overste *van Dijk* voor België, overste *Sokolowski* voor Polen, kolonel *François* voor Frankrijk en ik hebben ons meermalen ernstig beklaagd, omdat wij ons in de steek gelaten voelden. Londen zelf hielp ons heel weinig.

De **Voorzitter:** Bedoelt u met Londen de Nederlandse Regering?

A. Ja. Ik bedoelde in dit geval het Nederlandse Ministerie van Oorlog, daar stonden de krijgsgevangenen immers onder. Vele brieven werden niet beantwoord en als ze werden beantwoord, werden we met een kluitje in het riet gestuurd. Ik ben persoonlijk meerdere malen naar Londen gegaan om mij hierover te beklagen.

59476. De **Voorzitter:** Hebt u enige indruk, waaraan dat lag?

A. Ja, het is misschien heel vervelend, dat ik het zeg, maar ik kreeg het gevoel, dat de heren de oorlog van 1940, de dagen, dat we hier gevochten hebben, waren vergeten of liefst zo veel mogelijk wilden vergeten. Ik zal u een voorbeeld geven. In Londen hadden ze het z.g. oorlogskruis ingesteld. De bepalingen waren zodanig, dat de officieren en verder personeel, dat in de oorlog 1940 hier heeft gevochten, daar niet onder vielen. Ik heb heel veel moeite gedaan om dat te veranderen, zodat ik, als ik in de krijgsgevangenenkampen kwam, kon zeggen, dat de Nederlandse Regering de gevangenen het oorlogskruis had gegeven. Dat is mij niet mogen gelukken. Dat is later pas veranderd, toen de Regering al een hele tijd in Nederland was, en toen konden de mensen, die in de Meidagen van 1940 hadden gevochten, daarvoor in aanmerking komen.

59477. De **Voorzitter:** Maar dat kan toch moeilijk de reden zijn geweest, dat u geen antwoord op brieven ontving.

A. Verder weet ik niets. Ik gaf u alleen de stemming aan. Ik kreeg op een gegeven ogenblik bericht — het is alleen maar om te illustreren hoe ik die stemming vond —, dat de opperbevelhebber en enige generaals, die gezamenlijk in krijgsgevangenschap waren, over Parijs naar Nederland zouden gaan. Toen hoorde ik van de militair attaché, majoor *Kwantes,* dat het de generaals niet was toegestaan om naar Londen te gaan. In mijn onschuld heb ik altijd gedacht, dat, waar de opperbevelhebber hier in 1940 was achtergelaten, men zeer gaarne op de hoogte zou zijn van wat er in die tijd gebeurd was. Ik heb toen Londen opgebeld en mij is de pertinente order gegeven, dat de heren onmiddellijk naar Holland door moesten reizen. Gelukkig zijn de heren niet bij mij geweest, ze zijn in Brussel aangekomen. Ik zou het zeer vervelend gevonden hebben om aan de opperbevelhebber mede te delen, dat hij door moest gaan.

59478. De **Voorzitter:** Was dat generaal *Winkelman?*

A. Ja, dat was generaal *Winkelman.* Hij zou komen met de generaals *van Voorst tot Voorst, van Lawick* en *van den Bent.* Er werd mij bericht, dat ze over Parijs zouden komen.

Er is zelfs in Londen een film gedraaid, handelende over de slag aan de Moerdijk, waar ik zelf bevelhebber ben geweest. Die film was zodanig, dat de Hollanders, die er bij waren, er waren vreemde officieren geïnviteerd om de voorstelling bij te komen wonen, weg zijn gegaan.

59479. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. In de bezettingstijd. Dat zal ongeveer in Januari, Februari 1945 geweest zijn. Toen ik mededeelde, dat dit een Duitse reclamefilm was, een gedeelte van de film „Der Aufmarsch im Westen", en dat de Hollandse soldaten, die onmiddellijk met hun handen omhoog liepen, ongeschoren en met losgewonden puttee's, mensen waren van een Duitse propagandacompagnie en dat die film zes weken later na de slag bij de Moerdijk was opgenomen in Lage Zwaluwe, keek men zeer verwonderd op. Dat gaf mij het gevoel, dat, wanneer men die film eerst eens had bekeken, men die film nooit had mogen draaien voor vreemde officieren. Dat is mijn indruk van Londen.

59480. De **Voorzitter:** Gebeurde die filmvertoning onder auspiciën van de Nederlandse Regering?

A. Onder auspiciën van een zeer hoge persoonlijkheid, die ik niet wil noemen.

59481. De **Voorzitter:** Ja, maar toch van particuliere zijde?

A. Laten we zeggen van particuliere zijde.

De **Voorzitter:** Gaat u maar verder met uw beschouwing.

A. De quaestie krijgsgevangenen liet het Departement betrekkelijk koud. We hebben van het Departement van Oorlog nooit een volledige lijst kunnen krijgen van de namen van de krijgsgevangenen.

59482. De **Voorzitter:** Beschikte het Departement wel over zo'n lijst?

A. Er was op het Departement een kaartsysteem, dat helemaal niet bij was. Toen ik mij daarover beklaagde en ik zei, dat ik hiermee niet kon werken, werd er een luitenant aangewezen met de hulp van een Rus, die alleen Frans kende. Toen ik wegging, was dit kaartsysteem nog niet in orde. Het enige, dat wij kregen, waren de rapporten van de Zweedse bemiddelaar over de bezoeken, die hij aan de kampen had gebracht. Ik kreeg o.a. van het Departement van Oorlog een lijst van prioriteitsmensen, die onmiddellijk moesten worden afgevoerd. Tegelijkertijd kreeg ik een lijst van mensen, die van N.S.B.-neigingen werden verdacht. Enige namen kwamen op beide lijsten voor. Toen ik daarover schreef en er op wees, want ik was tot December 1944 in Nederland geweest, heb ik daar nooit antwoord op gekregen. Ik heb die prioriteitslijst aan S.H.A.E.F. gegeven, die mij beloofde, er voor te zorgen, maar zich daarvoor niet garant kon stellen. Ze zeiden: „want wij zetten alles in beweging". In April, Mei, Juni veranderde de toestand dagelijks. Wij moesten ons met onze gebrekkige hulpmiddelen aanpassen aan alle veranderingen.

We hadden in het begin geen officieren en geen ander personeel en ook geen materieel. Het materieel kwam, zoals ik u al zeide, van S.H.A.E.F. en werd zeer schaars en na zeer veel zeuren en smeken gegeven en was oud. Verder moest ik mijn officieren van dat vrijwilligersbureau van generaal *van Nijnatten* krijgen en kwamen mijn eerste officieren aan in Parijs op de 4de Mei, terwijl ze op de 7de Mei al dadelijk naar Duitsland door moesten reizen. Ik heb vijf ploegen (teams) gemaakt, die naar Duitsland zouden gaan, met verschillende legergroepen. De teams bestonden uit: twee officieren, een sergeant, een vrachtwagen en een motorrijwiel. Ze kregen geld mee, nl. Duitse marken. Het eerste team, dat uit is gegaan, is het team *Breitenstein* geweest, dat naar Zuid-Duitsland en Oostenrijk is gegaan. Ik heb het geheel in drie ploegen kunnen uitzenden. Twee ploegen heb ik moeten achterhouden. Ik heb mij toen beklaagd bij de commandant van de G.I.-Division. Deze deelde mij mede, dat hij aan de twee legergroepscommandanten zou verzoeken om deze teams toe te laten. Toen ik daar zei, dat ik dit niet goed begreep en dat S.H.A.E.F. toch boven alles stond, deelde hij mij mede, dat het niet kon. S.H.A.E.F. kon alleen verzoeken en de legergroepscommandant had alle recht in de streek, waarin hij opereerde. Op een gegeven ogenblik kreeg ik van S.H.A.E.F. bericht, dat er in een plaatsje in Thüringen, in Duitsland, het volledige archief van de krijgsgevangenenkampen in Duitsland was gevonden. Ik heb toen onmiddellijk ritmeester *Fruin* verwittigd, die in Londen zat, en deze zorgde er voor het contact tussen mij met S.H.A.E.F. Rear en het Departement van Oorlog te houden. Hem heb ik naar Duitsland gezonden en hij is daar aan het werk geweest en ritmeester *Fruin* heeft het volledig archief van de krijgsgevangenenkampen in Duitsland, waar Nederlanders zaten, voor mij meegebracht, dat later is ingeleverd. Zoals u weet, was ik de verbindingsofficier tussen de Nederlandse Regering en S.H.A.E.F. Op een gegeven ogenblik is dit ingetrokken en ben ik gesteld onder de bevelen van de chef Militair Gezag, tegen de zin van generaal *Kruls,* en tegen mijn zin in, omdat natuurlijk de Regering door haar vertakkingen zich beter op de hoogte kon stellen dan generaal *Kruls,* die hier in Nederland meer dan genoeg werk had en er dus weer een stuk van het buitenland bij kreeg. Hij heeft mij veel vrijgelaten en alles is zonder verdere tegenwerking gelopen. Het is toch een feit geweest, dat het Departement van Oorlog deze zaak rustig heeft afgeschoven.

59483. De **Voorzitter:** Stond u daarvoor rechtstreeks onder de Minister van Oorlog?

A. Ja, ik stond onder de Minister van Oorlog.

59484. De **Voorzitter:** Wanneer er moeilijkheden waren, kon u zich dan ook rechtstreeks tot de Nederlandse Regering wenden?

A. Onmiddellijk. Wanneer ik naar Londen overkwam, moet ik zeggen, dat de Minister van Oorlog, vooral admiraal *de Booy,* mij altijd de meest mogelijke steun heeft gegeven.

De **Voorzitter:** Ja. de heer *de Booy* was ad interim Minister van Oorlog.

A. Er waren er zo veel. Soms wist ik niet wie het was. Daar in mijn instructie stond, dat ik de bevoegdheid had om mensen terug te brengen uit de kampen naar Nederland, hield mijn bevoegdheid op aan de Nederlandse grens. Ik heb toen, omdat ik voelde, ik zat er midden tussenin, dat er langzamerhand in Duitsland een chaos zou ontstaan — de krijgsgevangenen trokken bij grote hoeveelheden door Duitsland —, aan generaal *Kruls,* die toen mijn chef was, gevraagd om een onderhoud en toen heb ik met hem de ontvangst, enz. in Nederland besproken. Ik heb voorgesteld, dat wij drie verzamelplaatsen zouden maken, nl. *a.* in het noorden, *b.* in het midden, en *c.* in het zuiden van ons land. Ik stelde *a.* Assen voor, en als dat niet door ons kon worden bezet, omdat de Engelsen het hadden, Steenwijk,

b. Deventer of Ede, *c.* Weert of Breda. De Engelsen hadden misschien die kazernes, en ik had juist kazernes genomen, die afgesloten konden worden. Dat verzoek is toen niet toegestaan; generaal *Kruls* besliste, dat de onderofficieren naar Eindhoven zouden gaan, naar het bureau van generaal *van Nijnatten,* die dan dadelijk over een zeker aantal kon beslissen, en de officieren naar Breda. Eerst later, half Mei, kreeg ik bericht, dat ik alles af moest voeren naar Weert. Er bleek hier een dienst voor krijgsgevangenen gemaakt te zijn en die stond onder een zekere reserve-kolonel *de Brauw.* Ik had met wat hier in Holland gebeurde niets te maken.

Nu zou ik twee dingen kunnen doen. Ik zou u kunnen vertellen hoe de reis van zo'n team was, hoe dat in elkaar zat, en daarna zou ik u kunnen mededelen wat er verder in Nederland is gebeurd.

59485. De **Voorzitter:** De chronologische volgorde brengt mee, dat u eerst met de teams begint.

A. Ik heb één ploeg genomen, waar ik alle gegevens van heb. Dat team is op 7 Mei 1945 uit Versailles vertrokken en dat was voorzien van 200 000 Allied Marks, dat was dus geld, dat de geallieerden in Duitsland gebruikten, en 160 000 Marken in chèques. Dit was, omdat ik aan iedere krijgsgevangene, die dit wenste, 200 Mark kon uitbetalen. De reden was natuurlijk deze: voor het geval die mensen werd gezegd „to stay put", dan bleven die mensen natuurlijk niet in het kamp zitten, maar ze gingen naar buiten en hadden dan tenminste geld om verschillende uitgaven te doen. Dat team is gegaan over Châlons—Heidelberg en meldde zich bij de Headquarters van de 6de Army Group. Daar kregen ze opdracht zich in Lindau te melden, bij de Headquarters van de French Army. De volgende dag moesten ze doorgaan naar Augsburg, naar de Headquarters van de zevende Army. Die stuurde hen naar Stuttgart, en in Stuttgart vonden ze 553 krijgsgevangenen en zieken. Die mensen hebben ze toen naar Ludwigsburg gebracht.

59486. De **Voorzitter:** Waren dat Nederlanders?

A. Ja, allemaal Nederlandse marinemensen uit een kamp en een ziekenhuis, dat ze leeggemaakt hebben. De 16de Mei werd het kamp afgevoerd naar Mannheim, dat is geschied per Amerikaanse trucks. Ze hebben, toen ze in Mannheim aankwamen, één nacht onder de blote hemel geslapen, waar de mensen vreselijk blij mee waren, want ze lagen liever onder de blote hemel dan in barakken, die vuil waren. De volgende dag zijn ze ondergebracht in de Flak-kazerne in Mannheim. Bij die marinemensen waren aanwezig de veldprediker *Jelgersma,* de aalmoezier *van Vliet,* de kampoudste *Moors* en een dokter, *Toss.* Die waren bij hen gebleven.

Ze hebben de grootst mogelijke hulp van de Amerikanen gekregen. Ze hebben kleding gekregen, enfin, alles, wat ze nodig hadden. Ze kwamen 's avonds om 11 uur aan, waarop onmiddellijk alles werd opengemaakt. Het licht ging branden, ze kregen benzine om hun kachels aan te maken, enz. Na twee dagen hadden ze hun eigen bedrijf, kookten de eigen koks zelf, enz. De 22ste Mei zijn zij naar Ludwigshafen gegaan per trein, en daar zijn de krijgsgevangenen per trein naar Holland vervoerd. Dit team was dus weer vrij en kreeg opdracht naar Mannheim terug te gaan en daarna naar Heidelberg en Augsburg. Vervolgens kregen ze opdracht naar Tittmoning in Beieren te gaan, waar een officierskamp van de oudere Nederlandse officieren was. Dat kamp moest onmiddellijk worden ontruimd. Dat hoorden ze 's avonds; toen zijn ze 's nachts aan het uitbetalen gegaan en de volgende morgen is dat kamp leeggemaakt. Er zaten 300 officieren in en 64 ordonnansen. Commandant was kolonel *Wetering de Rooy.* Toevallig kwamen daar trucks voorbij, die door Prins *Bernhard* waren gestuurd naar Dachau. Dachau was al ontruimd en toen hebben ze van die trucks gebruik gemaakt en hebben nog een stel trucks van de Amerikanen gekregen en is het kamp toen de volgende morgen om 4 uur naar München vervoerd. Daar in München is het ene gedeelte met die Hollandse trucks naar Holland doorgegaan en de anderen zijn per trein vervoerd. In die trein was de accommodatie slecht. Het was oorlog en het volgende komt er nog bij: de Amerikanen hadden aan die officieren voorgesteld om ze af te voeren per vliegtuig. Dus mooier kon het niet. Door de officieren zijn daar bezwaren tegen gemaakt, omdat ze zo veel bagage hadden, dat het niet per vliegtuig mee kon, en achterlaten wilden ze het niet. Ze hadden vier jaar lang van alles verzameld, want ze hadden gehoord, dat het in Holland zo slecht was. Toen de Amerikaanse officieren ze in de trein zagen zitten, zeiden ze ook, dat ze nog nooit krijgsgevangenen hadden gezien met zoveel bagage. Het vervoer had noodgedwongen plaats in gesloten veewagens. De krijgsgevangenen maakten daartegen bezwaar, als zijnde dit niet in overeenstemming met hun standing. Ze zijn toen op de 27ste Mei naar Holland afgevoerd. De 28ste Mei is dit team naar Dachau gegaan, daar vonden ze nog drie Nederlanders, een dokter, een geestelijke en een burger. De rest was reeds afgevoerd, maar daar hebben ze verder geen bemoeienis mede gehad, want die zouden dezelfde week door de Amerikanen worden afgevoerd. Vervolgens zijn ze naar Heidenheim gezonden en daar werden ze bij de Amerikaanse Security geroepen, want ze hadden daar een zekere *Eberhard Hessing*; de man is pas geleden veroordeeld. Hij had z.g. zelfmoord willen plegen en de Amerikanen vertrouwden hem niet. Toen hebben ze aan die Hollandse officieren opgedragen een onderzoek in te stellen. Het is dan ook gebleken, dat die man helemaal mis was. Hij is ook door de Amerikanen aan de Hollandse grens aan onze polite overgegeven.

Vervolgens zijn ze doorgezonden naar Donauwörth naar de Headquarters van de 13de Artilleriebrigade. Daar kregen ze de order zich naar Augsburg te begeven, waar alle buitenlandse teams verzameld werden „to stay attending orders". De Amerikanen en Engelsen vonden het niet meer nodig om al die teams in Duitsland te houden. Daar kregen ze de opdracht om over Lindau en Belfort naar Parijs terug te gaan.

Behalve wat ik u nu genoemd heb, hebben ze het strafkamp Herrenberg nog bezocht, waar geen enkele Nederlander werd aangetroffen, en de gevangenis Lansberg, van waar enige dagen tevoren door de Amerikanen de laatste Nederlander was afgevoerd. Hiermede heb ik u dus een verhaal gegeven, zoals het met zo'n team ging. Hier merkt u dus uit, wanneer zo'n ploeg eenmaal in het veld was, ik niets meer te vertellen had. De ploeg ook niet meer. De Amerikanen en Engelsen, onder wie ze dienden, gaven de opdrachten daar en daar naar toe te gaan.

59487. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over de krijgsgevangenen, die in de Russische zone waren?

A. Niets, ik heb wel berichten, toen ik in Versailles was, gekregen, dat er krijgsgevangenen waren. Ik heb naderhand ook bericht gekregen, dat een zekere heer *Crommelin* was aangewezen om zich naar Odessa te begeven. Er werd mij ook medegedeeld, dat de mensen, die in Rusland waren, van uit Odessa, en ik meen, dat ook de naam Brindisi werd genoemd, over Italië zouden worden teruggestuurd. Ik heb de heer *Crommelin* niet gesproken en niet gezien.

Verder heb ik van die hele uitvoering ook niets gehoord. Iedereen werkte zo'n beetje naast elkaar. Als er iemand van ons bij was geweest, had ik iets meer kunnen weten.

59488. De **Voorzitter:** Maar u hebt er misschien toch wel iets aan gedaan of getracht te doen?

A. Getracht absoluut, maar u ziet het, wanneer zo'n team in Duitsland was, werd dit gedirigeerd door de commandant van de legergroep. Ze hadden geen radioverbinding, niets.

59489. De **Voorzitter:** Ik heb hier een afschrift van een rapport, dat u hebt uitgebracht, en dat rapport bestaat weer uit een afschrift van een door u bijgehouden dagboek en er staat voor 23 Mei, dat u naar het bureau van general *Parker* bent geweest, dat u daar hebt vernomen, dat er een overeenkomst was getroffen met de Russen, dat afvoer over en weer naar een tiental centra (verzamel) aan elke zijde zou geschieden.

A. Ja, er is wel iets geweest, maar het is alweer vijf jaar geleden.

De **Voorzitter:** Maar misschien brengt het u iets in herinnering.

A. Ik begin mij iets te herinneren van een overgang bij een rivier. Aan de ene kant zouden dan de treinen komen met de gevangenen en aan de andere kant zouden de treinen komen van de Russen, die uit Duitsland kwamen. Ze zouden tegen elkaar worden uitgewisseld. Maar ik geloof, dat het alleen een bespreking is geweest. Verder is mij er niets van bekend, ten minste wat ik er mij van kan herinneren. Nu u het echter zegt, komt mij toch iets voor de geest. Ik zou het stuk zelf nog eens moeten zien, dan zou mij misschien meer in de gedachten komen.

59490. De **Voorzitter:** Ja, u bracht geregeld rapport uit aan de Minister van Oorlog. Daarin stond, dat u het rapport aanbood en dat hetgeen in dat rapport stond, een afschrift was van het door u bijgehouden dagboek. Dus u hebt blijkbaar een dagboek aangehouden en afschrift daarvan.....

A. Alle stukken zijn ingeleverd toen de sectie is opgeheven, jammer genoeg.

59491. De **Voorzitter:** Wat betreft de Russen, is daar niet een team heengestuurd, bestaande uit kapitein *Roukens* en kapitein *Bominaar,* of hadden die een andere opdracht?

A. Ik heb geen kapitein *Bominaar* bij mij gehad, wel een kapitein *Roukens,* zover ik mij herinner.

59492. De **Voorzitter:** Ja, ik heb hier een rapport, dat u bij de Minister van Oorlog ingediend hebt. Ik heb hier ook een eindrapport omtrent de werkzaamheden en ervaringen van het team kapitein dr. *Roukens* en kapitein *Bominaar.*

A. Dit is absoluut uit mijn herinnering verdwenen. Ik zou het stuk zelf nog eens moeten zien en dan zou ik het mij misschien beter kunnen herinneren. Op het ogenblik herinner ik er mij totaal niets van.

59493. De **Voorzitter:** Ik denk, dat uw werkzaamheden zich hebben bepaald tot een doorzenden van dat rapport.

A. Zeer waarschijnlijk wel, ik zal het natuurlijk wel gelezen hebben. Het begint wel een beetje meer te dagen. Die twee namen horen wel bij mijn section, ik heb ze hier in mijn aantekeningen staan. Ze horen er dus bij, het kan niet anders. Het komt mij allemaal wel bekend voor, maar ik herinner mij het niet. Het spijt mij vreselijk.

59494. De **Voorzitter:** Gaat u maar voort met uw beschouwing over het team.

A. Met dit team ben ik klaar. Nu zou ik u willen vertellen, hoe het einde hier in Holland is geweest. Dan wilde ik u later ook nog iets vertellen over Rode Kruis-goederen.

59495. De **Voorzitter:** Dat betreft een andere sub-commissie, maar begint u met hetgeen zich hier in Nederland heeft afgespeeld.

A. Eind Juli is de P.W.X.-section in Nederland gekomen, want die was bij S.H.A.E.F. opgeheven. S.H.A.E.F. ging toen naar Frankfort door en beweerde, dat alle krijgsgevangenen weg waren. Toen ben ik naar Holland toe gegaan en heb mij bij de commandant Militair Gezag gemeld. Van de Minister van Oorlog kreeg ik opdracht met de Missie Berlijn contact op te nemen, een Missie onder admiraal *Doorman,* die bezig was naar Duitsland te gaan. Een tijdje later werd ik door de Engelsen uitgenodigd om naar Öhnhausen te komen, omdat zij daar een dienst in elkaar hadden gezet om de achtergebleven krijgsgevangenen, dus de krijgsgevangenen, die niet uit Duitsland of Rusland waren teruggekomen, terug te voeren. Daarom werd mij verzocht daar te komen en besprekingen te voeren. Het resultaat van dat onderhoud is geweest, dat de Engelsen zouden vragen of het gedeelte, dat ik nog over had van de section, daarheen zou mogen gaan om dat werk te doen. Hiervan is door mij niets meer gehoord, want de Missie Berlijn trok alles tot zich. Toen ik in Nederland was, heb ik per radio verzocht — een paar keer — aan de families van krijgsgevangenen, om op te geven, wanneer hun zoons, echtgenoten, verloofden, enz. niet uit krijgsgevangenschap waren teruggekeerd. Daar heb ik verschillende brieven op gekregen en ik heb toen aan die families, die mij die brieven hadden gezonden, kaarten gezonden ter invulling. Dezelfde kaarten, die in Öhnhausen door de Engelsen werden gebruikt om dezelfde materie te behandelen. Van die kaarten heb ik twee verzamelingen gemaakt. Ik ben toen gaan proberen er achter te komen; ik hoorde van dat Öhnhausen niets meer. Op een gegeven ogenblik is een kolonel *van Rij* bij mij gekomen, dat hij van een autoriteit — ik meen mij te herinneren van Sociale Zaken — opdracht had de niet teruggekeerde krijgsgevangenen op te zoeken. Hij deelde mij toen mede, dat mijn werk was afgelopen en dat hij verder alles zou doen. Ik heb mij toen gewend tot generaal *Kruls,* die hiervan ook niets af wist, en deze zei, dat ik met mijn werk rustig door moest gaan en dat ik verder wel zou horen, hoe die zaak in elkaar zat.

59496. De **Voorzitter:** Wanneer was dat precies?

A. Dat moet na Juli geweest zijn, want ik ben eind Juli uit Versailles hier gekomen, dus dat moet Augustus of September geweest zijn.

59497. De **Voorzitter:** In wiens opdracht heeft mr. *van Rij* dat gezegd?

A. Ik meen in opdracht van Sociale Zaken, maar dat kan haast niet.

59498. De **Voorzitter:** Dat bevel is dus niet uitgevoerd.

A. Neen, dat is niet uitgevoerd, omdat generaal *Kruls* zei: ik ben hier commandant en als hij dat wil opgeven, moet hij eerst bij mij zijn.

59499. De **Voorzitter:** Maar was mr. *van Rij* geen lid van de Militaire Missie in Berlijn? Of is dit later geweest?

A. Dat is later geweest, want ik had alleen maar te doen — en die sprak ik dikwijls — met admiraal *Doorman.* Want u zult ook later merken, dat ik mijn papieren heb overgegeven aan kapitein *Goossens,* die bij de Missie Berlijn zat. Als het dus uit die koker was gekomen, had hij wel tegen mij gezegd: „U moet niet bij mij zijn, u moet bij kolonel *van Rij* zijn." Het was kolonel *van Rij.*

De **Voorzitter:** Ja, mr. *C. v. Rij,* vermoed ik.

A. Ik kan natuurlijk alleen de section opheffen op last van mijn chef, niet op last van een willekeurig iemand, die maar binnenkomt.

59500. De heer **de Graaf:** U hebt dus niet naar uw chef verwezen?

A. Neen, ik heb gezegd, dat ik het mijn chef zou mededelen.

59501. De **Voorzitter:** En werd daar ook een reden voor opgegeven?

A. Neen. Alleen werd gezegd, dat viel mij toen zo op: „In Frankrijk is het heel goed gegaan." Dat werd door de luitenant, die in gezelschap van de heer *van Rij* was, tegen de heer *van Rij* gezegd. Verder weet ik niets.

59502. De **Voorzitter:** Dus een en ander hield verband met een beoordeling van het werk, dat u had gedaan?

A. Mij niet bekend. Het is ook niet tegen mij gezegd.

59503. De **Voorzitter:** Hoelang bent u toen nog, nadat generaal *Kruls* had gezegd, aan het bevel geen uitvoering te geven, daar gebleven?

A. Ik ben de helft van December gedemobiliseerd, toen was alles opgeheven. Dat kan ik u dadelijk vertellen, hoe dat is gelopen.

De lijsten van niet teruggekeerde krijgsgevangenen werden dus door mijn section opgemaakt.

Inmiddels kwam er weer een bureau op het Departement van Oorlog voor den dag, dat zich met dezelfde materie bezighield.

Dit bureau stond onder reserve-majoor *F. H. A. H. Tielens.* Met dit bureau zocht en kreeg ik contact en als gevolg daarvan wisselden wij de verkregen inlichtingen uit. Door de vermindering van werkzaamheden heb ik met toestemming van generaal *Kruls* mijn section ingekrompen. De officieren en manschappen zijn met groot verlof gegaan of werden in een andere functie overgeplaatst, zodat mijn section op een gegeven moment uit drie officieren bestond, plus vijf minderen en een paar wagens. Verder heb ik de auto's ingeleverd en op een bepaalde dag — ik weet niet meer wanneer — heb ik generaal *Kruls* voorgesteld de section te demobiliseren. Dat is toegestaan. Ik heb toen één stel van de kaarten van niet teruggekeerde krijgsgevangenen bij kapitein *Goossens* ingeleverd, Missie Berlijn, en het andere stel bij majoor *Tielens,* die aan het Departement zat en dezelfde materie behandelde. Verder gaf ik het hele archief ook aan majoor *Tielens,* dus aan het Departement van Oorlog. Hier ben ik aan het einde gekomen van deze periode. Maar nu om te laten zien, dat dit werk, dat niet door mij persoonlijk, maar door mijn sectie is geschied, goed is geweest, vind ik het wel noodzakelijk, dat ik u dit stuk even ter inzage geef. Hier wordt mijn naam in genoemd, maar het gaat dus niet om mijn naam, want de werkzaamheden zijn door de sectie gebeurd.

De **Voorzitter:** Dat hebben wij al eens gelezen.

A. Dan ben ik klaar. Dus het gaat niet om mij persoonlijk, wilt u daar goed aan denken. Het gaat alleen om het werk, dat de mensen van mijn sectie hebben gepresteerd. Ik dank u zeer.

59504. De **Voorzitter:** Daarnet heeft u ook over de financiën gesproken. Met wie behandelde u die financiële aangelegenheden?

A. De financiële aangelegenheden behandelde ik met de Engelse betaalmeester van S.H.A.E.F.

59505. De **Voorzitter:** Maar toch ook wel met de Nederlandse autoriteiten?

A. Die hebben de afrekening gekregen.

59506. De **Voorzitter:** Ik zie hier bij 1 Juni een notitie, dat u de payments verstuurd hebt aan majoor *Palstra* van de comptabiliteit van het Departement van Oorlog.

A. Ja.

59507. De **Voorzitter:** Stond u daarmede in persoonlijk contact?

A. Niet persoonlijk in contact, omdat ik toen ben overgegaan naar Militair Gezag. *Palstra* was de paymaster.

59508. De **Voorzitter:** Voerde u met hem geen persoonlijke onderhandelingen of ging dat allemaal schriftelijk?

A. Neen, ik had één van mijn officieren, dat was de notaris van Eerssel, *Raaymakers,* als mijn paymaster aangesteld. Zij deden alle financiële aangelegenheden af. Met *Palstra* heb ik, sinds ik van Militair Gezag was, geen enkel contact meer gehad. Het ging allemaal over die Engelse paymaster van S.H.A.E.F. Op een gegeven ogenblik had ik geld over en toen heb ik *Raaymakers* per vliegtuig met al het overgeschoten geld naar Frankfurt gestuurd om daar de afrekening in orde te maken. Verder heb ik mijn financiële afrekening afgegeven aan het Departement van Oorlog. Dat is ook onderzocht. Een paar keer zijn er vragen aan mij gesteld. *Appels* heeft dat behandeld.

59509. De **Voorzitter:** U schrijft in uw dagboek van 31 Mei 1945: „Kolonel *van Andel* uit Brussel terug, heeft Godinne bezocht, besprekingen gevoerd met majoor *Palstra.*"

A. Ja, ik zal hem misschien gesproken hebben, maar verder had ik niets met hem te maken. Ik stond onder Militair Gezag.

59510. De **Voorzitter:** Ik vroeg daarnet of u persoonlijk contact met hem had gehad, maar nu blijkt hieruit, dat u persoonlijk besprekingen met hem hebt gevoerd.

A. Ja, ik zal misschien bij hem geweest zijn om over Godinne te praten. Wij hadden Godinne gekregen door het Belgische Rode Kruis. Misschien heb ik toen met hem besproken hoe daar de betaling zou zijn.

59511. De **Voorzitter:** Dat is niet gebeurd, er was een nieuwe bezoldigingsregeling.

A. Dat is weer iets anders. Ik meen, dat wij, toen wij in Parijs waren, een andere bezoldigingsregeling voor de officieren en de minderen hebben gekregen. Daarover heb ik misschien met hem gesproken. Wat in Brussel en Nederland kon, kon niet in Parijs. Dat is heel goed mogelijk. Ik herinner mij het niet. Ik heb zoveel besprekingen gevoerd.

59512. De **Voorzitter:** U hebt in het begin gezegd, dat u de opvolger was van kolonel *Suylen*; waarom is deze uit deze dienst gegaan?

A. Dat is mij niet bekend. Wel van horen zeggen, maar het is misschien beter, dat u het hem vraagt.
In de tussentijd, dat *Suylen* weg was en ik kwam, heeft reservemajoor mr. *J. C. Lee* de dienst waargenomen.

59513. De **Voorzitter:** Hoelang is de heer *Lee* in functie geweest?

A. Ik weet niet precies van wanneer af, want toen ik in Versailles kwam, was hij daar al en hij is in Engeland al in dienst geweest. Hij was in Zuid-Amerika, toen de oorlog uitbrak, en heeft zich toen in Engeland gemeld. Hij zal misschien in Augustus, September gedemobiliseerd zijn. Dat kan ik natuurlijk wel voor u nagaan, wanneer u dat graag wilt weten. De heer *Lee* was iemand, die zeer goed werk heeft gedaan.

59514. De **Voorzitter:** Weet u ook, welke functie hij in Engeland heeft gehad?

A. Neen.

59515. De **Voorzitter:** Heeft u ook bemoeienis gehad met de status van de teruggekeerde officieren?

A. Hoe bedoelt u dat?

59516. De **Voorzitter:** Ik bedoel of u weet of zij direct weer in werkelijke dienst kwamen, of dat ze met groot verlof werden gestuurd.

A. Ik heb alleen met ze te maken gehad tot aan de grens. Ik was belast met het afvoeren naar Nederland. Daar was — ik meen — kolonel *de Brauw* mede belast.

59517. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, dat er in Zwitserland kleding aanwezig was voor de krijgsgevangenen?

A. Ja.

59518. De **Voorzitter:** Kunt u daar nog iets over mededelen?

A. Dat is een heel verhaal.
Bij mijn aankomst op de 22ste Maart lagen er Rode Kruis-goederen in Genève, een gedeelte van de Rode Kruis-goederen was nog varende en een gedeelte lag in de havens van Lissabon, Barcelona, Marseille en Toulon. Die goederen waren door de Nederlandse Regering aangekocht in Canada, Brazilië en Argentinië en ze waren voorzien van het Rode Kruis-teken van die landen. Ik heb er toen naar geïnformeerd en er werd mij medegedeeld, dat de Duitsers het Nederlandse Rode Kruis in Londen niet erkenden. Alle goederen zouden dus naar Genève worden gestuurd en van Genève door naar de kampen; de goederen van het Nederlandse Rode Kruis te Londen zouden niet worden toegelaten. Naar wat ik heb gehoord, heeft de Nederlandse Regering die goederen gekocht met die merktekens. Daardoor kreeg men later ook wel verhalen van krijgsgevangenen, dat ze nooit iets van het Nederlandse Rode Kruis kregen, maar wel van het Argentijnse of van het Canadese, maar dat waren goederen, die door Nederland waren aangekocht. Met de aankoop van die goederen in Londen was, meen ik, de consul-generaal *de Meester* belast. Bovendien ir. *Friedhoff,* die eveneens met dezelfde werkzaamheden was belast. Bij S.H.A.E.F. was een Amerikaanse vertegenwoordiger van het internationale Rode Kruis gedetacheerd.
Aan deze laatste heb ik toen gevraagd om de varende en in de haven liggende goederen zo spoedig mogelijk door te sturen naar Genève. Maar hij kon er toen heel weinig aan doen. Verder was het Internationale Rode Kruis belast met de doorzending dier goederen naar Duitsland en verspreiding van die goederen in de kampen. Volgens ons is het Internationale Rode Kruis daarbij ten opzichte van de geallieerden, dus de Belgen, enz., zeer zeker in gebreke gebleven. Later, toen het in Duitsland een chaos was en de Duitsers zich haastig terugtrokken, kon de organisatie niet over voldoende transportmiddelen beschikken om de goederen naar de verschillende kampen te brengen en die kampen waren ook soms helemaal verdwenen. Wij kregen bij — misschien hebben we het al verteld — S.H.A.E.F. om de paar dagen inzage van kaarten, waar we precies op konden zien, waarheen de kampen trokken en niet waar ze op dat ogenblik waren. Toen op een gegeven ogenblik de zaak in Duitsland mis begon te lopen, hebben al de liaison-officieren de hoofden bij elkaar gestoken en toen zijn we tot de volgende conclusies gekomen. We zouden de goederen allemaal samenbrengen in een „pool". Wanneer dus een team van het Internationale Rode Kruis in een kamp kwam, zouden ze de goederen afgeven, zonder op de nationaliteit te letten, met het gevolg, dat de mensen dus zo spoedig mogelijk zouden worden geholpen. Dus als men met Hollandse goederen in een Frans kamp kwam, werden de bewoners daarvan voorzien en omgekeerd. Deze afspraak, dus onder S.H.A.E.F.'s leiding, is niet kunnen doorgaan, omdat de zaak in Duitsland helemaal in elkaar liep.
We waren hiertoe overgegaan, omdat ons herhaaldelijk klachten bereikten, dat de geallieerden, dus ook Nederlanders, zo weinig kregen, in tegenstelling tot de Amerikanen en Engelsen. Toen is ons gebleken, dat de Duitsers die goederen, die zij voor de kampen kregen, gaven aan de Engelsen en Amerikanen om te laten zien, dat ze zo goed voor de Engelsen en Amerikanen waren, en omdat zij Duitse krijgsgevangenen in Amerika en in Engeland hadden, trachtten zij een betere behandeling van hun krijgsgevangenen in die andere landen te krijgen. De Polen, de Belgen, de Fransen, de Nederlanders en de Tsjechen hadden geen krijgsgevangenen, dus zij konden nooit iets terugdoen. Daardoor zijn we er toe gekomen om alles in een „pool" te brengen en te zeggen: „Hier is het". Ik ben in Juni 1945 zelf nog naar Genève gegaan om mij op de hoogte te

stellen van de daar opgelegde Rode Kruis-goederen. Nu ontving men op bepaalde data van het Internationale Rode Kruis een lijst van goederen, die daar aanwezig waren, keurig bijgehouden. Toen ik die lijst wilde gaan vergelijken met datgene, wat door de Nederlandse Regering was ingekocht, kon ik een dergelijke lijst uit Londen niet in mijn bezit krijgen, noch van Ministerie van Oorlog, noch van de heer *Friedhoff*. Dus was vergelijking onmogelijk. Ik moest dus helemaal afgaan op de waarheidlievendheid van het Internationale Rode Kruis en later is mij gebleken, dat ik daar goed aan heb gedaan. Er was aan het Departement en bij de heer *Friedhoff* geen lijst aanwezig en ik heb geen opgave gekregen van wat door de Regering was aangekocht. Ik heb op een gegeven moment een majoor van mij naar ir. *Friedhoff* gestuurd om persoonlijk er nog eens op aan te dringen een lijst te krijgen. Toen is hem dat beloofd en tot op heden is door mij niets ontvangen.

Ik heb o.a. naar Pougues les Eaux, Parijs, Brussel en Godinne goederen gehaald om aldaar aangekomen krijgsgevangenen te kleden. Ik ben in October 1945 op aandringen van de toenmalige secretarisgeneraal, de latere Minister *Meynen,* naar Genève toegegaan om te zorgen, dat de daar aanwezige goederen zo spoedig mogelijk zouden worden vervoerd naar Nederland, omdat wij toen bezig waren onze nieuwe bataljons op te richten, enz.

Ik moest er dus weer naar toe zonder gegevens van mijn zijde. Dus ik heb helemaal af moeten gaan op de gegevens van het Internationale Rode Kruis, wat niet goed is geweest. Dit vervoer is dan ook gebeurd en de goederen moesten worden overgegeven aan de kwartiermeester-generaal. Die goederen zijn dan ook naar Rotterdam vervoerd en zijn daar in ontvangst genomen. Hiervan heb ik enige papieren laten lichten om u een indruk te geven van wat er allemaal zo lag en wat er mee gebeurd is. Het is wel interessant, er lag daar enorm veel voor de krijgsgevangenen. Jammer, dat ze niets of bijna niets hebben gekregen. Ik ben nu zo wat aan het einde van mijn verhaal, Mijnheer de Voorzitter, maar ik mag misschien nog even uitdrukking geven aan mijn grote dankbaarheid aan de mensen, die mij hebben geholpen gedurende die heel zware tijden. Zij hebben als paarden gewerkt.

59519. De **Voorzitter:** Waar bent u gedurende de oorlogstijd geweest?

A. Ik ben in oorlogstijd aan de Moerdijk geweest.

59520. De **Voorzitter:** Ik bedoel de oorlogstijd van 1940—1945.

A. Ik ben dus eerst aan de Moerdijk geweest, toen heb ik in den Haag gezeten tot 1941 en toen ben ik naar Oisterwijk gegaan. Daar ik reserve was geworden, want ik was vroeger beroeps, ging ik niet in krijgsgevangenschap, omdat ik boven de 45 jaar was. Onmiddellijk, toen de Minister van Oorlog in Oisterwijk kwam, heb ik mij bij hem gemeld. Hij beloofde mij zo mogelijk te plaatsen. Daar heb ik toen niets meer van gehoord. Op een gegeven moment stond generaal *Kruls* voor de deur en deze vroeg of ik bij hem wilde komen. De volgende dag ben ik onmiddellijk mee naar Brussel gegaan en daar weer in dienst gekomen. Ik ben tot December 1945 in dienst gebleven.

59521. De **Voorzitter:** In 1940 was u toch beroepsofficier?

A. Reserve-officier, ik ben tot 1938 beroepsofficier geweest. Ik ben toen reserve-kolonel geworden, commandant van de brigade C. Ik heb eerst in Naarden gezeten. Toen generaal *Winkelman* is gekomen, ben ik met mijn hele brigade naar de Moerdijk overgeplaatst. Op 11 April was die overplaatsing en 10 Mei zaten we midden in de oorlog.

59522. De **Voorzitter:** Ik vroeg het, omdat de beroepsofficieren hebben te maken gehad met de quaestie van het erewoord.

A. Dat is allemaal buiten mij omgegaan, ik was reserve-officier.

59523. De heer **de Graaf:** U hebt zich in deze geest uitgelaten, dat u niet zo geweldig was ingenomen over de medewerking, welke de Nederlandse Regering te Londen u heeft gegeven bij de vervulling van uw taak.

A. Ik bedoel meer het personeel van het Departement van Oorlog. De Minister van Oorlog zelf heeft mij veel geholpen, maar het personeel, dat daar zat, heeft mij niet die hulp verleend, die ik er van verwachtte.

59524. De heer **de Graaf:** Maar kunt u ook concluderen, dat bepaalde maatregelen, welke de vervulling van uw taak beter mogelijk hadden gemaakt, dus meer succes hadden gewaarborgd bij de vervulling van uw taak, achterwege zijn gebleven, hetzij door toedoen van Departementsambtenaren of door toedoen van de Nederlandse Regering te Londen?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Maar ik kan u alleen zeggen, wat ik daar straks reeds zei, dat belangrijke brieven, die ik stuurde, niet werden beantwoord dan na herhaald aandringen en dat ik menig keer zelf naar Londen heb moeten vliegen om dingen gedaan te krijgen. Maar het is allemaal al weer vijf jaar geleden en als ik mijn papieren alle bij mij had, zou ik er misschien dingen uit kunnen halen. Neen, tegenwerking is er niet geweest.

59525. De heer **de Graaf:** U hebt in dit verband gesproken over een zekere sfeer, die te Londen heerste. U hebt daarbij het voorbeeld aangehaald over de film van de slag aan de Moerdijk. Hoe kwam men eigenlijk aan die film? Weet u hoe de film omtrent de slag aan de Moerdijk, waarover u vertelde, te Londen kwam?

A. Neen, dat is mij niet bekend.

59526. De heer **de Graaf:** Is u bekend of na uw mededelingen te Londen, dat deze film een propagandafilm van de Duitsers was, van de zijde van de Nederlandse Regering in Londen een rechtzetting is gegeven?

A. Neen. Ik deelde dit mede in een particulier gesprek, dat ik had met degene, die mij de filmgeschiedenis vertelde.

59527. De heer **de Graaf:** Er kan toch een publicatie zijn geweest of een officiële uitnodiging van geallieerde zijde?

A. Neen, dat is mij niet bekend.

59528. De **Voorzitter:** Heeft u zelf in uw ervaringen geen aanleiding gevonden om u over deze zaak tot de Minister te wenden?

A. Neen. Ik vond dit voldoende.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

J. A. G. VAN ANDEL.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
DE GRAAF.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 6 JULI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Korthals en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JOHAN WILLEM VAN OORSCHOT,

oud 74 jaar, wonende te Farnham (Surrey), Engeland, generaal-majoor b.d., oud-hoofd van de inlichtingendienst en B.B.O.

Hij legt de eed af als getuige.

59854. De **Voorzitter:** U bent in het begin van de oorlog als hoofd van de Nederlandse militaire missie naar Londen gegaan?

A. Ja.

59855. De **Voorzitter:** Op welke dag is dat geweest?

A. Ik ben de 10de Mei vertrokken en ik ben de 12de Mei in Londen aangekomen. Het was een Zondag.

59856. De **Voorzitter:** In welke verhouding stond die missie tot de Minister van Oorlog? En tot de opperbevelhebber?

A. We stonden er onder, we werden uitgezonden door de opperbevelhebber en van hem kregen we instructie mee. Die instructie hadden we al van tevoren ontvangen. Enige maanden of enige weken van tevoren werd mij medegedeeld, dat ik naar Londen moest gaan. Ik moest mij een pak aanschaffen en een koffer gereedhouden en een instructie werd mij uitgereikt, waarmede ik naar Londen moest gaan, zo gauw de oorlog uitbrak. Dat heb ik toen ook gedaan. Ik ben om vijf uur 's morgens van huis gegaan en ben naar Londen gegaan.

59857. De **Voorzitter:** Maar was die missie een verbindingsschakel tussen de opperbevelhebber van land- en zeemacht en de Britse legerleiding of tussen het Ministerie van Defensie en het War Office?

A. Neen, tussen de opperbevelhebber van land- en zeemacht en het War Office in Londen en de legerleiding, enfin, het hele militaire lichaam in Londen. Het was echter generaal *Winkelman,* die mij uitstuurde, en aan hem zou ik moeten rapporteren volgens de instructie, die ik hier bij mij heb.

59858. De **Voorzitter:** Maar dat heeft maar enkele dagen kunnen duren?

A. Ja, dat heeft maar enkele dagen geduurd, want vóórdat ik goed en wel aan mijn werk was begonnen, had Nederland gecapituleerd, waarna de verhouding natuurlijk heel anders was geworden. Inmiddels was de Nederlandse Regering aangekomen en had ik alleen nog maar contact met de Nederlandse Regering.

59859. De **Voorzitter:** Hoe is toen precies de verhouding geworden?

A. De verhouding is zo geworden, dat ik mij indertijd zelf afvroeg: „Wat heeft de militaire missie hier nu eigenlijk te maken? We hebben hier de Nederlandse Regering aan de ene kant en de Engelse Regering aan de andere kant. Een Nederlandse Minister van Oorlog en een Engelse Minister van Oorlog en die kunnen direct met elkaar spreken. Daar hebben we geen missie voor nodig." De omstandigheden wilden, dat er op het Engelse Ministerie van Oorlog een bureau was, dat met militaire missies belast was, en dat wilde die militaire missie van ons gehandhaafd zien om ook hun bureau in het leven te houden. U begrijpt wel, wanneer een bureau belast is met militaire missies en de militaire missies worden afgeschaft, dan kan het bureau ook naar huis gaan. Dus er werd voor gezorgd, dat alles over de militaire missie ging en over het hoofd van dat bureau zelf. Daar hield hij hardnekkig aan vast. Nu is dat niet officieel zo voorgeschreven geweest, maar die indruk kreeg ik toch sterk. Wanneer de Ministers zelf eens iets wilden, werd er gezegd: „Laat u dat liever de militaire missie doen, dat is beter."

Nu is het waar, er moet een zekere regelmaat in alles zijn. Een Minister van Oorlog kan ook maar niet elk ogenblik gereedstaan om vreemde Ministers aan te horen, zeker niet wanneer er oorlog wordt gevoerd. Bij de Voorzitter van de Tweede Kamer kan men ook maar niet even zo oplopen en eens even wat gaan vragen. Er wordt toch een zekere weg gevolgd. Zo bleven wij bestaan, maar alles, wat er gebeurde, ging over ons.

59860. De **Voorzitter:** Nam de Nederlandse Regering in dit opzicht ook een bepaald standpunt in? Was het zo, dat de militaire missie is gehandhaafd op Engels verzoek tegen de zin van de Nederlandse Regering in?

A. Neen, dat niet. De Nederlandse Regering vond het best en ik zou zeggen, dat het de meest gangbare weg en de meest begaanbare weg was, en die hebben ze gevolgd. Ze hebben alles over de missie laten lopen.

59861. De **Voorzitter:** Hadden andere landen ook een missie in Londen?

A. Andere landen hadden dat ook. Er was een Tsjechische, een Belgische, een Franse missie. Totdat Frankrijk als het ware vrede heeft gesloten en „Vichy" is gekomen; daarna zijn de Fransen weggegaan. De Belgen, de Noren en alle vreemde geallieerden hebben tot het laatst zo'n missie gehad.

59862. De **Voorzitter:** Hoe groot was de Nederlandse missie?

A. De Nederlandse missie bestond uit mij zelf — ik was de chef van de missie —, dan was er overste *Zegers,* maar die is spoedig geïnterneerd na een paar dagen, verder was er een luitenant en een sergeant, en een paar marechaussees, die als portier werkten.

59863. De **Voorzitter:** Kunt u ook de namen noemen van de officieren, die u bij u had?

A. Ik was er zelf bij, mijn naam is *van Oorschot,* zoals u weet, en dan verder was er overste *Zegers,* overste *Schoonenberg* — die al in Engeland was, toen de oorlog uitbrak —, een beroepsofficier van de artillerie en verder luitenant *Breitenstein* en *Cevat,* een sergeant — hij is op het ogenblik kapitein. *Cevat* woont ook in Engeland. *Breitenstein* is dezelfde man, die nu bij de K.L.M. is.

59864. De **Voorzitter:** Had de militaire missie ook bemoeienis met de troepen, die na de capitulatie van Nederland via België en Frankrijk zijn teruggevloeid naar Engeland?

A. We hadden er enige bemoeienis mee, in zoverre, dat wij in het begin vooral ons best moesten doen om wapens voor die mensen te krijgen, logies voor ze te krijgen, enfin, alle belangen te behartigen, en dat moest allemaal over dat bureau van het War Office gebeuren.

59865. De **Voorzitter:** Ik bedoel op het moment, dat de troepen nog op het vasteland waren.

A. Ja, daar hadden we ook contact mee, toen vooral. U bedoelt toch de Nederlandse troepen?

59866. De **Voorzitter:** Ja, de Nederlandse troepen, die op de terugtocht waren. Had u daar contact mee? Wist u hoe de bewegingen van die troepen waren?

A. Neen, dat wist ik niet.

59867. De **Voorzitter:** Heeft daar de Nederlandse Regering door middel van de militaire missie nog ingegrepen in de bewegingen van die troepen?

A. Neen.

59868. De **Voorzitter:** Of zc opdracht gegeven om naar Engeland te gaan?

A. Neen, daar heb ik niets van gehoord. Ik heb herhaalde malen met de chef van de staf uit Londen naar den Haag getelefoneerd, maar het enige, dat hij altijd zei, was: „Zorg maar voor goede hulp".

59869. De **Voorzitter:** Dus uw bemoeiingen begonnen eigenlijk pas op het moment, dat die troepen in Engeland aankwamen?

A. Ja, toen begon de hoofdzaak van mijn werk. Volgens mijn instructie moest ik allerlei dingen vragen en steun vragen, maar ik merkte al heel gauw, dat er geen sprake van was, want ze hadden veel meer steun nodig dan dat ze steun konden geven.

59870. De **Voorzitter:** Misschien bedriegt uw geheugen u een klein beetje. Ik heb hier namelijk een telegram, dat is gericht aan de heer *den Beer Poortugael* en aan majoor dr. *Koch* in Délivrande. Dat is ondertekend door de Minister van Defensie, door u en dat is een opdracht om naar Brest te gaan en daar een Nederlands schip af te wachten, dat daar voor hen gereed zou liggen. Dus dat is een bepaalde opdracht.

A. Dat is het enige geweest — dat wilde ik ook nog zeggen, want dat herinner ik mij heel goed —, daar was blijkbaar een groep onder commando van dr. *Koch* en de heer *den Beer Poortugael* was chef van de marechaussee. De heer *Koch* behandelde altijd de correspondentie, hij was blijkbaar de oudste. Hij trad in mijn ogen op als commandant. Ik kreeg van hem voortdurend telegrammen. Hij was uit het zuiden gekomen, uit Zeeuwsch-Vlaanderen, en was met een troep, die hij had weten te formeren, aan de kust van Frankrijk, gekomen, hopende naar Engeland te gaan. Ik kreeg bericht of ik kon zorgen, dat hij overkwam. Dat had heel wat voeten in de aarde, naar aanleiding daarvan heb ik o.a. dat telegram gestuurd. Ik heb er nog veel meer voor gedaan. Eindelijk zijn ze dan naar Londen gekomen.

59871. De **Voorzitter:** Dus het was niet zo, dat men in Londen de bewegingen van de Nederlandse troepen volgde?

A. Ik zou het niet geweten hebben, wanneer hij mij niet had getelegrafeerd.

59872. De **Voorzitter:** Dus de actie is van zijn kant uitgegaan?

A. Ja, de actie is van zijn kant uitgegaan. Maar hij stond aan die kust. Hij wilde met alle geweld naar Engeland en hoopte, dat er uit Engeland een schip zou komen om hem te halen. Ik kreeg dat telegram, ik ben die zelfde avond nog naar het War Office gegaan en daar hebben ze mij gezegd: „Daar kunnen wij niets aan doen, dan moet u naar het Departement van Marine gaan." 's Morgens vroeg — het was laat geworden — ben ik naar het Departement van Marine gegaan en die zeiden: „Dan moet u zijn bij onze marineattaché in Parijs". Ik heb toen de militair-attaché in Parijs opgeroepen en die heb ik gevraagd of deze het verband op wilde nemen met de marine-attaché in Parijs. De marine-attaché in Parijs heeft gezegd: „Daar heb ik niets mee te maken, dan moet je zijn bij de marinecommandant in de buurt van Brest." Het doet mij veel denken aan „een jongmens heeft zich opgehangen aan een boom in het Muiderwoud". Ik ben wel 24 uur bezig geweest en tenslotte is het mij gelukt een schip te krijgen, dat hen over heeft gebracht.

59873. De **Voorzitter:** Moeten wij de conclusie trekken, dat onze Regering in Londen een lijdelijke houding heeft aangenomen ten opzichte van de troepenbeweging?

A. De Nederlandse Regering was in die dagen pas aangekomen en wist heg, noch steg. De Regering kon niets doen.

59874. De **Voorzitter:** Ja, maar dit telegram, waarover ik sprak, dateert van 8 Juni, dus toen was men ongeveer vier weken in Engeland.

A. Ja, maar toen waren ze nog niet zo geïnstalleerd, dat ze iets konden beginnen. De Regering deed althans op dat ogenblik nog niet veel.

59875. De **Voorzitter:** Maar zou de gedachte ook niet opgekomen zijn om wat te doen voor de troepen, die terugtrokken, nl. om die zo spoedig mogelijk naar Engeland te halen om de mogelijkheid te hebben, dat ze nog gebruikt konden worden?

A. Ja, misschien is die gedachte wel opgekomen, maar ik heb er nooit iets van gemerkt. Ik heb het altijd zelf maar gedaan.

59876. De **Voorzitter:** Dus daar zijn geen besprekingen over geweest?

A. Neen, helemaal niet. Ik heb het wel aan de Minister gemeld of hij er iets aan kon doen. Het is wel te begrijpen, dat het niet zo eenvoudig is om in een vreemd land een Ministerie op te richten. Men kan daar wel Minister van Oorlog zijn en men kan daar wel vergaderingen en Ministerraad houden — in het hotel geschiedde dat dan —, maar veel actie kon daar natuurlijk nog niet van uit gaan.

59877. De **Voorzitter:** Neen, maar ik kan mij indenken, dat de Nederlandse Regering, al of niet door bemiddeling van de Nederlandse militaire missie, contact heeft opgenomen met de Engelse Regering en daarbij heeft gezegd: „Onze militairen moeten naar onze mening zo vlug mogelijk naar Engeland worden gebracht. Kunt u daarvoor medewerking verlenen?" Dat is blijkbaar niet gebeurd.

A. Voor zover ik weet, is het niet gebeurd. Het kan natuurlijk wel gebeurd zijn, maar zonder dat ik het wist. Ik heb het toen allemaal gedaan.

59878. De **Voorzitter:** Maar u moest het dus eigenlijk wel weten, als de Nederlandse Regering iets had gedaan, omdat u de verbindingsschakel was. Acht u dat, gezien de omstandigheden, waarin de Regering toen verkeerde, vanzelfsprekend, dat de Nederlandse Regering lijdelijk is geweest, of kan men nu achteraf zeggen, dat men daarin ook actief had moeten zijn?

A. Ja, ik moet zeggen, dat ze nogal actief waren, maar er was zo verschrikkelijk veel te doen. Het waren ook allemaal niet de meest actieve personen, maar het is heel moeilijk om dat te critiseren en dat durf ik niet te doen. Het is heel moeilijk om in het begin in zo'n toestand te komen. Ik heb zelf ook de ondervinding gehad, hoe moeilijk het is, ik heb eigenlijk in het algemeen nog „geboft", anders had ik er ook dagenlang rondgelopen, zonder iets te kunnen doen. Als ik bedenk, dat ik daar aankwam op Pinksterzondag, 's avonds. Ik had geen cent Engels geld, ik had geen bureau, ik had niets. Ik kwam bij de gezant, waar ik mij moest melden. Ik heb daar die nacht gezeten en ik heb enkele mensen gesproken, Hollanders, die daar waren en die zich kwamen melden, bij mij kwamen melden. Ik wist ook niet wat te doen. Ik moest beginnen met een bureau in elkaar te schroeven. Waar moest ik dat vandaan halen? Ik heb gewacht tot de gezant kwam, de volgende morgen. Ik heb gevraagd of de gezant een bureau voor mij had. Hij had geen bureau en geen geld voor mij, enz. Toen ben ik in arren moede maar de straat op gelopen en toevallig in Oxfordstreet komende, dat is vlak bij de ambassade, zag ik daar C. & A. Toen kwam er een Hollandse klank in mijn oren, bij het lezen van die naam. Ik ben daar binnengelopen. Het was Pinkstermaandag en dan houden ze daar geen Zondag. Het is daar niet voor herenkleding, uitsluitend voor dameskleding. Ik ben toch maar binnengegaan. De juffrouw vond het vreemd, een buitenlands officier in uniform. Ze vroeg, wat ze voor mij kon doen. Ik heb haar gevraagd, of ik de directeur niet kon spreken. Ik dacht, dat het wel een Hollander zou zijn. Inderdaad werd ik bij de directeur toegelaten, heel hoog in het gebouw. Toen heb ik de heer *Brenninkmeyer* gevraagd: „Kunt u mij misschien helpen?" Hij vroeg: „Waarmede?" Ik antwoordde: „Ik moet een bureau hebben." Een bureau kon ik krijgen. De heer *Brenninkmeyer* had daar bureaux en heeft ze mij laten zien. In de lift werd ik mee naar boven genomen, een paar verdiepingen hoger en daar vond ik tal van bureaux en vertrekken, die voor bureaux waren bestemd. Ik mocht uitkiezen, wat ik wilde hebben. Ik vroeg hoeveel dat zou kosten. Daar werd niet over gepraat, dat zou verder naderhand met de Regering worden uitgemaakt. Ik zal er niet verder over uitweiden, maar om 11 uur

zat ik aan mijn schrijftafel, had ik een grote tafel in het midden van mijn bureau staan met 12 stoelen er om heen, en met drie telefoons. Daar zorgde de heer *Brenninkmeyer* allemaal voor. Hij was dat gewend.

59879. De **Voorzitter:** Was dat alles in de eerste dagen?

A. Ja, dat was alles in de eerste dagen. Ik bedoel, dat de Regering natuurlijk ook zulke moeilijkheden had. Men moest eerst een huis huren om een Departement in te richten.

59880. De **Voorzitter:** Ja, maar dit speelt in de maand Juni.

A. Ja, dit is natuurlijk een maand later.

59881. De **Voorzitter:** De datum van het telegram was 8 Juni.

A. Die mensen waren de 14de Mei aangekomen, dus was het nog maar heel in het begin. Ik hield de Minister van Oorlog altijd op de hoogte, want elke dag, als er zo iets gebeurde, schreef ik het altijd op en stuurde ik hem dat elke avond. Om halfacht, mijn bureau was open tot halfacht en dan gingen wij eten. Dan stuurde ik hem altijd dat briefje, waarvoor hij ook zeer dankbaar was. Dan wist hij alles, wat er gebeurde.

59882. De **Voorzitter:** Betekende de aanwezigheid van de militaire missie nu, dat er geen rechtstreeks contact was tussen de Nederlandse en de Engelse Minister van Oorlog? Of had dat overleg ook nog wel plaats?

A. Later heeft dat wel plaats gehad, maar toch niet zo zakelijk. Als het zakelijk was, had men liever, dat het over de militaire missie ging.

59883. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk wel bemoeienis gehad met de aankomst van de troepen in Engeland?

A. Ja.

59884. De **Voorzitter:** Kunt u daar een en ander over mededelen?

A. Het eerste, dat ik van de troep hoorde, was, dat ze aangekomen waren en dat ze door Engelsen waren ondergebracht in een groot — hotel kan men het eigenlijk niet noemen — flatgebouw. Dat was een soort hotel, zoals men dat in Londen heeft. Een groot flatgebouw, dat als hotel was ingericht. Daar zijn ze een dag geweest en toen hebben we aan de Engelsen gevraagd, waar ze naar toe konden gaan. Ze moesten maar naar een kamp in Wales gaan. Toen zijn ze op de trein gezet en naar een kamp vervoerd. Daar heb ik ze ook herhaalde malen bezocht.

59885. De **Voorzitter:** U bedoelt waarschijnlijk het kamp Porthcawl?

A. Ja.

59886. De **Voorzitter:** Ze zijn toch eerst nog in Haverfordwest geweest? Sommigen tenminste.

A. Ja, maar daar zijn ze later gekomen. Neen, daar zijn ze begonnen. Ja, Porthcawl is het latere kamp.

59887. De **Voorzitter:** Stuurde u er dan iemand heen om ze daar te ontvangen?

A. Dat deed het War Office, dit zorgde, dat ze daar ontvangen werden. Het Engelse Ministerie van Oorlog nam dat over. Men kreeg natuurlijk allerlei wrijvingen, die men moest trachten op te lossen.

59888. De **Voorzitter:** Waar bestonden die wrijvingen uit?

A. B.v. op een keer om een uur of twaalf 's avonds — ik wilde juist naar bed gaan — werd ik geroepen of ik even op het War Office wilde komen. De Engelse chef van de staf was daar en die vroeg, of ik de volgende morgen even naar Haverfordwest wilde gaan, want de Hollandse troepen maakten daar „oproer". Ik zei, dat het wel los zou lopen. Wat was er nu gebeurd? De Hollanders dachten, toen ze daar een dag waren: „We gaan een fiets huren". Dat is een Hollandse gewoonte om op een fiets te gaan zitten. Ze waren daar overal gaan fietsen, maar dat mocht volstrekt niet. Het was verboden; in elk geval had de politie er de grootste moeite mee, die zag ineens een groot aantal militairen allemaal op fietsen rondrijden. Die mensen waren daar tegen opgetreden en de Hollandse soldaten waren onhebbelijk geweest.

Enfin, ik ben er naar toe gegaan en heb dat in orde gebracht. Ze hadden er ook bezwaar tegen, dat ze als gevangenen werden beschouwd door de Engelsen. Dat was zo: als die mensen rondliepen, deden ze allerlei baldadigheid, bovendien was het aan de kust Haverfordwest, en daar waren maatregelen op militair gebied voor de veiligheid van de kust. Ze mochten op allerlei plekken niet komen. Ze liepen maar rond, maar ze wisten het natuurlijk ook niet. Toen hebben de Engelsen militaire politie genomen om ze te bewaken. Ook werden hun wapens afgenomen. Nu heb ik later gemerkt, dat ze die wapens zelf graag gebruiken wilden. Zij hadden gebrek aan wapens in Engeland en toen ze die Hollandse wapens zagen, dachten ze: „dat is een trouvaille, die zullen we zelf gebruiken". Toen hebben ze de wapens afgenomen en ook de kijkers van de officieren. De officieren kregen er een bonnetje voor, maar ze hebben de kijkers nooit teruggekregen. Ze waren hun kijkers kwijt. Het waren betrekkelijk kleine dingen, maar toch lastig. Op zo'n ogenblik moesten die plooien dan maar weer gladgestreken worden. De moeilijkheden met de politie heb ik opgelost door te zeggen, dat ze door hun eigen politie zouden worden bewaakt. Er waren nogal veel marechaussees bij.

59889. De **Voorzitter:** Aan de verhouding tussen marechaussees en overige troepen mankeerde — naar ik meen — ook nog wel iets?

A. Ja, maar dat was de schuld van de eigenaardigheid van de marechaussees. De marechaussees zijn niet gewend met troepen om te gaan. De marechaussees zijn gewend om met boeren om te gaan. Die zitten altijd op een dorp en daar zijn ze zo'n beetje de koning. Als daar een „rel" is in een „boerenkroeg", dan verschijnen de marechaussees en dan zijn ze hele mannen, als zij met die nestels komen. Het is allemaal schijn, er zijn wel flinke kerels onder, maar ze hebben een zeker prestige zo op het platteland en daar zijn de meeste marechaussees aan gewend. Er zijn ook oudere heren bij. We hebben in Londen ook geprobeerd een sectie militaire politie in te richten, die kon letten op het gedrag van de soldaten. Dat hadden alle landen. De Engelsen hadden dat, de Amerikanen hadden het later ook. Eveneens de Belgen, Polen en Noren. Er liepen militairen rond, die een bijzonder kenteken hadden, een rode pet, of nestels, en dezen waren belast met het toezicht op de vreemde militairen, zodat ze zich behoorlijk gedroegen. We hebben geprobeerd om dat ook voor de Hollanders te doen. Toen heb ik voorgesteld daar de marechaussees voor te nemen, maar die waren er ongeschikt voor. Sommigen liepen er nog slordiger bij dan de soldaten zelf.

59890. De **Voorzitter:** Heeft dat nog aanleiding tot ernstige moeilijkheden gegeven?

A. Neen, ernstige moeilijkheden zijn er niet uit voortgekomen, maar meer interne moeilijkheden, want toen hebben ze soldaten genomen. De marechaussees waren blij, dat ze van het baantje af waren. Ze waren gewend op een kleine plaats alleenheerser te zijn, en daar het gezag uit te oefenen. In dat militaire gedoe voelden ze zich eigenlijk niet thuis.

59891. De **Voorzitter:** Dus uw taak was eigenlijk veel uitgebreider dan alleen het contact onderhouden met de Engelse Regering?

A. Ja. Ik deed het allemaal voor het welzijn van onze eigen Hollandse troepen. Dat was vanzelfsprekend.

59892. De **Voorzitter:** Maar lag dat niet meer op de weg van het Departement?

A. Ja, het Departement deed daar ook veel aan, maar ze moesten alles hebben van de Engelsen en niet van de Hollanders.

Ik werd er altijd mee belast om dat te gaan vragen, want alles moest over die militaire missie gaan.

59893. De **Voorzitter:** Had u zo iets van toezicht over die kampen?

A. Toezicht niet. Ze hadden hun eigen commandanten.

59894. De **Voorzitter:** Kwam u wel veel in de kampen?

A. Ja, ik kwam er nogal eens. Het was ver weg en men kan niet altijd naar die kampen gaan. Dan zou het bureau weer leeg staan.

59895. De **Voorzitter:** Hoe was zo in het algemeen de stemming van de troep?

A. Aanvankelijk slecht, maar het werd weldra beter.
Mijn streven was altijd, en daar heb ik met de Minister heel dikwijls over gesproken: „Train die soldaten met de geallieerden, met de Engelsen. Laat ze bij Engelse onderdelen zijn." Men wilde ze echter altijd apart houden. Men was altijd doodsbang — die vrees hadden ze van huis uit meegekregen — om onder Engelse invloed te komen. Ze wilden altijd zuiver Hollands blijven. Ze wilden in het begin eigenlijk een troep hebben, waarmee zij bij de terugkeer aan het hoofd van die troep voorop en de Nederlandse vlag in top in Nederland zouden marcheren met hun eigen soldaten. Ze moesten allemaal getraind worden volgens Hollandse beginselen. Dat is echter niet het werk van geallieerden, geallieerden moeten zich oefenen met troepen, met welke ze samen moeten vechten. Dat is later ook gebeurd.

59896. De **Voorzitter:** Ja, maar de Regering heeft toch eigenlijk wel vastgehouden aan de doelstelling, dat de Irene-Brigade een aparte eenheid moest blijven en als zodanig meewerken aan de bevrijding van Nederland.

A. Dat is ook heel goed, maar het moet wel een aparte eenheid blijven. Het moet een Hollandse eenheid blijven, maar ze moeten geoefend worden helemaal volgens de inzichten en volgens de regels van de geallieerden, wanneer ze samen moeten vechten. Ze moeten niet iets apart doen, ten eerste konden ze dat niet, want ze wisten niet hoe de Engelsen getraind werden. Als men dat zelf gaat doen, gaat het een heel andere richting uit en dan komen er later twee mensen, die niet broederlijk samen kunnen vechten.

59897. De **Voorzitter:** Dus u had liever gewild, dat ze direct werden gedetacheerd bij Engelse onderdelen?

A. Ja, wat later ook is gebeurd. Toen heeft de noodzaak zich doen gevoelen. De Engelsen zeiden: „Als je wat van die mensen wilt maken, dan moeten ze bij ons komen, dan zullen wij het doen." Dat is ook gebeurd. Er waren allerlei voordelen bij. Ze leerden de taal, ze leerden elkaar kennen. Ze werden geheel geallieerd, terwijl, als ze op hun eigen benen waren blijven staan, ze dat niet waren geworden. Bovendien was het veel kostbaarder. Ze moesten hun eigen kampen hebben. Ze hebben later een groot kamp in Wolverhampton in elkaar geschroefd. Dat kostte handenvol geld natuurlijk. Daar waren ze helemaal apart. Dank zij de leiding van generaal *van Goor,* die een buitengewone man was, ging dat nog vrij goed, doch niet zo goed dan wanneer ze bij een bepaald Engels onderdeel dienden. Ze konden bijvoorbeeld een brigade van een Engelse divisie zijn. Ik zal maar zeggen, hier een divisie met twee brigades en dan is er een derde aan toegevoegd en dat is een Hollandse brigade. Dan hebben ze Nederland op hun arm, daaraan kan men dadelijk zien, dat het Hollanders zijn, en ze spreken Hollands, maar ze moeten de Engelse commando's kennen en ze moeten de wijze van exerceren en het uitvoeren van de commando's kennen.

59898. De **Voorzitter:** Was dat ook het standpunt van generaal *Noothoven van Goor?*

A. Ja, dat was het standpunt van generaal *Noothoven van Goor.*

59899. De **Voorzitter:** Maar hij heeft het niet kunnen doorvoeren, omdat de Regering het tegen heeft gehouden?

A. Ja.

59900. De **Voorzitter:** U heeft in Juni 1940 over de taak van de Nederlandse troepen besprekingen gevoerd met majoor *Carlisle?*

A. Ja, dat was het hoofd van het bureau, waarvan ik zoëven sprak, dat belast was met de militaire missies. Dat was inderdaad majoor *Carlisle.*

59901. De **Voorzitter:** Die gingen — naar ik meen — o.a. hierover of de Nederlandse troepen moesten worden gebruikt voor de bewaking van de vliegvelden of voor de aanleg van defensiewerken. Misschien kunt u daar nog iets over mededelen? Hoe is dat verder verlopen?

A. Ik weet niet, wat de uitslag van deze bespreking is geweest. Dat ben ik nu vergeten.

59902. De **Voorzitter:** De troepen zijn later wel voor de bewaking van vliegvelden gebruikt.

A. Ja. We hebben daar toen een lange bespreking over gehouden. Er is zo veel in die dagen gebeurd, zodat ik het niet allemaal precies meer weet. Wat er toen beslist is, ben ik vergeten. Dat waren — naar ik meen — de vliegvelden van Porthcawl. Dat was een gevaarlijke aardigheid, want ik was bang, dat de Duitsers die vliegvelden zouden bombarderen, want die mensen lagen daar zonder enige bewaking. Ik heb gezegd, dat ze daar zonder bewaking lagen. Men kon er geen afweergeschut gaan zetten, want ik was bang, dat de vijand op een gegeven moment dat geschut zou aanvallen en en passant de mensen uit de kampen Porthcawl maar mee zou nemen. Dat hebben de Duitsers gelukkig nooit gedaan. maar het lag toch min of meer voor de hand. Toen heb ik met majoor *Carlisle* daarover besprekingen gevoerd. Hij zei, dat ze er geen mensen voor hadden, en ik vroeg daarop of wij zelf die vliegvelden niet mochten bewaken. Maar wat nu de conclusie is geweest, ben ik vergeten.

59903. De **Voorzitter:** Ja, ze zijn inderdaad voor bewaking gebruikt.

A. Ja, dan heeft hij het goedgevonden.

59904. De **Voorzitter:** In die tijd zijn er ook besprekingen geweest met squadron-leader *Glanville* over de vorming van een eventuele Nederlandse luchtmacht. Herinnert u zich daar nog iets van?

A. Overste *Zegers* was op mijn bureau speciaal belast met de luchtvaart. Daarvoor was hij met mij mee naar Londen gekomen als lid van de militaire missie. Hij verdween na enige dagen en toen heb ik voor hem in de plaats gekregen de toenmalige kapitein *Berdenis van Berlekom.* Deze was ook zeer actief en dat was dus ook één van de officieren in de plaats van *Zegers* van de militaire missie. De heer *Berdenis van Berlekom* voerde voortdurend besprekingen met de luchtmacht en hij wilde een Hollandse luchtmacht gaan oprichten, wat natuurlijk ook wel een goed beginsel is. Dat heeft allerlei vormen aangenomen. Wat er tenslotte gebeurd is, weet ik niet meer, want toen was ik al weg. Op een gegeven moment werd ik „opgeheven" als hoofd van de missie.

59905. De **Voorzitter:** Kunt u zo in het algemeen een overzicht geven van de onderwerpen, waarmede de militaire missie zich heeft beziggehouden?

A. Alle onderwerpen, die in het belang waren van de efficiency van de Hollandse troepen. Ik deed al het mogelijke om wapenen, kleding, enz. voor hen te krijgen. Dat duurde een hele tijd, maar tenslotte heeft men het allemaal gekregen. Ze kregen een eigen bureau, een eigen magazijn, eigen werklui. Zo'n organisatie groeit als het ware. Tenslotte hadden we daar een uitstekende organisatie en werden de troepen heel goed verzorgd.

59906. De **Voorzitter:** Gingen de voorbereidingen voor de bouw van het kamp in Wolverhampton ook via u?

A. Neen, dat hing helemaal van het Departement van Oorlog af. De hoofdpersoon daarbij was de heer *Grootenhuis.* die op het ogenblik hier in den Haag woont. Dat was een burger, een handelsman, die in Engeland kwam en op het Departement werd aangenomen. Hij had ervaring en wist precies hoe de contracten moesten worden opgesteld, e.d. De heer *Grootenhuis* heeft daar in hoofdzaak voor gezorgd. (Hij woont hier op de Badhuisweg.) Ik ben er vaak geweest. Generaal *Noothoven van Goor* is daar commandant geworden.

59907. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk ook wel bemoeienis gehad met de quaestie van de Nederlandse dienstweigeraars en eventuele toepassing van straffen.

A. Daar heb ik nooit last van gehad. Daar heb ik nooit bemoeienis mee gehad. Ik heb nooit iets van dienstweigeraars gemerkt, tenminste voor zover ik mij herinner. Het kan zijn, dat u daar andere gegevens hebt staan.

De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, die door u is geschreven.

A. Daar heb je het al. Ja, maar dan ben ik het vergeten.

59908. De **Voorzitter:** De brief is gericht aan de Minister van Defensie. Daar staat o.a. in, dat de Nederlandse militaire autoriteiten

wettelijk niet gerechtigd zijn om enige wet toe te passen met betrekking tot dienstplicht bij de gewapende Nederlandse troepen in het Verenigde Koninkrijk, zolang er geen Britse wetsbepalingen van kracht zijn, welke de Nederlandse autoriteiten dit recht zouden verlenen. Het ging o.a. ook over sancties, die genomen konden worden, wanneer iemand zich onttrok aan de dienstplicht. Dat is de quaestie-*Amand* geweest.

A. Dat is dan een geval geweest, dat de Minister tegen mij zei: „Ga jij dat eens aan *Carlisle* vragen." Dan ben ik er even heen gegaan en heb dat gevraagd en dan is dit het antwoord geweest. Dergelijke dingen gaan je door het hoofd. Het Ministerie bemoeide zich geheel met die zaak, maar alleen als zij een klein detail moesten weten, stuurden ze mij even, omdat het over de missie moest gaan, anders werd geen antwoord gegeven. Als ze mij naar *Carlisle* stuurden, kregen zij antwoord.

59909. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk geen bemoeienis gehad met het proces-*Amand?*

A. Ik heb er wel van gehoord, maar ik heb er geen bemoeienis mee gehad.

59910. De **Voorzitter:** U hebt zopas gezegd, dat u al vrij spoedig bent afgetreden als hoofd van de Nederlandse militaire missie?

A. Ja.

59911. De **Voorzitter:** Dat is, meen ik, niet op uw eigen verzoek gebeurd?

A. Neen. Ik weet niet of het u interesseert om die oorspronkelijke instructie te zien, maar ik heb ze meegebracht. Ik heb op 21 November 1940 een brief gekregen van de volgende inhoud:

> „Ik heb de eer U te berichten, dat het H.M. de Koningin heeft behaagd U te benoemen tot hoofdverbindingsofficier tusschen de Nederlandsche en Britsche strijdkrachten Z.K.H. Prins *Bernhard der Nederlanden.*"

59912. De **Voorzitter:** Had u niet de titel: hoofd van de Nederlandse militaire missie en.....

A. Neen, dat is juist het aardige van de zaak. Ik was hoofd van de militaire missie en dan moest ik eens in de week — dat hadden we zo afgesproken — een soort strategische bespreking met majoor *Carlisle* houden over het verloop van de oorlog. Hij vroeg mij dan enkele dingen; dat had met Holland betrekkelijk weinig te maken. Wij namen daar toen niet aan deel, maar in het algemeen. Op een dag — Prins *Bernhard* had een bureau in hetzelfde huis, waar ik mijn bureau had — vroeg Prins *Bernhard* mij of hij mee kon gaan naar majoor *Carlisle*. Ik stelde het hem, liever gezegd, voor, aangezien majoor *Carlisle* dat wel interessant zou vinden. Hij voelde er wel voor. Die dag was hij verhinderd, maar hij zou dan de volgende week meegaan, aangezien die besprekingen eens in de week plaats vonden. De volgende week zijn Prins *Bernhard* en ik inderdaad met een auto naar het War Office gereden; ik had van tevoren al gezegd, dat Prins *Bernhard* mee zou komen, dat vonden ze interessant. We hebben daar besprekingen gevoerd en dat vond Prins *Bernhard* enorm interessant en die dacht: „Dat is iets voor mij, dat kan ik wel doen." Hij heeft dat werk toen van mij overgenomen. De Prins zocht natuurlijk naar emplooi, wanneer hij daar komt, hij wil natuurlijk actief zijn en werk hebben, wat ik zeer toejuich. Hij heeft toen gezegd: „Ik neem dat werk van generaal *van Oorschot* over." Aanvankelijk heeft hij de besprekingen met dat hoofd overgenomen. Eerst heeft hij mij nog een paar keer meegenomen, maar dat is tenslotte ook achterwege gebleven. Toen heeft hij het zelf helemaal gedaan. De Koningin heeft hem tot verbindingsofficier gemaakt, met een instructie. Die instructie heb ik hier bij mij en deze luidde als volgt: „Tusschen de Koninklijke Nederlandsche Marine, de Koninklijke Nederlandsche Landmacht en de Nederlandsche Luchtstrijdkrachten eenerzijds en de Britsche aan de andere kant, treedt op Z.K.H. Prins *Bernhard der Nederlanden* als hoofdverbindingsofficier"; waarna de bezigheden, behorende bij zijn uit te oefenen functie volgen.

59913. De **Voorzitter:** Dat is dus in November 1940 geweest?

A. Ja. Daaruit is voortgekomen, dat ze later de hele missie aan Prins *Bernhard* hebben gegeven. Ze wilden de Nederlandse officieren zo'n beetje kwijt, waarna de Nederlandse officieren voor een groot deel, niet allemaal, aan de dijk werden gezet. Er zijn toen andere heren voor in de plaats gekomen.

Mijn plaats werd ingenomen door Prins *Bernhard,* dus daar kon ik natuurlijk helemaal niet over klagen.

59914. De **Voorzitter:** Ik hoor met enige verwondering, dat u zegt: „Ze wilden — dat is dan de Nederlandse Regering — de Nederlandse officieren kwijt."

A. De Nederlandse Regering werd beïnvloed door generaal *van 't Sant,* de zich noemende generaal *van 't Sant.* Hij wilde de militairen kwijt en zette ons aan de dijk.

59915. De **Voorzitter:** Zijn wil was toch irrelevant, want het is tenslotte de Regering, die de beslissing neemt?

A. Ja, maar de Regering deed precies wat generaal *van 't Sant* wilde. Hij was zo'n beetje de dictator.

59916. De **Voorzitter:** Waarom wilde generaal *van 't Sant* dat?

A. Ik weet niet, wat hij tegen de militairen had, maar hij heeft ze allemaal achtereenvolgens zo'n beetje aan de dijk gezet.

59917. De **Voorzitter:** Hoe ver strekt zich dat begrip: Nederlandse officieren, uit? Ik bedoel niet persoonlijk, maar kan men dat zakelijk omschrijven?

A. Het waren allemaal beroepsofficieren tot en met een zekere rang. Boven de rang van kapitein. Zij werden allemaal zo'n beetje geliquideerd. Gepensionneerd en op wachtgeld gesteld.

59918. De **Voorzitter:** Maar hoe verklaart u het, dat de Nederlandse Regering als was was in de handen van de heer *van 't Sant?*

A. Ja, omdat de heer *van 't Sant* ..... Ik verklaar dat niet graag, want als het later in de krant komt, heb ik het gezegd. Al die verhoren komen in de krant.

De **Voorzitter:** In elk geval worden ze uitgegeven.

A. Ja, ze worden uitgegeven, maar dan ben ik de zegsman. Enfin, generaal *van 't Sant* had blijkbaar het gehoor van de hoogste Regeringspersonen.

59919. De **Voorzitter:** Bestond er een zakelijke grond voor de opvatting, dat de Nederlandse officieren ontslagen moesten worden?

A. Ja, ze zeiden mij bijv.: „In verband met uw leeftijd." Ze gaven er geen grond voor op. Er moest nieuw bloed komen, oudere heren moeten maar plaats maken voor jongere heren.

59920. De **Voorzitter:** Zat men in Engeland zo ruim in de officieren, dat men dat kon doen?

A. Neen, helemaal niet, dat is ook, waar ik altijd voor gevochten heb en wat later ook is gebleken een groot gemis te zijn, dunkt mij, en waar andere heren ook voor gevochten hebben, is, dat ze in Engeland zouden beginnen op te richten een Nederlandse generale staf, die zich van het begin tot het einde al dadelijk moest bezighouden met de vraag: „Hoe moet Nederland bevrijd worden?" Dat moest hun enig doel zijn. Hoe moesten zij, in verband natuurlijk met de geallieerden, Nederland bevrijden? Dat zou dan hun studie moeten zijn en dat kon alleen een grote generale staf doen, door besprekingen en nogmaals door de zaak te bestuderen. Er waren tal van stafofficieren, die werkelijk hier in Nederland bij een generale staf gediend hadden, maar die mensen gingen allemaal achtereenvolgens de dienst uit.

59921. De **Voorzitter:** Toch niet allemaal op grond van hun leeftijd?

A. Neen, niet op grond van hun leeftijd.

59922. De **Voorzitter:** Wanneer het niet was op grond van hun leeftijd, welke zakelijke grond was er dan?

A. Bij mij was het op grond van mijn leeftijd, bij de anderen weet ik het niet.

59923. De **Voorzitter:** Hebt u daar nooit kennis van gedragen?

A. Ik heb het weleens gevraagd, maar ik ben nu vergeten wat ze zeiden. Ze hadden geen emplooi of iets dergelijks. De tegenwoordige

generaal *van de Plassche,* om iemand te noemen, was een jonge man, één van de beste generale staf-officieren, die we hadden, en die werd maar gewoon aan de dijk gezet. Waarom weet niemand.

59924. De **Voorzitter:** Dus die politiek van de Regering acht u bepaald fout?

A. Ja, die acht ik fout. Ik vind het een grote fout, dat ze niet een Nederlandse generale staf hebben gemaakt. Die Nederlandse generale staf had bij de bevrijding van Nederland zijn stem kunnen laten horen. Het vernietigen van Walcheren b.v., die aanval op Arnhem, dat zijn allemaal aangelegenheden, die heel aardig op de kaart lijken; wanneer een Amerikaan een kaartje van Europa neemt en hij ziet Arnhem of Walcheren, dan wordt dat even gebombardeerd. Dan had de Nederlandse generale staf moeten zeggen: „Wees voorzichtig, als u in Breda zit, gaat u dan liever regelrecht op Rotterdam aan, dan bent u ook over de Maas." Het was nl. het idee om over de Rijn te komen. Daarvoor zijn ze naar Arnhem gegaan, daar wilden ze over de Rijn, dan waren ze meteen in Duitsland. Later is dat per ongeluk in Remagen gebeurd. De bedoeling van Arnhem was ook om daar te komen. Als ze even vóór Dolle Dinsdag naar het noorden waren doorgestoken en van Breda de dag van tevoren in Rotterdam waren gekomen, dan hadden ze de hele Duitse bezetting zo als hazen voor zich uit gejaagd. Maar dat hebben ze niet gedaan.

59925. De **Voorzitter:** De Regering heeft toch later wel getracht in dat gebrek te voorzien, door einde 1944 een commissie, waarvan voorzitter was generaal *Dijxhoorn,* samen te stellen, die naar het hoofdkwartier van de 21st Army Group moest gaan om daar adviezen te geven, juist ook over dergelijke aangelegenheden.

A. Waar gingen ze naar toe?

De **Voorzitter:** Naar het hoofdkwartier van de 21st Army Group.

A. In Amerika?

De **Voorzitter:** Neen, destijds in België.

A. O ja, maar toen was het allemaal te laat.

59926. De **Voorzitter:** Maar in welk opzicht was het voor Walcheren te laat?

A. Dat weet ik niet, misschien dat ze er nog tijdig genoeg geweest zijn. Maar één persoon is naar mijn mening niet voldoende. Ze hadden er wel een officier bij, een verbindingsofficier, kolonel *Doorman* was er b.v. altijd bij, maar dat is niet voldoende. Men moet een lichaam hebben, waar de anderen naar toe gaan en zeggen: „Dat moeten wij eens even aan de Nederlandse generale staf vragen."

59927. De **Voorzitter:** Beantwoordde later het Bureau O.G.S. aan die bedoeling? Was dat geen bureau om een dergelijk iets voor te bereiden? Het Bureau Organisatie Generale Staf onder leiding van generaal *van Voorst Evekink?*

A. Ja, maar dat was alleen voor Indië.

De **Voorzitter:** Neen.

A. Ik dacht, dat het alleen voor een organisatie van een divisie was.

59928. De **Voorzitter:** Later werd het Bureau Expeditionnaire Macht. De bedoeling was ook een generale staf in Nederland voor te bereiden.

A. Ja, dat kan zijn, maar dat was allemaal voor als de oorlog eenmaal afgelopen zou zijn, maar niet voor de bevrijding van Nederland. Dat was toen in het begin de hoofdzaak. Ja, later was alles best: De bevrijding van Nederland, terwijl men daar in Engeland zit en Nederland bezet is, dan moet alles in het werk worden gesteld om Nederland vrij te maken van die bezetters. Daar hebben ze naar mijn mening te weinig aandacht op gevestigd.

59929. De **Voorzitter:** Maar hoe is het precies met uw ontslag gegaan?

A. Ik kreeg een brief, dat ik, gezien mijn leeftijd, maar weg moest gaan. Ik heb hier nog een afscheidsbrief van generaal *Noothoven van Goor.* In elk geval kreeg ik op een gegeven moment van één van de heren van de grote staf de mededeling, dat de militaire missie onder leiding van Prins *Bernhard* kwam en dat ik ontslagen werd. Dat was ongeveer begin Augustus 1941. Ik wist er niets van en toen ben ik naar de Minister van Oorlog gegaan, de heer *van Boeyen* — die is intussen overleden —, en vroeg hem of het waar was. Zijn antwoord was, dat het inderdaad het geval was. Ik was al zo oud en ik moest er dan maar uitgaan. Er moest jong bloed in de gelederen komen. Toen heb ik ook dat maar weer geaccepteerd.

Van generaal *Noothoven van Goor* kreeg ik er nog een brief over, van de volgende inhoud: „Ik kan niet nalaten u mijn sympathie te betuigen, want ik voel, dat gedwongen werkeloosheid in den vreemde niet prettig is. Voor zoover ik dat beoordeelen kan, hebt gij steeds alles gedaan, wat onder deze moeilijke omstandigheden mogelijk was om het bereikbare voor onze troep te verkrijgen" (dat is tevens het antwoord op uw vraag,) „en voor de aangename relatie, die wij beiden in dit opzicht gehad hebben, wil ik u bij deze nog hartelijk dank zeggen."

Toen heb ik ook weldra een Koninklijk besluit gekregen, waarbij ik op wachtgeld werd gesteld, waarna ik naar huis ben gegaan. Gelukkig wilden ze toen mensen hebben, die lezingen konden houden. Heel aardig heb ik tot Maart 1944 lezingen in Engeland gehouden. Een stuk of zes per week, tot zelfs in Ierland.

59930. De **Voorzitter:** Er is een wijziging in de militaire missie gekomen, waarna kolonel *Phaff* is benoemd?

A. Ja.

59931. De **Voorzitter:** De heer *Phaff* is ook een generale staf-officier?

A. Ja, maar kolonel *Phaff* was adjudant van Prins *Bernhard.* De Prins was officieel het hoofd van de missie, maar hij liet kolonel *Phaff* het dagelijks werk doen, zoals dat de gewoonte is in zulk een geval, hetgeen ook begrijpelijk is.

59932. De **Voorzitter:** Kolonel *van Voorst Evekink* van de generale staf is toen tot commandant van de Irene-Brigade benoemd?

A. Ja.

59933. De **Voorzitter:** Hij werd er niet uitgestuurd.

A. Neen. Waarom hij gespaard is, weet ik niet. Generaal *Kruls* bleef ook, maar hij was toen kapitein. Kolonel *Phaff* is er later wel uitgezet.

59934. De **Voorzitter:** Hij is later inspecteur van de Nederlandse troepen geworden en daarna militair attaché.

A. Op een gegeven moment hebben ze hem er toch ook maar uitgezet, samen met de heer *de Jonge van Ellemeet.* Die twee waren daar niet over te spreken, toen ze het hoorden.

59935. De **Voorzitter:** Wekte het niet de bevreemding van de Engelse autoriteiten, dat de Nederlandse officieren werkeloos rondliepen in Engeland?

A. Daar hadden ze vermoedelijk geen tijd voor om daar aan te denken. Het viel niet op.

59936. De **Voorzitter:** Van u moest het wel opvallen, want u was tenslotte hoofd van de militaire missie.

A. Ja, dat viel ook wel op en ze vonden het ook wel gek. In 1944 hebben ze dan ook gezegd, dat ik hoofd van het bureau B.B.O. werd op verzoek van de Engelsen. Het viel natuurlijk wel op, maar ze zeiden er niets van. Tenslotte was het een privé-zaak van de Hollanders.

59937. De **Voorzitter:** U heeft later nog eens het verzoek gekregen om zitting te nemen in een commissie om een ontwerp „wapenstilstandsregeling met Duitsland" te maken. Is dat zo? Kunt u daar nog iets over mededelen?

A. Ja.

De **Voorzitter:** Het is in 1943 geweest.

A. Ja, November 1943. Toen hebben ze verschillende commissies ingesteld. Dat ging eigenlijk uit van het hoofd van de Unilever. Het was min of meer officieel, het ging, voor zover ik weet, niet van de Regering uit. Het ging m.i. uit van de heer *Rijkens.* Ze vonden het wel aardig om de verschillende heren een onderwerp te laten behandelen. Daardoor werden er commissies ingesteld, ik was ook nog lid van een paar andere commissies. Onze mening werd gevraagd in één van die commissies over wapenstilstand met Duitsland o.a. Daar werd lang en breed over gesproken, maar het had niet altijd veel om het

lijf. Men kon zijn wensen te berde brengen en ook de commissie, die later die wapenstilstand zou sluiten, kon daar rekening mee houden; men geeft daar enige redelijke reden voor.

59938. De **Voorzitter:** U hebt een uitnodiging van de Minister van Oorlog ontvangen om tot die commissie toe te treden, dus het was wel vrij officieel.

A. Ja, de Minister van Oorlog gaf die uitnodiging. Het was ook een semi-officiële aangelegenheid, want er zaten verschillende hooggeplaatste heren in, o.a. de heer *Beelaerts van Blokland,* als voorzitter van één commissie, en een ander was weer voorzitter van een andere commissie. Het waren geen oppervlakkige bijeenkomsten, maar het waren degelijke commissies. Ze hebben ook heel degelijk werk gedaan. Er zijn ook boeken van uitgegeven. Die rapporten van die commissies zijn in druk verschenen — ik heb er niet op ingetekend —, maar men kon er zich bij laten intekenen. Die rapporten zijn in Engeland te koop geweest. Er is het een en ander gepubliceerd.

59939. De **Voorzitter:** Was het alleen Nederland, dat een dergelijke commissie had, of ook de andere bezette landen?

A. Dat kan wel zijn, maar dat weet ik niet.
Ik weet niet of de andere landen ook commissies hadden.

59940. De **Voorzitter:** Is er over die wapenstilstand een rapport gekomen?

A. Ja, daar zijn rapporten over gekomen. Die rapporten zijn ook in druk verschenen.

59941. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over het ontslag van generaal *de Bruyne* als inspecteur van de Nederlandse troepen?

A. Ik wist niet, dat hij als zodanig ontslagen was.

59942. De **Voorzitter:** Hij heeft zijn ontslag gevraagd en dat is hem in Augustus 1944 verleend. Is u bekend wat daartoe de aanleiding is geweest?

A. De aanleiding daartoe is mij niet bekend. Ik dacht, dat hij zich verder aan de taak als commandant van de mariniers wilde wijden. Ik heb er nooit van gehoord. Ik weet wel, dat hij er mee opgehouden is, maar hij had misschien iets anders te doen.

59943. De **Voorzitter:** Generaal *de Bruyne* heeft daarover een brief geschreven aan de Minister, waarin o.a. stond, dat de Minister aan generaal *van Oorschot* opdracht had gegeven om al het contact met generaal *de Bruyne* zo spoedig mogelijk te verbreken. En dan antwoordt op een vraag van mijn kant generaal *de Bruyne:* „Generaal *van Oorschot* heeft mij zelf verteld, dat de Minister opdracht had gegeven het contact met mij zo spoedig mogelijk te verbreken, terwijl ik anderzijds zwart op wit de mededeling had gekregen, dat generaal *van Oorschot* mij van alles volledig op de hoogte moest houden." Volgens mij is dit met elkaar in tegenspraak. Dus blijkbaar hebt u daar ook een rol in gespeeld.

A. Wat de generaal daar zegt, is m.i. niet geheel juist. Ik heb niet gezegd, dat ik alle contact met hem moest verbreken, maar ik moest zijn werk overnemen, voor zover het hier ook B.B.O. betrof, de quaestie van de dropping en de ondergrondse beweging. De Minister had gezegd: „U mag volstrekt niet samenwerken, noch met *Lieftinck,* noch met *Schilp,* de twee officieren, die onder *de Bruyne* stonden." Ik heb volstrekt niet tegen de generaal gezegd, dat ik het contact met hem moest afbreken. Dat heb ik ook niet gedaan, want ik ben voortdurend bij hem geweest. Het verwondert mij, dat hij dat zegt. Hij heeft dat dan blijkbaar verkeerd begrepen. De Minister had mij gezegd, dat ik volstrekt geen gebruik meer mocht maken van de werkzaamheden noch van *Lieftinck* noch van *Schilp.* Dat heb ik generaal *de Bruyne* gezegd.

59944. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel berust de mening van generaal *de Bruyne* op een misverstand?

A. Ja.

59945. De **Voorzitter:** Bent u verder nog in enigerlei functie betrokken geweest bij het militaire beleid in Engeland?

A. Neen. Ik heb nog een enkele keer een bespreking gehad, o.a. met generaal *van der Vijver,* van twee dagen, over het samenwerken tussen Nederlandse en Engelse troepen te velde. Dat is echter van ondergeschikt belang geweest, maar dat is het enige, dat ik heb gedaan. Nadat ik van de missie ben vertrokken, heb ik verder geen bemoeienis meer met de troepen gehad.

59946. De **Voorzitter:** Dus u kunt verder niets meer mededelen over het militaire beleid in die tijd in Engeland? Of hebt u nog opmerkingen?

A. Het voornaamste heb ik, geloof ik, wel verteld. Mijn grootste bezwaar was die generale staf.

59947. De **Voorzitter:** Heeft u dat verlangen ook aan de Nederlandse Regering kenbaar gemaakt?

A. Ik heb het niet kenbaar gemaakt, maar ik heb het met de andere heren besproken, die op het bureau van de Nederlandse generale staf zaten, en die hebben het wel aan de Nederlandse Regering kenbaar gemaakt.

59948. De **Voorzitter:** Kunt u ook vermoeden, waarom de Regering daaraan geen gehoor heeft gegeven?

A. Neen, dat kan ik niet vermoeden. Dat weet ik niet. Zij vond het blijkbaar niet nodig. Ik geloof niet, dat er een bepaalde reden voor was, maar zij vonden het niet nodig.

59949. De **Voorzitter:** In hoeverre kan men zeggen, dat de inspecteur van de Nederlandse troepen een functie had, die ongeveer identiek was met zo iets van opperbevelhebber, hoewel natuurlijk in veel kleinere omvang?

A. Dus generaal *de Bruyne* zou dan de rang van opperbevelhebber gehad hebben.

59950. De **Voorzitter:** Eerst generaal *Noothoven van Goor,* die was direct inspecteur van de Nederlandse troepen.

A. Ja, die was opperbevelhebber van de enige Nederlandse troepen, die wij hadden. Ja, dat was hij ook. Die waren samen in een kamp, maar later zijn ze bij de Engelsen gedetacheerd geweest en toen was hij ze kwijt.

59951. De **Voorzitter:** Kan men die functie niet enigszins vergelijken bij die, welke u noemde?

A. Ja, maar heel in het klein, zou men het kunnen vergelijken.

59952. De **Voorzitter:** Kan het niet een overweging van de Regering zijn geweest, dat het met zo weinig troepen eigenlijk wat topzwaar zou zijn, wanneer men daar een generale staf bij had?

A. Een generale staf is een studiebureau en dat staat afgescheiden van de troep.
Mijn gedachtengang was toen als volgt:
De generale staf, waar die ook is, al is er helemaal geen troep, dan is het toch wel goed, wanneer er een generale staf is in Londen, die het vraagstuk van de herovering van Nederland kan bestuderen. Wanneer de Amerikanen de Duitsers uit Nederland gaan verwijderen, dan is het goed, wanneer de Amerikanen kunnen teruggrijpen naar een lichaam, dat daar is, dat die zaak grondig bestudeerd heeft en ook op de hoogte is van hetgeen er gebeurt. Een lichaam, dat precies op de hoogte is van de toestanden in Nederland, en hoe het het best kan gaan. Ik zal niet zeggen, dat de Amerikanen daarvan gebruik zouden hebben gemaakt, maar als zo'n lichaam er niet is, maken zij er zeker geen gebruik van. Wanneer het er is, dan is het moeilijk bijv. voor een generaal *Eisenhower* en zijn bureau om dat helemaal te passeren. Hij zou zeggen: „We gaan nu naar Holland"; allicht zou men dan eens gaan vragen bij de generale staf: „Wat denken jullie er van? Dat zijn onze plannen." Nu hadden ze misschien een liaison-officer, waarmee ze alles bespraken, dat is toch nog iets anders dan een lichaam, dat de zaak grondig heeft bestudeerd.

59953. De **Voorzitter:** Maar het paste wellicht moeilijk in het kader van de politiek van de Regering om Nederlandse officieren af te staan voor dit werk.

A. Op dat gebied vond ik ze destijds vrij slap. Ik durf er echter niet over oordelen, want men moet in de omstandigheden zijn, waarin de heren waren, om het te begrijpen. Het is niet zo makkelijk.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. W. VAN OORSCHOT.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
DE GRAAF.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 13 JULI 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren de Kort en Posthumus, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Dr. HUBERTUS JOHANNES VAN MOOK,
oud 55 jaar, wonende te Amersfoort,
oud-Minister van Koloniën en oud-luitenant-gouverneur-generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

60256. De **Voorzitter:** De Enquêtecommissie heeft u verzocht als getuige te willen optreden bij het onderzoek van het militaire beleid 1940—1945. Morgen zult u worden gehoord over het politieke deel en het lijkt mij het beste toe, dat ik nu u in de gelegenheid stel om uw inzichten over het militaire beleid, voor zover u daarmede te maken hebt gehad in die tijd, aan de commissie kenbaar te maken.

A. Ik zal dat gaarne doen, Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij daarbij trachten te beperken tot hoofdzaken, omdat allerlei kleinigheden, die in die vijf jaren gebeurd zijn, niet zo'n groot belang hebben gehad bij de uitkomst, dat ze de moeite van het vermelden waard zijn. Ik ben voor het eerst betrokken geraakt in het militaire beleid van de Nederlandse Regering, uiteraard op het moment, dat ik Minister werd. Vóór die tijd heb ik in Indië er niet rechtstreeks mede te maken gehad, vóórdat ik naar Amerika werd gezonden om te zien of er nog hulp te verwachten viel. Zoals u weet, is dat niet op enig resultaat uitgelopen, wat de uitkomst kon veranderen; al zijn er wel enkele resultaten geweest.

Daarna ben ik opnieuw vertrokken en tenslotte op, ik meen, 25 Mei — maar ik weet het niet zeker — 1942 Minister van Koloniën geworden. De bemoeienis, die ik met het militaire beleid had, berustte formeel in de eerste plaats natuurlijk op het feit, dat ik lid was van de Regering, in de tweede plaats op het feit, dat, zoals u weet, de Minister van Koloniën tegelijk was belast met het algemeen bestuur, voor zover daar geen gedeelte van aan anderen werd opgedragen. Eén van die overdrachten betrof het zgn. opperbevel over de strijdkrachten. Dat was voor het Verre Oosten overgedragen aan een Bevelhebber Strijdkrachten Oosten (B.S.O.), waartoe de toenmalige vice-admiraal *Helfrich* is benoemd, die weer stond onder de bevelen van de bevelhebber der zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner,* tevens Minister van Marine en die als algemeen bevelhebber werd gekenschetst, zonder dat daar verder eigenlijk enig formeel besluit over bestond, voor zover ik weet. De instelling van de functie van B.S.O. had de bedoeling, als ik het wel begrepen heb, om de strijdkrachten in het Verre Oosten, voor zover die nog aanwezig waren (de verschillende wapens), bij elkaar te brengen onder één leiding. Daarbij waren derhalve delen van de Marine, delen van de Koninklijke Landmacht en delen van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger, die ontkomen waren uit Indië of die daar nog in het niet bezette deel, dat alleen uit Merauke bestond, aanwezig waren en die men onder één algemeen bevel heeft willen brengen. Op zich zelf leek de gedachte niet onlogisch, alleen de uitvoering heeft toch wel tot zeer grote moeilijkheden geleid. In de eerste plaats, ik zal maar eerst even over dit bevel spreken, bleef bestaan — en dat was noodzakelijk — het administratief verband tussen de Minister van Koloniën in zijn functie van uitoefenaar van het algemeen bestuur en het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger. Het was daarom noodzakelijk, omdat tenslotte het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger een afzonderlijke organisatie was, die onder de Indische Regering stond en die ook werd betaald uit de Indische middelen. De samenwerking tussen die Minister van Koloniën in zijn functie van, zoals ik zei, uitoefenaar van het algemeen bestuur en de B.S.O., liep eigenlijk over een heleboel schakels, over de B.D.Z., tevens Minister van Marine, de ministeriële Commissie voor Oorlogvoering, de Minister van Koloniën en dan weer terug naar de B.S.O. Het spreekt vanzelf, dat een dergelijke organisatie niet eenvoudig was, maar die was tot op zekere hoogte mede gevolg van het feit, dat de Regering in Londen besloten had om de functie van — laat ik zeggen — waarnemend Landvoogd als zodanig niet te continueren en om te smelten in de functie van Minister van Koloniën. Een verdere grote moeilijkheid was, dat de opstelling zeer verspreid raakte. De B.S.O. kwam in Colombo terecht; de meeste delen van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger plus een niet onbelangrijk deel van de marine plus de hele Indische militaire luchtvaart waren of kwamen bijeen in Australië. Er waren detachementen en gedetacheerde militairen van het Indische leger in Suriname en Curaçao, waarvan eigenlijk niemand wist onder wie ze stonden. Die stonden in de eerste plaats rechtstreeks onder de Gouverneurs daar, die krachtens de Staatsregeling opperbevelhebber waren, en deze hele versnippering, deze hele verspreiding maakte het buitengewoon moeilijk om tot organisatorische besluiten en tot een regelmatige samenwerking te geraken. Ik heb getracht — zodra deze vraagstukken aan de orde kwamen, het was pas eigenlijk ongeveer begin 1943 — om daarin althans enige verbetering te brengen.

De vliegopleiding in Jackson was voltooid en de vliegeniers, de squadrons, die daaruit werden gevormd, vertrokken naar Australië en dus ook die commandant van de vliegopleiding, de commandant van de militaire luchtvaart, generaal-majoor *van Oyen,* kon weer terug naar Australië. Ik stelde aan de Regering voor, en dat is tenslotte ook gebeurd, opnieuw een, zij het waarnemende, Indische legercommandant te benoemen met de bedoeling om in de eerste plaats alles, wat tot de landmacht in het Verre Oosten, in hoofdzaak dus de K.N.I.L., behoorde, meer onder één enigszins georganiseerd gezag te brengen en in de tweede plaats, en dat was belangrijker, om van die kant alle voorbereidingen te treffen, die mogelijk en noodzakelijk waren voor een latere vergroting van de strijdkrachten in verband met een mogelijke gewapende bevrijding van Nederlandsch-Indië of met hetgeen gebeuren moest, wanneer door een capitulatie van Japan Nederlandsch-Indië vrijkwam. Dat is gebeurd, maar men heeft de opstelling van functies gehandhaafd, men heeft generaal *van Oyen* toen benoemd tot Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten, een functie, die al bestond en die tot dusverre vervuld was door een marine-officier uit Australië, onder de vice-admiraal *Helfrich* in Colombo, onder de B.D.Z. in Londen. Ik geloof, dat deze ingewikkelde constructie niet ten goede is gekomen aan de algemene voorbereiding, dat met name de zaak aanzienlijk verbeterd had kunnen zijn, wanneer wij alles in Australië hadden kunnen bijeentrekken en dus ook de B.S.O. zich in Australië had kunnen vestigen en wij daardoor het weinigje, dat wij hadden, in ieder geval bijeen hadden kunnen krijgen en op de meest nuttige wijze hadden kunnen aanwenden. Zoals de zaken nu gingen, raakte alles verspreid. Een paar schepen voeren mede met de Eastern Fleet vanuit Ceylon. Er waren groepjes, die helemaal afzonderlijk werkten voor een soort intelligence-werk, soms goed, soms slecht. Er waren groepen ingedeeld bij het commando van *MacArthur* en zoals ik zei, er waren nog groepen in Suriname en Curaçao, die maar zeer moeizaam konden worden bruikbaar gemaakt voor indeling bij hetgeen we aan het front nodig hadden. Later is dat praktisch gesproken zo gebleven, tot vlak voor de capitulatie van Japan, toen eindelijk op voorstel van mij aan de Minister van Overzeese Gebiedsdelen (inmiddels was opgetreden de heer *Logemann),* althans bij terugkeer in Nederlandsch-Indië de verhoudingen van vroeger min of meer zouden worden hersteld in die zin, dat de B.S.O., en dus ook de O.B.S.O., gehouden zouden zijn de aanwijzingen van de waarnemend landvoogd te volgen en dat daardoor de moeilijke positie van twee onafhankelijk van elkaar agerende autoriteiten, die hun verbinding slechts hadden, aanvankelijk in Londen en later in Nederland, werd opgeheven. Dat is heel in het kort, wat dat opperbevel betreft, waarbij men ook voortdurend moet bedenken, dat er bepaald geen sprake was van een operationeel opperbevel, omdat onze troepen alleen ageerden in geallieerd verband en dus alleen opereerden onder het operationele bevel van hun eigen compagnies- en scheepscommandanten en daarboven van de

geallieerde opperbevelhebbers, maar niet van de B.S.O. of van de O.B.S.O. Het tweede punt, dat van belang is in deze historie, is de voorbereiding van een uitbreiding van onze strijdkrachten, wanneer dat mogelijk zou zijn, in de eerste plaats door, zoals ik zei, te trachten bijeen te brengen wat er was en in de tweede plaats, een veel belangrijker plaats, de versterking daarvan met mensen uit Nederland en uit Nederlandsch-Indië. Ik gebruik Nederlandsch-Indië zolang het Nederlandsch-Indië is, ik bedoel zolang de staatsrechtelijke terminologie aan te houden. Daar was het verschil van visie, dat daarop van invloed is geweest, van tweeërlei aard. Allereerst was er een gezichtspunt, dat onze deelneming aan de algemene oorlog van groot belang was, dat die noodzakelijk was, dat wij overal moesten meedoen ondanks het feit, dat onze krachten uiterst beperkt waren, tegenover de visie, dat wij zonder de strijdkrachten, die inderdaad een actief deel aan de operaties konden nemen, op het ijs te zetten, toch alles moesten concentreren op de strijd ter bevrijding en tot het herstel van Nederlandsch-Indië, voor zover dus niet een bepaald gedeelte, met name de Irene-Brigade en een aantal vliegtuiggroepen, op de bevrijding van Nederland moest worden gericht. Maar ik heb het dus over dat gedeelte, dat betrekking op Nederlandsch-Indië heeft. Dat verschil van mening is eigenlijk aldoor blijven bestaan. Ik ben nog altijd van oordeel, dat, hoezeer de geallieerden ons daar in die dagen dankbaar voor waren, te veel strijdmiddelen zijn ingezet op oorlogsterreinen, waar wij maar indirect belang bij hadden, en dat die dankbaarheid ons eigenlijk later nooit iets opgeleverd heeft, omdat tenslotte de kern van de zaak toch bleef, wat wij te zien gaven op het moment, dat het ging om onze eigen overzeese gebiedsdelen.

Het tweede punt, waarover verschil van mening bestond en waarop een compromis is bereikt, was de samenstelling van de strijdkrachten, die bij de bevrijding van Nederland uit Nederland zouden worden geworven en georganiseerd. Iedereen was het er over eens, laat ik dat vooropstellen, dat men alles in het werk moest stellen om na de bevrijding van Nederland een zo krachtig mogelijke deelneming aan de oorlog in de Pacific te bevorderen. Het verschil van mening zat ook meer in de verwachting omtrent de tijdsduur, die verlopen zou tussen de bevrijding van Nederland en de nederlaag van Japan of — laten wij zeggen — de nederlaag van Duitsland en de nederlaag van Japan, en over de vraag of wij bij de deelneming van de oorlog in de Pacific ons moesten concentreren op Nederlandsch-Indië of, alweer in die zelfde gedachtengang van daarstraks, moesten meedoen aan alles, tot en met de intocht in Tokio. Ik heb altijd bepleit, dat, hoewel het natuurlijk niet uitgesloten was, dat er tussen de nederlaag van Duitsland en de nederlaag van Japan een grote tijd zou verlopen, de gegevens er mijns inziens op wezen, dat men daar niet op mocht rekenen, dat die tijd weleens veel korter zou kunnen zijn dan men dacht (dan men in Londen dacht), omdat men daar in het algemeen naar mijn gevoel te optimistisch was ten aanzien van Duitsland en te pessimistisch ten aanzien van Japan. Ik ben in de gelegenheid geweest door mijn reis naar het Verre Oosten in 1944 te verifiëren wat ik uit de rapporten en andere gegevens meende te moeten opmaken en ben toen versterkt in het denkbeeld, dat inderdaad die tijdsruimte betrekkelijk kort zou zijn, al is zij tenslotte misschien nog korter, ja, zeker nog korter geweest dan ik toen dacht. Dit bracht met zich mede, dat men over de samenstelling van die strijdkrachten een verschil van mening had. Naar mijn gevoel moest men trachten, met de kortst mogelijke opleiding en zonder zich te verdiepen in allerlei grote organisaties van legerkorpsen of divisies en in allerlei zwaar materiaal en hoog ontwikkelde technische onderdelen, zo spoedig mogelijk een zo groot mogelijk aantal behoorlijk getrainde, maar niet overmatig technisch getrainde beweeglijke en bruikbare legergroepen te hebben. Ik grondde dat alweer op de overweging, dat naar mijn gevoel de geallieerden eigenlijk bepaaldelijk geen prijs stelden op deelneming van onze kant aan de strijd tegen Japan zelf. Ik heb zelf gezien, welke moeilijkheden het in de Pacific al gaf, wanneer bepaalde inmengingen plaats vonden, wanneer Australische divisies in het Amerikaanse leger werden ingedeeld of een Britse vloot bij een Amerikaanse vloot. Ik bedoel, er waren altijd al zekere moeilijkheden te overwinnen; men had elkaars seinsystemen niet, men had verschillende denkbeelden over bepaalde militaire tactische onderdelen. In het algemeen wekte dat al een zekere mate van wrevel, maar die wrevel werd natuurlijk gecompenseerd door het feit, dat men vooral in het begin die Australische troepen dringend nodig had; dat de Britse Pacific fleet, die later gevormd is, tenslotte een belangrijke bijdrage leverde tot het geheel. Maar wat wij hadden kunnen opbrengen, was toch altijd zó beperkt geweest en zó ongeoefend, d.w.z. ongeschoold in de werkelijke krijg, dat ik er van overtuigd ben en dat ook weleens heb menen te voelen doorschemeren in mededelingen van bepaalde hoge geallieerde militairen, dat men er eigenlijk helemaal niet op rekende en er ook eigenlijk helemaal niet veel prijs op stelde. Dat men daarentegen wel meende, dat wij een zo groot mogelijke bijdrage zouden moeten leveren aan hetgeen moest gebeuren ten opzichte van en in Nederlandsch-Indië. Daar zat dus een verschil, een verschil, dat tenslotte tot een compromis geleid heeft, waarbij men enerzijds besloot in het schema, dat men opstelde, tot de vorming van één of twee divisies, die dan geheel compleet en modern zouden worden geschoold en uitgerust, en dat men daarnaast de vorming accepteerde van wat wij noemden gezagsbataljons, die op veel eenvoudiger wijze zouden worden uitgerust en getraind en die aanvankelijk op 15 bataljons bij elkaar werden gesteld. Aanvankelijk geschat op 15 000 man, natuurlijk is het altijd iets meer, omdat er altijd administratieve en andere troepen bijkomen. Naar mijn overtuiging bleef dat eerste gedeelte iets, dat tot boven onze werkelijke deelneming uitging; dat tot wat wij in het Verre Oosten moesten doen in die vorm niet kon bijdragen, maar ik had aan de andere kant het idee, dat, als men tegelijkertijd beginnen kon met de vorming van die divisies, men dan op een gegeven moment zou merken, dat men dat niet moest doorzetten tot het technisch hoog volmaakte eind, maar dat men vóór die tijd die troepen waarschijnlijk al gebruiken kon in kleinere verbanden en met lichtere uitrusting. Daarnaast werd een marinebrigade gevormd, daar was iedereen het over eens, en die marinebrigade werd ook van mijn kant bekeken als een lichaam met hoge prioriteit, omdat tenslotte een dergelijke kleine en zeer slagvaardige groep in alle omstandigheden, ook in omstandigheden, die wij daarginds moesten verwachten, haar nut kon hebben. Bovendien kwam er bij, dat die brigade ook een zeker amphibisch karakter kreeg, waardoor in een eilandenwereld natuurlijk alweer allerlei voordelen konden worden verkregen. De verdere uitwerking hiervan is, zoals u weet, nogal onbevredigend verlopen. Men heeft dit voorstel aan de Combined Chiefs of Staff voorgelegd. Er was betrekkelijk — als ik het goed begrepen heb — niet veel belangstelling voor aan die kant. Tenslotte heeft men na veel trekken en aandringen een zekere goedkeuring verkregen. Ik was een groot deel van die tijd niet in Londen en heb nooit rechtstreeks met deze contacten te maken gehad, die allemaal liepen over de Ministers van Oorlog en Marine en de Minister-President.

Maar het effect van het geheel was weinig animerend. Het ging allemaal verschrikkelijk traag en toen in September 1944 het zuiden van het land werd bevrijd en daar een naar mijn gevoel verrassend grote animo was om vrijwillig dienst te nemen — niet dat het getal na enige maanden verrast zou hebben, maar het verraste mij wel zo onmiddellijk na die moeilijke tijd, die men daar toch ook doorgemaakt had —, bleek het, dat er eigenlijk van het oefenen van deze mensen voor de strijd en wat er verder moest gebeuren in de Pacific en in Nederlandsch-Indië voorlopig heel weinig terechtkwam. De geallieerden hadden er geen belangstelling voor, met name het oppercommando in Europa, dat zich uitsluitend bezighield met Duitsland, dat aanvankelijk ongenegen was om zelfs maar een deel van die vrijwilligers te laten bestemmen voor een andere taak dan de hulptaak, die S.H.A.E.F. hun had toegedacht. Tenslotte, toen dat dan met veel moeite bereikt was, waaraan ik zelf nog heb kunnen bijdragen bij mijn bezoek in Februari aan het zuiden en aan Brussel, toen kregen wij geen uitrusting, wij kregen geen transport, wij kregen geen transport om de mensen uit Nederland te brengen, wij kregen zeker geen transport om ze te brengen naar de plaatsen, waar zij geoefend zouden worden. Ik heb toen voor die oefening en voor de mogelijke vorming van de gezagsbataljons, die dan meer speciaal op mijn verzoek in het schema werden opgenomen, getracht te doen wat er aan te doen viel. Aanvankelijk bleek dat erg goed te zullen lopen. Wij hebben ons toen gericht tot de Australische Regering, omdat wij die opleiding, die dan naar de opzet kort moest duren, zo dicht mogelijk bij Nederlandsch-Indië wilden hebben en bovendien met de kans een zekere tropentraining op te doen, die in Australië mogelijk is. De Australische autoriteiten waren aanvankelijk in 1944 uiterst toeschietelijk. Die hadden een groot en uitstekend trainingskamp in West-Australië, dat zij niet meer gebruikten, dat ontruimd werd langzamerhand, voor ons ter beschikking. Zij hadden — naar ik meen — ook vrij grote voorraden uitrusting, die wij zouden kunnen overnemen. In het algemeen was in die tijd de correspondentie, die wij daarover met de Australische Regering hadden, en het dagelijkse en persoonlijke contact met het Australische legerbevel zó, dat men moest verwachten, dat dit allemaal goed zou lopen, mits die troepen maar kwamen. Die troepen kwamen intussen niet en, zoals u weet waarschijnlijk, is de stemming in de Australische Regeringskringen, naarmate de oorlog in de Pacific vorderde, minder opwekkend voor ons geworden. Het eind van het lied was, dat men met een

aantal voorwendsels, zoals dat de zaak nog niet helemaal of alleen maar in principe beslist was geweest, het aanbod eigenlijk heeft ingetrokken, maar ik geloof niet, dat het veel uitmaakte, want ik zei daareven al: de troepen kwamen niet en wij konden ook niet van Australië vorderen, dat zij een kamp, dat zij zelf niet meer nodig hadden, in stand hielden, onderhielden, daar mensen voor afzonderden, wanneer er toch geen gebruik van werd gemaakt. Het gevolg is dus geweest, dat er een paar honderd man op het laatste ogenblik zijn aangekomen, die nog een kleine oefening hebben kunnen ondergaan en die — meen ik — ter sterkte van één compagnie tenslotte bij de capitulatie van Japan beschikbaar waren, maar dat de verdere oefening geheel heeft plaats gevonden in Engeland, waar men aanvankelijk gedacht had de divisies te zullen oprichten en uitrusten en oefenen. Ik weet niet of wij met een grotere concentratie van de aandacht op hetgeen in Indië moest gebeuren iets meer hadden kunnen bereiken. Ik heb weleens de indruk gehad, dat men te veel — hoe zal ik zeggen — aan de ene kant dat overal meedoen vooropstelde en dus niet alles, wat maar mogelijk was, naar die kant bracht en dat men aan de andere kant te veel speculeerde op een grote tijdsruimte, die men beschikbaar zou hebben, voordat de oorlog met Japan een einde zou nemen. En dat ook daarom niet, als ik het eèn beetje eenvoudig mag zeggen, niet zodanig met de vuist op tafel is geslagen, dat wij zo nu en dan althans iets kregen, in plaats van voortdurend niets. De gevolgen zijn u bekend. Toen Japan capituleerde, hadden wij 12 zwakke compagnieën daarginds en een paar scheepjes, bovendien een esquadrille bommenwerpers en een esquadrille jachtvliegtuigen. Dat was alles. Dat later het algemene schema toch zijn nut heeft opgeleverd blijkt, doordat intussen de oefening in Engeland was aangevangen en geleid heeft tot uitzending van de bataljons oorlogsvrijwilligers. Overigens — dat moet ik nog even zeggen — zoals ik in mijn eigen voorstellen altijd heb bepleit, niet in de vorm van divisies, maar in de vorm van bataljons, op zijn hoogst samengevoegd in wat men noemt brigadegroepen, ook met een zeer summiere uitrusting in die tijd en een betrekkelijk summiere training, dat is tenslotte het resultaat geweest van de voorbereiding, die in 1943 is begonnen, en als zodanig is dat bepaald toch nog altijd een waardeerbaar resultaat geweest. Ik ben alleen niet helemaal overtuigd, dat men niet meer had kunnen bereiken, als men de noodzaak van snelle voorziening met eenvoudige middelen sterker had gevoeld en als men de noodzaak van een zo groot mogelijke concentratie van het beschikbare ook volledig had beseft.

Het derde punt is de verandering van het opperbevel, van de overgang van het opperbevel van *MacArthur* op *Mountbatten,* waarbij wij eigenlijk maar een heel ondergeschikte rol hebben gespeeld, maar waarbij ik mij alleen weleens heb afgevraagd of die rol niet nog ondergeschikter geweest is dan zij had kunnen zijn, omdat wij eigenlijk in de indeling van de operatieterreinen in het Verre Oosten nooit ook maar gekend of betrokken werden. Ik heb weleens de indruk gehad, dat men ook in dit opzicht door een iets nadrukkelijker standpunt althans had kunnen bereiken, dat wij aanzienlijk eerder gewaarschuwd zouden zijn geweest voor deze wijziging. De zaak op zich zelf is uit allerlei gepubliceerde stukken nu vrij aardig bekend, hoewel er nog wel geheimzinnige punten in zitten.

60257. De **Voorzitter:** Mag ik u even interrumperen. Wat verstaat u onder „men"?

A. Ik bedoel degenen, dus de delen van de Regering, die hierop invloed hadden. U moet niet vergeten, dat ik dus nooit te maken had — ik wil niet zeggen nooit te maken mocht hebben, maar het leek er wel een beetje op — met de oorlogsleiding in Engeland, ik bedoel met de Chiefs of Staff of met de Engelse Regeringspersonen, die speciaal met de oorlogsleiding belast waren. Ik heb b.v. *Churchill* nooit ontmoet in mijn leven, om maar iets te noemen. En in Amerika alleen maar incidenteel; als ik daar eens was, kon ik praten met deze en gene generaal of admiraal of een enkele keer met President *Roosevelt,* maar daar was ik altijd maar doortrekkend en daar was tenslotte een vertegenwoordiging van ons bij de Chiefs of Staff, die naar mijn gevoel niet die instructies had en ook misschien niet de fut had om door te dringen tot de beslissingen of althans tot kennisneming van de voornemens, die voor ons van belang waren.

60258. De **Voorzitter:** Het ging mij bij het stellen van de vraag hierom, of u onder „men" alleen Nederlandse instanties bedoelde.

A. Ik bedoel in menig opzicht de Nederlandse instanties. Wat het nemen van beslissingen buiten ons om betreft en het min of meer en bagatelle behandelen van ons door de buitenlandse instanties bijv., heb ik de overtuiging, dat wij er dieper in hadden kunnen dringen, als er meer moeite voor was gedaan.

60259. De **Voorzitter:** Welke Nederlandse instanties zijn dat precies?

A. Dat zijn dus in hoofdzaak, laten we zeggen, de Ministers van Algemene Oorlogvoering en Oorlog en Marine en de vertegenwoordigers bij de Chiefs of Staff, hoewel die natuurlijk weer afhankelijk waren van hetgeen hun uit Londen werd voorgeschreven. Laat ik het liever zo stellen, er werd wel gepraat met de geallieerde oorlogsleiding, maar er werd naar mijn gevoel niet genoeg op onze belangen gewezen, ik bedoel, niet genoeg geprotesteerd.

60260. De **Voorzitter:** Hebt u daar protest tegen aangetekend?

A. Ik heb herhaaldelijk aangedrongen, maar, zoals ik al zei, ik zat in de beslissende tijd bijna voortdurend in Australië of in het Verre Oosten, om dit te doen en dat te doen.

60261. De **Voorzitter:** En daar is opzettelijk niet op ingegaan?

A. Ik denk eigenlijk, dat men, òf misschien de zaak hopeloos achtte, òf niet het gevoel had van de dringende noodzaak om zo snel mogelijk daarginds klaar te zijn; dergelijke aangelegenheden spreken natuurlijk veel meer tot iemand, die er midden in zit en die er vlak bij zit, dan tenslotte tot mensen, die de laatste tijd voortdurend bezig waren met Nederlandse vraagstukken. Ik zeg nogmaals, de moeilijkheid was, dat ik in de beslissende periode nog maar een korte tijd in Londen ben geweest. Voor de rest zat ik in het Verre Oosten, waar de geallieerde bevelhebbers daar niets aan konden doen. Die mensen hadden eenvoudig de beslissingen en de bevelen van de Combined Chiefs of Staff en van de Regeringen van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk op te volgen.

60262. De **Voorzitter:** Mag ik u in dit verband nog een vraag stellen? Was u in December 1944 in Washington?

A. Neen, toen was ik bepaald niet in Washington, toen was ik in Nieuw-Guinea.

De **Voorzitter:** Neen, het is geweest in October 1944.

A. Begin October ben ik nog even in Washington geweest.

60263. De **Voorzitter:** Toen was u daar met vice-admiraal *Helfrich.*

A. Ja.

60264. De **Voorzitter:** En u heeft toen een bezoek gebracht aan de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja, we hebben één keer de gelegenheid gehad om samen nog eens een uiteenzetting te geven.

60265. De **Voorzitter:** Nu schrijft schout-bij-nacht *van der Kun* — dat was toch, meen ik, ook een vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff —, dat . . .

A. Hij was, naar ik meen, vertegenwoordiger, tenminste, hij zat in die groep, die in Washington zat.

De **Voorzitter:** „De heeren — dat waren u en de vice-admiraal *Helfrich* — bezochten, doch ieder afzonderlijk en onvergezeld, verschillende leden van den Combined Chiefs of Staff. Het lag aanvankelijk in hun bedoeling, dat de beide bij dien Staff bescheiden Regeeringsvertegenwoordigers, (dat zijn dan de heren *Dijxhoorn* en *van der Kun)* zelfs niet de vergadering van den Combined Chiefs of Staff, waarin zij nog eens mondeling hun opdracht zouden uiteenzetten en toelichten, zouden bijwonen. De Combined Chiefs of Staff zelf dacht er echter anders over en vroeg ons beiden mede ter vergadering."

Uit hetgeen ik lees, zou men de conclusie kunnen trekken, dat u de heren er niet bij wilde hebben, maar dat ze tenslotte door de Combined Chiefs of Staff toch nog er bij zijn gevraagd tegen uw wil in.

A. Ik weet niet meer precies hoe dit is gegaan. Ik weet wel, dat *Helfrich* en ik er bepaald samen zijn geweest. Wij hebben bepaald samen een bezoek gebracht bij de Combined Chiefs of Staff, dus het begin, dat u voorlas, klopt niet met de feiten.

60266. De **Voorzitter:** Ja, maar de bedoeling van dit schrijven is, lijkt mij toe, eigenlijk er u een verwijt van te maken, dat u de heren *Dijxhoorn* en *van der Kun* niet bij de bespreking aanwezig hebt willen doen zijn, terwijl daarentegen de Combined Chiefs of Staff gezegd zouden hebben, dat de heren er wèl bij moesten zijn.

A. Ik herinner mij niet, dat het zo is gegaan. Zoals ik al zei, zijn de heer *Helfrich* en ik alleen gegaan en het was ook de bedoeling, dat we samen zouden gaan, omdat we de zaak zowel politiek als militair nog eens wilden voorbrengen. Overigens heeft het niet veel uitgewerkt, maar ik weet niet hoe dat verder is besproken, of de heren *Dijxhoorn* en *van der Kun* daar bij zouden zijn, maar er was altijd een grote moeilijkheid en dat is deze — die heb ik zelf herhaaldelijk ervaren —: wanneer men op een bepaalde bespreking prijsstelt en men wilde met de allerhoogste geallieerde autoriteiten werkelijk op de zaak ingaan, dan wilden zij altijd een zo klein mogelijk aantal mensen zien. Dat is ook volkomen begrijpelijk. Generaal *MacArthur* vertelde mij onder vier ogen dingen, die hij onder zes ogen niet verteld had, eenvoudig omdat hij, als hij b.v. kritiek had op Washington, hij dat moeilijk met iedereen kon doen. Hij kon het b.v. met de heer *Helfrich* bespreken en met mij, maar niet met lagere officieren, die daar nog weer bij zouden zijn. Ik bedoel: dat is altijd een moeilijkheid geweest, dat men in die grote besprekingen met grote gezelschappen — tenzij het ging om zakelijke punten, om het uitvoeren van plannen — nooit tot de werkelijke roerselen doordrong, omdat er veel te veel mensen bij zaten.

60267. De **Voorzitter:** Hier lag de zaak juist andersom. Hier zou het zo geweest zijn, dat u ze er niet bij wilde hebben, maar dat de Combined Chiefs of Staff dat wel wilden.

A. Het is mogelijk, dat wij gezegd hebben: „Willen de heren de vertegenwoordigers er bij hebben of niet?" Dat we het aan de Combined Chiefs of Staff hebben overgelaten. Ik herinner het mij niet.

60268. De **Voorzitter:** Ik zal u even voorlezen wat er verder nog volgt:

> „Dat geen marine- of militair-attaché dergelijke besprekingen behoeven of behooren bij te wonen, ligt in het wezen van de Combined Chiefs of Staff. Door echter de normaal geaccrediteerde vertegenwoordiging te trachten uit te sluiten wordt het aanzien dezer vertegenwoordiging allerminst gediend. Gelukkig hadden de buitenlanders een andere — en o.i. — juistere opvatting van de taak der bij hen geaccrediteerde Regeeringsvertegenwoordiging."

A. Ik moet u eerlijk zeggen, ik weet wel, dat in bepaalde gevallen op een dergelijke wijze is gehandeld, maar ik herinner mij van dit geval niets, of niet veel meer. Ik herinner mij alleen, dat *Helfrich* en ik er toen geweest zijn. Ik herinner mij wel, dat in bepaalde gevallen militair attaché's met mij mee wilden naar *Marshall* of naar *King* en dat ik dat geweigerd heb, omdat ik wist, dat *Marshall* en *King* dan niets zeiden.

De **Voorzitter:** Maar nu waren dit geen militair attaché's.

A. Deze zaak herinner ik mij niet, maar ik kan mij haast niet voorstellen, dat wij gezegd zouden hebben: „Je mag niet mee"; maar dat wij eenvoudig tegen de Chiefs of Staff hebben gezegd, dat zij uit moesten maken, wie er aanwezig zouden moeten zijn. Want het kon zijn, dat dit dieper ging dan een groot gezelschap verdragen kan. Wij wilden tenslotte trachten op dat moment — meen ik — gedaan te krijgen, dat er alsnog aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië iets gedaan zou worden. U weet, dat de zaak er tenslotte om heen is gegaan. Ik meen, dat dit de laatste poging is geweest om een actie in de Archipel te bepleiten. Dan neem ik aan, zoals de kaarten daar lagen, dat wij bepaald niet *Dijxhoorn* en *van der Kun* hebben willen uitsluiten, maar dat wij het aan de Chiefs of Staff hebben overgelaten, hoe groot zij het gezelschap wilden hebben.

De **Voorzitter:** Ik heb u de gelegenheid willen geven om uw visie hierop te geven.

A. Ja, maar in het algemeen kan ik zeggen, dat het zeker niet in de opzet zou hebben gelegen, dat het wel heel moeilijk was om attaché's mee te nemen, omdat attaché's beschouwd worden — ik zou haast zeggen — als agenten van een vreemde Mogendheid. Attaché's hebben nu eenmaal een andere functie dan vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Daar heeft u volkomen gelijk in.

60269. De **Voorzitter:** Ik heb het ook hierom willen vragen, omdat u hebt medegedeeld, dat bepaalde Nederlandse instanties niet fel genoeg naar deze aangelegenheden hebben gekeken, en dan zou hieruit blijken, dat zij zelf het wel wilden, maar dat er een ander achter zat.

A. Nu zijn natuurlijk „ergens bij willen zijn" of „een actie voeren" twee verschillende dingen.

60270. De **Voorzitter:** Ja, maar er hier bij willen zijn, wijst toch in de richting van .....

A. Ja, natuurlijk, ik zeg alleen, mijn indruk is, en die indruk heb ik de enkele keren gekregen, dat ik er weleens mee te maken had, dat er toch een algemene gedachtengang was: „och, dat loopt straks wel, die oorlog met Japan duurt nog wel een hele tijd". Men heeft niet die aandrang gevoeld: „Het zou weleens kunnen zijn, dat we op heel korte termijn alles moeten inzetten, wat we hebben, en dat we dan dus zo veel mogelijk bij elkaar moeten zien te brengen." Een feit is, dat ik, toen ik bijvoorbeeld in Februari 1945 in het zuiden was, in die paar weken waarschijnlijk meer bij het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. heb zitten opspelen over het uitzenden van die troepen dan de Minister van Oorlog had gedaan in de voorafgaande periode. Het is begrijpelijk; voor de Nederlandse Regering was toen Nederland het alles beheersende vraagstuk en voor mij was het vraagstuk: „Wat komt er na, wat komt er nu?" Ik had het gevoel, dat wij zo zwak bleven, dat wij straks voor allerlei moeilijkheden zouden komen te staan.

60271. De **Voorzitter:** U bent bij S.H.A.E.F. geweest — meen ik — met de heer *van Straten?*

A. Ik ben toen eigenlijk naar het zuiden gegaan om te zien of er wat te regelen viel voor de werving voor het uitzenden van de mensen naar Australië. Ik ben er dus toen met kolonel *van Straten* heen geweest. Hij was — naar ik meen — tijdelijk generaal. Het was in Brussel en ik heb voortdurend gevonden, dat er een gebrek aan belangstelling was voor het hele geval, dat inderdaad de strijd tegen Japan in de gedachtengang van de mensen in Europa natuurlijk hoofdstuk II was, terwijl ze aan hoofdstuk I bezig waren.

60272. De **Voorzitter:** Ja, was de zaak niet zo, dat men 35 000 man wilde werven, waarvan 19 500 voor S.H.A.E.F., terwijl dan de rest voor Nederland was, maar dan mocht Nederland zelf weten hoe die 15 500 man te bestemmen? Was het uw mening toen niet, dat men dan met die 15 500 man ook diende te beginnen, voordat men die 19 500 volledig afstond?

A. Mijn idee was dit: „Als men een zekere proportie heeft, als men — naar ik meen — toen al 27 000 vrijwilligers had, dan hoeft men niet te wachten tot men er 35 000 heeft, voor men begint met mensen uit te zenden."

60273. De **Voorzitter:** Neen, maar S.H.A.E.F. had zich op het standpunt kunnen stellen: „Ik wil eerst die 19 500 man hebben en daarna mag men pas beginnen met werving."

A. Dan hadden wij ons op het standpunt moeten stellen: „Onze belangen zijn zo groot, dat u die eis niet stellen mag."

60274. De **Voorzitter:** Ik denk, dat dat ook gebeurd is.

A. Het is wel gebeurd, maar ik zeg nogmaals, het gevoel van urgentie — dat is mij weleens opgevallen — ontbrak.
De hoofdmoeilijkheid lag natuurlijk bij de geallieerden, die zich in de eerste plaats niet zo heel veel van onze belangen aantrokken, die bovendien altijd voorop hadden staan, en in zekere zin terecht en vooral de Amerikanen: „We moeten de hoofdvijand verslaan en die andere aangelegenheden komen straks wel", maar het feit, dat „die andere dingen straks wel kwamen" verwaarloosden, dat bijvoorbeeld, toen Japan eenmaal gecapituleerd had, de geallieerden bepaald geen zin hadden om nog weer grote operaties te gaan verrichten. Al die troepen, die wij toen in Indië hebben gehad, hadden het gevoel: „Wij willen naar huis, wij hebben acht jaar gevochten, de oorlog is afgelopen." Dus men vergat, dat, als men daar geen voorbereidingen voor trof, men dan voor dit soort zaken kwam te staan. Van geallieerde kant is dat heel sterk verwaarloosd bij de wijziging van het operatieterrein op het allerlaatste ogenblik, dat het South East Asia Command bepaald niet voorbereid was op het overnemen er van.

60275. De **Voorzitter:** U hebt zo in het algemeen de uitdrukking gebruikt, dat men van Nederlandse kant er niet fel genoeg op heeft gewezen.

A. Ik heb het gevoel, dat men er niet zo fel op heeft gewezen als had kunnen gebeuren.

De **Voorzitter:** Het is een ietwat vage uitdrukking.

A. Goed. Zoals ik al zei, ik zat meestal in het Verre Oosten en ik kreeg geen bericht op mijn vragen daarover. Ik moest telkens aandringen. „Doe dit nu en laten we dat nu doen." De correspondentie zit er vol van. Dan kan men niet aan het gevoel ontsnappen, dat het niet zo dringend gezien wordt aan de andere zijde als men het zelf ziet.

60276. De **Voorzitter:** Maar dat verschijnsel kwam — geloof ik — ook wel voor op andere terreinen?

A. Ja, maar dit was wel een zeer belangrijk terrein. Dit is tenslotte een kernpunt geweest van het verdere verloop van zaken.

60277. De **Voorzitter:** Juist, maar wat u zegt over het niet beantwoorden van brieven had misschien niet alleen betrekking op de Indische zaak, want daar hebben we hier wel meer klachten over gehoord. Dus dat zou een algemeen verschijnsel kunnen zijn, wat geen opzet was.

A. Neen, begrijpt u mij goed, ik praat niet over opzet. Ik praat over een andere visie. Ik praat over een standpunt, dat aan de ene kant veel meer in beslag genomen was door hetgeen in Nederland gebeurde en aan de andere kant te optimistisch was — naar mijn vaste overtuiging — over de opeenvolging van gebeurtenissen, die zich straks militair zouden afspelen in het Verre Oosten. Men moet het eigenlijk pessimistisch noemen, als men zegt of denkt, dat Japan nog lang in de strijd zal blijven, maar men was optimistisch ten aanzien van de tijd, die men zou hebben om zich daarop voor te bereiden.

60278. De **Voorzitter:** Ja, maar kunt u ook concrete gegevens aanwijzen voor .....

A. Het concrete gegeven is b.v., dat men een legerkorps wilde oprichten, waarvan de oefentijd, meen ik — ik weet de cijfers niet precies meer — op zo ongeveer 18 maanden, twee jaar werd gezet.

60279. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk, dat men niet flink genoeg opgekomen is voor de Nederlandse belangen bij de geallieerden. Kunt u daar concrete voorbeelden van noemen? Of beperkt zich dat tot een indruk?

A. Het is in belangrijke mate een indruk, omdat ik altijd buiten die contacten ben gebleven, maar een indruk, die dan b.v. toch ook hierop rust, dat, toen ons plotseling bleek, dat men bij de capitulatie van Duitsland helemaal het transport afsneed naar het Verre Oosten voor ons, ten gevolge waarvan ik zelf ben gaan moeten opspelen in Washington, zeker niemand zo was gaan opspelen. Het heeft misschien op dat moment niet veel uitgehaald, maar ja, het was voor mij ook alleen maar een heen- en weervliegen van San Francisco — waar ik op dat ogenblik was — naar Washington en het bespreken van de zaak met de Chiefs of Staff, maar de heren, die er zaten, hadden er niet veel aan gedaan op dat ogenblik. Daar liggen ook brieven van.

De **Voorzitter:** U voelt wel, wij willen de zaken gaarne zo concreet mogelijk horen.

A. Ja, dat begrijp ik, maar het is altijd moeilijk om te concretiseren, dat iemand — laten we zeggen — morgen pas gedaan heeft, wat hij vandaag had kunnen doen. Of dat hij zich te vroeg, te gauw neergelegd heeft bij een beslissing, die tegen ons belang in was. Ik heb de opvatting de kracht te concentreren op Indië, in plaats van ze over de hele wereld te versnipperen. Er is een stuk van de Minister van Marine, waarbij hij bepleit, dat we overal mee moeten doen. Ik heb zelf niet veel stukken uit die tijd, want ik ben niet iemand, die dossiers aanlegt, maar er zijn stukken, die ik toevallig wel heb of niet heb.

Het is een heel betoog, en ik moet zeggen, het is een heel mooi betoog, maar het komt er op neer, dat het toch zo belangrijk is, dat we overal meedoen. Het staat tegenover de opvatting, die ik altijd verdedigd heb, dat men uit eigen belang en ook in overeenstemming met hetgeen men van geallieerde zijde eigenlijk van ons verwachtte, zich moest concentreren op datgene, wat voor ons van de grootste betekenis was.

Hier is een nota van de Minister, waar geen datum op staat, maar zij moet van even na 9 April zijn.

60280. De **Voorzitter:** Van welk jaar?

A. Van 1943.

Misschien is het verschil, dat ik zelf een beetje opgewondener ben, maar misschien ook een beetje vlugger daardoor bij het reageren.

De **Voorzitter:** Dit was waarschijnlijk de uiteenzetting, die u geven wilde?

A. Ja, dat zijn eigenlijk wel de hoofdpunten. Zoals u weet, is die overgang van het opperbevel van *MacArthur* op *Mountbatten* op dat moment voor ons bepaald fataal geweest. Ook dat lag b.v. zo, daar hebt u een verschijnsel, dat dan tenslotte misschien niet bewijst, wat ik daar straks zei, maar toch een aanwijzing is, dat wij van deze overgang weken en weken eerder op de hoogte waren dan men in Londen of Washington er van op de hoogte was.

60281. De **Voorzitter:** Maar heeft u dan de Regering in Londen niet onmiddellijk geseind?

A. Natuurlijk, we hebben onmiddellijk geseind.

60282. De **Voorzitter:** Omdat u zegt: weken en weken van te voren. Met seinen gaat misschien maar een heel korte tijd gemoeid.

A. Ja, maar wij hebben ook geseind.

60283. De **Voorzitter:** In Londen kon men het dus praktisch gesproken op het zelfde moment weten.

A. Neen. Wij hoorden dit van *MacArthur.* Maar dan was er geen formeel besluit. *MacArthur,* die natuurlijk van zijn Regering of van zijn Chiefs of Staff opdrachten had om te liquideren dan en dan. Maar het besluit was veel eerder genomen, dan wij het van *MacArthur* hoorden.

60284. De **Voorzitter:** Ja, maar op het moment, dat u het te weten kwam, kon u natuurlijk onmiddellijk de Regering in Londen daarvan op de hoogte stellen.

A. Dat hebben we altijd gedaan, daar behoeft u niet aan te twijfelen. Het feit is alleen, dat men daar, waar het besluit genomen werd, er niet zover indrong, en niet voldoende contact had om het te weten. In Manilla moesten we het eigenlijk horen uit de derde of vierde hand.

60285. De **Voorzitter:** Dus die klacht heeft dan betrekking op de vertegenwoordigers van ons bij de staf van *MacArthur?*

A. Ja, dat kan. Het kan zijn, dat het daaraan ligt. Ik weet niet precies aan wie het ligt, maar het feit is daar, dat wij dit veel eerder te weten kwamen dan men het te weten kwam daar, waar eigenlijk de gemeenschappelijke oorlogsleiding lag. [1])

60286. De heer **Posthumus:** Hoe kon u controleren, dat u het eerder wist?

A. Als ik b.v. een brief of een telegram kreeg van een vertegenwoordiger van de staf van *MacArthur,* die zei: „We moeten er op rekenen, dat 15 Augustus alle leveringen van de South West Pacific Area aan ons zijn afgelopen." En het hing al lang in de lucht — dat hele verhaal van die overdracht begon eigenlijk al in 1943, de onenigheden tussen de Britten en Amerikanen — en het bleek ook achteraf, dat op 15 Augustus inderdaad de zaak overging. U begrijpt, toen ik dat bericht kreeg, dacht ik: „Nu schijnt het beslist te zijn", waarna ik onmiddellijk heb geseind: „Protesteer hiertegen en probeer dit ongedaan te krijgen, enz."

60287. De **Voorzitter:** Maar wij kunnen dus vaststellen, dat, zo gauw u het bericht kreeg, u de Regering in Londen daarvan op de hoogte hebt gesteld. Wat dan het verzuim zou zijn geweest, is, dat

[1]) Noot van de getuige toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Hier schuilt een vergissing. De vertegenwoordiging bij *MacArthur* was de eerste, die er achter kwam en mij waarschuwde. De vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff in Washington of bij het Britse opperbevel in Londen hadden er eerder van moeten horen; daar werden de beslissingen in eerste instantie genomen.

men bij de staf van *MacArthur* Londen niet in kennis heeft gesteld met de plannen, die daar waren.

A. Neen, het was geen plan van *MacArthur,* het was een plan van Washington. *MacArthur* had alleen maar bevelen uit te voeren. De beslissing is in Washington genomen.

60288. De **Voorzitter:** Bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja. Dat was juist in strijd met de plannen van *MacArthur.*

60289. De **Voorzitter:** Dus men heeft bij de Combined Chiefs of Staff onze vertegenwoordiging er niet mee in kennis gesteld? Of hebben die vertegenwoordigers er wel kennis van gehad?

A. Neen, dat neem ik niet aan, maar ik neem alleen aan, dat zij er niet voldoende inzaten om dergelijke aangelegenheden te horen.

60290. De **Voorzitter:** Dat komt dus hierop neer, dat de Regeringsvertegenwoordigers niet voldoende op hun qui vive zijn geweest.....

A. Althans onvoldoende contacten hadden om dit te weten.

60291. De **Voorzitter:** ..... om te voorzien, dat er een dergelijk besluit zou kunnen worden genomen?

A. Ja.

De **Voorzitter:** Dus daar komt het dan op neer.

A. Ik noem dit alleen als symptoom.

60292. De **Voorzitter:** Ja, maar dit is natuurlijk een heel belangrijke kwestie. Dus dit speelt zich af buiten de Regering in Londen?

A. Ja, hoewel men het in Londen natuurlijk ook wist. Ik bedoel, dit besluit is niet een besluit geweest van de Combined Chiefs of Staff alleen. Het is een besluit geweest van beide Regeringen. Want u begrijpt wel, dat dergelijke besluiten niet door de Combined Chiefs of Staff werden genomen, in uiterste instantie, ze werden wel uitgewerkt, ze werden daar wel voorgesteld, maar tenslotte zijn het de Regeringen in de Verenigde Staten en Londen, de mensen, die dus ook de besluiten nemen.
Er zitten enorme politieke kanten aan, dat Engeland ineens de zorg krijgt voor een veel groter gedeelte. Want het ging tussen het Engelse commando *Mountbatten* en het Amerikaanse commando *MacArthur.* Al hadden ze over en weer gemengde groepen.

60293. De **Voorzitter:** U zegt, dat de Regering in Londen het wel wist.

A. Neen, de Engelse Regering en de Amerikaanse Regering hebben dit besluit genomen.
Dus men had het ook in Londen kunnen weten. Het ligt niet uitsluitend in Washington, want zo'n besluit wordt alleen genomen, wanneer men daar zeker van kan zijn. Trouwens, het blijkt ook uit mémoires, die later zijn gepubliceerd.
Zo'n besluit wordt alleen genomen door de beide Regeringen en de Combined Chiefs of Staff kunnen degenen zijn geweest, die het voorgesteld hebben, maar men zegt zelfs, dat dit besluit in Potsdam genomen is.

60294. De **Voorzitter:** Dus dat is dan op een heel laat tijdstip geweest.

A. Neen, dat is in Juni geweest.

60295. De **Voorzitter:** In Potsdam Juni 1945?

A. Ja, in Juni 1945 schijnt dit besluit genomen te zijn. Omstreeks midden Juli hoorden wij uit Manilla, dat 15 Augustus de datum was, de datum schijnt dus niet in Potsdam te zijn vastgesteld. Deze hele gang van zaken hoorden wij voor het eerst in Manilla. Toen wist *Mountbatten* er niet van af. Hij zei althans, dat hij er niets van af wist, laat ik het zo zeggen. De datum, die men in Manilla noemde, kwam precies uit. Het was inderdaad de datum, waar het over ging.

De **Voorzitter:** Dus in dit geval zou een Nederlandse instantie er eerder van op de hoogte zijn geweest dan zij?

A. Daarom zei ik „zei". Ik ben er nl. niet zo zeker van, dat het juist was. Maar laat u dit er maar buiten.

60296. De **Voorzitter:** Is het zeker, dat de Regering in Londen het niet geweten heeft, vóórdat u er kennis van kreeg?

A. Dat moet ik aannemen, anders was ik toch gewaarschuwd. Dan zou het inderdaad zeer vreemd zijn geweest.

60297. De **Voorzitter:** U hebt Londen natuurlijk onmiddellijk gewaarschuwd.

A. Ik heb direct geseind. Ik heb altijd alles direct geseind.

60298. De **Voorzitter:** Kreeg u toen de indruk, dat men het niet wist?

A. Ik kreeg zeer zeker de indruk, dat men het niet wist. Ik herinner mij niet, dat er veel berichten uit Londen of den Haag kwamen in die tijd.

60299. De **Voorzitter:** Op welke concrete wijze had men het nu in Londen kunnen weten of had men het behoren te weten? Welke instantie heeft hier niet die activiteit ontplooid, zoals het had behoord?

A. Dat kan men natuurlijk nooit helemaal precies zeggen. Men kan bij een vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff zeggen, dat het afhangt van de contacten, die zij of hun ondergeschikten hebben, of ze makkelijk de zaken te weten komen, of ze op de hoogte blijven of niet. Dat zijn in dergelijke omstandigheden altijd uiterst persoonlijke verhoudingen, maar wanneer men iets dergelijks, dat al een hele tijd in de lucht hing, ziet aankomen en men ziet daarvan grote bezwaren en men gaat dus zoeken, men gaat dus bepaald informeren, men gaat bepaald trachten te weten te komen, wat er gaande is, dan is het niet meer mogelijk. Dan is het voor de liaison-officieren, in sommige gevallen weer voor een ambassadeur, maar men weet het nooit precies.

60300. De **Voorzitter:** Was het van tevoren duidelijk, dat er uit de verandering nadelen zouden voortvloeien, en, zo ja, welke?

A. Het duidelijk nadeel was of, liever gezegd, het nadeel verschoof in de periode, dat men nog niet kon rekenen op een capitulatie van Japan en het commando van *MacArthur* oneindig veel beter uitgerust was, oneindig veel meer troepen en schepen had om een eventuele vroegere bevrijding van Nederlandsch-Indië te bewerkstelligen dan het commando van *Mountbatten.* Dat was zonder enige twijfel, als het lang geduurd had, een groot nadeel geweest van de overdracht aan *Mountbatten.* Het nadeel bij de capitulatie was, dat men dit nu deed op een ogenblik, waarop snel gehandeld moest worden, wilde men de Japanners met hun wapens in handen krijgen, en dat er door die overdracht op 15 Augustus helemaal niet snel gehandeld kon worden.

60301. De **Voorzitter:** En dat was alles, naar uw oordeel, nadeel?

A. Alle politieke kanten, die er aan hadden kunnen zitten; trouwens, laten we eerlijk zijn, het politieke optreden van de Britten bij hun landing in Batavia is niet bepaald één van de succesnummers geweest, die ze hebben weggegeven. Maar men had in Londen weleens het gevoel, en ik heb er zelf ook wel eens over gedacht, of een Amerikaans opperbevel misschien op andere wijze politieke dingen zou hebben gedaan, die wij minder prettig vonden.
Dat alles valt echter in het niet tegenover het feit, dat het Amerikaanse opperbevel naar mijn overtuiging binnen enkele weken de zaak overal had kunnen bezetten, omdat het daar de middelen voor had en omdat het al bezig was geweest met een invasieplan, dat niet is doorgegaan, dus ook allerlei voorbereidingen en al allerlei uitwerkingen had, terwijl het Engelse opperbevel daar helemaal niet op was voorbereid.

60302. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel zijn deze nadelen ook allemaal voorzienbaar geweest in de tijd, dat men er nog iets aan zou hebben kunnen doen?

A. Ik weet niet, of er iets bereikt was. Dat moet men natuurlijk bepaald stellen. Het is best mogelijk, dat de geallieerden zouden hebben gezegd: „Wij denken er niet over, wij doen het toch zo." Maar de nadelen waren zeker te voorzien. Ze zijn ook geseind en geschreven, d.w.z., wij hebben natuurlijk niet kunnen schrijven over de capitulatie, vóórdat de capitulatie er was, maar er is wel geseind

en geschreven over het grote gebrek aan materiaal en beweeglijkheid en voorbereiding in Candy bij *Mountbatten,* vergeleken bij de toestand in Manilla bij *MacArthur.*

60303. De **Voorzitter:** Maar resulteren uw beschouwingen nu in een ingebrekestelling?

A. Een verschil in visie. Ik heb gemeend het even te moeten uiteenzetten, omdat men weleens de indruk heeft willen wekken, alsof ik, primo, voorstander zou zijn geweest van het veranderen van de Amerikanen op de Engelsen, ik was er in de politieke sfeer noch een voorstander, noch een tegenstander van, maar in de praktische militaire sfeer was ik er een geweldig tegenstander van, omdat het de hele bewegingskracht naar de Archipel toe ontzettend verzwakte en omdat men ook weleens voor heeft willen stellen, dat ik misschien voortdurend insisteerde op de eenvoudig geoefende, maar snel te verzamelen troepeneenheden, alsof ik geen militaire versterkingen in Indië had willen hebben, terwijl ik mij altijd verzet heb tegen de grote plannen, die allemaal te lang duurden, die allemaal uitliepen op het beschikbaar krijgen van troepen, als alles al afgelopen was.

60304. De **Voorzitter:** U hebt als eerste punt genoemd, dat de bevelsverhoudingen zeer ingewikkeld waren en dat daaruit verschillende nadelen voortvloeiden. Het was zelfs zo, dat men ten aanzien van Suriname en Curaçao nog niet eens wist onder wiens bevel de troepen stonden.
Waarom hield men vast aan die ingewikkelde verhoudingen en waarom is er niet een goede oplossing gekomen? Daar moet toch een reden voor zijn.

A. Wat Suriname en Curaçao betreft, is het tenslotte min of meer geregeld. Ik noemde dat alleen maar als een uiterste punt. Wij hadden daar een zekere oefening van troepen, ook gedeeltelijk met de bedoeling om die troepen, wanneer ze daartoe genegen waren en wanneer de wet toeliet, dat zij buiten Suriname werden gebruikt, in te zetten. Waarom men het niet veranderd heeft, dat weet ik niet. Ik weet wel, dat er een, naar mijn gevoel, bepaalde afkeer bestond bij admiraal *Furstner* van enige bemoeienis van de Minister van Koloniën met militaire zaken. Dat is mij herhaaldelijk opgevallen. Of dat nu lag aan vroegere geschiedenissen, toen de Ministeries van Marine en van Koloniën weleens wrijving hebben gehad over vlootplannen en men weleens boos is geweest op Marine, dat een of andere kolonel van het Indische leger zich bemoeide met de opzet van de marine, weet ik niet, maar ik weet wel, dat er verschillende symptomen zijn geweest van een soort van tegenzin tegen enige bemoeienissen van mijn kant — of het nu op mij persoonlijk sloeg of op de functionaris, dat weet ik niet — met militaire zaken, hoewel ik tenslotte verantwoordelijk was voor het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger en ook verantwoordelijk was voor het herstel van het bestuur in Nederlandsch-Indië, zodat ik mij er mede moest bemoeien. Dat heeft zich o.a. geuit in zulke volkomen flauwe aangelegenheden als deze. Op één van mijn reizen — ik meen eind 1943, toen dus de kwestie van de gezagsbataljons en al dergelijke aangelegenheden in voorbereiding was en nog niet beslist was of de troepen, die men uit het bevrijde Nederland zou vormen en hun opleiding zouden krijgen in de Amerikaanse of Engelse sfeer —, op doorreis in Washington had ik met generaal *Marshall* gepraat en had hem gevraagd, wat hun ervaring was van de tijd van opleiding van betrekkelijk licht geëncadreerde troepen. Daar heeft hij mij zekere antwoorden op gegeven, die ik natuurlijk heb doorgegeven. Ik heb toen ook o.a. gevraagd, hoe zij die troepen oefenden voor de strijd in de tropen. Zijn antwoord was, dat er een grote jungle-school in Hawaï was. Ik moest over Hawaï gaan en vroeg of ik die school zou kunnen zien. Dat leek mij wel interessant. Dit werd goedgevonden en er zou een telegram worden gestuurd, dat zij mij die school zouden laten zien. Ik zei tevens: „Ik heb er natuurlijk niet zo heel veel aan, maar kan ik een paar officieren medenemen?" Toen heb ik de militaire attaché van het Indische leger meegenomen en een militaire attaché van het Hollandse leger uit Washington, de heer *Weijerman,* en de heer *Sas,* naar ik meen. Neen, het was niet de heer *Sas,* het was de heer *Carp.* Dus ik heb hun gevraagd of het niet nuttig zou zijn als ik die jungle-school bezocht. Ik had een introductie om dat hele geval te gaan zien en dan konden er enige officieren meegaan. Verder liet ik het aan hen over om het voor elkaar te krijgen. Ik had er niets mee te maken, ik nodigde ze niet uit, ik zei alleen, dat deze kans bestond. Ik kreeg daarop de meest wilde telegrammen, dat ik allerlei dingen niet mocht doen. Op Hawaï mocht ik niet met admiraal *Nimitz* praten b.v. Er was zeer bepaald een soort van vrees, waarop gebaseerd, weet ik niet, dat het contract met de Minister van Koloniën met militaire zaken funest zou wezen.

60305. De **Voorzitter:** Toen u de naam *Weijerman* noemde, dacht ik meteen aan het conflict, dat er toen is geweest. Daar bent u waarschijnlijk wel van op de hoogte.

A. Ja.

60306. De **Voorzitter:** Waar berustte het conflict tussen de heren *Dijxhoorn* en *Weijerman* eigenlijk op?

A. De heer *Weijerman* is een nogal typische verschijning, dat is achteraf ook gebleken. Het was een zeer moeilijke figuur. De finesses herinner ik mij niet meer precies. De heer *Weijerman* is er tenslotte uitgezet en er later in Indië ook uitgezet.

60307. De **Voorzitter:** Is hij niet eerst naar Australië gestuurd?

A. Neen, allereerst naar Candy, omdat wij daar een militaire liaison-officer nodig hadden bij het hoofdkwartier van *Mountbatten.* Hij is een tijd in Colombo geweest en toen is hij nog — naar ik meen — even in Singapore geweest na de bevrijding en daarna is hij afgevloeid.

De **Voorzitter:** Er is — naar ik meen — ook nog sprake van geweest, dat de heer *van Temmen* naar Washington zou gaan, maar u achtte dat waarschijnlijk ongewenst met het oog op de ervaring in Tsjoenking.

A. Hij had daar ruzie gehad.

60308. De **Voorzitter:** Kunt u daar ook iets over mededelen?

A. Ik weet er weinig van; ik weet wel, dat de indruk was, dat de heren elkaar op de verschrikkelijkste manieren dwars zaten. *Van Breugel Douglas* en *van Temmen,* maar ik moet zeggen, dat ik mij die zaak niet meer in finesses herinner. Er waren allemaal prestigekwesties en boosheden. Ze schreven elkaar brieven; ik geloof, dat de heer *van Temmen* overigens iets meer ongelijk had dan de heer *van Breugel Douglas.* Dientengevolge is er dan zeker gezegd: „Laten we de heer *van Temmen* maar weghalen."

60309. De **Voorzitter:** U hebt toen geschreven, dat *van Temmen* in Tsjoenking blijk had gegeven van gebrek aan bedachtzaamheid en discretie, ten gevolge waarvan u hem niet zonder meer kon aanbevelen, maar daarbij zou wel in aanmerking kunnen worden genomen, dat dat geschied was in een tijd van spanning en verwarring over de val van Java en onder een gezant, die evenmin door kalmte uitmuntte.

A. Ja, daar hebt u het. Het waren echt allemaal van die ambassaderuzies.

60310. De **Voorzitter:** U was het er wel mee eens, dat de heer *Weijerman* vervangen is?

A. Ja. De heer *Weijerman* was in vele opzichten een kundig officier, maar het was een heel moeilijke figuur met een heel moeilijk karakter.

60311. De **Voorzitter:** Heeft, toen u in October 1944 in Washington was, de kwestie van de terugkeer van de heer *Dijxhoorn* naar Londen nog een rol gespeeld?
De heer *Dijxhoorn* had aan de Regering in Londen medegedeeld, dat hij belangrijke mededelingen had te doen en dat hij dus naar Londen wilde teruggaan om de Regering daarmede in kennis te stellen. Maar toen kwam er een telegram terug, dat zijn overkomst niet gewenst was.

A. Ja.

60312. De **Voorzitter:** Daarop hebt u gezegd: „U moet er toch heengaan".
Vervolgens is hij in Londen aangekomen en daar hebben de Ministers eigenlijk eerst geweigerd hem te ontvangen.

A. De kwestie was deze: de heer *Dijxhoorn* had bepaalde zaken, die hij aan de heer *Loudon* en mij heeft medegedeeld, en vroeg, of hij op grond daarvan niet naar Londen kon gaan. Toen is er dus gezegd: wij van onze kant, die dat militair niet helemaal konden beoordelen, meenden, dat de gegevens, die ook gedeeltelijk uit de archieven van de Chiefs of Staff afkomstig waren, niet onbelang-

rijk waren. Ik heb toen gezegd: „Ach, waarom niet. Ik zou maar gaan." Daar is over geseind en toen heeft de heer *Dijxhoorn* aan — ik meen — ons beiden gevraagd: „Wat vinden jullie, zal ik toch maar gaan? Ik vind het toch wel erg belangrijk, dat ik er even naar toe ga." Toen hebben wij gezegd: „In zo'n geval zou ik het altijd wagen om maar te gaan."

60313. De **Voorzitter:** Dus daar zat niets bijzonders achter?

A. Er zat inderdaad niets bijzonders achter. Ik meen, dat het ging over een bepaalde actie benoorden de rivieren, waar hij van had gehoord, dat die op touw zou worden gezet, en waarvan hij grote narigheid voor het land vreesde. Als hij dat gehoord had en niet kon schrijven, dan leek het ons genoeg van belang om te zeggen: „Ga dan maar even naar Londen". Het was tenslotte een kwestie van twee dagen heen en twee dagen terug.

60314. De **Voorzitter:** De heer *Dijxhoorn* heeft gezegd, dat hij het antwoord kreeg: „Overkomst van *Dijxhoorn* niet nodig en niet gewenst." En vervolgens zeide hij: „De heer *van Mook* heeft mij toen gezegd, dat ik toch moest gaan. Hij zou mij een brief meegeven."

A. Ik heb dus waarschijnlijk tegen hem gezegd: „In jouw geval zou ik gaan."

60315. De **Voorzitter:** Ondanks hetgeen de Regering seinde?

A. Ja, omdat het om een zakelijke kwestie ging.
Ik heb de heer *Gerbrandy* — meen ik — ook geschreven, waar het over ging. Het had verder met politiek niets te maken. Het was eenvoudig een militaire kwestie, waar hij voor wilde gaan.

60316. De **Voorzitter:** Bij uw tweede punt hebt u gezegd, dat er een controverse was, waarbij de Minister van Oorlog en misschien ook de anderen op het standpunt stonden, dat er strijdmiddelen zo vroeg mogelijk op alle terreinen moesten worden ingezet. Was dat eigenlijk meer dan een voornemen?

A. Neen, dat werd ook gedaan. Ik zal maar zeggen, de „Soemba", de „Flores", de „Isaäc Sweers". De „Soemba" en de „Flores" zijn opgevaren naar de Middellandse Zee. De „Isaäc Sweers" is in de Middellandse Zee op een mijn gelopen of liever gezegd uit de lucht in de grond geboord. Zo hebben we dus vrij wat verloren. Ik noem nu deze drie voorbeelden op terreinen, waar, naar mijn gevoel, de hoofdzaak voor ons niet lag.

60317. De **Voorzitter:** Dus u had eigenlijk gewild, dat men die schepen gereserveerd had voor de toekomstige strijd in Indië?

A. Neen, dat men ze naar het Verre Oosten had gestuurd en daar ook gebruikt. We hebben daar aldoor schepen gebruikt. De motortorpedoboten hebben lange tijd in Curaçao gelegen, waar ze betrekkelijk weinig te doen hadden, terwijl wij in Nieuw-Guinea voortdurend van Amerikaanse motortorpedoboten gebruik moesten maken.

60318. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel heeft de Regering teveel materiaal aangewend voor de strijd in Europa ten opzichte van de strijd in Indië?

A. Voor de strijd op terreinen buiten het directe belang van Nederland of het directe belang van Nederlandsch-Indië.
Wat men aanwendde bij en voor Nederland, laat ik hier helemaal buiten beschouwing.

60319. De **Voorzitter:** Hoe was het dan met de bevelsverhouding, want operationeel stonden die onderdelen — naar ik meen — toch onder geallieerd opperbevel?

A. Ja, maar ik geloof toch altijd, dat wij een grote invloed hadden kunnen uitoefenen op de plaats, waar we de schepen ter beschikking stelden.
Een feit was, dat wij in de tijd, dat men die punten op Nieuw-Guinea en Morotai bezette, daar geen enkel schip hadden. Dat viel niet alleen voortdurend uiterlijk op, maar ook voor ons bracht dat bepaalde moeilijkheden mee. De operaties, die plaatselijk konden worden uitgevoerd en waarvoor men schepen nodig had, konden niet plaats hebben, aangezien men geen schepen had.

60320. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel heeft de Regering te weinig bij de geallieerde oorlogsleiding aangedrongen om de zaak te mogen concentreren op Indië?

A. Ja. Het beetje, dat we hadden — want het was tenslotte weinig —, werd gebruikt voor doeleinden, die minder in ons directe belang waren.
Het feit, dat wij nooit één van onze eigen onderzeeërs hebben kunnen krijgen voor de verbinding met Indonesië, voor de verbinding van de Geheime Dienst, is, naar mijn gevoel, ook iets, dat had kunnen worden bereikt, als men eenvoudig had gezegd: „Ja, dit moeten wij hebben."

60321. De **Voorzitter:** Er zijn toch weleens onderzeeërs ingezet voor doeleinden in verband met Indië?

A. Ja, dat is echter een heel droevige geschiedenis geweest. We hebben eerst de K. 12, die was opgevaren, gehad. Deze boot kon eigenlijk niet meer mee na één of twee reizen. Daarna hebben we eigenlijk nooit, tot het allerlaatst, onderzeebootverbindingen gehad met het midden en het westen van de Archipel, omdat we eenvoudig geen onderzeeboten ter beschikking kregen.

60322. De **Voorzitter:** Maar er zijn wel onderzeeboten gebruikt voor de raids op Sumatra door het Corps Insulinde? Of zijn dat Engelse onderzeeboten geweest?

A. Daar zijn onderzeeboten voor gebruikt en dat zijn de meest ongelukkige raids, die ik ooit heb meegemaakt.

60323. De **Voorzitter:** Lag dat aan de onderzeeboten of lag dat aan iets anders?

A. Neen, dat lag aan de opzet. Die raids hadden helemaal geen betekenis.

60324. De **Voorzitter:** Dus dat lag bij de leiding van het Corps Insulinde?

A. Ja, en bij de daarboven staande leiding in Colombo.
Dit waren hoogst ongelukkige ondernemingen, die eigenlijk niets hebben opgeleverd, behalve een veel grotere waakzaamheid van de Japanners en waarschijnlijk een aantal slachtoffers onder de bevolking. Dit waren de meest ondeskundig opgezette raids, die ik ooit heb meegemaakt.

60325. De **Voorzitter:** Er zijn toch wel moedige daden bij gepleegd?

A. Er zijn inderdaad moedige daden bij gepleegd en ik neem deze mensen niets kwalijk, die dit gedaan hebben. Ik neem het de leiding kwalijk, dat men dit soort opzet heeft gemaakt.
Het is misschien gedeeltelijk een Britse leiding geweest. Hoe dat allemaal precies in elkaar zat, weet ik niet. Dat was ook één van de dingen, die zich aan mijn waarneming onttrokken. Maar wat gebeurde: men stuurde twee Atjeh-officieren plus een aantal Nederlanders, die nooit in Indië geweest waren, allemaal zeer goed getraind, allemaal zeer moedige mensen, aan de wal. Het eerste resultaat was al, dat ze onmiddellijk gesignaleerd werden, omdat het blanken waren.
Het tweede resultaat was, dat ze verderop niets bereikten dan een gesprek met één of andere man, die daar langs de kant liep, en dat ze de tweede keer, dat ze kwamen, onmiddellijk stuitten op een veel grotere waakzaamheid en een volkomen tegenstand van de kant van de bevolking.

60326. De **Voorzitter:** Bedoelt u met degenen, die Atjeh niet kenden, o.a. ook de heer *Mollinger?*

A. Neen, want de heer *Mollinger* was daar — meen ik — niet bij.

60327. De **Voorzitter:** Hij was chef van het Corps Insulinde.

A. Ja, maar hij was al weg, toen die raids plaats vonden.

60328. De **Voorzitter:** Wat is eigenlijk het conflict-*Mollinger?*

A. Dat weet ik niet precies, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Er is een conflict geweest.

A. Ik meen, dat *Mollinger* was overgeplaatst en dat men toen een soort van algemeen request heeft gemaakt, inhoudende, dat hij niet mocht worden overgeplaatst.

60329. De **Voorzitter:** Wat was uw standpunt ten opzichte van het Indische detachement? Moest dat blijven in Brits-Indië of behoorde dat teruggestuurd te worden naar Engeland?

A. Welk Indische detachement?

De **Voorzitter:** Ik bedoel het detachement, dat in Januari 1942 is vertrokken.

A. Van de Koninklijke landmacht? Dat moest voor betere doeleinden worden gebruikt, niet bepaald in Colombo, maar ook in Australië. Daar heb ik ook vele voorstellen voor gedaan. Ik kan er wel iets dieper op ingaan. Zij hadden eigenlijk een commandotraining; commando's e.d. zijn heel goed, als men òf een bepaald militair object wil bereiken òf de voorbereiding wil maken voor een invasie, maar niet voor het krijgen van gegevens. Het krijgen van gegevens moet niet gebeuren op de spectaculaire wijze van mensen met wapens en ergens binnenkomen, maar het moet gebeuren op de stiekeme wijze van mensen, die, zou ik zeggen, principieel geen wapens hebben en weg kunnen lopen, maar die gegevens verzamelen en contacten krijgen. Die vermenging is — geloof ik — de fout geweest, die men daar heeft begaan, zodat er wel zeer moedige daden zijn verricht, maar moedige daden, die geen enkel succes hadden, ook geen enkel effect konden hebben.

60330. De **Voorzitter:** Wat is uw standpunt geweest — want dat is een kwestie, die naar aanleiding van de uitzending van dit Indische detachement naar voren is gekomen — omtrent artikel 192 van de Grondwet? U had, meen ik, hier en daar wel een afwijkend standpunt ten opzichte van het standpunt van andere Ministers?

A. Ik herinner mij niet, dat ik daar ooit een bepaald standpunt over heb ingenomen. Men had die mensen uitgezonden. Ik heb wel voorgesteld om te trachten zo spoedig mogelijk ieder formeel bezwaar weg te nemen. Ik herinner mij niet, dat ik er erg diep op ben ingegaan. Ik zeg nogmaals, ik praat nu helemaal over iets, waarvan ik mij weinig herinner, maar als ik een standpunt zou hebben ingenomen, dan zal het wel geweest zijn, dat men dat besluit ook wel bij noodbesluit tijdelijk buiten werking kon stellen.

60331. De **Voorzitter:** In 1944 is er inderdaad een Koninklijk besluit over geweest, maar vóórdat het zover was, zijn er heel wat onderhandelingen geweest tussen de Ministers over de vraag hoe precies de tekst daarvan zou moeten zijn.

A. Ik geloof niet, dat ik mij daarin erg verdiept heb. Ik heb er misschien weleens een briefje over geschreven.

60332. De **Voorzitter:** Dus u hebt daar persoonlijk niet veel bemoeienis mee gehad?

A. Neen, ik heb mij er, geloof ik, nooit erg voor geïnteresseerd, behalve in het effect er van, maar niet voor de staatsrechtelijke kant.

60333. De **Voorzitter:** Er is een brief van u, beantwoord door de heer *Gerbrandy,* en deze schrijft aan u:

> „Bij het hoogergenoemde overleg in de Commissie Terugkeer was overeengekomen, in den tekst niet te spreken van „afwijking van artikel 192 der Grondwet", daar zulks niet in overeenstemming is met de conceptie van het Staatsnoodrecht, welke door de Regeering is aanvaard en waarop zij zich telkenmale gebaseerd heeft. Deze conceptie immers houdt in, dat niet gehandeld wordt *in strijd* met de Grondwet, doch *daarnaast,* daar de Grondwet een toestand als de huidige niet voorzien heeft."

Dus dat was de kwestie van al of niet afwijking van artikel 192 van de Grondwet.

A. Ik geloof niet, dat ik daar ooit een noodzaak van wilde maken.

60334. De **Voorzitter:** Wat dan de uitzending van die troepen betreft, zou de heer *Gerbrandy* hebben gewild, dat zulks werd behandeld in *overleg* met de Minister van Koloniën, en u stond op het standpunt, dat het moest gebeuren in *overeenstemming* met de Minister van Koloniën.

A. Dat betekent niets, want dat is eenvoudig een kwestie van terminologie in het Indische Staatsrecht en in het Nederlandse of in de Indische Staatspraktijk en in de Nederlandse. Als men in Nederland zegt „in overleg", dan bedoelt men in overeenstemming. Als men in Indië zegt „in overleg", dan bedoelt men in overleg. Als iemand het zegt in overleg met een ander, dan betekent het, dat die ander geen medebeslissing heeft. Als men bedoelt, dat ze samen moeten beslissen, dan zegt men in overeenstemming. Dat betekent precies hetzelfde, daar ben ik toen waarschijnlijk pas achter gekomen. Alleen, wanneer men het in een Indisch stuk of een Indische ordonnantie zou lezen, dan zou men altijd denken: „Deze man beslist en moet van tevoren advies vragen van die."

60335. De **Voorzitter:** Een andere kwestie rees: wanneer zou worden besloten tot uitzending. Moeten dan gehoord worden de Gouverneurs van de betrokken gebiedsdelen, ja dan neen, en u zou op het standpunt staan: wèl de Gouverneurs van Suriname en Curaçao, maar niet die van Nederlandsch-Indië.

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter:** Wanneer de troepen worden uitgezonden in strijd met of in afwijking van artikel 192 van de Grondwet, zou men daar eerst ook nog de Gouverneurs voor moeten horen, ja of neen?

A. Ik geloof, dat het vraagstuk in Indië niet speelde, want artikel 192 van de Grondwet slaat zeer bepaald op Nederland. Het is mogelijk, dat ik in verband met de bestaande regeling in Suriname en Curaçao meende, dat men daar de schutters of de miliciens niet buiten Suriname en Curaçao zou kunnen sturen, zonder dat althans de Regering daar een beslissing in had genomen. Ik herinner mij, dat er destijds sprake is geweest van eventuele mogelijkheden van uitzending van troepen uit Indië naar Nederland, toen Nederland dan bedreigd werd en dat men daar toen tot de conclusie is gekomen, dat dat kon zonder enig wetsbesluit.

60336. De **Voorzitter:** Een andere kwestie was, of het einde van de diensttijd zou moeten worden bepaald door de Kroon of door de Minister van Oorlog, respectievelijk de Minister van Koloniën. Waarschijnlijk zijn dat echter aangelegenheden geweest, die op het Departement zijn behandeld.

A. Ja, maar bovendien — ik zal ze wel gezien hebben —, als het in de correspondentie staat, dan zult u daar wel de verschillen zien, als er verschil van inzicht was. Ik geloof echter niet, dat ze erg belangrijk waren.

60337. De **Voorzitter:** Dan was er ook nog de vraag of de uitgezonden dienstplichtigen ten aanzien van de financiële voordelen enz. beschouwd worden als deel uitmakende van de landmacht van het gebiedsdeel, waarheen zij gezonden zijn (dat was uw opvatting). De andere opvatting was (o.a. van de heer *van Starkenborgh),* dat de kosten ten laste moesten komen van de begroting van het uitzendende gebiedsdeel.

A. De kosten?

De **Voorzitter:** Ja, de kosten.

A. Ja, ik heb toen waarschijnlijk dat standpunt gehad. Niet wetende hoeveel, maar in ieder geval leek het mij vrij logisch, dat men de beide gebieden liet meedragen naar hetgeen zij konden geven.

60338. De **Voorzitter:** Ik mag u misschien even een gedeelte voorlezen uit die brief van de Minister van Algemene Oorlogvoering:

> „De artikelen 4—7 (dat was van het ontwerp) gaan alle uit van het beginsel, dat de dienstplichtigen ten aanzien van financieele voordeelen, bevordering, pensioenregeling en onkosten, beschouwd worden als deel uitmakende van de landmacht van het gebiedsdeel, waarheen zij gezonden zijn. Naar mijn meening dient ter zake veeleer het tegenovergestelde standpunt ingenomen te worden, zooals b.v. ook geschiedde door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, toen er sprake was van de uitzending van twee divisies uit Nederlandsch-Indië naar het gevechtsterrein in Europa. Jhr. *van Starkenborgh* huldigde toen het standpunt, dat de uitgezonden troepenmacht behoorde te blijven ten laste van de begrooting van het uitzendende gebiedsdeel. Bovendien acht ik het onaanvaardbaar een zoo scherpe scheiding te maken tusschen de landmachten van de verschillende gebiedsdeelen, en de wereld in twee deelen te splitsen, in het eene waarvan de oorlog als het ware gevoerd zoude worden door Nederland, in het andere bij uitsluiting door Nederlandsch-Indië."

Dan volgt er nog een andere zin:

„Zulks is ook de consequentie van de ondeelbaarheid van het Koninkrijk, welke ten grondslag ligt aan het geheele ontwerp."

Dus hier werd de zaak eigenlijk in breder kader gezet, nl. de ondeelbaarheid van het Koninkrijk.

A. Ja, nu is dat natuurlijk een zeer schoon woord, maar het feit is — en dat feit werd nogal eens over het hoofd gezien bij sommige leden van de Londense Regering —, dat sinds 1912 wettelijk en vóór die tijd al feitelijk de Indische financiën en de Nederlandse financiën altijd gescheiden zijn geweest; dat beide landen een rechtspersoon zijn met een eigen vermogen. En dat dat natuurlijk consequenties meebrengt voor betalingen over en weer en voor bekostiging van bepaalde diensten, die men elkaar bewijst of die men in zekere zin in elkaars sfeer bewijst.

Zolang het batig slot verdwenen is, is dat altijd een vaste regel geweest. Men kan wel de feitelijke samenwerking baseren op de ondeelbaarheid van het Koninkrijk. Ik geloof niet, dat iemand daar ooit tegen zou zijn, net zoals dat op het ogenblik gebeurt, maar men zal altijd een betalingsregeling moeten maken, omdat men met twee rechtspersonen te maken heeft. Er is niets aan te doen, dat is eenvoudig een wettelijk vaststaand feit. Ik denk eigenlijk, dat daar de moeilijkheid heeft gelegen. Wijlen de heer *van den Broek* had ook wel eens de neiging om te denken: het is één potje. Dat is nu eenmaal niet één potje, er is een wet, die zegt: Nederlandsch-Indië is rechtspersoon, heeft zijn eigen inkomsten, uitgaven, schulden, enz. Dus men moet altijd, wanneer men op een of andere wijze gezamenlijk iets doet, een betalingsregeling, een verdeling van kosten maken, want daar komt het eigenlijk op neer, of men het nu deze kant uitdoet, of die kant uitdoet, dat maakt op zich zelf niet zoveel verschil, maar men moet een verdeling van kosten maken.

60339. De heer **Posthumus:** Maar die visie, sluit die verdeling van kosten niet uit?

A. Neen, maar eigenlijk het slot wel, het slot van dit verhaal wel. Ik geloof, dat het bij de andere visie minder ging om de kwestie. Het ging hierom wel, maar ik heb de correspondentie niet en ik weet het dus niet meer in bijzonderheden; de ervaring na de capitulatie van Japan heeft uitgewezen, dat het legercommando in Nederlandsch-Indië in handen moet zijn van iemand, die weet hoe de zaak daar in elkaar zit. Dat ligt m.i. evengoed voor de hand, als wanneer men het legercommando hier in handen zou moeten geven van iemand, die met Nederlandse en Europese omstandigheden op de hoogte is. Maar dat wil dus niet zeggen, dat men de zaak in tweeën deelt, integendeel, men brengt het bij elkaar, maar onder de leiding, die het meest in het terrein ter plaatse bekwaam en bekend is. En als men de kostenverdeling op een andere wijze wil maken, wat misschien moeilijker is, dan is dat geen principiële kwestie.

60340. De heer **Posthumus:** Het lag in zoverre natuurlijk een beetje anders, dat het troepen waren, die voor een deel speciaal uit Nederland gezonden werden; dus dat de Nederlandse Regering hier een eigen verantwoordelijkheid voor wenste te behouden, is begrijpelijk.

A. Ik geloof, dat men het op verschillende manieren op kon lossen. Het ging om een kostenverdeling. Tenslotte zijn er bijv. wel zes verschillende kostenverdelingen over de vloot geweest in de loop van de tijden. Wanneer het ging over de bevelvoering, dan ziet men nu in de praktijk, dat generaal *Spoor* is opgevolgd door generaal *Buurman van Vreeden*. Niet in de eerste plaats omdat het een officier van het Indische leger is, maar omdat het een officier is, die daar de zaken kent.

60341. De **Voorzitter:** Blijkbaar heeft men het toen wel enigszins aangevoeld als een principiële kwestie, want de heer *Gerbrandy* heeft toen nog geschreven, dat hij niet wilde prejudiciëren ten aanzien van een latere definitieve regeling van deze materie bij de structuurherziening van het Koninkrijk. Hij heeft blijkbaar de mening gehad, dat uw bezwaren in die richting lagen.

A. Neen, maar mijn bezwaren lagen bij dergelijke aangelegenheden altijd in twee richtingen. In de eerste plaats — zoals ik reeds zei —, dat men tracht te vergeten, dat men met twee rechtspersonen te maken had, eveneens met twee begrotingen, twee vermogens en dat men daartussen altijd een regeling moest hebben, als men gezamenlijke betalingen moest doen. In de tweede plaats, dat er wel eens een neiging was om die ondeelbaarheid zo ver door te trekken, dat men voorbijzag, dat men in een bepaald gebied op een heel ander deel van de wereld met andere bekwaamheden en andere eisen te maken had dan in het gebied hier.

60342. De **Voorzitter:** Hebt u bemoeienis gehad met de commandotroepen?

A. Neen.

60343. De **Voorzitter:** Die in 1944 in Brits-Indië zijn geweest! Ik spreek hier over de commandotroep, die onder het bevel van kapitein *Linzel* stond. Er is een telegram van u geweest, waarbij u terugzending vroeg van die commandotroep.

A. Ik weet niet precies meer hoe dat in elkaar heeft gezeten. Het waren allemaal kleine troepjes. Ik geloof, dat daar een beetje moeilijkheden waren. De mensen wilden zelf terug.

60344. De **Voorzitter:** Ze hadden er tenslotte niets te doen.

A. Ze hadden er inderdaad niets te doen en toen heb ik gezegd: „Laat ze maar teruggaan". Het waren allemaal kleine fragmentjes van troepjes.

60345. De **Voorzitter:** Ja, maar op zich zelf is het niet van belang ontbloot, omdat het een onderdeel uitmaakt van de Nederlandse krijgsverrichtingen in oorlogstijd.

A. Ja, maar u moet dat toch tegen de achtergrond van het geheel zien.

60346. De **Voorzitter:** Ja, maar gezien de weinige beschikbare krachten, die wij hadden. We hadden bijna niets.

A. Eén van mijn bezwaren was, dat wij ze nog veel meer versplinterden door ze voor allerlei van die kleine zaken te gebruiken, in plaats van ze bijeen te brengen.

60347. De **Voorzitter:** Zij stonden operationeel onder bevel van de Engelsen, want ze waren bij de tiende Engelse commandogroep en daar maakten zij de tweede troep van uit. Ze werden uitgezonden door de Engelsen.

A. Naar ik meen, was daar wel wat aan te doen.

60348. De **Voorzitter:** Ja, dat is een kwestie van hoe de interne verhouding is geweest.

A. Ik zeg nogmaals, waar ik zelf dergelijke verhoudingen heb gehad en die in belangrijke mate natuurlijk de kant van *MacArthur* betroffen, omdat daar inderdaad in Indië werd geopereerd, terwijl het van de kant van *Mountbatten* niet gebeurde, is mijn ervaring toch altijd geweest, dat men vroeg of laat voor een logisch denkbeeld altijd wel oren heeft gehad.

60349. De **Voorzitter:** Welke zijn uw bemoeiingen geweest met de oliebrigade?

A. Ook eigenlijk de aanwijzing van de mensen, die daar zich mee zouden belasten. Ik heb er natuurlijk wel enigermate mee te maken gehad, d.w.z. ik ben er telkens in geraadpleegd of die brigade opgericht kon worden en hoe die kon worden opgericht. Ik heb — als ik mij niet vergis — erg mijn best gedaan om de brigade in onze handen te krijgen met behulp van de B.P.M., om althans te zorgen, dat als er oliewerkzaamheden in Indië moesten worden verricht, het niet in zo overmatige mate door het buitenland zou worden verricht en dat we daarmede een bepaalde afhankelijkheid zouden verkrijgen.

60350. De **Voorzitter:** Er is ook sprake geweest van de heropbouw van de vlootbasis van Soerabaja in 1943. Dat herinnert u zich misschien nog wel?

A. Ja, dat herinner ik mij wel. Dat hing weer samen met het feit, dat het personeel van het marine-etablissement in Soerabaja — dat, meen ik, een paar honderd man sterk was —, dat over het algemeen uit goede technische krachten bestond en dat dus in Indische burgerlijke dienst was, maar tijdelijk in militair verband opgenomen, in Zuid-Afrika was terechtgekomen. Ik heb toen voortdurend mijn

best gedaan om die mensen daar weg te krijgen en beschikbaar te hebben voor technische voorbereiding en technisch werk, dat moest gebeuren voor de voorbereidingen voor een eventuele terugkeer in Nederlandsch-Indië en bij de terugkeer zelf. Omdat wij met afgrijselijk kleine aantallen mensen zaten en vooral op de technische zijde zeer zwak waren.

Daar is — op zich zelf begrijpelijk — deze objectie van marinekant tegen gemaakt, dat dit een groep was, die bij elkaar hoorde en die hoorde in een marine-etablissement of in een marinebasis thuis en daar moesten ze voor bestemd blijven.

Ik heb daar toen tegen aangevoerd, dat, als er een marinebasis was, het prachtig was, maar in de eerste plaats waren ze in Zuid-Afrika ook verdeeld geraakt en hingen zij daar gedeeltelijk maar wat rond. In de tweede plaats konden wij niet voorzien, dat er een marinebasis zou zijn binnen afzienbare tijd in die periode en dat, als er een marinebasis zou komen, ze daarvoor zouden kunnen worden beschikbaar gesteld, maar dat er dringender werkzaamheden konden zijn in de eerste periode, waarvoor ze eerst gebruikt zouden moeten kunnen worden. Er is dus altijd het plan geweest van een repair-ship en een marinebasis. Van al die plannen is niets terechtgekomen. We hebben de mensen gemist, totdat ze tenslotte in Soerabaja weer aan het werk konden gaan, hetgeen veel later was.

Ik heb daar voortdurend bezwaren tegen gemaakt, maar de bezwaren hebben geen effect gehad.

60351. De **Voorzitter:** Kunt u ons mededelen waar na de capitulatie van Nederlandsch-Indië, dat deel van de weermacht is gebleven, dat nog kans heeft gezien om nog uit Indië te ontsnappen? Dus dat deel dat behoorde tot het K.N.I.L., de marine en de luchtvaart?

A. Wat van het K.N.I.L. beschikbaar was, is naar Indië overgegaan, dat waren die 12 compagnieën.

60352. De **Voorzitter:** Neen, ik bedoel in 1942. Toen zijn er delen van de weermacht uit Indië ontsnapt.

A. Ja, die zijn voor het grootste gedeelte in Australië terechtgekomen. De marine is gedeeltelijk in Colombo en gedeeltelijk in Zuid-Afrika, gedeeltelijk ook weer in Australië terechtgekomen, waar een deel van de vliegopleiding was overgebracht en ook een aantal onderzeeërs, naar ik meen, heen zijn gevaren. Heel precies weet ik dat niet meer. Dan is er van het leger in Australië terechtgekomen een landstormcompagnie, die de Japanse geïnterneerden daarheen had overgebracht en die niet meer terugkon. Ze waren er dus gestrand. Er is ook overgekomen een groepje soldaten uit het Oosten van de archipel, uit Dobo en de Tanimbareilanden, enkelen in kleine bootjes en aangespoeld, hetzij op de noordkust, hetzij ergens anders. Ik weet niet of er toen in Merauke een kleine troep lag, die er toen ook is gebleven. Ik ben er echter niet meer zeker van. Daarmee is eigenlijk alles bekeken, wat dat betreft, behalve een aantal officieren, die uitdrukkelijk weggezonden zijn, waaronder de heren *Spoor* en *Buurman van Vreeden,* en dan is er nog een troep geweest, die op Timor is doorgegaan. Dezen zijn daar in Augustus weggehaald met de Australiërs, die daar nog vochten. Dan is er het heel kleine groepje geweest in de Vogelkop van Nieuw-Guinea, dat er pas in September 1944 is uitgehaald. Verder de luchtvaart. U weet, dat de opleiding al naar Australië verplaatst was en later werd doorgestuurd naar Amerika. In Februari 1942.

60353. De **Voorzitter:** Naar Jackson?

A. Ja, wat oorspronkelijk in Australië bij Adelaïde in de buurt zat. Verder was er een aantal losse vliegers, die geen vliegtuigen meer hadden, e.d. overgebracht.

60354. De **Voorzitter:** Er zijn weleens klachten geweest over de wijze, waarop de militairen in Australië hun leven meenden te moeten opvatten. Is u daar ook iets van bekend?

A. Ik heb er de vorige keer, geloof ik, al eens over gesproken.

De **Voorzitter:** Wel over het financiële deel.

A. Maar toen is er ook gesproken over de vraag, of zij zich te buiten gingen aan allerlei. Er zijn natuurlijk altijd mensen geweest, die de bloemetjes hebben buiten gezet, en weleens erg, maar ik zeg nogmaals in het algemeen, de mensen hadden noch het inkomen, noch de plaats of de gelegenheid om een bijzonder luxueus leven te leiden. De enige groep, dat heb ik de vorige keer ook al gezegd, die bepaald een vrij hoog inkomen had, was de vliegerij, maar de vliegerij werkte onder zeer moeilijke omstandigheden met weinig aflossing, tenslotte — meen ik — met 50 % verliezen. Dus daar heb ik nooit veel op willen beknibbelen, die heb ik nooit willen gaan korten op hetgeen hun volgens de regelen, die daarvoor in Indië gesteld waren, toekwam.

60355. De **Voorzitter:** Ja, maar de vraag, die van belang is, is deze: Heeft het optreden van de Nederlandse troepen daar een bepaalde ongunstige indruk op de Australiërs gemaakt, waardoor de naam van Nederland schade kan zijn berokkend?

A. Ik geloof eigenlijk, dat de zaak omgekeerd ligt. In de eerste plaats het aantal gevallen, dat daarbij naar voren is gebracht, is minimaal klein, met uitzondering misschien eens van een enkel feest, waarbij de mensen zich hebben gestoten aan de opgewondenheid van de heren. Als u het mij vraagt, ligt de zaak omgekeerd. Er is een toenemende wijziging gekomen in de Australische houding en toen die wijziging kwam, is men allerlei argumenten gaan gebruiken en aangrijpen om die wijzigingen te verklaren, maar ik geloof, dat het veel dieper zit. Ik geloof, dat het heel weinig te maken had met bepaalde wandaden op dit gebied.

60356. De **Voorzitter:** U bedoelt de wijziging, die zich in 1945 heeft voltrokken.

A. Ja, en dat men daarna deze dingen is gaan toescherpen.

60357. De **Voorzitter:** Maar dat behoeft natuurlijk nog niet te betekenen, dat het gedrag van de troepen op zich zelf geen aanstoot kan hebben gegeven.

A. Ik zeg u, het zijn voor mijn gevoel altijd uitzonderingen geweest. Ik geloof niet, dat men dit als een algemene regel of als een zeer veel voorkomend verschijnsel mag zien. Voor zover ik het heb gezien, was er bepaald zeker geen nadelig verschil voor onze troepen in vergelijking met het gedrag van de Australische troepen.

60358. De **Voorzitter:** Ik zal u een klein citaatje voorlezen van wat ons ter kennis is gebracht. Daar staat o.a. dit in (en dan krijgt u ongeveer een indruk van de klachten, die men weleens stuurt aan de Enquêtecommissie) — het gaat over de vliegers, ik zal maar geen namen noemen —:

> 's Middags tussen 12 en 2 uur werd aan de bar in de officiers- en onderofficiersmess druk gedronken, zodat bij aanvang der dienst om 2 uur, dikwijls meerdere officieren beschonken waren, in welke toestand ook nog vliegbeurten gevlogen werden, als dit zo met de dienstregeling (die nooit deugde) overeenkwam. Dikwijls ook echter, als de officieren geen zin hadden, ging men om 2 uur per auto (meestal dienstauto) naar Canberra om de drinkpartij voort te zetten en er vrouwen bij te halen voor de gezelligheid. Aan met verlof gaan naar Brisbane, Sydney of Melbourne werd veel gedaan en men bleef gewoonlijk een week langer weg als zijn verloftijd. Rijksvliegbenzine werd in grote hoeveelheden voor privé-gebruik weggenomen. In het hotel „Queen Been" trof ik eens in verschillende hotelkamers van daar logerende onderofficieren blikken vol van deze zeer snel ontvlambare vliegbenzine aan. Avond aan avond werden op die kamers drinkpartijen met vrouwen gehouden, waarbij natuurlijk ook veel gerookt werd. Moeten we ons er dan over verwonderen, toen op een zekere dag het gehele hotel afbrandde? Monteurs kregen dikwijls opdracht van officieren om benzine van de vliegtanken af te tappen en hun autotanks te vullen. In de garage van de officiersmess trof ik een vol vat benzine aan. Australische militairen, die bij onze afdeling ingedeeld waren, begrepen er niets van, stonden met open mond toe te kijken. Van die Hollanders konden ze maar geen hoogte krijgen."

A. Over welke tijd zou dit gaan?

De **Voorzitter:** Het gaat over de begintijd. Dat zal waarschijnlijk zijn 1942. Ja, dat moet 1942 zijn.

A. Ik moet u eerlijk zeggen, toen was ik er niet en ik had in de eerste tijd heel weinig contact met Australië, toen ik in Londen

zat. Ik neem aan, dat hierbij herhaaldelijk woorden „dikwijls" en „altijd", enz. gebruikt worden, als bedoeld wordt „verscheidene malen", „soms" e.d. Ik weet hier verder heel weinig van. Ik kan alleen zeggen, dat de begintijd voor deze mensen natuurlijk verreweg het moeilijkste is geweest, want toen waren ze door al de misère van de zaken in Java en de uittocht daarvandaan heengekomen. Dit waren geen mensen in opleiding, dit waren oorlogsvliegeniers, want de opleiding was toen al in Amerika of op weg naar Amerika.

60359. De **Voorzitter:** Ja, maar gaat eigenlijk een beroep op de misère wel op, want de misère was niet zo groot als die van de krijgsgevangenen in de kampen?

A. Neen, maar deze mensen hadden dus voor een groot deel een strijd achter de rug, waarbij ze voortdurend neergeschoten werden en voortdurend zagen, dat hun materiaal en alles, wat ze hadden, veel minder was dan dat van de vijand, dus ze zijn door een zeer zware tijd heengegaan, voor zover ze vliegeniers waren. Ze hebben bovendien veel harder moeten vliegen dan ook in geallieerde legers normaal was, eigenlijk zo'n beetje in dezelfde stijl als misschien het toppunt van „the battle of Britain", maar zonder grondorganisatie, die behoorlijk was, en zonder vliegtuigen, die behoorlijk waren. Ik bedoel alleen maar: deze mensen waren ineens verplaatst uit hun land en na een tijd van grote geestelijke spanning. Dus dat ze toen een beetje harder losgebarsten zijn dan gewenst was, zou ik op die wijze verklaren. Maar nogmaals, ik weet van deze geschiedenis heel weinig af, want ik ben toen naar Londen doorgegaan en ik ben pas in 1944 teruggekomen. Ik kan zeggen: de tijd, dat ik daar geweest ben, was er bepaald geen schromelijk wangedrag.

De **Voorzitter:** Ik heb nog wel enkele punten, maar die kunnen eventueel bij een volgend verhoor worden behandeld. Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit hiermede het verhoor.

H. J. VAN MOOK.

ALGERA, *voorzitter.*

DE KORT.

POSTHUMUS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 13 JULI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, en de heren Koersen en Stufkens, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

Mr. JACOB EMIL VAN HOOGSTRATEN,
oud 51 jaar, wonende te Batavia,
Staatssecretaris voor Economische Zaken van de Regering van Indonesië.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 60361 t/m 60388 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

60389. De **Voorzitter:** Kunt u de werkzaamheden, die in Australië verricht zijn, rubriceren? Zijn economische en militaire zaken de hoofdtaak geweest?

A. Tot de voorbereiding van de terugkeer behoorde ook de organisatie van de personeelsbezetting van de Ned.-Indische Regering, in het kader van het geallieerde leger, dat Indonesië zou bevrijden: de „civil administration". Zoals u weet, was het de bedoeling, dat Sumatra zou worden heroverd door het Engelse leger onder lord *Mountbatten*, zodat wij ook bij *Mountbatten* in Kandy op Ceylon een afdeling hadden zitten, zoals later ook bij *MacArthur*, die de rest van Indonesië zou bevrijden. Ik heb het als een ernstige slag beschouwd, dat dat later veranderd is en dat het Engelse leger de taak kreeg geheel Indonesië te bevrijden.

60390. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de redenen, die daartoe geleid hebben?

A. Als u mijn persoonlijke indruk vraagt— die heel goed niet juist kan zijn —, is mij bijgebleven, dat *Churchill* eiste een rechtstreeks meedoen door Engeland aan de verovering van Japan en dat de Amerikaanse Regering dat niet wilde hebben — deze wilde alleen de verovering van Japan voltrekken — en dat toen als het ware als een tegemoetkoming aan *Churchill* — ik meen een gevolg van Potsdam — gezegd is: Goed, dan kunnen de Engelsen Indonesië veroveren. Dat was dus een zeer belangrijke streep door onze rekening, omdat onze gehele samenwerking was opgebouwd met de Amerikanen en wij de indruk hadden, dat de Amerikanen, zowel wat betreft mankracht als materiaal, beter geëquipeerd waren dan de Engelsen, die daarop niet waren voorbereid.

60391. De **Voorzitter:** De veronderstelling ligt voor de hand, dat dit tot grote moeilijkheden heeft geleid, omdat men toen moest overschakelen op de Engelsen. De hele zaak was opgebouwd met de Amerikanen. Hoe is dit nu verlopen? Heeft dat inderdaad tot grote moeilijkheden geleid, afgezien van de politieke en militaire consequenties?

A. Toen zijn de feiten uitermate snel op elkaar gevolgd. Toen dat besloten was, kwam spoedig de verovering van Japan en vervolgens de vrede. Er was nauwelijks tijd om veel maatregelen te treffen.

60392. De **Voorzitter:** Maar was het zo, dat al hetgeen voorbereid was in samenwerking met de Amerikanen door het feit van de overschakeling stagneerde en niet uitgevoerd kon worden op de wijze, zoals het „gepland" was?

A. Alles, wat noodzakelijk was, b.v. voor de herovering van verdere delen van Indonesië, hebben wij toen plotseling niet meer gekregen, althans niet direct. Dat was een streep door de rekening. Van de Engelsen kregen wij het niet. Ik heb dat altijd als een zeer ernstige slag gevoeld, hoewel ik uiteraard niet kan zeggen wat de gevolgen zouden zijn geweest als de Amerikanen Indonesië hadden bezet.

60393. De heer **Koersen:** Had u de indruk, dat de beslissing te Potsdam in overleg met de Nederlandse Regering te Londen is genomen?

A. Neen. Ik weet niet, of de Nederlandse Regering te Londen daartegen heeft geprotesteerd, maar het laat zich denken. Misschien weet de heer *van Mook* dat, maar het is, dunkt mij, zeker niet in overeenstemming met de Nederlandse Regering gebeurd. In elk geval hebben wij het altijd als een ernstige slag opgevat. Wij hadden tenslotte uitstekende verhoudingen met het Amerikaanse leger. Ik heb meermalen wekenlang gewerkt op het Amerikaanse hoofdkwartier en ik heb van *MacArthur* zeer veel steun gehad. Hij was een man, die een grote bewondering had voor het Nederlandse volk en voor de Koningin. En altijd als er moeilijkheden waren over bepaalde technische punten met de een of andere generaal of kolonel en de zaak ernstig genoeg was, zeiden wij, dat wij de zaak met generaal *MacArthur* wilden bespreken en dan ging het gemakkelijker. Het is niet eenvoudig om als burger met militairen te werken! Wij hebben van *MacArthur* zeer veel steun gehad.

60394. De **Voorzitter:** Hoe is het verloop van zaken geweest, zoals het zich aan u heeft voorgedaan ten tijde van en direct na de bevrijding?

A. In de eerste plaats hebben wij, heb ik althans, bepaaldelijk niet voorzien de toestand, die zich in Indonesië al zeer spoedig ontwikkelde en zich reeds had ontwikkeld, toen ik arriveerde in October of November, enkele maanden na de bevrijding.

60395. De **Voorzitter:** Waarom niet voorzien?

A. Omdat Indonesië zeer afgesloten was door de Japanse censuur.

60396. De **Voorzitter:** Maar nu wordt hier van sommige zijden beweerd — dat is hier nog zeer onlangs uitvoerig betoogd door de heren *Meyer Ranneft* en *Feuilletau de Bruyn* —, dat men beschikte over de telegrammen, die door de Japanners waren uitgezonden en die men in Australië had opgevangen (de tekst van die telegrammen zou op het Departement van Overzeese Gebiedsdelen aanwezig zijn), zodat men zeer goed kon weten, wat er gaande was.

A. Wij hebben niet voorzien, althans ik heb niet voorzien, dat een belangrijk deel van de Indonesische bevolking anti-Nederlands gezind zou zijn. Men kon zich voorstellen, dat er een nationalistische beweging was, maar niet dat Batavia een stad zou zijn, waar, mede door de politiek van de Engelsen, overal geschoten werd, terwijl men zelfs niet naar Meester-Cornelis kon gaan zonder zijn leven te wagen, en op klaarlichte dag in Batavia mensen werden gekidnapt. Dit hadden wij zeker niet gedacht.
Op het moment van de capitulatie zijn, zoals achteraf bleek, de Japanners buitengewoon vriendelijk geworden tegenover de Nederlanders. De Nederlandse bevolking, die zich in de kampen moest houden, maar zich ging verspreiden, heeft de grootste vriendelijkheid ondervonden van de Japanners. Opeens is toen de toestand ingetreden, dat benden opdoken, die overal het leven van de Nederlanders bedreigden.

60397. De heer **Koersen:** Welke verklaring heeft u hiervoor?

A. Het om zich heengrijpen van de republikeinse beweging en de houding van het Engelse leger daartegenover, dat zich niet wilde indringen in de toestand, mede omdat het niet voldoende kracht had.

60398. De heer **Stufkens:** Is er ook gedurende de bezetting enig contact geweest met Indonesië?

A. Uitermate weinig.

60399. De heer **Stufkens:** Is het wel geprobeerd?

A. Verschillende keren is een duikboot er op uit geweest om iemand aan land te brengen.

60400. De heer **Stufkens:** Was er nooit contact met zenders?

A. Hiervoor was een organisatie van de N.E.F.I.S., die in geallieerd verband probeerde parties uit te sturen om daar voet aan wal te krijgen. Een enkele keer is het wel gelukt, maar ik geloof, dat het over het algemeen zeer weinig geslaagd is geweest, hoewel het voortdurend is geprobeerd. Een van mijn kennissen, een marine-man, Indo-Europeaan, is op een duikboot mee geweest en was een moment op de kust, maar hij moest direct terug.

60401. De heer **Stufkens:** Er is mij verteld, dat communistische groepen op Java zeer intensief contact hadden met Australië, o.a. bij de staking van de transportarbeiders, en zeer goed op de hoogte waren.

A. De communisten in Australië hebben veel contact gehad met de Indonesische schepelingen op de schepen in Australië.

60402. De heer **Stufkens:** Degenen, die ik bedoelde, waren gevangenen, die van hun cel uit contact hadden.

A. Dit heb ik nooit gehoord. Alles, wat de N.E.F.I.S. aanging, d.w.z. de intelligence service, werd zeer geheimgehouden. Zo weet ik ook thans niet, wat de C.M.I. in Indonesië aan inlichtingen verzamelt.
Indien wat u zegt juist is, zou het wellicht bij de N.E.F.I.S. bekend zijn, maar nog niet bij mij. Men was buitengewoon geheimzinnig over deze dingen. Men wist ook niet, wie er aan meededen.

60403. De **Voorzitter:** Alleen moesten die inlichtingen, voor zover ze van belang waren voor het algemeen beleid, toch bekend zijn aan de heer *van Mook.*

A. Dat zal zeker gebeurd zijn.

60404. De **Voorzitter:** De vraag is, of die niet ter beschikking van de leden der Commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland moesten hebben gestaan, voordat de heer *van Mook* terug was. Hoe dit echter zij, het was wel zo, dat de ontwikkeling in de maanden September en October 1945 op grond van de gegevens, welke in Australië bekend waren, niet verwacht werd?

A. Neen; praktisch ook door niemand van de krijgsgevangenen. Die hebben eerst rustig kunnen rondlopen en zijn door de Indonesische bevolking zeer vriendschappelijk ontvangen. Vrij kort na de bevrijding is echter deze toestand plotseling omgeslagen. Toen ik in Batavia kwam, was er bijna geen mannelijke Indonesiër, die bij een Europeaan in huis durfde dienen.

60405. De **Voorzitter:** De heren, die ik zoëven noemde, hebben hier, sprekende over het advies van dr. *van Mook,* op 3 September 1945 uitgebracht aan *Mountbatten,* de vraag gesteld, wat de reden is geweest, dat de heer *van Mook* daarin met geen enkel woord repte over de aanvraag van troepen voor de handhaving van rust en orde, hoewel hem uit de opgevangen radio-uitzendingen bekend was, hoe ernstig de situatie op Java was.
De bundel radio-uitzendingen — zo zeggen zij — uit die tijd bevindt zich in het archief van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen, terwijl Lord *Mountbatten* zelf heeft verklaard, dat hij begin September 1945 de beschikking had over 250 000 man.

A. Daar weet ik niets van. Ik weet ook niet, waarop het slaat.

60406. De **Voorzitter:** Hoe is het verder gegaan met de overschakeling? U hebt de hele civil-affairs-aangelegenheid geregeld met de Amerikanen?

A. Inderdaad.

60407. De **Voorzitter:** Dat is niet iets, dat men in twee dagen weer in orde brengt met een nieuwe partner.

A. Deze aangelegenheid was opgesteld voor een oprukkend leger. Toen de bevrijding kwam, was de situatie anders. Er was een Engels bezettingsleger; *van Mook* kwam in Batavia terug en aanvaardde de regering van Indonesië en werkte in dat verband samen met de Engelsen.

60408. De **Voorzitter:** Er was dus geen behoefte meer aan een regeling, laat staan aan de uitvoering daarvan, zoals die was voorgenomen voor de situatie, zoals men dacht, dat zij zou komen?

A. Zo is het.

60409. De **Voorzitter:** Een ander punt, waarvan hier te lande ook door sommigen een ernstige grief wordt gemaakt, is de last aan de geïnterneerden om in de kampen te blijven, resp. daarin terug te keren.
Hebt u daar een oordeel over, met name over de redenen, waarom dat nodig werd geacht?

A. Ik kan begrijpen, dat achteraf zekere bezwaren daartegen kunnen worden aangevoerd. Ik heb er nooit iets mede te maken gehad, maar ik stel wel, dat ik gehoord heb van allerlei gevallen, waarin mensen zich daaraan niet hebben gestoord, en ook van gevallen, waarin de mensen, die zich daaraan niet stoorden, plotseling zijn overvallen door het ineens optreden van onveiligheid. Ik kan mij voorstellen, dat de genomen maatregel nu verdedigd kan worden door te zeggen: Er is toch maar bereikt, dat zij niet vermoord zijn. Ik moet zeggen, dat ik met de grootste angst zou terugdenken aan een situatie, waarin ieder zich vrij had kunnen bewegen over Java, en dat dan plotseling die onveiligheid zou zijn opgetreden. Dan zouden er heel wat ongelukken zijn gebeurd. U moet bedenken, dat, toen ik in Batavia aankwam, vele mensen, die in kampen met militaire bescherming woonden, daar veiliger waren dan wanneer zij er buiten woonden. Ik ken collega's van mij, die liever in de kampen bleven dan in het huis, waarin ik zat en dat niet beschermd werd. Ik heb de indruk, dat het bevel om in de kampen te blijven, is gegeven door de Engelsen, voordat de heer *van Mook* terugkwam.

60410. De **Voorzitter:** De heren, die ik zojuist noemde, construeren het aldus, dat uit het feit, dat de heer *van Mook* aan *Mountbatten* geen troepen had gevraagd om de rust en orde te handhaven, wel moet volgen, dat hij de indruk had, dat de veiligheid op redelijke wijze was gewaarborgd. Uw opvatting is dus, dat die veiligheid niet was gewaarborgd, en u illustreert dat met de feiten, die u hebt vermeld.

A. Dat is ook wel gebleken.

60411. De **Voorzitter:** In ieder geval hebt u met het tot stand komen van deze maatregel zelf niet te maken gehad?

A. Neen.

De nos. 60412 t/m 60425 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

60426. De heer **Stufkens:** Heeft men ook niet aanstoot genomen aan het optreden van Nederlandse troepen in Australië?

A. Ik geloof het niet.

De heer **Stufkens:** Daarover zijn veel verhalen.

A. Ik heb zeer veel Australische vrienden gemaakt, maar ik heb nimmer gemerkt, dat men aanstoot heeft genomen aan Nederlandse troepen.
Men kon misschien aanstoot nemen aan het feit, dat militairen, die in een rechtstreekse verhouding werkten tot Australië, meer verdienden dan de Australiërs. Dit betrof bijvoorbeeld het luchtvaartpersoneel, dat uitermate gevaarlijke missies had. Er zijn zeer veel vliegers afgeschoten; er gingen er veel over Indonesië. Van Australische kant had men kritiek op het feit, dat die Nederlanders meer dan de Australiërs verdienden, maar wij hebben gezegd: het verlagen van de salarissen voor die kerels, die aan voortdurend levensgevaar blootstaan, is in de gegeven situatie wel bijzonder moeilijk.

60427. De **Voorzitter:** Hebt u gisteren voor de andere subcommissie reeds gesproken over de kritiek, die voor en na is uitgeoefend op de Nederlandsch-Indische Regering in Australië, o.a. in verband met de uitgaven, die werden gedaan, en de levenswijze van de Nederlandse ambtenaren aldaar?

A. Ja.

60428. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, dat op 17 December 1947 door mevrouw *L. E. C. van Bovene—Beynon* aan de Enquêtecommissie is toegezonden. Ik zal u dit stuk even laten lezen en dan zou ik u willen vragen — het handelt grotendeels over de gebeurtenissen, die in Australië hebben plaats gevonden — of u daarin punten vindt, die u misschien gisteren niet behandeld hebt voor de derde subcommissie en waarop u het toch van belang vindt uw visie te geven.

A. Dit is een enorm aantal punten. Deze hebben wij zeker niet alle behandeld.

60429. De **Voorzitter:** Is daarbij iets, dat u van zodanige aard acht, dat u zegt: Daar moet ik toch enige beschouwingen over of tegen geven?

A. Er zijn wel enige opmerkingen over te maken. Laat ik eerst zeggen, dat in mijn herinnering voortleeft, dat er op een gegeven ogenblik — waarover weet ik niet meer — met de heer *van Bovene* een ernstig conflict is geweest. Ik kan u daarover geen inlichtingen verschaffen, maar wel weet ik, dat het zeer hoog is gelopen. Ik lees dit stuk nu als iemand, die vanuit die conflictsstelling de zaak beschouwt. Ik lees hier de vraag:

„Waarom is Melbourne het hoofdkwartier geworden van de Nederlandsch-Indische commissie in plaats van Brisbane, waar *MacArthur* zetelde en het offensief regelde?"

Melbourne is het hoofdkwartier van de commissie geworden, omdat, toen wij in Australië kwamen, de Australische Regeringsorganen en de andere instanties, waarmede wij speciaal te maken hadden, in Melbourne zaten. Het was dus aangewezen om ons daar te vestigen. Waarom wij later in Brisbane zijn gaan zitten, heb ik reeds uiteengezet.

De volgende vraag luidt:

„Waarom werden in Melbourne de salarissen met een gevaarstoelage verhoogd, terwijl de gevaarszone vanaf 1942 in Queensland lag?"

Dit heeft blijkbaar betrekking op de militairen. Of zij in Melbourne een gevarentoelage hadden, weet ik niet.

„Waarom noemt deze commissie zich de Brisbane-commissie, terwijl zij pas naar Brisbane ging, nadat *MacArthur* reeds lang naar het noorden was opgetrokken?"

De commissie heeft zich niet Brisbane-commissie genoemd, maar Nederlandsch-Indische commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland.

„Waarom verloor de Nederlandsch-Indische commissie de „good-will" van de Amerikanen?"

Wij hebben die goodwill altijd in zeer rijke mate gehad. Mij is niet bekend, dat wij deze ooit hebben verloren. Ik heb zelf zeer veel gewerkt op het Amerikaanse hoofdkwartier en ik heb van het verliezen van die goodwill niets bemerkt.

„Welke beloften zijn er aan *MacArthur* gedaan en waarom zijn zij nooit gehouden?"

Ik weet niet, waarop dat slaat.

„Waarom heeft *MacArthur* tegen bedoelde commissie in Manilla gezegd: „Gentlemen, you are betting on the wrong horse; well, ask them everything but don 't ask me anymore", terwijl hij met zijn vuist op tafel sloeg?"

Dat is mij volledig onbekend. *MacArthur* is tegenover ons altijd buitengewoon vriendelijk geweest, is ons persoonlijk steeds zeer welwillend tegemoet getreden en heeft ons voortdurend prettig behandeld.

„Waarom waren onze vliegeniers *niet* in de „pool", waardoor onnodig zovelen werden neergeschoten, onbeschermd als zij waren tegen de grote overmacht?"

Ik weet daar niets van af.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal maar niet alle vragen voorlezen, die ik niet kan beantwoorden.

De **Voorzitter:** U wilt het stuk wel even verder doorzien en daarvan die punten bespreken, welke u kunt beantwoorden.

A. De elfde vraag luidt:

„Waar bleven onze goederen (levensmiddelen, stoffen, machinerieën, enz.), die in Nederlandse boten lagen opgestapeld, die Indië na 7 December 1941 niet meer konden bereiken?"

Mijn antwoord is: Eén of enkele percenten waren „un-accounted for", dus verloren gegaan, maar de hele rest is volkomen verantwoord. Nauwkeurig is aangegeven, aan wie het is geleverd, wat het heeft opgebracht, enz.

Die stukken zijn op te vragen.

„Waarom was het nodig, dat het Regeringsblad „Oranje" f 2,50 per stuk kostte?"

Dit weet ik niet. Ik vermoed, dat het niet f 2,50 kostte, maar hoogstens 2,50 Australische shillings. Ik dacht echter, dat het gratis was.

Over de Regeringspersdienst en de photo-afdeling is uitvoerig met mij gesproken in de financieel-economische subcommissie van de Enquêtecommissie.

Een belangrijk punt is:

„Waarom werden de heren *Nieuwenhuys* en *Heynen* en enige anderen gedwongen om terug te keren naar het eiland, waarvandaan zij gevlucht waren, terwijl men wist, dat de Japanners hun opwachtten en op verschrikkelijke wijze zouden afslachten? Woorden van de heer *v. Hoogstraten* tot de heer *Nieuwenhuys:* „Wat komt u hier doen? Waarom hebt u uw post verlaten? U moet onmiddellijk terug". (Daar was toch geen post, noch ambt meer)."

Deze woorden zijn onjuist weergegeven. De bedoelde heren waren gekomen van de Zuid-Wester-eilanden, een van de eilandengroepen, die vlak tegen Nieuw-Guinea liggen. De Japanners waren daar nog niet geweest.

Ik heb destijds gezegd: dit is in strijd met de uitdrukkelijke opdracht, die jullie hebt gekregen, maar wij vinden het van veel belang, met jullie overleg te plegen. Wij willen het gezag daar handhaven.

In overleg met de militaire autoriteiten zijn zij toen teruggegaan naar die eilanden en er werden soldaten naar een van die eilanden overgebracht, omdat daar een plaatselijke opstand was uitgebroken, waaraan iets moest gebeuren. Die eilanden zijn dus van Australië uit door ons opnieuw bezet en daarna zijn zij door de Japanners veroverd. Een deel van die mensen is ontsnapt. Wij konden niet zeggen: wij doen er niets aan!

De nos. 60430 t/m 60442 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

De **Voorzitter:** Als u hiermede bent gekomen aan het einde van uw uiteenzettingen, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. E. VAN HOOGSTRATEN.

DONKER, *voorzitter.*
KOERSEN.
STUFKENS.
SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 14 JULI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *j* en *o*, *n* en *p*.

Verhoor van

Dr. HUBERTUS JOHANNES VAN MOOK,
oud 55 jaar, wonende te Amersfoort,
oud-Minister van Koloniën, oud-Luitenant-Gouverneur-Generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

De punten 60511 t/m 60528 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

60529. De **Voorzitter:** U bent evenals die andere heren naar Australië gegaan. Admiraal *Helfrich* daarentegen is naar Colombo gegaan. Wat was daarvoor de reden?

A. Dat weet ik niet. Ik heb er juist een poosje geleden over gedacht, dat ik daarnaar nooit geïnformeerd heb, maar ik kan een veronderstelling opperen, nl. dat hij naar Colombo is gegaan, omdat daar het hoofdkwartier van de Britse Eastern Fleet was en hij daar een nauw contact met de Britse vlootautoriteiten kon hebben. U zult het hem zelf moeten vragen. Ik weet wel, dat hij per vliegmachine is weggegaan en naar Colombo is gevlogen. Dat wij naar Australië gingen, had niets te maken met een bepaalde keuze, maar dat was de enige plaats, waar wij naar toe konden gaan. Wij hadden geen lange-afstandvliegtuigen, dus wij moesten ergens heenvliegen, wat wij konden bereiken, en dat was een N.W. Australisch vliegveld.

60530. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Er zijn toch ook schepen naar Australië gegaan?

A. Bepaalde schepen werden in Sydney gerepareerd, ook tijdens de oorlog. Hoe dat dus precies in elkaar heeft gezeten, weet ik niet. Het is ook waarschijnlijk dikwijls geworden een kwestie van mogelijke uitwijkroutes, zoals onze route eenvoudig werd bepaald door de afstand. Wij hadden niet naar Colombo kunnen gaan, omdat wij geen vliegtuigen hadden, die het konden halen.

60531. De **Voorzitter:** Is admiraal *Helfrich* daar gebleven?

A. Ja. Waarom dat aanvankelijk is gebeurd, weet ik niet. Ik ben, zoals u weet, een maand in Australië geweest en heb het overdruk gehad met het regelen van alles, wat daar aanspoelde aan mensen en ladingen en met het opzetten van een kleine organisatie om dat op te vangen. Ik ben toen naar Londen gegaan. Het hoofdkwartier van de Britse vloot in het Oosten was in Colombo. Er is vrij spoedig een vrij nauw contact ontstaan tussen de resten van onze marine en marinevliegdienst en de Britse Eastern Fleet in Colombo. Onze duikboten zijn daarbij o.a. ingedeeld. Het ligt wel enigszins voor de hand, dat admiraal *Helfrich* daar is gebleven. Er is later wel herhaaldelijk sprake van geweest of het niet beter was, dat hij naar Australië kwam, omdat dat door de loop der gebeurtenissen voor ons het allerbelangrijkste punt bleef, totdat het commando van *Mountbatten* voor ons betekenis kreeg. Australië is echter de plaats geweest, van waaruit nog dingen gebeurden en konden gebeuren. Ik meen, dat admiraal *Helfrich* — dat kan hij u echter beter zelf vertellen — er ook veel voor voelde om alles bij elkaar te brengen in Australië, maar dat het van uit Londen niet is goedgekeurd door de heer *Furstner*, zodat admiraal *Helfrich* geïsoleerd in Colombo bleef zitten en men geen gebruik van hem maakte.

60532. De **Voorzitter:** U hebt dat dus na 1944, toen u weer in Australië was, als een gemis gevoeld?

A. Ik heb dit als een verkeerde opstelling gevoeld. Ik heb er herhaaldelijk voorstellen over gedaan en over geschreven, maar het is zo gebleven.

60533. De **Voorzitter:** Heeft de heer *Furstner* wel te kennen gegeven, dat hij dit een betere oplossing vond?

A. Welke reden hij had, behalve dat contact met de Britse Eastern Fleet, weet ik niet, maar van zijn kant is altijd bezwaar gemaakt tegen verplaatsing en bijeenbrenging van de zaak in Australië.

De nos. 60534 t/m 60541 hebben betrekking op punt *n* van het Enquêtebesluit.

60542. De **Voorzitter:** U bent dus de 7de Maart naar Australië vertrokken. In welke kwaliteit voelde u zich, toen u daar was met die andere heren, die daar tevoren reeds waren aangekomen?

A. Dat is heel goed gevraagd, want er was een verschil tussen wat ik was en wat ik mij voelde. Er zijn toen vrijwel onmiddellijk — ik heb de stukken niet meer, maar waarschijnlijk zijn die nog te vinden — bepaalde maatregelen genomen — ik denk zelfs vóór de capitulatie — om de strijdkrachten te brengen onder de z.g. B.B.O. en B.D.Z. De schepen waren al vóór de capitulatie door Londen onder het Ministerie van Scheepvaart gebracht. Ik denk de 5de Maart. Ik weet het niet precies uit mijn hoofd. In ieder geval kreeg ik in Australië direct bericht, dat wij zo gauw mogelijk naar Londen moesten doorkomen .....

60543. De **Voorzitter:** „Wij"? Wie waren dat?

A. De gehele groep... en dat wij verder geen enkele bevoegdheid meer hadden, maar als gewone Rijksambtenaren werden beschouwd en alles moesten doen in overleg met en op instructie van Londen.

Dat gaf dus dadelijk te kennen, dat men er in Londen in ieder geval niet over dacht een Indische Regering buiten Indië te vestigen. Dit is later ook gebleken. Het was op zich zelf een zeer goed mogelijke constructie geweest. De Engelsen hebben het gedaan ten opzichte van Burma. De Burma-regering is in New Delhi terechtgekomen en is daar gedurende de gehele bezetting van Burma aan het werk gebleven, hoewel de verhoudingen daar geheel anders liggen. Dat was dus hier klaarblijkelijk de bedoeling van Londen zeer bepaald niet. Daar zat al dadelijk een moeilijkheid aan, nl. dat wij in Australië van de eerste dag af stonden voor een zee van dingen, welke ineens beslist en opgelost moesten worden. Ik heb in een andere sub-commissie reeds verteld, dat er o.a. een 15 of 17-tal schepen op weg waren naar Indië en Australië met zeer kostbare waren, welke wij alle contant hadden betaald in dollars en welke wij niet zomaar wilden verslingeren, waarvan wij dus zeker moesten zijn, dat zij te onzen bate werden geliquideerd. Dit was een vrij ingewikkelde zaak, want het eiste aan de ene kant, dat de Australische Regering daartoe medewerkte, dat zij erkende, dat de goederen in die schepen het eigendom van het Nederlandse Gouvernement waren, en aan de andere kant, dat wij met de Amerikanen konden overeenkomen, dat wij op de een of andere wijze dollars in plaats van Australische ponden voor die dingen kregen. Nu is het zo gegaan, dat ik Londen op de hoogte heb gehouden van wat er gebeurde, maar verder maar een gezicht heb getrokken tegenover de Australische Regering alsof ik Luitenant-Gouverneur-Generaal was. Ik moest een of andere status hebben om dit er door te krijgen. Ik heb dat dus op die wijze gedaan. Zodra de meest dringende zaken waren geregeld, zoals het opvangen van zo'n 1500 mensen — ik weet niet hoeveel het er precies waren —, die met schepen daar aankwamen of in reddingboten van getorpedeerde schepen werden gehaald en vroeger of later in Australië aankwamen, voor wie regelingen moesten

worden gemaakt, zodat zij geld en onderdak kregen, er wat met hen gebeurde en er iemand mee werd belast, toen dat zo min of meer was geregeld, ben ik naar Londen vertrokken. Vóór die tijd heb ik nog eens contact gehad met *MacArthur,* die van de Philippijnen kwam, op 6 April. Ik ben toen naar Londen vertrokken en kon onderweg nog de kwestie van de gestrande ladingen en de lend lease-administratie bespreken, zodat in principe de zaak voor elkaar was, toen ik te Londen aankwam. Langzamerhand zijn de meeste mensen, die overkwamen, vóór en na te Londen geweest. Er zijn er gebleven; anderen zijn weer naar Australië gegaan.

60544. De **Voorzitter:** Ik lees op blz. 34 van uw boek:

„Een voorstel mijnerzijds, na mijn aankomst te Londen op 26 April 1942, om mij als Luitenant-Gouverneur-Generaal met het algemeen bestuur te belasten, werd dan ook door de Minister-President niet aanvaard, waarna ik met ingang van 25 Mei tot Minister van Koloniën werd benoemd."

Dit was dus het sluitstuk van de richtlijnen, welke u uit Londen had gekregen.....

A. Ja.

De **Voorzitter:** ... want in de gedachtengang van uw voorstel om met het algemeen bestuur te worden belast — u bedoelde in Australië —, ...

A. Op de meest geschikte plaats.

De **Voorzitter:** ... zou er een Nederlandsch-Indische Regering blijven bestaan. Men heeft dus te Londen duidelijk gezegd: dat gaat niet.

A. Ik heb, toen ik te Londen kwam, eerst besprekingen gehad met de heer *Gerbrandy;* toen is van mijn kant dit voorstel gedaan en gezegd: er zit veel meer vast aan het algemeen bestuur dan men hier denkt; er zijn grote vermogensbestanddelen, welke moeten worden beheerd.

Er zijn allerlei zaken en personen, die onder de Indische administratie vielen. Ik heb toen dus voorgesteld, een Indische Regering in te stellen; de terugkeer moest worden voorbereid; alles moest worden herzien en ik heb gevraagd: laat mij dat werk doen. Ik heb toen voorgesteld, dat in Australië te doen, omdat mij dat gewenst leek. Ik meende, dat alles in één hand moest zijn, dat er een continuïteit van lijn moest zijn. Dit was niet mogelijk, omdat de Ministerraad daarvoor niet gevoelde. Ik heb daar lang overwogen wat ik doen zou. Allereerst gevoelde ik weinig voor de concentratie van opperbestuur en algemeen bestuur in één hand, maar tenslotte heb ik van de functie van Luitenant-Gouverneur-Generaal afgezien en die van Minister aanvaard. Ik heb daarvóór en daarná bepleit het denkbeeld om de onderscheiding weer aan te brengen. Het heeft zeer lang geduurd, tot September 1944, eigenlijk tot Februari 1945, vóórdat dit weer aanvaard werd.

60545. De **Voorzitter:** Hield dit geen verband met de moeilijkheden in het Kabinet, welke er in die tijd waren?

A. Neen. Dat is een geheel andere geschiedenis. In de loop van 1944 ben ik er op gaan aandringen, dat dit moest gebeuren, o.a. met het oog op Nieuw-Guinea. Toen is besloten, dat het *Staatsblad* D 65 in werking zou worden gebracht, en toen heb ik voorgesteld, dat ik dan weer in mijn oude functie zou worden gesteld. Dat is toen door de Minister-President afgewezen, omdat er in die tijd reeds zoveel wijzigingen in het Kabinet waren gebracht en mede in de gedachte, dat vanaf September 1944 tot het ogenblik, waarop het land geheel bevrijd zou zijn, niet een zo lange tijd gelegen zou zijn. Ik ben toen naar Australië gegaan en heb toen einde 1944 het verzoek gekregen te kiezen wat ik zou willen hebben. Ik ben toen weer naar Londen teruggegaan en toen ben ik weer in een crisis terechtgekomen, die geduurd heeft tot Februari 1945.

60546. De **Voorzitter:** Men kan dus niet anders zeggen dan dat er in de periode, toen u Minister in Londen was, in Australië slechts een aantal ambtenaren van de Nederlandse Regering was?

A. Ik heb hen toen in een commissie verenigd. Dat waren interne aangelegenheden. Het maken van een commissie gaf hun geen status tegenover de Australische Regering. Maar dat zij enkel Nederlandse ambtenaren waren is niet geheel juist.

Bij het *Staatsblad* C 39, meen ik, is gezegd: De Minister van Koloniën wordt belast met het algemeen bestuur. De Indische Dienst bleef voortbestaan. Het Indische vermogen werd niet opgeheven en de status van Indisch ambtenaar verviel ook niet. Wij hebben trouwens ook altijd gewerkt op basis van de veronderstelling, dat de rechtspersoon Nederlandsch-Indië bestond en dat daarvan een bepaald gedeelte zich in de vorm van Overheidsdienaren, vermogensbestanddelen en zelfs troepen in het buitenland bevond. Ik heb dus altijd met die mensen gecorrespondeerd, als ik het even formeel mag stellen, als Minister, belast met het algemeen bestuur.

60547. De **Voorzitter:** De term „Luitenant-Gouverneur-Generaal" kwam niet meer te pas.

A. Die kwam niet meer voor. Ik was afgetreden als Luitenant-Gouverneur-Generaal. Pas bij dat *Staatsblad* D 65 werd weer een afzonderlijk persoon aan het hoofd van de Indische Regering gedacht. Dat is toen nog niet uitgevoerd vanwege het idee, dat Nederland tegen October 1944 wel bevrijd zou zijn en dat dan de zaak verder geregeld zou worden. Het heeft tot Februari geduurd, vóórdat de splitsing inderdaad is tot stand gekomen.

60548. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat u met ambtenaren in Australië correspondeerde als Minister, belast zijnde met het algemeen bestuur. Maar nu heb ik nog niet van u gehoord, welke status deze ambtenaren tegenover de Australische Regering hadden.

A. Zij bleven Indisch ambtenaar, zij bleven ook Indisch Departementshoofd, voor zover zij dat waren. Ik heb een commissie ingesteld als vertegenwoordigster van de Minister belast met het algemeen bestuur ten behoeve van de Indische belangen in Australië, dus die status hadden zij ook tegenover de Australiërs. Nu is dat in die tijd niet allemaal op een goudschaaltje gewogen. In het algemeen hebben zij zo gewerkt, dat zij alle principiële dingen via de gezant met de Australische Regering in opdracht van Londen hebben behandeld. Dat kon zijn van de Minister van Scheepvaart, van mij of van het gehele Kabinet, voor zover het Indische zaken en scheepsbelangen betrof.

60549. De **Voorzitter:** U zegt: Het kon zijn van de Minister van Scheepvaart?

A. Er is een arrangement geweest tussen de Minister van Scheepvaart en mij. Hij had de schepen onder zijn beheer gekregen en voor de Indische scheepvaartbelangen in Australië, met name betreffende de K.P.M. — er was o.m. een staking van de K.P.M.-zeelieden —, heeft hij de commissie als vertegenwoordigster aangewezen.

60550. De **Voorzitter:** De normale weg was geweest, als men het aan de Minister van Koloniën in handen had gegeven.

A. Het was vrij ingewikkeld. Dit was een speciaal geval. In het algemeen was het dus zo, dat ik hen, waar dat nodig was, instrueerde en dat zij door mij gemachtigd waren de Indische aangelegenheden te behandelen, niet zoals die normaal in het buitenland worden behandeld, want er was geen normale situatie, maar zoals die formeel behandeld behoorden te worden, in principiële gevallen via de gezant en zodra de zaak in uitvoering was, b.v. de liquidatie van gestrande ladingen, rechtstreeks met degenen, die de Australische Regering had aangewezen om dat van haar kant te doen. Dan kwam dus de gezant er niet meer aan te pas, maar bij de hoofdafspraken is de gezant ingeschakeld en heeft die het contact tot stand gebracht en gedeeltelijk ook de besprekingen gevoerd en geleid.

60551. De **Voorzitter:** Was het nu materieel zo, dus afgezien van de vraag, hoe het formeel precies stond, dat die commissie behoorlijk met de Australische Regering heeft kunnen samenwerken?

A. In het algemeen wel, tot dat gezanik met die boycot, eigenlijk tot de dood van *Curtin.*

60552. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Hij is in het begin van 1945 gestorven.

In het algemeen is de samenwerking goed geweest; met de ene instantie was zij beter dan met de andere, zoals dat in alle landen gaat. Ik bedoel, er waren bepaalde kantoren, waar het enigszins moeilijker ging, maar niet buiten het niveau, waarop men die ervaring overal opdoet. In het algemeen is echter met het Australische leger en de Australische economische instanties, waarmede wij het meeste te maken hadden, de verhouding zeer vlot geweest. De afwikkeling van al die goederen is goed geweest. Het feit, dat de Australische Regering ons gratis dat kamp Columbia ter beschikking heeft gesteld, wijst er ook op. Dat is gebeurd in Juli, Augustus 1944, omstreeks die tijd. Er was geen bepaald onaangename verhouding, anders had zij het niet behoeven te doen.

60553. De **Voorzitter:** Hoe ging het, toen u in September 1944 daar weer terugkwam?

A. Toen liep alles nog heel plezierig.

60554. De **Voorzitter:** Sprak u toen rechtstreeks met de Australische Regering of gebruikte u ook het intermediair van de gezant?

A. Dat hing af van het onderwerp. De verhouding tussen de gezant en de Indische Regering is altijd voortreffelijk geweest. Wij waren goede vrienden van elkaar, maar wij speelden zo, al naar het het beste ging, de bal over de ene of de andere band. Er was een zeer nauwe samenwerking met de gezant. Ik heb mij in die tijd over het algemeen niet al te veel met de Australische Regering in verbinding gesteld, juist om te voorkomen, dat er een nieuwe figuur naast de gezant zou ontstaan, die niet helemaal thuis te brengen zou zijn, niet orthodox was, en ben niet veel in Canberra geweest, terwijl ik een enkel beleefheidsbezoek wisselde met de Gouverneur en de commanderende generaal in Brisbane. Ik heb mij daar zoveel mogelijk op de achtergrond gehouden en heb de zaken laten doorgaan naar de gezant en de technische mensen.

60555. De **Voorzitter:** U hebt het zoëven gehad over de staking van de Indische zeelieden. Dit is een kwestie, welke, als ik het goed zie, vele maanden en eigenlijk nog langer heeft doorgesukkeld. Ik kreeg gisteren van de heer *van Hoogstraten* de indruk, dat hij het niet helemaal onwaarschijnlijk achtte, dat de narigheid, welke er met deze zaak is geweest, langs bepaalde kanalen ook later nog heeft doorgewerkt en haar invloeden heeft uitgeoefend op de veranderde mentaliteit in Australië tegenover ons. Deelt u die zienswijze?

A. Het is natuurlijk van belang geweest. Het is niet een hoofdpunt, maar het is een verschrikkelijk vervelende geschiedenis geweest. Het is begonnen met het feit, dat daar ineens een aantal schepen, die altijd in de Archipel van de ene haven naar de andere voeren, buiten de Archipel terechtkwam zonder veel waarschuwing of voorbereiding. Die schepen kregen dikwijls radiotelegrafisch de opdracht: ga naar Australië, en kwamen daar aan met een bemanning, die er in het geheel niet op was voorbereid, dat zij nu in het buitenland zou zitten en niet naar huis kon, met scheepsstaven, die ook helemaal dwars zaten in deze toestand, en in een land, waar in ieder geval altijd deze moeilijkheid bestond, dat de immigratiewetten geen gekleurden toelieten, een land, dat dus ook zijn eigen problemen ten opzichte van dit vraagstuk had. Toen zijn er gevallen geweest, waarin van de zijde van de scheepsofficieren en ten dele van de zijde der K.P.M.-agentschappen niet altijd tactisch is opgetreden, waarbij in de verwarring van het eerste ogenblik niet altijd is rekening gehouden met het feit, dat voor die Indonesische zeelieden onverteerbaar was, dat men, zonder dat men het van tevoren heeft kunnen zien aankomen, buiten zijn land is geslingerd, niet terug kan en zit in een land, waar men niet zo vreselijk welkom is. Er is een vrij grote mate van ontevredenheid ontstaan onder die mensen.

Die zaak is niet zeer goed behandeld. Er kwam bij: niemand had een honk, eigenlijk, waarop hij kon terugvallen; ieder was nog in het hotel; er waren geen tehuizen, geen plaatsen, waar men die mensen kon opvangen, zoals er later zeliedentehuizen zijn gemaakt. Die zaak is zeer onbevredigend verlopen in het begin. Een gedeelte van deze mensen heeft daaruit een vrij grote, blijvende wrok overgehouden, die vrij spoedig is opgemerkt door de communistische Australische unions in de Australische havensteden. Dit is nog gecompliceerd door de ontruiming van Boven-Digoel, die moest geschieden in verband met de strategische toestand, nl. de bezetting van Merauke; men wilde niet, dat men bij een omtrekkende beweging van de Japanners de geïnterneerden in de rug zou hebben, en men wilde ook niet, dat die groep, die daar niet vrijwillig zat, zo maar aan de Japanners overgeleverd werd. Die mensen zijn geëvacueerd naar Australië, waar ook moeilijkheden ontstonden over de status van die mensen in Australië, waar men geen gekleurden toelaat. Een deel van deze mensen is in werkkampen terechtgekomen; de behandeling van deze mensen is ook niet altijd juist geweest, zowel van de kant van de Australiërs als van de zijde van de mensen, die wij hadden. Dit heeft er toe geleid, dat een groep Indonesiërs zich geworpen heeft, vooral in Sydney, op een vereniging, die in zeer nauw contact staat en stond met de communistische partij in Australië. Men heeft daar allerlei soorten van verenigingen, van „democratic leagues" af tot de communistische unions toe. Een ander deel van hen is weer op zijn pootjes terechtgekomen. Een gedeelte van die mensen is blijven varen, en zeer goed blijven varen; een gedeelte van die mensen uit Boven-Digoel is zeer gewaardeerd geworden, ook bij ons. Anderen zijn op regelmatige wijze teruggekeerd naar Indonesië na de Japanse capitulatie, maar een zeer belangrijk deel is daar blijven hangen, moest er op een gegeven ogenblik uit, omdat de Australiërs hen niet langer wilden hebben. Dezen waren voor een belangrijk deel afkomstig uit gebied, dat toen republikeins was, en die zijn dus in massa's teruggevoerd, in totaal 1400 à 1500, naar Java en vervolgens naar het binnenland verdwenen voor een groot gedeelte. Die hebben allereerst contact met Australische communisten tot stand gebracht; onder hen zijn er ongetwijfeld, die behoorden tot de felste en meest communistisch beïnvloede nationalisten.

60556. De **Voorzitter:** Heeft bij die staking ook nog een rol gespeeld de betaling in verband met de grote gevaren?

A. Men had vroeger in de Archipel een regeling, maar toen kwamen die mensen ineens hier; niemand was er echter op voorbereid. Er is toen direct een ernstige klacht gekomen over de betaling; wij hebben getracht dat op te vangen; wij hebben getracht regelingen te maken, die al deze moeilijkheden wegnamen, maar zaten daarbij vooral, omdat de gehele scheepvaart in geallieerd verband was gebracht, direct aan tegen intergeallieerde bindende regelingen, waaronder o.a. de Lascaren vielen.

De regeling van die betaling zat aan de ene kant vast aan het internationaal overleg en aan de andere kant had men de moeilijkheid, dat allerlei verhoudingen, die binnen de Archipel weinig of geen moeilijkheden opleverden, omdat zij geheel aan de Archipel waren aangepast, in het buitenland en in Australië volkomen ondersteboven waren. Het heeft veel te lang geduurd. Daarbij kwam, dat door de splitsing van het beleid over die schepen tussen de Minister van Koloniën en de Minister van Scheepvaart er een schakel bijkwam, die vroeger niet bestond. Ik had geen rechtstreekse zeggenschap over de K.P.M.; ik kon niet zeggen: je doet dit of je doet dat, maar bovendien moest het internationaal verantwoord zijn. Het heeft een ontzettend gezanik gegeven. Het is pas eind 1943, begin 1944 geworden, wat het zijn moest.

60557. De **Voorzitter:** De zaak van de verdeling van het gevechtsterrein in de Pacific tussen de Amerikanen en de Engelsen en alles, wat daaruit is voortgevloeid, is uitermate belangrijk en heeft ook grote consequenties gehad. Het is misschien goed, dat u ons mededeelt, hoe dat van het begin af is gelopen.

A. Ik moet beginnen met te zeggen, dat ik hier lang niet alles van weet, omdat veel zich heeft afgespeeld buiten mijn waarneming en waarschijnlijk ook buiten de waarneming van de Nederlandse Regering in haar geheel.

Na de eerste aanloop van de Japanners, dus toen Burma, Nederlandsch-Indië en de Philippijnen bezet waren, heeft men een toestand gehad, waarbij in de Zuid-Pacific door de Amerikanen een commando werd opgebouwd. Aanvankelijk is daar het eerst werkzaam geweest het commando van admiraal *Ghormley* en later van admiraal *Halsey,* waaronder de Salomons behoorden. Tegelijkertijd is geleidelijk het commando van *MacArthur* opgebouwd, dat zijn eerste actie had in Z.O.-Nieuw-Guinea en langzamerhand naar de noordkust van Nieuw-Guinea. Aan de andere kant hadden wij aanvankelijk nog generaal *Wavell* — of hij was, geloof ik, al maarschalk *Wavell* — in India, die niets anders kon doen op dat ogenblik dan zorgen, dat de Japanners niet verder dan Burma kwamen. *Wavell* is toen onderkoning van India geworden en een tijdlang is dat gehele commando aan die kant opgelost in het Indiase legercommando, zonder dat daarvoor een bepaald operatieterrein werd afgepaald. Dat was daar geheel in het defensief. Toen is, ik meen in Augustus 1943, bij de besprekingen tussen *Churchill* en *Roosevelt* en hun beide staven in Quebec het South East Asia Command ingesteld, waarvan *Mountbatten* opperbevelhebber werd. De grens van het South East Asia Command liep beoosten Sumatra.

60558. De **Voorzitter:** Door Straat Soenda, niet waar?

A. Ja. Sumatra viel er in. Hoe die grens verder naar het noorden liep, wist men niet. Het was de bedoeling, dat Malaya er onder zou vallen. Men wist niet, of Indo-China er onder behoorde. Het was bovendien erg theoretisch, terwijl aan de andere kant van de lijn, welke er aan de oostzijde langs liep, het operatieterrein van *MacArthur* lag. *Mountbatten* is in October van dat jaar, meen ik, te Londen geweest, waar ik hem heb gesproken. Hij was zeer optimistisch over de middelen, welke hij zou krijgen om een actie te beginnen. Hij was ook optimistisch, wat hij niet iedere dag zeide, over de uitbreiding van zijn operatieterrein, dat geheel Nederlandsch-Indië zou gaan omvatten. Van Engelse zijde werd het verwacht.

60559. De **Voorzitter:** Uitbreiding in het Amerikaanse operatiegebied?

A. Dat dachten zij. Dat zat er van het begin af in. Nu was tegen die tijd, einde 1943, voor ons eigenlijk meer van belang de vraag of er iets zou gebeuren dan of het nu van Amerikaanse of Engelse zijde zou komen. In zekere zin waren al deze operaties gemengd. Er waren natuurlijk Amerikanen bij *Mountbatten* en Australiërs bij *MacArthur*. Wij konden er toen dus betrekkelijk neutraal tegenover staan.

60560. De **Voorzitter:** Alleen gebeurde de voorbereiding, welke in Australië plaats vond, natuurlijk in overleg met het Amerikaanse commando.

A. Dat was niet anders mogelijk. Dat andere commando bestond nog niet. Toen *Mountbatten* naar zijn commando vertrok, behoefde de gedachte aan een grenswijziging niet af te schrikken. De gedachte, welke ik zelf had, was, dat *MacArthur* beschikte over meer manschappen, schepen, vliegtuigen en uitrusting en dat *Mountbatten* ze nog moest krijgen, dat dus een wijziging niet zo voor de hand lag. Maar wij konden toen nog vaststellen, dat *MacArthur* ook niet van plan was naar Timor, de Molukken of Celebes op te rukken. Wie dus het eerste in actie kwam ter bevrijding van delen van Nederlandsch-Indië, kon onze zegen hebben. Dat was op dat ogenblik de situatie. U moet weten, dat Amerika toen nog nauwelijks zeker was van Guadalcanal en dat het maar langzaam verder ging langs de noordoostkust van Nieuw-Guinea. Vervolgens hebben wij van de wijziging een hele tijd niets meer gehoord. Er werd verder nergens melding van gemaakt, dat deze wijziging van de operatieve grenzen zou plaats vinden. *MacArthur*'s commando ontwikkelde zich en werd steeds groter. Hij rukte steeds verder op, bij sprongen, langs de noordkust van Nieuw-Guinea. Bovendien kregen wij de indruk, welke ik bevestigd kreeg toen ik in Kandy was, voor het eerst in Mei 1944, dat de Amerikanen zich niet interesseerden voor een actie in de richting van Sumatra of Malaya en daarvoor ook geen materiaal hadden, maar alleen voor een actie in Burma om de verbinding met China weer in handen te krijgen. Zij wilden echter alle krachten concentreren op de aanval op Japan, welke via de Philippijnen op touw zou worden gezet. Toen leek het verhaal dus helemaal van de baan. Het is in de loop van 1944 weer opgekomen; dan hoorde je er weer van en dan hoorde je er niet van. Het is in 1945 eerst weer acuut geworden, althans voor zover ik weet. *Mountbatten* heeft mij gezegd: er is in Potsdam beslist (in Juni 1945, vlak na de capitulatie van Duitsland), dat die wijziging zou plaats vinden. Ik moet er bij zeggen, dat ik dit alleen maar weet van een mededeling van *Mountbatten* en dat ik enige rechtstreekse wetenschap hiervan niet heb. Ik heb het ook niet kunnen vinden in boeken, welke tot dusverre zijn gepubliceerd, maar wel werd er aan toegevoegd, dat de opzet toen zo was, dat.....

60561. De **Voorzitter:** Wanneer zeide *Mountbatten* u dat?

A. Toen het gebeurd was; toen heb ik hem voor het eerst weer gesproken, in Augustus 1945. Zijn voorstelling van zaken was dus deze: Het was in beginsel uitgemaakt in Potsdam; daar was tevens bepaald, dat die uitbreiding haar beslag zou krijgen, nadat hij Malaya zou hebben bezet; daarvoor zou toen een aanval worden opgezet, die in September zou worden uitgevoerd; hij had het idee, dat dan in October die uitbreiding zou worden geëffectueerd. Nu is het zonderlinge van de gehele geschiedenis, dat wij vrij geruime tijd vóór 15 Augustus uit Manilla bericht kregen, dat vanaf midden Augustus de bemoeiingen van *MacArthur* met ons gebied ophielden, dat dus de levering van materiaal zou ophouden. Wij hoorden ook niets uit Londen en Washington; ik heb dat toen onmiddellijk geseind en onmiddellijk aandrang uitgeoefend op de Regering om te trachten dat ongedaan te maken. Op dat ogenblik zag het er heel fataal uit. De enige kans, die wij toen hadden van een actieve herovering, lag bij *MacArthur*, die grote hoeveelheden troepen en schepen had, die pas de Philippijnen heroverd had, die bovendien plannen had om naar het Zuiden te gaan, naar Java en Sumatra. Wanneer echter die verovering niet zou plaats vinden, maar een capitulatie van Japan, dan zaten wij aan de kant van *MacArthur*, met een opperbevelhebber en een hoofdkwartier, met enorme hoeveelheden materieel, die reeds hun tocht naar Indië voorbereid hadden, terwijl aan de kant van *Mountbatten* in het geheel nog niets voorbereid was. Ik heb dat geseind. Hoe het hier is gegaan en hoe de gebeurtenissen hier elkaar hebben opgevolgd, weet ik niet; dat heb ik nooit gehoord.

60562. De **Voorzitter:** Dus u weet ook niet, of de Nederlandse Regering iets gehoord heeft van hetgeen te Potsdam besloten is, of zij daarvan op de hoogte was en of zij daarop enige invloed heeft gehad?

A. Neen; vanaf die tijd is de ellende begonnen. In die tijd was de Nederlandse Regering juist naar den Haag overgegaan. Het was ook mogelijk, dat er physiek geen mogelijkheid bestond iets te doen. Ik ben pas in December naar den Haag gekomen. Het was dus zo, dat uit Manilla dit reeds weken tevoren aangekondigd werd, terwijl *Mountbatten* mij mededeelde, dat hij door de vaststelling van die datum van 15 Augustus volkomen overvallen is en dat hij ook in het geheel geen voorbereidingen had getroffen om bij de capitulatie van Japan, die op dezelfde dag viel, naar Nederlandsch-Indië te gaan!

60563. De **Voorzitter:** Dus de datum van 15 Augustus voor de overgang was reeds geruime tijd vóór de capitulatie van Japan vastgesteld?

A. Wij hadden een liaison-officier in Manilla, een heel handige man, die zo'n beetje iedereen kende. Die heeft het eerst gehoord van een bepaalde supply-officer: Jullie mogen je wel haasten met bepaalde dingen, want na 15 Augustus krijg je niets meer. Toen is hij dat gaan onderzoeken en heeft hij ons gewaarschuwd. Toen zijn wij gaan seinen en schrijven naar den Haag en Londen. Een feit is, dat men het daar blijkbaar al bijna twee maanden tevoren wist, terwijl *Mountbatten* mij verklaarde, dat hij pas een paar dagen vóór die tijd wist, dat die datum gekozen was, en ook niet wist, dat Japan capituleerde. Daarom is er niet uit te komen. Op zich zelf is het natuurlijk niet helemaal onverklaarbaar, dat men b.v. op 10 Augustus plotseling bepaald had: Het moet 15 Augustus worden. Maar op 10 Augustus zijn de Japanners begonnen balletjes op te gooien omtrent de capitulatie. Ik geloof, dat het eerder beslist moet zijn, want anders had men niet die datum bij allerlei lopende dingen in Manilla op de voorgrond gezet.

60564. De heer **Koersen:** Hebt u later van Amerikaanse zijde enige verklaring gehad?

A. Er is geen contact geweest. Wij moesten ons haasten naar de andere kant. Ik ben nooit meer in Manilla geweest. Buiten het hoofdkwartier wist men het toch niet. Daar behoefde je niets te vragen. Ik had het *MacArthur* kunnen vragen, maar die heeft bovendien vrij snel zijn aandacht naar het noorden moeten keren, omdat hij opperbevelhebber in Japan was geworden. Er was dus geen kans iets te weten te komen. Bovendien: deze historische interesse kwam pas later. Je bent op zo'n ogenblik in zulke moeilijkheden, dat je daaraan niet denkt. Toen ik het officiële bericht kreeg, dat het op 15 Augustus viel — dat is vrij laat gekomen —, ben ik als een haas naar Kandy gegaan. Ik moet veronderstellen, dat er reeds geruime tijd een soort van administratieve voorbereiding was en dat de officiële beslissing pas later is gekomen.

60565. De **Voorzitter:** Hebt u het officiële bericht uit Londen gekregen?

A. Dat weet ik niet. Ik herinner mij wel, dat wij dat bericht heel laat kregen. Ik ben naar Kandy gegaan en heb op het hoofdkwartier van *Mountbatten* de situatie aangetroffen, dat men wel voorbereidingen had getroffen voor de expeditie naar Malaya — men behoefde die slechts een klein beetje te verschuiven om vroeger weg te komen — en ook enige voorbereidingen voor Sumatra, dat al lang in hun operatieve gebied lag, maar geen enkele voorbereiding voor Java of Nederlandsch-Indië. Wij hebben toen van onze kant gepleit en gedaan, wat wij konden, om alles zoveel mogelijk te versnellen. Het is tenslotte iets vlugger gegaan dan men oorspronkelijk van plan was. De eerste datum, die men, naar ik mij herinner, heeft genoemd als datum, waarop men in Batavia zou komen, was 4 October — dat was in de tweede helft van Augustus — en dat is later 29 September geworden. Dat is met zeer inadaequate middelen aanvankelijk ook gebeurd, maar het is ook opgehouden door twee andere dingen, in de eerste plaats door het bevel van de hoogste geallieerde zijde, dat men niets mocht doen, voordat de capitulatie getekend was. Dat is pas de 2de September gebeurd, dus in de periode van 15 Augustus tot 2 September lag alles stil. Die ondertekening heeft plaats gehad aan boord van het Amerikaanse slagschip „Missouri". Verder was er een praktische moeilijkheid, welke zich overal voordeed, nl. dat men geulen in de mijnenvelden moest laten vegen om in bepaalde plaatsen te kunnen komen, dat er allerlei

contacten moesten plaats vinden en allerlei maatregelen moesten worden genomen, vóórdat de schepen, zonder op een mijn te lopen, er naar toe konden varen. Deze geschiedenis heeft zich dus voor ons op de meest ongunstige wijze ontwikkeld, omdat *Mountbatten* is overvallen door dit geval en de voorbereidingen voor enige beweging in de richting van Java dus niet had getroffen. U weet, dat dit toen ook tot gevolg heeft gehad, dat de hulp van de Australiërs moest worden ingeroepen voor het oostelijke deel van de Archipel en dat zij de eis stelden, dat zij niet onder het bevel van *Mountbatten,* maar onder een afzonderlijk Australisch opperbevel zouden komen te staan. De Australiërs wilden echter graag naar huis. Zij zijn vlug bij de hand geweest; zij hadden twee divisies in Morotai, Tarakan en Balikpapan en konden veel sneller opereren. Dat is de geschiedenis er van.

60566. De **Voorzitter:** Wij hebben hier enige weken geleden gehoord de heren *Meyer Ranneft* en *Feuilletau de Bruyn.* Zij hebben een nota aan de Enquêtecommissie overgelegd, waarin zij een aantal punten naar voren brengen, en in hun verhoren hebben zij de inhoud daarvan nog eens nadrukkelijk onderstreept. Daarbij komt dan in de eerste plaats aan de orde een advies, dat u op 3 September 1945 zou hebben uitgebracht aan *Mountbatten,* een advies, dat te vinden is in een bijlage van de Memorie van Antwoord op het Voorlopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot vaststelling van Hoofdstuk XIII (Departement van Overzeese Gebiedsdelen) der Rijksbegroting voor het dienstjaar 1947. Zij stellen, dat bij die adviesbrief twee bijlagen zouden zijn geweest, welke door de Regering niet zijn overgelegd aan de Kamer. Deze twee bijlagen zouden zijn: „Een chronologisch resumé over de Japansche maatregelen tot voorbereiding van de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesia" en „De houding van *Soekarno* tijdens de Japansche bezetting en diens verleden". Genoemde heren hechten daar grote waarde aan, omdat zij daarmede willen aantonen, dat u op dat moment volkomen op de hoogte zou zijn geweest van wat er in Indonesië dreigde. Dat hebben zij verder nog onderstreept door er op te wijzen, dat er een groot aantal radioberichten zou zijn opgevangen tijdens de Japanse bezetting — zij spreken van duizenden telegrammen —, welke ook op het Departement van Overzeese Gebiedsdelen zouden zijn. Dit hebben wij nog niet kunnen nagaan. Die berichten zou men in Australië hebben gekend; men zou daar dus hebben geweten, hoe de zaken zich op Java ontwikkelden. Hun conclusie daaruit is, als ik het goed begrijp, dat u wel hebt geweten, hoe ernstig de situatie was, maar dat de maatregelen niet dienovereenkomstig waren.

A. Het zal wel mogelijk zijn, dat er een dergelijk stuk is gestuurd, en het is zeker, dat wij veel radioberichten hebben opgevangen, waarbij men moet beginnen met zich te realiseren, dat het Japanse berichten waren en dat wij verder geen enkel contact hadden. Wij hadden inderdaad enig idee, van wat zich daar zo ongeveer had afgespeeld, maar geen mens had een denkbeeld van de mate, waarin dat waar of onwaar was. De Japanners zeiden bijv. altijd: de bevolking heeft met de grootst mogelijke vrijwilligheid en vreugde de helft van de rijstoogst beschikbaar gesteld voor het Japanse leger. Daarvan was niets waar. Het evalueren van de diepgang, van de verspreiding van een beweging was zeer moeilijk; daarover hadden wij geen enkel gegeven. Wij hebben dus wel geregeld bijgehouden hetgeen af te leiden viel uit de radiogrammen, die men opving; wij hebben getracht ons daaruit een beeld te vormen; wij zijn nooit in staat geweest rechtstreeks contact te krijgen. Wij hebben na het allereerste begin, dat zeer slecht was, een vrij goede organisatie gekregen, maar toen kregen wij geen duikboten om mensen over te brengen en zo is eigenlijk het contact met het westelijk gedeelte van de Archipel — Java, Sumatra en Borneo — beperkt gebleven tot zeer incidentele gevallen, b.v. wanneer een duikboot een klein eilandje aandeed. Een regelmatig contact was er echter niet; er was geen berichtendienst; wij wisten niets van het lot van de geïnterneerden; wij wisten weinig plaatsen van internering; wat wij zo nu en dan hoorden uit de lucht, aanwijzingen, die wij bij Japanners op Nieuw-Guinea vonden, dat alles werd door ons verzameld, maar het miste quantitatief en qualitatief betekenis. Men hoorde wel wat, maar men wist niet precies, wat het betekende. Wij hebben inderdaad niet voorzien, wat zich zou afspelen bij een capitulatie van Japan en bij een uitstel van het in ontvangst nemen van die capitulatie van zes tot acht weken. Maar: wie kon dat wel voorzien? Ik heb weleens gehoord, dat de heren *Meyer Ranneft* en *Quant* de stelling poneerden, dat ik gezegd zou hebben, dat er geen troepen nodig waren. Aangezien ik mij schor heb gepraat om South East Asia Command te overtuigen, dat zij gauw moesten gaan en dat zij wat moesten meebrengen, kan ik niet inzien, waarop dat berust.

60567. De **Voorzitter:** Naar aanleiding van uw advies van 3 September 1945 aan lord *Mountbatten* vragen de heren *Feuilletau de Bruyn* en *Meyer Ranneft* in hun memorandum, of het juist is, dat bij deze adviesbrief twee bijlagen waren, in de eerste plaats een chronologisch resumé over de Japanse maatregelen tot voorbereiding van de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesia; in de tweede plaats een betreffende de houding van *Soekarno* tijdens de Japanse bezetting en betreffende zijn verleden.

A. Ik zou eerst moeten zien of die bijlagen er waren. Dan zou ik ze allereerst moeten bezien.

60568. De **Voorzitter:** En dan verbinden de heren *Feuilletau de Bruyn* en *Meyer Ranneft* daaraan de bewering, dat u niet gezorgd zou hebben voor het handhaven van rust en orde op Java, hoewel u uit de opgevangen radio-uitzendingen bekend was, hoe ernstig de situatie op Java was en terwijl lord *Mountbatten* zelf heeft verklaard, dat hij begin September 1945 de beschikking had over 250 000 man. Door de heer *Feuilletau de Bruyn* is in dit verband ook geciteerd uit de „Times", waarin over die 250 000 man wordt gesproken.

A. Ik weet niet, wat voor brief dat is en met welk doel hij is geschreven. Wanneer daarin niet over troepen werd gesproken, dan kwam dat, omdat dit al lang was gebeurd. Ik ben tot 25 Augustus in Kandy geweest en heb herhaaldelijk besprekingen gevoerd over de voorbereiding van de in ontvangstneming van de Japanse overgave. Er was dus voor mij geen enkele reden daarop in Australië terug te komen, terwijl bovendien de hele zaak op dat ogenblik zo stond, dat zij pas 4 October konden gaan. Ik kan u verzekeren, dat wij gepleit en gepleit hebben het vlugger te doen, dit over te slaan en dat wat eenvoudiger te doen, maar zij zijn eerst naar Malaya, daarna naar Saigon en vervolgens naar Batavia gegaan.

60569. De **Voorzitter:** Gesteld, dat lord *Mountbatten* 250 000 man heeft gehad, waar heeft hij die dan gebruikt?

A. Misschien heeft *Mountbatten* inderdaad 250 000 man onder zijn commando gehad, waarvan waarschijnlijk 7 of 8 divisies fronttroepen en voor de rest administratieve en andere units. Hij had in Saigon ten minste 1 of 2 divisies, in Indonesië tenslotte 3 divisies en 1 brigade en hij is in Malaya begonnen met 5 divisies en is er geëindigd met 3 of 4 divisies. Hij had in Burma op dat ogenblik een complete campagne. Hij was Burma aan het veroveren en had juist Mandalay en Rangoon veroverd. Daarvoor had hij een zeer groot leger nodig. Alles bij elkaar genomen, zie ik niet, hoe men aan dit verhaal komt. Het had niets te maken met de een of andere neiging van mij om te zeggen: Je behoeft geen troepen te sturen. Integendeel, van onze kant werd er steeds op aangedrongen de zaak te versnellen en het zoveel mogelijk direct te doen, maar zijn commando was hierop niet berekend en niet voorbereid. Tenslotte heeft hij 80 000 man in Indonesië gehad.

60570. De heer **Koersen:** Kunt u vermoeden, welke reden men te Potsdam heeft gehad het niet aan *MacArthur* over te laten, maar het *Mountbatten* te laten doen?

A. Ik denk, dat de Amerikanen daarin niet zo bijzonder geïnteresseerd waren, dat zij zich hebben beperkt tot de Philippijnen, China en Japan en gezegd hebben, dat de Engelsen de rest moesten doen.

60571. De **Voorzitter:** Ik stel er prijs op u deze dingen voor te leggen, opdat u de gelegenheid hebt daarop uw visie te geven, want u weet, dat hetgeen hier door deze twee heren voor onze commissie is gezegd, in de openbare discussie van de laatste jaren voortdurend een rol speelt. Zij zeggen, tenminste zo begrijp ik hun standpunt, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal dus niet met de nodige klem op het zenden van troepen heeft aangedrongen. Daaraan verbinden zij de kwestie van het terugsturen van de mensen naar de kampen. Dit wordt hieraan verbonden in deze zin, dat het, wanneer de Luitenant-Gouverneur-Generaal in die brief aan *Mountbatten* niet vraagt om troepen en dus blijkbaar van oordeel was, dat de komst daarvan niet zo noodzakelijk was, onbegrijpelijk is, waarom de mensen dan weer worden teruggestuurd naar de kampen, want deze maatregel zou er op wijzen, dat de toestand wel buitengewoon ernstig en kritiek was.

A. Ik wil hierover natuurlijk wel praten, maar heeft het zin op dit soort dwaas geklets in te gaan?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U moet niet uit het oog verliezen, dat een deel van het Nederlandse volk dit volkomen slikt.

A. Een feit is, dat, toen ik zeker was van de gebiedswijziging, ik met een paar mensen naar Kandy ben gegaan. De reis naar Colombo duurde 18 uur en men kon maar een paar mensen meenemen. Ik heb daar de zaak besproken met *Mountbatten,* admiraal *Helfrich* en alles, wat daar zat. Ik heb daar te horen gekregen: vóór October kunnen wij niet naar Java.

60572. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Admiraal *Helfrich* was er dus bij?

A. Als hij in Colombo was, was hij er bij, niet als hij op reis was.

60573. De **Voorzitter:** Het is goed, dat u dat zegt. Er wordt nl. bij gezegd, dat over die brief de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten niet is gehoord.

A. Als die brief uit Australië kwam, is hij er niet over gehoord en anders is hij er wel over gehoord. Die brief had niets te maken met de kwestie van troepen of geen troepen. Als ik het ding zou zien, zou ik weten, wat het was, maar naar uw beschrijving was het een schrijven aan *Mountbatten* om hem mede te delen, wat wij wisten uit opgevangen berichten, om hem die gegevens te verschaffen. Men gaat niet in een brief al die vraagstukken behandelen. Wij hebben die behandeld, toen wij in Colombo waren. Er is van onze kant voortdurend aangedrongen op versnelling.

Tenslotte is snelheid nog veel belangrijker dan een aantal troepen. Er is ook aangedrongen om het op een voldoende manier te doen en niet met onvoldoende krachten. Feit is echter, dat pas op 29 September de eerste duizend man er heen konden. Of dat de schuld van *Mountbatten* is of dat hij er niets aan kon doen, weet ik niet.

60574. De **Voorzitter:** De heer *Feuilletau de Bruyn* heeft volgens zijn stenogram het volgende gezegd:

„Bovendien, hoe komt het, dat dr. *van Mook* geen fel protest heeft ingediend tegen het feit, dat *Mountbatten* op 3 September 1945 250 000 soldaten beschikbaar had, die in Indonesië ingezet hadden kunnen worden? „The Times" van Maandag 24 Juni 1946 schrijft daaromtrent:

„Admiral lord *Louis Mountbatten*, accompanied by lady *Louis Mountbatten,* on Saturday inspected the Malaya contingent to the V-day parade in Kensington Gardens. He said that on September 9, 1945, we were going to land 250 000 soldiers, the greatest invasion force seen in the Far East, to reconquer Malaya."

Kon dit contingent niet naar Java doorgaan?"

A. Nu zie ik het. Dit was een speech, die *Mountbatten* in 1946 heeft gehouden. U weet wel, hoe men dat bij officiële speeches zegt: de grootste invasion force. In elk geval: hij heeft gezonden, volgens zijn zeggen, wat hij beschikbaar had.

60575. De **Voorzitter:** De heer *Feuilletau de Bruyn* vervolgt dan:

„Waarom heeft *van Mook* hierover niet gerept in zijn officiële brief aan *Mountbatten?* De Engelsen hadden de soldaten immers beschikbaar. Maar wanneer ik u nu mag herinneren aan wat ik zoëven heb voorgelezen van blz. 113, toen ik zei, dat dr. *van Mook* en het kabinet-*Schermerhorn-Drees* het er eens over waren geworden, Indonesië onafhankelijk te maken, dan meen ik, dat dit toch — ik kan niet beoordelen, of het juist is — een eigenaardig licht werpt op deze zaak. Waarom heeft *van Mook* juist het tijdstip uitgekozen, dat admiraal *Helfrich* tegenwoordig was in Tokio bij de overgave-ceremonie, om met *Mountbatten* te onderhandelen? Want toen admiraal *Helfrich* op Kandy kwam, was *van Mook* net vertrokken. Dit was eigenaardig. Admiraal *Helfrich* was de opperbevelhebber en niet *van Mook*. Die beslissing had dr. *van Mook,* naar mijn mening, dan ook niet mogen nemen."

Hier zijn dus twee kwesties. U zoudt dat gedaan hebben op een ogenblik, toen de heer *Helfrich* weg was, maar bovendien had u zich hierin niet mogen mengen. De functie van opperbevelhebber was los gehouden van die van Luitenant-Gouverneur-Generaal.

A. Ik kan wel trachten deze wartaal te volgen, ofschoon daarin allerlei feiten dooreengehaald worden. Bijvoorbeeld dit. De heer *Helfrich* is naar Tokio gegaan voor de ondertekening; dat is gebeurd op zijn eigen verzoek. Aanvankelijk zou alleen generaal *van Oyen* gaan, omdat admiraal *Helfrich* verder af zat, maar de heer *Helfrich* wilde als opperbevelhebber meegaan. Ik hoorde omstreeks 15 Augustus, dat het opperbevel inderdaad overging en dat Japan capituleerde. Die capitulatie heb ik pas na 10 Augustus zien aankomen. Ik ben toen met de grootste spoed naar Kandy gegaan om te zien wat men zou doen; als Luitenant-Gouverneur-Generaal had ik er inderdaad enige aanspraak op daarvan kennis te nemen. Wij konden met dat kleine beetje mensen, dat wij hadden en bovendien onder bevel van *Mountbatten* stond, niets doen; ik besprak met hem niet intensief de ondergrond van de politieke zaak, maar ik zeide hem wel zoveel mogelijk en zo behoorlijk mogelijk: schiet op. Tenslotte heeft hij beslist, dat hij pas dan en dan kon komen. Hij heeft ook toen niet genoemd het aantal troepen, dat hij beschikbaar had; dat heeft hij later pas gezegd. Er waren verscheidene officieren bij betrokken, die inlichtingen moesten geven.

60576. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Zijn daarvan geen stukken?

A. Hopelijk wel, maar niet in mijn bezit.

60577. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Weet u de naam van die liaison-officier?

A. De liaison-officier was de fameuze *Weijerman;* de naam van die marine-officier was *Perks.* In elk geval: er was niets geheimzinnigs bij. Het was alleen de vraag: Wanneer kan je komen.

Intussen speelde zich dus dat hele geval van de uitroeping van de Republiek af, waarvan wij pas hoorden door de radioberichten, die daarover kwamen. Ik heb met *Mountbatten* besproken, wat hij kon doen om de Japanners onder druk te zetten, zodat zij geen rare dingen toelieten. Hij heeft dat toen gedaan in de vorm van een opdracht aan veldmaarschalk *Terauchi,* in Saigon, die het Japanse opperbevel had over het gehele zuiden. Hij heeft hem opgedragen verantwoordelijk te blijven voor rust en orde, geen revolutionnaire bewegingen te erkennen en die tegen te gaan. Daar is geen steek van terechtgekomen. Daar hebben de Japanners niets aan gedaan, behalve hier en daar locaal. In al die tijd was er dus nog geen kwestie van een beweging van het South East Asia Command die kant uit, omdat hij eenvoudig daar niet aan toe was. Hij was aan Malaya toe. Ik weet niet precies, wanneer hij daar is geland, maar dat was vrij kort na de ondertekening van de capitulatie op de 2de September. Toen heeft hij op 15 September de „Cumberland", een Engelse kruiser, naar Priok gestuurd met een aantal Rapwi-mensen en een paar honderd matrozen en mariniers aan boord. Daar heb ik een aantal mensen aan meegegeven, generaal *van Straten, van der Plas, Abdul Kadir* en waarschijnlijk nog een paar anderen. Van hen hebben wij voor het eerst iets kunnen horen van wat er werkelijk gaande was. Dat is de eerste groep, die werkelijk in Batavia is geweest. Daarvan hebben wij niet veel gehoord, want de verbinding was praktisch onmogelijk. Er was bijna geen verbinding van Batavia over Singapore naar Brisbane. Er was geen rechtstreeks vliegcontact. Dat moest allemaal opgezet worden. Admiraal *Helfrich* is zelf ook vrij snel daarheen gegaan. Hij is, geloof ik, ongeveer gelijk met generaal *Christison* aangekomen. De eerste landing van de Engelsen op Java heeft plaats gevonden op 29 September, dus vijf dagen vroeger dan men aanvankelijk van plan was. Zij zijn met 1000 man gekomen. Ik ben in October in Batavia gekomen. Men kan er van uitgaan, dat het een keukenmeidenroman is, waarin men alle berichten, die men bij elkaar heeft kunnen vissen, aan elkaar heeft gelijmd.

60578. De **Voorzitter:** Daarom is het nuttig, dat tegenover dergelijke mededelingen, die hier voortdurend worden gelanceerd, het relaas van de eerstbetrokkenen kan worden gesteld. Wat u hier mededeelt, wordt te zijner tijd gepubliceerd, zoals dat ook bij onze vorige verslagen het geval is geweest. Zo kan men proberen de historische waarheid te vinden.

A. Men kan de historische waarheid niet vinden, wanneer men van absolute verzinsels uitgaat. Ik heb het in dat boekje beschreven; daar staat het precies in. Als ik morgen zulke verhalen ging verzinnen over wat er hier tijdens de bezetting is gebeurd en ik zou daarin links en rechts allerlei mensen beschuldigen, dan zou ik het van hun standpunt juist vinden, als zij zeiden: Gooi het maar in de prullemand.

60579. De **Voorzitter:** Het verschil is, dat door deze getuigen een onderzoek wordt gevraagd naar hetgeen zij hier aangevoerd hebben. Zij zeggen niet, dat het juist is. Wat zij over deze feiten hebben gezegd, zijn geen getuigenverklaringen van hetgeen zij zelf hebben meegemaakt. U legt op het ogenblik een beëdigde getuigenverklaring over feiten af. Dat heeft natuurlijk grote betekenis.

A. Maar op grond van onzin.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U vergeet echter, dat deze dingen door mensen, die zeggen Indië goed te kennen, hier zijn gelanceerd, dat dit in Nederland de voornaamste bron van inlichtingen is voor een grote groep der bevolking en dat er nooit hoor en wederhoor is geweest. Deze heren hebben ons gevraagd: wilt u dit onderzoeken. De Enquêtecommissie geeft u thans de gelegenheid de zaak ernstig te belichten.

De **Voorzitter:** Ik heb hier intussen het advies van 3 September 1945, waarover de heren het hebben. Dat was in Kandy. Hier hebt u het.

A. Het is mogelijk, dat het in Kandy was en dat het een van de adviezen was. Ja, dit is één van de vele nota's, welke ik aan *Mountbatten* heb gezonden, en over hetgeen daarin staat, gaat het en verder over niets.

60580. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Zijn er geen bijlagen bij geweest?

A. Er zullen wel bijlagen bij zijn geweest; daar leidt het wel toe. Deze nota behandelt hetgeen wij van de Republiek wisten en veel, dat wij daarvan veronderstelden.
Er zijn stapels correspondentie in die tijd geweest. Dit was een van de dingen. Dit heeft de heer *van der Plas* of iemand anders geschreven; misschien heb ik het zelf opgesteld, ik weet het niet meer. Wij waren daar bezig met het gehele vraagstuk in stukjes te delen. Men vindt er ook hele verhalen over krijgsgevangenen, wat wij meenden te weten over de aantallen. Wij hebben zelfs opstellingen gemaakt, hoe die ongelukkige 12 compagnieën van ons moesten worden verdeeld. Er zijn stapels stukken gewisseld en dit is er een stukje van, dat een bepaald aspect van de zaak behandelt.

60581. De **Voorzitter:** U bent daar dus geweest . . .

A. Een week of een dag of tien.

60582. De **Voorzitter:** En is gedurende die gehele week admiraal *Helfrich* er niet geweest?

A. Op 2 September 1945 was de officiële ondertekening van de Japanse capitulatie te Tokio en ik geloof, dat de reis naar Tokio 10 dagen kost.

60583. De **Voorzitter:** Dat hij er niet was, was op zich zelf onwenselijk?

A. Hij wilde het zelf; hij wilde gaan.

60584. De **Voorzitter:** Waren die besprekingen niet belangrijker? Had hij niet daar moeten zijn?

A. Ik had er niets over te zeggen.

De **Voorzitter:** Ik stel u deze vraag nu.

A. In zekere zin. Hij was daar altijd en had daar zijn laisonofficieren, die op de hoogte waren van de dingen, welke daar waren voorbereid.

60585. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wist hij, dat u kwam?

A. Ik dacht het wel. Het was geregeld, dat ik daar kwam. Ik denk, dat hij al was vertrokken, toen ik er ben heengegaan. Ik weet niet, wanneer het was. Het zal 20 Augustus of in die buurt zijn geweest. Van mijn kant is het echter altijd zo geweest, dat ik de paar keren, dat ik in Kandy kwam — ik heb beide keren, meen ik, bij *Mountbatten* gelogeerd —, steeds tegen *Mountbatten* heb gezegd: ik zou wel gaarne hebben, dat *Helfrich* ook boven kwam. Kandy ligt in de bergen, 39 à 40 mijl van Colombo, dat aan zee ligt, en admiraal *Helfrich* had zijn standplaats in Colombo. Ik heb dus altijd gezegd, als wij een bespreking hadden, dat ik gaarne wilde hebben, dat admiraal *Helfrich* er bij was. Dan zeide *Mountbatten:* Certainly, let us have the good old admiral.

60586. De heer **Koersen:** Wie had u in Kandy als adviseurs bij u?

A. Geen vaste ploeg. Wij hadden in die tijd niet zo heel veel, omdat het alleen ging om Sumatra. Sommigen hebben daar lang achtereen gezeten, anderen korter. De laatste keer had ik alleen de heer *van der Plas* en een secretaris, en ook een bestuursambtenaar van Oost-Sumatra.

60587. De **Voorzitter:** Hoe is het nu gegaan met die terugkeer naar de kampen?

A. Op 10 Augustus is door mij een radiobericht opgevangen, dat Japan wilde capituleren. Wij hebben toen een verhaal opgesteld voor een radio-speech, waarbij instructies zouden worden gegeven onzerzijds hoe te handelen. Ik heb toen opgesteld een soort handleiding daarvoor. Wij hadden niet een beeld van wat op Java aan de gang was, maar wij hadden slechts enkele inlichtingen. Ik deed dat voorzichtig genoeg, maar ik kreeg na de eerste radiorede onmiddellijk van de Engelsen en van de Australiërs het bevel en de instructie, dat ik geen enkele mededeling mocht doen, die er toe zou leiden, dat de mensen op eigen gelegenheid de kampen zouden verlaten; ja, zelfs moesten de mensen weer in de kampen teruggaan. Men heeft zich dus van geallieerde zijde op het standpunt gesteld: wij kunnen de Japanners niet verantwoordelijk stellen voor hetgeen gebeurt tussen nu en de aflossing. Wanneer wij de mensen de gelegenheid geven om op andere wijze terug te keren, zullen zij in gevaar komen, wanneer zij op ongeordende wijze de kampen verlaten. Toen zijn in de eerste plaats instructies gegeven aan de Japanners, dat zij meer voeding en meer medicijnen moesten verstrekken. In het algemeen hebben de Japanners kort na de capitulatie de behandeling van de mensen in de kampen 600 pct. verbeterd. Er was dus een algemene instructie van geallieerde kant, dat geen opdrachten en geen bevelen mochten worden gegeven, vóórdat de troepen er waren om de capitulatie in ontvangst te nemen. Tenslotte is dit niet onlogisch: wanneer men bevelen gaat plaatsen voor de radio en dat klopt niet met de toestand ter plaatse of met wat de anderen zeggen, dan geeft dat grote kans op ongelukken. Daarnaast heeft iets plaats gehad in Tonkin in de stijl, die volgens sommigen gevolgd had moeten worden op Java, waarbij een uiterst bekwaam Fransman, die zich daar heeft laten parachuteren met tientallen Fransen, die nauwelijks enige maanden geïnterneerd waren geweest, getracht heeft het bestuur te hernemen, daarin twee weken geslaagd is en toen is opgesloten in een wijk in Hanoi. Nu waren die mensen betrekkelijk sterk en gezond; zij hadden maar een paar maanden — en niet eens zo erg — geïnterneerd gezeten en zij hadden nog wapens. Wat er op Java gebeurd zou zijn, als men geen voorzorgsmaatregelen had genomen, weet ik niet. Ik weet wel, dat er later met mensen, die aan het trekken zijn gegaan, heel nare dingen zijn gebeurd. Alles bij elkaar was het een zaak, die pas met verantwoordelijkheid kon worden behandeld op het ogenblik, dat men inderdaad de Japanse capitulatie aannam. Toen was het al helemaal mis. Er zijn geen troepen gekomen vóór de 29ste September. Als u rekent, dat men toen nog maar 1000 man heeft kunnen zenden, dan begrijpt u, dat de toestand niet zo opwekkend was.

60588. De **Voorzitter:** Het komt dus hierop neer, dat er van Engelse kant een uitdrukkelijk consigne in deze richting is uitgegaan en dat u ook de innerlijke juistheid daarvan erkent?

A. In ieder geval moet ik erkennen, dat het een volkomen sprong in het duister was geweest, als men het anders had gedaan. Wat er uit zou zijn gekomen, kan niemand ooit zeggen, maar bij de ervaring, die men er later van had, was de prognose, dat dit zeer slecht zou zijn geweest.

60589. De **Voorzitter:** Een ander punt, dat hier te berde is gebracht, is een verzoek, dat u in November 1945 aan generaal *Dempsey* zoudt hebben gedaan om de gezagstroepen, die op Malaya waren geland, niet op Java toe te laten. Kunt u dat thuisbrengen?

A. Neen. Ik kan alleen thuisbrengen, dat de Engelsen ze niet op Java wilden toelaten en dat wij van onze kant getracht hebben dat wèl gedaan te krijgen.

60590. De **Voorzitter:** Dus positieve pogingen hebben gedaan ze toegelaten te krijgen?

A. Ja, natuurlijk. Ik moet er alleen een andere noot, die na November valt, bijvoegen. Achteraf is gebleken, dat het niet zo gek was, dat ze op Malaya zijn geland. Ik heb van hun eigen officieren gehoord: Als wij waren geland in de vorm, waarin wij toen waren,

had het allerlei narigheid gegeven. Die troepen waren slecht uitgerust en slecht getraind en de Engelsen hebben tenslotte die mensen in Malaya zeer bepaald getraind. Zij hebben er niet maar gezeten, zij hebben er allerlei nieuwe uitrusting gekregen, allerlei oefening en acclimatisering. Achteraf gezien, waren er dus ook wel goede kanten aan. Wij hebben echter grote ruzie gemaakt over het feit, dat zij er niet mochten komen; met name gold dit voor de mariniersbrigade, omdat die wel goed uitgerust en goed afgeoefend was en door dat rare gescharrel uit elkaar is geraakt en men vrij veel tijd nodig heeft gehad om haar weer bij elkaar te brengen, toen men in Soerabaia kwam.

Er kwam nog bij, dat de Engelsen in zoverre weer enigermate gelijk hadden, dat men op dat ogenblik op Java praktisch geen ruimte had om er meer mensen bij te hebben. De Engelsen hadden het bezwaar, dat het een vechtpartij zou kunnen ontketenen, waarin zij dan meegetrokken zouden kunnen worden en waar zij niet aan wilden. Dat was de reden, waarom zij aanvankelijk die toelating hebben uitgesteld, daarbij uitgaande van het standpunt; als jullie het helemaal van ons kunt overnemen, goed, maar zolang jullie dit niet kunt, moeten wij daar zelf de volgorde bepalen. Op het laatst heb ik nog met mijn geheel uit de lucht gegrepen verhaal moeten dreigen, hoewel het niet zo geheel uit de lucht was gegrepen. In Maart was het tenslotte zover, dat wij het er over eens waren, dat de mensen zouden worden geland. Toen wilden de Engelsen het ineens uitstellen; de mensen waren al aan boord. Toen heb ik gezegd, dat ik zou aftreden en er een Kabinetscrisis zou ontstaan. Toen hebben zij het tenslotte niet meer uitgesteld, maar enig verzoek van onze kant om hen niet toe te laten, is een waanzinnige fantasie.

60591. De **Voorzitter:** Kunt u ons een inzicht geven in de civil-affairs-regeling, die toen bestond? Er was er waarschijnlijk in Australië al een opgezet.

A. Die staat in het *Staatsblad,* die kunt u wel vinden.

60592. De **Voorzitter:** Was er een met de Amerikanen getroffen voor hun zone en een met de Engelsen voor hun zone? Was dat in Londen al gebeurd?

A. Ik ben er in Londen in 1943 mee begonnen, min of meer gebaseerd op voorbeelden, die ook al uitgewerkt waren vóór de regeling in Nederland. Deze betrof dus de verhouding met het geallieerd militair gezag, enz., met aanpassing aan de omstandigheden in het Verre Oosten. Ik ben toen einde 1943 met dat ding op stap gegaan en heb dit toen in Amerika besproken. Het eerst was Amerika aan de beurt, omdat er toen al bewegingen in de richting van Nederlandsch-Indië plaats vonden, nl. naar Nieuw-Guinea. Daar heeft men tot mij gezegd: ga maar naar *MacArthur*; wanneer jullie het eens worden, nemen wij het waarschijnlijk wel over. Dit ontwerp was ook in Londen bij de Nederlandse Regering bekend. Over de hoofdtrekken waren wij het eens. Ik heb de regeling in principe besproken met *MacArthur;* wij zijn tot overeenstemming gekomen vrij vlug en vrij gemakkelijk; de Amerikanen maakten geen moeilijkheden; toen heb ik dat meegenomen naar Candy, waar ik in 1943 geweest ben. Daar was men enigszins formalistischer; men wilde dat nog eens bezien. Toen ben ik met het gehele stel ontwerpen teruggekeerd naar Londen; ik heb het verder aan de Nederlandse Regering in handen gegeven, ter behandeling met Londen en met Washington, als de centrale punten van de geallieerden, waarmede wij te maken hebben. Vervolgens is het Amerikaanse agreement getekend in Tacloban, op Leyte, door *MacArthur* en mij, het andere is blijven hangen in Londen; daarin is slechts zeer langzaam schot gekomen; dat is pas getekend op 24 Augustus 1945, dus na de capitulatie van Japan.

60593. De **Voorzitter:** Heeft dat regime ook gewerkt?

A. Neen, praktisch niet. Het optreden van *Christison* heeft het van het begin af aan onmogelijk gemaakt, bepaalde punten uit te voeren. Het agreement was allereerst opgesteld voor een systeem van herovering, niet voor een capitulatie. Men kon dus zeggen: daarmede hebben wij niets te maken. Anderzijds was de gedachtengang van het agreement, dat het civiele bestuur zou komen ten laste van Nederland, met inachtneming van de instructie van de opperbevelhebber, voor zover die bepaalde militaire zaken al of niet wenste. De Amerikanen hebben altijd gezegd: ga je gang maar, wij moeten alleen dit en dat hebben; als zij dat maar kregen, bemoeiden zij zich verder met de zaken niet. De Engelsen waren veel peuteriger; die hadden een aantal mensen in dienst daarvoor; die hadden voor deze zaken een speciale afdeling in hun kwartier. De Amerikanen zeiden: voor dat gedeelte van Indië heb je geen civil-affairs-regeling nodig, wend je maar direct tot de betrokken afdelingen van het hoofdkwartier.

De Engelsen hadden een civil-affairs-regeling. Daarbij zaten allerlei mensen, die hun eigen ideeën daarover hadden. Die samenwerking zag er dus veel moeilijker uit en was in wezen ook veel moeilijker. Maar die hele zaak is doorbroken door het standpunt, dat de Engelsen hebben ingenomen bij de landing in Batavia, namelijk: Wij doen niets tegen die republikeinse autoriteiten, integendeel, wij hebben hun hulp nodig en wij kunnen jullie bestuur hier niet reïnstalleren; daarvoor lenen wij onze troepen niet; jullie moeten maar met die mensen praten en zien, dat je het met hen eens wordt. Dit was min of meer aangekondigd in een telegram, dat ik ongeveer 25 of 26 September, toen ik nog in Australië was, van *Mountbatten* kreeg, waarin hij mij vroeg de 27ste September in Singapore te komen voor een bespreking. Dat kon ik onmogelijk halen. Met de beste wil van de wereld kon ik met een vliegmachine niet op die dag komen. Dat zou pas de 28ste worden en dan zou hij al weg zijn. Hij deelde mede, dat de toestand op Java zeer ernstig was en dat allerlei maatregelen zouden moeten worden genomen, die geheel afweken van wat aanvankelijk de opzet was geweest. Toen heb ik onmiddellijk teruggeseind: Dan en dan kom ik. Bij zijn landing, drie dagen later, heeft *Christison* een interview of een speech gehouden, waarbij hij de hulp en de bijstand van de republikeinse autoriteiten inriep. Later heeft hij verklaard, dat hij dit niet precies gezegd heeft en het anders bedoeld heeft, maar daarmee was het kwaad gebeurd. Ik ben niet geneigd *Christison* hiervan het grootste verwijt te maken, al heeft hij het waarschijnlijk nog onhandiger gedaan dan het volgens zijn instructies nodig was. Deze zaak heeft in Londen gelegen. Wij zijn er langzamerhand pas achter gekomen, dat het niet een invloed van *Christison* was, misschien wel een zekere invloed van *Mountbatten,* maar dat de instructies hoofdzakelijk uit Londen zijn gekomen. Wij hebben daar altijd gezeten tegenover een beleid, dat door Londen bepaald werd en waar van Engelse kant ook wel reden voor was. Men beschouwt dit als een soort opzettelijk gemene streek van de Engelsen, maar dat was het bepaald niet. Zij zaten over de gehele linie in grote moeilijkheden, van Griekenland af tot Indo-China toe. Zij waren bovendien aangewezen op Brits-Indische troepen, die voortdurend een grote rol in deze zaak hebben gespeeld. Zij hadden in hoofdzaak Brits-Indische troepen, die natuurlijk zwaar beïnvloed werden door de politieke situatie in India en die bovendien in de politieke ontwikkeling van India na een zekere tijd zouden komen onder de zeggenschap van een India-Regering met *Nehroe* aan het hoofd. Men kreeg in Indië al een vóórwerking van maanden en maanden, voordat die overdracht plaats vond. Die overdracht is in September 1946 geweest, maar maanden daarvóór werkte die al in.

60594. De **Voorzitter:** U spreekt in uw boek ook over de Afrikaanse troepen.

A. Op een gegeven ogenblik is ons de vraag gesteld — er waren onder die 250 000 man ook verscheidene negerdivisies — welke voorkeur wij hadden voor *a, b, c* of *d,* Britse, Australische, Indische of Afrikaanse troepen. Toen heb ik gezegd: Afrikaners nooit! en ook liever geen Indiërs. Wij wisten echter tevoren, dat er dan helemaal geen troepen zouden komen, en daarom hebben wij gezegd: Als het onvermijdelijk is, moet het maar.

60595. De **Voorzitter:** Welke was de reden om te zeggen: „Afrikanen nooit!"?

A. Ik had hen bezig gezien op Ceylon, waar zij waren gelegerd. Aan hen had ik bepaald geen behoefte.

60596. De **Voorzitter:** Wegens ongedisciplineerd optreden?

A. Nu, ik kan er eigenlijk moeilijk over praten, als er dames bij zitten. Bovendien hadden zij een typische opvatting. Zij vroegen daar: Waarom zijn die mensen hier geen soldaat? Men zeide hun: Ja, zij zijn niet zo graag soldaat; er zijn er niet zoveel. De Afrikanen zeiden: Dan zijn het onze slaven; dan zijn wij hun meesters. U begrijpt, tegen dergelijke troepen had ik bepaald zeer grote bezwaren. Trouwens, daar had iedereen grote bezwaren tegen. Daaruit ziet u ook alweer: als mijn opvatting was geweest, dat er geen of weinig troepen nodig waren geweest, had ik heel gemakkelijk kunnen zeggen: u behoeft in het geheel geen Brits-Indiërs te sturen; dan had ik voldoende Engelsen gehad. Bij iedere brigade was een bataljon Engelsen of Schotten.

60597. De **Voorzitter:** Binnen het raam van onze enquête valt ook de bespreking, welke u hebt gehad met *Soekarno.*

A. Mag ik nog even dat eerste punt afmaken?

Het is dus als volgt gegaan. Ik heb de speech van *Christison* door de radio gehoord. Ik heb onmiddellijk een zeer kwaad telegram aan

Mountbatten gestuurd. Ik heb gezegd: ik had afgesproken, dat ik 2 October naar Batavia zou gaan; ik weet niet, of ik daar blijf; in verband met hetgeen er allemaal gebeurt, weet ik niet, hoe mijn positie daar zal zijn. Mijn idee was over Singapore te gaan en *Mountbatten* eerst te spreken en dan naar Batavia te gaan. *Mountbatten* kon ik echter niet bereiken. Hij was toen in Saigon. Ik ben daarom rechtstreeks naar Batavia gegaan. In zeer korte termijn heb ik moeten bepalen, wat ik doen zou. Na overleg ben ik tot de conclusie gekomen, dat ik onmogelijk kon weggaan, omdat dan ieder tegenwicht tegen een Engels bestuur had ontbroken, de zaak daaronder aan brokjes en stukjes had gelegen en er geen enkel centrum was geweest om tegenwicht te vormen tegen de Engelsen, wanneer het verkeerd ging of voor ons moeilijk aanvaardbaar was. Daarnaast is mijn allereerste aandacht gericht geweest op het feit, dat de Engelsen, toen ik daar kwam, geen plannen bleken te hebben om verder te gaan dan een stukje van Batavia. Toen heb ik hemel en aarde bewogen tot ik er 10, 11 October in ben geslaagd *Mountbatten* er toe te krijgen ook een aantal andere plaatsen op Java, waar de grote interneringskampen lagen, te bezetten om de mensen vrij te krijgen. Dat heeft heel wat moeite gekost en daarbij is van de kant van *Mountbatten* de voorwaarde gesteld, dat ik geen bezwaar zou maken tegen overleg met republikeinen. Dat heb ik toen in zijn geheel dus aan den Haag geseind; ik heb gezegd: zo liggen de kaarten; zij zullen nu een veel grotere bezetting op Java uitvoeren dan zij van plan waren. De Engelsen hebben daar tenslotte twee divisies ingezet en een paar duizend man verloren, maar zij verlangden, dat wij moeite zouden doen het politieke geschil door overleg op te lossen. Daarmede ben ik het eens, want ik kon op geen enkele andere manier in evenwicht komen. Bovendien leek het mij niet mogelijk deze zaak op te lossen langs de weg van stilzitten of door er op los te slaan, of erger nog: er op los laten slaan door een ander.

Dat is dus het begin geweest van het politiek overleg, dat vóór die tijd nog niet had plaats gehad en nog niet plaats had kunnen vinden. De Engelsen hebben dus op 15, 18, 20 en 26 October Buitenzorg, Bandoeng, Semarang en Soerabaya bezet. Zij hebben toen nog getracht door te gaan naar Djokja; zij hebben nog getracht kampen in het binnenland blijvend te bezetten, maar zij moesten teruggaan met de daar geïnterneerde mensen; zij dreigden bij Soerabaya vast te lopen en hebben Soerabaya pas eind November, na tien dagen strijd, kunnen veroveren. In die eerste bezettingsperiode heeft dus ook het eerste contact met *Soekarno* plaats gevonden. Ik heb toen ook gezegd: je kan niet zeggen: ik wil die man niet zien en die man wel; je kan alleen zeggen: ik wil hen geen van allen zien. Het initiatief tot een bespreking ging trouwens uit van de republiek; ik heb gemeend mij toen niet aan de instructies van den Haag te kunnen houden; anders was ik vastgelopen met de Engelsen en was de bevrijding van onze mensen vertraagd. Ik heb toen gezegd: men kan mij komen spreken daar en daar; ik zie er geen nut in, dat *Soekarno* daarbij is, maar als hij komen wil, zal ik hem er niet uitgooien. Zodoende heeft dit gesprek plaats gevonden, welk gesprek overigens niet meer was dan een oriëntering van beide kanten, waarin niet onderhandeld werd.

60598. De **Voorzitter:** U zegt in uw boek in een noot op blz. 104:

> „Er was geen sprake van onderhandelen en evenmin van een uitnodiging mijnerzijds om met hem te spreken. De weigering om hem te zien zou in die tijd ieder contact onmogelijk hebben gemaakt. Dat een verminkt telegram bij mij de indruk wekte, dat de bezwaren van Den Haag niet meer zo absoluut waren, zij hier slechts aangetekend."

Dus dat telegram hield in werkelijkheid wel bezwaren in?

A. Dat telegram ontving ik de dag zelf of daags tevoren. Er was een aantal zinnen weggevallen. Ik had de indruk, dat daar stond: als het niet anders kan, moet het maar.

60599. De **Voorzitter:** Ten aanzien van de rede van de Koningin van 7 December 1942, dus in de tijd, dat u Minister was, is door de heren *Meyer Ranneft* en *Feuilletau de Bruyn* gezegd, dat daarvan de meest authentieke interpretatie kon worden gegeven door de heer *Gerbrandy,* omdat dat onder zijn auspiciën was gebeurd. Ik heb daartegen aangevoerd, dat voor een dergelijke belangrijke zaak de verantwoordelijkheid iets breder lag dan bij de heer *Gerbrandy* alleen en dat dit zeker een Kabinetszaak geweest zal zijn. Is dat juist?

A. Die rede is tot stand gekomen aldus. Reeds kort na mijn optreden in 1942 had ik zelf het gevoel, welk oordeel gedeeld werd door de heer *van Kleffens,* dat wij moesten trachten, hoezeer wij ons op de vlakte zouden moeten houden ten aanzien van uitwerking en uitweidingen, zolang Nederland niet bevrijd was, een omschrijving van die overigens niet omlijnde begrippen te geven, omdat het in de eerste plaats een punt was, dat zonder enige twijfel na de bevrijding onmiddellijk aan de orde zou komen en omdat wij anders in de positie zouden worden gedreven, dat anderen het van ons zouden gaan vragen en wij min of meer het initiatief uit handen zouden geven. U weet, dat daaraan was voorafgegaan de voorbereiding van een conferentie in Indië zelf. Er waren al stukken van een kleine commissie, die daar gevormd was, met enige aantekeningen of althans overgebrachte opmerkingen van de Gouverneur-Generaal. Wij hebben het toen op deze wijze gedaan, dat wij iedereen, die daar toen enigszins verstand van had, bij elkaar hebben gehaald en gezamenlijk een overzicht hebben opgesteld van hetgeen wij als de politieke ontwikkeling zagen tot het einde van de bezetting. Die nota is gedrukt in het tweede deel van de uitgave van *van Helsdingen.* Ik heb 90 % daarvan zelf geschreven. In zijn oorspronkelijke vorm is het zeker wel aan 15 mensen gegaan, die daar allemaal hun eigen licht over hebben laten schijnen en opmerkingen gemaakt, totdat het die eindvorm heeft gekregen, behalve twee hoofdstukken, die ik er later, voordat het gedrukt werd, aan heb toegevoegd.

Wij hebben toen op grond van dat overzicht een eerste opstel gemaakt van een soort Regeringsverklaring. Dat is aan de Ministers rondgestuurd en in de Ministerraad behandeld. Daar is vergadering na vergadering over gepraat. Dat heeft zeker drie of vier vergaderingen in beslag genomen. Er waren vrij uiteenlopende meningen, want wij hadden aan de ene kant de heer *Soejono,* die Minister zonder Portefeuille was geworden en die zeer ver ging in het betwijfelen van de voortzetting der souvereiniteit na de bezetting, en aan de andere kant hadden wij veel conservatiever stemmen. Tenslotte is deze rede van de Koningin er uit gekomen in een ontwerp, waarin ik zelf de hand heb gehad en waarin, als ik mij goed herinner, de heer *Kerstens* een vrij belangrijk aandeel heeft gehad. Dit is ten slotte door de gehele Ministerraad goedgekeurd. De rede is uitgesproken, toen ik reeds in Amerika was. Ik ben toen naar Amerika gegaan, omdat ik aan die kant de reactie van deze rede wilde zien en er een aantal zaken te regelen had.

Het gehele Ministerie was er dus voor verantwoordelijk. Het is niet een stuk geweest, dat zo onder de hamer is doorgegaan. Het eerste ontwerp — ik weet niet, of ik het nog heb; ik heb het niet kunnen vinden — was bepaald van een andere opzet dan het tweede. Het eerste was verder uitgewerkt. Daartegen werd het bezwaar gemaakt: de uitwerking konden wij op dat ogenblik niet in een dergelijk stuk geven; die kon wel voor toelichtend gebruik of voor intern gebruik worden gegeven, maar niet in een rede van de Koningin. Omdat ik het daarmee eens was, heb ik het omgewerkt in de kortere vorm, waarin het tenslotte in de wereld is gekomen.

60600. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De wijzigingen waren dus niet van die aard, dat u zich daaraan gestoten hebt.

A. Integendeel, de invloed van de heren *Kerstens* en *Soejono* heeft er eerder een nog iets verdere strekking aan gegeven dan ik aanvankelijk meende te mogen doen. Ik gevoelde ook, dat het ten slotte niet een positief programma kon inhouden, zolang Nederland en Indië niet vrij waren, maar het is tenslotte dus door het gehele Kabinet goedgekeurd; het is met Hare Majesteit ook uitvoerig besproken en ook door haar goedgekeurd.

60601. De **Voorzitter:** Dan geloof ik, dat wij na de behandeling van de radiorede op een punt zijn gekomen, dat wij deze bespreking kunnen beëindigen. Hebt u zelf nog iets, dat naar uw mening in dit verband onder onze aandacht kan of moet worden gebracht?

A. Neen. Dit zijn wel, politiek gezien natuurlijk, de hoofdpunten. Ik geloof, dat ik wel alle politiek belangrijke dingen heb besproken. Er zijn natuurlijk allerlei kleinigheden en technische onderwerpen, welke ik niet heb behandeld. Daarvoor ben ik in een andere subcommissie geweest.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

H. J. VAN MOOK.

DONKER, *voorzitter.*
ALGERA.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 14 JULI 1949

Sub-Commissie III

Tegenwoordig de heer Schilthuis, voorzitter, de heren van Dis en Stokvis, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *k* en *p*.

Verhoor van

Jhr. Mr. ALIDIUS WARNOLDUS LAMBERTUS TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOUWER,
oud 61 jaar, wonende te .....
oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Hij legt de eed af als getuige.

60812. De **Voorzitter:** Ik wilde graag enkele dingen weten, die in Februari 1942 zijn voorafgegaan aan de uitzending van een aantal ambtenaren en anderen van Java naar Australië, die daar de Nederlandsch-Indische Commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland hebben gevormd en later de Nederlandsch-Indische Regering.
Ik geloof, dat u aanvankelijk niet van plan was over te gaan tot uitzending van die heren naar Australië. Van hen zelf en ook van de heer *van Mook* hebben wij hier het een en ander over gehoord. Er is daarvoor, althans niet reeds lang van tevoren, een plan opgesteld.

A. Neen, ik geloof niet, dat er lang van tevoren over is gesproken.

60813. De **Voorzitter:** Wij hebben gehoord, dat men er u in Januari voor het eerst over heeft gesproken. Ik meen mij te herinneren, dat het de heer *van Hoogstraten* is geweest, die dit heeft gezegd.

A. Dat herinner ik mij niet en het lijkt mij ook onwaarschijnlijk, dat de heer *van Hoogstraten* in Januari 1942 een suggestie zou hebben gedaan, waarvan de uitzending van de groep, waarop u doelt, het gevolg is geweest. Het initiatief van de heer *van Hoogstraten* zou betrekking hebben gehad op de uitzending, toen reeds, van enkele vooraanstaande personen, die in het buitenland specifieke belangen zouden te behartigen hebben. Van een groep met meer algemene taak was in dat stadium, dunkt mij, nog geen sprake. Tot degene, wier wegzending de heer *van Hoogstraten* voorstelde behoorde de heer *Cremer jr.* Zijn aanwezigheid in Amerika werd voor de Nederlandsch-Indische tabaksbelangen van gewicht geacht. De heer *Cremer* had — meen ik — aanvankelijk scrupules om te gaan en aldus een uitzondering te vormen op de regel, dat een ieder op zijn post behoorde te blijven. Hij verlangde, als ik het mij wel herinner, een stellige verzekering, dat zijn vertrek van Regeringswege nodig werd geacht. Waarschijnlijk zijn ongeveer terzelfder tijd of iets later, op grond van overeenkomstige overwegingen enige scheepvaartdirecteuren met Regeringsinstemming of op Regeringsaandringen uit Indië vertrokken. Dat zal zijn samengevallen met de verwijdering van onze handelsschepen, die geen nut meer konden doen en in de Indische wateren aan te groot gevaar waren blootgesteld.
Terugkomend op uw vraag over de missie naar Australië, de missie-*van Mook*, moet ik erkennen geen duidelijke voorstelling meer te hebben van het eerste gesprek daarover. Mijn geheugen gaat in dezen niet verder terug dan tot de laatste periode vóór de capitulatie. Toen de heer *van Mook* was teruggekomen uit Amerika is vrij spoedig de wenselijkheid besproken, hem met een aantal heren, als zijn medewerkers, naar het buitenland te zenden. Ik kan u niet positief zeggen, of het initiatief van mij is geweest dan wel het eerst door anderen de gedachte geopperd is. Ik herinner mij niet van iemand een voorstel te hebben ontvangen, noch weet ik het moment, waarop de gedachte bij mij zou zijn ontstaan. Vaststaat, dat ik van de wenselijkheid van deze missie ten zeerste overtuigd was en voor de verwezenlijking het nodige heb gedaan.

De terugkeer van de heer *van Mook* uit Amerika viel ongeveer samen met het binnenkomen der berichten uit Londen, dat Java geen versterkingen meer zouden worden toegevoerd omdat deze nutteloos zouden teloorgaan. De gedachte der missie zal in dat stadium tussen de heer *van Mook* en mij besproken zijn. Gezien de inzichten en stemmingen van het ogenblik, ligt het vermoeden voor de hand, dat in dit onderhoud het initiatief van mij was en het voorstel door mij werd gedaan, ofschoon ik aan een en ander geen klaar omlijnde herinnering heb bewaard.

60814. De **Voorzitter:** Hebt u zich daarbij mede laten leiden door de wetenschap, dat er een groot aantal schepen in Australië lag met ladingen, bestemd voor Nederlandsch-Indië?

A. Ja, de overweging was echter veel ruimer dan deze alleen. De overweging was, dat er belangrijke Indische zaken zouden te behandelen blijven, wanneer de strijd ten einde zou zijn. Deze Indische zaken waren in de eerste plaats economisch en oorlogseconomisch; wij dachten zeker ook aan de schepen en hun ladingen, die u noemt. Verder waren er de aanzienlijke bestellingen, die wij in het buitenland, in het bijzonder in Amerika, hadden lopen; voorts de belangrijke fondsen, die daar gedeponeerd waren; onze goudvoorraad was in het buitenland en uit de aard der zaak hadden vele Indische maatschappijen financiële en zakenbetrekkingen in het buitenland; op het beheer van een en ander moest worden toegezien en coördinatie was vereist. De belangen, die na de overgave ten bate van Indië in het kader der oorlogvoering zouden zijn te behartigen in het buitenland, waren inderdaad talrijk en gewichtig. Het leek ook voor het politiek beleid noodzakelijk, dat er een deskundige, bekwame groep bij het beëindigen van de strijd buiten Java zou zijn, dit te meer, omdat de Nederlandse Regering onvoldoende was geoutilleerd. De Nederlandse Regering immers had slechts een beperkt aantal ambtenaren, deskundig op Indisch gebied, mee kunnen nemen en het was zaak hen aanzienlijk te versterken.

60815. De **Voorzitter:** Is het toen min of meer van het toeval afhankelijk geweest, wie er zijn gegaan? Wij hebben de indruk gekregen, dat, toen het plan was opgevat verschillende personen aan te wijzen, enigen niet meer waren te bereiken.

A. Dat is wel mogelijk. Voor zover mijn herinnering teruggaat, was het van het begin af aan mijn idee, dat de heer *van Mook* de leider zou moeten zijn. Hij had als luitenant-Gouverneur-Generaal de meest vooraanstaande positie en bezat bijzondere bekwaamheid op het gebied der te behandelen aangelegenheden. Ik heb hem de keuze van de mensen, die hij als zijn medewerkers zou wensen, goeddeels overgelaten. Het is de laatste dagen zó gegaan, dat hij mij enige malen namen kwam opgeven van personen, die hij zou willen meenemen. Voor zover ik mij herinner, heb ik ze telkens met hem besproken en vrijwel steeds mijn sanctie gegeven, hier en daar een suggestie makende. Ik ging er van uit, dat de leider van de groep zoveel mogelijk zijn eigen medewerkers behoorde te kiezen, opdat goede samenwerking zou verzekerd zijn. Wanneer u nu zegt, dat het toeval in zoverre heeft gespeeld, dat er mensen waren, die niet meer bereikbaar waren, dan staat mij dit wel voor. Er waren mensen, die niet bereikbaar waren; sommige anderen hadden bezwaar mee te gaan.

60816. De **Voorzitter:** Zij mochten hun gezin niet meenemen.

A. Dat was — geloof ik — voor enkelen een bezwaar. Wie het precies waren, weet ik niet meer. De laatste dagen zijn herhaaldelijk veranderingen in de samenstelling der missie gekomen.

60817. De **Voorzitter:** Is daardoor het aantal ook kleiner geworden van degenen, die zijn gegaan?

A. Ik geloof niet, dat er van tevoren een aantal was vastgesteld.

60818. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk gekregen, dat het aantal van degenen, die tenslotte zijn gegaan, nogal klein was.

A. Hoeveel zijn het er geweest?

De **Voorzitter:** Onder de hoge ambtenaren zeven tot twaalf, o.a. de heren *Smits, van Hoogstraten, Djajadininggrat, Soejono, Sitsen, van der Plas.* Ook waren er de heren *Honig, Warners* en *Lovink.*

A. De heren *Warners* en *Lovink* waren een apart geval. De heer *Warners* is speciaal door mij uitgezonden en niet door de heer *van Mook* uitgekozen. Ik hoopte, dat hij een geheime dienst voor het verkrijgen in het buitenland van inlichtingen uit bezet gebied zou kunnen opzetten. Ik heb ook de heer *Lovink* speciaal uitgezonden. Of het aantal kleiner was dan eerst in het voornemen lag, kan ik u niet met zekerheid zeggen. Ik kan het gebeurde niet beter beschrijven dan aldus, dat ik de heer *van Mook* heb gezegd, dat het mij wenselijk leek, dat er een groep naar buiten ging voor de belangen, die ik u reeds heb genoemd, waarvan hij de leiding zou nemen en de leden zou kiezen. Hij zou mij de namen voorleggen, opdat wij overleg konden plegen. Verder staat mij voor, dat, zoals u aangeeft, enkele mensen niet beschikbaar waren of niet konden worden bereikt, hetgeen telkens wijziging bracht in de samenstelling van de groep. Ik kan niet bevestigen, dat hierdoor een kleiner aantal is gegaan dan anders het geval zou zijn geweest, evenmin kan ik dit ontkennen.

60819. De **Voorzitter:** Herinnert u zich een suggestie betreffende deze uitzending van de heer *Gerbrandy,* die hij u op 4 Maart heeft getelegrafeerd?

A. Neen, die herinner ik mij niet.

60820. De **Voorzitter:** Hij heeft een telegram gestuurd, waarin hij de gedachte ondersteunde om verschillende personen uit te zenden. Hij noemt dan de aard van de personen op, die hij geschikt zou vinden, dat zij zouden worden uitgezonden en hierbij noemt hij o.a. Indische monetaire en bankspecialisten. Wij hebben ons weleens afgevraagd, hoe het komt, dat er niet iemand van het Departement van Financiën is gegaan.

A. Dat kan ik niet meer zeggen en ik herinner mij dit telegram ook niet. Het is echter zeer wel mogelijk, dat het ons heeft bereikt; en denkbaar, dat ik had getelegrafeerd wat ik van plan was en dat hetgeen u zegt een betuiging van instemming met de Indische voornemens is geweest.

60821. De **Voorzitter:** Bij degenen, die u met de heer *van Mook* hebt besproken om uit te zenden, hebt u niet speciaal gedacht aan iemand van het Departement van Financiën. Tenslotte heeft de heer *Smits* in Australië de financiën waargenomen.

A. Ik herinner mij, dat de heer *Smits* is gegaan; hij was van de Javasche Bank.

60822. De **Voorzitter:** Op zich zelf was het natuurlijk nuttig, dat er iemand meeging van de Javasche Bank, in verband met de saldi van de banken in Amerika.

A. Het is geheel voor de hand liggend. Ik herinner mij echter niet, waarom er niet iemand van het Departement van Financiën is gegaan. Er is in die dagen zoveel gebeurd.

60823. De **Voorzitter:** De heer *van Hoogstraten* heeft ons verteld, dat u hem een dag of veertien vóór de capitulatie via Tjilatjap, dat toen nog bruikbaar was als haven van vertrek, naar Australië hebt gezonden in verband met de schepen, die daar lagen en niet doorkwamen. Hij moest trachten deze schepen nog naar Java te krijgen; o.a. waren hierbij een schip met vliegtuigen en een schip met wapens. U verkeerde dus toen nog in de mening, dat u zich nog wel een tijdje kon staande houden.

A. U spreekt van veertien dagen vóór de capitulatie, dat moet dus ongeveer 22 Februari zijn geweest. Heb ik toen de heer *van Hoogstraten* naar Australië gestuurd?

60824. De **Voorzitter:** Ja, via Tjilatjap, dat toen nog de enige bruikbare haven was. De heer *van Hoogstraten* heeft nog geprobeerd enige schepen er toe te krijgen naar Java te gaan, hetgeen hem tenslotte niet is gelukt. Eén schip is toch gegaan, maar dit is voor de haven van Tjilatjap getorpedeerd.

A. Ja, dat was een schip met vliegtuigen. Ik herinner mij, dat het schip 's middags om ongeveer 12 uur is getorpedeerd, niet ver van Java's zuidkust. Het schip had Java genaderd in het volle daglicht, ondanks de waarschuwing van de vlootvoogd dit niet te doen. Deze had geraden op een afstand zuidelijk van Java de nacht af te wachten om in het donker binnen te komen. De raad is niet opgevolgd. Het schip is ontdekt en door bommenwerpers tot zinken gebracht. Zo staat het mij voor. U zou echter goeddoen, dit nog eens bij de vlootvoogd na te gaan.

Ik herinner mij niet meer, dat de heer *van Hoogstraten* naar Australië is gegaan in verband met onze wens nog zoveel mogelijk schepen door te krijgen, maar ik herinner mij levendig, dat daar belangrijke voorraden uit Amerika aangekomen waren, waaraan wij op Java dringend behoefte hadden.

De landing op Java heeft plaats gehad in de nacht van 28 Februari op 1 Maart en geruime tijd tevoren wisten wij, welke hoeveelheden Japanse transportschepen zich noordelijk van Java verzamelden. Wij konden dus nagaan wat ons te wachten stond, te eer, waar wij ons bewust waren van het tekort van onze eigen bewapening. Een toevoeging van b.v. 40 of 50 vliegtuigen zou in onze situatie van de hoogste waarde geweest zijn en onze weerstand gediend hebben. Er is alles op gezet om ze door te krijgen en het is mogelijk, dat in dit verband de heer *van Hoogstraten* naar Australië is gezonden.

De **Voorzitter:** Ik kan het mij voorstellen, dat u het niet meer weet.

A. Het lijkt mij helemaal niet onwaarschijnlijk, dat dit zou zijn gebeurd, want de heer *van Hoogstraten* zou één dergenen zijn, die voor zo'n missie het meest in aanmerking zouden komen.

60825. De **Voorzitter:** Herinnert u zich iemand, die *Honig* heette?

A. Was de heer *Honig* niet bij een rubberproefstation?

60826. De **Voorzitter:** Ja. Herinnert u zich iets van zijn persoonlijkheid?

A. Uit de Indische tijd herinner ik mij voornamelijk zijn naam.

60827. De **Voorzitter:** Hij heeft ons interessante mededelingen gedaan, maar later is er iemand geweest, die ons heeft gezegd, dat hetgeen de heer *Honig* zegt met een korreltje zout moet worden genomen. Het is voor ons van belang te weten, hoe wij de mededelingen van onze getuigen moeten aanslaan.

A. Ik kan u hiervan niets zeggen. Ik heb de heer *Honig* zeker ontmoet bij bezoeken aan landbouwproefstations, enz.; hij was daar een vooraanstaand man. Ik kan u echter niets zeggen over zijn persoonlijkheid en zijn betrouwbaarheid als getuige.

60828. De **Voorzitter:** Wat wij gaarne van u wilden weten, was de aanloop tot de uitzending van de heren naar Australië. Wij hebben ons eerst afgevraagd of het wel verantwoord was u te vragen hier te komen, omdat het zou blijven bij die vraag en het dus slechts om een zeer kort verhoor zou gaan. Voor ons heeft uw antwoord echter veel waarde, want wanneer wij de geschiedenis van de commissie in Australië behandelen, dan hoort hierbij, dat wij om te beginnen vaststellen op welke wijze zij is uitgezonden en waarom juist deze personen.

A. Ik kan slechts herhalen, dat ik tegen het einde de heer *van Mook* heb verzocht weg te gaan met medewerkers. Hij begreep volledig, welke taak hij zou hebben. Wij zagen die, ik vermoed de heer *van Mook* net zo als ik, in de eerste plaats op economisch gebied, scheepvaart, geldwezen, de positie van onze grote maatschappijen in het buitenland, enz. in verband met de oorlogvoering en uit die gezichtshoek zal hij zijn keuze hebben gedaan.

Verder zouden met hem gaan mensen, die kennis hadden van de inheemse maatschappij, zoals de heer *van der Plas.* Ik herinner mij, dat bij het bespreken van de heer *van der Plas* ook zijn kennis van Indische talen is ter sprake gekomen. Waarschijnlijk hebben wij tevens gedacht aan radio-uitzendingen naar Indië.

Ook de politieke aspecten hadden de aandacht. In verband daarmee bevatte de missie eveneens Indonesische leden.

De heer *Lovink* is niet door de heer *van Mook* uitgezocht; ik heb hem speciaal verzocht weg te gaan. De heer *Lovink* had veel bemoeienis gehad met de Japanse actie in Indië en ik wilde voorkomen, dat hij in Japanse handen zou vallen, alsmede mogelijk maken, dat zijn kennis en inzicht nog nuttig zouden worden aangewend.

De **Voorzitter:** Het was beter voor hem.

A. Ja en hij bezat een brede kennis van de politiek van het Verre Oosten. Uit dien hoofde zou hij, ook voor het opperbestuur, bijzonder nuttig zijn.

60829. De heer **Stokvis:** Kunt u zich herinneren, dat met uw goedvinden de opleiding van vliegers, die toen ongeveer 600 man uitmaakten, door de heer *van Ooyen* is verplaatst naar Australië?

A. Ik geloof wel, dat ik het mij kan herinneren. Ik moet echter oppassen, want het is vaak moeilijk te onderscheiden of men zich waarlijk iets herinnert dan wel dat zelfde, door er later over te hebben gehoord, als vanzelfsprekend aanvaardt. Het staat mij voor, dat op een gegeven moment het besluit is genomen de gehele vliegersopleiding, toen Java volstrekt onveilig werd en de jonge piloten daar geen nut meer zouden kunnen doen, over te brengen.

60830. De heer **Stokvis:** Verwachtte u, dat ze op Java geen nuttig werk zouden kunnen verrichten?

A. Het is mogelijk, dat de overweging is geweest, dat de mensen nog niet klaar waren om te worden ingezet en te waardevol om zonder meer gevangen te worden genomen. Wij leefden wellicht toen reeds in het vooruitzicht van de nederlaag, die onvermijdelijk was. Nadat Singapore was gevallen en Makassar, Bali en Palembang in Japanse handen waren, was Java vrijwel geïsoleerd. Wij wisten, dat de Japanners op elk van hun vroegere aanvalspunten met een enorme overmacht waren gekomen, en het stond voor ons onomstotelijk vast, dat ze hetzelfde zouden doen op Java. U weet, dat ons leger in de periode van hervorming was en deze hervorming nog geenszins had doorgewerkt: Dit was te minder het geval, doordat het onmisbaar materieel niet was aangekomen. Wij moesten ons bewust zijn van onze zwakte en mochten geen onzakelijke illusie omtrent de eind-uitslag hebben. Het was zaak dit bij vele te nemen maatregelen tijdig te bedenken. Bovendien zal de bedreiging van onze vliegvelden reeds geruime tijd vóór het isolement op Java de opleiding van vliegeniers bezwaarlijk hebben gemaakt. Het is daarom ook denkbaar, dat tot de verplaatsing der vliegopleiding in een vroeg stadium is besloten en wel nog vóór het isolement van Java, in welk geval hoofdzakelijk het argument van de onveiligheid der velden zal gegolden hebben. Generaal *van Ooyen* zal u nauwkeuriger kunnen voorlichten.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. W. L. TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOUWER.

SCHILTHUIS, *voorzitter.*

VAN DIS.

STOKVIS.

GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 26 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

LEO JOHAN ANTON SCHOONENBERG,

oud 47 jaar, wonende te Bognor Regis, Sussex, managing director.

Hij legt de eed af als getuige.

61211. De **Voorzitter:** Waar was u op 10 Mei 1940?

A. In het algemeen hoofdkwartier te den Haag.

61212. De **Voorzitter:** Hoe is u naar Engeland overgestoken?

A. Ik was als beroepsofficier — ik ben thans reserve-officier — verbonden aan G.S. IIIa.

61213. De **Voorzitter:** Is u met de missie-*van Oorschot* meegegaan?

A. Met de tegenwoordige generaal *van de Plassche.* Ik was bij de inlichtingendienst.

61214. De **Voorzitter:** Op welke wijze is u naar Engeland gegaan?

A. Per destroyer, waarmee ook Hare Majesteit is gegaan.

61215. De **Voorzitter:** Wanneer is u bij de Nederlandse militaire missie gekomen?

A. Op 13 Mei.

61216. De **Voorzitter:** Wie waren, behalve de heer *van Oorschot* en u, mede aan die missie verbonden?

A. Overste *Zegers.* Ik meen, dat de heer *van Oorschot* overgegaan is met overste *Zegers.*

61217. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over uw werkzaamheden als lid van de militaire missie?

A. Dat is een beetje veel gevraagd. Ik zal u vertellen, wat ik achtereenvolgens heb gedaan. Tot 1942 ben ik lid geweest van de militaire missie. In 1942 werd ik waarnemend hoofd van de militaire missie onder Prins *Bernhard.* In 1943 werd ik adjunct-militair-attaché en tijdelijk militair attaché bij de geallieerde landen, die in Londen waren gevestigd. De laatste functies vielen natuurlijk af in de loop van 1945. Ik ben hier adjunct geweest tot einde 1947, toen ik ontslag heb gevraagd. Met ingang van 1 Januari 1948 is mij toen eervol ontslag verleend.

61218. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk wel enige bemoeienis gehad met de aankomst van de Nederlandse troepen, die via Frankrijk in Engeland aankwamen?

A. Inderdaad heb ik daarmee enige bemoeienis gehad. Aanvankelijk ben ik, omdat ik Engeland kende, uitgezonden naar de zuidkust om te zien, of onder de verschillende troepen, die hier aankwamen, zich ook Nederlandse troepen bevonden. Ik ben daarmede enige tijd bezig geweest en naar verschillende plaatsen aan de zuidkust geweest, waar ik hier en daar Nederlandse troepen heb ontmoet.

61219. De **Voorzitter:** Was er, vóórdat de troepen zijn overgestoken, contact tussen Londen en de troepen of zijn zij alle op eigen gezag overgekomen?

A. Wat ik mij daarvan herinner, is, dat er inderdaad contact geweest is, maar ik geloof niet, dat men kan spreken van troepen. Er waren allerlei groepjes mensen, die overal verspreid waren. Er is inderdaad contact geweest met de marechaussees van *den Beer Poortugael* en met *Koch.* Generaal *van Oorschot* zal u daarover waarschijnlijk beter kunnen inlichten. Er waren dus allerlei groepjes. Ik heb hen o.m. gehaald uit grote transportschepen van de R.A.F. Hier en daar heb ik verschillende mensen, die in de grote massa in het gedrang kwamen en die niet onmiddellijk als Nederlandse troepen werden herkend, kunnen helpen. Daarbij bestond er terecht een achterdocht ten aanzien van alles wat niet Engels was.

61220. De **Voorzitter:** Had u ook tot taak te zorgen voor de legering van de troepen en de organisatie daarvan of was die geheel in Engelse handen?

A. In Engelse handen. Het was heel belangrijk. Er waren jongelui, die niet wisten, dat zij in Engeland aankwamen. U spreekt van troepen, alsof er georganiseerde afdelingen waren. Die zijn er ook wel geweest, maar er waren er ook velen, die min of meer zelfstandig waren en die zich maar ergens bij aangesloten hadden. Die waren blij, als zij iemand vonden, die voor hen kon opkomen.

Wat betreft de opneming van de Engelse troepen was de voorbereiding erg improvisorisch. De meesten gingen daarin mee. Geleidelijk aan zijn zij afgescheiden geworden. Als ik een partijtje had en wist, dat zij in goede handen waren en dat de Engelsen de zo nodige toelichting hadden gehad, ging ik verder, wat in die dagen niet zo eenvoudig was. Men placht destijds alle seinborden een andere kant op te zetten. In het zuiden kwam ik dikwijls op plaatsen, waar ik geenszins verwacht had te zullen komen.

61221. De **Voorzitter:** U deed dit toch in uw kwaliteit als lid van de militaire missie?

A. Ja.

61222. De **Voorzitter:** Was dit eigen initiatief van de missie of opdracht van het Ministerie van Oorlog?

A. Ik geloof, dat er dienaangaande onderling overleg is geweest tussen Minister *Dijxhoorn* en generaal *van Oorschot.* Overigens moet men niet vergeten, dat het eigenlijk voor de hand lag. De toestand was in die dagen nogal verward. In de aanvang liepen er allerlei geruchten. Men vreesde een invasie, hield die althans voor mogelijk en men probeerde een ieder, die men niet onverwijld herkende, te misleiden. Men kreeg ook berichten, dat er b.v. 1000 man waren en dan waren het er twee of drie. Wij gingen er op uit, maar men werd vele malen opgehouden. Ik neem aan, dat er van de zijde van de mensen, die Engeland wat meer kenden, in dezen het initiatief is genomen, omdat er van het hoogste ressort niet zoveel leiding werd gegeven.

61223. De **Voorzitter:** Bedoelt u met hoogste ressort de Minister?

A. Ik bedoel het in het algemeen. Er was geen apparaat. De Ministers, die hier in Grosvenor House waren, zaten maar in de lounge.

61224. De **Voorzitter:** U beperkt dit dus niet tot de Minister van Oorlog, maar tot het gehele Kabinet?

A. Inderdaad.

61225. De **Voorzitter:** Was de gehele organisatie in Engelse handen?

A. Men kan niet zeggen, dat het een Engelse organisatie was. De Engelsen moesten improviseren; die wisten niet wat er aan manschappen overkwam. Er waren vele gewonden. Het was een chaos.

61226. De **Voorzitter:** Hebt u nog bemoeienis gehad met Haverfordwest?

A. Daarmede heb ik inderdaad bemoeienis gehad. Geleidelijk aan waren er wat meer officieren overgekomen. Er was o.m. ook een kapitein of majoor *Sicherer*. Wij hebben in ieder geval toen bereikt, dat wij het gehele groepje in een zeker contingent konden opnemen. Wij hebben hen 's nachts per trein gebracht naar Wales.

61227. De **Voorzitter:** Ging dat van u uit?

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik ken Engeland zeer goed. Mijn vrouw is Engelse; ik was er vaak geweest. Het was zoiets als éénoog in het hof der blinden.

61228. De **Voorzitter:** Was de legering in Haverfordwest ook geïmproviseerd of had men daar iets klaargemaakt met het oog op de oorlog met Duitsland?

A. Neen, absoluut niet. Aanvankelijk zijn we begonnen met een nacht in een magazijn door te brengen. Ik ben er overigens maar korte tijd geweest; ik had nog andere taken.

61229. De **Voorzitter:** Welke taken had u?

A. Ik behoorde tot de missie in Londen. De overkomst van militairen bleef nadruppelen. Sindsdien ben ik nog op enkele andere plaatsen geweest. Ik kan geen details geven; alleen maar indrukken.

61230. De **Voorzitter:** Met de soldaten hebt u geen bemoeienis gehad, ook niet in Porthcawl?

A. Als ik het mij goed herinner, ben ik in Porthcawl geweest. Mijn taak was verbinding te krijgen tussen de Nederlandse en Engelse instanties in Londen. Ik ben begonnen op Flat V. Tijdelijk zijn wij hier in het gebouw van C & A geweest; daar hadden wij een verdieping met de marine. Betrekkelijk korte tijd daarna zijn wij in Flat V gegaan.

61231. De **Voorzitter:** Was het werk van de militaire missie alleen verbindingswerk of had u zelfstandige bevoegdheden, zodat u op eigen initiatief een en ander kon doen?

A. Dat valt moeilijk te zeggen. De Engelsen hadden uit de aard der zaak onze zuiver militaire bijdrage, die niet bijzonder groot was. Zij hadden in die tijd hun handen meer dan vol. Er was echter een contactorgaan. De verstandhouding met *van Oorschot* en tot op zekere hoogte het feit, dat er een paar mensen waren, die de Engelse mentaliteit begrepen en bovendien de taal verstonden, hebben een belangrijke rol gespeeld in de eerste jaren.

61232. De **Voorzitter:** Er was dus geen gereglementeerde verhouding?

A. Tenslotte is er een instructie gekomen, maar er was over en weer eigen initiatief. In het begin waren wij 24 uur van een etmaal bezig. Er waren b.v. wachtmeesters, die nog geen lucifer hadden of knopen en garen om hun uniform te herstellen. Er was niets.

61233. De **Voorzitter:** En heeft de militaire missie dat voor elkaar gebracht?

A. Onder meer. Ook de voorziening in kleding en uitrusting. Al die dingen gingen niet gemakkelijk, omdat alles uit de aard der zaak beperkt was. Bovendien had men belangrijker taken. Men kan niet zeggen, dat de zuiver militaire bijdrage van Nederland zoveel betekende, dat de Britten daar een onevenredig grote aandacht aan moesten besteden.

61234. De **Voorzitter:** U hield natuurlijk wel besprekingen met Engelse autoriteiten over hetgeen er moest gebeuren met de Nederlandse troepen?

A. Ongetwijfeld.

61235. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets mededelen?

A. Er zijn wel mensen, die daarover beter kunnen spreken dan ik.

61236. De **Voorzitter:** Wie dan?

A. Generaal *Phaff,* die in het Nederlandse kamp tijdelijk is geweest. Hij was toen inspecteur van de Nederlandse troepen. Dat kamp was vrij moeilijk te regelen; er werden wel tien talen gesproken. Er werd zelfs les in Nederlands gegeven. Op een gegeven moment werd dat bescheiden Nederlandse contingent opgenomen in één Brits command. In dat opzicht was er rechtstreeks verband. Er werden enkele liaison-mensen toegewezen aan de staf van de Nederlandse troepen.

61237. De **Voorzitter:** Dus het contact liep niet rechtstreeks over u, wat betreft de bewapening en de eventuele oefening?

A. Het betrokken Britse command moest geautoriseerd worden. De policy van die dingen werd besproken door de missie.

61238. De **Voorzitter:** U hebt midden Juli 1940 een bespreking gehad met *Glanville* en *Berdenis van Berlekom* over de luchtmacht? Kunt u daarover iets mededelen?

A. Wij hebben op een gegeven moment *Berdenis van Berlekom* aangetrokken. Hij was reserve-kapitein van de luchtvaartafdeling. Generaal *van Oorschot* heeft hem aangewezen als liaison-officier met de betreffende branch. *Berdenis* placht nogal eens onze hulp in te roepen.

61239. De **Voorzitter:** Ik heb zoëven gevraagd, of de militaire missie ook op eigen initiatief handelde dan wel alleen een zuiver formele verbindingsschakel was.

A. Neen, er was zeer veel initiatief.

61240. De **Voorzitter:** Maar u was daarbij toch wel gebonden aan de politiek van de Regering? Wanneer de Regering een bepaalde doelstelling had, kon u er niet buiten om gaan? Het eigen initiatief moest zich daarbinnen bewegen?

A. Er waren aanvankelijk veel meer kleine dan grote zaken te regelen.

61241. De **Voorzitter:** Het contact met de Engelsen ging niet altijd alleen via de militaire missie. Er waren ook andere contacten. Het hoofd van de tweede afdeling had ook wel contact. Ging dit rechtstreeks en buiten de Minister om?

A. Ja [1]).

61242. De **Voorzitter:** En met het Air Ministry?

A. Ja.

61243. De **Voorzitter:** Was dit een bewust handelen tegen de verbindingsschakel of vond men het gemakkelijk rechtstreeks contact te hebben?

A. Doordat er een Engelse verbindingsafdeling bij de troepen was, ontstond er logischerwijze een rechtstreeks verband, dat doorwerkte naar het Ministerie.

Wat de bouw van het kamp in Wolverhampton b.v. betreft, is het zo gegaan, dat wij, als ik het mij goed herinner, de zaak in eerste aanleg hebben aangebonden; de weg werd als het ware voorbereid. Het ging vaak zó, dat men zei: de Engelsen hebben die plannen of die voornemens; wat denken de Hollanders daarvan? Omgekeerd zeiden wij: Wij stellen ons voor een kamp te bouwen; zijn daarvoor terreinen e.d. beschikbaar? In het algemeen werden dergelijke zaken door ons aangesneden.

61244. De **Voorzitter:** Er is weleens strijd geweest over de vraag of de militaire missie moest worden opgeheven. Meent u, dat de missie een nuttige functie vervulde in die zin, dat zij in stand gehouden moest worden?

A. Ik geloof, dat de missie een zeer belangrijke taak heeft vervuld. Zij heeft zeer veel goodwill gecreëerd en de wederzijdse mentaliteiten bij elkaar gebracht. De doorsnee Nederlander begreep niet veel van de Britse mentaliteit. In 1942 of begin 1943 heb ik een voorstel gedaan om de missie op te heffen en te vervangen door het normale orgaan, zoals andere ambassades en gezantschappen dat hadden, nl. het orgaan van de militair attaché, omdat dit het meest gangbare was. Daardoor had men meer contact met de militair attaché's van andere landen, ook van de nog neutrale landen. Ik heb toen daarover een persoonlijke nota aan de Prins, toen mijn chef, geschreven. Ik geloof, dat die is doorgegeven.

61245. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat de militaire missie van Britse zijde meer werd gewaardeerd dan van Nederlandse zijde?

A. Misschien zit daar iets in.

[1]) Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Dit slaat op het eerste gedeelte der vraag.

De **Voorzitter:** Kunt u hierover nog iets mededelen, want als u dit zo zegt, zult u daarvoor wel uw gronden hebben.

61246. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Overste *Zegers* was reeds snel uitgeschakeld.

A. Ja.

61247. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Terecht of ten onrechte volgens u?

A. Daarover zou ik mij liever niet uitlaten. Ik weet, dat hij snel is weggegaan, maar de dessous van de zaak ken ik niet.

61248. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Kende u hem goed?

A. Oppervlakkig. Zijn broer kende ik beter. Ik was destijds beroepsofficier en ik kende die uit Den Helder.

61249. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt er dus geen oordeel over, dat hij terecht of ten onrechte zo snel is weggegaan?

A. Niet meer dan een indruk heb ik hierover.

61250. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Houdt u die indruk liever voor u of wilt u die hier ook mededelen?

A. De indruk, die ik van overste *Zegers* had, was, dat het een man uit één stuk was. In de korte tijd, dat ik bemoeienis met hem had, vond ik, dat hij een van die flinke kerels was, waaraan men toen gebrek had.

61251. De **Voorzitter:** Wat is de grond van uw vermoeden, dat de militaire missie meer van Britse zijde dan van Nederlandse zijde werd gewaardeerd?

A. De waardering van de Engelsen kwam logischerwijze voort uit het zeer goede contact, dat wij hadden. Van Nederlandse kant was het een kwestie van naijver. Men verbeeldde zich, dat men door het geven van orders kon krijgen wat men graag wilde en de taak van de missie was om de kerk in het midden van het dorp te houden. Dat leidde er toe, dat men moest geven en nemen.

61252. De **Voorzitter:** Kunt u die naijver nader concretiseren?

A. Neen. Toen ik uw oproep kreeg, ben ik een paar maal naar Londen gegaan en heb bij een oude vriend van mij de publicaties van de Enquêtecommissie gelezen. Als ik een maand meer tijd had gehad, was ik verder in deze stof gedoken en dan had ik in enkele archieven gekeken. In dat geval had ik meer kunnen zeggen. Ik vind het nu allemaal zo onbelangrijk geworden om te zeggen, waaraan het lag. Mijn absolute overtuiging is, dat de militaire missie, onder generaal *van Oorschot* in het bijzonder, goed werk heeft gedaan.

61253. De **Voorzitter:** Daarna niet meer?

A. De man, die het vak kent en gewoon is met vreemdelingen om te gaan, is een man, die niet Weltfremd is, maar er waren ook wel mensen, die van toeten noch blazen wisten. Hij was echter competent en kende de Engelsen goed.

61254. De **Voorzitter:** Indien dit zo is, waarom is dan het leiderschap door *van Oorschot* over de militaire missie geëindigd? Weet u dat uit eigen wetenschap?

A. Niet voldoende om hierover een pertinente verklaring af te leggen.

61255. De **Voorzitter:** In ieder geval is het uw oordeel, dat door het verdwijnen van de heer *van Oorschot* de Nederlandse belangen niet zijn gediend.

A. Dat mag ik niet definitief zeggen en ik zou niet willen, dat u dat op deze wijze neerschreef. De plaats van *van Oorschot* is ingenomen door Prins *Bernhard.*

61256. De **Voorzitter:** U weet wel, dat er aandrang is geweest van bepaalde kanten om de Nederlandse militaire missie op te heffen?

A. Daarvan ben ik mij niet bewust. Ongetwijfeld zijn er stemmen opgegaan om dat te doen, maar dat er aandrang is uitgeoefend, kan ik niet zeggen. De Minister kon toch zeggen, wat hij wilde.

61257. De **Voorzitter:** Er kunnen instanties zijn geweest, die bij de Minister hebben aangedrongen op opheffing van de missie.
Ik lees hier:

„Toen de Nederlandsche Regeering naar Londen kwam, had de militaire missie echter haar beteekenis geheel verloren en werd zij gebruikt als verbindingsschakel tusschen het Departement van Defensie (later Oorlog) en het War Office. Voor die taak is de missie echter naar mijn meening niet de meest aangewezen oplossing en bovendien niet noodzakelijk.

Uit een Nederlandsch oogpunt bezien heeft de missie uitsluitend bezwaren. Hoewel in beginsel elke met het War Office te behandelen zaak door haar bemiddeling moet gaan, zijn er geleidelijk buiten haar om contacten gegroeid. Hoofd II handelt rechtstreeks met de betrokken W.O.-instanties; Hoofd III eveneens: de meeste zaken betreffende kampbouw worden buiten de missie om behandeld; idem betreffende den geneeskundigen dienst. Het contact met het Air Ministry loopt geheel buiten de missie om. Het is verre van mij om deze gegroeide practijk te signaleeren met het doel er een einde aan te maken. Integendeel, zij is juist en noodzakelijk.

De zaken waarin de missie wel als verbindingsschakel optreedt, zijn in den regel van ondergeschikt belang. Grootere zaken als organisatie worden door I.N.T. en Brig. C. rechtstreeks behandeld, omdat het resultaat dan sneller en beter wordt verkregen.

In de samenwerking met de missie zijn naar mijn oordeel voorts de volgende bezwaren naar voren gekomen bij de opsomming waarvan ik nadrukkelijk naar voren moge brengen, dat ik de persoon van het Hoofd, Z.K.H. Prins *Bernhard,* buiten beschouwing laat.

Zij veroorzaakt een groot tijdverlies, doordat over en weer brieven worden ontworpen, vastgesteld, geschreven en verzonden; zij zal — nadat de kolonel *Phaff* zal zijn vertrokken — bestaan uit officieren, die weinig begrip hebben van de omstandigheden van den troep en die zich, afgezien nog daarvan, moeilijk kunnen verplaatsen in de sfeer van de vraagstukken, welke door hun bemiddeling aanhangig worden gemaakt;

het is niet te voorkomen, dat de missie met betrekking tot verschillende zaken niet onpersoonlijk is en een eigen idee heeft, hetgeen niet altijd gelijk is aan dat van den M. v. O.;

door hun bijzonderen werkkring hebben de heeren van de missie, die na het vertrek van den kolonel *Phaff* zullen blijven, zeer sterk de neiging om aan den Engelschen leiband te loopen."

A. Er was direct contact tussen de troepen ter plaatse en het „Command", waaronder zij stonden. Zij kregen de bevelen ten aanzien van training en opleiding van de Engelsen. Iets anders is, dat het War Office wilde, dat de zaken liepen over de schakel attaché—militaire missie. Toen het woord missie heel duidelijk oneigenlijk begon te worden, heb ik persoonlijk het voorstel gedaan om de missie om te zetten in een bureau van een militair attaché.

61258. De **Voorzitter:** Is hetgeen ik zojuist heb voorgelezen in het algemeen juist of hebt u tegen een dergelijke formulering bezwaar?

A. Daartegen heb ik ongetwijfeld bezwaar. Ik geloof, dat men niet altijd besefte, dat de Engelsen, voor wat betreft het War Office, dus het Departement, waarin op andere wijze dan bij ons de generale staf was opgenomen, andere wensen hadden en dat die wensen via de missie kenbaar gemaakt werden aan de Nederlandse instanties. De bouw van het kamp is een incidenteel ding, dat plaats gevonden heeft. Dat de militaire geneeskundige dienst geheel op zich zelf stond, is in zoverre niet juist, omdat verschillende aanvragen om hulp op uitvoerige wijze door de militaire missie werden geregeld.

61259. De **Voorzitter:** Had u er voor gevoeld, dat aan het Departement van Oorlog een gewoon verbindingsbureau werd opgericht voor het onderhouden van het contact of zou dat identiek zijn geweest aan de Nederlandse militaire missie?

A. Dat zou inderdaad identiek zijn geweest. Er is een phase geweest, ik meen, dat het onder Minister *van Lidth de Jeude* was, dat ik in hetzelfde gebouw zat als de Minister. Daaraan gaf de Minister de voorkeur. Toen het Militair Gezag werd gevormd, moest daarvoor ruimte worden gemaakt en toen is het bureau, dat inmiddels het bureau van de militair attaché was geworden, er weer uitgegaan.

61260. De heer **Koersen:** Merkwaardig is wel, dat de schrijver van genoemde brief de zaak wilde inkrimpen, terwijl u de zaak blijkbaar wilde uitbreiden.

A. De militair attaché is iemand, die is toegevoegd aan de ambassade. Het Ministerie van Oorlog was eigenlijk in den Haag, maar het is toch logisch, dat, als het Ministerie de militair attaché naast zich heeft zitten, hij dan wordt gebruikt als verbindingsman. Een missie is een lichaam, dat men ergens heenzendt om een bepaalde taak uit te voeren. Dat werd hier meer en meer oneigenlijk, omdat men boven op elkaar zat.

61261. De **Voorzitter:** U stond op het standpunt, dat men, in plaats van een militaire missie, een militair attaché moest hebben?

A. Ja.

61262. De **Voorzitter:** Had men bij de missie eigen ideeën, die niet gelijk waren aan de ideeën van het Ministerie van Oorlog, zoals men zou kunnen concluderen uit hetgeen ik hier zojuist heb voorgelezen?

A. De moeilijkheid was, dat men ongetwijfeld dikwijls dingen wilde, die de Engelsen niet konden of wilden doen. Logischerwijze kwam men dan min of meer tussen twee vuren te zitten, waardoor men dus moest geven en nemen. Misschien heeft men dit geven en nemen geïnterpreteerd als aan de leiband lopen.

61263. De **Voorzitter:** U bent het dus in het algemeen met deze formulering niet eens?

A. Neen. Definitief niet. Ik kan op het ogenblik niet beschikken over alle dossiers. Indien ik dat kon, zoudt u zien, dat alle voornaamste dingen in beginsel zijn aangesneden met het War Office. Tenslotte moesten de Engelse verbindingsgroepen, die bij de Nederlandse troepen zaten, ook te biecht bij het War Office, want dat was de autoriteit, die de lakens uitdeelde.

61264. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat u later militair attaché bent geworden bij de landen, die in Londen waren gevestigd. Welke waren dat, behalve Noorwegen?

A. Tsjecho-Slowakije, België, Noorwegen en Polen. Ik was ook verbindingsman met de Amerikanen onder generaal *Phaff.*

61265. De **Voorzitter:** In de stukken heb ik iets gevonden over de kwestie-*Ankerman.* Weet u daarvan iets?

A. Neen.

61266. De **Voorzitter:** Ik lees hier b.v.:

> „dat Majoor *Schoonenberg,* hoewel ambtelijk met deze delicate zaak niet van doen hebbende, op de hoogte is van hetgeen, o.m. met betrekking tot diens contact met de Canadesche Head Quarters, door den Politie-Buitendienst van het Departement van Justitie tegen luitenant *Ankerman* is aanhangig gemaakt."

Was dat uw voorganger?

A. Ik heb het gehele stuk niet begrepen. Wat zou er met luitenant *Ankerman* zijn gebeurd?

De **Voorzitter:** Er schijnt een actie te zijn geweest om luitenant *Ankerman* te ontheffen van de contacten, die hij had, en dat was o.m. zijn contact met de Canadese Head Quarters.

A. Ik meen, dat het was een luitenant bij generaal *van Voorst Evekink.* Ik geloof, dat *van Voorst Evekink* uit Frankrijk is gekomen en dat hij op een gegeven ogenblik de taak heeft gekregen van hoofd van de afdeling generale staf in het Ministerie van Oorlog. Ik meen, dat *Ankerman* daaraan toegevoegd was.

61267. De **Voorzitter:** De brief, waarin sprake is van *Ankerman,* dateert van 28 Februari 1943. Daarin wordt b.v. gezegd:

> „er ontwikkelt zich een actie, welke kennelijk ten doel heeft luitenant *Ankerman* onmogelijk te maken als contact-officier met de buitenlandsche militair attaché's."

A. Ik kan mij dat geval niet goed herinneren. Wat zijn de nadelen daarvan geweest?

61268. De **Voorzitter:** Het lijkt mij het beste, dat ik dit vraag aan de heer *van Voorst Evekink.* Wanneer u zegt, dat u zich er niets van herinnert, heeft het niet veel zin hierover verder te spreken.

Kunt u nog iets mededelen over uw contacten met andere landen, in Londen gevestigd? Wat hadden deze in het algemeen tot onderwerp?

A. Betrekkelijk weinig. Wanneer men b.v. vroeg: Kunt u uitvinden, hoe de Fransen het doen, hoe staan de Tsjechen met hun opleiding, dan was het nuttig.

61269. De **Voorzitter:** Het was eigenlijk niet een volledige functie?

A. Neen, bij de Amerikanen was het wat meer betekenend. De Tsjechen hadden ook wat troepen. Hetzelfde gold voor de Polen.

61270. De **Voorzitter:** Welke was de afbakening van de werkzaamheden van de militair attaché *Phaff* en die van u?

A. Ik was adjunct-militair-attaché voor wat betreft de Engelsen en tijdelijk militair attaché ten aanzien van die landen, die hier een tijdelijk gouvernement hadden.

61271. De **Voorzitter:** De tijdelijkheid hield verband met het feit, dat de Regeringen van die landen hier ook tijdelijk waren?

Voor zover de Londense periode betreft was u dus militair attaché?

A. Voor de Engelsen adjunct. Ik heb een blauwe Maandag contact met de Russen gehad. Dat had heel weinig om het lijf. Het is eind 1943 geweest.

61272. De **Voorzitter:** Is er nog iets, dat naar uw mening voor de commissie van nut kan zijn?

A. Ik vrees van niet. Het terrein is te uitgebreid.

De **Voorzitter:** Misschien is het mogelijk, dat u ons schriftelijke gegevens overlegt. U zoudt een overzicht van algemene aard kunnen geven.

A. Ik moet daarvoor b.v. archieven raadplegen. Ik woon hier betrekkelijk ver vandaan; ik heb een drukke taak. Indien u mij daarvoor een zekere tijd wilt geven, wil ik het gaarne doen.

De **Voorzitter:** B.v. vóór Januari?

A. Ja. Ik mis het voordeel, dat anderen wel hebben gehad. Die hebben anderen gesproken, brieven, pamfletten en brochures gelezen. U zoudt mij kunnen helpen, indien u mij enkele specifieke dingen noemde. Dingen, die 7, 8 jaar zijn geleden, herinner ik mij niet meer zo gemakkelijk. U sprak b.v. van die luitenant *Ankerman.* Als men op dergelijke dingen de nadruk gaat leggen, dan worden de boekdelen, die u hebt geschreven, nog veel en veel dikker. Wat daarvan tot nu toe is verschenen, heb ik 's avonds gelezen om er een beetje in te komen.

De **Voorzitter:** U zoudt ons kunnen schrijven wat u nog weet, zo mogelijk met behulp van archieven.

A. Die toezegging wil ik u gaarne doen.

61273. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Vóórdat u bij de militaire missie werkzaam was, was u verbonden aan G.S. III A. Men had kunnen verwachten, dat u, generaal *van Oorschot,* overste *van de Plassche* en nog anderen, die ook in Londen waren, zouden worden belast met het militaire inlichtingenwerk. Dat is echter anders gelopen. Hoe was uw reactie daarop?

A. Ik meen mij met vrij grote stelligheid te herinneren, dat er een schrijven is geweest van de Minister van Oorlog aan bepaalde mensen, maar in elk geval aan mij persoonlijk, waarin verboden werd zich met inlichtingenwerk bezig te houden.

61274. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat was toen de heer *Dijxhoorn?*

A. Ja. Ik meen, dat een dergelijk schrijven er is geweest. Ik moet zeggen, dat de gang van zaken mij in dezen altijd heeft verbaasd, wetende, welke risico's er aan dit werk waren verbonden. Het was een vrij riskante onderneming. Ik had vóór Mei 1940 Engeland en ook de inlichtingen in het grensgebied ten noorden van

de grote rivieren. Ik kwam nog de 9de Mei 1940 in Lobith aan. Ik vind dit werk te riskant om het niet in vertrouwde handen te leggen. Bij een inlichtingendienst heeft iemand 90 pct. kans om het verkeerd te doen. Als hij het goed doet, hoort men er vanzelfsprekend niets van.

61275. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Er is weleens gezegd, dat er van Engelse zijde bezwaren hebben bestaan tegen generaal *van Oorschot*. Dat was de topfiguur van de dienst en men zou kunnen zeggen, dat, toen hij wegviel, de heer *van de Plassche* en u helemaal wegvielen. Deze groep kwam eigenlijk met elkaar op. Had u misschien een andere chef verwacht en gedacht, dat u toch bij de inlichtingendienst zou blijven?

A. Ik heb, wat ik mij er van herinner, dit als bevel aanvaard en daarmee was het voor mij af. Wat betreft hetgeen ik sindsdien gehoord heb en in zekere mate gezien heb van de inlichtingendienst, heeft het mij altijd verbaasd, dat men sommige mensen, die op dit gebied veel meer ervaring hadden, daarin niet heeft betrokken. Ik druk mij nu heel voorzichtig uit.

61276. De **Voorzitter:** Behalve in 1944, toen de heer *van Oorschot* hoofd van het B.B.O. is geworden.

A. Inderdaad.

61277. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt alles van de buitenkant gezien of gehoord, maar weet u niets uit eigen wetenschap?

A. Heel weinig uit eigen wetenschap. Natuurlijk heeft een bepaalde benoeming mij wel bevreemd, vooral toen ik iets ging beseffen van de portée. Alles genomen, leek het mij gewaagd.

61278. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt gezegd, dat het u verboden werd, inlichtingenwerk te doen. Hebt u dat zwart op wit gekregen?

A. De voormalige leden van de inlichtingendienst moesten zich onthouden van inlichtingenwerk.

61279. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Stond dat zwart op wit?

A. Ik geloof wel zwart op wit.

61280. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hebt u dat niet meer?

A. Neen. Misschien is het in de archieven. Ik kan dat echter met vrij grote stelligheid zeggen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Als u dit kunt nagaan, is het wel belangrijk.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

L. J. A. SCHOONENBERG.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 26 JULI 1949
TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

DAVID VAN VOORST EVEKINK,

oud 58 jaar, wonende te Londen, luitenant-generaal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

61283. De **Voorzitter:** U was in de Meidagen militair attaché in Parijs. Er is een militaire missie naar Parijs gegaan onder leiding van generaal *van der Vijver.* Kunt u iets mededelen over de zakelijke verhouding tussen de militaire missie en de attaché?

A. Deze missie heeft eigenlijk in het geheel niet gewerkt. Zij kwam te laat. Ten gevolge van de bezetting van de Moerdijkbrug heeft de missie-*van der Vijver* niet over land naar Parijs kunnen reizen; zij is teruggekeerd en met een oorlogsschip via Engeland naar Frankrijk gekomen. Ik meen mij te herinneren, dat zij op 11 Mei, 's avonds laat, in Parijs is aangekomen. Ik had voor haar kwartier gemaakt in een hotel, niet ver van de legatie verwijderd; daar had zij mede bureauruimte. Ik heb haar ingeleid bij het Franse opperbevel. Ik heb er verder niet veel meer van gemerkt.
Op het moment, waarop de capitulatie bekend was, is de missie naar Engeland vertrokken.

61284. De **Voorzitter:** Was het de bedoeling, dat de missie een andere taak zou vervullen dan die van de militair attaché?

A. Zij zou de verbindingsschakel zijn tussen het Nederlandse en het Franse opperbevel. Ik heb van tevoren aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht geschreven, dat het mij niet juist leek, naar een land, waar men een gevestigde en ingevoerde militair attaché heeft, op het moment, dat het moeilijk gaat worden, een vreemde missie te sturen. Ik heb voorgesteld: breid in geval van oorlog de missie van de militair attaché uit; hij kan dan de functie van verbindingsschakel tussen het Nederlandse en het Franse opperbevel naar de eis vervullen.

61285. De heer **Koersen:** Heeft men gemotiveerd, waarom men uw advies niet heeft opgevolgd?

A. Neen.

61286. De **Voorzitter:** Is het u bekend om welke reden de Regering dit heeft gedaan? Was het op grond van een zeker wantrouwen tegenover u?

A. Neen, dat zeker niet; men gaf hieraan blijkbaar de voorkeur.

61287. De **Voorzitter:** Was het misschien een kwestie van niveau?

A. Dat is mogelijk. Ik was toen luitenant-kolonel.

61288. De **Voorzitter:** Ik bedoel niet zozeer de kwestie van de rang.

A. Maar die speelde wel degelijk een rol. Misschien was mijn rang niet hoog genoeg. Ik wist echter hoe de kaarten in Parijs lagen; ik was daar goed ingevoerd en had de overtuiging, dat ik de zaak met twee officieren volkomen naar behoren kon doen.

61289. De **Voorzitter:** Wanneer is de militaire missie precies vertrokken en uit welke personen bestond zij?

A. Het tijdstip, waarop zij vertrokken is, moet ik nazoeken; ik zal u dat vanmiddag nader mededelen. De personen waren generaal *van der Vijver,* kapitein *Carp,* kapitein *de Ruyter van Steveninck* en kapitein *van Royen.*

61290. De heer **Koersen:** Was die zienswijze, die afweek van de uwe, meer een zienswijze van de Regering dan van de opperbevelhebber?

A. Dit kan ik niet beoordelen. Op een gegeven ogenblik waren er twee missies in Parijs. *Carp* behoorde zeker tot de missie-*van der Vijver,* de Franse missie. Er was een missie onder generaal *Noothoven van Goor* naar Brussel gegaan en die is, na de komst der Duitsers daar, naar Parijs gekomen. Dat liep dus enigszins door elkaar. Ik mocht twee officieren achterhouden. Ik kan thans niet onder ede verklaren tot welke missie *de Ruyter van Steveninck* en *van Royen* behoorden. Ik zal dat moeten nagaan. Ik meen te mogen aannemen, dat zij tot de Brusselse missie behoorden. Het is moeilijk deze zaak na 7, 8 jaar precies te releveren.

61291. De **Voorzitter:** Er is een kwestie geweest met kapitein *van Royen;* die wilde niet naar Engeland komen; waarop berustte dit?

A. Ik heb deze zaak geheel uitgelegd, op schrift, aan generaal-majoor *Nierstrasz,* die de commissie presideerde, welke de zaak-*van Royen* moest onderzoeken. Daarvan kan ik vanmiddag wel een kopie medebrengen.

61292. De **Voorzitter:** Kunt u het, voor zover u het u herinnert, niet met een paar woorden zeggen?

A. Hier wordt gestenografeerd, Mijnheer de Voorzitter, en ik kan niet definitief — ik sta hier onder ede — zeggen hoe deze zaak in elkaar zat. Ik heb dit op papier en dat zal ik voor u medebrengen.

61293. De **Voorzitter:** Minister *Dijxhoorn* heeft verklaard, dat *van Royen* zich minder correct heeft gedragen en dat men allerlei pogingen heeft gedaan hem naar Engeland mede te krijgen, maar dat hij naar Holland is teruggekeerd.

A. Ik heb hem niet mede kunnen krijgen; hij had geen vertrouwen in het vertrek. Wij hadden verscheidene pogingen gedaan weg te komen. Nu was dat inderdaad moeilijk, want in onbezet Frankrijk was Gestapo-activiteit. Een keer is het gelukt naar Spanje te reizen, maar daaruit zijn wij na een dag weer weggewerkt.

61294. De **Voorzitter:** Tot hoelang bent u in Parijs gebleven?

A. Een of twee dagen vóórdat de Duitsers er kwamen. Wij zijn in de avond van Zondag 9 Juli 1940 weggegaan: het gehele gezantschap.

61295. De **Voorzitter:** Vóór die tijd, zolang u nog in Parijs was, hebt u waarschijnlijk bemoeienis gehad met de Nederlandse troepen. die terugtrokken door Frankrijk?

A. Ja.

61296. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets mededelen?

A. Wij hebben ze allemaal onder contrôle gehad. Elk detachement, dat aankwam, trok bij ons aan de bel. Zij belden ons ergens vandaan op of kwamen in Parijs. Wij hebben ze er allemaal uitgewerkt naar Engeland op een klein detachement na, dat wij niet tijdig konden wegkrijgen.

61297. De **Voorzitter:** Stond u met Londen in geregeld contact met betrekking tot deze kwestie?

A. Wij konden toen nog telefoneren.

61298. De **Voorzitter:** Heeft de Regering in Londen een bepaalde of algemene opdracht gegeven?

A. Ik geloof niet, dat wij over het wegbrengen van de troepen met Londen veel discussie hebben gehad. Dat wegvoeren lag voor de hand. Toen de heren *van Kleffens* en *Dijxhoorn* in Parijs waren — het was de dag van de capitulatie —, hebben zij een opdracht geformuleerd — die hebben wij uitgevoerd —, welke inhield, dat alle dienstplichtige Nederlanders in Frankrijk moesten worden geregistreerd. Verder er over doorpratende, wat de bedoeling was — de bedoeling was, die mensen op te roepen; Engeland kwam nog niet ter sprake —, trof mij een zin, waaruit bleek, dat men nog altijd neutraal dacht. Ik zal het betreffende stuk thuis opzoeken. Toen ik vroeg, of ik die mensen kon oproepen, zeide heer *van Kleffens*: „Dat moet eerst volkenrechtelijk bekeken worden." Wij hebben ons er toen toe bepaald om de bedoelde dienstplichtigen te registreren.

61299. De **Voorzitter:** Op dat ogenblik was dus de Regering voornemens, indien er geen onoverkomelijke moeilijkheden waren, de Nederlanders in Frankrijk te registreren?

A. Ja, maar hun eventuele oproeping moest eerst nog volkenrechtelijk worden bekeken.

61300. De **Voorzitter:** De Regering heeft dit niet meer kunnen volvoeren, omdat Frankrijk gecapituleerd heeft?

A. Wij hebben allen geregistreerd, maar naderhand hebben wij het desbetreffende kaartregister verbrand.

61301. De **Voorzitter:** Hoe kwam u aan de documenten?

A. Met behulp van de consuls. Wij hebben allen zoveel mogelijk achterhaald.

61302. De **Voorzitter:** Is dat gebeurd in de dagen vóór de capitulatie?

A. Neen. De opdracht is mij verstrekt op de dag van de capitulatie van Nederland, toen de Ministers *van Kleffens* en *Dijxhoorn* in Parijs waren. Wij zijn begonnen de consuls er voor te spannen en dezen hebben ons de gegevens gestuurd. Kapitein *de Ruyter van Steveninck* heb ik er speciaal mee belast en hij had een heel kaartsysteem, hetwelk wij uit Parijs naar Bordeaux hebben meegevoerd, waar wij het tenslotte verbrand hebben.

61303. De **Voorzitter:** Er is dus geen uitvoering aan gegeven?

A. Neen.

61304. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets meer mededelen over het contact met de Minister van Oorlog in die dagen?

A. Neen.

61305. De **Voorzitter:** Thans het contact met de troepen, vóórdat zij naar Engeland zijn overgestoken. Hebt u hun een opdracht gegeven?

A. Ja, en geld. Ik heb ook voor de passage gezorgd. Het ging alles in overleg met de Fransen. Er is in het geheel geen gezeur over geweest. Wij hebben dagen gehad, die je — wat de drukte betreft — je hele leven niet meer vergeet.

61306. De **Voorzitter:** U stond in de positie van iemand, die moest wachten op initiatief van anderen. De troepencommandanten moesten u opbellen. U kon moeilijk zelf contact zoeken.

A. Ja, wij konden niet weten, waar zij zaten.

61307. De **Voorzitter:** In het algemeen hebt u deze zaak wel in de hand gehouden?

A. Ja, volkomen. Wij hadden aanvankelijk in het geheel geen geld. Het is echter, na aanvraag mijnerzijds, vlot gegaan van Londen uit. Wij hebben onmiddellijk een ruim krediet gekregen. Het ging om betrekkelijk grote bedragen. Er is een detachement marechaussees aangekomen; zij moesten onmiddellijk 100 000 francs hebben.

61308. De **Voorzitter:** Hebt u van Londen uit een algemene opdracht gekregen?

A. Daartoe had ik geen opdracht nodig.

61309. De **Voorzitter:** Wat betreft de marechaussee is er uit Londen een telegram gekomen, toen zij in Délivrande waren, een telegram, waarin stond, dat zij naar Brest moesten gaan, waar een schip gereed zou liggen om hen over te brengen. Dat is dus een rechtstreeks bevel van Londen uit geweest.

A. Dat herinner ik mij niet. Ik herinner mij niet, dat wij over deze dingen bevelen uit Londen hebben gevraagd. Ik kon het best aan!

61310. De **Voorzitter:** Toch was het niet zo vreemd geweest, wanneer u contact had gezocht met Londen.

A. Wij hebben in die dagen herhaaldelijk telefonisch contact met Londen gehad, maar er zal wel geen verschil van mening over zijn geweest met Londen, dat de Nederlandse militairen zo snel mogelijk naar Engeland moesten komen.

61311. De **Voorzitter:** Er is blijkbaar een dubbel contact geweest.

A. Het is heel goed mogelijk, dat majoor *den Beer Poortugael,* behalve met mij, ook met Londen heeft getelefoneerd. Daar was ook nog dr. *Koch,* die zich er veel mede bemoeide.

61312. De **Voorzitter:** Het telegram was gericht aan de heren *den Beer Poortugael* en *Koch.*

A. Ja, de laatste bemoeide zich er ook steeds mede. Het ontbrak de heren aan niets.

61313. De **Voorzitter:** Vond u altijd een gewillig oor bij de Franse Regering?

A. Ja, dat gaf niet de minste moeilijkheden; ik kende alle kanalen.

61314. De **Voorzitter:** In het verhoor van de heer *den Beer Poortugael* lees ik:

„De **Voorzitter:** U was in Délivrande; is u toen naar Brest gegaan?

A. U vroeg mij of mijn doel was Engeland. Neen. Dat bericht heb ik weer gekregen van de militair attaché in Parijs.

De **Voorzitter:** Van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Ja.

De **Voorzitter:** Was die bij u?

A. Neen, die was in Parijs, maar ik telefoneerde met hem, als ik de kans kreeg.

De **Voorzitter:** Heeft hij u opdracht gegeven om naar Engeland te gaan?

A. Neen, niet direct. Hij heeft wel gezegd, dat ik het moest proberen, en dat heb ik ook geprobeerd in Cherbourg! Daar heb ik ontmoet majoor *Sas,* die op weg was van Berlijn naar Engeland. Ik heb wel gezegd: zeg aan de Regering, dat wij hier zitten. Toen begreep ik wel, dat het uiteindelijk Engeland moest worden. Oorspronkelijk, toen wij in Nantes waren, was ons doel, ons ter beschikking van de Fransen te stellen."

Daarin geeft hij dus iets te kennen over het contact, dat er met u is geweest.

A. Die details herinner ik mij niet. Ik denk, dat hij niet is weggekomen zonder dat wij hem hebben geholpen. Dat behoeft hij echter niet geweten te hebben. Wij hadden een permanent contact met de Franse generale staf, die de zeggenschap had over de voor het transport nodige schepen. Het is mogelijk, dat wij gezegd hebben: laat hij met zijn troepen naar Brest gaan, zodat hij is weggekomen met onze hulp, zonder het te weten.

61315. De **Voorzitter:** U zei: het ontbrak de heren aan niets.

A. Ja, maar zij overvroegen weleens. Wij vroegen: wat hebt u nodig? De heren kregen alles, geld, enz. Er zijn ook geen klachten

over geweest. Wat het overvragen betreft: dat detachement marechaussees vroeg b.v. Hollandse couranten en taalles; ik denk Franse taalles. Er waren twee heren, *den Beer Poortugael* en dr. *Koch,* die er zich mee bemoeiden en die de telefoon zeer goed wisten te vinden.

61316. De **Voorzitter:** Van de andere kant zijn er nogal wat klachten over het optreden van de marechaussees gekomen, b.v. dat zij alleen aan zich zelf dachten en geen militairen, die aan de weg stonden, wilden medenemen.

A. Daarvan weet ik niet veel af. Dat zij graag aan zich zelf dachten, wil ik echter gaarne aannemen.

61317. De **Voorzitter:** De heer *Dijxhoorn* heeft medegedeeld, dat u aanvankelijk met de heer *de Ruyter van Steveninck* in Frankrijk bent gebleven om een en ander af te wikkelen. Had dat alleen met de recrutering te maken of had u daar nog meer af te wikkelen?

A. Ik maakte deel uit van het gezantschap, dus er was voor mij geen aanleiding om weg te gaan vóórdat de gezant het verzoek kreeg ons naar Londen te sturen.

61318. De **Voorzitter:** Dit slaat op het moment na de capitulatie van Frankrijk. Maar u bent er toen nog enige tijd geweest.

A. Toen de gezant medio Augustus het verzoek uit Londen kreeg ons naar Londen te zenden, zijn wij terstond op reis gegaan. Wij hebben ons afgemeld bij de gezant en zijn naar Spanje gegaan. Daar zijn wij na een dag uitgewezen en toen heeft het even geduurd, voordat wij opnieuw een kans kregen. Wij konden niet uit Frankrijk komen; wij kregen geen visum. Mijns inziens is de fout gemaakt, dat, toen de gezant jhr. *Loudon* medio Augustus van de Vichy-Regering de mededeling kreeg, dat het Nederlandse gezantschap niet meer gewenst was, hij een uitreisvergunning had moeten vragen voor het gehele gezantschap. Jhr. *Loudon* zal dit over het hoofd hebben gezien, omdat hij er voor zijn persoon niet over dacht Frankrijk te verlaten. Hij was reeds gedurende 25 jaar in Frankrijk en hij is er ook verder gebleven en heeft, wonende in Cannes (A.M.), de gehele occupatie medegemaakt.

61319. De **Voorzitter:** Het is een merkwaardige figuur, dat de militair attaché niet uit Frankrijk kon wegkomen.

A. Dat was het ook, maar dat kwam, omdat het gezantschap heeft nagelaten op het daarvoor vereiste niveau stappen te ondernemen.

61320. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Gelooft u, dat de Franse Regering bereid is geweest, u faciliteiten te geven?

A. Dat had zij moeten doen; zij had — zoals in dergelijke gevallen gebruikelijk is — ten behoeve van al het personeel van het gezantschap een extra-trein moeten geven, maar de gezant heeft daar niet naar gevraagd, waarschijnlijk omdat hij er voor zijn persoon niet aan dacht om Frankrijk te verlaten. Dat heeft ons onze moeilijkheden bezorgd. Overal, waar je kwam om een uitreisvisum, zeiden de prefecturen, die allen onder Gestapo-contrôle stonden: „Dat kunnen wij niet doen." Tenslotte heb ik dat visum gekregen door een persoonlijke relatie, een Frans marine-officier, die marine-attaché in den Haag was geweest en die werkzaam was bij de Vichy-Regering. Ik ontmoette hem en hij heeft gezorgd, dat alles in orde kwam: uitreisvisum, plaatsen in een vliegtuig, enz. Twee dagen later verlieten wij Frankrijk, via Algiers naar Casablanca.

61321. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Ik meen 29 of 30 Januari 1941. Dat is vlot in zijn werk gegaan. Wij moesten reizen over Algiers, Casablanca en daarna met een schip naar Lissabon.

61322. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden hebt u in Engeland gekregen?

A. Ik ben geplaatst op het Departement van Defensie, onder de heer *Dijxhoorn.* Er is toen een bureau gevormd onder leiding van generaal *van der Vijver* en mij, een „Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden", dat zich zou bemoeien met de militaire voorbereiding van de terugkeer naar Nederland.

61323. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Is dat later het bureau M.V.T. geworden?

A. Dat is een ingewikkelde procedure geweest; dat is niet een, twee, drie gegaan.

61324. De **Voorzitter:** Wilt u een overzicht geven van hetgeen er in die periode is gebeurd met het Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden?

A. Op 8 Februari 1941 heeft Minister *Dijxhoorn* ingesteld een bureau, rechtstreeks onder hem ressorterend, het „Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden" (Bureau B.A.), onder leiding van luitenant-generaal *van der Vijver,* aan wie ik was toegevoegd. Wij zijn begonnen met aan de Minister te suggereren, dat, aangezien dit een geheel nieuw onderwerp was, het het beste was aan te vangen met het ontwerpen van fundamentele richtlijnen betreffende de militaire terugkeer naar Nederland. Wanneer die richtlijnen zouden zijn vastgesteld, zouden wij er op kunnen werken. Een desbetreffend concept is de Minister aangeboden, zomede een zeer voorlopig schema van wat de voorbereiding ten burele B.A. zou moeten behelzen. Dat concept heeft vervolgens gediend tot grondslag voor een door Minister *Dijxhoorn,* onder dagtekening van 21 Maart 1941, aan Hare Majesteit de Koningin gerichte brief.

61325. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog iets van de inhoud van die richtlijnen?

A. Neen, ik heb er geen archiefstukken van.

De **Voorzitter:** Het kon zijn, dat u iets in uw geheugen had bewaard.

A. Neen.

61326. De **Voorzitter:** Deze zaak is tenslotte niet uitgevoerd. Er moet dus een bepaalde controverse zijn geweest. Misschien kunt u daaromtrent iets mededelen?

A. Ik kan niet zeggen, wat het geweest is.

61327. De **Voorzitter:** U hebt richtlijnen gemaakt; die zijn niet uitgevoerd. Nu zou het mogelijk zijn, dat u de inhoud van de richtlijnen nog kende om daarmede aannemelijk te maken, dat er zodanige omstandigheden kunnen zijn geweest, dat men er op grond van de inhoud mogelijkerwijze geen uitvoering aan heeft willen geven.

A. Ik weet het niet, zoals ik ook niet weet en niet begrijp, waarom Minister *Dijxhoorn* deze brief tot de Koningin richtte. Ik ben zelf 12 jaar werkzaam geweest bij het Departement van Oorlog in den Haag, maar ik heb zo iets nooit medegemaakt. Het was een kwestie van ministerieel beleid. Ik geloof, dat de Minister van Defensie volkomen bevoegd was dit zelf te doen. Gegeven de oorlogsomstandigheden, verdiende het misschien aanbeveling de aangelegenheid in de Ministerraad ter sprake te brengen.

61328. De **Voorzitter:** Zijn die richtlijnen door u of door generaal *van der Vijver* gemaakt?

A. Te zamen. Er was een goede samenwerking. Wel weet ik, dat over de inhoud van de conceptbrief aan H.M. de Koningin door Minister *Dijxhoorn* overleg is gepleegd met enkelen van zijn ambtgenoten; zeer zeker met Minister *van Boeyen* en, ik zou voor mij zelf een eed willen afleggen, ook met prof. *Gerbrandy.* Dat overleg heeft tot enkele wijzigingen in het concept geleid.

61329. De **Voorzitter:** Is het u bekend of de instelling van het Bureau Bijzondere Aangelegenheden, dat uitsluitend ten doel had de militaire voorbereiding terugkeer ter hand te nemen. is geschied met goedkeuring van de Ministerraad of is het een persoonlijk initiatief van Minister *Dijxhoorn* geweest?

A. Het is zeker initiatief van Minister *Dijxhoorn* geweest, maar de Ministers zagen elkaar toen veel meer dan in normale tijd; ik denk zeker, dat het met medeweten van de Ministerraad is geschied.

61330. De **Voorzitter:** Welk werk had het bureau nog meer dan alleen het maken van fundamentele richtlijnen?

A. De taak van het bureau was de volledige militaire voorbereiding van de terugkeer ter hand te nemen. Wij begonnen met zijn tweeën; het bureau zou worden uitgebreid naarmate het werk het zou vorderen. Wel heb ik zelf meer werk ter hand genomen. Nadat de ministeriële brief van 21 Maart 1941 uit was, kwam er een periode van volkomen werkloosheid in afwachting van de goedkeuring der richtlijnen. Die periode heb ik benut voor het aanleggen van een kaartregister van hetgeen in Nederland gebeurde.

Via Lissabon kregen wij de Nederlandse couranten. Ik heb toen uitgewerkt en op kaart gezet de uitlatingen van verschillende Nederlanders. Daarover gaven wij iedere week een soort van persrapport uit, dat in wijde kring werd gewaardeerd. Minister *van Kleffens* kreeg het en die vroeg zoveel exemplaren als nodig waren om er een aan elke Nederlandse legatie te sturen. De secretaris van de Koningin kreeg ook een exemplaar, nadat kenbaar was gemaakt, dat op toezending prijs werd gesteld.

61331. De **Voorzitter:** Er is dus een brief uitgegaan, waarin die fundamentele richtlijnen stonden. Daarop is geen antwoord gekomen en toen hebt u, voor wat dit betreft, de werkzaamheden gestaakt?

A. Wij konden niets meer doen, zolang de richtlijnen voor ons werk niet vastgelegd waren.

61332. De **Voorzitter:** Waren er geen andere bureaux, die dezelfde documentatie verrichtten?

A. Ongetwijfeld. Ik heb naderhand de indruk gekregen, dat elk Departement aan documentering deed. Het was een enigszins vreemde situatie.

61333. De **Voorzitter:** Heeft men niet getracht daarin een zekere coördinatie te brengen, wetende, dat verschillende bureaux dat deden?

A. Ik heb er althans nooit iets van gemerkt!

61334. De heer **Koersen:** En is er door u ook geen poging gedaan op dit gebied? Indien niemand er een poging toe doet, kan het ook niet gebeuren.

A. Dat lag niet op mijn weg. Ik was pas kort in Engeland. Eerst later kwam mij het grapje ter ore, dat de ronde deed, nl. dat iedere Nederlander in Engeland over een andere Nederlander documenteerde.

61335. De **Voorzitter:** Kunt u nog beschikken over de gegevens, waaruit zou blijken, dat die fundamentele richtlijnen bestonden, en wat de inhoud daarvan was?

A. Ik heb mijn gehele archief doorgelopen, maar ben er niets van tegengekomen. Die stukken zijn echter niet vernietigd; zij hebben een nummer en moeten in het archief van het Ministerie van Oorlog in den Haag zijn te vinden. Het Kabinet van de Koningin moet de betreffende brief natuurlijk ook hebben.

61336. De **Voorzitter:** Op 1 September is dat bureau opgeheven en toen hebt u een nieuwe bestemming gekregen?

A. Er is nog een tussenphase geweest, waarin Minister *Dijxhoorn* prof. *Gerbrandy* heeft benaderd en een suggestie heeft gedaan, nl. of hij de zaak in de Ministerraad mocht brengen, waarop prof. *Gerbrandy* zonder aarzelen zei: „Neen". Dat was het einde voor generaal *van der Vijver* en mij; wij hebben er verder niets meer van gehoord. Dat is geweest 25 April 1941, en 12 Juni 1941 kwam de ambtsperiode van Minister *Dijxhoorn* tot een einde.

61337. De **Voorzitter:** Wat is precies de reden geweest, dat het Bureau B.A. werd opgeheven en dat er geen antwoord kwam?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Op 1 September 1941 ben ik naar Wolverhampton gegaan als commandant van de Irene-Brigade.

61338. De **Voorzitter:** In welke toestand trof u de brigade aan? Herinnert u zich, hoe de indeling was?

A. Twee bataljons, waarvan het eerste compleet was en min of meer opgeleid, terwijl in het tweede bataljon de nieuw aangekomenen werden opgeleid. In de sterktestaat van 22 Augustus 1941 lees ik, dat de brigade toen 1718 hoofden telde (met de Inspectie inbegrepen), waarvan het eerste bataljon bestond uit 679 hoofden en het tweede uit 493. Er was ook een depot.

61339. De **Voorzitter:** Hoe was de geest van de troep in die tijd?

A. Ik heb, toen ik het commando overnam, mij voorgenomen om de geest te verbeteren.

61340. De **Voorzitter:** Dus op dat moment was de geest niet zoals die behoorde te zijn.

A. Niet, zoals ik die wilde hebben. Het was natuurlijk een moeilijk onderdeel. Het was een troep bij elkaar gegaarde mensen. Er waren mannen, die in verschillende delen der wereld tegen hun zin waren opgeroepen en tegen hun zin in dienst waren. Er waren mannen van oorlogsonderdelen, die in Brabant waren geweest en die elkaar wantrouwden, omdat sommigen dachten, dat hun officieren niet hun plicht hadden gedaan. Het kamp, op enkele mijlen van Wolverhampton, lag ook niet erg prettig voor de mensen, want de verbindingen waren slecht. Dat trof vooral hen, die niet gewend waren van huis te zijn en nu ineens in het buitenland in zo'n verlaten oord waren geplaatst. Om in die brigade de vereiste „spirit" en goede geest te krijgen, was er veel voor de commandant te doen.

61341. De **Voorzitter:** Was er volkomen duidelijkheid ten aanzien van de doelstellingen van de Irene-Brigade?

A. Eigenlijk niet. Ik geloof niet, dat men toen reeds zover was. Ik herinner mij, dat ik er weleens om gevraagd heb, ten einde de mensen duidelijk te kunnen maken, wat die doelstelling was. Die doelstelling is wel altijd op het tapijt geweest. Er was te dier zake b.v. een brief van Minister *Dijxhoorn,* onder deze titel: „Grondslag voor te houden theorie in het kamp."

Ik heb een rede uitgesproken voor de verzamelde brigade, bij de aanvaarding van het commando op 1 September 1941. Daarin heb ik o.m. gezegd:

> „Ik vraag u die eindbestemming onafgebroken voor ogen te houden.
>
> De omstandigheid, dat het wachten ons soms lang zal vallen, en voorts het feit, dat het, zolang de oorlogsomstandigheden zich niet duidelijker aftekenen, moeilijk is precies te voorzien, op welke wijze onze brigade bij die bevrijdingsactie zal worden ingezet, mogen ons geen ogenblik afhouden van de alle andere belangen overheersende eis om onze geoefendheid zo hoog mogelijk op te voeren en te allen tijde paraat te zijn."

61342. De **Voorzitter:** Maar in uw tijd werd waarschijnlijk ook nog voor andere doeleinden aan de Irene-brigade geplukt. Hoe stond u daartegenover?

A. Ik heb op 9 December 1941 aan Minister *van Boeyen* deze brief geschreven:

> „In de onderscheidene besprekingen met Uwe Excellentie, laatstelijk op 3 December 1941, mocht ik er op wijzen, dat de brigade onder mijn bevel nimmer aan de verwachting, een bruikbare vechteenheid te zijn of te worden, zal kunnen voldoen, wanneer geen paal en perk wordt gesteld aan de onafgebroken aftapping van de bruikbare mankracht, welk gepluk, behalve verzwakking van de hoofdelijke sterkte, ook telkens tot een meer of minder ernstige desorganisatie leidt.
>
> Intusschen gaan tot mijn verdriet die desorganiseerende invloeden voort zich te doen gelden.
>
> Gisteren — Maandag 8 December 1941 — was, in dat licht gezien, weer een ongelukkige dag:
>
> *a.* Nopens luitenant *van Iterson,* die juist des morgens was afgereisd om een werkkring bij een der Nederlandsche Overheidsinstanties te Londen te aanvaarden, bereikte mij in den laten namiddag, namens Uwe Excellentie, de telefonische opdracht hem niet te zenden. Maar luitenant *van Iterson* was, als gezegd, al afgereisd, hij had zijn functie hier overgegeven, zijn opvolger was al in zijn plaats getreden. En nu mag ik dan luitenant *van Iterson* per keerende weer terug verwachten. Wat ik nu ook doe, hetzij hem in zijn vorige dienstbetrekking terugplaatsen dan wel hem een andere functie geven, aan de uit al die, achteraf onnoodig gebleken, verschuivingen voortvloeiende desorganisatie ontkom ik niet.
>
> *b.* In den laten namiddag van 8 December 1941 bereikte mij, namens Uwe Excellentie, de telefonische opdracht om den sergeant *Elsacker* onverwijld naar Londen te zenden voor tewerkstelling bij den Code-dienst. Ter zake van de misbaarheid in mijn bevelsressort van dien met name genoemden onderofficier is mijn advies niet gevraagd. Onbekend is het mij, langs welken weg ten Uwent de gegevens zijn verworven, welke vervolgens hebben geleid tot de aanwijzing juist van dien met name genoemden sergeant.

Dat er klaarblijkelijk, buiten mij om, gegevens nopens onder mijn bevelen dienend personeel aan U worden verstrekt, schenkt mij een onbehaaglijk gevoel.

Wat van het een en ander zij, mijn brigade is wederom verzwakt met een sergeant, die als actief en plichtsgetrouw te boek staat, en in het betreffende onderdeel heeft het plotseling vertrek van dien onderofficier vanzelfsprekend weer verschuivingen en desorganisatie tot gevolg.

c. Diezelfden achtermiddag van 8 December 1941 gewerd mij namens Uwe Excellentie, de telefonische opdracht, welke neerkwam op: „Twee bedienden zenden naar Dogmersfield Park".

Uwe Excellentie duide mij niet euvel, dat, bij het vernemen van die opdracht, ik mij heb afgevraagd, of ik nu werkelijk sta aan het hoofd van een vechteenheid, deel uitmakende van het Nederlandsche Empirium, welke „to be or not to be" op het oogenblik staat bevochten te worden, dan wel of de Regeering mijn brigade mede beschouwt als een verzamelplaats van Nederlandsche mannen, waaruit voor onderscheidene werkzaamheden naar behoefte kan worden geput, en waarop men personeel, dat niet voldoet, terugdirigeert.

Om nu op die twee bedienden terug te komen: al het personeel, dat mij na de onderscheidene aderlatingen rest, is ingedeeld. Het nu weer zenden van twee man, uiteraard nog aan zekere eischen voldoende om als bediende te Dogmersfield Park te kunnen optreden, zou dus opnieuw verzwakking, verschuivingen en dus desorganisatie tot gevolg hebben. Aangezien Uwe Excellentie mij, laatstelijk nog in de bespreking van 3 December jl., heeft willen toezeggen mij te zullen helpen om de brigade op haar huidige zwakke hoofdelijke sterkte te houden en de voor een goede opleiding tot een vechteenheid noodige rust te verzekeren, heb ik vrijheid gevonden om de uitvoering van Uw hier ter sprake zijnde opdracht aan te houden.

Zoo Uwe Excellentie wenscht, zou ik kunnen doen nagaan, of onder de hier vertoevende afgekeurden mogelijk nog een tweetal kan worden gevonden, dat voor de bedoelde bediendenfunctie geschikt is en zich daartoe genegen verklaart.

Uwe Excellentie denke niet, dat ik geen open oog zou hebben voor de moeilijkheden, waarvoor de Regeering zich ziet gesteld om, ter voorziening in de onderscheidene zich opdringende behoeften, en in de dwangpositie gesteld te moeten roeien met de riemen, welke zij heeft, de verschillende Overheidsdiensten van het noodige personeel te voorzien.

Maar de eischen, welke die laatstbedoelde personeelsvoorziening aan de brigade onder mijn bevel stelt, gaan lijnrecht in tegen den wensch om hier in Engeland een goed geoefende vechteenheid van voldoende hoofdelijke sterkte onder de hand te hebben.

Ik mocht dit al herhaaldelijke naar voren brengen, laatstelijk al weder in de meer gememoreerde bespreking met Uwe Excellentie op 3 December 1941.

Nu opnieuw blijkt — vide Uw in dezen brief besproken opdrachten van 8 December jl. —, dat het niet mogelijk is om paal en perk te stellen aan de voortdurende aftapping en desorganisatie van mijn brigade, meen ik, dat het beter is thans een keuze te doen in dien zin, dat de brigade is een depot, doorgangshuis, of hoe men het noemen wil, maar dat men in elk geval geen verwachtingen meer koestere met betrekking tot haar waarde als vechteenheid.

Zooals de zaken thans staan, moet ik, tot mijn leedwezen, de verantwoordelijkheid, krachtens het bepaalde in den eersten zin van Artikel 6 van mijn instructie op mijn schouders gelegd, afwijzen.

Overeenkomstig het bepaalde in den tweeden zin van het eerste lid van Artikel 5 dier instructie, heb ik gedaan wat in mijn vermogen is, om den goeden geest bij de brigade te bevorderen, maar ik mag u niet verhelen, dat de mankracht-verzwakkende en desorganiseerende omstandigheden, waaronder de brigade heeft geleden en blijft lijden, velen van mijn ondercommandanten hebben gebracht of dreigen te brengen in een toestand van apathie en tot moedeloosheid, welke op den duur moeilijk vereenigbaar zijn met de eischen, welke aan de bevelvoerenden in een vechteenheid moeten worden gesteld.

Het eventueel vertrek van den luitenant-kolonel *Meyer,* nopens de aanvrage waartoe ik gisteren advies uitbracht aan den Inspecteur, zou, gezien in het uiteraard beperkte kader van de aan mij toevertrouwde taak, al weder ernstige schade beteekenen: aan dien hoofdofficier heb ik het veel omvattende kampcommando toevertrouwd, hetwelk de overste *Meyer* vervult op een wijze, waarvan de goede resultaten reeds merkbaar zijn en waardoor ik ontlast word van veel werk betreffende huishoudelijke aangelegenheden en den tijd krijg mij aan mijn hoofdtaak, de opleiding van de brigade tot vechteenheid, te wijden.

In de vervanging van overste *Meyer* zou ik kunnen voorzien, ware het niet, dat ik ook al den majoor *Doorman,* die voor de in uitzicht genomen opleiding tot beroepsofficier moet worden vrijgemaakt, moet vervangen.

En ik moet er niet aan denken, voor welke onoverkomelijke moeilijkheden ik kom te staan, wanneer Uwe Excellentie ook nog uitvoering zou willen geven aan Haar aan mij als mogelijkheid bekend gemaakt voornemen om majoor *Doorman* voor weer anderen arbeid te Londen werkzaam te stellen.

Wanneer de Regeering zou kunnen besluiten — wat wij hier allen dringend hopen — om gevolg te verleenen aan mijn suggestie van 8 December 1941, No. 5135, strekkende om het strijdbare gedeelte van de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene", met het vaandel en onder bevel van haar brigadecommandant, naar het strijdtooneel in Nederlandsch-Indië te zenden, dan zou het geheele vraagstuk, hetwelk ik mij heb veroorloofd in dezen brief opnieuw te belichten, met één slag zijn opgelost.

Aan den, Gode zij dank, bij de strijdbaren in mijn brigade levenden dadendrang zou een arbeidsveld worden gegeven, een einde zou komen aan den, den geest bedervenden twijfel of de brigade wel ooit tot daadwerkelijke medewerking aan den oorlog geroepen zal worden, weg de gerechte vrees, dat wij t.z.t. in Nederland te hooren zullen krijgen, dat we hier in Engeland het einde van den oorlog maar gemakkelijk hebben uitgezeten;

en anderzijds behoudt de Regeering hier in Engeland een mannen-depot, waaruit naar behoeften voor andere doeleinden kan worden geput en waarbij eventueel nieuw-overkomend of gerecruteerd personeel kan worden opgevangen."

61343. De **Voorzitter:** Door de Regering was als doelstelling genomen, dat de brigade later als aparte eenheid zou deelnemen aan de strijd voor de bevrijding van Nederland. Aan de andere kant bestond tevens de opvatting, dat de brigade een reservoir was om verschillende baantjes in Engeland te bezetten. Stond de troep die doelstelling, dat men voor de bevrijding van Nederland zou worden ingezet, wel voldoende voor ogen?

A. Die doelstelling gold voor een ver verwijderd verschiet. Ik geloof, dat het uit een oogpunt van militair beleid zeer jammer is, dat de brigade tot Juli 1944 werkloos is gelaten en niet tevoren in de geallieerde strijd is ingezet. Ik heb er aan gedaan wat ik kon doen. Ik heb het initiatief genomen, dat de brigade deel zou nemen aan de strijd in het Verre Oosten. Ik ben met het detachement kwartiermakers naar het Verre Oosten vertrokken op 6 Januari 1942. Ik heb later — als hoofd bureau O.G.S. — opnieuw er bij de Minister op aangedrongen om het strijdbare gedeelte van de brigade te doen deelnemen aan de strijd in Noord-Afrika onder *Montgomery.*

61344. De **Voorzitter:** Had de troep het besef, dat zij in een toestand van afwachting verkeerde en daardoor in zekere zin tot werkloosheid was gedoemd?

A. U moet de zaak in een later stadium bezien.

De **Voorzitter:** Ik wil thans alleen spreken over de periode, waarin u de commandant van de brigade was.

A. Inderdaad.

61345. De **Voorzitter:** In uw periode is er nog iets gebeurd, namelijk de uitzending naar Suriname.

A. Daarvoor was genoeg animo; de goede elementen wilden inderdaad graag iets ondernemen. Er was echter een veel te groot percentage van mensen, die met dat omhangen in Wolverhampton tevreden waren. Er was echter ook een aantal goede elementen, die er niet tevreden mee waren om daar maar te zitten zitten.

61346. De **Voorzitter:** De mening is verkondigd, dat de Regering meer troepen had moeten inzetten voor de taken, die urgent waren, bijvoorbeeld meer mensen had moeten sturen naar de luchtmacht, enz., omdat de luchtmacht direct kon worden ingezet. Is het uw mening, dat de Regering te veel op die ene kaart heeft gezet van het later dienstbaar doen zijn bij de bevrijding van Nederland?

A. Ja. Die brigade moest — op een toen nog in een ver verschiet liggend tijdstip — Nederland bevrijden. Dat was het leidende motief al die tijd. Naar mijn mening was dat fout.

61347. De **Voorzitter:** Zijn daardoor bepaalde kansen verzuimd om de troepen voor de strijd in te zetten?

A. Al was het maar om er mee uit te scheiden met neutraal te denken. De Engelsen, Canadezen, Australiërs, vrije Fransen, enz., vochten over de gehele wereld en deze brigade hing maar rond in Wolverhampton.

61348. De **Voorzitter:** Er zijn toch ook troepen naar de commando's gegaan?

A. Ja. Dat is na mijn tijd geweest. Als die gelegenheid in mijn tijd had bestaan, zou ik dat hebben aangemoedigd. Toen de oorlog met Japan uitbrak, heb ik het initiatief tot uitzending naar het Verre Oosten genomen.

61349. De **Voorzitter:** Hebt u bemoeienis gehad met het uitzenden van het detachement naar Suriname?

A. Ja, dat is goed werk geweest. In „no time" is het detachement op de trein gezet en vertrokken.

61350. De **Voorzitter:** Hebt u nog een bepaalde keuze gedaan?

A. Neen. Dat is door aanmelding gegaan.

61351. De **Voorzitter:** Zoëven hebt u gezegd, dat u de geest van de troep wilde veranderen in uw richting.

A. Inderdaad, maar voor het bereiken van het vereiste resultaat was mijn commandoperiode te kort. Ik kreeg het commando op 1 September 1941 en op 6 Januari 1942 ben ik naar het Verre Oosten afgereisd.

61352. De **Voorzitter:** Werd de tucht op slappe wijze uitgeoefend?

A. Ik had er in ieder geval een andere opvatting over. Ik heb vele en gevoelige straffen moeten uitdelen, in het bijzonder aan officieren.

61353. De **Voorzitter:** Waaruit bestond die tuchteloosheid?

A. Dat zij hun zaken niet deden. Mij staat een geval voor de geest van een kapitein, wiens naam ik gelukkig vergeten ben, die officier van piket was — dat is de verantwoordelijke man in het kamp, wanneer de dienst is afgelopen —. Ik wilde van de brigade maken, wat er van te maken was en ik ben in het kamp gaan wonen. Mijn voorganger en mijn opvolger woonden met generaal *van Goor* in een villa buiten het kamp. Ik heb naast mijn bureau in hetzelfde gebouw een kamer als slaapkamer laten inrichten. Ik was daar nog geen drie dagen, of er was een hels kabaal. Er was een arrestant, die uit de cel trachtte te komen door met zijn bed de deur te rammen. Er was een wachtcommandant met de hele wacht, die er maar niets aan deed, omdat hij niet wist, hoe hij het geval aan moest pakken. Ik vroeg, alvorens mij zelf met het geval te bemoeien: „Waar is de kapitein van piket?" Die was er niet; die was het kamp uit.

61354. De **Voorzitter:** Lag het aan uw voorganger?

A. Ik zal de laatste zijn om dat te zeggen.

61355. De **Voorzitter:** Waaraan lag het dan?

A. Dat kan ik niet zeggen.

61356. De **Voorzitter:** U hebt het geval natuurlijk onderzocht en er waarschijnlijk een oordeel over!

A. Ik heb de kapitein gestraft. Dat werkte preventief voor anderen en op die manier is er wel verbetering in de toestand gekomen.

61357. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het is toch ondenkbaar, dat een officier van piket weg is! Gaf hij daarvoor een reden op?

A. Ik denk, dat hij wel iets gezegd zal hebben. Voor mij was het genoeg, dat hij er niet was. Het is geleidelijk alles zeer veel verbeterd. Een andere keer ontmoette ik een officier van piket in „service dress" in plaats van in „battle dress" met helm en vuurwapen. In die dienstopvattingen heb ik wel verbetering kunnen brengen.

61358. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat dergelijke voorvallen uitingen waren van een geest van ontevredenheid of slapheid?

A. Van slapheid! De kwaliteit van het kader, in zijn geheel beschouwd, lag beneden het gemiddelde; vooral ook de dienstplichtige onderofficieren waren een zwak punt.

61359. De **Voorzitter:** U had toch ook een staf?

A. Ja, een kapitein-adjudant, die ik na een paar weken heb vervangen door een andere.

61360. De **Voorzitter:** Was de staf ook niet geschikt om de tucht te handhaven?

A. De staf assisteert mij; ik ben de enige man, die op dat niveau voor de tucht zorgt. Het was geen bende, maar er heerste niet de prettige, gezonde, frisse en soldateske geest, die ik wenste.

61361. De **Voorzitter:** Waarom zijn de Indische officieren bij de Irene-Brigade gekomen?

A. Dat was al beslist, toen ik kwam. Ik denk, dat het gebeurd is om een hechtere encadrering te krijgen.

61362. De **Voorzitter:** Had die komst ook betrekking op de handhaving van de tucht?

A. Hun komst versterkte het getal goed bruikbare officieren. Er waren enkele heel goede officieren, maar ook verscheidenen, die ten hoogste als middelmatig konden worden gequalificeerd.

61363. De **Voorzitter:** Zijn de Indische officieren tenslotte met uw instemming gekomen?

A. Ja, ik was heel blij met hun komst.

61364. De heer **Koersen:** Dat verzoek om naar Londen te komen, was dat gericht in de vorm van een verzoek of had dat de vorm van een dienstbevel?

A. Een verzoek. De gezant kreeg medio Augustus 1940 een telegram uit Londen, waarin verzocht werd de officieren over te zenden naar Londen. De gezant heeft dat verzoek aan mij overgebracht. Hij was zeer gesteld op majoor *Labouchère,* die mijn adjunct was, en hij heeft toen getelefoneerd of het verzoek ook op majoor *Labouchère* sloeg. Dat was, gelukkig voor de gezant, niet het geval; hij kon *Labouchère* houden.

61365. De **Voorzitter:** Was een verzoek in dit verband niet een vriendelijk bevel?

A. Ja, maar de heer *Koersen* sprak van „dienstbevel" en in die zin was het uiteraard niet gesteld. Want men kan geen „dienstbevel" geven aan een burger, i.c. Hr. Ms. gezant.

61366. De **Voorzitter:** Thans zou ik willen spreken over de uitzending van het Indisch detachement. Kunt u een overzicht geven, hoe deze zaak zich heeft toegedragen?

A. Er is een rapport over van 30 Juni 1942, waarin ik aan de Minister van Oorlog schrijf:

> „Nadat ik mij, den dag na den Japanschen overval, onder dagteekening van 8 December 1941, had veroorloofd aan de Regeering te suggereeren om het strijdbare gedeelte van de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" —toen onder mijn bevel — naar Nederlandsch-Oost-Indië te zenden, mocht ik in den avond van 30 December 1941 mondeling van Uwe Excellentie vernemen, dat de Regeering had besloten het 1ste Bataljon en den Commandant van de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" naar Nederlandsch-Oost-Indië te zenden, onder voorbehoud nochtans, dat aan de betrokken militairen — voor zooveel dienstplichtig — de gelegenheid moest worden gelaten om zich — met een beroep op artikel 184 van de Grondwet — aan zijn duren plicht te onttrekken."

61367. De **Voorzitter:** Dat is dus de situatie op het moment, dat u wegging. Hoe is deze gedachte bij u opgekomen?

A. Dat kan ik u het beste zeggen, wanneer ik een deel voorlees uit mijn request aan de Koningin en de Regering:

> „dat het personeel... met stijgende spanning heeft gevolgd; dat wij met evenveel spanning als enthousiasme hebben ken-

nis genomen van het krachtige en ons land passende beleid van onze Regeering en van het opperbestuur in Nederlandsch-Indië, tijdens de ontwikkeling van de thans in vijandelijkheden ontaarde crisis ten aanzien van het Japansche Keizerrijk;

dat sedert de overrompeling van ons Moederland in Mei 1940 als onze vurigste wensch is levendig gebleven om — voor veel onzer opnieuw — aan den strijd met de wapenen op welk deel van het oorlogstooneel ook, deel te nemen;

dat deze wensch is uitgegroeid tot een dringende behoefte, nu een ander deel van het Nederlandsche Imperium in onmiddellijke aanraking met het wapengeweld komt en de uitdrukking „alle hens aan dek" opnieuw vorm voor ons krijgt;

dat de geschetste omstandigheden en het besef, dat de wapenbroeders overzee hun leven inzetten en al hun krachten aanwenden om den vijand, die reeds zooveel ellende over de wereld heeft gebracht en zooveel barbaarschheid en rechtsverkrachting heeft ten toon gespreid, voor goed te verslaan, ons betrekkelijk werkeloos bestaan hier in Engeland nog moeilijker te dragen dreigen te maken dan nu reeds het geval is."

61368. De **Voorzitter:** Hebt u dat voor u persoonlijk gedaan of hebt u namens de Irene-Brigade gesproken?

A. Ik heb mijn oor te luisteren gelegd en steekproeven genomen.

61369. De **Voorzitter:** U had het gevoel, dat u namens de brigade sprak?

A. Namens het strijdbare gedeelte.

61370. De **Voorzitter:** Hebt u later het tegendeel gemerkt?

A. Betrekkelijk. De Regering heeft mij een stok tussen de benen gestoken door de Grondwet er in te betrekken.

61371. De **Voorzitter:** Maar los van de Grondwet?

A. Dat is het enige, wat mij last bezorgd heeft.

61372. De **Voorzitter:** Ik heb ook wel gehoord, dat men zeide: als wij naar Indië gaan, zijn wij niet in de gelegenheid aan de bevrijding van Nederland deel te nemen.

A. Ik heb maar één keer gehoord, dat een man zeide: „ik vecht liever voor de bevrijding van Nederland".

61373. De **Voorzitter:** Meent u, dat het gemotiveerd was de Irene-Brigade uit te zenden, hoewel deze niet een gevechtswaardige eenheid was?

A. Ongetwijfeld was zij gevechtswaardig, al was allicht het ideaal nog niet bereikt. De brigade is opgericht op 1 Juli 1940. Dit was December 1941. Die troepen zijn al die tijd opgeleid, anderhalf jaar.

61374. De **Voorzitter:** De heer *Galle* heeft verklaard:

„Hier komt de kolonel *van Voorst Evekink* in het geding. Op het moment, waarop Japan in de oorlog kwam, was er geen sprake van een gevechtswaardige brigade, op geen stukken na! Desondanks heeft de commandant, kolonel *van Voorst Evekink,* de Minister namens de brigade aangeboden: wij willen gaarne naar Indië."

Is dat juist?

A. Ja.

61375. De **Voorzitter:** Ook, dat er geen gevechtswaardige brigade was?

A. Neen, dat is natuurlijk niet juist. Ik zou geen troepen in het vuur sturen, die niet geoefend waren.

61376. De **Voorzitter:** U bent het met deze getuige dus niet eens?

A. Neen, natuurlijk niet.

61377. De **Voorzitter:** Ik lees verder in het verhoor van de heer *Galle:*

„Het betekende in ieder geval een ontzettende aderlating voor de brigade. Eigenlijk bleef de nieuwe commandant, de heer *de Ruyter van Steveninck,* met de brokken zitten. Ik zal ook nooit de afscheidsvergadering vergeten, waar kolonel *van Voorst Evekink* nog steeds sprak over de brigade, die naar Indië ging. Toen werd nog steeds de fictie gehandhaafd: de brigade ging naar Indië. Ik heb toen de heer *de Ruyter van Steveninck,* die naast mij zat, gevraagd of hij hierop niets wilde zeggen. Hij zei: ik doe het niet, doe jij het maar.

Ik heb toen gezegd, dat ik de indruk had gekregen, dat er een detachement naar Indië ging en dat de brigade achter zou blijven en ik heb gevraagd of de kolonel, waar de brigade zou achterblijven, enige wenken kon geven op welke manier de brigade nu zou moeten worden georganiseerd. Ik ben overtuigd, dat hij het mij diep kwalijk heeft genomen, maar hij heeft het onmiddellijk, wat ik ook verwachtte, geneutraliseerd door te zeggen: „Wat ben ik blij, dat u dit naar voren brengt, want dat zouden wij in het enthousiasme over Indië vergeten; zo en zo zal zal het moeten gaan"."

A. Ik herinner mij deze details niet. Dit gaat overigens langs deze kwestie heen. Het strijdbare gedeelte van de brigade zou gaan. Dat had de Regering beslist. Een andere commandant bleef met het overblijvende gedeelte achter. Er zou opnieuw gerecruteerd en opgeleid moeten worden.

61378. De **Voorzitter:** Was u van oordeel, dat het voordeel, dat het strijdbare gedeelte van de brigade naar Indië ging, groter was dan het daaraan voor de brigade verbonden nadeel?

A. Ik zag alleen maar voordelen. Ik had geallieerd leren denken. Er was een oorlog aan de gang, waarin iedereen meevocht behalve wij. Wij moesten geallieerd leren denken. Wij hingen daar maar in Wolverhampton rond. Het houden van een enquête is niet in mij opgekomen. Stelt u zich eens voor, dat *Montgomery* eerst een enquête was gaan houden onder zijn manschappen vóórdat hij op de kust van Normandië ging landen. Ik ben blij, dat u mij hierover mijn mening laat zeggen.

61379. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de wijze, waarop de kwestie van artikel 192 van de Grondwet is behandeld?

A. Dat heb ik aan Minister *van Boeyen* sterk ontraden, omdat dat artikel zo weinig van pas was, in dezen niet alleen, maar ook zo erg uit de tijd was. U weet, dat dat artikel alles toeliet, behalve het gaan van troepen naar ons eigen grondgebied overzee. Men kon een Nederlands soldaat zonder zijn instemming naar Singapore brengen, waar hij met een kijker de overwal kan zien, maar voor het overbrengen naar Sumatra was zijn toestemming nodig! Ik raadde de heer *van Boeyen* aan: zeg hun niets; als zij mij vragen: waar gaan wij naar toe, geef ik het antwoord, dat iedere commandant op een dergelijke, in oorlogstijd ongepaste vraag geeft, namelijk: dat zal je wel zien. Wij hadden in de brigade ook mensen, die communistische agitatie voerden; die hebben deze zaak uitgebuit. De meesten van de mannen hadden tot zover van de Grondwet nog nooit gehoord, laat staan van artikel 192. In mijn rapport heb ik daarvan het volgende gezegd:

„Van den aard der aangevoerde bezwaren moge ik hieronder enkele voorbeelden geven:

a. „Ik heb aan mijn vrouw" — betrokkene was hier in Engeland gehuwd — „en aan mijn schoonouders beloofd, dat ik mijn vrouw nimmer zou verlaten.";

b. „Ik heb een oom, die koloniaal is geweest en die als een wrak uit de Oost is teruggekomen.";

c. „Het Nederlandsche volk zou het mij nimmer vergeven, indien ik de Grondwet zou schenden.";

d. „Ik voel er niet voor, ik vecht liever voor de bevrijding van Nederland".

In mijn rapport heb ik ook gezegd, dat de beide dagen van 2 en 3 Januari 1942 mij zouden heugen; ze zijn de slechtste uit mijn diensttijd geweest. Veel van de charme en het spontane van het plan was weggenomen. Die mensen zijn, nadat de Grondwet in het geding was gebracht, gaan leuteren en kletsen.

61380. De **Voorzitter:** Kunt u iets over die communistische agitatie mededelen?

A. Ik herinner mij een zekere *Bruggeman,* die communist was. Op een avond hadden wij de Prins op bezoek; het was meen ik, Sint-Nicolaasavond in de grote feestzaal. De Prins deed ons de eer aan een toespraak te houden. Hij zei, dat hij het prettig had gehad en zo goed had gegeten, waarop een stem zei: „Dan hebt u zeker in de officiersmess gegeten". Het was niet onmiddellijk na te gaan wie deze ongepaste opmerking maakte. Ik heb de volgende dag een order

uitgegeven — en door de commandanten mondeling laten behandelen —, dat de soldaat, die dat had gezegd, werd verzocht bij de kolonel te komen en dat hem straffeloosheid werd gewaarborgd. Toen is die *Bruggeman* de volgende dag bij mij gekomen en heb ik lang met hem gepraat. Ik zei: „Het ogenblik was wel bijzonder ongelukkig gekozen en hoe kom je er toe; wat zijn je klachten; is het eten bij de soldaten zoveel slechter dan bij de officieren?" Al die dingen gingen niet op, want de ingrediënten waren dezelfde.

61381. De **Voorzitter:** Men behoeft geen communist te zijn om kritiek op het eten te hebben.

A. Neen, maar hij was een agitator en wilde ontevredenheid zaaien. In dat gesprek bleek, dat de pap éénmaal aangebrand was geweest. Dat was alles. Hij stond er voor bekend, dat hij een agitator was. Ik heb de heer *van Boeyen* gevraagd, wat wij moesten doen met die communisten.

61382. De **Voorzitter:** Hebt u hierover geen briefwisseling gevoerd met de Minister-President?

A. Neen. Ik heb hierover nooit correspondentie gevoerd met de Minister-President, want ik stond tot hem in geen dienstverhouding.

61383. De **Voorzitter:** Heeft dat de stemming in de Irene-Brigade ongunstig beïnvloed?

A. Ja. Er werden ook herhaaldelijk communistische pamfletten op de W.C.'s gehangen.

61384. De **Voorzitter:** Wat stond er in die pamfletten?

A. Dat kan ik u niet meer zeggen. Bij een andere gelegenheid is die *Bruggeman* ook opgetreden. Met Kerstmis en Oudejaar aten de officieren en manschappen te zamen in de eetzaal. *Bruggeman* suggereerde mij toen: een minuut stilte voor de Sovjettroepen. Ik heb toen verzocht om een minuut stilte voor „de geallieerde strijdkrachten".

61385. De **Voorzitter:** Wat is er in het algemeen aan gedaan?

A. Ik heb er met de heer *van Boeyen* meer dan eens over gesproken, zo bijvoorbeeld wat wij — nu de Russen onze bondgenoten waren — moesten doen (ik geloof niet, dat het is voorgekomen), wanneer de troep uitrukte en dan op mars zijnde, de „Internationale" ging zingen. Daarop heb ik echter nooit antwoord ontvangen. Ik weet niet, hoe het met mijn opvolger is gegaan.

61386. De **Voorzitter:** Nu artikel 192 van de Grondwet. Hebt u er met de mensen in die zin over gesproken, dat hun beroep eigenlijk niet opging, wanneer zij met de door u genoemde smoesjes aankwamen?

A. Ik heb hun dat verteld en met hen de geschiedenis van dat artikel 192 doorgenomen. Ik heb die mensen ontvangen — misschien 100 man — en heb twee dagen genomen om ze stuk voor stuk te woord te staan.

61387. De **Voorzitter:** U hebt u ook later met deze kwestie bemoeid?

A. Ja. Dat is het eerste geweest, dat ik heb gedaan, toen ik op 1 December 1942 werd belast met de wederopbouw van de Koninklijke landmacht.

61388. De **Voorzitter:** Op 18 December 1942 heeft u een brief geschreven, waarin staat:

> „In onderscheidene Regeeringsverklaringen is, voor na den oorlog, een Rijksverband, waarin Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao te zamen deel zullen hebben, in uitzicht gesteld. Laatstelijk was dit het geval in de radiorede van H.M. de Koningin op Zondag 6 December 1942.
>
> Met die Rijkseenheidsgedachte vereenigt zich niet artikel 192 van de Grondwet, hetwelk o.m. voor de dienstplichtigen van de Koninklijke Landmacht, hun deelneming aan krijgsverrichtingen in de deelen van het Rijksgebied overzee, afhankelijk stelt van de instemming dier militairen."

Naar uw mening was de teneur van de Regeringsverklaringen uitbreiding van de saamhorigheidsgedachte?

A. Ja. Artikel 192 paste daarin in het geheel niet.

61389. De **Voorzitter:** Paste ook niet in het kader van de Regeringsverklaring van 6 December?

A. Neen. Ik vind, dat de Regering veel te lang heeft getalmd met de wijziging van artikel 192. Dat heeft heel wat hoofdbrekens gekost.

61390. De **Voorzitter:** U meende, dat dit Grondwetsartikel niet in stand zou kunnen blijven bij de verwezenlijking van de Rijkseenheid?

A. Inderdaad. Het is tenslotte ook gebeurd, maar moeizaam.

61391. De **Voorzitter:** U bent destijds niet als commandant medegegaan?

A. Neen. Het betrof hier een detachement kwartiermakers, waarvan overste *van den Berge* commandant was. Ik ben medegegaan om de komst van de rest van het strijdbare gedeelte van de brigade voor te bereiden en besprekingen te voeren met de Indische legerleiding.

61392. De **Voorzitter:** U reisde, althans gedeeltelijk, wel met de troep mede. Was dat niet een eigenaardige verhouding?

A. Neen. Het detachement was voor mij veel te klein om er commandant van te zijn.

61393. De **Voorzitter:** U bent ook met een adjudant gegaan?

A. Neen.

61394. De **Voorzitter:** In het verhoor van de heer *Beelaerts van Blokland* lees ik:

> „De **Voorzitter:** Had hij een adjudant bij zich?
>
> **A.** Ja, een zeer bijzondere, de heer *van Tienhoven*."

A. Daarvan is geen sprake. Ik heb geen adjudant mede gehad. *Van Tienhoven* was een van de officieren van het detachement-*van den Berge*. Hij is in Colombo gestraft wegens herhaalde dronkenschap en op de boot gezet met bestemming Engeland.

61395. De **Voorzitter:** Kunt u een kort overzicht geven van de reis, die u gemaakt hebt?

A. Wij zijn uit Gourock vertrokken met het depotschip van de onderzeedienst Hr. Ms. „Colombia", zeer onderbemand; onze mannen waren dus zeer welkom voor de bemanning van het geschut en voor de huishoudelijke dienst. Wij zijn met een groot konvooi zuidwaarts gegaan. De eerste aanloophaven was Freetown. In Freetown ben ik overgegaan op Hr. Ms. „Jacob van Heemskerck", die ook in het konvooi voer, maar die daar het konvooi verliet om zo snel mogelijk naar Indië te varen.

61396. De **Voorzitter:** Er is hier wel gezegd, dat het eigenlijk een beetje onzinnig was om het detachement naar Indië te sturen, omdat het in Indië een zo lange weg van voorbereiding zou hebben moeten gaan, dat het toch niet aan de strijd kon deelnemen.

A. Het is gemakkelijk achteraf praten. Er zou natuurlijk aanvullende tropentraining en acclimatisering moeten plaats hebben. Maar wie zou tevoren hebben durven zeggen, dat de strijd om Nederlandsch-Indië van zó korte duur zou zijn als nu het geval is gebleken? Van de kant van het Indische bestuur in Londen is de uitzending zeer aangemoedigd.

61397. De **Voorzitter:** U bent vooruit gereisd. Waar hebt u vernomen, dat de zaak ten einde was?

A. Tussen Colombo en Tjilatjap. 's Morgens zouden wij bij Tjilatjap aan de wal komen en de avond daarvoor kwam het bericht: „Terug". Toen zijn wij naar Colombo teruggegaan en daar is het detachement-*van den Berge* gekomen. Admiraal *Helfrich* heeft toen telegrafisch aan de Regering verzocht te vernemen hoelang het nog duurde voordat het eerste bataljon kwam. Maar het antwoord was, dat het bataljon helemaal niet kwam. Dat was een grote teleurstelling.

61398. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van het gaan naar Ceylon?

A. De acclimatisering kon in Ceylon plaats vinden; dan kon men verder zien wat er ging gebeuren. Het geallieerde opperbevel moest

bepalen wat het met het detachement kon doen. Dat was niet mijn taak. Later heb ik voorgesteld het Iste bataljon over te zenden en in Australië de opleiding van een pantserbrigade ter hand te nemen.

61399. De **Voorzitter:** Hoe lag precies de bevelsverhouding tussen u, admiraal *Helfrich* en de geallieerden?

A. Ik stond onder bevel van admiraal *Helfrich,* die ressorteerde onder marine. Operatief ressorteerde ik onder admiraal *Helfrich,* maar administratief heb ik mij zelf altijd beschouwd als te ressorteren onder de Minister van Oorlog.

61400. De **Voorzitter:** Admiraal *Helfrich* ressorteerde toch administratief onder marine, maar operatief onder de geallieerde opperbevelhebber?

A. Dat durf ik niet precies te zeggen; dat weet de admiraal zelf beter dan ik.

61401. De **Voorzitter:** Men heeft toen een gedeelte van het detachement gebruikt voor commandowerk, voor raids?

A. Dat is na mijn vertrek geweest; dat heb ik niet medegemaakt.

61402. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de stemming van de manschappen?

A. Die was natuurlijk niet goed. De mensen waren zeer teleurgesteld. Zoals u in mijn rapport kunt lezen, is het daar niet gemakkelijk gegaan. De Engelsen hadden ook veel grote tegenvallers te verwerken. Het ging allemaal zo vlug en wij stonden, als wij iets nodig hadden, niet vooraan in de queue.

61403. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend waarom de heer *van den Berge* geen commandant is gebleven van het korps Insulinde?

A. Dat weet ik niet; dat is uitgemaakt door admiraal *Furstner* met de rest van die Indische officieren in Londen. Ik meen, dat majoor *Mollinger* de man was, die dat allemaal regelde met admiraal *Furstner.*

61404. De **Voorzitter:** U hebt in uw rapport gesproken over de heer *van den Berge,* nl. dat zijn moreel in verband met verschillende teleurstellingen op een zware proef werd gesteld. Dat is waarschijnlijk dezelfde kwestie?

A. Ik heb het natuurlijk voor hem opgenomen. Het is een teleurstelling voor hem geweest, dat hij uit correspondentie uit Engeland moest vernemen, dat een ander zijn commando zou overnemen en dat hij de administratie moest voeren. Hij was een Atjeh-specialist.

61405. De **Voorzitter:** U was het dus niet eens met de Regeringspolitiek, dat dit onderdeel daar bleef?

A. Neen, en admiraal *Helfrich* ook niet en de Britse bevelhebber evenmin.

61406. De **Voorzitter:** De Regering meende dit uit prestigeoverwegingen te moeten doen.

A. Het is van Londen uit op touw gezet, dat zij moesten blijven.

61407. De **Voorzitter:** U hebt toen bevel gekregen van de Regering om terug te gaan?

A. Ja, in Juni 1942.

61408. De **Voorzitter:** Welke opdracht hebt u in Engeland ontvangen?

A. Alleen om dit rapport te maken. Men dacht waarschijnlijk mij daarmee enkele maanden bezig te houden, maar ik was er de volgende dag reeds mee klaar. Overste *van de Plassche* deed steeds niets en ik gedurende vijf maanden (Juli t/m November 1942) ook niet.

61409. De **Voorzitter:** Op welke overwegingen berustte dat beleid?

A. Dat weet ik niet.

61410. De **Voorzitter:** Waaruit bestond dat beleid?

A. Ten aanzien van de officieren van de generale staf om ze te verdelen en ze ieder in een afzonderlijk hok te zetten, zodat zij van elkaar niet wisten, wat zij deden.

61411. De **Voorzitter:** Was het een bewuste politiek om deze mensen van elkaar te scheiden?

A. Dat is mijn overtuiging. Er waren 8 geroutineerde hoofdofficieren van de generale staf beschikbaar en van hun diensten is zeer ondoelmatig gebruik gemaakt!

61412. De **Voorzitter:** De heer *van de Plassche* werd dus als nonvaleur beschouwd?

A. Dat neem ik niet voor mijn rekening. Ik heb er, na mijn terugkeer uit het Verre Oosten, herhaaldelijk op moeten aandringen, dat ik iets te doen zou krijgen. Ik heb de heer *van Boeyen* periodiek verveeld met de mededeling, dat ik er nog was.

61413. De **Voorzitter:** Wat was dan het antwoord?

A. Hij heeft nooit geantwoord, maar na het aftreden van Minister *van Boeyen* heeft diens opvolger, jhr. *van Lidth de Jeude,* er tenslotte een einde aan gemaakt.

61414. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wie adviseerde dat de heer *van Boeyen?*

A. Ik heb éénmaal schriftelijk antwoord gekregen van generaal *van der Vijver,* waarin werd gezegd, dat mijn verzoek om tewerkstelling de belangstelling van de Minister had.

61415. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Adviseerde generaal *van der Vijver* Minister *van Boeyen?*

A. Ja. Hij was secretaris-generaal. Hij had er een zeer uitgesproken opinie over, dat er een generale staf moest zijn, maar hij kreeg ook nul op het request.

61416. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het kwam dus niet van militaire kant?

A. Neen.

61417. De **Voorzitter:** U hebt in de brieven, die ons verleden week hebben bereikt, een overzicht gegeven van hetgeen is gebeurd in Engeland in de tijd, dat u in Brits-Indië was, in verband ook met de werkzaamheden van de heer *Sas.*

A. Dit is ontleend aan de nota van de drie stafofficieren, die wij later hebben opgemaakt, *Sas, Kruls* en ik.

61418. De **Voorzitter:** U kunt de juistheid van het verslag betreffende het Indisch detachement volkomen bevestigen?

A. Ja.

61419. De **Voorzitter:** Wat is het eerste werk geworden, dat u na uw nonactiviteit hebt mogen doen?

A. Ik ben na mijn terugkeer uit het Verre Oosten vijf maanden buiten betrekking gelaten, maar ik ben niet op nonactiviteit gesteld.

61420. De **Voorzitter:** Wat is het verschil?

A. Nonactiviteit geschiedt bij Koninklijk besluit; dan krijgt men 2/3 van het salaris. Ik werd volledig betaald, maar ik had geen functie.

61421. De **Voorzitter:** Waarom is de een op nonactiviteit, de ander buiten betrekking geweest en een derde weer anders?

A. Ik weet het niet. Ik was in dienst, maar er was geen werk. Ik heb herhaaldelijk naar voren gebracht, dat wij hier in een vreemd land zaten en dat het feit, dat de Minister mij liet rondhangen, terwijl het lot van ons land aan een zijden draad hing, moreel niet te verantwoorden was.

61422. De **Voorzitter:** Kon men u bij de Irene-Brigade ook niet gebruiken?

A. Daar was in die tussentijd een andere commandant gekomen.

61423. De **Voorzitter:** Welke opdracht hebt u gekregen?

A. Op 1 December 1942 hoofd van het Bureau O.G.S.

61424. De **Voorzitter:** Bent u in September 1942 door de hoofden van de eerste en de derde afdeling niet betrokken bij het vraagstuk van de militaire voorbereiding van de terugkeer naar Nederland?

A. Dat had niets met de Minister te maken. Die nota hebben wij gezamenlijk opgemaakt.

61425. De **Voorzitter:** Dit was niet officieel?

A. Het was het initiatief van *Sas* en *Kruls* en zij hebben mij gevraagd daaraan mede te werken.

61426. De **Voorzitter:** U kunt misschien wel uiteenzetten, waarover het ging. Ik meen, dat het ging over de vraag, of men een generale staf zou maken?

A. In de periode, toen ik niet aan het Departement werkzaam was, hebben de stafofficieren, die aan het Departement zaten, gedaan wat zij konden om de Minister er van te overtuigen, dat de stafofficieren moesten worden te zamen gebracht als generale staf. Het is begonnen in October 1941. Generaal *van der Vijver* heeft in November 1941 een nota van ver gaande strekking ingediend. Overste *Sas* heeft het als hoofd van de IIIde Afdeling in April 1942 gedaan. Majoor *Kruls* en overste *Sas* te zamen hebben in Juli 1942 voorstellen gedaan.
In September 1942, toen Minister *van Boeyen* wegging en jhr. *van Lidth de Jeude* optrad, hebben wij — *Sas, Kruls* en ik — gemeend, dat het op onze weg lag een memorandum te doen toekomen aan de nieuw optredende bewindsman, te einde hem een inzicht te geven omtrent de vraag, hoe de militaire voorbereiding van de terugkeer alsnog in goede banen kon worden geleid. Dit is onze nota van 16 September 1942 geweest, die ten doel had de nieuw optredende burgerminister in te lichten en van dienst te zijn.
Die poging was echter tevergeefs.

61427. De **Voorzitter:** Generaal *van der Vijver* heeft daar nog een notitie bij gegeven, waarin hij onder meer zegt, dat hem ter ore is gekomen, dat hier en daar de mening heeft post gevat, dat de generale staf niet deskundig zou zijn, in verband waarmede de afloop van de oorlog van 10—15 Mei 1940 op ons grondgebied deels aan tekortkomingen van die staf te wijten zou zijn. Hij zegt dan verder:

> „Een gevolg van deze geruchten is wellicht, dat het streven bestaat om bij de voorbereiding van den terugkeer naar Nederland dit dienstvak, dat het aangewezen orgaan is om daarbij leiding te geven, op den achtergrond te houden."

Was dat een mening, die men zelfstandig in Londen had gemaakt?

A. Ja. De mening, dat men de generale staf niet meer wilde hebben, was bij deze stafofficieren op goede gronden gevormd. Het is moeilijk daarvan meer te zeggen. De heer *Dijxhoorn* kan u dat precies vertellen. Als ik het goed heb begrepen, is dat ook één van de redenen geweest, die tot zijn aftreden hebben geleid.

61428. De **Voorzitter:** U maakt in die nota ook melding van de taakverdeling tussen het bureau M.V.T. en de Afdeling III van het Departement.

A. Ja, tenminste voor zover mijn overleden vriend *Sas* mij dat heeft verteld.

61429. De **Voorzitter:** Hoe lag die zaak?

A. *Sas* was min of meer ondergeschikt aan een officier der mariniers, kolonel *de Bruyne*. Als het over het terrein van *Sas* ging, waarmede *de Bruyne* mede te maken had, kon hij aan *Sas* raad vragen, maar dat heeft hij nooit gedaan.

61430. De **Voorzitter:** Waarom heeft hij dat nooit gedaan?

A. Omdat men geen generale staf wenste. De Ministers zullen u beter dan ik kunnen vertellen waarom zij die niet wensten.

61431. De **Voorzitter:** Maar men had toch een generale staf kunnen vormen buiten diegenen, die daarvan vroeger deel hadden uitgemaakt?

A. Dat kon natuurlijk niet. Een generale staf is een aparte branche, waarvoor men jarenlange scholing nodig heeft.

61432. De **Voorzitter:** Volgens u zou dus alleen maar mogelijk zijn geweest een generale staf te vormen, indien men degenen had ingeschakeld, die daarvan destijds in Nederland deel uitmaakten?

A. Ja. Men moet daarvoor hebben geschoolde geroutineerde krachten, die in een vorige betrekking hebben getoond wat zij waard zijn.

61433. De **Voorzitter:** Wanneer is u weer te werk gesteld?

A. Dat was op 1 December 1942.

61434. De **Voorzitter:** Was dat een redelijke tewerkstelling?

A. Ja, dat wil zeggen: ook weer in een apart hok onafhankelijk van Bureau M.V.T.

61435. De **Voorzitter:** Het was dus niet een soort van werkverschaffing?

A. Neen, dat ging ook niet met *Sas* en mij; men kon *Sas* en mij geen werkverschaffingswerk geven. Als men ons een taak gaf, maakten wij, voor zover het aan ons lag, er een succes van.

61436. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat de Minister dat gedacht heeft?

A. Dat is mogelijk, maar dan lukte dat niet met *Sas* en mij.

61437. De **Voorzitter:** Hebt u ook uw bezwaren naar voren gebracht tegen deze scheiding van M.V.T. en het bureau O.G.S.? Dat lag toch ongeveer op hetzelfde terrein?

A. Inderdaad, ik heb mijn bezwaren kenbaar gemaakt in een bespreking met de Minister, die is voorafgegaan aan de vaststelling van de taak. Op 1 December 1942 ben ik te werk gesteld. Medio November 1942 ben ik in het Kabinet van de Minister ontboden. Daar heeft de Minister mij een concept gegeven van hetgeen hij van plan was te doen. Ik heb 15 November 1942 schriftelijk geantwoord wat ik daarvan dacht.

61438. De **Voorzitter:** Kunt u in het kort aangeven, wat het verschil was tussen het bureau M.V.T. en het bureau O.G.S., zoals de oorspronkelijke opzet was? U hebt gezegd, dat die splitsing van de beide bureaux gekunsteld was, in een brief van 15 November 1942.

A. Daarin heb ik bezwaren naar voren gebracht tegen het voornemen van de Minister, maar het heeft niet geholpen, want de Minister heeft het toch gedaan.

61439. De **Voorzitter:** Kunt u er een toelichting op geven, dat het uitsluitend een persoonlijke zaak is geweest en dat militaire overwegingen daaraan vreemd waren? Hoe lagen de verhoudingen precies?

A. Ik kan daarop geen verdere toelichting geven. Ik weet niet, wat de bedoeling is geweest, maar ik denk, dat het slaat op de wens om geen concentratie te hebben.

61440. De **Voorzitter:** Wat hebt u gedaan in de functie van chef van het bureau O.G.S.?

A. Wij hebben gewerkt als paarden met een zeer beperkte staf.

(Getuige overhandigt enige documenten.)

61441. De **Voorzitter:** Wie maakte deel uit van uw staf?

A. Kolonel *Sas,* luitenant-kolonel *Knel* en de 1ste-luitenants *Arnoti, Stokdijk* en *Ankerman*. Daarmee begonnen wij op 1 December 1942.

61442. De **Voorzitter:** Nu u de naam *Ankerman* noemt, herinner ik mij, dat er een kwestie is geweest met *Ankerman* in verband met zijn optreden als militair attaché.

A. Daarvan weet ik niets. Ik weet alleen, dat er een kwestie is geweest met *Ankerman,* een persoonlijke aangelegenheid, die ik, als zijn chef, heb moeten uitzoeken. Naar ik mij herinner, ging die kwestie over het feit, dat een Canadees officier had gezegd, dat *Ankerman* dronken was geweest. Dat gaf een hele hoop geharrewar.

61443. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waren er klachten van Canadezen gekomen?

A. Ja, van een Canadees officier, die ten huize van *Ankerman* een weekend had doorgebracht en die, als dank voor het aangenaam verpozen, het verhaal had rondgestrooid, dat *Ankerman* dronken was geweest.

61444. De **Voorzitter:** U hebt uw mening eens kenbaar gemaakt over de kwestie van de militair attaché als een kwestie *Schoonenberg-Ankerman.*

(De Voorzitter overhandigt de getuige een stuk.)

A. Ja, ik herinner mij dat wel. Vóórdat ik het Bureau O.G.S. overnam, was *Ankerman* werkzaam bij *Sas.* Hij was door *Sas* belast met het contact met de buitenlandse militaire attaché's. De indruk bestond, dat zulks door *Schoonenberg* weinig werd gewaardeerd, omdat deze zat te vigileren om de functie van militair attaché te krijgen. Ik heb zelf gedacht, zonder dat ik daarvoor enig bewijs kon aanvoeren, dat de gehele actie tegen *Ankerman* was gearrangeerd. Ik had voor mij zelf het gevoelen, dat *Schoonenberg* daaraan wellicht niet vreemd was.

61445. De **Voorzitter:** Wij hebben vanmorgen de heer *Schoonenberg* gehoord. Hij herinnert zich totaal niets van de kwestie-*Ankerman.*

A. Het is, zoals het dikwijls gaat, een gevoelen.

61446. De **Voorzitter:** Wij kunnen in het algemeen zeggen, dat door O.G.S. een organisatie voor het Nederlandse leger in vredestijd is ontworpen?

A. Ja.

61447. De **Voorzitter:** U hebt daarbij ook te maken gehad met de kwestie van de B.V.L. U hebt aan de Minister gevraagd...

A. Ligt het in de bedoeling de B.V.L. weer op te richten?

61448. De **Voorzitter:** Ja. Wat had u daarop tegen?

A. Ik had daartegen het bezwaar, dat het een te eenzijdig georiënteerde organisatie was. Ik geloof, dat de B.V.L. veel goeds gedaan heeft, als tegenwicht tegen andere minder gewaardeerde agitaties.
Ik geloof echter, dat een politieke organisatie in een gezonde weermacht niet thuishoort.

61449. De **Voorzitter:** Ieder kon daarvan deel uitmaken.

A. Ik geloof niet, dat één communist of S.D.A.P.-er er ooit aan gedacht heeft lid van de B.V.L. te worden, en ik geloof evenmin, dat hij tot dat instituut zou zijn toegelaten.

61450. De **Voorzitter:** U schrijft in uw brief van 17 Februari 1943:

> „Onmiddellijk nadat, in de beruchte Novemberdagen-1918, de toenmalige leider van de S.D.A.P., mr. *P. J. Troelstra,* in een bewogen bijeenkomst te Rotterdam, het revolutie-monster had opgeroepen, werd in het politieke kamp ter rechterzijde de betrouwbaarheid van het leger, ter handhaving van de binnenlandsche orde en rust, in twijfel getrokken."

Is het zo, dat men de B.V.L. heeft opgericht, omdat men de betrouwbaarheid van het leger niet erkende?

A. Ongetwijfeld.

61451. De **Voorzitter:** Dan zou de B.V.L. een anti-legerinstelling hebben gehad, wat de samenstelling van het toenmalige leger betreft. Men kan ook zeggen, dat het zonder meer een instituut was, dat ter beschikking van de Regering werd gesteld.

A. Ik heb veel lof voor hetgeen de B.V.L. gedaan heeft, maar in een gezonde legerorganisatie past zij niet. Deze zaak neemt thans een geheel ander aspect aan. Bij de opbouw van een nieuw leger moet men daarmede rekening houden. De S.D.A.P. heeft sedert 1937 een geheel andere houding aangenomen, maar destijds wilde zij bijvoorbeeld nog de herhalingsoefeningen onmogelijk maken. Het leger was een moeilijk instituut met 25 % S.D.A.P.-ers er in, die op een dergelijke wijze werden opgevoed. Toen was er voor een B.V.L. zeker plaats, maar in een werkelijk gezonde legerorganisatie behoort zij niet thuis.

61452. De **Voorzitter:** Er is strijd geweest over de vraag hoeveel man men voor de marine zou bestemmen?

A. Daarin heeft jhr. *van Lidth de Jeude* onnodig toegegeven aan zijn ambtgenoot van Marine, die naar mijn oordeel oorlogswinst wilde maken. Admiraal *Furstner* streefde naar een grote marine en om daarvoor een fundament te hebben, was een van zijn wensen, dat men een contingent marinedienstplichtigen moest hebben van 10 000 man. Daaraan kon natuurlijk niet gedacht worden, alleen al omdat men bij de marine zelfs het kader niet had om jaarlijks 10 000 dienstplichtigen op te leiden. Hoe ongefundeerd dat getal was, blijkt wel uit het feit, dat, toen het op verdere samenspreking aankwam, het getal ineens 7000 werd, terwijl, toen het op toegeven aankwam, dat getal tenslotte 5000 werd. Het was dus een soort van koehandel, ongefundeerd en onnodig. Er was alle tijd om na de bevrijding de wet langs parlementaire weg te veranderen. Men had in afwachting kunnen zeggen: wij, Oorlog en Marine, bepalen in onderling overleg hoeveel ieder krijgt. Volkomen ten onrechte is hier naar mijn oordeel gebruik gemaakt van noodwetgeving en zijn de bevoegdheden misbruikt.

61453. De **Voorzitter:** Later is het Bureau O.G.S. overgegaan in een Bureau Expeditionnaire Macht. Betekende dit alleen een naamsverandering?

A. De taak is mede veranderd of, beter gezegd, aangevuld, nl. met de vorming van een Expeditionnaire Macht.

61454. De **Voorzitter:** Misschien wilt u een uiteenzetting geven van de verschillende taken van de bataljons, die men wenste uit te zenden voor de gezagshandhaving in Nederland en Nederlandsch-Indië, voor de Expeditionnaire Macht, voor een eventuele bezetting in Duitsland, een en ander gezien in het kader van een nieuwe Nederlandse legerorganisatie.

A. Ja, dat laatste was de achtergrond. Onze aanvankelijke hoofdtaak was de bestudering en verzameling van de grondgegevens en het studiemateriaal voor de wederopbouw van de Nederlandse landmacht.

61455. De **Voorzitter:** Ik zou speciaal wat willen horen over de bataljons voor de gezagshandhaving in beide gebiedsdelen, de Expeditionnaire Macht, enz. en wat uw ideeën daaromtrent waren.

A. Die eerstbedoelde bataljons hebben wij tot in de finesses voorbereid, uitrustingsstaten gemaakt en allerlei administratieve paperassen laten drukken en in kisten laten pakken. Het heeft heel lang geduurd, voordat de Regering een beslissing nam ten aanzien van de Expeditionnaire Macht, waarop wij konden werken.

61456. De **Voorzitter:** Waarom duurde dat zo lang?

A. Dat kan ik u niet zeggen, misschien jhr. *van Lidth de Jeude* wel. Het heeft onmogelijk lang geduurd. De opdracht tot het voorbereiden van het vormen van een Expeditionnaire Macht is aan het Bureau O.G.S. gegeven bij brief van 27 Mei 1943 en de beslissing, dat het kon gebeuren, is van 20 April 1944, dus bijna een jaar later.

61457. De **Voorzitter:** Die voorbereiding kon dus een aanvang nemen in April 1944?

A. Ja. Tevoren was bij de Regering het denkbeeld opgekomen: geen training in Engeland, maar in Amerika. Het had dus geen zin voorbereidingen voor opleiding in Engeland te treffen, als het in Amerika moest gebeuren.

61458. De **Voorzitter:** Liep de correspondentie over de plaats, waar de opleiding moest plaats hebben, over u?

A. Neen, die ging over de heer *Dijxhoorn* in Amerika. Toen er enige tegenstand kwam tegen de opleiding in Amerika, heeft de Minister mij argumenten gevraagd, die ik ook heb gegeven. Mijn mening was toen, dat de opleiding beter in Amerika kon plaats hebben, omdat men daar beter geoutilleerd was, betere kampen en beter materiaal had. Men had het oog op een opleidingskamp in Californië, waar het klimaat zó was, dat men gedurende het gehele jaar kon trainen. De Amerikanen hadden voorts een overgangskamp op een eiland in de Pacific, waar de troepen heengingen, voordat zij naar de tropen vertrokken.

61459. De **Voorzitter:** Wat betreft die voorbereiding kon u natuurlijk niet veel meer doen dan een organisatie op papier maken, want u had de mensen niet. Kunt u iets vertellen over de bewapening, want dat moest toch met de geallieerden worden overlegd?

A. Dat is pas begonnen na die brief van 20 April 1944, toen de beslissing kwam, dat de training in Engeland zou plaats vinden. Op 1 Mei 1944 is vervolgens het overleg met het War Office begonnen.

61460. De **Voorzitter:** Welke resultaten heeft dat gehad?

A. Dat overleg heeft goede resultaten gehad; wij kregen goede verbindingen en alle hulp, die wij wilden hebben, maar het scheen, dat de Minister er niet mee ingenomen was, omdat hij de Britse trainingperiode te lang vond. Hij wilde deze sneller doen geschieden en achter mijn rug om heeft hij de Prins en *Kruls* naar het War Office gestuurd. Tenslotte is als gevolg van die bespreking door de Prins een sneller schema uit de bus gekomen. Toen het op daadwerkelijke opleiding aankwam, hebben de Engelsen echter hun eigen schema gevolgd.

61461. De **Voorzitter:** Het is dus inderdaad een geschilpunt geweest, dat het opleidingsschema te lang duurde?

A. Ik had dat niet zelf bedacht: het was het uit ervaring gegroeide opleidingsschema van de Amerikanen en de Engelsen. Ik kon mij niet voorstellen, dat de Minister er aan kon denken, dat wij het sneller konden dan de Engelsen, die in dit opzicht alle kinderziekten hadden meegemaakt en nu op het gevechtsveld met de beste resultaten uit de bus kwamen.

61462. De **Voorzitter:** Is, toen de Engelsen later de zaak hebben overgenomen, uw standpunt gevolgd?

A. Eerst is Amerika overwogen; vervolgens de training in Engeland, kampen in Noord-Ierland, waar men ook van afgestapt is. Tenslotte is het neergekomen op de opleiding van het kader in Britse trainingscentra.

61463. De **Voorzitter:** Is toen ook al de opbouw van een afzonderlijk luchtwapen ter sprake gekomen?

A. Dat is een ogenblik mijn taak geweest, maar dat is spoedig overgenomen door overste *de Broekert.* Daarmede heb ik dus verder geen bemoeienis gehad.

61464. De **Voorzitter:** Wat omvatte de Expeditionnaire Macht?

A. Men zou beginnen met een legerkorps van twee divisies en en dan verder zien. Er zijn inderdaad twee divisies gegaan: de 7 December-divisie en de divisie-*Baay.*

61465. De **Voorzitter:** Is men, toen in September 1944 een gedeelte van Nederland was bevrijd, onmiddellijk begonnen met de voorbereidingen voor de Expeditionnaire Macht?

A. Niet onmiddellijk. De opleiding van adspirant-officieren is eerst in Januari 1945 begonnen. Het was koren op mijn molen te ervaren, dat het tijdschema van Minister *van Lidth de Jeude,* zoals ik gewaarschuwd had, veel te snel was. De opleiding zou volgens het ministeriële tijdschema beginnen 30 dagen na de volledige bevrijding van Nederland. Ik heb gezegd: dat kan niet! De Minister heeft het toen veranderd in 60 dagen. In September 1944 is Brabant bevrijd. De eerste recruten zijn in Januari 1945 overgekomen, een kleine 5 maanden later!

61466. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel kon men niet eerder dan Januari beginnen?

A. Misschien wel, als het in Nederland beter georganiseerd ware geweest.

61467. De **Voorzitter:** Bij wie berustte de organisatie?

A. Generaal *van Nijnatten* was belast met de recrutering. Ik had met de recrutering niet van doen.

61468. De **Voorzitter:** De kwestie van de registratie is toch wel op uw bureau ter sprake gekomen?

A. Ja. Daar had de Minister in het geheel geen oor naar. Dat zou zijns inziens te veel tijd gekost hebben. Maar men kan geen lichtingen oproepen, wanneer zij niet geregistreerd zijn.

61469. De **Voorzitter:** Had men, als men onmiddellijk na de bevrijding van dat gedeelte van Nederland vrijwilligers had opgeroepen, niet eerder met de opleiding kunnen beginnen?

A. Ik wist niet, hoe de toestanden daar waren. Ik zat in Engeland. Men zou, hier zittend, geneigd zijn te zeggen: Het is een beetje lang, van September tot Januari. Als de recruten in Engeland aankwamen, begon hun opleiding meteen. Wij ontvingen hen in Harwich en zij gingen, na gekleed te zijn, onmiddellijk door naar een Brits trainingscentre.

61470. De **Voorzitter:** Is er in uw schema niet plaats geweest voor een vrijwilligersbureau in Eindhoven?

A. Daarmede had ik niet te doen; dat was de Nederlandse kant. Ik heb daar wel een officier van mij geplaatst om te helpen. Kolonel *Sas* is er ook herhaaldelijk geweest. Men wist overigens niet hoe het met die vrijwilligers zou gaan en of men er op kon rekenen, dat men ze zou krijgen. In dit opzicht werkten wij in een volslagen duisternis en gingen wij af op de berichten, die wij van de inlichtingendienst kregen. Die inlichtingendienst gaf herhaaldelijk het bericht door, dat de Nederlanders alles wilden, behalve in militaire dienst gaan. Achteraf is dat gelukkig erg meegevallen. De aanmelding van vrijwilligers is gunstig geweest, maar de rapporten van de inlichtingendienst wezen te dezer zake op de verwachting van het tegendeel.

61471. De **Voorzitter:** Er is een onderzoek geweest nopens de vraag of er moest worden overgegaan tot de vorming van een kwaliteitsleger van bepaalde omvang. U hebt daaraan ook medegewerkt en er een nota over geschreven.

A. Ja.

61472. De **Voorzitter:** Generaal *van der Vijver* heeft over de minderheidsnota van u en wijlen de heer *Sas* een nota geschreven, waarin hij o.m. spreekt van:

> „1. De nota is geschreven in een schier vijandigen" — dat slaat dus op de minderheidsnota van u en de heer *Sas* — „irriteerenden toon en bevat eenige bedekte hatelijkheden, zoowel aan het adres van Uwe Excellentie als aan dat van den Kolonel *Kruls* en mij. Ook de Luitenant-Kolonel *Doorman* komt er niet zonder kleerscheuren af."

Is er voor die klacht van generaal *van der Vijver* reden?

A. Die nota van generaal *van der Vijver* is mij niet bekend. Voor zijn klacht is m.i. geen reden. Maar de rol, die de heren *van der Vijver* en *Doorman* hierin hebben gespeeld, is nogal eigenaardig. Nu waren zij voor een klein kwaliteitsleger — overigens een gekke naam, want wij hebben uiteraard altijd gestreefd naar een leger van zo goed mogelijke kwaliteit —, maar die zelfde heren hadden enkele maanden tevoren hun schouders gezet onder het plan-*Doorman* van 14 divisies; nu waren zij plotseling voor een leger van 3 divisies. Zij vonden het vanzelfsprekend niet prettig, dat *Sas* en ik in onze minderheidsnota hun omzwaai in het licht stelden en betoogden, dat de tijd om een beslissing te nemen omtrent de vraag of het leger groot of klein moest zijn, blijkbaar nog niet gekomen was, getuige, dat de heren, die thans zo enthousiast waren voor een klein kwaliteitsleger, nog maar enkele maanden geleden een leger van maar liefst 14 divisies voorstonden!

61473. De **Voorzitter:** Waren de algemene verhoudingen niet zo erg goed?

A. Dat wil ik niet zeggen. Men werkte echter naast elkaar. En als men 8 stafofficieren heeft en men stopt ze ieder in een afzonderlijk hok, met een eigen taak, terwijl de een niet mag weten wat de ander doet, dan vervreemdt men van elkaar, ook al is de onderlinge persoonlijke verhouding niet slecht.

61474. De **Voorzitter:** Zou men kunnen zeggen, dat er hier twee bepaalde stromingen tegenover elkaar stonden? Ik zie, dat die minderheidsnota van u en wijlen de heer *Sas* is, dus twee personen, terwijl de meerderheid wordt uitgemaakt door vier personen, nl. de heren *van der Vijver, Kruls, Doorman* en *de Broekert.* Kan men in het algemeen spreken van een tegenstelling in dit opzicht tussen de leidende figuren uit die tijd?

A. Ja, dat wil zeggen ten opzichte van de vraag of er toen reeds een keuze kon of moest worden gedaan met betrekking tot de omvang van het nieuw op te bouwen leger.

61475. De **Voorzitter:** Maar verder niet?

A. De heer *Doorman,* die bij de meerderheid was, die dat leger van drie divisies wilde hebben, was zelf de man, die enkele maanden tevoren een volledig plan bij de Minister had ingediend voor een leger van veertien divisies, welk plan met volledige instemming van de heer *Kruls* en generaal *van der Vijver* de Minister is aangeboden.

61476. De **Voorzitter:** Men stond in Engeland gunstig tegenover de gedachte van een Expeditionnaire Macht?

A. Ja, daarover is geen twijfel geweest.

61477. De **Voorzitter:** Er is ook nog een kwestie ter sprake geweest, of de Irene-Brigade moest worden een verbindingsafdeling dan wel als zodanig moest blijven bestaan.

A. Ik heb weleens in overweging gegeven, omdat de Irene-Brigade als gevechtseenheid zo zwak was, ze op te lossen in verbindingsafdelingen en deze toe te voegen aan de geallieerde legers, die in Nederland zouden optreden. Die suggestie verloor veel van haar betekenis, toen de brigade is versterkt met mariniers.

61478. De **Voorzitter:** Waren die mariniers goede troepen?

A. Zij hebben altijd een goede naam gehad.

61479. De **Voorzitter:** In een brief aan de Minister van Oorlog schrijft u op 26 Februari 1943 over de onmiddellijke vorming van gewapende eenheden:

> „De eerste militaire zorg van de in Nederland teruggekeerde — of daar, na de bevrijding, nieuw gevormde — Regeering, moet dunkt mij zijn, de vorming van een militair apparaat, hetwelk haar in staat stelt, de orde en rust te herstellen en te handhaven. Daarmede staat of valt het gezag van die Regeering, niet in de laatste plaats haar gezag naar buiten. Voor het zwaar beproefde Nederlandsche volk maakt het voorts slechts een betrekkelijk verschil uit, of het land is bezet en het dagelijksch leven en de vrijheid van beweging worden beheerscht door een Duitsche occupant, dan wel door Britsche of Amerikaansche militaire overheden, al zijn dan deze laatste vanzelfsprekend te verkiezen en hun regime, naar men mag hopen, schappelijker. Wat daarvan zij, ook deze geallieerde bezettingstroepen zullen zoo spoedig mogelijk uit Nederland moeten verdwijnen. Hetgeen slechts mogelijk is, wanneer de Nederlandsche Regeering in hun vervanging kan voorzien. Wat zich in de laatste maanden rond de Amerikaansche occupatie in Noord-Afrika heeft afgespeeld, moge ons tot waarschuwend voorbeeld strekken."

Waarop slaat dat?

A. Die Amerikanen zijn wel heel aparte jongens om in je land te krijgen. De mensen praten er in Brussel nog over, hoe het daar in 1918 toeging! Als zij eenmaal losgelaten zijn, dan is het Wild-West; dat is altijd zo geweest. Mijn inboedel is in Parijs door de Duitsers gerespecteerd, maar door de Amerikanen gestolen.

61480. De **Voorzitter:** U zoudt dit dus nog zo schrijven?

A. Ja, precies zo.

61481. De **Voorzitter:** U vervolgt dan:

> „De indeeling van uit de in Engeland beschikbare Nederlandsche militairen te vormen verbindingsdetachementen bij alle geallieerde bataljons en overeenkomstige eenheden, welke ons land zullen bezetten, is — in het belang der Nederlandsche bevolking — noodzakelijk, ter overbrugging van het tijdvak, gelegen tusschen de aanvankelijke occupatie door deze buitenlandsche troepen en overneming van hun taak door de in Nederland op de been te brengen militaire macht. De Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses-Irene" zou op die wijze een bijzonder nuttige bestemming vinden."

U had liever gewild, dat zij deze bestemming kregen dan dat zij werd ingezet om Nederland te bevrijden?

A. Inderdaad.

61482. De **Voorzitter:** Heeft de Regering daarnaar geen oor gehad?

A. Neen.

61483. De **Voorzitter:** Vond u de opvatting van de Regering niet van bijzonder belang?

A. In mijn zienswijze is verandering gekomen, toen de brigade werd versterkt.

61484. De **Voorzitter:** U hebt voorgesteld de opbouw van de nieuwe Koninklijke landmacht te doen plaats hebben op Anglo-Amerikaanse leest. U wilde de Luchtvaartdienst een voorname plaats geven. Daarover is kwestie geweest?

A. Ja. Minister *van Lidth de Jeude* is achter mijn rug om aan het ageren geweest. Nadat ik mijn rapport betreffende de wederopbouw van de Koninklijke landmacht had ingediend, heeft de Minister een Nota geschreven aan de leden van de Ministerraad, waarin hij een geheel verkeerde weergave van mijn rapport heeft gegeven. Ik heb inzage gekregen van een afschrift van die Nota en ik heb aan de Minister toen een brief geschreven, waarin ik er de aandacht op heb gevestigd, dat hij de zaak verkeerd weergegeven had, en ik verzocht Zijne Excellentie dit recht te zetten.

61485. De **Voorzitter:** Wat is achteraf het practische nut geweest van al het voorbereidende werk, dat u gedaan hebt als hoofd van het Bureau O.G.S.?

A. Dat is moeilijk te beoordelen. In deel II van mijn rapport zijn de grondslagen uiteengezet om te komen tot de opbouw van een nieuw leger en is het daarvoor nodige studiemateriaal verwerkt. Ik weet niet, welk gebruik men daarvan in Nederland heeft gemaakt.

61486. De **Voorzitter:** U weet niet, welk gebruik men hiervan gemaakt heeft?

A. Neen.

61487. De **Voorzitter:** U weet ook niet, of uit de organisatie van thans kan blijken, dat die is geschied met inachtneming van uw richtlijnen?

A. Neen.

61488. De **Voorzitter:** U bent later commandant van de Nederlandse troepen in Engeland geworden. Dat was een functie, die betrekking had op de Expeditionnaire Macht?

A. De opleiding van het kader voor de Expeditionnaire Macht.

61489. De **Voorzitter:** Omvatte het begrip Nederlandse troepen alleen dat?

A. Ja. Met medewerking van de Engelsen is die opleiding, naar mijn mening, een groot succes geworden. Ik heb niets dan lof voor de Nederlandse soldaat, zoals hij zich hier gedragen heeft. Wij zijn begonnen met tolken. Nadat ik dat een keer had bijgewoond en gezien, hoe vertragend dat werkte en hoe het alle „pit" van de opleiding vernielde, heb ik de tolken teruggestuurd en tot de soldaten gezegd: „Je ziet maar, dat je er achter komt!" In „no time" hebben zij het Engels opgepikt.

61490. De **Voorzitter:** Hadden de Engelsen een gelijkgerichte opleiding?

A. De Nederlandse militairen werden, als het kleine aantallen waren, met de Engelse recruten gezamenlijk opgeleid. Als het om grotere aantallen ging, werden Nederlandse klassen gevormd onder Britse instructeurs en kader.

61491. De **Voorzitter:** Dat waren Engelse troepen, die later ook een taak in het Verre Oosten hadden?

A. Het waren de normale Britse scholen en trainingscentra.

61492. De **Voorzitter:** De Expeditionnaire Macht werd toch speciaal opgeleid voor werkzaamheden in het Verre Oosten?

A. Aan tropenopleiding placht in de Britse trainingscentra geen bijzondere aandacht te worden gewijd.

61493. De **Voorzitter:** Het waren toch mensen, die uit Nederland overkwamen en die hier geoefend werden?

A. Ja.

61494. De **Voorzitter:** Met een bepaalde doelstelling?

A. Om naar Indië te gaan. Maar er is geen speciale tropenopleiding gegeven. Onze militairen kregen de normale opleiding, dezelfde, die een Engelse soldaat kreeg, waar ook ter wereld deze zou worden ingezet.

61495. De **Voorzitter:** Was er niet veel voor te zeggen geweest, dat de Nederlandse soldaten, die naar het Verre Oosten zouden gaan, een speciale opleiding daarvoor zouden krijgen?

A. Ik zie niet in waarom zij een aparte opleiding zouden moeten hebben. De Engelsen zien dit blijkbaar ook niet in. Een geweer is een geweer en een mitrailleur is een mitrailleur. Het is daar alleen iets warmer dan het hier op dit ogenblik is en het schijnt mij dus vooral een kwestie van acclimatiseren na eventuele aankomst in het tropengebied.

61496. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de eerste troepen weggegaan?

A. Dat weet ik niet. Ik leverde alleen het kader af. De troep is in Nederland opgeleid en de divisiën zijn daar gevormd en vandaar naar Nederlandsch-Indië vertrokken.

61497. De **Voorzitter:** Hoe groot was het kader bij benadering?

A. Ik heb er geen idee meer van. De getallen, die ik heb opgegeven, zijn bij het Ministerie van Oorlog bekend. Iedere maand diende ik rapporten in over de getallen, over de geest, enz. [1])

61498. De **Voorzitter:** Kreeg u geregeld mensen uit Nederland over of hokte dat?

A. In het begin hokte het weleens, ging het met pijn. In het algemeen kan men zeggen, dat wij hen goed over hebben gekregen. Het lag weleens aan de gevechtsomstandigheden op het continent in die eerste periode. S.H.A.E.F. moest altijd toestemming geven, dat mensen mochten overkomen, en die toestemming hield men weleens aan. Ik heb dikwijls officieren van mijn hoofdkwartier er heen moeten sturen, ten einde te verkrijgen, dat de zaak kon opschieten. Over het algemeen is dat allemaal goed op zijn benen terechtgekomen. Zij kwamen in Harwich aan. Ik ging er met een aantal officieren van mijn hoofdkwartier naar toe om hen te verwelkomen en dan gingen zij direct door naar het kamp in Wolverhampton. Dat is allemaal voortreffelijk gelopen.

61499. De **Voorzitter:** In de stukken wordt gesproken van de geselecteerden, die naar Glasgow werden gezonden. Had dit een speciale bedoeling?

A. Die selectie voor de verschillende diensten had in Nederland moeten gebeuren; dat is nagelaten. Toen heb ik van mijn hoofdkwartier een selectie-team naar Wolverhampton gestuurd om uit te zoeken voor welke diensten de nieuwaangekomenen moesten worden bestemd. Hier is een berg werk verzet.

61500. De **Voorzitter:** U hebt niets te maken gehad met de opleiding van de gezagsbataljons?

A. Neen.

61501. De **Voorzitter:** Tot hoelang hebben uw werkzaamheden als commandant van de Nederlandse troepen in Engeland geduurd?

A. Tot 1 Januari 1947.

61502. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat van de kant van de Nederlandse Regering zo snel mogelijk gewerkt is, of haperde dat nog weleens?

A. Om die troepen hierheen te sturen en opgeleid te krijgen?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ik geloof, dat dit zo snel mogelijk gegaan is als onder de gegeven omstandigheden mogelijk was. Ik heb geen enkel aangrijpingspunt om te veronderstellen, dat het vlugger had kunnen gaan. In het begin waren de omstandigheden in het bevrijde gebied uitermate moeilijk.

61503. De **Voorzitter:** Er wordt weleens gezegd: „Nederland was voor een deel reeds in September 1944 vrij en die en die datum zijn de troepen pas weggegaan". Naar uw oordeel is deze critiek dus onbillijk?

A. Ik heb geen gegevens om te kunnen zeggen, of het billijk of onbillijk is. Ik ben niet in Nederland geweest.

61504. De **Voorzitter:** Maar van uw kant beschouwd, is er gedaan, wat er gedaan kon worden?

A. Ja. Ik geloof het wel.

61505. De **Voorzitter:** Kunt u verder nog iets mededelen over de opleiding in Engeland?

A. Met heel hard werken en geassisteerd door een buitengewoon goede staf — wijlen mijn vriend *Sas* niet te vergeten (een officier van buitengewone kwaliteit) — is alles verlopen tot ieders tevredenheid, zowel van de legerleiding in Nederland als van de Engelsen, die er zeer ingenomen mee waren.

61506. De **Voorzitter:** U zoudt nog iets mededelen over de kwestie, waarover wij hedenmorgen hebben gesproken.

A. Ja. De missie-*van der Vijver* is op 11 Mei 1940 om 22 uur per trein in Frankrijk aangekomen, behalve kapitein *de Broekert*, die op 12 Mei is aangekomen. De missie bestond uit generaal *van der Vijver*, kapitein *Carp* en kapitein *de Broekert*. Op 12 Mei is generaal *van der Vijver* gepresenteerd bij generaal *Gamelin*. Op 16 Mei zijn generaal *van der Vijver* en de kapiteins *Carp* en *de Broekert* uit Parijs naar Engeland vertrokken. Op 17 Mei is om 10.30 uur aangekomen generaal *Noothoven van Goor*. Dat was de Brusselse missie met de kapiteins *de Ruyter van Steveninck* en *van Royen*. Op 18 Mei is generaal *Noothoven van Goor* naar Engeland vertrokken. De beide kapiteins zijn bij mij gebleven.

Ik heb ook nog een nota ontvangen van de generaal-majoor-tit. b.d. *Nierstrasz*, die heeft onderzocht, in hoeverre er aanleiding was kapitein *van Royen* naar de krijgsraad te verwijzen ter zake van het feit, dat hij in Januari 1941 in tegenstelling met mij en de toenmalige kapitein *de Ruyter van Steveninck* niet naar Engeland is overgestoken, doch naar Nederland is teruggekeerd.

Hierbij zijn vragen gesteld, waarvan de eerste luidde:

> „Stond Kapt. *v. Royen* na zijn vertrek uit België en met name gedurende het verblijf in Z. Frankrijk onder uw bevelen?"

Deze vraag heb ik bevestigend beantwoord.
De tweede vraag luidde:

> „Heeft Kapt. *v. Royen* ter zake van het niet medegaan naar Engeland met u overleg gepleegd en is het juist, dat u zich bij zijn zienswijze heeft neergelegd?"

Hierop luidde mijn antwoord:

> „Nadat wij, tijdens onze eerste poging om naar Engeland te reizen, op 28 Augustus 1940 uit Spanje weder naar Frankrijk waren uitgewezen, begon bij kapitein *van Royen* twijfel te rijzen aan de mogelijkheid om Engeland ooit te bereiken.
>
> Na onze uitwijzing uit Spanje heb ik mijn pogingen om, met de kapiteins *de Ruyter van Steveninck* en *van Royen*, Frankrijk te verlaten en Engeland te bereiken onvermoeid voortgezet, een en ander in gezamenlijk overleg en samenwerking met mijn beide lotgenooten.
>
> Toen enkele voortgezette pogingen weinig uitzicht beloovend bleken, ontwaarden wij, dat het moreel van kapitein *van Royen* daaronder leed en wel in zoodanig toenemende mate, dat hij mij tenslotte deelgenoot maakte van zijn rijpende overweging of hij, instede van eindeloos in Frankrijk te blijven omhangen, ons land niet beter zou kunnen dienen door naar Nederland terug te keeren.
>
> Bij deze door mij geenszins onderschreven zienswijze heb ik mij niet slechts niet neergelegd, maar ik heb mij bovendien

[1]) Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Deze rapporten heb ik aan de Enquêtecommissie toegezonden.

gekweten van mijn plicht om, in onderscheidene samenspraken, te trachten kapitein *van Royen* tot beter inzicht te brengen.

Deze pogingen hebben echter, tot mijn leedwezen, tot geen beter resultaat geleid dan dat kapitein *van Royen*, nadat ik er aanvankelijk een en andermaal in was geslaagd hem daarvan te weerhouden, op 13 December 1940 een bij voorbaat tot mislukking gedoemde ondeugdelijke poging ondernam om zijn situatie te klaren door het aan de Minister van Defensie te Londen telegrafisch verzoeken van ontslag uit den militairen dienst in de volgende termen:

„Les événements m'ayant réduit à l'état complètement inutile de réfugié Stop Je me vois contraint de solliciter l'intervention de votre Excellence afin d'obtenir ma démission." "

De derde vraag luidde:

„Was ten tijde van zijn vertrek aan u en aan Kapt. *v. Royen* bekend, dat het de wensch van de Ned. Regeering was, dat de in Z. Frankrijk verblijvende officieren naar Engeland zouden oversteken?"

Ik beantwoordde deze vraag bevestigend.

De vierde vraag luidde:

„Waaruit is te verklaren, dat Kapt. *v. Royen* van u niet den last heeft gekregen, om te trachten naar Engeland te gaan en af te zien van zijn voornemen om naar Nederland terug te keeren?"

Mijn antwoord luidde:

„Toen begin Januari 1941 mijn voortgezet pogen ten laatste bekroond werd met het vinden van een, groote kans biedende, gelegenheid om, via Algiers, Casablanca en Lissabon, ons doel, Engeland, te bereiken, deed kapitein *van Royen* mij mededeeling van zijn stellig besluit om, in afwachting van de, naar hij ten onrechte verwachtte, gunstige beslissing op zijn ingediend verzoek om ontslag uit den militairen dienst, onze reis niet mede te maken.

In de omstandigheden, waaronder wij ons toentertijd in Frankrijk bevonden — in moeilijke omstandigheden gestrande lotgenooten, die onderling zeer bevriend waren geraakt — was er in ons dienstverkeer van het geven van formeele dienstbevelen uiteraard geen sprake.

Doch het is buiten twijfel — en kapitein *van Royen* zal dit zeker niet bestrijden — dat kapitein *van Royen:*

1°. volledig bekend was met den begin Augustus 1940 aan Hr. Ms. Gezant kenbaar gemaakten en door dezen aan mij overgebrachten wensch van de Nederlandsche Regeering in Londen betreffende onze overkomst naar Engeland;

2°. zich volkomen bewust was van zijn plicht om, zoodra de gelegenheid zich daartoe zou voordoen, met den kapitein *de Ruyter van Steveninck* en mij naar Engeland te reizen;

3°. derhalve met betrekking tot het voldoen aan dien plicht van mij geen formeel dienstbevel noodig had, noch verwachtte (ik veroorloof mij te dezer zake verwijzing naar de Sententie van het H.M.G. van 18 Januari 1924, opgenomen in M.R.T. XIX, blz. 563 en in „De Practijk van het Militaire Tuchtrecht", Jur. VII ad art. 11 R.K.).

Toen de kapitein *van Royen* mij zijn besluit om onze reis niet mede te maken mededeelde, heb ik hem gewezen op de ernstige gevolgen, welke dat besluit voor hem zou kunnen hebben, doch ik heb, aangezien mij geen machtsmiddelen ten dienste stonden om het volvoeren van den onderwerpelijken plicht desnoods met geweld af te dwingen, voor het overige moeten volstaan met aan kapitein *van Royen* op te dragen de mij kenbaar gemaakte overwegingen, welke hem tot zijn besluit hadden geleid, op schrift te stellen."

Na onze aankomst in Londen heb ik langs telegrafische weg opnieuw een poging ondernomen hem over te krijgen, maar het is niet gelukt.

61507. De **Voorzitter:** U hebt in de briefwisseling van enige tijd geleden de stelling uitgesproken:

„Ik heb tijdens mijn verblijf in Engeland ten tijde van de Londense Regering de overtuiging verkregen, dat aanvankelijk de Minister van Defensie kolonel *Dijxhoorn* en, na diens aftreden, vervolgens de Ministers van Oorlog *van Boeyen* en jhr. *van Lidth de Jeude* in hun vrijheid tot het voeren van het door hen gewenste beleid zijn belemmerd."

Kunt u met enkele woorden mededelen, welk het beleid was, dat de drie genoemde Ministers zouden hebben willen voeren en welk beleid gevoerd is?

A. Minister *Dijxhoorn* is belemmerd in zijn wens de militaire voorbereiding van de terugkeer ter hand te nemen. Ten aanzien van de heer *van Boeyen* heb ik op grond van mijn ambtelijke samenspraken met hem de overtuiging gekregen, dat het niet zijn beleid was officieren op wachtgeld te stellen en later ook niet om overste *van de Plassche* op nonactiviteit te stellen.

Dat ligt ook voor de hand, want welke Minister zou dat kunnen verantwoorden in een tijd als toen, waarbij het om het lot van ons land ging? Ik ben in die overtuiging gesterkt, toen jhr. *van Lidth de Jeude* en Minister *van Kleffens* overste *van de Plassche,* die nog altijd op nonactiviteit was, wilden aanstellen tot militair attaché in Algiers, voor deze aanstelling niet de medewerking van de Kroon hebben kunnen verkrijgen. Het besluit tot aanstelling van overste *van de Plassche* tot militair attaché in Algiers is niet tot stand kunnen komen wegens gebrek aan medewerking van de zijde van de Kroon.

Ik wijs er voorts op, dat Prins *Bernhard* benoemd is tot Bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten door de Koningin, welk besluit tot stand is gekomen aanvankelijk zonder ministeriële medewerking (Koninklijk besluit van 3 September 1944, no. 1). Des anderen daags, toen het besluit is uitgegeven, is daar bijgevoegd: „Op de voordracht van de Ministers voor Algemeene Oorlogvoering, van Oorlog en van Justitie van VIER September 1944."

Sprekende over het niet vrij zijn in het te voeren beleid door de achtereenvolgende Ministers van Oorlog, heb ik het geluk gehad om de papieren te vinden van mijn helaas overleden vriend *Sas.* Ook daarin vind ik aanwijzingen, dat de achtereenvolgende Ministers van Oorlog in Londen niet vrij waren in het te voeren beleid. Als mijn vriend *Sas* Minister *van Boeyen* zijn bezwaren kenbaar maakt in verband met de gekozen oplossing in zake de organisatie van de militaire voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland en in het bijzonder er bezwaar tegen maakt, dat bedoelde militaire voorbereidingen, welke in hoofdzaak een vraagstuk vormen van de Koninklijke landmacht, zijn gesteld onder de algemene leiding van een marine-instantie, i.c. kolonel der mariniers *de Bruyne,* antwoordt Minister *van Boeyen* hem, dat hij hierin geen verandering kan brengen, omdat de Koningin dit zo wenste.

61508. De **Voorzitter:** U hebt in uw brief geschreven, dat het beleid van Minister *van Lidth de Jeude,* voor zover u daarmee te maken hebt gehad, zich heeft gekenmerkt door achterbaksheid. Kunt u dat aantonen?

A. Dat kan ik u aantonen met drie voorbeelden. Nadat het Bureau O.G.S. onder mijn leiding op 1 December 1942 was begonnen te werken, heb ik later moeten merken, dat jhr. *van Lidth de Jeude* achter mijn rug om de onder mijn bevelen dienende majoor *Doorman* bij zich had ontboden om hem te vragen, hoe het te mijnen burele ging. Het hele plan is toen door hen beiden doorgenomen en op grond van de inlichtingen van *Doorman* heeft de Minister besloten, dat het niet kon doorgaan, zoals het ging en dat het Bureau M.V.T. een belangrijker taak moest hebben.

61509. De **Voorzitter:** Was de reden, waarom de Minister de heer *Doorman* uitnodigde, hierin gelegen, dat hij iets wilde te weten komen over O.G.S.?

A. Ja. Hij heeft hem daarvoor ontboden, hetgeen dus volkomen in strijd is met de militaire verhoudingen. Dat gesprek heeft een ongewenst verloop gehad en is onmilitair en onsoldatesk geëindigd, omdat de Minister *Doorman* geheimhouding heeft opgelegd, welke onbehoorlijke plicht door majoor *Doorman* is aanvaard. *Doorman* heeft dus eveneens een kwalijke rol gespeeld.

61510. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe bent u daarachter gekomen?

A. Toen *Doorman* op 31 December bij mij kwam met zijn goede wensen voor het nieuwe jaar en door de mand viel. Op 28 December was jhr. *van Lidth de Jeude* bij mij geweest, die ook niets zei van het onderhoud met *Doorman.* Hij zei wel: „Ja generaal, wij moeten nog eens een lang gesprek voeren." Ik begon er toen de lucht van te krijgen. Toen *Doorman* 31 December bij mij kwam, viel hij door de mand en vertelde met een hoogrode kleur, dat hij bij de Minister was ontboden, dat de Minister met hem had gesproken en dat de Minister hem aan het einde van dat onderhoud geheimhouding had opgelegd, hetgeen hij had aanvaard. Ik vind dit een voorbeeld van achterbaksheid van de Minister, zoals ik nog nooit in mijn leven heb meegemaakt.

61511. De **Voorzitter:** Hebt u ook enig idee, waarom de Minister het niet aan u heeft gevraagd, maar wel aan een ander?

A. Ik denk, dat de Minister niet erg verlangde naar mijn tegenargumenten. Dat zou de reden kunnen zijn. Ik noem het achterbaks. Het was allemaal niet nodig geweest, als majoor *Doorman* terstond tegen de Minister had gezegd: „Excellentie, dat kan niet; ik heb een militaire chef en u moet met hem praten."

61512. De **Voorzitter:** Is dit de enige grond, waarop u aan de Minister achterbaksheid verwijt?

A. Dit is één grond; ik heb er nog meer: de nota aan de Ministerraad, waarin hij zijn ambtgenoten mededeelt, hoe naar zijn mening de landmacht en de luchtmacht moeten worden georganiseerd, met een verdraaide weergave van wat het Bureau O.G.S. ter zake had voorgesteld. Wanneer men buiten mijn weten een dergelijke nota stuurt aan de Ministerraad met dergelijke leugens betreffende mijn voorstellen, dan noem ik dat achterbaks.

61513. De **Voorzitter:** Kan het niet een vergissing zijn geweest?

A. Dan had het op de weg van de Minister gelegen in zijn antwoord aan mij te zeggen: Het spijt mij erg, ik bied mijn verontschuldigingen aan.

61514. De **Voorzitter:** Hij heeft geschreven, dat hij bereid was de leden van de Ministerraad uw standpunt mede te delen, opdat niet de indruk zou worden gevestigd, dat uw zienswijze ten aanzien van de Koninklijke landmacht onjuist zou zijn weergegeven.

A. Het kon niet lauwer gezegd worden. Ik vind dat geen mannelijk antwoord.

61515. De **Voorzitter:** Naar uw mening is dit antwoord een handhaving van zijn standpunt?

A. Ja.
Het derde argument is het volgende. Nadat de Minister mij had belast met het overleg met het War Office voor de vorming van de Expeditionnaire Macht en ik het contact had gevormd, stuurde hij achter mijn rug om anderen naar het War Office. Terwijl ik aan het overleggen was, ging de Prins, bijgestaan door kolonel *Kruls,* op verzoek van de Minister en zonder dat ik het wist, daar over hetzelfde onderwerp praten en overleggen, waardoor ik tegenover de Britse generaals in mijn hemd werd gezet.

61516. De **Voorzitter:** Is dat een zenden door de Minister geweest of hebben anderen daarop aangedrongen?

A. De Minister heeft de Prins gevraagd daarheen te gaan. Ik heb schriftelijk mijn bezwaren tegen deze procedure aan de Minister kenbaar gemaakt.

61517. De **Voorzitter:** Hebt u daarop enige reactie van de Minister gehad?

A. Ja, jhr. *van Lidth de Jeude* schreef mij, dat hij „met belangstelling had kennis genomen van mijn beschouwingen", enz.

61518. De **Voorzitter:** Is er in het kader van dit verhoor verder nog iets, waarvan u van mening bent, dat deze commissie dit behoort te weten?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Mij rest alleen u te bedanken voor uw tijdige convocatie en voor het feit, dat u naar Londen bent gekomen, ook al zult u vermoedelijk wel niet alleen voor mij gekomen zijn.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

D. VAN VOORST EVEKINK.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 27 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

FRANÇOIS VAN 'T SANT,

oud 66 jaar, wonende te Laneswood,
Mortimer near Reading (Berks), Engeland,
thesaurier van H.M. de Koningin en Z.K.H. de Prins in Engeland.

Hij legt de eed af als getuige.

61568. De **Voorzitter:** U is thans verschenen voor Sub-Commissie II, welke handelt over het militaire beleid.
Waarom is generaal *van Oorschot* in 1941 verdwenen als hoofd van de Nederlandse Militaire Missie?

A. Dat weet ik niet. Voor zover ik weet, is hij dat altijd gebleven. Hij was uitgezonden als hoofd van de Militaire Missie met *Zegers.*

61569 De **Voorzitter:** Ja. Ook de heer *Schoonenberg* was er aan verbonden. U weet dus niet, dat generaal *van Oorschot* niets steeds hoofd van de Militaire Missie is gebleven en is vervangen door Prins *Bernhard?*

A. Neen. *Van Oorschot* is als hoofd van de Militaire Missie altijd hier geweest, totdat hij werd vervangen door *Phaff.* Ik ben bang, dat er hier een vergissing in het spel is. De heer *van Oorschot* was hier als hoofd van de Militaire Missie met *Zegers* en dat is hij gebleven, geassisteerd door de heer *Schoonenberg,* totdat er een ander is gekomen. Dat was echter lang na 1941.

61570. De **Voorzitter:** Wij hebben hier gisteren de heer *Schoonenberg* gehoord en deze heeft ons medegedeeld, dat in Augustus 1941 generaal *van Oorschot* is verdwenen als hoofd van de Militaire Missie, waarna de heer *Schoonenberg* is opgetreden als waarnemend-hoofd, terwijl Prins *Bernhard* hoofd werd. Generaal *Dijxhoorn* is hierover ook ondervraagd, doch toen ging het over de vraag, of men de Militaire Missie zou opheffen of reorganiseren.
Ik heb toen gevraagd:

„Wilde Minister *Gerbrandy* de Militaire Missie opheffen of reorganiseren? Wat waren zijn motieven daarvoor?

Antwoord:

„De heer *Gerbrandy* wilde de missie opheffen, hij vond haar overbodig; dit was zijn enige motief. Een ander motief heeft hij tegenover mij niet gebruikt. De achtergrond was, dat men op Chester Square graag generaal *van Oorschot* kwijt wilde, omdat hij zeer slecht in de pas stond bij de bekende heer *van 't Sant.*"

A. De bekende heer *van 't Sant* weet hiervan niets.

61571. De **Voorzitter:** Ik moet hieruit concluderen, dat generaal *Dijxhoorn* hier een leugen heeft verteld?

A. Ten tweeden male.

61572. De **Voorzitter:** Dan zou ik u willen vragen, of het u ook bekend is, waarom verschillende heren verwijderd zijn van het Departement van Oorlog, zoals de heer *van de Plassche,* ook omstreeks die tijd, toen Minister *van Boeyen* Minister van Oorlog ad interim was.

A. Ik dacht, dat de heer *van de Plassche* nooit verwijderd is.

61573. De **Voorzitter:** Hij is omstreeks Augustus 1941 op nonactief gesteld. Toen is hij enige tijd op nonactief gebleven en later hoofd van de opleiding voor verbindingsofficier geworden. Hij heeft maanden rondgelopen zonder dat hij iets behoefde te doen.

A. Dat heeft met mij nooit iets te maken gehad.

61574. De **Voorzitter:** Ik vraag u, of u er iets van weet.

A. Neen, wanneer was dat?

61575. De **Voorzitter:** Dat is geweest, nadat generaal *Dijxhoorn* niet meer Minister was, in de eerste maanden, dat de heer *van Boeyen* Minister van Oorlog ad interim was.
Ik mag u misschien iets voorlezen uit het verhoor van generaal *Dijxhoorn.*

„De **Voorzitter:** Generaal *van Oorschot* is toch niet tijdens uw Ministerschap ontslagen, was het niet iets later?

A. Ik heb pertinent geweigerd de mij opgegeven heren, waaronder ik ook de latere generaal-majoor *van Voorst Evekink* moet noemen, te ontslaan. Het waren *van Oorschot, van Voorst Evekink, van de Plassche, Post Uiterweer* en *Kruls.* Er werd mij geen enkel steekhoudend argument opgegeven, waarom deze mensen niet goed waren op een Departement, zodat ik heb geweigerd mij zonder personeel op een Departement neer te zetten. Het aantal mensen, dat bekwaam was om op een Departement te werken, was zeer gering.

De **Voorzitter:** Zijn deze mensen later allen ontslagen?

A. Generaal-majoor *van Oorschot* is ontslagen.

De **Voorzitter:** Al of niet op eigen verzoek?

A. Niet op eigen verzoek. Kolonel *van Voorst Evekink* is benoemd tot commandant in Wolverhampton; overste *van de Plassche* is op nonactiviteit gesteld; kapitein *Kruls* werd ontheven van zijn adjudantschap en kreeg een andere betrekking op het Departement en de luitenant-ter-zee *Post Uiterweer* werd ontheven van zijn adjudantschap en te werk gesteld op het Departement van Marine.
Het is wel aardig om te zien, dat ik niet zo verkeerd heb gedaan deze mensen te handhaven. Generaal *van Oorschot* is later, toen het met de Inlichtingendienst spaak liep, teruggeroepen; generaal-majoor *van Voorst Evekink* is later commandant van alle troepen in Engeland en militair attaché geworden, hij is eerst onlangs afgetreden; de toenmalige overste *van de Plassche* heeft het gebracht tot generaal-majoor en is laatstelijk militair attaché in Praag geweest; kapitein *Kruls* is met sprongen generaal-majoor geworden, chef staf van het Militair Gezag en is thans luitenant-generaal, chef van de generale staf; de luitenant-ter-zee *Post Uiterweer* heeft het na mijn aftreden gebracht tot commandant van de Nederlandse Marine in Engeland en bekleedt thans een vooraanstaande positie aan het Departement van Marine.
Ik moest echter deze mensen van mijn Departement wegzenden, omdat zij de heer *van 't Sant* niet bevielen. Dit is de ondergrond van alles."

A. Het is volslagen kolder! Ik heb een verzoek gehad een onderzoek in te stellen naar de gedragingen van *van Voorst Evekink,* voordat hij naar Engeland was overgekomen. Er waren toen over hem allerlei dingen verteld. Ik heb daarnaar een onderzoek ingesteld en gerapporteerd, dat er geen enkele grond was geloof te hechten aan dergelijke roddelpraatjes.

61576. De **Voorzitter:** Van wie kreeg u die opdracht?

A. Van *Gerbrandy.*

61577. De **Voorzitter:** Op grond van welke omstandigheden is men er toe gekomen een onderzoek in te stellen naar de gedragingen van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Men beweerde, dat hij eerst niet naar Engeland wilde overkomen en daar had willen blijven. Er liepen over hem allerlei praatjes en toen heeft *Gerbrandy* gezegd: onderzoek dat. Ik heb dat gedaan en medegedeeld, dat er geen reden was geloof aan die praatjes te hechten. Het onderzoek is zeer kort nadat *van Voorst Evekink* hier was, ingesteld. Daarover moet een brief zijn uitgegaan van mijn bureau naar het bureau van *Derksema.*

61578. De **Voorzitter:** Generaal *van Voorst Evekink* is hier, meen ik, in Februari 1941 gekomen. Zeer kort daarna is hij aangesteld aan het Departement van Oorlog bij het Bureau Bijzondere Aangelegenheden. Ik moet dus constateren, dat, naar uw opvatting, hetgeen oud-Minister *Dijxhoorn* hierover heeft verklaard een leugen is?

A. Volslagen.

61579. De **Voorzitter:** Kunt u mij mededelen, hoe de bevelsverhoudingen hebben gelegen met betrekking tot het detachement-Maidenhead?

A. Aanvankelijk was het detachement onder militair bevel; later zijn de marechaussees overgegaan naar Justitie.

61580. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van moeilijkheden, die zich daarbij hebben voorgedaan? Was u het er mede eens, dat het detachement-Maidenhead eerst stond onder bevel van de Minister van Oorlog of hebt u zich daartegen verzet?

A. Er hebben zich moeilijkheden voorgedaan, omdat de toenmalige luitenant-kolonel *Phaff* zich ook met de leiding over de marechaussees bemoeide.

61581. De **Voorzitter:** Had hij daartoe het recht?

A. M.i. niet, want de marechaussees waren aan mij ter beschikking gesteld ter beveiliging van de Koninklijke familie.

61582. De **Voorzitter:** Gold dat niet uitsluitend ten aanzien van de bewaking?

A. Ja.

61583. De **Voorzitter:** En niet voor zover het de militaire oefening der manschappen aanging?

A. Voor de militaire oefening was er de adjudant *de Ruijsscher.*

61584. De **Voorzitter:** Is het ene en het andere aspect precies uit elkander gehouden?

A. De adjudant heeft moeilijkheden gehad; die zat als een kurken zak tussen het schip en de wal, dus tussen *Phaff* en mij. Het was natuurlijk niet nodig, dat er ten aanzien van die marechaussees op zuiver militaire wijze werd gehandeld, want zij waren ter beschikking gesteld voor de bewaking. Ik had ze in Chester Square, Eton Square en Maidenhead. De beveiliging van de Koninklijke familie was aan mij opgedragen. De marechaussees stonden onder Justitie.

61585. De **Voorzitter:** Oorspronkelijk stonden zij onder de Minister van Oorlog. Er stonden bepalingen in de instructie van de detachementscommandant nopens de verhouding tot de heer *van 't Sant* en de taak van de heer *van 't Sant* nopens de beveiliging van de Koninklijke familie.
Maar daarna zijn er moeilijkheden geweest.

A. Alleen *Phaff*; die is er tussen geweest. Die moeilijkheden waren meer tussen adjudant *de Ruijsscher* en *Phaff.*

61586. De **Voorzitter:** Er zijn enkele moeilijkheden geweest, die men misschien op zich zelf als niet van belang kan beschouwen, maar die een symptomatisch karakter kunnen hebben gedragen. Er is een verzoek geweest van de Minister van Oorlog aan adjudant *de Ruijsscher* om opgave te doen van het personeel van het detachement. Toen heeft adjudant *de Ruijsscher* onmiddellijk een brief geschreven, waarin die nominatieve opgave stond. Hij heeft u toen medegedeeld, dat het Departement van Oorlog om de sterkte van het detachement had gevraagd. U heeft de dag daarna gevraagd, of u die opgave aan het Departement van Oorlog kon afgeven, maar dat is niet geschied. Daarover zijn moeilijkheden ontstaan; u hebt waarschijnlijk die brief achtergehouden, omdat u van mening was, dat men via u een dergelijke opgave moest vragen en niet rechtstreeks aan de detachementscommandant.

A. Ik heb toen wel andere dingen aan mijn hoofd gehad om dat precies na te kunnen gaan. Als *de Ruijsscher* dat zo zegt, laten wij dan maar aannemen, dat het zo is. Waarom ik die brief niet heb doorgestuurd, weet ik werkelijk niet.

61587. De **Voorzitter:** U hebt naar aanleiding van dit geval geschreven:

> „De opperwachtmeester *de Ruijsscher* deelt mij mede, dat door u inlichtingen gevraagd zijn o.a. omtrent de namen van marechaussee, behoorende tot het Bewakings Detachement van Hare Majesteit de Koningin. Mag ik u verzoeken, vragen omtrent dit detachement te richten aan den Directeur van Politie, 77 Chester Square, Londen S.W."

U hebt toen blijkbaar gemeend, dat het detachement niet stond onder het Ministerie van Oorlog, maar onder u. Dit heeft de Minister van Oorlog ontkend.

A. Dat kan een fout van mij zijn geweest.

61588. De **Voorzitter:** Het heeft aanleiding gegeven tot een briefwisseling; men heeft het blijkbaar ernstig opgevat.

A. Het is misschien een gevolg geweest van de te weinige militaire kennis, die bij mij aanwezig was. Het spijt mij wel, dat het zo is gegaan.

61589. De **Voorzitter:** Op wiens initiatief is men gekomen tot een bewakingsdetachement van Hare Majesteit?

A. Toen H.M. aankwam, is er direct contact geweest met Scotland Yard, maar toen was het moeilijk, heel veel mensen af te zonderen voor de bewaking van H.M. Er was een groep marechaussees overgekomen uit Brabant, die daar waren verdreven, en dezen zijn ter beschikking gesteld voor de bewaking van H.M. Op wiens initiatief dat is geschied . . .?

61590. De **Voorzitter:** De Minister van Oorlog zegt, dat het merkwaardig is, dat Justitie aanspraak maakte op het bevel van dat detachement, maar hij schreef aan zijn ambtgenoot van Justitie:

> „Ik moge in dit verband in Haar herinnering (d.i. de Minister van Justitie) brengen, dat nimmer van Hare zijde ook maar eenige stap is gedaan om tot het uitzetten van een bewakingsdetachement voor H.M. de Koningin te geraken. De verantwoordelijke Britsche militaire instanties hebben zich reeds in den zomer van het vorige jaar tot mij gewend om in de bewaking van de verblijfplaats van H.M. de Koningin te voorzien door een *militaire* bewaking ter sterkte van ongeveer 120 man."

Daarmee wilde hij aangeven: Gij, Minister van Justitie, hebt er nooit iets aan gedaan.

A. Over die Engelse bewaking is gesproken, maar de Koningin vond het toen buitengewoon jammer om daarvoor Engelse militairen te gebruiken. Het leek ook practisch, dat in handen te laten van Nederlandse personen, die zich non-combattanten noemden.

61591. De **Voorzitter:** U is het dus eens met de bewering van de Minister van Oorlog, dat niet van het Departement van Justitie aandrang is uitgeoefend?

A. Ik geloof het niet.

61592. De **Voorzitter:** Het zal u waarschijnlijk bekend zijn, dat in de algemene instructie voor de veiligheid van H.M. en de leden van Hoogstderzelver Huis onder punt 4 destijds is opgenomen, dat het detachement, voor wat betreft de uitoefening van de bewakingsdienst, geheel ressorteerde onder de Minister van Justitie. Administratief en wat de handhaving van de tucht en de geoefendheid betreft, ressorteerde het detachement onder de Minister van Oorlog. De commandant van het detachement moest u op de hoogte houden van alles, wat verband hield met de militaire aard van het detachement. Hier werd nauwkeurig afgebakend, hoe het zat met de ver-

schillende bevoegdheden. In 1943 hebben zich opnieuw moeilijkheden voorgedaan. Een enkele daarvan wordt genoemd door de Minister van Oorlog in een brief aan de Minister van Justitie.
Daarin staat:

„Op 24 Februari 1943 zendt de Commandant der Brig. Politie een schrijven aan den „Heer Directeur van Politie, 77 Chester Square (dhr. *van 't Sant*) d.t. van den Commandant der Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" betreffende het onderhouden van de militaire geoefendheid van het detachement Maidenhead (zie Bijlage A).
Op de in de laatste alinea gestelde vraag: of de genoemde Politie-autoriteit accoord gaat met het gedane voorstel betreffende de oefeningen *werd geen antwoord ontvangen.*"

A. Er is een bespreking geweest met *de Ruijsscher* en het resultaat daarvan is geweest, dat er volgens *de Ruijsscher* oefeningen werden gehouden. Dat heeft *de Ruijsscher* met de autoriteiten besproken. Of daarop geen antwoord is gekomen, weet ik niet.

61593. De **Voorzitter:** De Minister heeft het blijkbaar hoog opgenomen, omdat hij daarover heeft geschreven aan zijn ambtgenoot van Justitie. Hij heeft het blijkbaar als symptomatisch beschouwd.

A. Ik heb mij in die tijd niet met dergelijke futiliteiten kunnen inlaten.

61594. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat u het futiliteiten noemt, maar de vraag is: is het opzet geweest die brief niet te beantwoorden op grond van een bepaald inzicht in de bevelsverhoudingen?

A. Neen. Als die brief niet beantwoord is, moet men het geheel wijten aan het vele werk. Ik dacht, dat dit was afgedaan tussen *de Ruijsscher* en de autoriteiten, maar ik weet niet, of ik niet geantwoord heb.

61595. De **Voorzitter:** De Minister zegt, dat er geen antwoord is gegeven. Indien geen antwoord is gegeven, is het uwerzijds dus niet nagelaten op grond van uw inzicht in de bevelsverhoudingen, in die zin, dat u meende, dat u de zeggenschap had?

A. Neen. Die verzekering kan ik u geven. Als ik mis ben, zeg ik: ik ben mis geweest, dan neem ik de verantwoording. Dit is waarschijnlijk zuiver een vergissing mijnerzijds, die voortgesproten kan zijn uit het vele werk of misschien uit onachtzaamheid, maar nooit uit de opzet moeilijkheden te verwekken.

61596. De **Voorzitter:** Het tweede feit is het volgende:

„Op 7 April 1943 meldt de Commandant der Brig. Politie aan den Commandant der Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene", dat hij geen antwoord ontving op zijn schrijven genoemd ad a en dringt er nogmaals op aan, dat getracht zal worden den Directeur van Politie te bewegen het voorgestelde oefenschema te aanvaarden, te meer waar thans ook van Engelsche zijde er op attent is gemaakt, dat het detachement Maidenhead physieke oefeningen noodig heeft.
De Commandant der Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" zendt dat schrijven door aan dhr. *van 't Sant*. Wederom mocht hierop echter geen antwoord worden ontvangen."

Indien dit juist is, krijgt dit het karakter, dat er bepaalde redenen zijn geweest, dat u het schrijven niet hebt willen beantwoorden.

A. Er is een bespreking geweest, meen ik, met een Engelse dokter, waar ik bij ben geweest. Dat was daarna. Als het resultaat daarvan is gezegd, dat voor deze mensen verdere oefening niet nodig was. Heb ik dat niet geantwoord aan de Minister? Was dat schrijven aan mij of aan de Minister gericht?

61597. De **Voorzitter:** Dit is een brief van de Minister van Oorlog aan de Minister van Justitie. Noch bij de commandant van de Politietroepen, noch bij de commandant van de „Irene Brigade" is enig antwoord binnengekomen.

A. Van de Minister van Justitie?

De **Voorzitter:** Neen, van u niet; het was aan u gericht.

A. Zal ik niet geantwoord hebben aan de Minister van Justitie? Ik weet, dat wij gezegd hebben: wij hebben zo weinig mensen; wij komen mensen te kort; moeten zij nu nog oefenen ook? Ik weet, dat dit een punt van bespreking is geweest tussen de Minister en mij.

61598. De **Voorzitter:** In uw gedachtengang kan men zeggen: ik antwoord niet, want daarmede heb ik niets te maken.

A. Ik geloof niet, dat ik dat gedacht heb. Ik zal meer hebben gedacht aan het feit, dat ik wel andere dingen aan mijn hoofd had dan die oefening van die mensen. Ik zou er ook niet de mensen voor gehad hebben. Ik vroeg herhaaldelijk om meer mensen tot uitbreiding; ik heb die mensen nooit gekregen. Het is best mogelijk, dat ik aan de Minister van Justitie er over heb geschreven.

61599. De **Voorzitter:** Dat zou hetzelfde zijn gebleven, omdat, voor wat de militaire oefening betreft, het detachement noch onder u, noch onder de Minister van Justitie stond. Van de kant van de Minister van Oorlog beschouwd, zou men de zaak zo moeten stellen, dat u rechtstreeks had moeten antwoorden en niet via de Minister van Justitie, omdat het detachement, wat dit punt betrof, onder het Departement van Oorlog stond.

A. Vindt u het belangrijk?

De **Voorzitter:** Het is aan de aandacht van de commissie onderworpen.

A. Ik weet het werkelijk niet. Ik weet alleen, dat de bewaking altijd voldoende is geweest, en daarmede ben ik reeds zeer gelukkig.

61600. De **Voorzitter:** Indien de Minister van Oorlog deze zaak belangrijk genoeg vindt om haar officieel te behandelen op het niveau van een correspondentie tussen Ministers, dan durf ik niet te zeggen, dat deze zaak niet belangrijk is.

A. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik dacht, dat ik andere dingen aan mijn hoofd had, die belangrijker waren.

61601. De **Voorzitter:** Dat is dus een kritiek van uw zijde op de Minister van Oorlog?

A. Ja, met genoegen.

61602. De **Voorzitter:** Dan gaat de brief als volgt verder:

„Op 27 April 1943 zendt de Commandant der Brig. Politie een monteur naar het detachement Maidenhead, met opdracht om aldaar materieel van de Brig. Politie na te zien. *Deze man was op 9 Juli 1943 nog niet teruggekeerd,* niettegenstaande de kapitein *Peters* (Ct. Brig. Politie) eenige malen den betrokken adjudant-onderofficier, Detachements-Commandant, opbelde. Deze laatste verontschuldigde zich steeds met de mededeeling, dat genoemde monteur *op order van den heer van 't Sant moest blijven.*"

A. Ik heb toestemming gehad om die monteur te houden. Wij hadden wel wagens, maar konden geen mensen krijgen om de wagens te repareren. Toen kwam er een man, die zeer goed op de hoogte van dergelijke zaken was. Ik heb toen naar het kamp in Wolverhampton getelefoneerd. Men zei daar: Houdt die man maar. Zijn naam weet ik niet meer. Ik heb die man zo lang mogelijk gehouden; wij hebben zeer veel plezier van hem gehad, want hij heeft daar mooi werk gedaan.

61603. De heer **Koersen:** Wie was toen de commandant?

A. Dat weet ik niet. Was *Phaff* dat toen nog?
Ik zat niet in het militaire deel.

61604. De **Voorzitter:** Wij kunnen er van uitgaan, dat deze correspondentie bedoeld is geweest om een einde te maken aan de moeilijke bevelsverhoudingen. De Minister van Oorlog schreef:

„Ik vertrouw, dat Uwe Excellentie met mij zal instemmen, dat de onder 2 vermelde voorbeelden aantoonen, dat het niet toelaatbaar is den bestaanden toestand langer te bestendigen. Niet alleen wordt hierdoor de krijgstucht op ernstige wijze geschaad, doch tevens wordt het onmogelijk den kapitein *Peters* verantwoordelijk te stellen voor de op hem, met betrekking tot het Detachement Maidenhead rustende taak, terwijl de positie van den Detachementscommandant zoodanig moeilijk is geworden, dat hij naar mijn oordeel niet meer in den toestand van geestelijk evenwicht kan leven, welke noodig is om zijn belangrijke en verantwoordelijke taak naar behooren te vervullen."

A. Van die mijnheer *Peters?*

De **Voorzitter:** Neen, van *de Ruijsscher*. Blijkbaar was de toestand zo gespannen, dat het een zodanige indruk heeft gemaakt op die commandant, dat...

A. Ja. *De Ruijsscher* heeft er altijd vervelend tussen gezeten.

61605. De **Voorzitter:** Welke rol speelde u?

A. Dat ik vasthield, hetgeen ik nodig had voor de bewaking van de Koningin.

61606. De **Voorzitter:** Dus dat u zich wel bemoeide met de sterkte van het detachement?

A. Waarachtig. Ik heb uitbreiding gevraagd en verkregen voor de bewaking van H.M. Ik kreeg toen 20 mensen, die allen waren afgekeurd voor dienst.

61607. De **Voorzitter:** Een dergelijk verzoek kan toch geen aanleiding geven tot een quaestie over bevelsverhoudingen?

A. De moeilijkheden, die er altijd zijn geweest, zijn altijd gezochte moeilijkheden geweest. Er is nooit medewerking van de zijde van het Departement geweest. Er is altijd plagerij geweest.

61608. De **Voorzitter:** Dat is symptomatisch geweest voor de moeilijke interne verhoudingen?

A. Er zijn moeilijkheden geweest tussen Justitie en Defensie, welke neerkwamen op *de Ruijsscher,* en dan moest ik *de Ruijsscher* dekken. Die zat vreselijk moeilijk tussen de militairen en mij ingedrukt. Ik trachtte het mijne er van te krijgen in het belang van de bewaking van de Koningin, handelde daardoor misschien onmilitair, maar ik moest *de Ruijsscher* helpen. *De Ruijsscher* is van deze zaak de dupe geworden. Dat spijt mij, want hij was een goede marechaussee en een hoogst fatsoenlijk man, die schitterend voor de bewaking heeft gezorgd en groot vertrouwen van de Koningin genoot, die zelf diverse dingen met hem besprak. Helaas is hij van deze grap de dupe geworden. Als ik de verantwoordelijkheid op mij moet nemen ten opzichte van *de Ruijsscher,* dan zou ik dat met liefde willen doen. Hij heeft schitterend zijn plicht gedaan. Het is te begrijpen, dat deze stumperd van een man, die een bescheiden positie innam, minder tegen dit soort van moeilijkheden kon dan degene, die een beetje boven de tafel kon kijken.

61609. De **Voorzitter:** Dit onderwerp is ook ter sprake gekomen bij het verhoor van de heer *de Bruyne*. Ik vroeg hem toen, of hij hierover iets kon mededelen.
Ik zeide:

„Het was een strijd tussen het Departement van Oorlog en het Departement van Justitie, meen ik, over de vraag, wie de zeggenschap zou hebben.

A. Ik geloof niet, dat het zover ging. Het was meer een quaestie van personen. Het is een beetje precaire zaak. Het gedeelte van de marechaussee, dat in Engeland was, ressorteerde onder de militaire commandant; er was een detachement van geplaatst in Maidenhead. Waarop het neerkwam, was, dat de heer *van 't Sant,* die secretaris van Hare Majesteit de Koningin was, afweek van alle voorschriften en orders, die ten aanzien van dit detachement waren gegeven. Dat gaf dikwijls aanleiding tot onprettige verhoudingen tegenover de commandant van de marechaussee.

De **Voorzitter:** Had de heer *van 't Sant* daartoe bevoegdheid?

A. Naar mijn mening niet; hij deed het maar."

A. Dat is vermoedelijk alles juist, omdat ik niet anders heb kunnen handelen, wilde ik mijn taak naar behoren uitvoeren. Dan schakel ik alle moeilijkheden voor anderen uit.

61610. De **Voorzitter:** Wanneer er bepaalde verhoudingen zijn, die men wil veranderen, is er toch altijd een mogelijkheid de verandering langs legale weg tot stand te brengen?

A. Ik had iemand, die ik dienen moest, wier bevelen ik had op te volgen, die met anderen daaromtrent niet in verbinding kwam en die mij zeide: zo doe ik het en zo gaat het.
Die bevelen heb ik uitgevoerd. Ik heb er geen andere mensen kunnen inhalen; ik heb het naar mijn beste weten gedaan.

61611. De **Voorzitter:** Het lijkt mij toch toe, dat men te dien aanzien altijd tot overeenstemming kan komen.

A. Dat geloof ik niet.

61612. De **Voorzitter:** Als het symptomatisch wordt, is het een andere quaestie.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De competentiequaestie, daarom draait het!

A. Op een gegeven ogenblik zeg ik: nu weet ik niet meer, waaraan ik mij houden moet. Dat geleuter! Nu doe ik het eenvoudig zo en zo. Dat ligt wel in mij. Ik ben bang, dat daarvan anderen de dupe zullen worden. Daarvan mag nooit *de Ruijsscher* de dupe worden.

61613. De **Voorzitter:** Ik geloof niet, dat de quaestie, waarom het gaat, is, of *de Ruijsscher* de dupe wordt. Het gaat er om: wordt gehandeld overeenkomstig de wettelijke voorschriften? Leveren die moeilijkheden op, dan kunnen die worden gewijzigd.

A. Het is mogelijk, dat ik tegen die wettelijke voorschriften gehandeld heb en dat ik ze misschien niet alle gekend heb.

61614. De **Voorzitter:** Er bestond een instructie, die u natuurlijk ook bekend was.

A. Misschien heb ik mij niet aan die instructie gehouden, omdat ik het eenvoudig niet kon. Als ik een zodanig antwoord kan geven, waarmede de heer *Dijxhoorn* tevreden is.....

61615. De **Voorzitter:** Dit heeft geen betrekking op Minister *Dijxhoorn*. Dit speelt in de periode 1942/1943, onder het Ministerschap van de heer *van Lidth de Jeude* en gedeeltelijk onder dat van de heer *van Boeyen*.

A. De heer *van Lidth de Jeude* heeft mij daarvan nooit iets gezegd.

61616. De **Voorzitter:** De brief, waarover ik het laatst heb gesproken, is gedateerd 28 Juli 1943 en afkomstig van de Minister van Oorlog; dat kan niemand anders dan de heer *van Lidth de Jeude* zijn.

A. Als hij hem gelezen heeft!

De **Voorzitter:** Hij blijft er verantwoordelijk voor.

A. Ik ben op het ogenblik bezig met het op schrift stellen van mijn ervaringen. Het is de bedoeling, dat vastgelegd worden de fouten, die gemaakt zijn, ten einde, als ooit weer zo iets voorkomt, een leidraad te hebben. Er wordt niets van politieke aard of van personen in genoemd; er wordt alleen gezegd: dit was goed en dat was mis.
Het gaat niet om iets, waarvan later kan worden gezegd: hij kwam voor de Enquêtecommissie en toen hij daar eenmaal voor was geweest, ging hij allerlei dingen opschrijven, die werden bewaard. Er zijn bepaalde dingen, die genoteerd moeten worden als leidraad voor later.
Heb ik voldoende geantwoord voor wat *de Ruijsscher* betreft, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter:** Dat kan ik u thans niet mededelen. De heer *de Ruijsscher* is nog niet voor de commissie verschenen. De zaak draait echter niet om zijn persoon.

61617. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Zat het Departement van Oorlog als het ware voortdurend uw bewakingstroepen in de weg?

A. Er was geen medewerking.

61618. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hielden die moeilijkheden met personen verband? Wanneer in Engeland de man, die verantwoordelijk is voor de bewaking en de veiligheid van de Koningin, daarvoor de hulp vraagt aan het Departement van Oorlog, dan kan ik mij niet anders voorstellen, dan dat deze hulp ook gegeven wordt.

A. Als verantwoordelijk politieman was ik aansprakelijk voor de bewaking van de Koningin. *Phaff* wilde, dat ik aan hem zou opgeven waar ik de posten wilde hebben. Hij wilde, dat ik met het detachement niets zou doen, zonder dat er een lastgeving kwam van de militaire autoriteiten. Stelt u zich eens voor, wat een toestand men had gekregen, als de Koningin had gezegd: morgen om 8.30 uur op Chester Square, daar of daarheen, en ik had zelf geen maatregelen kunnen treffen; dan had ik dus eerst naar *Phaff* moeten gaan en moeten vragen: kan ik die of die man krijgen op die of die plaats? Als men verantwoordelijk is voor de veiligheid van de Koningin, dan moet men de verantwoording ook kunnen dragen en dat kan men alleen, als men zelf die maatregelen kan nemen. Ik heb gezegd: ik moet volkomen de beschikking hebben over de mensen, als ik hiervoor de verantwoordelijkheid draag; anders doe ik het niet. Natuurlijk waren er autoriteiten, die graag in het kamp wilden blijven en daar een positie wilden hebben.

61619. De **Voorzitter:** De vraag, of de manschappen daar graag wilden blijven, was niet aan hun oordeel onderworpen. Organisatorisch was het detachement Maidenhead ingedeeld bij de politietroepen, die een onderdeel vormden van de Irene-Brigade. De commandant had dat detachement, voor wat de militaire kant betreft, onder zijn bevel, u had het detachement onder uw bevel, voor zover het de bewaking betrof. Dat gaf aanleiding tot moeilijkheden.

A. Bewaking alleen kan ik niet doen. Die troepen moesten worden ingezet overeenkomstig de opdracht van de Koningin, op een moment, dat het noodzakelijk was.

61620. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Oorlog wilde daar een vinger in de pap hebben en u zei: ik ben verantwoordelijk en moet over de mensen kunnen beschikken zonder met iemand daarover te moeten spreken.

A. Ja, zo was inderdaad de positie.

De **Voorzitter:** Ik ben dan thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

F. VAN 'T SANT.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 28 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

PIETER LODEWIJK GERARD DOORMAN,
oud 52 jaar, wonende te Londen,
generaal-majoor.

Hij legt de eed af als getuige.

61939. De **Voorzitter:** Wanneer bent u in Engeland gekomen?

A. Op 11 September 1940.

61940. De **Voorzitter:** Welke functie bekleedde u daarvóór?

A. Militair attaché in Brussel.

61941. De **Voorzitter:** Bent u, nadat uw werkzaamheden in België geëindigd waren, rechtstreeks naar Engeland gegaan?

A. Via Frankrijk, Spanje en Portugal. Ik ben begin Juli in Portugal aangekomen. Ik heb direct aan de Minister geschreven, dat ik er was, en om nadere instructies gevraagd. Ik heb opgegeven, dat ik bij voorkeur naar Indië zou willen gaan.

61942. De **Voorzitter:** Waarom moest u die omweg maken? Kon u als militair attaché niet direct naar Engeland komen?

A. Neen. Wij zijn eerst in Brussel gebleven. De Belgische Regering is uitgeweken naar de kust en wij zijn medegegaan. Daarna is de doorbraak gekomen. De Belgische Regering is afgezakt naar Noord-Frankrijk, evenals wij. Toen was er geen contact meer met deze Regering. Vervolgens heb ik mij gemeld bij de militair attaché in Parijs. In Juni ben ik werkzaam geweest bij de militaire missie aldaar. Toen is de missie naar Zuid-Frankrijk gegaan: Ik ben medegegaan naar Cérons. De Belgische Regering was ondertussen weer in actie gekomen in Poitiers en zo ben ik met de staf van de Nederlandse ambassade uit Brussel eveneens naar Poitiers gegaan. Vlak vóór de capitulatie van Frankrijk is het personeel van de Nederlandse ambassade uitgeweken naar Spanje en Portugal en ben ik met hen over de Spaanse grens gegaan en in Juli in Portugal aangekomen. Toen zijn er begin September instructies gekomen en heb ik bericht gekregen, dat ik naar Londen moest gaan, waarheen ik toen gevlogen ben.

61943. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden hebt u daar gekregen?

A. Bij aankomst in Londen heb ik mij gemeld bij de toenmalige Minister van Oorlog, *Dijxhoorn*. Hij zeide: u moet u bij het Nederlandse legioen in het zuiden van Engeland in Porthcawl melden; daar zult u waarschijnlijk bataljonscommandant worden.
Ik was net majoor geworden. Gedurende mijn verblijf in Portugal kreeg ik daarvan bericht. Toen ben ik commandant geworden van het 1ste bataljon van het legioen, hetwelk bestond uit een bataljon geoefende manschappen en een recrutenbataljon.

61944. De **Voorzitter:** Van welk bataljon werd u de commandant?

A. Van het geoefende bataljon; ongeveer 1200 man. Na een verblijf van een paar dagen in Londen ben ik naar Porthcawl gegaan en heb op 1 of 2 October het bevel van het bataljon overgenomen. Op 3 October verhuisden we naar Congleton, waar het eerste bataljon werd gelegerd.

61945. De **Voorzitter:** Wie was vóór u de commandant van het Nederlandse Legioen?

A. Ik meen, dat het generaal *Noothoven van Goor* was.

61946. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het de heer *den Beer Poortugael* was.

A. Die is het wel korte tijd geweest, maar ik dacht, dat hij het bevel had overgegeven aan generaal *Noothoven van Goor*. Ik ben commandant geworden van alles, wat er in Congleton was; dat waren allen geoefende mensen. Met het recrutenbataljon, dat achtergebleven was, had ik niets te maken.

61947. De **Voorzitter:** Hoe groot was dat?

A. Naar schatting 350 man.

61948. De **Voorzitter:** Wat waren de werkzaamheden van het geoefende bataljon?

A. Wij moesten opnieuw beginnen. Wij hadden niets. Wij moesten gaan wennen aan de Engelse reglementen, aan de Engelse bewapening, e.d. Eerst hadden wij alleen maar geweren, later kregen wij auto's, brenguns, enz. Dat heeft echter een tijd geduurd.

61949. De **Voorzitter:** Welke onderdelen had het Nederlandse legioen nog meer, behalve dat geoefende en het recrutenbataljon?

A. Niets meer. Het geoefende bataljon bestond uit een aantal tirailleurcompagnieën; een motor- en een administratieve compagnie.

61950. De **Voorzitter:** Iets later is er nog een eskadron pantserwagens gevormd?

A. Ja, vrij snel. Er was een compagnie marechaussees, die is, aangevuld met ander kader en mensen, in een eskadron pantserwagens omgezet.

61951. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de moeilijkheden, die er met de marechaussees zijn geweest in het begin, omdat zij er van uitgingen, dat zij niet tot de landmacht behoorden, maar meer een politiefunctie hadden?

A. Er is een stroming geweest, die zei: wij behoren als marechaussees niet bij de vechtende troepen. Zij, die zó redeneerden, wilden wel politiediensten doen. Zij waren echter van oordeel, dat zij geen legereenheid waren. Die strijd is toen beslist door de Minister, die uitgemaakt heeft, dat zij gewoon tot het leger behoorden. Het jonge personeel van de marechaussees is toen in die pantsereenheid gegaan; de ouderen hebben een soort van politieunit gevormd en een gedeelte is naar de verschillende Ministeries gegaan.

61952. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat het eerste bataljon in Congleton was. Waar was de rest van het Nederlandse Legioen?

A. Het recrutenbataljon lag in een kamp, een eind van Porthcawl verwijderd. Later is het naar Noord-Wales verplaatst.

61953. De **Voorzitter:** Welke plaats?

A. Conway. In het voorjaar van 1941 is ook het kamp in Conway opgedoekt en is alles naar Congleton gekomen. In Mei werd van het legioen een brigade gemaakt, bestaande uit een brigadestaf, twee bataljons en een escadron pantserwagens. Ik werd toen ingedeeld als brigademajoor.

61954. De **Voorzitter:** Hoe lang hebt u deze functie bekleed?

A. Tot eind 1941.

61955. De **Voorzitter:** Kunt u misschien iets mededelen over de ontwikkeling van de „Irene-Brigade" tot op dat ogenblik?

A. Aanvankelijk was het de verwachting, dat wij vrij veel recruten zouden krijgen uit Canada, Amerika en Zuid-Afrika. Daarop was aanvankelijk de organisatie gebaseerd. Men had gedacht er een brigade van te maken naar Brits model met een sterkte van 3000 man. De recrutentoeloop is nooit een succes geweest; het was blijkbaar moeilijk, de mensen te recruteren. Wanneer er recruten kwamen uit Canada en Zuid-Afrika — er kwamen er weinig uit Amerika —, werden zij verdeeld over verschillende onderdelen. Een groot deel gaf er de voorkeur aan om naar de Air Force te gaan en er ging ook een groot deel naar de marine en de koopvaardij. In een later stadium gingen er bovendien veel mensen naar de verschillende Regeringsinstanties, zodat slechts wat praktisch overbleef, bestemd werd voor de landmacht. De aantallen, die wij hebben gekregen, waren dus niet groot. Daarom was het nodig om de organisatie van de brigade steeds te herzien. Eerst zou het een brigade worden van drie bataljons, daarna van twee, en dan weer van één bataljon. Tenslotte is het geworden een brigade, zoals deze te velde is gegaan: een staf met drie zelfstandige compagnieën, een batterij artillerie en een verkenningsafdeling; bij elkaar met een oorlogssterkte van plm. 1200 man. Dat heeft zich zo ontwikkeld gedurende de oorlogsjaren. Wij hebben in die tijd verschillende reorganisatiewijzigingen gehad. Bovendien werd de brigade dikwijls afgeroomd voor speciale diensten. Tweemaal is een detachement naar de West gegaan en een detachement ging naar de Oost, dat overigens nooit in Nederlandsch-Indië is aangekomen. Een deel is er afgegaan voor de commando's en een ander deel voor speciale diensten om gedropt te worden achter de linies. Zo werd het goede personeel van de brigade voortdurend afgeroomd.

61956. De **Voorzitter:** Hebt u er enig idee van, hoe groot het aantal recruten uit Engeland was, dat is opgekomen?

A. Ik denk een paar honderd.
Een andere moeilijkheid was, dat de recruten, die men uit het buitenland kreeg, hoofdzakelijk intellectuelen waren. Dat is natuurlijk op zich zelf geen bezwaar, maar het waren meer potentiële officieren dan soldaten. Zij waren er niet tevreden mee om soldaat te zijn.

61957. De **Voorzitter:** Dit heeft later nog wel moeilijkheden opgeleverd, omdat zij meenden, dat zij officier zouden worden.

A. Inderdaad. De brigade liet de mensen niet gaarne gaan en men kon hen evenmin allemaal officier maken. Werden zij daarentegen afgekeurd, dan liepen zij ineens als luitenant of kapitein in speciale dienst in Londen rond. Men zeide wel, dat „physieke geschiktheid bevordering in de weg stond".

61958. De **Voorzitter:** Wij hebben wel de klacht gehoord, dat mensen bij de Irene-Brigade, die sergeant of iets dergelijks waren, naar Londen werden overgeplaatst en dan bevorderd werden tot officier, terwijl degenen, die in de Irene-Brigade bleven, het niet verder konden brengen.

A. Dat was inderdaad het geval en heeft wel kwaad bloed gezet.

61959. De **Voorzitter:** Waren er onder de recruten uit het buitenland, uit Canada en Zuid-Afrika, die voor hun taak niet geschikt waren? Er is later een groep subsistenten geweest.

A. Ik heb wel de indruk gekregen, dat men gaarne veel recruten wilde leveren en dat daardoor de geschiktheid weleens in het gedrang is gekomen.

61960. De **Voorzitter:** Zou dat het gevolg zijn geweest van een keuring, die niet streng genoeg was?

A. Ik denk het.

61961. De **Voorzitter:** Werd er telkens de gelegenheid opengesteld dienst te doen bij de R.A.F., de commandotroepen en de parachutisten? Gebeurde dit vrijwillig?

A. Ja. Vele goede elementen, die behoefte hadden iets te doen, gaven zich op voor al dergelijk soort diensten.

61962. De **Voorzitter:** Werd dit door de Regering aangemoedigd, of ging dit nolens volens? Het standpunt van de Regering was de Irene-Brigade te gebruiken als eenheid bij de bevrijding van Nederland.

A. Aan één kant was het toch goed het te doen.

61963. De **Voorzitter:** Ging dit met de positieve medewerking van de Regering?
Wij hebben een klacht gehoord van mensen van de R.A.F., die zeiden: de Regering had in grotere mate de mensen oorlogsvlieger moeten laten worden.
Heeft de Regering deze dienstneming positief aangemoedigd?

A. Ik denk, dat op dit gebied steeds een compromis-oplossing is gevonden.

61964. De **Voorzitter:** Stond de doelstelling van de Irene-Brigade, zowel de leiding als de troep zelf, duidelijk voor ogen? Er zijn heel wat klachten geweest, dat men maar moest afwachten. Heeft de Regering voor haar standpunt een behoorlijke propaganda gemaakt?

A. De brigadecommandant stond zijn taak voor ogen. Hij wilde daarom de Irene-Brigade niet zien afgetakeld. Hij heeft getracht het afvloeien van goed personeel naar verschillende diensten te remmen.

61965. De **Voorzitter:** Wij hebben hier de klacht gehoord, dat de doelstelling voor de troep niet duidelijk was en dat er dientengevolge een gevoel van onbehagen was. Is u van oordeel, dat de troep er wel goed van op de hoogte is geweest?

A. Ja. De bedoeling was een eenheid te hebben om — zij het dan ook met een klein Nederlands geheel — mede te doen aan de bevrijding van Europa.

61966. De **Voorzitter:** Later is er sprake van geweest om de Irene-Brigade eigenlijk te maken tot een verbindingsafdeling. Dat stond in verband met de opleiding, waarvan de heer *van de Plassche* chef was en waaraan u ook hebt deelgenomen. Toen heeft de Regering vastgehouden aan de uiteindelijke doelstelling. Welke is uw zienswijze daaromtrent? Achtte u het van belang, dat de brigade uitsluitend uit verbindingsmensen zou bestaan?

A. Neen. Wij moesten een aantal verbindingsdetachementen hebben om de geallieerde troepen, als zij op Nederlands terrein zouden opereren, van dienst te kunnen zijn.

61967. De **Voorzitter:** De heer *van de Plassche* was positief van mening, dat het allemaal verbindingsmensen moesten zijn.

A. Dat zou mij te ver gaan.

61968. De **Voorzitter:** Bleven de mensen, die tot parachutist werden opgeleid, in de brigade of kwamen die onder een Engels commando?

A. Zij kwamen onder Engels commando. Zij werden in Ringway, bij Manchester, opgeleid. Toen wij nog in Congleton waren, zijn er verscheidene mensen naar Engelse cursussen gegaan. Nu ik er over nadenk, herinner ik mij, dat, toen de brigade overging naar het continent, bij een van de compagnieën een peloton parachutisten was.

61969. De **Voorzitter:** Hebt u nog iets medegemaakt van de kwestie van de uitzending van het z.g. Indische detachement naar Indië?

A. Ik ben in Januari vertrokken en ik heb er nog iets van medegemaakt. Terecht ging van een deel van de brigade de drang uit om ingezet te worden. Bij de brigadecommandant kwamen verschillende verzoeken, ook van de kant der officieren, om naar Indië te mogen gaan. Toen is deze zaak, naar ik meen, door generaal *Noothoven van Goor* opgenomen met de Minister. Er is een compromis-oplossing gevonden, nl. dat niet de brigade als geheel naar Indië zou gaan, maar dat eerst gevraagd zou worden wie bereid was om naar Indië te gaan. Om het aantal mensen van de brigade, dat naar Indië zou gaan, zo groot mogelijk te maken, is hierop inderdaad wel enige pressie geoefend.

61970. De **Voorzitter:** Generaal *van Voorst Evekink* was toen commandant en die zou gezegd hebben, dat hij de gehele brigade in dezen achter zich had.

A. Dat is niet waar. De zaak was echter niet goed en tactisch aangepakt. Als de Regering had gezegd: 15 Januari a.s. gaan jullie naar Indië, zou dit een geheel andere situatie hebben gegeven. Men zei echter: Willen jullie naar Indië gaan? Zodoende trok men de moeilijkheden naar zich toe, want toen antwoordden velen: Neen, want ik ben getrouwd en ik heb kinderen, en al dergelijke argumenten en motieven meer.

61971. De **Voorzitter:** Een van de getuigen heeft ons gezegd: als de Regering tegen ons had gezegd: jullie moeten naar Indië, hadden wij dat gedaan, maar toen zij ons liet kiezen, deden wij het niet.

A. Inderdaad.

61972. De **Voorzitter:** Was een zienswijze, die men tegen het gaan naar Indië aanvoerde, dat men bezwaar had in verband met artikel 192 van de Grondwet?

A. Ik geloof niet, dat dat ter sprake kwam.

61973. De **Voorzitter:** Ja. Men heeft de mannen de gelegenheid gegeven zich op dat artikel te beroepen; dat hebben inderdaad velen gedaan, hoewel zij soms niet wisten wat er in het artikel stond.

A. Ja, dat is inderdaad zo.

61974. De heer **Koersen:** Waren het er veel?

A. Naar schatting 50.

61975. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Onder leiding van mijnheer *Bruggeman*?

A. Ja, die naam komt mij bekend voor; hij had een ongunstig gezicht.

61976. De **Voorzitter:** Waarom wilde men niet naar Indië?

A. Het motief niet te gaan, hield meer verband met persoonlijke belangen. Er waren mensen, die een gezin hadden en die dichter bij Holland wilden blijven; er waren er, die een Engelse vriendin hadden, enz., enz.; in het algemeen voerde men die normale motieven aan, die iedere soldaat kan aanvoeren, als hij aan een operatie niet wil deelnemen.

61977. De **Voorzitter:** Er is gezegd, dat men zich niet de kans wilde laten ontglippen om naar Nederland te gaan, en dat men om die redenen niet naar Indië wilde.

A. Dat lijkt mij ver gezocht.

61978. De **Voorzitter:** Hoe was in die tijd de geest van de troep?

A. Het was niet de gelukkigste tijd van de brigade.

61979. De **Voorzitter:** Waaraan lag dat?

A. In het begin was de troep natuurlijk enthousiast: nieuwe wapenen en veel oefenen. Langzamerhand kwam men in het stadium, dat men iets wilde doen. Een tijd van afwachten is moeilijk en drukt de stemming. Ik weet niet, of de brigadecommandant de speciale tact had om met deze dikwijls oudere mensen om te gaan.

61980. De **Voorzitter:** Was die slechte geest eigen aan dat tijdvak? Was dit een voortzetting van de slechte geest, die er ook in Porthcawl was? In Porthcawl was die geest slecht, omdat mensen bij elkaar waren gedreven, die niet bij elkaar hoorden. U zegt, dat die slechte geest een gevolg was van het feit, dat men niet wist, wat er ging gebeuren.

A. Men dacht, dat men voldoende geoefend was, en de stemming werd gedrukt door het lange wachten.

61981. De **Voorzitter:** Er zijn in 1941 Indische officieren bij de troep gekomen. Gebeurde dat met het doel om de tucht te doen handhaven of met een andere bedoeling?

A. Ik weet, dat wij gebrek hadden aan goede onderofficieren. Ik meen, dat toen van generaal *Noothoven van Goor* het verzoek is uitgegaan om goede beroepsonderofficieren bij de troep te krijgen uit Indië. Het resultaat daarvan is geweest, dat er officieren kwamen.

61982. De **Voorzitter:** Wij hebben gehoord de heer *van den Berge*, die er over klaagde, dat de tucht zwak was. Vindt u die mening juist?

A. Volgens mijn inzicht was het laagtepunt van de brigade in de herfst van 1941.

61983. De **Voorzitter:** Later is het dus beter geworden?

A. Ja, omdat er elementen zijn weggewerkt, die niet voor troependienst geschikt waren en maar rondhingen. Er waren bij de brigade, die misschien 1500 man telde, honderden mensen, die ongeschikt waren voor dienst te velde en die niet mee uitrukten. Die deden dan dienst als timmerman of werden gebruikt voor het aanleggen van de tuin e.d. Langzamerhand is men er toe overgegaan om te schiften. Dat had men eerder moeten doen. Voor troependienst ongeschikte mensen had men moeten laten werken in fabrieken.

61984. De **Voorzitter:** Hoe lang zijn de twee bataljons gehandhaafd en wanneer zijn zij vervangen door de 3 fighting units?

A. De brigade is in het najaar van 1941 afgeroomd voor de West. Verder is er een detachement naar de Oost gegaan. Dat waren goede elementen. Toen bleef de brigade met een voor een groot deel minder geschikten over en is er weer een nieuwe organisatie gemaakt. Aanvankelijk is er, naar ik meen, als tussenstadium een bataljon geweest. Uiteindelijk is uit de bus gekomen de brigade, zoals zij te velde is gegaan.

61985. De **Voorzitter:** Kan men de functies inspecteur van de Nederlandse troepen en commandant van de brigade als een doublure beschouwen?

A. Misschien aan één kant, maar toch was het gunstig, dat er een inspecteur boven stond. Speciaal de figuur *Noothoven van Goor* als ouder bezadigd mens.

61986. De **Voorzitter:** Had hij meer onder zich dan de Irene-Brigade?

A. Neen.

61987. De **Voorzitter:** Het detachement-Londen?

A. Dat stond uiteindelijk afzonderlijk. Tenslotte had hij wel alle Nederlandse detachementen onder zich, ook het detachement parachutisten, maar administratief, niet operationeel. Toen generaal *Noothoven van Goor* gestorven is, is generaal *Phaff* inspecteur geworden en is de inspectie naar Londen verplaatst. Toen was er practisch niets anders over dan de brigade, die gereed werd gemaakt voor de invasie. In Wolverhampton is overgebleven een depot van mensen, die physiek niet geschikt waren; dat was in 1943.

61988. De **Voorzitter:** Waarom bent u uit de Irene-Brigade gegaan?

A. Men vond het noodzakelijk een sectie generale staf op te richten om de wederopbouw van het leger na de bevrijding te bestuderen. In Januari 1942 is deze sectie opgericht. Ik ben er met twee jonge officieren heengegaan.

61989. De **Voorzitter:** Bent u niet waarnemend hoofd van de derde afdeling geworden?

A. Dat heeft maar kort geduurd.

61990. De **Voorzitter:** Hoe was de organisatie van het Departement op het ogenblik, waarop u kwam?

A. Ik weet het eerlijk gezegd niet meer. Er waren, naar ik meen, drie secties; III was de sectie generale staf.

61991. De **Voorzitter:** Er was toen ook een Nederlandse militaire missie. Er zijn pogingen gedaan de militaire missie op te heffen.

A. Dat weet ik niet. De missie was bestemd voor het contact met de Britse autoriteiten, met het War Office.

61992. De **Voorzitter:** U hebt er een advies over uitgebracht.

A. In welke tijd is dat geweest?

61993. De **Voorzitter:** In April 1942. *(De Voorzitter overhandigt de getuige een stuk.)* Misschien kunt u in het kort uiteenzetten, hoe de situatie was?

A. Toen de afdeling generale staf werd opgericht, hadden wij ook contacten met het War Office. Tegelijkertijd bestond de missie, die officiële contacten had. Ik herinner mij, dat wij het toen beter achtten niet twee instanties te hebben, maar het contact samen te brengen in één instantie.

61994. De **Voorzitter:** Er was dus contact buiten de militaire missie om. Was het Engelse standpunt niet zó, dat men de missie wilde houden?

A. Dat is zeer goed mogelijk; zij wilden altijd graag één bepaalde instantie hebben om zaken te doen.

61995. De **Voorzitter:** Heeft het blijven van de missie het houden van contact in meerdere of mindere mate belemmerd?

A. Later niet meer. Toen is gekomen het Bureau Voorbereiding Terugkeer en toen hadden wij ons eigen contact.

61996. De **Voorzitter:** Hebt u ook te maken gehad met de quaestie van het uitschakelen van officieren van het algemeen hoofdkwartier, zoals generaal *van Oorschot* en *van de Plassche*? Wat denkt u hierover?

A. Ik heb er rechtstreeks niets mede te maken gehad. Ik weet, dat, toen wij in Engeland aankwamen, er nogal wat critiek werd uitgeoefend op hetgeen er in Holland was gebeurd, waarvan voornamelijk overste *van de Plassche* het slachtoffer was. Men was er bij de hogere instanties niet erg op gesteld hem in een belangrijke functie te handhaven.

61997. De **Voorzitter:** Hier was dus een zekere lijn, die men volgde, door deze officieren geen belangrijke taak te geven?

A. Dat lijkt mij ook wel het geval.

61998. De **Voorzitter:** Er is ook sprake van geweest een generale staf te creëren, maar ik meen, dat dit om deze reden niet is doorgegaan.

A. Ik weet, dat er dienaangaande voorstellen zijn uitgegaan van het Bureau O.G.S., waarbij later ook de kolonels *van Voorst Evekink* en *Sas* zaten. Er is een nota aan de Minister van Oorlog gericht, ten einde tot de oprichting van een generale staf te geraken. Ik weet niet, welke motieven er toe hebben geleid dit niet te doen.

61999. De **Voorzitter:** Wanneer is u bij M.V.T. gekomen?

A. Ik vermoed, dat het bureau is opgericht in het voorjaar van 1942, als ik mij wel herinner was het in de tijd, dat Minister *Dijxhoorn* was afgetreden en admiraal *Furstner* tijdelijk als Minister optrad.

62000. De **Voorzitter:** De heer *van Boeyen* is Minister ad interim geweest tot September 1942 en daarna is Minister *van Lidth de Jeude* gekomen.

A. Ja, maar ik meen, dat er ook een korte periode is geweest, waarin de heer *van Boeyen* ziek was en de heer *Furstner* tijdelijk Minister was.

62001. De **Voorzitter:** Dit moet onder het interimaat van de heer *van Boeyen* gebeurd zijn, de heer *Dijxhoorn* was toen reeds weg.

A. In elk geval is het M.V.T. opgericht onder leiding van *de Bruyne*. Ik heb daar eerst halve dagen gezeten; 's morgens zat ik bij O.G.S. en 's middags bij M.V.T.; later ben ik voor hele dagen bij M.V.T. gekomen.

62002. De **Voorzitter:** Kunt u de werkzaamheden van M.V.T. aangeven?

A. Het bureau wilde alle maatregelen bestuderen, die genomen moesten worden en verband hielden met de bevrijding van Nederland en de tijd, die kort op die bevrijding kwam.

62003. De **Voorzitter:** Is het bureau niet ontstaan uit een splitsing van het B.V.T.; is daaruit niet het militaire gedeelte afgesplitst, dat het bureau M.V.T. is geworden?

A. Ja. De werkzaamheden van het bureau M.V.T. hielden b.v. in het bestuderen en overwegen van alle militaire maatregelen, die verband hielden met de eigenlijke terugkeer naar Nederland. Uit het bureau is later ontstaan de verbindingsstaf bij het hoofdkwartier van generaal *Eisenhower*. Verder de plannen voor het vormen van strijdkrachten in de verschillende mogelijke gevallen ten aanzien van de bevrijding van Nederland. B.v. Duitsland capituleert en Nederland moet ineens worden bezet zonder vechten; of wel: Nederland wordt al vechtende bevrijd. Dat waren allemaal veronderstellingen en dus moest worden nagegaan, welke maatregelen in die gevallen eventueel zouden moeten worden genomen. Een derde punt was het bestuderen van de plannen voor de wederopbouw van de Nederlandse strijdkrachten na de bevrijding.

62004. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat er van de studies gebruik is gemaakt?

A. Wij hebben van die studies dankbaar gebruik gemaakt, hoewel de praktijk enigszins anders is geweest dan wij hadden verondersteld.

62005. De **Voorzitter:** U is dus van oordeel, dat het niet ten onrechte is geweest, dat het bureau M.V.T. is opgericht?

A. Zeker niet. Kolonel *de Bruyne* was een buitengewone persoonlijkheid, een zeer goede kracht en een man van karakter.

62006. De **Voorzitter:** Later, 1 December 1942, is het bureau O.G.S. opgericht. Daarin hebt u een werkzaam aandeel gehad. Bent u in beide betrokken geweest?

A. Gedurende korte tijd werkte ik des morgens bij O.G.S. en des middags bij M.V.T. Na niet al te lange tijd heeft kolonel *de Bruyne* mij geheel bij het bureau M.V.T. aangetrokken.

62007. De **Voorzitter:** Bij O.G.S. hebt u dus niet veel gedaan. Waarom moesten er twee bureaux zijn?

A. Het waren verschillende soorten van werk. M.V.T. keek naar de bevrijding zelf, de veldtocht, enz., terwijl O.G.S. meer theoretische studies maakte voor de opbouw van het leger na de bevrijding.

62008. De **Voorzitter:** Er is weleens gezegd, dat het een gekunstelde splitsing was en dat het meer om persoonlijke redenen is geweest, dat men twee bureaux heeft ingesteld.
Tenslotte hebben die bureaux toch met elkaar te maken. Had men niet beter één bureau kunnen maken?

A. Het is mogelijk, dat persoonlijke quaesties een rol hebben gespeeld. Dat weet ik echter niet zeker, want dat was Regeringsbeleid.

62009. De **Voorzitter:** Er is ook nog een commissie geweest, die de eventuele wapenstilstandsvoorwaarden moest bestuderen. Kunt u daarover iets mededelen?

A. Ik herinner mij er niet veel meer van. Het is mogelijk, want wij hebben vele projecten en studies gemaakt. Dergelijke zaken werden inderdaad in handen gesteld van het bureau M.V.T. en in zulke gevallen werd dan advies gegeven. Wij hebben ontzettend veel studies gemaakt in die tijd.

62010. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, waarin staat, dat u het niet zo erg druk had. Dit is een nota van de heer *Kruls* en er staat:

> „De overste *Doorman*, die — als ik het wel heb — over voldoenden tijd beschikt, zal den dagelijkschen arbeid zeker kunnen verrichten."

Dat is geweest 8 Maart 1943.

A. Dat was waarschijnlijk het voorstel om de inspectie als zelfstandig orgaan op te heffen? Als resultaat is kolonel *de Bruyne* tevens inspecteur geworden van de troepen.

62011. De **Voorzitter:** Inderdaad is er een voorstel geweest om de inspectie op te heffen en het hoofd van het bureau M.V.T. te benoemen tot inspecteur. U kwam toen dus bij de inspectie te zitten?

A. Ja.

62012. De **Voorzitter:** U had toen meer directe bemoeienis met de Irene-Brigade?

A. Inderdaad. Kolonel *de Bruyne* en ik gingen dikwijls op bezoek bij de brigade. Wij hadden toen practisch dagelijks contact met de brigade.

62013. De **Voorzitter:** U kent ook het rapport van de heer *de Bruyne,* uitgebracht in Juni 1943, een beschouwing over de toestand, waarin de brigade verkeerde, en eventuele middelen ter verbetering van de toestand? Er is iets vroeger een actie geweest van een aantal officieren.

A. Ik herinner mij, dat vooral jongere officieren een actie hebben gevoerd om de toestand gewijzigd te krijgen of de organisatie te veranderen. Er was ook een persoonlijke quaestie in het spel, de quaestie van de commandant, in wie zij wel en niet vertrouwen hadden.

62014. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft voornamelijk de vraag bezien: waar kunnen wij de mensen vandaan halen, hoe kan de organisatie op haar best zijn? De quaestie van de drie fighting units.

A. Tenslotte zijn er mariniers gekomen om de brigade op sterkte te brengen.

62015. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft dus wel resultaat gehad?

A. Ja. *De Bruyne* was een vechter. Als hij dacht, dat de zaak goed was, vocht hij er voor; hij hield niet van transigeren.

62016. De **Voorzitter:** Er zijn omstreeks de jaarwisseling 1943/1944 enkele moeilijkheden geweest. Toen is majoor *Galle* uit de leiding van de staf verdwenen. Waarop had dit betrekking?

A. Majoor *Galle* heeft toen nogal kritiek geuit op de leiding van de brigade.

62017. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel terecht?

A. Neen, niet geheel, hoewel er uiteraard wel enige grond voor kritiek was. Onder die omstandigheden was er één oplossing: òf de leiding van de brigade wijzigen, dan wel majoor *Galle* een andere functie geven. Hij had voornamelijk kritiek op de werkwijze van de staf.

62018. De **Voorzitter:** Ik herinner mij, dat de heer *de Ruyter van Steveninck* zelf het gevoel had, dat hij niet het volledige vertrouwen van de ondergeschikte officieren had.

A. Dat is wel mogelijk, hoewel de praktijk heeft bewezen, dat hij het wèl had gedurende de veldtocht. Ik ken *de Ruyter van Steveninck* zo goed, ik weet precies hoe zijn karakter is. Hij kon zich moeilijk geven; de troep begreep hem niet altijd.

62019. De **Voorzitter:** Er is een conferentie geweest over de fighting units, waarbij aanwezig waren de brigadecommandant met twee officieren van zijn staf, alle gevechtsgroepcommandanten met hun resp. Seconds in Command, alsmede de luitenant-kolonels van de generale staf *Doorman* en *de Broekert* en kapitein *André de la Porte.* Weet u, wat daar besproken is?

A. Ik meen, dat het hoofdmotief was, dat majoor *Galle* namens zich zelf en misschien gedeeltelijk namens andere commandanten klachten had over gebrek aan vertrouwen in de leiding van de brigadestaf.

62020. De **Voorzitter:** Het bureau O.G.S. stond onder leiding van de heer *van Voorst Evekink?*

A. Ja.

62021. De **Voorzitter:** In September 1942 was u één van zijn medewerkers?

A. De datum, waarop ik geheel los ben komen te staan van O.G.S., weet ik niet precies meer. Korte tijd heb ik ten dele voor M.V.T. en ten dele voor O.G.S. gewerkt, maar reeds betrekkelijk gauw heeft kolonel *de Bruyne* mij geheel bij het bureau M.V.T. aangetrokken.

62022. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen generaal *van Voorst Evekink* en Minister *van Lidth de Jeude?*

A. Ik heb de indruk, dat zij figuren waren, die elkaar niet geheel aanvoelden.

62023. De **Voorzitter:** Waren er ook zakelijke meningsverschillen?

A. Misschien wel. Ik zou ze niet kennen. Ik kan mij moeilijk voorstellen, dat de heer *van Lidth de Jeude* per se een ander inzicht zou moeten hebben in zake de arbeid, die het bureau O.G.S. ten aanzien van de opbouw van onze strijdkrachten verrichtte.

62024. De **Voorzitter:** Generaal *van Voorst Evekink* heeft hier jl. Dinsdag een ietwat onverkwikkelijke zaak naar voren gebracht, in welk verband hij o.m. heeft gesproken van „het achterbakse beleid" van Minister *van Lidth de Jeude.* Er zou nl. sprake zijn geweest van een onderhoud tussen de Minister en u, achter de rug van generaal *van Voorst Evekink* om, en dus, zo zegt *van Voorst Evekink* vertrouwde de Minister mij blijkbaar niet.

A. Ik geloof niet, dat dit personen waren, die elkaar geheel en al begrepen. Generaal *van Voorst Evekink* stelde zijn rapporten nogal eens wat fors op; dit apprecieerde de Minister niet altijd. Het feit, waarop hij doelt, is het volgende. Er waren toen plannen in bewerking voor de organisatie van de strijdkrachten en toen heeft de Minister gezegd: ik wil hierover het oordeel van een ander nog eens horen. Ik kreeg een telefoontje van de adjudant van de Minister of ik bij de Minister wilde komen. Daarop heeft hij hierover met mij zitten praten en mij vervolgens geheimhouding opgelegd. Dat is alles. De volgende dag ben ik naar kolonel *van Voorst Evekink* gegaan en heb hem gezegd, dat ik bij de Minister was geweest, maar dat ik er niet over mocht spreken. Dat heeft bij *van Voorst Evekink* veel kwaad bloed gezet.

62025. De **Voorzitter:** Dus u hebt hem medegedeeld, dat u bij de Minister geweest was?

A. Ja, ik geloof van wel. Ik geloof, dat ik gezegd heb: ik ben gisteren bij de Minister geweest; tot mijn spijt mag ik niet vertellen, wat er besproken is. Dat heeft *van Voorst Evekink* mij persoonlijk zeer kwalijk genomen.

62026. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U had een lagere rang dan generaal *van Voorst Evekink.* Was het niet gebruikelijk, dat de Minister zo iets deed?

A. Ik weet niet of het gebruikelijk was. Maar in elk geval was kolonel *Evekink* erg boos. Hij zei: „Als wij niet zulke goede vrienden waren, zou ik je straffen". Ik ben toen naar generaal *van der Vijver* gegaan en deze zei, dat het een vervelend geval was, maar dat ik er niets aan kon doen, aangezien ik bij de Minister ontboden was. Generaal *van der Vijver* zei verder: „Trek je er dus maar niets van aan".

62027. De heer **Koersen:** Was het gebruik, dat dergelijke gesprekken door officieren, die lager in rang waren, niet mochten worden gehouden?

A. Ik weet niet of het gebruik was, maar in elk geval leek mij de houding van kolonel *van Voorst Evekink* overdreven.

62028. De **Voorzitter:** De heer *van Voorst Evekink* ligt het geval hoog, omdat hij het als symptomatisch beschouwde voor het beleid van de heer *van Lith de Jeude.* Hij heeft er dus vrij scherp op gereageerd en daarom stel ik er prijs op uw oordeel te vernemen.

62029. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was u ontboden?

A. Ja.

62030. De **Voorzitter:** Bij dat onderhoud zijn dus ter sprake gekomen de werkzaamheden van het bureau O.G.S.?

A. Waarschijnlijk wel. Ik geloof, dat het een algemeen overzicht was van het gehele militaire beleid en de organisatie. Het waren algemene beschouwingen.

62031. De **Voorzitter:** De heer *van Voorst Evekink* zegt, dat naar voren kwam, dat de Minister niet voornemens was om het bureau O.G.S. op het plan, hetwelk hij — dat is *van Voorst Evekink* — bij de oprichting van het bureau O.G.S. voor zijn officieren, waarbij majoor *Doorman,* heeft ontvouwd, voort te zetten. Hij zegt, dat de Minister blijkbaar een andere inhoud aan zijn werkzaamheden heeft willen geven. Misschien heeft hij die willen inkrimpen, althans niet in die mate heeft willen tolereren, zoals de heer *van Voorst Evekink* van plan was om te doen.

A. Dat is mogelijk. De generale staf had het idee om alles in zijn eigen afdeling te centraliseren.

62032. De **Voorzitter:** Dat kon men toch niet doen zonder de Minister?

A. Het was blijkbaar één van de voorstellen van de kant van de generale staf.

62033. De **Voorzitter:** Men kon zich alleen maar bemoeien met de dingen, die vastlagen in de instructie of taakomschrijving. Wilde de Minister eigenlijk die werkzaamheden inkrimpen?

A. Dat geloof ik niet; ik weet het niet positief. Ik heb niet de indruk, dat het gesprek begonnen was om de taak van O.G.S. in te krimpen.

62034. De **Voorzitter:** U kreeg dus niet de indruk, dat het gesprek als teneur had een wantrouwen tegen de heer *van Voorst Evekink*?

A. Het zou alleen kunnen liggen in het feit, dat ik ben ontboden buiten hem om.

62035. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat uit het gesprek gebleken was, dat het de Minister er bewust om te doen was geweest om, buiten de heer *van Voorst Evekink* om, inlichtingen in te winnen, omdat hij vreesde niet de goede inlichtingen te krijgen.

A. Ik heb de indruk, dat het bureau van de generale staf voorstellen had gedaan en dat de heer *van Lidth de Jeude* had gezegd: Ik wil niet alleen afgaan op die rapporten, maar ik wil er ook met anderen over spreken.

62036. De **Voorzitter:** Maar die rapporten zijn toch ook door u samengesteld?

A. Ja.

62037. De **Voorzitter:** U zou dit dus niet willen qualificeren als een bewijs van achterbaks beleid?

A. Helemaal niet.

62038. De **Voorzitter:** Is het juist, zoals de heer *van Voorst* zegt, dat u een dergelijke onbehoorlijke opdracht van de Minister niet had mogen aanvaarden?

A. Dat is een visie, die ik niet volg en die ook niet door anderen wordt gevolgd. Ik heb er o.a. over gesproken met generaal *van der Vijver* en kolonel *Phaff*.

62039. De **Voorzitter:** Deze dingen gebeurden dus wel meer in die tijd?

A. Dat zal wel in ieder leger gebeuren.

62040. De **Voorzitter:** In dat kader was dit dus iets normaals?

A. Dat lijkt mij volkomen normaal.

62041. De **Voorzitter:** Waarom is kolonel *de Bruyne* in 1944 afgetreden?

A. Was de reden daarvan niet, dat toen langzamerhand het bureau M.V.T. opgeheven werd?

62042. De **Voorzitter:** Ik bedoel als inspecteur der Nederlandse troepen.

A. Ik geloof, dat de brigade naar de andere kant ging.

62043. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* had heel wat grieven.

A. De samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en Minister *van Lidth de Jeude* was niet erg goed.

62044. De **Voorzitter:** Weet u, waar het op hokte?

A. Ik weet, dat *de Bruyne* dikwijls geïrriteerd was door het beleid en de persoon van de Minister.

62045. De **Voorzitter:** U hebt daarover een onderhoud gehad met de heer *Kruls*?

Ik heb hier een nota van de heer *Kruls,* waarin staat:

„Ik had een gesprek met *Doorman,* waaruit duidelijk bleek, dat verzoening niet mogelijk zou zijn."

A. Ik weet, dat *de Bruyne* zeer upset was.

62046. De **Voorzitter:** Had het verschil een zakelijke achtergrond?

A. Ja, het ging over het feit, dat de Minister niet steeds ingng op voorstellen van kolonel *de Bruyne.*

62047. De **Voorzitter:** Weet u, als opvolger van de heer *ae Bruyne,* hoe de verhoudingen geworden zijn?

A. Toen is er uit de M.V.T. een soort van verbindingselement gevormd voor de staf van generaal *Eisenhower.* Ik ben hoofdverbindingsofficier bij de staf van *Eisenhower* geworden.

62048. De **Voorzitter:** Met ingang van 15 October 1944 werd u benoemd tot inspecteur der Nederlandse troepen en waarnemend hoofd van het bureau M.V.T.

A. Dat was zuiver om de zaak af te wikkelen. Kolonel *de Bruyne* had blijkbaar ontslag gevraagd. Toen ben ik gedurende die tijd inspecteur geweest. Er waren nog wel Nederlandse troepen, maar die kwamen operationeel onder de geallieerde staven.

62049. De **Voorzitter:** Maar administratief?

A. Er is waarschijnlijk wel een administratief element in Londen achtergebleven. Ik vermoed niet meer dan een soort secretariaat. Uiteindelijk zijn alle officieren van het bureau M.V.T. in de staf van Prins *Bernhard* terechtgekomen.

62050. De **Voorzitter:** U hebt getracht de commandotroepen terug te krijgen bij de Irene-Brigade?

A. Omdat de brigade bloedarm was, was het beter het personeel niet te veel over allerlei onderdelen te versnipperen. Als de brigade als geheel moest optreden bij de bevrijding van Nederland, moest de eenheid zo sterk mogelijk zijn. Dan is het beter alles bij elkaar te hebben.

62051. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat het niet gelukt is?

A. Neen. Vele dingen zijn niet gelukt!

62052. De **Voorzitter:** U zegt: vele dingen zijn niet gelukt. Hebt u ergens het oog op?

A. Het was altijd een compromis-oplossing. Wij hadden altijd gebrek aan mensen. Dat heb ik op het oog. Vele andere diensten hadden voorrang op de brigade. Ik ben daarna verbindingsofficier geworden bij de staf van generaal *Eisenhower* en ik ben overgegaan naar Normandië.

62053. De **Voorzitter:** Was u hoofd van de Nederlandse Missie bij S.H.A.E.F.?

A. Ja.

62054. De **Voorzitter:** Wat was generaal *Phaff?*

A. Ik zou het niet meer weten. Ik ben het hoofd van de missie geweest. Aanvankelijk was de bedoeling, dat *Phaff* het zou worden, maar de geallieerden waren niet gesteld op een zeer hoge verbindingsofficier; zij hadden liever als maximumrang een kolonel.

62055. De **Voorzitter:** Maar ik heb hier een brief van de missie van 24 Augustus en ook een van 29 Augustus, die ondertekend zijn door generaal *Phaff.*

A. De missie is gesplitst in een gedeelte, dat is medegegaan naar het continent, en een gedeelte, dat in Londen achterbleef.

62056. De **Voorzitter:** U hebt de titel gekregen van hoofd van de Nederlandse militaire missie bij S.H.A.E.F. Waaruit bestonden uw werkzaamheden?

A. Uit het aan de staf van de Amerikaanse opperbevelhebber verschaffen van alle inlichtingen over Nederland en de Nederlandse strijdkrachten, die men nodig had.

62057. De **Voorzitter:** Maar de speciale missie onder leiding van generaal *Dijxhoorn* had toch ook een dergelijke taak?

A. De missie van generaal *Dijxhoorn* kwam later. Persoonlijk ben ik trouwens ook niet lang bij de missie gebleven. In September 1944 stak Prins *Bernhard* over. Hij was reeds benoemd tot bevelhebber van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten; later werd hij bevelhebber van alle Nederlandse strijdkrachten. Ik ben toen chef staf geworden van de Prins. Eerst na de mislukking van het offensief te Arnhem kwam die missie van generaal *Dijxhoorn.*

62058. De **Voorzitter:** Wat was dat eigenlijk? Was het een doublure?

A. Ik heb het nooit begrepen. Ik heb de indruk gekregen, dat generaal *Dijxhoorn* dacht, dat, als hij persoonlijk met de geallieerden ging praten, hij goede diensten zou kunnen doen.

62059. De **Voorzitter:** Die missie bestond uit de heren *Dijxhoorn, Moolenburgh* en ir. *de Vries;* die zijn speciaal naar het hoofdkwartier van de 21st Armygroop gestuurd.

A. Ik heb nooit begrepen, waarom die missie werd ingesteld en wat zij ging doen. Ik heb er niets mede te maken gehad. Ik heb in Brussel generaal *Dijxhoorn* gesproken, die mij mededeelde, dat hij er naar toeging. Wij hadden als staf van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten dagelijks contact met de 21st Armygroop.

62060. De **Voorzitter:** Zijn die contacten bewaard gebleven? Wat kwam er in de plaats voor de missie als verbindingsorgaan?

A. Daarvoor kwam de staf in Brussel in de plaats.

62061. De **Voorzitter:** Werd er nog geregeld overleg gepleegd door S.H.A.E.F. met de militaire missie? Had dit een reële betekenis of was het meer iets formeels?

A. Bij de grote geallieerde legers ging men niet zóver, dat men de kleine geallieerden in alles kende. Zij vroegen en gebruikten onze inlichtingen, wanneer het nodig was. Wij zaten niet gelijkgerechtigd aan de tafel. Vele dingen zijn mij gevraagd, maar er is mij bij de aanval op Arnhem van tevoren niets gevraagd.

62062. De **Voorzitter:** Er hebben toch wel Nederlandse troepen aan deelgenomen?

A. Ja, die hebben er aan deelgenomen, dat wil zeggen, als gidsen en verbindingsmensen, omdat zij de taal kenden.

62063. De **Voorzitter:** U hebt wel de indruk, dat de militaire missie met vrucht heeft gewerkt en werkelijk enige invloed heeft kunnen uitoefenen?

A. Ja. Ik heb honderden inlichtingen verstrekt over wegen, kanalen en bruggen. Ik heb zelfs een heel rapport samengesteld over de mogelijkheden van een aanval op Nederland van uit het zuiden.

62064. De heer **Koersen:** Wat was uw indruk van de aanval op Arnhem?

A. Dat deze veel te diep opgezet was voor de beschikbare tijd.

62065. De **Voorzitter:** Kreeg u inlichtingen uit bezet Nederland?

A. Er bestond een bureau van de Intelligence en als wij wat wilden weten, vroegen wij het daar.

62066. De **Voorzitter:** Het was niet zo, dat uw missie rechtstreeks inlichtingen uit het bezette gebied kreeg?

A. Als wij iets wilden weten, gingen wij naar de sectie Inlichtingen of naar het archief.

62067. De **Voorzitter:** Hebt u ook nog bemoeienis gehad met de regeling van de repatriëring van krijgsgevangenen?

A. Daarvoor was een organisatie opgezet. Later is het overgenomen door Militair Gezag.

62068. De **Voorzitter:** Er zijn speciale vertegenwoordigers geweest bij S.H.A.E.F.; dat waren o.a. de heer *Lee* en de heer *Suylen,* die plotseling is ontslagen, omdat hij ongunstige inlichtingen over de Amerikaanse troepen had gegeven. Hij is door Minister *van Lidth de Jeude* ontslagen.

A. Ik weet, dat die instantie gevormd is; deze heeft bij de geallieerden gewerkt om de krijgsgevangenen zo snel mogelijk terug te krijgen.

62069. De **Voorzitter:** U weet dus van die plannen niet veel mede te delen?

A. Neen. De Minister heeft begin 1944 de voorbereiding aan O.G.S. opgedragen.

62070. De **Voorzitter:** U hebt zich ook beziggehouden met de quaestie van het para militaire en het militaire personeel. Daarover hebt u een rapport uitgebracht. Het ging over de vraag hoe men moest handelen met Nederlanders, die werden aangetroffen in een Duitse Wehrmachtsuniform, W.A.- of Landwachtuniform.
Kunt u daarover iets mededelen?

A. Ik weet niet meer, wat er in dat rapport staat. Ik denk, dat het gebaseerd is geweest op algemene aanwijzingen van S.H.A.E.F. of van onze Regering. Wellicht is het standpunt van de Nederlandse Regering, dat alleen ter kennis van S.H.A.E.F. moest worden gebracht.

62071. De **Voorzitter:** Is het later ook dienovereenkomstig geschied?

A. Voor zover ik weet, wel. Ik heb nooit gehoord, dat het tot speciale moeilijkheden aanleiding heeft gegeven.

62072. De **Voorzitter:** U bent later chef staf van de Nederlandse B.S. geworden?

A. Ik was chef staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, waarvan de B.S. deel uitmaakten. De Prins is aanvankelijk benoemd tot bevelhebber van de B.S. Uiteindelijk is hij bevelhebber van alle strijdkrachten geworden. Ik was chef staf. De staf was gesplitst in twee gedeelten. Het ene gedeelte behandelde de B.S. en het andere het leger!

62073. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tot de Irene-Brigade?

A. Met de Irene-Brigade hadden wij operationeel geen bemoeiing; alleen wanneer de Irene-Brigade speciale wensen had, b.v. versterking met personeel.

62074. De **Voorzitter:** Wanneer is de Irene-Brigade onder de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten gekomen?

A. Ik denk niet vóór de wapenstilstand. Zij zijn in Canadees verband Nederland binnengerukt.

62075. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen, hoe de Nederlandse B.S. zich hebben gevormd?

A. Er bestonden gedurende de bezetting natuurlijk vele organisaties op dit gebied. Nu was het streven van de Prins die organisaties in goede banen te leiden en zo snel mogelijk een status te geven, opdat zij onder bevel van de Prins aan de bevrijding zouden kunnen deelnemen. Wij hebben praktisch de organisatie overgenomen zoals wij ze aantroffen.

62076. De **Voorzitter:** Dat is in twee perioden geschied: bij de bevrijding van een deel van Nederland en bij de bevrijding van geheel Nederland?

A. Toen het noorden bevrijd werd, was reeds ervaring opgedaan in het zuiden.

62077. De **Voorzitter:** Maar u had toch contact met de B.S. in bezet gebied?

A. Dat liep over een speciaal bureau; dat was een van de verbindingen, die verzorgd werden door het bureau-*Somer.*

62078. De **Voorzitter:** Maar op het gebied van de oefening?

A. Aanvankelijk is het zo geweest, dat de B.S. een leger naast het leger was. Het streven is geweest zo snel mogelijk het geheel te militariseren.

62079. De **Voorzitter:** Maar in het bezette gebied zijn toch in September 1944 Nederlandse B.S. gekomen? Die zijn ontstaan uit verschillende illegale organisaties. Over de oefeningen van deze strijdkrachten in het bezette gebied kunt u waarschijnlijk wel iets mededelen?

A. Ik weet alleen, dat de Britten mensen trainden, die achter de grote rivieren werden gedropt en die contact moesten opnemen met de mensen, die zij moesten oefenen.

62080. De **Voorzitter:** Is er ook een operationeel verband geweest tussen de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten en de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Dat ging rechtstreeks door de sectie Binnenlandse Strijdkrachten; dat liep niet over mij.

62081. De **Voorzitter:** Gaat de chef staf niet over alles?

A. Dat behoort inderdaad zo te zijn. De staf was echter gesplitst. Het gedeelte Binnenlandse Strijdkrachten is direct opgemoved naar Brabant, ten einde beter contact met de Binnenlandse Strijdkrachten te kunnen onderhouden. Wij moesten in Brussel blijven om contact te houden met de Britse staven.

62082. De **Voorzitter:** U was chef staf van de Nederlandse strijdkrachten?

A. Van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten. Die staf was aanvankelijk gesplitst in twee scherp gescheiden gedeelten: de staf van *van Houten,* die speciaal behandelde de Binnenlandse Strijdkrachten, en onze staf, die het militaire gedeelte behandelde.

62083. De **Voorzitter:** Waarvan?

A. Aanvankelijk van niets, maar later van een groot aantal bataljons. Wij moesten zo snel mogelijk de Binnenlandse Strijdkrachten overnemen en er militaire eenheden van maken.

62084. De **Voorzitter:** Bij de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten had men ook een militair aspect, nl. de oefening, enz. Ging dat ook over de staf van *van Houten?*

A. Dat is mogelijk, maar het is ook mogelijk, dat de Britten zich daarmede bemoeiden. Die verschaften de instructeurs en dropten die.

62085. De **Voorzitter:** Het ging niet via de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, of eigenlijk wel via hem, maar niet over u?

A. Als u het zo zegt, is het juist.

62086. De **Voorzitter:** U kent niet de opdrachten, die in dit opzicht door de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten zijn gegeven?

A. Neen.

62087. De heer **Koersen:** Dat zal de heer *van Houten* dan moeten weten.

A. Ja, als door de bevelhebber instructies verstrekt zijn, moet hij dit weten.

62088. De **Voorzitter:** Ik wilde gaarne een recapitulatie van uw werkzaamheden vernemen gedurende uw verblijf in Brussel, gezien in het kader van de geallieerde oorlogvoering.

A. In de eerste plaats het uitvoeren van de werkzaamheden als missie voor de 21st Armygroop, het verschaffen van alle nodige inlichtingen aan de Britten en Canadezen. In de tweede plaats om zo snel mogelijk eenheden te vormen, die deel konden nemen aan de bevrijding van Nederland, voornamelijk het vormen van line-communicationtroops.

62089. De **Voorzitter:** Hoe geschiedde de werving van de troepen en waarvoor waren die troepen bestemd?

A. Er deed zich in de winter 1944/1945 bij de geallieerden een tekort aan troepen voor, niet zozeer aan troepen voor de eigenlijke battle, maar voor de beveiliging van de communicatielijnen, die zeer lang waren. Ook was er een groot aantal troepen nodig voor de bewaking van belangrijke objecten. Nederland was nauwelijks voor een deel bevrijd of het verzoek kwam of wij eenheden konden vormen om een deel van die taak over te nemen, waardoor dus de eigenlijke fighting units konden worden vrijgemaakt voor de strijd. Op die verzoeken zijn wij altijd ingegaan, omdat het voordelen had. In de eerste plaats konden wij de wil van de Binnenlandse Strijdkrachten opvangen om iets te doen voor de bevrijding van Nederland en in de tweede plaats werden daardoor de mogelijkheden geschapen om de mensen te kleden, te bewapenen en te voeden.

62090. De **Voorzitter:** U hebt in de eerste plaats de aanwezige Binnenlandse Strijdkrachten hiervoor bestemd? Toen is u gaan werven, want die strijdkrachten waren niet zo groot, dat zij konden voldoen aan de aanvraag?

A. Ik had voldoende mensen. De rem was meer de hoeveelheid beschikbare wapenen en de mogelijkheid voor voeding en legering.

62091. De **Voorzitter:** Hoe groot was het aantal Binnenlandse Strijdkrachten in het zuiden van Nederland?

A. Ik weet geen getal, maar ik zal u een voorbeeld geven.
In Zeeuwsch-Vlaanderen gingen wij direct met de Canadezen mee en zochten contact met het hoofd van de Binnenlandse Strijdkrachten aldaar. Wij gingen dus de mogelijkheid na of uit de aanwezige Binnenlandse Strijdkrachten één of meerdere bataljons konden worden gevormd. In Zeeuwsch-Vlaanderen vormden wij zo 2 bataljons. De commandanten der Binnenlandse Strijdkrachten kregen dan instructies van ons en van de Britten kregen wij wapens, kleding, gebouwen voor legering en instructeurs.

62092. De **Voorzitter:** Hoever gingen de verzoeken van de geallieerden, wat de aantallen betreft?

A. Tot 20 bataljons. Wij zijn begonnen in het zuiden. Daarom hebben wij de eerste bataljons genoemd I en II-14 R.I. en I en II-13 R.I. De bataljonscommandanten waren niet allemaal deskundigen. Er was b.v. een dr. *Caspari* uit Hulst, die ondergronds werker was geweest. Hij was als militair arts in dienst geweest en is een voortreffelijk bataljonscommandant geworden.

62093. De **Voorzitter:** Voor welke doeleinden vroegen de geallieerden binnenlandse strijdkrachten?

A. Voor bewakingsdoeleinden. In de winter 1944/1945 stonden de Duitsers ten noorden van de grote rivieren en de Canadezen ten zuiden met één brigade. De bewaking van de rivieren was in handen van onze troepen, die in het begin gekleed waren in kielen en klompen aan hun voeten hadden.

62094. De **Voorzitter:** Ik heb ook weleens gehoord van stoottroepen.

A. Dat was een speciaal deel van de B.S., dat zich zo noemde. Aanvankelijk was er een splitsing: de stoottroepen zouden worden ingezet voor de strijd en de andere troepen zouden dienst doen voor de bewaking. In de praktijk is dat onderscheid nooit doorgevoerd. Zij zijn allemaal gebruikt voor bewaking en ook wel voor de battle.

62095. De **Voorzitter:** Zijn zij inderdaad voor de battle gebruikt?

A. Inderdaad. Ik denk daarbij echter niet aan de slag in het Reichswald, doch aan de bewaking van de rivieren in het zuiden. Zulks geschiedde geheel door onze troepen; o.a. 14 R.I.; 13 R.I.; 6 R.I. en de stoottroepen.

62096. De **Voorzitter:** Dus u had voldoende aan het personeel van de B.S. voor de aanvragen van S.H.A.E.F.?

A. Ja.

62097. De **Voorzitter:** U kreeg de beschikking over Binnenlandse Strijdkrachten of vrijwilligers, maar kreeg u ook de beschikking over mensen, die gedwongen werden opgeroepen of had dit niet plaats?

A. Ik geloof niet, dat er in het eerste begin behoefte aan was.

62098. De **Voorzitter:** Wanneer was dat ongeveer?

A. Ik denk niet voordat later een officiële instantie hiertoe door het Departement van Defensie in het zuidelijk deel van Nederland werd gesticht. Er waren genoeg mensen, die zich aanmeldden. Later geschiedde de inlijving door het genoemde registratiebureau voor vrijwilligers onder leiding van generaal *van Nijnatten* in Eindhoven. Wanneer zich dan bij ons iemand meldde, lieten wij hem door onze security-sectie zo goed mogelijk testen. Toen het noorden nog niet bevrijd was, was het echter moeilijk om de nodige gegevens te verkrijgen. Als wij dachten, dat iemand goed was, stuurden wij hem in deze latere phase naar het bureau van generaal *van Nijnatten* om te worden ingelijfd.

62099. De **Voorzitter:** Wat is er te dien aanzien in het zuiden gebeurd?

A. Ik geloof niet, dat er in de eerste tijd mensen tegen hun wil zijn opgeroepen.

62100. De **Voorzitter:** Wat heeft de Regering in die tijd gedaan voor de uitzending van troepen naar Indië?

A. Daaraan kon niets gedaan worden. Wij hebben het geprobeerd, doch alle plannen stuitten op positieve afwijzingen van Britse kant in die zin, dat het Britse standpunt was, dat voorlopig alles, wat wij hadden of gevormd kon worden, bestemd was voor de strijd in Europa. De vorming van troepen voor Indië zou later geschieden. Wij hadden het plan direct na de bevrijding te vormen 24 bataljons voor inwendige veiligheid en 15 bataljons voor uitzending naar Indië.

62101. De **Voorzitter:** Ik meen mij te herinneren, dat wij 35 000 man konden oproepen, waarvan 19 500 man ter beschikking moest komen van S.H.A.E.F., maar de rest mochten wij voor ons zelf gebruiken.

A. Die cijfers zeggen mij wel iets, maar de rest was vermoedelijk voor trainingsorganisatie bedoeld. De bataljons kwamen uit de B.S. en waren slechts matig geoefend. Wij moesten scholen en depots stichten om de mensen af te richten.

62102. De **Voorzitter:** U weet waarschijnlijk geen getallen van mensen, die ter beschikking zijn gekomen, Binnenlandse Strijdkrachten en vrijwilligers?

A. 30 000, 40 000.

62103. De **Voorzitter:** Die zijn uitsluitend gebruikt voor de oorlog in Europa?

A. Ja. De Engelsen waren absoluut niet bereid enig materiaal te geven voor mensen, die geen taak hadden te vervullen in verband met de bevrijding van Europa.

62104. De **Voorzitter:** Wanneer is met de vorming van de expeditionnaire macht een aanvang gemaakt?

A. Toen het zuiden bevrijd was, is het Ministerie van Defensie begonnen met het oproepen van kader voor de eerste divisie. Dat kader is in Engeland opgeleid.

62105. De **Voorzitter:** Hoe groot is het aantal mensen ongeveer geweest, dat, gedurende de tijd, dat Nederland in het noorden nog niet was bevrijd, in Engeland is opgeleid?

A. Dat zijn er niet veel geweest. De beschikbare overtochtruimte moest worden gebruikt voor de Britten. Naar Engeland zijn misschien enkele specialisten gegaan. Deze zaak is in handen gelegd van generaal *van Nijnatten;* die zal zijn aanwijzingen wel hebben gekregen van het Departement van Defensie.

62106. De **Voorzitter:** En het Departement van Defensie was weer onderworpen aan de aanwijzingen van S.H.A.E.F.?

A. Inderdaad, maar als het Departement van Defensie een opdracht geeft aan generaal *van Nijnatten* om personeel te monsteren en dit over te vliegen naar Engeland, dan kan ik niet inzien, dat zulks in bescheiden mate niet mogelijk zou zijn geweest.

62107. De **Voorzitter:** Maar deze hele zaak zal toch wel in overleg met S.H.A.E.F. gebeurd zijn?

A. Misschien, misschien niet.

62108. De **Voorzitter:** Had de naam van het bataljon „Rudolph Fassaert" een bepaalde betekenis?

A. *Rudolph Fassaert* is iemand, die in de ondergrondse in Zeeuwsch-Vlaanderen zeer goed werk heeft gedaan. Daarom stelde de B.S. aldaar het op prijs, dat er een bataljon kwam, dat die naam zou dragen. Men dacht namelijk, dat hij doodgeschoten was. Later bleek dit niet zo te zijn en is de naam gewijzigd.

62109. De **Voorzitter:** Wat was het detachement-Parijs?

A. Dat was het recrutencentrum voor Nederlanders, die zich in Parijs kwamen melden. Het personeel is gedirigeerd naar 1-3 R.I.

62110. De **Voorzitter:** Ik heb hier een rapport, een verslag van de werkzaamheden van de staf. Dat is in verschillende punten ingedeeld.

Punt 1. „Brigade Prinses Irene".
Punt 2. „Bewakingsbataljons (legereenheden)".
Punt 3. „Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten".
„Voor zoover deze strijdkrachten zich bevinden aan deze zijde van de lijn, kunnen deze worden onderscheiden in:

a. stoottroepen;

b. bewakingstroepen onder bevel van de B.N.S.;

c. bewakingstroepen, welke hetzij als eenheid, hetzij als individu zijn afgestaan aan M.G.

Bij den Staf-B.N.S. is een registratiebureau in oprichting, ten einde het geheel der Binnenlandsche Strijdkrachten te registreeren en te administreeren."

Kunt u hierop een nadere toelichting geven?

A. Die Binnenlandse Strijdkrachten konden wij pas overnemen, als we er voor konden zorgen. Er lag soms een tijd van drie weken tussen voordat wij de mensen officieel konden militariseren. Toen bijvoorbeeld Zuid-Limburg bevrijd was, werd contact opgenomen met de leiding van de Binnenlandse Strijdkrachten. De commandant van de stoottroepen deelde mee 3000 man stoottroepen te hebben; een andere commandant van de ondergrondse gaf aan 4000 man bewakingstroepen te kunnen leveren. Dan gingen wij bijvoorbeeld 4 bataljons maken, ieder 800 man omvattende. De resterende mannen bleven wel bewakingstroepen, maar werden niet gemilitariseerd.

62111. De **Voorzitter:** Die bewakingstroepen waren de grondslag voor de bewakingsbataljons. Wat waren nu de Bomb Disposal Squadrons?

A. Dat waren troepen, die een speciale opleiding hadden voor het opruimen van mijnen. Het personeel is bij de Engelsen in speciale scholen opgeleid.

62112. De **Voorzitter:** En wat waren de security-bataljons?

A. Wij hadden een eigen security-section.

62113. De **Voorzitter:** Er is sprake van drie bataljons. Van S.H.A.E.F. was het verzoek ontvangen om drie nieuwe securitybataljons te vormen.

A. Dat waren veiligheidsbataljons, hetzelfde als de bewakingsbataljons.

62114. De **Voorzitter:** Als ik u goed begrijp, hebben de Nederlandse strijdkrachten weinig daadwerkelijk aan het gevecht deelgenomen, maar meer bewakingsdiensten verricht.

A. Ja. Voor de grote battle in het Reichswald waren zij ook niet bewapend. Het waren veiligheidsbataljons, die een speciale organisatie hadden; het waren tirailleur-compagnieën met lichte mitrailleurs en vrachtauto's. Om aan de battle te kunnen deelnemen, moet men beschikken over zwaardere bewapening. Deze had men in deze eenheden echter niet, maar desniettemin hebben zij vrij veel gevochten, want gedurende de winter kwamen de Duitsers met verkenningseenheden over de grote rivieren en dan moesten deze bataljons de schokken opvangen. Als het ernstig was, werd de Poolse armoured brigade gealarmeerd om te hulp te komen.

62115. De **Voorzitter:** Hoe is het gegaan met de indienstneming van het beroepspersoneel van de Koninklijke Landmacht? Het grootste deel was in gevangenschap. Hoe is dat probleem opgelost?

A. Dat was een beetje moeilijk, vooral voor de hogere officieren, want de Britten voelden er niet voor om direct hogere staven te vormen; zij wilden bataljons hebben. Als die hogere officieren zich kwamen melden, was er veelal geen functie voor hen.

62116. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk iets anders. Heeft men zonder meer beroepsofficieren in dienst genomen of heeft men bepaalde maatregelen genomen? Een man als generaal *van Nijnatten* is in dienst genomen en daarbij heeft de quaestie van het erewoord een rol gespeeld. Hij had zijn erewoord gegeven, dat hij niets zou doen tegenover de Duitsers, en hij is toch in dienst genomen.

A. Wanneer die officieren zich kwamen melden, probeerden wij zoveel mogelijk inlichtingen te krijgen. Bleek dan, dat hun houding niet goed was geweest, dan namen wij ze beslist niet.

62117. De **Voorzitter:** U hebt die officieren dus niet automatisch in dienst genomen?

A. Als wij dachten, dat er iets niet right was, namen wij hen niet in dienst.

62118. De **Voorzitter:** Wanneer u niets van hen wist, werden zij dan direct in dienst genomen?

A. Dan probeerde ik eerst iets te weten te komen.

62119. De **Voorzitter:** Hoe stond u tegenover de ontslagen, in oorlogstijd gegeven? Hebt u die erkend?

A. Ik geloof niet, dat dit een probleem is geweest.

62120. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, dat door u is getekend. Daarin staat:

> „Hoewel het gros van het beroepspersoneel zich nog in gevangenschap in Duitschland bevindt, komt het voor, dat reeds nu enkele officieren en onderofficieren, die om eenigerlei reden in Nederland verbleven, zich wederom in dienst aanmelden.
>
> Ik zou het op prijs stellen van Uwe Excellentie te mogen vernemen, hoe de positie van dit personeel is. O.m. doen zich de volgende vraagpunten voor:
>
> 1. Moet al het beroepspersoneel nog beschouwd worden in werkelijken dienst te zijn of moet geacht worden, dat het b.v. met ingang van 15 Mei 1940 automatisch op non-activiteit is gesteld.
>
> 2. Naar ik van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Bernhard* der Nederlanden vernam, is het de wensch van Uwe Excellentie, dat beroepspersoneel zonder meer niet wederom in hun ouden rang voor een functie zal worden ingedeeld, doch dat het door u noodzakelijk wordt geacht om eerst een onderzoek in te stellen naar houding en optreden in de oorlogsdagen, gedurende den bezettingstijd, alsmede naar de physieke en geestelijke gesteldheid van het betrokken personeel."

Daarover zijn verschillende rapporten uitgebracht, o.a. door de generaal *van Voorst Evekink*. Er is een rapport van de kolonel *Silbiger* en van generaal *Dijxhoorn*.

A. In de praktijk probeerden wij wel degelijk inlichtingen te krijgen. Als wij dachten, dat de mensen goed waren, hebben wij hen in dienst genomen.

62121. De **Voorzitter:** Spreekt uit de vraag, of het beroepspersoneel niet zonder meer wederom in de oude rang kon worden ingedeeld, enig wantrouwen of is dit een formele vraag?

A. Daaruit spreekt de noodzakelijkheid even na te gaan, hoe de positie was. Er is een heel klein gedeelte geweest, dat zich niet juist heeft gedragen.

62122. De **Voorzitter:** Heeft de quaestie van het erewoord toen nog een rol gespeeld?

A. Neen, dat is meer later een strijdpunt geweest. Minister *Meynen* heeft er nog eens een brief over geschreven.

62123. De **Voorzitter:** Hiermee is niet iedereen het eens.
De situatie, zoals u die schildert, is zo gebleven tot de definitieve bevrijding van Nederland. Wat is er toen gebeurd?

A. Toen is op dezelfde voet voortgegaan met het oprichten van eenheden ten noorden van de grote rivieren. Wij hebben wederom geprobeerd, wat er aan ondergrondse strijdkrachten was, in militair verband te brengen.

62124. De **Voorzitter:** Is er ook een groot gedeelte naar huis gegaan?

A. Wij hebben getracht de sterkte van de B.S. geleidelijk aan terug te brengen, dus alleen in dienst te houden de onderdelen, die gemilitariseerd waren.

62125. De **Voorzitter:** Hoe is het gegaan met de opleiding van de opgeroepenen, die naar Indië moesten? Daarvoor is ook een organisatie in het leven geroepen.

A. Op een gegeven ogenblik heeft Japan gecapituleerd. Toen waren er geen eenheden om uitgezonden te worden. Het plan van Overzeese Gebiedsdelen om in Australië de mensen af te richten, is op niets uitgelopen.

62126. De **Voorzitter:** Heeft men er vóór de capitulatie van Japan niets aan gedaan?

A. Dat kon niet, omdat de Engelsen er geen equipment voor gaven.

62127. De **Voorzitter:** Kon er in de periode April 1945—Augustus 1945 ook niets aan gedaan worden?

A. Ik ben in die tijd naar Engeland gegaan in verband met deze zaak. In militair opzicht is alles, natuurlijk voor zover de omstandigheden dit toelieten, in goede banen geleid. Wij hadden mensen met een korte- of een lange-verbandacte. De mensen, die de lange-verbandacte hadden getekend, waren bereid overal ter wereld te dienen. Toen de oorlog in Europa was geëindigd, waren de gedurende de bevrijding gevormde bataljons de enige troepen, die beschikbaar waren. Met Zijne Koninklijke Hoogheid heb ik deze zaak besproken en toen is beslist, dat deze troepen naar Indië gestuurd zouden worden. Wij hebben in dit opzicht zeer veel medewerking gehad van het Britse War Office. Daar stelde men twee kampen nabij Aldershot beschikbaar om telkens 2 × 2 bataljons te sturen om gereed te worden gemaakt voor uitzending naar Indië. Dat waren dus bataljons, die gedurende de winter een zekere oefening hadden gehad.

62128. De **Voorzitter:** Er was een speciale kaderopleiding in Engeland onder leiding van generaal *van Voorst Evekink*.

A. Ja, voor de opleiding van de eerste divisie. Die is pas anderhalf jaar later naar Indië gestuurd. Ik heb het oog op de vrijwilligerbataljons, waarmede de eerste troepenuitzendingen naar Indië zijn begonnen.

62129. De **Voorzitter:** Wanneer is dat begonnen?

A. Ik denk, dat de eersten in September 1945 naar Engeland zijn gegaan.

62130. De **Voorzitter:** Ik denk nu aan de periode April 1945—Augustus 1945.

A. In Mei 1945 was de strijd in Europa ten einde. Toen heb ik contact opgenomen met de Engelsen en gezegd: „Nu is het ogenblik gekomen om ons te helpen. Vroeger was het standpunt, dat niets gedaan kon worden voor de vorming van eenheden voor Indië, voordat de strijd in Europa geëindigd was; thans is de strijd in Europa afgelopen en dus verwachten wij nu steun." De zaak moest goed voorbereid worden; er moest een tropenuitrusting voor de troepen komen, enz., enz. Intussen zijn wij ook in Nederland goed blijven trainen en zijn kadercursussen ingesteld.

62131. De **Voorzitter:** Bepaalde afdelingen zijn toch uit de Binnenlandse Strijdkrachten gevormd? Die zijn althans voorlopig in kampen in Nederland geoefend.

A. Ja, o.a. in de Harskamp. Er moest echter eerst een schifting plaats vinden. Ik denk, dat wij een 20 bataljons hadden. Die bataljons

waren samengesteld uit gedeeltelijk lange-verbandacters, gedeeltelijk korte-verbandacters. Eerst moesten wij de mensen, die voor uitzending naar Indië in aanmerking kwamen, bijeenvoegen. Iedereen, die alleen voor de dienst in Nederland geschikt en bestemd was, werd geplaatst bij bepaalde onderdelen, terwijl de mensen, die naar Indië zouden gaan, bij elkaar werden gebracht in andere onderdelen. Deze laatste onderdelen werden dan in kampen in Engeland uitgerust en geoefend en gingen daarna naar Indië. Ik meen, dat wij in die eerste tijd al 14 bataljons uitzonden. De overige onderdelen bleven in Holland.

62132. De **Voorzitter:** In hoeverre werden zij in Nederland opgeleid en in hoeverre in Engeland? Op een bepaald moment gingen zij naar Engeland, maar hadden zij hier dan reeds een stuk opleiding gehad?

A. Dat was niet in een bepaald schema neer te leggen. Wij begonnen de training in Holland. Als in Engeland ruimte beschikbaar was, stuurden wij wat aldaar ondergebracht kon worden. Eigenlijk was Engeland niet bedoeld als training, maar als mobilisatiecentrum om die eenheden uit te rusten voor Indië. De tijd, die daarmee gemoeid was, werd ook gebruikt om de training op te voeren.

62133. De **Voorzitter:** Hoe ging het met de uitrusting?

A. Die kregen zij daar; er was voldoende.

62134. De **Voorzitter:** Als ik mij goed herinner, zijn er in Augustus of September enige officieren rechtstreeks naar Indië uitgestuurd om de zaken voor te bereiden. Is u daarvan iets bekend?

A. Dat waren officieren van Overzeese Gebiedsdelen. Overzeese Gebiedsdelen wilde tegelijkertijd eigen strijdkrachten vormen. Er zijn echter ook officieren van het K.N.I.L. geweest, die aanvankelijk hier waren en naar Indië zijn gegaan om zoveel mogelijk de komst van onze troepen voor te bereiden.

62135. De **Voorzitter:** Onder wiens commando stond het K.N.I.L. Nederland?

A. Uiteindelijk onder Overzeese Gebiedsdelen. Ik herinner mij, dat kolonel *van Langen* met zijn Indische ervaringen aanwijzingen heeft gegeven.

62136. De **Voorzitter:** Men heeft direct na de oorlog vrijwilligers opgeroepen. Waarvoor zijn die gebruikt?

A. Langzamerhand nam Defensie de leiding over en ging mensen oproepen voor de Expeditionnaire Macht. Het betrof voornamelijk kader, dat in Engeland getraind zou worden.

62137. De **Voorzitter:** Heeft men een deel bestemd voor binnenlands gebruik, ten einde de kern te vormen van een in Nederland te vormen leger?

A. Langzamerhand nam Defensie de leiding over.

62138. De **Voorzitter:** Dus uw taak verminderde?

A. Ja. Ten slotte was de taak van de staf van de bevelhebber der strijdkrachten het sorteren van de onderdelen en het uitzoeken van de mensen voor Indië, het gaande houden van de eenheden, die nodig waren voor bewakingsdienst in Nederland en demobiliseren.

62139. De **Voorzitter:** Wanneer is het bevelhebberschap van de Nederlandse Strijdkrachten formeel opgeheven?

A. Vermoedelijk in de zomer van 1945. 1 November is kolonel *de Ruyter van Steveninck* gekomen. Alles, wat er in Nederland was achtergebleven, waren een paar bataljons en een paar pionier- en transportcompagnieën. Deze werden verenigd in divisie A.

62140. De **Voorzitter:** Ligt er nog tijd tussen uw werkzaamheden als chef staf van de bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten en als sous-chef van de generale staf?

A. Neen. Ik ben tot 1 November in Apeldoorn gebleven.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

P. L. G. DOORMAN.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 28 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JOHANNES FRANS WILLEM NUBOER,
oud 47 jaar, wonende te Wraysbury, Bucks.,
kapitein ter zee.

Hij legt de eed af als getuige.

62220. De **Voorzitter:** Welke functie bekleedde u op 10 Mei 1940?

A. Ik was luitenant-ter-zee eerste klasse bij de afdeling operaties van de marinestaf.

62221. De **Voorzitter:** Wat bent u, in Engeland aangekomen, geworden?

A. Er was toen geen afdeling operaties meer. Ik was bij de afdeling van de marinestaf, die het contact onderhield met alle operaties. De chef van de staf was toen admiraal *Furstner,* die rechtstreeks onder de Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn,* stond.

62222. De **Voorzitter:** Hij stond niet onder de gehele Regering?

A. Gedeeltelijk wel. Hij was bevelhebber der zeestrijdkrachten; als zodanig had hij een instructie, uitgegeven door de Regering.

62223. De **Voorzitter:** Welke functie bekleedde u precies bij de staf?

A. De staf bestond uit drie afdelingen: inlichtingen, operaties en organisatie. De afdeling operaties behandelde de bevelen en schepen. Daar was ik bij. De afdeling organisatie zorgde voor het maken van voorschriften, het uitwerken van de details van de plannen, het doorgeven van wat nodig was om de plannen te doen doorgaan. Overste *Boreel* was chef van de afdeling organisatie. Hij was sous-chef marinestaf. De afdeling inlichtingen stond onder luitenant-ter-zee *Moolenburgh.*

62224. De **Voorzitter:** Kunt u aangeven, wat er van de marinestrijdkrachten van Nederland naar Engeland is overgekomen?

A. Alles, wat varende was, is overgekomen. De orders zijn een paar uur vóór de capitulatie gegeven. Het was in de morgen van de 14de Mei pas duidelijk, dat het mis liep. Voor die tijd kon men niet weggaan.

Zo snel mogelijk zijn weggestuurd: in de eerste plaats de kruiser „Sumatra", want die kon niet bij de defensie van het land worden gebruikt; de „Johan Maurits" is onderweg gezonken; de „Floris", de „Gruno"; de torpedoboten Z 5, Z 6, Z 7 en Z 8; de G-boten 13 en 15; de mijnenleggers „Jan van Brakel", „Nautilus", „van der Zaan", „Medusa", „Douwe Aukes", „van Meerlant"; de „Hydra" is gezonken; de mijnenveger „Jan van Gelder"; wij hadden twee mijnenvegers op het IJsselmeer, maar die zijn er niet uitgekomen; de torpedomotorboot T.M. 51; de onderzeeboten O 9, O 10, O 13, O 21, O 22, O 23, O 24; de nieuwe „Heemskerck", die in aanbouw was, is dadelijk uit Amsterdam weggestuurd; de „Sweers" is uit Vlissingen overgesleept. Een deel van de vloot was buitengaats. In de West hadden we de O 14, O 15 en de „van Kinsbergen". In Nederlandsch-Indië lag het grootste gedeelte van de vloot.

62225. De **Voorzitter:** Hoeveel procent van de vloot zou er naar schatting in Nederland zijn achtergebleven?

A. Stellig niet veel. Achtergebleven zijn de schepen, die op het IJsselmeer lagen: de torpedoboot Z 3; twee mijnenvegers, de „Pieter Florisz" en de „van der Hulst", zijn tot zinken gebracht. De landmacht was aan het capituleren; wij zaten tegen onze eigen landmacht aan om er uit te komen.

62226. De **Voorzitter:** Werkte de landmacht niet mede?

A. Neen, na de capitulatie niet meer. Ik heb dit van horen zeggen; ik heb het later gehoord; dit is niet van mij zelf. Verder zijn op het IJsselmeer gezonken de „Friso", de „Brinio"; dat waren oude schepen, die niet meer weg konden komen. Verder zijn achtergebleven de O 12 en O 11, die in reparatie waren. De O 8 was te oud en is tot zinken gebracht. Zoals ik reeds zeide, is de „Hydra" gezonken. Ook de „Jan van Galen" is in Rotterdam gezonken. Hiermede is de zaak, geloof ik, wel compleet. De kustverdedigingsschepen de „Gelderland", „Hertog Hendrik" en de oude „Heemskerck" lagen op verschillende plaatsen, maar die konden nauwelijks varen.

62227. De **Voorzitter:** Men kwam toen natuurlijk voor een nieuwe situatie te staan. Hoe heeft deze zich ontwikkeld?

A. De vliegtuigen, die over de verschillende meren waren verspreid, zijn ook weggekomen.

62228. De **Voorzitter:** Was er een aparte commandant van de Marineluchtvaartdienst?

A. De gehele groep stond onder de officier-vlieger *Bakker.* Deze behandelde deze groep van vliegtuigen, de operationele vliegtuigen, die werden gebruikt voor de verkenning van de kust. Die zijn alle 24 weggekomen, ook gedurende de laatste paar uren. Toen wij de 15de overkwamen, was er al een en ander voorbereid door de marineattaché in Engeland, de heer *de Booy,* die, toen de oorlog uitbrak, liaison-officier was geworden. Hij werkte samen met de Engelse marine en hij zorgde er voor, dat de schepen werden opgevangen en werden doorgestuurd naar Portsmouth, ten einde deze en de bemanning bij elkaar te brengen. Een paar weken later is door de Engelsen Falmouth als havenplaats voor de Nederlandse marine aangewezen. Wij hebben toen een mailboot van de Holland-Amerikalijn gehuurd, de „Westernland" en deze daar neergelegd als depotschip. Er kwamen telkens vluchtende mensen over met bootjes, die daar werden verzameld en uitgezocht. Toen zijn de schepen, die bemand waren of bemand konden worden, ter beschikking gesteld van de Engelsen en die hebben geleidelijk aan een taak voor deze schepen gevonden. De „Flores" en de „Bruno" kwamen bij de bewaking van de Theemsmond. Later kwam er ook nog bij de „Douwe Aukes" en daarna de „Van Meerlant". De „Medusa" was te oud, had een grote reparatie aan de ketels nodig en werd in gebruik genomen als depotschip. De bemanning werd gebruikt voor de grondorganisatie van de vliegtuigen.

De vliegtuigen zijn eerst naar Frankrijk gegaan en zijn teruggevonden in Brest, waar zij reeds waren ingezet voor de onderzeebootbestrijding. Zij zijn overgekomen naar Felixstowe en zijn later gegaan naar Milford Haven, aan de ingang van de Ierse Zee, voor de onderzeebootbestrijding in dat gebied. De fabriek van Fokker was niet in onze handen, dus moesten wij overschakelen op Engelse fabrieken. Wij hebben eerst getracht 2 squadrons te vormen, maar later is dat één squadron Hudsons geworden.

62229. De **Voorzitter:** En die zijn later in de R.A.F. gekomen?

A. Administratief bleven zij onder ons, maar operationeel kwamen zij onder Coastal Command.

62230. De **Voorzitter:** Het ene squadron bestond dus uit watervliegtuigen en het andere uit landvliegtuigen. Tenslotte is één squadron gevormd?

A. Omdat wij te weinig personeel en geen aanvulling hadden, zijn die twee squadrons na een maand tot één squadron samengevoegd.

62231. De **Voorzitter:** Het bleef een apart Nederlands onderdeel in het geheel van de R.A.F.?

A. Ja.

62232. De **Voorzitter:** Bij de gewone luchtmacht heeft men wel losse Nederlandse vliegers gehad. Hier ook?

A. De gehele Marineluchtvaartdienst is ter beschikking gesteld als compleet squadron, te gebruiken door de R.A.F., maar onder Nederlandse leiding. De eerste commandant was *F. Bakker.* Deze is een beetje gek geworden, heeft een poging tot desertie gedaan en is in de loop van 1941 in de gevangenis opgesloten. Hij had een broer, die later gedurende enige tijd het squadron heeft gecommandeerd; hij is gesneuveld. *Schaper* is een tijd commandant geweest. Hij is afgeschoten en later, na de oorlog, vrijgekomen. Daarna een tijdlang: *Meester.* Die leeft nog; hij is in Nederland en gepensionneerd. Vervolgens *Burgerhout* in de latere periode. Er zijn er nog veel meer geweest. *Burgerhout* leeft nog. Ik kwam hem in Holland tegen; hij zeide, dat hij in Engeland woonde.

62233. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk de verrichtingen van de Marineluchtvaartdienst niet van nabij kunnen volgen?

A. Ik volgde alles, omdat alle rapporten door mijn handen gingen. Ik kreeg alle rapporten, die binnenkwamen. Daarvan hield ik boek. De dagboeken zijn bewaard, behalve het eerste. In de tijd van de bombardementen heb ik ze laten opbergen in een safe in het gebouw van C. & A. Het eerste is nooit teruggevonden. Het behandelde het stuk van de mobilisatie 1939 tot enkele weken na aankomst in Engeland.

62234. De **Voorzitter:** U hebt van Minister *Gerbrandy* opdracht gekregen de geschiedenis van de marine te schrijven?

A. Er is een boek samengesteld. Daar heb ik ook een stuk voor geschreven.

62235. De **Voorzitter:** Is het reeds in druk verschenen?

A. Het was een gedenkboek en ik heb daarvoor een stuk over de marine geschreven. Ik weet niet of het verschenen is.

De **Voorzitter:** Misschien kunt u dit nagaan.

A. Dat zal ik zeker doen.

62236. De **Voorzitter:** Indien u iets kunt vinden, dat reeds in druk verschenen is, en ook, wanneer het nog niet in druk verschenen is, wilt u dan proberen dit voor ons te krijgen?

A. Zeker. Ik heb ook medegewerkt aan een boek van de heer *van Rhijn* „Nieuw Nederland", maar dat had betrekking op de toekomst.

62237. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe verklaart u, dat dat uit die safe is gekomen; die zal toch wel dicht zijn geweest?

A. Dat weet ik niet. De secretaris van de bevelhebber der zeemacht, *van Houten,* had de safe en op een gegeven moment is alles, wat van enig belang was, daarin geborgen. Alles is er ook weer uitgekomen; ook mijn persoonlijke stukken, b.v. een testament, maar dat ene exemplaar is er niet uitgekomen. Daarom heb ik er aan getwijfeld of ik het wel daar heb laten opbergen en niet op de ambassade, maar daar hebben zij ook niets gevonden. Het is jammer, want het was het enige exemplaar over de mobilisatieperiode.

62238. De **Voorzitter:** Kunt u in het kort aangeven waaruit de verrichtingen van de Marineluchtvaartdienst hebben bestaan?

A. Het squadron is het eerst gebruikt in Milford Haven; later is het overgeplaatst naar de oostkust van Schotland, in de buurt van Dundee. Daar was een groot vliegveld van de R.A.F. Toen is het gebruikt voor het beschermen van konvooien bij de oostkust van Schotland, afgewisseld met aanvallen op Duitse konvooien bij de Noorse kust. Men werkte met Hudsons. Enkele keren hebben de vliegtuigen ook medegedaan aan bombardementen op Duitse steden; één keer bij Hamburg of Bremen, toen de R.A.F. als stunt bij één aanval 1000 vliegtuigen bij elkaar haalde. Later is het squadron overgebracht naar Norfolk, ten N.O. van Londen. De naam van het vliegveld weet ik niet meer. Men heeft later Mitchells gekregen. Men wilde graag met moderne vliegtuigen een meer actieve bijdrage aan de oorlogvoering verlenen. Het squadron is eerst overgegaan naar het Bomber Command en later ging het met die Mitchells over naar de Tactical Air Force, waar het ingezet is tegen allerlei speciale tactische doelen in Frankrijk, b.v. tegen emplacementen voor vliegende bommen e.d., en alle mogelijke doelen in België en Nederland, die gebombardeerd moesten worden. Zo is het squadron ook gebruikt bij de invasie als tactical airforce.

62239. De **Voorzitter:** Was de verhouding met de Engelse bevelhebber altijd goed?

A. Voor zover ik weet: uitmuntend. Er was alle waardering. Aanvankelijk is bij de inzet hun een taak toegewezen, waarbij de verliezen beperkt waren, lager dan het gemiddelde. Dat deed men, omdat men wist, dat onze aanvullingen beperkt waren. Vandaar ook de taak: het beschermen van de koopvaardij. Dit was niet naar de zin van de vliegers zelf, want zij vonden het een lauw bestaan, doch het was de zekerste manier om het squadron intact te houden. Het heeft enige aanvulling gekregen van de landmacht. De opleiding, die in Vlissingen was, is bij de capitulatie naar Parijs gebracht en later overgekomen naar Engeland. Voor de duur van de oorlog zijn zij overgegaan naar de marine en hebben hun opleiding voltooid in Soerabaja. Daarna zijn zij bij dit squadron gekomen. Op de duur werd het een gemengd squadron. Toen de oorlog in de Pacific uitbrak, zijn de opleidingen van Java verplaatst naar Australië. Toen Indië gevallen was, is dit gehele geval overgebracht naar Amerika. In Jackson in Mississippi is een school gevestigd, waar die opleiding voltooid is. Daar is een pool van leerlingen gevormd en uit die pool zijn de squadrons op sterkte gebracht.

62240. De **Voorzitter:** Er was het Nederlandse squadron bij de R.A.F., maar daarnaast zijn er toch ook andere Nederlandse vliegers geweest?

A. Ja. Wij hebben verder nog gevormd het 321ste squadron vliegboten. De landmacht van het Indische leger had 3 squadrons in Australië. Dat alles werd in Jackson op sterkte gebracht; toen hebben zij moeilijke opdrachten kunnen krijgen.

62241. De **Voorzitter:** Bestonden die aanvullingen voor de opleiding in Jackson uit personen uit Nederlandsch-Indië?

A. Ja. Wij kregen bovendien nu en dan jongens, die via Spanje aankwamen, welke jongens wilden vliegen. Zij kwamen dan bij de Engelse opleiding; zij werden dus bij de R.A.F. in opleiding genomen. Ook werden er jongens opgeleid in Canada, die naderhand terugkwamen.

62242. De **Voorzitter:** Wie is de commandant in Jackson geweest?

A. Ik geloof generaal *van Oyen,* ik weet het niet zeker. Hij was de man, die het heeft opgezet; hij zat in Australië.

62243. De **Voorzitter:** De vloot was in Engeland. Hoe kwamen de bevelsverhoudingen te liggen wat betreft de bevelhebber zeemacht?

A. De bevelhebber zeestrijdkrachten bleef administratief bevelhebber van de vloot. Administratief bleef de zaak in Nederlandse handen, zowel de schepen als de vliegtuigen. De schepen werden als geheel ter beschikking gesteld van de Britse Admiraliteit; onderdelen van de Nederlandse marine kwamen bij verschillende delen van de Engelse vloot. De bevelen kreeg men van de admiraliteit. Alleen indien het bijzondere taken betrof, werd er van te voren overleg gepleegd of wij er mede accoord gingen. Wel werd er altijd overleg gepleegd over de indeling van de schepen.

62244. De **Voorzitter:** Werd tot dat overleg alleen van de Engelse kant het initiatief genomen of namen wij dat van onze kant ook weleens, indien wij bepaalde wensen hadden op operationeel gebied?

A. Dat is b.v. gebeurd bij het overbrengen van de Prinses naar Canada. De noodzaak daartoe bestond en toen is de „Sumatra" daarvoor aangewezen. Het was Engels bevelsgebied, maar dat hebben wij zelf geregeld. De „Sumatra" moest daarna door naar Indië en is toen op verzoek van de Engelsen eerst gebruikt als begeleider van een troepentransportschip naar West-Indië en daarna een tijd in West-Indië gebruikt, voordat het schip doorging. Het schip moest destijds gerepareerd worden; het electrische net had reeds in Nederland vernieuwd moeten worden. De kabels daartoe waren met de „van der Zaan" overgekomen naar Engeland. In Engeland kon die reparatie niet gebeuren; de enige werf, waar dit toen mogelijk was, was Soerabaja. Wij hebben het schip toen naar Indië gestuurd.

62245. De **Voorzitter:** Door wie werd een dergelijk verzoek dan gedaan, door de bevelhebber der zeestrijdkrachten of door de Minister?

A. Dat weet ik niet. Op een gegeven ogenblik is de quaestie van het vertrek van de Prinses naar Canada door de Regering uitgemaakt. Toen is gezocht naar een mogelijkheid om dat tot stand te brengen. Door de admiraal is toen overleg gepleegd met de admiraliteit en daaruit is voortgekomen, dat de „Sumatra" de Prinses zou overbrengen naar Canada en dat de „Heemskerck" zou meegaan als escorte. Ik heb alleen gemerkt, dat dit plotseling moest gebeuren.

62246. De **Voorzitter:** Nu was dit een geval, dat niet direct betrekking had op de operaties, maar wel op het gebruik. Gebeurde dit ook wel ten aanzien van bepaalde operaties of moest men dat overlaten aan de Engelsen?

A. In het algemeen werd dit aan de Engelsen overgelaten. Die voerden op dat ogenblik de oorlog, alleen werd altijd overleg gepleegd over de indeling van de schepen. Die indeling was eerst zó, dat de meeste schepen bij de bewaking van de Theemsmond kwamen. Men wachtte toen op de Duitse invasie en aan de verdediging van de Theemsmond had men veel werk. Wij hadden bruikbare schepen, die daarheen werden gestuurd. De onderzeeboten zouden worden ingezet voor de operaties bij de Noorse kust en die zouden worden ingedeeld bij een Engelse onderzeebootflotille. Deze zijn naar Dundee gegaan. Het waren nieuwe boten, die met proeftochten bezig waren, toen de oorlog uitbrak. De „van der Zaan" was een nieuwe mijnenlegger, die werd ingedeeld bij een Engelse mijnenleggersgroep. Deze heeft opdrachten uitgevoerd in het Nauw van Calais, toen men daar barrages ging maken.

62247. De **Voorzitter:** En de M.T.B.'s?

A. Daarvan was er maar één. Die hebben wij overgedragen aan de Engelsen, want wij hadden niet genoeg mensen. Na de val van Indië hebben wij een flotille gevormd. Die boten gingen nooit langer dan een paar maanden mee.

In 1940—1941 kwam er van de zijde van de Engelsen de wenselijkheid naar voren om de onderzeeboten in de Middellandse Zee te versterken en zij vroegen ons, onze boten over te brengen naar Gibraltar. Het betrof drie grote, nieuwe boten met een soort grondploeg, die op een Engels moederschip zat. Wij hebben pogingen gedaan om een eigen moederschip te krijgen, waarvoor de „Colombia" is ingericht. Dit is met Engelse tegenstand gebeurd, want zij zagen dat niet graag.

62248. De **Voorzitter:** Dat was toch een aanvulling van de strijdkrachten?

A. Zij vonden het beter, dat onze boten in hun flotilles bleven zitten, op grond waarvan zij de operaties met zekerheid in de hand hielden. Dat is enigszins begrijpelijk. De boten werken alle op zich zelf en moeten vanuit een bepaald punt centraal geleid worden. In verband met de neiging om eigen operaties op te zetten, waren zij niet erg voor het inrichten van eigen moederschepen.

62249. De **Voorzitter:** Was het dan de bedoeling zelfstandig operaties uit te voeren?

A. Van de kant van de commandant van onze onderzeedienst, *Hellingman,* wel. Wat betreft de reparaties, hing men van de Engelsen af. Het is tenslotte gelukt; wij hebben de „Colombia" er voor ingericht.

62250. De **Voorzitter:** Men kan dus niet zeggen, dat de marine onder Nederlands operationeel bevel stond met een Engels operationeel bevel er boven?

A. Het operationeel bevel was geheel Engels.

62251. De **Voorzitter:** Was er ook een apart Nederlands geheel, de Nederlandse marine?

A. Neen. Wij hadden een squadron ondergebracht op een Engels vliegveld. De commandant van het vliegveld, die de operaties leidde, had ook het Hollandse squadron onder zich.

62252. De **Voorzitter:** Wanneer er overleg moest worden gepleegd met de Engelsen, werd het dan gevoerd door of namens de bevelhebber der zeestrijdkrachten of ging het via de Minister?

A. Neen, het was de bevelhebber der zeemacht.

62253. De **Voorzitter:** Daarin werd de Minister niet gekend?

A. Als het een quaestie was van het overbrengen van dit gebied naar Indië, werd de Minister daarin gekend. Ik heb het later wel medegemaakt, dat, als het een quaestie was van het overbrengen van schepen naar de South-West Pacific, de gehele Regering op de hoogte werd gehouden.

62254. De **Voorzitter:** Er is in 1939/1940 een conflict geweest met generaal *Reynders.* Men kan wellicht zeggen, dat de positie van de bevelhebber der zeemacht ongeveer analoog is geweest met die van generaal *Reynders.* Is het u bekend, of die positie moeilijkheden heeft opgeleverd?

A. Ik herinner mij niet, dat dit gedurende de eerste periode, dat ik bij de staf zat, ooit enige aanleiding tot moeilijkheden heeft gegeven.

62255. De **Voorzitter:** Het kan ook alleen het geval zijn geweest, zolang admiraal *Furstner* geen Minister van Marine was.

A. In de eerste periode heeft het geen moeilijkheden gegeven. Ik heb van generaal *Dijxhoorn* nooit iets gehoord.

62256. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de krijgsverrichtingen van onze schepen?

A. Op de kust van Noorwegen hebben zij een tijdlang gepatrouilleerd. Daar hebben wij er twee verloren, de O 13 en de O 22, die zijn niet teruggekomen. Ik geloof, dat zij op een mijn zijn gelopen; dat weet ik niet zeker; ik meen, dat het mijnenveld later is geconstateerd. De andere drie boten zijn later naar de Middellandse Zee gegaan. Daar hadden zij een betrekkelijk gemakkelijk operatieterrein tegen de Italianen en zij hadden daar dus meer succes. Er was daar ook meer kustvaart. De Italianen waren lang niet zo goed als de Duitsers en dus had men meer succes.

62257. De **Voorzitter:** Bemerkte men, dat ons optreden door de bondgenoten werd gewaardeerd?

A. Ja. De „van der Zaan" heeft toen succes gehad tijdens operaties onder de Franse kust en daarover kwamen zeer vriendelijke brieven binnen van Engelse zijde.

De „Sweers" was nog niet klaar toen het schip naar Engeland overkwam; het kon nog niet varen. Het is naar Southampton gebracht en is daar gecompleteerd. Het is ingezet in de Middellandse Zee en heeft daar in een Engels flottille nogal succes gehad bij acties tegen Italiaanse kruisers en torpedoboten. Ook bij de actie tegen Noord-Afrika is het ingezet. Daarbij is het schip onder de kust van Noord-Afrika getorpedeerd.

De „Heemskerck" was ook nog niet klaar, maar kon wèl varen toen het schip in Engeland aankwam. Er waren wel kanonnen op, maar de electrische bewegingsorganen van het geschut en de vuurleiding ontbraken. Die konden niet in Engeland worden gemaakt. De kanonnen moesten van het schip af en men heeft er een Engelse bewapening op gezet. (De „Sweers" had ook een Engelse bewapening gekregen.) Toen de „Heemskerck" klaar was, heeft men het voor konvooibescherming gebruikt in de Ierse Zee. Later is het schip naar Indië gegaan, maar het kwam daar te laat, nl. toen de zaak afliep. Het schip heeft een tijdlang dienst gedaan in de Indische Oceaan. Daarna heeft men het gebruikt in de Middellandse Zee voor de bescherming van konvooien.

62258. De **Voorzitter:** Kon men het personeel op de schepen behoorlijk aanvullen?

A. Dat was inderdaad een zeer moeilijke quaestie. De stock, die wij in 1940 hadden aan bemanning op de schepen, teerde langzamer-

hand in. Wij moesten al betrekkelijk spoedig scharrelen om de mensen bij elkaar te krijgen. Wij hebben mensen uit Indië gevraagd. Aan degenen, die als vluchtelingen uit Holland naar Engeland overkwamen, werd gevraagd, waarbij zij wilden dienen. Degenen, die bij de marine wilden komen en die daartoe natuurlijk geschikt waren, werden bij de marine opgenomen. Dat was echter weldra niet genoeg om het verloop bij te houden. Wij hebben daarom verschillende schepen aan de Engelsen moeten overdragen bij gebrek aan personeel. De „Douwe Aukes", de „van Meerlant", S 13, S 16, S 25, S 26, S 28 zijn overgedragen en de „Jan van Gelder" hebben wij omgeruild tegen een corvet. Een tijdlang hebben wij een van de 50 oude torpedojagers, die de Engelsen van de Amerikanen gekregen hadden, bemand. Die bemanning is later overgegaan op de „Jan van Galen". Tenslotte hebben wij de „Sumatra" buiten dienst moeten stellen. Dat schip is later gebruikt als zinkschip bij de landing in Normandië. In het bijzonder het oude materiaal werd langzamerhand overgedragen of opgelegd bij gebrek aan mensen.

62259. De **Voorzitter:** Men kreeg, als ik het goed heb begrepen, geen eenheden met een gemengde bemanning; deze bleven gescheiden?

A. Ja. Later hebben wij de z.g. Mac-schepen gekregen, tankers van de Shell, ieder met een groep vliegtuigen er bij; die hebben wij bemand. Later zijn die groepen ingedeeld bij een Engels vliegkampschip.

62260. De **Voorzitter:** Wat u ons zojuist heeft verteld over de operaties, betreft in hoofdzaak hetgeen onze schepen in de Europese wateren hebben gedaan?

A. Ja. Ik geloof niet, dat ik veel heb overgeslagen. De „van Brakel" is ingedeeld bij de konvooibescherming van de Firth of Forth rondom Schotland naar de Westkust en terug.

Een belangrijk onderwerp is verder nog de mijnenvegers. Wij hadden in IJmuiden hulpflotilles, die met veel schepen van de vissersvloot overgekomen zijn. De beste schepen van die vissersboten zijn er uit gezocht en zijn mijnenvegers geworden. De rest bleef vissen. Degenen van de bemanning, die in de leeftijd vielen, kwamen op vrijwillige basis bij de marine om op die mijnenvegers te dienen. Op die manier zijn er 24 mijnenvegers gekomen, welke dienst hebben gedaan bij Milford Haven en bij Holyhead. Later is het gehele flottilje overgebracht naar Harwich en heeft toen dienst gedaan op de Oostkust. Geleidelijk aan zijn die trawlers vervangen door nieuwe mijnenvegers. Het flotille is steeds intact gebleven.

62261. De **Voorzitter:** Aan het einde van de oorlog was onze zeemacht behoorlijk gedund?

A. Wij hadden steeds in Indië in hoofdzaak alles, wat modern was. De „Heemskerck" is in Nederland gebleven, omdat zij nog niet klaar was. Hetzelfde was het geval met de „Isaäc Sweers". Verder bevonden zich alle moderne schepen in Indië. Die hebben wij verloren in de strijd om Indië.

62262. De **Voorzitter:** Er was natuurlijk een Engelse zeemachtstaf. Hadden wij daarbij vertegenwoordigers?

A. Ja. Wij hadden als liaison-officier de heer *de Booy,* die contact hield met de admiraliteit.

62263. De **Voorzitter:** Was dat dus iemand, die in die zeemachtstaf zat als adviseur, zoals wij een vertegenwoordiger hadden bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Die officier bij de Combined Chiefs of Staff was iemand, die advies gaf, als het hem werd gevraagd. Die zat in een kamer, maar wist niet, wat er bij de anderen werd behandeld.

62264. De **Voorzitter:** Een liaison-officier kan ook iemand zijn, die boodschappen overbrengt, maar meer niet?

A. Dat was de missie bij de Combined Chiefs of Staff ook.

62265. De **Voorzitter:** Onze vertegenwoordigers bij de admiraliteit hadden dus niet veel in te brengen?

A. De operaties werden door de Engelsen zelf geleid.

62266. De **Voorzitter:** Wat was dan het eigenlijke werk van die liaison-officier, als hij praktisch niets te doen had?

A. Dat was vrij veel. Al die schepen werden verdeeld onder de verschillende Engelse commando's. Alles, wat die schepen betrof, ging over de admiraliteit en ging dan verder over de liaison-officier naar onze verschillende afdelingen. Verder hebben wij nu en dan nieuwe schepen aangekocht of overgenomen van de Engelsen. Dat liep allemaal over de liaison-officier.

62267. De **Voorzitter:** Wij namen dus van de Engelsen schepen over?

A. Wij hadden goede bemanningen van meest beroepspersoneel, die met moderne schepen goed konden omgaan. Daaraan hadden de Engelsen een tekort. De torpedoboten, die gebruikt werden voor vreselijk stom werk, het begeleiden van onderzeeboten, werden door goed personeel bemand. Daarin is geleidelijk aan verandering gekomen. Wij hebben een paar jagers gekregen. Wij hebben de „Johan Maurits van Nassau" gekregen, die door ons met dit personeel werd bemand.

62268. De **Voorzitter:** Er heeft dus zelfs uitbreiding van onze vloot plaats gehad?

A. Ja.

62269. De **Voorzitter:** Is er ook een deel van de marine naar West-Indië gegaan?

A. Wij hadden, toen de oorlog uitbrak, in de West de „van Kinsbergen", twee onderzeeboten, voor het geval het nodig mocht zijn, de O 14 en de O 15, en een klein detachement mariniers op Curaçao. Toen de oorlog uitbrak, hebben zij een stuk of 12 Duitse schepen gepikt, die in Curaçao lagen. Daarna is de „van Kinsbergen" gesteld onder de Engelse admiraal van dat gebied en ging hij verder opereren in het kader van het America & West-Indies station, met als hoofdkwartier de Bermuda's. Toen is de „van Kinsbergen" in het commando gebruikt als kruisertje. Het was een nieuw scheepje.

62270. De **Voorzitter:** Welke rol heeft verder de marine nog gehad bij de verdediging van Curaçao?

A. De verdediging werd gevormd en verzorgd door het eskader van het America & West-Indies station. De twee onderzeeboten zijn teruggehaald naar Engeland. Het garnizoen was naar het oordeel van de Engelsen veel te zwak voor de verdediging van het uitermate belangrijke oliegebied. Direct na het uitbreken van de oorlog verscheen er een transportschip met Engelse en Franse troepen op Curaçao en Aruba.

62271. De **Voorzitter:** Weet u, hoe de bevelsverhoudingen daar lagen? Men had daar o.a. de eerstaanwezende marine-officier?

A. Volgens de eigen regeling was de Gouverneur opperbevelhebber van de strijdkrachten. Hij had onder zich de landmachtcommandant met een handjevol soldaten en de marinecommandant. Heel gauw na het uitbreken van de oorlog is kolonel *van den Donker* uitgestuurd. Die was vrij hoog.

62272. De **Voorzitter:** Kwam hij onder de Nederlandse commandant?

A. Ik geloof wel, dat zij formeel onder de Gouverneur stonden, dus onder Nederlands bevel.

De **Voorzitter:** Inderdaad is de Gouverneur de hoogste chef geweest.

A. *Van den Donker* is toen uitgestuurd, ten einde daar een voldoend hoge en oude officier te hebben.

62273. De **Voorzitter:** Jhr. *Boreel* is daar van onze kant toch ook geweest?

A. Ik meen, dat die later in Suriname is geweest. Hij is een tijdlang in Curaçao geweest, maar hij is veel later gekomen. Hij was in Suriname. In Suriname was in 1940 alleen maar wat landmacht, want Suriname was in 1940 strategisch voor de geallieerden niet zo erg belangrijk. Wel riep men daar steeds om meer strijdkrachten, want men vertrouwde het nabij gelegen Cayenne en het wat verder gelegen Brazilië, waar veel Duitsers woonden, niet erg.

62274. De **Voorzitter:** Maar in verband met het bauxiet was Suriname toch wel belangrijk?

A. Dat was toch niet zo erg belangrijk, want dat was een Amerikaanse onderneming en daar bleef men wel af. Later is een gedeelte van de mariniers uit Curaçao naar Suriname gegaan. Men is daar zeer actief geweest in het vormen van strijdkrachten uit de eigen bevolking. Men heeft een eigen brigade, drie bataljons gevormd, die uitgerust zijn met Amerikaanse wapenen. Zo was de toestand toen Amerika in oorlog kwam.

62275. De **Voorzitter:** Was de Gouverneur daar de chef?

A. Ja, formeel. Inderdaad was de Gouverneur van de Nederlandse kant volkomen de baas van alles.

62276. De **Voorzitter:** Weet u nog de namen van enkele leidende functionarissen uit die tijd?

A. Ja. Kolonel *van Oosten* was commandant van de landmacht in Suriname. Ik meen, dat hij hier in Londen is, zodat hij dus bereikbaar is. Op de rivier waren later een paar bewapende motorboten. Later zijn er wat mariniers gekomen. Overste *Boreel* was later commandant van de marine in Suriname.

62277. De **Voorzitter:** Is kolonel *Meyer* er niet geweest?

A. Was die er niet vóór kolonel *van Oosten?* Ik geloof het wel. Andere namen weet ik thans niet.

62278. De **Voorzitter:** Ik meen uit de stukken opgemaakt te hebben, dat men in die gebieden niet zo happy was met de aanwezigheid van vreemde troepen.

A. Neen. De Engelsen zijn nogal gemakkelijk met deze dingen, omdat zij tactvol zijn. Later, toen de Amerikanen in oorlog kwamen, is er een soort van verdeling gemaakt van de operatiegebieden in de wereld. De Caraïbische Zee viel onder het Amerikaanse operatiegebied. De Amerikanen hebben derhalve de verdediging van Curaçao en later ook van Suriname van de Engelsen overgenomen, ondanks onze weerstand.

62279. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk gekregen, dat men eigenlijk graag Engelsen wilde hebben, ten einde daardoor te voorkomen, dat er Amerikanen kwamen. Was men misschien in dit opzicht niet zo erg gerust met het oog op onze na-oorlogse positie?

A. Neen. De Amerikanen hebben het gehele bevel van de Gouverneur overboord gezet. Tijdens de Amerikaanse bezetting kwam de verdediging geheel onder hun bevel, dus onder het Caribbean Command.

62280. De **Voorzitter:** De afspraak, dat de Gouverneur van Curaçao bevelhebber zou worden, is alleen met de Engelsen gemaakt?

A. De Amerikanen hebben zich er ook niets van aangetrokken. De Gouverneur kwam dus op de achtergrond. Wat de militaire zaken betreft, stond hij er volkomen buiten. Op Curaçao was een Amerikaanse admiraal, die commandant was van de sector Curaçao. Hij had onder zich de strijdkrachten: een bataljon met enkele kustbatterijen. Alles bij elkaar waren er 1500 man op het eiland. Verder was er een grote marinestaf en een aantal schepen voor de bescherming van de konvooien. Van ons waren daarbij enige schepen ingedeeld. De chef-staf van de Amerikaanse staf was de Nederlandse schout-bij-nacht *van Asbeck* en hij vertegenwoordigde de Gouverneur. Een tijdlang hebben wij wezenlijke invloed kunnen uitoefenen door middel van overste *Gauw,* die hoofd van de afdeling Operaties was. Hij zat helemaal in het militaire bedrijf.

62281. De **Voorzitter:** Berustten de bedenkingen tegen de aanwezigheid van de Amerikaanse troepen op de rol, die de Amerikanen na de oorlog waarschijnlijk zouden spelen?

A. Misschien waren er politieke bedenkingen. Dat heb ik echter niet rechtstreeks bemerkt. Wij hebben het natuurlijk wel in gedachten gehouden, maar daarvan is niets gebleken in de contacten. Er waren wel enige bedenkingen, omdat de Amerikanen veel formalistischer waren en in werkelijkheid meer het bevel uitoefenden dan de Engelsen.

62282. De **Voorzitter:** De Amerikanen hadden natuurlijk belang bij de bauxietmijnen.

A. Ja. Wat betreft de olie komt het op hetzelfde neer. Op Aruba was twee/derde van de olie en op dit eiland was de grootste raffinaderij van een Amerikaanse maatschappij.

62283. De **Voorzitter:** Dit is dus wel zo ongeveer, wat in het algemeen kan worden opgemerkt over de verdediging van Curaçao en Suriname?

A. Er is een tijdlang activiteit geweest van Duitse onderzeeboten. In die tijd waren de Amerikanen niet voldoende met materieel uitgerust om daartegen op te treden. Geleidelijk aan is de vloot opgebouwd en in 1943 was er genoeg. Wij hebben zelf voor Suriname motorboten aangeschaft.

62284. De **Voorzitter:** Die behoefden zeker geen dienst te doen?

A. In Suriname zijn de kusten vreselijk ondiep en zover kwamen onderzeeboten niet. Onze motorboten deden dienst voor de bewaking van de rivier, opdat er geen Duitse raider de rivier zou kunnen opvaren en schepen tot zinken zou kunnen brengen. Er is in 1940 gepoogd om een opgelegd Duits schip tot zinken te brengen, waardoor de rivier zou worden versperd en de bauxiet niet zou kunnen worden weggevoerd. Om dat te voorkomen, was er een bewakingsdienst ingesteld met motorboten. Voor Suriname zijn er toen vier aangeschaft. De „Klaasje" en „Dirkje" waren trawlers uit IJmuiden, die eerst naar Curaçao zijn gestuurd en later ook naar Suriname zijn gezonden. De Duitsers hebben zich eerst onthouden van aanvallen in die streken, dus in de Amerikaanse neutraliteitszone, om de Amerikanen buiten de oorlog te houden, maar toen de Amerikanen steeds meer mee gingen doen, moesten wij er rekening mee gaan houden, dat de Duitsers ook deze richting zouden inslaan. Toen is in overleg met de Engelsen de verdediging van Curaçao versterkt. De „van Brakel", de „Klaasje" en de „Dirkje" zijn er heen gestuurd. Wij hadden in 1940 al drie Noorse walvisjagers overgenomen, waarbij de Noren hun eigen bemanning aan boord hielden en als Noren in Nederlandse dienst kwamen. Die hebben bewakingsdienst gedaan, totdat later de „van Brakel", „Klaasje" en „Dirkje" er bij kwamen. Ook is er nog bijgekomen de „Queen Wilhelmina".

62285. De **Voorzitter:** Wanneer men vraagt of Suriname en Curaçao in 1940 behoorlijk voorbereid waren, wat zou u dan antwoorden?

A. Suriname voldoende, gezien de bedreiging, Curaçao volmaakt onvoldoende.

62286. De **Voorzitter:** Waaraan lag dat?

A. Geen geld. In Nederland was het veel te weinig, maar in Indië en de West ook veel te weinig.

62287. De **Voorzitter:** Is er van uit Curaçao voldoende aandrang uitgeoefend om daarin verbetering te brengen?

A. In de jaren vóór de oorlog hebben wij in Curaçao gebouwd een kustbatterij met drie kanonnen, afkomstig van een Engelse kruiser. Verder is er een compagnie mariniers heengezonden. Wat dringend nodig werd geacht was een bataljon per eiland.

62288. De **Voorzitter:** Kon men in die tijd redelijkerwijze een aanval op Curaçao verwachten?

A. Op beperkte schaal, ja! De Duitsers hebben in 1940 het plan gehad een van hun raiders naar Curaçao te sturen, welk plan door *Hitler* van de hand is gewezen, omdat het in de Amerikaanse zone lag. Het was een uitermate belangrijk punt. Alle benzine voor de R.A.F. in Engeland kwam uit Curaçao.

62289. De **Voorzitter:** U kunt waarschijnlijk wel mededelingen doen over de houding, die de Nederlandse Regering heeft aangenomen tegenover de Italiaanse oorlogsschepen in 1940?

A. Toen Italië in oorlog kwam, is er de quaestie geweest, of wij dadelijk in oorlog zouden komen met Italië. Dat is niet gebeurd.

62290. De **Voorzitter:** De houding van onze schepen was anders, naarmate men was ten Westen of ten Oosten van Mauritius. Wanneer een Nederlands schip opereerde ten Westen van Mauritius kon

het een Italiaans oorlogsschip wel aanvallen. Indien men ten Oosten van Mauritius kwam, dan mocht dat niet in verband met de status quo-politiek.

A. Het was nogal ingewikkeld. Er is het een en ander over te doen geweest en er zijn dienaangaande ingewikkelde instructies gegeven aan de schepen. Het was een toestand, die ons niet naar de zin was.

62291. De **Voorzitter:** U bent tot Januari 1942 in Londen gebleven?

A. Ja.

62292. De **Voorzitter:** Wat hebt u daarna gedaan?

A. Ik ben daarna naar Washington gezonden; ik werd toegevoegd aan onze vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff. Amerika was in oorlog gekomen. Ongeveer half December is *Churchill* naar Amerika gegaan met het idee om een gemeenschappelijk commando-apparaat op te zetten voor de Engelse en Amerikaanse strijdkrachten, speciaal voor de vloot. De Engelsen hadden het idee een soort van klein comité te vormen, dat de oorlog zou leiden. Dat zou gezamenlijk gebeuren door de Engelsen en Amerikanen. De zetel van het comité zou in Washington zijn en het zou staan onder leiding van de President en van *Churchill*. De Engelsen zouden dan optreden als vertegenwoordiger van alle geallieerde Regeringen in Londen. Dat was voor ons weinig aanvaardbaar.
De Regering heeft dat voorstel aangevochten; zij wilde niet komen in de positie van een Engels dominion, nl. dat de Engelse Eerste Minister zou spreken over Nederlandse belangen; zij wilde een eigen vertegenwoordiger in dat commando hebben. Toen is de generaal *Dijxhoorn* als vertegenwoordiger gestuurd voor het leger en admiraal *Termijtelen* als marinevertegenwoordiger.

62293. De **Voorzitter:** Is schout-bij-nacht *Meyer Ranneft* daar ook niet heen gestuurd?

A. Die zat daar reeds als marine-attaché en zorgde voor het normale contact in Washington. Toen wij aankwamen, liep die missie niet zo erg vlot. Wij waren niet erg welkom; men was niet dadelijk bereid ons daarbij toe te laten. Tenslotte kwam er een uitnodiging voor ons en heeft men een kamer voor ons beschikbaar gesteld.

De **Voorzitter:** Dat ging dus contre coeur.

A. Wij wensten in ieder geval te worden gehoord bij besprekingen, die Nederlandse belangen raakten. Dat betrof dus maar een klein gedeelte van de oorlogvoering.

62294. De **Voorzitter:** Was er geen militair attaché?

A. Niet een in de zin van een vertegenwoordiger van de Minister van Oorlog; er was er wel een van de Gouverneur-Generaal. Dat was de heer *Weijerman,* kolonel van het Nederlandsch-Indische leger. Die was naar Washington gestuurd in de tijd, dat Nederland wel, maar Indië nog niet bezet was en wij allerlei inkopen in Amerika deden. Met het oog daarop heeft men een vertegenwoordiger in Washington geplaatst en als attaché voorgedragen, omdat hij dan toegang had tot het Ministerie van Oorlog. Het was een enigszins moeilijke positie, want hij was geen vertegenwoordiger van de Minister van Oorlog, maar zijn verbinding liep via de Gouverneur-Generaal.

62295. De **Voorzitter:** Had hij weleens meningsverschillen met de Minister?

A. Dat neem ik aan, want kolonel *Weijerman* was geen gemakkelijk man. Hij had weleens meningsverschil met iedereen op de ambassade. Er waren allerlei kleinigheden, zoals de quaestie van het in uniform of in burger lopen. Ik geloof, dat hij toen te kennen heeft gegeven, dat als wij in uniform dienst deden, hij het niet deed. Hij was geen gemakkelijk mens.

62296. De **Voorzitter:** Hij is toch later vervangen?

A. Ja.

62297. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de praktijk van de werkzaamheden van onze vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja. De officiële vertegenwoordiger kwam eigenlijk alleen in de vergaderingen van de Combined Chiefs of Staff, als hij daartoe uitgenodigd werd. Dat zou gebeuren, indien er zaken werden behandeld, waarbij Nederlandse belangen direct waren betrokken. Dat gebeurde in het begin vrij regelmatig, vooral toen er in Indië werd gevochten. Voor die vergaderingen van de Combined Chiefs of Staff in die tijd, toen het vooral ging over de oorlog tegen Japan, werden onze vertegenwoordigers geïnviteerd en die gaven dan hun adviezen. Zij konden dan zeker invloed uitoefenen op de beslissingen, die werden genomen. Dat heeft echter niet lang geduurd. Wij kwamen daar met die missie op 21 Januari en toen liep het in het Oosten dus al af. Het heeft enige weken geduurd, voordat deze missie was gevormd en voor accoord was verklaard. Voordat zij in functie trad, was het al Februari. Voor zover ik weet, was de eerste bespreking, die van belang was en die door ons is bijgewoond, een quaestie, die het gevolg was van de val van Singapore. Dat was begin Februari. Toen Java was gevallen en de strijd beslist was, is er een vergadering geweest, waarbij behandeld is de nieuwe indeling van de bevelsgebieden. Toen zijn er nieuwe lijnen getrokken, waarbij Engeland de ene en Amerika de andere taak kreeg.

62298. De **Voorzitter:** Wanneer is dat precies geweest?

A. Begin Maart 1942, kort na de val van Java.

62299. De **Voorzitter:** Kunt u de oude en de nieuwe grenzen aangeven?

A. Er was de Abda, waarbij de plannen zijn gemaakt voor de oorlog tegen Japan. Er zijn in 1941 besprekingen geweest in Singapore, waarbij wij aanwezig zijn geweest. De Amerikanen zijn er ook ingehaald en toen zijn bij de Atlantische conferentie van Augustus 1941 van *Roosevelt* en *Churchill* de plannen vastgesteld door de twee grote bazen. In die plannen waren geregeld de samenwerking en de bevelvoering, waarbij gescheiden waren de gebieden van de Engelsen en de Amerikanen. De opgemaakte plannen zijn volkomen doorkruist door de Japanse aanval op Pearl Harbour. Er werd een soort geallieerd bevel gevormd, het Abda-command onder *Wavell.* De grens liep langs de westkant van Birma, de Indische Archipel, de Philippijnen, ten noorden van de Philippijnen door de Pacific en terug naar Nieuw-Guinea. Na de Japanse verovering van Java moest men een nieuwe indeling maken. Door de Combined Chiefs is een bespreking gehouden, waarbij tot stand is gekomen de scheidingslijn tussen het Engelse en het Amerikaanse gebied, die liep ten oosten van Malakka, door Straat Banka en Soenda. Sumatra viel in de Engelse area, de rest in het Amerikaanse. Van onze kant is er bezwaar tegen gemaakt, dat de Indische Archipel niet als geheel werd beschouwd. De bespreking is heel moeilijk geweest. De Engelsen wilden meer hebben, maar de Amerikanen bleven op hun standpunt staan. Dit geschiedde zuiver uit militaire overwegingen. De Engelsen hadden de lijn liever zien lopen door Straat Makassar en Straat Lombok.

62300. De **Voorzitter:** Wilden geen van beiden iets weten van het Nederlandse standpunt?

A. Dit is door de Regering naar voren gebracht. Wij wilden het gebied in één sector hebben. Het is van geen invloed op de beslissing geweest. Wij hebben er later wel enig nadeel van ondervonden.

62301. De **Voorzitter:** Later is de lijn weer verlegd.

A. Pas heel veel later, in 1945, ook op grond van militaire overwegingen. Toen was men klaar met de Philippijnen en is besloten alle aandacht te geven aan de aanval op Japan. De Amerikanen hebben alle strijdkrachten geconcentreerd; wat zij in de Indische Archipel hadden, werd aangetrokken naar de Philippijnen. De overdracht is bijzonder ongelukkig gegaan. In Augustus was er nog geen beslissing genomen, wel tussen de Combined Chiefs of Staff, maar nog niet tussen *Truman* en *Attlee.* Het zou besproken worden tijdens de conferentie te Potsdam. Toen is tijdens de conferentie de controverse met de Russen ontstaan en is men aan het vraagstuk niet toegekomen. *Mountbattten* had geen instructies, toen de Japanse capitulatie kwam.

62302. De **Voorzitter:** Is er bij die wijziging van Nederlandse kant invloed in een bepaalde richting uitgeoefend?

A. Direct, toen die lijn getrokken werd, is er van Nederlandse kant gezegd: liever één sector. Daarop werd gezegd: neen. Er waren Pacific War Councils, één in Washington en één in Londen. Van onze

kant zat er in Londen in de Minister-President en de ambassadeur en in het begin admiraal *Furstner;* in Amerika zat er in de heer *Loudon,* de Nederlandse ambassadeur. Dat was het hoogste Regeringsniveau, waarin politieke beslissingen zouden worden genomen over de te volgen oorlogvoering. Naar wat ik er van heb gehoord, is daar eerst geprobeerd dat tot één gebied te houden.

62303. De **Voorzitter:** Is dat alleen van Nederlandse kant gebeurd?

A. Door Nederland is een soort van protest ingebracht in de Pacific War Council tegen de afscheiding van Sumatra van de rest van Indië. Wij wilden dat gewijzigd hebben. Op grond van overwegingen van zuiver militaire aard deed men dit niet en politieke factoren hadden hierop geen enkele invloed.

62304. De **Voorzitter:** Is er van Nederlandse kant ook invloed uitgeoefend op de beslissingen, die te Potsdam zijn genomen?

A. De gang van zaken is, als ik mij niet vergis, als volgt geweest. Na de nederlaag van de Duitsers in Noord-Afrika is er een conferentie geweest tussen de President en *Churchill* in Casablanca ter bespreking van de aanval op Sicilië. Daarna, ik meen in het najaar van 1943, is er geweest de eerste Quebec-conferentie tussen de President en *Churchill.*

62305. De **Voorzitter:** Ik meen te hebben gelezen, dat dr. *van Mook* op weg daarheen is geweest, maar daar niet op tijd is aangekomen.

A. Dat is op de tweede Quebec-conferentie geweest, na de invasie in Normandië, die was, meen ik, in de zomer van 1944. *Van Mook* was toen in Londen en toen is de vraag aan de orde gekomen of het niet noodzakelijk was aan te dringen op een wijziging in de te volgen strategie, in het bijzonder aan te dringen op wijziging in de areas, die op die conferentie waren vastgelegd. Daar is nl. de strategie vastgelegd, die bij de verder te voeren oorlog tegen Japan zou worden gevolgd. Dat had belangrijke consequenties voor Java. Na de verovering van de Philippijnen had *MacArthur* het plan de aanval op Java in te zetten en Java te bevrijden. Hij kon zijn plan echter niet uitvoeren, omdat hij de opdracht kreeg naar het noorden, naar Japan door te stoten. Die beslissing is, naar ik meen, op de tweede Quebec-conferentie gevallen. *Van Mook* was op de hoogte van het oorspronkelijke plan van *MacArthur* om Java te bezetten door zijn verbindingen, die hij met *MacArthur* had. De gehele beslissing of men het zuiden zou laten liggen en naar het noorden zou doorstoten, hing af van de tweede Quebec-conferentie. Daarom zijn *van Mook* en *Helfrich* naar die conferentie gestuurd, ten einde dit te voorkomen. Zij zijn echter te laat gekomen voor de conferentie, die reeds was geëindigd. Zij konden echter in de Combined Chiefs of Staff het Nederlandse standpunt naar voren brengen. Wij hadden toen de Combined Chiefs of Staff-missie van generaal *Dijxhoorn* en schout-bij-nacht *Stöve.*

62306. De **Voorzitter:** Die heeft zich er over beklaagd, dat van Nederlandse kant geen prijs werd gesteld op hun aanwezigheid in de Combined Chiefs of Staff en dat van de kant van de Amerikanen en de Engelsen is bewerkt, dat zij daar wèl kwamen. De heer *van Mook* meent zich dat niet goed te kunnen herinneren.

A. Ik herinner het mij ook. De heer *van Mook* is dynamisch van aard en wilde gauw door de dingen heen. Er waren twee vertegenwoordigers van ons, die daar voor normaal contact zaten en genegeerd werden.

De **Voorzitter:** Dat was dus een pijnlijke geschiedenis.

A. Er zijn meer klachten gekomen, o.a. van de marine-attaché, die *van Mook* introduceerde bij de Amerikaanse marine-autoriteiten en toen door *van Mook* werd verzocht bij de besprekingen niet aanwezig te zijn.

62307. De **Voorzitter:** Had hij daarvoor een bepaalde reden?

A. Dat weet ik niet.

62308. De **Voorzitter:** Onder vier ogen kon men misschien meer bereiken.

A. Voor de betrokken vertegenwoordiger was het echter niet prettig en het gaf aanleiding tot klachten.

62309. De **Voorzitter:** Welke militaire beslissingen zijn er precies genomen bij die tweede Quebec-conferentie?

A. Naar ik gehoord heb, is toen beslist over de algemene lijnen van de strategie, die gevoerd zou worden na de val van de Philippijnen. Besloten werd het gebied in het zuiden te laten liggen, omdat de Japanse strijdkrachten daar van alle contacten met Japan waren afgesneden. Men zou alle krachten concentreren voor de aanval op Japan. Toen de beslissingen in Quebec waren genomen en deze tot uitdrukking kwamen in de nieuwe instructies aan de opperbevelhebbers en de hergroepering van de strijdkrachten, waarbij troepen, die in de Indische steunpunten lagen, werden teruggetrokken naar de Philippijnen, kwam de noodzaak naar voren om daarvoor andere troepen in de plaats te stellen. De enige operaties, die *Mac Arthur* na de verovering van de Philippijnen nog in de Indische Archipel mocht uitvoeren, waren gericht op de oliegebieden van Borneo, omdat zij hoopten hun olievoorziening gemakkelijker te maken. Zij moesten de olie voor de Philippijnen halen uit Californië en daarom hebben zij Tarakan, Miri en Balikpapan veroverd om vlot nieuwe olie te kunnen krijgen. Verder ging hij niet. Hij had hiervoor alleen beschikbaar drie Australische divisies. Toen kwam het punt naar voren van een volledig omgooien van die bevelsgebieden, omdat de Engelsen klaar stonden met een offensief, dat zou worden ingezet tegen Malaya en Borneo. Zij konden dan die Australische troepen onder zich nemen voor de verdere actie in de Archipel. Dat is naar voren gebracht door de verschillende bevelhebbers in de Combined Chiefs of Staff. De Engelsen kwamen er steeds op terug, dat zij de lijn verlegd wilden zien, en werden door de Amerikanen tegengehouden.

62310. De **Voorzitter:** Wij hadden toch vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Die zijn daarin niet gekend. Ik heb er nooit een rapport van gezien.

62311. De **Voorzitter:** Dit was toch duidelijk een Nederlands belang. Nochtans zijn bij die besprekingen geen Nederlandse vertegenwoordigers geweest?

A. Neen.

62312. De **Voorzitter:** Men is er niet van op de hoogte geweest?

A. Neen. Misschien hebben zij weleens wat gehoord.

62313. De **Voorzitter:** Wij hadden onze vertegenwoordigers bij de staf van *MacArthur.* Hebben die geen lont geroken?

A. Ja, vandaar dat wij wisten, wat er zo'n beetje aan de hand was. Langs die weg wisten de heren *van Mook* en *Helfrich,* dat er plannen werden gereedgemaakt voor de bezetting van Java. Aan de andere kant werden plannen gemaakt voor de opmars naar het noorden. Men maakte plannen voor alle mogelijke dingen klaar. Toen de instructie kwam, wist men, dat *MacArthur* de opdracht naar het zuiden niet kon uitvoeren.

62314. De **Voorzitter:** Ik denk, dat de heer *van Mook* de Nederlandse Regering wel op de hoogte heeft gesteld.

A. De heren *van Mook* en *Helfrich* waren toen in Londen. Zij zijn door de Regering met een opdracht naar Quebec gestuurd.

62315. De **Voorzitter:** Die opdracht was waarschijnlijk contra de plannen?

A. Om de geallieerden te bewegen hun plannen te wijzigen in die zin, dat zij voldoende krachten zouden overlaten aan *MacArthur* om de opdracht ten aanzien van Java uit te voeren.

62316. De **Voorzitter:** Heeft de Regering voldoende kracht bijgezet om hierin verandering te krijgen?

A. Alle kracht.

62317. De **Voorzitter:** Men kan niet zeggen, dat de wijziging in de plannen een verrassing is geweest voor de Nederlandse Regering?

A. Neen.

62318. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat deze zaak op een te laat tijdstip ter kennis van de Nederlandse Regering is gekomen, toen in principe de beslissing gevallen was?

A. Neen. De beslissing is gevallen in Quebec. Dat was begin 1944 of iets later, dat weet ik niet precies meer. Ik was secretaris van de vergadering en zat toen hier. Ik was er bij, dat de opdracht aan de heren *van Mook* en *Helfrich* werd verstrekt.

62319. De **Voorzitter:** Bestaan daarover nog schriftelijke stukken?

A. Ja zeker. Van al die vergaderingen zijn notulen gemaakt. Dat was de ministeriële commissie oorlogvoering. Het archief is overgebracht naar het Kabinet van de Minister-President.

62320. De **Voorzitter:** Hebt u ons alles verteld van hetgeen u hiervan weet of kunt u dit nog uitbreiden?

A. In Augustus, toen de capitulatie ons overviel, ben ik met admiraal *Helfrich* mede geweest naar Londen. Ik was tegenwoordig bij een bespreking met de chef van de staf van *Mountbatten*. Tot goed begrip moet u zich dus indenken, dat men had het South East Asia Command (S.E.A.C.) onder admiraal *Mountbatten,* dat was de Britse sector, en de South West Pacific Area (S.W.P.A.) onder bevel van *MacArthur* en de South Pacific Area (S.P.A.) onder bevel van admiraal *Nimitz;* dat was de Amerikaanse sector. De chef van de staf van *Mountbatten,* die met het oog op deze zaak in Londen was, vertelde ons, dat men nog steeds wachtende was op de beslissing van Potsdam, die niet gekomen is. In Potsdam schijnt echter definitief besloten te zijn Nederlandsch-Indië binnen het operatiegebied van S.E.A.C. te brengen, hetgeen reeds op de tweede Quebec-conferentie aan de orde is geweest.

62321. De **Voorzitter:** Ondanks de omstandigheid, dat men niet berekend was bij S.E.A.C. op de taak, die deze wijziging in de operatiegebieden medebracht?

A. Neen. De Engelsen hadden voor de overname van dit grote gebied eenvoudig niet de middelen. Aanvankelijk waren de Amerikanen er steeds tegenstanders van geweest het operatiegebied van S.E.A.C. uit te breiden, ten einde te voorkomen, dat S.E.A.C. voortdurend meer middelen zou vragen, hetgeen ten koste van de middelen en dus van de oorlogvoering van andere gebieden zou gaan.

62322. De **Voorzitter:** Maar daardoor heeft men een gevaarlijke situatie doen ontstaan.

A. Voor ons wel, maar niet voor de geallieerde oorlogvoering tegen Japan. Het doel van de Amerikanen was de oorlog tegen Japan met zo weinig mogelijk verliezen binnen de kortst mogelijke tijd te doen eindigen. In zekere zin was dit inderdaad tragisch voor ons. Maar wij hadden geen militaire middelen en geen enkele stem in het kapittel. Na de val van Java in 1942 hadden wij niets meer te vertellen. Tekenend is mijns inziens wel, dat, toen Java in Maart 1942 bezet was door de Japanners, kort daarop die scheidingslijn werd ingesteld tussen het Engelse en het Amerikaanse operatiegebied. Toen kreeg men S.W.P.A. onder *MacArthur* en de Pacific Ocean Area onder opperbevel van *Nimitz.* Door de Combined Chiefs of Staff werd er toen een instructie opgesteld voor beide opperbevelhebbers. De aanhef van die instructie somde de namen van alle betrokken landen op: Amerika, het Verenigd Koninkrijk, Australië, Nieuw Zeeland, Canada, China, maar aanvankelijk was Nederland er uit gelaten. Toen ik op een ochtend op het bureau kwam van de Combined Chiefs of Staff, riep de secretaris van de Amerikaanse chefs van staven, de Amerikaanse generaal *Bedell Smith,* mij bij zich. Hij vertelde mij, dat het stuk de avond daarvóór uit de bus was gekomen en ter tekening zou worden voorgelegd aan de President. Generaal *Bedell Smith* had gezien, dat Nederland vergeten was, en hij had het er zelf maar bijgezet, omdat hij wel aannam, dat wij er mede accoord gingen. De majoor, die het stuk eerst had opgesteld, redeneerde eenvoudig: zij hebben geen strijdkrachten meer, zij spelen niet meer mee. Dank zij die aanvulling op de instructie, beschouwde *MacArthur* zich als opperbevelhebber ook voor Nederland. Vandaar dat *van Mook* een goede verbinding met hem had, want deze stond als Luitenant-Gouverneur-Generaal in officiële relatie met de opperbevelhebber als vertegenwoordiger van de Nederlandse Regering in de S.W.P.A.

62323. De **Voorzitter:** Wie was onze vertegenwoordiger bij de staf van *MacArthur?*

A. Dat was admiraal *Helfrich.* Admiraal *Helfrich* was de hoofdvertegenwoordiger, die was bevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten en was voor alle Nederlandse strijdkrachten de vertegenwoordiger bij de bevelhebbers, die de oorlog in de Pacific voerden. Wij hadden verschillende officieren in de staf van *MacArthur.* Hun namen weet ik niet meer.

62324. De **Voorzitter:** Noemde u de naam *Spoor* niet?

A. Ja. Wij hebben gevormd een eigen inlichtingendienst, de Nefis, de Netherlands Forces Intelligence Service. Deze vormde een autonoom lichaam in het inlichtingenapparaat van het opperbevel en stond in de laatste phase van de oorlog onder bevel van de toenmalige luitenant-kolonel *Spoor.*

62325. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat een bepaald gebied in Nederlandsch-Indië werd ontruimd, nadat het veroverd was. Was dat symptomatisch?

A. Men had het niet meer nodig; men had het nodig gehad voor de aanval op Morotai. Naderhand heeft men zich weer teruggetrokken.

62326. De **Voorzitter:** Is dat in overleg geweest met de Nederlandse vertegenwoordigers? Men had toch ook kunnen zeggen: „Wilt gij dat gebied overnemen?" Dat had men dan toch kunnen overwegen?

A. Misschien is dat ook wel gebeurd. De Japs waren voor ons veel te sterk in die gebieden. Overnemen betekende, dat men verbindingslijnen moest verzorgen, en het ging maar om een klein gebied op Nieuw Guinea.

Naderhand is op de eerste Quebec-conferentie ingesteld het South East Asia Command onder admiraal *Mountbatten.* Toen was onze positie zó verzwakt, dat wij daarin niet gekend werden. *Mountbatten* had net zo'n positie als *Eisenhower,* die ook stond onder *Roosevelt* en *Churchill,* maar niet onder onze Regering. Dat maakte onze positie veel zwakker.

62327. De **Voorzitter:** Wanneer heeft die wijziging zich voltrokken?

A. In de loop van 1943, op aandrang van de Amerikanen. Wij zijn toen officieel uit de oorlog gezet. Daarover is overleg gepleegd en er is naar aanleiding daarvan een verdrag gesloten tussen onze Regering en *Eisenhower,* ter regeling van de bevoegdheden van de laatste in bevrijd Nederlands gebied.

Men heeft aangenomen, dat de „allied nations" Amerika en Engeland waren. De Amerikanen spraken steeds over „governments in exile", Regeringen in ballingschap. Zij wilden ook geen last van ons hebben.

62328. De **Voorzitter:** Wat betekende die wijziging, die zich in 1943 heeft voltrokken, praktisch voor onze vertegenwoordiging bij de staf?

A. Dat betekende b.v. dat het burgerlijk gezag in de bevrijde gebieden niet onder onze Regering stond; daarop kwam het neer. Onder *MacArthur* stond het steeds onder de Nederlandse Regering, omdat hij ook voor ons opperbevelhebber was. In de gebieden van de South West Pacific Area trad de N.I.C.A. op en vormde dus een volkomen Nederlands bestuur; in bevrijde gebieden werd vanzelf de Nederlandse vlag gehesen. Er was geen enkele moeilijkheid met het overnemen van het gezag. In South East Asia Command ging het heel anders. Als men daar een gebied binnentrok, werd er een militair gouvernement gevormd, dat geen instructies van de Nederlandse Regering had. *Van Mook* heeft als Luitenant-Gouverneur-Generaal hierdoor een moeilijke positie gehad. Hij was altijd gebonden aan de instructies, die van *Mountbatten* uitgingen. Het heeft verder zijn gunstige gevolgen gehad voor de gebieden, bevrijd door de Australiërs. Nadat de Japanse capitulatie was tot stand gekomen, zeiden de Engelsen: wij zullen dit gebied overnemen, maar dan moeten de Australische troepen onder ons bevel komen. Dat hebben de Australiërs geweigerd. De Engelsen hebben het tenslotte goedgevonden, dat de Australische troepen onder Australisch bevel bleven. Er is een Australische area gekomen, waarbinnen Borneo viel. Lombok viel onder de Engelsen. De Australiërs bleven de gebruiken volgen

van de S.W.P.A., waaruit zij waren voortgekomen. Bij de overname van Nederlandsch-Indisch gebied van de Japanners werd de N.I.C.A. geïnstalleerd en de Nederlandse vlag gehesen en een proclamatie voorgelezen van onze Koningin. [1]) Borneo is door de Australiërs bevrijd. Billiton en Banka zijn door de Nederlandse strijdkrachten bevrijd. Sabang is door de Engelse marine overgenomen en meteen aan ons overgedragen. Met alles, wat ten oosten van de scheidingslijn lag, is het goed gegaan. Alles, wat door de Engelsen is bevrijd, is rood-wit geworden.

62329. De **Voorzitter:** U bent in September 1942 naar Londen teruggegaan. Had u toen nog bemoeienis met de Combined Chiefs?

A. Ik ben gekomen bij de Minister-President. Er is een soort Kabinet gevormd onder de heer *Lovink*. Hij kwam er als secretaris-generaal van het Ministerie van Algemene Oorlogvoering. Ik kwam als adviseur van de Minister-President op militair gebied.

62330. De **Voorzitter:** Om nog even op de vroegere periode terug te komen, u had in uw functie wel te maken met het militaire beleid, zoals het ten opzichte van Indië is gevoerd?

A. Ik was in de eerste periode bij de marinestaf.

62331. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over het beleid, vóórdat de oorlog met Japan is uitgebroken?

A. Het beleid ten opzichte van de oorlogvoering in Indië werd beheerst door de Japanse eis van de handhaving van de status quo.

62332. De **Voorzitter:** Wat moet daaronder worden verstaan?

A. Het was een politieke quaestie. De strijdkrachten, die er waren, konden niet versterkt en ook niet verzwakt worden. Men kon geen strijdkrachten uit Indië weghalen om te helpen bij de oorlogvoering tegen Duitsland. Contact met de Engelsen was niet mogelijk. De Engelse oorlogsschepen hadden geen vrije toegang tot onze havens. Wanneer Duitse schepen in de Indische wateren zouden komen, zou er wel oorlog tegen gevoerd worden, maar de behandeling van die quaestie was enigszins ingewikkeld.

62333. De **Voorzitter:** De quaestie van de Italiaanse oorlogsschepen heeft hierbij ook een rol gespeeld.

A. Uit Somaliland zijn Italiaanse schepen vertrokken, die voeren door de Indische Archipel. Wij waren daarmede niet in oorlog. Eén is er door een vliegtuig gesignaleerd. De Engelsen zaten er achteraan. Dat schip is inderdaad naar Japan doorgekomen.

[1]) Nadere toelichting van de heer *Nuboer,* toegevoegd bij de correctie van het stenogram:

Onder generaal *MacArthur,* dus in de South West Pacific Area, zijn bevrijd de Ned.-Indische gebieden bij Hollandia, Biak, Morotai, Tarakan en Balikpapan. Generaal *MacArthur* had een instructie, mede namens onze Regering, uitgegeven en beschouwde zich daarom als opperbevelhebber, mede voor Nederland. Bij bevrijding van Nederlands gebied liet hij dan ook de Nederlandse vlag hijsen en aan de bevolking een proclamatie voorlezen van onze Koningin. Het militaire bestuur, dat werd ingesteld in bevrijd gebied, was een Nederlands militair bestuur, vanzelfsprekend onder de opperbevelhebber *MacArthur,* maar die zich in dit opzicht als Nederlands opperbevelhebber beschouwde.

De troepen, die de bevrijding van Tarakan en Balikpapan tot stand brachten, waren Australische troepen, toen nog onder het opperbevel van *MacArthur.* Deze zelfde troepen namen, na de capitulatie van Japan, het gezag van de Japanners over in geheel Borneo, Celebes, de Molukken, de kleine Soenda-eilanden beoosten Lombok. Hoewel zij toen niet meer onder generaal *MacArthur* ageerden, maar onder hun eigen Australische generaal *Blamey,* die geen instructie namens onze Regering had, hebben zij de bestaande organisaties, gebruiken en wellicht ook de verplichtingen van hun vroegere opperbevelhebber overgenomen. In al die gebieden werd het gezag van de Japanners overgenomen voor de Ned.-Indische Regering, werd dadelijk de Nederlandse vlag gehesen en een proclamatie van onze Koningin voorgelezen door een Nederlandsch-Indisch bestuursambtenaar van de N.I.C.A.

In het South East Asia Command ging het geheel anders. Dit command kwam tot stand zonder enige medewerking van onze Regering, de opperbevelhebber had als chefs alleen de President van de Ver. Staten en de Eerste-Minister van Engeland. Tegenover de Nederlandse Regering had hij geen enkele verplichting. Toen de Japanse capitulatie kwam, kreeg dit command de taak Sumatra, Java, Bali en Lombok over te nemen van de Japanners. Alles werd gedaan om te voorkomen, dat de Nederlandse invloed zich zou herstellen. De Japanse bevelhebbers kregen opdracht zich bij de eerste besprekingen met de Britse militairen te doen vergezellen van de plaatselijke nationalistische leiders. Nederlanders waren bij deze ontmoetingen niet toegelaten. Geen wonder, dat in bijna het gehele gebied, dat door *Mountbatten* werd overgenomen, de rood-witte vlag woei. Er was één uitzondering, Sabang. Dit eiland werd overgenomen door de Britse marine en deze installeerde dadelijk een N.I.C.A.-bestuur en deed de Nederlandse vlag hijsen. Dat dit mogelijk was, vindt vermoedelijk zijn oorzaak in de omstandigheid, dat volgens de plannen, die op het punt stonden te worden uitgevoerd, toen de Japanners capituleerden, voor een grote landing op Malakka, het eiland Sabang mede zou worden veroverd. De organisatie voor de overname van dit eiland stond dus gereed en daardoor kon Sabang dadelijk worden bezet, nog vóórdat de instructies bij het „Command" werden ontvangen, die later leidden tot het zeer eigenaardige optreden jegens Nederland.

62334. De **Voorzitter:** Bent u bekend met de samenstelling van de Nederlandse marine in Indië in die tijd?

A. Die stond onder het bevel van admiraal *Helfrich.* Zij bestond uit: 3 kruisers: „De Ruyter", „Java", „Tromp"; 7 jagers, 12 onderzeeboten en veel licht materiaal, dat men in dienst had gesteld voor bewaking en mijnenvegen.

62335. De **Voorzitter:** En onze Marineluchtvaartdienst?

A. Er was een uitgebreide Marineluchtvaartdienst, die werkte met Catalina's en Dorniers. Men heeft ook geprobeerd materieel aan te kopen in Amerika, bijvoorbeeld motortorpedoboten aan te schaffen. Die waren pas klaar, toen de zaak afgelopen was. Een gedeelte daarvan is naar Curaçao gegaan en een gedeelte naar Engeland. Men is voorts de opleiding van personeel begonnen; men heeft het een en ander in aanbouw gegeven, o.a. 2 of 3 grote mijnenleggers.

62336. De **Voorzitter:** Is er in die periode geen sprake van geweest om enkele oorlogsschepen vanuit Engeland naar Indië over te brengen?

A. Neen. Ten gevolge van die status-quo-geschiedenis deed onze vloot in Indië aanvankelijk niet mee; dat was bijna een neutrale vloot, die niet was opgenomen in het kader van de oorlogvoering tegen de Duitsers. Het optreden tegen Duitse oorlogsschepen was voor de vloot in Indië moeilijk. Contact met de Engelsen was er haast niet. Op een gegeven ogenblik is die quaestie acuut geworden. De Engelsen gingen accoord met die status-quo-geschiedenis, omdat men toen bang was voor een oorlog met Japan.

62337. De **Voorzitter:** Die politiek heeft toch niet zo lang meer geduurd?

A. Ongeveer tot de oorlogsverklaring aan Japan. In Singapore zijn onder grote geheimhouding besprekingen gehouden. Admiraal *Helfrich* is er in burger heengegaan, omdat men niet mocht weten, dat hij met de Engelsen besprekingen had.

62338. De **Voorzitter:** Uit de stukken meen ik mij te herinneren, dat er in Augustus 1940 van Engelse kant gezegd zou zijn, dat niet meer de hand behoefde te worden gehouden aan de status-quo-politiek, althans aan de eisen, die die politiek stelde.

A. Dat is dan op een zeer beperkte schaal geweest.

62339. De **Voorzitter:** Ik citeer uit het verhoor van de heer *Welter* (vraag 45402—45404):

> „De **Voorzitter:** Wanneer de Italiaanse schepen door onze strijdkrachten in open zee werden aangetroffen, dan mochten deze op dat deel van het oorlogsterrein geen initiatief nemen tot oorlogsdaden op grond van de status-quo-eis van Japan. Dit was erg lastig.
>
> **A.** Inderdaad, het gaf gewrongen verhoudingen, zodat wij tenslotte hebben besloten de oorlog aan Italië te verklaren.
>
> De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens had de Engelse Regering al op 13 Augustus 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld, dat een beroep op de status-quo-eis van Japan geen zin meer had, maar desniettemin is de Nederlandse Regering voorlopig doorgegaan met de handhaving van die positie tegenover de Italiaanse oorlogsschepen. Is u bekend, waarom de Nederlandse Regering dit heeft gedaan?
>
> **A.** Dit zou ik u niet kunnen zeggen. Ik weet alleen — het is misschien nuttig, het in dit verband te vermelden —, dat de Engelse Regering buitengewoon angstig was voor een conflict met Japan. Ik herinner me, dat er een van de eerste weken, dat ik in Londen was, twee afgezanten van het Foreign Office, o.a. Sir *James Seymour,* het hoofd van de afdeling Oostaziatische Zaken, die mij letterlijk kwamen bezweren, toch vooral geen vijandelijke daden tegen Japan direct of indirect te entameren, aangezien Zijner Majesteits Gouvernement dit zeer ongaarne zou zien. Onze houding tegenover Japan is ongetwijfeld mede door die mededeling van de zijde van het Foreign Office bepaald geworden. In zoverre verwondert mij die uiting van Engelse zijde, aangezien mij persoonlijk bekend was, dat men van Engelse zijde Japan tot het uiterste wilde ontzien.

De **Voorzitter:** Deze uitlating is ontleend aan dezelfde brief van de heer *Furstner*. Hierin wordt gezegd:

„De Britsche Regeering had trouwens reeds bij schrijven van 13 Augustus 1940 van den Gezant bij Hr. Ms. Hof aan den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken medegedeeld, dat de houding van Nederlandsche oorlogsschepen tegen Italiaansche schepen niet duidelijk geregeld is en daarbij als haar meening geponeerd, dat een beroep op den status-quo-eisch van Japan geen zin meer heeft."

Uit deze mededeling zou kunnen blijken, dat de Engelse Regering reeds op 13 Augustus 1940 mededelingen in deze geest heeft gedaan.

A. Ik weet van deze zaak niets af, maar ik weet wel, dat in de praktijk, in 1941, zich moeilijkheden hebben voorgedaan door de positie van onze schepen in Indië ten opzichte van de oorlogvoering door de Engelsen. Er was door een Duitse raider een schip genomen bij Madagascar. Dat was een Indisch schip van de K.P.M. Toen is van de kant van de Indische Regering er op aangedrongen, dat de Indische scheepvaart naar Afrika zou worden gekonvooieerd. Toen is het plan geweest, deze schepen een onderzeeboot mee te geven, zodat, wanneer een raider hen aanhield, deze zou kunnen worden getorpedeerd. De Engelsen zijn geschrokken, want er voeren ook Engelse hulpkruisers in dat gebied. Er was geen contact tussen de twee bevelhebbers, dus kon men het niet coördineren. Zó weinig contact was er tussen de Indische schepen en de Engelsen, die in hetzelfde gebied opereerden.

62340. De **Voorzitter:** Hoever ging die status-quo-eis? Betekende deze, dat Nederland zijn militaire macht in Indië in een bepaalde periode ook niet mocht versterken?

A. Ik geloof, dat het zo werd uitgelegd. Ik weet niet, hoe het geformuleerd is geweest, maar het is zo ruim mogelijk uitgelegd, omdat men bevreesd was de Jappen tot oorlog te prikkelen.

62341. De **Voorzitter:** In feite heeft onze Regering wel getracht de weermacht uit te breiden.

A. Ja. Men heeft veel vliegtuigen aangeschaft: Buffalo's. Er liepen ook grote bestellingen, vooral van materieel voor het leger, zoals tanks, enz. Het Surinaamse legertje is geheel uitgerust met materiaal, dat door Indië was besteld en betaald.

62342. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat de Nederlandse Regering in haar pogingen om de weermacht in Indië te versterken, gehandicapt is geweest door de status-quo-eis?

A. Ik geloof niet, dat men dat kan zeggen. Die dingen staan los van elkaar. Het optreden van de marine is er door gehinderd, omdat de schepen, die in Indië waren, niet voor de oorlog op zee konden worden gebruikt.

62343. De **Voorzitter:** En dus eigenlijk niet voor de oorlog tegen Duitsland en Italië.

A. Officieel wel, maar eigenlijk niet. Men kan geen oorlog voeren, als men geen inlichtingen heeft. Daarvoor was contact met de Engelse autoriteiten nodig, hetgeen niet was toegestaan.

62344. De **Voorzitter:** In elk geval is hierdoor de samenwerking tussen Nederlanders en Engelsen ongunstig beïnvloed?

A. Ja, bijzonder. Dit is ons later, toen die samenwerking nodig werd, opgebroken. Naarmate de spanning met Japan toenam, zijn vele praktische bezwaren vervallen en is men gekomen tot een liaison-officier in Singapore. De Engelsen zijn begonnen met het verstrekken van apparaten. De ontwikkeling van de techniek ging door. Radar kwam ter beschikking van onze schepen, die in Engels verband medevochten; in het begin niet voor de schepen, die in Indië waren.

62345. De **Voorzitter:** Men zat in Indië met verouderd materiaal?

A. Ja, geen schip was uitgerust met radar, toen de oorlog met Japan uitbrak. De Japanners hadden het wel.

62346. De **Voorzitter:** Dit heeft waarschijnlijk ook de latere bevelvoering beïnvloed?

A. Ja. De schepen, die, toen de oorlog uitbrak, bij elkaar kwamen, waren niet gewend met elkaar samen te werken.

62347. De **Voorzitter:** Hoe is de bevelvoering geweest? Hoe waren de verhoudingen daarbij, toen de oorlog met Japan uitbrak?

A. Er was iets van een regeling in de Abda-overeenkomsten. Wij zouden ter beschikking van de Engelse admiraal in Singapore stellen: 1 kruiser, 2 jagers, behulpzaam bij het konvooieren van transportschepen naar Singapore, onderzeeboten en verkenningsvliegtuigen. De rest van de schepen zou een verband vormen, dat meer in oostelijker gebied de Japanners zou bevechten om het oostelijke gedeelte van de Javazee te beschermen tegen Japanse aanvallen.

62348. De **Voorzitter:** Was er geregeld, wie bevelhebber zou zijn?

A. Het gedeelte, dat ter beschikking werd gesteld, kwam onder Engels operationeel bevel. De rest bleef onder Nederlands bevel.

62349. De **Voorzitter:** Gold dat omgekeerd ook voor eventuele Engelse strijdkrachten, die in ons gebied waren?

A. Neen, voor onze eigen strijdkrachten. De bedoeling was, dat de Amerikanen de hoofdmacht zouden vormen en de Japanners zouden vasthouden. Er bleef een Nederlands bevelgebied en een Engels bevelgebied. Er waren scheidingslijnen voor aangegeven, alsmede bepaalde taken, die ieder zou vervullen. De Amerikanen waren nog niet in oorlog. Later, toen de oorlog uitbrak, is vrij gauw ingesteld het Abda-command. Toen is admiraal *Helfrich* uit het gehele bevel gevallen en kwam er een marinebevelhebber, admiraal *Hart*. Er was een Engelse Air-Marshall en een Nederlandse generaal. Zo was de verdeling van de drie opperbevelen van de strijdkrachten van de drie landen. *Helfrich* heeft later *Hart* vervangen. In Februari is admiraal *Helfrich* praktisch opperbevelhebber geworden van de marinestrijdkrachten van alle drie landen te zamen. In die functie kreeg hij zijn instructies van de Combined Chiefs of Staff.

62350. De **Voorzitter:** Tenslotte stond hij dus onder geallieerd oppercommando?

A. Het operatieve bevel lag bij de President van Amerika en de Eerste-Minister van Engeland. Admiraal *Helfrich* kreeg zijn bevelen via *Wavell* uit Washington.

62351. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de krijgsverrichtingen van onze marine in Indië?

A. Niets meer dan algemeen bekend is.

62352. De **Voorzitter:** Hebben wij aan de Japanners belangrijke verliezen toegebracht, die voor de oorlogvoering van betekenis zijn geweest?

A. Dat weet ik niet. Onze eigen indruk was van wel, afgaande op onze rapporten. Die rapporten over gevechten ter zee bij nacht hebben echter betrekkelijk weinig waarde; zij zijn weinig betrouwbaar. Men ziet zo weinig. Men ziet wel zeer veel vuurwerk en men krijgt de indruk, dat men de vijand veel schade toebrengt. Men weet echter alleen met zekerheid welke schade men zelf heeft geleden en niet welke schade aan de vijand is veroorzaakt. De Amerikanen hebben bepaalde rapporten gepubliceerd aan de hand van door hen gedane onderzoekingen na de capitulatie van Japan. Die rapporten zijn niet gunstig voor onze tegen de Japanners in Indië behaalde resultaten. In vergelijking met onze eigen rapporten schijnen de Japanse verliezen zelfs bijzonder klein te zijn geweest. Nu is het vervelende bij deze zaak, dat de Amerikanen geen geallieerde officieren bij dit onderzoek toegelaten hebben. Het is dus ook weer niet zeker of die rapporten betrouwbaar zijn. De desbetreffende verhoren zijn alleen door Amerikanen afgenomen; anderen zijn daar niet bij geweest.

62353. De **Voorzitter:** Zijn die rapporten gepubliceerd?

A. Ja.

62354. De **Voorzitter:** Zijn die in Londen?

A. Ik vermoed van wel. Een overzicht van alle tot zinken gebrachte Japanse schepen is gepubliceerd in een rapport van admiraal *King*.

62355. De **Voorzitter:** Is er ook een rapport over het Nederlandse aandeel in de strijd?

A. Neen, daarin wordt alleen gegeven een overzicht van de tot zinken gebrachte Japanse schepen en die zijn, volgens dat rapport,

bijna allemaal door Amerikaanse schepen tot zinken gebracht. De Amerikanen beroepen zich op verhoren van de Japanners. Die verhoren zijn echter alleen door de Amerikanen afgenomen.

62356. De **Voorzitter:** En die rapporten zijn dus in strijd met de Nederlandse rapporten over de strijd?

A. Ja, maar ik zeg nog eens: Alle rapporten over een nachtelijke strijd ter zee zijn weinig betrouwbaar. Ik weet het dus niet; ik heb daarover geen oordeel; er zijn onzekere factoren in dit opzicht van beide kanten.

62357. De **Voorzitter:** Waar zijn onze strijdkrachten toen gebleven?

A. De „De Ruyter" en de „Java" zijn in de Java Zee gezonken; de „Tromp" is beschadigd en naar Australië gestuurd om te repareren. Na te zijn gerepareerd, is het schip in de Indische Oceaan ingezet en later ook in de South West Pacific bij de aanval op Balikpapan. Al de jagers zijn gebleven.
Van de onderzeeboten zijn er uitgekomen de K 14, K 15 en de O 19. Dat waren de enige moderne boten, die er uit zijn gekomen, en de rest is gebleven. Van de oude boten zijn er uitgekomen de K 10, K 11 en K 12. Dat waren een paar oude boten, die niet meer voor de oorlogvoering te gebruiken waren, maar wel voor opleiding en evacuatiedoeleinden.

62358. De **Voorzitter:** Zijn die gebleven als een apart deel, onder commando van admiraal *Helfrich?*

A. Zij zijn onder administratief bevel van admiraal *Helfrich* gekomen en ze werden door hem ter beschikking gesteld van een van de twee opperbevelhebbers, die in dat gebied ageerden.

62359. De **Voorzitter:** Zijn die schepen niet gebruikt op het Europese oorlogstoneel?

A. Sommige. De „Soemba" is er uitgekomen en is gebruikt voor konvooien bij Colombo en is naderhand ingezet bij Sicilië, Salerno en Anzio en daarna bij Normandië.
In het algemeen verschoof men de schepen liever niet, want de overtocht kostte tijd. De meeste schepen bleven dus in de gebieden, waar de oorlog tegen Japan werd gevoerd, behalve de „Heemskerck", die uit Europa was gestuurd, toen de oorlog tegen de Japs aan de gang was. Op een gegeven moment is deze weer naar de Middellandse Zee gegaan. De „Van Galen" en de „Tjerk Hiddes", zijn bij de Easternfleet gebleven. Men hield de schepen zo lang mogelijk op het terrein, waar zij waren.

62360. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat de B.S.O., *Helfrich,* stond onder de B.D.Z. Was dat een afzonderlijke functie, die werd uitgeoefend door de Minister?

A. Ik geloof het wel. Later is admiraal *Furstner* vervangen door *de Booy* en toen bleef hij B.D.Z.

62361. De **Voorzitter:** Men krijgt de eigenaardige figuur, dat landstrijdkrachten onder de Minister van Marine kwamen, want onze landstrijdkrachten in Brits-Indië kwamen te ressorteren onder admiraal *Helfrich.* Zodoende stonden deze blijkbaar onder de Minister van Marine. Dat gaf gewrongen verhoudingen, zoals het geval was bij het Indisch detachement, dat op Ceylon zat en dat ressorteerde onder admiraal *Helfrich.*

A. Ik weet niets van die moeilijkheden, maar inderdaad kan dat aanleiding geven tot moeilijkheden. Ik dacht, dat B.S.O. voor de landstrijdkrachten onder een andere autoriteit stond. Er was een Minister van Oorlog voor de landstrijdkrachten uit Nederland, die vanuit Nederland werden geadministreerd. De Luitenant-Gouverneur-Generaal was er voor de restanten van het Indische Leger. De B.D.Z. had over de landstrijdkrachten geen zeggenschap.

62362. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel stond het Indische detachement via de heer *Helfrich* onder de Minister van Oorlog?

A. Ja.

62363. De **Voorzitter:** Dus admiraal *Helfrich* stond onder twee Ministers?

A. Ja, en onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Het was enigszins ingewikkeld.

62364. De **Voorzitter:** Is het niet mogelijk, dat zekere competentieverschillen een rol hebben gespeeld?
De heer *van Mook* heeft verklaard, dat die ingewikkelde situatie inderdaad moeilijkheden gaf, maar dat er dergelijke competentieredenen waren, waarom men niet behoorlijk kon coördineren.

A. Het was moeilijk anders te doen. De marine wordt geadministreerd en staat onder verantwoordelijkheid van de Minister van Marine of Defensie. Zij staat niet administratief onder de Indische autoriteiten. Hetzelfde gold voor de Nederlandse troepen, die door de Minister van Oorlog werden uitgezonden. Die stonden niet onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal. De verantwoordelijke man was de Minister van Oorlog. Daarentegen staat het Indische leger onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Hij is de man, die daarvoor verantwoordelijk is, alsmede de Minister van Overzeese Gebiedsdelen. Het waren gescheiden weermachten. Men heeft, omdat het tegenover de buitenlandse bevelhebbers moeilijkheden zou geven, als zij voor ieder drie verschillende mensen moesten hebben, een coördinatie gezocht in de vorm van de hoogste militair daar ter plaatse, *Helfrich.*

62365. De **Voorzitter:** Welke rol hebben onze maritieme strijdkrachten gespeeld bij de herovering van Indië?

A. Rechtstreeks heeft alleen in de laatste phase bij Balikpapan de „Tromp" medegedaan. De herovering heeft plaats gehad in het kader van de opmars naar de Philippijnen van het Oosten uit.
De Amerikanen waren niet erg gesteld op een indeling van onze schepen in hun gebied. Wij hebben het een paar keer gevraagd. Het werd bijna altijd van de hand gewezen op grond van verzorgingsmoeilijkheden. Onze schepen hadden alle hetzij Engelse uitrustingen, hetzij uitrustingen van ons zelf, doch geen Amerikaanse uitrustingen. De Amerikanen voelden niets voor aparte stores voor onze afdelingen.

62366. De **Voorzitter:** De onderzeeboten hebben weleens een keer dienst gedaan in verband met raids op Sumatra?

A. Sumatra was Engels gebied. De „Tromp" heeft voortdurend medegedaan met de actie van de Engelse vloot in de Indische Oceaan.

62367. De **Voorzitter:** Er werden raids op de kust van Sumatra gedaan.

A. Dat betrof agenten, die men losliet.
Het gebeurde inderdaad bij Sumatra onder Engelse leiding en door Nederlandse onderzeeboten. Voor hetzelfde doel werden ook Nederlandse onderzeeboten en vliegtuigen in de Amerikaanse sector gebruikt; daar werkten zij dus met Amerikaanse flotilles samen.

62368. De **Voorzitter:** Bent u thans aan het einde gekomen van hetgeen u te zeggen had?

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Dit is een van de eerste verhoren, die wij over de marine hebben gehouden. U hebt ons in dit oriënterende verhoor zeer veel verteld. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

J. F. W. NUBOER.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 29 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JACOBUS CORNELIUS ANTONIUS PETERS,

oud 44 jaar, wonende te Londen,
afdelingschef bij de firma Philips Electrical Ltd., Londen.

Hij legt de eed af als getuige.

62534. De **Voorzitter:** Als ik mij niet vergis, was u bij het begin van de oorlog in Engeland?

A. Ja.

62535. De **Voorzitter:** Bent u toen opgeroepen?

A. Wij zijn niet opgeroepen, zoals men in Nederland opgeroepen zou worden. Voor zover ik mij herinner, zag ik in de „Evening Standard" een bericht, waarin stond, dat alle Nederlanders in Engeland die de dienstplichtige leeftijd hadden, hun persoonlijke bijzonderheden moesten opsturen naar de dichtstbijzijnde consul. Dat heb ik onmiddellijk gedaan. In Juni kwam het eerste bericht, dat ik opgeroepen zou worden; in Juli kwam de oproep voor de keuring. Ik ben inderdaad gekeurd en ik heb herkeuring gehad, omdat er iets niet in de haak was met mijn nieren. Op 3 September ben ik opgeroepen met de mededeling mij te melden in Porthcawl.

62536. De **Voorzitter:** Hebt u er iets van gemerkt, dat onmiddellijk, nadat de Regering in Londen was, verschillende Nederlanders zich vrijwillig voor dienstneming hebben opgegeven?

A. Neen. Ik heb mij zelf indertijd gemeld bij de consul-generaal de heer *de Meester* rechtstreeks, nadat het bericht van de inval in Nederland kwam. Op Vrijdag 10 Mei kwam het bericht en ik ben op Maandag naar het consulaat gegaan om mij te melden. Op dat moment bestond er geen organisatie om dit soort mensen op te vangen. Onmiddellijk daarna is de débâcle gekomen en ik heb er nooit meer iets van gehoord.

62537. De **Voorzitter:** Er is weleens gezegd, dat er veel animo was om onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog vrijwillig in dienst te gaan, maar dat de Regering geen gelegenheid had de mensen aan te nemen, dat daardoor de animo is verminderd en dat men daarna niet meer zo vlot mensen kon krijgen als het geval was direct na het begin van de oorlog.

A. Dat ben ik met u eens. Ik heb mij in Mei gemeld met de idee: ik wil naar Nederland en daar dienst nemen.

Toen de ineenstorting in Nederland een voldongen feit was, zag het er voor mij, zakelijk gesproken, anders uit. Nederland was afgesloten. Ik ben lid van een grote firma, die zich voor de taak gesteld zag haar exporten op korte termijn belangrijk te vergroten ten bate van filialen in de vrije wereld, die anders droog zouden lopen. Toen was er voor mij niet meer die urgentie dienst te nemen. Toen de oproeping kwam, dacht ik: is het op het ogenblik de moeite waard in dienst te gaan; kan ik als burger niet meer doen dan als militair? Mijn firma heeft veel moeite gedaan om mij uit het leger te houden, resp. weer te halen. Dat is echter niet gelukt. Op 3 September ben ik in het leger gegaan en ik ben daar gebleven. Ook na 3 September heeft mijn managing director op Arlingtonhouse nog pogingen gedaan om vrijstelling te verkrijgen, omdat er genoeg werk te doen was.

62538. De **Voorzitter:** U zult wel weten, dat de Nederlandse Regering in Londen heeft getracht Nederlanders uit Canada, Zuid-Afrika, de Verenigde Staten en ook uit Engeland te recruteren. Hebt u de indruk, dat dit, voor wat de in Engeland wonende Nederlanders betrof, veel heeft opgeleverd?

A. Dat is betrekkelijk. Zakelijk bekeken, leverde dit volgens mij niet heel veel op. De oproepingsformulieren waren alphabetisch genummerd. Mijn naam begint met een P en mijn nummer was 495. Hieruit valt dus af te leiden, dat geen grote aantallen voor oproep ter beschikking stonden.

62539. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat er, in verhouding tot de oproepingen, velen zijn opgekomen?

A. Mijn indruk is, dat — op een enkele uitzondering na — iedereen, die is opgeroepen, ook is opgekomen. Ik ben zelf commandant geweest van de militaire politie. Ik meen dus met kennis van zaken te kunnen spreken. De heer *Amand* is het klassieke voorbeeld.

62540. De **Voorzitter:** De praktijk heeft in de Verenigde Staten, Canada, enz., iets totaal anders te zien gegeven. Ik ben verheugd te horen, dat dit in Engeland beter is geweest, maar dat, indien er hier niet velen zijn opgekomen, dit een gevolg was van het feit, dat er niet zo veel Nederlanders in Engeland waren.

A. Uit de oproepingsformulieren viel af te leiden, dat er inderdaad niet zoveel personen hier waren, die voor het leger in aanmerking kwamen.

62541. De **Voorzitter:** Een andere vraag is natuurlijk, of zij zich allemaal hebben laten registreren.

A. Daaraan ontkwam men niet zo gemakkelijk. In Engeland was op de duur praktisch iedereen lid van de gewapende macht, ook al liepen er mensen tussendoor, die om gegronde redenen burger bleven. Dat was echter niet gemakkelijk en ik heb niet de indruk, dat er veel mensen tussendoor gelopen zijn.

62542. De **Voorzitter:** U bedoelt te zeggen, dat degenen, die thuis bleven, snel in de gaten liepen?

A. Precies. Toen ik eenmaal in het leger was, heb ik mij er al heel gauw mede verzoend. Iedereen was in het leger; wat kon je als burger nog doen? De mensen werden hoe langer hoe meer opgeroepen. Men kreeg het idee: het leger is de enige plaats, waar men nuttig werk kan doen, het burgerleven bestaat niet meer.

62543. De **Voorzitter:** U is toen gekomen bij het legioen in Porthcawl. Wat voor functie kreeg u daar?

A. Ik kwam als recruut in dienst en ben in April 1941 met 14 andere mensen naar een Engelse officiersopleiding gezonden, een O.C.T.U., Officer Cadet Training Unit. Wij vonden het een grote eer om als Nederlanders een Engelse officiersopleiding te mogen volgen. Het feit, dat wij uitgezocht werden om officier te worden, hebben wij zeer gewaardeerd. Vijf mensen zijn gestuurd naar Sandhurst, vijf naar Pwlheli en vijf naar Dunbar in Schotland. Daar hebben wij een normale infanterie-officiersopleiding meegemaakt. Later zijn er nog contingenten uitgezonden voor andere opleidingen. Wij zijn na vier maanden — 1 Augustus 1941 — als tweede luitenant bij de brigade teruggekomen.

62544. De **Voorzitter:** Hebt u toen een bepaalde functie gekregen?

A. Gedurende de eerste twee maanden had ik zeer weinig te doen.

62545. De **Voorzitter:** Was dat een algemeen verschijnsel?

A. De kwestie was, dat men in die dagen een grote toevloed van militairen verwachtte. Er gingen allerlei geruchten over de meldingen in Canada. De eerste cijfers luidden 15 000 man, en wij zagen in onze verbeelding die grote Canadezen van 6 voet lengte reeds aankomen. Dat getal is snel verminderd tot 1500 en later werd het nog minder. Er zijn zeker geen 1500 mensen onder de wapenen gekomen. Er was

niet veel te doen en dat hing mij geweldig de keel uit. Mij is gevraagd door de tegenwoordige generaal *Doorman,* of ik second in command wilde worden bij de P.A.M., die toen onder leiding van kapitein *van der Kroon* stond. Ik heb op die vraag niet onmiddellijk een bevestigend antwoord gegeven; ik heb gevraagd, of ik er over mocht denken. Wat ik niet wist, was, dat ook collega's waren gevraagd, die botweg „neen" hadden gezegd. De Maandag daarop — in November 1941 — werd mij medegedeeld door de heer *Doorman,* dat ik voor de functie was aangewezen. Ik heb mij toen bij kapitein *van der Kroon* gemeld.

62546. De **Voorzitter:** Is er een bepaalde reden geweest, dat men die functie niet ambieerde?

A. De reden was, dat vele mensen een soort van afkeer hebben van het idee politie en politiewerk, omdat het politiewerk door het publiek wordt bekeken via de agent op straat of, in het militaire leven, via de militaire politie op straat. De algemene opvatting is, dat politiewerk voor mensen van normale intelligentie niets aantrekkelijks biedt. Ik zag het enigszins anders. Ik heb indertijd voor het politiediploma gestudeerd. Het werk lag mij en ik heb een zeer interessante functie gehad. Na verloop van zeer korte tijd is kapitein *van der Kroon* naar Londen overgeplaatst. Op voordracht van generaal *Noothoven van Goor* ben ik commandant van de politie, afdeling marechaussee, geworden, met het gevolg, dat ik binnen het jaar tot kapitein werd bevorderd. Eerlijk gezegd, had ik tot op zekere hoogte de vrije hand. Ik had altijd direct contact met de inspectie, d.w.z. generaal *Noothoven van Goor.* Ik heb van deze afdeling iets gemaakt, dat gedurende de oorlog kon functionneren. De reden, waarom de generaal m.i. wenste, dat ik het commando op mij nam en waarom het niet in handen van een marechaussee-officier bleef, was hoofdzakelijk, dat deze officieren zich niet gemakkelijk konden redden in een vreemde omgeving. Hun kennis van de taal was niet zeer goed. Zij konden niet geheel aanvoelen, dat men in Engeland niet op dezelfde wijze politiedienst kan doen als in Nederland.

Ik heb de afdeling grondig gereorganiseerd. Toen ik kwam, vond ik de sterkte van een compagnie, ongeveer 130 man, allen beroepsmarechaussees, die eigenlijk niets anders deden dan op motorfietsen, fietsen en te voet om het kamp patrouilleren om te verhinderen, dat militairen zonder verlofpas het kamp zouden verlaten. De geest onder de marechaussees was niet bepaald goed. Ik heb de afdeling gereorganiseerd, zoals ik dacht, dat een normale politie-afdeling zou moeten functionneren, in zeven of acht secties. Ik had een sectie verkeer, administratie, security, censuur, bewaking en C.I.D., Criminal Investigation Department. Ik heb aan het hoofd van die secties oudere opperwachtmeesters geplaatst. Ik heb altijd de idee gehad, dat ik op deze wijze het leven van vele mensen aangenamer heb gemaakt dan wanneer zij eenvoudig vier jaren lang om het kamp heen gefietst en motor gereden hadden. Ieder had zijn eigen functie. Dat heeft praktisch gewerkt, totdat wij naar Nederland zijn teruggegaan, alhoewel ik zelf er ben uitgestapt toen ik naar het Militair Gezag werd overgeplaatst.

62547. De **Voorzitter:** Bij de brigade politie waren alleen marechaussees? Is dat in Engeland altijd zo geweest of bestond de brigade eerst uit andere politiemensen, die uit Nederland waren uitgeweken?

A. Er waren vertegenwoordigers van twee onderdelen: de werkelijke militaire politie en de marechaussee, waarvan de zuidelijke divisie compleet in Engeland is gekomen, ongeveer 200 man. De werkelijke militaire politie bestond meestal uit jonge sergeants en korporaals, die uitstekend hun dienst kenden. Zij werden gebruikt voor de opleiding van de recruten, die opgeroepen werden. Wij hebben onze dienst van hen geleerd. Zij deden dus niet meer dienst als militaire politie, maar als instructeurs van de troep. Ik neem aan, dat er vóór mijn tijd wegens het gebrek aan militaire politie is gezegd: dan moet de marechaussee de taak van de militaire politie maar overnemen, hetgeen trouwens, naar ik meen, in overeenstemming is met de oorpronkelijke opzet van het wapen van achttienhonderdzoveel.

62548. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de strijd, die er is gevoerd tussen de Regering en de leiding van de marechaussee over de doelstelling van de marechaussee?

A. Het is ongetwijfeld waar, dat er vele marechaussees waren, die zeer duidelijk de mening verkondigden, dat zij niet tot de vechtende troepen behoorden.

62549. De **Voorzitter:** Die strijd hebben de marechaussees verloren.

A. Ongetwijfeld. De Regering of de legerleiding heeft deze zaak eenvoudig aan de kant geschoven; men heeft een aantal van de jongste marechaussees als korporaals bij de legeronderdelen geplaatst; de afdeling pantserwagens, met de toenmalige luitenant *Beelaerts van Blokland,* bestond voor een gedeelte uit marechaussees. Voordat ik als officier bij de toenmalige P.A.M. kwam, is er een splitsing geweest; de jongste mensen waren bij de pantserwagens ingedeeld; de middelmoot en de ouderen bij de P.A.M. Dit klopt misschien niet geheel en al, maar het is wel de grote lijn, die is gevolgd. Ik had b.v. een aantal jongere marechaussees, die om de een of andere reden bij mijn onderdeel gebleven zijn en in de sectie verkeer waren opgenomen. Ik heb deze mensen persoonlijk opgeleid. De sectie was naar Engels model georganiseerd en bestond uit 16 marechaussees, uitgerust met motorfietsen. Deze sectie is later als verkeerssectie militaire politie met de brigade medegegaan bij de terugkeer naar Nederland. Ik heb deze mensen later voortdurend in Zeeland en overal elders aangetroffen.

62550. De **Voorzitter:** Hebt u ook een indruk gekregen van de geest van de troep in het legioen, voordat u bij de politietroepen was?

A. Ja. Er is veel gesproken over die geest. Ik herinner mij goed, dat, nadat wij waren opgeroepen in Porthcawl en werden ondergebracht in een oud kasteel in de buurt van Cardiff, het verhaal ging, dat wij niet naar Congleton mochten, omdat de geest onder de mensen daar zo slecht was. Wij zijn er later toch ondergebracht. Natuurlijk werd er veel gekankerd; de mensen waren van hun land afgesneden en de een nam het zwaarder op dan de ander, maar als commandant van de politie heb ik geen enkel geval gehad van opstootjes of werkelijke onaangenaamheden op disciplinair gebied. Dat is nooit voorgekomen.

62551. De **Voorzitter:** Er is ons weleens verteld, dat de troep werd gebruikt voor bieten rooien en dat die tijd van werkloosheid, omdat de Irene-Brigade in een tijd van afwachting leefde, ook de tucht heeft beïnvloed. Dat zou een van de redenen zijn geweest, dat Indische officieren aan de brigade zijn toegevoegd, nl. om de tucht te handhaven. Is er van dit verhaal iets waar?

A. Volgens mij is het niet waar; dat zijn overdreven verhalen. Wij kwamen in Augustus 1941 naar Wolverhampton en de mensen zijn daar gebleven tot 1943, toen de brigade overgeplaatst werd om zich voor te bereiden op D-Day. Dat er georganiseerd bieten werd gerooid, heb ik niet meegemaakt. In het algemeen was het zo, dat de boeren arbeidskrachten te kort kwamen. Er werd gezegd: Als er militairen zijn, die willen helpen in hun vrije tijd, kunnen zij dat doen.

62552. De **Voorzitter:** Was de troep voldoende op de hoogte van de doelstellingen van de Irene-Brigade? Waneer men wist, dat de Regering de bedoeling had de brigade later bij de invasie te laten helpen om Nederland te bevrijden, had men een concreet doel voor ogen. Heeft de Regering dat voldoende gepropageerd?

A. Toen dat eenmaal bekend was, wel. In de eerste jaren is er natuurlijk nogal geschutterd. In die tijd hadden de Engelsen zelf nog geen doelstelling, dus hoe kon een Regering, die gastvrijheid genoot in dit land, het dan wel weten?

62553. De **Voorzitter:** Ik bedoel niet, dat men wist, dat er een invasie zou komen. Er kwamen twee opvattingen voor: aan de Irene-Brigade wordt geplukt voor allerlei doeleinden of de Irene-Brigade moet zo sterk mogelijk worden gemaakt om deel te kunnen nemen aan de bevrijding van Nederland. Die meningen hebben vaak gebotst.

A. Er zijn allerlei stromingen geweest in die dagen. Toen de aanval op Indië begon, heeft men het idee gehad, dat daar moest worden geholpen. Iedereen wist, dat wij hier niet een groot leger hadden. Alles, wat in die richting moest gebeuren, moest uit de brigade komen, die nooit op oorlogssterkte is geweest. Er is echter een begin gemaakt. Wij hadden twee bataljons. Het eerste bataljon zou naar Indië gaan. Een advanced party van officieren onder generaal *van Voorst Evekink* is vertrokken. Op het moment, dat zij bij Indië waren, was de zaak afgelopen. Een gedeelte is op Ceylon terechtgekomen en een gedeelte in Australië. Eén van mijn beste vrienden, luitenant *van Tuyll van Serooskerken,* is, naar ik meen, in Australië geland en bij een Special Duty Force gekomen.

62554. De **Voorzitter:** Weet u, waar hij nu woont?

A. U moet hem via Binnenlandse Zaken kunnen bereiken. Hij was vóór de oorlog in Regeringsdienst en is het nu weer. Na de oorlog heeft hij mij een keer opgezocht bij een bezoek aan Londen in verband met een commissie voor handelsaangelegenheden. Het is *J. van Tuyll van Serooskerken;* hij is van de tak in het noorden; zijn vader was burgemeester van Zeist.

62555. De **Voorzitter:** U had onder de brigade politie ook een detachement Maidenhead. Welke moeilijkheden hebt u daarbij gehad?

A. In 1942 werd mij verteld, dat er berichten waren, dat de Duitsers zouden trachten met behulp van parachutisten de Koningin te vermoorden. Ik heb opdracht gekregen als commandant van de politie in Maidenhead een verkenning te doen om te zien, hoe Stubbingshouse verdedigd zou kunnen worden, wanneer een dergelijke overval zou plaats vinden. Tegelijkertijd kreeg ik opdracht mij in verbinding te stellen met de heer *van 't Sant.* Ik heb een verkenning gemaakt en een rapport ingediend, dat ongetwijfeld in de archieven te vinden moet zijn. Ik heb gerapporteerd, dat Stubbingshouse militair gesproken slechts verdedigd zou kunnen worden met de sterkte van een bataljon, maar dat politioneel gezien een compagnie voldoende zou zijn. Dit laatste voorstel is geaccepteerd. In totaal zijn er ongeveer 60 man naar Maidenhead gedetacheerd, d.w.z. ongeveer 50 man, die voor het grootste gedeelte uit de afdeling pantserwagens zijn gelicht, en ongeveer 10 man hulppersoneel; men had dus tenslotte ongeveer de sterkte van een halve compagnie. Ik was daarvan de commandant. Ik heb toen de heer *van 't Sant* ontmoet, die mij met open armen ontving. Ik begreep niet, waaraan ik deze welwillendheid had te danken. Ik heb verschillende keren met hem geluncht en ben ook op Stubbingshouse door hem ontvangen. Ik dacht, dat elk ogenblik Hare Majesteit kon binnenkomen. Omstreeks halfelf nam de heer *van 't Sant* mij mee naar buiten en gingen wij wat wandelen. Toen zei hij: Omstreeks deze tijd moet Hare Majesteit in Canada zijn geland. Dat was dus wel enigszins een teleurstelling, in het bijzonder voor de mannen, die op post stonden. Kort daarna vroeg de heer *van 't Sant* mij of ik in zijn dienst wilde komen. Ik begreep het niet; hij wilde niet zeggen, hoe de zaak zat. Ik vertrouwde het echter niet. Ik ben naar de toenmalige inspecteur, generaal *Phaff,* gegaan en zei tegen hem: „Dit stelt de heer *van 't Sant* mij voor". Hij zei: „doe dat nooit". Daarop heb ik de heer *van 't Sant* medegedeeld, dat ik zijn aanbod niet kon aanvaarden, waarop hij mij nooit meer heeft willen zien. Als militair commandant had ik strafbevoegdheid over de mannen en ik voelde mij verantwoordelijk voor hun training. Ik was van oordeel, dat zij niet voortdurend alleen maar op post konden staan; dat zou op de duur te eentonig zijn.

62556. De **Voorzitter:** Betwistte *van 't Sant* u die bevoegdheid?

A. Ja. Ik had b.v. gezegd: deze mensen moeten gaan schieten. Door bemiddeling van de Engelsen had ik de beschikking gekregen over schietbanen en munitie. Ik had herhaalde malen te kennen gegeven aan de adjudant-onderofficier *de Ruijsscher,* dat de mensen eens in de veertien dagen moesten schieten. *De Ruijsscher* belde mij 's avonds in het kamp op en zei: „Het spijt mij, maar ik heb met generaal *van 't Sant* gesproken en die zegt, dat er niets van kan komen." Later hoorde ik op het brigadebureau, dat de heer *van 't Sant* had gezegd, dat de Koningin deze zaak ter ore was gekomen en dat Hare Majesteit had gezegd: „Ik zit niet in een kooi, waarom moeten deze mensen gaan schieten?" Het gevolg was, dat het eenvoudig niet gebeurde. Deze zaak heeft zich gedurende een aantal maanden toegespitst. Ik ben toen naar generaal *Phaff* gegaan en heb gezegd: „Dit heeft geen zin; ik ben de commandant, maar deze mensen kunnen zich achter de heer *van 't Sant* verschuilen; dit commando is een paskwil geworden." Generaal *Phaff* accepteerde dit en deed daarna het voorstel, dat het detachement van Oorlog naar Justitie zou overgaan. Dit heeft zijn beslag gekregen, waardoor ik van dat commando werd ontheven. Ik herinner mij, dat luitenant *Beelaerts van Blokland,* die bij Hare Majesteit een functie had, de strafbevoegdheid over deze mensen heeft gekregen. Deze zaak is op deze wijze opgelost, maar de meeste mensen hebben eenvoudig geen militaire dienst meer gedaan, hoewel zij militair waren.

62557. De **Voorzitter:** In een brief van de Minister van Oorlog aan de Minister van Justitie staat, dat er een monteur naar Maidenhead was gestuurd om het materiaal na te zien en dat deze niet meer mocht terugkomen.

A. Ik herinner het mij niet, maar het waren kleinigheden, waarmee men mij dwars zat.

62558. De **Voorzitter:** Er staat:

> „Deze man was op 9 Juli 1943 nog niet teruggekeerd, niettegenstaande de kapitein *Peters* (Ct. Brig. Politie) eenige malen den betrokken adjudant-onderofficier, detachementscommandant, opbelde. Deze laatste verontschuldigde zich steeds met de mededeeling, dat genoemde monteur op order van den heer *van 't Sant* moest blijven."

A. Ja, dat herinner ik mij. Ik had geen commando daar.

62559. De **Voorzitter:** Formeel gesproken ging dus de heer *van 't Sant* buiten zijn boekje?

A. Ja. Hij had met mij als commandant kunnen spreken, b.v. over de bewakingsdienst van de mensen. Hij had kunnen zeggen: die post moet hier staan en niet daar, maar met het militaire deel had hij niets te maken.

62560. De **Voorzitter:** Is het naar uw oordeel zó, dat de heer *van 't Sant* per se, ten einde aan zijn verantwoordelijkheid te kunnen voldoen, bepaalde dingen buiten u om moest kunnen doen of zonder u te raadplegen, of was er wel een weg, waardoor aan de wensen van de heer *van 't Sant* kon worden voldaan?

A. Ja. Dat is mijn mening. Ik heb de heer *van 't Sant* volkomen mijn medewerking gegeven, speciaal omdat de heer *van 't Sant* een figuur was, die in de nabijheid van het Koninklijk Huis stond. Wanneer ik op inspectie kwam en ik gaf een bepaalde opdracht, dan werd die prompt aan de heer *van 't Sant* verteld.

62561. De **Voorzitter:** Door wie?

A. Door de commandant, die meende, dat hij dit moest vertellen aan de heer *van 't Sant.*

62562. De **Voorzitter:** Was het volgens instructie, dat hij dit moest melden?

A. Neen.

62563. De heer **Koersen:** Had de heer *van 't Sant* niet het juiste begrip van militaire verhoudingen?

A. Ik meende, dat de heer *van 't Sant,* die in de politiewereld had geleefd, waar tenslotte dergelijke disciplinaire regels bestaan, dit volkomen begreep, maar om de een of andere reden heb ik het bij hem verbruid. Vermoedelijk was dat, omdat ik zijn aanbod niet had geaccepteerd. Ik weet nog steeds niet, wat dat betekend zou hebben, maar het is opmerkelijk, dat ik vanaf dat moment geen contact meer heb gehad met de heer *van 't Sant,* Ik kwam eens in de veertien dagen in Maidenhead en de heer *van 't Sant* was altijd aanwezig. Ik moest mijn zaken bespreken met de commandant, die op mijn voordracht van wachtmeester tot adjudant is bevorderd. Deze man was tenslotte slechts onderofficier en zat tussen twee vuren. Hij zag de heer *van 't Sant* meer dan mij.

62564. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel zijn door het optreden van de heer *van 't Sant* de belangen van het detachement, wat betreft de oefening en de paraatheid, geschaad?

A. Ja.

62565. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u commandant van de brigade politie gebleven?

A. Tot 10 September 1944, toen ik met het eerste detachement officieren van Militair Gezag naar Brussel ben gevlogen. Ik had een dubbele functie. Voor zover ik mij herinner, was het in het begin van 1943, dat een aantal officieren, onder wie de toenmalige kapitein *Bas Backer,* luitenant *Oud* en ik, zich moesten melden bij de toenmalige majoor *Kruls,* die ons toen voor het eerst iets verteld heeft over de bedoeling om een bureau Militair Gezag op te richten met het oog op de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en die zeide, dat de officieren, daar aanwezig, min of meer uitgekozen waren om onmiddellijk, althans gedeeltelijk, hun tijd te wijden aan het werk op dat bureau. Wij zouden, wanneer de brigade overging, uit de brigade worden gelicht en uiteindelijk, wanneer het zover was, permanent overgaan naar het Militair Gezag. Dat is ook gebeurd.

62566. De **Voorzitter:** Waar zat, toen er eigenlijk alleen een depot in Wolverhampton was gevestigd, de brigade politie?

A. Nog steeds in het kamp, met uitzondering van de sectie verkeer, die met de brigade is medegegaan.

62567. De **Voorzitter:** De brigade was in verschillende onderdelen gesplitst, de gevechtsgroepen, die naar verschillende Engelse onderdelen gingen?

A. Ja, maar op een of andere manier is de verkeerssectie toegevoegd aan het brigadehoofdkwartier. Zij is uit mijn onderdeel gelicht en met de brigade overgegaan.

62568. De **Voorzitter:** Bleef de brigade politie in Wolverhampton?

A. Ja.

62569. De **Voorzitter:** Toen had die niet meer zoveel te doen? Toen de fighting units in Engeland verspreid waren, bleef er niet zoveel achter.

A. Wij hadden altijd nog veel te doen. Wij hadden te maken met de mensen, die bij de brigade gestraft waren. De bewaking van het nieuw aangemaakte geld was ons o.a. opgedragen; er is 70 millioen gulden uit Amerika aangekomen. Dat moest in opdracht van de Ministers van Oorlog en van Financiën in het kamp worden opgeslagen. Met de overbrenging en bewaking daarvan ben ik belast geworden. Te dien einde moest ik verschillende maatregelen nemen. Ik heb een soort van alarminrichting laten aanleggen, zoals men die in juwelierswinkels aantreft. Dan hadden wij in Dundee ons strafdetachement. Daarheen moesten de mensen worden overgebracht, die zich schuldig hadden gemaakt aan bepaalde overtredingen. Ik heb nooit de indruk gekregen, dat wij toen veel minder hadden te doen. Ik had het persoonlijk druk genoeg, omdat ik een dubbele functie had. Ik stond ook in geregeld contact met Civil Affairs in Peelhouse, in vredestijd het opleidingsinstituut voor de Engelse politie in Londen.

62570. De **Voorzitter:** Is in September 1944 dit onderdeel gelicht uit het verband van de Irene-Brigade en is dit toen overgegaan in het verband van het Militair Gezag?

A. De ouderen, de mensen, die, militair gesproken, niet zoveel meer waard waren, zijn in het kamp achtergebleven. Ongeveer 25 mensen zouden uit die brigade politie als een soort van militair politiedetachement met het Militair Gezag medegaan. Zij zijn ook inderdaad mee overgegaan, maar in plaats van dat zij gebruikt werden voor het doel, waarvoor ik hen had bestemd en dat indertijd ook door generaal *Kruls* was goedgekeurd, zijn zij door majoor *Derksema* overgenomen en die heeft hen security-werk laten doen. Ik heb mij daartegen verzet en mij er aan geërgerd, omdat, indien ik zelf mensen voor het verrichten van security-werk had moeten kiezen, ik andere mensen zou hebben uitgekozen.

62571. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Volgens u heeft mr. *Derksema* daarvoor dus verkeerde mensen uitgekozen?

A. Hij moest roeien met de riemen, die hij had.

62572. De heer **Koersen:** Had de heer *Derksema* deze mensen zelf uitgekozen?

A. Er waren twee stromingen, een militaire en een justitiële; de ene stroming werd vertegenwoordigd door generaal *Kruls,* de andere door Minister *van Angeren.* Minister *van Angeren* heeft het niet zo prettig gevonden, dat er in Militair Gezag een politiesectie was, hoewel tenslotte het nemen van de eerste politionele maatregelen na de bevrijding in hoofdzaak een militaire kwestie was. Men had ook een politie-afdeling onder majoor *Derksema.* Op een gegeven moment werden deze afdelingen samengevoegd en werd majoor *Derksema* mijn chef. De heer *Derksema* heeft deze mensen dus niet gekozen, zij kwamen automatisch onder zijn commando.

62573. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Toen wij het over Maidenhead hadden, bent u begonnen met te zeggen, dat er een aanval van parachutisten zou plaats vinden met het doel om de Koningin te vermoorden. Waar kwam dat bericht vandaan?

A. Ik meen, dat het bericht kwam van onze ambassadeur in Zwitserland.

62574. De heer **Koersen:** Weet u, voor welke functie de heer *van 't Sant* u wilde bestemmen?

A. Dat weet ik niet. Hij wilde het mij zeer bepaald niet vertellen; dat maakte het juist zo vervelend voor mij. Omdat ik niet wist, welk spel er werd gespeeld, ben ik in mijn grote nood naar mijn onmiddellijke chef, generaal *Phaff,* gestapt. Ik wist niet in die tijd, dat ik daar juist aan het goede adres was. Hij zei: „*Peters,* doe het niet." Hij werd rood van opwinding en toen wist ik genoeg.

62575. De **Voorzitter:** Hebt u verder nog iets op te merken, dat van nut kan zijn voor de commissie?

A. Dat vind ik een moeilijke vraag.

62576. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Als u nog iets weet, stuurt u dan een nota. Weet u iets van de verbindingen met Nederland?

A. Neen. Achteraf gezien, ben ik blij, dat ik indertijd die stap heb genomen om niet met de heer *van 't Sant* in zee te gaan, vooral als men nu leest, wat er allemaal gebeurd is. Ik was daar niet graag tussen gekomen.

62577. De heer **Koersen:** Hebt u nog met andere heren van het bureau *Derksema* te maken gehad?

A. Ik ben wel in contact gekomen met deze heren, maar dat was een afdeling op zich zelf. Wij zaten daar als vreemde eenden in de bijt.

62578. De **Voorzitter:** U hebt nu dus alles verteld?

A. Er is zo weinig van al dit werk overgebleven. Men heeft er zo weinig van gehoord, of wij het goed of niet goed gedaan hebben. Mijn functie in Engeland was vrij uniek. Ik heb vele dingen moeten doen, ten aanzien waarvan geen voorschriften bestonden. Ik had geregeld contact met de burgerpolitie in Maidenhead, wat betreft de beveiliging van H.M. de Koningin, verder met de burgerpolitie in Wolverhampton, waar het kamp was, en in Dundee, waar wij een strafkamp hadden. Ongetwijfeld is, als gevolg van het werk, dat wij gedaan hebben, de verhouding tussen de troepen en de burgerbevolking beter geweest dan zij anders zou zijn geweest. Wanneer een Nederlandse militair in Wolverhampton in het openbaar een meisje een zoentje gaf, dan was het nieuws en zou het in de krant kunnen komen; wanneer een Engelse soldaat het deed, was het geen nieuws.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het staat toch nergens in het wetboek van militair strafrecht, dat men een meisje geen zoen mag geven!

A. Neen, maar ik heb het wat zacht uitgedrukt. Ik heb persoonlijk met deze politiemensen indertijd afgemaakt, dat zij, wanneer een Nederlandse militair een kleine zonde beging, het niet in de krant moesten laten komen, maar het ons moesten vertellen. Dan zouden wij het onder het Nederlandse militaire strafrecht wel opknappen. Dit is uit de krant gebleven! Het contact met de Engelse politie was zeer goed. Men had ons het leven veel zuurder kunnen maken. Dat is niet gebeurd. Ik meen te mogen zeggen, dat dit een gevolg is geweest van het werk, dat wij gedaan hebben. Wij hadden ook een kleine sectie security opgezet in het kamp als gevolg van het feit, dat ik zelf door toedoen van kapitein *van der Kroon* een cursus in militaire security had gevolgd. Daarvoor zijn enkele mensen uitgekozen, die de taal kenden en die later bij de Engelsen cursussen hebben gevolgd. Van tijd tot tijd ging het gerucht, dat er militairen in het kamp waren, die, politiek gesproken, niet geheel zuiver waren. Er kwamen tenslotte geregeld mensen over. Dan moesten hun antecendenten uitgezocht worden, waarvoor wij de sectie security hadden, die deze mensen in de gaten hield.

62579. De **Voorzitter:** Zijn er nog veel straffen uitgedeeld?

A. Wat m.i. wel van belang is, is de maatregel, indertijd genomen, om bigamie te voorkomen. Er werd vrij veel bigamie gepleegd. Verschillende Regeringen hebben getracht daartegen maatregelen te nemen. De Nederlandse Regering heeft de maatregelen, die andere Regeringen namen, niet genomen, omdat zij meende, dat het een ingrijpen in de vrijheden van de mens was. Er moesten toen onofficieel maatregelen worden genomen om bigamie te voorkomen. Wij stonden in verbinding met de Registrar General, die ons van elke huwelijksaankondiging van Nederlandse militairen in Engeland bericht stuurde. Tegelijkertijd hadden wij de maatregel, dat mensen, die wilden trouwen, zich moesten melden bij hun commandant. Wij hielden dus een dubbele boekhouding. Kwam het uit, dat de man zich wèl bij de registrar had gemeld, maar niet bij zijn commandant, dan was de zaak waarschijnlijk fout. Veel gevallen zijn er overigens niet geweest.

De **Voorzitter:** Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. C. A. PETERS.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 29 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ADOLF HENRI PHILIP BALLOT,

oud 45 jaar, wonende te Merthyr Tydfil (Glam), Engeland, company director.

Hij legt de eed af als getuige.

62581. De **Voorzitter:** Waar was u op het moment, dat de oorlog uitbrak?

A. Op het vliegveld Woensdrecht.

62582. De **Voorzitter:** Had u daar een bepaalde functie?

A. Commandant van een bewakingsdetachement. Er waren geen vliegtuigen op dat veld; het was een reserve-vliegveld.

62583. De **Voorzitter:** U bent waarschijnlijk met een bepaald onderdeel door België en Frankrijk teruggetrokken?

A. Met mijn eigen militairen van het bewakingsdetachement. Die ben ik kwijtgeraakt in Zeeland. Dat is op een heel eigenaardige manier gebeurd. Toen het oosten van Nederland was gevallen, was het ook in het zuiden een verwarde toestand. De troepen, aan welke het gelukt was over de Wester Schelde te trekken, lagen in de buurt van Zuidzande bij Oostburg. Er was ook een aantal Franse troepen in die buurt. Dindags, vijf dagen na de inval in Nederland, toen door de radio was omgeroepen, dat het noorden was gevallen, en toen men in het zuiden niet wist, wat er ging gebeuren en of wij ook zouden capituleren, ben ik naar de Franse commandant gestapt en heb hem gevraagd, wat er zou gebeuren, indien ook het zuiden zou vallen, en of ik mijn onderdeel bij zijn troepen mocht voegen. Ik voelde er niets voor om voor de Duitsers te capituleren. De Fransman vond dat goed en gaf mij een militaire taak. Hij had een tekort aan troepen en zijn bataljon lag verspreid langs de oever van de Schelde. Zijn hoofdkwartier had geen bewaking en die nam ik nu op mij. Des avonds reed ik met mijn onderdeel daarheen, maar in Oostburg op het Marktplein, waar wij halt hielden om te zien, waar wij heen moesten, stond een officier met getrokken revolver voor mijn wagen. Het was een overste van de artillerie met een Franse naam, die ik mij niet zo goed kan herinneren — ik meen *Granpré Molière.* Hij arresteerde mij wegens landverraad, omdat ik wilde doorvechten tegen de Duitsers.

62584. De **Voorzitter:** Zeide hij dat er bij?

A. Ja. Toen heeft men mij opgesloten in een cel. Daar heb ik enkele malen bezoek gehad van een majoor, die later hier is geweest. Hij kende mij tevoren reeds. Voordat ik tot detachementscommandant van Woensdrecht was aangewezen, was hij mijn depotcommandant. Hij probeerde overste *Granpé Molière* over te halen mij in ieder geval te horen, wat niet gebeurde. Zij hebben mij laten zitten, totdat Zuidzande volledig was geëvacueerd en totdat ik door een detachement van de militaire politie werd bevrijd. Zij hadden opdracht mij los te laten en naar België te evacueren. Over de Belgische grens heb ik het commando weer overgenomen van de militairen, die mij z.g. als arrestant moesten bewaken. Ik heb getracht mijn oorspronkelijke detachement terug te vinden. Wij hebben overal gevraagd, maar ik heb mijn mensen nooit kunnen terugvinden.

62585. De **Voorzitter:** In het verhoor van de heer *den Beer Poortugael* lees ik:

„Wij hebben een paar Hollandse officieren opgevangen, die onder geleide van politietroepen aankwamen. Ik heb hen overgenomen en medegenomen. Blijkbaar dacht men, dat er met hen iets aan de hand was. De een was luitenant *Ballot,* die later in Engeland adjudant van de Minister is geweest.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Werd hij daar zo'n beetje opgebracht?

A. Ja, hij was met nog een officier. Er kwam een auto met mensen van de politietroepen en die twee officieren er in. Zij waren suspect. Wij hebben hen overgenomen en een onderzoek ingesteld. Toen bleek, dat er eigenlijk niets aan de hand was."

A. Dat is dit geval. Ik heb *den Beer Poortugael* in Noord-Frankrijk ontmoet, enkele dagen later. Hij stond ergens aan de kant van de weg. Daar reden wij langs. Toen pas ben ik met hem in contact gekomen.

62586. De **Voorzitter:** Hebt u gevraagd te mogen mederijden of hebben zij het aangeboden?

A. Ik geloof, dat hij vroeg, of wij ons bij hem wilden voegen. Hij verzamelde alle anderen om zich heen. Toen ben ik via Brest naar Engeland gegaan.

62587. De **Voorzitter:** Hoe groot was uw detachement?

A. Bij Woensdrecht 68 man en 8 onderofficieren. Van die mensen is er niet één in Engeland gekomen. In Zeeland had ik onderweg wat meer militairen verzameld. Toen ik gearresteerd werd, had ik ongeveer 120 man bij mij. Dat was mijn eigen onderdeel plus de mensen, die gestrand waren.

62588. De **Voorzitter:** Waar bent u, toen u in Engeland kwam, terechtgekomen?

A. Ik ben onmiddellijk naar Porthcawl gebracht. Daar waren ongeveer 2000 mensen, alle wapenen door elkaar.

62589. De **Voorzitter:** Hebt u daar een functie gekregen?

A. Ja, ik werd sectiecommandant bij het trainen van de troep.

62590. De **Voorzitter:** Wij hebben gehoord, dat de geest onder de troep niet erg goed was. Is dit inderdaad het geval geweest?

A. Dat kamp was een vergaarbak; er waren mensen van verschillende wapens en leeftijden bijeengebracht: infanteristen, artilleristen, luchtvaartmensen — de luchtvaartschool uit Vlissingen was daarheengebracht —, marechaussees.

62591. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was mijnheer *Granpé Molière* daar ook?

A. Die is nooit naar Engeland gegaan. Ik heb later gehoord, dat hij door de Fransen gearresteerd zou zijn en doodgeschoten. Ik weet echter niet of dit waar is. Nadat de politietroepen mij uit die cel hadden losgelaten, ben ik naar de Franse commandant gegaan en heb ik hem de toestand uiteengezet. Ik heb hem ook verteld, dat de Nederlandse troepen bij het overschrijden van de Nederlands-Belgische grens ontwapend zijn en dat de wapenen in een schoolgebouw en aan de kant van de weg waren neergelegd. Niemand heeft ooit begrepen waarom dat nodig was. Nadat ik in België vruchteloos naar mijn troepen had gezocht, ben ik weer naar Nederland teruggegaan. Op de 18de Mei was ik zodoende nog in Nederland. Ik had toen vier mensen en ik heb gezegd: Wat moet ik nu doen met die vier mensen?

62592. De **Voorzitter:** Welke verschillende functies hebt u bij de Irene-Brigade gehad?

A. Toen wij naar Congleton gingen, ben ik bataljonsadjudant geworden van majoor *de Broekert,* de commandant van het tweede bataljon. De toestand was zo, dat, nadat wij gedurende twee maanden in Porthcawl waren geweest, de brigade in tweeën werd gesplitst: een bataljon met troepen, die geacht werden getraind te zijn, en een bataljon met troepen, waarvan de manschappen voornamelijk bestonden uit in Engeland opgeroepen mensen. Het eerste, dus het getrainde bataljon, ging naar Congleton en later zijn beide bataljons in Congleton weer samengevoegd.

62593. De **Voorzitter:** Welke waren uw werkzaamheden als adjudant van majoor *de Broekert?*

A. Voornamelijk bureauwerk, het uitwerken van de door de commandant verstrekte orders.

62594. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u later gekregen?

A. Op 1 September 1940 ben ik benoemd tot adjudant van de Minister van Oorlog in Londen. Dat ben ik vier maanden geweest. Daarna ben ik naar het kamp teruggegaan. Een tijdlang ben ik daar plaatsvervangend commandant van een bataljon geweest, omdat de toen aangewezen commandant, ik geloof majoor *Molenaar,* een Indisch officier was, die nog niet was gearriveerd. Dat heeft ongeveer twee maanden geduurd. Daarna ben ik door de brigadecommandant bij zijn staf gevoegd als stafkapitein en daarna als brigademajoor.

62595. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook iets mededelen over de organisatie van de Irene-Brigade in de verschillende stadia?

A. Ja. Toen wij in Porthcawl aankwamen, bevonden zich daar troepen, die men niet kon noemen troepenonderdelen. Het was een kamp, dat men een soort van vergaarbak kon noemen, waarin orde moest worden gebracht. De luchtvaarttroepen zijn er al spoedig uitgelicht en naar hun bestemming vertrokken. Daarmee hebben wij nooit meer contact gehad. De oudere marechaussees zijn er uitgehaald en naar Londen gedirigeerd, terwijl het overblijvende deel is gesplitst in een recrutenbataljon en een getraind bataljon. Dat getrainde bataljon is belast geworden met de bewaking van vliegvelden in de omgeving van Porthcawl, zoals Cowbridge en St. Athens. Later, in Congleton, waren er twee bataljons, dezelfde twee, die ik heb genoemd, waarvan het ene werd getraind. Het tweede was vrij voltallig, maar het recrutenbataljon was niet voltallig. Van het begin af aan trad daar het verschil naar voren, waarmee wij steeds te kampen hebben gehad, nl. een groot aantal physiek ongeschikten.

Dat eerste bataljon bestond uit een volledige eerste compagnie, een tweede vrij volledige compagnie en de subsistentencompagnie, die eigenlijk maar net geschikt was om aardappelen te schillen, maar meer niet. De sterkte van een bataljon plus twee reserve-compagnieën zijn wij nooit te boven gekomen. Dat is tenslotte de reden geweest, waarom aan het einde van 1942 een geheel nieuwe vorm voor de brigade is gevonden: de mobiele compagnieën, drie gevechtsgroepen en een verkenningsgroep. Toen realiseerde men zich, dat de mensen er niet waren voor een brigade. Zo'n gevechtsgroep had een totaalsterkte van 330 à 337 man. Zelfs die gevechtsgroepen heb ik nooit voltallig gezien. Maximaal zijn er nooit bij de Irene-Brigade 1200 gevechtswaardige mensen geweest, terwijl, als het een brigade moest voorstellen, waarin 3 bataljons met elk 770 man en een defencepeloton bij het hoofdkwartier, dit getal meer in de buurt zou hebben gelegen van een regiment op oorlogssterkte van 2300 man. Volgens mij was het duidelijk, dat wij dat nooit konden halen.

62596. De **Voorzitter:** Hing dat niet af van de regeling van de recrutering?

A. Wat er van de recrutering verwacht kon worden, was een kwestie, die gemakkelijk nagegaan kon worden. Er kon bij de consulaire dienst worden nagegaan, wat er aan Nederlanders in Engeland, in Canada en in Zuid-Afrika woonde.

62597. De **Voorzitter:** Maar de mensen in Amerika waren niet geregistreerd.

A. Het is buitengewoon tegengevallen. Het contingent Canadezen was 300 man. Het contingent uit Zuid-Afrika was aanzienlijk minder, de eerste keer 77 en de tweede keer 50 man. Ik geloof, dat in totaal Zuid-Afrika 130 man heeft geleverd. Dit zijn de getallen, die ik mij herinner.

De **Voorzitter:** Ik dacht, dat de getallen hoger waren.

62598. De heer **Koersen:** Waren de verwachtingen, wat Canada betreft, belangrijk hoger?

A. Dat weet ik niet, dat is moeilijk te zeggen; ik geloof, dat in zekere zin de mensen in Canada de keuze hadden te dienen in het Nederlandse of het Canadese leger en dat zij, als zij verkozen in het Canadese leger te dienen, vanzelf vrij waren van opneming in het Nederlandse leger. Dat was ook een factor, waardoor men niet kon uitmaken, wie bij ons en wie elders kwam. De schattingen werden in Londen op het Ministerie opgemaakt. Toen de Regering hier in 1940 onder de Allied Forces Act de bevoegdheid kreeg mensen op te roepen, is er in enkele gevallen gebruik gemaakt van de politie. In het geval van *Amand* is uitgevochten, of hij terecht of ten onrechte was opgeroepen. Ik geloof, dat het in Engeland vrij nauwkeurig is gebeurd.

62599. De **Voorzitter:** Hoe was omstreeks 1942/1943 de geest van de troepen?

A. In het begin was er een enthousiaste geest, maar het rondhangen in een kamp is een van de moeilijkste dingen, die er voor de troep zijn. Dat schaadt de geest. Er zijn echter ook andere dingen. Er is door de Regering een grote fout begaan, in die zin, dat zij er niet op heeft toegezien, dat Londen een veel te groot aantrekkingspunt werd voor de troepen. In plaats van Londen zover mogelijk van de mensen te houden, omdat er altijd een natuurlijke aantrekkingskracht is naar het leven buiten een kamp, en in plaats van er op toe te zien, dat het gevaar van het kweken van baantjes werd onderdrukt, zijn zoveel baantjes gekweekt, dat er op de duur ongeveer 400 à 500 militairen in Londen zaten. Het werd gewoonte, dat een ieder, die voor de troep physiek niet geschikt was, een baantje in Londen kreeg. Dit was voor de mensen, die physiek wel geschikt waren en die daardoor in een minder prettige omgeving moesten blijven dan de physiek ongeschikten, een reden tot grote ontevredenheid. Een tweede reden tot ernstige ontevredenheid was, dat vele mensen, die voor de brigade totaal ongeschikt waren, niet alleen physiek, maar ook qua karakter, mensen, die de kantjes er af liepen en uit het kamp probeerden te komen, wanneer zij drie of vier maanden in Londen zaten, werden bevorderd tot korporaal, sergeant of sergeant-majoor, terwijl de mannen in het kamp niet werden bevorderd. Daaraan was blijkbaar weinig te doen, want er is herhaalde malen door de kampcommandant met Londen over gecorrespondeerd.

62600. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Werden dergelijke mensen wegens hun verdiensten bevorderd?

A. Wanneer iemand zich op een bureau verdienstelijk maakte met het schrijven van brieven en hij, omdat het bureau zich uitbreidde, enkele klerken onder zich kreeg, dan vond hij, omdat op een ander bureau iemand zat, die ook enkele klerken onder zich had en die sergeant-majoor was, dat hij ook sergeant-majoor moest zijn. Dat werd een soort van onderlinge wedstrijd en volgens mij werd het zelfs een soort van onderlinge hulpverlening.

62601. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** En vloog de Regering daarin?

A. Dat moet wel. Naar schatting zaten er in 1944, 1945 in Londen niet minder dan 500 militairen. Dat zegt mijns inziens genoeg.

62602. De **Voorzitter:** Zijn er te veel baantjes gecreëerd in Londen?

A. Ik zou zeggen: wat is hierover uw oordeel? Wij hadden hier twee bataljons. Vergelijkt men dit met Nederland, dan hadden wij een Departement van ongeveer 450 000 man moeten hebben, terwijl er misschien voor het gehele Nederlandse leger 250 mensen waren.

De **Voorzitter:** Ik hoop, dat u later het verslag van de Enquêtecommissie zult lezen. Dan zult u ons oordeel hierover vernemen. Thans willen wij gaarne uw oordeel vernemen.

A. Dat is mijn oordeel; ik kan het niet duidelijker zeggen. Dat de Regering tenslotte niet meer dan 1200 man in het veld heeft kunnen brengen is een omstandigheid, waaraan zij niets kon doen, omdat

er niet meer physiek geschikte mensen waren, maar men had die mensen zeker voor de helft en vermoedelijk voor een derde van de onkosten te velde kunnen brengen. Het kamp is gebouwd voor drie volledige bataljons, die er nooit zijn geweest. Langzamerhand werd het kamp een voorraadschuur van allerlei goederen, die er in werden opgeslagen.

62603. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk de vraag, indien men van plan is een brigade van drie onderdelen te vormen, of het dan verantwoord is — ook al weet men niet zeker of men een brigade bestaande uit drie onderdelen zal kunnen vormen — een kamp te bouwen voor een paar honderd man.

A. Men heeft inderdaad het plan voor de bouw van het kamp in 1940 moeten maken. Toen kon men nog niet weten, dat men geen drie volledige bataljons zou kunnen vormen. De grootte van het te bouwen kamp kan men toen terecht te optimistisch hebben aangeslagen; dat ben ik met u eens. Eerst in 1941 kon men zich een reëel beeld gaan vormen van het aantal physiek geschikte mannen. Voor de Nederlandse troepen in Engeland heeft men het Engelse systeem van keuren ingevoerd. In Nederland werd men vroeger goed- of afgekeurd. Werd men in Nederland goedgekeurd, dan werd men voor alle takken van dienst geschikt geacht. In Engeland werd men bij de keuring in klassen ingedeeld. De A-goedgekeurden waren voor alle diensten goedgekeurd. De B-klasse was voor lichtere dienst geschikt, o.a. chauffeurs, dus functies, waarvan niet te veel physiek uithoudingsvermogen werd geëist. De C-klasse bestond uit mensen, die geschikt waren voor corveediensten en de D- en E-klassen waren eigenlijk afgekeurden. Door dat keuringsstelsel is gebleken, dat het aantal physiek niet-geschikten ontstellend groot was, zodat dit de grote teleurstelling voor de Regering zou kunnen zijn geweest. Ik weet niet, hoeveel physiek ongeschikten er zijn geweest bij de contingenten uit Canada en Zuid-Afrika, maar ik meen, dat het aantal physiek ongeschikten uit Zuid-Afrika niet zo hoog is geweest, maar wel dat uit Canada. Volgens mij was het verstandiger geweest om in ieder geval, vóórdat men die mensen hierheen haalde, vast te stellen, dat alleen de A-gekeurden gebruikt konden worden, want wat hadden wij aan de B of C gekeurden?

62604. De **Voorzitter:** U hebt gesproken over de sterkte van de Irene-Brigade. Daarnaast is er een commando geweest en een detachement, dat voor de Oost was bestemd; ook zijn er vliegers naar de R.A.F. gegaan en er zijn mensen naar de marinestrijdkrachten gegaan. Het merkwaardige is, dat de R.A.F.-mensen hebben gezegd, dat de Regering meer mensen moest bestemmen voor de R.A.F., omdat die het eerst konden worden ingezet.

A. Juist.

62605. De heer **Koersen:** Ik kan mij voorstellen, dat er onder de mensen, die in Londen waren, veel ontwikkelde mensen waren, die potentieel officieren zouden kunnen zijn. Zijn daarover geen moeilijkheden geweest? Men kon deze mensen toch niet allemaal officieren maken, al hadden zij er wel de capaciteiten voor?

A. Die gevallen zijn er ook geweest. Er zijn enkele personen voor officier opgeleid in Sandhurst.
In de brigade waren er dikwijls klachten, omdat er mensen waren, die dachten, dat zij wel geschikt waren voor officier. Die zijn er per se geweest, maar er was weinig aan te doen, omdat er maar een bepaald aantal officieren aangewezen kon worden.

62606. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel waren dus de klachten juist, maar was het onmogelijk daaraan te voldoen?

A. Ik geloof, dat er maar enkele mensen officier zijn geworden, na jaren daarop te hebben moeten wachten, hetgeen een zuiver bewijs is, dat hun klachten oorspronkelijk juist waren.

62607. De **Voorzitter:** Ik meen, dat er begin 1944 een wijziging is gekomen in de staf van de Irene-Brigade. Is toen de heer *Galle* niet weggegaan?

A. Neen. Majoor *Galle* was niet bij de staf, hij was commandant van een gevechtsgroep en was dit nog, toen ik werd overgeplaatst naar het Ministerie van Justitie. Op 14 December 1943 ben ik gekomen onder generaal *Kruls* bij Civil Affairs.

62608. De **Voorzitter:** Is er u iets van bekend, dat in de kring van de leiding van de brigade er enige ontevredenheid over heerste, ook bij de commandanten van de gevechtsgroepen, dat de leiding te zwak was?

A. Er was altijd een zekere mate van wrijving. Ik heb de brigade nooit gekend zonder een beetje wrijving. Ik geloof niet, dat er een bepaalde oorzaak voor was. Ik heb *de Ruyter van Steveninck* van zeer dichtbij gekend. Hij is er met alle middelen op uit geweest om er van te maken, wat mogelijk was, en de gevechtsgroepen op te kweken tot de totale sterkte, die nodig was. Hij vond de aanwezigheid in Wolverhampton van een enorm aantal subsistenten funest voor de troep. Vandaar dat wij begin 1943 zijn vertrokken naar een kamp in de buurt van Berkhampstead, en later naar Harwich. Hij heeft zijn uiterste best gedaan de troep gevechtswaardig te maken.
Majoor *Galle* was een goede, maar stroeve man. Ik geloof wel, dat zij het misschien over bepaalde punten niet eens waren. Of daarbij majoor *Galle* gelijk had of overste *de Ruyter van Steveninck,* weet ik niet.

62609. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wat was u vóór de oorlog?

A. Expediteur in België. Ik ben nooit in een juridische betrekking geweest. Ik was bij Justitie werkzaam op de eerste afdeling.

62610. De **Voorzitter:** Het geval, waarover ik het had, was van begin 1944. De kritiek van de heer *Galle* ging o.a. in deze richting, dat hij te weinig vertrouwen had in de bekwaamheden van de heer *Suylen.* Een andere grief was, dat de commandanten van de gevechtsgroepen niet die leiding kregen, die zij wensten te hebben.

A. Dat herinner ik mij. Inderdaad is er een klacht geweest van majoor *Galle,* wat betreft majoor *Suylen.* Majoor *Suylen* is maar kort in functie geweest en kort daarna naar Londen overgeplaatst. Daarna ben ik in de functie van brigade-majoor gekomen.

62611. De **Voorzitter:** Dat is begin 1944 geweest?

A. Majoor *Suylen* was geen brigade-majoor.
Als de brigade-orders bewaard zijn, zult u kunnen zien, dat ik op 14 December 1943 mijn ontslag heb gekregen als brigade-majoor, hetgeen niet mogelijk was, indien majoor *Suylen* er nog zou zijn geweest. Ik ben het geworden na majoor *Suylen.* Ik stond op de nominatie om majoor te worden, toen majoor *Molenaar* uit Indië is gekomen. Hij bleek voor deze functie niet geschikt te zijn, omdat hij geen Engels kon spreken. Ons werk, het uitgeven van orders e.d., gebeurde in het Engels. Daarna is majoor *Suylen* benoemd. Hij is het niet lang gebleven en is naar Londen vertrokken. Ik denk, dat ik benoemd ben in 1942. Ik heb die functie vrij lang waarnemend vervuld. Ik had haar reeds in Harwich; ik had haar reeds enige tijd, voordat wij vertrokken. Ik denk, dat u later zult bemerken, dat u voor „begin 1944" zult moeten lezen: „begin 1943".

62612. De **Voorzitter:** Tot December 1943 bent u dus bij de Irene-Brigade gebleven en toen bent u bij het Militair Gezag geplaatst?

A. Ja.

62613. De **Voorzitter:** Met de Irene-Brigade hebt u daarna dus geen bemoeienis meer gehad?

A. Neen.

62614. De **Voorzitter:** Hebt u in het kader van dit verhoor nog iets mede te delen, wat van belang is te achten?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. H. P. BALLOT.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 29 JULI 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

PIETER ANDREA MULOCK VAN DER VLIES BIK,
oud 47 jaar, wonende te Londen, kapitein-luitenant ter zee.

Hij legt de eed af als getuige.

62616. De **Voorzitter:** Indien ik mij niet vergis, was u in het begin van de oorlog in Indië?

A. Ja. Ik was commandant van een divisie onderzeeboten.

62617. De **Voorzitter:** Kunt u er een uiteenzetting van geven, hoe de organisatie van de onderzeeboten in elkaar zat?

A. Er was een flotielje onderzeeboten onder bevel van de luitenant-ter-zee 1ste klasse *A. J. Bussemaker,* welk flotielje bestond uit vier divisies. Ik was commandant van de 3de divisie.
Het eskader was oorspronkelijk ingedeeld in drie groepen; van ieder: een kruiser, twee jagers en een divisie onderzeeboten. De 3de divisie bestond uit de K 14, K 15 en K 16.

62618. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons mededelen op welke wijze u aan de krijgsverrichtingen hebt deelgenomen.

A. Mijn divisie werd op 18 November 1941 naar Tarakan gestuurd. Wij moesten ons voor Tarakan opstellen om te trachten een eventuele aanval van Japan te verhinderen, maar mochten in Tarakan niet laten weten, dat wij daar waren. Dit heeft een dag of tien geduurd. Toen werd ons medegedeeld, dat wij beurtelings in Tarakan konden binnenkomen. In die tussentijd was er een Amerikaans eskader binnengekomen, bestaande uit een kruiser en meerdere torpedobootjagers. Ik ben zelf ziek geworden en in het hospitaal in Tarakan opgenomen. Daar lag ik, toen de oorlog op 7 December uitbrak. Ik werd 's nachts opgebeld door een mijner ondergeschikte commandanten, die zeide: De oorlog is uitgebroken.
Ik heb daarop gezegd: Jullie weten, wat de orders zijn. De boten hebben daarop haar posten ingenomen in een cirkel om Tarakan. Ik ben zelf uit het hospitaal weggegaan en heb mij naar mijn boot, de K 14, laten vliegen met een vliegboot van de M.L.D.
Wij hebben daar één of twee dagen gelegen. Daarna ben ik met de K 14 naar Menado gestuurd, omdat men het vermoeden had, dat de Japanners een aanval op de Minahassa zouden doen. Daar is niets van gekomen en wij werden vervolgens opgeroepen naar Soerabaja om olie te laden. Daarna is de 3de divisie naar de Zuid-Chinese Zee gegaan. Ik zelf bleef ziek achter en werd aan boord van de K 14 vervangen door luitenant-ter-zee 1ste klasse *van Well Groeneveld.* Doch deze geschiedenis staat heel duidelijk in een artikel van schout-bij-nacht *Willinge* in „Het Marineblad".

De **Voorzitter:** Wij willen uw uiteenzetting gaarne in het verhoor zien opgenomen.

A. Wat ik hier vertel, heb ik zelf de vorige week in het „Marineblad" gelezen.

De **Voorzitter:** Ik vermoed, dat ik het ook gelezen heb.

A. De 3 boten werden naar de westkust van Borneo gezonden in de buurt van Kuching, waar de Japanners wilden landen. Daar heeft de K 14 een aantal transportschepen getorpedeerd. De K 16 heeft een grote Japanse torpedojager tot zinken gebracht. Daarna zijn zij teruggeroepen naar Soerabaja. De K 14 en K 15 kwamen daar na Kerstmis terug. De K 16 is evenwel nooit teruggekomen. Ik was nog in het hospitaal, en wat de boten daarna gedaan hebben, kan ik u niet precies vertellen. Zij hebben allerlei opdrachten uitgevoerd. De K 14 is in Straat Malakka geweest onder luitenant-ter-zee 2de klasse *Brunsting* voor een patrouille van een dag of veertien. Ik werd begin Februari 1942 uit het hospitaal ontslagen en weder belast met het bevel over de K 14. Op 14 Februari zijn de K 15 en de K 14 naar de Zuid-Chineesche Zee gestuurd. De K 14 moest positie innemen even ten noorden van Banka bij de Toedjoeheilanden, ten einde Japanse schepen, die Palembang wilden aanvallen, te trachten dit te beletten. Mijns inziens was die post verkeerd gekozen, want deze lag in diep water. Bij de kust van Sumatra staat echter zeer weinig water, waar men niet met onderzeeboten kan ageren. Dat wisten de Japanners eveneens, weshalve hun schepen over dit ondiepe water Straat Banka binnengingen.

62619. De **Voorzitter:** Van wie kwamen dergelijke opdrachten?

A. Die opdrachten kwamen rechtstreeks van Batavia, dus rechtstreeks van de staf van admiraal *Helfrich.* Het merkwaardige is, dat wij een flotielje hadden, maar dat van de dag, waarop de oorlog uitbrak, deze niet meer als zodanig is opgetreden. De flotielje-commandant luitenant-ter-zee 1ste klasse *Bussemaker* is midden December met de O 16 omgekomen. Hij heeft grote successen behaald op de noordoostkust van Malakka, maar de boot is niet teruggekeerd. Slechts één lid van de bemanning, kwartiermeester *de Wolf,* heeft het leven er af gebracht. Dat is een bekende geschiedenis. Hij heeft 36 uur gezwommen voor hij de wal bereikte. De flotielje-commandant was dus weg en het flotieljeverband opgeheven. De wijze, waarop met de boten werd gewerkt, had niet mijn bewondering. Men had in de staf van admiraal *Helfrich* een onderzeebootofficier moeten plaatsen, die tot voor kort nog op onderzeeboten gevaren had. Dat heeft men niet gedaan. Ik ben daarover te Soerabaja bij schout-bij-nacht *Doorman* geweest en heb hem gevraagd om aan Batavia voor te stellen een oud-onderzeebootcommandant in de staf van de commandant zeemacht op te nemen. Ik heb daarvoor o.a. genoemd de luitenant-ter-zee 1ste klasse *van Waning* en de chef staf van het eskader, kapitein-luitenant-ter-zee *J. A. de Gelder,* tot kort tevoren flotielje-commandant onderzeeboten. Voor het afstaan van zijn eigen chef staf voelde schout-bij-nacht *Doorman* begrijpelijkerwijs zeer weinig. De oorlog was net uitgebroken en hij wilde kapitein-luitenant-ter-zee *de Gelder* niet missen. Ik kon mij de bezwaren van schout-bij-nacht *Doorman* levendig voorstellen, want die functie was zeer belangrijk, zeker even belangrijk als die van een onderzeedienstofficier in de staf te Batavia. Ik weet niet, of hij de zaak heeft opgenomen met admiraal *Helfrich.* Mijn zienswijze was in elk geval, dat te Batavia een ervaren onderzeebootofficier diende te zijn, en die was er helaas niet. Er waren wel oud-onderzeedienstofficieren, maar die waren reeds een jaar of acht, negen uit de praktijk. O.a. was kapitein-luitenant-ter-zee *P. Rouwenhorst* te Batavia geplaatst.

62620. De **Voorzitter:** Had de marinestaf een bepaalde samenstelling, waarin een dergelijke figuur paste?

A. Neen, dat is juist anders gegaan dan men zich had gedacht. Men had zich voorgesteld, dat het eskader met de kruisers, jagers, onderzeeboten en vliegtuigen gezamenlijk zouden optreden tegen de vijand, maar daarvan is nooit iets gekomen. De Engelsen vroegen naar aanleiding van de aanval op Malakka ook om steun van Nederlandse onderzeeboten en daar zijn vijf boten heengezonden en daarna nog twee, dus in totaal zeven van de twaalf boten, die wij oorspronkelijk in de flotielje hadden.

62621. De **Voorzitter:** Was er geen rekening gehouden met de behoeften van Singapore?

A. Men had een geheel andere ontwikkeling van de oorlog verwacht dan in werkelijkheid geschiedde. Men heeft aangenomen, dat

Nederlandsch-Indië door Japan zou worden aangevallen en dat wij het zouden kunnen uithouden totdat eventuele bondgenoten ons te hulp zouden komen. Toen de oorlog uitbrak, was de zaak andersom. De Engelsen hadden een grote behoefte aan schepen; zij moesten immers strijd voeren op de gehele Atlantische Oceaan en in de Middellandse Zee en hadden praktisch geen schepen over voor de Far East. Zij stuurden er twee slagschepen heen, welke prompt getorpedeerd werden, terwijl de Amerikanen hun vloot in Pearl Harbour buiten gevecht lieten stellen.

62622. De **Voorzitter:** In het jaar vóór het uitbreken van de oorlog heeft men wellicht iets van die aard zien aankomen; er zijn onderling besprekingen gevoerd.

A. Van de resultaten van die besprekingen weet ik niets af.

62623. De **Voorzitter:** Toen heeft men waarschijnlijk gelegenheid gehad om een verouderd schema aan te passen aan de nieuwe omstandigheden?

A. Dat zal men wel gedaan hebben, maar door Pearl Harbour is daarvan niets terecht gekomen. Wij zaten als divisiecommandant niet op een zodanig level, dat wij inzage kregen van hetgeen bij dergelijke besprekingen behandeld werd.

62624. De **Voorzitter:** Weet u, wat de standplaatsen waren van de onderdelen van de zeemacht? In Soerabaja was een marine-établissement en daar zullen wel onderdelen van de zeemacht zijn gestationneerd.

A. Alleen voor de locale verdediging. De vloot bestond uit de drie kruisers „De Ruyter", „Java" en „Tromp", wij hadden toen nog 7 jagers en 15 onderzeeboten. Van die 15 waren de drie oudste bestemd voor de locale verdediging van Soerabaja. De overige boten waren ingedeeld bij het eskader. Dat waren 11 boten, daar er één, de K 18, in groot onderhoud was.

62625. De **Voorzitter:** Ik heb gelezen, dat de derde divisie — dat was uw divisie — drie grote troepentransportschepen en een tanker tot zinken heeft gebracht.

A. Luitenant-ter-zee 1ste klasse *van Well Groeneveld* heeft dat zelfstandig gedaan als commandant van de K 14 bij Kuching, de hoofdplaats van Serawak in het zuiden van Brits-Borneo, doch dit geschiedde niet in divisieverband.

62626. De **Voorzitter:** Is hij later niet gesneuveld?

A. Hij is op de meest ongelukkige wijze aan zijn eind gekomen. Bij de vernieling van Soerabaja gingen hij en de chef van het torpedoatelier, kapitein-ter-zee *van der Have,* kijken waarom enige vernielingsladingen niet waren ontploft en zij zijn beiden, doordat de ladingen plotseling toch ontploften, om het leven gekomen. *Van Well Groeneveld* was juist tevoren benoemd tot ridder in de Militaire Willemsorde voor zijn succes bij Kuching.

62627. De **Voorzitter:** Wat is er verder met de onderzeeërs gebeurd?

A. Ongeveer 21 Februari is de K 14, na enige tijd ten noorden van Banka te hebben gelegen, waar wij geen kans op enig succes hadden, gestuurd naar de Anambas-eilanden. Ik heb hierover een rapport ingediend bij admiraal *Helfrich.*

De K 14 en K 15 kregen opdracht te trachten de in de haven van Tarempah liggende Japanse schepen schade te berokkenen of te vernielen. De K 15 was er het eerst en nam de noordelijke helft van het gebied. Zij heeft een poging gewaagd Tarempah te naderen, doch werd onmiddellijk verkend en kreeg een stel bommen, vermoedelijk van vliegtuigen, om zich heen. De K 14 heeft aan de zuidelijke kant der eilanden gelegen. Het enige, dat ik een keer in de nacht heb gezien, was vermoedelijk een Japanse kruiser, welke uit het donker opdoemde en onmiddellijk weer uit het zicht verdwenen was. Wij zijn daar niet meer dan één of twee dagen geweest. Daarna zijn wij teruggeroepen naar de Javazee, omdat de Japanners opdrongen van uit de richting Singapore naar West-Java. Zij hadden Palembang reeds bezet, alsook Sinkep, en hadden vliegtuigen gestationneerd op het vliegveld bij Pontianak.

In de nacht van Zaterdag op Zondag 1 Maart kreeg ik uit de verkenningsberichten de indruk, dat de Japanners gingen landen bij de Pamenoekan- en Tjiasem-landen bewesten de hoek, waar Cheribon ligt. Ik ben op eigen gezag daarheen gegaan. Ik vermoedde, dat daar een aanval zou plaats hebben, maar was helaas te laat. Wij waren te laat uit Tarempah teruggeroepen om op tijd bij de noordkust van Java te kunnen zijn.

Wij zijn 's Zondagsmiddags aangekomen bij Pamenoekan-klip. Daar heb ik een aanval gedaan op een Japanse kruiser, welke daar patrouilleerde om de landing van Japanse troepen tegen aanvallen vanuit zee te dekken. Er stond maar ongeveer 20 meter water. Ik heb een paar torpedo's op de kruiser afgevuurd, maar daar het windstil was en de zee spielgelglad zagen de Japanners de bellenbanen aankomen en konden de torpedo's ontwijken.

62628. De **Voorzitter:** Was het een kruiser van de Kuba-klasse?

A. Het was een oude kruiser, met drie schoorstenen. Hij heeft mij verder de rest van de middag beziggehouden met dieptebommen.

62629. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt de kruiser niet geraakt?

A. Helaas niet. Later kreeg ik enige vliegtuigbommen in de nabijheid. Ik had schade aan een van de Dieselmachines en wilde in Priok gaan repareren en vroeg per radio of .dat mogelijk was. Ik kreeg ten antwoord, dat ik naar Colombo moest zien te komen, want Priok was intussen door ons afgesloten met een mijnenveld. De volgende nacht ben ik door de Duizend Eilanden gescharreld en vervolgens door de Straat Soenda. Daar lag een Japanse mijnenlegger of een patrouillevaartuig voor. De K 14 was in zoverre defect, dat zij nog maar één schroef beschikbaar had, waardoor ik niet goed kon manoeuvreren of aanvallen. Op Dinsdag 3 Maart ben ik onder water door Straat Soenda gevaren en vervolgens naar Colombo.

62630. De **Voorzitter:** Wie is de heer *van Well Groeneveld* opgevolgd?

A. Hij heeft aan boord van de K 14 één patrouille gemaakt. Toen zijn boot, de K 18, klaar was, is hij daarop overgegaan.

De K 14 heeft in Januari 1942 een patrouille gemaakt onder bevel van luitenant-ter-zee 2de klas *Brunsting,* die thans in Den Helder is geplaatst.

62631. De **Voorzitter:** Was de heer *van Well Groeneveld* commandant van de 3de divisie?

A. Dat was ik, maar van het begin van de oorlog in het Verre Oosten is er van divisies immers geen sprake meer geweest. Dat systeem werkte niet, o.a. ten gevolge van de intensiteit der vijandelijke vliegtuigactie.

62632. De **Voorzitter:** Na de val van Indië is een deel van de vloot ontkomen en dat ontsnapte deel heeft zich geconcentreerd in Colombo?

A. Ook een deel in Australië.

62633. De **Voorzitter:** Welk deel bij Colombo en welk deel bij Australië?

A. Naar Colombo zijn gegaan de K 11, de K 14 en de K 15, de O 19, het voorraadschip „Zuiderkruis", de „van der Zaan", de „Soemba", verder een tanker, naar ik meen de „Petronella, welke had gelegen in de Veekensbaai in de Mentawei-eilanden ten westen van Sumatra en verder een paar charterschepen met marinepersoneel en personeel van het marine-établissement te Soerabaja. Dat was alles.

62634. De **Voorzitter:** Weet u, wat er in Australië is aangekomen?

A. Van de onderzeeboten zijn dat geweest de K 8, K 9 en K 12. De „Janssen" was daar ook; dit was een voorraadschip, gevorderd van de K.P.M. De „Tromp" was reeds eerder naar Australië gestuurd, nadat zij beschadigd was in het zeegevecht in Straat Lombok. Een mijnenveger, de „Crijnssen", is er ook nog uitgekomen en naar Australië gegaan. De jagers hadden wij alle verloren. De „Sumatra" was in begin Februari naar Trincomali gestuurd; dit schip was niet bedrijfsgereed.

62635. De **Voorzitter:** Bent u nog lang in Colombo gebleven?

A. Een week of zes. Ik ben weer ziek geworden en werd op de K 14 afgelost door luitenant-ter-zee *Geys,* die thans in Londen geplaatst is. Ik werd op 1 Mei 1942 voor herstel van gezondheid naar Engeland gestuurd en kwam daar op 29 Juni aan en werd geplaatst bij de afdeling materieel van het Ministerie van Marine en belast met het onderhoud en de reparaties van onze onderzeeboten.

62636. De **Voorzitter:** Kunt u ons vertellen, wat u in die kwaliteit hebt gedaan?

A. Ik was hoofdzakelijk het contact tussen de Koninklijke marine en de Britse admiraliteit voor het herstel en het onderhoud van onze onderzeeboten en bij het overnemen van nieuwe onderzeeboten, welke wij van de Engelsen hebben gekocht.

62637. De **Voorzitter:** Hoeveel hebben wij er van de Engelsen gehad?

A. Drie: de „Dolfijn", de „Zwaardvis" en de „Tijgerhaai".

62638. De **Voorzitter:** Wanneer er reparaties moesten worden verricht, werd u dan vlot door de Engelsen geholpen?

A. Ja, daarover mogen wij niet klagen. Er was zeer goed persoonlijk contact; de kwesties moesten veelal mondeling worden behandeld. Onze reparaties duurden echter fantastisch lang. Daarvoor waren twee oorzaken. In de eerste plaats waren wij met geheel afwijkend materiaal in Engeland aangekomen, zodat het onderhoud, wanneer er vernieuwing aan te pas kwam, veel meer tijd kostte dan voor Engelse boten. In de tweede plaats streefden wij erg naar perfectionisme; wij wilden alles precies en bijzonder goed hebben.

62639. De **Voorzitter:** Was dat niet nodig? Het is toch niet zo eenvoudig met een onderzeeër uit te gaan, wanneer de zaak niet tiptop in orde is!

A. Ik heb het in mijn functie enige keren medegemaakt, dat wij voor onze boten meer eisten dan de Engelsen aan hun eigen boten gaven. Mijn persoonlijke opvatting was, dat, als de Engelsen hun boten onder bepaalde omstandigheden naar zee konden sturen, wij het ook behoorden te doen. Men kan natuurlijk zeggen: wij willen het voor ons personeel zo goed en zo veilig mogelijk maken, maar als daarvan het resultaat is, dat de boten een gering rendement krijgen, dan geloof ik niet, dat dit juist is.

62640. De **Voorzitter:** Dan is het dus een afwegen van verschillende belangen?

A. Ja. Wij hebben echter boten gehad, welke meer dan een jaar, soms 15 maanden, in onderhoud lagen, terwijl Engelse boten er onder dezelfde omstandigheden 6 maanden over deden.

62641. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Sloeg het perfectionisme op de gevechtswaardigheid of op het onderhoud?

A. Op beide. Als er b.v. een radarinstallatie moest worden ingebouwd, kostte dat veel extra-werk, omdat dit moest worden ingebouwd in een type boot, dat afweek van de Engelse boten.

62642. De **Voorzitter:** Wordt het rendement van een boot niet mede bepaald door de mate van gevechtswaardigheid van de boot?

A. Ik bedoel met rendement het aantal dagen per jaar, dat een boot klaar was om naar zee te gaan. Ik wijs er op, dat er met minder geperfectionneerde boten zeer goede resultaten gedurende de oorlog zijn behaald.

62643. De heer **Koersen:** Als u het vóór en tegen in dezen tegen elkaar afweegt, zou u de voorkeur hebben gegeven aan het vlugger in de vaart brengen van de schepen?

A. Ik zou het liefst hebben gezien, dat alle in Nederland gebouwde boten van de hand waren gedaan en hiervoor in de plaats Amerikaanse en Engelse boten waren overgenomen. Door admiraal *Furstner* is er in Washington over gesproken om vier of zes Amerikaanse boten te krijgen. Dat is om de een of andere reden afgesprongen. Dat zou mijns inziens een beter rendement hebben gegeven.

62644. De **Voorzitter:** Was het speciaal de Minister van Marine, die op een ander standpunt stond?

A. Dat kan ik niet zeggen.

62645. De **Voorzitter:** Wie huldigden dat perfectionisme?

A. Bijna de hele Nederlandse marine; daar gaan wij nu nog steeds mank aan.

62646. De **Voorzitter:** Hebt u die functie gehouden tot aan het einde van de oorlog?

A. Tot begin 1945, toen ben ik commandant geworden van de „van Galen".

62647. De **Voorzitter:** Heeft die nog iets gedaan gedurende de oorlog?

A. Toen de Duitsers capituleerden, lag het schip nog in onderhoud. Toen wij met onderhoud en invaren gereed waren, capituleerden de Japanners. Wij lagen toen juist in Holland, waar de bemanning veertien dagen verlof had, vóór het schip naar de Far East zou gaan om aan de acties tegen Japan deel te nemen.

62648. De **Voorzitter:** Bent u daarna nog naar Indië gegaan?

A. Ja. Ik ben op 4 October te Tandjong Priok aangekomen. Wij zijn tot Colombo samengegaan met de „Heemskerck"; doch wij zijn een dag eerder te Priok aangekomen. Wij moesten ons onder bevel stellen van admiraal *Helfrich,* die in die tijd moeilijkheden had met admiraal *Mountbatten* over de te voeren politiek in Nederlandsch-Indië.

62649. De **Voorzitter:** Hebt u na die 4de October nog iets bepaalds gedaan?

A. Neen. Wij zijn een week of zes in Priok geweest. Iedere week deelden de Engelsen ons mede, dat wij naar Soerabaja zouden gaan. Wij mochten echter tenslotte aan niets deelnemen, want, zo zeiden de Engelsen, dat zou *Soekarno* ernstig kunnen ontstemmen. De Nederlandse vlag mocht vooral niet getoond worden. Wij hebben in die tussentijd nog bijna moeilijkheden gehad met de Chinezen van Billiton over de inwisseling van oud-Nederlandsch-Indisch geld; daar werd de „Van Galen" heengezonden voor vlagvertoon.

62650. **De Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. De laatste week van November 1945.

De Voorzitter: Ons onderzoek gaat tot 20 November 1945.

A. Vóór die datum hebben wij in Indië niets gedaan.

62651. De **Voorzitter:** Was het op Engels bevel, dat u daar niets kon doen?

A. Het was een verschil in opvatting, dat gaande was tussen onze autoriteiten en generaal *Christison.* Tenslotte hebben de Engelsen ons belet iets te doen en zij wilden ons ook niet gebruiken bij hun eigen acties. Admiraal *Helfrich* wilde ons wel opdrachten geven, maar dat werd hem door de Engelsen, die het opperbevel hadden, niet toegestaan.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

P. A. MULOCK VAN DER VLIES BIK.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 2 AUGUSTUS 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

KAREL JACOBUS FOLKERT KREDIET,
oud 44 jaar, wonende te Londen,
kapitein-luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

63122. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u gedurende de oorlog in Overheidsdienst bekleed?

A. Bij het uitbreken van de oorlog tussen Engeland en Duitsland was ik geplaatst in Weymouth bij de Whitehead Torpedo Company ten behoeve van het toezicht op de afbouw van torpedo's. De Engelse Regering gaf toestemming hiermede gedurende de oorlog door te gaan.
Toen in Mei 1940 de oorlog tussen Nederland en Duitsland uitbrak, heb ik mij onmiddellijk begeven naar het gezantschap en mij gemeld bij de toenmalige marine-attaché, de luitenant-ter-zee 1ste klasse *A. de Booy*. Er is in het gezantschap een klein bureau opgericht, waar de verbinding met Nederland verzorgd werd. Er was een directe radio-telegrafische verbinding tussen een marinestation in Nederland en de admiraliteit hier gedurende vijf dagen vóór de capitulatie. Na die vijf dagen is dit bureau verplaatst naar de Britse admiraliteit, waar wij een kamer kregen.

63123. De **Voorzitter:** U was dus in het jaar, dat voorafging aan het uitbreken van de oorlog, in Engeland om toezicht uit te oefenen.

A. Ja, sedert Januari 1937 was ik daar.

63124. De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering had blijkbaar bestellingen geplaatst en in verband daarmede moest u daar zijn?

A. Het waren bestellingen van torpedo's, bestemd voor onderzeeboten in aanbouw en voor de kruisers „Tromp" en „Heemskerck". Het waren ook torpedo's voor de jagers. Het ging uitsluitend over torpedo's. Bovendien werd in Thornycroft gewerkt aan bestellingen van dieptebommenwerpers, bestemd voor jagers. Aangezien ik in Engeland was, kreeg ik van tijd tot tijd opdracht ook deze te inspecteren.

63125. De **Voorzitter:** Wat voor indruk hebt u over die tijd? Ging het werk met bekwame spoed?

A. Dat ging met bekwame spoed. Wij voelden, dat de politieke toestand gespannen was. De opzet was, dat de torpedo's zo snel mogelijk afgeleverd werden. Wij kregen in dit opzicht de medewerking van de fabriek. Het laatste jaar werd er op Zaterdag en Zondag doorgewerkt, zodat de torpedo's een jaar vóór de vastgestelde contractdatum werden afgeleverd.

63126. De **Voorzitter:** Voor wat de landmacht betreft, is er wel vertraging geweest in de aflevering. Dat is dus niet ten aanzien van de aflevering van torpedo's het geval geweest?

A. Neen.

63127. De **Voorzitter:** Was de zaak bij het uitbreken van de oorlog in een dusdanig stadium, dat men kon zeggen, dat de Nederlandse marine voldoende was voorzien?

A. Op vijf torpedo's na waren alle torpedo's, die ingevolge het contract geleverd zouden worden, afgeleverd. Die vijf zijn op 5 Juni 1940 afgeleverd.

63128. De **Voorzitter:** Men kan dus zeggen, dat hetgeen besteld is ook op de juiste tijd is afgeleverd.

A. Ja, zelfs vóór de contracttijd is afgeleverd.

63129. De **Voorzitter:** Zijn daarna de bestellingen doorgegaan?

A. Niet van de torpedo's. De torpedo's, die wij bij de Koninklijke marine gebruikten, weken af van de torpedo's, die bij de Engelse marine werden gebruikt. Toen wij in de oorlog door onze voorraad torpedo's waren, kregen wij torpedo's van de Engelse voorraad toegewezen.

63130. De **Voorzitter:** Gold dat ook voor andere strijdmiddelen?

A. Gedeeltelijk wel. Wanneer er ammunitie was, die passend voor onze schepen was, dan kregen wij die, paste de zaak niet, dan moest het speciaal worden besteld. Ik meen, dat er grote bestellingen van ammunitie in Amerika zijn gedaan in de tijd, vóórdat Amerika in oorlog was. De Netherlands Purchasing Committee heeft b.v. speciaal 15 cm-kaliber in Amerika besteld. Dat was een kaliber, dat men in Engeland niet kende.

63131. De **Voorzitter:** Had u het toezicht op de technische afwerking of had u meer een administratieve functie?

A. Ik had het toezicht op de technische afwerking; ik werd bijgestaan door 3 onderofficieren-torpedomaker; die inspecteerden ieder onderdeel, dat werd afgeleverd. Iedere torpedo bestaat uit ongeveer 5000 onderdelen; al die onderdelen werden door deze mensen geinspecteerd en beproefd; de afwijkingen werden nagegaan en al dergelijke dingen. De torpedo's moesten aan bepaalde eisen voldoen. Dan werd de zaak overgenomen, geheel schoongemaakt, in elkaar gezet en naar Nederland gestuurd.

63132. De **Voorzitter:** Is u op de 10de Mei 1940 naar het gezantschap gegaan?

A. Dat had ik afgesproken met de marine-attaché; indien er iets mocht gebeuren, zou ik naar Londen komen. Toen ik 's morgens hoorde, dat de Duitsers Nederland waren binnengevallen, ben ik naar Londen gegaan.

63133. De **Voorzitter:** Hebt u in de vijf oorlogsdagen daar een soort van verbindingsdienst gehad?

A. Ja. Wij kregen alle berichten over uit Holland. Wij hadden de code van de marine. De berichten werden gedecodeerd door ons en aan de betrokken Engelse instanties doorgegeven. Die berichten betroffen voornamelijk verzoeken om hulp: vliegtuigen, ammunitie, enfin, wij hadden aan alles te kort.

63134. De **Voorzitter:** En daaraan konden zij in het algemeen zeker niet voldoen?

A. Niet tot de hoeveelheden, die wij vroegen.

63135. De **Voorzitter:** Wat is er wel uitgevoerd geworden?

A. Er zijn wel mijnenvegers gestuurd om magnetische mijnen te vegen, die voor de zeegaten waren gegooid. Er is ook een bepaalde hoeveelheid munitie gestuurd voor de Hispano Suiza-machinegeweren. Dat heeft echter weinig invloed gehad op de gang van zaken.

63136. De **Voorzitter:** U hebt zeker geen invloed gehad op de luchtmacht?

A. Wij kregen wel het verzoek om fighter aircraft te sturen.

63137. De **Voorzitter:** Die berichten zijn dus wel doorgegeven?

A. Ja.

63138. De **Voorzitter:** Maar hierin konden de Engelsen niet helpen?

A. Neen. Zij hielpen, voor zover zij dat konden. Zij hebben een detachement mariniers gestuurd naar Hoek van Holland.

63139. De **Voorzitter:** Werd de komst van marine-eenheden uit Nederland vanuit Londen geleid of geschiedde dat door de Nederlandse instanties?

A. De admiraliteit gaf orders en zei, dat schepen van een bepaalde klasse zich in Portsmouth moesten melden en die van een andere klasse in Plymouth of Falmouth. De operational control van alle eenheden, die wij beschikbaar stelden, werd door de Engelsen overgenomen.

63140. De **Voorzitter:** U spreekt over de admiraliteit, maar ik bedoel, of er vanuit Londen een bevel werd gegeven aan de Nederlandse marine om uit Nederland weg te gaan of ging dat alleen op initiatief van de in Nederland aanwezige autoriteiten?

A. Dat is, voor zover ik mij herinner, op initiatief van de marine-autoriteiten of andere autoriteiten in Nederland gebeurd.

63141. De **Voorzitter:** De Minister van Defensie is aangekomen in Londen en vanaf dat moment kon hij zijn bevelen geven.

A. Ik herinner mij niet, dat een telegram in die geest door ons uitgezonden is. Ik geloof, dat wij een afschrift kregen van een telegram, waarin de Minister mededeelde van uit Holland, dat hij opdracht had gegeven aan de schepen om naar Engeland te gaan.

63142. De **Voorzitter:** Trad u ook op als adviseur van de Engelse admiraliteit?

A. Niet als adviseur, want het hoofd was de heer *de Booy* en ik was een ondergeschikt officier, die daar werkte. Er waren daar vijf officieren.

63143. De **Voorzitter:** Trad het bureau op als adviseur?

A. Ik meen wel, dat de heer *de Booy* van tijd tot tijd inlichtingen gaf omtrent onze marine aan de Engelse admiraliteit.

63144. De **Voorzitter:** Is dat bureau na de capitulatie opgeheven?

A. Neen, dat is blijven bestaan in de Britse admiraliteit tot na de oorlog zelfs.

63145. De **Voorzitter:** Met dezelfde taak?

A. Ja. De titel, die de heer *de Booy* kreeg, was D.N.L.-officer. (Dutch Naval Liaison-officer). Hij was dus verbindingsofficier tussen de Nederlandse en de Engelse marine.

63146. De **Voorzitter:** Hoelang bent u op dat bureau gebleven?

A. Gedurende de gehele oorlog.

63147. De **Voorzitter:** Bent u niet marine-attaché geweest?

A. Dat ben ik nu; dit ben ik in Augustus 1947 geworden. De heer *de Booy* is D.N.L.-officer gebleven tot 1943 en in zijn plaats is gekomen kapitein-ter-zee *van Holthe,* de tegenwoordige chef marinestaf. Die is D.N.L.-officer gebleven, totdat hij in Londen commandant marine werd bij het vertrek van de Nederlandse Regering naar Holland, in September 1945 naar ik meen. In September 1945 heb ik de functie van D.N.L.-officer overgenomen. Wij zijn gedurende de gehele oorlog aangewezen geweest op de Engelsen en ook na de oorlog zijn wij een hele tijd op hen aangewezen geweest, voornamelijk voor de opleiding van personeel, dat na de bevrijding in Nederland werd gerecruteerd.

63148. De **Voorzitter:** Kunt u in het algemeen een omschrijving geven van de taak van de D.N.L.-officer?

A. Verbindingsofficier tussen de Koninklijke marine en de Royal Navy, waarbij ten aanzien van alle kwesties, die de marine betreffen, het Ministerie van Marine de beschikking heeft over een officier om bij de Britse admiraliteit bepaalde dingen naar voren te brengen, verzoeken om materiaal, personeelsopleiding, enz.

63149. De **Voorzitter:** Was het een dienst, die eigen initiatief kon ontplooien of uitsluitend een boodschappendienst?

A. Het was niet een dienst, die veel initiatief kon ontplooien. Wij kregen onze orders van het Departement en brachten dat naar voren bij de admiraliteit.

63150. De **Voorzitter:** Waarom kon dat niet rechtstreeks geschieden?

A. Dat gebeurde eigenlijk nooit rechtstreeks. Ook in vredestijd heeft de verbinding tussen de admiraliteiten van verschillende landen via de marine-attaché's plaats. Nu werd de attaché ingeschakeld als D.N.L.-officer. Het ging dus om het tot stand brengen van de verbinding. Anders zou de Minister van Marine rechtstreeks gaan schrijven aan de First Lord of the Admiralty, hetgeen niet de gewoonte is.

63151. De **Voorzitter:** U beroept u op de vredestijd, maar dan is natuurlijk de Minister van Marine in Nederland. Nu was het zo, dat beide diensten in dezelfde plaats zaten. Als de Minister een boodschap aan u gaf, moest u de boodschap ontvangen en doorgeven; dan is er altijd kans, dat men haar misschien gebrekkig overbrengt.

A. Wanneer er gevallen waren, waarin de Minister of de bevelhebber der zeemacht bepaalde onderwerpen persoonlijk wenste te bespreken, dan werd door ons een dergelijk bezoek voorbereid en werd het zodanig geregeld, dat hij daar kon komen.

63152. De **Voorzitter:** Wij hebben wel klachten gehoord over eigenmachtig optreden. Dat voorkomt men, wanneer er rechtstreeks contact is.

A. Dit bureau is op verzoek van de Britse admiraliteit opgericht, omdat zij gaarne zagen, dat er iemand naast hen stond, die hen onmiddellijk van advies kon dienen ten aanzien van de Nederlandse schepen. Bovendien kwam er bij, dat wij, voor wat betreft de telegrafische verbinding met West-Indië, Amerika en Oost-Indië — wij hadden er zelf geen radiostation voor —, gebruik moesten maken van de Engelse verbinding, die van de admiraliteit uit geregeld werd. Wij hadden weliswaar onze eigen codes. Dan boden wij de telegrammen aan de admiraliteit aan, die ze naar een bepaald adres verstuurde, hetzij Washington, Curaçao, Batavia of Singapore.

63153. De **Voorzitter:** De liaison-dienst was dan als het ware meer een technische dienst ten behoeve van het verkeer?

A. Ja, en voor het naar voren brengen van alle mogelijke dingen bij de admiraliteit, b.v. verzoeken om schepen over te nemen. Dat werd dan in het Ministerie besproken en dan kreeg de D.N.L.-officer opdracht een en ander bij de admiraliteit naar voren te brengen. De officieren kregen van de chef van het bureau de opdracht dit of dat te doen. De normale toestand is, dat men een bureau van de marine-attaché heeft. In 1936 is ons land met het benoemen van marine-attaché's begonnen. Nadat het Ministerie na de oorlog vertrokken was, is hier als het ware een deel van de marine opgericht, omdat hier zeer veel marinemensen waren, die hier werden opgeleid. Er was een vrij groot bureau nodig om alle mogelijke zaken te regelen. De omvang van dat bureau is geleidelijk verminderd. In 1945, toen de Regering naar Nederland terugging, is het bureau een commandement van de marine geworden. Zoals men een commandement van de marine in Amsterdam had, had men dat ook in Londen. In 1947 zijn alle in Londen nog aanwezige diensten van de marine onder de éénhoofdige leiding geplaatst van de marine-attaché, terwijl de opdracht werd gegeven het bureau zo spoedig mogelijk tot de normale sterkte terug te brengen, hetgeen is geschied.

63154. De **Voorzitter:** Moet dat bureau geacht worden op de hoogte te zijn geweest van de dislocatie van de vloot of is dit een zaak, die uitsluitend het Ministerie aanging?

A. De dislocatie van de schepen was geheel in handen van de Britse admiraliteit. Wij hadden de schepen, zorgden er voor, dat zij

bemand waren en dat ze gevechtsklaar waren; dan had de Britse admiraliteit de operationele beschikking over de schepen.

63155. De **Voorzitter:** Was het bureau op de hoogte van de plaats, waar de schepen waren, en van de taken, die zij hadden?

A. Het was ons bekend, waar de schepen waren; wij hielden daarvan de dislocatielijst bij, hetgeen niet wil zeggen, dat wij precies wisten in welke havens de schepen waren. Aan welke actie de schepen deelnamen, wisten wij vaak in het geheel niet; het was geheel en al de Local Commander-in-Chief, die dit wist.

63156. De **Voorzitter:** Hadden andere landen, zoals Noorwegen, ook een dergelijk bureau?

A. Bij de andere landen, de Noren of welk land dan ook, was een B.N.L.-officer (Britisch Naval Liaison-officer) aangesteld.

63157. De **Voorzitter:** Waarom hadden wij dit wel?

A. Zij vonden ons belangrijker dan de anderen.

63158. De **Voorzitter:** In het algemeen bestond er bij de Engelsen de wens om een liaison te hebben. Kan men zeggen, dat bij de Engelsen in het algemeen meer die begeerte bestond dan aan de Nederlandse kant?

A. Neen, dat geloof ik niet.

63159. De **Voorzitter:** Wij hebben eerst gehad de Nederlandse militaire missie onder generaal *van Oorschot*. Van Nederlandse kant is gezegd, dat die missie overbodig was. Is dat juist?

A. Ik meen, dat de Engelsen ook een z.g. P.N.L.-officer to the Allied Navies hadden. (Principal Naval Liaison-officer). Dat was een admiraal, die voor de admiraliteit handelde ten aanzien van alle zaken, die met de geallieerde marines te maken hadden.
De P.N.L.-officer had zijn bureau in de admiraliteit. Alle zaken, die door de geallieerde navies met de admiraliteit behandeld werden, liepen via dat bureau. De Nederlandse marine maakte daarop een uitzondering, omdat wij ons eigen verbindingsbureau in de admiraliteit hadden, wat een gevolg was van het feit, dat in 1940 bij het uitbreken van de oorlog het grootste deel van onze vloot nog bestond. Men vond deze partner nogal belangrijk. Bovendien leek het hun, omdat wij onze eigen telegrammen en codes hadden, beter, dat de Nederlanders een eigen bureau in de admiraliteit hadden. Het is gedurende de gehele oorlog blijven bestaan, maar de P.N.L.-officer heeft weleens pogingen in het werk gesteld het bureau van de D.N.L.-officer op te heffen.

63160. De **Voorzitter:** Frankrijk had ook een dienst?

A. Ja, precies hetzelfde, tot de ineenstorting van Frankrijk. Toen zijn zij en bloc de admiraliteit uitgewandeld en naar Vichy gegaan.

63161. De **Voorzitter:** Werd ten aanzien van de operaties geregeld overleg met de Nederlandse instanties gepleegd?

A. Voor zover ik weet, werden de operaties uitsluitend door de Engelsen geregeld, waarbij zij volledig de beschikking hadden over de schepen, die wij gevechtsklaar ter beschikking hadden gesteld.

63162. De **Voorzitter:** Er werd met u geen overleg gepleegd?

A. Dit liep niet via ons bureau. Het is niet onmogelijk, dat er overleg plaats vond tussen de Minister van Marine en de First Lord of the Admiralty, maar dit werd ons niet medegedeeld.

63163. De **Voorzitter:** Bij de invasie is ook een deel van de Nederlandse vloot gebruikt. Liep dat over u?

A. Dat wisten wij wel; de schepen werden verzameld; er zou iets gebeuren; wij wisten echter niet wat. De „Sumatra" werd gebruikt, de „Flores" en de „Soemba". De eerste mededeling over de landing kregen wij echter ook uit de radio of de courant.

63164. De **Voorzitter:** Berustte het administratieve gedeelte geheel bij het Ministerie?

A. De administratie van de vloot berustte bij het Ministerie. Wij regelden wel de opleiding van het personeel. Wanneer een schip in reparatie moest, wanneer er uitbreidingen moesten plaats vinden, kwamen de Engelsen er aan te pas. Als wij schepen van de Engelsen overnamen, moest het personeel worden opgeleid in allerlei nieuwigheden, zoals radar, asdic. De instructie van het personeel gebeurde dan door ons, met Engelse inlichtingen.

63165. De **Voorzitter:** Hoe lagen de operationele verhoudingen precies voordat de oorlog in het verre Oosten uitbrak? Stond de Nederlandse marine toen nog niet onder Brits operationeel bevel?

A. Neen, vóórdat Nederlandsch-Indië in de oorlog werd betrokken, was dit inderdaad niet het geval; toen stond de marine in Indië uitsluitend onder bevel van de commandant zeemacht.

63166. De **Voorzitter:** Waar ligt de scheidslijn tussen het terrein waar onze vloot onder operationeel bevel stond van de Engelsen, en het terrein, waar zij onder operationeel bevel stond van de commandant zeemacht?

A. Alle schepen in Nederlandsch-Indië stonden onder direct operationeel bevel van de commandant zeemacht; alle schepen in de Europese wateren stonden onder bevel van de Britse admiraliteit. Ik geloof, dat die lijn tussen Aden en Colombo liep.

63167. De **Voorzitter:** Kan men zeggen Mauritius? Bij de instructies, die men de Hollandse schepen ten aanzien van de Italiaanse schepen gaf, onderscheidde men de gebieden ten oosten en ten westen van Mauritius.

A. Die kwestie met de Italiaanse schepen was een moeilijk geval. Wij hadden geen oorlog verklaard aan Italië. Dat gaf moeilijkheden, wanneer wij Italiaanse schepen tegenkwamen. Dat is, meen ik, tenslotte opgelost door telegrammen te sturen aan die schepen, dat, indien zij werden aangevallen door Italiaanse schepen, zij maar moesten terugvechten.

63168. De **Voorzitter:** Bent u verder niet met deze zaak op de hoogte?

A. Neen. Dit werd door de Ministerraad bepaald. Ik herinner mij, dat de Engelse admiraliteit er op aandrong, dat onze Regering orders zou uitvaardigen aan de Nederlandse schepen omtrent hun houding ten opzichte van de Italiaanse schepen.

63169. De **Voorzitter:** Toen de oorlog in het verre Oosten uitbrak, veranderde er toen iets in de werkzaamheden van uw dienst?

A. In zoverre, dat de verbinding met Nederlandsch-Indië wegviel. Vanuit Nederlandsch-Indië is toen een hoofdkwartier in Colombo en Australië opgericht. Toen gingen onze berichten weer via Colombo en Australië.

63170. De **Voorzitter:** Kunt u ons nog iets mededelen over de periode, waarin u niet het hoofd was van de liaison-dienst?

A. Het enige, dat van ons standpunt bekeken het belangrijkste was, was het aanschaffen van nieuw materiaal. Gedurende de oorlog hebben wij o.a. twee torpedobootjagers, die hier in aanbouw waren voor de Engelse marine, in het aanbouwstadium gekocht. Deze zijn toen door ons bemand geworden. Wij regelden de nodige opleiding voor het personeel en dan werd zo'n bemanning naar de werf van aanbouw gestuurd, als het schip klaar was.

63171. De **Voorzitter:** Hoe kwam u aan die mensen?

A. Dat waren mensen, die hier met de schepen uit Holland waren aangekomen, en nog enkele mensen, die met vissersschepen waren overgekomen. Verder werd, als ik mij niet vergis, iedere Nederlander, die voor militaire dienst in aanmerking kwam, door de Nederlandse Regering in werkelijke dienst opgeroepen.

63172. De **Voorzitter:** Was dat voor de landmacht of de zeemacht?

A. Ik geloof, dat zij, wanneer zij iets te maken hadden met de scheepvaart, als regel bij de marine werden ingedeeld. Wanneer zij daarmede niets te maken hadden, kwamen zij bij de landmacht.

63173. De **Voorzitter:** Het betrof zeker geen grote aantallen?

A. Neen. Het was voor ons moeilijk nieuwe schepen te bemannen zonder oude schepen buiten dienst te stellen. Wij hebben zelfs aan

Nederlandsch-Indië moeten vragen om personeel te sturen, ten einde de schepen te bemannen. Wij zouden twee onderzeeboten van de Engelsen overnemen en vroegen aan Nederlandsch-Indië om bemanningen te sturen voor die twee schepen. Een van de transportschepen, waarop zo'n bemanning zat, is getorpedeerd en daarvan is één man hier levend aangekomen. De naam van het schip herinner ik mij niet meer, maar de commandant is met de bemanning ondergegaan. Van alle reddingboten is er één aangekomen, die onder leiding stond van luitenant-ter-zee *Coumou*.

63174. De **Voorzitter:** Is dat gebeurd na het uitbreken van de oorlog in Indië?

A. Ik geloof, dat het gebeurd is, nadat Nederlandsch-Indië in de oorlog kwam; zij kwamen uit Australië. Wij hebben diverse mijnenvegers aangekocht gedurende de oorlog, motor-mine-sweepers. De enige mijnenvegers, die wij hadden, waren omgebouwde vissersschepen en deze moesten na de oorlog natuurlijk terug naar hun eigenaars. Het was te voorzien, dat er na de oorlog heel wat mijnen moesten worden geveegd en daarom hebben wij geleidelijk aan de vissersschepen buiten dienst gesteld en motor-mine-sweepers gekocht. Met de bemanningen van die trawlers hebben wij die Engelse boten bemand.

63175. De **Voorzitter:** Kon men, wat de bemanningen betreft, steeds op hetzelfde peil blijven?

A. Het aantal is zelfs geleidelijk vergroot.

63176. De **Voorzitter:** Hoeveel schepen hebben wij van de Engelsen gekocht?

A. Wij zijn begonnen met die twee torpedobootjagers. Ik geloof: 16 motormijnenvegers, een twaalftal motortorpedoboten en drie of vier onderzeeboten gekocht en een paar te leen gehad.

63177. De **Voorzitter:** Wat betreft de materiaalvoorziening, daarbij was u ook betrokken?

A. Ja, omdat wij aan de Engelse admiraliteit moesten vragen om materiaal. Het was dikwijls erg moeilijk, omdat onze schepen, in Holland gebouwd zijnde, geheel afwijkend van de Engelse waren. Daardoor duurden de reparaties van onze schepen enigszins langer dan die van de Engelse schepen; vele onderdelen moesten speciaal voor ons worden aangemaakt. Wanneer een reparatie voor vierjaarlijks onderhoud normaal vier maanden in beslag zou nemen, dan was het in ons geval 6 maanden. Het was een gevolg van het feit, dat er vóór de oorlog tussen de Nederlandse en Engelse marine geen standaardisatie bestond.

63178. De **Voorzitter:** Wanneer is de vloot naar Nederland teruggegaan?

A. Geleidelijk aan. De meeste schepen, o.a. de torpedobootjagers, zijn naar Nederlandsch-Indië gegaan; de mijnenvegers zijn naar Holland gegaan. Ik geloof, dat de mijnenveegdienst in September 1945 naar Holland is overgeplaatst en dat toen de mijnenvegerij aan de Nederlandse kust begon. In Londen is opgericht de Central Minesweeping Board. Iedere natie zou een bepaald gebied met eigen schepen mijnenvegen. Dan verleenden de Engelsen nog assistentie met hun mijnenvegers.
Na de oorlog hebben wij een zestal torpedojagers van de Engelsen overgenomen. Alvorens zij naar Nederlandsch-Indië vertrokken, gingen zij even naar Holland om het personeel in de gelegenheid te stellen zijn familie te bezoeken.

63179. De **Voorzitter:** Hoe was de opleiding georganiseerd? Waar kwamen de manschappen vandaan?

A. Het kader hebben wij moeten betrekken uit de aanwezige mensen en uit vrijgekomen krijgsgevangenen. De recruten kwamen uit Holland en werden naar Engeland verscheept. Zij werden hier aangekleed en vertrokken dan naar het opleidingskamp in Skegness, een van de bekende Butlin's Holiday Camps, door de Engelsen overgenomen als opleidingskamp; dat hebben wij toen gekregen.

63180. De **Voorzitter:** Waren dat vrijwilligers?

A. Ja, eerst uit het zuiden van het land en later ook uit het noorden.

63181. De **Voorzitter:** Kunt u daarover getallen noemen?

A. Ik denk, dat er ongeveer 10 000 mannen hier zijn aangekomen en zijn opgeleid.

63182. De **Voorzitter:** Stonden die manschappen onder bevel van de Engelsen?

A. Neen, die stonden onder bevel van Nederlandse zee-officieren; het kader was Nederlands. De Engelsen stelden alleen het kamp ter beschikking.

63183. De **Voorzitter:** Stond u aan de top van die opleiding?

A. Neen. Er was hier een kapitein-luitenant-ter-zee *Kruijs;* die was het hoofd van de opleiding. Die zorgde voor de mensen in het kamp en zorgde er voor, dat zij de instructies kregen, die zij moesten hebben. Het verkrijgen van allerlei faciliteiten ging via ons bureau.

63184. De **Voorzitter:** Hoeveel kampen waren er?

A. Ik geloof, dat er maar één kamp was, waar de mensen hun eerste militaire vorming kregen. De mensen werden geselecteerd en gespecialiseerd om b.v. opgeleid te worden tot monteur, stoker, radar-operator, anti submarine- of asdic-operator. Die specialistenopleiding kregen de mensen dan in een Engelse inrichting, waarbij een Nederlands detachement werd geplaatst met Nederlandse officieren, die verantwoordelijk waren voor de opleiding. Zo zaten er in verschillende Engelse kampen Nederlandse detachementen, die een voortgezette specialistenopleiding kregen.

63185. De **Voorzitter:** Hoelang duurde die opleiding?

A. De eerste militaire vorming duurde maar 6 weken. De voortgezette opleiding duurde natuurlijk langer. De opleiding van een stoker ging natuurlijk veel sneller dan de opleiding van een radiomechanic.

63186. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de eerste mensen voor deze opleiding naar Engeland gestuurd?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Toen het Ministerie in September 1945 naar Nederland vertrok, was de uitzending geheel in handen van het Ministerie in den Haag.

63187. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de eerste manschappen naar Engeland vertrokken?

A. In September 1944 werd het zuiden van het land bevrijd. Toen is men onmiddellijk begonnen met het recruteren van de mensen. Eind 1944 of begin 1945 zijn deze mensen in Engeland aangekomen. Toen is men met de opleiding begonnen. Met de eerste militaire vorming moet men in het begin van 1945 gereed zijn geweest.

63188. De **Voorzitter:** Zijn die manschappen toen naar Indië gegaan?

A. Dat weet ik niet; waarschijnlijk zijn zij toen gebruikt voor het bemannen van die 6 torpedobootjagers, die wij van de Engelsen hebben overgenomen.

63189. De **Voorzitter:** Waar zijn die schepen heengegaan?

A. Die zijn naar Nederlandsch-Indië gegaan.

63190. De **Voorzitter:** Dan zullen die manschappen wel met die schepen zijn meegegaan?

A. Waarschijnlijk wel.

63191. De **Voorzitter:** Kunt u een getal noemen van de manschappen, die vóór 20 November 1945 naar Nederlandsch-Indië zijn gegaan?

A. Neen. Ik ben bang, dat, wanneer ik getallen zou noemen, ik er een slag naar zou slaan. Ik heb er geen idee van. De personeelsorganisatie berustte na September 1945 bij het Departement hier en later bij dat in Holland. Er zijn hier portparties gevormd, die, zodra Nederlandsch-Indië zou worden bevrijd, in de belangrijkste havens in Indië aan land zouden worden gezet. Die portparties zijn

hier opgeleid. De grootte van zo'n portparty voor b.v. Soerabaja of Batavia was 300 à 400 man. Die zijn met troepenschepen naar Nederlandsch-Indië uitgestuurd. Het totale aantal kan ik u echter niet zeggen.

63192. De heer **Koersen:** U hebt gesproken over het verschil in materiaal, wat de afmetingen betreft, dat de Nederlanders en de Engelsen gebruikten. Is men direct na de oorlog tot standaardisering overgegaan?

A. Dat was niet direct mogelijk. Wanneer men 53 inch torpedobuizen heeft, kan men alleen maar 53 inch-torpedo's verschieten. De uitvoering van de torpedo's is verschillend en daardoor zijn de behandelingsapparaten op de buizen anders. De plaats van de grote trekker is anders. Toen wij onze Nederlandse torpedo's hadden verschoten, moesten wij wijzigingen aanbrengen, zowel aan de Engelse buizen als aan de torpedo's om deze te kunnen verschieten. Ook het type motoren van de onderzeeboten was anders. Wij hadden Mann- en Sulzermotoren, die de Engelse onderzeeboten niet gebruikten. Ieder onderdeel moest hier apart worden gemaakt. Men kan niet zeggen: ik gooi de voortstuwingsbeweging even uit die onderzeeboot en zet er een nieuwe motor in.

63193. De **Voorzitter:** Is men, voor zover men nieuw materiaal aanschafte, daartoe wel overgegaan?

A. Het nieuwe materiaal was Engels. De „Heemskerck" is bewapend met Engelse kanonnen. Wat de munitie betreft, waren er geen moeilijkheden. Wij zijn thans in een vergevorderd stadium van standaardisatie voor de schepen, die wij hebben. Wij gaan zelf schepen bouwen in Nederland, maar vele onderdelen moeten weer uit het buitenland komen. Daarbij wordt zoveel mogelijk gestreefd naar standaardisatie. Hierbij wordt zoveel mogelijk getracht, de eigen industrie in te schakelen.

63194. De heer **Koersen:** Het is natuurlijk van groot belang, dat er overleg bestaat tussen de verschillende industrieën, zodat men op een gegeven ogenblik niet voor moeilijkheden komt te staan.

A. De kanonnen, die wij in Zweden bestellen, wijken natuurlijk af van de Engelse kanonnen, maar de munitie, die er mee kan worden verschoten, is zodanig, dat ook Engelse munitie er mee verschoten kan worden. Wanneer er eventueel moeilijkheden zouden komen, zouden wij direct munitie-aanvulling uit Engeland kunnen krijgen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

K. J. F. KREDIET.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 2 AUGUSTUS 1949

TE LONDEN

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MR. JOHAN CHRISTIAAN LEE,
oud 57 jaar, wonende te Godalming (Engeland),
koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

63196. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u in de oorlogsjaren bekleed?

A. In de eerste plaats de functie van manager van het convalescenthome in Dogmersfieldpark, het herstellingsoord voor zieken en gewonde militairen. Na een jaar begon het mij te vervelen en heb ik gevraagd, of ik er in Londen een functie bij kon krijgen. Ik heb eerst een cursus gevolgd voor officieren, die zouden medegaan naar het vasteland. Ik heb een betrekking gekregen bij de afdeling zuivering van het Departement van Binnenlandse Zaken bij majoor *van der Kroon.*

63197. De heer **Koersen:** Kwamen er weinig mensen in Dogmersfieldpark?

A. In het begin vrij veel, maar geen zieken en gewonden. Er mochten later ook ambtenaren komen. Er waren enkele officieren, die in het begin met hun vrouwen kwamen, maar er werd voor betaald; het zaakje moest geld opbrengen. Later hebben wij het uitgebreid tot de koopvaardij, omdat wij dachten: die mensen komen er het eerst voor in aanmerking. Daarna kwamen er vele mensen, die z.g. Engelandvaarders waren en die eerst enige weken in de Patriotic School gezeten hadden. Minister *van Boeyen* zeide: die heren worden overal gefêteerd en vertellen overal dingen, die zij niet mogen vertellen; stuur hen eerst naar Dogmersfieldpark.
Die jongens moesten enigszins klein gehouden worden en kwamen bij ons in Dogmersfieldpark.

63198. De heer **Koersen:** Betaalden de ambtenaren, die er kwamen, een pensionprijs?

A. 15 shillings per dag per persoon plus extra-drinks.

63199. De **Voorzitter:** Kunt u misschien in het algemeen nog iets over uw ervaringen in Dogmersfieldpark mededelen?

A. Er is een paar keer sprake van geweest het op te heffen, omdat het te duur werd. Aan de ene kant wisten wij niet, wat wij voor de boeg hadden, maar tenslotte hadden er ook meer zieken kunnen komen.

63200. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was het een soort van vacantieoord?

A. Ja.

63201. De **Voorzitter:** Hoe groot was de capaciteit van de inrichting?

A. Ongeveer 25 man. Wij hebben er weleens meer gehad. Het was een zeer groot park. Wij hadden 5 oppassers uit de kampen gekregen, meestal mensen, die men kwijt wilde, het schuim. Daarover was ik de baas en ik heb dat volgehouden tot het droevige einde. De familie, die daar woonde, kon het huis niet meer houden. Het huis had zeker 100 kamers. Om een dergelijk huis te kunnen houden, moet men millionnair zijn. Zij hebben het huis moeten verkopen. Ik geloof, dat het in Juli 1945 is verkocht.

63202. De **Voorzitter:** Hoelang bent u in Dogmersfieldpark geweest?

A. Ik ben er steeds gebleven. Nadat ik een tweede betrekking in Londen had aanvaard, heb ik dit er bij gehouden.

63203. De **Voorzitter:** Konden die functies zonder moeite worden gecombineerd?

A. Ja. Alleen gedurende het weekend ging ik naar Dogmersfieldpark; in de week zat ik in Londen voor ander werk.

63204. De **Voorzitter:** Bent u geweest op de cursus voor verbindingsofficieren, die onder leiding stond van kolonel *van de Plassche?*

A. Ja.

63205. De **Voorzitter:** Hoe was deze zaak ingedeeld?

A. Er waren zeer veel civilians, die enige militaire vorming moesten hebben. Zij wisten niet eens hoe een divisie in elkaar zat en dat moesten zij leren.

63206. De **Voorzitter:** Voor wat het Engelse leger betreft of voor wat het Nederlandse leger betreft?

A. Voor beide. Wij vernamen toen hoever de vorming van het Nederlandse leger was gevorderd; wij hoorden dat in Wolverhampton; daar zijn wij gedurende twee weken geweest voor physical training en om in het algemeen eens te kijken hoe de zaak in elkaar zat.

63207. De **Voorzitter:** Hoe vond u de zaak in Wolverhampton georganiseerd?

A. Dat is een delicate zaak. In Londen waren de oude-wijvenpraatjes niet van de lucht, maar u zult begrijpen, dat dat in Wolverhampton nog veel erger was.

63208. De **Voorzitter:** Waren die praatjes gerechtvaardigd?

A. De Hollander is nu eenmaal een kankeraar en bovendien dikwijls jaloers. Als iemand, die aan het hoofd van iets stond, eenmaal iets niet zo goed deed, was er direct kritiek. Of die kritiek altijd gerechtvaardigd was, kan ik niet beoordelen.

63209. De **Voorzitter:** Een van de punten van kritiek was, dat in Londen de bevorderingen veel sneller gingen dan in de kampen.

A. Dat was ook helemaal onzin; de mensen werden maar gebombardeerd tot majoor of overste.

63210. De **Voorzitter:** Hoe kwam dat?

A. Ik heb niet in de hogere legerleiding gezeten; ik kan het u dus niet zeggen.

63211. De **Voorzitter:** Maar hebt u er dan een indruk over?

A. Als men vroeger bij het Nederlandse leger kapitein was en men werd dan bevorderd tot majoor, was dat een grote stap. Er waren in Engeland vele kapiteins en men zette er alles op om majoor te worden. Ik behoefde er zelf niet aan mede te doen en ik heb er ook niet aan medegedaan.

63212. De **Voorzitter:** Dus u stond er objectief tegenover?

A. Ja, volkomen. Er bestond naijver. Men zeide: wij zouden nu overste moeten zijn. Tenslotte werden verschillende mensen majoor en men zeide: als zij majoor worden, waarom wij dan niet!

63213. De **Voorzitter:** In welke tijd was u in Wolverhampton?

A. Ik ben er een paar keer voor de aardigheid geweest; ik heb er een paar dagen gelogeerd. Er werd werkelijk flink dienst gedaan. De ene commandant was misschien straffer dan de andere.

63214. De **Voorzitter:** Er is niet zoveel wisseling geweest, wat betreft de commandant. Van begin 1942 af is de heer *de Ruyter van Steveninck* het geweest.

A. Daarna *Suylen* en *Phaff*.

63215. De **Voorzitter:** *Phaff* is commandant geweest in 1941 en daarna inspecteur van de Nederlandse troepen geworden.

A. Maar er zijn toch verschillende hoofden geweest!

63216. De **Voorzitter:** De heer *de Ruyter van Steveninck* is altijd commandant geweest, maar de inspectie heeft wel wijziging ondergaan. U had eigenlijk een dubbele functie, omdat u een cursus voor verbindingsofficier hebt gevolgd. Welke was de inhoud van uw functie?

A. Ik ging naar Londen en kwam eerst bij majoor *van der Kroon*. Men kon zich echter ook opgeven als verbindingsofficier en ik vond het mijn plicht dat te doen. Ik heb gedurende drie weken een cursus gevolgd. Enkele maanden voor D-day moesten de mensen, die de cursus gevolgd hadden, twee weken in het kamp zitten.

63217. De **Voorzitter:** Uw hoofdfunctie was bij majoor *van der Kroon?*

A. Ja. Tijdens de weekends had ik de leiding van het herstellingsoord.

63218. De **Voorzitter:** Is er iets terechtgekomen van de bedoeling van de cursus?

A. Ik heb later een andere opdracht gekregen, nl. met S.H.A.E.F. mede te gaan. Ik ben afgeschreven als verbindingsofficier. Ik was vrij oud; de jongeren namen het over en zijn ingedeeld bij verschillende regimenten en bataljons. Een stuk of wat van die kerels hebben nog onderscheidingen gekregen. Zij gingen eigenlijk mede als tolk en liaisonofficier om in Holland de legerleiding, de bataljons of divisies wegwijs te maken.

63219. De **Voorzitter:** Liep dit niet parallel met Militair Gezag?

A. Neen. Het Militair Gezag zou onder de staat van beleg meer de civiele baantjes van burgemeester e.d. opknappen. Dit had eigenlijk met de Engelse troepen als zodanig niets te maken.

63220. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u later gekregen?

A. Toen ik naar P.W.X. ging, hebben zij mij majoor gemaakt.

63221. De **Voorzitter:** Kunt u ook de datum opgeven?

A. Augustus 1944. De heer *Suylen* was mijn chef. Die was het hoofd van de afdeling P.W.X., gedetacheerd bij *Eisenhower*.

63222. De **Voorzitter:** Wie is de heer *Suylen* in deze functie opgevolgd?

A. Kolonel *van Andel*.

63223. De **Voorzitter:** Was er een groot bureau?

A. Wij waren met zijn tweeën.

63224. De **Voorzitter:** Kunt u ons van de praktijk van dat bureau nog het een en ander mededelen?

A. Wij zijn begonnen in Bushypark in de buurt van Wimbledon, waar het hoofdkwartier van *Eisenhower* was. Er was ook een majoor *Gonggrijp;* die was achtergebleven, wanneer *Suylen* en ik medegingen naar het hoofdkwartier. In Bushypark hadden wij geen enkel individueel initiatief; wij waren volkomen afhankelijk van de van bovenaf gegeven richtlijnen, dus van de richtlijnen, door de Engelsen en Amerikanen gegeven. In elke functie had men een Engelsman en een Amerikaan van gelijke rang, ten einde zoveel mogelijk liaison te houden tussen het Engelse en Amerikaanse leger en bovendien om de goede samenwerking vast te houden. Wij kregen dus richtlijnen van bovenaf en telkens werd er gezegd: wanneer wij naar Frankrijk gaan en die en die plannen zullen worden verwezenlijkt bij de invasie in Duitsland, dan is de bedoeling, dat u dat en dat gaat doen; maak daarvan rapport. Er waren b.v. 10 kampen van krijgsgevangenen en dan hebben wij 10 ploegen nodig om daar naar toe te gaan. Dan moest worden bekeken wat voor equipment daarvoor nodig was: zoveel wagens, zoveel manschappen, zoveel officieren en zoveel mensen aan het bureau om een en ander uit te werken.

63225. De **Voorzitter:** Werd er over de bevrijding van de krijgsgevangenen niet vooraf overleg gepleegd? Ik meen, dat ik daarover een project van Nederlandse kant heb gezien.

A. Ja, in opdracht van *Eisenhower*. Wij hebben gewerkt als paarden. Wij hebben alles gedaan om de geallieerden te overtuigen, maar dikwijls kon je de mensen niet overtuigen. U moet niet vergeten, dat het aantal Nederlandse krijgsgevangenen maar in de tienduizend beliep, terwijl bij de Amerikanen, Engelsen, Fransen, Russen, enz., dat aantal in de millioenen liep. Dus zei men van de andere kant: jullie komt achteraan, en dat is ook te begrijpen.

63226. De **Voorzitter:** Hoe hebt u van uw kant de organisatie opgezet?

A. Wij moesten de zaak zo eenvoudig mogelijk houden. Wij bleven met z'n tweeën, *Suylen* en ik, terwijl de heer *Gonggrijp* hier achterbleef bij de S.H.A.E.F.-Rear. Men had S.H.A.E.F.-Forward in Versailles en S.H.A.E.F.-Rear; het laatste was het deel van het hoofdkwartier van *Eisenhower,* dat in Londen bleef. Daarmede hield *Gonggrijp* contact. Verder hield hij ook in Londen voeling met het Departement van Oorlog.

63227. De **Voorzitter:** Hoe was uw opzet van de bevrijding der krijgsgevangenen?

A. De oorspronkelijke opzet was, dat alle krijgsgevangenen door middel van pamfletten uit de lucht en door middel van radioberichten medegedeeld zou worden, dat zij moesten blijven in de plaats, waar zij waren, ten einde te voorkomen, dat zij de geallieerde troepen in de weg zouden gaan lopen. Die mensen moesten dus maar wachten en blijven zitten, totdat er ploegen kwamen om hen terug te voeren naar hun land. Die opzet is niet verwezenlijkt, omdat de verovering te vlug ging. Men had nooit verwacht, dat de Duitsers zonder tegenstand zo'n kamp zouden achterlaten en er van door zouden gaan. De voorste troepen van de Amerikanen liepen over die kampen heen en zeiden: „Die mensen lopen ons in de weg, stuur ze maar per vrachtwagen terug".

63228. De **Voorzitter:** Pleegde u wel overleg met de Minister van Oorlog, wanneer u een opzet maakte?

A. D.w.z., wij kregen de instructies van *Eisenhower* en die werden doorgegeven aan de Minister van Oorlog, die niets ander kon zeggen dan ja.

63229. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, die door u is ondertekend en gericht is aan de Minister van Oorlog. Hierin schrijft u:

> „Ik moge Uwer Excellentie beleefd mededeelen, dat ik inzage verkregen heb van den Engelschen text van de omroepen, welke door of vanwege S.H.A.E.F. op Surrender-Day en daarna 5 achtereenvolgende dagen zullen worden uitgezonden. Er zijn 3 texten, die elk telkens 2 dagen achtereen herhaald zullen worden, doch waarvan de inhoud van gelijke strekking is en overeenkomt met die, der „Advance Instructions to United Nations P.W.", waarvan enkele weken geleden op het War-Office een afschrift werd verkregen.
>
> Voor de goede orde sluit ik een exemplaar in.
>
> In die 3 texten wordt de nadruk gelegd op 3 punten:
>
> *a.* dat de kampleiders het bevel en het beheer in de kampen van de Duitschers overnemen en dat men hen te gehoorzamen en te helpen heeft.

b. dat de Stay-Put order gegeven wordt in het belang van de P.W. ter vergemakkelijking eener snellere evacuatie en tevens voor de veiligheid van den P.W. zelf.

c. dat binnen 10 dagen na het beëindigen der vijandelijkheden Contact-Officers naar de kampen gedirigeerd zullen zijn om onder meer voor behoorlijke voeding te zorgen.

Het komt mij voor dat deze 6 omroepen, welke ook in het Nederlandsch worden uitgezonden, wel voldoende den P.W. zullen kunnen overtuigen van de noodzakelijkheid om in het kamp te blijven en de aankomst der (Nederlandsche) Contact-Officieren af te wachten."

U geeft dan verder in overweging, dat ook van Nederlandse kant iets moet worden gedaan. U schrijft:

„Niettemin is in paragraaf 14*a* van het Evacuatieplan de mogelijkheid geschapen, dat onze Ministers van Oorlog en van Marine ook nog 3 achtereenvolgende dagen een omroep uitzenden, waarvan de moreele factor niet onderschat moet worden, omdat:

1. het bevel van Stay-Put dan uitgaat van de hoogste Nederlandsche autoriteiten.
2. bovendien medegedeeld zal worden, dat voor de familie der P.W. in Nederland gezorgd zal blijven worden."

Die kwestie zult u zich nog wel herinneren?

A. Ik heb er niets meer van gehoord.

63230. De **Voorzitter:** Hoe is het in de praktijk gegaan?

A. Ik weet het waarachtig niet. Of de zaak hier doorgesproken is, is mij nooit duidelijk geworden. Het leek mij wel de beste oplossing.

63231. De **Voorzitter:** Hoe is het wel gebeurd?

A. Wij kregen, nadat het zuiden van Nederland was bevrijd, eindelijk officieren ter beschikking, mensen, die vroeger reserve-officier waren geweest. Wij hadden tegen Brussel gezegd: Stuur ons officieren, want wij hebben ploegen nodig om naar de verschillende kampen te gaan. Wij hadden bij *Eisenhower* bovendien wagens aangevraagd, want die moesten wij hebben van de Engelsen en Amerikanen. Alles duurde heel lang. Wij waren met de Belgen en Fransen op een zijspoor geleid, want eerst moesten de Engelsen en Amerikanen voorgaan.

63232. De **Voorzitter:** Hebt u daartegen geprotesteerd?

A. Altijd. Wij zaten op die bureaux en zeurden, soebatten en smeekten: „Geef ons die dingen, want wij moeten weg". Wij kregen die dingen echter niet. Toen de eerste wagen kwam, is er een ploeg weggegaan, maar toen waren de voorste Amerikaanse troepen al over de verschillende lijnen gegaan en kreeg men de wanorde van het teruggaan van die krijgsgevangenen. Die mensen waren òf op de trein gezet òf op vrachtwagens òf waren zelf op stap gegaan; zij gingen terug naar Nederland, België of Frankrijk. Wij kregen steeds berichten als: In dit of dat hospitaal liggen een paar Hollanders of daar en daar is een trein aangekomen of daar en daar hebben wij 25 soldaten gevonden. In die gevallen gingen wij er als hazen heen. Die mensen kwamen uit verschillende kampen en van die kampen hadden wij geen lijsten; die hebben wij later gekregen en die waren ook niet volledig. Zij waren opgemaakt door de Zweedse gezant. Op een gegeven moment kwamen er zoveel Hollanders over de grens, dat wij niet wisten, waar wij hen moesten onderbrengen. Zij konden niet door naar Holland, want Holland had geen kampen om deze mensen op te vangen. In een schooltje in Parijs, dat wij voorlopig mochten hebben, zaten een stuk of wat jongens, maar dezen moesten weer weg, omdat de Fransen zelf die school nodig hadden. Door middel van de heer *van Waveren* hebben wij een herstellingsoord gevonden, waar wij een van onze officieren hebben gezet. Dit werd een verzamelkamp. Hetzelfde hebben wij gehad in Godinne. Tenslotte kwamen de mensen ook per trein aan, maar de meesten gingen naar Brussel, waar wij ook een gebouw moesten hebben. Intussen gingen onze ploegen naar Duitsland om te kijken, of zij in de kampen nog iets konden vangen. Onderweg kregen zij hier en daar wel contact met Hollanders.

63233. De **Voorzitter:** Kunt u ook zeggen, op welke wijze deze mensen krijgsgevangen waren gemaakt?

A. Die mensen in Neu-Brandenburg waren beroepsofficieren. Er waren ook veel soldaten.

63234. De **Voorzitter:** Hoe kwamen die daar?

A. Die waren er direct na de oorlog heengebracht.

63235. De **Voorzitter:** Neen, de krijgsgevangen soldaten waren enige weken daarna weer naar Holland teruggegaan.

A. Zij waren daar te werk gesteld; er waren veel soldaten en mariniers. Ik denk, dat zij daar als arbeiders heen zijn gegaan en toen gezegd hebben, dat zij soldaten waren, en daarna in die kampen zijn opgesloten. Zij werden beschouwd als krijgsgevangenen.

63236. De heer **Koersen:** Waren die mensen in uniform?

A. In de meest waanzinnige uniformen, die u zich kunt voorstellen. Zij zagen er als landlopers uit.

63237. De **Voorzitter:** Hebt u er een indruk van om welke getallen het ging?

A. Ik denk 10 000 mensen, generaals, officieren en minderen, alles bij elkaar.

63238. De **Voorzitter:** Betrof de organisatie van P.W. alleen krijgsgevangenen of ook andere mensen, die om andere redenen gevangen zaten?

A. Bij de geallieerden betrof het alleen krijgsgevangenen.

63239. De **Voorzitter:** Dus ook bij de Nederlandse troepen?

A. Bij ons ook, en alles onder P.W.X.

63240. De **Voorzitter:** Tot wanneer hebben uw werkzaamheden geduurd?

A. In Juni 1945 zijn wij doorgegaan naar Brussel, na eerst het verzamelkamp in Poug-les-Eaux afgewikkeld te hebben; Brussel moest ook afgewikkeld worden. Wij hadden een week om de zaak in te pakken en klaar te maken en zijn toen doorgegaan naar den Haag. Daar hebben wij ons met het archief en alles, wat wij hadden, moeten melden in het gebouw van de Shell aan de Benoordenhoutseweg. Daar zaten wij te wachten. Toen heb ik getracht door te gaan. Ik wilde naar Engeland. Ik heb hier een betrekking gekregen bij de expeditionnaire macht als hoofd van de tolken. De Hollanders waren allen ondergebracht in verschillende militaire bedrijven, de één bij de genie, de ander bij de artillerie. Vele mensen kenden geen Engels. Toen moest er bij elk kamp, waar zij ingedeeld waren, een tolk komen. Wij hebben 100 tolken aangevraagd, doch kregen alleen mensen, die van toeten noch blazen wisten, althans op militair gebied. Bovendien geeft het ook moeilijkheden, wanneer men de militaire termen ineens van het Engels in het Hollands en omgekeerd moet vertalen. Het was niet zo gemakkelijk. Daarbij heb ik gezeten tot eind 1946.

63241. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat achtereenvolgens hoofd van dienst waren de heren *Suylen* en *van Andel*. Is het u bekend, waarom die wisseling heeft plaats gevonden?

A. De heer *Suylen* heeft zich de verontwaardiging van *Eisenhower* op de hals gehaald. Toen Nijmegen onder vuur lag, kreeg hij een kans om met een van de Engelse officieren mede te rijden tot Nijmegen. Aangezien hij in die tijd best een paar dagen weg kon, is hij medegereden; zijn vrouw woonde daar. Hij heeft een paar dagen van verschillende mensen verhalen gehoord, hoe de Amerikanen, die daar geweest waren, in verschillende steden hadden huisgehouden. Toen is hij teruggekomen en heeft hij het verteld. Een van de Engelse officieren heeft gezegd: je moet er een rapport van maken.

Eisenhower vroeg: wilt u een rapport maken?

Hij heeft het gedaan en gezegd: on-dit dit en dat en dat. Hij heeft het ingeleverd bij *Eisenhower*; deze was zeer verontwaardigd, dat de Amerikanen er een beestenbende van hadden gemaakt.

Eisenhower heeft toen een commissie benoemd, waarin een paar generaals zaten, ten einde na te gaan of al die aantijgingen juist waren. Uit het rapport van die commissie bleek, dat die aantijgingen niet juist waren. Er moest natuurlijk toen een zondebok worden gevonden; *Suylen* werd toen die zondebok. Hij werd op het matje geroepen en men zei: ga maar naar huis.

63242. De **Voorzitter:** Kon hij zo maar door de Engelsen of Amerikanen worden ontslagen? Dat moest toch door de Nederlandse Minister gebeuren?

A. Hij werd niet ontslagen; hij werd teruggezonden. Men zei eenvoudig: hij bevalt niet meer; stuur een ander.

63243. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over hetgeen u hebt medegemaakt, dat van nut kan zijn voor onze commissie om het gevoerde militaire beleid in oorlogstijd te onderzoeken? Dat geldt dus voor alles, wat betrekking heeft op militaire zaken in de periode 1940—1945.

A. Alleen maar slechte of ook goede dingen?

De **Voorzitter:** Beide.

A. Er is zeer hard gewerkt op het Departement van Defensie; ik kwam daar dikwijls om rapporten in te leveren. Of al hetgeen er werd gedaan wel nodig was, dat ligt buiten mijn beoordeling. Ook is het zeer moeilijk te zeggen of het allemaal wel nuttig werk is geweest, dat er is gedaan. Ik heb mij daarover geen oordeel aan te matigen.

De **Voorzitter:** Ik heb het oog op dingen, die u uit eigen wetenschap kent, omdat u ze hebt medegemaakt.

A. Ik zou zeggen: neen. Ten eerste houd ik niet van kwaadspreken.

De **Voorzitter:** Het behoeft geen kwaadspreken te zijn.

A. Er werd zoveel geroddeld in die tijd.

63244. De heer **Koersen:** Zijn de kosten van Dogmersfieldpark niet veel groter geweest dan de inkomsten?

A. Ik deed mijn best om de twee eindjes aan elkaar te krijgen.

63245. De heer **Koersen:** Was de zaak rendabel?

A. In de laatste tijd ging het beter dan in de eerste tijd. In het algemeen kan men zeggen, dat er een minus was; hoe het later is afgelopen met de verkoop van de dingen, die wij hebben aangeschaft, weet ik niet, want toen was ik weg. Toen heeft kolonel *van den Donker* de zaak overgenomen.

63246. De heer **Koersen:** Als u mensen opneemt tegen een prijs van maximaal 15 shillings per dag, zijn uw inkomsten niet zo erg hoog; de onkosten zullen dan wel hoger geweest zijn.

A. Ja.

63247. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hoe groot was de huur?

A. Wij betaalden 2/3 van alle onkosten: licht, voeding brandstoffen.

63248. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Had u niet dat gehele huis van 100 kamers te uwer beschikking?

A. Wij hadden 12 kamers. Er waren veel kamers, die niet geschikt waren.

63249. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U sprak over Engelandvaarders, die naar Dogmersfieldpark kwamen. Nam dat grote vormen aan?

A. Een tijdlang kwamen zij daar.

63250. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Als zij in de Patriotic School onderzocht waren, gingen zij dan om op hun verhaal te komen naar Dogmersfieldpark?

A. Ook.

63251. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Met welk ander doel gingen zij er nog meer naar toe?

A. Om ze uit Londen te houden. Als zij in Engeland kwamen, zaten ze vol met verhalen. Er waren er bovendien bij, die direct over alles een mening hadden en zeiden: dit en dat is niet goed, waardoor de kwaadsprekerij weer werd opgevoerd. Daarom zei men: laat ze eerst eens rustig wat buiten zitten. Ze werden dan bijgevoed. Ze gingen dan een paar keer per week naar Londen toe en werden dan onderzocht door majoor *Derksema.*

63252. De **Voorzitter:** Wie betaalde dat verblijf?

A. Naar ik meen Binnenlandse Zaken.

63253. De **Voorzitter:** Hoeveel mensen waren dat?

A. Zij kwamen met z'n zessen of met z'n tienen. Ook weleens de gehele bemanning van een trawler.

63254. De **Voorzitter:** Hoelang bleven zij daar?

A. Eén of twee weken en dan kregen zij een baan bij de R.A.F., het leger of op een bureau.

63255. De **Voorzitter:** Werd intussen uitgezocht, wie geschikt was voor de Politie-Buitendienst?

A. Ja, maar dat was buitengewoon geheim; daarover mochten die mensen niet spreken.

63256. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De roddelpraatjes gingen dus niet over de Inlichtingendienst?

A. Neen. Overal is het zo, dat de hoge mensen belachelijk worden gemaakt.

63257. De **Voorzitter:** Was u in het begin van de oorlog in Engeland?

A. Ik was directeur van een handelmaatschappij en was in het eind van 1939 naar Zuid-Amerika gegaan voor zaken. Op de terugweg kregen wij bericht, dat de Duitsers Nederland waren binnengevallen. Dat was ter hoogte van Madeira, waar wij 10 dagen zijn gebleven. Toen alles mis was, kregen wij bericht, naar Portugal en later naar Engeland te gaan. Op de boot bevonden zich veel beambten van de Shell, die op Curaçao werkten en die met verlof op weg naar Holland waren. Na in Londen te zijn aangekomen, moest ik eerst mijn zaken, die ik gedaan had in Zuid-Amerika, ongedaan maken. Ik heb mij daarna gemeld in Stratton House om in dienst te gaan en kreeg — ik was 48 jaar oud — te horen, dat ik te oud was, en dat men officieren te veel en manschappen te weinig had. Later liep ik dr. *Koch,* die mij van vroeger kende, tegen het lijf en deze zei: Ik heb een baan voor je. Ik kreeg toen deze baan te Dogmersfield Park en werd eerste-luitenant met de titulaire rang van kapitein.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. CHR. LEE.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN MAANDAG 22 AUGUSTUS 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *f, j* en *o, l* en *m* en *p.*

Verhoor van

Mr. EELCO NICOLAAS VAN KLEFFENS,
oud 54 jaar, wonende te Washington (Ver. Staten),
Hr. Ms. ambassadeur in de Verenigde Staten, oud-Minister van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 63867 t/m 64055 hebben betrekking op de punten *f, j* en *o* van het Enquêtebesluit.

64056. De **Voorzitter:** In de discussies over het Indonesische vraagstuk hier te lande speelt ook nogal eens een rol het akkoord of de regeling, getroffen tussen Amerika en Engeland over de afbakening van de militaire invloedssferen, waarin deze landen in de Pacific en met name in het tegenwoordige Indonesische gebied zouden optreden. Kent u die geschiedenis? Weet u, hoe dat is gegaan, en kunt u dat mededelen?

A. Ja, Mijnheer de President! Een duidelijke uiteenzetting er over vindt u in het boekje van dr. *van Mook;* die is vrij volledig. Hij zegt er over:

> „Intussen schijnt ook in Quebec, bij de totstandkoming van S.E.A.C." — South East Asia Command, dat was het commando van Mountbatten —, „een uitbreiding van het operatieterrein voor dit commando overwogen te zijn, of althans van Britse zijde te zijn voorgesteld, uiteraard met het oog op de Britse belangen in Zuid-Oost-Azië in het algemeen en op de bevrijding van Brits-Borneo en Hongkong in het bijzonder. Het besluit daartoe werd in die maanden wel verwacht, doch bleef uit.
>
> Eerst tijdens de bijeenkomst van de Grote Drie te Potsdam schijnt deze zaak wederom te zijn geactiveerd en werd klaarblijkelijk besloten, dat de grenswijziging, die geheel Nederlandsch-Indië binnen het operatiegebied van S.E.A.C. zou brengen, te gelegener tijd tot stand zou komen. Uit bepaalde mededelingen, die ik" — dat is dr. *van Mook* — „te Kandy vernam, moet ik opmaken, dat men daarbij het oog had op een datum in October 1945, nadat in September van dat jaar de eerste aanval op Malaya zou zijn ontketend en dit gebied op de vijand zou zijn heroverd.
>
> Zoals men weet, vond de overdracht plaats op 15 Augustus" (Dr. *H. J. van Mook* „Indonesië, Nederland en de wereld", Amsterdam 1949).

Dat laatste kwam door de volkomen onverwachte ontwikkeling in Japan, waar door het gebruik maken van de atoombom een ontknoping heeft plaats gevonden, welke niemand had voorzien en waardoor de gehele aanval op Malaya is kunnen uitblijven.

Hij zegt dan op blz. 56—57 ook nog dit:

> „In Augustus 1943 echter besloot de geallieerde oorlogsleiding tijdens de eerste bijeenkomst van President *Roosevelt* en Minister-President *Churchill* te Quebec tot de instelling van een South East Asia Command (S.E.A.C.) onder admiraal *Mountbatten,* waarvoor een operatieterrein werd vastgesteld, dat o.m. Burma, Malaya en Sumatra omvatte. Voor Nederlandsch-Indië hadden wij dus van dat ogenblik af met twee geallieerde opperbevelhebbers te maken: Generaal *MacArthur* in de Amerikaanse en Admiraal *Mountbatten* in de Britse sfeer. Dit betekende al dadelijk voor ons een verdeling van het werk over Washington en Londen en over twee hoofdkwartieren. Dat van Generaal *MacArthur* was achtereenvolgens gevestigd te Melbourne, Brisbane, Hollandia, Tacloban (Leyte) en Manilla; dat van Admiraal *Mountbatten* bevond zich aanvankelijk te New Delhi, ging al vrij spoedig over naar Kandy op Ceylon, van waar het in het einde van de oorlog naar Singapore verhuisde.
>
> Als gevolg hiervan was het nodig om zowel te Londen als te Washington de verhouding in bespreking te brengen, die zou bestaan tussen het geallieerde opperbevel en het Nederlandse gezag bij mogelijke herovering of bezetting van delen van Nederlandsch-Indië."

Ik zelf teken daarbij aan, dat op de conferentie van Potsdam, die op 2 Augustus 1945 geëindigd is, besloten is, dat ook Java onder South East Asia Command (S.E.A.C.) en dus niet langer onder *MacArthur* zou ressorteren. Ook Australië zou een rol krijgen in het gedeelte, waar de Amerikanen bleven opereren. Dat was dus alles, behalve Java en Sumatra. Het zijn dan ook Australische troepen geweest, die hebben gevochten op de oostkust van Borneo en elders. De overgang van Java naar S.E.A.C. had plaats op 15 Augustus 1945, de dag van de overgave van Japan. Tevoren schijnt nog overwogen te zijn geheel Indonesië onder S.E.A.C. te brengen, maar dat is niet gebeurd. Niet vermoedende, dat de Britten niet gereed waren voor de taak, Java terstond te bezetten — daar pleitte alles tegen: waarvoor zouden zij het dan op zich hebben genomen; zij waren echter niet klaar — richtte de Nederlandse Regering op 17 Augustus 1945 een nota tot de Britse Regering, door tussenkomst van Hr. Ms. ambassadeur te Londen. Ook over die nota moet toestemming tot publicatie aan Buitenlandse Zaken gevraagd worden; ik zou het zeer toejuichen wanneer uw commissie aan Buitenlandse Zaken toestemming zou vragen, die nota te doen overleggen. Bij die nota van 17 Augustus 1945 is gevoegd een hele schaal met alle mogelijke gegevens over de Nederlandse troepen, die men in de periode September 1945 tot Februari 1946 daarheen zou willen brengen, zowel uit Nederland als uit Amerika.

64057. De **Voorzitter:** Moet ik hieruit afleiden, dat de Nederlandse Regering tevoren niet er van op de hoogte was, dat voornemens bestonden om het S.E.A.C. uit te breiden?

A. Neen! Dat is een van de dingen geweest, waartegen wij ernstig bezwaar hebben gemaakt. Dat hebben wij ook niet onder stoelen of banken gestoken.

64058. De **Voorzitter:** Wanneer zijn die bezwaren gemaakt?

A. Na de conferentie van Potsdam. Deze eindigde op 2 Augustus 1945. In het communiqué, door de Russen en Amerikanen naar aanleiding van deze conferentie uitgegeven, staat niets over deze zaak.

64059. De **Voorzitter:** Dat heeft u dus niet uit dat communiqué kunnen lezen.

A. Neen. Ook niet uit een daarop gevolgde mededeling. De heer *Michiels van Verduynen,* die toen die stappen moest doen — ik was toen ambulant; ik vertoefde drie dagen van de week in den Haag en drie dagen in Londen en daarom moest ik even met de heer *Michiels van Verduynen* verifiëren, hoe het was gegaan —, heeft mij geschreven:

> „Ik herinner mij nog op dit punt verschillende gesprekken tussen ons, waarin *Gerbrandy* ook zijn aandeel had en waarvan de teneur was: zoveel mogelijk geheel Indonesië in het Britse operatiegebied inschakelen, opdat daardoor vermeden zou kunnen worden de toentertijd verwachte moeilijkheid, dat Amerika niet voor het bestaan van colonial empires zou willen vechten."

Wij waren niet heel rouwig om die ruil, want in Amerika werd aldoor gezegd (dat geluid werd al gehoord in het begin van 1943): „Why give the Netherlands Indies back to the Dutch? Why should American boys die for the restoration of colonial empires?"

64060. De **Voorzitter:** Als de heer *Michiels van Verduynen* zich gesprekken herinnert, waarbij ook de heer *Gerbrandy* tegenwoordig was, bedoelt hij dus gesprekken uit de Londense tijd?

A. Inderdaad, want wij hielden ons voor ogen, dat een overdracht van deze zaak aan de Britten in zoverre beter was, dat de Amerikanen, die ten enenmale dit soort verhoudingen niet goed begrepen en altijd een parallel trokken met hun eigen revolutionnaire periode van de strijd tegen de Engelsen, weleens ongenegen zouden kunnen zijn daarbij naar behoren te helpen. Wij gingen er — dat was het sluitstuk van de redenering — vanzelfsprekend van uit, dat de Britten dan ook in staat zouden zijn die taak ten uitvoer te leggen.

64061. De **Voorzitter:** Maar dan zie ik de rechte lijn in deze gedachtengang niet. In 1943 en 1944, voordat deze zaak beslist was, was dus, als ik het goed heb begrepen, de opvatting van de Nederlandse Regering te Londen, dat er de voorkeur aan moest worden gegeven, dat het een zaak van de Britten was. Dit betekende dus uitbreiding van het S.E.A.C. Nu meen ik u zo verstaan te hebben — maar daarin kan ik mij vergissen —, dat, nadat de beslissing van Potsdam bekend was geworden, daartegen bezwaar is gemaakt. Die beslissing hield in een zekere uitbreiding van het S.E.A.C. Ging nu dat bezwaar tegen die uitbreiding of tegen het feit, dat die uitbreiding niet ver genoeg ging?

A. Het bezwaar ging tegen het feit, dat het buiten ons om was beslist. Wij waren wel blij, in de veronderstelling, dat de Britten deze taak ten uitvoer zouden kunnen leggen, dat het Britse gebied wat werd vergroot, maar het beviel ons niet, dat hier een beslissing was genomen buiten ons om.

64062. De **Voorzitter:** Werd er niet bij gezegd, dat men er de voorkeur aan zou hebben gegeven, wanneer het S.E.A.C. geheel Indonesië zou bezetten?

A. Dat is niet gezegd, want dat behoorde niet tot de politieke realiteit.

64063. De **Voorzitter:** U wilt zeggen, dat het was beslist?

A. Wij wisten, dat Engeland dat niet kon, omdat het zo'n groot gebied was. Toen zat *MacArthur* al in Celebes en in Morotai. Dat was dus niet aan de orde. Ik wil hierbij aantekenen, dat men vooral niet moet denken: Wij waren maar klein grut; daarover werd beslist. Zelfs Engeland werd in belangrijke beslissingen niet altijd door de Verenigde Staten geraadpleegd. Ik heb hier een uiteenzetting van *Churchill,* opgenomen in de „Nieuwe Rotterdamse Courant" van 22 Juli van dit jaar, waarin het volgende staat:

> „Op de vraag van *Foot* of *Bevin* wilde zeggen, dat ten aanzien van de eis van onvoorwaardelijke overgave de Regering" — dat is dus de Britse Regering — „totaal niet was ingelicht, antwoordde *Bevin:* „Wij hoorden er het eerst van uit de krant". *Churchill* zei hierop: „Ik heb het het eerst gehoord van de lippen van President *Roosevelt*". *Bevin* antwoordde hierop weer, dat hij als de eis in het Kabinet ter sprake was gebracht, er nimmer mee zou hebben ingestemd."

U ziet, in oorlogstijd is allerlei mogelijk, wat in vredestijd meer langs lijnen, welke men zou verwachten, zou worden behandeld.

64064. De **Voorzitter:** Nu zegt u: er werd bezwaar gemaakt tegen het feit, dat men dit eenvoudig had beslist zonder enig vóóroverleg met ons; daarna zegt u, dat, uitgaande van de gedachte, dat de Engelsen in staat zouden zijn het hun toegewezen gebied effectief te bevrijden, een aantal gegevens werd overgelegd. U had echter wel tevoren het idee, dat, hoezeer men wenste, dat het S.E.A.C.-gebied geheel Indonesië zou omvatten, de Engelsen de bevrijding van het totale gebied wel niet aan zouden kunnen. Had u daarentegen wel de gedachte, dat zij het gebied, dat zij er bij hadden gekregen, o.a. Java wel aan zouden kunnen?

A. Ja; dat was niet zoveel meer. Ik heb ook genoemd de overweging, dat de Amerikanen en Australiërs al in het oostelijk gebied zaten. U weet, dat Morotai al in een betrekkelijk vroeg stadium na Nieuw-Guinea is buitgemaakt. Toen is de sprong gemaakt naar Balikpapan en Tarakan om de olievindplaatsen en -raffinaderijen in handen te krijgen. Dat kwam dus niet meer voor een Britse toewijzing in aanmerking.

Dat protest is niet al te zwaar geweest, want als u blij bent, protesteert u niet al te hard. Wij vonden echter dat de manier, waarop het was gegaan, onjuist was.

64065. De **Voorzitter:** De misrekening is geweest, dat men niet tevoren heeft geweten, dat de Engelsen niet voldoende troepen beschikbaar hadden?

A. Dat is de Engelsen later ook duidelijk gezegd.

De **Voorzitter:** Maar toen was het natuurlijk gebeurd.

A. Wij hebben dat niet alleen niet over onze kant laten gaan, maar er zijn ook duidelijke woorden bij gebruikt.

No. 64066 heeft betrekking op de punten *l* en *m* van het Enquêtebesluit.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

E. N. VAN KLEFFENS.

DONKER, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
HOOGCARSPEL.
POSTHUMUS.
SCHUIJT, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 25 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

Mr. EELCO NICOLAAS VAN KLEFFENS,
oud 54 jaar, wonende te Washington,
Hr. Ms. buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur in de Verenigde Staten van Amerika,
oud-Minister van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

64069. De **Voorzitter:** In het algemeen bent u slechts zeer zijdelings betrokken geweest bij het militaire beleid; de vragen, die ik u zal stellen, zullen daardoor misschien als los zand aan elkaar hangen. Om te beginnen wil ik u vragen wat er is gebeurd onmiddellijk na uw aankomst te Londen. U hebt toen een onderhoud gehad met een Engelse Minister over de verdediging van West-Indië.

A. Inderdaad. De heer *Welter* en ik waren uitgezonden om contact met de grote geallieerden op te nemen, in de eerste plaats in verband met eventuele hulp, die Nederland zou kunnen worden geboden bij de strijd tegen Duitsland. Wij hadden toen een onderhoud met lord *Halifax* en als accessoir punt kwam toen ter sprake de vraag of wij er in toestemden, dat Engeland troepen landde op Curaçao en Aruba. Lord *Halifax* zei, dat men zich ernstig bezorgd maakte voor Duitse aanslagen. Amerika was toen nog niet in oorlog en daardoor waren de raffinaderijen daar van het allergrootste belang voor de Britse oorlogvoering. Met instemming van de heer *Welter* heb ik onmiddellijk gezegd, dat ik hierin niet zou toestemmen, omdat ik dit niet in overeenstemming achtte met onze souvereine rechten op dat gebiedsdeel. Er moest een behoorlijke vorm op worden gevonden en niet die van een feitelijke bezetting, zij het door vrienden. Ik heb lord *Halifax* toen een vorm voorgesteld, waarmede hij zich aanstonds en zonder voorbehoud verenigde, nl. dat wij hem vroegen ons met wat troepen te helpen, gezien de onmogelijkheid om het op dat ogenblik zelf te doen. De troepen zouden worden gesteld onder het bevel van de opperbevelhebber van Curaçao, zijnde de Gouverneur. Dit was slechts een nominaal opperbevel, zoals dit tegenover onze eigen strijdkrachten ook zo is. De Gouverneur *Wouters* was militair niet geschoold, maar wij vonden, dat aan de staatsrechtelijke eisen moest worden voldaan en dat onze souvereiniteit behoorlijk moest worden erkend. Het is dus gebeurd en het is bijzonder goed verlopen, ik heb er nooit enige klacht over vernomen.

64070. De **Voorzitter:** Is er ook een soortgelijke maatregel genomen ten aanzien van Suriname?

A. Later. Ik mag misschien nog even zeggen, dat dit een van de dingen is geweest, die het besluit van de Ministerraad in de vroege morgen van de 10de Mei om de heer *Welter* en mij over te zenden wel duidelijk heeft gerechtvaardigd. Het was toch enigszins een blamage geweest, als er, zonder dat er een behoorlijke vorm voor was gevonden, die zelfde dag of de volgende dag Britse troepen waren geland. Om nu op uw vraag terug te komen, kan ik zeggen, dat er ten aanzien van Suriname inderdaad een soortgelijke maatregel is genomen, maar in een later stadium. Toen Amerika in de oorlog werd betrokken, heeft Engeland verzocht, omdat het zijn strijdkrachten erg nodig had, of Amerika de beschermingstaak, voor zover wij deze niet zelf uitoefenden, op Curaçao en Aruba zou willen overnemen. Amerika heeft hierop bevestigend geantwoord en ik heb zelf met president *Roosevelt,* tijdens een van mijn verblijven in de Verenigde Staten, de regeling getroffen, die voor de Amerikaanse troepen zou gelden. Deze regeling week enigszins af van die, welke wij voor de Engelse troepen hadden getroffen, maar in wezen kwam zij neer op een volledige erkenning van onze souvereine rechten. Deze figuur heeft men ook toegepast in Suriname. Daar was het object, dat beschermd moest worden, de bauxiet-ontginningen. Op eigen gebied heeft Amerika wel enig bauxiet, maar niet van die kwaliteit zoals die in Suriname wordt aangetroffen en het was er zeer op gesteld deze bauxiet te kunnen krijgen. Hiervoor moest de zeeweg worden beschermd, het mijnengebied zelf moest worden veilig gesteld en bovendien was er een belangrijk vliegveld in Suriname, dat een rol speelde in het verkeer tussen de Verenigde Staten, Brazilië, Afrika en Europa. In 1942 en 1943 was dit haast de enige weg naar Europa. De Pan American Airways vloog van Lissabon naar de Westkust van Afrika, naar Brazilië, vandaar naar Trinidad over Suriname, soms landde zij daar, en zo naar de Verenigde Staten.

64071. De heer **Fens:** Weet u misschien wat onze militaire sterkte was op Aruba en Curaçao op dat moment?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen, maar zij was onvoldoende om de bescherming afdoende te verzekeren en dat gold ook voor Suriname.

64072. De heer **Fens:** Is het u misschien bekend, of de Amerikanen op Aruba een eigen verdedigingsapparaat hadden?

A. Neen.

64073. De heer **Fens:** Vóórdat Amerika in de oorlog kwam?

A. Zeer bepaald niet.

64074. De heer **Fens:** Weet u iets van een burgerwacht, die zij hadden?

A. Neen.

64075. De **Voorzitter:** Weet u, wanneer de Amerikaanse troepen in Suriname zijn aangekomen, was dat vóór of na de intrede van Amerika in de oorlog?

A. Nadien; voordien had men het Congres nooit daartoe gekregen. Het werd bepaald door het in oorlog zijn, toen werden allerlei dingen mogelijk, die tevoren niet mogelijk waren.

64076. De **Voorzitter:** Er zijn ook onderhandelingen gevoerd met de Regering van Brazilië. Is daaruit nog iets voortgekomen? Ik heb hier een stuk, dat de tekst bevat van een uitzending voor Radio-Oranje van 24 November 1941, waarin staat:

> „Tegelijkertijd heeft de Nederlandsche Regeering een uitnodiging gericht tot de Regeering van Brazilië om een aandeel te nemen in deze defensieve maatregelen" — de defensieve maatregelen ten aanzien van de bauxietmijnen — „en er is overeengekomen, dat Brazilië tot dit gemeenschappelijk doel zal bijdragen door het nemen van speciale maatregelen van militaire waakzaamheid op zijn aan Suriname grenzend gebied en door het zenden van een missie naar Paramaribo. Deze missie heeft ten doel inlichtingen uit te wisselen en tot overeenkomst te geraken betreffende alle andere maatregelen, die aangewezen blijken om een maximum effect te geven aan de veiligheidsmaatregelen, gezamenlijk geraamd door de Nederlandsche, Amerikaansche en Braziliaansche troepen.".

Misschien brengt u dit wel in herinnering wat er toen is gebeurd.

A. Er is zeer weinig gebeurd. Brazilië heeft gezegd, dat men een speciale waakzaamheid zou betrachten in de staat Amazone, die aan Suriname grenst. Dit is echter een uiterst wild en ontoegankelijk gebied. Verder zou men voor de verbindingen enige officieren naar Paramaribo zenden; dit is eens gebeurd, maar verder heeft dat geen gevolgen gehad.

64077. De **Voorzitter:** Uit het voorgelezen stuk blijkt, dat het initiatief is uitgegaan van de Nederlandse Regering om zich in verbinding te stellen met de Braziliaanse Regering.

A. Formeel is het juist, materieel niet geheel. Van Brazilië is hoegenaamd geen initiatief uitgegaan.

64078. De **Voorzitter:** Hoe moet ik dan uw opmerking verklaren?

A. Ik kan hierover niets mededelen, als ik niet de toestemming heb van het Departement van Staat.

64079. De **Voorzitter:** In elk geval heeft Brazilië daadwerkelijk niet veel bijgedragen tot de verdediging van Suriname.

A. Er was ook geen aanleiding toe.

64080. De **Voorzitter:** Uit dit stuk kan men de indruk krijgen, dat er wel aanleiding toe was.

A. Er was geen aanleiding van militaire aard. Het was meer een kwestie van solidariteit van de geallieerden, die geaccentueerd moest worden, en dit kon op deze manier gebeuren. Zoals u weet, heeft Brazilië later ook troepen naar Italië gezonden en hier kreeg zij de gelegenheid te tonen, dat zij zich inderdaad voor de oorlogvoering interesseerde en dat de oorlogsverklaring aan Duitsland niet slechts een blote formaliteit was.

64081. De **Voorzitter:** Is het u bekend, of de Nederlandse Regering in de latere jaren heeft getracht de vreemde troepen te vervangen door Nederlandse troepen, omdat men bevreesd was voor een eventueel Amerikaans imperialisme?

A. Dit is een van de spoken, die van tijd tot tijd verschijnen, maar ik aarzel niet het als een praatje te qualificeren. De vlotheid, waarmede Amerika zijn troepen heeft teruggenomen, toen het gevaar geacht mocht worden geweken te zijn, is het beste en afdoende bewijs, dat van imperialisme geen sprake is.

64082. De **Voorzitter:** In het verhoor van de heer *Welter* heb ik een brief voorgelezen van de Minister van Koloniën van 20 Mei 1941, gericht aan de Minister van Defensie. Hierin wordt gesproken over de wenselijkheid de op Aruba en Curaçao gelegerde Engelse troepen zo spoedig als mogelijk door Nederlandse strijdkrachten te vervangen. Hiervoor worden ook enkele argumenten aangegeven. Een er van is: „de waarschijnlijkheid, dat het Britsche Rijk eerlang de verdediging der geallieerde territoriën in het Westelijk Halfrond geheel aan de U.S.A. zal toevertrouwen".
Ik heb hieraan toegevoegd: „Hieruit spreekt zo iets als een wens, dat Amerika het niet zou doen en dat men liever had, dat er Engelsen dan Amerikanen waren". Dit volgt ook uit een ander argument uit de brief van de Minister van Koloniën, waar wordt gezegd:

> „Een situatie waarbij Amerika practisch in den oorlog wordt betrokken, schijnt steeds meer waarschijnlijk. Naarmate de oorlog dichter bij Amerika komt, nadert dezelve Curaçao, waarbij de verdediging van dit oliegebied steeds klemmender wordt. Alsdan zal Amerika wellicht aandringen zelf de bescherming van deze eilanden ter hand te nemen, hetgeen ook voor de toekomst gevaren in zich draagt."

A. Ik kan u hierop alleen antwoorden, dat op dat ogenblik de heer *Welter* en ik op de terugweg waren van Nederlandsch-Indië naar de Verenigde Staten. Ik ben 20 Juni van dat jaar in Londen teruggekeerd en de heer *Welter* iets later. Blijkbaar is dit een discussie geweest tussen onze plaatsvervangers en andere Ministers. Ik kan u hierover niet meer mededelen. De laatste zin, die u aanhaalde, zou ik niet hebben geschreven.

De **Voorzitter:** Wat u zegt over uw afwezigheid, is volkomen juist. De brief, die ik heb geciteerd, was ondertekend door de heer *Verniers van der Loeff*.

A. Hij was het hoofd van de militaire afdeling van het toenmalige Ministerie van Koloniën.

64083. De **Voorzitter:** Maar wanneer ik mij goed herinner, stond onder de brief niet de Minister van Koloniën a.i., maar de Minister van Koloniën, en vervolgens het hoofd van de militaire afdeling. Overigens doet dit niet te kort aan de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik heb ook nog gevraagd, welke gevaren daaraan voor de toekomst verbonden zouden zijn geweest.

De heer *Welter* heeft hierop geantwoord:

> „De gevaren vanwege het Amerikaanse imperialisme, dat ongetwijfeld bestaat. Bovendien waren er de op Amerika gerichte tendenzen, die in de Caraïbische Zee en ook op Curaçao toen bepaald al bestonden. De situatie van Curaçao bracht mede, dat er economisch, en als gevolg indirect ook politiek, belangrijke stromingen waren, die gericht waren op de Verenigde Staten van Amerika. Met deze situatie voor ogen kan ik begrijpen, dat men zegt: er waren bezwaren, daar juist Amerikaanse troepen te hebben."

A. Ik verschil hier totaal van mening met de heer *Welter*. De Amerikanen hebben zelfs de Franse eilanden niet bezet in de tijd, dat die in handen waren van een bewind, dat zich ondergeschikt maakte aan Vichy. Daar lag een zeker gedeelte van de Franse vloot, maar men heeft er nooit aan gedacht er de hand naar uit te steken. Het is met hun hele politiek in strijd het gebied van anderen af te nemen of wat dan ook, want dit was een quaestie van bezetting. Ik heb zoëven gesproken over spoken op de muur en dat is mijn opvatting te dien aanzien en ik geloof, dat de gebeurtenissen mij in het gelijk hebben gesteld.

64084. De **Voorzitter:** Het is wel van belang, dat uw mening hieromtrent ook kenbaar wordt. De Gouverneur *Wouters* heeft in dit verband ook iets verklaard. Ik heb hem gevraagd:

> „Zag u er een bepaald gevaar in, dat de Amerikaanse troepen de Engelse zouden vervangen, bijvoorbeeld met het oog op Amerikaans imperialisme?"

Hij antwoordde:

> „Neen, maar men kon veel moeilijker met de Amerikanen werken."

Dan zegt hij iets, waarvan het slot hiermee eigenlijk in strijd is, nl.:

> „Ik ben er in 1945 nog eens geweest als lid van de Anglo-American Caribbean Committee, die poogde een grotere samenwerking tot stand te brengen tussen de landen om de Caraïbische Zee, zonder zich op politiek gebied te bewegen. Juist voordat ik terugkwam, is er een vergadering geweest van die commissie, die ik niet heb bijgewoond. Daar zei een mijnheer *Taussig* bij de opening — het was de voorzitter van de Amerikanen —, naar ik meen zelfs namens *Truman*, dat de verschillende eilanden om de Caraïbische Zee — het ging dus niet alleen om de onze, maar ook bijvoorbeeld om de Engelse — spoedig hun zelfbeschikkingsrecht zouden krijgen. Ik ben toen naar de ambassade in Washington gegaan en heb de latere Minister *van Boetzelaer* er op gewezen en hem gevraagd: heeft u dat ook gelezen? Het scheen een verrassing voor hem te zijn."

A. Naar mijn mening wijst hier niets op Amerikaans imperialisme. Als men zegt, dat de eilanden steeds vrijer moeten worden, dan is dat wel de grootste antipode van een overheersing door Amerika.

64085. De **Voorzitter:** Men zou kunnen zeggen, dat de aanwezigheid van Amerikaanse troepen zou kunnen verhinderen, dat er van Nederlandse of Engelse kant bepaalde wensen werden verwezenlijkt.

A. De troepen hebben zich nooit met politiek bemoeid.

64086. De **Voorzitter:** Neen, maar zij kunnen een middel zijn om politieke doeleinden te verwezenlijken.

A. Niets heeft er op gewezen, dat de Amerikanen iets van die aard voor ogen stond.

64087. De heer **Fens:** Is er u iets van bekend, of er nog moeilijkheden zijn geweest met betrekking tot het tijdstip, waarop de Amerikaanse troepen Curaçao hebben verlaten?

A. Neen. Ik geloof trouwens, dat dit is voorgevallen op een tijdstip, dat ligt na het eindpunt, waarop uw onderzoek betrekking heeft.

64088. De heer **Fens:** Ik vraag dit, omdat mij hieromtrent op het Departement van Overzeese Gebiedsdelen iets is medegedeeld, juist in verband met het Amerikaanse imperialisme.

A. Het wordt hier voortdurend als een feit gesteld, maar ik ontken dat imperialisme. Ik ben nu drie en een half jaar in dat land, ik heb er goed opgelet en ik kan u verzekeren, dat daar geen imperialisme bestaat. Er is wel de wens om economische betrekkingen uit

te breiden. Ik moet echter bezwaar maken, dat wij hier als uitgangspunt nemen het bestaan van een Amerikaans imperialisme, dat er niet is. Ik stel er prijs op, dat hieruit ook geen legendevorming kan ontspruiten, al bestaat die niet in de commissie. Ik stel er prijs op, dat hier een land in bescherming wordt genomen, dat op dit punt bescherming verdient.

De **Voorzitter:** Ik geloof niet, dat dit vanwege de commissie als een feit wordt gesteld.

A. Een paar maal is gezegd „het Amerikaans imperialisme". Een lezer, die het niet al te nauw neemt, geeft dat het recht te zeggen, dat het bestaan daarvan door deze commissie niet geheel voor onmogelijk wordt gehouden. Aangezien ik hier ben om mij zelf en de Nederlandse Regering van destijds te vrijwaren tegen de constructie, dat wij — althans ik zelf — ooit bij onze berekeningen zouden zijn uitgegaan van het bestaan van een Amerikaans imperialisme, zeg ik: dat is niet waar.

64089. De **Voorzitter:** Ik wilde nu overgaan tot een ander onderwerp. Er is tussen de Nederlandse Regering en Engeland een overeenkomst gesloten betreffende de organisatie en het gebruik van de Nederlandse strijdkrachten in het Verenigd Koninkrijk. Deze overeenkomst draagt uw ondertekening met die van de heer *Eden*. Ik zou u willen vragen van wanneer deze overeenkomst is.

A. Van 5 Mei 1942. Dit is een van die akkoorden, die de handtekening van de Minister van Buitenlandse Zaken dragen, maar het betekent niet, dat hij hierin persoonlijk een groot aandeel heeft gehad. Hieraan toegevoegd zijn een paar aanhangsels, die zuiver technisch militair zijn en die natuurlijk zijn uitgewerkt door de militaire bureaux van beide zijden.

64090. De **Voorzitter:** Het verwondert mij enigszins, dat deze overeenkomst van 5 Mei 1942 is, want toen de heer *Dijxhoorn* Minister van Defensie was, had men met de behandeling van deze materie reeds een aanvang gemaakt. Daaruit resulteert de vraag, waarom het zo lang heeft geduurd.

A. Wij waren niet de enigen, die daar waren. Er waren Poolse strijdkrachten, Belgen, Vrije Fransen en voor de Britten was ons akkoord er een, dat toch principieel enigszins zijn tegenhanger moest vinden in de andere akkoorden. Ik kan u niet zeggen waarom het zo lang heeft geduurd. Ik zou alleen willen waarschuwen tegen de conclusie, waartoe men in Nederland wat al te zeer geneigd is, namelijk „De Regering is weer traag geweest, de Regering is weer slap geweest". Dat is een geloof aan een zekere ondeugdelijkheid en een gebrek aan integriteit van de eigen Regering, dat — naar mijn idee — buitengewoon ondermijnend is voor de goede gang van zaken. Dat ondermijnt het vertrouwen in de Overheid en kan nooit een land kracht geven. Wanneer dit dus wat lang heeft geduurd, zou ik hierin geen bewijs van traagheid willen zien. Ongetwijfeld zullen er goede redenen voor zijn geweest. Overigens zou ik willen opmerken, dat ik nooit heb bemerkt, dat de zorg voor de Nederlandse troepen en hun opleiding door de formalisering van een akkoord zou zijn opgehouden of benadeeld. Dat is absoluut niet het geval geweest. De troepen zijn in Porthcawl geweest en later in Wolverhampton, lang vóór dit akkoord. Het kamp is op onze kosten gebouwd en ik heb ook eens de oefeningen bijgewoond. Tenslotte moest er een modus worden vastgesteld en dat is in dit akkoord gebeurd.

De **Voorzitter:** Ik neem hiervan dankbaar kennis, alhoewel men niet van oordeel moet zijn, dat achter deze vraag dergelijke gedachten waren verborgen.

A. Ik verdenk de commissie er ook niet van. Maar ik denk aan de indruk, die uw vragen en mijn antwoorden zullen maken op het publiek, dat dit zal lezen. Deze verhoren worden gehouden niet voor de commissie zelf, maar voor het Nederlandse volk. Ik meen ten rechte of ten onrechte, dat uit zo'n vraag of uit mijn antwoord, als ik het niet op die manier qualificeer, een onjuiste en voor de kracht van de natie onwenselijke indruk kan ontstaan. Ik tracht dan ook de zaak in dat licht te plaatsen en daarbij de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen.

64091. De **Voorzitter:** Zoals u bekend is, heeft de Nederlandse Regering getracht de landmacht in Engeland te versterken en daarvoor heeft zij het middel van de recrutering aangewend in Amerika, Canada en Zuid-Afrika. Is u iets bekend van moeilijkheden, die zich in dit opzicht hebben voorgedaan in Amerika en Canada?

A. Ik weet eigenlijk geen details. Bij het nemen van zo'n uitzonderlijke maatregel zijn er natuurlijk wel moeilijkheden geweest, moeilijkheden, die de wortel vonden in de wetgeving van het betreffende land, en moeilijkheden van administratieve en organisatorische aard. In Amerika en, ik meen, ook in Canada bestaat de Foreign Enlistment Act, die beperkingen stelt aan de vrijheid van een ander land om daar troepen te recruteren. Wat het allemaal precies is geweest, kan ik u onmogelijk zeggen. Het was de taak van een bureau in New York, waarvan, als ik het wel heb, de heer *van Schreven* de leiding had. Deze is op het ogenblik lid van de United Nations Commissie voor de Balkan en hij is in Saloniki. Aan het Departement van Buitenlandse Zaken zou u kunnen vragen, wanneer hij terugkomt, en hij zou u veel kunnen vertellen over de recrutering. Ook generaal *Carp* kan hiervan veel weten. De heer *van Schreven* was het hoofd van het bureau, de heer *Carp* reisde meer tussen de betreffende bureaux en troependepots in de Verenigde Staten en Canada. De heer *van Schreven* heeft aan den lijve ondervonden wat voor moeilijkheden van allerlei aard zich voordeden.

64092. De **Voorzitter:** Er heeft zich een klein incident voorgedaan in de Volksvertegenwoordiging van Canada; overigens heeft Canada ons zoveel mogelijk medewerking verleend. In het Parlement heeft *Mackenzie King* eens verklaard, dat Canada geen sancties wilde toepassen tegen buitenlanders, die niet met buitenlandse troepen over zee wilden. Door degenen, die wij wensten te recruteren, is het zo opgevat, dat zij, omdat er geen sancties konden worden toegepast, wel konden thuisblijven. Van de kant van de gezant is kritiek uitgeoefend op de heer *Mackenzie King*. Dit is schriftelijk gebeurd en als Minister van Buitenlandse Zaken heeft u hiervan toen kennis gekregen. Deze kwestie is in der minne opgelost, want de heer *Mackenzie King* had zeker niet de bedoeling een dergelijke opmerking te maken als te zijn gericht tegen de Nederlandse belangen. Wat de Verenigde Staten betreft werd de zaak beheerst door de Selective Training and Service Act van 1940 en daarbij werd niet toegestaan, dat degenen, die de „first papers" hadden, in het Nederlandse leger gingen dienen.
Hierover is een briefwisseling geweest, waarbij door de heer *Loudon* enige kritiek is geleverd op het Amerikaanse standpunt. Ik weet niet of u hiermede bekend bent.

A. Ongetwijfeld zal ik hiervoor in formele zin wel de instructie hebben gegeven. Ik kan mij echter deze episode niet herinneren te midden van de duizenden dingen die voorkwamen.

64093. De **Voorzitter:** In het kader van de recrutering in Amerika is het niet zonder belang geweest.

A. Zulke dingen zijn van tijdelijk belang. Ik kan mij niet herinneren, dat er grote wrijving is geweest, integendeel, wij hebben ons veelal kunnen feliciteren met de hulp, die wij van de verschillende landen hebben ondervonden, die natuurlijk zelf ook hun recruteringsdienst hadden.

64094. De **Voorzitter:** De resultaten zijn ver beneden de verwachting geweest.

A. Men is daar geen heer op eigen gebied en men kan geen dwangmaatregelen nemen, zoals men dat hier zou kunnen doen. Ik heb echter de indruk gekregen, dat er aan is gedaan wat mogelijk was.

64095. De **Voorzitter:** Persoonlijk hebt u hiermede dus niet veel te maken gehad?

A. Neen. De militaire Departementen kwamen en maakten hun wensen kenbaar. Het werd dan met hen besproken en er werd een instructie opgesteld voor de betreffende diplomatieke post, hetzij Washington of Ottawa en dan ging zo'n nota in zee.

64096. De **Voorzitter:** Ook in Zuid-Afrika is gerecruteerd. De recrutering stond daar onder leiding van dokter *Koch*. Hebt u ook een indruk van de houding van onze gezant ten opzichte daarvan?

A. In zoverre, dat ik weet, dat de recrutering in Zuid-Afrika met grote moeite gepaard is gegaan. Om dit te begrijpen, moet u zich voorstellen, welke sfeer daar heerste ten aanzien van de oorlog in zijn geheel. Velen waren in Zuid-Afrika eigenlijk niet van harte in de oorlog. Die Ossewâ Brandwag had grote invloed en deze was fascistisch ingesteld. Er was de anti-*Smuts* partij, die, omdat *Smuts* aan de oorlog wilde meedoen, daarin aanleiding vond er tegen te

zijn. Allerlei oude ressentimenten tegen Engeland speelden een rol, zelfs zeer sterk. In sommige en niet kleine kringen heeft men het ons eigenlijk kwalijk genomen, dat wij aan de zijde van Engeland meevochten. Het oorzakelijk verband zag men niet, maar de herinneringen aan hetgeen daar in het begin van deze eeuw was gebeurd waren nog zo sterk, dat Nederland bepaald in de achting daalde, toen het ineens, door welke omstandigheden dan ook, aan de zijde van Engeland in de oorlog optrad. In dat licht moet u zien wat daar is gebeurd en ook wat er kon worden bereikt. Er hebben zich de zonderlingste tonelen afgespeeld. Vrouwen van dienstplichtigen hebben zichzelf vastgebonden aan het hek van het gezantschap en stonden daar te schreeuwen. Er zijn allerlei onverkwikkelijke tonelen geweest en dit alles werd natuurlijk stilzwijgend gevoed en niet ongaarne gezien door de elementen, die tegen de geallieerden ageerden. Dit is een grote moeilijkheid geweest en het is eigenlijk alles, wat ik er u van kan zeggen. Ik zou u in overweging geven de heer *van Lennep* hierover te ondervragen; hij is op het ogenblik gezant te Kopenhagen.

64097. De **Voorzitter:** Wij zullen het zeker doen, al was het alleen al, omdat door de heer *Koch* kritiek is uitgeoefend op de houding van de gezant. Hij heeft hier o.a. medegedeeld, dat de heer *van Lennep* eerder anti-geallieerd was dan andersom.

A. Ik hoor dit met de grootste ergernis. Ik ken de heer *van Lennep* niet heel goed, maar goed genoeg om te weten, dat hij zo zuiver Nederlands voelt als wie ook en dat ook de gehele oorlog heeft gedaan. Alles, wat hij en ook zijn vrouw hebben verricht op het gebied van hulpacties, is buitengewoon.

64098. De **Voorzitter:** Ik wil u graag de gelegenheid geven, dat te verklaren. In het verhoor van dr. *Koch* wordt o.a. de eigenaardige toestand in Zuid-Afrika geschetst, hetgeen u zojuist ook hebt gedaan: Dr. *Koch* zegt dan:

> „Daardoor is de heer van *Lennep* in een ongelooflijk moeilijke positie gekomen, die een scherpzinnig man ook hoofdbrekens gekost zou hebben om er tussen uit te komen. Hij was m.i. niet met hart en ziel in het begin van de oorlog, en voor die tijd zeker niet, aan de kant van de geallieerden. Maar dat waren er meer, dus dat was niet zo bijzonder."

A. Dit is een overdrijving en eenzijdigheid, waartegen ik bepaald verzet moet aantekenen. Het zou interessant zijn te weten, wanneer de heer *Koch* in Zuid-Afrika is aangekomen.

De **Voorzitter:** Ik meen midden 1941.

A. Wat hij mededeelt, moet hij dus weten van „horen zeggen". Van welke kant echter? U weet hoe hoog de hartstochten in Zuid-Afrika oplaaien en het hangt er van af aan welke kant men zijn inlichtingen inwint.

64099. De **Voorzitter:** Dr. *Koch* heeft ook nog dit gezegd:

> „Kreeg hij een sterke man aan boord, zoals *Bosch van Drakestein,* die zeer anti-Duits was, dan liep dat uit op moeilijkheden. Deze was ook persoonlijk niet bang, maar de gezant had een ontzettend bange natuur."

A. Ik geloof, dat persoonlijke verhoudingen hier een te grote rol spelen.

64100. De **Voorzitter:** Ik heb de heer *Koch* nog uitdrukkelijk gevraagd:

> „Wanneer u een categorisch antwoord moet geven op de vraag of u altijd de volle medewerking van de gezant hebt gehad bij de vervulling van de taak, die u door de Regering in Londen was opgedragen, wat is dan uw antwoord?"

Hij antwoordt:

> „Niet altijd de volledige medewerking."

A. Het is mogelijk. Het is een persoonlijke waardering van de taak, die hem door de Regering was opgedragen, van de heer *Koch,* waartegenover die van de heer *van Lennep* stond. Men zal zakelijk moeten afwegen, wie in deze gelijk had. De heer *Koch* kan weleens te ver hebben willen gaan. Ik weet het niet. Ik verdedig hier de heer *van Lennep,* omdat deze accenten mij voorkomen niet overeenkomstig de ware verhoudingen te zijn. De heer *Koch* zal het volkomen te goeder trouw doen, maar staat er, als zijnde geen partij, misschien iets minder objectief tegenover. Ik ken ook de verhouding *van Lennep—Koch—Bosch van Drakestein* enigszins en ik geloof, dat u hierbij zeer scherp zal moeten zien.

64101. De **Voorzitter:** Ik zal u nog een zin voorlezen, om u eventueel gelegenheid tot tegenspraak te geven. Het betreft de heer *van Lennep* en dr. *Koch* zegt:

> „Hij had een bijzonder slechte naam, hij was niet the right man in the right place. Er is herhaaldelijk van Zuid-Afrika uit getracht om iemand anders te krijgen, maar dat is nooit gebeurd, omdat de Minister van Buitenlandse Zaken hem blijkbaar goed genoeg vond."

A. Ik dank u zeer hiervoor. Ik weet heel goed, dat daar intrigues zijn geweest. Wanneer wij hier echter afstand van doen en een man ten tonele voeren, die tenslotte wel geacht mag worden hier objectief tegenover te staan, dan bedoel ik generaal *Smuts.* Nooit heb ik van generaal *Smuts* een woord gehoord, dat de heer *van Lennep* onder de maat zou zijn. Ik heb generaal *Smuts* vaak gesproken tijdens de oorlog en lang en alleen. Ik heb met hem verscheidene lange besprekingen gevoerd, waarin ook de positie in Zuid-Afrika de revue passeerde, maar er is nooit gezegd, dat de heer *van Lennep* onder de maat zou zijn, integendeel.

De **Voorzitter:** Het is goed, dat u dit zegt, want wij hadden een andere indruk uit het verhoor gekregen.

A. Het hangt er van af, wie u hoort. Ik zou u verschillende mensen kunnen noemen, die tegen hem waren, maar ik wil mij niet zelf achteraf in die intrigues mengen. Ik ken er ook, die vóór hem zouden spreken. Het schijnt daar in de lucht te zitten, ik weet niet wat het is. Het ligt natuurlijk ook aan de toevallige aanwezigheid van sommige personen. Er waren zeer bepaalde rivaliteiten en dat alles geeft aan de samenleving daar een zekere troebelheid, die mij zo net aanleiding gaf u te zeggen, dat u in dezen wel heel scherp moet kijken om de waarheid te benaderen.

64102. De **Voorzitter:** Het belang, dat wij hierbij hebben, is slechts de vraag in hoeverre de gezant zijn volledige medewerking heeft verleend bij de recrutering in Zuid-Afrika.

A. Het is heel goed mogelijk, dat die niet zo groot heeft kunnen zijn als de heer *Koch* graag had gewild, maar dan moeten er redenen voor zijn geweest. Het verheugt mij zeer, dat u de heer *van Lennep* ook nog zelf zult horen.

64103. De **Voorzitter:** Bent u ook op de hoogte van het vraagstuk van de dienstweigeraars in Zuid-Afrika? Daarover is nog heel wat drukte geweest.

A. Ja, er waren er verscheidenen, en ik geloof, dat daarbij ook de zich zelf vastbindende vrouwen te pas kwamen. Het zal wel in verband hebben gestaan met het feit, dat er in de latere jaren vele Nederlanders waren gekomen, die hier het land hadden verlaten, omdat ze vonden, dat ze het slecht hadden. Zij konden niet meer diè vaderlandsliefde te voorschijn roepen om te zeggen, dat zij, nu het land in nood was, er toch voor gingen vechten. Zij voelden het als een zekere antinomie, waaraan zij geen deel wilden hebben.

64104. De **Voorzitter:** Voor een deel zijn de dienstweigeraars later naar Suriname gebracht. Hierover is nog briefwisseling geweest, waarbij ook uw Departement betrokken is geweest.

A. Ik herinner het mij heel goed, maar bijzonderheden zou ik u niet kunnen noemen. Als ik de stukken weer zou zien, zou het wel weer gaan leven, maar het waren allemaal episoden, die niet op de hoofdzaak betrekking hadden. Met die dienstweigeraars was toch niets te beginnen en om de oorlog te winnen, had hun overbrenging naar Suriname niet de minste importantie. Ik heb mij, omdat ik maar alleen op de Ministersstoel zat, met hoofdzaken moeten bemoeien en dit gebeurde op de bureaux. Ik bleef van de algemene lijn op de hoogte.

64105. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de vraag, of men zou overgaan tot oproeping van de in Zweden verblijf houdende Nederlanders?

A. Ja. Langzamerhand was er een aantal mensen uit Nederland aangekomen; zij waren gekomen met kustvaarders en scheepjes uit Delfzijl. Sommigen daarvan, ik noem de tegenwoordige kolonel *van der Wijck* en de heer *Six,* zijn naar Engeland doorgekomen; zij hadden ook belangrijke gegevens bij zich. Anderen moesten daar voorlopig blijven, en als ik mij goed herinner, zijn zij in Zweden in kampen te werk gesteld, en dat is eigenlijk het enige, dat ik er van weet. Bij

de Zweedse situatie moet men altijd in het oog houden, dat de verbinding Zweden—Engeland uitermate precair was. Het was een gevaarlijke luchtverbinding, die op ongeregelde tijden plaats vond, en waarbij men van Engelse kant alleen datgene toeliet, wat van de uiterste importantie was. Het risico was te groot en de gelegenheid te gering.

64106. De **Voorzitter:** U acht het dus volkomen verantwoord, dat de Regering niet is overgegaan tot de recrutering in Zweden, in verband met de moeilijke reisgelegenheid?

A. Ja. Ik meen, dat het weleens is besproken, maar de Engelsen reageerden dan op de manier van: „Verliest u nu de realiteit helemaal uit het oog?" Zij konden toch geen schepen zenden om die tientallen Hollanders daar vandaan te halen. Men moet ook altijd bedenken, dat wij één van de velen waren. In Zweden waren talloze Noren en, wanneer de Engelsen de Nederlanders gingen halen, zouden Noren het ook willen. Wanneer wij alleen waren geweest, had men het misschien wel gedaan, maar, wanneer men het ons toestond, moest men het Noorwegen ook toestaan.

64107. De **Voorzitter:** Met Engeland was afgesproken, dat Nederland zich verplichtte de landmacht van Nederland zo groot mogelijk te doen worden. Het was dus begrijpelijk, dat de vraag in overweging werd genomen de mensen in Zweden op te roepen. In die gedachtengang zou er dan ook plaats zijn voor de gedachte, dat Engeland wel zou meewerken op het gebied van het transport.

A. Het is zuiver een afweging geweest van belangen en van mogelijkheden.

64108. De **Voorzitter:** Iets dergelijks heeft zich voorgedaan in Spanje en Portugal, waar zo langzamerhand ook heel wat Nederlanders van dienstplichtige leeftijd terecht waren gekomen.

A. Het lag daar veel moeilijker. De houding van Zweden tegenover ons en andere geallieerden was er altijd een van sympathie. In de loop van de oorlog heeft dit wel enige nuances ondergaan, maar vooral toen de oorlog was voortgeschreden tot ongeveer de tweede helft, waren de Zweedse sympathieën duidelijk aan geallieerde kant. Dit zelfde gold voor Spanje bepaald niet. De Duitser was daar bijna onbegrijpelijk machtig in de Regeringsbureaux. Het was een allermerkwaardigste toestand. In tegenstelling tot Zweden, waar dit helemaal niet het geval was, hebben zij overal druk op gezet en geprobeerd het zo moeilijk mogelijk te maken daar mensen vandaan te halen, laat staan te recruteren.

64109. De **Voorzitter:** Mijn vraag betrof niet zozeer het recruteren dan wel het bevorderen van een doortocht via Spanje naar Curaçao. Hebt u daarmede ook nog te maken gehad?

A. De Engelandvaarders waren weer een hoofdstuk op zich zelf en dit werd niet door Buitenlandse Zaken behandeld. Ik had hiervoor wel de heer *van Harinxma* afgestaan aan de Departementen, die er wel mee te maken hadden. De heer *van Harinxma* heeft zich beziggehouden met de evacuatie van die mensen. Hierover zijn allerlei controversen geweest. Ik zou mij willen veroorloven, wat dat betreft, te verwijzen naar de rapporten van de Commissies-*Cleveringa—Donner* en misschien nog een andere, die zich met de gestie van de heer *van Harinxma* in dat opzicht hebben beziggehouden. U krijgt dan een beeld van de gang van zaken.

64110. De **Voorzitter:** In dit verband betreft het natuurlijk alleen degenen, die van dienstplichtige leeftijd waren, en op welke wijze dezen via Curaçao werden ingelijfd bij het Nederlandse leger. Onder andere is er een reis geweest van de „Cabo de Hornos", een Spaans schip. Er is wel briefwisseling geweest tussen de heer *van Harinxma thoe Slooten* en de Minister van Buitenlandse Zaken.

A. Ik weet heel goed, dat de zaak een rol heeft gespeeld, maar de details zou ik in het archief moeten opzoeken.

64111. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk zult u zich dan wel niet herinneren wat voor bijzonders er is geweest met het convooi van dienstplichtigen, dat in Augustus of September 1944 in Oran is opgehouden. Er is toen nog een beroep op de Koningin gedaan om te worden ontscheept.

A. Ik herinner mij de „Cabo de Hornos" heel goed. Het was zeer begrijpelijk, dat deze mensen ongeduldig waren, maar ook de Koningin kon de Spaanse Regering niet bewegen van houding te veranderen om de terecht ongeduldigen de gelegenheid te geven zo spoedig als zij dat wilden, Spanje te verlaten.

64112. De **Voorzitter:** U hebt er zelf nog een brief over geschreven, gedateerd 6 September 1944, en gericht aan de Minister van Oorlog:

> „Ik heb de eer Uwer Excellentie te berichten, dat H.M. de Koningin mij een aan HoogstDezelve gericht telegram deed toekomen van den luitenant *de Feyter*, thans te Oran verblijvende."

Dan volgt de inhoud van het telegram, waaruit blijkt, dat zij verscheept wensen te worden. U vervolgt dan:

> „Blijkens mij ten dienste staande gegevens is Uwe Excellentie doende om het vervoer van de requestranten herwaarts te bevorderen. Gaarne zou ik vernemen in welk stadium deze regeling thans verkeert."

Blijkbaar is hierbij iets geweest, dat niet helemaal normaal was.

A. Hier was eenvoudig een request van de Koningin, dat in mijn handen was gesteld en het was mijn taak er naar te informeren. Het saillante punt is, dat de Spanjaarden zo moeilijk mogelijk waren en het tegendeel van behulpzaam.

64113. De **Voorzitter:** Ik kom nu tot een ander punt, nl. de houding, die in het begin van de oorlog werd aangenomen ten opzichte van de Italiaanse oorlogsschepen, al naarmate zij zich westelijk of oostelijk van Mauritius bevonden.

A. Admiraal *Furstner* zou u dat het beste kunnen verklaren. Sloeg het alleen op Afrika?

64114. De **Voorzitter:** Destijds heeft de heer *Furstner* hierover een brief geschreven, waarin hij de Regering de vage en halfslachtige houding verwijt, die zij tegenover Italië innam. Hij deelt ook mede, hoe de houding tegenover de Italiaanse schepen was geregeld, nl. dat

> *a.* Nederlandsche commandanten onder Britsche „operational control" de bevelen van de Britsche Commanders-in-chief hadden op te volgen, dus Italiaansche schepen als vijand hebben te beschouwen."

Dat was, omdat Engeland met Italië in oorlog was en zij onder operationeel bevel van de Engelsen stonden.

> „*b.* Nederlandsche commandanten in de Engelsche wateren, ook als zij niet in Britsch verband opereeren, dezelfde houding zouden aannemen.
>
> *c.* Nederlandsche commandanten in West-Indië zich hadden te gedragen naar het telegram van den Minister van Koloniën van 12 Juni aan den Gouverneur van Curaçao, luidende: „In geallieerd verband optredend, moet Ldt. *Kinsbergen* bevelen van den Engelschen bevelhebber opvolgen. Verhouding tot Italië nog niet geregeld."
>
> *d.* Nederlandsche commandanten in Oost-Indië hadden een geheel andere houding ten opzichte van Italiaansche schepen aan te nemen. Immers, de Nederlandsche Regeering had met het oog op den status-quo eisch van Japan het volgende telegram aan den Gouverneur-Generaal, opperbevelhebber van land- en zeemacht in Nederlandsch-Indië, verzonden: „Indien Italiaansche schepen in open zee door onze strijdkrachten aangetroffen geen initiatief nemen tot vijandige daden indien in territoriale wateren aangetroffen keuze laten tusschen interneering of weggaan"."

Dit stond natuurlijk ook in verband met de bevelsverhoudingen, die er bestonden. De grens daarvan lag bij Mauritius; wanneer men ten oosten van Mauritius opereerde, moest men een andere houding aannemen tegenover de Italiaanse oorlogsschepen dan ten westen er van, dit in verband met de status-quo-eis van Japan. De heer *Furstner* had het bezwaar, dat men een verschillende houding aannam tegenover hetzelfde object, omdat de houding van de Nederlandse Regering tegenover Italië halfslachtig was.

A. Ik weet niet of de heer *Furstner* toen al lid was van het Kabinet.

De **Voorzitter:** De brief is van 15 October 1940, hij was dus toen bevelhebber der zeemacht.

A. De Nederlandse Regering is er op zakelijke gronden toe overgegaan, niet de oorlog aan Italië te verklaren, tot wij in de Middellandse zee en omgeving iets hadden om een vuist te maken. Het is heel goed mogelijk, dat daaruit een zekere vaagheid is voortgevloeid, maar het was om het grotere belang te dekken. Toen wij later Italië de oorlog hebben verklaard, is deze toestand vanzelf opgehouden, maar dat was pas toen wij ook zelf iets aan de oorlogvoering in de

Middellandse Zee konden bijdragen. Ik herinner mij, dat de luitenant-ter-zee *van Oostrom Soede* in de Middellandse Zee zijn Militaire Willemsorde heeft verdiend door een duikboot te torpederen, die naast zijn schip opdook.

64115. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de status-quo-eis van Japan? Wat hield die in?

A. Neen, ik begrijp zelfs niet, wat het is. Ik zou hiervoor de dossiers moeten nagaan.

64116. De **Voorzitter:** Op het woord afgaand, zou men kunnen zeggen, dat er niets zou veranderen in de Indische wateren na de toestand, zoals die op de 10de Mei 1940 was geschapen.

A. Als Italië op ons zou gaan schieten, zouden wij toch terugschieten.

64117. De **Voorzitter:** Het betreft hier het nemen van het initiatief. De status-quo-eis van Japan is m.i. trouwens een kwestie, die men los kan zien van de oorlogsverklaring aan Italië.

A. Ik weet niet, wat de heer *Furstner* bedoelt met een status-quo-eis.

De **Voorzitter:** Hij zegt:

> „Nu heeft de internationale toestand zich sedert de voorzichtige instructie van 5 Juli belangrijk gewijzigd. Japan heeft zich in zekeren zin het masker zelf afgerukt door het Axis-pact met Duitschland en Italië aan te gaan. De Britsche Regeering had trouwens reeds bij schrijven van 13 Augustus 1940 van den gezant bij H.M.'s Hof aan den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken medegedeeld, dat de houding van Nederlandsche oorlogsschepen tegen Italiaansche schepen niet duidelijk geregeld is en daarbij als haar meening geponeerd, dat een beroep op den status-quo-eisch van Japan geen zin meer heeft."

A. Ik begrijp niet, waarop hij doelt.
De heer *Furstner* is niet geweest bij de beraadslaging in de Ministerraad. Als admiraal was hij natuurlijk, omdat wij geallieerden waren, geneigd om op de Italianen te schieten. Het heeft ons echter niet erg aangetrokken om Italië de oorlog te verklaren, zonder dat wij een vuist konden maken, zoals anderen wel deden. Toen wij het wel konden doen, hebben wij Italië ook dadelijk de oorlog verklaard.

64118. De **Voorzitter:** De houding, die men tegenover de Italiaanse oorlogsschepen in het Verre Oosten moest aannemen, was dus min of meer zwevend en gaf eigenlijk blijk van een halfslachtige houding tegenover Italië, dat wel in oorlog was met Engeland, maar niet met Nederland. Wanneer men een Italiaans oorlogsschip aantrof in de Indische Oceaan, mocht men het niet torpederen, en wanneer men dit beziet in het kader van de gemeenschappelijke zaak, dan heeft het iets onbevredigends. De heer *Furstner* zegt nog:

> „Nu de Amerikaansche publieke belangstelling op de Pacific en dus ook op Nederlandsch-Indië is gericht, zou een Nederlandsch optreden-met-een-half-hart in die streken ongetwijfeld een uiterst ongunstigen indruk maken."

Hij wilde dus blijkbaar een instructie hebben, waarin ook die oorlogsschepen zoveel mogelijk werden geattaqueerd:

> „In dezen oorlog op leven en dood moet m.i. elke gedachte aan een standpunt van „neutraliteit" en ook van „non-belligerentie" tegenover een vijand van onze bondgenooten verworpen worden, omdat zulk een gedachte in wezen neerkomt op een poging van twee wallen te eten, die in dezen „absoluten" oorlog mislukken moet."

Verder zegt hij:

> „Nu de Regeering der Vereenigde Staten een standpunt inneemt, waarin een duidelijke waarschuwing aan Japan ligt opgesloten en er volgens een telegram van den Nederlandschen gezant te Washington eenig wantrouwen in Amerika bestaat ten aanzien van den wil tot tegenstand, die Nederland in de Pacific aan een agressor zal bieden, moet onzijrzijds meer gedaan worden dan platonische verklaringen, waarvan de waarde in de laatste jaren wel zeer problematiek is geworden."

A. Dit zijn algemeenheden, die staan buiten de zeer speciale aanleiding, die ik u zo juist heb genoemd.

64119. De **Voorzitter:** Nederland had verschillende vertegenwoordigingen in de verschillende Raden. De heer *Gerbrandy* en de heer *Michiels van Verduynen* hadden zitting in de de Pacific War Council in Londen, en in de Pacific War Council in Washington de ambassadeur *Loudon*. Bij de Combined Chiefs of Staff waren de heren *Dijxhoorn* en *Stöve*. Kunt u ons iets mededelen omtrent de positie, die de vertegenwoordigers bij de verschillende councils innamen? Wij hebben de indruk, dat zij alleen een adviserende bevoegdheid hadden.

A. Niet in de Pacific War Council. In Washington ben ik er herhaaldelijk geweest met de heer *Loudon*. U moet zich echter het belang van die Pacific War Council niet al te groot voorstellen. Het bleef daar bij algemeenheden en het was zakelijk niet van groot belang. Anders was het met de vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff, waar wij een unieke positie innamen, die niemand had. Het was zo, dat 5 Februari 1942, twee maanden na Pearl Harbour, toen wij nog in volle oorlog met Japan waren, de Combined Chiefs of Staff is opgericht, dus Brits-Amerikaans. Ik ben naar de heer *Roosevelt* gegaan, met wie ik zelf en ook de heer *Loudon* goede betrekkingen onderhielden, en ik heb gezegd, dat het zo niet ging en dat wij er bij moesten komen. De heer *Roosevelt* heeft geantwoord: „You'll be consulted", waarop ik heb gezegd, dat mij dit niet bevredigde. Op de wedervraag van de heer *Roosevelt* wat ik dan wilde, heb ik geantwoord: „I want participation". De President heeft toen gezegd, dat hij dat accepteerde, maar wij waren niet overal in oorlog, zoals Engeland dat was en zij zelf. Wij waren in Europa in oorlog en verder in Z.-O. Azië, maar b.v. niet in Afrika, waar b.v. in Oost-Afrika bij de Italiaanse koloniën en elders werd gevochten. Van deze overweging is het resultaat geweest, dat wij sinds die tijd onze Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff hadden, die het recht hadden om mee te spreken, wanneer Nederlandse belangen in het geding waren. Verder had niemand dat, ook niet degenen, die actief aan de strijd deelnamen. Daarvoor zijn een opper- en een vlagofficier steeds in Washington geweest. Men wenste deze functie niet te combineren met die van militair- of marine-attaché, dus het was een apart tweetal officieren.
Deze vertegenwoordiging is er nog, zoals ook de Combined Chiefs of Staff nog altijd bestaat, al is de praktische betekenis er van verminderd. Engeland heeft in Washington nog altijd een grote militaire missie en wij zijn er ook vertegenwoordigd.
Ik heb hier een aardige uitspraak over deze Combined Chiefs of Staff. Door de bekende militaire journalist *George Fielding Eliot* is in de „Foreign Affairs" van Juli 1949 gezegd, dat de Combined Chiefs of Staff waren „an astonishing military instrument which seems for all time to have disproved Napoleon's scornful dictum, that you cannot win a war with a committee".
Deze oorlogvoering is geheel commissoriaal gevoerd en als onze belangen in het geding kwamen, waren onze vertegenwoordigers hierbij. Dit is dus wat betreft de Combined Chiefs of Staff, waarbij wij een unieke positie innamen. Wat betreft het Pacific War Council te Londen zou ik u willen vragen daaromtrent de heren *Gerbrandy* en *Michiels van Verduynen* te raadplegen. Het Pacific War Council in Londen was van meer belang dan dat in Washington. In Washington waren hierbij de hoge commissaris van Australië en van Nieuw-Zeeland, de ambassadeur van Nederland en die van Canada en zij kwamen af en toe eens bij elkaar en dan deelde de President van de Verenigde Staten enige bijzonderheden mee, maar er werd eigenlijk niet bepaald beraadslaagd. Ik heb weleens meegemaakt, dat *Churchill* er ook kwam, omdat hij in Washington was, en dan werd er een bijeenkomst gehouden. Het had echter niet zo'n heel grote betekenis. De oorlogvoering werd eigenlijk bepaald door de Combined Chiefs of Staff, waarbij wij de vertegenwoordiging hadden, die ik zo juist heb geschetst.

64120. De **Voorzitter:** Werd er geregeld overleg gepleegd tussen de Regering en deze vertegenwoordigers of hadden zij een vrij zelfstandige positie?

A. Neen, zij hadden geen zelfstandige positie. Zij moesten doen, wat hun vanuit Londen werd opgedragen. Deze instructies bereikten hen via de Departementen, waarvan zij zelf afhingen. De heer *Dijxhoorn* kreeg de instructies via het Departement van Oorlog; de schout-bij-nacht *Stöve* en later schout-bij-nacht *Meyer Ranneft* en *van der Kun* kregen deze via het Departement van Marine. De instructies berustten dikwijls op beraadslagingen in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering.

64121. De **Voorzitter:** Hoe was in Washington de positie van de militair- en de marine attaché? Er is nogal wat wrijving geweest tus-

sen de heer *Dijxhoorn* en de heer *Weijerman*. Wat was nu hun formele positie?

A. Formeel was het zo, dat de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff alleen hadden te maken met de Combined Chiefs of Staff. Dat waren twee Britse en twee Amerikaanse officieren. Wat Amerika betreft, waren het admiraal *King* en generaal *Marshall* en wat de Engelsen betreft, heeft het nogal eens gevarieerd. Lange tijd is er de veldmaarschalk Sir *John Dill* geweest met een admiraal.

De marine- en militair attaché hadden uitsluitend te maken met Navy Department en het Army Department van de Verenigde Staten. Zodra het dus in grote lijnen de oorlogvoering, prioriteiten e.d. betrof, ging men naar de Combined Chiefs of Staff. Wanneer het betrof b.v. inlichtingen over nieuwe vuurleiding, dan was het de taak van de marine-attaché en hij ging dan naar het Navy Department. Konden wij b.v. materiaal overnemen uit de Amerikaanse legervoorraad, dan ging de militair attaché naar het Army Department. In zoverre was het dus een natuurlijke taakverdeling. Of men op zo'n plaats de personen heeft, die goed met elkaar kunnen samenwerken of niet, deze vraag bepaalt of er wrijvingen zullen ontstaan. Deze wrijvingen zijn er inderdaad geweest.

64122. De **Voorzitter:** De heer *Weijerman* is later vervangen. Is dit geschied op grond van de onenigheid tussen hem en de heer *Dijxhoorn?*

A. Dat is zeker een belangrijk element geweest.

64123. De **Voorzitter:** Bent u zelf weleens bij de Combined Chiefs of Staff geweest?

A. Nooit, er werd geen burger toegelaten.

64124. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat de heer *van Mook* er weleens was geweest, maar misschien is dat gebeurd in zijn kwaliteit als opperbevelhebber in het Verre Oosten.

A. Als hij in het college is geweest, wat ik niet weet en wat mij ook bepaald niet voor de geest staat, dan zou het alleen op die voet hebben gekund. Wel weet ik, dat zowel de heer *van Mook* als ik de afzonderlijke Chiefs of Staff hebben gesproken. Ik ben herhaaldelijk bij generaal *Marshall* geweest. Toen ik hem in 1947 aantrof als Secretary of State was dat een hernieuwing van een kennismaking, die dateerde uit de oorlog, evenzo wat betreft admiraal *King*. Hetzelfde gold voor de heer *van Mook*.

64125. De **Voorzitter:** De kwestie van de overbrenging van een deel van Nederlandsch-Indië van het South West Pacific Command naar het South East Asia Command zal wel in de Combined Chiefs of Staff zijn behandeld. Heeft de Nederlandse Regering daarop nog invloed kunnen uitoefenen?

A. Dit is een vraag, die mij aanleiding geeft tot een verzoek, nl. of ik u over deze geschiedenis niet wat meer mag mededelen. Maandagavond heb ik dit punt ook al behandeld. Het is een ingewikkelde zaak, die ook samenhangt met onze opbouw van een strijdmacht om deel te blijven nemen aan de oorlog tegen Japan. Ik zou hierover wel iets willen vertellen, want ik heb bemerkt, dat zich daaromtrent hier te lande onjuiste voorstellingen hebben gevormd, althans men heeft getracht die te wekken. Ik acht dat niet in het belang of overeenkomstig een juiste beoordeling van het beleid van de Regering in die zaak.

Omdat ik hier maar zelden en dan nog kort kan zijn, heb ik niet een onderzoek in de centrale archieven van de Regering kunnen instellen. Ik heb mij noodgedwongen moeten beperken tot wat daaromtrent in het archief van de diplomatieke post te Washington was te vinden. Het is echter wel van die aard, dat het een vrij aardig beeld geeft van hetgeen er is geschied.

Aan algemeenheden heeft men niets, men moet eenvoudig de kroniek schrijven; hoe is het gegaan, wat gebeurde er in de achtereenvolgende phasen van zo'n probleem.

Ik zou willen beginnen met de datum van 22 December 1942:

> „Op 22 December 1942 seinde dr. *van Mook* uit Washington aan prof. *Gerbrandy* en jhr. *van Lidth de Jeude*, na overleg te hebben gepleegd met generaal *Dijxhoorn* (toen een onzer beide vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, het hoogste geallieerde militair orgaan), dat, naar hem was gebleken, een zeer ernstig vraagstuk reeds bij gedeeltelijke herbezetting van Nederlandsch-Indië zou rijzen wat betreft de personeelsvoorziening in de ruimste zin, burgerlijk zowel als militair. Aangezien hij (terecht) meende niet te kunnen rekenen op personeel, dat zich tijdens de bezetting in Indië bevond, en evenmin op een voldoende aantal geschikte en bekwame elementen uit bezet Nederland, achtte dr. *van Mook* het volstrekt noodzakelijk alle Nederlandse krachten met Indische ervaring te beoordelen uit het oogpunt van geschiktheid voor arbeid, militair of burgerlijk, in Nederlandsch-Indië. Geschikt geoordeelden zouden daarvoor dienen te worden bestemd, al dan niet in militair verband. In overeenstemming met generaal *Dijxhoorn* verklaarde hij noodzakelijk te achten, dat dienstplichtigen, die onder deze categorie vallen, niet werden ingelijfd bij de Prinses Irene-Brigade, doch ter beschikking zouden worden gesteld van het K.N.I.L., terwijl de reeds in dienst zijnde dienstplichtigen met Indische ervaring in dienst zouden kunnen blijven, behoudens latere tewerkstelling voor datgene, wat er in Indië te doen zou blijken.
>
> Prof. *Gerbrandy* antwoordde dr. *van Mook* op 9 Januari 1943, dat het door hem aangesneden vraagstuk uitvoerig was behandeld door de Commissie voor Coördinatie van de Oorlogvoering op 30 December 1942. In die vergadering was het algemeen gevoel, dat de oorlogvoering van het Koninkrijk moest worden aangepast aan de geallieerde strategie."

Ik leg hier zwaar de nadruk op, want dat is het grondbeginsel geweest voor onze gehele oorlogvoering. Ik vond het de moeite waard dit hier uiteen te zetten.

> „Deze (de geallieerde strategie) nu was zeer bepaald gericht op de bevrijding van Europa, alvorens zou worden overgegaan tot een offensief tegen Japan."

Wij komen nu uit de incidentele punten en op de grote lijn van de geallieerde strategie in de gehele oorlog, de repercussies daarvan op onze houding en omgekeerd de repercussies van onze houding op de mogelijkheden voor de geallieerden in het algemeen.

> „Daaruit volgde, dat de bevrijding van Nederland aanzienlijk eerder verwachtbaar was dan die van Indië, waardoor de gelegenheid geboden werd om in Nederland het militair en burgerlijk apparaat te organiseren voor herbezetting en wederopbouw van Indië."

Door de atoombom is later alles geheel anders verlopen. Niemand wist daar iets van, ook de meeste geallieerden niet. De gehele geallieerde strategie was gebouwd op een periode, die niet gering werd geacht tussen de bevrijding van Nederland, die als deel van de bevrijding van West-Europa vooropstond, en de bevrijding van Zuid-Oost-Azië. Men meende toen, dat in Nederland de gelegenheid zou zijn het militair en burgerlijk apparaat weer te organiseren voor de herbezetting en wederopbouw van Indië,

> „ten einde daarbij de Nederlandse vlag te doen domineren boven het geallieerde element".

Wij wilden daar, om begrijpelijke redenen, zo sterk mogelijk voor den dag komen.

> „Voor de schepping van dit apparaat werd een N.-I. militaire en burgerlijke kern vereist geacht, „zodat algehele concentratie van deze krachten in Australië thans onnodig en ongewenst is". Prof. *Gerbrandy* eindigde zijn antwoord met de opmerking, dat, aangezien het vraagstuk zeer principieel was, de commissie er de voorkeur aan gaf, de terugkeer van dr. *van Mook* af te wachten, alvorens de te volgen gedragslijn vast te leggen, met welke conclusie hij (*van Mook*) uitdrukkelijk verklaarde in te stemmen.
>
> Op 20 Maart 1943 verklaarde dr. *van Mook* (toen Minister van Koloniën) tegenover Nederlandse troepen in een cantine te Sydney, dat de stichting van een Nederlandsch-Indische Regering in Australië in overweging was, die de plaats zou moeten innemen van de toen bestaande Nederlandsch-Indische Commissie aldaar, er bijvoegend, dat de beslissing te Londen zou moeten worden genomen. Bij dezelfde gelegenheid vermeldde hij: „the proposal to train Netherlands troops in Australia is dependent upon the liberation of Holland, but as soon as that is achieved it is intended to move as many Netherlands people into the forces for the war against Japan." (Uit een perstelegram in het Engels.)

Eind Juli 1943 was Hr. Ms. ambassadeur te Washington voor enige dagen naar Londen overgekomen. Op 30 Juli 1943 gaf hij in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering een uiteenzetting aangaande zekere voorstellingen ten aanzien van het Nederlands gezag in Indonesië, die in de Verenigde Staten post hadden gevat, en van hetgeen daartegen ware te doen. Hij deelde mede, dat in de Verenigde Staten

al dadelijk na de val van Bandoeng in een gedeelte van de pers, vooral de bladen van de Patterson-groep, de vraag werd opgeworpen „why give the Netherlands-Indies back to the Dutch?". Die gedachte had in intellectuele kringen ingang gevonden en was al dadelijk een voorwerp van zorg geworden voor de ambassade, die al het mogelijke deed om haar te bestrijden. Daarin was in 1942 een groot succes geboekt door een contra-offensief in de vorm van een radiorede van Hare Majesteit de Koningin, waarin zekere plannen werden uitgestippeld voor de herziening van de opbouw van het Koninkrijk. Deze rede was een volslagen succes bij pers en publieke opinie en was de hoofdschotel van de wintercampagne van onze propaganda (in Amerika) van het jaar 1942.

Amerika leeft echter snel en vergeet snel. Gedurig was aan dr. *Loudon* en zijn medewerkers gebleken, dat de gedachte, dat Indonesië met Nederland verbonden zou blijven, bij de Amerikanen geenszins gemeengoed was; eerder was het omgekeerde het geval. Hij gaf daarvan tal van voorbeelden. Men hoorde ook slogans als: „why should American boys reconquer the Indies to hand them back to the Dutch?" Wij moesten dus duidelijk tot uitdrukking brengen, dat wij bij de herovering zelf onze beste krachten wilden inzetten.

De Amerikanen zouden geen onmogelijke zaken van ons verwachten. Zij wisten, dat wij door de bezetting van Nederland en Indië over zeer weinig man-power konden beschikken.

Dr. *Loudon* had een gesprek gehad met een vooraanstaand Amerikaans dagbladeigenaar, in de loop waarvan het denkbeeld ter sprake kwam van de vorming van een Nederlands expeditieleger van mariniers. Dit vond zijn oorzaak in de zeer goede reputatie, die de mariniers, naast de marine en onze vliegers, in Amerika hadden. Van de Amerikanen mocht dus verwacht worden, vertrouwen te hebben in een Nederlands aanbod tot oprichting van een expeditiemacht van mariniers, vooral ook waar ze zelf voor hun „amphibian forces" in de eerste plaats hun eigen mariniers gebruikten.

Als de operaties ter herovering van Indië uit de South-West Pacific area werden ingezet en dus onder bevel stonden van generaal *MacArthur,* zou het van voordeel zijn, dat daarbij ingedeelde Nederlandse troepen een Amerikaanse uitrusting hadden.

De ambassadeur (de heer *Loudon*) vroeg nu of het mogelijk ware zeer kort na de bevrijding van Nederland, b.v. 2 à 3 weken na onze bevrijding, een expeditieleger van mariniers, of met althans in hoofdzaak mariniers, naar Amerika te zenden, en onze plannen daartoe reeds terstond bloot te leggen aan de Amerikaanse militaire en politieke leiding. Het expeditieleger zou zo spoedig mogelijk uit Nederland moeten worden uitgezonden en dan in Amerika in opleiding moeten worden genomen.

Er was toen een goede aanleiding om deze zaak voor te brengen, omdat de politieke toestand snel aan het veranderen was, dus wat vroeger nog verre toekomst was, toen dichterbij was gekomen. Met een blote mededeling van onze plannen kwamen we er echter niet, we moesten zo mogelijk door een daad tonen, dat het ons ernst was. Dat konden we door toen al met de kaderopleiding in Amerika te beginnen, door een 100 à 200 mariniers weldra in een U.S. marinierskamp te detacheren voor een opleiding tot kader van de later te vormen grote troep. De tijd was daartoe gunstig, want de Amerikaanse mariniers waren over de top van hun expansie heen, zodat er ruimte in kampen beschikbaar was en de instructeurs waren er toen nog, maar zouden er later misschien niet meer zijn. Toen was dus het juiste moment.

De ambassadeur kon niet beloven, dat de Amerikanen onze plannen zouden steunen, maar als zij dat niet mochten doen, dan hadden wij toch getoond zelf te willen meedoen tegen Japan. De ambassadeur legde er tenslotte nog de nadruk op, dat wij het korps mariniers niet te klein moesten maken en dat we toen reeds in het oog moesten houden, dat het Nederlands expeditieleger, als daartoe nog tijd bestond na de herovering van Indië, ook elders moest meedoen. Als Nederlandse mariniers zouden helpen bij de herovering van Bataan, zou dat een uitstekende propaganda voor ons zijn.

Als resultaat van de op deze uiteenzetting van Hr. Ms. ambassadeur te Washington (aan de Commissie Oorlogvoering) gevolgde bespreking deelde de Nederlandse Regering op 11 Augustus 1943 het volgende aan de Amerikaanse Regering mede — dit alles is zeer belangrijk en principieel geweest en daarom heb ik de moeite genomen dit in de vorm van een geregeld relaas, niet aan de hand van verhalen en herinneringen, op te schrijven —:

> „The Netherlands Government wishes to restate the firm determination to wage war on Japan to the end at the side of the Allies with all the men and resources at the disposal of the Netherlands. These means are at present extremely limited owing to the occupation by the enemy of the two most important parts of the Netherlands Empire, but the recent developments of the war in Europe give rise to the expectation of the liberation of the Motherland in Europe in a not too distant future, when the great mass of the Dutch population will be free again to enter the ring. With this possibility in view, the Netherlands Government has ordered its naval and military authorities to work out a plan for the rapid raising of an army to participate in the war against Japan immediately after the liberation of Holland, as the first step in the remobilisation of Dutch manpower. As soon as this plan has been completed and approved by the Dutch Government, it will be submitted to the Combined Chiefs of Staff Committee in Washington. It can be stated, already, however, that the assistance of the United States and Britain will be essential in the execution of this plan with regard to the supply of equipment and weapons and to the transport and training of troops. As the mobilisation of these troops can only start properly after arrival in Holland of the Officers and and Non-Commisioned Officers now prisoners of war in Germany, the assistance of the United States and Britain will also be asked for the rapid repatriation of these prisoners of war."

Op 19 Augustus 1943 verklaarde de Minister van Oorlog jhr. *van Lidth de Jeude* op een lunch van de „Overseas League" te Londen, dat

> „Netherland fighting planes and bombers will form the nucleus of the Allied forces that reconquer Holland. If the battle of the Pacific follows the battle of the Atlantic, we are prepared to send out as many of our forces as we can, not only to Batavia, but also to Tokyo."

Op 22 September 1943 telegrafeerde de Minister van Oorlog aan generaal *Dijxhoorn* (toen één van onze twee vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff te Washington), dat in verband met de plannen tot voorbereiding van de opleiding van nieuwe legereenheden in de Verenigde Staten zijn spoedige overkomst naar Londen gewenst was. Hieruit volgt dus, dat men op dat tijdstip plannen had in de richting van opleiding van nieuwe legereenheden in de Verenigde Staten.

Uit een brief van de Minister van Oorlog aan de Minister van A.O.K. van 1 September 1943 bleek, dat men beoogde de vorming van een contingent mariniers en van drie divisies van de landmacht, totaal ongeveer 50 000 man.

Op 6 October 1943 werd aan het registratiebureau te New York opgedragen mede te werken bij het vinden van candidaten voor de opleiding tot reserve-officier der mariniers.

Op 8 October 1943 seinde de Minister-President aan schout-bijnacht *Stöve* te Washington, dat generaal *Dijxhoorn* derwaarts zou terugkeren zodra het plan tot vorming en opleiding in Amerika van nieuwe troepen voldoende zou zijn uitgewerkt om ingediend te kunnen worden bij de Combined Chiefs of Staff, resp. de Amerikaanse Joint Chiefs of Staff. Uit het telegram bleek, dat men toen dacht aan de uitrusting en opleiding van een legerkorps.

Nu dient bij dit alles in het oog te worden gehouden, dat aanvankelijk geheel Nederlandsch-Indië behoorde tot het operatief gebied, dat onder bevel stond van generaal *MacArthur.* Dr. *van Mook* geeft in zijn boek „Indonesië, Nederland en de Wereld" op blz. 56-57 de volgende juiste weergave der feiten:

> „In Augustus 1943 echter besloot de geallieerde oorlogsleiding tijdens de eerste bijeenkomst van President *Roosevelt* en Minister-President *Churchill* te Quebec tot de instelling van een South East Asia Command (S.E.A.C.) onder admiraal *Mountbatten,* waarvoor een operatieterrein werd vastgesteld, dat o.m. Burma, Malaya en Sumatra omvatte. Voor Nederlandsch-Indië hadden wij dus van dat ogenblik af met twee geallieerde opperbevelhebbers te maken: Generaal *MacArthur* in de Amerikaanse en Admiraal *Mountbatten* in de Britse sfeer. Dit betekende al dadelijk voor ons een verdeling van het werk over Washington en Londen en over twee hoofdkwartieren.
>
> Als gevolg hiervan was het nodig om zowel te Londen als te Washington de verhouding in bespreking te brengen, die zou bestaan tussen het geallieerde opperbevel en het Nederlandse gezag bij mogelijke herovering of bezetting van Nederlandsch-Indië."

Wanneer men deze zaak werkelijk ten volle wil begrijpen, dan kan men dit alles niet scheiden van de voorbereidselen, die wij indertijd hebben getroffen om troepen naar het oosten te zenden in de verwachting, dat die operatietonelen geruime tijd later nog een rol zouden spelen. Deze verwachting was gebaseerd op de stilzwijgende veronderstelling, dat de val van Japan geruime tijd zou komen na de bevrijding van Europa.

Hierbij heb ik een noot voor alle duidelijkheid gemaakt, omdat ik verwachtte, dat deze vraag een grote rol zou spelen. Deze noot staat niet in het boek van de heer *van Mook,* maar is naar mijn idee essentieel, nl.

„Hierbij zij aangetekend, dat ter conferentie van Potsdam (die op 2 Augustus 1945 eindigde) besloten is, dat ook Java onder S.E.A.C. (en dus niet langer onder generaal *MacArthur's* commando) zou ressorteren; Australië zou een rol krijgen in het gedeelte, waar de Amerikanen bleven opereren (alles, behalve Java en Sumatra). De overgang van Java naar S.E.A.C. had plaats op 15 Augustus, dag van de overgave van Japan."

Voor deze zaak is dit zeer belangrijk, want daardoor werd bepaald, welke praktische betekenis het heeft gehad. Zoals u ziet, heeft het voor de oorlogvoering niet veel betekenis gehad, maar des te meer voor ons, omdat de Britten niet klaar bleken te zijn en er een noodlottige periode van zes weken à twee maanden is geweest, waarin op Java en ook op Sumatra eigenlijk een soort van gezagsvacuum is ontstaan.

„Tevoren schijnt nog overwogen te zijn, geheel Indonesië onder S.E.A.C. te brengen. Niet vermoedend, dat de Britten niet gereed waren voor de taak Java te bezetten, richtte de Nederlandse Regering op 17 Augustus 1945 de volgende nota tot de Britse Regering door Hr. Ms. ambassadeur te Londen."

U kunt deze nota opvragen bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Ik ga nu verder. U begrijpt natuurlijk wel, dat er heel wat aan vastzit, als men een legerkorps wil uitrusten, vooral wanneer dat gebeurt door een land, dat niet erg gewend is aan legerkorpsen. Wat uitrusting en bewapening betreft, moest alles worden aangepast aan de nieuwe denkbeelden, die zich ook nog in een voortdurend stadium van ontwikkeling bevonden bij de geallieerden. Alleen dan zou zo'n troep met andere geallieerde eenheden kunnen samenwerken. Vandaar dat er af en toe tijdsverschillen zijn, die vrij aanzienlijk lijken, maar waarin heel wat werk is verricht, met name door generaal *Dijxhoorn* met zijn mensen in Washington.

„Op 8 November 1943 schijnt het plan tot opleiding van Nederlandse militairen in Amerika te Washington te zijn binnengekomen bij de Nederlandse vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, welke vertegenwoordigers zich terstond zetten tot het opmaken van een memorandum aan de Combined Chiefs of Staff.

De vertegenwoordigers vroegen toen of over de uitrusting van 39 bataljons met Brits materiaal reeds overeenstemming was verkregen met de Britse Regering; of er speciale motieven waren om de 15 bataljons Indische mariniers anders te bewapenen dan het legerkorps, en voorts of als uitgangspunt voor het legerkorps moest worden aangenomen, dat naar de mening van de Nederlandse Regering een Amerikaanse opleiding en uitrusting de enige mogelijkheid was, dan wel of het de bedoeling was dat aan de Combined Chiefs of Staff zou worden medegedeeld, dat dit naar de mening van de Nederlandse Regering de beste oplossing zou zijn, doch aan de Combined Chiefs of Staff de beslissing over zou worden gelaten of het Brits dan wel Amerikaans werd georiënteerd, waarbij de vertegenwoordigers in herinnering brachten, dat uiteindelijk de Combined Chiefs of Staff zouden uitmaken, waar het lergerkorps zou worden ingezet: onder de Britse dan wel onder de Amerikaanse theatre commander."

In de geallieerde oorlogvoering was dat volkomen normaal. De zaak werd eenvoudig uitgemaakt door de Combined Chiefs of Staff, die de opperleiding hadden bij de oorlogvoering. Als het zaken betrof, die ons aangingen, waren wij er wel bij, evengoed als anderen er niet bij waren, als het zaken betrof, die de Engelsen of Amerikanen aangingen. Daar werd het besloten en wij waren één stem tegenover de twee van Engeland en Amerika, dus u begrijpt wel, dat zij de algemene leiding aangaven.

64126. De **Voorzitter:** Kan ik daaruit opmaken, dat wij stemrecht hadden? Ik dacht, dat wij een meer adviserende stem hadden.

A. Neen. U moet het zich niet als een soort formele commissie voorstellen.

64127. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U bedoelt, dat men in het overleg altijd stond als een kleine één tegenover twee groten.

A. Ja, zo was het inderdaad.

„Hierop berichtte de Minister-President, dat de oprichting van het legerkorps door generaal *Dijxhoorn* namens de Nederlandse Regering na zijn terugkeer in de Verenigde Staten persoonlijk zou moeten worden ingediend en behandeld bij de Combined Chiefs of Staff, en dat generaal *Dijxhoorn* geheel op de hoogte was."

Het waren voornamelijk security overwegingen, die daartoe leidden. Men moest natuurlijk altijd zeer oppassen met de telegrafische communicaties.

„Op 7 Januari seinde generaal *Dijxhoorn* uit Washington aan de Minister van A.O.K. en aan de Minister van Oorlog, dat hij daags tevoren per koerier een verslag had verzonden van besprekingen, die hij had gevoerd met betrekking tot het overwogen legerkorps. Hij had de indruk gekregen, dat de Britse vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff de zaak aan Londen had voorgelegd; deze achtte de beste oplossing, dat de gehele overwogen Nederlandse troepenmacht geheel Brits geoefend en bewapend zou zijn. Voorts was uit de besprekingen met de Amerikaanse militaire autoriteiten duidelijk gebleken, dat deze niet veel gevoelden voor opleiding in de Verenigde Staten."

Ik zeg hier nog eens bij, dat dit ook samenhangt met de algemene afkeer van de Amerikanen om mee te werken aan wat zij voelden als „het herstel van een koloniaal imperium." In dat licht moet u al deze voor- en afkeur zien. Het woog zeer zwaar en het was daar niet erg populair. Geen Regering in de Verenigde Staten kan, zoals wij maar al te zeer hebben ervaren, zich veroorloven voor dergelijke stromingen het oog te sluiten.

„Mitsdien verwachtte generaal *Dijxhoorn* van de Combined Chiefs of Staff een beslissing te zullen ontvangen in Britse zin. Hierop vroeg de Minister van Buitenlandse Zaken op 12 Januari 1944 aan Hr. Ms. ambassadeur te Washington, of deze de zienswijze van generaal *Dijxhoorn* deelde en wellicht aanleiding vond de President te raadplegen. Deze antwoordde de volgende dag, er aan herinnerend, dat de Minister van A.O.K. generaal *Dijxhoorn* mondeling namens de Regering de pertinente opdracht had gegeven, tegenover de Combined Chiefs of Staff van geen voorkeur te doen blijken voor de Verenigde Staten of voor Engeland als land van opleiding."

Ik herinner hier aan hetgeen ik in het begin al zei, naar aanleiding van de mededeling van professor *Gerbrandy* aan de heer *van Mook* van 9 Januari 1943, dat het algemeen beginsel was, dat de oorlogvoering van het Koninkrijk moest worden aangepast aan de algemene geallieerde strategie. Wij waren een te klein element in het gehele beeld om te kunnen zeggen, dat wij er op stonden, dat het een bepaalde kant uitging. Wij waren het best gediend bij de overwinning en hoe deze overwinning het snelst kon worden behaald, was een zaak van de Combined Chiefs of Staff, waar wij overigens gelukkig nog een voet binnen de kamer hadden. De heer *Gerbrandy* had generaal *Dijxhoorn* mondeling namens de Regering de pertinente opdracht gegeven, tegenover de Combined Chiefs of Staff van geen voorkeur te doen blijken voor de Verenigde Staten of voor Engeland als land van opleiding. Wij wilden goede geallieerden zijn en zo goed mogelijk meedoen, dat was het streven en wij hadden de overtuiging, dat daarmede een snelle afloop van de oorlog beter zou worden gediend dan wanneer wij probeerden allerlei particuliere belangen te doen overwegen, in welke zin dan ook. In ieder geval moesten wij geen voorkeur voor het een noch voor het ander tonen.

„Dr. *Loudon* kwam in dat telegram weer terug op zijn denkbeeld van de vorming van een marinierscontingent (in het door generaal *Dijxhoorn* met de Combined Chiefs of Staff behandelde plan was blijkbaar een mariniersbrigade voorzien) en herinnerde er aan, dat de Amerikaanse toestemming voor het oefenen van 5000 mariniers nog niet was afgekomen (blijkbaar was die toestemming dus gevraagd), zodat het aantal van 5000 misschien nog voor vergroting vatbaar zou kunnen blijken."

In de stukken, die mij ten dienste staan, heb ik dit niet kunnen vinden.

„Aan het besluit om van geen voorkeur voor een Britse dan wel Amerikaanse opleiding te doen blijken, lag ten grondslag de overweging, dat de Nederlandse Regering als goed geallieerde die oplossing wenste te aanvaarden, die het beste paste in de bestaande reële mogelijkheden. Gelijk hieronder zal blijken, wilde zij buiten politieke geschilpunten blijven tussen de Verenigde Staten en Engeland, maar meespreken op zuiver militaire gronden. Niet wat de Nederlandse Regering het liefst wilde, mocht voor

haar richtsnoer zijn, maar datgene, wat, de feitelijke mogelijkheden in aanmerking genomen, zakelijk het beste zou blijken. Men was er zich van bewust, dat de beperkte hulpbronnen der bondgenoten en de eisen, door de verschillende operatie-tonelen en het algemene krijgsbeleid gesteld, wel vrije gedachtenwisseling, maar geen vrije keus toelieten. Met name kon er niet op worden gerekend, dat bij de verwachte voortduring van de oorlog tegen Japan, nadat Duitsland bedwongen zou zijn, onder alle omstandigheden scheepsruimte beschikbaar zou zijn om vele duizenden ongetrainde Nederlandse recruten naar Amerika te brengen; het lag voor de hand, dat prioriteit zou worden gegeven aan het vervoer van reeds in de oorlog tegen Duitsland volleerde troepen van andere landen, die immers terstond tegen Japan konden worden ingezet. Ook deze overweging wees op de noodzaak van een zakelijk verantwoorde beslissing met inachtneming van alle factoren, die een rol speelden, en dus b.v. ook van het feit, dat wij te maken hadden zowel met *MacArthur's* South West Pacific Area als met *Mountbatten's* South East Asia Command."

Al deze dingen zijn hierin verweven en niet te scheiden.

„Op 24 Januari 1944 seinde dr. *van Mook* uit Washington, dat hij met generaal *Marshall* (toen chef van de generale staf der Verenigde Staten) had gesproken over de vorming van Nederlandse gevechtseenheden voor de strijd in de Pacific; generaal *Marshall* had verklaard onze deelneming natuurlijk en nodig te achten, doch tevens gewezen op het vereiste van spoed. Hij was van mening, dat de vorming van „combat-groups" ter grootte van een brigade het snelst tot het doel zou leiden. Begonnen zou kunnen worden zodra 5000 man bijeen zouden zijn. Voor hun oefening achtte hij Amerika aangewezen, althans voor zover het de „basic training" en de lichamelijke rehabilitatie der recruten betrof, daar in de Verenigde Staten onder alle omstandigheden oefenkampen beschikbaar waren, en hij meende, dat verwacht mocht worden, dat gedurende de eerste tijd na de bevrijding van Europa scheepsruimte voor vervoer naar de Verenigde Staten overvloedig zou zijn."

Dat is niet het geval gebleken en het was in tegenspraak met wat wij zelf op goede gronden mochten verwachten. Ik vermeld ook deze episode, omdat u dan ziet, dat hier een zekere doorkruising plaats vindt, doordat de heer *van Mook* met de heer *Marshall* ging spreken over de algemene lijn. De heer *Marshall,* die zelf bij de Combined Chiefs of Staff was, had gezegd, dat de mensen naar Amerika konden komen, omdat er scheepsruimte genoeg zou zijn.

„Aanpassing aan de tropen en oefening voor de gevechten te land, ter zee en in het oerwoud zouden op Hawaï kunnen plaats hebben. Dr. *van Mook* had intussen van generaal *Dijxhoorn* vernomen, dat deze zaak blijkbaar niet enkel op haar zakelijke en militaire merites werd beoordeeld, doch dat daarin ook de Amerikaanse en Britse politiek een rol speelde."

Engeland was begerig om in het oosten weer een grotere rol te kunnen spelen. Het meende, dat zijn prestige zeer had geleden, met name door de val van Singapore, en streefde naar uitbreiding van dat commitment. Dit paste ons wel, omdat wij in Amerika steeds op de weerzin stuitten, waarvan ik zo net al melding maakte. „Why should we restore colonial empires?". „Why should American boys die for the restoration of colonial empires?", was niet van de lucht.

„De heer *van Mook* verklaarde zich tegen lijdelijk afwachten van de uitslag van het overleg tussen Britten en Amerikanen en liet zich uit ten gunste van aanvaarding van het denkbeeld van generaal *Marshall,* indien die op zakelijke en militaire gronden doelmatiger mocht blijken. Dr. *van Mook* stelde voor aan de Britten aannemelijk te maken, dat ons als belanghebbende vrijheid toekwam om de zaak op haar militaire merites mede te beoordelen, zonder nochtans van politieke voorkeur blijk te geven."

Dat was, wat wij hadden gedaan. Wij spraken mee over de militaire merites in de Combined Chiefs of Staff. Wij hebben gezegd, dat wij datgene zouden doen, dat het best paste in het algemeen kader van de oorlogvoering.

64128. De **Voorzitter:** U spreekt op het ogenblik alleen over de keuze van het land, waar de opleiding zou plaats vinden, en niet over de vorming van het legerkorps zelf.

A. Ja, en dit doe ik met het oog op het uitgangspunt van dit lange verhaal, nl. de verdeling tussen de theatres.

„Hierop werd 1 Februari geantwoord, dat de Regering buiten de politieke geschilpunten tussen de Amerikanen en Engelsen wenste te blijven, dat wij vanzelfsprekend als belanghebbende vrijheid hadden de kwestie op haar militaire merites mede te beoordelen, als geheel passend in het mondeling akkoord van *Roosevelt-van Kleffens,* waarin werd overeengekomen, dat wij aan militaire besprekingen betreffende het Oosten zouden mogen *deelnemen,* wanneer onze belangen ter sprake mochten komen."

Met de nadruk op deelnemen, want oorspronkelijk was voorgesteld, dat wij alleen zouden worden geraadpleegd.

Het akkoord aangaande het meespreken in de Combined Chiefs of Staff dateert van begin Februari 1942. Het is een mondeling akkoord geweest, maar de verhouding was zó, dat het kon. Er is nooit aan getornd en het is volkomen goed verlopen. In een diplomatiek verkeer moèt men op een gegeven ogenblik weten of men met een mondelinge belofte, zelfs in een belangrijke zaak, genoegen kan nemen of niet. Gezien de uitermate welwillende houding van president *Roosevelt* tegenover ons land, meende ik, dat ik hem zou krenken, wanneer ik hem zou vragen het schriftelijk te bevestigen. Het is juist gebleken en hij heeft het gewaardeerd, dat wij het niet hebben gevraagd, en hij heeft gezegd, dat wij zo zaken konden doen. Aan hem zou het niet liggen en het heeft ook niet aan hem gelegen.

„Daarom werd generaal *Dijxhoorn* opgedragen er voor te zorgen, dat hij bij de besprekingen dezer kwestie in de Combined Chiefs of Staff aanwezig zou zijn en op zuiver militaire gronden mede te beslissen. De Regering overwoog een deel der troepen in Amerika en een ander deel in Engeland te doen opleiden, een volmaakt logische gedachte, aangezien in Augustus 1943 een deel van Nederlandsch-Indië was ingedeeld bij de South West Pacific Area en een ander deel bij de South East Asia Area."

Nu volgt een merkwaardige ontwikkeling.

„Op 1 Februari 1944 vernam generaal *Dijxhoorn* te Washington, dat de Britse vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff het plan voor een Nederlands legerkorps aan hun Regering hadden voorgelegd en daarop instructie hadden ontvangen om opleiding in Engeland voor te staan. Daartegenover waren de Amerikanen van mening, dat opleiding in Amerika voorkeur verdiende uit militair oogpunt. Aangezien ook politieke overwegingen een rol speelden, konden de Amerikaanse militairen geen eindoordeel uitspreken."

Daartoe waren zij niet bevoegd.

„Op dezelfde dag (1 Februari 1944) bracht generaal *Dijxhoorn* telegrafisch bij de Ministers van A.O.K., Buitenlandse Zaken, Oorlog en Koloniën in herinnering, dat het plan, hetwelk hij *(Dijxhoorn)* uit Londen naar Washington had meegenomen en dat door de Commissie Oorlogvoering tevoren was goedgekeurd, uitsluitend gebaseerd was op de gedachte van opleiding in Amerika. Hij zeide voorts bij brief van de Minister van A.O.K. van 13 November opdracht te hebben gekregen, de beslissing ten aanzien van de vraag of de opleiding in Amerika dan wel in Engeland zou plaats hebben, over te laten aan de Combined Chiefs of Staff. Hij had daartegen bezwaar gemaakt, maar de opdracht was gehandhaafd. Hij had met het oog daarop dd. 8 December 1943 een memorandum ingediend bij de Combined Chiefs of Staff, waarin o.m. werd gezegd: „in case through changed circumstances and in view of future operational plans the Combined Chiefs of Staff should opine that British training and armament would be preferable, the Netherlands Government will make no objections." Niettemin had hij niet nagelaten om in besprekingen met Amerikanen blijk te geven van zijn persoonlijk inzicht, dat op zuiver militaire gronden training in de Verenigde Staten het beste ware.

Op 4 Februari seinde de Minister van Oorlog aan generaal *Dijxhoorn,* dat de Regering op het standpunt bleef staan, dat zij niet wilde doen blijken van enige voorkeur en haar opdracht handhaafde om mede te spreken met het oog op de te nemen beslissingen door de Combined Chiefs of Staff op grond van zuiver militaire overwegingen."

Deze lijn werd strak doorgetrokken.

„Op 4 Februari ontving generaal *Dijxhoorn* een brief van de Combined Chiefs of Staff, waarin deze schreven, dat zij de zaak ernstig hadden overwogen",

blijkbaar dus buiten generaal *Dijxhoorn* om!

„en waardering hadden voor de wens der Nederlandse Regering om deel te nemen aan de strijd tegen Japan. Aangezien de uitrusting der beoogde troepen waarschijnlijk zou moeten ge-

schieden uit in Europa beschikbaar en buitgemaakt materiaal, en gelet op de bij de bevrijding van Nederland te verwachten vervoersmogelijkheden ter zee, werd oefening in Europa het best geacht. Daarom waren de Combined Chiefs of Staff van mening, dat de Britse autoriteiten de verantwoordelijkheid op zich zouden moeten nemen van de formatie en uitrusting van die troepen. Voor de uitwerking van een en ander werd aangeraden, dat de Nederlandse militairen contact zouden opnemen met de Britse.

Generaal *Dijxhoorn* voegde hieraan toe niet tegenwoordig te zijn geweest in de vergadering, waarin de beslissing werd genomen, hoewel hij daarop bij herhaling had aangedrongen. Hij had zowel de Britten als de Amerikanen mondeling medegedeeld, dat hij tot zijn verwondering en teleurstelling had ervaren, dat de beslissing buiten hem om was genomen en dat dit in strijd was met het instituut van de Regeringsvertegenwoordigers. Geantwoord werd, dat er geen discussie was geweest, aangezien de zaak schriftelijk was voorbereid. Generaal *Dijxhoorn* kreeg de indruk, dat de hele zaak op politiek terrein was gekomen en dat daar de uiteindelijke beslissing had gelegen."

Het is heel goed mogelijk, dat het buiten de Combined Chiefs of Staff is gegaan. Gezien hun mentaliteit kan ik niet aannemen, dat zij ons eigenlijk min of meer te kwader trouw er buiten hebben gehouden. De zaak kan zijn beslist tussen de Britse en Amerikaanse Regering, met de opdracht aan de Combined Chiefs of Staff het ons eenvoudig mede te delen; als goede militairen hebben zij dit gedaan. Bevredigend was dit natuurlijk allerminst. U ziet dus, dat ik het precies weergeef, zoals het gebeurd is. De heer *Dijxhoorn* heeft genoeg bezwaren daartegen gemaakt en hij heeft herhaaldelijk gevraagd er bij te mogen zijn.

„De indruk werd verkregen, dat de Britse Regering het verlangen had te kennen gegeven, dat de opleiding van een Nederlands legerkorps voor de oorlog tegen Japan in Engeland zou plaats vinden, waartegen de Amerikaanse Regering zich niet wilde verzetten. Overigens bleek op 15 Februari in een onderhoud van *van Kleffens* met *Anthony Eden,* dat deze van niets wist; hij liet de desbetreffende telegrammen halen en zeide, dat hij zich gaarne wilde beraden. Zijn houding gaf de indruk, dat de Britten op dit punt niet gevoelig waren en zich lieten leiden door zakelijke overwegingen, als vermeld in de brief van de Combined Chiefs of Staff van 4 Februari (zie boven)."

64129. De **Voorzitter:** Het betekende dus, dat de heer *Eden* waarschijnlijk geen politieke betekenis aan deze zaak hechtte.

A. Dit is ook weer een punt, waarbij men rekening moet houden met het feit, dat een Minister van Buitenlandse Zaken niet alles ziet. Ik sprak met *Eden* en ik kreeg de indruk, dat hij er werkelijk niets van wist. De zaak wordt door een bureau afgedaan en ook nu geldt dit nog steeds. Mijn werk in Washington b.v., dat voor ons een hoofdzaak is, is daar een zaak van volkomen ondergeschikt belang. Een zaak b.v. als de tuinbouwuitvoer naar Duitsland, die voor ons van het grootste belang is en waarvoor de heer *Stikker* in het geweer komt, bereikt de heer *Acheson* niet, die heeft wel andere zorgen. Deze behandelt de verhouding tot Rusland, de ontwikkeling in China en Oost-Azië, enz., maar onze tomaten komen niet in die hoge regionen.

„Op 31 Maart schreef de heer *Anthony Eden* naar aanleiding van het door hem gedane onderzoek aan *van Kleffens,* dat hij een onderzoek had ingesteld naar het vraagstuk van de training van een Nederlands legerkorps voor de dienst in het Verre Oosten; dat de beslissing der Combined Chiefs of Staff op militaire gronden berustte, en wel deze:

1. het corps zou waarschijnlijk optreden in de buurt van „British controlled troops";
2. de Amerikanen hadden reeds zware verplichtingen op zich genomen tegenover de Fransen en de Chinezen;
3. de uitrusting zou naar alle waarschijnlijkheid uit Europa moeten komen;
4. gebrek aan scheepsruimte."

Hiervoor hadden wij al gevreesd, juist omdat de geoefende troepen, die in Duitsland hadden gevochten, het meest waard waren in de strijd tegen Japan. De helaas maar al te hongerige en ongetrainde, lichamelijk wel enigszins verzwakte Nederlanders, konden daar natuurlijk, hoe goed hun enthousiasme en wil ook was, niet met de soldaten, die in het vuur waren geweest, worden vergeleken. Bovendien moesten zij nog worden getraind, geëncadreerd en uitgerust. Wij zijn altijd bang geweest, dat er voor onze mensen niet dadelijk scheepsruimte zou zijn om ze naar Amerika te vervoeren ter training.

„De heer *Eden* verklaarde deze motivering doorslaggevend te achten en sprak in het belang der gemeenschappelijke oorlogvoering de hoop uit, dat de Nederlandse Regering zich daarmede zou kunnen verenigen.

Van Kleffens antwoordde hierop d.d. 21 April" — hiertussen was een zeker tijdsverschil, omdat het met Washington moest worden besproken, met de Nederlandse Departementen en met de Commissie Oorlogvoering —,

„dat onze militaire vertegenwoordigers de zaak hadden besproken met hun Britse collega's en dat de Nederlandse Regering diensvolgens tot de slotsom was gekomen, dat het het beste zou zijn, de „initial training" in het Verenigd Koninkrijk te doen plaats vinden; de bereidheid der Britse autoriteiten om daaraan mede te werken, werd op prijs gesteld. Wij wilden ons echter nog niet vast verbinden in zake de vraag waar de „final training" (die in ieder geval in tropisch of sub-tropisch gebied zou moeten geschieden) het best zou kunnen plaats vinden; dit kon immers toen nog niet worden beoordeeld en zou daarom later moeten worden uitgemaakt, als men alle omstandigheden zou kennen".

U weet dat er inderdaad nog een aantal Nederlandse troepen is nagetraind in Malakka om zich aan te passen aan de tropische omstandigheden. Met name generaal *Dempsey* heeft hiertoe medegewerkt.

„De zaak was toen door de Nederlandse Regering opnieuw opgezet. Men hield rekening met de waarschijnlijkheid, waarop de Combined Chiefs of Staff in hun brief van 4 Februari hadden gewezen, dat er in de eerste maanden na de bevrijding onvoldoende scheepsruimte zou zijn om het vervoer van tienduizenden naar de Verenigde Staten te bewerkstelligen. Daarom werd toen gedacht aan: eerste training in Engeland, maar in Amerikaanse kampen en met Amerikaanse wapenen (die er toen nog waren) en volgens Amerikaanse methode; een tweede oefeningsperiode zo mogelijk in de Verenigde Staten resp. Hawaii".

Zoëven zei ik al, dat hierover al was gesproken door generaal *Marshall;* dit was volstrekt nodig, wilde er van die troepen in werkelijke gevechten iets terechtkomen.

„Bij onze militairen bestond blijkens een telegram van *van Kleffens* aan Hr. Ms. ambassadeur te Washington voorkeur ten aanzien van opleiding in de Verenigde Staten als hebbende de meest moderne wapenen, een voorkeur, die echter moest worden aangepast aan de feitelijke mogelijkheden, vooral wat de vervoersgelegenheid betrof."

Steeds was er een conflict tussen hetgeen men het liefst wilde en hetgeen reëel bereikbaar was. Voortdurend werd hierdoor de gehele positie beheerst.

Op 25 April 1944 schreef *van Kleffens* in een officiële brief aan Hr. Ms. ambassadeur te Washington:

„Deze zaak is hier te lande (toen Engeland) in eigen kring nogmaals nauwgezet overwogen. Zowel opleiding in de Verenigde Staten als in het Verenigd Koninkrijk heeft voordelen en, in meerdere of mindere mate, nadelen. In aanmerking genomen is met name, dat de voltooiing der opleiding, welke voltooiing slechts in een tropische- of althans sub-tropische omgeving kan plaats hebben, noch in het Verenigd Koninkrijk, noch op het vasteland van Amerika kan geschieden.

Overwogen is, dat thans slechts moet worden beslist waar de eerste oefening (in tegenstelling dus tot de voltooiingsphase) moet geschieden. Het is nu nog te vroeg en bovendien nog niet nodig, thans reeds te beslissen waar die voltooiing zal plaats hebben. Dat ware eerst te bepalen wanneer het zover is, in het licht van alle dan geldende — en thans nog niet met zekerheid bekende — omstandigheden. Pleiten deze alsdan voor een Amerikaans gebiedsdeel, dan ware — Amerikaanse hulpvaardigheid vooronderstellend — daarvoor te opteren. Anders op Brits gebied.

Thans echter is slechts aan de orde de vraag waar de eerste opleiding („initial training") zal plaats hebben. Daarbij is gebleken, dat het onzeker is, speciaal met het oog op vervoersmogelijkheden, of het kort na de bevrijding van Nederland mogelijk zal zijn talrijke Nederlandse troepen naar de Verenigde Staten te brengen. De vraag waar de Nederlandse Regering de eerste oefening het liefst zou zien plaats hebben: in de Verenigde Staten of hier te lande, komt daardoor op de achtergrond te

staan; op de voorgrond staan de practische mogelijkheden. Bovendien kwam aan het licht, dat ernstig wordt overwogen het strijdtoneel in het Verre Oosten onder één bevel te brengen, maar het tevens te verdelen in een Amerikaanse en een Britse sfeer, waarbij Nederlandsch-Indië in de Britse sfeer zou komen te liggen, terwijl men de Nederlandse troepen aldaar zou willen inzetten.

Aangezien er thans, wat de eerste oefening betreft, een beslissing moet komen, is in het licht van deze overwegingen door de Ministeriële Commissie Oorlogvoering besloten om zeker te gaan en die phase in het Verenigd Koninkrijk te doen plaats hebben. Men kan dit al dan niet betreuren, maar de omstandigheden brengen dit mede. Zoals gezegd, blijft de vraag open, waar de final training zal moeten geschieden in een tropische of subtropische omgeving."

Ik zou nu nog graag iets willen zeggen over de training van de mariniers in de Verenigde Staten. Dienaangaande is er een stuk, dat mij ontslaat van de noodzaak heel veel brieven te citeren, zoals ik dat tot nu toe heb gedaan, en daaraan een soort van commentaar heb verbonden. Ik heb dit stuk ook gekozen met het oog op de objectiviteit; het is niet Nederlands, maar Amerikaans, gedateerd 4 Januari 1946. Het is een brief van de toenmalige „Acting Secretary of the Navy" aan een van de leden van het Congres, dat dienaangaande een vraag had gesteld: deze is afgedrukt in de „Congressional Record 1946/appendix A23" en luidt als volgt:

„During 1943 the Netherlands Government approached the Combined Chiefs of Staff (British and United States) with a proposal for Netherlands participation in the war against Japan after the liberation of Holland. As a result, the Combined Chiefs of Staff, having particularly in mind operations which might have to be undertaken against the Dutch East Indies to free them from the Japanese, determined in 1943 that plans should be made for such participation, and agreed that the United States should be responsible for the training and equipping of a brigade of Royal Netherlands Marines (about 5000 men), while the British would assume responsibility for a substantially larger army contingent and for Dutch naval and air forces. Quite logically, the responsibility for the training and equipping of the Netherlands Marines was delegated by the United States Chiefs of Staff to the Navy Department so that their training and equipment might be closely similar to that of our own Marine Corps.

The Netherlands Marine Corps program was actually begun in 1943, and was accelerated shortly after VE-day when Dutch manpower became available but, even so, proceeded slowly since all available shipping was being utilized for transportation and redeployment of United States troops and because operations against the Netherlands Indies had not been assigned a high priority by the Combined Chiefs of Staff."

Deze leidden de algemene oorlogvoering. U weet, dat de bevrijding van Nederlandsch-Indië eigenlijk indirect heeft plaats gehad. Van geallieerde zijde is men van de eilanden in de Pacific naar Nieuw Guinea gegaan, vandaar naar Morotai bij Halmaheira. Van Morotai heeft men de grote sprong naar het noorden gewaagd en men is bij de Philippijnen gekomen; daarna volgde Okinawa en de andere eilanden tussen de Philippijnen en Japan en tenslotte heeft men de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki laten vallen. Nederlandsch-Indië werd toen vanzelf bevrijd, omdat Japan zich moest onderwerpen. Dat is de verklaring voor hetgeen in de brief staat, nl.: „operations against the Netherlands Indies had not been assigned a high priority by the Combined Chiefs of Staff." Men wilde Japan langs een kortere weg te lijf gaan.

„However, by August 1945, about 5000 men of the Royal Netherlands Marine Corps were undergoing training in the United States under the auspices of our own Marine Corps, the bulk of such training taking place at Camp Davis, North Caroline. Due to shortage of shipping and the short time from VE-day to VJ-day, none of the United States trained Netherlands Marines had been shipped to the Far East by the time of the Japanese capitulation on August 14, 1945.

In connection with the surrender of Japan, the responsibility for the accepting and the surrender of the Japanese in the Netherlands Indies and contiguous areas was assigned to the South East Asia Command, headed by Admiral Lord *Mountbatten*. This responsibility included the tasks of disarming and removing the Japanese forces, of securing the surrender of Japanese equipment, of repatriating and liberating allied prisoners of war, and of assuring the safety of civilians interned by the Japanese. It was entirely logical for the Kingdom of the Netherlands to desire to participate in accepting the surrender in this area of which it is the territorial sovereign. Furthermore, is was military desirable that it do so in order to lighten the load on United States, and British manpower which would otherwise have been required to undertake the entire mission and also, in order to make it unnecessary for United States forces to become involved in the liberation of these territories from the Japanese. Accordingly, the United States Chiefs of Staff supported the completion of training of the Netherlands marines already in this country, but refused to accept in the United States the additional troops which the Dutch desired to be trained as replacements for the brigade of 5000 men. The cost of this training was properly charged to lend-lease as a war measure and continued to be so charged until completion, as was permitted under the President's directive terminating lend-lease except for certain special categories. There is a possibility that the entire cost thereof may be recovered in the final settlement of lend-lease."

Dit is niet gebeurd, te onzen voordele.

„The equipment of the Netherlands Marine forces presented a different problem from their training. Plans for procuring this equipment and delivering it to the Dutch under lend-lease had been perfected before VJ-day but it had not been delivered when lend-lease terminated. It is my understanding that the Netherlands Government sought to acquire the necessary equipment by negotiating a so-called 3-C agreement under the Lend-Lease Act but that the Foreign Economic Administration refused to sanction their obtaining the necessary credit through such an arrangement. The Netherlands Government then arranged to pay cash for their equipment and supplies, many items of which otherwise would have become surplus and could have been disposed of at only a small fraction of their cost. The Netherlands Government was charged cost plus 10 percent for all equipment and supplies purchased; the additional 10 percent was to cover the cost of transportation within the United States to dockside. The estimated charges for equipment and supplies totaled $ 13.670.831.34 and the Netherlands Government has deposited checks for that amount in full. The equipment and supplies for the Netherlands marines have, therefore, been paid for in cash."

Als wij tijd hadden gehad, hadden wij alles misschien goedkoper kunnen krijgen. Wij moesten echter naar Indië en wij hebben toen die grote som moeten betalen.

„It is of further interest that the personnel of the Netherlands marines with their equipment and supplies, have left the United States in ships of Dutch registry."

Dit is hetgeen ik u vandaag wilde vertellen; ik hoop u hiermede gegeven te hebben ten eerste een direct antwoord op uw vraag hoe het stond met de theatre-verdeling en ik heb geprobeerd duidelijk te maken, dat men deze zaak moet zien in de algemene samenhang van onze wens om actief mede te werken aan de bevrijding van Indonesië, maar ook aan de oorlogvoering tegen Japan in het algemeen, die, naar men toen veronderstelde, veel langer zou duren dan de oorlogvoering tegen Duitsland in Europa.

Ik geloof niet, dat er ooit in dezen een samenhangend beeld publiek is gemaakt. Weinigen hebben ook de gelegenheid zo'n samenvattend beeld samen te stellen.

64130. De **Voorzitter:** Wij zijn er u zeer dankbaar voor.

Ik mag u misschien nog een enkele vraag stellen. Aan het begin van uw uiteenzetting hebt u gezegd, dat u zich hiermede verdedigde tegen bepaalde opvattingen. Is het u mogelijk uw weergave te geven van de opvatting, waartegen u zich verdedigt?

A. Als de commissie het wenst, wil ik het wel doen. Er is het een en ander gepubliceerd. In de „Stichting voorlichting buitenland, van 25 Maart 1948, afdeling Nederlands nieuws" heeft de heer *J. Fabius* geschreven, dat ik, die, volgens hem, onvrij stond tegenover Engeland — hoe onvrij, dat blijkt wel uit mijn relaas van zoëven —, overeenkomstig de wensen van Engeland, Britse, in plaats van Amerikaanse, hulp had gekozen — alsof ik te kiezen had — ter bevrijding van Indonesië. Ik zou daarbij onze militaire leiders in de Verenigde Staten hebben dwars gezeten, waardoor in Washington kwaad bloed werd gezet. Dit zijn letterlijk de woorden, die deze auteur bezigde. Dan is er nog een artikel in „De Nederlander", uit het voorjaar van dit jaar, getiteld „*Churchill* deed toezeggingen om Indië te mogen bevrijden". Hierin staat o.a. deze mooie zin: „In deze controverse heeft de Minister van Buitenlandse Zaken geen kleur bekend."

U weet nu precies hoe het is gegaan. Er was geen kwestie van geen kleur bekennen of wel kleur bekennen; wij hadden een praktisch

probleem op te lossen en wij hebben dat gedaan goed of slecht, daarover moet u een oordeel uitspreken, op de manier, die ik u stap voor stap heb uiteengezet en geschetst.

Ik waardeer het zeer, dat de commissie mij de gelegenheid geeft dit uiteen te mogen zetten. Reeds eerder heb ik hier iets verteld over de, naar mijn opvatting, buitengewoon ongewenste legendenvorming, die hier ten aanzien van tal van punten plaats heeft gehad en nog plaats heeft en het is uitermate welkom hier eens de werkelijkheid tegenover te kunnen stellen. In het algemeen zijn de archieven nog niet geopend; volgens mij zou er niets geen bezwaar tegen bestaan, dat ten aanzien van dit punt te doen. Ik heb slechts kunnen raadplegen, wat mij in Washington ter beschikking staat, maar, zoals u zult hebben bemerkt, geeft het toch een vrij volledig beeld.

Dat ik mij naar Engeland zou hebben gevoegd, is belachelijk; ik geloof ook, dat dit voldoende blijkt uit hetgeen ik hier heb medegedeeld. De oorlog werd niet alleen in het grote geallieerde verband collegiaal gevoerd, maar dit gebeurde ook bij ons in de Nederlandse samenhang in Londen, waar de Commissie voor de Coördinatie van de Oorlogvoering beraadslaagde over de beslissingen.

64131. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat in Augustus 1945 in Potsdam Java ook onder de S.E.A.C. is gekomen. Is dit een verrassing geweest?

A. Het was een verrassing en wij hebben er ook het een en ander over gezegd, omdat wij er niet tevoren in gekend waren. Reeds eerder heb ik in herinnering gebracht, dat zulke dingen weleens meer gebeuren en niet alleen tegenover ons. Ik heb toen aangehaald een passage uit het Lagerhuisdebat in de „Nieuwe Rotterdammer" van 22 Juli, waaruit blijkt, dat in uiterst belangrijke dingen Engeland tevoren ook niet werd gekend. Ik weet niet of het omgekeerde ook weleens is gebeurd; in ieder geval was het formeel en materieel een onjuiste daad, waartegen wij dan ook bezwaar hebben gemaakt. Zoals ik al zei, was de beslissing ons op zich zelf niet onwelkom, in de veronderstelling, waarin wij natuurlijk verkeerden, dat de Engelsen niet iets op zich namen, waarvan ze niet in staat waren het terstond en goed uit te voeren. Deze beslissing werd 2 Augustus genomen en eerst later bleek, dat ze daartoe niet in staat waren.

64132. De **Voorzitter:** Hetgeen u nu zegt, is dus eigenlijk de formulering van de praktische betekenis van de overgang van Java naar de S.E.A.C. Het is dus gebleken, dat Engeland niet in staat was te doen, wat Amerika waarschijnlijk wel had kunnen doen.

A. Amerika zou het echter zeer ongaarne hebben gedaan, als zijnde de „restoration of a colonial empire".

64133. De **Voorzitter:** In ieder geval is de Nederlandse Regering volkomen onkundig geweest van deze overgang?

A. Inderdaad. Deze overgang is pas in werking getreden op de dag van de Japanse capitulatie.

64134. De **Voorzitter:** Indien de Nederlandse Regering er wel van op de hoogte was geweest, dan zou zij waarschijnlijk geen bezwaar hebben gemaakt?

A. Men was altijd in de veronderstelling, dat Engeland paraat was.

64135. De **Voorzitter:** Is het de algemene opvatting, dat Amerika er destijds wel toe in staat was?

A. Zeer bepaald wel. Wat dat betreft, kan ik u raden, daarover de heer *van Mook* te raadplegen, die, wat dit punt betreft, veel contact met generaal *MacArthur* heeft gehad.

64136. De **Voorzitter:** Engeland heeft destijds dus iets op zich genomen, waarvan het wist, dat het niet in staat was het uit te voeren?

A. Engeland wist, dat het niet in staat was het terstond te volvoeren, en daarop kwam het voor ons aan.

Dit zijn natuurlijk dingen, die tot verwijten aanleiding kunnen geven, en men moet hierbij zeer precies zijn, anders ligt de mogelijkheid van onbillijke conclusies te zeer voor de hand. Wie precies dit met de Amerikanen heeft afgesproken, weet ik niet. U moet bedenken, dat, toen de conferentie in Potsdam begon, de Regering-*Churchill* nog het bewind voerde, maar, toen de conferentie eindigde, de Labour-Regering er was. Het is heel goed mogelijk, dat, aangenomen, dat dit door *Churchill* is afgesproken met *Truman*, die daar toen was, deze wel degelijk het plan had en kans zag de bevrijding van Nederlandsch-Indië snel door te voeren. Daarna is echter de nieuwe Regering opgetreden, die misschien, ik gis nu, andere opvattingen had b.v. met betrekking tot het tempo van de Britse demobilisatie. Deze Regering was nu gebonden aan het commitment, dat, naar mijn veronderstelling, *Churchill* op zich had genomen, maar het waarschijnlijk zelf niet had gedaan. Zulke mogelijkheden bestaan. Ik werp dit slechts op, ik heb niet achter de schermen kunnen kijken, maar dit behoeft niet zo gek te zijn als het lijkt, al blijft het onbevredigend.

64137. De **Voorzitter:** Er is dus kwestie over geweest, of de opleiding in Engeland of in de Verenigde Staten zou plaats hebben. Prejudicieerde deze beslissing reeds op het inzetten van de Nederlandse troepen op een bepaald terrein? Ik kan mij indenken, dat, wanneer de troepen in Engeland opgeleid zouden worden, ze ook als een Engels onderdeel aan de strijd moesten deelnemen en, wanneer ze in Amerika waren opgeleid, bij een Amerikaans onderdeel. Prejudicieerde de plaats, waar de opleiding zou plaats vinden, dus eigenlijk op de toekomstige taak?

A. Inderdaad. Wat dat betreft, verwijs ik naar de brief van de heer *Eden* aan mij van 31 Maart, waarin als eerste motief wordt genoemd, dat het corps waarschijnlijk zou optreden in de buurt van British controlled troops. Dit was het voornemen en het berustte weer op de beraadslagingen in de Combined Chiefs of Staff.

Op 4 Februari hadden de Combined Chiefs of Staff al gezegd, dat men er aan moest denken, dat de troepen, die men zich voorstelde uit te rusten, waarschijnlijk zouden moeten worden uitgerust met in Europa beschikbaar of buit te maken materiaal, en verder moest men letten op de vervoersmogelijkheden ter zee, dus Engeland. Natuurlijk prejudicieerde dit wel enigszins het toekomstig gebruik van die troepen. Met de mariniers was het iets anders, die waren volkomen Amerikaans getraind en uitgerust.

64138. De **Voorzitter:** Het is dus een logische gedachte, dat men zegt, dat het normaal zou zijn geweest, wanneer de Nederlandse troepen, zodra ze klaar waren, ingeschakeld zouden worden voor de bevrijding van Java en Sumatra?

A. Ja.

64139. De **Voorzitter:** Hoe komt het, dat het zo'n tragisch verloop heeft gehad?

A. Het was natuurlijk onzin om de troepen ongetraind weg te sturen; als men ze aan decimering wilde blootstellen, zou men dit natuurlijk kunnen doen, maar dat was de bedoeling niet, men wilde er gevechtswaardige eenheden van maken. Half November was de training van de mariniers zo ver gevorderd, dat zij vervoerd konden worden, hetgeen ook is gebeurd. Zo is het ook gegaan met andere troepen. Ik heb hier een lijstje van ons eigen vervoerprogram, dat hoort bij de brief van 17 Augustus. Terwijl ik meen deze brief niet te mogen overleggen zonder permissie, kan ik wel zeggen, dat ons eigen schema voor het vervoer van troepen was: September, October, November, December, Januari, Februari, iedere maand een bepaald aantal troepen. Van Amerika naar Indië idem; dit waren dus de mariniers en het is een hele maand vervroegd. Daarna de mensen uit Australië; uit Japans gebied ongeveer 5000 krijgsgevangenen, enz. Men ging eenvoudig te rade met de realiteit. Wanneer zouden de troepen zover zijn, dat ze iets konden doen op het gebied van de oorlogvoering; dit vindt zijn weerslag in het vervoerschema, dat het onze is.

Ik heb hier nog een brief, waaruit blijkt, dat de troepen veelal nog ongetraind waren en aan alles behoefte hadden. Een Brits generaal heeft er meermalen met mijn collega *Michiels van Verduynen* te Londen over gesproken. Hij zei, dat de troepen, hoewel het uitstekend mensenmateriaal was, niets wisten van „jungle-warfare" en de nodige uitrusting, zoals veldtelefoons, misten om als brigade-onderdeel te kunnen optreden. Dat is ook de reden, waarom een groot aantal nog is getraind in „jungle-warfare" in Malakka.

64140. De **Voorzitter:** Men moet dus aannemen, dat het vasthouden van de Nederlandse troepen in Malakka uitsluitend een gevolg is geweest van de omstandigheid, dat zij nog een jungle-training moesten ondergaan?

A. Niet uitsluitend, want er is een bijzonderheid bij geweest in verband met de mariniers. Omdat ik wel dacht, dat u hierover zou spreken, heb ik de heer *Michiels* er naar gevraagd, omdat ik mijn

geheugen wilde toetsen aan het zijne. Hij heeft mij 12 Juli van dit jaar een brief geschreven, waarin hij zegt, na de dossiers te hebben geraadpleegd, dat de mariniers in drie schepen te Batavia aankwamen met hun uitrusting om te worden ontladen. Twee er van werden weer naar Singapore, naar wij toen aannamen door de Britten, teruggestuurd. Hij is toen zeer hoog te paard naar het Foreign Office gegaan om te protesteren en kreeg daar de verbazingwekkende mededeling te horen, dat dit op verzoek van de Nederlandse instanties was geschied, die hen in Soerabaja wilden hebben en niet in Batavia.

Dit is een zaak, waarover ik u niet meer kan mededelen, maar toen de heer *Michiels* mij dit schreef, herinnerde ik mij zeer goed, dat ik hem toen, ik was toen alweer in den Haag, had opgedragen naar het Foreign Office te gaan. Waarom de troepen toen naar Singapore zijn gestuurd, kan ik u niet zeggen. Het is een interessant punt, maar ik weet het niet. Mijn gissing zou zijn, de omstandigheden en de tijd in aanmerking genomen, dat het wel zal hebben samengehangen met de verhoudingen in Oost-Java op dat ogenblik. Het zou overigens niet zo moeilijk zijn dit vast te stellen, want er zijn mensen genoeg, die hiervan weten.

64141. De **Voorzitter:** Het zenden van de troepen naar Soerabaja zou dus het initiatief van de Nederlandse kant zijn geweest. Het is u dus niet bekend, waarom ze naar Singapore zijn gegaan?

A. Neen.

64142. De **Voorzitter:** U hebt het nu gehad over de mariniersbrigade, maar er zijn ook troepen op Malakka gekomen, die niet behoorden tot de mariniers en daar ook zijn opgehouden. Mijn vraag is nu, of het vasthouden van die troepen uitsluitend een gevolg is geweest van het gemis van een jungle-training.

A. Voor zover ik weet, wel. Ik heb nooit gehoord, dat andere motieven daarbij een rol hebben gespeeld.

64143. De **Voorzitter:** Er is in die tijd heel wat over geschreven en daarom is het van belang, dat men daarvoor een argument kan aanvoeren. Zoëven heb ik iets opgevangen, waarvan ik niet precies weet of ik het juist heb verstaan. Er was sprake van een rede, die Minister *van Lidth de Jeude* had gehouden tijdens een lunch, waarbij ter sprake kwam het voeren van de oorlog in de Pacific na die in Europa. Daarbij zou de Minister hebben gezegd: „We are prepared.".

A. Dit woord moet u verstaan in de Engelse zin, wanneer het betekent: „Wij zijn er toe bereid", dus niet „Wij zijn klaar.".

64144. De **Voorzitter:** Er is door u een poging gedaan het zwaartepunt van de Nederlandse Regering naar Washington te verleggen.

A. Ik moet het volstrekt ontkennen, dat ik dit zou hebben geprobeerd.

64145. De **Voorzitter:** Misschien moet ik de vraag zo stellen, of u de invloed van de Nederlandse Regering in Washington wilde vergroten in verhouding tot onze invloed in Londen. Volgens onze gegevens hebt u er op aangedrongen, dat een paar Ministers zich duurzaam in Washington zouden vestigen.

A. Ik weet het werkelijk niet. Wat ik heb gedaan, is, dat wij zouden demonstreren, dat wij, al was de zelfstandigheidspolitiek definitief verlaten, ons zelfstandig oordeel niet hadden verloren en niet een willoos werktuig van enige buitenlandse Regering waren geworden, met name niet van de Britse Regering, in welker gebied wij gastvrijheid genoten. Daarom heb ik zelf herhaalde bezoeken aan de Verenigde Staten gebracht en ik heb er ook voor gepleit (hierin stond ik niet alleen of was van deze neiging de kampioen), dat er herhaaldelijk andere Ministers naar de Verenigde Staten zouden gaan. Nooit om zich daar definitief te vestigen, maar alleen om daar acte de présence te geven en te zorgen, dat zij de Amerikaanse Staatslieden leerden kennen en Nederland in het algemene beeld meer reliëf te geven dan het geval zou zijn geweest, wanneer wij allen maar stilletjes in Engeland waren gebleven.

Ik herhaal dus, dat door mij nooit is beoogd of bepleit om het zwaartepunt van de Regering naar Amerika over te brengen of dat één of meer Ministers zich daar duurzaam zouden vestigen. Ik wil niet nalaten op te merken, dat dit een allerwonderlijkst plan zou zijn geweest. Een Regering is een eenheid; men kan toch niet de ene helft hier en de andere ergens anders hebben. Waarom dan niet in Curaçao of Suriname, die hebben toch ook hun aanspraken? Dit moet dus bepaald een misvatting zijn. Het was, zoals ik zo net heb gezegd, een streven, dat wij ons niet alleen zouden bepalen tot Engeland, maar wel degelijk te kennen zouden geven, dat wij ook prijs stelden op goede relaties met een land als de Verenigde Staten, het grootste van onze bondgenoten in het Westen. Ook was het een demonstratie van het feit, dat wij nog een mening hadden. Zelfstandigheidspolitiek was door ons grondig verlaten, maar het hebben van een zelfstandig oordeel over de dingen, is iets anders; dit sluit hartelijke en intieme verhoudingen niet uit. Naar mijn mening moest dit niet slechts met Engeland het geval zijn, maar ook met de Verenigde Staten.

64146. De **Voorzitter:** Er moet een misverstand in het spel zijn, hetzij aan uw, hetzij aan mijn kant. Ik heb hier echter een nota van 11 Maart 1942, waaronder uw naam staat. Hierin staat o.a.:

> „Mede gelet op het enorme belang voor de toekomst des lands bij aankweeken van den grootst mogelijken goodwill in de Vereenigde Staten en bij derzelver Regeering, gelooft de ondergeteekende, dat wij onze organisatie thans principieel zullen moeten wijzigen."

Even verder staat de nadere uitwerking hiervan:

> „Daarom is mijns inziens de eenige uitweg, dat een paar Ministers zich duurzaam in Washington vestigen, aannemend dat de Regeering der Vereenigde Staten bereid zal zijn hen daar te ontvangen. Niet als een „delegatie" van de Nederlandsche Regeering — dat zou in de Vereenigde Staten niet goed worden opgenomen. Neen, als de Washingtonsche tak van de Nederlandsche Regeering. Haar taak is vanzelf aangegeven: *1* vlagvertoon, *2* contact onderhouden met de Amerikaansche Regeering over actueele problemen der oorlogvoering (voor zoover wij daarop na het verlies van Indië nog invloed kunnen oefenen), *3* idem over de na-oorlogsche problemen."

Ik breng dit ter sprake, omdat hierbij de kwestie van de oorlogvoering een rol speelt.

A. Ik wil graag aannemen, dat deze nota een authentiek stuk is; dit mag een ogenblik een gedachte zijn geweest, maar ik ben er bepaald niet bij gebleven.

Ik zou weleens willen nagaan, wat er op die datum is gebeurd.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het is vlak na de capitulatie van Nederlandsch-Indië.

De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het omstreeks het optreden van de Combined Chiefs of Staff was?

A. Op 6 of 7 Maart van dat jaar ben ik van uit Amerika in Londen teruggekeerd, na daar te hebben vertoefd om de Amerikanen te bewegen ons meer hulp bij de verdediging van Nederlandsch-Indië te verlenen. Een van de laatste dagen van Januari of begin Februari ben ik daar aangekomen en ik meen, dat mijn bijeenkomst met President *Roosevelt* met betrekking tot onze vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff is geweest, ik meen, op 5 Februari. Ik ben er een goede maand gebleven en ongeveer 6 of 7 Maart in Londen teruggekeerd. Blijkbaar onder de invloed van mijn verblijf in de Verenigde Staten heb ik dit idee toen een ogenblik gehad, maar ik ben er niet bij gebleven.

64147. De **Voorzitter:** Het behoeft waarschijnlijk geen dwaas idee te zijn.

A. Neen, het is een volkomen eerlijke zaak; ik zal toen die mening hebben gehad, dat blijkt wel.

64148. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat u het van belang hebt geacht in verband met het onderhouden van contact met betrekking tot de problemen van de oorlogvoering.

A. Ja, het beeld wijzigde zich ook, niemand wist, hoelang het zou duren. Java viel op 8 Maart, maar blijkbaar vond ik toen, dat de Amerikanen er nog wat konden doen en dit zo'n soort van vestiging wettigde. In ieder geval heb ik deze lijn niet gevolgd. Het zou natuurlijk de moeite waard zijn na te gaan, of dit niet een onderwerp is geweest van een debat in de Ministerraad en daar zal men mij wel hebben bekeerd. Hoe het zij, een ogenblik moge dit mijn opvatting zijn geweest, maar al of niet ten gevolge van een bekering in de Ministerraad heb ik de lijn verlaten en is het altijd gebleven bij een betrekkelijk veelvuldig bezoek mijnerzijds aan de Verenigde Staten en bezoeken van sommigen van mijn ambtgenoten aan hetzelfde land.

Retrospectief lijkt het mij een juiste beslissing, dat de permanente vestiging van enkele Ministers niet heeft plaats gehad; zoals ik al eerder zei, zou het een verdeling van de werkzaamheden zijn.

64149. De **Voorzitter:** De vertegenwoordigers van de Combined Chiefs of Staff kregen dus hun instructie van de Regering in Londen. Kregen zij alle inlichtingen, die zij nodig hadden, ook via de Regering? Ik heb hier een telegram, gezonden aan de consul-generaal te Sydney, de heer *Elink Schuurman,* vermeldende, dat hij, in afwijking van hetgeen verzocht was, de heren *Dijxhoorn* en *Meyer Ranneft* niet rechtstreeks meer moest inlichten, doch dat de inlichtingen via Londen moesten worden verstrekt.

A. U moet het zich zo voorstellen, dat er natuurlijk geen betere plaats was om inlichtingen te verzamelen over de oorlogvoering dan Washington, omdat daar de Combined Chiefs of Staff waren. Niemand had toegang tot een betere bron van gegevens dan onze vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Wij konden er natuurlijk nog weleens iets aan toevoegen, maar dit zou dan speciaal betrekking hebben op Nederlandse aangelegenheden; voor de algemene oorlogvoering was Washington ongetwijfeld het centrum; daar kwam alles samen.

64150. De **Voorzitter:** De heer *Elink Schuurman* had blijkbaar eerst instructie gekregen om rechtstreeks inlichtingen te sturen aan de heren *Dijxhoorn* en *Meyer Ranneft* en daarin is toen verandering gekomen, doordat hij het via Londen moest doen.

A. Waarom dit zo is gebeurd, kan ik u niet zeggen, dat zullen de militaire autoriteiten moeten weten. Het is mogelijk, dat hier security-redenen achter zitten. Wanneer b.v. een code Sydney—Washington gecompromitteerd was om de een of andere reden en de code Sydney—Londen niet, dan spreekt het vanzelf, dat men onmiddellijk de gecompromitteerde code uitschakelt.

64151. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, dat in September 1944 door de Britse ambassadeur een verzoek is gedaan om te zijner tijd over te gaan tot vernietiging van de militaire installaties, die door de vijand in Nederland waren aangelegd, met het doel om Engeland en haar zeeverbindingen te bestoken? Kunt u mededelen, wat daarvoor de reden was?

A. Ik heb het van Sir *Nevile Bland* altijd zo begrepen, dat zij bang waren, dat de aanwezigheid van de installaties een trekpleister was voor vijanden van Engeland en dat men graag wilde, dat die trekpleisters haar trekvermogen verloren, wat het meest afdoende kon gebeuren, wanneer zij werden vernietigd.

64152. De **Voorzitter:** Wat bedoelde men precies met de militaire installaties? Men kan daaronder ook de vliegvelden rekenen.

A. Ik meen, dat in die nota speciaal sprake was van de onderzeebootloodsen in IJmuiden en dergelijke.

De **Voorzitter:** Ja, bomvrije loodsen voor duikboten, lanceerstellages, uitrusting en magazijnen voor het afvuren van raketprojectielen en dergelijke. U hebt zelf de vraag gesteld of de vliegvelden daarbij waren inbegrepen; dit waren dus vliegvelden, door de Duitsers in Nederland aangelegd.

A. Ik heb dit gevraagd met de bedoeling om, voor zover ons dit niet zou passen, de vliegvelden zorgvuldig in stand te houden. U weet, dat er in 1946 door de Regering een schema is uitgewerkt hoe het zou moeten gaan met de burgerluchtvaart en welke vliegvelden er wel of niet in aanmerking voor kwamen, idem voor trainingsvliegvelden, alsook voor militaire en maritieme vliegvelden.

64153. De **Voorzitter:** Was het moeilijk op dat verzoek te antwoorden?

A. Het is in eerste instantie naar de militaire Departementen verwezen, die er ontzettend lang over hebben gedaan. Ik meen zelfs, dat er een rappel is gekomen. Daarna ben ik als Minister afgetreden en onttrekt deze zaak zich aan mijn waarneming.

64154. De **Voorzitter:** Het is inderdaad, zoals u zegt. Het was verwezen naar de Minister van Oorlog op 23 September 1944, en op 22 November is er een rappel gekomen van Sir *Nevile Bland;* na twee maanden had hij dus nog geen antwoord. Op 30 November hebt u toen zelf geantwoord, zonder dat er een antwoord was van de Minister van Oorlog. U hebt aan de Minister van Oorlog geschreven, dat u antwoord had gegeven en u vroeg hem of hij zich daarmee kon verenigen. Ik vind het wel een enigszins merkwaardige gang van zaken, niet dat u er op hebt geantwoord, maar dat de Minister van Oorlog zolang werk had op deze vraag een antwoord te vinden.

A. Ik geloof, dat dit weer berustte op de wetenschap, dat hij het bij voorbaat goed zou vinden, naar aanleiding van een gesprek dienaangaande. Men kan, als men in het internationale verkeer de goede relaties gaande wil houden, ook te lang wachten met de een of andere zaak. Een zekere traagheid is misschien begrijpelijk, in het ene geval meer dan in het andere, soms is er ook weleens een beleidselement bij, maar wat het hier kan zijn, weet ik niet. Ik heb het echter niet helemaal op eigen gelegenheid gedaan; ik ben er wel van overtuigd, dat dit wel met het inzicht overeenkwam.

De **Voorzitter:** Uit deze gang van zaken zou men zich afvragen, wat er achter stak, omdat de Minister van Oorlog zolang met zijn antwoord wachtte.

A. Ik kon ook niet begrijpen, waarom men daarop geen antwoord kon geven, ja of neen. Wij hebben ook onze defensie-eisen; wanneer wij zeiden, dat wij die duikbotenloodsen nodig hadden om onze duikboten op te bergen, dus wij hielden ze, dan moesten wij het zeggen. De nodige maatregelen moesten dan worden getroffen om, wanneer ze in verkeerde handen dreigden te vallen, ze op te blazen. Deze negatieve houding verwonderde mij.

64155. De **Voorzitter:** U weet dus niet, of aan dit oponthoud iets ten grondslag heeft gelegen?

A. Ik zou het niet kunnen zeggen.

64156. De **Voorzitter:** Op 12 Januari 1945 hebt u de Minister van Oorlog een brief gezonden, waaruit blijkt, dat de Britse Regering bereid was de Nederlandse krijgsmacht, land-, lucht- en zeemacht te bewapenen. Dit gold echter alleen voor de krijgsmacht in Europa; men heeft uitdrukkelijk een uitzondering gemaakt voor de bewapening van de Nederlandse strijdkrachten voor de dienst in het Verre Oosten. Is het u ook bekend, waarom dit onderscheid is gemaakt?

A. Ik kan het u onmogelijk zeggen. Volgens de uiteenzetting, die ik eerder heb gegeven, moeten er troepen zijn getraind en bewapend in Engeland om dienst te doen in het Verre Oosten.

64157. De **Voorzitter:** Dat is hetzelfde als de expeditionnaire macht.

A. Ja. Men moet hier echter niet de conclusie uit trekken, dat men ons op dat ogenblik wapenen wilde onthouden met betrekking tot de troepen, die in het Oosten zouden optreden. Wat de aanleiding tot deze verklaring is geweest, weet ik niet, misschien had men toen niet veel materiaal.

64158. De **Voorzitter:** Uit de stukken blijkt, dat men die zaak afzonderlijk wilde behandelen. De bewapening gold dan voor de troepen voor de inwendige veiligheid en voor de bezettingstroepen in Duitsland, waarvan ook sprake is geweest, evenals de luchtmacht; men wilde vijf squadrons bewapenen. Er is dus eigenlijk op gerekend, dat Nederland bezettingstroepen zou leveren voor Duitsland. Hetgeen niet is gebeurd.

A. Dat is zwevende gebleven. Aan de ene kant hadden wij het wel graag gedaan, maar ik geloof niet, dat het praktisch een rol heeft gespeeld. Men heeft zich altijd voorgesteld — dit blijkt ook overduidelijk uit het stuk, dat ik u heb voorgelezen —, dat wij met onze troepen naar Indië moesten en zo nodig ook nog naar Japan. Men heeft nooit geloofd, dat er veel zou overblijven voor Duitsland. Wij hebben er weleens over gesproken, maar het is altijd in een overwegingsstadium gebleven.

64159. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de Minister van Oorlog, gedateerd 24 Januari 1945, naar aanleiding van de aide mémoire van het Foreign Office over de bewapening van de Nederlandse troepen. Hierin komt dit deel van een zin voor:

> „terwijl gerekend werd, dat het waarschijnlijk is, dat Nederland zich niet zou kunnen onttrekken aan deelneming aan de bezetting van het vijandelijk gebied Duitschland, waarvoor werd aangenomen, dat rond 20 000 man voldoende zouden zijn".

Blijkbaar heeft men dus van Nederlandse kant de gedachte gehad, dat men 20 000 man moest leveren voor bezettingstroepen in Duitsland.

A. Ik geloof, dat wij daarover ook weleens met de Belgen hebben gesproken en gevraagd wat zij daaromtrent voor opvattingen hadden. Hun positie was echter een totaal andere wat betreft de overzeese gebiedsdelen.

64160. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, waarom Nederland tenslotte geen bezettingstroepen heeft geleverd voor Duitsland?

A. Omdat alles naar Indië moest.

64161. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk zal u wel iets bekend zijn van de kwestie van de krijgsgevangen Nederlanders in Amerika. Het betrof burgers, die veelal met valse papieren werk bij particulieren in Frankrijk hadden aangenomen, ten einde aan de verplichte arbeidsdienst in Duitsland te ontkomen. Dezen hebben zich bij de bevrijding van Frankrijk vrijwillig aangemeld om dienst te nemen bij het Nederlandse leger, maar zij zijn toen door de geallieerden naar Amerika gevoerd en in een krijgsgevangenkamp ondergebracht. Het heeft ontzaglijk veel moeite gekost ze er weer uit te halen; het betrof 132 man.

A. Het is heel goed mogelijk, dat Buitenlandse Zaken ook hierbij betrokken is geweest.

De **Voorzitter:** Ik heb hier brieven, die door u zijn getekend.

A. Na zo'n lange tijd, die waarlijk geen tijd van ledigheid is geweest, verdringt de ene indruk de andere en dingen, die op een zeker moment een zekere actualiteit bezitten, verliezen die weer daarna. Ik kan hier slechts naar beste weten antwoorden en mijn antwoord is, dat ik mij deze episode werkelijk niet herinner.

64162. De **Voorzitter:** Het is alleen de vraag, waarom een en ander zolang heeft geduurd.

A. Misschien dat ik, wanneer ik de dossiers nasla of laat naslaan, nog het een en ander te weten kan komen. Ik heb echter meer te doen; het is voor mij al een inspanning geweest om deze gegevens en die, welke ik de vorige keer aan de commissie heb voorgelegd, bij elkaar te halen. Het moet allemaal gebeuren boven het gewone werk, in een tijd, waarin men te maken heeft met het Atlantic Pact, de E.C.A. en hulp aan Indonesië.

De **Voorzitter:** Wij nemen het u ook niet kwalijk.

A. Neen.

64163. De **Voorzitter:** Ik ben gekomen aan het einde van de vragen, die ik u wilde stellen. Is er nog iets, waarvan u meent, dat de wetenschap van nut kan zijn voor de commissie?

A. Ik geloof van niet. Ik wil u bedanken voor de gelegenheid, die u mij hebt gegeven om hier wat uitvoeriger op een enkel punt in te gaan dan u zich aanvankelijk had voorgesteld, en ik hoop, dat dit tot verheldering, ook in ruimer kring, ten aanzien van deze belangrijke materie zal kunnen bijdragen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

E. N. VAN KLEFFENS.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 25 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

HUGO VICTOR BENJAMIN BURGERHOUT,
oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage, fabrikant.

Hij legt de eed af als getuige.

64164. De **Voorzitter:** Waar was u toen de oorlog op 10 Mei 1940 uitbrak?

A. In Nederlandsch-Indië.

64165. De **Voorzitter:** Welke functie oefende u daar uit?

A. Officier-vlieger bij de Koninklijke Marine.

64166. De **Voorzitter:** Dus u hebt daadwerkelijk deelgenomen aan de strijd in Nederlandsch-Indië of bent u daarvóór al naar Engeland gegaan?

A. Neen, ik ben sinds 1933 bij de marine geweest en in 1935 ben ik naar Indië gegaan.

64167. De **Voorzitter:** De strijd in Indië begon in December 1941; heeft u daar nog aan deelgenomen?

A. Ja, daar heb ik nog aan deelgenomen.

64168. De **Voorzitter:** Kunt u ons daar ook iets over mededelen?

A. In welk verband, zou ik willen vragen. Misschien zijn er bepaalde aangelegenheden, waar u iets over wilt weten.

64169. De **Voorzitter:** Op welke wijze heeft u deelgenomen aan de strijd?

A. Toen de oorlog uitbrak, was ik instructeur bij de Marine-Luchtvaartdienst. Behalve, dat ik toen een verzoek heb gedaan om naar Engeland te gaan, naar het squadron in Engeland, dat afgewezen werd, omdat ik getrouwd was, heb ik in Indië dus niet de kans gekregen om de Meidagen in Holland mee te maken. Toen de oorlog in Indië uitbrak, was ik vrij kort tevoren overgeplaatst van mijn functie als instructeur naar een groep vliegtuigen, die actief patrouilleerden in het Nieuw-Guinea-gebied. Ik was daar commandant van en als zodanig heb ik het begin van de strijd in Indië meegemaakt in de noordoostelijke gedeelten, nl. Ternate, Celebes, Philippijnen, Nieuw-Guinea.

64170. De **Voorzitter:** Bent u in Indië gebleven tot aan de capitulatie?

A. Ja.

64171. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de organisatie van de marine-luchtstrijdkrachten?

A. De organisatie bestond uit een Marine-Luchtvaartdienst met een commandant Marine-Luchtvaartdienst en een staf Marine-Luchtvaartdienst, die in Soerabaja gezeteld, oorspronkelijk op het marinevliegkamp Morokrembangan, dat later echter is overgebracht naar de stad.

64172. De **Voorzitter:** Hoe waren de namen van die beide functionarissen?

A. De commandant van de Marine-Luchtvaartdienst was toentertijd kolonel *Bozuwa* (kapitein-ter-zee). Ik weet niet zeker, tot welke datum hij die functie bekleedde. Zijn opvolger was kapitein-ter-zee *Hendrikse,* die inmiddels is gesneuveld. Kolonel *Bozuwa* heeft toen de functie overgenomen van commandant reconnaissance-group in Bandoeng. Het was een aparte eenheid, die werd opgericht en die eigenlijk de diverse geallieerde eenheden, die zich met de luchtverkenningen bemoeiden, bij elkaar bracht. Ik bedoel hier de geallieerde eenheden, die zich in die dagen met de luchtverkenningen bemoeiden.

Onder het commando van de Marine-Luchtvaartdienst, dat eigenlijk de overkoepelende instantie was, waren er diverse zeegaande groepen — zoals wij dat in die tijd noemden —, meestal bestaande uit drie vliegtuigen, die een eigen commandant hadden en die gedurende een bepaalde tijd van hun basis weggestuurd werden en dan opereerden in het zeegebied, dat hun aangewezen werd. Dat zou men eigenlijk de operationele eenheden kunnen noemen. Behalve de operationele eenheden waren er ook de diverse bases met haar basiscommandanten, zoals ik al zei: het marinevliegkamp Morokrembangan, het marinevliegkamp Priok, het marinevliegkamp Ambon, het marinevliegkamp Tondano en het marinevliegkamp Tobameer.

64173. De heer **Fens:** Was er op Borneo niets?

A. Ja, natuurlijk, op Borneo zat Balikpapan. En verder het marinevliegkamp Tarakan. We hadden ook hulpbases op Borneo, nl. Pontianak, maar dat was eigenlijk een beetje buiten mijn gebied, waardoor ik het even over het hoofd zag. Nu moet ik even recapituleren. Men had dus het commando Marine-Luchtvaartdienst, daaronder de diverse bases en opererende van die bases had men de diverse zeegaande groepen, die onder een zelfstandige commandant stonden.

64174. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen hoe groot de totale omvang was van de Marine-Luchtvaartdienst?

A. Bedoelt u in personeel of materieel?

De **Voorzitter:** Materieel.

A. Het is een beetje lang geleden, maar ik zou haast zeggen: in eerste lijn een 60 vliegboten, die voor directe verkenningen en aanvallen beschikbaar waren. In tweede lijn waren er reserve-vliegtuigen, misschien nog 60. Ik reken daar niet bij de kleine vliegtuigen, die oorspronkelijk bestemd waren voor inscheping op de kruisers, want eigenlijk gezegd, toen de oorlog uitbrak, hebben ze er deze vliegtuigen vrij snel afgehaald; omdat ze betrekkelijk weinig militaire waarde hadden, werden ze van boord afgehaald. Dus ik reken ze op het ogenblik niet mee tot de militaire sterkte van de Marine-Luchtvaartdienst.

Ik heb het dus hoofdzakelijk over de vliegboten.

64175. De **Voorzitter:** Bij welk bepaald onderdeel was u ingedeeld?

A. Ik ben in begin November overgeplaatst, en wel 11 November 1941 naar groep vliegtuigen V, die toen in Ambon gebaseerd was.

64176. De **Voorzitter:** En op welke wijze heeft die groep deelgenomen aan de strijd?

A. Toen de oorlog uitbrak was onze taak eigenlijk: het verrichten van een ochtend- en een avondverkenning, die zich in de ochtend meestal uitstrekte iets ten zuiden van Ternate tussen Ternate en Celebes in en 's avonds meer naar de Talaud-eilanden. Het was meestal zo, dat men van Ternate startte en om de Zuid vloog

naar het vliegkamp Tondano, waar men tot 's middags bleef liggen, en dan een avondverkenning zover mogelijk om de Noord naar de Talaud-eilanden terug naar Ternate, zodat men 's avonds altijd weer in Ternate lag. Na het uitbreken van de Japanse oorlog is mijn groep naar het vliegkamp Tondano verplaatst, omdat over het algemeen aangenomen werd, dat de open rede van Ternate te onveilig was, met het oog op mogelijke onderzeebootaanvallen, waardoor men zijn vliegtuigen kwijt zou zijn, en men verwachtte, dat er een betere gelegenheid was om de zaak te beschermen op het meer van Tondano. We hebben daarna nog gewoon onze verkenningen gedaan en een beetje gekonvooieerd. Echter heel weinig, omdat er maar een zeer klein aantal konvooien in dat gebied waren. Verder hebben we een bomaanval gedaan op Davao in de Philippijnen en daarna hebben we al onze vliegtuigen op één na verloren, op het meer van Tondano liggende. Daar zijn we aangevallen door de Japanse jachtvliegtuigen. Het was dus een betrekkelijk spoedig einde. Dat was eigenlijk het einde van die eerste periode. Met het ene vliegtuig, dat we nog hadden, hebben we al het personeel teruggebracht naar Soerabaja, met uitzondering van vier man, die achtergebleven zijn in het hospitaal in Tondano en die vrij zwaar gewond waren. Ik moet eerst even mijn oorlogsdagboek raadplegen. We zijn op Vrijdag 26 December 1941 vertrokken van Ambon met het laatste vliegtuig, dat we hadden, via Boeton en Bima, terug naar Soerabaja. Daar zijn we 28 December aangekomen, dat moest in betrekkelijk korte étappen gedaan worden, omdat het vliegtuig zwaar belast was met een complete groepsbemanning er in. Op het vliegveld Morokrembangan werd onze groep toen aangewezen om voorzien te worden van nieuwe vliegtuigen. Oorspronkelijk waren we uitgerust met driemotorige Dorniers. We zijn toen aangewezen om over te gaan op de tweemotorige Catalina's. Dat was voor ons een betrekkelijk nieuw vliegtuig, want die waren pas kortgeleden uit Amerika aangekomen en dat betekende dus, dat de hele groepsbemanning opnieuw eigenlijk ingeschoten moest worden op het nieuwe type vliegtuig, en daar was nogal weinig tijd voor. De volgende taak, die we zouden krijgen, was met deze groep vliegtuigen naar Tjilatjap toe te gaan en daar verder konvooidiensten en eventuele verkenningen te verrichten. We zijn — naar ik meen — 12 Januari weer van Soerabaja vertrokken en naar Tjilatjap gegaan. Dat was niet zo erg prettig, omdat de geoefendheid van de bemanning — vooral omdat we nogal wat geoefend personeel kwijtgeraakt waren — met geheel nieuwe vliegtuigen nu niet zo heel groot was. Een bijzonderheid is misschien, dat de enige vlieger in de groep, die kon nachtvliegen met die vliegtuigen, ondergetekende was. Verder waren er een aantal leerlingen bij en een paar oorlogsvrijwilligers. Dus de geoefendheid van die groep was nu niet zo groot toen wij weggingen. Daar kwam bovendien nog een nadeel bij, dat de toestand van de haven en ook de toestand van de verlichting in Tjilatjap, niet toelieten, dat we daar onze normale geoefendheid konden opvoeren. Er lagen nogal veel schepen in de haven van Tjilatjap en de haven is niet erg ruim. Bovendien lagen er veel boeien. Dus we zaten in Tjilatjap met een betrekkelijk ongeoefende groepsbemanning. Zoals ik zei, de taak, die wij in Tjilatjap kregen, was hoofdzakelijk het konvooieren van schepen in de naaste omgeving van Tjilatjap op de aanvaarroutes — er was al sinds geruime tijd onderzeebootactiviteit, eigenlijk al van de eerste dagen van de oorlog af, juist op de Zuidkust — en de bedoeling was om zoveel mogelijk te proberen, die schepen, die Tjilatjap aan moesten lopen, te beschermen en ook de schepen, die er uitgingen. De havenfaciliteiten op de noordkust van Java, zowel van Soerabaja als van Priok, waren voor commerciële doeleinden eigenlijk gezegd totaal opgeheven. Alles liep over Tjilatjap, alle schepen, die met goederen binnenkwamen, met belangrijke lading, alles kwam naar Tjilatjap toe. Een groot bezwaar van die konvooieringsopdrachten van Tjilatjap uit, was weer de moeilijkheid van het nachtvliegen. Het heeft weinig zin om een schip te konvooieren van 's ochtends zes uur tot 's avonds zes uur en het dan los te laten, dan blijft die onderzeeboot meestal rustig onder water zitten. Die heeft men overdag niet zo gauw in de gaten en zodra dan niet meer gekonvooieerd wordt, komt de duikboot boven en gaat het schip er aan. Dat hebben we b.v. gehad met de „Pijnacker Hordijk", een schip van de K.P.M. Dat is ongeveer drie kwartier, nadat wij het konvooieren af moesten breken, getorpedeerd. Dat bracht het feit mee, dat we geen nachtvliegers hadden, en in de tweede plaats, al hadden we op dat moment nachtvliegers gehad, er was geen gelegenheid in de haven van Tjilatjap om te kunnen nachtvliegen door ruimtegebrek en door de grote hoeveelheid obstakels in de vorm van schepen en grote scheepsboeien, die er lagen. Tjilatjap is nooit bestemd geweest als een basis voor vliegboten. Ik geloof wel, dat dit de hoofdzaak is van wat onze groep zo'n beetje in oorlogstijd heeft gedaan.

64177. De **Voorzitter:** Dus u kunt waarschijnlijk geen bijzondere krijgsverrichtingen vermelden?

A. Ik geloof eigenlijk, dat er geen bijzondere krijgsverrichtingen zijn geweest, men deed wat werd opgedragen, en daar hield het mee op.

64178. De **Voorzitter:** Ik bedoel gebeurtenissen, die speciaal vermeldenswaard zijn, b.v. een bepaald succes, dat is behaald.

A. Ik geloof, dat er in die tijd moeilijk te spreken is over successen, die er behaald zijn. De beroerde zaken zijn zoveel mogelijk verminderd, maar er zijn in die tijd eigenlijk geen successen geweest. Daar was het allemaal een beetje te gauw voor afgelopen.

64179. De **Voorzitter:** Na de capitulatie bent u waarschijnlijk ergens anders heengegaan?

A. D.w.z. de capitulatie zelf heb ik niet meegemaakt. Ik ben op 5 Maart door toevallige omstandigheden naar Tasikmalaja toegegaan. Ik heb toen een vliegtuig overgevlogen van Tjilatjap naar Tasikmalaja toe. Daar vandaan ben ik op aanraden van de plaatselijk commandant in Tasikmalaja niet naar Andir gegaan.

Het had weinig zin om het toestel naar Andir over te vliegen, omdat Andir constant werd gebombardeerd. Ik heb toen de commandant reconnaissance-group opgebeld, die mij de opdracht had gegeven dat vliegtuig over te vliegen, en hem gevraagd wat verder de bedoeling was. Eigenlijk heb ik hem toen voorgesteld om dat vliegtuig niet overdag over te vliegen, maar om dat 's avonds te doen. Dan werd de mogelijkheid vermeden om boven Bandoeng in conflict te komen. Ik heb toen 's ochtends van de commandant reconnaissance-group opdracht gekregen om het vliegtuig, dat ik van Tjilatjap had overgevlogen, aan de militaire luchtvaartafdeling over te dragen en terug te gaan naar Tjilatjap en daar onze resterende vliegtuigen, waar we er inmiddels ook alweer twee van kwijt waren geraakt, in gereedheid te brengen voor een grote tocht, zoals hij dat noemde. Ik moet er bij zeggen, dat op het moment, dat ik met hem sprak, wij nog twee vliegtuigen hadden van de drie. Het derde, mijn eigen vliegtuig, was kapot. Bovendien hadden we als een erfenis van onze Amerikaanse collega's een afdankertje gekregen, ook een Catalina, die in nogal slechte toestand verkeerde. Zij (de Amerikanen) durfden hiermede niet de evacuatie aan. Wij waren echter erg blij met het toestel, want we hadden nog wel enige tijd om er iets aan te doen. Toen ik de commandant reconnaissance-group opbelde, had ik nog de beschikking over drie vliegtuigen. Toen ik terugkwam in Tjilatjap bleek, dat één van mijn eigen vliegtuigen bij het eerste bombardement in Tjilatjap, of liever gezegd bij het tweede bombardement, ook zwaar beschadigd was. Ik heb toen de commandant reconnaissance-group gevraagd, de toenmalige kapiteinter-zee *Bozuwa,* wat precies de bedoeling was. Het was allemaal nogal moeilijk over die telefoon, het was een open telefoonlijn en de berichten waren nogal verward. Er was sprake van landingen in de Wijnkoopsbaai, die tussen Tasikmalaja en Tjilatjap inligt.

De bedoeling was, dat de zaak klaargemaakt moest worden voor een grote tocht. Ik heb nog gevraagd: Waar naar toe, kunt u mij een idee geven? Er zouden twee vliegtuigen naar het oosten toe gaan, daarmede zou ik gaan. Eén vliegtuig zou naar het westen gaan. Nu is dat betrekkelijk duidelijk, naar het westen moest Colombo zijn en naar het oosten zou Australië worden. Ik heb nog wel over de telefoon mijn teleurstelling er over uitgesproken, want wij hadden o.a. dat ene vliegtuig overgebracht naar Tasikmalaja en er stonden er in Tjilatjap nog vijf, die oorspronkelijk opgebouwd moesten worden. Ze waren net uit Australië aangekomen. De oorspronkelijke taak zou zijn, dat daar opnieuw een afdeling van de Marine-Luchtvaartdienst mee zou worden geformeerd, en om dat te kunnen doen, had ik dan ook bepaald personeel, dat bij de evacuatie van Soerabaja door mij naar Tjilatjap was gestuurd en dat er een beetje met de ziel onder de arm rondliep. Ik had ze naar Tasikmalaja gestuurd om de benzine in orde te maken en naar Bandoeng om daar te beginnen het personeel bij elkaar te zoeken om met die nieuwe vliegtuigen te gaan opereren. Toen ik opdracht kreeg de zaak klaar te maken voor een evacuatie, waar het dan eigenlijk op neerkwam, voelde ik mij ook wel een klein beetje schuldig, dat ik in eerste instantie die mensen naar Tasikmalaja had gestuurd en ook naar Bandoeng. Kolonel *Bozuwa* heeft aan mij de keuze gelaten of ik eventueel op Java achter wilde blijven en dan toch met die vliegtuigen door wilde gaan, maar gaf daarbij te kennen, dat dat alleen voor mij persoonlijk zou gelden, niet voor de rest van de bemanningen. Dat had natuurlijk betrekkelijk weinig zin, want alleen doet men dan niet zo erg veel meer. Ik heb ook gezegd, dat ik er dan de voorkeur aan gaf, om dan maar bij mijn bemanningen te blijven.

64180. De **Voorzitter:** Waarheen bent u toen gegaan?

A. Naar Australië. Daar zat nl. nog iets anders tussen. Ik heb toen tegen kolonel *Bozuwa* gezegd: Als u wilt evacueren, dan moet dat nog wel vandaag gebeuren en dat kan niet overdag gebeuren, dat moet gedaan worden vlak voor het donker worden. Onze eigen verkenningen hadden nl. uitgewezen, dat er een vrij groot Japans smaldeel voor de haven van Tjilatjap lag in een betrekkelijk nauwer wordende cirkel. Oorspronkelijk lagen ze op een 100 mijlen ten zuiden van Tjilatjap, maar langzamerhand werd de zaak dichtgetrokken en het was betrekkelijk onverstandig om in het volle daglicht te proberen Tjilatjap te verlaten. Dus ik heb met hem afgesproken, dat wij 's avonds om kwart voor zeven zouden vertrekken, dat was het laatste moment, dat er nog een klein beetje daglicht was in de haven van Tjilatjap, zodat men tenminste kon zien, wat men ging doen. Ik heb er ook bij gezegd, dat, als hij er om kwart voor zeven niet was, ik het verder als een order beschouwde om te evacueren en zou gaan en niet meer kon wachten. Hij heeft mij toen ook over de telefoon gezegd, dat hij in ieder geval 's middags in Tjilatjap zou zijn. Ik ben toen met een auto naar Tjilatjap teruggegaan en maakte daar alles in orde, o.a. werd benzine klaargelegd voor dat vliegtuig, waarmede hij uit Bandoeng zou komen. Hij had nl. nog een paar vliegtuigen op het meer van Bagendit liggen en die moesten natuurlijk met benzine worden bijgeladen. Daar hadden we in Tjilatjap wat benzine voor achter de hand gehouden. Dat ging betrekkelijk gebrekkig, omdat er nogal zware branden in Tjilatjap waren geweest. We hadden niet zo erg veel motorboten meer. De benzine moest uit drums overgepompt worden in de vliegtuigen en Catalina's nemen nogal wat benzine mee, dus er ging veel tijd inzitten.

Alles lag helemaal klaar en er is 's middags om een uur of vier een vliegtuig geland, een Catalina. We hebben die Catalina zien landen en wij hebben niet anders gedacht dan dat het het vliegtuig van kolonel *Bozuwa* zou zijn. Vóórdat wij eigenlijk buiten bij het havengedeelte waren, dat was een klein beetje verder weg van de plaats, waar wij lagen, en een bootje bemachtigd hadden, was het vliegtuig weer verdwenen. Er was nogal een chaos in de haven, men kon dus ook geen erg goede inlichtingen krijgen. Er was eigenlijk niemand, die het vliegtuig had gezien. Even later is er een tweede Catalina gekomen en daar bleek een collega van mij in te zitten en die vertelde mij, dat het toestel van kolonel *Bozuwa* inderdaad eerder was gestart van het meer van Bagendit en al lang in Tjilatjap had moeten zijn. We hebben dus aangenomen, dat hij inderdaad op Tjilatjap is geland en om de één of andere reden weer is teruggegaan. Het is later ook gebleken, waarom dat is gebeurd. Zoals afgesproken was, hebben wij gewacht tot half zeven en om half zeven hebben wij alle mensen, die er waren, verdeeld over twee vliegtuigen en wij zijn om kwart voor zeven gestart. De volgende dag zijn we in Australië aangekomen.

64181. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Kon u dat in één ruk halen?

A. Het moest, we konden nergens anders naar toe.

64182. De **Voorzitter:** Bent u in Australië gebleven? En hoe lang?

A. Ik ben aangekomen op 6 Maart en ik ben op 12 of 13 Juli weggegaan.

64183. De **Voorzitter:** In opdracht van wie?

A. Ingevolge opdracht van de C.Z.M. (commandant zeemacht) ben ik met een ploeg mensen naar Amerika gegaan om nieuwe vliegtuigen te halen, nieuwe Catalina's, en die moesten wij naar Colombo overbrengen. Wij zijn met de boot van Melbourne naar San Francisco gegaan. Daar vandaan gedeeltelijk per trein, gedeeltelijk per vliegtuig naar Corpus Christi in Texas. We hebben daar gewacht tot die vliegtuigen afgeleverd werden. Mijn oorspronkelijk plan was om die vliegtuigen op de fabriek over te nemen te San Diego, maar er schenen bepaalde redenen te zijn, dat dat niet kon. Wij kregen de vliegtuigen afgeleverd op één van de vliegkampen van de Amerikaanse marine en weer een ander type Catalina, nl. een amphibie, hoofdzakelijk bedoeld om op het land te gebruiken, niet op het water. Dus dat bracht ook met zich mee, dat de mensen weer overgezet moesten worden. Bovendien bleek het, dat in Corpus Christi in dat heel grote vliegkamp, geen één Amerikaan was, die ooit een Catalina-amphibie had gevlogen. Ze waren er allemaal nogal erg bang voor, ze waren tot nog toe alleen gebruikt in de Aleoeten.

64184. De **Voorzitter:** Hoeveel vliegtuigen betrof dit?

A. Dit betrof een totale zending van 12 vliegtuigen, waarvan er zes zijn overgevlogen door de Amerikaanse ferry-command en zes zijn er overgevlogen door mijn stelletje mensen naar Colombo.

64185. De **Voorzitter:** En werden ze ingedeeld bij de Marine-Luchtvaartdienst in Colombo?

A. Ik geloof eigenlijk, dat het beter is in dat stadium niet meer te praten van de Marine-Luchtvaartdienst, want het 321ste squadron was eigenlijk een onderdeel van de Royal Air Force, operationeel ingedeeld bij de Royal Air Force.

64186. De **Voorzitter:** Hoe groot was dat 321ste squadron?

A. Materieel. Ten eerste waren er die zes vliegtuigen, die wij hebben overgebracht, bij ingedeeld. Verder waren er bij ingedeeld, ik zou zeggen: ongeveer 18 Catalina's. Misschien iets minder, maar ik denk, met de reservevliegtuigen mee, dat het ongeveer 18 was.

64187. De **Voorzitter:** Is men opnieuw begonnen met de luchtmacht op te richten, toen u in Australië was?

A. Bedoelt u van de Marine-Luchtvaartdienst?

64188. De **Voorzitter:** Ja. Of is er feitelijk weinig gebeurd in de drie maanden, dat u er was?

A. In die drie maanden, dat ik er ben geweest, daarvan heb ik eigenlijk twee maanden volledig bij de Royal Australian Air Force gezeten, als instructeur. Daar was een groot gebrek aan instructeurs, vooral op vliegboten, en dat was per slot van rekening mijn oude baantje, dus daar werd ik prompt voor aangesteld. Ik heb daar hoofdzakelijk dienst gedaan en de laatste maand heb ik in Sydney dienst gedaan; we hadden nl. een gedeelte van het materieel, dat wij uit Indië meegebracht hadden, verkocht aan de Australiërs, dat moest weer worden opgebouwd en worden ingevlogen. Daar moesten Australiërs op worden ingewerkt en dat is mijn taak daarna geweest. Van een renaissance van de Marine-Luchtvaartdienst is op dat moment niet veel gekomen. Er was — geloof ik — ook betrekkelijk weinig gelegenheid voor. Misschien op papier wel, maar in de praktijk is er betrekkelijk weinig gebeurd.

64189. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u bij het 321ste squadron gebleven?

A. In de eerste week van Januari 1943 ben ik uit Amerika bij het 321ste squadron aangekomen. Ik ben de tweede week van November 1943 weggegaan.

64190. De **Voorzitter:** Dus u bent bijna een jaar in dat squadron geweest?

A. Ja.

64191. De **Voorzitter:** In welke rang?

A. Dat is nogal merkwaardig. Ik heb met het Squadron zelf betrekkelijk weinig te maken gehad. Het Squadron was namelijk gebaseerd in China Bay, dat is namelijk aan de Oostkust bij Tricomali. Toen wij daar aankwamen, was het vliegkamp China Bay niet in het bezit van een behoorlijke runway. Het was essentieel, dat die amphibieën zoveel mogelijk van het land uit gebruikt werden. Er waren namelijk allerlei moeilijkheden, wanneer men ze in het water bracht. Bovendien was de totale last, waarmee gevlogen kon worden, wanneer men vanuit het water moest starten, betrekkelijk gering. Daarom is mijn groep van zes vliegtuigen plus de vliegtuigen, die overgevlogen werden door het Amerikaanse ferrycommand, gebaseerd in Ratmalana, dat aan de Westkust ligt. Daar was een voldoend lange startbaan en daar konden deze vliegtuigen dus van de grond af worden gebruikt. Daar vormden wij eigenlijk een detachement van het 321ste squadron, waar ik als detachementscommandant optrad. Uit hoofde van het feit, dat wij niet of althans zo min mogelijk in het water moesten komen, kwam ik eigenlijk nooit in Tricomali en China Bay.

64192. De **Voorzitter:** Wat was de taak van dat detachement?

A. De taak van het detachement bestond hoofdzakelijk uit verkenning, in de zeegebieden ten zuiden, westen en oosten van Ceylon,

met zo nodige, maar dat kwam minder voor, konvooi-opdrachten, en verder de gewone opdrachten: landen van de vliegboten, mensen hier naar toe brengen, mensen ophalen enz., voorts het zoeken naar overlevenden van getorpedeerde schepen. De hoofdtaak was zuiver een defensieve verkenning en een — ik zou zeggen — passieve verdediging van konvooien.

64193. De **Voorzitter:** Stond u operationeel geheel onder Engelse leiding?

A. Ik zou zeggen, dat ik op papier operationeel stond onder de commandant van het 321ste squadron.

64194. De **Voorzitter:** Die commandant stond onder de Engelsen?

A. Ja, deze commandant stond operationeel volkomen onder Engelse leiding, onder 222nd Group.

69195. De **Voorzitter:** En administratief onder Nederlandse instanties?

A. Ja, ook dat is een beetje vreemd. U begrijpt wel, wanneer men operationeel onder een R.A.F.-eenheid valt, dan zijn er bepaalde administratieve zaken, die voor de R.A.F. gedaan moeten worden. Er zijn ook andere personeelszaken, bijvoorbeeld die gewoon lopen over de „Moeder"-unit of over het 321ste squadron in dat geval, maar dat was nogal gescheiden. Men had zowel een R.A.F.-administratie te voeren als wel een Hollandse administratie.

64196. De heer **Fens:** Krijgstuchtelijk viel u toch onder uw eigen Nederlandse militaire straf- en tuchtrecht?

A. Ja, op dat moment wel.

64197. De heer **Fens:** Hoe bedoelt u „op dat moment wel"?

A. Er hebben zich later weleens gevallen voorgedaan, dat er sprake van is geweest, of dat er sprake van zou zijn, dat we onder ander straf- en tuchtrecht zouden komen. Maar dat heeft zich in Colombo nooit voorgedaan.

De heer **Fens:** Neen, want ik heb in het Militair-Rechtelijk Tijdschrift verschillende krijgsraadzaken te Colombo gelezen en deze werden behandeld volgens het militaire straf- en tuchtrecht in Nederland.

64198. De **Voorzitter:** U bent — zoals u zei — in November 1943 naar Engeland gegaan. Welke functie hebt u daar uitgeoefend?

A. Ik ben oorspronkelijk naar Engeland gestuurd om op te treden — ik zal het Engelse woord maar gebruiken, want het is per slot van rekening een Engelse organisatie — als flightcommander van het 320ste squadron.

64199. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus eerst zat u in het 321ste squadron?

A. Ja, oorspronkelijk.

64200. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** En u was fligthcommander van het 321ste squadron?

A. Ja, en de bedoeling was, dat ik naar Engeland zou gaan om daar op te treden als fligthcommander van het 320ste squadron.

64201. De **Voorzitter:** Dat was het Nederlandse squadron in de R.A.F.?

A. Ja, één van de Nederlandse squadrons in de R.A.F. Er was ook het 322ste squadron.

64202. De **Voorzitter:** U was dus bij de Marine-Luchtvaartdienst?

A. Neen, mag ik u in de reden vallen, het 322ste squadron was een fightersquadron, dat uit landmachteenheden was opgebouwd en, eigenlijk gezegd, uit dezelfde mensen was opgebouwd, waaruit wij ook bestonden, mensen, die in de oorlog hadden dienst genomen en die zo'n beetje overal vandaan waren gekomen. Dus men had eigenlijk gedurende de oorlog het 320ste squadron, het squadron, waarbij ik in Engeland was gekomen. Men had het 321ste squadron, dat in Ceylon zat, en men had het 322ste squadron, dat ook in Engeland zat en dat een fightersquadron was. Behalve dat, was er een squadron ingedeeld (organisatorisch) bij de Engelse marine en voorbestemd om dienst te doen op twee vliegdekschepen, op Engelse vliegdekschepen. Dat was dus een marinesquadron, behorende bij de Royal Navy. Het was, naar ik meen, het 618de of 816de squadron.

64203. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u in werkelijkheid gekregen?

A. In werkelijkheid ben ik commandant van het squadron geworden, na enige tijd, na een paar weken. Weliswaar met in eerste instantie een Engelse commandant, een Zuid-Afrikaan, boven mij, omdat het werk voor mij natuurlijk volkomen vreemd was. Ik was vliegboten gewend voor verkenningsopdrachten en ik kwam in Engeland aan en kreeg op een gegeven moment een medium-bombersquadron.

64204. De **Voorzitter:** Ja, maar is dat nu het squadron der Marine-Luchtvaartdienst?

A. Dat is nogal een gewetensvraag. Het wordt over het algemeen het squadron van de Marine-Luchtvaartdienst genoemd en dat is iets, waarmede ik het eigenlijk niet eens ben.

64205. De **Voorzitter:** Maar zo is het hier in de vorige verhoren genoemd: het squadron van de Marine-Luchtvaartdienst, dat onder de leiding van de heren *Meester* en *van Olm* heeft gestaan. Dat is toch hetzelfde?

A. Ja, dat is hetzelfde squadron.

De **Voorzitter:** Ja, dat is hier tot nu toe altijd gekenschetst als de Marine-Luchtvaartdienst.

64206. De heer **Fens:** Ja, omdat men er op die wijze de traditie van de Marine-Luchtvaartdienst aan had vastgehaakt?

A. Dat vind ik ook altijd het nare punt.

64207. De **Voorzitter:** Welke zijn dan de principiële tegenstellingen?

A. Ik zou dit willen zeggen. Het feit of een squadron al of niet behoort tot een bepaalde militaire formatie ligt m.i. niet in de commandant van dat squadron, maar dat ligt in de meerderheid van het personeel, dat in dat squadron werkzaam is, en ook onder welke eenheid het organisatorisch valt. Men kan vrij moeilijk zeggen, dat het 320ste squadron organisatorisch onder de Marine-Luchtvaartdienst viel, want de Marine-Luchtvaartdienst liet zich betrekkelijk weinig gelegen liggen aan dit squadron. Het viel organisatorisch zuiver onder de R.A.F. Wat de R.A.F. zei, gebeurde.

64208. De **Voorzitter:** Operationeel?

A. Ja, maar ook met het personeel. Om u een idee te geven: als de R.A.F. op een gegeven moment zei, dat een bepaalde commandant van dat squadron voor hen niet acceptabel was, dan kon de Marine-Luchtvaartdienst hoog springen of laag springen, maar dan verdween die commandant. Wanneer de R.A.F. zei, dat het organisatorisch nodig was, dat het squadron van bepaalde opdrachten werd teruggetrokken en werd ingezet op andere opdrachten, dan gebeurde dat. De taak van een Marine-Luchtvaartdienst-squadron is nooit een taak geweest van een medium-bomber-squadron. Een zeeverkenning is de taak geweest van de Marine-Luchtvaartdienst. Dan zou ik er nog vrede mede kunnen hebben, wanneer het merendeel van het personeel in het squadron had behoord tot de oude Marine-Luchtvaartdienst, maar ik geloof, dat ik één van de weinigen was, die tot de oude Marine-Luchtvaartdienst behoorden. De rest van het personeel bestond uit mensen uit allerlei delen van de wereld. Om het beste voorbeeld te geven: er waren zelfs mensen bij, die geen woord Hollands spraken, hoewel het Hollanders waren. Ze waren in oorlogstijd opgekomen, er waren er bij, die uit Zuid-Amerika waren gekomen en daar hun hele leven gewoond hadden. Er waren mensen bij, die in Engeland hadden gewoond, er waren mensen bij, die in Noord-Amerika hadden gewoond, en uit Brits-Indië.

64209. De **Voorzitter:** Maar het waren Nederlanders?

A. Het waren allemaal Nederlanders, maar die helemaal niet specifiek Marine-Luchtvaartdienst waren. De twee andere flightcommanders waren bijvoorbeeld twee landmachtofficieren, beroepsofficieren van de landmacht.

64210. De **Voorzitter:** Hoe heetten die?

A. De toenmalige luitenant *Mulder* en luitenant *Wolf (v. d. Wolf)*, die nu in Engeland zit, en de tegenwoordige majoor *Mulder* zit hier als commandant van „De Transva" te Valkenburg.

64211. De heer **Fens:** Door wie bent u als commandant benoemd?

A. Dat is natuurlijk een strijdbaar punt. Officieel ben ik door de marine benoemd, in feite ben ik door de R.A.F. benoemd. Toen ik op een gegeven moment in Engeland aankwam, ben ik op zicht geroepen bij de plaatselijke commandant van de R.A.F., de toenmalige Air Vice Marshal *Embry*.

64212. De **Voorzitter:** Maar bent u teruggeroepen door de Nederlandse Regering?

A. Ja.

64213. De heer **Fens:** U bent blijkbaar uitgeleend?

A. Ja, inderdaad, zo zou het genoemd kunnen worden. Het is een kwestie van uitlenen. Dat zelfde heeft zich later ook voorgedaan in 1944 — dit is nu in 1943 geweest —, de tweede helft van 1944; toen wij vrij zware verliezen hadden geleden en er nu niet zo'n overvloed van personeel beschikbaar was, hebben wij bijvoorbeeld een hele flight met buitenlands personeel moeten bemannen. We hadden vijf Engelse, d.w.z. Empire-crews, er zaten Nieuw-Zeelanders bij, er zaten Australiërs bij, er zaten Engelsen en Canadezen bij en ook vier Belgische crews. Toen had ik geen personeel genoeg meer om dat hele squadron zuiver Nederlands te houden en daardoor werd het gesplitst in een buitenlandse flight en een Nederlandse flight. Weliswaar had die buitenlandse flight ook een Nederlandse flightcommander, maar de crews, die er inzaten, waren buitenlandse crews. Men kon toch moeilijk zeggen, dat dat M.L.D.-crews waren. Die Belgische crews waren crews van de Belgische luchtmacht.

64214. De **Voorzitter:** Hoe trof u de situatie aan, toen u commandant van het squadron werd?

A. In Engeland?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Misschien niet helemaal zoals ik mij dat had voorgesteld. Het was ook een vreemde tijd. U kent natuurlijk de voorgeschiedenis van het squadron, dat oorspronkelijk op Ansons — dat is echter een heel korte periode geweest — en daarna op Hudsons was gebaseerd en op Hudsons heel zware verliezen had geleden, waardoor het aantal crews gereduceerd werd tot — ik meen — vier. Toen zijn zij overgegaan op Mitchell-bommenwerpers en ik ben eigenlijk bij het squadron gekomen net na de periode, dat de herscholing op Mitchells was gebeurd. Zij waren net weer operationeel geworden. Er waren aangelegenheden, die niet helemaal juist waren in het squadron, maar die ook niet verschrikkelijk erg waren, die zich weer gauw lieten oplossen en zich ook weer snel hebben opgelost op een heel prettige manier. Toen ik het commando overnam, waren er bepaalde aangelegenheden, die nu niet zo juist waren, maar waren teweeggebracht door de omstandigheden.

64215. De **Voorzitter:** Wat verstaat u onder omstandigheden: een te slappe leiding of iets dergelijks?

A. De leiding is misschien niet zo krachtig geweest, maar het hele principe van een Nederlands squadron of van een Nederlandse groep wijkt volkomen af van het begrip van een R.A.F.-squadron. Bij een Nederlandse vliegende eenheid is een commandant van die eenheid, ten rechte of ten onrechte, een administratieve figuur. Bij de R.A.F. werd er de nadruk op gelegd, dat de commandant van een squadron ook wel administratie mocht doen, maar bij voorkeur werd er daarvoor gegeven een goede administratieve man, die te oud was voor ander werk, maar de commandant, die zelf moest optreden in werkelijk operationele zin met zijn squadron, had daardoor ook misschien meer overwicht en meer mogelijkheid om tucht te houden — het is in oorlogstijd zo moeilijk om over tucht te praten —; dat moet meer op vertrouwen berusten dan dat het op tucht berust, maar in ieder geval voor een commandant, die niet operationeel meedoet, is het erg moeilijk om de goede geest in een squadron te bewaren. Vooral een squadron, dat hoofdzakelijk uit mensen bestaat, die geen beroepsmilitairen zijn, maar opgeroepen zijn om een job te doen en ook niet altijd opgeroepen zijn, maar uit zich zelf zijn gekomen om een job te doen. Daarom geloof ik ook, dat de kwestie, dat de leiding misschien een beetje slap is geweest, hierdoor is ontstaan, dat oorspronkelijk te oude mensen als commandant zijn aangewezen. Dat zijn mensen, die in het Nederlands begrip van commandant zeer goed pasten, maar die in het Engels begrip van commandant niet op hun plaats waren en daardoor het persoonlijk contact met de onder hen geplaatste mensen verloren. Het is voor een commandant nooit prettig, wanneer dat gebeurt. Dan krijgt men al gauw, dat er in zo'n squadron een bepaalde groepering gaat komen. Een commandant krijgt van een bepaalde groep mensen steun, waarbij hij zich automatisch aansluit en waardoor hij eigenlijk een andere groep mensen, die geen respect voor hem heeft, volkomen van zich afstoot. In iedere militaire eenheid gaat het verkeerd, als er een onderlinge splitsing komt en er twee of drie verschillende groepen zijn. Daardoor is misschien de leiding een beetje slap geweest, dat wil ik op zich zelf nog helemaal niet wijten aan de figuren, die er zijn; alleen zaten die figuren op de verkeerde plaats.

64216. De **Voorzitter:** Hoe groot was het squadron in uw tijd?

A. Het vliegend gedeelte van het squadron bestond uit 21 vliegtuigen plus de reserve. Over het algemeen was onze sterkte aan vliegtuigen om en nabij de dertig. Daarbij kwam het personele gedeelte, plus de grondbemanningen. Dit is misschien wel een punt, dat belangrijk is: de grondbemanningen waren voor 90 pct. oud-Marine-Luchtvaartpersoneel, aangevuld met specialisten uit de R.A.F. Ik zal maar zeggen: radarwerk, waar wij nog nooit van hadden gehoord, moest aangevuld worden met specialisten uit de R.A.F.; speciaal constables-personeel moest ook worden aangevuld uit de R.A.F. De totale personeelssterkte, vliegend en grondpersoneel, bestond ongeveer uit 550 man, alles bij elkaar.

64217. De **Voorzitter:** Hoe groot was nu het percentage Nederlanders?

A. Toen ik bij het squadron kwam, was het percentage Nederlanders — ik zou zeggen — 99. Het was een enkeling, nl. de specialisten in het grondpersoneel plus een intelligence-officer (eigenlijk een Hollander) — maar die al ver vóór de oorlog als Engelsman was genaturaliseerd, maar het was een Hollands sprekende Engelsman (hij had trouwens ook een Hollands klinkende naam, hij heette *van Nievelt*) — en een leraar, die bij het squadron was om diverse mensen een beetje Engels bij te brengen. Hij was eigenlijk al in de Meidagen van 1940 bij het squadron gekomen. Deze leraar is steeds bij het squadron gebleven. Behalve die mensen was het een volledig Hollands personeel. Zoals ik zei, er waren wel wat Hollanders bij, die geen Hollands spraken, desalniettemin waren het toch Hollanders.

64218. De **Voorzitter:** Hoe had de aanvulling plaats?

A. De aanvulling had plaats „wat de pot schafte".

64219. De **Voorzitter:** Welke pot?

A. De algemene pot in Engeland, waar personeel inzat.

64220. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Een mensenpool?

A. Ja, een mensenpool, daar kwam het eigenlijk op neer. Er was bijvoorbeeld personeel, dat bij de K.L.M. werd gedetacheerd. We hadden ook een gedeelte van ons personeel, dat op rust naar de K.L.M. ging. Dat kwam dan later wel weer eens een keer terug of het kwam niet terug. Er waren mensen uit de Prinses Irene-Brigade, die er wat voor voelden om als vlieger opgeleid te worden, en deze mensen gingen bij de R.A.F. in opleiding. Ze kregen hun opleiding in Canada.

Zo werd eigenlijk afgeroomd wat er aan Nederlands personeel in Engeland zat en dat iets voor de vliegerij voelde, werd opgeleid en werd later als aanvulling gebruikt. Ik ken een nogal markant geval, de zoon van professor *Clay*. Die was meester in de rechten op de marine-afdeling in Londen. Het was al een betrekkelijk oudere figuur, een jaar of 37. Hij zat zich daar enorm te vervelen en voelde er wel iets voor om naar de Marine-Luchtvaartdienst te gaan of naar het squadron toe te gaan. Hij is toen in opleiding gekomen voor waarnemer. Zo waren er wel meer mensen, die er wat voor voelden en die nog voldoende fut hadden en die een beetje actief waren. Op een gegeven moment was deze reserve uitgeput en was er geen personeel meer beschikbaar.

64221. De **Voorzitter:** Hoe zou u de taak van dat squadron omschrijven?

A. De taak van het sqadron was het geven van steun aan legeropdrachten. Wij zaten in de Tactical Airforce, dat was eigenlijk rechtstreekse steun aan het leger. Die taak kwam eigenlijk pas naar voren na de invasie, een kwestie van steunen van legeroperaties op het vasteland, en vóór die tijd was onze taak, hoofdzakelijk in de begintijd, dat ik er bij was, in eind 1943 en begin 1944, het vernietigen van V 1-lanceerposities. Wij werden er voor gebruikt om die V-1's kapot te gooien. Drie maanden vóór de invasie, dus de maanden, aansluitend aan de invasie, werden wij gebruikt om intensief alle toegangswegen tot het invasiefront te vernietigen, alle bruggen, spoorwegen en munitiebergplaatsen, enz.

64222. De **Voorzitter:** Later is er een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten opgericht. Kwam u daar ook onder te ressorteren? De leiding berustte bij de heren *Termijtelen* en *Berdenis van Berlekom*.

A. Ja, u bedoelt eigenlijk na de oorlog?

De **Voorzitter:** Neen, tijdens de oorlog. Ik meen in 1944.

A. Ik moet u heel eerlijk zeggen, dat ik in die tijd bijzonder weinig contact heb gehad met de Marine-Luchtvaartdienst. Dat kantoor zat in Londen en daar hadden wij heel weinig contact mee. Ik meen eigenlijk, dat die datum van oprichting later is geweest. Ik had wel contact met de schout-bij-nacht *Termijtelen*. Hij bemoeide zich ook wel actief met de luchtvaart, maar toch hoofdzakelijk met dat luchtvaartgedeelte, dat bij de Engelse Navy ingedeeld was, bij de vliegdekschepen.

64223. De **Voorzitter:** Dus u bent niet bekend met eventuele moeilijkheden in verband met het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten? Er zijn verschillende opvattingen hierover. Er zijn personen, die het er mee eens waren, dat het directoraat er kwam; er waren anderen, die het afkeurden, o.a. de heer *van der Stok*. Deze was er geen voorstander van.

A. Ik begrijp toch niet helemaal, wat u bedoelt met het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten. Ik ken wel een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten, maar dat is eigenlijk ná de oorlog geweest. Van een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten in Engeland is ook maar tijdelijk sprake geweest; daar ben ik zelf bij geweest als stafofficier, maar dat is ook na 1945 geweest.

De **Voorzitter:** Neen, er was een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten, waarvan de directeur de heer *Termijtelen* was en onder hem stond dan de heer *Berdenis van Berlekom*.

64224. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** En dat was volgens u dan niet in de oorlog?

A. Volgens mij was dat wel op papier zo in 1944, maar toch nog niet in functie.

64225. De **Voorzitter:** In elk geval, u kunt er geen nadere mededelingen over doen? Hoe lang bent u bij het squadron gebleven?

A. Ik ben tot Oudejaarsdag 1944 bij het squadron gebleven. Daarna ben ik afgelost.

64226. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Vervolgens ben ik bij de opleiding van de Royal Air Force voor invliegers gekomen, als leerling.

64227. De **Voorzitter:** Dus toen was u geheel in Engelse dienst?

A. Ja.

64228. De **Voorzitter:** Bent u daar lang gebleven?

A. Ik heb daar een opleiding van een jaar gehad. Daarna ben ik teruggegaan naar het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten, als stafofficier Luchtvaartzaken.

De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd, dat nog van belang kan zijn voor de commissie?

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. V. B. BURGERHOUT.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 25 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

PIETER JACOBUS FETERIS,
oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
vice-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

64229. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u bekleed in Engeland gedurende de oorlog?

A. Ik heb in Engeland de functies bekleed van hoofd van de Afdeling Materieel; in den beginne, voor zeer korte tijd, had ik ook de leiding van het personeel. Overigens ben ik steeds belast geweest met de verantwoordelijkheid over het marinematerieel, als hoofd Afdeling Materieel.

64230. De **Voorzitter:** Zowel onder het Departement van Defensie als onder het Departement van Marine?

A. Dat is steeds dezelfde functie gebleven.

64231. De **Voorzitter:** Uw functie ressorteerde dus eerst onder het Ministerie van Defensie.

A. Ik heb steeds dezelfde functie onder beide Ministeries bekleed. Het was uitsluitend voor Marine; in den beginne — ik moet mij dit even herinneren, want het gaat ver terug — was het het Commandement van de Zeemacht en later het Ministerie van Marine. In Engeland heb ik in ieder geval steeds dezelfde functie bekleed.

64232. De **Voorzitter:** Dan kunt u ons waarschijnlijk wel mededelen op welke wijze de aanschaffing van materiaal voor de marine in die tijd plaats had?

A. De aanschaffing van het materiaal voor de marine had op verschillende wijzen plaats. In de eerste plaats is er onmiddellijk na aankomst in Engeland contact gezocht en verkregen met de Britse admiraliteit en kon in het begin in verschillende materiële behoeften van de marineschepen voorzien worden door middel van de admiraliteit. Hiervoor is destijds met de Britse admiraliteit een overeenkomst gesloten. Voor de onderdelen en de behoeften, die de admiraliteit niet uit eigen voorraad kon leveren, omdat verschillende onderdelen, waarmede de Nederlandse oorlogsschepen uitgerust waren, van afwijkend model en afwijkende origine waren, is direct door de Afdeling Materieel Londen rechtstreeks contact opgenomen met de Britse industrie en is getracht langs deze weg in de behoefte van de marine te voorzien. Dat ging dikwijls niet eenvoudig, omdat de fabrieken een vol programma hadden, dat zo uitgebreid was, dat ze daar voldoende aan hadden. Maar vooral in het begin zijn ze ons zeer ter wille geweest, onder de indruk waarschijnlijk van de overval van Nederland en van de moeilijke omstandigheden, waarin de Nederlandse marine zich bevond, en zodoende zijn we er redelijk in geslaagd — ik moet zeggen over het algemeen boven verwachting — om in de behoefte van de vloot te voorzien. Dit betreft alleen de zaken van de Afdeling Materieel. Niet kleding, voeding e.d., dat behoorde onder de afdeling Administratie.

64233. De heer **Fens:** Admiraal, de kleine bewapening, geweren, mitrailleurs e.d., vielen die ook onder uw beheer?

A. Dat viel allemaal onder het beheer van de Afdeling Materieel. We hadden de kleine bewapening in voldoende mate aan boord en voor zover het niet voldoende was, werd deze geleverd door de Britse admiraliteit, zowel wat betreft de geweren e.d. als de verdere artillerie plus munitie. Uiteraard was daar geen vrije handel in, trouwens alles was onder contrôle van het Britse gouvernement. Dus ook als er besteld werd bij fabrieken, dan moest daarvoor de goedkeuring komen van de Britse admiraliteit. Dan moest eerst de leverancier duidelijk maken, dat hij voldoende gelegenheid had om aan deze orders te kunnen voldoen, zonder te interfereren met die van Britse of van andere zijde. Na verkregen goedkeuring konden de goederen, die gemaakt moesten worden, in bestelling worden gegeven. Ook de keuring van de goederen was in handen van Britse overseers bij de fabrieken en bij de werven. Alles werd geregeld in nauw contact met de Britse admiraliteit en de organen daarvan.

64234. De **Voorzitter:** Ressorteerden alle herstellingen ook onder u?

A. Alle herstellingen ressorteerden ook onder mijn verantwoordelijkheid.

64235. De **Voorzitter:** Ook de aanschaffing van nieuw materiaal?

A. U bedoelt het aanschaffen van de complete schepen?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat was een heel andere zaak. Wanneer een schip in zijn geheel werd overgedragen aan de Koninklijke Marine, ging dat in overleg met en onder leiding van de Britse marine. Voornamelijk van de Britse staf met de staf van de Nederlandse marine. De Afdeling Materieel droeg zorg voor de uitvoering van wijzigingen, o.a. in verband met aanpassing aan de bemanningslijst van de Koninklijke Marine, en hield toezicht bij het gereedmaken van het schip, waarbij gewezen werd op hetgeen niet in orde was. Het waren dikwijls geen nieuwe schepen. Van de onderzeeboten en jagers hebben we wel enkele nieuwe gehad en eveneens nieuwe mijnenvegers. Amerikaanse jagers, die door de Royal Navy aan de buitenlandse marines toegewezen zijn, ik meen in 1941, werden in hun geheel overgenomen van de Britse admiraliteit, zoals ze door de admiraliteit werden afgeleverd.

64236. De **Voorzitter:** In welke materiële toestand bevond zich de vloot, toen de verschillende schepen naar Engeland waren overgestoken?

A. Dat kunnen we in verschillende categorieën indelen, Mijnheer de Voorzitter. Er waren schepen, die zich in een uitstekende toestand bevonden, en er waren schepen, die zware dienst hadden gedaan in de eerste dagen van de oorlog en een goede opfrisser nodig hadden. Over het algemeen was het materiaal, dat overkwam, zodanig, dat het in betrekkelijk korte tijd ingezet kon worden voor oorlogsdoeleinden, samenwerkende met de Britse vloot.

64237. De heer **Fens:** Was er nog een gedeelte in aanbouw en is dat ook overgekomen?

A. Dat is inderdaad overgekomen. Er was een gedeelte van het materieel, dat verder moest worden afgebouwd, w.o. de „Isaac Sweers". Aan de „Heemskerck" moest ook nog het een en ander gebeuren. Onderzeeboten waren niet geheel en al oorlogsgereed.

64238. De **Voorzitter:** Er is hier medegedeeld, dat de reparatie van schepen soms ontzaglijk lang duurde. Is u daar iets van bekend?

A. Daar is mij van bekend, Mijnheer de Voorzitter, dat dit inderdaad wel is voorgekomen. Dat vond ook wel zijn reden hierin, dat b.v. de zojuist genoemde schepen, in opzet afwijkend waren van

de Britse admiraliteits-standaard. De plannen moesten eerst nauwkeurig in tekening gebracht worden. Men moest eerst zien, wat er aan gedaan moest worden en hoe het vervaardigen zou geschieden. Inderdaad is het ook wel voorgekomen, dat schepen lang in normaal onderhoud zijn geweest.

64239. De **Voorzitter:** Lag dit speciaal daaraan, dat de Engelsen ander materiaal hadden dan wij, of had het een andere oorzaak?

A. Gedeeltelijk. Het lag ook wel aan de werf, die werd toegewezen. Ik herinner mij een werf in Grangemouth, waar o.a. Nederlandse onderzeeboten in reparatie kwamen, een werf van niet bijzonder grote capaciteit. Deze werf kreeg daar tussendoor nog weleens spoedopdrachten van de admiraliteit, b.v. voor reparatie van een jager. Er was weer ergens een gevechtsactie geweest en er waren schepen beschadigd, die in korte tijd gereedgemaakt moesten worden. Dan werd een gedeelte van het personeel weleens aan deze spoedopdrachten gezet, waartegen de Nederlandse marine zich altijd uit de aard van de zaak heeft verzet en altijd heeft getracht om het werk vlot voortgang te doen vinden. De beslissing daarover lag uiteindelijk op een hoger plan, nl. bij de speciale instantie op de admiraliteit, die de ship repairs regelde.

64240. De **Voorzitter:** Had u ook rechtstreekse contacten met het Air Ministry of ging dat via de marine-attaché?

A. Met het Air Ministry heb ik als regel geen rechtstreekse contacten onderhouden. De vliegdienst werd helemaal geïncorporeerd in de Britse eenheden en van daaruit ook voorzien, zodat wat de vliegdienst betreft de bemoeienissen zeer gering zijn geweest. In den beginne liep dat al spoedig over de marine-attaché en over de marinestaf.

64241. De **Voorzitter:** Werd de aanschaffing ook nadelig beïnvloed door de omstandigheid, dat de Engelsen zelf niet voldoende materiaal hadden?

A. Het kwam ook wel voor, dat de productie door de vele bombardementen en de vele uren, die verloren gingen door de waarschuwingen voor luchtaanvallen, waarbij zo'n hele fabriek leegliep en het personeel zich naar de onderkomens begaf, werd geremd en niet als normaal was.

64242. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de verliezen, die zijn geleden door de marine in die jaren?

A. Mijnheer de Voorzitter, nu moet ik eens even mijn geheugen raadplegen. Wij hebben verschillende verliezen gehad, o.a. onderzeebootverliezen op de Noorse kust, verliezen van mijnenvegers, die in de lucht zijn gevlogen, verliezen van torpedomotorboten, het verlies van de „Isaac Sweers"; er zijn meerdere verliezen, maar ik zou ze op het ogenblik niet zo uit het hoofd kunnen zeggen.

64243. De **Voorzitter:** Kan men in het algemeen zeggen, dat de materiële verliezen weer werden gecompenseerd door nieuwe aanschaffingen?

A. Zeer zeker, er werd altijd onmiddellijk een aanvraag tot vernieuwing bij de admiraliteit naar voren gebracht en geclaimd om vervanging te krijgen. Die vervanging werd, indien voldoende Nederlands personeel beschikbaar was, als regel ook verstrekt.

64244. De **Voorzitter:** Zijn er ook schepen, die al gereed waren, overgenomen van de Engelsen?

A. Die al in dienst geweest waren?

De **Voorzitter:** Ja, bij de Engelsen.

A. Inderdaad.

64245. De **Voorzitter:** Kunt u daar ook voorbeelden van noemen?

A. Het voorbeeld van de Amerikaanse jagers, die waren tijdens de vorige oorlog in Amerika in dienst geweest en daarna tijden lang opgelegd. Ze werden door de Royal Navy bemand en naar Engeland vervoerd. Dat waren schepen, die al dienst hadden gedaan.

64246. De **Voorzitter:** Ja, dat waren Amerikaanse schepen, maar heeft zich dat ook met Engelse schepen voorgedaan?

De heer **Fens:** Als ik misschien even een opmerking mag maken, die Amerikaanse jagers zijn Engelse jagers geworden.

A. Ja, dat is inderdaad juist.

64247. De **Voorzitter:** Dus het was geen rechtstreekse levering van Amerika aan Nederland?

A. Neen, dat geeft misschien enige verwarring, Mijnheer de Voorzitter, maar ik bedoel jagers, die oorspronkelijk bij de Amerikaanse marine thuishoorden en door Engeland zijn overgenomen en waarvan door Engeland een gedeelte is afgestaan aan de geallieerde naties. Zo ook heeft Nederland er één van gehad.

64248. De **Voorzitter:** Kunt u misschien nog iets toevoegen aan hetgeen u hebt gezegd of meent u, dat in het algemeen wel voldoende de aanschaffing van het materiaal is besproken?

A. Ik meen, dat dit voldoende is belicht, tenminste als het u duidelijk is op welke wijze de aanschaffing is geschied.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

P. J. FETERIS.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 30 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JACOBUS WILLEM DE FEYTER,
oud 43 jaren, wonende te Hoek (Zeeuwsch-Vlaanderen),
directeur van een assurantiekantoor.

Hij legt de eed af als getuige.

64511. De **Voorzitter:** Welke militaire functies hebt u bekleed in oorlogstijd en tot 20 November 1945?

A. Ik weet niet, in hoeverre mijn functies tot militaire functies kunnen worden gerekend. Ik ben namelijk Engelandvaarder en heb als zodanig een functie gehad in Spanje, later aangevuld met mensen uit het Vreemdelingenlegioen. Deze functie is mij opgedragen door de gezant aldaar; ik weet niet, of deze functie als militaire functie moet worden beschouwd.

64512. De **Voorzitter:** Heeft u in ons land een militaire functie gehad, voordat u naar Engeland bent gegaan?

A. Ik was sinds 1935 reserve-officier.

64513. De **Voorzitter:** Welk functie hebt u gehad, nadat u in Engeland was aangekomen?

A. In October 1944 ben ik pas in Engeland aangekomen. In de oproep zag ik, dat dit verhoor betrekking zou hebben op het militair beleid 1940—1945. Ik heb me afgevraagd of ik nog onder die termen viel, aangezien mijn werkzaamheden bij het B.E.M. pas in Januari 1945 zijn begonnen.

64514. De **Voorzitter:** Dit valt er zeker onder, want de opdracht van de commissie gaat tot 20 November 1945.

A. In Januari 1945 ben ik bij de Expeditionnaire Macht gekomen. Voordien had ik mij opgegeven voor het Bureau Bijzondere Opdrachten, maar ik werd als zodanig niet geaccepteerd. In Spanje heb ik typhus gehad en ten gevolge daarvan viel ik medisch in een andere klasse. Ik kwam voor het Bureau Bijzondere Opdrachten niet in aanmerking, omdat hiervoor een A-klasse werd vereist. Ik ben toen tijdelijk afgekeurd geweest, omdat ik te zwak was. Kapitein *Knipscheer* van de Indelingscommissie heeft mij later ingedeeld bij de Expeditionnaire Macht. Ik werd daar commandant van het troependetachement; later commandant hoofdkwartier, toen het Bureau E.M. werd opgeheven en omgezet in Netherlands Forces in the United Kingdom.

64515. De **Voorzitter:** U had deze functie dus ook nog op 20 November 1945?

A. Ja.

64516. De **Voorzitter:** Wat hebt u zo al in Oran meegemaakt?

A. Eerst ben ik in Oran geweest en later in Algiers. Over het algemeen valt hierover niet veel te zeggen. Het was in die tijd erg moeilijk om vanuit Spanje weg te komen. In verband met de komende invasie in Europa was Engeland niet te betreden. We hebben daarom contact gezocht met de Amerikaanse legatie in Madrid om te trachten naar Indië te komen. Via de Amerikaanse legatie hebben wij papieren gekregen; we hadden geen originele papieren en moesten het dus met surrogaat-legitimatiebewijzen doen. Door samenwerking van de Amerikaanse met de Nederlandse legatie hebben we — een groep van Engelandvaarders, die zich inmiddels in Spanje had verzameld en ik, als leider van die groep — papieren gekregen en wachtten op onze tocht naar Curaçao.

64517. De **Voorzitter:** Bent u gezamenlijk uit Nederland weggegaan?

A. Deze mensen waren van verschillende punten bijeengekomen. Er waren Joodse vluchtelingen bij, die al een tijd in Zwitserland hadden doorgebracht en die via speciale kanalen naar Spanje waren gekomen. De meesten waren echter op eigen gelegenheid naar Spanje gekomen, hetzij in groepen van twee of meer, hetzij alleen. Zelf ben ik met een vriend vanuit Nederland vertrokken, die eerder is weggekomen, omdat ik in de gevangenis typhus had opgelopen.

64518. De **Voorzitter:** Waren het in het algemeen mensen van dienstplichtige leeftijd?

A. Er waren veel studenten bij.
Ik weet niet, wat u onder dienstplichtige leeftijd verstaat, maar de meesten waren wel tussen de twintig en de veertig jaar.

64519. De **Voorzitter:** Wilden deze mensen in het leger een of andere functie gaan bekleden?

A. Niet allemaal.

64520. De **Voorzitter:** Hoe bent u uit Spanje vertrokken?

A. Wij zouden met een Amerikaans konvooi van de Mediterranean Basis Section meegaan, dat ons via New York naar Curaçao zou brengen. We moesten in een kamp in Oran afwachten, totdat het konvooi zou vertrekken.

64521. De **Voorzitter:** Waarom was het onmogelijk om naar Engeland te komen?

A. Engeland kon op dat ogenblik door niemand vanuit het buitenland worden betreden, ik meen zelfs niet door diplomaten. Er zijn hierover veel telegrammen gewisseld met H.M. de Koningin om toch naar Engeland te kunnen komen, maar althans in het begin is het ons niet gelukt.

64522. De **Voorzitter:** U hebt vanuit Oran een telegram gestuurd, waarvan wij de tekst hier hebben. Was u toen hoofd van een groep van 42 vluchtelingen?

A. Ja.

64523. De **Voorzitter:** Waaraan was het te wijten, dat u zo lang in Oran werd vastgehouden?

A. Een groep van 42 Nederlanders was voor de Amerikanen natuurlijk niet voldoende om daarvoor een apart konvooi te laten varen. In Oran was een kamp van de Mediterranean Basis Section; mensen, die in Italië vochten, die door een shellshock of door andere omstandigheden vermoeid of niet meer geschikt voor de dienst waren, werden daar wat opgesterkt en opnieuw gekeurd. Af en toe werden er troepen naar Amerika teruggestuurd. Met een van die konvooien zouden wij meegaan. In afwachting daarvan werden wij in dat kamp ondergebracht.

64524. De **Voorzitter:** Waarom richtte u telegrammen aan H.M. de Koningin, terwijl het volgens u toch meer een Amerikaanse aangelegenheid was?

A. Het voornaamste verlangen van de hele groep en ook mijn bedoeling was, in Engeland te komen. Omtrent de dienstplicht voor de koloniën konden we geen enkel gegeven krijgen. We waren bang, dat we echter al te laat waren, omdat de invasie al begonnen was en wij vreesden, dat we alle risico's eigenlijk voor niets hadden genomen. We wilden het liefst naar Engeland om van daaruit nog iets daadwerkelijk te kunnen doen. Met de Nederlandse consul — een Engels zakenman, die daar als Nederlandse consul optrad — hebben wij alsnog getracht om via de Engelsen, die daar ook hun headquarters hadden, toch naar Engeland te komen en in samenwerking met hem hebben wij dat telegram aan H.M. de Koningin gericht.

64525. De **Voorzitter:** Is het tenslotte gelukt?

A. Oorspronkelijk niet, maar later toch wel.

64526. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de Minister van Oorlog van 12 September 1944, waarin staat, dat „de overkomst van betrokkenen naar het Vereenigd Koninkrijk thans uitsluitend een kwestie van transportgelegenheid is geworden". Op dat ogenblik was het dus wel mogelijk in Engeland binnen te komen, wanneer er maar transportgelegenheid was. Er staat verder: „Het telegram van den leider van het convooi wekt den indruk, dat het aan betrokkenen nog niet bekend zoude zijn, dat zij definitief niet naar West-Indië, doch naar het Vereenigd Koninkrijk zullen vertrekken. Uwe Excellentie" — d.i. de Minister van Buitenlandse Zaken — „zou kunnen goedvinden, den vice-consul te Oran en den luitenant *de Feyter* van den huidigen stand van zaken op de hoogte te doen stellen." Is dit ook gebeurd?

A. Ja, dit is inderdaad gebeurd. Nu moet hierbij misschien een kleine verklaring komen. De samenwerking tussen de Engelsen en Amerikanen was niet zo erg perfect.

Wij waren in een Amerikaans kamp; de supervisie berustte bij de Nederlandse consul, een Engelsman, die zich meer Engels voelde dan Amerikaans. Dit had tot gevolg, dat er steeds wrijvingen waren. Temeer, daar wij in Engelse uniform waren — de militairen onder onze groepen werden in Gibraltar in Engelse uniform gekleed, we waren Engelsen in een Amerikaans kamp —, beschouwde de consul dit meer als een Engelse aangelegenheid. De Amerikanen daarentegen hadden de opdracht gekregen voor ons transport zorg te dragen en bemoeiden zich verder niet met ons. We moesten maar afwachten totdat er transportgelegenheid was. Zodoende was het heel moeilijk om te weten te komen, hoe de stand van zaken eigenlijk was. De Nederlandse consul had weinig of geen gegevens; hij heeft wel getracht om vanuit Madrid iets te weten te komen, maar daar wisten ze ook van niets af en vanuit Engeland kwam er ook niets door. Zodoende was het voor ons allemaal een vraag wat er uiteindelijk met ons ging gebeuren. Het duurde verscheidene weken, vóórdat wij iets te horen kregen. Eindelijk vernamen we dan, via de consul, dat er een telegram was gekomen — ik heb dit telegram ook gezien en ik meen zelfs, dat het namens H.M. de Koningin was ondertekend —, waarin stond: „Dutch troops will be sent to England". We werden toen uit het Amerikaanse kamp gehaald en toevertrouwd aan de zorg van de Engelsen. Omdat Oran onder Amerikaans commando stond, werden we overgebracht naar Algiers, onder Engels commando.

64527. De **Voorzitter:** Was het een teleurstelling voor u, dat u naar Engeland ging, omdat u zoëven zei, dat u naar Indië zou gaan?

A. Wij wilden iets doen. Ik heb tien maanden in Spanje doorgebracht, in hoofdzaak vanwege het feit, dat ik daar typhus heb gekregen. Het ging er nu maar om, hoe wij op de een of andere manier iets konden doen. Of dit nu zou gebeuren met de Engelsen of met de Amerikanen, kwam er voor ons minder op aan. Wij verveelden ons ontzettend. Het ging er ons maar om, wie er het eerst voor transport kon zorgen. De Amerikanen hadden waarschijnlijk altijd nog iets meer invloed in Madrid, zodat wij van daaruit de eerste kans kregen om te vertrekken, en die kans hebben we benut.

64528. De **Voorzitter:** Was het nodig om naar Engeland te gaan om u dienstbaar te maken voor de goede zaak? Kon u in September misschien ook via Frankrijk de Irene-Brigade bereiken?

A. Op dat ogenblik was het nog niet mogelijk, want ik ben begin November 1943 in Spanje gekomen. In Augustus 1944 zijn we al naar Gibraltar gegaan. Inderdaad was er in die tijd al van een invasie in Normandië sprake, maar het was absoluut onmogelijk om vanuit Spanje daarheen te komen. Heel Zuid-Frankrijk was nog in handen van de Duitsers. Van de zijde van de Nederlandse ambassade werd dit ons ook ten sterkste ontraden, omdat we volgens opdracht in geregelde troepen moesten komen. We hebben inderdaad weleens het idee geopperd via de Maquis in de Franse résistance trachten te komen. Ik voor mij had dit liever gedaan.

64529. De **Voorzitter:** Wanneer is uw groep in Engeland aangekomen?

A. 23 October 1944 zijn wij in Glasgow aangekomen.

64530. De **Voorzitter:** U hebt zoëven medegedeeld, dat u pas in Januari 1945 bij het Bureau Expeditionnaire Macht is gekomen. Hiertussen ligt dus een tijd van ongeveer drie maanden.

A. Dit is een zeer onprettige tijd geweest. De Engelsen waren erg voorzichtig, wanneer er nieuwe mensen binnenkwamen. Alles werd altijd gecontroleerd, opdat er geen ongewilde elementen zouden binnenkomen, wat in het begin wel schijnt te zijn gebeurd. Iedereen werd daarom ondergebracht in Patriotic Schools, waar alle gegevens zoveel mogelijk werden gecontroleerd om ervan overtuigd te zijn, dat alle mensen, die binnenkwamen, ook werkelijk goede bedoelingen hadden. We hebben ongeveer zeven weken in de Patriotic School vertoefd.

64531. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de organisatie van het Bureau Expeditionnaire Macht?

A. Toen ik er kwam, was het bureau vrijwel nog in staat van oprichting. Ik geloof, dat ik de 18de of 19de officier was. Oorspronkelijk waren daar enkel officieren.

64532. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het bureau die naam al begin 1944 had gekregen.

A. Men sukkelde toen met gebrek aan mensen. Er moesten eerst een organisatie en een werkplan worden ontworpen, maar dat is allemaal vóór mijn tijd geweest. Later heb ik wel gehoord, dat generaal *van Voorst Evekink*, in samenwerking met kolonel, de latere generaal, *Sas,* een plan heeft ontworpen, de organisatie van de Expeditionnaire Macht betreffende. Daar samenwerking met het War Office nodig was, heeft dit nogal administratieve rompslomp met zich gebracht voordat daadwerkelijk een begin kon worden gemaakt met de organisatie.

64533. De **Voorzitter:** Het Bureau Expeditionnaire Macht is eigenlijk hetzelfde als het Bureau O.G.S.; hier heeft alleen een naamsverandering plaats gevonden. U zegt hier, dat het bureau in oprichting was. U bedoelt waarschijnlijk, dat de Expeditionnaire Macht in oprichting was. Het bureau had al een tijd gefunctionneerd. Had u de indruk, dat men reeds vrij ver was met de organisatie op papier?

A. Op papier wel. De richtlijnen waren wel bekend. Aan de organisatie heb ik zelf medegewerkt betreffende vertaalwerkzaamheden, het ontwerpen van voorschriften, het drukken van voorschriften; de opbouw van de gehele divisies, die men oorspronkelijk als doel had gesteld, moest op papier worden gezet. Met de weinige mensen, die er waren, was dit een ontzettend werk. Er is enorm hard gewerkt in die tijd.

64534. De **Voorzitter:** Was naar uw oordeel het bureau onderbezet?

A. Meer dan dat.

64535. De **Voorzitter:** Had dit een ongunstige invloed op de werkzaamheden?

A. Inderdaad.

64536. De **Voorzitter:** Was het naar uw oordeel mogelijk geweest dit bureau een betere bezetting te geven?

A. Volgens mij wel. Ik spreek nu in de geest van de commandant van de Expeditionnaire Macht. Uiteindelijk is dit niet helemaal mijn mening, omdat ik te laat in Engeland ben aangekomen om hierover te kunnen oordelen.

64537. De **Voorzitter:** Wat is uw mening?

A. Het bureau was bedoeld om bij de bevrijding de beschikking te hebben over troepen, die in Indië de taak zouden kunnen overnemen, wanneer er een vacuum ontstond door de Japanse capitulatie.

Daarom was een opstelling absoluut noodzakelijk. Om een dergelijk raamwerk te kunnen opbouwen, moest gebruik worden gemaakt van volwaardige krachten. Ik zelf ben altijd van mening geweest, dat de brigade veel beter had kunnen worden gebruikt voor de opbouw van een divisie, die gereed had kunnen zijn bij de bevrijding — tenminste wat het kader betreft —, wat ook de bedoeling is geweest van generaal *van Voorst Evekink* en generaal *Sas,* die in dezen zeer hard hebben gewerkt. Er werden echter te weinig mensen aan het bureau toegewezen; andere takken vroegen ook allemaal om personeel en druppelsgewijs werden ook weleens mensen toegewezen aan de Expeditionnaire Macht. Ondanks herhaald verzoek kregen we toch echter een te klein percentage.

64538. De **Voorzitter:** Heeft deze belangrijke zaak naar uw mening te weinig zorg van de Regering gehad?

A. Ja, dat is mijn persoonlijke mening.

64539. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gezegd, dat het de bedoeling was, een troepenmacht klaar te hebben bij de bevrijding van Nederland. Is dit wel helemaal juist? Men heeft een opleidingsschema gemaakt, dat begint op „Dag D", dus 60 dagen na de volledige bevrijding van Nederland.

A. De bedoeling was toch wel het raamwerk voor de te stichten divisies voor Indië, het kader dus, gereed te hebben. Hiervoor was in Engeland tijd en gelegenheid genoeg, vooral omdat daar voldoende tropenervaring was op te doen. Aangezien er officieren uit Indië of van andere oorlogsgebieden kwamen, was er een prima tropenopleiding mogelijk. Ik geloof, dat met de beschikbare krachten zeer zeker het kader had kunnen worden gevormd; de omvorming van de troepen had in enkele weken kunnen gebeuren.

64540. De **Voorzitter:** Bedoelt u de omvorming van de Irene-Brigade?

A. Neen, van de oude lichtingen van 1940 en daarvóór.
Dit was ook de oorspronkelijke opzet. Voor zover mij tenminste bekend, was het de bedoeling om die troepen via een korte herscholing gereed te maken voor de tropen.

64541. De **Voorzitter:** Men kon toch eerst na de bevrijding daarvoor mensen uit Nederland krijgen?

A. De bevrijding van het zuiden viel heel wat vroeger dan de bevrijding van de rest van het land. In 1944 begon de stroom van vrijwilligers al.

64542. De **Voorzitter:** U bedoelt, dat men na de gedeeltelijke bevrijding van Nederland mensen had kunnen oproepen voor het kader van de Expeditionnaire Macht. Hebt u daarbij ook rekening gehouden met de wensen van de S.H.A.E.F.?

A. Neen. De aanmelding na de bevrijding was echter zo enorm, dat men heel gemakkelijk 40 à 50 duizend mensen kon krijgen. Ik ben zelf verschillende keren in Eindhoven geweest om mensen op te halen, die bedoeld waren voor de kaderopleiding. Er werd echter door de mensen gesmeekt, mee te mogen gaan naar Engeland. Wanneer er van die krachten was gebruikgemaakt, had het heel best gekund.

64543. De **Voorzitter:** Wat kan de oorzaak zijn geweest, dat dit niet is gebeurd?

A. Dat is mij niet bekend.

64544. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel staat het feit dus vast.

A. Volgens mij wel.

64545. De heer **Fens:** Hebt u het idee, dat hiervoor niet genoeg propaganda is gemaakt?

A. Propaganda was niet nodig. De jongelui meldden zich direct bij duizendtallen, zonder dat verdere aanmoediging nodig was. Er was in Eindhoven een recruteringsbureau, dat de mensen toewees naar de inzichten, die door de hier gevormde generale staf nodig waren. Wij hebben voor ons bureau steeds om mensen gesmeekt, maar er veel te weinig gekregen. Een van de redenen is ook wel gebrek aan transportmogelijkheden geweest.

64546. De heer **Fens:** Ik begrijp dit eigenlijk niet goed. U hebt bezwaren tegen het feit, dat men niet direct is begonnen met het opleiden van het kader. Had dit kader, volgens u, van de Brigade moeten komen?

A. Ja.

64547. De heer **Fens:** Volgens u zou dit kader worden opgeleid, waarna de troepen, die na de bevrijding van het zuiden van hieruit naar Engeland zouden worden overgebracht, door dit kader zouden worden getraind.

A. Ja.

64548. De heer **Fens:** U zegt, dat er niet voldoende troepen van hieruit zijn gekomen. Daarvoor moet toch een reden zijn geweest.

A. Het kader was er niet. In het raamwerk van het kader hadden de troepen gepast; nu moest eerst begonnen worden met de opleiding van het kader. Er werden toen in hoofdzaak jongelui met middelbare opleiding gevraagd om het kader te vormen.

64549. De heer **Fens:** Nu moest dus het kader nog worden gevormd en wanneer na de bevrijding 40 à 50 duizend vrijwilligers waren gekomen, dan was er niemand geweest om hen op te vangen. Het is daarom maar heel gelukkig geweest, dat ze niet zijn gekomen.

A. Dat is de vraag. Volgens mijn bescheiden mening was het beter geweest, wanneer wij zeer spoedig een paar divisies hadden gereed gehad voor Indië. Dit had gekund, wanneer tijdens de oorlog het deel militairen, dat we hier hadden, met de mannen, die van de diverse delen van de wereld in Engeland waren bijeengekomen, was gebruikt als raamwerk. Dit was volgens mij beter geweest dan wanneer ze werden gebruikt in een brigade, die in de geallieerde legers niets had te betekenen.

64550. De **Voorzitter:** Wanneer is men nu begonnen met de opleiding van het kader?

A. Dit is begonnen zodra de bevrijding van het zuiden een feit was geworden. Zo gauw we vanuit Eindhoven mensen konden krijgen, hebben we deze direct naar de Engelse school gestuurd.

64551. De **Voorzitter:** Wat voor soort mensen waren dit?

A. In hoofdzaak mensen met middelbare opleiding, H.B.S.-ers, gymnasiasten, enz.

64552. De **Voorzitter:** Door wie werd het kader getraind?

A. Door de Engelsen.

64553. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen in welk tempo de opleiding van het kader plaats vond?

A. Omdat ik was belast met de opleiding als commandant van het troependetachement, moest ik de ontvangst van deze jongens verzorgen. Ik moest transportofficieren hebben, die regelmatig naar Eindhoven gingen en die de mensen via Ostende naar Engeland brachten. Dit waren groepen van 60, 80, soms 100 jongens. Deze groepen kwamen eens in de week, soms eens in de veertien dagen. De jongens werden direct gekleed en van Engelse papieren voorzien en na drie dagen gingen ze naar de P.T.C.'s, voor de eerste opleiding (Primary Training).

64554. De **Voorzitter:** U hebt dus wel de indruk, dat, nadat de zuidelijke provincies waren bevrijd, de kaderopleiding in een zeer vlug tempo begon?

A. Ja. Dit was toe te schrijven aan het geweldige enthousiasme van de jongens. De resultaten van de opleiding waren ook fantastisch en zodanig, dat de Engelsen er paf van stonden. De Engelsen hadden het systeem van competition — een systeem, waarbij telkens wordt gezocht naar de beste militaire eigenschappen met puntenwaardering —, waarbij de Hollanders altijd verreweg de beste punten hadden.

64555. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de verdere gang van zaken? Nadat de jongelui een dag of drie in Londen waren geweest, werden ze doorgestuurd naar de Engelse scholen?

A. Bij het War Office moest worden aangevraagd, welke P.T.C.'s plaatsen beschikbaar hadden. De mensen werden dan over de verschillende gedeelten van Engeland verspreid. Veel gingen er naar Brentwood, anderen naar andere Engelse scholen, naargelang er plaats was. De indeling geschiedde geheel en al door de Headquarters, het War Office dus.

64556. De **Voorzitter:** Ze gingen dus niet in elk geval eerst naar Brentwood?

A. Meestal wel. Brentwood was het dichtst bij Londen. Ze kregen daar de P.T.C. Officiersopleiding was pas mogelijk na de P.T.C., omdat eerst uit de Primary Training moest blijken of de mensen de kwaliteiten hadden voor officiers- of kaderopleiding. De schoolopleiding telde voor de Engelsen niet mee.

64557. De **Voorzitter:** Werden er ook recruten naar Wrottesley Park in Wolverhampton gestuurd?

A. Ja, maar dat was in hoofdzaak „afval".

64558. De **Voorzitter:** Ik meende, dat ze daar een algemene militaire vorming kregen in afwachting van hun doorzending naar Brentwood.

A. Dat gebeurde ook wel, wanneer er geen plaats was bij de Engelsen — de toevloed vanuit Nederland was vrij stabiel, ging wekelijks door; de Engelsen hadden dus ook niet altijd plaats. Wanneer een P.T.C. in de tweede of derde week was, kon de nieuwe groep er niet meer bij en er moest worden gewacht op een nieuwe opleiding. In afwachting daarvan werden ze naar Wrottesley Park gestuurd en kregen daar door het beschikbare Nederlandse kader alvast een vooropleiding, waarmee ook vaak heel goede resultaten werden bereikt.

64559. De **Voorzitter:** U sprak zoëven over „afvallen". Kon er in Nederland niet worden geschift?

A. Door de andere omgeving en meerdere oorzaken moesten er in Engeland nog wel mensen afvallen.

64560. De **Voorzitter:** Misschien ook door andere richtlijnen?

A. Misschien.

64561. De **Voorzitter:** De Engelsen stelden waarschijnlijk zwaardere eisen dan de Nederlanders?

A. Neen, dat geloof ik niet. Integendeel zelfs.

64562. De **Voorzitter:** Het is me anders niet duidelijk, waarom ze dan in Nederland niet waren afgevallen.

A. Misschien is de opmerking „afvallen" tegenover Wrottesley Park wel een beetje sterk. [1]) Er zijn nogal veel kwesties geweest, krijgsraadaangelegenheden betreffende, omdat er in Engeland nu eenmaal van alles zat. Er waren er veel, die via de koopvaardij bij de landmacht waren gekomen. Ook waren er heel wat mensen met het Franse Vreemdelingenlegioen binnengekomen. Dit waren in het algemeen niet de beste elementen. Wanneer deze mensen zich aan vergrijpen schuldig maakten, die soms vrij betekenisvol waren, konden deze niet naar de Engelsen worden gestuurd; dit was een prestigekwestie. Ze moesten dan ergens worden ondergebracht, en, aangezien we een Nederlands kamp hadden in Wolverhampton, werden ze daar ingestopt.

64563. De **Voorzitter:** Is u bekend hoeveel mensen er uit het Vreemdelingenlegioen zijn gekomen en wanneer dit is begonnen?

A. Ik weet het niet. Zelf heb ik er ongeveer twintig uit Algiers meegebracht.

64564. De heer **Fens:** Kunt u zich misschien herinneren, dat de Franse consul in Oran op een gegeven ogenblik mensen heeft opgeroepen vanuit het Franse Vreemdelingenlegioen om dienst te nemen in het Nederlandse leger?

A. Neen. Ik heb er ook nooit van gehoord. Ik heb die jongens ook niet in Oran gekregen, maar in Algiers, via consul *van Randshuijzen*. Deze mensen liepen daar eigenlijk een beetje doelloos rond. De Franse legers hadden gecapituleerd. De jongens hadden meestal de benen genomen en hadden zich tenslotte wegens gebrek aan middelen van bestaan bij de consul gemeld, die er ook een beetje mee in zijn maag zat. Hij heeft ze bij elkaar in een kampje gestopt. Als liaison-officer kwam ik met de consul in aanraking, die mij verzocht deze mensen mee te nemen, omdat ze ook graag in het leger wilden dienen. Het waren over het algemeen prima jongens.

64565. De **Voorzitter:** In 1943 heeft generaal *de Bruyne* er al op aangedrongen, dat men mensen zou putten uit het Franse Vreemdelingenlegioen ter versterking van de Irene-Brigade. Is het u bekend, of daaraan gevolg is gegeven?

A. Neen. Ik herinner me alleen, dat, toen we met de troep in Algiers aankwamen, wij daar een zeer onprettige ervaring hadden. We werden daar in een krijgsgevangenkamp gestopt, in een „P.W.-camp", waar van alles bij elkaar zat. Om de vrijmaking van de jongens gedaan te krijgen, werd ik er als liaison-officier uitgehaald. Het heeft echter nog zes weken geduurd, vóór ik het voor elkaar had. Ik heb die tijd op het Consulaat in Algiers doorgebracht, waar ik in aanraking kwam met de mensen van het Vreemdelingenlegioen.

64566. De **Voorzitter:** Nadat de jongelui in Brentwood waren geweest, kwamen ze dus in de Training Centres?

A. Ja, afhankelijk van de resultaten, die in Brentwood werden bereikt. Men werd daar op punten gewaardeerd, en mensen, die een goede puntenlijst hadden, werden voor kader opgeleid: voor officier of onderofficier.

64567. De **Voorzitter:** Kwamen ze dan bij Engelse legeronderdelen?

A. Ja.

64568. De **Voorzitter:** Werd de zelfstandigheid van de Nederlandse troep bewaard?

A. De Nederlanders werden in een apart stuk van de Engelse kampen ondergebracht. Ze stonden echter onder Engels commando. Zelf heb ik ook de gehele training in Engeland meegemaakt, vanaf de soldatentraining.

64569. De **Voorzitter:** Hoeveel kampen waren er ongeveer?

A. Ik heb er geen notie van. Het waren er in ieder geval erg veel.

64570. De **Voorzitter:** Weet u ook niet, hoeveel mensen in de zomer van 1945 hun opleiding in Engeland hebben gehad?

A. Ik schat, dat het er een paar duizend zijn geweest.

64571. De heer **Fens:** Hadden de Nederlandse autoriteiten ook zeggenschap in de aanwijzingen van de W.O.S.B.?

A. Aanvankelijk waren er alleen waarnemers; later is de W.O.S.B. helemaal Nederlands geworden, toen de Nederlandse officieren volgens Engelse begrippen waren opgeleid om de selecties uit te voeren.

64572. De heer **Fens:** Onze headquarters hadden dus in het begin eigenlijk helemaal niets te vertellen?

A. Niets. Ik heb me er weleens aan geërgerd, dat er te weinig werd opgetreden voor onze eigen zelfstandigheid. We waren werkelijk overgeleverd aan het Engelse War Office. Een Engels korporaal had meer te vertellen dan een Nederlandse kapitein. Het was nu eenmaal een principekwestie, die daar gold, maar die voor ons moeilijk was te slikken.
Ik moet wel zeggen, dat de Engelsen de zaak neutraal hebben behandeld. De headquarters hadden echter niet veel te vertellen.

64573. De heer **Fens:** Werd door onze instanties naar de belangen van onze jongens in de Engelse kampen omgekeken?

A. Ja zeker.

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* De eisen, die door het Nederlandse Recruteringsbureau werden gesteld, waren in hoofdzaak *Schooleisen*. De Engelsen, die in het algemeen de verschillen tussen de diverse Nederlandse middelbare scholen niet kennen, waren daarin niet geïnteresseerd. Volgens hun opvattingen — en deze golden ook voor onze jongens — blijkt de geschiktheid voor de rangen („leadership") tijdens de training en voortgezette opleiding.

64574. De heer **Fens:** Hadden we daarvoor controlerende instanties?

A. In ieder kamp hadden we een Hollandse verbindingsofficier, die buiten de training stond, maar belast was met de geestelijke, morele en materiële zorg voor de troep. Het was altijd van belang, dat er een Nederlands officier aanwezig was, die dominé's en R.-K. geestelijken rondleidde, zorgde voor de cantine, enz. enz.

64575. De heer **Fens:** Had deze verbindingsofficier aan de ene zijde contact met de commandant van het kamp en aan de andere zijde met de Nederlandse autoriteiten van headquarters?

A. Juist. Zelf ben ik ook nog verbindingsofficier geweest. Omdat ik zelf de Engelse training heb meegemaakt, werd ik verbonden aan de officierenafdeling. Ik zorgde toen voor 150 officieren.

64576. De **Voorzitter:** Kunt u iets vertellen over het depot in Londen, dat later het troependetachement is geworden, waarvan u hoofd was?

A. Het Depot Londen was weer iets anders dan het troependetachement Londen. Er waren twee afdelingen troependetachementen in Londen, nl. van de Expeditionnaire Macht en van het Algemene Troependetachement Londen, dat bestond voor alles, wat buiten de Expeditionnaire Macht lag.

De **Voorzitter:** Ik bedoel het Depot Londen van de Expeditionnaire Macht.

A. Ja, daarvan was ik commandant.

64577. De **Voorzitter:** Hoe ging dat in zijn werk?

A. Wij hebben de beschikking gekregen over een hotel, dat wij met mensen, die we in Londen hadden bijeengekregen, hebben schoongemaakt en als kazerne, tegelijkertijd een fourierskamer, hebben ingericht. Dit voldeed aan de eisen. Er waren echter veel te weinig mensen bij het troependetachement. We hebben daarom eigenlijk dag en nacht moeten werken. De opzet was, dat de jongens, die in burger aankwamen en meestal nogal wat bagage bij zich hadden, binnen drie dagen werden omgekleed in de Engelse uniformen en hun persoonlijke papieren in het Engels meekregen. Dit werk was veel te zwaar voor de weinige mensen, die wij ter beschikking hadden.

64578. De **Voorzitter:** Hoeveel mensen had u ter beschikking?

A. Wat het administratieve gedeelte betreft, had ik enkel de beschikking over een sergeant-majoor. We hadden wel mensen, die we konden gebruiken voor het schoonhouden, enz., maar het voornaamste werk was toch het administratieve, dat vlug voor elkaar moest zijn en dat we maar met zijn tweeën deden. Om dit klaar te krijgen, werkten we daarom dan meestal ook 's nachts.

64579. De **Voorzitter:** Om welke reden heeft hier dan geen uitbreiding plaats gehad?

A. Wegens tekort aan mensen. Dit is een van de dingen, waarover ik met de Nederlandse headquarters veel overhoop heb gelegen. Ik heb voorgesteld om een paar van de jongens, die een goede schoolopleiding hadden, op mijn bureau te houden. Van weerskanten viel dit echter niet in goede aarde. De jongens zelf zeiden, dat ze niet naar Engeland waren gekomen om op kantoor te zitten en administratief werk te doen; ze wilden in het leger. Het hoofdkwartier wilde zoveel mogelijk jongens doorsturen naar de Engelse opleiding. Wanneer er eens iemand was, die voor niets bruikbaar was, kon ik die wel krijgen, maar meestal was het niet bepaald de beste uit de troep, integendeel.

64580. De **Voorzitter:** Hoeveel mensen kreeg u ongeveer per week?

A. Dat aantal varieerde tussen 50 en 120.

64581. De **Voorzitter:** Waarin bestond de verandering, die heeft plaats gehad op 1 Augustus 1945, nl. van Depot Londen tot troependetachement?

A. De stroom van vrijwilligers voor de opleiding hield toen op. Er was ook geen troependetachement meer nodig en het vaste personeel, aan het troependetachement verbonden, is toen overgebracht naar het Depot Londen, dat reeds vanaf 1940 of 1941 heeft bestaan.

64582. De **Voorzitter:** Kwamen er dan geen mensen meer uit Nederland?

A. Ja, er zijn er nog wel gekomen. Ik weet er niet zoveel vanaf, aangezien ik zelf in training ben gegaan.

64583. De **Voorzitter:** Ik meende, dat het toen in versneld tempo gebeurde.

A. Ik geloof juist, dat het in vertraagd tempo is gegaan. In het begin was de aanvoer veel vlotter dan later.

64584. De **Voorzitter:** Dat was de aanvoer voor het kader. Later zijn er toch gewone troepen gekomen?

A. Neen, die zijn niet gekomen. Er zijn toen nieuwe richtlijnen gekomen, dat het beter was, dat de troepen in Nederland werden opgeleid.[1])

64585. De heer **Fens:** Weet u dat zeker? Ik weet zeker, dat in September of October 1945 nog detachementen uit Eindhoven naar Engeland zijn vertrokken.

A. Zolang generaal *van Nijnatten* er was, kwamen er alleen jongens met eindexamen H.B.S., Gymnasium of Lyceum, hoofdzakelijk dus om officieren te krijgen. Later zijn de eisen wat lager gesteld om ook het lager kader te krijgen. Men kreeg toen ook grotere groepen, omdat er ook veel meer mensen nodig waren. De officiersopleiding duurde natuurlijk het langst, de onderofficiersopleiding iets korter; de groepen moesten groter worden om gelijktijdig het gehele kader gereed te hebben.

64586. De heer **Fens:** Die grote groepen zijn in September naar Engeland gegaan. Door wie werden deze dan opgevangen?

A. Door het troependetachement.[2])

64587. De heer **Fens:** Volgde men daar dezelfde weg: na 3 dagen naar de opleiding?

A. Ja. Later is dit wel anders geworden. Toen de grotere groepen kwamen, werden deze inderdaad eerst naar Wolverhampton gestuurd, vanwege de legeringsmoeilijkheden in Londen. In het hotel was plaats voor maximum 120 mensen. Omdat er stagnatie kwam, doordat de Engelsen niet meer zoveel mensen konden gebruiken, werden deze groepen doorgestuurd naar Wrottesley Park. Hiervan weet ik weinig af, omdat ik daarmee geen bemoeienis had. Er was toen een andere commandant.

64588. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van de Expeditionnaire Macht?

A. Mijns inziens om bij de bevrijding één of meer divisies voor Indië gereed te hebben.

64589. De **Voorzitter:** En wat was de bedoeling, toen dit niet is gelukt?

A. Ik geloof, dat men de bedoeling vrijwel hetzelfde heeft gelaten. Deze is echter alleen een beetje vertraagd.

64590. De **Voorzitter:** Het was dus de bedoeling om een Expeditionnaire Macht te hebben om mensen naar Indië te kunnen sturen. Is dit ook gebeurd?

A. Ik geloof het wel.

64591. De **Voorzitter:** Is er geen wijziging gekomen?

A. Ik geloof, dat de jongens, die in Engeland zijn opgeleid, grotendeels wel naar Indië zijn gegaan, met de 1ste of 2de divisie.

64592. De **Voorzitter:** Was er twijfel over de vraag, of men al of niet naar Indië zou gaan?

A. Ik geloof wel, dat in Nederland werd uitgemaakt, waarheen de mensen gingen. Er was toen behoefte aan allerlei soorten troepen. Ik kan het heel moeilijk nagaan. In 1947 ben ik pas uit Engeland teruggekomen. Het laatste jaar heb ik helemaal in de Engelse training gezeten, zodoende weet ik er niet zo veel vanaf.

---

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Inderdaad zijn er nog gewone troepen gekomen, die via Wolverhampton in Engeland hun opleiding kregen.

[2]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* De grote groepen gingen direct door naar Wolverhampton, terwijl door overbezetting van Wrottesley Park ook nog tijdelijk gebruik is gemaakt van een ander kamp in de buurt van Londen.

Heel veel van de jongens zitten in ieder geval in Indië. Ze zijn met de 1ste of 2de divisie gegaan, maar mijns inziens veel te laat. Ik ken de persoonlijke mening van commandant *Sas*, die bij de bevrijding van het zuiden direct wilde overgaan tot het vormen van divisies, het kader zo goed mogelijk wilde aanvullen en de mensen door een 6-weekse training gereed maken voor Indië. Dit is nooit gebeurd. Men had een andere kijk op deze aangelegenheid.

64593. De **Voorzitter:** Ik zie hier in een rapport van generaal *van Voorst Evekink* van 1 November:

> „Zooals in mijn vorig maandrapport reeds op verschillende plaatsen daarin is naar voren gekomen, hebben stemming en moreel van het personeel van de voormalige Expeditionnaire Macht geleden na Uwer Excellentie's bekendmaking, dat de te vormen groote eenheden niet meer zullen worden bestemd voor Nederlandsch-Indië."

Wat is er dan precies gebeurd? Het was toch de bedoeling, dat de Expeditionnaire Macht naar Indië zou gaan?

A. Het algemeen verlangen van de vrijwilligers was, zo gauw mogelijk naar Indië te gaan. Men voelde, dat in Indië nog een taak lag, nu in Europa de oorlog was afgelopen. Men kon de jongens niet méér demoraliseren dan door hun duidelijk te maken, dat ze niet naar Indië zouden gaan. Er zijn verschillende richtlijnen gekomen, waarin stond, dat de opleiding niet alleen voor Indië was bestemd, maar dat ook hier in Nederland kader nodig was. Er is zelfs een tijdlang sprake van geweest, dat we een divisie naar Duitsland zouden moeten sturen. Dit werd in de dagorders bekendgemaakt en veroorzaakte een geweldige desillusie bij de jongens, die per se naar Indië wilden met de Expeditionnaire Macht, waarvoor ze zich hadden gemeld. Wanneer de Expeditionnaire Macht een troep werd, die in Nederland zou blijven, ook al konden ze daar nuttig werk doen, lag dat niet in de lijn van de jonge enthousiastelingen.

64594. De heer **Fens:** Is er niet een tijdlang sprake geweest van Expeditionnaire Macht en de Metropolitan Army? De Metropolitan Army waren de troepen, die voor Nederland waren bestemd.

A. Jawel. Als commandant van het troependetachement had ik er natuurlijk niet veel mee te maken, ik weet het dus niet zo precies. De richtlijnen zijn echter zo vaak veranderd.

64595. De heer **Fens:** De klank is u toch waarschijnlijk niet onbekend?

A. Neen. Nu u dat gedeelte uit het rapport voorleest, herinner ik het mij weer goed. Ik had veel contact met de kolonel en de generaal, die deze dingen nogal eens bespraken, maar verschillende keren is er een wijziging gekomen, zodat ze toch wel naar Indië zouden gaan, wat een hoera-stemming in de kampen veroorzaakte. Later kwam er een nieuwe brief, dat er kans was voor Indië; daarop kwam de mededeling, dat driekwart van het gedeelte bestemd zou worden voor de vorming van een leger in Nederland. De stemming ging daarmee op en neer. De jongens wilden wel graag weten waar ze aan toe waren en ik meen, dat vrijwilligers daar ook recht op hebben.

64596. De **Voorzitter:** Heeft het dan niet van het begin af aan vastgestaan, dat de Expeditionnaire Macht voor Indië was bestemd?

A. Het was wel de opzet, maar later zijn er door de generale staf of de Minister van Oorlog wijzigingen getroffen in de bestemming en dit heeft geen goed gedaan aan het moreel van de troep.

64597. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat de wijzigingen in dit opzicht aan de jongens zijn medegedeeld?

A. Dit is een van de kwesties geweest, waar nogal wat over te doen is geweest.

De **Voorzitter:** Geeft u eens een uiteenzetting hierover.

A. Ik herinner me de zaak niet zo duidelijk meer. Ik geloof, dat er aanvankelijk sprake was van een verklaring, dat ze enkel voor Indië zouden worden gebruikt. De jongens hebben hierop later gereclameerd. Het woord over de bestemming in Eindhoven werd verkracht, zodat ze nu een andere taak kregen. [1])

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* De wijzigingen werden pas medegedeeld tijdens de training in Engeland. In Eindhoven meldden zij zich voor Indië en als oorlogsvrijwilligers meenden zij, dat in hun bestemming geen verandering mocht worden gebracht zonder hun toestemming.

64598. De **Voorzitter:** Weet u ook, of er beloften aan de jongens zijn gedaan in verband met een eventueel te bekleden positie?

A. In Eindhoven werd nogal eens gezegd, dat iemand met eindexamen HBS officier werd. Dit werd nogal eens toegezegd aan mensen, die er eigenlijk helemaal niet voor in aanmerking kwamen. Dit kon en moest niet worden gezegd. Men kan geen garantie geven, dat iemand officier wordt. Zo iemand moest toch eerst de geschiktheid bewijzen. Zo hebben zich wel eigenaardige gevallen voorgedaan. Er liepen mensen in kapiteinsuniform rond, waarvan bleek, dat zij nooit korporaal waren geweest. Er zijn honderden krijgsraadaangelegenheden geweest van mensen, die valse rangen hadden opgegeven, wat niet kon worden gecontroleerd, omdat de militaire gegevens niet beschikbaar waren. Ze moesten daarom maar geloofd worden. Later is wel gebleken, dat er veel valse verklaringen waren afgelegd.

64599. De **Voorzitter:** Droeg datgene, wat in Eindhoven werd gezegd, het karakter van een formele toezegging of was het een onjuist begrepen propaganda in de krant?

A. Ik ben er niet bij geweest; ik durf over deze aangelegenheid dus niet veel te zeggen. Wel heb ik gehoord, dat er soms al rangen werden toegezegd, alvorens de jongens waren vertrokken. Zelf had ik niet langer dan drie dagen contact met de jongens en we hadden wel andere dingen te vragen dan wat men hun in Eindhoven had beloofd.

64600. De **Voorzitter:** Aannemende, dat er toezeggingen zijn gedaan, hadden degenen, die het hebben gedaan, daarvoor de bevoegdheid?

A. Ik geloof, dat niemand daar bevoegdheid voor kòn hebben. De selectie had pas plaats tijdens de training. Ik geloof, dat generaal zelfs geen toezeggingen daaromtrent had kunnen doen. De schifting geschiedde steeds zeer neutraal.

64601. De **Voorzitter:** Wanneer is de naam Expeditionnaire Macht gewijzigd?

A. Het zal misschien Juli 1945 zijn geweest.

64602. De **Voorzitter:** Hoe is de naam toen geworden?

A. Netherlands forces in the United Kingdom.

64603. De **Voorzitter:** Hield die naamsverandering niet in, dat er een wijziging kwam in de bestemming?

A. Wij beschouwden het meer als een wijziging in het commando. Er waren ontzettend veel verschillende troepen in Engeland, waardoor de vreemde toestand ontstond, dat er geen algemeen commando was. Generaal *van Voorst Evekink* heeft de rang gekregen van G.O.C. voor de Nederlandse troepen. Wij hebben dit als een logisch gevolg gezien, los van het Bureau van de Expeditionnaire Macht.

64604. De **Voorzitter:** Men kan toch onder een commandant van de Nederlandse troepen in Engeland in het algemeen wel een onderdeel hebben, dat Expeditionnaire Macht heet?

A. Ja, ik bedoel meer dit. Oorspronkelijk beschouwden wij het zo, dat de generaal naast het commando van de Expeditionnaire Macht ook het commando kreeg van de rest van de Nederlandse troepen, die in Engeland waren. Het War Office eiste, dat er iemand kwam, die het algemeen commando had.

64605. De **Voorzitter:** Dit staat toch los van de vraag, wat de bestemming van de Expeditionnaire Macht was en van de naamsverandering van dat onderdeel?

A. Ja. Ik weet eigenlijk niet precies, wanneer die verandering van bestemming is gekomen.

64606. De **Voorzitter:** Kunt u in algemene zin de stemming van de soldaten in 1945 weergeven?

A. Het kon mijns inziens niet beter. Successievelijk is de stemming gedaald, wat in de eerste plaats is toe te schrijven aan het minder gehalte van de nieuwaangekomenen. Oorspronkelijk waren het meest

enthousiastelingen met de beste scholing. Later zijn de eisen verminderd. Door de verandering van bestemming van de Expeditionnaire Macht leed de stemming van de troepen zeer sterk. In de loop van de maanden is de stemming steeds achteruitgegaan.

64607. De **Voorzitter:** Waren er geen klachten over de delegaties?

A. Dit is een van de dingen, die ik zelf ook heb ondervonden. De oorspronkelijke betaling was gebaseerd op de Engelse levenswijze en levensstandaard. Daarna werd dit zodanig gewijzigd, dat men er eigenlijk niet meer van kon rondkomen. Dit was niet bevorderlijk voor de goede stemming. De stemming is langzamerhand achteruitgegaan, hoewel ik nooit zou willen zeggen, dat de stemming ooit slecht is geweest.

64608. De **Voorzitter:** Was hiervan in hoofdzaak de reden, dat men niet naar Indië zou gaan?

A. Volgens mij wel. Het minder gehalte van de troep had ook invloed. De groepen werden steeds groter; doordat de eisen lager werden gesteld, kreeg men een ander soort jongens.

64609. De heer **Fens:** Hebt u weleens een bezoek van Minister *Meynen* bij een troepenonderdeel in Engeland meegemaakt?

A. Ja.

64610. De heer **Fens:** Was de stemming beter na het bezoek van de Minister?

A. Dat kan ik niet zeggen.

64611. De **Voorzitter:** Is er nog iets betreffende de Expeditionnaire Macht, waarvan u zelf denkt, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik geloof van niet.

64612. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is deze zaak met u dus genoegzaam besproken?

A. Ja.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. W. DE FEYTER.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 31 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

64613. De **Voorzitter:** Welke functie hebt u in oorlogstijd bekleed?

A. Bij het uitbreken van de oorlog was ik chef van de marinestaf en tegelijkertijd bevelhebber der zeestrijdkrachten. Het bevelhebberschap der zeestrijdkrachten is bij de mobilisatie van 1939 ingesteld, omdat behalve een aantal oorlogsschepen, dat aan de opperbevelhebber der land- en zeemacht werd toegevoegd voor de verdediging te land, er ook een aantal buitengaats waren, o.a. de „Sumatra", die met jong personeel in de Noordzee voer. Deze laatste schepen werden toen aan de opperbevelhebber der land- en zeemacht onttrokken, zij kwamen nu onder de bevelhebber der zeestrijdkrachten, die verantwoordelijk gesteld werd aan de gehele Regering, dus met dezelfde verantwoordelijkheidsregeling als de opperbevelhebber der land- en zeemacht. Als bevelhebber der zeestrijdkrachten ging ik dus naar Engeland.

64614. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u in de verdere periode nog bekleed?

A. In Juni 1941 ben ik Minister van Marine en tegelijk bevelhebber der zeestrijdkrachten geworden en ben dat gebleven tot Februari 1945. Daarna werd ik weer alleen bevelhebber der zeestrijdkrachten en in Augustus 1945 ben ik gepensionneerd.

64615. De **Voorzitter:** U is waarschijnlijk ook lid geweest van enkele belangrijke commissies, zoals de Ministeriële Commissie Oorlogvoering en de Ministeriële Commissie Terugkeer?

A. Ja.

64616. De **Voorzitter:** Is u ook lid van geallieerde commissies geweest?

A. Neen. Ik ben geen lid van geallieerde commissies geweest. Ik heb wel geregeld aan de Allied Admirals Meetings deelgenomen.

64617. De **Voorzitter:** U is dus geen lid van Chiefs of Staff in Londen geweest?

A. Neen, dat was geheel Engels. Het Chiefs of Staff Committee in Washington was Amerikaans; er hadden daar wel enige Engelse raadgevers zitting in.

64618. De **Voorzitter:** Ik vind dit wel enigszins merkwaardig. Ik heb hier een telegram van de heer *Gerbrandy* van 24 Februari 1942, waarin staat: „Chiefs of Staff Committee Londen, waarin voor ons zitting heeft: *Furstner.*"

A. Er hebben in de loop der jaren wel enige veranderingen in de leiding der geallieerde oorlogsoperaties plaats gehad. Nooit is er echter een Chiefs of Staff Committee in Londen geweest, waarin ik zitting heb gehad. Misschien is er wel een ogenblik sprake van geweest. Er zou b.v. ook een Joint Chiefs of Staff Committee in Washington komen, waarin behalve Amerikanen ook Engelsen en Nederlanders zitting zouden hebben. Hiervoor heb ik nog speciaal de toenmalige schout-bij-nacht, thans vice-admiraal, *Termijtelen* uitgezonden om daarin zitting te nemen. Dit was eind December 1941, dus tijdens de opmars der Japanners naar Java. Toen de heer *Termijtelen* in Washington aankwam en de zaak zou beginnen, was Java reeds gevallen. De zaak was toen voor de geallieerde oorlogsleiding niet meer van veel gewicht, de hele „Joint Chiefs of Staff" ging niet door en het gewone „Chiefs of Staff" van de Amerikanen kwam er voor in de plaats, waarbij wij ook wel een vertegenwoordiger kregen. Admiraal *Termijtelen* is toen door mij dadelijk weer teruggeroepen, omdat hij een te kostbare figuur was om daar als toehoorder en „binnengeroepene" te fungeren. De toenmalige schout-bij-nacht *Stöve,* die vanuit Indië op doorreis in Amerika kwam, is in Washington gebleven als vertegenwoordiger van de Nederlandse Regering bij de „Chiefs of Staff". Zo zijn er verschillende momenten geweest, dat men committees in het hoofd had, die door bepaalde omstandigheden eenvoudig niet doorgingen.

64619. De **Voorzitter:** Wat in dit telegram staat, is dus onjuist?

A. Ja. Misschien is het wel een ogenblik, naar de schijn, juist geweest. Waarschijnlijk heeft men gedacht, dat het zo zou lopen.

64620. De **Voorzitter:** Zoudt u, alvorens in te gaan op uw beleid, een overzicht willen geven van de bevelsverhoudingen, b.v. tussen de Minister van Defensie — later Minister van Marine —, de bevelhebber der zeestrijdkrachten en B.S.O.?

A. Aan de Minister van Defensie, Minister *Dijxhoorn* dus, was ik als bevelhebber der zeestrijdkrachten ondergeschikt. Ik heb hier een afschrift van Koninklijk besluit no. 2 van 19 Mei 1940:

„Wij Wilhelmina, enz.

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

1. dat als bevelhebber der Nederlandsche Zee- en Marineluchtstrijdkrachten, welke zich in geallieerd gebied bevinden, die in de uitoefening van zijn taak als zoodanig verantwoording is verschuldigd aan de Regeering"
— (niet de Minister van Defensie) —

„wordt benoemd:

de Vice-Admiraal *J. T. Furstner.*

2. dat de onder 1. bedoelde bevelhebber gemachtigd is om namens de Nederlandsche Regeering met de bevelvoerende organen der geallieerde zee- en luchtstrijdkrachten te onderhandelen, de voor een goede samenwerking benoodigde maatregelen te treffen en uitvoering te geven aan de taak van de onder 1. genoemde Nederlandsche strijdkrachten ten aanzien van al hetgeen noodig is om daarmee in het huidige conflict te ageeren. De Minister van Defensie zal worden belast met de uitvoering van dit besluit.

Afschrift zal worden gezonden aan den Raad van Ministers.

w.g. Wilhelmina.

De Voorzitter van den Raad van Ministers, *de Geer.*

De Minister van Defensie, *Dijxhoorn.*"

Hiermede werd mijn positie belangrijk versterkt. Ik kreeg dus de machtiging om namens de Nederlandse Regering met de geallieerde leiders op militair gebied die maatregelen te treffen, die nodig waren voor de absolute samenwerking. Minister *Dijxhoorn* heeft daarna niet veel meer aan marine gedaan en kon zich meer concentreren op de landmacht, wat wel nodig was. De commandant zeemacht stond onder de Gouverneur-Generaal.

64621. De **Voorzitter:** Wie was de commandant zeemacht?

A. *C. E. L. Helfrich.* Hij bleef onder de Gouverneur-Generaal tot de val van Java, kwam toen in Colombo — een gedeelte van de marine is toen naar Australië gegaan, een ander deel naar Colombo — en is benoemd tot Bevelhebber Strijdkrachten Oosten en stond toen onder mij.

64622. De **Voorzitter:** Hij kwam dus bij de capitulatie onder u?

A. Ja. Ik aarzelde hier even, omdat de bevelhebber der zeestrijdkrachten — ook als chef van de marinestaf — een instantie was, waarmee de commandant zeemacht reeds in vredestijd administratieve betrekkingen onderhield, die in werkelijkheid natuurlijk vrij ver gingen. Hij stond echter onder de Gouverneur-Generaal. Wanneer deze een beslissing nam, viel er niet meer aan te tornen.

64623. De **Voorzitter:** Hoe was de coördinatie?

A. Vóór de val van Java was er een zeer drukke vertrouwelijke correspondentie op alle mogelijk gebied; over nieuwe schepen, het nieuwe vlootplan, waarmee we vóór de oorlog bezig waren en dat we zover hadden, dat de Volksraad het had aangenomen, e.d. Er was een zeer intieme samenwerking en we hebben ook nooit moeilijkheden gehad, wat bij de vorige commandant zeemacht weleens voorkwam.

64624. De **Voorzitter:** Bij wie berustte de uiteindelijke beslissing, wanneer er iets moest gebeuren?

A. Bij het Kabinet. Ik moest met de plannen naar de Minister van Defensie, die ze in de Kamer bracht, wanneer dit nodig was. We hadden ook rechtstreeks overleg met de Minister van Koloniën, wat vóór de oorlog een zeer moeilijk overleg was. De Minister van Koloniën had op veel gebieden heel andere ideeën. Hij had bijvoorbeeld indertijd, in het licht van de geschiedenis haast komisch, bezwaren tegen de onderzeeboot, die boven de 1000 ton zou komen, want een onderzeeboot beneden de 1000 ton was defensief, en dat was verantwoord, maar een onderzeeboot boven de 1000 ton was offensief, en dat was niet verantwoord. De Minister van Koloniën had geen maritieme staf. Over een verandering hierin is vaak gesproken. Hij had een militaire afdeling onder een kolonel van het Indisch leger. Hiermee moest men eerst tot een compromis komen, alvorens een plan door de Minister van Defensie aan de Ministerraad werd voorgelegd. De Minister van Defensie was hier uiteindelijk de verantwoordelijke man.

64625. De **Voorzitter:** Waren de moeilijkheden met Koloniën, die u zoëven hebt genoemd, van die aard, dat zij een ongunstige invloed hebben uitgeoefend op de latere situatie?

A. Ja, ongetwijfeld. Er is wèl oorlog gekomen, terwijl men toen op het standpunt stond, dat we geen oorlog meer zouden krijgen. Het typische bewijs hiervan is, dat alle vlootplannen telkens weer van de hand werden gewezen. Zo bijvoorbeeld de Vlootwet 1922. De Vlootwet gaf een betrekkelijk geringe scheepsmacht voor de eerste zes jaar. Men wenste blijkbaar te vergeten, dat het een vlootplan was voor 12 jaar. Er wordt steeds naar de eerste tranche gekeken, die tot 1928 liep en dan vraagt men wat de marine met die geringe scheepsmacht had willen doen. De tweede tranche, die in 1934 zou zijn afgelopen, zat er echter aan vast; we zouden dan een vloot hebben gehad, die veel sterker zou zijn geweest dan deze nu is geworden. Bovendien was er een personeelsorganisatie, die door haar beperktheid nu groot bezwaar heeft opgeleverd. Na de verwerping van de Vlootwet — zeer terecht van het standpunt van de toenmalige Minister van Defensie, ik meen dat dit de heer *Deckers* was — is de aanneming van adelborsten op het instituut ontzaglijk beperkt. In zekere zin leek dat toen logisch, er was niet veel toekomst voor het ogenblik. Men zou wel doorbouwen, maar dit zou jaarlijks bij de begroting worden bekeken. De Kamer wilde geen verbintenis aangaan voor 6 jaar. De Vlootwetverwerping bracht mede, dat het grote instituut te Willemsoord, waar ongeveer 120 man per jaar konden worden aangenomen, een jaar heeft gekend van vijf nieuwe adelborsten, waarvan er nog één werd afgekeurd. Dit was eenvoudig afschuwelijk voor de organisatie. Men vergeet altijd, dat dit lange jaren doorwerkt. Wij hadden in oorlogstijd grote moeite met het vinden van commandanten voor kleinere schepen, omdat men daarvoor mensen van 12 à 14 jaar anciënniteit nodig heeft. Dit waren dus officieren, die tussen 1925 en 1927 hadden moeten aankomen, maar niet waren gekomen. Dit is een zeer ernstige handicap geweest. Naar mijn gevoel is het defensiebeleid van vóór de oorlog een enorme factor in de moeilijkheden, die we in Indië hebben gehad, en ook in de gevolgen, die we thans ondervinden. We kunnen gerust zeggen, dat men in oorlogstijd wordt gewaardeerd op wat men kan bijdragen. Er wordt weleens beweerd, dat we „bijwagen" zijn geworden van de Britse marine, maar iedereen moet toch begrijpen, dat in deze geweldige zee-oorlog, waarbij men om oorlogsschepen zat te springen, de bondgenoot, die 100 flinke schepen meebrengt, belangrijk meer invloed in de leiding heeft dan degene, die er maar dertig kleinere meebrengt.

64626. De **Voorzitter:** Mijn vraag was eigenlijk, in hoeverre de ongunstige situatie het gevolg was van meningsverschillen tussen de Ministers van Marine en van Koloniën.

A. Er zijn alle mogelijke commissies, vóór de Vlootwet, geweest, om te trachten tot een gezamenlijk front met Koloniën te komen. Dit heeft op zich zelf al jaren opgehouden. We zijn mede daardoor in 1914 te laat geweest en evenzo in 1939, daarop komt alles neer. Misschien is het inhaerent aan het democratische stelsel. De Engelsen zijn ook in het begin ontzaglijk gehandicapt geweest. Zij hadden echter bij de opbouw hun industrie achter zich; met een betrekkelijk kleine maar goede kern kan men dan een heel eind komen.

64627. De **Voorzitter:** Kunt u in enkele woorden typeren, waarin de verschillende opvattingen van de Minister van Marine enerzijds en de Minister van Koloniën anderzijds bestonden?

A. Ik herinner mij iets van kruisers, die wel zes, maar geen acht kanonnen mochten hebben op een begroting, naar ik meen, onder het Ministerschap-*Welter* bij Koloniën. Er is een kruiser geweest, die in een jaar op stapel werd gezet, maar later weer werd afgebroken vóór hij afgebouwd was. In de archieven van vóór de oorlog zijn ongetwijfeld vele Nota's en weder-Nota's te vinden.

64628. De **Voorzitter:** Hadden die meningsverschillen ook betrekking op de defensie van Suriname en Curaçao?

A. Mijn indruk is, dat men bij Koloniën eigenlijk helemaal niet voor een verdediging van Suriname en Curaçao voelde vóór het te laat was. Wij hebben getracht daar scheepsgeschut op te stellen, wat later in oorlogstijd ook is gebeurd. De Minister van Koloniën voelde er echter vóór de oorlog weinig voor.

64629. De heer **Fens:** Ik meen te hebben gehoord, dat vóór 1940 op Curaçao en Aruba nog scheepsgeschut is neergezet.

A. Niet op Aruba.

64630. De heer **Fens:** Dat waren toch kanonnen van de Engelsen?

A. Een Engelse kruiserklasse, het type „Hawkins", van 9000 ton, werd gesloopt en het 7,5 inch geschut kwam vrij. Dit is overgenomen en naar Curaçao gebracht.

64631. De heer **Fens:** Weet u misschien iets af van een plan, dat er indertijd bij Koloniën is geweest, dat is gemaakt voor versterking van Curaçao? Ik meen, dat admiraal *van Dulm* toen nog naar Amerika is gegaan om geschut te kopen voor Curaçao. Dit was, meen ik, in 1938 of 1939. Is u hiervan iets bekend?

A. Neen, dat weet ik niet.

64632. De **Voorzitter:** Was de verhouding tussen de Regering en de bevelhebber der zeestrijdkrachten, zoals deze toen is geworden, niet ongeveer dezelfde als de O.L.Z. van vóór de oorlog?

A. Ja; ik had echter met de legerstrijdkrachten natuurlijk niets te maken.

64633. De **Voorzitter:** U stond dus formeel niet onder de Minister van Defensie, maar onder de Regering?

A. Juist.

64634. De **Voorzitter:** Heeft die verhouding weleens moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen, helemaal niet. In het allereerste begin, ik meen in de 2de helft van Mei, zijn er in de Ministerraad Nota's gewisseld over het algemene oorlogsbeleid, zoals het Kabinet dit zou moeten voeren.

64635. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk meer de verhouding tot de Minister van Defensie. Ik heb hier een briefwisseling van April en Mei 1941 over inlichtingen betreffende operatiën. De Minister van Defensie komt hier terug op een „waarschuwing aan Nederlandsche visschers, om zich niet verder dan 6 mijlen uit de Nederlandsche kust te wagen in verband met de gevaren, welke zij van Engelsche zijde liepen, indien zij op grooteren afstand van de kust werden aangetroffen."

De Minister van Defensie zegt naar aanleiding daarvan:

> „Ik vind in het voorgevallene aanleiding U te verzoeken mij wel op de hoogte te willen houden van alle krijgsverrichtingen (of plannen), waarvan de kennisneming voor de Regeering dan wel voor mij persoonlijk van waarde zou kunnen zijn in de eerste plaats om een juist oordeel te kunnen vormen van het aandeel der Nederlandsche strijdkrachten in den gemeenschappelijken strijd en voorts om te kunnen beoordelen in hoeverre de Nederlandsche bevolking in dien strijd is of wordt betrokken."

U voelde hiervoor niets, omdat u in directe relatie stond met de Britse Admiraliteit. U herinnert zich deze kwestie misschien wel.

A. De kwestie zelf eigenlijk niet. Ik kan echter wel in het algemeen zeggen, dat het volkomen was uitgesloten, plannen voor krijgsoperaties in oorlogstijd aan het Kabinet mede te delen. De geheimhoudingsplicht was zo sterk, dat de Engelse marine-attaché in Amerika, verbonden aan de ambassade van de Engelsen te Washington, niets te horen kreeg. De Amerikaanse militaire leiding legde haar plannen alleen bloot en geheimhouding gold niet voor zeer enkele militaire onderleiders of militaire geallieerden. Daarom zijn de handelingen van de heer *van Mook* in Amerika zo afschuwelijk mis geweest. Er bestond bij de militaire leiding een zeker wantrouwen tegen alles, wat diplomatiek en politiek was. Er was dus geen kwestie van, dat ik plannen van de Admiralty aan wie ook van het Kabinet zou overbrengen.

64636. De **Voorzitter:** U hebt toen aan de Minister geantwoord, dat u geenszins de verplichting op u kon nemen om een niet-militaire instantie als de Minister van Defensie van de plannen op operatief gebied van te voren in te lichten.

U kreeg deze mededelingen dus zeer vertrouwelijk van de Engelsen. De Minister heeft daarop geantwoord:

> „Volgens Uwe instructie is U gemachtigd om namens de Nederlandsche Regeering met de bevelvoerende organen der geallieerde zee- en luchtstrijdkrachten te onderhandelen, de voor een goede samenwerking benoodigde maatregelen te treffen enz.
>
> Maar uit deze vèrstrekkende machtiging vloeit dan ook tevens voort, dat U de Regeering op de hoogte houdt met alle operatiën en van alle plannen, waarbij — ik herhaal —Haar beleid en Haar verantwoordelijkheid tegenover het Nederlandsche volk betrokken kunnen zijn. Er kunnen zich dus gevallen voordoen, waarin het bepaaldelijk op Uw weg ligt de Regeering door tusschenkomst van den Minister van Defensie *vooraf* in te lichten. Met inachtneming van Uwe verantwoordelijkheid tegenover de Regeering laat ik de beslissing inzake gevallen, waarin dit laatste gewenscht is, gaarne aan U over."

Er is blijkbaar toch even een meningsverschil geweest over de wederzijdse bevoegdheid. Een bevoegdheidskwestie heeft zich ook voorgedaan bij de O.L.Z. aan het einde van 1939, hetgeen toen o.a. heeft geleid tot het aftreden van de heer *Reynders*.

A. Dat is toch weer heel iets anders, dat ging over ons eigen beleid. Er waren in Londen zeer veel Duitse agenten. Dit agentennet was van tevoren al over heel Londen verspreid. Er zijn toen verschillende mensen, waaronder ook Nederlanders, in de Tower geëxecuteerd. Men was in militaire kringen inderdaad doodsbenauwd, dat er iets zou uitlekken, wat dan honderden mensenlevens zou kunnen kosten. Het was geen kwestie van gewichtig doen, het was bittere ernst.

64637. De heer **Fens:** Beschouwde u de Minister van Defensie niet als militaire instantie?

A. Bij besprekingen in het Kabinet zeker niet.

64638. De heer **Fens:** In uw brief beschouwt u de Minister van Defensie als een niet militaire instantie. Werd dit geaccepteerd?

A. Blijkbaar wel.

64639. De **Voorzitter:** Hebt u zich, toen u Minister van Marine was, als militaire instantie gevoeld?

A. Ja zeker, ik was ook bevelhebber der zeestrijdkrachten.

De **Voorzitter:** We moeten dus die uitdrukking enigszins geclausuleerd opvatten.

64640. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het komt dus hierop neer, dat men in de oorlog in Londen niet meer alleen stond. Bij het conflict in 1939—1940 ging het tussen de Regering en de opperbevelhebber en had men met Engeland niets te maken. Hier was u gebonden aan de geallieerde instanties?

A. Juist.

64641. De **Voorzitter:** Hoe was precies de verhouding tussen de Engelse admiraliteit en de Nederlandse autoriteiten in het Verre Oosten, Amerika en West-Indië?

A. Deze verhouding is van het begin af buitengewoon goed geweest.

De **Voorzitter:** Ik bedoel formeel.

A. Met de admiraal, die als operational commander over de schepen ging, werd overleg gepleegd, waar deze schepen zouden optreden. De Engelse marine heeft in die eerste periode een in het algemeen zuiver defensieve strategie moeten voeren, afgezien van Noord-Afrika, waar al gauw offensief moest worden opgetreden. Toen wij naar Engeland kwamen, was men bij de Britse admiraliteit werkelijk zeer onder de indruk; ik bedoel hier de leiders, want de bevolking wist nog van niets en was zeer optimistisch; de leiders waren echter zeer bezorgd.

Toen ik op 16 Mei in Dover aan wal stapte, zei de vice-admiraal, Commander in Chief Dover: „It is grand of you to come over, to leave your family behind, to help us to fight that tremendous German war-machine." Hieruit kan men een soort medeleven met ons opmaken, maar bovendien waardering en misschien — op dat ogenblik — zelfs dankbaarheid, dat ze niet meer helemaal alleen stonden. Zij kregen nu, al was het in veel te geringe mate, de steun van Nederland.

Daar de Duitsers, gedurende de vredesperiode tussen de beide wereldoorlogen, een all-round vloot hadden gebouwd, moesten de Britten artilleriekracht gereedhouden voor het geval, dat de Duitse bovenwaterschepen zouden uitlopen.

Bovendien was in die periode van 1940 een invasie helemaal niet ondenkbaar.

In Juni 1940 is de evacuatie van Duinkerken de schok geweest, die het Engelse volk heeft wakker geschud. Zij zagen toen de mannen terugkomen van het continent zonder enig equipment; alles hadden ze verloren. De bevolking kwam toen tot de ontdekking, dat de toestand werkelijk zeer ernstig was. De Royal Navy moest zorgen dadelijk te kunnen ingrijpen, wanneer er in het Kanaal iets zou gebeuren. Men zag het op de admiraliteit buitengewoon somber in. De „Battle of the Atlantic" is eigenlijk het allesbeslissende moment geweest. *Churchill* zegt in zijn boek, dat hij eigenlijk maar één keer werkelijk bang is geweest en zich ernstig bezorgd heeft gemaakt over de toestand en dat was door de onderzeebootactie in de periode van 1941—1942. Wanneer de Duitse onderzeeboten er in zouden zijn geslaagd de beschikbare scheepstonnage belangrijk te verminderen — de Engelsen hebben maanden gehad van meer dan 500 000 ton verlies per maand —, dan zou dit belangrijk minder aanvoer van grondstoffen en levensmiddelen naar het Verenigd Koninkrijk hebben betekend. Dientengevolge zouden er minder grondstoffen naar de fabrieken gaan, wat een terugslag tot gevolg zou hebben in het aanmaken van munitie en wapenen, en dit zou weder een enorme invloed uitoefenen op het moreel van de vechtenden. Het is merkwaardig in de krijgsgeschiedenis, hoe snel door de accumulatie van bepaalde factoren het moreel van de troepen volkomen naar de kelder gaat. Van veel belang is de materiële factor, de zekerheid, dat men met eerste klas wapenen vecht, waardoor men niet het gevoel heeft, dat men wordt opgeofferd, omdat de andere partij zoveel beter is uitgerust; daarnaast staat de personele factor, nl. dat men vertrouwen heeft in de officieren, die aan boord zijn. Als het moreel eenmaal naar de kelder gaat, is er verbazend weinig meer aan te doen.

Churchill was bang, dat door de onderzeebootoorlog de toevoer van wapenen naar de vechtende schepen zou verminderen, mede waardoor de vechtende schepen verliezen zouden lijden in het werkelijke gevecht. Daardoor zou de bevolking worden gedeprimeerd

als gevolg van militaire tegenslagen. Dit zou dan weer tot gevolg hebben, dat het moreel van de arbeiders zou dalen, die tenslotte het oorlogsmaterieel moeten fabriceren, en daardoor zou de toevoer van wapens, vliegtuigen e.d. aan de vloot weer minder worden, een spiraal naar beneden!

Dit was dè grote zorg van de admiraliteit, toen wij in Engeland aankwamen. Onze enige mogelijkheid, wat de Nederlandse marine betreft, was toen, alles te doen om in het kader van het krijgsbeleid van de Admiralty daar aan te vullen, waar iets aan te vullen was en te vechten op de openvallende plaatsen. De getallen, die wij in die eerste tijd te horen kregen, waren wanhopig. De vaart over de oceaan moest worden beveiligd met misschien een tiende van het aantal oorlogsschepen, dat daarvoor nodig was. Wat Amerika betreft, was het al niet veel beter toen het in de oorlog kwam. In 1942 zei admiraal *King* tot mij: „We are fighting a two-ocean-war with a one-ocean-navy."

Wij hadden in de Caraïbische Zee de „Van Kinsbergen", die nodig naar Engeland moest voor een vernieuwing van de antiluchtbatterij. De „Van Kinsbergen" was al in Norfolk, op weg naar Engeland, toen ik September 1942 in U.S.A. kwam. Admiraal *King*, die in die tijd de lakens in Washington uitdeelde, vroeg of ik de „Van Kinsbergen" nog niet een paar maanden in de Caraïbische Zee wilde laten, want in de hele Caraïbische Zee, van Bahia op de Zuid-Amerikaanse kust tot Key West op de Noord-Amerikaanse kust, hadden de Amerikanen zegge en schrijven 7 oude destroyers. Het kon niet anders, de „Van Kinsbergen" moest in de Caraïbische Zee blijven, waar het bauxietvervoer plaats vond van Suriname naar de aluminiumfabrieken in Florida; van de voortzetting van dat vervoer hing af, of de bombers tijdig zouden klaarkomen voor de luchtoorlog in Europa. De schepen werden door Duitse onderzeeboten afgeschoten, vooral in die tijd in de buurt van Trinidad. Men had er eenvoudig geen oorlogsschepen voor om deze belangrijke bauxietschepen tegen de vijand te verdedigen. Al even kwetsbaar was het olievervoer naar Curaçao. De Nederlandse marine heeft een drietal walvisboten van de Noren overgenomen en deze met asdic en dieptebommen uitgerust voor bescherming van het traject Venezuela—Curaçao.

Er wordt weleens gezegd, dat onze marine veel te klein was om invloed te kunnen uitoefenen. Natuurlijk hadden wij meer invloed kunnen hebben, wanneer wij groter waren geweest. Toen ik 1942 in Portorico was, vroeg de Commander in Chief Caribbean, admiraal *Hoover*, mij eens, hoeveel schepen ik dacht, dat hij onder zijn bevelen had. Ik vertelde hem, dat ik toevallig had gehoord, dat hij er maar zeven had. Hij vond het een schandaal. Eerst had hij er acht, maar nadat er twee tegen elkaar waren aangevaren, moesten zij allebei worden gerepareerd en heeft hij er één van admiraal *Glassford* uit-Charleston voor teruggekregen. Op mijn reis langs de havens kwam ik ook in Charleston en een van de eerste dingen, die admiraal *Glassford* zei, was, dat hij nu een jager had moeten afstaan voor admiraal *Hoover* in Portorico en dat hij dat een schande vond. Zo ging het in de grote Amerikaanse marine, die nog veel te klein was voor de geweldige „commitments".

64642. De **Voorzitter:** Hieruit kunnen we dus opmaken, dat de Nederlandse marine een zeer welkome aanvulling is geweest.

A. Ja; percentsgewijs werden we echter steeds minder waard voor hen, toen hun nieuwe aanbouw afkwam. In het begin van de oorlog had men buitengewoon veel waardering voor ons en waar het enigszins mogelijk was, werd met ons overlegd en wij kregen bijna altijd gedaan wat wij vroegen. Aan het einde van de oorlog echter, toen de Britse en Amerikaanse marine tot het 20 à 30 voudige waren geëxpandeerd, waren wij een vrij onbetekenende macht geworden. Een van onze grootste handicaps was, dat wij geen mensen kregen. De Noren hebben maanden gehad, waarin er duizend jongens uit Noorwegen overkwamen voor de Noorse marine en de Noorse luchtmacht. Bij ons kwamen er twee of drie Engelandvaarders. Het kon natuurlijk niet anders. In Noorwegen had men fjorden, met goede mogelijkheden om uit te varen met bootjes. Aan de andere zijde lag Zweden als neutrale Mogendheid, waar men goede ge'egenheid had de grens over te komen. Van Nederland uit moest men over de Pyreneeën, toen het kustgebied afgesloten was.

64643. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hebt u er wel ooit om gevraagd? Ik heb altijd de indruk — ik wil mij hier niet sterker uitdrukken —, dat er vanuit Engeland niet werd geanimeerd om over te komen.

A. Niet van militaire zijde, maar men wist toch, dat onze marine in Engeland doorvocht.

64644. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wij hebben de indruk, dat degenen, die clandestien overkwamen, niet zo bijzonder welkom waren.

A. Ik weet alleen, dat er in Engeland om deze mensen werd gevochten tussen de marine, het leger en de koopvaardij. De koopvaardij had ook moeilijkheden met personeel en die was ook belangrijk. De marine kreeg echter praktisch niets.

64645. De **Voorzitter:** Die strijd om de mensen ontstond, nadat de Engelandvaarders ter beschikking waren, maar de vraag was, of de Regering het komen van Nederlanders naar Engeland heeft geanimeerd?

A. Ik weet niet of dat mogelijk was en of er al contact bestond met de ondergrondse bewegingen.

64646. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Uit de stukken, die ik hier lees en uit wat ik mij herinner van de uitzendingen uit de oorlog, krijg ik niet de indruk — ik zeg het voorzichtig, omdat ik het niet helemaal zeker kan zeggen —, dat er direct noch indirect werd geanimeerd over te komen.

A. Wij hadden in Engeland de indruk, dat het ongelofelijk moeilijk was over te komen. Wij kregen berichten door over het afschermen van het kustgebied, waar men helemaal niet meer mocht komen; de Zeeuwse eilanden waren ook niet meer te betreden.

64647. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik geloof, dat het vooral in het begin van de oorlog wel zou zijn gelukt en dat heel veel jongelui het wel zouden hebben doorgezet, wanneer de Nederlandse Regering de wens hiertoe had geuit.

A. Ik kan het niet beoordelen. Ik weet ook helemaal niet, in hoeverre men kanalen wist in die eerste tijd. Men had over Radio Oranje kunnen omroepen, maar dan had men er weer de aandacht op gevestigd en zouden er van Duitse zijde nog strengere maatregelen zijn genomen. Alles heeft zijn vóór en tegen.

64648. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men had toch berichten kunnen zenden via de Zwitserse weg.

A. Wat de marine betreft, hebben we wel iemand naar Zweden gezonden, een luitenant-ter-zee eerste klasse van de marinereserve, oud-directeur van de zeevaartschool in Den Helder, de heer *Middendorp*. Deze is voor de marine naar Zweden geweest om daar de jongelui, die daar toen in een kamp moesten verblijven, vrij te krijgen en door te sturen naar Engeland.

64649. De **Voorzitter:** Heeft dit veel mensen opgeleverd?

A. Niet zoveel, misschien enkele tientallen.

64650. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De mensen, die onderweg waren, werden ook niet geholpen om naar Engeland te komen. Ik herinner me uit de verhalen, die hier worden gedaan, dat de jongens in Zweden in houthakkerskampen moesten verblijven en dat het vervoer van uit Zweden naar Engeland ook heel slecht was. Hoeveel mensen hebben er ook niet maandenlang in Spanje en in Frankrijk moeten doorbrengen, die steeds geen gelegenheid kregen om naar Engeland te komen. De klachten van die kant zijn enorm.

64651. De **Voorzitter:** Ook is de aandacht gevestigd op het feit, dat de mensen, die zich in Zweden bevonden, niet konden doorreizen wegens gebrek aan communicatiemiddelen. Er werd van Engelse zijde niet voldoende transportgelegenheid beschikbaar gesteld. Het waren natuurlijk maar kleine aantallen mensen, die overgebracht moesten worden.

A. Het transport kon alleen door de lucht, waarbij moest worden rekening gehouden met de activiteit van de Duitse luchtmacht. Het moest bij wijze van spreken iedere keer bij verrassing gebeuren. Het was allemaal niet zo eenvoudig.

64652. De heer **Fens:** U zei zoëven, dat wij op het laatst eigenlijk geen rol meer speelden. Zijn er pogingen gedaan om het materieel door moderner te vervangen en op peil te houden? Ik kan mij voorstellen, dat u niet kon uitbreiden omdat u geen mensen had om te bemannen.

A. Ja. Wij namen steeds modern materieel over van de Engelse werven.

De heer **Fens:** Wanneer dit inderdaad is gebeurd, geloof ik toch, dat onze bijdrage belangrijk bleéf.

A. De mijnenveegdienst b.v. was uitnemend. De Nederlandse kapitein-ter-zee *Logger* was daarvan zelfstandig commandant. We nebben in Harwich moderne motor-mine-sweepers met vissers uit IJmuiden en Zandvoort bemand, die zich volkomen in dit werk hadden geschikt. Ze werkten samen met zee-officieren en beroepsonderofficieren, bootslieden, en een schipper van de oude trawler, die de bemanning geleverd had, was hoogste in rang onder de commandant. De regeling ging uitstekend. We hadden ook twee nieuwe jagers, de „van Galen" en de „Tjerk Hiddes". De „van Galen", die in Rotterdam Mei 1940 was gezonken, is heel spoedig door een nieuwe vervangen. Daarna hebben wij nog twee nieuwe jagers overgenomen. Bij de „van Galen" en de „Tjerk Hiddes" werden nog geen voorwaarden gemaakt, maar bij de volgende jagers, die wij kregen, moest wel schriftelijk worden vastgelegd, dat ze zonder toestemming van de Britse Admiraliteit niet naar Nederlandsch-Oost-Indië mochten worden gezonden. Dit was wel een van de bezwaren ten aanzien van nieuwe schepen, die wij van Engeland overnamen. Wanneer zij jagers voor de Nederlandse marine afstonden, moesten deze in beginsel ook in Europa vechten. De Engelsen hadden hun schepen zelf nodig, hun industrie kon natuurlijk maar een zeker aantal schepen afleveren.

Op een gegeven moment konden wij een grote kruiser van 10 000 ton, de „Belfast" krijgen, die wij echter niet konden bemannen en om deze reden is de overname ook niet doorgegaan.

Toen wij in Engeland aankwamen, hadden wij nog de oude Fokkers D. 8-W, waarmee wij op 1 Juni 1940 de bewaking tegen onderzeeboten van Bristol Channel en de zuidelijke ingang van de Ierse Zee hebben overgenomen. Wij hebben ook Avro-Ansons, landvliegtuigen, overgenomen, die later zijn vervangen door Bostons en daarna door Mitchells, zeer moderne bommenwerpers, die in 1944 gedurende de opmars nabij Brussel zijn gestationneerd geweest.

Wij hebben zeer zeker meegedaan en naar mijn gevoel zelfs met ere, maar in verhouding tot de enorme machten, die men later had — ik geloof, dat de Amerikaanse marine in die laatste periode 5 à 6000 schepen bemand had — betekenden wij maar weinig.

64653. De **Voorzitter:** Ik heb zoëven gevraagd naar de verhouding tussen de Engelse autoriteiten en de Nederlandse marine. Voor het westelijk halfrond kunnen wij zeggen, dat de Nederlandse marine operationeel volkomen onder Engelse leiding stond, maar administratief onder de Nederlandse Regering.

A. Misschien mag ik dit even aanvullen. De regeling van de „Operational Control" heeft naar mijn gevoel buitengewoon goed gewerkt, al is er weleens tegen gemopperd.

Het centrale bevelsapparaat van de Admiralty had enorme communicatiemiddelen in Londen. Wij hadden zelf helemaal niets op dit gebied. Het was alleen mogelijk oorlog te voeren onder „Operational Control" van de Britse Admiralty.

In het Staatsstuk, dat u zeker zult kunnen vinden in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en van het Ministerie van Marine, waarbij wij de „operational control" vastlegden, stond uitdrukkelijk, dat de Nederlandse marine in het Europese oorlogsterrein slechts opereerde onder de Britse admiraliteit, terwijl in Oost-Azië, waar Batavia een operationeel centrum was, de Britse oorlogsschepen zouden kunnen staan onder de Nederlandse opperbevelhebber, wat tenslotte onder admiraal *Helfrich* ook is gebeurd.

De verhouding was die van volkomen gelijkwaardigen. Wij waren verantwoordelijk voor de gevechtswaardigheid der schepen en wij hadden ook zelf de moeilijkheden, daaraan verbonden, op te lossen. Vóór de oorlog werden de Nederlandse oorlogsschepen uitgerust met kanonnen uit Zweden, motoren uit Zwitserland, ankerspillen uit Duitsland, enz., zo kwamen de onderdelen uit bepaalde landen van over de gehele wereld, waar het maar het goedkoopste en het beste was. Op zich zelf was dit natuurlijk helemaal geen gekke gedachte, maar in de omstandigheden van 1940 was het een enorm bezwaar, aangezien wij moesten repareren en reservedelen aanvullen, terwijl er geen kwestie van was, dat men de spullen er voor kon krijgen. Zo hebben wij de „Heemskerck" helemaal verwapend en er Engelse in plaats van Zweedse kanonnen opgezet.

64654. De heer **Fens:** Hoe waren onze vuurleidingstoestellen?

A. Uitstekend.

64655. De heer **Fens:** Dat was toch Nederlands fabrikaat?

A. Zij waren van Hazemeyer uit Hengelo, maar het was helemaal Duits fabrikaat. Er waren daar vele Duitsers werkzaam. De optische instrumenten kwamen uit Venlo, van een fabriek, die helemaal een dochteronderneming van Zeiss was.

De Engelsen hebben verschillende goede dingen van ons overgenomen. Toen ik in 1942 in Amerika was, heb ik langs verschillende havens gevlogen en in Charleston de „Pringle" gezien, een moderne Amerikaanse jager, die juist van stapel was gelopen. Het eerst, dat de captain tegen mij zei, was: „We have a Dutch fire-control". Deze kwam overeen met die van Hazemeyer en is dus blijkbaar dadelijk door de Amerikanen overgenomen. Wij dachten in oorlogstijd niet over geheim of niet geheim. Alle tekeningen, die wij aan boord hadden, konden onze bondgenoten krijgen. Onze anti-luchtkanonnen waren ook uitstekend. Zo hadden wij verschillende dingen, die bijzonder goed waren. Nu wij echter waren aangewezen op de Britse industrie, kon men zonder ontzaglijke moeilijkheden de schepen niet van het nodige voorzien. Wij waren ook daardoor volkomen afhankelijk van de hulp van de Britse Admiralty.

64656. De **Voorzitter:** U hebt nu een uiteenzetting gegeven over de bevelsverhoudingen; misschien kunt u ons nu een overzicht geven over het door u gevoerde beleid als Minister van Marine in algemene zin.

A. Van 1940 tot 1942 liep het oorlogsdoel, dat de Nederlandse Regering nastreefde, geheel samen met het Engelse oorlogsdoel, nl. te zorgen, dat *Hitler* niet het United Kingdom op de knieën kreeg. De invasie en de „Battle of the Atlantic", de grote strijd om de zeewegen zodanig te beveiligen, dat de Engelse industrie op volle toeren kon blijven draaien, waren de grote zorgen.

Tot 1942 was er voor ons eigenlijk maar één gedachte: Optreden waar de Engelse admiraliteit dit nodig achtte. Wij hebben een tijdlang een eigen plaatselijk commando gehad onder kapitein-luitenant-ter-zee *A. de Booy,* die hoofdzakelijk met Engelsen onder zich werkte, maar over het algemeen was het de bedoeling, dat wij inschoven in een of ander destroyer-flottielje, een konvooi-escorte, een luchtpatrouille, enz.

In 1942, toen de eerste spanning voorbij was, kwamen onze eigen belangen meer ter sprake. Ik heb hier een memorandum, dat op de marinestaf is opgemaakt op mijn instigatie. Het is getekend door de chef van de marinestaf, de toenmalige schout-bij-nacht *Termijtelen.*

Hierin komt sterk naar voren, wat verder de rechtstreekse Nederlandse oorlogsdoelen zouden zijn. Het is getiteld: „Memorandum betreffende het algemeen oorlogsbeleid."

> „1. Nu de strategische toestand en daarmede de strategische vooruitzichten zich scherper afteekenen, zijn wij in staat en is het onze plicht onverwijld een plan op te maken voor de Nederlandsche deelneming in de herovering van ons grondgebied in Europa en Azië. Zoodanig plan moet zoo volledig mogelijk worden geformuleerd, ten einde de daaraan verbonden maatregelen tijdig te kunnen uitvoeren of althans voorbereiden.
>
> 2. Als uitgangspunt moet dienen het op logische gronden genomen besluit van de geallieerde mogendheden om eerst Duitschland te verslaan en daarna Japan aan te vallen."

Ik heb hierop de nadruk gelegd na mijn bezoek in Amerika. De grote kwestie was toen, dat Australië en Nieuw-Zeeland pogingen deden om eerst in Oost-Azië tot een oplossing te komen, omdat zij niet erg veel zagen in de strijd tegen Duitsland. De Chiefs of Staff in Washington waren er absoluut van overtuigd — en President *Roosevelt* was ook deze mening toegedaan —, dat de strijd eerst in Europa moest worden gevoerd, omdat Duitsland zoveel gevaarlijker was dan Japan, omdat zij veel meer grondstoffen bezaten, waaruit voortvloeit, dat de Duitse industrie veel groter was en dat de Duitsers geografisch veel dichter lagen bij wat President *Roosevelt* zag als het „bulwark of the Western Democracies": Engeland. Wanneer aan Duitsland de tijd gelaten werd en het werkelijk met alle krachten zou aanvallen, zou Engeland groot gevaar lopen er onderdoor te gaan. Bij wat ik zoëven heb gezegd over the Battle of the Atlantic had ik nog even de brief van *Churchill* aan *Roosevelt* willen aanhalen, waarin *Churchill* zegt, dat de Britse Regering absoluut vastbesloten is de strijd tot het uiterste voort te zetten. Wanneer echter, zegt *Churchill,* op een gegeven ogenblik de communicatie ter zee zou worden onderbroken, waardoor de Britse industrie niet meer aan het werk zou kunnen worden gehouden, zou de mogelijkheid geenszins uitgesloten zijn, dat het Engelse volk op zulk een ogenblik een andere Regering zou wensen, voor welker vasthoudendheid hij niet zou kunnen instaan. „Give us the tools and we will do the job". Daarna zijn de vijftig oude jagers uit Amerika gekomen, uitsluitend voor de onderzeebootafweer. De Nederlandse marine heeft er één van bemand, de „Campbelltown".

64657. De **Voorzitter:** In 1942 is door de Ministeriële Commissie Algemene Oorlogvoering een stafcommissie in het leven geroepen, waarvan, naar ik meen, de heer *Termijtelen* voorzitter was. Was de heer *Termijtelen* ook chef van de marinestaf?

A. Ja.

64658. De **Voorzitter:** Deze Commissie Oorlogvoering heeft een rapport opgemaakt. Hoe verhoudt zich nu dit rapport met het memorandum, dat u hier op het ogenblik voorleest? Dit rapport is van begin Mei 1943.

A. Het memorandum is van 6 October 1942, ingediend door Marine aan Algemene Oorlogvoering. Dit heeft waarschijnlijk de stoot gegeven tot het instellen van een stafcommissie, die moest leiden tot een plan ook op het gebied van de landmacht, nl. wat wij zouden doen, voor de herovering van de grondgebieden, wanneer de mogelijkheid hiertoe zich voordeed.

64659. De **Voorzitter:** Deze stafcommissie is einde 1942 door de Ministeriële Commissie Oorlogvoering benoemd. Deze commissie had de opdracht „te onderzoeken op welke wijze het in de verschillende gebiedsdeelen van het Koninkrijk en in het buitenland aanwezige personeel der weermacht op de meest doeltreffende wijze aan de war effort kan deelnemen, en terzake voorstellen te doen. Hierbij ware tevens in beschouwing te nemen de voorbereiding van een expeditionnaire macht welke zal moeten deelnemen aan den strijd om en de herbezetting van Nederlandsch-Indië".

Dit memorandum is dan waarschijnlijk de aanloop geweest tot het oprichten van de stafcommissie, waarvan de heer *Termijtelen,* van wie dit memorandum afkomstig is, voorzitter is geworden.

A. Ik herinner het me nu duidelijker. Er zat nog een andere kant aan. Gedurende 1943 en 1944 is er een grote strijd gestreden over de kwestie, waarvoor de mensen moesten worden gebruikt, hetzij bij de marine, hetzij bij de Civil Affairs-scholen in Australië van het Indische Gouvernement. Dat is toen een langdurige strijd geworden. Achteraf bekeken is het haast belachelijk: van ons werden 144 man van de schepen opgeëist, die we niet wilden geven, — altijd nog zeer terecht, vind ik —. Wij wilden niet vóórtijdig demobiliseren en meenden, dat in de Archipel eerst militair ons gezag gevestigd moest worden.

Daarom zal ook in het stuk van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering aangegeven zijn de vraag, hoe de verschillende mensen in de verschillende gebieden het beste zouden kunnen worden gebruikt voor de war effort.

De **Voorzitter:** Wilt u nu doorgaan met de lezing van het memorandum?

A. „Dit besluit blijkt o.a. uit een discussie in den Pacific War Council te Washington. Het standpunt van den President der Vereenigde Staten wordt door onzen ambassadeur in een telegram als volgt weergegeven:

„Nederlaag Japan vrijwel onmogelijk, zoolang Duitschland niet verslagen". Tegen dit standpunt, dat uiteraard geheel in de lijn der Engelsche opvattingen ligt, kunnen afwijkende meeningen van Australië en Nieuw-Zeeland geen gewicht in de schaal leggen. Bovendien blijkt, dat alle partijen het er over eens zijn, dat de herovering van Nederlandsch-Indië in het Verre Oosten pas op de tweede plaats komt (Zie ook telegram van *Hoogstraten).*"

Dit telegram is niet in mijn bezit.

„3. Als gevolg van het vorenstaande moet worden rekening gehouden — althans voor de naaste toekomst — met een algemeen offensieve strategie in Europa en een algemeen defensieve in het Verre Oosten.

4. Het behoeft geen betoog, dat in het bijzonder bij de strategisch offensieve acties, waarbij Nederlandsch grondgebied in Europa en later in Azië wordt heroverd, de Nederlandsche strijdkrachten een zoo belangrijk mogelijke rol moeten spelen.

5. Het vraagstuk, waarvoor wij in de eerste plaats zijn gesteld, kan als volgt worden geformuleerd: „Welke maatregelen moeten worden genomen en hoe moeten onze strijdmiddelen worden georganiseerd en over de verschillende oorlogstoneelen worden verdeeld, teneinde bij de hierboven genoemde offensieve acties zoo nuttig mogelijk aan de oorlogvoering te kunnen deelnemen, terwijl zij tevens op het juiste oogenblik en op de juiste plaats ook daar waar tijdelijk een defensieve strategie wordt gevoerd zoo effectief mogelijk de specifiek Nederlandsche belangen zullen dienen en onze positie tegenover onze bondgenooten zooveel mogelijk versterken?"

6. De algemeene richtlijnen die gevolgd moeten worden luiden:

a. In Engeland een uit Marine- en Legerstrijdkrachten bestaande Weermacht opbouwen, met een tweeledige doelstelling t.w.:

1°. bij de herovering van Nederland bepaalde, nader te omschrijven taken te vervullen;

2°. na terugkeer in Nederland de kern te vormen van een expeditionnaire macht, welke bij de herovering van Nederlandsch-Indië een belangrijk aandeel heeft."

Het was eerst de bedoeling een legerkorps op te bouwen. Hiervan is tenslotte niets gekomen en het enige, dat werkelijk is tot stand gekomen is de mariniersbrigade, die is uitgedijd tot 12 000 man, terwijl deze aanvankelijk was bedoeld voor 5000 man.

„*b.* In het Oosten met alle daarvoor beschikbare middelen deelnemen aan de voorbereiding van een offensief tegen Japan en steun verleenen bij de strategisch defensieve acties in de South West Pacific en het Indian Theatre.

De in de Pacific Area aanwezige legerstrijdkrachten moeten zoodanig georganiseerd en gevormd worden, dat zij te zijner tijd gebruikt kunnen worden om het Nederlandsche gezag in de heroverde gebieden te herstellen, al of niet in samenwerking met de in Nederland op te bouwen expeditionnaire macht en met de vloot.

7. Het onder 6 vermelde impliceert, dat wij moeten zorgen, door bekwame deskundigen, vertegenwoordigd te zijn bij alle instanties, councils, staven en dergelijke, welke een leidende rol spelen bij de krijgsverrichtingen, omdat het alleen mogelijk is onze gedragslijn op de juiste wijze te bepalen, c.q. te wijzigen, indien wij goed worden voorgelicht t.a.v. alle plannen, die worden opgesteld.

Bovendien is het van het grootste belang, dat wij, door het leveren van deskundige adviezen en voorlichting, onze positie bij onze bondgenooten versterken.

De vraag, welke maatregelen in dit verband noodig zijn, zal door de Regeering terstond moeten worden behandeld. Hierbij dient te worden nagegaan, in hoeverre in de huidige bezetting der verschillende posten verbetering moet en kan worden gebracht. Gemakshalve wordt een lijst der als vertegenwoordigers aangewezen officieren als bijlage bij dit Memorandum gevoegd.

8. De taken bedoeld onder 6*a,* 1°, gerangschikt naar de te verwachten volgorde van de mogelijkheid hunner uitvoering zijn:

a. het bombardeeren van vijandelijke doelen in Nederland.

b. het bestrijden van vijandelijke vliegtuigen boven Nederland al of niet ter bescherming der bommenwerpers, belast met de taak sub *a.*

c. het opruimen van vijandelijke mijnversperringen op de Nederlandsche kust en in de Nederlandsche zeegaten voor zoover dit in verband met de te ondernemen offensieve actie noodig is.

d. het optreden ter zee, op de Nederlandsche kust en in de Nederlandsche zeegaten ten behoeve van de eerdergenoemde offensieve actie.

e. het deelnemen te land aan de herbezetting van Nederlandsch grondgebied.

f. het herstellen van het Nederlandsch gezag na de herovering van ons Vaderland.

9. Voor de uitvoering van de sub 8*a* genoemde taak wordt beschikt over het 320ste squadron van den M.L.D."

Wij zijn de enige buitenlandse mogendheid geweest, die in de R.A.F. een eigen squadron had met eigen uniformen, eigen jurisdictie, enz. De anderen en ook de Nederlandse Luchtmacht werden gekleed in R.A.F.-uniformen en werden in een of ander squadron ingedeeld.

„Momenteel is dit squadron uitgerust met Hudson-bommenwerpers" — die wij na de D. 8-W's het eerst hebben gekregen en die uit de Indische inzameling van het Prins Bernhardfonds zijn betaald —, welke voor deze opdracht minder geschikt zijn. Er mag echter op gerekend worden, dat gedurende de eerste maanden van 1943 de herbewapening met Bostons zal plaats vinden, hetgeen beteekent, dat dit squadron dan op de best denkbare wijze voor zijn taak zal zijn uitgerust.

Met de R.A.F. zullen spoedig besprekingen worden geopend teneinde zekerheid te verkrijgen, dat het 320ste squadron op het door ons gewenschte tijdstip tegen Nederland wordt ingezet.

10. Wat het vermelde onder 8*b* betreft, hiervoor moeten worden bestemd de bij de R.A.F. ingedeelde Nederlandsche legerjachtvliegtuigen, eventueel aangevuld met jachtvliegers van den M.L.D.

Ook hiervoor zal het noodig zijn tijdig in overleg met de R.A.F. te treden.

11. Voor de taak sub 8*c* dient beschikt te worden over de in het U.K. aanwezige Nederlandsche mijnenvegers en hulpmijnenvegers resp. 4 en 15 in aantal.

Aan de Britsche Admiraliteit zal moeten worden kenbaar gemaakt, dat het onze wensch is, deze vaartuigen bij een actie tegen Nederland in te zetten.

Aan den Commandant Mijnenveegdienst zal worden opgedragen de noodige voorbereidingen tot in details uit te werken.

12. Voor optreden ter zee op de Nederlandsche kust en in zeegaten (8*c*) zijn in de naaste toekomst de volgende vaartuigen beschikbaar:

Hr. Ms. Flores;
Hr. Ms. Gruno;
Hr. Ms. Jan van Gelder;
Hr. Ms. O 9, O 10, O 14 en O 15;
Hr. Ms. Dolfijn;
Hr. Ms. M.T.B. 203, 204, 235 en 240;
Hr. Ms. M.G.B. 46,
alsmede eenige hulpschepen w.o. het Depotschip Oranje Nassau.

Ook ten aanzien van deze vaartuigen zal tijdig met de Britsche Admiraliteit moeten worden afgesproken, dat zij bij de hoofdactie tegen de Nederlandsche kust worden gebruikt.

Het is te betreuren, dat in het bijzonder de bovenwatervaartuigen zoo weinig krachtig zijn. Daarom zal moeten worden overwogen, of niet uit den Indischen Oceaan en West-Indië schepen moeten worden aangetrokken, terwijl het wellicht aanbeveling verdient, Hr. Ms. Isaäc Sweers, die i.v.m. nog uit te voeren voorzieningen voorloopig in de Europeesche wateren zal blijven, alhier aan te houden i.p.v. het schip, na uitvoering der genoemde voorzieningen, naar den Indischen Oceaan te dirigeeren.

13. Voor zoover bekend, is de taak genoemd onder 8*e* reeds in voorbereiding bij het legerbestuur. Ook op dit punt zullen duidelijke afspraken met de Engelsche oorlogsleiding moeten worden gemaakt, teneinde het aandeel, dat onze strijdkrachten zullen hebben, voor de Nederlandsche zaak zoo opbouwend mogelijk te doen zijn.

Het ligt niet op mijn weg op dit punt dieper in te gaan; wel wil ik wijzen op de noodzakelijkheid onverwijld de voorbereiding, niet slechts op papier, doch vooral ook op practische punten, volledig uit te werken.

Punt 8*f* heeft de volle aandacht der Regeering.

14. Ten aanzien van punt 6*a*, 2°. moge het volgende worden opgemerkt.

In de eerste plaats moet door de Regeering worden beslist, of met het beginsel van het vormen van een *expeditionnaire macht* in Nederland t.b.v. de herovering van Nederlandsch-Indië wordt ingestemd.

Indien dit vaststaat, moet worden bepaald:

1. hoe groot die macht behoort te zijn;
2. wat haar samenstelling en uitrusting zal wezen;
3. wie het commando zal voeren;
4. hoe zij zal worden opgeleid;
5. hoe zij t.z.t. zal worden overgevoerd.

15. Wat betreft punt 14 sub 1 wordt d.z.z. gedacht aan een aanvankelijke sterkte van rond 10 000 man. Deze sterkte acht ik het minimum, dat wij in het veld moeten brengen.

Intusschen is het zaak door overleg tusschen de Ministeries van Oorlog, Koloniën en Marine zoo spoedig mogelijk de gewenschte sterkte, die voor een groot deel bepaald zal worden door het aantal beschikbare instructeurs, vast te stellen. Daarbij kan tevens worden overwogen of met een tweede of wellicht met meerdere echelons moet worden rekening gehouden.

16. Een zelfde overleg zal moeten plaats hebben ten aanzien van de bewapening en de uitrusting der bedoelde legermacht. Het is momenteel en in de naaste toekomst niet mogelijk de noodige wapens en equipments hiervoor aan te schaffen, omdat alleen voor de onmiddellijke oorlogvoering wordt geleverd. Nagegaan zal dus moeten worden, waar en op welke wijze, na de herovering van Nederland, op de snelste wijze over uitrustingen, wapens en munitie kan worden beschikt. Thans moeten echter onverwijld tot in details uitgewerkte lijsten van de noodige goederen worden opgesteld, opdat tot onmiddellijken aankoop zal kunnen worden overgegaan. De met dezen aankoop te belasten personen of instanties moeten reeds thans worden aangewezen en zoo spoedig mogelijk volledig worden geïnstrueerd.

17. Voor het commando van de expeditionnaire macht moet reeds thans een geschikt officier worden aangewezen, opdat hij van den aanvang af de leiding der voorbereiding op zich zal kunnen nemen.

18. Uit de thans beschikbare militairen zal de kern voor den opbouw der te vormen expeditionnaire legermacht moeten worden samengesteld. Al het voor dien kern bestemde personeel moet zóó deugdelijk in alle onderdeelen der moderne oorlogvoering worden onderwezen en zóóveel practische ervaring moeten opdoen, dat een ieder geschikt is om t.z.t. als instructeur van een onderdeel op te treden.

Vermoedelijk zal het noodig zijn een deel der in West-Indië gestationneerde mariniers voor dit doel naar Engeland over te plaatsen. Deze beroepssoldaten zijn voor de bedoelde taak bij uitstek geschikt."

Dit is ook gebeurd. Wij hebben in Amerika een kern-kadergroep gevormd; dat waren mariniers, die van over de gehele wereld vandaan kwamen. Overal, waar mariniers waren weg te halen, hebben wij ze weggehaald, wat op zich zelf reeds ontzaglijke moeilijkheden gaf. Ik herinner mij b.v. een marinier 1e klasse, die een buitengewoon goede hofmeester was voor de Gouverneur van Curaçao. Het was niet gemakkelijk om hem van die baan los te krijgen, want de Gouverneur van Curaçao voelde blijkbaar weinig voor de kernkadergroep, maar wel voor zijn eigen huishouding. Brief- en telegramwisseling daarover duurde maanden. De mensen zijn in dat soort dingen vaak wat klein. In ieder geval zijn de mariniers bij elkaar gekomen en in het kamp Le Jeune opgeleid. Hieruit is de mariniersbrigade gegroeid, waarbij zij het kader vormden en de opleiding ter hand moesten nemen van de oorlogsvrijwilligers uit Brabant en Limburg. Zij zijn — tot onze eigen verbazing — volkomen in de oude traditie van „het" korps opgenomen en ingeleefd. Zij hebben gevoel voor traditie, discipline en karakter getoond. Aanvankelijk waren wij er wat huiverig voor om deze oudere mariniers in de, hun volkomen vreemde, Amerikaanse sfeer op te leiden, vooral omdat, als later de Brabanders en de Limburgers met een heel andere mentaliteit zouden komen, het korps weleens niet gemakkelijk op peil te houden zou kunnen blijken. Zij zijn echter onmiddellijk met hart en ziel aan het werk gegaan en dadelijk bestond de traditionele band tussen: „Mariniers". Naar mijn gevoel is deze vlotte aanpassing een merkwaardig psychologisch verschijnsel geweest.

64660. De **Voorzitter:** Op welk tijdstip was dit?

A. Zij waren in 1945 klaar. Zij zijn helaas door de Engelsen op Malakka vastgehouden.

De **Voorzitter:** Daarover zal ik straks nog vragen stellen.

A. „Met het Ministerie van Scheepvaart zal reeds thans overleg gepleegd moeten worden, opdat zekerheid worde verkregen, dat de voor den overvoer benoodigde scheepsruimte ook werkelijk beschikbaar zal zijn. Met de principieele regeling hiervan mag niet gewacht worden tot Nederland bevrijd is, omdat anders wellicht verplichtingen zijn aanvaard, waardoor onvoldoende tonnage voor het transport der troepen overblijft.

20. Tenslotte wordt ten aanzien van het in Europa aanwezige deel der weermacht opgemerkt, dat het vermoedelijk van ons wordt verwacht, dat wij aan de bewaking van Duitschland, als dit eenmaal verslagen is, zullen deelnemen. Het lijkt intusschen niet noodig hiermede reeds thans rekening te houden.

21. Om onze gedragslijn in het Oosten te bepalen is het noodig eerst een inzicht te krijgen in de ter beschikking staande middelen. Helaas zijn deze zeer gering. In het algemeen gesproken bevindt zich de vloot in de Engelsche sfeer, het Indian Theatre, met Colombo als centrum, de legeronderdeelen in de South West Pacific Area.

De vlootindeling is als volgt:

Hr. Ms. Heemskerck;
Hr. Ms. Soemba;
Hr. Ms. Willem van der Zaan;
Hr. Ms. Jan van Galen;
Hr. Ms. Tjerk Hiddes;
Hr. Ms. Isaäc Sweers;
Hr. Ms. O 19, O 21, O 23 en O 24;

Hr. Ms. K 11, K 14 en K 15;
Hr. Ms. Colombia,
alsmede eenige hulpschepen, in het Indian Theatre:
Hr Ms. Tromp;
Hr. Ms. Crijnssen (tijdelijk overgenomen door Australië)
in de South West Pacific Area.

Binnenkort worden Hr. Ms. Heemskerck, Jan van Galen en Tjerk Hiddes naar de S.W.P.-Area gedirigeerd voor het verrichten van konvooidiensten.

Bovendien is het 321ste squadron (Catalina's) van den M.L.D. op Ceylon gebaseerd."

Dit waren oorspronkelijke vliegboten, die uit Nederlandsch-Indië werden geëvacueerd en die nu zijn vervangen door Catalina Amphibie-vliegtuigen, die op land en op water konden neerstrijken.

„Opgemerkt wordt, dat steeds een deel der schepen en booten tijdelijk voor reparatie in Amerika of Engeland verblijft.

De totale sterkte van het K.N.I.L. in en om Australië bedraagt rond 400 man, waarbij het personeel van de Militaire Luchtvaart niet is inbegrepen. De M.L. is bezig een bombersquadron te vormen, dat evenwel nog niet aan de operaties deelneemt. Zoodra de opleiding in Jackson zal zijn afgeloopen, wordt de M.L. in Australië vermoedelijk met 1 bombersquadron en 2 fightersquadrons versterkt (medio 1943)."

Jackson is een gezamenlijke vliegschool geweest, waarbij zowel voor het leger als voor de marine werd opgeleid. Dit was de eerste vervanging van de opleiding in Moro Krembangan bij Soerabaja.

„Behalve bovengenoemde K.N.I.L.-onderdeelen is nog aanwezig een uit 66 man bestaand deel van de Brigade Irene, dat voor bijzondere diensten in Colombo wordt opgeleid, doch dat in de toekomst waarschijnlijk naar Australië zal worden overgebracht".

In de misère-periode vlak vóór de val van Java hebben we een gedeelte van de Prinses Irene-Brigade, blijkbaar slechts 66 man, naar Colombo gestuurd, om te worden opgeleid tot versterking van het Indische leger als Europees contingent. Er is niets van terechtgekomen. Tegen de tijd, dat ze daar aankwamen, was het al mis.

„22. De in het Indian Theatre gestationneerde vlooteenheden zijn ingedeeld bij de Eastern Fleet en vervullen waardevolle diensten in den Indischen Oceaan. Daar zij volledig in de Britsche Organisatie zijn opgenomen, kunnen zij er niet zonder meer uit worden losgemaakt. Het zal dus noodzakelijk zijn reeds thans aan de Britsche Admiraliteit mede te deelen, dat wij verwachten dat, zoodra een offensief in de richting van Nederlandsch-Indië zal worden geopend, om het even of dit uit het Westen of uit het Oosten mocht zijn, onze schepen daaraan zullen deelnemen.

Hetzelfde geldt t.a.v. de in Australië gestationneerde schepen, ten aanzien waarvan wij met de Amerikanen (en Australiërs) een afspraak zullen moeten maken.

23. In het bijzonder omdat de troepen zoo uiterst gering in aantal zijn, ligt het voor de hand, dat wij er zeer spaarzaam mee moeten omgaan. Elke actie, hoe beperkt ook, kan menschen kosten en de kans, dat een aanzienlijk deel verloren zal zijn gegaan, voordat de werkelijke herovering van Nederlandsch-Indië plaats vindt, lijkt groot. Om dit te voorkomen, zullen onze menschen niet ingezet behooren te worden, indien het oorlogshandelingen buiten Nederlandsch-Indië treft. De B.S.O." — dit is dus *Helfrich* — „en de O.B.S.O." — dit is de Onderbevelhebber Strijdkrachten in het Oosten, de schout-bij-nacht *Coster,* die in Australië zat — „zullen op dit punt moeten worden geïnstrueerd.

Intusschen zou het onjuist zijn uit zuinigheid het K.N.I.L.-personeel in het huidige strategische defensieve stadium niet te laten deelnemen aan door generaal *MacArthur* noodig geoordeelde ondernemingen in den Indischen Archipel. Daarom zal nog op verliezen moeten worden gerekend.

24. Onzerzijds moet bij de voorbereiding van een offensief in de richting van Nederlandsch-Indië in de eerste plaats worden meegewerkt door deskundige voorlichting en door actief deelnemen aan het tot stand brengen van de verbindingen met dat land. Deze aangelegenheid heeft reeds de volle aandacht der Regeering en wordt daarom niet nader besproken.

De Chef van den Marine Staf,
J. W. Termijtelen."

6 October 1942.

64661. De **Voorzitter:** Is dit memorandum aan u gericht?

A. In eerste instantie is het aan mij gericht en door mij aan „Algemene Oorlogvoering" overgebracht.

Met betrekkelijk veel van deze punten is begonnen en er zijn er ook ten uitvoer gebracht, behalve dat legerkorps, waar helemaal niets van is terechtgekomen. De Irene-Brigade is het enige korps, dat meegedaan heeft met de invasie op het vasteland. De Irene-Brigade moest echter in 1944 vlak vóór de invasie nog worden versterkt met 125 mariniers, omdat de Britse generaal, die deze Irene-Brigade zou moeten meenemen, twee gevechtsgroepen te weinig vond. Er is dus door ons een derde gevechtsgroep mariniers aan toegevoegd. Dit gaf weer eigenaardige moeilijkheden. De Amerikanen hadden de mariniers opgeleid en Amerikaans ingericht. Ze wilden dit korps mariniers gebruiken in de South West Pacific tegen de Jappen. Ze vonden het maar zeer bedenkelijk, dat ze nu zouden worden gebruikt op het Europese vasteland. Het is echter toch doorgegaan. We hebben een Amerikaans mariniersofficier er voor gespannen, die ons erg veel heeft geholpen. Men moest in die tijd ontzaglijk rekening houden met „de beide grote broers", die onderling meestal min of meer naijverig op elkaar waren.

64662. De **Voorzitter:** Moeten we de conclusie trekken, dat Engeland en Amerika niet erg sympathiek stonden tegenover de pogingen van Nederland om zelfstandig iets tot stand te brengen in Indië?

A. Ik geloof, dat dit indertijd niet zo lag. Naar mijn mening had *MacArthur,* de militaire leider, die toen haast almachtig was, daar tegen in het geheel geen bezwaar en hij had ons zeker een plaats gegeven, omdat onze mariniers tot een goede prestatie in staat waren. Admiraal *Helfrich* kan u dit veel beter uitleggen, aangezien hij generaal *MacArthur* persoonlijk heeft meegemaakt. Alles is misgelopen, doordat de demarcatielijn tussen de Engelse en de Amerikaanse invloedssfeer door Nederlandsch-Indië, waar de operaties dus in de ene of andere hand zouden zijn, plotseling op 15 Augustus 1945 is verlegd.

64663. De **Voorzitter:** Kunt u hierover iets mededelen?

A. Ik kan hierover maar heel weinig mededelen, want in Augustus 1945 was ik er praktisch uit. Ik heb een lange brief, o.a. ook hierover, van de heer *Alexander* van het Engelse Ministerie van Defensie. Deze brief van 27 getikte zijdjes houdt in een betoog, dat het niet de schuld van de Engelsen is geweest. Mijn indruk is en blijft, dat de Engelsen op een gegeven ogenblik de Amerikanen hiertoe hebben geprest. Vlak voor deze Augustusdatum had *MacArthur* tegen *Helfrich* gezegd, dat de manier, waarop hij dacht te ageren, was: „Island hopping Tarakan, Balik Papan, Java." *Helfrich* had toen de opmerking gemaakt, dat hij toch naar Japan moest en dus een andere richting uit moest, maar *MacArthur* antwoordde, dat hij dezelfde weg terug zou nemen, die de Japanners hun hadden voorgedaan. Wanneer het op Java in 1945 Amerikaanse troepen waren geweest, die het eerst daar landden, was de toestand beslist heel anders geworden. Afgescheiden van de vraag, wie uiteindelijk de demarcatielijn-verschuiving heeft bewerkstelligd, Engeland had de commitment nooit op zich mogen nemen, wanneer het niet zeker was, dat er voldoende Engelse troepen aanwezig waren. De heer *Alexander* wijdt hierover in zijn brief zeer uit. Toen de atoombom was gevallen, was het afgelopen. De Engelsen moesten nu demobiliseren. De mensen wilden naar huis en zij moesten in het arbeidsproces worden ingeschakeld. Het is begrijpelijk, dat dit moeilijkheden met zich bracht. Ik kan mij best voorstellen, dat het zeer moeilijk was, maar zij hadden die commitment niet op zich moeten nemen.

64664. De **Voorzitter:** Heeft u er bezwaar tegen, dat deze brief wordt overgelegd aan de commissie?

A. Ik heb de brief niet bij me. Ik zou hem eerst graag zelf nog eens doorlezen. Ik vermoed, dat ik er geen bezwaar tegen zal hebben.

64665. De **Voorzitter:** Heel graag. Uw oordeel is dus, dat de Engelsen ten onrechte een taak op zich hebben genomen, die zij niet konden volvoeren.

A. Ja. Die kwestie is wel enigszins begrijpelijk. Generaal *Christison* moest zich niet met interne politiek bemoeien, vlak na de geschiedenis met Griekenland, waar de Engelsen zich wèl met de binnenlandse politiek hebben bemoeid. Dit heeft toen een enorme kritiek van Labour op *Churchill* veroorzaakt. *Mountbatten* verbleef in Candy op Ceylon en kreeg vermoedelijk van de thans aan de macht zijnde Labour-Regering de mededeling, dat hij zich niet moest verwarren in de binnenlandse politiek.

64666. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was het niet eerder in Potsdam besloten?

A. Ja, de verlegging van de demarcatie-lijn, naar ik heb gehoord.

64667. De **Voorzitter:** In Augustus 1945 was u toch al weg?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dat is buiten ons om besloten in Potsdam. Wij zijn er helemaal niet in gekend. Tot grote verbazing van iedereen is dat toen plotseling te voorschijn gekomen. Wij waren in Potsdam niet aanwezig.

A. Neen.

64668. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wij weten dus niet, wat hier achter heeft gezeten.

A. Neen.

64669. De **Voorzitter:** Is dit naar uw oordeel dus op initiatief van Engelse zijde gebeurd?

A. Ja. Ik heb het gevoel, dat het op initiatief van Engelse kant is gebeurd. Ik kan het echter niet bewijzen.

64670. De **Voorzitter:** De Amerikanen hebben dus aan de wens van de Engelsen toegegeven?

A. Er zijn bij Yalta en Potsdam veel dingen van Amerikaanse zijde toegegeven. *Stalin* heeft daarmede Polen verdiend.

64671. De **Voorzitter:** Daarmee is de brief van de heer *Alexander* dus in strijd?

A. Ja. Het zal echter wel door elkander heenlopen, dat is meestal met die dingen.

64672. De **Voorzitter:** Is u het met het voorgelezen memorandum eens?

A. Ja, in grote trekken wel. Voornamelijk is het van waarde om de sfeer te zien, die in 1942 begon te komen. Alle krachten werden ingespannen om tot actieve deelname in onze eigen gebieden te komen. Dit is het verschil met de tijd van vóór 1942.

64673. De **Voorzitter:** Op 6 October 1942 werd dit memorandum vastgesteld, waarin werd aangedrongen op de vorming van een expeditionnaire macht. In de eerste helft van 1944 is een Bureau Expeditionnaire Macht opgericht. Daartussen ligt een tijdvak van anderhalf jaar. Hoe verklaart u dit?

A. Dat moet u aan de heren van de landmacht vragen. Ik weet het niet.

64674. De **Voorzitter:** U was toch lid van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering?

A. Dit zijn toch wel interne aangelegenheden van het Ministerie van Oorlog. Ze hebben een kamp in Wolverhampton gekregen. Er is een tijd mee heengegaan vóór het eindelijk zover was. Er moest, meen ik, worden gewacht tot het kamp klaar was.

64675. De **Voorzitter:** Het kamp in Wolverhampton was in 1941 al klaar. Er moet dus een andere reden zijn geweest.

A. Ik bedoel maar, dat er zulk soort bezwaren waren. Wanneer er dan niet krachtig wordt doorgezet en getracht over deze bezwaren heen te komen, gebeurt er niets. We hebben ons in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering altijd afgevraagd, waarom het niet gebeurde. Van de mariniers waren er in 1943 al officieren in het kamp Le Jeune. Voor de landmacht is het blijkbaar niet gelukt. De landmacht wilde in Engeland opleiden; wij voelden meer voor Amerika. Er waren ook Amerikaanse kampen in Engeland, o.a. voor opleiding van onze mariniers bij Glasgow. We zijn werkelijk ook geholpen door de Amerikaanse „Push", die overal achterheen zat.

64676. De **Voorzitter:** U kunt dus niet zeggen, wat de oorzaak hiervan is?

A. Neen. Ik weet alleen, dat er in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering herhaaldelijk op is aangedrongen.

64667. De **Voorzitter:** Bij wie werd er op aangedrongen?

A. Bij de Minister van Oorlog, toentertijd Minister *van Lidth de Jeude.*

64678. De **Voorzitter:** Heeft de Minister deze zaak opgehouden?

A. Neen, dat kan ik ook weer niet zeggen. Er waren werkelijk ook wel bezwaren. Het ging allemaal niet even eenvoudig. Men moest hiervoor instructeurs hebben, die goed waren opgeleid, en verder wapens en uitrusting, alvorens men kon beginnen.

64679. De **Voorzitter:** Generaal *van Voorst Evekink* was hoofd van het Bureau Expeditionnaire Macht. Deze klaagde er over, dat hij te weinig personeel had om zijn taak als hoofd van dit bureau uit te voeren. Hij heeft een klacht aan de Minister van Oorlog gericht, dat hij te weinig personeel had om de zaak op gang te krijgen. Was de expeditionnaire macht naar uw oordeel niet een zodanig belangrijke aangelegenheid, dat men de Irene-Brigade iets had kunnen verzwakken om daarvoor personeel beschikbaar te kunnen stellen?

A. Ik durf hierover geen oordeel te vellen. De Irene-Brigade was al zo zwak.

64680. De **Voorzitter:** Zijn deze aangelegenheden niet in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering besproken?

A. Er zijn notulen van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering over wat daar besproken is.

64681. De heer **Fens:** Was de Irene-Brigade naar uw oordeel noodzakelijk of was het meer een geste van ons om te kunnen zeggen, dat wij ook meededen aan de invasie? Is er door de Engelsen om gevraagd, of wij ook mee wilden doen?

A. Ik geloof, dat het er hoofdzakelijk om ging om mee te doen met de invasie op het continent. Wij wilden met onze eigen troepen terugkomen. Samen met Minister *van Lidth de Jeude* heb ik weleens een bezoek gebracht bij de kustverdediging van Harwich, waar toen de Nederlandse troepen lagen. Ik denk, dat de Engelsen er niet om zullen hebben gevraagd.

64682. De heer **Fens:** Heeft de Commissie Oorlogvoering het idee gehad, dat zij het moesten doen ten opzichte van Nederland, omdat de Nederlandse bevolking zou verwachten, dat wij met eigen troepen kwamen, of dat wij het moesten doen tegenover de Engelsen? Kunt u zich niet herinneren, dat dit ooit is besproken?

A. Neen, ik kan mij niet herinneren, dat het bepaald besproken is.

64683. De **Voorzitter:** Misschien zoudt u nu een beschouwing willen geven over het gevoerde marinebeleid.

A. In de loop van het verhoor heb ik al laten voelen hoe ernstig de situatie eigenlijk was, tot midden 1942. Onze taak was toen, dat we moesten zorgen, dat onze schepen overal meededen onder Operational Control van de Britse Admiraliteit, met onze eigen verantwoordelijkheid voor de bemanning, judiciair en materieel. Ik heb al even gewezen op de enorme moeilijkheden betreffende de aard van het door ons meegebrachte materieel. Alles moest ten slotte van de Britse industrie komen, die helemaal op de massaproductie was ingericht en niet aan afwijkende werkstukken kon beginnen. In alle mogelijke opzichten waren we afhankelijk van de Admiralty. Dit neemt niet weg, dat onder het personeel de Nederlandse sfeer, de Nederlandse uniform, de Nederlandse rechtsbedeling en dergelijke zaken bleven. Mijn eerste taak in Mei 1940 was te zorgen, dat de schepen, die in alle mogelijke havens van het United Kingdom aangekomen waren, met een, wel enigszins gedemoraliseerde, bemanning weer in het gareel kwamen.

Ik heb dus eerst alle havens afgereisd om toespraken te houden voor de verschillende bemanningen, waarbij werd gewezen op de vaderlandsliefde, op de feiten, die achter de rug waren, en op de noodzakelijke reorganisatie. Wij hebben tijdelijk plaatsruimte in Falmouth gekregen, een zuidelijke haven van het United Kingdom. Wij hebben daar nog gedurende enige tijd een stationsschip gehad, de „Westernland", en vandaar uit zijn de bemanningen der verschillende onderdelen op oorlogssterkte gebracht. Op 16 Mei 1940 kwam ik in Engeland aan wal, 22 Mei namen de „Flores" en de „Gruno" haar posten in de verdedigingsgordel van de Theems in tegen eventuele invasiepogingen, 1 Juni kwam de M.L.D. in actie met zijn oude Fokkers voor de anti-submarines-patrol in Bristol Channel en de

zuidelijke ingang van de Ierse zee en 11 Juni ging de eerste Nederlandse onderzeeboot naar de Noorse kust voor onderschepping van het ertsvervoer van Narvik naar Emden; een van de belangrijkste trajecten, waarlangs de aanvoer plaats had voor de Duitse oorlogsindustrie. Helaas zijn op die Noorse patrouille de O 13 en de O 22 weggebleven.

Door de Engelsen werd onze hulp zeer geapprecieerd. Herhaaldelijk is dit gezegd en het bleek ook in alle mogelijke opzichten. Men vond, dat deze reorganisatie zeer snel in haar werk was gegaan en dat de mensen volkomen betrouwbaar en efficient bleken.

In het begin waren er onder het personeel moeilijkheden met de Engelsen. Er was een soort van wantrouwen. De verhalen van de vijfde colonne werden in Engeland zeer terecht rondgebazuind. Er waren herhaaldelijk strubbelingen en vechtpartijtjes. Er kwam eens een bericht door, dat een Nederlandse matroos met een pistool in zijn achterzak rondliep, wat later zijn tabaksdoos bleek te zijn geweest. In die eerste periode hebben de mensen het niet leuk gehad. Toen de zaak gereorganiseerd was en men geregeld aan de Engelse oorlogspatrouilles deelnam, werd de verhouding belangrijk beter.

Wij hebben in die tijd ook moeten zorgen voor de toekomst. In de eerste plaats gold dit de opleidingen. De opleiding voor adelborsten was in Ennys House georganiseerd en is, naar mijn gevoel, zeer geslaagd. Toen de heer *de Booy* mij had afgelost als Minister van Marine, heeft hij een bezoek bij de adelborsten in Enyss House gebracht en zijn mening hierover was, dat het bijzonder goed, eenvoudig en toch efficient was georganiseerd in een oud landhuis in de buurt van Falmouth.

De schepen O 20, O 21 en O 22 waren nog niet afgebouwd, evenmin de „Isaac Sweers" uit Vlissingen en de „Heemskerck". De „Sumatra" was wel vaarklaar. De „Heemskerck", die nog niet oorlogsgereed was, maar wel kon varen als hulpschip, is als escorte met de „Sumatra" naar Canada meegegaan om H.K.H. Prinses *Juliana* over te brengen.

De „Heemskerck" is na terugkomst in grote reparatie gegaan en verder uitgerust. Verder hadden we in Dundee in Schotland een station voor onderzeeboten gevestigd. Onze patrouille was toen op de Noorse kust gericht en het was dus wenselijk om in het noorden de basis te hebben. Kolonel *Hellingman* was Captain Submarines en had behalve Nederlandse boten ook een Poolse boot onder zich. De boten werden daar gereedgemaakt voor de tochten in de Noorse wateren. Na de aanval op Pearl Harbour zijn de „Heemskerck" en de „Isaac Sweers" dadelijk naar Indië gedirigeerd en evenzo de „Colombia", een schip van de K.N.S.M., dat ingericht was voor onderzeebootmoederschip.

De geweldige moeilijkheid was, dat de onderzeeboten in stand moesten worden gehouden, wat allerlei reparaties medebracht, zonder dat we de faciliteiten hadden van een onderzeebootbedrijf als dat te Nieuwendiep. Hiervoor hebben we een schip moeten nemen, waarop allerlei werktuigen zijn opgesteld. Het heeft eerst in Engeland dienst gedaan en daarna is het naar Indië geweest. Het is met admiraal *Helfrich* meegegaan naar Colombo, waar het ook door de Engelsen werd gebruikt als torpedojagersmoederschip. De „Colombia" is ten slotte in Zuid-Afrika terechtgekomen en vlak voor de haven Port Elisabeth door een Duitse onderzeeboot getorpedeerd.

De „Van Kinsbergen" was in West-Indië en bleef daar ook, voor het onderscheppen van Duitse schepen, die een neutrale haven trachtten te bereiken. Dit schip kwam onder commando van de Commander in Chief op Bermuda, een Engelse admiraal, die later deputy first sealord is geworden en altijd met de hoogste lof over de „Van Kinsbergen" heeft gesproken.

De O 21, O 23 en O 24 zijn naar Indië gedirigeerd voor versterking van de onderzeebootmacht aldaar. De „Van der Zaan" heeft in die eerste periode met een Engelse mijnenlegger van hetzelfde formaat op de Franse kust geopereerd; ze hebben daar offensieve mijnversperringen gelegd vóór Cherbourg, Brest en Le Havre, om te trachten die havens af te sluiten.

Verder hebben we een hele reeks van trawlers, vissersvaartuigen gehad, die als bewakingsvaartuigen hadden dienst gedaan bij de zeegaten in Nederland: de „Texel", de „Vlieland", de „Terschelling", de „Ameland", de „Marken", de „Andijk", enz. enz.

De „Dirkje" en de „Claesje", twee grote trawlers, bestemd voor visvangst in de Noordelijke IJszee, hebben we met asdic-toestellen en bewapening voor West-Indië uitgerust, waar helemaal geen onderzeebootafweer was, buiten de „Van Kinsbergen", die steeds achter Duitse schepen aan was en daardoor niet doorlopend in de buurt van Curaçao kon blijven. Bovendien hebben we drie Noorse walvisjagers overgenomen en uitgerust voor de olieroute Curaçao—Maracaïbo, waarop gelukkig nooit ernstige aanvallen zijn gedaan. Er kwamen in de haven van Curaçao wel 10 à 12 schepen per dag binnen.

64684. De heer **Fens:** Er is toch ook een onderzeebootaanval op Curaçao zelf geweest?

A. Een Duitse onderzeeboot heeft de baai en de haven beschoten. Een van hun torpedo's is tegen de pier van het waterfort terechtgekomen en geëxplodeerd.

Toen hebben de kanonnen van 19 cm vuur geopend. Deze aanval was een waarschuwing, dat er ieder ogenblik iets kon gebeuren. Een onderzeebootoorlog wordt uiteraard in de eerste plaats op de drukste scheepvaartroutes gevoerd. Als daar echter langzamerhand meer materieel van de tegenpartij is gekomen en daardoor de aanvallen voor de onderzeeboten bijzonder gevaarlijk worden, verplaatst de strijd zich naar de secundaire handelsroutes. Een van die routes, die in deze oorlog van buitengewoon veel belang was, was de olieroute naar en van Curaçao. Een andere belangrijke scheepvaartweg was die van het bauxietvervoer vanaf Paramaribo naar de Gulf. De verspreiding van de bewakende marine-onderdelen veranderde natuurlijk met de veranderingen in strategie van de vijand.

64685. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gesproken over de snelle reorganisatie, die er is geweest, en verder over de onderzeeboten, die het Noorse ertsvervoer volgden. Is het uitzenden naar de West in overleg met de Engelse admiraliteit geschied of gebeurde dit op eigen initiatief van de Nederlandse autoriteiten?

A. Het uitzenden van schepen als de „Dirkje" en de „Claesje" ging op eigen initiatief met kennisgeving aan de admiraliteit, waarbij werd verzocht om de nodige faciliteiten in de havens.

64686. De **Voorzitter:** Was dit niet een inbreuk op de regel, dat de Nederlandse marine operationeel onder de Engelsen stond?

A. Ze kwamen dan tenslotte weer onder Operational Control van de Britse admiraal van de Bermuda's. Ze gingen als het ware van het ene operationele in het andere operationele commando over.

Nadat Amerika in de oorlog was gekomen, had de Amerikaanse admiraal in Portorico een schout-bij-nacht in Curaçao zitten, die met de schout-bij-nacht *van Asbeck* daar een eigenaardige positie had, in naam ondergeschikt aan de Gouverneur, in werkelijkheid volkomen onafhankelijk, Daarmee waren echter geen moeilijkheden, het ging allemaal vanzelf. De toenmalige schout-bij-nacht *van Asbeck* zorgde voor de schepen, die in Curaçao waren, wat personeel en materieel betreft.

64687. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de geleden verliezen bij de Nederlandse marine?

A. Toen wij in 1945 terugkwamen, heb ik opdracht gegeven aan de nabestaanden van alle gesneuvelden een brief met de omstandigheden en rouwbeklag te zenden — een getikte brief met mijn handtekening — en dat waren er ongeveer 500, die in de periode Mei 1940—Mei 1945 zijn weggebleven. Er waren natuurlijk ook gesneuvelden in Indië, die hieronder niet vielen. Van de koopvaardij waren er ook vrij veel verliezen te betreuren.

64688. De **Voorzitter:** Kon onze marine op peil blijven?

A. Neen. De grote moeilijkheid is ook, dat de mensen ouder worden. We hadden al vrij oud personeel, toen we in Engeland kwamen. Enerzijds had dit het voordeel, dat de Engelsen veel bewondering hadden voor de uitstekende onderofficieren bij de Nederlandse marine. Reparaties konden door eigen personeel worden uitgevoerd, voor zover dit mogelijk was. Aan de andere kant was het wel een bezwaar, dat er voor de eigenlijke oorlogsdienst langzamerhand vrij veel mensen uitvielen. Het was soms beter die oudere mensen aan de wal bij een of ander onderhoudswerk te plaatsen. In bepaalde onderdelen, bij de radar b.v. in Glasgow, was de instructie absoluut in Nederlandse handen. Een aantal onderofficieren onder leiding van de overste *Bussemaker* gaven instructie aan vreemd marinepersoneel, Noren, Russen en Engelsen; de Engelse captain in Glasgow heeft mij persoonlijk gezegd, dat, wanneer overste *Bussemaker* met zijn onderofficieren zou weggaan, er van de radar-opleiding niets meer terecht zou komen. Het was daar ouder personeel, dat niet meer kon worden gebruikt op onderzeeboten, maar daar nog uiterst nuttig werk deed.

64689. De **Voorzitter:** We hebben dus gezien, dat de Nederlandse marine, voor wat betreft de operatiën, in zeer nauw contact stond met de geallieerde zeemacht. In hoeverre kan men hier nog spreken van een zelfstandig beleid van de Nederlandse Minister van Marine?

A. Dit zelfstandig beleid was beperkt tot personeels- en materieelzaken. In die periode hebben traktementsregelingen, welfare-regelingen en dergelijke zaken enorm veel werk gegeven. Over het algemeen hebben we gelukkig geen onoverkomelijke moeilijkheden gehad. De krijgsgeschiedenis leert, dat in een langdurige oorlog zich allerlei onaangenaamheden plegen voor te doen op het gebied van personeel. De mensen hebben veel tijd om met elkaar te praten, terwijl ze weten, dat er ieder ogenblik een torpedo in het schip kan ontploffen. In zo'n toestand van zenuwspanning geeft dit allerlei aanleiding tot gekanker. Dit verschijnsel kwam ook naar voren bij andere marines, o.a. bij de Grieken, die een ernstige muiterij hebben gehad. De Engelsen hebben een heel onprettige personeelskwestie gehad met de bemanning van de „Queen Elisabeth" op Trincomali, waardoor het schip moest worden weggestuurd. Wij hebben gelukkig op dat punt geen ernstige moeilijkheden gehad.

Hiervoor is het natuurlijk nodig, dat voortdurend het oor te luisteren wordt gelegd, zodat men tijdig maatregelen kan treffen. Het personeel moet zich van redelijke en billijke behandeling verzekerd blijven voelen. De betaling was op zich zelf al een heel moeilijke zaak. Wij hebben van het begin af een gedeelte van het traktement gereserveerd voor de families in Holland. Het leger in Engeland wilde aan die reservering niet meedoen. De marine was dat nu eenmaal zo gewend, omdat in Indië de traktementsregeling hoger was dan in Nederland en dan een gedeelte altijd gedelegeerd werd voor de gezinnen in Nederland.

In 1940 maakten de marinemensen echter vergelijkingen met gelijkwaardige rangen in de landmacht. Ik herinner me een geval, dat typisch is om te vertellen, omdat het de sfeer zo goed weergeeft. Ik ging in 1940 alle bases langs en na afloop van de inspectie en van de besprekingen met de commandant kreeg het personeel op zo'n basis gelegenheid eventuele bezwaren mondeling bij de admiraal toe te lichten. Zo kwam er eens een korporaal-vliegtuigmaker, die me vroeg hoeveel ik dacht, dat hij verdiende. Ik zei hem, dat ik vermoedde, dat zijn traktement ongeveer £ 9.—.— per maand zou zijn. Hij vroeg toen, hoeveel ik dacht dat de korporaal van de marechaussee verdiende, die in een nabijgelegen plaatsje diende. Ik had er geen idee van en vroeg hem hoeveel dat dan was. „£ 20.—.—" was het antwoord. Hij zei: „Weet u, wat ik daarvoor moet doen?, 's morgens om zes uur gaan de vliegtuigen uit en 's avonds om tien uur zijn ze vaak nog niet binnen. Maar dan zijn we nog niet klaar, want de vliegtuigen moeten dan weer worden klaargemaakt voor de volgende dag."

Ik vertelde hem, dat ik zijn boekje had nagekeken en dat ik had gezien, dat hij buitengewoon werd gewaardeerd als een uitstekend werkman, waarop hij vroeg. „Weet u wat die korporaal van de marechaussee doet? Drie keer op een nacht gaat hij de posten langs en dan is hij klaar en verdient het dubbele van wat ik verdien". Ik zei, dat dat helemaal niet juist was. De andere helft van zijn traktement werd gereserveerd voor zijn vrouw en kinderen in Holland. Ik maakte me sterk, dat hij in de regel van zijn traktement toen hij in Holland was, niet veel meer dan een rijksdaalder in de week overhield, wat hij kon gebruiken voor zijn eigen behoeften. De mensen bleven zich echter altijd vergelijken met mannen van dezelfde rang van de landmacht, die in die eerste periode inderdaad lang niet presteerden, wat de marinemensen deden. De marine was een levend bedrijf; bij de landmacht leefde men in voorlopige afwachting. In het begin hebben wij ook die betrekkelijk hoge verblijfstoelagen moeten geven, die voor de ambtenaren werden vastgesteld. Hierdoor liep de verhouding weer in het honderd tussen het marinepersoneel, dat aan de wal zat, en het personeel, dat aan boord werkte, daar dus boordtraktementen kreeg en niet in aanmerking kwam voor de verblijfstoelage. Dit is betrekkelijk gauw rechtgezet. We hebben ons eerst lang tegen die hoge verblijfstoelage verzet, die op een gegeven moment door de Minister van Defensie was opgelegd, die in deze dingen mijn chef was. Wij hebben toen de zaak voor de marine helemaal omgezet, de verblijfstoelage verdeeld in oorlogstoelage en een veel kleinere verblijfstoelage. De oorlogstoelage hebben we ook toegekend aan het varende personeel, waardoor deze zaak weer in orde is gekomen. Er is echter nogal wat werk aan geweest. De mariniers in Amerika hadden inderdaad veel grotere kosten in verband met de Amerikaanse prijzen en moesten ook hogere traktementen hebben. We hebben er maanden over gedaan om tot een redelijk compromis te komen.

Dit was dan wat de materiële verzorging van het personeel betreft. Wat de Welfare aangaat, hadden we een aalmoezenier en een vlootpredikant. Het was niet eenvoudig, daarvoor goede mensen te krijgen. We hebben ds. *van Dorp* in Londen tot vlootpredikant benoemd en een aalmoezenier gekregen uit een klooster aan de Middellandse Zee, die zelf op reis was getorpedeerd. Bovendien hebben we een Anglicaanse dominee gehad, een Engelse predikant, die in Amsterdam 5 jaar bij het Home for Sailors is geweest. Deze sprak Hollands en verstond Hollands en had er buitengewoon slag van, onze mensen, als ze uit zee kwamen, op te vangen, met verlof mee te gaan en daarbij initiatief te tonen. Men kan Hollandse matrozen wel met verlof naar een aardige plaats in Schotland sturen, in de bergen, maar wanneer men er dan zelf verder niets aan doet, gaan ze om de tafel zitten, drinken 's morgens een kopje koffie en 's middags een borrel en komen er verder bijna niet uit. Deze dominee, Rev. *Allen* ging mee, raadde ze aan de bus te nemen en hier en daar eens heen te gaan, bracht ze op de hoogte met interessante bijzonderheden en plekjes en hield ze aan de gang. Hij heeft dit naar mijn gevoel meesterlijk gedaan. We hebben deze dominee tot het einde toe kunnen houden, totdat hij weer terugging naar zijn eigen betrekking als zeemanspredikant. Het was een groot voordeel bovendien, dat hij geregeld bij mij kwam en mij op de hoogte bracht van hun bezwaren, die er ongetwijfeld altijd weer zijn en waaraan vaak niet is tegemoet te komen, zeker niet in oorlogstijd.

Kolonel *van Asbeck* heeft in de tijd vóór hij naar Curaçao ging ook getracht sociaal werk te doen onder de officieren; jongere officieren vooral heeft hij gewezen op de nieuwe verplichtingen, die ze onder de nieuwe omstandigheden kregen. Van materiële zijde was er de zorg voor het toezicht op de nieuwe aanbouw, maar vooral ook de moeilijkheden, die zich voordeden door de verschillende modellen wapenen, die wij aan boord hadden en die helemaal niet in de Engelse productieschema's pasten. Het is uiteindelijk een vrij uitgebreid Departement geworden. Vroeger is er in de marine weleens met de ambtenaren, die op het Departement zaten, gespot — we hebben er zelf ook weleens aan meegedaan —, maar per slot van rekening is het toch een moeilijk geval de administratie zodanig gaande te houden, dat er later de geschiedenis van een beslissing kan worden teruggevonden, wanneer men geroutineerde ambtenaren mist. Wij hadden geen enkele ambtenaar, we waren allemaal min of meer dilettanten op dit gebied. Ons Departement was gevestigd in het gebouw van C. & A. Brenninkmeyer, die een zaak in Londen hadden, waar — boven de magazijnen — een prachtige kantoorruimte was, voorzien van z.g. sprinklers, zodat men, wanneer dit nodig was, de zaak automatisch dadelijk onder water kon zetten. Bovendien waren de kantoren voorzien van ruiten van gepantserd glas. We hebben deze kantoorruimte kunnen huren à raison van £ 1.—.— per jaar, aanvankelijk één verdieping, later hebben we er nog een tweede verdieping bij gekregen. Ieder jaar werd door mij op de 10de Mei een lunch aan de heren *Brenninkmeyer* aangeboden, waarbij een gouden pondje, in een voorzittershamer of iets dergelijks aangebracht, werd overhandigd. We verzonnen ieder jaar iets anders op dit gebied om onze „schuld" te voldoen.

Het was een buitengewoon vaderlandslievende geste van de heren *Brenninkmeyer,* die dit gedeelte van hun gebouw op eigenlijk geheel belangeloze wijze ter beschikking van de marine stelden. In Stratton House, waar we anders misschien onze tenten hadden moeten opslaan, was het een vreselijk hokkerige boel. Het was bij ons allemaal even fris en fleurig, modern en zakelijk ingericht door de heren *Brenninkmeyer.*

64690. **De Voorzitter:** Van een zelfstandig beleid door de Minister van Marine was dus alleen sprake op administratief gebied. Operationeel stond derhalve de vloot geheel onder Engelse of Amerikaanse leiding. De mogelijkheid bestaat, dat de Minister van Marine invloed heeft kunnen uitoefenen. Wanneer dat zo is, zou u dan kunnen omschrijven de mate van invloed, die door de Minister van Marine op het operationele gedeelte is uitgeoefend?

A. We werden in het algemeen op de hoogte gehouden door de Allied Admirals Meetings. De besprekingen op de Admiralty hadden betrekking op de omstandigheid of de Nederlandse schepen aan een bepaalde actie zouden meedoen, de bezwaren, die hieraan zouden zijn verbonden en dergelijke. Wij wilden graag overal meedoen, zoveel mogelijk dus. Dat was de algemene lijn. Vlagvertoon dus, overal waar gevochten werd. Het is ons, achteraf beschouwd, eigenlijk uitstekend gelukt. We hebben in Noord-Afrika meegedaan, in Salerno bij de landing op Sicilië. De „Flores" en de „Soemba" zijn bij de landing op de Zuid-Franse kust geweest. We hebben dus bij vele belangrijke acties oorlogsschepen gehad, bij de landingen vooral de „Soemba" en de „Flores", omdat deze zo'n geringe diepgang en toch zwaar geschut hadden, eigenlijk abnormaal zwaar voor de grootte van het schip. Ze waren daardoor geschikt om dicht bij de wal te komen en met succes troepenlandingen te ondersteunen met geschutvuur.

64691. De **Voorzitter:** Welk beleid is er door de Minister van Marine ten aanzien van de opbouw van de marine in het Verre Oosten gevoerd om te kunnen dienen voor de herovering van Indië?

A. De opbouw van de mariniersbrigade was één van de voornaamste onderdelen. Men kon in die tijden in die omstandigheden opbouwen en iets gedaan krijgen, wanneer men aan de militaire leiders in Amerika en Engeland duidelijk kon aangeven, wat het werkelijke doel van het gevraagde onderdeel was. De mariniersbrigade is helemaal opgezet onder het motto: Dit is nu een bijdrage van mariniers, die net als de Amerikaanse mariniers overal zullen worden ingezet tegen de Japanners, waar dit in de South West Pacific nodig zal zijn. De Amerikaanse mariniers hebben werkelijk ongelofelijk werk gedaan bij het z.g. „island-hopping". Op Okinawa o.a. hebben ze geweldige prestaties geleverd.

64692. De **Voorzitter:** Wie zijn de leiders van de mariniersbrigade geweest?

A. De allereerste besprekingen zijn gevoerd door baron *Lewe van Aduard,* kapitein der mariniers, met de Amerikaanse generaal van de mariniers, die ik in September 1942 zelf ook heb ontmoet en die ons zeer welgezind was. Ze kregen accommodatie in het kamp Le Jeune en in verschillende andere Amerikaanse kampen, waar scholen waren gevestigd. Hiervan kan generaal *de Bruyne* u veel vertellen. De heer *Lewe van Aduard* is na de oorlog in diplomatieke dienst gegaan en is nu in Tokio. Als bevelhebber der gehele brigade is kolonel *de Bruyne* opgetreden. Verder waren er nog verschillende officieren, die in de kampen commandeerden.

64693. De **Voorzitter:** Hoe is het verder met de mariniersbrigade gegaan? U maakte zoëven een opmerking over het vasthouden van de mariniers op Malakka.

A. Ik wilde ook nog even iets vertellen over de moeilijkheden bij de opbouw. Bij het loskrijgen van de benodigdheden werd de eis door de Amerikanen gesteld, dat die wapens inderdaad zouden dienstbaar zijn aan de strijd tegen Japan, in alle omstandigheden, waar dit nodig zou zijn. Op een gegeven moment kreeg ik een rapport van kolonel *de Bruyne,* dat ik even uit mijn toen gemaakte aantekeningen zal voorlezen om aan te tonen hoe de situatie was.

> „Op 3 Februari 1944 bespreking *(Gerbrandy, Stöve, Nuboer* en ik) over rapport kolonel *de Bruyne,* die Zondagavond jl. in Washington" — hij was voor besprekingen betreffende de mariniersbrigade in Washington — „aan een diner gegeven door ambassadeur *Loudon* gesprek had met kolonel *Weijerman* (K.N.I.L.), militair attaché te Washington. Deze deelde mede, dat na gesprek met Minister *van Mook,* die „eerlijk" onze onmacht had betoogd, General *Marshall,* Chief of Staff U.S.A. en Admiral *King,* commander in Chief U.S.N. (Navy) beiden standpunt innamen voor de Nederlandsche strijdkrachten een z.g. beperkte doelstelling moest worden aanvaard, nl. die van de zuiveringsactie alleen wanneer U.S. Forces de verbinding Nederlandsch-Indië met Japan zou hebben verbroken, en er dus slechts „mopping-up"-operaties in Nederlandsch-Indië noodig zouden zijn. Met deze „beperkte doelstelling" zeide de heer *Weijerman,* is er ook geen sprake meer van spearhead Nederlandsche Mariniers, zoodat de Nederlandsche Mariniersbrigade overbodig. Dit standpunt is volmaakt in strijd met het in de Commissie Coördinatie Oorlogvoering ingenomen standpunt, dat ook officieel aan *Roosevelt* en aan *Churchill* medegedeeld, dat na bevrijding Nederland, de Nederlandsche Regeering alles zal doen om zoo sterk mogelijk aan oorlogvoering tegen Japan deel te nemen. Indien kolonel *de Bruyne* dit niet gehoord en onmiddellijk gerapporteerd had, zouden we eenvoudig van de Combined Chiefs of Staff gehoord hebben, dat de medewerking aan en uitrusting zoowel van Mariniersbrigade als van Legerkorps geen prioriteit krijgt in U.S.A. Bedoeling *van Mook* daarbij waarschijnlijk, dat als Nederlandsche strijdkrachten alleen voor zuiveringsactie gebruikt moeten worden, deze het beste onder den Luitenant-Gouverneur-Generaal en het Indisch leger moeten komen. Onze troepen zouden naar Nederlandsch-Indië gebracht worden door Amerikanen en moreele recht op terugverkrijging geheel Nederlandsch-Indië als mede-overwinnaar in dit gebied van te voren vergooid. Deze kwestie dringend, omdat morgen, Vrijdag, bijeenkomst Chiefs of Staff en dan voorstelling van zaken alsof Nederland geen krachten voor werkelijke oorlogvoering beschikbaar kan stellen, fnuikend voor hulp bij oefening en uitrusting niet alleen van Legercorps maar ook van Mariniers en zelfs wellicht van Vlooteenheden." — We hadden nl. ook al een soort vlootplan voorgelegd voor na de oorlog. — „De Minister-President was het hier volkomen mee eens en sprak zelfs van „het verraad van *van Mook*". Een telegram werd opgesteld in overleg met *van Kleffens* aan wie het ontwerp door *Nuboer* vertoond, om *Loudon* te waarschuwen; door hem mede te deelen aan Admiral *Leahy* Personal Chief of Staff *Roosevelt,* tevens Voorzitter C.C.S. van het vaste en onveranderlijke besluit Nederlandsche Regeering om de plannen tot deelname aan den oorlog tegen Japan, dus niet alleen voor „mopping-up operations", zoo spoedig mogelijk na bevrijding Nederland uit te voeren. Weg gekozen via *Leahy,* omdat *Loudon* namens Nederlandsche Regeering dit voornemen aan President *Roosevelt* had kenbaar gemaakt."

Die zelfde dag kwam er een telegram van de marine-attaché in Washington, dat *van Mook* van plan was om naar admiraal *Nimitz* op Hawaii te gaan. Ik zond telegram aan *van Mook,* dat ik mij daartegen verzet, aangezien met deze operationele admiraal niets anders dan marinezaken kunnen worden behandeld, die voor mijn verantwoordelijkheid zijn. *Van Mook* is toch gegaan; hij stelt altijd iedereen eenvoudig voor een fait accompli. Dit was ernstig, want, wanneer het wantrouwen bij de Amerikanen wordt wakker gemaakt — wantrouwen ten aanzien van het feit, dat wij als goed bondgenoot willen vechten voor de „common Cause" en niet alleen voor onze eigen zaak opkomen —, dan krijgt men de middelen niet los; dit was naar mijn gevoel de reinste poging tot torpedering van ons mariniersproject.

64694. De **Voorzitter:** Is dit het geval, waarover u het zoëven had betreffende het optreden van de heer *van Mook?*

A. Ja. De heer *van Mook* had de gewoonte om overal zelf op af te gaan, met alle mogelijke hogere en lagere autoriteiten te spreken en de militaire leiders, in Amerika vooral, vertrouwden dat niet. Ze voelden zich niet safe, wanneer het op militaire operaties aankwam, te spreken met civiele heren, die naar hun oordeel niet genoeg overtuigd waren van de noodzakelijkheid van stipte geheimhouding van militaire plannen. Naar mijn gevoel heeft de activiteit van de heer *van Mook* in Amerika ontzaglijk veel kwaad gedaan. Hieruit, meen ik, is een soort van wantrouwen tegen Nederland voortgekomen. Naar mijn gevoel is dit ook de persoonlijkheid van de heer *van Mook.* Ik zie hem als een meester in het aaneenrijgen van halve waarheden en suggestief opstellen van verklaringen, die verschillende betekenis kunnen hebben. Deze plausibele prater heeft naar mijn mening in Amerika, bij de militaire leiders althans, een buitengewoon slechte indruk gemaakt. Ik kan u nog een ander geval vertellen en zo heb ik er in die tijd verschillende meegemaakt. Er was een Nederlands oliebataljon opgericht. Wij hadden bij de val van Java verschillende technische mensen van het marine-établissement in Soerabaja geëvacueerd, die op dat ogenblik moeilijk konden worden te werk gesteld. Daar zij tropische ervaring hadden, werden zij ingedeeld in een z.g. oliebataljon, dat zou dienen om de olie-resources van Nederlandsch-Indië zo gauw mogelijk weer in werking te brengen, wanneer geallieerde troepen de sprong zouden hebben gedaan naar een of ander eiland. Hierover heb ik met admiraal *King* gesproken in 1942. Het ging toen over rehabilitatie van de oliebronnen op Nieuw-Guinea. *King* had hier oren naar en zijn mening was, dat, wanneer zij op Nieuw-Guinea zouden terechtkomen — waar ze ook terechtgekomen zijn, Hollandia is een Amerikaanse basis geweest op Nieuw-Guinea —, getracht moest worden zo gauw mogelijk die oliebronnen aan het produceren te krijgen, want dan behoefde niet zo veel tankerstonnage gereserveerd te worden voor de enorme tocht over de oceaan naar de Amerikaanse oorlogsscheepen in Australië. Deze olie-rehabilitatie was dus een operatief belang en admiraal *King* voelde hier alles voor. Het gevolg was, dat er in de Pacific-havens voor het Nederlandse oliebataljon een aantal werktuigen werden opgeslagen voor boringen en ander materiaal voor de rehabilitatie van oliebedrijven. De heer *van Mook* is hiertussen gekomen en heeft van Washington een telegram naar Londen gestuurd, dat hij bij nader inzicht niet vóór rehabilitatie van de oliebronnen op Nieuw-Guinea was, maar dat het oliebataljon zou worden ingezet op Noord Sumatra, omdat er, volgens zijn berichten, op Sumatra veel meer geschoolde arbeiders waren, die op een gegeven moment natuurlijk heel belangrijk konden zijn voor dit werk. Een week later was de allocatie van deze oliewerktuigen door Washington ingetrokken en werden zij bestemd voor andere doeleinden. Wij hoorden van de heer *Stöve,* dat er op het Departement van Marine in Washington ronduit werd gezegd, dat de Nederlanders blijkbaar dachten oliebronnen op Noord Sumatra te kunnen gaan rehabiliteren met Amerikaanse instrumenten, die de Amerikanen

voor de war-effort beschikbaar stelden, maar dat zou de Nederlanders niet glad zitten. Hiermede was het oliebataljon van de baan en het is nooit meer op de proppen gekomen. Men kan ook te veel initiatief tonen!

64695. De **Voorzitter:** Uit welke gedachtengang van de heer *van Mook* vloeide dit optreden naar uw oordeel voort?

A. Mijn persoonlijke mening is, dat de heer *van Mook* onder geen voorwaarde weer Nederlandse invloed in Nederlandsch-Indië naar boven wilde brengen; herhaaldelijk heeft hij ook gezegd, in mijn bijzijn, dat hij onder geen voorwaarde terug wilde naar de periode van vóór 10 Mei 1940. De tijd van 10 Mei 1940 tot 7 December 1941 is het hoogtepunt geweest van de Indische bestuursambtenaren, die alles konden doen en bovendien geen begroting behoefden te maken, waardoor het wel gemakkelijker wordt een heleboel te doen. Ze hebben echter ontzaglijk veel tot stand gebracht, waarvoor hun lof toekomt. Maar altijd heeft dr. *van Mook* de overtuiging gekoesterd, dat de band, die er was met Nederland, door de Minister van Koloniën en het Parlement, een rem op hun projecten was. Daarom wilde hij Indië bevrijden met K.N.I.L.-troepen, maar niet met de Nederlandse landmacht of de Nederlandse marine, want dan zou vanzelf de invloed van de Nederlandse Regering en het Parlement weer bovenkomen. Naar mijn gevoel is dit bij dr. *van Mook* een soort idée fixe geweest, dat door de hele periode heen heeft gespeeld. In 1944 heeft hij nog twee kampen in Australië weten te krijgen — hij was heel bijdehand, maar helaas vaak in de verkeerde richting — voor een plannetje, waarbij Nederlandse jongens uit Brabant en Limburg voor het Indische leger zouden kunnen worden opgeleid door K.N.I.L.-instructeurs, waarvan hij er natuurlijk veel te weinig had. Voor in Engeland opgeleide soldaten zouden wij wel scheepsruimte gekregen hebben, omdat die troepen naderhand in Japan zouden kunnen worden gebruikt. Maar voor het vervoer van landverhuizers, die in Australië misschien zouden kunnen worden opgeleid en die dus als burgers hier op de boot gingen, voelde het Chiefs of Staff Committee niets. Ik probeer hier aan te geven, dat men soms de moeilijkheden niet dadelijk onderkende, dr. *van Mook* althans niet. Er heerste in de hoogste militaire kringen in Washington een soort van wantrouwen, dat genoeg was om allerlei tegenkrachten op te roepen.

64696. De **Voorzitter:** Waren het deze opvattingen, die als „verraad" werden gekenmerkt?

A. Dat was betreffende de mariniers speciaal. De heer *Gerbrandy* zei weleens meer grote woorden, maar de mariniersbrigade lag ons erg na aan het hart.

64697. De **Voorzitter:** Dit werd dus als symptomatisch beschouwd?

A. Ja.

64698. De **Voorzitter:** Uit de stukken is ons gebleken, dat er een bespreking heeft plaats gevonden tussen de Combined Chiefs of Staff en de heer *van Mook*, waarbij de heer *van Mook* niet wilde, dat de vertegenwoordigers van de Nederlandse Regering tegenwoordig zouden zijn bij een vergadering met de Combined Chiefs of Staff. Door ingrijpen van de Amerikanen zijn deze beide heren echter wel tegenwoordig geweest. Wij hebben de heer *van Mook* hiernaar gevraagd, en deze heeft ons medegedeeld, dat dit waarschijnlijk een gevolg is geweest van zijn wens om rechtstreeks onder vier ogen met de Amerikanen te spreken, waardoor hij waarschijnlijk meer gedaan zou kunnen krijgen.

A. Dit is gewoon een waandenkbeeld van hem, naar mijn inzicht.

De **Voorzitter:** Ik weet niet of u iets van deze kwestie bekend is.

A. Wat moet de Minister van Koloniën bepraten met een operatief admiraal in Hawaii, terwijl de heer *Helfrich* toen ook in Canada was en mede had kunnen gaan.

64699. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De heer *van Mook* was toch ook Luitenant-Gouverneur-Generaal en als zodanig opperbevelhebber?

A. Van het Indisch leger was hij administratief het hoofd, maar er was geen leger meer; het ging hier ook niet om die 400 man van het Indische leger; het betrof hier met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid het legerkorps en de mariniersbrigade. Ik geloof niet, dat men dit zo kan construeren.

64700. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De Regering in Londen had hem er dan op moeten wijzen, dat hij niet de bevoegdheid had zover te gaan.

A. Hierop is herhaaldelijk aangedrongen. Maar men was van mening, dat men hier een man had, die iets kon bereiken en die men zijn gang moest laten gaan.

64701. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij was hier toch op zuiver militair terrein?

A. Ja.

64702. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men had dan moeten zeggen, dat men met zijn handelingen niet accoord ging.

A. Dat hebben wij herhaaldelijk gezegd. Wij hebben er vaak op aangedrongen, dat hij zou worden teruggeroepen. Daarvoor was zijn positie te sterk; de heer *Gerbrandy* durfde dit blijkbaar niet aan.

64703. De **Voorzitter:** U sprak zo juist over de kampen in Australië. Ik heb hier een stuk uit een rapport, dat op een bepaalde plaats handelt over de gezagsbataljons.

> „De 15 bataljons zouden in Nederland worden gevormd en van door de Britsche Regeering beschikbaar te stellen uitrusting en bewapening worden voorzien. Vervolgens zouden deze troepen als operationeele eenheden naar een gebied in de tropen nabij Nederlandsch-Indië, bij voorkeur N.O. Australië worden overgevoerd en daar in een depot worden ondergebracht, waar een aanvullende operationeele training zou plaats hebben onder medewerking van Nederlandsch-Indische instructeurs. Voor deze aanvullende oefening was een periode van twee maanden geraamd. Minister *van Mook* had steeds een andere vorming dezer troepen voorgestaan, waarbij niet militaire eenheden, doch ongeoefende recruten naar Australië zouden worden overgevoerd en de kleeding, uitrusting en opleiding in Australië zou plaats hebben onder leiding der Nederlandsch-Indische autoriteiten. Hoewel het plan van de Stafcommissie door de Regeering was aanvaard en aan de Combined Chiefs of Staff was medegedeeld, dat voor de uitrusting van deze troepen rechtstreeks contact zou worden opgenomen met de Britsche autoriteiten, waarmede de Combined Chiefs of Staff zich in hun beslissing van 4 Februari 1944 vereenigd hadden, opende Minister *van Mook* tijdens zijn bezoek aan Australië in begin 1944 niet alleen besprekingen met de Australische autoriteiten over de beschikbaarstelling van het kamp, maar ook van kleeding, uitrusting en bewapening voor deze troepen. Hij vond daar een willig oor onder voorbehoud echter van de toestemming der Britsche Chiefs of Staff."

Is dit ook iets van dezelfde aard?

A. Dit ligt allemaal in dezelfde lijn.

64704. De **Voorzitter:** Dit is ook in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering besproken?

A. We hebben hierover grote ruzie gehad.

64705. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wie hadden er zitting in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering?

A. Z.K.H. Prins *Bernhard*, de heer *Gerbrandy*, de heer *van Kleffens*, de heer *van Lidth de Jeude*, de heer *de Booy* en ik. Vóórdat de heer *de Booy* Minister van Scheepvaart was, zat de heer *Kerstens* er in. Wat later kwam daar de ambassadeur *Michiels van Verduynen* als Minister zonder Portefeuille bij. De heer *Albarda* zat alleen in de Commissie Terugkeer.

64706. De **Voorzitter:** Beschouwde u dit optreden van de heer *van Mook* als een bewust ingaan tegen de politiek van de Nederlandse Regering?

A. Ja. De heer *van Mook* was ook lid van de Commissie voor Algemene Oorlogvoering, maar hij was zeer vaak weg.

64707. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De Nederlandse Regering is dus voor deze fout mede verantwoordelijk.

A. Ja zeker. Maar het was de politiek van „faits accomplis" van dr. *van Mook*. Hij had een merkwaardige flair voor vergissingen.

Hij was b.v. weer eens in Washington, waar op een gegeven moment de „Committee of Strategic Services" werd opgericht, onder de heer *Donovan*. Er kwam een zeer optimistisch telegram van de heer *van Mook* naar Londen. Hij had de heer *Donovan* gesproken. Deze commissie zou een afdeling in Z.-O.-Azië krijgen en in dit onderdeel zouden drie Nederlandse leden en drie Amerikanen zitting hebben. De heer *Gerbrandy* zei dan: „Hij krijgt het toch maar voor elkaar! Hij bereikt toch maar wat. Het is toch eenvoudig prachtig, dat we nu voortaan op de hoogte zullen zijn van wat er allemaal gaat gebeuren in Nederlandsch-Indië." Ik zei, dat ik voelde, dat, wanneer *MacArthur* hiermee niet zou instemmen, wij de grootste moeilijkheden zouden krijgen. Zo is het ook gelopen. Een van de drie Nederlandse leden van die Commissie-*Donovan* ofte wel Committee of Strategic Services — op zich zelf al een gekke naam voor een burgercommissie — ging naar Australië toe — het was ir. *Warners,* thans hoofd van Verkeer in Indonesië — en kwam daar zijn opwachting maken bij generaal *MacArthur,* die hem vroeg of hij namens de Commissie-*Donovan* kwam. Na bevestiging zei deze, dat, wanneer de Nederlandse Regering er zich toe leende om door middel van de burgercommissie-*Donovan* hem in de wielen te komen rijden op het gebied van de Military Intelligence, zijn hoofdkwartier voor de heer *Warners* was verboden. Het was niet zo eenvoudig als dr. *van Mook* dacht, om te ontdekken, wie de persona grata is, die iets kan bereiken.

64708. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De Commissie-*Donovan* was dus een verkapte inlichtingencommissie?

A. Ik geloof, dat er niet veel van is terechtgekomen. Ik meen, dat ze zich toen op historisch terrein hebben begeven.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De heer *Warners* was een bekende inlichtingenman uit die tijd.

A. Ja. Wanneer men in de kringen van de militaire opperleiding wantrouwen heeft gewekt, is het helemaal niet eenvoudig om dit weer weg te krijgen.

64709. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel heeft het optreden van de heer *van Mook* het wantrouwen van de geallieerde autoriteiten opgewekt?

A. Ja, van de militaire autoriteiten.

64710. De **Voorzitter:** Kunt u hiervan ook de reden aangeven?

A. Wat b.v. het geval van het oliebataljon betreft: Noord-Sumatra kon voor de Amerikanen nooit een belangrijk uitgangspunt zijn om de militaire operaties te doen slagen, Nieuw-Guinea wel. Dr. *van Mook* negeerde hier helemaal de voorbesprekingen, die door mij met admiral *King* waren gevoerd, waarbij wij tot volledige overeenstemming waren gekomen. *King* zou met genoegen daarvoor het materieel beschikbaar stellen. Het Nederlandse personeel zou hem bij het ter plaatse verschaffen van stookolie een grote hulp zijn. U moet hierover maar de heer *Stöve* vragen. Het kwam eigenlijk hierop neer, dat men in Washington, door de plotselinge verandering in de bestemming, de indruk kreeg, dat de Nederlanders hen in de luren wilden leggen.

64711. De **Voorzitter:** Hoe is het verder met de mariniersbrigade gegaan?

A. De kernkadergroep is bijzonder goed opgeleid. Tegenover de Amerikanen staken onze mariniers heel goed af. Zij waren buitengewoon schietvaardig. Deze beroepsmariniers vormden dus de kern voor de oorlogsvrijwilligers, die in 1944 toestroomden. Wij hebben toen een Amerikaans kamp in Schotland ter beschikking gekregen, vlak bij Glasgow. Eigenlijk was het een Engels kamp, maar geheel onder Amerikaans beheer. De recruten kregen daar hun eerste militaire opleiding door de kernkadergroep en gingen toen naar Amerika voor de uiteindelijke opleidingen in alle mogelijke branches.

Men had er allerlei soorten mensen bij, technische troepen, bruggenbouwers, pioniers, het was eigenlijk een heel legertje op zich zelf met alle nodige wapens.

64712. De **Voorzitter:** Waaruit was de kernkadergroep samengesteld?

A. Het waren oudgediende mariniers, zoveel mogelijk jongere mensen natuurlijk, die van over de gehele wereld waren weggehaald, uit Curaçao, Suriname en van de oorlogsschepen; een gedeelte had in Indonesië gezeten.

64713. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft getracht om mariniers te gebruiken voor de Irene Brigade. Er is toen een aantal daarheen overgeplaatst, waar u nogal bezwaren tegen had.

A. Het waren er ongeveer 125 en dit had plaats bij het overgaan naar het vasteland. Er waren toen twee gevechtsgroepen van 125 man van de landmacht.

64714. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Deze tweemaal 125 man zijn dus overgegaan naar Frankrijk?

A. Er gingen ook mensen mee voor supply en al de bijkomstigheden.

64715. De **Voorzitter:** Ik meen, dat de totale sterkte van de Irene Brigade, die is overgegaan, 1400 man was?

A. Ja. Wat ik bedoelde, zijn de infanteriegevechtsgroepen geweest met mitrailleurs en dergelijke.

De **Voorzitter:** Ja, het waren fighting units.

A. Men is bij mij gekomen om deze twee gevechtsgroepen aan te vullen met een gevechtsgroep mariniers. Anders mocht de brigade niet mee. Ik heb toen begrepen, dat het moest en ik heb de mariniers afgestaan. Er waren wel bezwaren tegen, want de Amerikanen informeerden onmiddellijk hoe het kwam, dat de door hen voor de oorlog tegen Japan opgeleide mariniers nu werden gebruikt op het Europese front. Het bezwaar was dus of het met de leiding van het U.S. Marine Corps tot overeenstemming te brengen was, dat wij deze mensen afstonden aan de Irene Brigade. Overigens vond ik het wel goed, dat deze mariniers enige oorlogservaring konden opdoen.

64716. De **Voorzitter:** Betekende de opleiding van mariniers in Amerika, dat deze mariniers alleen zouden worden gebruikt op het Amerikaanse oorlogsterrein in het Verre Oosten?

A. In het algemeen wel. Wij moesten er rekening mee houden, dat wij pas de grote hoeveelheid mensen voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië zouden krijgen, wanneer Nederland bevrijd was.

64717. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk, of de opleiding in Amerika gebruikmaking van deze mensen door de Engelsen uitsloot.

A. Neen.

64718. De **Voorzitter:** Zij konden dus willekeurig door de Amerikanen of door de Engelsen worden gebruikt?

A. Ja, in de oorlog tegen Japan, waarvoor ze min of meer gespecialiseerd waren. Ik weet niet, of u het boek van *Cordell Hull* hebt gelezen, waarin uitkomt, hoe *Roosevelt* op een gegeven moment in Yalta veel concessies heeft gedaan. Er wordt vaak vergeten, dat *Roosevelt* daarheen ging met de opdracht van de Combined Chiefs of Staff, dat, wanneer het enigszins mogelijk zou zijn, Rusland in de oorlog moest worden betrokken. Een Amerikaanse geallieerde actie tegen Japan zou, naar schatting van de Stafchefs, minstens 500 000 man kosten. De enige manier om de invasie op de Japanse eilanden minder kostbaar te maken, zou een gecoördineerde agressie van Rusland in Mandsjoerije zijn.

De bedoeling was bepaald, dat *Roosevelt* zou gedaan krijgen, dat *Stalin* zo gauw mogelijk de oorlog aan Japan zou verklaren, omdat het anders aan de geallieerden in de Pacific zoveel mensen zou kosten. De Chiefs of Staff achtten dus de oorlog tegen Japan een zeer grote onderneming en ze zouden er veel mensen voor nodig hebben. Dat ze daarom de opleiding daarop instelden en ook de kleinere geallieerden voor dat doel wilden gebruiken, is begrijpelijk. Toen de atoombom kwam, is dit allemaal heel anders gelopen.

64719. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men wist toch dat de atoombom aanstaande was?

A. Ze hebben in New Mexico proeven genomen en eind Februari 1945 waren de resultaten zodanig, dat ze meenden, dat met de atoombom een oplossing mogelijk werd.

64720. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De bijeenkomst van Yalta was toch later?

A. Die bijeenkomst is begin Februari in de Krim gehouden.

64721. De heer **Fens:** Bovendien geloof ik, dat het geen verschil zal hebben gemaakt. Ik meen, dat bij deze onderhandelingen niet over de atoombom is gesproken. Het is zelfs de vraag of *Roosevelt* er vanaf wist.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Anders was het onnodig geweest om Rusland over te halen ook in de oorlog te komen.

A. Het is in elk geval begrijpelijk, dat de Amerikanen zo stipt waren in het klaarhouden van troepen voor Japan.

64722. De **Voorzitter:** We kunnen dus vaststellen, dat de mariniersbrigade niet is opgeleid voor de herovering van Nederlandsch-Indië, maar voor de strijd tegen Japan?

A. Ja. Wanneer *MacArthur* op een gegeven moment naar Japan was gegaan, waren de mariniers meegegaan. Door overleg moest de plaats van inzet op het laatste moment worden geregeld, daarvoor had admiraal *Helfrich* persoonlijk contact met *MacArthur.*

64723. De **Voorzitter:** De Amerikanen hadden dus volledige vrijheid om de troepen in te zetten waar ze zelf wilden. Hoe is dit verder gegaan?

A. De oorlogsvrijwilligers zijn gekomen. De opleiding in het noorden van Schotland was uitstekend. De nieuwelingen werden opgenomen in de eigenaardige traditie van het korps mariniers. Daarna zijn ze naar Amerika gegaan voor de eindoefening. We kregen later over hen niets anders dan de grootste lof te horen, ook over dingen, waarvan we het eigenlijk niet hadden gedacht. De omgang later bijvoorbeeld met de inheemse bevolking op Java was ontzaglijk goed en tactvol.

64724. De **Voorzitter:** De mariniersbrigade is dus naar Indië gegaan en u hebt zoëven verteld, dat ze werden vastgehouden op Malakka.

A. Dit is gedurende een paar weken geweest. De data zoudt u moeten navragen bij kolonel *de Bruyne,* want ik weet ze niet precies.

64725. De **Voorzitter:** Werden ze op Malakka vastgehouden voor acclimatisering?

A. Ja, zo moest het heten. General *Christison* vreesde op dat ogenblik de republiek van zich te vervreemden door het aan de wal laten van Nederlandse militairen. Hij heeft ze een poos in een oude rubberfabriek ondergebracht en ik meen zelfs, dat een bataljon van de mariniersbrigade is gedebarkeerd op Tandjong Priok en op order van *Christison* weer moest embarkeren.

64726. De **Voorzitter:** We hebben de heer *van Kleffens* vorige week hierover gehoord. Uit mijn geheugen citerend, meen ik — het verslag is nog niet beschikbaar —, dat de heer *van Kleffens* hierover heeft geïntervenieerd bij geallieerde autoriteiten en dat die hem zouden hebben medegedeeld, dat het terugzenden van de troepen niet door geallieerden was geschied, maar door Nederlandse autoriteiten.

A. Door welke Nederlandse autoriteiten zou dit zijn geschied?

De **Voorzitter:** Dat wist de heer *van Kleffens* ook niet, meen ik.

A. Er is maar één mogelijkheid natuurlijk.

64727. De **Voorzitter:** Welke mogelijkheid zou dat zijn?

A. De heer *van Mook.* Wie zou het anders geweest kunnen zijn?

64728. De **Voorzitter:** Men wilde deze troepen liever in Soerabaja hebben dan in Batavia; ze zijn toch, meen ik, niet naar Soerabaja gegaan?

A. Onder generaal *de Bruyne* is Soerabaja later wel hoofdkwartier geweest, meen ik. Ik zou het echter niet zeker durven zeggen. U kunt dit beter vragen aan de mensen, die het hebben geregeld.

64729. De **Voorzitter:** Wie stond aan het hoofd van de mariniers? Is generaal *de Bruyne* met de troep meegegaan?

A. Of hij dadelijk met het eerste échelon is meegegaan, weet ik niet. Hij was van het begin af commandant van de mariniersbrigade. Het kan ook zijn, dat hij met het tweede échelon is meegekomen.

64730. De **Voorzitter:** Dit is waarschijnlijk wel de hoofdzaak van wat u over de mariniersbrigade te vertellen weet?

A. Het zou afschuwelijk zijn, als het waar is, dat de terugzending van onze troepen van Nederlandse zijde is geïnspireerd. Die paar weken hebben onze zaak ontzaglijk veel kwaad gedaan.

64731. De **Voorzitter:** U noemde zo juist de naam *Weijerman.* De heer *Weijerman* komt nogal eens in de stukken voor, soms in de vorm van een incident-*Weijerman.* Is u hierover iets bekend?

A. Ik meen, dat er veel incidenten-*Weijerman* zijn.

64732. De **Voorzitter:** Kunt u de oorzaak van deze combinatie van incidenten mededelen?

A. De Indische groep in Washington meende andere belangen te hebben dan de Nederlandse groep, en daarop kwam alles neer.

64733. De **Voorzitter:** Het is dus naar uw oordeel geen kwestie van persoonlijk antagonisme?

A. Naar mijn gevoel is dat niet de oorzaak. Het is allemaal nogal subtiel. Er waren echter vaak tegenstellingen tussen de Indische Purchasing Commission en de Nederlandse, tussen de Indische militair attaché en de Nederlandse vertegenwoordiger bij de Chiefs of Staff, enz. Het kunnen allemaal geen afzonderlijke persoonlijke gevoeligheden zijn. Het was naar mijn mening veel meer een andere politieke lijn, die hiervan de oorzaak was.

De **Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat dit uitsluitend een competentiekwestie is geweest.

A. We hebben in die tijd heel veel gedokterd. Het is natuurlijk moeilijk om die competenties precies af te bakenen. Het wordt hierop natuurlijk altijd gegooid door degene, die ongelijk krijgt, of degene, waarover wordt geklaagd. Ik geloof, dat er een tendenz was, die fout is.

64734. De **Voorzitter:** Onder wie stond de heer *Weijerman?*

A. Hij stond onder de Minister van Koloniën. Hij was echter ongetwijfeld aan de ambassadeur toegevoegd.

64735. De **Voorzitter:** Later is hij ontslagen.

A. En toen waarschijnlijk generaal geworden onder dr. *van Mook.*

64736. De heer **Fens:** Ik wilde u nog even vragen, wat de heer *van Mook* steeds in Washington deed? Hij was toch Minister en hoorde dientengevolge in Londen thuis?

A. Hij was tegelijkertijd Luitenant-Gouverneur-Generaal. Hij was een volkomen foute samenvoeging van deze twee functies. Daardoor kreeg men moeilijkheden; ik heb mij er ook heftig tegen verzet. We hebben een overgangsregeling gehad voor Nederlandsch-Indië en een Voorlopige Indische Staatsregeling.
De Luitenant-Gouverneur-Generaal kreeg in de door hem ontworpen overgangsregeling volkomen vrije hand, o.a. over de geldmiddelen, die vroeger bij de wet moesten worden toegestaan en vastgesteld. Ik heb er in het Kabinet voor gevochten om in het overgangsbesluit te krijgen, dat de begroting in het Kabinet moest worden besproken. Dr. *van Mook* ging naar Washington en naar Australië, wanneer dat zijns inziens nodig was en, zo zeide hij, omdat hij in de buurt moest zijn bij de bronnen van kracht, waardoor we Nederlandsch-Indië moesten terugkrijgen, en dat was Amerika of Australië, zo dicht mogelijk bij het territoir. Daar was blijkbaar niets tegen te doen.

64737. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** In het *Staatsblad* D 65 staat: „De Luitenant-Gouverneur-Generaal is opperbevelhebber van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger, met uitzondering van bepaalde onder dit artikel genoemde deelen."
Hij had dus een militaire verantwoordelijkheid.

A. U moet hierbij C 39 nemen, inhoudende de afschaffing van het opperbevel van de Gouverneur-Generaal. Hiervoor komt in de plaats . . . . .

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Tijdelijke voorziening in het algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië.

„Artikel 1. Wij behouden ons voor de bevoegdheid, het algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië ter uitoefening in Onzen naam op te dragen aan anderen dan den Gouverneur-Generaal.

Artikel 2. 1. Tot tijd en wijle door Ons anders zal zijn bepaald, en behoudens het bepaalde in de artikelen 3 en 4, wordt het algemeen bestuur als bedoeld in artikel 1 opgedragen aan den Minister van Koloniën.

2. De uitoefening in Onzen naam van het algemeen bestuur geschiedt met inachtneming van Onze aanwijzingen. De Minister is deswege aan Ons verantwoordelijk."

A. Nu krijgt u de artikelen over de krijgsmacht en over de scheepvaart.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hier staat het weer:

„Artikel 3, lid 1. Met afwijking van het bepaalde in de artikelen 31 en 32 van de Indische Staatsregeling, berust het opperbevel over de in Nederlandsch-Indië aanwezige zee- en landmacht bij den gezaghebbende, door Ons daartoe aangewezen."

A. Dat was admiraal *Helfrich.*

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:**

„Artikel 3, lid 3. Het opperbevel, bedoeld in dit artikel, bevat uitsluitend de beschikking over de schepen, vaartuigen en luchtvaartuigen, benevens de eenheden en manschappen van zee- en landmacht in verband met de krijgsverrichtingen."

Het is allemaal heel raar gesteld.

A. Vóór de oorlog ressorteerde dit allemaal onder het opperbevelhebberschap van de Gouverneur-Generaal.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dit besluit is van 6 Mei 1942.

A. Bij D 65 blijft de militaire regeling van C 39 nog in stand. Bij D 66 vervalt dit en dan zou het zwaartepunt meer op de Gouverneur-Generaal vallen. D 66 is echter nooit ingevoerd. D 65 is opgemaakt voor de tijd, dat de Gouverneur-Generaal weer in het grondgebied van Nederlandsch-Indië is aangekomen.

64738. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Hier staat:

„1. Gelet op Ons Besluit van 6 Mei 1942:

Artikel 1. Voor zoolang het algemeen bestuur van Nederlandsch-Indië niet door den Gouverneur-Generaal kan worden uitgeoefend, wordt dit bestuur in Onzen naam overeenkomstig de bepalingen van dit Besluit uitgeoefend door den Luitenant-Gouverneur-Generaal. Wij bepalen de plaats, waar deze zijn taak als zoodanig uitoefent."

A. Dit is dus wel uitgevoerd. Wanneer u D 66 bekijkt, zult u zien, dat dit betrekking heeft op omstandigheden, waarbij de Gouverneur-Generaal zich weer op het grondgebied heeft gevestigd. Zover is het echter nooit gekomen. Het staat vast, dat D 66 nooit ingevoerd is.

64739. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat er sprake is geweest van een voorstel of een suggestie, dat een deel van de Nederlandse Ministers zich blijvend in Washington zou vestigen, ten einde vooral op militair gebied nauwer contact met de Amerikaanse autoriteiten te kunnen onderhouden?

A. Neen, dat is me volkomen nieuw.

64740. De **Voorzitter:** Dit zou ongeveer Maart 1942 moeten zijn geweest.

A. Neen, daarvan is mij niets bekend.

64741. De **Voorzitter:** De heer *van Kleffens* heeft een dergelijke suggestie gedaan. Blijkbaar is er verder niets van gekomen.

A. Voor mij zou het volkomen onmogelijk zijn geweest. Ik zat met de nieuwe schepen, bewapening, munitie, enz. aan de Britse Admiralty vast. Men kon zich daarvan niet ineens losmaken om tot de andere kant over te gaan.

64742. De **Voorzitter:** De situatie is wel enigszins veranderd door het intreden van Amerika in de oorlog.

De discussie over de mariniersbrigade kwam voort uit mijn vraag, welk beleid de Minister van Marine had gevolgd ten aanzien van de wederopbouw van de marine, o.a. voor de herovering van Indië. U hebt hier in de eerste plaats de mariniersbrigade genoemd.

A. Er was verder een vlootplan, dat is voorgelegd aan de Combined Chiefs of Staff. De task forces zijn toen voor het eerst in het plan gebracht, die later in 1945 door Minister *de Booy* zijn overgenomen en die zouden bestaan uit een combinatie van oorlogsschepen, die self-supporting zouden zijn en landingsoperaties zouden kunnen uitvoeren, konvooibescherming op zich zouden kunnen nemen en dergelijke. Door de Amerikanen is daar nooit erg op gereageerd. In zijn geheel is er althans niet van gekomen. We hebben alleen een paar jagers gekregen, die we hebben gekocht van de Engelsen en die we hebben bemand, verder een paar onderzeeboten: „De Zwaardvis", „De Dolfijn", verder de motor-minesweepers, waarover ik al heb gesproken, die de oude hulpmijnenvegers vervingen en bovendien torpedomotorboten en motor-gun-boten, die de laatste twee jaren van de oorlog doorlopend patrouilleerden en konvooien hebben onderschept op de Nederlandse kust, enz., enz.

64743. De **Voorzitter:** Waren deze speciaal voor Indië bedoeld?

A. Neen, ze waren in de eerste plaats bedoeld voor de Nederlandse kust en wanneer het in Europa zou zijn afgelopen, zouden ze ook naar Indië gaan. Daar is niets van gekomen. Eigenlijk was het toen de bedoeling, dat alle schepen later naar Indië zouden gaan.

64744. De **Voorzitter:** Bij welke instantie is dat vlootplan aanhangig gemaakt?

A. Bij de Combined Chiefs of Staff.

64745. De **Voorzitter:** Wie was toen vertegenwoordiger van de Marine?

A. Admiraal *Stöve.*

64746. De **Voorzitter:** Admiraal *Stöve* zal dus hieromtrent wel nadere gegevens kunnen verstrekken.

Op 30 Augustus 1943 hebt u een brief geschreven aan de Minister van Oorlog, waarin staat:

„Op het oogenblik wordt, voor zoover zulks onder de huidige omstandigheden mogelijk is, door mijn Departement een opzet gemaakt voor de materieele en personeele organisatie van de machtsmiddelen, waarmede door de Koninklijke Marine na de bevrijding van Nederland aan den oorlog in het Verre Oosten zal worden deelgenomen."

Herinnert u zich hier iets van?

A. Van die brief herinner ik mij niets meer. Wat is verder de porté?

64747. De **Voorzitter:** O.a. verdeling van de recruten uit bepaalde lichtingen. Dit is een hele strijd geweest. U kunt hierover misschien wel het een en ander mededelen.

A. Vooral in de eerste periode, toen het vooral op de wervingsgroepen aankwam, is hierover een strijd geweest. We hebben toen een aparte wervingsgroep voor de mariniers in het zuiden gehad, in Eindhoven, waar ook een wervingsgroep was voor de luchtstrijdkrachten. In Engeland hadden we twee kampen — oude Butlinkampen, vroeger bestemd voor vacantiegangers — in Skegness en op de kust van Wales. Daar werden de jongelui geoefend. Altijd weer was er de moeilijkheid, welke mensen naar de marine zouden gaan en welke naar het leger. Hoe dit eigenlijk uiteindelijk is geregeld, kan ik me niet meer goed herinneren.

64748. De **Voorzitter:** Op 30 Augustus 1943 was u van mening, dat het meerdere benodigde personeel het beste kon worden gevonden doordat uit de lichtingen jonger dan 1939, die dus nog niet werden ingedeeld en opgeroepen, een betrekkelijk groot contingent aan de Marine werd toegewezen.

„Hoewel — zo schrijft u — het op het oogenblik niet mogelijk is om de grootte van de gewenschte contingenten aan te geven stel ik mij voor, dat deze van de grootte van 10 000 man per lichting zouden moeten zijn."

Over dat getal is, meen ik, nogal strijd gevoerd.

A. Ik herinner me wel, dat het grootste gedeelte van de jonge lichtingen het eerst in aanmerking kwam. Verder herinner ik me er niet veel meer van.

64749. De **Voorzitter:** Is de Regering zich er wel van bewust geweest, dat er na de bevrijding eerst nog zeer veel moest worden geoefend en dat de hulpverlening dus pas op zeer lange termijn kon plaats vinden?

A. Ongetwijfeld. Daarvoor waren juist die kampen bestemd. Wanneer men goed mensenmateriaal krijgt, kan men in oorlogstijd in drie à vier maanden een heel eind komen door intensief te oefenen. In de Commissie Oorlogvoering is ook nog een strijd geweest over de kwestie of we de Dienstplichtwet weer in werking moesten stellen of dat we het bij oorlogsvrijwilligers moesten houden. Ik ben altijd vóór het werken met de Dienstplichtwet geweest, omdat die wet ook de miliciens op de voet van vrijwilligers kent, die zich, voordat de werkelijke diensttijd aanving, zouden kunnen melden voor dienstneming. Het is toen neergekomen op oorlogsvrijwilligers, wat in zekere zin een succes is geweest, omdat men daardoor in het algemeen de goede jongens kreeg, maar aan de andere kant was hier de moeilijkheid, dat deze geselecteerde krachten tegelijkertijd naar Indië werden gestuurd en ook tegelijkertijd weer moesten terugkomen, waardoor men later met de gebakken peren zou zitten.

64750. De **Voorzitter:** Op 21 Augustus 1944 hebt u aan de Minister van Oorlog geschreven:

> „Hierin komt naar mijn meening niet in voldoende mate tot uiting, dat de uitbreiding der strijdkrachten in beginsel met gebruikmaking van de Dienstplichtwet zou moeten geschieden, doch dat in verband met de onmogelijkheid dit aanstonds te doen, *noodgedwongen* het instituut der oorlogsvrijwilligers is geschapen."

Zoudt u even willen toelichten, waarom u tegen oorlogsvrijwilligers was?

A. Ik meende, dat het Nederlandse volk voldoende besef zou hebben, dat het in deze omstandigheden noodzakelijk was de Dienstplichtwet weder in werking te stellen; we zouden toch ook in dit geval een aantal jongelui krijgen, die, eerder dan hun eigen lichting optrad, zich als oorlogsvrijwilligers zouden melden. Ik had de schifting willen voorkomen van alleen oorlogsvrijwilligers nù en dienstplichtigen over 2 jaar met een soort minderwaardigheidsstempel. Ik had veel liever jonge lichtingen opgeroepen met desnoods aanvulling van oorlogsvrijwilligers van nog jongere lichtingen dan dat ik nu uit alle lichtingen eerst oorlogsvrijwilligers kreeg en later toch de dienstplichtigen zou moeten oproepen. Ik heb dit altijd als weinig billijk aangevoeld. Mijn standpunt was echter in de minderheid. De Commissie Oorlogvoering voelde verbazend veel voor een instituut van oorlogsvrijwilligers. Ik geloof nu, achteraf beschouwd, dat mijn redenering van toen nog niet zo gek was.

64751. De **Voorzitter:** Het was toch op zich zelf helemaal niet vreemd, dat men oorlogsvrijwilligers opriep?

A. Waarom geen dienstplicht? Dat was toen inderdaad toen de redenering ook: Als er oorlogsvrijwilligers waren, waarom zou men ze dan oproepen? Men hoefde dan geen dienstplicht te gebruiken. Maar het is toch de plicht van de Nederlandse jeugd om in deze uiterst gevaarlijke tijden voor het vaderland op te komen. In de oude Dienstplichtwet stond al een artikel, waardoor jongere mensen konden opkomen vóór de lichting, die met hun leeftijd overeenkwam, opgeroepen werd. Men had het aantal benodigde dienstplichtigen dan veel meer kunnen verdelen over bepaalde leeftijdsgroepen.

64752. De **Voorzitter:** Er is een oproep geweest voor oorlogsvrijwilligers. Over de tekst hiervan is nogal gedelibereerd.

A. Ik heb voor marine ook een oproep samengesteld.

64753. De **Voorzitter:** Ik heb hier een aan u gerichte brief, waarschijnlijk door de heer *van Mook* geschreven, van 17 September 1944, handelend over deze kwestie.

> „Waarde *Furstner,*
>
> Tot mijn spijt maakte de drukte van het overhaaste vertrek het mij niet mogelijk om nog even naar North Row te komen. Ik wil daarom hiermede schriftelijk afscheid nemen en maak van de gelegenheid gebruik om een tweetal punten aan te roeren."

Deze brief zal wel van de heer *van Mook* zijn geweest, hoewel er geen naam onder staat.

> „In de eerste plaats zou ik gaarne zien, dat bij den terugkeer in Nederland en den oproep van oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen voor de strijdkrachten, rekening gehouden wordt met de behoeften van den Indischen dienst, waarvoor wij slechts een beperkt getal ervaren en een eveneens klein getal theoretisch geschoolde menschen beschikbaar zullen hebben. Ik vernam van *de Booy,* dat ten aanzien van de koopvaardij eenige algemeene afspraken getroffen zijn, die de menschen onder de 18 en boven de 35 jaar zonder meer beschikbaar stellen en ook overigens met de personeelsbelangen van die koopvaardij rekening houden."

Is u hiervan iets bekend?

A. Het oudere personeel bleef bij de koopvaardij. Onder de 18 waren er niet zoveel.

64754. De **Voorzitter:**

> „In het Indische geval ligt de zaak iets anders. In de eerste plaats zou ik gaarne zien, dat in het algemeen Indische verlofgangers — en dit geldt niet alleen voor die in algemeenen of localen Overheidsdienst, maar ook voor een deel van de menschen in het particuliere bedrijfsleven — beschikbaar zullen komen voor Civil Affairs."

In welke mate werd verondersteld, dat u niet voldoende rekening zou houden met de behoeften van de Indische verlofgangers?

A. Waarschijnlijk staat dit in verband met de strijd, die al van 1943 af had gewoed over de mensen, die al bij de marine waren geoefend en die dr. *van Mook* weg wilde halen voor opleiding bij Civil Affairs-scholen in Australië. Daartegen heb ik mij zeer sterk verzet. De heer *Helfrich* en ik zagen hierin een ontzaglijk gevaar voor het moreel. Jongens met Indische background, die bij de marine waren ingelijfd, b.v. in 1941, vlak vóór het uitbreken van de oorlog in Indië, waren in het algemeen ontwikkelde jongens. In die twee à drie jaar aan boord waren deze jongens tot mannen uitgegroeid, die vaak een verantwoordelijke positie aan boord innamen. Wanneer men in 1943 b.v. deze jongelui zou weghalen en er nog op te leiden jongens voor in de plaats zou zetten, terwijl die reeds opgeleide mannen naar een school aan de wal zouden gaan, waar zij jaren zouden moeten doorbrengen, zonder dat zij iets konden presteren, zou dit op de rest van de mensen aan boord van de oorlogsschepen een deplorabele indruk maken. Het ging hier om totaal 144 mensen en deze konden op geen stukken na de mogelijkheden van Civil Affairs beïnvloeden en wij hechtten er in de gegeven omstandigheden meer gewicht aan, dat de gemobiliseerde schepen volwaardig bleven. Bij nog niet opgeleide jongens viel dit bezwaar natuurlijk weg. Is er op deze brief antwoord van mij gekomen?

64755. De **Voorzitter:** Voor zover ik hier kan nagaan, hebben wij daarover niet de beschikking. Verder staat er in deze brief:

> „Tenslotte zal er op bepaalde punten groote behoefte bestaan aan menschen met een speciale vakbekwaamheid, met name artsen, rechterlijke ambtenaren en andere juristen en een beperkt aantal ingenieurs en andere technici. Ook in dit opzicht hoop ik, dat rekening zal worden gehouden met de volstrekte noodzaak om in de bevrijde gedeelten van Nederlandsch-Indië over een kern van leidende krachten te kunnen beschikken, daar wij anders den door de Japanners zonder twijfel na te laten chaos onmogelijk zullen kunnen ordenen."

A. Ik ben het hier in principe volkomen mee eens. Het is alleen jammer, dat dr. *van Mook* zelf dit principe niet toepaste en de mensen uit de kampen niet heeft gebruikt na terugkomst in Indië.

64756. De **Voorzitter:**

> „Tenslotte moge ik nog de aandacht vestigen op de noodzakelijkheid, om een beperkte personeelsvoorziening voor het K.N.I.L. aanstonds ter hand te nemen, omdat wij anders òf de Nederlandsche dienstplichtigen na de vijandelijkheden zullen moeten aanhouden òf zonder een behoorlijk georganiseerd gezagsapparaat in een zeer verwarde moeilijke situatie zullen worden achtergelaten, met alle politieke gevaren binnens- en buitenslands, die daaraan verbonden kunnen zijn."

A. Er waren mensen voor het K.N.I.L. aangewezen en bovendien waren er gezagsbataljons speciaal voor dit doel.

64757. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk is deze wens van de heer *van Mook* dus wel in vervulling gegaan?

Ik heb hier nog een nota voor de Minister van Koloniën, die afkomstig is van de Ministers van Marine en van Oorlog, waarin o.a. staat:

„Vanzelfsprekend zullen de oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen van de Expeditionnaire Macht in de gelegenheid gesteld kunnen worden om, indien zij dit wenschen, als beroepsmilitair over te gaan bij het K.N.I.L.

Hierdoor krijgt het K.N.I.L. de gelegenheid om bij het einde van den oorlog in het Verre Oosten uit een veel grooter mankrachtreservoir te kunnen putten dan wanneer volstaan zou worden met het aantal van 5000."

Is hiervan nog iets terechtgekomen?

A. Het was de bedoeling, dat wanneer de Expeditionnaire Macht, die op het laatst 30 000 man sterk zou zijn, zou zijn overgebracht naar Java en daar het gezag zou hebben hersteld, het Nederlandsch-Indische leger daarna zou kunnen werven uit de demobiliserende militairen van de Expeditionnaire Macht.

64758. De **Voorzitter:** Waarom is het Oorlogsvrijwilligersbesluit eerst door u ondertekend en daarna door de Minister van Oorlog?

A. Ik denk, dat de Minister van Oorlog het heeft opgemaakt en mij uit beleefdheid het eerst heeft laten tekenen.

64759. De **Voorzitter:** U heeft een memorandum van 1942 voorgelezen van de chef van de marinestaf; ik heb hier een memorandum van de chef van de marinestaf van 1944, betreffende de plannen der Koninklijke Nederlandsche Marine voor deelneming aan de geallieerde oorlogvoering tegen Japan na de bevrijding van Nederland. Is dit memorandum u ook bekend?

A. Het is waarschijnlijk het vlootplan.

64760. De **Voorzitter:** Dit is dan het vlootplan, waarvan niets is terechtgekomen. Hierin staat:

„Naar het oordeel der Nederlandsche Marineleiding zou de hierboven bedoelde scheepsmacht — wat de oorlogsschepen betreft — moeten bestaan uit: 2 8-inch kruisers; 2 6-inch kruisers; 2 auxiliary aircraft-carriers; 6 torpedobootjagers; 8 fleet-minesweepers; 1 anti-luchtkruiser."

Er is ook nog sprake van de Nederlandse shore-based-squadrons bij de geallieerde oorlogvoering. Wat waren dat voor squadrons?

A. Vliegtuigen van het Coastal Command van de Marineluchtvaartdienst. Shore-based wil zeggen: Alleen aan de wal gebaseerd, niet op vliegdekschepen. Wij hadden niet alleen carrierplanesvliegtuigen, die van vliegdekschepen opstegen, maar ook z.g. M.A.C.-schepen (Merchant Aircraft Carrier): verbouwde tankschepen, die 80 % van hun olievracht konden blijven vervoeren; het bovendek was verbouwd tot vliegdek en had dan 5 à 6 shore-based vliegtuigen aan boord, met bommen en voor verkenning. Deze gingen dan mee met konvooien; zij onderhielden zoveel mogelijk een doorlopende patrouille in de buurt van het konvooi. Als een onderzeeboot boven water was — om zijn positie te kiezen, ten einde naderhand onder water te kunnen naderen —, werd hij door vliegtuigen gesignaleerd, die de onderzeeboot dan konden bombarderen, ook wanneer deze inmiddels was gedoken. Dit systeem heeft uitstekend gewerkt. Het waren schepen van de N.V. La Corona of de Engelse Oliemaatschappij, de SHELL, met Nederlandse koopvaardijbemanning aan boord, aangevuld met ongeveer 60 man marinepersoneel, waarvan het grootste gedeelte vliegtuigpersoneel was. Er was een uitnemende samenwerking.

64761. De **Voorzitter:** Straks zal ik u nog enige vragen stellen over de Marineluchtvaartdienst. Hebt u aandeel gehad in de beslissingen ten aanzien van de verdediging van Indië van 1941 tot 1942?

A. De Gouverneur-Generaal en de heer *Helfrich* hebben hierin aandeel gehad.

64762. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van de heer *Gerbrandy* van 19 Februari 1942, waarin staat:

„Naar ik verneem, is u volledig op de hoogte met *Wavell's* laatste verontrustende verslag over de situatie en zijn aanbevelingen. Op Dinsdagmiddag was deze zaak mij bekend en onverwijld behandeld. Planning Committee en Chiefs of Staff Commissie ter voorbereiding van de Councilvergadering op dien zelfden avond. Aan *Furstner* bleek onmiddellijk in de Chiefs of Staff Commissie, dat de algemeene opinie over mogelijkheid tijdelijken aanvoer van afdoende versterkingen tot succesvolle verdediging van Java conform was aan *Wavell's* pessimistisch inzicht. Een ander plan gebaseerd op offensief inzetten van Britsche, Amerikaansche en Nederlandsche zee- en luchtstrijdkrachten waardoor meer kans op behoud van Java werd krachtigst verdedigd door *Furstner* en *de Booy*."

Hieruit blijkt, dat u hier toch wel iets mee te maken hebt gehad. Bovendien treedt merkwaardigerwijze hier weer de Chiefs of Staff Commissie naar voren, terwijl u in het begin van dit verhoor hebt gezegd, dat u hierin geen zitting hebt gehad.

A. Ik denk, dat de heer *Gerbrandy* de Admiralty bedoelt. Ik ben één keer, misschien twee keer, in de Pacific War Council geweest, toen er verontrustende berichten van *Helfrich* waren, echter veel meer om het standpunt van de plaatselijke commandant duidelijk te maken dan om andere redenen. Hierbij waren ook de heer *Gerbrandy* en de heer *Michiels van Verduynen* tegenwoordig.

64763. De **Voorzitter:** U hebt dus geen bemoeienis gehad, noch met de marine, noch met de weermacht in Indië?

A. Neen, alleen in die zin, dat in de Pacific War Council berichten werden voorgelezen uit Indië, en daarbij ben ik één of tweemaal tegenwoordig geweest.

64764. De **Voorzitter:** U werd dus niet geraadpleegd ten aanzien van vraagstukken betreffende de bevelvoering in oorlogstijd van de Nederlandse marine in Indië?

A. Omdat generaal *Wavell* op Java kwam, kon de Gouverneur-Generaal het opperbevel niet houden. Geen twee kapiteins op één schip. Er is toen een telegram uitgegaan aan de heer *van Starkenborgh* om het nominaal opperbevel niet uit te oefenen gedurende de tijd, dat generaal *Wavell* daar het bevel zou voeren.

64765. De **Voorzitter:** Wie was toen de gemeenschappelijke opperbevelhebber van de zeemacht in Indië tijdens de krijgsverrichtingen in Oost-Indië?

A. Admiral *Hart,* Amerikaans admiraal uit de Philippijnen, die met een aantal kruisers en jagers en onderzeeboten naar Tarakan is afgezakt.

64766. De **Voorzitter:** Hoe was dan de positie van admiraal *Helfrich*?

A. Admiraal *Helfrich* was onder admiral *Hart,* die zich volkomen heeft geconformeerd aan de door de Chiefs of Staff of door admiral *King,* de Commander in Chief U.S. Navy, in Washington uitgestippelde strategie. *Hart* moest dit natuurlijk wel doen. Deze strategie bestond daarin, dat, wat Zuid-Oost-Azië betreft, steeds zou worden teruggetrokken en op de eilanden alleen werd standgehouden, waar dit materieel mogelijk was. In het algemeen was de opzet: geen ernstige verliezen te lijden en terug te trekken totdat de industriële capaciteit van Amerika zodanig was opgevoerd, dat de geallieerden de wapens hadden om het offensief te nemen. Admiraal *Helfrich* had natuurlijk hierover een andere opinie: hij wilde Java bewaren als springplank voor het later komende offensief. In het begin heeft hij hiertoe dan ook krachtige pogingen gedaan en vóórdat admiral *Hart* het commando kreeg, die gedachte ook tot uitvoering gebracht. Hij heeft b.v. onderzeeboten laten optreden in de Golf van Siam, dus op de aanmarswegen der Japanners. Die eerste onderzeebootsuccessen, o.a. van *Bussemaker,* in de Golf van Siam, waren het gevolg van de door admiraal *Helfrich* opgezette offensieve strategie. Zelf ben ik jarenlang directeur van de krijgsschool geweest en altijd hebben we de mensen ingeprent: zoeken naar het zwakke punt in het vijandelijke dispositief, dat er per se is, en zoveel mogelijk aangrijpen; voor een zwakke vloot is dat de enige kans succes te behalen. Admiral *Hart* moest van deze tactisch offensieve strategie helemaal niets hebben. Hij maakte de indruk van een oud man en heeft de Nederlandse zaak bij admiral *King,* een grote vriend van admiral *Hart,* vertroebeld. Admiral *Hart* scheen oud en vermoeid, wat niet bepaald wenselijk is in dergelijke omstandigheden, waar de moeilijkheden zich opstapelden. De hoofdzaak was echter, dat admiral *Hart* zich had te conformeren aan de grote

lijn van de strategie van de Commander in Chief U.S. Navy, en daar was helemaal geen plaats voor hardnekkige verdediging van Java met grote verliezen aan schepen, e.d. maar veeleer voor een terugtrekken naar Australië om straks, wanneer de verliezen van Pearl Harbour zouden zijn aangevuld, van het ene eiland op het andere de aanval naar het Japanse hoofdeiland te gaan overbrengen. Dit heeft b.v. tot gevolg gehad, dat er in die eerste bevelsperiode van admiraal *Hart* niet ten oosten van een zekere lengtegraad, die midden door Straat Makassar liep — wanneer ik het goed heb — werd opgetreden door de geallieerde strijdkrachten, wat enorm jammer was, want de opmars van de Japanners moest gaan van het ene geïmproviseerde vliegveld naar het andere en om een vliegveld te improviseren moet men veel schepen over zee voeren, niet alleen voor de brandstof en dergelijke zaken, maar ook voor matten en alles wat nodig is om een stuk grond bruikbaar te maken als vliegveld. Onze aanvallen hadden moeten loskomen, toen de Japanners van Davao naar Kendari trokken. Het vliegveld Kendari op Celebes is helemaal ingericht door de Japanners, die hier in alle rust en orde hebben kunnen aanvoeren, wat nodig was om dit vliegveld op te zetten. Toen dit klaar was, konden ze met vliegtuigen boven de Javazee komen en dus boven onze schepen, die geen vliegtuigen voor afweer hadden. Een van de ongelukkigste omstandigheden is geweest, dat in het begin van de opmars van de Japanners wij niet bijtijds het offensief hebben geopend. Admiraal *Helfrich* kon dat niet doen, omdat admiraal *Hart* de leiding had. Zo ongeveer ligt naar mijn gevoel de zaak. Toen op een gegeven ogenblik admiral *Hart* wegging en admiraal *Helfrich* het opperbevel kreeg, was het te laat.

64767. De **Voorzitter:** Is het verkrijgen van het opperbevel door admiraal *Helfrich* in overleg met de Nederlandse Regering geschied?

A. Neen, er zal misschien wel over gesproken zijn, maar ik zou niet durven zeggen, dat dit door de invloed van de Nederlandse Regering is gekomen. Er zijn wel verscheiden telegrammen gestuurd van de Nederlandse Regering aan de Chieffs of Staff in Washington en onze vertegenwoordigers daarbij om te wijzen op de gevaarlijke toestand, die ging ontstaan, wanneer deze taktiek van terugtrekken zou worden doorgezet.

64768. De **Voorzitter:** U had dus als Minister van Marine geen rechtstreekse bemoeienis met de marineleiding in Indië?

A. Neen, wat de operaties betreft zeker niet.

64769. De **Voorzitter:** Admiraal *Helfrich* is na de capitulatie naar Ceylon gegaan. Is Ceylon op uw order de basis van de marine geworden?

A. Ik meen van wel. Er waren twee mogelijkheden, Australië of Ceylon. Ik denk, dat admiraal *Helfrich* door mij is aangeraden naar Ceylon te gaan in verband met de Britse Eastern Fleet, die daar zijn basis had.

64770. De **Voorzitter:** Wat was toen uw bedoeling met de zeemacht?

A. Er was in Australië van de kant van Amerika helemaal niets. Bovendien was de accommodatie voor schepen in Australië allerslechtst. Later hebben wij ook ondervonden, dat het herhaaldelijk moeilijkheden gaf, b.v. dat, wanneer onze onderzeeboten moesten worden gerepareerd, Amerikaanse onderzeeboten altijd vóórgingen. Er was in die periode veel minder samenwerking met de Amerikanen dan met de Engelsen was gegroeid van 1940—1942. Het was wel van belang ook in Australië een vinger in de pap te hebben, maar Colombo moest hoofdzaak zijn. Admiraal *Helfrich* is toen als Bevelhebber der Strijdkrachten Oosten in Colombo gekomen en schout-bij-nacht *Coster,* die reeds was gepensionneerd, is teruggeroepen en benoemd tot Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten (O.B.S.O.) in Melbourne.

64771. De heer **Fens:** Had schout-bij-nacht *Coster* enig materiaal onder zich?

A. Er zijn enkele schepen uit de oostelijke helft van de Archipel naar Australië uitgeweken in plaats van naar Ceylon en deze kwamen onder zijn beheer. Hieronder vielen enkele hulpschepen en de „Oranje" als hospitaalschip.

64772. De heer **Fens:** Was dit een commando voor een schout-bij-nacht of was het meer de bedoeling daar iemand te hebben?

A. Ja, wij wilden daar een vlagofficier hebben. Hij heeft daar ook wel iets bereikt; de Nefis, onze inlichtingendienst, heeft niet alleen goed werk gedaan, maar had ook een zekere standing in het hoofdkwartier van *MacArthur,* waardoor we veel eerder in vertrouwen werden genomen, wanneer er plaatselijke acties zouden plaats vinden.

64773. De **Voorzitter:** Het zogenaamde Indische detachement is, naar ik meen, ook onder admiraal *Helfrich* gekomen. Hebt u aandeel gehad in de beslissing, dat het Indisch detachement niet naar Engeland zou teruggaan, maar daar zou blijven?

A. Het was een detachement van de Irene-Brigade, dat in Januari 1941 eigenlijk werd uitgezonden ter versterking van het Europese element in het Indisch leger. Daarvan is echter niets gekomen door het snelle verloop van de strijd. Ze zijn in Colombo gebleven en werden gedeeltelijk ingezet voor allerlei guerilla warfare, waarvoor ze eerst geoefend moesten worden.

64774. De **Voorzitter:** Daarvóór heerste er ernstige ontevredenheid bij het Indisch detachement, omdat men niets had te doen. Men had geen bepaalde taak en men trachtte weer terug te komen naar Engeland. De Regering heeft echter besloten, dat ze daar zouden blijven voor speciale opdrachten langs de kust van Sumatra en een gedeelte zou als grondpersoneel voor de marine dienen, en wel bij de Marineluchtvaartdienst in Colombo. Aan de andere zijde was er het feit, dat de Irene-Brigade ook bloedarmoede had.

A. Daar was niets aan te doen.

64775. De **Voorzitter:** Dat gold voor de gehele Irene-Brigade. Er is toch krampachtig gepoogd de Irene-Brigade op sterkte te krijgen. Er zijn toch ook mariniers uit Amerika bijgekomen. Er was dus wel behoefte aan mensen. De Regering heeft echter toch besloten, dat het Indisch detachement in Brits-Indië zou blijven. Dit betrof een aantal van 150 man.

A. Ik zou niet dadelijk kunnen zeggen, wat de overwegingen, die tot dit besluit hebben geleid, zijn geweest. Het was in die tijd belangrijk grondpersoneel voor de Catalina's te hebben. Vermoedelijk is ook wel aanleiding geweest, dat de Japanners op de kust van Ceylon optraden. Men vreesde toen, dat Ceylon op een gegeven moment zou vallen, wanneer de Japanners ook daar zouden doordringen, zou dit zeer ernstig geweest zijn, omdat op de grens van Brits-Indië voor de Japanners het meeste resultaat was te bereiken in verband met de algemene oorlogvoering tegen de geallieerden in uitgebreide zin.

64776. De **Voorzitter:** Misschien was hier een prestige-overweging in het geding, zodat men daarom de mensen niet uit het Oosten wilde terughalen?

A. Ik heb niet de indruk. Ik heb nooit voor prestige-overwegingen gevoeld. Ik herinner me heel goed, dat die Hollandse soldaten op een gegeven moment aan de wal werden gezet op Noord-Sumatra, waar ze echter weer spoedig werden weggehaald. Die actie had plaats op instigatie van de Indische officieren, die daarmede waren belast. Men rekende, meen ik, op medewerking van de bevolking, als zich weer Nederlandse troepen in Atjeh vertoonden.

64777. De **Voorzitter:** De keuze van het personeel en de leiding van het Indisch detachement berustte waarschijnlijk bij de Minister van Oorlog?

A. Ja. Maar operationeel onder B.S.O.

64778. De **Voorzitter:** Hoe was de verdediging van Suriname en Curaçao geregeld voor zover het de marine betreft?

A. Vanaf welk moment bedoelt u?

De **Voorzitter:** We hebben hier een verhoor gehad van de heer *Wouters,* die nogal in een vrij vroeg stadium is begonnen. Van de eerste tijd is er waarschijnlijk niet veel te vertellen.

A. De plannen om iets aan de verdediging van Curaçao te doen waren al vele jaren oud, ik denk van 1937, toen ik pas chef van de

marinestaf was. Ik herinner me, dat er op een gegeven moment kon worden gerekend op op te stellen zwaar geschut op Curaçao. De bedoeling was de haven en het zeegebied voor de haven te bestrijken, zodat geen raiders zouden kunnen binnenkomen. We hebben toen kanonnen gekocht van een kruiser, die door de Engelsen werd afgeschaft, welke kanonnen op Curaçao werden opgesteld. Die batterij is pas in het begin van de oorlog vuurklaar geworden. Er waren daar ook mariniers, en wel een detachement mariniers, dat daar in het Waterfort gelegerd was. De „Johan Maurits van Nassau" was na het Urbina-geval van Curaçao gebouwd. Dit was een volkomen verkeerde visie op het bouwen van oorlogsschepen. De bewegelijkheid is de kostbaarste eigenschap van een oorlogsschip en men moet het niet koppelen aan de bescherming van één haven. Curaçao moest veel meer worden gezien als een oliestation en daardoor als een ideale vlootbasis met zijn goede haven en zijn vele faciliteiten. Toen ik in 1942 in Curaçao was, heb ik een zitting van de Koloniale Raad meegemaakt, waar ik getracht heb uit te leggen, dat de marine niet in de eerste plaats bestemd was om Curaçao te verdedigen, maar om het belangrijke vlootsteunpunt Curaçao in de Caraïbische zee met oliefaciliteiten, enz. te gebruiken en het knooppunt van belangrijke zeewegen, die daarlangs liepen, te beveiligen. Het was onze bedoeling daar een vlootbasis te bouwen, waar we klein materieel zouden kunnen stationneren en onderhouden, en wel Pareira, in het Schottegat, waar in oorlogstijd inderdaad veel aan is gedaan en waar een kleine vlootbasis is gebouwd, voornamelijk voor motortorpedoboten. In 1939 hebben we er motortorpedoboten heen gestuurd en gedurende de oorlog hebben we die daar in dienst gehad. Het was niet zó ideaal, omdat men daar een straffe Zuidoostpassaat heeft en nogal veel golfslag, waardoor die betrekkelijk ranke motortorpedoboten nogal te keer konden gaan. De boten zijn geregeld uit geweest, wanneer er Duitse onderzeeboten in de buurt waren gerapporteerd, maar het waren niet de meest ideale schepen voor onderzeebootbestrijding. We hebben daar ook de „Claesje" en de „Dirkje" gehad, grote trawlers met kanonnen aan boord en verder de Noorse walvisvaarders met asdic en dieptebommen, speciaal voor de route Curaçao-Maracaibo. Het Waterfort was altijd bezet door de marine, mariniers en een depot matrozen voor de marineschepen, die geregeld in Curaçao kwamen. De „Van Kinsbergen" had als hoofdstation Curaçao, maar werd bij het begin van de oorlog onder de Commander in Chief West Indies gesteld, die in Bermuda zetelde. Dit gaf ook moeilijkheden, omdat het de Gouverneur zo'n veilig gevoel geeft, wanneer er een oorlogsschip in de haven ligt, wat echter een onjuist gebruik van een oorlogsschip is. Een oorlogsschip moet varen en opereren om de zeewegen schoon te houden. We hebben in Mei 1940 de „Van Kinsbergen" weggestuurd na eerst vele malen heen en weer telegraferen met de Gouverneur. De bevelsverhouding was ongelukkig. Er staat nu een nieuwe Staatsregeling voor Suriname en de Antillen op stapel. Er moet een regeling komen, waarbij de Landsregent niet eenvoudig het opperbevel heeft over de aanwezige land- en zeemacht, maar waarbij de zeemacht van dat opperbevel wordt uitgeschakeld. Voor de toekomst kan men zich haast niet meer voorstellen: een buiten geallieerd verband ageren van de Nederlandse marine. Hoe de situatie ook zal liggen, altijd zal er waarschijnlijk een regionale commander zijn, waarbij de Amerikanen in de eerste plaats wel de leiding zullen hebben. De „Johan Maurits van Nassau" heeft de eerste jaren van haar bestaan op Curaçao doorgebracht, maar in 1938 heb ik dit schip laten terugkomen, toen het konvooi in de Straat van Gibraltar moest worden ingesteld. U zult zich herinneren, dat *Franco* onze koopvaarders bij het passeren van de Straat Gibraltar door zijn oorlogsschepen deed aanhouden. Toen wij met Nederlandse oorlogsschepen gingen konvooieren, was dit uit. We hebben toen de „Johan Maurits van Nassau" laten terugkomen om deel te nemen aan die konvooiering. Na die tijd hebben we in Curaçao geen vast schip meer gehad, behoudens de „Van Kinsbergen", die er tijdelijk lag voor opleiding kanonniers.

64779. De **Voorzitter:** Wat weet u op dit punt van Suriname?

A. Suriname heeft een zeer geleidelijk oplopende kust met modderbanken en dergelijke. De baar voor de Surinamerivier laat weinig diepgang toe. Het was daarom praktisch ondenkbaar, dat Suriname vanuit zee zou worden benaderd om te worden gebruikt als vlootbasis door een tegenpartij. Vandaar, dat de verdediging van Suriname wat de marine betreft uitsluitend bestond uit zeer lichte motorboten, die patrouilliediensten verrichtten op de Surinamerivier tot aan het lichtschip. De landmacht heeft daar een Indisch officier met een detachement gedeponeerd, die daar een aantal tanks heeft laten komen, die later onbruikbaar bleken voor de beperkte wegen van Suriname. Er is toen op tropische manier ruzie gemaakt. Op een gegeven moment is de vlootpredikant, die wij daar hadden, namens de militaire commandant naar Canada gevlogen om daar audiëntie te vragen bij H.M. de Koningin, die toen juist bij H.K.H. Prinses *Juliana* was. Het scheen een soort complot om zich te beklagen over de Gouverneur. Het gevolg is geweest, dat ik deze vlootpredikant uit de dienst heb ontslagen, aangezien hij zich in dezen volkomen had misdragen. De militaire commandant heb ik later weer ontdekt als generaal in het Indisch leger.

64780. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wie was die militaire commandant?

A. De heer *Meyer*.

64781. De **Voorzitter:** Hoe was de Nederlandse bevelsverhouding in Curaçao en Suriname?

A. De maritieme commandanten stonden onder mij, onder de B.D.Z.

64782. De **Voorzitter:** Had de eerstaanwezend zee-officier ook nog iets te zeggen bij de landmacht?

A. In het begin niet. Op Curaçao is dit na het uitbreken van de oorlog veranderd, toen hij de titel kreeg van militair commandant. Dit had plaats in 1940, denk ik. Toen had hij alles onder zich, behalve de plaatselijke schutterij.

64783. De **Voorzitter:** Stond de Gouverneur tussen u en de militaire commandant?

A. De militaire commandant stond onder de Gouverneur en moest zich met alles richten naar de wensen van de Gouverneur. Anderzijds had hij administratieve betrekkingen met de marine, zodat hij, wanneer hij zich had te beklagen, dit kon doen bij de bevelhebber der zeestrijdkrachten, die dan maar weer naar de Gouverneur schreef. Het werd natuurlijk eindeloos heen en weer telegraferen en het was praktisch ondoenlijk iets snel tot stand te laten komen.

64784. De **Voorzitter:** Is er nog sprake geweest, dat de mariniers van Curaçao zouden worden gebruikt voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië?

A. Wij hebben uit Curaçao een aantal mariniers weggehaald voor de kernkadergroep. Alles wat de mariniers konden opbrengen aan werkelijk parate mensen is toen ondergebracht in Fort Le Jeune in Amerika. Die hele kernkadergroep was niet meer dan 250 man, voor zover ik mij herinner. Kolonel *de Bruyne* zal dit wel precies weten. Er vielen veel oude mariniers af en ook physiek minder geschikte mensen. De mensen, die als instructeur iets waard zouden blijken, zijn toen bij elkaar gebracht.

64785. De **Voorzitter:** In 1942 is u in Curaçao en Suriname geweest voor besprekingen omtrent door Amerikaanse autoriteiten geëiste security-onderdelen en voor inspectie van de marine-onderdelen. Kunt u hierover iets mededelen?

A. Curaçao is een merkwaardig eiland. Er komen hier zeer vele Venezolaanse schoeners, die een soort handel drijven, die 's avonds uitgaan en soms de volgende morgen alweer binnenkomen en waar praktisch geen toezicht op was te houden. Iedereen, die in Curaçao is geweest, heeft een eigenaardige indruk van het oude Curaçaose volksdeel, dat een gemeenschap op zich zelf vormt en waarvan velen aan dit soort kusthandel verdienen. De Amerikanen beklaagden zich over het gebrek aan toezicht. Ze hadden de indruk (geen vaste bewijzen), dat de Venezolaanse schoeners geregeld met een grote hoeveelheid eetwaren en allerlei andere dingen uitgingen, maar dat ze helemaal niet aan de Venezolaanse kust terechtkwamen, zoals de schippers voorgaven. Onderweg zouden zij contact maken met Duitse onderzeeboten en deze boten voorzien van verse groenten, enz., aan welke handel zij een aardige duit zouden verdienen. Met een Amerikaanse captain ben ik daar heengegaan en wij hebben het vriendschappelijk opgelost door voor de Venezolanen aanvaardbare security-maatregelen, die bestonden uit het met hekken afschutten van dat deel van het Schottegat, waar die Venezolaanse schoeners aankwamen. De Curaçaoërs, die gewend waren geweest altijd zo maar aan boord te lopen en in alles te ruilen en te handelen, waren erg ontstemd. Het enige slachtoffer is min of meer geworden de oud-zee-officier *Gauw*, havenmeester, die daar al 19 jaar zat en getrouwd was met een Curaçaose. Hij verzette zich tegen de maatregel, omdat het Curaçaose publiek daarmee zijns inziens werd gedupeerd. Alle verhalen werden natuurlijk een beetje aangedikt: er

zouden geen vruchten meer aangebracht worden en ze hadden toch al zo weinig water op Curaçao, het zou helemaal misloPen met de volksvoeding en dergelijke. Tenslotte is dit allemaal nogal meegevallen. Het verzet van de heer *Gauw* heeft er toe geleid, dat hij toen heel spoedig gepensionneerd is. Dit was een ogenblik een brandende kwestie en het was natuurlijk ook ernstig, het toezicht moest verscherpt worden.

64786. De **Voorzitter:** Hoe zijn de besprekingen verlopen, die door u in Washington op het Navy Department zijn gehouden?

A. Het was onze bedoeling iets van hun plannen daar te vernemen en ons deel van de oorlogsproductie toegewezen te krijgen. Admiraal *King* was daar de man, die de leiding had. De U.S. Navy had een ontzaglijk sterke positie in die tijd. Er was een Allocation Board voor de verstrekking van alle oorlogsmaterieel voor de luchtmacht en voor het leger, maar de marine had zich hier buiten weten te houden. De U.S. Navy plaatste zelf haar bestellingen van vliegtuigen, Mitchells en Bostons. Wij hoopten, dat wij door middel van de U.S. Navy meer kans zouden hebben om toewijzingen te ontvangen voor allerlei oorlogsbehoeften. Ik herinner me, dat ik een hele middag bij admiral *King* ben geweest, die een enorme kaart aan de wand had, waarop alle geallieerden getekend waren met hun mankracht en het standpunt van de oefening, waarop wij dus met weinig mensen heel klein voorkwamen, terwijl b.v. China een enorm grote macht was. Het resultaat was, dat wij wel iets kregen, o.a. de „Queen Wilhelmina", die ons cadeau gedaan werd door President *Roosevelt* rechtstreeks aan H.M. de Koningin. We hebben wel hulp gekregen, maar niet, wat we hadden gehoopt, nl. een flinke toezegging van vliegtuigen voor de volgende jaren. Admiral *King* vroeg mij de „Van Kinsbergen" te houden voor de Caraïbische Zee, en ik heb toegezegd, dat deze daar, naar ik meen, nog voor 6 maanden zou blijven. Ook is de kwestie van de onderzeeboten in Curaçao daar behandeld.

64787. De **Voorzitter:** Op uw inspectiereis is u ook op de vliegschool in Jackson geweest. Kunt u iets mededelen over dit instituut?

A. Het maakte een zeer goede indruk. Het was een combinatie van land- en zeemachtvliegers, die onder generaal *van Oyen* daar werden opgeleid. Het was een zeer levend bedrijf. De mensen werden op tijd afgeleverd. Er waren natuurlijk weer moeilijkheden tussen Indisch leger en zeemacht, die in dit geval betrekkelijk gemakkelijk konden worden bijgelegd.

64788. De **Voorzitter:** Wanneer is deze school begonnen?

A. Zeer spoedig na de val van Indië. Ik ben er in October 1942 geweest, en de zaak was toen al in vol bedrijf. Ik denk, dat men daar is begonnen tussen April en September 1942.

64789. De **Voorzitter:** Tot wanneer heeft deze opleiding bestaan?

A. Ik zou het niet uit mijn hoofd kunnen zeggen.

64790. De **Voorzitter:** Waarheen zijn de vliegers gegaan, die waren afgericht?

A. Ze zijn voornamelijk, in eerste instantie althans, in Europa gebruikt. We hadden het 320ste squadron Mitchell-bommenwerpers van de Marine- Luchtvaartdienst, 321ste squadron Marine-Vliegdienst met Catalina's en Amphibious-vliegtuigen, 18de squadron van het K.N.I.L. in Australië en 322ste squadron, dat later is opgericht met Nederlandse jachtvliegers. Deze laatste waren in dienst van de R.A.F., ook in R.A.F.-uniform, en onderworpen aan hun jurisdictie, maar toch allemaal Nederlanders. Hier waren veel jongelui bij, die waren opgeleid in Jackson.

64791. De **Voorzitter:** Kregen deze jongelui een Engelse opleiding in Amerika?

A. Er zijn er ook in Canada geweest, maar Jackson was voornamelijk voor de eerste opleiding.

64792. De **Voorzitter:** Er was een Nederlands squadron bij de R.A.F., maar er waren ook losse Nederlandse vliegers. Deze losse vliegers zullen hun opleiding wel hebben gehad in Engelse scholen?

A. Vermoedelijk wel.

64793. De **Voorzitter:** In September 1940 is door de Minister van Defensie besloten om het personeel van de militaire luchtvaart bij de Marine-Luchtvaartdienst te detacheren. Hebt u ook aandeel gehad in de voorbereidingen voor deze beslissing?

A. Het zal ongetwijfeld met mij zijn besproken. De marine had de enige Nederlandse vliegdienst in die tijd.

64794. De **Voorzitter:** Er zijn besprekingen geweest voor een plan om Nederlandse vliegers eventueel op te leiden in New Foundland. Weet u hier ook iets van?

A. Het is een groot voordeel voor de Engelsen geweest, dat zij heel vroeg zijn begonnen met hun Imperial Training Scheme. Er werd toen voornamelijk in Canada opgeleid, misschien ook wel in New Foundland.

64795. De **Voorzitter:** Er waren verschillende mogelijkheden voor het luchtvaartpersoneel. De heer *Berdenis van Berlekom* heeft hier verklaard:

> „De Minister heeft zonder twijfel ontweken een keuze te doen en heeft toen op aandringen van admiraal *Furstner* de knoop doorgehakt door te besluiten allen bij de marine te plaatsen."

Is dit een juiste weergave?

A. Ik weet het niet precies meer, maar vermoedelijk zal het wel in die geest zijn gelopen.

64796. De **Voorzitter:** Is er niet een deel van deze mensen voor aftraining naar Indië gegaan?

A. In het allereerste begin wel. Dat was de opleiding op Moro Krembangan, vlak bij Soerabaja, dat een marinevliegkamp was.

64797. De **Voorzitter:** Hierover is door de heer *Berdenis van Berlekom* gezegd: „In Indië hebben ze bijna niets gedaan; er was geen materieel".

A. Dat weet ik niet. U zoudt een van de heren, die daar in die tijd is geweest, hierover moeten vragen.

64798. De **Voorzitter:** Later is er een Directoraat van de Luchtstrijdkrachten gekomen. Wat is de betekenis van de vorming hiervan?

A. In de ministeriële Commissie Oorlogvoering is op een gegeven moment sterk propaganda gemaakt voor de gezamenlijke eerste opleiding van zee- en landmachtvliegers. De eerste opleiding zou gezamenlijk plaats hebben en van uit die eerste oefening zou de landmacht apart verder oefenen en de zeemacht ook. Toen kwam de vraag ter sprake — dit was niet zolang voordat Nederland zou worden bevrijd —, hoe het zou gaan met de communicatie met Nederland. De daarvoor nodige dienst met de eerste vliegeropleiding zou komen onder een directeur. Ik herinner mij, dat iedereen in de Commissie Oorlogvoering wenste, dat admiraal *Termijtelen* het directoraat der luchtstrijdkrachten op zich zou nemen, waardoor een deel der landmacht onder zijn bevelen kwam. Ik heb mij er min of meer tegen verzet, omdat admiraal *Termijtelen* reeds chef van de marinestaf en commandant marine Engeland was. Ik heb hem in 1941 uit Indië laten komen, omdat ik hem heb gekend als chef van het Bureau Marine Staf, toen ik zelf chef van de marinestaf in den Haag was. Ik heb altijd veel lof over de communicatie Engeland—Nederland gehoord, waarvan admiraal *Termijtelen* de zorg had. Het was nodig, dat er een top-instantie met gezag kwam, omdat er allerlei misbruiken waren ingeslopen, b.v. een reserve-landmachtvlieger, die op een gegeven ogenblik stationscommandant werd, hielp wel zijn vrienden, terwijl andere mensen, die geen vrienden waren, praktische moeilijkheden op hun weg vonden. Admiraal *Termijtelen* heeft dit toen allemaal onder zich gekregen en goed geregeld. Hij maakte ook de plannen voor de uitbreiding van de vliegdienst.

64799. De **Voorzitter:** Er is gestreefd naar een zelfstandige luchtmacht?

A. Ja, dat weet ik.

64800. De **Voorzitter:** Betekende nu de vorming van dit directoraat een schrede op de weg naar zelfstandigheid?

A. Wij zagen dat er ook een beetje in. Dit is door de Commissie Oorlogvoering opgevangen door hiervoor een vice-admiraal te nemen.

Het heeft maar twee jaar geduurd, eerst is de heer *Termijtelen* en daarna de heer *Heeris* daarmee belast geweest, maar daarna is het een landmachtzaak geworden. Dit is ook helemaal niet erg, wanneer de marine maar een vinger in de pap houden kan en op een gegeven moment, vooral wat de opleiding betreft, eisen kan stellen ten aanzien van de studie van watervliegtuigen en andere marinevliegtuigen.

64801. De **Voorzitter:** Wij hebben hier de heer *van der Stok,* commandant van het squadron van de R.A.F., gehoord. Deze beschouwde de vorming van het directoraat „als camouflage en als een schrede om ons allemaal de mond te snoeren. Er is zelfs niet over gedacht om te komen tot een zelfstandige luchtmacht." Ik heb toen gevraagd, welke rol de marine-autoriteiten hierin hebben gespeeld, en hij antwoordde: „De heer *Termijtelen* was de grootste tegenstander van een luchtmacht, die ik ooit heb meegemaakt. Na de oorlog ook nog. Hij heeft alles en alles gedaan om een onafhankelijke luchtmacht tegen te gaan."

A. Ik zelf ben er ook helemaal niet voor.

64802. De **Voorzitter:** Wat betekende dus in dit kader de stichting van het directoraat?

A. Bepaalde onderdelen bij de opleiding zouden worden samengevoegd, er zou echter geen onafhankelijke luchtmacht komen, zoals b.v. de R.A.F. dit is.

Laat ons even de oorlogspraktijk bezien. De R.A.F. heeft in het begin van de oorlog de operationele contrôle over het coastal command, over dat gedeelte van de vliegtuigen van de R.A.F. dus, dat boven zee werkte, afgegeven aan de Admiralty. Terwijl men daar dus wel een zelfstandige R.A.F. had en een Fleet Air Arm onder de Admiralty — voornamelijk de ingescheepte vliegtuigen — is, toen het werkelijke oorlogsgebruik aan de orde kwam, ook de shore based aircraft, de vliegtuigen dus, die van de wal af boven zee opereerden, overgegeven, wat de operaties betreft, van de R.A.F. naar de Admiralty. De reden was, dat de opdrachten in oorlogstijd zee-opdrachten bleken, zoals het bombarderen van schepen langs de kust, onderzeebootjachten en dergelijke, waarvoor men in het algemeen mensen moet hebben, die hebben gevaren en die weten wat het vóór- en wat het achterschip van een vaartuig is. Het is wel merkwaardig, dat in Engeland, waar men eerst een onafhankelijke luchtmacht had, de R.A.F. een zeer groot deel van zijn operationele bevoegdheid weer heeft teruggegeven aan de Admiralty, natuurlijk met wederzijds goedvinden, toen de nood drong. Dit bracht geen onoverkomenlijke moeilijkheden, omdat in die oorlogstijd naar geld niet werd gekeken, en coastal command ook bij nieuwe aanbouw overlegde met de Admiralty. Maar vóór de oorlog, in de gewone begrotingsperiode, toen het geld in Engeland helemaal niet overvloedig was, heeft de R.A.F. voor coastal command eigen vliegtuigen aangeschaft, die helemaal niet voldeden aan de eisen van de oorlogvoering ter zee. Dit heeft inderdaad in de eerste maanden van de zee-oorlog veel moeilijkheden opgeleverd. Ik ben dus helemaal niet voor een onafhankelijke luchtmacht, die alles omvat, de tactische behoeften van zowel zeemacht en landmacht als de strategische luchtmacht. Iets heel anders is natuurlijk, dat de grote Mogendheden op een gegeven moment los van de vliegtuigen voor zee- en landmacht er nog een strategische bombardementsmacht op na kunnen houden, zoals Amerika, waar nog altijd een legerluchtmacht is en waar de commandant van de legerluchtmacht praktisch zelfstandigheid heeft ten aanzien van het verplaatsen van zijn eskaders en van de te bombarderen doelen. In de R.A.F. was het fighter command helemaal RA.F., het bomber command was ook helemaal R.A.F., maar het coastal command was helemaal onder operationele leiding van de Admiralty.

64803. De **Voorzitter:** De heer *Berdenis van Berlekom,* die onderdirecteur was van het Directoraat voor de Luchtstrijdkrachten, heeft gezegd, dat hij zich alle moeite heeft gegeven om te komen tot het oprichten van een transportvliegdienst, maar in dat plan had hij niet de minste medewerking gekregen, althans niet van de Minister van Oorlog. Ik heb toen gevraagd, wie hiervoor verantwoordelijk was. Zijn antwoord was toen: „Minister *van Lidth de Jeude* zeer beslist en dan verder Minister *Furstner.*" Is dit juist?

A. Ik zou dus verantwoordelijk zijn voor het niet functionneren van een transportdienst?

64804. De **Voorzitter:** Hij wilde een transportdienst oprichten en daarbij had hij tegenwerking van u.

A. Men heeft toch die transportdienst onderhouden onder het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten. Moest dit misschien weer een apart commando worden?

De **Voorzitter:** Blijkbaar wel.

A. Er is inderdaad een geallieerde transportdienst geweest toen de nieuwe Amerikaanse vliegtuigen overgevlogen moesten worden van Amerika naar Engeland. Tegelijkertijd was dit de z.g. operational test voor de beroepsvliegers. Ik heb er zeer zeker niets voor gevoeld om een zelfstandige transportdienst op te richten bij onze kleine verhoudingen. Ik weet er eerlijk gezegd ook niet veel meer van. Ik geloof niet, dat er ernstige klachten zijn geweest over het feit, dat er een transportdienst kwam onder het Directoraat.

64805. De **Voorzitter:** Ik ga nu even terug naar het begin van de oorlog. De kwestie van de behandeling van Italiaanse oorlogsschepen is een bijzonder punt geweest. U hebt hierover een brief geschreven aan de Ministerraad, waarin u de Regering een halfslachtige houding verwijt. Misschien kunt u hier nog even uw standpunt formuleren.

A. De heer *van Kleffens* was van mening, dat toen Italië in de oorlog kwam, gezorgd moest worden geen oorlogshandelingen te plegen tegen Italië, omdat de economische belangen, die Italië in Nederlandsch-Indië en Nederland had, zoveel geringer waren dan de economische belangen, die Nederland in Italië had. Dit argument zei mij toen eigenlijk helemaal niets. In een tijd, zoals wij die toen hadden, waarin wij om ons leven vochten, is het natuurlijk uit den boze, een bepaling te maken, dat commandanten bepaalde vijandelijke oorlogsschepen hebben te ontzien. Ik heb er tegen geprotesteerd. Wilt u misschien een enkele zin uit die brief voorlezen? Ik geloof, dat het er toen nogal scherp toe is gegaan. Het resultaat is in ieder geval geweest, dat de heer *van Kleffens* toen in zoverre water bij zijn wijn heeft gedaan, dat wij een telegram hebben opgesteld, dat de heer *van Kleffens* dan wel wilde aanvaarden, waarbij de commandanten verplicht waren om in alle omstandigheden aan de Britse operationele Commander in Chief te gehoorzamen, en wanneer ze van deze commander orders kregen om de Italianen aan te vallen. zij dit zouden moeten doen. Ik geloof, dat er eerst nog een tussenperiode is geweest van „wanneer zij schieten, gaan wij ook schieten".

64806. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk bedoelt u het telegram van 16 September, dat aldus luidt:

> „In afwijking van vroegere instructie is door het opperbestuur bepaald iedereen, ongeacht plaats en nationaliteit, als vijand te beschouwen".

A. Dit sloeg toch voornamelijk op Indië?

64807. De **Voorzitter:** De aan te nemen houding was verschillend naarmate men oostelijk of westelijk van Mauritius was. De eerste orders waren, dat

a. Nederlandsche commandanten onder Britsche Operational Control de bevelen van de Britsche Commanders in Chief hadden op te volgen, dus Italiaansche schepen als vijand hebben te beschouwen;

b. Nederlandsche commandanten in de Engelse wateren, ook als zij niet in Britsch verband opereeren, dezelfde houding zouden aannemen;

c. Nederlandsche commandanten in West-Indië zich hadden te gedragen naar het telegram van den Minister van Koloniën van 12 Juni aan den Gouverneur van Curaçao, luidende:

> „In geallieerd verband optredende moet Cdt. commandant „Kinsbergen" bevel van den Engelschen bevelhebber opvolgen. Verhouding tot Italië nog niet geregeld.";

d. Nederlandsche commandanten in Oost-Indië hadden een geheel andere houding ten opzichte van de Italiaansche schepen aan te nemen. Immers, de Nederlandsche Regeering had met het oog op den status quo-eisch van Japan het volgende telegram aan den Gouverneur-Generaal, opperbevelhebber van land- en zeemacht van Nederlandsch-Indië, verzonden:

> „Indien Italiaansche schepen in open zee door onze strijdkrachten aangetroffen geen initiatief nemen tot vijandige daden. Indien in territoriale wateren aangetroffen keuze laten tusschen interneering of weggaan."

U is daartegen opgekomen.

A. Het werd op die manier een wanhopige situatie voor de commandanten. Als men een vijand vóór zich heeft, dan zulke ingewikkelde problemen te gaan stellen!

64808. De **Voorzitter:** Wat hield de status quo-eis van Japan in?

A. Dat hing samen met de onderhandelingen van dr. *van Mook* over leveranties van olie en tin, verder rubber en belangrijke strategische stoffen, die in beperkte mate zouden doorgaan, en daarbij was er een waarschuwing van Japan gekomen, dat ze de integriteit van Nederlandsch-Indië zouden respecteren zolang de status quo werd gehandhaafd. Het was dus een soort *Hitler*-spelletje. Die heeft het ook herhaaldelijk vertoond van de een tegen de ander uit te spelen en een voor een aan te vallen. Japan hoopte, dat Nederlandsch-Indië, los van Nederland, zou uitspreken, dat het een neutrale houding zou aannemen. De zee-oorlog is natuurlijk niet deelbaar in zones, waar men wel en waar men niet mag vechten tegen dezelfde vijand. Onze schepen stonden haast alle onder operational command van de Engelsen, althans buiten Indië, en daar mocht gevochten worden. Naar mijn gevoel was het een zeer zwakke houding van de heer *van Kleffens*. Dit zijn allemaal dingen, waardoor men het vertrouwen van eigen bondgenoten verspeelt.

64809. De **Voorzitter:** Er staat nog een merkwaardige zin in deze brief. U zegt daarin, dat de internationale toestand zich sedert de voorzichtige instructie van 5 Juli belangrijk had gewijzigd:

> „Japan heeft zich in zekeren zin het masker zelf afgerukt door het Axis-pact met Duitschland en Italië aan te gaan. De Britsche Regeering had trouwens reeds bij schrijven van 13 Augustus 1940 van den gezant bij Hr. Ms. Hof aan den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken medegedeeld, dat de houding van de Nederlandsche oorlogsschepen tegen Italiaansche schepen niet duidelijk is geregeld, en daarbij als haar meening geponeerd, dat een beroep op den status quo-eisch van Japan geen zin meer heeft."

Hoe komt u hieraan?

A. Wij hebben blijkbaar een opmerking van Engelse zijde gehad.

64810. De **Voorzitter:** Maar hoe komt u er aan? De heer *van Kleffens* wist niets van dit alles af. Hij wist zelfs niet wat de status quo-eis van Japan was.

A. Het is misschien afkomstig van Hr. Ms. gezant in Londen, dus van de heer *Michiels van Verduynen*.

De **Voorzitter:** Het is aan de Minister van Buitenlandse Zaken gericht.

A. Is het niet in het archief van het Departement van Marine op te zoeken?

64811. De **Voorzitter:** Wij beschikken nog niet over dat archief, het komt binnenkort.

U hebt in uw brief ook geschreven, dat volgens een telegram van de Nederlandse gezant in Washington enig wantrouwen bestond in Amerika ten aanzien van de wil tot tegenstand, die Nederland in de Pacific aan de agressor zou bieden.

A. Dat staat vermoedelijk ook met het volgende in verband. Er is, voor zover ik weet, voornamelijk op instigatie van de Gouverneur-Generaal een regeling getroffen — en de heer *van Kleffens* is hierin blijkbaar meegegaan —, dat het voor onze bondgenoten was verboden om zonder meer van Nederlandse territoriale wateren en Nederlandse havens gebruik te maken. In vredestijd moest hiertoe een verzoek worden gedaan, dat altijd werd ingewilligd. In oorlogstijd moest ook toestemming worden gevraagd, die op iets snellere wijze kon worden verleend dan vroeger. Op zich zelf is dit een absoluut krankzinnige regeling, dat bondgenoten, waarmee wij dus samen vechten, geen gebruik kunnen maken van Nederlandse territoriale wateren zonder hiervoor vooraf toestemming te hebben gevraagd en door het verbreken van de radiostilte hun positie aan de vijand te hebben verraden. U kunt dit niet uitzoeken zonder de archiefstukken met data, waarbij u rekening zult moeten houden met het veranderen van de politieke omstandigheden. Italië komt in de oorlog. Met Japan wordt de toestand blijkbaar op een gegeven moment verscherpt, ook volgens de Engelse Regering.

64812. De **Voorzitter:** Welk standpunt hebt u ingenomen ten aanzien van het erewoord? Zoals u weet, hebben de meeste Nederlandse beroepsofficieren in Juli 1940 een erewoord aan de Duitsers gegeven. Van degenen, die dit erewoord hebben gegeven, zijn er enkelen geweest, die naar Engeland zijn ontkomen en dus dat erewoord hebben gebroken. De Nederlandse Regering heeft de diensten van deze mensen aangenomen. Wat is uw standpunt hierin?

A. Uit praktische overwegingen is dit ook mijn standpunt geweest. Het ging voor ons er op of er onder. Men kon niet de man, die dienst kon doen en misschien heel goede diensten kon bewijzen, afstoten en niet gebruiken om dergelijke formele erewoordregelingen, en zeker niet ten opzichte van de Duitsers.

64813. De **Voorzitter:** Wanneer er nu een bepaling staat in het internationale recht, dat, wanneer men het erewoord heeft verbroken, de Regering de diensten van die mensen niet mag aannemen?

A. De Duitsers hebben zoveel internationale regelingen zelf het eerst gebroken.

64814. De **Voorzitter:** Om het concreet te formuleren: Is u van mening, dat het feit, dat de Duitsers dingen hebben gedaan, die onjuist waren, ook aan Nederland het recht geeft om onjuiste dingen te doen?

A. Men moet in dit geval niet generaliseren.

64815. De **Voorzitter:** U hebt aan de Regering een brief geschreven over deze kwestie, nadat de Regering eerst blijkbaar een besluit had genomen, waarmee u het niet eens was, nl. om deze officieren niet weer in dienst te stellen. Nadat u deze brief hebt geschreven, is er een tegenovergestelde beslissing gekomen.

Ik weet niet, of dit het gevolg is geweest van uw brief of van andere oorzaken. U schrijft in de brief aan de Minister van Defensie:

> „Ik heb de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat de uit Nederland zoo juist overgekomen luitenants-ter-zee der derde klasse *A. de Jong* en jhr. *J. J. Storm van 's-Gravesande* de volgende verklaring hebben afgelegd:
>
> Op 15 Juli 1940 hebben wij de volgende verklaring onderteekend:
>
> > Ik verklaar hierbij op eerewoord, dat ik, zoolang Nederland zich in oorlog bevindt met het Duitsche Rijk, geen enkele handeling zal plegen, direct noch indirect, gericht tegen dit Rijk en verder alles zal nalaten waardoor de Duitsche Weermacht schade kan ondervinden."

Dit is een andere tekst dan die in werkelijkheid is gegeven. Die tekst van het erewoord luidde:

> „Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade van welken aard ook zou kunnen lijden."

Nu is mijn vraag, of de Nederlandse Regering haar beslissing heeft genomen op grond van de juiste tekst van het erewoord, dan wel op grond van de tekst, die ik straks heb voorgelezen.

A. Ik kan het niet zeggen. Dit was in ieder geval de tekst, die de heer *Storm van 's-Gravesande* mij heeft gegeven. Van welke datum is de tweede brief?

De **Voorzitter:** De eerste brief is van 6 Mei 1941, de tweede van 28 Mei 1942.

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen wanneer de Regering de juiste tekst heeft geweten.

64816. De **Voorzitter:** In uw protestbrief heeft u geschreven:

> „Zij deze teruggezonden aan Zijne Excellentie den Minister van Defensie onder mededeeling, dat ik de volgende opmerkingen over de beslissing van den Ministerraad zou willen maken.
>
> Het practische gevolg van deze beslissing zal zijn, dat:
>
> 1. de krachtsinspanning voor het winnen van den oorlog wordt verminderd, doordat de vele officieren en minderen, die blijkbaar op aansporing van militaire en civiele hoogergeplaatsten, de Duitsche verklaring teekenden, tot een soort minderwaardigen worden gestempeld, die dus ook als zij zouden willen en kunnen, niet naar Engeland zullen overkomen;
>
> 2. de kans wordt geloopen, dat onder deze lieden de neiging ontstaat gemeene zaak te maken met de N.S.B., omdat de wettige Regeering te Londen hen als het ware heeft losgelaten;
>
> 3. erkend wordt, dat de Staf van het groote Hoofdkwartier en een klein deel van den Marinestaf nog zeggensmacht had,

ook nadat de verantwoordelijke chefs waren gevangen gezet, respectievelijk het land hadden verlaten om den strijd voort te zetten."

Dit is een motivering los van bestaande wetsteksten.

A. Ook nu heb ik nog de indruk, dat het voornamelijk om praktische overwegingen noodzakelijk is geweest.

64817. De **Voorzitter:** U zegt verder:

„Naar mijn bescheiden meening geeft het laatste feit gelegenheid de vraag van Duitsche zijde en het teekenen van de verklaring zelve als van nul en geener waarde te beschouwen. Immers, de Nederlandsche Regeering erkent niet den ontslagbrief aan de militairen toegezonden, onderteekend door den generaalmajoor *Carstens* namens generaal *Christiansen*. Zeer terecht, mijns inziens, maar dan acht ik het inconsequent, indien diezelfde Regeering wel de aanmaning om de verklaring te teekenen, afkomstig eveneens van hoofdofficieren, die geen verantwoordelijkheid meer hadden voor de Staven, die niet meer bestonden, zou beschouwen als wel bindend. Waar, afgescheiden hiervan, de vijand op *vele* punten het Volkenrecht heeft geschonden en het bovendien van groot belang is den vijand niet te doen onderstellen, dat een soort sub-Regeering of gemachtigden in Nederland bestaan, welker uitspraken bindend zijn voor de *eenige*, wettige Regeering in Londen, zou ik willen adviseren de praktische gevolgen van de oplossing, zooals deze *hier* wordt voorgesteld, nog eens in overweging te willen nemen."

Dit is dus nog uw mening?

A. Ja.

64818. De **Voorzitter:** Wat is uw mening over het geven van het erewoord zelf?

A. Ik vind het jammer voor degenen, die het hebben gedaan. Ik heb meer respect voor degenen, die eenvoudig in krijgsgevangenschap zijn gegaan. Aan de andere zijde zijn er heel veel bij-omstandigheden, die men eigenlijk in ieder geval in aanmerking zou moeten nemen.

64819. De **Voorzitter:** In artikel 10 van het Haags Verdrag staat:

„De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven".

Bestond er een dergelijke bepaling, waarbij het was geoorloofd het erewoord te geven?

A. Ik meen, dat het niet was verboden. Dit is het enige, dat ik er van kan zeggen.

64820. De **Voorzitter:** Was het voor het K.N.I.L. wel verboden?

A. Ja, naar ik later gehoord heb.

64821. De **Voorzitter:** „Indien de wetten van hun land zulks veroorloven" staat in het Haags Verdrag. De Regering in Londen heeft wel gezegd, dat een dergelijke bepaling niet bestond.

A. Het gaat er om, of er positief een bepaling in moet staan of dat het voldoende is, dat er geen negatieve bepaling is.

64822. De **Voorzitter:** Er was wel een punt uit het Velddienstvoorschrift, punt 635, waarin staat:

„Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op eerewoord aan te nemen; evenmin heeft hij het recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn eerewoord te geven. Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen."

Nu is er een opvatting, die zegt, dat deze bepaling in het Velddienstvoorschrift inhoudt, dat het geven van het erewoord is toegestaan. Aan de andere kant kan men zeggen, dat deze bepaling is gemaakt voor het geval, dat er een wetsbepaling zou zijn, die het geven van het erewoord toestaat.

A. Is dat het Velddienstvoorschrift van de landmacht?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ik geloof, dat er in onze verordeningen helemaal niet over wordt gesproken.

64823. De **Voorzitter:** Heeft u een oordeel over de vraag, of het tekenen van de verklaring al of niet in strijd is met de eed van trouw aan H.M. de Koningin?

A. Ik zou zeggen van wel.

64824. De **Voorzitter:** Wij hebben de heer *Heeris* gevraagd of het toelaatbaar was, dat een officier zijn erewoord gaf. Hij antwoordde hierop:

„Ja. In dezen is ook een punt van belang, dat, terwijl de Nederlandse Regering in dit opzicht nooit orders heeft gegeven, voor het Indische leger wel een dergelijke bepaling bestond, nl., dat het niet mocht. De Nederlandse Regering heeft voor de marine in dit opzicht nooit enige aanwijzing gegeven.

„De **Voorzitter:** Wilt u daaruit concluderen, dat het voor de marine wel geoorloofd is?"

„De heer **Heeris:** Daarin zou zeker een aanwijzing gelegen zijn. Dit klemt vooral temeer, omdat de marine nu eens in Nederland en dan weer in Indië diende en dat de voor het K.N.I.L. geldende bepaling voor de marine niet gold. Ik heb van het bestaan van dit verbod voor het Indische leger eerst gehoord na de bezetting"."

Voor de marine heeft er dus blijkbaar geen bepaling bestaan. Was de opvatting destijds, dat onder erewoord elke mogelijke verklaring kon vallen, onafhankelijk van de vraag hoever die ging?

A. Dat geloof ik zeker niet. Vóór de oorlog hebben wij hier eigenlijk nooit over gedacht.

64825. De **Voorzitter:** De heer *Heeris* heeft verklaard, dat hij over deze kwestie een nota heeft opgesteld, na de bevrijding, welke nota hij aan u heeft gegeven met het verzoek die aan de Minister door te geven. Is dat juist?

A. Ja.

64826. De **Voorzitter:** Hebt u hierover met de toenmalige Minister contact gehad?

A. Ik meen van wel. Dit zou ongeveer in Augustus 1945 zijn geweest. Ik weet, dat de heer *de Booy* niet erg was gesteld op de heer *Heeris*. Ik weet niet, of dit nu door de erewoordkwestie kwam. Ik zou niet met zekerheid kunnen zeggen of ik hierover met de heer *de Booy* heb gesproken of dat ik alleen de Nota heb doorgegeven.

64827. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog iets van de plannen tot instelling van de havendistricten?

A. Ja. Dat vond na de bevrijding plaats. In de Commissie Terugkeer is dit voorbereid, ik meen in Augustus 1944. Ik was er erg voor, ook in verband met Britse militaire eisen, na de bevrijding de rehabilitatie van de havens zoveel mogelijk in algemeen verband te laten uitvoeren onder een algemeen havencommissaris, die verschillende districtshavencommissarissen onder zich zou hebben. Het is tenslotte op een plaatselijke havencommissie uitgedraaid waarin de militaire havencommandant zitting had, die overlegde met alle mogelijke instanties van de oude havenautoriteiten, zowel in Rotterdam en Amsterdam als in Delfzijl. We hadden in elke haven een hoofdofficier geplaatst, wiens taak het was om in overleg met de civiele instanties de beste manier uit te denken om zo snel mogelijk de havens gereed te hebben voor bepaalde doeleinden, die werden aangewezen door de Minister van Marine. Delfzijl b.v. zou gereedgemaakt worden voor binnenscheepvaart, die voor de voedselaanvoer en -distributie kon worden ingeschakeld.

64828. De **Voorzitter:** Ik ben nu aan het einde gekomen van de vragen, die ik wilde stellen. Heeft u nog kwesties, die u hier ter sprake zou willen brengen?

A. Ik had een paar punten opgeschreven, die echter in de loop van het verhoor zijn behandeld; het is buitengewoon jammer geweest, dat Nederland vóór 1940 zo droevig is te kort geschoten in het zorgen voor voldoende bewapening. Onze bondgenoten konden lang niet genoeg hulp bieden in geoefend personeel, schepen en vliegtuigen. De Britse opvatting was, dat wij met onze vóóroorlogse politiek zeer in gebreke zijn gebleven. Dit kwam o.a. tot uitdrukking toen Japan in de oorlog werd betrokken. Een Britse admiraal, die

herhaaldelijk heeft blijk gegeven ons zeer bijzonder goed gezind te zijn, zei, toen ik hem een overzicht van ons defensie-apparaat in Indië gaf, in het rijke Indië, waarnaar Nederlands standing in het buitenland werd beoordeeld: But really, this is inviting trouble in your colonies.

Ook de heer *van Kleffens* is eens minder prettig op zijn nummer gezet, door *Sumner Welles* meen ik, die na een betoog van *van Kleffens* over Amerika's oorlogvoering geriposteerd heeft, dat een Minister van een land, dat zo slecht voor zijn defensie had gezorgd als Nederland, een der laatsten was, van wie zij aanmerkingen konden aanvaarden.

Dit is misschien nog wel iets om de heer *van Kleffens* te vragen. Zoiets is waarschijnlijk niet vastgelegd in archiefstukken. Toch weet ik het uit goede bron van de zijde van Washington, dat zij er niet op waren gebrand, dat een Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken hun lesjes gaf. Het Staatsstuk over de Operational Control zal op het Departement van Marine of op het Departement van Buitenlandse Zaken zijn te vinden. Het is van de zomer 1940, waarbij wordt vastgelegd, dat de Britse oorlogsschepen ook onder Nederlandse operational control in Indië zouden kunnen komen. Het is wel een belangrijk stuk. Ik zal mijn dagboeken, waarin ook particuliere aantekeningen staan, nog eens doorlezen.

De **Voorzitter:** Ik zou het op prijs stellen, wanneer u ons afschriften kon geven van die gedeelten, die betrekking hebben op de zaken, die wij hier hebben besproken.

Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. Th. FURSTNER.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 31 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

GERCO VOLLEMA,

oud 33 jaar, wonende te 's-Gravenhage, beroepsofficier.

Hij legt de eed af als getuige.

64831. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u gedurende de oorlog bekleed?

A. Bedoelt u speciaal de tijd, dat ik in Engeland was?

De **Voorzitter:** Ik bedoel de hele oorlogstijd.

A. In 1940 was ik tweede-luitenant bij het 10de Regiment Motorartillerie. In de mobilisatietijd zat ik bij het artilleriecommando van het 1ste legerkorps. Na de bezetting zijn wij op nonactiviteit gesteld en vóórdat de beroepsofficieren naar Duitsland gingen in krijgsgevangenschap, ben ik, via de ondergrondse beweging, naar Zwitserland, Spanje, Gibraltar en Engeland gegaan. Dat was 1 November 1941. In Engeland ben ik Juni 1942 aangekomen. Daar aangekomen heb ik een cursus gevolgd voor liaison-officier in het Engelse leger en ben gedetacheerd geweest bij verschillende onderdelen van het Engelse leger, infanterie en artillerie. Na verloop van een goed half jaar, ben ik toen naar de Prinses Irene-Brigade overgeplaatst en van de Prinses Irene-Brigade naar het Bureau Organisatie Generale Staf onder generaal *van Voorst Evekink* en van de Organisatie Generale Staf naar de Expeditionnaire Macht, toen dat onderdeel werd opgericht. Daar heb ik gediend tot 1 Mei 1946, waarna ik werd overgeplaatst naar het militair kabinet van het Ministerie van Oorlog.

64832. De **Voorzitter:** Dit is wat ik gaarne wilde weten. Heeft u ook te maken gehad met de kwestie van het erewoord?

A. Ja zeker. U bedoelt, of ik zelf een erewoord heb afgelegd?

64833. De **Voorzitter:** De zaak is deze: de Regering heeft in 1941 verschillende officieren, die naar Engeland zijn overgestoken en die wel het erewoord hebben gegeven, maar het daarna hebben verbroken, weer in dienst genomen. In zoverre raakt deze kwestie het Regeringsbeleid in Londen. De commissie zal zich daarover een oordeel moeten vormen. Voor de vorming van dat oordeel kan het van belang zijn om zoveel mogelijk argumenten te verzamelen. In dit verband zou ik er dus prijs op stellen van u te vernemen of u het erewoord hebt gegeven en, zo ja, om welke reden. In de tweede plaats, wanneer u het erewoord hebt gebroken, hoe u dat verdedigt. Misschien wilt u dat even uiteenzetten.

A. Dat is altijd een heel moeilijke kwestie geweest, voor mij zelf ook. Ik heb het erewoord gegeven, terwijl ik in een ziekenhuis in den Haag lag. Ik deed het op advies van mijn regimentscommandant. Ik wist van de ware omstandigheden, de toedracht van de zaak, alleen maar via mijn regimentscommandant; want zelf, liggende in een ziekenhuis, heeft men van de oorlog natuurlijk geen goed overzicht.

64834. De **Voorzitter:** Kende u de tekst van het erewoord?

A. Ja, de tekst is mij door de regimentscommandant verteld. Het werd toen zó uitgelegd, dat men die verklaring te allen tijde kon intrekken. Dat was het hoofdmotief, waarom ik de verklaring heb getekend.

64835. De **Voorzitter:** Heeft de kennisneming van de inhoud u niet een bepaalde gedachte gegeven omtrent het erewoord?

A. Ja, maar wij beschouwden het meer als een vodje papier, als een formaliteit, in tegenstelling met de officieren van het Indische leger, waarvan wij wisten, dat die dit niet mochten doen.

64836. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen, dat verbod is opgeheven door de toenmalige secretaris-generaal van Koloniën.

A. Dat is mij niet bekend, Mijnheer de Voorzitter.

64837. De **Voorzitter:** Was het naar uw mening in het algemeen geoorloofd om een erewoord te geven volgens de Nederlandse wetgeving?

A. Ja, althans toentertijd dacht ik er zo over. Of ik het nu weer zou doen is een heel andere kwestie.

64838. De **Voorzitter:** Berustte dat oordeel alleen op gegevens, die u van de regimentscommandant kreeg, of door een zelfstandig onderzoek?

A. Dat wil zeggen onderzoek, voor zover er van een onderzoek in mijn geval sprake kan zijn. Ik lag in het ziekenhuis met vrij ernstige wonden, dus ik heb er alleen met collega's en met mijn regimentscommandant over kunnen spreken. Die waren allen unaniem van hetzelfde oordeel als ik zelf, dat dit als het ware een formaliteit was en dat wij in tegenstelling met de officieren van het Indische leger, die verklaring wel konden tekenen, omdat die verklaring te allen tijde kon worden ingetrokken.

64839. De **Voorzitter:** Kent u de tekst van artikel 10 van het Haagse Verdrag, waarin dit wordt behandeld?

A. Neen, absoluut niet.

64840. De **Voorzitter:** Dus u bent uitsluitend afgegaan op mededelingen van anderen?

A. Ja, d.w.z. van mijn regimentscommandant.

De **Voorzitter:** Juist.

64841. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was u door de oorlog gewond?

A. Neen, eind April, toen ik met mijn troep te paard uit was, werd ik aangereden door een vrachtauto, waardoor mijn voet vrijwel van mijn been werd gescheiden. Dat was een zeer ernstige operatie.

64842. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus u hebt in de Meidagen niet meegevochten?

A. Neen, ik heb deze uitsluitend in „Bronovo" meegemaakt. Het enige, dat ik er van heb gezien, is het bombarderen van de Duitse vliegtuigen.

64843. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Op de Alexanderkazerne?

A. Ja.

64844. De **Voorzitter:** Is er door de regimentscommandant ook verschil gemaakt tussen de kwestie van „een" erewoord in het algemeen en van „dit" erewoord? Men kan zeggen, dat het geoorloofd is „een" erewoord te geven, terwijl men tot de conclusie kan komen, dat het geven van „dit" erewoord ongeoorloofd is.

A. Ja, ik zou haast zeggen in andere zin, want de Duitsers hebben zich niet gedragen, zoals een normale vijand zich gedraagt.

64845. De **Voorzitter:** Tot op dat moment ook niet?

A. Neen, want ze waren domweg Nederland binnengevallen, zonder oorlogsverklaring, althans dat was ons zo bekend. We waren natuurlijk hoogst verontwaardigd. Dat heeft onze houding wel degelijk beïnvloed.

64846. De **Voorzitter:** Dus u achtte zich eigenlijk niet gebonden aan de erewoordverklaring?

A. Neen, eerst meer — moet ik zeggen — dan naarmate de tijd voortschreed. Want naarmate de tijd voortschreed, veranderde ook mijn houding ten opzichte van de Duitsers nog meer.

64847. De **Voorzitter:** Dus u hebt eigenlijk in de gedragingen van de Duitsers een argument gevonden om te zeggen: „Nu acht ik mij ook niet gebonden"?

A. Ja, later zeker. Niet op het moment, dat ik de verklaring tekende.

64848. De **Voorzitter:** Was u er zich van bewust, toen u naar Engeland bent overgestoken, dat u het erewoord had gebroken?

A. Ja, natuurlijk, dat heeft mij heel wat strijd gekost. Ik heb er natuurlijk niet met veel mensen over kunnen spreken, want men kon er niet over spreken, als men naar Engeland ging.

64849. De **Voorzitter:** Wilt u nog even in het kort de overwegingen formuleren, die u er toe hebben doen besluiten het erewoord te breken?

A. In de allereerste plaats de gedragingen van de Duitsers gedurende de eerste oorlogsjaren 1940 en 1941. Dat was voor mij eigenlijk voldoende. In de tweede plaats had ik mij ook al eerder aangesloten bij het ondergronds verzet, op de zelfde gronden. Dus het was eigenlijk een logisch voortvloeisel uit deze houding.

64850. De **Voorzitter:** Het breken van het erewoord is eigenlijk al geschied, toen u zich bij het ondergronds verzet aansloot.

A. Ja, toen ik mij bij de O.D. aansloot, waar b.v. ook mijn regimentscommandant in zat (die is daarbij gesneuveld).

64851. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wie was dat?

A. Dat was overste *Wanninkhof*. Met kolonel *Versteegh* één van de voormannen, naar ik meen.

64852. De **Voorzitter:** Toen u in Engeland bent aangekomen heeft u de cursus voor liaison-officer gevolgd. Is dat de cursus, waarvan de heer *van de Plassche* de leiding had?

A. Ja, ik geloof, dat hij toen overste *van de Plassche* was.

64853. De **Voorzitter:** Kunt u over die cursus iets mededelen?

A. Ja, u bedoelt het doel, waarvoor die cursus was ingesteld? Het doel van deze cursus was om officieren in te lichten over het Engelse leger en over het leven in Nederland onder de bezetting, want de officieren, die daar werden opgeleid, zouden tot taak krijgen om als verbindingsofficier in het Engelse leger op te treden en dus de Engelse commandanten van advies te kunnen dienen over toestanden, die dezen zouden aantreffen bij een invasie in Nederland. Toen dacht men, dat de invasie eerder zou komen dan zij in werkelijkheid is gekomen. Men verwachtte de invasie eigenlijk al hetzelfde jaar.

64854. De **Voorzitter:** Is het u bekend in hoeverre er in de praktijk van deze liaison-officers gebruik is gemaakt?

A. Ja, vrijwel alles is later onder het Militair Gezag gekomen. Er zijn enkelen werkelijk verbindingsofficier gebleven. Ik spreek nu over eind 1942. Die invasie kwam niet in 1943, pas het daarop volgende jaar. Men kon zijn tijd toen eigenlijk nuttiger besteden dan steeds maar bij Engelse onderdelen te blijven hangen.

64855. De **Voorzitter:** Werden degenen, die de cursus met goed gevolg hadden doorlopen, direct daarna te werk gesteld als liaison-officer bij een Engels onderdeel?

A. Ja, onmiddellijk. Dat was heel goed geregeld.

64856. De **Voorzitter:** Waaruit bestond uw werk dan?

A. Voor mij zelf was er natuurlijk nog een andere bedoeling. De meeste liaison-officieren waren van origine geen officieren, zeker geen beroepsofficieren. Die waren er bijna niet. Het waren — laten we zeggen — korporaals en onderofficieren uit de Prinses Irene-Brigade, die zich hadden onderscheiden en die geschikt geacht werden voor officier. Dus deze mensen gingen er natuurlijk met een andere bedoeling naar toe dan collega's van mij en ik zelf. Wij zouden natuurlijk in de eerste plaats proberen om ons zelf weer bij te werken, d.w.z. militair. Dus zodoende heb ik bij de infanterie en de artillerie zoveel mogelijk proberen op te steken voor mij zelf, want van de taak van verbindingsofficier komt, zolang het onderdeel in Engeland is, natuurlijk niet veel terecht.

64857. De **Voorzitter:** Dus u hebt gedurende uw detachering bij de Engelse onderdelen niet zuiver als liaison-officer gewerkt?

A. Neen, niet zuiver, wel voor een deel, want wij moesten natuurlijk ook lezingen over Nederland houden en over het leven onder de bezetting. Ik heb zelf verschillende voordrachten gehouden b.v. voor de Home Guard, om maar eens wat te noemen, wat natuurlijk wel nuttig was. Verder was er voor mij zelf de bijbedoeling om er zoveel mogelijk van op te steken.

64858. De **Voorzitter:** Kon u die kennis later ten nutte maken bij de Irene-Brigade?

A. Neen, niet zozeer bij de Irene-Brigade, als wel bij het Bureau Organisatie Generale Staf, de Expeditionnaire Macht en nu ook bij de generale staf.

64859. De **Voorzitter:** Welke functie had u bij de Irene-Brigade?

A. Bij de Irene-Brigade was ik luitenant en zat ik bij de batterij veldartillerie. Ik ben zelf artillerist. Dat was eigenlijk de enige functie: als luitenant bij de batterij werken.

64860. De **Voorzitter:** Hebt u een en ander gemerkt van ontevredenheid bij de troep?

A. Hoe bedoelt u?

64861. De **Voorzitter:** Omdat men niet bekend was met het uiteindelijk doel van de brigade. Werd er ook over geklaagd, dat men eigenlijk niet voldoende had te doen?

A. Dat is een heel ingewikkelde geschiedenis. Dat is heel goed te verklaren, zou ik zo zeggen, omdat het een bijeengeraapt mengsel was van mensen, die uit verschillende werelddelen naar Engeland waren gehaald. Bovendien waren het mensen van verschillende kwaliteiten, het was eigenlijk een zeer heterogene troep. Er zaten heel veel mensen bij, die natuurlijk niet tevreden waren met het werk, dat ze deden. Dus als er over is gesproken — ik heb dat zelf ook weleens gehoord —, dan zaten daar veel persoonlijke belangen achter.

64862. De **Voorzitter:** Maar hoe vond u in het algemeen de geest in de brigade?

A. In het begin niet geweldig, later veel beter. Naarmate het tijdstip van de invasie naderde, werd het stukken beter en op het laatst was de stemming natuurlijk heel goed. Toen was ik zelf niet meer bij de Prinses Irene-Brigade, maar ik sprak er natuurlijk nog wel geregeld mensen van.

64863. De **Voorzitter:** Wanneer bent u bij O.G.S. gekomen?

A. In Maart 1943. Dus ik ben maar ongeveer 1½ maand in de Prinses Irene-Brigade geweest. De reden, dat ik daar zo kort heb gezeten was, dat ik als vijfde man bij de batterij zat, wat natuurlijk een beetje overbodig was.

64864. De **Voorzitter:** Hoe was de bezetting van O.G.S., toen u er bij kwam?

A. Dat was een heel klein groepje. Commandant was generaal *van Voorst Evekink*, generaal *Sas*, toen overste, chef staf en ook overste *Knel*, twee kapiteins, een adjudant en een kapitein voor speciale diensten. Dat was, meen ik, alles.

64865. De **Voorzitter:** Wat kunt u ons over de werkzaamheden van O.G.S. mededelen?

A. Dat is een heel lang verhaal. U zult generaal *van Voorst Evekink* wel hebben gehoord en die zal u wel hebben ingelicht. Hij weet natuurlijk tot in de kleinste bijzonderheden te vertellen over O.G.S. Ik kan er alleen van zeggen, dat het een organisatie van enkele officieren was, die enorm hard werkten, en die een enorme taak opgekregen hadden, nl. de organisatie van de wederopbouw van het Nederlandse leger, wat natuurlijk geen kleinigheid is voor zo'n paar officieren. Ik ben er tegelijk gekomen met majoor *Kanters* en ook wij hebben ons „blauw" moeten werken.

De taak van O.G.S. was een zeer nuttige taak. Dit was ook één van de punten, waar wij als Engelandvaarders dikwijs op hebben gewezen, dat er in Engeland zoveel mogelijk moest gebeuren. Bij O.G.S. gebeurde dat zeer zeker.

64866. De **Voorzitter:** En hebt u de indruk, dat de rapporten, die zijn gemaakt, later ook in praktijk zijn gebracht?

A. Neen, die indruk heb ik niet. Misschien niet, omdat de taak van O.G.S. al gauw werd gewijzigd in Expeditionnaire Macht.

64867. De **Voorzitter:** Maar dat is pas in 1944 geweest?

A. Ja, dat is dus een jaar later. Inderdaad, de plannen, zoals generaal *van Voorst Evekink* ze heeft uitgewerkt, zijn, tenminste naar mijn mening, niet helemaal zo uitgevoerd.

64868. De **Voorzitter:** Werd in 1944, toen bureau O.G.S. is omgedoopt in Bureau Expeditionnaire Macht, de taak van het bureau uitsluitend beperkt tot Expeditionnaire Macht?

A. Neen, het werk, waar wij mee bezig waren, werd wel degelijk door enkele officieren voortgezet, o.a. door overste *Knel.*

64869. De **Voorzitter:** Was de bezetting inmiddels ook groter geworden?

A. Ja en die werd, toen het bureau eenmaal Expeditionnaire Macht was, al gauw heel groot, zoals u misschien bekend is.

64870. De **Voorzitter:** Ja, maar generaal *van Voorst Evekink* heeft er steeds over geklaagd, dat hij een grotere bezetting wenste, omdat men het werk lang niet aankon.

A. Neen, maar dat is ook een heel andere aangelegenheid. In vergelijking met de bezetting van O.G.S., werd die bezetting natuurlijk wel groter. Maar u begrijpt, dat dit eigenlijk een onmenselijke taak was, die Expeditionnaire Macht.

64871. De **Voorzitter:** In verhouding tot de taak, die men kreeg, was de bezetting dus gering?

A. Ja, zeer zeker.

64872. De **Voorzitter:** Was het naar uw oordeel beter geweest, dat men mensen van de Prinses Irene-Brigade had toegevoegd aan dit bureau om deze belangrijke taak te kunnen volvoeren?

A. Ja, natuurlijk, mijn eigen mening is inderdaad zo, maar ik kan er niet over oordelen, want ik kan niet beoordelen welke taak belangrijker was, de taak van de Prinses Irene-Brigade of de andere. Ik heb wel gemerkt, dat dat waarschijnlijk één van de belangrijkste punten was. U moet niet vergeten, dat in die Expeditionnaire Macht officieren zaten, die van origine geen beroepsofficieren waren. Dus men werkte eigenlijk altijd met een onderbezetting aan officieren en kon niet over eerste klas krachten beschikken.

64873. De heer **Fens:** Er waren toch zeker wel goede reserve-officieren?

A. Ja, er zijn natuurlijk wel enkele goede reserve-officieren bij geweest, maar volgens mij was er in Engeland de grote moeilijkheid, dat men over weinig mensen beschikte en dan nog niet eens mensen, die experts waren. Ik zou tenminste niet veel officieren kunnen noemen, die werkelijk expert waren in die tijd.

64874. De heer **Fens:** Neen, ik neem direct aan, dat het geen experts waren, maar het gaat er om, dat die reserve-officieren toch ook bruikbaar waren geweest voor dit werk.

A. Uit de brigade?

De heer **Fens:** Ja, onder anderen.

A. Ja, natuurlijk. Maar u begrijpt, dat het moeilijk was dezen uit de brigade te halen.

De heer **Fens:** Inderdaad, dat begrijp ik.

64875. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons mededelen hoe het is gegaan met de vorming van de Expeditionnaire Macht?

A. In welk opzicht bedoelt u?

64876. De **Voorzitter:** Hoe zich deze in de praktijk heeft toegedragen. Er is een stadium geweest, dat de plannen, die zijn gemaakt, tot uitvoering kwamen, dat men is begonnen met het kader te trainen, enz. Kunt u ons een overzicht geven van wat te dien aanzien is gebeurd?

A. Ja, in het kort komt dat hierop neer: allereerst werd begonnen met het opleiden van jonge officieren. Dat was in de tijd, toen het zuiden was bevrijd (Zuid-Nederland). Toen is men begonnen met de opleiding van de z.g. pre-intake-mensen. Dat zijn zij, die in Engeland aankwamen en werden aangenomen voor officiersopleiding, vóórdat het grote plan werd uitgevoerd. Vandaar dat het genoemd werd pre-D-Day-intake, want „D-Day" was de dag, dat het plan van de Expeditionnaire Macht zou gaan draaien. Hun opleiding kregen ze geheel in Engeland. Dat was de eerste periode en daar zijn hoofdzakelijk jongelieden voor opgeroepen en naar Engeland gezonden, die H.B.S.-examen hadden afgelegd, en ik meen, dat het ongeveer 2000 tot 3000 jonge mensen zijn geweest, die in de loop van de tijd daar de kans hebben gekregen om een officiersopleiding te volgen. Natuurlijk na getest te zijn.

64877. De **Voorzitter:** Welke dag is ten slotte als D-Day aangenomen? Het was oorspronkelijk de bedoeling, dat het zou zijn 60 dagen na de volledige bevrijding van Nederland. Daar is natuurlijk niet de hand aan gehouden?

A. Neen, want het heeft heel veel moeite gekost om het plan nog ongeveer op tijd te doen aanvangen. Daar heeft generaal *van Voorst Evekink* nogal wat moeilijkheden over gehad met de Engelsen, want dat plan was natuurlijk helemaal samengeweven met andere plannen van het Engelse War Office. Het was heel ingewikkeld om die Hollanders allemaal in te schuiven in al die verschillende Engelse scholen. Dus iedere dag, die wij te laat kwamen, betekende voor de Engelsen een grotere chaos. Dat was de moeilijkheid, dus daarom werkte generaal *van Voorst Evekink* zoveel mogelijk op spoed en tijd, opdat het plan inderdaad op tijd zou aanvangen.

64878. De **Voorzitter:** Welke dag is nu aangenomen als D-Day?

A. Dat zou ik uit mijn hoofd niet kunnen zeggen.

64879. De **Voorzitter:** In elk geval is dat een dag geweest, die betrekking had op de gedeeltelijke bevrijding van Nederland?

A. Neen, zeker niet. Naar ik meen, werd er nooit rekening gehouden met de gedeeltelijke bevrijding van Nederland.

64880. De **Voorzitter:** Maar men was toch al met de opleiding van het kader begonnen, voordat Nederland geheel was bevrijd?

A. Zeker, dat was dus de pre-D-Day-intake. Het zou zonde zijn geweest om die mensen niet op te leiden. Ze konden later voor officierskader gebruikt worden bij het grote plan.

64881. De **Voorzitter:** Voor de vorming van de eerste divisie van de Expeditionnaire Macht is een opleidingsschema vastgesteld bij ministeriële beschikkingen van 31 Juli 1944 en van 20 September 1944:

> „A. De divisies van de Expeditionnaire Macht zullen worden georganiseerd overeenkomstig de organisatie van een Britsche „Light-Division". Het vechtend gedeelte van een dergelijke divisie telt ongeveer 20 000 man.
>
> B. De opleiding in Engeland vangt aan op den dag D, welke is 60 dagen na de volledige bevrijding van Nederland.
>
> C. De opleiding kan ongeveer als volgt verloopen:
>
> I. D tot D plus 2½ maanden: Opleiding van Engelsch sprekend kader door Britsche instructeurs."

A. Ja.

64882. De **Voorzitter:** Wanneer heeft dat eerste nu plaats gevonden?

A. Ik meen, dat er een vertraging van twee maanden was. Dus D plus 4.

64883. De **Voorzitter:** Kunt u de maanden noemen, waarin de opleiding van het Engelssprekend kader door Britse instructeurs heeft plaats gevonden?

A. Ja, dat is dus vanaf 1 Augustus gebeurd, naar ik vermoed.

64884. De **Voorzitter:** 1 Augustus 1945?

A. Ja, 1 Augustus 1945.

64885. De **Voorzitter:** Maar wat is er dan vóór 1 Augustus 1945 gebeurd, want er kwamen toch telkens al mensen aan?

A. Ja, dat was dus de opleiding van pre-intake. Dat waren dus allen mensen, die voor officier werden opgeleid of voor onderofficier. Dat waren — zoals ik daar straks al zei — ongeveer 2000 tot 3000 jonge mannen. Ze werden naar Brentwood gestuurd en in Brentwood kregen ze een „primary training". Ze werden daar getest. Als zij geschikt waren voor officier, gingen zij naar officiersscholen. Waren ze niet geschikt voor officier, dan gingen zij naar onderofficiersscholen, als zij ten minste geschikt waren voor onderofficiersopleiding. Waren zij daarvoor ook niet geschikt, dan gingen zij naar een opleiding voor specialist. Dat was dus eigenlijk de taak van de Expeditionnaire Macht, vóórdat D-Day er was. En dan natuurlijk het voorbereiden van het grote plan, dat wisselde ook nogal eens, want die plannen werden dikwijls veranderd. Eerst bestond er b.v. een plan om drie divisies — maar dan volledige divisies — op te leiden in Engeland. Zoals u bekend, is dat later veranderd. Toen heeft men alleen gesproken van het kader, van de opleiding van het kader.

64886. De **Voorzitter:** Wat is er dus gebeurd vóór 1 Augustus 1945?

A. Vóór 1 Augustus 1945 zijn dus opgeleid tussen de 2000 tot 3000 jonge mensen.

64887. De **Voorzitter:** Die werden dus aangetrokken uit het bevrijde zuiden van Nederland?

A. Ja. En de line-crossers, die van het noorden naar het zuiden kwamen. Door het bureau, dat in Eindhoven bestond.

64888. De **Voorzitter:** Ging de recrutering in een behoorlijk snel tempo?

A. Ik zou zeggen van wel.

64889. De **Voorzitter:** Ik heb hier nl. een uitlating in het Junirapport van generaal *van Voorst Evekink*.

A. Ja, maar dat was waarschijnlijk de recrutering van het grote plan.

64890. De **Voorzitter:** Het gaat hier over aangelegenheden van vóór 1 Augustus 1945.

A. Ja, maar er moet natuurlijk gerecruteerd worden vóórdat het plan begint. Want in de recrutering gaat tijd zitten. Er zijn vóór 1 Augustus grote moeilijkheden geweest. Daar is zelfs generaal *Sas* met de Engelse kolonel *Brinkman* voor over geweest om er wat spoed achter te zetten. U weet, dat we een Engelse Liaison Headquarters in de Expeditionnaire Macht hadden, en die Engelsen zaten de Nederlanders eigenlijk „achter de broek", opdat het plan op tijd zou beginnen. Inderdaad is het in het begin langzaam gegaan. Maar u moet niet vergeten, dat die recruteringsbureaux eerst moesten worden opgezet en dat was niet zo eenvoudig. Daar heb ik zelf nogal wat mee te doen gehad. Ik heb zelf de recrutering van de beroepsofficieren in handen gehad. Ik ben daarvoor speciaal naar Holland gekomen om dat op te zetten.

64891. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven van wat u voor de recrutering hebt gedaan?

A. Alles was in de plannen voorbereid, ook de hele recrutering. Toen de bevrijding kwam, bleek, dat het eigenlijk niet mogelijk was om die recrutering zo snel mogelijk te doen geschieden. In Nederland werkten tal van factoren, die dit tegenhielden. Die recruteringsbureaux werden niet zo snel opgezet als men had gehoopt. Er moest eerst een kamp komen in Mill, waar alle mensen moesten worden verzameld. Dat kamp kon men ook niet snel genoeg uit de grond stampen. Verder moest er natuurlijk ook een ontvangstcentrum in Engeland in orde komen. Dat kamp was er wel, maar de staf was er niet. Daar had men heel wat mensen voor nodig, dus die moesten ook eerst worden gerecruteerd. Dat alles is niet snel genoeg gegaan. Volgens de plannen had het wel kunnen kloppen, als men in Nederland maar snel genoeg was geweest. Het lag dan ook niet aan de voorbereidingen van het plan van generaal *van Voorst Evekink*.

64892. De **Voorzitter:** Bij wie berustte de verantwoordelijkheid, dat het niet sneller is gegaan?

A. Bij de Nederlandse Regering, althans bij de Minister van Oorlog.

64893. De **Voorzitter:** Wat is er gebeurd, toen alleen nog maar het zuiden van Nederland was bevrijd?

A. Toen zijn dus alleen die pre-D-Day-mensen naar Engeland gestuurd.

64894. De **Voorzitter:** En is dat snel genoeg verlopen?

A. Ik geloof niet, dat dat niet snel genoeg is verlopen, Ik meen, dat dat naar wens is verlopen. Dat hing natuurlijk ook af van het aantal mensen, dat in Engeland kon worden geplaatst. Men kon natuurlijk niet onbeperkt officieren op scholen zetten, als dat niet van te voren is vastgelegd.

64895. De **Voorzitter:** Wanneer er dus wordt gesproken over de niet snel plaats gehad hebbende recrutering, dan slaat dat op het tijdperk, nadat Nederland volledig was bevrijd?

A. Ja, voor het grote plan. Dat hing voornamelijk hierop, dat die kampen en die staven van die kampen en ook het kader zelf via de recruteringsbureaux moesten worden gerecruteerd. Dat klopte niet.

64896. De **Voorzitter:** Kunt u ook iets mededelen over de oorzaak?

A. Ja, ik kan alleen zeggen, dat het werd veroorzaakt doordat Nederland na de bevrijding niet zo snel werkte als normaal. Er zullen ook wel andere factoren zijn geweest, zeer waarschijnlijk zelfs. B.v. zo'n kamp komt niet zo maar uit de grond. Er waren talloze moeilijkheden bij het oprichten van het kamp. Daar kan kolonel *Thal Larsen* u beter over inlichten. Ik heb zelf hoofdzakelijk te maken gehad met de recrutering van de beroepsofficieren en onderofficieren voor dit plan. Dat is gebeurd via het Ministerie van Oorlog. Ik kan niet anders zeggen dan dat Minister *Meynen* daar hard genoeg achteraan heeft gezeten en ook de hele staf, die op het Ministerie van Oorlog zat. Dus daar lag het ook niet aan.

64897. De **Voorzitter:** U bent in Juni van uit Engeland naar Eindhoven gegaan. Ik heb hier een notitie staan:

> „Teneinde de recruteering voor de eerste kadergroep alsmede de organisatie van het receptioncamp te Mill zooveel mogelijk te bespoedigen, begaf majoor *Vollema* zich op 15 Juni naar Eindhoven."

Is dat gelukt?

A. Toen waren we al te laat. Het is gelukt, maar het heeft heel wat moeite gekost. Kapitein *Alexander*, een Engels officier, heeft de staf in Mill moeten recruteren. Alles is in het werk gesteld om de zaak snel genoeg op poten te zetten.

64898. De **Voorzitter:** Maar had men het kamp in Mill niet eerder in orde kunnen maken, want het lag in het bevrijde gebied.

A. Wat u zegt, is juist, het lag in bevrijd gebied.

64899. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Omdat het in het bevrijde gebied lag, had het toch te maken met de moeilijkheden van de oorlogvoering?

A. Ja, daar hebt u gelijk in, maar de Engelsen hielpen mee. Het Engelse War Office was ingeschakeld in dit plan, dus werkten de

Engelsen in het zuiden van Nederland heus wel mee, want die had de War Office aan een touwtje. Dus daar lag het ook niet aan. Het zijn zuiver de Hollanders geweest, die in Zuid-Nederland niet snel genoeg werkten.

64900. De heer **Fens:** U wist op een gegeven ogenblik toch, dat dit allemaal moest gebeuren?

A. Ja.

64901. De heer **Fens:** Dat wist u bij wijze van spreken al toen de pre-intake in Engeland aankwam. Zijn er toen al maatregelen getroffen, dat die kampen zouden worden gebouwd, althans het kamp in Mill of zei men op een goede dag: „Ja, nu moeten wij dat kamp in Mill nog hebben."?

A. Neen, daar zijn wel voorbereidingen voor getroffen. Er was in Eindhoven ook een staf, die zich daarmede bemoeide. Vandaar ook, dat generaal *van Voorst Evekink* een dépendance in Eindhoven had.

64902. De heer **Fens:** Dus het C.I.K.L. was er mede belast?

A. Ja, inderdaad.

64903. De heer **Fens:** Dat is, meen ik, al in Januari of Februari opgetreden.

A. Als er een fout is gemaakt, zit die fout, volgens mijn bescheiden mening, daar. Die fout zat niet in Engeland bij generaal *van Voorst Evekink* of generaal *Sas,* want die hebben hier hard genoeg voor gewerkt. Hun naam stond op het spel. Er zat heel wat aan vast. Het hele plan was met de Engelsen voorbereid en opgezet en daar was generaal *van Voorst Evekink* de garant voor. Dus u kunt wel aannemen, generaal *van Voorst Evekink* kennende, dat dat voor elkaar was.

64904. De **Voorzitter:** Was u bij de Expeditionnaire Macht hoofd van de generale staf?

A. Van de Afdeling Opleiding van de generale staf. Dit noemt men in Engeland „generale staf sectie", maar dat is de afdeling opleidingen.

64905. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de werkzaamheden, die u in die functie hebt verricht?

A. Die werkzaamheden bestonden in het allereerste begin uit de functie van liaison-officier bij het Engelse War Office. Toen op het Engelse War Office aan die plannen werd gewerkt, stuurde generaal *van Voorst Evekink,* majoor *Kanters* en mij zelf naar het War Office om met de Engelse stafofficieren daar dat plan op te bouwen, de details dan. De grote lijnen deed de generaal natuurlijk zelf met generaal *Sas.* Toen het plan in werking trad, ben ik zelf naar Holland gegaan om de recrutering te helpen regelen. Daarna werd ik in Engeland zelf hoofd van het Bureau Opleidingen en de taak van dit bureau was om de officieren en onderofficieren, die in Engeland aankwamen, in groepjes te verdelen volgens dat plan en hen, eveneens volgens dat plan, zo goed mogelijk naar de verschillende scholen, waar de opleiding werd gegeven, die deze officieren en onderofficieren nodig hadden, te zenden. Dat was eigenlijk de hoofdtaak van het bureau. Nu werden in Nederland de officieren eigenlijk al voorbestemd voor een bepaalde functie, althans dat was het plan.

64906. De heer **Fens:** Hoe is men in Engeland eigenlijk aan de scheiding tussen Expeditionnaire Macht en Metropolitan Army gekomen?

A. Volgens mijn persoonlijke mening was dat een grote fout.

64907. De **Voorzitter:** Waarom was dat een fout?

A. Omdat er als het ware geen eenhoofdig bevel was, dat boven de verschillende plannen stond, die in Engeland werden uitgevoerd. Als men een eenhoofdig bevel had gehad en men dus beter een prioriteit had vastgesteld, was het misschien iets beter afgelopen. Er waren nu — zoals u zegt — als het ware twee legers.

64908. De heer **Fens:** Ik heb altijd sterk de indruk gehad, dat het gewoon een „gok" was, waar men bij terechtkwam.

A. Ja, maar dat was natuurlijk de Hollandse kant, die dat uitmaakte, want in Engeland wisten wij eerst niets van de hele Metropolitan Army af.

64909. De heer **Fens:** Dus het is een idee, dat in Nederland is ontstaan?

A. Dat kan ik niet zeggen. In ieder geval generaal *van Voorst Evekink,* die met de Engelsen op het War Office het Expeditionnaire Macht-plan had opgezet, vond het zeer vervelend, dat de andere Hollanders ook met die Engelsen praatten en weer andere groepjes officieren en onderofficieren naar Engeland naar cursussen stuurden. U begrijpt, dat dat verschillende plannen enigszins heeft doorkruist, hetgeen natuurlijk helemaal niet goed was.

64910. De **Voorzitter:** Dat was dus eigenlijk een verwarde situatie. Wie was het hoofd van de Metropolitan Army?

A. Er was eigenlijk geen hoofd.

64911. De **Voorzitter:** Dus een leger zonder hoofd?

64912. De heer **Fens:** Was er niet een bureau in Arlington Street, tegenover Arlington House, dat de indeling bij het Metropolitan Army regelde?

A. U moet niet vergeten, dat is ook één van de punten, waar generaal *van Voorst Evekink* u wel op zal hebben gewezen: In Engeland had men de Expeditionnaire Macht en men had het Ministerie van Oorlog. Het Ministerie van Oorlog had zelf natuurlijk ook connecties met het Engelse War Office. Nu had men in Nederland, toen Nederland was bevrijd, een Sectie Opleidingen. Daarbij zaten officieren, die natuurlijk ook wat van opleidingen moesten weten, en deze probeerden vanzelfsprekend in Engeland wat te weten te komen. Na verloop van tijd gingen zij ook mensen uitzenden. Dat ging weer over het Ministerie van Oorlog en niet via de Expeditionnaire Macht, want er waren twee verschillende bureaux. Dus uw vraag moet ik inderdaad zo beantwoorden, dat er twee instanties waren, die via het War Office mensen naar cursussen stuurden.

64913. De **Voorzitter:** Wat was nu precies de taak van de Expeditionnaire Macht? En de taak van de Metropolitan Army?

A. De Expeditionnaire Macht had dus de taak om volgens het grote plan, dat u daarstraks hebt genoemd, officieren en onderofficieren op te leiden voor de functies, die volgens dat plan nodig waren. Een kapitein van de artillerie kreeg bijv. een functie van afdelingscommandant. Dus deze kapitein, die in krijgsgevangenschap was geweest, moest bijv. cursus A en B volgen en cursus C en D. Volgens dat plan werkten wij.

64914. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van dat plan?

A. De bedoeling van dat plan was om de officieren, die in krijgsgevangenschap waren geweest, of reserve-officieren, die in Holland waren ondergedoken geweest of anderszins, alsmede de onderofficieren zo gauw mogelijk weer „up to date" te krijgen.

64915. De **Voorzitter:** Waarvoor?

A. Om een functie bij de eerste of tweede divisie van de Expeditionnaire Macht te kunnen vervullen.

64916. De **Voorzitter:** Wat was dan de bedoeling van de Expeditionnaire Macht?

A. De bedoeling van de Expeditionnaire Macht was om zo gauw mogelijk te helpen Indië te bevrijden.

64917. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling van de Metropolitan Army?

A. De bedoeling van de Metropolitan Army was om officieren en onderofficieren „up to date" opgeleid te krijgen in Engeland en die te bestemmen voor functies op scholen in Nederland. Dus dat was eigenlijk een heel ander plan, want men wilde natuurlijk ook die scholen van het Nederlandse leger in Nederland weer zo snel mogelijk op peil krijgen. Daarvoor stuurde men die mensen.

64918. De **Voorzitter:** Juist, en wat is er terechtgekomen van de bedoeling van de Expeditionnaire Macht?

A. Volgens mij is er veel van terechtgekomen. Het plan is inderdaad geslaagd, want er is kader opgeleid voor twee divisies.

64919. De **Voorzitter:** Maar zijn die ook in Indië terechtgekomen?

A. Ja, het grootste gedeelte wel. Men heeft natuurlijk — omdat in de loop van de tijd ook in Nederland een leger werd opgebouwd — gezegd: Ja, maar die mensen kunnen wij ook voor andere taken hier gebruiken.
Toen heeft men het plan weer enigszins gewijzigd. Het grootste gedeelte is volgens mij echter inderdaad in Indië aangekomen.

64920. De **Voorzitter:** Wat is uw oordeel over de volgende uitlating in het rapport van generaal *van Voorst Evekink* over October 1945:

> „Zooals in mijn vorig maandrapport reeds op verschillende plaatsen daarin is naar voren gekomen, hebben stemming en moreel van het personeel van de voormalige Expeditionnaire Macht geleden, nu Uwer Excellentie's bekendmaking, dat de te vormen groote eenheden niet meer zullen worden bestemd voor Nederlandsch-Indië."

Dus blijkbaar heeft de Minister vóór 1 November een verklaring afgelegd, dat de grote eenheden niet meer zouden worden bestemd voor Nederlandsch-Indië.

A. Was dit 1946?

De **Voorzitter:** Neen 1945.

A. Dat was het oude plan, dat er in Engeland hele divisies zouden worden opgeleid, dus niet alleen kader, maar ook soldaten. De generaal had toen met de Engelsen geplanned, dat, zodra het kader zou zijn opgeleid, in Ierland zou worden begonnen met de opleiding der recruten. In Engeland was dat veel gemakkelijker geweest, daar had men die divisie veel sneller op kunnen zetten. Dat plan is niet doorgegaan en dit komt weer door de opleiding van al de infanteriebataljons in Nederland. De reden daarvan was, dat die infanteriebataljons sneller konden worden opgeleid dan hele divisies. De oorzaak van deze wijzigingen was, dat Indië eerder is bevrijd dan men had kunnen voorzien.

64921. De **Voorzitter:** Wat is er van de oorspronkelijke Expeditionnaire Macht naar Indië gegaan?

A. Uitsluitend kader van twee divisies.

64922. De **Voorzitter:** Van hoeveel divisies?

A. Twee. De eerste (de 7 December-Divisie) en de tweede divisie.

64923. De **Voorzitter:** Hoe waren nu naar uw oordeel de stemming en het moreel van de Expeditionnaire Macht?

A. Uitstekend. Men had wel wat aanmerkingen, dat de cursussen niet snel genoeg op elkaar volgden. Daar ben ik van overtuigd. Ik heb zelf dikwijls met de generaal, tochten door Engeland gemaakt en dat kunt u ook wel lezen in diens rapporten, dat er natuurlijk nogal eens bezwaren waren. B.v. dat de officieren weleens moesten wachten tot er een volgende cursus afkwam. Dit kwam, omdat de Engelsen ook moeilijkheden hadden, want de oorlog was sneller afgelopen, dan zij hadden geplanned. Dus er waren weer veel meer plaatsen voor Engelsen nodig dan men van te voren had voorzien en onze recrutering liep niet helemaal volgens plan. Dus het gebeurde inderdaad weleens, dat officieren en onderofficieren in het kamp Wolverhampton wat langer zaten dan oorspronkelijk was geplanned. Over het algemeen zou ik zeggen, dat het kader van de eerste en tweede divisie in Engeland uitstekend is opgeleid, althans voor dit doel.

64924. De **Voorzitter:** Dus u kunt niet zeggen, dat er in het algemeen klachten waren bij de Expeditionnaire Macht?

A. Neen. Ik weet wat er in dat rapport staat en er waren natuurlijk wel officieren, die helemaal niet tevreden waren, maar die gingen met een ander idee naar Engeland dan waarvoor het plan was opgezet. Er waren ook officieren, die naar Engeland kwamen en niet veel leerden, omdat ze zelf zo goed waren. De Nederlandse beroepsofficier staat op een zeer hoog peil, wat kennis betreft. Die cursussen beantwoordden misschien niet helemaal aan de verwachtingen van sommigen van die officieren. Dat kan een reden zijn, waarom enkele officieren niet helemaal tevreden waren. Ik weet zeker, dat dit de reden was, want ik heb het nogal dikwijls gehoord.

64925. De heer **Fens:** Is uw indruk, dat de jongens, die met de pre-intake naar Engeland zijn gekomen, inderdaad behandeld zijn op de manier, welke aan deze jongens was voorgespiegeld?

A. U bedoelt zeer waarschijnlijk de wijze, waarop deze mensen zijn gerecruteerd?

64926. De heer **Fens:** Neen, de mannen zijn, wat ik er zo van heb gehoord, beladen met beloften naar Engeland gekomen.
Zoiets van: „Jongens, neem een overstapje naar Engeland en je wordt officier". Naar ik meen, is het resultaat voor vele jongens vrij bedroevend geweest.

A. Dat komt voornamelijk, omdat die recruteringsbureaux advertenties in de kranten zetten, die niet helemaal juist waren en waar men iets anders uit zou kunnen halen dan er werkelijk stond. Er stond: „Je kunt naar Engeland gaan voor een officiersopleiding". Maar een eenvoudige Hollandse jongen leest dat anders dan iemand, die er in zit.

64927. De heer **Fens:** Neen, ik heb het niet over de eenvoudige Hollandse jongens, zoals u die bedoelt. Het ging hier om die 2000 à 3000 jongens met middelbare schoolopleiding. Als ik goed ben ingelicht, zijn daar de grote teleurstellingen gevallen. Die jongens kwamen in Brentwood aan en de een werd geschikt bevonden en de ander niet. De man, die niet geschikt was, ging niet naar een octu toe. Ik wil niet zeggen, dat de anderen allemaal wel geschikt waren, want dat heeft de praktijk ook anders uitgewezen. De rest verdween in de grauwe massa; ze werden kok en kregen corveediensten, e.d. Nu is mijn vraag deze: is u dit bekend en hebben die klachten de Headquarters wel bereikt?

A. Ja, ze hebben ons wel bereikt.

64928. De heer **Fens:** Wat is er aan gedaan?

A. Er is ook veel aan gedaan, zo ben ik zelf b.v. eens naar een W.O.S.B. geweest, waar de mensen worden getest. Van zo'n W.O.S.B. heb ik een uitstekende indruk gekregen. De mensen werden in Brentwood ook op een zeer fijne wijze getest, want de Engelsen testen heus niet streng. Ze vonden die Hollandse jongens allemaal uitstekend. Ze waren gezond, ze waren allen enthousiast. Het waren eerste klas krachten. Dat wil echter nog niet zeggen, dat ze direct bij de eerste selectie voor opleiding op een octu kwamen.

64929. De heer **Fens:** Dat vind ik ook het grote bezwaar niet. Mijn bezwaar gaat hiertegen — ik neem aan, dat ze inderdaad niet allen geschikt waren voor een officiersopleiding, of zelfs voor een kaderopleiding —, dat men ze toen op verkeerde plaatsen heeft neergezet; men had geen belangstelling meer voor hen.

A. U hebt gelijk in zoverre, dat u dit hebt gehoord van groepen mensen, die het is overkomen, maar dat waren geen afgeteste mensen, maar goedgeteste mensen. Die mensen konden niet direct naar een octu, omdat er in die octu-opleiding grote stagnaties zijn geweest. Zij zijn inderdaad op de Engelse scholen misbruikt.

64930. De heer **Fens:** Ik heb groepen van deze jongelui in verscheidene regimenten meegemaakt. Ze vormden daar zo'n beetje een dorp der vergetenen. Een commanderende officier zei eens tegen mij: Zeg, weet je, dat hier nog een stelletje landgenoten van je zit?

A. Waren dat opgeleide mensen?

De heer **Fens:** Daar waren zelfs derde-jaars-studenten bij.

A. Waren zij afgetest?

64931. De heer **Fens:** Ja. Ze waren daar in dat regiment neergezet en niemand wist, wat met ze te beginnen.
Als u het goedvindt, Mijnheer de Voorzitter, ga ik over tot een ander onderwerp, de kwestie van de liaison-officers. Heeft het instituut der liaison-officers naar uw idee goed gewerkt?

A. De reden, dat er liaison-officers bij die Engelse opleidingsscholen werden geplaatst, was in de allereerste plaats om het contact

met ons te onderhouden. U weet, dat, al bestond bij de Expeditionnaire Macht een vrij groot hoofdkwartier, het lang niet groot genoeg was om dat allemaal gemakkelijk te kunnen bijhouden. Vandaar, dat er dus op al die verschillende scholen liaison-officieren werden geplaatst. Daar zaten goede en slechte officieren bij.

64932. De heer **Fens:** Ja, maar nu spreekt u over de scholen, dus dat waren allemaal jongens, die in opleiding waren. Maar nu meen ik de grote massa, die afgetest was en ergens heen gestuurd werd. Waren daarvoor ook liaison-officieren ter beschikking?

A. Hoe bedoelt u, dat ze ergens naar toe gestuurd werden?

De heer **Fens:** Ik heb b.v. in Rhyl, in Wales, dergelijke mensen meegemaakt. Ze zaten bij het 227 Artillery Training-Regiment. Kwam daar wel ooit iemand kijken? Daar zaten 24 Hollandse jongens, die geen pakjes kregen. Er was geen geestelijke verzorging.

A. Er zijn inderdaad onderdelen geweest, waar geen liaison-officier was.

64933. De heer **Fens:** Ze waren er toch voor aangewezen?

A. Ja, maar er waren niet voldoende liaison-officieren. Er waren enorm veel scholen en opleidingscentra en trainingregiments. Daarvoor hadden we niet voldoende liaison-officieren.

64934. De heer **Fens:** Moet ik nu aannemen, dat het geval, dat ik daar nu zelf heb meegemaakt, het enige geval is geweest?

A. Dat wil ik niet beweren, maar ik geloof toch, dat het een uitzondering was. Deze fouten, als die zijn gebeurd — ik weet weer fouten, die een andere reden hadden —, werden toch weer snel rechtgezet.

64935. De heer **Fens:** Ik geloof niet, dat ik dit geheel met u eens kan zijn. Het is mij bekend, dat Headquarters deze gevallen werden medegedeeld. Toch gebeurde er niets.

A. Ik zei ook al, dat er goede en slechte liaison-officieren zijn geweest. Dat ben ik volkomen met u eens, maar die slechten zijn misschien de oorzaak van deze misstanden geweest. Ik ben er van overtuigd, dat het contact van Londen met de jongens bij de verschillende onderdelen niet goed genoeg was. Ook al weer, omdat er niet voldoende officieren beschikbaar waren voor die taak. Ook bij het grote plan van de Expeditionnaire Macht kwamen we nooit aan het juiste getal van het plan toe. Er werden altijd te weinig officieren en onderofficieren uit Holland uitgezonden. Dus iedere officier en onderofficier, die kon worden opgeleid, werd er bij zijn haren bij gesleept om in dat plan voor Indië mee te doen. Er is weleens een beetje minder de nadruk gevallen op de functies van liaison-officieren. Dus wat u zegt, zal wel waar zijn. Dit is dan volgens mij de verklaring.

64936. De **Voorzitter:** Is het u bekend of bij de recrutering door de militaire autoriteiten bepaalde beloften aan de recruten zijn gegeven?

A. Ik weet alleen van die advertenties, die in de kranten verschenen en die men als werkelijke beloften uitlegde. Daar stond dan in: Geeft u op voor oorlogsvrijwilliger. U kunt dan in Engeland voor officier worden opgeleid. Zo iets dergelijks, in ieder geval een inhoud van deze aard. Het is niet met de bedoeling in de kranten gezet, dat iedere man, die naar Engeland ging, officier zou worden, maar zij kwamen op de officiersopleiding. Wat er stond, was wel juist, maar het werd verkeerd uitgelegd. Er werd zeer waarschijnlijk weleens op deze wijze gerecruteerd, dat deze mensen werd gezegd: Je kunt officier worden. Dat wil echter nog niet zeggen, dat iedereen het ook wordt. Dat zegt men toch op het ogenblik in het Nederlandse leger ook. Er zijn mensen, die in het leger komen en worden aangewezen voor officiersopleiding. Dan zegt men: Je kunt officier worden. Dat wil niet zeggen, dat ze het worden.

64937. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men werd hier toch opgeroepen met het idee om officier te worden, dus het was enigszins misleidend.

A. Zo legde men het uit.

64938. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Als mensen een oproep niet zo heel nauwkeurig lezen en er staat in een oproep: „U kunt officier worden"; dan denkt natuurlijk iedere eenvoudige jongen, dat hij offcier kan worden.

A. Maar hij kan het ook inderdaad worden.

64939. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus de jongens kwamen allemaal bij een officiersopleiding? En daarna werd er pas bepaald, wie er officier werd?

A. Ja. Behalve grote groepen, die later naar Engeland gingen en waaronder ook H.B.S.'ers zaten. Misschien zijn dat die mensen geweest, die geen officier mochten worden, omdat het niet in het plan paste.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dan hadden ze op een andere advertentie gerecruteerd moeten worden.

64940. De heer **Fens:** Ik bedoel de werkers van het eerste uur, die in Februari en in Maart naar Engeland zijn gegaan. Ik weet van advertenties niets af, maar mij is wel bekend, dat door het hoofd van de C.I.K.L. persoonlijke toezeggingen in bepaalde plaatsen in Brabant zijn gedaan. Hij heeft verschillende jongens met middelbare opleiding gevraagd naar Engeland te gaan als oorlogsvrijwilliger en gezegd dat ze officier zouden worden. Zijn de grote teleurstellingen daaruit niet voortgekomen?

A. Dat is natuurlijk fout. Zij kwamen dan in Engeland aan en wij wisten nergens van en dus kregen ze een heel ander idee.

64941. De **Voorzitter:** Heeft u in Engeland niets gemerkt van die teleurstelling?

A. Ja, natuurlijk. Ik heb veel mensen op mijn bureau gehad en dezen zeiden, dat ze op de officiersopleiding waren gekomen en geen officier waren geworden. Over het algemeen kwam ik dan tot de conclusie, dat deze mensen, hoewel hun opleiding wel voldoende was, toch andere gebreken hadden. Het waren meestal de mensen, die een onvoldoende mate van overwicht hadden. Dat noemde men in Engeland „lack of leadership". De gevallen, die de heer *Fens* noemt, heb ik zelf nooit meegemaakt. Die zijn waarschijnlijk ook niet naar Londen gegaan om zich daar te verklaren.

De heer **Fens:** Neen, inderdaad niet, deze jongens waren waarschijnlijk te bescheiden.

64942. De **Voorzitter:** Dus er is nooit gebleken van klachten in die zin, dat er gezegd is: Mij is beloofd, dat ik officier zou worden?

A. Ja, natuurlijk, dat werd in ieder onderdeel gezegd. Dat namen wij ook met een korreltje zout.

64943. De **Voorzitter:** Hebt u geen onderzoek ingesteld of die belofte inderdaad was gegeven?

A. Daar is veel over te doen geweest.

64944. De **Voorzitter:** Ja, maar is daar ook een onderzoek naar ingesteld?

A. Ik geloof, dat de generaal daar met de Minister over heeft gesproken en dat wel degelijk is onderzocht, wat de reden hiervan kon zijn.

64945. De heer **Fens:** Herinner ik mij goed, dat Minister *Meynen,* ik meen in Wolverhampton, een speech heeft gehouden, waarin hij heeft gezegd: Dit is dan wel beloofd, maar jullie kunnen niet allemaal officier worden, want ik kan niet een leger van alleen officieren op touw zetten?

A. Ja, inderdaad, dat was dan weer het grote plan, maar een ander punt is hier ook nog van belang, nu u het hier toch over hebt, dat bijv. sommigen van die pre-intake mensen als het ware is beloofd, dat ze kans hadden om beroepsofficier te worden. Die mensen zijn voor het grootste gedeelte heden ten dage nog geen beroepsofficier. Dat is nog veel erger.

64946. De **Voorzitter:** U zegt, dat ze kans hadden om beroepsofficier te worden, dat sluit nog niet in, dat ze het ook zullen worden.

A. Neen, daar hebt u gelijk in, maar er is natuurlijk een grens. Daar kan misschien eens een halfjaar overheen lopen, maar nu zijn we toch al drie jaar verder.

64947. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Men verwacht wanneer men bij een opleiding voor officier komt, dat men ook officier wordt.

A. Ja.

64948. De **Voorzitter:** En dat men alleen wordt afgewezen, als men niet geschikt is bevonden.
Zijn er nu ook mensen niet officier geworden, die wel voldeden aan de eisen, maar die het desalniettemin niet zijn geworden?

A. Ja, dat is misschien voorgekomen. Er zijn wel stagnaties in geweest, want u weet misschien, dat er bijv. een Hollandse W.O.S.B. naar Engeland is gegaan om mensen nog eens te testen voor de tweede maal. En bijv., dat andere punt, dat sommigen nog steeds geen beroepsofficier zijn. Toen generaal *van Voorst Evekink* eens bij Minister *Meynen* kwam, waar ik zelf toevallig bij was, is door hem aan Minister *Meynen* gevraagd: Kunnen deze mensen nu geen beroepsofficier worden? Deze jongens behoorden tot de besten van ons volk. Het waren de meest enthousiaste mensen, ze hadden een goede opleiding gehad. Deze mensen hebben in Engeland prachtige beoordelingen gehad. Minister *Meynen* heeft toen ook toegezegd, dat hij zou proberen om hier zoveel mogelijk spoed achter te zetten. Tot op deze dag zijn ze echter nog geen beroepsofficier. Dus als u het hebt over beloften, dan is het natuurlijk inderdaad waar. Dat vind ik zelf ook helemaal onjuist. Wat men hiermede bereikt, is dat de beste mensen niet langer wachten, want die zoeken een burgerbaan en men houdt op de duur alleen de slechte over.

64949. De **Voorzitter:** Hebt u weleens iets gemerkt van klachten over de z.g. delegaties?

A. Ja, maar daar weet ik toch niet veel van. Ik weet wel, dat er klachten zijn geweest en ik weet ook, dat er grote fouten zijn gemaakt. Ik weet echter niet hoe de vork aan de steel zat.
Daar had ik natuurlijk zelf niets mee te maken, omdat het niet met de opleiding te maken heeft. Ik geloof ook wel, dat het is gebeurd, dat de gegevens uit Holland niet goed doorkwamen. Ik zou er echter geen inlichtingen over kunnen verstrekken.

64950. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik wilde nog even naar het begin teruggrijpen. U hebt gezegd, dat u als Engelandvaarder naar Engeland bent gegaan. Hoe hebt u dat gedaan, want u had toen net die zware tijd achter de rug met uw voet. Bent u per trein gegaan of hebt u ook gedeeltelijk gelopen?

A. Gedeeltelijk gelopen en gedeeltelijk per trein. Dat was natuurlijk het volgende jaar, het was niet in 1940.

64951. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Neen, dat begrijp ik. Ging u met een bepaalde opdracht? Van de illegaliteit?

A. Neen, er was een ondergrondse route naar Engeland, waar de heer *Melse,* die zelf is gefusilleerd, als het ware het hoofd van was. Dat was dezelfde route, waarover cadetten naar Engeland gingen. Dus dit was een ondergrondse route, die cadetten en beroepsofficieren naar Engeland zond. Deze heer *Melse* kende ik. Op een gegeven moment ontmoette ik hem weer eens en ik vroeg of hij een mogelijkheid zag om mij naar Engeland te sturen. Dat lukte.

64952. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Dus u bent niet met een bepaalde opdracht voor een illegale groep gegaan?

A. Neen. Ik geloof ook niet, dat dat in 1941 al zo goed was georganiseerd. Ik geloof, dat dat pas later kwam, in 1942 of 1943.

64953. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U bent toch over Frankrijk en Spanje gegaan?

A. Ja. Over Frankrijk, Zwitserland, Spanje en Gibraltar.

64954. De **Voorzitter:** Heeft u nog een mededeling te doen, waarvan u meent, dat deze van belang kan zijn voor de commissie? Over de Expeditionnaire Macht bijv.?

A. Neen, geen mededeling. Ik weet natuurlijk niet, wat uw bedoeling is met dit onderzoek, maar ik wilde alleen zeggen, dat als de vraag is: Hoe heeft de Expeditionnaire Macht gewerkt?, ik zou willen zeggen, dat generaal *van Voorst Evekink* en generaal *Sas* het uiterste hebben gedaan om dit plan te doen slagen en dat het ook aan hen is te danken, dat het inderdaad is geslaagd.

64955. De **Voorzitter:** Wat verstaat u nu onder plan?

A. Het Expeditionnaire Macht-plan. Het plan dus van de encadrering van de divisies in Engeland.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

G. VOLLEMA.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 7 SEPTEMBER 1949

Sub-commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Stufkens en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

GERARD WILHELM STÖVE,
oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd vice-admiraal.

Hij legt de eed af als getuige.

65242. De **Voorzitter:** Welke verschillende functies hebt u bekleed in de jaren 1940 tot 20 November 1945?

A. Ik ben in 1937 naar Indië gegaan met de opdracht van eskadercommandant. Dat ben ik gebleven tot medio Juni 1940. Het was een commando, dat normaal altijd 2 jaar duurde. Men heeft er mij langer voor aangehouden. Toen ben ik daar opgevolgd door schout bij nacht *Doorman,* die gedurende het verdere deel van de oorlog het bevel over het eskader heeft gevoerd. Ik kwam dus vrij van het eskader, waarna admiraal *Helfrich* mij heeft belast met iets, dat in Indië heel nodig was, nl. de voortzetting van de officiersopleiding voor de marine. Door de bezetting van Nederland was de aanvulling van jonge officieren voor de vloot komen te vervallen, waardoor men mij toen in Indië heeft belast een officiersopleiding in Soerabaja te organiseren. Dat is een nogal succesvolle opdracht geworden. Die taak heb ik tot de tweede helft van Januari 1942 vervuld. Daarna werd ik opgeroepen naar Londen te komen, met de bedoeling, dat ik in Londen marine-commandant zou worden, van de marine in Engeland. De functionaris, die er op dat ogenblik was, de schout bij nacht *Termijtelen,* was aangewezen als vertegenwoordiger van de Nederlandse marine in Washington. Intussen was daar gevormd de Combined Chiefs of Staff. Toen is de heer *Termijtelen* vanuit Londen daarheen gegaan. Mijn gaan naar Engeland was uit de aard der zaak niet zo maar een vlugge reis door de lucht vanuit Indië. Het liet nogal op zich wachten. Mijn reis ging via Amerika. Toen ik aldaar aankwam, hoorde ik, dat de heer *Termijtelen* intussen naar Londen was teruggeroepen om zijn oude functie weer te vervullen. Ik ben in zijn plaats aangewezen bij de Combined Chiefs of Staff. Ik kwam daar ongeveer 10 of 11 Maart aan, die datum staat mij niet helder voor de geest. Het was in ieder geval omstreeks die tijd. Het was eigenlijk een heel ongelukkig moment, een tragisch moment, want de Nederlandse zeemacht was net veertien dagen tevoren in de Javazee practisch gesproken verdwenen. Dat betekende, dat onze rol als actieve deelnemer aan de oorlog daardoor eigenlijk grotendeels was uitgespeeld, althans tijdelijk was uitgespeeld, zodat mijn komst in Amerika op dat moment niet zo heel erg belangrijk meer was; de Nederlandse vertegenwoordiging had heel veel aan belangstelling verloren, daar Nederland slechs met weinig actieve middelen aan de oorlog kon deelnemen. Toen ik in Amerika aankwam, stond alles in het teken van het verlies van Indië en het Indische Gouvernement had in Amerika ongelofelijk veel voorraden besteld, o.a. vliegtuigen, munitie. en alle mogelijke machines. Daarvoor was — zoals u wel weet — opgericht de Nederlandse Inkoopcommissie, Netherlands Purchasing Commission, zetelende in New York. Uit de aard van de zaak was voor de Purchasing Commission toentertijd de taak niet zo gemakkelijk, want er was al praktisch niets meer te kopen op de vrije markt in Amerika. Alles was helemaal ingesteld op de Amerikaanse oorlogstoerusting. Dus als het over vliegtuigen, munitie of iets, dat ook maar enigszins naar het militaire zweemde, ging, dan moest er toestemming van de hoogste leger- en marine-autoriteiten zijn. Men had in Amerika een speciaal lichaam, „the Munition Board", die eigenlijk al deze zaken moest toewijzen, moest coördineren en dat alleen kon doen met toestemming van de Combined Chiefs of Staff. The Combined Chiefs of Staff was een lichaam, waarin eigenlijk in hoofdzaak Amerikanen en Engelsen zitting hadden. Verder waren dan enkele geallieerden met die Combined Chiefs of Staff geassocieerd. Daaronder waren Nederland, China en enkele Britse Dominions, zoals Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Pas veel later is er ook een Franse vertegenwoordiger gekomen van Free-France. Ik zou zeggen, deze niet rechtstreeks meedoende oorlogvoerenden of niet behorende tot de belangrijkste partijen, werden alleen gehoord en kwamen er alleen, wanneer het werkelijk rechtstreeks hun nationale belangen betrof. Overigens hoorden wij maar heel vaag van wat er omging. Daar had de Combined Chiefs of Staff natuurlijk ook wel een heel gegronde reden voor, want één van de grootste moeilijkheden in oorlogstijd is de geheimhouding van de plannen. Hoe meer mensen daarvan weten, des te meer kans is er, dat die zaak uitlekt. Dus men hield — zou ik zeggen — het maken van de grote plannen in zo klein mogelijke kring. Als wij daar niet rechtstreeks bij betrokken waren, hoorden wij daar ook niet van. Onze eerste taak was het meest, wat ik zo juist aanstipte, in verband met de voorraden, die bestemd waren geweest voor Nederlandsch-Indië en die men Nederlandsch-Indië had toegezegd en die Nederlandsch-Indië ook wel, vooraf gaande aan de val, gereed kreeg, omdat ze alles rechtstreeks met goud betaalde. In die tijd was er nog helemaal geen sprake van Lend Lease. Doordat alles rechtstreeks met goud werd betaald, liepen die leveringen in het algemeen vlot. Maar zodra Nederlandsch-Indië had opgehouden te bestaan, ging dat natuurlijk meteen niet meer door. Daar was de basis voor ontvallen en toen heeft de geallieerde oorlogvoering gezegd: Al die voorraden, bestemd voor de Nederlanders of Nederlandsch-Indië, worden op het ogenblik teruggenomen en zullen op de een of andere wijze worden gebruikt voor de geallieerde oorlogvoering.

65243. De heer **Fens:** Zijn dat die voorraden, die in bestelling waren?

A. Die in bestelling waren en die ten dele ook al in het bezit waren van de Purchasing Commission. Ze waren gedeeltelijk al opgeslagen, want het waren grote hoeveelheden en ze wachtten alleen maar op verscheping. U begrijpt, dat dat in die tijd ook helemaal niet zo vlot ging. We beschikten niet meer over een vrije, onbeperkte tonnenmaat van ons zelf. Dus er waren grote hoeveelheden opgeslagen in de vorm van machines, ijzer, staal, enfin alles, wat er in Indië nodig zou zijn. Er lag voor millioenen en millioenen. Tenslotte hadden wij natuurlijk nog wel enige strijdkrachten. We hadden onder meer nog een luchtvaartdienst, die ten dele in Australië was. We hadden nog een luchtvaartdienst in Engeland. Reeds vóór de val van Java zijn al de leerlingvliegers, zowel van de marine als van het leger, naar Australië geëvacueerd. Vandaar uit zijn ze naar Amerika gebracht en werden verder in het zuiden, in Jackson (Missisippi), opgeleid. De Regering stelde er zeer veel prijs op, dat bepaalde bestellingen, al zou het dan met een gewijzigde bestemming zijn, voor de Regering behouden bleven. In hoofdzaak vliegtuigen (bommenwerpers). De levering van de bommenwerpers was geblokkeerd en zo stond ons werk eigenlijk vanaf de eerste dag, dat ik in Amerika ben gekomen, in het teken van bepleiten bij de Combined Chiefs of Staff, dat wij deze wapens nog nodig hadden. Het ging met heel veel moeite gepaard, omdat zij die wapens ook elders nodig hadden. Wij hadden een tekort, maar zij hadden een nog veel groter tekort. Wij bouwden onze strijdkrachten zo veel mogelijk op, maar zij bouwden die op in een veel sneller tempo en beschikten over een onbeperkte hoeveelheid mensen. Het is dus niet erg vlot gelopen voor ons. Het resultaat is dan ook geweest, dat vele van die voorraden door de Amerikanen zijn teruggekocht. Dat is allemaal afgewikkeld door the Netherlands Purchasing Commission. Het hoofd was daar toen de heer *van den Broek,* inmiddels overleden. Hij is later een tijdlang Minister van Financiën geweest en was ook directeur van de Billiton-Maatschappij. Hij heeft dat allemaal met zeer veel commercieel inzicht afgehandeld, zoals ik meerdere malen heb gehoord; niet

alleen dat de kostprijs — naar ik meen — was uitgekomen, maar dat de teruggave van al deze door Indië bestelde voorraden aan Amerika voor de Nederlandse Regering bepaaldelijk nog een voordeel — in geld dan — had betekend. Doordat Nederland bezet was en doordat ook Indië was weggevallen, was het voor de Nederlandse Regering in die tijd uiterst moeilijk de strijdkrachten uit te breiden. Er zijn over de gehele wereld Nederlanders gerecruteerd, ze zijn naar Engeland gebracht, kregen daar een opleiding bij de Irene-Brigade en een gedeelte daarvan werd beschikbaar gesteld voor de marine en voor de opleiding van vliegers. Voor de opleiding van vliegers hadden we in die tijd de meeste mensen. Zo waren er in Jackson een zeer groot aantal Nederlanders, afkomstig uit Nederlandsch-Indië, zowel inheemsen als Nederlanders, in opleiding.

Zij hebben daar tenslotte ook allemaal hun opleiding beëindigd. De meeste jongelui hadden zich oorspronkelijk in Indië aangemeld als vlieger. Ze wilden allemaal piloot worden.

Dat was in Indië ook mogelijk geweest, omdat men over voldoende andere krachten beschikte naast de vliegers, zoals mitrailleurschutters, telegrafisten, mecano's en het gehele bijbehorende grondpersoneel. Toen deze opleiding in Amerika moest worden voortgezet, bleek al heel ras, dat we wel vliegers konden opleiden, maar dat het zou betekenen, dat deze vliegers zouden kunnen worden opgenomen in geallieerde formaties, waardoor het zuivere Nederlandse wezen van deze vliegformaties zou verdwijnen. Ze zouden een plaats kunnen krijgen bij de Royal Air Force en bij de Amerikaanse Air Force en de Australian Air Force. Men wilde van geallieerde zijde wel Nederlandse formaties hebben, maar dan moesten ze ook volledig zijn. Die formaties moesten zich zelf dan helemaal kunnen bedruipen en in stand houden. Dat betekende, dat we behalve de vliegers en de schutters, enz. moesten hebben voldoende electriciens voor electrische installaties, voldoende mecano's, kortom het hele grondpersoneel — dat nogal uitgebreid is — liefst met de koks en de hofmeesters er bij. Dit is voor velen van de jongelui een teleurstelling geweest, want in plaats van piloot — hoewel ze daar misschien wel een zekere geschiktheid voor hadden — moesten ze mitrailleurschutter worden of ze moesten telegrafist worden, omdat we tenslotte vliegtuigbemanningen moesten gaan opleiden en niet meer alleen vliegers. Dat is tenslotte allemaal geschied, zodat de wens van de Nederlandse Regering om eigen vliegtuigen te hebben nog altijd bleef bestaan.

65244. De **Voorzitter:** Hoe groot was het aantal leerlingen in Jackson ongeveer?

A. Ik denk ongeveer een paar honderd, maar dat kan wel niet juist zijn. In ieder geval was het voor ons doen een groot aantal. Generaal *Giebel,* Cdt. L.S.K., was daar chef van de staf, dus deze kan u onmiddellijk inlichten over het juiste aantal leerlingen. Generaal *van Oyen,* die naar ik meen ook in Den Haag woont, was commandant in Jackson. Er zijn tal van officieren — die bij die opleiding ingedeeld zijn geweest — tegenwoordig in Den Haag. Ik kan het u niet precies zeggen, maar het was een zeer belangrijk aantal. Het waren dus geen officieren, het waren jongelui, waaronder enkele sportvliegers, die veelal net van de H.B.S. kwamen. Er was toen in Indië een groeiend enthousiasme om aan de oorlog deel te nemen. Het waren over het algemeen flinke jongens.

Het verkrijgen van vliegtuigen was dus een van de eerste taken, die wij voortdurend gaande moesten houden. Wij moesten bij die Combined Chiefs of Staff — ik spreek over wij, mijn tegenhanger van landmachtzijde was generaal *Dijxhoorn* — trachten in de „picture" te blijven. Men vergat ons te gaarne. Ik wil niet zeggen, dat men er een bepaalde aanleiding toe zou hebben gehad om de Nederlanders uit te schakelen, maar men had ons niet nodig. Men kon het zelf doen en ik begrijp het ook wel, men vond het samenwerken van verschillende geallieerden, wanneer men het zelf aankon, maar lastig, hetgeen ook waar is. Dit is helemaal geen verwijt aan de geallieerde leiding op dat moment. Het is begrijpelijk, doordat wij zo weinig meer hadden in te brengen, dat men ons een beetje vergat. Men was heel vriendelijk en beleefd, maar daar hield het ook mee op. Wij hebben van onze zijde altijd getracht, de belangstelling voor Nederland en natuurlijk ook Nederlandsch-Indië gaande te houden en de aandacht er op te blijven vestigen, door zo veel mogelijk te wijzen op zaken, die voor de oorlogvoering belang konden krijgen of nog steeds hadden. Amerika was op dat ogenblik volkomen in het defensief; door het gebeurde in Pearl Harbour waren talrijken eigenlijk helemaal down geslagen, ook moreel; daarna nog de nederlaag in de South West Pacific. Kort en goed het was voor Amerika het dieptepunt van de oorlog, toen wij in Washington aankwamen. Daarentegen had men niet het gevoel bij de pakken te willen gaan neerzitten, maar zo gauw mogelijk en ook systematisch deze zaak te gaan opbouwen. Dat betekende voor hen in de eerste plaats het opbouwen van hun bases. De enige basis, waar men over beschikte, was Pearl Harbour, dat is tenslotte nog een heel eind van Japan en van de Japanse mandaatgebieden verwijderd. Dus men wilde andere bases inrichten. Daar was voorlopig alles op geconcentreerd. Door die geweldige afstanden was het vanzelfsprekend, dat men erg veel belangstelling had voor nabije grondstoffen. Wij zijn eigenlijk voor het eerst weer gehoord, toen we de Combined Chiefs of Staff duidelijk hadden gemaakt, dat het niet tot de onmogelijkheden behoorde om, als men de Jappen uit Nieuw-Guinea zou kunnen verdrijven, in betrekkelijk korte tijd dicht bij de zee, in de Vogelkop, olie te vinden en olie te winnen.

65245. De **Voorzitter:** Mag ik u nog even deze vraag stellen? U had het zo pas over die basis. Is er ook niet sprake van geweest, dat de Amerikanen de vlootbasis Soerabaja wilden opbouwen?

A. Ja, daar kom ik aanstonds op.

De **Voorzitter:** Dus het komt dadelijk in uw betoog naar voren?

A. Ja. Wij kregen van onze Regering uit Londen al betrekkelijk vlug een vrij nauwkeurige analyse, die de B.P.M. had gemaakt van de mogelijkheid voor de Japanse oliewinning in Indië. Deze oliemaatschappij was zelf natuurlijk grotendeels op de hoogte van wat er was vernield en had een inzicht, wat een Mogendheid als Japan met de moderne hulpmiddelen kon doen om de verwoeste olievelden of fabrieken en boorterreinen in betrekkelijk korte tijd te herstellen, indien het materiaal daarvoor werd aangevoerd. Het was ongeveer Mei, dat we deze analyse kregen en die aan de Combined Chiefs of Staff gaven. Die analyse klonk voor de geallieerden betrekkelijk somber, omdat het mogelijk was, dat de Japanners na enige maanden uit Sumatra en uit Borneo, vooral West-Borneo, weer grote hoeveelheden brandstoffen zouden kunnen krijgen. Dit betekende tevens, dat wij daarmede aan de geallieerden een object aangaven, waar zij met hun onderzeeboten — in die tijd vooral onderzeeboten, want het lag in het algemeen buiten de werkingssfeer van vliegtuigen — goede doelen konden vinden, nl. de Japanse tankers. Tegelijkertijd hadden we hen opmerkzaam gemaakt op de mogelijkheid van Nieuw-Guinea en dat is bijzonder in de smaak gevallen. Men was er zeer voor geïnteresseerd. We zijn toen dadelijk gevraagd om in de gecombineerde vergadering van de Combined Chiefs of Staff te komen. Ik heb er toen een memorandum over gemaakt, dat hebben we daar uitgelegd. We waren ineens weer „volwaardige broeders" geworden. Naar wij vernamen was dat memorandum de volgende dag al persoonlijk bij President *Roosevelt* voorgebracht. Dus wel een bewijs, dat het begon te nijpen. De Duitsers en de Jappen drongen van het Westen en van het Oosten op, zodat er in die tijd werkelijk een gerede angst bestond, dat de olie-afvoer uit het Midden-Oosten wel eens onderbroken zou kunnen worden. Dat zou uiteraard voor de geallieerde oorlogvoering een heel harde klap zijn geweest. Het gevolg is geweest, dat men daar belangstelling voor had en dat men ons vroeg, wat er voor nodig zou zijn; wat voor materialen zouden er nodig zijn, wat voor mensen, enz. Dit heeft aanleiding gegeven tot een studie en tot de oprichting van het zg. oliebataljon. We hebben toen met medewerking van de Nederlandse Oliemaatschappijen — uit alle delen van de wereld zijn er Nederlanders gerecruteerd, gemilitariseerd — een oliestaf opgericht, onder leiding van de toenmalige kolonel *de Laive* (hij was in reservedienst). Die gehele oprichting geschiedde in Amerika. De heer *de Laive* is tegenwoordig — naar ik meen — administrateur van Pladjoe (Sumatra). In Washington zetelde de staf en op vele Amerikaanse boorterreinen werden onze mensen gedetacheerd om daar met het allernieuwste materiaal ervaring op te doen, om zo doende een vlugge wijze van oliewinning te leren. Dit was in feite het eerste succes, dat wij bij de C.C.S. boekten en waardoor wij weer belangstelling gingen ondervinden; men zag dit zelfs als een mogelijkheid, die belangrijk kon worden. Het bleek alras, dat deze oriëntering op Amerika voor eventuele oliewinning in Nieuw-Guinea, een klein beetje de aandacht van de Engelsen trok. Dit merkten wij zo uit allerlei aangelegenheden, meestal uit particuliere gesprekken, die wij vanzelfsprekend zoveel als maar enigszins mogelijk met daar ter plaatse aanwezige Engelsen en Amerikanen voerden. U weet, zowel in Amerika als in Engeland kan men meestal het gemakkelijkst de zaken voorbereiden, niet op een officieel kantoor, maar door zo eens een praatje te maken of eens met elkaar te gaan eten. Wij trachtten dus zo veel mogelijk mensen te ontmoeten en te leren kennen. Zo merkten we dan, dat er van Engelse zijde een beetje met schele ogen naar ons succes werd gekeken. Dit is ook aanleiding geworden, dat er van Engelse zijde naderhand belangstelling is ontstaan voor een zo vlug mogelijke oliewinning uit Sumatra, maar dan Engels georiënteerd.

65246. De **Voorzitter:** Ging dat initiatief van de Engelsen uit of van de heer *van Mook?*

A. Mijn indruk is, dat dit initiatief van de Engelsen is uitgegaan.

65247. De **Voorzitter:** Via de heer *van Mook* of rechtstreeks naar u?

A. Dat werkte van de andere kant van de Atlantische Oceaan. Wij zaten in Amerika, maar wat ik eigenlijk officieel het eerst hoorde van de belangstelling en de mogelijkheden, om van Engelse zijde olie in Sumatra te gaan vinden, was via Londen.

65248. De **Voorzitter:** Dat zou kunnen, omdat de heer *van Mook* zich in verbinding heeft gesteld met de Regering in Londen, juist over de kwestie van de oliewinning op Sumatra.

A. Het is mij ook wel bekend, dat de idee van de heer *van Mook* was, Sumatra te veroveren, daaruit zou dan voortvloeien de rehabilitatie van heel Sumatra, waarna olie zou kunnen worden gewonnen. Daarna zou dat zeer vele consequenties met zich medebrengen. Ik heb altijd de indruk gehad — behalve natuurlijk het grote belang voor de Engelsen om Singapore weer in handen te krijgen, wat uit de aard der zaak praktisch niet mogelijk zou zijn zonder Sumatra er bij te betrekken —, dat mede de belangstelling voor de olie één van de dingen was, welke in Engelse plannen een rol speelde. Die belangstelling in de olie — wat dus een herovering van Sumatra met zich mee kon brengen — had natuurlijk ook de interesse van de heer *van Mook.*

65249. De **Voorzitter:** Kan men naar uw oordeel zeggen, dat van uw kant de belangstelling vooral naar Nieuw-Guinea uitging, van de kant van de heer *van Mook* naar Sumatra en dat de Nederlandse Regering het standpunt innam, dat de unit daar zou worden ingezet, waar zij het eerst noodzakelijk zou zijn om de olieproductie te rehabiliteren?

A. Ja, d.w.z. dat is eigenlijk een volgend stadium. De eerste belangstelling is uitsluitend op Nieuw-Guinea gericht geweest. De belangstelling heeft — het heeft natuurlijk een tijd geduurd voordat het oliebataljon was opgericht — tot omstreeks 1943 bestaan. Het beeld van de oorlog was toen veranderd. De Duitse nederlaag bij Stalingrad had plaats gevonden. De Duitse legers werden in de Kaukasus opgehouden, waardoor het gevaar voor het afsnijden van de olie uit het Midden-Oosten verminderde. Als gevolg hiervan verflauwde de belangstelling van Amerikaanse zijde voor Nieuw-Guinea. Het was voor hen natuurlijk een groot en moeilijk project; ze moesten eerst de Japanners uit Nieuw-Guinea verdrijven, wilde men daar olie kunnen winnen. Tegelijkertijd groeide de belangstelling van de Engelse zijde voor Sumatra, zoals ik vernam toen ik eind 1943, tijdelijk in Londen verblijvende, met de heer *Bierman* van de B.P.M. kennis maakte. Ik sprak de heer *Bierman* meerdere keren. Met hem had ik gesprekken over de gehele materie. Toen bleek mij pas voor het eerst met hoeveel belangstelling de Engelsen zich hadden vastgegrepen aan de leveringen voor Sumatra. Het bracht de moeilijkheid met zich mee, dat de materialen voor de reconstructie van de olievelden uit Amerika moesten komen, of men dat nu in Nieuw-Guinea of in Sumatra deed. Er bestond maar één mogelijkheid, Amerika moest die materialen leveren. Terwijl wij in het begin de bereidheid hadden bereikt, om die materialen te reserveren voor Nieuw-Guinea, bleek het, dat het enthousiasme, toen ze nodig waren voor Sumatra, ten dele was bekoeld. We zijn geloof ik nooit zo ver geweest, dat het materiaal tenslotte — Nieuw-Guinea liet men een beetje los en Sumatra had aan Amerikaanse zijde geen A-prioriteit — is klaar gelegd, om zodra het militair mogelijk zou zijn de oliewinning in gang te zetten.

65250. De **Voorzitter:** Dus deze zaak is tenslotte misgelopen?

A. Ja, het is helemaal misgelopen.

65251. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat dit mislopen een gevolg is geweest van het meningsverschil omtrent de kwestie of Nieuw-Guinea of Sumatra de voorrang had?

A. Ik geloof, dat het strategisch een veel diepere oorzaak had, dat is mij eind 1943, begin 1944 in Londen heel duidelijk gebleken; de oliemaatschappijen in Midden-Azië redeneerden zo: Waarom zou men veel moeite doen en veel geld uitgeven, om die Nederlandse olievelden te rehabiliteren? Laat er nu eens 90 000 ton per maand uitkomen. Die kunnen wij gemakkelijk leveren in tankerladingen van 10 000 ton. Dat betekent 14 tankers van 10 000 ton, die heen en weer varen.

Toen het gevaar van de afsnijding uit het Midden-Oosten op de achtergrond raakte door de verbeterde situatie in het algemeen, is deze gehele oliekwestie naar mijn overtuiging eveneens volkomen op de achtergrond gekomen.

Het is mogelijk, maar daar zou ik geen positieve uitspraak over durven laten horen, dat achter de schermen misschien wel politieke en economische belangen mede hebben gewerkt, dat men het niet belangrijk vond, dat die Nederlandse oliebronnen in de eerste plaats gerehabiliteerd werden. Het was één van de moeilijkheden en dat mag ik misschien hier ook wel zeggen; bij de Combined Chiefs of Staff trachtten wij altijd uitsluitend die aangelegenheden naar voren te brengen, die militair pasten in de gehele „war effort" en niet met de achtergedachte, dat het zo mooi zou zijn, als wij in Sumatra „onze" oliebronnen konden rehabiliteren, („dan kunnen wij direct als het vrij is, olie gaan leveren".) Daar moesten wij heel voorzichtig voor zijn, want dusdanige voorstellen schokten ieder vertrouwen en alle goodwill, die we zo nodig hadden om onze pogingen te doen slagen weer eindelijk mee te kunnen doen in de oorlogvoering. Om dit met enig succes bekroond te zien, moest men vooral niet kunnen denken: O ja, maar die kerels zijn er op uit om, zodra het weer vrede is, dit of dat voordeel te bereiken.

65252. De **Voorzitter:** Was dat het geval met de opvatting-Sumatra?

A. Ik heb daar persoonlijk wel de indruk van gekregen, hetgeen ik voor een civiel bestuursambtenaar ook niet zo gek vind.

65253. De **Voorzitter:** Wanneer men uitging van de opvatting-Sumatra, dan zou dat de bevordering zijn geweest van een uitsluitend Nederlands belang in tegenstelling met wanneer men vóór Nieuw-Guinea was, want dat zou zijn gericht op de totale „war effort". Kan men de kwestie zó stellen?

A. Ik geloof, dat het op deze wijze niet helemaal juist is gesteld. Toen dat vraagstuk in 1942 en begin 1943 ter sprake kwam, was er eenvoudig geen schijntje van kans, dat Sumatra heroverd kon worden. De Engelsen hadden daarvoor geen strijdkrachten, ze zaten zo vastgebeten in de oorlogvoering, in de algemene strategie van „beat Germany first", waardoor alles was geconcentreerd op Noord-Afrika en op de oorlogvoering in Europa.

Dus voor Oost-Azië hadden zij niets. Ze hadden daar enige oudere schepen in de Eastern-Fleet, maar hun „war effort' was zo bescheiden, dat de herovering van Sumatra in die tijd niet ter sprake kwam.

65254. De **Voorzitter:** Heeft u nu de indruk, dat die kwestie-Sumatra de Amerikanen onaangenaam heeft getroffen?

A. Daar zou ik geen antwoord op kunnen geven, of hun dat onaangenaam heeft getroffen. Ze hadden er geen belangstelling voor. Tenslotte moest Amerika de materialen leveren en men had zoveel nodig, dus ik geloof, dat men er niet veel vertrouwen in had, dat de Engelsen in gerede tijd Sumatra zouden kunnen bereiken. Dat is waarschijnlijk één van de redenen meer, dat Amerika daar niet zo op gebrand was, om daar zijn materialen voor te reserveren. Het is wel heel sterk mijn indruk, dat van Amerikaanse zijde in die jaren — waar ik nu over spreek — de politiek en het commerciële zo ver waren achteruitgedrongen, als deze vergeleken moesten worden met wat nodig was voor de oorlogvoering, dat ze bijna niet ter sprake kwamen.

65255. De **Voorzitter:** Vindt u, dat de kwestie van de olierehabilitatie hiermede voldoende is belicht?

A. Ik geloof, dat ik u nu wel een beeld heb gegeven van wat de Nederlandse vertegenwoordigers in opdracht van de Regering in Amerika hebben getracht te doen op dit gebied. Het oliebataljon is later — toen ik uit Amerika weg was — ontbonden en de mensen zijn mede gebruikt voor allerlei andere aangelegenheden, o.a. werden ze naar Australië gestuurd om daar deel uit te maken van de ploeg, die voor de rehabilitatie van Nederlandsch-Indië was aangewezen.

65256. De heer **Fens:** Misschien herinnert u zich, dat, toen op een gegeven ogenblik de Amerikanen duidelijk werd, dat deze materialen voor Sumatra zouden worden gebruikt, er eigenlijk een verontwaardiging bij de Amerikanen is ontstaan, zodat ze hebben gezegd: „Nu is het uit, we leveren de materialen niet meer."

A. Dat geloof ik niet.

65257. De heer **Fens:** Dat is dus niet uw mening?

A. Neen. Zowel de rehabilitatie van Sumatra, ik bedoel de verovering van Sumatra, als de verovering van Nieuw-Guinea moesten in haar geheel in de Combined Chiefs of Staff worden behandeld. Dus het was helemaal geen kwestie van een verrassing, die zich daarbij voordeed. Ieder van al deze oorlogvoerende partijen had natuurlijk mede haar eigen belangen op het oog. De Amerikanen waren er helemaal niet op gebrand, bepaalde zaken te doen, die speciaal in het voordeel van de Engelsen zouden kunnen zijn en niet pasten in het algemeen oorlogsbeeld. Net zo min als zij dat voor China of voor Nederland wilden doen. Het moest passen in de concentratie van krachten voor het winnen van de oorlog. Dat lag voor de Amerikanen misschien enigszins anders dan voor de Engelsen, hoewel de Amerikanen naar mijn overtuiging zeer, zeer plichtsgetrouw hebben medegewerkt aan de algemene strategie van „eerst Duitsland uit de oorlog slaan". Voor het gevoel van het Amerikaanse volk was natuurlijk de Pacific veel belangrijker. Een tweede punt was te trachten, toen wij slechts met geringe krachten aan de oorlog konden deelnemen, en praktisch zelf geen oorlogservaring meer konden opdoen, officieren gedetacheerd te krijgen op Amerikaanse schepen. Dat is zeer matig gelukt. Men was in het algemeen geheimzinnig en men wilde die buitenlanders om de een of andere reden niet hebben. Een enkel officier heeft weleens een paar maanden aan boord van een Amerikaans oorlogsschip gediend en maakte dan konvooireizen mee van Amerika over de Atlantische oceaan en zag als zodanig natuurlijk interessante dingen; maar echt meedoen aan de oorlogvoering in de Pacific, daarvoor hebben we geen kans gekregen.

Toen dat niet lukte, hebben we getracht een inzicht te krijgen in de Amerikaanse wijze van opleiding en recrutering van hun personeel, omdat het de bedoeling was, dat zo gauw als Nederland bevrijd mocht zijn en er dus een bron voor mensen zou gaan vloeien, wij ook met onze Nederlandse krachten zo gauw mogelijk weer in die oorlog wilden „springen" en er aan deelnemen. Zulks betekende, dat we moesten opleiden en dat wij dit niet meer zouden kunnen doen volgens het orthodoxe systeem, dat in vredestijd een uitstekend systeem was gebleken. We moesten nu in korte tijd mensen klaarmaken voor een bepaalde taak. Op dat gebied hebben we van de Amerikanen veel medewerking gehad en daar was men ook niet geheimzinnig. Ik heb persoonlijk opleidingscentra bezocht in de buurt van de Great Lakes — dat zijn de grote meren nabij Chicago —, waar geweldige opleidingscentra waren. Ik heb een officiersopleiding in Minneapolis bezocht, ik ben in vele van hun opleidingscentra aan de Westkust geweest en wat dat betreft, kregen we van hen alle medewerking. Een Nederlands officier heeft daarvan een speciale studie kunnen maken, doordat hij lange tijd in die opleidingscentra werkzaam mocht zijn. Hij heeft daar alle oefeningen kunnen bijwonen.

65258. De **Voorzitter:** Wie was die officier?

A. Dat was de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Koppen,* hij is hier tegenwoordig op het Ministerie werkzaam.

Die bereidheid om ons dat te tonen, volgde altijd dadelijk, als zij hoorden, dat wij bepaalde plannen hadden en welke onze eerlijke bedoelingen waren. Nederland had ook sympathieën in Amerika.

In het algemeen voelde men, dat Nederland een land was, waarin men vertrouwen kon hebben, dat de Nederlanders met algehele inzet hadden deelgenomen aan deze oorlog, men voelde wat zich in Indië had afgespeeld. Dat bracht sympathie met zich mede, waar men op een gegeven moment wel wat voor koopt, maar niet zo heel erg veel.

Toen onze rol was uitgespeeld, was de belangstelling voor de Nederlandse zaak belangrijk verminderd; alleen toen men hoorde, dat onze eerlijke bedoelingen waren om, zodra Nederland vrij zou zijn, weer volop te gaan deelnemen aan de oorlogvoering, werden vele deuren voor ons geopend. Dat heeft mogelijk gemaakt, dat ik vele van die opleidingscentra heb kunnen bezoeken en daarvan een voor ons nuttige indruk heb kunnen krijgen.

65259. De **Voorzitter:** In welke vormen openbaarde zich de wens van de Nederlandse Regering om na de bevrijding van Nederland aan de oorlog deel te nemen?

A. Mag ik het beantwoorden van deze vraag nog even uitstellen?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ik tracht het zoveel mogelijk chronologisch te houden. Gelijktijdig hiermede liep de opleiding te Jackson ten einde en kreeg de Regering deze vliegers ter beschikking. Zij beschikte tevens over enig grondpersoneel, waardoor we in staat waren enkele vliegtuiggroepen zelf te bemannen. Hiermede was de grote moeilijkheid van het grondpersoneel echter geenszins opgelost. Het grondpersoneel, dat bij een vliegtuigformatie behoort, is in de loop van de tijden uitgegroeid tot een belangrijk aantal mensen. Dat is bij ons waarschijnlijk kleiner dan het in oorlogstijd bij de Amerikanen en Britten was. Bij de Amerikanen was het nog belangrijk groter dan bij de Britten. Dat kwam hieruit voort, dat men in de eerste plaats over vele mensen beschikte en bekwame mensen, die echter stuk voor stuk specialist waren op een beperkt technisch terrein. Iemand, die bijv. begrip had van het voorgedeelte van een motorvoertuig, kon daarom nog niet het achtergedeelte van een auto behandelen. Dus daar had men al dadelijk twee mensen voor nodig.

Zo had een vliegtuiggroep dikwijls een grondbemanning van een paar honderd mensen. Toen het zover was, dat wij mensen konden leveren, die konden vliegen, en dat wij om het materiaal vroegen, waarmede zij zouden kunnen vechten, hadden wij met twee moeilijkheden te kampen. In de eerste plaats, dat de Amerikaanse en Britse vliegmachten zich zo ontzaglijk uitbreidden, dat het in de verste verte niet kon worden bijgehouden. Ze hadden zelf een groot tekort overal, op alle fronten. De tweede moeilijkheid was, dat zij ons vroegen: „Wat willen jullie met die mensen, wat willen jullie met het materieel? Hoe kunnen jullie alles in stand houden? Wat is jullie grondformatie?" Dan vertelden wij hun hoe groot onze grondformatie was. Het antwoord was: „Waar praten jullie over, daar kunnen jullie helemaal niet die vliegtuiggroepen mee in stand houden." Dan vroegen wij: „Geef ons dan het grondpersoneel. Of Amerikanen, of Australiërs, dan zullen wij er mee vechten." Dat gaf de grootste moeilijkheden. Blijkbaar geboren uit de praktijk van de oorlogvoering, wilde men dat bepaaldelijk niet. Men wilde geen twee naties hebben met één verantwoordelijkheid, waarbij de één ging vechten en de ander onderhoudt. Als er iets met de toestellen misging, dan verweten de vechters het de onderhouders; en vooral als er dan nog verschillende nationaliteiten zijn, gaf dit aanleiding tot geharrewar. Dus er was geen sprake van, dat de Amerikanen dat deden. Onze moeilijkheid was om zo veel mogelijk technische krachten te verzamelen om voldoende grondpersoneel te krijgen, dat we het zelf konden doen, of te trachten dit toch samen te doen met Australië, dat op dit gebied een beetje soepeler was. Dat is ten langen leste gelukt, na heel veel vergaderen en heel veel gepleit, en heel veel gewirwar. Het lukte tenslotte verschillende van onze squadrons in Australië in de lucht te krijgen, waarvoor het bommenmateriaal werd geleverd en waarvan het grondpersoneel werd samengesteld uit alle mogelijke mensen, die uit Engeland en Curaçao waren gekomen en tenslotte met een deel Australiërs er in opgenomen. Zo was het ongeveer medio 1943 geworden. Toen kregen wij toestemming, dat één van onze marinierofficieren een cursus mocht volgen bij de Amerikaanse mariniers. Dicht bij Washington, een paar uur er vandaan, ligt een klein plaatsje, genaamd Quantico. Daar was een heel groot marinierskamp, alwaar een opleiding voor officieren was gevestigd. Daar was tevens de stafcursus van de mariniers. Toen is het dan gelukt, dat één van onze mariniers-officieren daar een stafcursus mocht volgen.

65260. De **Voorzitter:** Wie was die officier?

A. Dat was de kapitein van de mariniers, baron *Lewe van Aduard* [1]). De heer *Lewe van Aduard* was een heel bekwaam jong officier, die die cursus met heel veel ijver, maar ook met heel veel succes heeft gevolgd, waarmede hij de Amerikanen ten dele blijkbaar heeft verbaasd. Daardoor heeft hij veel respect en veel goodwill gewonnen in die opleiding van een maand of drie. Uit deze eerste opleiding vloeide de kans voort om verder te gaan en daar meer officieren te plaatsen en of het wellicht mogelijk zou zijn, wat onze Regering zo graag wilde, de eerste voorbereidingen te treffen voor een werkelijke Nederlandse deelneming aan de oorlog, d.w.z. om houvast in Amerika te krijgen en een Nederlandse mariniersafdeling te gaan vestigen, bedoeld als een soort kadergroep. Deze groep zou geheel in de Amerikaanse tactiek, wapenkunde en wapengebruik worden opgeleid. Ik had in Washington, waar het hoofdkwartier van de Amerikaanse mariniers was gevestigd, de commandant van de Amerikaanse mariniers verscheidene malen ontmoet, een reeds oudere heer, generaal *Holcomb.* Het kan soms toevallig in het leven lopen, generaal *Holcomb* had in zijn hart een zwakke plek voor Nederland. Generaal *Holcomb* was na de Boxeropstand als luitenant de commandant van de Amerikaanse mariniersafdeling in Peking geweest. De Amerikanen waren de enigen, die mariniers hadden. De andere naties hadden er soldaten. Soldaten en mariniers gaat blijkbaar nooit zo helemaal goed. Zoals generaal *Holcomb* dat vertelde, was het iedere avond vechten en dan stonden zijn mariniers

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Ik herinner mij nu, dat het twee officieren waren. De andere is de huidige kolonel der mariniers *L. Langeveld.*

alleen. Op een dag was er bericht gekomen, dat er andere mariniers kwamen, Nederlanders. Ze hadden die Nederlanders met gejuich ingehaald, want vanaf dat ogenblik hadden zij „allies". Daardoor had deze generaal *Holcomb* kennis gemaakt met vele van onze oudere mariniersofficieren, die allen reeds lang de dienst hebben verlaten. Hij had wel gezien, dat onze mariniers in Peking tot een goed korps behoorden. Dus toen wij er voor het eerst een beetje schoorvoetend kwamen praten over de mogelijkheid, dat wij alle mariniers, uit Curaçao, uit Engeland — het waren er bij elkaar ongeveer 200 — een opleiding zouden kunnen geven in Amerika met Amerikaanse instructeurs om daarvan de aanstaande instructeurs te maken voor de mariniers, die in het bevrijde Nederland zouden worden gerecruteerd, was deze oude generaal zo enthousiast voor het plan, dat hij wilde proberen het voor elkaar te krijgen. U begrijpt, dat het een zeer grote steun voor ons was. Deze generaal heeft zich werkelijk bijzonder ingespannen om onze plannen zo goedgunstig mogelijk overal voor te brengen. Ook hiervoor was de toestemming van de Combined Chiefs of Staff nodig. Het betrof de oorlogvoering en zou beslag leggen op een gedeelte van de algehele oorlogsvoorbereiding in Amerika. Dit kon dus niet gebeuren zonder de toestemming van de Combined Chiefs of Staff. Zij hebben tenslotte die toestemming gegeven. Na de principiële toestemming heeft de CCS deze aangelegenheid naar de Amerikaanse staf verwezen, naar de American Joint Staff. Van toen af was het een Amerikaanse zaak geworden. U begrijpt, dat het voor ons heel wat betekende, maar ook wel voor de Amerikanen zelf. Er werd beslag gelegd op een gedeelte van een kamp, op Amerikaanse wapenen, op Amerikaanse instructeurs, terwijl hun eigen marinierskorps snel moest worden uitgebreid. Het was juist in de tijd, dat ze in Guadalcanal gevochten hadden, zodat ze precies wisten, wat een moderne oorlog betekende. Het is tenslotte met veel moeite voor elkaar gekomen. De mariniers, komende uit Curaçao, Suriname en Engeland, werden verzameld met de officieren, waarover wij de beschikking hadden, en zijn naar Amerika gestuurd. Ze zijn ongeveer in October 1943 in Amerika aangekomen om daar hun opleiding te beginnen; het was niet zo heel eenvoudig, Hollanders onder Amerikaanse instructeurs te plaatsen. Het betekende, dat er ineens een vrij omvangrijke organisatie moest worden gemaakt, de Amerikaanse reglementen moesten in het Nederlands worden vertaald. Er werden diverse mensen bij elkaar gehaald van consulaten, die nauwelijks gemist konden worden, havenmeesters, die geen werk hadden, koopvaardij-officieren, die ziek waren en daardoor niet konden varen, enz. Zij hebben dat vertaalwerk gedaan. Zo hebben wij toestemming gekregen voor het organiseren van deze kadergroep als voorloper van een versterkt regiment van 5000 man, dat dan na de bevrijding van Nederland zou worden opgericht. Dat versterkte regiment hebben we gekregen, doordat de Nederlandse Regering uitdrukkelijk heeft gezegd: „Wij willen meedoen aan de oorlog, dat regiment wordt ter beschikking gesteld van de geallieerde oorlogvoering. Daar leggen wij geen enkel servituut op. Of het regiment nu zal worden gebruikt in Japan of in de Marianen, of in Malaya, dat hindert niet, het is een Nederlands aandeel in de geallieerde „war effort". Wij hoopten natuurlijk, dat het voor Nederlandsch-Indië zou worden gebruikt, maar er is nooit een woord over gesproken. Onze mensen zijn naar Amerika gekomen en zij hebben het er bijzonder goed afgebracht. Ze hebben daar tijdens de opleiding resultaten geleverd, waarvan de Amerikanen versteld stonden. Al het werk, wat een marinier behoort te kennen, hebben ze bijzonder goed gedaan. Dat trof heel gelukkig, want juist in die zelfde tijd werd generaal *Holcomb* — die de leeftijdsgrens had bereikt — vervangen door generaal *Vandegrift*. Ik weet niet of u die naam weleens heeft gehoord, dat is dè man van Guadalcanal geweest. Daardoor had *Vandegrift* een ongelofelijke populariteit in Amerika. Guadalcanal was eigenlijk gezegd het eerste tastbare succes in de oorlog. Hoewel generaal *Vandegrift* een Hollandse naam had, voelde hij niets speciaals voor de Hollanders. Hij was al lang vergeten, dat zijn voorvaderen 350 jaar geleden uit Holland waren gekomen. Hij was een buitengewoon zakelijk militair. Toen onze mariniers daar een maand of drie, vier waren, is hij op inspectie gegaan. Hij heeft al onze mensen geïnspecteerd. Toen hij had gezien, wat onze mannen daar hadden gepresteerd, zei hij: „Ik heb er een beetje sceptisch tegenover gestaan, omdat het voor mij betekent een heel servituut op de opleiding van mijn eigen mensen. Deze mannen zijn zo goed, vanaf dit ogenblik heeft u al mijn steun om te trachten dat versterkte regiment te doen geboren worden." Dat betekende nogal wat, de opleiding van een paar honderd mensen is niet zo moeilijk, ze leggen niet zo veel beslag op de ruimte en personeel, maar 5000 man is natuurlijk heel wat anders. Daar heeft men een eigen kamp voor nodig. Het vereist een grote organisatie en dat betekende voor de Amerikanen ook hoge kosten, want uit de aard der zaak hadden wij zelf niet de materiële middelen. Wij konden ze niet uitrusten, wij hadden geen uniformen en we hadden ook nog maar weinig geld. Dus we probeerden het zo mogelijk op de basis van lend lease. Dat is mede met de steun en de voorspraak van generaal *Vandegrift* mogelijk geworden. Het regiment is ook tot stand gekomen, maar net op het moment, dat de oorlog tegen Japan eindigde, en daarmede had de Amerikaanse belangstelling voor het regiment ook meteen opgehouden te bestaan.

Dit was dus één van de pogingen van de Nederlandse Regering, — waar u straks naar vroeg — om weer deel te nemen aan de oorlogvoering. Naast deze mariniers zijn er plannen geweest voor een uitbreiding van de vloot en zijn er plannen geweest — waar ik persoonlijk niet zo veel van weet — voor de uitbreiding van het leger, eigenlijk meer voor de hergeboorte van het leger, het in het leven roepen van drie divisies, die ter beschikking van de geallieerde oorlogvoering zouden worden gesteld. Dat was een heel groot object, waarvoor 50 000 à 60 000 mensen nodig zouden zijn. Ik kan u niet zo heel veel vertellen van die vorming van het leger, wel van de vloot.

Daar tussendoor speelde het volgende zich af: De kwestie van bases in Oost-Azië. De best werkende marinebasis in Oost-Azië, die er is geweest, was Soerabaja. Singapore, dat een geweldige naam had, viel erg tegen. Port Darwin was helemaal niets. Soerabaja was een uitstekende marinebasis; het marine-établissement, dat daar was gevestigd, heeft wonderen verricht, de laatste jaren vóór de oorlog en tijdens de maanden van de oorlog. U weet, dat het marine-établissement is vernield, door het eigen personeel. Met de evacuatie van het marinepersoneel uit Indië zijn tevens 150 man stafpersoneel van het marine-établissement geëvacueerd.

65261. De heer **Fens:** Was dat werkpersoneel?

A. Ja, onder leiding van de directeur en al zijn ingenieurs, die zijn meegegaan, is het gehele Europese stafpersoneel eerst naar Colombo geëvacueerd; daar zijn ze korte tijd gebleven, waarna ze naar Zuid-Afrika zijn doorgegaan. De Engelsen hadden in Zuid-Afrika een werf, in Simonstown, en deze werf werkte niet zo best. Toen heeft men gedacht, dat onze mensen de werf Simonstown meer leven in konden blazen. Dat is een grote teleurstelling geworden. Men had daar geen behoefte aan stafpersoneel, men kon er alleen werklieden gebruiken. De mensen van het stafpersoneel waren eigenlijk stuk voor stuk tevens zeer bekwame werklieden, althans het lagere stafpersoneel, de opzichters, de bazen. Die mensen zijn zowel in Simonstown als in Durban te werk gesteld en hebben daar als bekwame werklieden gewerkt. Ze vielen niet zo erg in de smaak, omdat ze in één uur meer deden dan vele werklui daar in een dag. Ze zijn een enkele keer gebruikt voor bepaalde opdrachten, o.a. bij de rehabilitatie van Madagaskar, na de verovering door de geallieerden. Ze hebben daar goed werk verricht. Die mensen waren dus ter beschikking gesteld. Toen zich langzamerhand de strategische toestand ontwikkelde, dat de geallieerden het offensief hernamen, dat ze moesten rekenen met de mogelijkheid van plannen, die zouden lopen via de Soenda-eilanden en Soerabaja als basis ter sprake zou kunnen komen, of wellicht niet Soerabaja, maar een andere plaats, is de belangstelling weer ontstaan voor het werkbataljon — zoals wij dat dan noemden —, dat in Zuid-Afrika zat. De leiders zijn toen naar Amerika gekomen en hebben daar plannen uitgewerkt voor de rehabilitatie van Soerabaja. Soerabaja was, toen de oorlog uitbrak, bezig een heel grote uitbreiding te ondergaan in verband met het slagkruiserplan. Het was al ten dele uitgevoerd. De plannen voor een vergroot Soerabaja — we hadden grotere schepen besteld, dan wij ooit hadden gehad — lagen klaar. We hebben getracht die plannen aan te passen aan materiaal, dat in Amerika was te krijgen. Ook het probleem der bases was door de geallieerde oorlogsleiding op een heel grootscheepse wijze aangepakt. Men had een soort mecanowerf georganiseerd. Men kon werf no. 1, 2, 3 bestellen. Die bestonden uit zoveel dokken, steigers, enz. plus bijbehorende vliegvelden. Zo zijn er plannen gemaakt om voor Soerabaja zo'n bepaald nummer werf toegewezen te krijgen. Deze gestandaardiseerde bases waren berekend voor de stationnering van een taskforce van een bepaalde grootte. Ze werden veel gebouwd op atollen, onbewoonde eilanden, in de Pacific, die in een korte tijd gewoon werden omgeschakeld in bases. Er werd een „mecanodoos" heengestuurd met veel mensen er bij en die bouwden dat op, zodat er een paar maanden later een bruikbare basis was. Dus dat was ook de bedoeling voor Soerabaja. Ook dat kon alleen tot stand komen met de toestemming van de Combined Chiefs of Staff. De besprekingen liepen altijd over de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Dat is dus ook één van de Regeringsplannen geweest. U hebt gevraagd of het initiatief daarvan uitging van de Amerikanen. Misschien wel, maar ik heb dat altijd met een andere bedoeling gezien dan er tegenwoordig weleens aan

wordt gehecht, nl. niet met een politieke bedoeling. De Amerikanen waren ons in zoverre wel heel goed gezind, dat ze waarschuwden: Mensen, denk vooruit. Als je op een gegeven moment achter de feiten zou aanlopen, ben je laat. Als je meent, dat Soerabaja volgend jaar of over twee jaar bruikbaar kan zijn in jullie plan voor deelneming aan de oorlog tegen Japan, dan moet je zorgen, dat jullie nu de zaken aanvragen. Als je er langer mee wacht, krijgen jullie ze niet meer. Dus er is inderdaad een suggestie van Amerikaanse zijde geweest, dat wij tijdig de plannen zouden maken voor de rehabilitatie van Soerabaja. De plannen hebben wij aan de Nederlandse Regering voorgelegd in Londen en de Regering heeft haar instemming betuigd en opdracht gegeven. Dit ging eigenlijk in gelijke tred met de plannen voor de opbouw van de Nederlandse marine zelf.

65262. De **Voorzitter:** Was het niet zo, dat vlak na de val van Java de Amerikanen zijn begonnen met plannen te maken in deze richting en dat ze daarbij de voorlichting hebben gevraagd van de kapitein-ter-zee *Heringa?*

A. De heer *Heringa* is naar Amerika gekomen op ons verzoek. De Nederlandse Regering heeft hem dus uit Zuid-Afrika laten overkomen. Ik heb er nooit van gehoord, dat de Amerikanen zouden hebben aangedrongen, dat de heer *Heringa* naar Amerika kwam om hen voor te lichten over de mogelijkheid van de herbouw van Soerabaja.

65263. De **Voorzitter:** Misschien moet ik het dan zo vragen: hebben de Amerikanen gevraagd om onze voorlichting en is onzerzijds toen kapitein-ter-zee *Heringa* naar Amerika gegaan?

A. Toen wij de mogelijkheid zagen, is met de voorbereiding van de herbouw van Soerabaja begonnen. U begrijpt, dat men langzamerhand in zo'n land bescheiden wordt, als men niets meer heeft en men iedere dag merkt, dat men alleen nog maar vriendelijk wordt behandeld, maar dat het daarmede ophoudt. Via onze Nederlandse inkoopcommissie, welke altijd in contact stond met de vele instanties, welke in de U.S.A. de materialen voor de oorlogvoering verzorgde en inlichtingen moest verstrekken, ook aan de Amerikaanse strijdkrachten zelf, kregen wij een nuttige wenk. Dat waren geen particuliere, maar alleen militaire en ambtelijke instanties. Ze hadden eens aan de Purchasing Commission gezegd: Denken jullie er om, wanneer jullie over enige tijd artikelen nodig hebben, vragen jullie ze dan nu. Zo is inderdaad, voor zover het in mijn herinnering ligt, de eerste schrede gedaan naar de rehabilitatie van Soerabaja. Ik geloof niet, dat er van Amerikaanse zijde geprobeerd is om van ons te weten te komen, wat er nodig zou zijn om van Soerabaja een Amerikaanse basis te maken. Hiermede moet ik natuurlijk wel direct zeggen, dat, als wij Soerabaja rehabiliteerden, er meteen werd gezegd: Begrijp goed, dat dit een basis is, die wordt gerehabiliteerd niet als postwar-rehabilitatie, maar voor het gebruik tijdens de oorlog, dus volledig ter beschikking van de geallieerde strijdkrachten.

65264. De **Voorzitter:** Het is goed, dat u dit zo mededeelt, want er zou anders misschien een onjuiste opvatting over kunnen ontstaan. Ik heb hier nl. een memorandum voor de Minister van Algemene Oorlogvoerig over het gebruik van het personeel van het marine-établissement en de droogdokmaatschappij te Soerabaja van 10 September 1943, waarin o.a. dit staat:

> „Inmiddels zijn reeds kort na den val van Java bij de Amerikaansche Marine plannen gemaakt voor een heropbouw van de door ons verwoeste vlootbasis te Soerabaja met het oog op de verdere oorlogvoering tegen Japan. In verband met deze plannen, waarbij men onze voorlichting verzocht, is de directeur van het Marine-établissement, Kapitein ter Zee *Heringa* te Washington geplaatst. Hem is gebleken, dat de Amerikanen de volledige uitrusting voor een vlootbasis reeds hebben gereed gelegd, klaar om verscheept te worden naar een daarvoor geschikt geachte plaats, dus bijv. Soerabaja. De personeelsuitrusting van een dergelijke basis is opgebouwd in den vorm van Marinepersoneel en Marinearbeidsbataljons ter sterkte van ruim 10 000 man. De Amerikanen zouden dus in staat zijn zoo noodig deze basis (te Soerabaja) zelf op te bouwen en in bedrijf te nemen. Van zekere Amerikaansche zijde is evenwel te kennen gegeven, dat zij gaarne zien, dat wij dat doen, wetende dat onze menschen bedreven zijn in het werken met de inheemsche arbeidskrachten en uit ervaring wetende, dat onze werf te Soerabaja aan hun hoogste eischen voldeed wat snelheid en degelijkheid van de uit te voeren reparaties betrof."

Daar zou men eigenlijk uit moeten opmaken, dat de plannen door Amerikanen zijn gemaakt, maar dat zij liever zouden hebben, dat het uitvoeren door ons gebeurde.

A. In deze vorm staat mij dat niet meer voor de geest, maar zoals ik u al zei, had men werven, genummerd 1, 2 en 3, al klaarliggen, Zo'n werf werd daarheen gestuurd, waar het nodig was, bijv. naar de Fiji-eilanden of naar het een of andere eiland in de Pacific of naar Nieuw-Guinea. Maar het kon evengoed Soerabaja zijn. De verovering van Soerabaja heeft — voor zover mij bekend — in feite nooit in de bedoeling gelegen. Nu heeft dit in 1943 plaats gevonden, dus toen was het offensief nog maar betrekkelijk korte tijd aan de gang. Er bestonden, voor zover ons bekend, daarvoor geen gefundeerde plannen. U hebt wel gemerkt, dat de gehele oorlogvoering in een volkomen andere richting is gegaan. Men heeft Java laten liggen. Daardoor is er van onze plannen voor Soerabaja, naar mijn overtuiging, nooit iets terechtgekomen, omdat men het niet nodig had in de oorlogvoering.

65265. De **Voorzitter:** Volgens dit stuk zou men in Amerika inderdaad het oog hebben gehad op de heropbouw van de vlootbasis te Soerabaja.

A. Ja, als één van de punten, die men nodig kon hebben voor de oorlogvoering in het South West Pacific gebied.

65266. De **Voorzitter:** Het werd zeker wel op prijs gesteld, dat men om onze voorlichting verzocht en ons eventueel ook de uitvoering ter hand wilde doen nemen?

A. Ik moet u eerlijk zeggen, daar kan ik niet op antwoorden, dit staat mij niet meer voor de geest, dat het van Amerikaanse zijde op deze wijze is geëntameerd. Aan wie is dat memorandum gericht en door wie?

De **Voorzitter:** Er staat geen ondertekening bij dat stuk, maar er staat boven: de Combined Chiefs of Staff, Washington, en het is bestemd voor de Minister van Algemene Oorlogvoering.

A. Is het van 1943?

De **Voorzitter:** Van 10 September 1943.

A. Daar moet ik dan waarschijnlijk zelf debet aan zijn.

De **Voorzitter:** U kunt het gerust even inkijken.

A. Het waren dus 350 man, ik dacht 250 man.

De **Voorzitter:** Het is 6 jaar geleden, dan gaat er weleens iets verloren uit het herinneringsvermogen.

A. Ik denk, dat dit een memorandum is, door *Heringa* zelf opgemaakt. Tenminste, dat vermoed ik, want ik vind er mijn eigen stijl niet in terug.
Maar dat de komst van de heer *Heringa* op verzoek van de Amerikanen zou zijn geweest, kan ik mij niet herinneren.

65267. De **Voorzitter:** Neen, maar dat staat hier ook niet in. Hier staat in: In verband met deze plannen, waarbij men onze voorlichting verzocht (dus dat is de Nederlandse voorlichting), is de heer *Heringa* te Washington geplaatst, maar dat plaatsen kan wel door ons gebeurd zijn.

A. Dat is natuurlijk door ons gebeurd, want in Amerika kende men *Heringa* niet. Ik kan mij niet herinneren, dat onze voorlichting is gevraagd om te helpen bij de rehabilitatie van Soerabaja. Volgens mij is het zo gegaan, dat er ons een wenk werd gegeven: Vraag nu materiaal aan voor Soerabaja, als jullie dat wilt rehabiliteren. Met instemming van onze Regering te Londen is deze zaak verder aan het rollen gebracht.

65268. De **Voorzitter:** Indien dit stuk van de heer *Heringa* is, behoeft de uiteenzetting niet a priori inbreuk te maken op de juistheid van uw woorden. Hij kan van die voorgeschiedenis niet voldoende op de hoogte zijn geweest.

A. De heer *Heringa* weet natuurlijk van deze hele zaak veel af. Hij was directeur van het marine-établissement, hij heeft zijn eigen levenswerk kapot moeten slaan. Dus hij is, vanaf de eerste dag, dat hij weg was, bezig geweest met plannen en gedachten om die zaak weer eens op te kunnen bouwen. Dus het is natuurlijk niet onmogelijk, dat hij op de een of andere wijze met de Amerikanen heeft gesproken en dat er van het begin af aan bij de Amerikanen belangstelling is geweest om Soerabaja te herbouwen.

65269. De **Voorzitter:** Weet u ook, waar de heer *Heringa* woont?

A. Hij is hier in Nederland en woont in het Belgische park, maar ik zou u niet kunnen zeggen waar precies. U kunt dat bij Marine te weten komen.

We hebben dus het oliebataljon gehad, we hebben de mogelijkheid van het vormen van luchtstrijdbataljons behandeld, we hebben het werkbataljon besproken, waar ik straks nog even op terugkom, want het is met dat arbeidsbataljon ook weer anders gelopen. Misschien staat het ook wel helemaal in dat memorandum. Dit waren de plannen voor de vlootbasis en daarbij staat vast, dat plannen voor de uitbouw van de vloot in de gedachten leefden van de toenmalige Minister van Marine, admiraal *Furstner*. Admiraal *Furstner* had plannen voor een belangrijke Nederlandse zeemacht, bestaande uit zware schepen, aircraftcarriers, kruisers en alles, wat er verder bijhoort. Een kern van zware schepen, zoals zij in dat slagkruiserplan waren gedacht. Wij in Amerika kregen meer inzicht in wat men gebruikte bij de Amerikaanse gecombineerde operaties. Deze hele zeeoorlog heeft in de Pacific in het teken gestaan van de gecombineerde operaties en de landingsoperaties werden voortdurend ondersteund door onderdelen van de marine en geleid door de marine. Toen er dus plannen waren om een mariniersregiment te formeren, was het niet onlogisch, dat wij verder gingen kijken: Wat doen de Amerikanen met die mariniers, hoe verplaatsen ze die en hoe zien hun amphibious forces, hun task-forces er uit?

Ik heb daar de gelegenheid voor gekregen, om in het westen in San Diego deze zaak te bestuderen, met erg veel medewerking van de Amerikaanse marineleiding. Wij constateerden, dat een task-force als regel bestond uit een landingsgroep met de transportschepen, het kleine landingsmaterieel, waarmede de troepen aan land werden gebracht, enkele eenheden, die de bescherming vanuit de lucht konden geven, aircraftcarriers met een betrekkelijk gering aantal vliegtuigen, enkele artillerieschepen, kruisers, torpedobootjagers en soms ook onderzeeboten er bij. Wij hebben toen vanuit Washington aan de Minister van Marine in overweging gegeven, om de plannen voor een meer grootscheepse opzet, die toch niet tijdens de oorlog gereed kon komen, te herzien en daarvoor in de plaats te stellen een meer practisch bereikbaar geheel in de vorm van zo'n amphibious force. Daar was admiraal *Furstner* vóór, zodat er in eind 1943 een volledig vlootplan tot stand is gekomen, bestaande uit 2 aircraftcarriers, — dat waren auxiliary carriers, — 2 zware kruisers, 4 lichte kruisers, een aantal torpedobootjagers en het landingsmaterieel, dat met elkaar ook nog ongeveer een honderdtal schepen betrof. Dit alles nog aangevuld met vlootmijnenvegers, die tevens bescherming zouden kunnen geven tegen onderzeebootaanvallen. Dit plan is ingediend bij de Combined Chiefs of Staff in het voorjaar van 1944. Dus toen was er van marinezijde — ik zou zeggen — het volledige beeld gegeven, waartoe wij ons in staat achtten en waartoe de Nederlandse Regering zich wilde verplichten, nl. een vlootbasis, een bijdrage op het gebied van de olie, een zekere vlooteenheid, een zekere luchtmacht en de mariniers. Dat was het afgeronde beeld van de plannen voor de marinebijdrage in de oorlogvoering, zodra Nederland zou zijn bevrijd. Daarnaast had de Nederlandse Regering het plan voor de uitbouw van het eigen leger. Ik ben begin 1944 enkele weken in Londen geweest, om het vlootplan te helpen opstellen en ben met dat plan naar Washington teruggekeerd. Het was toen niet meer slechts een plan van de marineleiding, maar een plan van de Nederlandse Regering. Het was ondertekend door de Minister van Algemene Oorlogvoering, de heer *Gerbrandy*. Het plan is schriftelijk voorgebracht bij de Combined Chiefs of Staff, waar we het zo veel mogelijk hebben bepleit en voorbereid. Het werd met heel veel belangstelling ontvangen, maar toen het op zaken doen aankwam, hadden de Amerikanen er geen belangstelling voor, omdat het te voorbarig was. De bevrijding van Nederland, de recrutering, die daarop moesten volgen en de opleiding van het personeel zouden zoveel tijd in beslag nemen, dat ze zich nu niet konden binden aan de belofte, dat ze ons nu al dat materiaal ter beschikking zouden stellen, want daar ging het natuurlijk om. Wij konden geen materiaal bouwen, wij moesten dat kopen en wij moesten dat in de eerste plaats op lend lease-voorwaarden kunnen krijgen. De officiële beslissing in de Combined Chiefs of Staff is toen geweest, dat ze het voorbarig achtten en dat de Nederlandse Regering deze zaken voor de uitbreiding van de vloot te zijner tijd maar moesten behandelen met de Engelse Admiraliteit.

65270. De **Voorzitter:** Was dat naar uw oordeel beter dan met de Combined Chiefs of Staff?

A. De Combined Chiefs of Staff gaven dit dus als hun oordeel. De Combined Chiefs of Staff hadden dus eigenlijk uit te maken: Achten wij dit nodig, dat wij de Nederlanders op het ogenblik dit materiaal geven, dan moeten wij ook de weg wijzen, wanneer ze het kunnen krijgen. Dus er waren maar twee mogelijke bronnen, één bron was Amerikaans materieel en de andere bron was Engels materieel. Wij hadden graag Amerikaans materieel gehad, omdat wij meenden — en deze mening was zeker gebaseerd op het oordeel van onze ambassadeur, de heer *Loudon,* met wie wij altijd in zeer nauw contact verkeerden —, dat het politiek gunstig zou zijn, als wij eens wat meer Amerikaans georiënteerd werden voor de toekomst, omdat men vond, dat wij heel erg — wel begrijpelijk door het verblijf in Engeland — Engels georiënteerd waren. Nu was de beslissing van die Combined Chiefs of Staff voor ons een teleurstelling, maar ik heb ze nooit gevoeld en nooit begrepen als een beslissing, die was gebaseerd op gevoels- of politieke overwegingen van sympathie of antipathie, maar eenvoudig op realiteit. De toestand was in 1944 (begin) zo: de Amerikaanse marine groeide en de Amerikaanse marine was in het volst van haar uitbreiding, de opleidingen begonnen vrucht te dragen. Het personeel vloeide de Amerikaanse marine toe, in gelijke mate als de werven het materieel afleverden. De toestand bij de Engelsen was volkomen anders. De Engelse marine had omstreeks die tijd een formatie van ongeveer 700 000 man en de admiraliteit kon de bemanningen van de schepen zelfs moeilijk op peil houden, laat staan er nog uitbreiding aan geven. Deze gegevens kreeg ik van één van de hooggeplaatste Engelse marine-officieren zelf, waarmede ik bevriend was geraakt. Er was inderdaad veel meer mogelijkheid, dat wij van Engelse zijde schepen zouden kunnen krijgen dan van de Amerikanen. Het is heel begrijpelijk, als Amerika schepen bouwt, bemant het die liever met zijn eigen mensen dan met Nederlanders. Het was zelfs zo, dat, toen ik in die tijd in Londen zijnde met die zee-officier sprak, hij zei: Als jullie op dit ogenblik mensen hadden, dan zouden jullie zó schepen kunnen krijgen. Enfin, de beslissing van het vlootplan is geweest, dat wij het verder met de Engelsen zouden moeten behandelen. Kort daarna ben ik uit Washington weggegaan en te Londen geplaatst, waar ik de opdracht kreeg de voorbereiding voor de terugkeer naar Nederland te treffen. Daarmede was mijn taak voor de uitbreiding van de Nederlandse vloot eigenlijk afgelopen. Ik heb er naderhand nog wel van gehoord. Deze verwijzing van de Combined Chiefs of Staff naar de Engelsen heeft tenslotte het resultaat gehad, dat wij op een gegeven ogenblik torpedobootjagers van de Engelsen hebben overgenomen, tevens één van de auxiliary carriers, de eerste „Karel Doorman". Dat is uit die beslissing voortgevloeid.

65271. De **Voorzitter:** Bent u hiermede aan het einde van uw mededelingen over de deelneming van u aan de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik geloof wel, dat ik het grotendeels heb belicht.

65272. De **Voorzitter:** Mag ik u dan nog een paar vragen stellen? Er is in de stukken van een militaire commissie sprake. Wat voor commissie was dat?

A. In 1938 hadden we in Washington een marine-attaché gekregen, die geaccrediteerd was bij het Nederlandse Gezantschap aldaar. Het was schout-bij-nacht *Meyer Ranneft.* Er was in Washington ook een leger-attaché terechtgekomen, de militair attaché. Het was een officier van het Indische Leger, kolonel *Weijerman,* die eigenlijk nooit rechtstreeks als militair attaché geaccrediteerd was geweest, maar daar verbleef als vertegenwoordiger van de Indische Regering; bij de val van Indië was hij nu eenmaal in Washington en is daar gebleven. De Amerikanen meenden, dat hij de officiële attaché was en daar is verder ook maar nooit over gepraat. Hij deed dus het werk van de militair attaché. Generaal *Dijxhoorn* en ik waren de Nederlandse vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. De eerste twee waren eigenlijk leden van het Nederlandse Gezantschap aldaar, dus in diplomatieke dienst. *Dijxhoorn* en ik zijn dat nooit geweest, moesten dat ook bepaaldelijk niet zijn. Wij waren vertegenwoordigers van Nederland bij de staf. Men had op die Combined Chiefs of Staff een ongelofelijk wantrouwen tegen alles, wat „diplomatiek" was. Misschien ook wel begrijpelijk, want in Washington waren zeer vele diplomatieke vertegenwoordigers. Al de Zuid-Amerikaanse staten hadden in Washington een grote vertegenwoordiging. U begrijpt, dat daar een heel uitgebreid diplomatiek leven was. De marinemensen en de militairen van de Combined Chiefs of Staff wilden eigenlijk geen enkel officieel contact hebben met diplomatieke vertegenwoordigers, omdat zij blijkbaar de ervaring hadden, dat de geheimhouding wel eens lekken vertoonde. Dus zo stonden de heer *Dijxhoorn* en ik eigenlijk naast de beide attaché's en wij moesten ook niet te veel aan elkaar „aan-

leunen". Aan de andere kant moesten wij de Combined Chiefs of Staff af en toe eens wat kunnen vertellen. Dus wij moesten inlichtingen hebben. De heer *Dijxhoorn* is er gekomen met een toegevoegd legerofficier — toen ik er kwam, was er ook een jonger marine-officier toegevoegd, oorspronkelijk voor schout-bij-nacht *Termijtelen* en deze is later bij mij gebleven. Zo waren we dus met zijn vieren. Dat werkte zeer goed. De heer *Dijxhoorn* en ik hadden contact op een hoger niveau en de jongeren konden met jongere geallieerde collega's praten. Daardoor hoorden wij, via de jongeren, veel, wat we anders nooit te weten zouden zijn gekomen. Wij hadden een inlichtingendienst nodig en die inlichtingendienst liep over de attaché's. Ik weet niet of u wel eens met buitenlandse inlichtingendiensten te maken hebt gehad, maar dat loopt steeds langs de afgebakende kanalen en daarbij zijn altijd de attaché's in vredestijd ingeschakeld. Zij bleven dat ook in oorlogstijd, hetgeen de zaken alleen maar moeilijker maakte. Men had dus deze toestand gekregen en het was op een gegeven ogenblik een beetje onzeker, wat tot het arbeidsterrein voor de attaché's en van de Combined Chiefs of Staff behoorde. Enfin, het hokte weleens en ik kreeg onvoldoende inlichtingen. Er gebeurden aangelegenheden, waar wij niet van wisten, wat door de attaché's was behandeld, en waar wij toch weleens van moesten horen. Toen is er voorgesteld om — de vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff breidde zich uit — alles wat rechtstreeks de oorlog betrof aan de Combined Chiefs of Staff te koppelen. Het oliebataljon kwam bij de vertegenwoordigers van de Combined Chiefs of Staff. Het constructiebataljon van het marine-établissement uit Soerabaja kwam bij de Combined Chiefs of Staff. De Mariniers werden geleid door vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, dus deze bemoeienissen groeiden en zo was het op een zeker ogenblik niet meer voldoende duidelijk, wat ieders bevoegdheden waren. Toen is er gevraagd om een militaire commissie in te stellen, welke alle Nederlandse militaire instanties in Amerika aanwezig, zou overbruggen en waardoor er weer een eenhoofdige leiding zou zijn. Er moest bijv. disciplinair gestraft worden, het ene ogenblik was het de marine-attaché, een andere keer was het een vertegenwoordiger van de Combined Chiefs of Staff, men wist het niet meer. Dat is de aanleiding geweest om te trachten te komen tot meer concentratie van krachten in het vormen van die militaire missie. Dit is oorzaak geweest van vele misverstanden en verkeerde begrippen. Zo heeft het een geruime tijd geduurd eer de missie tot stand kwam en die militaire missie is eigenlijk nooit een succes geworden. U zult waarschijnlijk een Koninklijk besluit hebben, of een ministerieel besluit, waarbij die militaire missie is ingesteld en waarbij ook een instructie voor die militaire missie is gegeven. Dat moet in het najaar van 1943 zijn geweest.

65273. De heer **Fens:** Wie was het hoofd van die militaire missie?

A. Het hoofd van de militaire missie zou zijn één van de twee vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Ik was de oudste vertegenwoordiger, maar nu ben ik vergeten of ik altijd de voorzitter ben geweest, of dat het afwisselend de heer *Dijxhoorn* was. Dat heb ik eerlijk gezegd vergeten.

65274. De **Voorzitter:** Maar de verschillen, die er zo al met de heer *Weijerman* waren, kwamen zeker ook weleens tot uiting in de vergaderingen van de militaire Missie?

A. Ja, heel erg. De heer *Weijerman* stelde zich altijd op een afwijzend standpunt. Hij was zeer formeel en stelde zich eigenlijk altijd op het standpunt van het Nederlandsch-Indisch Gezag. Hij was oorspronkelijk ook als vertegenwoordiger daarvan aangekomen, als vertegenwoordiger van de legercommandant in Indië.

In Amerika zelf was de grote Amerikaanse organisatie moeilijk. Daar konden de Amerikanen zelf dikwijls helemaal geen weg meer in vinden. Ze hadden veel dupliceringen en ook daar waren al die terreinen moeilijk afgebakend. Wij hadden met allerlei Amerikaans-militaire instanties te maken. Zo ging het op een gegeven ogenblik over — wij hebben ons als vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff beklaagd, dat wij te weinig op de hoogte werden gehouden van de gang van zaken — te weinig inlichtingen. We zijn uitgenodigd om dat uit te leggen. Er werden bijv. convocaties gestuurd voor de verschillende vergaderingen van de Combined Chiefs of Staff en daar stond bijv. iets in over aanleg van bases in de Pacific, het verschaffen van wapenen voor het heroveren van Burma. Verder hoorden wij nooit iets. Verder ging men niet, dan dat wij die convocaties kregen, op de vergaderingen zelf kwamen wij nooit. De reden was, dat wij er niet bij betrokken waren. Soms hadden wij de indruk uit de onderwerpen, die werden aangekondigd, dat de Nederlandse belangen er niet zo verschrikkelijk ver vanaf stonden. Dit is aanleiding geweest, dat wij hebben gevraagd onze bezwaren tegen te weinig inlichtingen te mogen voorbrengen. Dat is ons toegestaan. Men heeft daar een regeling voor getroffen. Men zei: Ja goed, dan kunnen jullie allerlei inlichtingen, die jullie menen nodig te hebben — men draaide het dus om, wij werden niet automatisch ingelicht —, vragen. Daar is toen in Washington een bepaald lichaam voor aangewezen, waartoe wij ons konden wenden voor inlichtingen. Dat gebeurde ook; tot aan deze tijd was de gewone weg voor inlichtingen, de marine-attaché of de militair attaché. De marine-attaché via het hoofd van de inlichtingendienst van de Amerikaanse marine, of de militair attaché via het hoofd van de Afdeling G. III. van de Amerikaanse legerstaf. Wij kregen dus voortaan inlichtingen langs andere kanalen en kolonel *Weijerman* meende, dat wij daarmede in zijn bevoegdheden traden. Dat was bijv. één van de bronnen van onze moeilijkheden. Hij heeft eigenlijk — naar mijn overtuiging — niet de medewerking gegeven, die wij meenden zo hard nodig te hebben. Dat is aanleiding geweest tot voortdurende conflicten.

65275. De **Voorzitter:** Bent u van mening, dat de conflicten, die er met de heer *Weijerman* zijn geweest, nadelig hebben gewerkt op de behartiging van de Nederlandse belangen?

A. Of ze werkelijk hebben nadelig ingewerkt op de Nederlandse belangen is moeilijk te zeggen. Ik ben wel overtuigd, dat de bedoelingen, die wij hadden als vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, in die richting gingen, dat wij meenden te kunnen bijdragen tot verbetering van de Nederlandse deelneming aan de oorlog, en dat deze niet altijd door de heer *Weijerman* als zodanig zijn begrepen. Wij hebben van hem niet altijd de steun gehad, die wij van hem hadden verwacht en nodig hadden.

65276. De **Voorzitter:** Had hij een afwijkend inzicht ten opzichte van onze deelneming aan de oorlog in het Verre Oosten? Ik vraag het, omdat ik hier een bericht heb, waarbij is besloten tot vervanging van de heer *Weijerman*. Dit bericht was afkomstig van de Regering in Londen. Daarin wordt van de heer *Weijerman* gezegd: „Die ook door afwijkend inzicht onze deelname oorlog Verre Oosten niet de geëigende persoon wordt geacht."

A. Dat kan ik mij op het ogenblik moeilijk in feiten herinneren. De heer *Weijerman* had een totaal ander inzicht in de hele opzet dan ik had. De heer *Weijerman* heeft altijd Nederlandsch-Indië gezien. Ik heb altijd het gevoel gehad — en dat heeft dikwijls tussen *Weijerman* en mij aanleiding tot discussies gegeven —, dat, zoals ik het toen meende te mogen zien, wij in de toekomst een Nederlands Koninkrijk zouden hebben, bestaande uit verschillende delen, niet meer uit de Nederlandse provincies, maar uit de verschillende delen overzee met een autonomie van de delen, met een goede overkapping. Tot de overkapping zouden een gemeenschappelijke marine en een gemeenschappelijke legermacht behoren. Wij zouden dus op die wijze een Nederlands onderdeel hebben, dat in Indië diende, en misschien wel een toekomstig Indisch onderdeel, dat tijdelijk in Nederland diende. De heer *Weijerman* heeft het altijd gezien als een volkomen autonoom Nederlandsch-Indië, om zo te zeggen, dat met Nederland in de toekomst maar heel heel vage banden zou onderhouden. Dat gaf tussen hem en mij een principieel verschil van uitgangspunt voor het opbouwen.

G. W. STÖVE.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 7 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Stufkens en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JAN WILLEM TERMIJTELEN,
oud 56 jaar, wonende te Bilthoven,
directeur van het K.N.M.I. in de Bilt.

Hij legt de eed af als getuige.

65279. De **Voorzitter:** Kunt u mij de verschillende functies opgeven, die u hebt bekleed in de periode 1940—20 November 1945?

A. Bij het uitbreken van de oorlog was ik commandant van de „Tromp" in Nederlandsch-Indië.
Met de „Tromp" heb ik gevaren tot Augustus 1941. Op de 1ste van die maand ben ik per particuliere gelegenheid naar Engeland vertrokken, omdat ik was bestemd voor de functie van chef van de marinestaf in Londen. Ik ben medio October in Engeland aangekomen en ben daar toen belast met de functie van chef van de marinestaf en van commandant der marine in het Verenigd Koninkrijk. Behalve deze functies, waartoe ik officieel was benoemd, had ik op het Departement van Marine een functie, die kan worden vergeleken met die van secretaris-generaal. Alle stukken van enig belang, die de Minister zag, moest ik eerst paraferen. Later, na de instelling van het Directoraat Luchtstrijdkrachten, ben ik benoemd tot directeur luchtstrijdkrachten, met behoud van de andere functies.

65280. De **Voorzitter:** Hebt u die functies ook nog allemaal bekleed gedurende het jaar 1945?

A. Ja. Ik ben 1 September 1945 naar Nederland gekomen. Toen bleef ik chef marinestaf. Tot mijn vertrek uit Engeland was ik ook commandant van de marine. Het Directoraat van de Luchtstrijdkrachten heb ik na de bevrijding van Nederland overgegeven aan schout-bij-nacht *Heeris,* toen deze in Juli 1945 naar Engeland is overgekomen

65281. De **Voorzitter:** Wie is gedurende die tijd commandant van de zeemacht geweest?

A. Waar bedoelt u? Mag ik misschien even zeggen, hoe de bevelsverhoudingen lagen? Toen ik in Engeland aankwam, was admiraal *Furstner* Minister geworden, met behoud van de titel van bevelhebber der zeestrijdkrachten, d.w.z. opperbevelhebber van de Nederlandse vloot, waar ook. Dan was er een commandant marine in het Verenigd Koninkrijk, dat was ik. Tenslotte was er een commandant zeemacht — wanneer die titel is veranderd, kan ik u niet zeggen — in Nederlandsch-Indië, dat was admiraal *Helfrich.*

65282. De **Voorzitter:** Wij hebben hier ook gesproken met de heer *Stöve;* deze is toch commandant zeemacht in Nederland geweest?

A. Ik sprak over Engeland.

65283. De **Voorzitter:** Maar ik bedoel, wie zijn er commandant zeemacht in die periode geweest?

A. Die waren er niet.

65284. De **Voorzitter:** Ook niet gedurende een deel van die periode? Vóór 20 November 1945?

A. Neen, want het commandement zeemacht Nederland is pas na de bevrijding ingesteld.

65285. De **Voorzitter:** Ja, maar toch vóór 20 November?

A. Ja, inderdaad heeft de heer *Stöve* toen het commando gevoerd. Ik dacht eigenlijk aan de periode, die wij in Engeland hebben doorgemaakt. Inderdaad is de heer *Stöve* belast geworden met de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en is benoemd tot commandant van de zeemacht in Nederland.

65286. De **Voorzitter:** Het lijkt mij het beste, dat wij op het ogenblik beginnen met uw werkzaamheden als voorzitter van de stafcommissie. U bent nl. in — naar ik meen — 1942 benoemd tot voorzitter van de stafcommissie?

A. In begin 1943; het is òf December 1942 òf Januari 1943 geweest.

65287. De **Voorzitter:** Ik heb hier staan 1942. Tegen het eind van 1942 riep de Ministeriële Commissie Oorlogvoering de Stafcommissie in het leven.

A. Ik heb een kladschriftje gevonden en daar staan aantekeningen in, die misschien van belang kunnen zijn. Ik heb hier staan, dat het in Januari 1943 is geweest; de eerste vergadering heeft althans plaats gevonden in Januari 1943.

65288. De **Voorzitter:** Dat kan, want de Stafcommissie kan eerder in het leven zijn geroepen dan de eerste vergadering heeft plaats gevonden.

A. Ja, natuurlijk.

65289. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens is het dan tegen het einde van 1942 gebeurd. Wie waren er lid van die Stafcommissie?

A. Van de eerste? Zelf was ik voorzitter en overste *Nuboer* was secretaris, om met de marine te beginnen. Overste *Nuboer* is nu kolonel. Dan waren lid: van de mariniers kolonel *de Bruyne,* van de landmacht overste *Doorman* en majoor *Kruls.* Ik weet niet, of ik de rangen goed opgeef; die veranderden nogal eens. Van het Indische leger was lid kapitein *Koppen,* en dan meen ik — maar dat weet ik niet zeker meer —, dat generaal *Verniers van der Loeff* aangewezen was en dat hij vervangen zou worden door kolonel *de Blieck.* Deze laatste heb ik zo dikwijls gezien, dat men bijna zou moeten aannemen, dat kolonel *de Blieck* eigenlijk het lid was. Later is die commissie aangevuld met generaal *van Oyen.*

65290. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk tijdelijk?

A. Men zou kunnen zeggen: als buitenlid. Generaal *van Oyen* is uit Amerika overgekomen en ik meen, dat toen het Departement van Oorlog ook aanleiding heeft gevonden een lid aan de commissie toe te voegen.

65291. De **Voorzitter:** Dat was zeker de heer *Sas.*

A. Juist, om het evenwicht niet te verstoren.

65292. De **Voorzitter:** Bestond er dan een zeker evenwicht? Waren er dan zekere tegenstellende delen?

A. Ja, er waren tegenstellingen, maar natuurlijk allemaal zakelijk. Was het de bedoeling, dat ik daar iets van vertel? Het komt dadelijk waarschijnlijk wel tot uiting.

65293. De **Voorzitter:** Ja, want er is, naar ik meen, bij dat eerste rapport ook een minderheidsnota geweest.

A. Men kon in het algemeen dit zeggen: het Nederlandse leger en de marine bekeken de zaak van de Nederlandse kant en het Indische leger bekeek de zaak van de Indische kant. Dus dat was

een soort controverse, die zich vooral uitte als gevolg van de grote schaarste aan personeel. Er waren weinig mensen. Nu is duidelijk, dat de uiteindelijke krijgsmacht, die we moesten opbouwen, niet zou bestaan uit de paar mensen, die we beschikbaar hadden, maar ze waren wel de kern, die van te voren klaargemaakt moest worden voor de taak van instructeur en leider. De marine had verreweg de meeste mensen. Door het Indische leger speciaal werd aan deze mensen getrokken om ze als kern te gebruiken voor de opbouw van een Indisch leger; door de heer *van Mook* om ze voor Civil Affairs te gebruiken. Ik kan niet zeggen, dat het Hollandse leger er aan heeft getrokken, ik kan het mij in ieder geval niet meer herinneren, maar wij hadden wel voortdurend het gevoel, dat er van alle zijden erg veel prijs op werd gesteld, ons personeel voor andere functies te gebruiken.

65294. De **Voorzitter:** Werden die kwesties dan ook in de Stafcommissie behandeld?

A. Ja. De aanleiding voor die Stafcommissie is vooral geweest — en dat kan ik zeggen, omdat ik zelf heb voorgesteld deze commissie in te stellen — een soort inventaris op te maken van wat we hadden aan personeel en daar het meest doelmatige gebruik van te maken, althans de plannen hiervoor op te stellen. De tweede aanleiding was om de plannen, die de drie weermachtsonderdelen zouden kunnen hebben, te coördineren. Zonder die Stafcommissie was er op het level van militaire deskundigen — als ik het zo mag noemen — geen contact. Mijn voorstel is door de heer *Furstner* aan de heer *Gerbrandy* voorgelegd. Er is toen een inventaris opgemaakt van de mensen, die buiten Nederland en buiten Indië beschikbaar waren. Daar moeten nog lijsten van zijn. Bij de opbouw der plannen moest rekening worden gehouden met de aanwezige hoeveelheid mensen.

65295. De **Voorzitter:** Kunt u de opdracht nog formuleren, die de Stafcommissie heeft gekregen?

A. De eerste?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ik heb hem hier niet woordelijk.

65296. De **Voorzitter:** Ik heb het hier staan, misschien kunnen we even verifiëren of u daarmede accoord gaat.

„Onderzoeken op welke wijze het in de verschillende gebiedsdeelen van het Koninkrijk en in het buitenland aanwezige personeel der weermacht op de meest doeltreffende wijze aan de wareffort kan deelnemen en ter zake voorstellen te doen. Hierbij ware tevens in beschouwing te nemen de voorbereiding van een expeditionnaire macht, welke zal moeten deelnemen aan den strijd om en de herbezetting van Nederlandsch-Indië."

A. Ja.

65297. De **Voorzitter:** Klopt het zo? Misschien hoort er nog iets bij?

A. Neen, ik had het in het kort zo willen zeggen. Verspreid personeel zo goed mogelijk gebruiken en de Expeditionnaire Macht voorbereiden, maar dat komt ongeveer op hetzelfde neer. Dat is de eerste opdracht geweest.

65298. De **Voorzitter:** De kwestie van de personeelsvoorziening is dus de aanleiding geweest tot deze Stafcommissie. Tenminste dat heb ik uit uw woorden begrepen.

A. Ja, de personeelsverdeling is voor mij in ieder geval de eerste aanleiding geweest. Het was zaak om er achter te komen, wat we hadden. De drie betrokken Departementen wisten niet van elkaar, over welk personeel beschikt werd. Het enige, dat gezegd werd, was: Hebben jullie geen mensen voor ons? Daar kwam het op neer. In de tweede plaats moesten er toch op een gegeven moment plannen gemaakt worden. Nu is het zeer wel mogelijk, dat die er ook wel waren gekomen door de Ministeriële Commissie Oorlogvoering, maar dat was toch niet de instantie geweest om deze plannen uit te werken. Vandaar mijn voorstel.

65299. De **Voorzitter:** Dat eerste rapport is waarschijnlijk al vrij spoedig uitgebracht?

A. In April.

65300. De **Voorzitter:** Kunt u over dat rapport iets mededelen?

A. Ik heb dat even door kunnen kijken, zoals ik u zei. Ik kan er dit van zeggen. Er was een aantal punten, waarvan de eerste eigenlijk een politiek-strategische beschouwing inhielden hoe de situatie toen was. Ik ben niet in staat het verhaal uit mijn hoofd te doen.

65301. De **Voorzitter:** Mag ik u iets voorlezen, misschien dat u naar aanleiding daarvan dan iets kunt mededelen. Er staat hier:

„De Stafcommissie, die leden telde van de Koninklijke Marine, de Koninklijke Landmacht en het K.N.I.L., bracht begin Mei 1943 een voorloopig rapport uit, dat analyseerde hoe de strategische toestand was en welke de taak van het Koninkrijk was in den oorlog en leidde uit de bijzondere belangen van het Koninkrijk af, dat het van het grootste gewicht was, dat onze landstrijdkrachten de tijdelijk door den vijand bezette gebieden in Nederlandsch-Indië aan het einde van den oorlog weder zouden hebben bezet. De Stafcommissie beperkte zich dus in haar verdere beschouwingen tot de landstrijdkrachten. In haar verdere beschouwingen weidde zij uit over de vorming na de bevrijding van het Moederland van een expeditieleger, een mariniersbrigade en een aantal gezagsbataljons voor Nederland en Indië."

A. Dit is de tweede opdracht. De eerste opdracht was, wat ik u daarnet vertelde.

De **Voorzitter:** Dit is niet de opdracht, maar de korte inhoud van het eerste rapport.

A. Het tweede rapport liep over dit laatste, tenminste voor zover ik mij kan herinneren.

65302. De **Voorzitter:** Er volgt dan nog:

„Tenslotte werd aanbevolen voorloopig een gemotoriseerd bataljon en de daar gestationneerde mariniers uit Suriname naar Engeland te doen komen om deel te nemen aan de bevrijding van Nederland. De Ministeriële Commissie Oorlogvoering aanvaardde de eerste drie punten van dat rapport."

A. Dat is inderdaad juist.

65303. De **Voorzitter:** De Ministeriële Commissie Oorlogvoering verhoogde de benodigde gezagstroepen voor Indië tot 15000 man en gaf 21 Mei 1943 een nieuwe opdracht aan de Stafcommissie, luidende:

„De Ministeriële Commissie Oorlogvoering heeft in algemeenen zin aanvaard de punten 1, 2 en 3 van het eerste rapport van de Stafcommissie. Zij wenscht, dat het Nederlandsche volk zoo krachtig mogelijk medewerkt aan de herovering van Nederlandsch-Indië, waartoe na de bevrijding van Nederland zoo snel mogelijk een troepenmacht moet worden gevormd, en wel in de eerste plaats circa 15000 man troepen van eenvoudige samenstelling en daarnevens zooveel mogelijk groote eenheden."

Dat was dus de tweede opdracht. Tussen beide rapporten in ligt de behandeling van het eerste rapport in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering.

A. In het tweede rapport werd pas over die 15 000 man gesproken. Toen u 15 bataljons zei, was ik daarmede in de war.

65304. De **Voorzitter:** Kunt u nog een toelichting over die periode tussen het eerste en tweede rapport geven?

A. Het zal ongetwijfeld aan mij liggen, maar ik begrijp op het ogenblik uw bedoeling niet. Het is zo gegaan: dat rapport is ingediend, zonder dat het geheel af was. Ik herinner mij, dat er boven heeft gestaan „voorlopig" rapport. Dat is, naar ik meen, later in „eerste" rapport veranderd. Wij — de commissieleden — vonden de eerste opdracht niet erg volledig, die was niet gedetailleerd genoeg, wij hadden er niet voldoende houvast aan. Wij hebben daarom die tweede opdracht er bij gevraagd.

65305. De **Voorzitter:** Dus het eerste rapport bevatte eigenlijk meer grondslagen?

A. Ja. Van die drie genoemde punten bevatte het eerste punt eigenlijk de strategische toestand, het tweede de politieke toestand en het derde punt staat mij op het ogenblik niet duidelijk voor de geest. Dat zou ik echter wel na kunnen gaan.

De **Voorzitter:** Het blijkt in ieder geval niet uit dit stuk.

A. Neen. In het volgende rapport werd tot meer gedetailleerde uitwerking der plannen overgegaan. De ministeriële commissie is niet tot aanvaarding van het gehele eerste rapport besloten. Genoemd werden uitdrukkelijk de punten 1, 2 en 3.

65306. De **Voorzitter:** Bij dat eerste rapport was een minderheidsnota.

A. Ja, bij het tweede, naar ik meen, eveneens.

65307. De **Voorzitter:** Kunt u mededelen, hoe de opvatting was van de meerderheid tegenover de minderheid?

A. Dat is een beetje moeilijk. Als ik mag vragen: bent u niet in het bezit van deze stukken? Zonder het rapport te raadplegen, zie ik geen kans de gevraagde mededelingen te doen.

De **Voorzitter:** Neen, wij zijn niet in het bezit van dat rapport.

A. Dan moet er voor worden gezorgd, dat het in uw bezit komt. Ik kan het zeker nog wel achterhalen.

De **Voorzitter:** Wilt u het eens proberen?

A. Ja zeker. Het gaat dus om de rapporten van de beide Stafcommissies. Tot nu toe heb ik wel kans gezien inzage te krijgen van het eerste en tweede rapport, maar niet van de rapporten, die hebben geleid tot de instelling van het Directoraat Luchtstrijdkrachten. Ik wil dit even verklaren, al is het niet zo belangrijk, maar toen ik als chef marinestaf ben weggegaan, heb ik deze papieren natuurlijk niet meegenomen. Ik had ze toentertijd in mijn kamer. Ze zijn nu niet meer te vinden. Het kan best, dat ze bij de Historische Sectie van de heer *Stöve* terecht zijn gekomen of dat ze ergens in een archief zijn, maar noch de secretaris-generaal *van Houten,* noch andere mensen, aan wie ik het heb gevraagd, hebben kans gezien deze stukken te achterhalen. Ik weet ook op het moment niemand — die lid was van de Luchtstrijdkrachtencommissie —, die hier op het ogenblik in de buurt zou zijn. Zo iemand zou de stukken eventueel nog kunnen hebben. Voor mij was er geen aanleiding om persoonlijk iets aan te houden. Ik had mijn bureau op het Departement en daar had ik mijn papieren.

65308. De heer **Fens:** Het tegenwoordige hoofd van de Opleidingen Luchtmacht, de heer *Reijnierse,* heeft die stukken misschien wel?

A. Ik geloof het niet, daar de heer *Reijnierse* geen lid was, al is hij wel in de commissie geweest. Ik zou op het ogenblik niet weten waar de stukken te vinden, maar u moet niet vergeten, dat ik maar betrekkelijk korte tijd heb gehad om te zoeken. Er wordt nog voor mij gezocht op het Departement van Marine. Ik zal de rapporten van de Stafcommissie, voor zover ik ze kan achterhalen, de volgende keer produceren, wanneer het althans uw bedoeling is mij nog een keer op te roepen.

65309. De **Voorzitter:** Het ging bij die eerste rapporten speciaal over drie aangelegenheden: het expeditieleger, de mariniersbrigade en de gezagsbataljons.

A. Ja.

65310. De **Voorzitter:** Wat het expeditieleger betreft, is dat hetzelfde als het legerkorps?

A. Er zou een legerkorps worden gevormd van drie divisies. Daar werd tenminste op aan gestuurd.

65311. De **Voorzitter:** Kunt u mij mededelen hoe het in de loop der jaren met de vorming van dat legerkorps is gegaan?

A. Het ging niet vlot.

65312. De **Voorzitter:** Er is wel een aanvraag geweest bij de Combined Chiefs of Staff. Hoe is dat ongeveer gelopen?

A. Volgens mijn aantekeningen van Augustus 1943 zou er een plan voor de landstrijdkrachten aan onze vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff in Washington zijn opgezonden. De bedoeling daarvan was o.a. om prioriteit voor het loslaten van krijgsgevangenen te krijgen, omdat wij die bij de opbouw van de weermacht nodig hadden. Hier werden bedoeld de Nederlandse militaire krijgsgevangenen in Duitsland. Wij moeten vooropstellen, dat als geallieerde strategie was aanvaard: eerst Duitsland en dan Japan, hetgeen betekende: eerst Nederland en dan Indië. Wij konden zonder Nederland nooit iets beginnen, want wij hadden geen mensen. De onderofficieren en manschappen moesten uit Nederland komen, de officieren voornamelijk uit krijgsgevangenschap. Dus wij moesten prioriteit vragen om die krijgsgevangen officieren zo gauw mogelijk uit Duitsland naar Nederland te brengen om ze spoedig te kunnen inschakelen. Een tweede punt was om hulp en steun te vragen bij de vorming en opleiding, o.a. door ons oefenvoorschriften te verstrekken, en verder was er de accommodatie voor al het opgeroepen personeel. Oefenkampen voor zoveel mensen waren niet makkelijk in te richten. Het waren ongeveer 60 000 man. Als derde punt heb ik nog genoteerd de kwestie van de overvoer. De moeilijkheid zou zijn hiervoor scheepsruimte vrij te krijgen. Dit was ook een zeer belangrijk probleem, dat wij niet in de hand hadden, omdat onze schepen in de geallieerde wareffort waren ingeschakeld. Ik meen, dat hiervoor een regeling gold, die doorliep tot ongeveer zes maanden na het einde van de oorlog. Wij moesten van te voren maken, dat wij werkelijk de scheepsruimte kregen, want als men daar niet zeker van was, was men nog niet veel verder. Het ging dus om de prioriteit van de krijgsgevangenen, het materieel, de faciliteiten voor het personeel en de overvoer van de troepen.

65313. De **Voorzitter:** U zult de gang van zaken met het legerkorps waarschijnlijk wel hebben gevolgd. U vertelde enige ogenblikken geleden, dat er een aanvrage was opgezonden naar de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff.

A. Ja, dat is inderdaad gebeurd.

65314. De **Voorzitter:** Wat is er daarna gebeurd? Hebben de Combined Chiefs of Staff een bepaalde beslissing genomen?

A. Ik kan mij niet herinneren, dat ten aanzien van het legerkorps een bepaalde beslissing is genomen. Dat geloof ik ook niet. Er is wèl een beslissing ten aanzien van de mariniers genomen.

65315. De **Voorzitter:** Kan men het zó zeggen, dat ten aanzien van het legerkorps is gezegd: „Dit is prematuur. Wij beginnen daar nog niet mee."?

A. Dat is zeer wel mogelijk. Weet u wat het geval was, men kreeg nooit iets, dat niet onmiddellijk gebruikt zou worden in de wareffort. Dit is ook heel begrijpelijk, want iedereen zat even krap in zijn materieel. Dus de prioriteit, die men nodig had om dingen aan te schaffen en te kopen, kreeg men alleen maar, wanneer men onmiddellijk in staat was de aan te schaffen wapens te gebruiken. Het is zeer goed mogelijk, dat werd gezegd: „Dit lijkt een tamelijk grote opzet. We zullen weleens kijken, als het zover is", of iets dergelijks.

65316. De **Voorzitter:** U herinnert het zich dus niet meer concreet?

A. Neen, concreet herinner ik het mij niet. Het enige, dat ik wel weet, en wat ook meer mijn persoonlijke bemoeienis was, waren aangelegenheden betreffende de mariniers.

65317. De **Voorzitter:** Maar ten aanzien van het legerkorps herinnert u zich niet precies, hoe het is gegaan?

A. Neen, ik was tenslotte een marineman, was chef marinestaf, en bovendien had ik die andere functies er nog bij. Ik was uiteraard bij de oprichting van het legerkorps niet rechtstreeks ingeschakeld.

65318. De **Voorzitter:** U had er natuurlijk wel belangstelling voor? En hoe het zou gaan met de resultaten?

A. Ja. Het is intussen anders gelopen dan aanvankelijk de bedoeling was, want er is nooit een legerkorps opgericht.

65319. De **Voorzitter:** Herinnert u zich de kwestie nog over Amerikaanse of Britse bewapening?

A. Daarvan staat mij wel vaag iets voor de geest. Er waren mensen, die liever op Amerikaanse leest wilden worden geschoeid, maar ik geloof niet, dat wij hierover konden beslissen. Het hing er

van af, in welk „oorlogstheater" onze strijdkrachten zouden worden ingezet. Wij zouden mijns inziens nooit met Amerikaanse wapens hebben kunnen meedoen in het Engelse „theater", en nooit met Engelse wapens in het Amerikaanse „theater".

65320. De **Voorzitter:** Dat is hier tot nu toe altijd ontkend. We moeten uit uw woorden de conclusie trekken, dat het van de keuze van Amerikaanse of Engelse bewapening volkomen afhing, op welk oorlogsterrein men later zou vechten.

A. Die keuze heeft nooit bij ons gelegen.

65321. De **Voorzitter:** Daarvan hing dan toch af op welke plaats onze troepen zouden worden ingezet.

A. Ongetwijfeld is dat de gang van zaken geweest. Daarom is er ook nooit een beslissing gevallen.

65322. De **Voorzitter:** Is de Expeditionnaire Macht eigenlijk niet een voortzetting van de gedachte van het legerkorps?

A. Ja, maar toch is het in feite heel wat anders. Het legerkorps was bestemd voor de oorlog tegen Japan en dat is een heel andere kwestie dan het herbezetten van en orde en rust scheppen in Nederlandsch-Indië. Het is zo geweest: wij moesten van het begin af aan tegenover onze bondgenoten duidelijk naar voren brengen, dat wij ernstig van plan waren om mee te helpen de Japanners „op hun kop" te geven. Dat was trouwens de enige manier om in Azië mee te doen. Zo gauw wij hadden gezegd: „Wij willen helpen Nederland te bevrijden en dan stoppen wij voorlopig; wij willen helpen Indië te bevrijden en dan gaan wij niet verder", dan had men ons geen mensen gevonden om mee samen te werken.

65323. De **Voorzitter:** Moet ik nu uit uw woorden opmaken, dat het legerkorps eigenlijk was bedoeld als een bijdrage tot de strijd tegen Japan en de Expeditionnaire Macht als een bijdrage voor . . . .

A. De Expeditionnaire Macht, zoals die in feite is geworden?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Toen was de strijd tegen Japan al geëindigd.

65324. De **Voorzitter:** Men is met de Expeditionnaire Macht toch al begonnen ver vóór de capitulatie van Japan?

A. Ja, men heeft personeel opgeleid.

65325. De **Voorzitter:** De oprichting van het Bureau Expeditionnaire Macht is, naar ik meen, in Mei 1944 gebeurd, onder leiding van generaal *van Voorst Evekink*.

A. Ja, dat is inderdaad zo. Ik zeg u intussen nogmaals, dat was tenslotte mijn terrein niet, en toen deze aangelegenheid eenmaal bij een bureau van de landmacht was ondergebracht, bij het Bureau Expeditionnaire Macht, kan ik er wel belangstelling voor hebben gehad, maar was ik er niet meer in betrokken. Mijn taak in verband met het leger was afgedaan, nadat de Stafcommissie was afgelopen.

65326. De **Voorzitter:** Wanneer was de Stafcommissie afgelopen?

A. Wat het leger betreft, is dat Augustus 1943 geweest.

65327. De **Voorzitter:** Voor welk deel was uw taak niet afgelopen?

A. Met de mariniersbrigade had ik natuurlijk nog wel voortdurend te maken. Mijn taak betrof uiteraard voornamelijk de zeestrijdkrachten en verder de luchtstrijdkrachten. De Stafcommissie voor de luchtstrijdkrachten is later ingesteld en had een andere samenstelling.

65328. De **Voorzitter:** Welke bemoeienis hebt u nu met de mariniersbrigade gehad?

A. Het was voornamelijk de taak, die een dienstdoende secretarisgeneraal van een Departement heeft; een administratieve taak, maar ook wel meer praktische bemoeienissen. Om een voorbeeld te noemen: Ik ben naar West-Indië geweest om persoonlijk de mariniers los te krijgen van de Gouverneurs, die ze liever niet los wilden laten.

65329. De **Voorzitter:** Is dat in September 1943 geweest?

A. Ja.

65330. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over die reis? Hoe was de toestand daar?

A. Waar bedoelt u?

De **Voorzitter:** In de West.

A. Ik ben eerst in Amerika geweest, vervolgens op Curaçao en daarna in Suriname.

65331. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat de Gouverneurs de troepen niet los wilden laten. U kunt ons dus allicht iets over die controverse vertellen.

A. In Curaçao was onder de heer *van Asbeck* een militaire macht van ongeveer 2000 man, waarvan ongeveer 1500 man schutters waren. Er zullen ongeveer 130 mariniers zijn geweest. Dan waren er mensen van het K.N.I.L. en van het Nederlandse leger. Het waren allemaal maar kleine groepjes. De mariniers vervulden verschillende functies; de ene was belangrijker dan de andere. De Gouverneur hechtte aan de ene marinier meer waarde dan aan de andere. Het heeft mij de grootste moeite gekost om een bevredigend aantal van die mariniers vrij te krijgen. Het is tenslotte wel gelukt. Ik meen, dat er ongeveer van Curaçao en Aruba 80 man zijn vrijgekomen. Ik ben daarna naar Suriname geweest en had daar geen moeilijkheden. Daar vormden de mariniers een pantserwagenafdeling.

65332. De heer **Fens:** Werkten die mariniers in Curaçao in compagniesverband of in sectieverband?

A. Er waren o.a. enkele mariniers bij de huishoudelijke dienst.

65333. De heer **Fens:** Oppassers bij de Gouverneur?

A. Ja, een enkele, o.a. kostte het veel moeite om dezen weg te krijgen. Voorts dienden ze in een kustbatterij. Ik ben het nu vergeten, waar ze precies zaten. Ze zijn natuurlijk ook als kader gebruikt voor de schutters. Die schutters hadden wel een paar mariniers nodig om ze op te leiden. De mariniers waren verdeeld over Curaçao en Aruba; op elk van deze eilanden is een klein contingent overgebleven. Ongeveer 20 op Aruba en 40 op Curaçao.

65334. De **Voorzitter:** U bent — naar ik meen — niet alleen in West-Indië geweest.

A. Ik ben er met de heer *Nuboer* geweest. Ik had het voorrecht om daar tegelijk met generaal *van Oyen* en kolonel *Weijerman* te zijn.

65335. De **Voorzitter:** Was dat een toevalligheid?

A. Van mijn kant wel.

65336. De **Voorzitter:** Van hun kant niet?

A. Dat weet ik niet, dat kan ik niet beoordelen. Ik heb daaromtrent ook geen bepaalde vermoedens.

65337. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van de Minister van Oorlog. Een telegram, bestemd voor generaal-majoor *Dijxhoorn*. Daar staat dit in:

> „Reorganisatie troepen Suriname voorgenomen. Detachement Irene dringend noodig United Kingdom, daar Britten versterking Brigade wenschen. Mijn standpunt Irene overbodig in Suriname, indien eenigszins mogelijk niet in Suriname houden, doch terstond UKwaarts. *Van Mook* zendt *van Oyen* en *Weijerman, Termijtelen* gaat eveneens. Verzoek u mij indien geen overwegende bezwaren Uwerzijds vertegenwoordigen in Suriname. Aan *Termijtelen* memorandum mijn standpunt gezonden. Zend U eveneens exemplaar. Oorlogsminister."

Hier staat de combinatie van die drie, *van Oyen, Weijerman* en *Termijtelen*.

A. De heren *van Oyen* en *Weijerman* zijn toch niet door de heer *van Lidth* gezonden?

De **Voorzitter:** Neen, de heer *van Mook* heeft de heren *van Oyen* en *Weijerman* gezonden. U ging eveneens. Dus hieruit krijgt men de indruk, dat het een combinatie was.

A. Ja, dat is mogelijk. Het blijkt dan toch geen toevallige samenloop van omstandigheden te zijn geweest, dat wij er waren. Maar van mijn kant was het helemaal niet nodig om daar tegelijk met de andere heren te zijn. Wij hebben natuurlijk wel besprekingen met elkaar gehad, toen wij er toch gezamenlijk waren. Als ik het mij goed herinner, zijn de heren ook eerder naar Suriname gegaan.

65338. De **Voorzitter:** Maar met welk doel zijn de heren *van Oyen* en *Weijerman* naar West-Indië gegaan? De heer *van Oyen* was toch bij de mariniersbrigade betrokken?

A. Neen, de heer *van Oyen* was commandant van Jackson.

65339. De **Voorzitter:** Ik herhaal mijn vraag, met welk doel waren zij daar?

A. Dat weet ik niet meer.

65340. De **Voorzitter:** Is naar uw oordeel uw zending daar behoorlijk geslaagd?

A. In zoverre dat wij de mariniers kregen.

65341. De **Voorzitter:** Stond de reis, die u toen naar de Verenigde Staten hebt gemaakt, in rechtstreeks verband met de mariniersbrigade?

A. Een reden was ook, dat ik nooit in Curaçao was geweest. Curaçao kwam vaak ter sprake en daar ik er nog nooit was geweest, heb ik de Minister voorgesteld mij er met een opdracht heen te zenden.
Een tweede argument was om de nodige mariniers bij elkaar te krijgen. Verder waren er enkele aangelegenheden in Amerika zelf te bespreken. De heer *de Booy*, de latere Minister, was o.a. bij één der besprekingen, welke liepen over het oliebataljon. Verder ben ik naar de Westkust geweest om te zien hoe de amphibious-forces-training geschiedde en wat er aan het gebruik der landingcraft vastzat. Het was in de buurt van San Diego, ik weet niet meer, hoe dat kamp heette.

65342. De heer **Stufkens:** Quantico?

A. Neen, Quantico was het niet. Quantico was een mariniers-kamp bezuiden Washington. Dit kamp lag bij de Westkust; wij hebben er de opleiding gezien, de heer *Nuboer* en ik, en alles, wat aan amphibie-operaties vastzit. Dit was van belang voor het plan, dat ik voor de marine in het hoofd had, dat kan ik u een andere keer vertellen.

65343. De **Voorzitter:** Misschien kunt u daar nu even op ingaan; heeft u daar gegevens over?

A. Ik heb hier een schriftje, waarin enige aantekeningen staan voor het opstellen van een aantal memoranda en enige instructies, o.a. de instructie van de Directeur Luchtstrijdkrachten. Hierbij is een aantekening betreffende de plannen voor de marine, in het laatste stadium van de oorlog, nadat Nederland zou zijn bevrijd; wanneer we dus zouden kunnen beschikken over personeel.

De **Voorzitter:** Ik wil u graag de gelegenheid geven hier nader op in te gaan.

A. Vindt u het goed, dat ik het voorlees? Dan weet ik ten minste, dat ik niets oversla. Uit het opschrift blijkt, dat ik deze aantekening einde 1943 heb opgesteld, na het bezoek aan San Diego, dus nà September 1943. Het volgende heb ik opgeschreven: „De Nederlandsche marineleiding heeft zich de vraag gesteld, hoe de Koninklijke marine na de bevrijding van het moederland op de doeltreffendste wijze kan deelnemen aan den bondgenootschappelijken strijd tegen Japan." Ik heb altijd de nadruk gelegd op die bondgenootschappelijke strijd tegen Japan. Want zo gauw wij zouden zeggen; „We gaan Indië bevrijden", dan was het antwoord der geallieerden: „Even wachten, we moeten eerst de oorlog winnen, dan komt Indië vanzelf wel terecht." Tegenover onze bondgenoten moesten wij blijk geven, dat wij niet zelfzuchtig waren en dat wij niet alleen op onze eigen belangen uit waren.

65344. De **Voorzitter:** Waren er dan personen, die de laatste gedachte voorstonden?

A. Dat waren m.i. de mensen, die pleitten voor de opleiding van troepen voor Nederlandsch-Indië, om Nederlandsch-Indië te bevrijden en Nederlandsch-Indië te bezetten. Dat is niet hetzelfde als wanneer men zegt: We gaan meehelpen de Japanners verslaan en daarna gaan we naar Nederlandsch-Indië. Als men de zaak opzet met het doel om Nederlandsch-Indië te gaan bevrijden en te bezetten, denkt men uitsluitend aan zich zelf. Dit was het streven van het Indische leger.

65345. De **Voorzitter:** Alleen van het Indische leger of waren er ook anderen, die die kant uit wilden gaan?

A. Volgens mij niet. Degenen, die het Nederlandse standpunt innamen, dachten er net zo over als wij; dat wij mee moesten doen met de oorlog. De marine heeft dat ook van het begin af aan gedaan. Wij hebben gevraagd: „Wat hebben jullie nodig, waar kunnen we mee helpen?" Het beschikbaar gestelde verdween dan eigenlijk uit onze gezichtskring en de oorlogsleiding kon er mee doen, wat zij wilde. De Hollandse eenheden werden over het algemeen ingedeeld bij de Engelse en slechts een heel enkele bij de Amerikaanse commando's. Het laatste gebeurde maar heel weinig, alleen met de schepen, die in Australië zijn geweest. De Amerikanen wilden liever geen buitenlandse schepen bij hun vloot hebben. De Engelsen stonden er anders voor en dachten er ook anders over.

65346. De **Voorzitter:** Werd de opvatting, die u veroordeelt, als niet-Nederlands of anti-Nederlands beschouwd?

A. Neen, als onpraktisch.

65347. De **Voorzitter:** In verband met de reactie, die van geallieerde zijde kwam?

A. Ja. We moesten alles van hen hebben, wij zelf hadden niets dan een paar man en onze goede wil. Kleren, voeding, enz., alles moest van onze bondgenoten komen.

65348. De **Voorzitter:** Dus van zuiver Nederlands standpunt bezien, acht u toch die opvatting, die u veroordeelt, om interne redenen niet verwerpelijk, maar meer om de geallieerden in het algemeen?

A. Van een algemeen strategisch standpunt bekeken, moesten wij meedoen om de oorlog te winnen, dus ook van een Nederlands standpunt. Men moet niet een eigen doel nastreven en er dan bij gaan zitten en zeggen: „Nu heb ik mijn zaakje binnen en schei ik er mee uit." Begrijpt u wat ik bedoel, het klinkt misschien een beetje overdreven, toch was het ongeveer zo.

65349. De **Voorzitter:** Deze kwestie speelde ook op andere terreinen, althans voor zover wij hier weten, en de olierehabilitatie op Nieuw-Guinea of Sumatra ligt ongeveer in hetzelfde vlak. Daarom is het wel van belang om dit nauwkeurig vast te stellen.

A. Ik moet eens even nadenken. Inderdaad, dit is hetzelfde idee, zo gauw men laat merken, dat men op zijn eigen belangen uit is en niet mee wil doen met de algemene oorlogvoering, is de reactie al heel gauw: „Goed, gaan jullie je gang maar, maar doe het dan zelf." Zonder hulp betekenden wij natuurlijks niets. Zo was het met alles.

65350. De **Voorzitter:** Hebt u de strijd gevolgd, die er over de olierehabilitatie was? De strijd tussen de opvatting Nieuw-Guinea en de opvatting Sumatra?

A. Ik wist het toen wel, maar ik ben het nu vergeten.
Ik herinner mij vagelijk, dat er op een gegeven moment van de de heer *van Mook* een bericht kwam, dat het oliebataljon niet naar Nieuw-Guinea moest gaan, maar dat het naar Sumatra moest. Hoe dat nu beredeneerd werd, weet ik niet meer.

65351. De **Voorzitter:** Hoe werd dat bij de Regering ontvangen?

A. Dat weet ik natuurlijk niet.

65352. De **Voorzitter:** Wat zei men dan in ambtelijke kringen?

A. Ik weet het niet meer en zou moeten terugredeneren om te bedenken, wat ik toen heb gedacht. Dat doe ik liever niet. Ik weet, dat het gebeurd is, maar verder kan ik er niets over zeggen.

65353. De **Voorzitter:** U bent blijkbaar niet kwaad geweest, anders had u het nu nog wel geweten, wanneer het een zeer diepe indruk had gemaakt.

A. Ja, maar het is allemaal wel lang geleden. Ik herinner mij wel, dat ik eigenlijk nooit helemaal heb begrepen, wat het idee van de verandering was.

65354. De **Voorzitter:** U hebt het toen dus niet gezien in het kader van de beide opvattingen, die ik zo pas heb medegedeeld?

A. Neen, maar het is natuurlijk altijd hetzelfde. Wanneer het er om ging om op Sumatra de zaken weer gauw op gang te hebben, zou de olieproductie als Nederlands belang worden gezien en niet in de eerste plaats als onderdeel van de oorlogvoering, wat het wel zou zijn op Nieuw-Guinea, omdat men op Nieuw-Guinea vlak bij de Amerikaanse vloot was, en dat was natuurlijk belangrijk. De olie van Nieuw-Guinea is, meen ik, dezelfde soort olie als die van Tarakan. Die olie kan men zo in de ketels gebruiken, terwijl de olie van Sumatra een zekere bewerking moet ondergaan. Ik ben geen expert, maar zo is het ongeveer. Die olie van Nieuw-Guinea was natuurlijk van groot belang voor de oprukkende Amerikaanse vloot, omdat daardoor de verbindingsproblemen werden verminderd. Als men olie vlak bij de hand heeft, behoeft men die niet in tankers over de oceaan te laten komen. Dus dat zou een heel belangrijk voordeel zijn, terwijl de Amerikanen aan olie uit Sumatra niets hadden.

65355. De **Voorzitter:** De Engelsen wel, want het was in het gebied van de S.E.A.C.

A. Deze zaak is, voor zover ik mij kan herinneren, nooit met de Engelsen besproken. Ik geloof ook niet, dat de Engelsen ooit in staat zouden zijn geweest om een outfit voor een boorterrein te leveren. De Amerikanen konden dat wel.

65356. De **Voorzitter:** Dus u acht het bepaald onwaarschijnlijk, dat de Engelsen hier het initiatief hebben genomen om Sumatra voor olierehabilitatie te gebruiken.

A. Jawel, maar dan met Amerikaanse middelen. Ik geloof niet, dat ze daar erg veel verwachtingen van zullen hebben gehad. De opperste oorlogsleiding, de Combined Chiefs of Staff zouden dan eerst moeten hebben uitgemaakt: „Het is nodig voor het welslagen van de oorlog tegen Japan om met Amerikaanse middelen in een Engels terrein te gaan boren." De Engelsen hadden dan inderdaad de middelen gekregen. Op het bureau van de Combined Chiefs of Staff is deze zaak, naar ik meen, niet besproken. Ik geloof, dat het alleen het onderwerp van een bespreking met de Amerikanen heeft uitgemaakt. Ik zeg nogmaals, dat dit onderwerp is behandeld op een niveau, waar ik niet geregeld verkeerde.

65357. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de heer *van Mook,* de Minister van Koloniën, gericht aan de Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Deze brief begint zo:

> „In Haar telegram van 1 October is de schout-bij-nacht *Stöve* ingevolge een besluit van onze Commissie gemachtigd om aan de Combined Chiefs of Staff een mededeeling te doen omtrent de voorgenomen oprichting van de Nederlandsche olierehabilitatie-unit. Daarbij werd het standpunt ingenomen, dat die Unit zal worden ingezet in dat gedeelte van Nederlandsch-Indië, waar zij het eerst noodzakelijk zal zijn om de olieproductie te rehabiliteeren en dat die eenheid dan zal worden gesteld ter beschikking van den betrokken theatre-commander. Voorts werd aan genoemden Regeeringsvertegenwoordiger opgedragen, aan de Chiefs of Staff mede te deelen, dat de Nederlandsche Regeering vertrouwt, dat haar vertegenwoordigers deel zullen hebben in het bepalen van de toekomstige bestemming van de Unit."

Dus het is wel op een vrij hoog niveau geweest. De heer *van Mook* stond op het standpunt, dat het Sumatra moest zijn.

A. Juist, ik geloof inderdaad, dat de Combined Chiefs of Staff zouden uitmaken waar de Unit terecht zou komen. Bij die beslissingen hebben wij ons altijd bij voorbaat neergelegd. Ons standpunt was, dat degenen, die verantwoordelijk waren voor de oorlogsleiding, moesten uitmaken, hoe de middelen gebruikt zouden worden.

65358. De **Voorzitter:** Er is in dit opzicht een verschillende Nederlandse opvatting geweest. Er waren dus Nederlanders, die de oplossing Nieuw-Guinea voorstonden, en anderen, die meer voor Sumatra voelden. Misschien was er ook een groep, die heeft gezegd: „We laten het volkomen aan de Combined Chiefs of Staff over". Bent u daarmee op de hoogte?

A. Neen, dat zou ik nu zeker niet meer weten.

65359. De **Voorzitter:** Het is u waarschijnlijk wel bekend, dat er niets van is gekomen?

A. Ja.

65360. De **Voorzitter:** Weet u niet meer om welke reden het niet is doorgegaan?

A. Wellicht is op een gegeven ogenblik de indruk gevestigd, dat wij voor ons eigen belang de olieterreinen wilden gaan rehabiliteren, maar niet met het vooropgezette idee de oorlogvoering daarmee te steunen, dus om na de oorlog gauw weer klaar te zijn voor de productie.

65361. De **Voorzitter:** Dus u acht het mogelijk, dat die controverse de reden is geweest, dat er niets van is gekomen?

A. Ja, dat is heel goed mogelijk.

65362. De **Voorzitter:** Het is wellicht minder de kwestie geweest, van welke kwaliteit de olie was?

A. Ja, dat wil zeggen, als men overgaat van Nieuw-Guinea naar Sumatra, dan geeft men daarmede te kennen, dat het niet te doen is om de oorlogvoering direct te steunen. De Nieuw-Guinea-olie was wel geschikt — als ik mij goed herinner — om dadelijk te gebruiken en de Sumatra-olie was niet geschikt om dadelijk te gebruiken. Ik hoop, dat ik geen fouten maak bij deze oliebeoordeling. Ik weet echter bijna zeker, dat de olie van Nieuw-Guinea van dezelfde soort als de Tarakanolie was.

65363. De **Voorzitter:** In ieder geval kunt u ons over die controverse verder geen inlichtingen geven?

A. Neen.

65364. De **Voorzitter:** Ik meen, dat we gebleven waren bij de gemeenschappelijke strijd tegen Japan.

A. „De marineleiding heeft zich bij de beantwoording van die vraag laten leiden door de verklaringen van Koningin en Kabinet, dat het Nederlandsche volk zich met alle middelen zoowel op personeels- als op materieelgebied aan dien strijd zal wijden. De moeilijkheden, welke zich bij de vaststelling van het beste plan voordeden, waren in hoofdzaak van tweeërlei aard. Wat het personeel betreft, zal de beperking niet liggen in het aantal na de bevrijding van Nederland beschikbaar komende vrijwilligers en dienstplichtigen, doch in de getalsterkte van het beschikbare geoefende personeel, dat bij de opleiding en als kern voor de op te bouwen vloot zal moeten dienen. Het zal namelijk zonder meer duidelijk zijn, dat een opbouw van meet af aan met een overgroot aantal volkomen „groene" manschappen, onderofficieren en officieren zóó lang zou duren, dat de oorlogsgereedheid der te vormen scheepsmacht eerst tot stand zou komen, wanneer de oorlog tegen Japan wellicht reeds geëindigd zou zijn". In deze reden ligt een onvermijdelijke beperking van het vlootplan. Het ging hier dus om het volgende probleem: men heeft zoveel geoefende mensen; welk aantal schepen kan men hiermee bemannen? Met een derde gedeelte van de equipage geoefend personeel kon men binnen afzienbare tijd een goed bruikbaar schip krijgen. Dus elke geoefende man toen betekende drie man na afloop van de oorlog. „Een tweede moeilijkheid ligt op het materieele gebied. De schepen welke met behulp van de in Nederland te vinden mankracht zullen moeten worden bemand, bezitten wij niet. Zij zullen ons moeten worden toegewezen door onze geallieerden, hetzij uit hun eigen vloten, hetzij uit door den overwonnen vijand uit te leveren materieel. Daarbij zal door de opperste oorlogsleiding in de eerste plaats de eisch worden gesteld, dat zij er zeker van is, dat de Nederlandsche marine in staat zal zijn de haar toegewezen schepen doeltreffend te bemannen, terwijl het bovendien zal moeten vaststaan, dat deze schepen een nuttig aandeel in den strijd zullen nemen". Het komt eigenlijk op deze gedachte neer: onze bondgenoten moesten weten, dat men 100 pct. meedeed. „Rekening houdende met de bovenstaande overwegingen is de Nederlandsche marine tot het volgende plan gekomen. In de Vereenigde Staten is aangevangen met de opleiding van kernkadergroepen voor een te vormen „re-inforced regiment", de latere

mariniersbrigade." Zo'n re-inforced regiment zou deel uitmaken van een amphibious-attack-force. „Het lijkt nu niet alleen mogelijk, maar zelfs voor de hand liggend, dat behalve dit op het land ageerend deel der amphibious force ook het daarbij behoorend drijvend gedeelte, dat wil zeggen de transportschepen en landingsvaartuigen, alsmede de voor bescherming, artilleriesteun en vliegtuigsteun benoodigde oorlogsschepen door ons zullen worden geleverd. Op deze wijze zou een afgeronde Nederlandsche eenheid aan de geallieerde strijdkrachten kunnen worden toegevoegd, welke door de oorlogsleiding op de door haar best geoordeelde wijze kan worden ingezet." Dus de bedoeling was om de mariniersbrigade zelf te vervoeren en aan de wal te zetten. Daar had men een hele organisatie voor nodig, de transportschepen, de landingcraft en de begeleidende schepen voor verdediging op korte afstand. Mijn idee was om deze strijdmacht onder een Nederlandse bevelhebber van hoge rang te stellen, want ons zwakke punt in deze oorlog is altijd geweest, dat we steeds slechts eenheden hebben kunnen leveren. Daardoor was onze positie in minder aanzien dan het geval was geweest, wanneer we een eskader hadden gehad met een vlagofficier aan het hoofd, die een zelfstandige taak zou hebben kunnen volbrengen. Daarom was mijn hoop om na de bevrijding van Nederland een mooi afgeronde taskforce te hebben, die men zelfstandige opdrachten zou kunnen laten uitvoeren.

Een Nederlandse macht dus, onder Nederlandse leiding rechtstreeks, onder de geallieerde commander-in-chief, zodat men zou kunnen zeggen: die streek of dat eiland is door de Nederlanders veroverd.

65365. De heer **Fens:** Hoe kon men aan het materieel daarvoor komen?

A. Dat zal ik u zeggen: „Naar het oordeel der Nederlandsche marineleiding zou de hierboven bedoelde scheepsmacht, wat de oorlogsschepen betreft, moeten bestaan uit: twee 8-inchkruisers, twee 6-inchkruisers" — ieder vond dit toen erg bescheiden — „twee auxiliary aircraftcarriers, zes torpedobootjagers, acht fleetminesweepers en één antiluchtkruiser. Van deze schepen waren reeds aanwezig één 6-inchkruiser, twee jagers," — de „Isaac Sweers" was toen verloren gegaan — „één antiluchtkruiser, zoodat nog de beschikking zou moeten worden verkregen over twee 8-inchkruisers, één 6-inchkruiser, twee auxiliary aircraftcarriers, vier jagers en acht fleetminesweepers. Een berekening van de voor de aangegeven scheepsmacht benoodigde personeelssterkte heeft uitgewezen, dat hiervoor noodig zou zijn in totaal rond 5900 man. Hiervan waren op dat oogenblik op de toen in geallieerd verband ageerende schepen aanwezig: 2200 man met oorlogservaring, zoodat op een aanvulling met rond 3700 man gerekend moest worden. Aangenomen mag worden, dat meer dan de helft dezer 3700 man zal kunnen bestaan uit zich op dat oogenblik in Europeesch bezet gebied en krijgsgevangenschap bevindend beroeppersoneel der Koninklijke Nederlandsche Marine, zoodat het aantal geheel nieuw op te leiden personeel ten hoogste 1800 man zal bedragen, een aantal, dat voor een doeltreffende bemanning der schepen zeer wel aanvaardbaar lijkt". Het is ook geen groot getal. Het waren dus 1800 man, die we zouden moeten opleiden om deze scheepsmacht te bemannen. „Behalve over de hiervoor besproken oorlogsschepen, zal de beschikking moeten worden verkregen over drie transportschepen van ten minste 10 000 ton voor personeel en twee transportschepen van ten minste 10 000 ton voor materieel". Dat was toen gemakkelijk te bereiken. Uit het hele aantal Nederlandse koopvaardijschepen, dat deelgenomen heeft aan de landingsacties in de Middellandse Zee werd het zeer goed mogelijk geacht hiervoor een vijftal geschikte schepen onder Nederlandse vlag aan te wijzen. „Als laatste punt werden de landingsvaartuigen besproken. Volgens de haar ter beschikking staande gegevens meent de marineleiding, dat in eersten aanleg voor het beoogde doel de beschikking zou moeten worden verkregen over 96 L.C.V.P.'s" — een bepaalde landingcraft voor personeel — „21 L.C.M. (3)'s en 3 L.C.C.s." Dat zijn alle landingsvaartuigen, die de geallieerden werkelijk bij honderden hadden, ik zou bijna zeggen bij duizenden. Dan waren er nog 9 L.C.S.M.'s, alsmede één L.C.E. Ik weet werkelijk niet meer, wat deze afkorting precies betekent.

De **Voorzitter:** Landingcraft Emergency Repair.

A. Ik maak u mijn compliment, dat u dat zo bij de hand hebt. Weet u soms ook wat een L.C.V. is?

De **Voorzitter:** Dat heeft iets met Vehicle te maken.

A. Ja, dat is waar ook, Vehicle personnel. „De voor deze vaartuigen benoodigde en op te leiden bemanningen, welke worden geraamd op te zamen rond 1000 man, zullen zonder eenige moeite uit vrijwilligers en dienstplichtigen kunnen worden gevormd". Het was verrassend, hoe ze in Amerika de jongens, die nooit water hadden gezien, opleidden; het ging ontzettend vlot. In een week of acht waren ze klaar. Dat zou dus bepaald geen bezwaar hebben gegeven. „Afgescheiden van het ontvouwde plan, ligt het in het voornemen om de onderzeebootenoorlog met de ter beschikking staande booten voort te zetten. Zoodra zou blijken, dat het mogelijk is het onderzeedienstpersoneel zoodanig uit te breiden, dat een grooter aantal booten kan worden bemand, ligt het in de bedoeling een voorstel tot uitbreiding van de Nederlandsche onderzeebootvloot aanhangig te maken."

U weet, dat onze onderzeeboten de hele oorlog door hebben meegedaan. Wij hebben ook geregeld nieuwe boten gekregen, als wij maar personeel hadden. De Engelsen waren op dat punt buitengewoon prettig. Ik sprak heel dikwijls met de chef van de Britse onderzeedienst, die in de buurt van Londen huisde, admiraal *Berry*. Wij hebben o.a. een bemanning uit Australië laten komen en kregen daarvoor dadelijk een boot toegewezen.

65366. De heer **Fens:** Ging het zover, dat u ook uw twee 8-inchkruisers en één 6-inchkruiser zou hebben gekregen?

A. Dat weet ik niet. In de eerste plaats moest men ze kunnen bemannen om ze te krijgen. Achteraf waren er niet zoveel 8-inchkruisers op de wereld, 6-inchkruisers waren er meer. Het was helemaal niet zo moeilijk geweest. Men had de artilleriesteun trouwens ook met andere middelen kunnen doen. Ik heb voor mijzelf ook wel het idee gehad, dat wij het met de „Soemba" en de „Flores" hadden kunnen opknappen. Dat was niet zo heel gek geweest. Dan de „Tromp" er nog bij en een enkele andere kruiser. Het klinkt nu misschien een beetje optimistisch, maar dat was het toen helemaal niet.

De **Voorzitter:** Het klinkt optimistisch.

A. Het doet mij nu ook zo aan. Toch geloof ik, dat, als de oorlog langer was doorgegaan, wij in staat waren geweest om schepen te bemannen en ook schepen hadden gekregen. Verschillende jagers en mijnenvegers hebben wij gekregen. Toen wij de bemanningen hadden, gaf men ons onderzeeboten; dat waren toch ook heel kostbare schepen.

„Ten slotte zij vermeld, dat de Nederlandsche marineleiding het haar plicht acht in overleg met de Britsche admiraliteit een gedeelte van de Noordzee mijnenvrij te maken.

Een groot deel van het daarvoor benoodigde personeel en materieel is reeds aanwezig, uitbreiding tot de vereischte sterkte zal weinig moeilijkheden opleveren. Deze aangelegenheid, welke een locaal karakter draagt, zal — naar vertrouwd wordt — met de Britsche admiraliteit kunnen worden geregeld."

Behalve de opbouw van de vloot vóór de oorlog tegen Japan, hadden wij dus nog de onderzeebotenoorlog, die eigenlijk losstond van de overige scheepsmacht. En dan verder het mijnvegen op de Noordzee.

65367. De **Voorzitter:** Moest er niet worden voorzien in vliegtuigsteun?

A. Inderdaad, we rekenden op 2 auxiliary carriers als vliegtuigsteun en op de „Heemskerck" als antiluchtkruiser. Hebt u de instructie van de Directeur Luchtstrijdkrachten?

De **Voorzitter:** Dat weet ik niet precies, het is mogelijk.

A. De plannen zijn wel ontworpen, maar in die instructie staat alleen dit: „Ten aanzien van de vorming van ingescheepte carriersquadrons, ontvangt hij van den Minister van Marine een afzonderlijke opdracht."

65368. De **Voorzitter:** Misschien kunt u eerst even mededelen, wat er met het memorandum is gebeurd?

A. Dit memorandum?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat zal ik ongetwijfeld aan de Minister van Marine hebben gegeven, er is daarna een stuk opgesteld van dezelfde strekking, maar puntsgewijs ingedeeld. Ik heb hiervan ook het concept; ik kan het even doorlopen. Er staat boven: Memorandum betreffende den opbouw van de Koninklijke Marine.

„1°. De Nederlandsche Regeering heeft besloten na de herovering van Nederland de Koninklijke Nederlandsche Marine op

zoo krachtig mogelijke wijze te doen deelnemen aan den oorlog tegen Japan.

2°. Het thans beschikbare materieel en personeel zijn ontoereikend voor dit doel.

3°. Daarom ligt het in de bedoeling:

a. met het thans beschikbare personeel, dat oorlogservaring heeft opgedaan op alle fronten van den zeeoorlog, als kern en aangevuld met in Nederland ter beschikking komende manpower in korten tijd een zoo sterk mogelijke personeelsformatie op te bouwen;

b. een beroep te doen op de bondgenooten, die het met onder *a* bedoelde personeel te bemannen materieel hetzij uit de eigen vloot hetzij uit op den vijand veroverde schepen ter beschikking zullen kunnen stellen.

4°. Een nauwkeurige berekening heeft uitgewezen, dat het mogelijk zal zijn, uitgaande van de aanwezige personeelskernen, binnen den toelaatbaren tijd (na circa één jaar) te bemannen twee 8-inchkruisers, twee 6-inchkruisers, één anti-luchtkruiser, enz."

Dezelfde schepen, die ik daarnet heb genoemd.

65369. De **Voorzitter:** Wat is dit voor een stuk, waaruit u nu citeert?

A. Dit is weer een memorandum, waarvan ik vermoed, dat het naar de heer *Stöve* is gegaan.

65370. De **Voorzitter:** En toen naar de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja, want hier staat, dat de Nederlandse Regering heeft besloten, enz.

65371. De **Voorzitter:** Dus dat betekent, dat de Nederlandse Regering waarschijnlijk dat memorandum heeft aanvaard?

A. Ja. Men heeft het „Marineleiding" uit het eerste stuk veranderd in „De Nederlandsche Regeering heeft besloten".

65372. De **Voorzitter:** Weet u ook, wat daar verder van terechtgekomen is?

A. Dat weet ik niet meer. Ik vermoed, dat het naar de Combined Chiefs of Staff is gegaan.

65373. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk, of er praktisch uitvoering aan is gegeven.

A. Neen, dat is niet gebeurd. Ik zou bijna zeggen, dat het de schuld van de Japanners is geweest. Ze hebben te gauw gecapituleerd. Er is geen tijd voor geweest.

65374. De **Voorzitter:** Is er ook geen begin van uitvoering geweest?

A. In zoverre, dat er inderdaad personeel is gerecruteerd, de oorlogsvrijwilligers in Nederland. Er zijn drie wervingsgroepen naar Nederland gegaan, voor zover ik er zelf mee te maken had: de luchtstrijdkrachten, de marine en de mariniers. Deze groepen hebben afzonderlijk gerecruteerd.

65375. De **Voorzitter:** In het kader van uw memorandum waarschijnlijk?

A. Ja, in elk geval met de bedoeling om de marine op te bouwen. De luchtstrijdkrachten werkten natuurlijk zelfstandig. Die zaak staat helemaal apart.

De **Voorzitter:** Ja, dat is een apart hoofdstuk.

A. De mariniers werkten eigenlijk ook weer zelfstandig, omdat het speciaal om de brigade ging. Die mensen waren er speciaal voor uit Amerika gekomen, ze waren er helemaal voor voorbereid. Het was ook het meest praktische, om de mariniers voor zich zelf te laten zorgen. Zij hebben het volgens mij zeer vlot gedaan. De snelheid werd bepaald door de capaciteit van de opkomstcentra. Men kon de mensen maar niet zonder meer oproepen. Zij moesten worden geselecteerd, zij moesten worden gekleed, enz. Het was moeilijk om de gebouwen te krijgen. De luchtstrijdkrachten hebben het er het beste afgebracht. De R.A.F. had dit werk bij de hand gehad. Deze had daar speciale ploegen voor, geselecteerde mensen, en ze is zo welwillend geweest om ons bij de recrutering behulpzaam te zijn.

De **Voorzitter:** Ik geloof, dat wij nu een geschikt punt hebben gevonden om het verhoor te onderbreken en het op een andere dag voort te zetten. De datum kan dan nader met u worden bepaald.
Ik dank u voor de tot nu toe verstrekte inlichtingen.

J. W. TERMIJTELEN.

ALGERA, *voorzitter.*
STUFKENS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CAREL JOHAN BARON VAN ASBECK,

oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage, gepensionneerd vice-admiraal.

Hij legt de eed af als getuige.

66449. De **Voorzitter:** Welke functies hebt u in de periode van Mei 1940 tot 20 November 1945 bekleed?

A. Van 10 tot 14 Mei 1940 was ik Commandant Maritieme Middelen Terschelling, welke functie ik op 9 Mei heb overgenomen van mijn voorganger, die op 10 Mei met verlof zou gaan om een kleine operatie te ondergaan. Op 14 Mei ben ik naar Engeland uitgeweken. Van ongeveer 20 Mei tot 25 Juli ben ik oudstaanwezend zeeofficier Falmouth geweest, tot 10 Augustus oudstaanwezend zeeofficier Holyhead, waarna ik bij Naval Headquarters in Londen ben aangesteld in de functie van Liaison-officer Koopvaardij tot begin Januari 1942. Daarna ben ik tot oudstaanwezend zeeofficier in Curaçao benoemd, tevens algemeen militair commandant, tot 14 Mei 1945. Nadat ik was gerepatrieerd, via Engeland, ben ik voorzitter geweest van een Commissie Onderzoek Gedragingen Marineofficieren tot eind Augustus 1945; daarna ben ik voorzitter geweest van de Commissie van Advies voor het Onderwijs aan officieren van de Koninklijke Marine tot 1 November 1945.

66450. De **Voorzitter:** Is u in Mei 1940 met uw gehele onderdeel naar Engeland uitgeweken?

A. Eigenlijk was ik commandant van het Koninklijk Instituut voor de Marine. Op 9 Mei heb ik dit overgegeven aan de eerste officier, omdat ik naar Terschelling werd overgeplaatst. Van Terschelling heb ik niemand meegenomen. De afgeloste commandant maritieme middelen was weer in zoverre hersteld, dat hij zijn functie kon waarnemen, als gevolg waarvan ik overcompleet was en als zodanig heb ik 14 Mei 's morgens verzocht naar Engeland te mogen gaan.

66451. De **Voorzitter:** Aan wie hebt u dat verzocht?

A. Aan de commandant marine Willemsoord.

66452. De **Voorzitter:** Heeft deze u onmiddellijk toestemming gegeven?

A. Die toestemming is in de loop van de middag van 14 Mei afgekomen.

66453. De **Voorzitter:** Om welke reden hebt u toestemming gevraagd?

A. Ik wilde niet in Holland blijven.

66454. De **Voorzitter:** U wilde u dus in dienst stellen van de krijgsmacht in Engeland?

A. Ja.

66455. De heer **Fens:** Bent u met de adelborsten meegekomen?

A. Toevallig waren er een paar adelborsten op een van de schepen, die overstaken, maar ik had daarmee niets te maken. De meeste adelborsten waren in Den Helder of verdeeld op de schepen.

66456. De heer **Fens:** Er zijn dus geen adelborsten in korps naar Engeland overgegaan?

A. Neen. Ze zijn met alle mogelijke schepen overgestoken. Ik meen, dat ongeveer de helft van de adelborsten is overgekomen, ten minste wat de jongstejaars adelborsten betreft. Van de tweedejaars adelborsten zijn er ook veel overgekomen, omdat die op de schepen waren ingedeeld, die qualitate qua naar Engeland gingen.

66457. De **Voorzitter:** Waar bent u in Engeland terechtgekomen?

A. Eerst in Dover, later in Portsmouth, vervolgens naar Londen en tenslotte in Falmouth. In deze plaatsen zijn we in de eerste week geweest.

66458. De **Voorzitter:** U hebt dus waarschijnlijk in Londen de opdracht gekregen om u naar Falmouth te begeven?

A. Ja.

66459. De **Voorzitter:** U hebt daar de functie bekleed van oudstaanwezend zee-officier?

A. Falmouth werd door de marine georganiseerd als opkomstcentrum. Alles, wat van het vasteland van Europa in Engeland arriveerde, kwam naar Falmouth. Er kwamen er veel uit Frankrijk en België, onderdelen en ook loslopende individuën. Zij werden dan naar Falmouth getransporteerd, waar een groot schip van de Holland—Amerika Lijn, de „Westernland", lag, dat door de marine was gecharterd als wachtschip. Alles kwam daar aan boord en daar werden ze gekleed en gevoed. De meesten hadden niets anders bij zich dan wat ze aan het lijf hadden. Vandaar uit werden ze gedistribueerd naar de verschillende schepen en diensten, die er reeds waren of inmiddels waren opgericht.

66460. De **Voorzitter:** Hebben dus alle marine-onderdelen, die zich naar Engeland hebben begeven, zich eerst moeten melden in Falmouth?

A. Dat wil zeggen de kleinere onderdelen. Er was een kruiser, de „Heemskerck", die regelrecht naar Portsmouth is gegaan en daar klaargemaakt. De „Sumatra" is naar Hull gedirigeerd. Dit waren dus de grotere schepen, die een vast militair verband hadden, en waarbij dus niets viel te organiseren.

66461. De **Voorzitter:** Daar werd dus de inventaris opgemaakt van alles, wat overgekomen was van het vasteland?

A. Ja.

66462. De **Voorzitter:** Heeft u een idee, wat er precies in Falmouth is gekomen?

A. Er kwam daar in de eerste weken bijna iedere dag een schip binnen, bewakingsvaartuigen, opnemingsvaartuigjes, alle mogelijke handelsscheepjes, kustvaarders, enz., en dit heeft een paar weken geduurd. Begin Juni hield die stroom op. Toen begon eigenlijk al dadelijk de reorganisatie. De mijnenleggers en mijnenvegers gingen dienst doen, vliegkampen werden ingericht op de kust van Wales, waarbij ook marinepersoneel werd ingedeeld. De „Koningin Emma" en de „Prinses Beatrix" van de Maatschappij „Zeeland" werden gebruikt voor de overvoer van mensen uit Frankrijk; deze schepen werden gedeeltelijk bemand met marinepersoneel uit Falmouth.

66463. De **Voorzitter:** Zijn er veel schepen naar Frankrijk gestuurd om de landmacht over te brengen?

A. Ik weet alleen, dat deze twee schepen daarvoor dienden, omdat wij daarbij rechtstreeks waren betrokken. Wij moesten daarvoor personeel leveren.

66464. De **Voorzitter:** U hebt dus opdracht van de Regering gekregen om schepen naar Frankrijk te sturen?

A. Neen, dat zou ik niet durven zeggen. Wij hebben opdracht gekregen om die schepen, die naar Frankrijk zouden gaan, gedeeltelijk met marinepersoneel te bemannen.

66465. De **Voorzitter:** Zijn ze inderdaad naar Frankrijk gegaan?

A. Ja. Ze zijn enige malen heen en weer gevaren. Kapitein-ter-zee *Langeveld* en kapitein-ter-zee van de Koninklijke Marine Reserve *den Hoed* [1]) kunnen u hierover meer vertellen. Dat waren de aangewezen commandanten van die schepen.

66466. De **Voorzitter:** U kunt dus niet zeggen, op wiens bevel het is geschied?

A. Neen.

66467. De heer **Fens:** Lagen die schepen ook in Falmouth?

A. Ze lagen, meen ik, in Portsmouth of in Plymouth.

66468. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen betreffende de reorganisatie?

A. Deze kostte in het begin enige moeite. Iedereen kwam eigenlijk uit het lood geslagen in Engeland aan. Het was in het begin een nare toestand. Het werd langzamerhand beter, naarmate men op gang kwam. De machine was geheel ontwricht.

66469. De heer **Fens:** Bent u op de hoogte gesteld van het reorganisatieplan?

A. Door de orders, die wij ontvingen. Zoveel mogelijk werd alles, wat in staat was te varen, ter beschikking van de Engelse admiraliteit gesteld.

66470. De **Voorzitter:** Wij hebben hier weleens gehoord, dat er bij de landmacht enige spanning bestond tussen officieren en minderen in verband met de vermeende houding, die de officieren hadden aangenomen en die niet altijd even flink zou zijn geweest. Is iets dergelijks ook bij de marine het geval geweest?

A. Er zijn bij de marine ook enige officieren geweest, die zich minder goed hebben gedragen. Ik zou ze echter persoonlijk niet kunnen aanwijzen. De klacht heeft zeker bestaan. Het was echter allemaal van voorbijgaande aard. Het was meer een uiting van het ellendige gevoel, verslagen te zijn.

66471. De **Voorzitter:** Hoelang heeft die minder prettige stemming geheerst?

A. Het begon in Juni al beter te worden. Zodra de eerste bommen vielen, werd de stemming veel beter, en dat was begin Juli. Dit heeft een merkwaardig gunstige invloed gehad.

66472. De **Voorzitter:** Deze mensen hebben natuurlijk direct een behoorlijke taak gekregen.

A. De schepen gingen weer varen, de vliegkampen gingen draaien, de adelborstenopleiding begon weer. Deze opleiding is in Falmouth gebleven. Er kwamen heel veel adelborsten daar aan en aangezien het veel beter voor deze jongens was, dat dadelijk weer met de opleiding werd begonnen, hebben we daar een buitenplaats gehuurd, zodat de opleiding weer een aanvang kon nemen. Deze opleiding heeft tot 1946 gedraaid.

66473. De **Voorzitter:** Falmouth is dus eigenlijk te kenmerken als ontvangst- en distributiecentrum?

A. Ja. Later is dit centrum naar Holyhead verplaatst, omdat het in Falmouth te gevaarlijk werd. Er werden nl. een paar schepen gebombardeerd en hier en daar brandde er wat. Het was dus niet aan te raden in Falmouth te blijven en Holyhead werd een vervolg hierop. Het grote schip de „Westernland" was intussen al aan de particuliere vaart teruggegeven. We hebben toen een kleiner schip gehad, de „Stuyvesant", een schip van de K.N.S.M. Dit heeft nog een jaar of twee dienst gedaan. Eigenlijk was Holyhead de liquidatie van Falmouth, omdat er steeds minder behoefte aan bestond.

66474. De **Voorzitter:** Kan men een datum aangeven, waarop de liquidatie is voltooid?

A. Eigenlijk al in Augustus 1940. De zaak was toen in zoverre weer op orde, dat een bepaald centrum niet meer nodig was. In Holyhead zijn wel verschillende opleidingen voortgezet, kanonniersopleidingen en dergelijke. Ik was toen al weg.

66475. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven over de distributie van de marine-onderdelen?

A. Heel moeilijk, want wij gaven die schepen af, hetzij aan Londen, hetzij aan een van de havens, en zij kwamen in Engelse operatie. Ze werden helemaal door de Engelsen geopereerd, de marine had meer de administratieve taak, kleding, betaling, voeding, enfin alles, wat van Nederlandse zijde kon worden gedaan om ze zo goed mogelijk operationeel voor de Engelsen geschikt te maken.

66476. De heer **Posthumus:** Materieel dus ook?

A. Ja. We moesten dikwijls van de Engelse werven gebruik maken voor herstel en dergelijke.

66477. De heer **Posthumus:** Dus dat gebeurde wel helemaal onder Nederlands beheer?

A. Op de Engelse werven geschiedde het natuurlijk onder Engels beheer, maar ten dele door de Nederlandse marine.

66478. De **Voorzitter:** U hebt op 10 Augustus een nieuwe functie gekregen als liaison-officer. Kunt u ons iets mededelen over de werkzaamheden in die kwaliteit?

A. De koopvaardij verkeerde in dezelfde desolate toestand als de marine in het begin, misschien nog erger, want de koopvaardijschepen moesten varen en hadden geen luchtafweer of andere bewapening, althans zeer gering. De Engelsen hadden ook zeer mondjesmaat luchtafweermiddelen en voorzagen natuurlijk eerst hun eigen schepen. Van Nederlandse zijde moest er dus een grote dosis moed zijn om te compenseren wat er aan materiele kracht ontbrak. Het gevolg was, dat minder moedige elementen op die schepen er vaak de brui aan gaven, wat tot lichte moeilijkheden aanleiding gaf. Het kwam ook voor, dat ze wegliepen. Mij werd toen de prettige taak opgedragen om die gedroste schepelingen toe te spreken en ze weer aan boord te krijgen. Het werd mij gelukkig nogal gemakkelijk gemaakt op de volgende wijze: Die schepelingen werden, wanneer ze waren gedrost, opgepikt door de Immigration Service, die ze in de gevangenis stopte, niet als gevangene, want ze moesten eerst worden gehoord. Het kwam er op neer, dat de jongelui heel weinig te eten kregen. De Immigration Service stuurde bericht naar het Ministerie van Scheepvaart, dat mij op de hoogte bracht. Ik ging dan naar de gedroste schepeling, die al een paar dagen of soms weken in de gevangenis had gezeten en zo tam was als een lam en die graag wilde varen, als hij maar te eten kreeg. Ik kwam dus als St. Nicolaas binnen.

66479. De **Voorzitter:** Om welke redenen gaven die schepelingen er de brui aan?

A. Ze waren bang voor het gevaar. Ze waren overgeleverd aan de bommenwerpers, wat geen pleziertje was. Dit was het ene gedeelte van mijn taak. Het andere deel was te trachten meer bewapening voor die schepen te krijgen.

66480. De **Voorzitter:** U moest daarvoor natuurlijk bij de Engelse autoriteiten zijn?

A. Ja.

66481. De **Voorzitter:** Had u van Engelse zijde voldoende medewerking voor dit doel?

A. Ja, ze hadden echter zelf niet veel. Langzamerhand is dit beter geworden. In 1941 ging het al veel gemakkelijker dan in 1940.

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* In Augustus 1949 overleden, hetgeen aan getuige ten tijde van dit onderhoud niet bekend was.

66482. De **Voorzitter:** Wanneer de bewapening was geleverd, moest er ook personeel zijn om die bewapening te bedienen?

A. We hadden de kanonniersopleiding. De Hollandse schepen leverden kanonniers voor hun eigen kanonnen. Deze kanonniers moesten eerst worden opgeleid, want het was scheepspersoneel. Deze opleiding gebeurde in Engelse centra, o.a. in Liverpool. Aanvankelijk kregen ze les van Engelsen en op de duur deden de Nederlanders het zelf.

66483. De **Voorzitter:** Waar kregen ze deze Nederlanders vandaan?

A. Van de bemanningen van de schepen.

66484. De **Voorzitter:** Zijn er dan geen mensen voor gebruikt, die al bij bepaalde legeronderdelen waren ingedeeld?

A. Ja, er zijn mensen van de landmacht gedetacheerd op de schepen; de Engelsen deden dat ook met hun landmacht.

66485. De **Voorzitter:** Ik herinner mij, dat van de Irene-brigade air-gunners naar de schepen zijn gestuurd.

A. Ja, dat gebeurde ook; wanneer de schepen het niet met hun eigen bemanningen afkonden, werd er bijgesprongen door de landmacht. Er kwamen dan speciale gun-crews. De Engelsen deden het veel meer, omdat zij meer personeel hadden, waardoor zij het beter konden doen.

66486. De **Voorzitter:** Konden wij er komen met onze eigen krachten?

A. Ja, dat is vrij aardig gelukt.

66487. De **Voorzitter:** Wij hadden hierbij dus geen Engels personeel nodig?

A. Op sommige schepen hebben wij wel Engels personeel gehad, maar ik zou niet durven zeggen op welke schepen speciaal. Er zijn veel Engelse gunners aan boord geweest en er zijn hiervan verschillenden, die het leven daarbij hebben gelaten.

66488. De **Voorzitter:** Was er steeds voldoende aanvullingsmogelijkheid? Er zullen wel verliezen zijn geleden?

A. Er werden meer schepen getorpedeerd dan dat er mensen met die schepen verloren gingen. Langzamerhand werd het personeelsvraagstuk dus minder moeilijk. Het klinkt vreemd, maar toch is het zo.

66489. De **Voorzitter:** Kunt u uit deze periode nog iets mededelen, dat voor ons van belang kan zijn?

A. Ik heb zeer prettig samengewerkt met de koopvaardij en de marine. Ik had mijn hoofdkwartier wel op het Naval Headquarters in Londen, maar ik was vaak bij de koopvaardij en nog meer in de gevangenissen.

66490. De heer **Fens:** Heeft u de indruk, dat van de zijde van de Regering voor deze zaak voldoende aandacht was?

A. Ja. Ik heb enige malen een reis gemaakt met Minister *Steenberghe,* die zich persoonlijk interesseerde voor de rapporten, die werden uitgebracht.

66491. De **Voorzitter:** Had u de indruk, dat de Regering zich direct na Mei 1940 spoedig op de nieuwe situatie had ingesteld?

A. De Minister van Scheepvaart zeer zeker.

66492. De **Voorzitter:** Onder wie stond u in die tijd?

A. Officieel stond ik onder admiraal *Furstner,* bevelhebber der zeestrijdkrachten (B.d.Z.)

66493. De **Voorzitter:** Van wie ontving u de opdrachten?

A. Voor koopvaardijzaken van de heer *Steenberghe.*

66494. De **Voorzitter:** Administratief stond u dus onder de admiraal, maar operationeel onder de Minister van Scheepvaart?

A. Ja, dit is de juiste weergave.

66495. De **Voorzitter:** In Januari 1942 bent u als oudstaanwezend zeeofficier naar Curaçao gegaan. Kunt u ons iets mededelen over de bevelsverhoudingen in Curaçao?

A. Ik had drie bazen. Volgens de Staatsregeling stond ik als algemeen militair commandant onder de Gouverneur, die opperbevelhebber van land- en zeemacht was. Verder had ik als oudstaanwezend zeeofficier de admiraal in Londen als rechtstreekse chef en mijn derde chef was de Amerikaanse admiraal, de Cafac genaamd — Commander all forces Aruba-Curaçao —. Aan deze laatste was ik toegevoegd als chef van de staf.

66496. De **Voorzitter:** Van wie kreeg u de orders?

A. Van de Cafac, die daarin echter zeer bescheiden was, aangezien hij ook zijn eigen chef staf had. Mijn functie van chef staf was dus zuiver om de verhouding aan te geven, die er bestond tussen de Nederlandse en de Amerikaanse bevelhebber, wat heel nuttig was, want op alle eilanden moesten de Amerikanen ten slotte het opperbevel hebben. Dit werd weer gecoördineerd door de Amerikaanse admiraal in Porto Rico. Ieder steunpunt — op Engels, Amerikaans of Nederlands grondgebied — stond onder Porto Rico. Het was dus één team, dat in de Caraïbische zee werkte. Als uitvoerder van de bevelen van die Amerikaanse admiraal heb ik nooit enige moeilijkheid gehad. Het ging altijd in een zeer beleefde, prettige vorm.

•

66497. De **Voorzitter:** U hebt dus geen moeilijkheden gehad door tegenstrijdige bevelen?

A. Niet van Amerikaanse zijde, wel met de andere chefs. Dat ontstond hierdoor, dat de Gouverneur volgens de Staatsregeling opperbevelhebber is van land- en zeemacht. In oorlogstijd met een gezagsverhouding, zoals deze in de Caraïbische zee moest werken, was het haast niet door te voeren, dat de Gouverneur zich als zodanig liet gelden.

66498. De **Voorzitter:** Liet hij zich in feite als zodanig gelden?

A. Soms. Eenmaal heb ik ernstige moeilijkheden gehad. Ik heb toen ook mijn ontslagaanvrage ingediend. De Gouverneur liet zich persoonlijk in met plaatsing van landmachtofficieren. Hij moest zorgen voor de orde en rust, maar greep mijns inziens weleens te persoonlijk in, en wel in zaken, die ik beschouwde als de mijne. Ik kon dan moeilijk zeggen, „dat ik het niet deed". De enige manier was dan de portefeuillekwestie te stellen.

66499. De **Voorzitter:** Was dat Gouverneur *Kasteel*?

A. Ja, deze Gouverneur heb ik het meest meegemaakt, want hij is in Juli 1942 gekomen en ik heb onder hem gewerkt tot ik wegging.

66500. De **Voorzitter:** Hoe is dit conflict opgelost?

A. Dat is gemakkelijk gegaan. Mijn verzoek om ontslag is doorgestuurd naar Londen, nadat de Gouverneur het had behandeld in de Raad van Bestuur.

66501. De **Voorzitter:** U hebt die order dus niet opgevolgd en uw ontslag ingediend?

A. Ik heb de order wèl opgevolgd.

66502. De **Voorzitter:** Uiteindelijk heeft de Gouverneur dus zijn zin gehad?

A. Uiteindelijk is alles zonder moeilijkheden verlopen. Particulier heeft het ook aan de verhouding geen kwaad gedaan. Verder was ik de kurken zak — zoals dat in de marine heet — tussen Londen (de Minister van Marine) en de Gouverneur. Ik herinner me, dat mij door de bevelhebber der zeestrijdkrachten werd gevraagd een advies te geven over tewerkstelling van een marineman, waarover de Gouverneur reeds had beslist. Ik heb dat advies gegeven en het

week rechtstreeks af van de beslissing, die de Gouverneur over deze persoon had genomen. Toen de Gouverneur dit van mij vernam, was hij hoogst ontdaan over het feit, dat ik als zijn ondergeschikte een advies had gegeven zonder zijn voorkennis. Deze kwesties krijgt men, als men twee instanties boven zich heeft, waaraan men moet gehoorzamen.

66503. De **Voorzitter:** Bij wie berustte nu uiteindelijk de beslissing, wanneer het over militaire zaken ging?

A. Betreffende landmachtzaken berustte de uiteindelijke beslissing bij de Gouverneur; dit gaf ook moeilijkheden. De Gouverneur wilde eens een officier niet bevorderen. Deze officier was in Curaçao gescheiden. De Gouverneur vond dit heel erg en wilde de man daarom niet bevorderen, terwijl hij toch aan de beurt was. Het voorstel tot bevordering heeft hij niet naar Londen doorgezonden. De persoon in kwestie heeft gerequestreerd en de Minister van Oorlog heeft de bevordering goedgekeurd met ingang van de datum, waarop het anders zou zijn gebeurd. De Gouverneur werd hier dus in het ongelijk gesteld. Dit is nu een geval, dat ik mij herinner; maar bij de marine kwamen dergelijke dingen ook wel voor. Omdat de Gouverneur opperbevelhebber van land- en zeemacht is, neemt hij zeggenschap in zake gevallen, die buiten zijn boekje gaan. Het is zeer sterk tot uiting gekomen bij de mariniers, die op Curaçao hebben gelegen. Ze moesten naar Noord-Amerika voor verdere opleiding en voor gebruik elders in de wereld. De Gouverneur heeft zich hiertegen met hand en tand verzet. Hij vond het voor de orde en rust nodig, dat hij dáár de mariniers had. Er moet een instantie zijn, die het geheel overziet, en dan kunnen plaatselijke instanties toch moeilijk daarop inbreuk maken.

66504. De **Voorzitter:** Welke was hier de instantie, die alles overzag?

A. Dat was de marine in Londen.

66505. De **Voorzitter:** Acht u de bevelsverhoudingen, zoals ze toen bestonden, juist of achtte u het beter, dat hierin verandering kwam?

A. Er moest iets anders komen. Op de duur kon het zo niet blijven.

66506. De **Voorzitter:** Hoe had u zelf gedacht, dat het had moeten zijn?

A. Ik vind, dat de macht van degene, die zijn bevelen over de gehele wereldzee geeft, zich ook over Curaçao moet uitstrekken, voor zover dat nodig is, en dat medewerking daarbij wordt gevraagd van de Gouverneur, die maar niet zelf kan beschikken over de onderdelen. Ik geloof, dat dat in principe fout is.

66507. De **Voorzitter:** We hebben nu gesproken over de bevelsverhoudingen naar boven. Hoe stond het met de bevelsverhouding naar beneden?

A. Ik was oudstaanwezend zeeofficier voor de Minister in Londen en ik was algemeen militair commandant voor de Gouverneur in Curaçao, en als zodanig had ik land- en zeemacht onder mij.

66508. De **Voorzitter:** Er was dan waarschijnlijk ook iemand, die onder u over de landmacht ging?

A. Zolang als ik het heb meegemaakt, was dat een officier van het korps mariniers, kapitein *Langeveld.* Dit is niet kapitein-ter-zee *Langeveld,* die ik zoëven heb genoemd.

66509. De heer **Fens:** Hoe was de defensiesterkte op Curaçao, toen u aankwam?

A. Er waren daar op dat ogenblik ongeveer 150 mariniers, die voornamelijk landmachtdienst deden. Toen ik de functie van kapitein-luitenant-ter-zee *van den Donker* overnam, waren er 3 Noorse walvisjagers, die waren gemilitariseerd en na bewapening konvooidienst deden op de kust. Verder was er de „Van Kinsbergen", waarmee we alleen hadden te maken, wanneer dit schip in de haven lag. De „Van Brakel" is in Mei 1942 gekomen. In Augustus 1942 kregen we de „Queen Wilhelmina" als gift van President *Roosevelt* aan H.M. de Koningin. Verder kwamen er voortdurend motortorpedoboten binnen uit Amerika en Indië. Dit was ongeveer de marine-uitrusting.

66510. De **Voorzitter:** Waren de defensiemiddelen voldoende?

A. Op deze vraag zult u altijd het antwoord „neen" krijgen. Men kan nooit zeggen, dat een defensiemiddel voldoende is. Dat hangt helemaal af van de maatregelen, die de vijand daartegenover neemt.

De **Voorzitter:** Juist in verband daarmee.

A. In verband daarmee zijn ze voldoende gebleken, dit wil zeggen de middelen op de wal. We hebben praktisch geen zeegevechten gehad.

66511. De **Voorzitter:** Is er nog een concrete bedreiging van Curaçao geweest?

A. Vlak voordat ik aankwam, zijn er torpederingen geweest buiten Curaçao en Aruba op zee.

Daarna, ik meen op 20 April 1942, is er een onderzeeboot geweest, die Curaçao heeft beschoten. Er zijn ongeveer 6 schoten gelost op de petroleuminstallaties bij de Bullenbaai. Er is toen door een Surinaamse marinier teruggeschoten — deze marinier werd „Sneeuwwitje" genoemd, omdat hij zo donker was — en deze man is toen tot korporaal bevorderd.

In Augustus is er op een tanker, die de haven binnenliep, tweemaal een torpedo afgeschoten, welke schoten echter achterlangs zijn gegaan en op het rif zijn ontploft, wat een enorm geluk is geweest. Wanneer de haven zou zijn geblokkeerd, zou dat een groot ongeluk zijn geweest.

In November is er een Amerikaanse kanonneerboot, „Erie" geheten, buiten Curaçao getorpedeerd uit een konvooi tussen Trinidad en Guantanamo (Cuba).

66512. De heer **Fens:** Hoe sterk was de landmacht op Curaçao?

A. Naar ik meen, waren er bij mijn aankomst drie lichtingen schutterij (dat is militie).

66513. De heer **Fens:** Waren deze ondergebracht in het vrijwilligerskorps?

A. Dit vrijwilligerskorps — het V.K.C. — bestond al vóór de oorlog en vormde met de mariniers de kern voor de opleiding van de militie. De mariniers waren zeer goede krachten en konden worden gebruikt voor verschillende diensten.

66514. De heer **Fens:** Was de militie geëncadreerd met Nederlanders of Curaçaoënaars?

A. In den beginne zoveel mogelijk met mariniers. Er kwamen na verloop van tijd echter ook officieren uit de militie voort. Het kader, de onderofficieren, kwamen meest uit de troep.

66515. De heer **Fens:** Er waren ook nog kustbatterijen. Door wie werden deze bediend?

A. Dat waren oude kanonnen van 19 cm van de Engelse marine. Deze stonden aan de kust opgesteld. In die tijd werden deze bemand door mensen uit het Indisch leger, die hiervoor in 1939 of 1940 waren overgekomen.

66516. De heer **Fens:** Was daar dus maar één batterij?

A. Er was een batterij van 3 stukken op Aruba en een op Curaçao. Er waren daarvoor een man of twintig artilleristen, onder kapitein *Schenck de Jong.*

66517. De heer **Fens:** Waar stond de batterij op Aruba?

A. Die diende voor de bewaking van de St. Nicolaasbaai. Dit artilleriepersoneel werd aangevuld met schutterij (militie). Toen ik wegging, waren er zeker 10 lichtingen schutterij (militie), ongeveer 3000 man.

66518. De heer **Fens:** Heeft u weleens gehoord van moeilijkheden met Venezolaanse schoeners, die blijkbaar werden verdacht van spionnage en dergelijke?

A. Vóór de oorlog waren dat beroepssmokkelaars. Er bestond wel groot gevaar, dat zij in de oorlog voor spionnage konden dienen. In de oorlog is daarom een soort veiligheidsdienst opgericht. Aan de kaden werden hekjes opgesteld, waar men niet overheen mocht verkopen. De Curaçaoënaars waren dit niet gewend en voelden dit als een inbreuk op hun vrijheid van beweging. Dit heeft tenslotte geen ernstige moeilijkheden veroorzaakt.

66519. De heer **Fens:** Heeft dit misschien nog gevolgen met zich gebracht voor ambtenaren?

A. Ik weet het niet.

66520. De heer **Fens:** De havenmeester heeft toen moeilijkheden gehad?

A. De heer *Gauw* heeft wel moeilijkheden gehad, maar niet in verband hiermee. Hij is tenslotte ook weggegaan.

66521. De **Voorzitter:** Waren dat moeilijkheden met betrekking tot militaire zaken?

A. De Gouverneur heeft mij getuige gemaakt van het laatste onderhoud, dat hij met de heer *Gauw* heeft gehad. De heer *Gauw* was marine-officier geweest en was nog in reservedienst. De Gouverneur vond het daarom nodig, dat ik daarbij aanwezig was als oudst-aanwezend zee-officier. Het betrof hier eigenlijk meer moeilijkheden met de heer *Gauw* persoonlijk.

66522. De **Voorzitter:** De mariniers zijn waarschijnlijk naar de mariniersbrigade in Amerika gegaan?

A. Ja, deze was toen in opkomst.

66523. De **Voorzitter:** Is deze maatregel niet schadelijk geweest voor de Curaçaose defensie, niettegenstaande de afneming van het gevaar?

A. Wij moesten zoveel mogelijk meehelpen aan de algemene oorlog en niet alleen naar Curaçao kijken. Het gevaar nam daar intussen ook af. We moesten zoveel mogelijk voor het goede doel afstaan.

66524. De **Voorzitter:** U achtte deze maatregel wel verantwoord?

A. Ja. In het licht van de tijd achtte ik het wel verantwoord. De bevelen uit Londen lieten in dit opzicht niet de minste twijfel; ze moesten worden opgevolgd. Op dat ogenblik was het ook inderdaad mogelijk.

66525. De **Voorzitter:** Was de Gouverneur tegen deze maatregel?

A. Hij was er tegen, heeft het tenslotte toch zoveel mogelijk laten doorgaan, maar het strookte niet met zijn inzichten.

66526. De **Voorzitter:** Waren de bezwaren van de Gouverneur van militaire aard?

A. Ja, o.a. voor de veiligheid van het eiland, dus van zijn gebiedsdeel.

66527. De heer **Fens:** Waren alle mariniers als zodanig inderdaad actief of werden zij ook voor huishoudelijke diensten gebruikt?

A. Een van de mariniers was oppasser bij de Gouverneur.

66528. De heer **Fens:** Dat is mij bekend, maar die bedoel ik niet. Ik wilde graag weten of deze mariniers op schepen werden gebruikt.

A. Ja, ze werden op schepen gebruikt en ook aan de wal voor oppasser en dergelijke.

66529. De **Voorzitter:** Wie besliste over de indeling van de mariniers?

A. In de bepalingen der Koninklijke Marine staat, dat mariniers aan boord in het bijzonder voor huishoudelijke diensten worden gebruikt. De commandant van het schip besliste hierover.

66530. De **Voorzitter:** Het was dus op zich zelf niet bijzonders, dat ze op de schepen werden gebruikt voor huishoudelijke diensten?

A. Neen.

66531. De **Voorzitter:** Was er voor de troepen nog voldoende te doen, toen het gevaar afnam?

A. Ja, de Amerikanen gingen in 1944 weg. Wij moesten toen hun diensten overnemen. Ze hadden gedurende twee jaar de hele Isla, het explacement der Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij, beveiligd met dag- en nachtbewaking. Toen de Amerikanen hun troepen terugtrokken, moesten wij deze taak overnemen. Het was heel wat passen en meten om het voor elkaar te krijgen.

66532. De heer **Fens:** In welk jaar is dit gebeurd?

A. In 1944.

66533. De **Voorzitter:** Waren wij wel in staat dit over te nemen?

A. Ja. De Amerikaanse troepen zijn vervangen door inheemse troepen uit Puerto Rico, ook Amerikanen, maar kleurlingen.

66534. De **Voorzitter:** Waarom hadden wij deze kleurlingen nodig, als wij in staat waren de Amerikanen te vervangen?

A. Ze moesten hun zeggenschap op de eilanden houden en daarom zorgen voor de verdediging.

66535. De **Voorzitter:** Kwamen deze mensen onder u te staan?

A. Neen, het was een Amerikaans onderdeel.

66536. De heer **Fens:** Werd Aruba op dezelfde manier door de Amerikanen beschermd? Deden wij ook nog iets aan de verdediging daar?

A. Ja zeker, wij hadden op Aruba een kamp, Savoneta, van de schutterij (militie). Verder was daar de batterij van 19 cm.
De motortorpedoboten lagen allemaal op Curaçao.

66537. De heer **Fens:** Hadden we geen steunpunten op St. Nicolaasbaai en Paardenbaai?

A. We hadden daar geen echte steunpunten.

66538. De heer **Posthumus:** Deed de schutterij de gehele dag dienst of deden ze ook nog burgerdiensten?

A. Neen, wanneer deze mensen waren opgeroepen, waren ze volledig in dienst. Het is heel iets anders dan de burgerwacht, die al in 1942 bestond uit burgers, die wacht deden. Hoe meer de schutterij toenam in aantal en kwaliteit, hoe meer de burgerwacht afnam. Langzamerhand is er aan de burgerwacht een einde gekomen.

66539. De **Voorzitter:** Wie was uw opvolger in deze functie?

A. Kapitein-ter-zee jhr. *W. Boreel,* die mij al had vervangen in Januari, Februari en Maart 1944, toen ik was opgeroepen naar Engeland. Hij was toen in Suriname oudstaanwezend zee-officier. Omdat Curaçao eigenlijk een belangrijker gebiedsdeel was, is hij van Suriname naar Curaçao gestuurd.

66540. De **Voorzitter:** Is u voor een bepaalde taak naar Londen teruggeroepen?

A. Ik meen, dat Minister *de Booy* al dadelijk van plan was, de Commissie Onderzoek Gedragingen Officieren aan mij op te dragen. Ik ben daarvoor teruggeroepen. Ik hoorde het pas in Londen, dat ik deze taak zou krijgen.

66541. De **Voorzitter:** Hoe was de sterkte van de militaire macht, toen u wegging naar Londen?

A. Ik denk, dat er tien lichtingen van de militie waren, ongeveer 3000 tot 3500 man. Dan had men bovendien het Vrijwilligerskorps Curaoçao met ongeveer 500 man en verder het restant van de mariniers, 30 of 40.

66542. De **Voorzitter:** Op 14 Mei 1945 is u vertrokken, op een moment dus, dat het wel duidelijk was, dat Duitsland was uitgeschakeld. Wanneer is men met de demobilisatie begonnen?

A. Ik heb dat niet meer meegemaakt. Ik ben in 1946 nog teruggeweest voor de liquidatie van de marine.

66543. De **Voorzitter:** Het feit, dat Duitsland praktisch was uitgeschakeld, heeft dus geen directe invloed gehad op de sterkte van de troepen, zolang u daar was?

A. Neen. Ik ben direct daarna vertrokken en ik weet, dat de militairen van de landmacht toen al heel gauw zijn afgevloeid.

66544. De **Voorzitter:** U bent dus voorzitter geworden van de Commissie Onderzoek Gedragingen Marine-officieren. Kunt u daarover iets mededelen?

A. Deze commissie heeft een aanvang genomen in Juni 1945. We hebben in de flat „Duynwijck" in de Ruychrocklaan een kantoor gekregen, waar ook de Commandant Zeemacht Nederland zijn bureaux had. We zijn daar met een commissie van 5 begonnen en dit is uitgebreid tot een commissie van ongeveer 10 man. Alle marineofficieren, die in bezet gebied waren gebleven, moesten voorkomen. Successievelijk kwamen dezen aandruppelen. We hebben eerst in den Haag twee commissies gehouden en daarna is een commissie gaan reizen, o.a. naar Amsterdam, Utrecht, Apeldoorn, enz. Half Augustus waren we ongeveer klaar; 70 % van de officieren was toen doorgezeefd. Hierop was niets aan te merken en deze mensen konden weer opgeroepen worden voor de dienst.

66545. De **Voorzitter:** Ging u bij de beoordeling van bepaalde criteria uit?

A. Na mij zijn er nog drie commissies geweest; één commissie hield zich speciaal bezig met het doktorenvraagstuk, waarmede annex het Medisch Verzet. Dezen moesten volgens bepaalde normen worden behandeld en daarbij was het beter, dat ze door een bepaalde commissie werden onderzocht. De tweede commissie heeft speciaal de Arbeidsdienst behandeld. Dit was ook een zeer netelig punt, zowel bij de landmacht als bij de marine, waarbij moest worden getracht bepaalde normen te vinden, waarop die beoordeling kon geschieden. Wanneer er mensen voorkwamen, die na September 1940 in de Arbeidsdienst waren gebleven, werden zij door mijn commissie aan deze tweede commissie doorgegeven, wat nog niet wilde zeggen, dat ze fout waren geweest, maar het was beter, dat ze nog eens beoordeeld werden door mensen, die zich daarop speciaal toelegden. De derde commissie hield zich bezig met zuiver militaire zaken, waar het gedrag in de strijd nader moest worden bezien.

66546. De **Voorzitter:** Is hier ook de erewoordkwestie nog ter sprake geweest?

A. De Minister heeft bepaald, dat de erewoordkwestie hier geen rol zou spelen.

66547. De **Voorzitter:** Het is dus een beslissing van de Minister geweest om de erewoordkwestie niet aan het oordeel van deze commissie te onderwerpen?

A. Juist.

66548. De **Voorzitter:** U hebt zelf met deze kwestie niets te maken gehad?

A. Neen.
Intussen ondervond onze commissie de volgende grote moeilijkheid: De Minister wilde in de commissie mensen hebben, die buiten Nederland aan de oorlog hadden deelgenomen. Wij stonden zover buiten de moeilijkheden, die de mensen in de 5 jaren hier hadden meegemaakt, dat we er mensen bij hebben moeten nemen, die wèl in Nederland waren geweest in die tijd.

66549. De **Voorzitter:** Wat bleef er voor uw commissie over, wanneer u alles delegeerde aan drie subcommissies?

A. Wij hoorden iedere officier en na een kort verhoor konden wij vaststellen, of de gehoorde onmiddellijk naar de vloot terug kon of dat hij eerst moest worden gehoord door een van de subcommissies.

66550. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over het eindresultaat?

A. Ik heb het einde hiervan niet meegemaakt. De andere commissies hebben nog vrij lang gewerkt, tot ver in 1946. Van de einduitslag weet ik niet veel. Wij hebben ongeveer 70 à 75 % onmiddellijk kunnen doorlaten voor de vloot.

66551. De **Voorzitter:** Daarna bent u voorzitter geworden van de Commissie inzake advies voor de opleiding van de adelborsten?

A. Ik denk, dat ik hiertoe ben benoemd, omdat ik vóór de oorlog commandant van het Koninklijk Instituut ben geweest.

66552. De **Voorzitter:** Kunt u daarover iets mededelen?

A. We hebben toen voornamelijk in Londen vergaderd, omdat de meeste officieren der commissie daar nog zaten. We hebben een keer of vijf vergaderd. Op 1 November hebben we een eindrapport opgesteld.

66553. De heer **Posthumus:** Tot wanneer heeft de adelborstenopleiding in Engeland nog gedraaid?

A. Tot April of Mei 1946. In Juni is de opleiding aan het Koninklijk Instituut voor het eerst weer geopend met de installatie der adelborsten door luitenant-admiraal *Helfrich.* Dit was een noodopleiding en duurde anderhalf jaar in plaats van normaal drie jaar.

66554. De heer **Fens:** De bevelsverhouding in Curaçao is mij nog niet heel duidelijk. Volgens de Staatsregeling was de Gouverneur dus opperbevelhebber van de land- en zeemacht. Wat was nu de verhouding tot de Amerikaanse troepen? Had hij daarover iets te vertellen of niet?

A. De Amerikanen hebben zich op het standpunt gesteld, dat zij op alle eilanden in de Caraïbische zee het opperbevel hadden.

66555. De **Voorzitter:** Die verhouding was dus anders dan met de Engelsen, die althans formeel onder de Gouverneur stonden.

A. Ja, de toenmalige Gouverneur, de heer *Wouters,* kon de nieuwe verhouding moeilijk aanvaarden.

66556. De **Voorzitter:** Die Amerikaanse troepen konden daar toch niet komen zonder toestemming van de Nederlandse Regering?

A. De Regering was ten volle bereid de Amerikaanse troepen toe te laten. Er heeft een telegrammenwisseling plaats gehad tussen Curaçao en Londen om deze bevelsverhouding voor elkaar te krijgen. Er moest een proclamatie komen.

66557. De **Voorzitter:** Het is te danken aan twee Nederlandse Ministers, o.a. Minister *van Kleffens,* dat de Engelse troepen onder de Gouverneur van Curaçao zijn gesteld.

A. Ik weet alleen, dat Gouverneur *Wouters* mij daarover enige malen heeft gesproken, en wij hebben een telegram naar Londen opgesteld. De Staatsregeling kwam nu in het gedrang. Voor zover ik mij herinner, heeft de Regering toen gezegd, dat we het dan maar moesten zien te plooien voor deze jaren buiten de Staatsregeling om.

66558. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gezegd, dat het geen moeilijkheden heeft veroorzaakt, noch bij de heer *Wouters,* noch bij de heer *Kasteel.*

A. In het begin waren er wel moeilijkheden bij de heer *Wouters,* die zich er echter bij heeft neergelegd, nadat het door de Regering was geregeld.

66559. De heer **Fens:** Wanneer nu op een gegeven ogenblik onze marine optrad in de Caraïbische wateren, van wie kwamen dan de commando's?

A. Dat ging in Amerikaans verband. De „Van Kinsbergen" konvooieerde onder Amerikaans bevel.

66560. De heer **Fens:** De motortorpedoboten vielen onder de Gouverneur, maar wanneer ze moesten opereren, gebeurde dit onder de Amerikanen en had de Gouverneur hierover niets te zeggen.

A. Dat wil zeggen, ze stonden niet onder de Gouverneur, ze stonden onder mij.

66561. De heer **Fens:** Maar u stond onder de Gouverneur als opperbevelhebber van land- en zeemacht?

A. Eigenlijk heeft het toen geen moeilijkheden gegeven. Na de oorlog zijn de moeilijkheden pas begonnen met de „Johan Maurits van Nassau", die in Curaçao lag en naar Zuid-Amerika zou gaan. De Gouverneur wilde dit niet, omdat hij de toestand op Curaçao te gevaarlijk vond. Hierover zijn heftige brieven en telegrammen gewisseld.

66562. De **Voorzitter:** Kan men die verhouding nu zo uitdrukken, dat u voor uw operationele taak onder de Amerikanen stond, maar voor de administratieve taak onder de Gouverneur?

A. Ja.

66563. De **Voorzitter:** In zoverre behoefden er dus geen conflicten hierover te komen?

A. Met ideaal-mensen niet.

66564. De **Voorzitter:** Kreeg u ook aanwijzingen vanuit Londen van operationele aard?

A. Alleen wanneer de schepen naar elders moesten worden verplaatst. De „Van Kinsbergen" werd opgeroepen naar de Indische Oceaan, de „Van Brakel" moest naar Engeland. In het begin oordeelde de Gouverneur, dat hij er niets mee had te maken. Op de duur viel deze houding hem moeilijk.

66565. De **Voorzitter:** Zijn er in Curaçao nog mensen van de Irene-Brigade geweest?

A. In Suriname wel. In Curaçao zijn, meen ik, geen bepaalde detachementen geweest. Misschien weleens één of twee mensen incidenteel.

66566. De **Voorzitter:** Heeft u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor ons van belang kan zijn, of is u van mening, dat dit onderwerp van uw kant voldoende is belicht?

A. Ik hoop, dat ik voldoende duidelijk ben geweest en dat ik aan de verwachtingen van de commissie heb beantwoord.

66567. De **Voorzitter:** U hebt dus geen mededelingen te doen omtrent zaken, die aan de aandacht van de commissie zijn ontsnapt?

A. Neen, ik geloof het niet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. J. VAN ASBECK.

ALGERA, *voorzitter.*
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Mr. HENRI EMILE ADAM MARIE VAN ZINNICQ BERGMANN,

oud 36 jaar, wonende te Vught, advocaat en procureur.

Hij legt de eed af als getuige.

66568. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u in de periode van 10 Mei 1940 tot einde 1945 bekleed?

A. Politiek gevangene, gijzelaar, een staffunctie bij de Binnenlandse Strijdkrachten, ontsnappingslijn naar Zwitserland. Daarna bij de Binnenlandse Strijdkrachten in de staf van Z.K.H. Prins *Bernhard* en tenslotte had ik een functie in Indië. De laatste twee functies waren in militaire dienst.

66569. De **Voorzitter:** Wanneer is u naar Indië gegaan?

A. In Mei 1946.

66570. De **Voorzitter:** Dat valt dan buiten de competentie van de commissie. Was u reserve-officier?

A. Ja, ik was reserve-officier, ook vóór 1940.

66571. De **Voorzitter:** Wanneer is u bij de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten gekomen?

A. Ik heb in Juni 1944 een staffunctie gekregen, toen Nederland nog geheel was bezet. Omdat ik vóór die tijd gevangen ben geweest in verband met de ontsnappingslijn naar Zwitserland, was ik onbruikbaar geworden. Majoor *de Bie,* die toen commandant Den Bosch was, had mij reeds lang als zodanig op het program staan en hij heeft mij toen voor deze functie gevraagd.

66572. De **Voorzitter:** Bleef u in dezelfde functie, toen Nederland was bevrijd?

A. Ik ben nog heel kort in die functie gebleven, waarna ik direct werd aangetrokken door de staf van Prins *Bernhard.* Mijn commandant heeft toen gevraagd mij nog enige weken bij zich te mogen houden om mee te helpen afwikkelen en om de zaken, die ik speciaal onder handen had, verder af te werken. Dit was de reden, waarom ik nog even bij de Binnenlandse Strijdkrachten ben gebleven.

66573. De **Voorzitter:** Hoe was de organisatie van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, toen u overging naar de staf van Prins *Bernhard?*

A. Dat weet ik niet meer zo precies. We hadden toen gewestelijke commando's en daaronder plaatselijke commando's.

66574. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk de organisatie aan de top.

A. U moet hierbij dan onderscheid maken tussen het ogenblik van de bevrijding en vlak daarvóór.

66575. De **Voorzitter:** Het betreft hier de periode vlak na de bevrijding.

A. De Prins voerde effectief zijn commando. Aan het hoofd stond dus Prins *Bernhard;* als chef was er de toenmalige majoor, later overste, *van Houten;* daaronder twee adjuncten: majoor *Six* en majoor *Frowein.* Verder is geleidelijk aan de afdelingsontwikkeling tot stand gekomen, omdat deze nuttig en noodzakelijk was.

66576. De **Voorzitter:** Wanneer is de heer *Doorman* chef van de staf geworden?

A. Dat stond buiten dit verband. Het bevelhebberschap der Nederlandse strijdkrachten viel namelijk in twee polen uiteen: aan de ene zijde was er de staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten — de authentieke landmachteenheden, waarvan er oorspronkelijk alleen de brigade was en de landmachteenheden, die in vorming waren —; aan de andere zijde was er de staf van de bevelhebber der Binnenlandse Strijdkrachten. Enerzijds was de toenmalige kolonel *Doorman* chef van de staf, anderzijds de toenmalige majoor *van Houten.* De commandant was de Prins.

66577. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets over uw werkzaamheden in die functie mededelen?

A. Ik heb allereerst verbindingswerk gedaan met de Brabantse afdelingen, het gewestelijk district voor de landstrijdkrachten. Het was toen noodzakelijk, dat het personeel, dat onder de wapenen werd geroepen, op geschiktheid en politieke betrouwbaarheid werd gekeurd. Vanwege mijn juridische ondergrond waarschijnlijk en ook, omdat dit werk mij zeer aantrok — ik heb altijd veel plezier gehad in organisatorisch werk —, ben ik vrij spoedig aangesteld om de registratie en de politieke zuivering van de officieren te doen plaats vinden. Dit is mijn hoofdtaak geworden.

66578. De **Voorzitter:** Vielen deze oproeping en registratie, enz. organisatorisch onder een deel van de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Neen. Toen er nog geen afdeling van het Departement van Oorlog te Eindhoven was, viel het onder bevelhebberschap van Prins *Bernhard.*

66579. De **Voorzitter:** Onder welk deel?

A. Onder beide. De bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten had deze mensen nodig en de bevelhebber der Binnenlandse Strijdkrachten leverde ze op, c.q. verrichtte de registratie en de zuivering. Vrij spoedig ontstond echter in Eindhoven een afdeling van het Departement van Oorlog onder generaal *van Nijnatten,* die de registratie onder zich nam, en dit gebeurde via de bureaux van de oorlogsvrijwilligers, die toch de namen uiteindelijk moesten verzamelen, en het was dus logisch, dat deze bureaux ook opdracht kregen de officieren en onderofficieren, die in bevrijd gebied waren, te registreren.

66580. De **Voorzitter:** Kunt u ook enkele data noemen?

A. Dit werk is ongeveer 20 November 1944 begonnen. Op 27 November zijn de registratie en zuivering met generaal *Kruls* besproken, die toen chef staf Militair Gezag was.

66581. De **Voorzitter:** Hoe komt het, dat eerst op 27 November hierover een bespreking is gevoerd, want wij waren, wat het zuiden betreft, toch allang bevrijd?

A. Nog geen maand. Eigenlijk waren toen alleen Eindhoven en een corridor bevrijd. Den Bosch, Tilburg en Breda zijn pas eind October bevrijd. Zelf ben ik pas begin November bij de staf gekomen. Men

had toen vrijwel geen officieren, die deze zaak konden aanpakken. Er was toen alleen een rompstaf en langzamerhand is hierdoor personeel aangetrokken, waardoor deze zaak kon gaan werken.

66582. De **Voorzitter:** Waren hiervoor ook voorbereidingen gemaakt vóór de gedeeltelijke bevrijding van Nederland?

A. Ik heb er niets van gemerkt.

66583. De **Voorzitter:** Hoe is het verder gegaan met de organisatie van de recrutering?

A. In samenspraak en met goedkeuring van mijn chefs heb ik projecten opgesteld. Ik heb de moeilijkheden, die zich voordeden en de organisatorische oplossing hiervan samengevat en er een overzicht van gegeven. Uit deze stukken kan ik u wel het een en ander vertellen. In het begin had de registratie plaats via het Bureau Oorlogsvrijwilligers. Het personeel moest worden gekeurd op geschiktheid en politieke betrouwbaarheid.

66584. De **Voorzitter:** Laten we ons eerst beperken tot de registratie. Er zijn dus eerst oorlogsvrijwilligersbureaux opgericht. Bent u daarna met de registratie begonnen?

A. Ja, we zijn begonnen met de registratie van het bestaande personeel van de Koninklijke landmacht van vóór 1940, zowel officieren als onderofficieren, geen manschappen. Ik meen ook wel korporaals.

66585. De **Voorzitter:** Inmiddels werden er zeker ook vrijwilligers opgeroepen?

A. Een van de moeilijkheden was, dat iedereen opriep. Iedere compagniescommandant zorgde, dat de mensen kwamen, die hij nodig had. Het was daarom goed, dat dit meer centraal werd geleid in de vorm van het vooruitgeschoven Departement van Oorlog in Eindhoven.

66586. De heer **Posthumus:** Waren dit compagniescommandanten in B.S.-verband?

A. Ja, onder andere. Men had daar mariniersbataljons, men had een grensbewaking, er waren marechaussees, die organiseerden. Iedereen had mensen nodig.

66587. De heer **Posthumus:** Dit ging dus allemaal op persoonlijk initiatief van een of andere officier, die een clubje mensen bij elkaar wilde halen?

A. Deze mensen hadden ook opdracht. Dit hield in, dat, toen het Departement van Oorlog in Eindhoven was gevestigd, de staf B.N.S. op de hoogte kwam. Het ging echter precies andersom. Men zorgde, dat men de nodige mensen had, en gaf daarna aan Eindhoven bericht hiervan, wat precies de omgekeerde gang van zaken was.

66588. De **Voorzitter:** Aanvankelijk had de recrutering dus plaats door commandanten en anderen, die daartoe het initiatief namen. Wanneer is het Departement van Oorlog in Eindhoven gekomen?

A. Dat kan ik u niet meer precies zeggen. In ieder geval is het in het tijdperk geweest tussen eind November 1944 en begin Januari 1945.

66589. De **Voorzitter:** De ongeregelde recrutering heeft dus maar kort geduurd?

A. U moet dit zien als een kwaad, dat zich niet gemakkelijk laat uitroeien. Ik zei u al, dat het Indelingsbureau Eindhoven aan het Departement van Oorlog mededeelde, dat men mensen bij zich had aangetrokken, wat niet de methode was.

66590. De **Voorzitter:** Geschiedde de recrutering-op-eigen-houtje zowel door de Nederlandse als door de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. De Binnenlandse Strijdkrachten mochten niet recruteren, behalve voor de soldatenrangen. Bij de Binnenlandse Strijdkrachten had men bepaalde officieren en het kan zijn voorgekomen, dat er nog iemand bij is aangetrokken, maar dat waren uitzonderingen.

66591. De **Voorzitter:** Wanneer heeft het Departement van Oorlog de richtlijnen gegeven, waaraan ieder zich had te houden?

A. Reeds in het begin, maar men hield er zich niet aan.

66592. De **Voorzitter:** Is u nog in het bezit van die richtlijnen?

A. Ik zal het voor u nazien in mijn papieren. Ik vind ze niet, maar hier heeft u een eigenhandige oproep.

De **Voorzitter:** Wilt u deze brief even voorlezen?

A. „Bij mijn bezoek aan Venlo op Dinsdag 27 Maart jl. bleek, dat aldaar door Lt *Shade,* arts van een Pionierbataljon op last van diens overste reserve officieren in werkelijken dienst opgeroepen waren. Degene, die mij hiervan in kennis stelde, de Districtscommandant der Bewakingstroepen, de res. kapitein *Kupers,* kon mij den naam van den overste niet geven. Het betrof hier den res. luitenant *Turkow* en den res. luitenant of vaandrig *van Hasselt.* Het lijkt mij noodig, nogmaals onder de aandacht van diverse onderdeelen te brengen, dat slechts via het CIKL personeel in werkelijken dienst kan worden opgeroepen." (CIKL is het Centraal Indelingsbureau Koninklijke Landmacht.) „Het geval is des te bedenkelijker, daar, wederom volgens mededeelingen van den heer *Kupers,* de res. luitenant *Turkow* vanwege zijn politieke houding zeker niet in aanmerking komt als officier te behooren tot het nieuwe Nederlandsche leger. Dit als schriftelijke bevestiging van het onderhoud, dat ik met U Hoogedelgestrenge mocht hebben op Dinsdag 28 Maart jl."

Deze brief is gericht aan de chef staf der Nederlandse strijdkrachten t.a.v. majoor *C. Ritter,* te Brussel.

66593. De **Voorzitter:** Van welke datum is deze brief?

A. Van 3 April 1945.

66594. De **Voorzitter:** Dat is dan nog vrij laat.

A. Het kwam toen ook nog weleens voor.

66595. De **Voorzitter:** Kon men geen last krijgen met eventuele voorspiegelingen, die men aan de recruten deed?

A. Ik stond daar grotendeels buiten. Met de recrutering had ik niets te maken. Natuurlijk zijn op diverse oorlogsvrijwilligersbureaux, waarmee ik wel in aanraking kwam, vaak toezeggingen gedaan, die later niet uitkwamen. Ik bemoeide mij alleen met de zuivering en registratie, c.q. aantrekking van het personeel boven de rang van soldaat.

66596. De **Voorzitter:** Kunt u de richtlijnen vinden?

A. Neen, ik kan u echter wel zeggen, hoe de zaak uiteindelijk is gelopen. Toen eenmaal de werkwijze volgens mijn opvattingen was komen vast te liggen na een zekere gebruiksperiode, moest dit worden bezien voor werking in het noorden van het land. Zowel de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten als het Militair Gezag, beide autoriteiten, die troepen moesten aantrekken, wilden gaarne, dat de Minister van Oorlog deze kwestie legitimeerde, officieel goedkeurde. Op gemeenschappelijk verzoek van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten en van generaal *Kruls* ben ik naar Londen gegaan om deze kwestie te bespreken met de Minister van Oorlog ad interim, de heer *de Booy.* Deze kwestie is door de Minister van Oorlog overgenomen met een kleine wijziging, nl. dat naast de testende officier van de Binnenlandse Strijdkrachten, die werd aangesteld door de gewestelijke commandant der Binnenlandse Strijdkrachten om op zo'n oorlogsvrijwilligersbureau de man in kwestie onder de loupe te nemen met kennis van zaken, omdat hij uit dezelfde plaats kwam of althans uit het gewest, dat naast deze testende officier ook iemand aangesteld werd, die als vertegenwoordiger van de Minister van Oorlog de zaak zou bekijken om deze beoordeling niet te eenzijdig te doen zijn. Dit is praktisch de enige wijziging, die in deze werkwijze is aangebracht naar aanleiding van die bespreking. Deze werkwijze is toen samengevat in hoofdstuk 8 van het boekje „Bevelhebber der Nederlandsche strijdkrachten", dat door mij is voorbereid en, nadat het door mijn chef was geparafeerd, door mij ter tekening is aangeboden.

66597. De **Voorzitter:** Stonden de oorlogsvrijwilligersbureaux rechtstreeks onder het Departement van Oorlog?

A. Ik meen, dat ze in het begin onder Militair Gezag stonden. Ik merk nu, dat ik zoëven een fout heb gemaakt. In het begin gaf het Militair Gezag de opdrachten tot testing. Dit is natuurlijkerwijze naar generaal *van Nijnatten* overgegaan als vertegenwoordiger van de Minister van Oorlog.

66598. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten aan de Minister van Oorlog van 22 Maart 1945, waarin staat: „Nieuwe werkwijze betreffende registratie van het kaderpersoneel der Koninklijke Nederlandsche Landmacht, zooals die was samengesteld op 10 Mei 1940." Daarin worden 6 punten genoemd, waarin de nieuwe werkwijze is vervat. Dit zijn dan waarschijnlijk de door u bedoelde richtlijnen.

A. Dat is de samenvatting van de werkwijze.

66599. De heer **Posthumus:** Is dit dezelfde samenvatting, die u zoëven heeft genoemd?

A. Inderdaad. Dit alles was bedoeld om uitsluitsel te geven. Wij wilden de papieren klaarmaken voor de commissie, die uiteindelijk met de zorg voor de zuivering zou zijn belast, vooral om te voorkomen, dat in deze nog zeer gevaarlijke tijd op veiligheidsgebied verkeerd personeel zou worden aangetrokken.

66600. De **Voorzitter:** Weet u iets van de wijze, waarop de manschappen voor de Expeditionnaire Macht zijn aangetrokken?

A. Dat viel buiten mijn bevoegdheid en werkkring. Hiervoor was een aparte officier aangesteld, die ik toevallig kende, luitenant, later kapitein, *Thirion.* Dit is het enige, dat ik hieromtrent weet.

66601. De **Voorzitter:** Werkte deze instantie geheel los van andere afdelingen?

A. Deze instantie werkte samen met het Centraal Indelingsbureau. Naast de L.I.B.'s was de Expeditionnaire Macht, die zou worden gevormd, de grote slokop geworden van mensenmateriaal. De L.I.B.'s werden vooral uit de Binnenlandse Strijdkrachten gerecruteerd en geëncadreerd met zoveel mogelijk personeel als kon worden opgeleverd door de Binnenlandse Strijdkrachten, naderhand aangevuld met het ontbrekende kader.

De **Voorzitter:** Het was dus wel een verwarrend beeld.

A. Er moest met grote spoed worden gewerkt. Wij hebben met de geallieerden ontzaglijke moeilijkheden gehad, juist in verband met de L.I.B.'s, die het meest noodzakelijk waren. Het ene ogenblik ontstonden er moeilijkheden in Griekenland. Op het hoogste niveau werd dan doorgegeven, dat er geen oorlogsvrijwilligers meer moesten worden aangenomen; men wilde geen partisanen. Het volgende ogenblik deden de Franse troepen, die uit de Armée Blanche waren ontstaan, niet anders dan roven. De L.I.B.'s werden toen weer afgeschreven. Het daarop volgende ogenblik moesten zoveel mogelijk troepen worden geleverd om de Maaslinie aan te vullen, omdat de Engelsen daarvoor geen troepen hadden, wat tot gevolg had, dat er plotseling driemaal zoveel L.I.B.'s moesten worden aangenomen. Dan kwam er weer iemand van de Administrative Headquarters, die wel van mening was, dat er mensen moesten komen, maar hij had geen battle-dresses. Het Engelse leger kwam al 100 000 battle-dresses tekort, en daarom kon voor deze mensen niets worden geleverd. Het gevolg was, dat men voortdurend zwenkte tussen: alles weg en zoveel mogelijk leveren. Omdat de geallieerden de enigen waren, die hierin iets hadden te zeggen, kreeg men op dit gebied natuurlijk grote moeilijkheden. Z.K.H. Prins *Bernhard* is zelf enige malen naar Versailles gevlogen om deze kwesties in orde te krijgen.

66602. De **Voorzitter:** Wanneer ik uw verhaal goed heb begrepen, werden de Binnenlandse Strijdkrachten dus niet verder uitgebreid. Er werd wel gerecruteerd voor de Nederlandse strijdkrachten, maar niet voor de Binnenlandse Strijdkrachten. Of kwamen er bij de Binnenlandse Strijdkrachten toch wel mensen bij?

A. Op een gegeven moment kreeg men opdracht b.v. 15 L.I.B.'s te vormen. Er moest dan worden nagegaan hoeveel mensen men beschikbaar had. Wanneer men te veel mensen had, kon men een bepaalde hoeveelheden wegwerken bij de medische en geschiktheidstesting. Wanneer men tekort aan mensen had, moest men recruteren. De recrutering hing dus af van de eisen, die op dat ogenblik door de geallieerden werden gesteld. We hebben een ogenblik groepen mensen naar huis moeten sturen, andere ogenblikken meenden we mensen te moeten aantrekken.

66603. De **Voorzitter:** In het begin hebben zich toch heel wat oorlogsvrijwilligers opgegeven.

A. Er gaven zich oorlogsvrijwilligers op bij duizendtallen. Dezen gingen òf naar de Expeditionnaire Macht, òf naar de mariniers, òf naar de zeemacht, òf naar de luchtmacht.

66604. De **Voorzitter:** Wanneer we onderscheid maken tussen de Nederlandse strijdkrachten en de Binnenlandse Strijdkrachten, wat ging er dan precies naar de Nederlandse en wat naar de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Wanneer de Binnenlandse Strijdkrachten waren klaargemaakt voor de strijd, werden ze door de Nederlandse strijdkrachten geadopteerd, kwamen dus bij de landmacht onder de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten.

66605. De **Voorzitter:** Hadden de Binnenlandse Strijdkrachten geen andere functie dan als opleidingsinstituut te fungeren?

A. Wie er voor voelde, ging naar de L.I.B.'s. Er waren mensen, die in bewakingskampen terechtkwamen bij de politieke delinquenten, die het oude instituut van de bewakingstroepen voortzetten. Er waren mensen, die voorkeur hadden voor grensbewaking of voor Expeditionnaire Macht. Men was volkomen vrij om te tekenen. Ongeveer 90 % bestond uit de oorspronkelijke Binnenlandse Strijdkrachten, die in dit verband zijn gebleven en zodoende Koninklijke landmacht zijn geworden.

66606. De **Voorzitter:** U heeft zojuist gezegd, dat uw werk de registratie en de zuivering omvatte. Wat kunt u mededelen omtrent uw werkzaamheden ten aanzien van de zuivering?

A. Men verlangde bij het Departement van Oorlog een overzicht — niet alleen geregistreerd, maar ook politiek gecommentarieerd — van het personeel, dat beschikbaar was. Ik zal mij nu tot de officieren beperken. Later is voor de onderofficieren een soortgelijke werkwijze gevonden. Wanneer zich een officier op een oorlogsvrijwilligersbureau meldde, werden allereerst door het bureau zelf de militaire gegevens van de persoon in kwestie geboekstaafd. Vervolgens kwam deze man ter beoordeling bij een functionaris uit de Binnenlandse Strijdkrachten, die over het politiek gedrag van deze officier aantekeningen maakte op een formulier, dat uniform was voorgeschreven. Deze gegevens gingen daarna naar het Centraal Indelingsbureau. Op dat ogenblik maakte generaal *van Nijnatten* nog uit, of deze man naar aanleiding van deze gegevens zou worden opgeroepen. Naderhand is dit via de Commissie-*Koot* gegaan en overgenomen door de adjudant-generaal. De organisatie van deze werkwijze heb ik later voor het gehele land moeten opzetten.

66607. De **Voorzitter:** Waren er bepaalde criteria volgens welke men werd beoordeeld?

A. Deze criteria hadden wij vastgesteld naar aanleiding van de verschillende meningen, die er naar voren kwamen. Wij hadden zo hier en daar het oor eens te luisteren gelegd. Als criterium werd o.a. aangenomen, dat iemand, die met de Duitsers had samengewerkt, in welke vorm ook, niet geschikt zou zijn voor het nieuwe Nederlandse leger; iemand, die zich geheel afzijdig had gehouden gedurende de oorlog, was ook niet geschikt. Dit waren eigenlijk de hoofdcriteria.

66608. De **Voorzitter:** Werd ook met de kwestie van het erewoord rekening gehouden?

A. Wij hadden daarmee niets te maken. Het erewoord is alleen door beroepsofficieren gegeven. Bovendien was men in onze kringen algemeen van mening, dat een erewoord, aan deze bandieten gegeven, niet zo ontzettend veel binding gaf. In de één of twee gevallen, dat wij daarmede te maken hebben gehad, hebben wij daar heel eenvoudig overheen kunnen stappen.

66609. De heer **Fens:** Uw commandant was toch ook beroepsofficier?

De **Voorzitter:** De heer *van Nijnatten* was ook beroepsofficier.

A. Hij is, naar ik meen, in krijgsgevangenschap geweest.

66610. De **Voorzitter:** Ik merkte dit op, omdat het geval-*van Nijnatten* in onze stukken nogal een rol speelt, vooral ten aanzien van de kwestie van het erewoord.

A. In de kringen van het verzet was men algemeen van oordeel, dat deze mensen juist hadden gehandeld, zonder dat er andere klanken naar voren kwamen. Wij behoorden bij de staf van majoor *de Bie,* later overste *de Bie,* en onder generaal *van Nijnatten* (in Den Bosch werden wij bij wijze van spreken samengekoppeld) en daardoor heb ik daarmee weleens te maken gehad. Niet alleen in beperkte kringen, maar over het algemeen vond men het juist, dat men het erewoord had gegeven.

66611. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief, waarin sprake is van „samenstelling van een Werkcommissie, die het Departement van Oorlog zal adviseeren bij de oplossing van vraagstukken, waarbij de kennis van hen, die thans op het vasteland werken, niet kan worden gemist". Daarin wordt u aangegeven als secretaris. Is die commissie ooit tot stand gekomen?

A. Dat was, naar ik meen, de commissie, waarin zitting zouden hebben overste *Pahud,* majoor *Meynen,* majoor *Staal,* majoor *Frowein* en ik als secretaris. Deze commissie heeft echter als zodanig nooit gewerkt.

66612. De **Voorzitter:** Weet u ook, waarom deze commissie nooit heeft gewerkt?

A. Waarschijnlijk omdat deze taak is overgenomen door het Departement van Oorlog. Kunt u mij zeggen van welke datum deze brief is?

De **Voorzitter:** Deze brief is van 22 Maart 1945.

A. Dan is mij al duidelijk, waarom deze commissie nooit heeft gewerkt, want vlak daarna is de rush naar Noord-Nederland gekomen. Daarna is het Departement van Oorlog in den Haag gaan werken, wat deze commissie overbodig maakte.

66613. De **Voorzitter:** Weet u iets van de vraagstukken, die aan het oordeel van deze commissie zouden worden onderworpen? Op deze lijst staat: „Welke zijn de voorwaarden voor al of niet politieke betrouwbaarheid, waaraan het geregistreerde kaderpersoneel der Koninklijke Nederlandsche Landmacht, zooals dit in feite in Mei 1940 in dienst was, moet voldoen? Immers, er ontbreken nog steeds richtlijnen voor het Hoofd C.I.K.L., aangevend welke personen, gezien hun politieke houding, al dan niet in aanmerking komen om ingedeeld te worden (b.v. „Tot wanneer „mag" men in den Nederlandschen Arbeidsdienst geweest zijn?")"

A. Dit punt is door de Commissie-*Koot* overgenomen, die vrijwel direct na de bevrijding van ons gehele land in werking is getreden, zeer op mijn aandringen, omdat er een officieel zuiveringsorgaan moest ontstaan. Men had hiervoor wel richtlijnen op papier staan. Regionaal was hierop wel enig commentaar geleverd, maar er moest toch een centrale regeling voor het gehele land komen. Van het begin af heb ik er steeds op aangedrongen, dat er een centrale commissie moest komen, zoals er ook andere zuiveringscommissies waren, zoals de Commissie-*Koot* en de Commissie-*van Voorst.*

66614. De **Voorzitter:** De tweede kwestie was: „Welke categorie personen komt in aanmerking om rechtstreeks in de officiersopleiding te worden opgenomen (in overleg met generaal-majoor *van Nijnatten)?"*

A. Dat was een grote moeilijkheid, die, zoals al deze vraagstukken, op de staf van de Prins naar voren zijn gekomen. Men wilde een soort redelijke middenweg vinden tussen het idee: „officier moet iedereen worden, die dapper is, leiding weet te geven en genoeg kent om dit als zodanig te kunnen toepassen" en het idee van vóór de oorlog „H.B.S. of gymnasiumdiploma als eerste vereiste". Een officier moet in vredestijd kunnen doceren en representatief zijn; hij moest niet met de verkeerde kant van een vork zitten eten. Om deze reden was dit vraagstuk ook op de agenda van deze commissie geplaatst.

66615. De **Voorzitter:** Welke instantie heeft zich uiteindelijk met deze kwestie bemoeid?

A. Ik denk, dat dit vraagstuk tenslotte is terechtgekomen op de plaats, waar het thuishoort, namelijk op het Departement van Oorlog.

66616. De **Voorzitter:** Het derde punt was: „Vaststelling van de positie van oud-beroeps- en reservepersoneel, wanneer deze tot een officiersrang zijn bevorderd."

A. Reeds in het begin deed zich de grote moeilijkheid voor van de tijdelijke rangen. B.v. voor de functie, waarvoor ik werd opgeroepen, zou normaal een majoor of overste worden aangesteld. In de loop van de tijd ben ik van 1ste-luitenant ook majoor geworden. Om nu een regeling te treffen, dat deze mensen op een bepaalde wijze in hun eigen rang terugkwamen, was van groot belang. Ik geloof, dat men er nu juist aan toe is, hieraan een einde te maken.

66617. De **Voorzitter:** Punt vier hield in: „Vaststelling van den definitieven inhoud der verbandacte voor oorlogsvrijwilligers."

A. Daar heeft u de slang met de acht en twintig koppen. Ik ben hier alleen zijdelings mee in aanraking geweest. In de loop der tijden was er een aantal vormen van deze verbintenisacte ontstaan. Zo kwam het voor, dat iemand, die een week later dan een ander een verbintenis had getekend, betrekkelijk voor een geheel andere termijn vastzat. Omdat ik hier en daar klachten hierover vernam, heb ik sterk aangedrongen op een regeling, die hierin enige orde zou scheppen. Dit was echter een competentie van het Departement van Oorlog, waaraan wij dus niets konden doen.

66618. De heer **Fens:** Men had op de verschillende recruteringsbureaux toch waarschijnlijk wel een model-verbandacte?

A. Men had b.v. met de L.I.B.'s het plan, dat zij naar Duitsland zouden worden gezonden. Ze zijn naar Indië gegaan. In verband met het plan ze naar Duitsland te zenden had men een bepaalde termijn vastgesteld. De Expeditionnaire Macht zou naar Indië gaan en natuurlijk zat daaraan dus een andere termijn vast. De grensbewaking had ook weer een andere verbintenis. Zo was er een zeer gevarieerd aantal verbandacten voor oorlogsvrijwilligers.

66619. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, dat er bij de aanmelding toezegging werd gedaan, dat men officier werd?

A. Ik ben er van overtuigd, dat deze toezeggingen zijn gedaan.

66620. De **Voorzitter:** Is er dan toezegging gedaan, dat men geplaatst werd bij de officiersopleiding of dat men de rang van officier zou krijgen?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik heb altijd zeer sceptisch gestaan tegenover klachten op dit gebied. Men interpreteert vaak iets geheel anders dan dit in werkelijkheid is gezegd. Ik geloof echter wel, dat sommige hoofden van oorlogsvrijwilligersbureaux, om de mensen warm te maken, iets meer hebben gezegd dan strikt kon worden uitgevoerd.

66621. De **Voorzitter:** Het vijfde punt was: „Voorwaarden voor de indeeling van de Binnenlandsche Strijdkrachten in de Koninklijke Nederlandsche Landmacht in het noorden."

A. Dit slaat ook op de verbandacte, gebrek aan uniformiteit. Dit viel niet meer direct onder onze competentie. Nu het einde in zicht was en men tot resultaten kon komen, was het nodig uniforme richtlijnen vast te stellen.

66622. De **Voorzitter:** De bedoeling was dus om, wanneer het noorden was bevrijd, de zaak voor elkaar te hebben?

A. Inderdaad.

66623. De **Voorzitter:** Het zesde punt was: „Welke onderdeelen moeten worden opgebouwd naast de Expeditionnaire Macht? Welke speciale eischen moeten worden gesteld aan de Oorlogsvrijwilligers, die daarbij worden ingedeeld?", dus bij andere onderdelen dan de Expeditionnaire Macht.

A. Naast de Expeditionnaire Macht had men de L.I.B.'s en later zouden er worden opgericht 2de divisie, 3de divisie, gemotoriseerde divisie, korps aan- en afvoertroepen, kwartiermeester-generaal. Dit moest alles nog worden opgebouwd. Men had bijna nog niets.

66624. De heer **Fens:** Waarschijnlijk was het de bedoeling om naast de Expeditionnaire Macht ook een Europees Nederlands leger op te bouwen?

A. Voorlopig werd het accent bij alle besprekingen, die ik heb meegemaakt, heel duidelijk op Indië gelegd. Het heeft heel lang geduurd, vóórdat men aan de L.I.B.'s een andere bestemming heeft gegeven, en eigenlijk is de oorzaak hiervoor geweest, dat de Expeditionnaire Macht nog niet gereed was om te worden uitgezonden. Uit een soort noodsprong heeft men toen de L.I.B.'s naar Indië gestuurd, waar ze zijn omgevormd tot normale infanteriebataljons. Men had ook een tweede en derde divisie in het hoofd, en daarnaast heeft men wel gesproken over een gepantserde divisie, enz.

66625. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van 27 Maart 1945 van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten aan het Departement van Oorlog in Londen, waarin sprake is van de conferentie, die u zoëven hebt genoemd, van 2 Maart 1945 van de Minister van Oorlog. De Minister heeft u hierbij opgedragen „om na te gaan in hoeverre bij wederindeeling rekening werd gehouden met het gedrag van het Nederlandsche kaderpersoneel gedurende de 5 oorlogsdagen in 1940". „De luitenant *van Zinnicq Bergmann* deelde toen aan den Minister mede, dat slechts rekening kon worden gehouden met de officieele gevechtsverslagen en eventueel aanhangig gemaakte krijgsraadzaken over plichtsverzuim of desertie." Herinnert u zich nog iets hiervan?

A. Ja zeker, dit was een van de moeilijkste punten, die er waren. Toen dit bij de Minister ter sprake kwam, heb ik naar voren gebracht, dat, wanneer hij anders zou werken dan via de normale gevechtsverslagen en krijgsraadzaken, die aanhangig zijn gemaakt, hij zou moeten uitzoeken, wat er waar is van de eindeloze roddelverhalen.

66626. De **Voorzitter:** Welke rol speelde het Indelingsbureau van de Koninklijke landmacht in deze kwestie?

A. Oorspronkelijk hadden wij deze taak voor de twee organiek aantrekkende krachten: Militair Gezag en bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Naderhand is deze functie eigenlijk volkomen in dienst gekomen van het Departement van Oorlog. Het zou niet abnormaal zijn geweest, wanneer ik met mijn kleine stafje zou zijn overgenomen door het Departement van Oorlog.

66627. De **Voorzitter:** De brief eindigt aldus: „Zijne Excellentie de Minister van Oorlog kan dus overtuigd zijn, dat deze aangelegenheid de volle aandacht heeft van het Hoofd Indeelingsbureau Koninklijke Nederlandsche Landmacht."

A. Slaat dit op de kwestie van de zuivering?

De **Voorzitter:** Neen, de kwestie van de officiële gevechtsverslagen, die als maatstaf moesten worden gebruikt voor de beoordeling van het kaderpersoneel gedurende de vijf oorlogsdagen in 1940.

A. Generaal *van Nijnatten* wisselde deze gegevens, voor zover hij ze zelf had, uit aan ons. Wanneer generaal *van Nijnatten* van een officier wist, uit de gevechtsrapporten of anderszins, dat deze in de oorlogsdagen in 1940 niet had gedaan, wat hij moest doen, wachtte hij met hem in te delen. Het kan natuurlijk ook zijn voorgekomen, dat uit een vrij duidelijk verhaal van derden blijkt, dat deze man zijn plicht niet had gedaan in de oorlogsdagen, waarop generaal *van Nijnatten* ook niet dadelijk besliste of de man in kwestie zou worden aangenomen. Generaal *van Nijnatten* heeft altijd hard gewerkt om tot coördinatie in zake de zuivering te komen. Bij de lagere instanties had men vaak moeilijkheden om deze te overtuigen van het nut van deze zaak, en daardoor liepen de pogingen van generaal *van Nijnatten* spaak.

66628. De **Voorzitter:** Heeft u nog kennis gemaakt met de vraag „of al het beroepspersoneel nog moest worden beschouwd in werkelijken dienst te zijn of dat geacht moest worden, dat het b.v. met ingang van 15 Mei 1940 automatisch op nonactiviteit is gesteld".

A. Dat is een gevoelskwestie. Juridisch waren ze zeker nog in werkelijke dienst.

66629. De **Voorzitter:** Deze vraag is door de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten op 14 November 1944 aan de Minister van Oorlog voorgelegd.

A. De bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten stond in dienst van de Minister en heeft als zodanig uitsluitsel willen hebben op deze vraag, waarvan hij het antwoord zelf wel aanvoelde, maar deze kwestie moest worden gelegitimeerd.

66630. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel was deze zaak dus zeer duidelijk?

A. Ongetwijfeld. Ik voor mij heb de op nonactiviteit-stelling van beroepsofficieren altijd als een onwettige maatregel aangevoeld.

66631. De **Voorzitter:** Het beroepspersoneel werd dus niet automatisch op nonactiviteit gesteld om daarna uit te maken of zij geschikt waren om opnieuw in dienst te komen?

A. Dat is een andere kwestie. Ik was met personeelsstukken zo nauw verweven, dat men mij weleens vroeg, hoe ik over deze kwestie dacht. Ik heb dan altijd gezegd, dat ik de maatregel van het op nonactiviteit stellen door de bezetter een onwettige maatregel heb gevonden. Het is weer een heel andere vraag of deze mensen qua geschiktheid en leeftijd geschikt zijn om terug te keren in het nieuwe leger. Men trof vrijwel geen enkele beroepsofficier aan, en degenen, die men aantrof, waren door ziekte of door andere omstandigheden in het vaderland teruggekomen. In het ene geval moest men medisch voorzichtig zijn, in het andere geval moest men politiek oppassen deze man weer in dienst te stellen.

66632. De **Voorzitter:** In opdracht van de inspecteur-generaal van de Koninklijke landmacht heeft u een reis gemaakt naar Engeland om een bezoek te brengen aan de commandant van de Nederlandse troepen in Engeland in verband met een onderzoek naar klachten in zijn bevelskring. Kunt u ons vertellen, welke klachten dat waren?

A. In die tijd werd de Prins van bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten tot inspecteur van de Koninklijke landmacht benoemd. Ik meen, dat dit is gebeurd met ingang van 1 November 1945. Er waren toen verschillende klachten binnengekomen van administratieve aard, van welfare-zijde en van kledingsaard. De Prins zou enige tijd later als inspecteur een reis naar Engeland maken om een onderzoek in te stellen naar deze moeilijkheden, maar hij wilde gaarne vooraf hierover worden ingelicht. Zoals het behoort, heb ik mij eerst gemeld bij de commandant van deze troepen en bij het War Office om een legitimatie voor mijn reis te krijgen. Door het Ministerie van Oorlog van Engeland is deze reis voor mij opgesteld en ik heb de verschillende onderdelen bezocht en met de officieren, die daar waren, gesproken. Ik heb over deze reis een rapport gemaakt.

66633. De **Voorzitter:** Kunt u dit stuk aan de commissie afstaan?

A. Ik heb er geen afschrift van. Het geeft in beleefde termen weer wat in die dagen is gebeurd.

66634. De heer **Fens:** Hierin zijn dus geen klachten opgenomen over eventuele toezeggingen, die niet zijn nagekomen. Bent u daarvoor niet uitgestuurd?

A. Neen, dat was de vraag niet. Ik heb daar wel mensen ontmoet, waarvan ik zelf voelde, dat het jammer was, dat zij niet bij een officiersopleiding waren geplaatst. Ik heb ook mensen gesproken, die zelf wel naar een officiersopleiding wilden, omdat ze voelden, dat zij daarbij behoorden. Deze klachten waren niet van ernstige aard. Men had deze mensen wel toezeggingen gedaan, dat zij na afloop van de cursussen bij loting zouden worden heringedeeld bij een trainings-unit. De Engelsen zelf deden hier iets aan door de War Office Selection Board. Aangezien de Engelse War Office Selection Board voor de Engelsen zelf goed werkte en redelijke resultaten afwierp, heb ik hieraan niet al te veel aandacht besteed, omdat ik vond, dat deze kwestie op deze wijze heel behoorlijk werd opgelost.

66635. De **Voorzitter:** Wat was uw algemene indruk over deze troepen in Engeland?

A. Er ontbrak nogal het een en ander aan. Dit is een officieel rapport. Het zou door officiële instanties worden gelezen en het werd daarom in een andere vorm gegoten dan wellicht in een mondeling onderhoud zou geschieden.

66636. De **Voorzitter:** Kunt u het hier dan in een vorm gieten met mondelinge toelichting?

A. Ik vond, dat de organisatie in Engeland niet erg klopte. Een van de grote punten, die zeer slecht waren geregeld en waar niets aan gebeurde, was de kostbare tijd, die verloren ging doordat men lange tijd moest wachten in Wolverhampton voordat men aan de beurt kwam om bij een bepaalde cursus te komen. De cursussen waren bovendien dermate slecht getimed, dat men daarbij ook weer tijd verloor. Dit was wel een van de hoofdpunten.

66637. De **Voorzitter:** Is dit te wijten aan de Nederlanders of aan de Engelsen?

A. De Engelsen hadden op dit moment de oorlog in Europa en Japan achter de rug. De Engelse instructeurs gingen slow down. De Nederlanders hadden in Indië nog iets op te knappen en wilden dus vooruit. Onze mannen hadden dus gruwelijk het land aan het feit, dat ze tussen de cursussen door maar steeds moesten wachten. Dit was dus een organisatiefout.

66638. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel had hierin dus een taak gelegen voor de commandant van de Nederlandse troepen in Engeland?

A. Ja.

66639. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat generaal *van Voorst Evekink* nogal bekend stond als een voortvarend man.

A. Naar aanleiding van deze reis heb ik nogal moeilijkheden ondervonden, en daarom wil ik mij liever niet over deze opmerking uitlaten.

66640. De **Voorzitter:** Met wie hebt u moeilijkheden gehad?

A. Met de Minister van Oorlog, nadat generaal *van Voorst Evekink* met hem had gesproken.

66641. De heer **Fens:** Ik zie hier in uw rapport onder punt 3 van de „Punten, die desalniettemin de belangstelling van Uwe Koninklijke Hoogheid hebben zijn:

> „Onder diegenen, die bestemd zijn voor onderofficieren zijn een aantal eigenlijk van het officiershout gesneden. Hieraan wordt gedeeltelijk tegemoet gekomen door „W.O.S.B.E." Mochten echter ook hierbuiten nog mogelijke officierscandidaten naar voren treden, dan moeten dezen hun kans krijgen. Eventueel *na afloop* van de opleiding van de Divisie, wanneer zulks organisatorisch niet anders mogelijk is. Maar de allereerste enthousiaste vrijwilligers achter te stellen bij de lichtingen van het voorjaar zou onrechtvaardig zijn."."

Was dit nu niet eigenlijk de grote bron van klachten op dit gebied? Waar u dit onder een apart punt naar voren brengt om het onder de aandacht van de Prins te brengen, wekt het bij mij de veronderstelling, dat dit inderdaad toch ernstige klachten zijn geweest.

A. Ik had de indruk, door de War Office Selection Board en naar aanleiding van wat de heer *Meynen* heeft gezegd — u moet niet vergeten, dat toen ik nog in Engeland was, de heer *Meynen* al was gearriveerd en wij ongeveer gelijktijdig teruggereisd zijn — dat namelijk nadien voor deze mensen de mogelijkheid zou worden geopend, dat zij uit de groep zouden worden gehaald en als officierskader voor de volgende divisie hun plaats zouden krijgen. Ik dacht, dat dit voldoende waarborg was om dit punt in orde te maken. Ik heb het toch bij de inspecteur-generaal naar voren gebracht, opdat er van twee zijden aan zou worden gewerkt.

66642. De heer **Fens:** Hoe is dit te uwer kennis gekomen?

A. Bij de bezoeken heb ik mensen gesproken, die dit naar voren brachten. Ik had door de War Office Selection Board en door de toezegging van de Minister de indruk, dat deze klacht zeer spoedig uit de wereld zou zijn genomen. In de praktijk is dit niet volledig tot zijn recht gekomen.

66643. De **Voorzitter:** Is u nog in het bezit van stukken, die voor de commissie van belang kunnen zijn?

A. Ik zou ze graag even rangschikken, waarna ik u de papieren zal opsturen. U kunt ook alles hier houden.

De **Voorzitter:** Wij zouden dat zeer op prijs stellen en wij zullen ze u terugzenden. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. E. A. M. VAN ZINNICQ BERGMANN.

ALGERA, *voorzitter.*
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MARTINUS GIJSBERTUS VAN KESTEREN,

oud 56 jaar, wonende te 's-Gravenhage, generaal-majoor van de artillerie.

Hij legt de eed af als getuige.

66644. De **Voorzitter:** Was u in Mei 1940 beroepsofficier?

A. Ja.

66645. De **Voorzitter:** U bent later waarschijnlijk in krijgsgevangenschap gegaan en na de oorlog teruggekeerd?

A. Ja, ik ben in 1945 teruggekeerd.

66646. De **Voorzitter:** Als beroepsofficier hebt u te maken gehad met de kwestie van het erewoord, welke ook is betrokken in het onderzoek van de commissie. De commissie moet daarover te harer tijd een oordeel vellen. De kwestie is deze: op 15 Juli 1940 hebben verschillende officieren van het Nederlandse leger het erewoord aan de Duitsers gegeven. Daarna zijn er geweest, die dat erewoord hebben gebroken en naar Engeland zijn gegaan; de Regering heeft gebruik gemaakt van hun diensten, terwijl in het internationale recht een bepaling is, die zegt, dat de Regering dat in zo'n geval niet mocht doen. Dit raakt dus het Regeringsbeleid in Londen. Nu stelt de commissie er ter completering van haar gegevens steeds grote prijs op, wanneer degenen, die vóór haar verschijnen, willen mededelen, hoe zij dat vraagstuk hebben gezien om zo goed mogelijk een oordeel te kunnen vellen. Mag ik u daarom vragen hoe uw standpunt is ten opzichte van deze vraag, waarom u geen bezwaar hebt gehad om het erewoord af te leggen tegenover de Duitsers?

A. Ik heb er geen bezwaar tegen gehad, omdat van de zijde van de hoogste legerleiding toen het advies is gegeven, dat het toegestaan was.

66647. De **Voorzitter:** Wat verstaat u onder de hoogste legerleiding?

A. Ik weet niet of generaal *Winkelman* er toen nog was en of dat van hem afkomstig was, of dat generaal *Winkelman* al weg was.

De **Voorzitter:** Generaal *Winkelman* was al weg.

A. Op dat moment?

De **Voorzitter:** Ja, generaal *Winkelman* is — naar ik meen — in Juli weggebracht, om precies te zijn 1 Juli.

A. Toen heeft generaal *Carstens* het overgenomen. In ieder geval de toenmalige hoogste chef heeft het advies gegeven, dat er geen bezwaar tegen was, dat de beroepsofficieren deze verklaring tekenden.

66648. De **Voorzitter:** Was dat een schriftelijk stuk?

A. Ja, dat was een schriftelijk stuk.

66649. De **Voorzitter:** Dus die brief hebt u ook zo gekregen?

A. Ja, ik heb die brief ook zo in handen gekregen.

66650. De **Voorzitter:** Had u ook de beschikking over de tekst van het erewoord?

A. Ik meen, dat er ook de tekst in stond van de verklaring, die moest worden getekend.

66651. De **Voorzitter:** Was het ook uw oordeel, dat die verklaring erg ver ging?

A. Neen, ik geloof niet, dat die verklaring erg ver ging. Die verklaring betrof — voor zover ik het mij herinner — in hoofdzaak het zich onthouden van handelingen.

66652. De **Voorzitter:** Ja, maar er stond ook in, dat er geen verzuim mocht worden gepleegd.

A. Het was toch „geen afbreuk mocht worden gedaan"?

De **Voorzitter:** Er stond iets in over verzuim.

A. Ik herinner mij, eerlijk gezegd, de verklaring niet precies meer.

66653. De **Voorzitter:** In ieder geval hebt u er zich toen wel goed rekenschap van gegeven?

A. Ja.

66654. De **Voorzitter:** Maar uitsluitend op grond van een advies van hogerhand, heeft u de verklaring getekend?

A. Ja.

66655. De heer **Fens:** Mag ik misschien proberen om de herinnering van de generaal enigszins terug te brengen? Is dat niet een brief geweest van kolonel *van Alphen?*

A. Misschien dat ik die brief nog thuis heb.

De heer **Fens:** Ik meen, dat de brief door kolonel *van Alphen* was getekend als chef-staf.

A. Ja, het is mogelijk. Ik zou het moeten nazoeken.

66656. De **Voorzitter:** In elk geval is dit voor het ogenblik wel voldoende, want u hebt niet op gronden, aan de tekst ontleend, maar zuiver omdat het genoemde advies is gegeven, de verklaring getekend. Welke functie hebt u na uw terugkomst uit krijgsgevangenschap gekregen?

A. Aanvankelijk geen functie, want toen werd iedereen met verlof gestuurd, in afwachting van opnieuw oproepen. Ik meen, dat het een verlof van twee maanden was.

66657. De **Voorzitter:** Bedoelt u met iedereen alle officieren, die in krijgsgevangenschap waren?

A. Ik bedoel inderdaad de terugkerende krijgsgevangenen. Ja, ook reserve-officieren, maar de beroepsofficieren in ieder geval.

66658. De **Voorzitter:** Om welke reden werden zij eerst met verlof gestuurd?

A. Vermoedelijk omdat men er zo gauw geen raad mee wist. Ik kan u wel zeggen, dat ik zelf van dat verlof heb gebruik gemaakt,

trouwens ik verkeerde in de mening niet meer in dienst te zullen terugkomen. Ik zat toen in Laren, waar ik niet woonde. Ik dacht: ik wacht tot die termijn van twee maanden is verlopen en dan word ik wel teruggeroepen. Het is misschien wel merkwaardig, dat ik op een gegeven moment door bijzondere omstandigheden in den Haag moest zijn (een kwestie om mijn huis hier in den Haag terug te krijgen); ik kwam toen op het Departement en zag tot mijn zeer grote verbazing, dat daar tal van officieren, die al weer terug waren uit krijgsgevangenschap en met mij meegekomen waren, daar allemaal alweer in uniform rondliepen en blijkbaar allemaal functies hadden, ten minste achter een schrijftafel zaten, zij het dan ook met niets er op of er in. Dat heeft mij wel enigszins verbaasd, omdat ik weet, dat, behalve ik zelf, tal van andere officieren ook zijn gebleven waar ze waren, vertrouwende op die verklaring om te zijner tijd teruggeroepen te worden. Blijkbaar is hier sprake geweest van: „Ik ga er maar vast eens even naar toe, eens kijken of er iets te halen valt", en als zodanig zaten velen alweer op hun plaats. Ik heb daar ook wel enkele opmerkingen over gemaakt, ik vond het niet juist.

66659. De **Voorzitter:** Zijn de officieren, die u daar aantrof, teruggeroepen door de Regering of zijn ze op eigen initiatief naar den Haag gegaan om maar eens te kijken?

A. Beide. Ik weet van officieren, die zijn teruggeroepen, ook al omdat men in de mening verkeerde, dat het leger niet kon draaien voordat iedereen op de generale staf weer achter zijn tafel zat, en er zijn er ook, die zijn teruggekomen en gedacht hebben: ik ga mij vast maar weer eens aanmelden om te kijken of er iets is, terwijl er anderen waren, die dachten: we wachten af. Ze zaten ook buiten den Haag. Er zijn officieren bij geweest, die geruime tijd buiten dienst zijn gebleven. Ik heb ook wel officieren gesproken, die zich er later over beklaagden: waren we ook maar naar den Haag gegaan, dan hadden we ook nog een graantje mee kunnen pikken.

66660. De **Voorzitter:** Is het u bekend, of bij die terugroepingen zuiver op initiatief van de Regering ook enig systeem zat?

A. Ik heb nooit enig systeem kunnen ontdekken, het is mogelijk, dat het er was.

66661. De **Voorzitter:** Hield de kwestie, dat u allen met twee maanden verlof bent gestuurd, ook verband met een eventueel onderzoek naar politieke betrouwbaarheid, dat zou worden ingesteld?

A. Ik geloof het wel, want ik ben zelf op een gegeven moment ook opgeroepen voor een onderzoek naar politieke betrouwbaarheid. Er zijn anderen voorgegaan en nog anderen daarna. Ik meende, dat van het ogenblik af, dat men dacht: „die mijnheer kunnen we voor een bepaalde functie gebruiken", deze dan werd opgeroepen voor die commissie voor de politieke betrouwbaarheid.

66662. De **Voorzitter:** Of is het mogelijk, dat de kwestie, die men wel aanduidt met het oude en het nieuwe leger, een rol heeft gespeeld?

A. Dat men de ouderen voorlopig liever wegliet? Ik ben er van overtuigd, dat die reden min of meer heeft voorgezeten, ook uit papieren, die ik daarvan heb gezien. Ik mag niet zeggen van wie ik die papieren heb gezien. Het bleek mij, dat men tijdens de oorlogsjaren die mening ook wel huldigde. De mening, dat de ouderen, die terugkwamen, beter weg moesten blijven.

66663. De **Voorzitter:** Waarom mag u niet zeggen van wie u die papieren hebt gezien?

A. Omdat ik daarbij de naam van een persoon zou moeten noemen, die het mij in vertrouwen heeft laten zien

66664. De **Voorzitter:** Kunt u nog met enige juistheid iets over de inhoud van die brief zeggen?

A. Neen, uitsluitend op dit punt.

66665. De **Voorzitter:** Kunt u de inhoud van het schrijven op dit punt nog iets nader omschrijven?

A. Zoals ik u al zei, de enige zinsnede, die mij uit dat schrijven is getoond, kwam er op neer, dat men vermoedelijk aan de oudere officieren weinig meer zou hebben.

66666. De **Voorzitter:** Maar dat is dus het subjectieve inzicht van de schrijver van die brief?

A. Inderdaad.

66667. De **Voorzitter:** Was het geen officieel schrijven?

A. Dat kan ik u niet zeggen, dat herinner ik mij niet meer.

66668. De **Voorzitter:** Het maakt natuurlijk wel verschil of het al of niet een officiële brief was of dat het een willekeurige particulier is geweest, die de brief heeft geschreven.

A. Een willekeurige particulier was het zeker niet.

66669. De heer **Fens:** De mensen, die u toen op de Departementen hebt ontdekt, waren toch niet allemaal jongeren?

A. Neen, integendeel, daar waren zeer veel ouderen bij. Er waren er bij, die ik met de grootste verbazing zag, omdat ik in eerste instantie dacht, dat ze die uit een oogpunt van lichamelijke omstandigheden toch wel zeker niet zouden laten terugkomen.

66670. De **Voorzitter:** Is de opmerking, die u maakte over het op het Departement zitten van verschillende beroepsofficieren, bedoeld als een opmerking in kritische zin? U kunt het ook als feitelijkheid bedoelen.

A. Inderdaad. Voor mij zelf heb ik er wel kritiek over, maar die wil ik niet zeggen. Als feitelijke mededeling wil ik dat niet beschouwen.

66671. De **Voorzitter:** Maar welke kritiek hebt u er op?

A. Voor mij persoonlijk?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ik vond het enigszins vreemd, dat van de ene zijde aan de officieren, die terugkwamen, een papier werd gegeven, waarin staat, te beginnen 6 of 8 weken verlof, en zij zich aan die verlofweken eigenlijk niet behoefden te storen, want wanneer men zei: „Ik ga maar vast eens even kijken", dan bleken die 6 weken geen waarde te hebben. Dan werd er gezegd: „Ben je daar, er staat een tafel, ga maar vast zitten."

66672. De **Voorzitter:** Het geven van verlof is toch een eenzijdige maatregel geweest?

A. Ja.

66673. De **Voorzitter:** Mocht dat dan niet eenzijdig weer worden ingetrokken, geheel of gedeeltelijk?

A. Ja zeker.

66674. De heer **Fens:** Ik mag misschien even een opmerking maken, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb natuurlijk ook zo'n brief gekregen, maar de inhoud van die brief was min of meer dwingend. Ons werd opgelegd: drie maanden verlof. Dat was een brief, getekend door de directeur van de C.I.K.L., generaal *van Nijnatten,* en daar stond zelfs bij, dat het geen zin had om je vóór die tijd aan te melden.

A. De heer *Fens* heeft gelijk, in die geest stond het er in.

66675. De **Voorzitter:** Dus hieruit resulteert de vraag, die wij niet aan u kunnen stellen, maar aan een andere instantie, waarom is afgeweken van het oorspronkelijke bevel. Het was toch eigenlijk een bevel?

A. Inderdaad. Mijn geheugen liet mij in de steek op dit punt. Die zinsnede was er in vermeld, wat voor ons ook een reden was om niet naar den Haag te gaan.

De heer **Fens:** Wij zijn rustig op dat bevel blijven zitten.

A. Je bent dan erg verbaasd, als je op het Departement komt en merkt, dat er wel officieren zitten.

66676. De **Voorzitter:** U zou een eventuele aanmelding van uw kant hebben beschouwd als een ongehoorzaamheid?

A. Feitelijk wel.

66677. De **Voorzitter:** Wanneer bent u toen weer wel in functie gekomen?

A. Ik meen 11 Augustus 1945. In ieder geval begin Augustus 1945.

66678. De **Voorzitter:** Welke functie is dat geweest?

A. Dat was de functie van Hoofd Bureau Expeditionnaire Macht Eindhoven. Zo heette dat kantoor.

66679. De **Voorzitter:** Welke taak had u daar?

A. De taak was om de recrutering hier in Nederland te bevorderen, de recrutering voor, naar ik meen, een divisie.

66680. De **Voorzitter:** Liep die recrutering niet naar wens?

A. Blijkbaar niet. De recrutering was al aan de gang en werd op dat tijdstip eigenlijk uitgevoerd — te hooi en te gras — door enkele officieren, die uit Londen overkwamen; enkele Engelse officieren waren er ook bij betrokken. Zij probeerden om daar vrijwilligers te krijgen om naar Engeland te gaan.

66681. De **Voorzitter:** Deden ze dat op eigen gezag?

A. Dat deden ze niet op eigen gezag.

66682. De **Voorzitter:** Dus op gezag van de Minister?

A. Ja.

66683. De **Voorzitter:** Kunt u niet meer zeggen, hoe dat precies ging?

A. Vóór mijn tijd?

66684. De **Voorzitter:** Als hoofd van dat bureau zult u zich ongetwijfeld hebben vergewist, hoe de situatie op dat ogenblik was.

A. Ja, de situatie op dat ogenblik was zodanig, dat generaal *van Nijnatten* daar met het C.I.K.L. zat, bij wie ook een reservekolonel *Thal Larsen* zat, een ingenieur van Philips (thans in Parijs). Onder deze kolonel *Thal Larsen* kwam het Bureau Expeditionnaire Macht.

66685. De **Voorzitter:** Was de heer *Thirion* daar ook niet bij?

A. De heer *Thirion* zat daar al en was er ook nauw bij betrokken. De heer *Thirion* zat in Eindhoven en ir. *Stokvis* zat in Londen. Deze twee heren haalden de zaak bij elkaar, overal vandaan, groepen vrijwilligers.

66686. De **Voorzitter:** Waren er toen dan nog geen recruteringsbureaux?

A. Neen. Want toen ik daar kwam als hoofd Bureau Expeditionnaire Macht, heb ik o.a. een opzet gemaakt voor het indelen in allerlei districten. Aan het hoofd van elk district zou een officier komen. Die officieren werden toen door het Departement opgeroepen en aangewezen. Daarna zijn die districten pas gekomen. Hoe het daarvóór is gegaan, weet ik niet.

66687. De **Voorzitter:** Toen u hoofd werd, vond u toch een bepaalde toestand?

A. Het was de heer *Thirion,* die daar zat.

66688. De **Voorzitter:** U vond er toch een bepaalde situatie ten aanzien van de recrutering. Welke was de situatie, die u daar vond? Om verbeteringen aan te brengen, moet men uitgaan van het bestaande.

A. Ja, recrutering was het eigenlijk niet. Het was aanwerven van oorlogsvrijwilligers. Dat werd blijkbaar in sommige gemeenten al gedaan. Dat ging met plukjes en groepen. De mensen werden bij elkaar gehaald en naar Engeland gezonden.

66689. De **Voorzitter:** Dus u hebt daar los van de bestaande situatie een nieuwe vorm gevonden voor de aanwerving. En welke was die nieuwe vorm? Kunt u daar even op ingaan?

A. Die nieuwe vorm was dan, dat ik er als hoofd zat. Ik kreeg een drietal officieren toegewezen. Een major-intake en een major-outtake. De een, die als het ware de zaak ophaalde of tenminste zorgde dat die mensen bij de recruteringsbureaux binnenkwamen; de ander zorgde, dat de zaak naar Engeland werd getransporteerd. Bovendien had ik een kapitein-adjudant en wat lager personeel. Er was een opzet over het hele land van 9 of 11 districten, waarvan aan het hoofd een officier zou komen, die als het ware in zijn district de burgerinstanties bewerkte en oorlogsvrijwilligers op zou roepen.

66690. De **Voorzitter:** Ging zo'n oproep via de gemeentebesturen?

A. Dat werd in de gemeenten gedaan.

66691. De **Voorzitter:** Deden de gemeentebesturen of deden de militaire autoriteiten dat in een bepaalde gemeente?

A. Neen, dat deden de gemeentebesturen. Voor de officier, die dan aan het hoofd van een district kwam te staan, was het order, contact met die gemeentebesturen op te nemen.

66692. De **Voorzitter:** Waarvoor moesten zij contact opnemen, voor de oproepen of voor kantoorruimte? Dat zijn verschillende aangelegenheden.

A. Voor oproepen om oorlogsvrijwilligers te krijgen. Er werden toen papieren aangeplakt e.d.

66693. De heer **Fens:** Hij gaf waarschijnlijk ook inlichtingen aan deze jonge mensen?

A. Hij was de tussenpersoon.

66694. De heer **Fens:** Dus hij zat daar ook op een bureau?

A. De een had zijn bureau thuis, de ander had zijn bureau in een andere ruimte ondergebracht. Het kantoor hier in den Haag was bijvoorbeeld op de Laan van Meerdervoort gevestigd.

66695. De heer **Fens:** Werden daar de inlichtingen verstrekt?

A. Ja, daar werden inlichtingen verstrekt.

66696. De **Voorzitter:** Stelde u die oproepen vast?

A. Neen. Hoe bedoelt u: vaststellen?

66697. De **Voorzitter:** Er werden toch plakkaten aangeplakt om de mensen op te roepen. Wie organiseerde dat?

A. De officier met de gemeentebesturen.

66698. De **Voorzitter:** Dus het werd eigenlijk zeer gedecentraliseerd?

A. Ja.

66699. De **Voorzitter:** Dus te dien opzichte ging van het bureau dan verder geen leiding uit? U wees alleen de mensen aan in de verschillende districten en die moesten dan zorgen, dat de mensen werden aangeworven? Hoe was het resultaat daarvan?

A. Ik zou beter kunnen zeggen, dat het bureau maar korte tijd heeft bestaan, van Augustus tot December. Het bureau heeft wel iets langer bestaan, maar in December stierf het eigenlijk wel uit. Aanvankelijk was er een plan gemaakt voor — ik meen — zo iets van 9000 man, die naar Engeland zouden moeten gaan. Later werd het plan opgebouwd om een hele divisie te organiseren.

66700. De **Voorzitter:** Was het oorspronkelijk niet zo, dat er wel 50 000 man beschikbaar zouden worden gesteld voor de Expeditionnaire Macht?

A. 60 000 man in totaal. Daar had ik toen in totaal nog niet mee te maken. Ik noem nu alleen de getallen, die in mijn herinnering zijn gebleven in de tijd, dat ik daar op het bureau was. Het was aanvankelijk 9000 en later werd er zelfs gesproken van 19 000 en

daarna van 90 000 of zelfs 100 000, dat getal herinner ik mij ook nog. Er zijn ook plm. 100 000 oorlogsvrijwilligers geweest in totaal. Dat is toen niet doorgegaan, het is toen weer geschrapt. Een zeer klein deel van die oorlogsvrijwilligers werd gebruikt.

66701. De **Voorzitter:** Heeft u ook een idee, hoeveel mensen reeds voor de Expeditionnaire Macht naar Engeland waren gegaan, toen u optrad als hoofd?

A. Daar durf ik geen verklaring over te doen. Er waren wel enkele bataljons weg.

66702. De **Voorzitter:** In welk tempo is de uitzending naar Engeland toen gegaan? Ná Augustus?

A. We hadden oorspronkelijk uitsluitend te maken met uitzending voor kader, voor officieren, de encadrering. De eigenlijke massa zou later komen. Ik durf geen getal te noemen in verband met de uitzending.

66703. De **Voorzitter:** Er werden natuurlijk bepaalde voorwaarden gesteld voor indienstneming?

A. Ja, verbandacten.

66704. De **Voorzitter:** Was er één verbandacte, of kon iedere districtsleider handelen zoals hij zelf wilde?

A. Neen, er waren twee verbandacten, een korte en een lange. Ik twijfel er niet aan, of er zijn talrijke mensen weggegaan zonder verbandacte. Het ging toen nogal dikwijls een beetje overhaast.

66705. De **Voorzitter:** Bent u er mee op de hoogte, wat in het algemeen aan deze mensen is beloofd? Hebt u wel eens gemerkt, dat men klachten had, dat er meer beloofd was dan er is nagekomen?

A. Ja zeker. Later heb ik dikwijls klachten gehoord.

66706. De **Voorzitter:** Waar bestonden die klachten dan uit?

A. De klachten bestonden in hoofdzaak daaruit, dat hun was beloofd een zekere rang te kunnen bereiken òf als onderofficier òf als officier.

66707. De **Voorzitter:** Wat zou er dan gezegd zijn: Gij wordt officier, of gij zult in opleiding voor officier komen? Dat maakt natuurlijk wel enig verschil, het kan echter hetzelfde effect hebben gehad bij de mensen.

A. Inderdaad, men krijgt dat effect, wanneer een man wordt opgeroepen en hem wordt gezegd, dat hij wordt opgeroepen voor de officiersopleiding; dan ziet hij zich zelf al als officier lopen. Dat kan natuurlijk niet. Dat is dezelfde tegenvaller, die ook nu nog bestaat. Inderdaad zijn er mensen opgeroepen en naar Engeland gezonden met de mededeling, dat ze op de officiersopleiding zouden komen, en dat dikwijls in Engeland — door welke omstandigheden wil ik buiten beschouwing laten, want daar weet ik niet voldoende van — die beloften niet werden vervuld.

66708. De **Voorzitter:** Dat maakt natuurlijk verschil. Men kan hebben gezegd in Engeland: Gij wordt officier. Hebben die gevallen zich ook voorgedaan, voor zover u weet?

A. Dat zou ik niet durven zeggen. Dat zou wel zeer onvoorzichtig zijn geweest. Ik kan mij niet voorstellen, dat iemand zo iets zegt. Over het algemeen is men in de na-oorlogse tijd erg vlot met beloften geweest, vooral als er iets bereikt moest worden, maar ik geloof toch niet, dat ze hier iets van gezegd hebben.

66709. De **Voorzitter:** Op die oproepingsplakkaten zal waarschijnlijk in dit verband ook wel iets hebben gestaan. Is het u bekend, welke tekst daarop heeft gestaan in verband met de officiersopleiding?

A. Neen, dat zou ik u niet kunnen zeggen. Dat zijn natuurlijk zaken, die ik wel na kan gaan.

De **Voorzitter:** Ja, wilt u dat eens doen? Dat zou ons aangenaam zijn.

A. Dan zou ik mijn recruteringsofficieren van vroeger daarover moeten spreken. Zij weten details van deze aangelegenheden.

De **Voorzitter:** Zoudt u dat willen doen?

A. Ja, natuurlijk. Er zitten hier in den Haag nog recruteringsofficieren uit die tijd. Als u mij even de tijd laat, wil ik met die heren nog weleens de hoofden bij elkaar steken, dan wordt het geheugen weer eens opgefrist. Ik wist niet in hoeverre u over deze kwestie vragen zou gaan stellen, gedetailleerd of in grote lijnen. Wanneer u enkele gedetailleerde gegevens wilt hebben, dan zal ik zeker trachten ze te weten te komen.

66710. De **Voorzitter:** Meent u dat hiermede voldoende uw werkzaamheid als hoofd van het Bureau Expeditionnaire Macht is belicht? Of wilt u er nog iets aan toevoegen?

A. Neen, wat mij betreft niet, Mijnheer de Voorzitter. Ik vond die werkzaamheden, eerlijk gezegd, niet zo heel belangrijk, wel belangrijk voor het werk zelf, maar niet uit het oogpunt van algemeen beleid beschouwd. Het was tenslotte een ondergeschikte functie, zou ik haast zeggen.

66711. De **Voorzitter:** Het ging wel om een belangrijke zaak, het ging om de Expeditionnaire Macht.

A. Ja, maar zoals u ook weet, is het in die tijd telkens veranderd, ik bedoeld de opzet van het geheel.

66712. De **Voorzitter:** Wilt u daar iets over mededelen?

A. Zoals ik u al zei, oorspronkelijk was de opzet om een lichtere divisie uit te zenden. Als ik het wel heb, zouden die mensen eerst naar Noord-Ierland gaan, de grote massa dan en later — naar ik meen — nog naar Australië. De oproeping of de recrutering bij ons ging eigenlijk als volgt: eerst oproeping voor kader en dan later de grote massa. De kaderoproeping is vrijwel uitgevoerd in die tijd, maar toen wij eindelijk zouden beginnen aan de oproeping voor het verzenden van de grote massa, voor de soldaten, is de hele zaak veranderd en is het grootste gedeelte eigenlijk afgevallen.

66713. De heer **Fens:** Toen zijn die divisies tenslotte uit lichtingen samengesteld?

A. Ja. Op een gegeven moment hebben we hier een vergadering op het Departement gehad met o.a. generaal *van Nijnatten*, kolonel *Thal Larsen* en nog enkele andere mensen. Ik was er zelf ook bij. Ik herinner mij, dat er toen gezegd werd, dat we eigenlijk met een restant van 90 000 oorlogsvrijwilligers zaten, die al geruime tijd zaten te wachten vóórdat ze werden uitgezonden. Ik ben er van overtuigd, dat het voor velen van die oorlogsvrijwilligers eigenlijk een reuzentegenvaller is geweest. Ik weet ook al van velen, die op een gegeven moment hebben gezegd: Ik heb mij wel opgegeven, maar ik bedank er verder voor, ik heb alweer wat anders gevonden. Zo is de zaak eigenlijk gelopen.

Het is toen veranderd, na December van het jaar 1945 bestond dat bureau nog wel, maar het had eigenlijk weinig zin meer. Dat is alles, wat ik er over kan zeggen.

66714. De **Voorzitter:** Dus verder kunt u hierover niets mededelen?

A. Neen. Wilt u nog ooit details horen, laat u het dan maar weten.

De **Voorzitter:** De kwestie van de eventuele voorspiegelingen is wel van belang en wanneer u daarover gegevens kunt verzamelen, houden wij ons zeer aanbevolen.

A. Dus u wilt gaarne meer details weten over wat hun eventueel is voorgespiegeld? Ik wil het nog weleens informeren.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. G. VAN KESTEREN.

ALGERA, *voorzitter.*
POSTHUMUS.
FENS
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

GERARD WILHELM STÖVE,

oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd vice-admiraal.

Hij legt de eed af als getuige.

66715. De **Voorzitter:** Bij het vorige verhoor waren wij bij de kwestie-*Weijerman* gebleven. Mag ik u verzoeken, uw betoog voort te zetten?

A. Zoals ik bij mijn vorige verhoor heb uiteengezet, waren er dus eigenlijk in Washington twee instanties werkzaam. De attaché's en de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, waarbij vooral de attaché's een belangrijk langere tijd in Washington waren geweest dan de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Wij waren dus nieuwkomers met — ik zou zeggen — alle menselijke gevolgen, daaraan verbonden. De samenwerking met de marine-attaché is altijd goed geweest, ondanks het feit, dat deze attaché een eigen afgebakende taak had, terwijl de taak van de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff niet in een bepaalde instructie vastlag. Wij hadden in het algemeen niet anders te doen dan de belangen van Nederland bij de Combined Chiefs of Staff te behartigen en te zorgen, dat Nederland daar niet werd vergeten. Het gebrek aan coördinatie bracht met zich mede, dat de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff in het algemeen onvoldoende op de hoogte waren van de zaken, die zich op de ambassade op militair gebied afspeelden. Wij kregen te weinig inlichtingen; wij hoorden in het algemeen van de zaken, die er behandeld werden, veel te laat en dikwijls van de achterwacht. Dit is aanleiding geweest, dat wij hebben voorgesteld een militaire missie in te stellen, waarbij de militaire attaché's zouden worden ingeschakeld in het werk van de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, zodat wij daar een soort militaire hiërarchie zouden krijgen, d.w.z. dat er in een militaire maatschappij orders konden worden gegeven en dat wij bepaalde zaken konden eisen.

Het is in Londen niet erg in de smaak gevallen en we hebben de eerste tijd eigenlijk een soort vrijwillige coördinatiecommissie gevormd, waarin generaal *Dijxhoorn* en ik zaten met schout-bij-nacht *Meyer Ranneft* en kolonel *Weijerman*. Als het nodig was, kwamen ook de hoofden van het oliebataljon, kolonel *de Laive*, van het marine-établissement, kolonel *Heringa* en anderen, de zittingen van van de coördinatiecommissie bijwonen. De bedoeling was, dat die commissies elkaar volledig en vertrouwelijk inlichtten over wat wij in een bepaalde week of in een bepaalde veertien dagen hadden gedaan. Dat werkte in het algemeen ook wel, behalve, dat de militair attaché er altijd bij zat, als een sphinx luisterde en als een sphinx zweeg. Hij bracht nooit iets in het midden. Als men vroeg: „Wat heeft u ons te vertellen?", dan had hij zelden iets te vertellen. Zolang men in een coördinatiecommissie zit, is er verder ook weinig aan te doen. Men kan trachten moreel elkaar te overtuigen, wanneer het nodig is. Het is niet waarschijnlijk, dat iemand niets beleeft. Kolonel *Weijerman* hadden wij op een bepaalde dag ingelicht over de plannen van de rehabilitatie van Soerabaja. Dat waren dus plannen, die nog niet van de Regering waren uitgegaan, maar plannen, gemaakt in overleg met de toenmalige Minister van Marine, admiraal *Furstner*. Dit hadden we ook kolonel *Weijerman* in vertrouwen verteld. Een paar dagen later merkten wij, dat hij hierin aanleiding had gevonden om een persoonlijk telegram naar de Minister van Koloniën te zenden, waarbij hij de Minister van Koloniën mededelingen deed van bestaande plannen, die rijpten in het brein van de Minister van Marine. Hij vermeldde daarbij als advies, dat hij meende, dat dit uitsluitend een „postwar"-aangelegenheid was, welke nu nog helemaal niet ter sprake kwam en welke op een heel ander niveau diende te worden behandeld, en ook, dat hij meende, dat de Minister van Koloniën daaraan zijn medewerking behoorde te onthouden. Ik heb hier een afschrift van dit telegram en het is misschien wel een aardige demonstratie van de moeilijkheden, die zich daarbij voordeden.

De **Voorzitter:** Misschien wilt u het even voorlezen, dan kan het in het verslag worden opgenomen.

A. Het is een telegram van 24 Juli 1943, zeer geheim cijfertelegram aan driekleur; dit is natuurlijk de paraphrase van het geheel.

> „Het volgende van den militairen attaché voor den Minister van Koloniën persoonlijk. Heden kwam tijdens samenkomst van de militaire coördinatiecommissie de opdracht van den B.D.Z. ter sprake tot het opmaken en indienen van behoeften van materialen en gereedschappen bij de Amerikanen voor de geheele basis Soerabaja en onder meer bijbehoorende luchtstrijdkrachten, zie telegram van den Marine-attaché aan den B.D.Z. van 15 Mei en antwoord daarop van 12 Juni.
>
> Daaruit bleek ons niet, in hoeverre U heeft ingestemd met bedoelde opdracht, welke mijns inziens gelet op hetgeen bekend is van de operatieplannen, het karakter draagt van een „postwar"-maatregel, alsdan wordt een en ander echter naar mijn meening een onderdeel van een toekomstig Indisch defensieplan, hetwelk eerst kan worden beoordeeld, nadat het Pacific-veiligheidsplan bekend zal zijn.
>
> Tenzij U bereids heeft ingestemd, moge ik in overweging geven, hoogstens geen bezwaar te maken tegen het opmaken en indienen van de door U goed te keuren requirements, mits niet gebonden tot afneming en mits geen consequenties voor toekomstige Indische defensieplannen, waarover eerst later kan en zal worden beslist."

Het ging dus geheel achter onze rug om en wij zijn daar betrekkelijk snel achter gekomen. Ik weet echter niet meer door welke oorzaak. Wij hielden het als onze plicht de B.D.Z. hierover in te lichten met het volgende telegram:

> „Deelen mede, dat militair attaché Washington den Minister van Koloniën telegrafisch inlichtte dat zijns inziens het indienen van deze future requirements postwar-maatregel is, en een onderdeel van het toekomstig Indisch defensieplan, dat thans niet zou kunnen worden beoordeeld. Naar mijn meening is dat inzicht als zou het een postwar-maatregel zijn, nadrukkelijk onjuist en *Heringa* met mij instemt, dat thans indienen dezer requirements in hooge mate gewenscht in verband productieprogramma U.S.A., geen consequenties voor toekomstige Indische defensieplannen en van kardinaal belang voor herbezetting en tevens voor civiele rehabilitatie van Nederlandsch-Indië in nationalen zin. Geef overweging Minister van Koloniën in kennis stellen dezerzijdsche meening."

66716. De **Voorzitter:** Uit welke gedachtengang vloeit nu dat optreden van kolonel *Weijerman* voort?

A. Dat kwam hieruit voort, dat kolonel *Weijerman* meende, dat hij als vertegenwoordiger — als zodanig was hij er oorspronkelijk gekomen — van de Indische Regering nog altijd moest pleiten voor een Indische Regering, die er niet meer was. Die Regering zou misschien nog weleens komen, maar niemand wist, hoelang het duurde. Hij kon zich niet inschakelen en hij wilde zich ook niet inschakelen in wat op dat ogenblik voor de oorlogvoering nodig was. Dat hij deze mening was toegedaan, was tenslotte voor zijn eigen rekening en dat zou men hem nooit hebben kunnen kwalijk nemen. Ik geef dit als een voorbeeld van de foutieve toestanden, die daar bestonden, bijvoorbeeld, dat er twee instanties werkten, die met elkaar harrewarden en tevens met Ministers. Dat is natuurlijk volkomen fout.

66717. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend hoe de Minister van Koloniën hierop heeft gereageerd?

A. Ik heb nooit gehoord, dat de Minister van Koloniën hierop heeft gereageerd.

Ik weet alleen, dat de B.D.Z. de toenmalige Minister van Marine terugseinde: „Ik stem in het algemeen in met Uwe zienswijze vide telegram no. ..... verwacht dat ook gij zult voortzetten door mij opgedragen voorbereidingen voor Marine en Marineluchtvaartdienst bestemd". (Hieronder vielen dus de voorbereidingen voor het marine-etablissement.)

66718. De **Voorzitter:** Onder welke Minister stond kolonel *Weijerman?*

A. Kolonel *Weijerman* is in Amerika gekomen als vertegenwoordiger van de Indische Regering en hij is daar eigenlijk „onder de roos" erkend als militair attaché van de Nederlandse Regering, wat hij echter niet was. Het was de Amerikanen niet kwalijk te nemen, dat zij deze fijne verschillen niet begrepen en dat zij die niet zagen. Aangezien de Nederlandse Regering in Washington geen militair attaché had, heeft men deze toestand laten bestaan tot het moment, waarop deze zaak is gaan spaak lopen en de Nederlandse Regering de militaire missie heeft ingesteld en daarvoor een instructie heeft uitgevaardigd. Op dat zelfde ogenblik heeft de heer *Weijerman* de officiële aanstelling als Nederlands militair attaché gekregen.

Tot vóór die tijd was zijn chef eigenlijk de legercommandant en deze was niet aanwezig. Hij beschouwde, naar ik meen, generaal *van Oyen,* hoofd van de vliegopleiding in Amerika, als zijn directe chef. Hij was daar de oudste officier van het Nederlandsch-Indische leger. Ik weet, dat kolonel *Weijerman* voortdurend in rechtstreekse verbinding met de Minister van Koloniën stond.

66719. De **Voorzitter:** Maar niet krachtens een hiërarchische verhouding?

A. Misschien wel, maar ik ben er niet helemaal zeker van, hoe de oorspronkelijke aanstelling van kolonel *Weijerman* is geweest, of hij in Amerika was aangesteld door de Gouverneur-Generaal, of dat het namens de legercommandant was? Dat maakte ook niet zo veel verschil uit, omdat ten langen leste de Gouverneur-Generaal in die tijd nog de opperbevelhebber was. De Gouverneur-Generaal was in gevangenschap en toen kwam in plaats van de Gouverneur-Generaal de Luitenant-Gouverneur-Generaal en dat was de heer *van Mook.* Zo beschouwde de heer *Weijerman* de Indische autoriteiten als zijn directe chefs.

66720. De **Voorzitter:** Tot hoelang is de heer *van Mook* Luitenant-Gouverneur-Generaal geweest?

A. Is hij het niet altijd gebleven? Tevens is hij op een zekere dag — ik meen, dat dat in het najaar van 1943 is geweest — aangesteld als Minister van Koloniën.

66721. De **Voorzitter:** Uit welke gedachtengang vloeide de mening van kolonel *Weijerman* voort? Ik meen, dat u nog bezig was met de beantwoording daarvan.

A. Ja, hij beschouwde zich dus in de eerste plaats als de dienaar van de Nederlandsch-Indische autoriteiten en waakte tegen alles, wat het autonome van de Indische Regering zou kunnen aantasten. Besluiten van de Nederlandse Regering, beslissingen van Nederlandse Regeringsambtenaren ten opzichte van Indië, moesten volgens zijn mening niet plaats hebben. Nederlandsch-Indië moest op een zeker moment de volle stem hierover kunnen laten horen.

Dus alles, wat hij maar enigszins meende, dat niet behoorde, of niet diende te worden ondergebracht onder de tegenwoordige oorlogvoering, werd zo veel mogelijk belicht als „postwar", waarbij dan inderdaad de herstelde bevoegdheid van de Indische Regering zou hebben bestaan en deze over bepaalde maatregelen zou hebben te beslissen.

66722. De **Voorzitter:** Acht u het een verzuim van de Nederlandse Regering, dat er tijdelijk in Washington geen militair attaché is geweest?

A. Ik geloof, dat het juister zou zijn geweest, als er daar van meet af aan een attaché was benoemd.

66723. De **Voorzitter:** Men kan toch van Washington in die tijd zeggen, dat het een zeer belangrijke plaats was?

A. Buitengewoon.

66724. De **Voorzitter:** Zou het niet veel moeilijkheden hebben bespaard, wanneer daar een militair attaché zou zijn geweest?

A. Ja, dan zou de moeilijkheid van een officier, die zich nu rekende te behoren tot een andere sfeer, tot een andere instantie, er niet zijn geweest.

66725. De **Voorzitter:** Is zijn optreden gewijzigd, toen hij Nederlands militair attaché is geworden?

A. Dat is wel gewijzigd, maar zelfs in die tijd bleven nog de moeilijkheden bestaan, dat de heer *Weijerman* zeer bijzonder op zijn eigen terrein bleef. Ik herinner mij, — het schiet mij nu ineens te binnen —, dat er bij de Amerikaanse instanties luchtphoto's waren binnengekomen van Soerabaja. Ze waren gemaakt nadat vliegtuigen een bomaanval of een verkenning boven Soerabaja hadden gedaan. Die luchtphoto's waren dus bij de Amerikanen en ze waren ook voor ons, in verband met de plannen, die wij voor Soerabaja hadden, van de uiterste betekenis. Zo kon men op de luchtphoto's zien, wat de Japanners hadden hersteld, hoe de toestand overigens was, wat nog was verwoest, kortom, waar men op kon rekenen. De heer *Weijerman* was niet willig om deze luchtphoto's over te leggen. Hij plaatste zich op het standpunt, dat, wanneer ik die photo's wilde zien, ik op zijn bureau moest komen. Dan mocht ik ze daar eens even bekijken. Dat is op een gegeven moment zo gelopen, zonder dat er een hiërarchische verhouding in deze commissie bestond — ik had de rang van schout-bij-nacht en hij was kolonel —, dat ik als schout-bij-nacht aan de kolonel opdracht heb gegeven om deze photo's te produceren en aan ons over te leggen; toen kon hij er niet meer onder uit, maar het waren buitengewoon onaangename verhoudingen, niet bepaald bevorderlijk voor het goede zakendoen.

66726. De heer **Fens:** Is de militaire commissie, die oorspronkelijk op eigen initiatief was ingesteld, later nog officieel geworden?

A. Ja, het is een officiële missie geworden, die, naar ik meen, bij Koninklijk besluit is ingesteld. Uit Londen is een instructie voor deze militaire missie gegeven. Ik weet niet meer of wij die instructie eerst als concept hebben gehad. In ieder geval herinner ik mij nog, dat die instructie niet helemaal bevredigend was. De instructie is naderhand wel weer gewijzigd, maar daar ben ik de details van vergeten.

66727. De heer **Fens:** Toen die militaire missie eenmaal officieel was ingesteld, heeft kolonel *Weijerman* zijn houding toen niet gewijzigd? Of is dat eigenlijk pas gebeurd, toen hij officieel militair attaché werd?

A. In zekere zin bleef het een nevenschikking voor de commissie. Wij hadden er zo op aangedrongen, dat het een militaire hiërarchie zou worden. Het is nooit gebeurd, het is altijd een nevenschikking gebleven.

Ik kon op een bepaald ogenblik alleen maar gebruik maken van meerderheid in rang om moeilijkheden op te lossen. Om u eerlijk te zeggen, is dat altijd een heel slechte manier.

66728. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de wijziging, die in de instructie is aangebracht, waarbij er een grotere scheiding kwam tussen de militaire operationele en de diplomatieke vertegenwoordiging in Amerika, in verband met opvattingen van de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik kan u niet meer zeggen welke die wijziging is geweest, maar ik kan u wel zeggen, wat de aanleiding daartoe was.

In de Combined Chiefs of Staff had men wantrouwen tegen diplomatieke vertegenwoordigers, omdat men blijkbaar uit ervaring had ondervonden, dat er weleens lekken in zaten, dat het geen zuiver sluitende militaire combinatie of organisatie was. De militaire vertegenwoordigers hadden dus behalve, dat ze militair waren, een diplomatieke chef; hun rechtstreekse chef was de ambassadeur. Zo weet ik, dat de Canadezen oorspronkelijk een soortgelijke organisatie hadden als wij, dat wil zeggen hun vertgenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff was tegelijkertijd de marine-attaché in Washington. Het resultaat was, dat deze Canadese vertegenwoordiger zelden iets hoorde. Het gevolg is geweest, dat de Canadezen hun organisatie hebben gescheiden en een afzonderlijke attaché hebben benoemd, die niets te maken had met de vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff.

Ze hebben een zuivere staforganisatie opgezet. Toen werd de organisatie als volwaardige vertegenwoordiging bij de Combined

Chiefs of Staff aangenomen. De oorspronkelijke Britse marine-attaché, die vóór de oorlog in Washington natuurlijk een heel belangrijke figuur was, stond buiten de door de Engelsen gevormde Admiralty Delegation, na de instelling van de Combined Chiefs of Staff. Vanaf die tijd achtte hij zijn positie zeer onprettig. Hij zei: „Ik ga alleen nog maar naar begrafenissen en naar sommige bruiloften toe. Dat is het enige, wat ik hier nog te doen heb." Men scheidde dat dus heel, heel streng bij de landen, die inderdaad wat in de melk te brokkelen hadden. Bij ons is die scheiding nooit zo streng geweest.

66729. De **Voorzitter:** Heeft u ook nog stukken over de onderwerpen, die wij bij het vorige verhoor hebben behandeld? O.a. hebben wij over de olierehabilitatie gesproken.

A. Ja, over de olierehabilitatie heb ik iets gevonden. Er zijn over deze periode in Nederland belangrijke archiefstukken. Een gedeelte van die archiefstukken berusten bij de Hogere Krijgsschool van de landmacht. Zij zijn onder beheer van generaal *Carp.* Deze heeft ze persoonlijk uit Washington medegebracht.

66730. De **Voorzitter:** Zijn dat stukken, die wij kunnen karakteriseren als het archief van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja, ik kan niet zeggen of het archief compleet is. In ieder geval heeft hij tal van stukken onder zijn beheer. Persoonlijk ben ik hoofd van de historische sectie van de marinestaf en één van mijn taken is, alle mogelijke archieven, die over de wereld verspreid liggen en die belangrijk zijn voor de marine-oorlogvoering, te verzamelen en ook wij hebben een gedeelte van archieven van de Combined Chiefs of Staff.

We hebben die stukken indertijd in Amerika opgevraagd. Het zijn photokopieën. Voor zover ik het heb kunnen overzien, zijn deze stukken verre van compleet. Enige belangrijke stukken er uit heb ik medegebracht. Verder hebben wij net — enkele dagen geleden — een belangrijk archief van de marine-attaché in Washington, over die oorlogsjaren handelende, gekregen, een archief, waarin ik nog niet de weg ken en waarvan ik ook niet weet, wat het behelst. Het zijn vier grote kisten, er zitten natuurlijk heel veel stukken in, die van belang zijn, voorafgaande aan de tijd, dat er een Combined Chiefs of Staff is opgericht en die ook licht verspreiden over wat er in Amerika zelf gebeurde betreffende de Nederlandse marine, de verhoudingen in de Caraïbische Zee, enz.

Tevens heb ik een telegram medegebracht, dat wij hebben verzonden aan de B.D.Z. in verband met de rehabilitatie van Soerabaja. Dat is min of meer de inleiding geweest. Het telegram is van 15 Mei 1943, het is dus niet het allereerste begin, want de directeur van de marinewerf in Soerabaja, de heer *Heringa,* is omstreeks Kerstmis 1942 in Amerika gekomen.

Ik heb deze stukken medegebracht, omdat er iets instaat, waarnaar u bij het vorige verhoor vroeg, nl. of er van Amerikaanse zijde al was gesproken over rehabilitatie, door hen zelf uit te voeren, en dat wordt hierin aangehaald.

Het telegram luidt:

„Wederom werd van U.S. Navyzijde bij ons ondershands aangedrongen op indiening van een future requirementsplan voor Nederlandsche Marine. In een informeele bespreking werd zelfs ongeveer gezegd: Iedereen dient een toekomstplan in, zelfs de verschillende soorten Franschen, waarom gij dus niet? O.a. werd gewezen op de noodzaak van voorbereiding van de heropening van het marine-etablissement in Soerabaja en — quote — „undertake some serious planning" — unquote — en invoeren van daartoe noodige materialen en fabricageschedules. Gezegd werd o.m.: Begrijp wel als gij het niet doet, doen wij het en dat zou van invloed kunnen zijn op uw positie in de toekomst. Ook werd gewezen op het feit, dat uiteraard plannen zich kunnen wijzigen tengevolge van andere omstandigheden, zoodat niemand zich als te veel gebonden behoeft te beschouwen aan ingediende requirements. In verband hiermede worden onder uw nadere goedkeuring de requirements ingediend als aangegeven in rapport „herbouw marine-etablissement", zie schrijven Dir. M. E. van 6 Augustus 1942, no. 16, en van 11 September 1942, no. 31 K, waarbij echter onder uw aandacht wordt gebracht, dat hierbij alleen de Marinewerf en niet de hele Navalbase wordt behandeld" (de Navalbase bevat, behalve de werf, de verdedigingsmiddelen, vliegtuigen en kanonnen, die er bij behoren), „zodat vliegdienst en artillerie en munitie-requirements hierbij niet opgegeven worden. Voorgesteld wordt vliegdienstrequirements in den geest van een Amerikaansche basis, type „Lion", te doen uitwerken in U.S.A." (een basis, type „Lion", is een basis, die al helemaal compleet is, zoals een mecanodoos), „de munitierequirements te doen uitwerken door den kapitein-luitenant-ter-zee *de Laive* in Londen en met spoed doen toezenden aan de Netherland Purchasing Commission. Voor verdediging basis worden uw nadere richtlijnen afgewacht. Voorgesteld eerstens voornoemde lijsten opgemaakt door *Heringa* in te dienen als requirements voor den eventueelen herbouw van één, herhaal één marine-etablissement. Tweedens een voorstel te doen, waarbij requirements worden opgegeven in geval van de overdracht van elf motortorpedoboten van Curaçao naar de Pacific; derdens voor de vervanging van die booten, enz."

Hierna komen in dit telegram nog andere aangelegenheden, die niet van belang zijn. Uit dit geheel blijkt, dat van Amerikaanse zijde wel degelijk gesproken werd over het belang van het marine-etablissement Soerabaja. Maar dit werd in 1943 behandeld, terwijl hier reeds wordt verwezen naar een schrijven van 1942. Dat schrijven is afkomstig van de toentertijd nog in Zuid-Afrika verblijvende directeur van het marine-établissement de heer *Heringa,* die zoals u weet thans hier in den Haag is.

66731. De heer **Fens:** Mag ik nog eens terugkomen op de kwestie-*Weijerman?* Is kolonel *Weijerman* hier toen ook van in kennis gesteld? Wist kolonel *Weijerman* hoe deze zaak bij de Amerikanen lag?

A. Dit telegram is van 15 Mei 1943. Zijn telegram is van 24 Juni 1943, dus nadat hij door ons op die coördinatievergadering daarvan had gehoord.

Verder heb ik voor u medegebracht de behandeling van de vlootplannen, die ik u bij het vorige verhoor reeds heb geschetst. De uitbreiding van de Nederlandse bovenwatervloot en de luchtmacht en die van de Nederlandse onderzeevloot. Ik heb hier het eerste telegram, dat de bevelhebber van de zeestrijdkrachten ons stuurde ter algemene inlichting zoals men zich toen in marinekringen in Londen de uitbreiding van de vloot dacht. Dit is geweest van Augustus 1943 en dus een uitbreiding van de Nederlandse marine, ik zal zeggen in het kader van het slagkruiserplan, met zware schepen, maar meer. Stelt u er prijs op, dat ik het voorlees?

66732. De heer **Fens:** Dat was dus in het kader van het slagkruiserplan? Is dit dus niet het plan van die ondersteuningen van de vloot voor de mariniersbrigade?

A. Neen, dat was weer iets anders. Het gaat hier om een aangelegenheid, die er aan voorafging. Juist naar aanleiding hiervan zijn wij toen in correspondentie getreden met de Minister van Marine en zijn wij gekomen tot het meer beperkte en voor de oorlogvoering meer gemakkelijk uitvoerbare plan dan wat hierin is vermeld. Als ik het u voorlees, moet u het beschouwen in het licht van 1943, anders is het net of men het thans droomt.

Telegram van de B.D.Z. voor *Stövе* en ook voor *Heringa.*

„Als nadere toelichting van de strategische conceptie van de Nederlandsche Marineleiding over benoodigde accommodatie in geographisch gebied in Nederlandsch-Oost-Indië, in kader eener geallieerde oorlogvoering, zij vermeld: Soerabaja blijft hoofdbasis voor de vloot en Marineluchtvaartdienst. Instandhouding mogelijk in geest slagkruiserplan voor taskforce bestaande uit drie capitalships, drie aircraftcarriers, vijf kruisers, vier en twintig torpedobootjagers, dertig onderzeebooten, twaalf fregatten. Ter voorkoming misverstand zij medegedeeld, dat uiteraard gedacht wordt aan gebruik van shorebasedaircraft, zoowel als vliegbooten. Tactische opzet, onder een Marinebasis Soerabaja te verstaan, mede het zeegebied van Straat Madoera, uitdieping zoowel van het West- als het Oostgat. Verdere strategische opzet moet omvatten onder contrôle houden van volgende zeegebieden met als middelpunten omgeving Sabang, Tarakan en Sorong." (Sorong is op Nieuw-Guinea.) „Aangenomen, dat Singapore en eventueel Kuchin, Jolo, Davao als steunpunten in deze Noordelijke voor-uitgeschoven linie zullen worden ingericht, is de Zuidelijke linie gedacht in hoofdzaak langs Soenda-eilanden; is noodig het onder contrôle houden van Straat Soenda, omgeving Lombok en Koepang. Hierbij aangenomen, dat omgeving Port Darwin en Torresstraat onder Australische contrôle komt. In dit strategisch systeem is opvullen van de contrôle binnen dit zeegebied door het overdekken met actiecirkels van secondair belang".

U ziet wel, dat dit een uitgebreide opzet is.

66733. De heer **Fens:** Is dit nu een postwar-organization of moest dat allemaal nog onder de oorlog gebeuren?

A. U moet het natuurlijk in het licht van 1943 zien, toen we nog helemaal in het onzekere tastten omtrent het einde van de oorlog.

Er moest bepaald rekening worden gehouden met een langdurige oorlog in de Pacific. Capitalships en aircraftcarriers, kruisers en 24 torpedobootjagers, 30 onderzeeboten, dat is een zeemacht, die niet zo is te bouwen, niet zo is te kopen en zeker niet zo is te bemannen. Wij zagen hierin voor een belangrijk gedeelte een „postwar"-opzet. Voor postwar had men nu bij de geallieerde leiding van de oorlogvoering geen belangstelling. Daarom, als wij aan zouden komen met plannen, waaruit duidelijk te lezen viel, dat de totstandkoming alleen maar lange tijd na de oorlog verwacht kon worden, dan zouden wij daar geen belangstelling voor hebben gekregen. Dit is dan ook de aanleiding geweest, dat wij aan de marineleiding hebben voorgesteld, het eenvoudiger en beperkter te doen. Toen zijn we dan gekomen tot de samenstelling van de vloot, zoals ik u die reeds de vorige maal heb geschetst. Die samenstelling zou veel meer passen in de directe oorlogvoering, het zou een vloot zijn, waarmede amphibious-operations — gecombineerde operaties — mogelijk waren. Het mariniersregiment, eigen troepenschepen, waarover we zelf in voldoende mate beschikten, twee kleine carriers, waarvan de geallieerden er vele hadden — dat waren dus auxiliary-carriers — —, twee zware kruisers en een paar lichte kruisers met een beperkt aantal torpedoboten en dan verder de landingsmiddelen daarbij.

66734. De **Voorzitter:** Dus dat is het plan geweest, dat is voorgesteld door admiraal *Termijtelen?*

A. Ja, inderdaad; de Minister van Marine heeft het goedgekeurd.

66735. De heer **Fens:** Dit is ook met admiraal *Termijtelen* besproken en hieraan is, naar mijn mening, enige phantasie niet te ontzeggen. Ik kan mij moeilijk indenken, dat men zou hebben gezegd: „Als we de mensen maar hadden, dan kregen wij die acht-inch-kruisers en zes-inch-kruisers wel." Was het inderdaad zo, dat, als de Marinestaf liet weten aan de Combined Chiefs of Staff: Wij hebben zoveel mensen en wij kunnen dat bemannen; dat dan de mogelijkheid bestond, dat de geallieerden zouden hebben gezegd: Goed, dan krijgen jullie van ons twee acht-inch-kruisers en twee zes-inch-kruisers?

A. De mogelijkheid, dat wij die schepen zouden hebben gekregen, bestond zeker. Die mogelijkheid bestond er waarschijnlijk niet van Amerikaanse zijde, maar wel van Engelse zijde. De Amerikanen hadden een enorm aanbouwschema, maar ze hadden daarbij tegelijkertijd met hun bijna onbeperkte mankracht een geweldig opleidingsschema in werking gesteld. Het aannemen van hun mensen was eenvoudig verbazingwekkend, zodat het mogelijk is geweest, dat de Amerikaanse marine van 500 000 man, bij het uitbreken van de oorlog, aan het einde van de oorlog is gegroeid tot 5 000 000 mensen. Dat is enorm. Hun aanbouwschema hield daarmede gelijke tred, zodat ze in staat waren hun verliezen goed te maken en hun marine verder uit te bouwen tot deze enorme afmetingen. De Engelsen verkeerden in veel minder gelukkige omstandigheden, ze hadden ook wel een aanbouwschema, wat natuurlijk beperkter was, maar zij hadden hun marine opgevoerd in eind 1943, begin 1944, tot ongeveer 700 000 man. Met moeite hebben ze dat in stand kunnen houden. Uitbreiding was toen voor de Engelsen niet meer mogelijk, wat met zich meebracht, dat, waar de productie van de werven doorging, er op een gegeven ogenblik inderdaad schepen beschikbaar konden worden gesteld voor nieuw beschikbare mensen. Nederlandse zeelui hadden bij de geallieerden inderdaad de reputatie: We kunnen ze hun gerust in handen geven, want ze zullen er wat mee doen.

66736. De **Voorzitter:** Dus u acht het wel een zeer reëel schema?

A. Ik acht dit laatste een zeer reëel schema. Het is alleen door de Combined Chiefs of Staff van de hand gewezen. Dat zal ik u dadelijk nog even toelichten. Ik ben in begin Februari 1944 met deze plannen in mijn zak naar Washington teruggekeerd. Het waren twee bij elkaar behorende plannen, het ene was dus de uitbreiding van de bovenwatervloot en de bijbehorende luchtmacht (de organisatie van de marineluchtvaartdienst), het tweede behandelde de uitbreiding en de vervanging van onze onderzeeboten. We hadden in die tijd al enkele onderzeeboten overgenomen van de Britten, zowel kleinere als grotere, omdat onze oorspronkelijke onderzeeboten langzamerhand zoveel diensten hadden verricht, dat ze niet meer bruikbaar waren; tevens zaten we met het probleem van de bemanningen.

Men kan voor onderzeebootbemanningen geen oude mensen gebruiken. Wij hadden vanaf het uitbreken van de oorlog geen kans gezien om onze onderzeebootbemanningen — tenminste niet in belangrijke mate — af te lossen en door nieuwe te vervangen, zodat in 1944 het personeel van onze onderzeeboten inderdaad te oud en vermoeid werd. Dat was één van de punten, waarmede wij rekening moesten houden. Het werd hoog tijd, dat personeel geleidelijk aan werd vervangen, en dat is de reden, dat er twee verschillende plannen waren gemaakt voor de uitbreiding. Het memorandum, dat u voor u hebt, vermeldt vermoedelijk iets over de opleiding en over de mogelijkheid van de recrutering en de opleiding van het personeel. Er worden, naar ik meen, ook aantallen in vermeld.

66737. De **Voorzitter:** Misschien mag ik u even voorlezen, wat er in het memorandum van 10 Januari 1944 staat over de personeelssterkte.

Daar staat:

> „Een berekening van de voor de aangegeven scheepsmacht benoodigde personeelssterkte heeft uitgewezen, dat hiervoor noodig zullen zijn in totaal rond 5900 man.
>
> Hiervan zijn momenteel op de thans in geallieerd verband ageerende schepen aanwezig 2200 man met oorlogservaring en voor dezen dienst geschikt, zoodat op een aanvulling met rond 3700 man gerekend moet worden. Aangenomen mag worden, dat meer dan de helft van deze 3700 man zal kunnen bestaan uit zich momenteel in Europeesch bezet gebied en krijgsgevangenschap bevindend beroepspersoneel der Koninklijke Nederlandsche Marine, zoodat het aantal geheel nieuw op te leiden personeel ten hoogste 1800 man zal bedragen, een aantal, dat voor een doeltreffende bemanning der schepen zeer wel aanvaardbaar lijkt."

Dat is zeker hetgeen, waarop u doelt.

A. Ja. Het aantal nieuwelingen ten opzichte van het aantal ervaren mensen met oorlogservaring was ongeveer 1 tot 2. Dat komt hier ook wel uit, want het personeel, dat weinig aan de oorlog had deelgenomen — helaas —, moest natuurlijk geheel in de nieuwe ervaring worden ingewerkt. Ze moesten dus ook worden opgeleid.

De **Voorzitter:** Deze verhouding is ook genoemd door admiraal *Termijtelen.*

A. Ik heb hier twee memoranda, die toen door de Nederlandse Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff zijn ingediend op 6 Maart 1944.

Toen men die had ontvangen, is er van Amerikaanse zijde gevraagd om een gedetailleerde opgave van onze personeelssterkte. Ik bedoel hiermede van de zijde van de Combined Chiefs of Staff. Dit is toen tot in details in Londen nagegaan en we hebben de stukken toen aan de Combined Chiefs of Staff overgelegd. Toen ze die gegevens hadden, zijn wij uitgenodigd om op een gecombineerde zitting van de Combined Chiefs of Staff de plannen toe te lichten. De uitnodiging daartoe heb ik ook bij mij. Tevens heb ik hier het stuk betreffende de behandeling in de Combined Chiefs of Staff zelf, zoals die daar door mij persoonlijk is geschied, de toelichting tot de Regeringsvoorstellen. Verder heb ik hier nog de notulen of, beter gezegd, het verslag zoals dat door de secretaris is opgemaakt. Het zijn niet woordelijk de notulen, maar de inhoud daarvan is toch ongeveer de weergave van wat er toen is besproken. Er was een fout in een getal geslopen en dat is achterin door mij zelf herroepen en verbeterd. Ik herinner mij niet meer op welke datum die zitting heeft plaats gevonden, maar het staat in de notulen vermeld.

De **Voorzitter:** Dat is 7 April 1944 geweest.

A. Heel vlug daarop is de beslissing gekomen.

66738. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook een overzicht geven van de inhoud van die bespreking?

A. Ja. Daarbij hebben we tot uitdrukking gebracht, hoe de situatie op het ogenblik was en dat de Nederlandse Regering de vaste bedoeling had om tot het uiterste van haar vermogen mee te doen aan de oorlogvoering. Wij waren door de bezetting van Nederland en door de bezetting van Nederlandsch-Indië praktisch uitgeschakeld en beschikten niet meer over de mogelijkheid om nieuwe mensen te recruteren, maar de bedoeling was het om, zodra Nederland zou zijn bevrijd, daarmede te beginnen en dit ook met alle kracht ter hand te nemen. Vandaar dat wij een overzicht van onze sterkte gaven en van wat we nodig meenden te hebben voor de totale bemanning van de nieuwe vloot. We hebben daarbij ook een tijdschema gegeven, hoelang we meenden, dat dat alles zou moeten duren. De Nederlandse Regering had als haar overtuiging uitgesproken, dat ze mee zou doen in de oorlogvoering, dat zij er niet op uit was om de marine op te bouwen voor na de oorlog, maar een marine, passende in het kader van de tegenwoordige gevechtsacties

De soorten gevechtsacties, die zich voordeden, waren talrijk, offensief en defensief; onder de defensie operaties waren de konvooidiensten belangrijk. We moesten dus schepen hebben, zowel geschikt voor konvooidiensten als voor offensieve doeleinden. Dat waren kruisers en torpedobootjagers. We wilden meedoen ook met één van de gevaarlijkste wapens, welke in deze oorlog tegen Japan gericht zijn, de onderzeeboten. Wij zouden tevens meedoen met de gecombineerde operaties; we stelden een vloot voor geheel ter beschikking van de geallieerde oorlogvoering, welke zou worden ingezet waar de geallieerde oorlogvoering ter wereld dat nodig achtte en paste in het schema, zowel voor konvooidienst als voor gecombineerde operaties. Dit was het afgeronde plan, dat is voorgebracht. Men wist dus toen reeds, dat we een landingsformatie van de mariniers wilden formeren. We hebben er toen ook aan herinnerd, dat we Soerabaja wilden rehabiliteren en terzelfder tijd was ook de formatie van het legerkorps voorgebracht, bestaande uit drie divisies. Dit is de korte inhoud van wat er toen ter tafel is gebracht.

66739. De **Voorzitter:** Hoe is de beslissing geweest van de Combined Chiefs of Staff?

A. Die beslissing van de Combined Chiefs of Staff is heel snel genomen. Op 10 April werd mij door één van de secretarissen van de Combined Chiefs of Staff namens de Combined Chiefs of Staff de volgende brief gestuurd:

„My dear Admiral Stöve,

The Combined Chiefs of Staff have considered both of your memoranda dated 6 March 1944 in which you outline the plan of the Netherlands Government for the expansion of its Naval forces and Naval Airforces, after the liberation of Holland.

The Combined Chiefs of Staff wish to express to the Netherlands Government appreciation of its desire to participate further in the war against Japan to the utmost of its ability.

Although it is agreed, that every effort should be made to employ profitably and at the earliest practicable time all available forces in the furtherance of the common war effort the exact details of such employment can at this time be planned for the foreseeable future only. It is noted, that the contemplated extension could not be begun until after the liberation of Holland.

The Combined Chiefs of Staff are of the opinion, that any detailed decisions as to the transfers of ships and aircraft to the Netherlands Government must depend upon the situation at the time of the liberation of Holland and cannot be made this far in advance.

The Combined Chiefs of Staff propose that, as in the case of the Netherlands Army the Netherlands Government should deal directly with the British Chiefs of Staff on all matters pertaining to recruitment and training of future Netherlands Naval units."

66740. De **Voorzitter:** Dat is zeker van de kracht van een beleefde afwijzing.

A. Volkomen. Toen deze beslissing was gekomen en wij natuurlijk erg teleurgesteld waren, heb ik daarna een gesprek gehad met het hoofd van de Britse Admiraliteitsdelegatie, admiraal *Noble*, en deze begreep, dat wij er erg in teleurgesteld waren. Admiraal *Noble* heeft toen vriendelijke woorden gesproken en gezegd: Denk er aan, dat dit niet zo erg is, als het misschien op het ogenblik lijkt. Dit is niet helemaal een afwijzing. Jullie kunnen, geloof ik, inderdaad volkomen rekenen op de medewerking van de Britse Admiraliteit, zodra jullie mensen hebben om de schepen te bemannen. In ieder geval, voor dat ogenblik was het volkomen afgewezen en dat was daarom naar, omdat het voor ons niet onverschillig was of wij Amerikaanse schepen of Engelse schepen kregen. Niet dat wij een uitgesproken voorkeur voor de een of ander hadden, maar de wijze van opleiden van onze mensen om ze technisch vertrouwd te maken met Engels materiaal, of met Amerikaans materiaal, was wel in menig opzicht anders. Het was nu voorjaar 1944. Toen iedereen voelde, dat de aanval op Europa binnenkort zou plaats vinden, moesten er plannen gemaakt worden voor een snelle opleiding. De beslissing werd uitgesteld, d.w.z. de beslissing bleef in de lucht hangen, er werd gezegd: Het geheel wordt nooit Amerikaans, het wordt misschien Engels; dus in zoverre konden wij vage plannen maken voor het opleiden van onze mensen met Engels materieel.

66741. De **Voorzitter:** Was die opleiding, hetzij Amerikaans of Engels, beslissend voor de plaats, waar de Nederlandse strijdmiddelen later zouden worden ingezet?

A. Neen, dat niet. Wel beslissend voor de plaats, waar de mensen tenslotte moesten worden getraind na hun allereerste opleiding (welke misschien in Nederland mogelijk zou zijn). Bij de bevrijding bleek, dat er voorlopig geen enkele opleiding in Nederland mogelijk was, omdat hier niets meer intact was gelaten. Dat wisten wij toentertijd nog niet.

66742. De **Voorzitter:** Wanneer er een Engelse opleiding plaats had, werd daarmede dan ook automatisch besloten, dat die strijdmiddelen zouden worden ingezet in de S.E.A.C. of, wanneer het een Amerikaanse opleiding was, bij de South West Pacific Area, of was dat onverschillig?

A. Neen, dat werd daar niet mede besloten, want onze strijdmiddelen zouden ter beschikking worden gesteld van de Combined Chiefs of Staff, die dus nog ieder ogenblik konden uitmaken: Dit gaat naar de Pacific, of dit gaat naar de S.E.A.C. Dat zulks niet het geval is geweest, is ook later gebleken. Zoals u wellicht weet, zijn onze strijdkrachten oorspronkelijk — wat ons nog overbleef na de strijd in Indië — verdeeld geweest over de Amerikaanse sfeer (Australië) en bij de Britse Eastern Fleet in de Indische Oceaan. We hadden helaas maar weinig, de „Tromp" is in Australië geweest; na het gevecht, dat zij in de nacht van 19/20 Februari bij Bali heeft gevoerd, is zij naar Australië gestuurd voor reparatie en is daar toen gebleven. De „Heemskerck" met een paar torpedobootjagers, die uit Engeland waren gekomen, is bij de Eastern Fleet ingedeeld, dus in de Indische Oceaan onder Engels operationeel bevel. In Augustus 1942, toen de Amerikanen moeilijkheden ondervonden met het opbouwen van hun bases in de Pacific en zij een tekort hadden aan konvooierende strijdkrachten, is het verzoek gekomen of de „Heemskerck" met de twee torpedobootjagers kon worden losgemaakt uit de Eastern Fleet en onder Amerikaans operationeel bevel worden gesteld. Het is zo gebeurd en de schepen zijn langdurig in Australië gestationneerd geweest. Zij zijn in de loop van 1943 — toen zij er niet meer zo nodig waren — teruggegaan naar de Eastern Fleet. Op het ogenblik, dat de bevrijding van Nederlandsch-Indië nabij kwam, was de „Tromp" één van de weinige Nederlandse schepen, die nog in de vaart waren, daar de meeste andere reparatie behoefden en daarvoor in Engeland vertoefden. De „Tromp" is toen weer uit de Eastern Fleet losgemaakt en opnieuw onder Amerikaans operationeel bevel gesteld; zij heeft daar toen deelgenomen aan acties benoorden Nieuw-Guinea, Morotai en het hernemen van Balikpapan en Tarakan, terwijl deze kruiser ook weer als het eerste Nederlandse schip in Batavia is teruggekomen. Het was derhalve niet een bepaalde indeling, die vaststond bij de S.E.A.C. of bij de Pacific-area.

66743. De **Voorzitter:** Er waren wel bepaalde grenzen tussen de S.E.A.C. en de South West Pacific Area, die later zijn gewijzigd?

A. Ja.

66744. De **Voorzitter:** U kunt ons misschien wel iets mededelen over de grenzen van de beide „theaters"?

A. De grens van de Amerikaanse en Britse verantwoordelijkheidssfeer werd vastgesteld ongeveer in Maart 1942. Deze grens liep van de oostkust van Malakka naar de oostelijke punt van Sumatra, dwars door Straat Soenda heen, dan lange tijd recht om de Zuid tot ik weet niet welke breedtegraad. Alles, wat ten westen lag, was onder de verantwoordelijkheid van de Britten. Alles, wat daar ten oosten van was, lag in de Amerikaanse verantwoordelijkheidssfeer.

66745. De **Voorzitter:** Was daar vóór Maart 1942 ook al een bepaalde verdeling?

A. Vóór Maart 1942 is er ook een verdeling geweest, maar toen was de verdeling, Nederlandsch-Indië betreffende, in drieën. Toen was er een Britse sfeer, een Nederlandse en een Amerikaanse sfeer, waarin de Amerikaanse strijdkrachten verantwoordelijk werden gesteld, en zij zouden in het algemeen optreden daar, waar de Nederlandse strijdkrachten en waar de Britten zouden opereren.

De sfeer van de Amerikanen was in het algemeen ten oosten van de lijn, die noord-zuid door Straat Makassar loopt. Wat daar ten westen van lag tot ongeveer de meridiaan van Straat Soenda, was Nederlands en wat er ten westen daarvan lag, kwam voor verantwoordelijkheid van de Engelsen; dit betekende niet, dat men op een bepaald moment niet zou komen tot een combinatie van strijdkrachten.

Anders zou het een strategisch monster zijn geworden. Dat zulks niet de bedoeling was, is ook wel gebleken, omdat er op een zeker ogenblik in de Indische wateren de z.g. „combined striking-force" is gevormd. Jammer genoeg is die „force" heel laat geformeerd op de 3de Februari. Op de 5de Februari is deze strijdkracht voor het eerst gezamenlijk opgetreden, met de bedoeling een raid in Straat Makassar te houden. Ze is toen onderweg door Japanse bommenwerpers aangevallen, de gehele voormiddag lang. Deze striking-force bestond op dat ogenblik uit de „de Ruyter", de „Tromp", de „Houston" en de „Marblehead", dus twee Amerikaanse en twee Nederlandse kruisers, waaraan enkele torpedobootjagers toegevoegd. De „de Ruyter" en de „Tromp" zijn onbeschadigd gebleven, hoewel ze de bomscherven aan dek kregen. De „Marblehead" is zwaar getroffen en met heel veel moeite Tjilatjap binnengebracht. De „Houston" kreeg een ernstige bomtreffer, welke een van de geschutstorens buiten dienst stelde. Vanaf deze datum zijn de gecombineerde strijdkrachten opgetreden, waar het nodig was; doch oorspronkelijk was de toestand: de Amerikanen in het oosten, de Nederlanders in het midden en de Engelsen geheel in het westen. Na de val van Nederlandsch-Indië zijn toen de verantwoordelijkheidssferen in de Indische Oceaan van de Amerikanen en de Britten ingesteld. Wanneer die regeling is gewijzigd, kan ik u niet zeggen, want een paar weken na de beslissing van dit vlootplan ben ik naar Engeland gegaan, om aldaar het bevel over dat deel van de Nederlandse marine op mij te nemen, hetwelk naar Nederland zou terugkeren.

66746. De **Voorzitter:** Heeft u, toen u vertegenwoordiger was bij de Combined Chiefs of Staff, iets gemerkt van pogingen om die grens te wijzigen?

A. Alleen bij geruchte. We hebben er nooit iets positiefs over gehoord.

66747. De **Voorzitter:** Maar hebben die geruchten ook aanleiding gegeven om te informeren wat er van waar kon zijn?

A. Ja, doch die geruchten waren zo vaag, dat er verder niets uit loskwam. We hebben er officieel nooit iets van te horen kunnen krijgen.

66748. De **Voorzitter:** Is er wel gepoogd om bij de Combined Chiefs of Staff iets over deze aangelegenheid te weten te komen?

A. Ik geloof niet, dat bij de Combined Chiefs of Staff, althans zolang ik er ben geweest, daarnaar is geïnformeerd.
Men kon bij dat lichaam niet aankomen met iets, dat eigenlijk op niets was gebaseerd.

66749. De **Voorzitter:** Dus u hebt zelf van die latere geschiedenis niets meegemaakt?

A. Neen.

66750. De **Voorzitter:** Daarover zal waarschijnlijk uw opvolger, de heer *van der Kun,* ons kunnen inlichten?

A. Ik heb, geloof ik, de 10de Mei 1944 de dienst aan de schout-bij-nacht *van der Kun* overgegeven. Zelf ben ik medio Mei met een vliegtuig naar Engeland gegaan.

66751. De **Voorzitter:** Bent u toen belast met de voorbereiding van de terugkeer van de marine naar Nederland? Voordat ik daarover wil beginnen, zou ik u echter gaarne nog deze vraag willen stellen: De bestellingen voor materiaal, die in Amerika werden gedaan, liepen die over de Regeringsvertegenwoordigers of werden die ook wel rechtstreeks met voorbijgaan van de Regeringsvertegenwoordigers gedaan?

A. Veel van die bestellingen kwamen rechtstreeks terecht bij de Nederlandse Inkoopcommissie. De Nederlandse Inkoopcommissie kon ook enkele van die bestellingen zonder hulp van die Combined Chiefs of Staff behandelen. Echter zodra het belangrijke aanvragen betrof, moest de daartoe in Amerika bestaande instantie, de Munition Assignment Board in dergelijke aangelegenheden worden gekend. De Munition Assignment Board kon, als het belangrijk was, zulks niet afhandelen zonder de goedkeuring of de algemene instemming van de Combined Chiefs of Staff. Zodra het grotere objecten betrof, bijv. de uitrusting van de mariniers of de rehabilitatie van Soerabaja en soortgelijke problemen, ging dat allemaal over de Combined Chiefs of Staff, maar wanneer het ging over het repareren van een onderzeeboot, dan hadden wij er geen bemoeienis mee.

66752. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van de beide Regeringsvertegenwoordigers aan de Minister van Algemene Oorlogvoering en daar komt deze zinsnede in voor:

> „Het is onzes inziens niet juist en het leidt tot verwarring indien — zooals weleens is voorgekomen — hoofden van Departementen van algemeen bestuur dan wel de B.D.Z. rechtstreeks opdrachten voor aanschaffing aanhangig maken bij de Regeeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff."

In welk opzicht was dit niet juist?

A. Het was fout, dat ze ze rechtstreeks aanhangig maakten bij de Combined Chiefs of Staff?

66753. De **Voorzitter:** Dat zou hieruit moeten volgen.
Dan volgt er nog:

> „Voorts ware te vermijden, dat ambtenaren van een departement dan wel officieren, deel uitmakende van den staf van een bevelhebber, die tijdelijk in de Vereenigde Staten vertoeven, zich zelfstandig in verbinding stellen met Amerikaansche autoriteiten ter behandeling van zaken, die normaal tot den werkkring van een in de Vereenigde Staten gevestigde Nederlandsche instantie (commissie) behooren. Ook dit kan aanleiding geven tot misverstand of de bedoelde instantie — zooals is voorgekomen — bij mislukking van de onderhandelingen in een moeilijk parket brengen."

A. Het kwam bijv. voor en vooral in het begin — hetgeen een betrekkelijk logisch gevolg was van de oorspronkelijke toestand —, dat, wanneer de marine in Engeland iets nodig had in Amerika, de marine-attaché werd ingeschakeld. Die marine-attaché was oorspronkelijk de enige Nederlandse marine-instantie vóór de tijd, dat er een Nederlandse inkoopcommissie was. Voor zover mij bekend, is dit lichaam oorspronkelijk een Indische inkoopcommissie geweest. Toen werden alle zaken aanhangig gemaakt bij de marine-attaché; de marine-attaché ging naar de inkoopcommissie of zelf rechtstreeks naar de Munition Assignment Board, langs de kanalen, die een attaché moest volgen. Toen geleidelijk aan alles in Amerika geconcentreerd werd op de oorlogvoering en men daar te lande zelf nauwelijks weg meer wist in de talrijke eigen Amerikaanse organisaties, is de industrie meer en meer gecentraliseerd en kon er weinig worden verstrekt of gekocht zonder de toestemming van de Combined Chiefs of Staff. Zo gaf het wel verwarring, als voor een bepaald object bijv. de marine-attaché rechtstreeks naar de Munition Assignment Board ging om toestemming te bepleiten. Als dan bleek, dat deze Board zelf geen bevoegdheid had, wendde deze zich tot de Combined Chiefs of Staff. Daar wist men er dan niets van, want ze hadden niet van de bij hen geassocieerde Regeringsvertegenwoordigers er over gehoord. Zo gaf dat aanleiding tot verwarringen en duplicering. Dat is de reden geweest, dat er getracht is ook van Nederlandse zijde alles zoveel mogelijk in dezelfde banen te leiden, zodat men wist tot wie men zich had te wenden.

66754. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, waaruit blijkt, dat op 8 December 1943 door de Nederlandse vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff een memorandum werd ingediend, waarin werd medegedeeld, dat de Nederlandse Regering het voornemen had, na de bevrijding van Nederland personeel op te roepen voor de vorming van de gezagsbataljons. U zult zich die kwestie misschien nog wel herinneren.

A. Ja.

66755. De **Voorzitter:** Hoe is dat gegaan in de Combined Chiefs of Staff?

A. Het woord gezagsbataljon heeft wel een bekende klank voor mij, maar het gaat toch over iets anders dan over de vorming van die drie divisies van het leger?

De **Voorzitter:** Ja, dit is iets anders.

A. Ja, deze waren voor Indië bestemd. Ik kan u hier niet veel over vertellen, want dit is in hoofdzaak behandeld door mijn collega, generaal *Dijxhoorn.* Deze zal u daar volledig over kunnen inlichten. Ik heb er wel van gehoord, maar hier weet ik toch te weinig van.

66756. De **Voorzitter:** Welke taak had de overste *Salm?*

A. Overste *Salm* is bij ons gekomen, naar ik meen, eind 1942 of begin 1943. Wij hadden behoefte aan inlichtingen. Het bleek ons alras, dat als wij in de Combined Chiefs of Staff geen aangelegenheden konden mededelen, die van betekenis voor hen waren, zij ons dan ook niet nodig hadden en wij van hun kant niets hoorden.

Daarom waren wij bezig een bescheiden inlichtingenorganisatie op te bouwen en hebben we gevraagd om toevoeging van een officier, die zich daar speciaal mee kon belasten. Het verkrijgen van inlichtingen is een heel bijzondere taak, waar men feitelijk de gehele dag mee bezig is. De ene keer hoort men inlichtingen op een kantoor en de andere keer tijdens een lunch. Men moet dus eigenlijk iemand hebben, die voortdurend contact heeft met de mogelijke bronnen, waar die inlichtingen uit voortkomen. Zo heb ik toen toegewezen gekregen een officier, die op dat gebied enige ervaring in Australië had opgedaan. Hij had daar contact gehad met de Nefis (Netherlands Forces Intelligence Service). Toen overste *Salm* in Washington aankwam, moest hij uit de aard der zaak worden geïntroduceerd in de eerste plaats bij de twee lichamen, die de inlichtingen verstrekten. Dat was de afdeling G. III van de generale staf en dat was de inlichtingendienst van de marine aldaar. Het verkrijgen van die inlichtingen berustte in normale omstandigheden bij de attaché's, die dan volgens vastgestelde afgebakende kanalen trachtten die inlichtingen te verkrijgen.

Zo werd overste *Salm* geïntroduceerd door de marine-attaché bij de Marine-inlichtingendienst. Wij verzochten hetzelfde aan de militair attaché, de toenmalige kolonel *Weijerman,* om dat te doen bij G III. Kolonel *Weijerman* stelde zich toen op het standpunt, dat het niet op zijn weg lag, aangezien hij de man was om die inlichtingen te verkrijgen en verder over te brengen. Hij heeft dat niet gedaan; toen hebben wij het zelf gedaan. Overste *Salm* is toen ook langs deze weg daar verder erkend als de man, die de inlichtingen gaf voor de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Behalve deze twee lichamen — de normale inlichtingendiensten van de Amerikaanse strijdkrachten — was voor ons aangewezen een klein comité, bestaande uit leger- en marine-officieren, ambtenaren van de Board of Economic Warfare, tevens iemand van het State Department om bepaalde inlichtingen te krijgen. Zoals ik reeds eerder heb medegedeeld, was dit comité ingesteld, nadat wij ons bij de Combined Chiefs of Staff hadden beklaagd, dat wij nooit iets hoorden. Toen zijn in een plenaire zitting onze klachten aangehoord. Dus daarmede had dan ook overste *Salm* verder regelmatig contact en deze officier heeft kans gezien ons in die tijd van zoveel inlichtingen te voorzien, dat wij op een enigszins bevredigende wijze regelmatig wekelijkse of tweewekelijkse rapporten konden afleveren, waarin inlichtingen stonden, die wij voor de Combined Chiefs of Staff van belang achtten. Een andere richting van het geven van inlichtingen heeft voor ons gelegen in het feit, dat een Nederlander, die in Japan goed bekend was en daar jaren lang als handelsman werkzaam was geweest en juist werkzaam was geweest in het centrum van de Japanse oorlogsindustrie in de buurt van Nagoya en Osaka, de heer *Stibbe,* na de oorlog uit Japan is vrijgelaten, nadat hij enige maanden in een zeer pijnlijke gevangenschap had verkeerd en door de Jappen ernstig was mishandeld. De heer *Stibbe* is meer dood dan levend in Engeland aangekomen en heeft zich daar beschikbaar gesteld en medegedeeld, dat hij inlichtingen kon geven over kwetsbare punten van de Japanse industrie en kon aanwijzen, waar belangrijke oorlogsindustrieën gevestigd waren. Hij is toen uitgestuurd door het marinebestuur naar Washington en ter beschikking gesteld van de vertegenwoordigers van de Combined Chiefs of Staff. In Amerika werkte de Board of Economic Warfare, die er speciaal op uit was om de vijandelijke economie en de vijandelijke industrieën te bestuderen om daarin de zwakke plekken te ontdekken en de plekken, die met de meeste kans op succes konden worden aangevallen. Zo is de heer *Stibbe* door ons toegevoegd aan de Board of Economic Warfare; hij won daar al ras het vertrouwen, doordat het bleek, dat hij over veel meer inzicht beschikte in de Japanse oorlogsindustrie dan op dat moment in Amerika bekend was. Hij heeft bij de Amerikanen het idee geopperd om Japanse archieven te bestuderen van grote Japanse firma's, die vóór de oorlog bestellingen hadden gedaan of bestellingen klaar hadden, welke archieven bij het uitbreken van de oorlog in beslag zijn genomen. De kantoren werden bezet en de archieven waren in Amerikaanse handen, doch de Amerikanen hadden tot zover deze archieven niet geanalyseerd. De heer *Stibbe* heeft de archieven van die handelslichamen bestudeerd en daaruit kunnen opmaken, welke grote behoeften er in Japan bestonden op een bepaald gebied, o.a. van kogellagers e.d.; uit zijn analyse bleek, wat werkelijk de zwakste zijde van de Japanse oorlogsindustrie was. Toen hij eenmaal het vertrouwen had gewonnen van de Board of Economic Warfare, heeft deze instantie de gegevens, waar ze zelf al over beschikte, uitgewisseld met de heer *Stibbe* en aan zijn oordeel onderworpen. Die gegevens heeft hij dikwijls nog belangrijk belicht. Zo is hij één van de belangrijke figuren geworden, die samenwerkten met de Amerikaanse luchtmacht, welke plannen ontwierp voor het bombardement van Japan en daarvoor uit wilde kiezen de meest vitale punten voor de Japanse oorlogvoering. Zo heeft de heer *Stibbe* een belangrijke bijdrage geleverd, hetgeen ons zelf weer te stade kwam. Men kreeg de overtuiging, dat van Nederlandse zijde nu iets werd aangewezen, dat van het uiterste belang voor de oorlogvoering zelf was. Als gevolg steeg het vertrouwen in de Hollandse organisatie, waardoor wij automatisch weer gemakkelijker konden werken bij andere instanties.

66757. De **Voorzitter:** U sprak zo pas over de Nefis. Kunt u ons mededelen, wat de Nefis was?

A. De Nefis was het Nederlandse Informatiebureau in Australië, ten behoeve van generaal *MacArthur,* de opperbevelhebber, over het gehele operatiegebied. De meest belangrijke inlichtingen, die konden worden gegeven, waren naast het bestuderen en het beschikbaar stellen van normale geographische en economische gegevens, de uit vóór de oorlog daterende rapporten, voor zover deze in Australië aanwezig waren. Wat natuurlijk veel belangrijker werd, was het trachten inlichtingen te verstrekken uit het bezette gebied en daarvoor heeft de Nefis een organisatie ontworpen. Ze hebben mensen gerecruteerd, mensen geoefend voor z.g. „geheime operaties", waardoor het mogelijk werd, kleine groepen binnen te brengen in het door de Japanners bezette gebied. Men heeft het getracht op verschillende punten in Nederlandsch-Indië. Men wilde inlichtingen verkrijgen over de Japanse militaire sterkte, over de houding der bevolking gedurende de Japanse bezetting, kort en goed, over alles, wat daar gebeurde. Dus inlichtingen, die nodig zijn bij het maken van plannen voor de herovering van verschillende gebieden. Die groepen werden op allerlei manieren binnengebracht. Ze werden hier en daar per vliegtuig losgelaten of met onderzeeboten op bepaalde plaatsen geland. Na een zekere tijd werden ze weer teruggehaald. Dan bleek het dikwijls, dat ze er niet meer waren, dat ze gevangen waren genomen. Dit was de eigenlijke taak van de Nefis.

66758. De heer **Posthumus:** Heeft u de indruk, dat inderdaad toch nog wel op die manier belangrijk inlichtingenwerk is verricht? Ik heb nl. met betrekking tot een ander onderdeel ook het een en ander gehoord over hetzelfde soort werk, dat vanuit Brits-Indië werd gedaan, en daarbij kwam het veel voor, dat men de mensen niet terugkreeg of de uitzendingen mislukten. Was dat nu van Australische kant toch nog zo, dat het wel enig nuttig effect had?

A. Ik geloof, dat het van de Australische kant meer succes heeft gebracht dan van de Britse zijde, de Britse organisatie vanuit Colombo. Over de werkelijke resultaten kan ik u weinig inlichten, maar er is wel iemand, die u dat wel zou kunnen vertellen. In de eerste plaats de bevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten zelf en de man, die rechtstreeks met deze Nefis in Australië was belast, kapitein-ter-zee *Fresco,* die hier op het ogenblik op de marinestaf werkt. Over de organisatie van Brits-Indië uit weet ik persoonlijk weinig en de officier, die in hoofdzaak daarin heeft gewerkt, is hier ook nog in Nederland — tenminste, kortgeleden was hij hier nog —, kapitein-luitenant-ter-zee *Wingender,* naar ik meen commandant van het wachtschip in Den Helder.

66759. De **Voorzitter:** U bent in Mei 1944 belast met de voorbereiding van de terugkeer van de marine. Misschien kunt u ons een overzicht geven van hetgeen te dien aanzien is geschied.

A. De terugkeer van de marine naar Nederland zou geschieden onder geallieerd opperbevel. Wij zouden niet zelfstandig naar Nederland terugkeren, maar als een onderdeel van de gehele Expeditionnaire Macht. Die Expeditionnaire Macht stond, zoals bekend, onder bevel van generaal *Eisenhower.* Deze had voor de marine een bevelhebber voor alle marinestrijdkrachten, een Engelse admiraal, oorspronkelijk admiraal *Ramsay,* die in 1944 bij een vliegtuigongeluk om het leven is gekomen. Zijn opvolger was admiraal *Burrough.* De marinebevelhebber voor de herovering van Europa had een zeer omvangrijk bevelsgebied, dat strekte zich uit van Frankrijk, België, Nederland tot Duitsland. Speciaal voor Nederland was aangewezen de gepensionneerde admiraal *G. Dickens,* die in actieve dienst was hersteld als vice-admiraal. Hij was aangewezen als „flag-officer Holland". Aan hem was toegevoegd een Nederlands vlag-officier, dat ben ik dus geweest, die eigenlijk voorlopig meer was de verbinding met de Nederlandse autoriteiten dan zelfstandig bevelhebber. De opdracht van de „flag-officer Holland" was tweeledig. De primaire taak was te zorgen, de Nederlandse havens zo gauw mogelijk te openen, zodat het mogelijk zou zijn, Nederland te bevoorraden; de secundaire taak was tussenkomst te verlenen voor het herstel van

de Nederlandse marine. De organisatie voor het openen der havens was zo gedacht, dat in iedere belangrijke Nederlandse haven, in Zeeland, Rotterdam, Amsterdam, Den Helder en Delfzijl, een marinecommandant zou komen. De Engelse benaming is „Naval-officer in charge". De marinecommandant is verantwoordelijk voor eigenlijk alles, wat er in zijn haven gebeurt. Hij is verantwoordelijk voor de regeling van de scheepvaart, voor de veiligheid van de scheepvaart in de zeegaten en voor de veiligheid van de schepen in de haven en tevens verantwoordelijk voor de veiligheid van de haven zelf, ook wat betreft de verdediging tegen vijandelijke aanvallen. Die officieren zouden oorspronkeijk allen Britse officieren zijn, één voor Vlissingen, één voor Rotterdam, één voor Amsterdam, één voor Den Helder en één voor Delfzijl. Aan hen zou worden toegevoegd als „deputy" een Hollands officier, meer als verbinding met de Nederlandse autoriteiten dan als rechtstreeks verantwoordelijke bevelhebber. Tot het commandement behoorde, afhankelijk van de grootte van de haven, een meer of minder uitgebreide staf, samengesteld uit marine-eenheden zowel als legereenheden. Toen ik in Mei 1944 in Londen kwam, was admiraal *Dickens* reeds voor deze taak aangewezen. *Dickens* kende Nederland, omdat hij Engels marine-attaché was geweest in den Haag in de dagen, die voorafgingen aan de Duitse inval hier te lande. Admiraal *Dickens* was een echte Engelsman, die Nederland een goed hart toedroeg. Hij heeft zich ook zeer ingespannen om deze taak te doen slagen. Toen ik in Mei aankwam, wisten we allemaal, dat de inval in Europa aanstaande was. De Nederlanders wisten niet, wanneer en waar de inval zou plaats vinden, maar we wisten toch wel, dat het stond te gebeuren. De Nederlandse marine-eenheden, welke aan die taak zouden deelnemen, waren daarvoor klaargemaakt. Er waren officieren voor aangewezen. Ze waren ter beschikking van de Engelsen gesteld.

Met de schepen, die hebben deelgenomen aan de aanval op Normandië, heb ik niet te maken gehad. Dat zijn in hoofdzaak de „Flores" en „Soemba" geweest. Ze hebben geheel in Engels en Amerikaans verband aan die actie deelgenomen. Dit lag buiten mijn bevoegdheid. Mijn opdracht was om met marine-afdelingen met deze z.g. „port-parties" naar Nederland terug te keren. Een tweede taak — zoals reeds kort vermeld —, waar admiraal *Dickens* verantwoordelijk voor was, was het weer oprichten van de Nederlandse marine. Zoals hij het zelf altijd uitdrukte, „to put the Dutch Navy on its feet again". Als zodanig had hij meer rechtstreeks te maken met de bevelhebber van de zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner;* dat ging mij veel minder aan, vooral in het eerste stadium. Toen ik in Londen kwam, bestond er al een kleine Nederlandse staf, die was aangewezen om de verschillende Engelse plannen te bestuderen, zomede de Engelse oorlogservaring bij het bruikbaar maken van heroverde havens in Noord-Afrika en Italië. De marineverantwoordelijkheid in Engeland is uitgesproken sterk. De Engelse marine is de beschermster van de koopvaardij, dus draagt in oorlogstijd niet alleen de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de schepen op zee, maar het gaat veel verder; zij is mede aansprakelijk voor de veiligheid van de schepen in de havens. Zij heeft daardoor een belangrijke taak en een belangrijke stem in het gehele havenbedrijf. De wijze, waarop de schepen daar worden geladen en gelost, behoort niet tot haar taak, ofschoon zij er een belangrijke stem in heeft. De veiligheid van de schepen in de havens is geheel voor haar verantwoordelijkheid. Als de havenmeester bijv. zegt: Dat schip moet daar liggen, om daar gelost te worden, en de havencommandant zegt: In verband met de veiligheid van het schip mag het daar niet liggen, maar wil ik het daar hebben, heeft de havenmeester aan de orders van de marinecommandant in verband met de veiligheid van het schip te gehoorzamen. Uiteraard moest er natuurlijk een heel goede verstandhouding tussen deze functionarissen bestaan en dat hebben de Engelsen — naar ik geloof — in het algemeen meesterlijk opgelost.

In 1944 moesten we er mede rekening houden, dat Nederland ook oorlogsterrein zou worden, dat de Duitsers hier verjaagd zouden worden en dat de toestand dus in Nederland zou zijn een bevrijd gebied, maar een bevrijd gebied in oorlogstijd, een étappengebied, waarbij dus de gehele Britse organisatie ook zou gelden voor de Nederlandse havens, welke aanzienlijke militaire aanvoeren zou moeten verwerken. Die opzet was heel logisch en die opzet is ook door het Nederlandse marinebestuur, en waarschijnlijk in hoogste instantie door de gehele Nederlandse Regering, als zodanig aanvaard; wellicht het moeilijkste probleem daarbij was de personeelsvoorziening. De Engelsen hadden een chronisch gebrek aan mensen. Toen de bevrijding van Europa voortschreed en de nederlaag van Duitsland in het zicht kwam, moest de Britse marine zich er op gaan voorbereiden, dat ze haar deel zou krijgen in de oorlog tegen Japan, waar ze tot nog toe praktisch niet aan had meegedaan. De Engelse marine was — behalve dan de noodzaak van in Europa te blijven ageren — daardoor sterk op het Oosten georiënteerd. Admiraal *Furstner* stond tevens voor de taak zoveel mogelijk schepen gevechtsklaar te maken en vol te bemannen om deel te kunnen nemen aan de strijd in het Oosten. Aan de andere kant was het mede zijn verantwoordelijkheid te zorgen voor de terugkeer naar Nederland. Het resultaat was, dat met het handjevol mensen, waarover wij nog beschikten, de keuze heel moeilijk was en admiraal *Furstner* het zwaartepunt legde, en waarschijnlijk wel terecht, op de deelname aan de strijd tegen Japan. Het resultaat was, dat voor de terugkeer naar Nederland maar heel weinig krachten beschikbaar waren. Ik heb eigenlijk voortdurend moeten vragen, voortdurend moeten pleiten voor het beschikbaar stellen van mensen voor de terugkeer naar Nederland. Uit de aard der zaak voelde hij ook volkomen mee, dat het Nederlandse volk verwachtte, dat de Nederlandse marine — voor zover daartoe in staat — hieraan volledig zou deelnemen. Het was dan ook een voortdurende controverse: Waar moeten de mensen heen, naar Indië of naar huis? Het resultaat was, dat het gedeelte, dat werd aangewezen voor de terugkeer naar Nederland, maar van zeer bescheiden omvang was. Toen Zeeland werd bevrijd en de strijd vastliep bij de grote rivieren, kregen we de merkwaardige toestand, dat een klein gedeelte van Nederland was bevrijd, terwijl wij nog wachtten op de bevrijding van het andere deel. Men hoopte, dat zulks spoedig zou gebeuren, hetgeen uitbleef. Toen is er een commandement Zeeland ingesteld. Met dat commandement Zeeland is de thans gepensionneerde vice-admiraal *Doorman* belast. Deze verkeerde in dezelfde positie als ik. De man, verantwoordelijk voor de gehele gang van zaken, was de Britse admiraal *Dickens* (ook voor Zeeland) en *Doorman* was aan hem toegevoegd als de bevelhebber, die het beleid in Zeeland zou voeren. Zeeland werd door de Schelde en Antwerpen tijdelijk een uiterst belangrijk gebied en derhalve was ook de organisatie, die de Nederlandse marine daar moest opbouwen, belangrijk. Een groot gedeelte van het beschikbare personeel ging naar Zeeland toe; voor de terugkeer naar het overige gedeelte van Nederland bleven derhalve wel heel weinig mensen over. Het bleek duidelijk, dat met dat handjevol mensen onmogelijk de taak in overig Nederland kon worden uitgevoerd en dat wij er dus alles op moesten zetten om, hoe dan ook, personeel te krijgen.

De logische manier was om te trachten in het zuiden, in het bevrijde gedeelte, mensen te recruteren. Voortdurend werd er van Engelse zijde aandrang op ons uitgeoefend: Zorg, dat je mensen hebt, want wij hebben ze niet. Admiraal *Furstner* zei dan, dat hij ze ook niet had en dat z.i. de Britten personeel moesten verstrekken. Enfin, het resultaat is geweest, dat we zo gauw als dat kon recruterings-parties naar Brabant en Zeeland hebben gestuurd en vandaar mensen hebben aangetrokken.

Er werden mensen aangeworven, zowel voor de mariniersbrigade, die zo gauw mogelijk in Amerika gevormd moest worden, als voor de z.g. portparties, de groepen, welke onder Nederlands bevel naar Nederland toe moesten. Deze aangelegenheid kwam op een zeker ogenblik in een zeer kritiek stadium, omdat gedurende de winter 1944/1945 de militaire operaties hier in Nederland weinig voortgang hadden en er voortdurend berichten kwamen, dat vele Hollanders hier in het westen stierven van honger. De noodzaak om hier voedsel te brengen, werd met de dag groter en de verantwoordelijkheid, die daardoor op ons werd gelegd, met de dag minder te dragen. Het heeft met zich meegebracht, dat wij tijdelijk onze oorspronkelijke taak, het organiseren van al deze portparties, hebben laten rusten en dat we ons geheel hebben geworpen op plannen om, langs welke weg dan ook, zo gauw mogelijk voedsel in Nederland te brengen. Admiraal *Dickens* was daar zeer gevoelig voor en deze heeft er zeker alles aan gedaan, wat mogelijk was. Het binnenbrengen van het voedsel bleek heel moeilijk. Er kwamen berichten, dat de Duitsers de dijken zouden doorsteken, dus dat we rekening moesten houden met het onbruikbaar zijn van grote wegen in Nederland, die, op polderpeil gelegen, onder water zouden lopen; het vervoer per as zou dan alleen nog mogelijk zijn langs dijken, e.d. Toen hebben wij de aandacht gevestigd op de belangrijke en talrijke binnenwateren en we hadden het geluk, dat er in die tijd uit Rotterdam de heer *Koomans,* directeur van de haven, was overgekomen. Deze was volkomen op de hoogte van de Nederlandse waterwegen. Als het verkeer in Nederland niet per as mogelijk was, zou het veelal kunnen geschieden langs de waterwegen. We moesten rekenen op obstakels, dat de Duitsers bruggen zouden opblazen, welke in het water zouden vallen, sluizen onbruikbaar zouden maken, enz. Er zou dus een werkploeg nodig zijn, bekwaam genoeg om zo spoedig en zo snel mogelijk, als het moest met zeer ruwe middelen, de binnenwaterwegen te openen. Daarvoor is toen een constructiebataljon gerecruteerd. We hebben enkele Nederlandse waterbouwkundigen, die nog beschikbaar waren in de wereld, aangetrokken. Eén is uit Curaçao gekomen, de andere uit Perzië; zij waren daar bezig met de bouw van havenwerken. We hebben deze

heren in het werkbataljon ingeschakeld. Tegelijkertijd is hier in Nederland een grote campagne op touw gezet voor het verkrijgen van mensen met ervaring van baggerwerkzaamheden, van baggermolens, grondwerkers, slootwerkers, machinedrijvers, timmerlieden, kort en goed, alle mogelijke mensen, bruikbaar in normaal waterstaatswerk. Na vele moeilijkheden hebben we dat personeel gekregen, maar dat personeel kon natuurlijk niet louter met de handen werken. De benodigde machines en materialen moesten wij weer van de geallieerden krijgen. Het verkrijgen van deze materialen is een lange, moeizame weg geworden. We zijn gestuurd van de Royal Engineers naar de marine en van de marine naar de genie, enz. Er kon niets worden verstrekt of het moest zijn met de instemming van het hoogste geallieerde commando. U begrijpt, dat het zeer moeilijk was om die top te bereiken onder deze omstandigheden; alle aandacht was gevestigd op de oorlog met Duitsland. Het materieel voor het opmaken van de Nederlandse waterwegen kon nog niet worden klaargelegd; het was dringend nodig voor de oorlogvoering. Dan is er een plan geweest om een weg te forceren naar Bergen op Zoom langs de Oosterschelde. Dat kon niet gebeuren, want de Oosterschelde was op een dusdanige wijze door de Duitsers met mijnen versperd, dat er geen sprake van kon zijn met mijnenvegers een route schoon te vegen om de voedselschepen binnen te brengen. Het geallieerde bevel heeft er niet aangewild. Telkens hebben we gevraagd — als ik zeg wij, dan was het tevens admiraal *Dickens* — om voedsel klaar te leggen; want we wisten, dat het voedsel, als het de een of andere dag mogelijk zou worden het in Nederland binnen te brengen, klaar moest liggen. Bovendien dat het op een zodanige manier klaar moest liggen, dat het gedistribueerd kon worden. Ook dat ging niet; soms leek het of het opperbevel ergens een opslag had gemaakt en dan was een week later die opslag weer leeg. Maarschalk *Montgomery* stelde zich op het standpunt: „Ik moet eerst afrekenen met de moffen en daar heb ik alle voorraden voor nodig en ook het eten. Het binnenbrengen van voedsel in Nederland acht ik heel belangrijk, maar secundair aan de oorlogvoering." Toen is een plan ontworpen om op zoveel mogelijk plaatsen in Nederland op het open strand met volbeladen landingsschepen voedsel te brengen, nabij Scheveningen, Noordwijk, Zandvoort en Wijk aan Zee. Die plannen zijn in een belangrijk stadium van voorbereiding geweest. De Duitsers bleven echter aan de kust zitten; en op een bezette en zwaar verdedigde kust kan men niet met voedselschepen terecht.

Vervolgens heeft het plan bestaan om voedsel door de lucht aan te voeren. Het plan om voedsel door de lucht aan te voeren, leek aanvankelijk technisch moeilijk, maar het is naderhand gebleken, dat die technische moeilijkheden te overwinnen waren. In dit stadium waren de bommenwerpers er echter niet voor beschikbaar. Men meende, dat voedsel door de lucht eerst kon worden aangevoerd, als Nederland zou zijn bevrijd. Voordien waren de bommenwerpers niet beschikbaar, deze moesten Duitsland bombarderen en bleven aangewezen voor de rechtstreekse oorlogvoering. Het brengen van voedsel in Nederland is zo een heel belangrijke taak geweest in de voorbereiding. Het voedseltransport over de weg is grotendeels in handen gegeven van het Militair Gezag, toen in Brabant gevestigd. Zodra het langs de zeeweg of door de lucht zou moeten gebeuren, was het in handen van de flag-officer Holland. U kunt begrijpen, welke vreugde wij voelden, toen het bericht uit Parijs kwam, dat Amerikaanse bommenwerpers verder onvoldoende militaire doelen in Duitsland konden vinden om daar nog bommen te strooien en dat ze beschikbaar zouden worden gesteld voor het brengen van voedselpakketten in Nederland. Dat is een namiddag, die ik niet vergeten zal, het was een grote vreugde. Ook was dit het eerste tastbare succes voor de hulpverlening aan ons land. Het gehele beeld is toen snel veranderd door de plotselinge capitulatie van Duitsland, waardoor alle wegen tegelijk open kwamen. Het doorsteken van de dijken heeft niet plaats gehad, het vernielen van de voornaamste bruggen is niet gebeurd, dus het vervoer per as van voedsel naar Nederland kon betrekkelijk ongestoord plaats vinden, nadat het was ingeleid met vervoer door de lucht. Meteen kwam de oorspronkelijk primaire taak, het open maken van de havens, weer aan de orde. Dat betekende dus, dat we te zorgen hadden, dat de toegangen naar de havens vrij werden; het eerste werk was mijnenvegen. Voor het mijnenvegen zijn Nederlandse mijnenvegers ingezet met een flotielje Engelse mijnenvegers, die gezamenlijk moeizaam een weg hebben geveegd van Engeland dwars over de Noordzee naar de Hollandse kust; daarna zijn ze begonnen met het openmaken van de waterwegen zelf. De Schelde was tevoren reeds op deze wijze bewerkt. Ook aan het vrijmaken van de Schelde, de weg naar Antwerpen, hebben de Nederlandse strijdkrachten deelgenomen. Dat was in het commando Zeeland, dus daar heb ik niet rechtstreeks mee te maken gehad. De Nieuwe Waterweg naar Rotterdam is nooit geheel afgesloten geweest door zinkschepen, dus zodra de mijnen waren opgeruimd, konden schepen in Rotterdam binnenkomen. Een van de eerste taken was te zorgen, dat de overige versperringen, de zinkschepen, werden opgeruimd. Daarvoor hebben de Engelsen toen werkelijk zeer loyaal een heel belangrijke „salvage party" ingezet, onder leiding van een van de allerbekwaamste schepenbergers ter wereld, een Schot, een buitengewoon kundig man. Hij heeft dag en nacht gewerkt om te zorgen, dat die Waterweg in zo kort mogelijke tijd openkwam. Tegelijkertijd was een belang, dat in Rotterdam de schepen weer langs de kade konden komen, en zulks was nog maar op betrekkelijk weinig plaatsen mogelijk, doordat de meeste kaden waren opgeblazen. Er waren enkele havens, waar dat wel kon, maar die waren door zinkschepen afgesloten. Die schepen moesten op de een of andere manier worden weggesleept of opgeruimd om de haven open te stellen. Er was een Engelse havencommandant in Rotterdam, met een Nederlandse deputy naast zich. Verder was er voor Rotterdam een organisatie gemaakt voor de leiding van het werk in de haven, zoveel mogelijk met de eigen Rotterdamse krachten; de gehele havenorganisatie onder maritieme militaire leiding. Deze organisatie was zeer omvangrijk geworden, omdat we er mee hadden moeten rekenen, dat Nederland étappe-gebied kon worden, zodat die havens dus bepaaldelijk zouden worden gebruikt niet alleen om het Nederlandse volk van voedsel te voorzien, maar ook voor de verdere toevoeren naar de vechtende geallieerde troepen in Duitsland. Het betekende, dat we moesten zorgen, de capaciteit van de haven, de loscapaciteit, zo hoog mogelijk en in zo kort mogelijke tijd op te voeren, waarbij tevens — en dat was heel belangrijk — er voor moest worden gezorgd, in de havens geen congestie te doen ontstaan, dat wat werd aangebracht ook weer kon worden afgevoerd. Daarmede was belast een man, die in het havenbedrijf en in de scheepvaartwereld zeer bekend was, hij was tevens oud-marine-officier; één van de chefs van Müller en Co., de heer *Bensink*. Deze heer *Bensink* was als Engelandvaarder uit Nederland ontsnapt en na vele wederwaardigheden in Londen aangekomen. Hij is toen weer in marinedienst getreden en is speciaal met deze taak belast. Die taak heeft hij nog ongeveer een jaar in Rotterdam vervuld, naar ik weet, zeer ten genoegen van alle Rotterdammers, die begrepen, dat in de aanvang een centrale leiding nodig was, waarbij toch iedere cargadoor en elke instantie, die bij de haven belang had, zoveel mogelijk het volle pond kreeg. In Amsterdam lag de zaak enigszins anders; de grote sluis in IJmuiden was voor lange tijd onbruikbaar, maar gelukkig was de middensluis intact gebleven, zodat er schepen naar Amsterdam konden komen, zodra in de buitenhaven van IJmuiden door de versperring een geul was gemaakt. Ter hoogte van de Hembrug hadden de Duitsers dwars over het Noordzeekanaal heen een schip laten zinken. Dit schip sloot het Noordzeekanaal hermetisch af. Tot Amsterdam kon dus geen enkel schip doordringen. Er is toen aan de noordzijde van dit gezonken schip in de IJpolder een nieuwe geul gebaggerd. Zulks is geheel geschied onder Engels-Nederlandse marineleiding en zo is het mogelijk geworden, dat in een betrekkelijk korte tijd Amsterdam ook weer voor zeeschepen toegankelijk werd. In Amsterdam zelf zag het er deplorabel uit. Er was veel verwoest, kranen weggehaald, kranen opgeblazen, schepen in de haven tot zinken gebracht. De Engelse „salvage party" heeft in Amsterdam mooi werk verricht. De haven van Den Helder vonden we open, behalve enkele kleine obstakels, maar Den Helder is nimmer als aanvoerhaven gebruikt. De vijandelijkheden waren geëindigd, de toevoer naar de troepen, welke in Duitsland opereerden, was ineens — doordat geen operaties meer plaats hadden — veel beperkter. Deze haven was daardoor niet nodig. Naar Delfzijl is ook nog een marine-party gegaan en in Delfzijl viel ook nogal wat te doen, hoewel het vaarwater niet was versperd, er lagen alleen veel mijnen in de Eems; daardoor was het gebruik van Delfzijl in de eerste tijd ook beperkt. De Engelsen hadden zo weinig mensen, dat ze er van hebben moeten afzien om zowel naar Amsterdam als naar Den Helder en naar Delfzijl Engels marinepersoneel te zenden. Als gevolg daarvan zijn deze havens van meet af aan onder Nederlands toezicht en onder Nederlands bevel geplaatst. Voor het functionneren van de havens was admiraal *Dickens* nog steeds de directe verantwoordelijke chef. Ik was, zoals dat genoemd werd, zijn „junior brother" en fungeerde in de eerste tijd hoofdzakelijk als verbinding met de Nederlandse autoriteiten. De Engelsen wilden echter zo gauw mogelijk uit Nederland weg. Voor een andere belangrijke taak was hun hulp noodzakelijk, nl. het afvoeren van de Duitse troepen uit het westen van het land. Den Helder was als oorlogshaven geheel onder Duits marinebestuur. Na de capitulatie hadden wij er een Nederlands marine-officier geplaatst. De Duitsers hadden zich overgegeven aan de Engelsen en de Amerikanen en ze weigerden de autoriteit van de Nederlandse marine-officier te erkennen. Toen ons dat bleek, zijn admiraal *Dickens* en ik er zelf dadelijk heengegaan en hebben daar met de Duitse marinecommandant gesproken en hem duidelijk gemaakt, dat Nederland één van de ge-

allieerde oorlogvoerende partijen was en dat het geen verschil maakte, of hij met een Engelse of een Nederlandse marine-officier sprak. Daarna zijn er van Duitse kant geen moeilijkheden meer geweest. Den Helder is zo spoedig mogelijk gebruikt als één van de afvoerplaatsen van de Duitse troepen in Holland. Daarvoor hebben de Engelsen in Den Helder een geweldig groot aantal vaartuigen verzameld, o.a. landingsvaartuigen, mijnenvegers, patrouillevaartuigen. Ik had in Den Helder nog nooit zoveel schepen zien liggen als in die dagen.

Die schepen voeren heen en weer tussen Wilhelmshafen en Nieuwediep om zoveel mogelijk Duitsers langs de zeeweg af te voeren. Een ander gedeelte moest over de Afsluitdijk via Friesland, richting Delfzijl, naar Duitsland terug. Er zijn hier enkele Duitse formaties aangehouden om gebruikt te worden bij het mijnen en munitie ruimen. Deze werkbataljons waren in hoofdzaak gelegerd in IJmuiden. De hele Nederlandse kust was een deel van de z.g. Atlanticwall met zeer vele Duitse kustbatterijen en luchtafweerbatterijen, radarinstallaties, enz. Het was de bedoeling om die althans voorlopig niet te slopen, doch te conserveren. Ook daarvoor hadden wij te weinig mensen, want het bleek een zeer omvangrijke taak te zijn. Wij waren nog geheel onzeker, wat er in de toekomst met die batterijen zou moeten gebeuren. Niemand kon op dat ogenblik uitmaken, wat daarvan belangrijk was, voor de toekomst van Nederland behouden moest blijven of wat er moest worden gesloopt. Wij merkten alras wat er gebeurde, zodra die Duitsers die versterkingen ontruimden en onze eigen bevolking er toegang kreeg en in verbittering de boel kort en klein sloeg. Alles, wat bruikbaar leek, werd er uit weggehaald. Voor het onderhoudswerk werden de Duitse werkbataljons mede gebruikt. Op die Duitsers waren wij helemaal niet gebrand; ze hebben zich echter behoorlijk gedragen, hoewel enkele nazi's moeilijkheden gaven. Uiteraard moesten ze worden bewaakt; het ging niet aan, dat de Nederlandse bevolking deze Duitsers vrij zag rondlopen en daarmee in contact kwam. Wij waren aangewezen op Britse bezettingstroepen; wij hebben er voor de bewaking Canadezen, Engelsen en Joodse bataljons gehad, ook onze eigen stoottroepen zijn er voor gebruikt. De bewakingsdetachementen zijn vaak verwisseld.

Het bleek, dat de duinen vol met ammunitie lagen. Door de bevolking werd met die munitie gespeeld en deze werd weggehaald. Het was inderdaad levensgevaarlijk in Nederland. De munitie moest in ieder geval zo gauw mogelijk uit de duinen weg en veilig worden opgeborgen. Er was veel munitie bij, die niet kon worden bewaard, die bleek gevaarlijk te zijn door zelfontbranding en vernietigd moest worden. Op bepaalde afgebakende plaatsen in de Noordzee is de munitie gestort. Ook deze afvoer is een hele organisatie geworden; met gecombineerde Britse en Nederlandse marinemensen is deze taak verricht. Het is lange tijd doorgegaan, want er waren honderdduizenden tonnen. Zoals reeds gezegd, wilden de Engelsen spoedig weg. Admiraal *Dickens* is begin September vertrokken. Op die dag is de verantwoordelijkheid, die oorspronkelijk op admiraal *Dickens'* schouders lag, op mij overgegaan. Ik ben toen het hoofd geworden van de Nederlandse en — voor zover hier nog aanwezig — ook van de Britse marine-onderdelen. Onze taak in die tijd was dus in hoofdzaak drieledig: zorgen, dat de voor de scheepvaart hinderlijke obstakels uit de havens werden verwijderd, dat de mijnen langs de kust werden opgeruimd en dat de gevaarlijke munitie onschadelijk gemaakt werd. Nu heb ik verteld, wat in hoofdzaak de taak van de marine is geweest bij de terugkeer in Nederland.

66760. De **Voorzitter:** Welke rol heeft de Regering of de Minister van Marine meer in het bijzonder gespeeld bij de totstandkoming van deze organisatie? Van wie is het initiatief uitgegaan?

A. De terugkeer naar Nederland is een onderwerp van Regeringsbeleid geweest vanaf de eerste dag, dat men in Engeland was aangekomen. Dat onderwerp heeft allerlei phasen doorgemaakt, die ik zelf niet beleefd heb en waarvan ik veel heb horen vertellen, vooral door generaal *Dijxhoorn,* die uit de aard der zaak, toen als Minister van Defensie, er de grootste belangstelling voor had. Het was aanvankelijk heel moeilijk om zich er een beeld van te vormen, hoe het zou gebeuren. Daar kan ik u ook weinig van mededelen, want dat heb ik zelf niet meegemaakt. De terugkeer van de marine heeft meer vorm gekregen in het jaar 1943, toen ik nog in Amerika diende. Toen deze plannen een zekere mate van rijpheid hadden bereikt, heb ik de mededeling ontvangen, dat ik er te zijner tijd op moest rekenen hoofd van die organisatie te worden. Degene, die van de groei alles kan vertellen, is vice-admiraal *Termijtelen.*

66761. De **Voorzitter:** U sprak zoëven over generaal *Dijxhoorn,* toen hij nog Minister was. Hij heeft toen een bureau gehad, dat, naar ik meen, heette „Bureau Bijzondere Aangelegenheden". Dat is doodgelopen, want op 1 September 1941 is dat bureau opgeheven. Daarna is er geweest het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer, M.V.T., onder leiding van kolonel *de Bruyne.* Daarnaast is er nog een organisatie O.G.S. geweest, waarvan generaal *van Voorst Evekink* de leiding heeft gehad. Een bureau, dat later is omgezet in Bureau Expeditionnaire Macht. Is deze organisatie, waarover u nu hebt gesproken, op één van deze bureaux voorbereid of is dat zelfstandig door de Minister van Marine voorbereid?

A. Deze voorbereiding, of althans de voorbereiding van de definitieve uitvoering, is geheel behandeld op de marinestaf in Londen. Toen ik in Mei 1944 kwam, was het raamwerk daarvan grotendeels klaar. Er stond vast op welke wijze en onder welk bevel men naar Nederland zou terugkeren. Dit was geheel in het geallieerde expeditionnaire verband.

66762. De **Voorzitter:** De plannen zijn uitgevoerd in samenwerking met de Engelse instanties?

A. Ja.

66763. De **Voorzitter:** Had het Nederlandse bureau een zekere zelfstandigheid in het voorbereiden van de uitvoering of ging men geheel uit van de Engelse richtlijnen?

A. Dat ging geheel volgens de Engelse richtlijnen. De Engelse organisatie moest door de Nederlandse marine in haar geheel worden gevolgd. De toestand was zo, toen ik er kwam, dat de plannen voor de „portparties" vaststonden. Men wist ook hoe sterk deze groepen moesten zijn, wat de formatie aan officieren, onderofficieren en technisch personeel diende te bevatten. De grote moeilijkheid was echter: er waren wel plannen, maar er was veel te weinig personeel; toen ik kwam, waren een tiental officieren en ongeveer honderd onderofficieren en manschappen beschikbaar voor de uitvoering. Daarmede kon men uit de aard der zaak geen havens in dienst stellen.

66764. De **Voorzitter:** Is het zo, dat dit een initiatief is geweest van de Nederlandse Regering, welk initiatief later is ingepast in de Engelse organisatie, of is dit een Engels plan geweest, dat men ter uitvoering — althans voor zover het ons aandeel betrof — aan de Nederlandse Regering heeft overgelaten?

A. Voor zover het mij bekend is, zijn de plannen uitgegaan van het geallieerde commando. Er zijn ook bepaalde plannen geweest, die op een zeker ogenblik niet tot uitvoering konden komen. Ook bij deze geallieerde plannen hebben wij weinig initiatief kunnen tonen. Ook hierin behoorden wij tot de „kleine broers". Er werd van ons alleen verwacht, dat wij voldoende mensen zouden geven, die in deze geallieerde plannen, in de Engelse organisatie, het werk zouden kunnen doen.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de tot nu toe verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. W. STÖVE.

ALGERA, *voorzitter.*
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 14 SEPTEMBER 1949

Subcommissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ALFRED DE BOOY,

oud 48 jaar, wonende te Amsterdam, Commandeur Koninklijke Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

67111. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u in de periode van 1940 tot ongeveer einde 1945 bekleed?

A. 1 Januari 1940 was ik reeds marine-attaché in Londen. Kort na 10 Mei 1940 ben ik tevens Nederlands verbindingsofficier bij de Britse admiraliteit geworden. Beide functies heb ik tot Maart 1943 bekleed, waarna ik gedurende enige tijd ben belast met het commando van Hr. Ms. „Johan Maurits", waarop ik als commandant tot einde 1944 heb dienst gedaan. Gedurende 1944 was ik tevens groepscommandant van het 37ste Britse escorte flottielje. Omstreeks September 1944 ben ik uit de Middellandse Zee naar Engeland teruggeroepen, waarna ik naar Antwerpen ben gedirigeerd, vermoedelijk omstreeks October 1944, als Nederlands verbindingsofficier bij de Engelse marinecommandant van Antwerpen.

Omstreeks Februari 1945 werd ik toegevoegd aan de Engelse generaal, belast met de relief van Holland, die toen in Tilburg verbleef. Begin Mei werd ik tijdelijk te werk gesteld bij het hoofdkwartier van de Canadese generaal in Hilversum.

In Juni 1945 werd ik naar Londen ontboden, waar ik tijdelijk werd te werk gesteld bij de marinestaf, waarna ik in Augustus 1945 weer naar den Haag werd gedirigeerd om daar de oprichting van de marinestaf te organiseren. Ik heb daar gewerkt tot Februari 1946, waarna ik weer met een commando werd belast.

67112. De **Voorzitter:** Ik heb hier een Memorandum betreffende taak en organisatie van de Nederlandsche Weermacht, gedateerd 9 Maart 1942 en ondertekend: de kapitein-luitenant-ter-zee *A. de Booy*.

A. Ik herinner mij dit Memorandum niet meer. Ik wilde aan mijn eerste antwoord nog even toevoegen, dat ik in de tijd, dat ik marine-attaché in Londen was en tevens verbindingsofficier bij de admiraliteit, ook nog nevenfuncties bekleedde; o.a. heb ik als Nederlands vertegenwoordiger zitting genomen in een afdeling van de Pacific War Council, voor zover deze in Engeland is gezeteld. Dit is dus ongeveer Februari 1942 geweest. Ik heb ook deelgenomen in de Far East Planning Section, maar dit is, naar ik meen, afgelopen door mijn vertrek uit Londen.

67113. De **Voorzitter:** In welke kwaliteit heeft u dit rapport uitgebracht?

A. Ik vermoed als vertegenwoordiger bij de Pacific War Council. Het ging hier om de vraag, in hoeverre wij op steun konden rekenen voor het Verre Oosten in de strijd tegen Japan. De datum van 9 Maart 1942 wijst hierop.

67114. De **Voorzitter:** Ja, dat is ongeveer de datum van de capitulatie van Java. U beschrijft daarin wat nog aan strijdkrachten beschikbaar is:

> „Kruisers: „Sumatra" (in reparatie), „Heemskerck", „Tromp" (in reparatie). Torpedojagers: „Sweers", „Van Galen" (invaren), „Tjerk Hiddes" (in aanbouw); onderzeebootmoederschip: „Colombia"; onderzeebooten: 6 à 7 K- en O-booten; O 21 (in reparatie), O 23 (invaren), O 24 (in reparatie); 2 Britsche onderzeebooten (in aanbouw). Kanonneerboot: „Soemba". Mijnenlegger: „Van der Zaan"."

U hebt toen blijkbaar een opgave gekregen.

A. Ik herinner mij niet meer precies of dit op verzoek van de Admiralty is opgegeven of voor de Pacific War Council.

67115. De **Voorzitter:** Van wie heeft u deze inlichtingen ontvangen?

A. Wij hadden ze van onze eigen marine. Ons hoofdkwartier was gevestigd in North Row. Wanneer wij aan iets twijfelden, werden inlichtingen aan ons hoofdkwartier gevraagd.

67116. De **Voorzitter:** U schrijft verder:

> „De Taak en de Organisatie dezer strijdkrachten. — De gekozen oplossing, waarbij de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten (vice-admiraal *Helfrich*) zijn basis in Ceylon heeft, terwijl zijn onderbevelhebber schout-bij-nacht *Coster* in Australië zetelt, schept een mogelijkheid de Nederlandsche strijdkrachten niet alleen spoedig weer aan den oorlog te doen deelnemen doch hen tevens te benutten voor speciale operaties, d.w.z. voor het verkrijgen van gegevens uit het bezette gebied in Nederlandsch-Indië, voor het verleenen van steun bij den guerilla-oorlog, en wellicht in een later stadium voor raids.
>
> De B.S.O. zal ongetwijfeld het beste in staat zijn te beoordeelen, welke zijner strijdkrachten operatief onder de Britsche, Australische of Amerikaansche moeten worden gesteld en welke strijdkrachten door hem zelf of door zijn onderbevelhebber moeten worden gedirigeerd voor speciale operaties, welke zijner strijdkrachten vanuit Australië moeten opereeren, welke vanuit Ceylon."

Heeft u dit rapport opgemaakt op eigen initiatief of in opdracht van hogerhand?

A. Het kan zijn, dat het in opdracht van hogerhand is opgemaakt. Het kan echter ook zijn, dat het niet in opdracht is gebeurd, maar dat de admiraliteit om enkele gegevens had gevraagd. Ik kan het mij niet meer herinneren. Aan wie is het geadresseerd?

De **Voorzitter:** Dat blijkt hier niet uit. Het is afkomstig van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen.

A. Misschien is het opgemaakt voor onze eigen Minister-President. Minister *Furstner* heeft mij opgedragen nauw contact te onderhouden met Minister *Gerbrandy*, omdat admiraal *Furstner* het zo druk had in die dagen. Wij voerden in die tijd oorlog met Japan. Omdat het stuk in het Hollands is gesteld, is het waarschijnlijk toch niet voor de Engelsen bestemd geweest.

67117. De **Voorzitter:** Kunt u zich nog herinneren, op welke gronden u van mening was, dat vice-admiraal *Helfrich* zijn basis het beste op Ceylon kon hebben?

A. Ik vermoed, omdat de Eastern Fleet op dat moment ook in die buurt opereerde. Wij werkten op dat moment nogal nauw samen met de Engelsen.

67118. De **Voorzitter:** Men krijgt haast de indruk, dat dit met de Indische marine-autoriteiten is overeengekomen, omdat hierbij zo nauwkeurig opgave wordt gedaan van de schepen.

A. Wij waren hiermee precies op de hoogte uit de telegrammen, die wij ontvingen. Er was praktisch weinig overleg in die tijd, alleen telegrafisch. Schriftelijk contact zou veel te lang hebben geduurd. Ik heb nooit rechtstreeks overleg met de marine-autoriteiten in Indië gehad.

67119. De **Voorzitter:** Waaruit bestond precies uw werk, toen u in 1940 marine-attaché was in Engeland en tevens liaison-officier bij de Engelse zeemachtstaf?

A. Ik ben pas liaison-officier geworden, toen wij in oorlog waren met Duitsland. Vóór die tijd was ik uitsluitend marine-attaché, dus adviseur van de gezant in Londen, die ik op de hoogte moest houden van de ontwikkeling van de Engelse zeemacht, luchtmacht en leger, want er was op dat ogenblik geen militair attaché en luchtmacht attaché in Londen.

67120. De heer **Korthals:** Bestond deze toestand al jaren of was het min of meer toevallig, dat deze attachés er in die maanden niet waren?

A. In de vorige wereldoorlog hadden wij een marine-attaché en een landmacht attaché in Londen. Op aandringen van de Tweede Kamer is dit vervallen, omdat men hierin iets militairs zag. In 1936 heeft Minister *Colijn* er belang in gezien weer voelhorens uit te strekken op militair gebied en daarom zijn er twee landmachtofficieren en een marine-officier aangesteld. Deze officieren moesten deze nieuwe functie aanvaarden met behoud van hun bestaande functie. Minister *Colijn* heeft, naar ik aanneem, moeite gedaan hiervoor posten te krijgen voor de begroting. Naast mijn functie als marine-attaché was ik dus ook werkzaam op de marinestaf in den Haag en heb deze functies tot 1940 samen bekleed. De landmachtofficieren verbleven in Parijs en Berlijn, de marine-officier zat in Londen. Men zag er waarschijnlijk geen kans toe in Londen ook een landmachtofficier te plaatsen en zeker geen luchtmachtdeskundige. Ik heb in die tijd het bezwaar zelf sterk gevoeld. Met admiraal *Furstner* ben ik eens bij de toenmalige legercommandant, generaal *Reynders,* geweest om aan te dringen op het zenden van een militair attaché naar Londen. Wij kregen toen als antwoord, dat men vermoedde, dat het van Duitse zijde niet zo enthousiast zou worden ontvangen. Er kon geen militair attaché worden gezonden. Ik heb persoonlijk zeer sterk betoogd bij de heer *Reynders,* dat het noodzakelijk was. De Engelsen gaven ook te kennen, dat zij het prettig zouden vinden.

67121. De heer **Korthals:** Had u de indruk, dat het antwoord, dat u hierop van generaal *Reynders* kreeg, op zijn eigen verantwoordelijkheid was of na ruggespraak met de Regering?

A. Generaal *Reynders* zei, dat hij voor deze kwestie wel eens naar de Regering was geweest, maar dat hij van tevoren wist, dat hij nul op het request zou krijgen. Ik heb nog geantwoord, dat de toestand niet bijzonder fraai was; er lagen veel Duitse troepen aan onze Oostgrens. Ik kreeg echter van generaal *Reynders* de indruk, dat hij het niet zo somber inzag.

67122. De heer **Korthals:** U achtte het per se nodig, dat er in Londen ook een militair attaché zou zijn?

A. Ja, dat achtte ik beslist nodig. Ik heb generaal *Reynders* nog gewaarschuwd, dat ik bij een invasie drie Departementen zou moeten aflopen, wat ook zo is gebeurd. De luchtmacht was in die tijd ook belangrijk, hoewel wij in die tijd op dat gebied niet veel betekenden, maar ik had gedacht, dat het gedeelte van de luchtmacht, de marine-luchtmacht, door mij en de landmacht-luchtmacht door de landmachtofficier zou kunnen worden beheerd. Ik was in ieder geval al heel tevreden geweest, wanneer ik er één legerofficier bij had gehad in Londen.

67123. De **Voorzitter:** Waarin bestond uw werk als marine-attaché en liaison-officier?

A. Ten eerste de gezant te adviseren en contact te onderhouden met de Engelse marine om daarbij zoveel mogelijk relaties en vrienden te krijgen, dus eigenlijk wat het werk is van ieder marine-attaché. Het was dan ten strengste verboden om enige andere activiteit te bedrijven.

67124. De **Voorzitter:** U kon dus zelf geen initiatief nemen en was meer passief?

A. Ik zou zover niet willen gaan. Ik kon volkomen actief zijn, mits het boven de tafel was. Ik mocht naar de Engelsen gaan om te trachten het een of ander te krijgen, maar ik mocht b.v. geen agenten in dienst nemen.

67125. De **Voorzitter:** U mocht geen initiatief nemen ten aanzien van het marinebeleid? Daarbij was u dus volkomen afhankelijk van de Minister?

Vóór het uitbreken van de oorlog was u nog bij de marinestaf in den Haag. Hoe is u naar Engeland gekomen?

A. Ik was toen in Engeland. Ik moest vaak heen en weer reizen. De laatste tijd vóór de oorlog werd dit steeds minder wegens toename van werkzaamheden te Londen en ook vanwege het feit, dat men het niet prettig vond — ik zelf ook —, wanneer ik niet op mijn post was in Engeland, wat ongetwijfeld mijn hoofdpost was. Op 25 April ben ik voor het laatst even heen en weer gevlogen; zodoende zat ik op 10 Mei in Londen.

67126. De **Voorzitter:** Is u ook ingeschakeld bij de werkzaamheden in verband met overgang van de vloot naar Engeland?

A. Indirect wel. Doordat ik direct naar de Admiralty ben gegaan, waar men onmiddellijk vroeg of ik daar wilde blijven, heb ik daar een adviserende rol gespeeld bij de Engelsen en bij onze eigen mensen, om te trachten zoveel mogelijk schepen naar Engeland te krijgen.

67127. De **Voorzitter:** Uw ambt bracht mee, dat u zoveel mogelijk op de hoogte moest zijn van alles, wat het marinebeleid betrof?

A. Ongetwijfeld.

67128. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over het overgaan van de marine naar Engeland?

A. Van te voren mocht er niets zijn georganiseerd uit utiliteitsoverwegingen. De schepen zijn individueel, natuurlijk op bevel van admiraal *Furstner,* naar Engeland overgestoken, toen zij hier geen taak meer hadden en de havens in Duitse handen vielen. Toen ze in Engeland aankwamen, werden ze door de Engelsen opgevangen en met de Engelsen werd overlegd om ze weer aan de oorlogvoering te laten deelnemen.

67129. De **Voorzitter:** Was u betrokken bij de concrete maatregelen, die werden genomen ten aanzien van de plaatsen, waar de schepen heen moesten?

A. Wanneer er schepen op de Noordzee waren gesignaleerd, heb ik met de Engelsen overlegd, waar zij het beste heen konden gaan. Ik heb dus de Engelse admiraliteit wel geadviseerd.

67130. De heer **Korthals:** Van Nederland uit is dus geen contact met u gezocht, zodat u kon zorgen, dat ze werden opgevangen?

A. Op 12 of 13 Mei was het contact al zo goed als verbroken. Toen op 14 Mei werd gecapituleerd, kwam de stroom schepen aanzetten. Ik heb wel met Minister *van Kleffens* en Minister *Welter* overlegd, dat het het beste zou zijn, wanneer de jongens, die in opleiding waren, zouden wegkomen. Er is toen, naar ik meen, een telegram van de heer *van Kleffens* naar Holland uitgegaan, om zoveel mogelijk het Adelborsteninstituut van Den Helder naar Engeland te krijgen. Toen dit in orde is gekomen, heb ik gevraagd, dat de Admiralty ze zo goed mogelijk zou dirigeren. Mijn taak hierin is dus zuiver adviserend geweest.

67131. De **Voorzitter:** U kunt waarschijnlijk wel in algemene zin een overzicht geven van wat er met de marine is gebeurd?

A. Ja. Wij zaten al dadelijk met de grote moeilijkheid, dat wij de schepen niet dadelijk konden gebruiken op terreinen, waar mijnen waren. De schepen moesten dus eerst volledig worden ingericht. Wij hadden tenslotte niet de nieuwste ontwikkeling kunnen meemaken en waren niet beveiligd tegen mijnen. De magnetische mijn was ingevoerd en daardoor moesten wij op alle schepen grote kabels aanleggen met aggregaten om de stroom doorheen te jagen, zodat de schepen waren gedemagnetiseerd. De meeste schepen van ons gingen naar Portsmouth, waar ze van deze inrichting werden voorzien.

67132. De **Voorzitter:** Hadden wij dit niet gedaan, omdat we neutraal waren?

A. Ik wist wel, dat dit degaussen aan de gang was. Daarom heb ik aan de Engelsen gevraagd, of wij hun systeem konden krijgen. Men was bij onze eigen marine al met proefnemingen op dit gebied bezig en men was al een heel eind in de goede richting. Uiteraard beschikten wij niet over een dergelijke wetenschappelijke organisatie als de Engelsen, ook niet over de kabels en dergelijke dingen meer.

De Engelsen wilden dit geheim ook niet aan ons geven, want dan zou het misschien uitlekken. Op een te laat stadium, ik meen in Maart 1940, hebben ze er iets over vrij gegeven aan alle neutrale landen. Ze voelden wel, dat de koopvaardij ook voor hen van belang was. De koopvaardij woog echter niet zo zwaar als het feit, dat ze dit geheim zouden prijsgeven voor de tegenpartij. Wij hadden dus niet de exacte gegevens, en als gevolg daarvan gingen onze schepen dus niet volledig veilig naar de overkant. Er zijn risico's genomen, die goed zijn afgelopen. Ik meen, dat de „Sumatra" in Hull is gekomen, vanwaar hij is omgevaren naar de Westkust. Dit was ook niet gevaarlijk, omdat hij dan op diep water kwam; de Westkust was toen nog veilig voor mijnen. Zodoende kon hij de overtocht op de Atlantic maken, waar geen mijnen zijn van dit soort. Het was meer een gevaar voor het Kanaal en voor onze kust, waarom onze schepen moesten worden verbeterd. In Engeland was in die tijd een enorm tekort aan materieel, waardoor deze uitrusting wat langer duurde dan eigenlijk nodig was. Bij sommigen heeft het wel een maand geduurd. De schepen zijn voor zoveel mogelijk op Portsmouth geconcentreerd. Een ander deel is naar Plymouth gegaan en ook naar Falmouth. Ze moesten zoveel mogelijk naar het Westen, omdat, wanneer de Duitsers zouden oprukken, alle havens gevaarlijk zouden worden. De adelborstenopleiding, het depotschip en verschillende mijnenleggers zijn in Falmouth gestationneerd geweest. De rest lag voor een groot gedeelte in Portsmouth. Falmouth was geen grote marinebasis voor de Engelsen, in Portsmouth had men de faciliteiten voor het inrichten van die schepen.

67133. De **Voorzitter:** Wat is daarna met de marine geschied?

A. De marine is zoveel mogelijk ingepast daar, waar het scheepstype kon worden gebruikt. De Engelsen hadden in die tijd juist groot gebrek aan klein materieel. Wij voorzagen toen in een zeer grote behoefte van Engeland. Toen de dreiging van de landing van de Duitsers kwam, was men heel blij met onze kleine vaartuigen. Er zijn door onze schepen mijnen gelegd, patrouilledienSten verricht, convooien langs de kust zijn geëscorteerd. Ik meen, dat de „Willem van der Zaan" mijnen heeft gelegd. Onze onderzeeërs zijn op de Noorse kust ingezet. De marinevliegdienst is gereorganiseerd. Overal waar het enigszins mogelijk was, is de Nederlandse marine ingezet. Ook zijn een paar schepen naar Indië gegaan.

67134. De **Voorzitter:** Hadden wij zelf zeggenschap over wat er met de vloot zou gebeuren?

A. Wij vroegen aan de Engelsen, waar zij onze schepen het beste konden gebruiken en meestal gingen wij daarmee accoord.
Ze deden nooit iets met de schepen zonder ons vooraf te vragen. Alles ging altijd in prettig overleg met ons.

67135. De heer **Korthals:** Wat gebeurde, wanneer dit overleg niet tot overeenstemming leidde?

A. Voor zover ik mij herinner, is dat eigenlijk nooit voorgekomen. Ik geloof, dat wij nooit ernstig bezwaar hebben gehad tegen een voorstel van de Engelsen. Het ging altijd in de vorm van een verzoek.

67136. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding van het aantal schepen tot het personeel?

A. In het begin zaten wij vrij goed in het personeel. Men kreeg echter vrij gauw tekort aan personeel door ziekte en andere omstandigheden, er werd niet aangevuld. Het is pas iets beter geworden, toen Indië verloren ging en er een behoorlijk aantal mensen uit Indië naar Engeland kwam. Het is een heel groot probleem geweest, dat men niet genoeg mensen had. We hebben royale aanbiedingen gehad van de Engelsen voor nieuwe schepen, die we zo zouden kunnen krijgen, maar we hadden geen personeel om te bemannen en dit is altijd het grote struikelblok geweest.

67137. De **Voorzitter:** Waren de mensen, die uit Indië kwamen, niet nodig in het Verre Oosten?

A. Na de val van Java zijn er wel mensen naar Indië teruggegaan. Daarvoor moest men echter weer een schip kunnen bemannen. Er zijn wel onderzeeërs vanuit Engeland naar Colombo gegaan.

67138. De **Voorzitter:** Er was dus een zekere wisselwerking?

A. Ja. We hebben de Koninklijke marine altijd als een geheel beschouwd.

67139. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens heeft u bemoeienis gehad met de verdeling van de schepen onder de Engelse commando's. Heeft u ook geadviseerd onder welke commando's onze schepen zouden komen te staan?

A. Ja. Wanneer we bijvoorbeeld een kruiser hadden, werd onderling overlegd of deze het beste bijvoorbeeld bij de Eastern Fleet of bij de Home Fleet kon worden ingedeeld.

67140. De **Voorzitter:** Ik meen mij te herinneren, dat vóórdat de oorlog tegen Japan uitbrak, de Engelsen bezwaar hadden tegen het feit, dat onze marine-eenheden naar Indië gingen. Is u daarvan iets bekend? Ik meen, dat dit betrekking had op de schepen de „Heemskerck" en de „Sweers".

A. Men was in die tijd bang voor aanvallen in de Ierse Zee. De Engelsen hebben misschien gevraagd nog te wachten met het dirigeren van schepen naar Indië. Ik geloof, dat, wanneer wij hadden geëist, dat de schepen toch zouden vertrekken, het wel zou zijn gebeurd. Er waren natuurlijk weleens gevallen, dat eerst over en weer moest worden gepraat wat het beste zou zijn. Wanneer wij hadden doorgezet en de „Heemskerck" vroeger naar Indië was gegaan, dan hadden de Engelsen wellicht één van hun schepen uit Indië teruggehaald. Voor het oorlogstoneel had het totaal geen verschil uitgemaakt.

67141. De **Voorzitter:** Wat kunt u ons mededelen over de aankoop of het overnemen van nieuwe schepen?

A. Ik ben eenmaal voor nieuwe schepen bij de toenmalige chef materieel van de Engelse marine geweest. Ik heb toen dadelijk voor de Koninklijke marine twee nieuwe torpedojagers gekregen. Wanneer wij daarom verzochten,was men altijd direct bereid schepen voor ons af te staan. We hebben nieuwe mijnenvegers gekregen. Eigenlijk hebben we onze gehele vloot in de oorlog gemoderniseerd. We hebben helaas aanbiedingen moeten afslaan, omdat wij geen mensen hadden.

67142. De **Voorzitter:** Was u belast met het overnemen van schepen?

A. Neen. Wij hadden ook een verbindingsofficier in Bath, die speciaal was belast met de afdeling materieel. In Bath was een afdeling van de admiraliteit, die zich speciaal bezig hield met het aanschaffen van materieel. Deze Nederlandse officier is daar, naar ik meen, tot voor kort geweest.

67143. De **Voorzitter:** Hoe was in het algemeen de samenwerking met de Engelsen?

A. Bijzonder goed. Ik had eigenlijk verwacht, dat deze samenwerking meer aanleiding zou hebben gegeven tot moeilijkheden, het Engelse en Nederlandse karakter kennende. Wij zijn vrij spoedig van mening, dat wij het beter dan anderen doen. Dikwijls doen wij het inderdaad ook veel beter. Merkwaardig genoeg heeft dit zelden wrijving gegeven. Daardoor had ik ook zo weinig te doen. Op een gegeven moment heb ik dan ook verzocht of ik een schip kon krijgen. Er waren zo weinig locale conflicten, dat, toen de Japanse oorlog voorbij was, een verbindingsman eigenlijk overbodig was.

67144. De **Voorzitter:** Uw functie zou eigenlijk aan belangrijkheid winnen naarmate er meer conflicten waren!

A. Inderdaad. Ik zat dicht bij het hoofdkwartier in Londen, dus wanneer er iets aan de hand was, kon men elkaar telefonisch bereiken. De afdelingen in ons hoofdkwartier stonden rechtstreeks in contact met de onderafdelingen van de admiraliteit, intendance, materieelaanschaffing, enz. en hadden haar tegenspelers in de Engelse admiraliteit, waarmee ze nauw contact hadden. De centrale verbindingsfiguur is dan van geen betekenis meer.

67145. De **Voorzitter:** De Engelsen waren er nogal op gesteld een liaison-officer te hebben?

A. Ja, ik kan dus niet zeggen, dat het helemaal overbodig was. Het werk nam af. Het bureau is ook iets ingekrompen. Aanvankelijk zaten we met twee officieren op het bureau. Wij waren ook belast met de codering van telegrammen. Wanneer admiraal *Furstner* een telegram wilde sturen naar admiraal *Helfrich*, dat buiten de Engelsen moest omgaan, hadden wij onze eigen codes in de Admiralty. Wij

codeerden dan op onze eigen manier en lieten de telegrammen door de Engelsen verzenden. Wij hadden dus volkomen geheimhouding voor onze eigen problemen. De heer *Krediet* is mijn opvolger geweest.

67146. De **Voorzitter:** Hoe ging het met de reparaties van de vloot?

A. Wij hadden met dezelfde moeilijkheden te kampen als de Engelse marine. In oorlogstijd is er een enorm tekort aan alle mogelijke dingen, die men voor reparaties nodig heeft. Men komt dan op een prioriteitslijstje te staan en alleen de urgente dingen worden uitgevoerd. Voor zover ik mij herinner, hadden wij dezelfde voorrechten als de Engelsen. We stonden op hetzelfde niveau als de Engelse marine. Wanneer men een schip liet repareren, werd gevraagd, welke functie dit schip bekleedde, welke taak het had.

67147. De **Voorzitter:** Bemoeiden de Engelsen zich met zaken van administratieve aard?

A. Neen, daarvan heb ik nooit last gehad, ook niet als commandant. Ze hebben zich, voor zover ik weet, niet met administratieve zaken bemoeid, waaronder ik dan versta: betaling, voeding, kleding.

67148. De **Voorzitter:** Bestond er in deze gelijkheid met de Engelse zeemacht?

A. Er waren zeer belangrijke verschillen in kleding, voeding en ook in betaling had men een zeer verschillend systeem. Op het gebied van straffen had men ook alle mogelijke verschillen. Het zou zeer grote moeilijkheden hebben gegeven, wanneer deze Engelse systemen zonder meer bij ons waren ingevoerd.

67149. De **Voorzitter:** Het gaf natuurlijk minder moeilijkheden, wanneer een schip uitsluitend met Engelsen of uitsluitend met Nederlanders was bemand. Kwam het wel voor, dat men een gemengde bemanning had?

A. Inderdaad. Op een gegeven moment had ik op mijn schip 8 Engelsen aan boord, die bij mij dienden als een speciale verbindingsgroep. Op de 150 man had ik 8 Engelsen. Deze Engelsen deden dienst voor speciale functies. Er was ook een officier bij van de Engelsen. Wanneer er eens kwesties waren, moest deze officier de kwesties oplossen. Toen de „Sumatra" tot zinken is gebracht bij Normandië, is een schip door voor de helft Nederlanders en voor de helft Engelsen bemand. Op de duur is dit natuurlijk wel een moeilijke kwestie met twee rassen onder verschillende voorwaarden een schip te bemannen.

De **Voorzitter:** Kunt u ons nog iets mededelen uit de periode, dat u liaison-officer was, of meent u, dat het voornaamste hier wel is behandeld?

67150. De heer **Korthals:** U zei zoëven, dat de grootste moeilijkheid was, dat Nederland geen personeel had, als Engeland schepen aanbood. Heeft er ook een werving plaats gehad in die tijd?

A. Ik heb gehoord, dat men moeite heeft gedaan in Zuid-Afrika mensen te werven; ook, dat men in het buitenland heeft geworven, maar ik geloof, dat dit niet veel mensen heeft opgebracht. Zelf heb ik eigenlijk hiermee niets te maken gehad.

67151. De **Voorzitter:** U is bij de Far East Planning Section betrokken geweest. Gedurende welke periode was dat?

A. Als ik me goed herinner, is dit geweest van zomer 1942 tot begin 1943. Ik heb aan één plan medegewerkt, dat nooit is uitgevoerd, het plan om Singapore te veroveren, waartoe men op Penang zou landen en eveneens op Kota Radja. Ik heb er toen voor gewaarschuwd zo'n klein stuk van Sumatra te nemen. Men moest zeker de gehele noordpunt hebben, te beginnen bij Sibolga. Men heeft later dit plan veranderd en het wat grootser opgezet, maar door allerlei gebeurtenissen is dit plan nooit uitgevoerd. Ik heb ook voor de Amerikanen en voor de Engelsen onderzocht wat de invloed zou zijn op de olievoorziening, wanneer de Japanners nu eens lang in Indië zouden verblijven. Dank zij de medewerking van de SHELL in Londen heb ik op mijn bureau een vergadering gehad van Nederlanders bij de SHELL met allerlei experts er bij. We hebben een heel aardig plan uitgewerkt, waarbij bleek, dat, wanneer Indië een jaar of twee zou zijn bezet door de Japanners, de olieproductie veel hoger zou zijn dan men dacht in Amerika. Dit is aan de Amerikanen doorgegeven. Bij de Amerikanen zijn toen de ogen geopend voor het gevaar om Indië zolang in Japanse handen te houden. Het heeft niets geholpen, geloof ik.

67152. De **Voorzitter:** Is u iets bekend omtrent de eventuele vorming van olie-units?

A. Dat is waarschijnlijk allemaal in de tijd, dat ik aan boord was, gebeurd.

67153. De **Voorzitter:** Er is toen verschil van mening geweest over het feit of men de olie-units moest inzetten op Sumatra dan wel op Nieuw-Guinea?

A. Daar weet ik niets van.

67154. De **Voorzitter:** Wie zaten er van Nederlandse zijde nog meer in die Far East Planning Section?

A. Voor zover ik weet, had ik er alleen zitting in. Later ben ik hierin opgevolgd door kolonel *Nuboer.*

67155. De **Voorzitter:** U is ook lid geweest van de Pacific War Council?

A. Ja, daarin waren vertegenwoordigd een Australisch legerman, een legerkolonel uit Nieuw-Zeeland en ik zelf. Wij hadden met z'n drieën als niet-Engelsen in de Pacific War Council zitting.

67156. De **Voorzitter:** Wat was de bedoeling hiervan?

A. Dank zij President *Roosevelt* is de Pacific War Council gecreëerd met een branche in Londen. De bedoeling hiervan was, een beetje toe te geven aan de begrijpelijke verlangens van Nederland en misschien ook van Australië en Nieuw-Zeeland, om te worden gekend in de oorlogspolitiek van de grote Mogendheden, speciaal in dit geval van Amerika en Engeland. Wij werden dan gehoord door de Chiefs of Staff dan wel de Directors of Planning, aan wie wij vertelden, wat wij op het hart hadden. Men nam het aan en bekeek het, maar er was natuurlijk geen sprake van, dat wij konden bereiken, dat onze inzichten volkomen werden aanvaard.

67157. De **Voorzitter:** Ik meende, dat in de Pacific War Council de heer *Gerbrandy* zitting had.

A. Ja, de heer *Gerbrandy* zat in de top. De Pacific War Council had een aanknopingspunt op de top, waarin de heer *Gerbrandy* zitting had met — naar ik meen — de Nederlandse gezant, de heer *Michiels van Verduynen,* en ik zat een niveau lager, op het colonels level.

67158. De **Voorzitter:** Vergaderden de Pacific War Council en de Far East Planning Section altijd in tegenwoordigheid van de Nederlandse leden of ook wel zonder?

A. Ik ben er van overtuigd, dat er ook wel zonder ons werd vergaderd; wanneer zij speciaal ons terrein raakten, werden wij er bij gehaald. Ik ben er zeker van, dat er bij de Far East Planning Section tientallen plannen zijn geweest, maar dat ik alleen werd gehaald bij dat speciale plan, dat zich zou afspelen in Nederlandsch-Indië.

67159. De **Voorzitter:** Is u op uw verzoek commandant van de „Johan Maurits" geworden?

A. Ja. Ik had geen voldoende emplooi meer.

67160. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets vertellen van de verrichtingen van de „Johan Maurits" tijdens de periode, dat u commandant was?

A. Wij hebben één of twee reizen in de Atlantic gemaakt. Wij zijn bijna altijd bij de convooien geweest. Een paar keer hebben wij van Liverpool naar Freetown gevaren, op de westkust van Afrika, en daarna hebben wij een jaar lang van Gibraltar naar Port Said gevaren. Wij hebben daarbij niet zo heel veel meegemaakt. De Middellandse Zee was weer open voor de koopvaardij, omdat de grote oorlog daar was afgelopen. Wij werden eens per reis aangevallen door een aantal Duitse vliegtuigen. Af en toe waren

er eens onderzeeërs in de buurt. In de West Atlantic was het hetzelfde. Wij kregen een bepaald konvooi in de Straat van Gibraltar, dat wij moesten binnenbrengen in Port Said. Het was min of meer een defensieve rol.

67161. De **Voorzitter:** Heeft u nog bepaalde krijgsverrichtingen meegemaakt?

A. Behalve de aanvallen van de Duitse vliegtuigen eigenlijk niet. De Italianen waren al min of meer omgedraaid. Bovenwaterstrijdkrachten waren er eigenlijk niet meer.

67162. De **Voorzitter:** Was de „Johan Maurits" volledig met Nederlanders bemand?

A. Ja.

67163. De **Voorzitter:** Weet u, welke Nederlandse schepen ook in convooi voeren?

A. In de Perzische Golf de „Soemba". In de buurt van West-Indië hebben de „Queen Wilhelmina" en de „Van Kinsbergen" convooidiensten gedaan. Kleinere schepen hebben langs de kust ook wel convooidiensten gedaan. Ook de „Friso", die in mijn eigen groep was, heeft meegedaan. Betrekkelijk weinig schepen hebben grote convooien meegemaakt.

67164. De **Voorzitter:** In die tijd is er eigenlijk niets bijzonders gebeurd?

A. Neen.

67165. De **Voorzitter:** Heeft u weleens iets gemerkt van ontevredenheid bij de bemanning?

A. Neen, ik heb nooit enige last gehad met de bemanning. Het was een feit, dat de bemanning physiek minder werd; wij kregen geen aanvulling uit Engeland. Er waren veel mensen bij, die waren afgekeurd voor de tropen. Op het laatst had ik er, geloof ik, 5. Wij waren dan niet in de tropen, maar toch in een gebied, waar men in tropische klederdracht liep. Zij waren dus eens af en toe ziek, maar niet ontevreden.

67166. De **Voorzitter:** Wat kunt u mededelen over de marine-opleiding in Engeland?

A. Wij hebben in de buurt van Falmouth een gebouw kunnen krijgen, waar wij met de opleiding zijn begonnen en toen later de mensen uit Indië kwamen voor de adelborsten, is dit instituut uitgebreid. Deze opleiding heeft gedurende de oorlogstijd zeer goed gefunctionneerd.

67167. De **Voorzitter:** Waarom is u niet langer commandant van de „Johan Maurits" gebleven?

A. In September 1944 dacht men, dat de Duitsers hier wel zouden wegtrekken. Men heeft ons toen weggehaald uit de Middellandse Zee, omdat men ons nodig had om bij de bevrijding van Nederland te helpen. Dit is helaas misgelopen. Het schip moest de bemanning toen afstaan voor de z.g. havenploegen. Hiervan maakte ik ook indirect deel uit, doordat ik in Antwerpen ben werkzaam geweest.

67168. De **Voorzitter:** Wat was precies de bedoeling van de havenploegen?

A. De marine had de taak om de vernielde havens zo spoedig mogelijk weer in goede staat te brengen om ze aan de civiele autoriteiten te kunnen overdragen. Men had hiervoor alles over en was bereid daarvoor de schepen op te offeren. Wij hebben getracht de havens zo spoedig mogelijk in orde te krijgen om niet van de Engelsen afhankelijk te moeten zijn in dit opzicht.

67169. De **Voorzitter:** U was zelf in Antwerpen werkzaam?

A. Inderdaad. Ik had echter toch indirect met de bevrijding te maken, omdat ik daar was voor Zeeuwsch-Vlaanderen, eigenlijk voor de gehele Scheldekwestie.

67170. De **Voorzitter:** Hadden de Belgen een dergelijk plan voor hun havens?

A. Daarvan heb ik eigenlijk niets gemerkt.

67171. De **Voorzitter:** Is dit plan eigenlijk niet van de Engelsen afkomstig?

A. Ik weet niet of dit op initiatief van onze zijde is gebeurd. Toen ik kwam, werd ik voor het feit gesteld, dat men die havenploegen al had samengesteld. Ik weet niet van wie oorspronkelijk het initiatief is uitgegaan.

67172. De **Voorzitter:** Is naar uw oordeel dit plan geslaagd?

A. Het was een heel goede opzet en er is zeker goed werk gepresteerd.

67173. De **Voorzitter:** Welke Nederlandse belangen waren er aan verbonden, dat u verbindingsofficier was bij de marinecommandant in Antwerpen?

A. Onze loodsdienst was lamgelegd. Wij hebben moeten zorgen, dat onze loodsvaartuigen weer begonnen te functionneren; de verlichting en dergelijke weer in orde werden gemaakt. Wij moesten trachten weer de loodsenkorpsen te krijgen, zodat we daarmee in de Schelde weer een rol konden spelen. Dit is zeer zeker een Nederlands belang. Verder was er de kwesie van de mijnenuitkijkdienst. Men verwachtte, dat de Duitsers wellicht mijnen zouden uitwerpen in de Schelde, wat achteraf niet is gebeurd. In Zeeuwsch-Vlaanderen moesten korpsen worden opgericht van een paar duizend man om de mijnenwacht te organiseren. Dit moest op zeer korte termijn gebeuren, want wanneer wij het niet deden, zouden de Engelsen of de Belgen dit hebben verzorgd. In eerste instantie zouden het waarschijnlijk de Belgen zijn geweest, die dit ter hand zouden hebben genomen. Wij vonden het uit nationaal oogpunt zeer belangrijk, dat wij dit zelf zouden doen. Dit is dan ook gebeurd, zij het in bescheiden mate, want het neemt natuurlijk altijd enige tijd, voordat de zaak behoorlijk functionneert. In ieder geval konden we zeggen, dat we de mensen er voor hadden. Er zijn hiervoor onmiddellijk liefhebbers gevonden. De organisatie kon niet perfect zijn bij gebrek aan materieel, maar tegenover de Engelsen en de Belgen konden we zeggen, dat we het in eigen hand hadden.

67174. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel heeft deze dienst dus goed gewerkt?

A. Het is mogelijk, dat, wanneer deze mijnenuitkijkdienst er niet was geweest, er niets was veranderd. Het kan ook zijn, dat de Duitsers hebben geweten, dat wij deze organisatie hadden, waardoor het geen zin had mijnen te werpen, omdat wij deze dadelijk zouden vinden.

67175. De **Voorzitter:** Antwerpen was toen een zeer belangrijke haven.

A. Om Antwerpen draaide het gehele tegenoffensief van de geallieerden. Wij hebben in Antwerpen met onze marineduikploegen geholpen de haven op mijnen te onderzoeken. Onze mijnenvegers hebben er in een later stadium ook geveegd.

67176. De **Voorzitter:** Ik wilde nog even teruggaan naar de tijd, dat u commandant was van de „Johan Maurits". U was in die tijd eveneens groepscommandant van het 37ste flotielje?

A. In September 1943 viel de Engelse commandant van deze flotielje uit, waardoor een ander moest worden aangesteld. Ik werd toen benoemd tot flotieljecommandant. Ik was commandant van mijn eigen schip, maar ik had bovendien deze Engelse schepen onder mijn commando.

67177. De **Voorzitter:** Kwam het meer voor, dat er Engelse schepen onder Nederlands commando voeren?

A. Het is ook weleens gebeurd bij motortorpedoboten en ik meen, dat bij de mijnenvegers iets dergelijks ook wel het geval is geweest. Het was natuurlijk een uitzondering op de regel. Het was wel een aardig idee, dat zo'n heel convooi onder onze leiding stond.

67178. De **Voorzitter:** Waren uw werkzaamheden voltooid, toen u naar Tilburg overging?

A. Antwerpen was toen zover, dat alles weer draaide, waardoor het werk minder werd. De vlagofficier van de Engelsen, admiraal *Dickens,* die later in Holland is gekomen voor de Engelse marine, was toen in Brussel en had naast zich de Nederlandse toekomstige

admiraal *Stöve*. Men had toen een Nederlandse en een Engelse organisatie, waar uiteraard op dat moment de Engelse organisatie nog bovenaan stond. De Engelse admiraal voelde veel behoefte om te horen, welke van de Nederlandse havens het eerst zou zijn bevrijd. Dit kon hij van de Engelse generaal niet te weten komen; de verhouding tussen deze beide Engelsen had wel iets beter kunnen zijn. Hij heeft mij gevraagd om als tussenpersoon te dienen tussen de Engelse generaal en hem zelf. Ik ben er toen heengestuurd met een z.g. liaison-group, waarvan ik de oudste was, met een Amerikaans captain van de marine en een Engels lieutenant-commander. Met zijn drieën vormden wij de liaison-group bij de Engelse generaal te Tilburg. Wij moesten toen admiraal *Dickens* op de hoogte houden, wat er in Nederland gebeurde, wat de Canadezen hadden bevrijd en dergelijke, enfin alles, wat admiraal *Dickens* moest weten met betrekking tot de havens. Dit hebben we gedaan totdat de zaak zich ontwikkeld heeft zoals deze is gelopen.

67179. De **Voorzitter:** Is u er van op de hoogte kunnen komen, welke de plannen waren?

A. Ja, men was zeer openhartig. De Engelsen wisten ook niet alles. De Engelse generaal was er eigenlijk meer voor het reliefgedeelte. Om iets te weten te komen, moesten wij bij het Canadese leger zijn, waar men tegenover ons zeer vriendelijk was en waar men ons voldoende vertelde, zodat wij admiraal *Dickens* konden inlichten.

67180. De **Voorzitter:** Welke army-group van de Canadezen was dat?

A. Dat was, naar ik meen, 2nd Corps.

67181. De **Voorzitter:** Was er van uw kant ook gelegenheid om bepaalde suggesties naar voren te brengen?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Ze zaten in de buurt van Arnhem, waar wij ze een bezoek hebben gebracht, maar het was niet zo, dat zij van ons enige suggesties verwachtten. Bij de relieforganisatie hebben we wel enige suggesties gedaan, o.a. over de toevoer aan de havens. Een van de mensen, die de zorg heeft gehad voor het werpen van voedsel uit de lucht, plan C of D, meen ik, is bij ons geweest en we hebben met hem ook hierover gepraat en enige suggesties gedaan, maar men vroeg er niet om. Men moest zelf wel een beetje aandringen, want ze vonden zelf, dat ze wel op de hoogte waren. Ze toonden geen behoefte te hebben aan suggesties.

67182. De **Voorzitter:** Heeft u nog contact gehad met de Commissie van Advies, aan het hoofd waarvan de heer *Dijxhoorn* zitting had?

A. Neen.

67183. De **Voorzitter:** Kunt u ons een kort overzicht geven van de reliefwerkzaamheden in Tilburg?

A. Het was een veelomvattend werk. Het ging hier vooral om de kwestie van de toevoer van levensmiddelen en van medische artikelen. Ik zat daar met de heer *Quarles van Ufford,* die daar al eerder was dan ik en van het Militair Gezag afkomstig was. De heer *Quarles van Ufford* weet hiervan meer dan ik, omdat ik daar op een betrekkelijk laat stadium ben gekomen.

67184. De **Voorzitter:** Wat waren de voorletters van de heer *Quarles van Ufford?*

A. Zijn voornaam was *Wiele,* verder kan ik mij zijn voorletters niet herinneren.

67185. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was hij officier?

A. Hij was toen nog geen officier, meen ik. Hij is in Londen geweest en toen ik kwam, was hij al in Tilburg.

67186. De **Voorzitter:** Dit was dus blijkbaar een Engelse organisatie?

A. Het was een z.g. Netherlands District Organisation, een organisatie van het Engelse leger, die zich speciaal ten doel stelde in een land, waar men binnenkort hoopte te opereren, als leger ook de bevolking te helpen. Ze hebben dus een eigen organisatie gecreëerd. Men had er Hollanders bij genomen in dit geval, o.a. op waterstaatkundig gebied en naar wat ik er van heb gezien, was het wel een goede organisatie.

67187. De **Voorzitter:** Was er zo'n organisatie voor alle bezette gebieden?

A. Neen, dit was eigenlijk een apart iets in verband met de hoge nood in Holland, waardoor men trachtte de zaak zo spoedig mogelijk weer in orde te hebben.

67188. De **Voorzitter:** Hield deze Engelse organisatie contact met Nederlandse organen?

A. Ik vermoed, dat men contact had met Nederlandse organen in Brussel. Ik weet niet precies meer hoe het allemaal was georganiseerd.

67189. De **Voorzitter:** Uw werk was dus alleen van adviserende aard?

A. Ja, van adviserende en inlichtende aard.
Formeel moest ik dus twee Engelse autoriteiten inlichten, enerzijds de Engelse generaal, anderzijds de Engelse admiraal.

67190. De **Voorzitter:** Was dit werk reeds in een bepaald stadium, toen u overging naar het hoofdkwartier van de Canadese generaal?

A. Het staat me niet meer helemaal voor de geest, hoe dit precies is gegaan. Op een gegeven ogenblik is deze instantie verplaatst en, naar ik meen, terechtgekomen in Zeist, en dat was kort vóór de 5de Mei. De zaak heeft toen een ander karakter gekregen. Admiraal *Dickens* wist toen, hoe het met de havens stond en ik was dus voor die functie niet meer nodig. Ik moest toen naar Hilversum, waar de Canadese generaal verblijf hield en waar de Duitsers uit Holland moesten worden afgescheept. De marine moest toen helpen de Duitse troepen weg te krijgen, o.a. uit Den Helder, richting Harlingen, en zo verder weg.

67191. De **Voorzitter:** In Juni 1945 is u naar Londen gegaan bij de marinestaf?

A. Ja, ik ben toen naar Londen ontboden om te helpen bij alle mogelijke dingen, die zich voordoen, wanneer een oorlog is afgelopen. Ik kan me uit die tijd niets bijzonders meer herinneren. Ik meen, dat ik maar 14 dagen in Londen ben geweest, misschien is het iets langer geweest. Vrij kort hierna ben ik naar den Haag gezonden om hier bij de marinestaf te werken.

67192. De **Voorzitter:** Was dit een bepaalde sectie van de marinestaf?

A. Men had het Ministerie, dat hier weer moest worden opgezet en de marinestaf daarvan moest ik opzetten in den Haag. Het commandement der zeemacht in Nederland was al hier, in flat „Dennenhove" met admiraal *Stöve*. Het gehele Ministerie met een afdeling marinestaf was op dat ogenblik nog in Londen en moest geleidelijk aan worden overgebracht. Om hierbij spoed te betrachten, werd mij verzocht hier alvast een begin te maken. Begin Augustus ben ik in Nederland gekomen en ben in den Haag begonnen.

67193. De **Voorzitter:** Wat was toen uw werk precies?

A. Sous-chef marinestaf. De Minister was hier nogal veel, maar de chef marinestaf was nog in Londen. Men had dus eigenlijk twee centra, die zo goed mogelijk moesten worden gecoördineerd. Hoe meer we hier opschoten, hoe meer uit Engeland kon worden overgebracht. Dit proces heeft niet langer dan 2 maanden geduurd. De chef van de marinestaf is hier in September of October gekomen.

67194. De **Voorzitter:** Wanneer kon worden begonnen met het eigenlijke werk van de marinestaf?

A. Ik vermoed, dat men in October weer is begonnen met het opmaken van vlootplannen en dergelijke dingen.

67195. De **Voorzitter:** Wat heeft men gedaan met het oog op de marine in Indië?

A. Er moesten schepen naar Indië worden gedirigeerd. Ik herinner mij alleen de aankoop van korvetten in Australië en het uitzenden

van de z.g. port-parties, die we met de meeste spoed uit de Hollandse havenafdelingen hebben georganiseerd om deze naar Indië te krijgen. Waarschijnlijk zijn ze in September of October vertrokken naar Indië. Door de omstandigheden zijn ze niet direct tot hun recht gekomen. Er is toen spoed betracht ook met het zenden van schepen naar Indië. Deze schepen, die nauwelijks in Holland waren, zijn dadelijk naar Indië uitgestuurd.

67196. De **Voorzitter:** Weet u iets van de omvang van de uitzendingen naar Indië?

A. Bedoelt u de aantallen schepen?

De **Voorzitter:** Ja, en de mensen.

A. Er zullen toch wel 300 man van de port-parties naar Indië zijn gegaan. Verder een paar onderzeeërs. Ik weet eigenlijk niet meer precies, welke schepen zijn gegaan. We hadden er niet zo heel veel.

67197. De **Voorzitter:** Dat gebeurde misschien in hoofdzaak door andere Departementen?

A. Het uitzenden van de marineschepen was onze zaak. Tot September is meestal van uit Londen naar Indië gedirigeerd en daarna van uit den Haag. De bevrijding van Indië is 15 Augustus begonnen, in de periode, dat wij overgingen van Londen naar den Haag. Ik weet niet precies uit mijn hoofd, welke schepen we hebben kunnen sturen, maar wel weet ik, dat er schepen zijn gegaan.

67198. De **Voorzitter:** Wie was in Augustus de hoogste marineautoriteit in Londen?

A. Admiraal *Termijtelen* was chef marinestaf; in September of October is hij naar den Haag gekomen. Wij hadden ook een opleiding in Engeland, waarbij wij afhankelijk waren van de Engelse organisatie. Er was een vrij sterke groep in Engeland om de oorlogsvrijwilligers op te leiden.

67199. De **Voorzitter:** Was er nog een bepaalde verhouding tussen land- en zeemacht wat het aantal oorlogsvrijwilligers betrof?

A. Dat weet ik niet.

67200. De **Voorzitter:** Waar had de opleiding in Engeland plaats?

A. Op het ogenblik kan ik mij de plaats niet herinneren.

67201. De **Voorzitter:** Kunt u ons nog iets mededelen uit die tijd, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. DE BOOY.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 14 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. ir. OTTO CORNELIS ADRIAAN VAN LIDTH DE JEUDE,
oud 68 jaar, wonende te 's-Gravenhage, civiel ingenieur,
oud-Minister van Waterstaat en van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

67202. De **Voorzitter:** Ik zal trachten die punten te vermijden, die wij reeds de vorige keer hebben besproken. Wat heeft de Nederlandse Regering voorbereid en gedaan voor de vorming van weermachtsonderdelen voor de bevrijding van Indië? Reeds vóórdat u Minister werd, is men in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering begonnen deze zaak onder ogen te zien. Er is toen een stafcommissie benoemd, die een rapport heeft uitgebracht in de tijd, dat u Minister was. De stafcommissie stond onder voorzitterschap van vice-admiraal *Termijtelen.* Kunt u ons een overzicht geven van wat de Regering in dit opzicht heeft gedaan?

A. De vorige keer heb ik reeds verteld, dat wij bij onze plannen voor de verdediging van Nederland en Nederlandsch-Indië zeer afhankelijk waren van de medewerking van de Britse legerautoriteiten, daar deze moesten zorgen voor bewapening, uitrusting, enz. In een latere periode werd een schema opgesteld, waarin werd geraamd hoeveel manschappen nodig zouden zijn voor de verschillende onderdelen, waarbij moest worden gezorgd, dat enerzijds voldoende krachten beschikbaar zouden komen, doch anderzijds rekening moest worden gehouden met de werkzaamheden, die voor de wederopbouw hier te lande moesten worden verricht. Aan de Britse legerautoriteiten werd een overzicht voorgelegd van wat wij meenden nodig te hebben. Wanneer dit overzicht — establishment — door hen werd goedgekeurd, betekende dit, dat wij op de nodige medewerking konden rekenen voor opleiding, uitrusting en dergelijke. Dit betrof een aantal van 180 000 man in totaal, waarvan 60 000 man voor de landmacht, bestemd voor de strijd in het Verre Oosten. Verder waren daarin ook begrepen de krachten, benodigd voor de luchtmacht en de marine. Men stelde wel een lijst op van de nodig geoordeelde aantallen, maar deze waren toen in de verste verte nog niet beschikbaar. Men was dus aangewezen op recrutering hier te lande na de bevrijding, hetgeen ook onmiddellijk is geschied, in Noordbrabant in 1944. Men had daar voldoende overschot om over een betekenend aantal te kunnen beschikken.

Uit ons vorige onderhoud zult u zich het vraagstuk van dienstplichtigen òf oorlogsvrijwilligers herinneren. De moeilijkheid deed zich voor, dat bij het opmaken van de plannen er van was uitgegaan, dat Nederland in zijn geheel zou worden bevrijd. Het geval wilde echter, dat dit in twee phasen is geschied. Al dadelijk ontstond toen de vraag of de Engelsen, die toen nog volop in de aanval waren, het moment, waarop het zuiden was bevrijd, moesten beschouwen als het moment, waarop zij daadwerkelijke medewerking hadden toegezegd. Zij wilden wel doen wat zij konden, maar dit was nog niet het moment van de algehele bevrijding, waarop volgens hen gerekend was. Dit schiep een grote moeilijkheid, omdat de krachten wèl beschikbaar waren, maar wij in Nederland er niet op ingericht waren om hen hier op te leiden, te huisvesten en uit te rusten. Bovendien moesten degenen, die bestemd waren voor het Verre Oosten, nog een tropische vooropleiding krijgen. Het plan was, dat dit in Engeland of Amerika zou geschieden. Men had toen al dadelijk de moeilijkheid van het transport, wat tot gevolg had, dat de zaak in de eerste tijd zeer stroef verliep. Later zijn wel troepen in Engeland opgeleid, maar toen het zuiden was bevrijd en het noorden nog was bezet, is de oorspronkelijke opzet niet tot zijn recht gekomen.

67203. De **Voorzitter:** Wat is er nu na de bevrijding van het zuiden in concreto van Nederlandse zijde gedaan? Waarschijnlijk heeft men eerst oorlogsvrijwilligers opgeroepen.

A. Ja, in het zuiden waren op verschillende plaatsen recruteringsbureaux, waar zich oorlogsvrijwilligers konden opgeven, wat ook in groten getale geschiedde. Dezen zijn tenslotte niet tot hun recht gekomen, daar men toen van hun diensten geen gebruik kon maken. Later is men toch tot het oproepen van lichtingen overgegaan. Degenen, die zich als oorlogsvrijwilligers hadden opgegeven, hadden intussen andere bezigheden gevonden, waardoor hun aantal sterk is teruggelopen. In het begin, toen alleen het zuiden nog was bevrijd, was het aantal oorlogsvrijwilligers zó groot, dat men een teveel had. Het zuiden moest natuurlijk voldoende werkkrachten behouden voor de wederopbouw. Het aantal oorlogsvrijwilligers is toen beperkt tot 2/5 van het totaal benodigde aantal, ongeveer in de verhouding van het aantal inwoners van Noordbrabant, Zeeland en Limburg tot de totale bevolking.

67204. De **Voorzitter:** Kunt u zich herinneren wanneer precies de recruteringsbureaux zijn ingesteld?

A. Onmiddellijk nadat het zuiden des lands vrijkwam, is men met de recrutering begonnen.

67205. De **Voorzitter:** De bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten was de Prins. Onder zich had de Prins de staf van de Nederlandse en de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten. Kunt u over deze organisatie iets mededelen?

A. De Binnenlandse Strijdkrachten bestonden uit hen, die zich voor de militaire dienst hadden opgegeven, doch omdat er voor hen nog geen emplooi was en zij nog niet konden worden getransporteerd en uitgerust, is er ook op aandrang van geallieerden besloten hen voorlopig hier te werk te stellen als hulptroepen, waar zij zich enigszins konden vóóroefenen en waar ze een korte opleiding kregen. Zo zijn zij voorlopig hier te lande gebleven, hoewel zij vóórbestemd waren uitgezonden te worden.

67206. De **Voorzitter:** Waaruit bestonden nu de Nederlandse en waaruit de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Zij waren aanvankelijk alle vrijwilligers.

67207. De **Voorzitter:** Wat was de verhouding in de werving van troepen? Is ook voor de Binnenlandse Strijdkrachten geworven of is alles, wat werd gerecruteerd bij de Nederlandse strijdkrachten, gekomen? De chef staf van de Nederlandse strijdkrachten was de heer *Doorman,* de chef staf van de Binnenlandse Strijdkrachten de heer *van Houten.*

A. Voor zover ik mij herinner, was de recrutering uitsluitend bedoeld voor de Nederlandse strijdkrachten.

67208. De **Voorzitter:** Wat was de taak van de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Zij waren in hoofdzaak belast met ordebewaring en op verzoek van geallieerde zijde verrichtten zij ook diensten ten behoeve van de geallieerde legers, die door Nederland trokken. Het waren geen volledig militaire plichten, die zij hadden te vervullen, maar zij deden dienst als hulptroepen.

67209. De **Voorzitter:** Was er nog verloop van de Binnenlandse naar de Nederlandse strijdkrachten?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Op de recruteringsbureaux werden degenen, die zich voor de Nederlandse strijdkrachten aanmeldden, geregistreerd.

67210. De **Voorzitter:** Werden de Nederlandse strijdkrachten later ook gevoed uit de Binnenlandse Strijdkrachten, toen deze laatste niet meer een zodanige taak hadden te vervullen als in het begin?

A. Er is van de vrijwilligers geen gebruik gemaakt. Tenslotte heeft men de lichtingen opgeroepen.

67211. De **Voorzitter:** Wanneer heeft men de lichtingen opgeroepen?

A. Ik vermoed einde 1945. Dit is na mijn tijd gebeurd.

67212. De **Voorzitter:** Waarom is in uw tijd geen gebruik gemaakt van de vrijwilligers?

A. De oorlogsvrijwilligers waren geregistreerd en men stond klaar om ze in ontvangst te nemen. Doordat niet over de benodigde hulpmiddelen kon worden beschikt en niet met de noodzakelijke opleiding kon worden begonnen in Engeland, moest hun worden medegedeeld, dat van hun diensten nog geen gebruik kon worden gemaakt en dat ze moesten wachten totdat deze zaak was geregeld, hetgeen fnuikend was voor het enthousiasme van deze lieden.

67213. De **Voorzitter:** Had S.H.A.E.F. geen bepaalde wensen ten aanzien van de Nederlandse militairen?

A. Neen. S.H.A.E.F. heeft ons niets gevraagd. De heer *van Mook* heeft er in die tijd zeer op aangedrongen 60 000 mensen naar Indië te krijgen. Het lukte echter niet.

67214. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* heeft hier verklaard:

> „Een feit is, dat ik, toen ik bijvoorbeeld in Februari 1945 in het zuiden was, in die paar weken waarschijnlijk meer bij het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. heb zitten opspelen over het uitzenden van die troepen dan de Minister van Oorlog had gedaan in de voorafgaande periode."

A. Daar kan ik moeilijk over oordelen, want ik ben er niet bij geweest. Het is te begrijpen, want men zat daar te springen om deze mensen en men kreeg ze niet. Ze kwamen dan bij de Minister van Oorlog klagen, die bij de geallieerden moest gaan opspelen, maar dat hielp niet veel. Zeker is, dat nòch zijn opspelerij nòch de mijne succes hebben gehad. Ik heb veel vervelende gesprekken gehad met die heren.

67215. De **Voorzitter:** In zoverre deze uitlating de bedoeling heeft gehad u gebrek aan activiteit te verwijten, zou u dit ontkennen?

A. Ja, dat zou ik pertinent ontkennen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ieder speelt blijkbaar op zijn eigen wijze op!

A. Dat blijkt.

67216. De **Voorzitter:** Wanneer is de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten benoemd?

A. Dit is ongeveer in de tijd geweest, dat het zuiden was bevrijd. Het was de wens van generaal *Eisenhower,* dat dit geschiedde en dat deze bevelhebber onder de bevelen stond van generaal *Eisenhower.*

67217. De **Voorzitter:** Was de Regering het met deze wens van generaal *Eisenhower* eens?

A. Ja. Wij meenden dit voorstel te kunnen aanvaarden en waren van oordeel, dat het een goede indruk zou maken, wanneer de Prins werd ingeschakeld bij aangelegenheden, de bevrijding betreffende.

67218. De **Voorzitter:** Zijn, voor zover u zich kunt herinneren, zolang u Minister was, door S.H.A.E.F. geen Nederlandse troepen gevraagd?

A. Neen.

67219. De **Voorzitter:** Wanneer zijn onze eerste vrijwilligers naar Engeland gegaan?

A. Na mijn Ministerschap zijn de eerste recruten naar Engeland gegaan voor opleiding, maar ik weet niet of dit vrijwilligers waren of dat toen de lichtingen reeds waren opgeroepen. Ik heb ook niet de motieven vernomen, waarom men uiteindelijk tot de lichtingen terugkeerde. Ik vermoed wel, dat er een te groot verloop kwam, doordat de oorlogsvrijwilligers te lang moesten wachten. In ieder geval zijn er vóór 1945 geen recruten naar Engeland gezonden. Indien ik mij goed herinner, is het zelfs heel laat in 1945 pas geschied. Dezelfde moeilijkheden deden zich nog lange tijd voor.

67220. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog het feit, dat er verschil van mening is geweest over de vraag of men al dan niet oorlogsvrijwilligers zou oproepen? Admiraal *Furstner* heeft hier medegedeeld, dat hij zich hiertegen steeds heeft verzet, maar dat het van Oorlog is uitgegaan.

A. Dat is volkomen juist.

67221. De **Voorzitter:** Kunt u zich iets herinneren over de inhoud van die strijd en over de motieven, die hierbij een rol hebben gespeeld?

A. De oproep van de marinekrachten is heel anders dan bij het leger. Men kent daar vrijwilligers op de voet van dienstplichtigen. Dit was bij de marine gebruikelijk en daar voelde men er niet veel voor om hiervan af te wijken en oorlogsvrijwilligers hiervoor in de plaats te nemen. Men vond dit niet nodig voor zover de marine betrof. Voor de landmacht waren hiervoor verschillende argumenten, die ik in het vorige verhoor al heb uiteengezet. Allereerst wist men helemaal niet, hoe het in Nederland zou gaan. De vraag was, of men zich zou houden aan de vroegere methode van lichtingen en welke lichtingen daarvoor in aanmerking zouden komen. Hierbij kwam nog, dat deze troepen onder geallieerd commando zouden komen. Eén van de overwegingen was bij mij ook, dat daardoor een bewijs zou worden geleverd, dat wij het ernstige voornemen hadden ons aandeel te hebben in de strijd voor de bevrijding van ons land en in het Verre Oosten. Voor de landmacht bestond er geen enkel bezwaar tegen oorlogsvrijwilligers. Ik heb weleens een geluid gehoord, dat oorlogsvrijwilligers het budget zwaarder zouden belasten, omdat zij op andere wijze zouden moeten worden betaald dan de dienstplichtigen, die een zeer karige soldij ontvangen. Het was eenmaal een burger- en Overheidsplicht, dat degenen, die uitgezonden werden om eigen land te bevrijden, verzorging genoten voor hun gezin. Het financiële bezwaar heeft daarbij voor mij niet het zwaarste gewogen. Een ander bezwaar, als men het zo noemen mag, dat werd vernomen, was, dat men bij oorlogsvrijwilligers niet vrij zou zijn in de keuze van degenen, die zich aanboden, maar zij konden toch op dezelfde basis worden aangenomen als waarop elke militair in dienst wordt genomen. Van groot belang was ook de kwestie van artikel 192 van de Grondwet, dat bij het oproepen van oorlogsvrijwilligers niet in het geding kwam.

67222. De **Voorzitter:** Ten tijde van het oproepen van oorlogsvrijwilligers was deze kwestie al opgelost door een Koninklijk besluit.

A. Inderdaad, doch dit Koninklijk besluit betekende niet, dat men geen oorlogsvrijwilligers kon oproepen. Men wilde echter de zekerheid hebben, dat men onder alle omstandigheden de nodige krachten zou kunnen aantrekken. De meningen waren verschillend over de verwachting van het aantal oorlogsvrijwilligers, dat zich zou opgeven. Men durfde niet het risico lopen, dat men op een gegeven ogenblik zonder mensen zou zitten.

67223. De **Voorzitter:** Toen dit Koninklijk besluit er was, kon men zowel van oorlogsvrijwilligers als van de lichtingen gebruik maken.

A. Ja. Bij voorkeur zou kunnen worden gebruik gemaakt van vrijwilligers en men zou van dit Koninklijk besluit gebruik kunnen maken, wanneer zich niet voldoende vrijwilligers opgaven. Ik heb dan ook daarom dit Koninklijk besluit mede-ondertekend.

67224. De **Voorzitter:** Wat was over het algemeen de opvatting van de Regering over het gebruik maken van onze Nederlandse strijdkrachten? Er was een opvatting, die inhield, dat men onze strijdkrachten overal zoveel mogelijk moest aanwenden. Daartegenover

stond de opvatting, dat men alles moest concentreren op de bevrijding van Nederlandsch-Indië, uitgezonderd de Irene-Brigade en een aantal luchtmachttroepen, die voor de bevrijding van Nederland zouden worden ingezet. Dat is een controverse, die in de boezem der Regering heeft bestaan. De heer *van Mook* heeft dit als een duidelijke tegenstelling hier kenbaar gemaakt. Volgens de heer *van Mook* zijn de strijdkrachten te veel versnipperd. Hij was het daarmede niet eens. De heer *van Mook* stond op het standpunt alles te concentreren op Nederlandsch-Indië met de beperking, die ik zoëven heb aangegeven. Is dit een juiste voorstelling van zaken?

A. Praktisch is het zo gebeurd. Van de uitgetrokken 180 000 mensen was een deel bij de marine en een deel bij de luchtvaart ingedeeld, die voor Indië's bevrijding bedoeld waren. Hierover zijn tal van besprekingen gevoerd en deze indeling is herhaaldelijk ter sprake gekomen. Ik zou echter niet durven beweren, dat dit de vorm heeft aangenomen van een controverse. De marine en de luchtmacht waren praktisch uitsluitend voor Indië. Ook was het de bedoeling om ongeveer 20 000 à 25 000 man hier in Nederland te werk te stellen, en er is ook sprake van geweest — maar hiervan is niets gekomen —, dat enkele eenheden zouden worden gezonden naar Duitsland voor bezetting. Aan alle kanten waren er wensen. Het gehele vraagstuk stond altijd in het teken van gebrek aan voldoende aantallen.

67225. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* heeft zich hier als volgt uitgedrukt:

> „Daar was het verschil van visie, dat daarop" — d.i. van Indië — „van invloed is geweest, van tweeërlei aard. Allereerst was er een gezichtspunt, dat onze deelneming aan de algemene oorlog van groot belang was, dat die noodzakelijk was, dat wij overal moesten meedoen ondanks het feit, dat onze krachten uiterst beperkt waren, tegenover de visie, dat wij zonder de strijdkrachten, die inderdaad een actief deel aan de operaties konden nemen, op het ijs te zetten, toch alles moesten concentreren op de strijd ter bevrijding en tot het herstel van Nederlandsch-Indië, voor zover dus niet een bepaald gedeelte, met name de Irene-Brigade en een aantal vliegtuiggroepen, op de bevrijding van Nederland moest worden gericht. Maar ik heb het dus over dat gedeelte, dat betrekking op Nederlandsch-Indië heeft. Dat verschil van mening is eigenlijk aldoor blijven bestaan. Ik ben nog altijd van oordeel, dat, hoezeer de geallieerden ons daar in die dagen, dankbaar voor waren, te veel strijdmiddelen zijn ingezet op oorlogsterreinen waar wij maar indirect belang bij hadden, en dat die dankbaarheid ons eigenlijk later nooit iets opgeleverd heeft, omdat ten slotte de kern van de zaak toch bleef, wat wij te zien gaven op het moment, dat het ging om onze eigen overzeese gebiedsdelen."

Zo heeft de heer *van Mook* zich uitgedrukt.

A. De heer *van Mook* bekeek de zaak misschien niet uitsluitend maar dan toch hoofdzakelijk van Nederlandsch-Indisch standpunt. Er waren ook nog andere belangen. Ik kan me goed voorstellen, dat, wanneer men dit hoort, de indruk ontstaat alsof een groot aantal krachten werd onttrokken aan de strijd in Nederlandsch-Indië. Maar dat waren naar verhouding slechts weinige. Bij de indeling werd de formule gevonden, dat mensen met een Indische „background" voor Indië zouden worden afgestaan voor militaire doeleinden of anderszins. Dat waren er nogal wat. Soms werd wel vriendschappelijk gekibbeld over enkelingen. De proporties waren uiterst gering en ik kan me ook niet voorstellen, dat dit enig verschil van betekenis heeft gehad in het eindresultaat.

67226. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Er is toch geen sprake van, dat wij met onze mensen Nederland en Indië zouden hebben kunnen bevrijden?

A. Juist; en met de Prinses Irene-Brigade was dit precies hetzelfde. Men kan toch niet aannemen, dat als onderdeel van massalegers een contingent van 1200 man effectieve invloed op de operaties kan hebben. Het ging er echter om te tonen, dat, wanneer ons eigen land zou worden bevrijd, ook een Nederlands geluid zou worden gehoord. Vandaar ook, dat ik er steeds op heb gestaan, dat de Prinses Irene-Brigade als Nederlandse eenheid zou worden gehandhaafd. Men had ze ook wel bij andere onderdelen van het geallieerde leger kunnen onderbrengen, maar dan waren ze verdwenen in de grote massa en niemand zou hebben gemerkt, dat ook Nederlanders zich voor de bevrijding van het vaderland inspanden.

67227. De **Voorzitter:** Een tweede controverse zou betrekking hebben op het feit of de strijdkrachten, die zouden worden gevormd, in de toekomst zouden worden gebruikt voor de strijd tegen Japan in algemene zin dan wel of zij zouden moeten worden geconcentreerd uitsluitend op Nederlandsch-Indië. Hier was dus ook verschil van opinie. Kunt u hierover uw zienswijze mededelen?

A. De 60 000 man, die wij beschikbaar wilden stellen, zouden onder geallieerd commando staan. Het is moeilijk om aan de legerautoriteiten voor te schrijven waaraan deze 60 000 mensen wèl en waaraan zij niet zouden mogen meedoen. Zij gaven grif toe, dat de bedoeling vooropstond ze in de allereerste plaats in Nederlandsch-Indië te benutten. Dit heeft nooit tot een conflict geleid.

67228. De **Voorzitter:** Blijkbaar is men het niet met elkaar eens geweest over de vraag of men zonder meer dit legerkorps in dienst zou stellen van de geallieerde legerautoriteiten zonder doelstelling onzerzijds, dus de beslissing bij de geallieerde legerleiding liet, dan wel of zij uitsluitend voor Nederlandsch-Indië zouden worden bestemd.

A. Wij wisten van de wijze, waarop de strijd in Indië zou moeten worden gevoerd, nog weinig af. In Indië zouden onze troepen onder Brits commando staan; wij hadden het commando daar dus zelf ook niet in handen. Wanneer wij onze troepen uitsluitend voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië zouden beschikbaar stellen, was het nog de vraag waar zij zouden worden ontscheept en waar zij heengingen. Dat kon men van tevoren niet weten. Dit zijn punten, die aanleiding kunnen zijn voor een debat. Dit wil daarom niet zeggen, dat men elkander daarover in de haren wil vliegen. Uit ieder debat kan een conclusie worden getrokken. Bij deze kwestie is de conclusie geweest, dat men niet kon zeggen, dat de voor Nederlandsch-Indië beschikbaar gestelde troepen uitsluitend voor Nederlandsch-Indië moesten worden gebezigd, maar zij werden ter beschikking gesteld met de uitgesproken wens, dat zij zoveel mogelijk aldaar zouden worden gebruikt. Dat werd goedgevonden.

67229. De **Voorzitter:** Er is hier weleens beweerd, dat de volgende gedachte achter deze kwestie zou zitten: Moet Nederland zich zelf beschouwen in de eerste plaats als een onderdeel van de grote geallieerde macht, die de oorlog moest winnen, of moest Nederland in de eerste plaats om zijn eigen belangen denken?

A. Men kan op geen van beide zonder meer „neen" zeggen. Natuurlijk moest Nederland zich in de eerste plaats beschouwen als onderdeel van de geallieerde eenheid, vooral omdat wij zelfstandig zo ontzettend weinig konden verrichten en waren aangewezen op de geallieerde Mogendheden. Daarmede kan niet worden gezegd, dat men zijn eigen belangen niet naar voren kon brengen en bepleiten. Volgens mij beschouwde Nederland zich inderdaad als onderdeel van de geallieerde eenheid.

67230. De **Voorzitter:** Is u weleens gebleken, dat de geallieerden bepaaldelijk geen prijs stelden op deelneming van onze zijde aan de strijd tegen Japan zelf?

A. Neen, er staat mij geen concreet geval bij.

67231. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* heeft hier namelijk verklaard, dat naar zijn gevoel de geallieerden daarop inderdaad geen prijs stelden.

A. Ik vermoed, dat dit verband houdt met de afspraak, dat onze troepen hoofdzakelijk voor Indië zouden worden gebruikt en dat wij daarom niet in het gevecht tegen Japan zouden worden ingeschakeld, maar dat doet minder ter zake, want het verloop is anders geweest dan verwacht werd.

67232. De **Voorzitter:** Is u ook iets bekend van deze tegenstelling bij de opleiding van het legerkorps: enerzijds een zo kort mogelijke opleiding, anderzijds de opleiding zo perfect mogelijk te doen zijn. Bij deze kwestie heeft een rol gespeeld hoelang de strijd tegen Japan zou duren.

A. In het algemeen was men, vooral met het oog op tijdnood, voor een zo kort mogelijke opleiding. Dit punt is zorgvuldig bezien door de militaire deskundigen, die het daarover niet altijd eens waren. Ik meen mij te herinneren, dat tenslotte de uitspraak was, dat het minimum, waarop men moest rekenen, inclusief de voorbereiding voor de tropen, acht maanden zou zijn. Daarover bestond tenslotte wel eenstemmigheid. De heer *van Mook* heeft pogingen aangewend om transportmiddelen te vinden voor deze troepen en wilde met de opleiding aan boord aanvangen om tijd te sparen.

67233. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* verklaarde hier op dit punt het volgende:

„Ik heb altijd bepleit, dat, hoewel het natuurlijk niet uitgesloten was, dat er tussen de nederlaag van Duitsland en de nederlaag van Japan een grote tijd zou verlopen, de gegevens er mijns inziens op wezen, dat men daar niet op mocht rekenen, dat die tijd weleens veel korter zou kunnen zijn dan men dacht (dan men in Londen dacht), omdat men daar in het algemeen naar mijn gevoel te optimistisch was ten aanzien van Duitsland en te pessimistisch ten aanzien van Japan. Ik ben in de gelegenheid geweest door mijn reis naar het Verre Oosten in 1944 te verifiëren wat ik uit de rapporten en andere gegevens meende te moeten opmaken en ben toen versterkt in het denkbeeld, dat inderdaad die tijdruimte betrekkelijk kort zou zijn, al is zij tenslotte misschien nog korter, ja zeker nog korter geweest dan ik toen dacht. Dit bracht met zich mede, dat men over de samenstelling van die strijdkrachten verschil van mening had. Naar mijn gevoel moest men trachten, met de kortst mogelijke opleiding en zonder zich te verdiepen in allerlei grote organisaties van legerkorpsen of divisies en in allerlei zwaar materiaal en hoog ontwikkelde technische onderdelen, zo spoedig mogelijk een zo groot mogelijk aantal behoorlijk getrainde, maar niet overmatig technisch getrainde beweeglijke en bruikbare legergroepen te hebben."

A. Over het algemeen is dit juist en ik deel die opvatting wel. Wanneer men echter de troepen onvoldoende opleidt, is dit niet verantwoord.

67234. De **Voorzitter:** Waren er ook nog andere opvattingen op dit punt?

A. Ik meen wel, dat er voorstanders waren van een school, waar een langduriger opleiding zou worden gegeven. In Londen was men niet vóór een opleiding, waarmee één of anderhalf jaar gemoeid zou zijn.

67235. De **Voorzitter:** Is toen een oplossing gevonden in de vorm van een compromis, zoals de heer *van Mook* hier heeft gezegd? Er zouden dan twee divisies geheel compleet en modern geschoold en uitgerust worden. Daarnaast zouden gezagstroepen worden gevormd, die vlugger uitgerust en getraind konden worden.

A. Het was een redelijk verlangen. Ik denk, dat de heer *van Mook* liever zou hebben gezien, dat er meer divisies geschoold en uitgerust zouden worden, maar tenslotte werd uitgemaakt, dat er twee volledig werden uitgerust.

62736. De **Voorzitter:** Weet u iets van de behandeling van plannen, die men voor Indië had in de Combined Chiefs of Staff?

A. Daar weet ik niet veel van.

67237. De **Voorzitter:** Weet u iets van de kwestie, of de opleiding in Engeland dan wel in Amerika zou plaats hebben?

A. Ja. In het algemeen had men de gedachte, dat de opleiding in Amerika zou gebeuren. Engeland had het nog te volhandig met eigen belangen. Toen de heer *Dijxhoorn* naar Amerika terugkeerde, na een bespreking hierover in Londen, zou hij daar doen blijken, dat het ons wel aangenaam zou zijn, wanneer de opleiding in Amerika zou plaats vinden. De beslissing van de Chiefs of Staff is echter anders uitgevallen, want we kregen de mededeling, dat de opleiding in Engeland zou plaats hebben. Het merkwaardige was, dat, terwijl volgens de heer *Dijxhoorn* de afspraak was, dat, wanneer het de belangen van Nederland betrof, altijd een Nederlands vertegenwoordiger in de Chiefs of Staff tegenwoordig zou zijn, deze beslissing is genomen zonder dat de heer *Dijxhoorn* aanwezig was.

62738. De **Voorzitter:** Wat hield deze beslissing praktisch in?

A. De opleiding van de 60 000 man zou nu geschieden in Engeland. Daar zouden kampen worden aangewezen, alwaar de verzorging zou plaats vinden.

67239. De **Voorzitter:** Betekende dit nog iets ten aanzien van het gebied, waar de troepen zouden worden gebruikt, nl. dat, wanneer de opleiding in Engeland geschiedde, de troepen zouden worden gebruikt in het S.E.A.C.-gebied en, wanneer de opleiding in Amerika geschiedde, de troepen zouden worden gebruikt in de S. W. Pacific Area?

A. Neen, dat was niet de bedoeling.

67240. De **Voorzitter:** Het is merkwaardig, dat wij hierover verschillende getuigen hebben gevraagd en er op dit punt tegenspraak bestaat. De ene getuige beweerde, dat het wel beslissend was voor de plaats, de ander zei stellig van niet.

A. Neen, dat is ook niet als zodanig naar voren gekomen. Over de verdeling van de taak der geallieerden in het Verre Oosten is ook nogal eens gedokterd, b.v. de verdeling van de bezetting van de East Commando Group, onder de heer *Mountbatten*. Men heeft toen een scheidingslijn getrokken; het ene deel zou door de Amerikanen worden verzorgd, het andere deel door de Engelsen. Dit waren militaire aangelegenheden, die wij van ter zijde vernamen.

67241. De **Voorzitter:** Heeft de Regering iets gemerkt van plannen om de grenzen te wijzigen? De oostgrens van S.E.A.C. liep ten oosten van Sumatra, de rest behoorde onder de S.W. Pacific Area. Heeft de Regering in 1944 en 1945 iets gemerkt van mogelijke wijziging van die grenzen?

A. Zeker, de heer *van Mook* heeft dit bij zijn besprekingen meegemaakt en ik vermoed, dat hij u zal hebben ingelicht.

67242. De **Voorzitter:** Waarom zijn de heren *van Mook* en *Helfrich* naar de 2de Quebec-conferentie gestuurd?

A. Dat is waarschijnlijk juist voor deze aangelegenheden geweest. Ik geloof niet, dat ze hiervoor werden uitgenodigd, maar dat wij hebben aangedrongen hierbij tegenwoordig te zijn.

67243. De **Voorzitter:** Zij zijn er niet bij geweest, want toen ze aankwamen, was de conferentie al achter de rug. Is er iets positiefs van bekend, dat de heer *van Mook* daarheen is gestuurd om te trachten een bepaald resultaat te bereiken?

A. Dat weet ik niet.

67244. De **Voorzitter:** Deze zending is geweest in October—November 1944 en hield verband met de plannen van de Amerikaanse legerleiding om òf naar het noorden van Japan door te stoten òf in de richting Java op te trekken.

A. Het waren natuurlijk zuiver militaire plannen.

67245. De **Voorzitter:** In hoeverre was de Regering met een en ander op de hoogte en wat heeft de Regering gedaan in dit geval?

A. De Regering was niet anders dan summier van de plannen op de hoogte. Mijn geheugen kan mij natuurlijk in de steek laten, maar ik herinner mij niet een uitgesproken feit.

67246. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat de heer *van Mook* een vergadering heeft bijgewoond van de Combined Chiefs of Staff, waarbij hij niet wilde, dat de Nederlandse Regeringsvertegenwoordigers de heer *Stöve* en de heer *Dijxhoorn* aanwezig zouden zijn?

A. Neen. Ik weet wel, dat hij vergaderingen in Amerika heeft bijgewoond, maar over deze besprekingen kan ik u niet inlichten.

67247. De **Voorzitter:** Van de zijde van de Combined Chiefs of Staff zijn de Regeringsvertegenwoordigers er wel bij gehaald. Hierover is een klacht gestuurd naar de Regering in Londen. Herinnert u zich er niets van?

A. Neen.

67248. De **Voorzitter:** Waarom heeft u de benoeming bevorderd tot militair attaché van de heer *Weijerman?*

A. Voor zover mij bekend, ben ik daaraan onschuldig. Ik ken de heer *Weijerman* persoonlijk helemaal niet.

67249. De **Voorzitter:** De heer *Weijerman* was vertegenwoordiger van het K.N.I.L. in een niet officiële functie. Later is hij benoemd tot militair attaché.

A. Dat is het gevolg geweest van het overleg dat daaromtrent gehouden werd.

67250. De **Voorzitter:** U was waarschijnlijk wel op de hoogte van de moeilijkheden, die er met de heer *Weijerman* waren?

A. De heer *Weijerman* had het met een paar heren aan de stok gehad.

67251. De **Voorzitter:** De heer *Weijerman* is later ontslagen op grond van zijn inzichten, die afweken van die van de Nederlandse Regering. Welke inzichten waren dat?

A. Wanneer is hij ontslagen?

De **Voorzitter:** Het is in ieder geval in de periode geweest, dat u Minister was.

A. Het waren geen zodanige verschillen, dat men kon spreken van een conflict. Ik vermoed, dat hij zelf zijn ontslag heeft gevraagd. In Washington waren een landmacht-attaché en een marine-attaché. De invloed van die attaché's was niet zo belangrijk.

67252. De **Voorzitter:** Is u iets bekend van de vorming van een olie-unit?

A. Dit punt is ook herhaaldelijk besproken. Het was, naar ik meen, een voorstel van de heer *van Mook*.

67253. De **Voorzitter:** Een strijdpunt hierbij was, of men hiervoor Nieuw-Guinea zou nemen of Sumatra. Nieuw-Guinea lag in de Amerikaanse zone en Sumatra in de Engelse zone. De heer *van Mook* stond op het standpunt, dat Sumatra het beste zou zijn, maar de Nederlandse Regering achtte Nieuw-Guinea het beste.

A. Er waren hierbij verschillende aspecten, die vele malen zijn besproken.

67254. De **Voorzitter:** Hier is een getuige geweest, die heeft gezegd, dat juist ten gevolge van dit verschil van mening van deze zaak niets is terechtgekomen.

A. Het betrof hier een betrekkelijk klein aantal mensen.

67255. De **Voorzitter:** U heeft waarschijnlijk geen bemoeienis gehad met de havendistricten?

A. Dat is een marine-afdeling geweest.

67256. De **Voorzitter:** Wat weet u omtrent de opleiding van de gezagsbataljons in Australië? De heer *van Mook* wilde namelijk ongeoefende recruten naar Australië zenden, in tegenstelling met de mening van de Regering.

A. Ik herinner mij de gang van zaken niet.

62757. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk heeft u wel bemoeienis gehad met de repatriëring van krijgsgevangenen?

A. Neen, dat is later geweest.

67258. De **Voorzitter:** Weet u ook niets van de voorbereiding hiervan?

A. Het Militair Gezag is hiermee belast geweest.

67259. De **Voorzitter:** Bij S.H.A.E.F. zijn voorbereidingen hiervoor gemaakt. Daarbij was een Nederlandse vertegenwoordiger, o.a. de heer *Suylen*. Heeft de Nederlandse Regering zelf een plan gemaakt, dat aan S.H.A.E.F. is voorgelegd?

A. Ja zeker, en de Nederlandse Regering is met S.H.A.E.F. hierbij vrijwel tot overeenstemming gekomen.

67260. De **Voorzitter:** Is de heer *Suylen* tijdens uw Ministerschap afgetreden?

A. Ik weet het niet precies. Hij is afgetreden na een conflict met een der geallieerde militaire autoriteiten in Nijmegen.

67261. De **Voorzitter:** Door u is een Bureau Organisatie Generale Staf ingesteld, op 1 December 1942. Waarom werd naast de M.V.T. nog een afzonderlijk bureau ingesteld? Kon M.V.T. niet worden uitgebreid?

A. Bureau O.G.S. hield zich bezig met de studie van de reorganisatie van de weermacht en stond onder leiding van de heer *van Voorst Evekink*. Dit was een geheel andere taak dan die van M.V.T., die de terugkeer naar Nederland voorbereidde met alle vraagstukken, die daarmee verband hielden. De taak van het Bureau O.G.S. was meer een studie-object, dat geleid heeft tot een uitgewerkt plan, welk plan uiteraard eerst na thuiskomst kon worden behandeld, omdat men niet in Londen de Nederlandse weermacht kan gaan reorganiseren.

67262. De **Voorzitter:** Bureau O.G.S. heeft later de naam gekregen van Bureau Expeditionnaire Macht, ook onder leiding van de heer *van Voorst Evekink*. We hebben hier verschillende klachten gehoord over de veel te zwakke bezetting van dat bureau. Is dit naar uw oordeel juist?

A. Naar verhouding niet. De heer *van Voorst Evekink* beschikte over een staf van officieren, doch kon er steeds meer gebruiken.

67263. De **Voorzitter:** Had hij niet te weinig personeel in verhouding tot de taak, die aan dit bureau was opgedragen? Deze taak hield in de vorming van de Expeditionnaire Macht en was dus zeer belangrijk.

A. Dat was het zeker. De mensen moesten worden uitgezonden en opgeleid. Toen uitgemaakt was, dat de opleiding in Engeland zou geschieden, hield de taak van dit bureau hoofdzakelijk in, overleg met de Engelse legerautoriteiten. Er moesten hiervoor plannen worden opgemaakt, schema's opgesteld en er moesten verschillende vraagstukken worden besproken. Naar mijn gevoel had hij daarvoor een vrij behoorlijke staf. Op alle bureaux was het overdruk.

67264. De **Voorzitter:** De heer *van Voorst Evekink* heeft een beknopt overzicht betreffende de vorming van een Expeditionnaire Macht geschreven, toen Minister *de Quay* Minister van Oorlog ad interim is geworden. Hij zegt daarin ook, dat hij op 20 April 1944 door u is belast met de voorbereiding van de opleiding en de vorming van de Expeditionnaire Macht. Op 3 Mei 1944, onmiddellijk na de naamswijziging dus, schrijft hij weinig vertrouwen te hebben in het slagen in de hem toevertrouwde taak: In de eerste plaats uit hoofde van het, aan het door de Regering eerst in de tweede helft van April 1944 genomen besluit, voorafgegane tijdverlies van ongeveer 2 jaren. In de tweede plaats in verband met zijn ondervinding, dat de Minister van Oorlog met betrekking tot de beschikbaarstelling van het voor de onderwerpelijke voorbereiding vereiste personeel onvoldoende prioriteit placht te verlenen.
In de eerste plaats houdt dit dus een klacht in, dat uw beslissing te laat is gekomen.

A. Hij spreekt hier van 2 jaar tijdverlies, dus dan zou deze moeten zijn genomen in April 1942. We waren toen toch nog lang niet bevrijd en van de voorbereiding van een Expeditionnaire Macht kon toen nog geen sprake zijn.

67265. De **Voorzitter:** De stafcommissie kwam in dit opzicht tot bepaalde conclusies omstreeks de jaarwisseling 1942—1943. Daarop zal hij wel het oog hebben gehad.

A. De voorbereiding is in een latere periode aangevangen in overleg met de Britten, die in 1942 waarlijk niet in een positie waren om toen daar ernstige aandacht aan te besteden. Ze hadden de handen zelf meer dan vol.

67266. De **Voorzitter:** Hij schrijft verder:

> „Terwijl dus, wat den beschikbaren tijd van voorbereiding betreft, het door de Regeering zoo lang talmen met het nemen van een beslissing (20 April 1944) zich volledig heeft gewroken, ziet het er met de beschikbaarstelling van personeel om de omvangrijke voorbereidingen uit te voeren niet beter uit: het Bureau Expeditionnaire Macht heeft tot op heden nimmer beschikt over het minimum getal medewerkers, dat noodig zou zijn om de voorbereidingen naar den eisch te doen verloopen."

Ontkent u dit?

A. Ja, ik wil gaarne aannemen, dat hij krap in zijn personeel zat zoals iedereen, maar dat er een zekere nalatigheid was hem ruimer te voorzien, moet ik tegenspreken. De heer *van Voorst Evekink* wenste inderdaad meer personeel, maar het was niet beschikbaar.

67267. De **Voorzitter:** Waarom stond het Bureau O.G.S. buiten departementaal verband?

A. Zijn taak was een studie-opdracht, die geen onmiddellijk verband hield met de departementale werkzaamheden. De voorbereiding van de reorganisatie van het leger was wel uiterst belangrijk, maar toentertijd nog niet actueel. Daarover heeft O.G.S. zich lange tijd beraden en toen het schema gereed was, is dit onderworpen aan het oordeel van de generale staf, die een ander inzicht had. Het ging om de vraag van een leger op ruime schaal, zoals tot dusverre gebruikelijk, of wel een kernleger, modern en volledig gewapend en uitgerust en daarnaast een hulpleger. De heer *van Voorst Evekink* werd bijgestaan door kolonel *Sas,* die het systeem aanbevolen had van een leger op ruime schaal. De stafcommissie was met 7 van de 9 stemmen vóór een kernleger, in afwijking van de mening van de heren *van Voorst Evekink* en *Sas,* die beiden vóór het leger op ruime schaal waren en hiervoor een plan hadden uitgewerkt. Deze studie was een nuttige en nodige leidraad voor andere besprekingen.

67268. De **Voorzitter:** Hier is weleens de suggestie gedaan, dat het goed zou zijn geweest, wanneer het kader van de Irene-Brigade gebruikt zou zijn voor de opleiding van de Expeditionnaire Macht. Is daarvan in die tijd sprake geweest?

A. Neen, daarvan is geen sprake geweest. Er was geen tijd voor. Bovendien was het kader daarvoor onvoldoende, hetgeen het zwakke punt was.

67269. De **Voorzitter:** Op het ogenblik ben ik aan het einde van mijn vragen gekomen, die ik u had willen stellen. Heeft u zelf nog iets mede te delen?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 14 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

Jhr. WILLEM BOREEL,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
directeur Algemene Nederlandse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer.

Hij legt de eed af als getuige.

67270. De **Voorzitter:** Wilt u mij de functies opgeven, die u hebt vervuld in de jaren van 1940 tot 1945?

A. In 1940 was ik sous-chef van de marinestaf in den Haag. Bij het oversteken van Ostende naar Engeland op 14 Mei 1940 ben ik chef van de marinestaf geworden tot October 1941. Daarna ben ik teruggesteld tot stafofficier bij de marinestaf en ik ben dat gebleven tot 16 September 1942, waarna ik heb gediend aan boord van de Britse air-craft carrier „Furious", tot half Februari 1943, meen ik. Daarna ben ik in Londen geweest zonder speciale functie, heb mij toen op de hoogte gesteld van de opleiding van het vliegpersoneel voor de vliegkampschepen, waarna ik begin Juni 1943 naar Suriname ben gezonden, in de functie van oudstaanwezend zeeofficier.

Van half Januari tot half April 1944 ben ik waarnemend militair commandant in Curaçao geweest, waarna ik weer ben teruggekeerd naar Suriname in de functie van oudstaanwezend zeeofficier.

Einde Mei 1945 ben ik militair commandant in Curaçao geworden tot October 1945, waarna ik werd teruggeroepen naar Nederland, waar ik, naar ik meen, 1 November ben aangekomen. In November werd ik aangewezen als commandant van de „Karel Doorman", die in Januari 1946 in dienst moest worden gesteld. Toen ik op 31 December 1945 hoorde, dat ik was gepasseerd voor een hogere rang, heb ik onmiddellijk mijn ontslag ingediend. Op het Departement van Marine heb ik gelezen, dat kapitein-ter-zee *Boreel* naar eigen verkiezing in dienst kon blijven dan wel ontslag kon nemen. Ik voelde mij toen van de plicht ontheven als officier het land te blijven dienen, als het land nog in oorlog is, want ik voor mij vond, dat Nederland zich nog in een oorlogstoestand bevond door alle moeilijkheden, die wij in Indië hadden. Op 1 April 1946 ben ik uit de dienst getreden.

67271. De **Voorzitter:** Bij het begin van de oorlog was u dus souschef van de marinestaf in den Haag. Kunt u ons iets vertellen over het vertrek van de marine naar Engeland?

A. De marinestaf was in November 1939 verspreid. Ik was sous-chef van de marinestaf, belast met de afdeling Organisatie; omdat de oorspronkelijke marinestaf niet was berekend op het overnemen van een oorlogstaak in de mobilisatie en oorlog, was de staf met een grotere afdeling operaties en een grotere afdeling inlichtingen uitgebreid. Voordien had de sous-chef van de marinestaf nog wel met beide afdelingen te maken, maar door deze veranderingen werd de positie van sous-chef van de staf een andere en hierin was organisatorisch niet direct voorzien.

Die positie van sous-chef van de staf is van de ondergeschikte stafofficieren de enige, die in de wet wordt genoemd. Het was dus een officiële functie. Zodoende had ik — zij het niet veel — toch wel iets te maken met de afdelingen operaties en inlichtingen, wanneer er organisatorische brieven moesten uitgaan. Mijn afdeling was gevestigd Amaliastraat 3, terwijl de andere afdelingen werden gehuisvest op de Badhuisweg, waar ook de chef van de marinestaf zijn intrek had genomen. Ik ging daar ook geregeld heen en ik herinner mij, dat de laatste keer, vóórdat de oorlog uitbrak, op de avond van de 9de Mei, men daar wachtte op de berichten van de chef van de staf, die bij de opperbevelhebber was om te horen wat de laatste berichten uit Berlijn waren. Toen de chef van de staf met die berichten was teruggekomen, begrepen wij, dat het mis was. Ik ben toen naar mijn bureau teruggegaan en werd in de loop der volgende dagen geregeld naar de Badhuisweg geroepen. Ik woonde toen in de Amaliastraat en zo nu en dan was aan de officieren toegestaan om een half uur naar huis te gaan. Verschillende besprekingen op de Badhuisweg heb ik meegemaakt.

67272. De heer **Korthals:** Dit was toch in de oorlogsdagen?

A. Ja, deze besprekingen betroffen o.a. het vertrek van de chef staf en enige officieren. Ik herinner mij, dat ik eens om ongeveer 9 uur 's morgens bij de chef van de staf was, toen hij mij mededeelde, dat H.M. de Koningin was vertrokken of zou vertrekken, en dat de Regering die dag om 12 uur zou vertrekken. Ik kan mij dit nog goed herinneren, omdat het een grote schok voor mij was. De marine was niet geprepareerd om over te gaan naar Engeland om vandaar uit de strijd voort te zetten. Wij hadden dit wel steeds in gedachten gehad; er was echter niets voor voorbereid. Alleen de laatste dagen, misschien de laatste weken, waren hierover besprekingen geweest met de marine-attaché in Londen. Er was misschien wel iets voorbereid, maar omdat dit op de Badhuisweg geschiedde, was ik er niet geheel van op de hoogte. Ik heb toen nog de opmerking gemaakt, dat wij toch een volkomen verkeerde politiek hadden gevolgd. Wij zagen nu geen kans om de marine en de nodige voorraden naar Engeland over te krijgen. Er zijn daarna nog enige conferenties geweest over het vertrekken naar Engeland, en er is toen de laatste keer beslist, dat wij zouden gaan. Op een gegeven ogenblik kreeg ik de opdracht om een groep vliegtuigen, die op de Westeinderplas waren gestationneerd, gereed te houden om naar Zeeuwsch-Vlaanderen te kunnen vertrekken. Dit is niet doorgegaan. Op de 14de Mei zijn wij vanuit Scheveningen met een vissersman naar Ostende vertrokken met de bedoeling naar Zeeuwsch-Vlaanderen te gaan.

67273. De heer **Korthals:** Was u in het gezelschap van de heer *Furstner*?

A. Ja, met nog enige andere officieren. Ik had alle officieren van mijn bureau meegenomen. Ik heb ze geen gelegenheid gegeven hier te blijven.

67274. De **Voorzitter:** Kunt u namen noemen van degenen, die zijn meegegaan?

A. Van mijn afdelingen waren er bij: kolonel *Verschuur,* van de administratie; de officier *van Houten* van de administratie — de latere Secretaris-Generaal —; verder de officier van de administratie *Oosterhuis.* Bovendien waren er van de Badhuisweg bij: kolonel *Feteris,* luitenant-ter-zee *Nuboer.* Er waren ook officieren bij van de staf van de Franse generaal *Mittelhauser,* die op het laatste moment, toen wij op de Badhuisweg te zamen waren, nog kwamen aanlopen om te vragen, of voor hen gelegenheid bestond mee naar Engeland te gaan, omdat zij niet van plan waren zich hier gevangen te laten nemen. Wij zijn niet in Ostende, maar in Duinkerken terechtgekomen. Toen wij daar aankwamen, was de aftocht uit Zeeland in volle gang. In Duinkerken begonnen de Belgen naar het zuiden te trekken. Er is toen besloten, dat wij naar Engeland zouden oversteken. De Franse admiraal heeft hiervoor twee torpedojagers ter beschikking gesteld, waarmee wij zijn overgestoken naar Dover. Op 16 Mei 1940 zijn wij om 9 uur uit Duinkerken gegaan en om half-één zijn wij in Engeland aangekomen, waarna wij rechtstreeks per auto naar Londen zijn gegaan. Door de zorgen van de marine-attaché en enige helpers hebben wij de 5de verdieping van C. & A. naast Hereford House kunnen betrekken. De 18de Mei zijn wij met het werk begonnen. Ik heb aan boord van de „Cyclone", een van

de jagers, waarmee wij overstaken, met de chef van de staf besproken, hoe de verdere indeling zou worden. De chef van de staf werd uit de aard van de zaak bevelhebber. Er is toen besloten, dat overste *Harmsen* de afdeling Personeel onder zich zou krijgen, kolonel *Feteris* zou de afdeling Materieel beheren en ik zou chef van de staf zijn, totdat een oudere officier de zaak kon overnemen. Ik stond er niet speciaal op — overste zijnde — om chef van de staf te worden, maar ik achtte het mijn plicht, aangezien ik hier sous-chef van de staf was geweest.

Voordat ik verder ga, zou ik graag een mededeling doen, en dit is gewenst, omdat hetgeen ik daarin vertel van invloed kan zijn op alles, wat ik verder zal antwoorden, en u na het vernemen hiervan van oordeel kunt zijn, dat mij geen vragen meer behoeven te worden gesteld.

De kwestie van de functie van chef van de staf is voor mij een zeer belangrijke geweest. Nadat ik anderhalf jaar deze functie had bekleed, is er een andere bezetting gekozen door de leiding van de marine in Londen. Toen de bevelhebber der zeestrijdkrachten Minister werd, was het mijns inziens ook nodig, dat er een chef van de staf kwam met voldoende strepen. Er waren in Engeland kolonels, die waarschijnlijk door de bevelhebber der zeestrijdkrachten niet als chef van de staf werden gewenst. Ik herinner mij nl., dat op een gegeven ogenblik — het was twee of drie weken na aankomst in Londen —, nadat ik had medegedeeld, dat er oudere kolonels waren, die de functie van chef van de staf op zich zouden kunnen nemen, zodat ik dan naar mijn functie van sous-chef van de staf zou teruggaan — een bescheidenheid, die ik nu achteraf bijzonder betreur — mij door hem werd gezegd, dat ik chef van de staf zou zijn en blijven. Ik ben dan ook chef van de staf geweest en ik heb me in die functie ook doen gelden, wat soms zeer lastig was tegenover afdelingshoofden, die een hogere rang hadden dan ik. Na anderhalf jaar moest er een chef van de staf komen met een hogere rang dan ik had. De admiraal had mij in de loop van de tijd tweemaal gezegd, dat hij overwoog om mij als chef staf de acting rang van captain te geven. Ik heb dit de admiraal afgeraden, omdat oudere officieren dan ik aan boord van de schepen dienden als commandant, die niet in de captainsrang konden worden bevorderd, omdat zij ondergeschikt in een Engels flotielje voeren. Ik zou wel trachten me zo te handhaven. In de marine zou anders het praatje rondgaan, dat men achter de schrijftafel werd bevorderd, terwijl men geen kans op bevordering had, wanneer men de kastanjes uit het vuur haalde. Nadat de admiraal, toen hij Minister was geworden, had besloten, dat er een chef van de staf van hogere rang zou komen, heb ik zelf aangeraden hiervoor kapitein-ter-zee *Termijtelen,* die toen in Indië diende, te benoemen. Ik heb aan de admiraal verzocht mij naar zee te laten gaan. In die anderhalf jaar heb ik veel officieren naar zee en naar de vliegtuigen gestuurd en ik heb alle bewondering voor de plichtsbetrachting en plichtsopvatting van de officieren. Het was weliswaar moeilijk om van een rustige baan op kantoor — men was daar ook niet veilig, omdat men iedere dag bombardementen kon verwachten — over te gaan naar de oorlogsdienst op zee. Maar zij gingen. Ik heb daarover geen klachten. Men moest daarbij dikwijls hard zijn, maar ik heb het gedaan, omdat ik wist, dat, wanneer het mijn tijd was, ik ook zou gaan. Ik vond die tijd na anderhalf jaar wel gekomen en daarom heb ik gevraagd naar zee te mogen. Dit werd geweigerd, omdat ik de functie zou krijgen van sous-chef van de staf. Ik heb de admiraal in behoorlijke bewoordingen gezegd, dat dit geen methode was. Ik heb gewacht totdat de heer *Termijtelen* kwam, die na drie maanden arriveerde. Ik heb met hem en met de admiraal nog eens en nog eens hierover gesproken. Ik heb uitgelegd, dat ik dit als een klap in mijn gezicht voelde en dat ik het bovendien een vreemde verhouding vond tegenover de andere eigen officieren en tegenover de Engelse officieren van de admiraliteit, waarmee ik veel had te maken. Er werd echter anders beslist en ik werd teruggesteld in functie. Ik heb in deze functie gewoon stafofficierswerk moeten doen. Ik heb mij over deze terugstelling zeer onvergenoegd getoond. De breuk is enorm geworden. Het was een minderwaardige bejegening. Ik kon niet weg bij de marine — een officier vraagt geen ontslag in oorlogstijd —, ik was aan handen en voeten gebonden, want het klachtrecht was afgeschaft. Er waren geen hogere officieren, waarbij men zich kon beklagen. Dit is op een grote vete uitgelopen. De opvattingen, de code of honour van deze beiden heren zijn anders dan die van mij. Ik heb echter gedaan, wat ik moest doen, zij het onder protest.

67275. De **Voorzitter:** Tussen wie was deze breuk?

A. Het betreft hier admiraal *Furstner* en admiraal *Termijtelen.* Dit is hetgeen ik u had willen zeggen. U vindt het misschien niet nodig mij nog verder te vragen. Het is de oorzaak geweest van mijn ontslagaanvrage en dat ik mij heb gedistantieerd van de marine. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit is een persoonlijke zaak, die voor uw onderzoek van geen waarde is. Alleen voor mij is zij belangrijk. Ik kan mij voorstellen, dat u niet nodig vindt, dit alles in de notulen op te nemen. U weet nu, wat mijn standpunt is, wanneer ik verklaringen zou moeten afleggen eventueel ook aan de marine. Ik ben het niet helemaal eens geweest met het marinebeleid. Deze kwestie van achter de schrijftafel en op de vloot is voor mij wat marinebeleid betreft altijd heel belangrijk geweest.

67276. De **Voorzitter:** Wat u vertelt, behoort ook tot het marinebeleid. Waarin bestaan nu precies uw bezwaren? Als ik het goed heb begrepen, is uw bezwaar niet, dat u van chef van de marinestaf later sous-chef van de marinestaf is geworden. Uit uw redenering heb ik begrepen, dat zodra er een hoger officier beschikbaar zou zijn, u zou toestemmen, dat deze chef van de staf zou worden en dat u in uw oude functie van sous-chef zoudt terugkeren. Is uw bezwaar, dat u gewoon stafofficier bent geworden?

A. Neen. Er zijn verschillende officieren in het noorden van Engeland aangekomen, in de havens ten noorden en ten zuiden van Londen. Er ging enige tijd mee heen, voor wij een rapport hadden opgemaakt van wie er allemaal in Engeland waren. Toen ik wist, dat er officieren van hogere rang waren overgestoken, die op eigen houtje naar Engeland waren gegaan, heb ik aangeboden, dat er een officier van hogere rang chef van de staf zou worden. Toen ik echter zeer beslist chef van de staf moest worden, zou ik ook chef van de staf zijn en nam later geen genoegen meer met terugzetting naar sous-chef van de staf. Ik wilde toen liever naar de vloot.

67277. De **Voorzitter:** Nu is de zaak duidelijker geworden. U zei zoëven, dat u de opvatting kende van de andere heren. Welke waren die opvattingen?

A. De opvatting omtrent de terugzetting ken ik niet. Ik ga in ieder geval niet met deze manier van doen akkoord. Men zet geen officier, die anderhalf jaar in de moeilijkste periode heeft gediend, in een lagere functie terug. Ik heb dat ook op zeer behoorlijke wijze duidelijk gemaakt. Er zou voor mij wel een plaats op een schip zijn geweest. Ik had bovendien mijn opvolger gaarne willen inwerken, maar op een gegeven ogenblik werd achter mijn werk een punt gezet. Tot het einde toe heb ik gedaan wat moest gebeuren.

67278. De **Voorzitter:** Ik meende, dat u had gezegd, dat u wel op de hoogte was van de opvattingen, die hebben geleid tot deze daad. Ik heb dit dus verkeerd begrepen.

Dit is duidelijk een kwestie van beleid van de Minister van Marine. U hebt zoëven verteld, dat er ook een breuk was ontstaan met de heer *Termijtelen.* In hoeverre draagt de heer *Termijtelen* in deze zaak naar uw mening verantwoordelijkheid?

A. De heer *Termijtelen* is chef van de staf geworden. Officieren zijn verplicht de belangen van hun ondergeschikten voor te brengen bij hogergeplaatsten. Toen ik mij op een gegeven moment bij de heer *Termijtelen* beklaagde, geschiedde dit met de bedoeling, dat hij mijn klacht zou voorbrengen bij de admiraal. De heer *Furstner* en de heer *Termijtelen* waren het echter samen zo eens, dat men er niet tussen kwam.

67279. De **Voorzitter:** Op een bepaald moment heeft de Minister van Marine besloten, dat de heer *Termijtelen* chef van de staf zou worden. De heer *Termijtelen* kon daaraan dus niets doen?

A. Neen. Ik heb zelf de heer *Termijtelen* als chef van de staf voorgesteld.

67280. De **Voorzitter:** Wat is dan precies uw bezwaar tegen de heer *Termijtelen?* Alleen, dat hij uw klachten niet in overweging heeft willen nemen?

A. Ik ben zo ontzettend kwaad geworden, en als ik er weer aan denk, word ik weer wild. Ik heb het bijltje er bij willen neerleggen, wat echter tenslotte niet is gebeurd. Ik heb doorgediend en doorgewerkt, zij het onder protest. Dit heeft tien maanden geduurd, totdat ik eindelijk naar de vloot werd gestuurd, en wel op een Britse aircraft carrier. Wanneer ik zonder protest achter de schrijftafel was blijven zitten, had men op de vloot de indruk gehad, dat ik liever veiliger achter de schrijftafel wilde blijven met een lagere functie dan op de vloot in de mij toekomende.

67281. De **Voorzitter:** Het is mogelijk, dat hierachter een zakelijke achtergrond is gelegen, zoals dat het geval is geweest bij verschillende officieren van de generale staf van de landmacht, die op nonactiviteit zijn gesteld. Heeft uw geval daarmee verwantschap?

A. Neen, men wilde mij niet missen. Men wilde van twee wallen eten en dat stond mij niet aan.

67282. De heer **Korthals:** Mag ik nog even teruggaan naar de periode, dat u in Nederland verbleef, naar aanleiding van wat u hebt gezegd over de samenwerking in de oorlogsdagen? Uiteraard had u vóór de oorlog regelmatig contact met de chef van de marinestaf. Als ik het goed heb begrepen, is het contact in de oorlogsdagen voortgezet, hoewel de chef op de Badhuisweg verbleef en u in de Amaliastraat. Moeilijkheden van verkeer en dergelijke heeft u niet ondervonden?

A. Neen, wij hadden auto's ter beschikking.

67283. De heer **Korthals:** Ik begrijp verder uit uw verhaal, dat u van belangrijke beslissingen onvoldoende op de hoogte was als sous-chef van de marinestaf. U vernam b.v. op het laatste ogenblik pas, dat de marine naar Engeland zou gaan.

A. Ik zou dit anders willen uitdrukken. Ik geloof, dat er geen plan was om naar Engeland over te steken en dat dit plan eerst langzamerhand is gekomen. Wij wisten ook niet, dat H. M. de Koningin naar Engeland zou gaan, ook niet van het vertrek van de Regering naar Engeland. Naar mijn mening was dit voor de chef van de marinestaf even vreemd als voor mij. Hij zal het iets eerder hebben vernomen.

67284. De heer **Korthals:** Ik bedoel eigenlijk, dat, wanneer dit plan in die dagen is gerijpt, het onvoldoende met u is overlegd.

A. Ik geloof, dat er geen overleg met mij had moeten worden gepleegd. Dat de marine in Engeland zou doorvechten, is pas die laatste dag besloten. Wij zouden eerst naar Zeeuwsch-Vlaanderen gaan en daarna naar Ostende om te trachten in Zeeuwsch-Vlaanderen een nieuwe weerstand op te zetten. Door de omstandigheden is dit allemaal anders gelopen.

67285. De **Voorzitter:** Waren er in die oorlogsdagen defecten in de samenwerking tussen de chef en de sous-chef van de staf of harmonieerden dezen toen goed?

A. Het ging best. Ik was in 1939 pas van de vloot gekomen en kreeg daarna de functie van sous-chef van de staf. U begrijpt, dat dit een grote overgang was. Ik was er van overtuigd, dat de oorlog zou uitbreken. Er was een enorme hoeveelheid werk, dat ook een gedeelte van de nacht in beslag nam. Om over te schakelen van een schip naar het bureau neemt natuurlijk enige tijd. Zodoende heb ik dan ook niet geprotesteerd en ik heb dit ook nooit gedaan toen de admiraal een andere organisatie koos voor de werkzaamheden van de staf en de functie van sous-chef een veel minder belangrijke werd. De organisatie was, zoals deze in het Mobilisatievoorschrift stond, daarin echter zeer summier en onvoldoende uitgewerkt. De commandant van de marine in Nederland b.v. zat in Den Helder en commandeerde vandaar uit in vredestijd het gehele personeel in Nederland. De omstandigheden werden moeilijker door de mobilisatie en nu kwam het commando van het gehele personeel aan de chef van de marinestaf, die in vredestijd zich nooit met deze zaak had bemoeid. Dit heeft tot moeilijkheden aanleiding gegeven. Wij zijn in de Amaliastraat begonnen met een nieuw plan voor een eventueel in te stellen Mobilisatievoorschrift. Dit is echter niet gereedgekomen.

67286. De **Voorzitter:** Heeft de Minister van Marine u persoonlijk mededeling gedaan van het feit, dat de heer *Termijtelen* chef van de staf zou worden?

A. Zeker.

67287. De **Voorzitter:** Hebt u toen ook gelegenheid gehad om eventuele bezwaren naar voren te brengen?

A. In die anderhalf jaar heb ik geen moeilijkheden gehad, maar plotseling kwam deze kwestie, die ik niet kon accepteren. In vredestijd zou dit tot mijn ontslagaanvrage hebben geleid. Ik heb getracht op alle mogelijke manieren de admiraal te overtuigen. Er is nog een geval van hetzelfde soort geweest, ik heb dit echter kunnen tegenhouden, het is niet doorgegaan.

67288. De **Voorzitter:** Welke werkzaamheden waren u in die eerste tijd in Engeland als chef van de marinestaf opgedragen?

A. Wij moesten de vloot zo spoedig mogelijk zeeklaar maken. De schepen moesten worden bevoorraad en bemand. Hierover moesten vele besprekingen worden gevoerd met de admiraliteit. Onze marineattaché bij de admiraliteit voerde veelal deze besprekingen. Hiermee hadden wij onze handen vol. De kanonnen van de schepen moesten worden verwisseld, er was geen munitie voor. De laatste twee dagen in Nederland had ik niet meer dan 75 torpedo's er uit kunnen krijgen met de onderzeeboten en met coasters, ook al omdat het Noordzeekanaal werd geblokkeerd. Ik meen, dat er nog 4 of 5 coasters met munitie uitgekomen zijn voordat de zaak was geblokkeerd. Dit was één of twee dagen voordat ons vertrek naar Engeland plaats vond en dit is dan ook het bewijs, dat men er kort over heeft gedacht naar Engeland te gaan. Al deze aanvullende voorraden moesten in Engeland eerst zeker worden gesteld. Men moest aanvullingen krijgen van personeel, munitie en kanonnen voordat wij de schepen konden gebruiken. Dit heeft een tijd geduurd, maar na ongeveer drie à vier weken waren de marineschepen weer in de strijd betrokken.

67289. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de aankomst, de concentratie en de distributie van de verschillende schepen van de Marine?

A. Ik zou niet meer precies kunnen zeggen hoe het is gegaan. Falmouth was ons als haven toegewezen om ons moederschip voor het personeel, de „Westernland" te stationneren. Er zijn daar ook mijnenleggers geweest, die later zijn doorgestuurd naar de havens om opgeknapt en uitgerust te worden. Verder lagen er torpedoboten en mijnenleggers in Portsmouth. In Hull lagen naar ik meen, de „Willem van der Zaan" en „Sumatra". De „Heemskerck" lag, als ik het wel heb, in Portsmouth. Wij moesten enkele schepen al gauw gaan gebruiken, aangezien H.K.H. Prinses *Juliana* en de kinderen met de „Sumatra" en de „Heemskerck" naar Canada zouden gaan, wat 14 dagen, nadat wij in Engeland aankwamen, ook is gebeurd.

67290. De **Voorzitter:** Was uw werk van administratieve of operationele aard?

A. De marinestaf heeft geen operationele taak in Engeland gehad. De operaties geschiedden door de Engelsen. Wij konden wel van advies dienen en wij konden onze mening naar voren brengen, maar een operationele afdeling is er in Engeland bij de staf niet geweest.

67291. De **Voorzitter:** Het werk beperkte zich dus tot administratie?

A. Ja, ook organisatie en het verzamelen van de gegevens betreffende datgene, wat wij hier in Holland hadden meegemaakt. Iedereen had in de oorlogsdagen een klein gedeelte van het land in oorlogsomstandigheden bekeken en daarover moest een rapport worden opgemaakt, waaruit men conclusies kon trekken omtrent wat er gebeurd was. Daaruit moesten wij distilleren wat eventueel voor later kon worden gebruikt. Personeel was er maar mondjesmaat. Veel leden van het personeel waren ziek. Ik wil hiermede geen blaam werpen op het personeel, dat behoorlijk zijn dienst heeft gedaan, maar de geest moest eerst op de oorlog worden gericht.

67292. De **Voorzitter:** De stemming was dus niet zo goed?

A. In het begin van ons verblijf in Engeland was de stemming verward, verstomd, men had onder het personeel geen oorlog verwacht. De mensen moesten eerst dus even verwerken wat zij zo kort geleden hadden meegemaakt.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De mensen hadden hier nooit gevochten; het is dus heel goed te begrijpen, dat zij eerst enige tijd nodig hadden om zich aan te passen.

A. Het heeft niet langer dan 6 weken geduurd, toen was alles over.

67293. De **Voorzitter:** U stond dus rechtstreeks onder de bevelhebber der zeestrijdkrachten?

A. Ja.

67294. De **Voorzitter:** Kan de verandering in uw positie ook mede zijn beïnvloed door het feit, dat Minister *Dijxhoorn* is afgetreden?

A. Er werd een Ministerie van Marine ingesteld.
Daar was ik sterk voor. Ik geloof niet, dat het aftreden van de heer *Dijxhoorn* hier iets mee heeft te maken.

67295. De **Voorzitter:** Ik kan mij indenken, dat de ideeën van de bevelhebber der zeestrijdkrachten meer naar voren kwamen, toen deze Minister werd.

A. Ik geloof het niet. Ik deed mijn werk naar mijn idee op dezelfde wijze als tevoren en ik heb er nooit klachten over gehoord. Het is mij dus niet opgevallen.

67296. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De moeilijkheden bestonden niet toen Minister *Dijxhoorn* Minister was. Anders had u zich tot hem kunnen richten. Ze zijn dus pas gekomen, toen de heer *Furstner* Minister van Marine werd.

A. Ja.

67297. De **Voorzitter:** U hebt dus bijna een jaar in de teruggestelde functie moeten dienen. Waarschijnlijk hebben deze moeilijkheden wel invloed gehad op de behartiging van de Nederlandse zaak in het algemeen. De sfeer was daardoor niet van die aard, dat zij bevorderend werkte op de gang van zaken?

A. Neen. Het was niet bepaald een goede situatie. Ik heb er voortdurend op aangedrongen, dat ik elders werd geplaatst. Het is echter niet gebeurd. Hieruit maak ik op, dat ik het werk, dat mij is opgedragen, naar behoren heb verricht.

67298. De **Voorzitter:** U is toen aan boord van de Britse aircraft carrier Furious gekomen en daar hebt u een taak gehad tot half Februari 1943. Welke functie had u daar?

A. In Augustus 1942 was ik kapitein-ter-zee geworden en in September ben ik naar de Furious gegaan. Ik moest daar het een en ander leren, omdat een aircraft carrier iets nieuws voor ons was: eerst oefende het schip in Engelse wateren en daarna is het ook in actie geweest.

67299. De **Voorzitter:** U kunt deze tewerkstelling dus beschouwen als een studie-opdracht?

A. Ja, als u het zo noemen wilt.

67300. De **Voorzitter:** Het gebeurde in Engeland wel meer. Hebt u hierover moeten rapporteren?

A. Ja, ik heb een rapport ingediend.

67301. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat later van dit rapport is gebruik gemaakt?

A. Dit rapport is door mij in 1943 ingediend en in 1946 hebben we aircraft carriers gekregen. Toen ik de opdracht kreeg mij voor de „Karel Doorman" gereed te houden, heb ik het rapport zelf nog eens doorgelezen.

67302. De heer **Korthals:** Ik neem aan, dat de benoeming tot commandant van de „Karel Doorman" wel zal zijn geschied met inachtneming van het feit, dat u er een speciale studie van hebt gemaakt?

A. Inderdaad.

67303. De **Voorzitter:** U bent daarna in Londen geweest zonder speciale opdracht. U hebt toen een studie gemaakt over de vliegopleiding voor de vliegkampmoederschepen in Engeland. Moest u hiervoor een project opstellen?

A. Neen, toen ik van de aircraft terugkwam, had de heer *Termijtelen* intussen steeds hogere rangen doorlopen, hoewel hij als kapitein-ter-zee in Engeland was aangekomen. Hij vroeg mij toen, of ik mijn oude plaats wilde innemen.

67304. De **Voorzitter:** Bedoelt u de latere functie?

A. Ja, als stafofficier.

67305. De **Voorzitter:** U heeft hierop zeker ontkennend geantwoord?

A. Natuurlijk.

67306. De **Voorzitter:** Heeft u toen aan de opleiding voor de vliegkampschepen gewerkt?

A. De actie in de Middellandse Zee, die ik met deze aircraft carrier heb meegemaakt, heeft mij in contact gebracht met veel officieren. Ik had zodoende in de Engelse Navy volkomen vrije toegang. De commandanten van de aircraft carriers hebben mij overal uitgenodigd om eens te komen kijken; het is een heel bedrijf. Er zijn verschillende richtingen van opleiding mogelijk bij die aircraft carriers. Men had er bij de marine geen bezwaar tegen, dat ik deze bezoeken bracht, waardoor ik mij in het werk kon bekwamen.

67307. De **Voorzitter:** U had hiervoor dus geen bepaalde opdracht?

A. Neen.

67308. De **Voorzitter:** U was formeel dus eigenlijk op nonactief?

A. Ja. Daarna ben ik door de Minister opgeroepen om naar Suriname te gaan.

67309. De **Voorzitter:** Heeft de Minister u hiervan zelf mededeling gedaan?

A. Ja, ik heb gewezen op het feit, dat een luitenant-ter-zee 1ste klasse, in Suriname dienende, door iemand in de rang van kolonel werd vervangen.

67310. De **Voorzitter:** U had dus wel bezwaren tegen deze aanstelling?

A. Ja.

67311. De **Voorzitter:** Desondanks heeft u de opdracht gekregen er heen te gaan?

A. Ja.

67312. De heer **Korthals:** Toonde de heer *Furstner* zich onbewogen tegen de argumentatie, die u hem voorlegde?

A. Ja. Er waren in Suriname grote moeilijkheden. De luitenant-ter-zee *Kuyck* had de acting rang gekregen van overste.

67313. De **Voorzitter:** Weet u, waarom hij is afgelost? Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Ja. Toen ik voor deze aanstelling bij de admiraal was geroepen, kwamen ter sprake inlichtingen, welke uit New York waren binnengekomen; ik kreeg te horen, dat deze inlichtingen onze oudst-aanwezend zee-officier daar betroffen. Zij luidden zo slecht, dat ik dadelijk gezegd heb, dat het niet waar kon zijn. De admiraal had hierop een enigszins andere kijk. Hij vond, dat de heer *Kuyck* onmiddellijk moest worden afgelost. Ik heb nog voorgesteld, dat de heer *Kuyck* eerst zou worden gehoord. De admiraal wilde mij waarschijnlijk weg krijgen en na nog een onderhoud met de admiraal ben ik over New York naar Suriname gegaan. Ik stond er op over New York te gaan, de admiraal had hiertegen wel bezwaren, maar ik wilde bij de marine-attaché over deze zaak spreken, aangezien alle inlichtingen via State Department, Navy Department, Ambassade Washington naar Londen waren gekomen. Er was een fout begaan door de heer *Kuyck*. Er was een schip getorpedeerd op de kust van Suriname. De schipbreukelingen waren aangespoeld in de buurt van het lichtschip van de Surinamerivier en waren zeer vriendelijk door Surinamers opgenomen. Een journalist had hierover een verslag gemaakt en aan de heer *Kuyck* verzocht het te mogen doorgeven. Ik meen, dat de heer *Kuyck* niet heeft begrepen, dat dit telegram zo zou weggaan. In ieder geval is het niet tegengehouden. Voor de veiligheid van dit gebied moest worden gewaakt o.m. ook door dit soort berichten niet te laten uitgaan. Het torpederen van schepen moest worden geheimgehouden om de aandacht van de Duitsers er niet op te vestigen. Deze fout is op het hoofd van de heer *Kuyck* neergekomen. Er waren in Suriname twee Naval Observers van de Amerikanen, twee officieren, die dit werk niet verstonden. Ze hebben over dit geval rapporten geschreven en ook over andere vreemde dingen, die in Suriname zouden zijn gebeurd. Deze rapporten zijn naar het Navy Department gestuurd, vandaar naar State Department en deze zaak is geweldig opgeblazen. Het was natuurlijk een fout, daar was niets aan te doen, maar om de zaak wat interessanter te

maken, hebben ze er ook dingen bij gerapporteerd, die mijns inziens niet hebben kunnen plaats vinden. Toen ik enige tijd in Suriname was, heb ik een rapport opgemaakt, en ingediend, waarop de heer *Kuyck* is gerehabiliteerd in onze marine. Ik weet niet of het ook tegenover de Amerikanen is gebeurd.

67314. De heer **Korthals:** U heeft zoëven laten uitkomen, dat u in de hoek zat, waar de slagen vielen, en daarom zou men op de gedachte zijn gekomen u naar Suriname te zenden. Na hetgeen is gebeurd, kan ik mij die gedachte wel indenken. Maar kan het niet zo worden opgevat, dat, daar er in Suriname iets was geschied, dat tegenover de Amerikanen hoogst onaangenaam was, men van hogerhand heeft geredeneerd, dat men een officier naar Suriname moest sturen, die krachtens zijn verleden heeft getoond een dergelijke moeilijkheid te kunnen oplossen, terwijl men bij deze officier het voordeel had, dat hij ook tegenover de buitenwereld de indruk zou maken van „de oudere"? U begrijpt misschien wel wat ik bedoel. Uit uw woorden meen ik te begrijpen, dat u uw zending daarheen als iets onprettigs opvatte, maar kan het niet in deze zin worden opgevat? Men wilde hier iets rechtbreien. Ik kan me indenken, dat men op zo'n ogenblik een officier van de rang van luitenant-ter-zee 1ste klasse door een hogere vervangt om aan de Amerikanen te tonen, dat men de ernst van deze zaak inzag.

A. Ik begrijp volkomen wat u bedoelt. Deze gedachte is mij ook wel door het hoofd gegaan. Ik heb echter 15 maanden in Suriname doorgebracht, terwijl de oorlog woedde.

67315. De heer **Korthals:** Ik kan uw gevoelens wel begrijpen, maar zakelijk beschouwd lijkt mij de oplossing, die ik zoëven naar voren bracht, toch wel mogelijk te zijn, hoewel het voor u persoonlijk wellicht niet zo plezierig was.

A. Uiteraard heb ik de opdracht zo goed mogelijk uitgevoerd. Ik heb aandacht gevestigd op wat mijns inziens niet deugde. Ik was het niet altijd eens met de organisatie, de regeling van de zaak daar. De landmachtman was jonger dan ik. Wanneer men daaronder wordt gesteld, neemt men het, omdat het oorlogstijd is. Prettig was het in ieder geval niet en in de omstandigheden, waarin ik verkeerde, kan ik u verzekeren, dat ik het de marineleiding kwalijk heb genomen. Ik heb het alleen gedaan, omdat het belang van het land in oorlogstijd het eiste.

De heer **Korthals:** Ik probeerde een zijde naar voren te halen, die er misschien ook aanzit en die voor u persoonlijk minder onaangenaam zou zijn.

67316. De **Voorzitter:** U is in Juli 1943 in Suriname aangekomen in de functie van oudstaanwezend zee-officier. Kunt u ons iets mededelen over de bevelsverhoudingen in Suriname?

A. De Gouverneur was de opperbevelhebber van alle Nederlandse onderdelen.

67317. De **Voorzitter:** Dus niet van de Amerikaanse troepen?

A. Neen. Toen ik er kwam, lagen er 7 à 8000 man Amerikaanse troepen en ongeveer 4000 Nederlandse. Ik wist niet wat ik zag, dat er zoveel troepen waren. Er waren nagenoeg geen matrozen, ik meen slechts 100 man, die op de duur bij elkaar waren verzameld; wij moesten nl. daar ook werven. De Amerikaanse kolonel werkte zeer nauw samen met de Nederlandse militaire commandant. De militaire commandant had over de Amerikanen niets te zeggen. Voor zover ik mij herinner, moest de Gouverneur tot de Amerikanen verzoeken richten.

67318. De **Voorzitter:** Hoe was formeel de verhouding tussen de militaire commandant en u?

A. Daar raakt u weer een onderwerp aan, dat enige moeilijkheden zou kunnen hebben veroorzaakt. De militaire commandant had de zorg voor de verdediging van het land en ik was daarvoor aan hem volkomen ondergeschikt. Als oudstaanwezend zee-officier heb ik mij rechtstreeks onder de Gouverneur gesteld en deze positie heb ik steeds zo weten te handhaven. Verder was ik belast met de veiligheid en de censuur van dit gebiedsdeel. Deze zaak ressorteerde onder de opperbevelhebber. Hierbij zijn er ook nooit moeilijkheden geweest, de verhouding was zeer goed. Ik heb ook nooit misbruik gemaakt van zijn hogere rang en anciënniteit.

67319. De **Voorzitter:** Uw taak betrof dus de veiligheid van het grondgebied. Had de landmacht in dit opzicht ook een taak?

A. Ik bedoel onder veiligheid hier: security. De militaire commandant was belast met de verdediging. De contrôle op het uitgaan van telegrammen, goud, brieven, enz. behoorde tot de security en behoorde als zodanig tot de mij opgedragen taak.

67320. De **Voorzitter:** Werd de operationele taak van de marine door de Amerikanen bepaald?

A. De marine had alleen een 4-tal snelle motorboten. Later zijn er ook twee mijnenvegers geweest. Deze stonden onder mijn commando. De schepen voor de plaatselijke verdediging zijn aan de landmacht afgegeven. De commandant van de marinebasis had nl. de opdracht alle orders uit te voeren, die door de militaire commandant werden gegeven voor de verdediging van het land. Hij liet buiten patrouilleren en stond daarvoor dan ook onder de landmacht. De „Dirkje" en de „Klaasje", die in Suriname werden gestationneerd om mijnen te vegen, stonden onder mijn commando.

67321. De **Voorzitter:** De commandant van de landmacht kreeg waarschijnlijk zijn instructie van de geallieerde autoriteiten, die boven hem stonden?

A. Dat werd onderling besproken, in dit geval voornamelijk met de Amerikanen.

67322. De **Voorzitter:** Bestond er geen hiërarchische verhouding tussen de Amerikaanse bevelhebber in dit gebied en onze militaire commandant? Hier zou dan een deel van de marine zijn geweest, dat operationeel niet onder de geallieerde macht stond?

A. Nu begrijp ik u. Suriname stond onder operationeel bevel van de Amerikaanse admiraal in Trinidad, die de operationele bevelen gaf. Het kan ook zijn, dat de bevelen afkwamen van de admiraal in Porto Rico. De „Dirkje" en de „Klaasje" heb ik verzocht uit Curaçao naar Suriname te dirigeren in verband met het bauxietvervoer.

67323. De **Voorzitter:** Heeft u een oordeel over de al of niet juistheid van de bevelsverhouding tussen de Gouverneur, militaire commandant en de oudstaanwezend zee-officier, zoals ze toen bestond, of is er naar uw oordeel een betere regeling mogelijk?

A. Naar mijn idee had de oudste in Suriname een landmachtofficier moeten zijn, terwijl de oudste officier in Curaçao een zeeofficier moet zijn. Wanneer men in Suriname een jonger zee-officier had geplaatst, hadden zich ook geen moeilijkheden voorgedaan. Als oudstaanwezend zee-officier staan wij daar rechtstreeks onder de Gouverneur. In die functie is er niet veel te doen, een enkele keer misschien eens een rapport schrijven. In Suriname is zo weinig marine, daar kunnen zich haast geen moeilijkheden bij voordoen.

67324. De **Voorzitter:** Heeft u nog bijzondere ervaringen bij uw security-werk opgedaan?

A. Er waren daar nogal veel Duitsers, die in een interneringskamp verbleven. Er waren ook veel Duits georiënteerde mensen, nl. Duitsers, die waren genaturaliseerd. De vrouwen van die geïnterneerde Duitsers liepen vrij rond. Het was naar mijn idee een vreemde situatie en ik had hierin graag verandering gebracht. De Gouverneur en de procureur-generaal hadden hun eigen visie daarop en daarom was er niets aan te doen.

67325. De **Voorzitter:** Vond u die maatregelen te streng?

A. Integendeel, veel te zwak.

67326. De **Voorzitter:** Hebt u iets gemerkt van contact met een buitenlandse Mogendheid? Is er enige aanwijzing geweest, dat die Duits georiënteerden contact hadden met Duitsland?

A. Toen ik er was, heb ik er niets van meegemaakt. Er wordt wel veel verteld, maar ik zelf kan het niet met zekerheid verklaren.

67327. De **Voorzitter:** U hebt dus niet de stellige overtuiging, dat door de situatie, zoals deze toen was, de veiligheid van Suriname werd bedreigd?

A. Neen. Door de rapporten van die twee Naval observers en door rapporten van een Amerikaans commandant van de troepen is er een onbeschrijflijke hetze ontketend. De Amerikanen meenden,

dat men daar in een oerwoud leefde, en verwachtten, dat de bevolking in opstand zou komen. De Gouverneur is zwaar daartegen ingegaan. Dit is een van de redenen geweest, waarom de verhouding tussen de Amerikanen en de Gouverneur niet prima was. De rapporten van de Amerikaanse officieren waren verschrikkelijk overdreven. In mijn tijd is dat weer veranderd. Ik heb een beoordeling ingediend over deze twee heren Naval observers, ook naar New York, en dit heeft waarschijnlijk geleid tot hun overplaatsing. We hebben toen een normaal denkend Amerikaans zee-officier gekregen, die de zee nog nooit goed had gezien. Hij zag de zaak gelukkig veel beter in. Daarna hebben we geen last meer gehad. De zaken zijn weer rechtgezet tegenover het Navy Department in Washington.

67328. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat u geen bepaalde aanwijzingen had voor contacten. Waarom vond u die maatregelen dan te zwak?

A. Ik moest natuurlijke enige aandacht schenken aan de verhalen, die de ronde deden. Wat in de eerste dagen van de mobilisatie daar is gebeurd, heeft er niet toe bijgedragen om de officieren, die in Suriname waren geplaatst, gerust te stellen. Er is een schip in de rivier vóór Paramaribo op vreemde manier tot zinken gebracht. Het was een Duits schip en de Duitsers, die aan boord waren, hebben kans gezien, dat schip te laten zinken op een voor ons zo slecht mogelijke plaats in de Surinamerivier. Ik ben er zelf niet bij geweest, maar de verhalen er over waren wel aanleiding om op je hoede te zijn. We hadden geregeld inspectie in de interneringskampen door iemand van de Zwitserse legatie in Caracas (Venezuela). Wat deze man deed en besprak met deze Duitsers gaf geen vertrouwen in de zaak. Wij hebben dan ook bepleit de bezoeken van de leden van die legatie niet meer te doen plaats vinden. Het is echter een internationaal gebruik, waar men niet zo gauw tussen kan komen.

67329. De **Voorzitter:** Met welke bevoegdheid kwamen die Zwitsers daar?

A. De Duitsers hadden hun belangen in die streken aan de Zwitserse gezant opgedragen.

67330. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gezegd, dat u uw reis over Amerika wilde maken. Is dit ook gebeurd?

A. Ja.

67331. De **Voorzitter:** Welke ervaringen hebt u in Amerika opgedaan?

A. Allereerst heb ik me gemeld bij schout-bij-nacht *Meyer Ranneft* en ik heb daar gevraagd wat er eigenlijk was gebeurd in Suriname. Ik heb dit allemaal vermeld in de rapporten, die ik over deze kwestie heb geschreven. Ik heb geïnformeerd wat mijn collega *Kuyck* ten laste werd gelegd. Er staat ook in dit rapport vermeld hoe men eigenlijk aan die inlichtingen is gekomen. Onze marine-attaché had op State of Navy Department in Washington vernomen, dat het zo'n janboel en onbetrouwbare beweging was in Suriname. De marine-attaché had toen gevraagd of er ook iets van de marine bij was. Ze hebben toen stukken van de marine uit het dossier gehaald. Zodoende is alleen het dossier van de marine behandeld. De heer *Kuyck* werd toen stante pede afgelost. Ik heb ook gevraagd de ambassadeur te spreken, waar we ook zijn geweest. We hebben de zaak toen behandeld. Ik beweerde, dat ik niet kon geloven, dat de heer *Kuyck* dit allemaal had gedaan, en vroeg of hij de heer *Kuyck* weleens had opgedragen rapporten over deze Amerikanen op te maken. Dat was niet het geval. Ik kreeg toen van de ambassadeur de opdracht dit zou gauw mogelijk te doen. Ik heb dit ook gedaan, nadat ik eerst twee maanden had rondgeneusd. Weliswaar zijn er in Suriname veel dingen gebeurd, die voor de Amerikanen aanleiding hebben kunnen zijn daarover rapporten in te dienen. Ik heb echter bevonden, dat het een zeer rustig gebiedsdeel is, waar de bevolking niet de minste lust had om opstandjes te verwekken. Ik heb dit ook besproken met de Amerikaanse commandant van de troepen. Dit zijn vaak zeer heftige gesprekken geweest. Naderhand heeft deze commandant toegegeven, dat het inderdaad rustig was en dat er niets aan de hand was. De Amerikaan, die zoveel moeilijkheden had veroorzaakt, is afgelost en zijn opvolger ging eerst in dezelfde trant als zijn voorganger verder met op zijn qui vive te zijn, maar hij werd al gauw rustiger, omdat alles even kalm was.

67332. De **Voorzitter:** Waarom is u tijdelijk naar Curaçao gegaan?

A. Schout-bij-nacht *van Asbeck,* die Curaçao commandeerde, werd voor drie maanden naar Engeland geroepen. Ik moest hem toen vervangen.

67333. De **Voorzitter:** Kon u in Suriname worden gemist?

A. Ik heb nooit begrepen, waarom men mij daar ineens weghaalde. Nu kom ik weer in het straatje van de heer *Korthals:* Ik geloof niet, dat men daar een hoger officier heeft willen heenzenden. Dit is echter hoger beleid!

De heer **Korthals:** Het was slechts een veronderstelling van mij.

67334. De **Voorzitter:** Hoe was naar uw oordeel de toestand op Curaçao?

A. De toestand was, wat de weerkracht betreft, in Suriname belangrijk beter. Er was meer marine op Curaçao. Er waren daar mariniers, die de schutterij hadden opgeleid, zodat met deze inheemse troepen ook iets kon worden gedaan. Er lagen ook Amerikaanse matrozen en soldaten. Wij zouden het eiland daarmee tot op zekere hoogte hebben kunnen verdedigen. De aanvalskracht van de vijand kon echter nooit groot zijn, althans niet in de tijd, dat ik er was. De grote kracht van de Duitse onderzeeboten was toen afgelopen. Langzamerhand zijn de troepen hier dan ook afgeroomd. Ik heb me er tegen verzet, toen op een gegeven ogenblik de mariniers zouden weggaan. Vroeger werd bij de marine altijd beweerd, dat deze eilanden door mariniers moesten worden bewaakt. Daarom was hier een grotere sterkte van het korps mariniers aanwezig. De schutterij was opgeleid volgens marinemethode. In de tijd, dat ik *van Asbeck* verving, kwam er een telegram, dat de mariniers moesten vertrekken. Ik hield toen een handjevol officieren van de landmacht over, die de inwendige dienst van de marine niet kenden. De troepen moesten toen op een andere manier worden gedrild en in oorlogstijd is dat niet bepaald bevorderlijk voor de goede gang van zaken. Ik heb er mijn bezwaren tegen ingediend. Wanneer er iets zou zijn gebeurd in Curaçao, zouden er onprettige gevolgen kunnen zijn geweest. De kans, dat er iets zou gebeuren, was echter gering en misschien is dat de reden geweest, dat men de mariniers heeft weggenomen.

67335. De **Voorzitter:** Moet men de zaak niet in breder verband zien? Er is een mariniersbrigade in Amerika gevormd met het oog op de bevrijding van Indië. Ik kan me indenken, dat men van mening was, dat Indië prioriteit had boven de verdediging van Curaçao, dat in die tijd minder werd bedreigd.

A. Ja.

67336. De **Voorzitter:** Er was natuurlijk een groot tekort aan manschappen. Het was dan ook niet eenvoudig die middelen ter beschikking te stellen, die eigenlijk geboden waren.

A. Het ergste was, dat ik geen landmachtpersoneel terugkreeg om de zaak over te nemen. Het is natuurlijk juist, dat men de mensen daar plaatste, waar dat het meeste nodig was. Wanneer men echter aan de Amerikaanse commander in chief in dat gebied verantwoording moet afleggen, is dit toch een vreemde figuur.

67337. De **Voorzitter:** Weet u hoe het ging met de benzinevoorziening voor de Duitse schepen, die in de buurt van Curaçao waren? Namen deze schepen ergens in de buurt brandstof in?

A. Daarvan is mij niets gebleken. Ik heb wel gehoord, dat er clandestien werd aangevoerd, maar dat is ook alles, wat ik weet. Wanneer dit ooit is gebeurd, moet dit in het begin van de oorlog zijn geweest.

67338. De **Voorzitter:** Hebben zich tijdens uw verblijf in Suriname en Curaçao nog bijzondere dingen voorgedaan?

A. Ik heb eenmaal alarm meegemaakt, toen er een schip voor de kust was getorpedeerd. Er was ook een geval van een spion, nl. een Surinamer uit Amsterdam, die door de Duitsers in de buurt van Rio de Janeiro aan wal was gezet.

67339. De **Voorzitter:** Hebt u bij de censuur ook bepaalde bijzondere gevallen opgemerkt?

A. Wij hebben dikwijls brievensmokkel ontdekt, welke mijns inziens de kop had moeten worden ingedrukt. Wij hadden echter geen medewerking hierbij van het burgerlijk bestuur. Er werd eens een brief gevonden, waarin stond, dat in een brandkast het zilver en de juwelen van de geïnterneerde Duitsers werden bewaard, terwijl alle eigendommen van de Duitsers hadden moeten worden in beslag

genomen. Ik heb dit met de procureur-generaal behandeld. Hier moest worden ingegrepen. De brandkast behoorde toe aan een dominee (Nederlander), die kort tevoren als legerpredikant naar onze troepen in Australië was vertrokken. De politie heeft de brandkast opengemaakt. Het is, geloof ik, weer met een sisser afgelopen. Het is uitgekomen, doordat de dominee, die in Indië zat, zijn vrouw een brief had geschreven over deze Duitse eigendommen of omgekeerd zijn vrouw hem had geschreven.

67340. De **Voorzitter:** U achtte het niet medewerken van het burgerlijk bestuur bepaaldelijk een fout?

A. Ja.

67341. De **Voorzitter:** Eind Mei 1945 is u militair commandant van Curaçao geworden. Wat betekende deze functie precies wat betreft de verhouding tot de geallieerden en andere legeronderdelen?

A. Kort nadat ik kwam verminderden de Amerikaanse marine en landmacht de strijdkrachten. Wij namen haar gebouwen en voorraden zoveel mogelijk over. Het meeste hebben zij echter mee naar Amerika genomen. Aan onze schutterij werd ook steeds geplukt. Ik heb de demobilisatie van de schutterij geregeld. De lichtingen werden geleidelijk aan naar huis gestuurd.

67342. De **Voorzitter:** Uw taak was dus eigenlijk de liquidatie?

A. Ja.

67343. De **Voorzitter:** Is er nog een onderdeel overgebleven voor de verdediging van Curaçao?

A. Ik meen, dat de politietroepen zijn versterkt en dat de laatste lichtingen schutterij naar huis zijn gestuurd. Toen ik wegging, waren er nog enige lichtingen onder de wapenen. Verder had ik plannen gemaakt voor een in te stellen dienstplicht. Ik zou niet durven zeggen of dit is doorgegaan. Van de marine is het grootste deel naar Holland teruggestuurd. Ook is er wel geleidelijk aan enig personeel uit Holland naar Curaçao uitgezonden.

67344. De **Voorzitter:** U hebt in het begin van het verhoor gezegd, dat u bepaalde bezwaren had tegen het gevoerde marinebeleid. Kunt u dat nader concretiseren?

A. In het algemeen was ik van oordeel, dat te weinig waarde werd gehecht aan de zeedienst zelf. Het dienen aan de wal, tien en meer jaren achtereen voor officieren, mag naar mijn mening niet voorkomen. Mij is tegengeworpen, dat het veel moeilijker is officieren te vinden, die achter de schrijftafel voldoen, dan die aan boord voldoen. Ik spreek dit absoluut tegen. Dit is een argument voor degenen, die achter een schrijftafel zitten en er willen blijven zitten. Wanneer zeedienst met vaak heel veel moeilijkheden te weinig zwaar gaat wegen, dan is men naar mijn mening op de verkeerde weg. Ik zie daarbij niet over het hoofd, dat bij een kleine marine met weinig officieren het vaak moeilijk is een en ander te regelen. Ik wil wèl zeggen, dat bij de Engelse marine de stemming heel anders is. Men wordt daar niet bevorderd, wanneer men niet een bepaalde tijd op zee heeft doorgebracht. Wanneer wij een grotere marine zouden krijgen, zou ik altijd willen vasthouden aan het „zeetijd halen". De beoordelingen, die daar worden behaald, tellen mijns inziens meer dan die van achter de schrijftafel. Ik kan dit gemakkelijk zeggen, omdat ik heel goed achter een schrijftafel kan werken, terwijl ik ook aan boord heel best op mijn plaats ben. Anderen hebben er misschien meer moeite mee dan ik heb gehad.

67345. De **Voorzitter:** Dit waren dus de bezwaren van algemene aard.

A. In oorlogstijd ben ik het niet eens geweest met de wijze, waarop de admiraals in Londen het zo eens met elkaar waren, dat er niet tussen was te komen.

67346. De heer **Korthals:** U bedoelt thans de heer *Furstner* en de heer *Termijtelen*?

A. Ja.

67347. De **Voorzitter:** Kunt u dat nog nader toelichten?

A. Ja. Men kreeg bij de een geen gehoor, wanneer het bij de ander ook niet was gelukt door te dringen. Deze uitspraak van mij is misschien aangedaan door het parti-pris tegen het geheel.

67348. De **Voorzitter:** Gold dit voor u alleen of voor iedereen?

A. Voor iedereen.

67349. De **Voorzitter:** Heeft dit zakelijk invloed uitgeoefend op het marinebeleid? Is door deze houding van de twee admiraals een bepaald beleid gevoerd, dat anders niet zou zijn gevoerd?

A. Ik kan het misschien zo uitdrukken: toen ik chef van de staf was, heb ik dat Departement zo klein mogelijk gehouden. Wij huisden op één verdieping. Alle officieren, die niet nodig waren, gingen naar de vloot, naar de basis, om daar te helpen bij de uitrusting van de schepen en het aanvoeren van de vloot. Dadelijk nadat ik werd afgezet, heeft een uitbreiding plaats gehad en, naar mijn mening, een te grote uitbreiding. Het was toen eind 1941 en men dacht misschien, dat de oorlog kort zou duren. Men heeft toen allerlei bureaux gesticht, die naar mijn idee niet nodig waren.

67350. De **Voorzitter:** Welke bureaux waren dat?

A. Men had officieren, die waren aangewezen voor bepaalde taken. Ik denk, dat dit allemaal hoorde onder de organisatie van de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland. Men had de Scheepvaartinspectie, ik herinner mij niet meer hoe die andere bureaux heetten.

67351. De **Voorzitter:** Kan het niet een gevolg zijn geweest van toeneming van werkzaamheden?

A. Ja. Dat zal zeer zeker ook het geval zijn geweest. Ik begrijp ook volkomen, dat officieren, die ouder worden en een hogere rang bereiken, niet meer aan boord kunnen worden opgeborgen. Ik vind het toch jammer, dat het gedeelte van het personeel aan de wal, speciaal in Londen, zo groot werd. Ik vind, dat wij te weinig van ons hebben afgebeten tegenover de Engelsen. Door de gastvrijheid en de vriendelijkheid van de Engelsen konden wij vaak geen standpunt innemen in ons eigen belang. Toen Indië gevallen was, heb ik voorgesteld naar Suriname te gaan, waar wij tenminste op eigen grond waren. Wij moesten nu alles van de Engelsen krijgen. Deze gedachte vond geen bijval.

67352. De heer **Korthals:** Bedoelt u de gedachte zich meer tegen de Engelsen te verweren?

A. Neen, om naar Suriname te gaan. Ik voelde er veel voor om op eigen grond te zijn, waar men rustiger zou kunnen oordelen.

67353. De heer **Korthals:** Maar uw indruk was toch, dat wij te toegeeflijkheid waren tegenover de Engelsen.

A. Ja. Ik heb hierover, toen ik in Suriname en Curaçao was, vaak gedacht.

67354. De **Voorzitter:** Heeft de demobilisatie van Suriname en Curaçao in een snel tempo plaats gehad?

A. Wat de marine betreft, heeft dit slechts enige maanden genomen, bij de landmacht heeft het veel langer geduurd. De Amerikaanse troepencommandant in Curaçao was nog op het eiland aanwezig, toen ik wegging; de commodore, die de marinestrijdkrachten commandeerde, was reeds vertrokken.

67355. De **Voorzitter:** Had het naar uw oordeel vlugger gekund?

A. Ik weet het niet. Ik weet niet, of men schepen genoeg had om alles te verschepen.

67356. De **Voorzitter:** U weet dus niet, welke bedoelingen bij de Amerikanen aan deze vertraagde demobilisatie ten grondslag hebben gelegen?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Waarschijnlijk is het dus een zuiver technische kwestie geweest.

67357. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zei zoëven, dat er een spion was afgezet.

A. Ja, in 1944 werd er een Surinamer uit Amsterdam als spion naar Brazilië overgebracht. Deze is daar gepakt en ik moest deze zaak nader onderzoeken.

67358. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Heeft u weleens gehoord, dat er in Suriname of Curaçao Duitse spionnen naar Engeland werden afgezet? De communicatie via Amerika was natuurlijk mogelijk.

A. Ik heb hierover weleens gehoord, maar ik weet geen bepaalde gevallen. Ik meen, dat het alleen door de Amerikanen is doorgegeven, waarschijnlijk om meer zeggenschap in onze koloniën te krijgen. Dit is ook de bedoeling geweest van de ophef, die er is gemaakt door die Amerikaanse officieren. In het begin zijn onze mensen er hard ingelopen.

67359. De **Voorzitter:** Is u ooit gebleken, dat het moreel van de troepen te wensen overliet in Curaçao?

A. Het is mij altijd meegevallen.

67360. De **Voorzitter:** Waren er klachten over de legering of het voedsel?

A. Neen, ik heb hierover nooit ernstige klachten gehoord.

67361. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van 23 Augustus 1943, van vóór uw tijd dus, maar het zou kunnen zijn, dat u iets had gemerkt van gelijksoortige toestanden. Het is afkomstig van de heer *Carp,* die in Canada is geweest, en het is gericht aan de Minister van Oorlog.

„Gehoord de teruggekomenen is het moreel onder uit Canada afkomstigen te Curaçao zeer slecht. Mij opgegeven redenen zijn o.a. barakken met ongedierte, WC's doorloopend bevuild, soldateneten zeer slecht, blanken moesten gewapend loopen uit vrees opstand kleurlingen, op wacht moest met kleurlingen worden geslapen, in ziekenzaal lagen blanken en kleurlingen, de laatsten met geslachtsziekten, door elkaar.".

Heeft u van dergelijke dingen iets gemerkt?

A. Neen. Ik heb daar zelf geregeld geïnspecteerd. Ik heb weleens van vlooien gehoord en het zal er best eens vuil zijn geweest. Maar het was er in het algemeen zindelijk. Ik denk, dat er hier in dit telegram wordt bedoeld de kwestie van de Zuid-Afrikanen. Dat is een drama op zich zelf geweest.

67362. De **Voorzitter:** Heeft u daarmee ook te maken gehad?

A. Ik heb er in Curaçao mee te maken gehad. Het meeste heb ik er echter slechts van gehoord. De behandeling van deze mensen is bijzonder onplezierig voor hen geweest.

67363. De **Voorzitter:** U bedoelt hier de Zuid-Afrikaanse dienstweigeraars?

A. Een gedeelte van hen is naar Curaçao gestuurd. Het is een lastige behandeling geweest van deze heren.

67364. De **Voorzitter:** Zijn ze minder goed behandeld dan men dienstweigeraars behoort te behandelen?

A. Dat geloof ik niet. In Zuid-Afrika is het kwaad eigenlijk al begonnen.

67365. De **Voorzitter:** Heeft u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. BOREEL.

ALGERA, *voorzitter.*
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KORTHALS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 15 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Fokkema, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

DIRK REINHART ADELBERT VAN LANGEN,
oud 51 jaar, wonende te Batavia, generaal-majoor, chef generale staf van het K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

67441. De **Voorzitter:** Wilt u mij de verschillende functies opgeven, die u hebt bekleed van ongeveer 1940 tot einde 1945?

A. Bij het uitbreken van de oorlog met Duitsland was ik werkzaam op het oude Departement van Koloniën bij de VIde Afdeling, de militaire afdeling, waarbij de defensie-aangelegenheden betreffende Nederlandsch-Indië werden behandeld. Ik ben daar gebleven tot 14 Juli 1940, toen ik in Duitse krijgsgevangenschap ben gegaan, waaruit ik einde Mei 1945 ben teruggekomen. Gedurende de maanden tot mijn vertrek naar Indië op 18 September 1945 heb ik niets gedaan. Na mijn aankomst te Batavia was ik onder leiding van admiraal *Helfrich* belast met de uitzending van de Nederlandse troepen.

67442. De **Voorzitter:** Wanneer bent u te werk gesteld bij het Ministerie van Koloniën?

A. Op 1 Maart 1937.

67443. De **Voorzitter:** Waaruit bestonden uw werkzaamheden?

A. De VIde Afdeling is de militaire afdeling, destijds onder leiding van generaal *Feuilletau de Bruyn,* waar speciaal de defensie-aangelegenheden van Indië worden behandeld.

67444. De **Voorzitter:** Als beroepsofficier hebt u te maken gehad met de kwestie van het erewoord. De commissie moet haar oordeel daaromtrent kenbaar maken en wij stellen het op prijs om van degenen, die daarmede te maken hebben gehad, te horen hoe zij tegenover het geven van het erewoord aan de Duitsers hebben gestaan. Ik zou het op prijs stellen ook uw oordeel daarover te horen.

A. Ik heb gemeend de erewoordsverklaring, die mij werd voorgelegd, te moeten weigeren, omdat ik van oordeel was, dat het niet in overeenstemming was met de eed, die ik aan Hare Majesteit had afgelegd.

67445. De **Voorzitter:** U bent dus in Juli in krijgsgevangenschap weggevoerd?

A. Ja.

67446. De **Voorzitter:** Hoeveel K.N.I.L.-officieren zijn er met u meegegaan?

A. Het zullen er ongeveer 40 zijn geweest.

67447. De **Voorzitter:** Het zal u waarschijnlijk bekend zijn, dat er voor de K.N.I.L.-officieren een verbod bestond om het erewoord te geven. Dit verbod is ingetrokken door de Secretaris-Generaal van Koloniën. Heeft deze intrekking ook nog een punt van overweging uitgemaakt?

A. Volgens het internationaal recht is het mogelijk, dat een officier een erewoordsverklaring afgeeft, dat hij zich verder niet in de strijd zal mengen. In het voorschrift van het K.N.I.L. stond destijds een noot, die was gesteld door het Departement van Oorlog van het leger in Nederlandsch-Indië, waarin stond, dat het de officieren van het K.N.I.L. verboden was een erewoordsverklaring af te geven. Voor zover mij bekend, was deze bepaling speciaal in het leven geroepen in verband met wat wij de „inlandse vijand" noemden, omdat men niet wenste, dat Nederlandse officieren zich tegenover deze inlandse vijand zouden binden.

Toen hier in 1940 de kwestie van de erewoordsverklaring naar voren kwam, heeft men op het Departement overwogen en ook uitgevoerd, deze noot in het Indische voorschrift in te trekken, omdat de Nederlandsch-Indische officieren, die hier werkzaam waren, in alle opzichten gelijkgeschakeld waren met de Nederlandse officieren van het leger hier te lande. Daarbij komt, dat deze noot is ingetrokken op het moment, dat generaal *Winkelman* nog aan het onderhandelen was met de Duitsers over een acceptabele verklaring, die wij zouden moeten tekenen. Uiteindelijk is de beruchte verklaring uit de bus gekomen en, naar mijn mening, heb ik die niet kunnen tekenen, anderen zijn van oordeel geweest, dat ze het wel konden doen. Naar mijn mening heeft deze intrekking alleen plaats gevonden om de officieren van het K.N.I.L., die in Nederland waren en dienst hadden gedaan bij het Nederlandse leger, op één lijn te stellen met hun collega's van het Nederlandse leger.

67448. De **Voorzitter:** Heeft de intrekking op dat moment met min of meer de indruk gevestigd, dat dit een aanmoediging was om het erewoord te geven, omdat het eigenlijk de weg daarvoor vrijmaakte?

A. Voor zover ik mij kan herinneren, heeft de intrekking plaats gehad vóórdat de erewoordsverklaring bekend werd.

De **Voorzitter:** Op 26 Juni 1940 is het verbod ingetrokken.

A. Ik mag wel aannemen, dat het bij de Indische officieren algemeen bekend was, dat generaal *Winkelman* aan het onderhandelen was over een acceptabele verklaring. Ik herinner mij o.a. het bericht, dat generaal *Winkelman* een verklaring, die hem door de Duitsers was voorgelegd, had teruggewezen. Of het waar is, laat ik in het midden, maar dit werd verkondigd bij de officieren van het K.N.I.L. Ik geloof niet, dat dit een reden kan zijn geweest om invloed uit te oefenen op de beoordeling van deze erewoordsverklaring.

67449. De **Voorzitter:** Naar uw mening is er dus een zelfstandige beoordeling geweest van het erewoord?

A. Ik heb het nu speciaal over het intrekken hiervan.

67450. De **Voorzitter:** Naderhand is de definitieve tekst bekend geworden. Heeft men nu zijn oordeel uitsluitend laten afhangen van deze tekst, dus los van de voorafgegane intrekking van het verbod? U zegt, dat het bij de beoordeling waarschijnlijk geen rol heeft gespeeld.

A. Voor mij heeft het bij de beoordeling geen rol gespeeld; of voor anderen hetzelfde heeft gegolden, kan ik niet zeggen.

67451. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U zou dus onder geen conditie uw erewoord aan de Duitsers hebben gegeven?

A. Neen.

67452. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Het is dus onafhankelijk van het intrekken van het verbod voor de officieren van het K.N.I.L.?

A. Het heeft bij mij geen invloed gehad.

67453. De **Voorzitter:** Zijn hierover nog besprekingen gevoerd met K.N.I.L.-officieren?

A. Ik heb er over gesproken met de tegenwoordige generaal *Giebel,* de tegenwoordige generaal *Mojet* en overste *Termeulen,* die op Bali is overleden; ook generaal *Engles* was hierbij tegenwoordig.

67454. De **Voorzitter:** Hebben deze heren hun mening ook kenbaar gemaakt aan de andere K.N.I.L.-officieren?

A. Voor zover mij bekend, hebben de leraren van de krijgsschool, dat waren destijds majoor *Giebel,* kapitein *Mojet* en kapitein *Termeulen,* aan de leerlingen-K.N.I.L.-officieren laten weten, dat zij de erewoordsverklaring niet acceptabel achtten. De toenmalige majoor *Engles* heeft dit ook medegedeeld aan de officieren-leraren, die werkzaam waren aan de Academie.

67455. De **Voorzitter:** Vormden degenen, die tenslotte hebben geweigerd hun erewoord te geven, een aparte groep bij de K.N.I.L.-officieren of is dit een zuiver individuele beslissing geweest? Ik vraag dit, omdat u sprak over degenen, die op de krijgsschool waren.

A. Het merkwaardige feit deed zich voor, dat er van de Koloniale Reserve geen officieren zijn geweest, die de erewoordsverklaring hebben geweigerd.'

67456. De **Voorzitter:** Had dat een speciale betekenis of was het een toevallige omstandigheid?

A. Ik denk, dat zij er onder elkaar over hebben gesproken. Het is mogelijk, dat het oordeel van de commandant, de tegenwoordige overste *Slagter,* van invloed is geweest. Ik heb geen contact gehad met overste *Slagter.*

67457. De **Voorzitter:** Ik meen, dat hij wel heeft getekend.

A. Ja.

67458. De **Voorzitter:** Ik mag dus deze conclusie trekken, dat u hebt geweigerd de verklaring te tekenen, omdat u meende, dat deze in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Ja. U kent de erewoordsverklaring en m.i. is die zo bindend, dat men niets mocht doen of laten, dat de vijand nadeel kon berokkenen.

67459. De **Voorzitter:** De laatste zin luidt: „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

A. Als men zich aan de letter zou houden, zou men zelfs iemand, die naar de radio luisterde, hebben moeten aangeven en dit ging mij toch wel een beetje al te ver.

67460. De **Voorzitter:** De kwestie van het erewoord heeft later nog eens een rol gespeeld, nl. nadat in 1942 de officieren opnieuw in krijgsgevangenschap waren gevoerd. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen, daar weet ik eigenlijk niets van. Ik was toen zelf in het gevangenenkamp in Colditz; de officieren, die zijn afgevoerd, zijn eerst gebracht naar een kamp bij Neurenberg. Toen wij naderhand bij elkaar kwamen in Stanislau, hebben wij onderling heel weinig contact gehad, omdat de meningen zeer scherp tegenover elkaar stonden. Wij hebben het toen laten rusten, omdat wij in die tijd toch niet tot een oplossing konden komen.

67461. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk was er de tegenstelling tussen degenen, die in Juli 1940 wel en niet het erewoord hadden gegeven?

A. Ja.

67462. De **Voorzitter:** Later, toen de andere officieren ook in krijgsgevangenschap waren gegaan, is er opnieuw een controverse ontstaan over de vraag of men toen opnieuw een erewoord af zou geven.

A. Medio 1944, toen ik zelf in Brandenburg was, is er een aantal betaalmeesters naar Nederland teruggegaan om hier de administratie te voeren en ik meen, dat zij ook weer een erewoordsverklaring hebben afgegeven.

67463. De **Voorzitter:** Misschien hebt u weleens gehoord van de groep-*Uyterschout?*

A. De groep-*Uyterschout* is er geweest vóórdat wij in Stanislau kwamen. Ik heb er wel veel van gehoord, maar, voor zover mij bekend, werd zij door het merendeel van het Nederlandse officierenkorps ten sterkste afgekeurd, uiteraard ook door de groep, die in 1940 al had geweigerd de erewoordsverklaring te tekenen. Ik zou haast zeggen, dat ik het te betreuren vind, en ik beschouw het als een grote omissie van de kampleiding, dat men niet onomwonden heeft vastgesteld wie de leiders hiervan zijn geweest en wie de sympathiserenden. Naar mijn mening komen op de lijsten zeer veel officieren voor, die naderhand aan mij hebben verklaard, dat zij helemaal niet wisten, dat zij op de lijst waren geplaatst.

67464. De **Voorzitter:** U bedoelt dus, dat er waarschijnlijk ten onrechte mensen op die lijst zijn gekomen?

A. Ik heb heel sterk de indruk gekregen, dat er inderdaad ten onrechte mensen op die lijst zijn gekomen.

67465. De **Voorzitter:** U had dus gewild, dat na de oorlog hierover een duidelijke uitspraak was gekomen?

A. Ik had gewild, dat de generaals, de oudsten, die in het kamp waren, hadden vastgesteld wie de leiders en wie de sympathiserenden waren.

67466. De **Voorzitter:** Wie waren de leiders van het kamp?

A. Toen ik in het kamp kwam, trad generaal *Hackstroh* op als kampoudste; vóór die tijd vervulde generaal *Nauta Pieter* deze functie.

67467. De **Voorzitter:** Bent u van mening, dat op dit punt onze wetgeving herziening behoeft, dus dat duidelijk wordt gemaakt of het al of niet geoorloofd is het erewoord te geven?

A. Ja, m.i. wel.

67468. De **Voorzitter:** In 1940 was het wat dit betreft een twijfelachtig punt. In artikel 10 van het Haags Verdrag staat: „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven." Het is nu de vraag of de wetten van het land het veroorloofden.

A. Ik ben Indisch officier, maar ik meen, dat er in het Hollandse Velddienstvoorschrift, deel II, een bepaling staat.

67469. De **Voorzitter:** U doelt waarschijnlijk hierop: „Een gegeven eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen." Dit is punt 635 van het Velddienstvoorschrift.

A. Is er ook niet een bepaling, dat het aan de Nederlandse officieren geoorloofd is dit te geven?

67470. De **Voorzitter:** Neen. U bent dus wel van mening, dat het noodzakelijk is, dat er een bepaling is hoe men moet handelen?

A. Ja.

67471. De **Voorzitter:** Wanneer bent u uit krijgsgevangenschap teruggekomen?

A. Eind Mei 1945.

67472. De **Voorzitter:** Hebt u zich toen ergens gemeld?

A. Ik ben de grens overgekomen en naar Weert gebracht. Ik werd naar huis gestuurd en ik heb mij toen nog extra gemeld bij het Departement van Overzeese Gebiedsdelen, dat destijds in Eindhoven was gevestigd.

67473. De **Voorzitter:** Welke mededeling hebt u gekregen? Kon u zonder meer naar huis gaan of kreeg u een bepaalde tijd verlof?

A. Ik moest afwachten tot ik bericht kreeg.

67474. De **Voorzitter:** Voelde u dit als een bevel?

A. Ik voelde het inderdaad als een bevel. Ik ben destijds met de tegenwoordige overste *Dufour* naar Eindhoven gegaan met het verzoek mij naar Indië te sturen. Ik voelde mij als Nederlandsch-Indisch beroepsofficier verplicht onder die omstandigheden mijn plaats in te nemen bij de strijdende troepen. Wij hebben daarbij gezegd, dat, indien men ons over een uur wilde sturen, wij niet zouden kankeren; wij stelden ons dus volkomen ter beschikking van de Regering.

67475. De **Voorzitter:** U voelde het dus niet als een bevel in die zin, dat het u niet was geoorloofd u desondanks toch te melden? U zei, dat u werd medegedeeld, dat u moest wachten totdat u werd opgeroepen.

A. Ja, die mededeling kreeg ik in Weert.

67476. De **Voorzitter:** U voelde het niet zo aan, dat u desondanks toch niet ergens heen mocht gaan om te zeggen, dat u er was?

A. In Weert heb ik de mededeling gekregen en ongeveer een week later, toen ik nog niets had gehoord, ben ik met overste *Dufour* naar Eindhoven gegaan om mij daar ten tweeden male te melden.

67477. De **Voorzitter:** Veel officieren hebben deze mededeling gekregen met een termijn van een paar maanden en toen een officier toevallig eens in den Haag kwam, bemerkte hij, dat verschillende collega's al op het Departement te werk waren gesteld, die zich uit eigen beweging hadden opgegeven. De officier, wie het betrof, meende, dat hij verplicht was te wachten, totdat hij bericht kreeg. Daarom vroeg ik u of u het als een bevel had opgevat niet eerder iets te doen dan nadat u inderdaad bericht had gekregen.

A. Neen, ik heb het steeds geprobeerd. Na die tijd heb ik, waar het mogelijk was, het reizen was toen vrij moeilijk, het contact steeds onderhouden. Toen het Departement later naar den Haag werd overgebracht, heb ik mij elke keer, dat ik in den Haag kwam, en ook toen mijn gezin weer in den Haag kwam, geregeld met de ambtenaren en de militaire functionarissen van Overzeese Gebiedsdelen in verbinding gesteld.

67478. De **Voorzitter:** U hebt zich dus na een week gemeld en wat is u toen geantwoord?

A. Af te wachten totdat ik nader bevel kreeg, omdat men het nog niet eens was over de indeling. Als ik het mij goed herinner, heb ik in Juli nog eens contact gehad en daarna nog eens in Augustus, terwijl ik nog geen bericht had gehad. Tot ik naar Indië ging, heb ik dit contact gehouden.

67479. De **Voorzitter:** Tenslotte heeft men u gezegd, weer in dienst te moeten komen?

A. De Zaterdag vóór 18 September hoorde ik van majoor *van den Heuvel,* die op de staf van de Prins was geweest, waar hij was opgeroepen, omdat hij het hoofd van de ontsnappingsorganisatie was, dat hij een telegram uit Londen had gelezen, waarbij ik was aangewezen om op Dinsdag via Engeland naar Indië te vertrekken. Zaterdagmiddag en Zondag kon ik geen contact krijgen en op Maandagmorgen heb ik mij onmiddellijk met het Departement in verbinding gesteld en ik kreeg dezelfde dag bericht, dat ik Dinsdag naar Indië moest vertrekken.

67480. De **Voorzitter:** Wanneer u dus zelf niets had gedaan, had u het bericht waarschijnlijk te laat gekregen of op een zeer korte termijn vóór uw vertrek?

A. Inderdaad. Ik heb het bericht gekregen en ik kan wel zeggen, dat het Departement van Overzeese Gebiedsdelen, en met name de heer *Wegemans,* zich buitengewoon heeft ingespannen om dit bericht te achterhalen. Hij heeft de hele middag getelefoneerd en Maandagmiddag vijf uur had ik het definitieve bericht, dat ik de volgende dag om twee uur moest vertrekken.

67481. De **Voorzitter:** Het bericht van de heer *van den Heuvel* was dus persoonlijk?

A. Het was strikt persoonlijk, het was een vriendendienst van hem.

67482. De **Voorzitter:** Vindt u het niet eigenaardig, dat zelfs van de kant van het Departement alles in het werk moest worden gesteld om een oproep gewaar te worden voor iemand, die de volgende dag reeds moest worden uitgezonden?

A. Het is inderdaad eigenaardig. De toestanden waren echter nog vrij ongeregeld en ik heb er mij niet mee beziggehouden en gedaan wat men mij opdroeg.

67483. De **Voorzitter:** Het bevel, dat u Dinsdags weg moest, was op Maandagmiddag nog niet uit eigen beweging op het Departement ontvangen?

A. Neen.

67484. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat, wanneer u zelf niet actief was geweest, u misschien niet was opgeroepen of in een veel later stadium? Of stond de oproep buiten uw bemoeiingen?

A. Ik geloof niet, dat dat het geval is. In ben destijds voor deze uitzending aangewezen door de Minister van Oorlog in overleg met de Minister van Overzeese Gebiedsdelen, omdat ik als het ware als K.N.I.L.-officier aan de Minister van Oorlog werd uitgeleend om de uitzending van de Nederlandse gezagsbataljons in Indië te helpen voorbereiden. Ik moest mij melden bij admiraal *Helfrich,* die Bevelhebber Strijdkrachten Oosten was, in Ceylon.

67485. De **Voorzitter:** Met wie bent u toen naar Indië gegaan?

A. Ik ben naar Indië gegaan met overste *Termeulen,* die het bericht ook via de staf van de Prins heeft gekregen, de toenmalige kapitein *Kruithof* en luitenant *Switsar.*

67486. De **Voorzitter:** Hebben zij op soortgelijke wijze hun oproep gekregen?

A. De heren *Kruithof* en *Switsar* waren bij de staf van de Prins en hebben het bericht op Zaterdag ontvangen.

67487. De **Voorzitter:** U bent dus via Ceylon naar Indië gegaan?

A. Ik ben eerst naar Engeland gegaan en toen met het vliegtuig naar Ceylon. Toen ik daar aankwam, was admiraal *Helfrich* verdwenen.

67488. De heer **Korthals:** Wanneer kwam u daar aan?

A. Omstreeks 25 September ben ik uit Engeland vertrokken en over de reis naar Ceylon heb ik acht dagen gedaan, dus ik ben begin October daar aangekomen. Met een troepentransportschip ben ik naar Singapore doorgegaan en vandaar weer met een vliegtuig naar Batavia.

67489. De heer **Korthals:** Het was dus even nadat generaal *Christison* met zijn legermacht op de rede van Batavia was verschenen?

A. De dag, nadat admiraal *Helfrich* in Batavia kwam, ben ik gekomen, ik meen, dat het 11 of 12 October was.

67490. De **Voorzitter:** Had u in Engeland een bepaalde instructie gekregen?

A. Ik had geen instructie.

67491. De **Voorzitter:** Welke instantie in Engeland had u opgeroepen?

A. Ik meen generaal *Doorman.*

67492. De **Voorzitter:** Was generaal *Doorman* niet chef staf van de Nederlandse strijdkrachten?

A. Ik heb hem in Londen ontmoet. Ik kan nog zeggen, dat er eigenlijk een grote verwarring heerste. Toen wij vertrokken, wisten overste *Termeulen* en ik niet anders dan dat generaal *Doorman* hoofd van deze missie (ik zal het zo noemen) zou worden. Toen ik in Londen kwam, bleek mij, dat ik het hoofd was. Als ik dit in Holland had geweten, had ik wel een instructie gevraagd. Ik meldde mij dus argeloos bij generaal *Doorman* in Londen en toen bleek mij, dat ik

zelf het hoofd was. Ik heb toen geen instructie gekregen, omdat men zei, dat ik alles zou horen van admiraal *Helfrich,* waar ik mij dan ook prompt heb gemeld.

67493. De **Voorzitter:** U wist op dat ogenblik wel, dat u was uitgezonden voor de voorbereiding van de opleiding van de gezagstroepen?

A. Speciaal voor de uitzending; in het begin waren er 17 bataljons en naderhand is het opgevoerd tot 27.

67494. De **Voorzitter:** Waar werden de gezagsbataljons opgeleid?

A. In Nederland. Nadat ze waren gevormd, zouden ze naar Indië gaan en dan zou in India of op Ceylon hun opleiding verder plaats vinden. Toen op een gegeven moment de admiraal met zijn staf naar Batavia vertrok, zijn deze troepen doorgestuurd en toen heeft zich het geval voorgedaan, dat de „Alcantara" in de baai van Batavia terug heeft moeten gaan naar Malakka.

67495. De **Voorzitter:** Vertelt u dit geval eens precies.

A. Zij hebben daar moeten wachten, totdat ze weer naar Java mochten teruggaan.

67496. De heer **Korthals:** Wilt u nog even preciseren hoe zich dat in die dagen heeft toegedragen?

A. Ik lag op dat moment in Batavia in het hospitaal en ik weet het dus alleen van horen zeggen. Het bataljon was vlak bij Batavia toen het bericht kwam, dat de Engelsen weigerden het schip toe te laten in verband met de omstandigheden en dat het op last van de Engelsen naar Malakka werd gedirigeerd.

67497. De heer **Korthals:** De Engelsen waren in die dagen van mening, dat de komst van Nederlandse troepen provocerend zou werken?

A. Vermoedelijk zal dat de oorzaak zijn geweest.

67498. De **Voorzitter:** Weet u ook of zich destijds iets dergelijks heeft voorgedaan met de mariniersbrigade?

A. Vermoedelijk ligt het op precies hetzelfde plan, want de mariniers zijn ook naar Malakka gedirigeerd. Alleen het bataljon van overste *van Rijn* is in Batavia gekomen.

67499. De heer **Korthals:** Bent u van mening, dat, wanneer de troepen wel in Batavia zouden zijn ontscheept, het een gunstige werking had gehad?

A. Naar mijn mening had het een gunstige werking gehad.

67500. De heer **Korthals:** In welk opzicht?

A. Voor het moreel van allen, die met ons wilden samenwerken. Ik moet echter direct naar voren brengen, dat deze troepen ten enenmale ongeoefend waren voor de strijd tegen de Indonesiërs.

67501. De heer **Korthals:** Het feit van hun aanwezigheid zou kracht hebben bijgezet aan het Nederlandse gezag?

A. Ongetwijfeld en het zou ook het prestige van dit gezag, wat in een Oosterse maatschappij van zoveel belang is, hebben verhoogd.

67502. De **Voorzitter:** Wat u zegt over de ongeoefendheid, gold waarschijnlijk niet voor de mariniersbrigade.

A. Neen, die waren in Amerika opgeleid.

67503. De **Voorzitter:** Weet u zeker, dat dit een bevel van Engelse kant is geweest?

A. Dat weet ik niet zeker.

67504. De heer **Korthals:** Weet u ook of er van Nederlandse zijde krachtig op aangedrongen is bij de Engelsen, dat ze wel zouden worden ontscheept?

A. Volgens de geruchten — ik leg de nadruk op geruchten — is dit wel geschied en met name door admiraal *Helfrich.*

67505. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gezegd, dat, toen u in Batavia was aangekomen, u zich had gemeld bij admiraal ***Helfrich.***

A. Ja.

67506. De **Voorzitter:** Wat heeft admiraal *Helfrich* tegen u gezegd? Heeft hij u een instructie gegeven?

A. Hij heeft mij geen instructie gegeven, maar hij heeft mij wel opgedragen onmiddellijk het contact op te nemen met de diverse K.N.I.L.-instanties om voornamelijk de verzorging van de Nederlandse troepen in beschouwing te nemen. Ik wil wel even naar voren brengen, dat men 17 bataljons zonder iets naar Indië heeft gezonden. Ik bedoel dus, zonder dat men hospitalen, een organisatie, zoals tegenwoordig de R.I.M.I. is, magazijnen, enz. had. Deze troepen moesten volkomen terugvallen op alles, wat het K.N.I.L. in dezen kon presteren. Het K.N.I.L. was verspreid over een groot gedeelte van Zuid-Oost-Azië en had zwaar geleden door de oorlog en vooral door de krijgsgevangenschap. Ik meen zelfs, dat ongeveer 50 % van de officieren van gezondheid is omgekomen tijdens deze gevangenschap. Op zich zelf was dit dus al een buitengewoon moeilijk probleem en naar aanleiding van het werk, dat toen onder de ogen is gezien, is de tegenwoordige generaal *Calmeyer* naar Indië gezonden om de z.g. *Calmeyer*-eenheden te vormen. We noemden ze zo, omdat daardoor in deze tekortkomingen werd voorzien.

67507. De **Voorzitter:** Waar bevonden zich de gezagstroepen, toen u in Batavia aankwam?

A. In Engeland.

67508. De **Voorzitter:** Ze waren dus nog niet op Ceylon?

A. Neen.

67509. De **Voorzitter:** Hoelang zouden ze daar moeten blijven?

A. Enkele maanden, dat hing af van de geoefendheid. Het bataljon II 13 R.I., dat ik zelf onder mijn commando heb gehad, bestond voor een groot gedeelte uit afgeoefende dienstplichtigen.

67510. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de gezagsbataljons op Ceylon aangekomen?

A. Die zijn nooit op Ceylon geweest. Zij zijn rechtstreeks naar Batavia gegaan en daar afgebogen en teruggegaan naar Malakka.

67511. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Dat moet in de tweede helft van November zijn geweest, de juiste datum weet ik niet.

67512. De **Voorzitter:** Indien een Nederlandse autoriteit een rol zou hebben gespeeld bij het terugsturen van deze troepen, wie zou dat dan zijn geweest?

A. Daarop kan ik geen antwoord geven.

67513. De **Voorzitter:** Zou het de heer *van Mook* zijn geweest, of de heer *Helfrich?*

A. Ik kan niet aannemen, dat admiraal *Helfrich* het zou zijn geweest, voor zover ik de admiraal ken en met hem heb samengewerkt.

67514. De heer **Korthals:** Ik neem aan, dat de admiraal en u, bij wijze van spreken, op de uitkijk hebben gestaan naar de gezagstroepen.

A. Ja.

67515. De **Voorzitter:** Was de heer *van Mook* toen opperbevelhebber?

A. Die is altijd opperbevelhebber geweest, omdat hij Luitenant-Gouverneur-Generaal was.

67516. De **Voorzitter:** Hij stond dus boven admiraal *Helfrich?*

A. Ja.

67517. De heer **Korthals:** Was er een nauw contact met de opperbevelhebber?

A. Voor zover mij bekend wel. Ik heb in die tijd de heer *van Mook* nooit ontmoet.

67518. De heer **Korthals:** Het contact heeft dus alleen plaats gevonden tussen de Luitenant-Gouverneur-Generaal en admiraal *Helfrich?*

A. Vermoedelijk wel. Misschien ook met generaal *van Oyen,* die legercommandant was.

67519. De **Voorzitter:** Kwam u in Indië in een bepaalde organisatie?

A. Neen, ik moest zelf mijn staf vormen en toen is uitgemaakt, dat ik een heel aparte afdeling zou worden van het Departement van Oorlog, dat destijds onder generaal *Mourer* stond, die uit Australië is gekomen.

67520. De **Voorzitter:** Was hij lang in Australië geweest?

A. Ik meen de hele oorlog.

67521. De **Voorzitter:** In welke functie?

A. Oorspronkelijk is hij van de militaire administratie.

67522. De **Voorzitter:** U hebt dus zelf een organisatie opgebouwd, waarvan u het hoofd werd. Wie waren hierbij nog meer betrokken?

A. Overste *Termeulen,* die met mij was uitgezonden, heeft onmiddellijk een andere functie gekregen en daarvoor heb ik in de plaats gekregen de toenmalige majoor *Luchsinger.*

67523. De **Voorzitter:** Weet u ook, wanneer die uit Nederland is vertrokken?

A. Begin Augustus. Hij is met een groep Indische officieren naar Engeland gegaan om daar te helpen bij de opleiding van de gezagstroepen.

67524. De **Voorzitter:** Hij zal waarschijnlijk later dan u in Batavia zijn gekomen?

A. Als het later is geweest, kan het maar enkele dagen hebben gescheeld, want ik herinner mij, dat ik hem onmiddellijk heb ontmoet.

67525. De **Voorzitter:** Hij is dus bij uw organisatie ingeschakeld?

A. Ja. Ik kan wel zeggen, dat de organisatie vrij summier is gebleven, want naar mijn mening heeft speciaal generaal *Mourer* onvoldoende oog gehad voor de moeilijkheden, die aan de orde waren.

67526. De **Voorzitter:** Wat voor moeilijkheden waren dat?

A. Speciaal wat betreft de verzorging. Het K.N.I.L. was door de oorlog volkomen „afgetuigd" en is zelf met een aantal ondervoede mensen weer in het geweer gekomen.

67527. De **Voorzitter:** Wat had er, naar uw oordeel, moeten gebeuren?

A. Men had mijns inziens eerder de hulp van Nederland moeten inroepen.

67528. De **Voorzitter:** Wie bedoelt u met men?

A. Het K.N.I.L.

67529. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is het legerbestuur van het K.N.I.L. in gebreke gebleven om de toestanden zo te maken zoals zij behoorden te zijn?

A. Ja. Of het eerder resultaat had opgeleverd kan ik niet beoordelen, want ik weet niet in hoeverre de Koninklijke landmacht in een reorganisatieperiode was, maar mijns inziens had hierop wel eerder de aandacht gevestigd moeten worden. Het initiatief is nu, naar mijn mening, van de Koninklijke landmacht zelf uitgegaan.

67530. De **Voorzitter:** Wie waren de verantwoordelijke mensen van het bestuur van het K.N.I.L.?

A. De legercommandant was destijds generaal *van Oyen;* als chef staf heb ik aangetroffen generaal *Uhl* en als hoofd van het Departement generaal *Mourer.*

67531. De **Voorzitter:** Vloeide hetgeen u noemt het verzuim of de onjuiste beoordeling voort uit een bepaalde overtuiging of was het een zuiver militaire aangelegenheid?

A. Ik heb het idee, dat men heeft gedacht, dat het K.N.I.L. meer kon presteren.

67532. De **Voorzitter:** Het was dus concurrentie tussen het K.N.I.L. en de K.L.?

A. Dat wil ik niet als zodanig zeggen. Voor mij zelf heb ik vaak de indruk gekregen, dat men heeft gedacht, dat er bij de strijd, die ons in Indonesië stond te wachten, weinig beroep zou worden gedaan op deze instandhoudingsorganisaties en dat daarom het K.N.I.L. het wel kon opvangen. Dit is, geloof ik, de hoofdzaak. Daarnaast heeft zich het feit voorgedaan, dat ik heb gevoeld — of het juist is, laat ik in het midden —, dat men het van het K.N.I.L. niet prettig vond, dat een K.N.I.L.-officier deze K.L.-troepen verzorgde.

De **Voorzitter:** U zou ook een omgekeerde conclusie kunnen trekken.

A. Toen overste *Frowijn* en overste *van Houten,* die met een missie naar Indië zijn gestuurd, bij mij kwamen en mijn oordeel hieromtrent vroegen, heb ik gezegd, dat zij er goed aan zouden doen een K.L.-officier hoofd van mijn afdeling te maken en mij in het K.N.I.L. terug te laten gaan. Waarom het zo is, laat ik in het midden, ik kan het niet bewijzen. Ik zeg nogmaals, dat ik het niet kan bewijzen, het is een aanvoelen, Het is de reden geweest, dat ik deze mededeling heb gedaan aan overste *Frowijn* en de toenmalige overste *van Houten.*

67533. De **Voorzitter:** Beschouwde men het als iets minderwaardigs, dat een K.N.I.L.-officier dit werk deed of achtte men het organisatorisch niet juist?

A. Generaal *Mourer* had willen hebben, dat deze troepen niet als K.L.-onderdeel uitkwamen, maar als het ware werden gedetacheerd bij het K.N.I.L. Het was dus een verschil van opvatting. Zo uitgesproken heb ik deze opvatting niet aangetroffen bij de generaals *van Oyen* en *Uhl,* die het, naar mijn mening, wel graag zouden hebben gezien. Zij vonden de gekozen vorm mijns inziens niet onoverkomelijk.

67534. De **Voorzitter:** Was het opwerpen van dergelijke competentieverschillen in overeenstemming met de ernst van het ogenblik?

A. Mijns inziens niet.

67535. De **Voorzitter:** Verviel uw taak geheel of gedeeltelijk doordat de gezagstroepen werden teruggestuurd?

A. Neen, het ging gewoon door; het betrof tenslotte de uitrusting. Deze troepen, die onvoldoende waren uitgerust voor de tropische oorlogvoering, moesten opnieuw worden uitgerust.

67536. De **Voorzitter:** U ging dus uit van de veronderstelling, dat de terugsturing tijdelijk was.

A. Inderdaad.

67537. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over het beleid tot einde 1945, waarvan u meent, dat het van belang voor de commissie kan zijn?

A. Iets, dat misschien van belang is om te beoordelen, is, dat er in November, het kan ook eind October 1945 zijn geweest, vrij heftige botsingen hebben plaats gevonden te Batavia tussen de Ambonnezen van het K.N.I.L. en de extremisten. Het is mij bekend, ik heb de telegrammen er over gelezen, dat men van Engelse zijde deze K.N.I.L.-afdelingen uit Batavia heeft willen verwijderen. Hiertegen heeft admiraal *Helfrich* op de meest krachtige wijze geprotesteerd en het is hem gelukt de afdelingen in Batavia te houden.

67538. De heer **Korthals:** Wat was uw indruk van de Engelse troepen, die er destijds waren?

A. De Engelse troepen geloofden het wel.

67539. De heer **Korthals:** Waren het niet meest Brits-Indiërs?

A. Er waren zeer veel Brits-Indiërs. Mijns inziens hebben de Brits-Indische troepen zeer weinig gedaan. In een later stadium heb ik in Semarang het commando overgenomen van een para-brigade en van generaal *Darling* heb ik veel medewerking en hulp ondervonden.

67540. De heer **Korthals:** Werden er in die periode van Engelse kant geen voorschriften vastgesteld, die naar de mening van de Nederlandse militairen het hooghouden van het wettig gezag eigenlijk moesten tegenhouden?

A. Daarop kan ik u geen antwoord geven.

67541. De heer **Korthals:** Een voorschrift b.v., dat men alleen maar mocht schieten, wanneer er op de man zelf werd geschoten?

A. Men heeft inderdaad de inzet van Nederlandse troepen beperkt voor zover mij bekend. In die tijd had ik niets te maken met de operatieve inzet van de troep, dus wat ik meedeel, weet ik van hetgeen „men" in Batavia vertelde. Ik kan daarover dus geen positieve mededelingen doen. Het andere kan ik uitdrukkelijk zeggen, omdat ik daarover de telegrammen heb gelezen.

67542. De heer **Korthals:** „Men" zei indertijd in Batavia, dat, wanneer er iets zou gebeuren, waarbij naar onze mening ingrijpen nodig zou zijn, van Engelse kant de order zou zijn gegeven niets te doen en alleen op te treden, indien een Engels militair zelf zou worden bedreigd.

A. De situatie is zuiver defensief geweest. Men heeft de twee K.N.I.L.-bataljons, die zijn gekomen, pertinent tegengehouden.

67543. De heer **Korthals:** Naar uw mening heeft het dus de situatie uitermate bemoeilijkt.

A. Inderdaad.

67544. De **Voorzitter:** Weet u nog hoeveel troepen er in Batavia aanwezig waren, Nederlandse en van het K.N.I.L.?

A. Van het K.N.I.L. moeten het ongeveer twee bataljons zijn geweest.

67545. De **Voorzitter:** Waren er ook troepen van de Nederlandse landmacht?

A. Neen. Er waren ongeveer twee bataljons K.N.I.L.-troepen en een landingsdivisie van de marine.

67546. De **Voorzitter:** Weet u wie de commandant was van de bataljons en de commandant van de landingsdivisie?

A. De commandant van de landstrijdkrachten was de tegenwoordige generaal *Meyer;* hij had als tweede man onder zich overste *van den Berge* en als bataljonscommandanten de toenmalige overste *Breemouer* en de toenmalige majoor *Mollinger.* Als commandant van het vak van de Nederlandse troepen in Batavia trad destijds op generaal *Schilling.*

67547. De **Voorzitter:** Weet u de naam van de commandant van de landingsdivisie?

A. Neen.

67548. De heer **Korthals:** Waren de twee K.N.I.L.-bataljons tot niets doen gedoemd?

A. Neen, zij zijn wel ingezet. Zij hebben in de omgeving een bepaald vak gekregen, maar zij werden wel in hun bewegingen beperkt.

67549. De **Voorzitter:** Formeel hadden de Engelsen dus de zeggenschap?

A. Ja, zij hadden het commando. Generaal *Schilling* stond onder generaal *Christison.*

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

D. R. A. VAN LANGEN.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

FOKKEMA.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 28 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

WILLEM ANTONIUS MARIA LOOMANS,

oud 55 jaar, wonende te Venlo, luitenant-kolonel der infanterie.

Hij legt de eed af als getuige.

68077. De **Voorzitter:** Welke functie heeft u bekleed na de bevrijding van het zuiden?

A. Ik was toegevoegd aan het hoofd van het Centraal Indelingsbureau Koninklijke Landmacht in Eindhoven vanaf eind April 1945.

68078. De **Voorzitter:** Wat heeft u gedaan vóór deze datum?

A. Na de capitulatie heb ik eerst afgewikkeld als kapitein-adjudant van de 5de divisie. Ik ben een maand bij de Opbouwdienst geweest tot eind 1940, waarna ik bij de inspectie van de distributie ben gekomen. In 1942 moesten wij ons melden als krijgsgevangenen. Ongeveer vier maanden ben ik in Neurenberg geweest. Ik ben teruggestuurd voor een maagoperatie. Nadat ik een tijd heb gerust, ben ik weer bij de inspectie van de distributie teruggekomen als inspecteur voor Limburg. Aangezien ik door de N.S.B. werd gevolgd, omdat er ongenoegen was geweest met N.S.B.-ambtenaren, moest ik daar weggaan. Ik heb toen tot de bevrijding niets gedaan. Ik was toen adjudant van de O.D. in Limburg bij de illegaliteit onder generaal *Jans.*

68079. De **Voorzitter:** Bedoelt u hier de bevrijding van het zuiden van het land?

A. Ja. We zijn uit Venlo weggegaan en via Duitsland in Twente terechtgekomen, waar wij zijn ondergedoken. In Twente zijn we bevrijd begin April 1945.

68080. De **Voorzitter:** Heeft u toen direct de functie gekregen bij het C.I.K.L.?

A. Ik ben nog even bij de O.D. in Twente geweest. Ik kreeg toen bericht, dat generaal *van Nijnatten* had uitgezocht waar ik was, omdat hij mij nodig had voor het C.I.K.L. in Eindhoven. Ik heb mij gemeld bij generaal *van Nijnatten.* Aanvankelijk ben ik aan hem toegevoegd geweest. Na een vergadering in Londen heeft hij mij belast met de functie van hoofd van het Bureau Gezagsbataljons Indië.

68081. De **Voorzitter:** Hoelang heeft u deze functie bekleed?

A. Na de bevrijding van Indië, in Augustus 1945, kwam het bericht, dat deze uitzending niet zou doorgaan. Geleidelijkaan is toen het Bureau Afwikkeling gekomen.

68082. De **Voorzitter:** Bent u tot 20 November 1945 bij deze dienst gebleven?

A. Ja. Later ben ik weer toegevoegd aan generaal *van Nijnatten* en begin 1946 ben ik overgeplaatst naar de staf van de 3de militaire afdeling in Vught.

68083. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets vertellen van de gang van zaken bij de gezagsbataljons in uw tijd?

A. Toen het Bureau Gezagsbataljons Indië werd opgeheven, heeft generaal *van Nijnatten* mij opgedragen een verslag op te maken over de werkzaamheden van het C.I.K.L.

De **Voorzitter:** Ik zou het zeer op prijs stellen dit van u te mogen ontvangen.

A. Zou ik het later van u mogen terugontvangen?

De **Voorzitter:** Wij zullen het u terugzenden.

A. Destijds heb ik een splitsing gemaakt in het eigenlijke werk van het C.I.K.L., het algemeen gedeelte, de oprichting, de ministeriële beschikkingen, die er zijn geweest. Generaal *van Nijnatten* heeft dit getekend op 15 Februari 1946. Er komt ook een organisatieschema in voor en afzonderlijke verslagen van de afdelingen Indeling Officieren, Indeling Onderofficieren; het verslag van de afdeling Bureau Gezagsbataljons Indië; het verslag van de Afdeling Expeditionnaire Macht.

68084. De **Voorzitter:** Dit is voor ons zeer waardevol. Kunt u de inhoud van dit rapport onder ede bevestigen?

A. Ja, voor wat betreft het verslag van „Bureau Gezagsbataljons Indië". Ik heb de gegevens van de indeling van officieren en onderofficieren en van de Expeditionnaire Macht bij anderen ingewonnen. Wat betreft het Bureau Gezagsbataljons Indië heb ik dit van het begin tot het einde meegemaakt.

68085. De **Voorzitter:** Behalve voor wat u van derden hebt gehoord, staat u in voor de juistheid van dit verslag?

A. Ja. Zeer zeker voor de afdeling Bureau Gezagsbataljons Indië.

68086. De **Voorzitter:** Kunt u mondeling een kort overzichtje hiervan geven?

A. Direct na de bevrijding van het zuiden des lands werd te Eindhoven in het leven geroepen het C.I.K.L., het C.V.B. en Sectie XV van het Militair Gezag (Bureau Oost- en West Indische Zaken).

Deze instellingen stonden in verbinding met de chef Militair Gezag te Brussel, terwijl er eveneens contact werd opgenomen met de verschillende Departementen te Londen.

Aanvankelijk werd het personeel, dat zich beschikbaar stelde voor deelname aan de bevrijding van Nederlandsch-Oost-Indië, aangenomen door Sectie XV van het Militair Gezag (Bureau Oost- en West Indische Zaken).

Deze autoriteit ontving van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen een schrijven van 2 Maart 1945, waarin werd verzocht maatregelen te treffen om personeel voor het basisbataljon aan te nemen en dit te dirigeren op het United Kingdom.

68087. De **Voorzitter:** U noemt hier de datum 2 Maart 1945. Is daarvóór op dit gebied niets bijzonders gebeurd?

A. Dat kan ik u niet zeggen, omdat ik er toen nog niet was. Eerst was dit in handen gelegd van generaal *Bongers* van Bureau XV van Militair Gezag. Later is dit door generaal *van Nijnatten* van het C.I.K.L. overgenomen. Ik kom hierop later nog terug. Het bataljon basistroepen zou volgens schrijven van de Minister van Overzeese Gebiedsdelen van 28 Februari 1945 bestaan uit 95 officieren, of personeel dat tot officier voor speciale diensten kon worden benoemd (ingenieurs, diploma M.T.S., chirurgen, internisten, kennis magazijn beheer, enz.) en uit 920 onderofficieren, korporaals en manschappen (alle vaklieden als o.m. hoofdmonteurs, automonteurs, chauffeurs, loodgieters, bakkers, slagers, hospitaalsoldaten, magazijnknechten, schrijvers, enz.). Totaal 1015 man.

De opzet was, dat dit personeel zou worden ondergebracht in een transit-camp in Engeland en vandaar uit op transport zou worden gesteld naar Australië.

Aangezien echter het C.I.K.L. en het C.V.B. over veel meer gegevens beschikten en het hoofd van Sectie XV van het Militair Gezag zich meer ging belasten met de werving van het N.I.C.A.-personeel, werd de werving van het militaire personeel, bestemd voor Indië, al vlug overgenomen door het hoofd C.I.K.L. (generaal-majoor *A. A. van Nijnatten).*

Door het hoofd van het C.I.K.L. werd als commandant van het basisbataljon aangewezen de reserve-kapitein *Th. Keuning,* die de opdracht ontving met enkele onderofficieren de nodige voorbereidingen te treffen.

Als eerste richtlijn voor het tot stand brengen van een organisatie voor het uitzenden van troepen naar Indië werd een afschrift ontvangen van een door de Minister van Oorlog a.i. verzonden schrijven van 12 Maart 1945, gericht aan de hoofdintendant te Breda, waarin werd medegedeeld, dat het in het voornemen lag, in de naaste toekomst een aanvang te maken met overzending van personeel, bestemd voor de gezagsbataljons Indië, vanuit het bevrijde gebied naar het Verenigde Koninkrijk.

Hieroij werd bepaald, dat bedoeld personeel in Nederland zou worden ingelijfd en pas in het Verenigd Koninkrijk van kleding zou worden voorzien.

Wij hebben toen ter zake nog verschillende brieven gekregen, o.a. een brief van 11-4-'45 van het hoofd Afdeling Militaire Zaken van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen aan de Minister van Oorlog te Londen, waarin te kennen werd gegeven, dat, indien het plan tot uitzending der gezagsbataljons voortgang zou hebben, met de uitzending van de gezagsbataljons een aanvang zou worden gemaakt, nadat het personeel van het z.g. basisbataljon was uitgezonden. De bedoeling was dus, dat eerst het basisbataljon zou worden gevormd en daarna de nodige gezagsbataljons.

68088. De heer **Fens:** Ontaardde dat basisbataljon eigenlijk niet in een N.I.C.A.-zaak? Wat was eigenlijk de bedoeling van het basisbataljon?

A. Het was eigenlijk de kwartiermaker voor de gezagsbataljons, de basis dus voor de nog te vormen bataljons. Het was de bedoeling het basisbataljon en 3 gezagsbataljons samen te stellen, waarmede dan de totale sterkte van rond 4000 man, zoals deze sterkte voorlopig was vastgesteld, bereikt zou zijn.

De reeds naar aanleiding van dit schrijven dd. 12-3-'45 in werkelijke dienst geroepen oorlogsvrijwilligers werden gelegerd in het dorp Eersel in afwachting van hun uitzending naar Engeland. Deze mensen zaten daar te zitten en er gebeurde niets. Ze hadden geen uniformen. Uitzending van deze oorlogsvrijwilligers was niet mogelijk zolang door C.C.S. te Washington geen toestemming werd verleend.

Op 10 Mei en 31 Mei 1945 werden de eerste groepen oorlogsvrijwilligers naar Engeland uitgezonden ter sterkte van 225 man.

68089. De heer **Fens:** Waren dat de gezagsbataljons?

A. Ja.

68090. De **Voorzitter:** Waren dat de oorlogsvrijwilligers, die zich in de maanden September en October, dus direct na de bevrijding van het zuiden, hadden opgegeven?

A. Ja. Toen ik in dienst kwam, in April 1945, waren ze al in Eersel.

68091. De **Voorzitter:** Werden deze mensen in dat kamp geoefend?

A. Neen, ze hadden niets. Er waren geen uniformen, geen wapens. Er waren mensen bij uit het zuiden, die bij wijze van spreken geen schoenen aan de voeten hadden.

68092. De **Voorzitter:** Was dit geen taak voor S.H.A.E.F.?

A. Het was de bedoeling, dat deze mensen in Engeland werden gekleed. In de brief, die ik zoëven heb aangehaald en was gericht aan de hoofdintendant, stond uitdrukkelijk, dat deze mensen in Engeland zouden worden gekleed. Men wachtte steeds af tot men zou worden uitgezonden. Het was echter helemaal niet voorbereid. De mensen waren vol enthousiasme gekomen, hebben in Eindhoven gelegen en waren daar in een school ondergebracht. Later zijn ze naar Eersel gegaan. Daar werd wat theorie gegeven, maar verder kon men niets doen.

68093. De **Voorzitter:** De gedachte van de gezagsbataljons dateerde al van jaren tevoren.

A. Daar weet ik niets vanaf. Toen die groep van 225 man naar Engeland ging, heb ik ze nog weggebracht naar Tilburg.

68094. De **Voorzitter:** Was dit in het kader van de gezagstroepen of in het kader van de Expeditionnaire Macht?

A. In het kader van de gezagsbataljons Indië. Deze mensen waren dus bestemd voor het basisbataljon. Op 11 Mei werd een telegram ontvangen van de Minister van Oorlog, dat, in afwijking van het tot heden gebeurde, in de movement-orders voor oorlogsvrijwilligers, bestemd voor de gezagsbataljons, als bestemming moest worden aangegeven: Wrottesley Park Camp te Wolverhampton.

Er werden maatregelen getroffen om, voor zover er legeringsruimte aanwezig was, doorlopend oorlogsvrijwilligers in werkelijke dienst te hebben, die op het eerste sein zouden kunnen vertrekken. Bij schrijven van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen dd. 4 Mei 1945, afdeling Militaire Zaken, nr. 1639, gericht aan de Minister van Oorlog te Londen, werd voorgesteld in afwachting van de beschikbaarstelling van een Brits Transit Camp 400 oorlogsvrijwilligers, verminderd met het reeds uit Nederland vertrokken personeel, bestemd voor de gezagsbataljons, 100 man N.I.C.A.-personeel en 100 man oorlogsvrijwilligers der luchtstrijdkrachten uit te zenden naar het kamp te Wolverhampton.

68095. De **Voorzitter:** Wie maakte die bestemming precies uit?

A. Dat weet ik niet meer.

De **Voorzitter:** Men zou kunnen vermoeden, dat dit werd beslist door het C.I.K.L.

68096 De heer **Fens:** Had de N.I.C.A. ook iets met de militaire organisatie te maken?

A. Het waren eigenlijk geen militairen.

We kregen in die tijd veel telegrammen, de ene keer ging het transport wel door, de andere keer weer niet.

Op 12 en 13 Juni 1945 had een bespreking plaats ten Departemente van Oorlog te Londen, bij welke bespreking aanwezig waren:

luitenant-generaal *A. A. van Nijnatten,* hoofd C.I.K.L.; generaal-majoor *Verniers v. d. Loeff* van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen; luitenant-kolonel *Coppens* van het Departement van Overzeese Gebiedsdelen; kolonel *Thal Larsen,* hoofd C.V.B.; kolonel mr. *J. Meynen,* wnd. secretaris-generaal van het Departement van Oorlog; luitenant-kolonel *K. Silbiger,* hoofd Afdeling I van het Departement van Oorlog.

In dit tijdperk ben ik in functie getreden als hoofd van het Gezagsbataljon Indië.

Het doel van deze besprekingen was de mogelijkheid na te gaan om 27 000 man (20 000 man Gezagsbataljons Indië, 5000 man N.I.C.A. en 2000 man Air Force) te verschepen naar Australië, binnen een periode van 6 maanden en een ontwerp voor een verschepingsschema vast te stellen, hetwelk aan C.C.S. te Washington kon worden voorgesteld ter goedkeuring.

Bij dit bureau werden behalve enige andere officieren ook de reserve-kapitein *Keuning,* commandant van het bataljon basistroepen en een aantal officieren en minderen ingedeeld.

Het bureau had, aan de hand van het verslag van de vergadering in Londen, tot taak te zorgen, dat steeds een voldoend aantal oorlogsvrijwilligers gereed was voor uitzending (oproeping door C.V.B.).

Ik ging dan naar het C.V.B. en deelde daar mede, hoeveel mensen ik in de kampen kon gebruiken.

Voor oproeping van officieren en onderofficieren ging ik naar het C.I.K.L. Ik had ook de zorg voor het transport van de aanmeldingsbureaux naar de kampen, evenals voor het transport van de kampen naar Ostende en tevens voor de politieke testing en het in orde brengen van alle administratieve bescheiden, benodigd voor de uitzending.

68097. De heer **Fokkema:** Wie was in die tijd hoofd van het C.V.B.?

A. Kolonel *Thal Larsen.* Telkenmale bij opkomst werden door het hoofd C.I.K.L. aan de Minister van Oorlog voorstellen en voordrachten ingediend voor aan bepaalde militairen en aan niet militaire specialisten toegedachte rangen en functies. Er kwam b.v. een specialist, een chirurg, onder de wapenen, die zijn praktijk zou neerleggen om te

helpen aan de bevrijding van Indië. Wanneer deze man nooit in dienst was geweest, was de grote moeilijkheid voor welke rang hij in aanmerking zou komen. In die tijd is er ook een nieuwe afdeling in het leven geroepen, het C.V.K. onder de reserve-majoor *Schipper,* die de kampen onder zich had. Ik moest alleen zorgen, dat de kampen vol kwamen, later leeg kwamen en dat ze weer bijtijds werden gevuld. Het C.V.K. had de zorg deze mensen te legeren en te voeden en hen zoveel mogelijk bezig te houden. Dit centraal vrijwilligerskamp werd een geweldige organisatie op de duur. Men sprak zelfs van een divisie-*Schipper.*

68098. De **Voorzitter:** Welke autoriteit stond onmiddellijk boven al deze organisaties?

A. Het C.V.K. hoorde onder kolonel *Thal Larsen* van het C.V.B. Ik hoorde onder het C.I.K.L., onder generaal *van Nijnatten* dus.

68099. De **Voorzitter:** Welke autoriteit stond onmiddellijk boven deze beide afdelingen?

A. De Minister. Met Militair Gezag of dergelijke instanties hadden wij niets uit te staan, ook niet later in den Haag.

Maatregelen werden genomen, in overleg met C.V.K., om legeringsruimte te krijgen voor ten minste 700 man, waardoor het mogelijk zou zijn om, ingaande 12 Juli 1945, per dag 100 man uit te zenden naar het kamp Great Malvern in Engeland.

Legeringsruimte werd verkregen door het in gebruik nemen van de in Nederland gelegen kampen: de Rips, Hulten, Wanroy en Hilvarenbeek, met een totale capaciteit van ruim 1000 man.

In ieder van deze kampen was aanwezig een vaste kampstaf van C.V.K. voor het verzorgen van legering, voeding, orde, oefeningen, enz.

Op 11 Juli 1945 werd een schrijven ontvangen van de Minister van Oorlog te 's-Gravenhage (Afd. L.S.G. Nr. 292), waarin werd medegedeeld, dat op 23 Juli 1945 het kamp Malvern Wells in Engeland gereed zou zijn.

In dit schrijven werd verzocht maatregelen te treffen, om de eerste groep van 2000 man, samengesteld als aangegeven in de notulen van de op 12 en 13 Juni te Londen gehouden vergadering, in groepen van 300 man per 3 dagen naar Engeland te dirigeren en wel zodanig, dat de eerste groep aldaar op 26 Juli 1945 zou aankomen.

Tevens werd in dit schrijven medegedeeld, dat, aangezien nog geen beslissing genomen was betreffende de uitvoering van het volledige uitzendingsschema, voorlopig uitsluitend de eerste groep van 2000 man opgeroepenen naar Engeland kon worden uitgezonden en tot nader order geen personeel meer zou worden uitgezonden. Er was toen alleen een groep van 225 man naar Engeland, die op 10 Mei en 21 Mei zijn vertrokken.

68100. De **Voorzitter:** Gingen deze mensen rechtstreeks naar Wolverhampton?

A. Ja.

Voorafgaande aan deze uitzending moesten op 23 Juli 1945 70 man, bestemd voor de vaste kampstaf, te Great Malvern aanwezig zijn. Dit naar aanleiding van een mondelinge bespreking met overste *André de la Porte* op 11 Juli 1945. Deze 70 man zouden de kwartiermakers zijn voor de duizenden mensen, die naar Engeland zouden worden getransporteerd. Deze mensen haalde ik uit de kampen, hoewel ze eigenlijk bestemd waren voor het basisbataljon.

68101. De **Voorzitter:** Was dit een willekeurige keuze of had u hierbij bepaalde criteria?

A. Ik meen, dat ik heb gevraagd, wie er weg wilde. Ik heb hiervoor natuurlijk geen chirurgen en internisten genomen, maar de eenvoudige man, die geen bepaalde specialiteit had, gestuurd.

68102. De **Voorzitter:** Mochten de oorlogsvrijwilligers zelf hun keuze bepalen, of zij naar de Expeditionnaire Macht gingen, dan wel naar de gezagstroepen, of werd dit van hogerhand beslist?

A. Ze hadden zelf de keuze. Na de bevrijding van het westen is er een geweldige toeloop in Eindhoven geweest.

Maatregelen werden getroffen om deze 70 man op 23 Juli 1945 aanwezig te doen zijn, alsmede om op 23 Juli en op 1, 4 en 7 Augustus telkens 300 man en op 10 Augustus 145 man (totaal 1345 man, als aandeel in de groep van 2000 man) naar Engeland uit te zenden. Dit moest van tevoren allemaal goed bekeken worden en ik moest er ook rekening mee houden, dat ik de kampen vol kreeg. Ik moest dus eerst weten, wanneer de mensen weggingen, waarna ik bij de aanmeldingsbureaux en het C.V.B. zaken kon gaan doen om nieuwe oorlogsvrijwilligers te krijgen. Dit is allemaal misgelopen, want die transporten zijn nooit op tijd doorgegaan.

68103. De **Voorzitter:** Waren de kampen alleen in het zuiden van het land?

A. Ja. Later is de B.S. ook ingeschakeld.

Aangezien behalve personeel voor de gezagsbataljons Indië, eveneens personeel voor de Luchtstrijdkrachten en voorts nog cadetten en officieren van het K.N.I.L. tot de eerste over te zenden groep van 2000 man behoorden, moest tevoren overleg worden gepleegd met de luchtstrijdkrachten en met het Departement van Overzeese Gebiedsdelen. Aangezien inmiddels in het noorden en westen van het land de opgerichte B.S. weer zou worden opgeheven, werd aan de oorlogsvrijwilligers, afkomstig uit de B.S., voorrang verleend bij de indeling in de gezagsbataljons Indië. In verband hiermede werd contact opgenomen met kapitein *Pruys,* verbindingsofficier van de staf B.S., waardoor het mogelijk werd reeds op 23 Juli 1945 300 man van de B.S. bij de gezagsbataljons op te nemen. Dit personeel was alsnog bestemd om als technici te worden opgenomen in het basisbataljon. Aan deze eis werd slechts in geringe mate voldaan, zodat er noodgedwongen personeel, bestemd voor het basisbataljon, zowel als voor het gezagsbataljon, door elkaar moest worden uitgezonden.

Tevens werd aan de B.S. de gelegenheid gegeven om de kampen te vullen en te blijven vullen, totdat er geen personeel meer van de B.S. beschikbaar zou zijn. Hierdoor werden de oorlogsvrijwilligers uit het zuiden des lands, die zich reeds in September 1944 hadden opgegeven als oorlogsvrijwilliger, met bestemming voor de gezagsbataljons, achtergesteld, ofschoon er zeker een groot aantal van die oorlogsvrijwilligers lid was geweest van de O.D. of andere illegale organisaties. Ik kreeg deze opdracht, maar ik vond het niet juist. De mensen, die bij mij in de illegaliteit hebben gewerkt, hadden zich ook opgegeven voor de gezagsbataljons en moesten toen wachten, omdat de B.S. uit het westen en noorden van het land voorgingen, omdat deze toen nog bij de B.S. waren, maar sinds de bevrijding van het zuiden van het land bestond daar geen B.S. meer.

68104. De **Voorzitter:** Van wie kreeg u dit bevel?

A. Dat weet ik niet precies meer.

68105. De **Voorzitter:** Er waren maar twee mogelijkheden; generaal *van Nijnatten* of de Minister.

A. Ik kan het me niet herinneren.

68106. De heer **Fens:** Namens wie kwam kapitein *Pruys* nu eigenlijk?

A. Namens de B.S., waarbij hij verbindingsofficier was.

De **Voorzitter:** Daarmee stond hij toch niet in hiërarchisch verband.

68107. De heer **Fens:** Had hij contact met de generaal of met de Minister?

68108. De heer **Fokkema:** Was dat een autoriteit, aan wiens opdrachten gevolg moest worden gegeven?

A. Ik kan het me niet precies meer voor de geest halen. Jammer genoeg heb ik dat hierin niet duidelijk verwerkt. Ik meen wel, dat hij met generaal *van Nijnatten* heeft gesproken. Ik ben er in ieder geval van overtuigd, dat ik niet alleen zonder meer de opdracht van kapitein *Pruys* heb opgevolgd en de zuiderlingen heb achtergesteld bij de noorderlingen en westerlingen. Ik meen nu wel, dat ik de opdracht heb ontvangen van generaal *van Nijnatten.*

68109. De **Voorzitter:** Had hij daartoe de bevoegdheid? Was de Minister hier niet de bevoegde instantie?

A. Dat durf ik u niet te zeggen. Ik weet niet of de Minister in deze zaken is gekend. Ik was bij dat bureau natuurlijk maar een lage godheid in het grote verband. Kapitein *Pruys* is toen veel bij mij geweest. Ik heb na de bevrijding met hem een reis naar het noorden gemaakt. In Leeuwarden was toen het Fries bataljon klaar. Kapitein *Pruys* raadde mij aan, dit bataljon, dat toch gereed was, alvast in te schakelen en de andere mensen nog even te laten wachten. Op de overweging en de orders, die ik zeker heb gekregen, heb ik er moeite voor gedaan, dat

deze mensen eerst zouden worden uitgezonden. Dit is niet doorgegaan; later zijn ze als lichte infanterie-bataljon uitgezonden.

De uitzending van 300 man op 23 Juli, zoals ik zoëven heb gezegd, kon, op last van de Engelse instanties, niet op 23 Juli, doch pas op 25 Juli plaats hebben. Totaal werden op die dag 267 man uitgezonden, bestemd voor het basisbataljon. Dit aantal kon niet worden bereikt in verband met geneeskundige of politieke testing. Op 31 Juli 1945 om 17.15 uur werd, terwijl de 300 man, bestemd om op 1 Augustus te worden uitgezonden, klaarstonden, door die Engelse instantie medegedeeld, dat de transporten van de gezagsbataljons waarschijnlijk tot 16 Augustus werden uitgesteld.

In verband hiermede werden de oorlogsvrijwilligers vastgehouden in de kampen in het zuiden, totaal 1370 man, en er werden maatregelen getroffen, dat de oorlogsvrijwilligers, die al waren opgeroepen om de kampen in Nederland weer te vullen na het vertrek van de anderen, aan deze oproep geen gevolg zouden geven.

68110. De **Voorzitter:** Van wie werd dit bericht ontvangen?

A. Van de Engelse instanties, die voor het vervoer zorgden.

68111. De **Voorzitter:** Dit was dus een kwestie van vervoer?

A. Ja, dit was zuiver een kwestie van vervoer. We hadden veel meer mensen kunnen uitzenden, wanneer het vervoer goed gelopen had.

Inmiddels werd bericht ontvangen, dat de uitzending van telkens 300 man zou kunnen plaats hebben op 8, 11 en 14 Augustus. Op deze data werden respectievelijk 317, 320 en 322 man uitgezonden. Hierbij gerekend de reeds op 25 Juli uitgezonden 267 man met inbegrip van de reeds eerder uitgezonden 225 man, zijn er op 16 Augustus in totaal 1451 man uitgezonden.

Volgens telefonische mededeling van luitenant-kolonel *Silbiger* zou het laatste transport, dat op 17 Augustus 1945 zou plaats vinden, tot nader order geen doorgang vinden.

Maatregelen werden getroffen om de kampen weer tot een sterkte van 1000 man ruim op te voeren.

68112. De **Voorzitter:** Weet u ook, wanneer precies die 225 man naar Australië zijn gegaan?

A. Dat durf ik u niet te zeggen. Ik weet alleen, dat ze op 10 en 31 Mei naar Engeland zijn vertrokken. Ik weet ook niet of ze rechtstreeks naar Australië zijn gegaan.

Op 5 September 1945 werd door de Minister van Overzeese Gebiedsdelen een schrijven gezonden aan de Minister van Oorlog, welk schrijven in afschrift werd ontvangen, waarin mededeling werd gedaan van de aanwezigheid van de ruim 1200 man in Engeland en ruim 1000 man in Nederland, zoals ik zoëven reeds heb gezegd.

In dit schrijven werd verzocht te mogen vernemen of deze laatste groep, dus de 1000 man in Nederland aanwezige manschappen, nog kon worden uitgezonden en tevens met de mededeling om de aanneming van vrijwilligers, bestemd voor de gezagsbataljons, stop te zetten.

Op 3 September 1945 werd bij schrijven van de Minister van Oorlog medegedeeld, dat in verband met de capitulatie van Japan door de Ministerraad was besloten de uitzending van de ongeoefende gezagsbataljons geen doorgang te doen vinden, doch in de plaats daarvan een aantal geoefende lichte infanteriebataljons uit te zenden.

68113. De heer **Fens:** Hoe kwam men aan die bataljons? Op dat moment waren ze misschien evenmin geoefend als de gezagsbataljons.

A. Dat waren meer organisaties, die bij elkaar waren gebleven uit de illegaliteit.

68114. De heer **Fokkema:** Dat waren zeker oud-militairen?

A. Zeker, die waren er ook bij. Er waren onderdelen, die in hun geheel uit de B.S. voortkwamen. Toen ik de opdracht kreeg, dat de B.S. moest vóórgaan, heb ik een lezing gehouden in Rotterdam om de gezagsbataljons in hun geheel over te krijgen met de commandanten van het strijdend en niet strijdend gedeelte van de O.D. De mensen gaven zich in massa op in het westen.

68115. De **Voorzitter:** Wat was nu precies de betekenis van de wijziging van gezagstroepen in lichte infanteriebataljons?

A. In verband met de capitulatie van Japan is door de Ministerraad besloten de uitzending van de ongeoefende gezagsbataljons geen doorgang te doen vinden, doch in plaats daarvan een aantal geoefende lichte infanteriebataljons uit te zenden. Het verdiende hier de voorkeur geoefende mensen uit te zenden. Oud-militairen van 1940 en mensen, die bij de O.D. waren geweest, kwamen hiervoor meer in aanmerking.

68116. De **Voorzitter:** Dit betekende dus een versnelling van de procedure.

A. Vermoedelijk wel.

Op 3 September 1945 werd in een schrijven eveneens vermeld, dat de uitzending van de gezagsbataljons normaal doorgang zou vinden tot het basisbataljon en de beide eerste gezagsbataljons compleet waren.

Op 10 Mei 1945 werd een telegram verzonden uit Melbourne, dat de 1200 man, aanwezig in Engeland, en de 1000 man, aanwezig in Nederland, konden worden verscheept, doch dat dezen niet naar Australië, doch rechtstreeks naar Batavia moesten worden gezonden.

Op 13 September 1945 ontving reserve-kapitein *Keuning* de opdracht van de staf B.N.S. om een L.I.B. te vormen en hiervoor te bestemmen het personeel, aanwezig in de kampen. Het overschietende personeel, dat nog in de kampen aanwezig was, werd, voor zover geschikt, nog uitgezonden naar Engeland om alsnog te worden ingedeeld bij het basisbataljon (22 man) en overigens ter beschikking gesteld van de in oprichting zijnde lichte infanteriebataljons. Totaal zijn dus uitgezonden 1473 man. Daarvan waren bestemd voor het basisbataljon 1015 man (inbegrepen de 225 man in Australië); de rest, 458 man, was bestemd voor het eerste gezagsbataljon.

Meer is door alle omstandigheden en de capitulatie niet uitgezonden. Het basisbataljon is inderdaad via Malakka in Indië terechtgekomen, eveneens 458 man van het eerste gezagsbataljon. Een gedeelte van wat ik in de kampen had, is naar II 5—R.I. gegaan, dat ook naar Indië is gegaan als infanteriebataljon.

68117. De **Voorzitter:** Zijn al deze troepen uiteindelijk in Indië terechtgekomen?

A. Ja, voor zover ik weet wel. De kampen in Hulten, Hilvarenbeek en de Rips zijn ter beschikking gesteld van de Expeditionnaire Macht; het kamp Wanroy werd aangehouden voor het legeren van personeel, dat naar de vaste kampstaf te Great Malvern werd uitgezonden.

In de werkwijze heb ik de voor- en nadelen en de bezwaren, die ik heb ondervonden, aangetekend.

Het werven van het personeel voor indeling bij de gezagsbataljons had plaats op de volgende manier:

Voor officieren: via Departement van Oorlog; voordien via C.I.K.L.;

voor onderofficieren: via C.I.K.L.;

voor oorlogsvrijwilligers: via C.V.B.;

voor geneeskundig personeel: via I.G.D.L.;

voor administratief personeel: via I.M.A.

Aan deze instanties werd door het hoofd van het Bureau Gezagsbataljons verzocht om op een bepaalde dag en plaats het door hem gevraagde personeel in werkelijke dienst te doen komen.

Geregeld werden hierbij lijsten van personen gevoegd, die zich schriftelijk dan wel mondeling op het Bureau G.B.I. hadden gemeld voor indeling bij de Gezagsbataljons Indië. Van alle delen van het land kwamen de mensen naar Eindhoven om te worden uitgezonden.

68118. De **Voorzitter:** Waarom meldden deze mensen zich niet direct bij het gewestelijk aanmeldingsbureau?

A. Ze meenden, dat ze vanuit Eindhoven vlugger werden uitgezonden.

Het in de kampen aankomende personeel werd daar geregistreerd, van pay-books voorzien en opgenomen in de voeding en legering van het kamp. Door genoemd personeel werden de personeelsgegevens ingevuld, aan de hand waarvan contrôlelijst, registratiekaart, delegatieformulier en verdere administratieve bescheiden, alsmede werden de verbandacten opgemaakt, die door het hoofd van het bureau werden bekrachtigd. Het geven van leiding en voorlichting bij het in orde brengen van de administratieve bescheiden was toevertrouwd aan een officier en 2 onderofficieren, die bij de oprichting van de L.I.B. zijn overgegaan naar de staf B.N.S. te Apeldoorn, ten einde daarbij hun werk voort te zetten.

Het personeel kreeg reeds bij zijn oproep de opdracht de distributiebescheiden in te leveren, zich door tussenkomst van het naastbijgelegen aanmeldingsbureau voor oorlogsvrijwilligers te doen keuren bij een keuringsraad, vervolgens moesen zij zorgen in het bezit te zijn van een bewijs van politieke betrouwbaarheid, afgegeven door het hoofd van de P.O.D. ter plaatse.

Direct bij aankomst in het kamp werd het personeel politiek getest door testsergeanten, de keel werd uitgestreken, ten einde de reactie vast te stellen van diphtherie, en verder werden alle bescheiden klaargemaakt voor uitzending naar Engeland.

Vóór de uitzending van een groep naar Engeland werd hiervan telegrafisch mededeling gedaan aan het hoofd bureau Londen van het Departement van Oorlog en aan de kampcommandant te Great Malvern. Het vervoer werd aangevraagd voor de kampen naar het station te Tilburg aan het C.V.K. en voor de trein- en bootreis aan de Engelse instanties. De security-lijsten werden aangeboden aan het hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid. De verpleging en betaling van de contante bedragen werden centraal geregeld door het hoofd Bureau Gezagsbataljons Indië.

De voeding werd elke dag met auto's naar de kampen vervoerd.

In elk kamp was een van de voor uitzending bestemde officieren aangewezen als contactofficier tussen hoofd Bureau Gezagsbataljons en de kampcommandanten, alsmede tussen het hoofd voornoemd en het voor uitzending bestemde personeel.

De tijd, door het personeel in de kampen door te brengen in afwachting van zijn uitzending, werd, voor zover zulks in verband met kleding en schoeisel mogelijk was, besteed aan het houden van theorie, exercitie-oefeningen en sport.

Buiten de vele bezwaren en moeilijkheden, die te overwinnen waren, zijn vooral de punten van belang, die de opzet van het te bereiken doel stagneerden of onuitvoerbaar maakten.

1°. Op de simpele aanwijzing, dat het in het voornemen lag, binnen afzienbare tijd, oorlogsvrijwilligers uit de bevrijde gebieden uit te zenden naar het Verenigd Koninkrijk, moesten vrijwilligers worden geworven. Het niet ter beschikking hebben van kleding, ondergoed, schoeisel, wapenen, uitrusting en ander oefenmateriaal werd hierbij als een zeer grote tekortkoming aangevoeld.

2°. Met zeer veel enthousiasme werd door duizenden jongelieden in het land gevolg gegeven aan de oproep om zich te melden voor de bevrijding van Indië. Er werd per radio, courant en door middel van reclameplaten propaganda gevoerd. Als de vrijwilligers dan kwamen opdagen, konden de hoofden van de aanmeldingsbureaux zelfs niet bij benadering zeggen, wanneer de oproep zou volgen. Gevolg: een grote trek naar Eindhoven uit alle delen van het land, daar men in de mening verkeerde, dat na een bezoek aan het Bureau Gezagsbataljons Indië men onmiddellijk zou worden opgeroepen. Bovendien werd een geweldige hoeveelheid brieven om inlichtingen ontvangen.

68119. De **Voorzitter:** Is u van oordeel, dat de oproeping praematuur is geweest?

A. Ik heb wel de indruk, dat er ontzettend veel reclame is gemaakt, terwijl de aanmeldingsbureaux niets wisten. Men is met de reclame wel een beetje te optimistisch geweest. Van de beloften kwam meestal niet veel terecht. U weet het resultaat, welk deel naar Indië is gestuurd.

68120. De **Voorzitter:** Had volgens uw mening de oproep pas moeten uitgaan, wanneer de organisatie om de mensen op te vangen, gereed was?

A. De organisatie om de mensen op te vangen, was wel klaar. De aanmeldingsbureaux wisten niets. Het vervoer ging niet door. In Engeland was niets voorbereid.

68121. De **Voorzitter:** Men kan wel een goede voorbereiding hebben, maar wanneer dan het vervoer niet mogelijk is, stuit daar alles op af. Dit was een kwestie, die door de geallieerden werd uitgemaakt.

A. Ik heb met duizenden mensen voor mijn neus gestaan, waarmee ik niet wist, wat te doen. Maar ik geef onmiddellijk toe, dat het vervoer door de Engelse instanties totaal onvoldoende is geweest. Van de uitzendingen op bepaalde dagen, waarop door het hoofd Gezagsbataljons Indië werd gerekend en moest worden gerekend, heeft er niet één op de vastgestelde datum plaats gevonden. Dit gaf ontevredenheid onder de uit te zenden mensen. Dit gaf onvoorziene moeilijkheden met de verpleging. Er moest minstens 3 dagen van te voren worden ingekocht. Als op de dag van het vertrek een telegram werd ontvangen, dat de uitzending geen doorgang kon hebben, was er voor dat personeel geen voeding. Tevens werd het moeilijk om legeringsruimte te vinden, als op de dag, volgende op de dag van het vertrek van 300 man, 300 nieuwe mensen hun plaats zouden innemen. Dit is gebeurd bij het ontvangen van een telegram op 31 Juli, waarbij werd bepaald, dat de uitzending, die zou plaats hebben op 1, 4, 7 en 10 Augustus, niet zou doorgaan, terwijl er op de daaropvolgende dagen telkens weer 300 man waren opgeroepen om de kampen op sterkte te houden, ten einde de uitzending van 2000 man per maand (zoals dat in het voornemen lag) te verzekeren.

4°. Bij de inschakeling van de B.S. was het personeel hiervan niet geneeskundig onderzocht en niet in het bezit van het vereiste bewijs van politieke betrouwbaarheid.

Het was een groot bezwaar, dat de B.S. moest worden ingeschakeld. Men dacht, dat, wanneer men bij de B.S. was, men politiek betrouwbaar was. Dat moest echter eerst nog worden uitgezocht.

Noodgedwongen moest minstens 50 pct. van dit personeel, hetwelk afkomstig was van het westen en het noorden van het land, worden teruggezonden, teneinde alsnog voor het ontbrekende zorg te dragen en zich geneeskundig te laten onderzoeken. Dit nam, door de gebrekkige vervoermiddelen, meerdere dagen in beslag, wat tot gevolg had, dat de administratieve bescheiden niet tijdig konden worden opgemaakt, de mensen konden niet worden getest en de geregelde gang van zaken in de kampen werd volledig in de war gestuurd.

5°. In verband met het feit, dat de uitzending te lang op zich liet wachten, waren zeer veel oorlogsvrijwilligers op eigen gelegenheid, hetzij een burgerbetrekking gaan zoeken, hetzij zich gaan melden bij een ander onderdeel, waardoor aan de oproep om in werkelijke dienst te komen bij de G.B.I. voor slechts 50 pct. en soms nog minder werd gevolg gegeven.

Dit had tot gevolg, dat vooral voor het basisbataljon niet op de gestelde tijd het daarvoor benodigde technisch personeel aanwezig was en er bijgevolg reeds personeel, bestemd voor een gezagsbataljon, moest worden uitgezonden, tegelijk met personeel, bestemd voor het basisbataljon, terwijl dit laatste nog niet compleet was.

Ik heb bovendien getracht geneeskundig personeel te krijgen, wat mij niet is gelukt. Instructief personeel was ook niet beschikbaar.

68122. De **Voorzitter:** Wie had daarvoor moeten zorgen?

A. Op 16 Mei werd instructief personeel aangevraagd voor het geven van nieuwe instructies aan het voor uitzending bestemde personeel voor zolang het in de kampen verbleef. Hierop werd op 16 Juni 1945 van het hoofd van het Centraal Bureau Militaire Opleiding bericht ontvangen, dat geen instructeurs beschikbaar gesteld kunnen worden voor de indeling bij de G.B.I.

68123. De **Voorzitter:** Wie had het initiatief moeten nemen om de zaak sneller en beter te doen verlopen?

A. Ik zelf. Ik heb dit ook gedaan, maar ik kreeg tot antwoord, dat er geen instructeurs waren. We hebben het toen gedaan met de mensen, die er iets van kenden.

68124. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. A. M. LOOMANS.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 28 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ANTOINE JOZEPH EDUARD LAMBERTI,
oud 57 jaar, wonende te Maastricht, officier

Hij legt de eed af als getuige.

68125. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u in oorlogstijd bekleed?

A. Na de capitulatie in 1940 ben ik bij de afwikkeling van de z.g. territoriale troepen in Limburg geweest tot Juli 1941. Daarna ben ik bij de inspectie van de distributie geweest, totdat ik in krijgsgevangenschap werd gevoerd, waarvan ik wegens ziekte — doorlopende dysenterie — ben teruggekeerd. Daarna heb ik mijn functie als inspecteur bij de distributie weer opgenomen. Direct na de bevrijding in September 1944 heb ik mij beschikbaar gesteld en ben als garnizoenscommandant in Maastricht opgetreden tot 1 Januari 1945. Generaal *van Nijnatten,* die inmiddels in Breda zat en daar ook was bevrijd, had de opdracht het C.I.K.L. op zich te nemen en hij heeft mij verzocht hem daarbij te assisteren, omdat ik vóórdien als kapitein-adjudant van het IIIde legerkorps bij hem was geweest. We waren dus oude bekenden. Ik heb het C.I.K.L. beheerd tot Augustus 1945. Daarna ben ik bevelhebber bij de gezagstroepen in Zuid-Limburg geweest, daarna ben ik overgeplaatst en heb de opdracht gekregen een bataljon af te richten in Gorkum voor bezetting van een gedeelte van Duitsland. Dit is echter niet doorgegaan. Daarna ben ik toegevoegd aan de bevelhebber van de 3de militaire afdeling in Vught; vandaar uit ben ik overgeplaatst naar mijn woonplaats Maastricht voor 6 weken en tenslotte heb ik mijn tegenwoordige functie van commandant van het administratief bataljon van het 5de infanteriedepot gekregen.

68126. De **Voorzitter:** Wanneer is u precies bij het C.I.K.L. gekomen?

A. Op 1 Januari 1945.

68127. De **Voorzitter:** Is dit ook de datum van oprichting van het C.I.K.L.?

A. Ja.

68128. De **Voorzitter:** Wat was de taak van het C.I.K.L.?

A. Ik kan u misschien het beste de ministeriële beschikking overleggen, waarin precies de taak van het C.I.K.L. wordt omschreven. Ik weet niet, of u in het bezit is van het rapport, dat generaal *van Nijnatten* omtrent de werkzaamheden van het C.I.K.L. heeft ingediend. Indertijd is het aan Minister *Meynen* aangeboden. Het is de bijlage van het 1ste hoofdstuk, nl. van de ministeriële beschikking van 15 Januari 1945, waarin precies omschreven staat, wat de doelstelling van het C.I.K.L. inhoudt. Het hoofddoel van het C.I.K.L. was het oproepen van recruten en de manschappen zo goed mogelijk in te delen. We moesten voor de S.H.A.E.F. troepen en kader leveren. Vóór Januari 1945 bestond er in Zuid-Nederland een grote chaos bij het recruteren. Iedereen richtte een leger op. Zelf heb ik mij hieraan ook schuldig gemaakt, op last van hogerhand. De militair commissaris en een Amerikaans kolonel vroegen op de tweede dag na de bevrijding, iedere dag een compagnie te leveren voor de bevrijding van Aken. Dit kon gebeuren, wanneer de kolonel voor kleding, bewapening, voedsel en soldij kon zorgen. Ik heb een compagnie vrijwilligers in Maastricht geformeerd op eigen gezag, omdat de Regering niets kon doen. Bij de bevrijding was ik al in Maastricht.

In het Koninklijk besluit van 4 Mei 1933, *Staatsblad* no. 246, punt 5, staat, dat een beroepsofficier, die zich in bezet gebied bevindt, het militair gezag op zich zal nemen met de bevrijding. Als beroepsofficier mocht ik toen feitelijk niet tegen de vijand ageren, wat ik ook niet van plan was, want het gaf toch niets dan représaille, om een paar mensen om zeep te brengen, die toch terugtrokken. Ik had me echter wel voorgesteld om dadelijk na de bevrijding iets bij de hand te hebben om de orde te handhaven. Dat was mij ook voorgeschreven. Alle oud-militairen, die in Maastricht waren, werden ingeschakeld; iedere oud-militair zorgde voor een groepje mensen. Toen de eerste troepen van het Militair Gezag kwamen — de heer *van Hasselt* fungeerde daarbij als verbindingsofficier —, trad de O.D. óók naar voren, die beweerde, dat hij het Militair Gezag in handen zou krijgen, terwijl in de circulaires stond aangegeven, dat de O.D. onder het Militair Gezag zou komen te staan. Het is zo ver gekomen, dat generaal *Jans* hieraan te pas kwam en ik heb besloten mij onder de O.D. te stellen. Toen de bevrijding kwam en de heer *van Hasselt* overkwam uit Engeland, wilde de O.D. een affiche aanplakken, waarin hij het Militair Gezag op zich zou nemen. Ik heb hem de zaak uitgelegd, waarop aanplakking is verboden. Na twee dagen kwam de militaire commissaris, de heer *Vullinghs,* en ik stelde hem voor lichtingen op te roepen. Dit kon hij niet doen, aangezien hij daarvoor niet de macht had. Ik vroeg hem om een instructie. Hij had niets bij zich, was uit Londen komen vliegen en had alles vergeten. Ik vroeg hem met Londen te telegraferen of telefoneren, zodat hij op de een of andere wijze de macht zou krijgen mensen op te roepen, waarmee wij zouden kunnen beginnen. Na heel veel moeilijkheden is dan aldaar de eerste compagnie bij het Nederlandse leger gekomen. Daarna kwamen de strijdkrachten uit België, die ook weer vrijwilligers aannamen. Intussen gingen andere mensen de Prins tegemoet en kregen ook opdracht troepen te formeren. De stoottroepen ontstonden toen. Er waren op het laatst zoveel verschillende troepen, dat men eigenlijk niet meer wist, wie ze had opgeroepen, waar ze zaten en wat ze waren. Er gingen ook troepen naar Duitsland, o.a. I-13-R.I., dat in München-Gladbach heeft gezeten. Ik mag niet beoordelen, of dit allemaal wel goed is gegaan, maar in ieder geval is men in Maastricht van oordeel, dat de heren, die daarbij hebben gezeten, geen onbesproken officier meer genoemd konden worden. Omdat men wilde weten, wat men aan mensen had, wie de mensen zou aannemen en waar de mensen zouden heengaan, is het C.I.K.L. opgericht. In de opdracht van de generaal staat, dat *hij* alleen mag oproepen, in actieve dienst kan stellen, enz.

68129. De **Voorzitter:** Hebt u een indruk, in welke mate de mensen zijn opgekomen vóór het tot stand komen van het C.I.K.L.?

A. Ik heb mij er nooit in verdiept. We hebben weleens getracht een kaartsysteem aan te leggen van wat er aan mensen was, maar juist de Binnenlandse Strijdkrachten verstrekten ons geen gegevens. Wij hadden altijd van de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten de meeste samenwerking verwacht, maar wij kregen daarvan juist de meeste tegenwerking.

68130. De **Voorzitter:** Werden de krachten, die vóór Januari 1945 waren opgeroepen, direct ingedeeld bij het onderdeel, waarvan de oproep afkomstig was?

A. Ja, deze mensen deden direct mee.

68131. De **Voorzitter:** Er was dus op 1 Januari geen residu van mensen, die rondhingen om hun bestemming af te wachten?

A. Bij de vrijwilligersbureaux had men wel mensen geregistreerd en daar kon over deze mensen worden beschikt, wanneer om hen werd gevraagd.

68132. De **Voorzitter:** Men had dus naast alle mogelijke instanties, die mensen opriepen, nog een vrijwilligersbureau, dat oorlogsvrijwilligers opriep?

A. Ja, iedere plaats van enige betekenis had een aanmeldingsbureau.

68133. De **Voorzitter:** Wanneer zijn deze aanmeldingsbureaux opgericht?

A. Direct na de bevrijding. De O.D. had de opdracht deze op te richten.

68134. De **Voorzitter:** Wanneer is generaal *van Nijnatten* in functie getreden?

A. Op 1 Januari 1945.

68135. De **Voorzitter:** Wie was de topfiguur?

A. Van de O.D. in Limburg?

68136. De **Voorzitter:** Neen, van de vrijwilligersbureaux?

A. Dat stond gemeentelijk op zich zelf. Later hebben deze vrijwilligersbureaux zich geconcentreerd tot Centraal Vrijwilligersbureau — C.V.B. — in Eindhoven.

68137. De **Voorzitter:** Werkten deze aanmeldingsbureaux in de verschillende gemeenten naast elkaar?

A. Ja, ze werkten los van elkaar volgens vaste richtlijnen.

68138. De **Voorzitter:** Van wie waren die richtlijnen afkomstig?

A. De Regering in Londen. Alle richtlijnen van de O.D. werden per circulaire bekendgemaakt en waren ook van de Nederlandse Regering in Londen.

68139. De **Voorzitter:** Hoe was precies de verhouding tussen het C.I.K.L. en het C.V.B.?

A. Het C.I.K.L. stond rechtstreeks onder de Minister. Het C.V.B. werkte ook rechtstreeks onder de Minister. Ze werkten naast elkaar in hetzelfde gebouw. Wij konden niet zonder het vrijwilligersbureau en zij niet zonder ons. Zij leverden de mensen en wij leverden het kader. Wanneer men onderdelen in elkaar moest zetten, moest men bij beide instanties zijn.

68140. De **Voorzitter:** Was het dan zo, dat het C.V.B. de mensen verschafte, terwijl het C.I.K.L., nadat de mensen waren verschaft, deze toewees aan bepaalde onderdelen?

A. Wij verschaften de mensen via het vrijwilligersbureau. De generaal had de macht vrijwilligers onder de wapenen te roepen. Bij het vrijwilligersbureau werd nagezocht welke mensen voorhanden waren, wanneer er om mensen werd gevraagd. Het indelingsbureau leverde het kader, dus officieren en onderofficieren. Dit moest natuurlijk in onderlinge samenwerking gebeuren, anders kwam er niets van terecht. De heer *Zweijpfenning* regelde dit hoofdzakelijk onder de heer *Thal Larsen* — die hoofd was van het Centraal Vrijwilligersbureau — aan de hand van de gegevens, neergelegd in het „Memorandum voor de Wederoprichting van de Nederlandsche Landmacht".

68141. De **Voorzitter:** Wees u de mensen toe aan de verschillende onderdelen?

A. Ja, de officieren en onderofficieren.

68142. De **Voorzitter:** En de manschappen?

A. De manschappen werden op ons verzoek geleverd door het Centraal Vrijwilligersbureau.

68143. De **Voorzitter:** In de instructie staat, dat: „het hoofd van het C.I.K.L. is gemachtigd om oorlogsvrijwilligers, die door het Voorloopig Centraal Vrijwilligersbureau aan de Koninklijke landmacht worden toegewezen, aan te nemen". Hieruit blijkt dus, dat de toewijzing geschiedde door het Centraal Vrijwilligersbureau.

A. Inderdaad. Laten we een voorbeeld nemen. Een overste komt uit Londen, die hier een compagnie moet oprichten. Hij heeft daarvoor b.v. driehonderd man nodig en zoveel officieren, waaronder b.v. zoveel ingenieurs. Hij moet dan naar het C.I.K.L., omdat men daar alleen kan aanwijzen en in werkelijke dienst roepen. Hij krijgt daar de officieren toegewezen. Daarna gaat hij naar het Centraal Vrijwilligersbureau om soldaten toegewezen te krijgen. Als het Centraal Vrijwilligersbureau deze mensen heeft uitgezocht, worden namens generaal *van Nijnatten,* hoofd van het C.I.K.L., deze mensen onder de wapenen geroepen. Iedere oproep wordt dus uitgezonden namens generaal *van Nijnatten,* hoofd van het C.I.K.L., of rechtstreeks door het C.I.K.L.

68144. De **Voorzitter:** Had u ook relaties met de Binnenlandse en met de Nederlandse Strijdkrachten?

A. Ja zeker. Gedurende een tijd heeft generaal *van Nijnatten* iedere Zaterdagochtend overleg gepleegd met de Prins. En we hadden in zoverre relaties, dat de Binnenlandse Strijdkrachten, wanneer deze onderdelen wilden oprichten, bij ons terecht moesten komen.

68145. De **Voorzitter:** Gold voor de Nederlandse strijdkrachten hetzelfde? Ons is hier verteld, dat er verschil was tussen de Nederlandse en de Binnenlandse Strijdkrachten.

A. Er is een tijd geweest, dat er verschil was. Vóórdat de Prins met zijn staf in Nederland was, had men de Binnenlandse Strijdkrachten; daarna is de Prins bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten geworden, waarbij de Binnenlandse Strijdkrachten ook werden opgenomen.

68146. De **Voorzitter:** Het bleven toch twee aparte afdelingen?

A. Ze werden samengesmolten onder één hoofd.

68147. De **Voorzitter:** Ze hadden toch ieder een verschillende chef van de staf?

A. Ja.

68148. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven van de wijze, waarop verder is gerecruteerd, en in welke mate men daaraan gevolg heeft gegeven?

A. Ik zal dan in herhalingen moeten vallen van hetgeen hier in dit rapport vastligt.

In de eerste plaats werd gerecruteerd door de aanmeldingsbureaux. De onderdelen, die moesten worden geformeerd, kwamen òf op aanvrage van de Nederlandse Regering, die toen nog in Londen was, òf wel van de S.H.A.E.F., die dit deed via de Minister van Oorlog, die ons weer opdracht gaf onderdelen te formeren. In het begin hebben zich ontzettend veel jongelui opgegeven op de vrijwilligersbureaux. Het was toen dus een betrekkelijk kleine moeite om aan alle aanvragen te voldoen, wat de manschappen betreft. Vóórdat het noorden was bevrijd, was het een grote moeilijkheid om aan de aanvragen om kader te voldoen. De meeste officieren uit het zuiden zaten nog in krijgsgevangenschap. Er was dus maar een enkele officier in het zuiden. Men moest het dus hoofdzakelijk met reserveofficieren doen. Over het algemeen konden de onderdelen, waarom werd gevraagd, worden geleverd. Op dit punt was er wel stagnatie bij de Expeditionnaire Macht, bij de gezagstroepen en bij de N.I.C.A.-troepen voor Indië, maar de oorzaak hiervan lag niet bij ons, maar in Engeland. Het Engelse leger zou deze mensen africhten, in kampen onderbrengen en transporteren. We hadden graag gezien, dat deze troepen zo spoedig mogelijk naar Indië waren gegaan. De generaal heeft al vóór Februari 1945 zelf 300 mensen uitgezocht voor de officiersopleiding. Hij is alle bevrijde gebieden afgegaan om mensen uit te zoeken, die eindexamen H.B.S. hadden, vlotte typen waren, in de sportbeweging zaten, die zich goed konden bewegen en goed konden praten. Van deze 300 jongelui, die uiteindelijk in Engeland zijn terechtgekomen na heel veel moeite en na maandenlang ploeteren, zijn er misschien 2 officier geworden.

68149. De heer **Fens:** Ik vind dit een belangrijke kwestie, omdat in het zuiden al geruime tijd het verhaal gaat, dat de generaal deze jongens heeft geworven en hun alle mogelijke voorspiegelingen heeft gedaan, dat ze officier zouden worden. Deze jongens zijn in Engeland min of meer bedrogen uitgekomen.

A. Ze zijn, zoals men het daar gewoonlijk uitdrukte, „Vernijnat".

68150. De **Voorzitter:** Weet u, hoe zich dat heeft toegedragen?

A. We hebben deze jongelui zo spoedig mogelijk naar Engeland gestuurd na herhaalde pogingen om ze over te krijgen. Eindelijk kregen we in Mei toestemming 75 jongelui per maand te sturen. Als wij veel brieven hierover schreven en veel telegrafeerden, kwam er een Engels overste met veel misbaar naar Eindhoven om te vragen, wat die Nederlanders nu toch wel eigenlijk voor de bevrijding van Nederland deden. Waar bleven de vrijwilligers voor de opleiding? We lieten hem plaats nemen, rookten een sigaret, aten wat en praatten daarna over dit onderwerp. We vroegen hem dan: „Willen we u dan maar 1000 mensen sturen deze maand?" Dat vond hij wel wat veel. De schepen waren nog niet beschikbaar. Kampen waren er ook nog niet in overvloed. De Engelse instructeurs zaten nog aan het front. Tenslotte vroeg hij dan, of wij nog maar wat wilden wachten. Dit herhaalde zich om de drie á vier weken, tot wij hem bij wijze van spreken niet meer te woord stonden. Na lang vijven en zessen konden wij dan 75 man per maand naar de kampen in Engeland sturen. U begrijpt wel, dat men op die manier geen leger opbouwt.

68151. De **Voorzitter:** Ik bedoelde met mijn vraag hoe het zich heeft toegedragen, dat generaal *van Nijnatten* beloften heeft gegeven in verband met de officiersopleiding.

A. De Regering had hem opdracht gegeven zo spoedig mogelijk voor officieren te zorgen. De mensen moesten voldoen aan de gestelde eisen, ze zouden dan zo spoedig mogelijk naar Engeland gaan en zo spoedig mogelijk naar Indië worden gestuurd. De generaal heeft hier dus gesproken namens de Regering.

68152. De **Voorzitter:** Het maakt natuurlijk verschil of beloofd is, dat men bij de officiersopleiding komt, of dat men officier wordt.

A. Dit was louter personeel voor de officiersopleiding.
Men kan van tevoren nooit zeggen of iemand officier wordt. Daarvoor moeten eerst capaciteiten worden getoond.

68153. De **Voorzitter:** Er zijn mensen, die geen officier zijn geworden en die zich op een bepaalde belofte beroepen.

A. Deze mensen zijn geen officier geworden, niet, omdat ze niet aan de eisen voldeden, die men normaal in Nederland stelt, maar ze voldeden niet aan de eisen van een of ander Engelse korporaal. Deze jongens voldeden mijns inziens zeer goed. Van deze jongens had 85 % officier moeten worden, en dat hadden ze geworden, wanneer ze opleiding hadden gehad aan de academie, die toch ook niet mis is.

68154. De **Voorzitter:** Wanneer er dus sprake is van teleurstelling, is de reden daarvoor te zoeken bij de Engelse opleiding.

A. Ja, de Engelse manier van opleiden.

68155. De heer **Fens:** Is het u ook bekend, of deze jongens allemaal op de opleiding zijn gekomen, of hebben sommigen niet eens de kans gekregen op de opleiding te komen?

A. Dat weet ik niet. Ik weet wel, dat verschillenden van deze jongens als liftboy hebben gestaan en als schrijver hebben gezeten. Ik heb maar een enkele jongen gesproken, die officier is geworden.

68156. De **Voorzitter:** In een ander verhoor is ons medegedeeld, dat voor de vrijwilligers geen kleding en uitrusting beschikbaar waren. Geldt dat ook voor degenen, die zijn opgeroepen vóór 1 Januari 1945?

A. Er was geen kleding, er was niets. Langzamerhand is er iets gekomen. Aanvankelijk hebben wij de mensen naar Engeland gestuurd, waar ze werden gekleed.

68157. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gezegd, dat de mensen in 1944 direct bij het onderdeel werden ingelijfd. Gebeurde dit dan zonder de militaire kleding?

A. Inderdaad. Ze kwamen als burger in dienst. Ze kregen dan kleding uit Brussel naderhand.

68158. De **Voorzitter:** Gold dit ook voor de mensen van de Irene-Brigade?

A. Dat weet ik niet. De Irene-Brigade is geformeerd in Engeland en is geheel zelfstandig gebleven.

68159. De **Voorzitter:** Met of zonder aanvulling?

A. Ik herinner mij niet, dat er iemand bij mij in Eindhoven is geweest om aanvulling voor de Irene-Brigade te vragen. Ik zou niet durven zeggen, dat het onmogelijk is, dat de Irene-Brigade is aangevuld. In ons hele archief zult u niets van de Irene-Brigade vermeld vinden. De Irene-Brigade stond ook niet bij ons geregistreerd, voor zover ik weet.

68160. De **Voorzitter:** De oorlogsvrijwilligers zijn dus allen geregistreerd?

A. Ja, eerst zijn ze geregistreerd op de aanmeldingsbureaux. Hier stond precies aangegeven, wanneer de man zich heeft gemeld en wanneer en waar hij is ingelijfd. Later is bij het C.I.K.L. een kaartsysteem aangelegd van alle onderdelen van de weermacht, die toen bestonden. Een adjudant-onderofficier met 8 onderofficieren zijn van Brussel tot in Duitsland gereisd en hebben geregistreerd vanaf de staf van de Prins tot een of andere grenscompagnie. Toen ik wegging, hadden ze de gehele zaak gereed. We begrepen heel goed, dat het C.I.K.L. tijdelijk was, en later zou het Departement van Oorlog daarop moeten doorborduren. Het was dus belangrijk, dat wij de zaak goed vastlegden. Op de hollerith-installatie is alles geregistreerd. De vorige Minister zei, dat hij met blanco muren en met niets was begonnen. Dat is niet waar. Hij had het archief van het C.I.K.L. De heer *Rietveld,* de heer *Ebbink* en de heer *Pauwe,* meen ik, zijn bij mij in Eindhoven pl.m. 14 dagen lang geweest, toen het einde in zicht was, om te zien hoe de zaak in elkaar zat. Deze heren hadden dus met deze gegevens kunnen voortwerken.

68161. De **Voorzitter:** Is dat niet gebeurd?

A. Dat durf ik niet te zeggen, maar ik heb de Minister horen zeggen tegen pater *de Greeve,* dat hij met een kale kamer zonder iets is begonnen en dat de chaos in het leger is ontstaan, doordat men zich niet hield aan de regels van het C.I.K.L. U voelt dan wel, dat het C.I.K.L. alles zo goed mogelijk probeerde te doen en dat er heus wel een fundament voor het Departement van Oorlog was om op voort te gaan.

68162. De **Voorzitter:** Er zijn dus altijd voldoende mensen beschikbaar geweest zowel voor de S.H.A.E.F.-requirements als voor de troepen, die men via Engeland naar Indië zond?

A. Absoluut. U vindt dit ook in dit rapport. Zo gauw als er scheepsruimte, kampen en instructeurs beschikbaar waren, hebben we altijd vlot aan de aanvraag van allerlei zijden kunnen voldoen.

68163. De **Voorzitter:** Aan de S.H.A.E.F.-requirements is dus altijd voldaan?

A. Ja.

68164. De **Voorzitter:** Tot hoelang heeft dit precies geduurd?

A. Toen ik in Augustus wegging, was het nog steeds aan de gang.

68165. De **Voorzitter:** Ook de S.H.A.E.F.-requirements?

A. Ja.

68166. De **Voorzitter:** Welke bestemming hadden deze?

A. Ze zouden naar Duitsland gaan. Er zijn toen Light Infantry Battalions opgericht.

68167. De **Voorzitter:** Hoeveel troepen zijn er als bewakingstroepen naar Duitsland gegaan?

A. Ik meen, dat er 8 lichte infanteriebataljons zijn gegaan. Deze zijn uit de bewakingstroepen voortgekomen. Bij het samensmelten met de Binnenlandse Strijdkrachten heeft men hiervan lichte infanteriebataljons gemaakt. Daarmee was de staf van de Prins belast. Oud-Minister *Meynen* was toen verbindingsofficier en heeft deze

zaak met mij besproken. Deze 8 lichte infanteriebataljons zijn geformeerd uit de ondergrondse beweging en uit de Nederlandse Strijdkrachten, die later werden geformeerd. In dit stadium vindt u ook de beweging van „het gooien met de rangen", als ik het zo mag uitdrukken. Zij gaven toen een oprichtingsbevel tot het oprichten van Light Infantry Battalions. Zij zouden wel zeggen, wie daarbij officier werd. Ik herinner mij nog goed, dat de heer *Meynen* bij mij kwam met de voorstellen, zoals zij het bataljon wilden hebben. Er waren mensen bij, die al in het leger waren, en andere jongelui moesten van korporaal kapitein worden, een andere soldaat moest luitenant worden, een sergeant-majoor moest gepromoveerd worden tot majoor, enz. Het C.I.K.L. moest hierop zijn fiat geven en doorzenden naar het Departement. Generaal *van Nijnatten* heeft dit altijd geweigerd. Hij zei, dat, wanneer er majoors, kapiteins en luitenants nodig waren, het C.I.K.L. die zou leveren, en dan was het niet nodig, dat mensen zonder enige grondslag officier werden gemaakt. Er waren officieren uit krijgsgevangenschap teruggekomen, die op emplooi wachtten.

68168. De **Voorzitter:** Behoorden de mensen, die dan plotseling officier zouden worden, tot een bepaalde categorie?

A. Neen, dat ging bij willekeur. Wanneer iemand de opdracht kreeg een bataljon op te richten, had hij misschien een kennissenkring of hij herinnerde zich een sergeant, die goed was, en die hij een hogere rang zou kunnen bezorgen. Sommige mensen werden op deze manier zelfs gelokt met de belofte, dat zij officier zouden worden.

68169. De **Voorzitter:** Heeft u weleens iets gemerkt van een bepaalde voorkeur voor de illegaliteit uit het noorden boven die uit het zuiden?

A. Neen.

68170. De heer **Fens:** Er is nog een andere kwestie met de illegaliteit uit het zuiden geweest, toen op een gegeven ogenblik de voorkeur moest worden gegeven aan de bataljons.

A. Dat is een andere kwestie. Dat is geweest toen de Indische gezagstroepen werden geformeerd. De oorlogsvrijwilligers van een bepaalde categorie moesten weg en de staf van de Prins adviseerde met klem, de bewakingstroepen eerst te nemen. Wanneer er toch mensen zouden moeten worden opgeroepen, was het het beste, wanneer een zeker percentage van deze mensen er bij werd genomen, zodat deze mensen ook waren geholpen.

68171. De **Voorzitter:** Door wie en aan wie is dit bevel gegeven?

A. Dat is aan generaal *van Nijnatten* verzocht, door de chef staf van de Prins. Zij moesten de mensen kwijt en wij moesten toch mensen oproepen, dus werd gevraagd, deze mensen of althans een gedeelte over te nemen.

68172. De **Voorzitter:** Stond u niet rechtstreeks onder de Minister?

A. Ja. Wanneer de bevelhebber zoiets verzoekt, en men kan daaraan gevolg geven, dan doet men dat.

68173. De heer **Fens:** Er was hier dus geen sprake van een controverse?

A. Ja, hieruit ontstond de controverse, dat men in het zuiden vroeg, waarom deze mensen voorgingen, terwijl men daar al zolang wachtte. Daar was eenmaal niets aan te doen. Beide partijen moesten worden geholpen.

68174. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel was dit dus een heel normaal geval?

A. Ja, een geval, dat naar beide kanten naar genoegen is geregeld.

68175. De **Voorzitter:** Hoe ging het met de beroepsofficieren?

A. De beroepsofficieren en het andere kader moesten zich laten registreren. Direct na de bevrijding heeft men een kennisgeving rondgestuurd, dat men verplicht was zich aan te melden bij de plaatselijke aanmeldingsbureaux. Bij het C.I.K.L. kregen wij de aanmeldingen van de aanmeldingsbureaux binnen en van de zuiveringscommissies kregen we tevens de gegevens binnen of de man geschikt bevonden was of niet. Dit werd op een kaartsysteem vastgelegd en daaruit putten wij onze officieren voor indeling.

68176. De **Voorzitter:** Alle officieren moesten dus worden onderworpen aan een betrouwbaarheidsonderzoek?

A. Ja.

68177. De **Voorzitter:** Wat voor commissie was dat?

A. Het was een plaatselijke commissie. De officieren konden zich in de regel aanmelden in hun eigen woonplaats. Het was dus een onderzoek op eigen gezag.

68178. De **Voorzitter:** Hoe ging het met de krijgsgevangenen?

A. Dat is weer een hoofdstuk op zich zelf. In het „Memorandum voor de wederoprichting van de Nederlandsche Landmacht" vindt u ook een hoofdstuk over de krijgsgevangenen. De belangen van de krijgsgevangenen werden voorgelegd aan kolonel *van Andel* van het Rode Kruis, die in Versailles was. Op een gegeven moment bemerkten wij in Eindhoven, dat clubjes krijgsgevangenen begonnen terug te komen. Het waren onderofficieren. We hebben dat clubje verwelkomd en kregen te horen, dat geleidelijk aan de krijgsgevangenen zouden terugkomen. In het memorandum stond aangegeven, hoe ze tot aan de grens zouden komen. Er was niets van bekend of deze heren zich ergens zouden moeten melden en of er te hunnen aanzien regelingen waren getroffen. Wij hebben de Minister gewaarschuwd, die toen nog in Londen was, dat de krijgsgevangenen begonnen terug te komen. Tegelijkertijd kregen wij van kolonel *van Andel* uit Versailles het bericht, dat de krijgsgevangenen, die uit Duitsland kwamen, in een zodanige toestand waren, dat zij zich zelf niet meer konden helpen. Alleen in een kamp in de buurt van Oostenrijk waren de krijgsgevangenen nog in behoorlijker toestand; de rest kon men wel afschrijven, zo maakte dit bericht bij ons de indruk. We hebben toen de Minister geadviseerd, dat er iets moest gebeuren. Daarop hebben wij van de Minister opdracht gekregen, een ministeriële beschikking te ontwerpen. Ik zelf heb die ministeriële beschikking ontworpen en als zodanig ben ik volkomen competent te vertellen, hoe deze zaak in elkaar zit. Er was in die tijd een stroming, dat de beroepsofficieren weg moesten.

68179. De **Voorzitter:** Alle beroepsofficieren?

A. Ja, allemaal.

68180. De **Voorzitter:** Wat wilde men daarvoor dan in de plaats?

A. Die stroming was er, maar het was onbegrijpelijk wat men wilde.

68181. De heer **Fens:** Wie waren de gangmakers van die stroming?

A. Daarop moet ik u het antwoord schuldig blijven.

68182. De heer **Fens:** U hoeft geen namen te noemen, maar er zal een bepaalde categorie zijn geweest, die dit heeft gepropageerd.

A. Inderdaad.
De houding van het Militair Gezag was van die aard, dat, wanneer men bemerkte, dat men met een beroepsofficier had te doen, men deze de rug toekeerde. Voor een beroepsofficier was geen emplooi te vinden, wat ik zelf heb moeten ondervinden met majoor *Hendriks,* die uit Luik kwam. Ik kwam uit Maastricht. We hebben alle moeite gedaan iets te kunnen doen, we kregen de kans gewoon niet. De een of andere reserve-officier werd voor dergelijke functies aangesteld. Toen de bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten voor het eerst in Maastricht kwam, kreeg de garnizoenscommandant — ondergetekende — niet de kans met de Prins te spreken, hoewel ik op het portaal heb gestaan. De padvindertjes wel, maar de garnizoenscommandant niet. Toen ik mij hierover beklaagde bij generaal *Phaff,* zei hij mij, dat ik het maar moest nemen, het zou op de duur wel anders worden. Toen de chef staf Militair Gezag voor het eerst in Maastricht kwam en majoor *Hendriks* en ik vroegen hem te kunnen spreken, had de generaal geen tijd, omdat hij weg moest. De volgende dag was hij echter nog in Maastricht en confereerde die zelfde avond nog met reserve-officieren. Dat zijn de feiten.

68183. De **Voorzitter:** Was er dus van die zijde een bewuste aversie tegen de beroepsofficieren?

A. Wij hebben het ten minste als zodanig aangevoeld. De pers begon ook al, evenals vóór de oorlog, de zaak af te breken. Wij

moesten telkens protesteren tegen de pers, wanneer er artikelen werden gelanceerd over „sterren". De mentaliteit was van die aard, dat wij van alle kanten aanvoelden, dat men het oude leger niet meer wilde. In Maastricht heb ik meegemaakt, dat de heer *van Kooten,* later commandant van de stoottroepen, die hoog geroemd wordt, de Prins tegemoet ging naar Brussel en met de boodschap terugkwam: „Alle officieren hun pakje uit, de Prins is geschrokken van die sterrenwereld hier".

68184. De **Voorzitter:** Van wie kwam dat bevel?

A. Hij zei, dat het van de Prins afkomstig was, maar ik weiger dat aan te nemen. Later hebben de Amerikanen verzocht niet in de grijze uniform te lopen om geen moeilijkheden uit te lokken.

68185. De **Voorzitter:** Is hierover geklaagd bij de autoriteit, die hierin de bevoegdheid had?

A. Neen, voor zover ik weet, is dat niet gebeurd. Verschillende officieren zeiden: Wanneer ik mijn uniform niet mag dragen, ga ik maar naar huis. Ik wens dan ook geen functie aan te nemen. Enkele officieren bij de gezagstroepen en bewakingstroepen zijn toen naar huis gegaan bij wijze van protest. De vroegere onderofficieren weigerden te gehoorzamen aan ieder bevel van de een of andere officier. Ze vonden, dat die tijd voorbij was. Er mochten geen strepen of onderscheidingstekenen meer worden gedragen. De commandanten werden aangesproken met hun voornamen. U vindt de toestand beschreven in de petitie aan H.M. de Koningin. Ik wil u dit stuk gaarne cadeau doen.

68186. De **Voorzitter:** Van welke datum is die petitie?

A. Van eind 1945.

68187. De **Voorzitter:** Kunt u die datum niet nader preciseren?

A. Dat is heel moeilijk. Ik zou het kunnen vragen aan generaal *Jans.* Ik heb ook een memorandum van 1944, dat ik heb samengesteld en indertijd heb aangeboden aan generaal *Jans* van de O.D. Hierin staat beschreven de gang van zaken na de bevrijding en het Militair Gezag.

68188. De heer **Fens:** Toen de officieren uit krijgsgevangenschap terugkwamen, hebben ze een circulaire gekregen van het C.I.K.L. De inhoud staat mij niet meer juist voor de geest. Ik meen, dat de officieren gedurende drie maanden verlof kregen.

A. Ja.

68189. De heer **Fens:** Verder zou men geen moeite moeten doen om ergens onder dak te komen, want die indeling zou vanzelf komen?

A. Dat is juist.

68190. De heer **Fens:** Kunt u mij dan zeggen, hoe het mogelijk is geweest, dat de officieren, die precies hebben gedaan wat in deze circulaire stond, in den Haag tot de ontdekking moesten komen, dat de generale staf en andere gedeelten van het Departement reeds waren bezet door degenen, die dit eigenlijk ook hadden moeten doen, dus ook verlof hadden moeten nemen?

A. Dat is de reden, waarom ik ben weggegaan bij het C.I.K.L. Mag ik mijn verhaal over de krijgsgevangenen vervolgen? Dan komen wij vanzelf op dit punt. We hadden dus kennis gekregen van het feit, dat de krijgsgevangenen vrijwel waren uitgeschakeld. Gezien de stroming om de beroepsofficieren op zij te zetten, heeft de generaal beslist, dat deze gelegenheid moest worden gebruikt. Degenen, die er vóór waren de beroepsofficieren op zij te zetten, hadden besloten, dat de krijgsgevangenen dadelijk na aankomst moesten worden gekeurd. De generaal vond, dat wanneer deze officieren er physiek zo slecht aan toe waren, zij eerst met verlof moesten worden gestuurd, waarna zij gekeurd zouden worden. Er is toen voorgesteld de krijgsgevangenen drie maanden verlof te geven. Zij zouden dan extra-voeding en andere faciliteiten genieten. Anderen vonden, dat zes weken wel genoeg was. De generaal is hiervoor nog speciaal naar de staf van de Prins geweest en ook naar de Minister om er op te wijzen, dat zes weken niet genoeg was. Hij eiste drie maanden verlof voor deze heren. Bij het tegenwoordige officierskorps wordt er nog weleens op afgegeven, dat dit is gebeurd. Ze begrepen dan niet, wat de generaal hiermee voor had. Hij heeft ze de gelegenheid willen geven physiek weer op krachten te komen. We hebben dus volgehouden, opdat ze zouden worden goedgekeurd. Generaal *van Nijnatten* heeft altijd op de bres gestaan voor de beroepsofficieren.

68191. De **Voorzitter:** Kent u de juiste tekst van de mededeling, die aan de officieren is uitgegaan, dat zij drie maanden verlof zouden krijgen?

A. Neen.

68192. De **Voorzitter:** Moesten de officieren dit opvatten als een bevel om drie maanden verlof te nemen?

A. Neen. In de ministeriële beschikking staat ook, dat het C.I.K.L. is gerechtigd deze heren eerder terug te roepen in tijd van nood en dat de heren op hun verzoek zelf eerder kunnen terugkomen. Ik ken gevallen van mensen, die er slecht vóór zaten, die nergens terecht konden en niet wisten, wat te beginnen. Zulke mensen konden op staande voet terugkomen. Het kon natuurlijk ook zijn, dat wij voor een bepaalde functie geen drie maanden konden wachten, zodat we een goedgekeurde, die voor die functie geschikt was, hebben teruggeroepen. We hadden ons voorgesteld de heren per 1 September allemaal te hebben herplaatst in de functies van garnizoenscommandant, voor aflossing van tijdelijke en effectieve rangen, enz. Voor 95 pct. zouden de beroepsofficieren op 1 September in het leger terug kunnen zijn. Wat is er echter gebeurd? Ik heb alle respect voor oud-Minister *Fiévez,* maar ik moet het toch zeggen. Hij kwam bij mij vertellen, dat hij in het leger terug wilde. Ik heb hem de raad gegeven, te doen als andere officieren. We moesten toch consequent blijven. Ik heb gezegd, dat, wanneer er geen speciale reden voor was, de generaal dit nooit zou toestaan. De heer *Fiévez* is toen schijnbaar naar de staf van de Prins gegaan en heeft daar zijn diensten aangeboden. Zodoende is de heer *Fiévez* nooit officieel in het leger teruggeroepen. Dus toen de heer *Fiévez* sprak van de chaos, ontstaan doordat men de regels van het C.I.K.L. niet opvolgde, heeft hij zich er zelf ook aan schuldig gemaakt. De heer *Fiévez* is toen op zijn stoel op het Departement gaan zitten. Zonder dat iemand hem iets heeft opgedragen, is hij daar gaan indelen. Zonder dat de ministeriële beschikking van het C.I.K.L. werd ingetrokken of gewijzigd, is het Departement van Oorlog begonnen in te delen. Zodoende kwam het, dat de beroepsofficieren nog een jaar nadien liepen niets te doen en de reserve-officieren in het leger zaten; de richtlijnen van het C.I.K.L. werden niet meer opgevolgd. Ik heb toen mijn functie bij het C.I.K.L. neergelegd. Er zijn ook verschillende heren bij ons geweest, voordat de drie maanden waren verstreken, die hun diensten hebben aangeboden. Wanneer wij zodoende die mensen konden helpen, hebben wij ze laten terugkomen, zodat wij dan geen reserve-officieren hoefden op te roepen. De staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten deelde ook zijn officieren in. Ze deden dat heel handig. Ze vroegen 60 à 70 officieren aan, niet omdat men ze nodig had voor de troep, maar dan konden zij die officieren daar te zijner tijd indelen. Zo wist het C.I.K.L. nooit waar die officieren waren terechtgekomen.

68193. De **Voorzitter:** Kunt u ons nog iets mededelen over het ontwerp ministeriële beschikking?

A. Wij hebben aan de Minister voorgesteld om de officieren, zodra ze aankwamen, hier in het centrum te verenigen. — Deze beschikking is samengesteld met medewerking van het Militair Gezag, dat moest er bij worden ingeschakeld. — Het Militair Gezag heeft twee plaatsen aangewezen, waar kampen zouden zijn om de krijgsgevangenen te ontvangen. Toen de terugkomst van die officieren in uitzicht was, kreeg de generaal brieven, dat hij het niet moest wagen, deze officieren officieel te verwelkomen. De heren werden dus in die twee centra samengetrokken, kregen een voorschot en er werden ook inlichtingen verstrekt. Wij registreerden de mensen. Op 1 September zouden ze dus weer in dienst komen. Als het normaal was gelopen, zouden zeker 95 pct. van deze heren ingedeeld zijn geweest. De reserve-officieren zouden dan naar huis zijn gestuurd, indien ze overbodig waren geworden. De meeste reserve-officieren waren in het bedrijfsleven hoognodig. Er zaten 70 mensen van de technische staf van Philips in het leger, waarvoor vrijstelling was verleend. Deze heren konden of wilden niet weg.

68194. De **Voorzitter:** U kunt ons waarschijnlijk niet mededelen, in welke mate men is blijven staan op het standpunt de beroepsofficieren niet meer in dienst te nemen. Er zijn er verschillenden niet meer in dienst genomen?

A. Dat was dan om andere redenen. Dat aantal is gelukkig niet zo groot. Er waren er een paar, die in 1940 niet hun plicht hebben gedaan. Het gros is toch teruggekomen. Men wilde de jaarklasse 1910 dadelijk met pensioen laten gaan, hoewel het goede en degelijke

officieren waren en physiek nog volkomen geschikt. De jaarklassen 1911, 1912, 1913 en 1914 heeft men vrij matig geplaatst. Ik weet niet om welke reden dit is gebeurd.

68195. De **Voorzitter:** Zijn er ook maatregelen genomen, die tot voor betrokkenen ongunstige financiële consequenties hebben geleid?

A. Neen.

68196. De **Voorzitter:** Ook niet in het geval van majoor *Hendriks?*

A. Majoor *Hendriks* is ook van de jaarklasse 1910 of 1911. Hij is dus ook met pensioen gegaan.

68197. De **Voorzitter:** Zijn de officieren, die uit krijgsgevangenschap zijn teruggekeerd, nog aan een security-onderzoek onderworpen?

A. Ja. Oorspronkelijk was de generaal gerechtigd hieromtrent zelf te oordelen. Later zijn de diverse dossiers, die men daarvan had, aan de Commissies-*Koot* en -*van Voorst tot Voorst* overgegeven.

68198. De **Voorzitter:** U heeft hiermede dus geen bemoeienis gehad?

A. Ik heb hiermee maar heel even bemoeienis gehad.

68199. De **Voorzitter:** Wanneer de mensen zich aanmeldden als oorlogsvrijwilliger, konden zij dan zelf hun keuze bepalen op het onderdeel, waarbij ze wilden komen, of werd dit van hogerhand beslist?

A. Het hoofd van het vrijwilligersbureau was de heer *Thal Larsen,* ingenieur van Philips, die de manschappen indeelde. Er was een commissie, waarvan de heer *Thal Larsen* voorzitter was; generaal *van Nijnatten,* generaal *Bongers* van de N.I.C.A., een kapitein-luitenant van de Mariniers en nog enkele andere heren zaten er bij en de heer *Thal Larsen,* die van legerindeling misschien nooit had gehoord — alle respect voor zijn kennis overigens en voor zijn vlotte geest — maakte uit, welk contingent naar de mariniers ging, wat er naar de gezagstroepen ging, enz.

68200. De **Voorzitter:** Dat waren de aantallen, maar ik bedoel de aanwijzing van ieder individueel.

A. Dat is een ondergeschikte kwestie, die werd uitgemaakt op de aanmeldingsbureaux. Ik durf niet te beweren of men voorkeur voor het een of ander kon opgeven. Als ik me goed herinner, kon het wel, maar ik zou het niet zeker kunnen zeggen.

68201. De **Voorzitter:** Ik heb weleens gelezen, dat aan het hoofd van het C.I.K.L. was opgedragen plannen te ontwerpen voor de registratie van het kaderpersoneel voor de nog te bevrijden gebieden, in de tijd dus, dat het noorden van het land nog niet was bevrijd.

A. Wordt daarmee niet bedoeld de inrichting van de aanmeldingsbureaux?

68202. De **Voorzitter:** Ik meende, dat hiermee werd bedoeld een organisatie voor de aanmeldingsbureaux in de nog te bevrijden gebieden.

A. Overste *Schillemans* ging met een staf achter de bevrijders aan en richtte de bureaux op.

68203. De heer **Fens:** Had u ook iets te maken met de Expeditionnaire Macht?

A. Ja zeker.

68204. De heer **Fens:** Waar kwamen de vrijwilligers hiervoor vandaan?

A. Ook van de aanmeldingsbureaux.

68205. De heer **Fens:** Was het hoofd van het wervingsbureau voor de Expeditionnaire Macht de heer *van Kesteren?*

A. Neen. De heer *van Kesteren* was hoofd van het depot. Men had een aparte afdeling Expeditionnaire Macht, dat onder het C.I.K.L. ressorteerde. Daarvan is de heer *van Kesteren* indertijd hoofd geweest. Er was een programma vastgesteld van inscheping.

Nadat de schepen weg waren, moesten de kampen steeds weer vol zijn om aan te vullen. Het depot, dat hiervoor zorgde, was ook in Eindhoven. De mensen werden hier afgericht en bijgewerkt en daarvoor zorgde de heer *van Kesteren.*

68206. De heer **Fens:** Met de oproeping had hij dus eigenlijk niets te maken.

A. Neen, hij kreeg de mensen toegestuurd.

68207. De **Voorzitter:** Hoe is het verder met het C.I.K.L. gelopen?

A. Ik ben in Augustus ongeveer weggegaan. De afdeling officieren werd in die tijd aan het Departement overgegeven. Enkele maanden later is hetzelfde gebeurd met de afdeling onderofficieren. Zo is langzamerhand de hele zaak naar het Departement van Oorlog overgeheveld. Het persoonlijk archief van de generaal heeft de heer *Glerum,* die mijn opvolger is geweest en heeft geliquideerd, aan de heer *Lautenschlager* overgegeven. Het andere archief van het C.I.K.L. is op A. III te vinden.

68208. De **Voorzitter:** Dat is ook bij de heer *Lautenschlager.* Hoe groot was het bureau?

A. Het omvatte ongeveer 60 man personeel, alleen voor de onderofficiersindeling. De generaal is begonnen met mij en drie onderofficieren en het bureau is tot ongeveer 120 man personeel uitgegroeid.

68209. De **Voorzitter:** Wilt u zelf nog iets mededelen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

68210. De **Voorzitter:** U meent dus, dat deze zaak hier voldoende is behandeld?

A. Ja.

68211. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets mede te delen over andere onderdelen?

A. Misschien doet datgene, wat mij uit eigen wetenschap bekend is, hier helemaal niet ter zake, b.v. de geest in de troep in die jaren, de mentaliteit, die er in het leger bestond.

De **Voorzitter:** Daarover wil ik graag iets horen.

A. Dat staat in de petitie aan H.M. de Koningin. Iedere beroepsman werd in die tijd op zij gezet en beunhazen zaten op plaatsen, die hun helemaal niet toekwamen. Dat dit de officieren heeft geërgerd, mag hier nog weleens even worden herhaald. Bovendien wil ik nog even naar voren brengen ten gunste van generaal *van Nijnatten,* dat de officieren niet genoeg beseffen, wat deze generaal voor hen heeft gedaan. Ik heb de generaal vaak aangetroffen, dat hij liever de zaak twee keer had neergegooid dan te blijven op het C.I.K.L. Ter wille van de beroepsofficieren is hij gebleven om wanneer straks de krijgsgevangenen terugkwamen hen te kunnen ontvangen en op hun plaatsen terug te brengen. Er wordt weleens gezegd, dat het C.I.K.L. er maar iets van heeft gemaakt. Men weet niet, wat men daar heeft gedaan voor de heren. Wanneer echter de een niet kon afwachten totdat de ander was geplaatst, heb ik wel eens gedacht: Is dat nu de hooggeprezen kameraadschap onder de officieren?

68212. De **Voorzitter:** Is van deze klachten weleens mededeling gedaan aan de Minister?

A. Voor zover ik weet, is dit niet gebeurd. Van zeer nabij weet ik, dat, wanneer men met klachten bij de Minister kwam, men daar niet eens antwoord kreeg. Wanneer men zelf naar het Departement toe ging, kreeg men te horen: De brief is juist onderweg. Na zes weken was de brief er nog niet. Dit is zeker nog in September 1946 geweest.

De **Voorzitter:** De competentie van de Enquêtecommissie gaat maar tot 20 November 1945. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. J. E. LAMBERTI.

ALGERA, *voorzitter.*
FOKKEMA.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 29 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Hoogcarspel, Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

LEOPOLD GERARD LOUIS VAN DER KUN,
oud 57 jaar, wonende te Voorburg,
schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

68213. De **Voorzitter:** Uit uw brief, die u, na uw oproep, aan de Enquêtecommissie hebt gezonden, blijkt, dat u in oorlogstijd verschillende functies hebt bekleed. Ik zou u willen voorstellen om te beginnen met de bespreking van uw laatste functie, nl. uw optreden als Regeringsvertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff. Kunt u ons een kort overzicht geven van de belangrijkste kwesties, die bij de Combined Chiefs of Staff zijn besproken in de tijd, dat u daar Regeringsvertegenwoordiger was?

A. Ik zal dan beginnen met te zeggen, dat wij onze zaken niet alleen bespraken bij de Combined Chiefs of Staff, maar ook met andere instanties, o.a. met de Amerikaanse Joint Chiefs of Staff. De Combined Chiefs of Staff is eigenlijk uit twee organisaties samengesteld. Enerzijds was er de Joint Chiefs of Staff van de Amerikanen, met de chef van de staf van het leger, van de marine, de generaal van de U.S. Airforce en de chef van de staf van de President, admiral *Leahy,* die chairman was, en daarnaast een Engelse missie, waarvan in mijn tijd het hoofd was Marshal Sir *John Dill* en naderhand Marshal Sir *Maitland Wilson*, namens de heer *Churchill,* die in die tijd Minister of Defence was. Die missie bestond uit een vertegenwoordiging van de admiraliteit en een van het leger. Zij allemaal samen vormden de Combined Chiefs of Staff. Wij bespraken sommige aangelegenheden met de Combined Chiefs of Staff, terwijl andere zaken met de Joint Chiefs of Staff werden besproken. Ik heb mijn aangelegenheden voornamelijk met de Joint Chiefs of Staff besproken, omdat mijn zaken voornamelijk met de mariniers te maken hadden. De opleiding der Nederlandse mariniers was aan de Amerikaanse marine toevertrouwd en daar had de Combined Chiefs of Staff zo goed als niets mee te maken. Zodoende kwam ik nogal eens bij de Amerikaanse marine-autoriteiten en bij de commandant van de mariniers, in mijn tijd general *Vandegrift,* en natuurlijk ook bij admiral *King* en admiral *Edwards,* die — aan de top — over deze aangelegenheid gingen. Bij de Combined Chiefs of Staff bespraken wij aangelegenheden, die betrekking hadden op de algemene oorlogvoering, die in mijn tijd niet meer zo talrijk waren, omdat wij niets meer te geven hadden. Wij waren zogoed als geëlimineerd; wij hadden nog een paar schepen en vliegtuigen, die nog meededen. Van het leger was er een opleiding in Engeland en een in Canada. Het had echter niet veel meer te betekenen.

68214. De **Voorzitter:** Er zijn natuurlijk wel zaken behandeld, die op de toekomst betrekking hadden.

A. Ja, verschillende zaken, o.a. van de mariniers.

68215. De **Voorzitter:** En bovendien de kwestie van de gezagstroepen en van het legerkorps.

A. Toen ik in Washington kwam, rustte deze zaak, omdat was besloten, dat het legerkorps in Engeland zou worden opgeleid. Dit is allemaal beslist vóór mijn tijd. Sedertdien is er van Amerikaanse zijde niet de minste belangstelling meer voor geweest. In mijn tijd is de heer *van Mook* als Luitenant-Gouverneur-Generaal — hij was toen geen Minister van Koloniën meer — in Washington geweest om een en ander te bepleiten voor het overvoeren van de troepen, en daar kwamen plotseling ook de gezagstroepen en N.I.C.A.-troepen bij te voorschijn.

68216. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* was toch nog wel Minister van Koloniën?

A. Toen niet meer. Hij is twee of drie keer in Amerika geweest. De eerste keer kwam hij met admiraal *Helfrich* samen en bij die gelegenheid hebben zij bepleit, dat de geallieerden ook eens iets zouden doen ten aanzien van Nederlandsch-Indië.

68217. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Dat was in het najaar van 1944, bij gelegenheid van de toen op handen zijnde tweede Quebec-conferentie.

68218. De **Voorzitter:** Toen was de heer *van Mook* nog Minister van Koloniën en dat is hij, naar ik meen, gebleven tot Februari 1945.

A. Ja, dat klopt.

68219. De **Voorzitter:** U heeft, naar ik meen, een bezwaarschrift ingediend over de houding, die deze heren bij die eerste keer hebben aangenomen, daar zij besprekingen wilden voeren zonder de aanwezigheid van de Regeringsvertegenwoordigers. Kunt u hierover nog iets mededelen?

A. Ik was toen in Washington met mijn ambtgenoot van het leger, generaal *Dijxhoorn,* die eigenlijk in precies dezelfde omstandigheid verkeerde; dus ik vermoed, dat wij ook samen die brief hebben geschreven. Van een „bezwaarschrift" herinner ik mij niet zoveel.

68220. De **Voorzitter:** U hebt er u in ieder geval over beklaagd.

A. Ik heb gezegd, dat het een dwaze manier van werken was.

68221. De **Voorzitter:** Dat is alleen van u uitgegaan, want de heer *Dijxhoorn* zal in die tijd al in Engeland zijn geweest; het stuk is gedateerd 7 December 1944.

A. Ja, vlak daarna is hij naar Engeland gegaan. Ik kan u wel even zeggen, wat er aan is voorafgegaan. Wij vonden het wel vreemd, dat die missie plotseling naar Amerika kwam, terwijl er al een Regeringsvertegenwoordiger was. Toen bleek bovendien, dat op instigatie van de heer *van Mook,* maar vice-admiraal *Helfrich* was óók in het complot — als ik het wel onthouden heb — pogingen werden aangewend om die besprekingen met de Combined Chiefs of Staff te houden, buiten tegenwoordigheid van de heer *Dijxhoorn* en mij. Dat is niet doorgegaan, want de Combined Chiefs of Staff wensten dit niet.

68222. De **Voorzitter:** U hebt het volgende geschreven op 7 December 1944:

> „Het in de eerste alinea der bijlage voorkomende, heeft betrekking op onze mededeeling in het maandrapport over October 1944 aan den Minister van Algemeene Oorlogvoering, betreffende den gang van zaken hier te Washington bij het bezoek van Minister *van Mook* en Vice-Admiraal *Helfrich.* De betreffende mededeeling luidde: „Excellenties Minister *van Mook* en Vice-Admiraal *Helfrich* waren in Washington ingevolge bijzondere Regeeringsopdracht omtrent de volvoering waarvan reeds door de heeren zelve is gerapporteerd. Zij waren te laat voor de

Quebec-conferentie. De heeren bezochten, doch ieder afzonderlijk en onvergezeld, verschillende leden van den Combined Staff. Het lag aanvankelijk in hun bedoeling, dat de beide bij dien Staff bescheiden Regeeringsvertegenwoordigers zelfs niet de vergadering van den Combined Staff, waarin zij nog eens mondeling hun opdracht zouden uiteenzetten en toelichten, zouden bijwonen. De Combined Chiefs of Staff zelf dacht daar echter anders over en vroeg ons beiden mede ter vergadering. Dat geen marine- of militaire attaché dergelijke besprekingen behoeven of behooren bij te wonen ligt in het wezen van den Combined Chiefs of Staff. Door echter de normaal geaccrediteerde vertegenwoordiging te trachten uit te sluiten wordt het aanzien dezer vertegenwoordiging allerminst gediend. Gelukkig hadden de buitenlanders een andere — en o.i. juistere — opvatting van de taak der bij hen geaccrediteerde Regeeringsvertegenwoordiging."

Kunt u daar misschien nog het een en ander over mededelen?

A. Dat was eigenlijk voor ons het enige bezwaar. Wat de bespreking zelf betreft, deze heeft plaats gevonden bij de Combined Chiefs of Staff; noch de heer *Dijxhoorn*, noch ik vond deze bespreking erg geslaagd. Ik weet niet, of de heren misschien slecht voorbereid waren. Het ging er om, dat er om militaire en humanitaire redenen op zou worden aangedrongen, dat er van geallieerde zijde iets zou worden gedaan ten aanzien van Nederlandsch-Indië. Als ik het goed heb onthouden, was het betrekkelijk kort na de bezetting van Morotai.

Wij hadden toen hoop, dat er een stoot naar het zuid-westen zou worden gedaan, met name naar Java, en dat zodoende de Europese geïnterneerden uit de kampen zouden vrijkomen en bovendien om de inlandse bevolking weer op de been te kunnen helpen, want volgens de berichten was deze aan het verhongeren. Toen kwam plotseling de zending-*van Mook—Helfrich* uit de lucht vallen met een Regeringsopdracht. Ik heb die opdracht bij mij.

68223. De **Voorzitter:** Zoudt u die even willen voorlezen?

A. Zij was tegelijkertijd aan Washington en aan Londen doorgegeven, aan de chefs van de staven aldaar, en ik heb begrepen, dat die opdracht toen tegelijk is verdeeld. Het is een kopie-telegram, dat ik heb gekregen van admiraal *Helfrich*, door tussenkomst van de marine-attaché. Het stuk is gedateerd 18 September 1944 en het is behandeld in de vergadering van de Combined Chiefs of Staff op 22 September.

De inhoud is:

„On learning that Pacific Strategy will be discussed at Quebec Conference Netherlands Government request in view of their vital interest in that question that following statement with regard to operations in Japanese occupied territory be transmitted to the President stop Same statement is being sent to Mr. *Churchill* through British Foreign Office stop Minister for Colonies *van Mook* and Vice Admiral *Helfrich* are proceeding America stop Netherlands Government trust President and Prime Minister will find it possible to give them an opportunity to elucidate Netherlands point of view stop Statement begins quote Success of main strategy against Japan in severing communications between Japan and occupied area covering Burma Malaya Philippines British Borneo and N.E.I. will cut off Japanese forces in that area from arms and munitions but will not compel them to surrender or to withdraw supposing this to be possible stop Area as a whole has sufficient food and other materials and facilities for maintenance and it may be assumed that Japanese Forces have sufficient stocks of arms and munitions stop Experience points to probability that Japanese stay on for irregular warfare even after defeat or surrender Japan stop Facts in recovered territory in the SWPA show that isolated Japanese forces become more ferocious and destructive as isolation becomes more irremediable stop If liberation occupied areas is delayed suffering and destruction of large populations will increase beyond all measure and prisoners of war and internees can be considered lost stop Since voluntary evacuation of the area by Japanese forces cannot be expected active liberation as soon as possible seems urgent both from this point of view and with regard to future rehabilitation stop This action should primarily be directed towards most important territories with most civilised and numerous population and greatest economic value stop Among these Java seems to offer best base for further operations because of central situation food production and accomodation ample skilled and unskilled labour well developped system of roads and harbours good airbases and healthy mountain regions for rehabilitation stop Even in case of widespread destruction repairs for Allied operational purposes are easiest to effect in Java stop The occupation of Java would deprive the Japanese of their main regional source of supplies and labour unquote."

68224. De heer **Fens:** Was dit een plan van de Regering? Het kwam toch ook overeen met het plan, dat u en de heer *Dijxhoorn* hadden, of niet?

A. Neen.

68225. De heer **Fens:** Ik meen, dat u zojuist zei, dat generaal *Dijxhoorn* en u ook van plan waren om iets dergelijks op touw te zetten?

A. Wij deden zo iets, als wij opdracht van de Regering kregen. Wij hebben wel altijd eigener beweging er op aangedrongen, dat de geallieerden vooral Indië niet uit het oog zouden verliezen, maar na 1943 was er eigenlijk nog maar weinig belangstelling voor. Zelf ben ik pas in 1944 te Washington gekomen. De Jappen hadden toen zo goed als geen koopvaardij meer. De Amerikanen waren met hun onderzeeboten over de routes tot aan Japan toe compleet de baas. Wij hebben nog eens het geluk gehad door een onderzeeboot op terugweg naar Colombo, die een prauw had aangehouden, een geheime overslaghaven van de Jappen op de westkust van Malakka te ontdekken. De goederen lagen daar maar, er werd van alles geproduceerd en langs de kusten aangevoerd, maar er werd niets afgevoerd. De uitdrukking, die men hiervoor gebruikte, was: „Wither on the vine", „laten verdorren aan de wingerd". De belangstelling voor Indië uit een oogpunt van oorlogvoering was tot nul gedaald. Ze hadden erg veel medelijden met onze mensen en ze begrepen heel goed, dat wij daar ook politiek bij geïnteresseerd waren, postwar vooral, om alles weer te rehabiliteren; maar uit een oogpunt van oorlogvoering had Indië geen waarde meer. Dat was een volkomen nutteloze inspanning.

68226. De heer **Fens:** Dat zie ik ook in, maar ik meen mij te herinneren, dat u zojuist zei, dat generaal *Dijxhoorn* wilde trachten bij de Combined Chiefs of Staff of bij de Joint Staff te bewerkstelligen iets voor Indië te doen in verband met de morele uitwerking.

A. Wij hebben er wel altijd in die zin over gesproken, maar dat was meer privé en zonder opdracht. Wij wisten wel, dat dat helemaal ons eigen, Nederlands, belang was. Een dergelijke specifieke opdracht hebben wij nooit gehad.

68227. De heer **Fens:** U werkte toch ook wel zonder opdrachten?

A. Ja zeker.

68228. De heer **Fens:** U hoefde toch niet voor iedere bespreking een opdracht te hebben?

A. Neen, voor belangrijke of nieuwe onderwerpen kwam er weleens een opdracht of een aanwijzing om iets te proberen. De chronische steen des aanstoots was de kwestie van de „plannen". Iedereen wist, dat er „plannen" waren voor Nederlandsch-Indië. Het waren studieplannen; daar hadden zij er misschien wel 1000 van op stock, om, voor het geval het nodig zou zijn, zo'n plan te voorschijn te toveren en met dat plan te gaan werken. Wij werden altijd geplaagd om plannen. Dan had iemand b.v. bij generaal *MacArthur* gehoord, dat deze een „plan" had om iets met Indië te gaan doen. Zolang dat „plan" echter bij de Combined Chiefs of Staff was en dan goedgekeurd, had het niet de minste waarde; het was dan gewoon een studieplan.

68229. De **Voorzitter:** Dit is een kopietelegram, aangeboden aan de marine-attaché in Washington.

A. De gang van zaken in Washington was, dat de verbindingen over de marine-attaché liepen. Dus bij hem kwamen in het algemeen alle telegrammen binnen, óók de geheime telegrammen.

68230. De **Voorzitter:** Werden zij dan altijd alle naar u doorgestuurd?

A. Neen, op geen stukken na; wèl natuurlijk de voor ons bestemde en aan ons geadresseerde. Dit kopietelegram is echter speciaal in opdracht van admiraal *Helfrich* aan mij gegeven.

68231. De **Voorzitter:** Hier staat bij: „Kopietelegram voor de marine-attaché te Washington, beleefd ter kennisneming en aanhouding toegezonden, onder verwijzing naar telefoongesprek met vice-admiraal *Helfrich* op den namiddag van Maandag 18 September 1944.".
Daar blijkt uit, dat het aan u moest worden doorgezonden.

A. Dat is waarschijnlijk de letterlijke kopie van het papier, dat ik heb gekregen.

68232. De **Voorzitter:** Is dan misschien bij dat telefoongesprek gevraagd om het u mede te delen?

A. Ik heb het rechtstreeks van de marine-attaché gekregen. Ik heb het eigenlijk meegenomen naar Nederland als curiositeit.

De **Voorzitter:** Ik zie, dat u hier enkele aantekeningen bij hebt gemaakt; misschien geven die u aanleiding hierover nog iets mede te delen.

A. Het komt eigenlijk hierop neer, om de Combined Chiefs of Staff te bewegen de herovering van Java niet aan Groot-Brittannië toe te vertrouwen. Hier komen wij op ander terrein, nl. het verleggen van de grenzen van de bevoegdheden in Oost-Azië. Dit speelt in 1943—1945.

68233. De **Voorzitter:** Dat kunnen wij nu ook wel even bespreken. Dan komen wij straks weer op de hoofdzaak terug. Wilt u uw zienswijze over de gang van zaken kenbaar maken?

A. Toen ik nog in Colombo was als sous-chef van de staf van de B.S.O. aldaar, bleek ons al, dat de Engelsen die verdeling met name ten aanzien van Nederlandsch-Indië niet erg welgevallig was. De grens liep van Singapore naar de kust van Sumatra tot Vlakke Hoek, daarna recht om de Zuid, zodat Straat Soenda b.v. in het gebied van general *MacArthur* hoorde. Nu was er wel uitdrukkelijk bepaald — en daaraan is ook de hand gehouden —, dat die grenzen geen prikkeldraad waren en dat, wanneer er iemand een operatie had uit te voeren, die enigszins voorbij die grenzen lag, hij daarvoor de faciliteiten kreeg en het werd altijd goedgevonden. Desalniettemin lag Nederlandsch-Indië, behalve Sumatra, in de South West Pacific Area, het commandogebied van general *MacArthur*. De Engelsen vonden dat niet prettig. Dat merkten wij reeds in Colombo. Wij vonden dat toen in hoofdzaak typisch, omdat de Engelsen er immer vóór zijn geweest die hoek van de wereld goed in eigen hand te houden. Toen ik in Washington was aangekomen, heb ik daar dan ook verder het oog op gehouden. Op een goede dag kwam ik enigszins onverwacht bij een goede vriend van mij, een van de rechterhanden van general *Marshall*. Hij had toevallig een kaart aan de muur hangen, waarvóór het gordijn niet dicht was, en daarop zag ik, dat die grenzen waren verlegd.

68234. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Heel in het begin van mijn verblijf in Washington.

68235. De **Voorzitter:** Dus midden 1944?

A. Ja. In Mei heb ik de heer *Stöve* afgelost, dus het kan Mei of Juni zijn geweest. Ik meen mij te herinneren, dat mijn voorganger zich er ook weleens mee bezig heeft gehouden. Er liepen trouwens ook geruchten, dat die grenzen verlegd zouden worden en misschien in de hoogste echelons al verlegd waren.

68236. De **Voorzitter:** Hoe was de grens op die kaarten verlegd? Herinnert u zich dat nog?

A. Het kwam er in grote trekken op neer, dat behalve het uiterste oostelijke gedeelte van de Archipel heel Nederlandsch-Indië in Brits operatiegebied kwam.

68237. De **Voorzitter:** Met uitzondering van Nieuw-Guinea?

A. Ja. Met uitzondering van Nieuw-Guinea. Het kan nog zijn, dat Halmaheira en Ternate er ook buiten waren en de hele groep kleine Soenda-eilanden. Dat zou ik niet uit mijn hoofd weten. Wij waren natuurlijk in hoofdzaak geïnteresseerd bij Java, verder vanwege de oliehavens en ook wegens Nieuw-Guinea, omdat daar vermoedelijk het eerste olie te krijgen zou zijn. Toen ben ik met die wetenschap zo'n beetje aan het vissen gegaan. Dat liep niet vlot. Op een gegeven moment ben ik daarom naar admiral *Leahy* gegaan.

68238. De **Voorzitter:** Wilt u misschien eerst deze vraag nog even beantwoorden? Hoe stond u zelf tegenover het verleggen van die grenzen? Had dit uw sympathie of antipathie?

A. Neen, mijn antipathie.

68239. De **Voorzitter:** Op welke gronden?

A. Omdat de Engelsen geen „benen hadden om op te staan". Dat wisten wij ook. Zij hadden al veel te veel te doen op hun eigen terreinen, zoals b.v. Burma, enz., zodat wij het heel sterk voelden, dat, als de Engelsen er Nederlandsch-Indië nog bijkregen, er niets van terecht kwam. Bovendien heb ik altijd sterk het gevoel gehad — ik heb het nog eens zwart op wit gezet en ik heb dit nu weer gelezen in mijn stukken bij de heer *Stöve* —, dat het ook was, omdat de Engelsen potentieel concurrenten voor ons waren. Zij hadden er geen belang bij, dat Nederlandsch-Indië zo spoedig mogelijk vrijkwam en gerehabiliteerd werd. Zij leverden zelf tin, rubber, bauxiet, enfin, allemaal zaken, die in oorlogstijd vreselijk schaars waren. Hun materieel belang in de spoedige rehabilitatie van Nederlandsch-Indië kon dus ook niet groot zijn.

68240. De **Voorzitter:** U is dus toen naar admiral *Leahy* gegaan?

A. Ja, ik wilde hem er eens naar vragen. Het was nog vóór de conferentie in Honolulu. Toen schijnt officieel door de Amerikanen te zijn uitgemaakt, dat Nederlandsch-Indië te eniger tijd onder de Engelsen zou komen.

68241. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Dat is in 1944 geweest. Het was eigenlijk meer een hogestafbespreking met president *Roosevelt* en zijn mensen: admiral *Nimitz*, general *MacArthur*, admiral *Leahy*, admiral *King*, general *Marshall*.

68242. De **Voorzitter:** Zijn er ook van onze kant enkele mensen bij die conferentie tegenwoordig geweest?

A. Voor zover ik weet, niet.

68243. De **Voorzitter:** Wanneer is dat bezoek geweest van de heer *van Mook* en de heer *Carp?*

A. Dat is geweest, toen de heer *van Mook* naar Indië terugging, waarschijnlijk einde 1944.

68244. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, wanneer de conferentie van Honolulu is geweest?

A. Die is in Juni 1944 gehouden. Toen schijnt er sprake van geweest te zijn — ik heb het bij geruchte gehoord, dat wij daar enig bericht van hebben gehad —, dat het de bedoeling was dat Nederlandsch-Indië te eniger tijd onder de Engelsen zou komen.

68245. De **Voorzitter:** Wie hebben daarvan bericht gehad?

A. Nederland in het algemeen; of het nu in Londen of bij de ambassade in Washington terecht is gekomen, weet ik niet meer.

68246. De **Voorzitter:** U vermoedt in ieder geval, dat het een officieel bericht is geweest?

A. Het was een officieus bericht. Als ik mij goed herinner — ik heb dat bij geruchte vernomen en het is dus geen eigen wetenschap —, is er een ondershandse brief gericht aan een of andere Nederlandse instantie — afkomstig van één van de Amerikaanse stafchefs, hetzij *Marshall*, hetzij admiral *King*, het kan ook van admiral *Leahy* zijn geweest —, omdat zij wel wisten, dat wij daarbij zeer geïnteresseerd waren.

68247. De **Voorzitter:** Mag men daaruit concluderen, dat het redelijk is de gedachte te poneren, dat de Ministeriële Commissie Oorlogvoering daarmee op de hoogte kan zijn geweest?

A. Dat zou ik niet durven zeggen.

68248. De **Voorzitter:** Dat lijkt mij toch het adres hiervoor.

A. Ja, die moest eigenlijk alles weten. Het was een enigszins verwarde toestand.

68249. De **Voorzitter:** Weet u ook, aan wie dat bericht is gestuurd?

A. Neen. Ik weet alleen, dat het aan een Nederlandse Regeringsinstantie is gestuurd, misschien aan de ambassade; ik weet het niet meer precies. Ik heb het alleen bij geruchte gehoord; mijn eigen wetenschap was, dat het de bedoeling was, dat die grens te eniger tijd zou worden verlegd.

68250. De **Voorzitter:** Hebt u ook gehoord, waarom dat is besloten?

A. Ja. Het gerucht wilde, dat het een prestigekwestie was; door de heer *Churchill* is dit bij de heer *Roosevelt* naar voren gebracht; hij heeft er zeer sterk op aangedrongen. Als ik er met de Engelsen over sprak, zeiden ze: „Natuurlijk spreekt het vanzelf, dat, wanneer wij naar Singapore gaan, jullie met ons meerijden naar de Riouw-Archipel, Banka, Billiton", enfin, de hele litanie.

68251. De heer **Fens:** Wat zei admiral *Leahy* dienaangaande?

A. Admiral *Leahy* zei precies hetzelfde; er was al zo lang sprake van en volgens hem was het nu voorlopig weer in orde. Dat was letterlijk waar, want het is pas definitief geworden op dezelfde datum als waarop Japan het hoofd in de schoot heeft gelegd.

68252. De **Voorzitter:** Is deze zaak op de Quebec-Conferentie ook ter sprake geweest?

A. Het schijnt van niet. Ik weet er niets van en niemand van ons is er bij geweest. Naar wat ik naderhand heb gehoord, heeft die conferentie zo goed als geen betrekking gehad op de oorlogvoering in het oosten.

68253. De **Voorzitter:** Heeft u de wetenschap, die u had, ook van uw kant aan een Regeringsinstantie medegedeeld?

A. Ja, aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering. Wanneer het belangrijke aangelegenheden betrof, vertelde ik ze ook aan de ambassadeur.

68254. De **Voorzitter:** We mogen dus aannemen, dat èn de Minister voor Algemene Oorlogvoering èn de ambassadeur in Washington op enig tijdstip in 1944 op de hoogte zijn geweest met de mogelijkheid, dat de grenzen zouden worden verlegd?

A. Als u er prijs op stelt, kan ik in het photostatistisch archief van de heer *Stöve* het telegram opzoeken van de Minister voor Algemene Oorlogvoering.

De **Voorzitter:** Wij stellen daar zeer veel prijs op.

A. Dat telegram zou dan opgevraagd kunnen worden, want het behoort tot het archief. Ik kan het zo niet meekrijgen.

68255. De **Voorzitter:** Kunt u ons een aanwijzing geven, waar het zich precies bevindt?

A. Admiraal *Stöve* weet het precies. Ik heb er reeds met hem over gesproken. Toen ik wist, dat ik voor deze commissie zou verschijnen, ben ik eerst naar mijn voorganger gegaan, omdat ik helemaal geen aantekeningen heb en moet afgaan op mijn correspondentie uit die tijd. Wij hebben op dat telegram nooit enige reactie gekregen.

68256. De **Voorzitter:** Hebt u uw opvattingen ook aan de Amerikaanse instanties kenbaar gemaakt?

A. Ik heb er ondershands en met de mariniers zeer vaak over gesproken.

68257. De **Voorzitter:** Het verleggen van de grens is echter een kwestie van het hoogste niveau.

A. Admiral *Leahy* was in Washington voor ons min of meer de officiële woordvoerder, omdat hij óók chairman van de Combined Chiefs of Staff was, maar overigens werd er niet over gepraat. Als ik bij lagere goden kwam, wisten die van niets.

68258. De **Voorzitter:** U had waarschijnlijk wel de bevoegdheid om op eigen gezag iets ter bespreking in de Combined Chiefs of Staff aan te vragen?

A. Ja, bij admiral *Leahy*, de voorzitter. Admiral *Leahy* was zeer loyaal; wanneer ik hem vroeg iets voor mij te informeren of te trachten iets in orde te maken, kreeg ik daar altijd dadelijk na de volgende zitting bescheid op. Daarom ook ging ik natuurlijk meestal naar admiral *Leahy*.

68259. De **Voorzitter:** Wanneer hebt u er verder weer iets over gehoord?

A. Eigenlijk voortdurend door. Er gingen nl. geregeld geruchten.

68260. De **Voorzitter:** Hebt u ook geregeld van die geruchten mededeling gedaan?

A. Of ik het regelmatig heb gemeld, zou ik niet durven zeggen. Ik denk het niet, want die zelfde geruchten liepen in Engeland ook.

68261. De **Voorzitter:** Hoe is het in 1945 met deze zaak gegaan?

A. Toen kwam plotseling uit de lucht vallen, dat die grenzen waren verlegd en, naar ik van collega's heb gehoord, tot grote ontsteltenis van de Engelsen zelf in de Indische Oceaan, want zij waren er helemaal niet op ingeschoten.

68262. De **Voorzitter:** Wie bedoelt u met de Engelsen?

A. De Engelsen in de Indische Oceaan, onder admiral *Mountbatten*.

68263. De **Voorzitter:** U bedoelt dus niet een Engelse Regeringsinstantie, want die zal er waarschijnlijk wel op hebben aangedrongen.

A. Ja.

68264. De **Voorzitter:** De heer *Nuboer* heeft in een verhoor verklaard, dat in Augustus betreffende de wijziging van de grenzen van S.E.A.C. nog geen beslissing was genomen, wèl tussen de Chiefs of Staff, maar nog niet tussen de heren *Truman* en *Attlee*. Er is dus blijkbaar een moment geweest, dat men in de Combined Chiefs of Staff een bepaalde beslissing heeft genomen. Is u daarvan iets bekend?

A. Die beslissing is, voor zover ik weet, niet bij de Combined Chiefs of Staff gevallen; die is hoogstens goed gevonden nadat men het in Engeland tussen de heren *Churchill* en *Roosevelt* indertijd, later dus de heren *Attlee* en *Truman*, had uitgemaakt.

68265. De **Voorzitter:** Zou het mogelijk zijn, dat de Combined Chiefs of Staff een voorstel hebben gedaan aan de hoogste Regeringsinstanties?

A. Dat weet ik bij wijze van spreken zeker van *niet*, want zij hebben mij nog *mededeling* gedaan, dat zij zelf *bericht* hadden gekregen, dat die grens was verlegd. Vergeet u vooral niet, dat de Amerikanen er niet meer bij geïnteresseerd waren. Voor de Amerikanen was het alleen nog maar een extra-commitment, waarbij, uit een oogpunt van oorlogvoering, niets meer te winnen en alleen maar te verliezen was.

68266. De **Voorzitter:** Hebt u in de loop van 1945, en dan speciaal in Juli, ook een verzoek van de Nederlandse Regering ontvangen om over deze zaak bij de Combined Chiefs of Staff te spreken?

A. Dat herinner ik mij niet. U bedoelt hier toch de grensverlegging?

68267. De **Voorzitter:** Ja. Die kwestie was einde Juni 1945 aan de Nederlandse Regering, het toenmalige Kabinet-*Schermerhorn*, bekend geworden. Nu bestaat de mogelijkheid, dat de Nederlandse Regering toen heeft getracht dat te verhinderen en heeft gezegd, instructies te zullen geven aan onze vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Dat is dus niet gebeurd?

A. Ik herinner mij niets van een dergelijke instructie. Het zou mij ongetwijfeld zijn bijgebleven, wanneer ik haar wèl had ontvangen. In die tijd was ik, naar ik meen, alleen te Washington, want generaal *Dijxhoorn* is einde 1944 naar Nederland gegaan en zijn opvolger, generaal *van Tricht*, is pas nà de conferentie in San Francisco, waar de United Nations zijn geboren, in Washington aangekomen. Tot 9 Juli was ik dus alleen in Washington.

68268. De **Voorzitter:** Er is op 21 Juni 1945 een bericht gekomen van de heer *van Mook* uit Brisbane, waarin wordt gewaarschuwd tegen het verleggen van de grenzen tussen S.E.A.C. en S.W.P.A.; hij beveelt energiek optreden daartegen onzerzijds aan.

A. Van zo'n telegram herinner *ik* mij niets.

68269. De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering heeft dus de mogelijkheid gehad om maatregelen te nemen; zou het in de lijn hebben gelegen om dat via u te doen?

A. Wij hebben zeker geen opdracht gekregen om te trachten dat te voorkomen. Dat weet ik heel zeker.

68270. De heer **Fokkema:** Tot wanneer bent u in Washington geweest?

A. Tot begin 1946. U moet u onze missie niet al te goed georganiseerd voorstellen, want dat is feitelijk niet het geval geweest. We hingen enigszins in de lucht. We stonden zogenaamd onder de Minister voor Algemene Oorlogvoering, maar uit de aard der zaak had de legerman natuurlijk regelmatig te maken met de Minister van Oorlog, en ik even regelmatig met de Minister van Marine. Daar tussendoor waren er nog autoriteiten, die eigener beweging opbelden en rechtstreeks met ons abondeerden. Wanneer b.v. de B.S.O. uit Colombo iets wilde weten, vroeg hij dat niet via de Regering, maar rechtstreeks aan de marine-attaché of aan mij. De marine-attaché was in de Nederlandse organisatie te Washington ook een tamelijk ongerijmde figuur, die — wat de oorlogvoering aangaat — er maar zo'n beetje bijhing. De verhoudingen waren niet zo scherp en goed geregeld als dat bijvoorbeeld bij de Engelsen het geval was. Daar was het zo georganiseerd, dat de Regeringsmissie niet met plaatselijke bevelhebbers had te maken, maar met niemand dan met de Regering, in dit geval met hun Minister voor Algemene Oorlogvoering, terwijl *alles,* wat in de U.S.A. voor de Britten met „oorlog" te maken had, *onder* haar stond. Dit vereenvoudigde heel veel zaken aanzienlijk. Op deze manier kreeg men ook gemakkelijker prestige, want kwamen „competentie"-kwesties niet voor.

68271. De heer **Fens:** Stond er in die instructie niet precies aangegeven, ten opzichte van welke autoriteit men enige verantwoordelijkheid had?

A. Neen. De aanvankelijke instructie, waaronder ik niet meer heb gewerkt, hield zelfs in, dat de gehele aangelegenheid onder toezicht van de ambassadeur in Washington stond. Dat dit ten enenmale verkeerd was, is wel spoedig ingezien, en het is, naar ik meen, op aandringen van generaal *Dijxhoorn* veranderd.
Die clausule is geschrapt. Precies hetzelfde heeft zich voorgedaan bij — naar ik meen — de missies van de Canadezen en de Australiërs. Zij kwamen er aanvankelijk ook als aanhangsel van hun respectieve ambassades. Dat ging ook niet, want de Combined Chiefs wilden daarmee niet te maken hebben. De Amerikanen met name wilden dat niet, want ze waren uit security-overwegingen doodsbang van hun eigen State Department en van de weeromstuit natuurlijk ook van de politieke vertegenwoordigers van vreemde naties. Wij hebben het nooit zover kunnen brengen, dat wij helemaal onafhankelijk waren van de ambassade. Naar buiten scheen het wel zo. Het was bijvoorbeeld ook bekend, dat onze codediensten op de ambassade waren ondergebracht en dat al onze telegrammen daar passeerden. Men kon alleen maar hopen, dat ze geheim bleven, maar ik weet zeker, dat het niet het geval was.

68272. De **Voorzitter:** U hebt dus na 15 Augustus van de Combined Chiefs of Staff een mededeling gekregen, dat de grenzen waren verlegd?

A. Ja, we vernamen dit eerder van de Combined Chiefs of Staff dan van onze eigen instanties.

68273. De **Voorzitter:** Wat hebt u gedaan, toen u die mededeling van de Combined Chiefs of Staff had ontvangen? Hebt u toen de Regering er van in kennis gesteld?

A. Ik meen, dat ik de Regering daar onmiddellijk van op de hoogte heb gebracht. Dat deed ik altijd; het was gewoon routine. Dat zal ik dus in dit geval ongetwijfeld ook hebben gedaan.

68274. De **Voorzitter:** Hebt u daarbij ook een advies gegeven, of lag dat niet op uw weg?

A. Als het eenmaal was vastgesteld, niet meer.

68275. De **Voorzitter:** U had de Regering een advies kunnen geven, er alsnog op aan te dringen, dat het mogelijk was die wijziging ongedaan te maken.

A. Ik had niet van de Regering, noch van wie ook, gehoord, dat dit mogelijk was. Ik wist alleen, dat het van Nederlandse militaire zijde niet helemaal werd geapprecieerd. Die wetenschap had ik al uit Colombo en ik was er nadien zelf ook telkens meer van overtuigd geraakt. Wij kregen niet zo veel instructies of aanwijzingen van onze principalen.

68276. De heer **Fens:** U mocht toch ook wel logischerwijze veronderstellen, aangezien het spel nu al zo lang speelde, dat de Regering nu toch wel wist, welke standpunten moesten worden ingenomen.

A. De Regering moet het geweten hebben, want ik weet, dat de heren *van Mook* en *Helfrich* er meermalen over hebben gesproken. De heer *van Mook* weet ik van horen zeggen, maar ik weet zeker, dat admiraal *Helfrich* er geen voorstander van was, dat de zaak van Amerikaanse in Britse handen kwam.

68277. De **Voorzitter:** Hebt u nog gemerkt, hoe deze zaak werd beredeneerd bij de Amerikanen in Augustus 1945?

A. De Amerikanen liet het koud. Ze stelden geen belang meer in Indië, zo letterlijk als ik het hier zeg. Het kon ze helemaal niets schelen. Ze voelden alles voor militaire zaken, voor de militaire kant van het vraagstuk, maar voor opbouw totaal niets meer. Ze hadden zelf enorme commitments in eigen areas, met name in Japan en op al die eilanden. Bijv. landingsvaartuigen, waar alle acties van *Mountbatten* mee werden uitgevoerd, moesten zo goed als allemaal uit Amerika komen, en daar was ook nog geen kijk naar. Dus als de Engelsen Indië hadden moeten heroveren met behulp van de Hollanders, zoals het nu is gebeurd, dan was het een gebed zonder einde geworden.

68278. De **Voorzitter:** Acht u wel de mogelijkheid aanwezig, dat Amerika in Indië met militaire macht direct iets had bereikt?

A. Ja, prompt.

68279. De **Voorzitter:** Eigenlijk acht u het dus onverantwoord, dat Engeland het heeft overgenomen, terwijl het niet klaar was?

A. Uit Nederlands oogpunt?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ja, ik acht het uit Nederlands oogpunt zeer onverantwoord. Als de Amerikanen waren binnengewandeld, hadden geen Jappen en geen Republikeinen een been aan de grond gehad. We hadden waarschijnlijk toch vrijheid moeten geven. (Dat is bovendien altijd een hobby van mij geweest.) De collaborateurs echter waren aan de boom gegaan. In de Philippijnen hebben de Amerikanen dat ook gedaan; ze lieten het evenwel aan de Philippijnse volksrechtbanken over. Als daar dus een Philippijn werd opgehangen, was het odium niet voor de Amerikanen. Zo deden zij het onder elkaar en dat was veel verstandiger.

68280. De **Voorzitter:** U hebt zoëven gesproken over een bezoek van de heer *van Mook* aan Amerika, toen hij geen Minister meer was. Wanneer is dat geweest?

A. Dat moet in Mei 1945 zijn geweest. De heer *van Mook* was toen op weg naar de San Francisco-Conferentie. Hij is in Washington komen spreken over de mogelijkheid om Nederlandse schepen uit de pool te krijgen voor het afvoeren van troepen uit Amerika en Engeland naar Nederland en het vervoeren van troepen van Nederland naar Oost-Azië. Het is toen hopeloos mislukt.

68281. De **Voorzitter:** Waarom deed de heer *van Mook* dat en U niet?

A. Ik weet niet, of de heer *van Mook* hiertoe een Regeringsopdracht had, maar hij was Luitenant-Gouverneur-Generaal en bepleitte toen Nederlandse belangen boven Nederlandsch-Indische belangen.

68282. De **Voorzitter:** Maar dit had toch wel op uw terrein gelegen?

A. Wij hebben er ook het een en ander aan gedaan. Ik ben omstreeks die tijd, na het bezoek van dr. *van Mook*, ook bezig geweest om schepen uit te zoeken met vertegenwoordigers van de Shipping Mission. Ik geloof, dat wij pas veel later nog een Regeringsopdracht hebben gehad met getallen. Als ik mij niet vergis, ging het om ongeveer 14 000 man. Deze wetenschap heb ik uit de dossiers van admiraal *Stöve*.

68283. De **Voorzitter:** U bedoelt waarschijnlijk de overtocht van 5600 man?

A. Die betrof de mariniers.

68284. De **Voorzitter:** En van de gezagsbataljons.

A. Ik dacht, dat die getallen groter waren. Ik herinner mij, dat ik er van geschrokken ben, want die getallen, die ik bedoel, waren véél groter dan wij ooit hadden gehoord. Daar was ook weer die postwar-rehabilitation bij, waar de Amerikanen helemaal niet bij geïnteresseerd waren.

68285. De **Voorzitter:** U hebt op 28 Mei 1945 een brief geschreven aan de ambassadeur in Washington, waarin staat, dat op 15 Maart 1945 een verbeterde opgave is ontvangen van personeel, dat door de zorg van het Britse War Ministry gekleed en ondergebracht zou worden in enige kampen in Engeland en daarna naar Australië zou worden overgevoerd. Dit betrof 3926 man gezagsbataljons, 1000 man airpersonnel en 600 man civil affairs-personnel.

A. Dat is een andere kwestie geweest, van 14 Maart 1945. Naderhand zijn die veel grotere getallen er bij gekomen door dr. *van Mook*'s memorandum van 25 Mei 1945, dat van 27 000 man sprak, later is dit zelfs 34 000 man geworden.

De **Voorzitter:** Ja, en op 16 April 1945.

A. Ik heb die hele zaak nog eens uiteengezet in een brief van 28 Mei 1945 aan de ambassadeur, omdat het enigszins vergeten raakte hoe de zaak, voor zover hem en ons bekend, oospronkelijk in elkaar had gezeten. Wij kwamen toen, op wat wij nodig hadden, in totaal: tien grote Nederlandse troepentransportschepen.

68286. De **Voorzitter:** U hebt gerapporteerd, dat de heer *van Mook* einde Mei 1945 scheepsruimte voor veel grotere aantallen personeel heeft aangevraagd, nl. voor 15 000 man gezagsbataljons, 5000 reserve voor idem, 5000 man personeel voor civil affairs en 2000 man grondpersoneel voor de Nederlandse luchtvaart in Australië. Dat is dus 27 000 man in totaal, terwijl tot dusver voor nooit meer dan 15 000 man in dit verband sprake is geweest bij de Combined Chiefs of Staff. De heer *van Mook* ging dus voor deze aangelegenheid naar Washington?

A. Ja. Of hij een Regeringsopdracht had of uit eigen beweging naar Washington kwam, weet ik niet. De wegen van de heer *van Mook* waren weleens mysterieus.

68287. De **Voorzitter:** Hoe bedoelt u dat?

A. Wij wisten nooit precies wat hij deed. De ene keer stond hij in Nederlandse schoenen en dan weer opeens in Nederlandsch-Indische schoenen.

68288. De **Voorzitter:** Hierover zou ik straks nog even een nadere toelichting van u willen horen.

Eerst wil ik u even voorlezen, wat de heer *van Mook* hierover heeft gezegd, want daar bent u ook bij betrokken. In het verhoor van de heer *van Mook* kwam de kwestie ter sprake of men bij de geallieerden nu wel flink genoeg was opgekomen voor de Nederlandse belangen. Dat was een vraag van algemene strekking. Hij heeft toen geantwoord:

> „Het is in belangrijke mate een indruk, omdat ik altijd buiten die contacten ben gebleven, maar een indruk, die dan b.v. toch ook hierop rust, dat, toen ons plotseling bleek, dat men bij de capitulatie van Duitsland helemaal het transport afsneed naar het Verre Oosten voor ons ten gevolge waarvan ik zelf ben gaan moeten opspelen in Washington, zeker niemand zó was gaan opspelen. Het heeft misschien op dat moment niet veel uitgehaald, maar ja, het was voor mij ook alleen maar een heenen weervliegen van San Francisco — waar ik op dat ogenblik was — naar Washington en het bespreken van de zaak met de Chiefs of Staff, maar de heren, die er zaten, hadden er niet veel aan gedaan op dat ogenblik. Daar liggen ook brieven van."

Dit klinkt een klein beetje als een beschuldiging, en daarom wil ik u gaarne de gelegenheid geven om daar het uwe van te zeggen.

A. Ik heb nog nooit van een beschuldiging gehoord. Dit is de eerste keer.

68289. De **Voorzitter:** Het is hier verklaard. Ik lees het u voor om uw zienswijze daarover kenbaar te maken.

A. Als wij opdracht van de Regering kregen om te trachten voor een bepaald aantal troepen schepen en transport los te krijgen, dan deden wij daarvoor ons uiterste best. Toen die grote aantallen van de heer *van Mook* loskwamen, gaf dat extra-moeilijkheden, omdat er een heleboel bij opgegeven was, dat duidelijk post-war was, dus wat voor de oorlogvoering als zodanig niet van het minste belang was.

68290. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* is daar dus gekomen met een boodschap, waarvan u nooit had gehoord, althans ten aanzien van die getallen.

A. Ik had er nooit van gehoord. Ik ben nooit anders betrokken geweest dan bij die veel kleinere getallen, die u zojuist opnoemde, en bij de mariniers, die echter helemaal buiten dit vraagstuk stonden. Dat waren de zaken, waarmee ik voortdurend had te maken en waarvoor ik — ondanks de verklaring van de heer *van Mook* — zelfs bij een Amerikaanse admiraal ben weggejaagd, omdat hij er niet meer van wilde horen.

68291. De **Voorzitter:** U bent dus van oordeel, dat die verklaring van de heer *van Mook* onjuist is?

A. Als hij òns hiermede op het oog heeft, is zijn verklaring in dezen zeer zeker onjuist, want wij hebben ons altijd zeer ingespannen om te doen, waartoe de Regering ons opdracht gaf.

68292. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat de heer *van Mook* nu eens in Nederlandse schoenen stond en dan weer in Nederlandsch-Indische schoenen. Kunt u ons daaromtrent nog nadere mededelingen doen?

A. Ik heb de heer *van Mook* particulier ook goed gekend en ik heb eigenlijk een grote achting voor hem. Hij heeft naar aanleiding van de geschiedenis, die u zojuist behandelde, een brief geschreven.

De **Voorzitter:** U kunt dit wel zakelijk behandelen; dit is een zakelijke kwestie.

A. Na een bespreking, die hij toen heeft gehouden, is er een diner bij de ambassadeur geweest, waar hij een nogal hooglopend meningsverschil heeft gekregen met admiral sir *James Somerville* over het belang van het al dan niet iets doen door de geallieerden ten aanzien van Indië.

68293. De **Voorzitter:** Was dat bij zijn eerste bezoek aan Washington?

A. Bij het laatste bezoek, waarover wij het nu hadden. De heren zijn het blijkbaar niet eens geworden. Wat ik er van gewaar werd, was een afschrift van de brief, die de heer *van Mook* zelf heeft opgenomen in het boek, dat hij heeft geschreven. (Bijlage I). Hij heeft mij destijds alleen maar gevraagd de factuële juistheid te controleren. Hij componeerde de brief uit zijn hoofd en dicteerde hem aan zijn secretaresse. Ik vond het een meesterstuk van compositie en geen enkele Nederlander had hem dat kunnen verbeteren, noch wat de inhoud, noch wat de vaderlandse strekking er van betreft.

Ik herinner mij nog een andere aangelegenheid.

Hij ging altijd in zijn eentje naar de Combined Chiefs of Staff of zelfs naar het State-Department om de belangen te behartigen. Ik had dan altijd heel sterk de indruk, dat hij het Nederlandse belang in hoofdzaak zag door de Nederlandsch-Indische bril; wanneer Nederlandsch-Indië maar bevrijd en gerehabiliteerd werd, dan kwam de rest vanzelf wel in orde. Dat zag hij dan ook speciaal als zijn eigen taak. Bovendien vond ik in het algemeen, dat heren met een Indische background het te veel deden voorkomen, alsof ze met Nederland niet zo heel veel hadden te maken.

68294. De **Voorzitter:** Slaat die opmerking ook op de heer *Weijerman?*

A. De heer *Weijerman* had het héél sterk, maar hij had inderdaad niets met de Nederlandse Regering te maken, want hij was aanvankelijk in Amerika gekomen voor een of andere opdracht, en toen brak juist de oorlog uit.

68295. De **Voorzitter:** Hij is later militair attaché geworden.

A. Ja.

68296. De **Voorzitter:** Toen had hij dus wel met Nederland te maken.

A. Hij stond toen ook onder de Nederlandse Minister van Oorlog. De band met de legercommandant en de Minister van Koloniën is natuurlijk nooit verbroken. Die heeft voor hem altijd gedomineerd.

68297. De **Voorzitter:** U hebt waarschijnlijk wel iets gemerkt van de ruzie, die er was tussen de heer *Dijxhoorn* en de heer *Weijerman?*

A. Daar heb ik midden tussenin gezeten.

68298. De **Voorzitter:** Kunt u ons daar iets over mededelen?

A. Mijns inziens was het gelijk volkomen aan de zijde van de heer *Dijxhoorn*. Kolonel Weijerman saboteerde onze periodieke bijeenkomsten. Uiteindelijk zijn we zover gekomen, dat de Regering dreigbrieven — zoals ik ze altijd noem — heeft geschreven, dat, wanneer het nu niet afgelopen was, zij niet zou terugschrikken voor de strengste maatregelen. Die zijn echter nooit genomen.

De marine-attaché is — vóór mijn tijd al — toen in de pomp gegaan en heeft het hoofd in de schoot gelegd. Hij stond er ook heel anders voor dan de heer *Weijerman*, want de heer *Weijerman* had nog een complete carrière voor de boeg, en de marine-attaché was al aan het einde van zijn carrière. De heer *Weijerman* is nadien wèl regelmatig bij onze besprekingen tegenwoordig geweest, ik bedoel bij de „militaire commissie", een naam, die men had uitgevonden voor de Nederlandse Regeringsvertegenwoordigers en de militaire attaché's samen. Bij die besprekingen zat de heer *Weijerman* er alleen maar bij en had eigenlijk nooit iets mee te delen.

68299. De **Voorzitter:** Wilde of kon hij niets mededelen?

A. Hij wilde niets mededelen. Aanvankelijk had alleen hij de kanalen naar de leger-intelligence. Hij had die nog uit de tijd, dat hij alleen in Washington was, en hij weigerde die los te laten of om er iets van te vertellen. Hij rapporteerde nooit iets, liet geen afschriften lezen. Generaal *Dijxhoorn* was daarover allerminst gesticht, waardoor hooglopende conflicten zijn ontstaan, die uiteindelijk zijn geëindigd door het weggaan van de heer *Weijerman*. Persoonlijk ben ik er weinig bij betrokken geweest. Ik denk, dat de heer *Weijerman* niet later dan 6 weken, nadat ik in Washington was, is overgeplaatst. Eigenlijk heb ik er dus alleen maar de nasleep van meegemaakt.

68300. De **Voorzitter:** Wie is zijn opvolger geworden?

A. Overste *Roos*, eveneens van het K.N.I.L.

68301. De **Voorzitter:** Was dan hetzelfde gevaar niet te vrezen?

A. Ja, maar de heer *Roos* heeft het nooit zo ver laten komen. Misschien heeft hij geleerd door de les van zijn voorganger.

68302. De **Voorzitter:** De opvatting van de heer *Weijerman* en van de heer *van Mook*, voor zover hij, zoals u dat noemt, in Nederlandsch-Indische schoenen stond, was dus blijkbaar het tegengestelde van de opvatting van de Nederlandse Regering.

A. Heel duidelijk. Als de Nederlandse Regering daar een missie neerzet, dan moet die missie op alle mogelijke manieren worden geholpen en niet worden tegengewerkt.

68303. De **Voorzitter:** Beschouwde u het optreden van de heer *van Mook* ook als tegenwerking?

A. Niet als tegenwerking; het was nu eenmaal zijn opvatting van de behartiging van de belangen van het vaderland. Ik beschouw de heer *van Mook* als een goed vaderlander, met echter een zeer aparte kijk op de manier om de belangen te behartigen. Om terug te komen op wat ik zoëven wilde zeggen, hij heeft na het diner op de ambassade, waar hij dat gesprek had met admiral sir *James Somerville* en waar ook Field-Marshal sir *Maitland Wilson* bij zat, de brief geschreven, die als bijlage in zijn boek is aangehaald. Ik heb hier ook een afschrift van die brief. Ik heb dit altijd het beste bewijs gevonden, dat de heer *van Mook* geen slechte vaderlander kon zijn. Alle Indische instanties zagen het op dezelfde manier.

Ik heb eens een brief aan de Regering geschreven, omdat naar mijn mening de Indische heren veel te veel deden alsof zij met Nederland niets hadden te maken. Aan die wetenschap was ik gekomen, omdat aan mij een luitenant-ter-zee was toegevoegd voor speciale diensten. Hij was ondergebracht bij de Foreign Economic Administration, een sub-intelligence-organisatie, die zich o.m. bezig hield met handelsspionnage — om het onbeleefde woord te gebruiken — ten nadele van de vijand en — bij geboden gelegenheid — overal elders.

Mijn brief is aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk in Londen, van de Regeringsvertegenwoordiger voor marine bij de Combined Chiefs of Staff van 6 Maart 1945.

> „Bij herhaling bereiken mij den laatsten tijd geruchten, mededeelingen en berichten, welke er op wijzen als zoude binnen afzienbaren tijd de voorloopige Nederlandsch-Indische Regeering „eigen" diplomatieke Vertegenwoordigers gaan hebben, met name hier te lande. Ik heb hierover nog niet gesproken met Hr. Ms. Ambassadeur hier ter stede, doch stel mij voor zulks te doen na dezen brief te hebben verzonden. Mijn zegslieden zijn ook Amerikanen, o.a. van de Foreign Economic Administration, bij welke Agency er tot dusverre een Nederlandsche desk was, onder welke een Nederlandsch-Indische werkte. Dit schijnt binnenkort te gaan veranderen en omgezet te worden tot twee desks naast elkaar: een Nederlandsche en een Nederlandsch-Indische. Uiteraard is mij niet bekend in hoeverre een en ander met de plannen der Nederlandsche Regeering strookt, maar zoolang ik niet beter ingelicht ben meen ik te weten, dat grondwettelijk de (voorloopige) Nederlandsch-Indische Regeering geen „eigen" diplomatieke Vertegenwoordigers in het buitenland zelfs kàn hebben. Hier te lande werkzame Nederlandsch-Indische organen of zgn. Nederlandsch-Indische organen geven — mogelijk ongewild? — naar mijn gevoel naar buiten te veel blijk van een opvatting, als zouden Nederland en Nederlandsch-Indië twee evenwaardige en alreeds naast elkaar gestelde grootheden zijn. Zoover is het echter nog lang niet vertrouw ik, en in ieder geval is zulks ook mij niet bekend.
>
> Ik zou het daarom zeer op prijs stellen te eeniger tijd te mogen vernemen of in de grondwettelijke verhouding van het Koninkrijk tot zijn overzeesche gebiedsdeelen reeds eenige verandering of voorloopige verandering werd gebracht ten aanzien van Nederlandsch-Indië, of binnenkort gebracht staat te worden. Ten behoeve van Uwer Excellentie's Ambtgenooten van Marine en Buitenlandsche Zaken gaan doordrukken van dezen mijnen brief hiernevens."

Ik heb hierop een antwoord gekregen, dat niet in mijn bezit is. Er stond eigenlijk niets anders in dan een verwijzing naar het betreffende Grondwetsartikel.

68304. De **Voorzitter:** Zoudt u deze brief tijdelijk aan ons willen afstaan?

A. Ja.

68305. De **Voorzitter:** Naar u reeds hebt gezegd, hebben de bemoeiingen met het transport, waarvoor de heer *van Mook* was overgekomen, op dat moment nog geen bepaalde concrete resultaten opgeleverd. Is dat later nog wel gelukt?

A. Neen; de zaak is wel erg wakker geschud en wij hebben admiral *Leahy* sterk op onze hand gekregen. Er was in Londen een overeenkomst gesloten betreffende de Nederlandse schepen. Voor ons stond daar o.a. deze bepaling in, dat tot 6 maanden — ik zeg het uit mijn hoofd; van de periode ben ik dus niet helemaal zeker — na V.J.-Day, de dag van de val van Japan, de schepen in de toestand, waarin ze zich op dat ogenblik bevonden, in de pools zouden blijven, met dien verstande, dat, wanneer één van de deelnemers prijs stelde op een bepaald schip, hij dat schip misschien uit de pool zou kunnen krijgen, mits hij daarvoor gelijkwaardige tonneninhoud voor in de plaats stelde. Al onze schepen waren in de pool, behalve de „Nieuw Amsterdam", die, evenals de z.g. „monsters", op eigen gelegenheid voer: de „Queen Mary", de „Queen Elizabeth", de „Ile de France", de „Pasteur", enfin, de allergrootsten, maar *al* onze schepen waren in

de pool. Wij hadden nooit een tegenprestatie kunnen leveren voor enig schip, dat wij uit de pool haalden, met andere woorden, al onze schepen waren tot 6 maanden na V.J.-Day met open ogen aan de pool afgestaan, zonder dat wij daar eigen zeggenschap over hadden. Toen wij dus over onze schepen kwamen praten, was het eerste, dat wij te horen kregen: Ja, maar de pool!

68306. De **Voorzitter:** Betekende dat, dat wij onze schepen beschikbaar stelden voor troepentransport van de geallieerden?

A. Ja, dus voor ons zelf ook. Als het gelegen was gekomen in de algemene oorlogvoering, zouden wij ongetwijfeld schepen hebben gekregen, maar wanneer het alleen maar voor Nederlands belang was geweest, zoals het overvoeren van de gezagstroepen en de N.I.C.A.-mensen, en die 600 man Civil Affairs, bestond er niet de minste belangstelling voor bij de geallieerden. Die beschouwden dat als rehabilitatie na de oorlogvoering.

68307. De **Voorzitter:** Deze mededeling betekent dus eigenlijk, dat de Nederlandse belangen geschaad zijn door de Nederlandse medewerking aan de geallieerde zaak.

A. Ja, stellig, en zeker door de gevolgen, die dit heeft gehad.

68308. De **Voorzitter:** Ook wanneer men uitsluitend de kwestie van de scheepsverbindingen beschouwt?

A. Ik meen, dat wij te veel van onze zeggenschap over onze schepen uit handen hebben gegeven.

68309. De **Voorzitter:** Wanneer wij dus niet hadden toegegeven, dat al onze schepen in de pool waren gekomen, was er dus grote kans geweest, dat wij onze troepen hadden kunnen overvaren naar Indië.

A. Het zou goedkoop zijn, als ik hier zonder meer „ja" op zei, want we hadden natuurlijk niet de minste vrijheid van beweging. We waren over de gehele wereld aangewezen op geallieerde havens. Als wij dus niet volledig hadden medegewerkt, hadden ze ons het leven zo zuur kunnen maken als ze maar gewild hadden. Onze schepen waren dan nooit gerepareerd geweest, hadden nooit brandstof kunnen krijgen, ze waren dan onder aan de lijst gesteld. Dat is echter niet gebeurd. Wij zijn zeer loyaal behandeld, ook wat reparaties betreft. Van die reparaties hebben wij na het sluiten van de vrede nog heel veel plezier gehad. De termijn, die verliep tussen de capitulatie van Japan en het ogenblik, waarop wij weer de beschikking kregen over onze eigen schepen, is voor ons funest geweest.

68310. De **Voorzitter:** Wilt u hiermee zeggen, dat bij de totstandkoming van die overeenkomst te weinig is gedacht aan de mogelijkheid, dat Nederland onmiddellijk na de capitulatie van Japan schepen voor eigen gebruik nodig zou hebben?

A. Ik vrees, dat men te optimistisch is geweest en dat men heeft gedacht, dat we wel schepen zouden krijgen. Ik heb in de dossiers bij admiraal *Stöve* gelezen, dat wij zelfs een aanbod hebben gedaan om onze hospitaalschepen en sommige troepentransportschepen in de pool te laten, zonder er enige betaling voor te vragen. Ik heb eigenlijk de indruk, dat de Nederlandse Regering een mooi gebaar heeft willen doen, dat echter niet ten aanzien van het algemeen contract tot zijn recht kon komen, omdat dat pas 6 maanden na het vallen van Japan afliep.

68311. De **Voorzitter:** Mijn vraag had juist betrekking op dat algemene contract.

A. Daar heeft iedereen zich bij neergelegd. Ik geloof, dat geen enkele andere Mogendheid er zoveel belang bij had als wij, om met eigen schepen terug te komen naar onze overzeese gebiedsdelen.

68312. De **Voorzitter:** Kan men de zaak dan zo stellen, dat wij in dat contract een uitzondering hadden moeten maken voor het geval wij voor Indië troepenschepen nodig zouden hebben?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter. Ik herinner mij wel, dat ik daarover nog met de Ambassadeur heb gesproken, maar het was toen te laat. Wij hebben de mededeling gekregen, dat die regeling tot stand was gekomen.

68313. De **Voorzitter:** Wanneer is die regeling tot stand gekomen?

A. Die moet op 5 Augustus 1944 tot stand zijn gekomen. Op 13 December 1944 is zij pas in mijn bezit gekomen en toen nog toevallig.

68314. De **Voorzitter:** Zouden wij ook inzage mogen hebben van deze stukken?

A. Met genoegen.

68315. De **Voorzitter:** Hebt u uw opvatting met de ambassadeur besproken?

A. Ja, toen wij met het vervoer van het personeel te maken gingen krijgen. Voor de mariniers heb ik mij nooit zorgen hoeven te maken, want dat was voor de Amerikanen „hun baby". Ze zorgden daar helemaal voor; ze hadden dat helemaal opgenomen bij hun eigen verplichtingen.

68316. De **Voorzitter:** Ze waren toch ook ter beschikking gesteld van de geallieerde oorlogvoering in het algemeen.

A. Als het normaal gelopen was, zou het ook zo zijn gegaan. Naderhand heb ik er toch wel moeite mee gekregen. Ze gingen naar Oost-Azië en toen was de oorlog afgelopen. Toen wij dus te maken kregen met dat landmachttroepentransport — waar ik helemaal niets vanaf wist, omdat ik niet beter kon weten, dan dat het in Londen werd geregeld —, heb ik hierover met de ambassadeur gesproken, vooral toen ik tegenstand ondervond bij de Munitions Board, die de schepen verdeelde.

68317. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Dat moet in het voorjaar 1945 zijn geweest, vóór de komst van de heer *van Mook*, die met heel andere getallen kwam. Ik heb ook nooit geweten, of die grote getallen van de Minister voor Algemene Oorlogvoering afkomstig waren. Ik heb dikwijls gehoord, dat ze van de heer *van Mook* zelf afkomstig waren.

De **Voorzitter:** Uit dit schrijven blijkt althans niet, dat ze van een ander dan de heer *van Mook* afkomstig zijn.

A. Hierover is enige telegrammenwisseling geweest met de Minister voor Algemene Oorlogvoering. Daar weet ik echter de details niet meer van.

68318. De **Voorzitter:** Het is u waarschijnlijk niet bekend, of de Nederlandse Regering op dat tijdstip, of daarna, nog heeft geprobeerd om dat contract gewijzigd te krijgen?

A. Neen, daar weet ik niets van. Dat gebeurde in Londen, helemaal buiten ons om. Ik meen mij ook te herinneren, dat de heer *Steenberghe* niet zo erg was ingenomen met dat stuk. Hij was toen hoofd van de Shipping Mission in New York.

68319. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel heeft dit contract dus zeer belemmerend gewerkt op de overvoer van onze troepen naar Indië?

A. Ik moet er eerlijkheidshalve bij zeggen, dat ik heel goed inzie, dat de Nederlandse Regering onmogelijk een andere oplossing had kunnen bedingen, als de tegenpartij een dergelijke overdracht bepaald wilde hebben. Wij zouden dan wèl schepen, maar geen faciliteiten hebben gehad.

68320. De **Voorzitter:** Is er een bepaalde eis van geallieerde zijde geweest?

A. Daar weet ik niets van.

68321. De **Voorzitter:** Eigenlijk is er dus na het bezoek van de heer *van Mook* niet veel schot in deze zaak gekomen?

A. Neen, heel weinig. We hebben uiteindelijk nog wel schepen toegewezen gekregen, maar ik kan gerust zeggen: met slaande ruzie.

68322. De **Voorzitter:** Tussen wie was die ruzie?

A. Tussen ondergetekende en de instantie, die de schepen los moest laten.

68323. De **Voorzitter:** Welke instantie was dat precies?

A. Voornamelijk de Amerikanen, die er bij geïnteresseerd waren, dat hun mensen weer zo gauw mogelijk naar Amerika terugkwamen.

68324. De **Voorzitter:** Kon het dan niet op die manier worden opgelost, dat het lege schip werd gevuld met onze troepen, die naar Indië gingen, waarna het schip met de Amerikaanse troepen terugkwam?

A. Onze schepen lagen toen op de westkust. Dat maakte natuurlijk wel enig verschil. De schepen, waarbij wij geïnteresseerd waren, hadden op de Amerikaanse oostkust moeten zijn. De schepen gingen echter allerminst leeg weg. Als er geen troepen aan boord waren, werden ze volgeladen met stores. Ik heb voor mij zelf nooit het gevoel gehad, dat wij, wat dit betreft, opzettelijk door de Engelsen of door de Amerikanen zijn tegengewerkt. Ze zaten eenvoudig met de moeilijkheid, dat een zekere hoeveelheid werk moest worden verricht met een bepaalde hoeveelheid schepen. Daaronder waren nu toevallig Nederlandse schepen, die wij met open ogen hadden afgestaan, dus die lieten zij niet los.

68325. De **Voorzitter:** Op zich zelf was dus de behartiging van de Amerikaanse en Engelse belangen nadelig voor onze belangen?

A. In dit geval was het zeer nadelig.

68326. De **Voorzitter:** Is dat het laatste bezoek van de heer *van Mook* aan Amerika geweest?

A. Ja, voor zover ik mij kan herinneren, heeft hij in ieder geval geen bezoek meer gebracht, dat speciale indruk op mij heeft gemaakt.
De brief, die de heer *van Mook* aan admiral *Somerville* heeft geschreven, is als bijlage in zijn boek opgenomen. Het is een meesterstuk van proza en een illustratie van Nederlanderschap.

68327. De **Voorzitter:** Heeft u nog meer stukken, die op deze periode betrekking hebben?

A. Neen. Ik heb veel stukken in de dossiers bij admiraal *Stöve* aangetroffen. Ik heb er stukken gezien, van het bestaan waarvan ik eigenlijk nauwelijks meer afwist. Die stukken handelen bijna allemaal over hetzelfde onderwerp: het afvoeren van de mariniers. Na V.J.-Day is dat nl. ook een moeilijkheid geworden, want toen was er ook geen belangstelling meer voor de mariniers. Ze moesten toen op dezelfde basis uit de Shippingpool worden overgevoerd. De Amerikanen wilden ze zo gauw mogelijk kwijt.

68328. De **Voorzitter:** Werd u in het algemeen ook voldoende erkend, ook door de Nederlandse instanties?
Ik heb u zojuist voorgelezen, dat er een klacht bestond in verband met het bezoek van Minister *van Mook* en vice-admiraal *Helfrich*. Daar is een klacht van uw kant aan toegevoegd, dat u niet in voldoende mate op diners werd uitgenodigd (het staat onder IV, algemeen).

A. Ja, dat laatste heb ik wel erg onverstandig gevonden van de ambassadeur.

68329. De **Voorzitter:** Wat lag daaraan ten grondslag? Waarom is dit uws inziens niet gebeurd?

A. Een van mijn Amerikaanse vrienden was geëngageerd en zou eerstdaags trouwen en ter ere daarvan werd er een diner gegeven. Op dat diner was ik ook gevraagd en ik zat naast mevrouw *Hornbeck*, echtgenote van de heer *Hornbeck*, de latere ambassadeur in den Haag. Van haar hoorde ik, dat de Nederlandse ambassadeur, vanwege die nieuwe functie van haar man, een diner had gegeven, en dat er zo goed was gespeecht. Daar waren ook Amerikaanse zee-officieren bij tegenwoordig geweest, waarvan ik er één persoonlijk ken, maar er bleek, bij nadere informatie door mij, niet één Nederlands zee-officier bij te zijn geweest, en dat vond ik bepaald fout. Als er bij een dergelijke gelegenheid Amerikaanse zee-officieren worden gevraagd, behoort er toch zeker een Nederlands zee-officier bij te zijn. Dat had ik niet bepaald hoeven te zijn, maar toch „een" Nederlands zee-officier.

68330. De **Voorzitter:** Wat was de reden hiervoor?

A. Naderhand heb ik van de ambassadeur gehoord — of via de ambassadeur —, dat die Amerikaanse zee-officier, die ik ook kende, was gevraagd omdat hij een persoonlijke vriend was van de heer *Hornbeck*.

68331. De **Voorzitter:** Er lag dus niet aan ten grondslag, dat onze officieren minder werden gewaardeerd?

A. Neen, maar ik vond het toch wel van belang er op te wijzen, dat het beter niet meer voor kon komen. De heer *Hornbeck* was adviseur van president *Roosevelt*. Dit soort verhoudingen is trouwens in Washington wat ons betreft nooit goed geregeld geweest.

68332. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van 24 Juli 1945, bestemd voor de Minister-President persoonlijk en afkomstig van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Daar staat in: „De Combined Chiefs of Staff nemen op zich, ten einde deze gedragslijn te volgen" — het gaat hier over de deelneming aan de oorlog tegen Japan — „Nederlandsche vertegenwoordigers tijdig in te lichten nopens hun plannen in verband met alle operaties, die direct Nederlandsche strijdkrachten of grondgebied in Verre Oosten zullen betreffen." Sprak dat dan niet vanzelf?

A. Met zulke plannen kwamen zij pas te voorschijn, wanneer die plannen op het punt stonden te worden verwezenlijkt, dus wanneer het eigenlijk geen plannen meer waren, maar operaties in het stadium van spoedige uitvoering. Zij hadden daar heel veel plannen in voorraad. Wij werden, met name door de B.S.O. in Colombo, nogal eens lastig gevallen met verzoeken om iets te weten te komen over „de plannen", opdat de B.S.O. ook zijn maatregelen kon nemen. Wij hoorden van die „plannen" niets, omdat er eigenlijk nog geen werkelijke plannen bestonden, alleen studieplannen. Er is toen een onaangenaam telegram gekomen van de B.S.O. met een enigszins persoonlijk tintje er aan, waarvan de inhoud neerkwam op: Wat doen wij eigenlijk met Regeringsvertegenwoordigers, als wij toch niets horen: ook alweer met het oog op ook door hem zelf niet verder gespecificeerde „plannen". Daarop is door mij toen geantwoord via de Minister voor Algemene Oorlogvoering. Ik denk, dat dat telegram de aanleiding is geweest. Van die correspondentie ben ik nu weer toevallig op de hoogte, omdat ik haar terugvond in de correspondentie bij admiraal *Stöve*. Ik was de gang van zaken eigenlijk al vergeten.

68333. De **Voorzitter:** Had u weleens de indruk, dat u te weinig werd gekend in de plannen?

A. Neen, want de plannen, waarbij wij *betrokken* waren, hoorden wij dadelijk. De gang van zaken is vermoedelijk geweest, dat admiraal *Helfrich* van general *Sutherland,* de chef van de staf van general *MacArthur* of misschien wel van general *MacArthur* zelf, maar dat betwijfel ik, gehoord zal hebben, dat general *MacArthur* wel eens „plannen" had gemaakt voor die stoot naar Java of voor een of andere actie in Nederlandsch-Indië in het algemeen. Tarakan is ook ter sprake geweest tegelijk met Morotai, Seria (N. Borneo), enz. Daar hoorden wij pas wat van, als het vaststond, dat de plannen werden uitgevoerd. Zolang het niet vaststond, hoorden wij niets.
De Amerikanen waren bovendien ontzettend nauwkeurig op de security. Ik heb het nergens zo meegemaakt, bij de Engelsen niet, en bij ons helemaal niet. Wat de Amerikanen over hadden voor de security, was enorm. Het kleinst denkbaar aantal mensen werd op de hoogte gehouden van de echte plannen. Als ze eenmaal werden uitgevoerd, kwam het er minder op aan. Ik had de grootste bewondering voor de geheimhouding van de Amerikanen. Daardoor waren de Engelsen ook wel eens gepiqueerd. Ze werden soms ineens voor een voldongen feit gezet, dat de Amerikanen het een of andere plan gingen uitvoeren. De Amerikanen hadden er dan alleen zelf mee te maken — dus zoals in onze gevallen altijd het geval was — en er werd aan de Engelsen dan ook niets van gezegd. Dat was een kans op lekkage minder. Zoals ik echter al zei, als wij er zelf bij betrokken waren, had ik nooit het gevoel, dat wij ooit buiten de wetenschap werden gehouden.

68334. De **Voorzitter:** Zijn er nog bepaalde aangelegenheden uit die latere periode na de capitulatie van Duitsland van belang?

A. Ja, want toen is de bevrijding in Nederland begonnen. Toen bestond dus de mogelijkheid, dat er personeel vrijkwam, met name militair personeel. Toen de Amerikanen toestemming hebben gegeven voor het in opleiding nemen van Nederlandse mariniers, kader en manschappen, is er beloofd, dat, wanneer het geval zich zou voordoen, de werving van mariniers prioriteit zou hebben. Daar is conflict over ontstaan, want ik ben in het archief bij schout bij nacht *Stöve* correspondentie met de Minister tegengekomen, waarin ik las, dat die prioriteitstoezegging indertijd is gedaan en dat mede met het oog op die prioriteit de Amerikanen de opleiding toen wel op zich hebben willen nemen. Ze zijn hier in Holland begonnen met de werving in de maanden April en Mei, naar ik meen.

68335. De **Voorzitter:** Hoe zat dat precies met die prioriteit?

A. Ik weet er alleen van af, wat betreft het marinegedeelte, en dat was in handen van de Amerikanen.

68336. De **Voorzitter:** Ja, ik bedoel ten aanzien van de mariniers.

A. Wij hadden bij monde van admiraal *Furstner* de toezegging gegeven, dat, wanneer er in Holland geworven moest worden, de mariniers prioriteit zou worden verleend. Hoe admiraal *Furstner* aan die prioriteit kwam, dat weet ik niet, maar dat was de toezegging. Wat wij aan geruchten en berichten er van gewaar werden, was, dat er hier in Holland voor de marine alléén al drie afzonderlijke instanties aan het werven waren, waar natuurlijk nog het leger bij kwam en het Militair Gezag en alle mogelijke andere instanties, zodat de prioriteit van de mariniers gevaar liep. Wij hebben er — aanvankelijk met veel moeite — 1800 uit gekregen, waarbij we weer moeilijkheden hebben gehad met het transport van die mensen van Europa naar Amerika. Dit was het geval, waarop u zojuist doelde. Er gingen lege schepen uit Europa naar Amerika. Dat waren echter schepen van het leger, dus daar konden onmogelijk mariniers op! Daar is toen via de Combined Chiefs of Staff een eind aan gemaakt. Zij hebben goedgevonden, dat de mariniers op legerschepen werden vervoerd.

68337. De heer **Fens:** Wie regelde dat in Nederland?

A. Dat werd voor Nederland door het Army Transport te Brussel geregeld en in Amerika door, als ik mij goed herinner, het U.S. Navy Transport onder admiral *Robertson.*
Nu moet ik er wel bij zeggen, dat het ondershands niet zo erg was als ik het nu doe voorkomen. Er gingen toch weleens mariniers van ons mee op Amerikaanse legerschepen. Daar hebben ze echter wel spoedig een einde aan gemaakt, omdat per slot van zaken hun eigen mensen ook mee moesten.

68338. De **Voorzitter:** U hebt toch op een gegeven ogenblik van de Minister van Oorlog het verzoek gekregen om bij de Combined Chiefs of Staff de nadruk te leggen op de noodzakelijkheid van de handhaving van de prioriteit voor de mariniers?

A. Heb ik dat verzoek niet gekregen van de Minister voor Algemene Oorlogvoering?

68339. De **Voorzitter:** Neen, van de Minister van Oorlog. Er staat bij, dat, indien het standpunt van de Combined Chiefs of Staff door S.H.A.E.F. werd gevraagd — want de S.H.A.E.F. wilde natuurlijk ook heel wat troepen van ons hebben; zij informeerden dan blijkbaar bij de Combined Chiefs of Staff —, het de bedoeling was, dat de Combined Chiefs of Staff aan S.H.A.E.F. zou adviseren om de prioriteit vooral te handhaven.

A. Ik geloof, dat het andersom is geweest. Ik meen, dat de Nederlandse autoriteiten bij S.H.A.E.F. zijn gekomen om mensen te vragen en dat S.H.A.E.F. zelf een grote behoefte aan personeel had en heeft gezegd: „Ik heb met jullie prioriteit niets te maken; ik heb alleen met mijn eigen prioriteit te maken." Toen heb ik — naar ik meen — de Minister van Marine gewaarschuwd en gezegd: „Denkt u er aan, wij zijn met de Amerikanen overeengekomen, dat wij voor de mariniers prioriteit zouden hebben, en op die basis hebben de Amerikanen het op zich genomen." Zo is dat — naar ik meen — gegaan.

68340. De **Voorzitter:** S.H.A.E.F. vraagt voor eigen behoefte een vrij groot gedeelte van de manpower in bevrijd Nederland. Er is geen bezwaar, indien de prioriteit van de mariniers blijft gehandhaafd, hetgeen wat de getallen betreft mogelijk is.

A. Dit stuk heb ik zeker niet gestuurd aan de Minister van Oorlog. Ik heb het niet in mijn bezit.

De **Voorzitter:** Dat is, naar ik meen, voor u bestemd geweest en van de Minister van Oorlog afkomstig. Ik zal nog een stuk voorlezen:

> „Wellicht kunt Gij liefst ondershands bij Combined Chiefs of Staff nadruk leggen op de noodzakelijkheid prioriteit Mariniers te handhaven, indien standpunt Combined Chiefs of Staff door S.H.A.E.F. gevraagd wordt. De Australische Regeering stelde beschikbaar volledig complex kampen, waarbij wapenen, uitrusting, kleeding, enz., plus opleidingsfaciliteiten voor 15 bataljons gezagstroepen. — Stop. — Voorwaarde was thans, dat eerste contingenten spoedig komen voor vrijmaking personeel Australisch leger, dat bovenstaande thans beheert en onderhoudt. Verband slechts gedeeltelijke bevrijding Nederland; uitzending voorshands te beperken tot 4000 man tot en met half Maart, indien voordien niet meer gebied vrij. Aangaande transport naar Australië hierbij tevens te rekenen op personeel Luchtvaart, dat in Australië zal worden opgeleid. Training van dit aantal kan in Australië onmiddellijk aanvangen met beschikbare instructeurs Indisch Leger en Australische faciliteiten. Gebruik van uitrusting enz. beschikbaar in Australië, brengt behoefte alhier terug op alleen Britsch transport en kleeding. Verzoeke bij Combined Chiefs of Staff sterkst aandringen, dat Combined Chiefs of Staff aan S.H.A.E.F. en de andere betrokken instanties onder zich het noodige te verrichten om personeel, dat in Holland voor de Marine wordt gerecruteerd, zoo spoedig doenlijk te doen vervoeren via Engeland naar Australië. — Stop — De Minister van Oorlog ter behandeling."

A. Ik kan mij toch nog altijd niet goed voorstellen, dat ik dat van de Minister van Oorlog moet hebben gekregen, want deze interesseerde zich uit de aard der zaak niet zo erg voor de mariniers.

68341. De **Voorzitter:** Staat er niet bij, dat het voor u is bestemd?

A. Er staat wel bij, dat het voor mij is.
Die zaak liep inderdaad een beetje door elkaar, omdat er algemeen behoefte aan personeel was. Er werd tegelijk door verschillende instanties geworven en de marine maakte zich er ook schuldig aan. Er werden tegelijkertijd mariniers geworven, verder ook haventroepen en gewoon marinepersoneel.

68342. De **Voorzitter:** Hoe is dat verder gelopen?

A. Eigenlijk heel slecht, want wij hebben de mariniers zó laat gekregen, dat, toen Japan capituleerde en de lend-lease eindigde, de opleiding nog niet klaar was. Van 1 September tot medio November hebben wij die opleiding in dollars moeten betalen.

68343. De **Voorzitter:** Wanneer is de mariniersbrigade precies uit Amerika naar Indië vertrokken?

A. Als ik mij niet vergis medio November, maar het kan ook einde October zijn geweest. Ik heb er grote moeilijkheden over gehad, want admiral *King* had er genoeg van en wilde ze wegsturen in September, klaar of niet klaar. Het was allemaal afgewerkt en klaar om te rapporteren, toen mij 's avonds nog even werd gevraagd aan te komen bij de rechterhand van admiral *King,* die mij vertelde, dat hij met de admiraal had gepraat. Het resultaat was, dat de mariniers mochten blijven tot de opleiding zo ver was, dat ze tenminste het eerste stadium waren gepasseerd en dus met wat jungletraining klaar waren voor een guerilla-oorlog.

68344. De **Voorzitter:** Kunt u in de stukken ook nog de juiste datum vinden?

A. Neen, van de mariniers helemaal niet, want dat archief is, toen de mariniers uit Amerika waren vertrokken, meteen naar Londen gestuurd. Het is vermoedelijk bij de mariniers zelf; dat weet ik eigenlijk niet. We hebben een dikke 4000 man bij elkaar gekregen en we hadden alles bij elkaar een 200 à 300 man kader, opgeleid in Quantico.

68345. De **Voorzitter:** Zijn er toen nog andere zaken aan de orde gekomen, behalve de transportkwestie?

A. Ja, b.v. het materieel voor de uitrusting van de mariniers, eigenlijk precies dezelfde kwestie. We konden alles krijgen, wat we maar wilden, zolang de kans bestond, dat de mariniers zouden optreden op één van de gevechtsterreinen. Dat behoorde ook tot de lend-lease; we hebben achteraf daar nog een derde voor moeten betalen, voor het gedeelte nl., dat nog niet was aangeschaft toen lend-lease ophield.

68346. De **Voorzitter:** U bedoelt dan waarschijnlijk het gevechtsterrein, dat was uit te kiezen door de geallieerde autoriteiten? Werd het niet meer gedaan, toen het ons eigen gevechtsterrein betrof?

A. Neen, toen was de lend-lease afgelopen.

68347. De **Voorzitter:** Ja, maar dan hadden we het toch kunnen kopen?

A. De Amerikanen zijn hun beloften volkomen nagekomen. Ze hadden op zich genomen om — wat zij noemen — een reinforced

regiment, dat is een bepaalde formatie, volgens een bepaalde organisatietabel op te leveren, afgeoefend en met materieel. Dat zou dan op lend-lease gebeuren. De lend-lease-bevoegdheid eindigde met het tekenen van de wapenstilstand met Japan. Toen de oorlog was afgelopen, was er ook geen lend-lease meer. Vanaf dat ogenblik moesten wij gaan betalen.

68348. De **Voorzitter:** We hebben toch wel het materiaal gekregen?

A. Ja, dat hebben we gekregen. Daar zijn de Amerikanen zeer loyaal mee geweest. Ze hadden mij trouwens gewaarschuwd. Ik had zelf lang daarvoor de Regering gewaarschuwd, dat ze niet zo moesten traineren met het bewilligen van zaken, die wij aanvroegen. We zijn het eigenlijk zo gewend; men doet weinig op financieel gebied, zonder dat de man, die betalen moet, er in gekend is. Maar dan veranderden de Amerikanen hun organisatie en voerden b.v. zwaardere artillerie in dan aanvankelijk gedacht was. Dan werd alles ook zoveel duurder. Er kwam dan een machtiging van de Nederlandse Regering, ten deze van de Minister van Marine, om dat reinforced regiment ook zo in te richten. Dat duurde allemaal heel lang. Ik was bang, dat op een gegeven ogenblik die wapenstilstand zou uitbreken — om het zo maar eens uit te drukken —, dus dat de lend-lease zou eindigen, en dan zaten wij met de gebakken peren, want wij hadden geen dollars. Die hele zaak zweefde enigszins, want ik herinner mij nu ook weer, dat ik er op een gegeven ogenblik achterkwam, dat de heer *Steenberghe* in Amerika de dollars beheerde. Ik had te maken met een bedrag van 11 of 13 millioen, in ieder geval een groot bedrag in dollars, waar de heer *Steenberghe* helemaal niets van wist en dat hij toch te eniger tijd had moeten opbrengen. Daar hebben we op de ambassade over gesproken, waarna er een bijeenkomst is geweest met vertegenwoordigers van de Purchasing Commission. De heer *Steenberghe* was er bij, ook de ambassadeur en ondergetekende waren er bij. Toen is er een regeling gemaakt, dat de financiële instantie altijd ingeschakeld bleef bij bestellingen, die contant geld gingen kosten. Dat was met lend-lease niet het geval en eigenlijk was dat hiaat in de opzet daarvan het gevolg.

68349. De **Voorzitter:** Waren er nog meer punten, naast de transporten en het materiaal en de uitrusting?

A. Ten aanzien van de mariniers?

De **Voorzitter:** Neen, die in het algemeen bij de Combined Chiefs of Staff werden behandeld.

A. Ik heb zoveel aangelegenheden besproken, maar het waren eigenlijk allemaal kleinigheden. De hoofdpunten zijn wel geweest het verkrijgen van schepen en ik heb ook nog eens mijn best moeten doen voor landingcraft. We hadden aanvankelijk de hoop, dat wij, de marine dus, voldoende personeel zouden hebben om de reinforced brigade ook haar eigen landingsschepen te verstrekken. Dat is achteraf tegengevallen. Ik had ze ook wel gekregen; ze zouden ze ons wel gegeven hebben, maar het is niet doorgegaan, omdat naderhand bleek, dat wij niet voldoende personeel hadden.

68350. De **Voorzitter:** Hoe was formeel uw verhouding met de ambassadeur?

A. Heel plezierig.

De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk ambtelijk.

A. We hielden elkaar op de hoogte van de zaken, die daarvoor in de termen vielen.

68351. De **Voorzitter:** Was u ondergeschikt?

A. Neen. Dat is wel even het geval geweest vóór mijn tijd; toen de missie *Dijxhoorn-Termijtelen* in Amerika kwam, had de ambassadeur daar aanvankelijk toezicht op. Het bleek al dadelijk, dat met name de Amerikaanse instantie daar helemaal geen prijs op stelde; als ze dus wat te betekenen wilden hebben, dan moesten ze onder die ambassade vandaan worden gehaald.

68352. De **Voorzitter:** Wat hebt u te maken gehad met de kwestie van de olie-rehabilitatie?

A. Die kwestie trof ik aan, toen ik de heer *Stöve* opvolgde. Het oliebataljon bestond uit Nederlands personeel van de oliemaatschappij, dat in Amerika werd opgeleid, voor zover nodig, met gebruik van bepaald gereedschap e.d. — hun eigen werk verstonden ze goed —, om te eniger tijd door de geallieerden te worden ingezet voor olierehabilitatie. Ik kwam in Januari 1944 aan en trof die zaak zo aan. Mijn voorganger is toen uit Europa teruggekomen en op directieven van iemand — van wie precies weet ik niet — is de algemene doelstelling van het oliebataljon enigszins veranderd en heeft langzamerhand een kleurtje gekregen van rehabilitatie van eigen olieterreinen. De belangstelling verminderde zienderogen en niet lang daarna is het materieel — dat is in mijn tijd gebeurd —, dat reeds voor ons gereserveerd lag, op de Amerikaanse westkust, weer in algemene circulatie gebracht met al het Amerikaanse personeel, dat er bijhoorde, ten behoeve van de Amerikanen.

68353. De **Voorzitter:** U bedoelt daarmee waarschijnlijk de kwestie van Nieuw-Guinea òf Sumatra?

A. Voor Nieuw-Guinea waren de Amerikanen aanvankelijk zeer belangstellend. Voor Sumatra echter hebben ze nooit iets gevoeld. Ze wisten heel goed, dat de Engelsen of wij daar toch niet konden komen zonder Amerikaanse hulp of zonder complete vrede.

68354. De **Voorzitter:** Waarom werd dat dan onzerzijds voorgestaan?

A. Toen ik kwam, was het de bedoeling, dat het oliebataljon overal kon worden ingezet, maar de ondergrond van alles was de hoop, dat de eerste inzet bij de Vogelkop zou zijn, bij Babo op Nieuw-Guinea.

68355. De **Voorzitter:** Dat was van Amerikaanse zijde, maar hoe dacht men van Nederlandse zijde hierover?

A. Bij Nederlandse zijde heeft dit aanvankelijk ook voorgezeten.

68356. De **Voorzitter:** Ja, maar is er ook niet een tijd geweest, dat de opvatting naar voren kwam om dit te doen gelden voor Sumatra?

A. Ik heb Sumatra met name nooit horen noemen. Wel heb ik begrepen, dat mijn voorganger toen de mededeling heeft gekregen, dat de bestemming van dit oliebataljon veel minder algemeen werd dan deze aanvankelijk was.

68357. De **Voorzitter:** In ieder geval weet u, dat de Amerikanen ten gevolge daarvan de belangstelling voor deze zaak hebben verloren.

A. Ja; er komt bovendien bij, dat de Amerikanen in het stadium, dat ik er mede te maken kreeg, eigenlijk niet meer zo erg bij de olie geïnteresseerd waren. Zij hadden de oliesituatie „well in hand"; dat is mij nu pas weer gebleken uit een telegram van mij, dat ik heb gevonden in de bundel bij admiraal *Stöve*. Dat had ik nl. zelf geseind. De Indische Oceaan was betrekkelijk veilig en zij dorsten al te varen tussen Timor en de noordkust van Australië, dus Torresstraat. Dat scheelde al 3400 mijl, uit de Perzische Golf komende. Het bespaarde 6 à 7 dagen varen.

68358. De **Voorzitter:** Die kwestie van de olievoorziening is in 1945 ook nog eens ter sprake gekomen. Wanneer u dit stuk ziet, herinnert u het zich misschien.

A. Ik herinner mij er iets van, maar niet helemaal meer de ondergrond. Ik begrijp er uit, dat het is geweest nadat de Australiërs Tarakan hadden hernomen. Die kwestie is ook op een andere basis geweest. Ik lees er in, dat er in principe geen bezwaar tegen wordt gemaakt, dat de Britse en Nederlandse eigenaren van de concessies bij Seria en Tarakan op eigen kosten die zaak gingen rehabiliteren; dat is dus een heel andere positie. Zoals het aanvankelijk voorlag, werd het oliebataljon helemaal door de geallieerden en op lend-lease uitgerust, in dit geval door de Amerikanen. Die tonnen materieel lagen opgeslagen en deze vooraden zouden beschikbaar worden gesteld, zodra het oliebataljon werd ingezet, waar dan ook.

68359. De heer **Fens:** Wie is eigenlijk de geestelijke vader geweest van dat changement? Op een gegeven ogenblik zou het oliebataljon optreden waar ook ter wereld, maar op een moment zijn ze van onze kant overstag gegaan en hebben gezegd: „We hebben liever, dat ze naar Sumatra gaan."

A. Dat weet ik niet.

68360. De **Voorzitter:** Was dat vóór uw tijd?

A. Ja, dat was vóór mijn tijd. Ik weet het bij geruchte; ik heb dat later horen zeggen, maar ik weet het niet uit eigen wetenschap.

68361. De **Voorzitter:** Wat kunt u ons overigens nog over deze kwestie mededelen?

A. Ik herinner mij er heel weinig van. Op 26 Juli 1944 werd een bericht ontvangen, waarbij de faciliteiten werden ingetrokken. Pas in 1945 is de kwestie Seria en Tarakan ter sprake gekomen.

68362. De **Voorzitter:** Kunt u de korte inhoud weergeven van de intrekking der faciliteiten?

A. Er staat hier:

„1. The United States Chiefs of Staff have received, in the light of strategic developments, the plans for the rehabilitation of petroleum resources in the Southwest Pacific Area. Particular attention has been given to the stockpiling of materials and equipment in the United States and the training of American military units for this work.

2. It now appears probable that the date on which it will be practicable to undertake the rehabilitation of oil fields in the Southwest Pacific Area may be much later than that upon which current plans are based. The overriding consideration in the allocation of available resources is that they must be employed to achieve as early as possible the greatest practicable advantage to our common war effort. The United States Chiefs of Staff have concluded that the net advantage expected from the rehabilitation of petroleum resources in this area as a military project cannot be realized early enough to justify at this time the continued diversion of men and equipment from other essential military requirements. They have therefore directed that the United States personnel and equipment heretofore allocated for these projects be reassigned to meet urgent needs of the United States Army and Navy."

In een veel later stadium, blijkbaar in 1945, zijn wij te weten gekomen, dat er landingsoperatieplannen bestonden ten aanzien van Balikpapan, Tarakan en Seria, waarna wij weer een aanbieding hebben gedaan om onze mensen daar in te zetten. Dat is blijkbaar ingewilligd, maar op eigen kosten.

68363. De **Voorzitter:** Dat had dus niets meer te maken met het voorafgaande?

A. De kwestie Tarakan, Balikpapan had niets meer met de oorlogvoering als zodanig te maken.

68364. De **Voorzitter:** Ik bedoel met de kwestie van de olierehabilitatie, die in de jaren 1943 en 1944 heeft gespeeld.

A. Neen, dat is een veel later stadium. (Wanneer de heren *Stöve* en *Dijxhoorn* er bij zijn geweest, moet het in 1944 zijn geweest). Deze hele zaak is ongedaan gemaakt, zoals ik u zo juist voorlas. De zaak is toen weer door mij opgegraven, op instigatie van de commandant van het oliebataljon, die contacten had in „the Petroleum Board", naar aanleiding van de plannen, die voor Tarakan en Balikpapan bestonden. Toen heb ik gevraagd of wij onze eigen mensen daarheen konden sturen.

68365. De **Voorzitter:** U hebt zo pas gezegd, dat de materialen, die hiervoor bestemd waren, aan andere instanties zijn gegeven.

A. Ja, die materialen zijn toen weer aan de Amerikaanse instanties gekomen.

68366. De **Voorzitter:** Was er toen al een oliebataljon gevormd?

A. Ja; bij mijn aankomst was er al een oliebataljon.

68367. De **Voorzitter:** Wat is daarmee gebeurd?

A. Die mensen zijn bij elkaar gebleven, zijn op een gegeven ogenblik als geheel naar Indië gegaan en door de heer *van Mook* gebruikt. Enige mensen zijn zelfs bij de Civil Affairs terechtgekomen. Daar was toen de meeste haast bij; in ieder geval was er de meeste belangstelling voor.

68368. De **Voorzitter:** Maar hebben zij zolang een afwachtende positie in Amerika ingenomen?

A. Neen, ze hebben daar instructie gehad. Ze zijn daar opgeleid, o.a. in het gebruik van het nieuwste gereedschap, zoals bulldozers e.d.

68369. De **Voorzitter:** Weet u ook, wie de leiding had van die opleiding?

A. Dat zijn verschillende mensen geweest. Wat mij betreft, herinner ik mij, dat kapitein *Jansen* aan het hoofd stond. Deze is, meen ik, manager van een of ander onderdeel van de Koninklijke in Amerika. Die naam is mij bijgebleven. Commandant van het bataljon was luitenant-kolonel *de Laive*. Deze zat in Babo als manager bij het uitbreken van de oorlog.

68370. De **Voorzitter:** U zei, dat u weinig hebt te maken gehad met de kwestie van het legerkorps?

A. Ja.

68371. De **Voorzitter:** Toen u aankwam, was toen al de principiële beslissing daarover genomen?

A. Ja; de heer *Dijxhoorn* was terug. De heer *Dijxhoorn* is eind 1943 naar Londen geweest en nog eind 1943 teruggekomen en heeft daar toen de zaak besproken met de toenmalige Minister-President. Er is uit de bus gekomen — dat hoorde ik, toen ik in Washington optrad —, dat de Nederlandse instanties van geen voorkeur zouden doen blijken. De Engelsen hadden zich van de opleiding meester gemaakt en zodoende is de troepenopleiding naar Engeland gekomen. Dit houdt ook verband met de kwestie van het vervoer van die troepen, waar ik het zo juist over had. Daarom hadden wij er in Amerika niets mee te maken, want het was helemaal en uitsluitend een Brits commitment. Met het hele legercorps hadden de U.S. Joint Chiefs of Staff dan ook niets te maken. Dus toen ik plotseling in Amerika moest gaan vragen om schepen om troepen over te voeren, keken ze even verbaasd en toen er bovendien nog rehabilitatietroepen bij waren, waren ze zelfs boos. Ik heb nog een telegram gestuurd aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, waarin ik er op wijs, dat het vervoeren van het legerkorps speciaal een Engels commitment was en de rest een Nederlands commitment. Dat telegram heb ik ook gezien in de dossiers bij admiraal *Stöve*.

68372. De **Voorzitter:** Er is toen overeengekomen, dat de opleiding in Engeland zou plaats hebben. Nu wilde ik u een vraag stellen, die ik reeds aan verschillende heren heb gesteld, maar die steeds in verschillende zin wordt beantwoord, nl. de vraag, of de opleiding in Amerika dan wel in Engeland ook betekenis had ten aanzien van de plaats, waar de troepen later zouden worden ingezet, dus of wel in de S.W.P.A. ofwel in de S.E.A.C.-gebieden?

A. Ik weet niet, of er enig beding is gemaakt ten aanzien van die Nederlandse troepen.

68373. De **Voorzitter:** Ik bedoel geen beding, maar had het feit, dat de troepen in Engeland werden opgeleid, tot gevolg, dat ze ook in S.E.A.C. zouden worden ingezet, en omgekeerd, wanneer ze in Amerika zouden zijn opgeleid, had het dan de betekenis, dat ze in de S.W.P.A. zouden worden te werk gesteld?

A. Ik zou de vraag niet zo kunnen beantwoorden, maar ik heb wel heel stellig de indruk, dat, wanneer ze in Amerika waren opgeleid, de Amerikaanse belangstelling voor die hele opleiding aanzienlijk groter zou zijn geweest; dat ze b.v. precies dezelfde faciliteiten zouden hebben gekregen als het Amerikaanse leger, zoals wij die ook wel hebben gehad voor de mariniers.

Bij de mariniers was uitdrukkelijk bedongen, dat ze overal op de wereld zouden kunnen worden ingezet. Ik kan u niet zeggen, of dat voor het leger ook gold.

68374. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, dat het speciaal de gedachte van onze ambassadeur was om de opleiding in Amerika te doen plaats hebben?

A. Ik weet, dat de ambassadeur er zeer voor geporteerd is geweest en dat het een teleurstelling voor hem was, toen de opdracht van de Regering kwam om niets van voorkeur te laten blijken.

68375. De **Voorzitter:** Weet u ook, om welke reden de ambassadeur daarvoor geporteerd was?

A. Ik denk, omdat hij wist, dat in de eerste plaats de Amerikanen veel meer faciliteiten hadden, en ook ter wille van de goodwill bij de Amerikanen. De ambassadeur meende ook — nu spreek ik helemaal uit mijn geheugen —, dat de Amerikanen nogal tegen „het zere been geschopt waren", dat zij die opleiding niet hadden gekregen.

68376. De **Voorzitter:** Kunt u ons, naast hetgeen u hebt gezegd, ook nog iets mededelen over de mariniersbrigade?

A. Ik ben met de leiding van de mariniersbrigade belast gebleven, totdat generaal *de Bruyne* in Amerika kwam, die haar van mij heeft overgenomen. Dat moet in Augustus 1944 zijn geweest, na de bevrijding hier in Holland.

68377. De **Voorzitter:** Wat heeft generaal *de Bruyne* van u overgenomen?

A. Het hele beheer. Ik had de leiding over de mariniers in Amerika.

68378. De **Voorzitter:** Was u daar het hoofd?

A. Ja. Die leiding had ik van mijn voorganger, de heer *Stöve,* overgenomen. De mariniersbrigade was eigenlijk „een kind zonder vader", of met „veel vaders", als u wilt. Wie precies de originator van de mariniersbrigade is geweest, weet niemand eigenlijk zeker, Vermoedelijk is het idee in Londen besproken en toen is er een eerste-luitenant van de mariniers naar Amerika gestuurd om de opleidingen te bekijken. De toenmalige commandant van de Amerikaanse mariniers, general *Holcomb,* was de Hollanders zeer genegen. Hij had de Hollandse mariniers meegemaakt in Peking en daar viel het Hollandse korps in gunstige zin op. Deze generaal is toen dadelijk enthousiast geworden voor het denkbeeld; genoemde luitenant der mariniers, baron *Lewe van Aduard,* is toen bij mijn voorganger, de heer *Stöve,* gaan praten. Er is ook nog met de ambassadeur over gesproken. Enfin; er is nog een episode geweest, waarbij general *Holcomb* Nederlanders heeft zien oefenen in Amerika, na een heel korte opleiding. Hij was er zo enthousiast over, dat hij zich achter de mariniers stelde. Hij heeft dan ook toezeggingen gedaan. Een kleinigheid werd echter over het hoofd gezien: dat hij general *King* boven zich had, die helemaal niet zo Hollandsgezind was. Dus toen waren er al mariniers in Amerika aangekomen en er bleek geen toestemming te zijn! Dat heeft ook nog enige tijd geduurd. Toen de toestemming eenmaal was gegeven, hebben we niets dan plezier en hulp gehad van de Amerikaanse marine en de Amerikaanse mariniers en die opleiding is — dat kan ik gerust zeggen — een groot succes geworden. Wij hadden te Quantico ploegen van 5 à 6 jongelui, adspirant-officieren, die tegelijk werden afgeleverd onder de 225 tot 250 mariniersofficieren per keer, dat er werd beëdigd. Ze zaten zelden lager dan de eerste helft en dikwijls bij de eerste tien. Er waren mannen bij, die nauwelijks middelbaar onderwijs hadden gehad. Ik herinner mij een gewezen oppasser, die bij mij aan boord heeft gewerkt, die ik daar heb beëdigd als luitenant van de mariniers. Als u dan weet, dat die mensen daar in het Engels en dan nog in het Amerikaans-Engels — hetgeen ook nog een verschil is — hun lessen kregen, dan heb ik daar groot respect voor. De officieren werden opgeleid in Quantico en de minderen en onderofficieren in camp Le Jeune. Dat liep ook vlot en toen we dus de geworven mariniers uit Nederland gingen krijgen, nadat zuidelijk Nederland was bevrijd, werden ze daar opgevangen. Toen ging het iets minder vlot, hetgeen ook niet anders kon. Het ging in ieder geval nog zo vlot, dat wij de opleidingstijden van de Amerikaanse mariniers sloegen. Wij bereikten dezelfde hoogte in kortere tijd dan de Amerikaanse mariniers.

68379. De **Voorzitter:** Die eerste opleiding was toch het z.g. kernkader?

A. Ja. Aanvankelijk is er alleen toestemming gegeven voor een kaderopleiding voor officieren en onderofficieren. De officieren in Quantico en de onderofficieren in Le Jeune.

68380. De **Voorzitter:** Hoe groot was de omvang?

A. Ik zou geen getallen meer weten; ik denk ongeveer 240 in Le Jeune en zelden meer dan 30 tegelijk in Quantico.

68381. De **Voorzitter:** Dus dat heeft verder helemaal geen moeilijkheden meer opgeleverd?

A. Integendeel, het was zelfs een heel prettige relatie om te hebben met de Amerikanen. Er was een heleboel goodwill bij. Met de marine was de verstandhouding niet zo goed, door de moeilijkheden met admiraal *Hart* indertijd in Indië.

De **Voorzitter:** Daar zou ik gaarne een volgende keer meer over willen weten. Ik dank u voorlopig voor de verstrekte inlichtingen en sluit hierbij het verhoor.

L. G. L. VAN DER KUN.

ALGERA, *voorzitter.*
HOOGCARSPEL.
FOKKEMA.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 4 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

FREDERIK WILLEM COSTER,

oud 63 jaar, wonende te Haarlem, directeur Steenkolen Handelsvereniging, gevestigd te Amsterdam.

Hij legt de eed af als getuige.

68414. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed van 1940 tot aan het einde van de oorlog?

A. Op 1 Januari 1942 ben ik in actieve dienst hersteld als schout-bij-nacht titulair en werd belast met de functie van voorzitter van de inkoopcommissie in Australië. Deze functie heb ik uitgeoefend te Melbourne, tot de val van Java. Kort daarna, in Maart 1942, kreeg ik een telegram van de bevelhebber der zeestrijdkrachten te Londen, met het verzoek, mij te willen belasten met het ontvangen en reorganiseren van het marinepersoneel, dat uit Java in Australië aankwam. Door dit telegram kwam ik dus feitelijk in militair verband. Tot dit moment oefende ik een Indische Regeringsfunctie uit, niet een zuiver militaire functie. Later is mijn functie uitgebreid en had ik ook bemoeienis met het reorganiseren van het Nederlandsch-Indische leger (en de vliegdienst). Generaal-majoor *van Oyen* van het K.N.I.L., die ouder in rang was dan ik, had aanvankelijk de algemene militaire leiding in Australië, onder de titel van Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten.
Op last van de Regering is hij spoedig vanuit Australië naar Amerika vertrokken en heb ik zijn functie als Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten bij mijn feitelijke functie commandant marine Australië waargenomen. Dit heeft geduurd tot ik op 1 Mei 1943 werd vervangen door mijn opvolger schout-bij-nacht *Koenraad.*

68415. De **Voorzitter:** Is dit het einde van de effectieve functies, die u heeft bekleed?

A. Daarna ben ik weer in militaire dienst opgeroepen in September 1945. Begin October 1945 ben ik naar Indië vertrokken en heb daar het onderzoek naar de gedragingen van het marinepersoneel geleid. Na afloop van dit onderzoek in October 1946 ben ik naar Australië teruggegaan. Op 1 Januari 1947 ben ik ten derden male gepensionneerd.

68416. De **Voorzitter:** Is u vóór 1 Januari 1942 niet betrokken geweest bij de strijd in Indië?

A. Neen, ik ben daarbij niet betrokken geweest. Ik heb echter daarover in mijn functie als voorzitter van de Commissie Gedragingen Marinepersoneel enige gegevens verzameld. Deze gegevens zijn bijeengebracht in een boekwerk: „Verslag Commissie Gedragingen Marinepersoneel in Oorlogstijd", dat o.a. bij het Departement van Marine ligt. Hieruit is veel te putten over de laatste dagen in Indië.

68417. De **Voorzitter:** Wanneer werd u vóór 1 Januari 1942 gepensionneerd?

A. Op 15 of 16 October 1935.

68418. De **Voorzitter:** Kunt u ons vertellen, wat u in uw functie van voorzitter van de Commissie Gedragingen Marinepersoneel bekend is geworden ten aanzien van de strijd in Indië?

A. Over de strijd zelf weet ik betrekkelijk weinig. Het ging bij het onderzoek voornamelijk over de gedragingen van het marinepersoneel, hoe de mensen zijn geëvacueerd en weggekomen, welke orders ter zake zijn gegeven, welke schepen zijn vernietigd en dergelijke bijzonderheden meer. U vindt dit in dat boekwerk met datums en gegevens.

68419. De **Voorzitter:** Het handelt dus ook over de evacuatie van de strijdmiddelen naar Ceylon?

A. Ja.

68420. De **Voorzitter:** Heeft u veel kunnen doen als voorzitter van de Inkoopcommissie?

A. Neen, heel weinig. Op 1 Februari 1942 kwam ik in Australië aan. Aangezien Java begin Maart viel en de communicatie al dadelijk moeilijk was, heb ik meer geliquideerd dan positieve inkopen gedaan. Er waren vóórdien verschillende contracten gesloten, b.v. voor een hele munitiefabriek, die toen geliquideerd moesten worden.

68421. De **Voorzitter:** Was het de bedoeling in Australië aan te kopen?

A. Ja. Australië was toen een vrij behoorlijke markt voor allerlei dingen, die na de val van Nederland niet meer te krijgen waren. Daar kwam juist voor de Indische strijdmacht vrij veel vandaan.

68422. De **Voorzitter:** U hebt dus eigenlijk praktisch niets ingekocht?

A. Neen, niets van belang.

68423. De **Voorzitter:** Op welke strijdmiddelen had men voornamelijk het oog voor die inkopen?

A. Marine, leger en burgerlijke instanties, voor geheel Indië dus.

68424. De **Voorzitter:** Voor elk onderdeel van het leger dus?

A. Ja. Alles, wat er nodig was, vooral aan munitie was er tekort, ook geweren.

68425. De **Voorzitter:** U is belast met het ontvangen en reorganiseren van marine-onderdelen, die naar Australië zijn uitgeweken. Kunt u zeggen, waarin dat heeft bestaan?

A. Het is een vrij aanzienlijk aantal geweest. Het is voor mij moeilijk getallen te noemen onder ede. Het lag tussen 2000 en 5000 man. Vliegtuigen en schepen zijn ook uitgeweken.

68426. De **Voorzitter:** Kunt u een nadere precisering geven wat de schepen betreft?

A. Van de onderzeeboten zijn naar Australië gekomen: de K 8, K 9, K 11, en misschien nog een enkele andere. De oudere onderzeeboten, zoals de K 8 en K 9, brachten voornamelijk personeel over, ook belangrijke personen.

68427. De **Voorzitter:** Welke andere belangrijke marine-onderdelen zijn naar Australië gekomen?

A. De „Tromp" was bij de val van Java in Australië in reparatie. De mijnenveger „Crijnssen" is naar Australië gekomen. Er is ook nog een divisie mijnenvegers gekomen, dat waren betrekkelijk kleine motorboten.

68428. De **Voorzitter:** Waar waren de „Sumatra" en de „Heemskerck"?

A. Die zijn allebei naar Engeland gegaan. De „Sumatra" is al vóór de val van Java naar Engeland gedirigeerd. De „Heemskerck" is naar Colombo gegaan en veel later in Australië gekomen, in 1944

misschien. De torpedojagers „van Galen" en „Sweers" zijn eerst via Colombo naar Engeland gedirigeerd en later, na mijn tijd, zijn de „van Galen" en de „Tjerk Hiddes" in Australië gekomen.

64829. De **Voorzitter:** Hoe heeft zich de reorganisatie voltrokken?

A. Die reorganisatie was uiterst bezwaarlijk. Ik was toen wel commandant van de marine in Australië, maar stond praktisch alleen. Er was niets. Er was geen plaats om de mensen onder te brengen. Er was geen organisatie, die voor voedsel, en geen organisatie, die voor kleren zorgde. Alles moest worden geïmproviseerd. Ik heb daarbij veel hulp gehad van de Australische marine. Met die hulp heb ik mensen opgevangen, die praktisch naakt aankwamen. Ik bedoel dan in shirt en short, waarmee de mensen in Indië aan boord waren gezet. Voor Australië, waar het koeler is dan in Indië, was dit niet voldoende. Er moest deze mensen weer militaire geest bijgebracht worden. Door alles, wat ze hadden meegemaakt, was het moreel van de mensen aanvankelijk niet bepaald hoog te noemen.

68430. De **Voorzitter:** Kwamen ze op verschillende plaatsen in Australië aan?

A. Ja, het grootste deel kwam aan in de haven van Fremantle bij Perth op de westkust, een kleiner deel in Adelaide en de rest in Melbourne. De afstand van Perth naar Melbourne is 2000 Eng. mijl, 3500 km dus. Een trein doet over die afstand vijf dagen. U begrijpt wel, dat het niet zo eenvoudig was, dit voor elkaar te brengen.

68431. De **Voorzitter:** Heeft u de marine-onderdelen in een bepaalde haven geconcentreerd?

A. Ja, Melbourne was het hoofdstation. Al dadelijk kwam vanuit Londen het verzoek zoveel mogelijk alle valide mensen naar Engeland te sturen om van daaruit aan de oorlogvoering op zee deel te nemen. Het grootste deel is per schip van Melbourne naar Engeland gegaan. De schepen, die over waren, hebben wij bemand en daarmede is de oorlog doorgevoerd. Deze schepen hebben voornamelijk geopereerd vanaf Perth, later ook van uit Darwin.

68432. De **Voorzitter:** Onder welk operationeel commando stonden deze schepen?

A. Onder Amerikaans operationeel commando. Ik heb van de bevelhebber der zeestrijdkrachten een telegram ontvangen om wat van de marine over was te stellen onder operationeel bevel van generaal *MacArthur*. De Australische marine stond operationeel ook onder Amerikaans commando.

68433. De **Voorzitter:** Hoe was de bevelsverhouding in die tijd?

A. Mijn titel was Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten, ik stond dus onder de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten, dat was admiraal *Helfrich* in Colombo.

68434. De **Voorzitter:** Ik meende, dat u pas Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten werd, nadat generaal *van Oyen* wegging.

A. Dit is juist, maar bracht in de bevelsverhouding geen verandering.

68435. De **Voorzitter:** U stond dus in gelijke positie ten opzichte van admiraal *Helfrich* als generaal *van Oyen?*

A. Ja, met dien verstande, dat hij, zolang hij in Australië was, bij algemene zaken vóórging.

68436. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding ten opzichte van de Amerikanen?

A. Generaal *MacArthur* had het commando, dat hij, wat de marine betreft, had overgedragen aan zijn vlootvoogd, in die tijd admiraal *Leahy*. Deze had dus onder *MacArthur* de operationele leiding ter zee. Ik had voornamelijk met generaal *MacArthur* en daarnaast met *Leahy* en de Australische vlootvoogd *Royle* te maken. Mijn schepen waren ingedeeld bij de verschillende Amerikaanse onderbevelhebbers.

68437. De **Voorzitter:** U behoefde dus voor contact met generaal *MacArthur* niet via admiraal *Helfrich* te handelen?

A. Neen.

68438. De **Voorzitter:** Is de scheiding, die heeft plaats gehad tussen de strijdkrachten op Ceylon en Australië, vrij willekeurig geweest of zat hier systeem in?

A. Oorspronkelijk was het vrij willekeurig, totdat dit naderhand geregeld werd. Ik meen, dat het oorspronkelijk de bedoeling van admiraal *Helfrich* is geweest om alles naar Ceylon te evacueren. Dit bevel is echter òf niet goed uitgevoerd òf niet goed doorgekomen. Er is een aanzienlijk deel in Australië terechtgekomen. Later is bestudeerd waar de verschillende onderdelen het beste konden worden gebruikt. Van de marinevliegdienst in Australië is toen een aanzienlijk deel naar Ceylon teruggegaan. De bevelhebber der zeestrijdkrachten in Londen heeft een deel, dat hij nodig had, naar Londen gehaald.

68439. De **Voorzitter:** Waren er bepaalde omstandigheden, die hetzij voor Ceylon, hetzij voor Australië pleitten?

A. Aanvankelijk was men op beide plaatsen in een defensieve positie. Toen ik in Australië kwam, heerste daar grote angst voor een Japanse invasie, die elke dag kon worden verwacht. De positie op Ceylon was ook defensief. Later ging van Australië offensieve actie uit, die door de Amerikanen werd geleid, en zijn er meer strijdkrachten vanuit Ceylon en Engeland naar Australië gezonden om daaraan deel te nemen.

68440. De **Voorzitter:** Zou het geen aanbeveling hebben verdiend om zoveel mogelijk strijdkrachten naar Australië te brengen, omdat bijna het gehele gebied van Nederlandsch-Oost-Indië onder de Amerikaanse area viel?

A. Ja, het gehele gebied, behalve Sumatra, viel onder generaal *MacArthur*. Op Sumatra had generaal *Mountbatten* het commando. Het was dus de kwestie, waar onze hulp het best gebruikt kon worden.

68441. De **Voorzitter:** Is de plaatsbepaling geschied door het geallieerde opperbevel?

A. Ja.

68442. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets mededelen over de operaties, die, toen u Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten was, door de vlooteenheden zijn uitgevoerd?

A. De „Tromp" werd voornamelijk gebruikt voor het beschermen van konvooien in West-Australië. De divisie mijnenvegers werd gebruikt voor het openhouden van de toegangen tot de haven van Perth. De „Crijnssen' werd meer gebruikt op de oostkust en enkele onderzeeboten gingen naar Indië voor offensieve operaties.

68443. De **Voorzitter:** Dit werd zeker geregeld door het geallieerde opperbevel?

A. Ja, althans in grote lijn.

68444. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog wie in die tijd commandant was van de „Tromp"?

A. Kapitein-ter-zee *de Meester*.

68445. De **Voorzitter:** Hoe was het moreel van de marine-mensen?

A. Toen ze aankwamen, was het moreel niet al te best. Nadat ze echter een tijdlang in Australië hadden doorgebracht, werd het veel beter.

68446. De **Voorzitter:** Werden er bezwaren geuit?

A. De gehele gang van zaken in Indië met de spoedige val van Java, het voortdurend terugtrekken en de daarbij ontvangen slagen, had het moreel van deze mensen geen goed gedaan. Vooral de oudere onderofficieren waren gedeprimeerd.

68447. De **Voorzitter:** Vonden ze het niet prachtig, dat ze aan de overweldiger waren ontkomen?

A. Neen, ze wilden de zaak doorzetten en ze waren niet van plan het op te geven.

68448. De **Voorzitter:** Ik bedoelde eigenlijk, of ze, nu ze geen krijgsgevangenen waren geworden onder de overweldiger, nu als vrij man aan de strijd wilden gaan deelnemen?

A. Ja zeker. Ze hadden veel meegemaakt. Velen van hun kameraden waren gevallen. Ze hadden reizen gemaakt door gevaarlijke gebieden op geheel onbeschermde schepen. Het moreel heeft zich snel hersteld.

68449. De **Voorzitter:** Toen u Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten was, kreeg u dus ook de landmacht en de luchtmacht onder u. Hoe was het met de sterkte van de onderdelen van de landmacht?

A. Er was praktisch niets van de landmacht. Voor zover ik mij herinner, was er één compagnie marechaussee, die met kleine scheepjes uit Nieuw-Guinea was gevlucht naar Australië en daar ook was aangekomen. Hun commandant was niet al te best, ik heb hem later voor de krijgsraad moeten brengen. Zijn naam kan ik me op het ogenblik niet herinneren.
Alle vliegers in opleiding waren vóór de val van Java van Oost-Indië naar Australië getransporteerd. De vliegeropleiding was dus reeds in Australië ondergebracht toen Java viel, omdat Bandoeng niet meer voor opleiding kon worden gebruikt. In Januari 1942 is de gehele opleiding met vliegtuigen en al naar Adelaide overgebracht. Daar was dus een kern van de vliegmacht, een vliegmacht van marine en leger samen.

68450. De **Voorzitter:** Stond deze onder bevel van generaal *van Oyen?*

A. Generaal *van Oyen* is later gekomen. In die tijd was er een andere commandant.

68451. De **Voorzitter:** Was dat majoor *Giebel?*

A. Dat is zeer goed mogelijk.

68452. De **Voorzitter:** Is de landmacht later niet versterkt met troepen, die hadden stand gehouden op Timor?

A. Later heb ik daarvan ook nog mensen gehad, maar het was niet veel.

68453. De **Voorzitter:** Waarom zijn deze mensen teruggetrokken? Konden ze daar niet langer stand houden of is dit vrijwillig gebeurd?

A. Dat is betrekkelijk vrijwillig gebeurd. Eerst is de commandant, overste *van Straten,* teruggekeerd. Ik wilde mij op de hoogte stellen hoe de situatie daar was, vooral wat de bevoorrading betrof en ook hoe de verhouding tot de Australische troepen op dat eiland was, omdat er ook Australiërs meevochten. Er was nl. een Australisch contingent en een Hollands contingent. Dit laatste stond onder overste *van Straten.* Op een zeker ogenblik heb ik een schip gestuurd naar Timor om iemand af te halen, die ons inlichtingen zou geven. Ik had een of andere ondergeschikte officier verwacht. Overste *van Straten* is toen zelf meegekomen, omdat hij vond, dat hij zelf het beste inlichtingen kon geven. Dat is eigenlijk het begin van het einde geweest. Naarmate de Japanners opdrongen, hebben wij onze troepen niet meer voldoende kunnen bevoorraden en konden wij de mannen niet meer van het nodige voorzien. De bevoorrading hing grotendeels af van de Australiërs, van wie we schepen en voorraden moesten krijgen. Het was altijd een zeer riskante tocht, omdat men gebied moest intrekken, waar Japan de heerschappij ter zee en in de lucht had. Een van onze laatste versterkingsploegen, die wij hebben gestuurd, is op een paar man na verdronken, omdat hun schip door vliegtuigen werd vernietigd. Hierbij was o.a. luitenant *Model Bienfait.*

68454. De **Voorzitter:** Achtte u het juist, dat de commandant zelf het eiland verliet en de troepen eigenlijk aan hun lot overliet?

A. Zelf zou ik het niet hebben gedaan. Van de andere kant heeft hij getracht op deze manier de reorganisatie zo goed mogelijk voor elkaar te brengen. Ik heb het hem in ieder geval niet kwalijk genomen.

68455. De **Voorzitter:** Hoe is het met die troepen gegaan?

A. Deze troepen zijn later afgehaald.

68456. De **Voorzitter:** Is dit op uw initiatief gebeurd?

A. Ik zou niet durven zeggen of het op Australisch initiatief is gebeurd of op het onze. Australië was hierbij betrokken vanwege de instandhouding van de troepen. Ik vermoed, dat het op Australisch initiatief is gebeurd. Elke dag waren er te Melbourne gemeenschappelijke stafvergaderingen en deze zaak is daar besproken.

68457. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat de heer *van Straten* u heeft duidelijk gemaakt, dat zijn vertrek de beste weg is geweest. Op welke wijze heeft hij u dit duidelijk gemaakt?

A. Vanwege de noodzaak om op hoog peil contact te leggen en tot een conclusie te komen.

68458. De **Voorzitter:** Kunt u over deze gedachte nog iets uitweiden? Wat wenste hij eigenlijk op hoog niveau te doen?

A. Wij hadden om iemand gevraagd, die ons zou kunnen inlichten. Hij had natuurlijk ook een officier kunnen sturen, maar wanneer men zelf het het beste meent te weten, kan men ook zelf gaan.

68459. De heer **Korthals:** Die gedachte heeft u toch aanvankelijk niet gedeeld?

A. Neen, ik had deze mogelijkheid niet verondersteld.

68460. De heer **Korthals:** Heeft u later die gedachte wel gedeeld?

A. Hij heeft mij zijn motieven duidelijk gemaakt.

68461. De heer **Korthals:** Onderschreef u die motieven?

A. Ik voel meer voor de gedachte, dat men dit als commandant niet moet doen. Als ik zelf in zijn geval was geweest, had ik het niet gedaan. Ik kon echter wel begrijpen, dat er motieven waren, die dit aannemelijk maakten.

68462. De **Voorzitter:** Dat motief was dus alleen, dat hij op zijn niveau het beste inlichtingen kon geven?

A. Ja. U moet ook niet vergeten, dat hij in Australië de oudste officier van het Nederlandsch-Indische leger was. Hij had dus daar een vrij onafhankelijke positie.

68463. De **Voorzitter:** Hij stond toch onder u?

A. Jawel, maar ik was marine-officier. Ik neem dus geen tactische beslissingen op legergebied. Het ligt niet op mijn weg te beoordelen of een compagnie op een zekere plaats het beste kan standhouden of terugtrekken.

68464. De **Voorzitter:** Wie was vóór zijn komst de hoogste landmachtautoriteit onder u?

A. Er waren drie kapiteins: *de Vries, Spoor* en *Koppen.* Kapitein *Sandberg,* die in Australië gestorven is, was aanvankelijk de oudste.

68465. De **Voorzitter:** Was overste *van Straten* met die situatie op de hoogte, zodat hij op die grond heeft gezegd, dat het beter was, dat hij in Australië zou zitten dan op Timor te blijven?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

68466. De **Voorzitter:** Ligt er nog een vrij groot tijdsverloop tussen zijn vertrek en het vertrek van de rest van de troep?

A. Dat is in maanden uit te drukken.

68467. De **Voorzitter:** Waar zijn nog meer plaatsen van verzet geweest na de capitulatie?

A. Daarvan weet ik niets af. Wat ik u nu ga vertellen, weet ik van derden. Ik weet, dat er in Sumatra nog enig verzet is geweest, en dat men vanuit Ceylon heeft geprobeerd dit verzet te steunen.

68468. De **Voorzitter:** Op Nieuw-Guinea is altijd een troepenmacht gebleven?

A. Ja, alleen op het oostelijke deel van Nieuw-Guinea, Merauke en Hollandia. Op de Vogelkop was niets, nadat de compagnie-*Edwards van Muyen* naar Australië gevlucht was.

68469. De **Voorzitter:** Zijn er, nadat de troepen uit Timor zijn overgekomen naar Australië, nog andere troepen gekomen?

A. Neen, dat was het laatste transport. Voordien waren de bovengenoemde troepen uit Nieuw-Guinea aangekomen. Deze kwamen van de Vogelkop van de olievelden uit de buurt van Kaimana. Later zijn deze troepen weer gebruikt voor bezetting van Merauke.

68470. De **Voorzitter:** Weet u iets van de aantallen?

A. Tussen de 100 en 200 man.

68471. De **Voorzitter:** Zijn deze troepen op de een of andere wijze weer geformeerd?

A. De landmacht heeft geprobeerd hiervan een bataljon te formeren en dit langzamerhand te completeren. De Nederlanders in Australië zijn hiervoor als dienstplichtigen opgeroepen.

68472. De **Voorzitter:** In welke plaats was die compagnie gelegerd?

A. Eerst hebben deze mensen in een kamp bij Melbourne gelegen. Later zijn zij naar Sydney gegaan en nog later naar het noorden.

68473. De **Voorzitter:** Hadden deze troepen nog een bepaalde taak?

A. Ze werden geoefend en herbewapend.

68474. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de luchtmacht?

A. Van de luchtmacht was er alleen de opleiding met opleidingstoestellen, die niet voor oorlogsgebruik geschikt waren. Later is de luchtmacht weggevoerd naar Amerika, waar haar opleiding werd voltooid in Port-Jackson. Men heeft van deze mensen in Australië een squadron opgericht met Mitchell-bommenwerpers.

68475. De **Voorzitter:** Wanneer is dit geweest?

A. Eind 1942 begin 1943. Zij waren tijdens de opleiding in de buurt van Canberra gestationneerd; later zijn zij ingezet in Australië van Port Darwin uit.

68476. De **Voorzitter:** Ik meende, dat onmiddellijk na de capitulatie een luchtmacht in Australië was geweest.

A. Neen, alleen niet operationele toestellen van de M.L. en de marine-vliegdienst.

68477. De **Voorzitter:** Zegt de naam van majoor *Fiedeldy* u iets?

A. Ja.

68478. De **Voorzitter:** Hij was van het 18de squadron.

A. Dat was aanvankelijk niet operatief, maar in opleiding. Het 18de squadron heeft pas later in Australië Mitchell-bommenwerpers gekregen.

68479. De **Voorzitter:** Het 18de squadron is dus niet uitgeweken na de capitulatie?

A. Neen, dat zijn afzonderlijke toestellen geweest. Van de marine is een deel van de luchtmacht uitgeweken. Van de landmacht zijn aparte toestellen uitgeweken. De marine-luchtmacht is bij aankomst in Australië te Broome in elkaar geschoten. Daar is zeer weinig van overgebleven.

68480. De **Voorzitter:** Was u op de hoogte van het interne leven van de squadrons?

A. Neen. Het lag vrij ver van mij vandaan en ik kwam er een paar keer per jaar voor inspectie.

68481. De **Voorzitter:** Bevond u dan alles goed?

A. Als regel wel.

68482. De **Voorzitter:** Hebben u weleens geruchten bereikt, dat er iets aan mankeerde?

A. Er is een kwestie geweest van drie officieren, die met een vliegtuig wilden terugkeren naar Java. Zij wilden dus feitelijk deserteren per vliegtuig.

68483. De **Voorzitter:** Weet u overigens van het leven van dat squadron niets af?

A. Neen.

68484. De **Voorzitter:** Is u betrokken geweest bij de zeekrijgsraadzaak van die drie officieren?

A. Neen, ik meen, dat dit in Colombo is berecht. Het was een vrij moeilijke kwestie, bij welke instantie deze zaak zou worden berecht. Die competentiekwestie is nogal aangevallen geweest. Ik weet ook niet of de in deze genomen beslissing juist is geweest.

68485. De **Voorzitter:** Weet u iets van de straffen, die deze officieren hebben gekregen?

A. Ik heb het geweten. Ze zijn in ieder geval niet doodgeschoten.

68486. De **Voorzitter:** Herinnert u zich de naam van luitenant *Burck?*

A. Dat was een van deze mensen.

68487. De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens heeft deze luitenant *Burck* om rechtskundige bijstand verzocht aan vice-admiraal *Coster.* Dit is echter geweigerd. Herinnert u zich hiervan iets?

A. Neen. Wanneer deze man om rechtskundige bijstand had verzocht in deze zaak, had hij het zeker gekregen. Hij heeft toch in Colombo terechtgestaan?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dan zal hij daar bijstand hebben gekregen. U kunt wel begrijpen, dat men uit Melbourne geen rechtskundige bijstand zal vragen voor een zaak in Colombo.

68488. De **Voorzitter:** De krijgsraadzaak heeft zich in Colombo afgespeeld, maar ze zijn eerst in Australië gevangengenomen en in arrest gesteld. Gedurende die tijd zal hij om rechtsbijstand hebben gevraagd.

A. Heeft hij die niet gekregen?

De **Voorzitter:** Volgens onze gegevens althans niet. Daarom vraag ik u, of u zich hiervan iets herinnert.

A. Neen. Ik vermoed, dat dit een landmachtszaak is geweest.

68489. De **Voorzitter:** Ik zal u een citaat voorlezen uit een rapport:

> „Nog onveroordeeld zijnde, werden we" — de drie officieren — „ingesloten in de Australische gevangenis Pentridge, waar wij gevangeniskleding moesten dragen en gevangeniswerk verrichten. Dit is in strijd met de Nederlandse militaire wetgeving en werd door ons opnieuw aangevoeld als een opzettelijk streven om ons geschikt te maken voor duistere plannen van de achter de schermen werkende krachten, die daarmee enig persoonlijk doel nastreefden. Luitenant *Burck's* verzoek om rechtskundige bijstand, gericht aan vice-admiraal *Coster,* werd *geweigerd.* Dit spreekt boekdelen!!

A. Neen. Daarvan staat mij niets bij.

68490. De **Voorzitter:** Kan het zijn, dat bij de landmacht in het vóóronderzoek geen bijstand wordt gegeven?

A. Dat is juist.

68491. De **Voorzitter:** Het zou dus om formele redenen zijn geweigerd?

A. Ik begrijp niet wat ik er dan mee had te maken.

68492. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk omdat u Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten was.

A. De krijgsraad was niet door mij benoemd.

68493. De **Voorzitter:** Het was waarschijnlijk in de tijd, dat zij in de gevangenis zaten in Australië.

A. Ik had er geen zeggenschap over, hetgeen ik verkeerd achtte. Ik heb de gehele zaak niet juist gevonden. Er had een krijgsraad moeten komen in Melbourne. Dan had ik er mee te maken gehad. Nu had ik geen zeggenschap. Het liep over de fiscaal van de Zeekrijgsraad te Colombo. Ik denk, dat daar het verzoek is terechtgekomen.

68494. De **Voorzitter:** Weet u waarom de zaak voor de Zeekrijgsraad is gebracht en niet voor de landmacht?

A. Neen.

68495. De **Voorzitter:** Heeft u ook niet het gevoel, dat hier iets achter heeft gezeten, dat men een dergelijke beslissing heeft genomen?

A. Dat is een beslissing uit Colombo geweest, die mij verbaasd heeft. Ik heb dit als minder juist gevoeld.

68496. De **Voorzitter:** Zijn er weleens misstanden gerapporteerd uit het 18de squadron?

A. Ik herinner het mij niet.

68497. De **Voorzitter:** Waarom is u vervangen in Mei 1943?

A. Op order van de bevelhebber der zeestrijdkrachten. Er was een overschot van hogere officieren. Men vond het niet nodig om iemand, die al gepensionneerd was, langer in dienst te houden.

68498. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat men blij was met iedere man, die men had?

A. Dat had ik ook gedacht, maar het bleek niet zo.

68499. De **Voorzitter:** U achtte dit ook een foutieve opvatting waarschijnlijk?

A. Ik vond het verkeerd, maar ik heb mij er bij neer moeten leggen.

68500. De **Voorzitter:** Welke vlagofficieren waren dat?

A. O.a. een ex-commandant marine in Soerabaja, de toenmalige schout-bij-nacht *Koenraad.* Hij is met een onderzeeboot naar Australië uitgeweken en heeft zich bij mij gemeld. Op verzoek van Londen is hij naar Londen gezonden. Uit verhalen van derden weet ik, dat er in Londen betrekkelijk veel oudere officieren zaten, waarvoor geen emplooi was. Ook niet voor schout-bij-nacht *Koenraad.* Ik denk, dat dit invloed heeft gehad bij deze verwisseling.

68501. De **Voorzitter:** Welke vlagofficieren waren er nog meer in Australië, toen u werd vervangen?

A. Ik was de enige. De marine had hogere officieren over en zocht daarvoor emplooi.

68502. De heer **Korthals:** Had het een verklaarbare reden, dat men officieren over had?

A. Met de evacuatie zijn er vrij veel officieren uit Indië weggekomen. Men kan niet zeggen, dat men één officier nodig heeft op zoveel mannen en op zoveel officieren één vlagofficier.

68503. De heer **Korthals:** Is het, gezien de omstandigheden, een verklaarbaar iets, dat er officieren over waren? Men zou denken, dat het, in oorlogstijd, wanneer wij in een bondgenootschappelijke verhouding leven, toch een rol speelt, dat wij wat in de pot kunnen inbrengen, gezien het belang van het samengaan en het belang van later te kunnen zeggen, dat wij hebben meegespeeld.

A. Zeer zeker. Het was hier hetzelfde, als wanneer men een partijtje voetballers krijgt, waaruit men een elftal wil samenstellen, maar men drie keepers over houdt! Zo was het ook bij de marine.

68504. De heer **Korthals:** Was er geen andere oplossing te vinden?

A. Het is heel moeilijk om een Nederlands officier op een Engels schip te zetten, tenzij in een zeer speciale functie.

68505. De heer **Korthals:** We hadden dus op dat moment te weinig schepen?

A. Ja. We hadden ook geen bemanningen voor de schepen.

68506. De heer **Korthals:** U achtte het dus volkomen verklaarbaar.

A. Ja. Men moet alleen in oorlogstijd geen mensen vervangen, tenzij het strikt noodzakelijk is. Om die reden vond ik het niet juist.

68507. De heer **Korthals:** Maar nu van tweeën een: U zegt, dat er mensen over waren.

A. Er moest dus voor deze mensen emplooi worden gezocht.

68508. De heer **Korthals:** Was er geen mogelijkheid voor ander emplooi?

A. Blijkbaar niet. Ik ben nooit in Londen geweest, dus ik kan niet uitmaken, wat deze mensen in Londen zouden hebben kunnen doen.

68509. De heer **Korthals:** Gezien uw opvatting over de oorlogvoering en de gehele opzet van de marine, acht u het duidelijk, dat er geen emplooi was?

A. U gaat me nu iets te ver. Ik kan het aanvoelen, maar daarom kan ik nog niet zeggen, dat ik het er mee eens ben en dat ik het volkomen duidelijk vind. Men kan de mensen nog altijd in een andere functie zetten, bij de staf, of bij de Intelligence Service.

68510. De heer **Korthals:** Men zou dus de keepers op een ander veld kunnen plaatsen? Die mogelijkheid was dus wel degelijk aanwezig.

A. Ja.

68511. De heer **Korthals:** Uit deze gedachtengang is het niet begrijpelijk, dat men een man, die in dienst was, plotseling op non-actief stelde.

A. Er is verschil tussen iets, dat men kan begrijpen en iets, dat men volkomen logisch vindt.

68512. De **Voorzitter:** Om welke andere reden vond u het niet juist?

A. Men moet in oorlogstijd niet iemand, die in den vreemde een leidende functie heeft, die weet hoe het land ligt en die zijn connecties gemaakt heeft, zonder overwegende redenen vervangen.

68513. De **Voorzitter:** Er kan waarschijnlijk ook nog bij gezegd worden, dat men niet iemand, die actief dient in oorlogstijd, er uit kan zetten. Daarna heeft u toch geen effectieve functie meer gehad?

A. Voor iedereen is er een tijd van komen en een tijd van gaan.

68514. De heer **Korthals:** Maar nu van het landsbelang uit gezien: Wij kwamen daar in Engeland. Wij hadden natuurlijk niet heel veel in te brengen. Het was volkomen duidelijk, dat, wanneer de vrede daar zou zijn, men zou kijken, wat elke Mogendheid heeft ingebracht. Nu hadden wij veel zee-officieren, een aantal manschappen. Nu werd iemand, die — om het nu eens huiselijk te formuleren — nog goed meekon, doodeenvoudig aan de kant gezet.

68515. De **Voorzitter:** Heeft u hierover nog geklaagd?

A. Over dergelijke dingen klaagt men in militaire dienst niet. Men moet ze maar nemen.

68516. De **Voorzitter:** Er is toch altijd wel een mogelijkheid om zijn mening kenbaar te maken?

A. Neen, deze gehele zaak is op zeer vreemde manier gegaan. Ik heb een telegram gekregen, waarin mij werd gezegd, dat het in de bedoeling lag om het commando-Ceylon over te brengen naar Australië. Indien dit zou geschieden, zou mijn functie overbodig worden en ik zou dan buiten dienst worden gesteld.

68517. De **Voorzitter:** Admiraal *Helfrich* zou dan naar Australië zijn gekomen?

A. Dat is niet doorgegaan. Men heeft iemand uit Londen gestuurd.

68518. De **Voorzitter:** Schout-bij-nacht *Koenraad* heeft toen dus volledig uw functie overgenomen?

A. Ja, op 1 Mei 1943.

68519. De **Voorzitter:** Wat heeft U toen verder gedaan?

A. Niets. Ik zat in Melbourne en heb me toen ter beschikking gesteld van het Rode Kruis. Ik ben vertegenwoordiger geweest van het Rode Kruis te Melbourne.

68520. De **Voorzitter:** Heeft u hierover nog schriftelijke gegevens?

A. Ik heb dat telegram nog. Uw oproep was op zeer korte termijn en daardoor heb ik nog niet alle kasten kunnen doorzoeken. Het is heel weinig, wat ik heb.

68521. De **Voorzitter:** Zoudt u, wat u heeft, in bruikleen willen afstaan? Wij stellen er prijs op schriftelijke gegevens te ontvangen, die wij hier kunnen overnemen. U kunt ze na gebruik terugontvangen.

A. Ik zal voor u nazien, wat ik heb.

68522. De **Voorzitter:** Is u in Australië gebleven?

A. Ja, totdat ik in actieve dienst ben gesteld in September 1945, met de speciale bedoeling om de Commissie Gedragingen Marinepersoneel te leiden.

68523. De **Voorzitter:** Waar heeft deze commissie zitting gehouden?

A. In Batavia voornamelijk. Deze commissie had vele subcommissies, die in een jaar tijd ongeveer 5000 mensen hebben moeten zuiveren.

68524. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de juiste omschrijving van de taak?

A. Neen. Ik heb haar zelf gemaakt. Het moet echter hier nog op het Departement te vinden zijn, evenals het verslag.

68525. De **Voorzitter:** Misschien kunt u de zakelijke omschrijving geven?

A. Het was een onderzoek naar de persoonlijke gedragingen van iedere man in oorlogstijd, die in vijandelijke handen was gevallen. Er moest worden nagegaan of de man alles had gedaan om buiten vijandelijke handen te blijven en hoe zijn gedrag in gevangenschap is geweest.

68526. De **Voorzitter:** Heeft u zelf nog behoefte opmerkingen te maken of mededelingen te doen, waarvan u meent, dat zij van belang voor de commissie kunnen zijn?

A. Ik kan u alleen namen noemen van mensen, waarmee ik heb samengewerkt en die u ook zou kunnen horen.

68527. De **Voorzitter:** Zoudt u mij die namen even willen opgeven?

A. Kapitein ter zee *Kommer,* toenmalig hoofd van de plaatselijke dienst te Melbourne. Hij was o.m. belast met de onderbrenging van mensen. Verder de tegenwoordige kapitein-ter-zee *Cox,* chef personeel, die van personeelszaken het meeste afweet; de tegenwoordige gepensionneerde schout-bij-nacht *Salm,* die reeds in Australië was toen ik kwam, als liaison-officier.

68528. De **Voorzitter:** Wie waren over het algemeen onze liaisonofficieren bij het hoofdkwartier van *MacArthur*?

A. Kapitein *Koppen,* kapitein *Spoor,* ik meen tijdelijk ook kapitein *de Vries.* Het was een landmachtvertegenwoordiging, omdat generaal *MacArthur* generaal was en wij in Australië geen zeeofficieren overcompleet hadden.

68529. De **Voorzitter:** U noemde zoëven de naam *Sandberg?*

A. Ja, *Sandberg* is daar ook geweest.

68530. De **Voorzitter:** Hadden wij ook vertegenwoordigers bij het marine-opperbevel?

A. Neen, er was geen opperbevel, maar de zevende vloot, waar aan wij waren toegevoegd. Later hebben wij daarbij gehad luitenant-ter-zee *Quéré,* die eigenlijk in de Intelligence Service zat. Wij hadden de Nefis opgericht. Luitenant-ter-zee *Quéré* is daarmee begonnen. Later is de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee *Salm* daarvan chef geworden. *Salm* is door kapitein *Spoor* als chef van de Nefis opgevolgd. Luitenant-ter-zee *Quéré* was belast met het inbrengen van parties in Indië. Hij moest dus proberen agenten naar Indië te smokkelen, met onderzeeboten aan de wal te zetten; deze agenten moesten trachten berichten te krijgen. Veel resultaat heeft dit nooit opgeleverd.

68531. De **Voorzitter:** Is er nooit iemand teruggekomen of zijn de agenten teruggekomen zonder gegevens?

A. Ze kwamen niet terug.

68532. De heer **Korthals:** Geldt dit voor alle parties?

A. Nadat ik weg was, zijn er parties naar Nieuw-Guinea gezonden, die wel enig succes hebben gehad. Op Java heeft het geen succes gehad. Van Colombo uit werkte men op Sumatra, dus daarvan heb ik minder gegevens. Het is daar wel gelukt om agenten 24 uur aan wal te houden.

68533. De **Voorzitter:** Meent u, dat deze zaak, voor zover het u betreft, hier voldoende is besproken?

A. Het is jammer, dat mijn geheugen niet meer zo volledig is, omdat het al 7 jaar geleden is. Ik weet niet wat de bedoeling van de commissie is, wat de commissie eigenlijk wenst te weten.

De Voorzitter: Het is onze bedoeling een voldoende overzicht te krijgen van wat er in die periode is voorgevallen.

A. Mijn werk ingevolge mijn instructie was meer op organisatorisch dan op operationeel gebied gelegen. Wij hebben kazernes moeten huren, voorraden moeten aanleggen, wij hebben voorraden op allerlei gebied moeten aankopen, mensen moeten kleden en onderbrengen, terug in het gareel brengen en moeten doorvoeren naar Engeland of Ceylon, waarna weer andere mensen moesten worden aangevoerd en in de oorlog ingezet. Dank zij mijn medewerkers, die ik heb gehad, is dit allemaal vlot gegaan. Luitenant-ter-zee *Crommelin,* die hier op het Departement werkt, zoudt u ook kunnen aantekenen.

De Voorzitter: Ik dank u nu voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. W. COSTER.

ALGERA, *voorzitter.*
VAN DIS.
KORTHALS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 5 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *r* en *p*.

Verhoor van

BERNARD JOHAN FIEDELDY,

oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-kolonel-vlieger-waarnemer.

Hij legt de eed af als getuige.

68534. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed van 1940 tot 1945?

A. In 1940 was ik hoofd van het kantoor vliegdienst bij de inspectie van de militaire luchtvaart op Java.
In 1942 werd ik uitgezonden naar Australië door de commandant militaire luchtvaart op last van generaal *ter Poorten* voor de vervulling van drie opdrachten: doorvoer materieel en personeel naar Java; indien Java viel, een nieuwe luchtmacht op te bouwen om met deze luchtmacht de strijd voort te zetten en naar Indië terug te gaan. Als zodanig werd ik naar Australië gestuurd, maar Java viel, vóórdat de bommenwerpers kwamen. Daarna ben ik liaison-officier geweest bij de Australische Air Force, hoofdkwartier te Melbourne. Dat was ongeveer 10 Maart. Ik was toen contact-officier tussen de Nederlanders en Australiërs en verrichtte tevens voorbereidende werkzaamheden voor de opbouw van een nieuw squadron. Dit squadron bevond zich namelijk in Brisbane. Ik heb ze zelf overgevlogen naar Australië, met ongeveer tien toestellen. Zij zouden in Brisbane worden gereedgehouden voor oefeningen.

68535. De **Voorzitter:** Tot hoelang is u in Australië gebleven?

A. Tot aan de capitulatie van Japan.
Toen Java viel, kwam generaal *van Oyen* met de heer *van Mook*. Later zijn zij naar Amerika doorgegaan. Als zodanig bleef ik achter. Generaal *van Oyen* had mij als instructeur willen meenemen naar Amerika. Schout-bij-nacht *Coster*, die toen Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten werd, heeft mij echter niet willen laten gaan, omdat ik bestemd was om het squadron te vormen. De vorige commandant kon het niet bolwerken.

68536. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Kapitein-vlieger *Boot*. De geest in Brisbane was zeer demoraliserend. Velen hadden hun gezin moeten achterlaten. Op 1 Mei 1942 werd ik dus commandant van het 18de squadron, dat in Canberra werd gevormd. Het squadron werd van Amerikaans materiaal voorzien. De Nederlanders werkten met de Australiërs mee. Het is mij gelukt Australisch personeel toegevoegd te krijgen op basis, dat de Regering van Australië alle personeelskosten op zich zou nemen. De kosten voor ons personeel en materieel zouden worden gedragen door het Indische Gouvernement. Ik heb dit squadron geoefend en klaargemaakt. Eind November 1942 konden wij deelnemen aan de strijd. We zijn toen naar Darwin gegaan, waar ons eerste squadron in actie is gegaan. Door het hoofdkwartier in Melbourne werd ik teruggeroepen om bij kolonel *van Straten*, later generaal-majoor, toegevoegd te worden aan het hoofd van Afdeling C van het Departement van Oorlog. Er was een klein Departement van Oorlog opgezet, eigenlijk een hoofdkwartier voor het leger. Tot de capitulatie van Japan ben ik daarbij gebleven. Afdeling C behandelde de militaire luchtvaart en had de nauwste samenwerking met de R.A.A.F.

68537. De **Voorzitter:** Hoe was de inspectie van de militaire luchtvaart op Java georganiseerd?

A. Vóór de oorlog was er eigenlijk eerst een commandant militaire luchtvaart. Toen dit korps zelfstandig werd, is er een splitsing geweest in commando en inspectie. De inspectie militaire luchtvaart had verschillende kantoren, kantoor vliegdienst, kantoor begroting, kantoor personeel, kantoor technische dienst. Bij het uitbreken van de oorlog is dit gesplitst en uitgegroeid. De inspectie van de militaire luchtvaart zorgde voor de verliezenadministratie en personeelsaangelegenheden, terwijl ook de technische dienst daarin is opgenomen. Het commando groeide uit tot een werkelijk commando, in samenwerking met de Amerikanen en Engelsen, zodat een apart hoofdkwartier werd gevormd. Toen de oorlog uitbrak, was ik niet meer bij de inspectie van de militaire luchtvaart, maar bij het commando, ten einde transporten te regelen van de K.L.M. en van onze eigen luchttransportdienst.

68538. De **Voorzitter:** Waar was de inspectie gevestigd?

A. In een gebouw van Gouvernementsbedrijven. Het commando was gevestigd in een school aan de Dagoweg in Bandoeng.

68539. De **Voorzitter:** Heeft u een overzicht van de gehele luchtmacht in Indië?

A. Ja zeker.

68540. De **Voorzitter:** Kunt u mij iets mededelen over de samenstelling van de luchtmacht?

A. De luchtmacht bestond uit vliegtuiggroepen. Een groep bestond uit drie vliegtuigafdelingen. We hadden een vliegtuiggroep bommenwerpers, die uit twee afdelingen bestond. De opzet was, drie afdelingen te maken. De oorlog is echter te vroeg uitgebroken. Er was nog een tweede vliegtuiggroep, die ook uit bommenwerpers bestond. De eerste groep was gevestigd in Andir, de tweede te Malang, de derde te Tjilitan.
De vliegschool werd, nadat de oorlog uitbrak, omgevormd tot een vierde vliegtuiggroep. Verder was er de vliegtuiggroep jagers te Madioen en tenslotte een vliegtuiggroep jagers te Buitenzorg.
De vliegtuiggroep van Batavia is naar Singapore gestuurd, d.w.z. een afdeling ging naar Singapore; een afdeling jagers ging ook naar Singapore; een vliegtuigafdeling ging naar Samarinda en een afdeling bommenwerpers en een afdeling jagers gingen naar Sinkawang op Borneo.
In Ambon hadden we een kleine flight, een patrouille, van drie vliegtuigen.
Dit was globaal de opstelling, die wij hadden ingenomen. Toen Singapore moest worden verlaten, is alles vanuit Singapore naar Batavia teruggehaald en het personeel van hieruit doorgezonden naar Australië om eventueel later de Mitchells te bemannen.
De groep van Sinkawang werd door de Japanners eveneens weggedreven en is over Palembang in Buitenzorg, meen ik, terechtgekomen.
De groep van Samarinda, die onder de bevelen stond van de tegenwoordige kolonel *van Dam*, is toen teruggehaald. Dit heb ik echter niet meer meegemaakt, aangezien ik al naar Australië was gezonden om de versterkingen tot stand te brengen.
De groep van Samarinda werd gebruikt ter versterking en voor aanvulling van verliezen.
Het meest was ik belast met de transportafdeling. De zeeverbindingen waren slecht. We konden de troepen alleen van het nodige voorzien door de lucht. Ik heb toen de K.N.I.L.M., die onder mijn bevelen stond, met mijn eigen transportafdeling (Loadstars) samengesmolten. Dag en nacht hebben wij gevlogen. Meestal vlogen we des nachts. De Japanners hadden tabak van nachtvliegen. Wij waren daardoor het meest safe. Alle vliegbases, Singapore, Sinkawang, Samarinda, Ambon en Timor hebben we met onze Loadstars van levensmiddelen en ammunitie voorzien. Deze bases waren op een gegeven moment niet anders dan via de luchtverbindingen bereikbaar.

Verder hebben we met onze transportdienst zoveel mogelijk mensen weggehaald, toen o.a. Sinkawang en Samarinda vielen en getracht op deze manier te redden wat er te redden viel, om daarna met deze mensen de oorlog voort te zetten. Deze transportafdeling is toen in haar geheel naar Australië gegaan. Wij hadden natuurlijk ook verliezen geleden. De K.N.I.L.M. ging ook naar Australië toe en daar werden alle toestellen verkocht of overgegeven aan de Amerikanen om later, als wij weer voldoende mensen en voldoende bemanninngen hadden, met Amerikaans materiaal de strijd verder te voeren. De K.N.I.L.M. heeft in Australië een tijd niet meer kunnen vliegen wegens gebrek aan materieel. Uiteindelijk hebben we toch materieel gekregen. Daarmee heb ik de 19de transportafdeling gevormd, bestaande uit K.N.I.L.M.-vliegers en K.N.I.L.M.-bemanningen en onze eigen vliegers, voor zover zij konden worden gered uit Java. De Loadstar is een vliegtuigtype, een Lockheed-product. Zij waren eigenlijk bedoeld voor parachutetroepen. Wij hebben ze echter prachtig kunnen gebruiken voor deze transportafdeling, die ontzaglijk goed werk heeft gedaan.

68541. De **Voorzitter:** Wie had de leiding van de luchtmacht in Indië?

A. Generaal *Kenge* was commandant van de militaire luchtvaart. Ik was aan hem toegevoegd. Generaal *van Oyen* was in het hoofdkwartier van de geallieerden overgenomen. Hoofd van de inspectie van de militaire luchtvaart was wijlen majoor *Wegner.* Hij had het administratieve gedeelte.

68542. De **Voorzitter:** Wie waren de commandanten van de drie vliegtuiggroepen?

A. Kolonel *van Dam* in Samarinda, overste *Waltman* in Malang, die tijdens de oorlog geen commando heeft gevoerd, omdat de vliegtuiggroepen in die tijd werden opgelost in verschillende afdelingen. Overste *Waltman* werd toen toegevoegd aan de Engelsen in Ambon. Overste *Somer* was liaison-officer in Singapore. Deze groepscommandanten zijn in tijd van oorlog afdelingscommandanten geworden. De vliegtuiggroepen bestaan uit afdelingen. Samarinda was een soort basis, waar kolonel *van Dam* commandant was. In Sinkawang was een afdeling jagers onder kapitein *van Rest,* die later de M.W.O heeft gekregen. In Singapore was kapitein *Boot* commandant. Op Java waren nog enige afdelingen. Er was o.a. nog een verkenningsafdeling, die nooit in actie is geweest. Voor een verkenningsafdeling heeft men kleine vliegtuigjes nodig, die voor de artillerie werken. Omdat wij geen luchtoverwicht hebben kunnen krijgen, is de verkenningsafdeling niet tot actie gekomen. Men moet geheel vrij zijn in de lucht en niet kunnen worden aangevallen en indien men wordt aangevallen, moet men een jagerbescherming hebben, die wij niet meer hadden. We hebben nooit samenwerking met de troep kunnen bewerkstelligen.

68543. De **Voorzitter:** Zijn u nog bepaalde krijgsverrichtingen bekend van de vliegtuigen?

A. Wij hebben veel successen gehad in Straat Makassar. Vlak vóór de oorlog hebben wij bommentabellen uitgewerkt. Daarin heb ik een groot aandeel gehad met kapitein *Klein.* Samen hebben wij gewerkt, dag in dag uit, vaak ook 's nachts. Door middel van photographieën hebben we de bombanen berekend en deze in tabelvorm uitgegeven. We hebben nieuwe bommenrichtkijkers gekregen. In vredestijd bleken de bombanen zeer goed te zijn. In oorlogstijd bleek, dat de Japanse vloot reeds bij het begin dusdanige verliezen had geleden, dat deze twijfelde om door te gaan. Dat was een groot succes in Straat Makassar. Toen ik later in Darwin in Australië was, hebben wij natuurlijk ook vliegtuigen afgeschoten, Japanse bommenwerpers, waar ik onder andere ook de kijker vond met een tabel van ons.

68544. De **Voorzitter:** Wanneer is u precies naar Australië gegaan?

A. Ik meen 28 Februari 1942.

68545. De **Voorzitter:** Wie heeft u daartoe opdracht gegeven?

A. Generaal *ter Poorten.*

68546. De **Voorzitter:** In de eerste plaats was u belast met de zorg voor doorvoer van materiaal en vliegtuigpersoneel. Wat hield dit precies in?

A. We hadden een grote bestelling lopen van vóór de oorlog, van Mitchells, 50 moderne medium bommenwerpers, die wij later ook hebben gebruikt. Wij stonden in telefonisch contact met Amerika. Wijlen overste *te Roller,* die bij de Purchasing Commission in Amerika zat, had ons toegezegd, dat deze toestellen begin Maart zouden worden overgevlogen door de Amerikanen naar Australië, naar Brisbane. In Brisbane zou ik de toestellen van de Amerikanen overnemen, ik zou een paar Amerikaanse instructeurs krijgen, wij zouden geoefend worden op het nieuwe materieel en het nieuwe materieel zou doorvliegen naar Java. Behalve vliegtuigen heeft men ook onderdelen nodig, maar die konden per boot komen of met onze transportafdeling. In overleg met het Australische hoofdkwartier was dit overeengekomen. Zover is het echter nooit gekomen. Vóórdat de toestellen kwamen, was Java al gevallen. Er is geweldige vertraging geweest bij de aflevering en het overvliegen van de toestellen. De voorbereidingen voor de overvlucht over de grote Atlantische Oceaan waren nog in een beginstadium en onvoldoende uitgewerkt. De Amerikanen hadden het niet aangedurfd zo snel over te vliegen, dat wij ze vóór de val van Java, zoals de afspraak was begin Maart, hadden gehad. Het is einde Maart geworden, voordat de toestellen in Australië aankwamen.

68547. De **Voorzitter:** Verder had u de opdracht om, wanneer Java viel, een nieuwe luchtmacht op te bouwen. Met welk materieel moest u die opbouwen?

A. Met het Amerikaanse materieel. Dat waren dus deze Mitchells, waarvan wij er 50 hebben besteld. Ik heb er toen acht van gekregen, later 16, weer later 24, zodat wij een squadron konden formeren. Het ging allemaal op lend-lease. De aanvulling van het personeel was Australisch. We stonden ook onder Australisch commando. Onze squadrons zijn Nederlands gebleven. Ik heb dat kunnen bewerkstelligen met Prime Minister *Curtin* en lord *Gowrie* en ook dat wij Nederlandse emblemen zouden blijven voeren.

68548. De **Voorzitter:** Wanneer is de vliegeropleiding verplaatst van Java naar Australië?

A. Dat is geweest eind Februari, begin Maart. Toen ik in Australië aankwam, ben ik dadelijk naar Adelaide gegaan en toen was men daar, meen ik, al met de opleiding bezig. Het zal dus eind Februari geweest zijn.

68549. De **Voorzitter:** Waaruit bestond die vliegeropleiding precies?

A. Het was uitsluitend de vliegschool van Kalidjati, leerlingenvlieger zowel van de Marine-Luchtvaartdienst als van onze Militaire Luchtvaart. Dit is zo gebeurd om een nieuwe luchtvaart te kunnen formeren en daarmee de strijd voort te zetten. Ik had geadviseerd om ook technisch personeel naar Australië te zenden. Toen wij zodanige verliezen leden, had het technisch personeel eigenlijk niets te doen. Het lag voor de hand dit technisch personeel naar Australië over te brengen voor de voortzetting van de strijd. Aan technisch personeel heb ik eigenlijk alleen gehad de boordmecano's, die ik heb medegenomen voor het overvliegen van de Amerikaanse toestellen naar Australië vanaf Java.

68550. De **Voorzitter:** Wie had de beslissing over de vraag of er technisch personeel zou medegaan?

A. Ik meen, dat generaal *van Oyen* de beslissing had.

68551. De **Voorzitter:** Aan wie heeft u advies uitgebracht?

A. Aan generaal *Kenge.* De vliegschool heeft wel technisch personeel medegenomen. Men had echter niet verwacht, dat Java zo snel zou vallen. De opzet was dus een squadron met boordmecano's oefenen en klaarmaken, teruggaan naar Java. Daarna een ander squadron met technisch personeel. De opzet was, dat er technisch personeel aanwezig was, als de versterkingen kwamen. Graag had ik alvast enige mensen naar Australië gehad voor zekere reserve.

68552. De **Voorzitter:** Wat was er precies aan luchtmacht in Australië, toen Java heeft gecapituleerd?

A. Eigenlijk alleen dat ene squadron van Singapore in Brisbane en verder de vliegschool van Kalidjati, die later naar Jackson is gegaan in Amerika om daar de mensen klaar te maken voor de strijd. Ik bleef toen achter met alleen dat squadron.

68553. De **Voorzitter:** Om welke reden heeft die opleiding in Amerika plaats gehad?

A. Ik ben bij de vergadering geweest met de heer *van Mook*. De Amerikanen zowel als de Australiërs vreesden, dat Australië ook zou vallen en veroverd zou worden door Japan. Men zou op deze wijze de strijd kunnen doorvoeren vanuit Amerika. Voor onmiddellijke voortzetting van de strijd werd dat ene squadron bij mij achtergelaten, aangevuld met enige vergevorderde vliegers, waarnemers en technisch personeel. De Australiërs zijn zo goed geweest om wat wij te kort aan personeel hadden voor ons af te staan. Om het karakter van het Nederlandse squadron zoveel mogelijk te behouden, heb ik natuurlijk getracht om minstens 50 % Nederlanders te houden, hetgeen mij ook is gelukt. Dit squadron is toen gevestigd in Canberra. De jongens, die het verste in de opleiding waren, zijn op het Amerikaanse materieel geoefend. Er zaten ook nog mensen op de eilanden en het is generaal *van Straten* gelukt mensen van Timor weg te halen met een torpedojager. Deze mensen zij bij de infanterie gevoegd. Ik had van de Australiërs gedaan gekregen, dat de verdediging in Australische handen kwam. Deze mensen zijn later aan het leger teruggegeven.

68554. De **Voorzitter:** Waren er nog mensen op andere eilanden dan Timor?

A. Ja, o.a. van de Kei-eilanden zijn mensen weggehaald. Dit waren niet bepaald militairen. Er waren veel landbouwers bij, die er tabak van hadden onder het Japanse regime te werken en die in prauwen overstaken. Dezen kwamen meestal in Darwin op de noordkust van Australië aan en werden doorgevoerd naar het zuiden. Ik heb van deze mensen zeer veel gebruik kunnen maken als mecano's. Ik had een tolk, die Engels verstond, een Ambonnees, die de Engelse dictaten in het Maleis vertaalde. Deze kerels deden niet onder voor Amerikanen of Australiërs. Zo heb ik dus Indonesische technici kunnen formeren.

68555. De **Voorzitter:** Kunt u getallen noemen?

A. Wat ik aan technici heb gekregen, was ongeveer 100 man. Er zijn natuurlijk wel meer mensen geweest, maar die zijn voor andere diensten gebruikt.

68556. De **Voorzitter:** Werden deze mensen gemilitariseerd?

A. Ja, zij werden militair gevormd in Australische scholen. Er zijn er veel trouw gebleven, enkelen zijn teruggegaan.

68557. De **Voorzitter:** Wat was er van de luchtmacht in Australië over, toen de vliegschool naar Amerika was vertrokken?

A. Alleen het 18de squadron, dat is begonnen met een kleine 250 man aan Nederlanders, grondpersoneel inbegrepen. Het squadron telde in oorlogstijd 600 man. Geleidelijk aan heb ik de Australiërs door Nederlanders kunnen vervangen. In 1942 was ongeveer een derde van het squadron Nederlands.

68558. De **Voorzitter:** U is dus commandant geweest van een squadron middelbare bommenwerpers van het type B 25. Wanneer is u in die kwaliteit kapitein *Boot* opgevolgd?

A. Op 1 Mei 1942.

68559. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gezegd, dat u kapitein *Boot* is opgevolgd, omdat de situatie weinig rooskleurig was. Kunt u hierover iets mededelen?

A. De bemanningen, die in Java waren terechtgekomen, van Singapore zijn teruggetrokken en doorgestuurd werden naar Australië, hadden graag hun gezinnen willen medenemen naar Australië. Dit verzoek kon niet worden ingewilligd. Toen Java viel, werd er gezegd, dat dit opzet was. De geest van de troep was ineens gezakt. De mensen hadden maar één gedachte: teruggaan naar hun gezin. Er moest om deze mensen hierover heen te helpen iemand zijn, die wist mee te leven met deze mensen en hen op andere gedachten wist te brengen. Kapitein *Boot* kon dat niet. Hij was zelf niet getrouwd en begreep dergelijke dingen niet. De mensen vielen kapitein *Boot* af. Schout-bij-nacht *Coster* heeft toen ingegrepen door een andere commandant aan te stellen. Omdat ik oorspronkelijk als bommeninstructeur naar Amerika zou gaan om de jongelui daar op te leiden voor bommenwerpers, heeft schout-bij-nacht *Coster* mij opgedragen kapitein *Boot* te vervangen. Later is kapitein *Boot* als contactofficier bij het hoofdkwartier van *MacArthur* geplaatst.

68560. De **Voorzitter:** In dit geval werd dus een maatregel genomen, dat de commandant werd vervangen. Werden de manschappen niet gestraft?

A. Neen.

68561. De **Voorzitter:** Waarom werden zij niet gestraft? Het was toch indisciplinair optreden?

A. Ik weet niet, hoe dit werd opgevat.

68562. De heer **Fens:** Welke rangen hadden deze mensen?

A. Er waren verschillende rangen. Er waren officieren bij en minderen. Kapitein *Boot* heeft deze mensen op een emplacement ondergebracht en heeft ze iedere dag exercities laten verrichten.

De **Voorzitter:** Dat is toch geen straf.

A. Er was algehele ontwrichting in het begin. Het was moeilijk om hiervan weer een goed geheel te maken.

68563. De **Voorzitter:** Was deze opmerking volgens uw oordeel juist, dat hier opzet in het spel was?

A. De mensen meenden dat, maar dat was niet juist. Ik heb hen er over onderhouden, zodra ik commandant was. De mensen vochten wel, maar wisten niet precies wat de lijn was geweest van het hoofdkwartier en het commando. Dat moest hun worden bijgebracht.

68564. De **Voorzitter:** Waren deze mensen dan niet blij, dat zij aan de Japanse bezetting waren ontkomen?

A. Later zijn zij weer fanatiek geworden. In het begin was het een gedemoraliseerde troep.

68565. De **Voorzitter:** Het is mij niet erg duidelijk waarom deze mensen niet werden gestraft.

A. Daarop kan ik u geen antwoord geven.

68566. De **Voorzitter:** Wie moest hierover beslissen?

A. Kapitein *Boot*.

68567. De **Voorzitter:** Ging deze bevoegdheid niet op u over, toen u commandant werd?

A. Er vielen toen ook straffen, wanneer de mensen indisciplinair waren. Toen ik de zaak in Canberra overnam, had ik de bevoegdheid te straffen.

68568. De **Voorzitter:** Wanneer wij de toestand van midden 1942 beschouwen, kan men dan zeggen, dat de vliegers zich toen volledig voor de goede zaak hebben gegeven?

A. In het midden van 1942 wel. Zij gaven zich ten volle over aan de oefeningen. Ik heb niets anders dan prettige ervaringen met deze jongens gehad. Ze waren weer volledig tot het oude peil teruggekomen.

68569. De **Voorzitter:** Wij hebben weleens de opmerking gehoord, dat bij dit squadron de oorlog meer zou zijn gevierd dan gevoerd. Is deze opmerking juist?

A. Ik bestrijd deze opmerking ten zeerste. Men kan dat zeer zeker niet zeggen, wanneer men 50 pct. verlies heeft. Onze verliezen waren zo zwaar en Jackson kon nog niet bijspringen, omdat de mensen nog niet konden worden afgeleverd. Wij kregen opdrachten, vaak tweemaal per dag. Dat noem ik nu niet bepaald vieren.

68570. De **Voorzitter:** Hoeveel toestellen had dit squadron in midden 1942?

A. We hadden toen maar 6 toestellen. We waren begonnen met drie. Langzamerhand is dit uitgegroeid tot 24 Mitchells. In November waren wij op volle oorlogssterkte.

De Voorzitter: De vragen, die ik nu stel, gelden speciaal het tijdvak van midden 1942.

A. In Juni hadden we drie Mitchells.

68571. De **Voorzitter:** Hoeveel vliegers waren er toen beschikbaar?

A. Ik meen 24 of 36.

68572. De **Voorzitter:** Kunt u ook mededelen hoe de vliegbeurten waren verdeeld?

A. We hadden een oefenprogramma. De mensen moesten om de beurt oefeningen uitvoeren. Dit ging allemaal zuiver in samenwerking met de Australische luchtmacht.

68573. De **Voorzitter:** Wie verdeelden deze beurten?

A. De verschillende vluchtcommandanten. Men had Flight A, B, C. Deze commandanten hadden een bepaald aantal vliegers, die om de beurt vlogen.

68574. De heer **Fens:** Ging dat allemaal met drie toestellen?

A. Ja. De Amerikanen leverden niet meer. Aanvankelijk werd er dus weinig gevlogen en de rest van de diensttijd werd aangevuld met theorieën. We hadden ook een bombing-teacher. Dat is een stellage op een wagentje, dat bestuurbaar was. We deden ook veel grondwerk.

68575. De **Voorzitter:** Er zijn opmerkingen naar voren gebracht over de situatie in die tijd, waarover ik u enige vragen zou willen stellen. U heeft dan de gelegenheid uw oordeel daarover uit te spreken. Bij de verdeling van de vliegbeurten zou het vriendjessysteem hebben geheerst, zodat sommige mensen dagenlang tot ledigheid waren gedoemd. Wat is uw oordeel daarover?

A. Dat is niet waar. De beurten werden zoveel mogelijk verdeeld, zodat de mensen gelijk geoefend zouden aankomen. In het begin waren er geen toestellen genoeg. We hadden drie toestellen, waarvan er regelmatig één op de grond moet staan voor onderhoud. Er waren er dus steeds maar twee in de lucht. Toen er zes toestellen waren, ging het stukken beter. Iedereen kon toen een beurt krijgen. Die lediggang werd steeds aangevuld door grondinstructie voornamelijk.

68576. De **Voorzitter:** Werd er iets gedaan om de stemming van de jongens op peil te brengen, die geen werk hadden, noodgedwongen, omdat er geen toestellen waren? Werden er pogingen in het werk gesteld om het moreel van de jongens op peil te houden?

A. Er is door de instructeurs met de jongens gepraat en er is duidelijk gemaakt, waarom het op deze manier moest gebeuren. We waren allemaal op één station. Wij waren dus altijd samen. Wij waren altijd bezig met elkaar en spraken met elkaar. Er was dus contact genoeg.

68577. De **Voorzitter:** Er is ook gezegd, dat de werkzaamheden op de grond nihil waren, behalve een enkel uurtje grondinstructie en het leren bedienen van de bomrichtkijker en dat er verder weinig gebeurde. Is dit juist?

A. Er werd veel aan exercitie en sport gedaan. We hadden weinig instructeurs en het was dus moeilijk om iedereen gelijk bezig te houden met een bombing-teacher. Het feitelijke oorlogswerk konden we niet doen vanwege gebrek aan materieel in het begin. Het wachten was steeds op meer toestellen.

68578. De **Voorzitter:**

„Om de tijd te doden zochten de vliegers hun heil in het vliegerslokaal, waar zwaar werd gepokerd, ook de cantine werd druk bezocht of men onttrok zich aan de dienst, door met eigen auto, motor of taxi de stad in te gaan. (De drukke winkelwijk van Canberra (Kingstone, Queen Been) lag vele km van het vliegterrein verwijderd, hetgeen echter niet bezwaarlijk was, daar er doorgaans op Rijksvliegbenzine gereden werd)".

Is daarvan iets waar?

A. Het is misschien een enkele keer gebeurd.

68579. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is dit dus wel voorgekomen?

A. Ja, maar dan heb ik die mensen gestraft.

68580. De **Voorzitter:** Hoe kwamen ze aan die benzine?

A. Er moest een geregelde verbinding zijn met Canberra om levensmiddelen en andere dingen vanuit Canberra naar het vliegveld te krijgen. Dit ging in samenwerking met het station.

68581. De **Voorzitter:** Heeft men zich aan de dienst onttrokken, terwijl men dan per auto of motor de stad in ging?

A. Het is misschien in het begin voorgekomen.

68582. De **Voorzitter:** Werd hierop voldoende contrôle uitgeoefend?

A. 's Morgens en 's middags was er appèl. De mensen kwamen haast niet van het station af. Er was contrôle aan de poort van het station, waardoor de mensen alleen met een bepaalde opdracht mochten weggaan. 's Middags waren ze vrij van dienst en ze konden met bussen naar de verschillende steden gaan.

68583. De heer **Fens:** Het komt mij onmogelijk voor, dat deze mensen eigen auto's en eigen motors hadden.

A. Ze kochten die op.

68584. De heer **Fens:** Waren de financiële inkomsten zodanig, dat zij zich die weelde konden veroorloven?

A. Ze gaven op het vliegveld niets uit. Deze mensen spaarden.

De heer **Fens:** Het gaat hier over half 1942.

A. Ze konden voor een prik zo iets kopen. Het waren oude auto's en motors. In Brisbane waren ze ook op een kamp en konden haast niet uitgaan. Ze gaven een paar shillings voor sigaretten uit. Er werd weleens gepokerd. De Australiërs deden dat ook. De jongens hadden behoorlijk geld. Er waren misschien een stuk of drie, misschien vier jongens, die er een motorfietsje op na konden houden.

68585. De **Voorzitter:** Reden ze op Rijksbenzine?

A. Daar geloof ik niets van. De benzine werd door de Australiërs geleverd, alleen voor dienstgebruik, en de benzine was in handen van de Australische station-commander, die de benzine alleen leverde aan de dienstauto's.

68586. De **Voorzitter:** Is er door de vliegers weleens op aangedrongen, overgeplaatst te worden naar een Australische of Amerikaanse jachtafdeling, omdat men meende bij het eigen squadron niet voldoende emploi te kunnen vinden?

A. Aanvankelijk wel.

68587. De **Voorzitter:** Hoe was uw houding daartegenover?

A. Ik heb mij er tegen verzet. Ik zou een Nederlands squadron formeren. Ik moest een eigen luchtmacht formeren en dit kon niet gebeuren, wanneer ik opgeleide jongens zou afstaan. Ik heb dit ook geweigerd in Darwin. Wat vocht in de lucht wilde ik Nederlands hebben.

68588. De **Voorzitter:** Op zich zelf vond u het argument, dat men weinig had te doen, wel reëel? Naar uw oordeel sprak daar zeker wel een goede geest uit?

A. Zeker.

68589. De **Voorzitter:** Zijn er ook vliegers bij het squadron gekomen vanuit een Engelse opleiding?

A. Ja. Er zijn een paar jachtvliegers geweest vanuit Engeland.

68590. De **Voorzitter:** Waren dat goede vliegers?

A. Er was een zekere *de Lyon* bij, waarover u weleens iets zult hebben gehoord. Hij is door de krijgsraad veroordeeld.

68591. De **Voorzitter:** Ik bedoel eigenlijk of ze technisch goed waren?

A. Ze hebben nooit Mitchells gevlogen. Ze hadden natuurlijk wel een bijzonder rijke vliegervaring en we konden ze best gebruiken. Ze werden omgeschakeld tot bommenvlieger.

68592. De **Voorzitter:** Is het juist, dat deze mensen van officiersrangen zijn teruggezet tot sergeant?

A. Dat is juist.

68593. De **Voorzitter:** Wat is hiervoor de reden geweest?

A. Deze mensen waren als sergeant-jachtvlieger naar Londen gestuurd, waar zij pilot-officer zijn geworden. In het 18de squadron zelf waren hun jaargenoten, die geen officier zijn geworden.

68594. De heer **Fens:** Deze mensen hadden dus de tijdelijke rang van officier?

A. Ja.

68595. De **Voorzitter:** Is u er iets van bekend, dat deze mensen was beloofd, dat zij officier zouden worden na de opleiding?

A. Deze mensen zijn in het begin van de oorlog naar Engeland gestuurd om te worden ingezet tegen Duitsland. Zij zijn toen tijdelijk officier geworden. Toen zij terugkwamen, werden zij in hun oorspronkelijke rang teruggezet. Dit had niet kunnen gebeuren, wanneer zij niet een tijdelijke rang hadden gehad.

68596. De **Voorzitter:** Hebben deze mensen er zich op beroepen, dat hun door het Departement van Oorlog in Bandoeng was beloofd, dat zij officier zouden blijven, dat zij de rang zouden houden, die zij bij de R.A.F. hadden gekregen?

A. Neen, daarop hebben zij zich nooit beroepen.

68597. De **Voorzitter:** Weet u dat zeker?

A. Voor zover mij bekend niet. Ik was toen commandant. Ze hebben toen wel gezegd, dat zij het niet prettig vonden te worden teruggesteld, maar ze begrepen toch wel hoe de toestand was. Nadat met hen was gepraat, hebben zij het ook geaccepteerd.

68598. De heer **Fens:** Had u geen officiersfunctie voor deze mensen?

A. Neen.
Wat hun vliegerervaringen als bommenwerpers betreft, was deze hetzelfde als voor degenen, die in Australië waren gebleven.

68599. De **Voorzitter:** Was het op zich zelf beschouwd onjuist, om iemand, die een tijdelijke rang had, deze te laten behouden?

A. Ik had het niet in de hand.

68600. De **Voorzitter:** Het moest natuurlijk voor het gevoel van deze mensen wel erg deprimerend zijn, wanneer zij werden teruggezet van officier naar sergeant. Wie had dit wel in de hand?

A. Overste *van Straten* was legercommandant in Australië. Ik was commandant van het 18de squadron. Ik heb natuurlijk getracht hier iets te brengen. Alle mutaties werden vanaf het Departement van Oorlog gegeven. Daar had de terugstelling ook plaats. Ik heb getracht dit tegen te houden, wat mij niet is gelukt.

68601. De **Voorzitter:** Zou de heer *van Straten* ons hierover nader kunnen inlichten?

A. Ja.

68602. De **Voorzitter:** Is het juist, dat de B-25 bommenwerpers, wanneer zij door vijandelijke jagers van voren werden aangevallen, zo goed als niet te verdedigen waren?

A. Ja, dat is juist. Aanvankelijk was alleen in de neus een vaste mitrailleur, die door de vlieger moest worden bediend, de waarnemer had een move gun, een flexible mitrailleur. Dat was een zeer zwakke bewapening. Later is hierin verandering gebracht. We hebben er 8 kanonnen in gezet, aan weerszijden 4. Het was natuurlijk niet bevredigend, want de vuurkracht naar voren was te gering. Later hebben we dit door ombouw versterkt. De trefkans van een aanval van voren is geringer dan die van achter. Toen de Amerikanen in Canberra kwamen, is deze verandering aangebracht. Later is dit standaarduitrusting geworden.

68603. De **Voorzitter:** Welke rol heeft luitenant *Morrees* hierbij gespeeld?

A. Dat was een bewapeningsofficier bij mij. Hij heeft daarbij een grote rol gespeeld. Hij heeft dit helemaal bestudeerd en uitgewerkt.

68604. De **Voorzitter:** Was hierbij ook betrokken de kapitein van de vliegdienst *de Vries?*

A. Hij diende ook bij ons, maar hij was geen bewapeningsofficier.

68605. De **Voorzitter:** Is het juist, dat hij luitenant *Morrees* in deze verbetering heeft trachten tegen te werken?

A. Ik kan hierop geen antwoord geven. Het is mij niet opgevallen.

68606. De **Voorzitter:** Ons is het volgende verteld:

> „Al spoedig moest Lt. *Morrees* ervaren, dat in plaats van medewerking voor zulk een belangrijk doel te verkrijgen, hij tegengewerkt werd en wel voornamelijk door de Kapitein Vliegdienst *de Vries*. De commandant Maj. *Fiedeldy* wist het, doch deed er niets aan. Lt. *Morrees* zette echter door, trad in briefwisseling met het Hoofdkwartier te Melbourne en wist tenslotte toch de taak te volbrengen."

Wat is uw oordeel daarover?

A. Het is een beetje sterk. Colonel *Bub*, een Amerikaan, heeft dit met mij samen uitgewerkt. Luitenant *Morrees* heb ik in dezen gesteund. Men kan dit allemaal niet op eigen houtje doorzetten. Het ging allemaal op lend lease en het moest uniform zijn. Dit kon niet worden doorgezet via een hoofdkwartier. Inderdaad is hij naar het hoofdkwartier gegaan om zijn ideeën daar voor te brengen. Ik heb voorgesteld, dit eerst met de Amerikanen te bespreken.

68607. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat het een beetje sterk was uitgedrukt, maar is het geheel onjuist, wat ik voorlas?

A. Het is in zoverre juist, dat ik heb gezegd, dat hij dit niet op eigen houtje voor elkaar mocht brengen. Het moest in geallieerd verband gaan. Het is daar dus te sterk uitgedrukt. Hij heeft inderdaad de bewapening naar voren trachten te verbeteren. Wij konden echter op ons eigen houtje voor ons eigen squadron geen veranderingen gaan aanbrengen.

68608. De **Voorzitter:** Wat u zegt, lijkt heel aannemelijk, maar is er bewust een tegenwerking geweest van kapitein *de Vries?*

A. Neen. Hij heeft het misschien wel zo aangevoeld, maar ik geloof, dat het niet als zodanig is aan te duiden. Kapitein *Morrees* was nogal heetgebakerd, hij had een beetje opvliegend karakter. Dit vraagstuk is echter wel degelijk bij de Amerikanen naar voren gebracht en het is wel degelijk besproken.

68609. De **Voorzitter:** Op zeker moment heeft u de beschikking kunnen krijgen over ongeveer 20 snelle bommenwerpers van het A-20A type Bostons. Waren deze toestellen gevechtsklaar?

A. Deze toestellen waren bestemd voor aanvallen in scheervlucht. Men had hierbij een vlieger en een waarnemer nodig. Deze toestellen, die eigenlijk waren bedoeld voor de M.L.D., heb ik eigenlijk alleen gekregen om direct wat te hebben, om te oefenen. Ik zat nu met de telegrafisten, die niets konden beginnen; ik zat met de tweede-vliegers, de boordschutters, die niets konden doen. Hiervoor was een geheel andere oefening nodig en het zou voor mij een achteruitgang zijn geweest. De jongens waren met de Mitchell-bommenwerpers geheel ingesteld op het hoogtebombardement. Ik heb dus de heer *van Straten* aangeraden er alles op te zetten Mitchells te krijgen in plaats van deze A-20A.

68610. De **Voorzitter:** Ze zijn dus toch gekomen?

A. Ze zijn geleverd en weer teruggehaald en er zijn Mitchells voor in de plaats gekomen.

68611. De **Voorzitter:** Op wiens verzoek zijn deze toestellen teruggehaald?

A. Ze waren geleverd door de Amerikanen tegen onze zin in. Ik heb ze moeten accepteren. We hebben er mee geoefend. Overste *van Straten* heeft kunnen bewerkstelligen, dat wij toch Mitchells gekregen hebben.

68612. De **Voorzitter:** Is weleens besproken wat zou moeten gebeuren, wanneer ook Australië zou worden bezet? U heeft zoëven gezegd, dat op die grond de vliegschool naar Amerika was overgeplaatst.

A. Daarmee heb ik niets te maken gehad. Dat was een kwestie voor het hoofdkwartier. Wij kregen alleen opdracht dit of dat te doen.

68613. De **Voorzitter:** Er was ook een krant „Ons is niets te dol". Heeft u die krant weleens gezien?

A. Ja. Het was een schendblaadje, dat ik heb verboden.

68614. De **Voorzitter:** Onder wiens redactie stond die krant?

A. Het was een krantje met moppen en nog eens moppen. Ik vond dat het te ver ging.

68615. De **Voorzitter:** Stond dit blad oorspronkelijk wel onder uw toezicht?

A. Niet bepaald. Ik las er een paar dingen uit. Aanvankelijk was het wel aardig. Naderhand werd het overdreven. Allerlei hoofdofficieren werden er toen in gehekeld. Ik heb er toen een einde aan gemaakt.

68616. De **Voorzitter:** Waarom werden die hoofdofficieren gehekeld?

A. Dat ging bij wijze van grap.

68617. De **Voorzitter:** Zat er geen grond van waarheid in of was het louter phantasie?

A. Er zat wel een grond van waarheid achter. De jongens waren verbitterd, dat alles wegtrok naar Amerika. Zij bleven daar alleen achter. Ik heb toen gezegd, dat het in Australië veiliger was dan zij dachten. We zouden aanvullingen krijgen.

68618. De **Voorzitter:** De gedachten van de officieren was dus, dat generaal *van Oyen* in zekere zin naar Amerika was gevlucht?

A. Ja, dat dacht men veel, maar het was moeilijk dit uit hun hoofd te praten.

68619. De **Voorzitter:** Was er reden een dergelijke gedachte te hebben?

A. Toen Australië niet viel, begon men te denken aan vluchten. Er was mijns inziens geen kwestie van vluchten.

68620. De **Voorzitter:** Achtte u het niet in hoge mate indisciplinair, wanneer men dergelijke uitlatingen in een krant weergeeft?

A. Inderdaad. Het is moeilijk een gedemoraliseerde troep weer op peil te brengen. Men moet dit niet direct door strenge straffen tegengaan. Men moet deze jongens er over onderhouden en hun verbieden. Wanneer het dan weer gebeurt, is het iets anders. Ik heb getracht niet dadelijk te straffen. Ik was al blij, dat het moreel van de troep ten minste omhoog ging. Door dadelijk te straffen, maakt men van deze kerels recalcitrante mensen. Ik heb uiteindelijk bereikt, dat deze gedemoraliseerde troep weer in de oorlog kon.

68621. De **Voorzitter:** U heeft dus tenslotte die krant verboden?

A. Ja.

68622. De **Voorzitter:** Men kan de inhoud dus wel beschouwen als een uiting van de geest, waarin de troep verkeerde en die naar uw oordeel ook niet juist was?

A. Ja.

68623. De **Voorzitter:** Heeft dit optreden ook aanleiding tot straffen gegeven? Ik bedoel het optreden van hen, die de krant vulden met voor hoofdofficieren minder welgevallige lectuur?

A. Ik heb dat niet gestraft. Ik heb de betreffende hoofdpersonen bij me geroepen en gezegd, dat het uit moest zijn. Het blad is ook niet meer verschenen daarna.

68624. De **Voorzitter:** Gingen de officieren en manschappen geregeld met verlof?

A. Toen de oorlog uitbrak wel. Vóór die tijd gingen ze niet vaak.

68625. De **Voorzitter:** Werd streng de hand gehouden aan de tijd, dat ze met verlof gingen of bleven ze ook weleens langer dan eigenlijk was toegestaan?

A. Neen, dat kan ik mij niet herinneren. Ik herinner mij geen gevallen, dat zij langer wegbleven dan was toegestaan.

68626. De **Voorzitter:** Is het juist, dat er partijen werden gegeven in Queen Been?

A. Queen Been is een voorstadje. Hoe bedoelt u „partijen"?

De **Voorzitter:** Er zouden partijen zijn gehouden van militair personeel, die eigenlijk niet door de beugel konden.

A. Later hebben we zelfs een hotel gehad in Queen Been. Toen Nederlanders uit Amerika ook in Canberra werden gevestigd, hebben wij, wegens gebrek aan accommodatiemogelijkheden, een hotel moeten afhuren in Queen Been. Bij de opbouw van de luchtmacht was er een voorste lijn, Nieuw-Guinea, en een tweede lijn, een reservelijn in Canberra. Mensen, die oorlogsmoe waren, gingen terug naar Canberra en mensen, die in Canberra een tijdje hadden gezeten, gingen terug naar de voorste lijn. Het is dus wel mogelijk, dat er in die tijd in dat hotel partijtjes zijn gegeven.

68627. De **Voorzitter:** Is dat hotel afgebrand?

A. Neen, niet voor zover ik weet. We hebben het later teruggegeven in keuriger toestand dan waarin ik het ontving.

68628. De **Voorzitter:** Het is dus per se onjuist, dat dit hotel is afgebrand?

A. Ja, dat is onjuist.

68629. De **Voorzitter:** Werd de benzine weleens gebruikt op ongeoorloofde wijze? Voor privé-gebruik?

A. Dat weet ik niet.

68630. De **Voorzitter:** U acht het dus wel mogelijk?

A. Ja, ik acht het wel mogelijk.

68631. De **Voorzitter:** Was de salariëring hoger dan die van vergelijkbare Australische functionarissen?

A. Veel hoger.

68632. De **Voorzitter:** Wat was de oorzaak hiervan?

A. De levensstandaard was hoog.

68633. De **Voorzitter:** Die levensstandaard gold toch ook voor de Australiërs?

A. De Australiërs zijn ge-settled en wij waren zwervers. Ik had mijn gezin bij me. Men was aangewezen op flats. Men moest daarvoor £ 7 per week betalen.

68634. De **Voorzitter:** Men zou dus kunnen zeggen, dat het salaris relatief hoog was, maar in zekere zin niet.

A. Juist. Het was nog vrij hoog. Men had toch voldoende speling. Men kon niet bepaald zeggen, dat men honger leed.

68635. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gezegd, dat de mensen hun geld eigenlijk niet kwijt konden. Dit gold natuurlijk niet voor degenen, die hun gezin hadden. Kregen de mensen zonder gezin ook zo'n hoog traktement?

A. Ze kregen hun Indische salaris uitbetaald, dat al veel hoger is. De bepalingen van de Indische salarissen gingen in die tijd door. Men kreeg alleen ponden in plaats van guldens.

68636. De **Voorzitter:** De salarissen waren dus naar uw oordeel hoog genoeg, indien niet te hoog?

A. Ja.

68637. De **Voorzitter:** Kan hierin een reden zijn gelegen, dat men door het bezit van een dergelijke hoeveelheid geld zich weleens te buiten is gegaan?

A. Ja zeker. Men heeft dit heel sterk bij mensen, die in het oorlogsterrein zijn geweest. Ze hebben de oorlogsellende meegemaakt en zich moeten behelpen. Men krijgt dan altijd excessen. Ze zetten dan de bloemetjes buiten en wel een beetje erg natuurlijk. Het geld, dat zij hebben opgespaard, maken zij dan ineens op. Dat is een oorlogspsychose, waaraan weinig is te doen.

68638. De **Voorzitter:** Hoe was in die tijd de discipline en hoe was de verhouding tussen meerderen en minderen?

A. De discipline was mijns inziens vrij behoorlijk. Bij de geallieerden, en vooral bij de Amerikanen, heeft men het gemeenschappelijke onder elkaar. Bij de Nederlanders zat de Nederlandse discipline er nog in, hoewel ze na de diensturen de Amerikaanse gebruiken gingen overnemen.

68639. De heer **Korthals:** U zegt, dat door de omgang met de Amerikanen er iets veranderde aan de verhouding tussen meerderen en minderen. Ik geloof, dat de oorlogvoering zelf er toe leidt, dat er verandering komt in de verhouding tussen meerderen en ondergeschikten.

A. Ja, men is dan meer op elkaar aangewezen. Darwin is een klein dorp. Je voelde je daar zo'n beetje burgemeester en vader van de jongens. In oorlogstijd zijn de jongens op van de zenuwen en komen weleens bij de commandant om uit te huilen. Inderdaad heerste er niet zo'n strenge discipline dan in vredestijd, maar de mensen deden hun werk en dat is het voornaamste. Door excercitie en dergelijke kon de discipline op een bepaald peil worden gehouden.

68640. De **Voorzitter:** U heeft zoëven gezegd, dat er nogal eens werd gesproken over het feit, dat de gezinnen moesten worden achtergelaten. Was het algemeen, dat hierover geregeld werd gesproken?

A. Ja.

68641. De **Voorzitter:** Had men verlangen om terug te gaan?

A. Eigenlijk was het meer opstandigheid van de mensen. Ze hadden hun gezin moeten achterlaten, eigenlijk door het lot.

68642. De **Voorzitter:** Was het niet bepaald een verlangen om terug te gaan?

A. Zij wilden naar hun gezin om te zien hoe de familie het maakte, waarna zij wel weer wilden terugkeren. Men moest hen dan trachten te overtuigen, dat dit een dwaasheid was.

68643. De **Voorzitter:** Dachten zij dan, dat zij wel even heen en terug zouden kunnen gaan?

A. Ja, zij hadden gedacht met een prauw de Timorzee over te steken.

68644. De **Voorzitter:** Met een vliegtuig was het toch onmogelijk over te steken?

A. Neen, dat kon niet.

68645. De **Voorzitter:** Had *Burck* het verlangen naar huis te gaan, toen hij in Darwin was?

A. Hij had het in zijn hoofd en wilde het uitvoeren, wanneer wij in Darwin waren.

68646. De **Voorzitter:** U had het zoëven over een jongeman. Bedoelde u daarmee *Burck*?

A. Ja. Dat was het complotje *Burck—de Lyon.*

68647. De **Voorzitter:** Is het vlieggeld, de gevarentoelage, die alleen aan vliegend personeel mocht worden uitbetaald, ook weleens ontvangen door degenen, die er geen recht op hadden?

A. Wij kennen bij de luchtmacht een bepaald systeem. Men had een vaste vliegtoelage. Wanneer men operationeel ongeschikt is, verliest men dat. Wanneer de mogelijkheid echter bestond, dat men werd ingezet, dus wanneer men operationeel geschikt was, behield men de vliegtoelage, ook al zou men gedwongen gronddienst moeten verrichten bij het hoofdkwartier. Dat is een regeling, die mij ook wel billijk voorkwam.

68648. De **Voorzitter:** U is dus van oordeel, dat hier geen onregelmatigheid heeft plaats gevonden?

A. Neen. Door deze regeling ging men er niet op achteruit, wanneer men gronddienst verrichtte voor het hoofdkwartier.

68649. De **Voorzitter:** Vertelt u eens iets over dat complot.

A. *Burck* en *de Lyon* waren de bemanning van een vliegtuig, waarover men mij al had gerapporteerd en die ik in de gaten hield. *Burck* is een artist; ik heb vaak met hem gesproken, maar het lukte mij niet hem van het idee af te krijgen, dat hij naar zijn vrouw terugwilde. Hij was heel gelukkig getrouwd en had twee kinderen. Hij wilde, koste wat kost, naar zijn vrouw. Hij begreep, dat het de overste in moeilijkheden zou brengen. Zodra wij in Darwin waren, zou hij bij de eerste de beste opdracht, die hij kreeg, landen in Koepang, waar hij zich zou overgeven aan de Japanners. Hij zou tekeningen van ons emplacement aan de Japanners overgeven, zodat dezen wisten waar de dumps lagen, enz. Hij dacht, dat, wanneer hij deze geheimen aan de Japanners zou hebben gegeven, de Japanners hem zo dankbaar zouden zijn, dat hij naar zijn vrouw op Java terug zou kunnen gaan. In dit plannetje heeft hij zijn bemanning weten te interesseren, *Burgers,* een telegrafist, *de Lyon,* een 2de-vlieger. Met zijn drieën hebben zij dit plannetje in elkaar gezet. Ik kreeg dit te horen van een sergeant, een van mijn beveiligingsgroep, die ik had geformeerd om de stemming in de troep te weten. Dat zijn betrouwbare kerels, die mij direct rapporteren, wanneer er ontstemming was in de troep.

68650. De **Voorzitter:** Was dat *Scholten*?

A. Ja.

68651. De **Voorzitter:** Hij was aangesteld voor inlichtingenwerk bij het 18de squadron. Wat hield dat precies in?

A. Dat was een van de mensen voor interne oriëntatie.

68652. De **Voorzitter:** Kwamen die figuren meer voor?

A. Dat is een systeem in tijd van oorlog. Er is dan een beveiligingsgroep voor de security van de eigen groep. *Scholten* was zelf een mecano. Men moet voor zo'n functie juist mensen aanwijzen, die dagelijks met de anderen in contact zijn. Deze man heeft mij dit geval gerapporteerd en ik heb het doorgegeven aan generaal *Spoor.* Generaal *Spoor* kwam bij mij en wij hebben dit besproken. Ik moest mij er als commandant buiten houden en generaal *Spoor* heeft deze zaak voor mij overgenomen.

68653. De **Voorzitter:** Waren de personen, die u zoëven noemde, eigenlijk meer bijlopers?

A. Ja. *De Lyon* was eigenlijk een avonturier. Hij had eigenlijk helemaal geen reden om terug te gaan. Hij was getrouwd en zijn vrouw zat in Canberra. Hij was een van de mensen, die jachtvliegers waren geweest in Engeland en die door die maatregel sergeant zijn geworden.

68654. De **Voorzitter:** Is u bekend, welke straf *Burck* heeft gekregen?

A. Levenslang. Aanvankelijk had hij de doodstraf gekregen, maar het is levenslang geworden.

68655. De **Voorzitter:** Waarom is deze zaak voor de Zeekrijgsraad geweest?

A. We hadden toen nog geen krijgsraad te velde. Dit is toen door het hoofdkwartier afgewikkeld. Generaal *Spoor* heeft dit zelf helemaal behandeld. Zij zijn naar Colombo getransporteerd. Het is mijns inziens een zeer zware straf.

68656. De **Voorzitter:** Kon *de Lyon* volgens u eigenlijk niet als serieus worden beschouwd?

A. Ja, hij was een avonturier. Vóór de oorlog in Indië hebben we met hem al zeer veel last gehad.

68657. De **Voorzitter:** Acht u de mogelijkheid wel aanwezig, dat deze man nooit serieus de bedoeling heeft gehad om te ontsnappen, omdat zijn vrouw in Australië was?

A. Neen, dat geloof ik niet.

68658. De **Voorzitter:** Weet u, welke straf hij heeft gekregen?

A. Ik meen tien jaar.

68659. De **Voorzitter:** Ik dacht 20 jaar.

A. Ik weet het niet precies meer.

68660. De **Voorzitter:** Heeft dit geval nogal beroering gewekt?

A. Ja, het was vooral voor onze naam een grote klap.

68661. De **Voorzitter:** Werd dit geval als verraad beschouwd?

A. Ja.

68662. De **Voorzitter:** Hier is een bericht, dat in „The Sun" van 21 Augustus 1945 heeft gestaan. Het is een mededeling van het Nederlandsch-Indische Leger Hoofdkwartier. Misschien wilt u ons mededelen, of u het hiermee eens is.

„Royal Netherlands Indies Army Headquarters yesterday denied that Dutch airmen had been sentenced to death for an attempted escape to the Japanese by plane. An official statement said the attempted escape of the airmen had nothing to do with disloyalty to the Allied cause. It was an emotional impulse, occasioned by their desire to return home, which led the men to attempt to escape.

The plot was discovered by officers of the Netherlands Indies security service. The culprits were tried by a Netherlands court martial outside Australian territory and sentenced to terms of imprisonment from 20 years to life."

A. *Burgers* is niet gestraft en weer teruggestuurd. Ik ben het niet in zijn geheel met dit bericht eens, omdat het b.v. niet *de Lyon* betreft.

68663. De **Voorzitter:** U meent dus, dat het bij *de Lyon* wel verraad was?

A. Er staat in, dat het niets heeft te maken met trouweloosheid aan de geallieerde zaak. Daarmee heeft het ook niets uit te staan gehad. Het was zuiver alleen, omdat *Burck* naar zijn gezin terug wilde.

68664. De **Voorzitter:** Hij wilde ook plannen aan de Jappen overgeven?

A. Ja, hij dacht, dat hij zijn gezin zou kunnen zien, wanneer hij de Japanners iets kon aanbieden. Dat waren dus de plannen.

68665. De **Voorzitter:** U maakt dus een onderscheid tussen *Burck* en de anderen?

A. Ja, zeer zeker, want *de Lyon* had zijn vrouw in Australië.

68666. De **Voorzitter:** Bij *de Lyon* was dus geen sprake van disloyalty, naar uw oordeel?

A. Neen. Hij was op avontuur uit. Wanneer hij zou kunnen terugkomen, had hij dat ook gedaan.

68667. De **Voorzitter:** U vertelde zoëven, dat *Burgers* was vrijgesproken. Ik meen, dat hij elf maanden heeft gekregen.

A. Ik weet wel, dat hij in Australië is teruggekomen.

68668. De **Voorzitter:** Was hierbij ook een zekere *Kelder* betrokken?

A. Ja. Hij heeft ook tien of twintig jaar gekregen.

68669. De **Voorzitter:** Is het voorgekomen, dat een Russisch soldaat officier is geworden bij het squadron?

A. Ja, een zekere *Hmenilsky,* een zoon van een Rus, die pianist was in Bandoeng. Zijn zoon heeft in Australië, vóórdat de oorlog uitbrak, concerten gegeven. Toen de oorlog uitbrak, zat hij daar. We noemden hem *„Hemelwhisky"*, zijn naam was *Hmenilsky*. We hebben hem toen een Intelligence Officers Course laten volgen bij de Australische luchtmacht. Deze man is inderdaad officier geworden. Hij was echter genaturaliseerd, hij was dus Nederlander.

68670. De **Voorzitter:** Wordt men dan zo maar van soldaat tot officier?

A. Hij moest natuurlijk een cursus volgen bij de Australische luchtmacht. In oorlogstijd gaat dit natuurlijk veel sneller dan anders.

68671. De **Voorzitter:** We hebben zoëven het geval gehad, dat mensen werden gedegradeerd. Nu is het precies andersom. Is dat niet in tegenspraak met elkaar?

A. Neen. Men moet officieren vormen. Men kan mensen vormen van soldaat tot officier. Deze man is tijdelijk officier geworden. Er zijn Amerikanen geweest, die van sergeant kapitein en majoor zijn geworden in oorlogstijd. Deze mensen dienen nu weer als sergeant. De oorlog is afgelopen. Ze worden dan weer in hun oude rang hersteld. Het is een kwestie van systeem. Mijns inziens is het fout, tijdelijke rangen toe te passen.

68672. De **Voorzitter:** Wanneer is u naar Port Darwin gegaan?

A. Ik meen, dat dit eind November of begin December is geweest. Het squadron vertrok 18 of 20 November vanaf Canberra naar het zuiden dwars door de woestijn naar het noorden. Er waren drie echelons, een grondechelon, dat naar het zuiden trok, een luchtechelon, dat met vliegtuigen werd overgebracht, en een zee-echelon, dat met schepen naar Darwin werd gebracht.

68673. De **Voorzitter:** Welke verhouding bestond er met het Amerikaanse opperbevel, toen u nog in Canberra was?

A. Er was in Canberra geen verhouding met het Amerikaanse opperbevel. Het was daar zuiver Nederlands en we stonden onder commando van de Australiërs.

68674. De **Voorzitter:** Is dat zo gebleven?

A. Ja, tot aan het einde toe. Het waren Nederlandse squadrons, gesteld onder de Australische luchtmacht.

68675. De **Voorzitter:** Wat was uw taak in Port Darwin?

A. Ik was daar commandant van het 18de squadron.

68676. De **Voorzitter:** Ik bedoel, wat de taak van het squadron was.

A. Bombarderen van de Japanse lijn op de Kei-eilanden, Nieuw-Guinea en Timor.

68677. De **Voorzitter:** Hoe heeft zich dat toegedragen?

A. De jongens moesten kalmpjes aan weer worden ingezet. Er hadden verkenningen plaats. Daarna werd er pas werkelijk gebombardeerd. Mijn ideaal was altijd het gehele squadron in te zetten, zodat men dan veel meer vernietigingskracht heeft dan wanneer er telkens maar één of twee worden uitgezonden. Timor was b.v. in mijn tijd zwaar verdedigd door Japanse jagers. Wanneer ik volgens opdracht met drie bommenwerpers er op uit trok, kregen we prompt 5 of 10 jagers achter ons aan. Ik heb met mijn idee altijd moeilijkheden gehad met het Australische hoofdkwartier. Ik heb dus aan de Air Commodore voorgesteld een geheel squadron in te zetten, zodat wij groter vuurkracht hadden om de jagers van ons af te houden. Hij wilde dat niet, wat tot gevolg had, dat wij ontzettende verliezen leden. Ik schreeuwde dus om aanvulling en nog eens aanvulling vanuit Jackson.

68678. De **Voorzitter:** Hoe groot is tenslotte het squadron geworden?

A. 650 man en 24 vliegtuigen, waarvan 18 bij het squadron en 6 in reserve om eventueel voor aanvulling bij verliezen te dienen.

68679. De **Voorzitter:** Heeft u hiermede succes kunnen behalen?

A. We hebben zeer veel succes gehad.

68680. De **Voorzitter:** Het is dus een daadwerkelijke belemmering geweest voor de Japanners?

A. Ik denk, dat dit een van de oorzaken is geweest, dat zij niet hebben doorgezet, aan onze zijde tenminste. Ze zijn toen aan de oostzijde binnengekomen. Ze hebben ook misgerekend, want ze dachten, dat er in Darwin nog een behoorlijke sterkte was, maar daar was de sterkte niet groot.

68681. De **Voorzitter:** Heeft u ook last gehad van aanvallen van Japanse zijde?

A. Ze hebben wel getracht ons te bombarderen, maar ze hebben de Amerikanen te pakken gekregen in plaats van ons squadron. Ze hadden ons dadelijk in de gaten na de eerste bombardementsopdracht toen wij op Koepang vlogen. Zij dachten, dat zij met een Hudson te doen hadden en werkten toen Hudsongewijs, dus van onderen. De Hudson heeft namelijk geen bescherming aan de onderzijde. Die kerels kregen toen de volle laag. Ze zagen toen het rood wit blauw, en wisten toen dat er een squadron was gevormd. Eens werd ik gewaarschuwd, dat er een aanval zou komen op de basis en ik moest toen zorgen de vliegtuigen te redden en ons zelf te verdedigen tegen eventuele parachutisten. De vliegtuigen heb ik toen weggezonden. Het bombardement, dat voor ons bedoeld was, heeft de Amerikaanse basis getroffen. Ze kregen gelukkig ook niet de volle laag, want het grootste gedeelte viel er buiten. Toch hebben ze behoorlijke materiële schade geleden.

68682. De **Voorzitter:** Zijn er nog veel van onze toestellen afgeschoten?

A. Ongeveer 50 pct. Toen werden echter de Amerikanen vlot in de aanvulling.

68683. De **Voorzitter:** Bedoelt u met 50 pct., dat er in totaal 12 vliegtuigen zijn afgeschoten?

A. In de loop der jaren natuurlijk meer. In mijn begintijd zijn er al direct 6 vliegtuigen verloren gegaan. Er zijn ook verliezen geleden, omdat we zwaar belast moesten starten vanaf de oorlogsterreinen. In Darwin is het toen gebeurd, dat de jongens na de start zijn neergestort, door onvoldoende draagkrachtvermogen of omdat ze tegen een boom aanvlogen. Er zijn ook toestellen afgeschoten, bij opdrachten, door de Japanse luchtdoelartillerie. Bij de Kei-eilanden zijn er ook toestellen afgeschoten, ook bij de verkenningen op Nieuw Guinea en ook bij Koepang op de terugweg.

68684. De **Voorzitter:** Had u ook contact met de Nederlandse bezetting in Merauke?

A. Neen. Daar zat, naar ik meen, de marine. Later zijn onze jachttoestellen naar Merauke gegaan.

68685. De **Voorzitter:** Wanneer is dat geweest?

A. Dat was in 1944, naar ik meen.

68686. De **Voorzitter:** Hoeveel toestellen waren dat?

A. Dat waren 24 toestellen.

68687. De **Voorzitter:** Is u toen achtergebleven in Australië?

A. Ik was toen hoofd Afdeling C van het Departement van Oorlog.

68688. De **Voorzitter:** Hoelang is u bij het squadron gebleven?

A. Tot Juli 1943.

68689. De **Voorzitter:** Wat was precies uw functie als hoofd van Afdeling C?

A. Ik was belast met de zorg voor personeelsaangelegenheden en om contact te houden met de Australische luchtmacht. Later betrof dit ook de opleidingskwestie. Toen Nederland was bevrijd, zouden er oorlogsvrijwilligers komen, die in Australië zouden worden opgeleid. Ik heb toen het werk moeten voorbereiden met de Australische Headquarters om deze jongens in de kampen onder te brengen en op te leiden. Ik heb toen voorbereid, hoe de opleiding zou plaats hebben volgens Australisch systeem.

68690. De **Voorzitter:** Kunt u ons daarvan iets meer mededelen?

A. Kapitein *van Oostindien* werd naar Engeland gezonden, toen Nederland was bevrijd. De luchtmacht zou worden uitgebreid. We dachten, dat de oorlog met Japan nog lang zou duren. De oorlogsvrijwilligers zouden door de Australiërs worden opgeleid. De eerste ploeg van oorlogsvrijwilligers is aangekomen en ingezet. Dit was in Maart 1945.

68691. De **Voorzitter:** Hoe groot was die ploeg?

A. Ongeveer 1000 man.
Deze oorlogsvrijwilligers waren voorbestemd voor vliegeropleiding of voor technisch personeel. Voor het technische personeel was een kamp in Melbourne afgehuurd. De vliegers zouden eerst worden opgeleid in St. Ive bij Sydney en daarna zouden zij op de verschillende Australische vliegscholen verder worden opgeleid.

68692. De **Voorzitter:** Deze mensen waren dus uitsluitend bestemd voor de luchtmacht?

A. Ja. Van de opleiding is natuurlijk niets terechtgekomen, omdat Japan capituleerde. Ik heb kunnen bewerkstelligen, dat de technici zouden worden afgewerkt. Daarna zouden zij naar Indië gaan. De vliegeropleiding moesten wij zelf verzorgen.

68693. De **Voorzitter:** Zijn deze vliegers naar Indië gegaan?

A. Gedeeltelijk zijn ze achtergehouden, gedeeltelijk zijn ze naar Indië gegaan. Op een gegeven ogenblik kregen wij de moeilijkheid, in welke functies wij deze mensen zouden moeten gebruiken, omdat ze weer terug moesten. Ze zouden niet bij de luchtmacht worden gebruikt, omdat ze nog niets kenden. Overste *van Straten* en generaal *van Oyen* hebben toen beslist, hoe deze mensen werden gebruikt.

68694. De **Voorzitter:** Zijn ze in Australië voor andere diensten aangewend?

A. Neen, in Indië. Na de oorlog zijn ze dus anders ingedeeld met de toezegging, dat, wanneer de zaak in Indië zou zijn geregeld, zij weer aan de luchtmacht zouden worden teruggegeven.

68695. De **Voorzitter:** Hoelang heeft de opleiding van de technici nog geduurd?

A. Ik meen tot November 1945. Ze zijn toen op de boot naar Indië gegaan.

68696. De **Voorzitter:** Weet u ook naar welke plaats?

A. Ze zijn afgevoerd naar Batavia.

68697. De **Voorzitter:** Was de stopzetting van de opleiding het gevolg van de capitulatie van Japan of van de omstandigheid, dat Australië de opleiding niet verder wilde regelen?

A. Australië wilde niet meer verder opleiden. De oorlog was afgelopen. Wanneer wij de mensen verder wilden opleiden, moesten wij daarvoor zelf zorgen. In oorlogstijd was het een geallieerde zaak en dan kregen we hulp, ook bij de opleidingen. Toen de oorlog was afgelopen, was het niet meer voor het oorlogsdoel, maar voor ons eigen doel.

68698. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen over de voorbereidende maatregelen, die door u zijn getroffen?

A. Dat is al vrij vroeg begonnen, eigenlijk onmiddellijk nadat er sprake van was, dat de oorlogsvrijwilligers zouden komen. Ik heb toen onmiddellijk contact opgenomen met de Australische autoriteiten, die mij alle toezeggingen deden. We konden een kamp ter beschikking krijgen in Melbourne voor de technici en een in Sydney.

68699. De **Voorzitter:** Wie gaf u de opdracht dit te regelen?

A. Generaal *van Oyen*, die toen legercommandant was. De uitslag van de besprekingen heb ik natuurlijk ook dadelijk aan mijn chef gemeld, generaal *van Oyen*.

68700. De **Voorzitter:** In welke tijd is dit ongeveer geweest?

A. Begin 1945.

68701. De **Voorzitter:** U heeft dus in 1944 niets op dit terrein voorbereid?

A. Misschien hebben we toen enige besprekingen gevoerd wat de bedoeling was, wat er zou gaan gebeuren en we hebben pogingen aangewend de Australische Regering hiervoor mede te krijgen, omdat door deze Regering moest worden beslist of wij kampen en dergelijke zouden kunnen krijgen, en onder welke voorwaarden.

68702. De **Voorzitter:** Wanneer is schout-bij-nacht *Koenraad* in Australië geweest?

A. Hij is heel kort Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten geweest tot generaal *van Oyen* weer terugkwam als zodanig. Ik weet niet precies, wanneer dit is geweest, ik meen in 1943.

68703. De **Voorzitter:** Is het 18de squadron na de capitulatie ook naar Indië gegaan?

A. Ja. Het zat toen in Balikpapan.

68704. De **Voorzitter:** In welke plaatsen is dit squadron nog geweest na Port Darwin?

A. De eerste basis, die wij hebben gehad, was ongeveer 200 mijl ten zuiden van Darwin, in MacDonald. Van daaruit is het naar Betchalor gegaan, nabij Darwin. Daar hebben we ongeveer 2 jaar gezeten. Toen rukten de Amerikanen naar Japan op en zodra Balikpapan vrijkwam, is het squadron verplaatst naar Balikpapan. De jachtafdeling was eerst in Merauke gestationneerd en is later naar Biak gegaan. De transportafdeling zat in Brisbane. In een later stadium zijn deze afdelingen naar Java gegaan.

68705. De **Voorzitter:** Wanneer zijn ze naar Java gegaan?

A. Dat is vrij laat geweest, ik meen October 1946.

68706. De **Voorzitter:** Geschiedde het trekken naar Balikpapan en naar Biak op Amerikaans of Australisch operationeel bevel?

A. Onder geallieerd commando. In het geallieerde hoofdkwartier zitten Australiërs en Amerikanen. We hebben wel een Nederlander als contactofficier gehad. Vroeger was dat jhr. *Sandberg; MacArthur* bepaalde dit allemaal. Zijn orders werden uitgewerkt door het Australisch commando. Wij kregen de orders, dat wij wegmoesten.

68707. De **Voorzitter:** Hoe was de organisatie van het Departement van Oorlog in Australië?

A. Zeer summier. Er was een legercommandant, die hoofd van het Departement was, daaronder stond een onderhoofd, generaal *Mourer*. Onder het onderhoofd stonden verschillende afdelingen, Afdeling C was militaire luchtvaart, Afdeling E was technische zaken en aanschaffingen, kolonel *Otten*. Verder waren er nog afdelingen van de infanterie in opgenomen.

68708. De **Voorzitter:** Heeft u misschien zelf nog iets toe te voegen aan hetgeen u heeft gezegd, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik meen van niet. Ik vind, dat het voldoende is besproken.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

B. J. FIEDELDY.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 11 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CORNELIS HELLINGMAN,

oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein ter zee b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

68709. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed van 1940 tot en met 1945?

A. Mijn laatste functie in Nederland was positiecommandant in IJmuiden. Toen ik in Engeland aankwam, werd ik dadelijk benoemd tot commandant van de onderzeedienst. Ik ben dat geweest tot Augustus 1941, toen ik het commando kreeg van Hr. Ms. „Van Kinsbergen" tot April 1943. Ik ben toen weer teruggekomen op het hoofdkwartier te Londen, waar ik ben gebleven tot het einde van 1944. Ik werd toen belast met de waarneming van het loodswezen op de Schelde. Ik heb die functie bekleed tot aan het einde van de oorlog.

68710. De **Voorzitter:** Wanneer is u in Engeland aangekomen?

A. Ik ben met een sleepbootje, dat ik nog ter beschikking had in IJmuiden, vrij kort na de wapenstilstand en nadat de „Jan Pietersz. Coen" in de ingang van de haven was tot zinken gebracht, overgestoken.

68711. De **Voorzitter:** Is u op eigen gezag naar Engeland gegaan of heeft u hiertoe een order ontvangen?

A. Op 14 Mei, omstreeks drie uur, kreeg ik een telefonische order van admiraal *Furstner,* die toen nog in den Haag was, om met alles, wat ik bij elkaar kon krijgen aan marinemanschappen en schepen, naar Engeland over te steken.

68712. De heer **Fens:** Heeft u als positiecommandant IJmuiden geen opdracht gekregen om ook de landmacht, die daar was, zoveel mogelijk naar Engeland over te brengen?

A. Neen, die opdracht heb ik niet ontvangen.

68713. De heer **Fens:** Heeft u wel opdracht gekregen het positiecommando over te geven?

A. Dat sprak vanzelf. Dat zou een onnodige bij-order zijn geweest. Het gesprek was uiteraard zeer kort. De hoofdzaak van wat admiraal *Furstner* mij persoonlijk mededeelde, was, dat hij naar Engeland ging. Ik was daarop voorbereid. Ik wist, dat er reeds voorbereidende maatregelen waren genomen en ook, dat er al diverse oorlogsschepen naar Engeland waren gestuurd, meer speciaal onderzeeboten. Ik heb al die schepen naar Engeland gedirigeerd. Dat moest allemaal 's nachts gebeuren, omdat de schepen zich overdag niet bloot konden stellen aan de Duitse luchtmacht. De Koninklijke Familie was een nacht te voren vertrokken. Die order was dus niets nieuws voor mij. Ik had het trouwens wel uit mij zelf gedaan. Ik heb dus mensen verzameld en tevens heb ik getracht de havens voor de Duitsers onbruikbaar te maken. Ik heb o.a. de „Jan Pietersz. Coen" opgevraagd, omdat ik wist, dat dit schip zou worden gesloopt en tijdelijk werd gebruikt voor N.S.B.-ers. Dit was het enige lange schip, dat als zinkschip voor de haven in aanmerking kwam. Met sleepboten van Wijsmuller is dit schip mij toegestuurd op de ochtend van de 14de Mei.

68714. De heer **Fens:** Ik heb er altijd moeilijkheden mee om de bevelsverhouding van u over de marine en landmacht uit elkaar te houden. U was positiecommandant. Onder u had u de marine en de landmacht. Op een gegeven ogenblik krijgt u bevel van de commandant zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner,* om te vertrekken. Onder wie ressorteerde u eigenlijk als positiecommandant?

A. Rechtstreeks onder de commandant Vesting Holland, het eerste legerkorps. Voor alle marine-aangelegenheden had ik te maken met de chef van de marinestaf. Voor de verdediging stond ik onder de commandant Vesting Holland.

68715. De heer **Fens:** Het komt mij min of meer vreemd voor, dat u op last van de marinecommandant kunt vertrekken, terwijl u tenslotte ook de verantwoordelijkheid had voor de landmacht.

A. Die order was zo gesteld, dat aan mij werd overgelaten, op welk tijdstip ik het beste kon gaan. De admiraal greep hierbij niet in mijn bevoegdheid. Ik moest er in ieder geval voor zorgen in Engeland te komen. Hij vertelde mij, dat het al mis ging. Ik wist dit reeds uit andere berichten. Ik wist ook, dat er dicht bij mijn positie troepen waren geland. De weg naar den Haag was toen al schoongemaakt. In Rotterdam ging het al mis.

68716. De heer **Fens:** Was de commandant Vesting Holland op de hoogte van het feit, dat u naar Engeland ging?

A. Dat was mijn zaak niet.

68717. De heer **Fens:** U kon dus van de veronderstelling uitgaan, dat admiraal *Furstner* reeds contact had gehad met de commandant Vesting Holland?

A. In normale omstandigheden zou ik natuurlijk direct kolonel *de Groot* hebben opgebeld om hem mede te delen, dat ik mij klaarmaakte om te vertrekken, omdat ik die order had gekregen. Gezien het zwaar overbelaste telefoonnet en onze zware taak in die dagen — ik heb misschien 4 uur geslapen in die 4 dagen —, waren dat zaken van ondergeschikt belang. Aan het begin van de oorlog stond het voor mij als marine-officier reeds vast, dat de oorlog zou worden voortgezet. De oorlog zou voor de marine nooit in Nederland eindigen.

68718. De heer **Fens:** Was het voor u geen grote moeilijkheid, dat u als marine-officier uw positie had; dat u onder u de troepen van de landmacht had; dat u wat de marine betrof onder de bevelen stond van admiraal *Furstner* en dat wat de landmacht betrof u weer stond onder de bevelen van de commandant Vesting Holland? Heeft deze combinatie u nooit aanleiding tot moeilijkheden gegeven?

A. Hoogstens op het gebied van voorschriften; wat de praktische uitvoering betreft echter niet.

68719. De heer **Fens:** Heeft het nooit conflicten gegeven, dat u van de een dit commando kreeg en van de ander dat?

A. Neen. Admiraal *Furstner* greep eigenlijk nooit in. Hij had alleen te maken met het beheer van zijn eigen marine-eenheden voor zover deze er waren en waar ze ook zaten op dat ogenblik. Hij probeerde deze mijns inziens zeer terecht los te maken ter voortzetting van de oorlog. Wanneer er op dat moment geen gevaar was geweest voor overrompeling, had ik beslist om aflossing gevraagd, wanneer ik order had gekregen naar Engeland te gaan. Op dat ogenblik voorzag ik wel, dat er van aflossing geen sprake kon zijn.

68720. De **Voorzitter:** Waar heeft u zich in Engeland vervoegd?

A. Ik ben in Engeland aangekomen met de Engelse officier, die aan mij was toegevoegd in IJmuiden, en wij kwamen aan in Dover. We werden daar ontvangen door admiraal *Ramsey.* De volgende dag

hebben wij ons gemeld bij admiraal *Furstner*, die daar ook landde. Ik ben toen eerst naar Londen gegaan, waar ik onmiddellijk de opdracht kreeg het bevel op mij te nemen van de onderzeeboten, die zich hadden verzameld in Portsmouth, het personeel en het materieel. Praktisch bleven ze natuurlijk onder de Engelse commando's.

68721. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven van de onderzeeboten, die in Engeland waren geconcentreerd?

A. De O 9 en O 10, die afkomstig waren van Den Helder, waren reeds op 11 Mei naar Engeland gestuurd, omdat ze toch weinig of geen oorlogswaarde hadden. Ik meen, dat het de chef staf was, die mij mededeelde, dat wij niet bang behoefden te zijn voor de Noordzee, omdat deze was gedekt. Er werd mij verteld, dat door de Engelsen een mijnenveld was gelegd. Achteraf is echter gebleken, dat er niet veel mijnen waren gelegd. Heel ver in zee was er een mijnenveld gelegd tot aan de kust ten zuiden van de Haaks, om een eventuele aanval op de kust te dekken. De Engelse vloot was uiteraard op dat moment nog oppermachtig. De vliegtuigen konden niet zo gemakkelijk boven de Noordzee komen. Een aanval van zeezijde hadden wij op dat ogenblik niet te duchten. We waren er echter wel enigszins op voorbereid. Ik heb er aanleiding in gezien om personeel, dat eigenlijk was bestemd voor de kustbatterijen, die alleen van waarde waren om een aanval in het groot te keren — voor andere doeleinden waren ze vrijwel waardeloos —, te gebruiken als bewakingstroepen in IJmuiden, waardoor er weer infanterietroepen vrijkwamen, die konden worden ingezet op diverse punten in de vesting Holland zelf.
De O 14 is later uit de West aangetrokken. De O 13 kwam ook uit Den Helder; verder waren er de O 21, O 22, O 23 en O 24.

68722. De **Voorzitter:** Waar kwamen deze laatste vier boten vandaan? Zij waren, meen ik, nog niet gereed?

A. Eigenlijk was geen van deze boten helemaal klaar. De O 21 was het verste, had juist zijn proeftochten achter de rug en werd afgetimmerd. De O 22 was met de proeftochten bezig; de O 23 en O 24 hadden zelfs nog geen proeftochten gedaan. De O 23 en O 24 zijn beide onder luitenants-ter-zee *Koudijs* en *van Erkel* langs de magnetische mijnen vlak onder de wal de Waterweg afgekomen. Een van de boten heeft daarbij een weinig de schroef beschadigd, omdat het schip zo dicht op de keien heeft gezeten bij de pieren. Toen er Duitse jagers of bombardementsvliegtuigen boven hen kwamen, hebben ze een staaltje van durf en brutaliteit laten zien door zonder ooit te hebben gedoken zich te onttrekken aan het bombardement. Deze schepen waren nog nooit onder water geweest en het werd natuurlijk een hevige regenbui in die boten. Een van de manschappen zat zelfs met een parapluie op. Deze boten hadden veel te weinig personeel. Het kernpersoneel, dat op deze boten aanwezig was, was wel het beste wat de onderzeedienst had. Uit de aard van de zaak werd altijd het beste bij de onderzeedienst geplaatst. De O 13 was de enige boot, die oorlogsgereed was en direct kon meedoen. Binnen vier dagen na aankomst in Engeland werd dit schip naar het Kanaal gestuurd om patrouilles uit te voeren. De andere boten moesten eerst allemaal aftimmeren. De grote moeilijkheid was hiervoor plaats te vinden en de middelen hiervoor te verkrijgen, omdat bij ons alles anders was dan bij de Engelsen. De O 24 is pas in September gereed gekomen, de andere boten iets eerder. In verband met administratieve maatregelen zijn we overgeplaatst naar Dundee. Terwijl deze overplaatsing geëffectueerd werd, is de O 13 op patrouille gegaan naar de Noordzee en daarvan nooit teruggekomen. Men is er nooit achtergekomen, waaraan dit schip ten onder is gegaan. Dit was voor ons een grote klap. Het heeft echter niet het minste effect gehad op het moreel van de rest van de mensen. Ik zou haast zeggen, dat de tanden nog wat meer op elkaar werden gezet en er werd nog harder aangepakt om de boten nog sneller in de vaart te krijgen. Over de wijze, waarop de Nederlanders hun best hebben gedaan om de schepen gereed te krijgen, heb ik niets anders dan lof. We werden echter ontzettend geremd door bureaucratische maatregelen, die ondanks de benarde toestand in Engeland nog de voornaamste factoren uitmaakten bij de werksnelheid. Tot op zekere hoogte werd het de mensen zelfs moeilijk gemaakt om 's avonds aan de boten door te werken, wanneer er niet tevens Engelse arbeiders bezig waren. Er werd dan geen licht gegeven vanaf de wal en dergelijke dingen meer. Deze boten zijn, nadat ze gereed waren, naar Noorwegen op patrouilles uitgestuurd. In November is de O 22 niet van patrouille teruggekomen, eveneens op niet bekend geworden wijze. We hebben wel begrepen, dat dit door een vliegaanval moet zijn gebeurd. Wij hadden een heel ander idee over het gebruik van een onderzeeboot dan de Engelsen, die op dit gebied zijn blijven staan bij 1918. De onderzeeboten zijn bij de Engelsen altijd vrij onbeduidende eenheden geweest. De tactiek van de onderzeeboten is daar blijkbaar nooit tot ontwikkeling gekomen, terwijl wij alles op de ontwikkeling van de onderzeeboot hadden gezet, zodat de onderzeeboot het kernpunt van onze vloot uitmaakt. Langdurig heb ik getracht mij te verzetten tegen de manier van gebruik van onderzeeboten door de Engelsen. Er werd daar een onderzeebootspeldje op een kaart geprikt, daaromheen werd een kringetje getrokken en dan werd er gezegd: Ga daar maar heen en blijf in de buurt wat varen en wacht maar totdat er iets komt. Ik vond dit bepaald misbruik maken van de onderzeeboot.

68723. De **Voorzitter:** Wat betekende het aantal Nederlandse onderzeeboten in het kader van het geheel?

A. In het begin van de oorlog was dat niet onbelangrijk. Onze boten waren bovendien nieuw en hadden weinig reparatie nodig en konden dus geregeld op patrouille gaan, in tegenstelling tot de andere boten, die geregeld in reparatie moesten.

68724. De **Voorzitter:** We kunnen dus wel zeggen, dat Nederland een belangrijke bijdrage heeft geleverd voor de oorlogvoering?

A. Ik heb herhaaldelijk brieven ontvangen van collega's van andere onderzeediensten, waarin ze er steeds op terugkwamen, dat de Nederlanders zo'n mooie bijdrage leverden aan onderzeeboten.

68725. De **Voorzitter:** Hoe lagen precies de bevelsverhoudingen?

A. Ik was belast met de zorg voor het materieel, met behulp van de Engelse instanties, en met de zorg voor het personeel, waarvoor ik alleen stond. De orders voor patrouilles werden door het hoofdkwartier gegeven, door de vice-admiral submarines in Londen, en die orders had ik eenvoudig op te volgen. Ik heb enige malen getracht bij besprekingen enige invloed uit te oefenen om onderzeeboten op andere manier te gebruiken en speciaal gebruik te maken van de mooie outillage, die onze boten hadden. Onze boten waren verreweg de mooiste, die op dat moment in Engeland aanwezig waren. De Engelsen zullen meestal niet zo gauw hun eigen Navy afkammen, maar een technicus van de Engelse onderzeedienst vertelde me onder een borrel, dat onze onderzeeboten verre aan de top stonden. Later hebben de Amerikanen ons dat ook verteld. Ze hebben veel gekopieerd van onze boten voor hun uitstekende boten, die ze later in groter model naar Japan hebben gestuurd.

68726. De **Voorzitter:** Hoe stond het met de rangverschillen tussen een commandant van een Nederlandse onderzeedienst en de Engelse hoofdofficieren met dezelfde functie?

A. Dat was een van de punten, die al dadelijk naar voren kwamen. In 1940 was ik 46 jaar en had de rang van overste. Mijn Engelse collega was pas bevorderd tot captain van de submarines flotielje en was 39 jaar. Aanvankelijk behandelde deze captain mij als overste. Hij liet me naar hem toekomen en ik moest ook weleens wachten. Ik heb daarover met admiraal *Furstner* gesproken, die dat bezwaar inzag en mij de tijdelijke rang gaf van kolonel. We waren toen dus gelijk. Ik stond ook niet onder hem, want de bevelen kwamen af van de Engelse admiraliteit. Wij waren coöperative captains van twee squadrons.

68727. De **Voorzitter:** De Nederlandse onderzeeboten werden dus bij de Britse flotieljes ingedeeld?

A. Ja. De O 13 is verloren gegaan; de O 9 en O 10 waren, volgens de Engelsen althans, niet meer bruikbaar voor de moderne oorlogvoering en konden toen een uitstekende taak verrichten door als haas te fungeren voor de asdic. Daarvoor waren onderzeeboten nodig. Zodoende konden ze dan een Engelse onderzeeboot vrijhouden. Deze twee boten zijn naar de westkust van Engeland gedirigeerd en hebben dus uiteraard operatief gestaan onder de captain, die daar was belast met de onderzeedienst. Zo nu en dan ging ik daar op bezoek voor personele en materiële zaken. Daarna is de onderzeedienst gesplitst. De 4 grote boten zijn ingedeeld bij een eskader in Gibraltar, overigens zeer naar de zin van de officieren, want daar was veel meer kans, dat ze zich konden onderscheiden. Ze hebben dan ook geen moment verzaakt. Nauwelijks waren ze daar of ze behaalden successen, wat hun op de Noorse kust nooit was gelukt.

68728. De **Voorzitter:** U had dus niets te maken met de onderzeeboten in het Verre Oosten? Was er nog een onderzeeboot in de West?

A. Ja, er waren twee onderzeeboten in de West; de O 14 en O 15 hadden oorspronkelijk onder mijn bevel in Nieuwediep ge-

staan. Ik heb getracht deze boten aan te trekken, omdat ik er wel iets in zag, hoewel deze boten niet meer modern waren. De O 14 is vrij snel gekomen. De O 15 moest eerst worden gerepareerd.

68729. De **Voorzitter:** Was het verantwoord om deze onderzeeboten aan de dienst in de West te onttrekken?

A. Zeker. In de West gebeurde er niets. Toen ik daar kwam in 1941, stonden mijn ogen op lucifertjes, want het was er volkomen rustig.

68730. De **Voorzitter:** Waren daar ook geen aanvallen te verwachten?

A. Langzamerhand hebben de Duitsers zich voorbereid op de lange-afstandaanvallen. Wij verwachtten ze echter nog niet. Ik kon wel op mijn vingers narekenen, dat, zolang de Duitsers niet over een zeer groot aantal onderzeeboten beschikten, zij daar zeker niet zouden beginnen, zolang Amerika met zijn Amerikaanse schepen neutraal was en zij die moesten ontzien. Niets is moeilijker voor een onderzeeboot om onderscheid te maken tussen neutraal en vijand. Een onderzeeboot kan eigenlijk alleen maar goed werken, wanneer alles wat vaart, vijand is. Anders ontstaan er altijd moeilijkheden. De Duitsers wilden zich geen moeilijkheden met de Amerikanen op de hals halen. Ze hebben ook een geweldige zone van de Oceaan ontzien tot bijna het laatste moment, behalve dan enkele vergissingen op een Amerikaanse jager in de buurt van IJsland. De Duitsers hebben dit erg betreurd. Een onderzeeboot, die in die dagen van Frankrijk uit naar de Caraïbische Zee werd gestuurd, moest circa drie weken onderweg zijn, kon dan maar net twee weken ageren en had dan minstens drie weken nodig om thuis te komen. Zo'n boot was dan bijna twee maanden weggeweest en had dan zeker één of anderhalve maand onderhoud nodig. Om een boot ongeveer 14 dagen in de Caraïbische Zee te laten ageren moest men die boot dus ongeveer 5 maanden kwijt zijn. Dat was geen verhouding. Dat had *Dönitz* er nooit voor over. Hij heeft er toen iets op gevonden, de z.g. „melkkoeien", grote onderzeeboten, die speciaal zijn gebouwd voor het aan boord houden van een geweldige hoeveelheid brandstof en torpedo's. Deze boten konden tot dicht bij de eilanden opdringen en konden dan torpedo's en brandstof overgeven aan de onderzeeboten, die in de Caraïbische Zee ageerden, en gingen dan weer terug. Toen de Amerikanen de scheepvaart wat geordend hadden en in konvooien hadden verzameld, werd het voor de Duitse onderzeeboten en vliegtuigen, die daar geregeld kruisten, moeilijker successen te behalen. Zij zijn toen nog maar sporadisch in de Caraïbische Zee geweest. De afstand was voor het soort boten, dat de Duitsers bouwden, veel te groot. De boten moesten worden gebouwd, zoals de Amerikanen het deden voor Japan. Zonder enig bezwaar konden deze boten 5 à 6 maanden wegblijven.

68731. De **Voorzitter:** Ik heb de indruk, dat u niet erg tevreden was over de wijze, waarop de Engelsen de Nederlandse onderzeeboten hebben gebruikt.

A. Daarover was ik weinig tevreden. Ik heb op papier uitgebreide voorstellen gedaan, hoe onze onderzeeboten volgens mij het beste konden worden gebruikt. Ze zijn echter op mijn suggesties niet geheel ingegaan. Ik had namelijk voorgesteld om de boten met een radio op de periscoop te dirigeren, wat bovendien het voordeel had, dat door een klokwerk, dat er bij was, de gebruikte radiogolf automatisch voor alle boten gelijk kon worden gewijzigd. Onze nieuwe boten waren hiermede uitgerust, terwijl de Engelse boten het nog niet hadden. Met alleen de periscoop boven water konden de boten een uitstekende radiocommunicatie onderhouden, ook met het moederschip, dat op een paar duizend mijl afstand ergens aan de kust lag. Met kortegolfwalpeilers kon worden nagegaan, waar zich iets bevond. Tegen de tijd, dat het ingespeeld raakte, was het de golf kwijt. De golf was dan overgegaan op een ander nummer. Misschien zou men op die golf toch een tijd blijven doorluisteren, maar men zou dan toch niets meer horen, omdat die golf voorlopig niet meer terugkwam. Mijn indruk en die van andere officieren was, dat wij dat veilig konden doen zonder dat het door de Duitsers werd achterhaald. Een van de ideeën was ook de aanmarsstraten, die wij van de Duitse onderzeeboten wisten. Die straten waren 100 mijl breed. Wij wisten, dat de onderzeeboten van Duitsland uit langs een bepaalde route werden weggestuurd. De terugkomende boten lieten de Duitsers langs een andere route gaan. Duitse onderzeeboten mogen elkaar nooit tegenkomen, anders zou de een de ander in de grond schieten, omdat tijdige herkenning bijna uitgesloten is. Men moet er op voorbereid zijn iemand tegen te komen, omdat men schiet, wanneer men iets tegenkomt; men wacht nooit. Dit geldt voornamelijk voor bovenwatervaart des nachts. Onze opzet was om met onze drie boten, die waren overgebleven, een soort veegmanoeuvre te houden tegen de Duitse onderzeeboten, overdag en onder water. Daarvoor hadden onze boten uitstekende geruispeilers van Duitse herkomst, die de Engelsen niet hadden. Op afstand van 10 à 15 mijl konden onze boten heel goede peilingen van schroefgeruizen krijgen. Wanneer er een onderzeeboot was ontdekt, zou de ontdekkende onderzeeboot rechtstreeks aanvallen, of, indien dit niet mogelijk was, zou hij het doorgeven aan een staartboot, die een mijl of 60 achteraan werd gehouden. Men kreeg dan de vorm van een T. Over de radio werd deze dan gedirigeerd tot vlak voor de vijand. Hij zou dan tijdig op 's vijands koers onder water gaan, zodat de niets vermoedende Duitser goede kans had te worden getorpedeerd. Dit was toch allemaal beter dan het prikken van een speldje op de kaart en maar afwachten.

68732. De **Voorzitter:** U beschouwde dus de plaatsen, die onze boten werden aangewezen, meer als schildwachtposten?

A. Ja, ik vond die methode buitengewoon ongelukkig. De beroemde Sir *MacHorton* hield echter absoluut vast aan deze methode. Hij was in de vorige oorlog onderzeebootofficier en heeft zeer grote successen behaald. Hij is de bekende man, die met zijn onderzeeboot in de haven van Helgoland is gekropen en daar 24 uur heeft gewacht, totdat hij eindelijk iets kreeg. In Engeland had deze man een enorme roem. Wat hij zei, werd geslikt. Hij was t.a.v. de onderzeebootoorlog echter in de periode van 1918 blijven staan en daar eigenlijk niet meer uitgekomen. Hij was verder een flink admiraal, maar vreselijk conservatief. De Engelse boten hebben hem nooit aanleiding gegeven moderner te denken. De Engelse onderzeeboten waren ontzettend achterlijk in haar constructie.

68733. De **Voorzitter:** Was er maar weinig scheepvaart in de gebieden, waar onze schepen opereerden?

A. De O 24 is eenmaal 's nachts een Duits troepenschip tegengekomen. Dit schip ging vlak langs de O 24 heen; het voer echter heel snel en het werd veel te laat opgemerkt. De O 24 moest oppassen niet te worden overvaren. Van torpederen was echter geen sprake. Men moet dan toch gauw op een afstand van ongeveer 400 meter zijn. De O 23 is een verlicht schip tegengekomen, dat later bleek een Zweeds hospitaalschip te zijn. Men had verzuimd dit aan onderzeeboten ter plaatse door te geven, dat het zou passeren. Aan 's commandants zelfbeheersing is te danken, dat het toen niet werd getorpedeerd, daar het evengoed een valstrikschip van de Duitsers kon zijn geweest, en in de orders stond, dat alles boven water als vijand moest worden beschouwd.

68734. De **Voorzitter:** Bevonden onze onderzeeboten zich in gevaarlijke gebieden?

A. Ja, alle nadelen waren op onze kant. Op de Noorse kust was het mijnengevaar zeer gering. De gehele dag door moest men daar voor Duitse vliegtuigen oppassen. Altijd bleef natuurlijk ook de kans, dat de Duitse onderzeeboten ons eerder zouden zien dan wij haar.

68735. De **Voorzitter:** Dit gold waarschijnlijk niet speciaal voor de Nederlandse onderzeeboten?

A. Neen, ook voor de Engelse. De Nederlandse onderzeeboten konden „beter" worden gebruikt. De Engelse boten niet.

68736. De **Voorzitter:** Oefende de toninhoud hierop ook invloed uit?

A. O 21 tot en met O 24 waren grote boten. Ze hadden betrekkelijk hoge opbouw. Ze waren vrij ongeschikt voor het bewakingssysteem, waarbij ze 's nachts boven water moesten blijven. Ze waren daar eigenlijk niet op ingericht. Ze waren er op ingericht niet meer boven water te komen dan strikt noodzakelijk. De commandanten hebben het dan ook meerdere malen gedaan, omdat ze in een regennacht toch niets zagen. Ze gingen dan ook 's nachts weer onder water en luisterden op hun geruisinstrumenten, die alleen maar goed werken bij onderwater varen en wanneer alles in de boot stil is. Ze hebben toen weleens succes gehad, dat ze iets in de verte hoorden. Ze hebben echter nooit iets kunnen doen.

68737. De **Voorzitter:** Ze hebben dus geen schepen getorpedeerd?

A. Neen, wel torpedo's afgeschoten.

68738. De **Voorzitter:** Acht u het onverantwoord, dat ze zo werden gebruikt?

A. De Engelse onderzeeboten werden ook op die manier gebruikt. Ik zat er betrekkelijk kort en kon toen al moeilijk hoog van de toren blazen. Achter elkaar zijn toen verloren een Poolse onderzeeboot, een Engelse onderzeeboot en de O 23, allemaal in hetzelfde gebied. Ik heb toen voor elkaar gekregen, dat daarheen geen onderzeeboten werden gestuurd. Dat gebied is toen verlaten. (Dat was zuid van Noorse zuidwest-punt).

68739. De **Voorzitter:** Die flotielje bestond dus uit onderzeeboten van verschillende landen?

A. Ja, het is ook aldoor zo gebleven. Op een gegeven moment is er een grootse actie op touw gezet. Twee kruisers waren toen naar een Franse haven (Brest) gegaan.

68740. De heer **Fens:** Zijn dat de schepen geweest, die kans hebben gezien om onder de wal door naar het noorden te trekken?

A. Ja. Ze zijn daar terechtgekomen en men was bang, dat ze weer een raid zouden ondernemen naar de konvooiroutes in de Atlantische Oceaan. Ik vertel u dit om de kinderlijke opvatting over het gebruik van de onderzeeboten te illustreren. Alle onderzeeboten in havens, in reparatie of waar dan ook, zijn teruggetrokken en met het bekende speldje uitgelegd van Kaap Finisterre tot Engeland, met tussenruimten van een mijl of vijftig. Eigenlijk waren deze ruimten te groot, zodat alles er tussendoor kon passeren. Het was een kwestie van zeer eenvoudige berekening. De kans bleef natuurlijk wel altijd, dat zo'n kruiser inderdaad door een onderzeeboot wordt gezien. Daarbij komt nog de kleine kans, dat men tijd krijgt zich zelf in een aanvalspositie te brengen. Naar mijn berekening bleef ongeveer 3 pct. kans over. Hiervoor legde men ongeveer 25 onderzeeboten uit, die aan een zeer groot risico werden blootgesteld. Want wanneer de Duitsers hiervan door vliegverkenningen op de hoogte waren gekomen, was het voor de Duitsers een schat van een kans geweest om langs deze linie een stel onderzeeboten (uitgerust met dezelfde mooie Duitse geruisapparatuur) te sturen, zodat ze een voor een onze onderzeeboten hadden kunnen opruimen.

68741. De heer **Fens:** Hadden de onderzeeboten, die toen werden uitgelegd, onderling geen verbinding? Lagen ze daar volkomen zelfstandig?

A. Onderling niet, ze hadden wèl verbinding met de wal. Een onderzeeboot mocht in principe nooit seinen. De Engelsen hadden die wisselende golflengte niet. De Engelse boten moesten ook boven komen om te kunnen seinen. Zolang ze boven waren, zouden ze zich blootstellen aan de Duitse vliegtuigen, die op die afstand zaten. Wanneer deze Duitse kruisers zouden uitlopen, zouden ze vooraf een beschermende voorverkenning leggen, die vrij intensief zou zijn geweest.

68742. De **Voorzitter:** Welke bemoeienis heeft u gehad met de Nederlandse moederschepen?

A. Van het begin af heb ik er op gewezen, dat het Nederlandse aandeel in de oorlog niet beter kon worden gediend dan door een concentratie van de Nederlandse onderzeedienst. Ik verwachtte daarvan niet alleen, dat de zoeklichten beter op de Nederlandse onderzeedienst zouden worden gericht, maar ik verwachtte een veel grotere efficiency door beter materieelonderhoud, betere voorzieningen voor het personeel en een moderner leiding. Mijn streven is geweest een Nederlands moederschip te krijgen en alles, wat Nederlandse onderzeedienst was, daarop te concentreren. Het tweede punt was, dat ik de admiraal had aanbevolen het Europese terrein te verlaten en tijdig in de Oost te trachten te concentreren toen Japan dreigend werd. Ik heb toen de „Colombia" beschikbaar gekregen. Zeer tot mijn teleurstelling zijn de plannen om dat schip in orde te maken in handen van de Engelsen gegeven, die het toen weer veel te mooi wilden maken. Ze hebben dat schip, dat nooit een behoorlijk oorlogsschip kon worden, negen maanden lang verbouwd, terwijl met een verbouwing van drie maanden de nodige resultaten zouden zijn bereikt. Ik had eigenlijk een beetje overdreven geschreven, dat dit schip bij de eerste stoot zou zinken en bij de eerste bom in brand zou vliegen. Het schip moest toch altijd op een veilige plaats worden gehouden. Als moederschip, hotelschip, reparatieschip was het ideaal. Vóórdat dit schip was afgebouwd, ben ik afgelost en heb geruild met mijn collega, die op de „Van Kinsbergen" was.

68743. De **Voorzitter:** Was daar een bepaalde reden voor?

A. Ik ben op de meest eervolle wijze afgelost, maar ik heb wel het gevoel gehad, dat men mij toch langzamerhand een beetje lastig begon te vinden, en men vond het daarom wel prettig, wanneer ik een beetje verder weg zat.

68744. De **Voorzitter:** Wie verstaat u onder „men"?

A. De admiraal en vooral zijn chef staf, de heer *Termijtelen.*

68745. De **Voorzitter:** Was het toen niet de heer *Boreel?*

A. Met de heer *Boreel* heb ik op de meest uitstekende wijze samengewerkt.

68746. De heer **Korthals:** Uit uw verhaal begrijp ik tot dusverre, dat uw lastigheid meer tegen de Engelsen was gericht.

A. Daar moest de admiraal in meegaan. Uit de aard van de zaak deed ik niets zonder de admiraal vooraf op de hoogte te stellen.

68747. De heer **Korthals:** Deden zich daarbij vaak moeilijkheden voor?

A. Er hebben zich moeilijkheden voorgedaan toen ik mij verzette tegen het weghalen van O 21 tot en met O 24 naar Gibraltar, vóórdat de „Colombia" klaar was. Ik wist zeker, dat deze boten voor die taak prima geschikt waren. Ik voelde er echter niet voor deze boten te gaan oplossen in een of ander esquadrilletje of squadron midden tussen Engelse boten in de Middellandse Zee. Het was hier een kwestie van een paar maanden. Ik heb altijd getracht Nederlandse en Engelse schepen zoveel mogelijk gescheiden te houden.

68748. De **Voorzitter:** U had dus liever een aparte Nederlandse groep gehad?

A. Toen de Engelsen in het begin erg omhoog zaten, is het mij bijna gelukt. Mij is toen gevraagd onmiddellijk te vertrekken met de „Colombia" naar New Foundland. Ze wilden toen de onderzeeboten gebruiken als convoyeurs, om in die gedeelten, waar weinig schepen waren, de konvooien te beschermen tegen raiders. Duitse onderzeeboten waren er toen nog niet. Op de „Colombia" was toen echter nog niets in orde gemaakt. Er stond nog geen kanonnetje op. Ik heb wel een partij banken kunnen krijgen, werktuigen, die wij hebben overgenomen van de Fransen. Ik had deze met mijn eigen mensen aan boord kunnen monteren.

68749. De heer **Korthals:** Er kunnen verschillende redenen zijn geweest, waarom de admiraal het niet met u eens was. Ik denk hier b.v. aan een zakelijke reden, verschil van inzicht. Ook kan hij liever niet met de Engelsen in onmin zijn geraakt.

A. Dat laatste is inderdaad een feit geweest.

68750. De heer **Korthals:** Er was dus geen verschil van inzicht?

A. Neen, hij was de moderner inzichten geheel toegedaan. Hij zag natuurlijk ook de moeilijkheden, waarvoor de Engelsen stonden. Over het algemeen voelde de admiraal voor hetzelfde plan met de „Colombia" als ik, ook voor de doelstelling om met de „Colombia" te geraken tot een Nederlandse eenheid.

68751. De heer **Korthals:** Ter wille van de vriendschappelijke verhouding met de Engelsen ging dit plan dus niet door?

A. Hij wilde toen niet zijn voet dwars zetten. Ik heb altijd begrepen, dat de Engelsen de schepen zoveel mogelijk wilden verdelen, een hier, twee daar, drie daar.

68752. De **Voorzitter:** Wanneer is de heer *Termijtelen* chef staf geworden? En op welke datum is u overgegaan?

A. In April of Mei is de heer *Termijtelen* chef staf geworden. Half Augustus ben ik op de „Van Kinsbergen" gekomen. Begin Augustus heb ik mijn commando aan de heer *Hoeke* overgegeven.

68753. De **Voorzitter:** U is in ieder geval commandant van de onderzeedienst geweest ten tijde van het vervullen van de functie van chef staf door de heer *Termijtelen?*

A. Ja, het laatste gedeelte.

68754. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat het vooral de chef staf was, die heeft bewerkstelligd, dat u is overgeplaatst.

A. Dat is een vermoeden; het is nooit tegen mij gezegd. Plotseling, toen ik met de „Colombia-zaak" bezig was, kwam voor mij de onbegrijpelijke order, dat ik deze zaak, waar zo ontzettend veel aan vastzat, moest overdragen.

68755. De **Voorzitter:** Is u hiervoor een reden opgegeven?

A. Neen. Ik moest maar eens naar de Oost, werd er gezegd. De „Van Kinsbergen" zou naar Oost-Indië gaan. Hoewel de admiraal daar nog niets in wilde zeggen, zou ik daar wel commandant van de onderzeedienst zijn geworden. De commandant in de Oost moest worden afgelost.

68756. De **Voorzitter:** Wie was daar toen commandant?

A. De heer *Pitlo*.

68757. De **Voorzitter:** Dat zou dan eigenlijk een voortzetting zijn geweest van uw oude functie?

A. In Oost-Indië was nog vrede; het zou dus een normale plaatsing geweest zijn, daar ik mijn gehele leven ongeveer bij de onderzeedienst had gediend.

68758. De **Voorzitter:** Zijn dat vermoedens, of heeft u meer nauwkeurige wetenschap over de reden, waarom u werd overgeplaatst?

A. Later heb ik eigenlijk steeds moeilijkheden met de chef staf gehad, de heer *Termijtelen*.

68759. De **Voorzitter:** Waren die moeilijkheden van zakelijke of van persoonlijke aard?

A. Van zakelijke aard. Persoonlijk werd het er echter niet beter op.

68760. De **Voorzitter:** Waar bestonden die meningsverschillen dan uit?

A. Admiraal *Termijtelen*, die wij vroeger altijd als een reuze man hadden beschouwd, viel ons af. Wij hebben dit weleens laten merken. Hij deed eigenlijk niets meer. Hij probeerde ook niet tot krachtiger maatregelen te komen. Toen ik in 1943 terugkwam in Engeland, had ik de overuiging, dat wij veel meer moesten doen; wij moesten meer voorbereidingen treffen. De verliezen, die wij hadden geleden, waren van die aard, dat wij nog maar heel weinig betekenden. Daarom moesten wij al onze krachten inspannen om ons voor te bereiden op herovering van de eilanden in de Oost. Ik heb daarover lezingen gehouden en ik heb er met admiraal *Termijtelen* over gesproken. Ik kon hem echter niet meekrijgen.

68761. De **Voorzitter:** De heer *Termijtelen* heeft toch wel plannen gemaakt?

A. Wij hebben er nooit iets van gemerkt. Die plannen hadden waarschijnlijk betrekking op Rotterdam, Amsterdam en Militair Gezag. Dat was wel een beetje nodig, maar toch niet erg belangrijk.

68762. De **Voorzitter:** De heer *Termijtelen* heeft einde 1942 al een memorandum geschreven.

A. Ik heb er nooit iets van gezien of gehoord. Hij heeft daarover ook nooit met mij gesproken.

68763. De **Voorzitter:** Wat heeft de „van Kinsbergen" in West-Indië gedaan?

A. Op speciaal verzoek van de C.i.C. Bermuda is de „van Kinsbergen" naar Curaçao gestuurd, omdat deze admiraal zo sukkelde met zijn twee Engelse kruisers. Ze waren dan ook van 1914 of 1916. Hij had bovendien nog twee hulpkruisers, die dikwijls in puin lagen.

68764. De **Voorzitter:** Wie was die C.i.C. Bermuda?

A. Sir *Percy Kennedy*. Later is hij Deputy 1st Sealord geworden.

68765. De **Voorzitter:** De „van Kinsbergen" is dus op Engels verzoek naar Curaçao gegaan?

A. Ja. De Gouverneurs van Suriname en Curaçao hebben er ook achterheen gezeten. Ze moesten daar een schip hebben als de „van Kinsbergen". Naar mijn gevoel was het op dat moment wat overdreven. Er moest daar inderdaad iets aanwezig zijn, want er was wel een kans, dat een Duitse raider daar in de Caraïbische Zee zou komen en eens rustig op de raffinaderijen van Curaçao zou gaan schieten. Amerika, met zijn uitgebreide vliegtuigverkenning in de Caribbean, was nog niet in de oorlog. Er was geen enkele betrouwbare snellopende kruiser. Nochtans zou, wanneer dat schip daar plotseling zou verschijnen en zich weer terugtrekken, er minstens een vloot van 100 schepen nodig zijn, of een goede vliegverkenning, om een redelijke kans te hebben, dat de raider dan nog kon worden teruggevonden.

68766. De **Voorzitter:** Onder wiens bevel stond u?

A. Onder bevel van de admiraal Bermudas. Ik kwam daar ongeveer half September aan. Ik heb mij toen gemeld. Op verzoek van onze admiraal werd ik naar Suriname gestuurd en daarna naar Curaçao, waar mijn schip een klein onderhoud moest ondergaan om volgens opdracht te gaan patrouilleren in de Atlantische Oceaan, te zamen met Britse hulpkruiser. Wanneer men naar de oceaan wordt gestuurd en men krijgt een vierkant, waarvan men nog niet een tiende kan bewerken, schat ik die kans niet groter dan 1%. Wanneer men dat vierkant op de kaart van de oceaan bekijkt, is dat nog maar een heel, heel klein plekje, waar men moet gaan kruisen en waar men misschien nooit een Duitse raider kan tegenkomen. [1])

68767. De **Voorzitter:** Kwam u onder ander bevel toen Amerika in oorlog kwam?

A. Ik kwam toen onmiddellijk onder Amerikaans bevel. Admiraal Hoover stond toen boven mij. Hij zat toen al op San Juan.

68768. De **Voorzitter:** Had u ook iets te maken met de Gouverneurs van Suriname en Curaçao?

A. Neen, die hadden helemaal geen bevelsbevoegdheid over Hr. Ms. „van Kinsbergen".

68769. De **Voorzitter:** Operationeel stond u dus onder die Amerikaanse functionaris en administratief onder de Minister van Oorlog?

A. Ja.

68770. De heer **Fens:** Wanneer u met uw schip Curaçao binnenkwam, had de Gouverneur toch eigenlijk het recht om te zeggen, dat het zijn schip was? Hij was toch opperbevelhebber der Land- en Zeemacht?

A. Neen. Voor zover mij is medegedeeld, heeft hij die functie vrijwillig neergelegd. Hij had wel iets te zeggen over de locale land- en zeemacht.

68771. De heer **Fens:** Als u daar onder Nederlandse vlag binnenkwam, was u in zijn gebied. Had hij dan helemaal geen zeggenschap over u?

A. Neen. Voorbeeld: Van mijn collega, *van Asbeck*, die daar *van den Donker* heeft afgelost, kreeg ik op een gegeven moment het „verzoek" om de Gouverneur mede te nemen naar Porto Rico, waar hij een vliegtuig zou krijgen naar Sint Maarten. Er is ook sprake van geweest, dat ik, toen de Caraïbische Zee nog betrekkelijk veilig was, een rondreis zou maken met de Gouverneur langs de Eilanden Boven de Wind. Ik vond het toen onverantwoordelijk om het enige Nederlandse oorlogsschip daaraan bloot te stellen, omdat er geen enkele beschermde baai of plekje in de buurt was. We hadden dan in open zee moeten stilliggen. En het ging dan ook niet door.

68772. De **Voorzitter:** Uw opdrachten kreeg u dus van de Amerikaanse bevelhebber?

A. Ja. Toen de onderzeeboten plotseling een aanval deden op Curaçao en Aruba heeft hij alle Amerikaanse eenheden onder mijn bevel geplaatst, omdat ik oudste was, onder de titel van Senior Officer

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* De bedoeling was uit te doen komen, dat dit weer een zo zuinig „doelbewust" gebruik van vlooteenheden was!

Afloat. Later is er een Amerikaanse admiraal gekomen, die de operaties vanuit Curaçao leidde. Ik kwam toen onder hem te staan. Ik bleef echter Senior Officer Afloat.

68773. De **Voorzitter:** Hoe groot was de vloot toen?

A. Qua eenheden was het een niet onaardig aantal. Het waren kleine patrouillebootjes. De grootste er bij waren type „Queen Wilhelmina". Ik heb ook een paar grote Amerikaanse jagers gehad, die op doortocht waren en die mij vijf dagen hebben geassisteerd.

68774. De **Voorzitter:** Zijn er in die tijd bijzondere krijgsverrichtingen verricht?

A. We hebben steeds gezocht en gezocht en gehoopt. We zijn met konvooien meegeweest. Ik heb een paar keer geluk gehad, dat een Duitse onderzeeboot — het is beslist dezelfde commandant geweest, die de eerste aanval heeft gedaan op Curaçao en die plaatselijk blijkbaar erg goed bekend was — vóór de haven van Curaçao aankwam, nadat hij het konvooi van Trinidad naar Curaçao al twee schepen verlies had bezorgd. Dat konvooi moest langs de haven van Curaçao en mij werd opgedragen, dat konvooi met spoed te assisteren. Mijn schip was echter gedeeltelijk in reparatie. Pas gemonteerde asdic nog buiten dienst. Ik vroeg toen aan de konvooicommandant (op een Amerikaans schip van dezelfde grootte), wat ik zou doen. Hij zei mij tien mijl voor hem uit te varen en daar te patrouilleren op onderzeeboten. Dat was weer iemand, die van oorlogvoering op onderzeeboten helemaal niets begreep. Ik ging daar dus voor gek voor dat konvooi uit varen. Nauwelijks was ik vijf mijl van hem weg of hij werd getorpedeerd. Hij heeft toen nog juist de wal van Curaçao kunnen halen en ik heb een paar drenkelingen van hem uit het water gehaald. Het enige, dat ik kon doen, was die onderzeeboot onder water te houden ter plaatse. Ik kreeg kleine scheepjes bijgestuurd, die ik op verschillende plaatsen in de zee heb gestuurd, zodat ik het maximum van de zee dekte. De onderzeeboot kon met haar geringe vaart niet boven water komen. Dat konvooi is intussen aan de horizon verdwenen. In de nacht heb ik mij er nog bijgevoegd, doch werd de volgende morgen teruggeroepen. Het is inderdaad niet meer aangevallen. Dit is mijn enig contact van nabij met een onderzeeboot geweest. Een andere keer, waarbij ik met een konvooi naar een bepaald punt kwam — bedoeld wordt te zeggen: men hield daarvoor steeds dezelfde plaats aan; ze lieten daar altijd, heel onhandig, het konvooi draaien —, was nabij Aruba. Ik had er al verschillende keren bij de admiraal op Curaçao op gewezen, dat dit punt moest worden gewijzigd, daar het natuurlijk bij de Duitsers zou doorlekken. Op een goede dag posteerden ze daar blijkbaar een onderzeeboot. Ik kwam toen van het noorden af met mijn konvooi. Ik had toevallig een halve dag over. We waren eigenlijk verlaat en ik mocht niet eerder dan de volgende ochtend bij Curaçao komen. In verband met trage schepen kon ik niet een dag eerder, zoals de bedoeling was, aankomen. Ik had een sein gestuurd, dat ik dus de volgende dag zou komen. Twaalf uur zou ik doorbrengen met een slag om de oost en daarna om de zuid. Dat hield in, dat ik dat punt ongeveer 50 mijl vermeed. Dezelfde nacht krijgt de admiraal in Curaçao plotseling bericht, dat er een vliegtuig met radar was geweest, dat iets had gepeild, dat niet anders dan een onderzeeboot kon zijn, juist op de plaats, waar wij op dat tijdstip zouden hebben moeten zijn volgens de gewone route. De wachtdoende officier op de Staf zat verschrikkelijk in z'n rikketik en meende, dat het konvooi er aan zou gaan. De admiraal draaide zich echter maar weer rustig om, omdat hij juist van mij bericht had gehad, dat ik dat punt ruim zou vermijden. Door zuiver geluk zijn we er toen uitgedraaid. Daardoor heb ik eigenlijk nooit contact gehad met de vijand. Overigens waren de middelen, die wij hadden, zoals de soort asdic, aantal dieptebommen en de soort van aanvalsmethode, (zoals anderzijds geen ander in de Caribbean het op dat moment had, als de „van Kinsbergen"), naar mijn mening toch dik en dik onvoldoende om een onderzeeboot niet een behoorlijk percentage kans op ontsnapping te laten. Dit kon pas efficient worden, wanneer men getrainde groeperingen had, 4 of 5 bij elkaar, die zó op elkaar waren ingesteld, dat men zonder seinen en zonder praten en alleen door begrip wist wat de een moest doen en de ander laten. Daarvan was bij de te Curaçao ingedeelde Amerikaanse officieren voor die kleine bootjes indertijd geen sprake. Het waren allemaal schoolmeesters en dergelijken, die van Midden Amerika waren gegrepen en een cursus van 6 à 8 weken hadden gehad en op een bootje waren geplaatst. Ze waren zeer enthousiast en deden hun best spoedig „au fait" te raken voor hun, overigens eenvoudige, taak. [1]).

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Mede mag hieruit niets gelezen worden ten nadele van de normaal getrainde Amerikaanse marine-officieren.

68775. De **Voorzitter:** Wie was uw opvolger?

A. Na mij is de heer *Willinge* er een korte tijd geweest, die echter onmiddellijk daarna naar de Oost werd gestuurd. Daarna kwam de heer *Gauw*.

68776. De **Voorzitter:** Waarom had die overplaatsing plaats?

A. Het was langzamerhand de beurt voor een ander geworden om te varen. Er waren niet zoveel schepen. Men wilde mij toen op het Departement terug hebben voor de voorbereidingen voor Nederland.

68777. De **Voorzitter:** Wat heeft u aan die voorbereiding gedaan?

A. Ik werd belast met het voorbereiden van de marinebasis in Rotterdam. Eerst zou het Waalhaven worden.

68778. De **Voorzitter:** Was dat in het kader van de havendistricten?

A. Neen. De admiraal had in zijn hoofd, dat de marine meer in het hart van het land moest leven en meer de belangstelling moest hebben van het Nederlandse volk dan mogelijk was in Nieuwediep. Nieuwediep kon echter nooit helemaal worden prijsgegeven, er waren daar nog bepaalde inrichtingen nodig. Het begrip oorlogshaven is totaal gewijzigd. Een veilige oorlogshaven, waar men bij wijze van spreken voor de deur kan gaan oefenen met een moderne vloot, bestaat in Nederland toch niet. Bij een eventuele aanval uit het westen zou deze ook niet te verdedigen zijn. Rotterdam was dus eigenlijk even goed, wat geografische ligging betreft, als Nieuwediep. De Waterweg blijft altijd moeilijk. We moesten ons echter ook niet voorstellen, dat, zoals in 1940, de vijand gelegenheid krijgt met een hoop vliegtuigen ongestraft boven Nederland te komen om daar een stel magnetische mijnen neer te leggen. De bedoeling was, dat er een marinebasis kwam, een materiële verzamelplaats met een goede concentratie voor personeel, waardoor het marineverkeer in de buurt van Rotterdam wat levendiger zou worden.

68779. De **Voorzitter:** Welke voorbereidingen heeft u daarvoor getroffen?

A. Van Waalhaven zijn we overgestapt op de haven in Vlaardingen naast Wilton Feijenoord (Vulcaanhaven). Er zijn plannen gemaakt om deze haven tot ontwikkeling te brengen. In November kregen we echter bericht, dat de Duitsers alle kranen, die daar stonden, in het water hadden laten springen, zo mede de kademuren. De aantrekkelijkheid was toen eigenlijk van die haven af. Er waren zulke schatten nodig om dit weer in orde te brengen. Ik zag al, toen ik daar aan het werk was, dat er eigenlijk niet veel van terecht zou komen. Er waren zoveel stemmen tegen uitbreiding van de marine. Voor mijn eigen gevoel vond ik het vrij onbelangrijk, deze gehele marine-invasie van Rotterdam en het in handen nemen van de Militair-Gezagsfuncties. Het was op zekere hoogte wel een goed idee, maar voor mijn gevoel was Indië veel belangrijker. Tot de laatste dag, dat ik in Londen was, heb ik daarop gehamerd. We moesten m.i. voorbereidingen treffen om Nederland in Indië te laten vechten. We hadden toen wèl het idee, dat het in Indië nog een jaar langer zou hebben geduurd. We meenden ook, dat Duitsland, wanneer stad na stad zou vallen onder de bombardementen, weleens verstand zou krijgen.

68780. De **Voorzitter:** Had u in deze periode ook meningsverschillen met de Chef Staf?

A. Ik liet het niet zo erg hoog komen, maar ik voelde wel, dat hij niet aan mijn kant stond.

68781. De **Voorzitter:** Van wie had u die opdracht dan?

A. Van admiraal *Furstner*. Ik had bijna altijd rechtstreeks contact met de admiraal zelf. Meestal onderschreef de admiraal mijn plannen, maar na enige tijd kwam hij daarop terug; er waren dan bezwaren gerezen, waarvan ik wel wist van welke kant ze waren geïnspireerd.

68782. De **Voorzitter:** Hadden deze bezwaren zakelijke ondergrond?

A. Daaraan twijfelde ik juist. Men kon er moeilijk het fijne van te weten komen. Er werd praktisch nooit rechtstreeks over gesproken. Ik ben met verschillende kwesties naar de heer *Termijtelen* gegaan, omdat ik ze eerst met hem wilde bespreken, voordat ik naar de admiraal ging. Hij wilde er dan niet mee te maken hebben, het was zijn zaak niet. Hij had het druk genoeg. Later sprak admiraal *Furstner* daarover toch met hem, thuis; ze hebben langdurig samengewoond. Mijn plannen grepen volgens de heer *Termijtelen* altijd te vèr.

68783. De **Voorzitter:** Is u tot einde 1944 in die functie gebleven?

A. Ik werd toen belast met de regeling van het loodswezen en van de scheepvaart op de Schelde.

68784. De **Voorzitter:** Heeft u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te vernemen?

A. Wat mij zelf betreft, is dit onderwerp wel voldoende behandeld. Misschien is het wel interessant voor u kennis te nemen van de gedachtengang, die ik heb gehad en die mij voortdurend heeft beinvloed. Ik heb wel een lezing bij me, die ik wil overleggen. Ik was in Amerika geweest en had daar gezien, wat de Amerikanen konden bereiken met hun opleidingsmethodes, die veel beter gesystematiseerd zijn dan wij ooit hebben gehad en zelfs ook beter dan de Engelsen hebben gehad. Ik ben van het standpunt uitgegaan, dat wat de Amerikanen kunnen bereiken met hun zeker minder onderlegde jongens dan het gemiddelde van Nederland, wij in Nederland toch zeker in dezelfde tijd kunnen bereiken, mits we maar de middelen krijgen. In 1943 was mijn overtuiging, dat wij op dat ogenblik alles van de Amerikanen gedaan konden krijgen, wanneer wij lieten merken, dat wij goed „wilden". De Amerikanen hebben 13 millioen militairen ingezet in de oorlogvoering, waarvan een groot gedeelte (ca. 50 pct.) in Amerika verbleef; en die 13 millioen vertegenwoordigen een tiende van de bevolking. Ik wilde de Amerikanen duidelijk maken, dat Nederland tot dezelfde krachtsinspanning bereid was om met de Amerikanen schouder aan schouder te vechten in de Oost. De Amerikanen konden ons dan gebruiken zoals ze wilden, maar natuurlijk liefst voor Nederlandse belangen. Er zouden dan ongeveer 450 à 500 duizend Nederlanders met de Amerikanen meevechten. Ik heb hiervoor geen gehoor kunnen krijgen, ook niet bij de landmacht. Het getal 450 000 deed hen steil achteroverslaan. Ze hadden het nog nooit gezien. Ik heb toen op de Belgen gewezen, die het in de oorlog hadden gepresteerd om 600 000 man onder de wapenen te brengen. Dit was echter ook niet overtuigend. Men werd lamgeslagen met argumenten als: onze griffies in de gemeenten zijn in de war; ze kunnen de mensen niet oproepen en dergelijke. Daartegenover kon men stellen, dat de Amerikanen helemaal geen griffies hadden en eenvoudig „local committees" instelden, die in eerste aanleg de jongens voor een bepaalde dienst selecteerden. Er werd een kaartsysteem aangelegd met een hollerithmachine. In het overgrote deel van de gevallen was dat ook raak. Dergelijke „committees" werden eenvoudig samengesteld uit bijv.: een dokter, een gepensionneerd hoofdonderwijzer, een juffrouw als secretaresse, enz., enz. Deze mensen hebben allemaal ontzettend ijverig gewerkt voor praktisch niets. Ze hebben de bevolking zover deze voor dienstplicht in aanmerking kwam, naar hun inzicht gesorteerd. Deze sorteringen gingen naar het centrale systeem. Deze centrale systemen haalden er uit wat ze nodig hadden. Deze mensen werden opgeroepen, getest en opgeleid. Vroeger werden, bij de onderzeedienst hier, de mensen gedurende twee à drie jaar opgeleid. De laatste jaren was deze tijd wat bekort. De Amerikanen leidden voor deze dienst echter in zes maanden op. Na die zes maanden gingen ze naar de Japanse kust, en het ging goed. Wij moesten dat toch ook kunnen. Van dat principe ben ik uitgegaan. Wij kennen de onderzeedienst door en door. Zelf heb ik er jaren in gezeten. Ik wist ook wel welke moeilijkheden men te overwinnen had. De Nederlandse Regering echter vroeg de Amerikaanse Regering slechts 5000 mariniers op te leiden. Zij hebben dit gedaan. Het is een grote tegemoetkoming van de Amerikanen geweest, want wat is een aantal van 5000 op de 13 millioen! Daarbij „nam" men de ellende, die men zich op de hals haalt, door een vreemde legermacht op te leiden. Toen dan ook dezelfde vraag voor de tweede 5000 man kwam, en niet méér, zeiden de Amerikanen, dat ze het niet meer deden. Wanneer we echter met 500 000 mensen waren gekomen, hadden ze naar mijn mening gezegd: Graag! Dan was het voor elkaar geweest. We waren, achteraf bezien, misschien slechts in staat geweest om 100 of 200 duizend mensen te leveren, gelet op de tegenslagen bij het verloop van de oorlog en onze uitgehongerde bevolking. De organisatie was dan echter klaar geweest voor het grotere aantal en kon altijd voor minder worden gebruikt. Wij zouden dan reeds in Augustus 1945 een groepering van als mariniers opgeleide soldaten vanuit Zeeland, Noordbrabant en Limburg hebben kunnen opbrengen naar Nederlandsch-Indië van de sterkte van 40 000 á 50 000 man. Ik geloof, dat dan de situatie in de politiek er heel anders zou hebben uitgezien.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. HELLINGMAN.

ALGERA, *voorzitter.*

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 12 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II.

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

LEOPOLD GÉRARD LOUIS VAN DER KUN,
oud 57 jaar, wonende te Voorburg, schout bij nacht b.d.

68785. De **Voorzitter:** Ik meen, dat ik nog enkele vragen over de gezagstroepen zou stellen.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** U hebt er waarschijnlijk wel even over nagedacht?

A. Ik heb heel wat terug kunnen vinden in het archief bij de vice-admiraal *Stöve*. Nu is mij gebleken, dat het iets anders is gegaan dan ik dacht, hoewel in grote trekken het door mij gezegde wel hetzelfde kan blijven.

De **Voorzitter:** Ik wil u gaarne de gelegenheid geven een exposé te geven van wat er is gebeurd.

A. Ik heb — naar ik meen — al gezegd, dat ik in de loop van het jaar 1944 in uitvoerige correspondentie met mijn marine-principaal, de opperbevelhebber der zeestrijdkrachten, met name over de mariniers, ben geweest. In die correspondentie hebben enige algemeenheden gestaan over de mogelijkheden en de tijdsbeperking, die zich eventueel na de bevrijding van Nederland zou voordoen. Zo heb ik o.a. op een gegeven ogenblik ook gewaarschuwd — dat is al eind September 1944 geweest —, dat er mij was gezegd, dat wij bij de werving in Nederland zodanig moesten voortmaken, dat tussen het ogenblik van de bevrijding van Nederland en de capitulatie van Duitsland, onze troepen, die we geworven hadden, afgevoerd moesten zijn, omdat er, nadat Duitsland het had opgegeven, waarschijnlijk geen voldoende gelegenheid meer zou zijn en misschien zelfs helemaal geen gelegenheid om ze af te voeren. Het was een min of meer onderhandse waarschuwing, die ik had gekregen, en die later — naar ik meen — wel is bevestigd door een veel latere beschikking (medio April 1945), die we hebben gekregen van de Combined Chiefs of Staff op ons officiële memorandum van 25 Januari en dat van 15 Maart 1945, toen wij om toelating en vervoer van die gezagstroepen hadden gevraagd. Die kwestie van eind September 1944 heb ik nog eens een keer toegelicht in een wat latere brief van 1 November 1944 en daaruit zijn de belangrijkste punten:

> „De United States Navy zegt in het algemeen met groot gemak „neen" op ook zeer gewone en niet belangrijke verzoeken. Het maakt sterk de indruk, dat ze de zaak in de Pacific geheel alleen willen uitvoeren, bewust als zij zich zijn, dat zij het ook werkelijk kunnen en het lijkt, dat men geen precedenten wil, welke geschapen zouden worden als er aan Nederlandse verlangens gehoor werd gegeven. Een zeer belangrijke factor zal zijn, die van de tijd. Zouden de plannen zodanig laat worden voorgebracht, dat het niet zeer waarschijnlijk is, dat het tot uitvoering komen nog mogelijk is, vóórdat de daadwerkelijke vijandelijkheden zullen zijn opgehouden, dan zal *a.* van Lend Lease vermoedelijk geen sprake meer zijn; *b.* de noodzaak niet worden ingezien en *c.* er geen belangstelling meer voor zijn, gesteld dat die er nog wel ware. Het beschikbaar stellen van vijf geschikte koopvaardijschepen met bemanningen voor afvoer van personeel en materieel is een kwestie op zich zelf, daar wij over deze schepen niet het alleen-beschikkingsrecht hebben, en vooralsnog ook niet gemakkelijk zullen herkrijgen."

Dit schreef ik dus, nog voordat er — wat ons betreft bij de Combined Chiefs of Staff — sprake was van de gezagsbataljons, maar à propos van de mariniers vestigde ik de aandacht op een noodzaak. Het was tevens een algemene waarschuwing, die er op wees, dat er inderdaad in Nederland grote haast moest worden betracht. In de tijd, dat ik waarnam voor generaal *Dijxhoorn* — generaal *Dijxhoorn* was naar Nederland terug — kreeg ik een brief van de B.D.Z. van 15 Januari 1945, waarin hij schreef, dat S.H.A.E.F. een nogal zware eis stelt aan de Nederlandse mankracht. Voorts deelt de B.D.Z. in deze brief mede, dat er in Australië kampen beschikbaar kunnen worden gesteld, voor 15 internal security battalions, mits spoedige aankomst en van welke er tot April aanvankelijk tot verdere bevrijding van Holland slechts 4000 zullen zijn. Verder enig air-personeel. Dan wordt er tevens gevraagd of de Combined Chiefs of Staff, aan de S.H.A.E.F. kunnen opdragen de afvoer van die troepen te bespoedigen. (Dat werd toen ook doorgegeven aan S.H.A.E.F., waarop prompt de vraag werd gesteld, hoeveel man het zouden zijn. Het bleek na enig heen- en weergeschrijf, dat in half Februari 1500 man beschikbaar zouden zijn.)

68786. De **Voorzitter:** Civil Affairs inbegrepen?

A. Hier was nog geen sprake van Civil Affairs, hier is alleen sprake van 4000 man en enig air-personeel. Ook wordt niet gesproken over de mariniers. „Security troepen" was toen wat nieuws. Het waren troepen, die voor Indië waren bestemd, en dat was helemaal afgescheiden van het z.g. legerkorps.

68787. De heer **Fens:** Dit waren dus gezagsbataljons?

A. Ja.

68788. De **Voorzitter:** Heeft u van tevoren nooit bericht over die gezagsbataljons gehad?

A. Neen, daar had ik nooit over gehoord.

68789. De heer **Fens:** Ik zou willen vragen, toen u in Washington was, werden de zaken dan nooit door u samen besproken, tussen generaal *Dijxhoorn* en u samen?

A. Als generaal *Dijxhoorn* er was wel. Generaal *Dijxhoorn* was toen naar Europa.

68790. De heer **Fens:** Werden de werkzaamheden er gescheiden gehouden? Behandelde u speciaal de zeemachtzaken?

A. Ik heb natuurlijk de werkzaamheden van mijn voorganger overgenomen, maar de z.g. legerkorpsaangelegenheid is min of meer door generaal *Dijxhoorn* alleen en zelf in Europa in orde gemaakt. Toen mijn voorganger zich daar toentertijd in Washington nog mee bemoeide, is er een bericht uit Londen gekomen, dat dat niet nodig was, aangezien generaal *Dijxhoorn* dat verder alleen zou afhandelen. Er was door hem met de Minister-President in die zin over gesproken, heb ik later gehoord.

68791. De **Voorzitter:** Het is misschien wel goed om even vast te stellen, dat u enige ogenblikken geleden hebt verklaard, dat u van tevoren nooit van die gezagsbataljons had gehoord, en daarop wijst een brief, die u 18 Januari 1945 hebt geschreven. Deze brief is gericht aan de Minister-President, de Minister van Koloniën, de heer *van Mook*. Er staat o.a. ook dit zinsdeel in:

> „Evenwel herhaal nogmaals, dat de Combined Chiefs of Staff nooit zijn gekend wat betreft oprichting security-bataljons."

A. Die brief heb ik hier ook (in uittreksel namelijk).

De **Voorzitter:** Kunt u daar misschien nog mededelingen over doen?

A. Ik heb er de aandacht op gevestigd — ik deed dit bij de Minister voor Algemene Oorlogvoering en de Minister van Koloniën de heer *van Mook* —, dat de security-bataljons voor het K.N.I.L. geen Combined Chiefs of Staff's, maar uitsluitend British Chiefs of Staff's babies zijn (dat is de uitdrukking, die voor mij is gebezigd). Alles, wat men er bij de Combined Chiefs of Staff te Washington van wist, was wat indertijd mondeling door de heer *van Mook* is medegedeeld. Daar moeten nog stukken van zijn bij het secretariaat.

> „Alle manpower in Europa heeft S.H.A.E.F. dringend nodig", zo gaat de brief verder: „voor opleidingen is op het ogenblik geen belangstelling en het is ook ongewenst. Alles is ondergeschikt aan de oorlogvoering in Europa. Ik adviseer deze zaak op te nemen met Londen. Als S.H.A.E.F. geen bezwaar heeft, is er ook hier geen bezwaar tegen wegzenden van recruten uit Nederland, mits de opleiding en het kleden er van door de Britten gebeurt, maar de Combined Chiefs of Staff zijn in deze security-bataljons nooit gekend."

Daar komt de brief op neer.

68792. De **Voorzitter:** Weet u ook hoe deze zaak in Australië heeft gelegen?

A. Ja, dat weet ik, omdat general *Lavarack*, de Australische vertegenwoordiger van de Combined Chiefs of Staff, een goede bekende van mij al uit Indië was. Tijdens de oorlog daar, was hij één van de bevelhebbers. Hem heb ik er ook enige keren over gesproken, eveneens om de zaak warm te houden, want het bleek, dat de Australiërs haast hadden om die kampen vrij te krijgen. Er zaten vrij veel troepen van hen vast en die wilden zij vrijmaken, omdat er sprake van was, dat er een actie naar het noorden zou worden uitgevoerd; uiteindelijk is dat Tarakan geworden. Tevens heb ik gesproken met de mensen, waarmede ik geregeld in contact kwam, o.a. de rechterhanden van general *Marshall* en admiral *King* en de chef van de staf van het Britse hoofd van de Britse missie, general *MacReady*. Zij hebben mij allemaal medegedeeld, dat ten aanzien van de 15 gezagsbataljons de moeilijkheden verreweg het grootst zouden zijn. Groter dan voor de mariniers, vanwege het tekort aan scheepsruimte in de Pacific. Als de B.D.Z. ze los zou kunnen krijgen, zou er geen bezwaar zijn om 7000 mariniers hierheen te laten gaan, maar voor het verder vervoer naar Australië was weinig of geen kans, zelfs niet tot midden Maart. Dit bericht is van 31 Januari 1945. Ze rekenden er op, dat het minstens drie of vier maanden zou duren, voordat daar voldoende ruimte voor zou komen. Toen heb ik mijn principalen geadviseerd om het vervoer naar Australië van die gezagsbataljons rechtstreeks te doen vanuit het United Kingdom door de Indische Oceaan. Ik heb hun medegedeeld, dat de Combined Chiefs of Staff aan S.H.A.E.F. op dit gebied geen opdrachten gaven, voor zover het betreft besteden van de Nederlandse mankracht en dat zodra S.H.A.E.F. het sein gaf, de C.C.S. zou medewerken. De Combined Chiefs of Staff bleken ook niet bekend met de prioriteit van de mariniers. Dit geld niet voor admiral *Edwards* (no. 2 onder admiral *King*), die heel goed wist, dat de Amerikaanse marine dáár de opleiding van onze mariniers op zich had genomen. Zij hebben ook altijd voldoende belangstelling getoond en hebben er ook het nodige aan gedaan.

68793. De **Voorzitter:** Hebt u ook een indruk ten gevolge waarvan de Combined Chiefs of Staff niet op de hoogte waren met de mariniersbrigade?

A. Ze waren er wel van de zaak op de hoogte, maar alles, wat deze brigade aanging, was overgedragen aan de Amerikanen, dus aan de Joint Chiefs of Staff. Deze waren er dan ook steeds en volledig van op de hoogte en zij hebben ook altijd medegewerkt.

68794. De **Voorzitter:** Was het op zich zelf onjuist, dat de Combined Chiefs of Staff er niet voldoende van op de hoogte waren of was het voldoende, dat de Joint Chiefs of Staff het wisten?

A. Meer dan voldoende; het was opgedragen aan de J. C's. S.; het was een werkverdeling. Zij hadden dit aan de Joint Chiefs of Staff overgelaten.

68795. De **Voorzitter:** De beslissing over de shipping heeft toch altijd bij de Combined Chiefs of Staff berust?

A. Ja.

68796. De **Voorzitter:** Men moest daarvoor toch altijd weer bij de Combined Chiefs of Staff aankloppen?

A. Ja. Het was eigenlijk zo bij de Shipping, er waren twee pools en die werden in grote lijnen centraal vanuit Washington beheerd, maar binnen die grote lijnen hadden dan Londen en San Francisco enige zeggenschap over die schepen, die in de verschillende pools zaten. Het was de Pacificpool en Atlantic- en Indian Oceanpool.

68797. De **Voorzitter:** Konden de Joint Chiefs of Staff zelfstandig beslissen over de shipping voor de mariniersbrigade?

A. Ja, dat konden ze, omdat, indien ze zouden vervoeren, het dan als hun eigen troepen zou gaan en via de Pacific.

68798. De **Voorzitter:** Dus daarvoor hadden ze niet de nadere toestemming van de Combined Chiefs of Staff nodig?

A. Neen. Als ik het goed heb begrepen, stonden onze mariniers op een andere basis. Die mariniers zouden overal ingezet kunnen worden, waar de Combined Chiefs of Staff, eventueel de Joint Chiefs of Staff, het nodig vonden, eventueel tegelijk met en evenals de Amerikaanse mariniers. Vandaar dat de opleiding ook helemaal identiek was aan de Amerikaanse, precies dezelfde uitrusting, betaling, enz. Zij waren als de Amerikaanse mariniers. Dat was de opzet.
Dan heb ik een brief van 17 Januari 1945 gelezen en vraagt S.H.A.E.F. zelf aan de Combined Chiefs of Staff, wie of de beschikking over de Nederlandse manpower zal hebben, daar de Nederlandse Regering om 51 000 man heeft gevraagd voor diensten, die (volgens S.H.A.E.F.) niet dadelijk met het voortzetten van de oorlog verband houden.

68799. De **Voorzitter:** In Europa?

A. Ja. S.H.A.E.F. vroeg de beslissing aan Combined Chiefs of Staff, wie de prioriteit over de Nederlandse manpower had. De 24ste Januari beslisten de Amerikanen en was aan S.H.A.E.F. geschreven, dat in principe S.H.A.E.F. die had en dat zij de prioriteit uitmaakte.

68800. De **Voorzitter:** Welke instantie was dat?

A. Dat was, wat mij betreft, de Commander in Chief van the United States Navy. Met die instantie heb ik er over gesproken, de correspondentie heb ik niet gezien, die ging buiten ons om. Het werd alleen verteld. Ik heb er ook eigenlijk uit Nederland niets van gehoord, totdat we in Maart het eerste officiële verzoek van Minister *Gerbrandy* binnenkregen.
Om terug te komen op het punt van daarnet, er was mij dus medegedeeld, dat de Combined Chiefs of Staff en de Joint Chiefs of Staff geen stappen zouden doen wat de prioriteit betrof. Ten aanzien van de mariniers werden 7000 man toegezegd, maar zelfs die konden alleen losgelaten worden, wanneer S.H.A.E.F. daarmee begon.

68801. De **Voorzitter:** Dus dat betekent, dat zij volledige bevoegdheid gaven of lieten aan S.H.A.E.F. om uit te maken, wat in Europa moest blijven en wat naar het Verre Oosten zou gaan?

A. Ja. Toen heb ik — ik zeg „ik", omdat ik alleen was — 15 Maart een telegram van Minister *Gerbrandy* gekregen, waarin werd medegedeeld, dat op 24 April de Nederlanders verzocht hadden een aantal transitkampen in Engeland ter beschikking te krijgen en vervoer naar Australië van 3926 man gezagsbataljons voor Indië, 1000 man luchttroepen voor Indië en 600 man Civil Affairs, ook voor Indië, in totaal dus 5600 man. De groepering is iets anders dan in het bericht, dat ik eerst van de B.D.Z. had gekregen, maar het totaal raakt elkaar toch vrij aardig.

68802. De **Voorzitter:** Dat was dan blijkbaar met toestemming van S.H.A.E.F.?

A. Er staat ook bij, dat S.H.A.E.F. er mede akkoord ging. Er zouden maandelijks 1400 man op transport gaan. Het eerste te beginnen 15 Maart. Toen kregen de Combined Chiefs of Staff die zaak in handen door dit telegram, omdat er bij staat:

> „Understand that as a result of action taken by your Naval representative in Washington (dat was ik) the question of sending these to Australia is now being examined by the Combined Chiefs of Staff. As soon as the Combined Chiefs of Staff have authorized the move, details can be settled."

We hadden verzocht om die stappen zo spoedig mogelijk te nemen, daar was ik al mee bezig sinds 15 Januari. De Combined Chiefs of Staff hadden toen dus twee verzoeken van mij, één namens de B.D.Z., van Januari 1943, en één namens de Minister voor Algemene Oorlogvoering, van Maart 1945. We krijgen op 16 April antwoord van de Combined Chiefs of Staff. S.H.A.E.F. zou de prioriteit houden op 20 400 man voor de dienst bij de Allied Expeditionary Force, ten tweede had de Royal Air Force eisen ten aanzien van de Dutch squadrons, die op sterkte te houden en te brengen waren voor de dienst in Zuid-Oost-Azië. Ten derde werd voorbehouden een kleine hoeveelheid kader voor de Nederlandse Expeditionary Force, troepen, die hun opleiding in het United Kingdom kregen.

68803. De **Voorzitter:** Was dat het legerkorps?

A. Ja, de gezagsbataljons waren nog helemaal niet aan de orde.

68804. De **Voorzitter:** Bestond de tweede groep, die u zo net noemde, uit Nederlandse squadrons?

A. Dat waren de Dutch sqadrons in Colombo en in Engeland; de verlangens, die wij ten aanzien van het luchtpersoneel hadden, dus dat waren de 1000 man uit prof. *Gerbrandy's* telegram, mochten niet ten nadele van die Dutch squadrons komen.

68805. De **Voorzitter:** Waren die squadrons in Engeland dan ook bestemd voor het Verre Oosten?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen, maar ik stel mij voor, dat zij die overal zouden gebruiken, waar dat nodig zou blijken. Eén van de vele problemen was: wie naar het Verre Oosten te laten gaan en wie terug te laten komen. De Engelsen begonnen toen al moeite te krijgen met de troepen, die al heel lang te velde waren; er waren mensen bij, die al in zes jaar niet thuis, zelfs niet in Europa terug waren geweest.

68806. De **Voorzitter:** Ik vraag dit, omdat S.H.A.E.F. prioriteit liet gelden voor de Nederlandse squadrons voor de Far East, zoals u al zeide. Daarna merkte u op, dat er zowel in Colombo als in Engeland een squadron was. Daar zou men, combinerende, de conclusie uit moeten trekken, dat ook de squadrons in Engeland hun taak in het Verre Oosten zouden krijgen.

A. Ik weet niet, of het ooit in de bedoeling heeft gelegen, maar het is heel goed denkbaar. Ik weet op het ogenblik ook niet uit mijn hoofd, of er van onze mensen uit Engeland nog naar Oost-Azië zijn gegaan. In dit stadium nog niet, misschien veel later. Misschien heeft het wel degelijk in de bedoeling gelegen om die mensen te gebruiken, zoals zij hun eigen mensen hebben gebruikt. Voor de Nederlandse luchtstrijdkrachten gevraagd personeel mocht het aantal en de sterkte van de Dutch squadrons in Europa niet ongunstig beïnvloeden. Dus dat is nog een andere beperking, behalve die squadrons, waar wij zo juist over spraken. Nu krijgen wij een belangrijk deel. „Shipping troops zal afhankelijk blijven van hogere prioriteiten. Tot tegen het einde van de oorlog zal shipping nog vermoedelijk te bekomen zijn, maar vrachtschepen zijn voorlopig niet beschikbaar. De Britten en Australiërs moeten zorgen voor kleren en de verdere uitrusting en voor de opleiding in de Australische kampen." Dat bericht heb ik toen doorgegeven aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, ook aan de legercommandant in Australië en de Minister van Oorlog, tevens aan de B.D.Z. Het komt er dus op neer, dat de Nederlandse Regering eigenlijk pas sinds deze machtiging en totdat Duitsland het opgaf prioriteit heeft gehad op shipping.

De **Voorzitter:** Dat is nog niet één maand.

A. Ja, en als zij hun schema hadden kunnen volgen, dan hadden zij in die tijd op papier 2 × 1400 man af kunnen voeren.

68807. De **Voorzitter:** Waarom is dat schema niet gevolgd?

A. Daar weet ik niets van. Er is zeer veel heen en weer geschreven, maar ik heb er verder niets meer van gehoord, totdat in September 1944 de heer *van Mook* in Washington kwam, en toen hoorden wij voor het eerst, dat er pas 600 man waren verscheept. Dat was alles. Daar kom ik dadelijk vanzelf nog op terug, als u het goedvindt. Op 25 Mei 1945 is dan de heer *van Mook* in Washington gekomen.

68808. De **Voorzitter:** U zei zo pas September, maar dan is dit een eerder bezoek geweest.

A. In September is het jaar daarvóór geweest. Wij hoorden er verder niets van tot 25 Mei 1945; toen heeft de heer *van Mook* dat memorandum geschreven aan de Combined Chiefs of Staff en aan de verschillende vertegenwoordigende instanties. Het was dan de mening van de heer *van Mook,* nu de zaken zó slecht waren gelopen op militair niveau, zoals hij dat uitdrukte, dat dit thans meer een kwestie van Regeringsbeleid en daardoor Regeringsverantwoordelijkheid was geworden.

68809. De **Voorzitter:** Betekent dat, dat hij de schuld gaf aan het lagere niveau?

A. Dat weet ik niet. Dat heb ik de vorige keer begrepen uit wat de heer *van Mook* hier heeft verklaard, maar dat is toch niet erg gemotiveerd geweest en mij ook nooit gezegd. Ik heb naderhand nog eens een brief aan de ambassadeur geschreven om die hele zaak uiteen te zetten en daar blijkt wel uit, dat wij hebben gedaan wat werd gevraagd en er ook niets meer aan hebben kunnen doen.

68810. De **Voorzitter:** Waarom moest het dan nu niet meer op militair, maar op Regeringsniveau gebeuren?

A. Dat gebeurde meer. Wij heetten Regeringsvertegenwoordigers, maar b.v. Buitenlandse Zaken meende, dat zij een hoger niveau vertegenwoordigden. Ik sprak bij wijze van grapje van een „nader niveau". Ik meen, dat Regeringsvertegenwoordigers Regeringsvertegenwoordigers zijn. Zelfstandig aboucheerden wij alleen nooit met het State-Department. Wij hadden bijna alleen te maken met de militairen, de Combined Chiefs of Staff en de Joint Chiefs of Staff, terwijl alleen de ambassade het State-Department benaderde, behalve dr. *van Mook* dan. Daar maakten wij ook weleens gebruik van als wij dachten, dat de Joint Chiefs of Staff b.v. misschien zou zijn over te halen met enige pressie van het State-Department. We hebben verschillende malen aan de ambassade gevraagd om bepaalde zaken ook eens bij het State-Department te bepraten en dáár belangstelling trachten te wekken.

De heer *van Mook* deelde mij mede, dat er bevredigende aantallen vrijwilligers waren, maar dat er gebrek aan scheepsruimte was, zodanig, dat bij het einde van de vijandelijkheden met Duitsland pas 600 man naar de eigenlijke bestemming waren overgevoerd.

Er zou geen scheepsgelegenheid meer worden gegeven ten behoeve van de opleiding in Australië. Dat laatste wisten wij ook al lang uit de mededeling, die wij van de Combined Chiefs of Staff hadden gekregen en hadden doorgegeven. Dus dat was geen nieuws. Wij leefden in Washington eigenlijk in de veronderstelling, dat de Nederlandse Regering die kwestie van de gezagsbataljons verder in detail met de Britse autoriteiten zou regelen, omdat het geen Amerikaanse aangelegenheid was, behalve dan het ter beschikking stellen van schepen, dat een zaak was voor de Combined Chiefs of Staff. Wij hebben b.v. nooit bericht gekregen, dàt er geen schepen meer werden gegeven.

68811. De **Voorzitter:** Heeft de heer *van Mook* een telegram gekregen, dat er geen scheepsruimte meer beschikbaar was?

A. Hoe dat ten aanzien van hem persoonlijk precies is gegaan, weet ik niet (ik heb reeds verteld, dat de Minister van Koloniën en de legercommandant in Australië het wèl hadden), maar naar wat ik van de correspondentie heb begrepen, heeft de heer *van Mook* dit memorandum eigener beweging en zelf gecomponeerd en pas toen hij die verschillende stappen had gedaan ook nog een afschrift aan de Minister van Koloniën — de heer *Schmutzer* — gestuurd.

68812. De **Voorzitter:** Ik bedoelde het bericht van de Combined Chiefs of Staff, dat er geen scheepsruimte meer beschikbaar was.

A. Dat hebben wij aan alle belanghebbenden gestuurd (B.D.Z., A.O.K., Minister van Koloniën en de legercommandant). Dat was het bericht, waar ik u zojuist van sprak. In de eerste plaats, dat shipping afhankelijk was van hogere prioriteit, een hogere dus dan de onze; ten tweede, dat tot tegen het einde van de oorlog nog wel vervoersmogelijkheden te bekomen zouden zijn, maar geen vrachtschepen. We hebben daar, als gezegd, bericht van gestuurd aan de B.D.Z., aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, de Minister van Koloniën en aan de legercommandant in Australië. Door middel van de legercommandant kan de heer *van Mook* er in Australië van hebben geweten. De heer *van Mook* was inmiddels geen Minister van Koloniën meer, maar Luitenant-Gouverneur-Generaal, als ik het ten minste wel heb. Ik heb er nadrukkelijk nog op gewezen, dat met name de Amerikanen het zonderling zullen vinden om nu plotseling

zuiver militaire noodzaak te gaan bepleiten voor gemilitariseerd civiel personeel, dat bovendien onverwacht even urgent, zo niet urgenter blijkt te zijn als het zuivere militaire personeel. Het standpunt van de militairen — waarmede wij te maken hadden — was, dat ze geen belangstelling hadden voor post-war of voor rehabilitatieplannen. Daar interesseerden ze zich niet voor in oorlogstijd. De heer *van Mook* deelde toen ook mede, dat hij was overvallen door het feit, dat er na de wapenstilstand met Duitsland inderdaad geen scheepsgelegenheid meer werd gegeven. Dat was toch duidelijk gemeld. Bovendien had ik zelf daar, zoals ik daarstraks al voorlas, in het begin mijn principaal de B.D.Z. tegen gewaarschuwd. De troepen, die naar Engeland werden gestuurd, zouden — aldus weer dr. *van Mook* — opstandig worden vanwege de teleurstelling. Er zou zich een geval hebben voorgedaan, dat Nederlandse geworvenen op het punt hadden gestaan om met een Nederlands koopvaardijschip naar Australië te worden overgevoerd. Ze zijn later van de boot afgehaald. Dat verhaal heb ik evenwel nooit bevestigd kunnen krijgen.

68813. De **Voorzitter:** Welke troepen waren dat? Was dat de Expeditionnaire Macht?

A. Wat ik hiervan begreep, zijn het die 600 man geweest, die van Nederland naar Engeland waren gevoerd. In Engeland was er een opleidingsdepot en dat was eigenlijk klaar om ergens te worden ingezet. De heer *van Mook* drong aan, dat Nederland de beschikking moest krijgen over eigen shipping voor haar Regeringstaak, voor zover het bestemming Australië betrof.

68814. De **Voorzitter:** Konden wij niet aan die shipping komen?

A. Neen, daar konden wij niet aan komen. Daar heb ik al iets van verteld. Het is echter niet volledig, als ik er niet bij vertel, dat Minister *de Booy*, de Minister van Scheepvaart, in een later stadium nog heeft geprobeerd tot een regeling te komen, waardoor wij wat meer zeggenschap over de shipping zouden krijgen, door nl. aan de andere leden van de pool aan te bieden het gratis gebruik van onze hospitaalschepen en troepenschepen en dat wij daarvoor op een bepaald aantal aan te wijzen schepen de hand zouden kunnen leggen. Dat heeft verder niets opgeleverd.

68815. De **Voorzitter:** Heeft dat niets opgeleverd?

A. Neen.

68816. De **Voorzitter:** Dat was een heel eigenaardige toestand, dat wij voor onze eigen belangen onze eigen schepen niet konden gebruiken?

A. Dat is heel conservatief uitgedrukt, dat was geen eigenaardige toestand, dat was zelfs een schandelijke toestand. Waarom het zo gelopen is, kan ik u niet zeggen.

68817. De **Voorzitter:** U hebt de vorige keer gezegd, dat het op grond was van een overeenkomst.

A. Ja, zo'n overeenkomst moet billijkheidshalve ook zo worden bekeken, dat, als wij niet met die overeenkomst waren meegegaan en de anderen hadden er werkelijk op gestaan, dat die overeenkomst zo werd, wij dan geen voet aan de grond hadden gehad. Wij hingen over de hele wereld volkomen af van de goodwill van de grote vrienden. Onze schepen hadden ze dan nooit gerepareerd. We hadden moeilijkheden gehad met proviandering, lossen en laden, enz. Dus het is best mogelijk, dat de Regering in een dwangpositie is geweest, dat wil ik niet beoordelen. Het contract, zoals ik dat onder ogen kreeg, was bepaald schadelijk voor onze belangen.

68818. De **Voorzitter:** Weet u ook waarvoor de schepen, die in de pool zaten, in feite wel zijn gebruikt?

A. In die tijd niet, maar ik weet — ik ben zelf nog eens betrokken geweest bij het uitzoeken van een stuk of negen Nederlandse schepen voor het afvoeren van onze eigen troepen —, dat er Nederlandse schepen als troepenschepen voeren. Die schepen zijn bij mijn weten alle gebruikt in verband met de oorlogvoering.

68819. De **Voorzitter:** Ook na de capitulatie van Duitsland?

A. Ja, waarschijnlijk ook voor het afvoeren van troepen uit Duitsland naar Amerika. Ik heb weleens gehoord, dat ook daarvoor van die schepen gebruik is gemaakt.

68820. De **Voorzitter:** Wanneer men weet, waarvoor ze wel zijn gebruikt, dan kan men een vergelijking maken tussen de doeleinden, waarvoor ze wel zijn gebruikt en waarvoor ze niet gebruikt konden worden.

A. Die shippingsgeschiedenis ging buiten ons om, dat werd door Londen geregeld. Er was een soort geallieerde handelsbescherming over de hele wereld, maar de hoofdaanwijzingen daarvoor kwamen toch hetzij uit Washington, hetzij uit Londen.

68821. De heer **Korthals:** Deze hele zaak is misschien moeilijk te beoordelen, omdat wanneer een bepaald schip bijv. zou worden ingezet om bijv. troepen van de Engelsen te gaan terughalen uit het Verre Oosten, ten einde de militairen de gelegenheid te geven te demobiliseren, het dan natuurlijk duidelijk is, waarvoor het schip is gebruikt, wanneer het een Nederlands schip is geweest. Het kan ook best zijn, dat het allemaal is gebeurd door Engelse schepen, maar dat middelerwijl Nederlandse schepen de taak opvatten, die de Engelse schepen dus op dat ogenblik niet konden doen.

A. Ik geloof niet, dat dit laatste het geval is geweest; ik meen, dat zij de schepen werkelijk hebben gebruikt, zoals zij voor de hand kwamen. Ik weet wel, dat wij er rekening mee hebben gehouden — ik ben er zelf mee bezig geweest een afvoerschema te maken —, dat wij drie schepen uit de Pacific-pool en zeven schepen uit de Atlantic-pool uitkozen en dat, als die schepen leeg terugkwamen uit het Oosten, zij onderweg repatriërende geallieerde troepen mee zouden kunnen nemen naar Amerika of naar Engeland. De kwestie van het thuisvaren van de troepen was in vele gevallen er een van demobilisatie, en voorts moesten veel troepen naar huis om op hun verhaal te komen. Er waren Britse troepen, dus Europese, blanke troepen, die al 5 à 6 jaar afwezig waren geweest. Er begonnen zich langzamerhand personeelsmoeilijkheden voor te doen, overeenkomstige moeilijkheden, zoals wij ze ook hadden, omdat ons personeel helemaal niet vervangen kon worden.

Er is nog een schrijven van mij aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, waarin stond, dat de heer *van Mook* bovendien met veel grotere getallen werkte dan wij ooit hebben geweten, dat de bedoeling van de Minister is geweest. Onze wetenschap ging tot dusverre niet verder dan 15 gezagsbataljons en het is nadien geworden een Expeditionary Force van 1 tot 3 divisies. De Civil Affairs van 600 man is geworden 5000 man.

68822. De **Voorzitter:** Hebt u de indruk, dat, wanneer de kwestie van de gezagsbataljons vroeger te berde was gebracht, wij dan meer kans hadden gehad op succes?

A. Ik geloof het niet. Die gezagstroepen vielen onder rehabilitatie en post-war. Daar bestond niet veel belangstelling voor, dat was geen oorlogsinspanning. Daar hebben wij ons als Nederlanders erg aan geërgerd, maar van een zuiver militair standpunt bekeken en van het standpunt van de mensen, die de oorlog met Japan zo gauw en zo goedkoop mogelijk af moesten maken, was het heel begrijpelijk.

68823. De **Voorzitter:** Aan de andere kant kan men misschien zeggen, dat die gezagstroepen de plaats konden innemen van andere troepen, die dan aan de daadwerkelijke oorlogvoering konden deelnemen.

A. Ja, dat hebben wij ook voorgesteld, maar daar werd niet op ingegaan, omdat die gezagstroepen volkomen ongeoefend waren.

68824. De **Voorzitter:** Maar zij zouden toch dienen voor de handhaving van orde en rust en dat maakt andere troepen overbodig.

A. De eerste taak, als wij in Indië waren teruggekomen, zou toch zijn geweest het ontwapenen van de Japanners, het concentreren van de Japanners en het afvoeren. Dat kan men niet doen met volkomen ongeoefende troepen, dat moeten toch enigszins getrainde mensen zijn. Als bovendien die ongeoefende troepen in aanraking waren gekomen met de feitelijkheden, zoals ze in Indië bleken te bestaan, dan zou er niet veel van terecht zijn gekomen.

68825. De **Voorzitter:** Dat wist men toen nog niet?

A. Neen. Maar daar waren geruchten.

Er waren Amerikaanse instanties, die sympathiek tegenover het Nederlands streven stonden. Zij hebben haar medewerking toegezegd. Ik ben in die tijd bezig geweest een afvoerschema te maken. Er was nl. gesuggereerd, dat wij met een concreet plan te voorschijn

zouden komen, maar dat concrete plan hield natuurlijk in, dat wij over schepen uit de pool beschikten, dus dat heeft in de praktijk niet veel opgeleverd.

68826. De **Voorzitter:** Ik heb hier nog een telegram van de heer *van Mook* van 16 Mei 1945. Dat gaat ook over de Nederlandse strijdkrachten en het N.I.C.A.-personeel, voor deelneming aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Hij heeft hierin gezegd — wanneer het gaat over de moeilijkheden, die er zijn in verband met de overtocht —:

> „Dit is te ernstiger nu wij tijdens den geheelen oorlog aanzienlijke transportruimten, niet zonder zware verliezen te lijden, voor de gezamenlijke oorlogvoering beschikbaar hebben gesteld, en nu niet eens een deel hiervan kunnen gebruiken voor onze eigen deelname. Elke deelname is van vitaal belang voor ons. Doen daarom het voorstel om bij hoogste Britsche en Amerikaansche Combined Chiefs of Staff gelijktijdige stappen te ondernemen."

A. Ja, dat is uit het memorandum van de heer *van Mook*, tenminste, ik herken die zin er uit.

68827. De **Voorzitter:** Hieruit blijkt dus wel, van welke enorm grote invloed het is geweest, dat wij zo gehandicapt werden.

A. Die zaak heeft zich dus, naar ik meen, afgespeeld tussen Londen en Australië, waar de heer *van Mook* zat. De kwestie van de gezagsbataljons is eigenlijk helemaal buiten ons om gegaan, behalve het verzoek voor die 13 bataljons, met een aanvankelijke afvoer van rond 4000 man.

68828. De **Voorzitter:** Was de heer *van Mook* toen in Amerika?

A. Ja, de heer *van Mook* was toen in Amerika.
Ik haal hier nog een zin aan uit het memorandum van de heer *van Mook*.

68829. De **Voorzitter:** Ik dacht, dat het een telegram was, maar het kan inderdaad ook een memorandum zijn geweest.

A. Het kan zijn, dat het inmiddels telegrafisch naar de Regering is gegaan, want ik heb sterk de indruk, dat de heer *van Mook* het memorandum zelf heeft opgesteld en het in Amerika heeft gezonden aan de verschillende instanties en het memorandum pas daarna aan de Minister van Koloniën ter beschikking heeft gesteld. De competenties liepen enigszins door elkaar.

68830. De **Voorzitter:** Dit heeft blijkbaar ook niets opgeleverd?

A. Dat weet ik niet. Bovendien is de zaak in Indië toen heel anders gaan verlopen dan men aanvankelijk had gehoopt.

68831. De heer **Korthals:** Hoe moet ik die woorden uitleggen: „Het is in Indië anders gelopen, dan wij aanvankelijk hadden gehoopt"? Kunt u daar misschien enige tekst en uitleg aan toevoegen?

A. Ik heb naderhand gehoord, dat, toen Nederlandse troepen klaar waren om Indië binnen te gaan, zij zijn teruggestuurd. Door wie weet ik niet. Ik weet ook niet, hoe het daar precies is gegaan. Wij werden niet zo erg goed op de hoogte gehouden, wij moesten veel opvangen en gaan informeren. Het was dan nog de vraag, of we antwoord kregen.

68832. De **Voorzitter:** Is dat een verzuim van de Nederlandse Regering, het niet voldoende op de hoogte houden?

A. Er heeft heel wat correspondentie bestaan, waarvan het beter voor ons zou zijn geweest daarover te zijn ingelicht.

68833. De **Voorzitter:** Was die correspondentie gericht aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering?

A. Ja. Het dateert nog van vóór mijn tijd. Generaal *Dijxhoorn* en ik hebben er nog op aangedrongen, dat wij goed zouden worden ingelicht. We hebben er een organisatie voor opgezet.

68834. De **Voorzitter:** Dit dateert toch allemaal van de herfst van 1945?

A. Bedoelt u de kwestie in Indië?

De **Voorzitter:** Ja. Daarover bent u dus ook nooit voldoende ingelicht?

A. Ik ben er nooit officieel over ingelicht. We stonden o.a. wel in contact met de Nefis, dus door Nefis hoorden wij weleens, wat die meende, dat er gaande was, maar met een zekere vertraging.

68835. De **Voorzitter:** Had de Regering u hierover wel behoren in te lichten?

A. Het zou in een heleboel opzichten makkelijker zijn geweest, want nu ontstond de figuur, dat de buitenlanders over de Nederlandse aangelegenheden eerder en dikwijls beter ingelicht waren dan wij.

68836. De **Voorzitter:** Heeft het u ook geschaad in uw werkzaamheden?

A. Ik heb weleens de indruk gehad, dat dat wel enigszins vreemd gevonden werd.

68837. De **Voorzitter:** Werd uw positie bij de Combined Chiefs of Staff daardoor min of meer ondermijnd?

A. Ja, maar de Nederlandse Regering was wel erg gehandicapt. Er waren geen ambtenaren, er moest te veel zelf worden gedaan.

68838. De **Voorzitter:** Ja, maar ik heb nu het oog op de latere periode, waarover u zelf sprak.

A. Dus in de herfst van 1945. Toen hadden wij ongetwijfeld beter ingelicht kunnen zijn. Ik heb ook nooit precies geweten, hoe de Minister voor Algemene Oorlogvoering — dat was dus onze officiële principaal — was ingericht voor die berichtgeving. Ik heb nooit anders geweten dan dat hij niets meer had dan 1 militair van de landmacht en 1 militair van de marine, beiden officieren. Zij moesten het werk doen.

68839. De **Voorzitter:** Over welke periode spreekt u nu?

A. De hele periode, waarmede ik te maken heb gehad.

68840. De heer **Korthals:** Er bestond dus niet iets, zoals men dat zich normaal zou kunnen denken; dat van het centrale punt van het Ministerie uit aan de vertegenwoordigers in het buitenland regelmatig berichten werden gestuurd, om die vertegenwoordigers begrip bij te brengen van de houding van de Regering en de positie, die zij had ingenomen, en van datgene, wat — laat ik zeggen — de Regering overkwam.

A. Neen, zo was de regel niet. Wij kregen ook weleens inlichtingen van de ambassade. Naar mijn indruk was de ambassade ook niet altijd even goed ingelicht.

68841. De heer **Fens:** Heeft u de indruk gekregen, dat door het niet geven van inlichtingen er aangelegenheden zijn behandeld of nagelaten, die bepaald schadelijk hadden kunnen zijn?

A. Er is één geval geweest, dat zich heeft afgespeeld net toen ik aan het overnemen was van mijn voorganger. Dat ging over een onderzeeboot in Australië. Het was een heel oude onderzeeboot, die op zijn laatste benen liep, en het was van zeer groot Nederlands belang, dat die zeer goed geoefende bemanning een nieuwe boot kreeg. Admiraal *Helfrich* heeft daarvoor zijn best gedaan in Australië en hij kreeg van de plaatselijke Amerikaanse commandant toestemming, de mensen naar Engeland te sturen. Hij heeft er verder met niemand — ook niet met zijn chef, de B.D.Z. — over gesproken en heeft ze eenvoudig weggestuurd. In Amerika was mijn voorganger, de heer *Stöve* — ik werkte er inmiddels ook al —, in opdracht van de B.D.Z. bezig om gedaan te krijgen, dat die K 12 alsnog in Australië zou worden gerepareerd en in gebruik zou blijven. Admiral *King* had nl. medegedeeld, dat die K 12 onmogelijk gemist kon worden voor oefeningen, maar zijn Amerikaanse admiraal in Australië had gezegd: „Stuur die mensen maar naar Engeland."
Bij een behoorlijke kanalisatie van de bevelsverhoudingen had m.i. de bevelhebber van de zeestrijdkrachten toch degene moeten zijn, die beslist voor wat het Nederlandse gedeelte betrof en admiraal *King* voor wat het Amerikaanse gedeelte betrof, maar niet twee veel lagere locale mensen.

68842. De heer **Korthals:** In welke tijd speelde dit?

A. Dat is geweest kort voordat mijn voorganger wegging. Dat is in begin 1944 geweest.

68843. De heer **Korthals:** Was dat een kwestie, die werd overgebriefd als zijnde een voorbeeld van de weinig bevredigende gang van zaken op deze punten?

A. Neen, ik heb het gevolgd, want ik was er bij. Ik heb er mij mede aan geërgerd. Mijn voorganger heeft bij die gelegenheid ook geschreven aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, dat de positie van de Nederlandse vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff op deze wijze onmogelijk werd en het gezag van de B.D.Z. bij de Combined Chiefs of Staff diep was geschokt.

68844. De heer **Korthals:** Is daar nog enige reactie op gekomen?

A. Bij mijn weten niet. Het was toen gebeurd en het slot van de geschiedenis is geweest, dat admiral *King* heeft bewilligd, dat de bemanning van de K 12 weg mocht en een nieuwe boot in Engeland heeft gekregen.

68845. De heer **Korthals:** U had echter wèl de indruk, dat het ook bij de Amerikanen een vrij slechte indruk maakte, dat er van diverse instanties op verschillende wijzen aan het vraagstuk werd getrokken?

A. Ja, en dat is bij behoorlijk gekanaliseerde verhoudingen niet mogelijk.

68846. De **Voorzitter:** Hebben wij nu in het algemeen behandeld, wat u als vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff hebt gedaan? Of zijn er nog meer onderwerpen?

A. Er was over de petroleum nog het een en ander, dat ik recht moest zetten. Ik ben gaan zoeken in het archief bij admiraal *Stöve* en daar ben ik correspondentie tegengekomen en waarvan het belangrijkste m.i. was een brief van 26 Juli 1944. Daarin schrijven de Joint Chiefs of Staff (dus de Amerikaanse stafchefs), dat zij de plannen over de olierehabilitatie hebben herbezien, met name voor wat betreft stockpiling van materiaal en het opleiden van Amerikaans personeel voor die rehabilitatie. Nu het echter waarschijnlijk was, dat pas veel later tactisch mogelijk zal zijn dan aanvankelijk werd gedacht, dat met die rehabilitatie in de South West Pacific Area begonnen zou worden, kwamen ze er toe om de toewijzing van de beschikbare middelen te stoppen en toe te wijzen aan de United States Navy en Army. Daar zou nog op worden teruggekomen, zodra de omstandigheden veranderden.

68847. De **Voorzitter:** Van wanneer is die brief?

A. Dat is een brief geweest van 26 Juli 1944. Voor zover ik na heb kunnen gaan, is die brief uit de lucht komen vallen. Er was onzerzijds geen aanleiding voor. Toen zijn die omstandigheden inderdaad veranderd in Mei 1945. Ik kreeg bericht, dat er een actie tegen Tarakan zou worden ondernomen. Ik ben naar de Joint Chiefs of Staff gegaan met een memorandum, verwijzende naar die toezegging: „kan op teruggekomen worden, zodra de omstandigheden veranderen", en vroeg of in verband met die ontworpen actie tegen Noord-Borneo het nog steeds de bedoeling was om de rehabilitatie van de oliebronnen als een militair project op te vatten. Wanneer dat niet het geval zou zijn, zouden wij toch graag in de gelegenheid worden gesteld om de particuliere maatschappijen uit te rusten en gelegenheid te geven om met dit werk te beginnen. Daar vroegen wij een spoedig antwoord op. We hadden er niet veel hoop op, maar tot onze blijde verbazing zijn de Joint Chiefs of Staff er op ingegaan en zij hebben toen geschreven, dat zij begrepen, dat de eigenaars voor eigen rekening zo spoedig mogelijk wilden rehabiliteren, met de nadruk op zo spoedig mogelijk. Dat ook vermoedelijk met het oog op de gemakkelijk te verkrijgen olie in Tarakan en Seria (Brits Borneo). De Joint Chiefs of Staff hebben aan de Combined Chiefs of Staff medegedeeld, dat onder voorwaarde, dat de oorlogvoering tegen Japan allereerst prioriteit hield, ook voor wat betreft de productie van olie en onder nader te regelen voorwaarde, de Joint Chiefs of Staff „stock pile refinal equipment" beschikbaar wilden stellen aan de westkust van Amerika ten behoeve van oliemaatschappijen en voor de Noord-Borneo-velden. Verder wilden ze dan hulp geven in de vorm van geëigende prioriteiten en urgency-ratings. Dat is dus eigenlijk „classificatie van noodzaak" boven andere materialen, met het oog op de spoedigste olieproductie ten behoeve van de militaire behoefte in de Pacific. Dat hebben wij toen doorgestuurd aan de betrokkenen, de Minister voor Algemene Oorlogvoering, de Minister van Koloniën en Luitenant-Gouverneur-Generaal, Voorlopige Nederlandsch-Indische Regering in Brisbane. Bij die gelegenheid kwam ook een onderwerp ter sprake over een herdislokeren van troepen. Het stond in een enigszins verwijderd verband met deze zaak, maar het kwam bij ons in i.v.m. die actie tegen Tarakan, welke is geschied door Australische en Nederlandse troepen. Naar aanleiding daarvan heb ik toen aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering ook bij wijze van waarschuwing het volgende geschreven. Dat die actie tegen Tarakan door Australische en Nederlandse troepen is uitgevoerd, is volgens de Amerikanen geen toeval. Ik heb er twee krantenknipsels bijgedaan. Op het ene staat nogal smakeloos een vader te treuren bij een militair kerkhof en het bijschrift is: „Mijn zoon, mijn zoon, wat zal die Dutch Shell jullie dankbaar zijn."

In dat andere krantenartikel werd gezegd, dat de Amerikaanse soldaten goed waren om de a.s. concurrenten weer in het zadel te helpen. Ik heb die krantenknipsels bij de brief aan A.O.K. overgelegd. Ik heb toen blijkbaar in die tijd met de Engelsen over deze kwestie gesproken, want ik heb aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk geschreven, „dat ook de Engelschen alle moeite hebben om voet aan den grond te krijgen in het Oosten, buiten hun eigenlijk gebied en dat ze dat toeschrijven aan de Amerikaansche jaloezie". De Amerikaanse bezwaren tegen het deelnemen van de Britse vloot in de Pacific waren gezocht; o.a. dat de actieradius van de Britse schepen te klein was; die vloot was niet zo geoefend in materieelvoorzieningen op het terrein; dat was nl. inderdaad een Amerikaanse specialiteit van deze oorlog. Merkwaardigerwijze werd er ditmaal niet gesproken over de moeilijkheden met de bevelvoering en ook niet die van de communicaties, van de seinverbindingen. Dat waren nl. de gewone bezwaren, die altijd werden aangevoerd. De bezwaren tegen die deelneming zijn minder luid geworden nadat de verliezen van de Amerikaanse vloot bij de Philippijnen, Okinawa en ten oosten van Japan zo groot zijn geworden. Ze hebben door de Kamikaza's nogal grote verliezen geleden en daar was de openbare mening tamelijk door geschokt. Van de Engelsen was het dan ook de overtuiging, dat, als er geen British Imperial Troops geweest waren, er ook niets tegen Tarakan zou zijn ondernomen. Dan heb ik nog aan de Minister geschreven, dat de Amerikanen sterk leden aan het zgn. mom-complex, dat is een uitdrukking voor vele overdreven gevoelige Amerikaanse moeders, die hun zoons ter beschikking hadden gesteld voor de krijgsdienst. Dat werd telkens weer uitgespeeld. Ik was er zeer van overtuigd, dat wij dienstplichtige soldaten en geen vrijwillige mariniers moesten opbrengen ten behoeve van de oorlogvoering. De United States Army overzee had veel meer belangstelling dan het United States Marine Corps, omdat men vond, dat het nu eenmaal het werk van het United States Marine Corps was (waarin inmiddels ook véél dienstplichtigen waren). Men begon in de Verenigde Staten aardig propaganda te maken, dat Nederlandse legerdienstplichtigen voor de oorlog in de Pacific ernstig klaar werden gemaakt. Het gebruik van Indische troepen viel in Amerika niet zo in de smaak, maar ze vergaten, dat bijvoorbeeld de Brits-Indische troepen, er zijn er — naar ik meen — 2 millioen geweest, allemaal echte vrijwilligers waren. Op dit schrijven heb ik nooit antwoord gekregen.

68848. De **Voorzitter:** Is er, voor zover u weet, van officiële Nederlandse kant ook een contra-propaganda gevoerd tegen die verhalen van Amerikaanse zijde?

A. In de tijd, dat wij in Amerika waren, is het ons dikwijls een doorn in het oog geweest, dat wij zo weinig contrapropaganda hebben gevoerd.

68849. De **Voorzitter:** Dus naar uw oordeel had men het wel moeten doen?

A. Ja. We hadden een soort gentleman's agreement met de ambassade, dat wij, Regeringsvertegenwoordigers, ons zouden onthouden van aanraking met de pers. Dus de berichten, die wij kregen, gaven wij onmiddellijk door aan onze militaire principalen in Washington. Aan de pers deden wij niets.

68850. De heer **Korthals:** Wie deed dat?

A. De ambassade.

68851. De heer **Korthals:** Deed de ambassade dat naar uw gevoelen op vrij makke wijze?

A. Dat zou ik niet durven zeggen, want wij hebben er niets van gemerkt. Wij werden er niets van gewaar.

68852. De **Voorzitter:** Wat is er gebeurd?

A. Van de heer *Slotemaker de Bruine* heb ik het een en ander gehoord, die in die tijd als hoofd van het Nederlandse informatiebureau in New York zat. Zij hebben weleens wat geprobeerd, maar het heeft op ons nooit de indruk gemaakt, dat het effect sorteerde. Ik weet niet, waaraan het heeft gelegen.

68853. De heer **Korthals:** Waren daar mensen bij betrokken, die het vak kenden, of waren het in hoofdzaak diplomaten. Het omgaan met de pers vereist natuurlijk enige kennis van de pers.

A. Wat de mensen in New York betreft, had ik wel de indruk, dat zij goed te paard zaten wat die persoonlijke kennis betrof. Of zij nu de juiste snaar wisten aan te roeren, kan ik moeilijk beoordelen. Wat wij er van gewaar werden, was niet erg indrukwekkend. Het is zelfs zó geweest, dat voor de Amerikaanse Civil Affairs er opleidingen waren, en de bedoeling van die opleidingen was, om mensen klaar te hebben om in de bevrijde gebieden of in de door de Amerikanen bezette gebieden een soort gouvernement in te voeren. Zo was er ook een opleiding in Columbia University in New York en daar doceerde naar ik meen een professor *Barnouw*. Hij schijnt zich daar weinig sympathiek uitgelaten te hebben over Nederland en Nederlandse belangen. In ieder geval is het belangrijk genoeg gevonden om daar een Nederlands marine-officier te detacheren bij wijze van tegenwicht. Die heeft ook gelegenheid gehad om daar voordrachten te houden en dus het zuiver Nederlandse gedeelte toe te lichten.

68854. De **Voorzitter:** Wie is dat geweest?

A. Dat is geweest een zekere *van der Kroef*, die nu nog in Amerika zit. Ik heb begrepen, dat deze goed werk heeft gedaan en dat hij ook de nodige belangstelling had. Admiral *Hart*, de bevelhebber in Oost-Azië, had weinig redenen om sympathiek tegenover de Nederlanders te staan. Een mijner o.g.'s is op mijn last eens bij een vergadering geweest van het Institute for Pacific Affairs, waar toen een van de sprekers, een Amerikaan, een vergelijking maakte tussen de Philippijnen en andere koloniale gebieden, die volgens hem ver achterstonden bij wat zij in de Philippijnen hadden bereikt. Mijn o.g. was er gast, dus kon helemaal niets zeggen.

Tot zijn verbazing stond admiral *Hart* op en zeide, dat hij met belangstelling de vorige spreker had aangehoord en dat hij de Philippijnen uit eigen aanschouwing van 6 of 8 jaar kende en dat hij ook in Nederlandsch-Indië was geweest. Hij vervolgde, dat zijn bescheiden mening was, dat ze als koloniale gebieden precies dezelfde defecten hadden, alleen Nederlandsch-Indië in mindere graad dan de Philippijnen. Dit soort dingen sloeg wel in. Ik heb niet de indruk gehad, dat ze ooit de goede, drukgelezen kranten hebben kunnen bereiken. Bij de New York Times was er een correspondent *Baldwin*, een gewezen marineman, die altijd zeer vriendschappelijk over Nederland schreef en de Nederlandse belangen. Hij zag die ook juist in.

68855. De heer **Korthals:** Had u contact met deze correspondent?

A. Neen, maar ik sprak hem toch weleens. Wij hadden immers met de ambassade afgesproken, dat wij geen contact zouden hebben. Ik bedoel eigenlijk de wijze, zoals hij zich uitliet over de zaak en dat ook in zijn krant schreef. Er is natuurlijk één ding, dat we nooit moeten vergeten: de Amerikanen vinden elk koloniaal stelsel mis. Als men daar nu maar rekening mee hield — het is ook heel goed te verdedigen —, dan vond ik de Amerikanen dikwijls heel redelijk. Ik heb vele malen van de Amerikanen moeten horen, waarom wij *Soekarno* niet doodschoten. Ik antwoordde, dat zij heel makkelijk konden praten, als zij een man wilden laten doodschieten, lieten ze dat door zijn eigen soortgenoten doen. Ze hebben b.v. een Philippino in Japan gevangengenomen en naar Manilla teruggevoerd en voor zijn eigen rechtbank laten komen. Hij is opgehangen. Dat hebben de Philippino's gedaan en niet de Amerikanen. Toen ik inmiddels in Engeland terugkwam, heb ik er met Minister *Schermerhorn*, die in die tijd Minister voor Algemene Oorlogvoering was, over gesproken, dat o.i. die propaganda in Amerika niet vruchtdragend was, wat de Nederlandse zaak betrof. Hij zeide mij, dat hij er zeker van was, dat er van de zijde van de Regering in die richting nooit instructies waren uitgegaan.

68856. De **Voorzitter:** In welke richting?

A. Om die propaganda te matigen, dus niet te veel uit te laten komen, dat wij naar Indië terug wensten te komen, enz.

68857. De heer **Korthals:** Dus het was een vrij negatieve opmerking van de heer *Schermerhorn?*

68858. De heer **Fens:** Dus hij heeft niet gezegd, dat de Regering moeite heeft gedaan om wel propaganda te maken? Hij zei, volgens u, dat de Regering geen moeite heeft gedaan om de propaganda.....

A. Mag ik u misschien even in de rede vallen? Ik weet niet precies meer, welke woorden ik heb gebruikt, maar het kwam er op neer, dat ik vond, dat de propaganda zo voorzichtig was, dat het wel leek alsof wij bang waren ons aan onze eigen zaken te branden en dat er toch geen aanleiding voor was. Iets dergelijks heb ik gezegd. Het antwoord van de heer *Schermerhorn* sloot er op aan, dat er nooit aanwijzingen in die zin van de Regering waren uitgegaan.

68859. De heer **Fens:** Om de propaganda te remmen?

A. Ja.

68860. De heer **Fens:** Hebt u in die laatste periode, dat u er was, nooit iets gemerkt, dat onze Regering wat meer moeite deed om eens wat meer propaganda te maken?

A. Neen. Wat wij er van gemerkt zouden kunnen hebben, had moeten zijn in tijdschriften, kranten en bij lezingen. Daar hebben wij het zeker niet aan gemerkt.

68861. De heer **Korthals:** Hebt u het ook niet gemerkt in contacten met mensen, die voor dat doel in Amerika zaten? Had u weleens contact met hen en werd die zaak dan niet eens besproken?

A. Als ik in New York was, ging ik regelmatig naar het informatiebureau.

68862. De heer **Korthals:** Wat waren dan hun mededelingen?

A. Zij stonden onder een andere lastgever, dus ik kon moeilijk aanmerkingen maken.

68863. De heer **Korthals:** Ik bedoelde eigenlijk, dat het best mogelijk is geweest, dat men het wel heeft geprobeerd, maar dat het doodtoevallig in Amerika niet aansloeg. De tweede mogelijkheid is, dat ze er ook niet erg hun best voor deden.

A. Ze hebben wel hun best er voor gedaan. Ik moet nog ergens een schrijven van de heer *Visman* in mijn bezit hebben, waarin hij een poging waagde in de richting van propaganda bij een lezing of een artikel van een bekende Amerikaanse correspondent. Dus het gebeurde wel.

68864. De heer **Fens:** Dit lijkt mij toch meer incidenteel; ik had zo gaarne gehoord, dat wij een georganiseerde voorlichtingsdienst hadden gehad, die dus de kranten had bewerkt, die dus de publieke opinie had bewerkt. Zo'n dienst was er dus blijkbaar niet.

A. Er bestond wel een organisatie, maar ik weet niet waaruit de werkzaamheden precies bestonden.

68865. De heer **Fens:** Volgens uw idee is het werk toch niet bepaald vruchtbaar geweest?

A. Wij hebben nooit veel van publiciteit gemerkt, maar die publiciteit lag door onze onderlinge afspraak met de ambassade helemaal buiten ons terrein, dus daar hebben wij ons ook consciëntieus van onthouden. Er is iets voor te zeggen om die zaken gescheiden te houden. Onze positie was toch al niet makkelijk, omdat wij eigenlijk op twee benen hinkten. De Engelse verhoudingen lagen veel juister, er was een zuiver militaire organisatie, namens de Minister voor Algemene Oorlogvoering, en ze hadden verder — om het kort te zeggen — met niemand iets te maken. Het was een gesloten geheel en wij hadden, doordat die zaak was gegroeid, verschillende andere Nederlandse militaire instanties door het land zitten, die zijdelings met ons te maken hadden, maar die niet rechtstreeks onder ons stonden, of waar we toevallig eens mee in aanraking kwamen. We kwamen in aanraking met de Economische Missie. We kwamen eigenlijk met

alle mogelijke mensen in aanraking. Tenslotte hadden we nog de figuur van de attaché's, waar wij het de vorige keer even vluchtig over hebben gehad. Dat is nooit helemaal opgelost.

68866. De **Voorzitter:** Kunt u van uw schrifturen iets aan ons ter beschikking stellen?

A. Ja. Ik kan het zelf nauwelijks lezen, ik heb getracht te kopiëren. Ik hoop, dat u er uit wijs zult kunnen worden.

68867. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is op het ogenblik de kwestie betreffende de Combined Chiefs of Staff wel voldoende besproken?

A. Ik heb hier nog wel enige stukken betreffende het constructiebataljon en de mensen van het marine-établissement. Dat was ook een organisatie onder mij. Zij waren uit Indië geëvacueerd, Europees en Indonesisch personeel. Zij waren in Afrika terechtgekomen. Onder mijn voorganger is daar een gedeelte van naar Amerika gekomen en daarvan is een constructiebataljon gevormd met de bedoeling om voor ons te proberen tijdens deze oorlog een soort nieuwe marinewerf op te bouwen, die aan de oorlogvoering kon meedoen. Daar hebben ze niet veel medewerking voor gehad. Er was ten minste geen of weinig belangstelling voor het verstrekken van nieuwe bases, omdat het er naar uit begon te zien, dat er toch niet veel meer van kwam vóór het einde der vijandelijkheden. De Amerikanen hadden catalogi, waar o.a. complete bases instonden.

68868. De heer **Fens:** Dus dat werd als een soort van mecanodoos beschouwd?

A. Ja. Wij waren bijv. geïnteresseerd bij de „Lion-base" een bepaalde organisatie. Men zocht zo'n base uit en kon deze kant en klaar bestellen. Wij zijn er een hele tijd over bezig geweest en het ging ook goed. Zonder dat we aan de eigenlijke basis toe waren, eindigde de oorlog. Die mensen zijn dus wat dit betreft onverrichterzake naar Indië teruggegaan. Het marine-établissement had wel bij de Amerikanen een heel goede naam en tijdens de oorlogvoering met Indië hebben de Amerikanen er natuurlijk ook gebruik van gemaakt.

Waar onze mensen in de oorlog werkten, op het marine-établissement te Soerabaja dus, was één van de beste werven, die ze ooit hadden meegemaakt. Dat heb ik vele malen mogen horen. Als zij verwachtten, dat een reparatie drie dagen in beslag zou nemen, waren zij heel verbaasd, als zij de volgende avond al naar zee konden gaan. Wij hebben ook nog een poging door de Nederlandse Regering gehad om door tussenkomst van de heer *Plesman* 14 C 54's te krijgen. Dit heeft zich in 1945 afgespeeld. De heer *Plesman* is toen uitgestuurd, aanvankelijk zou hij met een militaire rang komen, maar daar is naderhand weer van afgezien. Er moesten voor de Regeringstransportdienst 14 C. 54's worden gekocht. Dat type vliegtuigen was toen erg in trek en ze hadden bovendien de charme, dat ze met betrekkelijk weinig verbouwing aan het eind van de vijandelijkheden ook geschikt waren om ingezet te worden als normaal passagiersvliegtuig ten behoeve van de K.L.M.

De heer *Plesman* kende general *Arnold* van de United States Army Airforce en ik heb met hem bij general *Arnold* gehoor weten te krijgen. Dat onderhoud eindigde met een botte weigering en zo'n weigering, dat ik dacht: dat is van de baan. Ik kende echter de heer *Plesman* nog niet; deze ging de volgende morgen alsof er niets gebeurd was weer naar general *Arnold*. Vervolgens nog een keer en toen eindigde het er mee, dat de heer *Plesman* prioriteit kreeg, als er vliegtuigen zouden worden vrijgegeven; weliswaar ten nadele van anderen, maar daar mocht niet over worden gesproken. Toen is die zaak achterhaald door het ineenstorten van Japan. De heer *Plesman* heeft het in ieder geval gedaan gekregen voor die toen zeldzame en zeer waardevolle vliegtuigen een aankooptoestemming te ontvangen.

Ik heb nu naar ik meen alles gezegd van mijn tijd bij de Combined Chiefs of Staff. Ik heb hier nog een antwoord van de Minister voor Algemene Oorlogvoering, toen nog Minister *Gerbrandy*, op de brief, waarin ik rapporteerde, dat er in Amerika instanties waren, die te veel deden of ze Indisch en niet Nederlands waren.

De **Voorzitter:** Wilt u die brief even voorlezen?

A. Dit is een brief van de Minister voor Algemene Oorlogvoering dd. 18 April 1945 en is van de volgende inhoud:

> „In antwoord op Uw brief van 6 Maart 1945 no. 3597 — 1—6 Zeer Geheim, heb ik de eer U HoogEdelGestrenge mede te deelen, dat er goede nota is genomen van uw rapport en dat dit mijn aandacht heeft. Volgens de Grondwet heeft noch Nederlandsch-Indië, noch Europa een eigen diplomatieke vertegenwoordiger in het buitenland. De verandering in de status van Nederlandsch-Indië wordt niet overwogen alvorens daarover is geadviseerd door de Rijksconferentie, welke H.M. de Koningin heeft aangekondigd. Geteekend ..... de Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, *Gerbrandy*."

Het nummer van de bundel van admiraal *Stöve* staat er bij, voor het geval, dat de stukken niet meer aanwezig mochten blijken. Verder is generaal *Dijxhoorn* in Washington zeer bezig geweest met de voorbereiding van de rehabilitatie van Nederland, het aanschaffen van baggergereedschappen e.d., dat achteraf niet nodig is geweest of nauwelijks nodig is geweest. Daar heeft mijn legercollega zich veel moeite voor gegeven.

68869. De **Voorzitter:** We hebben nu nog twee perioden te bespreken. In de eerste plaats de periode, dat u vanaf een bepaalde datum vóór 1941 tot aan de capitulatie van Java verschillende functies hebt uitgeoefend, en nog de tijd daarna, dus van Maart 1942 tot November 1943. U bent toen chef staf geweest bij de B.S.O. In verband met de tijd lijkt het mij wenselijk hetgeen ik eerst heb genoemd tot een later tijdstip te verschuiven en mij nu te beperken tot de periode van Maart 1942 tot November 1943.

A. Dat was dus de tijd in Colombo?

68870. De **Voorzitter:** Ja, kunt u ons een overzicht geven van wat er uit Nederlandsch-Indië is geëvacueerd, dus eigenlijk wat toen onder het bevel is gekomen van admiraal *Helfrich?*

A. Dat is niet zo heel veel geweest. In de eerste plaats herinner ik mij de „Colombia" en de „Heemskerck", allebei op weg naar Indië. Zij zijn achterhaald door de gebeurtenissen en wij vonden ze dus in Colombo. Dan zijn er enige onderzeeboten geëvacueerd, twee naar Australië — drie misschien —, en een paar kleine mijnenvegers, een mijnenlegger en enige vliegtuigen. Uiteindelijk zijn die het squadron te Ceylon geworden.

68871. De **Voorzitter:** Het 321ste squadron. Admiraal *Helfrich* was bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten in het Oosten, maar zijn bevel omvatte tevens ook de landmacht, naar ik meen.

A. Ja.

68872. De **Voorzitter:** Was u ook chef staf van die strijdkrachten? Of beperkte het zich tot de marine?

A. Ik heb van het bevelhebberschap over de landmacht nooit veel gemerkt, waarschijnlijk omdat zij eigenlijk in hoofdzaak alleen in Australië zat.

68873. De **Voorzitter:** Hoe lagen die verhoudingen precies?

A. In Australië had admiraal *Helfrich* een O.B.S.O., de Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten. Onder hem ressorteerden de instanties in Australië.

68874. De **Voorzitter:** Had u daar niets mee te maken als chef staf?

A. Neen, in de praktijk niet; *ik* hoorde er nimmer iets over.

68875. De **Voorzitter:** Dus u beperkte zich alleen tot dat gedeelte, dat in Colombo lag?

A. Ja, in die tijd, dat ik chef staf was, heeft bovendien de legeraangelegenheden in Australië nooit veel te betekenen gehad.

68876. De **Voorzitter:** Ook niet van de luchtmacht?

A. Neen, die is geleidelijk aan geformeerd. Het enige belangrijke, dat er in die tijd gebeurde, is de stichting van de Nefis geweest, een intelligence-orgaan, dat aanvankelijk heeft gestaan onder een kapitein-ter-zee of een overste van de marine. Deze is naderhand vervangen door de latere generaal *Spoor.*

68877. De **Voorzitter:** Wie was die eerste functionaris?

A. Dat was kolonel *Salm.* De Nefis wist inlichtingen uit Indië te krijgen en te distribueren bij de belanghebbende instanties in

Australië, dus o.a. ook aan generaal *MacArthur* en zijn staf. Zij heeft, voor zover ik weet, nooit veel succes gehad, tenminste niet in de tijd, dat ik er was. Een paar mensen hebben geprobeerd het binnenland van Java binnen te dringen, maar daar is nooit enig bericht van ontvangen. In de tijd, dat ik er was, is er in ieder geval nooit een party teruggekeerd.

68878. De **Voorzitter:** Waaruit bestonden uw werkzaamheden?

A. Ik noemde het de „huishouding", de dagelijkse gang van zaken. Dan hadden we die paar onderzeeboten onder Engels opperbevel in Colombo. Ze hebben daar verschillende ondernemingen uitgevoerd tegen de Japanse schepen. We hebben ze ook kunnen gebruiken voor een paar kleine ondernemingen bij het afzetten van mensen op Sumatra.

68879. De **Voorzitter:** Dus eigenlijk zijn er weinig belangrijke feiten te vermelden tijdens de periode, dat u daar bent geweest?

A. We hebben daar de organisatie gehad van het korps Insulinde uit mensen van de Prinses Irene-Brigade, de mensen, die waren aangekomen met kolonel *van Voorst Evekink* en overste *van den Berge*.

68880. De **Voorzitter:** Ik zou het op prijs stellen ingelicht te worden over de moeilijkheden, die u hebt gehad met de heer *Mollinger*.

A. Dat is zuiver privé geweest. Dat heeft niet zo heel veel te maken met het Regeringsbeleid.

68881. De **Voorzitter:** Er is ons in een verhoor verklaard, dat er onenigheid is geweest tussen de heer *Mollinger* en de heer *van der Kun*.

A. Dat was inderdaad zo, omdat de heer *Mollinger* werd gecenseerd om wat hij aan inlichtingen binnenkreeg over te dragen aan de instantie Inlichtingen bij de B.S.O., en dat gebeurde nooit. Toen kwam ik er op een dag achter, dat hij op eigen gelegenheid inlichtingen bij de Britten had ingewonnen en daarmede ook had gewerkt, zonder dat wij er van wisten. Daar heb ik toen aanmerkingen op gemaakt. Dat is toen aanleiding tot een geschiedenis geworden. Die zaak is naderhand helemaal ontaard; de heer *Mollinger* is toen — zonder dat wij daar te voren iets van wisten — onverwacht door Londen overgeplaatst naar Suriname. Daar zijn wij vermoedelijk op aangekeken, met name ik eigenlijk. Dat heeft toen nogal wat opschudding in het korps Insulinde verwekt. Er bleek mij ook, dat er jonge reserve-officieren waren, die meenden, dat zij zich persoonlijk tegenover majoor *Mollinger* hadden verbonden, toen zij dienst namen voor die speciale taken.

68882. De **Voorzitter:** Daar is, naar ik meen, over gerequestreerd?

A. Dat is toen een reclamezaak geworden. Ik heb ze — hoop ik — er van overtuigd, dat het een totaal verkeerde opvatting was. Daaraan gaat een andere geschiedenis parallel, nl. dat de opvolger van majoor *Mollinger,* de latere overste *Pel* — om voor mij onbekende redenen — niet dezelfde goede naam had, die *Mollinger* ongetwijfeld bij zijn ondergeschikten wel had. De heer *Pel* is een keer (voor de tweede maal) belast geweest met een onderneming naar Sumatra's Westkust. Admiraal *Helfrich* was er in die tijd niet. Met heel meel moeite had ik toen een onderzeeboot losgekregen, omdat, zoals ik al zei, de Engelsen helemaal niet geïnteresseerd waren bij een ander gebruik van de onderzeeboten dan voor de eigenlijke oorlogvoering. B.S.O. hechtte wel waarde aan dat soort ondernemingen als die van *Pel.* Die onderzeeboot had ik dus met heel veel moeite losgekregen en ik had moeten beloven, dat zij niet zou worden blootgesteld aan enig gevaar ten gevolge van die onderneming, dat we desnoods de troepen prijs zouden geven, als het niet anders kon, maar die onderzeeboot moest en zou heel terugkomen. Die instructies had ik ook heel nadrukkelijk aan *Pel* gegeven en *Pel* is er toen met de zijnen op uitgetrokken. Aanvankelijk leek het, dat dit soort ondernemingen wel wat kon worden, de bevolking was heel vriendschappelijk toen onze mensen bij haar terugkwamen voor de eerste maal en het zag er nogal hoopvol uit. Ze zijn er een tweede keer heen gegaan en toen bleek de atmosfeer veranderd te zijn. De bevolking was onrustig en overste *Pel* had het gevoel, dat er iets haperde, hetgeen inderdaad het geval bleek te zijn. Plotseling werden ze nl. beschoten en niet incidenteel, met geweren, maar er kwamen zelfs mortieren aan te pas. Die onderzeeboot was ook inmiddels als afgesproken in de buurt gekomen en was heel dicht bij de kust om de mensen af te halen en overste *Pel* zat aan mijn zeer nadrukkelijke orders vast om de onderzeeboot geen enkel risico te laten lopen, dus hij heeft zo snel als mogelijk de zaak opgepakt en geprobeerd terug te komen op de onderzeeboot, wat uiteindelijk is gelukt. Door sommigen van zijn — niet volledig ingelichte — ondergeschikten werd dat gezien als een nodeloos overhaaste terugtocht. Ik meen, dat dat één van de redenen kan zijn geweest, dat overste *Pel* niet dezelfde goede reputatie had bij sommige ondergeschikten als majoor *Mollinger.* Laatstgenoemde is ongetwijfeld wel iemand, die bij sommigen een goede reputatie had; bij ons heeft hij niet aan dergelijke ondernemingen deelgenomen.

Overste *Pel* was de vervanger van majoor *Mollinger.* Toen hij *Mollinger* zou vervangen, bleek het, dat *Pel* helemaal niet op de hoogte was. *Mollinger* had *Pel* immer en stelselmatig buiten alles gehouden, behalve de zuiver huishoudelijke zaken. Hij wist niets van geheime archieven en ook niets van de inlichtingen en de aanrakingen, die *Mollinger* met bepaalde instanties had. Hij wist ook niets van de samenwerking, die er met Engelse instanties op dat gebied bestond. Daar heb ik nog weleens een ander bewijs van gehoord. *Mollinger* beklaagde zich over mij en dat is verder in Londen behandeld.

68883. De **Voorzitter:** Er is hier over majoor *Pel* verklaard:

> „'s Morgens werden wij echter reeds ontdekt door het spoor op het strand en heeft majoor *Pel* één man achter de patrouille aangestuurd om deze terug te halen. Wij hebben toen de gehele dag aan het strand gezeten, want hij wilde de actie niet meer laten doorgaan. Er is een zeer uitgebreide documentatie over die actie, of heeft u daar misschien niet van gehoord?"

Ik vroeg waar die documentatie was gepubliceerd. Er werd op geantwoord:

> „Die is nooit gepubliceerd in die vorm. Majoor *Mollinger* is ontslagen als commandant, waarna majoor *Pel* hem opvolgde. Alle officieren hadden zwaar de pee in tegen majoor *Pel,* o.a. omdat hij zich bij die actie o.i. zeer ondeskundig heeft gedragen. Een aantal heeft een verzoek ingediend tot overplaatsing, dat heeft hij opgevat als een soort demonstratie."

Weet u misschien nog of er documentatiemateriaal over is?

A. Er waren stukken, o.a. bij de B.S.O. Ik heb er naar geïnformeerd bij admiraal *Stöve.* De stukken waren daar niet aanwezig en hij meende, dat ze in Indië waren achtergebleven. Het enige, dat ik er van heb, is een omslag van de periode, waarbij ik gedeeltelijk betrokken ben geweest. Het verslag is door het toenmalige hoofd van de Intelligence, een officier, die onder mij werkte, gemaakt, en daaruit heb ik alleen overgenomen, wat ik mij er zelf van herinnerde. Het verhaal, zoals u het aanhaalde, komt ongeveer overeen met wat ik vertelde, alleen lijkt mij, dat ik het van de meer verantwoordelijke zijde belichtte.

De **Voorzitter:** Dit is een verhaal van iemand, die er zelf bij is geweest.

A. Ja. Ik weet, dat het een heel kwalijke indruk heeft gemaakt, maar daar kon de heer *Pel* mijns inziens niets aan doen.

68884. De **Voorzitter:** Misschien kunt u er nog iets over mededelen?

A. Zal ik het helemaal vertellen?

De **Voorzitter:** U kunt ook volstaan met een korte inhoud.

A. De eerste actie, die wij hebben uitgevoerd, is al in Mei 1942 geweest. Toen hebben we een jeugdige 1ste luitenant met een sterk Indisch uiterlijk afgezet aan een baai ten zuiden van Padang, met de bedoeling, dat hij daar zou proberen contact op te nemen met bepaalde mensen, die misschien radiotoestellen in handen hadden gekregen. Deze radiotoestellen waren weer achtergelaten om te proberen na de Japanse bezetting contact te houden met de buitenwereld.

De **Voorzitter:** Is dit een lang stuk?

A. Het is heel kort.

De **Voorzitter:** Wilt u het dan even voorlezen?

A. Het staat in telegramstijl.

„De K. 14 heeft onder luitenant-ter-zee *van Boetzelaer* in Mei 1942 aan den wal gezet in de Boengoesbaai luitenant *Wijnmalen* van het K.N.I.L.. Die kende Padang en omstreken en kende bovendien de taal. Toen de onderzeeboot terugkwam om *Wijnmalen* op te halen, was *Wijnmalen* er niet en er was ook geen Japansche actie. De onderzeeboot is nog een paar maal teruggekomen, maar *Wijnmalen* is niet teruggekomen. Na den oorlog heb ik gehoord, dat *Wijnmalen* in handen was gevallen van de Kempeitai en zonder iets verraden te hebben afgemaakt is. Wij hebben toen in samenwerking met de Engelschen een organisatie in het leven geroepen, die wij noemden Netherlands Special Operations. Daarvoor werden uitgestuurd de in Engeland opgeleide majoor *Mollinger,* kapitein *Pel* en 1ste-luitenant *Scheepens,* allen van het K.N.I.L."

68885. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, waarom majoor *Mollinger* de plaats van de heer *van den Berge* heeft ingenomen? De heer *van den Berge* was in Atjeh bekend en de heer *Mollinger* niet.

A. Het enige, dat mij van majoor *Mollinger* bekend is, is, dat hij in Engeland die opleiding voor special operations, silent killing en commandowerk heeft gehad. Bij mijn weten de heer *van den Berge* niet.

Admiraal *Furstner,* bevelhebber der zeestrijdkrachten, zag daar heil in en hij meende, dat met gebruikmaking van de bekwaamheden van de officieren *Mollinger, Pel* en *Scheepens* die paar man van de „Colombia" (het waren er tenslotte 180) wel zouden kunnen worden gebruikt voor special operations, zwarte kunst in het algemeen, sabotage. Ik kan u al dadelijk zeggen, dat de Engelsen er nooit enige belangstelling voor hebben gehad, want zij wilden Sumatra liefst zo rustig mogelijk houden, daar vooral niet de aandacht op vestigen en daardoor de Japanners tot troepenconcentraties of anderszins brengen. Dus alles, wat wij tegen Sumatra hebben kunnen ondernemen, hebben wij niet dan met veel moeite van de Engelsen gedaan kunnen krijgen, onder het motto van inlichtingen inwinnen. Sommige officieren van het Korps Insulinde waren met *Mollinger* aan het hoofd niet altijd even gedisciplineerd. Ik herinner mij, dat, ondanks de uitdrukkelijke orders voor het tegendeel, *Scheepens* toch eens terugkwam met twee Atjehers, die hij had gekidnapt. Er zijn maar weinig aangelegenheden, waarmede men zich zo weinig populair maakt als door het doen verdwijnen van mensen. Het is wat anders, wanneer men op zee een schip aanhoudt; in de eerste plaats gebruikten de Jappen die schepen voor spionnage en bovendien was het dikwijls ongeoorloofd vervoer; maar wanneer men twee rustig slapende vissers huns ondanks van het strand weghaalt en meevoert, maakt men zich niet populair. Enfin, ineens stonden er twee Atjehers in Colombo en die mensen voelden zich natuurlijk doodongelukkig. Er was gelukkig een Mohammedaans settlement en daarheen heb ik ze toen gestuurd. Ze kwamen na een paar weken getrouwd terug, dus het liep nogal los. Dit was alleen om even een indruk te geven, dat de officieren van *Mollinger* niet altijd precies deden, wat er werd verlangd, integendeel! *Pel* achtte ik hoger en wèl betrouwbaar. Er zijn van die 180 man van de „Colombia" 80 geselecteerd en naar Brits-Indië gestuurd om te Poonah te worden geoefend in special operations. Van de 80 bleken er maar 40 bereid en genegen om deel te nemen aan die commando operaties en de rest is toen gedeeltelijk naar onze M.L.D. Ceylon gegaan en de anderen zijn naar Australië gegaan, waarbij ook luitenant-kolonel *van den Berge,* van wie majoor *Mollinger* die plus minus 40 man had overgenomen. Toen heeft die organisatie de naam gekregen van „Korps Insulinde" en heeft aanraking gezocht en gevonden met „Subversive Operations Executive", dat was een organisatie van de Engelsen, die men het makkelijkst karakteriseert als handelsspionnage en sabotage. Het is oorspronkelijk een organisatie geweest, die onder het Foreign Office werkte, maar in oorlogstijd had deze organisatie een meer militair karakter gekregen en stond onder de Minister for Economic Warfare.

De chef daarvan zat in Delhi en daar hebben we toen mee samengewerkt. De Engelsen waren ons wat dit soort werk betreft verre voor, want zij hadden overal contacten, zodat wij voor onze inlichtingen min of meer van hen afhankelijk waren. Die samenwerking is — zolang ik er ben geweest — altijd goed gegaan. Het ging met succes op en af. We hebben in begin 1943 de eerste operatie onder de latere overste *Pel* uitgevoerd. Die operatie was bij Troemon in Atjeh en had succes. De inlichtingen, die wij kregen, hadden evenwel weinig te betekenen. Ik moet er nog bij vertellen, dat *Mollinger* zelf niet bekend was in Sumatra en *Pel* alleen op de Westkust. Bij de tweede operatie was B.S.O. weer niet in Ceylon. Dat is de gelegenheid geweest, dat het verraad heeft plaats gehad en dat de mensen dus bijna in hinderlaag zijn gevallen. Overste *Pel* had uitdrukkelijk opdracht om de onderzeeboot, de O 24, onder luitenant-ter-zee *de Vries,* geen risico's te laten lopen en moest dus, hoe dan ook, terugtrekken. Dat is hem door niet-verantwoordelijken kwalijk genomen. Inlichtingen waren er heel weinig en de vijand bleek voorbereid. We hebben nog een operatie uitgevoerd, waarbij luitenant *Scheepens* dan die twee Atjehers heeft opgelicht. We hebben nog eenmaal met een Catalina een Brits officier afgezet op Sumatra, en bij die gelegenheid bleek, dat de Jappen een zeer efficient werkende luchtwaarschuwingsdienst hadden ingesteld. Als een vliegtuig over de eilanden vloog, gingen er achter van de grond rooksignalen omhoog. Daarna is majoor *Mollinger* naar Suriname overgeplaatst. De heer *Pel* is in zijn plaats gekomen. Ik moet er bovendien bij zeggen, dat *Mollinger* niet alleen moeilijkheden had met de Nederlandse, maar ook met de Britse autoriteiten.

68886. De **Voorzitter:** Wat betreft de competentie?

A. Hij stond heel erg op het „commando"-standpunt en zoals ik al zei, stelden de Britten daar geen belang in. De Britten wilden gaarne inlichtingen hebben, maar zij wilden alles vermijden, wat Sumatra en omgeving verontrusten kon. Ze wilden vooral geen concentraties van de Japanners daar in de buurt, want dat kwam hun niet gelegen.

Ik vond niet, dat velen dier heren erg gedisciplineerd waren, wel zeer fanatiek. Kort voordat ik wegging, hebben we geprobeerd de zaak over een andere boeg te gooien, omdat we moeilijkheden hadden in het vinden van behoorlijke agenten; we zijn toen begonnen met Chinezen, Nederlandse onderdanen. Daar hebben we wel enigen van bij elkaar gekregen en toevalligerwijze bovendien een zekere heer *Brondgeest,* die 25 jaar in China had gewerkt, twee Chinese talen sprak, enz. Ik heb naderhand gehoord, dat deze mensen wat meer succes hebben gehad. De Amerikanen hebben ook wat geprobeerd te doen op dit gebied. Ze hebben mensen van de O.S.S. daarheen gestuurd en die hadden natuurlijk ook Nederlanders van afkomst bij zich. O.S.S. is „Office of Strategic Services". Zij hebben echter heel weinig gedaan gekregen en maakten bovendien de indruk, dat ze economische spionnage in het algemeen ten behoeve van Amerika bedreven.

Dat is wel alles, wat ik over deze aangelegenheid weet.

Voor wat mij zelf betreft, wij kwamen te Colombo aan en wij vonden daar ons bedje gespreid bij wijze van spreken, omdat de Engelsen van onze evacuatie wisten. Zij hadden al een kantoor voor ons klaar, dus het was in betrekkelijk korte tijd, dat de zaak daar weer rolde en we begonnen de touwtjes aan elkaar te knopen. We hebben heel wat mensen kunnen opvangen. Wij hebben veel medewerking ondervonden van de honoraire consul de heer *de Wild* en zijn medefirmant de heer *Bogstra,* handelsmensen. Ze hebben al hun kapitaal voor ons ter beschikking gesteld. Men kan zeggen, dat wij binnen een maand eigenlijk al weer normaal draaiden. Toen hebben de Engelsen daar geleidelijk aan ook onderzeeboten heen gebracht en zijn onze onderzeeboten gebaseerd geworden op het Engelse moederschip. Dat ging heel goed. Het was een voordeel, dat ze daar meer reparaties konden uitvoeren dan op het eigen moederschip; het eigen moederschip is later naar Afrika gegaan; het was de „Colombia". In het najaar 1943 is het verloren gegaan, getorpedeerd op de Zuid-Afrikaanse oostkust. Een bepaald succes is geweest het Dutch Squadron aan China Bay. Ze hebben werkelijk van niets een compleet squadron opgebouwd. Nu zijn wij wat dat betreft natuurlijk bevoorrecht geweest door het M.L.D.-personeel, dat was overgekomen. Dat waren allemaal beroepsmensen, er waren mensen bij met 20 jaar ervaring en langer in vliegtechniek en het vliegbedrijf, terwijl de Royal Air Force toen al misschien wel voor 70 pct. verdund was met oorlogspersoneel en hun technici het werk wel verstonden, maar in ieder geval niet die ervaring hadden als ons personeel. Dus dat is een goede reclame voor Nederland geweest.

68887. De **Voorzitter:** De commandant was — naar ik meen — de heer *van Prooijen?*

A. Ja. Hij heeft werkelijk van niets een heleboel weten te maken. Wij hebben toen nog enige records gebroken, doordat onze vliegtuigen over hebben durven vliegen van Australië naar Colombo. Dat was niet alleen theoretisch mogelijk, het bleek in de praktijk ook te gaan. We hebben geleidelijk aan een transportdienst tussen Ceylon en Australië ontwikkeld, waar naderhand op grote schaal gebruik van is gemaakt.

68888. De **Voorzitter:** Wie heeft de beslissing gegeven, dat men zich op Ceylon zou vestigen en niet in Australië?

A. Ik geloof niet, dat Australië in dit verband ooit ter sprake is gekomen. Ik geloof, dat de aanvankelijke opzet was, dat in Colombo een nieuwe Far-Easternfleet zou worden geformeerd. Daarvan zou admiral *Layton,* mijn vroegere principaal in Singapore, de leiding hebben en vanuit Ceylon zou worden geopereerd aan de heroverng van Malakka, Birma en Nederlandsch-Indië. Er bestond een zeer positieve vermeende bedreiging in het begin t.a.v. Australië. Australië zelf is dan ook een hele tijd geprepareerd geweest op een Japanse inval. Wij weten nu positief, dat die nooit in de Japanse bedoeling heeft gelegen.

We hebben ook nog drie bombardementen van de Japanners gehad. Die hadden het kwalijke gevolg, dat het werkvolk wegliep. Daar hebben de Engelsen toen een praktisch middel op gevonden. Ze hebben werkbataljons georganiseerd, een heel klein beetje militaire opleiding gegeven met kazernement, kleren en regelmatig eten. Dat werkte als een tovermiddel. Een heel klein beetje discipline was maar nodig, want daarmede bleven ze aan het werk. Het werk in de overvolle haven leed daarna niet meer zo afschuwelijk van de bombardementen, echte of dreigende. Het duurde soms drie, vier dagen voordat het werk weer op gang was.

Wij troffen bij de Engelsen velen van dezelfde mensen, waar we in Singapore en op Java mee te maken hadden gehad. De gewezen commanders in chief, general *Pownall* en admiral *Layton* en de chef staf general *Playfair* en dat maakte het werk ook gemakkelijker.

68889. De **Voorzitter:** U hebt 10 maanden lang de B.S.O. vervangen; waar verbleef deze toen?

A. Ik heb 10 maanden geschreven, maar het kan langer of korter zijn geweest. De B.S.O. is verschillende malen op reis geweest voor langere duur, o.a. naar Londen. Hij is in het late najaar 1942 eigenlijk pas voor het eerst naar Londen opgeroepen. Dus toen heb ik hem vervangen. Hij is nog een keer in Londen geweest, naar Australië een paar keer.

68890. De **Voorzitter:** Bent u op eigen verzoek naar Amerika overgeplaatst of hebt u daarvoor opdracht gekregen?

A. Neen, ik heb opdracht gekregen.

De **Voorzitter:** Ik geloof, dat we nu een geschikt punt hebben bereikt om het verhoor te onderbreken. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

L. G. L. VAN DER KUN.

ALGERA, *voorzitter.*

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 19 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

ALEID GERHARD VAN TRICHT,

oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd luitenant-generaal-titulair Indisch leger.

Hij legt de eed af als getuige.

68921. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed van 1940 tot 1945?

A. In Maart 1940 werd ik door H.M. de Koningin benoemd tot generaal-majoor van het Nederlandse leger. Ik was toen al gepensionneerd bij het Indisch leger en woonde hier in den Haag. Op 6 April 1940 ben ik vertrokken naar Rome, later naar Bern, als militair attaché. Ik ben daar gebleven tot 1945. Op 1 April 1945 ben ik naar Amerika vertrokken. Ik heb daar eerst de conferentie in San Francisco meegemaakt als gedelegeerde. Begin Juli ben ik in Washington aangekomen om daar de functie van vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff op mij te nemen.

68922. De **Voorzitter:** Dit verhoor zal voornamelijk betrekking hebben op de laatste periode. Straks zal ik nog een enkele vraag stellen over de periode in Bern.
Wat was uw taak bij de conferentie van San Fransisco?

A. Ik had zitting in een van de commissies als gedelegeerde. Een bijzondere taak had ik daarbij verder niet. Ik zat, met admiraal *Helfrich* en de heer *van Roijen,* in de commissie voor militaire aangelegenheden

68923. De **Voorzitter:** Om welke aangelegenheden ging het daar?

A. Het ging hier over de weermacht van de United Nations.

68924. De **Voorzitter:** Kwamen daarbij nog bepaalde Nederlandse aspecten naar voren?

A. Neen.

68925. De **Voorzitter:** Toen u deze conferentie bijwoonde, was het reeds bijna zeker, dat u zou worden benoemd tot vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja.

68926. De **Voorzitter:** U heeft op 26 April 1945 een brief ontvangen van de heer *van der Kun.* U was toen dus in San Francisco. In deze brief werd u een mededeling overgebracht door middel van de hoofdofficier 2de klasse *H. L. A. v. d. Kroef.* Wat hield deze mededeling in?

A. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik het niet precies meer weet. Ik meen, dat het ging over de kwestie van het verkrijgen van scheepsruimte voor Nederland.

68927. De **Voorzitter:** Ik meen, dat wij hiermede gekend werden in operaties, die men voornemens was te doen.

A. Ja, dat was de operatie tegen Tarakan.

68928. De **Voorzitter:** Dat was wel een bijzonder feit, omdat dat toen voor de eerste maal het geval was.

A. Ik herinner mij niet, dat dat in die brief heeft gestaan.

De **Voorzitter:** Er staat in:

> „Het feit, dat dit de eerste maal is, dat wij gekend worden in operatiën welke niet onmiddellijk na bekendstelling plaats hebben, maakt het van zeer veel belang, dat de grootst mogelijke geheimhouding betracht worde; het is daarom dat ik u uitdrukkelijk moge verzoeken om zulks naar voren te willen brengen, kan het zijn te controleeren bij de heeren der voorloopige Nederlandsch-Indische Regeering en den Admiraal *Helfrich,* allen evenals u delegaten te San Francisco."

De zaak zelf wordt in deze brief niet vermeld. Herinnert u zich nog waar het hier over ging?

A. Neen, ik kan niet meer reconstrueren waar dit betrekking op had en wat ik daaraan heb gedaan. Ik heb er later met de heren *van Kleffens* en *van Mook* over gesproken. Als ik me goed herinner, wist *van Mook* er alles van.

68929. De **Voorzitter:** Er staat verder in die brief:

> „Het is natuurlijk mogelijk, dat de voorloopige Nederlandsch-Indische Regeering en de admiraal *Helfrich* reeds van de voorgenomen operatiën op de hoogte zijn: zo dit het geval mocht zijn, is het ons nimmer gebleken".

A. Ik meen, dat de heren er wel van op de hoogte waren. Als ik ze daar wat nieuws had verteld zou ik het me nu wel herinneren.

68930. De **Voorzitter:** Hieruit blijkt dus, dat de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff niet op de hoogte waren van de omstandigheid, dat ook anderen van de zaak af wisten.

A. Ik denk, dat die wetenschap is ontstaan doordat allerlei voorbereidende maatregelen moesten worden getroffen. Zo iets kan moeilijk worden opgezet zonder dat de betrokken hoofdpersonen, zoals in dit geval de heren *Helfrich* en *van Mook,* op de hoogte zijn.

68931. De **Voorzitter:** Het is wel mogelijk dat de heer *van der Kun* op de hoogte was gebracht van het feit, dat ook anderen kennis hadden van deze aangelegenheid. Dat is blijkbaar niet gebeurd.

A. Neen.

68932. De **Voorzitter:** Begin Juli is u opgetreden als Regeringsvertegenwoordiger. Ons onderzoek gaat tot 20 November 1945. Welke zaken zijn in die periode aan de orde geweest?

A. Het voornaamste was de kwestie van het verkrijgen van scheepsruimte voor Nederland. Ik herinner mij dit ten minste als het voornaamste onderwerp, dat wij toen aanhangig hebben gemaakt, waarvoor ik met de heer *van der Kun* bij General *Marshall* ben geweest.

68933. De **Voorzitter:** Kwam u wel in de vergaderingen van de Combined Chiefs of Staff?

A. Neen, daarbij ben ik nooit tegenwoordig geweest. Generaal *Dijxhoorn* is er weleens bij geweest. Later is dit niet meer gebeurd.

68934. De **Voorzitter:** Admiraal *Stöve* is ook in de vergadering geweest.

A. Dat was in dezelfde tijd als generaal *Dijxhoorn.*

68935. De **Voorzitter:** Hoe had het contact dan plaats?

A. Wij vroegen belet of schreven een nota, wanneer wij opdracht van de Regering kregen om een of ander onderwerp te behandelen. Dat werd dan voorgebracht, niet in de vergadering, maar bij de heren van de Combined Chiefs of Staff. De nota werd dan ingediend of wij vroegen belet bij degene, die daarvoor het meest in aanmerking kwam, meestal General *Marshall.*

68936. De heer **Korthals:** Is er een geleidelijke vergroeiing geweest in die richting?

A. Het was zo toen ik kwam.

68937. De heer **Korthals:** Zijn er pogingen gedaan om hierin wijziging te brengen?

A. Niet in mijn tijd. De zaak was praktisch bekeken. Toen ik daar kwam, kwamen de Nederlandse belangen speciaal op de voorgrond en de oorlogvoering als zodanig begon langzamerhand op de achtergrond te geraken.

68938. De heer **Korthals:** Was het met het oog op de Nederlandse belangen, die toen op de voorgrond kwamen, niet gewenst om bij de vergaderingen te zijn?

A. Neen, we werden daarbij trouwens niet meer toegelaten. Wij konden zelf betrekkelijk weinig meer aan de oorlogvoering deelnemen.

68939. De **Voorzitter:** U heeft dus nimmer een uitnodiging ontvangen van de Combined Chiefs of Staff?

A. Neen.

68940. De **Voorzitter:** In die tijd heeft de kwestie van de opneming en de training van Nederlandse troepen voor Nederlandsch-Indië in Australië een rol gespeeld.

A. Ik herinner mij dat die plannen bestonden. We kregen toen bericht, dat het niet doorging.

68941. De **Voorzitter:** Door welke beslissing ging dat niet door?

A. Door Australische beslissing.

68942. De **Voorzitter:** Is u van de finesses van deze zaak in Washington op de hoogte gesteld?

A. Ik wist het toen wel. Het is echter vier jaar geleden en ik weet niet meer precies hoe het is gegaan.

68943. De **Voorzitter:** Op 26 Juli 1945 is er een telegram uitgegaan van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff naar de Minister-President, waarin deze zaak wordt uiteengezet.

> „Het was voor ons volkomen nieuw, dat troepen dus niet afhankelijk zijn van shipping mogelijkheid, echter van de in Australië beschikbare middelen. Dit is ook zeer onaangenaam daar wij tot voor kort op grond van de bekende praemissen betoogd hebben, dat 7 gevraagde troepenschepen inderdaad *noodzakelijk* zijn met het oog op reeds in Australië aanwezige benoodigde accomodatie en equipment. Verzoeke Nederlandsch-Indische Regeering op de hoogte te willen stellen".

Brengt dit iets bij u in herinnering?

A. Hebben wij dat geschreven?

68944. De **Voorzitter:** Er staat onder: R.V.C.C.S., dat is dus Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff.

A. Ik herinner het mij niet meer precies.

68945. De **Voorzitter:** Kunt u hierover dus geen nadere mededelingen doen?

A. Neen.

68946. De heer **Korthals:** Kunt u nog uit papieren nagaan hoe zich dit heeft toegedragen?

A. Ik heb geen papieren.

68947. De **Voorzitter:** Ik heb hier een brief van 24 Juli 1945, eveneens afkomstig van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, waarin staat:

> „C.C.O.S. nemen op zich, ten einde deze gedragslijn te volgen, Nederlandsche vertegenwoordigers tijdig in te lichten nopens hun plannen in verband met alle operaties die direct Nederlandsche strijdkrachten of grondgebied in het Verre Oosten zullen betreffen".

Daarvan is blijkbaar niets terechtgekomen, omdat u zegt nooit rechtstreekse mededelingen te hebben ontvangen.

A. Daarna is er, meen ik, niets meer gebeurd, waarvan wij op de hoogte moesten zijn.

68948. De **Voorzitter:** De gehele situatie in Indië was toch wel zo, dat er wel aanleiding was om contact te onderhouden met de Nederlandse vertegenwoordigers.

A. Op 18 Augustus was Indië een commitment van de Engelsen geworden.

68949. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: voor een groot deel. Australië had ook een stuk. In de Combined Chiefs of Staff zaten toch ook Engelsen.

A. Ik herinner mij niet, enig bericht te hebben gekregen na de capitulatie van Japan over de toestand in Indië.

68950. De **Voorzitter:** U gaf toch opgaven uit van alle krijgsverrichtingen, die in Indië waren gebeurd, en die opgaven werden wekelijks naar de Regering gestuurd.

A. Ja, dat geloof ik wel; er is echter in die tijd zo weinig gebeurd. Ik heb er zelf weinig van meegemaakt.

De **Voorzitter:** We hebben hier verschillende van die opgaven met de namen er onder.

A. Dat is best mogelijk.

68951. De **Voorzitter:** Hoe kwam u aan die opgaven?

A. We zullen die van Amerikaanse zijde hebben ontvangen.

68952. De heer **Fens:** Kreeg u de indruk, dat er bij de Engelsen bepaalde neiging bestond om u op de hoogte te houden of kreeg u het tegendeel van deze indruk?

A. Over het algemeen bestond er heel weinig neiging om ons op de hoogte te houden. Men vond ons hoogst onbelangrijk. Wij moesten vaak gaan vragen of er misschien iets was.

68953. De heer **Fens:** Heeft u bij wijze van spreken het nieuws uit de Engelsen moeten trekken, toen Indië een Engels commitment was geworden of waren ze wel zo geschikt om u uit eigen beweging op de hoogte te houden?

A. Neen, ze hebben ons in het geheel niet op de hoogte gehouden. Toen Indië was bevrijd en er moeilijkheden ontstonden, hebben ze ons laten weten, dat wij ons maar moesten wenden tot de British General Staff in Londen. Het was nu geheel een Britse geschiedenis. In Washington hadden ze er niets meer mee te maken.

68954. De **Voorzitter:** Heeft u nog te maken gehad met de overgang van een deel van Indië van S.W.P.A. naar S.E.A.C.?

A. Neen.

68955. De **Voorzitter:** Heeft u er van tevoren niets van gemerkt dat dit zou gebeuren?

A. We wisten wel, dat er vroeger eens sprake van was geweest. Er is namelijk een paar jaar van tevoren sprake van geweest. De eigenlijke overgang op 18 Augustus was voor ons een volkomen verrassing.

68956. De **Voorzitter:** Is er nog iets gebeurd om dit ongedaan te maken?

A. Van onze zijde in ieder geval niet.

68957. De **Voorzitter:** Had u geen instructie van de Regering? Kon u dit niet doen op eigen gezag?

A. Wij vonden dit helemaal niet goed, maar wij konden op eigen gezag niet trachten daarin verandering te brengen.

68958. De heer **Korthals:** Werden van uw kant aan de Regering voorstellen gedaan om u een instructie te geven op een bepaald terrein?

A. Dat hebben we, meen ik, wel gedaan. Ik herinner me echter over deze aangelegenheid niets meer.

68959. De **Voorzitter:** In ieder geval is niet getracht hier tegen in te gaan?

A. Neen. Dat zou ook volslagen onmogelijk zijn geweest.

De **Voorzitter:** Die onmogelijkheid kon natuurlijk pas blijken, wanneer u daartoe een poging had aangewend.

68960. De heer **Korthals:** Zijn er misschien andere belangrijke punten, waarvan u zich wel herinnert, dat er van uw kant initiatief ontplooid is?

A. Er is heel wat te doen geweest over de opleiding in Amerika van de mariniers. Daarover ging voornamelijk schout-bij-nacht *van der Kun*. Wij hebben in die tijd getracht schepen te krijgen, dat echter, in Juli, volkomen is mislukt.

68961. De **Voorzitter:** Op grond waarvan?

A. General *Marshall* kon geen enkel schip missen.

68962. De heer **Korthals:** Werd dit medegedeeld bij een mondeling onderhoud?

A. Ja.

68963. De **Voorzitter:** Wilde men ook geen Nederlandse schepen afstaan?

A. Neen. De Nederlandse schepen waren, als ik mij goed herinner, ook gebonden aan de „Pool" waar we ze niet uit konden krijgen. Als de oorlog was afgelopen, zou er meer rekening kunnen worden gehouden met onze belangen, werd ons medegedeeld, maar op dat moment was er geen kans naar. General *Marshall* legde ons uit, dat ze iedere ton van de schepen nodig hadden voor de oorlogvoering tegen Japan.

68964. De **Voorzitter:** Werd er meer scheepsruimte beschikbaar gesteld toen de oorlog was afgelopen? Dat was dus ongeveer 15 Augustus.

A. Ja, ik meen, dat er toen wel een enkel schip werd beschikbaar gesteld, maar het is heel weinig geweest. Er waren toen weer andere dingen, die voorrang hadden.

68965. De **Voorzitter:** De voorwaarde van general *Marshall,* dat moest worden gewacht tot het einde van de oorlog, heeft dus wel enige uitbreiding ondergaan?

A. Ja.

68966. De **Voorzitter:** Heeft u nog te maken gehad met de heer *van Mook?*

A. Neen, ik heb hem weleens ontmoet in San Francisco.

68967. De **Voorzitter:** Niet op uw gebied dus?

A. Neen. Met de conferentie van San Francisco is hij naar Washington geweest, waar hij met de Combined Chiefs of Staff heeft gesproken.

68968. De **Voorzitter:** De heer *van Mook* heeft een brief geschreven naar *Somerville.* Heeft u daarvan afschrift?

A. Ik heb er indertijd wel een afschrift van ontvangen.

68969. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog iets hiervan?

A. Dan zou ik eerst de briefwisseling nog eens moeten doorlezen. Ik herinner mij wel, dat hij een brief heeft geschreven aan *Somerville,* welke brief nogal op poten stond.

68970. De **Voorzitter:** Herinnert u zich op dit ogenblik niet meer precies de zaak, waarover het ging?

A. Ik meen voornamelijk over scheepsruimte.

68971. De heer **Korthals:** Had de heer *van Mook* van te voren contact met u opgenomen toen hij van plan was naar de Combined Chiefs of Staff te gaan, of kwam dat voor u als een verrassing?

A. Ik meen, dat hij me dit wel van tevoren heeft medegedeeld.

68972. De heer **Korthals:** Heeft u van die gelegenheid gebruik gemaakt om de heer *van Mook* te wijzen op de bezwaren, die er van uw kant bestonden tegen deze wijze van behandeling?

A. Ik had er nog niet de minste ervaring van. Ik was er nog niet geweest.

68973. De heer **Korthals:** Wanneer was dat bezoek van de heer *van Mook?*

A. Gedurende de conferentie van San Francisco in Mei ongeveer. Ik was nooit in Washington geweest en wist er dus niets van.

68974. De **Voorzitter:** Was uw functie langzamerhand niet overbodig geworden, omdat u toch niets hoorde van de Combined Chiefs of Staff?

A. Zo nu en dan was het weleens nuttig. Na afloop van de oorlog vroegen wij ons wel af of nu de tijd nog niet was gekomen de zaak stop te zetten. Schout-bij-nacht *van der Kun* is al heel gauw, begin 1946, weggegaan, zodat ik alleen bleef. Ik heb daarover naar de Regering geschreven. In verband met de onzekere toestand in Indië leek het mij op dat moment nog niet gewenst dat contact te verbreken.

68975. De **Voorzitter:** U was toch verwezen naar contact met Britse instanties?

A. We wisten toch niet wat er komen zou, hoe de zaak zich zou ontwikkelen. Het leek mij niet juist op dat moment tegen de Amerikanen te zeggen: Ik heb nu niets meer met jullie te maken, ik ga dus maar liever weg!

68976. De heer **Korthals:** Zijn er nog weleens vertogen gericht aan de Combined Chiefs of Staff over de Indische kwestie in die tijd?

A. We hebben er officieel nooit opdracht toe gekregen. Persoonlijk heb ik herhaaldelijk met personen van de hoogste rangen hierover gesproken, o.a. met admiral *Leahy* en general *Eisenhouwer.* Ik heb nooit opdracht gekregen enig officieel vertoog te richten.

68977. De heer **Korthals:** Was het voor u geen aanleiding de Regering voor te stellen tot het doen van bepaalde stappen, wanneer u die gesprekken had gevoerd?

A. Ik heb mijn mening wel aan de ambassadeur overgebracht, die echter niet veel reageerde. Hij voelde deze zaak als een van State Department. Wanneer het een zaak betreft van State Department, zegt de Amerikaanse militair niets meer.

68978. De **Voorzitter:** Hoe is in deze zaak het contact geweest met de Britse instanties?

A. Ik heb hierover met general *MacCready* gesproken, maar deze wist heel weinig daarover. Hij stond er helemaal buiten.

68979. De **Voorzitter:** Die verwijzing naar de Britse instanties was dus eigenlijk maar een dooddoener?

A. Wij hadden er niets meer mee te maken, zodra de zaken in Londen moesten worden behandeld.

68980. De **Voorzitter:** Is het u bekend, wie dat contact wel heeft opgenomen?

A. Dat heeft de Nederlandse Regering gedaan.

68981. De **Voorzitter:** Heeft u nog iets mede te delen over uw werkzaamheden bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik zou dan komen tot de opheffing van het bureau. Ik heb de Regering daarover geadviseerd, dit voorlopig nog maar niet te doen, omdat ik niet voorzien kon op welke manier dit bureau nog eens waardevol zou worden. Tegenover de Amerikanen was het beter, dat wij daar bleven, wat zij apprecieerden. Niet omdat het zo nuttig was, maar meer als geste, als bewijs van vertrouwen. Ik was er dus vóór, het voorlopig maar zo te laten. Eind 1946 is de vraag van de Regering gekomen of mijn functie niet kon worden gecombineerd met de functies van militair en marine-attaché. In Januari 1947 is daartoe besloten. Vóórdat mijn opvolger kwam om dit als militair attaché over te nemen, was het al April 1948.

68982. De **Voorzitter:** Had u in de periode tot 20 November 1945 ook met de militair attaché te maken?

A. We kwamen weleens op elkaars terrein. Dat moest natuurlijk worden vermeden.

68983. De **Voorzitter:** Wie was toen militair attaché?

A. Kolonel *Roos* van het Indische leger.

68984. De **Voorzitter:** Hoe was die verhouding?

A. Zeer goed.

68985. De **Voorzitter:** Nu krijgen we nog even een ander punt, nl. uw bemoeiing met de kwestie van het erewoord van de officieren in de tijd, dat u in Bern was. U was er een voorstander van, dat een woord van waardering zou worden gewijd aan het adres van die officieren in Duitsland, die geweigerd hadden het erewoord af te leggen. U heeft daarover een memorie geschreven.

A. Ja, naar aanleiding van de komst van de toenmalige majoor *Giebel,* tegenwoordig hoofd van de luchtstrijdkrachten, die uit krijgsgevangenschap ontvluchtte en in Zwitserland aankwam. Hij vertelde mij, dat er ontstemming heerste in het kamp, omdat men uit Holland stemmen had vernomen, die zeiden, dat de mensen, die niet hadden getekend, het maar gemakkelijk hadden. Ze waren achter prikkeldraad opgeborgen, terwijl degenen, die wel getekend hadden, in Nederland in de rommel zaten, om geen ander woord te gebruiken. Men verweet het de mensen in het kamp dus eigenlijk, dat zij hun erewoord niet hadden gegeven. Majoor *Giebel* heeft met mij de mogelijkheid besproken deze mensen te laten weten, hoe de Koningin en de Regering daarover dachten. Ik heb een brief naar Londen geschreven, waarop ik ook antwoord heb ontvangen.

68986. De **Voorzitter:** Is er ook inderdaad iets gebeurd?

A. H.M. de Koningin heeft een boodschap gegeven voor de heren in het kamp, welke boodschap ik hun heb kunnen bezorgen.

68987. De **Voorzitter:** Weet u de inhoud van die boodschap nog?

A. De inhoud was, dat Hare Majesteit, hoewel zij zich Haar oordeel voorbehield over degenen, die wel hadden getekend, grote waardering had voor het standpunt van diegenen, die het niet hadden gedaan.

68988. De **Voorzitter:** Deze boodschap heeft de heren dus bereikt?

A. Ja.

68989. De **Voorzitter:** Heeft u, toen u militair attaché was, nog bepaalde dingen kunnen doen van militaire aard?

A. Heel weinig. Toen ik daar kwam, was Nederland ook in oorlog en van dat moment af was het voor ons militairen moeilijk iets te kunnen doen. Het contact was beperkt.

68990. De **Voorzitter:** Hoelang is u in Rome geweest?

A. Twee maanden.

68991. De **Voorzitter:** Heeft u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

A. G. VAN TRICHT.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 20 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JOHAN AUGUST GAUW,
oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

69023. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u bekleed van 1940 tot 1945?

A. In 1940 ben ik als commandant van Hr. Ms. „Nautilus", een hulpmijnenlegger, naar Engeland overgegaan, waar mijn eerste functie was, dienst te doen als hulpmijnenlegger aan de mond van de Tees, basis Hartlepool. In Augustus 1940 ben ik naar de Theems overgegaan, waar ieder ogenblik een invasie kon worden verwacht. Men liet daarom een groep betrekkelijk kleine schepen op de Theems beschermend optreden, zodat, wanneer er een invasie zou worden ontdekt, een gedeelte van de rivier met mijnen kon worden versperd. Als zodanig maakte ik deel uit van de Thames Local Defense Flotilla. In Februari 1941 kreeg ik de opdracht dienst te doen bij de Humber, een betrekkelijk belangrijke haven, waar voortdurend schepen afvielen van noord- en zuidwaarts gaande konvooien, waaraan wij dan weer schepen moesten toevoegen, welke schepen door de uitgangen van de Humber tot een samenkomstpunt buiten het lichtschip werden begeleid. Deze functie heb ik bekleed tot Mei 1941. Aangezien er niet langer mijnen nodig waren, werden deze van de „Nautilus" afgehaald en er kwamen dieptebommen voor in de plaats, om als afweer te kunnen dienen tegen onderzeeboten. Het voorkanon werd vervangen door een antiluchtkanon. In Mei 1942 is de „Nautilus" echter geramd door een schip uit een konvooi. Dit is gebeurd bij bar slecht weer; dit schip meende te doen te hebben met een voor anker liggend schip. Hr. Ms. „Nautilus" werd aangevaren en zonk binnen 10 minuten. Daarna ben ik naar het Marinehoofdkwartier in Londen gegaan, waar ik tot Augustus of September opdrachten heb uitgevoerd om mij op de hoogte te stellen van de wijze, waarop de Engelse marine reserve-personeel opleidde. Ik kreeg toen een kamer bij de Britse Admiraliteit, waar ik inzage kreeg van allerlei voorschriften. Na deze te hebben bestudeerd, maakte ik excursies langs de verschillende opleidingscentra en schreef daarover rapporten. In September werd ik aangewezen om de functie van chef van de staf te Curaçao over te nemen. Als passagier op Hr. Ms. „van Kinsbergen" ben ik naar Curaçao overgevoerd. Kort na mijn aankomst begonnen zich onderzeeboten te vertonen in de Caraïbische Zee. Japan had toen de oorlog aan Amerika verklaard. Er werden tankers getorpedeerd en het doordringen der Duitse onderzeeboten in de Caraïbische Zee was een essentieel gevaar voor het Panamakanaal. Met een vrij grote macht oorlogsschepen en vliegtuigen kwamen de Amerikanen naar de Caraïbische Zee. In Porto Rico werd een commando voor de Caraïbische Zee gevestigd, met ondercommando's in Trinidad en Curaçao. Omdat er gevaar dreigde, dat de Amerikanen alles zouden gaan regelen buiten de Nederlanders om, heeft de toenmalige commandant marine, *van Asbeck*, de Amerikaanse schout-bij-nacht bewogen mij op te nemen als operatie-officier in zijn staf. De Amerikanen hadden hoofdzakelijk reserve-officieren in Curaçao, zodat men mijn hulp gaarne aannam als beroepsofficier om de konvooibescherming en basisverdediging te organiseren. Ik heb die functie uitgevoerd tot Augustus 1943. In die tijd namen de olietransporten toe in belangrijkheid, aangezien er geen operatie aan het front van Europa kon geschieden, vóórdat er olie was getransporteerd van Curaçao naar Gibraltar. Deze transporten werden allemaal precies afgetimed. Er werd op de minuut gewerkt. Schepen van over de gehele wereld werden naar Curaçao gedirigeerd, waar zij in konvooien werden verenigd en precies op tijd moesten worden geladen. Deze lading had ten dele plaats in open baaien. De baai van Curaçao, het Schottegat, waaraan de olieraffinaderij ligt, is beschermd. Er zijn echter ook twee open baaien, de Bullen Baai en de Caracas Baai, waar een benzine-opslagplaats is en een tweede laadplaats voor de verdere oliesoorten. Deze open baaien moesten voortdurend worden beschermd, opdat de schepen vanuit zee niet aan de steigers gemeerd liggende zouden worden getorpedeerd, waarbij natuurlijk de kans bestond, dat de gehele installatie dan in brand zou vliegen. Dit is gelukt, want in de buurt van Curaçao zijn ten slotte maar heel weinig schepen verloren gegaan. De Duitsers zaten vreselijk centraal aan 't lijntje; iedere gebeurtenis moest door hen worden gerapporteerd. We kunnen wel aannemen, dat de rapporten van de onderzeeboten luidden, dat de aanvallen van of nabij Curaçao zo'n risico met zich brachten, dat de Duitse duikboten zich hebben teruggetrokken tot het centrum van de Caraïbische Zee.

69024. De heer **Fens:** Er is toch een aanval op Bullen Baai geweest?

A. Er is één keer een nachtelijke beschieting geweest van een onderzeeboot op Bullen Baai. Bij het tweede schot werd het vuur reeds beantwoord.

69025. De heer **Fens:** Heeft dit nog nadelige gevolgen gehad?

A. Neen, ze schoten er 700 meter naast. De installatie is wel anderhalve mijl breed. Men was blijkbaar niet erg rustig bij het leggen van het vuur. Nadat het eerste schot was afgevuurd, is het vuur van de onderzeeboot direct tot zwijgen gebracht. De volgende dag is door een met radar uitgerust vliegtuig van de Amerikanen een onderzeeboot ontdekt in de buurt van Curaçao, die tot zinken is gebracht. Door het direct beantwoorden van het vuur en het vernielen van de onderzeeboot hebben de Duitse onderzeeboten de schrik gekregen van deze eilanden. Daarmee was dus eigenlijk ons doel bereikt.

69026. De **Voorzitter:** Welke functies heeft u na Augustus 1943 bekleed?

A. Ik heb de commandant van de „van Kinsbergen" afgelost. Dit schip werd gebruikt voor het begeleiden van konvooien tussen Trinidad en Cuba. Ik ben commandant geweest van deze konvooien eerst in de Caraïbische Zee en in Augustus 1944 ben ik naar New York gedirigeerd om vandaar uit konvooien te begeleiden. In December werd Hr. Ms. „van Kinsbergen" naar Londen gezonden, waar dit schip is opgelegd. Het personeel heeft toen gediend om als kern te worden gebruikt bij de opleiding van de oorlogsvrijwilligers, die uit Nederland naar Engeland kwamen. Het speet iedereen, dat het schip aan de ketting kwam te liggen en dat de mensen, die aan boord waren geweest, een opleidingsfunctie kregen, terwijl de oorlog nog niet was afgelopen. Nederlandsch-Indië moest echter op dat ogenblik nog bevrijd worden en wat het zwaarste was moest het zwaarste wegen. Ik heb een functie gehad in het bassin, waar de oorlogsschepen lagen, als commandant ter plaatse. Hiervoor heb ik later nog een pluim gekregen. Er lagen daar ook schepen van andere naties. Mij is dikwijls verklaard, dat de Nederlanders de enigen waren, die hun eigen peultjes dopten. Ze hadden met ons nooit moeilijkheden. Ik ben ook nog voorzitter geweest van een selectiecommissie voor officieren. Iedere jonge man, die voor de officiersopleiding in aanmerking kwam, werd voor deze commissie gebracht, waar hij werd ondervraagd en getest naar zijn mentaliteit en algemene ontwikkeling. In September 1945 heb ik de „van Kinsbergen" naar Rotterdam overgevaren. Het schip is toen in reparatie gegaan bij de Droogdokmaatschappij. Ik heb het commando overgegeven aan kapitein-luitenant-ter-zee *Nuboer* en daarmee was dus eigenlijk de oorlog afgelopen.

69027. De **Voorzitter:** Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog?

A. Op de rede van Nieuwediep. We moesten iedere nacht de haven verlaten vanwege het gevaar voor de schepen bij een plotselinge aanval op de haven. Alle mijnenleggers werden daarom vóór zonsondergang uit de haven gedirigeerd. Toen wij de aanval op Den Helder en op het vliegkamp zagen uitvoeren, lagen de schepen voor anker.

69028. De **Voorzitter:** Van wie heeft u opdracht ontvangen om naar Engeland te gaan?

A. Van de commandant marine uit Den Helder.

69029. De **Voorzitter:** Op welke dag?

A. Op 14 Mei 1940.

69030. De **Voorzitter:** Hebben zich bij de overtocht nog bijzonderheden voorgedaan?

A. Tijdens het verlaten van de rede van Nieuwediep werden wij zwaar gebombardeerd door duikbommenwerpers. Wij waren met een flottielje oorlogsschepen: de „van Meerlant", de „Johan Maurits van Nassau", de „Jan van Brakel", de G 13, enz. Ik heb aan alle schepen rondgeseind: verspreiden, zodat de aanvaller geen twee trefkansen zou hebben, doordat de schepen te dicht op elkaar lagen. Zo is het ons allen gelukt om heelhuids buiten te komen. Toen herhaalden zich de aanvallen door duikbommenwerpers met vernieuwde kracht. De „Johan Maurits van Nassau" is bij Callantsoog getroffen. Dit schip voer 600 meter voor ons uit en werd door 4 bommen (tweemaal twee) getroffen. Daarna werden de aanvallen op Hr. Ms. „Nautilus" geconcentreerd. Door voortdurend het ogenblik, dat de bommen werden losgelaten, te observeren, en door koersverandering is het ons gelukt, deze bommen te ontgaan. Er zijn wel veel bommen in de buurt gevallen, zodat ijzeren vloerplaten door de machinekamer heen vlogen en het schip een indeuk kreeg van de druk. Na deze tweede grote aanval zijn de bommenwerpers niet meer teruggekomen. Wij hebben toen overlevenden van de „Johan Maurits van Nassau" opgepikt, die wij grotendeels hebben afgegeven aan de „Dorus Rijkers", die was uitgevaren. In die tijd vernamen wij door de radio, dat Nederland had gecapituleerd. Dat was natuurlijk aanleiding om de opgepikte drenkelingen zoveel mogelijk aan boord te houden, voor zover dezen niet te zwaar geshockt of gewond waren. Wij zijn toen eigenlijk zonder bepaald verband overgevaren volgens een opgegeven route. Toen wij in Engeland aankwamen, vroeg een Engelse verbindingsofficier wie de oudste was van de commandanten der Nederlandse oorlogsschepen. Dat was ik en daarom werd ik met de leiding belast om deze schepen in een flotielje te verenigen en naar Portsmouth te varen. Daar waren al oorlogsschepen die blijkbaar al vóór ons waren overgevaren, o.a. de „Heemskerck", die in afbouw was. Langzamerhand kwamen de experts van de Engelse marine aan boord om de schepen te keuren of deze geschikt waren voor de algemene oorlogvoering. Over het algemeen waren de kleinere schepen wel te gebruiken voor handelsbeschermers, voor zeegaten. Onderzeeboten hebben meer operationele opdrachten gekregen. Na enige tijd afwachten werden deze schepen doorgedirigeerd naar Falmouth en vandaar uit naar onze speciale bestemming, wat voor mij de Tees-mond was.

69031. De **Voorzitter:** Hoe was de organisatie, waarin de „Nautilus" zich bevond? Was dat een organisatie van mijnenleggers, een Nederlandse organisatie of een Engels onderdeel?

A. Aparte Nederlandse organisaties ben ik niet tegengekomen in Engeland. Wij zijn ingedeeld bij een Engelse defensieve macht. Alle orders kwamen ook van de Engelse plaatselijke commandant.

69032. De **Voorzitter:** U was dus als mijnenlegger ingedeeld in Engels verband?

A. Ja.

69033. De **Voorzitter:** Administratief bleef u waarschijnlijk onder de Nederlandse Marine?

A. Het salaris werd uitbetaald en berekend op het Nederlandse Hoofdkwartier.

69034. De **Voorzitter:** Hoeveel mijnenleggers zijn er in Engeland aangekomen?

A. De „van Meerlant", een echte mijnenlegger, de „Hydra", de „Jan van Brakel" en de „Nautilus" (deze laatste twee zijn hulp-mijnenleggers). De „van der Zaan" is reeds vóór ons met een lading wapens van de Rijkswerf naar Engeland overgestuurd.

69035. De **Voorzitter:** Was er een Nederlandse functionaris, die administratief boven deze groep mijnenleggers stond?

A. De mijnenleggers waren allemaal verdeeld ondergebracht. Zij stonden niet meer met elkaar in verband. De „van der Zaan" was ingedeeld bij een groep, die offensief mijnenacties uitvoerde.

69036. De **Voorzitter:** Stond u administratief rechtstreeks onder de Minister van Marine?

A. Ja.

69037. De **Voorzitter:** Dus niet via de groepscommandant van de mijnenleggers?

A. Neen. Er was een chef personeel, die de personeelszaken behandelde. Toen ik in die tijd op de kust ageerde, had ik nooit geld aan boord. Wanneer uitbetaald moest worden, haalde ik het benodigde geld.

69038. De **Voorzitter:** Heeft u in die tijd geen mijnen gelegd?

A. Neen, mijn taak was mijnen te leggen bij een eventuele invasie, dus wanneer er een invasievloot zou zijn gesignaleerd, maar zover is het nooit gekomen. In die tijd zijn wel schijnbewegingen aan de Nederlandse en Belgische kust opgemerkt. De invasievloot heeft de Engelse eilanden echter nooit genaderd. In die tijd voeren de mijnenleggers met scherp gestelde mijnen met alle risico's van dien. Iedere avond had er een luchtactie plaats boven de Engelse havens en reden. 's Avonds werden wij beschoten van uit de lucht en bijna iedere avond schoten wij terug. Wat dat betreft, was het een zeer onrustig bestaan. Alle kustplaatsen werden dagelijks gebombardeerd.

69039. De heer **Fens:** Was de „Nautilus" niet een visserijkruiser?

A. Ja.

69040. De heer **Fens:** Wanneer u nu een echte mijnenlegger had gehad, was het gevaar dan even groot geweest of hadden mijnenleggers extra-bescherming?

A. Ik vermoed, dat dit weinig verschil had uitgemaakt. Een mijnenlegger heeft ook een betrekkelijk dun dek, zodat eventuele treffers altijd wel tot ontploffing der mijnen zouden leiden.

69041. De **Voorzitter:** Zijn alle opvarenden gered, toen dit schip werd geramd?

A. Ja, niettegenstaande het midden in de nacht gebeurde. Door de schok ontwaakte iedereen. Iedereen sliep in die tijd gekleed en met een zwemvest aan, wat gelukkig niet nodig is gebleken. Door de snelheid zwaaide het aanvarende schip langszij. De gezagvoerder heeft getracht het schip zoveel mogelijk langszij te houden, zodat men kon overstappen. Dieptebommen, die scherp stonden, moesten worden veiliggesteld, omdat anders het reddende schip ook gevaar zou lopen. De man, die dit moest behandelen, heeft zijn instructies goed uitgevoerd om bij gevaar voor zinken alle bommen op „veilig" te stellen.

69042. De **Voorzitter:** In Mei 1941 heeft u in Londen een studie gemaakt van de wijze, waarop de Engelsen hun reservepersoneel opleidden. Heeft u die kennis ten nutte kunnen maken voor de opleiding van de Nederlandse marine?

A. Na deze eerste kennismaking met de opleidingsmethoden is het hoofdkwartier zolang in contact geweest met vreemde marines, dat ik niet kan zeggen, dat men door mijn rapporten tot een verbeterde opleiding is overgegaan. Het heeft vermoedelijk wel de eerste aandacht gevestigd op verschillende verbeteringen, die men zou kunnen aanbrengen. Wij moesten in veel groter verband gaan opleiden dan wij ooit gewend waren geweest. Vóór de oorlog was een lichting militie hoogstens 400 man; na de oorlog werden er van 1200 tot 2000 man tegelijk opgeleid in Hilversum.

69043. De **Voorzitter:** Welke ervaringen heeft u opgedaan bij uw excursies naar de opleidingscentra?

A. Het was een zeer doeltreffende massa-opleiding, wanneer ik dat zo noemen mag. Men had een bijzonder goed systeem om een grote mate van orde te houden onder het steeds wisselende personeel. Er waren barakkenkampen met duizenden mensen. Iedere dag kon daar een geconcentreerde bomaanval worden verwacht. De verspreiding van het personeel moest bij het eerste alarm in de puntjes plaats hebben.

69044. De **Voorzitter:** Het waren Engelse opleidingscentra, waar u een bezoek heeft gebracht?

A. Ja.

69045. De **Voorzitter:** Werden daar ook Nederlanders opgeleid?

A. In die tijd nog niet. In 1941 was er nog geen toevloed van personeel om te worden opgeleid. Dat is pas na de oorlog begonnen. Er waren toen meer Nederlandse afdelingen in een Engelse opleiding dan zuiver Nederlandse opleidingen, voor zover ik weet.

69046. De **Voorzitter:** In 1941 is u dus chef staf geworden op Curaçao?

A. Ja.

69047. De **Voorzitter:** Hoe lagen daar de bevelsverhoudingen?

A. De algemeen marinecommandant was in die tijd kapitein-ter-zee *van den Donker*. Hij stond rechtstreeks onder de Gouverneur. Dit gaf dikwijls moeilijkheden. De Gouverneur verzette zich er tegen, dat een marinier, die oppasser was bij hem, naar Londen zou worden gezonden. De chef personeel had daartoe order en daardoor stond de algemeen marinecommandant tussen twee chefs, tussen de Gouverneur en de chef in Londen.

69048. De **Voorzitter:** Ging dit onder het motto, dat de Gouverneur opperbevelhebber der land- en zeemacht was?

A. Ja, doch de Gouverneur heeft zich in die tijd met het militaire aspect zeer weinig bemoeid en evenmin met de verdediging van het eiland. Hij heeft dit volkomen in handen van de militaire chefs gelaten.

69049. De **Voorzitter:** Hoe was de verhouding tussen marine en landmacht?

A. De algemeen militair commandant was tevens commandant over de landmachtstroepen. De landmachtscommandant was tevens commandant over de gewapende politie. De verdere uitbreiding van de landmacht, die daar schutterij werd genoemd, waren eigenlijk inheemse recruten. Tenslotte was er een detachement mariniers, die behoorden tot de Koninklijke marine.

69050. De **Voorzitter:** Had u daarmee ook iets te maken als chef staf van de marine?

A. Niet wat de dagelijkse dienst betreft, doch ik had eigenlijk alleen maar een inspecterende bevoegdheid. Ik ging het eiland rond en bezocht de verschillende posten. Deze posten waren uitgezet door de commandant ter plaatse. Als chef staf reed ik in mijn auto rond en mijn adjudant, die ik bij mij had, zette ongemerkt rood gekleurde blikken ergens tegen de rotsen. Wanneer ik dan langs een schildwacht kwam, die vreselijk mooi in de houding stond te salueren, zei ik, dat hij dekking moest zoeken, omdat hij werd beschoten en dat alle rode dingen, die hij zag, de helmen waren van een patrouille, die een aanval deed. Ik moest dan zien of deze man met zijn inderdaad zeer korte schuttersopleiding, in staat was om zijn geweer of mitrailleur te bedienen. Dat was niet overbodig, want in het begin bleek daar heel wat aan te haperen. Sommigen waren met een automatisch wapen of met een lichte mitrailleur bewapend. Volgens Amerikaanse methode moesten zij op de seconde op het eerste alarm het vuur kunnen openen. Die Curaçaoënaars, die voor de schutterij werden opgeleid, waren uit een geslacht voortgekomen, dat nog nooit in militaire dienst was geweest. Zij voelden niet militair en namen alles in zeer langzaam tempo op. Van huis uit zijn zij allemaal zeer langzaam in hun reacties. Het was dus heel lastig om iets van hen te maken, dat op een soldaat leek. Ik bemoeide mij hier als chef staf met een landmachtszaak.

69051. De **Voorzitter:** Hoe groot was de omvang van de marine op Curaçao?

A. Ongeveer 750 man.

69052. De **Voorzitter:** In welke onderdelen waren die verdeeld?

A. Er was een kustbatterij, een patrouilledienst (vaartuigen), een soort mobiele groep van de landmacht, die de batterijen langs de kust bezette, er was personeel, dat de vaartuigen bediende. In de jaren, dat ik daar ben geweest, is daarin veel wijziging gebracht. Later werd ik van chef staf, welke functie ik betrekkelijk kort heb bekleed, operations officer, waarvoor ik niets anders te doen had dan de konvooibescherming te organiseren.

69053. De **Voorzitter:** Was dat eigenlijk geen moeilijke positie, die u daar bekleedde, om als Nederlander bij een Amerikaans bevel een functie te hebben?

A. Ja, dat was zeer uitzonderlijk. Dat de Amerikanen dit hebben aanvaard, is aanvankelijk te danken aan hun personeelsgebrek. Dat ik 2 jaar lang in die positie gehandhaafd bleef, is, omdat het op een manier geschiedde, zoals zij dat vermoedelijk niet hadden verbeterd.

69054. De **Voorzitter:** Stond u rechtstreeks onder de commandant van Porto Rico?

A. Neen, niet rechtstreeks. Boven mij stond een schout-bij-nacht van de Amerikaanse marine. Hij was de enige beroepsofficier van het hele commando te Curaçao. Hij was daar ook gevestigd. Ik was zijn ondercommandant, eigenlijk uitsluitend voor de zeemacht. Daarnaast was er een vrij hoge Ranking Officer van de luchtmacht, een kolonel, die van mij geen orders kreeg. Van mij kreeg hij wel opgave, welke konvooien er op bepaalde routes waren. Daarvoor deelde ik dan een escortegroep van oppervlakteschepen in. De luchtmacht deelde daar weer vliegtuigen voor luchtverdediging bij in. Dat had dan volgens een vaste, sluitende tactiek plaats. De enige commandant, die daar boven stond, was die Amerikaanse schout-bij-nacht.

69055. De **Voorzitter:** Dus u was eigenlijk ongeveer in gelijke kwaliteit als die man van de luchtmacht?

A. Hij heette Air Operations Officer en ik Surface Operations Officer. Dan was er nog een Routing Officer, die zich verstond met gezagvoerders van koopvaardijschepen, die hun routeerorders gaf en alle mogelijke inlichtingen, die nodig waren.

69056. De **Voorzitter:** Gaven deze verhoudingen nog aanleiding tot moeilijkheden of is alles vlot verlopen?

A. Vanaf het begin is dit eigenlijk heel vlot verlopen. Aanvankelijk werd ik niet zo erg vertrouwd.

69057. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Men liet mij alleen toe in twee bepaalde folio's van het archief. De rest was voor mij gesloten. Ik mocht ook niet een of ander stuk opvragen. Ik kreeg twee mappen op mijn schrijftafel en voor de rest bleef ik overal buiten.

69058. De **Voorzitter:** Welke reden had men hiervoor?

A. De Amerikanen zijn bijzonder security-minded. Ze waren veel te bang, dat hun code werd gecompromitteerd. Men wist aanvankelijk niet, wat men aan mij had.

69059. De **Voorzitter:** Was onze houding dan niet duidelijk genoeg?

A. Dat moest uit de praktijk blijken en groeien. In Engeland was het evenzo.

69060. De **Voorzitter:** We waren toen toch al in de overgang van 1941 op 1942?

A. Amerika was pas in de oorlog gekomen.

69061. De **Voorzitter:** Ze wisten onze houding toch wel.

A. Nog niet aan den lijve. Ze wilden dat eerst zelf helemaal ondervinden. Het is eigenlijk mijn geluk geweest, — als ik dat zo noemen mag —, dat de Amerikaanse officier, die mij dubbelde, en

aanvankelijk in wezen de taak deed, plotseling moest worden opgenomen voor een spoedoperatie. Het ging niet zo heel vlot met hem; hij bleef nogal lang ziek. De schout-bij-nacht, die daar was, werd plotseling naar Trinidad overgeplaatst. Hij kreeg toen een opvolger, die ter zake niet was ingewerkt. De enige Amerikaan, die ter plaatse iets van Surface Operations afwist, lag in het hospitaal en ik was de enige, die van de gang van zaken op de hooge was.

69062. De **Voorzitter:** Dacht men daar, dat wij de Duitsers in de kaart zouden spelen? Meende men, dat wij defaitist waren?

A. Wij moesten blijken geven, niet slordig te zijn met geheime stukken. Dat is het eerste, dat men wantrouwt. Door al deze bovengenoemde omstandigheden moest het leiden der Surface Operations wel in mijn handen vallen en ik heb die leiding niet meer uit handen gegeven. Op de duur was men zodanig tevreden, dat ik na twee jaar werd voorgedragen voor een Amerikaanse onderscheiding, die ik toevallig bij mij heb. Ik heb deze gekregen naar aanleiding van mijn werk op Curaçao.

69063. De **Voorzitter:** Heeft u nog andere documenten uit die periode, die u zoudt kunnen afstaan?

A. In oorlogstijd mocht men behalve zeer persoonlijke zaken geen papieren hebben, die betrekking hadden op de gang van zaken. Behalve dit speciale papier, dat een bevestiging is van hetgeen ik heb gezegd, heb ik alléén nog een dergelijk papier met tevredenheidsbetuigingen ontvangen bij het verlaten met de „van Kinsbergen" van de Caraïbische Zee, waar ik gedurende één jaar had dienst gedaan. Dat is afkomstig van de Amerikaanse vice-admiraal, commandant van Porto Rico.

De **Voorzitter:** Zoudt u deze stukken tijdelijk aan ons kunnen afstaan?

A. Ja.

69064. De **Voorzitter:** Kunt u verder nog iets mededelen over de verrichtingen, die u heeft meegemaakt, buiten hetgeen u ons nu heeft verteld?

A. Het eerste, dat wij van de onderzeeboten bemerkten, was, dat plotseling schepen bij Aruba werden getorpedeerd. Ook een laketanker, die op weg was van Maracaibo naar Curaçao werd in brand geschoten vlak voor de haven. In die tijd was er eigenlijk nog geen bescherming van betekenis. Men begreep bij het geallieerde commando wel, dat de kostbare olie-installaties van Curaçao verloren zouden gaan, wanneer daarin geen verandering kwam. Eerst zijn enkele Engelse torpedojagers toegevoegd. Het Nederlandse commando in Londen heeft op ons herhaaldelijk aandringen motortorpedoboten, die aanvankelijk voor Nederlandsch-Indië waren bestemd — dat niet meer bereikbaar was, omdat Japan dat had overrompeld —, beschikbaar gesteld voor Curaçao. Het was natuurlijk een grote moeilijkheid om deze zeer kwetsbare schepen zodanig te gebruiken, dat ze niet in een paar maanden werden opgebruikt en toch zo, dat het gebruik er van zo effectief was, dat hun aanwezigheid de onderzeeboten zou afschrikken. Dit is een kwestie geweest van verschillende zaken tegen elkaar afwegen. Men heeft hier met schade en schande geleerd, dat deze motortorpedobooten met houten romp eigenlijk niet bestand waren tegen de zee, wanneer daar de volle passaat woei. Zoveel mogelijk moesten deze boten worden gebruikt aan de lijzijde der eilanden. Zij zijn daarom gestationneerd geweest aan de haveningangen. Behalve de konvooien voeren daar ook alleen varende snelle tankers, die zonder begeleiding konden varen. Hun snelheid van 17 mijl bracht mee, dat de trefkans van onderzeeboten zeer gering was. Deze tankers kwamen alleen aan en gingen dan met een konvooi weer weg. Nu was het kritieke ogenblik, wanneer zo'n tanker voor de haven stopte, wachtte totdat de loods aan boord was en met geringe snelheid de haven binnenvoer. Eén keer is het bijna slecht afgelopen, omdat een onderzeeboot toch de haven was genaderd; deze heeft een torpedo afgeschoten, die gelukkig zijn doel miste.

Er is toen zo'n groot aantal dieptebommen in zee afgeworpen, die voor een onderzeeboot ongetwijfeld het risico te groot maakten om de haven nogmaals tot op zo'n korte afstand te naderen. Het was een zware dienst voor de motortorpedoboten. Dag en nacht kwamen de schepen aan; bij nadering der haven liep een motortorpedoboot uit en voer met volle vaart het schip tegemoet en bleef dan om het schip heen cirkelen. Een torpedo kan niet van vlakbij worden afgevuurd; dit moet op enige afstand gebeuren. Op te grote afstand krijgt men echter weer te weinig trefkans. Daarom moesten de motortorpedoboten op de gunstigste lanceerafstand van de schepen heen cirkelen.

Wat betreft de havenbescherming kan men zeggen, dat het doel is bereikt. Verder waren er nog onder Nederlandse vlag varende duikbootjagers en walvisjagers. Dat waren schepen, die de walvisvaarder, zoals de „Willem Barendsz", begeleiden en die eigenlijk de directe jacht op de walvis uitoefenen. Die schepen waren bewapend en werden in Curaçao gebruikt om de kleinere tankers met olie uit Venezuela te begeleiden.

Er is nog een paar keer zeer nuttig gebruik gemaakt van motortorpedoboten. Bij een vliegtuigongeval waren de vliegtuigen op het water neergekomen, terwijl de bemanning op het vliegtuigwrak zat, dikwijls op een dusdanig weinig zeker bestek, dat ze dikwijls niet werden gevonden door vliegtuigverkenning.

Later heeft men daarop weer allerlei middelen gevonden, nl. door vloeistof of poeders mee te voeren, die een groot deel van de zee sterk verkleuren, zodat dat vanuit de lucht gemakkelijk zichtbaar is. Anders is in zo'n beweeglijke zee een wrak van een vliegtuig met een paar mensen er op als een speld in een hooiberg. Zo is het een enkele maal gelukt om een bemanning, die als opgegeven werd beschouwd door de Amerikanen, te redden, na mijn herhaaldelijk aandringen om vol te houden en het steeds weer te proberen. Dit heeft onze motortorpedodienst een hoge mate van populariteit bij de Amerikanen bezorgd.

69065. De heer **Fens:** Had u geoefend marinepersoneel aan boord?

A. Het was van alles en nog wat bij elkaar geraapt. Reserveofficieren als commandanten met zeer jonge beroepsofficieren door elkaar. Een enkele marinier was er vaak bij, die een mitrailleur bediende. Daarbij was dan enig bootpersoneel en een kwartiermeester.

69066. De **Voorzitter:** Was er ook Curaçaos personeel bij de vloot?

A. Ja, we hadden een paar schutters, die ook dienst deden bij de marine. Dat waren toch uitzonderingen.

69067. De **Voorzitter:** Uw geval was dus een van de weinige, waarbij een Nederlander operationeel bevel had over een Amerikaans onderdeel?

A. Ja, later heb ik dat ook gehad in de Caraïbische Zee op de „van Kinsbergen". Ik was toen eigenlijk flotielje-commandant van 6 schepen, waarvan 5 Amerikaanse. We vormden een escortegroep voor konvooien, die orders van mij, als de escorte-commander, moesten uitvoeren. Die orders moesten vooraf altijd worden besproken ten aanhoren van een captain van de Amerikaanse marine, die speciaal al deze konvooi-vóór-conferenties moest bijwonen om te vernemen of die escorte-commanders de orders op de juiste wijze interpreteerden en hoe deze commanders de orders aan de ondercommandanten uitlegden. Nadat deze captain dit enige malen had bijgewoon, zei hij tegen mij: „You just go ahead!" (Dat is wel in orde). Ik gaf ook dikwijls les op het taktiekbord aan de jonge commandanten. Dat was een Amerikaanse vinding om koersen te construeren, waarbij verschillende situaties, die zich konden voordoen, werden uitgewerkt. Mijn konvooi is nooit aangevallen. Van één kant is dat jammer, omdat iedereen graag een paar onderzeeboten op zijn creditzijde heeft staan. De escorte-commander krijgt de order „safe and timely arrival", de zorg, dat het konvooi op tijd en veilig aankomt op zijn bestemming, waarbij niet is inbegrepen zoveel mogelijk onderzeeboten aan te trekken en daarmee oorlog te voeren. Wanneer er eens een onderzeeboot werd gesignaleerd, werden we tussen de konvooibegeleidingen door weleens uitgestuurd om als z.g. killer-group uit te varen in combinatie met vliegtuigen.

69068. De **Voorzitter:** In de tijd, dat u commandant van de „van Kinsbergen" was, verdwenen de onderzeeboten toch langzamerhand uit dat gebied?

A. Einde 1943 werd het steeds minder. Het meest typische konvooi, dat ik heb gehad, was dat van vier duikbootjagers, die Amerika aan Rusland had overgedaan. Ik heb ze begeleid over de Atlantische Oceaan naar St. Johns, waar de Canadezen de begeleiding zouden overnemen. Er was toen een Russisch verbindingsofficier bij en Russische seiners. Het frappeerde ons, dat de Russische matrozen zo flink met hun hakken klapten. Een Pruis zou daarbij vermoedelijk niet veel hebben afgestoken. In die tijd pleegde men nog weleens te zeggen, dat discipline toch overal nodig was, zelfs bij de communisten!

69069. De **Voorzitter:** Kunt u nog bepaalde dingen noemen uit de tijd, dat u commandant van de „van Kinsbergen" was?

A. Ik heb in die tijd geen contact gehad met de vijand. Waarom mijn konvooi nooit is aangevallen, moet altijd een geheim blijven. Ze hadden misschien liever gemakkelijker prooien.

69070. De **Voorzitter:** Op welke wijze heeft u later geageerd vanuit New York?

A. In New York werd ik toegevoegd aan de konvooien, die eigenlijk reeds beschermd waren, als lid der escorte groep boven de sterkte. Mijn rang was toen captain. Wanneer ik bij zo'n groep zou worden ingedeeld als vast lid, zou ik automatisch commandant hebben moeten worden. Men vond dat eigenlijk niet fair tegenover de escortecommandanten, die het eigenlijk al zoveel jaren goed hadden gedaan. Dikwijls hadden deze escort-commander rangen als luitenant-ter-zee 1ste-klasse of hoogstens kapitein-luitenant-ter-zee. Enerzijds was het dus geen vooruitgang om uit de Caraïbische Zee weg te gaan en aan een haven te komen, om daar als extendius bij een escorte te worden gevoegd.

69071. De **Voorzitter:** Ging de „van Kinsbergen" mee naar New York?

A. Ja.

69072. De **Voorzitter:** Wie is uw opvolger geworden?

A. Mijn opvolger als operations officer in Curaçao heeft daar maar een zeer kort leven gehad. Ze hebben hem dadelijk met de neus tegen de muur gezet en hem behandeld zoals ze mij aanvankelijk ook hebben behandeld. De Amerikanen hadden van mij afgekeken hoe het goed liep. Voor mij hadden de Amerikanen na mijn vertrek een Amerikaans officier neergezet. De Nederlander, die mij verving, was een officier zonder enige stafroutine.

69073. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Dat herinner ik mij niet meer. [1])

69074. De heer **Fens:** Vindt u het persoonlijk handig, dat men een dergelijke man in uw functie als opvolger aanwijst?

A. Zeer zeker niet.

69075. De **Voorzitter:** Wie heeft hierover beslist?

A. Ik vermoed Londen. De toenmalige schout-bij-nacht *van Asbeck* heeft bewerkstelligd, dat ik aanvankelijk bij de Amerikaanse staf werd opgenomen. De Amerikanen hebben mij toen de functie van Surface Operations Officer gegeven. Ik moest de zaak daar helpen organiseren, zat ineens achter een schrijftafel en kreeg een mooi bordje met „Surface Operations" er op. In die tijd had ik er nog weinig idee van wat dit eigenlijk inhield. In 1943 werd de druk op Curaçao al veel minder en het belang van het commando op Curaçao werd daarmede ook minder. Toch was het jammer, dat ik daar als beroepsoverste werd vervangen door een luitenant-ter-zee 1ste klasse der Koninklijke Marine-Reserve. Dit was voor de Amerikanen een onaanvechtbaar argument om deze man ter zijde te stellen.

69076. De heer **Fens:** Kunt u bepaalde inlichtingen geven over de verdediging van Aruba? Werd die helemaal gevoerd vanuit Curaçao?

A. Neen, Aruba had zijn eigen vloot- en kustbatterij evenals Curaçao. Het eiland werd bestreken met een batterij van 19 cm.

69077. De heer **Fens:** Waar stond die batterij op Aruba?

A. Aan dezelfde kant als waar de raffinaderij staat, achter de St. Nicolaasbaai op een heuveltop. Het was een langzaamvurende batterij, die diende als stok achter de deur tegen operaties met hulpkruisers. Een onderzeeboot kan men niet bevuren met een langzaam vurend kanon. Er waren hier en daar snelvuurkanonnen van 7½ cm opgesteld voor het afslaan van onderzeeboten binnen het bereik van het vuur.

69078. De heer **Fens:** Was daar ook een mariniersdetachement?

A. Ja, op beide eilanden.

69079. De heer **Fens:** En was er ook iets van de landmacht?

A. Ja, en ook schutterij onder mariniersbevel.

69080. De heer **Fens:** Weet u iets van een vrijwilligerskorps op St. Nicolaas?

A. Neen, daarvan heb ik nooit gehoord. Zij hadden een eigen „olie"-politie. Het is mogelijk, dat er een organisatie was, om, wanneer het tot handgemeen zou komen, deze mensen wapens te geven.

69081. De **Voorzitter:** U is later in Londen geplaatst bij de oorlogsvrijwilligers?

A. Ik was basiscommandant van een stuk of zes oorlogsschepen. Daarop was een groot deel van het personeel ondergebracht, dat niet voer en alleen zorgde voor onderhoud. Dat gaf gauw aanleiding tot excessen. Daaronder moest zeer strenge tucht worden gehouden. Als zodanig beschouwde ik het niet als beneden mijn waardigheid, om mij met allerlei details betreffende de orde en tucht in te laten. Het was echter hard nodig. Klappen zijn er nooit gevallen, omdat door strenge contrôle alles werd voorkomen. Als kolonel — iets, dat anders de luitenant van de week doet — heb ik b.v. dagelijks de wachtlijst opgesteld van de rondes, die gedurende de wacht om het half uur moesten worden gemaakt (zonder prikklok).

De **Voorzitter:** Welke schepen waren dat?

A. De „Flores", de „Soemba", de „Jan van Brakel", de Oranje-Nassau", de „Johan Maurits van Nassau" (de nieuwe) en de „van Kinsbergen".

69082. De **Voorzitter:** Moesten deze schepen worden gerepareerd?

A. Ze lagen zonder bemanning.

69083. De heer **Fens:** Was er geen emplooi voor?

A. Ze hadden aan de invasie meegedaan. De „Flores" had volkomen uitgeschoten kanonnen. De oorlog was al in een zodanig stadium, dat iedereen het einde zag, zeker in Europese wateren. De Engelse staf had aangeraden die oorlogsschepen in te trekken. Zelf waren ze ook al aan het minderen. Het personeel werd verspreid over de opleidingen. Ook werd langzamerhand gelegenheid gegeven tot familiebezoek in Holland. Ik ben toen voorzitter geworden van een selectiecommissie voor officieren.

69084. De **Voorzitter:** Wat hield dat precies in?

A. Officieren en adspirant-officieren, oorlogsvrijwilligers dus, met eindexamen H.B.S. en dergelijke diploma's kwamen voor deze commissie om te worden gepeild naar hun opvattingen, algemene ontwikkeling, beschaving, enz.

69085. De **Voorzitter:** Wat was uw standplaats?

A. Aan boord van de „van Kinsbergen"; ik leefde helemaal aan boord.

69086. De **Voorzitter:** Waar kwamen die jongelui vandaan?

A. Uit Nederland.

69087. De **Voorzitter:** In welke tijd was dat ongeveer?

A. In de loop van 1945, toen Zuid-Nederland was bevrijd.

69088. De **Voorzitter:** Welke bestemming hadden deze jonge mensen?

A. Het was allemaal marinepersoneel.

69089. De **Voorzitter:** Was het de bedoeling, dat deze mensen naar Indië zouden worden gestuurd?

A. Dat was inderdaad de bedoeling. Men had het idee opgevat om een vliegkampschip te gaan bemannen en een daarbij behorend stel kruisers en torpedojagers.

69090. De **Voorzitter:** Kregen deze mensen hun opleiding in Nederlandse of Engelse centra?

A. Ze hadden Nederlands kader en maakten gebruik van de ruimten, die ons door de Engelsen ter beschikking werden gesteld.

[1]) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Luitenant-ter-zee *Kwartel* (K.M.R.).

69091. De **Voorzitter:** De vrijwilligers van de landmacht werden bij Engelse onderdelen opgeleid. Was dat met deze mensen ook het geval?

A. Die indruk heb ik niet. De Marva's werden in het begin wel bij Engelse onderdelen opgeleid. Deze vrijwilligers kregen echter een aparte Nederlandse opleiding. Ze werden over geheel Engeland verspreid. Londen was alleen het ontvangstcentrum. Wanneer de mensen uit Nederland kwamen, werden ze onderzocht door de testcommissie, die de mensen indeelde. Dit systeem was in de oorlog van de Engelsen overgenomen.

69092. De **Voorzitter:** Heeft u een indruk van de aantallen mensen, die zo zijn opgeleid?

A. Neen, dat was helemaal mijn bemoeienis niet.

69093. De **Voorzitter:** Hoe lang is u voorzitter van de selectiecommissie gebleven?

A. Ongeveer een half jaar.

69094. De **Voorzitter:** In September 1945 is de „van Kinsbergen" naar Rotterdam gegaan. Wat is daarmee gebeurd?

A. De „van Kinsbergen" heeft de gehele oorlog door gevaren zonder een bepaalde grote reparatie en werd daarom in Rotterdam herzien.

69095. De **Voorzitter:** Welke functie had u toen?

A. Ik was commandant.

69096. De **Voorzitter:** Wat heeft u verder gedaan tot 20 November 1945?

A. Ik ben omstreeks eind October 1945 naar Nederlandsch-Indië vertrokken.

69097. De **Voorzitter:** In welke kwaliteit?

A. Er moesten verschillende functionarissen in Indië worden afgelost. De militaire commandant in Australië behoefde aflossing en ook de chef staf.

69098. De **Voorzitter:** Wie was dat?

A. Dat was de heer *van Foreest,* die nu souschef staf hier is. De tegenwoordige commandant zeemacht *Willinge* stond ook op het punt te worden afgelost. Eigenlijk had ik de indruk, dat men meende in Holland, dat er meer haast was bij mijn uitzending dan blijkbaar het geval was, toen ik in Indië aankwam. Na aankomst werd ik zes weken op nonactief gesteld.

69099. De **Voorzitter:** Waar was dat?

A. In Batavia.

69100. De **Voorzitter:** Is u rechtstreeks van Nederland naar Batavia gegaan?

A. Ik ben overgestoken naar Engeland en met een Engels vliegtuig via Colombo overgevlogen en van Colombo uit ben ik per schip naar Tandjong Priok gegaan.

69101. De **Voorzitter:** Ging u alleen?

A. Ja.

69102. De **Voorzitter:** Met de speciale bedoeling iemand af te lossen?

A. Ja. Ik zou ter beschikking worden gesteld van de commandant zeemacht in Indië.

69103. De **Voorzitter:** Dat is dus niet direct gebeurd?

A. In Januari 1946 kwam er een telegram uit Nederland, waarin stond, of de commandant zeemacht bezwaar had tegen mijn benoeming in Nederland als commandant zeemacht. Ik ben toen weer in een vliegtuig gestapt.

69104. De **Voorzitter:** Was er voor u dan in geen enkele functie emplooi in Indië? Moest u per se op nonactief worden gesteld?

A. Men kon lastig het werk gaan halveren. Er is één chef staf. Men kan moeilijk het werk, dat voor één functie bestemd is, gaan verdelen.

69105. De **Voorzitter:** Wanneer is u in Batavia aangekomen?

A. Op 3 November 1945.

69106. De **Voorzitter:** U vond die gang van zaken zeker wel merkwaardig?

A. Ja, dat was enigszins merkwaardig. Ik weet ook nog wel wat daarachter heeft gezeten.

De **Voorzitter:** Vertelt u dat dan eens.

A. In Indië was destijds gevraagd door de bevelhebber der strijdkrachten in het Oosten, om een officier uit te zenden om bij een operatie, die tegen de Japanners zou worden uitgevoerd, bij de staf van de Amerikanen te worden geplaatst. Vanwege mijn vroegere functie op Curaçao dacht men, dat ik daarvoor de geschikte persoon zou zijn.

69107. De **Voorzitter:** Van wie is dat uitgegaan?

A. Dat is indertijd van admiraal *Helfrich* uitgegaan, maar meer van de chef personeel in Londen, vermoed ik. Na het plotselinge einde van de oorlog is dat verzoek niet ingetrokken.

69108. De **Voorzitter:** Dat heeft dan blijkbaar een poosje in Nederland gelegen en op een goede dag is het telegram misschien gevonden?

A. De oorlog is vrij plotseling afgelopen. Niemand had verwacht, dat die atoombom zou verschijnen. De Amerikanen waren nog grootscheepse acties op touw aan het zetten.

69109. De **Voorzitter:** Maar u is in October uit Nederland gegaan en de capitulatie van Japan is in Augustus geweest. Dat telegram heeft dus zolang ergens gezweefd.

A. Zolang heeft dat gezweefd. Dat is de reden geweest voor mijn overhaast vertrek uit Nederland.

69110. De **Voorzitter:** U wist toen nog niets van de bedoeling, dat u iemand zou moeten vervangen? Wanneer is dat element er dan bijgekomen?

A. Admiraal *Helfrich* vertelde mij dit na ontvangst in Batavia toen ik mij kwam melden. Ik zou toen worden: militair attaché in Washington, militair commandant in Australië òf chef staf. Ik zei, dat de functie van militair attaché wel in mijn lijn lag, omdat ik zoveel Amerikanen kende. Admiraal *Helfrich* zei toen, dat dat in de lijn van veel mensen lag! Hij zou nog weleens overwegen wat ik zou gaan doen. Dit is de waarheid en niets dan de waarheid en dit maakt de zaak meer begrijpelijk.

De **Voorzitter:** In ieder geval heeft u een mooi reisje naar Indië gemaakt.

A. Ja, het was een mooie reis.

69111. De **Voorzitter:** Heeft u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. A. GAUW.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 20 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

ALBERTUS MARINUS VALKENBURG,
oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kapitein-luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

69112. De **Voorzitter:** De Enquêtecommissie stelt het op prijs om ook een overzicht te verkrijgen van de krijgsverrichtingen van de marine in oorlogstijd. In dat verband is u opgeroepen, omdat u verschillende functies heeft bekleed, waarbij u bepaalde krijgsverrichtingen heeft geleid. Mag ik u eens vragen, welke functies u successievelijk heeft bekleed van 1940 tot 1945?

A. Vóór 10 Mei 1940 was ik commandant van de in aanbouw zijnde O 22 in Vlissingen. Op 10 Mei 1940 ben ik als commandant van de O 22 naar Engeland gegaan, alwaar ik voor enkele weken hoofd van het Walbedrijf werd, eerst in Portsmouth, later in Dundee. In de maanden October en November heb ik als commandant van de O 23 twee patrouilles op de Noorse kust geleid, waarna ik weer als hoofd van het Walbedrijf terugkwam. In Maart 1941 ben ik als reservecommandant en eerste-officier van de reservebemanning en werkploeg op het Engelse onderzeebootmoederschip Hs. Ms. „Maidstone" naar Gibraltar gegaan, waar ik ben gebleven tot omstreeks 10 December 1941. De oorlog in Indië was uitgebroken. Ik werd naar Engeland geroepen en met de Engelse onderzeeboot Hs. Ms. „Regent" ben ik naar Engeland teruggegaan, waar ik tijdelijk reserve-commandant werd op de „Colombia", het Nederlandse onderzeebootmoederschip. Ongeveer 31 December 1941 werd ik belast met het bevel van de O 23, die toen nog in onderhoud lag op een werf in Dundee. In Februari 1942 ben ik die boot gaan invaren en in Maart 1942 ben ik er mee naar het Verre Oosten vertrokken. De bedoeling was aanvankelijk naar Nederlandsch-Indië te gaan, maar dat hoefde niet meer, aangezien ik pas wegging op 16 Maart en sinds 8 Maart bestond Nederlandsch-Indië niet meer. Tot Februari 1944 ben ik commandant van de O 23 gebleven. Ik ben toen weer in Engeland teruggekomen en werd op het hoofdkwartier in Londen geplaatst, waar ik werd belast met een deel der voorbereidingen terugkeer Nederland, nl. het ontwerpen van een selectie-apparaat voor het aannemen van nieuw personeel, dat, zodra Nederland zou zijn bevrijd, in werking zou treden. Na de bevrijding van Nederland ben ik hier op het Ministerie geplaatst.

69113. De **Voorzitter:** Behoorde de O 22, waarvan u eerst commandant was, niet tot een groep onderzeeboten van O 21 tot O 27?

A. Inderdaad. Er was een nieuwe serie onderzeeboten in aanbouw van O 21 tot O 27; O 21 en O 22 werden in Vlissingen gebouwd, O 23 en O 24 bij de R.D.M., O 25 bij Wilton, en naar ik meen, O 26 en O 27 eveneens bij de R.D.M. De aanbouw van de eerste vier onderzeeboten was het verste gevorderd. De O 21 lag in Vlissingen, had haar proeftochten in Februari en Maart 1940 gedaan en was klaar om te worden afgetimmerd. De O 22 was in April en Mei aan de proeftochten bezig. Deze proeftochten werden onderbroken — men moest nog 2 à 3 dagen varen —, omdat de verwachting was, dat er op 7 Mei iets zou gebeuren. Er is op die dag echter niets gebeurd, wij hebben er althans niets van gemerkt. Op alle posten en militaire schepen en inrichtingen bleef men extra waakzaam. Door die verhoogde activiteit en versterkte bewaking konden wij geen proeftochten meer doen. Wij kregen geen schepen, die hiervoor beschikbaar moesten zijn. De hoofdproeven hadden wij gedaan, ook het torpedo- en kanonschieten was reeds gebeurd; de geruispeilproeven en dergelijke moesten wij nog doen. Wij moesten naar Vlissingen terug, waar wij een paar dagen moesten afwachten. Wanneer er in die tijd niets was gebeurd, zouden wij doorgaan met het plan, zoals dat oorspronkelijk was opgesteld, nl. het schip opengooien en de machines nakijken. Het afbouwen van de boot zou ongeveer drie maanden in beslag nemen. Op 9 Mei, 's avonds, toen wij binnen waren van de rede van Vlissingen, zijn, naar ik meen, onze oorlogsbescheiden aan boord gebracht. In de nacht van 9 op 10 Mei zijn commandant *van Dulm* en ik gewaarschuwd. Commandant *van Dulm* was de oudste in Vlissingen. Wij hadden een wachtsysteem ingesteld, omdat wij thuis geen van allen telefoon hadden. Op de werf „De Schelde" was voor dat doel een telefooninstallatie geplaatst, waarbij steeds een wacht aanwezig was, zodat wij altijd konden worden gewaarschuwd. De adressen van de bemanningen waren genoteerd, voor zover zij in de buurt van Vlissingen verbleven, om ze, indien nodig, te kunnen ophalen en aan boord roepen. In die nacht werden wij inderdaad telefonisch gewaarschuwd, dat de boten vaarklaar moesten worden gemaakt. Commandant *van Dulm* had een radiotoestel op zijn kamer. Hij vernam, dat er vliegtuigen overvlogen, zodat wij op ons qui vive waren. Ongeveer twee uur 's nachts kregen wij per ordonnance bericht, dat wij ons vaarklaar moesten maken. Ik meen, dat de heer *van Erkel*, oudstaanwezend officier, belast met de aanbouw in Rotterdam, deze order aan commandant *van Dulm* en mij heeft doorgegeven. Wij hebben toen dadelijk het alarm in werking gesteld. Onze mensen zijn opgehaald en iedereen is gekomen. 's Morgens om vier uur hadden wij de bemanning en de proeftochtbemanning aan boord. Via het wachtschip lieten wij eten aan boord halen. De O 21 noch de O 22 had op dat moment torpedo's of munitie aan boord. Er is door ons wel gevraagd, of wij torpedo's in Vlissingen moesten hebben. Hiervoor is nooit gezorgd, al staat de reden mij niet meer duidelijk voor de geest. Misschien is de ernst van de zaak wel onderschat en werd er verwacht, dat het deze keer ook wel weer zou loslopen. Op eigen initiatief heb ik voor alle zekerheid brandstof geladen toen ik in Den Helder was, want wij verwachtten wel, dat, wanneer de oorlog zou uitbreken, wij niet in Nederland zouden kunnen afbouwen, omdat de havens op de een of andere manier zouden worden versperd, en dat er wel een order zou komen, dat wij naar de overkant moesten gaan om ons daar verder klaar te maken. Ik heb er dus voor gezorgd, dat de O 22 vol brandstof was. Hieraan was nog het risico verbonden, dat, wanneer er geen oorlog kwam en wij dus niet zouden behoeven te varen, de werf met de moeilijkheid had gezeten, waar deze brandstof moest worden opgeslagen. Die ellende hebben wij maar geriskeerd. Op ongeveer 8 Mei, toen ik in Den Helder was, heb ik nog gevraagd of ik torpedo's en munitie moest laden, omdat ik toch in Den Helder was en dus had kùnnen laden. Ik heb daartoe aan de Afdeling Materieel in den Haag orders gevraagd; alle verloven waren ingetrokken en er werd een verscherpte toestand voor de gehele marine ingesteld. Door de telefoon kon men daar niet zeggen, wat er aan de hand was, maar, wanneer er de volgende morgen niets was gebeurd, moest ik naar Vlissingen gaan om af te bouwen. De volgende morgen was er niets gebeurd. Ik ging dus naar Vlissingen terug onder escorte van de G 15; onderzeeboten moesten in die tijd, begeleid door een bovenwaterschip, langs de kust varen, wanneer ze boven water waren. Ik had dus geen torpedo's en geen munitie aan boord. In de nacht van 9 op 10 Mei hebben wij de mensen aan boord gehaald. Op de morgen van de 10de Mei heb ik van het Wachtschip in Vlissingen een paar geweren laten halen voor de O 22; ik had voor een dag of vijf voedsel aan boord laten brengen. Om drie uur 's nachts wisten wij niet, dat de oorlog was uitgebroken of bezig was uit te breken. Wij wisten wel, dat de toestand gespannen was, maar konden niet vermoeden in welke richting zich dit zou ontwikkelen. 's Morgens om ongeveer zes uur hoorden we via de radio berichten over parachutistenlandingen en grensoverschrijdingen en het werd ons wel duidelijk, dat het mis was. Boven ons hoofd had een luchtgevecht plaats tussen een Duitse en een Hollandse jager. Om even vóór 6 uur kreeg ik een telegram, dat de oorlog met Duitsland was uitgebroken en dat Engeland en Frankrijk bondgenoten waren.

69114. De heer **Korthals:** Van wie kreeg u dit telegram?

A. Ik meen, dat het afkomstig was van de commandant Zeeland; het is ook mogelijk, dat het van de chef staf van de marine kwam. Ik heb de bemanning bij elkaar geroepen om hun mede te delen, dat de oorlog was uitgebroken; dat ik verwachtte, dat iedereen zijn plicht zou doen en dat ik niet van plan was, de boot in goede toestand in handen van de vijand te laten vallen, ofschoon wij op dat ogenblik weinig konden doen van wege het gemis van munitie en torpedo's. Ik ging naar de rede van Vlissingen. De haven van Vlissingen was versperd. Ik had het luchtgevecht boven mij gezien; van één van de onderofficieren, die in Souburg woonde en die langs het vliegveld was gekomen, vernam ik, dat de Duitsers hadden getracht daar te landen. Dit was de Duitsers niet meegelopen, want het vliegveld was in die zelfde nacht nog door alle mogelijke boerenkarren en andere versperringen ongeschikt gemaakt om te landen. Ik kon dus verwachten, dat er bij die versperringen Duitsers in de buurt zouden zijn. Aangezien ik geen risico wilde lopen, ben ik naar de rede gegaan.

69115. De heer **Fens:** Kon u dit allemaal op eigen verantwoordelijkheid doen?

A. Ja, waarom niet?

69116. De heer **Fens:** Stond u dan niet onder de commandant Zeeland?

A. Ja en neen. Ik was commandant van een onderzeeboot-in-aanbouw en als zodanig stond ik onder de chef materieel in den Haag. De commandant Zeeland was dus in dit opzicht niet direct mijn militaire chef. Mijn operatieve orders kreeg ik echter van de commandant Zeeland of van de bevelhebber der zeestrijdkrachten. Deze dingen heb ik echter volledig op eigen initiatief gedaan. Ik heb hiervoor geen orders gevraagd. Wij moesten toch afwachten, hoe het zou aflopen.

69117. De heer **Fens:** Heeft iemand u gewaarschuwd, toen de oorlog uitbrak?

A. Ik had met de commandant van een andere boot — commandant *van Dulm* —, die niet in de buitenhaven van Vlissingen lag, maar op de werf binnen de sluizen, afgesproken, dat hij er aan zou denken, dat ik aan de buitenkant lag. Hij zou er voor zorgen, dat, wanneer ik naar buiten zou gaan, er allerlei dingen, zoals kooien, enz. aan boord zouden worden gebracht, omdat er van dit alles nog niets aan boord was.

69118. De heer **Fens:** Maar heeft u de indruk, dat men er aan heeft gedacht de heer *van Dulm* en u te waarschuwen?

A. De heer *van Erkel,* die de leiding had van de aanbouw van onderzeeboten in Rotterdam, heeft ons 's nachts opgebeld. De afdeling materieel heeft dus aan ons gedacht.

69119. De heer **Fens:** Heeft u verder nog positieve orders gekregen?

A. Neen, op dat moment niet. Om eerdergenoemde redenen ben ik op eigen initiatief naar buiten gegaan. De heer *van Dulm* heeft er voor gezorgd, dat, toen wij buiten lagen, de werfmensen met sleepbootjes alle mogelijke spullen, die wij aan boord nodig hadden, overbrachten. Mensen van de werf hebben de kooien aan boord opgesteld en zodoende het schip bewoonbaar gemaakt. Dit heeft de gehele dag geduurd, terwijl er voortdurend bomaanvallen op de rede waren. De rede werd steeds voller met schepen, o.a. koopvaardijschepen uit Antwerpen en andere plaatsen. Bij ieder bombardement dook ik onder water, wat natuurlijk stagnerend werkte op het aan boord brengen van de kooien en dergelijke. Tegen de avond had ik nog niets gemerkt van handelingen van de Duitsers in Vlissingen. Ik had geen sein of order ontvangen. Ik ben langs Vlissingen gevaren en zag daar Franse schepen liggen. Het was mij toen duidelijk, dat er dan zeker geen Duitsers waren. Op dat moment was dat voor mij het enige, dat van belang was. Om ongeveer vijf uur 's middags ben ik binnengelopen. Daar vernam ik van de heer *van Dulm* of van iemand namens hem, dat wij orders hadden gekregen om naar Engeland te gaan. In de nacht van 10 op 11 Mei zouden wij vertrekken. Ik heb de mensen even naar huis laten gaan om goedendag te zeggen en kleren te halen, die niemand natuurlijk bij zich had. Zelf ben ik het langste aan boord gebleven, omdat ik toen nog niet getrouwd was en omdat ik zelf van de heer *van Dulm* wilde horen, wat eigenlijk de orders waren. Ik wilde dat liever niet aan een ander overlaten. Ik vernam toen, dat het de bedoeling was, na het invallen van de duisternis, onder geleide naar Engeland te gaan. Wij hadden geen zeekaarten, omdat wij die hadden moeten afgeven voor een Franse divisie mijnenvegers. De O 21 was inmiddels door de sluizen naar buiten gekomen. Omdat wij geen zeekaarten hadden, zouden wij worden geëscorteerd door een bewakingsvaartuig, ik meen de BV 37. Toen ik dit alles wist, ben ik ook even naar huis gegaan, omdat wij toch moesten wachten tot het donker was. Wij dachten allemaal, dat het voor een paar weken zou zijn en daarom hebben wij niet veel meegenomen. Het is een paar jaar geworden. Nadat de bemanning van beide schepen volledig was teruggekomen, zijn wij 's avonds uitgelopen achter de B.V. 37 aan, onder het walletje van Zeeuwsch-Vlaanderen door. De zeegaten waren — naar een door mij ontvangen telegrafisch bericht — dichtgelegd met magnetische mijnen. Alleen vlak onder de kust van Zeeuwsch-Vlaanderen was nog een geultje open. Toen wij buiten kwamen, vloog er een vliegtuig over met navigatielichten aan, dat niet direct als Duitser kon worden geïdentificeerd. Het leek ons vreemd, dat een Duits vliegtuig met lichten aan zou vliegen. Op een gegeven ogenblik echter, draaide het zijn lichten uit en liet een serie van 4 magnetische mijnen vallen, vlak achter mijn boot, die de achterste was van de drie. Wij konden niet anders doen dan kwaad kijken. Wij hebben ons zelf gelukgewenst, dat ze niet op ons, maar achter ons zijn gevallen. Die nacht zijn er verder geen belangrijke gebeurtenissen geweest. We kwamen verschillende schepen tegen. De volgende morgen zijn we in de Downs aangekomen, waar wij een dag hebben gelegen. In konvooi zijn wij naar Portsmouth gevaren, waar wij bij de Engelse onderzeedienst terechtkwamen. Daar werden onze boten klaargemaakt voor het oorlogsbedrijf. Er moesten enkele technische veranderingen worden aangebracht, zoals het op rubber opstellen van motoren en apparaten en dergelijke. Dat was een Engelse oorlogservaring, die wij nog niet hadden. Wij verwijderden ook deklatjes en dergelijke dingen meer. Door de bondgenoten en door enkelen van ons werd gezegd, dat wij toch niets hadden aan onze diesel-in- en uitlaatkoker. Onder-water-dieselen had toch geen zin. Dientengevolge werd op verschillende boten die installatie gesloopt. Op sommige boten lieten ze de installatie nog staan om zo weinig mogelijk werk te hebben. Tegenwoordig hebben alle boten zo iets, althans in verbeterde vorm.

69120. De heer **Fens:** Heeft u in Engeland ook munitie en torpedo's gekregen of was het kaliber van de Engelsen niet hetzelfde als dat van ons?

A. Ons torpedokaliber was niet afwijkend van dat van de Engelsen; onze torpedo's en ons munitiekaliber waren wel afwijkend. Na een paar dagen bleek, dat er 300 granaten voor onze kanonnen waren gevonden en bovendien een voorraad torpedo's, die afkomstig waren van naar Engeland overgekomen vracht- en transportschepen. Als ik mij goed herinner, was de gehele oorlogstorpedovoorraad over geheel Nederland gedislokeerd. Zo zijn er meerdere schepen met een voorraad torpedo's aan boord naar Engeland overgestoken, wat onze beginvoorraad heeft uitgemaakt; die 300 granaten zijn de beginvoorraad geweest voor onze munitie voor de 4 onderzeeboten O 21 tot en met O 24. Naderhand is er munitie bijgemaakt in Engeland of Amerika. In 1941 is er vanuit Indië een partij munitie naar Gibraltar opgezonden. Wij hebben onze torpedo's opgebruikt, waarna we Engelse torpedo's hebben gebruikt.

69121. De **Voorzitter:** Hoe is het gegaan met de indeling van de onderzeeboten?

A. Wij zijn ongeveer 6 weken in Portsmouth gebleven, waarna werd beslist, dat de Nederlandse onderzeeboten deel zouden uitmaken van een Engels onderzeebootflotielje, waarbij ook Fransen en Polen en later Noren en zelfs Russen werden ingedeeld.

69122. De **Voorzitter:** Dienden alle Nederlandse onderzeeboten bij hetzelfde flotielje?

A. Ja, met uitzondering van de oudste boten, de O 9 en O 10, die werden gebruikt als asdic-oefenschepen, omdat deze schepen niet meer geschikt waren voor de moderne oorlogvoering. Deze boten moesten overdag onder water varen en gedurende de zomertijd met de lange dagen bleek de nachtperiode veel te kort te zijn om batterijen te kunnen laden. Deze boten zijn op een gegeven moment ingezet bij een patrouille in het Kanaal; ook de O 13 is in het Kanaal ingezet in de periode van de evacuatie van Duinkerken, in Juni. Daarna zijn deze boten niet meer ingezet en gebruikt als oefenschepen. De andere

boten zijn successievelijk allemaal naar Dundee gegaan. De O 21 en O 22 waren het eerste klaar, de O 23 en O 24 hebben iets langer gelegen. Ik kreeg order om met een kustvaartuig, waarmee onze voorraden verhuisden, mee te varen. Ik moest als chef walbedrijf toezicht houden op de voorraden en dergelijke. De boten zijn in Dundee aangekomen en hebben vandaar uit geageerd.

69123. De **Voorzitter:** Wie heeft u toen vervangen als commandant van de O 22?

A. Ongeveer eind Mei 1940 ben ik vervangen door luitenant-terzee *Ort.* Onze oudste officier, de toenmalige overste, later kolonel, *Hellingman,* plaatste mij aan de wal, omdat ik betrokken was geweest bij de aanbouw van de verschillende boten. Hij wilde iemand aan de wal hebben, die wist wat de nieuwe en wat de oude boten waren. Om deze reden werd ik van boord gehaald; aan de wal werd ik tevens reserve-commandant, ingeval er iemand ziek mocht worden. In die wal-functie ging ik dus met dat kustvaartuig naar Dundee om daar ook een walbedrijf op te zetten, nl. het reparatiewerk. Er moest daar iemand zijn, die goed inzicht in de boten had en die wist, wat de verschillende eisen waren, wat er op die boten nodig was en hoe onze eisen in Engeland moesten worden geïnterpreteerd. Ons maatstelsel was anders; cm en inch gaven grote moeilijkheden. In October 1940 werd de heer *van Erkel,* commandant van de O 23, ziek. Hij moest twee maanden in een hospitaal worden opgenomen. Daarom ben ik op de O 23 gekomen en heb gedurende October en November 2 patrouilles op de Noorse kust meegemaakt.

69124. De **Voorzitter:** U kunt waarschijnlijk over deze patrouilles wel iets mededelen.

A. Die patrouilles hebben allebei ongeveer een dag of veertien geduurd. Bij de eerste patrouille moest ik voor de monding van het Fejeosen Fjord liggen om vandaar uit op de kust van Noorwegen te ageren. Onze order was het scheepvaartverkeer te torpederen, maar nadat ik de omgeving had verkend, bleek, dat het grootste deel van het scheepvaartverkeer — wat ook logisch was — door het Indrelet, een vaarwater achter de rotsen van Noorwegen, ging. Langs een gedeelte van de Noorse kust loopt, van Bergen uit, een groot diep vaarwater, het Bergen fjord. De scheepvaart ging daarom niet buitenom, maar binnendoor. Ik had daar al een paar dagen gelegen, toen het mij te gek werd, want ik had nog maar steeds niets gezien. Daarom ben ik de fjord binnengelopen. Hierover is in één van de boekjes geschreven.

De **Voorzitter:** Ja, dit wordt als een stoutmoedig stukje gekarakteriseerd.

A. Men wist natuurlijk niet, wat er te wachten stond. Achteraf is het goed afgelopen. Het was mogelijk geweest, dat de Duitsers in de gaten, die zij zelf niet gebruikten, mijnversperringen hadden gelegd. Ik ben dus de fjord binnengelopen, vlak onder de lichttoren door. Ik bleef daar een poosje liggen. Het weer werd slecht en ik kreeg steeds minder te zien. Ik moest oppassen, anders zou ik straks niet meer weten, waar ik was. Wanneer de mist dichter zou worden, zou ik toch niemand kunnen aanvallen en ik zou de kans lopen, omringd te worden door Duitsers. Blijkbaar ben ik gesignaleerd, want de volgende dag stonden er ineens vreemde vissers heel raar te vissen. Ze lieten allemaal dingen in het water vallen. Het kunnen proeven zijn geweest, maar het was toch wel vreemd, dat er ineens aan de ingang, waardoor ik was geweest, een aantal vissers verscheen.
Mag ik aan de hand van rapporten verder vertellen?

De **Voorzitter:** Heeft u iets bij u? Zoudt u ook stukken kunnen overleggen aan de commissie?

A. Ik weet niet, in hoeverre deze stukken „Most Secret" waren.

De **Voorzitter:** Ik heb er geen bezwaar tegen, dat u, om uw geheugen op te frissen, een kijkje in de stukken neemt.

A. Zaterdag 5 October gingen wij naar zee. Dinsdag 8 October begon de patrouille op Fejeosen Fjord. Het was bijzonder slecht weer met zware storm, zodat het erg lastig was om diepte te houden. Er viel in die tijd eigenlijk weinig te doen. Ik had die dag bijna geen zicht, geen kustzicht. Voor zover er wel zicht was, had ik gemerkt, dat er stroming was in een bepaalde richting vlak onder de kust. De morgen daarop had ik ook geen zicht. Ik ben toen naar buiten gegaan, wat normaal gebruikelijk is; wanneer men overdag vlak aan de kust is geweest, vaart men 's avonds naar boven om op te laden. Dit heeft mij een koopje bezorgd, want doordat ik naar buiten ben gelopen, bleek dat de stroom onder de wal anders was dan de stroom buiten de 100-vadem lijn. 's Morgens om 5 uur meende ik, dat ik ongeveer 7 mijl buiten de wal was, totdat ik op 20 m ineens stoten voelde. Het voordeel van een onderzeeboot is, dat men dieper vaart dan een gewoon schip, en wanneer men met een onderzeeboot aan de grond loopt, is dat niet zo erg. Ik stootte een paar maal op 20 m., wat ik vreemd vond, want volgens mijn berekening kon dat niet. Ik ben naar boven gegaan en boven water zijnde, zag ik inderdaad, dat ik midden tussen de rotsen vlak onder de kust zat. Rondom mij heen zag ik allemaal rotsen. Ik had nog betrekkelijk geboft, dat ik daar tussenin was gekomen. Om er uit te komen, ging ik achteruit, waarna we konden draaien, zodat wij verder in zee konden komen. Voor de gehele geallieerde onderzeedienst was dit het bewijs, dat de stromen van binnen en buiten de 100-vademlijn verschilden, waarom men daar waakzaam moest zijn. Geen van de andere onderzeeboten had dit nog ontdekt. Het was dus erg leerzaam. Later werd het weer beter. Op 9 en 10 October was het slecht weer; de 11de stormde het en 12 October was het mooi weer. 13 October ben ik de fjord ingegaan. Ik zag daar een lichttoren seinen. Ik vroeg mij af, of dit voor mij was bestemd of voor voorbijgaande schepen. Die nacht ben ik wat dichter onder de wal gebleven dan ik anders zou hebben gedaan, in de hoop iets te zien te krijgen. Omdat het weer iets beter was geworden, kon ik iets meer riskeren. Ik heb echter niets gemerkt. 15 October ben ik noordelijker gegaan, tot Holmengraa, de andere uitgang van de fjord. We zagen daar een klein vissersvaartuig — een coaster —, dat de indruk wekte, dat het ons volgde. Het heeft geen bommen gegooid. 16 October was er weer heel slecht zicht. 's Middags hoorde ik een schroef en een paar uur later zag ik een trawler in de Fejeosen Fjord. 17 en 18 October was het slecht zicht en ik moest zee houden. Ik kreeg order om terug te keren. De 20ste kwam ik in Dundee terug. Dit was dus de patrouille van October. De tweede patrouille had in November plaats. 4 November ging ik naar buiten en 6 November was ik weer op dezelfde plek terug bij Holmengraa. Er waren daar een paar trawlers, die voor de ingang van de fjord patrouilleerden. Dit wekte bij ons de indruk, dat wij in October waren gesignaleerd. Gedurende de nacht van 6 op 7 November kreeg ik orders om naar een zuidelijker post te gaan, dichter bij het Skager Rak. De O 22 was toen ook op zee, was een paar dagen na mij naar zee vertrokken en had een patrouillepost ten zuiden van mij. Tegelijk met mij kreeg hij ook een order om zuidelijker te gaan, iets verder het Skager Rak in. Dat was dus een verplaatsing van deze twee boten.

Met mooi weer ging ik naar de nieuwe post. Op 10 November stormde het. 's Avonds om 8 uur kreeg ik brand aan boord in de centrale. Blijkbaar was er kortsluiting ontstaan bij het schakelbord. De brand werd gelukkig bedwongen, maar had toch grote electrische schade veroorzaakt, waardoor wij tijdelijk niet met beide machines konden lopen. Dit gaf veel moeilijkheden. Eén electromotor werd buiten werking gesteld. Dat was wel een beetje tragisch, omdat wij alleen maar 's nachts boven water konden varen. De volgende dag bij onderwatervaart hebben we de motor verder gerepareerd. Dit waren natuurlijk noodreparaties, maar we kregen het toch zover, dat we met beide machines konden varen. Overdag werd het weer iets beter, maar 's nachts stormde het weer. Over het algemeen werden we op meer dan de helft van de patrouilles door zware stormen overvallen. Woensdag 13 November hoorden wij explosies. Het was mogelijk, dat er dieptebommen werden geworpen voor de O 22. Het geluid kwam tenminste uit die richting. Toen wij even boven water keken, zagen wij een vuurgloed en ik meende, dat ik een schip zag. Ik wist niet, wat voor soort schip het was, maar het kon een anti-onderzeeboot-schip zijn. Wij doken om onder water te luisteren op onze luisterapparaten. Wij hoorden echter niets. Later dachten wij, dat dit misschien de dag is geweest, waarop de O 22 verloren is gegaan, doch verder is daarvan niets positiefs bekend. Alleen schijnt door de Duitse Radio-omroep te zijn omgeroepen — op 11 November —, dat de Duitsers een geallieerde onderzeeboot tot zinken hadden gebracht. Dat zou dus twee dagen eerder zijn geweest. Die nacht kreeg ik orders naar een andere patrouillepositie te gaan in die richting. Wij moesten toen ten zuiden van Stavanger bij de bocht patrouilleren. Door onze intelligence werden wij gewaarschuwd, dat op de 100-vademlijn een mijnversperring lag. Wij kregen opdracht de scheepvaart aan te vallen. Wij zagen daar kleine scheepjes; er was een mijn-barrier; bovendien stond er een mijnenveld op de kaart. Op een gegeven ogenblik zag ik een schip. Wij wilden allemaal nu eindelijk eens iets presteren. Tot dusver had de Duitser alleen nog van ons gepikt en wij nog niets van hem. Daarom ben ik dat geallieerde mijnenveld ingelopen om te trachten dicht genoeg bij dat schip te komen, waardoor ik kans had dat schip te torpederen. Het was een schip van ongeveer 2000 ton.

Binnen 5 km kon het schip juist weer de kust inlopen en wij hadden dus geen succes. Ik ben toen het mijnenveld weer uitgedraaid. Er was ook een Duits mijnenveld met twee uitgangen voor zover onze intelligence service ons had doorgegeven. Ik had eerst aan de noordgrens gezeten en was van plan de volgende dag naar de zuidgrens te gaan. Die nacht heb ik het Engelse bombardement boven Stavanger gezien. Het was een prachtig gezicht, precies vuurwerk. Om ongeveer 11 uur zag ik een konvooi van drie schepen zonder lichten. Het was niet licht genoeg voor een onderwateraanval. We wilden daarom een bovenwateraanval proberen. Toen ik dichterbij kwam, zag ik, dat er een anti-onderzeeboot-trawler bij was. Toen ik nog dichterbij kwam, ontdekte ik, dat er twee onderzeeboot-trawlers bij waren. Als ik mijn geheugen goed raadpleeg, voer het ene schip, toen ik op ongeveer 2500 yard afstand was, door en draaide zodanig, dat ik er tussenin lag. Op die afstand kon ik nog alleen de trawler zien. Ik kon nog niet aanvallen. Ik meende, dat die koersverandering te wijten was aan de luchtaanval op Stavanger. Wij moesten een beetje van de kust vandaan blijven, anders zou de R.A.F. ook op ons gooien.

Toen ik op 900 m afstand was, realiseerde ik mij ineens, dat al deze schepen anti-onderzeeboot-trawlers waren. Dat was een beetje vreemde gewaarwording. Ik ben dus omgedraaid en ben boven water gebleven. Wanneer ik onder water was gegaan, was ik er waarschijnlijk nooit tussenuit gekomen. Doordat ik op dat moment grote vaart kon lopen, ben ik boven water van die schepen weggekomen. Toen ik draaide, zag ik, dat de schepen een ander front vormden, wat bij mij de indruk wekte, dat ze mij inpeilden. Ze hadden blijkbaar door hun geruispeilers iets gehoord, maar gelukkig zagen ze mij niet. Blijkbaar hebben ze niet dóór gehad, dat ik draaide, òf ze hebben mij niet kunnen bijhouden. In ieder geval ben ik ze kwijtgeraakt. Dat was dus wederzijds een mislukte aanval. Die nacht ben ik tamelijk ver in zee gebleven, omdat ik het ietwat ongezond vond daar in de buurt. De volgende dag ben ik weer de kust ingelopen en ben in patrouillepositie gekomen. De volgende dag was er storm op zee. De dag er na was het rustiger weer. Naar mijn idee hield er een trawler de wacht bij de zuidgrens van het Duitse mijnenveld. Ik meende een klein konvooi met kleine schepen te zien en probeerde wat dichterbij te komen. Toen wij ongeveer 1000 yard van de anti-onderzeeboot-trawler af waren, hoorden wij op onze geruispeiler, dat de Duitser bezig was met pingen. Aangezien die afstand van 1000 yard voor ons nogal ongezond was en het konvooi bovendien niet erg belangrijk was, hebben wij ons aanvalsplan maar laten schieten. 's Avonds kregen wij de indruk, dat er anti-onderzeeboot-trawlers aan het zoeken waren. Wij hoorden steeds maar schroeven — stoppen — schroeven — stoppen. Dat is de normale zoekmanier voor schepen. Op een afstand van 500 yard zagen wij een wit licht, maar het was voor ons onmogelijk om te zien, wat het was. Wij meenden, dat het de anti-onderzeeboot-trawler was, die ons zocht. Wij zijn toen weggekomen, maar dat schip is ons niet nagevaren. Mijn eindconclusie van dit rapport was, dat wij niet veel gelegenheid hebben gehad succes te boeken, ook al omdat er veel luchtactiviteit was. Dit waren de twee patrouilles, die ik heb geleid.

69125. De **Voorzitter:** Heeft de heer *Hellingman* weleens de vraag met u besproken, of door de Engelsen wel een juist gebruik werd gemaakt van de Nederlandse onderzeeboten?

A. Ja.

69126. De **Voorzitter:** Wat is uw oordeel daarover?

A. Mijn mening is, dat er in die tijd zeer zeker geen juist gebruik is gemaakt van onze onderzeeboten.

69127. De **Voorzitter:** Wat was naar uw oordeel het bezwaar?

A. Het gezamenlijk optreden en het oefenen, zoals wij dat gewend waren vóór de oorlog, werden hier losgelaten. Men werd ergens op de een of andere post uitgezet en men moest zelf maar verder zien. Kwam er iets langs, dan was dat een bof en anders had men pech. Vóór de oorlog voeren wij in divisieverband, wij oefenden met luchtverkenning op een konvooi schepen. Deze manier zou onherroepelijk meer succes hebben opgeleverd.

69128. De **Voorzitter:** Waarom hebben de Engelsen hier dan aan vastgehouden?

A. Dat is een lastige vraag. Wij hebben de Engelsen nooit ergens van kunnen overtuigen. Indien wij eigenwijs zijn, zijn zij het zeker nog een graad erger!

69129. De **Voorzitter:** De Engelsen hebben hiervoor waarschijnlijk toch wel een bepaalde reden aangegeven?

A. Dat weet ik eigenlijk niet. Het is lastig iets van bondgenoten te zeggen, maar het kwam uit de koker van een Hollander en daarom kon het nooit goed zijn.

69130. De **Voorzitter:** Was dit een vasthouden aan een methode, die men eenmaal had en die men niet wilde loslaten?

A. Ja, men wilde de oude Engelse methode niet loslaten. Later, in de Middellandse Zee, is de centrale leiding wel veranderd. De tactiek van de onderzeeboot was daar beter, omdat daar veel meer luchtverkenning was vanuit Malta. Daar kregen de onderzeeboten inderdaad via de radio orders, waarheen ze zich moesten begeven. Dat was dus direct veel beter. Toen wij dit echter nog niet hadden, hadden wij het idee, dat wij veel beter naar de Oost konden gaan werken. Maar wanneer dit bekend werd, was het of wij ons wilden onttrekken aan het vuile werk, omdat er hier wel oorlog was en in de Oost nog niet. Na de laatste patrouille op Noorwegen heb ik een aanmerking gekregen, dat ik eigenlijk te veel heb geriskeerd om succes te bereiken; enerzijds was dit een aanmerking, anderzijds wenste men mij geluk, dat ik heelhuids was teruggekomen.

69131. De **Voorzitter:** Men zou misschien deze onjuiste tactiek kunnen aanmerken als één van de waarschijnlijke oorzaken, waardoor de O 22 is vergaan? Of gaat dit te ver?

A. Dat zou ik niet durven onderschrijven. Het is mogelijk, maar wij weten niets van de O 22 af. Ik heb nooit gehoord, dat er iets definitief vaststond.

69132. De **Voorzitter:** Heeft men nog wel eens iets van de O 13 gehoord?

A. Neen, daarvan heeft men ook nooit iets gehoord. Er gaan wel geruchten — welke nooit verder zijn uitgezocht kunnen worden —, dat de O 13 misschien door een eigen onderzeeboot tot zinken is gebracht, waarschijnlijk door een Pool. Het is echter nooit bewezen.

69133. De **Voorzitter:** Dat is natuurlijk nooit meer uit te maken.

A. Neen. Het is natuurlijk mogelijk, dat de O 13 op een mijn is gelopen. De O 22 kan ook op een mijn zijn gelopen.
De mogelijkheid bestaat ook, dat de O 22 werd gejaagd door dezelfde drie anti-onderzeeboot-trawlers, die mij hebben lastig gevallen en later om de Noord zijn gegaan.

69134. De **Voorzitter:** Kan men zeggen, dat de Engelse methode het gevaar heeft vergroot door het individualistisch laten optreden van een onderzeeër, of gaat dit te ver?

A. Neen, dat zou ik niet durven zeggen.

69135. De **Voorzitter:** Is de ene methode dus niet gevaarvoller dan de andere?

A. Ieder gebruik van een onderzeeboot is nu eenmaal als van een offensief wapen. Daaraan zit onherroepelijk gevaar. Men kan strijden over de vraag of men een onderzeeboot het Skager Rak moet insturen of niet. De Engelsen zijn hiermee opgehouden, toen er te veel boten wegbleven. Men zou daaruit kunnen opmaken, dat de tactiek fout is geweest. De O 22 is weggebleven, en naar ik meen, ook een paar Engelse boten. Bovendien hebben de onderzeeboten daar geen resultaat opgeleverd, omdat men er nooit iets zag. Men riskeerde dus niet, nog meer boten te verliezen. Ik zou niet willen onderschrijven, dat de O 22 door deze tactiek verloren is gegaan. Ik weet niet of het hier door iemand van ons is beweerd. Ieder heeft daarover natuurlijk zijn eigen mening. Ik spreek hier als onderzeebootcommandant, die zelf die orders heeft gehad. Men kan dan moeilijk zeggen, dat dóór deze orders een onderzeeboot is weggebleven. U zult dit waarschijnlijk niet gauw van iemand horen, ten minste niet van iemand, die zelf heeft gevaren.

69136. De **Voorzitter:** Daarna is u op het Engelse onderzeebootmoederschip gekomen?

A. In Maart 1941 ben ik met Hs. Ms. „Maidstone", het Engelse onderzeebootmoederschip, naar Gibraltar gegaan. Daarop waren een

Nederlandse werkploeg en een Nederlandse reservebemanning werkzaam, die nodig waren om de O 21, O 23 en O 24, die in de Middellandse Zee zouden opereren, te kunnen voorzien van personeel en om deze schepen in de binnenligperiodes te helpen bij reparaties.

69137. De **Voorzitter:** Gedurende die periode is u waarschijnlijk niet aan boord geweest van de O 21, O 23 en O 24?

A. Neen, in de Middellandse Zee niet, tenminste niet in die periode van 1941.

69138. De **Voorzitter:** Dan is waarschijnlijk voor ons de periode, die u in het Verre Oosten heeft doorgebracht, belangrijker. U was toen commandant over de O 23.
Misschien is er ook nog iets bijzonders mede te delen over de periode, die u op de Colombia is geweest?

A. Eigenlijk ben ik maar een week op de Columbia geweest. Op 10 December ging ik uit Gibraltar weg en waarschijnlijk ben ik dan ongeveer 22 December in Engeland teruggekomen.
Op 30 of 31 December ben ik commandant geworden van de O 23. Ik ben dus maar 8 dagen op de Colombia geweest, waarvan ik nog een paar dagen met verlof ben geweest. Ik meen, dat ik in totaal twee nachten op de Colombia heb geslapen.

69139. De **Voorzitter:** Dan zou ik nu gaarne van u horen, wat er is voorgevallen in de tijd, dat u commandant was van de O 23.

A. In December 1941 werd ik dus commandant. De boot werd eerst afgemaakt en half Februari 1942 maakten wij de proeftochten en in Maart 1942 gingen wij van de westkust weg naar het Verre Oosten, via Gibraltar door de Middellandse Zee, Alexandrië, Suezkanaal, enz. Op die reis is er eigenlijk niet veel gebeurd. In die tijd was het in de Middellandse Zee erg gevaarlijk. Bij de kust van Sicilië, Malta en Afrika lagen veel mijnenvelden, wat het varen nogal lastig maakte. Daarom werd er in lagen boven elkaar gevaren. De onderzeeboten uit de West komende, kregen een andere zeediepte voorgeschreven dan de onderzeeboten, die uit het Oosten kwamen, omdat men vlak langs de kust van Sicilië moest varen, waar het vol mijnen lag. Ik ben als laatste met een Nederlandse onderzeeboot door de Middellandse Zee naar het Verre Oosten gegaan. Daarna was *Rommel* te ver naar Alexandrië gekomen en moest men verder rond Afrika varen. In de Rode Zee ging een van mijn electromotoren stuk. Toen ik in Colombo aankwam, had ik maar één electromotor tot mijn beschikking en het anker moest verwisseld worden. De Colombia is toen naar Bombay gegaan. Wij zijn vanuit Colombo ook naar Bombay gegaan; dat was ongeveer Mei/Juni 1942. De reparatie in Bombay heeft ongeveer zes weken geduurd. Een nieuwe electromotor inzetten is een ontzettend groot werk. Daarna zijn wij naar Colombo teruggegaan. In Juli 1942 zijn we met patrouilles begonnen. De eerste patrouille is nogal rumoerig geweest. Deze patrouilles maakten wij vanaf Colombo naar Malakka en werden gemaakt door mijn boot, samen met twee andere Engelse boten. Voor de eerste patrouille had ik order naar Penang te gaan, om daar in een bepaald gebied te gaan opereren.
Ik moest ook een kijkje gaan nemen in Sabang. 19 Juli gingen wij van Colombo weg en waren op 23 Juli bij Poelau Bras op Sumatra. Zaterdag 25 Juli waren wij in Patrol Area. We hebben een omweg gemaakt voor een visserman. Plotseling zagen wij een schip en wij gingen in de aanval. Toen het schip dichterbij kwam, bleek het een klein kustvaartuig te zijn van 800 à 1000 ton, met een snelheid van 8 mijl. Ik besloot twee torpedo's af te schieten, één met een dieptezetting van twee meter en één met een dieptezetting van drie meter. Ik had toen Duitse torpedo's aan boord. Mij was gezegd, dat de Duitse torpedo's goed liepen op een dieptezetting van drie meter en dat ze bij vlak water op twee meter konden lopen. Ik voor mij had de zekerheid, dat ik bij drie meter zeker onder die coaster door zou schieten en bij twee meter misschien niet. De torpedo's hebben echter hun doel gemist. Ik weet niet, of ze onderdoor of achterlangs zijn geschoten, in ieder geval hebben zij hun doel gemist. We zijn weer boven water gekomen en zijn met het kanon achter het schip aangegaan. Na ongeveer elf schoten te hebben afgevuurd, waarvan verschillende treffers, weigerde het kanon. Er zat een granaat knel en het kanon kon niet meer open of dicht. We hebben getracht die granaat er uit te krijgen, maar dat lukte niet. We hebben daarna nog geprobeerd met een mitrailleur van 40 mm te schieten, totdat deze ook stopte, zodat wij verder niets meer konden doen. Het schip ging rustig door en men zal zich daar wel in de handen hebben gewreven van plezier. Wij gingen weer terug naar zee; het was vrij dicht bij Penang en we moesten verdacht zijn op luchtaanvallen. Het kustvaartuig zou natuurlijk wel waarschuwen. Na een half uur is het een paar erg sterke jongens gelukt om de granaat, die knel zat, los te krijgen, zodat wij weer konden schieten, maar het schip was weg! Op 28 Juli is er niets gebeurd. Op 29 Juli zagen wij heel vroeg in de morgen, vlak nadat het begon te dagen, twee kruisers op een zodanige hoek inzien — hoek inzien is een hoek tussen hun koers en de richting van het peilen —, dat ik meende, dat er niets van een aanval zou kunnen komen. Die afstand was veel te groot. Op een goed moment zag ik, dat zij van koers veranderden. Zij zigzagden naar mij toe. Dat was mijn kans. Ik voer op hen af. Vóórdat ik echter in de aanval kon komen, maakten zij weer een slag van mij af. Toen was het wéér mis. Het waren twee kruisers, geëscorteerd door vier jagers.

69140. De **Voorzitter:** Van deze periode kunnen wij in het algemeen wel zeggen, dat de Japanners helemaal niet waren ingesteld op Nederlandse onderzeeboten direct na de capitulatie van Java?

A. Neen, naar mijn gevoel waren zij daarop wel ingesteld, maar vlak na de capitulatie van Java nog niet. U moet echter niet vergeten, dat er Engelse onderzeeboten in die tijd wel heben gepatrouilleerd. Twee dagen tevoren had ik die mislukte aanval gedaan op het schip, dat Penang binnenliep. Die aanval was ongeveer om negen uur afgebroken. Twee uur later was dat schip misschien Penang binnen en wist men op Malakka, dat er een onderzeeboot bij Penang in de buurt was. Dat is naar mijn gevoel de reden geweest, dat die kruisers daar zigzagden. Toen deze kruisers op mij af kwamen, kreeg ik hoop. Toen zij een slag van mij af maakten, was mijn hoop eigenlijk weer verdwenen. Ik zat ongeveer op een afstand van 5000 meter en de kans was zeer gering. Wanneer ik echter niets deed, had ik toch zeker geen succes. Ons werd altijd ingegeven om torpedo's te schieten, omdat altijd de kans bleef, dat er één raak zou zijn. Op die grote afstand heb ik dus geschoten en, jammer genoeg, hebben we ons doel gemist. Blijkbaar hebben ze ons wel gezien. Ze hadden natuurlijk gemerkt, dat wij torpedo's hadden afgeschoten en al heel spoedig kwamen er een paar torpedojagers bij ons in de buurt, om dieptebommen te gooien, waarmee ze een hele tijd zijn bezig geweest. Wij hadden water binnengekregen bij het afschieten van de torpedo's, vanwege de snelventileerinrichting, waardoor het voor ons moeilijk was de boot op diepte te houden. Ik kon daardoor niet blijven zien wat er gebeurde. Langzaam zakten wij weg. Met de vier torpedojagers in de buurt kon ik niet gaan pompen; ik moest dus afwachten wat er gebeurde. We zakten tot 25 meter en op die hoogte konden we de boot houden. Wij hoorden de jagers steeds in de buurt; ze gooiden dieptebommen. Een uur of wat later kwam ik weer boven en hebben we water uitgepompt. We hebben afgewacht, tot de afstand tot de jager, die ik door de perioscoop nog zag, groter werd, en zijn de kust genaderd en naar binnen gelopen, met de bedoeling om 's nachts te rapporteren, dat wij vijandelijke schepen hadden waargenomen. Dat waren onze orders. Wij konden alleen 's nachts rapporteren, omdat men dan boven water kon komen. Mijn bedoeling was naar Penang te gaan en daar boven water te gaan om te seinen, wat een half uur zou duren. In die tijd zouden wij worden gepeild, zodat men zou weten, dat wij in de buurt waren. Dat wisten ze nu toch ook al. Ik zou dan een koers sturen, die de schijn zou wekken, dat ik Penang binnenliep. Na het seinen zou ik een bocht nemen naar buiten om mij zelf veilig te stellen. Na een paar uur, om een uur of tien, hoorde ik een paar zachte explosies. Ik meende, dat ik de jagers kwijt was. We zagen niets. Tien minuten later hoorden wij weer explosies, maar wij zagen weer niets. Ik was zelf naar de commandotoren gegaan, omdat de officier van de wacht niets zag. In de geruispeiler hoorden wij een geluid, alsof het regende, maar het regende niet. Tegen elf uur zag ik door de periscoop twee Japanse jagers met twee Japanse onderzeebootjagers, kleine vaartuigen, recht voor mij, met een koers, praktisch over mij heen. Er was een beetje zeegang, waardoor wij hen nog niet eerder hadden opgemerkt. Ik wilde niet te veel periscoop tonen, omdat ik luchtactiviteit verwachtte na de aanval op de kruisers. Op ongeveer 1000 meter afstand zagen wij dus die twee jagers op een zodanige hoek inzien, dat het levensgevaarlijk was. In normale omstandigheden komt men er als onderzeeboot niet uit in zo'n geval. Dat was dus een pijnlijk moment. Ik heb de boot tussen die twee jagers in gemanoeuvreerd, omdat ze toch bij mij in de buurt zouden komen, en zo had ik de kans, dat ze elkaar zouden horen en mij niet. Dat was de enige kans voor mij om er uit te komen. Ik kon niet draaien en moest zorgen, dat mijn echo voor hun peilapparaten zo klein mogelijk was. Even later keek ik weer door de periscoop en zag een jager op 300 meter afstand. Toen kon ik niet meer door de

periscoop kijken, omdat zij dan mijn periscoop zouden zien. Toen de jager dwars van onze boot was, hoorden wij een schroef, en wij hoorden weer vijf zachte explosies, die door mij werden verklaard als echobommetjes. Gelukkig waren ze zo dicht bij mij, dat er geen echo kwam. Ze hebben me niet gehoord en niet gevonden. Die twee jagers trokken over mij heen, wat een heidens kabaal veroorzaakte in onze boot. Zij deden echter niets en wij ook niet! Toen ze op 1000 meter afstand waren, hoorden wij weer zachte explosies Dat liep voor mij dus goed af. Het was een minder prettige ervaring en voor mij zelf had ik de zekerheid, dat ze alles zouden doen om mij te vinden. Achteraf hoorde ik ook, dat de Japanse radio zou hebben omgeroepen, dat mijn boot was gezonken! Dat was al in Colombo bekend, voordat ik binnenkwam. Men dacht daar, dat ik niet meer terug zou komen. 's Avonds kwam ik boven, stuurde dus een koers richting Penang, liet het bericht overseinen, liet de batterij zo vol mogelijk laden en liet zo hoog mogelijke vaart lopen. Door het laden van de batterij liep de vaart van de boot terug. Ik wilde laden en die tijd zouden ze moeten seinen; ze konden dan mijn vaart bepalen, maar die vaart was mis, want zodra het seinen voorbij was, zou ik minder laden en daardoor harder lopen. Het liep weer eens tegen, want ik kreeg geen verbinding met Colombo, een plaats, waarmee men normaal in ongeveer een kwartier verbinding krijgt. Wij hebben toen minstens een uur vergeefs getracht contact te krijgen. Ik moest doorgaan met seinen, want het was van belang voor de geallieerde oorlogvoering, dat bekend was, dat daar jagers en kruisers waren, wat op dat moment niet bekend was, althans niet, toen ik orders kreeg daarheen te gaan. Eindelijk, na een uur, kregen we verbinding. Daarna ben ik van koers veranderd, heb vaart vermeerderd in de richting van de zee. Inderdaad bleken mijn gissingen allemaal juist te zijn geweest. 's Avonds om tien uur zagen wij twee torpedojagers op zichtafstand achter ons, een mijl of vier. Als ik de vaart was blijven lopen, die ik liep tijdens het seinen, waren de jagers precies op mijn hoogte geweest. Om 12 uur zag ik weer twee jagers op zichtafstand achter mij, die ook precies op mijn hoogte zouden zijn geweest.

Op 2 Augustus kwamen wij een konvooi tegen van vijf schepen. Op het voorste schip zat een kanon, op de vier achterste niet. Onze order was altijd, eerst de koopvaardijschepen te nemen. Oorlogsschepen zijn in het algemeen minder belangrijk. Ik had nog maar twee boegtorpedo's, waarvan ik er één niet kon gebruiken op dat moment en de ander schoot ik af. Deze torpedo liep de grond in op 150 meter vóór ons eigen schip, wat een reuzenexplosie tot gevolg had; bij ons gingen de lichten uit, het kompas was niet in orde, enz. Zelf had ik dus pleizier van die torpedo, maar zij niet. De Jappen hebben toen gelukkig een fout begaan. Ze hebben die waterzuil wel gezien, maar zich kennelijk niet gerealiseerd, dat dat een aanval was op hen. Zij hebben in ieder geval niet vlug gereageerd. We hebben zodoende gelegenheid gekregen om onze boot ± 90° van koers te doen veranderen. Daarna hebben we op dat schip er achter twee torpedo's uit de 90° naar BB gebakste dektorpedobuizen afgeschoten. We hoorden twee explosies met twee knallen: dat moeten dus twee treffers zijn geweest. Toen werden ze blijkbaar wel wakker. Ik moest weer ± 90° draaien, wat nogal veel tijd neemt met zo'n onderzeeboot. In die draai heb ik twee hektorpedo's afgeschoten op het achterste schip, dat het grootste was van het konvooi. Dat raakte ik blijkbaar op een zodanig goede manier, dat het schip bijna dadelijk in lichte laaie stond. Deze aanval was dus succesvoller dan die andere. Het is in de oorlog niet vaak voorgekomen, dat men deze kansen krijgt. Een maand of wat later kreeg ik weer een kans, toen ik een konvooi ontmoette. Dat konvooi zou in Penang binnenlopen en bestond uit een paar schepen met een klein anti-onderzeebootscheepje er voor. Ik had toen wel alle torpedo's en ging weer in de aanval. Ik schoot twee torpedo's af op het voorste schip, die raak waren. Alle andere schepen draaiden toen meteen af, waardoor de twee torpedo's, die ik had afgevuurd op het tweede schip, mis waren. Na de oorlog is mij gebleken, dat op dat schip 1700 Hollandse krijgsgevangenen zaten, waarom ik achteraf blij was, dat dat schip niet geraakt was. Naderhand hebben mijn collega's, die op dat schip waren, mij dat verteld. Aan boord werd gedacht, dat wij wel wisten, dat zij daar op dat schip waren. Het was voor hen dus wel een desillusie, dat ik wel twee torpedo's had afgeschoten. In ieder geval is het gelukkig goed afgelopen. Dit was de derde patrouille, die ik heb meegemaakt. Daar tussendoor heb ik nog een patrouille gehad, waarbij ik ook heb getracht een schip aan te vallen. De torpedo's hebben waarschijnlijk door de zeegang niet goed gelopen; in ieder geval hebben zij haar doel gemist. Boven water kon ik niet aanvallen vanwege het slechte weer, want de bemanning kon niet bij het kanon komen. Daarna heb ik nog een patrouille gedaan, waarbij weinig is gebeurd. Op deze patrouilles hebben wij ontzettend veel machineschade gehad. Uit rapporten kan ik nog wel nagaan, indien dit van belang is, te weten, op welke patrouilles die schade is opgelopen. Die machineschade was zo ernstig, omdat die machines waren geconstrueerd met een bepaald witmetaal, dat niet in Colombo voorradig was.

69141. De **Voorzitter:** Over welke periode spreekt u precies op dit ogenblik?

A. Ik spreek nu over de periode tussen Juli en December. Van December tot Mei hadden we slechts de beschikking over één van de twee dieselmachines, waardoor wij niet op operatieve patrouilles konden gaan. Onze boot werd daarom als oefenboot gebruikt in de buurt van Colombo. De moeilijkheden, die wij daar hebben gehad, waren voornamelijk, dat het witmetaal van de machines van een zodanig materiaal was, dat in het Verre Oosten niet aanwezig was. Dit moest uit Engeland komen, wat ook uiteindelijk is gebeurd per vliegtuig. Trots alle waarschuwingen van het hoofd van onze machinekamer werd het materiaal door de Engelsen op het moederschip toch op andere manier behandeld dan de Hollanders hadden aangegeven. Eén of twee maal is het door de Engelsen zodanig behandeld, dat, na proefdraaien, de machine na een paar uur stuk was. Nadat de machine de tweede maal ook had geweigerd, vroegen ze de Hollanders hoe het moest. Wij waren niet zoveel knapper dan de Engelsen, maar de fabriek had ons geïnstrueerd. De Engelsen beweerden eerst, dat dat niet kon, maar na die twee mislukkingen deden ze het dan wel. Het was natuurlijk niet alleen maar eigenzinnigheid van de Engelsen, maar de manier, die wij hun hadden aangeraden, kostte veel meer tijd en moeite. Ik ben vergeten, hoe het precies moest gebeuren, maar in ieder geval was het de derde keer wel in orde. Daarna hebben wij drie patrouilles gemaakt, zonder dat wij daarbij veel succes hebben geboekt. Wij hebben weinig schepen gezien. Eenmaal hebben wij schepen gezien, maar de aanval er op is mislukt.

69142. De **Voorzitter:** Heeft u weleens dienst gedaan bij het uitvoeren van raids op Sumatra?

A. Ja, verschillende malen zijn patrouilles gebruikt voor het maken van raids. Ik meen, dat dit de patrouilles van 1943 zijn geweest. Twee van die patrouilles zijn voor geheime operaties gebruikt.

69143. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk waren het mensen van het Korps Insulinde, die deze raids uitvoerden?

A. Neen, ik heb geen mensen van het Korps Insulinde aan boord gehad. Bij mij waren alleen Engelsen aan boord. Ik meen, dat de O 21 en O 24 mensen van het Korps Insulinde aan boord hebben gehad. Door een toeval heb ik weleens een Engelsman en een paar Chinezen moeten afhalen en ergens afzetten.

69144. De **Voorzitter:** Moesten die mensen weer met u terug of bleven zij daar?

A. Ik heb ze op Malakka moeten brengen. Ik ben niet op Sumatra geweest voor patrouilles. Het Korps Insulinde heeft op Sumatra geageerd. De Engelsen hebben op Malakka geageerd. Die Engelsman en Chinezen hadden een radio en dergelijke bij zich en werden ergens aan land gezet. Zo ben ik met die mensen teruggekomen. Zij waren, naar ik meen, geland met de O 24 en moesten toen weer terug. Op een van die patrouilles heb ik inderdaad nog moeilijkheden gehad, o.a. kreeg ik een lek in een brandstoftank. Ik meen, dat dit op mijn laatste patrouille is gebeurd in Augustus 1943. Ik moest toen naar de Nikobaren, waar ik op een bepaalde dag moest zijn. Ik had order met grote vaart te lopen. Dat ik daar op die bepaalde dag moest zijn, hield verband met het feit, dat men mij daar maar een paar dagen wilde hebben, en ik moest daar eveneens die mensen gaan afzetten.

69145. De **Voorzitter:** Van wie kreeg u de opdrachten?

A. Van de Engelsen; een Engelse commander submarines, een Engelse commandant van een onderzeebootflotielje gaf ons operationele orders.

69146. De **Voorzitter:** Stond u administratief onder admiraal *Helfrich?*

A. Ja, in Colombo stonden wij onder admiraal *Helfrich,* onder de Nederlandse bevelvoering.

69147. De **Voorzitter:** Wanneer is u naar Engeland teruggegaan?

A. In September 1943 ben ik naar Engeland teruggegaan, na beeindiging van die moeilijke patrouille, waarbij we die olielekkage hebben opgedaan, waardoor ik in tijdnood en zelfs in brandstofnood kwam te zitten. In ieder geval is dit allemaal nog goed afgelopen; de mensen zijn goed beland. Inmiddels had Italië gecapituleerd en de Middellandse Zee was weer vrij. Zodoende had ik het voorrecht om weer als eerste met een Nederlandse onderzeeboot door de Middellandse Zee te gaan, wat door mij op dat moment niet erg werd geapprecieerd, want ik had weleens iets van de wereld willen zien. Op deze terugtocht heb ik nog een sensatie beleefd. Op een middag, op weg naar Aden, ben ik op jacht geweest naar een Japanse onderzeeboot, welke aanval, om welke reden dan ook, is mislukt. De onderzeeboot was een heel eind van mij af en ik trachtte boven water varende vóór hem te komen. Die Japanse onderzeeboot voer ook boven water. Toen ik nog zeven mijl, in een moeilijke positie, van hem vandaan was, dook ik onder. De boot draaide op 3 mijl afstand plotseling af en alles was voor niets geweest. Onder die weersomstandigheden had het geen zin op deze afstand torpedo's af te schieten. Dat was wel vervelend. We kwamen in Aden, in de Middellandse Zee, die toen helemaal vrij was; konvooien konden ongehinderd varen. Wij moesten ook in konvooi varen. Op zekere nacht werden door een Duitse onderzeeboot nog een paar schepen van het konvooi gepikt, maar verder gebeurde er niets bijzonders. Als ik mij goed herinner, kwam ik in November 1943 in Engeland aan. De boot moest toen in onderhoud. Tot Februari 1944 ben ik commandant gebleven, werd afgelost en kwam op het hoofdkwartier in Londen.

69148. De **Voorzitter:** Wie is uw opvolger geworden als commandant?

A. Luitenant-ter-zee 1ste klasse *Schouwenaar.*

69149. De **Voorzitter:** Kunt u een kort overzicht geven van uw werkzaamheden in uw functie als lid van de selectiecommissie?

A. Ik heb voor de marine een selectie-apparaat moeten opzetten, om na de bevrijding van Nederland in zo kort mogelijke tijd zoveel mogelijk mensen aan de marinestrijdkrachten te kunnen toevoegen. Voor dit selectie-apparaat heb ik mijn licht moeten opsteken bij de Engelsen. Een van mijn collega's had in 1943 zo'n zelfde opzet in Amerika bekeken en daarover een rapport geschreven, dat mij tot handleiding heeft gediend. Dit selectie-apparaat, dat door mij is opgezet, is na de bevrijding in Nederland gebruikt en wordt thans nog in Voorschoten gebruikt, het ontwerp voor selectieproeven, intelligence-test, wat in feite kopieën van de Engelsen waren. Langzamerhand zijn hier nog andere dingen bij gekomen. Verder heb ik opgezet de werkwijze van een marine-opkomstcentrum, dat nu voor ons in Voorschoten is gevestigd, n.l. wat een man, die aankomt, moet doen, enz., in die zin, dat zo vlug mogelijk zoveel mogelijk mensen kunnen worden verwerkt. Dit is zeer in het kort wat wij hebben gedaan.

69150. De **Voorzitter:** Heeft dit praktisch gewerkt?

A. Voor zover ik dit deze vijf jaar heb kunnen volgen, heeft dit praktisch uitstekend gewerkt. Het heeft ons heel goede diensten bewezen. Eind 1944 is dit systeem voor het eerst gebruikt.

69151. De **Voorzitter:** Wat was het eerste opkomstcentrum?

A. Als eerste opkomstcentrum is de „Oranje Nassau" gebruikt — een van de schepen van de Hoek van Holland-Harwich-lijn — een depotschip van de marine, dat in de buurt van Londen in een van de havens lag. De eerste oorlogsvrijwilligers uit het zuiden kwamen naar Engeland.

69152. De **Voorzitter:** Wanneer zijn de eerste oorlogsvrijwilligers gekomen?

A. Dat was ± 6 November 1944.

69153. De **Voorzitter:** Dat was dus al vrij vroeg.

A. Ja.

69154. De **Voorzitter:** Kunt u iets mededelen over de aantallen mensen, die in die eerste periode zijn opgekomen?

A. Dat zou ik hebben kunnen zeggen, wanneer dit op het oproepingspapier had gestaan: ik heb er in de verste verte niet aan gedacht, dat hierover gepraat zou kunnen worden. Ik kan het wel ruw schatten. Wij zijn begonnen met 25 man per week, welk aantal steeds groter werd, tot ongeveer 100 per week. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik voor deze getallen niet kan instaan. Het is zuiver geheugenwerk en ik heb al een tijdlang niet naar die getallen gekeken.

69155. De **Voorzitter:** Is het mogelijk, dat u ons daaromtrent enkele schriftelijke inlichtingen geeft?

A. Wat wilt u hierover precies weten?

De **Voorzitter:** Ik zou graag weten, hoe het verloop hiervan is geweest.

A. Over het verloop kan ik u wel het een en ander vertellen. Over de aantallen alleen kan ik u op dit moment geen betrouwbare mededelingen doen.

De **Voorzitter:** Vertelt u ons dan nu nog maar iets over het verloop.

A. Het apparaat is dus opgezet; de selectieproeven zijn gedrukt. Ik heb proefgedraaid op marinemensen om te zien of dat Engelse systeem nu eigenlijk wel op een Hollander toepasselijk was. Het leek goed toepasselijk te zijn. Ik heb proefgedraaid op officieren en op niet-officieren en ik meende, dat het systeem wel goed kon worden gebruikt. De toeloop werd in October en November groot, er was ontzaglijk veel animo in het zuiden. We konden niet op grote schaal beginnen met aannemen en zijn dus bij beetjes begonnen. Zo is dat opkomstcentrum beginnen te werken op 6 November 1944, welke datum in onze voorschriften vastligt als tijdstip, waarna het nieuwaangekomen personeel op de nieuwe wijze werd behandeld, n.l. op de nieuwe manier geregistreerd en geselecteerd. De mensen zijn dus in de eerste tijd met groepen van 25 aangenomen, wat geleidelijk werd opgevoerd. Het systeem bleek te werken. Iedereen werd er vóór gezet en moest er maar aan wennen. Wij hadden hiervoor geen deskundigen, geen psychologen ter beschikking. Ik ben ook geen psycholoog. De mensen werden eerst op de „Oranje Nassau" „behandeld", van daaruit gingen zij naar een kamp voor de eerste militaire vorming bij de Engelsen, Hs. Ms. „Ganges" en daar vandaan gingen ze naar vervolgvakopleidingen. Op een ogenblik konden wij niet langer op de „Oranje Nassau" blijven — ik meen, dat dit is geweest in Mei 1945 —, omdat de kampen steeds groter werden. Ons opkomstcentrum is toen verhuisd van de „Oranje Nassau" naar een Engels kamp, waar de jongens werden behandeld in een Hollands hoekje van een Engels kamp.

69156. De **Voorzitter:** Waarvoor waren deze mensen bestemd?

A. Ze werden in dat opkomstcentrum ingedeeld in alle mogelijke afdelingen van bij de marine bestaande dienstvakken. In die dienstvakken kregen zij een opleiding en als zodanig werden zij later op onze schepen te werk gesteld.

69157. De heer **Fens:** Vielen hier ook de mariniers onder?

A. De mariniers vielen hieronder wat betreft de datum van 6 November 1944; ze werden echter niet op de „Oranje Nassau" behandeld wegens plaatsgebrek, maar in een kamp in Schotland, en dan volgens Amerikaans systeem. Deze mariniers kwamen in veel grotere aantallen tegelijk op, omdat men in dat kamp de ruimte had. Dat kamp was meesterlijk opgezet, op Amerikaanse leest geschoeid; men had daarin heel wat geld gestoken.

69158. De heer **Fens:** Viel de vliegdienst daar ook onder?

A. Neen, dat ging via de R.A.F., via het opkomstcentrum van de Engelsen. De M.L.D. en vloot liepen via „Oranje Nassau", de mariniers via Rossneath en werden ergens in Amerika opgeleid. Toen wij naar Holland zijn verhuisd, zijn de mariniers naar Tilburg verhuisd en toen het Hollandse opkomstcentrum moest verhuizen, is dit naar Voorschoten gegaan, waar wij nog steeds zijn gevestigd.

Langzamerhand is het centrum in Tilburg opgeheven voor de beroepsmariniers. In September 1945 hebben wij de werving voor oorlogsvrijwilligers-mariniers stopgezet, aangezien toen de atoombom was gevallen en Amerika de zaak liet stopzetten. Veel van de mensen, die eigenlijk nog naar Amerika zouden gaan, zijn niet meer weggegaan. Er was zelfs op dat moment geen opleidingsmogelijkheid in Nederland, zodat degenen, die dat wensten, van hun verbintenis konden worden ontheven. Uiteindelijk is Tilburg dus naar Rotterdam verhuisd. Het opkomstcentrum mariniers is even in Amsterdam geweest, is daarna verhuisd naar Rotterdam en sinds 1947 is het in Voorschoten gevestigd.

69159. De **Voorzitter:** Is het u bekend, van welke instantie men deze mensen kreeg?

A. Wij hadden de marinewervingsgroep, die in Nederland rondreisde, die de mensen aantrok; het uitgroeisel van de marinewervingsgroep is nu nog in den Haag gevestigd.

69160. De **Voorzitter:** Deze werving stond dus los van de werving voor de landmacht?

A. Ja, deze stond los van de werving voor de landmacht. Er waren twee groepen: een groep vloot—M.L.D. en een groep mariniers.

69161. De **Voorzitter:** Wie waren de chefs van deze groepen?

A. Luitenant-ter-zee 1ste klasse jhr. *W. C. de Jonge van Ellemeet,* die hier in den Haag woonachtig is. Hij was chef van de groep vloot—M.L.D. Ik meen — maar dat weet ik niet zeker —, dat de heer *D. K. baron van Asbeck,* eveneens luitenant-ter-zee, chef van de groep mariniers is geweest. Dit is gemakkelijk na te gaan bij de heer *de Jonge van Ellemeet.* De heer *van Asbeck* woont ook hier in den Haag.

69162. De **Voorzitter:** Heeft u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

A. M. VALKENBURG.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 20 OCTOBER 1949

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

MICHAËL RUDOLPH HENDRIK CALMEYER,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-generaal van de generale staf.

Hij legt de eed af als getuige.

69163. De **Voorzitter:** Mag ik van u vernemen, welke functie u uitoefende na de bevrijding tot ongeveer 20 November 1945?

A. Ik was aanvankelijk hoofd van de IIde Afdeling van het Ministerie van Oorlog, later werd dat omgezet in chef van het Kabinet van de Minister van Oorlog.

69164. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook een overzicht geven van de organisatie van de landmacht na de bevrijding of liever gezegd tot 20 November, aangezien men er vóór de bevrijding ook al mee bezig was?

A. Ik zie, dat u voor u hebt liggen de „Militaire Spectator". Daarin heb ik het gevraagde overzicht gegeven.

De **Voorzitter:** Ik zou het overzicht gaarne in het kader van dit verhoor willen hebben.

A. Zijn er speciale punten, waar u zich voor interesseert?

De **Voorzitter:** Misschien komen wij straks nog op enkele speciale punten.

A. De Koninklijke landmacht zag zich na de bevrijding voor twee taken gesteld. In de eerste plaats medewerken aan de bezetting van Duitsland en in de tweede plaats deelneming aan de oorlog in het Verre Oosten, in het bijzonder ter bevrijding van Nederlandsch-Indië. Voor deze taken waren slechts zeer geringe bouwstoffen voorhanden. Dit waren: in de eerste plaats de Brigade Irene, die, naar u bekend is, in het kader van het Britse leger op 20 September 1944 de Nederlandse grens had overschreden, doch die helaas als legerkern niet bruikbaar was, omdat het gros van het personeel recht had op onverwijlde demobilisatie en ook van dat recht heeft gebruik gemaakt; in de tweede plaats de in het zuiden — dat eerder was bevrijd — gevormde vrijwilligersbataljons; tenslotte de ten noorden van de grote rivieren nog tijdens de bezetting gevormde binnenlandse strijdkrachten, die echter nauwelijks militair geoefend en evenmin bewapend waren; bovendien nog enkele zwakke in Engeland gevormde luchtstrijdkrachten, waarvan hetzelfde gold als voor de Brigade Irene, nl. dat het personeel in aanmerking kwam voor demobilisatie.

69165. De **Voorzitter:** Bedoelt u met de luchtstrijdkrachten, die vliegers, die bij de R.A.F. waren?

A. Ja.

69166. De heer **Fens:** Werd het gevormde squadron beschouwd als ressorterende onder de marine of was dat ook landmacht?

De **Voorzitter:** Dat was de marine luchtvaartdienst, naar ik meen, het 320ste squadron.

A. Ja, daar diende ook landmacht in, maar het hoorde tot de marine.

69167. De **Voorzitter:** Ik meende, dat het 322ste squadron het Nederlandse squadron bij de R.A.F. was?

A. Ja.

69168. De **Voorzitter:** Wilde men in Engeland zonder meer deze mensen laten gaan? Waren ze dus in dat opzicht beschikbaar of hing het van de Engelse autoriteiten af, of ze konden demobiliseren?

A. Het was die mensen toegezegd, dat ze na een bepaalde tijd recht hadden op demobilisatie. Ik weet niet hoe de toezegging precies woordelijk luidde.

Er was een bepaling in de overeenkomst, waarop ze zich verbonden hadden, dat ze recht hadden op demobilisatie. Dat gold natuurlijk niet voor al het personeel, niet voor het reservepersoneel en niet voor het beroepspersoneel, maar ik vermoed, dat dat in de eerste plaats heeft gegolden voor de vrijwilligers, die uit alle delen van de wereld waren gekomen gedurende de oorlogsjaren. Er was niet aanwezig, alles, wat tot een normale opbouw van een leger behoort. Het Ministerie van Oorlog — naar u bekend — een leeg gebouw, geen generale staf en alle verdere verzorgingsdiensten. Het enige, dat aanwezig was, was een embryonale verzorgingsdienst, intendancedienst, die in het zuiden was gevormd. Er was verder een tekort aan alle uitrustingsstukken, een schromelijk tekort aan officieren, onderofficieren, nagenoeg geen wapens, munitie, uitrusting, kleding, schoeisel, oefenmaterieel, enz., zodat de legerleiding, voor zover er al een legerleiding was, wel voor een zeer moeilijke taak stond. Door de Regering in Londen waren met de Engelse Regering reeds verschillende afspraken gemaakt in de loop van 1944 betreffende te nemen maatregelen op militair gebied. Dit bestond in de eerste plaats uit ter beschikking stellen van S.H.A.E.F. (het Algemeen Hoofdkwartier van de Geallieerde Expeditie Legers in Europa) van onderdelen, z.g. S.H.A.E.F.-requirements, ter handhaving van orde en rust achter de strijdende troepen, waarbij men gedacht had aan een uiteindelijke sterkte van 27 500 man. Verder zouden een 15-tal gezagsbataljons Indië worden gevormd, ter sterkte van 20 000 man, die in Australië zouden worden opgeleid en waarvoor het gemenebest van Australië de meest ver gaande hulp en tegemoetkoming beloofd had. Tenslotte zou in Engeland een Expeditionnaire Macht worden gevormd, bestaande uit ten minste twee divisies, die in Engeland — als ik mij wel herinner — een jaar zouden worden opgeleid en daarna nog een scholing, speciaal in de tropenoorlog, zouden ondergaan in Australië. Men had zich dan zo gedacht, dat deze Expeditionnaire Macht in het raam van de geallieerde troepen zou deelnemen aan de oorlog tegen Japan en speciaal aan de bevrijding van Indië en dat daarna de gezagsbataljons beschikbaar zouden zijn voor eenvoudige politietaken voor handhaving van orde en rust. Men rekende bij dit alles in ruime mate op de geestdrift, die men bij de Nederlandse jeugd in de bevrijde landstreken verwachtte en die zich bij de bevrijding van het zuiden ook had geopenbaard, om door dienstneming in deze strijdkrachten een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan de wederopbouw van het Koninkrijk. Naar bekend had deze geestdrift ook een sterke impuls gekregen door de benoeming van Z.K.H. Prins *Bernhard* tot Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten.

Toen na de bevrijding van het noorden, dus onder Minister *Meynen,* een aanvang werd gemaakt met de vorming van de eerste onderdelen van de Koninklijke landmacht, werd daarbij besloten, dat in de eerste plaats het personeel van de Binnenlandse Strijdkrachten, dat daartoe de wens zou te kennen geven, in de gelegenheid zou worden gesteld om als oorlogsvrijwilligers zich te verbinden en deel uit te maken van de nieuw op te richten Koninklijke landmacht. Allereerst omdat dit een bron was, waaruit men natuurlijkerwijze kon putten, en ten tweede, omdat men op deze manier de geestdrift en de bezieling, die de vrijwiligers betoonden, ook in de Koninklijke landmacht hoopte over te dragen.

Daartoe werden, onder de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten in zijn staf, twee afdelingen gevormd, één afdeling, bestemd voor de Binnenlandse Strijdkrachten, en één afdeling Koninklijke landmacht, die samenwerkten, zodat de Binnenlandse Strijdkrachten,

die door de ene afdeling werden behandeld, een bepaald onderdeel vormden tot het klaar was naar de Koninklijke landmacht te worden overgegeven; daarna ging het dan over naar de andere afdeling en werd dan ingelijfd bij de Koninklijke landmacht op een bepaalde datum.

69169. De **Voorzitter:** Van wanneer dateert die onderscheiding eigenlijk? Ik heb zo de indruk al van vóór de bevrijding van het noorden van het land.

A. Welke onderscheiding bedoelt U?

De **Voorzitter:** Tussen de Nederlandse en de Binnenlandse Strijdkrachten. Er waren, dunkt mij, twee stafchefs.

A. Ja. Kolonel *Doorman* was stafchef van de Koninklijke landmacht en kolonel *van Houten* van de Binnenlandse Strijdkrachten. Van wanneer dat precies dateert, weet ik niet.

69170. De **Voorzitter:** Maar wel van vóór de bevrijding van het noorden van het land.

A. Voor zover ik weet, ja. Ik zelf ben er pas onmiddellijk mee in aanraking gekomen na mijn eigen in functietreding in Juni 1945 (15 Juni), toen de staf van de B.N.S. in Apeldoorn zat. Toen bestond het in ieder geval. Deze Nederlandse Strijdkrachten, die dus werden gevormd, moesten uiteraard een hogere organisatie krijgen. Voor wat betreft Nederland, werd daarbij in de eerste plaats gedacht aan de handhaving van orde en rust en aan het deelnemen van bezettingstaken in Duitsland. Men heeft toen in Nederland op 19 Juli 1945 ingesteld de functie van territoriaal bevelhebber in Nederland en onder hem een vijftal territoriale bevelhebbers over vijf bevelhebberschappen, die ieder samenvielen met de districten van de procureursgeneraal, en daarin werden dus de op de been gebrachte troepen verdeeld en voor een zeer belangrijk deel — in deze tijd — gebruikt voor het bewaken van de talrijke politieke gedetineerden (ik meen 90 000 mensen) in de verschillende kampen en tevens werden onderdelen ter beschikking gesteld van het geallieerde opperbevel. Verder werd heropgericht het commando van de Koninklijke Marechaussee, waarbij men in tegenstelling tot vóór de oorlog de Koninklijke Marechaussee in het bijzonder richtte op haar militaire taak. Vóór de oorlog ressorteerde de Koninklijke Marechaussee onder de Ministers van Oorlog en van Justitie, waarbij langzamerhand in de loop van de tijden de politiële taak van de marechaussee sterk op de voorgrond was getreden, zodat men vóór 1940 daarnaast voor de eigenlijke taak van militaire politie het corps militaire politie had opgericht. Na de oorlog wilde men deze twee militaire politieorganen niet doen herleven en de marechaussee, als zijnde het oudste en met de langste traditie, werd heropgericht en kreeg in hoofdzaak — in de periode, waar wij over spreken — de taak van de voormalige militaire politie. Zij werd belast met de grensbewaking, met de militaire politiezorg in het leger en met het voorbereiden en geven van politiële bijstand, tevens militaire bijstand. Er werd — zoals ik tevens heb gezegd — een aantal S.H.A.E.F.-requirements gevormd, een aantal bataljons lichte infanterie, pioniereenheden en autocompagnie, mijnopruimingsdienst en nog enkele andere onderdelen. Later werden deze onderdelen, waarvan enkele inderdaad hebben deelgenomen aan de geallieerde taak in Duitsland daarna, en wel met ingang van 16 October door het verslechteren van de toestand in Indonesië, door de British Army of the Rhine grotendeels weer ter beschikking gesteld van de Nederlandse Regering en hebben zij de kernen gevormd van de toen naar Indië uitgezonden bataljons. Ik heb u reeds gesproken over de functie Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten, die door Prins *Bernhard* werd vervuld. Als zodanig is Prins *Bernhard* afgetreden in het najaar van 1945. Tot mijn spijt heb ik de juiste datum, waarop dat is gebeurd, niet meer in mijn herinnering op dit ogenblik. Er had zich intussen een organisatie van de hogere legerleiding voltrokken. Bij het optreden van Minister *Meynen* was lt.-generaal *Dijxhoorn* — oud-Minister van Oorlog — belast met de waarneming van de functie van chef van de generale staf. Door generaal *Dijxhoorn* werd toen een begin gemaakt met de heroprichting van de generale staf. Besloten werd om, in tegenstelling met hetgeen vóór de oorlog het geval was geweest, toen de chef van de generale staf geen bevelsbevoegdheid had gehad over de Koninklijke landmacht en dus uitsluitend was belast met de oorlogsvoorbereidingen, terwijl daarnaast een commandant van het veldleger het commando over de mobiele troepen uitoefende en een commandant van de vesting Holland in deze vesting het bevel voerde, de chef van de generale staf ook in vredestijd te maken tot het hoogste bevelsorgaan in de Nederlandse landmacht. Daarbij zat tevens de gedachte voor om te kunnen geraken tot samensmelting van de generale staf met de staf van de Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten, die toen in Apeldoorn was. Prins *Bernhard* heeft in deze periode de functie aanvaard van inspecteur-generaal van de Koninklijke landmacht en de staf van de voormalige Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten is samengesmolten met de generale staf, die nog maar zeer summier bestond. Ik herinner mij nog levendig, dat, toen ik voor het eerst na mijn terugkomst uit krijgsgevangenschap op het Departement kwam, deze staf bestond uit generaal *Dijxhoorn* met 1 kapitein en een typiste. Ik zei zoëven, dat de datum, waarop Prins *Bernhard* het bevelhebberschap over de Nederlandse Strijdkrachten heeft neergelegd en is opgetreden als inspecteur-generaal, mij niet meer voor de geest stond; ik zie nu echter uit mijn aantekeningen, dat deze datum 13 September 1945 was.

Intussen was de generale staf zodanig gereorganiseerd, dat de chef van de generale staf de hoogste bevelsbevoegdheid in de Koninklijke landmacht kreeg, echter naast hem en gedeeltelijk volgens de instructie onder hem de kwartiermeester-generaal, die werd belast met de materiële verzorging in de meest uitgebreide zin van het leger, en de adjudant-generaal, die was belast met de personeelsverzorging van het hele leger. Deze organisatie had dus naast elkaar een chef van de generale staf, een kwartiermeester-generaal, een adjudant-generaal, waarbij men in grote trekken kan zeggen, dat de chef van de generale staf was belast met de operatiën en de opleiding, de kwartiermeester-generaal met de materiële verzorging en de adjudant-generaal met de personele verzorging. Het was zo in hoofdzaak naar Engels voorbeeld tot stand gebracht. Ik herinner er hierbij aan, dat ons leger in deze periode aangewezen was op een zeer nauwe samenwerking met Engeland. In de tweede plaats manifesteerde zich deze samenwerking, doordat in ons land een Britse missie bestond, die de behulpzame hand bood bij de wederoprichting van ons leger. We waren in dit stadium vrijwel geheel afhankelijk van de Britse hulp en voor deze hulp was het buitengewoon gemakkelijk, als wij een organisatie hadden, die overeenkwam met de Engelse, zodat onze functionarissen konden spreken met overeenkomstige Engelse functionarissen. Deze overwegingen hebben er toe medegewerkt, dat de organisatie van de legerleiding op dat ogenblik op deze wijze tot stand kwam. Zoals u weet, zijn daar later geleidelijk aan enige wijzigingen op aangebracht. Ik heb nu in het kort verteld, wat er in Nederland is gebeurd, en ik ga nu spreken over de grote invloed op deze gang van zaken door de gebeurtenissen in het Verre Oosten.

69171. De **Voorzitter:** Mag ik u er deze vraag nog even tussenin stellen? Is het u bekend, dat bij de nieuwe opbouw van het leger ook gebruik is gemaakt van de rapporten, die in Engeland door O.G.S. zijn gemaakt, dus het bureau Organisatie Generale Staf onder leiding van de heer *van Voorst Evekink?* Of is er geen gebruik van die rapporten gemaakt?

A. Van deze rapporten is maar in zeer geringe mate gebruik gemaakt, of liever gezegd in dit stadium in het geheel geen gebruik gemaakt, omdat die rapporten niet bekend waren. Ik ben op 15 Juni 1945 hoofd van de IIde afdeling geworden. Dat was toen de afdeling generale staf van het Ministerie. Men had, evenals aanvankelijk vóór 1940 het geval was geweest, gedurende deze hele periode, waarover u spreekt, de chef van de generale staf, die geen deel van het Ministerie uitmaakte. Men had in het Ministerie een kleine afdeling generale staf; van die afdeling ben ik dus hoofd geweest, waaruit later het Kabinet van de Minister is te voorschijn gekomen. Mij was van deze rapporten in dit stadium niets bekend. Eerst later zijn mij deze rapporten bekend geworden. In hoeverre generaal *Dijxhoorn* in dit stadium deze rapporten kende en zelfs bij zijn adviezen zich daardoor heeft laten leiden, is mij niet bekend. Minister *Meynen* en mij zelf waren deze rapporten in die periode niet bekend.

69172. De **Voorzitter:** Het is wel merkwaardig, want die rapporten zijn nl. vóór die tijd gereedgekomen.

A. Dat is mij later ook gebleken, later heb ik ze persoonlijk van generaal *van Voorst Evekink* gekregen en ook bestudeerd. Het is dus niet zo, dat bij de legeropbouw, zoals die heeft plaats gehad, die rapporten als richtsnoer zijn gebruikt. De rapporten zijn ter kennis van de Minister en ook van mij zelf pas in een veel later stadium gekomen.

69173. De **Voorzitter:** Kan men ook zeggen, dat de uitvoering van die rapporten, gezien de realiteit, moeilijk zou zijn geweest?

A. Ja. Deze rapporten gingen uit van een heel andere basis, ze gingen eigenlijk uit van een vredestoestand, waarbij men op regelmatige wijze het leger weer zou opbouwen. Ongetwijfeld zouden misschien uit die rapporten goede denkbeelden te voorschijn zijn gekomen; voor deze omstandigheden echter zou er toch geen sprake

van hebben kunnen zijn, dat men de opbouw aan de hand van die rapporten zou hebben kunnen doen verlopen. Ware het gegaan, zoals de opstellers van die rapporten het zich dachten, dan zouden het natuurlijk zeer waardevolle stukken zijn geweest.

69174. De **Voorzitter:** Moet men dus de conclusie trekken, dat in feite het werk van het bureau O.G.S. op dit terrein nutteloos is geweest?

A. Ja. Ik meen wel, dat men, zover ik tot oordelen bevoegd ben, die conclusie moet trekken.

69175. De heer **Fens:** Heeft de latere kennisneming van die stukken nog enige invloed gehad op eventuele wijzigingen? Of is het allemaal zo gebleven?

A. Toen het ter kennis kwam, was het eigenlijk al zo door de gebeurtenissen achterhaald, dat het weinig invloed heeft gehad. Het is eigenlijk steeds bij onze weermacht zo geweest, dat wij door steeds zich wijzigende omstandigheden van de hand in de tand hebben moeten leven. Ik zou bijna zeggen, dat we nu misschien in een periode zijn, waarin wij langzamerhand daaruit kunnen raken en geraken tot een regelmatige opbouw. Door de eisen in Europa eerst, de verwarde toestand, die hier heerste, de bevrijding in het zuiden, wat men zich ook niet had voorgesteld — men had zich natuurlijk een totale bevrijding voorgesteld — de latere bevrijding van het noorden, onmiddellijk daarna de gebeurtenissen in het Verre Oosten, die een heel ander verloop namen, heeft men steeds maatregelen ad hoc moeten nemen en van een opbouw op lange termijn is nooit sprake kunnen zijn.

69176. De **Voorzitter:** Kunt u ons ook iets mededelen over de controverse, die men kan karakteriseren als die van het „oude" en het „nieuwe" leger?

A. Ja, daar kan ik u wel iets over mededelen. In het begin bestond uiteraard deze controverse. Er waren enige officieren uit Engeland teruggekeerd, gedeeltelijk in het kader van de Brigade Irene, die daadwerkelijk aan de veldtocht hadden deelgenomen, dan wel in Engeland verschillende administratieve functies hadden vervuld. De B.N.S. had een zeer grote behoefte aan kader, zodat men in deze eerste tijd voor de bataljons oorlogsvrijwilligers het kader — om zo te zeggen — uit de grond had moeten stampen en, zonder de normale eisen van bekwaamheid en opleiding te stellen, op ruime schaal officieren en ook onderofficieren daarbij had moeten aanstellen. Daartegenover stond het korps beroepsofficieren van vóór 1940, dat uit krijgsgevangenschap terugkwam, dat uiteraard vakkennis meebracht, maar niet de ervaring had, die een deel van de uit Engeland komende officieren — althans zij, die daadwerkelijk aan de veldtocht hadden deelgenomen — meebrachten. Uiteraard hadden zij een andere opleiding achter zich dan de officieren van de Binnenlandse Strijdkrachten. Zodoende was er tussen deze categorieën, ik zou bijna zeggen, een natuurlijke controverse. Deze heeft zich echter mijns inziens op zeer snelle wijze opgelost; in tegenstelling tot wat ik weleens in het buitenland heb gehoord, heeft deze controverse in ongeveer een jaar tijds opgehouden te bestaan. Zeer belangrijk heeft er ook toe bijgedragen, dat de generale staf, waarin zich uiteraard de generale-stafofficieren van het vroegere leger verzamelden en ook andere beroepsofficieren, die daarvoor werden aangetrokken, en de staf van de B.N.S. tot één staf zijn samengesmolten, waardoor men in de leiding een samenvoeging en een samenwerking kreeg van officieren van wat men toen weleens noemde het „oude" en „nieuwe" leger. Dat zelfde heeft zich ook op het Departement voorgedaan. Ik herinner mij nog levendig, dat op een dag het z.g. Departement uit Londen overkwam en dat het de eerste dagen enigszins onwennig was, want wij kenden elkaar niet, om tot samenwerking te komen. Ook daar is die samenwerking zonder grote schokken tot stand gekomen. Een deel van deze heren is afgevloeid naar burgerbetrekkingen en de anderen zijn gebleven. Enkelen daarvan nemen nog functies op het Ministerie van Oorlog waar.

69177. De **Voorzitter:** Kan men ook zeggen, dat er oorspronkelijk enigszins een aversie was tegen het oude leger om andere redenen dan van strikt militaire aard?

A. Welke redenen bedoelt u?

De **Voorzitter:** Redeneerde men, dat er in 1940 en daarvóór zoveel verkeerd was en dat men die geest niet meer wilde terug hebben?

A. Deze idee heeft misschien wel bij een deel van de jongeren bestaan. Ik geloof, dat hieraan wel werd tegemoetgekomen doordat ook bij de officieren vóór 1940 zelf in zeer ruime mate het begrip aanwezig was en ook vóór 1940 het begrip aanwezig was geweest, dat ons leger vóór 1940 zeker niet aan alle eisen voldeed. Men hoopte zelf ook te komen tot de opbouw van een beter leger dan het vóór 1940 was geweest.

69178. De **Voorzitter:** Is het u bekend, dat daarbij voorvallen van minder aangename aard hebben plaats gevonden? B.v. in de tijd vóór de totale bevrijding van Nederland?

A. Over de tijd vóór de totale bevrijding kan ik niet oordelen, want toen was ik in krijgsgevangenschap.

69179. De **Voorzitter:** Na de bevrijding van Nederland zijn er verschillende officieren met een paar maanden verlof naar huis gestuurd.

A. Dat meen ik mij wel te herinneren, uiteraard was er niet voor alle officieren onmiddellijk een plaats.

69180. De **Voorzitter:** Was hun opdracht daarbij om zich niet eerder te melden totdat zij een oproep kregen?

A. Ik meen van wel. Toen wij uit krijgsgevangenschap terugkwamen — als ik het mij juist herinner —, zijn wij met verlof gestuurd en ik meen, dat op dat briefje stond, dat drie maanden verlof werd verleend.

69181. De **Voorzitter:** Wij hebben hier een getuige gehad, die dat ook op die wijze opvatte, dat hij zoveel maanden met verlof was en dus moest afwachten of hij een oproep kreeg. Een keer op het Departement zijnde, zag hij daar tal van mensen zitten, die hetzelfde bericht hadden gekregen, maar die zich maar uit eigen beweging hadden gemeld, waardoor deze getuige dus in zekere zin werd achtergesteld. Is u van deze aangelegenheid iets gebleken?

A. Neen, ik zou u hierop niet kunnen antwoorden. Inderdaad is het in deze tijd min of meer verward toegegaan, d.w.z. men moest opbouwen en greep weleens naar degene, die het dichtst bij de hand was. Een commandant, die iets moest vormen, greep naar de officieren, die hem bekend waren, en zo werden zij dikwijls ingeschakeld. Het kan best zijn, dat een ander, die ook in aanmerking kwam, vergeten is. Eerst langzamerhand is de personeelsafdeling weer regelmatig gaan werken, waardoor men weer meer tot regelmatige toestanden in dat opzicht is gekomen. Het is zeer wel mogelijk, dat iemand in deze periode min of meer is vergeten.

69182. De heer **Fens:** Het interesseert ons nog om een andere reden, en wel deze: is bij die incidentele gevallen, dat iemand dus werd gevraagd op een bepaald bureau te komen zitten, het C.K.I.L. altijd ingeschakeld? Tenslotte was generaal *van Nijnatten* de man, die de opdracht had, het personeel in te delen. Nu hebben wij wel de indruk gekregen, dat dat niet altijd is gebeurd.

A. Ja, die indruk had ik ook, dat het inderdaad niet altijd is gebeurd. Dat men inderdaad wel heeft gegrepen naar iemand, die men kende.

De **Voorzitter:** Wilt u weer doorgaan met uw beschouwing?

A. Ik kom nu op de wijzigingen, die intraden door de gebeurtenissen in het Verre Oosten. Dit begon reeds in begin Augustus, toen de Australische Regering weigerde de gezagsbataljons Indië, die naar Australië zouden gaan, in Australië op te nemen. Nog zelfs hiervoor waren er moeilijkheden met de verscheping.

69183. De **Voorzitter:** Mag ik u even interrumperen over het geval Australië? Weet u ook, waarom men dat weigerde?

A. Neen, ik zou de reden niet weten.

69184. De **Voorzitter:** U hebt er in uw artikel het volgende over geschreven:

> „Het vormen van een 15-tal zgn. Gezagsbataljons Indië ter sterkte van 20 000, die in Australië zouden worden uitgerust, bewapend en opgeleid — waartoe de Regering van dit Dominion de meest volledige medewerking had toegezegd — en bestemd waren voor ordehandhaving in de bevrijde delen van Nederlandsch-Indië."

Iets verder schrijft u:

„De houding van Australië wijzigde zich op slag. De Regering van dit gemenebest verklaarde niet langer genegen te zijn Nederlandse troepen op haar grondgebied uit te rusten en op te leiden."

Weet u zeker, dat de Regering van Australië daartoe de volledige medewerking had gegeven?

A. Van tevoren?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Dat is mij althans verzekerd. Ik weet het niet met dezelfde zekerheid als het tweede, omdat ik toen zelf in functie was en het heb meegemaakt, terwijl het andere mij is verteld.

69185. De **Voorzitter:** Ik heb hier nl. voor mij liggen een A.N.P.-bericht van 1 Augustus. Ik weet niet of dat A.N.P.-bericht ooit in de krant is gepubliceerd, want toen het is binnengekomen in Hilversum, heeft men aan Buitenlandse Zaken gevraagd en ook aan Oorlog, of men dat bericht kon plaatsen, want men oordeelde het bericht in deze vorm gevaarlijk voor uitzending. Daar staat dit:

„de leider der oppositie *Menzies* heeft in het Australische Huis van Afgevaardigden verklaard, dat de overeenkomst, die vorig jaar tussen de Australische Regering en de Nederlandse autoriteiten was aangegaan, waarbij de eerstgenoemde Regering op haar kosten een 30 000 Nederlandse soldaten op Australische bodem zou huisvesten, opleiden en uitrusten, geannuleerd is. In verband daarmede verzocht hij nadere inlichtingen te mogen ontvangen. De Minister-President *Chifley* antwoordde, dat er over deze kwestie geen documenten bestonden, wel waren er het vorige jaar voorstellen gedaan, dat Nederland waarschijnlijk een bepaald aantal strijdkrachten naar Australië zou zenden, waarvoor een gedeelte in West-Australië zou worden gelegerd. Deze voorstellen hadden echter geen concrete vorm aangenomen."

A. Ik kan u er toch nadere mededelingen over doen. Ik heb hier nl. een memorandum, dat is opgesteld door de toenmalige kolonel *Silbiger*. Kolonel *Silbiger* was één van de officieren, die mee uit Londen kwam, waar hij aan het Ministerie van Oorlog een functie had bekleed. Hij heeft indertijd, op verzoek van Minister *Meynen*, een memorandum opgesteld over de voorgeschiedenis. Ik vind in dat memorandum het volgende:

„Op 27 October 1944 deelde de Minister van Koloniën van uit Australië telegrafisch mede, dat hij van de Australische Regering bericht ontving, dat deze tot de meest mogelijke medewerking bereid is, nopens legering, verpleging en opleiding van totaal 30 000 man Nederlandse troepen in Australië. Uitrusting en bewapening der troepen zou Australisch worden, behoudens meest eenvoudige uitrusting, nodig gedurende het transport naar Australië. Aanvankelijk werd door de Nederlandse Regering te Londen niet accoord gegaan met Australische uitrusting en bewapening, aangezien deze in beginsel reeds van Britse zijde was toegezegd, doch later is dit standpunt gewijzigd o.a. op grond van telegrafische mededeling van de Minister van Koloniën van 8 November 1944, dat de bewapening, uitrusting en kleding reeds grotendeels in Australië aanwezig was en deze met de Britse overeenstemt."

In hetzelfde telegram wordt aangedrongen op spoedige uitzending van personeel der gezagsbataljons in groepen van 1000 man of veelvouden daarvan. In een brief van 7 November 1944 deelt de Minister van Koloniën mede, dat bij zijn aankomst in Australië de onderhandelingen met de Australische Regering in verband met de opleiding, huisvesting en verpleging der gezagstroepen in een meer gevorderd stadium waren dan hem bekend was, terwijl hij de schriftelijke toezegging had van het Australisch Department of Externel Affairs voor de meest volledige medewerking. Voorts geeft hij in een bij de brief gevoegde nota zijn inzichten betreffende de bevrijding van Indië.

69186. De **Voorzitter:** Dit stuk is ook in het bezit van de commissie en u hebt klaarblijkelijk hieraan uw wetenschap ontleend?

A. Ja, inderdaad.

69187. De **Voorzitter:** Er zijn echter weer andere stukken, waaruit men de conclusie moet trekken, dat het helemaal niet zo zeker is, dat Australië (de Regering) ook in de strikte zin van het woord een dergelijke belofte heeft afgelegd, en wanneer wij nu dit A.N.P.-bericht lezen, dan moet men daaruit ook opmaken, dat er alleen maar in algemene zin over is gesproken en dat dus, zoals de Minister-President hier ook zegt, de voorstellen geen concrete vorm hebben aangenomen. Daar is dus min of meer een verschil van mening over deze zaak en het had kunnen zijn, dat u daarover iets meer wist.

A. Ik heb mijn mening hierop gebaseerd, maar er staat hier, dat de Minister van Koloniën het in een telegram mededeelde, dus dat telegram moet alsnog te achterhalen zijn.

Dus nadat er eerst reeds moeilijkheden waren gerezen omtrent de verscheping van onze troepen, omdat onze scheepsruimte toen nog in de geallieerde pool was en wij daarom niet de beschikking er over konden krijgen en begin Augustus de moeilijkheden kwamen, dat Australië weigerde de Gezagsbataljons-Indië daar te doen opleiden, veranderde op 10 Augustus de toestand als op slag door de capitulatie van Japan. Van dat ogenblik klemde de noodzaak om op zeer korte termijn troepen naar Nederlandsch-Indië uit te zenden. Men had op dit ogenblik minder behoefte aan het uitzenden van de Expeditionnaire Macht, die uit grondig opgeleide legerafdelingen zou worden gevormd, dan aan het op zeer korte termijn naar Indië uitzenden van troepen. Men moest toen teruggrijpen op de troepen, die beschikbaar waren en die in zeer korte tijd zouden worden uitgezonden. De enige troepen, die daarvoor eigenlijk in aanmerking kwamen, waren de reeds gevormde gezagsbataljons. Door de Nederlandse Regering is toen gevraagd aan de S.H.A.E.F. om de bataljons, die reeds gevormd waren, vrij te geven, opdat de Nederlandse Regering in staat zou zijn om deze op korte termijn naar Nederlandsch-Indië uit te zenden. Geleidelijk aan zijn toen al deze bataljons vrijgegeven. Aanvankelijk een tiental en later geleidelijk ook de andere. Het was toen nodig om deze mensen te reorganiseren, omdat er twee verbandakten waren, de z.g. lang- en kort-verbandakten en alleen de lang-verbandakte hield de bepaling in, dat de vrijwilliger overal ter wereld kon worden uitgezonden en dus ook naar Nederlandsch-Indië kon worden uitgezonden. Men moest dus deze vrijwilligers met de z.g. lang-verbandakte in bataljons bij elkaar brengen. Achtereenvolgens is toen een reeks bataljons oorlogsvrijwilligers gevormd en ook hoofdzakelijk geëncadreerd met officieren, voortgekomen uit oorlogsvrijwilligers, afkomstig uit de B.S. Op 18 September 1945 zijn de eerste troepen vertrokken, die door vele andere toen aan de lopende band zijn gevolgd. De hoop, dat deze troepen onmiddellijk naar Indië zouden kunnen worden gezonden, is de bodem ingeslagen, doordat zij daartoe van de Engelsen, van de Engelse Regering of legerleiding niet de toestemming hebben gekregen, zodat de eerste bataljons op Malakka aan land zijn gezet.

Aan de ene kant was dit uiteraard een teleurstelling, aan de andere kant is dat aan de opleiding van deze betaljons zeer ten goede gekomen, omdat zij op Malakka èn door Engelse officieren èn door inmiddels ook uit krijgsgevangenschap gekomen officieren van het K.N.I.L. een vrij grondige tropenscholing ontvangen hebben.

69188. De **Voorzitter:** Is het zeker, dat die troepen op Engels bevel zijn teruggestuurd?

A. Met volkomen zekerheid zou ik het u niet durven zeggen, maar het is mij steeds medegedeeld, dat deze troepen geen toestemming hebben gekregen om voet aan land te zetten. Toen ik in December 1945 in Indië ben geweest op het algemeen hoofdkwartier van admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen*, werd er nooit anders over gesproken dan dat de belemmering om deze troepen daar te krijgen aan Engelse zijde lag. Er werd steeds gesproken over het vragen en hopelijk verkrijgen van Engelse toestemming, dus toestemming van de Engelse legerleiding, om alsnog troepen over te brengen. Deze Engelse legerleiding werkte natuurlijk op instructie van de Engelse Regering. Een onderzoek daarnaar heb ik uiteraard nooit ingesteld.

69189. De **Voorzitter:** U zult ook wel weten, dat de mariniersbrigade heeft getracht daar aan land te komen?

A. Daarvan is mij niets bekend.

69190. De **Voorzitter:** Dus uw wetenschap heeft alleen betrekking op de gezagstroepen?

A. Ja.

69191. De heer **Fens:** Het is toch op het Departement in een officiële instructie op de een of andere manier medegedeeld? Is er

toen niet positief medegedeeld, dat de Engelsen hadden geweigerd, dat de troepen daar kwamen? Herinnert u zich dat misschien nog? Of is het een los gerucht geweest?

A. Ik herinner mij niet, dat er een officiële mededeling van op het Departement is gekomen. Het is niet onwaarschijnlijk, want vanaf het moment, dat deze troepen ingescheept waren, stonden zij niet meer onder de Minister van Oorlog, zodat het zeer wel mogelijk is, dat de mededelingen daarover op het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen zijn gekomen.

69192. De **Voorzitter:** Is het u bekend om welke reden deze gezagsbataljons zijn teruggestuurd naar Malakka?

A. Neen.

69193. De **Voorzitter:** Was dat uit zuiver militaire overwegingen, namelijk dat ze eerst een jungle-training moesten meemaken?

A. Dat lijkt mij zeer onwaarschijnlijk, maar ik weet het niet.

69194. De **Voorzitter:** Waarom lijkt u dat onwaarschijnlijk? Er waren ongeoefende troepen bij.

A. Het waren inderdaad betrekkelijk ongeoefende troepen, maar ik heb toch niet de indruk gekregen — door mijn gesprekken, die ik toen in Indië heb gevoerd —, dat men toen althans daar dacht, dat dat de reden was.

69195. De **Voorzitter:** Wat dacht men daar dan, dat de reden was?

A. Men dacht daar in die tijd, dat de Engelsen vreesden, dat, wanneer daar Nederlandse troepen aan land kwamen, deze ook daadwerkelijk zouden optreden, zodat dus een treffen zou kunnen plaats hebben en de Engelsen op deze manier zouden verstrikt raken in een gewapend optreden op Java, waar men zich ten koste van alles buiten wilde houden, met het oog op de reacties, die in India zouden kunnen worden opgewekt. Dat was de voorstelling van zaken, die men daar algemeen aannam. Het was, geloof ik, niet alleen de training, hetgeen ik o.a. grond — ik maakte in December 1945 bij generaal *Christison* mijn opwachting, die toen in Batavia was — op wat generaal *Christison* tegen mij zei: „Men heeft aan Nederlandse kant niet voldoende begrip voor de moeilijke positie, waarin ik ben." Wanneer het alleen maar een kwestie van training was geweest, dan zou hij mij hebben gezegd: „Ik zal blij zijn, als die troepen zijn getraind. Ik wil ze eerst een training geven", of iets dergelijks. Dan was er helemaal niet van een moeilijke positie sprake geweest.

69196. De **Voorzitter:** Weet u ook wanneer die mariniers voor Batavia zijn aangekomen?

A. Van de mariniers weet ik helemaal niets af.

69197. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk zullen de mariniers om dezelfde reden daar geweigerd zijn als de gezagstroepen?

A. Ja, ik denk het wel.

69198. De **Voorzitter:** Nu is het merkwaardig, dat Minister *van Kleffens* hierover ook in een verhoor heeft gesproken. Deze zegt het volgende (op een vraag van mij: Men moet dus aannemen, dat het vasthouden van de Nederlandse troepen in Malakka uitsluitend een gevolg is geweest van de omstandigheden, dat zij nog een jungle-training moesten ondergaan?)

> „Niet uitsluitend, want er is een bijzonderheid bij geweest in verband met de mariniers. Omdat ik wel dacht, dat u hierover zou spreken, heb ik de heer *Michiels* er naar gevraagd, omdat ik mijn geheugen wilde toetsen aan het zijne. Hij heeft mij 12 Juli van dit jaar een brief geschreven, waarin hij zegt, na de dossiers te hebben geraadpleegd, dat de mariniers in drie schepen te Batavia aankwamen met hun uitrusting om te worden ontladen. Twee er van werden weer naar Singapore, naar wij toen aannamen, door de Britten, teruggestuurd. Hij is toen zeer hoog te paard naar het Foreign Office gegaan om te protesteren en kreeg daar de verbazingwekkende mededeling te horen, dat dit op verzoek van de Nederlandse instanties was geschied, die hen in Soerabaja wilden hebben en niet in Batavia.".

Hebt u hiervan niets gehoord?

A. Neen. Wanneer heeft zich dit met die mariniers afgespeeld?

De **Voorzitter:** Dat is omstreeks dezelfde tijd geweest, waarschijnlijk nog iets vroeger, want de mariniers kwamen uit Amerika.

A. In totaal zijn er 20 lichte-infanteriebataljons naar Indië gestuurd. Aangezien deze bataljons, zoals de naam lichte-infanteriebataljon luidt, slechts een lichte bewapening hadden, is men er later toe overgegaan om ook personeel op te leiden en wapens na te sturen om deze bataljons om te bouwen in gewone infanteriebataljons. De voorbereidingen hier zijn getroffen in het najaar van 1945, de uitvoering daarvan loopt over deze periode heen in het begin van het volgend jaar. Want toen geleidelijk bleek, dat men met de genomen maatregelen voor Indië in het geheel niet kon volstaan en dat men dus meer troepen en meer middelen zou moeten uitzenden dan voor het handhaven van orde en rust — onder gemakkelijke omstandigheden — vereist zou zijn en er ook geleidelijk aan vragen uit Indië begonnen te komen, ben ik eind November 1945 naar Indië gezonden om daar besprekingen te houden en een plan op te maken, wat er dan eigenlijk onder de gewijzigde omstandigheden zou moeten worden uitgezonden. Van die reis ben ik de dag na Kerstmis 1945 teruggekomen, zodat deze maatregelen zich pas in het begin van het volgend jaar hebben kunnen uitwerken en dus de periode, waarover u spreekt, overschrijden.

De **Voorzitter:** Ja.

69199. De heer **Fens:** Dus dit zijn de „*Calmeyer*-eenheden" geworden?

A. Ja. Ze heetten oorspronkelijk altijd de eenheden uit het rapport van kolonel *Calmeyer* en zo zijn het langzamerhand de *Calmeyer*-eenheden geworden.

De gewijzigde omstandigheden brachten uiteraard ook een grote wijziging mede in het project voor de Expeditionnaire Macht. Het aanvankelijk project was de vorming van twee, misschien drie divisies, die in de strijd in Oost-Azië zouden worden ingezet. Eerst zou het kader voor die divisies worden bijeengebracht en naar Engeland worden vervoerd. Daarvan zou in de eerste plaats het z.g. kernkader een grondige scholing in Engeland ondergaan, daarna zou de rest van het kader een scholing krijgen en tenslotte zouden dan de manschappen er bij komen, waarbij men aanvankelijk dus rekende met oorlogsvrijwilligers. Het kernkader van de eerste divisie, waarin zich ook vrij veel beroepsofficieren en andere officieren bevonden, is in Juni en Juli in Nederland verzameld en daarna naar Engeland overgebracht. De opleiding in Engeland is omstreeks 5 Augustus begonnen, terwijl begin November een aanvang is gemaakt met de herscholing van het overige kader van de eerste divisie. Zodra de manschappen zouden zijn gevolgd — er waren reeds kampen in Ierland voorbereid, waar eerst de eerste en later de tweede divisie zou worden opgeleid —, rekende men 20 Juli 1946, dus een jaar, nadat het kernkader was overgebracht, met de opleiding van de eerste divisie zo ver te zijn, dat ze naar het Verre Oosten zou kunnen worden overgebracht, waar de divisie dan nog vier maanden training zou krijgen. Door de capitulatie van Japan veranderde dit beeld echter geheel en al. Spoedig kwamen er aanwijzingen, dat, nu de oorlog was geëindigd, men van Engelse zijde op de uitzending van de manschappen van deze divisie geen prijs meer stelde. Dit weet ik uit persoonlijke kennis, omdat het hoofd van de Britse Missie dit toen heeft medegedeeld.

69200. De **Voorzitter:** Hoe dacht men er aan onze kant over?

A. Aanvankelijk, toen de eerste berichten kwamen en het hoofd van de Britse Missie liet doorschemeren, dat hij wel dacht, dat men in Engeland, nu de omstandigheden zo waren veranderd, niet meer welwillend zou staan tegenover de uitzending van deze grote aantallen oorlogsvrijwilligers, plaatste dat ons voor grote moeilijkheden, omdat wij er hier uiteraard met de legering niet op hadden gerekend en ook niet hadden kunnen rekenen. Zoals u weet, waren de kazernes e.d. in deplorabele toestand, zodat wij voor grote moeilijkheden stonden om het mogelijk te maken deze opleiding in Nederland te doen plaats hebben. Men heeft zich toen met het denkbeeld vertrouwd gemaakt en het is tenslotte toch gelukt.

69201. De **Voorzitter:** Wat bedoelt u met „met het denkbeeld vertrouwd gemaakt"?

A. Dat dus de hele opleiding in Nederland moest plaats hebben en dat dus die kazernes zo goed en zo kwaad als het ging weer in orde moesten worden gemaakt.

De legering van deze eerste troepen heeft ook zeer veel te wensen overgelaten. In ieder geval moest het hier in Nederland gebeuren.

69202. De **Voorzitter:** D.w.z. dus zeggen, dat men met behoud van het doel, wat de opleiding betrof van Engeland op Nederland overschakelde?

A. In zekere zin, d.w.z. de Engelse Regering heeft zich bereid verklaard om het kader in Engeland op te leiden, zodat het kader in Engeland is opgeleid en daarna naar Nederland is gekomen. De verdere opleiding van de troepen heeft in Nederland plaats gevonden, waarbij men toen ook is overgegaan van oorlogsvrijwilligers op dienstplichtigen. Om verschillende redenen is dit geschied. In de eerste plaats was door het inmiddels intreden van de vredestoestand de drang om als oorlogsvrijwilliger te gaan, aanmerkelijk afgenomen. Bovendien waren degenen, bij wie die drang wel aanwezig was, reeds in de oorlogsvrijwilligersbataljons naar Indië gegaan. Een zo groot aantal, dat men nog een divisie van 20 000 man zou kunnen vormen, was zeer vermoedelijk niet meer aanwezig, ook al door de gelukkige omstandigheid, dat tal van jongelieden, die zich in het eerste begin als oorlogsvrijwilligers hadden opgegeven, ondertussen weer betrekkingen hadden gekregen, zodat men niet meer uit deze grote massa kon putten. Anderen weer hadden zich speciaal voor de luchtstrijdkrachten of voor de mariniers opgegeven, zodat, nadat al deze bataljons reeds gevormd waren, men wel zag, dat het niet mogelijk zou zijn om ook nog de divisies uit oorlogsvrijwilligers te vormen. Daarbij kwam, dat men op deze wijze weer kon overschakelen op de normale wijze van legervorming en daarbij tevens de grondslag kon leggen voor de opbouw van het Nederlandse leger, zodat het uit dien hoofde dan ook voordelen bood om weer van het oorlogsvrijwilligersstelsel te gaan naar het normale dienstplichtstelsel.

69203. De **Voorzitter:** Was er in Engeland, wat de Expeditionnaire Macht betreft, alleen nog maar opleiding van het kader, toen Engeland met de mening kwam, die u zojuist vertelde?

A. Ja, alleen de opleiding tot kader.

69204. De **Voorzitter:** Dus dat is verder doorgegaan?

A. Ja, zowel voor de eerste als voor de tweede divisie.

69205. De **Voorzitter:** Naar ik meen, is er toen een verandering gebracht in de doelstelling, die ook voor het kader in Engeland gold?

A. Aanvankelijk veranderde de doelstelling voor de Expeditionnaire Macht en voor het kader, omdat men deze dus niet meer nodig had voor het oorspronkelijke doel, de strijd tegen Japan; tevens omdat men de omstandigheden in Nederlandsch-Indië eerst niet zo zag, dat daar divisies voor nodig zouden zijn. Daartegenover kwam toen naar voren het deelnemen aan de bezetting van Duitsland, zodat aanvankelijk het besluit is genomen om de eerste divisie te laten deelnemen aan de bezetting van Duitsland. Dat heeft grote teleurstelling verwekt bij het kader, dat in Engeland in opleiding was. Dat heb ik zelf gemerkt, zij het dan als bewijs uit het ongerijmde. In November 1945 is Minister *Meynen* naar Engeland gegaan voor een inspectiereis van de kaderopleidingen, waarbij ik de Minister toen heb vergezeld en waar hij op een bijeenkomst in Glasgow, waar een kamp met ons op te leiden kader was, heeft medegedeeld, dat ze toch zouden worden uitgezonden naar Nederlandsch-Indië. Dat werd toen met een geweldig hoera begroet.

69206. De **Voorzitter:** Dus de veranderde doelstelling in Augustus gold voor de gehele Expeditionnaire Macht, dus ook voor het kader?

A. Ja.

69207. De **Voorzitter:** Ik meen, dat u daarnet zei, dat het alleen maar een omschakeling van het land was, waar geoefend zou worden. Het was toch de bedoeling, dat het kader zou worden opgeleid en dus in Nederland zou blijven en de divisies dan later naar Indië zouden gaan?

A. Neen, dan heb ik mij niet duidelijk uitgedrukt. Aanvankelijk zou dus de hele divisie in Engeland worden opgeleid, eerst het z.g. kernkader, dan de rest van het kader en tenslotte de manschappen. Zij zouden dus door hun eigen kader — hetzelfde, dat door de Engelsen was geschoold — worden opgeleid. In begin Augustus, na de capitulatie van Japan, verklaarde Engeland zich niet langer bereid of gaf althans te kennen, dat het er niet op gesteld was — als ik het mij wel herinner, heeft men het niet in zo'n positieve vorm gezegd — om die grote massa manschappen, het waren er 20 000 per divisie, nu nog in Engeland te krijgen. Men verklaarde zich wel bereid om het kader in Engeland op te leiden. Toen is dus het kader in Engeland opgeleid en heeft, na terugkomst van dit kader, de verdere opleiding van de divisie in Nederland plaats gehad. Er is dus nooit sprake van geweest om het kader ergens anders heen te zenden dan de rest. Gelijktijdig ging hiermede gepaard — dus toen men na de capitulatie van Japan, aan Nederlandse kant dacht: Die divisie hoeft nu niet meer naar Nederlandsch-Indië te worden uitgezonden — het op de voorgrond komen van de wens deel te nemen aan de bezetting van Duitsland. Men zei toen: „We gaan toch door met de vorming van de divisie, dus het kader in Engeland, en dan de verdere opleiding in Nederland, en als de divisie klaar is, gaat ze naar Duitsland."

69208. De **Voorzitter:** Wat omvatte het begrip „Metropolitan Army"?

A. Dat waren — behalve het kader, dat naar Engeland is gestuurd voor de divisie — de mensen om te worden opgeleid voor het weer in gang brengen van de verschillende scholen en opleidingen in Nederland. Men stelde zich dus op dit ogenblik twee dingen voor: We vormen een Expeditionnaire Macht, die naar Indië gaat, maar tegelijkertijd moeten we ook in Nederland beginnen met de normale Nederlandse legervorming en daar zijn andere kadergroepen voor. Men had dus op een gegeven ogenblik in Engeland twee Nederlandse kaderopleidingen, één, bestemd voor de Expeditionnaire Macht, en één voor de „Metropolitan Army".

69209. De **Voorzitter:** Waren dat ook vrijwilligers?

A. Neen.

69210. De heer **Fens:** Is dit gebeurd in overeenstemming met het Departement van Oorlog in Londen? Het uitzenden van mensen voor de „Metropolitan Army"?

A. Neen, ik meen, voor zover mij bekend is, van niet. Dat heeft nog wel tot enige moeilijkheden en wrijving aanleiding gegeven. De bedoelde kadervorming is in deze tijd hoofdzakelijk door de bevelhebber Nederlandse strijdkrachten ter hand genomen. Hij had die twee reeds genoemde afdelingen onder zich, waaruit hij onderdelen vormde voor het Nederlandse leger. Daarbij had men een grote behoefte aan kader. Men had uiteraard heel weinig en toen is het denkbeeld naar voren gekomen: „Wij zullen kader in Engeland opleiden." Dus dat was eigenlijk een gedachte, die parallel liep aan of die losstond van de vorming van de Expeditionnaire Macht.

69211. De **Voorzitter:** Is er, toen u met de Minister dat bezoek hebt afgelegd, bij die gelegenheid iets gebleken van ontevredenheid bij de mensen?

A. De Minister heeft gelegenheid gegeven aan de mensen, die grieven hadden, hem te kunnen spreken. Dat heeft ook plaats gehad, maar van een ontevredenheid op grote schaal is mij niets gebleken.

69212. De **Voorzitter:** Weet u ook, waarin die ontevredenheid bestond?

A. Ik kan mij niet herinneren, dat het zeer belangrijke aangelegenheden waren. Ik herinner mij o.a. dat een reden tot ontevredenheid de voeding betrof. Het heeft zich steeds voorgedaan als nieuwe kadergroepen naar Engeland gingen, dat men het idee had, te weinig voeding te krijgen, aangezien de Engelse voeding veel minder volumineus was dan de onze. Als daar van onze zijde op werd geattendeerd, werd er aangevoerd, dat dit precies dezelfde voeding was, die het Engelse leger kreeg, en dat er een ruim voldoende caloriegehalte aanwezig was.

69213. De **Voorzitter:** Waren er ook klachten in deze zin, dat men zei: „Men heeft beloofd, dat wij officier zouden worden, en het is niet gebeurd."?

A. Dat kan op dit stadium nog niet gespeeld hebben.

69214. De heer **Fens:** Ik meen mij te herinneren — het was in de tijd, dat ik zelf ook in Engeland was —, dat de Minister in — ik meen — Wolverhampton eens een speech heeft gehouden, waar deze klacht blijkbaar zeer dringend naar voren was gekomen. Hij schijnt toen te hebben gezegd: „Ik kan tenslotte een leger niet alleen uit officieren opbouwen. Ik heb ook onderofficieren en korporaals nodig, maar als de mensen, die geen officier worden, de sergeanten enz.,

hun werk goed doen, is er altijd nog een kans, dat ze over enige tijd officier worden." Daaruit heb ik opgemaakt, dat het vrij sterke klachten waren van een groot gedeelte oorlogsvrijwilligers, die bij de pre-intake naar Engeland zijn gestuurd. Zij waren eigenlijk zo'n beetje beladen onder beloften naar Engeland gegaan en die beloften zijn nooit nagekomen.

A. Die beloften zijn dan gedaan bij het centrum van generaal *van Nijnatten,* dikwijls door niet bevoegde mensen, die de bepalingen — voor zover ze er toen al waren — niet voldoende kenden. Inderdaad heeft deze grief bestaan.

69215. De **Voorzitter:** Is hun beloofd, dat ze bij de officiersopleiding zouden komen of dat ze officier zouden worden? Dat maakt natuurlijk verschil.

A. Dat laatste kan — dunkt mij — nooit zijn beloofd.

69216. De **Voorzitter:** Maar dan is ook aan de beloften voldaan, wanneer zij bij de officiersopleiding zijn geweest, hoewel ze later misschien niet geschikt werden geacht voor officier?

A. Inderdaad zou er dan aan de belofte zijn voldaan.

69217. De heer **Fens:** Veel beloften zijn vooral aan de jongens uit het zuiden gedaan, in Maart en April 1944 al, door het toenmalige hoofd van de C.I.K.L.

A. Dat is zeer wel mogelijk.

69218. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, dat de B.N.S. de heer *van Zinnicq Bergmann* naar Engeland heeft gestuurd om te rapporteren over de toestand bij de Expeditionnaire Macht?

A. Ja, het staat mij vaag voor de geest, dat dat toen is gebeurd. Verdere bijzonderheden weet ik daar toch niet over.

69219. De **Voorzitter:** Uit welken hoofde kan dat zijn gebeurd? Dat de B.N.S. het deed?

A. Ik denk uit belangstelling.

69220. De **Voorzitter:** Dus u is niets bekend van een eventueel rapport, dat zou zijn uitgebracht?

A. Neen, ik kan mij dat in ieder geval niet meer herinneren. Daar rest mij tenslotte voor deze periode tot ongeveer half November 1945 alleen nog iets om te zeggen over het materieel beleid. Ik heb tot dusver gesproken over het personeel, maar een bijzonder grote moeilijkheid vormde uiteraard het verkrijgen van materieel voor deze troepen. Hierbij mag ik wel zeggen, dat Minister *Meynen* zich buitengewoon veel moeite voor deze aangelegenheid heeft gegeven en dat wij verder hulp van Engeland hebben gekregen, zonder welke hulp het ons onmogelijk zou zijn geweest om in deze periode — waarin wij zelf absoluut niets hadden en ook geen gelegenheid hadden om iets te maken — troepen op de been te brengen. Het oefenmaterieel voor de in Nederland te oefenen troepen is verkregen door overname van het materieel van een gedemobiliseerde Canadese divisie. Het materieel was voor een belangrijk deel niet in gebruikwaardige staat, want de Canadese troepen hadden bij hun demobilisatie dat materiaal op meestal zeer weinig zorgvuldige wijze in dumps neergesmeten — mag ik wel zeggen —, zodat dit materieel gerevideerd moest worden. Daarvoor zijn de Artillerie-Inrichtingen toen weer in bedrijf gesteld. Dat hoorde tot de taak van de kwartiermeester-generaal. Daaruit is het oefenmaterieel gekomen, dat in hoofdzaak nog het oefenmaterieel is, dat wij op het ogenblik gebruiken. Het oorlogsmaterieel is van Engeland verkregen, ten dele voor de in deze eerste periode naar Indië gezonden bataljons, die nog onder „mutual aid" vielen. Die hulpverlening werkte nog iets langer door voor de troepen, die naar Indië gingen, dan voor de Nederlandse troepen. Dus aanvankelijk zijn ook onderdelen naar Engeland gezonden, daar uitgerust en dan gingen ze door naar Indië. Tenslotte is het materieel voor de eerste divisie en in een later stadium ook van de tweede divisie op gunstige voorwaarde overgenomen van het Britse War Office. Dat materieel is op het ogenblik nog in Indië aanwezig. Ook de kleding is uit Engeland en Canada betrokken. Dit is in hoofdzaak een kort resumé van de gebeurtenissen in 1945.

69221. De **Voorzitter:** U schrijft verder nog in uw artikel:

> „Grote moeilijkheid leverde ook het verkrijgen van de nodige scheepsruimte op, daar de Nederlandse koopvaardijvloot nog ter beschikking van de Geallieerde opperleiding was. Echter, alle bezwaren werden overwonnen en 18 September 1945 verliet het eerste bataljon 213 R.I. de Nederlandse bodem."

Moet ik daaruit de conclusie trekken, dat na 18 September 1945 er geen belemmeringen meer waren uit hoofde van te geringe scheepsruimte?

A. Ja, ik geloof wel, dat u die conclusie kunt trekken. Ik kan mij niet herinneren, dat er zich bij de uitzending van de bataljons moeilijkheden met scheepsruimte hebben voorgedaan.

69222. De heer **Fens:** Deze vraag valt misschien een beetje uit het kader. U had het zojuist over de Artillerie-Inrichtingen, dus over het revideren van dat onbruikbaar materieel.

A. Ik was er bang voor, toen ik het woord aanroerde.

69223. De heer **Fens:** Is er in die tijd nooit aan gedacht, om die Artillerie-Inrichtingen weer tot Staatsbedrijf te maken?

A. Ja, er is wel over gedacht. Er is herhaaldelijk over gesproken in die tijd, maar Minister *Meynen* voelde hier niet voor.

69224. De **Voorzitter:** Weet u ook, waarom niet?

A. Ja, ik zeg Minister *Meynen,* maar het kan uiteraard ook zijn geweest, dat de Minister hierover met zijn ambtgenoten overleg heeft gepleegd. Daar bleef ik natuurlijk buiten.

69225. De **Voorzitter:** Laten wij dan zeggen, de Regering.

A. Ja. Men meende, dat het economischer zou zijn, om de Artillerie-Inrichtingen niet tot Staatsbedrijf te maken en ze ook civiele artikelen te laten produceren. Een uitsluitend werken voor oorlogsbehoefte had vóór 1940 het bezwaar gehad, dat in perioden van „hausse" er een te veel aan werk was en daarna weer dikwijls bezuinigingsperioden kwamen, waarin de Artillerie-Inrichtingen veel minder werk hadden. Nu wilde men die dalingsperioden als het ware opvullen met particuliere productie. Aanvankelijk komt er nog bij, dat in deze periode het laten werken van de Artillerie-Inrichtingen eigenlijk veel minder op de voorgrond is getreden, omdat men toen nog in de — later enigszins naïef gebleken — mening verkeerde: „Er is nog zoveel oorlogsmaterieel, de wegen liggen nog vol met munitie, dat kunnen wij wel voor een prikje overnemen." Dus in deze periode heeft het gebruik van de Artillerie-Inrichtingen alleen gediend voor het revideren van het materieel. Het idee, dat het noodzakelijk zou zijn de Artillerie-Inrichtingen voor munitie te laten werken, is pas later op de voorgrond getreden.

69226. De **Voorzitter:** Heeft u misschien zelf nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd?

A. Neen.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

M. R. H. CALMEYER.

ALGERA, *voorzitter.*
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 15 NOVEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, de heer Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

JAN PIET KAREL VAN EECHOUD,
oud 45 jaar, wonende te Hollandia,
Resident van Nieuw-Guinea.

Hij legt de eed af als getuige.

69296. De **Voorzitter:** Ons is medegedeeld, dat u de Enquêtecommissie inlichtingen zoudt kunnen verschaffen over het onderwerp, genoemd in punt *n* van het Enquêtebesluit, te weten het beleid betreffende de overzeese gebiedsdelen, daaronder begrepen het beleid der Nederlandsch-Indische Regering. De Enquêtecommissie is aan de behandeling van dit punt nog niet toe, maar wij plegen diegenen, die hier tijdelijk vertoeven en weer spoedig moeten vertrekken, zoveel mogelijk te horen.
Misschien kunt u ons eerst mededelen, wat uw werkzaamheden zijn geweest in de jaren van 1940 tot 1945. Onze enquête loopt namelijk van 10 Mei 1940 tot 20 November 1945.

A. In 1939 ging ik op expeditie naar de binnenlanden van Nieuw-Guinea. Op 10 Mei 1940 ontving ik daar het bericht van de bezetting van Nederland.

69297. De **Voorzitter:** Welke functie had u toen?

A. Ik was commissaris van politie. Op 10 Mei 1940 werd ik door de Regering teruggeroepen. Enige maanden daarna was ik op Ambon om een nieuwe expeditie voor te bereiden. In Juni 1941 ben ik weer op stap gegaan en werd onaangenaam verrast door de Japanse invasie. Ik heb het daar nog een tijd uitgehouden. Ik had telegrafisch contact met de Regering in Australië. Op 21 Augustus 1942 werd ik daar weggehaald met een Amerikaanse Catalina.

69298. De **Voorzitter:** Is u toen naar Australië gegaan?

A. Ja, naar Melbourne, waar ik op 23 Augustus ben aangekomen.

69299. De **Voorzitter:** Tot wanneer is u daar gebleven?

A. Ongeveer tot September 1943. Ik ben toen naar Merauke gegaan. Daar heb ik enige maanden verkenningsvluchten gemaakt boven Nieuw-Guinea met het oog op een later te volgen opdracht. In Januari 1944 ben ik, tegelijk met een groep van 70 militairen, met een Catalina afgezet op de Idenburgrivier.

69300. De **Voorzitter:** Was u toen in militaire dienst?

A. Ik ben reserve-officier en werd bij aankomst in Australië op 23 Augustus 1942 in werkelijke dienst opgeroepen. In het kamp werden verkenningen achter de Japanse linies verricht. Na de invasie op Hollandia zijn we er nog ongeveer twee maanden gebleven om de Japanse bewegingen in het achterland te kunnen observeren. Daarna werd ik weer met een Catalina overgebracht naar Hollandia en ben doorgegaan naar Finschhafen, waar ik intelligence-officer werd bij 6th Army.

69301. De **Voorzitter:** Wanneer is dat ongeveer geweest?

A. Dat moet zijn geweest ongeveer Juni 1944. In ben intelligence-officer gebleven totdat het hoofdkwartier van 6th Army naar Hollandia overging, in September of October. Ik ben tot op heden in Hollandia gebleven.

69302. De **Voorzitter:** Over welke onderwerpen zoudt u verklaringen kunnen afleggen met betrekking tot het beleid van de Nederlandsch-Indische Regering? Het gaat daarbij dus om haar beleid van 10 Mei 1940 tot 8 Maart 1942 in Nederlandsch-Indië en later vanaf 1944 in Australië en daarna wederom in Nederlandsch-Indië, terwijl daar tussenin valt de periode van de Nederlandsch-Indische Commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland.

A. Ik moet dan natuurlijk onderscheid maken tussen datgene, wat ik zelf heb meegemaakt, en dat, waarvan ik op de hoogte ben krachtens gesprekken met anderen, aangezien ik met heel veel mensen omging.

69303. De **Voorzitter:** Het is wel van belang, dat u bij hetgeen u mededeelt deze twee dingen onderscheidt. Het belangrijkste is natuurlijk datgene, wat u zelf heeft meegemaakt.

A. Ik heb er geen idee van, wat u belangrijk acht. Ik heb in mijn werk natuurlijk allerlei dingen meegemaakt. Met sommige dingen daarvan was ik het eens, met andere weer niet.
De grote politieke lijnen ken ik natuurlijk alleen indirect door gesprekken met anderen. Ik was in Australië tenslotte maar kapitein.

69304. De **Voorzitter:** Begint u maar met datgene, waarop u kritiek had.

A. Over Indië had ik nog geen kritiek; ik wist toen trouwens nog nergens van af; ook niet in de eerste tijd, dat ik in het bos zat. Ik woonde vanaf Augustus 1942 in Australië. Als Nieuw-Guinea-kenner werd ik bij de Nefis aangetrokken. Daar werd mij opgedragen een party te ondernemen naar Hollandia om achter de Japanse linies te gaan verkennen. Dit voorstel heb ik afgewezen met het motief, dat ik wel gevaar wenste te lopen, maar een fair chance wilde hebben. Dit voorstel was uitgebroed door mensen, die totaal geen begrip hadden van de omstandigheden. Ik heb dit dus geweigerd en dit had tot gevolg, dat ik uit de Nefis werd gezet. Later heb ik vernomen, dat nog aan een ander is gevraagd, die opdracht uit te voeren, die ook weigerde. Tenslotte is hiervoor een zekere luitenant *Staverman* gekozen. Deze jonge man was toen 19 jaar oud en nooit in Indië geweest, had nooit een tropisch bos gezien. Hij heeft in zijn onwetendheid de opdracht aangenomen en is dan ook juist, waar ik moeilijkheden verwachtte, gesnapt en door de Japanners doodgeschoten.

69305. De **Voorzitter:** Wanneer kreeg u die opdracht?

A. In September 1942.

69306. De **Voorzitter:** Wie had toen de leiding van de Nefis?

A. De toenmalige overste *Salm*. Hij was director Nefis. De Afdeling „Parties", Afdeling III, stond onder leiding van luitenant-terzee *Quéré*.

69307. De **Voorzitter:** Met wie heeft u deze zaak behandeld?

A. Met de heer *Quéré*.

69308. De **Voorzitter:** Waaruit concludeert u, dat de heer *Quéré* niet het juiste inzicht in die zaak had?

A. Deze man had er totaal geen begrip van.

69309. De **Voorzitter:** Waaraan lag dat volgens u in hoofdzaak?

A. Deze man had hiervan geen kennis. Hij was marine-officier.

69310. De **Voorzitter:** Had hij geen begrip van het werk, dat achter de linies moest worden verricht, of had hij zelfs van datgene, wat bij de oorlogvoering in het algemeen te pas komt, geen begrip?

A. Daarover kan ik niet oordelen, maar hij had geen begrip voor het werk, waarvoor hij was aangewezen. Hij was tenslotte belast met het leiden van dergelijke operaties, waar hij totaal niets van af wist. Dit is een geval, dat ik persoonlijk heb meegemaakt. Een ander geval met betrekking tot de Nefis, dat ik ook heb meegemaakt, staat hiermede indirect in verband. Later, toen ik commandant was van zeeliedenkampen — dat is later geweest, maar ik haal het hier even aan in verband met de Nefis —, werd mij een jonge man, een luitenant, toegezonden, bestemd om met een party naar Java te gaan. Het was een Indische jongeman, die zijn gehele opvoeding in Nederland had genoten en praktisch geen woord Maleis sprak. Hij was lichtgetint, verkleurde wel snel in de zon, maar had toch volkomen Europese trekken. Men had mij deze jongeman toegestuurd, ten einde in het kamp, waar voornamelijk Javanen waren, Javaans te leren en op de hoogte te komen van de adat en gebruiken van de Javanen, om zich als Javaan te kunnen uitgeven bij een party op Java. Dit is voor iedereen, die de Javaan kent, een demonstratie van het volkomen gemis van begrip van deze afdeling van de Nefis.

69311. De **Voorzitter:** Stond deze afdeling toen ook nog onder leiding van de heer *Quéré?*

A. Ja. In dit geval heeft de heer *van der Plas* ingegrepen en hieraan een einde gemaakt.

69312. De **Voorzitter:** U heeft waarschijnlijk geen oordeel over het al of niet succesvol optreden van de Nefis in het algemeen?

A. Ik heb een oordeel op grond van meerdere gevallen, die ik heb gehoord, maar waarover ik mij niet kan uitlaten, omdat ik niet kan instaan voor de juistheid van wat men mij heeft verteld.

69313. De **Voorzitter:** Bevestigde datgene, wat u van anderen hoorde, uw indruk over de Nefis?

A. Volkomen. Ik heb van Nefis-officieren horen zeggen, dat er hoogst onverantwoordelijk werd gehandeld. Een onderzeeboot b.v., die een party moest afhalen, is nooit uitgegaan. Ik kan u echter geen enkele naam noemen, noch van kampen, noch van mensen, die zouden moeten worden afgehaald. Ik kan alleen nog de naam noemen van degene, die het mij heeft verteld, namelijk luitenant-ter-zee *van der Veur,* die ook aan de Nefis was verbonden en midden in deze beweging zat.

69314. De **Voorzitter:** Men had bij de Nefis waarschijnlijk wel met moeilijkheden te kampen om geschikte mensen te vinden. Er was in Australië in die tijd zeker wel groot gebrek aan personeel?

A. Zeker.

69315. De **Voorzitter:** Is dat later beter geworden?

A. Voor de uitvoering van de taak, die de Nefis had, is het altijd wel te weinig geweest. Het personeel werd echter ook weinig efficient gebruikt, vooral gedurende de latere tijd.

69316. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Was er geen enkele beroepsinlichtingenman bij van vóór de oorlog?

A. Neen, dat geloof ik niet. Er was geen politieman, behalve ik. Ik was gespecialiseerd voor Nieuw-Guinea en dat was juist mijn bezwaar. Ik was kenner van Nieuw-Guinea. Wanneer ik, het terrein en de bevolking kennende, zei, dat het onverantwoordelijk was dit of dat uit te voeren, mag men dus nooit een jongeman van 19 jaar nemen, die nooit in de tropen is geweest. Dat was mijn grief tegen de uitzending van deze jongeman. Wanneer een ander ervaren iemand dit op zich had genomen, die het wel aandurfde, was het iets anders geweest.

69317. De **Voorzitter:** Heeft u over de andere werkzaamheden, die de Nefis in Australië verricht heeft, een oordeel, hetzij gebaseerd op uw eigen ervaringen, hetzij aan de hand van inlichtingen, die u heeft gekregen?

A. Uit deze zelfde tijd dateert de kwestie van kapitein *Edwards van Muyen,* die met een compagnie in Babo zat tijdens de bezetting van de Japanners; vóórdat deze bezetting kwam, is hij naar Australië gekomen en werd toen opnieuw uitgezonden. Het begin van deze affaire weet ik niet. Ik heb het alleen van horen zeggen. Deze man is met 40 mensen uitgezonden naar Dobo op de Aroe-eilanden om deze plaats te gaan bezetten. Wat de opdrachten van deze man waren, weet ik niet. Ik weet alleen, dat dit op zich zelf alleen al absurd was. De latere Minister van Oost-Indonesië, *Tahija,* is uitgezonden met 12 man naar Saumlakki. Deze kapitein echter heeft er niets van terechtgebracht. Van tevoren was echter al bekend, dat deze man er niets van terecht zou brengen. In het vóóroorlogse promotiesysteem is hij, zoals de uitdrukking luidde, door ademhalen kapitein geworden, maar hij had normaal niet eens korporaal kunnen worden. Toch is hij uitgezonden. De latere generaal *Spoor* heeft hiertegen gewaarschuwd. Ik heb dit van generaal *Spoor* zelf. De dokter, die met deze party meeging, heeft van Darwin uit geseind, dat deze man niet toerekeningsvatbaar was en dat hij er niet mee mocht worden belast. Deze dokter heeft mij dit zelf verteld. Het was dr. *Neeb.* Toch is dit doorgezet. Ze zijn naar Dobo vertrokken, waar het een militaire débâcle is geworden. De man had helemaal geen voorzorgsmaatregelen genomen. Ik weet verder alleen, dat deze zaak voor de krijgsraad is gekomen en dat de auditeur-militair, de heer *Kiès,* vijf jaar heeft geëist. De rechtbank heeft 1 jaar en acht maanden opgelegd met de overweging, dat hier de legerleiding het meest heeft gefaald. De krijgsraad bestond uit generaal *van Temmen,* wijlen jonkheer *Sandberg* en kolonel *de Stoppelaar.* Op het advies van de krijgsraad op het gratieverzoek is dit door de complete krijgsraad nog eens herhaald.

69318. De **Voorzitter:** Wanneer heeft deze operatie plaats gevonden?

A. Dat moet zijn geweest vóórdat ik uit het bos kwam, medio 1942 dus ongeveer. Dit was een zuiver militaire operatie, geen Nefis-operatie. De verantwoordelijkheid hiervoor berustte bij de hoge legerleiding in Australië.

69319. De **Voorzitter:** Wie had op dat moment die leiding?

A. Overste *van Straten.* Later is overste *van Straten* in Australië nog generaal geworden. Hij was afkomstig van Timor.

69320. De **Voorzitter:** Heeft u een algemene indruk over de wijze, waarop de zaken in Australië werden behandeld? U heeft nu twee onderdelen van militaire aard behandeld en daarvan voorbeelden genoemd.
Behalve de militairen, was er ook een aantal civiele autoriteiten. Heeft u daar nog iets van gemerkt? Welk beleid werd door hen gevoerd?

A. Ik onderschrijf de uitdrukking, dat de oorlog in Australië werd gevierd, volkomen.

69321. De **Voorzitter:** Kunt u dit misschien nader toelichten?

A. Ik heb gehoord, dat burgerlijke autoriteiten niet meer salaris hadden dan zoveel. Dat klopt, maar er waren nauwelijks burgerlijke autoriteiten in Australië, vooral in de eerste jaren. Alles was militair. Als 1ste-luitenant kwam ik aan en kreeg een salaris van f 1070, precies zoveel als een Australische generaal-majoor.

69322. De **Voorzitter:** Hoe verhield zich het salaris, dat een 1ste-luitenant tijdens zijn verblijf in Australië kreeg, tot het salaris, dat hij in Nederlandsch-Indië ontving?

A. Het was hetzelfde salaris, plus f 7 per dag oorlogstoelage, plus een Australië-duurtetoeslag.

69323. De **Voorzitter:** Die toelage en duurtetoeslag genoot men dus in Indië niet en zodoende kwam men in Australië aan dat hoge bedrag?

A. Ja, er ging bovendien geen belasting af.

69324. De **Voorzitter:** Men had in Australië natuurlijk ook de zorg voor het gezin in Nederlandsch-Indië en moest van dat bedrag dus sparen.

A. Dat gezin is in de meeste omstandigheden in de kampen terechtgekomen. Daarvoor werd een bedrag afgehouden. Er bleef toen echter nog een bedrag over, dat veel te hoog was. Deze bedragen waren nodeloos hoog. Onder de minderen wilde men graag werken en men had ook genoegen genomen met onderbrenging in een mess en een kwart van het salaris.

69325. De **Voorzitter:** U spreekt nu dus over de stemming in uw eigen omgeving?

A. Inderdaad.

69326. De **Voorzitter:** Dit waren dus officieren in een subalterne rang?

A. Juist.

69327. De **Voorzitter:** Waren deze militairen over het algemeen deze mening toegedaan?

A. Ja.

69328. De **Voorzitter:** Speelt hierbij nog een rol het verschil van levensstandaard in Australië en in Nederlandsch-Indië?

A. Men mocht in Australië geen diner kopen, dat duurder was dan 5 shilling. Het gaat hier dus om 10 tot 12 shilling per dag voor voeding, meer mocht men niet kopen. Men kon dit echter ontduiken door 2 maal te gaan eten. Verder moest men de flatwoning betalen, die men net zo duur kon nemen als men wilde.

69329. De **Voorzitter:** Waren vóór de oorlog de salarissen van de Australische Overheidsambtenaren en militairen lager dan die in Nederlandsch-Indië?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen. Vóór de oorlog was ik nooit in Australië geweest. Over het algemeen meen ik van wel. Ook de Amerikaanse salarissen staken af bij de Australische, deze waren ook veel hoger. Men kan het echter niet helemaal vergelijken. Als ik vanuit Nieuw-Guinea een paar weken naar den Haag kom, leef ik duurder dan iemand, die in den Haag woont. Ik kreeg iedere maand £ 100 netto in handen. Daarvan £ 15 tot £ 20 voor eten. Men kreeg het uniform vrij, het kleine uniform en het uitgaansuniform. Men kreeg er althans een toelage voor, waarvan men het gehele uniform kon betalen. Er waren dus praktisch geen onkosten.

69330. De **Voorzitter:** U maakte zoëven de opmerking, dat de salarissen van de burgerlijke ambtenaren niet aan de hoge kant waren, en u voegde daaraan toe, dat er echter maar weinig burgerlijke ambtenaren waren. Waren dus de salarissen voor de burgerlijke ambtenaren, die slechts in een klein aantal in Australië aanwezig waren, lager dan die van de militairen? Zo ja, waar zat dat in?
Ons is hier medegedeeld, dat iemand als b.v. de heer *van Hoogstraten,* die in Indië Directeur van Economische Zaken was, daar een salaris had van f 1800 per maand, plus een toelage, zodat hij ongeveer kwam op f 2000 per maand. In Australië zou hij een bedrag hebben gekregen van 145 Australische ponden. Dat is ongeveer de helft. Men zou daaruit dus kunnen afleiden, dat men, wat de burgerlijke ambtenaren betreft, een doelbewuste verlaging heeft ingevoerd. Is dat inderdaad gebeurd?

A. Persoonlijk ben ik daarvan niet op de hoogte. Ik weet alleen, dat de heer *van der Plas* dit altijd betoogde.

69331. De **Voorzitter:** Hij voerde dus aan, dat de salarissen van de burgerlijke ambtenaren lager waren?

A. Ja, buiten beschouwing gelaten de dagvergoedingen en verblijfsvergoeding.

69332. De **Voorzitter:** De conclusie zou dus volgens uw inzicht moeten zijn, dat de salarissen van de militairen gelijk waren aan die in Nederlandsch-Indië, maar dat de salarissen van de burgerlijke ambtenaren lager waren gesteld. Daarbij kwam dan de dagvergoeding en de verblijfsvergoeding. Ten aanzien van deze laatste moet natuurlijk in aanmerking worden genomen, dat, wanneer men in een vreemd land vertoeft, men duurder leeft dan wanneer men thuis is. Is u van mening, dat dit zo goed is gesteld?

A. Ja. Ik kan u echter geen cijfers noemen; ik weet niets van burgerlijke salarissen af, behalve wat ik in het boek van de heer *van Mook* heb gelezen. Ik had geen of weinig contact met burgerlijke kringen.

69333. De **Voorzitter:** Het komt dus eigenlijk hierop neer, dat, wanneer u een oordeel uitspreekt, u dit doet op grond van de salarissen van u en uw collega's, die zelf meenden, dat hun inkomsten aan de royale kant waren?

A. Inderdaad.

69334. De **Voorzitter:** Stond u nog in contact met Australische militairen, zodat u daarmede een vergelijking kon trekken?

A. Ja, ik heb in de tijd van de niet vrijwillige K.P.M.-ers in een Australisch kamp gezeten, dat een onderdeel was van het Australisch leger. Ik had hier geregeld contact met Australische militairen.

69335. De **Voorzitter:** Heeft u weleens een vergelijking op financieel gebied kunnen maken?

A. Ja, dat heb ik weleens gedaan, maar ik heb hiervan alleen onthouden, dat mijn salaris gelijkstond met dat van een Australisch generaal-majoor, die daar mijn eigen chef was. Maar wat de lagere rangen betreft, kan ik u geen oordeel geven.

69336. De **Voorzitter:** Werden hierover van Australische zijde weleens opmerkingen gemaakt?

A. Er werden genoeg hatelijkheden gedebiteerd, ook in de kranten. Regelmatig werden er hatelijke verslagen gegeven over de Nederlandse feesten. Een krant, „Truth" genaamd, was hierom beroemd.

69337. De **Voorzitter:** Wat voor soort krant was dat?

A. Een sensatieblad.

69338. De heer **Stokvis:** Werden er weleens opmerkingen gemaakt over het feit, dat hoge Nederlandse officieren veelal in mooie auto's rondreden?

A. Dat weet ik niet uit eigen ervaring. Ik heb echter wel horen zeggen, dat generaal *van Oyen* zijn auto heeft moeten verkopen, omdat deze te veel opzien baarde. Ik weet wel, dat de Nederlanders de mooiste wagens van Melbourne hadden. Dat is echter wel te verklaren. Het waren Packard Clippers, die eigenlijk voor Batavia waren bestemd, maar die vanwege de oorlog in Australië zijn gebleven.

69339. De **Voorzitter:** Dit waren Amerikaanse wagens. Moet ik hieruit afleiden, dat in Australië weinig of geen Amerikaanse wagens werden gebruikt? Anders zou het niet zijn opgevallen.

A. Packard Clippers zijn ongeveer de mooiste wagens van de wereld. Generaal *van Oyen* had echter zelf zijn wagen uit Amerika meegebracht. Deze wagen was zo luxueus en had blijkbaar zo'n opzichtige kleur, dat men er in Australië aanstoot aan nam.

69340. De heer **Stokvis:** Wekte het feit, dat de heren veelal ook op Zondag reden, geen aanstoot bij de Australiërs? De Australiërs deden het zelf blijkbaar niet.

A. Dat weet ik niet. Het is mij niet opgevallen. Ik meen, dat wij ons, wat dat betreft, nooit iets van de Zondag hebben aangetrokken. Ik heb er persoonlijk nooit een opmerking over gehoord.

69341. De heer **Koersen:** Weet u ook, of deze wagens misschien minder duur in de aankoop waren geweest, omdat zij tot de gestrande ladingen hadden behoord?

A. Dat kan ik niet zeggen. De mogelijkheid blijft natuurlijk, dat een dergelijke wagen, die op deze manier in Australië was aangekomen, wat aanschaffingskosten betreft, niet veel duurder was dan een andere wagen. Ik gaf dit echter niet als persoonlijke kritiek. Men vond ook in het algemeen, dat de Nederlanders in Australië de beste clubs hadden. De Dutch Club was de rijkst voorziene club van Melbourne. Men kon daar te allen tijde terecht en men kon er zoveel eten en drinken als men wilde. Er waren altijd lekkere biefstukjes en eieren.

69342. De **Voorzitter:** De Amerikanen hadden dat waarschijnlijk ook?

A. Ja.

69343. De **Voorzitter:** Waarom tolereerde men het wel van de Amerikanen en niet van de Nederlanders?

A. Men beschouwde de Nederlanders als bannelingen, als uit het land verdrevenen. Ik heb er veel opmerkingen over gehoord. Men zei niet direct, dat men het ons kwalijk nam, maar men zei weleens in een of ander gemoedelijk gesprek: Jullie hebben wel bijzonder mooie auto's! In de Dutch Club hebben jullie behoorlijk te eten; dat krijgen wij niet!

69344. De heer **Koersen:** Liepen de salarissen van de Amerikanen ook veel uiteen met die van de Australische militairen, of was dat verschil niet zo groot?

A. Ik geloof, dat de salarissen van de Amerikanen lager dan de onze waren. Ik kan het echter niet zeker zeggen. Ze waren toch aanzienlijk hoger dan de Australische salarissen. Een ander ding, dat mij altijd persoonlijk heel pijnlijk heeft getroffen, was, dat, wanneer men een taxi aanriep aan de ene kant van de weg, terwijl aan de andere zijde van de weg een Australiër die zelfde taxi aanriep, de Australiër die taxi nooit kreeg. Zolang er nog een Amerikaans of Nederlands uniform in de buurt was, kregen de Australiërs zelf geen taxi's.

69345. De **Voorzitter:** Dat zelfde deed zich te Londen gedurende de oorlog met de Amerikanen ook wel voor. We bespreken nu de verhoudingen in het algemeen. Heeft u nog concrete gevallen meegemaakt, die uw indruk op dit gebied hebben versterkt?

A. Het was de gehele levenswijze. U zult de verhalen wel hebben gehoord over de pleziertochten van de heer *van Hoogstraten,* enz. Ik weet dit ook niet uit eigen ervaring; ik heb ze echter gehoord uit zijn eigen omgeving. De auto reed van Brisbane naar Melbourne, daarna op de boot naar Tasmanië en later gingen ze op dezelfde manier weer terug voor hun vacantie. Dat was een afstand van een dikke duizend mijl heen en even zoveel terug en dan nog de overzettocht per boot. Zo wordt er ook veel gesproken over de „Golf-plane" op Zaterdagmiddag. De heren gingen dan zaken doen in Melbourne, namen de golfclubs mee en kwamen niet eerder dan Maandagmorgen terug. Zo worden er veel verhalen verteld, die mij niet allemaal te binnen schieten.

69346. De **Voorzitter:** Heeft u de indruk, dat er werkelijk zaken werden gedaan, of waren het pleziertochten?

A. Men kon bij het leger altijd zaken doen, ook tijdens het weekend.

69347. De **Voorzitter:** Dat betekent dus, dat men voorzichtig moet zijn met deze kritiek. Het kon in verband met de grote afstanden de voorkeur verdienen deze zaken per vliegtuig te doen, al was dat misschien 6 à 7 jaar geleden minder gebruikelijk dan nu.

A. Het ging er hier om, dat het vliegtuig, het gewone lijntoestel, op Zaterdagmiddag wegging en op Maandagmorgen terugkwam.

69348. De **Voorzitter:** Daaruit trok men dan conclusies, dat men behalve zaken ook nog andere dingen ging doen?

A. Ja, omdat de golfclubs er bij waren. Daarom heette het ook de „Golf-plane". Zo was er heel veel ontstemming. Ik geef u nu alleen weer, wat algemeen werd verteld. Mijn persoonlijke indruk was, dat het leven van alle Hollanders in Australië zeer luxueus was en dat er heel veel waren, die graag eenvoudiger wilden leven.

69349. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Heeft u nog van die kranten?

A. Neen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** U kunt ons dus geen artikel overleggen?

A. Neen.

63950. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk van belang te weten uit welke bron die artikelen komen, want het is geen ongewoon verschijnsel, dat onder dergelijke verhoudingen zulke artikelen in de krant van het land hun bron vinden uit de kringen van de gasten zelf.

A. Ja. Daarvoor heb ik toch geen aanwijzingen. Persoonlijk heb ik nooit dergelijke feesten meegemaakt. Ik ben maar vier maanden in Melbourne geweest, waarna ik naar het noorden ben vertrokken.

69351. De **Voorzitter:** Heeft u verder nog een oordeel over het algemene beleid, dat in Australië is gevoerd?

A. De algemene indruk was, dat men niet vooruitzag. Misschien zag men op hoger niveau wel verder, maar men bekeek dan toch niet de praktische kant van de zaak. Toen wij in Hollandia aankwamen, was dat de eerste invasie op Hollands gebied. Er waren toen al vier Australische invasies geweest, waarbij er niet één observer is geweest, met het gevolg, dat wij er in Hollandia wel zo droevig bijzaten, dat kolonel, latere generaal, *Giebel,* die toen S.O.N.I.C.A. was, en ik in een tentje met een kaarsje op een kistje aan nog een kistje als tafel zaten. Wij hebben enige maanden lang, wanneer wij naar ons hoofdkwartier moesten, langs de weg staan duimen. Er was totaal geen verlichting, er was niets te vinden. Men had zich niet de moeite gegeven zich daarop voor te bereiden.

69352. De **Voorzitter:** Hoe groot was in die tijd het Nederlandse militaire apparaat in Australië? Hoeveel man omvatte het?

A. Het zal bij elkaar niet veel zijn geweest. Het waren maximaal duizend man, alles inbegrepen. Een gedeelte was van Timor gekomen; daarbij waren er twee compagnieën plus de staf. Volgens mij gaat het zeker niet boven de 1000 uit.

69353. De **Voorzitter:** Hoe was dat militaire apparaat uitgerust?

A. Het was niet militair georganiseerd, ik bedoel niet in strijdgroepen. Er was een hoofdkwartier met onderdelen, Nefis, enz. Er was geen kazerne of iets dergelijks. Alleen de marine had een kazerne met een cantine, enz.

69354. De **Voorzitter:** U sprak zojuist over een expeditie naar Nieuw-Guinea.

A. Ja, dat was eind 1943. Dat waren Ambonnezen en Menadonezen met een paar jongens, die uit Engeland waren gekomen; enkele mensen van de S.R.D. (Special Recon. Department).

69355. De **Voorzitter:** Hoe was de uitrusting van deze mensen?

A. Alles Amerikaans. Later is alles verbeterd en was er niet meer te klagen.

69356. De **Voorzitter:** Uw kritiek ging in dit geval tegen de opzet van de operatie?

A. Ja, er was niets voorbereid. De oorzaak was gelegen in de ondeskundigheid. Men weigerde ook om deskundigheid van anderen te accepteren.

69357. De **Voorzitter:** Kreeg u de indruk, dat adviezen van mensen, die het gebied kenden, zoals u, niet op prijs werden gesteld?

A. Neen, die adviezen werden helemaal niet op prijs gesteld. Neemt u nu bijvoorbeeld die Java-kwestie. Iedereen, die maar enig begrip van Java heeft, weet, dat men daar geen vreemde in kan brengen. Bij ons kon dat al niet, waar elk kamponghoofd verplicht was iedere vreemdeling aan te geven.

69358. De **Voorzitter:** Wie leidde zulke operaties in Australië?

A. Luitenant-ter-zee *Quéré,*

69359. De **Voorzitter:** Dat waren de Nefis-operaties, maar u heeft zoëven ook gesproken van een andere operatie op de Aroe-eilanden.

A. Ja, dat was een zuiver militaire operatie. Overste *van Straten* had hier de verantwoordelijkheid, als waarnemend legercommandant.

69360. De **Voorzitter:** Hoelang is hij dat gebleven?

A. Tot generaal *van Oyen* kwam; ik was toen al weg.

69361. De heer **Koersen:** Was de heer *Quéré* reeds lang in Indië?

A. Hij was marine-officier.

69362. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Weet u, waar hij op het ogenblik verblijft?

A. Hij is uit de dienst. Hij is met een Australische vrouw getrouwd en woont in Australië.

69363. De **Voorzitter:** Wanneer wij nu samenvatten wat u ons tot nu toe heeft medegedeeld, komt dat hierop neer, dat u zegt, dat in Australië zowel bij een aantal Nederlanders als bij de Australiërs de opvatting bestond, dat de financiële opzet, in het bijzonder de salariëring van de militairen, aan de royale kant was. In de tweede plaats, dat ook de deskundigheid, in het bijzonder op het gebied van de militaire acties, nogal wat te wensen overliet. Dat laatste heeft u geïllustreerd met een paar gevallen, die u zelf heeft meegemaakt.

A. Ja, daarop komt het inderdaad neer.

69364. De **Voorzitter:** Kunt u in dit kader nog andere mededelingen doen, of meent u, dat met de samenvatting, die ik er van heb gegeven, de quintessence wel is aangeraakt?

A. Er is nog een punt, namelijk van de niet vrijwillige zeelieden, dat ik ook zoëven heb aangeroerd. Een groot gedeelte van het personeel van de K.P.M.-boten bestaat uit niet-zeelieden. Er bevinden zich onder hen waslieden en djongos, die aanmonsteren voor één of twee reizen, waarna ze weer een paar maanden aan de wal blijven, tot ze weer aanmonsteren. Toen de oorlog uitbrak, waren er ongeveer 40 van deze schepen op zee. Aan de bemanning werd aangezegd, dat zij niet meer naar Batavia terug zou gaan, maar elders zou worden afgezet. Na enige weken zwerven liepen ze in Sydney binnen. Het K.P.M.-kantoor is kennelijk de kluts kwijtgeraakt. Normaal kwamen daar 4 schepen, nu waren het er 40. Het gevolg is geweest, dat men de jongelui aan boord heeft laten zitten, dat men niet naar hen omkeek. Ik weet dit van deze mensen zelf. Ze kwamen daar binnen in het hartje van de winter, althans toen het steenkoud was. Er werd echter niet gezorgd voor warme kleding. Ze hadden echter wel hun radio's, die prompt werden afgesteld op de Japanse zender. Na een maand of vier kreeg men het idee, dat hieraan iets moest worden veranderd. Men vertelde de jongelui, dat ze zouden helpen met het verbouwen van de schepen. De jongelui waren toen echter al zo ver, dat ze het niet meer deden. Ze zijn naar de Australische rechter gebracht, ze noemden dat de Landraad. Daar werd hun gevraagd, of ze wilden werken. De hele procedure ging in het Engels, waarvan ze niets verstonden. Blijkbaar was er ook geen tolk bij. Toen ze weigerden te werken, gingen ze allemaal de gevangenis in voor een paar weken.

69365. De heer **Stokvis:** Van wie ging het initiatief tot die procedure uit?

A. Dat is mij niet bekend.

69366. De **Voorzitter:** Het kan dus een zuiver Australische maatregel zijn geweest?

A. Ik denk, dat dit een maatregel van de K.P.M.-directie is geweest. In ieder geval viel het onder de wetten. Ik weet alleen, dat ze daarheen zijn gemarcheerd. Ze waren in dienst van een Nederlandse maatschappij, die ze aan het werk wilde hebben. Ik durf echter niet te zeggen, wie het geëntameerd heeft. Later zijn ze teruggebracht. Toen is hun weer gevraagd, of ze wilden werken. Het antwoord was: Tida maoe (Ik wil niet). Ze werden weer teruggebracht naar de gevangenis. De derde keer is hun weer gevraagd om te werken en wederom hebben ze het geweigerd.

69367. De **Voorzitter:** Wat werd hun eigenlijk ten laste gelegd?

A. Dienstweigering.

69368. De **Voorzitter:** Dat hield dus waarschijnlijk verband met een toentertijd bestaande arbeidsplicht?

A. Ja. Na de derde weigering zijn ze allen naar Cowra getransporteerd, waar ze werden ondergebracht in een kamp.

69369. De **Voorzitter:** Dit deden dus de Australiërs?

A. Ja, maar het geschiedde onder Nederlandse leiding. In het kamp werden ze aan hun lot overgelaten. De enige, die er is geweest van Nederlandse zijde, was *Hoesein Djajadiningrat.* Deze werd uitgelachen.

69370. De heer **Stokvis:** Door wie?

A. Door de Javanen. Onder hen was een Nefis-spion. De gevangenen hadden hem direct in de gaten. Deze spion heeft niets kunnen bereiken. In December 1942 kreeg ik van de heer *van der Plas* de opdracht om met de gevangenen te spreken. Het lag in de bedoeling, dat ze in werkcompagnieën zouden worden ingedeeld. Het 36ste A.E.C. werd toen gevormd. Deze compagnie had een Australiër tot commandant, terwijl ik liaison-officer was. Eveneens was ik belast met de tuchtrechtspraak. Ik ben naar deze jongelui gegaan, heb de hoofdmannen bij mij laten komen en hun deze mededeling overgebracht. Ze hebben gezegd, dat zij het niet deden. Ik heb gevraagd, of ze wel mee in de trein gingen. Hiertoe waren ze bereid; ze zouden echter niet werken. Met twee treinen zijn wij naar het noorden gegaan. Bij aankomst zijn de gevangenen prompt begonnen met een staking. Na vier dagen was de zaak in gareel. Er is toen gewerkt.

69371. De **Voorzitter:** Waaruit bestonden de werkzaamheden?

A. Daar in Australië rails van verschillende breedten zijn, moesten de treinen worden overgeladen. Er komt nog bij, dat ook 70 jongelui waren geïnterneerd in de haven van Adelaide. Hier zijn nare dingen gebeurd. Deze jongelui zijn ingedeeld in enige groepen. De hoofdmannen van deze groepen waren Japanse krijgsgevangenen. Dezen hebben de jongelui lesgegeven in het Japans.

69372. De **Voorzitter:** Hoe kwamen die krijgsgevangenen daar?

A. Ze waren naar Australië gebracht om te worden uitgewisseld. Enigen van hen waren ook in Australië gevangengenomen. Een aantal van hen werd aangesteld als head-boys voor deze groep Javanen. Ze hebben grote invloed op de gevangenen uitgeoefend. Ze hebben hun geleerd, hoe ze handgranaten moesten gooien. Dat hebben ze ook later toegepast. Er is een handgranaat gegooid naar een tent van een Australiër. Later is gebleken, dat ze dat ook bij mij hebben willen doen. In ieder geval is deze groep aan haar lot overgelaten. Communistische en andere elementen hebben vat op hen gekregen.

69373. De **Voorzitter:** Wanneer ik het goed begrijp, wilt u dus zeggen, dat, wanneer men zich direct met deze mensen had bemoeid en hun direct regelmatig werk had verschaft, de dingen, die u op het ogenblik schetst, niet zouden zijn voorgekomen?

A. Bepaald niet. Er zijn bovendien ook andere fouten gemaakt. De K.P.M. heeft deze mensen niet behoorlijk behandeld. Er waren jongens bij, die reeds tweemaal waren getorpedeerd en zeiden, dat ze dat niet meer wensten. Er waren allerlei grieven, die later wel zijn opgelost, toen het al te laat was. Ze waren reeds verknoeid. In Wallanggarra stonden ze onder contrôle.

69374. De **Voorzitter:** Hoelang heeft u met hen te maken gehad?

A. Negen maanden, van medio December 1942 tot September 1943. Daarna is het commando overgenomen door majoor *Brouwer,* ingenieur bij de B.P.M.

69375. De **Voorzitter:** Waar zijn deze mensen gebleven?

A. In een later stadium zijn ze overgeplaatst. Een deel is naar de oliebataljons in Casino gegaan, een ander deel is ondergebracht in het kamp Columbia.

69376. De **Voorzitter:** Hoeveel mensen waren het?

A. Zevenhonderd.

69377. De **Voorzitter:** U kwam er mee in aanraking in December 1942. In Maart 1942 was de capitulatie van Java. Ze waren dus nog geen vol jaar aan hun lot overgelaten.

A. Ik heb reeds gezegd, dat ik niet bekend ben met hetgeen in de eerste tijd is gebeurd.

69378. De **Voorzitter:** U legt sterk de nadruk op de eerste tijd; u wilt daarmede verklaren, hoe de toestand is geworden. Een andere vraag is in hoeverre het Nederlandse bestuur in dat eerste jaar gelegenheid heeft gehad om zelf in dit opzicht zonder hulp van de Australiërs voldoende te kunnen optreden. Dat is nog een open vraag.

A. Hun grief was, dat gedurende de tijd, dat ze in Cowra hebben gezeten, van Hollandse zijde nooit enige belangstelling was getoond. Ook aan boord hadden ze geen belangstelling ondervonden. Aan boord hebben ze de Japanse radio aangezet. Toen de K.P.M. zei, dat ze weer aan het werk gingen, waren ze reeds verknoeid door de invloed van de Japanse propaganda.

69379. De **Voorzitter:** U zei zoëven, dat ze onder communistische invloed waren gekomen. Hoe bedoelt u dat? Waren er contacten ontstaan tussen hen en bepaalde communistische groepen in Australië?

A. Tussen groepen kan ik niet zeggen. Ik weet wel, dat ze contact hadden. Ze hadden bewegingsvrijheid en moesten alleen op appèl komen. Ze werden door Australische families van een bepaald soort ontvangen. Van die tijd heb ik geen gegevens kunnen krijgen.

69380. De heer **Stokvis:** Is dat later wel onderzocht?

A. Ja. Ik weet echter niet precies, hoe het is afgelopen. Onder andere is een onderzoek ingesteld naar die handgranaten-affaire. Tien jongens zijn voor de krijgsraad gekomen. Daarover zou de heer *Kiès* informaties kunnen verstrekken.

69381. De heer **Stokvis:** Ik dacht, dat u die handgranaten-affaire onder Japanse invloed rubriceerde.

A. De Japanners hebben hen geleerd met handgranaten om te gaan. De Indonesiërs hebben mij dit zelf verteld.

69382. De heer **Stokvis:** Hoe waren ze aan die handgranaten gekomen?

A. Ik heb reeds verteld van de verschillende railsbreedten, die men had in Australië. Daardoor moesten de goederen van de ene rails op de andere worden overgeladen. Deze handgranaten vormden een deel der lading. Ze werden gestolen met hele kisten. Hoe ze die granaten moesten gebruiken, hadden ze van de Japanners geleerd.

De heer **Stokvis:** Dat is niet zo moeilijk overigens!

A. Neen, het is zelfs vrij eenvoudig.

69383. De **Voorzitter:** Vanaf October 1943 is u dus doorlopend op Nieuw-Guinea geweest?

A. Ja; allereerst ben ik verkenningen gaan vliegen. Eind 1943 ben ik met de party het bos ingegaan. April 1944 was de invasie van Hollandia. Twee maanden daarna ben ik uit het bos gekomen en toen doorgegaan naar Hollandia.

69384. De **Voorzitter:** Kunt u nog iets vertellen van uw werkzaamheden daar?

A. Het was aanvankelijk vrij moeilijk werk, omdat wij totaal geen materiaal hadden. Ik werkte aan de intelligence afdeling. Het lag niet aan de Amerikanen, dat het hier niet goed ging, maar aan het grote organisatieschema, waarin alles precies was uitgerekend. Wij hebben er zeer beroerd voor gestaan. Toen deze zaak eenmaal aan de gang was en wij de aanvragen indienden, had het Amerikaanse leger geen materieel over. Dit was dus een gebrek in de voorbereiding, omdat men niet wist, hoe zoiets ging. Men had in Australisch Nieuw-Guinea vier kansen voorbij laten gaan, doordat er geen observers bij de invasie zijn geweest. De moeilijkheden, die toen werden ondervonden, en de bezwaren van diverse mensen kunnen worden geweten aan verschil van opvattingen. Er is altijd een conflict geweest tussen Brisbane en S.O.N.I.C.A. Dat was meer een principieel conflict. Was de S.O.N.I.C.A. een dienaar van de Nederlandse Regering of wel van de Amerikaanse generaal? De S.O.N.I.C.A. stond altijd aan de zijde van de Amerikaanse generaal. Daarover waren geregeld conflicten. S.O.N.I.C.A. betekent Senior Officer N.I.C.A. In de Amerikaanse organisatie was dat de man, die was toegevoegd aan de civiele organisatie. Deze civiele organisatie werd altijd opgevat als een vijfde afdeling van het Amerikaanse leger. De Amerikaanse opperbevelhebber had de souvereiniteit. De Nederlanders hadden dus geen gezag krachtens dat, wat was afgeleid daarvan. De opvatting van de Amerikaanse generaal was, dat hij dat gezag legde in handen van de meest deskundige op dat gebied, en dat was de Nederlandse officier. Deze had dat gezag dus namens de Amerikaanse generaal. Brisbane trachtte echter steeds orders te geven en was de opvatting toegedaan, dat die S.O.N.I.C.A. daar vertegenwoordiger was van het Nederlandse bestuur. Wij konden dus nooit iets doorvoeren, wanneer de Amerikaanse generaal daarmede niet akkoord ging. Later heeft dit zelfde conflict bestaan met de Australische generaal in Morotai. Dit was de grondoorzaak van diverse conflicten, die naderhand door kolonel *Sandberg* zijn overgenomen, en dit is ook de basis geweest van veel moeilijkheden in Batavia. De souvereiniteit berustte niet bij ons, maar bij de geallieerde bevelhebber.

69385. De **Voorzitter:** Was dit niet zo geregeld, dat uitdrukkelijk was vastgelegd, hoe de verhoudingen lagen?

A. Dat was niet uitdrukkelijk vastgelegd. Ik was op dit onderzoek niet voorbereid, zodat ik geen papieren heb kunnen meebrengen uit Hollandia. Ik heb stukken van het oude N.I.C.A.-archief van 1944, waaruit ik nog wel iets kan opdiepen. Er was een agreement, dat echter niet scherp was gesteld. Zelf heb ik ook conflicten gehad met generaal *van Oyen*. Ik heb later een Papoea-bataljon opgericht, en als zodanig was ik betrokken bij de organisatie van het leger. Als zodanig stond ik onder generaal *van Oyen*, die mij operatief geen orders kon geven.

69386. De **Voorzitter:** De mensen, die voor de moeilijkheden van de praktijk stonden, waren waarschijnlijk wel geneigd met de Amerikanen samen te werken? Dat was toch uiteindelijk de methode om iets te bereiken.

A. Inderdaad. In Brisbane zag men moeilijk in, dat met de Amerikanen de zaken moesten worden opgelost. Wij hebben het meegemaakt, dat vliegers, die onderdelen wilden hebben, niets gedaan kregen, terwijl andere vliegers, die bij de Amerikanen vriendjes hadden zitten, een nieuwe motor kregen ingezet. Toen *Abdul Kadir* uit Hollandia wegging, heeft hij een avondje aangeboden aan Amerikaanse marine-officieren, die hem hadden geholpen. Hij heeft toen enige Javaanse dansen gedaan. Hij had hiervoor kostuums bij zich. Na afloop vroeg de Amerikaanse base-commander van de Naval-base, wat zij nu eens voor *Abdul Kadir* konden doen, omdat deze voor hen zoveel had gedaan. *Abdul Kadir* zei daar prompt bovenop — gedachtig aan ons tekort aan motoren —: „50 KW-generatoren!" „You'll get them!" was het antwoord. De volgende dag kwam er een grote auto met 24 wielen en met een enorme kist er op. Ik bekeek het etiket. Ik belde de captain op en zei: „Captain, you promised a generator, but you sent a refrigerator!" (het was een 200 kub. voet refrigerator). „That's all right", zei hij, „we'll send you a generator too!"

Dat was de manier, waarop dikwijls zaken moesten worden gedaan. In Brisbane kon men dat niet. Als wij maar met die Amerikanen opschoten, kregen wij alles gedaan. Voor ons lag de zaak bovendien principieel zo, dat de S.O.N.I.C.A. ondergeschikt was aan de Amerikaanse opperbevelhebber. Dit heeft heel dikwijls aanleiding gegeven tot scherpe conflicten, o.a. met de commissie en kolonel *Giebel*.

69387. De **Voorzitter:** Wat voor commissie was dat?

A. De commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland. De S.O.N.I.C.A. werd toen ontslagen en werd vervangen door *Sandberg*.

69388. De **Voorzitter:** Dit is dus een concreet geval, waarbij het conflict leidde tot ontslag?

A. Ik heb de brief, waarin kolonel *Giebel* over zijn ontslag schreef, bij mijn papieren in Hollandia.

69389. De **Voorzitter:** Hebben wij hiermede het punt, waarover u ons nog iets kon mededelen, behandeld?

A. Ik heb nog iets meegemaakt, wat mij wel een belangrijk punt voor u lijkt. Dit heeft plaats gehad in een latere phase. De heer *van der Plas* was van plan mij te belasten met de reorganisatie van de politie in Indië. Ik heb daarover een voorstel ingediend bij de heer *van Mook* persoonlijk. Ik heb daarin aangegeven, hoe volgens mij de organisatie daar zou moeten zijn; ik heb het benodigde materiaal vermeld, ingedeeld in groepen volgens de Amerikaanse formaties. Dit plan heeft de heer *van Mook* doorgezonden aan generaal *van Oyen*. De opzet was bewapening, uitrusting, kleding compleet voor 15 000 man politie. Dit voorstel is blijkbaar nooit geaccepteerd. Misschien is het domweg blijven liggen. Ik herinner mij, niet meer precies wanneer, dat *Abdul Kadir* en ik naar Brisbane zijn gevlogen, omdat wij de absolute noodzaak inzagen om met een politiekorps in Indië terug te komen. Wij hebben daarvoor steeds gewerkt. We hebben getracht dit idee in Brisbane te laten doordringen. De heer *Abdul Kadir* is hiervoor persoonlijk bij de heer *van Mook* geweest. Ik ben niet bij die bespreking aanwezig geweest. In ieder geval zijn we met de kous op de kop teruggekomen. Van deze organisatie is nooit iets terechtgekomen.

69390. De **Voorzitter:** U spreekt hier van de noodzaak om met een politiekorps in Indië terug te komen. Ik zou u beter begrijpen, wanneer u had gezegd, dat het de bedoeling was direct na aankomst in Indië een politiekorps te formeren. Waar had u die mensen vandaan willen halen?

A. Wij wilden niet met 15 000 man terugkomen. De bedoeling was, dat wij een kern zouden hebben, die wij wilden vormen van mensen uit Tarakan en Balikpapan. In de nota, die ik ook in Hollandia heb liggen, staat vermeld, hoe wij dit hadden gedacht.

69391. De **Voorzitter:** Uw bedoeling was dus in Australië een kleine kern te formeren?

A. Of in Nieuw-Guinea.

69392. De **Voorzitter:** Dit zouden dan misschien enige tientallen mensen geweest kunnen zijn.

A. Neen, dat konden er meerdere honderden zijn. Deze mensen heb ik toen niet gekregen, maar die zijn naar het leger gegaan.

69393. De **Voorzitter:** De mogelijkheid was er dus?

A. Ja, zeer goed zelfs. Ter plaatse zou die kern worden aangevuld.

69394. De **Voorzitter:** Dat plan is dus voorgelegd aan de heer *van Mook?*

A. Ja.

69395. De **Voorzitter:** Heeft u dit persoonlijk nog met de heer *van Mook* besproken?

A. Niet besproken, maar ik heb het voorstel hem persoonlijk in handen gegeven. Hij was op doorreis naar Manilla.

69396. De **Voorzitter:** Wie heeft dit met de heer *van Mook* besproken?

A. Dat weet ik niet.

69397. De **Voorzitter:** Welke reactie is hierop gekomen?

A. Niets, ook geen negatieve reactie. Noch het een, noch het ander. Er stond in aangegeven wat er nodig was. De Amerikanen hadden eenheden, die wij konden gebruiken en die vrijwel pasten. De Amerikanen zagen zeer ongaarne, dat wij iets trachtten te wijzigen in hun organisatieschema's. Dit had zonder meer kunnen worden ingediend. Dit had echter in Melbourne moeten gebeuren. Melbourne heeft dit echter nooit ingediend. In een later stadium is ongeveer eenzelfde schema ingediend, maar daarin werd het principe, waarom wij een politie moesten hebben, verkracht. Er is toen een kleiner schema ingediend voor militaire politie.

69398. De **Voorzitter:** Wie heeft dit gedaan?

A. Generaal *van Oyen.* Hij vroeg maar een tiende aan van wat ik had gedacht. Wij wensten een civiele politie. Hij maakte er een militair onderdeel van, op een tiende van de sterkte. Later heeft zich dit gewroken, toen de Engelsen het leger niet wensten toe te laten. Ze moesten de politie wel toelaten. Ze konden toch moeilijk de politie weigeren. Dit is de consequentie geweest, die wij vooraf misschien niet voorzien hebben. Wij moesten zo snel mogelijk civiele politie organiseren op Java, en dit was de weg geweest. Zonder meer is dit echter ter zijde gelegd.

69399. De **Voorzitter:** Wanneer is die nota ingediend?

A. In Maart 1945.

69400. De **Voorzitter:** Is die nota nog in uw bezit?

A. Ja. Zodra ik in Hollandia terug ben, kan ik u die nota doen toekomen. Dit paste ook gedeeltelijk in het algemene beleid. Hier kwam ik natuurlijk op terrein, waar ik geen insider was toen: de kwestie of wij een leger moesten hebben of niet. Wij hadden aangenomen, dat wij geen leger nodig hadden, wat de heer *van Oyen* naderhand heeft bestreden. *MacArthur* stelde helemaal geen prijs op een Nederlands leger, omdat er leger genoeg was. Het is mij ook bekend, dat hij heeft gezegd de N.I.C.A. op te bouwen, omdat hij die niet had. Aan de andere kant was er de gedachtengang, ook van *Abdul Kadir,* dat het leger er niet op aankwam; *MacArthur* zou hiervoor wel zorgen, wat hij ook wel zou hebben gedaan. Wij moesten echter politie hebben.

De politie moest zorgen voor orde en rust. Daarom hebben wij er zo op gehamerd en waren wij er daarom zo fel tegen gekant, dat wij werden tegengewerkt. Er waren vele honderden mensen uit Tarakan en Balikpapan, die hiervoor in aanmerking konden komen, bovendien vele honderden op Nieuw-Guinea zelf, in Noemfor, die al in de eerste phase zijn vrijgekomen en die later allemaal bij het leger zijn gegaan.

69401. De **Voorzitter:** Zouden deze mensen geschikt zijn geweest voor de opbouw van een politiekorps?

A. Niet direct, maar ze zouden eerst een opleiding hebben gekregen. Ik heb daar trouwens een politieschool opgericht. Wij hebben daar ruim honderd recruten afgericht, die zijn opgegaan aan de volgende N.I.C.A.-acties. Wij zouden echter voor de latere N.I.C.A.-acties, die naar Java zouden gaan, ook een politiekorps moeten hebben gehad. Ik heb echter maar zo weinig gekregen, dat ik alleen Balikpapan en Tarakan heb kunnen voorzien.

69402. De **Voorzitter:** Hoelang had u voor die opleiding nodig?

A. 6 maanden.

69403. De **Voorzitter:** Wanneer dit plan is opgemaakt in Maart 1945, zou u in September of October 1945 nog niet zoveel mannen hebben gehad.

A. Toch meerdere honderden. Het leger heeft ze tenslotte toch ook gehad. Toen ik in Maart 1945 die nota heb ingediend, bestond de politieschool reeds; daar werd al opgeleid. Ik kreeg toen alleen geen personeel daarvoor. Wij begonnen toen te voelen, dat het wel eens sneller kon aflopen dan wij oorspronkelijk hadden gedacht, waardoor *Abdul Kadir* en ik erg ongerust werden. Wij hebben toen die actie ondernomen.

69404. De **Voorzitter:** Waar was *Abdul Kadir* in die tijd?

A. Hij was toen S.O.N.I.C.A. op Hollandia. Hij was de derde S.O.N.I.C.A. Eerst de heer *Giebel,* daarna de heer *Sandberg* en daarna de heer *Abdul Kadir.* Op 15 Augustus veranderde het gehele beeld, omdat de Engelsen het toen overnamen. Wij wisten, dat deze totaal geen materieel hadden. *Abdul Kadir* wist dit zeer goed. Hij heeft van mijn N.I.C.A.-voorraad 100 jeeps afgenomen en zette die op de boot naar Batavia. Het enige transport, dat in die eerste maanden in Batavia arriveerde, was wat *Abdul Kadir* met zijn vooruitziende blik van de N.I.C.A.-voorraad had afgehaald. Dat was dus eind Augustus, begin September. Ik haal dit aan, omdat dit reeds een belangrijk conflict was, waarvan wij toen misschien niet meteen de portée begrepen. Wij zagen alleen de belangrijkheid er van in, in verband met het binnenlandse werk.

69405. De **Voorzitter:** Kunt u nog andere personen noemen behalve de heer *van Mook,* die hiermee bemoeienis hebben gehad?

A. Die nota is terechtgekomen bij generaal *van Oyen,* hetgeen mij bekend is, omdat ik van generaal *van Oyen* een reprimande heb gekregen, omdat ik die nota niet bij hem had ingediend. Dat is dan ook het enige, dat ik er ooit van heb gehoord. Ik stond regelmatig in verbinding met de liaison-officer van het hoofdkwartier van *MacArthur,* die mij schreef en zei, dat hij er steeds op had aangedrongen, omdat de Amerikanen het met een pennestreek zouden hebben goedgekeurd. Bij de Amerikanen had men materieel genoeg; men wenste daar alleen een reëel voorstel. Een voorstel van 15 000 man politie op een bevolking van 70 000 000 hadden de Amerikanen vast niet te hoog gevonden. Ik heb ook nog een brief van luitenant-ter-zee *den Hollander,* waarin hij mij schreef, dat er niets was ingediend, behalve voor een tiende van wat ik had gevraagd voor een militair politiekorps.

69406. De **Voorzitter:** Men zou dus kunnen zeggen, dat, voor zover er in dit geval is gereageerd, er veel te veel militair gedacht is?

69407. De heer **Stokvis:** Was het niet vreemd, dat een officier om een burgerlijk politiekorps vroeg?

A. Ik was commissaris van politie. Op dat ogenblik was ik militair.

69408. De **Voorzitter:** Had u nog een ander punt?

A. Tot wanneer kan ik gaan?

De **Voorzitter:** Onze enquête strekt zich uit tot 20 November 1945.

A. Ik zou kunnen spreken over de liquidatie van de Amerikaanse basis. Omstreeks die tijd is de overdracht geschied. Ik kan er vrij weinig positiefs van vertellen. In de eerste plaats was er dat merkwaardige contract, dat daar is gesloten, waarbij de directie is opgedragen aan de heren *Vrijburg* en *Ingenegeren,* à raison van f 50 000

per maand, zonder limiet-clausule. De heren zouden van die f 50 000 zoveel duizend gulden krijgen Indische courant, zoveel duizend gulden Nederlandse courant en 2000 Amerikaanse dollars per maand voor deze twee heren samen, ongeacht hun kosten, wat al exorbitant hoog is. Er is hier een enormiteit begaan, doordat hier geen limiet-clausule is gesteld. De heren hadden dus het grootste belang bij het rekken van de basis. De opinie van de heer *Konijnenburg,* de directeur van de Droogdokmaatschappij, die in de Raad van Beheer zitting had en die zich altijd tegen dat contract heeft verzet, hetwelk op een keer is gesloten, toen hij op reis was, was, dat er hier iets niet in de haak was, dat de liquidatie uitermate slecht verliep. Hem is toen eindelijk opgedragen spoedig te liquideren. De heren *Vrijburg* en *Ingenegeren* hadden plannen voor minstens drie jaar. De heer *Konijnenburg* heeft het echter in een jaar geliquideerd. Volgens zijn schatting — ik heb dit van hem persoonlijk vernomen — is deze basis 2 jaar nodeloos gerekt; aangezien die basis aan exploitatie ongeveer 600 000 gulden per maand kostte, heeft ons dit 15 millioen gulden gekost. Daarbij komt nog de schade van diefstal, bederf en verrotting op nog eens 15 millioen gulden.

69409. De **Voorzitter:** Tegenover welk totaal bedrag aan materiaal moet dit gesteld worden?

A. Ongeveer 70 millioen gulden. De heer *Konijnenburg* heeft mij dit zelf verteld. Toen hij begon, zei hij, dat hij de afwikkeling best zou willen aannemen voor f 70 000 000.

69410. De **Voorzitter:** Dat was een enorme voorraad. Was het een zuiver militaire voorraad of waren er ook levensmiddelen en ander materiaal voor civiele behoeften?

A. Er was van alles. Vulpennen en polshorloges, voedingsmiddelen, apparaten voor keukens, messen, hospitalen.

69411. De **Voorzitter:** Tussen wie is de overeenkomst, waarover u zoëven sprak, gesloten?

A. De Regering van Nederlandsch-Indië, namens deze de heer *Warners* en de heren *Vrijburg* en *Ingenegeren.*

69412. De **Voorzitter:** Er is echter ook een overeenkomst aan voorafgegaan, waarbij het materiaal van de basis werd overgenomen. Tussen wie is deze gesloten?

A. Dat is geweest tussen de Amerikaanse Regering en de Nederlandsch-Indische Regering.

69413. De **Voorzitter:** Wat hield die overeenkomst in? Op welke voorwaarden is die basis overgedragen?

A. Daarvoor is een bedrag vastgesteld. Van Biak, dat is overgedragen, weet ik niet veel. Hollandia is overgedragen, zoals het daar lag, dus bij wijze van spreken met alle roestige spijkers inbegrepen.

69414. De **Voorzitter:** Zijn daarvoor direct bedragen vastgesteld?

A. Ja. Ik meen, dat het totaal oploopt tot ongeveer 13 millioen dollar. Ik weet dit echter niet precies.

69415. De **Voorzitter:** Gezien de waarde van het materieel, die u zoëven noemde, is dit een schappelijke koopsom geweest.

A. Ja, er is echter veel verloren gegaan.
Dan was er ook nog de basis in Milne Bay in het Australische gedeelte, die ook is overgenomen.
Er is een wanbeheer geweest. Ik kan niet zeggen bij wie de schuld ligt. Indertijd heb ik dat zien aankomen. Aan Batavia heb ik gevraagd, of ik verantwoordelijkheden had op dit gebied. Ik heb een schrijven teruggekregen, dat ik daarmee niets had te maken.

69416. De **Voorzitter:** In welke kwaliteit vroeg u dat?

A. Als resident. Ik kon er echter niets aan doen, omdat ik geen bevoegdheden had.

69417. De **Voorzitter:** Waarom had u geen bevoegdheid? Onder welk Departement ressorteerde de afwikkeling van die basis?

A. Dat ressorteerde onder Verkeer en Waterstaat, de directe toezichthouder. Er was echter een Raad van Beheer aangesteld, waarin enige directeuren zitting hadden.

69418. De **Voorzitter:** De afwikkeling van de basis was dus een zuiver civiele zaak?

A. Ja. Ik had er alleen iets in te zeggen, voor zover ik daarvan kon zeggen, dat ik fraudes of wat dan ook had geconstateerd, strafbare feiten dus, die natuurlijk niet te constateren zijn zonder dat ik inzage heb gehad van de boeken. Er zijn wel enige feiten geweest, waarbij ik wel heb toegeslagen. Alle cocaïne is verdwenen, alle bladgoud is verdwenen. Wel is daar achterheen gezeten, maar we hebben er weinig vat op kunnen krijgen. In 1946 of 1947 heb ik een jongeman in arrest gehad uit Biak, voor knoeierijen, waarvan ik vermoedde, dat ik veel meer kon afwikkelen. Ik had deze man laten vastzetten met voldoende bewijs, enz. Er kwam toen echter opdracht van de procureur-generaal om de zaak te seponeren en de man op vrije voeten te stellen.

69419. De **Voorzitter:** U had er alleen politieel mee te maken?

A. Ja, politieel en justitieel. Wat er aan gebeurd is, werd door Batavia stopgezet. Ik heb weleens horen zeggen, dat hierbij politieke redenen waren betrokken. In dit geknoei zaten uitsluitend Nederlanders, geen enkele Indonesiër. Het zou een uitermate slechte beurt zijn geweest, wanneer deze affaire was opengebroken. Er zijn bovendien vier schepen van wel 10 000 ton met goederen verdwenen.

69420. De **Voorzitter:** Van welke bases waren die schepen afkomstig?

A. Een van deze schepen was afkomstig van Hollandia, de andere drie van Milne Bay. Deze schepen zijn spoorloos verdwenen.

69421. De **Voorzitter:** Voerden deze schepen de goederen van de bases af?

A. Ja, deze schepen zijn nooit op de plaats van bestemming aangekomen.

69422. De **Voorzitter:** Wat was de bestemming van de in deze schepen geladen goederen?

A. Dat is mij niet bekend. Ik durf het niet zeker te zeggen, maar ik denk, dat ze voor Batavia waren bestemd. In ieder geval moesten ze naar ergens in Indië. Van één geval was ik persoonlijk op de hoogte, omdat de toenmalige basiscommandant mij hierover had gevraagd. Hij vertelde mij, dat hem vanuit Batavia was gevraagd, waar dat schip heen was. Niemand kon dat ooit zeggen.

69423. De **Voorzitter:** Dat schip zal toch op een goede dag weleens ergens zijn terechtgekomen?

A. Het is mogelijk, dat het in Manilla is terechtgekomen en dat het daar zwart is verkocht.

De **Voorzitter:** Wàt blieft u?

A. Dat is communis opino. Het is nooit onderzocht.

69424. De **Voorzitter:** Weet u zeker, dat dit niet is onderzocht?

A. In ieder geval is het niet door mij onderzocht.

De **Voorzitter:** Uw bevoegdheid strekte zich ook niet uit tot Manilla!

A. Dit zijn feiten, die bij vele personen bekend zijn. Het verhaal over het verdwijnen van die drie schepen wist ik van de heer *Konijnenburg,* die tenslotte in de Raad van Beheer zit van deze stichting.

69425. De **Voorzitter:** Ja, maar die kan toch niet anders verteld hebben dan dat op een gegeven moment die schepen zoek waren. Later zal er toch wel een moment zijn gekomen, waarop men wist wat er mee is gebeurd en waar ze zijn gebleven.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Ze zijn in ieder geval niet met man en muis vergaan?

A. Neen, dat zijn ze zeker niet. Maar dit heb ik allemaal van horen zeggen. Alleen van dat ene schip, dat niet is aangekomen, ben ik op de hoogte. De heer *Konijnenburg* weet, dat ze nooit zijn aangekomen. Hem is bekend, dat door een Nederlandse autoriteit — wie dit is geweest, is mij niet bekend —, is afgetekend, dat de basis Milne

Bay leeg was, terwijl deze maar half leeg was. De rest is in Australië zwart verkocht. Dit zijn dingen, die ik uit de tweede hand heb en die ik dus niet kan bewijzen, maar die vermoedelijk de heer *Konijnenburg* wel kan bewijzen. De getuigen in zake de diefstal van cocaïne zitten in Amerika en Australië.

69426. De **Voorzitter:** U had het zoëven over de beloning voor de heren, die met de afwikkeling waren belast. Was dit een regeling, die was getroffen met het Departement van Verkeer en Waterstaat in Batavia? Had het Departement hun dat opgedragen?

A. Ja.

69427. De **Voorzitter:** Heeft u van de persoonlijke geste van deze heren nog iets gemerkt?

A. Dit zijn natuurlijk weer vrij gevaarlijke dingen. Dit is weer een technisch beleid van de basis. Hierover kan ik niets positiefs zeggen, omdat ik dit niet heb kunnen onderzoeken. Er werden mij wel dingen verteld, o.a. dat, toen de heer *Konijnenburg* de liquidatie overnam, deze heren van plan waren er 3 jaren over te doen. Inderdaad zijn er ook instructies uitgegaan om materieel, levensmiddelen en allerlei onderdelen vast te houden voor een tijd van 3 jaar.

69428. De **Voorzitter:** Wat is er met die heren gebeurd?

A. Dezen zijn op het ogenblik, naar ik meen, in Bandoeng aan de laatste administratieve liquidatie bezig.

69429. De **Voorzitter:** Dus deze heren zijn er nog altijd bij betrokken?

A. Dit kan elke maand afgelopen zijn. De heer *Konijnenburg* heeft de werkelijke liquidatie ter plaatse gedaan.

69430. De **Voorzitter:** Die liquidatie hadden zij eerst te doen?

A. Ja. Door de Raad van Beheer, waarvan de heer *Konijnenburg* zelf lid was, is hij als directeur aangesteld. Op deze manier werden deze heren gepasseerd. De heer *Konijnenburg* trad nu in een dubbele functie op.

69431. De **Voorzitter:** Hebben deze heren een andere functie gekregen?

A. Zij hebben nog de directie.

69432. De **Voorzitter:** Dus ze bleven directeur, doch alleen hun werkzaamheid ter plaatse werd overgenomen door de heer *Konijnenburg?*

A. Deze werd administrateur, en aangezien hij tevens lid was van de Raad van Beheer, had hij dus practisch alle volmachten.

69433. De **Voorzitter:** Wanneer heeft de heer *Konijnenburg* dit werk overgenomen?

A. In het begin van het vorige jaar, dus ongeveer 1½ jaar geleden. Hij zit nu 14 of 15 maanden op Nieuw-Guinea. Dat komt dus wel ongeveer uit.

69434. De **Voorzitter:** Zit de heer *Konijnenburg* er nog?

A. Ja, dat wil zeggen, hij reist nogal vaak op en neer naar Batavia, enz.

69435. De **Voorzitter:** Is er dan nog iets te doen?

A. Op het ogenblik zijn er alleen nog restanten, die men voor de toekomst had vastgehouden. Ter plaatse is er geliquideerd. Wat er over was, is overgegaan naar de gewone Gouvernementsdienst.

69436. De **Voorzitter:** Wanneer is dat gebeurd?

A. Ongeveer 4 maanden geleden.

69437. De **Voorzitter:** Deze zomer is de liquidatie dus beëindigd?

A. Ja.

69438. De heer **Stokvis:** Kunt u ons iets uit eigen wetenschap mededelen betreffende de Digoelisten in Australië?

A. Dezen zijn door de heer *van der Plas* daarheen gebracht; de meesten zijn in vrijheid gesteld.

69439. De heer **Stokvis:** Niet allemaal?

A. Neen, er zijn er 23 achtergebleven. Ik weet dit precies, omdat ik zelf nog een advies naar de heer *van Mook* heb gestuurd om zo snel mogelijk de naam Digoel te laten verdwijnen. Men is hierop niet ingegaan. Naderhand heb ik gehoord, dat dit op een misverstand berustte en dat de heer *van Mook* het er wel degelijk mee eens was. In elk geval zijn ze pas 1½ à 2 jaar later in vrijheid gesteld.

69440. De **Voorzitter:** Wanneer is dit gebeurd?

A. Dit moet in 1947 zijn geweest.

69441. De heer **Stokvis:** Dit is haast niet mogelijk.

A. Ik meen van wel; het kan ook eind 1946 zijn geweest.

69442. De heer **Stokvis:** U spreekt van die 23 mensen, maar ik bedoel de overigen.

A. Dat was, naar ik meen, in de laatste maanden van mijn beheer op Wallangarra, dus September of October 1943.

69443. De heer **Stokvis:** Ze bevonden zich toch niet bij die groep niet-vrijwillige arbeiders van de K.P.M.?

A. Neen, ze werden helemaal apart gehouden. Ik meen, dat het werk van ir. *Brouwer* is geweest, dat een van die kampen (Toewoemba) van niet-vrijwilligen voor hen werd ontruimd. Er waren nl. 4 van die kampen.

69444. De heer **Stokvis:** Heeft u er verder niets mee te maken gehad?

A. Neen.

69445. De **Voorzitter:** Hebben wij hiermede de verschillende onderwerpen, waarover u inlichtingen zoudt kunnen verschaffen, behandeld?

A. Vermoedelijk niet; andere punten schieten mij niet te binnen.

69446. De **Voorzitter:** Hebt u nog ervaringen gehad in verband met het optreden van de N.I.G.I.S.?

A. Niet veel. Ik weet wel, dat er in het begin nogal wat ruzie is geweest tussen de „Vrije Pers" en de Regering omtrent de stichting van het blad „Oranje".
De heer *van Bovene* was er met enkele anderen vóór een vrij blad te hebben. De heer *Metselaar* en hij hadden een onafhankelijk blad willen stichten. Dit is hun verboden.

69447. De **Voorzitter:** Door wie?

A. De heer *van der Plas* moet dit hebben verboden. Hij was voorzitter van de commissie. In welke vorm het is verboden, weet ik niet. Ik meen, dat hun geen papier werd toegewezen. Ik weet van de heer *van Bovene,* dat het hun belet is. Ik heb de heer *van Bovene* nogal vrij veel gesproken.

69448. De **Voorzitter:** Is er in Australië een weekblad „Oranje" geweest?

A. Ja.

69449. De **Voorzitter:** Heeft dat orgaan succes opgeleverd?

A. Het gaf voorlichting, maar dan natuurlijk alleen van Regeringsstandpunt. Dit behoeft niet te betekenen, dat het onwaar was, maar men begrijpt, dat men in een Regeringsblad minder vrij kan spreken dan in een vrije krant.

69450. De **Voorzitter:** Trad het weekblad uitsluitend op als Regeringsorgaan, of was het een weekblad van algemene aard, waarin tegelijkertijd voorlichting van Regeringswege werd gegeven?

A. Neen, het was praktisch uitsluitend een voorlichtingsblad. Er stond niets anders in dan wat er omging in de Nederlandse maatschappij. Naar ik meen, waren enige pagina's in het Engels gesteld, de rest in het Hollands. Het was eigenlijk een verkleinde uitgave in de trant van „Knickerbocker".

69451. De **Voorzitter:** Werd het uitsluitend in Nederlandse kringen gelezen?

A. Praktisch uitsluitend in Nederlandse kringen.

69452. De **Voorzitter:** Heeft dit weekblad tot het einde toe bestaan?

A. Dat kan ik niet zeggen, want ik ben niet meer terug geweest. Ik ben alleen een paar dagen in het Columbiakamp terug geweest. Eind 1943 ben ik naar Nieuw-Guinea gegaan.

69453. De **Voorzitter:** De oprichting van een geheel zelfstandig orgaan zou, zuiver financieel beschouwd, niet zo gemakkelijk zijn geweest, gezien het kleine aantal geïnteresseerden in Australië.

A. Het is mogelijk. Deze heren wensten dat echter toch.

69454. De **Voorzitter:** Met zo'n kleine Nederlandse gemeenschap zou dat niet gemakkelijk zijn geweest.

A. Inderdaad niet, maar toch zagen de heren *van Bovene* en *Metselaar* er wel wat in. Ik kan niet beoordelen, of hiervoor ook geen andere motieven zijn geweest. Het is algemeen bekend, dat wij de voorlichting als zeer slecht beschouwden, maar ook daarvan kan ik niets concreets zeggen, behoudens een enkel geval.

De heer *Quispel*, directeur van de N.I.G.I.S., ook marine-officier, had bijv. een zeer goed idee, toen de vrede in zicht kwam. Duizenden Nederlandse soldaten en mensen zaten buiten, o.a. in Manilla. Hij voorzag wel, dat er niet veel tijd zou zijn om deze mensen voor te lichten. Hij heeft toen drie brochures gemaakt, nl. één over de oorlog in Nederland, één over de oorlog in Indië en één over het algemene wereldbeeld. Deze brochure zou deze mensen bij hun aankomst in handen kunnen worden gegeven met de mededeling: wij hebben nu geen tijd om te praten; lees dit maar. Deze brochures echter zijn in 2 of 3 maanden niet verzonden. Dit is eigenlijk geen punt om naar voren te brengen. Het kan nonchalance zijn geweest; even goed kan er een technische storing in het spel zijn geweest. Verder kan ik van de voorlichting weinig concreets mededelen.

De **Voorzitter:** Als u hiermede gekomen bent aan het eind van hetgeen u ons kunt mededelen, dank ik u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

J. P. K. VAN EECHOUD.

DONKER, *voorzitter.*
ALGERA.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
STOKVIS.
SCHUIJT, *griffier.*